

I. JONSTONS
Naeukeurige
BESCHRYVING
Van de Natuur der
VIER-VOETIGE DIEREN,
VISSEN
En
Bloedlooze WATER-DIEREN,
VOGELEN,
KRONKEL-DIEREN,
SLANGEN en DRAKEN.

E X T R A C T

Uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt en West-Vrieslandt hebben aen Jan Jacobsz Schipper, Boek-handelaer t' Amsterdam, op zijn verzoek geoctroyeert en toe-gestaen, gelijk zy octroyeeren en toe-staen, dat hy alleen in onze Provintie zal mogen Drukken, en doen Drukken, Dr. I. JONSTONS Beschryving van de Natuur der Vier-voetige Dieren, Vissen, Bloedloze Water-Dieren, Vogelen, Kronkel-Dieren, Slangen en Draken, uyt het Latijn vertaelt, door Dr. Grausius, in Folio, voor de tijdt van vijftien Jaren, verbiedende alle en een iegelijk Ingezetene van deze Landen, de zelve vertaalde Natuur-beschryving, of een andere vertaaling, zo in de Nederduytse, oft Engelse of France tale binnen de voorsz tijdt van vijftien Jaren, directelijk oft indirectelijk, in 't geheel oft ten deele, in 't groot of in 't kleyn, in eenige der gemelde talen na te Drukken, verkopen of uyt te geven, zonder consent van den Suppliant, op de verbeurte der na-gedrukte Exemplaren, en daer en boven de zomme van vijf-hondert Gulden, zo menigmael als bevonden zal worden contrary dezen gedaen te zijn, t'appliceren als breder by d'Originale Brieven daer af te zien is, gegeven onder ons Groot Zegel den 22 Meert 1660.

Ut. J. CATS.

Ter Ordonnantie van de zelve

HERBt. van BEAUMONT.

T'AMSTERDAM,
Bij I. I. SCHIPPER, op de Keysers gracht. 1660.

Met Previlege voor 15 Iaren.

VOOR-REDEN,
Op het Boek van de
VIERVOETIGE DIEREN.

GUNSTIGE LEZER,

Het dunkt ons goed iets in 't algemeen, van de vier-voetige Dieren, voor af te handelen, en ik meen u te voldoen indien ik van den naam, de deelen, plaats, voedsel, angroey, teeling, 't leven, de dierlijke bedryvingen, 't gebruik, en 't onderscheid voorzende. *Naam.* Onder den naam van dese behooren die dieren, die van een middelbare natuur, tusschen de lochtachtige, en waterige, met hayr oft schulpen bedekt zijn, en op vier voeten gaan. Die by de Grieken Tetrapoda, Tetrakola, Tetrascele, en Tetrabamona genoemt werden. In alle de overige komt ons een veelvoudige en onbegrijpelijke verscheidenheid voor, die u, zo ghy haar wel overweegt, zullen doen verwonderen. De Paarden zijn milt in haar Manen, de Leeuwen in Lokken. *Plin. l. 11. c. 37.* De Ruigh-poten an de Kaken en Voeten. Niet weinig vlokachtigh is den Haas. In alle worden de Hayren metten ouderdom dikker. In de Paarden alleen grijs. De Zwijnen en Stekel-varkens hebben haar Borstels, de Schapen Wol. *Viterlijke deelen.* De Geiten haar Baarden om de Kin. Het Rivier-paard een huid zo dik datter de Spiessen op af-stuiten: De Elefanten, en de Rinoceros by na een ondoorboorlijke. Nergens is de Natuur dertelder als in de Hoorns. Deze heeftze in takken verdeelt, als in de Herten. In andere enkel gemaakt. In zommige breed en als gevingert gelijk in de Plat-hoornige. An de Geiten heeftze takachtige maar kleine gegeven. Omgekrolde an de Bokken. An de Steen-bokken Ruige, en in de Dam-herten, voorwaarts gekromde. Rechte en gespitste an den Spitshoorn by de Afrikanen Addax genoemt, en beweeglijke als oiren. An die van de Throglodyten Hoornen na d'aarde gebogen, waarom zy ook met een slimmen hals haar voedsel plukken. An zommige maar een, en die in 't voorhooft oft op den neus. In eenige zijn zy sterk totten anloop, in andere om te stooten, in zommige krom in andere niet, en alle spits ge-eindigt. Oiren hebben alleen die een Dier voort-teelen, en die beweeglijk; in zommige groot, in andere klein. In de Herten gescheiden: In de Ratten hayrig. In de Paarden en alle Last-dragende Dieren geven zy een teken van 't gemoed. In de vermoeide zijn zy verslenst. In de vreesachtige trillend. In de rasende opgerecht. In de zieke hangend. De mond is wijd in den Leeuw en Hond, en die op den roof leven. Middelbaar in de Zwijnen. De snuit is alleen eighen an den Elefant. In de Last-dragende zijn de Kaak-beenders lang, in de Apen rond. Den hals bestaat in den Leeuw, Wolf en Hyena maar uit een stuk beens. Van de Mammen is dat van Plinius aangemerkt. *Plin. l. 11. c. 42.* Die heel voeten hebben en niet boven twee jongen krijgen, hebben alle twee Mammen, en nergens als tussen de beenen. De Hoornige en Twee klauwige ook op de zelve plaats. De Koe-beesten hebben vier Speenen. De Schapen en Geiten twee. Die veel jongen krijgen, en klauwen an de voeten hebben veel over den geheelen buik, en met een dobble ry als de Varkens: De beste twaalf, de gemeene twee minder: gelijk ook de Honden. Andere vier an den Middel-buik als de Panther: zommige twee als de Leeuwin. Den Elefant alleen twee, niet an de Borst maar ter zijden onder d'Oxels verborgen. Die klauwen an de voeten hebben tussen de benen geen. Die by den roof leven hebben an de voorste voeten vijf klauwen an d'andere vier, gelijk de Leeuwen, Wolven, Honden, en weinig andere. An de achterste ook vijf nagels, van welk d'een omtrent de geleding van 't been af hangt. D'overige kleinder hebben vijf klauwen en al die klauwen hebben ook nagels. *Plin. l. 11. c. 45.* Maar de Apen gebogen, de roofachtige kromme,

d'ander

d'ander rechte, als in den Hond, behalven die gemeenlijk van 't been af hangt. Die zonder hoorns zijn hebben heel voeten. Maar de Hoornige zijn twee-klauwig. Men zeit dat de Varkens op zommige plaatzen in Illyrie, heel voeten hebben. En die groeien alleenlijk in 't Paarden geslacht weder an. Zy hebben alle een ſtart, behalven de Apen, en Eyerbarende. In de Borſtelachtige als de Zwijnen kaal, in de vlokachtige als de Beeren klein. In de Paarden hart-hayrig en lang. In de Haagdiſſen groeien de afgekapte weder an. In de Koe-beeſten is zy lang en onder hayrig. In de Ezels ook langer als in de Paarden, maar in deze met hayren. In de Leeuw is hy anders als in de Koe-beeſten en Ratten. In de Panthers niet: In de Voſſen

Inwendige deelen. en Wolven vlokachtig gelijk in de Schapen, die hem langer hebben. Niet minder is het onderſcheid van de inwendige deelen. De Tanden zijn in 't wilde Zwijn uitſtekend: In den Hond en Leeuw zaags-wijs. In de Paarden en Koeyen verknocht, de voorſte ſcherp, de binnenſte plat. De Hoorn-beeſten hebben d'een rye niet. In geen zijnze uitſtekend daarze zaags-wijs zijn. In geen uitſtekend oft zaags-wijs die hoorns hebben: Maar in dees alle hol, in de overige hecht. In den Aap, in de Menſch, in de herkauwende, Honden en Leeuwen worden zy verwiſſelt. In de Varkens vallen zy noit uit. De Tong is in de Krokodil geheel vaſt. In de Leeuwen en Katten is hy ruw als een vijl. In den Elefant voornamentlijk breed. In de Varkens zijn thien Ribben. In de Hoorn-beeſten derthien. Het hart hebbenze alle midden in de borſt. In dat van de Paarden, Koe-beeſten en Herten worden beenders gevonden. Na even bedeeling is het in de Muizen, Hazen, Konijnen, Herten, Hyenen, en in alle vreesachtige heel groot. De long is in de Schild-padt zonder bloed. In de Chameleon na bedeeling heel groot, en niet als van binnen: de maag is in de heel-voeten ruw en hard: in zommige Land-dieren tandachtig ruw: in andere traly-wijs ſcherp. Van de maag der herkauwende hebben wy in 't tweede Boek geſproken. In de Twee-klauwige Hoorn-beeſten is de milt rond: In de Veelklauwige lang-werpig: in de heel-voeten heel lang: Alder-kleinſt in 't dier in Azia Scepzis genoemt. Nieren hebben zy alle die een levend dier baren. Van de Eyerbarende alleen de Schild-padt. Geen Eyerbarende hebben een blaas behalven de Schild-padt. Ook geen als die een bloedige long hebben: Ook geen die zonder

Plin. li. 11. c. 37. ten zijn. Van 't vet en ſmeer is an-gemerkt, dat de Hoorn-beeſten, die maar an d'een zijd getand zijn, en koten in de voeten hebben, door ſmeer vet werden. De Twee-klauwige, en die de voeten geſpleeten hebben en zonder hoorns zijn door vet. Dit is 't zaam-geronnen en als het koud is breukzaam: en altijdt in 't einde van 't vleeſch. Zommige worden niet vet, en alle vette zijn onvruchtbaarder. Het merg is in de jonge roodachtig, in de oude witachtig. Dit is niet als in holle beenders, en niet in de ſchenkels van de Honden en laſt-dragende dieren. Het is vet in de vetachtige, ſmerig in de Hoorn-beeſten, in de beenen is geen, weinig in de voor en achter-bouten, en zo veel van de deelen. Haar plaats hebben veele van de natuur op de aarde verkregen: Weinige, als de Krokodil, het Rivier-paard; de Beeren, en Zee Schild-padt in 't water. Uit dees en die hebben zommige ſchuilhoeken, andere houden haar op de bomen. Eenige in koude, andere in warme Lantſtreken. In Cilicia (andere lezen Lycia) lopen de Bokken niet over de Bergen, die na Syrie ſtrekken. De Woud-Eſels niet over den Berg die Cappadocia van Cilicie afſcheit. In de Helles-pont lopen de Herten niet na andere Landt-palen: en omtrent Arginuſſa niet over den verheven Berg. In 't Eyland Pordoſelene lopen de Weſels niet over de weg. De Mollen in Lebaida van Beotie overgebragt, ſchuwen de aarde, die nochtans omtrent Orchomenus heele Akkers omwroeten. De Haſen, in Ithaka overgebragt, ſterven, en dat op de uitterſte ſtranden: In Ebuſus zijn geen Konijnen. By de Cyrenen zijn de Kink-vorſſen ſtom geweeſt. Maer de Roepers van 't vaſte Lant derwaarts overgebragt duren als noch. Op den Olympus van Macedonie zijn geen Wolven, nocht ook in Kreta. Wonderlijker is het datter in 't zelve Eylant, behalven in 't Lantſchap van de Cydoniaden, geen herten zijn. In Afrika zijn nocht Herten nocht wilde Zwijnen nocht Geiten. Te vergeefs zult gy ook een eenvormigheit

heit in haar spijs vinden. Kruiden en Vrugten eten de Koe-beesten, Herten, Paarden en Varkens. Kort Gras de Schapen; langer, takken en spruiten de Geiten. Vlees de Wolven, Leeuwen en Honden. Visch de Bevers en Katten. De Chameleon Vliegen. Zommige herkauwen haar Spijs andere niet. De Apen en Meerkatten kond gy onder *Spijs.* de Al-eeters stellen. De Beer meent men dat in de winter Maanden, met het vocht leeft, dat hy uit zijn gezwollen voorste pooten zuygt. Van de Teeling hebt gy dit. Dat zommige zonder versameling ontfangen, gelijk de Muizen in Egipten nae het *Teling.* aflopen van de Uyl. Dat de versamelende veel in de Lente en Herfst telen. De Stieren en Beeren met woeden de Honden zonder dat. Het meestendeel brengt levende jongen voort. De Krokodil, Haagdis en Schild-pad Eyren. Dat de Merryen in Portugaal een Vlees-klomp van de wint ontfangen, leer ik uit Rezendus. Dat de Koeyen *Rezend. Antiqu. Lusitan. l. 1.* alleenlijk in de rechter groef van de lijf-moer dragen, ook wanneer zy 'er twee jongen in hebben, leer ik van elders. Haar drach-tijt is wonderlijk verscheiden. De Wolf wordt een Maant of ten hoogsten XL dagen gedragen: de Hondt negen weken: het Varken vier maanden: de Geit vijf: het Schaep omtrent ses: de Koe-beesten thien: het Paard elf; versta het zelve van 't getal der jongen. De Muil-Esel baart, zoo men meent nimmer: de Wolf maar eens: de Wolf baart ook over: Van haar aangroey zy dit genoech. De heel-klauwen, en twee-klauwige zijn grooter als de veel-klauwige, uitgenomen de Rhinoceros, de Kemel, het Rivier-paart &c. Zy verschelen ook die van een selve gedaante zijn, na de verscheidenheit van plaats in groote. In 't Lantschap Kamadu wijken de Rammen voor de Esels niet. Omtrent Taprobane wegen zommige Schild-padden CIII pont. In Ethiopie zijn de Krokodillen acht ellebogen lang. Zommige leven lang ander kort. De Hazen en Katten maer zeven jaer: *Leven.* den Ram en Bok zelden tien: het Varken tot twintig, de Hont dikmaal ook, en by Plinius tot vijf en-tseventig. Dat een Muil tot tachtig jaren geleeft heeft, hebben wy uit te gedenktekenen van Athene. De Harten leven hondert jaar. Tot haar dierlijke bedryvingen *Plin. l. 8. c. 42. & 44.* behooren de in en uitterlijke zinnen, haar begeerte, en plaats-bewegent vermogen. *Dierlijke bedryvingen.* De Bokken en Lynx overtreffen in gesicht. De Hyenen en Katten zien by nacht. De Mollen weinig oft niet. De Hazen hooren scherp. De Kemels, Herten, en Lybise Merryen hebben vermaak in zang. Dat de Honden sneeg ruiken is ider bekent. De Varkens zo weinigh datse door de stinkende modder niet beweegt werden. De Aap overwint ons in smaak: zo wy haar innerlijke sinnen aenmerken, zommige zijn heel dom als de Buffels, die als zijn hooft verborgen is, meent geheel bedekt te zijn: andere zijn heel sneeg. De Apen bootsen alles na. De Vossen leggen eerst haar oir op 't Ys eer zy daer overloopen om de dikte t'ondersoeken. De Honden onthouden heel lange wegen, en geen dier heeft grooter geheugenis behalven de Menschen. De Herten, als zy het 't geblaf van de Honden hooren, loopen voor de windt door, om dat met een ook den reuk zou af wijken. Beziet het overige in de Hooft-stukken van de Paarden, Geiten en VVolven. Het is heel wonderlijk dat zo veel viervoetige dieren weten wat tegen haar ziekten goet is. De Panther soekt de Menschen drek. De Schild-pad *Cicero de natur. deor. l. 2.* versterkt zijn krachten tegen de Slangen met het eten van de Quendel. De VVesel eet rute in 't vangen van de Muizen. De Koe-beesten in Cyprus eten Menschen drek tegen de buik-kramping: in haar begeerlijkheid komen voornamentlijk haar min en geilheid voort. De liefde van de Apen tot haar jongen is zo groot dat ze die tegen de borst te pletter drukken. De Stieren zijn zo geil, dat te Syrakusen een kopere Koe van een wilde Stier, die van zijn kudde afgedwaalt was, besprongen, en *Liv. l. 41. Plin. l. 8. c. 42.* met zaat bestort is. Daar tegen schuwt de Kemel de versameling in 't openbaar. Dat een Hengst ondekt zijnde, en ziende dat hy met zijn meer versamelt had, is wech gelopen en gestorven, verhaalt Plinius. VVat angaat haar plaats bewegend vermogen. VVy weten dat zommige snel andere traagh zijn. Dat geen dier den Haas in 't loopen gelijk is, heeft Xenophon gelooft. Als Horatius een geswinde zorg wilde *Xenoph. l. de Venat.* uitbeelden, seid hy snelder als de Herten. De Eland leid op een dagh zo veel wechs af als een Paard in dry. Ik zal niet van de Arabise Esels spreken; want die gemene zijn traag als de Tyger, zo ons Bontius leerraart. VVy hadden by na haar stem

 vergeten.

vergeten. Die nochtans in dit geslacht van dieren veelerlei is. Want het Paard neit, den Os loeit, den Esel huilt, den Ram kakert, het Schaap blaat, het Zwijn knort, de Leeuw brult, den Hond blaft, het wilde Zwijn grijnst, de Kat maauwt, de Muis piept, de Vos schatert, de Haas krijt, &c. Maar laat ons tottet gebruik komen, datze van Godt ten goede van ons geschapen zijn zal niemand ontkennen. Hier van hebben wy voedzel, genees-middelen, kleederen en diergelijke. Want die met hayr gedekt zijn geven ons melk, daar wy boter en kaas af maken. De groote geven ons vlees, gelijk mede die in de wildernissen leven als Herten, Zwijnen, Dam-Herten, Elands en andere. Daar is ook niet alleenlijk totte nood[illegible]aaklijkheidt voorzien, maar de natuur heeft ook het vermaak niet vergeten. Het Hazen vlees noemt Martialis Prima Mattya. Ook kan het tamme Verken vlees op vijftigderlei-wijs bereid werden, dat het wilde Zwijnen vlees gelijk is. Eenige hebben ons ook de genees-middelen geleert. Dat de Quendel en Rute tegen 't vergif goed is, hebben ons de Wezel en Schildpadt geleert. Het Rivier-Paart de Aderlating. Door de Herten weten wy dat de Diktamnum de pijlen uit de leden trekt. Van de genees-middelen tegen ziekten kan de beschryving ingezien werden. Wat angaat de kleding, daar toe zijn de vellen van de Beesten in groot gebruik. De bescherming van ons lichaam zijn wy daar an schuldig. De rijkste van 't Kaspise meer maakten klederen van Kemels-hayr. Uitte Wol worden die gemaakt welke Cæzar Subcoacta, Hermolaus, Presbyter, Feltra en Filtra oft Vilten genoemt heeft. De Grieken noemense Pileta en Pilota. Uit deze, oft uit Leer maakten de Soldaten haar Rokken en Kolders om de Pijlen af te schutten. De doode verschaffen ons de Huiden. De eerste Rokken die God maakte waren uit deze. Herkules kleeden zich met een Leeuws-huid. Uitte Schaaps-vachten maakten de Hoogduitsen Pels-rokken. Uit het Leer rouwe Boere Schoenen. De Edele uit Zeem-leer. Ten lesten de Friesen gebruikten na 't gebod van Drusus de Ossen-huid tot Krijgs gebruik. Van 't overige gebruik zal ik alleenlijk dit zeggen: Dat de Honden tot wachters dienen: De Katten de spijs voor de Muizen bewaren. Dat het Paard, den Ezel, de Muil en Kemel lasten dragen. Uitte zenuwen maaktmen snaren. Met het teel-lid van de Kemels worden de Bogen gespannen, de Pezen, daar de armen van de Bogen mede gebonden werden, zijn uitte zenuwen gedrait: Te Rome dreven eenige de gemeene Slaven met het geluid van een Koe-hoorn na de vergaderingen: Ambrozius heeft gezeit dat de Wijn door de hoorns in de keel van de Menschen vloeit. Voorwaar de Noordse woeste volkeren dronken uitte hoorns van de Auweros. De Offer Zuil van Apollo in Delos van hoorn gemaakt, word onder de zeven wonderen van de Wereldt gerekent. De Stiere gal heeft groot vermogen ook in 't koper, en om vellen geel te verwen. Wat zal ik van den drek zeggen, van welkers onderscheid Plinius aldus spreekt: hier toe word voornamentlijk de Menschelijke lekkerny beroepen: Andere verheffen meer den drank van de Menschen, zommige prijsen de vuiligheit van de Zwijnen: Kolumella alleen verwerptse. Varro werptse by zijn bevelen, en meent dat de Akkers met Paardendrek, om datse de lichtste is, behoren gemest te worden: Maar de weiden met zwaarder, en 't geen uit Garst voortkomt, en veel kruid voort-brengt. Andere verheffen die van de last-dragende dieren, boven de Koeyen drek, en de Schapen drek boven die van de Geiten. Maar boven alle andere den Ezels drek, om dat hy de tayste is. Van het onderscheid kon oneindelijk gehandelt werden. Doch hoe wy het geheele geslacht van de Vier-voeten op haar orde gestelt hebben, zal de beschryving leerraren, eerst komen ons de heel voeten voor: Daarna de twee-klauwige, zo de herkauwende die oft gehoornt, oft niet zijn, als de niet herkauwende: Ten lesten de veel-klauwige, zo de levendbarende, die weder oft land, oft water dieren zijn, als de Eyerbarende die oft met een schulp oft zonder schulp zijn. Maar ik wil hier niet breder van spreken. Neem, Gunstige Lezer, mijn arbeid ten goede, en verwacht metten eersten de beschryving van de Slangen en gekerfde dieren. Daar de beschryving van de verhevelingen, de onder-aardse stoffen en van de Menschen, met Gods hulp, op volgen zal.

Arist. H. A. l. 5. c. 2.

Dionys. Huli Karn. l. 3.

Plin. l. 28. c. 7.

BLAD-WYZER,

Over de Beſchryving vande

VIERVOETIGE DIEREN.

Steen-

B L A D - W Y Z E R

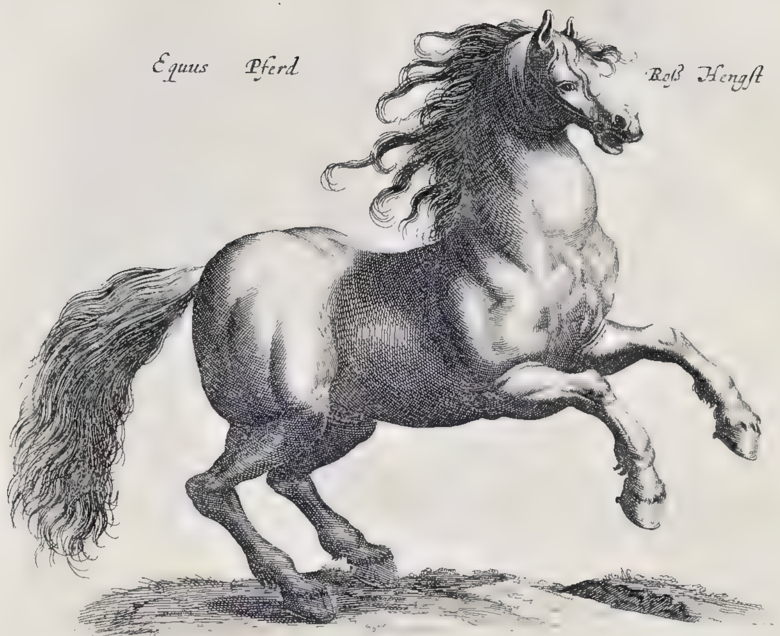
Van de Hooft-ſtukken der beſchryvingh

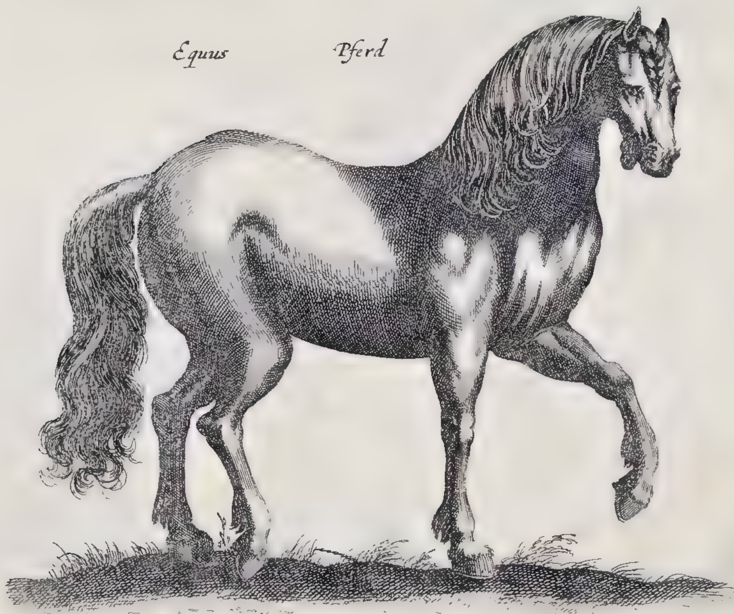
Van de Wel-ruikende Hyena.

B L A D - W Y Z E R,

Waar yder Plaat moet ingevoeght werden.

Plaat.	Blat.
I. II. III. IV.	1
V.	21
VI.	14
VII. VIII. IX.	21
X. XI.	43
XII.	19
XIII. XIV. XV.	30
XVI. XVII. XVIII. XIX.	45
XX. XXI.	46
XXII. XXIII.	47
XXIV.	65
XXV. XXVI. XXVII. XXVIII.	63
XXIX.	65
XXX. XXXI.	77
XXXII.	64
XXXIII.	67
XXXIV.	76
XXXV. XXXVI.	67
XXXVII.	77
XXXVIII.	79
XXXIX.	82
XL.	82
XLI. XLII. XLIII. XLIV.	79
XLV. XLVI.	91
XLVII. XLVIII.	91
XLIX.	91
L. LI.	93
LII.	100
LIII.	97
LIV.	99
LV.	103
LVI. LVII. LVIII.	106
LIX. LX. LXI.	113
LXII.	119
LXIII.	121
LXIV.	126
LXV.	129
LXVI.	136
LXVII.	124
LXVIII.	123
LXIX. LXX. LXXI.	147
LXXII.	130
LXXIII.	168
LXXIV.	116
LXXV.	156
LXXVI.	160
LXXVII.	163
LXXVIII.	167
LXXIX.	169
LXXX.	172

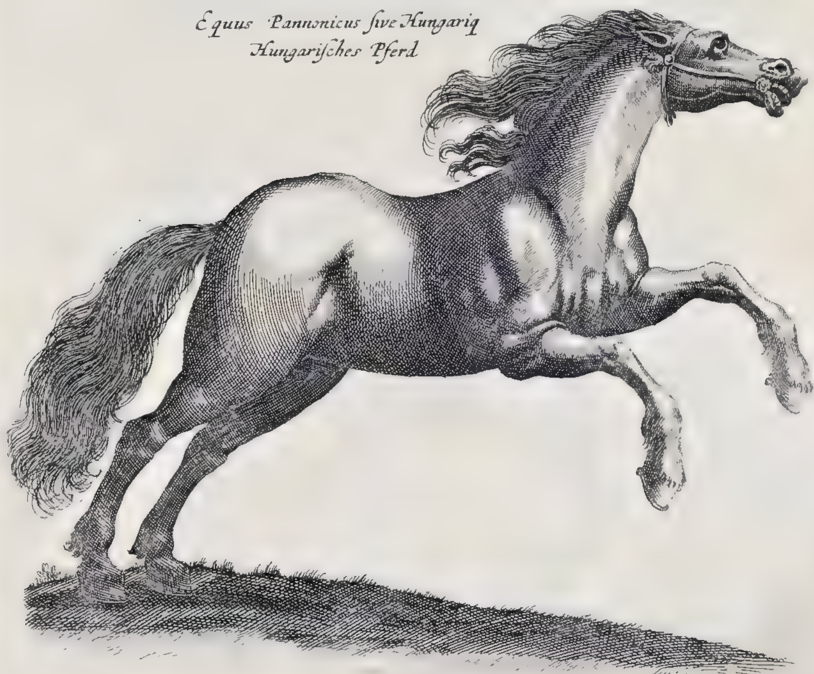

Equus Pferd
Roß Hengst Gaul

Equus Pferd

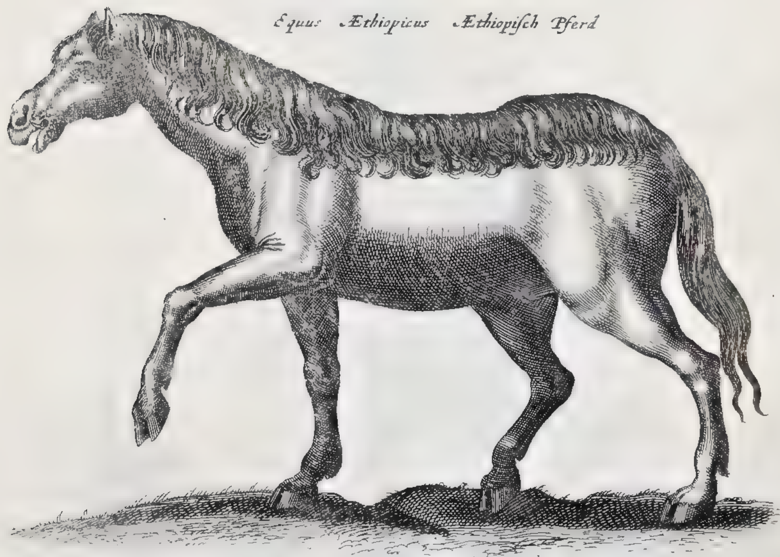
Equus Frisicus Frisich Pferd

Equus Pannonicus sive Hungariq
Hungarisches Pferd

Equus
Pferd

Equus Æthiopicus Æthiopisch Pferd

Equus Pferd

Cantherius
Wallach

Beſchryvingh
Van de
NATUUR
DER
VIERVOETIGE
DIEREN.

Het Eerſte Boeck,
Van de Vier-voetige, oft heel-voetige Dieren.

I. Hooft-Stuck.
Van het Paard.

Aldrov. de Solidi ped. cap. 1.

DE natuur heeft an zommige onredelyke Dieren die bloed hebben twe, an andere vier voeten ghegeven, die vier voeten hebben worden by de Latinen Quadrupedes, by de Grieken Tetrapoda, oft vier-voetige, en by *Ariſtoteles* Peza ghenoemt, en onder dry hoogſte geſlagten begrepen. Het een is Achides oft Mononychos, en by *Euripides* Monochelos, dat is: ghelijk als een-klauw oft heel-voet genoemt. Het ander is, welkers voeten over en weder, dat is achter en voor in twee geklooft zijn, waar van haar de Latinen Biſulca, de Griecken Dichela, oft kloof-voeten noemden, welke *Ariſtoteles* zeit, ghelijk als ſcharen oft tanden voor nagels oft klauwen te hebben. Het derde is Polychides en Polydaktylos, dat is veel-klauwigh ghenoemt, 't welk de voeten in veel klauwen, als de vinghers van onze handen, verdeelt heeft. Haar zijn alle voeten om te gaan gegeven, maar die ande voorſte ghekloofte zijn, trachten die daar-en-boven in plaats van handen te ghebruiken, 't welk de heel-voeten mette achterſte doen, zo *Ariſtoteles* heeft anghemerkt. Onder de heel-voeten zijn het Paard, den Ezel, de Woud-Ezel, de Muil-Ezel, de Monoceros oft Eenhoorn, en den Olyfant. Van welke wy op orde in dit eerſte boek zullen handelen. Wy beginnen van het Paard, om dat zijn waardigheid, onder de jumenta ofte laſt-dragende Dieren, die *à juvando*, dat is van helpen by de Latinen haar naam bekomen hebben, zonderling is. *Demoſthenes* heeftze onder de ſterkten der Steden geſtelt. De Romeinen hebben om die te kopen thien duizend guldens uit het gemeen betaalt, 't welk zy den genen, die totten oorlog onbequaam waren, ontrokken. Een Paard heerlijk ghetoomt wierd tot çieraad van een Borghermeeſter oft Keyzer ghebruikt, gelijk wy by *Halykarnaſſæus* lezen. In veel landſchappen is door de Wet gheboden geen Paarden uit te voeren. De Sirkaſſi, willen den gemenen man geen Paarden toe-laten. *M. Antonius* heeft verboden binnen de Steden te paard te ſitten, Atheas de Koningh der Schijten plaght eertijds zelf zijn Paard mette Roſkam te zuiveren, gelijk Plutarchus gedenkt. Andromache de huiſvrou van Hektor, heeft haar mans paarden, met eighen handen Haver en Hoy uit-ghedeelt, om dat zy wiſt dat hy daar vermaak in hadde. Theophilaktus, de Zoon van den Keizer Lakapenus, Patriarch oft Aartſvader van Konſtantinopelen heeft over de twee duizend Paarden gehad, en was om die wel te voeden zoo bekommert, dat hy haar Piſtachien, Pijn-karlen, Dadels, Rozijnen, gedroogde Vijghen, en die vande beſte, met wel-riekende Wijn, Zaffraan, Kaneel, en andere koſtelyke drogen vermengt, voor-zette, in deze overdaad

Ariſtotel. H. A. l. 2. c. 1.

Dionyzi Halykarn. l. 10. Antiq Roman.

den Keizer Verus te boven gaande, die, als Kapitolinus zeit, sijn Paard, dat hy het ghesswinde oft de Vogel noemde, Rozijnen en Noten, in plaats van garst inde Kribbe voorwierp. De Moxy, volkeren van Tartarie, plagten op een zekeren ghestelden dach, na enige voorgaande dienst-pleging, een Paard de huid af te stropen en het vleesch op-ghegeten hebbende, die huid met kaf te vullen, en daar na op een offer-zuil geleit zijnde als een vredigen God an te bidden, en de kostelijkste vellen op te offeren, ghelijk *Iozephus Barbarus* in zijn Reisboek heeft naghelaten. Ten tijde van Petrarcha leefde imand in Italie, die zijn zieke Paard, dat hy heel lief had, een gulden oirkussen en een Sijden buldzak onderleide, en als hy self ondertussen van het voet-evel beknelt, en na de wet der geneesmeesters als onbeweeghlijk gehouden wierd, bezocht hy niettemin oft op de handen van sijn dienaars ghedragen, oft ter nauwer nood op een ander Paard geholpen, en zijn geneesmeesters met zich leidende, zijn zieke twe oft drymaal daags, daar hy al zugtende met bekommering by zat en hem mette hand strelende, hem met
Lib.4. navigat.c.11 zachte woorden poogde te troosten. Ook verhaalt *Ludovikus Romanus*, datmen ghelooſde dat het Paard des magtigsté Konings van Narsinga van zoo groten waarde was, om de ongelooflyke grote menigte van parlen, daar het mede verziert was, als een van onze steden. In zulken groot-achting is by veel volkeren het Paard, gelijk *Aldervandus* overvloedig anwijst. Maar op dat wy totten naam zelf komen, dien heeft hy by de Latinen en Grieken verscheiden bekomen. By de Grieken word hy Hippus, en Polus ghenoemt, welken naam eigentlijk het Veulen toe-komt, by die van Kares word hy Alla ghenoemt, waar van 'er een Allabando ghenoemt is, en by *Hezichius* en *Varinus* Kalpis, welken naam eighentlijk een Pasganger toekomt, by die van Ligurie Damnus, en by den Etymologicus, Ikkus Kaballus, en Kaballis apo Kapes alis Estichion, om dat hy overvloedigh uitte kribbe eet, met welken naam nochtans, de last-dragende beest ghenoemt werden, gelijk dat by de Latinen een betekening van verachtelijkheid heeft. Hy word ook Innus oft Hinnus genoemt, van welke het eerste een Paard betekent, dat uit een Paard, en een Ezelinne is, en 'tander dat uit een Ezelinne, en een Muil-ezel geteelt is: Nochtans word het ook by *Aristoteles* voor een klein Paard, als mede van *Zuidas* ghenomen. Keles is enkelijk geen Paard, maar dat van een bezitter voort-ghedreven werd, by *Varinus* Azeuktos en Azyx genoemt. De uitlegger van *Aristoteles* verstaat daar door een moedigh Paard, andere leggen dat uit, een gezadelt, en oock een ongezadelt Paard, zommige, maar qualijk, een Paard daarmen van een ander opspringt. Chrysampix is meer een bywoord, als een een-namigh woord: want daar word gezeit na 't ghetuigenis van *Eustathius*, dat ampyx een gulde snoer oft keten is, met welke de lok oft kuif op 't voorhooft vande Paarden ghestrengelt werd. By de Latinen word het Paard Equus ghenoemt, 't zy *ab æqualitate*, dat is van gelijkheid, om datter by de oude altijd twe ghelijk by malkander gevoeght wierden, oft om dat wanneer de wagens ingespannen wierden, Paarden van ghelijke vorm, en tred t' saam-ghevoeght wierden, gelijk *Izidorus* meent. Hy word by *Firmikus*. gelijk *Scaliger* antekent, Eniochus, ook Kanterius, gelijk als Karenterius Izid. orig. l.12.c.43.
genoemt, om dat hy gelubt, *& semine lareat*, dat is zonder Zaat is, ghelijk het Varro behaagt, oft om dat hem ghelijk als een lauterium oft brand-yzer in-gebrand is. Van andere nochtans word dat van een slegt Paard verstaan. Veredus is een reispaard dat nocht Kar, nocht Slede, nocht Waghen trekt, en nochtans daar voor gebruikt werd, ghelijk *Turnekus* wil. Nochtans wil *Izidorus* en *Festus* dat het voor een Kar oft sleep-paard moet genomen werden, en *Prokopius* voor een gemeen loop-paard. Mannus word by *Akronius* voor een klein Paard ghehouden, als ook van *Porphyrius*, by *Horatius* voor een dat *mansuetudine mavum ductus*, dat is: 't welk door 't strelen van de hand tam ghemaakt sijnde, gewillig volgt. De losse noemt *Seneka* Tollutares, oft Tellen. Zy worden ook Burdones Burichi, Burburidi, en by *Vegetius* Burici, moghelijk van haar last die zy dragen, genoemt, ghelijk *Gesnerus* na-gelaten heeft. *Strabo* noemtze Gygenios. Zy konnen mogelijk ook Musimones genoemt werden, om datze uitte zelve plaatzen ghehaalt werden. Zo veel van de namen. Het Paard te beschriven, schijnt onnodigh, wijl het een Dier alle man bekent is. Derhalven zullen wy alleenlijk van de delen handelen, en de woorden die by de schrivers voor-komen uit-legghen. De Hoeven sijn by de Latinen Ungulu, by de Grieken Oplæ, ghelijk als Aplæ genoemt, om datse nocht in twe, nocht in veel klauwen verdeelt zijn. Chelidon oft Hirundo, 't welk een Swalu beduit, is het holle deel van de hoef, om dat het een Swaluw nest gelijk is. Batrachus oft Rana, 't welk een Kinkvorsch beduit, is dat deel, 't welk dikmaal van de spykers der Hoef-ysers, qualijk ingeslagen sijnde, ghequetst werd, oft het teerdste van de Beenders, 't welk de gedaante van een hoef heeft dien het ook voed, en welkers wortels het in sich bevat; en dat de wantalighe Tuellus noemen, en de Hoogduitsen einen Kern. Indien de hoeven dik en vleesig sijn, noemt haar *Xenophon*, na 't getuighenis van *Celius* Chamelas, oft laghe hoeven. De t' zamenvoeging van de hoef mette voet, oft het begin van de hoef noemen de Grieken Stephane, dat is een kroon. *Hippokrates* noemt het to Onychos armoniam, oft een overeen-

een-stemmingh van de hoef. Knyes sijn by *Hezychus* en *Varinus* een deel van de hoeven. Eenighe willen dat het een deel daar naast by zy, en daarom Knyoplos genoemt werd. *Gesnerus* meent dattet by *Russius* falx oft zeyzen genoemt werd: want hy zeit dat het een tedere zenuachtighe plaats, en weinig vleesigh is, 't welk ook mogelijk Mezokuyos genoemt werd. *Aristoteles* zeit dat alle heelvoeten sonder koten sijn. Uitghenomen de Indiaanse Ezel. Suffrago is dat gene in 't achterste van de benen der viervoetige Dieren, 't welk inde voorste de knie is, oft het is een Knoop oft geleding onder het dybeen, waar uit de ombuiging van de voet bestaat, en waar door de voet zoo an de schenkel gehecht werd, datze kan omgeboghen werden. De wantalighe noemen dat Garrektus. De Sabis oft grond zijn by *Vegetius* enighe beenders onder het scheenbeen. Hy verstaat moghelijk de hiel-beenders. Porone is het scheen-been, 't welk ook Radius genoemt is. De Cirri oft krullen vande Manen zijn het verçiersel van de Paarden. *Vegetius* noemt de dy-benen van de Paarden Gambas, als of men zeide Kampas dat een buigingh betekent. De Griekze Paarde-meesters noemen haar Brachionas en Chele, 't welk armen betekent, *Vegetius* heeftze ook in 't Latijn Brachiola oft armtjes genoemt. De heupen heeft hy heel groot en kloek, daar hy ook groote kragt in heeft; En daarom gebeurt het zo *Ambrozius Nolanus* meent, dat hy gaarn zijn opzitter, en zadel omtrent de schouders heeft rechtstrijdigh als de Ezels en Muil-ezels. Edra is by *Xenophon* dat deel van den rug daarmen op zit. De Paarde-meesters noemen dat deel 't welk tusschen de schouders oft schouderbladers is Kokkyga. *Absyrtus* noemt het Kokkon. Hier van komt Ætogenes equi, welke een zeker angheboren merk, en tois omois kai to Kokko, dat is tussen de schouders hebben. Maar by *Gesnerus* is Kokkyx een deel in 't midden van den rug, dat omtrent den rug-graad uit-puilt. Armus is het zelve als humerus oft schouder. Den rugh oft Dorsum, noemen de wantalighe Garresus. In dit geslagt hebben zo wel de Henghsten als Merryen haar Mammen. En alle de Merryen twe, en onder de Henghsten alleenlijk die, welke de Moer gelijk zijn, zoo *Aristoteles* getuigt. Hy heeft een start recht anders als de Koestart, namentlijk teer en kort, welken *Plinius* Causes noemt, en lange hayren, dien heeft *Vegetius Muscerium*, van de gelijkheid van een vliegh wayer oft vlieg-lap genoemt, deze, namentlijk de hayren noemt *Plinius* Setas oft Borstels, en Longiones, dat is iet daarmen de vlieghen mede afkeert. De Grieken noemen haar Sobas; Zy zijn harder inde Hengsten als in de Merryen, om dat de start van deze, door de pis vervogtight, zwakker borstels heeft. 't Geen van *Sertorius*, die belaste de borstels uit te trekken, ghezeit werd, bezie dat by *Plutarchus*; De Manen die van den hals af hanghen worden by de Latinen Juba: by *Xenophon* Chaite, by *Aristoteles* Lophia, oft Crista, dat is kuif ghenoemt. Die hayren welke van den hooft-top langs de oghen, en de hooft-slapen af-hanghen, noemen de Latinen Kapronas. *Vegetius* Protocomium, en *Xenophon* Procomium oft voor-maan: het onderste oogschel is sonder hayren, en daarom is de Schilder berispt ('t zy het *Apelles* van *Ephesen*, oft *Nikon*, *Mikon*, oft *Polygnostus* gheweest is) om dat hy 'er die by ghevoegt hadde. Dat het Paard alleen behalven de mensch grijs werd, heeft behalven *Aristoteles*, *Plinius* ook verhaalt, en dat hy het Herssen-bekken na even-bedeling dunder heeft als de andere beenders, maar valschelijk; want de Honden werden ook grijs: op de lid-tekens onder de Zadel worden zy ook wit, 't zy oft om dat dat deel zwak is, en het voedzel, ghelijk als te voren niet wel verdouwt, maar enighzins bedorven werd, gelijk *Aristoteles* meent, oft om een ander oorzaak. Nochtans worden zy eenverwig, indien 'er gerooste garst ghepoeyert in-ghestroit werd, welk een kragt heeft om te ontdoen en te zuiveren. Van de verwen zullen wy in 't onderscheid handelen. Dat zy in beide delen van de mond doorgaans tanden hebben verhaalt *Plinius*, en *Aristoteles* rekent die onder de Anepallakta, maar hy heeft ook behalven de angeboorne tanden, die wilde en wolfs-tanden by andere ghenoemt werden, en an 't naaste deel van 't Kaaksbeen, inzonderheid in de Veulens groeijen, veertig andere buiten die anghebootne. De kleine tanden die zo groot als een boon zijn geven voor andere een beletzel in 't ghenieten van voedzel, waar door het dier mager werd. *Aristoteles* heeft angetekent dat 'er de Henghsten meer als de Merryen hebben, welke het Paard na den ouderdom verwisselt, gelijk ook de andere Dieren van 't Paarde gheslagt. De voorste die eerst uitvallen, noemen de Grieken Emprosthios, en Tomeis, ghelijk of men zeide sny-tanden. De Latinen noemenze Medios oft middel-tanden, *Vegetius* Lactentes, oft melk-tanden. *Plinius* noemtze Pullinos oft Veulen-tanden. Zy zijn twaalf in ghetal, namentlijk zes in het boven, en zes in het onder kaaksbeen. *Xenophon*, gelijk ook andere Grieken noemenze Gnomones, oft teken-tanden en kenders, die den ouderdom anwijzen. Want een Paard van dertig maanden, verliest eerst zijn middel-tanden: namentlijk twe onder, en even zo veel boven. Met het begin van het vierde jaar verwerpen zy 'er noch even zoo veel, die naast an die ghene staan welke zy verwisselt hebben, en dan beginnen die te wassen, welke Kolumellares oft Pylaartanden genoemt werden. Op haar vijfde jaar verwisselen zy op de zelve wijs noch twe,

twe, die honds-tanden ghenoemt werden. Op haar zefte jaar beginnen zy weder te her-groeyen en te vervullen. Op haar zevende jaar hebben zy die alle weder en vervult, ghelijk *Varro* dat uit-leit. Van de vervullingh zeit *Abzyrtus*; in de dry volgende jaren brijfzelen de tanden en worden rond, en eindigen in een drykante geftalte, op welke tijd de zinkingen meeft in de monden van de Paarden druipen. Zomtijds worden zy op het zevende jaar prominuli oft uitftekende, welke *Abzyrtus* Propeptokotas, en *Varro* Brochos noemt. *Kolumella* en *Palladius* zeggen ook dat de tanden op haar zeven jaar weder ghelykelijk vervult werden, en datze op dat jaar hol zijn, en dat men na die tijd niet zien kan hoe oud datze zijn: Maar dat nochtans op het thiende jaar haar hooft-flapen hol, haar wink-brauwen grijs werden, en de tanden voor uit fteken. *Vegetius* doeter by, dat op het twaalfde jaar de tanden in 't midden zwart fchijnen; maar *Ariftoteles* en *Varro* fchrijven datte tanden in haar ouderdom heel zuiver blinkend werden. *Plinius* heeft, datze rood werden Uit de verfcheidenheid der tanden zijn 'er ook enige by-namen der Paarden By *Hezychius*, en *Varrinus* word een Paard, dat gheen kenteken van ouderdom meer op de tanden heeft Lithognomus genoemt, ook probato ghomus en agnomus, gelijk als of men weet-niet oft bot-kop zeide. Abolus, en Aboletor is een Paard, 't welk die tanden niet verloren heeft. Deuterobolus, dat voor de twede maal zijn tanden verwerpt, en Protobolus, dat de eerfte mael zijn tanden verwiffelt. *Petrus Krefcentienzis* zeit datze behalven die teken-tanden, ook maal-tanden hebben, en dat het ghefchieden kan, dat zommighe meer tanden hebben, en dat dan de tanden dobbel zijn. Maar zy behouden haar tanden tot dien ouderdom toe vaft, hoe wel zy heel harde koft eten, om datze haar van warme fpijs onthouden, zoo men *Kardanus* gheloven magh. Gnathos betekent ook in de menfchen een kaakfbeen, maar word nochtans eigentlijk van het Paard verftaan. Het zelve kaakfbeen, oft zijn naafte deel noemen de Paarde-meefters Pfalion. Zy hebben heel grote kaakfbenen, en worden ook van heel grote Spieren beweeght, om datze voor over bukkende haar fpijs ghenieten. Datter zomtijds een been in 't hart gevonden werd, heeft behalven *Ariftoteles*, *Plinius* ook verhaald. Zommighe zeggen datze gal hebben; De boven gedaagde fchrijvers, en *Abzyrtus* ontkennen dat. Deze moet nochtans verftaan werden van de Gal-blaas an de Lever, dien hy hem zeit niet te hebben: Doch datter een loffe zenuw inhangt, in 't welk dit gheflaght van vogtigheid indringt. Maar *Rufinus*, die de Snykonft der Paarden uit-gegeven heeft, zeit datter an de rechte zijd van de Lever zodanigen ontfangher inde holligheid is, welk met veel takjes door de zelfftandigheid van dat deel verfpreit werd, en de Lever lichtlijk van al zijn gal ontloft, en die inden twaalf vingher darm afleit, hy doeter noch by dat de natuur in dit Dier de gal in geen blaas als inde menfch en andere Dieren heeft willen befluiten, wijl dit Dier geduirigh mette neus inde kribbe bezigh is, en gheen maat van eten houd, en dien-volghens den buik meermaals moet ontlaften, als andere, en daarom de gal tot een anprikkeling moet gereed hebben.

Pli. H.N. l. 8. c. 42. Arift. H.A l. 2. c. 15. Pli. H.N. l. 11. c. 37.

In de gheftalte zeit *Ariftoteles* dat dit moet anghemerkt werden, dat de jonghe wat lagher als de oude zijn, en datze volwaffen zijnde het hooft niet konnen bereiken, dat de nieuwlingen lichtlijk doen. Men meent datter in haar een zeker liefd vergif in 't voor-hooft groeit, Hippomanes genoemt, zoo groot als een vijgh, en zwart van verw, 't gheen de Moer terftond na de gheboorte inflokt, oft haar vrught an de mam niet toe laat. Dat zult ghy by *Ariftoteles*, *Plinius*, de uitleggher van *Theokritus* en andere vinden. Daar is noch een ander dat uitte teel-leden van de Merry voort-komt, van 't welke *Ariftoteles* ook gewaagt, als hy van de onmatige geilheid der Merryen handelt. *Plinius* die dit vergif der merryen na de verzameling noemt, zeit dat het in 't vergiftighen zoo groten kragt heeft, dat het op de vermengelingh van 't Koper gegoten de Hengften als dol om te fpringen teghen het afbeeldzel van de Olympize merry heeft angedreven, dat gy ook by *Pauzanias*, en *Ælianus* vinden zult. *Ælianus* verwart met het vergif Hippomanes, ook de Pulium oft Pulfium, 't welk by *Ariftoteles* Polium, en by *Plinius*, na 't zegghen van *Hermolaus* Barbarus Polea ghenoemt werd, en het is niet anders als de vuiligheid die de merry eer dan haar Veulen loft. *Plinius* verftaat elders door 't zelve den drek van een Ezelinne-veulen, welk hy alder-eerft gheloft heeft. Indien gy haar plaats beziet dit Dier word by na over al gevonden. Het bemint veel de Broek-landen, waterige en vlakke plaatzen, ook veracht het de Bergen niet, indien zy maar met water verzien zijn. *Kolumella* zeit, voor de Paarden moetmen ruime waterige Landen, en ook de Bergen tot weiden verkiezen, die vogtigh en niet droog zijn, en meer de ledighe vlakten, en die niet met Bomen oft Heefters bezet zijn, en die meer van zacht als langh kruid en gras overvloeyen. De plaats die tot weiden der Paarden bequaam is, word gemeenlik Hippophorbium genoemt. Het Pracht en oorloghf-paard word op de ftal gehouden, welken zommighe Equile noemen, *Varro* noemt een ftal in 't Latijn Equarium, *Grapaldus* zeit Præfepe, 't welk eigent-

Theophr. de Animal invident.

Pli. H.N. lib. 8. c. 42. li. 24. c. 13. Arift. H.A li. 6. c. 15.

Ælianus H. A. li. 3. c. 17 l. 14. c. 18

eigentlijk de Kribbe betekent. By de Grieken word een ſtal Hippon, Hippoſtahis, Statmos, en Phatne genoemt, gelijk *Pollux* angetekent heeft. *Hezychius* en *Varinus* zeit datze by de Lakoniers Hippaene ghenoemt werd. Het hout daar zy metten toom angebonden werden, word Vacerra ghenoemt. Bezie meer van de plaats in 't onderſcheid. Wat angaat haar ſpijs, *Plinius* zeit datze koorn eten, en daarom onder de wijſte Dieren gherekent werden, waar onder voornamentlijk de garſt is, om datze minder als de haver oft tarw opblaaſt, en dan word het paard Akoſtezai, gelijk of men garſt-eter zeide, ghenoemt, om dat de garſt by *Nikander* Akoſte ghenoemt is. Ten twede de haver, welkers gebruik by ons gemeen is. Ten derden de taruw, 't welck *Serapio* nochtans beriſpt. Ten leſten het brood 't welk in Engeland en elders uit bonen en wikken hier toe gebakken werd. Zy leven nochtans meeſt met gras en andere dingen, en dit is het eygentlijke voedzel der Paarden. De Melilotus welke daarom in Italie Trifolium Kaballinum en paardſ-klaver genoemt werd. Dat het kruid Medica, 't welk in Medien waſt, voornamentlijk de paarden voed, hebben wy by *Strabo*. Het eerſte mayzel word, na 't ſeggen van *Ariſtoteles* voor quaad, en als het met ſtinkend water bevogtigt werd voor onbequaam gehouden. En zoo *Kolumella* zeit, word het vier oft wel zesmaal 's jaars afgemayt. Geen ding vermag zo veel totte magerheid der paarden als dit. Van de Cytizus zeit *Plinius* dit. Het word de beeſten altijd na den tweden dagh gegeven, maar 's winters, dat gedrooght is, met nat vermenght. Thien pond kan een paard verzadighen, minder voor andere dieren. Op veel plaatzen worden de vitzen mette hand vergadert voorgezet. Die van Damaſkus geven Erweten gelijk *Bellonius* verhaalt. De noodzaaklijkheid heeft ook ghedwonghen iet anders voor te werpen. De paarden van Cæzar van 't veld-legher van Scipio in Afrika bezet zijnde, wierden na 't zeggen van *Hirtius* met wier oft moſch van de ſtranden in varſch water ghewaſſen onderhouden. De paarden van Pompejus omtrent Dyrrachium belegert zijnde, mette geſtroopte bladeren van de boomen, en de wortels van Riet. In 't Rijk van Senega ghebruiktmen om de droogħte der aarde, het ſchrapſel van Bonen, en Milie oft Turckſ koorn. De Thraciers omtrent Strymon eten de bladers van de diſtels. De Parthers het kruid Hippace. De Tartariſe takken en ſchorſſen van de bomen, en wortels van kruiden die zy mette hoeven uitte aarde graven. In 't landſchap Aden eten zy viſch daar zy grote menighte van hebben, gelijk wy by *Paulus Venetus* lezen. De zelve worden ook gedroogt in 't landſchap Galkonda in Perſie, voor-ghezet, 't welk ook van de Gedrozy, Kelten, Macedoniers, Lydiers, Panoniers, die an de Poel Praziades wonen, by *Ælianus* en *Herodotus* verhaalt werd. De Arabiers voedenze twemaal daaghs met Chameels melk; maar laten haar in de Lente jonghe kruiden eten. Zy beminnen voor dranck water, 't zy gheroert, ghelijk *Ariſtoteles* wil, oft helder, koud, en vloeyende zoo *Vegetius*, oft een weinig vloeyende en geroert ghelijk *Kreſcentienzis*, oft de poel-waters gelijk *Baccius* oordeelt. Zommige hebben haar wijn gegeven om haar moedig te maken. Maar *Kolumella* zet de gezonde, doch maghere wijn voor. Dat haar eertijds ook bier gegeven is kan uit *Varinus* beſpeurt werden, by de welke de haver Bortachus genoemt is, en dien volgens ook de drank der paarden van koorn ghemaakt. Indien wy haar ouderdom inzien, in 't gheſlacht van deze Dieren leven de Hengſten langer. Wy lezen van een paard dat tot t' zeventig jaren geleeft heeft. Nu word ter ook niet angetwijfelt, dat een Henghſt tot zijn dry en dertigh jaren kan voort telen, die ook tot zijn twintigh jaren toe-ghelaten werd te ſpringhen. Wy weten ook datter angetekent is, dat een paard Opuntes ghenoemt totte gemene teling veertigh jaren volhart heeft. Het is by de ouden voor een teken van ouderdom ghehouden, indien het t' zaamghetrokken vel van haar ſchoften zich weder traag en langzaam uitrekt. In de jonge ſchiet het terſtont weder op zijn plaats. Daar zijn enige die dat uitte zamenvoeginghen van de ſtart oordelen, als het niet langher uitte tanden kan bekent werden. Dat de Merryen alleenlijk vijf jaar groeyen, maar de Henghſten een jaar langer, hebben wy uit *Plinius*. *Ariſtoteles* doeter by datze dan noch eens zoo veel jaren in de dikte of lyvigheid groeyen, en datze tot haar twintigh jaren noch al voort-gaan; maar dat de merryen eer volmaakt werden als de henghſten: *Ariſtoteles* zeit dat een Paard het geilſte dier van allen is. Daarom word die gene welke onder de menſchen overvloedig tot minluſt geneigt is Hippobinus, Hippoporinus, Hipporaſtes, en Hipperus oft Hengſtig en brunſtigh ghenoemt. En die op de wijs der Paarden als dul na het minne-ſpel zijn worden gezeit, Hippomanein, oft gelijk als een paarden dulheid te hebben. Nochtans is de geilheid der merryen meer beroemt als van de hengſten. Daarom verzieren de Dichters dat de mingod onder de kudden der paarden gheboren is, en de ritzighe vrouwen Kaballæ, oft merryen, en de hoeren Poloi ghenoemt zijn. De henghſten kennen de merryen die met haar ghevoeght zijn gheweeſt door den reuk, ſchoon zy maar weinig dagen by malkander geweeſt zijn: En indien 'er verſcheide merryen onder een ver-

Pli. H.N. li.13.c.24.

Hirtius de bello Afrikano

Scalig ex. 206. c. 5.

Ælia. H.A l.14. c.15.

Ouderdom

Pli. H.N. li.4.c.42.

Telingh. Ariſt. H.A li.6.ca.12.

vermenght zijn, drijven de Hengsten de vremde Merryen met bijten van haar, en weiden ider mette zijne. Datze vol zijnde, ook de verzamelingh toe-laten, lezen wy by *Aristoteles*. *Abzyrtus* ontkent dat. Of zy geilder als de mensch zijn trekt *Gryllus* by *Plutarchus* in twyfel, om dat zich de mannen met de Geiten, Swynen, en Merryen vermenght, en de Vrouwen met een dolle drift na de Beesten geblaakt hebben, maar niemand is van een beest tot verzameling geport. Nochtans isser te Athene een plaats gheweest welke na een Paard en Maagt genoemt wierd, om dat een van de nakomelingen van Kodrus genoemt Hippomanes, die de laatste geregeert heeft, zijn dochter in zeker plaats met een geilen hengst heeft op-ghesloten, om datze haar maagdom heimelijk had laten roven, welke hengst haar ook verkragt heeft. Vanden ouderdom die tot verzamelingh bequaam is word verscheiden gesproken *Aristoteles* heeft verhaalt dat een twejarig Paard, zoo Merry als Hengst bequaam totte sprongh is, doch dat zulkx in weinighe gebeurt, en de Veulens van die zwak zijn, maar dat zy meestendeel op haar dry jaar, of dertigh maanden beginnen, en zoo metter tijd tot beter telingh voort-gaan tot haar twintigste jaar: Doch datze bequamelijk telen konnen, als zy met het wisselen van haar tanden ophouden, maar dat de bequaamste tijd van de jonghe zomtijds voor valt door overvloed van goed voedzel, als zy een jaar en zes maanden vervult hebben. *Plinius* zeit datter ghemeent werd, dat de Merryen na haar dry jaren, oft een jaar na haar geboorte bequamelijk toe-gelaten, en de onwillige daar toe gedwongen werden: maar dat de getamde 't zestig dagen springen, eer zy genoemt werden van de kudde te zijn. In Spanjola, indien wy *Petrus Martyr* gheloven, ontfanghen zy op de thiende maand van haar geboorte, en dikmaal twee Veulens ghelijk. By *Kolumella* kan een Merry van twe jaar, bequamelijk ontfanghen, maar een Henghst moet niet minder als dry jaar zijn. De Merry is na thien jaar onnut, om datter zwakke jongen van komen, en dat duurt zo tot twintigh jaren. *Anatolius* wil dat een Admissarius (zo word hy in 't Latijn ghenoemt, oft spring-hengst, by de Grieken Oscheion, Oscheutes, Anabates, en by de Paardemeesters in 't Griekx Kelon, het werk zelf Oscheia, en die hem laat springen Proriga genoemt,) vijf jaar Jaren oud zy, en dat hy met het begin van zijn veerthien jaren behoort te rusten. Gy zult weten datze beginnen hitzig te werden, als gy ziet datze haar in malkander krimpen, veel mette start quispelen, en enig teelzaat uitschieten oft dikmaal pissen. De Hengst voltoyt zijn werk dikmaal op een dach, zomtijds in twe, oft dry, oft ook wel in meerder dagen. De Merry heeft haar tussen tijden en teelt best om haar vierde oft vijfde jaar. Ja indien 'er niet meer toe-gegeven werd, zo is het nochtans noodzaaklijk een jaar tussen beide te stellen, en dan vrugt te telen. Het begin der teling duurt van het evenaren der Zon inde Lente des Somers Zonstand. In hete Landen in April, in koude, in May. Alzoo zal zy, om datze op haar twaalf maanden werpt, omtrent de groenste en gematigste tijd van't jaar Jaar-veulen baren. De Elei lieten haar Merryen buiten haar landpalen bespringhen om dat zy uit veel ondervindinghen kennisse hadden datter zoo een wonder ghelukkighe vrugt van voort quam. De Hengsten tragten na den uchtent-stond, de Merryen worden best na de middach gestreelt. Daar worden ook anprikkelingen van geilheid ghevonden. *Abzyrtus* gebied de start van een hert te branden, en met wijn te stampen, en daar mede het teel-lid te bestryken. Andere geven cicers in, zommige steken brandnetels in de mond, en geven het poeyer van paardskloten in, en houden een spongy daar de natuurlyke delen van de Merry mede afgeveegt zijn voor de neus. Met zeajuyn in water tot de dikte van Honig gekookt smeeren zy de natuur van de Merryen; en als zy haar stonden hebben wrijven zy het natuurlijk deel met brandnetels. Andere bestryken die delen met hanendrek onder Terpentijn gemengt. De merryen van Lybie en Myzia worden door fluiten op gehitst en zwangher, gelijk wy by *Ælianus* lezen, en dat gheslaght van fluiten noemt *Pollux* Hippophorbium, welkers stof een Laurier tak zonder schors is. Nochtans ontfangen zy niet alle, en die al ontfanghen hebben, werpen niet altijd. Waar van zy zeggen een teken te zijn, dat de vrugt omtrent de Nieren iet anders in gedaante als Nieren heeft, zoo dat hy opghesneden zijnde schijnt vier Nieren te hebben. Indien gy vraaght hoe veel Merryen voor een Hengst genoeg zijn. *Kolumella* zeit dat een Hengst niet minder als vijfthien, en niet meer als twintig behoort te bespringhen. *Aristoteles* eighent enen hengst, dertig oft weinigh meer merryen toe. *Palladius* raad na de kragten van den hengst hem meer oft minder merryen t'onderwerpen. Een jongen hengst, die sterk van kragten en gestalte is schrijft hy twaalf oft vyfthien merryen toe. Datze ontfanghen hebben zult ghy bevinden volghens *Aristoteles*, als haar Stonden ophouden, volgens *Abzyrtus* als zy den henghst niet willen toelaten, volgens *Plinius* als zy haar verw met een roder, oft vol verwiger hayr verwisselen. Men zeit dat zy een hengsten Veulen werpen zal, indien zy dry daghen voor de volle maan, maar een merry-veulen indien zy dry dagen na bespronghen werd. Datter een hengste-veulen geteelt is

Arist. de Generat. animalib. ca. 5. lib. 4.

Ari. H. A. l. 5 ca 14. & l. 6. c. 21

Kolumella R. R. li. 6. c. 28.

Ælianus H. A. l. 12. c. 44.

Kol. R. R. l. 6. ca. 27.

is, oordeelen zommighe, indien de springhhengst ter rechter zijd, maar een merry indien hy ter slinker afvalt. In Pharzalie wierd dat een rechtvaardighe merry ghenoemt, die altijd een veulen voortbraght dat de spring-hengst geleek: Datze in Portugaal van de wind ontfangen, hebben *Kolumella*, *Plinius*, *Solinus*, *Albertus*, en *Avicenna* gemeent: Dat het selve in Kappadocia ghefchiet, verhaalt *Augustinus*: maar *Iustinus* telt dat onder de beuzelinghen. *Aristoteles* oordeelt dat onmogelijk. Wat omtrent de zwangere merry te doen valt, zullen u de stalkneghts leren. Zy krijghen een misdracht, indien zy den rook van een kaars ruiken, oft dat de Ezels de zwangere besprongen hebben. Zy dragen na 't ghevoel van velen een Jaar, volghens *Abzyrtus* elf maanden en thien dagen. Waar van de hardigheid van de Lijfmoer oorzaak is, indien wy *Aristoteles* volgen. Zy werpen alderligst van alle viervoetighe Dieren, en dat recht op staande. *Eumelus* schrijft datze als zy haar veulen langhzaam voortzetten, terstond werpen zullen, indien ghy haar de neusgaten zachtjes nypt. Zy werpen meest een, en zomtijds twe veulens. Zy hebben weinig afzuiveringh in 't werpen, en losen heel weinig bloed ten anzien van haar groot lijf. Zo haast zy geworpen heeft slokt zy de na-gheboorte in, en ook dat liefd-vergif Hippomanes, dat an 't voorhooft vast gegroeit is. Men heeft ook gezien datze half en half slagh tussen merry en hengst gheworpen hebben. Nero vertoonde zodanighe Merryen uit het land van Trier voor zijn wagen gespannen, gelijk of het een zaak waardigh om te zien was, dat den Vorst der werelt op ghedrogten reed. Van de merry-henghst van den Borg-graaf Princival schrijft *Kardanus* aldus: Hy had maar een kloot op zijn rechte plaats, met uitpuilende mammen als de merryen, en een lyfmoer op zijn behoorlyke plaats, daar een henghsten teel-lid uitstak, en niet groter als een hand breed was als hy dat uitrekte. Als de Grieken de stem der paarden willen uitdrukken, zeggen zy Chremetizein en Epichremetizein, Phrumatteftai, oft Phryatteftai, gelijk *Ammonius* vermaant: de Latinen zegghen fromere, en hinnire, wy zeggen Neyen. De stem zelf word Chremetismos, Batrachalos, en Memigmos en van ons 't geney genoemt. Van zijn verandering spreekt *Aristoteles* aldus: Dat de stem der paarden verscheelt is openbaar. Want de merryen zoo haast zy gheworpen zijn maken een klein en zwak geluid. De jonge hensten ook wel klein maar een grover en kloeker, dat daaglykx anwast. Als hy twe jaar oud is, en begint te springhen, geeft hy een groot en zwaar geluid. De Merry ook een groter als te voor, maar helderder, en dat meestendeel tot haar twintig jaren: En van die

Kolum. l. c. Varr. R.R. lib. 2. Plin. lib. 8. cap. 42. Solin. Polyhist. c. 36 Augustin. de civit. Dei lib. 21. c. 5.

Kard. de rerum varietate l. 7. cap. 33.

tijd af an zwakker, soo wel de henghst als Merry. Die nimmermeer onder den hoop van andere paarden. Neyen noemt *Mizaldus* stomme. Als zy voort-gaan, slaan zy mette voeten op de aarde; waar van zy by de Latinen Sonipedes oft klatervoeten ghenoemt werden, en by *Homerus* Hypsechees, als of men hoogluidige zeide. Die de Haassen onder de knie niet al te wel buigen konnen, worden in t opklimmen meerder vermoeyt, en vallende storten met groter ghewelt ter neder. In 't afklimmen stutten zy, om datze vier voeten hebben, meerder tegen haar last an. Haar ghefwindheid getuigen de bynamen en voorbeelden die by de schrivers voor-vallen. Zy worden by *Homerus* Ocypodes, Aersipodes, Aellopodes, Tachypodes, en Elaphropodes, 't welk alle licht-voet en snelvoet betekent, genoemt. *Oppianus* schrijft dat de Spaanze zoo geswind zijn, dat met haar alleen de Arenden, oft kringh-havikken konnen vergeleken werden. Het paart Pegasus van Perseus word verziert gevleugelt te zijn. Imand verhaalt datte Sarmaten, als zy een verre reys doen zouden, twe hondert vijftigh uuren opgezeten hebben, zonder haar paarden voer te geven. In Arabie, zo wy *Vartomannus* geloven lopen zy een nacht en dach met volle loop zonder rusten. Men zeit datter inden Alanizen oorlogh een paard van de Keizar Probus gevanghen is, dat op een dach hondert uren afliep, oft thien dagen zonder rusten. Maar daar word onderzocht of de henghsten ghefwinder als de merryen, oft rechtstrydig de merryen snelder als de hengsten zijn; *Homerus* geeft de overwinningh an de merryen van Pheræ. De merry van Menelaus Ætha genoemt, was heel ghefwind. *Horatius* heeft ook liever zegghen willen dat den hengst bequamer totte waghen als de merry is. Dat de merryen onder 't lopen pissen, heeft *Plinius* verhaalt. De merry van Krauxida heeft in de achtste Olympiade alle de andere paarden overwonnen. Wy bevinden dat de swangere merry van Hekratitis de Thessalier (*Plinius* noemt hem Echekratides) overwonnen heeft. Maar *Oppianus* zeit datte henghsten bequamer totte Jacht, en de merryen minder ghefwind zijn om langh door de Bosschen te lopen. Wat dat *equus admissus* by *Cicero* beduit, kond ghy by *Aldrovandus* zien. Haar snelheid vermindert, ja vergaat gheheel, indien het Paard, op Stal door ledigheid vertraaght. Waarom Antigonus met zijn ruytery beleghert zijnde, als hy zijn paarden om de enghte der plaats niet konde oefenen, haar hoofden zoo hoogh op ghebonden heeft, datze mette voorste voeten geen aarde raakten, en dwongh haar dan alzo op de achter voeten te springen, en de hielen achter uit te slaan, welke bewegingh haar niet minder

Beweging

Kardan de rerum variet. l. 3. c. 3

Horat. l. 2. Carm. od. 16.

Plin. H.N l. 15. c. 21.

Aldrov. p. 40.

der 't zweet afdreef, dan of zy een groot ſtuk wegs afgelopen hadden. Dat uit het mergh van de verrotte paarden de welpen voort-komen is genoegh bekent. Indien ghy haar aart beziet, zy drinken al ſlurpende, en ſteken den muil diep in 't water dat haar moedigheid toe-geſchreven werd Zy hebben 't hart en de muil gheſtadigh in de kribbe, en verdraghen beter dorſt als honger. De merryen piſſen meer, en worden alle maanden ghezuivert, en werpen meer droghe als vogte vuiligheid uit, om datze meeſt droge koſt eten. Zy ſchuimen als zy vermoeit van lopen zijn, welkers oorzaak *Galenus* naukeuriglijk beſchreven heeft. Zy dromen van dat gene daar zy toe ghewent zijn: zy ſlapen veeltijds ſtaande, en meeſt de ghelubde Ruinen welke ſlapigher zijn. Als zy gram zijn onbloten zy haar tanden en bijten als de honden. Zy worden met ſtrelen wederom ter neer ghezet, en zy beminnen heel zeer haar Veulen. Hierom is het ghebeurt dat Darius, op een Merry ſpringende, die t' huys een Veulen had, uitten ſlagh by Iſſus, die hem teghen viel, ontſnapte, en dat de Tarters als zy op den roof lopen na zeker landſchap, daar de meeſte tijd van 't jaar de zon zich niet vertoont, de Veulens op de uitterſte landpalen laten: Want op die wijs de merryen in de nacht-reis beter op den wegh lettende, lopen zy inde weder-komſt recht op haar veulens an. De dulheid der paarden is ongemeen, maar nochtans bekent. Gelijk op verlieven, wanneer zy eten en drinken vergeten, en door liefde uit teren. Die dwaling word haar benomen, indien ghy haar met afgheſchoren manen weder na 't water leid; want zy dan die lelykheid beſchouwende, ſchiet haar de oude beeldtenis uit de zin. *Ælianus* ſchrijft dat de paarden van Lykoſpadis veel moeiten doen om an haar voerluy ſchoon te ſchijnen. Tot de innerlyke zinnen, behoren haar verſtand, leerzaamheid, gheheugenis, liefde, de trouw teghen haar meeſter, en haar ſchaamte en grootmoedigheid. Tot haar verſtand behoort, datze de vianden van haar Vaderland kennen, zoo datze in den oorlog de vyanden byten. Datze haar Meeſter dien zy lief hadden, verloren hebbende haar zelven uit-hongeren. Datze mette oiren te kennen geven 't geen zy ghehoort hebben, en dat zy weten wie bequaam om haer te beryden is. Het paard Bucephalus oft Oſſenkop van Alexander, wilde niemand als het de Koninglyke zadel op had, behalven zijn meeſter dragen, en inden ſlagh ſwaarlyk ghewond zijnde is het niet eer neder ghevallen voor dat het zijn meeſter buiten ghevaar ghebragt had. Dat het Paard van Julius Cæzar niemand als zijn meeſter den rugh leende, verhalen *Solinus en Suetonius.* Een ander van een zeker Ongers geneeſmeeſter, verwachten

Galenus Aphoriſm 45. ſ. 2.

Paul. Venet. l. 9. c 47.

Innerlyke zinnen.

Sueton. in Cæſare.

hem ongebonden een gehelen dach voor de deur, tot dat hy van zieken weder keerde, en als hy in quam liep het paard hem als groetende te gemoet; Dat men haar kan leren danſſen is door 't voorbeeld van de Zybariten openbaar, die zo ver vervallen waren datze over maaltijd haar paarden na de fluit leerden danſſen. Van dat paard 't welk *Scaliger* ghezien heeft ſpreekt de zelve aldus. Een zeker landloper voerde een klein lelyk paard met zich, 't welk op zijn bevel zomtijds alles dede, het wandelde, het liep, het draafde en het ſprongh op vier, oft op zijn twe voeten. Wy hebben ghezien dat het wijn dronk, en dat het op zijn billen neer zittende de voorſte voeten na den beker ſtrekte, en een bekken mette benen vaſt hiel, als of hy van een baardſcheerder zou ghewaſſen werden, gelijk men een ghekapten Ezel gheſchildert ziet, dat het zich op de aarde neer ſtrekte, en uitgeſtrekt bleef legghen, dat het met het toe-drukken van zijn winkbrauwen gelijk als toe-knikte: dat het zijn hooft op 't bevel van zijn meeſter op lichte, zich op den rugh keerde, en in die vorm vertoonde, als een vrouw die haar man inde ſchoot omhelſt. Dat het paard zijn Stal kent, en van zelfs t' huis loopt is openbaar. Daarom ghebood Galba, alszer van den eighendom van een paard verſchil was, dat geblind na de Rivier te leiden, en als het gedronken had te ontdekken, om zijn rechte ſtal te kiezen. Het paard van Deuxippus was zo onderwezen, dattet zonder toom geſwind voort liep, maar als hy langhzaam voortgingh, heel vreedzaam ſtil ſtond. Dat de Paarden, van de Swarten oft Moren, haar Heeren niet anders als de honden navolghen, beſchrijft *Strabo.* Datze vande Iarci gheleert zijn op den buik te ſlapen, lezen wy by *Herodotus.* Een paard in Parthen bad den Keizar Nerva an. Een ander te Parys groete de Koningin en huiſvrou van Ludowik de XII met gebogen knie Datze door houte hoepen, als de honden geſprongen zijn, en haar al ſpringhende met een grote ſnelheid omdrayden hebben wy te Venetien in 't Iaar 1636 gezien. Datze een geheugenis hebben, geeft het gheluid der Trompet voornamentlijk te kennen, 't welk horende, ſteken zy de oiren op, ſnuiven mette neuſgaten, neyen, zy kauwen op den toom, trantelen mette voeten, en ſtaan niet ſtil. Een zeker brokvolger by Tzetzes te paard rydende wierd van zijn middaghmaal verzet, om dat het Paard omtrent een pylaar komende, welk een landpaal was, meende dat daar een rykringh was, daar het totten avond toe met alle geſwindheid omliep. Ik zwijg 't geen *Tholozanus* van een paard van zeker Biſſchop beſchrijft, 't welk zijn broeder zoo ghewent had, dattet zoo dikmaal als het de woorden, God heb acht tot mijn hulpe, hoorde

Scaliger exercit. 209. ſ. 1.

Zuidas.

hoorde, zich met veel ſpronghen verhefte. Van de liefde, dankbaarheid, en trouw jegens haar meeſter, zijn veel voorbeelden. Het paard van Antiochus heeft zich zelven, als zijn Heer inde ſlag ghedoot was, en zijn opzitter Centeretrius Gallus, van boven neder gheſtort. Een ander van de Koning der Scythen, heeft zijn vyand, die als overwinnaar hem beroven wilde, met ſlaan en byten omgebragt. Dat van Dionyzius, van hem inde modder verlaten, ghelijk wy by *Plinius* uit *Philiſtus* lezen, is zijn Meeſter, zo haaſt het zich gered had, na gevolgt, hoewel hem een gehele ſwerm Bijen op den rug hing. *Homerus* zeit dat de Paarden van Patroklus gheweent hebben. *Virgilius* dat van Pallantes. *Suetonius* het paard van Cæzar. En *Kardanus* zeit zulx van zijn Aſturko. *Plinius* verhaalt ook dat veel paarden zo tot haar meeſters genegen zijn, datze die betreuren, en mettranen bewenen. Als de Koning Nikomedes gedoot was, heeft zijn paard zich uit-gehongert. 't Zelve word van 't paard van de jonge Atheenze Sokles verhaalt, als hy dat verkocht had. Van haar ſchaamte zult ghy by *Ælianus*, *Varro*, en andere vinden. *Plinius* ſchrijft heel kort aldus. Hy zeit dat een ander paard, als hem de blinden vande ogen ghedaan wierden, en bekende dat hy met zijn eigen Moer verzamelt had, na de hoge ontoeganckelyke klippen ghelopen en aldaar gheſtorven is. Wy bevinden ook dat een Merry om een zelve oorzaak, in 't Land van Reatino haar meeſter verſcheurt heeft. Want daar is ook een kennis van verwantſchap onder haar. Derhalven is een merry liever met haar zuſter van het voorgaande jaar, als mette moer zelf ingeſpannen. Bezie *Aldrovandus* vande yverzugt van zeker Veulen, 't welk uit een onbehoorlyke verzameling van zijn meeſter gheboren was. Van haar grootmoedigheid handelt de zelve heel breed. 't Zal genoeg zijn te zegghen 't geen *Plinius* heeft, namentlijk, datmen ghebied de manen der merryen af te ſcheren, op datze de nederigheid in 't verzamelen metten Ezel zouden verdraghen, en datze anders op haar manen te trots zijn. Daar zijn 'er ook ghevonden die zonder Ruiter een ſlagh ghewonnen hebben. Inde kring, zeit *Plinius*, an de Wagen gevoegt zijnde, vertonen zy zonder twyfel een verſtand van anmaning, en lof te hebben. Dat twe witte Paarden in de hondert-jarige kring ſpelen vande Keizar Klaudius, haar voerman af-gheworpen hebbende, de prijs ghewonnen hadden, alles onder de voet werpende wat haar tegen-ſtond. Hoewel zich een dapper voerman daar teghen weerde; wyl het ſchande was dat de konſt der menſchen van de paarden overwonnen wierd, en dat zy ten leſten haar wettelyke loop volbraght hebbende bleven ſtil ſtaan. Hy voegter ter-

Plin.lib.8. cap 42.

ſtond by. Daar is noch een groter voorſpraak by de oude, datter inde kringhſpelen een voerman is afgeworpen die op zijn voeten ſtaan bleef, en dat de Paarden in 't Kapitool gheloopen, de zitſtoel drymaal om-liepen. Maar het meeſt van al was, datze daar van de Veja mette kronen en overwinning gekomen waren, en Ratumena, die aldaar de overwinning verkregen had, afgeworpen hadden, waar van daar na den naam an de poort ghegeven is. De merry van Phidotus Corinthier, welke Aura ghenoemt was, heeft zoo *Pauzanias* zeit, haar voerman in 't alder eerſt afgevallen zijnde, haar oude loop, als of zy haar Ruiter op gehad had, ghehouden, en omtrent het eind der loopbaan zich om-ghewend: maar het gheluid der trompet hoorende, is zy veel heviger an ghedreven, en als zy weder tot de Overſten van 't ſpel gekeerd was, en verſtond datze nu de overwinningh verkreghen hadde, bleef zy ſtil ſtaan. Indien ghy haar toeneigingh en afkeer anmerkt. Het Paard heeft een zonderlinge vrindſchap mette hoenderen, en den otis een geſlaghte van den Nacht-uil: mette Kameel, den Olyfant, de Wolf, den Beer, de Leeu, het Varken, de Schapen, den Ezel, de Slanghen, mette Viſch Trachurus oft baſtaart-Makareel; De Appelen, Vigen, enige Garſt, 't kruyt gentiana, de ſwarte verw, en doode lichamen ſtaan haar teghen. Als Cyrus zijn Kamelen het paarde-volk van Krezus teghenworpen hadde, hebben zy de paarden op de vlugt gedreven. Xerxes heeft de Arabier, die Kamelen ghebruikten, in't achterſte van zijn Leger gheplaatſt, om dat de Paarden niet zouden verſchrikt werden. Inde Tarentinze oorlog, zijn de paarden, zo door de grootte en miſmaaktheid, en die nieuwe verw, en 't wonderlyk ghekrys van de Olyfanten verſchrikt, wijl zy vermoeden dat die onbekende Beeſten meer vermochten als zy inder daad konnen, en ghevlugt, dat een groote verwoeſting maakte. Als Cæzar in Brittannie een groote Rivier zoude doorwaden klom hy op een Olyfant, waar mede hy de Paarden van de Brittanniers op de vlught dreef. Datze geen trommels verdraghen konnen die uit een Olyfants, Kameels, oft Wolfs huid gemaakt zijn, beſchrijft à *Porta*. Men zeit datze barſten die onder haren Ruiter de voetſtappen van de wolven volghen: indien zy de hiel van het paard dat een waghen trekt, mette voet ſtoten, ſtaat hy ſtok ſtil, als of hy mette waghen vaſt gevrozen was, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Dat de paarden niet zullen overtreden daar de darmen vande wolven begraven zijn, verhaalt *Pierius Valerianus*. *Plinius* ſchrijft datter ghezeit werd, dat de grootſte wolfstanden an de paarden gehanghen, haar onvermoeit doen lopen. Van de paarden van

Toe-neigingh, en af-keer.

Herodot. Hiſtor. l.1.p.15.

Plinius li.28.c.19.

Lykoſpades,en Lykophores zullen wy in't onderſcheid handelen. Dat de Beren in 't Wout met een Trommel van een Paardſhuid verſchrikt werden, hebben wy ook by Porta.

De ghelubde oft Ruinen zullen noit den Leeuw naderen, maar de onghelubde oft Hengſten wel. De Schapen die mette paarden, Ezels, en Muilezels in ene ſtal ſtaan, worden lichtlijk ſchorft. De loeyende Ezels hebben ook de paarden van Darius inde Veldtogt teghen de Scythen beroert. Van de ſlangen ſchrijft *Zilius Italikus*. De ſtart van de baſtaart Makareel an den buik van de merryen gehangen, doet haar miſvallen, indien wy *Ælianus* geloven. Het ghezicht van de zee-hond konnen zy niet verdraghen. Zy bezwijmen indien zy oft appelen oft vijgen op den rugh dragen, en bezwijmt zijnde, worden zy met brood weder op-geholpen. Zy onthouden haar van die garſt, welke in zeker plaats omtrent het Landſchap der Schyten en Meden in Thracie waſt. Zy werden dul zo ghy haar neuſgaten met Lazer of 't zap van Lazerpitium beſtrijkt. Dat het kruyd gentia de merryen miſvallen veroorſaakt, heeft *Geſnerus* uit een oud man verſtaan. Indien zy op het kruid Sicuridaca treden, verwerpen ſy haar hoefyzers. Als de paarden uit de Rivier Sybaris drinken raken zy an 't nieſen: Indien uit de Rivier Koſſinieres van Thracie, welk in 't land van Abdera vloeit, worden zy dul. 't Zelve word van de Put niet ver van Potniæ een ſtad van *Boetia* gezeit Dat het paard van Kato weigerde teghen een zwarten Moor met heel zwarte wapenen bekleet, hoewel mette ſpoor ghedreven, an te gaan, verhaalt *Zilius Italikus*. Datze van de doode lichamen ſchrikken hebben wy by *Homerus*. Het gebruik der paarden is groot, inde ſpyſe, in de geneeſkonſt, in den oorlogh, op de jacht, op de reys, in overwinning en zegepralen, en andere meer. Wy zullen alleen bezien, waar zy inde ſpyſe, en geneeſkonſt ghebruikt werden. Dat haar vleeſch niet alleenlijk van de belegerde ghegeten is, 't welk in de belegering van Verona onder Maximilian de I. Van Novaria onder Ludovikus Aurelianus: van Rochelle onder Ludovikus de XIII. Koning van Vrankrijk gheſchiet is, op dat ik van andere zwyge, hebben wy by de Schryvers. De naam van de Nomades, Schyten, Sarmaten, en de huidendaagze Tartars is bekent. Deze hebben vermaak om de Paarden te doden en haar rauwe vleeſch te eten, en die daaghs te voren, oft van zelfs, oft door ziekte gheſtorven zijn, als zy de plaats van 't gezwel, oft ziekte uitgeſneden hebben, in te ſlokken: Als haar Koninghen leef-togt uitdelen, geven zy an veertigh menſchen een paard: maar zy plaghten ook by de Perſen op de ghe-boort-malen gebraden voor-gezet te werden. Van de Hoogduitzen zijn zo de tamme als wilde Paarden zo lang gegeten, tot datze van Gregorius de derde afgheſchaft zijn. Dat de Veulens van de Alpize volkeren gegeten werden, zeit *Bruyerus* gehoort te hebben. Ook is haar bloed zeer anghenaam geweeſt: want *Plinius* verhaalt dat de Zauromaten met een pap uit Milie, oft meel met het rauwe bloed uitte aderen van de dy-benen getapt, en vermengt, haar onderhouden; maar *Miechovius* en *Paulus Venetus* zeggen, indien zy te paard reizende hongerig oft dorſtig werden, datze een ader openen, en met het bloed der Paarden haar honger, en dorſt verdryven. Dat de Gaviſi zich daar ook mede vrolijk maakten, die na 't ghevoelen van zommighe by *Virgilius*, *Biſaltæ*, en volgens *Akrones*, en *Porphyrius*, volkeren van Spanje zijn, hebben wy by *Horatius*. An de melk word niet ghetwyfelt: want de Schyten geven die haar kinderen, zoo haaſt zy gheboren zijn, waar van zy Paarde-melkers, en melk-eters genoemt werden. Zy zetten de zelve ook inde zon, op dat het dikſte deel onderzakke, en makenze daar na heet. Dan wordze zodanigh, gelijk men zeit, datze witte wijn gelijk is. De Moſkoviters, eertijds ſlaven van de Tartars, plagten haar, voor een jaarlykze tol, door haar overſte op den wegh een dronk Paarde-melk voor te dienen. Wat de Hippace oft Kaas van merryen-melk is, ſtaat by de Schrijvers in twyfel. *Hippokrates*, *Dioſkorides*, en *Plinius* zegghen dat het Kaas is, welken die zeid een quaad-aartigheid te hebben, en na evenbedelingh mette Koeye Kaas over een te komen. Andere menen dat het ſtremſel van merrye-melk is. *Theopompus* zeit datter een Schytze ſpijs van Paarde-melk gemaakt werd. Het zy zo het zy, wy lezen by *Theophraſtus* dat zy hier mede en met zoet-hout elf oft twaalf daghen leven konnen. Datze den meeſten tijd Paarde Kaas gebruikten getuigt *Hippokrates*. En dat is ook niet te verwonderen, wijl men zeit dat *Zoroaſtres* zomtijds zes maanden langh met melk alleen leefde, 't welk *Atheneus* noch van een ander verhaalt. Wat angaat de geneeſkonſt, daar hebben ook plaats, de melk, de wey, het bloed, het ſmeer, het ſtremſel, de tanden, de tong, het beentje van 't hart, de lever, de kloten, de hairen, de klauwen oft hoeven, het zweet, het ſchuim, het quijl, de pis en drek. De melk zuivert gelijk *Dioſkorides* zeit, door ſtoelgang. De wey is goed tegen de zweringh der Nieren, indien wy *Ætius* gheloven, te weten, dat 't welk door 't koken van de melk geſcheiden werd. *Rhazes* ſchrijft dat een onvrugtbare vrouw, indien zy onwetende Paarde-melk drinkt, en terſtond mette man verzamelt, zal ontfanghen. Ik vind ook by *Plinius*, dat de ſchamelheid der vrouwen daar mede gewaſſen, gholpen

pen

Kolumel. R. R. l. 6. c. 30.

Ælia. H A l. 13. c. 27. Plutarch. Sympoſ. l. 16. q. 8.

Volk in Scythen nu Tartars

Bruyer. l. 13. c. 40.

Horat. l. 3. carm.

Kromer. Hiſtor. Pol. l. 29.

Hippokr. L. 4 de Morb. Plin. H. N L. 28. c. 9.

Teoph. H Plant. l. 9. cap. 13.

Ghebruik inde Ghe-nees-konſt.

pen werd; het bloed is rot-makende, maar of het dat van de Merryen, die besprongen zijn, is, oft van de spring-hengsten: 't welk *Hermolaus Barbarus* behaagt, oft van paarden van beider kunne, ghelijk *Plinius* meent, kan de ondervindingh scheiden. *Plinius* zeit dat het zelve bloed goed teghen de geel-zucht is, en de Paarde-meesters gebruiken dat tegen verscheide ziekten. Een vogtigheid uitte lijfmoer ghenomen, en met oly en wijn lauw gemaakt, geneest het heel geslagt der lastdragende dieren, indienmen haar daar mede teghen de hayren opwaarts bestrijkt. De gal is quaadaartig, zo wy *Plinius* geloven, die zeit datze alleenlijk voor vergif geoordeelt werd, en dat het daarom een gheheilight Priester niet geoorloft was die te handelen. Het vet, indien wy *Sextus* geloven, drijft daar mede gerookt zijnde, de dode vrugt af, en de na-geboort volgt daar op. Het mergh word mette zalven tegen de kramp der zenuwen vermengt. Dat het stremsel, onder de geneesmiddelen van de rode en grauwe loop gerekent werd, schryven *Diofkorides*, *Galenus*, *Avicenna*, en *Halij*. Het poeyer der tanden, op de teel-leden gestroit, geneest haar gebreken. Die eerst van de paarden uit-vallen, om den hals de jonghe kinderen ghebonden, verlichten de Kinder-tand-pijn, en dat noch krachtigher zoo zy geen aarde geraakt hebben, ghelijk *Plinius* beschrijft. *Sextus* schrijft zo zy de pynelyke tanden anraken datze die verlichten: want, doet hy daar by, indien een jongh kind, de muil van een paard ghekust heeft, voelt het geen pijn, en 't Paard bijt ook het kind niet. De verouderde tong word met wijn tegen de milt-zugt als een gereed geneesmiddel ingegeven, indien wy *Cæcilius Bion*, van *Plinius* gedaagt, geloof geven. Het beentje van 't hart is de hondstanden zeer ghelijk. Dat de pijn hier mede ghe-schorst, en door een tand van een dood paard, an de schouder van de pijn-lydende gehangen, de pijn verligt, schrijft *Plinius*. De lever in een lederen koker besloten, en daar na met wijn van Chio, en water ghemenght, maakt dat de lever niet verder in eet. De Milt met zoet water gedronken, dryft by *Plinius* de dode vrugt af. De ghedroogde en gepoeyerde kloten gedronken verwekken de geilheid. De vlekken op de wangen worden mette wratten, die op de hoeven, en inde buigingh van deze delen groeyen, genezen. Gestoten en met Azijn ghedronken genezen zy de vallende ziekte, gelijk *Diofkorides*, *Galenus*, en *Plinius* schryven. De hayren an de deuren van 't huis gebonden, beletten datter geen muggen, binnen vliegen. Dat hebben *Rhazes* en *Albertus* ons na-gelaten. In de zweringen van de liefschen zijn dry paardshayren met even zo veel knopen op de zweringh gebonden, haar geneesmiddel. De asch van de hooft en dybeen-hayren stoppen het bloed De wratten worden met een paardshayr afgebonden, om dat zy t' zaam-ghetrokken van haar voedsel berooft werden. De asch van de hoeven met oly en water gemengt, geneest de gezwellen in alle delen van 't lyf, als ook de krop-zweren indien 'er warme pis by gedaan werd. Met water en wijn ghedronken is die goed tegen de steen. Den rook drijft de vrught af. Dat haar schrapsel de Paarden in de Neus gegoten haar doot-water maken, schrijft *Hierokles*. Het zweet met Pis in een bad ghedronken drijft inde menschen de wormen en slangen af; indienmen op de beloften van zommighe staan mach. Met Wijn gemengt, en van een zwangere vrouw gedronken, baerdt misvallen. Indien een heet mes oft zwaard daar mede doordronken werd, wordenze zodanig besmet, zoo *Albertus* zeit, dat de plaats daar mede gewond zijnde, niet voor de dood van bloeden ophoud. Het versche schuym met rozen oly gemengt, geneest de grootste pijn der oiren. Met het zelve gebied *Marcellus*, de liefschen die van 't rijden beschadigt zijn, en de blik-aarzen, als met een gereed geneesmiddel, te bestryken. *Gesnerus* pryst een Geneesmiddel uit het quijl, teghen de ontsteking van de keel, welke zomtijds in de Zomer, en in Pest-tijden voornamentlijk onder de Krijgsluy in zwang gaat Met het quyl zeit hy van een Paard met Haver oft Garst ghevoed, moet de mond van de zieken wel ghespoelt werden, daar na zult ghy de vogtigheid uit levende Kreeften drukken, en daar met wederom wassen, welke indien ghy haar niet levendig kond bekomen, zo stroiter poeyer van gedroogde in, die in een oven ghebrand zijn: Na dat ghy met quyl van de paarden zult ghewassen hebben. In de Teringachtighe, die nu buiten hoop zijn, zult ghy quyl oft schuim met warm water dry dagen na malkander in geven, en de zieke zal zonder vertoeven ghenezen, maar het Paard zal sterven. Dat word van *Plinius*, *Marcellus*, en *Sextus* verhaalt. Van de Pis en drek zal dit genoegh zijn. Dat die met Smitswater gemengt werd teghen de vallende ziekte, en dees in wijn ghekookt werd teghen de kronkel darm-pijn, en tegen de steken der Scorpionen, en den buikloop, met water by *Diofkorides*, *Plinius*, en *Sextus* word ingegeven. De versche drek voor den neus gehouden, stopt het bloeden, voornamentlijk met krijt, en scherpen azijn gestampt. Gebrand en met Eyer-schalen tot poeyer gebragt, belet het onmatig bloeden vande wonden. Dat zijn asem voor de pest behoed is het verziersel van zommighe. Het Geslagt en onderscheid der paarden is velerley. Het voornaamste word van de plaats, de delen, en enige toevallen genomen. Van de plaats zijn zommighe van Akar-

Akarnanie, die ghezeit worden heel groot te zijn geweest, waarom zy tot een spreek-woord van grote dingen geworden zijn. De Ethiopize, welk ik mene woest te zijn, en die men vermelt gevleugelt, en met hoorns verziert, en om de hitte voor quaad ghehouden worden. De Agrigentinze die eertijds ten strijd van Griekenland gezonden wierden, en overwinnaars weder-keerden. De Alanize die gezwind en sterk zijn. Het paard van Probus word gezeit zoo snel gheweest te zijn, dat het op een dach hondert uuren af-liep, oft thien daghen zonder rusten, gelijk wy boven gezeit hebben. De Enghelse, van welke 't meeste deel niet en schokken, ghelijk *Polydorus*, en *Virgilius* verhaalt. De Apamezers in Syria daar over de dertig duizend Merryen, en dry hondert Hengsten gevoed wierden. De Apulise, die *Varro* pryst, en *Volaterranus* de bequaamste totten Oorlogh maakt. De Arabise zijn, voornamentlyk de Merryen, zoo gezwind datze in een nacht en dach hondert uuren af-legghen, indien men *Vartomannus* geloven mach. De Arkadise waar van Arkadia Hippobatos, na de Paarden genoemt is. Het was door zijn spring-henghsten en springhezels tot voort-telingh van Muylen over al beroemt. De Armenise, die haar geslagt van de Parthyse hebben, behalven datze wat groot-achtigh van hooft, en daarom by *Abzyrtus* Baruke Phaloi oft zwaar-hoofden genoemt zijn. De Astures oft Asturkones, die klein van ghestalte en van een zachten tred zijn, waren eertijds hoogh in waarde, maar niet bequaam ten oorlog. De Atheense welke by Sophokles heel treflijk zijn. De Barbarise, uit het rijk van Tunis, en Numidie, zijn heel snel. De Bengalse die zoo hard van hoeven zijn, datze schoon zy over keyen en rotzen lopen geen yzers van node hebben. Zy worden in Bisnagar voor vier, en vyf hondert goude kronen verkocht, en dikmaal voor acht hondert, om datze elders vervoert werden. De Britanse, die kort van dybenen en oiren zijn. De Burgondise, die groot ongemak verdragen konnen. De Kalabrise die bequaamst om te reisen zijn. De Kappadokse die by na de beste van al zijn. De Inwoonders pleghen Jaarlykx vijfthien hondert an de Persen te leveren. De Karajanse die van de Koopluiden na Indie ghevoert werden, en welken de Inwoonders twe oft dry wervels uit het staart-been trekken, op datze haar voerman niet slaan zouden. De Keltiberise Hypophavi oft witachtige, veranderen haar verw, als zy op 't uitterste van Spanje gevoert zijn. Die van Cilicia van welke an Darius dry hondert tzestig witte betaalt wierden. Die van Korsika, die heel kort maar moedigh zijn. *Prokopius* zeit datze wat hogher, als een Schaap zijn. Andere doen 'er by datze niet als geblind bereden werden. De Kretise die hoogmoediger zijn, en haar naulijk laten naderen. De Cyrenise met smalle dunne benen, maar goede voeten, met een langen asem in 't lopen, en grof zijn. Die van Dacia zijn heel snel die de Manen van den hals op d' aarde hangen, met een langhen start, en een klein hooft. De Deense zijn schoon, en sterk. De Oelandse uit een eyland van de Gothse zee, zijn de kleinste van de gehele wereld, maar heel leerzaam. De Eleise die om haar snelheid geprezen werden. De Inwoonders lieten haar Merryen op het uitterste van haar landpalen springhen, om datter bevonden was dat daar een wonder gelukkige vrucht van afquam. De Epirotize, die bijtachtig en boosaartigh zijn, wonnen by die van Elide den prys. Nu worden zy Albaanse ghenoemt. De Frigisse die *Vegetius* niet minder om haar snelheid, als langdurighe loop onverwinnelijk noemt. De Duidtse, dat ghemeenlyk schokkers en dravers zijn. De Transylvanise die van andere in leerzaamheid overwonnen werden: maar in gedurige loop geen andere wyken. De Grækanise welke *Abzyrtus* zeit met goede voeten, een kloek lyf, een schone kop, met trotse ghestalte van voren, en een gheschikt lyf, maar van onbequame schik van billen, die met het overighe niet ghelijk is verzien te zijn, maar snel en moedig. De Hetrusse, zijn aartig van kop, en dik van Manen. De Spaanse die na 't zeggen van *Abzyrtus*, groot, gheschikt en verheven van lyf zijn, met een schone Kop, en een wel gescheiden lyf maar met smalle billen, bequaam en kloek over wegh, met een lyf niet al te vet oft te magher, maar bequaam ter loop, en die geen spooren nodig hebben. En van 't begin tot haar volkomen ouderdom onderdanigh en geschikt zijn, en daar na boos en bytachtigh worden. Haar getrouheid, zeit *Roderikus Pantius*, is zoo groot, datze als zy haar ghewond voelen, haar voerman onbeschadigt buiten ghevaar stellen. Men noemtse ghemeenlyk Jannetten. De Hollandse voornamentlyk de Zuid-hollandse zijn kloek. In Friesland zynze moedig, vleeszigh en bequaam om gewapent te werden. De Hunnisse hebben, volgens *Vegetius*, een groot en kromachtig hooft, uitpuilende ogen, enge neusgaten, brede kaakbenen, een kloecken barszen nek, Manen die haar over de knie hanghen, grote ribben, een krommen rugh graad, een hayrighe start, kloeke schenkels kleine voeten, volle en uit-ghebreide hoeven, holle heupen, en 't gehele lyf bogtigh, met maghere billen zonder ronde spieren, en zyn meer in de lengte, als in de hooghte uit-gerekt, met een hangende buik, grote beenders, en een angename magerheid, en dien de mismaaktheid zelf een schoonheid geeft. Zy zijn matig en voorzigtig, en lijdsaam in wonden, men noemtse Hunnen: het zijn mogelyk Ungerse, oft Pannonise, welke *Kamerarius* onkent de tanden te verwisselen. De Iberise zyn by *Oppianus* gezwind,

Polydor. H. Angl. Strabo Geogra. lib. 16.

Sant. Hist. Hisp p. 1. cap. 2.

Oppian. Cyneg. l. 1

Zebra Indica
Indianisch Maulthier

Equus Indicus
Indianisch Pferd

Equus Hirsutus
Rauh Pferd

ghezwind, maar haar ſnelheid duurt niet lang, met een ſnoggerig lyf, maar zacht van hoef. Zy zijn moghelyk van de Spaanſche verſcheiden, en uit Iberie tuſſchen Armenie en Kolchis geleghen. Maar *Oppianus* maaktſe een en de zelve. Van de Indiſe zeit *Ælianus* datze zwaarlijk in haar loop geſtut werden, behalven van die, welke van jonghs af in de Rykonſt onderwezen zijn. Deze weten heel wel een Wagen in't ronde om te voeren. De Juzubriſe zijn boven andere ſterk van Nek, met flonkerende ogen. Die van Iſtria zijn hoogh, met een onverdeelde holle rug-graad. De Lybiſe langhwerpig van lyf met dikke ribben en zyden, en een brede voor uit-ſtekende borſt. Zy verdragen licht den hitte van de middaghs zon. De Maſſiliſe, zijn klein en ſnel, en worden alleen met een ſpitsroey beheerſcht, dat van de Moorſe ook ghezeit werd. De Menapy oft Gelderſe, zyn van de Hooghduitſe paarden alleen ſtrydbaar, en daarom in waarde. Men wil dat de zelve ook Sikambriſe ghenoemt werden. De Moſkovitiſe zyn zonder Hoef-yzers gelyk *Herberſtein* verhaalt. De Murciby willen metten harden bek naulyk na den toom luiſteren. De Napelſe zyn moedig, ſchoon, en ſterk. By de Swarten zyn 'er om de hitte by-na geen. 't Zelve is ook oorzaak dat haar de lieſſchen zo op-zwellen datze niet Stallen konnen. Voor Hoy gebruikenze geraſpte bonen in de Zon ghedroogt, en in plaats van Haver Milie, oft Turkskoorn. Voor een Paard met zaal en toom verzien, geven zy neghen, en ten hoogſten veerthien ſlaven. De Niſæiſe, die *Oppianus* de ſchoonſte van al maakt, zyn zacht van tred en vaardig op den toom, met een klein hooft, veel en langhe Manen weer-zyds neer-hangende, en geelachtigh. Datter Geneeſmeeſters gheweeſt zyn, die ook Neſæi genoemt wierden, getuigt *Stephanus*, *Ammianus*, en *Marcellinus*. Datter twintig duizend Jaarlykx totten Koning van Perſen pleghen ghezonden te werden, omtrent die tijd als de hoogtyd van Mithra geviert wierde, beſchryft *Strabo*. Norwegen geeft middelbaar grote, maar van wonderlyke ſterkte, en ſnelheid op de ridſighe plaatſen. De Numidiſe eten, nocht Tarw, nocht Garſt, en houden haar alleenlyk met Gras en Hoy te vreden. De Parthyſe volgens *Abzyrtus* zyn groot en breed van lyf, en by *Oppianus* Bathuplekamon genoemt, dat is die Manen dragen met dichte krullen t' zaam gevlogten. Van de Perſiſe ſpreekt *Vegetius* aldus. De Perſiſe verſchelen in geſtalte, en ſtel niet veel van andere geſlagten van Paarden. Haar tred is kort en ras, die den opzitter vermaakt en verheft, nocht door konſt geleert, maar door recht van de natuur volbracht werd: want haar gangh is tuſſen beide van een Tel oft Klepper, en wyl zy geen van beide ghelijk zijn, meentmen datze iet van beide ghemeen hebben.

Ælian. H. A. l.13. c.9.

Op een korten wegh hebben zy meer vermaakx, en op een lange hardtnekkiger ghedult. Zy zyn trots van moed, en ten zy door arbeid ghetemt zynde, altyd tegen haar beryder halſtarrig, voorzigtig en opgeblazen, en dat wonder is in zodanighen hittigheid, voorſigtige betrachters van heuſheid. Haar Nek is als een boog gekromt, datze ſchynt op de borſt te hangen. *Ariſtoteles* beveſtigt datter onder de Pharſaliſe een Merry gheweeſt is, juſta oft rechtveerdige ghenoemt, die altijd Veulens wierp die de Springhhengſt geleken. Waar van zy mogelyk die naam had. De Poolſe, zo *Kromerus* ſchryft, worden ten deel om haar ſnelheid, en verdraagſaamheid in onghemak, ten deel om haar gemakkelyke gang van de ver af-gelegene volkeren gezocht. Datze by de Phylliers niet groter als de Bokken zyn, beuzelt *Ælianus*. Welke de Saphareniſe zyn, van welke *Vegetius* mette Armeniſe ghewagh maakt, na dat hy de Perſiſche gheprezen had, word by niemand gevonden. Ik meen datze van Saphara, een Stad van gelukkigh Arabie midden in't Land gelegen, waar van *Plinius* ghewaaght, en die by *Ptolomeus* Saphara genoemt werd, haar naam hebben. De Sardynſe zijn zeer te pryzen, met een lange brede ſtart, korte Manen, Ezels-hoeven, een kloek lyf, en opgerechte oiren, indien hem *Stradanus* wel uit-gedrukt heeft. De Sarmatiſe zijn, volgens *Abzyrtus*, geen onhebb'lyk geſlagt van paarden, en heel geſchikt, bequaam tot lopen, eenvoudig, groot van geſtalte, met een kloek hooft, en frayen hals. Zy worden ghelubt, om dat zy door 't gezigt der Merryen niet zouden beweegt werden, oft door haar dikmaals Neyen haar beryder niet zouden ontdekken. *Plinius* zeit dat deze volkeren, als zy een grote reis zullen anvangen, haar Paarden een dach te vooren met hongher-lyden daar toe bereiden, en haar alleenlyk een weinigh te drinken geven, en datzer zoo hondert en vyftig uuren met een ghedurigen loop op-zitten. De Scenitiſe, na 't zegghen van *Evagrius*, zijn zo ſnel, datze om haar geſwindheid niet konnen overwonnen werden. Zweden en Gothland brenghen grote voort, die totte geharnaſte Ruitery bequaam zyn, en die na 't zegghen van *Olaus Magnus*, door 's Koninghs bevel verboden werden uit het rijk te voeren. De Tartariſe zijn meeſt wit. *Venetus* verhaalt dat de grote Cham een getal van X M onderhoud. Zy zijn by *Miechovius* van zoo groten ſnelheid, datze op een dach x x grote Duitſe uuren af-lopen. Zy zijn laagh van hals, en zoeken haar voedſel en water mette voeten onder de ſneeu. De Moſkoviters beveſtighen datze by de Tartars ſnelder als by enighe andere zijn. De Theſſaliſe plagtmen met het merk van een Oſſen-kop te branden. *Abzyrtus* ſchrijft dat de Thraciſe lelyk en miſmaakt waren, bars van lijf, met grote ſchoften, een krom-

Ariſt. H. A li.7. ca.9.

Ælian. H.A. l.16. cap.37.

Vegetius in Veterinaria.

Paul. Venet. l.1. ca. 65.

Miechov. lib.1. ca.6.

men rugh-graad, en scheef van benen, en daarom zwak op de gangh en loop. Nochtans pryst haar de God-spraak van Delphos, en Virgilius. *Vegetius* pryst ook de Toringers, en steltse naast de Ongersse. Die van de Eylanden der Tyrrhenise zee, inzonderheid, die van Korsika en Sardinie, noemt *Valaterramus* heel kort, moedigh en trantelende van gang. En dus veel van de geslagten van de plaatsen genomen. Van de gesteltenis der delen, komt ook niet weinigh onderscheiden voor. De voornaamste zyn de Elaphopodes, oft ongeacht, van haar Raven voet, die de beenders niet wel t' saamgevoegt hebben, en daarom niet wel op de gangh zyn, en haar beryder niet weinigh schokken. De Cynobatæ die op de zelve plaatsen korte en laghe benen hebben, en daarom de hoeven na 't binnen-deel van de Hiel anhalen, en de Benen trekkens-wys voort-zetten en hinken.

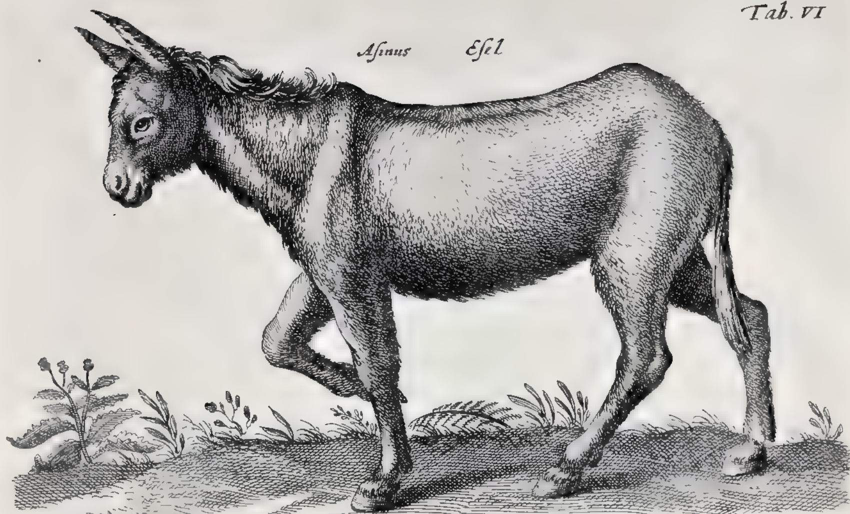
De Eteroscheleis en Eteropodas, oft ongelyk voeten, zyn by *Abzyrtus* die gene welke an d'een oft d'ander zy de hellen. De Ypsauche, en Eriauche is by *Homerus*, die, welk den Nek verheven draagt. Eterognathos, die onghelyke Kaakbeenders, de eèn hard, en d'ander zacht heeft. Uit de toevallen geeft ons de verw ook enig onderscheit, het ander gaan wy voor-by. Ten anzien van verw, zynze gevlekt, getrapt, eenverwigh, wit, zwart, bruin-rood, blauw, klein, en ongelyk van ogen. En Alphorynochi oft witmuilen. De ghevlekte, die voornamentlyk met grote zwarte plekken en strepen, over de dy-benen, oft over den rugh, oft an den hals onderscheiden zijn, worden voor de edelste ghehouden, en daar om ghelooft de beste te zijn, om dat de natuur in die enige geschiktheid schijnt voor-genomen te hebben, 't zy oft in ghetal, oft gelijkheid, oft plaats, oft rechte. Na deze volghen die rode oft rossche plekken hebben. Tot die behoren de schildvormighe, met lange strepen verciert. De Guttati oft gheappelde zijn die met ronde plekken, als de Panthers gevlekt zijn: en de bonte, by zommighe Exter-bonte, en by andere, uitten zwart en witte ghevlekt. De ghetrapte zijn, die beide rechter, oft linker voeten wit hebben, en worden voor de slimste ghehouden, de over-ghetrapte, die de voeten over en weder wit hebben, en de slimste zijn. De oorzaak is, dat beyder voeten in de Moer zijn t' saam gevoeght gheweest, en daarom hebben zy beide die vlek angetrokken. De een-verwige wil *Palladius* tot spring-hengsten verkoren hebben. De witte zijn by *Klaudianus* snel, by *Plato* ook zeer prijswaardig. Zy hebben blauwe ogen, om dat, als deze op dryerlei wijs onderscheiden werden, uit zwart, grau, en blau, de verw van 't oogh ook de verw van 't ghehele lyf volgt. De zwarte worden zeer gheprezen, inzonderheid zo zy an 't voorhooft een kol, oft een witte streep, oft an d' een oft d' ander voet yet wits hebben. De Aithonas van *Homerus* leggen zommighe uit zwarte te zijn, en als met vuur geblaakt, zodanige *Oppianus* totte jagt van de wilde swijnen pryst. De bruin-rode zijn van een bloedige glans, zommighe noemen haar Palmatos, als of men zeide ghepalmde, *Varro* noemtse Badios, dat is donker-rood, andere Kastanje bruin. De blauwe noemt *Bekanus* snel, *Hezychius* en *Varinus* Paroas to chrooma Pyrrous, als oft men zeide brandigh, rosch, oft geelachtig. De Heteropthalmi, oft ongelijk ogen, hebben de ogen, oft niet even groot, oft het een hoger als het ander. *Lakuna* noemtse qualyk een-oghen. Die prezen mogelyk de Parthers, om datze vreesachtig en bequaam tot vlugten waren; De Ætogenes, meent *Abzyrtus* dat alzoo ghenoemt werden, van een ongeboren plek, die zy op de schoften hebben. De Sarmaten nemen die voor goet an: maar die een Arends-teken achter omtrent de heupen en stärt hebben verwerpen zy, het zyn de zelve mette voor-gaande: want Ætos betekent een Arend. De Alphorynchi, oft wit-muilen worden gezeit langsamer te verouden.

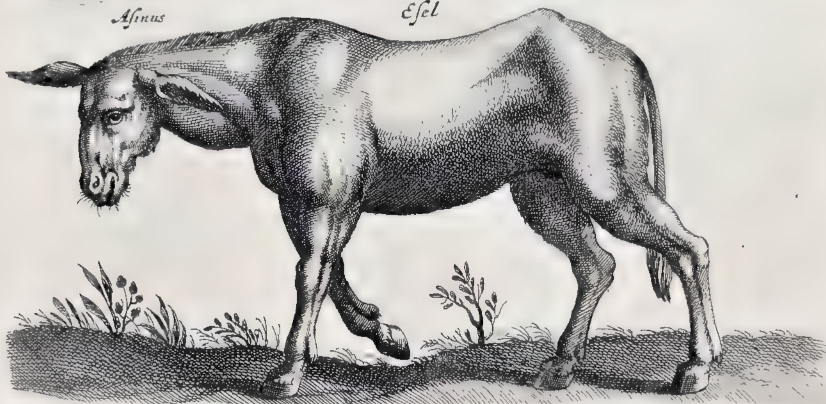
II. Hooft-Stuck.

Van den Ezel, oft Azinus.

NA het Paard volgt nu den Ezel, wel een veracht, maar niet minder nut Dier: Want men verhaalt datze haar Meesters ongelooflyke winst toe-gebraght hebben. Men zeit dattet bevonden is, datter een Ezelin geweest is, die de inkomst van alle vaste Goederen overtrefte: want men heeft in Celtiberie ghezien, dat yder Ezelin vier hondert duizend gulden op-ghebragt heeft, gelijk wy by *Plinius* lezen. Het is dan geen wonder datter een Ezel, voor vier hondert gulden vanden Raadsheer Q. Axius gekocht is; en dat Heliogabalus, die, als een heerlyke gift, an 't Roomse volk uitdeelde. Hy heeft zyn naam in 't Latyn niet van A en sinos, gelijk als of hy een uitzinnig Dier was, gelijk *Bartholomeus Engelsman* beuzelt, maar van sedendo, dat is van zitten, gelijk *Izidorus* schryft, als of men hem Assedus noemden, oft liever van 't Hebreeuse woord Ason, dat den Ezel zelf betekent. By de Grieken wòrd hy Onos genoemt, om dat hy ons in 't werken behulpsaam is. Indien hy anders van zyn blauachtige verw alsso niet genoemt is: waar van ook gemeent werd dat de visch Asellus oft de Kabeljau haar naam heeft. Hy word by de Cyreners Brikos van zyn onbeschoftheid ghenoemt; by *Aristophanes* Bupalos, als of hy zoo bot als een Koe was: by *Nikander* word hy Bromées, oft Loeyer, en van zijn onbeschofte stem Megannycos ghenoemt; By *Eustachius*. en *Zuidas* Komtoor van zijn last, en ook Kantelios: by *Hezychius*

Plinius Hist. N. l.8.c.43.

Asinus Esel

Asinus Esel

Mulus Maul Esel

chius Killos, hoedanigh hem ook die van Doris noemen. By andere Kotylos Lepargas, om dat zijn heupen witachtigh zijn: by *Cyrillus* Memmemnon, en Monios en Muchlos. Hy word ook Okribas, oft boersoch, en van zijn geloey Onkistes genoemt.

Indien ghy zijn beschryving beziet. Zijn oiren zyn ten aenzien van 't gehele lyf heel langh en breed: De lippen dik: het hooft is groot: an den hals en de voeten heeft hy enige zwarte strepen, welke *Hezychius* Myklas, oft Mochlous noemt. Op 't begin van den rugh draagt hy een ghedaante van een kruis, op welke plaats hy ook zijn last bezwaarlyker, als omtrent de Nieren draagt, om dat de beenders daar zwakker zyn. Het hayr van zyn lyf is hardachtigh, en tot wolwerk onbequaam. Zijn heupen sijn wit, zijn teel-lid is boven andere viervoetighe Dieren heel groot. *Nikander* noemt het Korone, 't welk eigentlijk een rys oft roede is. De eerste tanden verliest zo wel den Ezel als Ezelin, op de dertigste maand. De twede op de zesendertighste maand, en indien zy voor 't uitvallen van de lesten niet ghebaart heeft, houdmen haar onvrugtbaarheid zeker. De huid is heel hard en stijf zoo datze naulyk de stok-slagen gevoelen. Het hart is na even bedeling, gelijk in alle vreesachtige Dieren, oft uit schrik gelijk de boosdoenders, als *Plinius* zeit, heel groot. Het bloed heel grof, vet, en zwart.

Haar spys is heel slegt: want hy kan ook op dat land, 't welk zonder voer is onderhouden werden, wijl hy met weinigh en allerlei voedsel te vreden is, en met bladeren van bomen, distels, en wilge takken, oft een bosch wijngaard ranken, gevoed werd: met kaf, daar byna alle landen mede verzien sijn, word hy vet. Daarom als Tzetzes den ondergangh van een groote Stad wilde voorzegghen, zeid hy heel aartigh dat hy vreesde datze de Ezel wel mocht op-snappen. Hy voed zich ook met Birkwortel, die voor andere Dieren vergif is. Hy eet ook Vygen, die eens gegeten hebbende, en zeker jongen zulx ziende, zeide datmen hem ook Wijn zouw geven, is Polemon, oft Chryzippus tot zulken lach uit-gebarsten, dat hy 'er van ghestorven is; Daar is an de Ezels van Christianus Bisschop van Ments, zo groten onkosten ghedaan, alszer tot de huishouding van een Grootvorst nodig is: gelijk *Krantzius* verhaalt. Men zeit ook datze van water vet werden, en hoe sy meer drinken, hoe zy meer van haar spijs ghevoed werden. Zy zijn heel geil, 't welk ook de kopere Ezel van de Ambraciotæ anwijst en zy te Delphos, als zy in een nacht-ghevegt de overwinning van de Molossen verkregen hadden, op-offerden. Datze nochtans vadzig, en om de grootte van haar teellid onvrugtbaar zyn, word voorzeker ghehouden.

Daarom zeit *Ælianus* datze by de Ægiptenaars hatelijk zijn. Van haer teelingh, spreekt *Plinius* aldus. Zy werpen schielijk op haar dertigste maand. Maar op haar dry jaren is de vrugt behoorlijk en best. Zy baren op de zelve wijs en in twaalf maanden als de Merryen, en merendeels maar een jong: Want dat is haar aart datze maar een jong werpen, doch oock wel Twelingen, maar heel zelden. Op den zevensten dach na haar baren werd zy by den Ezel gevoegt, en op den zelven dach besprongen zijnde, laat zy dat heel willig toe, maar lijd ook zulkx daar na. Indien zy niet gebaart heeft eer zy haar teken tanden verliest zal zy daar na noit ontfangen, maar indien zy van te voren gebaart heeft, kan zy ook den gehelen tijd van haar leven baren. Hy teelt ook al sijn leven langh, 't welk duurt tot dertig jaren. Men verlicht de zwangere van haar last. Want de buik maakt door den arbeid, de geboorte beswaarlijk. Den Ezel word niet verlight, om dat hy door rusten arger word. d'Ezellinnen worden voor den langsten dag besprongen, om datze op die tijd alle jaren werpen zouden: want op de twaalfde maand geven zy haar ontfangen vrugt weder. Tot hier toe *Plinius*. De mammen worden haar door 't zuigen pynlijk, daarom weren zy haar jongh op de zeste maand, daar nochtans de Merrye by na een geheel jaar laat zuigen. Als zy zwanger sijn hebben zy zoch op de thiende maand, of gelijk, *Plinius* zeit, vol zijnde geven zy gedurig melk. Het is de jongen doodlijk twee dagen na haar geboorte, haer Moers melk te zuigen, als zy in een vette wey lopen. Dat geslagt van ziekte word Colostratio oft Klontering genoemt. Hana de Schoon-Vader van Ezau, heeft alder-eerst de Ezels mette Paarden t' saam gevoeght. En die dragen haar zodanigh, dat de Ezelinnen, die de Hengsten besprongen hebben, haar zaat verwerpen, indien de Ezels met haar gevoecht werden, dat ongetwijfelt om de koude geschied. De oorsaak datze licht swanger maken, is, zo *Kardanus* meent, de lengte van haar teel-lid, waar door hy tot in 't binnenste van de lijf-moer door dringht. Het is merkens-waardigh 't geen *Plinius* verhaalt, dat tot voortbrenging van Muil-Ezelinnen, de hayren van de ooren en oogh-schellen veel toe-brengen. Want hoewel zy een-hayrigh over 't gehele lijf sijn, datze nochtans veulens van zoo veelerley verw als die hayren sijn voort telen. Zy voeren vyandschap onder de vogels met de Distel-vink, Sys en Meeze, onder de planten met het pyp-kruid. Als hy sich om de doorn-haghen wrijft, verwoest hy het nest van de Doorn-vink, welke dat zoo zeer vreest, dat hy op 't geluit van den Loeyenden Ezel, zijn eygen verwerpt, en de jongen van schrik ter aarde vallen: Derhalven na hem toe-vliegende,

gende, holt hy hem de ſweren metten bek uit. De Spinus oft Sys haat den Ezel, om dat deze de bloemen van de doorn-hagen op eet, daar die zich in op-houd. Als zy in Hetrurie Scherlingh eten, vervallen zy in zo diepen ſlaapzugt, datze gheheel doodt ſchijnen. *Scaliger* getuigt datter veel, door 't eeten van dat kruid al geeuwende, en daarna in veel kringhen omdrayende ter neder ghevallen zyn. 't Geen van de Raaf, Wolf, Rat, en 't Paard gezeit werd, heeft ſijn opentlyke reden. Maar hy houd vrindſchap mette Scorpioen, en de wijnrank. Van die ſchrijft *Mezula* aldus. Indien ymand, van een ſcorpioen geſteken zynde, recht op een Ezel na de ſtart toe zit: Zal den Ezel voor hem de pyn ghevoelen, en tot een zeker teken, al vyſtende ſterven. Oft indien imand, die van een Scorpioen gheſteken is, den Ezel in 't oir luiſtert, my heeft een Scorpioen gheſteken, zal hy niet langer de pyn ghevoelen, vermits deze in den Ezel overgaat. Daar is bevonden, dat, als den Ezel de ranken vande wijngaard af geknaagt had, de vrugt te overvloedigher voort quam. En de menſchen dit met grote naarſtigheid navolghende, hebben zich jaarlykx een vrugtbaarder Oegſt gemaakt. Dat het water van de Rivier Styx niet als in een Ezelsklauw behouden werd, en dat *Empedokles* mette zakken vande huid van den Ezel ghemaakt, de harde ſtormen van de Eteſiæ oft Jaar-tijd winden belet heeft, weet ik niet of onder de voorbeelden van toeneigingh kan getelt werden. Zy leven tot haar dertigh jaren, ten waar zy met arbeid uit gemergelt wierden. De Ezelin is tayer van leven als den Ezel. Haar ſtem noemen de Latinen *ruditus*, en *oncatio*, gelijk *Scaliger* wil, wy zegghen loeyen, maar gy zult ook bevinden dat het woord Bromomai en Mycaomai van de Grieken by gebragt werd. Zy worden alleen onder de hayrige Dieren niet alleenlyk van de Luizen, maar ook van de platluyzen geloofT vry te zijn. Zy zijn ook zinkkingh, en de Bulimia oft hondshonger onderhavigh, en dit meeſt als zy droge Vygen en Appelen gedragen hebben: haar ander ziekte word Malida genoemt, welk ghebrek in 't hooft groeit, en veel roſſe ſlym uitte neuſgaten doet loopen, welke na de longen zakkende, zeit men datze ſterven. *Ælianus* zeit dat de Ezels van Mauriſia, als zy eerſt op den wegh komen met een ongheloofIyke ſnelheid voort-ſchieten, zoo datze meer ſchynen te vlieghen, als te loopen, dat zy daar na haaſt vermoeidt zijnde, in geeſt en leven beſwijken, door traagheid als gebonden voortgaan, en heel bedroefde tranen uitſtorten. Beſie het genees-middel van haar kreupelheid by *Aldrovandus*. Datze haar van 't water hoeden, gelijk *Plinius* zeit, ja zo zeer datze vreſen dat mette voeten te raken, datze wonderlijk dorſtigh zijn, en als haar water verandert werd, moeten ghedwonghen, oft onlaſt werden: datze met het opſpalken van haar lippen, en t'ontbloten van haar tanden ons ſchynen uit te lacchen. Datze piſſen als andere eerſt ghepiſt hebben, oft op de Miſch piſſen: datze maandlyk minder gezuivert werden als na bedeling van haar lijf. Datſe, wanneerze drinken, de muil weinigh in 't water ſteken, ongetwyfelt om de ſchaduw van haar oiren: Ten leſten datze zo ſcherp van ghehoor zyn, datze, behalven de muizen, alle andere Dieren daar in te boven gaan, behoort tot haar natuur. Datze, om haar zonderlinghe botheid veracht zijn; is yder bekent. Zo dat de menſchen met dit gebrek ghequelt, ook dien naam bekomen hebben, waar van *Aldrovandus* in 't breed handelt. Datze nochtans konnen gheleert werden, bewyſen enige voorbeelden: want *Kardanus* ſchryft uit *Leo Afrikanus*, dat de Ezels op de fluit danſſen, en door een woord in 't oir gheluiſtert van zelfs achter over vallen. Datze met geſlote ogen opgeblazen werden, als of zy vergif ghedronken hadden, en ondertuſſchen nocht door dreigen, nocht ſmeken, nocht ſlagen konnen beweegt werden om op te ſtaan: maar datze ten laatſten door ſtrelen en ſtroken, en meeſt door de voor-gheſtelde hoop van een ſchone Juffer te zullen voeren ſchierlyk, met een wakkerheid, op ſpringhen; maar als zy hooren datter oude wyven te draghen zyn, datze haar met hangende oiren kreupel veinzen: datze ook ondervraagt zijnde of zy zin in een ſchone jonge Juffer hebben, met het hooft toe-knikken. Ten leſten datze ook de ſchoonſte van alle de omſtaanders beminnen. Diergelijk by na verhaalt *Geſnerus* als een oog getuighe, van den Ezelin van Johannes à Grua den omloper. Die Ezelin zeit hy veranderde eerſt drymaal haar danſ na de verſcheidenheid van 't geluid: en zy danſten mette voorſte voeten opwaarts verheven, en dat met ongemene wakkerheid: daar na haar blijdſchap, als in grote droefheid veranderT zijnde, ſtorten zy ter aarde en bleef als dood legghen, en konde met het ſchoppen vande voeten niet beweeght werden om haar te roeren: daar na geboden zynde de anſchouwers te groeten, drayde zy haar hooft en ogen op een menſchelyke wijs na een ider toe, en groete met haar voorſte knien ghebogen: en dat meeſt te verwonderen was, zy ſprongh op het winken van haar meeſter, tot verwonderingh van alle die 't ſagen, door een hoep even als de honden: en ten leſten, haalde zy op de wys van een water-hond, een weg geworpen handſchoen oft neuſdoeck, en bragt die by haar meeſter. Daar is in die zelve zo groten liefde tot haar jongen, datze ook door 't vuur na haar toe lopen: ook zo groten liefde tot haar geſlagt, datze beſwijken als zy ymand van

Marginalia: Scal. exercit. 152. — Vrindſchap. — Verſtand. — Joha. Leo in deſcriptione Afrikan. — Ælianus H. A. l.14.c.10. — Natuur.

van 't selve sien sterven: En daar is angemerkt dat de Ezelin met ernst haar zal hoeden in't licht oft 'tgesicht van de menschen te baren. Dat hy niet magtigh is sijn last te dragen, wijst hy an door sijn hangengende ooren. Dat het Ezels-Vlees in de spijs gebruikt is, getuigt *Galenus*. Gelijk ook de geschiedenis van Karel de V. dat het eertijts van de Spanjaerts gegeten is. Wy lezen ook dat het in de belegering van Verona, in 't Jaar MDXVI. als zy naulijk erweten en bonen meer over hadden, voor heel lekker gehouden wierd. By de Persen wierd eertijds een gehelen op de geboorts-dagen gebraden, 't welk voor een Koninghlijke maaltijd ghehouden wierd, Maar Mecenas heeft alder-eerst, na 't zeggen van *Plinius*, het eten van jonge Ezels ingestelt, die doen meer als de Woud-Ezels geacht waren, doch na hem is d'achting van die lekkere spys vergaan. Datze heel quaad van smaak, zwaar om verteren zijn, en de maag beschadigen, konnen die getuigen, die daar van gegeten hebben. De Genees-Meesters hebben de melk, het bloed, het vlees, de lever, de nieren, de milt, het teel-lid, de ballen, de klauwen, de pis en drek tot haar gebruik getrokken. Haar melk is, na 't zeggen van *Galenus*, heel dun, indien zy by de melk van die dieren, die by ons gemolken werden, vergeleken werd: Maar dik, zoo ghy haar by de Kameels oft Paarde-melk vergelijkt. En ten zy ghy dat onderscheid maakt, kan hy gezeit werden zich zelf tegen te spreken, wijl ook *Plinius* zeit, dat de Kamelen de dunste Melk hebben, daar na de Paarden, en de Ezels de dikste, zoo datze in plaats van stremzel ghebruikt werd. Maar zy is best, als de Ezelin gezond, wel gevoed, jong, en ver van haar baring is. Zy werd de Teeringh-achtige ziekten zoodanigh van de Genees-Meesters voorgeschreven, datze die zelf moeten zuigen, op dat zy niets van haar lauwheid verliest, *Galenus* heeftze an een jonghman, die by na uit geteert was, met honigh vermengt, terstond na 't gebruik van het bad ingegeven. Zy verquikt ook, gedronken zijnde, de zwerende maag, en werd tegen den hoest, de tering, en 't bloed spouwen gepresen. De pynlijke borsten worden ook door den dronk van de zelve melk verzacht, gelijk *Plinius* verhaalt, maar met honig gemengt helpt zy de vloed van de vrouwen. Nochtans is zy niet goed voor een zwak en suiszelend hooft, zonderlingh is zy goed tegen ingenomen Gyps, Cervis, Zwavel, en Quik-Zilver: zy werd ook nuttelijk tegen een quade keel gegorgelt. Daar zijn voorbeelden van die gene, welke door 't drinken van Ezelinne-melk, van het hand en voet-evel verlost zijn. Andere zijn ook door de wey van die melk, zodanige pijnen ontkomen. Men meent ook datze wat vermagh om de huid der Vrouwen wit en zacht te maken.

Gebruik inde Spijs. Galen. 3. de Aliment. facult.

Gebruik inde Geneeskonst.

Galen. l. 6. de tuend. Sanit.

Plin. H. l. 23. c. 5. l. 28. c. 12.

Plin. H. N. l. 11. c. 41.

Poppea, de Huisvrou van Domitius Nero, over al vijf hondert Ezelinnen met haar slepende, wiesch haar in een bad met zoodanige melk, gelovende dat haar zulkx de huid glat hiel. Daar zijn er die zeggen, dat met het bloed, het bloeden uitte Hersenen gestopt werd. Daar is een geslagt van koorts, Amphemerina genoemt, dat een oprechte vierden-daagse koorts is, die by *Plinius* gezeit werd genezen te worden, indien de zieke, dry druppen bloed uit een ader van een Ezels-oor getrokken, met dry oncen waters in drinkt. *Hartmannus* prijst zeer het zelve achter de oiren uitgetrokken, in de dulheid Mania genoemt. In dit bloed word een nieuwen doek, die nergens toe ghebruikt is, ghedopt en gedroogt. Daar van word dan een gedeelte in een dronk bron-water geweekt, en dat water gedronken. 't Zelve getuigt *Ælianus* van het vlees. Want hy verhaalt dat Bathylis de Kretenzer, een door dulheid in gevaar van leven zijnde, door 't gebruik van Ezels-Vlees, van dit groote quaad verlost heeft. Dat het ook de teringh-achtige geneest, verhaalt *Plinius*, en dat met dit geslaght, dit quaad in Achaja meest genezen werd; 't welk by *Avicenna* ook gelesen werd. Die ook schrijft dat 'et tegen 't vallend evel, te drinken gegeven werd. De lever is ook die de vallende ziekte hebben nut, maar moet nuchter gegeten werden. Andere leren datze met een weinigh Panace vermengt, inde mond moet gegoten werden. De milt word met zoo groten voordeel tegen de gebreken der milt gegeven, dat men binnen dry dagen verlichting voelt. De zelve gestoten, en met water opgeleit trekt zoch in de Vrouwen Borsten, indien wy *Sextus* geloven. Hy geneest de verouderde ghebreken van de lijf-moer gelijk *Plinius* meent. De nieren gestoten en met zuivere Wijn gedronken, zijn goed voor de blaas, en beletten het opstoppen van 't water. Mette asch van zijn teel-lid meent men dat de hayren dik werden, zoo *Plinius* zeit, en van grijsheid bevrijd werden, indien zy afgeschrapt daar mede bestreken worden, als de asch met gestampt loot onder oly vermenght is. De rechter-kloot gepoeyert, in wijn gedronken, oft om den arm gebonden verwekt de geilheid, beide zijn zy goed tegen betovering. De over gedekte huid belet het schrikken van de kinderen. Een ringh uit een Ezels-klauw, daar niet zwarts an is, van de gene die het vallend evel hebben gedragen, belet het neder vallen. De asch veel dagen gedronken, helpt de zelve, en met oly vermengt, verdrijftze de kropzweren. *Tarentinus* gebruikt haar tot een aasch, om veel visch te vangen. De milt gebrand en gepoeyert, en met ouden oly opgeleit,

Plin. H. N. l. 28. c. 16.

Hartman. in Proxi. Chimiatr.

Plin. l. c.

Plin. H. N. l. 10. c. 19.

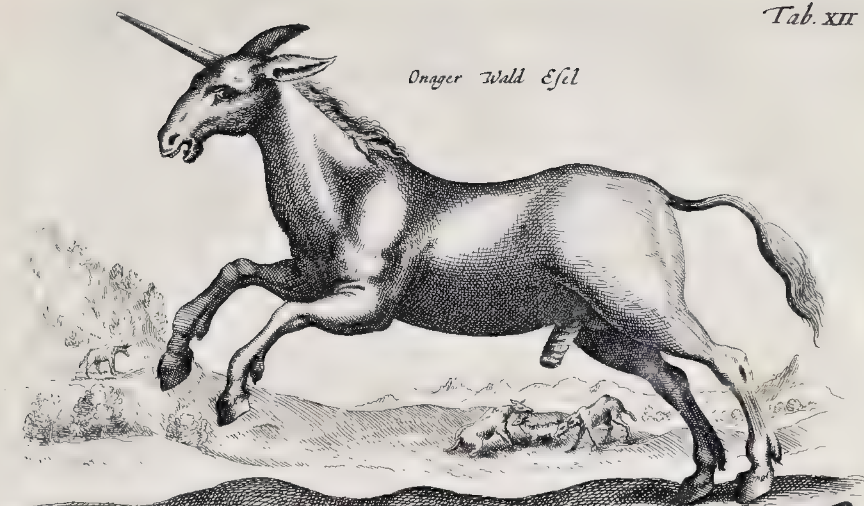
opgeleit, is zo kragtigh om 't hayr te doen groeyen, dat indien ghy de Vrouwen de kin daar mede bestrijkt, haar den baard uitloopt. Met Azijn gemengt, wektze de slaap-zuchtighe op. De pis met haar slijm opgestreken, gheneest de lyk-doorns en wratten, gelijk *Marcellus* verhaalt. *Savanorala* zeit, datze voor de stank der neusgaten goed is. *Dioskorides*, datze de gravelige, gedronken zijnde, nut zy. Daarom hebben zich de oude, daar niet van onthouden. Van den drek spreekt *Plinius* aldus. Den drek van een Ezels-Veulen, dien hy eerst na zijn gheboorte uitwerpt, noemt men Golea, dien geven de Syriers in met honigh azijn tegen de ghebreken van de milt. De zelve is ook goed voor de rode en grauwe loop: met gezoden wijn gedronken, is zy goed tegen de kronkel-darm-pijn. De grootte van een boon met wijn in gedronken, geneest zy de geel-zugt binnen dry dagen. De zelve kragt is ook in de drek van de Paards-veulens. Zy word ook tegen 't bloeden der neus ghebruikt. *Terentinus* gebruiktze met zap van koriander-zaat geweekt, en met roggen-deegh tot koekjes gemaakt, om de brand-brasem en bastard makareel te vangen. Van haar gebruik om lasten te dragen, inde Molens, den Oorlog, en totte Ploeg, enz. zwijg ik. Dit kan'er by gedaan werden, datter fluiten uitte Ezels-beenen gemaakt werden, die aartiger als andere zijn, datter uitte huid met krijt, papier ghemaakt werd, 't welk beschreven zijnde, weder uit gewreven word, en uit het hayr, laken by de Arabiers. Zy hebben ook haar geslagten en onderscheid. Daar zijn Myziers van haar landschap alzoo ghenoemt, die heel zelden rechte benen hebben. Daar zijn veel verwige. Zoodanige de Turkze Keizer an Ferdinandus, Koningh van Napels, zond, gelijk Pontanus beschrijft. Hy was wonderlyk van hayr, gestreept van lyf, met verscheide verwen en gelyke strepen. Zy zyn klein, zodanig *Illyrie*, *Thracie*, en *Epirus* voort brengen. Groot, zo Antron een stad in Thessalie voortbrengt Snel, als omtrent de Euphrates ghevonden zijn, zoo *Xenophon* verhaalt, die de Paarden in snelheid licht te boven gingen. *Scaliger* schryft dat de lydsaamheid en gezwindheid van deze Ezels zodanig is datze XL. M. treden op een dagh af lopen zonder eenige hinder.

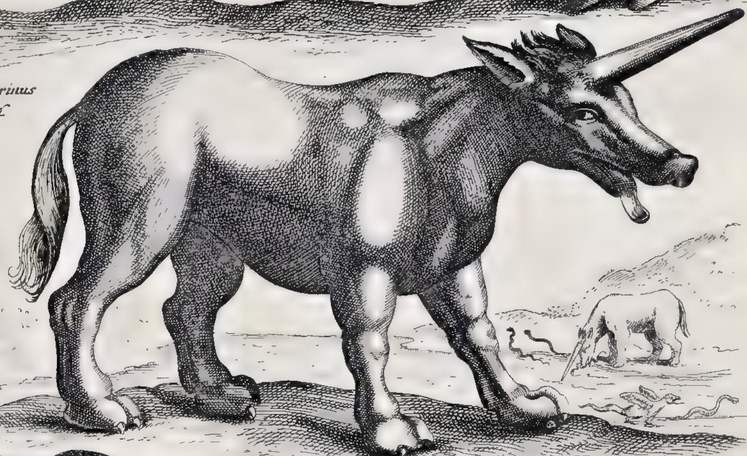
III. Hooft-Stuck.

Van de Onager, oft Woud-Ezel.

Onager is de naam van een Woud oft Bosch-Ezel. De Grieken noemen hem Onagron, als of men zeit, Onon agru oft Agrion, en Veld-Ezel. *Nicephorus Kalistus* van Indie handelende, schijnt hem te beschryven, als hy zeit: dit zelve Landschap draaght heel grote wilde Ezels, die wonderlyk verscheiden geverwt van huid zijn, namentlyk met wit, swart, wonderlyk onderscheiden. En de strepen, die van den boven-rug na de zyden en den buik zakken, en aldaar verdeelt en met drajingen door malkander gemengt zijn, maken een nieuwe en wonderlyke verscheidenheid. *Oppianus* schryft hem zilver-witte verw toe, 't welk *Gesnerus* van een blinkend asgrauwe verstaat. Dat hy niet geheel wit is, blykt daar uit, datter *Oppianus* by doet, datter een zwarte streep over 't midden van den rugh loopt, hier en daar met witte ringen schoon verçiert. Haar huiden worden, na 't zeggen van *Zuidas*, Azoi genoemt. Zy leven inde wildernissen, voornamentlyk, in hoghe en klipachtige plaatzen, van Afrika, Lykaonia, en Narsinga. Men zeit datze in Lycia niet over den berg gaan, die Kappadocia daar van af scheid. De Garamantes vangen haar heel veel, zoo wy *Lucianus* geloven. In Psara, een Eyland van de Ægeise Zee, is een geslagte, die elders over-gevoert, niet in 't leven blyft. Zommige willen datze by de Schyten niet ghevonden werden. Maar *Strabo* heeft na-gelaten datter by de Inwoonders van de Poel Meotis jacht op gemaakt werd. Zy worden onderhouden met kruiden, voornamentlijk groene, en daar in komende, loeyen zy van blydschap, en konnen, schoon zy zien datze belaagt werden, daar niet van af getrokken werden, waarom zy mogelyk by *Strazza* leujaerts genoemt werden. Datze smaak in Moeskruiden hebben, bewyst het wonderwerk van *Hieronymus*, in 't leven van Hilarion. Wat angaat haar aart en wijs van leven. *Izidorus* en *Bartholomeus Engelsman* schrijven, datze met het evenaren van dach en nacht in de loute op yder uur van nacht en dagh eens loeyen, en dat daar uit de tijd bekent werd: dat nochtans meer de Cynocephalus toe-komt. *Scaliger* verhaalt, datze, als zy een mensch zien stil staan blyven: daar na mette achterste voeten, de voorste onbeweeglyk blyvende, beginnen achter uit te slaan. Maar als de Jager zoo na by komt, dat hy haar mette hand zou vatten konnen, nemen zy de vlugt. Van haar yver-zugt spreken *Plinius* en *Polinus* aldus. In dit geslagt heerschter een over een kudde van de Woud-ezelinnen. Zy vrezen die, welke yver-sugtigh van haar geilheid zijn. Daarom ist datze de swangere Ezelinnen bewaren, om an de Mannetjes Veulens, zo 't mogelyk is, de hoop van 't voort-telen met een beet af te knotten: 't welk de Ezelinnen verhoedende, verberghen zy haar vrugt in de afwegen, en werpen graag in 't heimlyk. Datze ongeduldigh in dorst zijn, bespeuren wy uit de H. Schrift. Zommighe kiesen voor de teling der Muil-ezels liever de Tamme woud-ezels. Dit dier word heel licht tam, en getamt, en keert noit weder

tot

Onager Wald Esel

Lupus Marinus
Meer Wolff

Capra Sylvestris wild Geiss art

tot zyn oude Wildernis. *Ælianus* wil dat het Vlees van de Woud-Ezel bitter is: *Galenus* dat het wel ghevoed en jongh sijnde naast an het Herten en Ossen-Vlees is. *Scaliger*, dat het warm zijnde stinkt, maar koud nocht ruikt, nocht wel smaakt. *Plinius* schryft dat *Mecenas* in-gestelt heeft de jonge Veulens te eten, en datze op die tijd ver boven de Woud-esels gheacht waren, maar dat na hem de waardigheid van die smaak vergaan is. De Geneesmeesters stryken het op de lidtekens van de geswellen, en mengen het onder de Plaasters tegen het springend Vuur, indien wy *Avicenna* geloven. Het vet met Oly van *Kostus* gemengt, word tegen de winderighe pyn van de lenden, en Nieren gepresen. Het Vlees van den rugh word nuttelijk met Oly op de pijnlyke gewrigten gestreken. De Pis, na't zeggen van *Avicenna*, breekt de steen van de Blaas. Het mergh geneest het voet-evel en verdrijft de pijn. De drek met een doyer van een Ey gemengt en an't voorhooft ghestreken, stopt het bloed. De zelve met een Osse-gal gemenght, doet het hayr krullen. *Scaliger* schijnt ons twe geslagten te beschryven als hy zeit: Op den Berg die 't rijk van Narsinga van Malabar scheid, houden haar veel wilde Dieren. De zelve voed ook Woud-Ezels, van kop als een Paard, asgrau van verw, en zo gezwind datze naulyk konnen gevangen werden. Die zelve roem hebben de Afrikanen, datze in 't loopen maar een Dier wyken, 't welk Lant genoemt is.

IV. Hooft-Stuck.

Van de Muil-Ezel, en Indise Zebra.

De Naam Mulus is vier Dieren ghemeen: want de Muil-ezel word niet alleen uit een Merry en Ezel, maar uit een Hengst en Ezelin, als ook uit een Woud-Ezel en Merry-paard, na 't zeggen van *Kolumella*, voort gheteelt. Die te Havre de grace in Vrankrijk uit een Ezelin en Stier voort-komen, worden Jumar genoemt. De Mannetjes Veulens, die van een Henghst en Ezelin komen, noemden de oude, volgens *Plinius*, Hinnulus oft Hinnus, en in teghendeel Mulen, welke de Ezels en Merry-paarden voort-telen. *Varro* nochtans meent dat, die uit een Merry-paard en Muil voort-komen, zodanig ghenoemt werden, indien wy *Nonius* geloven. Het zijn mogelijk de Pumily van Martialis: Want de Hinnus ('t zyn de woorden van *Varro*) oft Veulen in een Hengst en Ezelin is kleinder van lyf als de Muil-ezel, veeltijts roder, met oiren als een Paard, en heeft de Manen en start van een Ezel; maar *Izidorus* meent dat de naam van Mulus uit het Griekx getrokken is, namentlyk daar van, datze onder 't juk van de Bakkers ghebragt zijnde, de traghe roschmolens in 't ronde

Kol. R.R. L.6. c.36.

Plinius H N. li.8. c.44.

Varr. R.R. l. 2. c. 8.

omvoeren. Gy zult de naam beter van Molos, dat is arbeid, oft vant Hebreeuse woord Maalen, 't welk overtredingh betekent, afleiden: want het is een arbeidsaam Dier, en dat door een overtredingh van de orde der natuur, 't welk de Grieken Moluyen noemen, geboren werd. By de Grieken heeft hy veel namen bekomen: want hy word Emiones, dat half Ezel betekent, genoemt, om dat hy uit een Ezel en Merry voortkomt. *Astrahy* van de sterkte van zijn lijf; Agonomochtos van zijn onvrugtbaarheid; Eterogenon, Zoon oft anderslagtigh Dier, om dat hy uit verscheide Zaat geteelt wert; Thres, Zougos, Emionithes en Olkas, 't welk nochtans de muil-ezelin alleen toekomt, gelijk Oreus den muil-ezel; Aeidaras, om dat hy en Oresin, dat is meer arbeiden kan, als andere last-draghende Dieren; Otrea en ten lesten Sinos en Siros, waar van de woord-beschryvers konnen na ghezien werden. Wijl hy een Merry tot Moer, en een Ezel tot Vaar heeft, is hy ten deel de Moer, en ten deel de Vaar gelijk, maar de Vaar meer als de Moer, welkers stem hy ook navolgt. In de Hinnus heeft zich alles strijdigh. Zijn oiren zijn als van den Ezel lang, en heeft die als een voor-tuit, om zyn ogen te beschermen, gelijk *Xenophon* zeid, bekomen. Hy heeft een kruis op den rugh, kleine voeten, en een mager lyf, het overige als een Paard, behalven dat den hals niet verheven is. Beide hebben zy zes-en-dertigh, Kaitas Prosphyas, oft anghebоorne en angehechte tanden, gelyk *Ruellius* dat vertaalt. Datze verwisselen is uit *Aristoteles* bekent. Datter in 't hart van zommighe een been gevonden is, verhaalt *Hierokles*. Hy is zonder gal, gelijk alle heel-voetige: zo ghy zijn plaats besiet. Men zeit dat heet en donker hem deert, en enighsins uitzinnigh maekt; maar dat hy graagh onder den blauwen hemel staat, en dat het ghenoegh is als zyn hooft bedekt is, en de rest van de locht niet beschadigt werd. In gelukkigh Arabia, Engeland, Schotland, Polen en anpalende Landen zyn 'er geen. Datse in 't Land van Eleagrus door sekere vervloeking niet konden gheteelt werden, verhaalt *Herodotus*. Ook hadden de Oost-Indianen die niet, gelijk *Franciskus Lopez* verhaalt. In Schytia konnen zy ook het begin vande winter niet uitstaan. By *Diodorus Siculus* voed zeker Eyland wel enighe, maar die van een groot geluid zijn. Themisita, na 't zegghen van *Strabo*, heeftze overvloedigh. De Kappadokken betaalden jaarlykx an de Persen twe duisend. Dat Persie, Mesopotanie, en Babylonie van haar vol is, blykt daar uit, dat Alexander de Grote, Susa ingenomen hebbende, dry duisend heeft doen vervoeren, dat koppel Ezels en rug-dragers waren.

Beschryving.

Zy eten vrugten en kruid: om haar magerheid te verdryven is niet beter als het kruid Medica: Uit overvloedigh gebruik van

Spijs.

van Garſt Neyen zy. Zy bloeyen met het voortkomen van haar tanden, en leven veel Jaren. Zommige verhalen, datter een tachtig jaren geleeft heeft, als de Kerk te Athene gebouwt wierd. Of zy onvrugtbaar ſijn, word onder de Schryvers betwiſt. *Ariſtoteles* ſpreekt van de Muil aldus. De Muilezel teelt eerſt, zomen zeit, als hy ſeven Jaar oud is: De Muil-ezelin is geheel onvrugtbaar: om datze 't geen zy ontfanghen heeft niet ten einde brengen kan. Maar de Muil-ezel kan ſomtyds telen, om dat hy heter van aart als de muilezelin is, en niets van ſijn lichaam in 't verſamelen totte telingh by-brenght; Maar 't geen hy teelt is een Ginnus, 't welk een kleine oft ſwakke Muil is, gelijk de Machærus onder de Varkens. 't Zelve zult ghy van de Muil-ezelin by *Iuvenalis* vinden. Nochtans enige Schryvers, die niet te verwerpen zyn, als *Varro*, en voor hem *Dionyzius Mago*, verhalen dat de vrugt van de Muil-ezelinnen in de landen van Afrika zoo wonderbaarlyk niet zy, om datze by die Inwoonders zoo ghemeen is, als by ons de merry-paarden. De oorzaak van haar onvrugtbaarheid zullen wy inde Boeken van de Natuur uit-legghen. Datſe in Reuk uitmunten, en dat de verlatene daar door weder op den rechten weg komen, is van ſommige verhaalt. Hierom is het, datze lichter de verrottende kracht van de Locht ontfangen, en mette peſt beſmet werden, ghelijk ook de honden. Bezie van haar ſiekten by *Aldrovandus*. Zy hebben een ſonderlinge toe-neiging mette ſwemmende vogels, 't ſy Ganzen oft Enden, en men zeid datze door haar anzien genezen werden. In tegendeel zijn haar de bloemen van Wilde Lauwrier, en de bladeren, die den menſch aldergeſondſt zyn, vergif. Maar ik weet niet watter doodlykx voor de Muizen in de Muil-ezel is: Want indien het huis met de linker klauw van de muilezel gerookt wert, werden zy verjaagt. Zy ſijn altyd Tam. Dat de Muilezelinnen langer leven als de Muilezels, en trager verouden, is bevonden: De muil-ezelinnen worden door een vloet van haar water geſuivert; de muil-ezels worden door dien reuk eerder oud. Zy hebben vermaak in 't wentelen, om haar vermoeytheid te ververſſen. Vande Vaar hebben zy gedult in 't werken, vande Moer haar ſnelheid geerft. Van hem hebben zy ook haar ſtoutheid ontleent. Ik weet, zeit *Varro*, als 'er een kudde muil-ezels weide daar een Wolf by quam, datter de muil-ezels rondom liepen, en hem met achter uit-ſlaan doden. Nochtans ſchrikken zy zo voor 't gezicht van ongewone dingen, datze haar zelven in gevaar brengen. Zy ſlaan hardnekkig achter uit. Daar is 'er een gezien, die, uitgenomen ſijn meeſter, niemant gedoogde; zy ſijn van grote halſtarrigheid. Ik heb 'er een gezien, als ik van Napels na Rome trok, die geenzins kon gedwonghen werden, om voor te gaan.

Teling.
Ariſtot. de generat. l. 2. c. ult.
Varro l. c.
Reuk.
Toe-neyging en afkeer.
Varr. RR. l. 2. cap. 8.

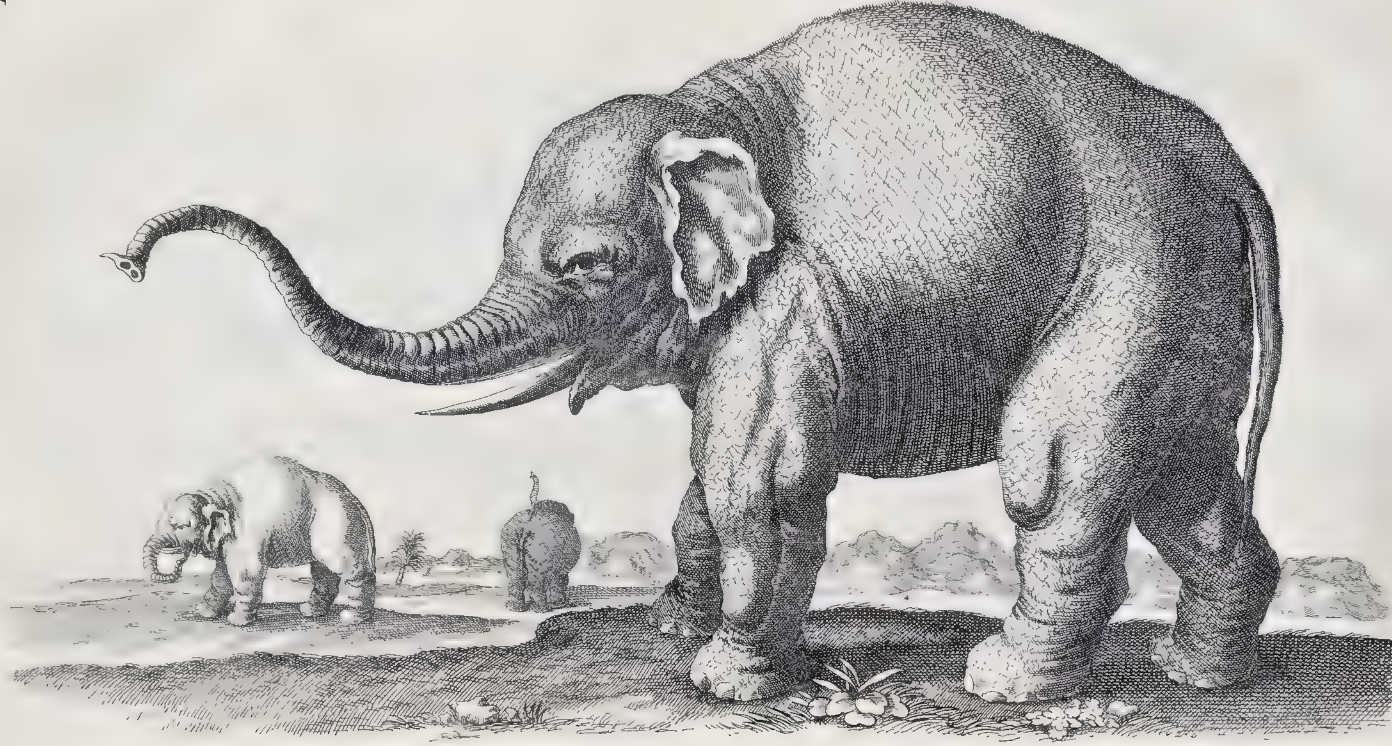
Van andere verlaten zijnde viel hy neder, en dat niet zonder lagchen van ons alle, en euvel-neming vande opzittende Paap. Van haar ſneegheid hebt ghy een voorbeeld inden muil-ezel van Thales by *Plutarchus*: van haar geheugniſs, over genoten weldaad by *Plinius*: Datter een muil-ezel, zeid hy tachtig Jaar geleeft heeft, is door de gedenktekenen van de *Athenienſers* openbaar. Want zy verblijt zijnde, als zy de Kerk op de Burgt timmerden, dat hy, door ouderdom verlaten, de vallende laſt-draghende dieren, met ſijn geſelſchap en poging tot arbeiden vermaande, kondigden een gebod af, daar door gheboden werd, dat geen Koorn-koopers hem van haar graenzakken dryven mochten. Datze niet achter uit ſlaan als zy Wijn ghedronken hebben, is van zommighe geſchreven. Van de waarheid van die zaak zullen wy elders handelen.

Plutarch. l. ult. animal. Plin. H. N l. 8. c. 44. Ariſt. Hiſt A. l. b. c. 24

Zy hebben groote kragt tegen 't vergif. Imand die met vergif beſmet zynde in een varſch gedode muil-ezel genayt werd, wort gezond, indien hy 'er zo langh in blijft dat de warmte van 't Dier gheheel vergaan is. Dat de zieke zo veel te veiliger zal gezond werden, indien hy 'er veel gebruikt, en datter Vorſten gheweeſt zyn, die mette onkoſten van dertig oft veertig, haar leven geloſt hebben, ſchryft *Maranta*; dat het ſtof, daar zich een muil-ezelin in gewentelt heeft, op 't lyf geſtroyt, de geilheid vermindert, is van ſommige by *Plinius* verhaalt. Het hart, de Ballen, de Nieren, het Vlees, het Oirſmeer worden geſeit onvruchtbaarheid te verwekken. Zy worden, zeit *Plinius*, tegen haar wil ghedwonghen te ontfanghen, zoo in de verſameling de hayren, in malkander geknoopt ſijnde, uit de ſtart van de Muilezelin getrokken werden. *Hippokrates* gebied inde vloed van de Lyfmoer haar drek gebrand, geſtoten, geſift, en met Wijn ghemengt in te drinken. Wat angaat haar geſlagt. *Ariſtoteles* heeft twederley gekent. Namentlyk een onvrugtbaar van welk wy nu gehandelt hebben, en een vrugtbaar van welk hy aldus ſpreekt. Daar ſijn in Syrie genoemde muilen, een gheſlacht verſcheiden van dat, 't welk door verſamelingh van een Merry en Ezel geteelt werd, maar in ghedaante ghelijk de Wilde Ezels, die door een ghelijkheid, de naam van Tamme, bekomen hebben. En deſe Muil-ezels overtreffen gelyk de wilde Ezels, alle andere in ſnelheid; Zoodanige muil-ezelinnen telen ook in haar geſlagt voort, waar van die een bewys zyn, die ten tyde van Pharnaces, vader van Pharnabazus, in 't land van Phrygie, quamen, die noch tegenwoordig daar zijn. Op dees tyd wordter noch dry van negen, hoe veel men zeit datter eertijds gheweeſt ſijn, ghevonden. *Theophraſtus* zeit datſe in Kappadocia in 't ghemeen baren, maar dat het een Dier van ſijn geſlagt is. De Zebra is den muil-eſel in alles gelijk, behalven dat hy

Ghebruik
Plin. H. N l. 8. c. 45.
Geſlagt
Ariſt. H. A l. 6 c. 35.
Aldrov. Hiſt. Quadrup. lib. 1. cap. 8.

Elephant

Elephas *Elephant*

Elephas *Elephant*

Purchas. Navigat. l. 7. c. 13. §. 7.

hy vrughtbaar is: maar hy is in gekartelde, en gheſtreepte hayren wonderlijk van anzien. Want hy heeft, van den ruch-graat totten buik toe, ſtrepen, van drierley verw, namentlik, zwarte, witte, en blinkendgele, welkers gekartelde kanten na rechte evenbedeling geſchikt, en omtrent dry vingers breed zijn. Het is een Woud-dier, dat met kudden weid, en door zijn gezwinde loop beroemt is: en kon, ghetamt zijnde, in plaats van een paard geſtelt werden: Men meent dat het de vrughtbare Muil-Ezelin van Ariſtoteles is. *Pigateta* ſpreekt'er aldus van. Daar is ook in deze ſtreek van Kongo, gelijk in andere plaatzen van Barbarie, een ander dier Zebra ghenoemt: welk, ſchoon het de Muil-Ezelin in vorm en gheſtalte ghelijk is, nochtans gheen Muil-eſelin is, want het brengt vrugt voort, en in verw verſcheelt het niet alleenlijk vande Muil-Ezelin, maar ook van alle andere dieren. Het is met dryerlei verw, zwart, wit, en bruin-rood, die met ſtrepen dry vingers breed het lijf vanden rugh totten buik, op de wijs van een halvekringh om lopen, over 't gehele lijf onderſcheiden, en heeft een rood-blinkende ſtart. De voet en klauwen zijn als die van de Muil-Ezelin, maar, in licht en wakkere gangh, de Paarden ghelijk, die hy in ſnelheid van lopen ver overtreft: zoo dat hy oorzaak an het ſpreekwoord der Portugezen gegeven heeft, die, als zy ymand ſnel noemen willen, zeggen dat hy gezwinder als de Zebra is. Zy werpt jaarlijkx een jong, van waar haar overvloet voortkomt, maar is de inwoonders, die haar niet weten te gebruiken, onnut: want zy konnen haar in Vrede, en Oorlog, in plaats van Paarden dienen, wijl de natuur haar an dit rijk, in plaats van Paarden, die daar niet zijn, gegeven heeft. Maar de onwetende inwoonders, wijl zy geen Paarden hebben, en de Runder-Beeſten onder 't juk niet weten te brenghen, en daar en boven de Zebra niet konnen tammen en tomen, en andere verſcheide dieren niet konnen gebruiken, moeten zy tot alle deze dinghen, de hulp der menſchen gebruiken. En gelijk alzoo alles op de ſchouders der menſchen geleit werd, zo werden zy zelf in haar draagſtoelen, die voor de Son overdekt zijn, omgedragen, waar toe zy altijd haar ſlaven oft andere ghehuurde menſchen gereed hebben. En indiener haaſtigh een groote reys af te leggen is, nemen zy veel zoodanighe menſch-dragers met haar, om voor de vermoeyde, andere in plaats te ſtellen, die alzoo met beurten verandert, zo gezwind zijn, datze de loop-paarden overtreffen. Zo veel *Pigateta.*

Pigateta in deſcript. reg. Kongo.

V. Hooft-Stuck.

Van den Elefant.

Aldrov. H. Quadr. l. 4. c. 9.

De Elephas oft Elefant, word ook onder de heel-voetige dieren geplaatſt. Want hoewel zijn klauw ſchijnt als tot tonen ghevormt te zijn, wijl deze nochtans niet gheſcheiden zijn, weet ik niet hoe zy vande heel-voetige konnen uit geſloten werden. Hy heeft zijn naam bekomen, niet zo zeer van zijn grote, om dat hy een bergh gelijk is, gelijk het *Iſidorus*, by *Vincentius Bellunenſis* behaaght, als wel van 't Hebreuſe woord Alaph, 't welk leren betekent; om dat hy in't leren alle andere dieren te boven gaat, oft van Elephbos, om dat hy een groot dier is, en bu is een woord van vermeerdering: oft gelijk als Elebas van Elos, dat een poel beduit, en Baino, om dat hy daar in, door zijn zwaarte modder maakt, oft van Elephairo, dat is, ik quetſe, oft van Eliſſo, inwikkelen, om dat hy een omgekrulde ſnuit heeft, oft ten leſten van Alphos, dat is wit, om dat het yvoir de overwinningh van alle verwen draaght. By *Hezichius* en *Varinus* word hy Piriſſas genoemt. Andere noemen hem enkelijk Theria, dat by *Plinius* een groot dier beduit. De Romeinen, die alder-eerſt de Elefanten in den Oorlogh, mette Koningh Pyrrhus zagen, noemden haar Lukas Oſſen, 't zy oft van Lukania, daar zy eerſt gezien zyn; oft a Luce, dat is van 't licht, om datze van verre mette Koninglyke vergulde ſchilden, daar haar Torens mede verziert waren, glinſterden. Dat hy by de Indianen, van haar ſtem Barrus genoemt is, ſchryft *Izidorus*: andere nochtans willen dat hy inde Sabynſe taal zo ghenoemt is: Van waar *Servius* meent dat het woordt Ebur, oft Yvoor ghetrokken is. De grootte der Elefanten is verſcheiden, gelyk wy in 't onderſcheid zullen verklaren. *Gillius* heeft te Konſtantinopelen een gemeten, die van de ogen tot het uitterſte van den rugh elf voeten, en van de ogen tot het einde van de ſnuit acht voeten lang was. In hoogte ryzen zommige tot twaalf, andere tot derthien, enige tot vyfthien-maal negen duim. *Aloyzius Kadamuſtus* ſchrijft een ghezien te hebben, die meer Vlees had als vyf van onze Stieren. Zy zijn alle zwart, behalven de Ethiopiſche: Dat nochtans de Koning van Narſinga een witte ghehad heeft, getuigen de Schryvers van de Ooſt-Indiſe Scheepſvaart. Zy hebben een ghereete oft gekerfde huit, oft gelijk *Kaſſiodorus* ſpreekt met Vooren doorploegt: en die van zo vaſten hardigheid, datze beenachtigh ſchijnt. Daarom ghebruiken de Moren die voor ſchilden, en de Peguanen in plaats van Wapenen. Zy is nochtans harder op den rugh als an de buik, gelijk *Solinus* zeit. De huid is op den rug heel hard, en de buik week. Of

Naam.

Martin. in Lexic.

Beſchryving.

Plin. H. N. l. 8. c. 9.

Plin.L.11. cap.39. hy hayrigh, oft glat is, is an *Plinius* zelf niet bekent: Want hy zeit ergens, hy heeft geen hayrigh deksel, nocht zelf inde start geen voorraad om de plaagh der vlieghen af te weeren: Elders zeit hy dat de lichamen der Elefanten ondoorboorlyke hayren oft borstels hebben, ten sy men moghelyk cetras, ofte korte schilden, in plaats van setas oft borstels, lezen moet.

Kardamus zeit ook niet alleenlyk dat hy naakt is, maar geeft ook reden waarom hy zodanig zijn moet. Maar *Kadamustus* getuigt, dat hy 'er zwarte hayren, omtrent twee handen breed langh uit-getrokken heeft. *Gillius* schryft ook datze tot twe handen breed gegroeit zijn. *Virtomannus* verhaalt ten lesten, dat hy een start heeft als een Os, omtrent drymaal negen duim in de lengte met weinig hayren in 't einde van de zelve: en daar word in de beschryvingh van Guinea gevonden, dat de Vrouwen met zodanige starten, de vliegen van de afgoden keren. Ten alderlesten *Plinius* zelf, als zich vergetende, schryft aldus. De Indianen houden wonderlyk veel van groote Smaragden, en zegghen dat zy alleen edele steenen zyn, en willen liever Goud missen, en daarom rygen zy die, doorboort zynde, an de borstels van de Elephanten. Plin.H.N l.35.c.5.

Zy hebben ook een mismaakt hooft: omtrent de hooft-slapen enigh tocht-gat, door 't welk het mannetje ten tyde van de versameling enigh vet uit-schiet, en 't welk alsdan in 't wyfje ook open is, indien wy *Strabo* geloven. De oiren zyn ten anzien van 't lyf, volghens *Oppianus*, klein, over al dobbel en een hand breed langh, en onder die is een plaats, daar zy van een spyker met een Hamer daar in geslagen, gedoot werden. *Livius* meent dat het de vond van Hasdrubal is: datse by de Sambri, volkeren van Ethiopie, geen oiren hebben, is uit *Plinius* en *Polinus* te zien; haar ogen zyn groot, maar ten anzien van zo groten lyf klein, die haar zwaarlyk bewegen. De mond staat in de borst, gelyk *Kadamustus* verhaalt, en daar mede zughen zy, en niet mette snuit, na 't zeggen van *Ælianus*, en *Aristoteles*; die ook seit datze een heel kleine tong hebben, en meer binnewaarts gelegen, als in andere Dieren, zoo dat gy haar naulyk zien kond. Om te kauwen hebben zy binnen vier tanden, behalven die voor uit steken, in de Mannetjes krom gebogen, en in de Wyfjes recht neerwaarts. Zy hebbense zo haast zy gheboren werden; maar die grote niet zoo openbaar. Met deze kauwen zy de spijs en malen die tot Meel. Zy staan in 't bovenste Kaakbeen, en dikmaal van wonderlyke grootte. *Vartomannus* heeft in Sumatra twe gezien die dry hondert zes-en-dertigh pond woegen.

Strabo Geogr. lib.15. Oppian. Cyneg. V.519. Solin Pol. c.43. Plin.l.6. cap.30. Arist.H.A L.2.c.5.

Kadamustus heeft ook een doden gesien, welkers tanden meer als dry handen breed waren, en twe hand breed uit-staken. Van haar grootte spreekt *Plinius* aldus. De grootte van haar tanden wort voornamentlyk in de Kerken gesien; maar datze in 't uitterste van Afrika, daar het an Ethiopie paalt, voor stijlen in de deuren staan, en datze daar voor staken, en in de stallen van de Beesten voor palen dienen, verhaalt *Polybius*, na 't schryven van den Onder-koning *Gulussa*. *Gillius* schryft datze dikmaal totte lengte van thien voeten uit-wassen. Maar men zeit dat een Venetiaans Koopman een voor zes-en-dertig goude kronen gekocht heeft, die veerthien-maal neghen duim lang, vier-maal negen duim dik, en zo zwaar was dat hy door een man niet van de aarde kon getilt werden. Wy hebben ook *Sabellikus* tot een schryver, dat te *Firmus* twe Elefants tanden gheweest zyn van zoo wanschikkelyke grootte, dat Aurelianus, de overwinnaar van Firmus, die voor een wonder stuk na Rome dede voeren. Men zeit dat deze twe voet langh waren. Deze Tanden noemen sommighe Hoorns; maar of met recht, verklaren *Aldrovandus*, en *Kardamus*; wy zullen 'er elders van spreken, dit dunkt ons alleenlyk goed hier by te voegen, dat het onder-kaak-been in 't kauwen alleen beweegt wert en het bovenste altijd rust. Op die plaats, daar andere dieren de neus staat, hebben de Elefanten een langh, smal, hangend deel dat totte aarde reikt, en in 't einde doorgaat, schorsachtigh, buigsaam, slibberig, en op de wys der slangen krulbaar is. Het word by de Latijnen Probosois, Tuba, oft Trompet, en manus oft hand genoemt, 't welk gy by *Plinius* en *Cicero* vinden zult, ook manus nasuta oft geneusde hand, dat ghy by *Kassiodorus*, en *Pronniscis*, oft *Snuit*, dat ghy by *Vitrurius* lezen zult. De Grieken noemen dat Proboseida. Het heeft het zelve gebruik van de hand: want zy vergaderen daar mede zoo wel droge als vochtige spijs, en brengen die daar mede na de mond. Door het zelve deel asemen, ruiken, en drinken zy. *Lukretius* heeft haar daarom Anguimanos genoemt; zy hebben onder an de achterste Benen koten, volgens *Aristoteles*: maar van de buiging der benen, spreken de Schryvers verscheidentlijk. Want enige zeggen datze de Benen sonder knopen oft geleden, en over al hechte beenders hebben, en die daarom niet buigen, en als zy vallen niet op-staan konnen, zommige als *Plinius*, datze in de achterste benen korte geleden hebben, en de Haassen op de wijs van de menschen binnewaerts buigen, 't welk de ondervinding ook leerraart. De voeten sijn van de selve rondte met die van de Paarden, maar breeder, zoo dat de voet-zool over al by-na twee-maal neghen duym is. *Vartomannus* vergelijkt haar rondte met een tafel-berd. Zy bestaan uit een heel zwart en breed eelt, de wanschikkelijke tenen van de voeten zijn vijf in getal, maar onge-

Cicer.L.2 de natur. Deor. Kassiodori L.10. Variori. Arist.H.A l.2.cap.1. Plin.H.N l.8 c.1. ad 12.

ongescheiden, en weinigh geklooft, en meer hoeven als naghels ghelijk. Onder heeft hy twee mammen, doch niet inde borst: maar achterwaarts verborghen. Het teel-lid dat van de Paarden ghelijk, maar klein, ten ansien van 't lijf. *Plinius* zeit datze achterwaarts verzamelen. De ballen zijn niet uitterlijk zigtbaar: maar binnen omtrent de Nieren verborgen, waarom zy te eer verzamelen. *Ctezias* beuzelt, dat haar zaat verdrogende, zo hard werd, dat het de brand-steen gelijkt. *Plinius* geeft hem vier maghen: Maar *Aristoteles* zoo bogtigen darm, dat hy schijnt vier magen te hebben, en zeit dat hier in ook de spijs gevonden werd. *Galenus* noemt den zelven darm ook ruim, en die van de Paarden ghelijk; en het ingewand naast an de Varkens. De lever is viermaal grooter, als die van een Os. Het overige is na even-bedelingh, uitgenomen de milt: want deze is na evendeling klein. *Plinius* maakt de long viermaal groter als van een Os. *Aristoteles* ontkent datter een gal blaas an de lever is, maar datter, de plaats daar zy gemeenlijk hanght, door gesneden zijnde, nochtans eenige gallige voghtigheid uitvloeit. *Galenus* bevestight ook, dat hy een galblaas heeft. De zelve heeft ook uit het hart van een opgesnedene, een groot been genomen, en angemerkt, dat het maar twee, en niet dry hollen heeft, gelijk by *Aristoteles* ghelezen werd. Van 't zelve spreekt *Ælianus* aldus. Men zeit dat de Elephant een dobbel hart, en sin heeft; dat hy door het een tot gramschap gedreven, en door het ander verzacht, en neder gezet werd, is in de mond van de Moren gemeen. Besie de beschryvingh van twee Elefanten, by *Aldrovandus*. Sy worden in Afrika, Azia, en de anleggende eylanden gevonden. In Afrika voornamentlijk in 't bosch achter de Syrtes, en in de wildernissen omtrent de Stad Sala, in Mauritania oft Morenland, in Lybia, Getulia, en de wildernissen an den Berg Atlas gelegen, enz. De Symbari tussen de Arabise Bergen, en den Nijl gelegen, leven van de jacht der Elefanten. Daar zijn ook in Athiopie jachten van de slange-vreters, by den Koning Ptolomeus Philadelphus ingestelt. Wat angaat Azia, de Koning van Parthen, na 't zeggen van *Plinius* heefter DCC gevoed, die van Audata M. Die van Pulimbrota IX M. De Crysei, Paransangæ, en Asangæ hebben 'er CCC gewapent. In Taprobane, na 't zeggen van *Onezicritus*, de Veld-Overste van Alexander de Groot, zijnze grooter en kloekmoediger ten Oorlogh, als in Indie. Datze huidendaegs in Zeilan alder-grootst en gauwst van verstand zijn, verhaalt *Iohannes Metellus*. Daar word gezeit dat'er de Koning van Siam XIIM. heeft, uit welke altijd vier duizend tegen een onverwachten overval gewapent zijn. Onder de heersching des groten Mogols zijner LM. In 't eyland Mozambique heeft *Vertomannis Hari* gehele kudden ghevonden, en *Iohannes de Baros* in Benomatopa. Datter, op 't Eyland Zanzibar veel koopluiden om Yvoir te kopen gekomen zijn verhaalt M. *Paulus Venetus*. Zy houden haar meest in vogtige en broekige Landen, en beminnen de Rivieren, voornamentlijk in de heetste Landschappen, en zijn heel ongeduldigh in koude. Wat angaat haar leef-tocht, zy eten kruiden van de poelen, bladeren van bomen, takken, en vrugten van de Musa, en de wortels van de Indise Vijg-boom. Zy verslinden ook somtijds aarde en stenen. Maar de aarde (zeit *Plinius*) is haar schadelijk, ten waar zy die eerst kauwden. Tam zijnde, etenze garst, en daar van somtijds wel negen Macedonise maten op een dach. Die te Antwerpen getoont is, at vier maten appelen op eenen dag. De Portugezen schryven datze graag Meloenen eten. Haar drank is water, en dat niet als beroert, wijn uit rijs, en andere vrughten gemaakt, en ook onse wijn. Die van Antwerpen dronk op eenmaal meer als zestien pinten, en dat hervatte hy zo dikmaal, dat hy de maat, van *Aristoteles* voor gestelt, scheen te konnen voldoen. Zy zijn nochtans lijdzaam in dorst, leven wel acht dagen zonder drank. Van de tijd, en wijs van haar verzameling, word by de schryvers verscheiden ghesproken. *Plinius* zeit, dat het Mannetje op zijn vijf, en 't Wijfje op haar tien jaren begint te verzamelen, volgens *Aristoteles*. Maar *Aristoteles* eigent nu beide twintig, dan het Wijfje twaalf jaren toe, als zy heel haastig, en vijfthien, als zy heel traag beginnen te verzamelen. Datze achterwaarts verzamelen, zult gy by *Solinus* uit *Plinius* vinden, dien *Horatius* van *Kanida* toestemt, dat de Wijfjes in 't verzamelen neer-huiken, en het Mannetje dan daar over komt, zeit *Albert de Groot*, of gelijk *Aristoteles*, datze mette billen neer-huikende, op de voeten blijft staan, en het Mannetje haar op die wijs onderdrukt.

Zy zoeken voornamentlijk in 't water te verzamelen. En dat meent men zoo voor het Wijfje als Mannetje ghemakkelijk te zijn, wijl hy in 't beginnen door 't water lichter opgeheven werd, en na het werk bequamer afzakt. Zy verzamelen noit als in 't verborgen, en het Mannetje hervat de verzameling noit als in 't verborgen, en het Mannetje hervat de verzameling alle dry jaren eens, en daar-en-boven gebruikt hy noit het zelve Wijfje. Datze op haar twee jaar vijf daghen, en niet meermaals in 't jaar verzamelen, schrijft *Solinus* uit *Plinius*: en datze niet eer na de kudde weder keren, voor datze haar met vloeyend water gewassen hebben. Ten einde van haar verzameling zijnze heel woedend, en werpen

Marginal notes (left column): Plin. H. N. l. 11. c. 46. Arist. l. c. — Plin. l. 11. c. 37. Arist. H. A. l. 2. c. 17. — Ælian. H. A. l. 4. c. 31. — Plaat. — Plin. H. N. l. 6. c. 30. — Plin. H. N. l. 6. c. 10.

Marginal notes (right column): Spijs en drank. — Plin. H. N. l. 8. c. 10. — Arist. H. A. l. 8. c. 8. — Plin. l. c. — Arist. H. A. l. 5. c. 14. — Arist. l. 5. c. 2.

pen de stallen der Indianen onder de voet. Hoe langh zy zwanger gaan, is ook in twijfel. Eenige stellen een jaar en zes maanden, andere dry jaren, zommige thien. *Aristoteles* eigent haar twee jaren toe, *Strabo* ten minsten zestien maanden, ten hooghsten achtien, dien *Diodorus Siculus* en *Ælianus* toestemmen. Daar zijn'er die zeggen datze op haar acht jaren werpen. Zy baren al perssende met pijn, en op haar achterste benen huikende. De vrught volgens *Ælianus*, komt eerst met het hooft voort. Datze maar een jong voortbrengen, lezen wy by *Aristoteles*, en *Diodorus Siculus*: datz'er vier voortbrengen, by *Kadamastus* en *Scaliger*. De grootte vande vrugt is omtrent als een volwassen Varken, volghens *Ælianus*, als een Kalf, van dry maanden, volgens *Plinius*. Soo haast het jong geboren is, ziet en gaat het, en zuigt mette mond, niet mette snuit, en dat tot acht jaren toe. Zy hebben viandschap mette Rhinoceros, Leeuwen, Tygers, Rammen, Varkens, Slangen en Draken, met zommige Verwen, en met het Vuur. Van de Rhinoceros spreekt *Plinius* aldus. In de spelen van den grooten Pompeius, is een Rhinoceros gezien, een geboren vyand van den Elefant. Hy bereid zich met zijn hoorn tegen de klippen ghestepen, ten strijd, en tracht in 't vechten meest na den buik, dien hy weet inden Elefant alderzachtst te zijn. Hy is in lengte hem gelijk, maar lager van beenen. By de Hesperise Moren vallen de Leeuwen op de jonge Elefanten, en als zy die ghewond hebben, vlugten zy voor de ankomende Moeders. Dat de Tigher den Elefant na 't Hooft springht, en hem lichtlijk om brenght beschrijft *Arrianus*. Als hy heel zeer woed, word hy terstond zachtmoedig, zo haast hy een Ram ziet. Dat hy voor 't knorren van de Varkens schrikt, zult gy by *Ælianus*, *Strabo*, en *Seneka* vinden. Van 't gevecht der Elefanten mette Draken, spreekt *Plinius* aldus. Indie heeft Elefanten, en met haar geduurigh strijdende Draken, van zo kloeken grootte, datze de Elefanten licht omwinden en doot drukken. De Draak blijft ook zelf in dat ghevecht, want de overwonne Elefant neerstortende, doot hy den omgewonden Draak, door zijn zwaarte. De sneegheid is by yder dier voor zich zelf heel wonderlijk, namentlijk de beswaarlijkheid voor die Draken, om zoo hoogh op te klimmen. Derhalven als de Draak hem ziet weiden, klimt hy op een boom. De Elefant wetende dat hy onbequaam is om tegen zijn verstrikkingh te worstelen, zoekt zich tegen een boom oft klip te wrijven. Dat verhoeden de Draken, en slingeren haar daarom mette start om de benen. De andere ontknopen weder die strikken mette snuit, maar de Draken steken haar kop in de snuit, quetzen

Arist. H. A. l. 6. c. 27. Strabo l. c.

Ælian. H. lib 4. c. 3.

Scal. exercit. 204.

Afkeer.

Plin. H. N. l. 8. c. 20. Ælian. li. 16. c. 44

Ælian. H. A. l. 16. c. 36. Plin. H. N. c. 8. c. 11. & 12.

die sagte delen, en stoppen hem den asem. De zelve op den wech verrast zijnde, rechten haar om hoogh, en trachten de oogen te beschadigen, en daar door gebeurt het dat d' ander dikmaal blind zijnde, door honger en droefheid vergaat. Onder de verwen vrezen zy meest voor de rode en witte, welkers oorzaak wy elders zullen verklaren. Datze voor 't vuur schrikken heeft *Livius* door het voorbeeld der Elefanten van Hannibal geleert, die in de belegeringh van Kapua, met vuur verjaaght zijn. En zy worden daar door zoo ontstelt datze geenzins konnen bewogen werden om stand te houden. Van den Ouderdom word ook verscheidentlijk geschreven: want eenige zeggen datze dry, andere twe hondert jaren, en zommige hondert en twintigh jaren leven. *Onezikritus* verhaalt by *Strabo*, datze dry-hondert, zelden vijfhondert jaren leven: maar datze omtrent de twee-hondert jaren alder-kloekst zijn. *Philostrates* schrijft, datter een van die, welke tegen Alexander de Grote gevochten hadden, dry-hondert vijftigh jaren na Alexander geleeft had, op dat ik van de Elefanten van Juba, *Ptolomeus Philadelphus*, en *Seleukus Nikanor* zwijge. Dat haar bloeijeught van haar 't zestig jaren begint, hebben wy by *Plinius* uit *Aristoteles*. dat uitte hoeveelheid van haar tanden haar toekomende ouderdom gekent werd, by *Kadamustus*. Zy zijn onlijdzaam van koude, dat is haar grootste quaad, met opblasingh van den buik, en buik-loop gequelt: maar anders geen ziekten onderhavigh. Dit quaad word met een dronk van warm water, en spijs uyt hoy met honigh vermengt te gemoet gegaan. *Ælianus* nochtans gewaagt van eenige ziekten der ogen. De wonden vande gevangene worden eerst met lau water af gewassen, daar na zo zy diep zyn met boter bestreken, en ten lesten de ontsteking met het opleggen van versch verkens-vlees dat noch bloedig is, verzacht. Ik bevind ook datze jaarlykx dul werden, en dan niemand, die haar voor-komt, sparen. Het teken van die anstaande dulheid, is een Olyachtige vochtigheit die uit 'er ooren vloeit. De genezing geschied door bestraffing. En haar beheerschers bewyzen haar met redenen, dat het een teken van een veracht en flauhartig gemoed is, door liefde zoo verwoed te zijn. Datze met zinkking gequelt zyn, en dat die somtijds tot een steen verandert, welkers afbeeldsel wy ook vertonen, is van sommige beschreven. Zy gaan staps-voets voort om de zwaarte van haar lyf. Nochtans zeit men datter niemand zo snel is, dien zy niet met haar gang in-halen. Hy buigt zijn haassen inwaarts gelijk de Mensch, zo *Plinius* verhaalt, en om dat hy de geleden der benen niet zoo verheven heeft als andere Dieren, daarom verwekt hy den genen, die ongewoon zyn haar te beryden,

Ouderdom.

Philost. l. 2. c. 6.

Ziekte.

beryden, een walging. 't Welk nochtans van de heel grote te verstaan is. Want, na 't getuigenis van *Vartomannus* en *Gillius*, word de beryder door de zachte gang van de jonge zo verfrischt, als of hy op een gemakkelyke Muilezel gedragen wierd. Haar zonderlinge verstant en aart getuigen veel dingen, zoo dat het geen wonder is dat *Plinius* gezeit heeft, dat de voornaamste sneegheid des gemoeds van alle andere Dieren haar toe-geeigent is. Datze haar voor 't water hoeden is boven gezeit, daarom zynze bezwaarlyk van Hannibal, na 't zeggen van *Polybius* en *Livius*, daar door over-gevoert: En datze te Pussolo door vrese van 't zelve achterwaarts uitte Schepen gingen, lezen wy by *Plinius*. Nochtans heeft haar L. Cælius Metellus, by gebrek van Schepen over t' saam gevoegde tonnen door de Sicilische Zee gevoert: En zy swommen ook somtijds by daach over de Rivieren. Het Wyfje is veel kloeker als het Mannetje, en *Vartomannus* getuigt, dat zy in dit geslagt heel mannelyke kragten hebben. Nochtans zeit *Aristoteles* datze schrikachtiger zyn. Datze met haar tanden, Beuke, Olyf en Palmbomen om-werpen, schryft *Oppianus*. Datze de Huisen om-werpen *Aristoteles*. Datter van een, een Stam van een Boom omgeworpen is, die zoo kloek was dat hy van geen vier-en-twintig mannen kon op-getilt werden, verhaalt *Vartomannus*: en doet 'er by, datter van dry een heel groot jacht op 't Strand gehaalt is. Zy vechten onder malkander heel heftig met haar tanden, zo *Aristoteles* verhaalt. De overwonnene vlugt voor de stem van den verwinnaar, dien hy Aard en Yser Kruid voor dient. Dat de overwonne den verwinnaar Kruid voordient, blykt uit het gemene spreekwoord, 't welk ik nochtans naulyk met *Vossius* kan toe-staan. Datze haar ontfangen ongelyk wreken, hebt gy by *Akosta*. Een met een note-schelp van een Soldaat an 't voorhoofd geworpen zynde, heeft hy de zelve bewaart, en op den Soldaat, over straat gaande, wederom geworpen. Zy beminnen met zonderlinge liefde haar Meesters, en gedenken ook het ongelyk dat die angedaan werd, gelyk *Seneka* heel wel geschreven heeft, dat de woestheid der Elefanten, met haar slaafse onderdanigheid de kost verdienen. Dat van zommige de voer-luiden, die haar bereden hadden, en inden slag waren afgevallen, uitten strijd gehaalt, en andere van andere bewaart zyn, getuigt *Strabo*. Maar *Kassiodorus* beschryft, dat hy, als hy meent dat zyn Meesters voedsel hem te kort schiet, met het bewegen van zyn lyf, van verscheiden andere eyscht om hem wat te geven. En indien ymand, zeit hy, zijn verzoek af-slaat, zeitmen, dat hy zyn blaas open doende, zo groten stroom Waters uit-geeft, datter een gehele Rivier in zyn lyf schijnt ingeslopen te zyn, en zich met die stank op den versmader tracht te wreken. Een Elefant van Kochini, heeft een Soldaat, die voor zyn Meester op de wech niet wycken wilde, verscheide malen inde Rivier geworpen, indien wy, *Akosta* geloven. Ten lesten, verhaalt *Plutarchus*, dat de Elefant van Porus, Koning van Indie, door wonden afgemat zynde, hem zachtjes, en allengsjes mette Snuit, veel Pijlen uit het lyf trok, en zelf zwaarlyk gewond zijnde, nochtans niet eer neder gevallen is, voor dat hy voelde dat zijn Koning bloed loos, bezweek, en dat hy zich, op dat de ander niet zoude van boven neder storten, allengsjes neder-leide, op dat de Koning te gemakkelyker zou konnen af-zygen. Dat hy uitter aart den mensch vreest, schrijft *Plinius*. Als de Elefant, zeit *Plinius*, de voetstappen van den mensch eer gewaar werd als den mensch zelf, schrikt hy door vrees van kinder-lagen, blijft stil staan, en snuffelt metten reuk rondsom, blaast sijn gramschap uit, en treed daar niet in, maar geeft zulks den naastvolgende te kennen, die weder een ander, en zo voort tot den lesten toe, en dan keert sich de kudde om, en stelt haar in orde om te stryden. *Cicero* geeft te kennen datze vrinden van de mensch zyn, als hy zeit, dat men meent, dat dit grote Dier enige Maatschappy mette mensch heeft. 't Zelve geeft ook *Philostratus* te kennen, als hy schrijft, dat hy, als hy eenmaal an den mensch gewent is, van hem alles lyd, en zijn wijs van leven anneemt, niet anders als de kleine Honden haar vermaken om de spys uit een Menschen hand te nemen; datze de Mensch tot hem nakende, met de snuyt om-vatten, en toe-laten dat de Mensch zyn hooft zoo lang in zyn Keel steekt, als de Mensch zelver wil. 't Geen van de Liefde van een Elefant tegen een Kind gezeit werd, bezie dat by *Atheneus*, en *Ælianus*. Men zeit ook dat een Olyfant een Meysje in Egipten beminde dat kroontjes verkocht; en op dat men niet mene dat hy die in 't wild uitkoos, was hy na 't seggen vanden beroemde Atheneus wonderlyk aartig, en in de Letterkonst ervaren. Dat hy van zonderlinge leersaamheid is, daar van sijn veel bewys-redenen: Want *Plinius* schryft datze wapenen in de Locht werpen, die de winden niet verdryven, datze met malkander schermen, en op de wijs van een Wapen-dans met malkander dertelyk spelen. Daar, in, zeit hy voornamentlyk te verwonderen is, datze achterwaarts op Touwen gaan, en op neer-hellende weder keren. Dat zich de zaak zodanig heeft, geven behalven *Plinius*, *Seneka*, en *Suetonius*, op dat ik van *Ziphilinus* zwyge, te kennen. Een te Rome, die geleert was, enige naulykx losbare knopen te maken, van zyn Meester bestraft zijnde, vondmen dat hy sich in de Maan daar in zelf oeffende. Die, welken Emanuel, Koning van Portu-

Plutarch. de solert. animal.

Plin. H N. l. 8. c. 10.

Cicero de nat. Deor. lib. 3.

Plin. l. 8. cap. 3.

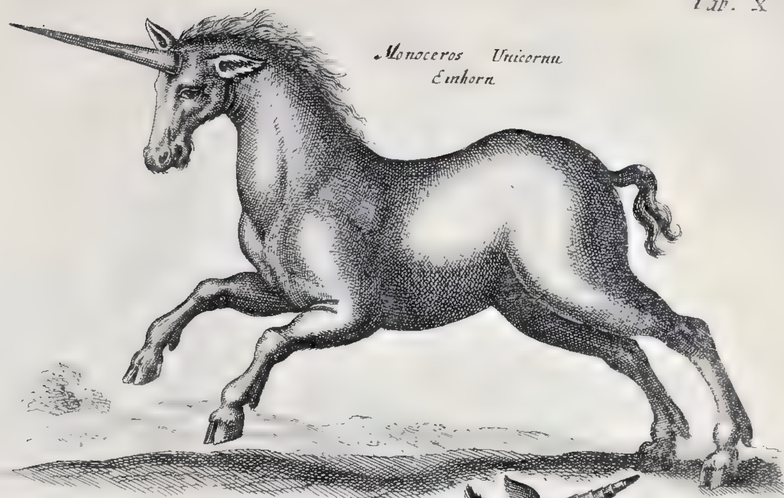
gal an den Paus Leo, de X. zond, heeft den zelven voor 't Venster ziende, drymaal met gebogen knyen, en een nederige gestalte, ootmoedig gegroet, gelijk *Ozorus* verhaalt. *Augerius Busbekius*, schrijft van gelyken in zyn Turkse Brieven gezien te hebben, dat een jonge Elefant, op het zingen van een ander, als dansende, d' een, en d' ander voet beurtig beweegde, dat de selve ook met den Bal speelde, en de Snuit voor een Kolf gebruikte. Datze in Zeilan de Talen verstaan, hebben wy by *Metellus*, dat een de streken van de Griekse Letters geleert heeft, en met de woorden van die spraak, gewent was voor te schryven; Ik zelf heb dit geschreven, en den Keltisen
Plin. l. 8. cap 5. roof op-geoffert, lezen wy by *Plinius*. Datze eertijds op de wijs der Menschen gegeten hebben, zult gy by *Ælianus* vinden:
Ælian. H. A. l. 8. cap. 32. En van die gene isser niet een gezien, die vratig was, oft een groter deel na lichaam: Als 'er te drinken was, wierd yder den Beker toe-gereikt, en deze met de Snuit dien anvattende, dronken zy maar matelyk: en ten lesten besproeiden zy de omstaanders zachtjes, en op een genuchlyke wijs.

Datze het ampt van een Koorde-danser bedienen, en andere die springen en danssen, voor-zingen, roemt *Arrianus* gesien
Ælian. lib. 8. c. 10. te hebben. Onder andere bewys-redenen van haar sneegheid, is ook dit, dat, als zy heel diep, en swaarlyk in te door-waden, Waters over willen, een van de grootste in 't midden staande, als een Brug de andere over-laat: En de andere met het in-werpen van Takke-bossen hem te baat komen. Datze de hoe veel-heid van haar gewone spijs weten, verhaalt *Plutarchus*, en het vermengde Meel daar van konden af-scheiden
J. Akosta cap. 7. *Ælianus*. Maar 't geen *Akosta* schrijft, van een die de Ketel beproefde met Water te scheppen, of zy ook dicht was, is wonderlyk. Datze de Zon en Maan eeren, de dwalende Menschen den wech anwyzen, de
Ælianus lib. 8. c. 17. doodslagen en overspel der Menschen waar nemen en ontdekken, haar Vaderlandse spraak verstaan, enige reden spreken en schryven, stel ik onder de beuselingen. Van 't gebruik der Elefanten in den Oorlog, Schouspelen, Zege-praling en andere, zal
Gebruik. elders gesproken werden. Datze by zommige in de Spys gebruikt zyn is zeker, van waar de naam van Elefants-eters komt, welke omtrent Draba, in 't Azacheische gebergte, tegen over Meroe wonen. De Schryvers noemen haar Adjabaren, oft Ma-
Plin. H. N. l. 8. c. 8. gabaren. Ook schryft *Plinius*, dat de Troglodyten haar alleenlyk met de Jacht der Elefanten onderhouden. Haar Vlees is, by
Ælianus H. A. l. 10. c. 12. *Rhazes*, swaar, koud, en walgachtig. *Ælianus* zeit, datter behalven de Snuit, de Lip, en 't merg van de Hoorns niets eet-baar an is. De Æthiopiers, na 't zeggen van *Gillius*, haken na de Achter-bouten. Maar de Nieren zyn lekker en 's Konings kost, indien *Vartomannus* de waarheid verhaalt. Wat de Genees-konst angaat, *Ælianus* heeft na-gelaten dat haar vet tegen alle geslagten van Wilde Dieren goed is, en beuzelt dat die daar mede bestreken is, onbeschadigt ook onder de alder-schadelykste Dieren mach verkeren. Door het anraken van de Snuit word de Hooft-pijn gestilt, en veel krachtiger, indien hy niest. Het rechter deel van de zelve, met Aarde van Lemnos an 't Lyf gedragen, verwekt de geilheid. De Lever is goed tegen 't vallend evel. De drek angestreken, verdrijft de Luizen. Metten naam van yvoir verwaardigt *Plinius* alleenleenlijk dat Deel, 't welk omtrent de mond is, en dat elders Elefants, oft Indische tand genoemt, en van zonderlinge kragt en gebruik is. Het wil wel vochtigheid hebben, en word door droogte beschadigt en meelachtig. Dat het kan week gemaakt worden, getuigt *Demokritus*, en dat door een geslagt van vochtigheid, 't welk Zythus, oft Bier genoemt werd, gelijk by *Plutarchus* te sien Plutarch.
is. Week zijnde word het gevormt, en tot lian. ad Infelicit. &c.
verscheide dingen gedrayt. Daar worden van gemaakt, Tafels, Bedsteden, Messenhechten, Degens, Scheden, Pyl-kokers, Rycks-staven, Draag-stoelen, en andere dingen, daar gy *Aldrovandus* van kond nazien.

Het word als houd glat gewreven, en voornamentlijk mette huid van de visch Squatina oft Meer-egel genoemt, gelijk *Plinius* getuigt: maar die heldere glatheid word door de stonden der Vrouwen verdonkert. Het heeft kraght om t' saam te trekken, welke nochtans mette smaak niet vernomen werd. Dat het de vrugt bewaart, en goed tegen een vochtige maag is, verhalen de *Genees-Meesters*. Met het schrapzel onder honigh gemenght, worden de vlekken in 't angezicht verdreven. Met het poeyer word de vijt genezen. Tegen de wormen word het met Herts-Hoorn vermengt. Indien het behoorlijk gebrand is, word het Spodium ghenoemt, waar voor nochtans ons ook beenders van andere dieren op-gedrongen werden. 't Gebruik van dit is meer als van dat ongebrande, bezie zijn toe-bereidingh by *Aldrovandus*. Aldrov. Histor.
Het onderscheid en geslagt der Elefanten, Quadrupl.
word voornamentlijk van de plaats ge- l. 1. c. 10.
nomen, 't zy ghy *Philostratus*, *Ælianus*, en *Plinius*, oft de jonge schryvers inziet. Zy zijn zommige Poel, andere Berg-Veld, Onder-
Bosch, andere Lybise, andere Indise Ele- scheid.
fanten. *Solinus* maakt gewach van die van Prasie, en Taxile. De Poel-Elefanten hebben blauwe voose tanden, die beswaarlijk uitgetrokken werden, en op veel plaatsen doorgaat zijn; in andere vertonen zich eenige knobbeltjes als hagel, en zijn niet wel te bewerken. *Philostratus* zeit ook datze licht en uitzinnig zyn. De Berg-Elefanten zijn quaad-aartig, loos, en ten waar zy yet

gebrek

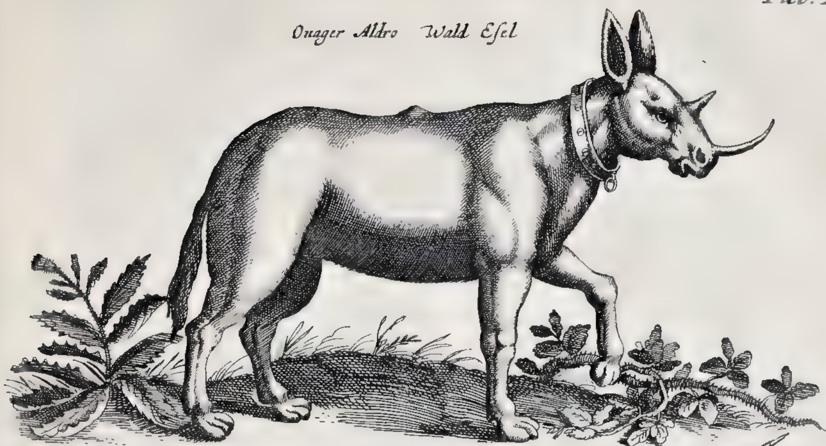
Tab. X

Monoceros Unicornu
Einhorn

Capricornꝰ Marinꝰ
Meer Steinbock

Monoceros Unicornu
Einhorn

Ouager Aldro Wald Esel

Monoceros seu Unicornu Iubatus
Einhorn mit mahnen

Monoceros seu Unicornu aliud
Einhorn mit mahnen ein andr art

gebrek hebben, den Mensch niet getrouw. Zy hebben kleinder Tanden, tamelyk wit, en daar niet bezwaarlykx an te vinden is. De Veld-Elefanten worden goed-aartig, Tam, en leerzaam gehouden. Zy hebben de grootste Tanden van alle, heel wit, en licht om door te snyden, zoo datze an alle zyden konnen gedrayt en gebogen werden. De Bosch Elefanten in 't rijk Senega, zult gy voornamentlyk an de Rivier Gambra vinden. Want daar Weyden zy met kudden, gelijk by ons de Wilde Swynen. De Lybische, oft Moorsche, zyn kleinder als de Indische, en konnen, noeht de stem, nocht 't geluid van deze verdragen, gelijk by *Polybius* blijkt: ja zy dorven die niet anzien, gelijk by *Solinus* gelezen werd. De Indische zijn wel de grootste, maar niet alle van een zelfde grootte. Daarom noemt *Solinus* twe geslagten van de zelve, en zeit dat de kleine bastaarden genoemt werden. De aldergrootste worden Prazy genoemt, zoodanige nu mogelyk, na 't zeggen van *Scaliger*, Madagaskar voort-brengt. De Taxilen zijn, die de twede in grootte geacht werden. Die zult gy ook in Sumatra vinden, en in kloekheid, en verstand de andere van de binnen-landen ver overtreffende. Daarom wierden zy met grote Schepen vervoert, en an den Koning van Kalinga verkocht, gelijk *Ælianus* beschrijft.

VI. Hooft-Stuck.

Van de Monoceros, oft Eenhoorn, en gehoornde Ezels.

De Naam Monoceros, 't welk by de Latinen Unicernu, en by ons een Eenhoorn betekent, is veel Dieren eygen, maar eng genomen, alleenlyk dat Dier, dat van den eenen hoorn den naam heeft, en daarom by de Latinen Unicornis, en Unicorum genoemt werd. In de taal van de Brachmannen, oft Indiaanse Wijzen, word hy Kartaroum genoemt. Of dat Dier ergens in de wereld is, oft geweest is, zal elders na *Baccius*, en *Bartholinus*, die grote zoon van dien groten Vader, onderzocht werden: Laat ons nu alleenlijk op 't geloof der Schryvers, die daar van geschreven hebben, van de zelve handelen. Wat derhalven de Beschryving angaat. *Strabo* zeit, uit *Onozikritus*, dat de Eenhoorn met het gehele lijf de Paarden gelijk is. *Philes* schrijft dat hy mette start het Wilde Swijn, met de opspalking van de mond den Leeu gelijkt. *Plinius* maakt hem van Hooft het Hert, met de Voeten den Elefant, in Start het Swijn, en met het overige de Paarden gelijk, en dat hy met een Swarten Hoorn, die twee elle-bogen van 't voor-hooft uit-steekt, verzien is Na *Plinius*, zeit het zelve *Solinus*. *Izidorus* maakt hem de zelve met den Rhinoceros, en zeit dat zijn Hoorn zoo sterk en kloek is, dat hy al wat hy raakt, oft breekt, oft door-boort. *M. Paulus Venetus*, zeit, dat 'er by den groten Cham van Tartarie ten dienst gebruikt, en in 't Koningrijk Lambri gezien werden, die kleinder als den Elefant zijn, en een plat Hooft gelijk een Wild Swijn hebben, met een angelachtige Tong, daar mede zy 't geen haar ontmoet anvallen, met grote ogen, en in Vorm de Rhinoceros geheel gelijk zijn. *Ludovikus de Barthema* van Bononie, schrijft van de Eenhoorns, die hy gezien heeft, aldus. An d' een zyde van de Kerk van Mekka zijn Stallen, daar twe levende Eenhoorns in besloten, en vertoont werden. Haar vorm was deze. De grootste was als een Veulen van xxx maanden, met een Hoorn in 't voor-hooft van omtrent dry ellen. De ander was gelijk een paardsveulen van een jaar, en had een Hoorn van vier handen breed lang. De verw van 't Dier was donker, als van een gemest Paard, met een Hooft als een Hert, een korten hals, met weinig hayren an de zelve, en korte Manen, die maar aan d' een zijde afhingen. Hy heeft dunne Beenen, en mager als een Hinde: De Voet was voor een weinig geklooft, en de Klauw als een Geit, en de rechte zijd van de voet hayrig Hy toonde een Wilden aart, en dat hy d' eenzaamheid beminde. 't Geen *Garzias ab Horto* schrijft, zal ik hier niet bystellen. Men zeit datze in de Woestynen van Arabie gevonden, en datze aldaar van de Koopluiden gezien zyn, heeft *Thomas Bartholinus* verstaan. *Garzias* schryft, dat de zyne tussen 't uit-stekend hooft der goede hoop, en dat, 't welk in 't gemeen de Currentes, oft Lopers, genoemt werd, gevonden werden. *Paulus Venetus* plaatst zyne in 't Rijk van Besma, en Lambri. *Æneas Sylvius*, in de uitterste delen van Azia, in zeker Landschap Macino genoemt, tusschen de Bergen van Indie en Kataja, daar men in 't gemeen gelooft dat de Seres gewoont hebben. *Aloyzius Kadamustus* in de Nieuwe wereld. De Hoorn word op veel plaatsen vertoont. De beroemste zyn die van St. Denys in Vrankrijk, die van Venetie, de Spaanse, de Uitrechtse, de Zwitzertse, de Deense, die van de Venetiaanse Koop-luiden, en, die van Dantzik. Die van St. Denys stelt *Baccius* onder de voornaamste, om dat hy ruw, ongewreven, als de Herts-hoorn na 't zwart hellende, en aldernaast den Eenhoorn van de oude gelijk is.

In 't an-tekenen van de lengte zyn de Schryvers verscheiden.

Renoderus zeit dat hy zoo lang als een Man hoog is, op dat geloof, zoo als hy hem vertoont is: *Baccius* en *Marinus* rekken hem tot zes elle-bogen uit: *Golnitz* meet hem tot zes en een halve voet: *Bellonius* de halve voet vol-makende, verhoogt

hoogt hem tot zeven. Zy stemmen ook niet over een in 't ghewicht. *Kardanus* meent dat hy zeventhien pond, en een derde weegt. *Golnitz* klimt tot vijf-entwintig ponden op. Ik zoud hem met *Bellonius* op acht, oft thien pond wikken. De Veneetsche Een-hoorns, telt *Baccius* onder de oprechte. *Andreas Marinus*, onder de verscheiden van de Een-hoorns der ouden, om datze langer als de Een-hoorns van de oude zyn, en die drajingen van den Een-hoorn van *Ælianus* niet hebben, en zoo dun zijn, dat'er geen Bekers van konnen gemaakt werden. Zy zijn van verw als de gewreven Herts-hoorn, en bleek, maar niet zwart. Men zeit datze, als Konstantinopolen ingenomen was, an 't gemene best van Venetie, over-geschreven zijn, met XII Borst-wapens van des Keizars Lijf-trawanten. De Spaanse, van welke Philips de IV een stuk an de Kardinael François Barberin, een Heer die tegen alle Uitheemsche Vorsten beleeft is, geschonken heeft, heeft niet zonderlings. De Uitrechtsche is die van Parijs in lengte gelijk, en tamelyk breed. De drajingen die tot het einde toe om-lopen, worden recht streekx uit gewischt. De verw van de korst is het asgrauw gelijk, en met een witter merg. Hy word in grote waarde gehouden, en voor de oprechte getoont, zoo dat de Stad van Keulen, daar toe veroordeelt zynde, een grote menigte van Goud voor de zelve gheboden heeft. De Zwitzersche, is in 't Jaar M. D. XX. Aen den Oever van de Rivier Arula omtrent Brugia, gevonden. Hy is binnen wit, uitterlyk geel-achtig zonder drajingen, twee elle-bogen lang, maar van reuk als Muskus, insonderheid voor 't vuur gehouden. De Deense word in de Burgt van Frederik Burges bewaart, hy is meer als zeven Roomsche voeten lang, uit-genomen dat stuk 't welk in een Kas besloten is, welkers lengte *Bartholinus* een voet en twee duim bevonden heeft. Zyn omkring is ten minsten zeven vingers, met een even-gelyke zwier van drajingen an 't einde af latende. De verw is uitten witte met asgrau vermengt, welke tusschen beide met enige zwarter drajingen, en strepen onderscheiden is. De Een-hoorn van de Veneetsche Koopluiden, is uit Hooghduitschland over gevoert, die in glans en verscheidenheid van verw de gedaante van een oprechte Een-hoorn belooft, en zoo veel te meer, om dat zyn af-schrapsel niet als de kruimelen der Tanden, die men wryven kan, af-valt, en de schobben van de zelve tay en lymigheid zijn, gelijk het afschrapsel van alle Hoorns der Dieren. Van die van Dantzik komt niets voor. Een Quakzalver van Konstantinopolen gekomen, schatte die onlangs op een hoge waarde. Van 't overige 't geen hier toe behoort, spreekt *Ælianus* aldus. Men zeit datze boven alle Dieren een ongerijmt, en in-gekropt geluid maken, en met andere Beesten, die haar ontmoeten, als Tam verkeren, maar met die van haar eigen Kudde stryden. En dat niet alleen de Mannetjes door een natuurlyke oneenigheid van malkander verschillen, maar ook tegen de Wijfjes vechten, en dat de overwinnende haar gevecht tot de dood gestadig verzwaren. Want hy is met het overige lijf heel sterk, en voornamentlyk met een overwinnelyken Hoorn gewapent. Hy zoekt de eenzaamste plaatsen, en loopt ook zelf alleen. Ten tyde van haar verzameling word hy omtrent het Wijfje heel mak, en dan weiden zy t' samen. Als deze tijd voor-by, en 't Wijfje zwanger is, begint hy weder te woeden en dwaalt alleen. Men zeit dat zijn Jongen, als zy noch heel teer zyn, an den Koning van Prazie gebragt werden, en dat de zelve op Hooch-tyden, en Vierdagen tegen malkander gehitst werden om haar kracht te tonen. Want niemand gewaagt datter oit een van volwassen ouderdom gevangen is. Zo veel *Ælianus*. Andere doen 'er by dat dit Dier zoo zeer de jonge maagden eert, dat hy, indien zy haar schoot openen, zijn verwoedheid af-leggende, zyn Hooft daar in leid, en dat hy alzoo als in slaap gewiegt, en ongewapent gevangen werd. Van 't gebruik van den Hoorn is yder bekent, datze zeer tegen 't vergif geprezen werd. Maar datze in de tegenwoordigheid van 't vergif zweet, en in de vogtigheid bortelt, en de oprechte alzo bekent werd, is 't gevoelen van enige. *Aloyzius Mundella*, prijstse tegen de beten van de dulle Honden, en andere quaadaartige Dieren, als mede tegen de Wormen, en haar toe-vallen. De oude Indische Koningen, tot welkers kennis deze Hoorn alder-eerst gekomen is, lieten daar drinkkoppen af maken, om, als zy daar uit dronken, tegen 't vergif, de dronkenschap, de kramp-zugt, het vallend-evel, en andere quaad-aartige ziekten versterkt te zijn. *Iordanus* verhaalt dat een Jood te Venetie een Kring met die Hoorn op een Tafel maakte, en daar na een Scorpioen, en Spinnekop daar in wierp, die de Kring met die Hoorn gemaakt, noit dorsten over-kruipen, en dat die Hoorn haar daar na een hand breed, waar zy kropen boven haar gehouden zynde, 't zy door de schaduw oft een uit-vloeyende kracht, binnen een vierendeel van een uur dode. Het is dan geen wonder dat de Hoogduitsche Koopluiden, na 't zeggen van *Baccius*, voor ene X C M Kronen eischten; en dat de Paus, een Winkel van Drogen in 't Vatikaan op-gerecht hebbende, een stuk voor XIIM kronen van de Koopluiden van Epidaurus gekocht heeft, welken *Augustinus Ricchus*, doen Pauselyke Lijf-genees-meester, niet eens heel

Æli. H. A. li. 16. c. 20.

Alberr. H. A. lib. 22.

Iordanus de Pelte.

heel gelukkiglyk in gewicht van een Scrupel oft thien Grein, met Wyn, oft ander hart-sterkend-water, gebruikt heeft. En dit zy nu genoech van de Een-hoorns, elders zullen wy wijdlopiger handelen.

Wat angaat de Hoorn-Ezels. Ik bevinde datze in dry plaatsen geroemt werden; namentlyk in Indie, Schytie, en Afrika. Van de Afrikaanse hebben wy *Herodotus* tot een Beschryver. Van de Schytise, staat by *Ælianus*, en hy doeter by, dat de Hoorns het Water van de Rivier Styx in zich houden, 't geen alle Vaten, ja ook de Yzere, door-boort, en datze van den groten Alexander na Delphos gezonden zyn, om an Apollo op te offeren. Van de Indische, spreekt de zelve *Ælianus*, aldus: Ik heb verstaan, dat 'er by de Indianen Bosch-ezels voort-komen, niet minder in grote als de Paarden, die over 't gehele lyf wit, maar rood van kop, met blauwe ogen waren. Die een Hoorn in 't voor-hooft hadden van ander-halve elle-boog lang: Welkers opperste rood, het onderste wit, en middelste geheel zwart is: en dat niet alle de Indianen, maar de magtigste, als zy die Hoorns; gelyk de armen met arm-ringen, met goud verçiert hadden, daar uit gewoon waren te drinken. Dat hy, die uit deze Hoorns drinkt, voor alle ongeneeslyke ziekten veilig is, en dat hy nocht van de kramp-zugt, nocht het vallend evel, noch enig vergif beschadigt werd. Ja, indien hy van te voor yet vergiftigs gedronken heeft, dat weder uit braakt, en zo weder gezond werd. Maar wyl alle andere Ezels, in wat hoek van de Wereld zy zijn, zoo Tamme als Wilde, gelyk ook alle Heel-voetige Dieren, geen Koten hebben, nocht Galblaas an de Lever, (zoo men zeit,) niet-temin zeit *Ctezias*, dat de Indische Hoorn-Ezels voor eerst met zwarte Koten verzien zijn, en zoo ymand die breekt, dat hy die ook binnen zwart zal bevinden: Datze ook niet zonder Gal-blaas zijn; en niet alleenlyk in snelheid de andere Ezels te boven gaan, maar met de zelve geswindheid, de Paarden en Elefanten ver overtreffen. Maar als zy haar op de wegh begeven, gaan zy eerst langsaam voort, daar na worden zy allengsjes zoo stark op de gang, dat gy haar niet in-volgen kond. Na dat de Wijfjes gebaart hebben, verkeren de Mannetjes omtrent de Jonge Veulens, met grote opmerking, en houden haar in de enigste plaatzen van geheel Indie. Als zy van de Indische Jagers overvallen werden, laten zy haar zwakke Jongen achter haar weiden, strijden heftig voor de zelve, en dorven met haar Hoorns tegen het Paarde-volk an-zetten. Zy zijn van zoo groten kloekheid, dat haar niet kan tegen staan, of 't moet voor haar wyken, en zoo het niet en wijkt word het gebryzelt, versletert en onnut gemaakt. Zy scheuren ook in 't lopen de Syden der Paarden open, dat 'er de Ingewanden uit-storten: waarom de Ruiters haar vresen te genaken, want die nadering kost haar en de Paarden gelykelijk het leven. Zy slaan zeer heftig mette voeten, en haar beet is des te wreder, om datze alles wat zy vatten tot niet verpletteren. Die volwasse Jaren hebben, worden noit levend gevangen; maar met pylen en worp-schichten om gebragt. Haar Vlees is om zyn grote bitterheid niet eetbaar. 't Zelve by-na, schryft ook *Philostratus*. Het af-beeldzel van dit Woeste Dier, 't geen wy hier by voegen is van Lyf en Ooren als een Ezel, met twee Hoorns gewapent, van welke de ene boven de Neusgaten, en d' ander boven de ogen uit steekt; Maar wyl hy nocht Heel-voetig, nocht Een-hoornig is, kan hy de Indische Hoorn-Ezel niet zijn.

Herodot. lib. 4.
Ælian. l. 10. c. 40.

Beſchryvingh

VAN DE

NATUUR

DER

VIERVOETIGE DIEREN.

Het Twede Boeck,

Van de Vier-voetige Dieren, met Gekloofde Voeten.

I. OP-SCHRIFT. Van de Kloof-voetige LAND-DIEREN.

I. HOOFT-STUCK. *Van de her-kauwende Hoorn-Beeſten in 't al-gemeen.*

Aldrov. de Biſulc. l. 1. cap. 1.

Ot hier toe hebben wy de Beſchryving van de Heel-voetige Dieren vervolgt: Nu volgen de Kloof-voetige. Datze by de Grieken Dichele, en Dichide genoemt werden, die haar Klauwen in twe verdelen, lezen wy in de Heilige Schrift, 't welk de veel geſpleten, hoe-wel zy de Voeten in Klauwen geſcheiden hebben, niet gezeit worden te doen. Ik vind van zodanige twederlei geſlagt, namentlyk een Land, en Waterig. Uit de Land-dieren herkauwen zommige, andere niet. Uit die, welke herkauwen ſijn zommige Hoorn-dragers, andere niet. Die zullen wy in geſlagt, en gedaante aanmerken. Wy noemen die Ruinantia, herkauwende, die het eenmaal in-geſlokte voedſel daar na weder na de mond op-borlende hermalen. Waarom *Apulieris* die werking van't herkauwen Rumigare genoemt. *Quintilianus* en *Plinius* Remandere, en de Grieken Merykazein, Merikan, van Meruein, 't welk wederom wentelen beduit, Zommighe Latynen hebben dat van de plaats, tot welke de ſpys weder na de mond gedreven werd, dat is van Rumen, 't welk gelijk *Feſtus* zeit, een plaats in de Maag beduit, daar de ſpys na toe-zakt, en van waar zy weder op-geworpen werd, af-geleit. Maar *Servius* trekt het van Rumz, 't welk by andere Rumis, en Frumen genoemt werd, 't welk hy zeit, dat uit-ſtekende deel van den Hals te zyn, tot 't welk de neer-gezonden ſpys van zodanige Dieren weder op-gehaalt wert.

Feſtus de Verbor. ſignificat. Varr. L. L c. 2.

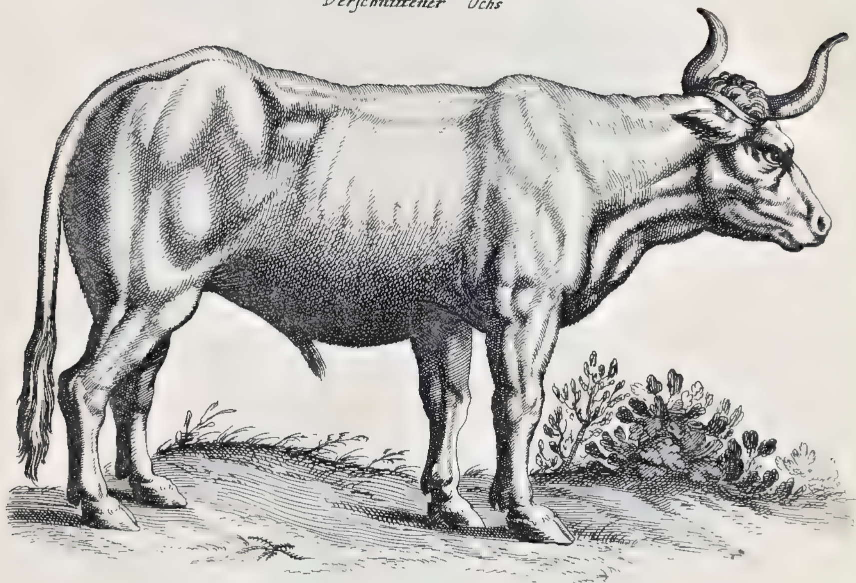
Merkurialis leit het af van Erumnis, om dat *Arnobius* ſchrijft, dat Erumnæ, oft de armoede de eerſte oorzaak in de Vraten is. Maar dat de herkauwing in deze Beeſten noodzaaklyk is, kond gy daar uit ſpeuren, zo om datze hard voedſel eten, als om datze in 't boven Kaak-been geen tanden hebben, en de onderſte geenzins zaags-wijs. Daarom heeft de Natuur het gebrek der tanden met de veelheid van de Magen voldaan. Want die zijn in deze Dieren vier in getal, te weten, de Maag, de Houwer, de Pens, en Zouter. De Rop van de Mond beginnende zakt na de Long, en neer-waarts na het Middel-rif. Van hier voegt zy zich an de grote Maag, die van binnen ruw en geſcheiden is, en omtrent de t' zamen-voeging van den Rop een an-gevoegde holte heeft, welk de Houwer genoemt werd: Want hy is uitterlyk de Maag, innerlyk de gebreide Netjes, die de Vrouwen op 't Hooft dragen, gelijk, en veel groter als de Maag. Hier na volgt de Zouter, binnen ruw, getrailyt, korſt-achtig, en zo groot als den Houwer is. Hier an is een ander, oft de Pens gevoegt, veel groter als de Zouter, binnen met veel grote en glatte ruiten en korſten verzien, daar na volgt de Darm. In de eerſte holligheid van den Buik word de ſpijs noch ruw gezien, gelijk als Kaf, oft naulykx gebroke ſtoppelen. In de twede wordze meer verteert, en noch meer in de derde bearbeid, op dat ten leſten in de vierde de koking volmaakt werde, daar de ſpijs in een Melk-achtige zelfſtandigheid verandert. Maar nochtans her-kauwen, die

Arnob. l. 7 contra gent.

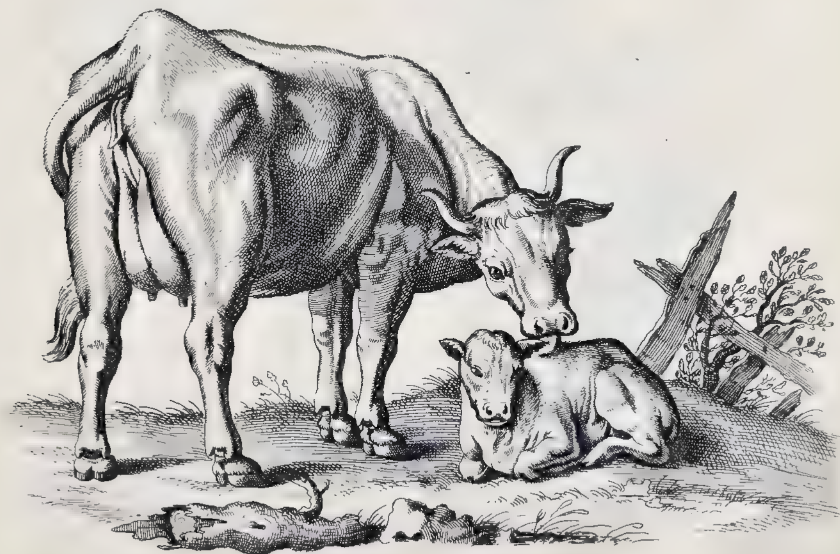
Ariſt. H. A l. 2. c. ult.

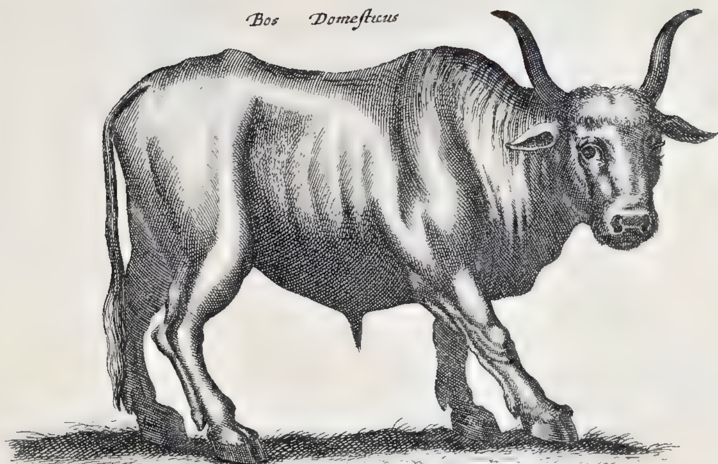
Ariſt. H. A l. 9. c. ult.

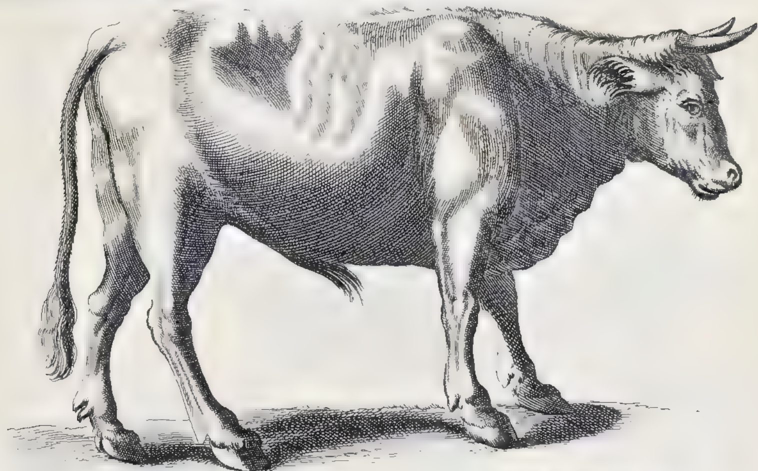
Taurus Castratus Bos
Verschnittener Ochs

Kuh und Kalb

Bos Domesticus

Tab. XV

die niet alleen die de boven-tanden niet hebben: Want onder de Viſſen herkauwt ook de Scarus, oft Meer-braſem, om dat hy ſtompe Tanden heeft. Onder de andere Dieren, de gemene Muys, de Haas en 't Konijn, gelyk in 't Boek der Prieſteren geſchreven is, indien gy de wijs en wech van de herkauwing onderzoekt. *Ariſtoteles* antwoord, dat de herkauwde ſpijs van d' een Maag in d' ander gezonden werd, tot datze van de laatſte in de darmen valt. Galen. de adminiſtr. anat. c. 3. *Galenus* zeit, datze eerſt uit de Maag, in de Mond weer op-genomen werd, daar na van de Mond in den Houwer gezonden werd, van daar in de Zouter, ten leſten in de Pens. Na het zuigen beginnen zy te herkauwen. Die met Kudden Weyden lichter, en minder tijds, om datze buiten lopen. Nochtans meer 's Winters, als op de andere tyden van 't Jaar, en ſchijnen niet minder vermaak in 't herkauwen, als Plin. H. N. l. 10. c. 23. in 't eten te hebben. Datze dan de ruſt zoeken, blijkt daar uit, datze gemeenlyk in haar holen leggende, dat werk doen. Dat haar Melk alleen runt, en de run of 't ſtremſel in de Zouter gevonden werd, en dat zy overvloed van Melk hebben, word van *Ariſtoteles* verhaalt. De oorzaak van dit al, zullen wy elders verklaren.

Alle herkauwende, uit-genomen de Kameel, zijn Hoorns, om haar te weren en te wreken gegeven. Het voedſel dat na de boven-tanden, die zy niet hebben, behoorde te ſchieten, verandert tot Hoorns, en die zyn veelerley. Nocht de dertele natuur, heeft ergens meer geſpeelt als in de wapenen van de Dieren. Zy heeftze, zeit *Plinius* in takken verſpreit, als in Plin. H. N. l. 11. c. 37. de Herten: an andere heeftze rechte en enkele gegeven, gelyk in dat zelve geſlagt, an de Subulones, daarom alzoo genoemt, an andere heeftze die gelijk als tot Handen en Vingers verdeelt, gelyk in die welke Plathonyge genoemt werden. An de Wilde Geiten heeftze getakte, maar kleine, en die niet af vallen, gegeven: An de Rammen kromme, op datze de Stieren recht andere uit-delen zoude. En in dit geſlagt heeftze die ook an 't Vroulyk gegeven, en in vele maar alleenlyk an de Mannetjes. De Steen-bokken hebbenſe na den rug gekromt; De Das in tegendeel voorwaarts. Maar nochtans heeftze an de Strepſicerotes, welken Afrika Andaxoſt, oft ſtoute noemt, krom-gedrayde, en tamelyk ſpitze, gegeven. An die van Phrygia beweeglyke als ooren. Die van de Troglodyten, hebben haar recht na d' aarde geſtrekt, waarom zy ook met een ſchuinſe hals eten moeten. An andere heeftze een enkele, en die op 't midden-Hooft oft de Neus, an zommige tot anvallen ſterk, an andere om te ſtoten, an enige krom, enig over end ſtaande. An andere dwarſze, die alle ſpits eindigen, gegeven. Dit zeit *Plinius*, die het onderſcheid van de Verwen heeft over-geſlagen. Maar die is ook heel verſcheiden. In zommige is die wit, zwart, aſgrau, oft geel-achtig. In andere verſcheiden, gelyk in yder gedaante zal an-gewezen werden. De Hoorn-beeſten hebben ook enige eygen delen, gelijk als de Koot en 't ſmeer. Zy hebben ook gemene delen, maar die in ſtand verſchillen, gelyk de Milt, de Lyf-moer, en Uyers: De Milt is in de meeſte rond: de Darmen heel wyt. De Mammen, en die twe tuſſchen de achterſte benen. De Lyf-Moer heeft holletjes als zy de vrugt draagt. Vele zyn ook met een Koot verzien, en die leit in de achter-voeten. Maar hier van meer in yder gedaante.

II. Hooft-Stuck.

Van de her-kauwende Hoorn-beeſten in gedaante.

Eerste Lid.

Van het Tamme Rund, oft Koe-Beeſt.

Dus veel van de gekloofde Viervoetige her-kauwende Hoorn-beeſten in 't al-gemeen. Indien gy haar gedaante beziet, daar onder is zoo het Tamme, als Wilde Rund, het Schaap, de Geit, de Bok, zoo de Tamme, als de Wilde, het Hert, de Tarandus, de Eland en Rhinoceros begrepen. Wy beginnen met recht van het Koe-beeſt, een Dier, 't welk by na alles, 't geen wy, en andere Dieren tot voedſel behoeven, in zich heeft. Voorwaar alle de Peul en Koornvrugten, op dat ik de woorden van *Vegetius* gebruike, komen met recht den Os, en de Ploeg toe. Het gebruik zelf van de Wijngaard zoud vergaan, ten waar de Kar door haar hulp begon te zweten. Wat zullen wy veel van de vergelyking van verſcheide ampten ſpreken: De overige Dieren, en zelf de Meſt-vogels leven door den arbeid van deze. Van waar zoud de ſneegheid der menſchen, de Paarden haar garſt, de honden haar brood, en de Varkens haar voeder geven. Indien het Koorn door den Os niet bereid wierd. En om kort te gaan, al wat gevoed werd is zyn voedſel an den Os ſchuldig. Hoe-wel by zommige een geſlagt van Muil-Ezels, by andere van Kamelen, by weinige van Elefanten gebruikt werd: geen volk kan nochtans zonder Oſſen zijn. Het is dan geen wonder dat de Oſſen eertijts in zulken waarde waren, datze de Hoogduitzen voor een Bruidſchat ten Huwelyk gaven, door welke beginſelen de Bruid vermaant wierd, datze quam om een Geſellin van alle arbeid en gevaar te zijn. En dat de Athenienzers in langen tijd geen Dier offerden, welkers arbeid

Aldrov. H. Quadrupl. Lib. 2. c. 1.

Veget. in prolog. l. 2. Veter.

Tacit. de morib. German. Rhodig. Antiq lect. l. 19. c. 29.

arbeid zy tot de Ploeg oft Wagen gebruikten: Dat de Phrygen, die met de dood straffen, die een Ploeg-Os gedoot hadde: Dat de Keizer Valens gebood dat niemand in geheel Oosten Kalf-Vlees zoude eten, en dat Konstantinus verbood de Ploeg-Os, om burgerlyke schuld tot onderpand te nemen. Daar zijn ook Ossen tot een geschenk van vromigheid vereert; en Decius Mus, een Overste der Soldaten, heeft, als hy 't Roomsche Leger, van de Sabynsche vyanden beset, door het omringen van een Berg bewaart hadde, een Goude Kroon, en hondert Ossen ontfangen; Lelius, na 't overwinnen van een Stad, dertig. Ik zwyg noch dat 'er van de Bohemers jaarlykx hondert en dertig voor schatting, an Karel de Grote betaalt wierden: datze, na 't zeggen van *Homerus*, en *Pauzanias*, gestolen zijnde, oorzaak van den Oorlogh hebben geweest; En dat de Hollanders van haar Kaas en Boter, behalven 't geen daar zy dagelykx van leven, welke zy na vremde plaatzen zenden, thien hondert duizend Karels guldens uit maken, gelijk *Hadrianus Iunius* verhaalt. Het Rund heeft verscheide namen, na zijn ouderdom; De voornaamste zijn de Os, Stier, Koe, Vaars, Hokkeling en Kalf. De naam van Bos, oft Os, is voornamentlyk an de gelubde gegeven, nochtans betekent het ook een Koe en Stier: Gelyk dat ook by de Grieken een geslagt woord is, en na de getuigenis van 't Zetzes een Kalf betekent.

Dubrav. in Histor. Bohemic.

Pauzan. in Messen.

Naam.

Den Bos, oft Os, word Taurus, oft Stier genoemt, eer hy gelubt is, en is als een Hooft oft Leider van de Koeyen. Nochtans bevat *Oppianus* met deze naam, als de waardigste, al het Runder-vee. By den *Ethymologus*, oft oorsprongs-beschryver, word hy gelijk als Tanyurus, oft lang-start, van zyn lange start, oft gelyk als Gaurus, dat is hovaardig, oft van 't Syrische woord, 't welk *Scaliger* goed dunkt, Tor en Taur genoemt. De Koe oft Vacca is het Wyfje van de Stier, en word by de Grieken van het woord Bos, oft het Mannetje door een lid onderscheiden. *Florentinus* zet over, Butheleia oft Damalis. Welken naam *Phocion* an alle jeugdige Dieren geeft, maar andere geven die an de Vare Koe. De naam van Juvencus, oft Hokkeling, en Vitulus, oft Kalf, onderscheiden de Schryvers niet wel, en *Varro* voldoet ook zich zelf niet. De Rymers noemen de Juvencus, en Juvenca, oft de jonge Ossen en Koeyen, ook niet anders als Os en Koe, en ook Kalf, oft Vitulus, die de Hoorns noch niet uit-komen. Wijl nochtans by *Izidorus* een Os, Juvencus genoemt wert, die tot het gebruik van de Mensch, om de Aarde te bouwen, begint bequaam te werden, 't welk hy uit *Varro* heeft, zal de naam van Juvencus by ons een Rund zijn, dat nu niet meer een Kalf is. *Iunix* schijnt het zelve te zyn, met een jonge Koe, oft Vaars. Daarom heeft *Kornutus* over *Persius* gheschreven, dat de Junices jonge Koeyen zijn, die noch niet tot haar volkomen wasdom zijn gekomen. De naam van Vitulus, oft Kalf, komt de heel jonge toe. *Izidorus* leit het woord Vitulus af, *à viridi ætate*, dat is: groenen ouderdom, andere van Vitulando, oft Lasciviendo, dat is: las-bekken, en zommige van 't woort *vita*, dat is 't leven. Het Kalf heeft by de Grieken verscheide namen bekomen: want hy word, Petalos, Mochos, Moris kori, Portis, Poris, Erinas, Mogilajos, en Preon, Kooronnos, Roos, Pelles, en Knodalos genoemt, welke vyf laatste namen nochtans meer de Stier, oft Os toe-komen. De Kalven worden by *Atheneus* Petaloi genoemt, van haar brede en kleine Hoorns, gelijk *Celius Rhodigium* dat uit-leit. Het word ook Mochos genoemt, dat bey der kunne gemeen is, oft om dat het een geluit als Moo geeft, oft *parà tò osmastai te Metri*, dat is: om dat hy zijn Moer ruikt, oft om dat hy met het geluid van Moo haar zoekt, oft om de genegentheid die hy tot de Moer heeft.

De Grieken van onze tijd noemen het Kalf, Mouskori. Portis is, by *Hezychius*, een jong Rund. Poris betekent by *Henrikus Stephanus* een Kalf, 't zy Man of Vroulyk, para ten Poreiam, dat is van de weeh, oft reys genoemt, zoo dat het, op dat ik de woorden van *Zuidas* gebruik, een Micra Bos oft jong Rund is. Erinas is by *Hezychius* en *Varinus*, een Neas-bos, dat is: Nieuwe Rund, als mede Mogilojos. Enis noemen de Grieken een jarig Rund. De overige heb ik gezeit, meer de Stier en Os toe te behoren: Want Preey is by *Varinus* en *Hezychius* een Stier; Killix is een Rund oft Lam, dat den eenen Hoorn verdraeyt heeft. Kooronios is een Rund, dat halfmaans-wyse Hoorns heeft, gelijk by de selve, Koroonos een Stier met rechte hoorns betekent. Roós, is by 't *Zetzes* een geslagt van Schytise Ossen. Pellis beduit een swart Rund. *Æschylus* noemt de Runder-beesten ook Knoodala.

In de Beschryving zal ik de zonderlingheden alleenlyk anwyzen: want het is een wel bekent Dier; Maar van 't onderscheid der Hoorns zullen wy hier na handelen. Dit Dier dan heeft Hayr, dat jaarlykx na 't zeggen van *Aristoteles* uit-valt, maar teerder en dichter als de Zwynen: op den Rug nochtans, en Nek is het noch dichter, en dat word met een zonderlinge naam Kollops genoemt, om dat uit het zelve heet gemaakt zijnde, è Kolla, oft het Lijm gemaakt werd, oft gelijk *Varinus* zeit, om dat daar van Kolloboi, dat is, de sleutels, gemaakt werden, met welke de snaren op de Chytar gespannen en gelost werden. De verdubbeling die in den hals gezien werd, is

Beschryvingh.

is gelijk de zelve zeit, Myklos genoemt. De uit-puiling van zijn Lippen is dik, het bovenste Kaakbeen ook dik en stomp, en daarom kan hy niet wel kort gras eten. Dat zijn Hooft in de gedaante van een V gevormt is, heeft *Cælius* an-getekent. *Demokritus*, en *Ælianus*, dat de gelubde breder Kop hebben als de Stieren. Tussen bey de Hoorns is het Been heel hard, dat alle ongeval sterk tegen staaten beswaarlyk wijkt. Dat de uit-gerukte tong zich een gehele dach beweegt, heeft *Kardamus* geschreven, die Lellen, welke an de Strot hangen, worden Palezer, oft Palezeria genoemt, en mogelyk by *Varinus* Lorgalion. De Tanden staan door-gaans by een, en worden twe maal verwisselt Twelk, zo *Plinius* zeit, op haar twede jaar geschied. De boven tanden hebben zy niet dat is de vier voorste, daar om herkauwen zy, gelijk gezeit is. De spanning van haar teellid is zo vinnig dat hy, indien hy in't verzamelen, de rechte plaats vermist, de Koe beschadigt en wond. De koeyen hebben de Uyers tussen haar achterbenen: twee zo *Aristoteles*, vier so *Plinius* zeit: jder speen, die hy vier in getal heeft, zelfs na 'tzeggen van *Aristoteles*, een Uyer zo 't blykt toe-eigenende. *Horatius* geeft te kennen dat den aars gaapt. De start is lang, de hayren kort. *Plinius* noemt de start Caulis. Het vlees is droog en Swartgallig. De Zenuwen kloek en hard; maar in de Stieren harder. Het bloed is vol vezelen, daar om word het hard, en runt te zamen. De geleding van het Dybeen heeft het Runder-beest losser als andere dieren: en daarom trekbeent hy meer als andere, voornamentlyk mager en oud zynde. Men zeit datze stenen in 't hooft dragen, en die, als zy de dood verwachten, uit spuwen. *Augustinus* zeit datze die ook in de lever, en nieren hebben. Datze een been in 't hart dragen schrijft *Plinius* ongetwijfelt uit *Aristoteles*. De Vorm vande milt is lang werpig en veel zwarter als in de zwijnen, inzonderheid oud zynde. De nieren zyn, na 't zeggen van *Plinius*, die vande mensch gelijk en als uit veel nieren te saam gezet.

Pl.H.N. l.11.c.37.

Pl.H.N. l.8.c.45.

Arist. H.N. l.2.c.15.

De koten zyn van de koten der Kamelen onderscheiden, om datze wat groter zyn in de twede maag, oft houwer van de Varekoeyen, zeit *Plinius*, word een zwarte kloot zo rond als een bal gevonden, die gans geen zwaarte heeft. *Aldrovandus* heeft 'er twe gehad; een roschverwig, de ander swart, om dat die uit een roo, en dees uit een zwarte koe gehaalt was: vermits haar oorspronk uit de hayren ontstaat, die zy onder 't herkauwen, door 't likken van haar uitterlyke leden, 't geen dikmaal gebeurt, in flokken en vergaderen, welke met slym vermengt zynde allengsjes tot een ey-ronde vorm gebracht werden. Van de plaats behoeven wy niet veel te spreken. Indien gy haar spys beziet zy zyn by na Al-eters: Nochtans eten zy meest gras, de Cytisus, wikken, het kernid medika, de Lotus, de wilgen, de eyken, de olyfboom, riet, de zwarte Elszen, de wijngaerd, garst, de olyza, Arinca, het turkx koorns, de eers, erweten, lupinen, eykels, de korlen van de dadels, en olyfboom.

Van het gras is yder een bekent, daar 's winters hoy voor in de plaats volgt. In 't land van Barbonne wast in de bron Orges zeker gras, de koe-beesten zo angenaam, datze de gehele kop in 't water steken om dat te soeken. 't Zelve doen zy in de Rivier de Loir, in de visseryen van de Sebusianen in de groeven, sloten, en staande waters van de zelve landen, wast een gras met heel lange rode bladers op het water dryvende. Daar de koe-beesten ook zoo graag na zyn, datze totten buick in 't water lopen, en 't gehele hooft onder steken, om dat op te eten: waer van zy oock heel vet werden, en de koeyen geven 'er meer melks van, die daar ontrent zyn. Van de Cytisus komt ook overvloedig en zoete melk, maar als zy bloeit is zy onbequaam, om datze een weinig brand. De Erweten worden ook geprezen maar niet die in de maart gezait zyn, welke haar brem-ziek maken. *Plinius* zeit niet alleenlyck dat de erweet in de maart gezait de koe-beesten schadelijck is, maar dat die van den Herfst snufachtig is, en datze enige dagen geweekt beter werden. Daarom geeft haar *Demokritus* zodanige, op dat de koe-beesten niet verzwakken zouden, alle maanden te drinken. Voor yder jok ossen zyn vyf maten genoeg.

Pl.H.N. l.18.c.22.

Dalec-hamp. ad l.c.

Van het kruid Medica worden alle magere last-dragende Dieren vet, en het is een geneesmiddel voor het zieke vee zo *Theophrastus* verhaalt. Daarom word het wilde in veel plaatsen van Spanje voornamentlijk te Valentia, naarstig na 't zeggen Dalechamp gezait. Het moet nochtans zo *Aristoteles* zeit matelyk gegeven werden, wyl het anders de melk op droogt, en het voedzel tot bloed, vlees, en vet gedyt. De lotus geeft ook veel goed voedzel, om datze zoetachtig, en eens gezait zijnde enige jaren vrugtbaer blijft. De toppen van den olm, inzonderheid die van Attinia, waren eertijds by de Romeinen in waarde. Maar indien gy daer mede de beesten gedurig voet, en haar daar na iet anders geven wilt, sult gy de Koe-beesten doen walgen. Vande wilgen gewaagt *Virgilius*, en *Lubertius* vergeetze niet. Dat de vyg-bladeren ook de Koe-beesten mogen gegeven werden, indien zy overvloedig zijn, schrijft *Kolumella*. De zelve houd ook de eyken en olyfbladeren beter, maar van dit geslaght die geen doorns hebben.

Kolumel. R.R. l.5.c.6.

Virgil Georg. 3. Lucret. l.2.

Kolumel. R.R. l.6.c.3.

De bladeren van de zwarte Elzeboom geven overvloedig melk. Voor Palea off kaf verstae daar door de garst, en de

de overige koorn-vrugten. Dat nochtans de Geers in Italie goed voer voor de Koe-Beesten is, schrijft *Porta*. In dat deel van Spanje, 't welk Betica genoemt is, werd de Cicer oft de Wikken, in plaats van erweten ghegeven, welke mette molen ghebroken, en met water gemenght werden, tot datze taay werden. Dat een maat Lupinen een Koe-Beest kan verzadighen en sterk maken lezen wy by *Plinius*.

Kolumell R.R l. 2. c. 11.

Dry dagen in Rivier en Zee-Water geweekt, worden zy zoet, en alzo gedroogt tot ghebruik bewaart. De Eykels heeft *Kato* gewilt datmen na het Koorn vergaderen zoude, en in 't water weeken, om daar van een halve, en inde lente een gheheele maat an de Koe-Beesten te geven.

Van de zelve zeit *Plinius*, het voeght wel de Koe-Beesten omtrent de Winter Eykels voor te werpen, namentlyk voor yder juk 24. maten. Meer is de gezondheid schadelijk, en van die tijd als zy gegeven werden, indien zy dan minder als dertigh dagen an malkander gegeven werden, zal het lente-schorft haar dat doen berouwen. Dat de korlen van de Dadels by de Babyloniers an de Koe-Beesten, en Schapen te eten gegeven werden, beschrijft *Strabo*: Datze van de maren-takken gevoed en vet werden, zeit *Theophrastus*. By die van Pæoria, die omtrent de Rivier Prazis woonen, wordenze met Visch ghevoed, en zy onthouden haar ook niet van de scherlingh, 't zy dor oft groen, en worden ook niet van de Romunculus oft Glisbloem-kruid beschadigt. Van den drank valt niet veel te zeggen, helder water is haar beste drank, nochtans zeit *Vecetius* datze van het vuil geen hinder lyden. Bezie van de wijs om haar te voeden, *Aldrovandus*, en de beschrijvers van de Landbouw. Van den Ouderdom spreekt *Plinius* kortelijk aldus: Het langhste leven der Koeyen is XV. Jaren, van de Stieren oft Ossen XX. Haar grootste sterkte is op haar vijf jaren. Haar ouderdom word bekent zeit *Krescentius*, wanneer zy haar tanden wisselen.

Theophr. l. 2. de Caus. Plaut.

Potus.

Ouderdom. Arist. H. A. l. 6. c. 21.

Krescent. l. 9. c. 64.

Want zy wisselen de voorste na een jaar en acht oft thien Maanden: daar na verliezen zy allenghsjes de naast by-staande, tot datze die binnen dry jaar alle gewisselt hebben. Op welke tijd zy voor best gehouden werden, en blyven by haar sterkte tot thien oft vyfthien jaren. In de stand van haar Ouderdom hebben zy schoone lange, gelyke tanden: die metten Ouderdom verminderen, zwart worden, en in eeten. *Gesnerus* zeit dat de Switzers uitte krappen van de hoorns, die daar boven an groeyen, van haar Ouderdom oordelen: en dat die op haar vijf jaren dry in getal zyn. Daar na meer. En datter zyn die menen datte koeyen zoo dikmaal als zy gekalft hebben een krap meer krijgen. Omtrent haar telingh komt haar tochtigheid, haar versamelingh en 't kalven voor. Indien gy haar tochtigheid inziet, zy weiden alleenlijk in de springh-tijd mette Koeyen t' zamen. De meerder-jarige springen twee-maal op een dach, de jongher meer-maal, en dat op de zelve Koe: En de Stieren brengen met zoo grooten ghenegentheid haar teellid binnen, datze zonder beweghen zaat schieten.

Teling.

Dat een ghelubde een Koe bezwangert heeft, schryft *Aristoteles*. Maar na 't oordeel van *Kolumella* is eene Bul genoeg voor vijfthien Koeyen. Nochtans geeft hem *Varro* meerder, zeggende dat hy zoo veel Stieren hadde als Atticus, namentlijk een bejaarde met een jonger voor 't seventigh Koeyen. Hy onthoud zich van de volle Koeyen van zelfs, en van die tyd, als van huwelyk scheidende loopt hy alleen, en gelyk in Epirus veel gesien werd, komt veeltijds in dry maanden niet te voorschyn, en weid alleen van 't geselschap der Koeyen af gescheiden. Niet minder is de tochtigheid der Koeyen vermaart. *Aristoteles* zeit datze zoo tochtigh werden, dat de koe-herders haar nocht grypen nocht houden konnen, en dat tot teken van dien haar achter lijf begint uit te puilen, en datze dikmaal' er pissen gelyk de Merryen. Datze ook zelf op den Bul springen, die neerstigh navolgen, en by blyven, en dat de kleine tochtiger als de groote zijn. *Ælianus* verhaalt datze na de Stier jookende, daarze dertigh stadien oft omtrent een uur ver af zijn, niet te min loeyen.

Arist. H. A. l. 5. c. 2.

Varro R. R. l. 2. c. 5.

Ælian. l. 10. c. 27.

Haar geilheid vermeerdert door een stuk gezoute Ossen-Vlees, zoo groot als een Okker-Noot, inde mond ghesteken, en door eten van het kruid Orobanche, 't welk onder de erweten groeit, en meer andere dingen die *Kolumella* voorschrijft. Haar verzonneling valt haar lastiger als de Hengsten, en voornamentlijk dan, als de Koe haar maandelyke vloed heeft, en de Stier van zelfs toe laat. Men weet datze getrokken hebben als haar vloed de tijd van twee, dry, oft vier Maanden, oft langer ophoud. Zy dragen thien Maanden, en kalven op de thiende Maand zoo *Varro* zeit. Al wat voor die tijd gheworpen werd is niet leefbaar zeit *Plinius*.

Kolumel. RR. l 6. c. 24.

Daar zijn schryvers die zeggen datze op den vollen lesten dag van de thiende maand kalven. De stand van 't kalf in de Lyf-moer word hier door een afbeeldsel uit gedrukt, gelyk ook de binnen-rok van de nageboorte der Lyf-moer, daar de vrught gemeenlyk in besloten is, met haar holletjes en buitenste vlies.

En hoewel zy maar een t' seffens werpen, en zelden twee: nochtans heeft ten tyde van *Ptolomeus* de Jonge, een Koe na 't schryven van *Diogenianus*, op eenmaal zes kalven geworpen: En de vrughtbaarheid

baarheid van deze beesten is in Spanje heel wonderlijk. Zy werpen veel tijds twe kalven, en laten op de elfde maand de Bul weer springen. En hoe wel zy twe kalven draegt nochtans zeitmen dat de Koeyen niet als in de rechter zyd alleen dragen. Of zy een bul oft Koe kalf draagt gissen zommige uit het afvallen na het springen van de Stier: Want valt hy ter rechter zyd af zy ramen een Bul-kalf, indien ter slinker, een jonge Koe kalf. Zy houden vrindschap met de Byen, vyandschap mette Horzels, met de Tabanus oft Koe-vlieg, met de Vlieghen, de Rhycinus, de beren, zwynen, de Raaf en enige planten en Verwen. Van de Byen geeft *Plinins* te kennen, als hy zeit, dat het heel nut is de By-korven met koedrek te besmeren. Dat die met haar verwant zynde, alle de beesjes die daar in groeyen om brengt, en de spinne-koppen, kappellen, wormen en de byen zelfs verwekt: en elders: Dat de Byen geheel herstelt werden met versche ossen magen onder den drek begraven.

Toeneiging en Afkeer.

Virgilius zeit dat het dode lichaam van een jonge Koe, even als dat van de paarden, wespen, kapellen, Teredines, en byen voortbrengt. Metten angel van een Horzel gesteken zynde, lopen zy, als mette grootste pyn angedaan, gelyk dul. De vliegen quellen haar zo datze in Leukade eertijds daarom een koebeest ande vliegen op-offerden, die met het bloed van dat uit gespannen beest gelooft wierden terstond te verdwynen. Van de Ricimis gequelt zynde worden zy minder vet, en vallen traag in 't arbeiden. De beren, die de bullen an de muil, de hoorns, en de voeten blyven hangen maken haar door die swaarte mat. En daar is geen Dier van snediger malligheid in 't quaad doen als dit. De Verkens-dreck is de Koe-beesten schadelijk. De Ravens vliegen haar nae de oghen om die uit pikken. Enige verhalen dat de Stieren, als haar de tong, met Varkens-vet oft enig ander weet ik niet, bestreken werd, liever zullen sterven als eten, ten zy die eerst met zout en asyn afgewassen werd. Wat angaat de planten, indien gy de neusgaten vande Stier met rosen-oly bestrykt word hy duizelachtig. De laser in de Neus gevreven ontsteekt hem, met zwart nueskruid worden zy gedood. Dat de jonge met het zap van 't kruid Chameleon als van het keelgezwel verstikken, verhaalt *Plinius*.

Celius Rhodig: Antiq; lect. l.23.c: 20.

De wilde Vygboom maakt haar Vlees heel teer. De bladeren van de Esschehoom zijn de Koe-beesten doodlijk, maar d' ander herkauwende Dieren onschadelijk, indien wy *Plinius* geloven, 't welk van de Ypenboom waarachtig is. Men zeit datter een plaats, omtrent het landschap van het Schytise een Medise Thracie is, by na twintig stadien, dat is omtrent twe uren groot, die garst voort brengt, welke de menschen eten, maar daar zich de Paarden en Koe-beesten mette andere dieren van onthouden. *Tragus* beschrijft een zeker kruid onder de gebreken van de vrugten, welkers bladers in 't eerst de geers gelyk zyn, met lange ruwe ayren verzien, welke als de klissen an de klederen blyven hangen, en veel op de akkers met geers en garst bezait gevonden werden, welk kruid de Koe-beesten schadelijck is, en van haar geschuwt werd. Een gedaante van de blauwe Aconitum werd, na 't getuygenis van *Gesnerus*, van de Koebeesten niet aen-geroert.

Van het goede kruid Kalscha Alpina, en de Personata bezie *Gesnerus*, en *Tragus*, wanneer dit nat bedauwt zynde, van de Koe-beesten gegeten werd, blaast het haar zoo op, dat zy zomtyds barsten, indien zy niet tot lopen gedreven zynde verhitten, en 't zelve weder van achter uit lozen. Uit de Verwen worden zy met de rode en die daar henen hellen an-gehitst. Maar het is wonder, dat de Ossen, die ymand ter Galg gevoert hebben, daar na niet meer zullen ploegen, oft indien zy ploegen dat de aard geen vrugt zal dragen. De Schryvers van de Landbou zeggen dat de zayer wel moet waar nemen, dat het zaat niet op de Hoorns der Koebeesten valt, want dat de zodanige onhandelbaar en onvrugtbaar werden. *Plinius* zeit, indiener in tijd van brand wat drekx uit de stal geworpen werd, datze lichter uit gehaalt werden, nocht dat de Koebeesten oft schapen daar weder zullen na toe lopen dat zeker geen wonder is.

Seneka de ira

Van haar stem en beweging zal een weinig genoeg zyn, Dees is traag op dat ik niet luy zegge, waar van men zeit als een Koe een Haas vangt. De stem is na den ouderdom en kunne onderscheiden. Dat de stem vande kalven als vande volwassenen vande Koeyen als van de Stieren is, bevestigen *Plinius* en *Aristoteles*: Maar datze in tegen-deel verandert in de gelubde. Het geluid van deze Dieren word eigentlyck by de Latinen Boare, en gelyk *Varro* zeit Bovare oft als *Pakuvius* Boire genoemt, De gemene stem der Koe-beesten word Mukima Mukesis, en Mukedanos apo tu Mukastai, dat is loeyen genoemt. In de spijs geven ons de Koe-beesten veel, namentlijck het vleesch, het brein, de Tong, het hart, de Lever, de Milt, de nieren, de pens, de darmen, de voeten, het merg, en daarenboven de melk, en daar uit de Boter en Kaas. 't Voornaemste

Stem

Gebruik vande Spijs.

 gebruik

gebruik is van 't Vlees: En hoe-wel de Egyptenaars het Koeye-vlees verwierpen, en 't Stieren-vlees aten: nochtans hebben de Romeinen verboden het Stieren-vlees te verkopen. Om dat door 't eeten van 't selve, de Pest over de zwangere vrouwen, onder de heersching van den trotzen Tarquin, gevallen was. Het is by *Homerus* den Vorsten op-gedischt; het welk *Atheneus* ook an-tekent. Als Lyzander na Jonie vertrok, is hem een Os en twe Panne-koeken toe-gezonden. In 't Koningrijk Senega, eten de Inwoonders anders geen vlees. Prometheus heeft, na 't zeggen van *Plinius* den eersten Os gedoot. Dat de oude op de grote maaltyden haar geheel gebraden op gedischt hebben, getuigt *Aristophanes*. De Turken ook in klein Azia, oft Natolia wanneer daar een kind besneden wierd, wiens ouders redelyke middelen hebben, zijn gewent een gehelen Os, daar een gehele Hamel in-gesteken is, die ook een Hin met Eyren gevult in heeft, an een dikken staak voor een wakker vuur te braden, welken by de Bloed-vrinden van 't Kind opgekloven word. Indien gy de hoedanigheid van 't Rundvlees inziet. *Celsus* zeit dat het vlees van de tamme van veel voedsel, en de Maag angenaam is, en onder dat gene gestelt werd dat niet verderft. *Hippokrates* zeit dat het veel voed, den buik stopt, en zwaarlyk verteert werd. By *Galenus* is het geenzins vogtig, slymerig, oft tay, nochtans is het schadelyk om zijn hardigheid, en zwaarheid in 't verteeren, en hoe-wel het veel voedsel an-brengt, dat niet lichtlyk vervliegt, zo geeft het nochtans grof bloed. Indien ymand uitter aart zwart-gallig is, zal hy licht tot zwaar-moedige ziekten vervallen, zo hy daar veel van eet. In zommige is de Milt van dat voedsel niet weinig gezwollen, waar op daar na een quaad-vochtigheid door 't gehele lyf gevolgt is. Zy zijn in 't begin en 't midden van de Lente van arger voedsel, als zy de jonge kruiden eten; Van beter als de kruiden dik werden, en by na haar zaat schieten. Gezouten en gerookt worden sy veel van de Neerlanders, Engelsche, Schotten, en andere Noordse volkeren gegeten. Het vlees word meest in 't midden van October en November in-gezouten, en op-gehangen zijnde, van zommige met angesteken Genever-hout, dat daar na weer uitgebluscht werd, gerookt. Zommige menen ook dat de Verw van 't Vlees pryselyk is, en dattet roder werd, indien het met droge brand-netels gerookt werd. Maar dat gerookt Vlees moet weinigh gegeten werden, om dat het niet oft weinig voed, het duurt lang in de Maag, en word swaarlyk verteert, en verteert zynde geeft het heel quaad voedsel. Dat van middel-baren ouderdom, en van een Os, niet te veel door arbeid afgesloost is, word voor het best gekeurt: maar de oude zyn bequamer om vet te laden, en *Brujerinus* heeftze gezien die uit Auverne gekomen waren, zoo zwaar van vet, datze niet als met een slede van die haar gekocht hadden konden vervoert worden. De zieke Beesten te slachten is door de Wet in de voornaamste Steden verboden, en die daar op bevonden werden, worden met een grote boete gestraft. Want dat bedorven vlees teelt niet als quade vochtigheden en geesten, en is van zich zelf niet weinig bezwaarlyk. Het Kalfvlees, dat gelijk als gematigt, van goed zap, angenaam van smaak, licht om verteren is, en goet bloed maakt, word van yder gepresen, en vele houden dat beter als bokken-vlees. Maar *Krescentiensis* zeit datze vijfthien dagen oud zijnde, moeten geslagt werden: Andere nemen haar naulyk voor den dertigsten dach van de Moer. In veel plaatsen van Vrankrijk, na 't zeggen van *Brujerinus*, worden zy van een maand oft somtijds ander-half oud, den Beenhakker over-gelevert. Te Rome laatmen haar dikmaal een geheel Iaar zuigen, en haar van kruiden en ander voedsel af houden. Dat is een lekker beetje, en was by den Koning François, den I. niet weinig in gebruik. *Donatus Antonius Ferrus*, prijst het Vlees heel zeer, van die dry oft vier maanden oud zijn, oft niet ver over 't jaar. Wat angaat de Juvenci oft Vaarsen, de bequaamste zyn de volwassene, maar minder bequaam als het Kalfvlees. Te Lyon zijn de Vaarsen, van een, twe, oft dry jaren heel angenaam. *Brujerinus* houd voor de beste die besprongen zijn. Laat ons nu de delen bezien. Dat het Kalfs-hooft gekookt en warm gegeten werd, is bekent. De Herzene byzonder uit het Hooft genomen, word matelyk in Water gekookt, daar na van zyn vliesen ontblood, in wijn gestooft, en met droge kruiden bestroit. Van het Kaakbeen gewaagt, na 't zeggen van *Atheneus*, daar hy van de lekkerste beetjes van de markt handelt, *Kratinus* die om het Ossen Kaaksbeen plukhayrde. De Tong wort by de Hoogduitsen en Neerlanders in waarde gehouden. Hy wierd eertijds niet in de offerhanden gebruikt, om dat de Priesters die onder schijn van Godsdienst voor haar zelven bewaarden. Zommige hem wel toe-bereidende braden hem an een spit. De Uyers worden gemeenlyk gezoden, en daar na met vet oft boter in de pan gesnerkt, en met droge kruiden bestroyt op-gedischt. De Magen zijn onder de spijs eertijds by de ouden beroemt. De Pens is onder de lekkernyen, inzonderheid eertijds by de Romeinen, uit deze woorden van *Plinius* bekent. Dit Dier is by de eerste voor-ouders zo in achting geweest, datter een, tot een voorbeeld van 't Roomsche volk, veroordeelt is, welke, wijl zijn dertele byzit zeide, noit Pens buiten op

Athen. Dipn. l. 1.

Plinius l. 7. c. 36.

Bell. obs. l. 1. cap. 60

Hippokr. de Vict. rat. lib. 2.

Brujerin. li. 13 c. 18

Pli. H.N. l. 8. c. 45.

op het lant gegeten te hebben, een Os doot sloeg, waarom hy gebannen is als een die zijn land-bouwer om-gebragt had. De Borsjes verçieren de tafels der grote Vorsten, en worden by de oude zeer geroemt. *Toon Chordoon*, oft gelijk *Dalechamp* dat van de Borsjes uit leit, gelijk *Natalis Komes*, van de darmen, gedenkt ook *Epicharmus*. Maar de Akrokoolia, oft uitterste leden sijn ook by haar in gebruik. En de voeten worden ook niet verworpen. *Diogenes Equikus* is gestorven, om dat hy een rauwe op gegeten hadde. Wat angaat, haar gebruik in de Geneeskonst. Het Rundvlees geneest de gezwellen, en warm op-geleit ondoet de geswellen Panus genoemt, en de af-scheidingen, indien men *Plinius* geloven mach. Dat het Koeye-vlees op het manlyk lid geleit zyn zweringen, en de lopende ogen, geneest, verhaalt *Marcellus Empirikus*. Het sap van Rundvlees stopt de Gal-achtige buik-loop, na 't getuigenis van *Simeon Sethi*. Van Koeye-vlees genezen de zweringen en reten van de mond. Zap van Kalfvlees word onder de Geneesmiddelen van de grauwe en rode buikloop getelt. Kalf-vlees versch met Azyn gekookt, en warm op de Oxels geleit, geneest die Bokachtige stank. Met Orstellucie gebraden, en van de vrouwen omtrent haar ontfangen gegeten, doet haar Zonen voort-brengen. Bezie de Sop uit de voeten van den Portugesen Brudus, by *Aldrovandus*. De Lever gebrand en gedronken stopt het bloed, en den buikloop, gelijk *Haly* schrijft. De vochtigheid uit het vlees van een Bulkalf, met even zoo veel Saly klein gestoten, vergadert, is goed tegen de dwarse zwelling van den onderbuik boven 't gemacht. De kracht uit de Ossen-milt getrokken, is goed tegen de op-gestopte maand stonden der vrouwen; Het is over-gelovigh en tovenaars werk, 't geen *Plinius* vorder verhaalt: men meent dat het Penszop het vergif uit het lijf afdryft, insonderheid het Akonitum, en de Cicuta oft Scherling. Uit de varse en warme in-gewanden van het Kalf heel klein gesneden, wort een vochtigheid, met even zo veel Saly en Konfilie de grein gemengt getrokken, daar de koude, swakke en lamme leden mede bestreken werden. Het teel-lid, oft de Pezerik in Azijn geweekt, en daar mede gestreken, maakt het angezigt klaar, na 't zeggen van *Sextus*. De Pezerik van een rode Stier gedroogt, en gepoeyert, en een Fransche kroon swaar ingenomen, verwekt onlust tot by-slapen. De jonge Schryvers bevestigen datze in de mannen de geilheid op-wekt. Het Kalfs merg werd onder de voorname verzachtende geneesmiddelen getelt. Dat het Koeye-vlees met bloeme-meel ghemengt, en tot twee-bak gemaakt, en gegeten, wonderlyk de rode loop stopt, schryft

Ghebruik in de Geneeskonst

Hartman in Chim.

Pli. H. N. l. 28. c. 13.

Gesn. de bove.

Marcellus Empirikus, voornamentlyk met versche Koeye Kaas gegeten. Het Stiere Vlees is droger, en gepoeyert met Wijn gedronken, geneest het de Buikpijn. Gesmolten en met een vierdendeel rode Myrrhe, en zoo veel Laurier-Oly gemengt, geneest het de gekrompe Zenuwen, als de handen en voeten smorgens en savonds daar mede bestreken werden. *Plinius* zeit dat het Rund-Vlees van het rechter been met roet gestampt, de gebreken van de hayren der oog-schellen en de hoeken van de ogen geneest. Wat angaat haar smeer. *Plinius* spreekt van 't Stierevet aldus. 't Geen van alle vet gezeit wert, al 't zelve vermagh het smeer van de herkauwende Dieren, en is niet minder van kracht. Het word bereid van zyn Aderen afgescheiden zijnde, en met Zee oft Zout water gewassen, daar na in een Vyzel gestampt, en met Zee-water besproeit, ten lesten dikmaal gekookt, tot dat alle den reuk verdwijnt, en word zoo door 't gedurig Zouten volkomen wit. Maar het Nieren vet is alderbest; en zo het verouderde moet gebruikt werden, moet men dat eerst smelten, daar na dikmaal met koud water wasschen, en ten lesten met wel ruykende Wijn smelten, en het moet zo dikmaal gekookt werden, tot dat de quaad-aartigheid verdwijnt. Hoe het met wel-ruikende dingen moet bereid werden, heeft *Dioskorides* geleert. Het is veel heter en droger als de Varkens Reuzel, gematigder als het leeuwen vet, en tot harde geswellen en ontstekingen bequaam Met Hars en Lootwit vermengt, ondoet het alle hardigheid. *Æskulapius* gebied dat met Wasch te gebruiken, en dat mogelyk veel beter, wijl dat na het Tetrapharmacum, oft het Geneesmiddel uit vier dingen bestaande, helt. Het verdryft de vlekken van 't angezicht met zaadt van Quendel en poeyer van Hertshoorn in de Hondsdagen, gebrand, vermengt. Met Hars, en Honigh geneest het de geswellen Panus, en diergelyke. Met Beeren vet en Wasch van elkx even veel gemengt, geneest het wonderlyk de hete oor geswellen, de sproeten met Ruite vermengt, en ook de Wratten, Krop-sweren, en diergelyke. Het Kalfsvet van de voorste Bouten met twee Pinten Water gekookt, en voor een slurping gebruikt, is goet tegen de gyl-loop, met zout gestampt verdryft de Luizen, en geneest de zweren van 't hooft: met een weinig Salpeter gemengt, en op de ballen gestreken, geneest het alle pyn en geswellen. Dat het zelve tegen alle vergif, 't geen door verzweringh doof is, bequaam zy, heeft *Plinius* elders geschreven. Van 't zelve spreekt *Marcellus* aldus. Kalfs-vet met Ganse-smout opgestreken, geneest de kloven van de Lippen. De styvigheid van den Nek word heel wel met Rundervet bestreken, want de styvigheid

heid vergaat terstond, en de pijn verzacht. Het is krachtig tegen de gebreken van den aars. Het verdrijft de Wratten met Poeyer van Wierook gemengt. De Lazery, het schorft, en hete geswellen, geneest het Zout met rozynen zonder karlen, runder-vet, Orego, en Zuurdeech vermengt. Op de kleine hete geswellen Furnunculus genoemt, word het runder vet met Zout gestreken, gelijk mede het geyten vet. De verbrandheid van de Zon word bequamelik met runder-vet en roofzalf genezen, enz. Van de Gal hebt gy dit. Dat de zweren van 't Hooft haastig genezen werden, als zy met zap van Ezels-drek, een weinig gestampte Zee-ajuin, en Ossen-gal t' saam gemengt, bestreken werden, of dat de Gal met Salpeter, Wyn en Oly, zoo veel genoeg is, op-geleit werd. Datze met Loot-wit en Salpeter gemengt, de Lazery en schilfering geneest, getuigt *Dioskorides*. *Plinius*, datze met zap van Bies-look, en Vrouwen-melk in de quade zweringen, en lopende gaten gespeuyt werd: Met Honig wordse op het keel gezwel gestreken. Zy geneest de gebreken van den aars. Opent de verstopte Speen-ader: Met Wol vermengt, en van onder gezet lost zy den buik: Met Boter, Herten-merg, en Laurier-Oly, geneest zy de verkoude knyen: Tegen de pynen van de teel-leden en het zakje word zy bequamelyk met Honig op-gestreken: Met lau-water gemengt verzacht zy de Vijt van de vingers: Met ongewassen Wol op-geleit, verwekt zy de Maand-stonden. De Ossen-gal met Honig, na 't zeggen van *Rhazes*, trekt het yzer, en de splinters uit. De zelve tot de dikte van Honig gebragt, en met Aluin en Myrh gemengt, geneest zy de voort-lopende zweren van de manlykheid wonderlyk rasch. Van de zelve spreekt *Plinius* aldus. De Osse-gal geneest de af-scheidingen en 't gezwel Panus, gelijk ook het bloed en 't Runder vleesch warm op-geleit: Met rosenoly gemengt, geneest zy de pyn en gebreken der ooren: Met wol daar in gesteken, verdryftze de tuiting. Daar zyn 'er die zeggen dat de Geel-zugt met een zwachtel in warme Osse-gal gedoopt, en onder de ribben om 't lyf gewonden, genesen werd, 't geen dry dagen achter een moet gedaan, en dagelykx het Geneesmiddel vernieuwt werden. *Hippokrates* belast, indien een vrou niet ontfangt, als haar maand-stonden vloeyen, op den derden of vierden dach. Gestoten Aluin met zalf vermengt, en op Wol gestreken op te leggen, en dat dry dagen daar op te houden: Maar op den derden dach Ossen-gal te schrappen, het schrapsel met Oly te vermengen, op doek te smeren, en op te leggen, en dry dagen daar op te houden, en daar na met de Man te versamelen.

Het is wonder 't geen *Prosper Alpinus* schrijft, dat zommige Vrouwen in Egypten, om vet te werden, negen dagen lang in 't bad een Chirat Koeye-gal in Koeye-water gemengt in-nemen. De Kalver-gal met Azyn warm gemaakt, verdrijft de Neten, verdunt de plekken van de ogen. voornamentlyk met Honig, Myrh, en Saffraan gemengt. Met Azijn, en het af-geleide vel van een Slangh, gemengt, is zy goed in de ooren gesteken. Zy verjaagt de Weegluisen, met droesem van Oly op-gestreken. De Steen in de Ossen gal-blaas, die van gedaante als een ring, en by de wysgeren Alcheron genoemt, is, gestooten en in den Neus gesnuft, verscherpt het gezicht, en belet het vallen van de zinking in de ogen. Zy helpt die met het vallend evel gequelt zijn, indien de grote van een Erweet met zap van Beet in de Neus op gehaalt werd. De Huid en zyn Lym hebben ook haar gebruik in de Geneeskonst; met zijn brandzel worden, zoo *Plinius* zeit, de Kakhielen genezen. Met Honig vermengt, zuivert het de quaat-aartige zweren. De asch van de oude Hoeven gebrand, geneest de blaren die van ongemakkelyke Schoenen komen. Uit de Huid van de Koe-beesten, en voornamentlyk van de ooren en pezerikken der Stieren word de beste Lijm gekookt; en niets is beter voor de verbrandheid. Maar zy werd met oude vellen en oude schoen-lappen verbastert. Die van Rhodus was eertijds de beste die de Geneesmeesters en Schilders gebruikten. Het zuiverste is nu by na bruin-rood, heel hard, en breekzaam als Glas, en word in 't Hoogduitsch Lym ghenoemt, en dat is eens zoo duur als het gemene, 't welk zwart is. *Dioskorides* noemt het Hout-lym, om dat het Hout daar mede t' saam ghelijmt werd. Andere noemen het Stier-lym, zyn vindingh zijn zy nae 't zegghen van *Plinius* an *Dedalus* schuldigh, waar door t' zamen gevoegt werd, 't geen niet bequamelyker kon an ghehecht werden: In Azijn ghesmolten en met Kalk vermengt, geneest het de Schorft die niet te diep in-gegeten heeft. Met flauwen Azijn en Solpher op een traagh Vuur tot de dikte van Honigh gekookt, en met een Vijg-bome stokje geroert, en tweemaal daags op-geleit, geneest het Wild Vuur. Gesmolten en op den derden dach uit-ghewasemt, geneest het de varsche Wonden met yzer gemaakt, en sluitse geheel toe. Met Azijn en Honig doot het de Neten. Het helpt de Tanden met Water gekookt en an gestreken, en een weinig daar na afgenomen zijnde, moeten de Tanden terstond met Wijn gespoelt werden, daar de schorssen van een zoete Granaat in gekookt zijn. Het word ook dry scrupel oft een

Alpin. de Medicina Ægypt. l. 3. cap. 3.

een half vierendeel loots zwaar, met warm water tegen het verouderde bioed spuwen in-gegeven. Het werd mede met Water op de opblasingh van den buik gestreken. De toppen van de hoorns gebrand en twe lepels vol met honig tot pillen gemaakt ingenomen, helpt de tering, indien wy *Plinius* geloven: de zelve gebrand, gepoeyert, en twe lepels zwaar met thien oncen water, dry dagen lang, nuchter in-gedronken, geneest de milt-zugt. De Klau heeft ook haar gebruik, gezoden en met Mostart gegeten, weerstaan zy het vergif. Gebrand en van de Vrouwen, die zog gebrek hebben, met Sap, Wijn, oft ander nat gedronken, krygen zy weder melk, op de Kolen geleit verdryvense met haar rook de Muizen oft doden haar. Het schrapsel van de Koot met Honig in-genomen doot de Wormen: met Honig Azijn, geneest het de Milt; met wijn gemengt en an de losse tanden gehouden, maakt het die weder vast. 't Is slecht, maar niet om voor by te gaan, zeit *Plinius*, an de genegentheid der vrouwen, dat de Koot van een witte Vaars, veertig dagen en nachten tot datze smelt, gekookt, en op doek gestreken zijnde, het vel wit en glat maakt. De heupen worden gebrand, en gedronken, zo *Rhazis* zeit, om 't bloed en Maand-stonden op te stoppen. De na-geboorte geneest de lopende zweren van 't angezicht. De steen, die in 't hooft gevonden werd, met het zelve Water daar den Os af drinkt, ingenomen, versacht heel krachtig de hooftpijn. De melk, die vet en dik is, schiet daarom niet wel uit den buik af. Nochtans schryft *Plinius* dat daar door den buik heel week werd; En *Dioskorides* doeter by, datze daarom in de Lente gedronken werd, om dat de Koe-beesten dan veel en alderhande Gras eten. Zy jaagt het vergif af, en voornamentlijk, dat knaging en brand verwekt: maar insonderheid is zy goed tegen het Dorycinium, het Colchicum, de Scerling, en Zee-haas. Warm en gegorgelt, geneest zy haastlyk de pijn en gezwellen van de Keel-amandelen. Dikmaal lauw en ongekookt gebruikt, geneestze de zweringen van de Maag. Ander-half Ons, met gezuivert Herten-vet, Tar, en Pissasphaltus, van elk even veel, gemengt, geneest zy de gevaarlyke tering. Die door het baren, zeit *Hippokrates*, bloet spuwen, moeten Melk van een zwarte Koe, met gepoeyert Sisame gemengt, veertig dagen lang drinken tot datze genezen zijn. Zy geneest en verzacht gekookt zijnde, na 't zeggen van *Marcellus*, en *Dioskorides*, de rode loop, en persing. Maar zy moet varsch gemolken oft gekookt zijnde, gestadig geroert werden tot op het derden deel. Datter belast werd in de rode loop een weinigh Honig by te mengen, heeft *Plinius* an-getekent: Indien 'er krimping is het Poeyer van gebrande herts-hoorn, oft Stieren-gal met Kumijn en vleesch van Kauwoerde op den Navel te leggen. En dit is niet alleen het gebod van *Ænius*, *Galenus* en *Plinius*, maar de Geneesmeesters van onze tijd doen dat zelve ook, en blussen daar een stuk staals negen maal in, en dat geven zy den sieken in, oft door een in-spuiting binnen. Zy wierd ook eertijds van *Hippokrates* met ander nat gemengt ingegeven: Want hy belast in een doorgaande wond daar den asem uit komt, om die borst te zuiveren, Wijn en Melk van elk even veel gemengt zijnde in te geven. Ook getuigt *Gesnerus*, datze zommige voor een geneesmiddel tegen de vierdendaagse koorts pryzen. De Boter, hoewel haar *Plinius* alleenlyk een loflyke spijs van de woeste volkeren, en die de ryke van de gemene onderscheid, genoemt heeft; is nochtans by *Galenus*, *Dioskorides*, en andere van grote deugden. *Vitalis* de Furno. Kardinaal en voortreflijk Geneesmeester schryft 'er aldus van. De Boter is natuurlyk warm, en vogtig, met over-heersching van warte, tay en smerig. De zelve dikmaal gegeten, vervogtigt de Maag, lost den buik, verzacht de borst, de zweren van de zelve, en ook van de darmen. Zy is varsch heel goed, en naast an de gematigheid van den mensch. Zy is ook goed om de Long te verzachten, en te genezen, indien zy met zwering belast is: om dat de kracht van haar eigen natuur is te rijpen, de overvloedighe vochtigheden van de borst te ontdoen en te zuiveren, voornamentlyk met Zuiker oft Honig gegeten. De Boter wederstaat het vergif. Zy vervogtigt de leden. Verbetert de ruwigheid van de ogen, zy ontdoet en rijpt de gezwellen: Verzacht de Wonden van de Borst, en Longen, de knaging in de darmen, en verslapt de gekrompe zenuwen. Tegen het ingenomen vergif is zy een sonderling geneesmiddel, indien zy met warme Melk gesmolten overvloedig gedronken werd: want sy verstopt met haar vetheit de doorgangen, waarom het vergif niet schierlijk na 't hart kan schieten; Maar de versche is pryselijk, de oude niet en z. Dit zeit de *Kardinaal*. De Kaas is in de rode en gylloop goed gegeten. *Hippokrates* gebruikt ook de zelve in de derde gedaante van Tering. *Donatus ab Altomari*, zeit dat een Pil van Sicilische Kaas met Honig bestreken, een kind, dat Mayen oft kleine wormtjes had, geholpen heeft. Of de Wey heet oft koud is, zullen wy elders onderzoeken. Het is zeker datze de dikheit van de vogtigheden verdunt, af-veegt, en den buik zuivert, daarom hebben haar de oude om den buik te losen veel gebruikt, voornamentlyk in die gene, welken zy zonder scherpigheid wilden ontlasten, zoodanig de zwart-galachtige zijn, die het vallend

evel hebben, de Lazarige, die de Elefants ziekte hebben, en over 't gehele lijf vol pukkelen oft blaren zijn. Datze voor al met Kars-kruid, de engborstige goed is, hebben wy by *Plinius*. De Pis van een Os met gebrand Succinum geblusçht, neemt de onmacht van 't minne-spel weg. *Hippokrates* zuivert met de zelve de Lyf-moer van de vrouwen, om haar te doen ontfangen. De Stiere Pis, geneest het schurft, de schilfering, en de lopende zweren van 't Hooft. De pijn van de ooren met Myrh daar in gesteken. Ja, zeit *Plinius*, indien 'er meer zwarigheid in de ooren is, daar toe is de oude Geite, Stiere, en volders (dat is Mensche-Pis) goed, als de warme damp door een Trechter ontfangen werd: sommige doen 'er ook een derden-deel Azijn by, en een weinig Kalver-pis, dat noch geen Gras gegeten heeft. Van 't Ossen-bloed word geschreven, dattet met een weinigh Azijn genoten, tegen het bloed-spuwen vorderlyk is, de varse dulheid der honden geneest, en de geswellen met smout tot een plaaster gemaakt, doet rypen. Het Stieren bloed geneest, volgens *Dioskorides*, met Meel gemengt alle hardigheden, en gedroogt, ontdoet het alle gezwellen; doot de slangen: en op gestreken, verdryft het de plekken in 't angezigt. Dat het vergiftig is gedronken zijnde, om dat het schierlyk t' samen runt, en verhard, daar van konnen Midas de Koning van Phrygie. Psamnitus van Egipten, *Themistokles* en andere, die van zodanigen dronk gestorven zijn, tot voorbeeld dienen. Van *Plinius* word Ægyra, zonder twyfel een stad in Achaja, van *Homerus* Hyperesia genoemt, uit-gezondert: Want de Priester van dat land drinkt Stieren-bloed, wanneer hy yets voor-duiden zal, eer hy in zijn hol neder-daalt. De toevallen, die van die dronk ontstaan, zijn bezwaarden Asem, en worging, benautheid omtrent de Keel en Amandelen, ontsteking van de Tong, besmetting der tanden en meer andere, daar tegen word gebruikt de Amaranthus, de Kool, de wilde Vijg, het Katte-kruid, de Laser, de Salpeter, de Peteroly, de Zonchus, de Peper, de braam, en thym. Van den Drek valt niet veel te zeggen. De Stieren-drek geneest de harde geswellen, de Ossen-drek met Azijn tot een Pap gemaakt, word op de kropsweren en andere geswellen gestreken. Met Melanthuim op de kolen geleit geneestze den schelen hooft-zweer; Indien dien reuk door de neus op-getrokken word, varsch uit-gedrukt, en met Wijn gemengt, word zy zeer geprezen tegen de kronkel-darm pijn. Uit de zelve gestampt en gezift word een zuiverend geneesmiddel voor de onvrugtbare gemaakt. De krachten van de kalfs-drek schelen niet veel d'ander. *Marcellus* zeit datze versch op de pijnlyke geleden gestreken terstond baat by brengt.

Diosk. M. M. li 2 c. 16. Plin. l. 11. c. 38.

Pli. H. N. l. 20. c. 13. & lib. 29. c. 13.

Zommige delen geven ook haar gebruik tot andere dingen; op dat ik niet spreek van den Land-bouw, het dorschen van 't Koorn, het Voeren, Lastdragen, Oorloch en van de Schouwspelen. Uit de Hoorns worden, behalven de kroesen, olykruiken, laatkoppen, lantaarns, kromhoorns, en Bogen gemaakt: Van de Huid, Schilden, Helmen, Hutten, Schuiten, Ladders, Riemen, Geld, Beurzen, Zakken, laarzen, Schoenen, en z. Datze gegeten is getuigen de Belegeringen van Pyræus in Griekenland, en Rochel in Vrankrijk. Van de uiterste delen word lym gemaakt. Uit de zenuwen onverbrekelyke, en heel buigzame zwepen. Met de tanden strykt men 't Papier. De wijsgeer Cleanthes schreef mette Ossen-beenders op Aarde potscherven, 't geen hy van Zenon gehoort hadde, vermits hy geen geld had om Papier te kopen. Uit de zelve word ook een poeyer tegen de zinkking en 't voet-evel gemaakt. Het bloed is heel bequaam om Tafel-boekjes van te maken, om dat het veel eer stremt, en hard werd als van enige andere Dieren. Maar het Kalver-bloet met zijn vlees klein gestampt, en thien dagen in een glase fles om visch te vangen. Uit het smeer, voornamentlijk van de jonge en omtrent dry-jarige, worden heel goede Kaarsen gemaakt. *Apuleius* belast de zaden in Ossen gal te weken eer men die zait, 't welk tegen de Veldmuizen zoude goed zijn. En de Mieren zullen niet op de Bomen klimmen als de Wortels met Koedrek bestreken zijn: Met de zelve en met Oly-droesem word de Lycium verbastert: en de goud-verw geleit. Het Paardshayr gebruikten de oude voor Bezems, en de Schilders tot Pinçelen. De Troglodytæ afgeleeft zynde eindigden voorts haar eigen leven met een Koestart, daar zy haar zelven mede worgden. Met den Drek voeden de Chinezen de Visschen om haar vet te maken, en met deze Koeye-misch worden haar huyzen tegen de Vloyen bestreken, gelijk *Linschoten* beschrijft. Met de klauwen worden de Beesjes in de Wijngarden gevangen. De onderscheiden der Koebeesten sijn veellerléy: van haar grootte, haar verscheidenheid der hoorns, de natuurlyke gesteltenis, buiging, plaats, en andere, van haar verscheide delen. De Koeyen van 't Eyland Aden, 't welk mogelyk Madoce, en het oude Ocellus is, zijn zoo groot als Kamelen, zoo wit als sneeu, zonder Hoorns, met lange hangende ooren, zoo wy *Franciskus Alvarez* geloven. Dat de Ægiptysche Koebeesten groter als de Griekische zijn, heeft *Aristoteles* na gelaten. De Æthiopische, in 't Rijk van Paep-Jan, hebben zo groote Hoorns, datter Vaten van vyfoft zes Metreten, dat omtrent over de hondert kannen nats is, af gemaakt werden.

Onderscheid.

Alvarez de Æth. cap. 119.

werden. De Afrikaansche zijn zo klein, datze nauwlijk de groote van onse Kalven bereiken maar heel sterk en lijdzaam in arbeid. 't Zelve heeft *Plinius* van de Alpische, oft liever Altische (want Altinum is een vermaarde Stad, an den oever van Venetie omtrent Aquileja gelegen, nagelaten. De Engelsche Koe-beesten pronken niet weinig met haar hoorns, en wonderlijke smaak van vleesch. De Amerikaansche, van het Noorder-deel, hebben geen lellen, maar zijn gebult. In Darione, volgens *Lopez*, hebben zy geen ongekloofde klauwen, en de Muil-Ezels niet ongelijk, met groote ooren, en een snuit als de Elefanten, een aschgrauwe verw, en lekker vleesch. De Koeyen, uit Spanje na Spanjola overgevoert, hebben haar zo vrugtbaar voortgezet, dat van ene slechte Koe, in zes-en-twintig jaren, acht hondert jongen, d'een d'ander voortbrengende, gekomen zijn. De Koe-beesten van Aonia, die verscheiden geverwt zijn, hebben ook ongekloofde klauwen, en enen hoorn uitte mond voortkomende, 't welck *Ælianus* verhaalt. *Vartomannus* heeft in Arabia Koeyen gezien, die an den Sultan geschoncken waren, die zwarte hoorns hadden, als een Hart getakt, zommige hebben ook maar enen hoorn in 't voorhoofr. By de Archaten, na 't seggen van *Aristoteles*, zijn wilde Koe-beesten, die zwart van verw, met een weinig omgekrulde mond, en achter over gebogen hoorns hebben. De Armeniers hebben twe hoorns, zo door malkander gekronkelt als de veil, en in dien daar met een spits yser in gestoken werd, zo stuiter de punt door de hardigheid der hoorns, op af. In 't Landschap van Bengala, volgens *M. Paulus Venetus*, zijn zy zo dik als Elefanten. In Holland geven voornamentlijk de bonte overvloedigh melk. Op zommige plaatsen geeft yder Koe in de Zomer tijd dagelijkx vier-en-veertig hominas, dat is omtrent twintig pinten, melk. In 't Zieckhuis van Amsterdam, gemeenlijk het Leproos oft Lazarus-huis genoemt, worden twe-en-twintig Koeyen gehouden, uit welke omtrent vijf hondert goude kronen jaarlijkx van de melk en kaas gemaakt werd, behalven 't geen zy zelf dagelijk van node hebben, gelijk *Pontanus* zeit, van geloofwaardige luiden verstaan te hebben. Het is dan geen wonder, dat aldaar uitte kaas en boter, die buiten dat land verzonden werd, jaarlijkx thien hondert duizend Karels guldens worden vergadert, gelijk wy by *Hadrianus Iunius* lezen. In Schotland zijn wilde Koe-beesten heel wit van verw met lange dichte manen, en zo woest en wreed, en zo afkerig van de menschen, datze haar veel dagen van 't geen de menschen gehandelt, oft beasemt hebben onthouden, en door loosheid gevangen zijnde sterven. Zy hebben kraak-benig vlees.

Arist. l. 2. c. 1.

Pontan. Amstel. l. 2, c. 23.

In 't land Kamandua, ('t zijn de woorden van *Scaliger*) zeit men dat heel grote Koebeesten zijn, maar met korte en stompe hoorns. Haar witheid is zonder enige plek, zy hebben een bult, als een Kameel, en zijn haar in sterkte gelijk. Als zy haar last zullen op nemen, vallen zy na de wijs der Kameelen, op het gebod van haar drijver, op de knien. Ik weet niet oft *Plinius* de zelve verstaat als hy schrijft. De Koe-beesten van Karia, een gedeelte van Azia, zijn lelijk van gezicht, met een bult boven de heupen verheven, met losse hoorns, maar worden gezeit uitnemende in 't arbeiden. De andere, die zwart oft wit van verw zijn, worden om te arbeiden niet geacht. De Cijpersche Koe-beesten worden met Menschen drek gevoed. In de Stadt Diu, na 't zeggen van *Majolus*, zijn heel kleine Koe-beesten met grote rechte hoorns, maer die behalven tot last-dragen, bequaam zijn te tomen en als Paarden te berijden. De Koeyen van Epirota, zo *Aristoteles* schrijft, geven yder twe emmers melk daags. Die haar melkt staat over end, oft buigt zich maar een weinig, want zittende kan men tot haer spenen niet raken. Van gelijken spreekt *Plinius* van de Koe-beesten, die de inwoonders Phyrrische, noemen aldus. In onze Wereld hebben de Epirotische Koebeesten den grootsten lof, door de voorzorge van den Koning *Phyrrus*, zo men zeit, eertijds bekomen. En dat heeft hy te weeg gebragt, om dat hy haar niet voor de vier jaren liet springen. Derhalven waren zy heel groot: en op huiden zijn van dese overblijfzels noch enige. Maer worden nu tot vrugt telen al op haer eerste jaar gebruikt. Maer het is beter op haar twe jaar te beginnen. Dat de Koe-beesten in Eubea meest al wit zijn, bevestigt *Odoardus Barbosa*, 't welk de Rijmers daarom Eubea Argyro Boæon, na de zilverwitte Koeyen, genoemt hebben. In Galata, een Berg van Afrika, zijn de volwasse Koe-beesten naulijk de Italiaansche van acht maanden in grote gelijk, zo *Leonius* getuigt. In 't landschap der Garmanten, oft daer omtrent, weiden zy achterwaarts zo wy *Herodotus* geloven. Want indien zy recht voorwaarts weiden beletten haar de hoorns die recht neerwaarts strekken. De Zwitzersche, om haar lekker vleesch; worden elders als voornamentlijk omtrent Zofinga, een stadt in 't land van Bern, geprezen. In Indie zijnze een, en dryhoornig, met heel klauwen en niet in twe gespleten. Men zeit ook, schrijft *Plinius* datze daar zo hoog als Kameelen zijn, met hoorns, vier voeten in de breedte, uit gespannen. Daar is onder *Ptolomeus* de twede, een hoorn uit

Scaliger exercit. 206. s. 6.

Pl. H.N. l. 8. c. 45.

Arist. H. A. lib. 3. c. 21.

Pl. H.N. l. 8. c. 45.

Ælian. H.A. l. 12. c. 36.

Herodot. l. 4.

Indie over gebragt, die zes emmers nats hiel: daar lopen zy ook zo rad als de Paarden. Van die spreekt mogelijk *Plinius* als hy zeit: Indie heeft heel wrede Bosch-Stieren, groter als de Veld-Stieren, die alle andere in snelheid overtreffen, blinkend geel geverwt, met blauwe oogen, het hayr verkeert, de mond tot d' ooren gespleten, met beweeglijke hoorns, en de huid zoo hard, datter een kaysteen op afstuit. Zy jagen alle wilde dieren. En zy zelf niet anders als in kuilen gevangen zijnde, sterven door haar woestheid. Of het zijn die welke starten heel dun, en heel dun van hayr zijn, en die de Singiakken, en Bassas van Damasko gebruiken, en van zulken waarde zijn, dat yder op vier of vijf dukaten geschat werd, weet ik niet. Wy lezen ook datter in Indie een Koe-beest is, dat aldaar Iguaragua genoemt is, en gezeit werd zich omtrent S. Sprit: en andere plaatzen, daar de koude minder is te houden. Het is een dier van onmatige grote, en dat alleenlijk kruiden eet die hard zijn, van lijf is het groter als onze, het heeft een huid als de Elefant, twe armen omtrent de borst, daar de uyers onder schuilen, daar het zijn Kalven mede voed. Het is van hooft en muil onse Koe-beesten gelijk, lekker van vlees, en de Indianen heel angenaam. Uit zijn vet word selfs, de boter gelijk, gesmolten, 't welk zy gebruiken om andere Spijs te bereiden. De Beenders wijken in hardheid naulijk voor 't Elpenbeen. Die van Umbria, insonderheid omtrent de Rivier Klitumnus, zijn ook zeer beroemt. *Plinius* schrijft, dat dat deel de grootste van geheel Italie voorteelt, daer meest witte onder lopen. De Sabinsche zijn ook wel geacht. En wy lezen by *Livius*, dat onder de Sabinen eertijds een Os by een Borger is opgevoed, van ongemene groote en gedaante, welkers hoorns lange jaren te Rome, tot een gedenkteken in 't Voorburg van de Kerk van Diana, gehangen hebben. *Aristoteles* zeyt, gelijk *Ælianus* aenwijst, dat de hoorns en ooren der Koe-beesten van Leutrika, uit ene stam voort, en t'saam gegroit zijn. In een Landschap van Cathaja, zijn witte en zwarte, met een paards-start, maar hayriger, en totte voeten uytgestrekt. Zy hebben heel dunne hayren, zo licht als een pluim, en van grote waarde, die de Ruiters boven an de spitsen van haar spies bindende, als een teken van groten Edeldom dragen. De hoorns zijn van 't achterhooft zo lang over den rug uitgestrekt, datze 't hooft opgelicht zijnde, achter an de start raken. Zy zijn zo groot, dat haar de Inwoonders voor emmers gebruiken. By de Mysiers hebben de Koe-beesten geen hoorns gelijk *Ælianus* getuigt. By de Zwarten zijn geen rode Koeyen, maar alle zwart, oft wit, oft uit beide bont. By de Nomades, die an de poel Mertis over-winteren, en in de Zomer in 't veld wonen, werden de Koe-beesten ten deel zonder hoorns geboren, die ook ten deel met de zaag afgenomen werden.

Ælianus H. A. l 3. c. 34.

Bellon. observat. l. 2. c. 92.

Æli. H. A. l. 2. cap. 51

De Stieren van Peonia, gelijk *Pauzanias* schryft, zyn ruig van lijf, zoo over al, als voornamentlyk an de borst en kin. Maar Theopompus, na 't schryven van *Myzaldus*, zeit, dat in Pernia de Koe-beesten zoo grote hoorns hebben, datze meer als dry oft vier Paryssche stopen nats houden, en dat daar de Koningen en voornaamste haar kroesen af maken, en de randen met yvoor oft Zilver laten beleggen; Hongarie is zo vol van de zelve, dat Sigismundus, Vryheer van Herberstein, heeft na-gelaten, datter over de wech na Wenen meer als tachtig duizend gedreven zijn. Het Landschap Komandu, van die zelve Stad in Persie alzoo genoemt, heeft heel grote en al witte Koe-beesten, die korte stompe hoorns op 't hooft hebben, met een bult op den rug als een Kameel, gelijk *Paulus Venetus* getuigt. Waarom sy, seit hy, zo kloek werden, datze tot grote lasten te dragen gewoon werden. Zodanige zyn 'er ook in Quivea. Daar is, zeit Nieremberg, een geslacht van Bosch-stieren, goud-geel geverwt, laag van lyf, krom van rug, met veel manen, neer-hangende lokken, van eet-baar gezond en angenaam vleesch. De Inwoonders eten de start, als zy 't bloed gedronken hebben; en worden met de huiden bekleed. De Koeyen van Phenicie, zijn van die grote, gelyk de boeken der Pheniciers by *Ælianus* in-houden, dat de langste harders haar staande melken, en die korter zijn op een bank moeten klimmen, In Phrygie, gelijk *Aristoteles* zeit, bewegen de Koe-beesten de hoorns, gelijk de ooren. 't Welk *Ælianus* ook van die van Erythrea verhaalt. In Norwegen, Ysland, Gothland en Funen zijn wilde Koe-beesten, die nocht door Menschen nocht door andere vier-voetige Dieren getamt werden, met hoorns kleinder als in de gemene, maar met een langen baard onder de kin. De Jagers verbergen haar tusschen 't geboomte, en zy, van haar gewond zijnde, wreken dat ongelyk, oft dooden haar zelven. *Olans Magnus* maakt ook gewagh van een Zee-koe, en schryft van de zelve aldus: de Zee-koe is een groot wanschepsel, kloek, boosaardig, en schadelijk, 't welk een jong voort-brengt dat hem gelijkt, doch niet boven twe, en dikmaal maar een, welk jong zy, sorgvuldigh beminnende, met zich voert, alwaer zy door de Zee zwemt, oft op het land henen dwaalt, en zy is thien maanden zwanger. Ten lesten, daar is angemerkt uit het af knotten van de start dat die CXXX Jaren geleeft heeft. In de Noordse landschappen van de nieuwe

Paul. Vene. lib. 1. cap. 22.

Nieremb. Exet. l. 9. cap. 51.

Ælianus H. A. l. 16 cap. 33.

we Wereld hebben zy uitstekende tanden als de Elefanten, indien wy *Kartezius* by *Ramuzius* geloven. In Karikta, een landschap van Schotland, boven Galloway zijn Koe-beesten, welkers vleesch lekker en zoet om te eten is, en het Vet nimmer runt, oft stolt, en vloeidt altijdt by na als Oly. Ten lesten schrijft *Varro*, dat de Koebeesten omtrent Torona, weinig dagen voor haar werpen zonder melk zyn, maar de overige tijd die altijd hebben, en datze thien maanden Kalf dragen. Van de Tartarse Koe-beesten in Erginul, die zoo groot als Elefanten zijn, en geduirig zwart oft wit van hayr zyn, welk hayr op de Schouders, op de wys van de Leeuwen) niet minder als dry voeten lang, en gelijk boven gezeit is, zo zacht als Syde is. Gelyk ook van de bultige, zodanig *Scaliger* de Tartaerse, en *Plinius* de Syrische, en die geen lellen hebben, meent te zijn. En zoo veel van de onderscheiden in 't algemeen. Hier toe behoort een Dier in Kongo, Epalanga ghenoemt, in gestalte en grootte de Koebeesten gelijk, behalven dat het den Hals en 't Hooft verheven draagt, op de wys van de Herten, en lange rechte hoorns op 't Hooft heeft, an de toppen knoop-achtig, en een weinig binne-waarts gebogen: Welk hoewel het ook een Bosch-dier is, nochtans is het niemant schadelyk; nocht ook so wreet, oft het zou, indien 't verstand van de Inwoonders zo groot was, tot de ploeg konnen gebruikt werden. Wat angaat de wanschepsels, daar is te Milane, en Satura, een Kalf met twe hoofden gezien. Te Duringe een met zes voeten, een dobbel Hooft, en enen aars, daar is noch een ander met zeven voeten geweest, dat een Stuk Vleesch ter zyden had af-hangen. Noch een ander met de ogen, de neus, en ooren als een mensch: een met twe Hoofden en een dobbel van lyf, alleen met twe achter-voeten, en een Lams angezicht. Te Basel in 't Jaar 1551. is een Koe-beest met vyf voeten geweest, zodanig wy ook te London in Engeland gezien hebben, elders noch een ander met een Hoorn in den nek, en korte voeten, als een Naentje. Gy zult hier ook een wanschepsel met vyf ooren, en een Kalfshooft uit-gedrukt vinden.

TWEEDE LID.

Van de Wilde Koe-Beesten.

I. STIP.

Van de Auweros.

DE Wilde Koe-beesten zyn by de Grieken Agrivi genoemt, die van de Veld-Koe-beesten daar in verschelen, dat hoe-wel deze Tam, en uit Tamme geboren zyn, nochtans in de Weiden van 't Gebergte, de Bosschen, en van de Velden vry en los gelaten werden: Maar dat die niet zoo zeer uit den aart van de Plaats, als uit haar eigen natuur Wild zyn, zodanige zyn de Urus, oft Auweros, de Bison, Bonasus, Bubalus Afrikanus, en de Buffelus, en Strepsikeros. De naam van de Urus, oft Auwer-Os, maakt *Makrobius* een Fransche, *Gesnerus*, en *Aldrovandus* liever een Hoogduitsche naam: Want Ur betekent by de Hoogduitschen, oft een Bosch, oft groot kloek Dier, en dat van grote kragten is. Nochtans wil *Servius* dat het een Griekx woord zy, en leit het af van Oroon, dat is van de Bergen. By de Polen word hy alleenlyk in Masovia, en Samagitia Tur genoemt, welken *Gesnerus* meent de Taranda van de oude te zyn. *Skaliger* zeit bevonden te hebben, dat hy by de Littauwers Zumbro genoemt is. Of het de Rhezes van *Iphikrates* is, zal elders ondertast werden. De H. *Hieronymus* noemt hem Bubalus, 't welk *Martialis*, en het onervaren volk van Rome, gelyk *Plinius* schryft, ook dede. *Kromerus* noemt hem Mison. In de Beschryving verschelen de Schryvers enigzins, ten zy daar mogelyk verscheiden geslagten van haar zyn. *Cæsar* en *Plinius* maken geen gewag van vlokken. *Erasmus Stella* eigent haar een gebaarde kin, en vlokachtige hooft-slapen toe, dat gy by *Albertus Magnus* ook zult vinden, die den Urus oft Auweros, met de Bonasus t' zamen smelt. Voort zyn zy in grootte weinig beneden de Elefanten, gelyk *Cæsar* verhaalt, in gedaante, gestalte, en verw de Stieren gelijk. *Albertus* maaktse dikmaal vyfthien elle-bogen lang. Dit is ook een bewys-reden van haar grootte dat op 't Hooft tussen de hoorns dry menschen zitten konnen. Hy heeft een ruige vlok-achtige huid, en lellen onder de kin. De hoorns zyn vast kort, en zwart. De ogen na den buiten hoek rood-achtig. Het Hooft is dik, het angezicht breed. De verw byna zwart, maar meest an de hooft-slapen, de kin, en hals. In 't angezicht, an de zyden, de benen en start na 't rood hellende. Hy werd in 't bosch Hercynia, oft 't zwarte Walt, in Podolia Samogitia, Masovia, en Hongarye gevonden. Zy konnen, ja de alder-kleinste, niet tam gemaakt werden. Hy is van uitnemende krachten en snelheid. Hy werpt een geheel Man te Paard in de hoogte, en geheel grote Bomen ter neder. Zyn toe bereyde Vleesch is by de Groot-meesters heel angenaam. De woeste volkeren van 't Noorden drinken uit zyn hoorns, en de hoorns van een Hooft, houden twe emmers nats. By ons zeit *Plinius* tot bladers oft platen gekloofd zynde, zijn zy doorluchtig, en spreiden het licht datter binnen besloten werd breder uit, en worden tot veel vermakelykheid gebruikt, en op verscheide wyzen geverwt. Mogelyk was ook die Boschstier, welke Macedonie verwoeste, en die an de voet

Plin. H. N lib. c.

voet van den Berg Orbelus van den Koning Philippus doorstoten is, welkers huid en hoorns veerthien hand breed lang zijnde, hy in 't voorburgh van de kerk van Herkules op geoffert heeft, een Auweros. Bezie de wijs, om hem te vangen, by *Aldrovandus*.

Aldrov. de Bisulc. l. 1. c. 2.

II. STIP.

Van de Bison.

Aldrovan. lib. 1. c. 3.

De Naam Bison is van 't Hoogduitsche woord Visent genomen. De Boeken van *Oppianus* hebben Bistoon, mogelyk van het Bosch Bistonia in Thracie, maar qualijk. Dion noemtse Bissones. *Plinius* en uit hem *Solinus* noemtse Koe-beesten, de wilde Dieren gelyk, die borstel-achtig, en den hals met Manen bezet hebben. *Oppianus* zeit dat zyn vervaarlyke manen lang zijn, en zijn lokken om zijn dikken hals slingert, als mede omtrent de kaak-benen, en de kin. Dat hy met kromme en haak-achtige hoorns, die niet door malkander gebogen, maar opwaarts ryzen, verzien is, gelijk dat *Gillius* vertaalt. Oft gelijk *Gesnerus*, datze niet wijd en breed uitgebreit zyn, als in de andere Koe-beesten, en niet recht van malkander ter syden uitschieten (want Epikarsion betekent over dwars) maar recht op ryzen, maar nochtans zoo datze wat na den rug hellen, en omtrent het einde als een haak gebogen en scherp zyn, waarom zy van haar scherpigheid kontra, dat een prikkel betekent, genoemt werden. *Surrinus* zeit datze manen en vlokken an den hals hebben, met een baart van de kin af, op de benen hangende, hayren die na Muskus ruiken, een kort hooft, grote barse, en als brandende ogen, een breed voor-hooft, met hoorns dikmaal zo breed uit-gebreid, datter drylijvige menschen konnen tussen beide zitten. Op den rug staat een bult verhevener als het voorste, en lager als het achter deel van 't lyf. *Gesnerus* heeft by een goutsmid een hoorn om met goud beslagen te werden, gezien, die zwart blinkend, twemaal negen duim lang, en krom als de klauwen van de roofvogels was. *Oppianus* zeit dat hy een ruwe tong heeft, en by, als hy likt het bloed uitlokt. Van zijn gebruik, in de Geneeskonst, heeft *Plinius* alleenlyk dit. De Auweros, en Bison hebben de oude niet in gebruik gehad, hoewel de Besschen van Indie met wilde Koe-beesten vervult zyn. Datze nochtans na evenbedeling alle krachtiger (te weten als de tamme Koe-beesten) zijn, mach hier uit geloofd werden, namentlyk, zo veel haar genees-kracht angaat. Van dit geslagt zijn geweest de Stieren van Florida, een Eyland van de nieuwe Wereld, welke die woeste menschen in haar taal Butrones noemen, na 't zeggen van *Ambrosius Paré*. Zy hebben hoorns van een voet lang, een bult op den rug, gelyk een Kameel. Zy zijn lang en geel van hayr, met een Leeuwen start, en worden nimmer tam; uit de huiden worden kléderen oft dekfels gemaakt, welke de Indianen tegen de koude van de winter gebruiken. Datter in de hoorns een beschermende kracht is, beelden zy haar in, en versterken haar daar mede tegen 't vergif. Hier toe behoort ook de Schotsche Bison. Men zeit dat hy heel wit is, en manen als een Leeu heeft, en voorts de tamme gelijkt, maar niet-te-min zo wreed en wild, en 't menschelyk geslagt zoo vyand, dat hy van de kruiden, die hy gevoelt van een Mensch gehandelt te zyn, enige dagen zich onthoud, en door list gevangen terstond sterft, en als hy ziet dat hy gezocht werd, met gewelt, op die hem ontmoeten, in-valt.

Oppianus l. 2. de Venat.

III. STIP.

Van de Bonasus.

Aldrov. de Bisf. l. 1. c. 4.

De Bonasus, word by *Aristoteles* Bonassus, en Bolintus by de Pæoniers Monapus, oft als andere schrijven Monopus genoemt, door een onzekere oorsprong. *Augustinus* Niphus, van *Albertus Magnus*, die den Auwerosf en Bonasus t'samen smelt, bedrogen zijnde, schrijft dat hy van de jonge Schryvers Indise Koe genoemt werd. Maar *Aristoteles* beschrijft hem aldus. De Bonasus komt voort op den Berg. Mestapius, die Pæonin van Meden scheid. De Pæoniers noemen hem Monapus, hy is zo groot als een Stier, en dikker als een Os, want hy is niet lang, voorts is hy in gedaante als een Os, behalven dat hy manen heeft totte benen toe gelijk de Paarden, maar zijn hayren zijn zachter, langer; en geelachtig. Het hayr hangt hem ook tot de ogen toe, zijn verw is tusschen Asgrau en Rosch, niet als van de Merryen die men Paroa noemt: Maar flordiger, en onder Wolachtig, geen zijn zwart oft heel geel. Hy heeft een stem als den Os. Maar de Hoorns van malkander afgekromt, en onnut om te vechten, niet veel meer als een handbreed lang, yder zo dik, datze niet veel minder als een kan nats konnen houden. De hoorn is zwart blinkend geverwt. De voorlokken hangen omtrent totte ogen, maar schijnen meer ter zyden als voorwaarts af te hangen. Hy heeft geen boven tanden, gelijk als alle andere hoorn-beesten, maar de benen ruig, en de voeten geklooft. De start na bedeling van 't lijf klein, maar groter als de gemeene Koe-beesten. Hy graaft de Aarde, en verstroyt het stof als de Stieren. Zijn huid is tegen alle slagen verhard, zijn vleesch

Arist. H. A. l. 4. c. 71. redit Scal.

Bison Wilder Ochs Wisent

Bubalus Indicus

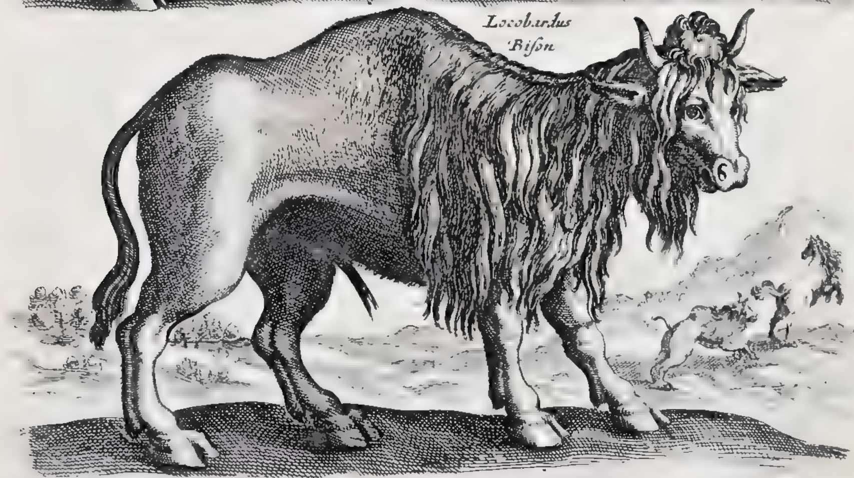

Vacca Indica

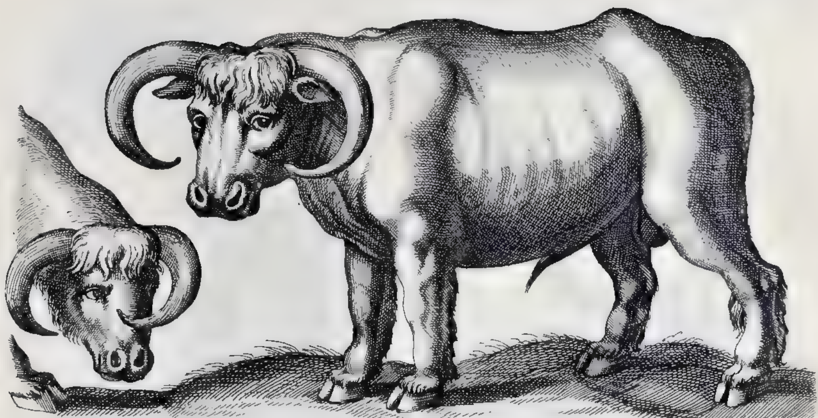

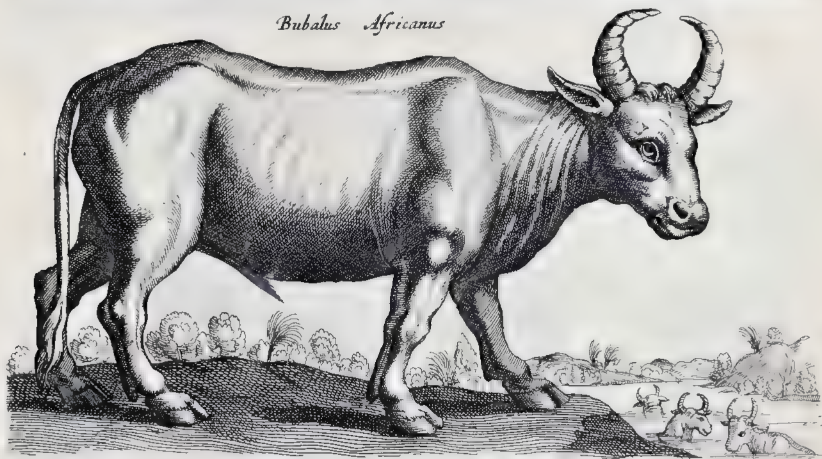

Bisons Magnus

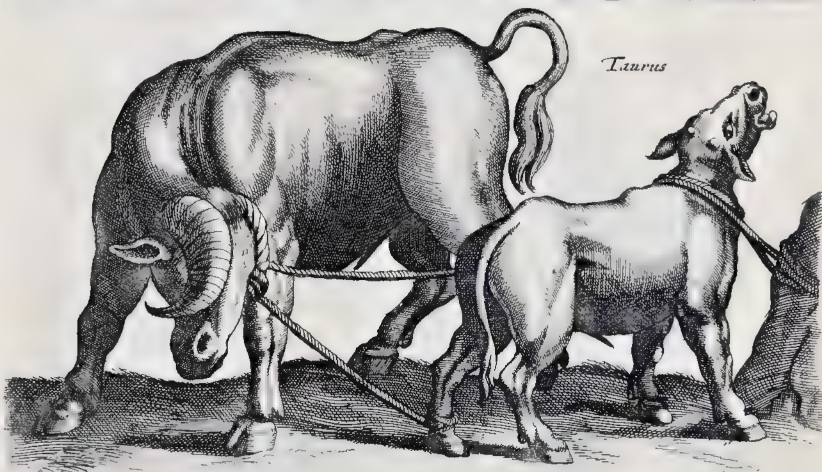

Bison Iubatus

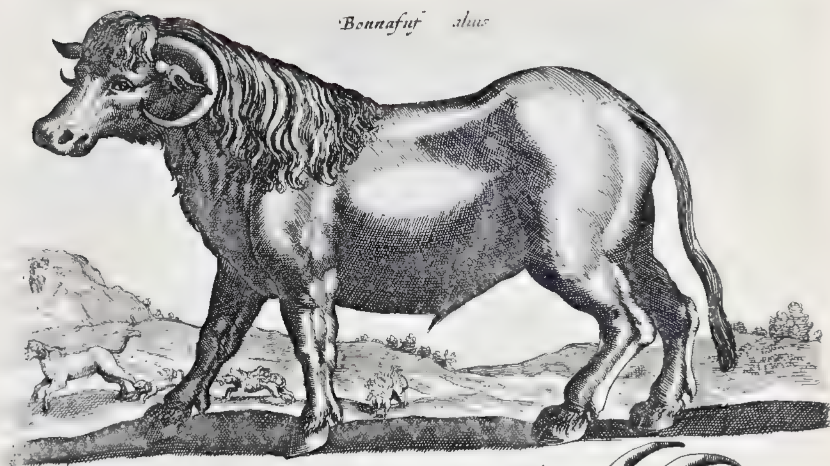

Locobardus
Bison

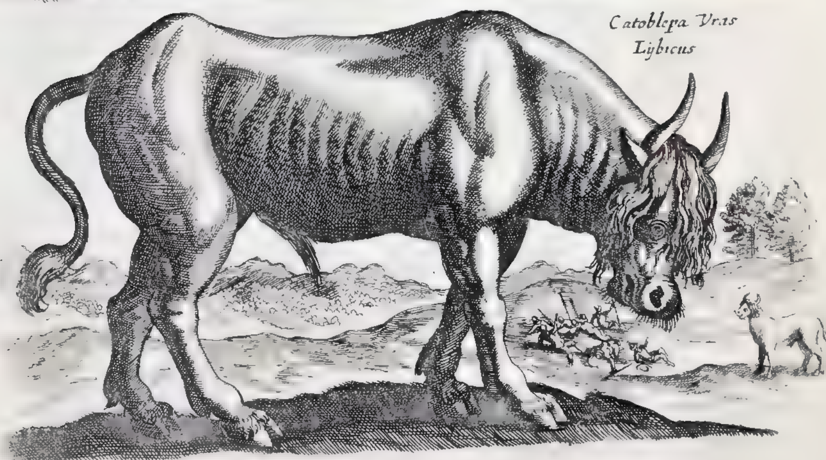

Bonasus Munister wild Ochsen geschlecht

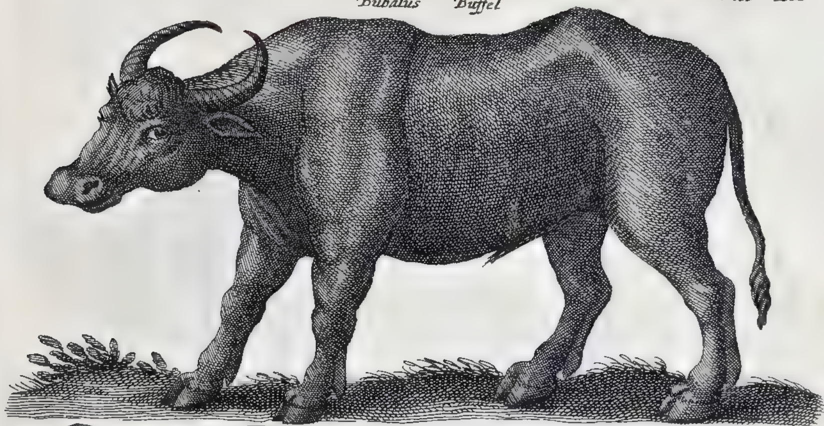

Bubalus Africanus

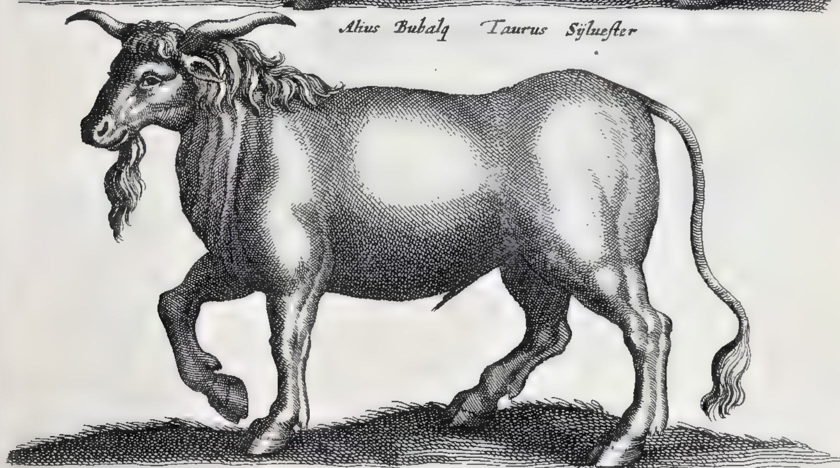

Taurus

Bonnasus alius

Urus Iubatus Gewohnter Awer Ochs

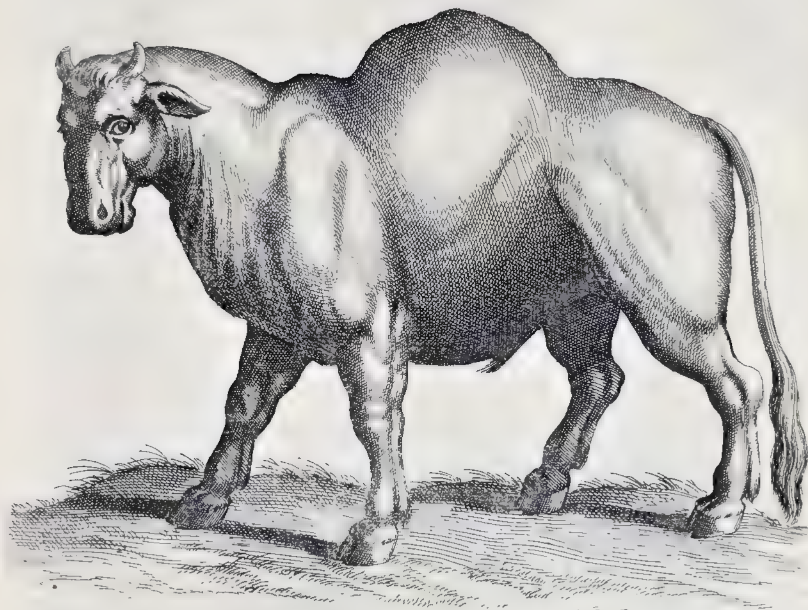

Catoblepa Urus
Lybicus

Bubalus Buffel

Alius Bubalq Taurus Sylvester

Vrus Awer Ochs

Bos Scÿthicus *Tab. XXI*

Bubali Iuvenci Iunge Buffel

vleesch is zoet, en daarom word hy gevangen, gewond zijnde, vlugt, en vermoeit, blijft stil staan. Hy beschermt zich met zijn klauwen, en drek, welken hy vier treden. (*Plinius* zeit heel qualijk, de lengte van dry Bunder lands) van hem af schiet. Welkers gebruik hem licht valt. Dikmaal brand zy ook zo, datter de Honden kaal af werden. Dit vermag die drek te doen als hy verbaast, en bevreest is, maar als hy vredig is brand den drek niet. Hy heeft de gedaante van een wild dier, en is zodanig van natuur. Als de tijd van zijn werpen nadert, werpen zy alle op de Bergen: en eer zy haar Jong voort-brengen, schieten zy haar drek rondom die plaats, als tot een bescherming. Dit Dier werpt een grote menigte van desen drek uit. Tot hier toe, *Aristoteles*, uit welken zonder twyfel, 't geen by *Plinius*, *Solinius*, en *Ælianus*, gelezen werd, genomen is. Of de Hoorns, de Wervel-beenders, de schouder-bladen, en Ribben zodanig zijn, als zy van *Kaimus*, en *Gesnerus*, beschreven werden, is onzeker. De lengte der hoorns was twe voeten, dry handen breed, en een halve vinger, de rondte was, daar zy an 't Hooft gevoegt zijn, een voet, en een halve hand breed. De ruimte tusschen beide Hoorns, dry Roomsche handen breed en een half. De Wervel-beenders waren zo groot, datze niet als mette lengte van dry Roomsche voeten, en twe handen en een half breed, konden omvat werden. De Ribben waren zes voeten lang. Van het Schouder blad zwijg ik. Wy hebben een afbeeldzel van het Hooft, en de Beenders hier by gevoegt.

IV. STIP.

Van de Bulbadus der Ouden.

HEt schijnt dat de naam van de Bubalus, niet alleen nu, maar ten tyde van *Plinius*, is verwart geweest: En hy heeft ook by de Grieken geen byzondere naam. Want zy noemen veel Boschossen, inzonderheid in die Landschappen daar zy van elders ingevoert werden, niet anders als Bubalus: Zommige menen dat de naam Bubalus, an een Dier, dat onder de Geiten betrokken werd, gemeen is. Wy nochtans onderscheiden hem van dat, en verstaan dat wilde Koe-beest, het welck *Aristoteles* vreesachtig noemt, en zeit bloed zonder Vezelen te hebben, en mette Afrikaanschen Os over een te komen. Van het zelve Dier spreekt *Scaliger* aldus, de Bubalis, welkers bloed, en werktuig om te rechten, namentlijk de hoorns beschreven is, zeit *Plinius*, meer een Kalf oft Hert gelijk te zijn. Wat of het dan is? Is het de Gazella? Voorwaar niet. Waarom wy, 't geen wy uitte Afrikaansche geschiedenissen gevonden hebben, u graag willen mede delen. De Afrikaansche Koe-beesten zijn zo klein, datze naulijk onze Kalven in grootte gelijk zijn, maar nochtans heel sterk, en lijdzaam in arbeid. Maar ik vind datze Dant, Lant, en Eland genoemt werden. Zy zijn van Angezicht als de Koe-beesten, maar gelijkze kleinder, alzo zijnze snelder en gezwind, en van zo groten vaardigheid, datze alle Wilde Dieren voor by lopen. Haar huid is zo sterk, datze voor alle spits yser-geweer, ondoorboorlijk is, maar voor een Kogel wijkt. Zijn hayr is wit. Hy word in de Zomer gevangen, om dat haar klauwen door de hitte van 't Sand los en leuterig werden. Zo veel zeit *Scaliger*. *Bellonius* beschrijft een ander Afrikaans Koe-beest aldus. Dit was zeit hy van volwasse jaren, kleinder van lijf als een Hert, maar lijviger en groter als een wilde Geit, en zo wel geschikt en vierkant van lijf, dat het angenaam om te zien was. Want zijn gele hayr was zo blinkend en glad, dattet gewreven scheen. De buik was meer met kreuken, rosch na het geel hellende, als den rug die na 't donker helde. De voeten waren als van de Koe-beesten, met korte sterke benen. Den Hals was kort en dik, met kleine lellen verzien, het hooft als een Os, daar zwarte, en heel kromme hoorns, als van de Gazella, en gelijk een wassende Maan gebogen, op stonden, met welke hy sich weinig beschermen kan, wijl zy tot malkander gebogen zijn. Hy heeft ooren als de Koe-beesten, volle en verheven dybenen: De Start gelijk van de Kamelo pardus tot de Haassen toe af-hangende, met zwarte hayren, twe maal dikker als van de Paarden verzien. Hy maakt een geloey als de Koe-beesten, maar niet zo luidbaar. Van dese is die verscheiden, welken *Horatius Fontana* an *Aldrovandus* gezonden heeft. Want hy was van hals en hooft veel dunder en langer, met hoorns achterwaarts gebogen, en krom als in de Steenbokken. De ooren had hy na evenbedeling van 't hooft, groot, en omtrent het begin van den hals, en 't Angezicht meer als een Hert oft een wilde Rhebok, als van een Koe-beest. Waarom hy van zommige onder de Afrikaansche Rhebokken betrokken werd. Het gehele Dier, uitgenomen de muil en hoorns, die zwartachtig waren, was geelachtig, en langachtig van hayr.

Aldrov, de Quadrup. l.2. c.5.

Arist. H. A. l.3. c.6.

Scalig. exercit. 206. l.5.

V. STIP.

Van de Buffel en Strepsiceros.

DAt de Buffelus, oft de gemene Bubalus verscheiden van de Bubalus van *Aristoteles* is, zal uitte vergelijking van beider beschrijving blijken. Maar hy schijnt hem onder de

Aldrov. Quadrup. l.2. c.6.

wilde

wilde Koe-beesten, zonder uitgedrukte naam, gestelt te hebben, als hy schrijft: datter by de Archaten (een Stad van Indie) wilde Koe-beesten zijn, die van de tamme zo veel verschelen, als de wilde Zwijnen van de tamme Varkens: zy zijn zwart geverwt, kloek van lijf met een weinig omgekrulde lip, en hebben achter waarts gebogen hoorns. Die zwarte Os, en onse Buffel, zal mogelijk ook die zwarte Os zijn, met welkers bloed de lendenen bestreken zijnde, zeit *Osthanes* by *Plinius*, de Vrouwen onlustig tot byslapen werden. De beschryving van onze Buffel is dusdanig. Het is een Dier den Os gelijk, maar groter en hoger, met een heel dik lijf, en harde huid, en magere leden. Hy heeft weinig, zwarte, en kleine hayren, en in de start by na geen. Het hooft is ruw, krullig, en met verwarde hayren bezet. Het hooft is meest na de Aarde gebogen, en klein ten ansien van 't lijf. De hoorns zijn lang, gedrayt en zwart. *Albertus* zeit, datze zomtijds binnewaarts langs den hals, na de binnen zijd van de borst hangen, en zomtijds opgerecht zijn. De hals is lang en dik. Het onderste deel van den rug na achter af-hellende. De start zelf is kort, klein en by na zonder hayren. Die schenkels zijn dik en kloek, en ten anzien van het overige lijf kort. Zy worden heel veel in Azia, Griekenland, Ægipten, in 't Eyland Borneo, Sian, en de Steden van Italie gevonden. Omtrent Fundi hebben wy haar veel gezien. Hy is graag in 't water, en heeft een vreeslijk geloey. De Buffel heeft melk, ten tyde van zijn verzameling, en in 't begin van zijn baring, gelijk *Niphus* heeft angetekent. In 't ansien vertonen zy enige tamheid, maar opgehitst zijnde (dat door een rode Verw geschieden kan) worden zy heel verwoed. In 't vervolgen schiet hy recht streeks door, en wijkt na d'een nocht ander zijd. *Krenscentius* verhaalt, als hy toornig werd, dat hy totte keel toe in 't water loopt, om zijn ziedende bloed te verkoelen. De Koeyen van dit geslagt, laten geen Kalf van een ander Koe zuigen, maar zulkx uitten reuk kennende, verstoot zy dat. Maar dat Kalf met Koe drek bestreken zijnde, laat zy het, door den reuk bedrogen zijnde, zuigen, en voed het voort op. Hy is lijdzaam in arbeid. Hem word een ysere, oft kopere ring door de neus gesteken, daar hy met een touw, oft toom gebonden zijnde, mede geleit en beheerscht werd. Men zeit dat hy neer valt, als hem zijn last te zwaar is, en met geen slagen tot oprysen kan gedrongen werden, 't en zy hy eerst verlicht werd. Haar vleesch word te Rome verkocht, en in smaak by de Joden heel angenaam gehouden. Maar het is zo lymig dat het an de wand geworpen blijft vast hangen. Kaas, welke het land van Pistorium, veel geeft onder den naam van Marzolino, en eyrond gevormt is, word ver boven de koeye-kaas, als angenamer van smaak zijnde, geacht. Uit de klauwen oft hoorns worden ringen gemaakt, die an de vingers oft tonen van de Voeten gedragen, zeer tegen de kramp geprezen werden. Daar zijnder die haar met vier draden uit even zo veel metalen als goud zilver, koper, en yser omwinden, en geloven datze dan kragtiger zijn. Uit de huiden worden klederen, en voornamentlijk Kolders gemaakt. In Narsinga worden de vercierselen van de Paarden daar mede gedekt. Die van Sian, maken Bogen van de hoorns De Strepsiceros word van de rond-gedrayde gesteltenis van zijn hoorns alzo genoemt. Hy is van anzien meer een Rhebok als Koebeest gelijk, maar heeft nochtans een Start als de Koe-beesten, hoewel kortachtig. Het gehele Dier is in verw, het Hert by na gelijk. Aldro. Quadrup. l.2.c.7.

DERDE LID.

Van het Schaap.

VAN de Beschryving van het Koebeest gaan wy tot de Beschryving van het Schaap, 't welk eertijds by de Egiptenaars heilig, en by de Athenienzers zo geacht was, datter belast was tegen die een geding te maken, die een levenden Ram gevilt had, gelijk *Plutarchus* getuigt, en datter by de oude Wet vast gestelt was, dat niemand, die een kudde van hondert Schapen had, een daar af, dat ongeschoren was, of dat niet gewurpen had mogt doden; 't welk wy by *Atheneus* hebben, die 'er ook by doet, datter in zijn tijd in de offerhande van Pallas, nocht Lam geslacht, nocht Kaas geproeft is. Doe daar by dat by de Romeinen, na 't zeggen van *Agellius* noit boete betaalt wierde, als met Schapen en Ossen: Daar staat ook dat ymand an een Manslag schuldig, die straf met een Ram boete, gelyk in de Wetten der Koningen, zo *Servius* schrijft, te lezen is: Ten lesten, dat eertyds by de Persen en Meden de Schapen onder de schattingen getelt wierden: Want de Kappodokken betaalden L M, en de Meden dobbel zoo veel. En om niet ver te lopen *Ambrozius Nolanus* schryft, datter van de *Staby* jaarlijk een groot wit Lam met vergulde hoorns an den Bisschop van Nola tot een teken van eerbiedigheid en schatting gezonden wert: ik zal ondertusschen daar van niets zeggen, dat het lamsvlees, den genen die de Raedsels uyt-leiden, en de Rymers tot een prijs gestelt was. Waarom die Arnodoi genoemt wierden, die de waarde van 't Lam beschreven. Onder den naam van Ovis of Schaap, is by de Latinen, het Schaap zelf, de Ram, het Lam, de Adasia, de Minæ, Apicæ,

Plutarch de Esu Carn.

Athen. Dipnos. lib.9.

Agell. l.11.c.1.

Aries Wieder

Vervex Hamel
Agnus Lam

Ovis Peregrina

Vervex aliud

Vervex alius Peregrinq

Ovis Arabica

Apicæ, de Lanata, de Bidens, en Pecus. Het woord Ovis oft Schaap is Vroulyk, oft betekent een Wyfje. Nochtans schrijft *Festus*, dat het in 't Manlyk verstaan en gebruikt is, als by de oude van de boete gehandelt wierd. Van dat woord komt Oviaria, 't welk een menighte van Schapen beduid, waar van ook Oviarium Peeus gezeit werd. Aries oft Ram is de naam van 't Mannetje. Agnus oft Lam is dat noch geen een Jaar oud is. Acasia, is na 't zeggen van *Festus*: De Oy van een versch geworpen Lam. Matrices, oft Moedets worden genoemt, die haar Lammeren voeden; gelijk *Palladius* meent, en welke *Florentinus*, Tokades oft Pascales noemt, om datze over al weiden. Minæ zijn die glat van buik zijn, Apicæ die niet breed van lyf zijn, oft niet veel wol an 't lyf hebben. Lanata oft gewolde is een by-woord van 't Schaap, maar word dikmaal voor een Schaap gestelt. Bidentes oft twe-tandige zijn die twe tanden langer als de andere hebben, zodanige in de Offerhanden moesten gebruikt werden. Zy worden ook Ambidentes, en Duidentes, dat ook twe-tandige beduit, genoemt: hoewel die by *Festus* ook Bidens, en Ambidens genoemt werd, die onder en boven tanden heeft. De naam Pecus oft Vee, werd gemeenlijk die Dieren toe-gepast, die oft advescendum, dat is om te eten bequaam, oft het gebruik der Menschen toe-gepast zijn. *Plinius* nochtans stelt dikmaal het woord Pecus oft Vee, voor Ovis oft Schaap. By de Grieken hebben het Schaap en de Ram niet weiniger namen. Want het Schaap oft de Oy word Amnoa, Amnos en Bara by de Lakoniers genoemt. Het woord Bekiois, 't welk by *Hippokrates* staat, leit *Varinus probatiois* uit. De *Æthimologus* vertaalt het woord Bata, en zet Probata. Goita is by *Hezychius*, en *Zuidas* een Schaap, Didoes is een twe-tandig Schaap; Dikuma zyn Oyen die twelingen geworpen hebben. Eggalon is een Oy die melk heeft. Eniron een Schaap dat zachte wol heeft, Jerejon een Schaap dat geoffert zal werden. Metassai zyn Schapen oft Oyen die de Lammeren an de Uyers hebben: Meselikes zijn Schapen die middel-baar zijn tusschen den ouderdom van een Lam en oud Schaap, Kar, Karnos, Karos, Ois, Ox, Pooy, en Renes, zijn enkele namen van Schapen. De Ram word Aricha, Krios, en Arnejos, Dedmaon en Ethris genoemt, welke naam de gesnedene, en Ktilos eigentlijk den Hamel toekomt. De Belhamel oft leider van de kudde word Mochias, en Okribas genoemt, 't welk nochtans niet als van de wilde verstaan werd, van Toos Acribas, Bainein, om dat hy de toppen van de Bergen omgaat. Tot onderscheid van de Hamels, dat gelubde Rammen sijn, worden die, welke niet gelubt sijn, Nefrondes genoemt. Ars, Amnos, Ersai, Katetos, Killix, Orcos, Pratinion, Pretenes, Sakitai, Tranon, Phagilon zijn namen van Lammeren by de Grieken. Op de Beschryvingh behoeven wy niet te blyven staan; want het is een heel bekent Dier; het verhalens-waardig, nochtans zullen wy hier by stellen, gelijk de Schryvers daar van gedenken. De natuur heeft hem een heel onsterk hooft gegeven. Een brein Auchmeron, dat is zo *Theodorus* dat vertaalt, dor en niet heel vet. De hoorns veeltijds an de Wyfjes heel dun, vele geen, zomtijds van haar eerste geboorte af an de Lammeren. An de Rammen krom gebogen, en zomtijds meer als twe. *Kardanus* schryft dat hy Hamels met vier hoorns gezien heeft. Hier vertonen wy een afbeeldsel van een dry, en zes-hoornige. De gelubde dragen haar hoorns verkeert, en veranderen haar stand. Zy hebben oogen die ter zyden om zien, ver van malkander staande, donker zwartachtig, en wijd. De lippen dun, in tegendeel als in de koe-beesten. De tanden t'saam gevoegt, maar minder in de Oyen als in de Rammen. *Petrus Krescentiensis* zeit, datze na een jaar en een half verwisselen, namentlijk de twe voorste, en daar na in zes maanden de twe naaste, daar na de andere, zo datze in dry oft vier jaren alle uitvallen: datze in de jonge ongelijk, in de stand gelijk zijn, en in den ouderdom van vleesch ontbloot, vermindert, en bedorven werden. Zy hebben gelijk de herkauwende veel magen. Wy vertonen die geopent van een Lam. Alwaar, A. de maag, B. den houwer, C. de zouter, D. de pens betekent. De ballen hangen tot de benen neerwaarts. De uyers zijn in de Oyen twe, en even zo veel spenen. Zy hebben in een gedeelte van Eubea Chalcidis geen gal, in Nexus zo overvloedig, dat de zelve in plaats van een voorspook, gehouden werd. *Ælianus* zeit, datze die hier dobbel, en in Pontus geen hebben. Hy doet'er by, datze in heel koude landen, als het veel vriest en sneeut geen hebben, en in de stal gesloten, geen nieuw voedsel gebruiken: Maar in 't begin van de Lente, als zy in de weide lopen, met gal vervult werden, dat voornamentlijk in de Schytische oft Tartarische Schapen gebeurt. In 't Landschap Seepsis, hebben zy een heel kleine ronde milt. De nieren gelijk en dicht, en smeer an deselve; indien die over al met vet begroeit zijn, sterven zy, en dat door overvloet van voedsel, gelijk in 't Leontinsche land van Sicilie. Waar de Harders van dat land, de Schapen eerst tegen den avond na de weide jagen, om te minder te eten. *Bellunensis* getuigt, dat in de Hamels van Syrie, het vet tusschen vel en vlees groeit, als in de Varkens. An de voor en achter voeten hangt een t'samen-groejing, an dat deel daar zy de aard mede betreden, van vorm ('t zijn de woorden van *Lennius*) als een wormtje rondachtig, binnen vlokachtig,

Beschryving.

Arist. de generac. Animal. l.5.c.1.

(De magen van een Lam geopent in de plaat B. n.3.

Arist. de partib. l.4.c.2. Plin. H.A. l.11. c.37. Æliani H.A.l.17. c.26.

tig, en vol hayrigheid, als de roze knoppen, daar het zaat in besloten leit, met een zachte tere wolligheid bedekt, en datter dikmaal yets zodanigs uit de gekookte schaaps-voeten getroken werd, 't welk de teredo oft worm, die in het verolmde hout oft in de haasnoten steekt, gelijk is. De Schaap-herders zijn in die mening, datter geen dier znelder in 't lopen zoude zijn als dit, 't en waar yet zodanigs in de geledingen, daar zy op steunen, verborgen was. Het eind van de start is vlokachtig. *Heziodus* ontkent dat de vocht van de Noordewind doorboort werd; 't welck nochtans het hayr oft de wol meer toekomt. Indien gy haar plaats beziet, zy werden by na over al gevonden, in zommige plaatzen nochtans meer, in andere minder: Maar hoe zy in plaets verschelen, zullen wy in 't onderscheid zeggen. Wat angaat haar spijs, zy zijn kruid-etende dieren, hoewel zy ook bladeren eten. Uit de kruiden zijn haar de angenaamste, die op de landen met de ploeg doorsneden voort-komen, daar na die, welke in geen vogtige velden groeyen. Haar walging word met zout verbetert, 't welk zy tot toebereiding van haar spijs, als zy zomers uit de weide t'huis komen, uitte houte goten lekken. In de winter eten zy bequamelijk de bladeren van den olm, essche, en berken-boom, en hoy in den herfst gemaayt, 't welk kordus genoemt werd. Zy eten ook de Cytisus, de tamme visschen, en ook als de nood dringt kaf van bonen en erweten. Elders worden haar de korlen en basten van de druiven, en zemelen voorgeworpen; die an de zee-kant, en in brakke velden lopen, geven overvloediger melk, en angenamer kaas, en zijn veel vrugtbaarder, en ook lekkerder van vleesch. Zodanige heel vette zeit *Gomezius*, in 't land van Ostia, thien uren van Romen, daar zy mette tusschen doorlopende rivier de Tiber, en veel poelen en ziltige gronden, omçingelt zijn, gevonden, en gegeten te hebben. Waarom *Aristoteles* zeit, dat de Schapen die ziltig water drinken, eerder versamelen, en na haar werpen zout-etende, de uyers meer melk hebben. *Albertus* schrijft ook dat an enighe zee-stranden, daar het voedsel droog, en brak is, de schapen twintig jaren leven, en ook zo langh jongen voort-brengen. In 't Schotland etenze op de ongebouwde plaatzen de Cytisus. In Indie, en voornamentlijk in 't landschap van de Prassiers, eten zy zappige kruiden. In Pontus worden zy van den bittersten alssem vet, 't welk *Alexander* my dus uit *Ælianus* verhaalt. Van de Laserpitium schrijft *Plinius* aldus. De beesten, die de Laserpitium eten, worden daar eerst van gezuivert, daar na vet, en krygen heel lekker vleesch. En elders, als zy lammen zullen, verneemt men datze het slapende eeten.

Kolumell. R.R. l.7. c 2.3.

Gomez. l.1. de sale.

Pli. H.N. l.14. c.3.

By de Joden wierden haar daadels voorgezet, welke de smids by de Babyloniers, ook in plaats van kolen gebruiken. Zy eten ook graag de Koluthen, wolkruit, de botten van de wijngaerd, het Venushair, de Thym, de heide voornamentlijk by de Brabanders de veil. De Apiastrum oft melissa, en de kruis-distel, gelijk *Theokritus* verhaalt. En by de visch-eters, omtrent Kalamos een dorp in Indie, Eringium, indien wy *Philostratus* geloven. En in 't landschap van Aden, indien wy *Paulus Venetus* geloven, worden zy met visch gevoedt. In Lidie en Macedonie worden zy van de zelve vet. Wat angaat haar drank, *Albertus* zeit datze van veel onklaar water te drinken vet werden. *Plutarchus* prijst het water van de slach-regens, 't geen terstond van de winden neder geworpen werd. *Vitalis de Furno* pryst in de Winter het Noordsche, en in de Somer het Zuider water. *Varro* schryft dat de verandering van water deze Dieren schadelijk is, voornamentlyk op die tijd als zy zullen besprongen werden. De Oyen van een jaar versamelen, en brengen jongen voort, zo *Aristoteles* getuigt. De vrugt is nochtans beter, welke de oude Rammen en Oyen voort-telen. Maar *Kolumella* wil dat men een twe-jarige Oy den Ram zal onderwerpen, en dat het noodzaaklijk is, dat zy tot haar vijf jaar gebruikt werd, en op haar zevenste op-houd. *Aristoteles* zeit datze tot haar acht jaren jongen voortbrengen, ja zoo zy wel waar-genomen werden, tot haar elf jaren, dat gy ook by *Palladius* vinden zult. Maar daar is ook an te tekenen, dat het den Ram natuurlyk is van de Lammeren te walgen, en den ouderdom der Schapen te vervolgen, gelyk *Plinius* zeit, hy doeter ook by dat den Ram in zijn ouderdom beter en nutter is. De tijd van haar springen is in 't begin van de May, oft van het onder-gaan der Zeven-sterren, tot het onder-gaan van den Arend, dat is tot omtrent den derthienden Augusti, gelijk *Plinius* verhaalt, en dat daarom, om dat die daar na ontfangen zwak werden. Nochtans stelt *Kolumella* de tyd van springen; in de Lente zo de Oy jong is, maar indien sy meer Lammers gehad heeft, omtrent de maand Julius. Zy dragen vijf maanden, en werpen meest een, zomtijds twe, dry, en ook vier jongen. Op zommige plaatsen werpen zy twelingen, zo om het overvloed van voedsel, als om dat de oude die kracht om twelingen te telen uit de natuur hebben. Daar zijn ook plaatsen daarze twe oft drymaal werpen, gelyk in 't onderscheid zal gezeit werden. Zy worden dikmaal in de derde oft vierde versameling zwanger, en zomtijds is een Ram genoech voor een gehele kudde. Zy werpen ook wel zomtijts wanschepsels. *Albertus* zeit, dattet een Cinirus genoemt werd, dat uit een Oy en bok geteelt

Strabo Geoger. l.15.

Plutarch. quæst. 2.

Varro R.R. l.2. c.2.

Baring Arist. H. A. l.5. c.14.

Pl. H.N. l.8. c.48.

Kolumel. R.R. l.7. cap.3.

teelt is. By de Zwitzers worden 'er geworpen, die voor een geit, en achter een oy oft ram gelyken, maar zy konnen niet leven, en sterven korts daar na. Hy zeit ook dat het dier, dat uit een geit en ram voorkomt, mulmo genoemt werd. Maar by *Plutarchus* werd verhaalt dat een dier uit de versameling van een oy en wilde ram, den ram in verw gelijk was, en die zelve verw tot andere van zijn na-neven over-sette: Doch dat de wol in 't eerste lam hard: en in de volgende zachter was. Maar het Lam zal van die verw zijn, van welke de aderen van de tong in de zwangere oy zijn. Daar werden oft jonge oyen, oft Rammen geteelt, zoo door de kracht van de wateren, als van de Rammen zelf: Maar *Aristoteles* zeit datmen de zuide-wind moet waar nemen om oyen te telen: en de noorde winden om Rammen te queken. Dat zelve zult gy uitwerken, na 't voorgaan van *Plinius*, indien gy den Ram oft de rechter oft de linker beyer vast bind. 't Geen uit *Aristoteles* van 't water gezeit werd, bewijst *Pauzanias*, als hy zeit, dat de beesten uit de rivier Charadrus drinkende meest mannetjes voortbrengen. Maar gelykmen het springen van de Rammen door zout, oft het wryven van de teel-leden met zout en salpeter verwekt: Alzoo word de ontfanging van zommige, door al te grote vetheid belet. Uit haar versameling maakt men ook voor-duidingen van het geluk van 't jaar. Want indien de oude Rammen tijdlyk beginnen geil te werden, bevestigen de harders dat het een gelukkig jaar voor de kudde zyn zal, indien de jonge vroeg beginnen, houden zy dat voor ongelukkig. Die na de gewone tijd van springen ontfangen werden, zijn by de ouden Kordi genoemt. Daar is een verborgen vrindschap tusschen de oyen; en geiten, en daarom weiden zy graag t' zamen. Dat uit de gestampte en begravene ramshoorns, de Aspergies groeyen, hebben zommige geschreven, maar *Dioskorides* ontkent dat. Indien de zelve an de wortel van de vygboom begraven werden, schrijft *Albertus*, dat de vrugten eer ryp werden. 't Geen van de vleer-muys verhaalt werd, stelt *Plinius* onder de ydelheden der Tovenaars. Men gelooft datze viandschap houden met de Wolf, den Beer, de Tyger, den Elefant, maar voornamentlyk met de Wolf, de Raaf, den Arend, de slangen, de byen en rupsen. Onder de kruiden zyn haar schadelyk, de Akonitum, de Nerion, Evonymus, de Savina, het bloed-kruit, Polygonum, het penning-kruid, de kalomogrostis, de Anagallis, de erweten, den Eykel en de Thapsia. 't Geen van de wolfs darmen, en de trommel geseit werd, zullen wy elders onderzoeken. Indien zy het bloedkruid, eten onstelt haar de gehele buik, en haar loopt een dun schuim van vuile stank uit de mond. De Kalomogrostis verwekt haar dorst, magerheid, en teering, en lokt het bloed in de maagh. Het kruid Duva, by de Franschen alzoo genoemt, indien zy dat eten, verwekt haar kleine zwarte beesjes in de lever, die van gelyken Duvæ genoemt werden. Indien zy veel Eykels eten, krygen zy mis-geboorten. In Attika raken zy de wortels van de Thapsia niet an, maar de uitlandsche etense, en daar van ontlast haar den buik oft zy sterven. Zoo men haar, als zy van den donder verschrikt zijn, niet te hulp komt, krygen zy misvallen. In Thracie, zeit *Bellonius*, zijn twe starren, die in Julius en Augustus vlak boven 't hooft verschynen; de Turken menen, als de schapen die aenzien, datze daar af sterven, en worden daarom dan onder dak gehouden. Zy leven thien jaren, maar meestendeel minder. Nochtans doet de verscheidenheit van plaats veel tot haar lang leven. Want *Albertus* schryft datze in droge en brakke landen tot haar twintig jaren leven. *Aristoteles* dat de belhamels oft leiders van de kudde tot vyfthien jaren leven. De Ænthiopische schapen leven twaalf oft derthien jaren. Haar stem word by de latinen balatris, oft balart genoemt, by de Grieken blechastai. *Homerus* noemt het mekomenas; En by *Klaudianus* zult gy grundisse lezen. Wy zeggen blaeten. Datze in 't verzamelen een ander geluit maken, zeit *Aristoteles*. Wat angaat haar natuur, verstand, en wijs van doen. Sy zijn zoo bot en uit-zinnig, dat een mensch, die bot en slegt is, ook een schaap ghenoemt werd, en datter een gemeen spreekwoord van gekomen is, dat de schapen nergens toe nut zijn, als den herder van haar is. Sy zijn heel mak, en daar andere dieren in oft na haar baring woeden, blijven deze, na 't zeggen van *Aristoteles*, even mak; hoe-wel *Quintus Kalaber*, schijnt te melden, datze by alle gelegentheid schrikken; nochtans noemt *Horatius* de lammers stout te zijn. Tot leidsman van de wech, hebben zy behalven haar herder, en een hond, ook den Ram, welke nochtans de harder eerst in gestelt heeft, Ghy zult zien datze gelijk als in krygsorde voort gaan, insonderheit indien zy van den harder, wiens gefluit zy verstaan, geschikt zijn. Dat de Rammen, zoo haast zy hoorns krygen heel strydbaar zijn, is niet onbekent, en vallen niet alleenlyk die van haar geslacht, maar zelf ook den mensch an. Haar wreedheid word getamt, indien gy een berd van een voet lang, met pinnen bezet, haar voor 't hooft an de hoornen bind, oft de hoorns omtrent de oren, daarze gebogen werden, doorboort, oft haar ook lubt. Datze in de zes winter maanden op haar linker zijd leggen, en van 't Evenaren van dach en nacht, in de lente op de rechte, wanneer de Son de rechter zijd van den halven Aard-kloot om loopt, en de overighe tijd de linker, 't welk *Makrobius* en *Ælianus* verhalen, is

Toeneiging en afkeer.

Arist. H. A li. 4. cap 4.

Natuur.

is door ondervindingh valſch bevonden, voorts bemindt dit Vee de koude bronnen, en plukt de kruiden tot de wortel af, en ſchent de bomen. Sy hebben acht maanden lang melk, in de voor-winter meeſt, en dan eten zy ook grager, als bezorgt voor teergelt om haar na-komende gebrek. Het is onlijdſaam in koude, hoe-wel het gekleed is: die nochtans zijn minder kouwlyk, welke lange ſtarten hebben. Datze dien gemeenlijk volgen, die met vel haar ooren toe-geſtopt heeft, verhaalt *Mizaldus*. Als de wilde oud geworden zijn, worden zy van haar eigen jongen gevoed. Datze haar lammers door den reuk van de achterſte delen onderſcheiden konnen, lezen wy by *Albertus*. Zy leggen beſwaarlyker als de Geiten. De Oyen maken dikker water als de Rammen. Dat haar en de Geiten de maand-ſtonden, omtrent haar ſpringh-tijd openbaren, en de zelve na haar verzameling enigen tijd duren, daar na op-houden tot datze werpen, en dan haar weder ten leſten openbaren, waar uit de harders oordelen dat de tyd van haar werpen na by is: en dat de afzuivering na haar baring overvloedig is, eerſt lichtjes en daar na heel ſterk, heeft *Ariſtoteles* na-gelaten. Dat het lamſvlees by de oude veracht, hebben enige, en onder deze *Turnebus* gelooft. Nochtans verhaalt *Plautus* dat het te Rome te koop was: en *Horatius* ſtelt het onder de lekkernyen, en zo ook de ingewanden. Datter eertyds te Athene verboden is, dat ymand een ongeſchoren lam zou eten, beſchrijft *Atheneus*. Het is matelijk warm, en hoe jonger hoe vogtiger, ſchoon daarom, hoe wel het voor ſterke en geſonde goet is, zoo is 't nochtans voor zwakke magen, om dat 'et met zyn lymig vogt omhangen blijft ſchadelyk. En hoewel *Kreſcentienſis* de jonge lammeren prijſt, nochtans houd *Kolumella* een Herfſt-lam beter als een van de Lente. De hoofden worden onder de lekkerſte ſpyſen op de maaltyden gehouden. Agnus Syringatus, Terpianus en Paſticus zyn verſcheide namen van een lams toe-bereiding. Het Ramſvlees is zo vogtig niet, en maakt wel verteert zijnde, goet bloed, maar voornamentlijk het hamel-vlees. *Donatus Antonius Ferrus*, zeit dat het hamel-vlees van allen ouderdom in alle landen, en t' allen tyde goed is, als het jongh, van twe jaar, tamelijk vet en in een droge locht met het beſte voedſel oft kruid gemeſt is, en zeidt zoodanigh de hamels te zijn, welcke op den hooghen berg Trivicanus geweid werden, maar die in vogtige plaatzen gevoed werden, zijn heel anders, en daarom in Kampanie weinig geacht. *Bellonius* zeit, datze veel ſmakelijker zijn, indien zy geheel, 't welck de Harders in Thracie, boven de Rivier Neſſus gemeen hebben, gebraden werden.

Gebruik in ſpijs.

Bellon. obſervat. l. 1, c. 60.

De kloten werden by *Atheneus* onder de lekkerſte ſpijſen gerekent. Het merg heeft *Arnoldus* onder het vergif, 't welk het Phaſanten-vlees tegen ſtaat, geſtelt: Maar *Homerus* ſchrijft, dat *Aſtyanaktes* dat gewent was te eten. Het Oyen-vleeſch is on-angenaam van ſmaak, al te vogtig, en van quaad voedſel. Om dat het in de zomer zo bequaam niet is als in de lente, daarom verbied in zommige plaatſen de Overigheid, dat na S^t. Jakob, oft den 25. Julius te ſlagten. De voeten, als 'er de wormtjes, gelijk boven gezeit is, niet uitgenomen zijn, verwekken walging. De ſchouder gezoden oft gebraden, word dikmaal koud gegeten. Uit de long word hakzel gemaakt. Uit de lever worden by de Zwitzers van Zurich, zo *Geſnerus* verhaalt, vierkante ſtukken gemaakt met het nierbed bewonden, en met ruikende kruiden zomtijds an houte ſpeten op den rooſter gebraden. Daar zijn 'er die hem geheel met de kruim van witte-brood ſtampen, en door een doek oft ſtremijn parſſen, en daar na met droge wel-ruikende kruiden, om de ſmaak en verw te geven, op-koken, en ſteken dat dan in de ſneppen, die in vleeſch-zap gezoden, oft matelijk met boter gebraden zijn. De melk is hoe varſcher hoe beter, 't zelve is van de kaas te geloven. De heel zoute word ook niet geprezen. Wat angaat de Genees-konſt. *Ætius* verhaalt, dat de lammeren, na voorgaande laat koppen, warm op de vergiftige beten geleit, het vergif uit trekken. Dat het ſap heel goed in de vierden-daagſche koorts is getuigt Brunus. Dat het brein tegen de dolheid Mania genoemt, goed is, zeit *Geſnerus* uit een met de hand geſchreven boek. *Plinius*, dat het afziedſel van de voeten, de pijn van de blaas verzacht, en de Ramſperen geſtampt en met water gedronken, het vallend evel genezen. De Rams-longen maken het uitwaſſende vleeſch, van de vuile zweringen, weder gelijk: Gebraden gegeten, beletten zy de dronkenſchap. Klein geſtoten en opgeleit, genezen zy terſtond de blau geſlagen plekken, en maken de zwarte littekens wit. Dat zelve gebruik hebben zy ook in 't zuiveren van de lederzakken. De lever is heel goed tegen de blauwe oogen. *Hippokrates* raad ook de zelve in de ſpijze te gebruiken. De milt gebraden en met wijn geſtampt en gedronken, weder ſtaat de dunne darm pijn, indien wy *Plinius* geloven, die elders overgelovig acht, dat een varſche Schapen-milt met tover-woorden over de pijnlijke milt word geleit, en dat die den zelven opleit, deze woorden ſpeekt, ik gebruik een genees-middel van de milt. Daar na gebieden zy, die in een hoek van de ſlaapkamer, met een deur te beſluiten, en met een ring te verzegelen, en drymaal negenmaal de tover-woorden

Gebruik in de Geneeſkonſt

te

te verhalen. De gebrande Schapen-blaas belaſt *Galenus*, den genen in te geven, die haar in de ſlaap bepiſſen, 't welk *Mizaldus* ook beveſtigt. Dat de ſchape gal met honig gemengt, de ooren zuivert meld *Plinius*. Gheneeſt ook de ſchurftheit, wanneer 't met ceruis gemengt op 't hooft geſtreken werd. Het vel verzacht het voet-evel. De melk word tegen alle vergif geprezen, behalven tegen de bupreſtis oft koe-vlieg, en de Akonitum. Zommige belaſten tegen de vierdendaagſche koorts, gelijk *Plinius* verhaalt, voor de ankomſt, vier oncen ſchape-melk, met een vierendeel loots zwaluw drek in te geven. Indien ymand tot anderhalf pint melk, een loot gezuiverde knikus oft wilde ſaffraan doet, en het afziedſel alzo drinkt, verzacht het den buik. Dat de rode loop en de parſing, door de zelve melk met gloeyende ſtenen geſliſt, geſtopt werden, beſchrijft *Dioſkorides*. De wey ontroert den buik, en zet de gal af. Van de boter work by *Plinius* dit bevonden. De ruwheid oft ſplintering van de nagels, geneeſt het poeyer van een honds-hooft, oft de lijfmoer in oly gekookt, met ſchape boter en honig beſmeert. De oude kaas verlicht de rode loop, en gegeten, oft geſchrapt met wijn gedronken geneeſt, zy de gylloop. De Rams-hoorn gebrand en met oly geſtoten, word van zommige om 't hayr te krullen gebruikt. De aſch van de klauwen met honig gemengt, geneeſt de ſteken van

Pl H.N. l.29. c.2. de ſpinnekoppen. *Plinius* ſchrijft dat het ſtremſel, een vierendeel loots zwaar met wijn ingenomen werd, tegen de ſteken, oft beten van de Pieterman en andere zeeviſſen. Het is ook goed met water gedronken voor de jonge kinderen, die met het ſchiften van de melk gequelt werden. En zo 'er enigh gebrek uitte geſchifte melk ontſtaan is, word dat met het ſtremſel in Azijn gedronken, genezen. Het ſtopt ook, als andere dingen niet helpen, onder de neus gehouden oft ingegoten, het bloeden. Van het vet is an te tekenen, dat het zomtijds en kel, en zomtijds van de nieren, en 't net genoemt werd. Ymand die zijn naam niet noemt, belaſt daar in an het vuur geſmolten zijnde, een doek te ſteken, en op het verbrande deel te leggen, 't welk hy alzo zeit te genezen. Het word ook, na *Plinius* verhaelt, op de kakhielen geleit. Het oude vet mette aſch van vrouwen hayr gemengt, geneeſt de geſwellen Furunkulus genoemt. Het vet van 't net, en voornamentlijk het niervet, met aſch van puimſteen en zout vermengt, geneeſt de overige gebreken van de ſchamelheid. Het lammeren merg an 't vuur geſmolten, en met oly van noten, en ſuiker ingedronken, word gezeit de ſteen van de blaas te breken, indien wy *Albertus* geloven. De pis van een rood oft zwart Schaap, zeit de zelve goed teghen 't water te zijn, maar voornamentlijk met honig gemengt. Wat angaat den drek en miſch. Zeker geneesmeeſter in Myſia, na *Galenus* getuigenis, gebruikte de ſchapen-drek tegen de lijkdoorns, exter-ogen en wratten, namentlijk met azijn gemengt, en genas ook de gebrande bleinen met dezen drek, onder roos-zalf gemengt. Den miſch, met azijn opgeſtreken, geneeſt ook, by *Dioſkorides*, de lijkdoorns, exter-ogen, en wratten, en de verbrandheid met roos-zalf vermengt. *Galenus* belaſt die met oly geſtampt, op de varſe wonden, die met een zwaart gehouwen, oft ſtok geſlagen zijn. Daar is een grote kracht, zeit *Plinius* in de miſch, met ſalpeter gemengt, oft met aſch uit de dybeenders van de lammeren gebrand, voornamentlijk tot die zweringen, die niet lichtlijk toeloopen. Mette miſch van de ſchapen, onder een teſt warm gemaakt, worden de gezwellen der wonden verzacht. Tegen de kronkel-darmpijn, (dit is van *Marcellus*,) zult gy den drek van een Berg-ſchaap, dat daags te voren, als de Maan beſwijmt, in de maand van September, opgeſloten is, in de Son drogen, en tot poeyer brengen, en in een glazen, oft tinnen vat bewaren, en als het te pas komt, den zieken een lepel vol met lauw water, indien hy koortzig is, zo niet met wijn dry dagen na malkander ingeven. Dat de zuivere vellen alleen, oft gezwavelt de pijn verzachten, getuigt *Plinius*, en datze zo veel vermogen, datze boven op de geneeſmiddelen geleit worden. *Nykolaus Myrepſus* belaſt, de wol die midden tuſſchen de hoorns van een ſtrijdbare Ram gegroeit is, op de pijnlijke plaats van den ſchelen hooftzweer te legghen, en belooft dat de pijn daar door zal verzachten. De aſch van de gebrande wol, na 't gevoel van *Dioſkorides*, verwekt korſten, by het welige vleeſch af, en doet de zweringen toelopen. Maar zy moet zuiver, in een nieuw verglaaſde pot, op de wijs van andere dingen, gebrand werden. Enige drogen, en plukken hem gheſchooren, andere uitgetrokken, en de bovenſte topjes afgeſneden zijnde, en zettenze in een nieuw verglaaſde pot, en begietenze beide met honig. Andere beſproeyenze met oly, en leggen 'er houtjes tuſſchen beide, en ſteken die in den brand, en wrijven de aſch in een bekken onder water vermenght, met de handen, en latenze zo ſtaan zinken, en dikmaal het water veranderende, tot datze de tong een weinig t'ſamen trekt, en niet en bijt, dan zettenze die aſch wech. Die heeft dan een verrottende kracht, en zuivert heel kragtig het angezigt. De beſte zapige wol, die van de ſchapen, tuſſchen het evenaren van de lente, en des zomers zonne-ſtand, als zy begonnen hebben te zweten, geſchoren en vergadert werd, is

 die

die van den hals komt. Zodanige wol na 't zeggen van *Dioſkorides*, in azijn, oly oft wijn gedoopt, geneeſt in 't begin op-geleit de geſlagen wonden, de gekrabde en flauwe plaatſen, en gebroke benen, vermits zy lichtlyk de vochtigheid daar zy in gedoopt werd na haar trekt, en om de vuile vettigheid van de ſchapen (welke Oeſypus genoemt werd) verzacht. Deze wol met kracht in de beten van de dulle honden geſteken, valt op den zevenden dach weder uit, na 't zeggen van *Plinius*, en geneeſt de ſplintering van de nagels, met koud water, oft warmen oly op-geleit, gelijk *Marcellus* zeit. *Herodotus* verhaalt, dat de harders van Karthago haar kinderen, als zy vier jaren oud zyn, met de zapige wol, de aderen boven op den hooft-top branden, andere de aderen van de hooft-ſlapen, om nimmermeer met zinkingen gequelt te werden, en indien de kinderen, die 'er branden, de kramp over-komt, datze, met bokken pis beſprengt, weder geneſen werden. Indien de ploeg de hiel oft kiauw van den Os gewond heeft, daar gebied *Kolumella* hard pek, ſmeer met ſwavel, en zapige wol gemengt met een gloeyend yzer, op de wonde in te branden. *Plinius* zeit dat het bloeden van de neus met zapige wol in roosſalf gedoopt, oft op een andere wys dikmaal in de ooren geſteken, geſtopt werd: Sy doet elders dat zelve, als gy de geledingen van de uitterſte delen bind. *Galenus* eigent den Oeſypus, oft de ſmerige vuiligheid, die in de wol hangt, een verterende en ontdoenende kracht toe. *Dioſkorides* en *Ætius* zeggen datze verwarmt, de holle zweringen vervult, en verzacht. By *Plinius* geneeſtze de ontſtekingen van de lyf-moer, de kloven en knobbelen van den aars, met boter en melilotus gemengt, volgens den zelven geneeſtze de wonden, met de aſch van garſt, en even zoo veel ſpaanſgroen gemengt, is zy goed tegen de voort-loopende en quaadaardige zweringen. Zy bijt ook de harde kanten af, en het welig vleeſch uit. Sy geneeſt ook de zwerende roos met Pompholyx en roosſalf gemengt. Zy verwekt den ſlaap met een weinig Myrrh in vijf oncen wyn geſmolten. Met honig van Korſika, die voor de ſcherpſte geoordeelt werd, geneeſtze de plekken van 't aangezicht. Hoe zy vergadert en bereid werd, bezie dat by *Aldrovandus*. Ten leſten zeit *Sylvius*, ik weet niet uit wat Schryver, dat de huid van de voeten en muil van de Koebeeſten en ſchapen, op een langſaam vuur lang gekookt werd, tot datter enig ſtremſel van af-komt; dit ſtremſel af genomen en in de wind gedroogt, word zeer tegen de geſcheurtheid gepreſen. En dus veel van 't gebruik in de geneeſkonſt, daar is ook enig uitterlyk gebruik; want de wol is de ſtof van de klederen: en de huid zelf is ook tot dekſel van 's menſchen lichaam. De Bedevini, uit het geſlagt der Arabiers, na 't getuigenis van *Vitriakus*, bekleeden zich daar mee. Zeno Sitikus, by *Laërtes*, ſchrijft ook dat Krates Thebanus een ſchaapſvagt in zijn mantel genait had. Vulſtan, Biſſchop van Vigarnie in Engelant, heeft ook ſchaapſvagten tot klederen gebruikt, om dat men niet van de lynx, maar van het agnus Dei, oft lam Gods in de Kerken zong. Sy zijn ook in de Treur-ſpelen gebruikt, waar van die haar droegen diphtheriai genoemt wierden. Men moet zich nochtans wel wachten vellen van ſchapen, die an de peſt geſtorven zijn, te gebruiken. Want veel van die verwekken niet alleen de luiſziekte, maar ook het wild vuur, oft de zwerende roos. Het is ook wonder 't geen *Ælianus* verhaalt, dat een kleed uit de wol van een ſchaap, dat van een wolf gebeten is, jeukte an 't lyf verwekt in die gene, welke daar mede bekleed is. Uit de zelve wol maektemen ook riemen, daar de nieuw-getroude bruids te Romen mede om-gorden. In de danſgezangen waren de hooft-dekſels ook van lamſvellen gemaakt. *Feſtus* noemt de ſchaapſvellen, daar de helmen mede gedekt werden, molloſtas. Het gebruik van die vellen is ook in plaats van papier geweeſt. *Diophanes* gebruikt de maag om de ſchadelyke dieren te doden. En eertijds zijn 'er uit de kloten van de Rammen beurſen gemaakt, 't welk *Cicero* an *Herennius* te kennen geeft. Suffiſous is ook een blaas oft zak van de ramſkloten, by *Feſtus*, welke voor een tas gebruikt wierd. De dunne darmen worden tot ſnaren en boogpezen gebruikt. In de Mey-maand maaktmen kaas uit zuivere melk, met het ſtremſel van een lam oft jongen bok. De pis is de ſtof van het gemaakte ſalpeter. De beenders zijn bequaam tot meſſen-hechten. De drek is nut op 't land. Dat de kaarſſen uit het zuivere Rammen vet in dun linnen gewonden, en in de kaſſen geleit, de klederen van de mot bewaart, melt *Mizaldus*. Het onderſcheid zullen wy van de hayren oft de wol en de plaats nemen, en dat door malkander verhandelen. *Ariſtoteles* zeit dat de Schytiſche zachte, en de Sauromatiſche harde wol hebben. *Horatius* noemt de Tarentinſche Pellitas, om haar zachte vel; de Keulſe wierden hirſutæ oft ruwe genoemt, die in de velden gequeekt wierden, welkers af beeldſel wy hier geven. De zelve ſijn ook bergſchapen, oreinon, imation, van haar ſlordige en ongekamde wol genoemt. Daar zijn ook wilde ſchapen niet veel groter als onze tamme, gelijk *Gillius* en *Oppianus* verhaalt, maar veel ſnelder om te loopen, en ſterker om te vechten, met gedrayde ſterke en ſchadelyke hoornen gewapent. Sy werpen dikmaal in de boſſchen, de vinnige zwynen tegen de aarde, en zomtijds vechten zy met gewelt tegen malkander. *Iulius Kapitolinus* getuigt datter by zijn tijd een gedenkwaardig boſch van

Gordia-

Gordianus was, in welke onder veel andere geschilderde dieren, ook wilde schapen waren. In Adima, oft de wildernissen van Lybie, is een dier van vorm als een bok, zo groot als een kleinen ezel, met lange hangende ooren, en kort hayr, dat zich laat beryden, hoewel het daar niet, als om te melken gebruikt werd, en de wyfjes hebben, tegen den aart van de onze hoorns, maar de mannetjes geen. Sy werden in de woestynen van Lybie veel gevonden Maar sijn anders zelden, hoewel sy veeltijds in't land van Numidie gezien werden, 't welk men voor een voorspook houd. In Egypten is de wol van de schapen meer het hayr als de wol gelijk, zoo *Plinius* getuigt, van welke een versleten kleed weder geverwt werd, en wederom een menschen leven duurt. De schapen zyn daar ook groter als in Griekenland. Omtrent Damiata hebben de hamels ronde en zoo brede starten, datze die naulyk dragen konnen. *Leo Afrikanus* schryft dat hy'er gezien heeft, die vijftigh, en zomtyds hondert en twintig pond woegen. In Ethiopie hebben zy geen wol, maar hayr als de kamelen, 't welk *Diodorus Sikulus*, *Ælianus*, en *Strabo* geschreven hebben. Maar *Iohannes Bohemus* doet 'er by datze klein zijn, en dat de inwoonders met de start van deze schapen haar schamelheid bedekken. In Nubia worden de Rammen met hoorns geboren, en niet alleen de Rammen, maar ook de Oyen hebben hoorns, met welk wonder dit gelijk is, dat aldaar de schapen, zoo *Plinius* getuigt, niet als op den vierden dach drinken. Te Tunis worden zy ook als in Egipten bevonden, en hebben zoo dikke starten, datze haar niet bewegen konnen. In Engeland genieten zy, behalven den hemelsch dauw, geen drank, en worden met voordacht van de bronnen afgekeert, om dat de ondervindingh geleert heeft, dat haar 't drinken schadelyk is. In Arabia slepen zommige een start van dry elle-bogen lang, zo *Herodotus* schryft. Andere een elle-boog breed, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Sodanige oft diergelyke worden in woest en gelukkig Arabia gevonden. Een start weegt zomtyds zes-en-twintig, zomtijds vier-en-veertig pond. Aldaar zijn ook Rammen met hayr dat tot op de aarde hangt. De Ram Moromorus, zo hem *Nieremburg* noemt, is ook een gedaante van een Ram. Hy is glat van hayr, blyft als een plompert stil staan, en ziet die hem ontmoeten strak an, somtyds verschrikkende, loopt hy met zijn last wech. Maar de Guinese oft Angolse Ram word van *Markgraaf* aldus beschreven. Hy is zo groot als een Ram van ons land, heeft een dikken kop, maar het achter-hooft meer uitstekende, als de onze, met hangende ooren, de start tot de haassen neer-gezonken, een groote koolzak, en het teel-lid midden an den buik. Kleine hoorns neerwaarts na de oogen gekromt, en als gedrayt, an den onder-hals een af-hangende maan, uit lange hairen bestaande; an 't overige lyf heeft hy korte bokxhairen, en geele wol. Het hooft en de ooren zwart, en de helft van de start van 't begin af, het overige is wit. De hairen an 't achter-hooft zijn wit. De voorste dybenen tot de knien toe van gelyken, en de onderste helft is zwart. De achterste benen heel zwart, en omtrent den aars is het lyf, en den rug wit, maar ter zyden met zwarte plekken. Hy heeft hoge benen als de bokken met twe zwarte klauwen. Zy veranderen nochtans ook in verw als de onze: en een zeker geslagte heeft een start een mans been dik, die tot de haassen af-hangt, en vet is. Maar dit geslagte heeft die hairige maan an den onder-hals niet. Hy heeft ook geen wol maar geiten-hair. Sy zyn groter als de onze met een af-hangende rop, als in de Koe-beesten. In Azia hebben zommige rode wol. Het landschap Komandu: indien wy *Paulus Venetus* geloven, voed geen kleinder als de Ezels, en die heel schoon, en vet zyn, welkers start somtyds tagtig ponden weegt. Die van Kamisina, hebben rosch oft geelachtig hair. In Chio zijnse klein van gestalte door gebrek van voedsel, maar datter loflyke kaas van gemaakt werd, beschryft *Ælianus*. Men zeit datter in't lant van Kluzomeni, zoo *Hormalaus* getuigt, schapen geteelt werden, die op zommige plaatsen vaal, op enige zwart, en op andere zwart-blinkend als een raaf van verw zyn. De wol van die Raven-zwarte is de schoonste van allen, gelijk *Strabo* zeit, zoo dat de springh-Rammen voor een talent oft zes hondert goude kronen verkocht werden. In Kreta op den berg Ida zijn schapen, die de harders Striphoceri noemen, met rechte hoorns, als den eenhoorn, in den omkring gegort, en als een slekhuis gedrayt. Sy zijn niet groter als onze Rammen. In 't eyland Erythrea, dat mogelyk de Gades zijn, heeft de schapen-melk om zijn vettigheid geen wey, en zy sterven daarom binnen vijfthien dagen, ten zy haar enig bloed af getrokken werd. In een zeker landschap van Schotland, indien wy *Hektor Boethius* geloven, zijn gele schapen met heel goud-verwige tanden, en hebben saffraan-achtige wol, en vlees. In Gortynis, zeit *Oppianus*, na't schryven van *Ælianus*, zijn rosse schapen met vier hoornen. In Gothland, zoo ons *Olaus Magnus* niet bedriegt, zijn Rammen die vier oft acht hoorns hebben, en daar door zo woest, datze haar zelven en andere dieren, ten waar zy met de zaag gekort wierden, schadelyk zijn. Sy hebben lang en zachte wol. Een van de Orkadische eylanden brengt schapen voort, veel grooter als de grootste bokken met hoorns, zoo dik als van de Koe-beesten, maar ook een weinig langer, behalven de start die op de aarde

Bellon. observat. l.2 c.60.

Herod. l.2. Ælia. H.A l.10. c.4.

Nier. H.E l.9. c.52.

Markgr. H.Bras. l.4. c.10.

Strabo lib.3.

Oppia. de Ven. l.2.

Olaus M. l.17. c.1.

 de

de hangt. Ten tyde van *Marineus*, waren de Schapen in Spanje zo overvloedig, dat hy zeit, daar veel Herders gekent te hebben, die yder XXX. M. bezaten. Dat aldaar de lammers beter voeden als elders, verhaalt *Iulius Alexandrinus*. By de Illyriers zeit men, dat de schapen twemaal werpen, en dat veeltijds Twelingen, maar de meeste, twe, dry, en vier, ook zomtijds wel vijf. En dat yder wel anderhalf mingele melk geeft. De Indische schapen, zijn by *Ælianus* zo groot als de grootste Ezels, als zy veel werpen krygen zy vier jongen, dry als zy weinig werpen. De lengte van de start hangt haar tot de voeten, welke ook van de wijfjes, om gemakkelijker besprongen te werden, en om oly van haar vet te smelten, afgesneden werden. De start van de Rammen word ook opgesneden, en 't vet daar uitgenomen, weder toegenaeit, en dat zo net an datter geen litteken van gezien werd. Een van de Rammen, welkers afbeeldsels wy hier opgeven, was zonder hoorns, en zonder start, en had in plaats van die, yet ik weet niet, wat uitpuilens, en onder de kin yet als lellen, hy was geheel wit, behalven het hooft, en de uitterste klauwen die zwart waren. De ander was met een heel groot teel-lid, en kromme omgebogen hoorns verzien, die gelijk het gehele hooft hoornverwig waren: Maar de muil, de voeten, de ballen, en het onderste deel van de start waren wit-achtig, het overige was rosch. De wol van de schapen van Istria, oft liever Liburnia, ghelijkt beter hair als wol, zoo *Plinius* schrijft. *Gesnerus*, verhaalt uit het zeggen van een goed vrind, datter een geslagt van schapen in Italie is, dat dikmaal uit de natuur, vier of zes hoorns heeft, maar dat zy zwak zijn, en geen goede wol hebben. Die van Laodicea in Azia zijn kort, maar heel edel van wol, gelijk *Plinius* getuight. Onder de vrugtbaarheid van Portugal, welke *Atheneus* uit *Polybius* beschrijft, zeit hy, dat daar een Lam om dry oft vier stuivers gekocht werd, een Varken voor vijfthien stuivers, en een Schaap voor zes stuivers. In Lybia komen de hoorns van de' Rammen haastig uit. Die in Macedonia witte Schapen hebben wil, brengen die na Aliakmon, die zwart oft donkere begeert, na Axium, geljk *Theophrastus* verhaalt. In Madagaskar worden schapen met heel zware starten gevonden. In Magnesia, en Mezopotamia, werpen zy twemaal. Te Milesie hebben zy de derde plaats onder de beste. By de Moskoviters, na 't zeggen der Vryheer van Herberstein, is een wild Schaap in de wildernissen, omtrent de Borysthenes, Tanaïs, en Rha, 't welk zy Seigios noemen, zoo groot als een Geitenbok; met korte benen, en hoog opstekende hoorns, met enige kringen getekent, (uit welke de Moskoviters, doorschijnende hechten an de messen maken) 't welk gezwind ter loop is, en hoge sprongen doet. De Nabathei, zo *Strabo* zeit, hebben witte schapen. In Naxus hebben die een dobbelde gal. Omtrent Panchea verschelen zy veel van andere in zachtheid. In Peru wordenze zo groot als kleine Ezels, met lange benen, een dik lijf, een lang hooft, van hals en gedaante als een Kameel, en van heel goed vleesch, voornamentlijk de lammeren. De gelubde trekken de ploeg, dragen hout op den rug, en roepen niet, van verw zijnze wit, zwart, en aschgrauw. Zy dragen lasten van vijf hondert pond, en dat op den rug hebbende, voeren zy dat enige duizend treden ver, indien zy nochtans gedrongen werden om te eten, zitten zy neder, en met een verdraeyde lip, als grinnikkende, bezoedelen zy u met een vuilen reuk. Indien zy overladen zijn, buigen zy haar ter aarde, en konnen met geen slagen, voor dat zy geheel van ladingh ontlast zijn, voort-gedreven werden. In lengte, dunheid, en menigte van wol, gaan zy de onze te boven. Zy eten koorn: maar zijn zo klein van eten, en van drank, datze haar dry, ja vier dagen daar van onthouden. *Mathiolus* heeft haar beschryving naukeurig gegeven, als hy zeit: Dit dier is ten deel een Kameel, en ten deel een Hert gelijk, zo dat het in de Grieksche spraak heel wel Elaphokamelon, oft Kameel-hert, kan genoemt werden. De lengte van zijn gehele lijf, van de nek tot de start, is zes voeten, de hoogte van de voeten totten rug, maar vier voet, en de lengte van den hals, van de schouder-blaan totte nek, twe voet. Met het hooft, den hals, de mond, de boven lip, en het teel-lid, is het de Kameel by na gelijk. Maar het hooft is langwerpig, met ooren als van een Hert, en Koeoogen. In de opper-kaak heeft hy geen voortanden, maar an beide zyden kiezen, als by na alle de kloof-voeten, gelijk die ook herkauwen. Hy is van rug allengsjes oprijzende, dat met groot ongelijk van de Schilder is na gelaten, met platte schouderblaan omtrent den hals, uitbultende zyden, een breden buik, verheven billen, en een korte start van een span lang, met al 't welke hy het Hert gelijkt, als ook voornamentlijk met de achterste schenkels. Zijn voeten zijn in twee geklooft met een gapende scheiding vooran. Hy heeft spitse klauwen, die omtrent den omkring van de voet in een dikke huid veranderen, want het hol van de voet is met geen klauw, maar met een huid, als in de veel-klovige, en als in de Kameel overtogen. Het pist achterwaarts uit als de Kameelen, en heeft kort opgeschorte ballen. Het heeft een brede borst, maar onder, daar de borst an den buik zit, een bult uitpuilt

Arist. in l. Mirabil.

Athen. l. 8.

puilt als in de Kameel, by na een gefwel gelijk, daar allengsjes yet, ik weet niet wat vuiligheid gelijk, fchijnt uit te vloeyen. De verw van den hals, de borft en voorfte benen is wit, de ander van 't overige lijf is rood, of uitten zwarte rofchachtig. Het is nochtans zwart van muil. Mette voorfte fchenkels van de knie af wit. Het is een tam en vreedzaam dier, maar onlydig in koude, gelijk alle andere dieren, die uit andere landen tot ons over-gebragt werden. Het befchadigt niemand: Maar wreekt zich met een wonderlijk verftand over zijn ontfangen ongelijk. Want als hem yemand tergt, oft omtrent de billen drukt, weert hy zich niet met byten oft flaan, maar met het uitbraken van zijn fpijs oft vochtigheid tegen zijn terger, welke hy met grote kracht, zo ver als de lengte van zijn hals, uitfchiet. Het is een heel geil dier, dat ik daar uit giffe, om dat het van zijn geflagt ontbloot zijnde, zich met een grote dertelheid, met de geiten vermengt, maar niet met de recht opftaande, gelijk gemeenlijk de Geiten ftaan, als de Bok haar befpringt. Maar met den buik op d'aarde leggende, waar toe de voorfte benen van dit dier oorfaak geven, en zo opfpringende, verzamelt hy, maar niet, gelijk *Ariftoteles* valfchlijk van de achteruitfpiffende dieren beveftigt, met de billen tegen malkander. Dit dier is in de Lente en Herfft zo ritfich, dat ik gezien heb, dattet op een lage krib vol haver fprong, en zijn teel-lid, met een groot gemurmel zo lang wreef, tot dat hy zaat fchoot, het welk hy in een uur verfcheiden maal hervatte. Nochtans hebben de Geiten, die van hem befprongen waren, niet ontfangen. Zo dat ik geloof datze gedwongen zulks geleden hebben, wijl zy geduirig blaetten, als om dat zy met dat dier niet over een komen. Hy die dat dier over-gebragt had, noemde het een Indifch fchaap, maar hoe veel het van onze fchapen verfcheelt, kond gy zelf oordeelen. Tot hier toe *Mathiolus*. Van deze verfchelen ook veel de Chilefche fchapen, van welke de Hollanders dit afbeeldfel hebben mede gebragt. Alles komt met hem wel over een, zeit de *Laat*, zo veel het maakfel van 't lijf angaat, behalven dattet de achterfte voeten in twe geklooft heeft, en de voorfte in vier klauwen gefpleten, en dat het met lang-lokkige wol gedekt is, die voornamentlijk geprezen werd. Voorts komt de natuur met het voorgaande wel over een, zo datter niet an te twijffelen is, oft het is een dier van een zelve geflagt, en alleenlijk ten anzien van de locht, daar het in leeft, verfcheiden: 't En waar daar mogelijk dat onderfcheid in was, dat wy in de befchryving van Weft-Indie hebben angemerkt, 't welk ik ook vaftlijk geloof. Het werpt zijn fpog op die het tergen. En *P. Alonfo Ovaglie*, in zijn verhaal van het Koning-rijk Chili, fchrijft, datmen gelooft, dat op dat deel daar zijn fpog opvalt, fchorft groeit. Pollentia omtrent de Alpes, heeft fchapen met een honde-vagt, gelijk er by *Martialis* ftaat. By de Rheten krygen de Rammen, van zes oft zeven jaren, tot haar voorgaande hoorns, twe oft dry kleine, als anwaffels, en die komen voor het vijfde oft zefte jaar niet uit, wijl de andere in dikte en fterkte voortgaan. Die van Sanuromatia zijn hard van hair. De ftarten van de Syrifche fchapen zijn een elleboog lang, en an dat deel heel wollig. Datter omtrent Tarnafari, een ftad in Indie fchapen zijn, die hoorns als een Das hebben, en groter als de onze zijn, verhaalt *Ariftoteles*. Daar zijn wanfchapen lammeren gezien, waar van wy hier het afbeeldfel geven. Het een had een Varkens hooft, het ander twee hoofden en vijf benen. Het derde paarde-voeten, en een hooft als een Aap. Het vierde was dry-hoofdig, het vijfde met een dobbele t'faam-gevoegden rug, en acht voeten.

Martial. Epigr. l. 14. 157.

IV. LID.

Van de tamme Bok en Geit.

IN deze Befchryving moet eerft van de naam van de Geit, daar na van den Bok, en ten leften van den jongen Bok, gehandelt werden. Dat de Geit by de Latinen, *Capra a carpendis virgultis*, dat is, van 't plukken der rijzen genoemt is, fchrijft *Varro*, *Cicero*, en *Nonnius*. *Feftus* wil datze gelijk Crepa genoemt werden, van Crepere, om dat haar benen kraken. *Martinius* leid het af van kapto, dat is, vreten, om dat het een dier is dat veel dingen eet. Na den ouderdom en kunne verandert ook den naam: In het Grieks word zy aix van aiffein, dat is, met geweld gedreven werden, genoemt. Maar Aiges worden genoemt, zo wel de nieuwgeboorne, als de jarige, oft die van middelbaren ouderdom zijn, en ook de volwaffene, die Tragoi genoemt zijn, hoewel deze naam de Bokken eigentlijk fchijnt toe te horen. Daar komen veel eennamige woorden voor. By de huidendaagfche Grieken worden zy Gida, by de Tyrrheniers Kapra, by de Kretenzers Karrano genoemt. *Hezychius* vertaalt het woord Meklas en Aftignas, in Capras. Kelades zijn wijfjes, die veeltijds hoorns hebben. Kelades zijn geiten, die voor 't voorhooft een teken als een wrat hebben. Mnaades die gemolken werden. Ynnas is een wilde Geit: Chimara een die in de winter geworpen is. Nochtans verftaan de Letterkondige door het woord Chimaron, het geheele geiten geflagt, 't zy van wat ouderdom oft kunne dat zy. Maar Muira, en

Aldrov. de Bifulc. cap. 9.

en Mekades zijn ook Geiten. De bok in 't latijn Hircus, en by de Sabinen Pircus, is alzo *ab Hirsuto*, dat is ruwe, genoemt, 'twelk van 't Hebreeusche woord, dat branden betekent, af komt, om dat het een brandig en geil dier is. Hy word in 't griekx Tragos van Tragein, dat is eten genoemt, om dat hy vratig is, oft van Trachu derma echein, van de ruwheid zijner huid, oft van trechein, dat is van lopen. Den naam van kaper komt de gelubde toe: by de Ægyptenaars word hy Mendes genoemt. Hædus is dat, 't welk uit een Geit, en bok geteelt is. En eer afkomstigh van 't Hebreeusche woord גדי als dat het gelijk als van fædus, dat is, verbond alzoo zou genoemt zijn. *Martialis* noemt het een ruwe Fætus oft vrugt van de klagende Geit. By *Hezychius*, en den Etymologus word het Eriphos, by *Varrinus* word het zoo tot zijn dry oft vier maanden genoemt, en daar na Chimaron tot het gemolken werd. By de Rhodiers heet het Karannos. Anders worden zy ook Kekrykephalos, en in zeker wet Diakala masarkes, om dat zy de halmen van 't koorn af eten genoemt. Dat de Geiten twe-klovige voeten hebben, en hoorns dragen, is by *Aristoteles* op veel plaatsen verhaalt. Zy verwisselen haar verw; en worden ook somtijts verscheiden geverwt voort-gebragt. Het hair verscheelt volgens de kunne. Het is dikker in de Bokken, dunder en zachter in de Geiten. En wijl dit geslagt heel ruwhairig is, daarom noemt *Festus* de menschen, die dicht en ruwhayrig zijn, Hircipilos oft bokhairige. Datze alle hoorns hebben, ontkent *Plinius*. Maar datze in de gene die hair hebben den ouderdom betekenen, bevestigt hy. De hoorns zijn lang en scherp. In 't eyland Delos is, na 't zeggen van *Varinus*, een bokshoorn gezien van twe ellebogen, en negen duim lang, en zes-en-twintig ponden swaar. De ogen, die hy in de engten van de hoeken geschoten heeft, zijn dikmaal ongelijk. Datze in den duister licht van haar schieten verhaalt *Plinius*. Zy zijn krom van neus, en de geiten gelijk. De zelve zeit hy, hebben geen boven tanden als de twe voorste, en de ander zijn ook minder als in de bokken, 't welk *Aristoteles* verhaalt. Zy hebben alle een hairige lok oft baard onder de kin, die Aruncus Hirillus, en by de grieken Dreggos, en volgens sommige Krygkos werd genoemt. De lellen, die an de strot hangen, noemt *Festus* Noneolas. *Varro* Mannillas, en *Plinius* Lacinias, andere Veruculas. Tussen de benen hebben de Geiten twe uyers, met magere schenkels: datze door de neusgaten en ooren asem halen, hebben, behalven Alkmeon oft liever Archelaus, de Ægiptische wijsen ook gelooft. *Philes* doeter tot een teken by, datze met toe-gestopte neusgaten gans niet beschadigt werden. *Oppianus* schijnt dat van de wilde gelooft te hebben, als hy schrijft datter van 't midden tusschen de hoorns een doorgang na de long gaat, welke met wasch gestopt zijnde haar doet stikken. In dit gevoelen schijnt ook *Bartholomeus Eustathius* te zijn, als hy zeit yet diergelijkx in de mensch bevonden te hebben. *Aristoteles* nochtans helt na het strydige. Men zeit dat de uit-getrokken lever zich noch lang beweegt. Zy hebben veel magen: de milt is rond. De locht-ader als in de mensch. Wat angaat haar plaats, zy zijn in de Noordsche landen overvloedig. In Kreta niet weinig, om dat het zonder wolven is. Ithaka noemt *Telemachus* by *Homerus* aigeboton, oft bokken-land. In Rhætia, in Switserlant, worden heel goede Geite kaasjes gemaakt, voornamentlyk in die plaatsen welke omtrent de Fabariaanse baden bergachtig zijn. Zy worden ook in Achaja, Afrika, Nubia, Sardinie, Cephalonoie, Miletus, en Damaskus, in Indie, in de nieuwe wereld: in Spanje, Korsika, en andere plaatsen gevonden, waar van wy in 't onderscheit spreken zullen. De Grieken noemenze aigiboton, aiginomon en aigiboskon. Indien gy haar spijs en drank beziet, zy zijn veel eters, en eten voornamentlyk graag de heesters, als de haag appelboom, de wilde Cytisus, en de bladeren van de eyken heesters. Datze door overvloed van de eykels een misval krygen, beschrijft *Kolumella*. Zy houden de olyf boom ook voor lekkerny, en zyn daarom vianden van Minerva, ook eten zy de tere spruiten van de wijngaard, en daarom worden zy den vryen vader opgeoffert, zy eten ook de vygboom, en meel, zo *Ælianus* zeit, de Essen-boom, de Tamarisk us, de bokxbaard, en hondsroos. De bonen overvloedig gegeten, maken haar veel melk: gelijk ook het vyf vingerkruid, indien het haar eer zy drinken vyf dagen na malkander voor-geworpen werd, om die zelve oorzaak word haar ook de diktamnus an den buik gebonden. Zy eten ergens ook de Scammonea, niefkruid, de klematis, en nae 't zeggen van *Lukretius* de scherling. Van de ladanum dunkt ons goed de woorden van *Plinius* te gebruiken: Arabia, zeit hy, bromt op zijn ladanum, dat zulkx by geval, en door 't ongelyk van den reuk geschiet, hebben vele beschreven. De geiten, die anders quaaddadige dieren voor de heesters zijn, en graag na welruikende kruiden, als of zy de waardigheid daar van kenden, plukken de stelen van de jonge spruiten, die vol zoet zap zijn, en de vogtigheid, die by geval daar van af-druipt, wisschen zy met haar onbeschaamden baard af. Deze vogtigheid word met stof t' saam gerolt, en door de Son gekookt, en daarom zijn de hairen van de Geiten in de ladanum verwart. De jonge schryvers zeggen dat de bosschen van Arabie door het weiden van de Geiten gebroken werden, om dat alzoo dat zap haar an den baard blijft hangen, maar

Beschryvingh. Pl. H.N. l.28.c.11. Arist H.A l.1.c.11. Plaats Izid. l. 14. cap.6.

maar men seit dat de oprechte ladanum in't eyland Cyprus is, en dat ook alzo daar gemaakt werd, vermits die vettigheid an den baard blyft hangen, als zy de bloemen van de veil af-eten, wanneer 's morgens heel Cyprus nat bedauwt is, en dat daar na den dauw door de Son verdreven zijnde, het ſtof in den baard blijft hangen, daar dan de ladanum uit gekamt werd, en z:. Haar gemeenſte voedſel is kruid met ſtekelige bladers, voornamentlyk het kruid by *Ruellius* Kapriola genoemt, dat haar boven andere angenaam is. Datze vermaak in ziltigheid hebben, is zelf de pijnigers niet onbekent. Drakula overſte van het Over-alpiſe Hongarie, placht de gevangen Turken de gevilde voeten met zout te wryven, en daar de Geiten om haar te likken tot vermeerdering van pyn by te voegen. Voor drank word het ſtil ſtaande water, oft dat lang in de vaten geſtaan heeft, voor quaad gekeurt. *Albertus* zeit, datze, als zy beweegt werden, na de middag meer waters drinken zullen. Het is wonderlyk 't geen *Antigonus* ſchryft in Zacynthus te gebeuren, dat de Geiten, namentlijk, als de jaar-tijd winden wayen, al gapende tegen de noordewind ſtaan, en daar mede te vreden zynde, geen ander drank zoeken oft drinken. De Geiten zyn heel geil, gelijk *Plinius* getuigt. Daarom beginnen zy op haar zevende maand, en als zy noch zuigen, te verzamelen, de zelve zeit ook dat haar ziel veel brandiger als van de ſchapen is, en haar verſameling hitſiger. De een-jarige Geiten verſamelen ook, en worden in de derde oft vierde-maal bezet: indien haar na 't verſamelen een ſlach-regen overvalt, krijgen zy een miſdragt. Sy dragen vyf maanden. Sy werpen meeſt een jong, ſomtijds twe, dry en ook vier. Indien daar de zachte locht, en overvloed van voedſel by komt, werpen zy tweemaal. Haar vruchtbaarheid duurt tot haar achtſte jaar. Nochtans beveſtigt *Ariſtoteles* datze al haar leven verſamelen, en twelingen voort-brengen, indien de Vaar oft Moer die kracht van verdobbelen uit de natuur heeft. Op haar dry jaren zijnſe onnut. Door vetheid worden zy onvrugtbaar. De beſte tijd voor haar, om te verſamelen, is des winters zonneſtand. Waarom *Plinius* zeit, zy ontfangen in November, om in de Maart te werpen, als de bomen beginnen te botten. Sommige voegen tot thien Geiten een Bok, andere een tot vyfthien, en ook tot twintig. Hoe zy moeten op-gebragt werden, hoort tot de huiſhoudinge. Indien gy haar geilheid wilt verſterken, zo wrijft haar teel-lid met een hand die met zout en ſalpeter beſtreken is, oft beſmeert dat met peper en zap van brand-netels. Dat de Geiten voor de verſameling, en na het werpen het zaat ontloopt ſchrijft *Ariſtoteles*. De zelve verhaalt, dat de harders van den berg Oeta de uyers van die Geiten, die de verſameling niet toe laten, ſterk met brand-netels wryven, om haar pijn te verwekken. Daar vloeit dan eerſt een bloedig vogt uit, daar na een etterig, en ten leſten melk, niet anders als van de gene welke beſprongen zyn. 't Selve ſchrijft *Albertus* van de vrouwen, zoo wel weduwen als maagden.

Teling. Plinius H. N. lib.8.c.5.

Varro R. R. lib.2.c.3.

Ari. H.A. lib.5.c.14.

Ari.H.A. l.6 c.18. l.3.c.20.

Toeneiging en afkeer.

Zy houden vrindſchap met de Schapen, de Tyger, de Sargus, met de Poley en Kruiſdiſtel. Van de Schapen heeft men niet veel te zeggen. Indien den Tyger een jongen Bok oft Geit voor-geworpen werd onthoud hy zich twe dagen van die ſpys. Op den derden, als hy begint te hongeren, eyſcht hy andere, en zoo hy die niet verkrygt verbreekt hy zijn hok, maar ſpaart den Bok als een goed vrind, gelijk *Plutarchus* verhaalt. De viſch Sargus vermaakt zich in de ſchadu van de Geiten, en tracht haar die op den oever ſtaan te raken. Om te zouten is hy uit de natuur onbequaam. De Poley van de Geiten gegeten, zoo *Plinius* zeit, verwekt haar tot blaeten, en daarom hebben zommige Grieken de letters veranderende de zelve blechon genoemt. Maar indien de Geit een ſteel van de kruiſdiſtil af-gebeten met de mond om hoog heft, blijft de gehele kudde terſtond ſtil ſtaan, en van eten op-houdende, en door dat nieuw verbaaſt zijnde, laten zy niet af haar te verwonderen tot dat de harder haar dat kruid uit de mond neemt. Zy hebben viandſchap met de Wolf, de Pardel, den Elefant, de Geitemelker, met menſchen-ſpog, den honig, de Evonymus, de Wijngard, en Konyza. De Wolf verſcheurt de Geiten en Bokken. De Pardel valt 'er ook op. De Geiten-melker zuigt haar de uyers, daar zy van verdroogt, en de de Geiten, die zo gemolken blind van werden. Datze het menſchen-ſpog ſchuwen, ſchrijft *Ælianus*. Van den honig werden zy zwak. Indien wy *Albertus* geloven Het blad en de vrugt van de Evonymus gegeten, doot de Geiten, indien zy geen afgang krygen: Maar zy worden met Anochus gezuivert, wat dat is, bezie daar van *Aldrovandns*. Indien zy water drinken daar de Rododendrus in geweekt is, ſterven zy. De Sevenboom is haar ook vergif. Als zy den olyf boom, wanneer hy eerſt begint te botten, met de tong lekken, wordſe onvrugtbaar. De gebrade long bedwingt de dronkenſchap. Als zy konyza eten ſterven zy van dorſt. De Ægolethrum een kruid in Lycia is haar ook doodlyk, dat daar van zijn naam heeft. Haar ſtem word by de Grieken mekaſtai genoemt, ('t welk *Hoſpinianus* Mutire overzet) waar van zy by *Homerus* Nekades genoemt werden. De Latinen zeggen balare, dat de Schapen ook gemeen is, ook zeggen zy fremere, waar van men ook Phrimaſſein van den Bok zeit. *Varinus* zeit dat het woord ena,

Plin.H.N l.20.c.14. Plinius l.9.cap.3.

Plutarch. de Anim. quæ invident.

Plin. H.N l.10.c.14.

Æli H A. l.7.c.26.

Aldrov. de Biſulc. pag. 270.

een nabootsing van de Boks-stem is. Wy zeggen datze blaeten. Zy zijn snel en beweeglijk. Waarom *Varro* zeit, dat in Sonactes Fiscelius, de wilde Geiten meer als t'zestig voeten ver van de klippen springen. Zy zijn onlijdzamer in koude als hitte: Voornamentlijk, die in de winter ontfangen hebben. Zy beminnen meer de hooge bergen en duinen als de vlakke velden oft weiden. Zy lopen ook graag op ruwe en on-effene plaatsen. Zy hangen ook zo an de klippen, datz'er van onder beschouwt zijnde, schijnen af te hangen. Waarom de kudde der geiten, een verkering der verhevelingen, oft Aipolion, en de klippen zelf Aigilipes genoemt werden. Zy lopen ook met dartele sprongen langs den oever, en de kanten van de rivieren. Van de hoedanigheid van 't Geite oft Bokken-vleesch, stemmen de Schryvers niet over een. By *Hippokrates* is het winderig, en baard rauwigheid en op-rissping in de maag. Maar het is in de Zomer, als zy beter voedsel trekken, minder schadelijk. *Galenus* noemt het in den herfst alderslimst, en datter in de winter beter bloed van gemaakt werd, en dat de natuurlijcke ghematigheid van de tijd angetroken, dan verbetert werd. Maar *Athenus* heeft nagelaten, dat het, hoewel het een quaden reuk heeft, indien het wel verteert werd, het lichaam veel voedsel en sterkte anbrengt. En dat *Klitomachus Karthager* zelf plach te zeggen, dat een Thebaans worstelaar, alle de mannen van zijn ouderdom overwon, om dat hy Geiten-vleesch gegeten had, waar van een stinkend zweet uit zijn lichaam vloeyde. Dat het krygsluy kost is bewijst *Homerus* in *Achilles*, die de Gezanten van Agamenon te gast node. De melk is onder andere geslagten van melk middelbaar, en minder als de vrouwe melk gematigt. Nochtans isser onderscheid in, ten anzien van de plaats, voedsel, de tijd van 't jaar, en de tijd hoe ver zy van haar werpen af zijn. Datze zonder honig gevaarlijk gebruikt werd, zeit *Galenus*, om datze in de maag schift. Zy ontroert ook den buik niet, 't en waar de Geiten Scammonea, oft andere af-zettende kruiden gegeten hadden. In zommige plaatsen van Oosten, worden, die op de derde maand gespeent zijn, tot spijze gebruikt. Maar het vleesch van de Bokken is alderslimst om te verteren, en goed bloed voort te brengen, en voornamentlijk stinkt het, als zy ritzich zijn. Nochtans word by *Atheneus* den Bok in de gast-malen opgedischt. De ballen en levers worden ook verworpen. Van het jonge Bokken oft Geiten-vleesch, zijn de schrijvers niet eens. Het was by de Heilige Mannen, in het oude verbond, een grote lekkerny. De Rymer *Ascreus* noemt het voedzaam, en licht om te verteeren. *Platina* heeft na *Galenus* geschreven, dat het van alle tamme dieren het loflijkste is, om dat het weinig overschot van vuiligheid heeft, licht verteerd werd, wel voed, en bloed voortbrengt, dat in koude en warmte gematigt is. Maar *Brujerinus* veracht het, om dat de Geiten noit zonder koorts zijn, en de vrugt geen gezonde gematigheid van een zieke moer kan ontfangen. *Iulius Alexandrinus* zeit wel dat de Geiten heet zijn, maar dat de natuurlijke droogte van de oude, door de teerheid van de jongen verbetert, en tot een bequame gematigheid gebragt werd, en dat die, welke t'samen gezoogt werden, niet ten anzien van den ouderdom, maar door het voedsel yets van haar angeboren droogte afleggen, en vogtiger en teerder werden. Zy wierden ook eertijds op de maaltijden der Heidenen omgedragen, en met Laser en andere dingen toebereid, het bloed tot spijse bereid, word Sanguiculus genoemt. Zo *Plinius* zeit. Waarom *Pollux Hamavian* uitleit, een geslagt van spijs te zijn. Hoe de lever en longen moeten gekookt werden, bezie dat by *Apycius*. Zy hebben ook een groot gebruik in de Genees-konst, daarom zeit *Plinius*, datter duizend geneesmiddelen uit een Geit konnen bereid werden. *Demokritus* vermeerdert ook de krachten van die, welke byzonder alleen geboren zijn Het Geiten-vleesch op het vuur, daar een dood mensch in verbrand is, gebraden, worden, den genen, die het vallend evel hebben, in-gegeven gelijk de Wijsen oft Tovenaars by *Plinius* willen. Het Bokken-vleesch, in water gezoden, geneest de gezwellen Panus, en andere afscheidingen. Met het zap van Geiten-vlees worden de Spaansche vliegen overwonnen. *Drusus Gemeensman* van Rome, zeit men dat bokken-bloed gedronken heeft, als hy, uit haat door zijn bleekheid, zijn viand, *Quintus Cepio* wilde beschuldigen, dat hy hem vergeven had. Dat met het zelve de plekken afghewischt werden schrijft *Marcellus*. Dat het in de pan gebraden, de darmpijn en buikloop geneest, hebben wy by *Galenus* en *Diskorides*. Het bokken-bloed, maakt de gezwellen haastig rijp. Het word by *Ætius* in zeker zalf tegen 't voet-evel vermengt. Het geneest de lepe oogen; Het bloed van een Bok, met water-dryvende kruiden gevoed, gedroogt, en gestoten, en in wijn met peterçely gedronken, helpt zeer de gravelige. Hoe en wanneer het moet vergadert werden, bezie dat by *Aldrovandus*. Dit genees-middel, word de Hand Gods genoemt. Diergelijke zult gy aldaar uit *Marcellus*, *Fuchius*, en andere vinden. Datter den diamant-steen mede verzacht en gebroken werd, hebben groote Schrijvers, en onder die *Scaliger*, en *Ioubertus* verhaalt,

Natuur.
Varro R.R. l.2. c.3.
Kolumel. R.R. l.7. c.6.
Gebruik in de spijs.
Galen. de Aliment. Facult. l.3.c.1.
Galen. de cib. bon. & mal. succ. c.6.
Ludovik. Roman. l.5.c.20.
Brujerin. de re cibaria l.14. c.17.
Gebruik in de Geneeskonst.
Pl. H.N. l.28. c.10.
Pl. H.N. l.28.c.17.

haalt. Indien 't zelve bloed, en 't zap van kruiswortel in glas gezoden, oft geweekt werd, zal het zoo week werden als kley oft wasch datmer alle dingen van maken kan, en dat zal weder tot zijn ouden aart keren, alsmen dat in 't water doopt: dat is 'tgeheim van *Geberus*, *Albertus*, en een zeker konstig glasblaser van Bourges, 't welk hy op zijn sterf-bed an *Antonius Mizaldus*, gelijk die verhaalt, geopenbaart heeft. Het zelve bloed, met azijn gemengt, belet het bloed spouwen. De wey word bequamelyk den genen die knagingh in de darmen oft de kronkel-darm pijn hebben, ingespuit, om dat het om zijn dikte haastig stremt, gelijk *Galenus* leerraart: volgens *Avicenna* ontdoet het meer als andere, en met gith, zwavel, en Irias zuivert het de vlekken en sproeten. Met Ganse-vet, zoo *Plinius* getuigt, en herten-mergh, hars en kalk gemengt geneest het de gekloofde lippen. Tegen het swellen van den hals der Koe-beesten, zeit *Kolumella* bevinden wy, een kostelyk geneesmiddel te zijn, 't welk uit ossen-merg, en bokken vet, met ouden oly van elk even veel gemaakt werd. Met kalk ondoet het de kropzweren, zo *Plinius* en *Marcellus* zeggen; met wasch geneest het de voort-lopende sweringen onder pek en zwavel gemengt: ook de druipende sweringen van de teel-leden met honig en zap van bramen gemengt. Het vet alleen ingegegeven, zo *Dioskorides* getuigt, verslapt het vergif van de Spaansche vliegen. De Wijsen, oft Tovenaars, zo *Plinius* zeit, prysen het vet met even zoo veel stiere gal gekookt, en in de galblaas bewaart, om geen aarde te raken, en onder den dorpel met water gedronken, tegen het vallend evel. *Marcellus* wil dat de Ptisana mettet zelve gekookt tegen de darm-pyn, in 't af-gaan zynde, vorderlyk is. En by *Dioskorides* hebben wy, dat het geiten vet met garstenmeel Rhois, en kaas ingegeven, en met zap van gepelde garst in-gespuyt werd. Ten lesten zeit *Plinius*, dat het in een slurping tegen de gebreken van de darmen zeer vorderlyk is, mids datter terstond koud water op gedronken werd. Dat zelve is goed voor de water-zuchtige, gelijk *Sextus Empirikus* schryft. Die van Kanarien, gelijk *Kadamustus* verhaalt, besmeeren haar vleesch met bokken vet, en het zap van sommige kruiden gemengt, om de huid daar door dichter te maken, en de kou te beter te verdragen: want zy gaan naakt. Het word ook tegen voet-evel gebruikt met geiten-misch, Saffraan, oft Mostart met de stelen van veil oft bloemen van wilde Komkommers gestoten. 't Selve word ook in de Pomade gedaan, en is bequaam tot de kloven van de lippen. Het merg word na het Herten en Kalfs-merg geprezen. De gebrade lever is goed tegen de gyl-loop, en beter als van den Bok, in t' samen-trekkende wijn gekookt gedronken, oft met oly van myrthus op den navel geleit. 't Selve is ook goed voor die 's nachts blind zijn, en verwekt den anval van het vallend evel in de gene welke dat onder-havig zijn. Het word ook tegen den beet van een dulle hond geprezen, en dit op-geleit zijnde, worden zy niet gepynigt, die met de vrees voor 't water bevangen zijn. *Hippokrates* gebied, indien een kraam-vrouw op-geswollen is, een schaaps oft geiten lever onder de asch te braden, en die vier dagen lang te eten, en oude wijn daar op te drinken. Van de gal zijn voornamentlijk by *Plinius* ook veel geneesmiddelen. Zy is het vergif van de boere Wezel tegen. Met asch van aluin geneestse het schorft: Tegen de schelfering wordze met loodwit en azyn gebruikt, zoo datter de hooft-hairen een weinig van verdrogen. Zy verdrijft ook de sproeten met kaas en zwavel, en asch van een sponçie tot de dikte van honig gebragt. Zy ontdoet ook de kropzweren, indien zy in 't eerste daar dikmaal mede bestreken werden. Op de winkbrauwen gestreken, doetze het hair uit-vallen. Ik zal niet van het keel geswel, en de gebreken van de ooren seggen. Ten lesten wordter by *Didymus* gevonden, datter geen wandluizen in de bedsteden zullen gevonden werden, indien zy met bokke oft stiere-gal in azyn gemengt bestreken werden. Van de milt hebben wy dit. Datze warm, zoo als zy uit den Bok genomen is, en op de menschen milt geleit, heel wonderlyk in weinig tijds de pyn wegh neemt, indien zy daar na in den rook gehangen werd, om daar te verdrogen. Het hooft met het hair gekookt en gestampt heelt de gewonde darmen. De hersenen door een gouden ring getrokken, gieten de Wijsen oft Tovenaars de jonge kinderen in, eer haar te zuigen gegeven werd, tegen de stuipen, en andere kinder-siekten. *Æskulapius* wil datze met honig gekookt de karbonkelen, oft pest-kolen geneest. Maar *Sextus* belooft, dat het water dat uit de mond van de Geit loopt, en al wat hy eet, met honig en zout gemengt, en daar het hooft mede gewreven, de luizen dood; en zeit dat het zelve een geneesmiddel tegen de buik-pyn is: De asch van de huid met oly gemengt, geneest wonderlyk de kakhielen. Het schrapsel met puimsteen gestoten, en azijn gemengt is goed tegen de Maeselen. Het bloeden van de neus word in de vrouwen gestopt, indien haar borsten met een Geiten riem gebonden werden. De gebrande hairen genesen alle vloed: gebrand en met Pek en Azijn in de neus gesteken, beletten sy schierlyk het bloeden. En angesteken verjagen zy de slangen. De hoorn gebrand en met meel gemengt, geneest de schilferen en 't schorft van 't hooft. In de vlam geschroeit, en de korsten met Azijn van ze-ajuin gestampt, worden bequame-

Mizald. Memorab cent. 8. Aphorismo. 18.

Kolumell. R.R. l.b.cap.14

Dioskor. l 2 cap.94.

Hipp. de natura mulier.

quamelijk op de zwerende roos geleidt. Onder 't hooft van de zieken geleit, verandert het waken in slapen. Gebrand oft geschrapt, en met Bokken-gal en myrrh gemengt, verdrijft het de stank onder de Oxselen, daar mede gestreken zijnde. Het openbaart ook de vallende ziekte, en wekt met zijn swaren reuk de slaap-zugtige op, gebrand maakt het de tanden wit. *Palladius* gebied de klauwen te branden om de Slangen te verdryven. De asch met azijn opgestreken, gheneest de zweeringen van 't hooft. De Geite-melk is ook een genees-middel tegen veel ziekten. Ik weet, zeit *Plinius*, dat *Demokrates*, in de ziekte van *Konsidia*, de dochter van den Burgermeester *M. Servilius*, die alle harde genezing weigerde, lang met goed gevolg geiten-melk gebruikte, die met mastix-boom gevoed wierd. Zijn kracht is voornamentlijk groot tegen 't vergif. Met de uva taminia gedronken, is zy goet tegen de beten der slangen. Dat de versse eerst gemolken, gedronken oft gegeten, de anvallen van de vierdendaagsche koorts verlicht, schrijft *Sextus Empiricus*. De Wijzen oft Tovenaers, geven gemeenlijk een vierendeel-loods Zwaluwen drek, met zes oft zeven onzen Geite oft Schape-melk, oft zoete wijn, voor het ankomen tegen de vierden-daagsche koorts. Met de zelve de kevels gestreken, doet zy de tanden der jonge kinderen lichtlijk uit komen. Met honig en zout gedronken, ontlastze den buik. Gekookt met zoo veel an grutte-meel, als genoeg is tot een Pap, wordse tegen de rode loop gegeten. Daar mede word ook de mild genezen, als na twe dagen hongerens, de geiten op den derden dag met veil gevoed zijn, en zy dry dagen na malkander, zonder andere spijs te genieten, gedronken werd. De varsche kaas word op de beten van de dieren geleid. Droog met azijn en honig gemengt, zuivert zy de zweringen. Zacht en met honig gemengt, en in een doek gewonden, en opgeleit geneestze zeer haast de blauw geslage plekken. Versch gewrongen en op de oogen geleit, verzachtze de pijn. Indien een vrouw walgt, en pijn in de lijfmoer heeft en koortzig is, mengt *Hippokrates* omtrent dry onçen witte Peplium, met zo veel zaat van brand-netels, en omtrent een pond gescharpte geiten-kaas, met oude wijn, en dat geeft hy te drinken. En elders, indien 'er yet in de lijf-moer verrot, oft datter bloed oft etter uitvloeit mengt hy gebrade oft geraspte geiten-kaas, met even zo veel garsten-meel, en geeft dat nuchteren met wijn te drinken. Wat angaat de leb oft stremsel, het zelve word de swaarte van een vierendeel-loods met wijn tegen de beten van de Pieterman, en andere zee-dieren, in genomen, het word ook om 't bloeden te stoppen in

Pl.H.N. l.24.c.7.

Hippoc.l. de morb. Mulier.

gegeven, en tegen de geschifte melk. 't Zelve een derden deel met azijn ghedronken, belet het bloed-spouwen. Zo groot als een boon in Myrthus-wijn, gedaan en nuchter tegen de gyl-loop ghebruikt, brengt grote baat by. *Hippokrates* prijst ook het stremsel van de jonge bokken tegen den buik-loop. Wat angaat de pis, die met Azijn van zee-Aquin gedronken, is goed tegen de beten van de Slangen, en ondoet alle gezwellen. In 't oor gegoten, verligt het de trekking van de zenuwen achterwaarts over. De Harders van Karthago, branden gelijk *Herodotus* zeit, haar kinderen de aderen van den hooft-top, met de ongewassen wol. Andere de aderen van de hooft-slapen, om nimmer met zinkkingen gequelt te werden. Zo in Indien de kinderen, die 'er branden de kramp krygen, besproeyen zy haar met bokke pis. *Dioskorides* zeit, dat van de zelve tegen de water-zugt met lavendel-zaat, vijf onçen onder water gemengt gedronken werden, en dat alzo de pis door den buik uitgehaalt werd. *Sextus* meent datze ghedronken, in de vrouwen de maand-stonden verwekt. Het meeste gebruik is van den drek, de Grieken noemenze eigentlijk Spurathoris, en zy is zo scherp en van ontdoende kragten, datze tot de gezwellen zo hard als krop-zweren, niet alleen van de milt, maar ook andere deelen goed is. Gebrand is zy wel dunder van zelfstandigheid, maar zy word niet schijnbaarlijk scherper. Sy word dikmaal in gegeven, tegen de beten van de Slangen, met wijn tegen de geel-zugt, met wierook tegen de vloed der vrouwen. *Plinius* verhaalt, dat de onrustige kinderen met die drek in de kleederen gebonden, gestilt werden, en voornamentlijk de meisjes. Met honig word zy op de ont-lede deelen gestreken. Met azijn gekookt, ontdoetze de krop-zweren. Met het zelve in Azijn heet gemaakt en an gesmeert, geneestze de voort-loopende zweeringen. Met honig bereid en opgeleid, de kanker: en ontdoet dezelve: De verbrande delen geneestze zonder lit-teken: Gestoten, en met Azijn van Zee-ajuin gemengt, en om 't voor-hooft geslagen, geneest de zydige hooftpijn: Met de zelve tot de dikte van honig gebragt, verslaptze de gekrompe leden: en is goed tegen het beven. Met garsten-meel en Azijn opgeleit, voornamentlijk, in harde en Boere lichamen geneest zy de heup-pijn. By *Hippokrates* zijn pillen van de geiten-drek gemaakt, om de maand-stonden en na-geboorte af te zetten. Hier kan men noch by-voegen, dat den Bok zelf, in tyde van pest, in de huizen opgevoed werd, als of door den sterken damp van den Bok, de quade vergiftige locht wierd uitgedreven. Daar-en-boven worden ook uit de Bokke-vellen kle-

Herodot. l.4.

deren gemaakt, schoenen, deksels, zakken, flessen, blaasbalken, zeilen, Papier en diergelyke dingen. *Pyrrhus* heeft bokshoorns op zijn hooft geset, voor een vederbos. De Lokronzers, die men ozoli noemt, droegen Bokke en Schape vellen, en leefden meest onder de kudden van de Geiten. Dat de Sarden en de Getuli haar met geite-vellen bekleden, beschrijft *Varro*. In Cyprus wort het Kamelot uit Geiten-hair gemaakt. En *Iozephus Barbarus* getuigt, datter in klein Armenie omtrent de rivieren Betolin en Issan, om die oorzaak een grote menichte van Geiten gevoed en geschoren werd. *Bellonius* bevestigt ook dat de beste Kamelotten van de Turken uit geiten-hair te Ancyra, een koopstad van Kappadocia gemaakt werden: en dat de Tapijten daar ook uit ontstaan. 't Geen ik van het Papier gezeit heb, dat is te Pergamen en Troas eerst gevonden, en daar van heeft het den naam van Pergament. Van haar onderscheid komt weinig voor. De Ægiptische werpen vijf jongen, om datze dat vruchtbare water van den Nyl drinken. In Phrygie hebben de Bokken vier hoorns, zo *Scaliger* zeit, lang hair en zoo wit als sneeu, 't welk zy, om te weven, uit rukken en niet af-scheren. De Ægiptenaars, by *Herodotus* bevestigen, dat haar Geiten zoo dikmaal als de star den hond met de Son op de zelfde plaats op-komt, haar alle na 't oosten keren en daar heen zien, en dat dit een zeker bewijsreden van de omdrajingen van dit gestarnte is. In de Noordsche landen, indien wy den groten *Olaus* geloven, zijn de Bokken groot van lyf, met dikke benen, een korten dikken hals, hangende ooren, een kleen, maar langachtig hooft, en hoge brede hoorns. Zy zijn byna alle wit. 's Winters leven zy met de schorssen van de pijn-boom, mosch, en rijsen van de popel-boom. De vellen worden met grote Schepen vol voor koopmanschap na Hoogduitschland vervoert. De Geiten van 't Kaspische meer, gelijk *Ælianus* zeit, zyn heel wit, en zonder hoorns, en worden zoo groot als de grootste Paarden. Haar vlokken zyn zoo zacht datze met de wol van Milesie vergeleken werden, en de Kaspische Priesters, en de rykste van dat land daar klederen af maken. In Kephalenie drinken de Geiten niet alle daag, maar ontfangen met een gapende mond de tegen-wind: daarom zeit *Teophrastus* datze in ses maanden niet drinken. In Silicia, na 't zeggen van *Plinius*, en omtrent de Syrters hebben zy scheerbare vlokken. Die van Damasko hebben ooren meer als een hand-breed lang, veel uyers, en zijn heel vrugtbaar. Zy worden van die, welke de melk te koop hebben, met veertig oft vyftig tessens om-gevoert, en als men melk kopen wil, op de bovenste kamer van 't huis gebragt, al was het ook dry vierkanten hoog, daarze de melk voor u in een tinnen vat uit-melken. Dat die van Narbonne de ooren breder als de sijne hebben verhaalt *Gesnerus*, welke namentlijk by na negen duim lang zijn. De Illyrische, zoo wy *Alexander Myndius* geloven, hebben wel klauwen maar in twe gespleten: zy werpen somtijds dry, vier, en ook wel vyf jongen, en geven yder omtrent vyf Parysche pinten melk. Dat zelve gebeurt de Indische omtrent Tarnassari, en de Afrikaansche omtrent Kobo-verde, oft het groene hooft. De Jesuit *Xaverius*, de Schryver van die bedorven Historie, oft geschiedenis van Kristus en Petrus, welken hy in de Persische taal geschreven heeft, getuigt gesien te hebben, dat een Bok omtrent Amboina, met zijn melk de kleine Bokken en Geiten voede: want hy gaf daaglix uit zijn uyers, die hy omtrent zijn teel-lid had, zoo veel melk als in een kop oft schotel kon. De Mambrinse Geit, in 't land van Damiate, draagt een beryder, zaal en toom, en 'tgeen daar een Paard mede toe-bereid werd. Zy heeft ooren die tot de aarde hangen, en de hoorns neerwaarts onder de mond gebogen. Pharos, een Eyland van de Ægeische zee, teelt Geiten, de Herten in verw gelijk, maar groter, en zy hebben hoorns twaalf handen breed, lang, en recht, om datze maar een uit-gestrekte reek hebben, indien wy *Surius* geloven. In Sardinie, schryft *Nymphodorus*, datze in de Winter verwarmen, en in de Somer verkoelen. Het zijn mogelyk dezelve met de *Musmones*. In dat zelve land overwinnen zommige Bokken in snelheid alle andere Beesten. Uit de Monsters vertonen wy hier een dry-hoornige Geit.

Onderscheid.

Æli a. H. A l. 17. c. 34.

Arist. de mirab. l.

Xaverius Epist. 23.

VYFDE LID.

Van de Wilde Bosch-Geiten in 't algemeyn.

Hier moet men van de wilde Geiten in 't algemeen, en byzonder handelen; van haar komen by de Grieken veel namen voor, namentlijk aix agrios. Aigokeros, dorx, dorkas, dorkalis, dorkadion, Prox, Ptox, Bubalos, Ixalos, Nebros, Kemas, Kolos, Tragilaphos. De aix agrios, by de Latinen Capra fera, is de wilde Geit. Nochtans schijnt *Solinus* die met het kruid dictamnus, de pylen uit-trekken (welke van *Aristoteles*, *Theophrastus*, *Cicero*, en *Virgilius*, enkelijk de wilde Geit toe-geeigent werd) tot die te betrekken, welke in Kreta den berg Ida meest bewonen. En indien by *Virgilius* de wilde Geit was, die by *Aristoteles* aix agrios genoemt is, zoo zouder tusschen beide een openbare tegenspreking zijn. Wijl deze ontkent datter wilde Geiten in Afrika zijn, en die bewijst datzer zijn. Daarom leit *Servius*, voor de capra fera,

Aldrov. H Bisul. c. 10

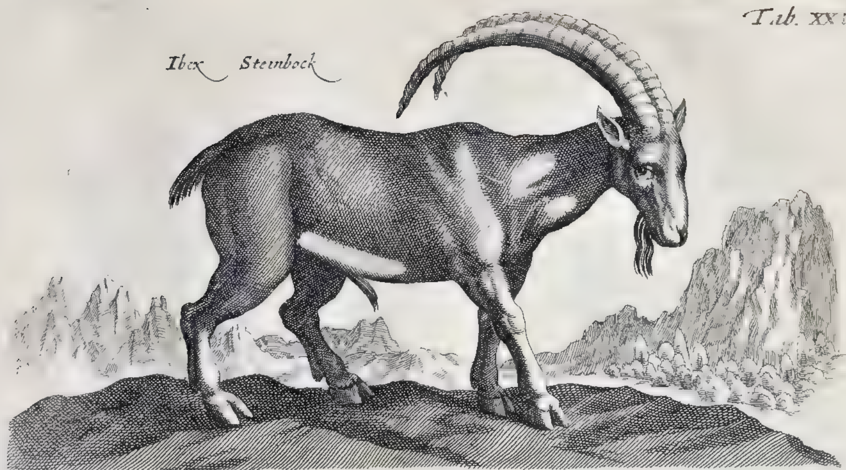
 oft

oft wilde Geit van *Virgilius*, caprea uit, en het dunkt *Aldrovandus*, dat, daar hy voor een geflachte genomen werd, die moet verftaan werden, welke de tamme naaft gelijk is. Voorwaar *Varro* zeit, dat de Geiten, die wy voeden, van de wilde geiten gefproten zijn, en fchijnt den naam van wilde Geit zonderling te gebruiken. By *Varrinus* word die aix agrios, en by *Hezychios* aigagros ghenoemt: welken naam nochtans *Oppianus*, die fonderlinge gedaante, welke te Tridentino, en by de om-leggende volkeren, Kamzza genoemt is, toe-eigent. *Aigokeros* is by de Latinen Kaprikornus oft Steen-bok, welken naam de wan-taligen, na 't zeggen van *Scaliger*, an de wilde geit gegeven hebben, en is by Zuidas alleen een geflagt van een dier. Elders word daar voor zorx gelezen, de uit-legger van *Strabo* noemt hem Dama oft Das: de uit-legger van Nikander, zet Kaprea over, Den Das draagt *Gillius* en *Bodinus* by *Oppianus* Iorkous over, welke by *Hezichins*, Jorkes is. Nochtans onderfcheid hem *Diofkorides* opentlijk van de Dorkas dat een Bok betekent. *Kornarius* verftaat de Rupicapra oft Klip-bok, die de hoorns krom over den rug heeft. Den naam van Dorkas gebruikt *Plinius* alzo, als of hem geen naam by de Latinen eigentlijk voegde, en gevoelt dat de Caprea, Capreolus, en Dorkas dry dieren zijn, en maar een dier betekenen. *Aldrovandus* meent, dat dat woord voor een naam van een geflagt kan gebruikt werden. By andere, gelijk den *Ethymologus*, en *Varinus*, word hy geloof een jong van een Hert te zijn, maar qualijk, *Kordus* meent, dat hy van de Dorkus in Kunne verfcheelt. *Scaliger* verftaat, door den Dorkas, de Capreolus, en door de Dorkus, de Caprea. Het zy zo het zy, het komt af van Oxeos Derkein, om dat hy fcharper ziet. Want deze ('t zijn de woorden van *Originus* by *Aldrovandus*) welke in de genees-konft ervaren zijn beveftigen, dat dit dier enige vogtigheid in 't ingewand heeft, welke de donkerheid der oogen verdrijft, en het duifter gezicht, verlicht. Daarom word het by den *Ethymologus Zoon*, Oxyderkes kai Eriommaton, oft fcherp ziende dier genoemt. Daar word ook Dorkoon in Salomons Hooge-lied ghevonden, welk woord nochtans, na 't zeggen van *Myrtilus*, by *Atheneus* ongemeen is. Het fchijnt alle wilde geiten te beteeckenen. De Dorkalides hebben by *Oppianus*, een korte ftart. *Gillius* heeft Cervus oft Hert vertaalt, maar qualijk. Want hy word by den zelven van die onderfcheiden. Prikes zijn by *Varinus* een gedaante van de Dorkas. En als *Ariftoteles* zeit, dat nocht het Hert nocht de Prokas gal hebben, en dat het uit-gevloeyde bloed van alle t'famen rund, behalven van den Elaphus oft hert, om de Prokas, onderfcheid hy haar van malkander. *Gaza* zet Dama oft Das over. De Letter-kondige leiden den naam van Roixeftai, dat is van haar fnelheid af. Ptox word van zommige een Haas, en ook een Dorkas oft Bok vertaalt, ook een Hert oft Nebros, dat is, jonge Hinde, welke dieren alle zeer vreefachtig zijn. Maar Ptox is het zelve met Ptax, dat vreefachtig te zeggen is. Waarom *Homerus* Ptoka Lagaon oft vreefachtigen Haas gezeit heeft. Kemas word by *Hezychius* uitgeleit, een Hert oft Hinde, oft een Dorkas oft Bok te zijn. Datze uit het geflagt van de Caprea zijn ontkent *Scaliger*. Want zy zijn, zeit hy, onder de Herten, 't geen onder de Koebeeften de Junix eft juvencus, dat is, een Vaars, oft hokkeling, is. By *Ælianus* zijnze in gedaante van de Herten verfcheiden. Hy fchiet zeit hy, in fnelheid als een draey-wind voort. Hy is geel van hair, met een heel witte ftart, zijn oogen zijn uitten witte blauw-achtig, de ooren met lange hairen bezet, en hy betoont niet alleenlijk op 't land de gezwindheid van zijn voeten, maar ook als hy in de rivieren valt, en met zijn voeten zwemt, en de golven doorfnyt. Hy zwemt ook graag in de Meeren, om zijn koft te zoeken. Hy eet groen lifch en de Cyperus. *Nebros* vertalen Kordus, *Marcellus*, en andere een jong Hind. *Aldrovandus* fchrijft, dat met dezen naam een byzondere gedaante van een Geit by *Diofkorides* genoemt werd. Want *Varinus*, en de *Ethymologus* zeggen dat hy Prokanebros genoemt werd. *Marius Grapalduus* zet Dama oft Das over. *Solinus* bewijft ook dattet een Das is, als hy zeit. De veelheid van de Daffen heeft an den Nebros den naam gegeven; om dat de jonge Hinden en Daffen met kudden weiden, daar van zijnze Nebrodes genoemt. Kolos meent men dat een uit de wilde geiten van 't Schytifche en Sarmatifche volk is. Hy is zo groot als een Hert oft Ram, wit van lijf, en heel gezwind ter loop, en door zijn neus-gaten drinkende, trekt hy dat na 't hooft, en dit enige dagen bewarende, weid hy lichtlijk door de velden die zonder water zijn. De naam van Caprea fchijnt dikmaal voor alle Geit genomen te werden, hoewel de Rupicapra oft Klip-geit by *Plinius*, een gedaante van de wilden is; nochtans vereifcht de naam, datze ook een geflagt betekent. Want op de hooge klippen te verkeeren komt dien niet alleen toe, welke de hoorns over den rug gekromt heeft. Zy leven in 't algemeen graag op de hooge bergen, en lopen zo hoog, datze nauwlijk konnen van de menfchen gezien werden, En zo zy fomtijds het ongelijk der menfchen gevoelt hebben, werpen zy haar van de hoogfte toppen neerwaarts, en konnen zich onbefchadigt weder op haar hoornen

Oppian. Cyneg. l.2. v.343.

Ælian. H.A. l.14. c.14.

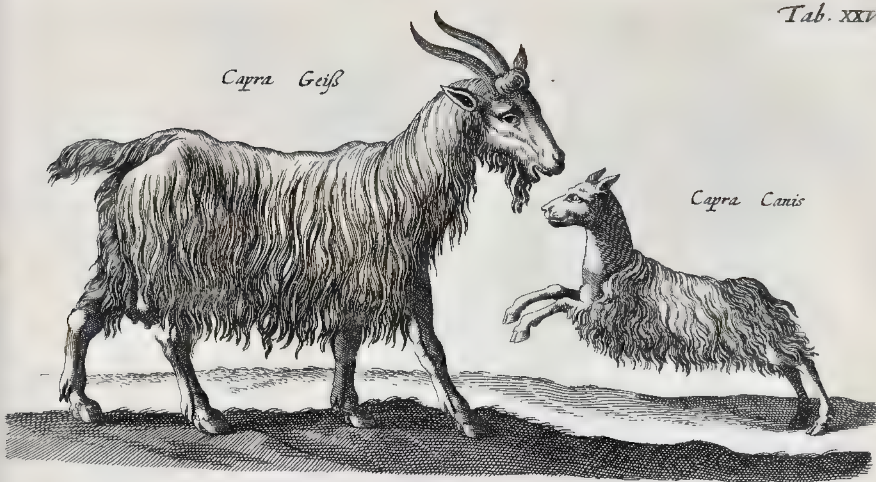
Strabo. Geogr. l.7.

Ibex Steinbock

Capra Lybica

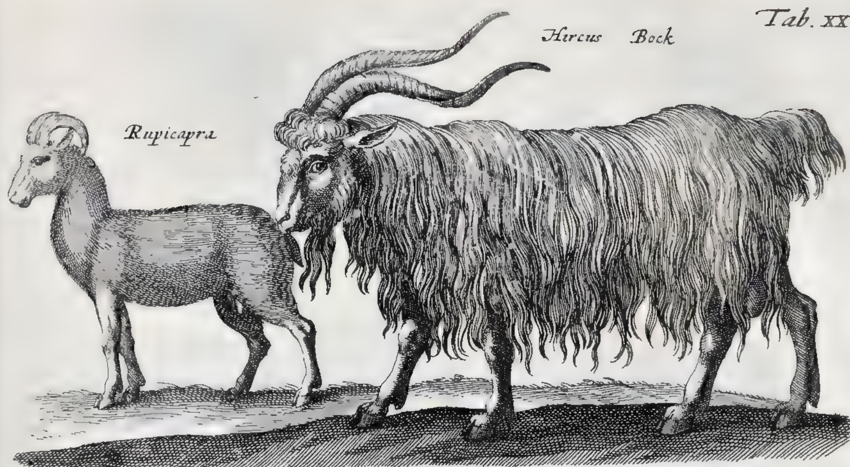

Flirus

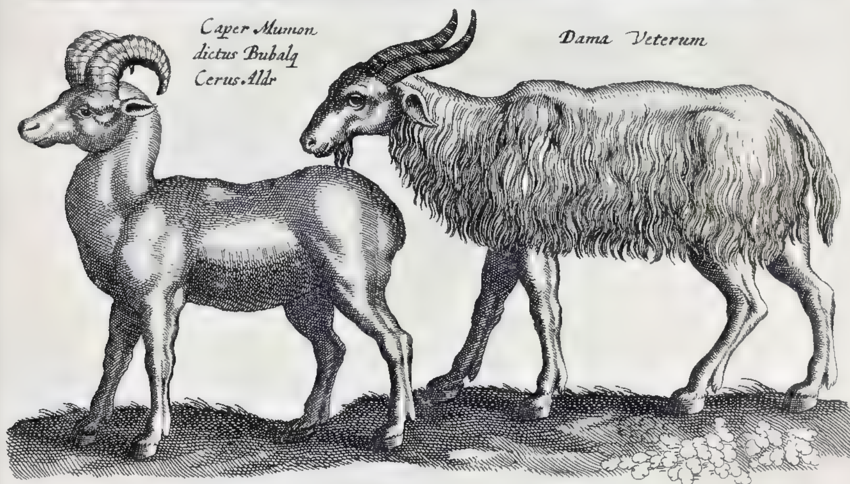
Tab. XXV.

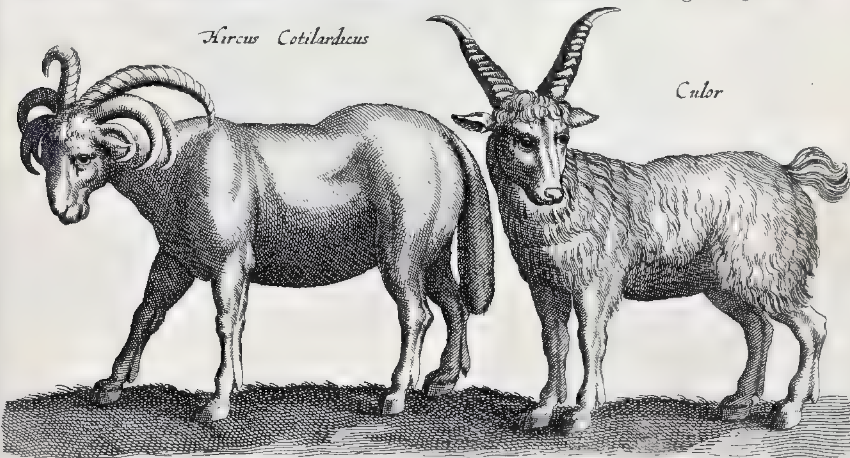

Capra Geiß
Capra Canis

Capra Hispanica

Capra Mambrina
Capra Mambrina

Hircus Bock
Rupicapra

Caper Mumon
dictus Bubalq
Cerus Aldr
Dama Veterum

Hircus Cotilardicus
Culor

Ibex Sylvester Sardus

Musimona

Trais Vel Ibex

hoornen onderſcheppen. In de tijd van haar geilheid valter veel gheſchil tuſſchen de mannetjes om de wyfjes. Sy worden na 'tgevoel van alle in angenaamheit van ſmaak, en voedſel, in teerheid, lichtheid van verteren en weinigheit van overſchot; boven de tamme gehouden: maar hebben wat droger vleeſch. Daarom hebben de Arabiers gevonden haar in oly te koken, om haar te vervochtigen. Nochtans gevoelt *Diokles*, *Archidamus*, en *Galenus*, dat al wat in oly gekookt is, droger werd. Wat angaat haar gebruik in de Geneeſ-konſt. De Caprea gegeten, is goed teghen de rode loop. De lever, oft gebrand, oft geſtampt tegen de gyl-loop. Den damp van die in 't zout water gekookt zijn, in de oogen ontfangen, helpt die gene, welke 's nachts blind zijn. Gebrand en op-geſtroit ſtopt het bloeden van de neus, voornamentlijk in de neuſgaten geſteken. Het bloed met zee-palm gemengt, na 't zeggen van *Plinius* trekt de hairen uit: volgens *Marcellus* rypt het de gezwellen. De Gal is als een Theriaak tegen de vergiftige beten. Van gelyken geneeſtze de donkerheid der ogen, en de ruwigheid van de oog-ſchellen. Met Rooſzalf, oft zap van bieſlook geſtampt, en lauw in de neuſgaten gegoten verdrijftze het tuiten van de ooren. Met honig geneeſtſe de pyn van de keel, en de ſwering van de ſchamelheid. De droge drek oft miſch geſtampt en gezift, en met welruikende wijn gedronken, geneeſt de geelzucht, zoo wy *Galenus* geloven.

VI. LID.
Van de Wilde Geiten in 't byzonder.
Van de Klip-geit, oft Das.

De gedaanten of geſlachten van de wilde Geit, zijn de Rupicapra, de Das, Ibex, Bubalis, Pygargus, de Capra Strepſiceros, de gemene Das, de Capra Moſchi, Capra Bezoardice, de Suhak van de Schyten, de Oryx, en de Capra met de hangende ooren. De Rupicapra, oft Klip-geit word by *Dioſkorides* Dercos, by *Oppianus* Aigaſtros, oft Aigagros, by *Varro*, zo ik niet bedrogen ben, Caprea genoemt. Hy is zoo groot als een tamme Geit, alleenlyk een weinig hoger, en in vorm van lyf de hoge wilde Dieren wat gelyker, *Bellonius* maakt haar kleinder als den Das. Hy is van verw tuſſchen donker en roſch, en helt Somers meer na 't roſch, 's Winters meer na 't donker. Maar *Scaliger* zeit, dat hy Somers geel-verwig, en 's Winters aſgrauw is. *Geſnerus* heeft hem ten deel wit; ten deel ſwart bont geſien. Sy worden ook ſomtijds, hoewel heel zelden, geheel wit. Hy heeft rode ogen, ooren langer als de Rammen, blinkend geel, en een ſwarte ſtreep weerzijds, recht van de wor-

Bellon. obſervat. l. 1. c. 51.

tel der hoornen, boven de ogen na de mond geſtrekt, die op de bovenſte lippen eindigt. Het voorhooft is als met een ſtar getekent. Het opperdeel van de ſtart is hayrig, ſwart, rond, en als in de Dorkas lang. De hoorns zijn ſwartachtig, negen oft thien vingers lang, met veel knopige ringen ruw, die allengsjes kleinder werden, an 't einde geen, maar is daar ſcherp als een haak: zy zijn gelijk ſtreeks, dat is, dat zy met gelyke tuſſchen ruimte oprijzen. An 't begin zijnze omtrent een duim breed, hol en ronder als in de tamme. Men zeit, ſchrijft *Scaliger*, op de gedaagde plaats, datze met de ſpitzen der hoornen, 't geen wy de Geiten ook ſien doen, den rug krauwen. Wat ongemak uit die krauwing volgt is waardig om te weten. Men gelooft datze uit die krauwing zo groten genucht ſcheppen, datze 't opper-punt van den hoorn zo diep in de huid drukken, dat hy 'er niet kan uit getrokken werden. Waarom zy van de hoogſte klippen neder ſtorten, oft van de jagers beloert zijnde, gevangen werden, oft van honger ſterven. Sy bewonen de klippen van 't gebergte, doch niet de alderhoogſte als de Ibex, nocht ſpringen zo hoog nocht ver, en dalen ſomtijds tot de benedenſte toppen van de Alpen. Zy komen dikmaal omtrent de ſandige klippen t' ſamen, en lekken daar zand gelijk de Geiten zout, waar door zy het trage ſlijm van de tong ſchuuren, en de etens-luſt opwekken. Als zy in 't jagen benauwt werden, klimmen zy al hoger op, tot datter geen toe-gang voor de honden meer open is. Daar na als zy zien datze van de jagers op handen en voeten over de klippen vervolgt werden, ſpringen zy van d' ene rots op d' ander, en zoeken de toppen van de bergen, tot datter geen gelegentheid meer om te beklimmen is. Daar houden zy haar met de hoornen vaſt, en blyven zo gelijk, als hangen, en worden, oft mettet roer geſchoten oft neder-geworpen, oft ſterven van honger. Terſtont na den dach van St. Jakob zoeken zy de koude plaatſen van de bergen, om allengjes tot de kou te gewennen. Gevangen, worden zy ſomtijds tam. Uit de vellen maakt men handſchoenen voor de ruiters. Als zy verdwaalt zijnde een nieuwe plaats oft voedſel zoeken, en een ander klip zien, onderzoeken zy eerſt met de voet of hy ook bequaam, en niet al te glat oft ſlibberig is. Dit doeter *Scaliger* aardigs by. In 't Hof van mijn Oom Bonifacius hebben wy geſien dat de tamme tegen de tapyten op-ſprongen, in welke zodanige wilde af gemaalt waren. Wat angaat haar gebruik, het vleeſch is droog, wild van reuk en van zwart-gallig voedſel. De jagers ſlurpen uit de verſch gewonde het bloed, als een groot geneeſmiddel, tegen de ſuiſſeling. By *Plinius* lezen wy dat een hopeloze tering-ſieke met ander-half ons van zijn vet, en zoo veel melk genezen is: wy geven

geven hier een dobbel af-beeldsel, namentlijk vande klip, en Berg-Geit. De Das is tweederley, de een van de oude, waar van wy hier handelen, de ander de gemene oft van de jonge Schrijvers, by de Grieken, Platykeros oft plat-hoorn genoemt, welken mogelijk *Gaza* verstaat, als hy het woord Proka, by *Aristoteles*, overzet een Das te zijn. *Plinius* telt hem onder de geslagten van de wilde-Geiten, die de Over-zeesche plaatsen ons toe zenden. Hy word mogelijk by *Dioskorides*, en *Nikander*, als zy van het stremsel handelen, Nebros genoemt. Het is een dier zo groot als een Geit, en van verw als de Dorkas. *Grapaldus* zet het woord Nebros ook Das over. *Ovidius* zet over, dat de Dassen geel-blinkend van rug zijn. Zijn vreesachtigheid is over al beroemt, en daarom zeit *Plinius*, dat hy zelden tam werd. Zy vatten de uitsteeksels van de klippen met de hoornen, als met een haak, en op geen andere wijs komen zy de ontoegankkelijke klippen te boven.

II. STIP.

Van de Ibex oft Steen-bok.

Aldrov. de Bisulc. H.cap.13. DIoskorides, in 't hooft-stuk van de Leb oft Stremsel, maakt van deze Geit geen gewag, en ook naulijk ymand van de Schryvers, uitgenomen *Homerus*, die hem Ixalon Aigon noemt. Dat hy nochtans die is, welken alle Geleerde Hoogduitschen, met ene mond Stein-bok noemen, is zeker. *Plinius* heeft zijn gehele beschrijving heel kort bevat, als hy zeit. Uit de wilde Geiten zijn ook de Ibices oft Steen-bocken in de Alpen van wonderlijke snelheid. Hoewel het hooft met groote hoorns bezwaart is, hier mede nochtans hechten zy haar an de bergen, wanneer zy van d'een op d'ander zoeken over te springen, en werpen haar zoo met een achter-uitwijk veel snelder over daar zy zijn willen. Het is een schoon, en lyvig dier, van gedaante by na als een Hart, mear kleinder: en met zijn dunne benen en klein hooft, een Hert gelijk. De verw van zijn huid is donker. In den ouderdom worden zy grijs, en hebben over de lengte van den rug een zwarte streep, de oogen zijn helder en schoon. De klauwen in twe geklooft en scharp. Het wijfje van dit geslagt is kleinder, en minder donker geverwt als het mannetje, groter als de tamme Geit, en de Klip-geit niet zeer ongelijk. De mannetjes hebben een lange zwarten baard, het welk in geen ander dier, zo *Bellonius* schrijft, met Herten-hair bezet, ghezien werd, behalven mogelijk de Hippelaphus, oft Herten-paard. Zijn hoorns van zwaar gewigt buigen zich over den rug, die ruw en

Bellon. obſervat. l.1.c.13.

knobbelig is, en hoe ouder hoe meer: want zy groeyen jaarlijkx, tot datze in de oude omtrent twintig knopen bekomen hebben. Bei de hoorns zijn in haar uiterste wasdom, omtrent zes oft achthien ponden zwaar. *Bellonius* heeftze gezien, die vier elle-bogen lang waren. Maar zy hebben zo veel knopen als het dier jaren heeft. Van haar snelheid hebben wy yets uit *Plinius* gesproken. Daar is niet een klip zo hoog oft spits, dien zy niet met enige sprongen over komen, als hy ruw is, en zo veel uitstekend heeft als zy met haar klauwen konnen bestaan. *Bellonius* schrijft datze van d'een klip op d' ander, die zes treden van een staan, over springen. Valt hy van boven neder, zo beschermt hy het geheele lijf tusschen zijn hoorns, en stut het ongeval der grote stenen op zijn hoornen. Bezie van haar jacht *Aldrovandus*. *Bellonius* zeit, datter in Kreta twe geslagten zijn, en doet 'er by, dat hy zulks uit haar hoorns van daar en uit Cyprus over gebragt, geleert heeft. Als zy op een ruime plaats 'angetast werden, vallen zy op den Jager in, en werpen hem neder. Als'er geen plaats om an te vallen is, kroppen zy haar in, en vlugten lichtlijk. Van zodanigen geslagt is dat Lybische dier, 't welk *Ælianus* aldus beschrijft. De Lybische Æli.H.A. l.14.c.16.
Geiten, houden haar op de hoogste toppen van de bergen: zy werden zoo groot als Koe-beesten: haar schouders en benen zijn met hair bewassen. Zy hebben kleine schenkels en ronde voor-hoofden, met holle en niet uit-puilende oogen: en hoornen, na het eerste begin heel ver van malkander gescheiden en krom. Want zy zijn niet als in de andere Geiten recht, maar zo gebogen datze tot de schouders raken. Zy zijn onder de Geiten van een groote bequaamheid om te springen: want zy springen van den eenen ver afstaanden top tot den ander: en hoe-wel dikmaal een van haar, als hy van d'een tot d' ander top over wil, door de groote tusschen-breedte van boven neder stort, blijft hy nochtans onbeschadigt. Hy is met zodanigen hardheid tegen de klippen verzien, dat hy nocht zijn hoorns breekt, nocht sijn hooft bezeert. Op de hoogste toppen worden vele door list van de Geiten-vangst, met het roer, de pijl, netten, en strikken, van die gene welke in de jacht-konst ervaren zijn, gevangen. Op het ruime veld, kan haar ymand ook met trage voeten, wijl zy daar onbequaam tot lopen zijn, inhalen. Haar huid, en hoorns hebben ook haar gebruik. Want de vellen zijn in de koude winters de herders, en handwerksluiden zeer nut. De hoorns zijn niet minder bequaam als de beste kroesen, om water uit een stromende rivier, oft koele bron tot slissing van den dorst te scheppen. Want zy zijn zoo groot datze met een

Tab. XXIV

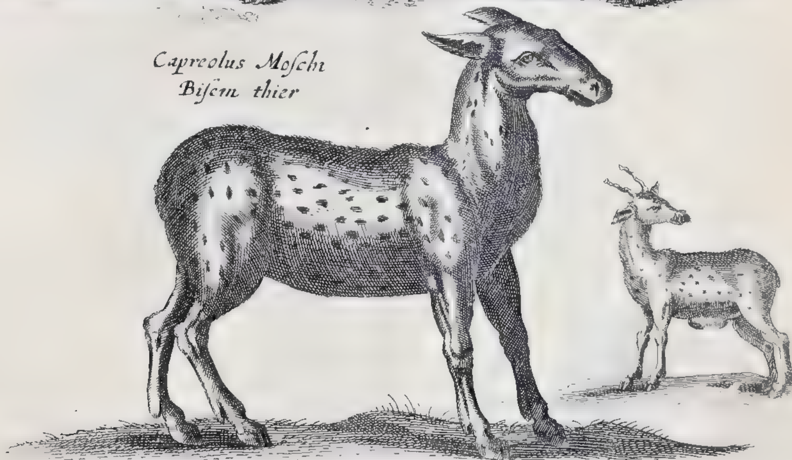

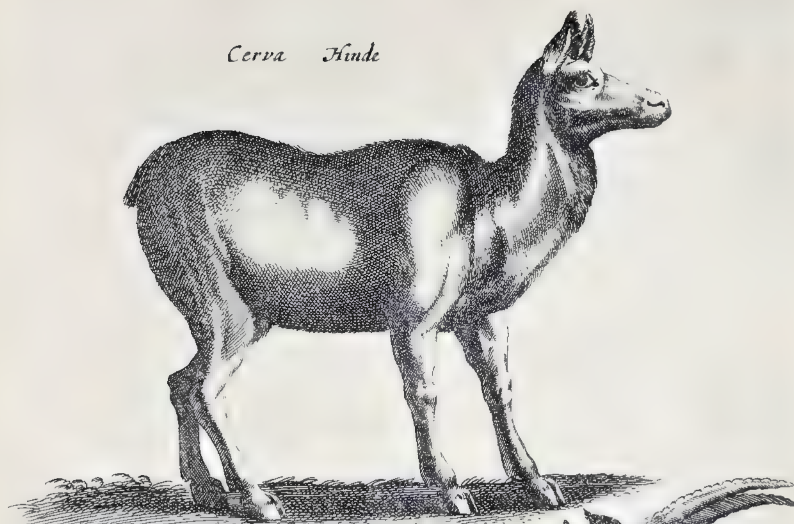

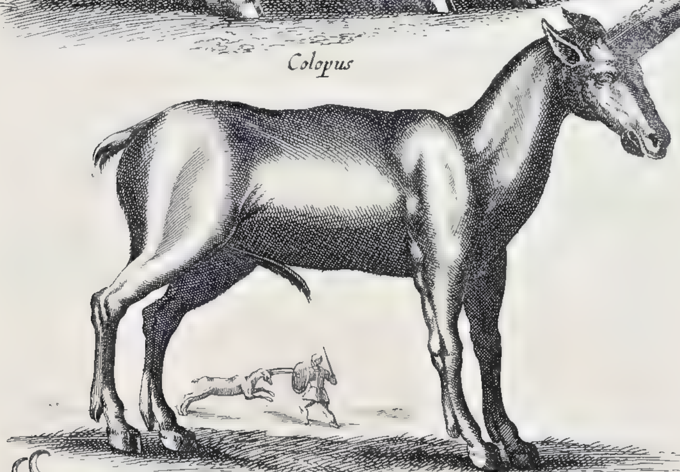

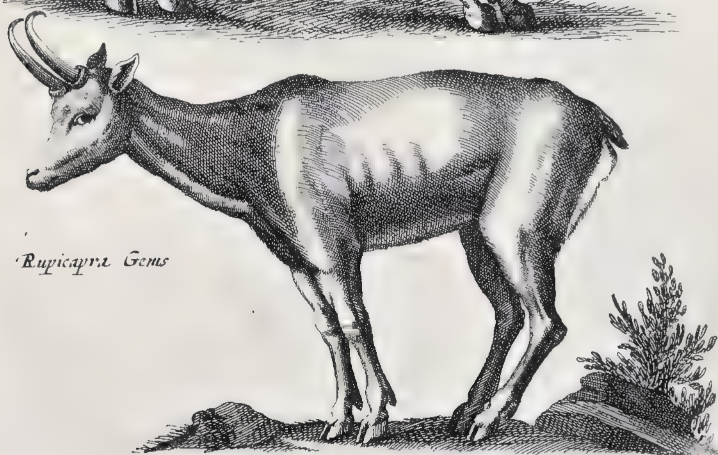

Gazella

Cervo Camelo

Capreolus Moschi
Bisem thier

Cerva Hinde

Colopus

Rupicapra Gems

teugje niet uit te drinken zijn, en van noden is zijn asem eens te herhalen. Als zy van een bequaam hoornwerker wel schoon gemaakt zijn, konnen zy wel dry pinten nat houden. Zy hebben ook haar gebruik in de geneeſ konſt. Haar ſtremſel heeft de zelve kracht, gelijk dat van den Haas, zoo *Zerapio* verhaalt. Haar bloed, in wijn, met apium bereid, word by *Geſnerus* tegen de ſteen geprezen. Een enig geneeſmiddel tegen de heup en ander leden-pijn, bereid *Marcellus Empyricus* aldus. Gy zult den drek op den ſeventhienden dach van de Maan vergaderen, hoewel de zelve by de andere oude Maan vergadert, van de ſelve kragt is, als maar het geneeſmiddel op den ſeventhienden dach van de Maan bereid werd. Van dien drek zult gy zo veel gy in een hand vatten kond, als maar het getal van die pillen oft keutels oneven is, in een vyzel werpen, en daar vijf-en-twintig azen wel geſtote Peper by doen: dan noch negen onçen van den beſten honig, en van de beſte oudſte Wijn dry pinten, en de pillen eerſt geſtoten zijnde, zult gy alles wel t' ſamen mengen, en in een glazen fleſch beſluiten. Maar op dat de kragt van dit geneeſmiddel te groter zy, moet gy dat op den zeventhienden dach van de Maan doen, en als gy dat geneeſmiddel zult gebruiken, op den donderdach beginnen, en zeven dagen na malkander in-geven. Mits dat hy, die het zal in-nemen, op een bank tegen 't ooſten ſtaande, dat in-drinke. Dit ſchrijft *Marcellus*, 't welk enkel beuzelingen zijn.

III. STIP.

Van de Bubalus, oft Bubalis, en Pygargus.

VAN de Bubalis heeft *Aldrovandus* dit: Ik meende, zeit hy, eertijds dat de Bubalis van de Bubalus in gedaante verſcheelde: maar bedrogen zijnde, enz: bezie *Aldrov.* Pag. 303. tot het einde. Wat zijn natuur belangt, hy bemind wonderlyk zijn eigen land. In een vremde plaats gebragt, en in de wey gejaagt zijnde, keert hy weder na zijn oude. Als hy bevreeſt is, meent hy, 't hooft verborgen hebbende, bevrijd te zijn, gelijk de Struiſvogel. Hy vlied alle wrede en ſtrydbare dieren. Zijn bloed ſtremt wat ſtyver, als dat van den Haas, oft het Hert: wijl hy naaſt oft weinig minder, met het Schapen-bloed over een komt. Het dunkt ons ook goed van de Pygargus met de woorden van *Aldrovandus*, wat het Schaap betreft, te ſpreken. De Pygargus. ('t zijn zijn woorden zeit *Plinius* in de voor-gedaagde woorden, pag. 304. tot het einde,) woont meeſt in eenzame Boſſchen.

Aldrov. Hiſtor. Biſ. c. 14.

IV. STIP.

Van de Caprea van Plinius *de Capra Strepſiceros en gemene Das.*

DE Caprea van *Plinius* is onſe Capreolus, welken de Hoogduitſchen Ach noemen. Hy is de Herten in verw niet ongelijk, maar in lyvigheid veel minder, en naulyk in grote de Geit gelyk. Het mannetje heeft gemeenlyk hoorns op 't hooft in zes takken verdeelt. Daar iſſer een geweeſt die zeventhien hoorns had, welkers afbeeldſel an *Aldrovandus* van den Hertog van Beyren geſonden is. *Plinius* ſpreekter aldus van. De natuur heeft an de Caprea takkige hoorns, maar kleine, en die afvallen gegeven. Hy is ſcherp van gezicht, klein van ſtem, en wiſſelt geen tanden. *Virgilius* wijſt an, dat hy met plekken getekent is. *Servius* leit dat uit, dat hy met wit beſprenkelt is, namentlijk die noch de plekken van zijn eerſten ouderdom heeft: want zeit hy metter tijd veranderen zy haar verw, en de plekken worden van minder angenaamheid. Zy worden veel in de Alpen van Switſerland gevangen. Nochtans beminnen zy lager plaatſen als de Steenbok oft Klipgeit. Het wijfje, als het mannetje gevangen is, zoekt een ander, en leid hem tot haar oude woonplaats. Maar als het wyfje gevangen is, wijkt het mannetje na een ander plaats en volgt een ander wijfje haar hoorns, dorven, oft weten zy niet te gebruiken. Met de Patryſen houden zy vrindſchap en weiden op een zelve plaats. Dat zy in 't lopen tegen de wayende wind in zetten, zeit *Bellizarius*, om haar trage geeſten te verkoelen. Datze met de wilde Swynen in goed voedſel gelijk zijn, zeit *Iulius Alexandrinus*, behalven dat zijn vleeſch lichter verteert werd en ook verdwijnt. Hier toe behoren ook de Braziliſche Geiten oft Bokken, die tweederley zijn, namentlijk Kagua Kuete, en Kagua kuapara; die zijn onze Geiten by na gelijk, het hooft is omtrent zeven vingers lang, met grote zwarte oogen, lange wyde neuſgaten, een ſwarten mond, een blinkende huid, met ooren vier vingers lang, twe en een half breed, en met zichtbare aderen; een ronden hals, maar meerder van hair als andere delen: en de lengte van den hals is omtrent vyf vingers en een half. De lengte van 't lyf is van 't begin van den hals tot het begin van de ſtart twe voeten. De ſtart is kort, als in alle Geiten. Sijn voorſte benen zijn een, en de achterſte ander-halve voet lang, yder heeft twe zwarte klauwen, en boven deze noch twe kleinder op malkander leggende. Hy wort met glatte hairen bedekt, die over 't gehele lyf, de voeten, en benen roſch zijn, an den hals en op 't hooft donker, onder de krop en onder de hals wit. De ſtart is ook onder wit. De ooren binnen witachtig, uitterlyk roſch, en byna zonder hairen.

Virgil. Eclog. 2.

Markg. H. Brazil. l. 6. cap. 10.

hairen. Het onder-kaak-been is wat langer als het bovenste. Zy herkauwen haar spijs, en worden licht tam. Als zy een oft twe maanden oud zijn, is het lyf schoon met plekken onderscheiden, die met der tijd verdwynen. De Kuguaku apara is by de Brazilianen een Geit met een weinig grooter hoorns als de voorgaande, maar van de zelve verw. De hoorns hebben dry armen, oft vingers, te weten den onderſten arm lang en geſpleten van ſpits. De ſchacht is een menſchen duim dik, en omtrent acht oft negen Rhijnlandſche voeten lang. Van de Caprea Strepſikeros, ſchrijft *Aldrovandus* aldus. *Plinius* ſtelt onder de Wilde-Geiten, die ons over Zee gezonden werden, de Strepſikeros enz: Pag. 305. tot het einde. Van de Kretiſche hebben wy een afbeeldſel uit *Bellonius*. De gemene Das, is, na't ſchryven van *Bellonius*, van lijf als een Hert, en grooter als de Capreolus, maar verſcheiden van verw. De Das heeft kleinder hooft als een Hert, en zijn hoorns vallen ook alle jaren af, als in de Herten, welke hy voorwaarts gebogen heeft tegen den aart van andere dieren. Den rug-graad is blinkend geel met een zwarte ſtreep over de lengte. De ſtart is lang tot de haaſſen als in de Kalven. Dikmaal zyn de zyden met witte plekken getekent, die door den ouderdom vergaan. Het gebeurt ook dikmaal, dat de wyfjes heel wit zijn, zoo datze Geiten ſchynen te ſijn, ten waar zy kort hair hadden. Op verſcheide plaatſen worden zijn hoorns vertoont van onmatige grootte, zodanige zijn, welke in 't opklimmen van de trappen op de burgt van Amyens gezien werden. Haar vlees komt met de Geiten by na over een, maar maakt enigzins zwaarmoedig bloed. Het is zomtijds zoo vet als Hamel-vleeſch. Zijn drek met oly van Myrht gemengt doet het hayr groeyen.

Aldrov. Hiſt. Biſulc. l. 17.

V. STIP.

Van de Muſkus-Geit.

Aldrov Hiſt. Biſulc. c. 19.

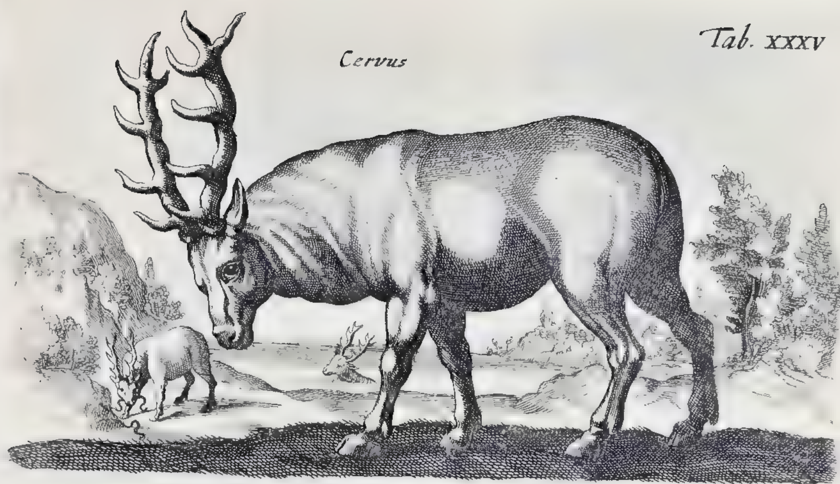
VAn de Capra Moſchi, oft Muſkus-geit hebben de Arabiers alleen geſchreven. De jonge Grieken, als *Ætius*, *Ægineta*, hebben, 't geen zy ſchryven, uit die genomen. Maar 't zy gy dit wilde dier, een Bok, Geit, oft Gazella, oft een Indiſche, vremde, Ooſterſche, oft Muſkus-bok, oft enkelyk een Muſkus-dier noemt, daar is, zeit *Geſnerus*, weinig an gelegen. *Aldrovandus* noemt hem Muſkus-geit. *Izidorus* en *Albertus*, noemen hem mogelyk van de Moſchus, gemeenlijk Muſkus genoemt, Muſque-libet. By *Volaterranus* is hy Muſkus muis genoemt, dien hy zeit uit Arabie en Æthiopie te komen. Van den H. Hieronymus tot Demetriades, word het vel van de vremde Muis, onder het reukwerk geteld daar de Jonkers na ruiken. Andere mènen datter de Moſchus door verſtaan werd. *Hermolaus* noemt hem 't Sivet dier: *Geſnerus* de blaas van het Muſkus-dier, in welke reuk-werk vergadert werd. In de Beſchryving verſchelen de Schryvers, hoewel 'er enige zijn die hem uit ondervinding af-tekenen. Nochtans komen zy daar in over een, datze hem in 't geſlagt van de Geit, oft Gazella ſtellen enz: bezie Pag. 307. tot anders zijnze recht. Men zeit datze met welruikende kruiden gevoed werden, en voornamentlijk met de Nardus, waar van de Muſkus oft het bloed, dat omtrent den navel t'ſamen ſtremt, zijn reuk krygt: zy worden om haar groote ſnelheid zelden levend gevangen. Datze haar vervolgers met byten anvallen, heeft *Alexander Benedictus* geſchreven, Die ook zeit, datze, de langſte tanden uitgebroken zijnde, getamt werden. In 't Landſchap Thebet vangtmen haar met honden. Datze in China, Perſie, Afrika, en Ægypten gevonden werden, hebben zommige geſchreven. Maar het reuk-werk dat deze Gazella voort brengt, word by de wantalige Muſkus, by de Latinen Moſchus genoemt. Welken naam mogelijk daar van genomen is, om dat het moſch van de bomen; gelijk de Ceder, en witte populier tot verſcheiden reuk-werk en zalven van de oude gebruikt is. *Alciatus* noemt het Arabiſche Muſkus. By de Grieken word het Moſchus genoemt, oft om dat zy de teere ſpruiten van de planten, Molchas, Mochidea, en Mocheumata noemen, en dat in deze dieren, die de Muſkus voort-brengen, enige nieuwe blaaſjes met Muſkus vervult, welke de jonge ſpruiten gelijk zijn, voort komen: oft om dat die dieren van middelbare groote tuſſchen een Geit en Kalf, en van de zelve verw van de Kalven zijn, welke de Grieken Mochus, en Mocharia noemen: oft om dat het blaasje van de Muſkus de knoppen van den Ajuin, daar het zaat in is, welke de Grieken Mochia noemen, niet qualijk gelijkt: oft om dat het, 't geen den Ethymologus behaagt, uit de midden-navel van dat dier uitſtort, 't welk by de Grieken ek Meſu Cheiſtai genoemt is. Ik zwyg, dat het kan afgeleid werden, oft van 't woord Moo, om dat het van alle man gezocht werd: oft van Ezo, dat is oly, met het voorzetten van de letter M: oft van de beroving van de ſtank. Want Ozein betekent wel, en qualijk ruiken. Van ſijn oorſpronk ſchryven zy alle niet alleens. *Simeon Sethei* zeit (volgens *Aldrovandus*) dat al de Muſkus uitgeſtort werd, enz: bezie pag. 307. tot B. zo ook *Fuchſius*. In de verkieſing zijn de Schrivers ook niet eens. *Platearius* keurt de heel ſwarte niet goed. Die na den Lavendel-bloem helt, word gepreſẽ. By *Braſſavoltus* is de ſwartachtige de ſterkſte van reuk, welke uit Kathaja komt. Daar ſijner welke die van Tumbaſcine om

Aldrov. Hiſt. Biſulc. c. 20.

Capreolus Rehe

Capreolus
Marinus

Capra

Cervus

Hippelaphus mas
Roß Hirsch

Cervus
Burgundicq

Tab. XXXVI

Alce Elend

Ceruus Mirabilis

Oryx Cervi Species alÿs Alce

om de overvloed van voedsel boven andere zetten. Die in zijn blaasje rijp werd, is beter als die in de Locht op gehangen werd. Want *Brassavolus* getuigt, dat de onrype, schoon zy noch in 't Beest hangt, een zwaren reuk heeft. By *Abensina* is de Muskus van Antebe, oft Aschiltios, daar nae de Jurgius, en ten lesten de Indische Zeemuskus de beste. Hy schrijft dat in Takuinis de blaasjes, die Muskus in hebben, Kubit genoemt zijn; dat de Gergeri blaasjes zijn recht-strydig met de voorgaande, en minder wel-ruikend: Dat de Muskus Chalin, middel-baar tusschen die beide: maar de Salmindi veel slimmer is. Van de keur schrijft *Aldrovandus* aldus: Of de rechte Muskus enz: bezie pag. 308. tot dat het een teken van vervalschte is. Sy werd op velerley wijs vervalscht, voornamentlyk de zwarte, en na 't rossche hellende met een weinig geroost Bokken-bloed: zoo datter dry oft vier delen van 't zelve tot een deel Muskus gemengt werden. Maar het geroostte brood maaktze breukzaam. Als het Bokken-bloed gebroken werd is het binnen helder en glinsterig. De Saraçenen verkopen het dikmaal met zijn blaasjes, die zy met vervalschte gevult hebben. *Alexander Benediktus*, schrijft datze met de gedroogde Bokken-lever, en den drek van zeker vogel vervalscht werd. Zy word, nae 't zeggen van *Gesnerus*, met de wortel van Angelika vermeerdert, welke de op-gesmukte ook beschrijft. Indien gy 'er eenige droge kruiden ondermengt, zalze haar reuk verliezen. Maar in dien gy haar in een glas met Wasch wel toe-stopt, zal zy die behouden. Zy zal de verloren reuk weder krygen, in dien gy haar met een open Pot in een groot gat ophangt. Wat angaat haar gebruik. De Schryvers verschelen in de gematigheid. *Averhoes*, zeit datze in 't leste van de twede trap verwarmt en verdroogt. *Sethi*, in de derde: Datze van dunne delen is, word by alle bevestigt. *Merkurialis* zeit, datze voor de neus gehouden het bloed uit-lokt, en vreest dat hy in-genomen het zelve ook doen kan, om dat hy de vaten schijnt te openen. Voorts wordze in 't her-stellen van de krachten, in de bevingh, bezwyming, in winden, in genees-middelen, die 't hooft zuiveren, in reuk-ballen, rookingen, zepen, mond-poeders, en zalven veel gebruikt. Maar zy verwekt in zommige vrouwen de op-stygingh, 't welk in de Veneetsche, en Noordsche Vrouwen veel geschiet, in dien wy *Olaus de Groot* geloven

Olaus de Gr.l. 16. 13. en 14

VI. STIP.

Van de Bezoar-Geit of Bok, oft lievver van de Pazaharticus en andere.

VErscheide Schryvers brengen verscheidene redenen by van de Bezoar-Geit. *Bellunensis* schijnt hem te ontkennen, als hy zeit dat de steen Bezoar genoemt, uit zyn Mynen, en het Arabische Thipasis gegraven werd. De Arabiers geloven datze in de Herten groeit. *Monardus* zeit uit het getuigenis der genen, die in die landen geweest zijn, daar de Bezoar gevonden werd, dat het voor zeker een dier zoo groot als een Hert, en van die zelve vorm is, enz: bezie *Aldrovandus* Pag. 311. tot datze in Arabie uit enige Geiten dese steen gehaalt hebben. Maar volgens *Bontius* zijnse de Geiten van Kristenrijk niet ongelijk, behalven datze op-gerechte lange hoorns hebben; en enige gevlekt van huid zijn, als de Tygers, en schoon van anzien, zodanige twe, zeit hy, wy hier dagelykx op Batavia zien. Na datze groter oft kleinder steen dragen, zo veel te rasser, oft moeylyker gaan zy voort, 't welk de loze Armeniers en Persen wel bekent is. De zelve doet 'er by datze een kruid, de Saffraan, oft Hermodaktilus gelijk, eten, en dat daar van de steen in de maag t' samen groeit. Waar door gebeurt is, na 't schryven van *Teixera*, dat als'er een Eyland by de Portugesen Isle de vaccas, oft Koeyen-eyland genoemt, tusschen de Kust Charmandel, en het Eyland Zeilon, door een vreselyke vloed verdronken was, de Geiten die bewaart waren, noodzaaklyk elders mosten vervoert werden, en van dat kruid ontbloot zijnde, geen stenen voortbragten, maar het Eyland van het ziltige water verlost, en de Geiten wederom gevoert zijnde, de zelve weder voort-bragten. Maar zy zijn de Geiten zoo moeylijk als de menschen de steen van de blaas en nieren, waar uit af te nemen is, dattet alles ydel is, 't geen *Monardes* oft van die, welke in de darmen, oft *Fragozus* van die, welke in de nieren, oft *Moizes Ægyptius* van die, welke in de gal-blaas, groeyen, geschreven hebben, waar van gy, zo het u behaagt, *Aldrovandus* kond na-zien. Want daar zijn 'er die willen, dat die steen Pazan, andere Balzaar. Maar *Bontius* datze Pazaher, dat is, tegen-gif genoemt werd. Hy komt meest in Persie voort, in een plaats Stabanon genoemt, dry dagen reisens boven Lara, daar de Koningen van Persen gewoon zyn wacht te leggen, om alle stenen van een zeker gewigt tot hem te brengen. Van de verscheidentheid der vorm spreekt *Aldrovandus* aldus. Dat men het grote onderscheid van deze in-geboorne stenen moet anmerken, enz: bezie *Aldrovandus*, Pag. 312. tot B. toe. Nochtans worden andere

Aldrov. Hist. Bis. cap. 21.

Bontius Medicina Indor. Pag. 6.

dere kostelijker en krachtiger gehouden. Datter uit een zekere stof valsche gemaakt werden, heeft *Monardes* uit de verhaling van *Guido* de *Lavaretus* geschreven: en dat de oprechte, die uit schellen en schorssen, op malkander leggende, bestaan, en zo glat zijn datze blinken, van binnen enig stof in hebben. *Garzia* noemt het kaf. Maar *Bontius* houd voor de oprechte, die met een weinig kalk gewreven, een rode verw vertoont, oft in een bekken met water geworpen, en daar twe oft dry uuren ingelaten, zijn zelfde gewigt als te voren houd: Maar voor de vervalschte, die met kalk gewreven van een scheurt, oft uit het water genomen, lichter oft swaarder geworden is. Van de kragten word veel van *Serapio*, *Monardes*, en *Garzias* ab *Horto* geschreven, namentlijk, datze op het naakte lijf gedragen, maken dat men van geen vergif beschadigt werd: Dat het poeyer in de beten der dieren gestroit, dezelve geneest: en op de wilde dieren zelver gestroit, haar traag maakt: Dat het met enig nat op de Adder-slangen gestroit, de zelve dood: en ten laatsten, dat alle zorg in 't genezen en verdoven van het vergif, oft quaadaardige koortzen vergeefs is, 't en zy gy deze steen bruikt: En *Monardes* verhaalt eenige voorbeelden van die, welke door deze steen uit de kaken vande dood gerukt zijn. Zy helpt de zwaarmoedige, de vierden-daagsche koors, is goet tegē de bezwymig, 't vallend evel, de wervel ziekte, de graveelige, die wormen hebben, en andere. Maar daar is angemerkt, datze meer de vrouwen als de mannen helpt. Daar zijn 'er in Indie, die dromen datze door zijn gebruik jong konnen werden. Bezie daar over *Monardes* in een byzondere handeling. Maar *Pontius* zeit, dat hy in duizend ondervindingen zodanige krachten niet angemerkt heeft. Tot een besluit voeg ik uit den zelven hier by. Dat de Pazahar, in de magen van de Apen gegroit, die langwerpig rond, en somtijds meer als een vinger lang zijn, voor de alderbeste gehouden werden. Tot den Pazahar-bok kan ook de Vikuna, en Taruga betrokken werden: Van welke *Nieremberg* aldus spreekt. Daar zijn by de Peruanen veel gezwinder dieren, die zy Vikuna noemen. Enige meenen datze van *Aristoteles* en *Plinius* Geiten genoemt werden: Maar ik meen met Akosta, dat de Vikuna an de ouden onbekent geweest is. Zy hebben een gehoornt dier alzo genoemt, maar de Vikuna is van hoorns ontbloot, hoewel het overige een wilde Geit gelijkt, daar hy mogelijk een geslagt af is. En 't gebrek van hoorns is hem niet tegen, want daar worden op sommige plaatsen gehoornde honden gevonden, hoewel de gemeene ongehoornt zijn. Hy zoekt de bergen en klippen, de koude, en eenzame plaatsen. Hy schijnt zich in vorst en sneu te vermaken, en verheugt zich in gezelschap. Hy vlied die hem ontmoeten. In de vlugt zend hy zijn jong voor uit, dat hy gaern spaart. Hy word met een snelle jacht gevangen. Daar komen dikmaal by de dry duizend Indianen t'samen, die den berg bezetten, en dringen haar zo allengsjes op een plaats, en dat somtijds meer als dry hondert t'effens. Maar zy zenden de wijfjes weder na haar jongen. Zy worden ook anders gevangen, als zy tot een bequame tusschen ruimte gekomen zijn, en werpen haar touwen an de beenen, daar an 't einde een lood anhangt, en beletten haar alzo het weg-loopen. Zy scheren haar tot deksel, want haar wol is dun en sacht als zyde. Zy is van een taye angeboorne verw, en heeft geen andere verwing nodig. Zy geeft vermaak oft verkoelt in hitte. Zy helpt tegen de ontsteking der nieren, waarom de bedden daar mede gevult werden. Men zeit ook datze het voet-evel geneest Het vlees is niet angenaam, doch evenwel voor de Indianen eetbaar. Van de gezondheid verhaalt *Iozephus Akosta*, dat hy een heel scherpe pijn van zijn oogen schierlijk verzacht heeft, door een stuk vlees van de versch gedoode Vikuna op de oogen geleid. Zy teelen in haar ingewand ook de Bezoar, die de naaste an de Oosterse in kragten is Het naaste geslagt an de Vikuna is de Taruga, die snelder, grooter, en brandiger van verw is, en zachte hangende ooren heeft. Hy bemint geen gesellschap oft kudden, maar dwaalt alleen over de klippen. De Bozoar hier in gevonden is grooter van kragt en klomp.

Monard, de lapid. Bezoar.

Nieremb. H. E. l. 4. c. 59.

Nieremb. H. E. l. 19. c. 64.

VII. STIP.

Van de Suhak, der Scyten, en de Geit met hangende ooren.

VAn de Suhak der Scyten, schrijft *Aldrovandus*, aldus. In Schytia zijnze met lange oren, enz: bezie pag. 313. tot het einde. De Geiten met hangende ooren zijn wy an *Aristoteles* schuldig, die ooren zijn een hand breed en negen vingers lang, en zommige hangen op de aarde. Mogelijk is die van de zelve welkers afbeeldsel hier getoont werd, en die Indische Geit, en Syrische Membrina genoemt werd. In wol, hair, anzien en met zijn hoorns, is hy meer een Schaap als Geit gelijk. Zijn verw is wit.

Aldrov. Hist. Bisulc. c. 23.

Ar. H. A. l. 8. c. 18.

VIII. STIP.

Van de Orijx.

DAar worden dry geslagten van de Orijx met die naam van de Grieken geroemt. Een waterig en twe land dieren. Van die word by *Strabo* gewaagt, daar hy van Turdetamia handelt, 't welk zommige menen, zo *Hermolaus* getuigt de Zee-ork te zijn. Datter van dese twe geslagten zijn kan uit *Plinius* en *Oppianus* bespeurt werden. Van den Orijx

Strabo Geogr. l. 3.

Aldrov. Hist. Bisulc. c. 24.

Orijx van *Oppianus* zullen wy in't volgende spreken. Deze word by de Grieken Oryttein oft Oryssein, dat graven betekent, alzoo genoemt, om dat men zeit dat hy met het opkomen van de Maan, gelijk hier na zal gezeit werden, met de voorste poten tegen 't oosten de aard op-graaft. *Plinius* (indien gy zijn vorm besiet) maakt hem eenhoornig, en een kloof-voet, 't welk hy uit *Aristoteles* heeft, en duyd dezelve uit het geslagt van de Wilde Geiten, en datse met hayr tegen 't hooft op bewassen zijn, 't geen in de Æthiopische Stier ook geschiet, en by den zelven lesen wy, dat het dorre Afrika haar voort-teelt, en dat hy uit de natuur van die plaats sonder drank leeft, en op een wonderlyke wijs tot een geneesmiddel van de dorstige gebruikt werd. Want de stropers van Getulia, volharden door dat behulp, namentlyk door de blaasjes, welke zy in die lichamen vinden, daar een goeden dronk van heel gesonde vogtigheid in zit. *Albertus* zeit dat hy so groot als een Bok, en onder de kin gebaart is, in de eensame plaatsen verkeert, en licht met de strik gevangen wert. *Herodotus* gelijkt hem in groote met den Os. En wy hebben ook niet zekers van zijn vorm. De hoorns worden over al swart vertoont, en an 't einde spits, en na den ouderdom der dieren, in lengte, dikte, en getal van knopen onderscheiden. Wy geven hier de afbeeldsels van twe. Of zy van deze oft van de Indische Esel zyn, derft *Aldrovandus* zelf niet uit-beelden. En om dat de Ethiopiers, die Sili genoemt werden, die voor wapenen tegen de Struiseters gebruiken: en deze hoorns heel hard, spits, lang en hol zijn, schynen sy van de zelve te zyn. De Egiptenaars hebben veel van de selve verziert: namentlijk, datze het opkomen van den hond weten, en dat met roepen te kennen geven. Datze die star anzien, en als of zy dien God kenden daar voor, als om te anbidden, neer-knielen: 't zy oft door een zonderlinge toe-neiging: oft dat zy, gelijk by *Albertus* gelesen werd, verstaan dat dan de koude voor-by is, die zy niet wel verdragen konnen. Hoe hy zich tegen de Son en Maan draagt, sal ik met de woorden van *Aldrovandus* uitleggen. De selve Egiptenaars, zeit hy, houden hen onrein, gelijk *Orus* spreekt enz: *Aldrovandus*, Pag. 315. tot daar toe, dat de Oryx moet schynen tegen haar ondankbaar, en ongodvrugtig. Zy doen 'er by dat hy na de Son gekeert zijn drek loost, en gedurig dorst lijd. *Kolumella*, en *Martialis* gedenken ook den Oryx, maar ik vrees niet den zelven. Want deze noemt hem wreed. Die onder de sodanige, welke in de Hazen-perken onderhouden werden. Den Oryx van *Oppianus* beschryft *Aldrovandus*, na de uitlegging van *Gillius* aldus: De Oryx, zeit hy, verkeert in de Losschen, en is de wilde dieren zeer schadelyk. Hy is melk wit enz. *Aldrovand.* Pag. 316. Tot hier toe *Oppianus*. Dat hy verscheiden van de voorgaande is, zult gy hier uit niet qualyk oordelen, om dat die onder de Geiten, die vreesachtig zijn, betrokken werd; maar deze wreed is. Van zyn hoorn heeft hy 'er niets by gedaan, 't welk hy gedaan zou hebben, indien hy geloofde, dat hy 'er een had. *Ælianus* schryft dat in Indie vier-hoornige gevonden werden. *Ambrozius Pareus* gedenkt een wild dier, in zeker eyland van de Rode zee, van de Arabiers Kademotha, en van de inwoonders Pyrrasoupi genoemt en verhaalt, dat uit de wereld beschryving van Thevet. Het is in grootte de Muilezel gelyk, met diergelyken hooft, en als met Beren-hair bedekt, doch niet so swart. Maar na 't geel hellende, met gekloofde voeten, als een Hert. Hy heeft twe lange, maar niet takkige hoorns, die van den Eenhoorn gelijk. De inwoonders van dat land door den beet van een vergiftig land-dier, oft visch gewond zijnde, worden terstond met het water te drinken, daar deze hoorns in geweekt hebben, gezond.

Pli. H.N. l. 11. c. 26. Ari. H.A. l. 2. cap. 1. Plinius l. 10. c. 73. Aldr. Hist. Bisul. c. 25 Ælia. H.A. l. 14. c. 14. Pareus Tomo 1. l. 5. c. 5.

VII. LID.

Van het Hert.

De naam van Cervus heeft het Hert van zyn hoorns die hy draagt (by de Grieken Kerata genoemt) by de Latinen bekomen. Dit dier heeft by de Grieken veel namen. Want het word Elaphos genoemt, gelijk als Elaphros dat geswind, oft licht beduit, oft gelyk als Elophos, om dat hy graag omtrent de Waters en Meren verkeert, oft om dat de roking van zyn hoorns de slangen verdryft, oft om dat het Hert zelf met het wryven van zyn hoorn an de klippen een sterken reuk verwekt, daar hy de slangen mede uit haar holen lokt. Het word ook Laphos Aeirakos, Beirix, Berkios en Bredos, voornamentlyk by de Lakoniers genoemt, by *Nikander*, *Knekes*, *Nebrotekos*, *Pecharis*, *Sergos*, *Tachines*. *Varinus* noemt de Herten die de eerste-maal werpen, Prokas. Het jong van de Herten, word, Ellos, Ladas, Naithros, Nebros, Kemas, gelyk als Koineas, dat slaperig beduit, om datze noch in de holen verborgen leggen, genoemt. Zy worden ook Kelmas en Kemmas geheten. Het is een dier met gekloofde voeten, sacht hair, en zoo men *Innius* geloven mach, van binnen hol, en daar om kan hy bequamelijk swemmen. *Pollux* heeft hem geelachtig hair toe geeigent, voornamentlyk an de Hinden en jonge Herten. *Euripides* noemtze bruin rood verwig. Nochtans worden 'er ook witte gevonden, sodanig dat van *Sertorius* was. 't Welk hy de Spanjaars wys maakten te konnen waarseggen. Sy hebben onder de andere dieren heel groote hoorns. Maar de Hinden hebben geen, nochtans syn 'er gehoornde Hinden oft wyfjes gevonden. In de een-jarige komen de hoorns noch

Aldr. Hist Bisu. c. 27. Beschryving.

noch niet uit, behalven datter tot een teken een uitpuilend begin is, 't welk kort en ruw is. In de twe-jarige komen de hoorns eerst voor den dag, die recht, enkel, en als een elssen spits zijn, waarom zy op die tijd Subulones, dat een elssen betekent, genoemt werden. In de dry-jarige komen zy in twe geklooft, in de vier-jarige in dry voort, en zo rijst metten ouderdom voorts het getal der takken tot haar zeste jaar. Nochtans is het zeker, datze in vele tot meer takken geklooft werden. *Wilhem* Hertog van Beyeren heeft 'er twe gehad, welke yder in een-en-twintig takken verdeelt waren. *Albertus* getuigt, dat de hoorns in Hoogduitsland in elf takken verdeelt werden.

Æmilianus de ruminantib.

Æmilianus heeft in de schat-kamer van den Hertog van Ferraren een dood Hert gezien, welkers hoorns zo getakt waren, datze voor die Hoogduitse niet weken. Maar te Antwerpen zijn 'er in een winkel gezien, die elk omtrent vijfthien takken vertoonden, gelijk *Gesnerus* verhaalt.

Ar. H. A. l.2.c.

Maar deze Herts-hoorns verschelen van andere, om datze in alle dieren hol en spits, maar in de Herten hecht zijn, en wijl zy in andere dieren an de beenders vast zijn, nochtans groeyen zy in de Herten alleenlijk uitte huid.

Pl H.N. l 11.c.37.

Ook geen dier behalven de Herten verwisselt zijn hoorns. Zy worden zo hecht en hard, dat zy by na den aart van steen krygen. De verouderde hoorns ruiken een weinig, insonderheid indien zy in de lucht hangen, en nu vogtig, en dan droog werden. *Gesnerus* heeft in de hoorns van een uitgeteerde, de toppen oft opperste takken angemerkt, die nu dobbel dan dry-dobbel gezien wierden, en ook op de zelve plaats zeven takken hadden, de breete van de stam was zes vingers, en onderwaarts waren noch twe andere takken als nood-hulpen. Hy heeft ook tusschen het bekkeneel, en de hoorns van het Hert, twe been-achtige uitpuilingen, die glat, omtrent twe vingers lang, en zo veel korter waren, hoe het Hert ouder was, gezien. Hy zeit dat an yder van deze een hoorn groeit, gelijk als door een t'samen-geleeding. Hy doet 'er ten lesten by, dat hy de hoorns van een twe-jarigh Hert gezien heeft, die omtrent negen duim lang waren, die gemeenlijk Furcary, oft gegaffelde genoemt werden. In de dry-jarige zijnze tweemaal negen duim oft meer lang. Die wy hier uitgedrukt hebben, waren glat, wit en niet rompelig. Datze de selve alle jaren, op zeker tijd in de Lente verwerpen,

Ar. H A. l.4.c.5.

heeft *Aristoteles* verhaalt, die ook zeit datter een gevangen is, in welkers hoorns een groen veil-blad gegroit was. 't Welk by *Plinius* ook gelezen werd. Datze ook in de gelubde Herten af vallen,

Oppian. Cynegi.

schrijft *Oppianus*. En dit zy genoeg van de hoorns. Wat angaat haar andere deelen. Het angezicht is vleesig. De neus opwaarts gekromt, den hals langachtig. De neus-gaten sijn by *Oppianus* vier, met zo veel doorgangen verzien. De spieren van de hooftslapen zijn teer en zwak, de ooren gesneden en als verdeelt, zodanige voornamentlijk *Aristoteles* die gene toe-eigent, die omtrent Argimusa op den berg Elapsus verkeeren.

Ar. H A. l.6.c.10.

Zy hebben weerzyds vier tanden, en onder, gelijk *Albertus* antekent, waar mede hy zijn spijs maalt, en daar-en-boven noch twe andere grote, die in 't Hert grooter als in de Hinden zijn: zy hellen alle neerwaarts, zo datze achterwaarts gebogen schijnen. Zy hebben alle levendige wormen in t hooft, die, na 't zeggen van *Aristoteles*, onder de tong groeyen, in de holligheid, omtrent het wervel-been, daar het hooft mede an den nek gevoegt werd.

Ar. H.A. l.2.c 15.

Zy zijn niet minder als de mayen van de kaas, en dat twintig in getal t'samen-gevoegt. Maar daar zijn zommige die 'er meer gezien hebben, en die verdeelt. Andere hebben 'er geen gezien.

Pl.H.N. l. 13c.1-

Men zeit ook datter binnen het been van 't oog wespen groeijen en uitvliegen. Het bloed is 't water gelijk, en zonder enige vezelen, indien wy *Aristoteles* en *Plutarchus* geloven

Ar.H.A. l.3.c.6.

Baldus Angulus Abbatus zeit, dat hy gesien heeft 't welk gestremt was, en dattet uitte anmerking van andere ook blijkt. Hy heeft groote ogen. En 't Hert na even-bedeling groot, gelijk in alle vreesachtige dieren is. Van de steen in den oog-hoek schryven verscheide ook verscheidentlijk. *Agrikola* noemt de steen Belzahart: *Bellunensis* Bezaar. *Scal.* ontkent dattet een steen is, voor de hondert jaren, zeit hy, isser in de Herten geen steen.

Scaliger exercit. 112.

Nadien ouderdom groeit hy in den oog-hoek. Hy groeit t'samen met de beenders, en puilt in den mond uit, en is zo hard dat hy den hoorn overwint Het deel, daar hy mede uitsteekt is, is rond, heel glat, geelverwig, niet zonder tekens van kleine zwarte adertjes. Hy is zo glat, dat hy het gevoel by na ontsnapt; en hy ontrekt zich zodanig, dat hy by na zich zelf schijnt te bewegen, enz: *Scribonius* noemt hem de vuiligheid van 't oog. In 't Hert van alle Herten, by na, worden beenders gevonden: Doch in de bejaarde groter, in de jonger, kleinder, en somtijds van een gedaante als een kruis malkander doorsnydende, zo *Iordanus* zeit.

Iordan. de Pharnomenis pestis tract. 3

Ik heb, zeit de zelve, gezien, datter beenders uit gesneden zijn, zo groot als duiven-eyers, die uit schorssen op malkander t'saam gezet waren, en dat angenaamst om te zien was, na dat het been gebryselt was, isser noch een been in 't midden gevonden, de andere beenders, die in het hart groeyen, gelijk, om welke zich deze schorssen hadden uitgebreid, en die steen tot die klomp en hardigheid, door de brandende oft drogende hitte van 't hart, voort gezet. *Gesnerus* zeit, datze alleenlijk van half Augustus tot den 13. September gevon-

gevonden werden. *Renodæus*, dat het inde jonge geen been, maar kraakbeen is. *Brasſavolus* noemt het een zenuw oft zenuwachtig kraakbeen. *Andernakus* zeit, dat het, de linker holte geopent, en voornamentlijk de geheele grond van de groote hart-aar doorſneden zijnde, indien gy de wortels van de zelve, en van de vliezen vervolgt, gevonden werd. Want de wortel van de grote hart-ader, als mede de hartachtige lever-ader, en der zelver vliezen, komt uit het been-achtige kraakbeen van 't hart voort. Zijn ſtart is klein, als die van het Zee-kalf. De benen zijn heel dun. Hy heeft veel magen. Het teel-lid zenuwachtig, op de wijs van de Kameel. Den darm zo dun en zwak, dat hy, ſchoon gy hem maar zachtjes ſlaat, kan barſten, en de huid geheel blyven. Men zeit dat hy geen gal heeft. Maar den darm zo bitter, datze van de honden niet angeraakt werd, 't en waar het hert heel vet was. De Achaini gelooven, dat hy die in de ſtart heeft, en dat daar yet in zit, dat de gal gelijkt, maar niet vogtig als de gal, maar dat an het voorſte deel de milt gelijk is. Het wijfje oft de Hinde is kleinder als het Hert: en een dier anders ſchoon van anzien, zonder hoorns, ſcherp van gezicht en wonderlijke ſnelheid. Zy heeft vier ſpenen als een Koe. *Galenus* van de rekken oft vellen van de vrugt, en van de aderen en hart-aderen, die uit de lijfmoer in de vrugt ſchieten, handelende, beveſtigt dat in alle dieren, die uit de natuur tot ſpringen geneigt zijn, gelijk in de Herten en Geiten, de uitpuilingen der vaten an de lijfmoeders gehecht zijn, niet alleenlijk door dunne vliezen, maar ook door ſlymig vleeſch, als door een zeker vet, 't welk een puikſtuk van wonderderlijke voorzichtigheid is. Als *Oppianus* zeit, dat den rug vet is, verſtaat hy dat zonder twijffel van beider kunne. Datze in Afrika niet gevonden werden, hebben *Ariſtoteles*, en *Plinius* verhaalt, 't geen *Virgilius* en andere jonger Schryvers tegen ſpreken. In Apulia vertonen zy dikmaal een geheel leger, en dat *Ferdinandus*, Koning van Napels daar door bedrogen is, gelijk mede *Iacobus Kaldora*, een ervaren Veld-overſte van zijn tijd, hebben de Schryvers verhaalt. In 't Landſchap van Cathaja Bargu zijn zy overvloedig, en dikmaal zoo tam datmer op ryden kan. In Holland, na 't zeggen van *Hadrianus Iunius*, zijn zy overvloedig in die geheele ſtreek van de zandige duinen, met de tuſſchen-leggende vlakten, die zich van 't Haagſche Boſch tot Egmond toe, in de lengte uitſtrekt. *Kapitolinus* gewaagt van de gepalmde in Brittannje: Zommige beveſtigen ook datter witte en zwarte gevonden werden. In het Landſchap van de Chikorary, in de nieuwe wereld, zo *Petrus Hiſpalenſis* getuigt, zijn zy zoo mak, datze gelijk by ons de Geiten gevoed werden. Dat Kreta haar gebrek heeft ſchrijft *Solinus*, uitgenomen het Landſchap van de Cydoniata. Maar *Varinus* gewaagt van de Achineſche Hinden, die ook Spathenaiai genoemt werden, van Achea, een ſtad van dat Eyland. *Bellonius* heeft ook nagelaten, dat daar niet weinige gevonden werden, om dat dat Eyland zonder ſchadelijke dieren is. Datze uit Syrie daarom na Cyprus overzwemmen, om datze het voedſel, dat daar overvloedig is, graag eten, hebben wy by *Ælianus*. Op den berg Elaphus, van Azie omtrent Arginuſſa, hebben zy geſpliſte ooren, 't welk van de Herten van den Helleſpont, de even-gemelde Schryver ook verhaalt. *M. Aurelius* de *Keizar* doet 'er by, datze daar tam geboren werden. By de Schotten zijnze heel groot, en zo overvloedig, dat in de gewoonlijke Jachten dikmaal vijf, acht, ja thien hondert gevelt werden. En onder deze zijn ſomtijds enige, die thien duimbreed vet hebben. Daar zijn 'er ook veel in de Orkades Eylanden, op den berg, die van haar zijn naam heeft. Xapita, een Landſchap van de nieuwe wereld, na 't zeggen van *Petrus Martyr*, heeft zodanige kudden van Herten, als wy van Koe-beeſten. Zy werpen t'huis, zy voeden haar jongen t'huis, en loopen los door de Boſſchen om de koſt te zoeken, zoo lang den dagh duurt, tegen den avond komen zy haar jongen weer bezoeken, laten haar in de ſtallen oft hokken beſluiten, en de jongen gevoed zijnde, haar ook melken. In Vrankrijk zijnze ook omtrent Fontaine-Bleau menigvuldig. In Florida zijn zy ten deel tam, zodanig mogelijk die van Xapato zijn, en ten deel wild, van welke zommige zoo groot als Koeyen, andere kleinder zijn, in veel plaatſen van Hoogduitſland worden zy in de grachten, omtrent de wallen gevoed. In Zwitzerland zijn zy nu niet overvloedig, om dat de Boſſchen door de veelheid der Inwoonders verwindert werden. Datze in 't zwartze wald ook zwart gevonden werden, heeft *Geſnerus* van ſommige gehoort. In het Landſchap van de Dikilappen zijn zy met geheele kudden, en worden van de Noorwegers Rheen genoemt, en zijn wat groter als onze Herten. De Lappen gebruiken haar in plaats van andere laſtdieren. Sy werden, zeit *Herberſtein*, an een ſlede op de vorm van een viſſchers bood, geſpannen, in welke de menſch, om door de gezwinde loop van de Herten niet uit te vallen, met de voeten vaſt gebonden werd, de toom, daar hy de Herten mede beſtuurt, houd hy met de linker, en met de rechterhand een ſtok, met welke hy de ſlede, indien zy mogelijk op een zyde quam te hellen, ſtut. Hy zeit ook dat hy op die wijs

Ar. H.A. l.2.c.1.

Pl.H.N. l.11, c 37.

Ar.H.A. l.6.c.29.

Plaats Pl.H.N. l.8.c.33.

Pontan. l.2.de Bello Neopolit.

Iunius Batav. l.1. c, 61.

Ælianus H.A.l.5. c.56.

Ar. H.A. l.6. c.9.

Martyr Decad. Ocean. 7. c.2.

wijs twintig mylen op een dach af leide, en ten leſten het hert liet lopen, 't welk weder tot zyn Meeſter en oude ſtal keerde. Zy branden zo van geilheid datze een 'gehelen dach daar toe gedreven werden. *Budeus* zeit, datze alzoo een gehele maand woeden, daar na niet veel minder als noch een maand beginnen te bedaren. Zy vechten dan om de Hinden, en de overwonnen gehoorzaamt den overwinner als zijn Heer, en volgt hem achter na, zo wy *Albertus* geloven. Dat de Herten, als de Hinden vol zijn, haar van zelfs van die afſcheiden, en yder om de zwaren reuk van de geilheit, een kuil in 't byzonder graven, datze op de wijs der Bokken ſtinken, dat haar 't gezicht ook zwart werd, en zoo leven tot datter een ſlag-regen valt, en dan weder na haar weiden keren, ſchrijft *Ariſtoteles*. Zy beginnen te verſamelen in de maand van Auguſtus en September, en veel worden in weinig dagen zwanger. De Hinde verzamelt veeltijds al zittende: om dat zy het Hert om zijn krachtig gewelt niet kan dragen, ſomtijds nochtans onderſtut zy hem op de wijs der Schapen, en ſchuwt haar makkerinnen, wanneer zy door geilheit tracht te verzamelen. *Oppianus* heeft na gelaten dat de Hinden in haar ſnelſte loop konnen beſprongen werden: en dat de mannetjes haar op twe benen al lopende in volgen, en alzo haar verzameling volbrengen. De Herten lopen ook zomtijds na andre Hinden, en keren daar na wederom te verzamelen tot de voorgaande. *Plinius* ſeit dat de tamme niet ontfangen, ten waar zy van jongs op-gevoed waren. Zy dragen acht maanden, en werpen gemeenlyk een jong. Den anwaſch der jonge is heel voorſpoedig. Als de Hinde werpt, wordze van enig ſlijm gezuivert, maar anders noit. Als zy zuigt, zeit *Pollux*, datze haar zelf verachteloost. *Geſnerus* weder-leit dat. Van het lang leven der Herten komen enige dingen by de Schryvers voor. *Heziodus* in zijn Rijmen, die nochtans onder zijn werken niet gevonden werden, geeft an de Kray negen van onze ouderdommen, en vier dobbel an de herten, en alzo zoud hy 3600 jaren leven. *Plinius* zeit datter gevangen zijn, die enige hondert jaren oud waren, met hals banden omringt, die haar den groten Alexander an gedaan had, en die door groote vetheid met de huid bedekt waren. Ten tijde van Karel, Koning van Vrankrijk, die ten tijde van de ſcheuring tuſſchen Klemens, en Urbanus de VI. geleeft heeft, iſſer omtrent Sylva nectus een Hert gevangen, in welkers halſ band met Latijnſche letteren geſchreven ſtond. *Hier mede heeft my Cezar vereert.* En hoe-wel dat van Kajus Julius Cæzar niet wel kan verſtaan werden: nochtans kan het tot ymand van de Karolovingen betrokken werden. *Theophraſtus*, hoe wel hy ouder als tachtig jaren geſtorven is, heeft niet te min over de natuur geklaagt, datze langer leven an de Herten, als an de menſchen gegeven had. Ik verzwijg noch de heilige Hinde by *Pauzaaias*, welke ten tijde van Agapenon een jong oft Rhe-kalf was, van gelyken het Hert van Diomedes, 't welk ten tijde van Agathokles na enige hondert jaren gevangen is. Men zeit dat de Hinde van den Keizar Auguſtus, met het opſchrift van den Keizar, *raakt my niet an, want ik ben des Keizars*, ontelbare jaren na zijn heerſching gevangen is. Zommige oordelen haar ouderdom uit de veelheid van de takken, dat *Ariſtoteles* niet behaagt. De Schryver van de Nachtegaal zeit, datze als de Hinnen klokken. *Virgilius*, datze beſwaarlyk loeijen als een Eſel: Sy veranderen de ſtem na de kunne. Sy is kort in de Hinden, langer in de Herten. Sy houden vrindſchap met het Berg-hoen: maar met den Arend, de Gier, de Slang, de Honden, de Tyger, de Ram, het keffen van de Voſſchen, met de Aſphaltum, en de rode vederen houden zy viandſchap. De Berg-hoenderen zitten dikmaal op haar rug, en plukken de hairen uit. Den Arend op haar hoorns zittende waeyt veel ſtofs in de oogen der Herten, en ſlaat hem met de vlerken in den muil, tot dat hy op de rotzen neder-ſtort. Zy vechten met de ſlangen; zy zoeken de holen en lokkenze met haar aſem uit. Daarom heeft het gebrande hertſhoorn zonderling, dat het de ſlangen verdrijft. Datze, in de engten van Lybie leggende, van de Herten worden angeranſt, lezen wy by *Oppianus*. Indien een Hert op de kaktus treed en gewond werd, konnen zijn beenders geen geluid geven. Van de Aſphaltum geraakt zijnde ſterft hy. Sijn verſtand bewijſen de volgende dingen: zy beminnen ongeboude boſachtige plaatſen, daar een goed vet land is. Sy beminnen ook de boſſen, de wijngaarden en luchtige plaatſen. Het Hert, de weiden verlatende, geeft zich geſwind na de boſſchen, maar loopter niet in. De Hinde zoekt daar graag de dichtſte plaatſen: Hoewel zy ſomtijds beter weiden vinden, nochtans keren zy altijd weder na haar geboort-plaats. Een groot Hert weid altijd met een ander kleinder vergeſelſchapt, welken de Jagers den wapen-drager noemen. Sy weiden by na den gehelen dach, en op den middag, als de Son heet ſchijnt, ſchuilen zy onder de ſchaduw: zy zijn zoo vreeſachtig, datze tot een ſpreekwoord geworden zijn, waar van hy door de Godsſpraak Kantharion Arkas genoemt is. Datze in de ſprong uitmuntend zijn, getuigt de Plaats omtrent Frankfort die daar den naam van draagt. Daar zijn twe ſtenen opgerecht, zoo *Geſnerus* verhaalt, omtrent t' zeſtig voeten van een middel-baar man van

Ariſt. H. A l. 6. c. 29.

Plin. H N l. 10. c. 63.

Ariſt. l. c.

Ouderdom.

Toeneiging en afkeer.

van malkander. Die ruimte heeft een Hert over-gesprongen, en dat noch over een geladen wagen, als hem de Jagers benauwden. Zy rusten in haar vlugt, tot dat hy, die haar vervolgt, nadert, en dan vlugten zy weder voort. Als zy de moed zinken laten, verlaten zy de donkere Bosschen, en vlugten na de velden, en naderen de wooningen en huizen. Zy loopen veeltijds voor wind. Van haar sneegheid in 't bedriegen der Honden, schrijft *Budeus* dit. De Herten, zeit hy, zijn gewend, als zy zien datze met heftige en snege vervolgers te doen hebben, in 't ronde te loopen: daar na heftiger gedrongen zijnde, de stallen van de gemeene Hinden, en verblijfplaatsen van andere Herten te zoeken. En haar onder den gemeenen hoop, als onder de schaduw van een honds-dwaling te verbergen. Somtijds enige van de kudde van daar te dryven, en alzo een stuk weegs voort te loopen, om de honden werk te geven. Als zy enigen tyd deze list gebruikt hebben: begeven zy haar van dat gezelschap af, en schieten enige afwegen in. Daar na rusten zy tusschen beide, wyl de honden de voetstappen van de Herten oft Hinden nasnuffelende, van haar eenigsins af raken. Als nu de snedige reuk der honden dit bedrog overwint, begeven zy haar tot andere hulp-middelen. Zodanige zijn, datze eenigzins in haar eigen voetstappen wederom lopen, daar na verscheide kringen maken, en die zo verwart als mogelijk is, en dan weder heel snel en ver voort-loopen enz: Men heeft gezien datter een onder een kudde Koe-beesten liep, en met de voorste poten op een Os springende, bleef daar een stuk weegs als rydende, op hangen, en sleepten met de achterste voeten lichtjes over de aarde, om de honden zoo veel hy konde een onzekere reuk achter te laten. Daar isser noch een gezien volgens den zelven *Budeus*, die op een boom, welke in 't dicht en 't donker stond, gesprongen is, en de takken in de sprong van malkanderen deelende, zo verheven bleef staan, en daar in zo verwart was, dat hy niet weder konde af-springen. Tegen de vergiftige kruiden, eet hy de Artisokken: en tegen de beten van de Phalangius Kreeften. Zy zijn ook zeer bezorgt, dat de zonne-stralen haar niet in de versche wonden steken, om geen verrotting te verwekken. Zy hebben het kruid Diktamnum angewezen, om de pylen uit te trekken, welke met het eeten van dat kruid haar weder uit het lijf vallen. 't Geen nochtans *Dioskorides* en *Tullius* de Geiten toe-schryven. Zy zwemmen de zeen over, en zwemmende, houden zy haar orde in de lengte, en de achterste leggen haare hoofden, op de billen van de voorste. Dat word voornamentlijk gezien in die gene, welke van Cilicia na Cyprus over zwemmen, en hoewel zy geen land zien, nochtans zetten zy op den reuk an. De zwakke stellen zy in 't achterste, en steken niet eer van de wal, als met een goeden wind. Zy werden Zomers vet, en daarom verschuilenze, om datze weten, datze door de zwaarte van haar lijf, gevangen werden. Als zy haar hoorns verlooren hebben, schuilen zy ook by daag, en dat in donkere plaatsen, om het ongemak der vliegen te schuwen, en weiden dan by nacht, tot datze haar hoorns weder ghekregen hebben, welke uitkomende, zetten zy die in de Zon om te beter te drogen. Als zy met het wryven an de boomen niet voelen, datze haar pijn andoen, komen zy weder an den dagh. Datze haar hoorns, als zy afgevallen zijn, begraven, word gezeit. Maar andere schryven, datze maar een van beide begraven. Men zeit, schrijft *Plinius*, dat de rechter hoorn niet gevonden werd, als of die met een zeker genees-middel begaaft was, en dat is noch wonderlijker, wyl zy die in de dier-gaarden ook jaarlijkx verleggen: datmen meent datze van haar begraven werden. *Aristoteles* heeft dat van de linker verhaalt, hoewel hy ook schryft, dat in Epirus de rechter begraven werd. Dat de hoorns in de levende dier-gaarden, van haar verlaten, en niet begraven werden, is ook angemerkt: Ook worden zy in de Bosschen openbaarlijk gevonden. Als zy haar met Slangen verzaad hebben, loopen zy tot den muil toe in 't water, om dat haar het vergif niet schaden zou, en drinken niet eer voor datze door de dringende koude, het ingenomen vergif, door de oogen al tranende weder uitzweten. *Vincentius Belluacensis* zeit, datze met het eten der Slangen, de donkerheid der oogen genezen. Gevangen zijnde, worden zy niet alleenlijk tam, maar komen ook, geroepen zijnde, na de mensch toe. Datze het jok en den toom verdragen, lezen wy by *Kalpurnius*. Datter seven jok Herten in de zege-praal van *Ptolomeus* geweest zijn, beschrijft *Athenus*: *Heliogabalus* is met vier t'saam-gespanne Herten, in het openbaar gereden. Ik zwyg noch dat een Hert voor een Lijfwacht van *Methridates* de Koning van Pontus gebruikt wierd, en dat *Sertorius*, Veld-overste van Spanje een Hert in zijn geselschap had, dat hy veinsde een Priester van Diana te zijn. Datter van *Ptolomeus* een zoo gewent is, dattet de Grieksche taal verstond, gelijk *Ælianus* verhaalt. In 't werpen schuwen zy de wegen niet zo zeer die van de menschen betreden werden, als wel de heimelyke plaatsen, die de wilde dieren onderhavig zijn. Zy worden voor haar baring met het Seseli gezuivert, om te lichter te werpen. Na datze geworpen hebben, eten zy het eerste vleesch van de na-geboorte,

Marginal notes: Ælianus H. A. l. 4. c. 8. — Pl. H. N. l. 8. c. 32. — Ælianus H. A. l. 5. c. 56. — Ar. H. A. l. 9 c. 5. — Ar. H. A. l. c. & l. 10. — Ælianus H. A. l. 7. c. 46. — Ælianus l. 11. c. 25.

daar na een zeker kruid, en dan keren zy weer na haar jong Dat yder haar jong niet opvoed, schryft *Solinus*. Datze haar tere jongen zorgvuldig verbergen, datze die onder de kruiden en heesters verborgen hebbende, met de voet bestraffen om te schuilen, wanneer zy groot genoeg zijn tot loopen oeffenen, en haar gewennen over afgebroken plaatzen te springen. Zy worden met een Harders Fluit oft gezang verzoet, en dat zoo zeer, datze zomtijds het eten verzuimen. Wat angaat haar gevoel, als zy opgerechte ooren hebben, horen zy heel scherp, als zy die laten hangen, worden zy lichtlijk verrast. Datze goed van gezicht zijn, daar van is dit een bewijs, dat haar *Oppianus* Megalapous noemt. Van haar gebruik in de spijze, zijn de Schryvers verscheiden. *Isidorus* zeit, datze lekker, en licht om te verteeren vleesch hebben, om datze haar veel bewegen: Maar indienze gelubt werden, eer de hoorns wasschen, datze dan gematigder vleesch hebben. *Galenus* noemt haar vlees hard, zwaar om verteeren, en zwart-gallig; elders het Ezels-vleesch gelijk. *Simeon Sethi* bekent, dat het zwarte gal maakt, en in de zomer te schuwen is, om datse dan door het eten der slangen vergiftig zijn. Indien het veel gegeten werd, het lichaam doet beven, en in de winter veiliger genooten werd. *Iulius Alexandrinus* acht het jonge Herten vleesch beter, hoewel hy het oude ook prijst, nochtans is den groten ouderdom geen oorsaak, waarom 't op sijn derde jaar mag gepresen werden. In haar staande ouderdom, gelijk die langduirigh is, zoo is het ook slegter, wyl de drooghte en hardigheidt altijd toeneemt. Dat het ten tyde van haar geilheid ook bedorven werd, en als dat van de Bokken stinkt, lezen wy by *Aristoteles*. *Avicenna* meent, dat zijn ghebruik zwaarmoedige koortsen verwekt. Maar *Plinius* getuigt, dat hy enige vorstelijke Vrouwen kent, die gewoon zijn alle uchtens Herten vlees te eten, en langen tijd zonder koorts geleeft hebben. 't Welk zy meenen alzo geraden te zijn, als het Hert met eene wond omgebragt is. Andere beloven haar door het eten van Herten vleesch, een lang leven, om dat het dier zelf lang-levend is. Dat de lever quaad-aartig is, schryft *Vincentius Belluacensis*. De eerst uitkomende hoorns, zijn ook onder een van de lekkere spijzen gerekent geweest. *Brujerinus* zeit, datze gezoden, en daar na gesnerkt werden. In de Genees-konst, hebben de hairen, de huid, het merg, het smeer, de herssene, de long, het teel-lid, het hart, de beenders, het stremsel, de pis, de tranen, en voornamentlijk de hoorns haar plaats. Met de hairen word de lijfmoer gerookt, en die roking, belet het misvallen. Het schrapsel van de huid met puimsteen, en Azijn gewreven, word op de zweerende roos gestreken. Zoo dezelve met de voeten an de deur gehecht werd, belet zy den ingang van de vergiftige dieren. De zelve is ook een genees-middel tegen het onwillig water maken. Het merg is heel goed om pijn te verzachten: Opgestreken, verdrijft het de Slangen. Tegen den brand van heet water, oft ander nat, is het een zonderling genees-middel: Met water ingedronken, geneest het de darmpijn: Van achter ingespeuit, verzacht het de pijn van de rode-loop, met een zet-pil ingesteken, verzacht het de verharde lijfmoer. Van zijn gebruik, in het openen der maand-stonden, schrijft na *Agrikola, Mizaldus* aldus: Indien twe oft dry-vierendeel loods Herten-merg, na de maat van 't lichaam, oft den ouderdom, in een schoon dun doekje gesloten en zoo in de vrouwen schamelheid gesteken werd, met een uithangende draad, om uit te konnen trekken, als de gemeene tijd der stonden genaakt, en 't lichaam welbereid, en een goede wijs van leven voorgeschreven is, verwekt het de maandstonden. Het smeer verzacht het voet-evel, en word op de sproeten van 't angezicht gestreken: gebrand, en met een gebrade Oester gemengt, geneest het de kak-hielen: Het word versch in de zweerende lijfmoer gesteken. De Herssene prijst *Rhazes*, tegen de pijn der heupen en zyden, en om de breuken te genezen. De long verdrijft de wratten, kloven, en harde gezwellen, zo wy *Plinius* gelooven: Opgeleid, en dikmaal vernieuwt, geneest het de bladers, die van harde schoenen komen, zo *Marcellus* bevestigt. Daar zijner die zeggen, dat zy in den oven gedroogt, en met wijn gestampt, de teering-zuchtige genezen heeft. De asch in een aarde pot gebrand, heeft vele kort-amige, en engborstige genezen. Het teel-lid gedroogt, en met wijn gestampt, word tegen de beten van de Adder-slangen gebruikt. Met wijn an de Stieren gestreken, verwekt het tot springen: gedroogt is haar goed, tegen het bezwaarlijk water-maken, en de kronkeldarm-pijn, indien het water, daar het mede gewassen is, gedronken werd. De Wijzen oft Tovenaars, zoo *Plinius* schrijft, zeggen dat het de vrugt bewaart, indien de Vrouw, het witte vleesch van de borst van een Hyæna, met zeven hairen en een Herten teel-lid in een Boks-vel gebonden, an den hals gehangen werd. De beenders gebied *Galenus* tegen den buikloop op te stryken. Maar *Sextus*, ontkent, dat, die welke een Herten kniesschijf by zich draacht, enig gezwel in de liesschen krygt, en zeit dat de gezwellen, daar mede geraakt zijnde, verdwynen. Het hert met het vel, en den hoorn gebrand, en met oly opgestreken, geneest by de zelve, de

Ælianus H. A. l. 2. c. 46.

Gebruik in de spijse.

Galen de Aliment. facult. l. 3. c. 6. & 8.

Iul. Alexandrinus l. 11. c. 11.

Ar. H. A. l. 6. c. 29.

Gebruik in de Geneeskonst

Galen. in Euporistis

Galenus simpli. l. 11. c. 5:

Mirald. cent 6 Aphoris. l. 96.

Hippokr. de morb. mulier.

Galenus Eporist. l. 2. c. 42.

de wonden. Het been uit het hart van een Hert, word voor een tegen-gif gehouden. De steen, die in 't hart oft de lyfmoer gevonden werd, belet het misvallen der vrouwen. Het stremsel van een Rhe-kalf in de moeder gedood, is een voornaam geneesmiddel tegen de beten der slangen: het wort ook nuttelijk den genen, die van een dollen hond gebeten sijn, in gegeven: Het is ook goet tegen de gegeten scherling oft duivels broot. De pis geneest de pyn der milt, en de opgeblasen maag en darmen: de tranen worden onder de zweet-dryvende geneesmiddelen gerekent, en in een weinig wyn gedronken, dryven zy zoo heftig, dat het lyf als geheel gelost werd. Daar de traan haar uit-puiling heeft, is zy rond, heel glat, geelverwig, niet zonder zwarte adertjes, en zo licht dat hy 't gevoel by-na ontsnapt, en ontrekt zich zodanig, dat hy by-na zich zelven schynt te bewegen. Het grootste gebruik is van den hoorn. Uit het onderste dat noch bloedig is, word een water overgehaalt, tegen de quaadaartige koortsen. Het word met een open vier gebrand, en niet alleenlyk om te sweten, en tegen 't vergif geprezen, maar ook veel andere siekten. De Inwoonders van 't Eyland Florida, stekense in de door-boorde lippen van de kinderen, en geloven datze zoo van vergif bevrijd zyn. *Andernakus* maakt uit de zelve, met wierook gebrand lood, opium enz: met regen-water gemengt een oog-water. De zelve in Azyn gewreven, oft gekookt, word op de krauwagie oft de schilfering gestreken. Met vitzen-meel en Hertenvet verdryft het de sproeten: angesteken is het met zyn reuk tegen het vallend evel bequaam. Met de sponçy, daar stenen in gevonden werden, gestampt word het van elk even veel dagelykx met water, oft wijn tegen de kropzweren in gegeven: tegen het vleesch-gewas van de neus word het met Sandaracha in-geblazen. Om de tanden wit te maken word het mastix, en salammoniak in een nieuwe pot tot asch gebrand, vermengt: rauw en in azijn gekookt verzacht het de pyn van de kevels der kinder-tanden: gebrand en met wyn gemengt en angestreken maakt het de losse tanden vast. Het geneest met Gom dragant de bloed-spouwing: gebrand, geneest het de rode loop: om te braken word het met een weinig levende zwavel uit een slurpey in genomen: *Sextus* zeit dattet gebrand en met honig azyn de milt verdroogt: uit de jonge en tere heeft *Marcellus* een geneesmiddel tegen de kronkel-darm-pyn, welkers beschryvingh by *Aldrovandus* te zien is: tegen de wormen geeft het *Galenus* met yvoor in: daar zijn 'er die kryt, het semen sanctum, en een gebraden doyer van een Ey daar by vermengen, en met honig daar van koekjes maken: Ten lesten word het tegen de vloed der vrouwen en de opstyging gebruikt. In 't onderscheid komt by-na niet voor, behalven 't geen by *Nieremberg* gelezen werd. Het Herten geslagt, zeit hy, van Nieu Spanje, is niet eenerley, zy noemen het Makame. Enige zijn heel rood, andere wit. Dese noemen de Indianen Koningen van de Herten, en in haar taal Yztak Makanne. Andere zijn de onze in vorm, grootte, en verstand gelijk: zy noemenze Akulhuame. Die kleinder als deze, en Quauhtlamakame genoemt zijn, veraarden van de Herten vreesachtigheid tot een grote kloekmoedigheid. Gewond zijnde, worden zy woedend, vallen op de jagers en doden haar. Van de zelve lyvigheid en wijs zijn de Talhuikamakame, maar minder van moed. De kleinste zyn de Tamamakame, en mogelyk liever een geslagt van Geiten. In Duarhe, Xapida, en andere delen van de nieuwe wereld, zyn kudden van Herten als by ons van de Koe-beesten (gelijk boven gezeit is) zy werpen t' huis, voeden daar haar jongen op, by dach loopen zy los in de Bosschen om te weiden, tegen den avond komen zy haar jongen weder t'huis bezoeken, laten haar in hokken besluiten en haar jongen gezoogt hebbende, haar selven ook melken. Zy hebben daar anders geen melk, oft kaas uit andere melk. In zommige land-streken, van 't Westen zoeken zy vermoeit oft van de jagers gequetst zijnde een kruid Atochielt, by de Indianen genoemt, dat een gedaante van Poley is, hier mede verfrisschen zy haar, en krijgen weder nieuwe kragten en snelheid. Dat is by haar in meer gebruik als de deucht van de Dictamnum. In Virginia hebben de Herten langer starten als de onse, en de hoorns over den rug gebogen. *Lerius* noemt een geslagt van Amerikaansche Herten Seouasseu, die van de onze verschelen, om datze veel lager zijn, kleinder hoorns hebben, en hangende hairen, even als onse Geiten. In de landschappen van Nieu Mexika hebben zy een heel hayrige start, andere een heel lange, even als de Muil-ezelinnen, die zy in lyvigheid gelijk zijn, oft overwinnen. Sy zijn van grote sterkte. Een zeker Spaansch Overste, heefter twe in zijn wagen gespannen: Van het gepalmde hert, spreekt *Aldrovandus* aldus. Wy hebben uit *Iulius Kapitolinus* gezeit, dat het gedenkwaardige geschilderde Bos in het huis van Kn. Pompejus, onder andere schilderijen C. C. gepalmde Herten had, en dat deze alder-eerst van *Gesnerus* gesien zijn, en haar de zelve met de plat, oft breed-hoornige Dorkades oft Bokken noemt. Maar als daar na *Iohannes Kajus*, Engelsch genees-meester, hem deze hoorns uit Engeland gezonden had, heeft hy, van gevoelen verandert, dien geleerden genees-meester, die oordeelde dattet in der daad een gepalmt Hert was, gelijk my ook dunkt, toe-gestemt. Want wijl deze hoornen den herts-hoorn, oft gelijk zijn,

Nieremb. H. E. l. 19. c. 64.

Aldrov. Hist. Bisulc. c. 24.

zijn, oft in lengte, en dikte te boven gaan, is het gevoeglyk, dat het lichaam van dit dier, meer een Hert, als de breed hoornige Bok gelijk is. Datter in Persie omtrent Schamachia, Karabach, en Morage geelachtig blinkende zijn, in gedaante als den Das, die de hoorns achterwaarts gebogen en zonder knopen hebben, welke de Turken Tzeiran; de Persen Achu noemen, beschrijft *Olearius*. Olear. itin. Orient. pag. 312.

VIII. Lid.

Van de Tragelaphus, oft Herten-bok, en de Tarandus.

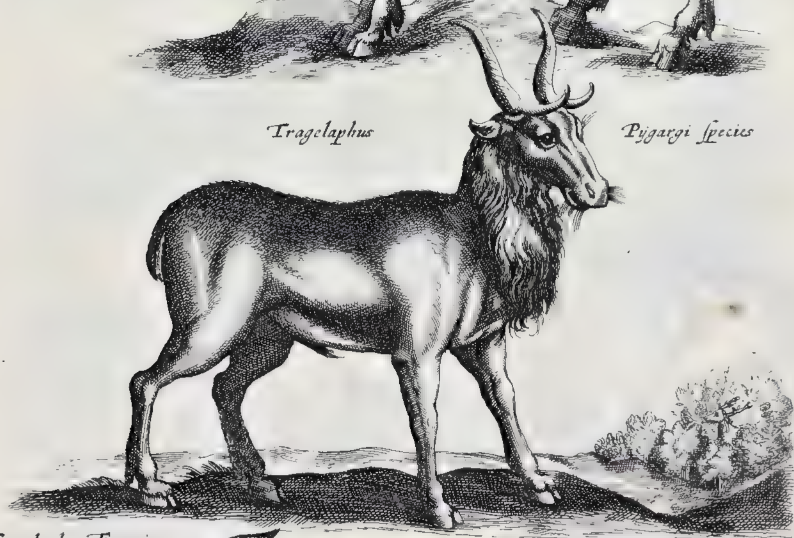
Aldr. Hist. Bisul. c. 29. De Tragelaphus, oft Herten-bok, schijnt daar van zijn naam bekomen te hebben, om dat hy een Bok en Hert gelijkt. *Volaterranus* en *Gesnerus* willen, dat hy by *Aristoteles* Hippelachus, oft Herten-paard genoemt werd. 't Zy hy zoo van de gelijkheid, want hy heeft manen, oft van de groote, gelijk men Hipposelinum, oft groote Eppe zeit, genoemt is; want hy is groter als een Hert. De Hoogduitschen noemen hem Brandhirtsh, 't zy, oft om dat hy zwarter als het Hert is, 't geen Agrikola behaagt, oft om dat hy veel in de kool bergen verkeert, en de kruiden, die daar wassen, eet, gelijk *Fabricius* meent. Hy is groter en kloeker als het Hert. An de krop heeft hy zwarte, en op de schoften lange vlokken. Daarom zeit *Plinius*, dat hy alleenlyk in baard, en vlokken an de schoften van 't Hert verscheelt. Het opper-deel van den rug is asch-grau, van den buik zwart-achtig; en omtrent de teel-leden zijn de vlokken heel zwart. In 't overige is hy van 't Hert niet onderscheiden. Plin. H. N. l. 8. c. 32. *Plinius* verhaalt dat hy nergens als an de rivier Phazis voort-komt, maar valschlijk. Want de Herten-bok werd ook by de Arachosy gevonden, en in de wildernissen van Torant, en Koningstein in Misnia, omtrent Bohemen, gevangen. In Engeland worden ook zwartachtige Herten gevonden, van deze mogelijk niet verscheiden. De Tarandus by de wantalige Pyrandrus, en Pyradus, en mogelyk by *Hezichius* Xaudarus, word by de Noordsche volkeren Rehenschier genoemt. Hy is zoo groot als een Koe-beest. Het hooft groter, dat van het Hert niet ongelyk. Zijn hair is wit en lang als van de Beren. Den rug is zoo hard datter kolders van gemaakt werden. Hy heeft een verheven borst, gekloofde, holle, beweeglyke klauwen. Want hy breid die in 't lopen uit. Hy is geswind in snelheid, Aldr. Hist. Bis. ca. 30. zo dat hy licht over 't bovenste van de sneu loopt, zonder voetstappen na te laten, en met zijn gezwindheid, de lagen-leggende dieren op de vlakten ontsnapt. Hy draagt heel hoge hoorns, die terstont van 't voorhooft met twe takken als in vingers gespitst werden. In 't midden is een takje als een tusschen-knoop, daar na schieten zy weder in brede takken, als uit-gespreide vingers gespitst, uit. De hoorns zijn wit met lange adertjes onderscheiden. Zy zijn in hoogte van die van den Eland verscheiden, in de breedte van 't Hert, en van beide in veelheid van takken. In 't lopen leit hy die achter op den ruch: want staande bedekken de onderste takken byna het voor-hooft. Met deze onderste zeit men dat hy het ys van de rivieren door-breekt om te drinken. Hy eet bosch-vrugten en mosch van de bomen. Hy maakt schuil-plaatsen op de Noordsche bergen, en loopt in de hardste koude na den Mosi-berg, en andre bergen van Noorwegen. Hy word van de menschen gevangen tot huisselyk gebruik: Want hy word van de lopers om te reizen, van de Bouluy tot boere-werk getamt. Het vleesch van de wilde van die plaatsen is goed en heel lekker. Hy is van natuur een gezellig dier, en men zeit datter somtyds in de groote bosschen der Noordsche landen, kudden van duizend Tarandi gezien werden. De wyfjes hebben geen takken. Zy worden in Noorwegen, Sweden, Lapland, en Polen gevonden. Daar zijn 'er eertijds twe met zaal en toom na Ausburg gevoert. Van de verandering van haar verw, schrijft *Solinus* Solinus Poly. Hist. cap. 33. dit. Men zeit dat deze Tarandus door vrees zijn gestalte verandert, en dat hy als hy verschuilt dat ding gelijk wert, 't welk hem naast is, 't zy dat zo wit als een rots, oft zoo groen als een kruid is, oft enige andere hoedanigheid heeft. Dat zelve doet in de Zee, de Polypus, oft Veel-voet, op het land de Chamaleon: maar de Polypus en Chameleon zijn glat, en de huid is beter bequaam om door zijn glatheid op de wijs van een spiegel yet dat hem naast is te gelyken. In dit dier is het wat nieuws en zonderlings, dat de ruige hairen met beurten haar verw veranderen. Maar welke die Tarandus van *Plinius*, oft *Solinus* is, schijnt *Gesnerus* self niet wel geweten te hebben. Want hy maakt hem nu met de Turones, dan met de Rangiter oft Rheen, daar wy in 't volgende van spreken zullen, gelijk het af-beeldsel dat wy hier geven, word voor het alder-oprechtste gehouden.

IX. Lid.

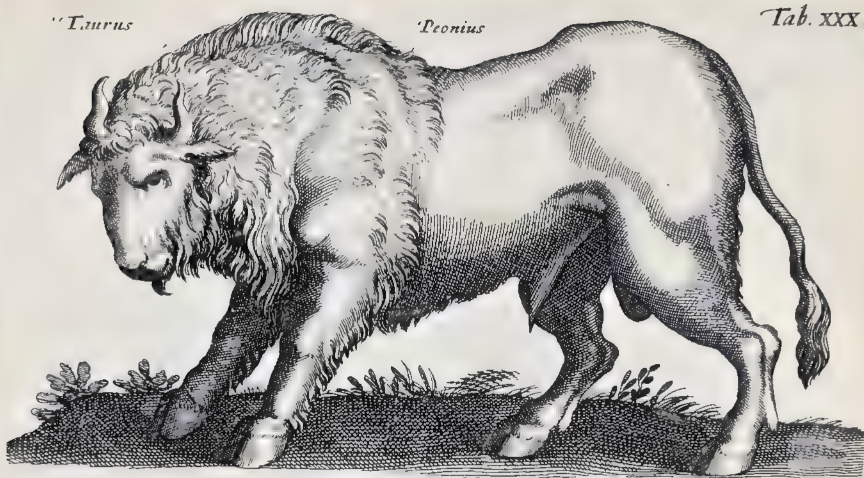
Van de Rangifer, oft Rhee.

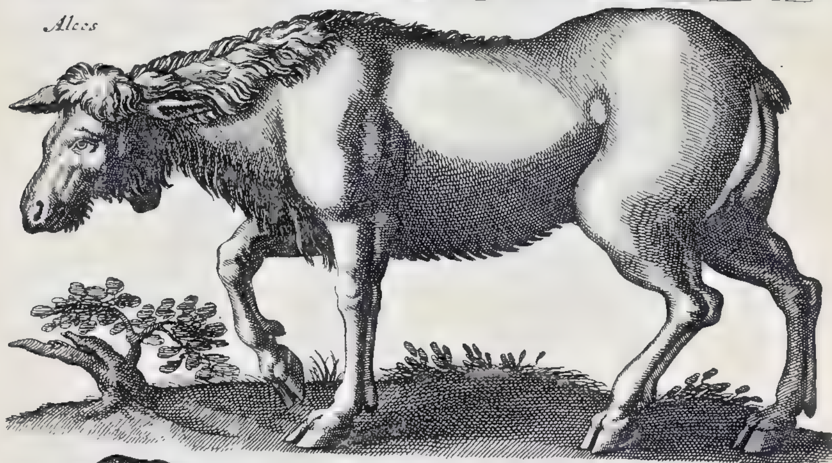
In de beschriving van de Rangifer, welk men Rheén noemt, komen de Schryvers niet over een. *Albertus* zeit, dat hy de gedaante van een Hert vertoont, maar dat hy grooter van lijf, schoon van verw, en beroemt in 't vlugten is. Hy heeft volgens den zelven dry ryen van hoorns, zo datter in yder twe hoorns zijn, en zijn hooft uit takken schijnt te saam Aldrov. Histor. c. 31.

Pygargus
Weiss Zars

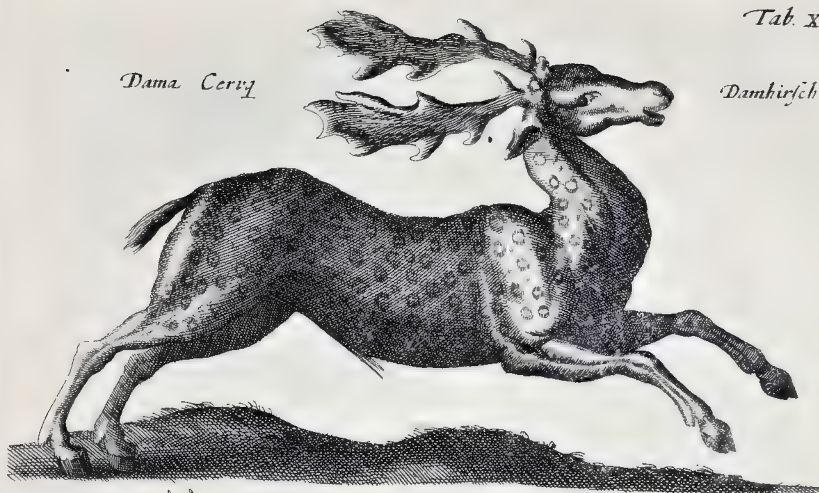

Tragelaphus
Pygargi species

Hippelaphus Fœmina

Taurus
Peonius

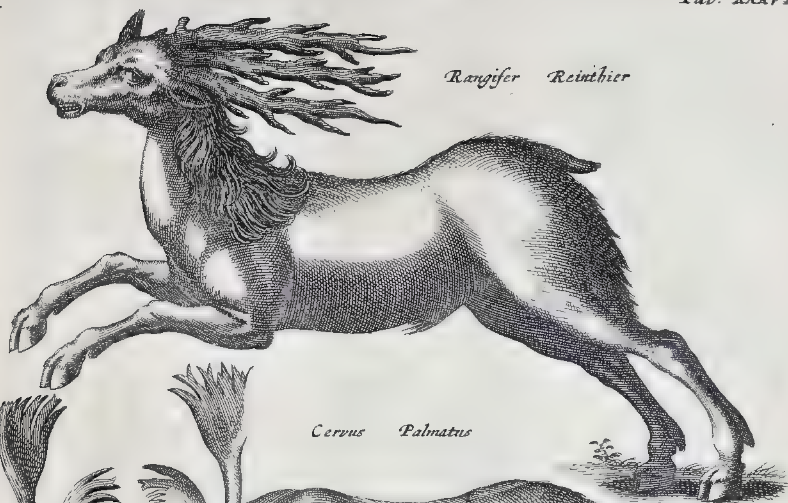

Alces

Alce. Elend geschlecht

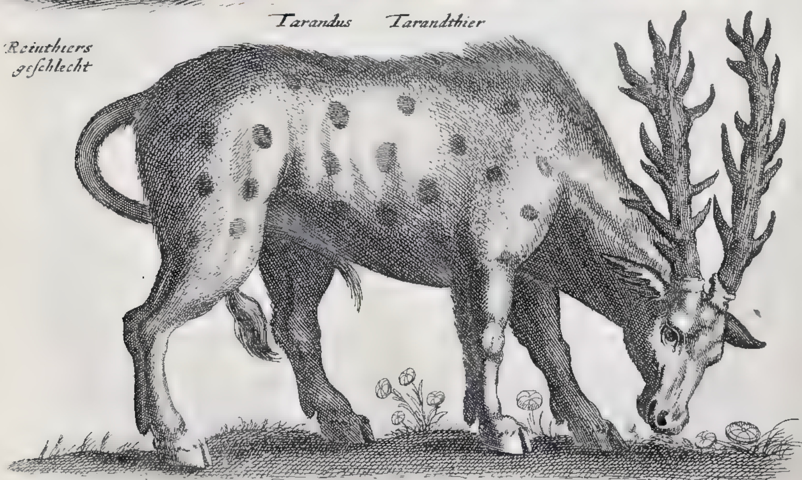

Dama Cervꝰ
Damhirsch

Caprea Rehe-Kalb

Alce Mas

Rangifer Reinthier

Cervus Palmatus

Tarandus Tarandthier
Reinthiers geschlecht

ſaam gezet. Uit deze zijn 'er twe grooter als de andere. Op de plaats van de hoorns van een Hert, die tot volkomen groote op waſſchen, zo datze ſomtijds vijf ellebogen bereiken, en met vijf-en-twintig takken gezien werden. Zy hebben 'er ook twee in 't midden van 't hooft als de Das, met afgeknotte korte takken geſpitſt. Ten leſten twe andere in 't voorhooft voorwaarts gekeert, die beter benen gelijk zijn, die zy voornamentlijk in het vechten gebruiken. *Olaus* de *Groot* ſchrijft, dat hy dry-hoornig, uit het geſlagt van de Herten, maar veel hooger, ſnelder, en langer is. Dat hy om twe redenen, Rangifer genoemt is, zo om dat hy op 't hooft hooge hoorns, als eyke takken heeft: als om dat het werktuig, met welke hy de winter-ſleden voort trekt, en dat hem an de hoorns en borſt vaſt gemaakt werd, in zijn Vaderlandſche-taal Ranga, en Loga genoemt werd, dat hy met de twee groote hoorns, die zy op die plaats als de Herten hebben trekt, en met d'ander, die in 't midden van 't voorhooft ſtaet, anſtaande takjes heeft, en korter is, tegen de ſchadelijke beeſten vecht: dat hy manen an den hals, en ronde klauwen heeft. *Iohannes Agrikola* verhaalt, dat hy een drytandige gaffel van hoorns heeft, en in de Boſſchen van Polen gevonden werd. *Iulius Cæzar* maakter een Os, in geſtalte als een Hert van, uit welkers midden voorhooft, tuſſchen de ooren, een hoorn ſtaat, hoger als andere, en meer recht opwaarts ſchietende als die hoornen, welke ons bekent zijn, die, zeit hy er by, an het end zijn takken een palm breed uitbreid. De beſchryvingh van *Damianus* van der *Goes*, behoort meer den Eland, als de Rangifer oft Rhee toe Indien wy den Genees-meeſter *Appollonius Menabenus* volgen, zijn zy uittet geſlagt van de Herten, in hoogte en dikte, een jongen Ezel gelijk, maar dunder van beenen Zy hebben een hooft als een Kalf, en manen an den hals als de Paarden: getakte, glatte, dunne, langwerpige hoorns na den rug gebogen. In 't overige zijn zy na evenbedeling, van groote met de Herten gelijk. Ik verzwyg noch *Iulius Cæzar*, *Scaliger*, die 't geen van *Olaus* de *Groot*, die Rangifer toeghe-eygent is, den Eland toeſchryft. Het zy zo 't zy, dat hy van den Eland verſcheiden is, kan daar uit geoordeelt werden, dat *Olaus* de *Groot*, de ervarenſte in de Noordſche dingen, op verſcheide plaatſen van dezelve handelt. Zy worden in Lapland, Zweden, Noorwegen, en de omleggende plaatſen van de Noorder Aſpunt gevonden. Zijn ſpijs is witte Moſch van de bergen, voornamentlijk, in de winter als die boven op de aarde met ſneeu bedekt is: Die hy, hoe dik zy leit, door ingeven van de natuur, doorgraaft, om de koſt te zoeken. Zomers eet hy bladers en toppen van de bronnen, ſtaande en gaande beter als neerbukkende bloemen en kruiden, om zijn hoorns, die te veel voorwaarts uitſteken, en dat met een ſchuinſche buiging van zijn hooft. Over zee uitgevoert zijnde, leven zy niet lang, gelijk in Holſtein, en Pruiſſen bevonden is. Of die van den Koning *Guſtavus* in 't jaar 1633. overgezonden, en in 't wilde gelaten zijn, jongen hebben nagelaten, heeft noit konnen ondervonden werden Maar wyl zy wild en tamme zijn, zo dienen van deze de melk, de vellen, zenuwen, beenders, 't vleeſch, de klauwen, en het hair, tot gebruik van de menſch. De melk is een huyſſelijk voedſel, de wey is tot drank, de huid tot kleederen, beddekſels, en zadels bequaam; Om datze hard en tay is, wordze tot blaas balcken van verſcheide handwerks-luiden gebruikt. De zenuwen worden in plaats van garen, om kleederen te naeyen, geſchikt. De beenders en hoorns tot boogen. Het vleeſch in de wind oft rook gedroogt, duurt eenige jaren. De klauwen zijn de krampzuchtige goed. De hairen worden, om zadels en kuſſens te naeyen gebruikt.

Cæzar l.6. de bello gallico.

X. LID.

Van den Eland.

IN het Dier den Alces, oft Eland, verſchelen de Schryvers ook veel. *Pauzanius* maakt hem van gedaante tuſſchen een Hert en Kameel, datze by de Kelten voort komen, en van de menſchen niet na geſpeurt, nocht ondervonden werden, ja datze den menſch van verre ruikende, haar in de gaten en holen verſchuilen Volgens *Cæzar*, houden zy haar in t Zwartze-wald zy zijn van de zelve geſtalte met de Geiten, met een geſprenkelden huid, en een weinig groter, met korte hoorns, en hebben de beenen zonder knoopen oft geledingen, zy leggen ook niet om te ruſten, en als zy door ongeval komen te ſtruikelen en vallen, konnen zy niet weder opſtaan: enz: *Plinius* maakt hem een laſt-dragend dier gelijk, 't en waar hem de lengte der ooren, en van den hals onderſcheide. Datter in 't Eyland Scandinavia, een deſen niet ongelyk bekent, noit in deze wereld gezien, en van velen genoemt is, verhaalt *Machline*. Maar datze de knien niet buigen, en datze derhalven niet leggende, maar an een boom ſteunende ſlapen, en die boom door belaging doorgezaagt zijnde, gevangen werden, en anders zeer ſnel zijn. Zijn boven-lip is heel groot, en daarom gaat hy in 't eten achterwaarts, op datze voorwaarts gaande, hem niet zou in den mond krullen.

Aldrov. Hiſt. Biſulc. c 32.

Pauzanias in Æliac. & beotic.

Cæzar l 6. de bello Gallico.

Pl. H.N. l.8.c.15.

krullen. 't Zelve lezen wy by *Solinus*. *Dodoneus* trekt hier toe de woorden van *Strabo*, welke zeit, dat de Alpen een dier van zonderlinge vorm, an 't welke *Polybius* gedenkt, voort brengen, van gestalte als een Hert, uitgenomen den hals en het hair daar hy de Geiten in gelijk is, en dat hy onder de kin een klomp vleesch heeft een hand breed groot, 't welk hairig, en zo dik als de start van een Paards-veulen is. *Kardanus* meent, datter gelooft is, dat den Eland van *Iulius Cæzar* beschreven is, en hy noemt hem een groot dier. *Scaliger*, hoewel hy zeit datter twe Elands zijn, noemt nochtans dit dier een Bisons. *Olaus* noemt dit wilde dier overal Eland, en Onagrus oft Woud-ezel. *Erasmus Stella* zeit, den Eland een geslagt midden tusschen het Hert en het Paard te zijn, en datze jaarlijks haar hoorns verliezen. *Levinus Lemnius* gelooft, dat hy van 't Geiten geslagt is. *Michovius* zeit, datze lange benen zonder geledingen hebben als de Bisons. By de Hoogduitschen word hy Elend genoemt, gelijk als ellendig, zo om dat hy dagelijkx het vallend-evel heeft, en niet eer van het zelve weder verlost werd, voor dat hy de klauw van de rechter voet, in zijn linker oor steekt, als om dat hy van een kleine wonde lichtlijk sterft. Voorts beschryft *Kardanus* dit groote dier aldus: Onder de Noorder-aspunt komt een dier voort het Hert gelijk, met lange voor benen, 't welk een vleesige, maar nochtans korte snuit heeft. Het heeft hoorns met een zonderlinge vorm verzien, en met geen ander dier gelijk. Want van 't onderste daarze uitkomen, zijnze dik en breder als een hand. Maar *Menabenus* heeft dese beschryving van de uiterlijke deelen gegeven: Dit dier heeft de hoogte en dikte van een middelbaar vet Paard: De voorschoften zijn lager als de achter-heupen, en gaat met een weinigh neer-hangend hooft. Van 't opper-hooft tot de schouders, en voornamentlijk an den nek heeft hy een grooten langen bosch hair, zo dat hy den hals en baard van een Bok af beeld. In de andere deelen van 't lijf, verscheelt hy in lenghte van 't hair niet van de Paarden, maar word in dichtheid overwonnen, en overwind weder in dikheid. Het hair held gemeenlijk na 't asgrauw: Maar na de verscheidenheid der tyd, krygen de hairen verscheide verwen. Het hooft is langwerpig, en dun, ten anzien van 't lijf. De lippen zijn groot, dik, en uitstekend, voornamentlijk de bovenste, welke *Kardanus* een snuit noemt. De mond is lang: De tanden zijn niet groot, oft lang. De ooren lang en breed. Het Vroulijk geslagt is zonder hoorns: maar het mannelijk brengt getakte, en veel gekloofde hoorns voort. Maar niet zo lang en tak-achtig als die van 't gemeene Hert. Zy zijn breed-achtig, en omtrent twe dwarsche vingers dik. Indien gy de gestalte van den enen hoorn beziet, sult gy by na een dry-kantige vorm vinden, en die een uitgestrekte vleugel van een groote vogel noemen: Indien gy haar gewigt anmerkt, zal hy omtrent twaalf groote ponden wegen. Dezelve doet 'er by. Dit dier verandert op gezette tyden zijn hoorns, als de Herten. Ik heb 'er lang een by my gehad, welke, als de rype appelen, van zelf af gevallen was. Dat word uit de wortel licht bekent. Ik heb twe andere kleine, mogelyk dry oft vier maanden oud, die een weinigh tijds voor de doodt van 't dier afgezaagt en met enige zachte wolligheid, en bloed besmet waren. Het dier is daar-en-boven vet en dik van buik als een Koe. De start is wonderlijk kort, de klauwen zijn in twe gespleten, als in de Koe-beesten. En dit alles betrekt *Dodoneus* tot den Eland, het welk wy elders met Gods-toelating zullen onderzoeken. Van de huid schryft *Gesnerus*, datze hecht is, en de strengste slagen, 't zy gesteken, oft gehouwen, afstuit, en hedensdaags in plaats van een yser borst-wapen gebruikt werd. Hy word tot Kolders van de zeem-bereiders, met smeer toe gemaakt, om den regen af te schutten. Van het Herten-vel, 't welk hy gelijkt, word hy met door-asemen onderscheiden; Want de wind schieter zo door datze an de tegen-gestelde zyd, met de hand kan gevoelt werden, om datze vol voght-gaatjes is, en holle hairen heeft. Nochtans heeft *Gesnerus* in een geheele klauw, dien hy zeit met het onderhairige deel van de schenkel gezien te hebben, geen holligheid in de hairen bevonden. Maar de openheid, die in de levende is, kan in de doode mogelijk wel toe gesloten zijn, voornamentlijk, zy lang dood geweest zijnde. Hy zeit ook, dat de hoorns omtrent twaalf pond wegen, en omtrent twe voeten lang, doch niet takachtig als van de Herten, maar in eenige spirsen verdeelt, negen duim breed, meer van vorm schoften dan hoorns gelijken, en datze uit Littauw overgebragt werden. Maar de hoorns, onder den naam van dit groote dier, an *Aldrovandus* over gezonden, weegen maar zeven ponden van twaalf onçen; en waren omtrent het hooft zo dik, datze nauwlijk met de hand konden om-spannen werden, met vyf punten, die hier en daar twe, die d'een van die, en d'ander van d'andere zyde weer uitwassende, een ander beginsel vertoonden. De ruimte tusschen de twe eerste takken, is omtrent drymaal negen duim. Het geheele scheen-been met de klauwen, weegt dry pond en een half. Het af-beeldsel dat hier vertoont werd, is van *Aldrovandus*. Tot zijn natuur behoort, dat dit dier van de Jagers benauwt zijnde, na 't water vlugt en,

Solen. Polyhist. c.3. l. 33 Strabo Geogr.

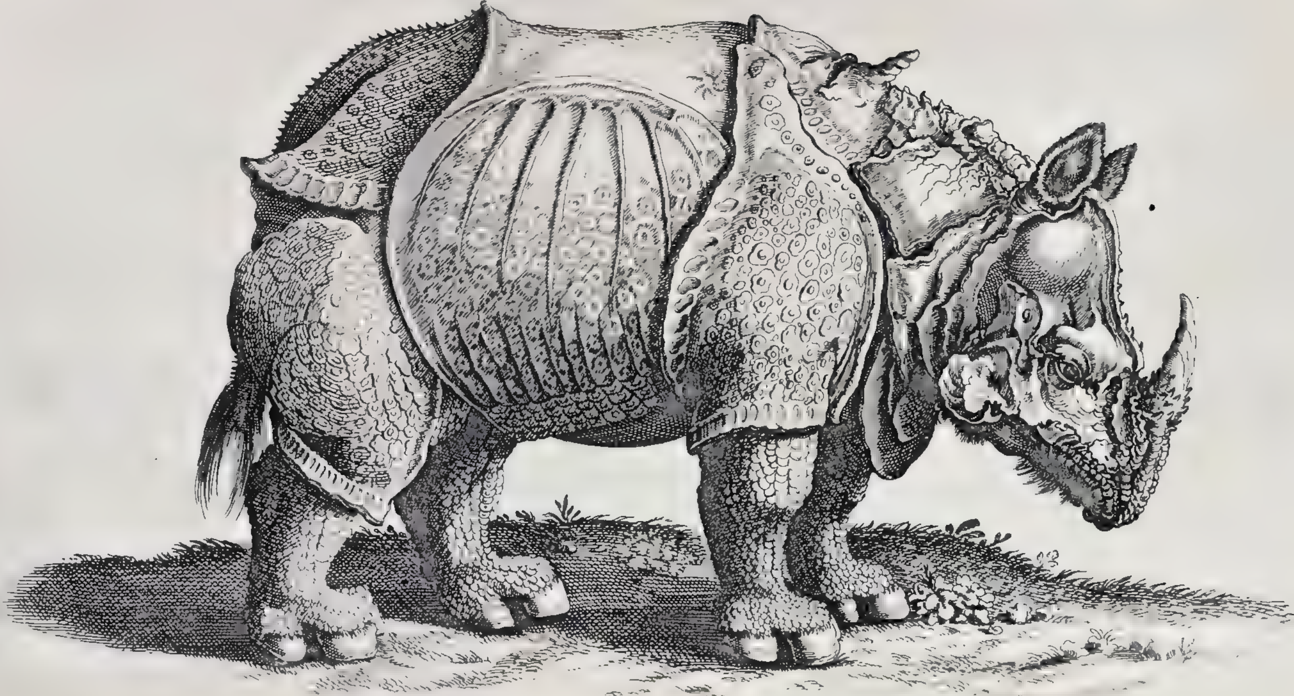
Levin. in Miracul. natur.

Kardan. l. 10. de subtilitat.

Gesner. de Alce.

Natuur.

RHINOCEROS *Hornnase Rhinocer*

en 't water met de mond inzuipende, dat heet op de Honden uitspouwt: Dat het zelden alleen gezien werd, maar datze als de aard met sneu bedekt is, met haar velen t'samen voort komen. Een loopter haastig voor uit, als de gelegentheid dat vereyscht, d'ander volgen yder byzonder op die wijs, en treden in de voetstappen vande voorgaande, zo dat, die, welk zulkx onbekent is, meent dat hy de voetstappen van een alleen ziet: Dat hy in honger en dorst zo lydsaam is, dat hy een groot stuk weegs in een nacht en dach af-loopt zonder eten: Dat de jongen gevangen zijnde, metter tyd zo tam werden, datze dorstig zijnde, groote kroezen met bier, die haar voortgezet werden, uitdrinken; Datze sulken kracht in de klauw hebben, datzer een Wolf me rakende, dooden, en als den Hond, daar zy na slaan, haar ontsnapt, een boom als een riet ter aarde werpen. Van haar gebruik in spijze, zal dit genoeg zijn. Dat de Inwoonders over al zijn vleesch eten, zo wel versch als gezouten: Maar dattet van dik en zwaarmoedig zap is. In de Genees-konst worden de hoorns, zenuwen, en klauwen geprezen. De hoorns wierden eertyds alleenlijk onder de t'samen-trekkende genees-middelen. Daar na zijnze voor een tegen-middel van 't vallendevel gehouden, indien zy tusschen de tyd van Marie-boodschap, en haar geboorts-dag afgezaagt werden. Andere menen dat menze op den dag van St. *Gillis* moet af-nemen. De zenuwen worden in Zweden tegen de kramp gebruikt: De wijs van gebruiken, is daar een riem af te maken, en dien om 't beschadigde deel te binden. De klauw, is goed tegen 't vallend evel, en de opstyging van de lijfmoer. De voorwaarden, die tot zijn werking nodig zijn, worden van *Olaus* de *Groot* verhaalt. De buitenste klauw, zeit hy, van de rechter achter voet, van den Onagrus oft Woudezel (zo noemt hy den Eland) dat een mannetje zijn moet, en niet geteelt hebben, van de levende voet met een byl, oft ander werktuig, na het midden van de Maand Augustus, afgehouwen, en den zieken angehangen, geneest terstond de kramp, oft het vallend-evel. Zy word wel gebruikt, indien zy op de ring-vinger van de linker hand geleit, en een ring daar uit gemaakt, an den ring-vinger gesteken werd, oft een stuk van de klauw, in de linker-vuist vast gehouden werd, oft een stukje in 't linker oor gedaan, en daar mede enigen tijd geschrapt werd. Het schrapsel met zedoar gemengt, word gelukkiglijk an de onderdeelen, tegen het op-stygen van de lijfmoer gebruikt. Bezie de vormen der genees-middelen, tegen 't vallend-evel by de Schryvers.

Gebruik.

XI. LID.

Van de Rhinoceros.

De naam Rhinoceros, is hem van den hoorn, die hem op den neus wascht, gegeven. Zommige noemen hem by *Diakonus* een Ægiptische Os. Andere uit *Pauzanias*, een Æthiopische viervoet, oft Stier, maar qualijk. In Ægypten heeft hy niet als bygeval konnen gevoert werden Maar *Pauzanias* zeit, datter in Æthiopie een Stier is, die om de gelijkheid van den hoorn by de onkundige Rhinoceros genoemt werd. Daar is geen dier, zeit de vervolger van *Aldrovandus*, welkers beschryving meer op schyven staat. En voorwaar *Plinius* ontlast zich met weinig woorden, en zeit dat hy een hoorn op den neus heeft, van lengte den Elephant gelijk is, veel korter beenen heeft, en van palm-houte verw is. Zo veel heeft *Agatharcides* by *Photius* mede by-gebragt. *Nikolaus* de *Comitibus Venetiaan*, verziert ons dat de Rhinoceros een Varkens-hooft, een Koe-start, een Elephants verw, en een hoorn van twe voeten lang heeft, en in 't Landschap Mangi gevonden werd. *Ælianus* die meent dattet onnoodig is, hem, die van zo veel Grieken en Romeinen gezien en wel bekent is, te beschryven; zeit dat hy een hoorn boven op den neus draagt, heelscherp, die in kragt voor het yzer niet wijkt, en dat zijn huid zoo hard is, datze naulyk met een pijl kan door-boort werden. Van den hoorn is het grootste verschil. *Tertullianus* eigent hem eenen toe; *Martialis* dat hy met twe vecht, en die beide, volgens dezen op het hooft heeft, volgens andere dat de eene op de regter schouder staat en korter is. De penning van Domitianus vertoont haar beide op den neus. Andere stellen de grootste op den neus, een kleinder an 't voor-hooft, enige ruimte boven d' ander. Ook is men in de vorm van de zelve niet eens. Enige maken hem recht als een trompet met een overlopende zwarte streep: Andere zonder streep. *Artemidorus* by *Strabo*, zeit dat de Rhinoceros van den Elephant verscheelt, zo groot als een Stier, en in vorm het wilde Swijn aldernaast is, en geeft hem een krommen hoorn veel harder als eenig been. *Diodorus* geeft hem een vlakke. *Agatharoides* en *Solinus* een achterwaarts over gebogen. *Artemidorus* doet 'er by, dat dit beest twe riemen, als de omwinsels van de Draken, die van den rug tot den buik om-gaan, en d' een na den hals, en d' ander na de lendenen gestrekt heeft, en dat dit van hem gezeit werd, om dat hy zulkx gezien heeft. Maar *Bontius*, welken wy over de Geit Pazaar angewesen hebben, en die den Rhinoceros wel hondertmaal

Diakon. l. 16.
Pauzian. in beotic.
Pl. H.N. l. 7. c. 20.
Photius Biblioth. cod. 250.
Ælianus H.A. l. 17. c. 44.
Tertull. contra Praxeam lib. 3.
Relation. rerum indicarum l. 3. cap 7.
Strabo Geogr. lib. 16.
Diodor. Biblioth. lib. 4.
Solin Pol. Hist. l. 63.

maal, niet alleen in de stal besloten, maar door de bosschen heeft zien dwalen, beschrijft hem ons aldus: Hy is van huid uit den zwarte asgrau, als den Elefant, heel rompelig, met diepe kerven ter zijden en op den rug: hy heeft een heel dik vel, dat een houw van een Japanse bijl licht wederstaat: Want dit beest is niet met schobben (gelijk het by ons geschildert werd) gewapent: Maar deze kerven verbeelden zoodanige schobben, oft schilden, en het een deel is niet harder als het ander. Hy heeft een snuit als een varken, maar voor spitzer, en niet zo stomp, op welkers uiterste deze hoorn staat, daar hy den naam van draagt. De een is groter als d' ander na den ouderdom van de Rhinoceros. Zy is ook in verw verscheiden, nu zwart, dan asgrau, ook wit, in grootte van lyf, is hy die van middelbare gestalte is, ook een middelbaren Elefant gelijk, behalven dat hy lager van benen, en daarom ook niet al te anzienlyken dier is. Soo ghy zijn plaats beziet. Hy word in de wildernissen van Afrika, Abazia, in veel plaatsen van Azia, in 't rijk van Bengala, en Jakatra gevonden. Hy was ten tyde van *Aristoteles*, nocht an de Grieken, nocht an de Romeinen DCLXVI jaren voor 't opbouwen van de stad, bekent. Wie hem eerst vertoont heeft, is onder de oude niet eens. *Dio* zeit, dat hy alder-eerst, in 't zege-pralen van Augustus is over-gebragt; Maar *Plinius* verhaalt dat hem Kneus Pompejus eerst in de Schou-spelen, gebruikt heeft. Daarom heeft *Solinus* na-gelaten dat de Schou-spelen voor de tijd van Kn. Pompejus den Rhinoceros niet gekent hebben. Hy eet heel stekel-achtige kruiden en takken, want hy heeft een heel ruwe tong. Van zijn aart is dat alleenlijk bekent, dat hy met den Elefant viandschap voert, en tegen den mensch niet als getergt zijnde, woed. Als hy vechten zal bereid hy zich met zijn hoorn tegen de stenen geslepen: En meest na den buik trachtende, welken hy weet alderweekst te zijn, scheurt hy die open en laat hem dood bloeden: indien hy geen gelegentheid vind, om den buik te treffen, word hy in tegen deel met de snuit en tanden overvallen, en om-gebragt. Getergt zijnde, zeit *Bontius*, werpt hy Man en Paard als een Vloy ter neder, die hy daar na met likken dood, wyl hy met de ruwheid van zyn tong den mensch van huid en vleesch tot het been toe ontbloot. Met een kogel gewond zynde vlugt hy door de bosschen, en werpt al wat hem ontmoet, ja ook heel grote dikke bomen, met een groot gebaar en schrik onder de voet. Bezie by den zelven een geschiedenis van zijn onmatige wreedheid. Hier toe behoort ook uit den zelven dit, dat hy wonderlyk vermaak in 't slijk heeft, en getergt zynde niet eer wraak neemt, voor dat hy zijn jong wel voorzien heeft. Hy volgt in stem de Varkens, want hy knort. Zyn vleesch eten de Moren, 't welk zoo pees-achtig is, dat het stale tanden vereischt. De huid in wyn geweekt, word van *Sacutus* in quaad-aardige ziekten in-gegeven. Sommige geven den hoorn tegen 't vergif in: by de dertele Romeinen wierd zy in de baden voor een oly-kruik gebruikt, want daar in wierd den oly, die om te wasschen bereit was, bewaart, ik zou niet durven zeggen oft zy in verscheyde geslachten verdeelt zyn, men zegt evenwel dat 'er in Azia, een zoo groot als een Wilde-ezel, met een Hoorn, van een elle-boog lang, Herte-voeten, Paarde-ooren, en een Koeye-staart gevonden wert.

Bont Medic. Indor. p. 16.

Plaats.

Dio Hist. l. 51.

Plin H.N. 18 c. 20. Sol. Poly. hist. c. 30.

Bont. l c.

III. HOOFT-STUK

Van de Ongehoornde Herkauwende.

I. LID.

Van de Kameel.

Tot hier toe hebben wy van de gehoornde Herkauwende gehandelt, nu volghen de ongehoornde, namentlyk: de Kameel, en Kamelo-pardalis. De Kameel heeft zijn naam van 't Hebreeusch woord Camal, dat een Kameel betekent; oft van Kammo, ik arbeide, om dat het een dier tot last-dragen bequaam is; oft van Chamai, dat laag en kort betekent, om datze, als zy geladen werden, haar vernederen; oft gelijk als van Kammeros, dat krom betekent, om dat zy haar dy-beenen in 't midden krommen, en volgens de hoogte van haar dy-bene, gelijk als af-ghekort zijn, zoo *Artemidorus*, dat, nae 't gevoelen van *Evenus*, af-leid. Het is een twee-klauwig dier: Maar alzoo, dat de voet van 't achter-deel tot de twede buigingh der klauwen in twee gescheiden werd: en voor maar weinig gekloott is tot de eerste knokkels van de zelve klauwen, en datter yets, als in de Ganzen, de tusschen-ruymte van de kloven vervult. Zy hebben een zonderlinge bult op den rug, die andere dieren niet hebben. Neerwaarts noch een ander de voorgaande gelijk, daar het overige lijf op steunt, als hy de knyen buigt. Zy heeft vier spenen als de Koeyen. De start dien van den Ezel gelijk. Het teel-lid staat achterwaarts uit, en dat zoo zenuachtig datmer sterke boogpezen af maakt. In yder been is een knye, met niet meer buigingen, gelijk *Herodotus* te kennen geeft, maar zy schijnen veel, om datze op-geschort van aars zijn.

Aldrov. Hist. Bisulc. l. 34.

Beschryving Arist. l. c.

Arist. H.A l. 5. c. 2.

Herod. i Thalia. n

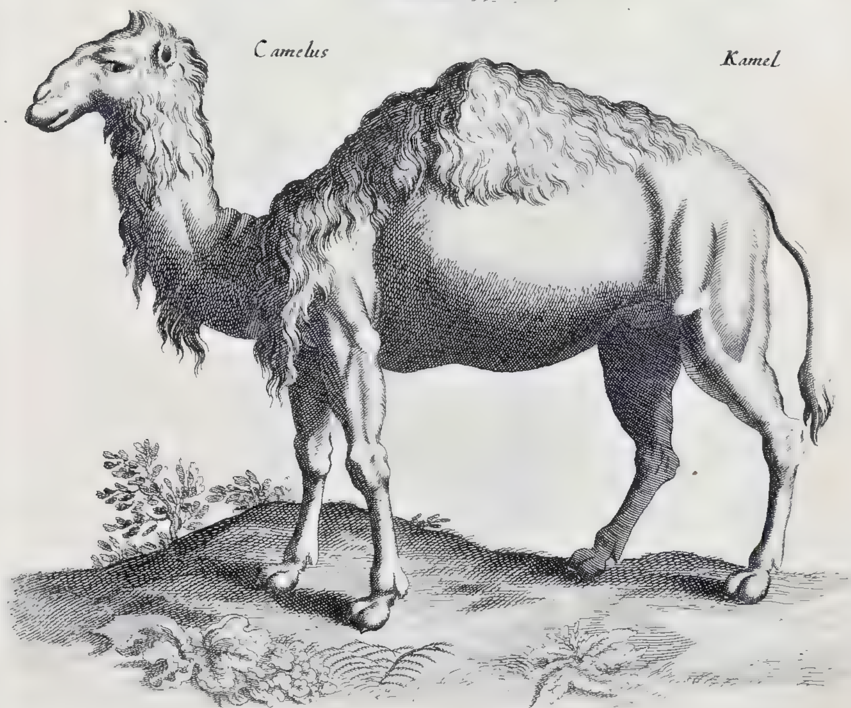
De

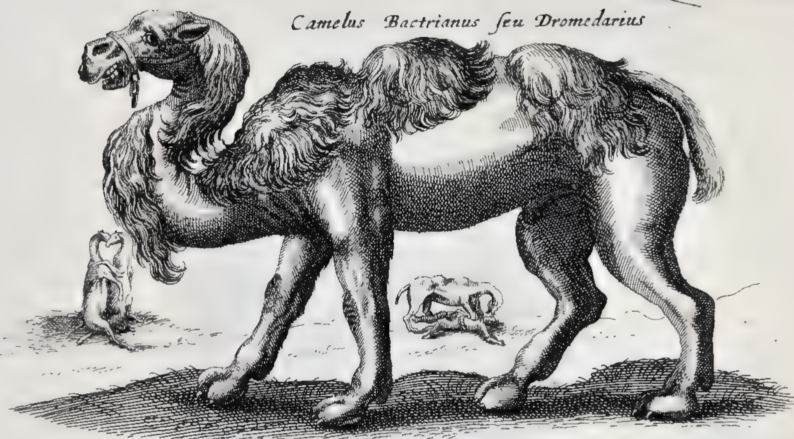
Tab. XLI

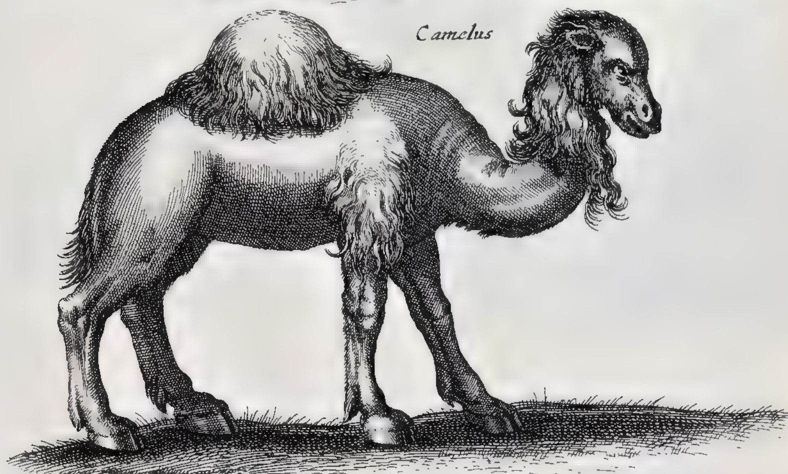

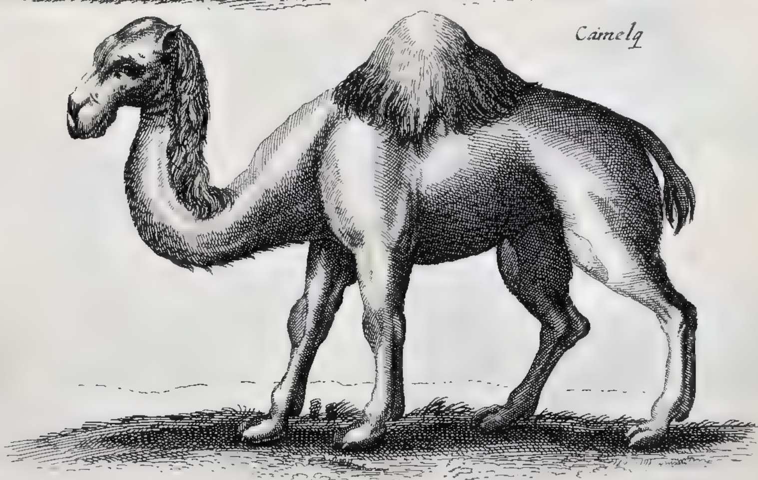

Dromedary

Camelus
Kamel

Camelus Bactrianus seu Dromedarius

Camelus

Camelq

Tab. XLIV

De koot is als die van den os. De billen zijn ten ansien van 't lijf klein. De gal is niet afgesondert, maar in enige aderen besloten. In het bovenkaaksbeen zijn geen voortanden.

Arist. de partib. Anim. l. 3. Plin. H.N. l. 11. c. 37.

Hy alleen uit de ongehoornde heeft twe magen, om dat hy distels en stokachtig voedsel eet. Daarom is het vlies van de mond heel ruw, als mede dat, 't welk de magen van binnen bekleet. By de schryvers word ook gewag gemaakt van merg en vet.

Plaats.

Zy worden in Afrika en Azia gevonden, voornamentlijk by de Bactrianen en Arabiers. *Anaxagoras* heeft ook in Ionia omtrent de stad Klazomenia, zijn akkers an de kudden en kamelen om te weiden nagelaten, gelijk *Hieronymus Wolfius* dat uit *Zuidas* vertaalt. *Salustius* meent datse te Rome eerst ghesien zijn, als Methridates an de rivier

Plutarch. in Lukull.

Rhijndakus overwonnen was: maar sy konden daar al ten tijde van de Achaisen en Aziatisen oorlog gesien werden. *Ptolomaeus Lagus* heeft een swarte Baktriaanse Kemelin onder andere sehoustukken vertoont.

Lucian. in Prometh. Spijs.

Zy eten graag distel en houtachtig voetsel, en voornamentlijk de juncus oft biesen, daar zy de boventoppen af eten. Maar sy verachten ook geen suivere garst, oft met

Vartom. l. 1, c. 7.

hoy, oft klein en teer gras vermengt, en zijn dikmaal alleen met distels te vreden. Die nu de Woestynen doorreisen, worden dagglijkx vijf garste koeken niet groter als een queappel gegeven. Van den drank spreekt

Solinus Polyhist. c. 62.

Solinus aldus. Sy konnen wel vier daghen dorst lyden, maar als 'er gelegentheit om te drinken voorkomt, vullen sy haar so op, dat se haar voorgaande gebrek voldoen, en den toekomenden dag genoeg hebben. Sy soeken geroert water, en achten geen suiver. Indien dat niet slijkerig genoeg is, stampen sy so lang mette voeten tot dat het genoeg beroert is. Maar de jonge schrijvers verhalen datse ook als de noot dringt wel 14. of 15. daghen konnen dorst lijden: en het is door ooggetuigen seker, datse in Hara, en Bieled Elgerid niet drinken, zo lang sy gras om te eten hebben.

Teling. Plin. H.N. l. 10. c. 63. Arist. H.A. l. 5. c. 2.

Van haar teling hebben wy dit. *Plinius* verhaalt datse achterwaarts versamelen, maar *Aristoteles* niet. Die zeit: de Kamelen versamelen als het wijfje neerhuikt, en niet achterwaarts tegen malkander, maar het mannetje omvat haar gelijk als alle andere viervoetige dieren, en sy oeffenen dat werk een gehelen dag. Als sy versamelen willen, soeken sy eensame schuilhoeken, en niemand kan haar veilig genakan, behalvẽ den herder van de kudde. Van haar dracht en baring zijn de schryvers niet eens. *Zuidas* schrijft datse thien maanden dragen, op de elfde baren, en een jaar daar na weder geil werden. Volgens *Plinius* dragen sy twaalf maandẽ, en baren op haar dry jaren in de Lente, en na de baring laten sy

Arist. H.A. l. 5. c. 15.

weder springen. Maar *Aristoteles* seit datse twaalf maanden dragen, en altijd maar een jong werpen. Elders spreekt hy ook maar van tien maanden, en van de Lentetijd. Zy hebben insonderheit dry vyanden; het paard, de Leeu, en de Tabanus of Koevlieg.

Arist. H.A. l. 6. c. 26. Vyandschap.

Van het Paart getuigt de geschiedenis van Cyrus, die zijn kamelen tegen de ruitery van Kraesus insettende, den selven op de vlugt joeg, om dat de paarden den reuk van de kamelen niet verdragen konden. Datse vande leeuwen beschadigt werden getuigt

Ælia. H.A. l. 17. c. 36.

Ælianus. Om haar van de Koevlieg te bevryden besmeren haar de Arabiers met allerlei vet van vis.

Siekten.

Onder haar siekten zijn de voornaamste het voetevel, en kaalheid. Door die komen sy lichtlijk te sterven. Dese hebben sy mette menschen gemeen, so de schryvers getuigen. Als sy geil zijn worden sy dul, zo dat sy dikmaal haar geleden ongelijk bedenkende, al die haar ontmoeten oft ook haar eigen voerluiden om den hals brengen. Enige seggen dat sulx veertig dagen duurt.

Hieronimi in vita Hilarion.

Haar genegentheden beschrijft *Hieronymus* aldus. Onder welke dertig oft meer mannen een Baktriaanse kameel, van ongemene grote, die nu al veel andere omgebragt hadde, met starke touwen gebonden en met een groot geroep voortbragten. Sijn ogen waren bloedig. Sijn mont schuimde. Zijn glatte tong was geswollen, en daarenboven maakten hy een vreeslijk geluid. Van zijn ouderdom is ook geen eenderlei ghevoelen onder de schrijvers.

Arist. H.A. l. 6. c. 16. Solinus Polyh. 62. Plinius l. 8. c. 18. Ælia. H.A. l. 4. c. 55.

Aristoteles schrijft datse meer als 50 jaar leven. *Solinus* seit tot 100, indien sy niet in vremde landen vervoert werden, en alsso mogelijk door de ongewone locht siek werden. *Plinius* seit ook datse vijftig, en enige wel hondert jaren leven, 't welk by *Ælianus* van de Baktriaanse verstaan werd.

Verstand. Basilius Hexamer. Homil. 8.

Tot haar verstant en wijs behoort haar wraakgierigheidt, leersaamheit, en liefde tot haar jongen; geslagẽ zijnde kroppen sy haar gramschap dikmaal op, en als de gelegentheid voorkomt, wreken sy sich wederom. Sy worden geleert om na 't geluit van een trom te danssen.

Leo Afrik. in Afrika.

De jonge kameel seit *Leo Afrikanus* wort opgesloten, daar een hete vloer is, waar door hy sijn voeten met beurten oplicht, en dat doet hy dikmaal, vermits hy door d'hitte dan d'een dan d'ander voet opheft, wijl 'er ondertussen voor de deur op een trommel geslagen wert. In sodanigen school wordt dese leerling omtrent een jaar lang geoeffent. Door de langduirigheid nu hier toe gewent zijnde, licht hy met beurten de voeten op, zo haast hy het geluid van een trom hoort, en begint op zijn wijs te tanssen. Dat hy sich in de sang vermaakt, kont gy daar uit oordelen, dat hy vermoeit zijnde niet met slagen, maar met singen word angedreven.

Aristot. in Mirabel.

Tegen zijn moer is hy zo eerbiedig dat hy die noit bespringt, en sich daar toe niet laat dwingen. Als het ghebeurt was dat hy haar gedekt zijnde besprongen hadde, heeft hy den

den genen, die hem daar toe aangevoert hadde, daar na gedood. Van zijn eerbaarheid hebben wy in 't telen geſproken, haar vromigheid geeft haar medelijden te kennen. Zy eten den ganſchen nacht over, maar indien yemand in de ſtal ziek leid, onthouden zy haar van voedſel. Haar ouderliefde hebben de Indianen ontdekt. Als zy heel ſpoedig willen reizen brengen zy de jonge Kamelen mette moer eenighe mijlen ver, en haar dan voortdrijvende, laten zy de jongen achter, en dan verdobbelen zy in't wederkeren haar ſchreden. Hy geeft zijn ghebruik in veel dingen. In de Genees-konſt doet zijn vlees water loſen: het vet van zijn bult van onder gerookt geneeſt de ſpeenader. De herſene gedroogt, en met azijn gebruikt, het vallent evel: De gal met honig gedronken, geneeſt de keelpijn. Het bloed, de opſtijging van de lijfmoer, indien het na het vloeyen der maandſtonden ghebruikt werd. De melk verſacht den buik; die dun en waterig is, geneeſt de engborſtigheid en verwekt luſt tot eten. De pis die de volders heel nut is, dat wy by *Plinius* leſen, heeft kracht om de tanden te ſuiveren en ſchoon te maken. De ſtart gedroogt ontloſt den buik. Met de aſch van den drek onder oly gemengt word het hayr ghekrolt. De ſelve met honig gewreven weerſtaat de geſwellen, en ſuivert de wonden. De gekrulde hairen van de ſtart om den arm gebonden, geneſen de vierdendaagſe koorts, indienmen dat geloven mag. Hy heeft ook ſijn gebruik in de ſpijs gevonden. Wy weten dat de Arabiers Kameels melk eten. Het vlees, ſo *Galenus* getuigt, eetmen te Alexandrie. *Heliogabalus* heeft het ſomtijds op de tafel gebragt, en de hielen, om datſe heel lekker zijn, na 't voorbeeld van *Apicius* gegeten. Onder de Joden was het een verboden ſpijs. Sommige ſtellen het vlees en de melk onder de heel anghename ſpijs. Dees heeft in die geen, welke na by haar baring zijn, minder kaas en boterachtige ſelfſtandigheid. Datſe in den oorlog gebruikt zijn, hebben wy overal by de geſchicht-ſchrijvers. Hier van zijn de namen van haar wapening, waar mede ſy in de veldtochten gewapent werden, van welke wy met Gods hulp inde Redenkundige dingen ſullen handelen. De reiſen in Arabia, Egypten enz. konnen noch op huiden ſonder Kamelen niet volbragt werden. Zy zijn ook bequaam om laſt te draghen, maar willen niet boven een rechtmatighe ſwaarte opnemen. Zy voeren in 't gemeen ſes hondert ponden, hoewel ſy des noodt zijnde duiſend konnen dragen: als ſy geladen, of ontladen werden vallen ſy op den buik, en als ſy gevoelen dat haar laſt met haar krachten over een komt rijſen ſy op, en willen niet meer ontfangen. d'Afrikaanſe konnen de moeylijkheit van de rijs vijftig gehele dagen ſonder ruſten uitſtaan. De

Tzetzes Chiliad. 12, c. 404.

Plin. H.N. l. 28. c. 8.

Apul. l. 1. Apolog.

Galen. l. 1. de aliment facul. c. 2.

Lamprid. Heliogab.

Solin. Polyhiſt. c. 62

gedaanten van de Kamelen zijn by de oude verſcheiden. Sy zijn vet, mager, ros, en wit. Haar loop heeft haar ook onderſcheiden. Want die Dromedariſen en Dromades genoemt werden, zijn klein van geſtalte, heel geſwind ter loop, en konnen meer als 100. mylen op een dag aflopen, gelijk *Iſidorus Hiſpanienſis* beſchrijft. *Ariſtoteles* ſteltſe boven de paarden van Niſa, oft liever Niſea. Dat de wijfjes ſnelder zijn, is van *Achmetes Serimius*, en andere angemerkt. Het voornaamſte onderſcheit wort van de plaats genomẽ. Sy zijn Arabiſe, Baktriaanſe en Kaſpiſe. Die hebben twe bulten op den rug, waar van ſy dituloi, of dicurtoi genoemt werden. d'Andere worden voor heel ſterk gehouden, en hebben een bult op den rug, en een ander an de borſt daar ſy op liggen. Dat de leſte ſo groot als de grootſte paarden werden ſeit *Ælianus*. De huidendaagſe ſchrijvers handelẽ van't onderſcheit der Afrikaanſe aldus: en onder deſe heeft *Samuel Purchaſius* dry gedaanten van Kamelen geſtelt. d'Eerſte wort Hugium genoemt, van ongemene grote en ſterkte, die duiſent pont dragen kan. De twede is kleinder met een dobbele bult, bequaam om laſt te dragen en te berijden, en Bocheti genoemt, die alleen by de Azianen bekent is. De derde wort Ragvahil genoemt die mager en teer, en alleen om over weg te rijden bequaam is. Want ſy konnen wel hondert duiſent treden op een dag aflopen. En met die ſent de Koning van Thombuti zijn boden na Segelmes of Darha, negenhondert duiſent ſchreden ver, dat ſy in ſeven of ten hoogſten acht dagen ſonder ſtilſtaan of ruſten afleggen.

Onderſcheid.

Ariſt. H.A. l. 9. c. 50

Solin. Polyhiſt. c. 62

Ælia. H.A. l. 17. c. 34

Purchaſ. peregr. l. 6 c. 1. ſ. 2.

II. LID.

Van de Kamelopardalis.

De Kamelopardalis is, zo het andere behaagt, Paulobarbare genoemt. De Kamelopardalis heeft ſijn naam van Kamelus en Pardalis. In grootte is hy de Kameel, in verſcheiden plekken de Pardel ghelijk. Voorts zo wy *Varro* inſien, komt deſe naam van Alexandrie, van waar dat dier te Rome gebracht is; maar dit dier heeft veel benamingen bekomen: want het word een wild Schaap genoemt, om dat het in afgelegen Landſtreken verkeert, en in makheid de Schapen gelijk is. Het word by *Solinus* Nabis, by de Moren Nabuna, gelijk wy by *Plinius* leſen, Anabula en Saffrat by *Albertus* genoemt, welke namen ik oordeel dat van andere verdrayt zijn; by *Majolus* worden ſy Oraſius genoemt, maar qualijk, wijl *Vincentius Bellovacenſis* zeit dat die een heel ſchoon dier, en de Kamelopardus heel lelijk is. By de huidendaagſe word hy Giraffa, waar van 't bedorven woort Saffarat komt, genoemt: nocht *Ariſtoteles* nocht *Ælianus* hebben hem gedacht, maar *Strabo* en *Agatharcides* uit de oude verſchelen in 't beſchrijven van malkan-

Aldr. Hiſt. biſul. c. 35

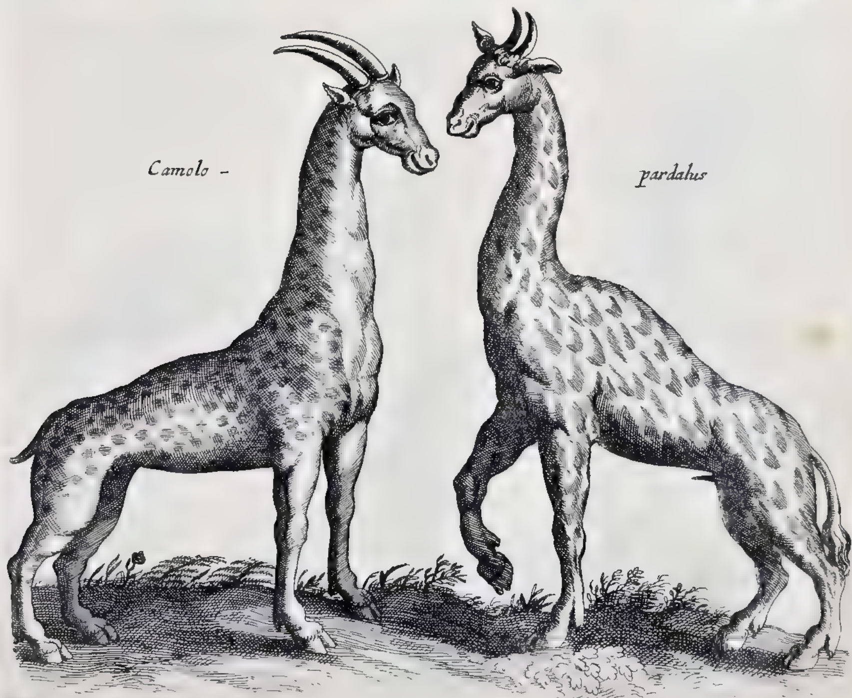
Varro l. 4 L. L.

Soli. Polyhiſt. l. 43.

Strabo Geogr. l. 1

Agatharc. apud Phot. in biblioth.

Camelo pardus seu Gierafra

Camolo -
pardalus

Camelus. Iudi.
Kamel thier

Camelus Indicus
Indianisch Camel

Camelus Indicq
Versicolor

Alius Camelq

kander. Indien wy desen volgen heeft hy de verscheiden verf van de Pardalis, de grootte, de wanschapē dikte, en een hals so lang dat hy sijn voedsel van de hooge bomen plukt, van de Kameel. By die lesen wy dat hy nergens in de Pardalus ghelijkt, maar in verscheiden verw met het jong Hert overeenkomt. Hy doet'er by dat hy met gestreepte hayren onderscheiden is, dat hy't achterste lager als een Koebeest, maar den hooftop verhevener als de Kameel heeft, en dat het geen wilt maar een tam dier is. *Plinius* maakt hem in hals het paard, in benen den os, in hooft de Kameel gelijk, met witte plekken over zijn rode verw gesprenkelt. *Dio* schrijft dat hy de agterste delen lager heeft. *Heliodorus* dat hy een dunnen hals heeft, en dat hy van een swaar lijf in een swanen hals uitgerekt is. Onder de jonge schrijvers heeft hem aldernaukeurlijkst *Bellonius* als een ooggetuige beschreven. De Giraffa, seit hy, noemen de Latynen en Grieken Kamelopardalis. Ik heb'er in de stad Kairo twe gesien, die twe hoorntjes ses vingers lang van het voorhooft hadden uitsteken, en in 't midden-voorhooft was een knobbel als een derden hoorn omtrent twe vingers hoog, de hals seven vingers lang, als hy't hooft opheft steekt hy dat festhien voeten boven de aarde. De lengte van zijn start tot zijn hooftop is achthien voeten. De schenkels zijn achter so hoog als voor, maar de dybenen zijn voor veel hoger als de achterste. De rug rijst van de start als een ladder, of als een hellent dak opwaarts. Het gehele lijf is met veel grote plekken als een Hert geverwt, en vierkantachtig, en an den hals, en op het lijf overal omtrent negen duim breed. Maar het slot vande plekken is wat breder als een vinger. Het gehele lijf dat netswijs gesprenkelt is, heeft geen ronde plekken als de Pardel, maar of vierkantachtig oft rondachtig. De voet is geklooft als een ossevoet. De bovenlip steekt ver boven de onderste uit. De start is klein en dun, an 't einde hayrig. Hy heeft manen als een paart van den rugh totten hooftop. In't gaan schijnt hy te hinkken, nu mette rechter en dan mette linker dybenen en zijden. Als hy van de aarde oft spijs oft drank opnam, stak hy de voorste benen heel ver uit: Want hy kan geen voetsel van de aarde als met lang en breed uitgestrekte, en gekromde benen opnemen. Hier moet uit *Iosaphat Barbarus* bygedaan werden, dat sijn tong twe voeten lang is, donker paars geverwt, en langwerpig rond als een aal: En dat hy hier mede takken, bladeren en kruiden afplukt, die hy met een behendige snelheit in den mond trekt, dat sulx naulijk van een neerstig toesiender kan gemerkt werden. *Purchasius* schrijft uitte Jesuit *Fernandus* dat het so groten dier is, dat een man te paart onder hem kan door ryden. Hy word in Afrika by de Troglodyten gevonden, en in Æthiopia gelijk wy uit *Strabo* hebben. Cæsar de oppervoogt heeftse aldereerst an de Romeinen in de schouspelen vertoont. Daar na heeft 'er Gordianus tien vertoont, En Aurelianus enige in't segepralen omgevoert. An den Keiser Leo isser een van de Æthiopiers opgedragen. An Frederik een van den Zultan van Babylonie. An Laurens de Medices een van een anderen Zultan. *Heliodorus* seit, dat dit wilde dier so handig in't leiden en voeren is, dat hem de meester met een klein toomtje an't hooft gebonden leit waar hy wil. Het is an de Joden in spijs verboden. Waar uit te oordelen is datse eertijds overvloediger in 't Joodse Land gheweest zijn.

Beschrijving. — Plin. H. N. l. 8. c. 18. — Dio Hist. l. 43. — Bell. obser. c. 9. — Plaats. Solin. Polyhist. l. 43. — Suidas.

IV. HOOFT-ST.

Van de Nietherkauwende viervoetige.

I. LID.

Van 't Verken.

IN 't beschryven van't Verken komen overal de namen voor van sus, porcus, scropha, verres en majalus. Sus, by de Grieken us, is een naam het wilde Swijn ook gelijk, waar van de Latynse naam schijnt afgekomen te zijn. Eertijds (op dat ik de woorden van *Varro* gebruike) is het Thysus genoemt van 't woort thyen, dat offeren beduit. Want het begin van beesten te offeren is van de Varkens eerst begonnen. Om dat in 't begin de Varkens van Ceres zijn gheoffert; en als 'er een vreē-verbondt gheslooten wierd, een Varken ghedood wierd: en om dat in 't begin van haar huwelijk de oude Koningen en verhevene mannen in Hetruria, so wel de nieuwe bruidgom als de bruit, eerst een Varken opofferden. De oude Latinen, en Grieken in Italie schijnen dat ook gedaan te hebben. Want onse vrouwen, doeter de selve by, en voornamentlijk de voesterminnen, noemen de natuur, voor zo veel sy vrouwen zijn, een Varken, en in't Griekx Choiron, te kennen gevende dat het Varken het bruilofts-teken waardigh is. Porcus word by *Isidorus*, gelijk als van spurcus, dat morsich beduit, gezeit, om dat het Varken sich met slijk en drek besoedelt, en daar in wentelt, en 't selve inschokt. De plaats van *Varro*, daar geseit wierd Porcus, 't geen de Sabinen seggen de Aprino porco, oft wildverken, heeft Poridus, van waar porcus komt, ten waar het van de Grieken afquam, om datter te Athene in de geheilde boeken geschreven staat Kapro kai porko, maar dat is wat te hard. Nochtans schijnt het een oud Griex woort, maar verdonkert, om datse nu een Verken Choiron noemen. Het woord Scropha is van onsekere afkomst. Enige seggen dat het van Sonus dat een geluit betekent afgenomen is. By de Grie-

Naam. — Isidor. l. 12 c. 1.

Grieken zeidt men Gromphas en Scropha, 't welk een Zoch betekent, die dikmaal geworpen heeft, en word dikmaal zonderling voor een Zoch genomen. Verres is een ongelubt tam Varken. *Marcellus* heeft voor Aper oft Wildswijn, Sylvaticus oft Boschswijn ghestelt. Mayalis is een gelubt Verken, gelijk onder de Paarden de Ruin, onder de Hanen een Kapoen. Hybrydas noemden de oude half-wilde Varkens; dat is uit een tam en wild voortgeteelt. Hoewel de beschrijving van zo een bekent dier onnoodig schijnt; nochtans zullen wy eenige zonderlinge dingen met weinich woorden anraken. De benen hebben weinich merg in. De hayren, om datse bars zijn, worden borstels genoemt; zy zijn ook dikker als in de Koebeesten oft Elephanten. By ons zijn zy byna rosch. In Vrankrijk en Italie swart; en zo wy het wel anghemerkt hebben, zijn zy veeltijds verscheiden geverwt. De barse hayren van den hals noemen wy Lophian. Haer vet leidt tussen de huid en spieren, en word Spek ghenoemt; en haar verouderde reuzel, 't zy ghesouten oft zuiver, word Axungia by de Latijnen ghenoemt. De herzene is vetachtigh, en die vermindert in haar veel meer met het afnemen van de Maan, als in andere dieren. De oogen staan hol en diep, en konnen zonder gevaar van 't leven niet uitghenomen werden; waarom zy ook, maar van een beroofτ zijnde, sterven. De winkbrauwen pinkken na de neus toe neerwaarts; maar na de slapen worden zy opwaarts getrokken. Het uitterste van de neus is dik. Het voorhoofτ smal, de lippen zijn breed, en de muil is heel uitstekend en breed, om beter te konnen graven, en word de snuit genoemt. De huid van die noemen de Letterkondighe Callus. De tanden zijn in de Zoch langer als in de Beer, en vallen nimmer uit. De huid, omtrent den nek daar zy hardst is, word Kollopa genoemt. De harten hebben zy ongheleedt. In de ooirtjes van de harten word een vochtigheid, de gal ghelijk, gevonden; maar minder vloeyend, en in dikte de vochtigheid van de milt gelijk. De maag is breed en bochtig, om langer te koken, met weinig en lichte korsten overlopen. In de lever worden witte steentjes gevonden. Het vleesch zonder benen, onder de navel, word spectile genoemt. De Zeugen hebben veel spenen over den ghehelen buik, in twe ryen bestaande, om datse heel vruchtbaar zijn in 't werpen. De voornaamste hebben 'er twaalf, de gemene twee minder. De zelve hebben ook daar haar teelleden, daar andere dieren de mammen hebben: en wanneer zy geil werden, trekken zy dat werktuig opwaarts, en zo uitwaarts, dat de Beer haar lichtlijk kan gebruiken. Opgesneden zijnde, is het verder open en uitgerekt. Daar hangt yet tussen

Plin. H.N. l. 11. c. 37. Arist. H.A. l. 2. c. 1. Arist. l. 2. partib. 3. c. 4.

de benen an haar teellid, op die plaats daar in den Beer de ballen hangen. Zy krullen haar start. De voornaamste koot hebben zy niet, als twijfelbare tussen heel en kloofvoeten. Men meent datse zonder milt zijn, die uit drinkgoten van de Tanariskus gedronken, oft de wortel van Asplenium gegeten hebben. Datse thien ribben hebben, lezen wy by *Plinius*; maar van de innerlijke deelen van 't Verken spreekt *Severinus* aldus: In 't Varken zijn de kraakbenighe ringen van de lochtader schuin afdalende; maar wijl de eerste kring die de breedste van al, ook een weinigh kleinder is als de dwarse, en de andere onderste schuin zijn, was 'er tussen dese en de eerste noodzaaklijk een tusschen-ruimte; en om die te vervullen, heeft de natuur het vierde deel van de kring, daar zy na achter strekt, breder ghemaakt, en daar zy na voor strekt eng. Hier is noch wat anders an te merken, dat hier niet van verscheelt. In de kringen wat lager als de middelste, heeft de natuur twe half-doorsneden gemaakt, die malkander met haar scherpe deel ontmoeten, welk gebruik van verandering als-noch onbekent is. In de dunne darmen, namentlijk de Ileon oft omgewonde darm, zijn an 't buitendeel enige hardachtige knobbeltjes gesien, van grootte en gestalte als een erweet, welke als ik trok zijn 'er van binnen twe wormen gevolgt, d'een zo lang als een hand breed, en d'ander als een vinger; beide hol en vol wit sap als Gijl, oft gheronnemelk, en beide van vorm als oprechte aartwormen. Leer hier uit dat de wormen ook zo in de menschen-darmen hangen; maar die knobbelige hardigheid, daar de mond van de worm in stak, meen ik dat van de swering en beet van de worm ghemaakt was. De opperhuid van 't Verken is mette hayren 't zy wit oft swart eenverwig. Van de lijfmoer van 't Verken, die van hem geopent is, seit hy dit. Behalven 't geen *Sylvius* daar van schrijft, zijn 'er in de uitterste hoorns enige vliesachtige byhangsels, daar zo 't blijkt het uitwerpsel van de pis en drek in bewaart werd. De navelader is in twee gespleten. Als de navelvaten de lijfmoer naderen, worden zy, eerst onder door de linker Oxel schietende, en daar na den nek over dwars omvangende, uitwaarts na de rechter-arm omgebogen. In een Bigge omtrent van een maand zijn byna alle de innerlijke deelen sichtbaar. De lever, de maagh, de darmen, de milt, de nieren, het middelrif, het hart, en de long. Het hart is witachtig, de long eenverwig mette lever, de lever is donker-rood. De nieren zijn groot, ten anzien van de ader die zich door de rechte voor- en achtervoeten, maar meer door de achterste vertoont. Van ghelijken de kropaderen die na 't hooft lopen, en van vorm als de Griekse letter Λ zijn; maar in een

Zootom. Democrit. p. 299.

een volmaakte bigghe de borst kruiswijs geopent zijnde, zult gy eerst twe senuwtjes zien die de krop door boren, en an het hartenvlies hanghende, recht langs de zijden van 't hart afdalen tot het middelrif, in welkers senuachtige kring zy met twee oft dry takjes ingehecht werden, en van daar schiet een takje na de oppermond van de maag. Hier ziet ghy merkelijk de verspreiding van de oxel, en krop-klierader. De oortjes van 't hart zijn binnen hol, voor van 't hart afgescheiden, en achter t'zaamghevoegt. Het uitsteeksel van de waterpees hecht sich, van de grond van de blaas af, in de slagaders. An 't einde van de pezerik is een rond bolletje: in de nek van de blaas zijn twe knobbelen, en an dien nek worden de zaadt-uit-schietende vaten t'saamgevoegt, welke, gelijk blijkt, totte andere voorstaanders door tussenlopende aders, en van daar, tot het begin van de schacht, voortlopen. In de maag en darmen is een taije vogtigheid, in de maag als eyer wit, in de darmen vloeyender als honig. De ongepaarde ader zend in 't midden van den ruggraat weerzijds zijn takjes na ider ribbe. Het Verken word byna over al in onse landen gevonden. *Strabo* schrijft dat op zijn tijd Vrankrijk over de Alpen, so vol van Verkens was, dat heel Rome, mette kudde van de verkens die daar gheweid wierden, gevoed wierd, en van Lions de beste ghesoute stukken derwaarts ghebragt wierden. Maar die van Syracuza zijn ook om haar goedheit tot een spreekwoort geworden: Siciliaanse kaas, maar van Syracusa de varkens. *Solinus* seit datter geen in Arabia zijn, geen in Indie *Ælianus*; en menen datz' 'er niet geboren werden, en daar heen overgebragt komen te sterven. Maar datter om de zuid geen viervoetige dieren zijn, die in onse landen gevonden werden, behalven Buffels, Koebeesten, Geiten, en Verkens, schrijft *Hessel Gerards* in zijn beschrijving van de zuider landen. Wat angaat haar spijs: Zy schijnen al-eters te zijn. Van de planten eten zy de vrugten, wortels, eikels, kastanyen, dadels, druiven, de Cytisus, aardakers, de wortels van de bosch Rapunculus, de scherling, de erweet, de garst, tarw, zemelen, enz. De eykels van de beukenboom maken het verken vrolijk, het vlees voedsaam, licht, en de maag angenaam. De vrucht van de eyken heester maakt haar rank, glat, en swaar, die van den eykenboom dik en vet. An dese maakt *Nigidius* den heesterboom de naaste, die geeft veel vaster spek als andere, maar hard. Door de vrucht van de eykelheester worden zy siek, ten waar zy matelijk gegeten wierd. Van de Eskulus, en korkboom krygen zy slap vlees. De eykel van den haliphleus oft bitter-eykel eten zy niet als by gebrek van ander voedsel. Van de kastanien doet 'er

Plaats. Strabo Geogr. l. 5. Voedsel. Plin. H. N. l. 16. c. 6.

Plinius, na dat hy de beste verhaalt hadde, dit by. De overige zijn tot voedsel van de varkens, want sy zijn ruw van schel. Met dadels worden sy in Ægypten, Cyprus, Syrie, Seleucia, en Assyrie vet. Van de essen-vrugt worden sy ook vet. De droge Citisus word van *Aristomachus Atheniense*r met groten lof gepresen. Een geslagt van aardkers word in Beyren daarom varkens-eikel genoemt. De bosch-rapunkulus heeft bladeren als de violen maar scherper, een witte wortel, soet, en niet sonder melk. Als sy bilsenkruit eten worden sy dul. Tot groen voetsel worden sy sonder schadelijkheit angedreven; sy onthouden haar ook niet van vlees. Datse de lichamen van menschen, door de moordenaars in de bossen omghebragt, ghegheten hebben, kan met voorbeelden bewesen werden. Dat zy haar van haar eigen biggen en hoenders en ganzen, voornamentlijk in de winter, niet onthouden, heeft my d'ondervinding geleert. Zy graven ook de wormen uitte aard, en eten ook boschslekken, en schildpadden. Zy worden in dertig dagen vet, en als zy beginnen gemest te werden, noch meer door dry dagen te vasten. Haar met vijgen vet te maken, en als zy genoeg hebben te dooden, is de vindig aan *Apicius*. De Engelse mesten haar een geheel jaar, die zy vet en lekker hebben willen. Maar het verken kan ook zoo vet werden, dat het niet gaan oft staan en kan; en datmen haar met een wagen vervoeren moet. Als in over Spanjen oft in Portugaal een zeker varken gedood was, zeit *Attilius Hispaniensis*, geen leugenachtig man, en in vele dingen wel ervaren, datter an *Lucius Volumnius* een stuk met twee ribben gezonden is, dat 23 pond zwaar, en vande huid tot op het been een voet en dry vingers dik was. *Varro* heeft in *Arkadie* een verken gesien, dat van vetheid niet konde opstaan, ja datter een rat in zijn uitgegeten spek een nest gemaakt, en jongen geworpen hadde. Dat het selve te Bazel geschied is, heeft *Gesnerus*, zo alst hem verzelt is, ook verhaalt. Den dorst is hem in de zomer schadelijk, maar hy word van vuil water vet, en met druiven onder zijn draf gemengt, dronken ghemaakt. Van zijn teling spreekt *Plinius* kortelijk aldus: De verzameling van de Verkens gheschiedt best met den Westen wind, omtrent het evenaren van de Lente, en dat op de achtste maand van haar ouderdom, in zommighe plaatzen ook op haar vierde maand, en dat tot seven jaren, in andere plaatsen tot acht. Zy werpen twemaal in 't jaar. Zy draghen vier maanden. 't Hoogste van haar vrugtbaarheid is twintig, doch zy konnen zo veel niet t'effens opvoeden, maar omtrent de Winter werpen zy maar thien; en datse met tanden geboren worden verhaalt *Nigidius*. Zy worden in eene versamelingh

Kolu. R. R. l. 7. c. 9. & 10. Plinius l. 8. c. 51. Varr. R. R. Plin. H. N. l. 11. c. 37. Teling. Plin. H. N. l. c. Arist. H. A. l. 2. c. 1. l. 5. c. 14.

ſwanger, 't welk nochtans om haar lichtlijk misſvallen verdobbelt werd. Daar tegen is goed datſe niet te haaſt, en eer haar de oiren hangen verſamelen. De mannetjes oft Beren telen niet boven haar dry jaren. De Zeugen door ouderdom vermoeit, verſamelen ook al ſittende. Doe hier by datſe met het afgaan van de Maan verſamelen, gelijk *Plutarchus* verhaalt. Dat een Beer genoeg is om thien Zeugen te beſtellen, en dat hy de ſtem van de Zogh hoorende niet eten wil, zo hy niet werd toegelaten. Datſe om haar overvloedigh vocht meer en lang verſamelen. Dat de Beer dat liever 's morgens doet, en de Zog na de middag: en datſe vet zijnde, op alle tijden van 't jaar by nacht en by dagh konnen verſamelen. De Zog teelt ook eer zy een jaar oud is een gebrekkelijke vrucht; maar de Zog van een jaar is bequaam genoegh, maar moet in de maand Februarius gebruikt werden. Als zy vijfthien jaren oud is, word zy wild en wreed, ten waar zy wel gevoed wierd. En geil zijnde, ook zo woedend, datſe den menſch verſcheurt, voornamentlijk die in 't wit gekleed zijn. Die dulheid word verzacht met azijn op de teelleden gheſproeit. De volle Zog verwerpt ook den Beer niet, en datſe in 't verſamelen niet als ſchuim uitgeeft, hebben de naarſtige onderſoekers angemerkt.

Plutarch. de Izid. & Oſirid. Plin. l. c.

Kol. R. R. l. 7. c. 9.

Plin. H.N. l. 8. c. 51.

Wat angaat haar baring, ik hoor datſe by onſe Landſluy ſeſthien Biggen werpen, zeidt *Geſnerus*, maar zelden; dikmaal acht oft thien. Datſe d'eerſtemaal heel weinig werpen, de twedemaal op haar beſt zijn, en in haar ouderdom weinig verminderen, hoewel ſy langſaam verſamelen, gelijk *Ariſtoteles* zeit. Andere menen datſe zo veel Biggen werpen als zy ſpenen hebben. Ook meent men dat de witte vruchtbaarſt zijn. De Big die in de lijfmoer beledigt oft verminkt is, word Meta Chærus, oft Poſthumus, en Spadeling genoemt; maar by *Pollux* worden de kleinſte Biggen Metachæri, oft Spadelingen genoemt. Die inde winter geworpen werden, vallen klein, en worden beſwaarlijk opgevoed. De Switſers keuren die van de Maart voor de beſte. In de hete Landen zijnſe in de Winter beter als die van de Zomer. Als de Zoch gebaart heeft, geeft zy de eerſte ſpenen an de eerſtgeworpen Big; die ſtaan naaſt an de keel, en hebben de meeſte melk. Ider Big weet ook ſijn ſpeen na orde van ſijn gheboorte, daar hy ook mede gevoed wert, en met geen ander. En die Big van die ſpeen wegh-genomen zijnde, verdroogtſe, en trekt inwaarts. En indien 'er maar een Big van alle overgelaten werd, puilt die alleen uit, welke die Big toegeeigent was. Indien de volle Sog eykels eet, verwerpt zy haar dracht. De Varkens hebben een afkeer van de Elefanten, Wolven, Salmander, de Marjolijn-zalf, de Wezel, het Bilzenkruid, de Scorpioen, de Paarden en nieu-geboude landen. De Elephant kan haar knorren niet verdragen. De Wolf zal geen geheele kudden andoen om haar geſchreeu. De Salamander ſlokken zy ſonder ſchade in. De Marjolijnzalf is haar vergif. Van haar tweedracht mette Weſel leſen wy by *Plinius*. Van het bilzenkruit worden zy gedood. In Scythia worden zy met een ſteek van de Scorpioenen gedood. De Paarden is haar vuilen reuk, gheknor, en aſem ſchadelijk. Hoewel ſy noit tanden verlieſen, nochtans worden die ſwak na datſe het nieuwe koorn ghegeten hebben; waar mede de natuur de ongetemde vraatzucht van dat dier, wijl het niet anders kan weerhouden werden, beſtraft. Van haar ouderdom heeft *Plinius* dit: datſe een oog verloren hebbende, gemeent werden te ſterven; maar anders tot vijfthien, en volgens eenige tot twintigh jaren leven. Onder de ſiekten die haar quellen, is de voornaamſte de chalaza, oft de gortigheid, die in de levende ſich verberght, maar in de geopende ſich vertoont. Daar iſſer naulijk een die niet ten minſten dry korlen gorts heeft; die zijn dat voornamentlijk onderhavig, welkers benen, ſchouders, en hals uit vochtich vlees beſtaan. Sy worden an 't onderſte van de tong ghevonden, en dat gebrek vorder bekent, indien de wortels van de uitghetrokke borſtels vanden rug bloedig zijn. Als ſy van grote hitte in koud water vallen, voornaamentlijk indien zy niet terſtond voortgedreven werden, trekken haar al de leden t'ſamen. Zy werden ook vande luiſen gequelt, en vervallen inde ſomer, zo zy niet dikmaal opgewekt werden, in ſlaapzugt. Zy worden ook bevangen met heesheid, keelgeſwel, kropzweren, en buikloop, en indien ſy niet overvloedig drinken, worden zy longzugtig. Tot haar verſtand behoort 't geen van haar beeſtigheid, vuiligheid, ongemene geilheid en vraatzugt gezeit werd. 't Is voorwaar een dom dier, an 't welk men niet onaartig meent dat de ziel tot een zout gegeven is. In 't ſlijk te wentelen is haar ruſt en vermaak, als het waſſen an den menſch. De plaatzen daar zy haar in omwentelen worden Volutabra, of Modderpoelen genoemt. Van haar geilheid is boven geſproken. Nochtans prijſt *Gyllius* by *Plutarchus* haar zonderlinge zedigheid en matigheid: hier, zeit hy, ſpelen de wijven niet, als onder de menſchen, met haar geveinſtheit, en verbloemen haar welluſt oft geilheid met geen bedriegery, guychelry, of weigering. Nocht de mannen, door welluſt angeprikkert, kopen hier voor loon, arbeid, oft dienſtplegen de verzameling, maar trachten na een tijdelijke welluſt ſonder bedrog, die op zekere tijd van 't jaar de begeerte van de dieren, als een jonge ſpruit opwekkende, haaſtig weder uitbluſt. Van haar

Ariſt. H.A. l. 5. c. 14.

Plin. H.N. l. c.

Afkeer. Chile in carmin.

Ælia. H.A. l. 9. c. 28. Plin. l. 10. c. 74. Ariſt. H.A. l. 8. c. 29.

Plin. l. 8. c. 51.

Plin. l. c.

haar vraatzucht is boven ook iet angeroert. Hy onthout ſich niet van de doden van ſijn eigen gheſlacht. De onuitbluſſelijke begeerte van inſlokken word Laphygemus ghenoemt, ghelijk *Cælius Rhodiginus* heeft angemerkt. Hier toe behoort ook het verſtaan van de menſchelijke ſtem. Het is ondervonden dat de ſtem van Suarius, van die gene, die hem ontſtolen waren, bekent is, en datſe met een ſchuit omgevallen zijnde, door 't overhellen van d'een zijde, wederom gekeert zijn. Haar ſtem is knorren. Van haar ghebruik in ſpijs moet men voor waar belijden 't geen *Plinius* zeit: dat geen beeſt meer ſtof an de bordeelhuizen verſchaft, wijl het vijftigh ſmaken, en yeder ander dier maar een heeft. De gheſchiedenis van de Waard van Chalcis, die de nauwkeurige verandering van ſpijs, en de gedaante van het wilde Swijnen-vlees uit de tamme voort-gebracht heeft, is uit *Livius* bekent. Dat het Verken-vlees ten tijde der Vorſten in waarde gheweeſt is, zult gy by *Homerus* vinden. De Magere waren voor de Knechts, en de vetſte voor de Heeren tot ſpijs. De gewoone ſlempdagen van Saturnus wierden met geen andere, ten minſten met gheen lekkerder ſpijs doorgebracht, gelijk *Lipſius* heeft angemerkt, en de overdaad is zo ver gekomen, datſe geheel en dan gevult opghediſcht wierden, van waar de namen van de Trojaanſe, en Thuin-varkens ghekomen zijn. Ik ſwijgh noch datſe zo konſtlijk toebereid wierden, datſe an d'een zijd gebraden en gerooſt, en d'ander als gezoden en ſapachtigh waren; en op zodanige wijs gekeelt, datſe als niet geraakt ſchenen, 't geen by *Atheneus* te lezen is: nochtans zijn de Biggen meeſt angenaam, welke de Grieken Delphakas en Delphakia noemen. Daar worden ook Volkeren gevonden die haar in 't gheheel van Verkens-vlees onthouden, als de Joden, dien dat volgens de Wet verboden is. Ook de Arabiers, ghelijk wy by *Solinus* lezen. De Mahometiſten, die beuzelen dat de Muis uit den neus van 't Varken voortgekomen is. De Mooren en Tartars, gelijk ook eertijds, na 't zeggen van *Pauzanias*, die van Peſſinuntia. Indien gy vraagt hoedanigh zich het Verken-vlees ten anzien van de gezondheid heeft: Dat van de Biggen is vochtigh, en overvloeyend van overtolligheid, nocht goed van zap. Dat ouder is, word by *Simeon Sethei* van goed ſap, en licht om te verteren gehouden, om de gelijkheid die het met het menſchen-vleeſch heeft, en dat het meer als ander ſpijs voed. Dit laatſte ſtaat *Galenus* wel toe, ſteunende op 't voorbeeld van de worſtelaars; maar doet'er by, dat dit het Oſſenvlees zo veel in lijmigheid, als dit wederom het Varkensvleeſch in groſheid overtreft; elders nochtans zeidt hy dat het onder de viervoetighe dieren heel goed voedſel geeft; dat gy ook by *Hippokrates* vinden zult; de zelve zeidt ook dat het quaadaartigh is. Het beſte is van middelbare ouderdom. Het jonghe vleeſch bederft lichtlijk zo het lang in de maag blijft. *Atheneus* prijſt de Siciliaanſe, als de beſt van alle. *Apicius* heeft de Speenvarkens verſcheidentlijk toebereid, van waar de naam van Gevulde, Zapighe, Gebrade, Vitelliaanſe, Faccimaanſe, Laureatiſe, Frontaniaanſe, Oenogeratiſe, Celciniaanſe, Traganiſe, en andere zijn afgekomen. De lever word boven al gepreſen, indien het dier met gedrooghde vijgen gevoed is, gelijk 'er by *Ætius* ſtaat; nochtans zijn de andere deelen by de oude ook in achting geweeſt, namentlijk den hals, de klieren, de lijfmoer, voornamentlijk na datſe geworpen heeft, het ſpek, de ſchouder, de ham, de ballen, het voorſte van 't hooft, de pens, enz. Onder de hammen zijn die van Azia, Lycia, Cerretus, Italie, nu die van Brittannie, Weſtphale, Ments, en Ruſſia de beſte. Uit haar vlees, en andere dingen worden allerlei beulinghen, offerſtukken Iſicia, Lucanicæ, Faliſci, Fundali, Botelli Apexabones, Tomacula Offa, Hira oft Hila, Fratum Ruceta Sartutilli, en andere dingen gemaakt, 't welk wy elders, wat het is, met Gods hulp zullen verklaaren. Wat angaat haar genees-ghebruik, dat word heel naukeurigh van *Geſnerus* beſchreven. Het afziedſel van 't ſpek is goed teghen de Bupreſtris oft Koevlieg; met het warme Verkensbloed worden de wratten beſtreken: en dat de borſten met Varkensbloed beſtreken, niet groot werden, beſchrijft *Plinius*. De reuſel van een jonghe, gelubde en zuigende Big, voornamentlijk die in den buik omtrent de penſzak hangt, word van de kruidmengers tot zalven gebruikt, van de Genees-meeſters om te verzachten te ontdoen, enz. Het ghekookte ſpek om de gebroke beenders gebonden, heelt de zelfde wonder haaſtigh. Het word ook met kalk op 't geſwel Panus gheſtreken: met Geniſta geſtoten, geneeſt het de pijn van de knien: met geſouten wijn werd het tegen 't bilzenkruid ingegeven, en helpt ſeer veel de beeſten. De lever met wijn inghenomen is goed tegen de vergiftige beten; gebraden ſtopt zy den buik. De blaas doet water maken, indien zy, geen aard geraakt hebbende, op 't gemacht geleit werd. De blaas van den Beer gebrand, word heel gelukkiglijk tegen het onwillig water-maken ingegeven. De veroude ballen in melk van de Zog geſtampt, worden tegen 't vallendevel gebruikt. Het grootſte been van de ham gebrand, verdroogt en trekt het tantvlees t'ſamen. De koot ghebrand tot datſe van ſwart wit werd, en gedronken, geneeſt de kronkeldarm-pijn. De melk an de hooftſlapen gheſtreken, belet het waken. Den drek

Cel. Rho. lect. Antiq. l.25.c.26.

Plin. l.c.

Livius Decad. 4. l. 5.

Lipſ. in Saturnali. Makrob. Saturn. l.3.

Solinus c. 46.

Galen. de Aliment. facult.

Hipp. de ratio. vict. in Acut.

Athen. l.22

Genees-gebruik.

Galen. de Antid. l. 2.

Plin. H.N. l.28. c.9.

drek tot poeijer gemaakt is de gescheurde goed met azijn gedronken: bezie meer by *Gesnerus*. Van 't onderscheit komt dit alleenlijk voor. Dat het een wild is, waar van wy nu zullen handelen, het ander tam, van 'twelke nu gesproken is. De huidendaagse schrijvers gewagen van Guinese, en Rivier-verkens, tot welke de Tabirete, een dier hem gelijkslachtig, kan gevoegt werden; het Guinese, en van daar in Brazil overgevoert, is van vorm als onze, en rosch van verw: hier in alleen van d'onze verscheiden, dat het geen zo verheven hooft heeft: met lange oren maar scherp, en met lange spitzen, een lange start totte hielen, zonder hayren. Het ghehele lijf is met korte rossche en glimmende hayren, maar niet met borstels ghedekt, die hy ook niet op den rugh heeft; maar heeft alleenlijk na de start, an den hals en op den ruch langer hayren, en is heel tam. Het Rivier-verken, by de Brazilianen Kapybara genoemt, heeft byna de gestalte van een Varken. In grootte is het een jarig oft twe-jarigh Varken gelijk. De lengte van't hooft tot den aars is omtrent twee voeten, de dikte van den buik omtrent anderhalve voet. Het is zonder start, met vier Varkens-poten; de voorste met vier klauwen, de achterste met dry verzien. In de voorste is de middelste klau de langste, twe zijn korter, en de leste alderkleinst; hy heeft ook eelt tot de bocht van de achterste benen. Het hooft is thien vingers lang, en by na zo dik: hy heeft ook een dik en ongeschikt hooft, met een snuit lang en dik, grote zwarte ogen; en kleine rondachtige oren. Het onderkaakbeen is korter als het bovenste, en in beide zijn twe kromme voortanden, die anderhalve vinger lang uytsteken, en omtrent twee vingers breed ingehecht zijn, doch steken niet buiten de mond, maar staan als in de Hazen binnen. De andere tanden zijn wonderlijk: ider rye bestaat in elk kaaksbeen uit acht beenders, namentlik an ider zijde vier, en elk been vertoont dry ondeelbare tanden: zoo datter in ider kaakbeen vier en twintigh zijn, en in 't gheheel acht en veertig, maar niet alle an 't uitterste plat. Zy eeten gras, en verscheide vrugten. Haar vlees word ook gegeten, hoewel het niet wel smaakt. Doch de beenders veel beter, en voornamentlijk het hooft. De Tapirete van de Brazilianen, by de Portugezen Anta genoemt, is een viervoetigh dier, zo groot als een tamme vaars van zes maanden. Van gestalte by na een varken gelijk, ook zodanig van hooft, maar dikker en langer, en boven spits opschietende, met een snuit die over de mond uitsteekt, dien hy met een sterken band kan uitrekken en intrekken: maar in de snuit zijn langwerpige kloven: Het onderdeel van de mond is korter als het bovenste. Beide kaakbenen zijn voorwaarts spits, en in beide onder en boven thien snytanden. Van daar zijn beide kaakbenen voor een zeker gedeelte zonder tanden. Daar na volgen de maaltanden die groot, en weerzijds vijf zijn, zo dat hy twintig snytanden, en even zo veel maaltanden heeft. Hy heeft kleine Varkens-oogen. Grootachtige en roodachtige oren, die hy voorwaarts opsteekt; de benen naulijk langer als een Verken, maar dikker. An de voorste voeten vier klauwen, an de achterste dry. De middelste is an alle voeten de grootste. An de dry voorste is een kleine vierde uitwaarts bygevoegt; maar de klauwen zijn swart, niet hecht, maar hol, die konnen afghetrokken werden. Hy heeft geen start; maar in plaats een uitsteeksel kegelswijs, zonder hayr en klein, op de wijs van de Kutian. Het mannetje kan zijn teellid heel lang uytsteken gelijk een Meerkat. Hy gaat met een krommen rug, als de Kapibara. Hy heeft een vaste huid als een Eland, en korte hayren. De verw van de hayren is inde jonghe als een lichte schaduw, met witte plekken onderscheiden als de Geit. In de oude zwart oft donker zonder plekken. Het is een dier dat in de bossen zich by dach verschuilt, en dan slaapt, 's nachts loopt het uit om de kost te soeken. Het kan heel wel zwemmen. Het eet gras, en suikerriet, kool en zo voort: zijn vlees word ghegeten, maar is onangenaam van smaak.

Onderscheid.

Markgr. R. Brazil. l. 6. c.

II. LID.

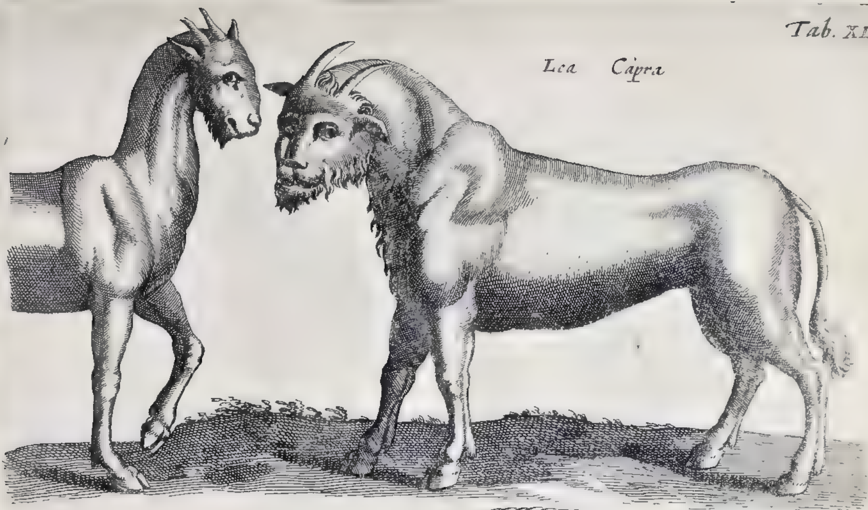
Van 't wilde Zwijn oft Aper.

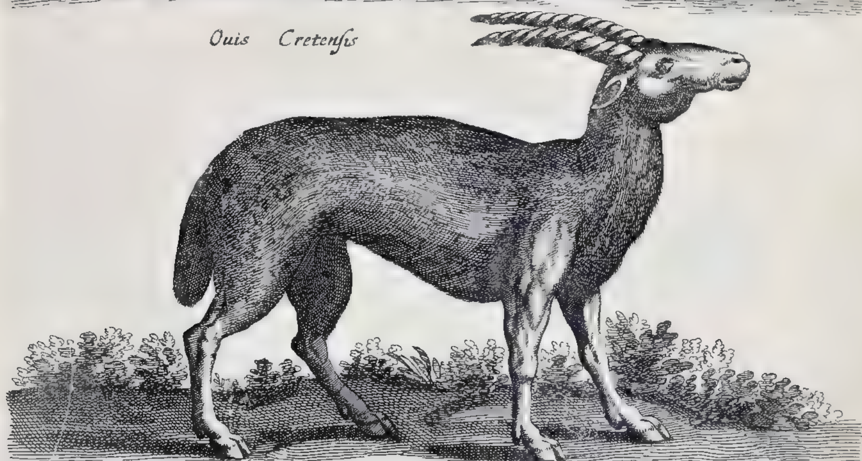
DE naam van Aper komt alleenlijk de Varkens toe, wijl het woord Sus zo wel van de wilde als tamme varkens gezeit werd. *Sextus* nochtans noemt het wilde varken Aper; als of de Beer, oft mannetje van het tamme Sus oft verken metten zelven naam konde ghenoemt werden. De Grieken noemen hem Kaprion, voornamentlijk de Rijmers, welk woord de schrijvers van den lanbdouw van den tammen Beer verstaan, en Syachron Chlunes is by zommige Entomias, dat is een gesneden, oft gelubde. (De ballen worden tegen een boom oft steen ghewreven.) By *Homerus* wort hy Monarchis oft Eenkloot genoemt. By andere is het een verken dat los en vry door de velden loopt, gelijk als een Chloeune, zo *Varinus* schrijft, dat is 't welk in 't hoy oft in de kruiden slaapt. By zommige is het een verken van anzienlijke grootte. *Aristophanes* maakt van de Monion en de Chlune een zelve dier. Andere, en mogelijk waarschijnlijker, schrijven, dat het een bywoord is, om dat hy by andere niet vergadert werd. Zy zijn by na zwart van verw, oft uit den bruinroode zwartachtig

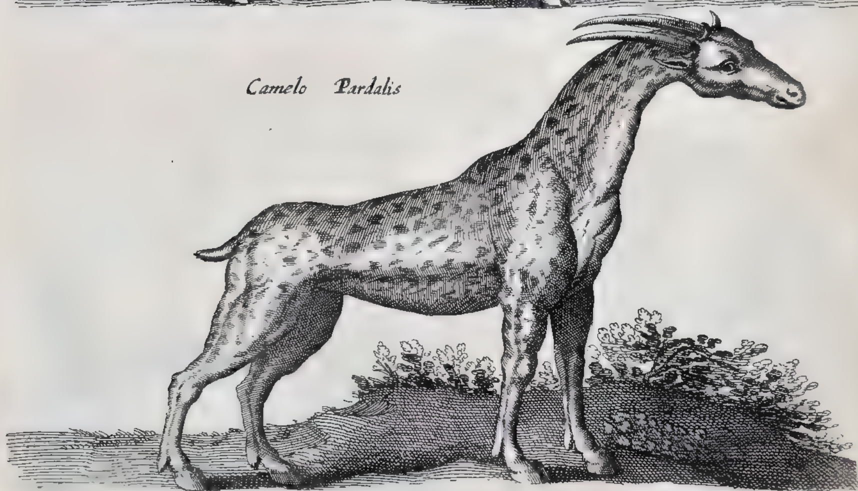
Aldr. Hist. Bisulicor. c. 37. Naam.

Plutarch. de Caus. natur. quæst. 12.

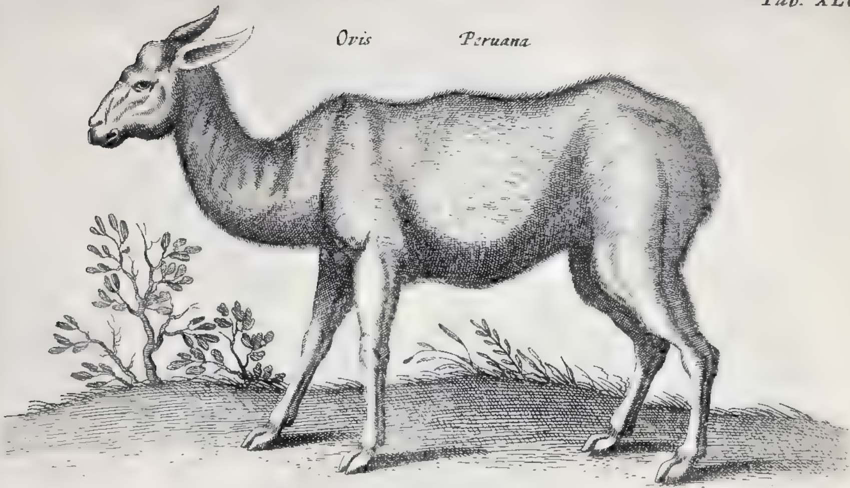
Beschrijving.

Lea Capra

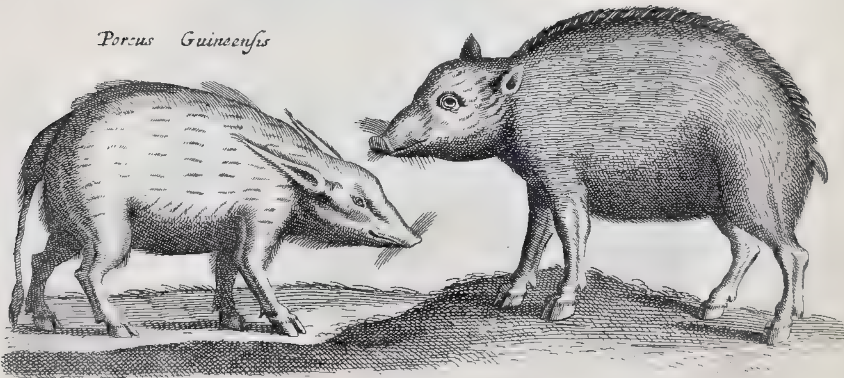

Ouis Cretensis

Camelo Pardalis

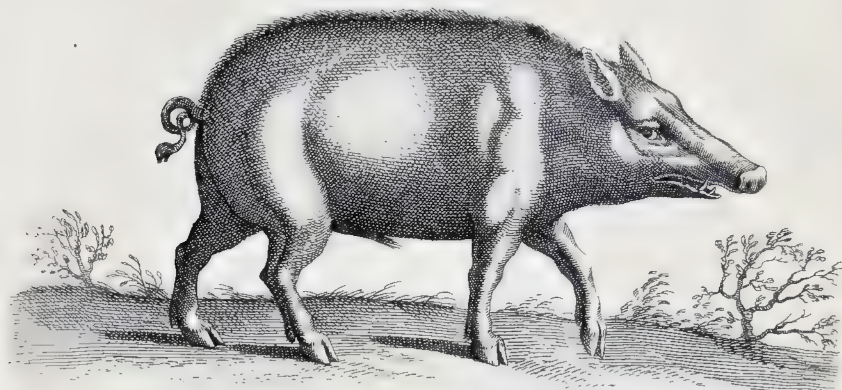
Tab. XLVI

Ovis Peruana

Aries Guineensis

Zainq. s. Tajacu Porcus sulvester
Porcus Guineensis

Tab. XLVII

Tab. X[illegible]

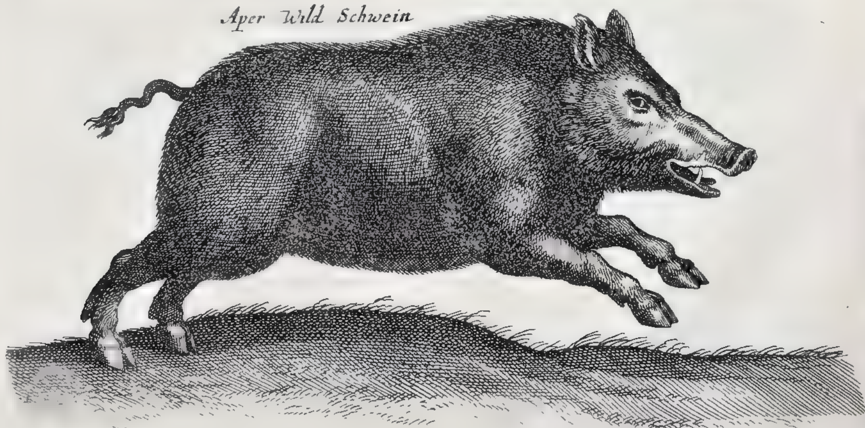
Sus Cornut

Porcus pumilo Taxus porcinq

Aper Wild Schwein

Pausan. in Arkadie. achtig. *Plinius* seit, datse koperverwig hayr hebben. Nochtans schrijft *Pausanias* dat hy witte gesien heeft. Zy hebben de ogen als de vergramde met wyde ooghschellen. Grote en kromme tanden, bequaam om te snijden, en wit. Hierom worden zy by *Homerus* argiodes oft heel scherpe, en by *Sidonius* sicæ, om dat sy als swaarden alles schenden, genoemt. In dese tanden is dit wonderlijk, datse in de levende beesten 'tselve vermogen hebben als het yzer: maar die de doden ontrukt zijn, de kragt van snijden verliesen, gelijk het boek van de natuur der dingen verhaalt. Ik hoor datte uitstekende dikmaal so uitgroejen, datse tot malkander gebogen zijnde, byna een kring maken. In d'Indise steken twe bogten van tanden een elleboog lang buiten de snuit. Men seit wanneer hy, van de honden en swijnsprieten verslagen, tegen de aarde stort, dat zijn tanden door sijn ontsteken asem vuur geven, gelijk *Gillius* verhaalt, ja soo seer, dat indien imand een borstel uit zijn hals rukt, en ter wijl hy noch leeft an de tanden steekt, de selve t'saamtrekt en verbrand, en so hy de vervolgende honden mette tanden raakt, haar vuurighe lidtekens in de huid drukt. Daarom heeft *Oppianus* de tanden van de wilde Swijnen Aithonas genoemt. Sy hebben een mond als een schilt, dien sy tegen de bylen en swijnsprieten te weer stellen. Sy hebben gheen gal, maar bloed sonder veselen. Daar zijn 'er geen in Kreta zo wy *Plinius* geloven, ook geen in Afrika, volgens den selven, en andere; het selve seit *Ktesias* van Indie. Maar by *Theophrastus* lesen wy datter in Ægypten, in den Nijl, grote Eylanden t'saamgeset werden, daar overvloedigh veel Swijnen op groeyen. Datse in Macedonie stom zijn schrijft *Ælianus*. De Spanjarts hebben haar in een gedeelte van de Nieuwe-wereld gevonden, kleinder als onse, en met zoo korte starten, datse afghesneden schenen, en ongelijke voeten. Zy seggen datte achterste voeten van dese uit een ongenagelde klau bestaan, en veel angenamer en gesonder als de onse van vlees zijn. Daar waren an den oever veel Palmyt-bomen, tussen welke, en het water Mosch, dese Swijnen in groote menigte los en vry leefden. Den boer *Lykotas* verhaalt, in de Landbouwery van *Kalpurnius*, dat hy te Rome in de schouspelen, witte Hazen en gehoornde Swijnen gesien heeft. De spijs van de wilde Swijnen is niet anders als van de tamme Verkens, namentlijk appelen, eykels, garst, kruiden, wortels, en dierghelijke. Zy eten ook de wormen die sy mette snuit uitgraven. Datse bovenmaten graag droghe vijgen eten, leren wy uit *Ælianus*. Maar zy wentelen minder in't slijk als de tamme. Zy worden ook dikmaal onder de bladers van de Varen gevonden, die zy self vergadert, en onder haar gestroit hebben. Maar een zeker geslacht van koorn, het welk de Hoogduitsen in der Elzats gebruiken, en met scherpe ayren versien is, raken zy om de spitse ayren niet an, ghelijk *Tragus* verhaalt.

Oppian. de Venat.

Plaats.

Theop. H. Pl. l. 4. c. 13

Æli. l. 17. c. 10
Plin. l. 11. c. 15.

Ælia. H. A. l. 17 c. 81.

Tragus H. Pl. l. 1. c. 20

Teling. Van haar teling hebben wy dit, datse als sy hitsig werden de borstels van den hals over eind zetten, ghelijk de krullen van een helm. Het schuim loopt haar uit de mond, zy knarssen mette tanden, en blasen mette neusgaten. De mannetjes toegelaten zijnde legghen dan haar gramschap af. Maar zulkx haar geweigert zijnde, gebruiken sy de Soch met geweld, oft overvallen haar. Sy versamelen in't begin van de Winter, en werpen in de Lente, en dan soeken sy de afgelegen, ontoegangkelijke, enge, en donkere plaatsen. Het mannetje verkeert gemeenlijk met het wijfje dertigh daghen. De tijdt van dragen en werpen is de zelve mette tamme. Zy telen eenmaal in het jaar, en de mannetjes als zy een jaar oudt zijn. De stem is mede evengelijk, maar in de wijfjes meer luidbaar, en de mannetjes maken selden gheluidt. Wat angaat het vordere dat tot de natuur van dit dier behoort. Zy zijn gewent in afghelegen, en diepe dalen te verkeren. Zy overwinnen ons ingehoor. Zy weiden met kudden, en lijden niet dat andere als van haar geslacht met haar verkeren en eten: Zy hebben soete tranen, en schuimbekken als sy angehist werden. Haar pis valt haar zo beswaarlijk, datse niet vlugten konnen, en als ghebonden schijnen voor dat die ghelost is. Men seit dat haar die zeer scherp brand. Zy worden traag ghetamt, en niet als heel jongh. Zy sterven van de Akonitum en de wortel van de Syanche. Als sy onvoorsiens bilzenkruid ghegeten hebben, trekken sy haar achterste deelen opwaarts, en haar zoo flaulijk voortdragende, komen zy, hoewel zo t'saamgetrokken, na het water, en daar de Krabben op zoekende, eten sy de selve tot een geneesmiddel. Als sy siek zijn gebruiken sy de veil. Zy wassen tot haar vier jaren. Zy worden door zang verlokt, en ghevangen. Daarom quamen zy in het kot van *Varro*, op de Thuskulaanse hoef, door het geluidt van een hoorn op sekere tijd by malkander om haar te voeden. Zy weten haar voetstappen met modder te bedekken. De Seugen vlugten voor de jager met haar biggen als die veel zijn. Maar als imand een van 'er jongen vangt, vluchten sy niet meer, veel minder so der maar een is, en vallen op den jager in. Sy scherpen 'er tanden om te vechten. Als sy Wolven sien, helpen sy eendragtelik malkander, en op 't geschreeu van een komen al die 't horen by malkander. Maar de diergaarden van de wilde Swijnen en andere wilde beesten, heeft aldereerst *Fulvius*

Arist. H. A. l. 6. c. 28.

Plin. H. N. l. 6. c. 24.

Plin. H. N. l. 6. c. 27.

Varro R. R. l. 3. c. 14.

Hirpinus, uit het geslacht van de langrokken, gevonden, die op de Tarquinise hoef begonnen heeft wilde dieren te voeden, en niet lang na hem zijn L. Lukullus, en Hortensius gevolgt. Datse in de spijs gebruikt zijn, en noch gebruikt werden, is niemandt onbekent. De eerste onder de Romeinen was P. Servilius Rullus, de vader van dien Rullus, welke ten tijde van 't Burgermeesterschap van Cicero, de wet Agraria verkondigt heeft, die een geheel wild Zwijn op de tafel bragt. De Swijnen van duizent ponden, welke de Romeinen gewoon waren op te dissen, wierden ook Milliary oft Duisendponders genoemt. Besie van haar toebereiding *Apicius*. Het vlees is beter als van de tamme, het schiet ras af, voed veel, en geeft grof en slijmerig zap. *Heliogabalus* heeft den onderbuik mette spenen van de wilde Verkens, thien dagen lang, en dagelijkx dertig opgeschaft. Op den dag dat Lentulus Priester van Mars ghewijt wiert, waren de lendenen, de onderbuiken, en 't voorhooft van dese Zwijnen op de tafel. Zy hebben ook plaats in de Genees-konst. De herssene word met haar bloed tegen de slangen gepresen, en geneest de knobbelen van de schamelheid. Her spek gekookt en omgebonden, geneest wonderlijk haastig de gebroke benen. Het geswel Epinyktis word mette reusel en met roosalf bestreken. De asch geneest de voortlopende sweeringen van de kaakken. Het schrapsel van de tanden gheneest het zydenwe. De long met honig gemengt, wort onder de voeten, die van de schoenen gewreven zijn, geleit. De lever wekt de slaapzugtighe op, en geneest ingedropen de lopende oren. Vers en ongesoutē met wijn gedronken stoptse den buik. De stenen in de selve gevonden breken de steen van de nieren. De gal lauw opgestreken, ontdoet de kropsweren, en verwekt geilheid. De asch van de gebrande klauwen gedronken, geneest het beswaarlijk watermaken. Zy zijn ook goet den genen die in 't bedpissen. De gedroogde drek met water of wijn gedronken, stopt 't bloetspouwen, geneest het verouderde zydenwe, en wort met azijn totte scheuring en trekking der senuwen gedronken: met roosalf geneestze de verwrongen leden. Versch en warm stopt sy 't bloed en van de neus als een voornaam geneesmiddel. Met wijn vermengt, en plaasterwijs opgeleit, trektze alles uit het lijf watter inhangt. Gestampt en gesift, en met honig gemengt, geneestse de ledenpijn. De pis word in de lopende oren gegoten. De blaas gezoden en gegeten, is goed voor de pissebedden. Bezie meer hier van by *Gesnerus*.

Plin. H.N. l. 8. c. 15.

Lamprid. in Heliogabal.

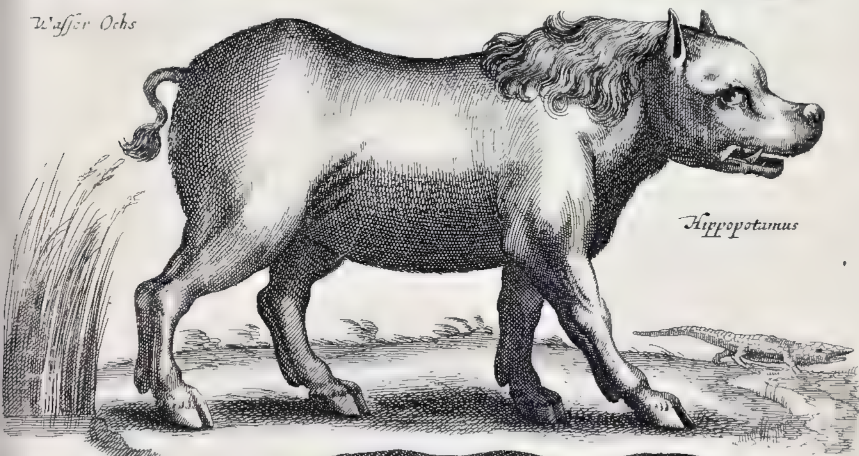
Gesnerus p. [illegible]7 de quadrup.

Onderscheid. Nier. H. Exot. l. 9. c. 27.

Tot het onderscheid betrek ik de Zainus, van welke *Nieremberg* aldus schrijft: De Indianen noemen zeker wonderlijk bergdier Koya Metl, andere Quauhkoya Metl, zommige Quauhtlo Koyametl, andere Quapikotl, enige Fajassou; andere Zainus oft Zahinus. Het is ons wilde Zwijn gelijk, behalven dat het kleinder, en mismaakter is, mette navel op den rug en omtrent de nieren. Het is wonderlijk van ansien. Uitten navel seit *Franciskus Hernandus*, mette vingers gedrukt, loopt een waterig vogt, en nochtans is dat de rechte navel niet, oft daar is selfs onder iets, 't geen van dat, 't welk in andere dieren gevonden werdt, verscheiden is, (dat wy in 't openen van de selve gesien hebben) oft iet anders als een klierachtig oft sacht vet. *Antonius Herrera* meent dat het boven door desen rughnavel zijn asem trekt. Het is stinkend. *Lerius* stemt dit toe, en schrijft dat het Amerikaanse wilde Zwijn een gat op den rug heeft, ghelijk de Zeevarkens op 't hooft, daar het door in en uit asemt: Hy doeter by dat het vreeslijk brult, en magherder als onse Varkens is. Maar het oordeel van *Franciskus Hernandus* is naukeuriger, ten ansien van den bult op den ruch. Zy zijn boosaartig. De jagers klimmen op de bomen: Daar loopt de kudde van de Zainus na toe, en bijten en scheuren de stam, wijl zy den mensch niet beschadigen konnen, die haar met een Zwijnspriet van boven ter neder maak. Zy lopen met kudden. Zy verkiesen een leidsman, en zo men zeit de kleinste oft verachtste van allen. *Antonius Herrera* schrijft, dat het een oude en swakke is, en datse haar maatschappy oft kudde niet en scheiden voor dat haar anleider ghedood is, en zullen haar eer laten doden, als haar Koning verlaten, zo *Petrus Zimon* schrijft. Eenige wyten dat den Bachirus. Zy hebben een wonderlijken haat tegen den Tyger. De overste van de Zainus roept al van zijn geslacht by malkander, wie hy kan, ja wel tot dry hondert oft meer, gelijk een Veltoverste zijn volk. Met desen hoop valt hy op de Tyger: welke hoewel hy het wreetste van alle Amerikaanse dieren is, nochtans door de menigte, niet zonder groote nederlaagh van de Zainus, overwonnen werdt. Daar zijner dikmaal veel mette Tyger gedoodt bevonden, zo datter weinich haar over de overwinning konnen beroemen. Van 't verstand van dit wilde dier spreekt *Franciskus Hernandus* aldus. Het is wild en wreed in 't byten als het eerst gevangen is. Maar als het tam gemaakt is, wordt het voor anghenaam en vreedzaam ghehouden. Het vlees is dat van de wilde oft tamme Varkens ghelijk, maar harder en onangenamer. De borstels zijn scherp, uitten witte en swarte vermengt. Hy eet eykels, wortels en andere bergvruchten, ook wormen, en diergelijke dieren die in de poelen en moschachtige sloten voortkomen. Sy verwoesten

Tab. XLIX

ſten ook de geheiligde plaatſen als zy niet belet werden. Zy weiden met kudden, en getamt zijnde, werden ſy met alle koſt onderhouden. De klauwen van de voet zijn verſcheiden. Want zommige zijn langer, andere korter. Enige ſchrijven dat de ſtarten van de Indiſe Swijnen zo kort zijn, datſe afgeſneden ſchijnen. Datſe in voeten de onſe ook ongelijk zijn, en dat de achterſte uit ene onghenagelde klauw beſtaan. Dat haar vlees veel ſmakelijker en gheſonder als van de onſe is. Maar men moet de Zaynus noodſaaklijk de navel uitſnyden, oft hy verrot anders in ene dach. Het is de ſelve mette Iajaku Kaaigora van Markgraaf: Nochtans is het afbeeldſel verſcheiden, en volder in beſchryving. Daarom hebben wy dit en dat hier by gevoegt. De *Laat* heeft 'er een gehadt dat heel ghemeenſaam was, 't welk als hy het met vochtige ſpijs langer als een half jaar ghevoedt hadde, an de dunne darmpijn, zo het ſcheen, gheſtorven is. *Valkenburg* meende dat die navel een mam was, om datſe mamaderen hadde. Maar die het dier beter gekent hebben, ontkennen dat het zijn jongen op die plaats ſoogt.

II. OPSCHRIFT.

Van de tweklauwige Waterdieren.

I. HOOFT-ST.

Van het Rivierpaard.

Aldr. Digit l. 1. c. 12. TOtte tweklauwige heb ik het Rivierpaard betrokken, volgens *Ariſtoteles*. Nochtans betrekken hem de jonge totte veelklauwige, en mogelijk, gelijk uitte beſchrijving blijken ſal, veel beter. Hy word Hippotamus, dat is Rivierpaard, genoemt, niet om dat hy het Paard gelijkt, maar dat hy groot is, gelijk het woord hippos een kragt van vergroting heeft. Die rivier is de Nijl. Hy word ook Nijlpaard, Zee-os, en Zeevarken, na 't ſeggen van *Bellonius*, genoemt, om dat hy voor een Os, en achter een Varken ghelijk is. Hy wordt ook zee-Elefant genoemt, zo om zijn grootte, als om de wit en hardheid van zijn tanden. Ook Egiptiſe Elephant, Roſmarus, Rohart, en Gomarus, voornamentlijk in de Landſchappen van Pretegaui, zo wy *Alvariſius* geloven.

(Bellon. de aquat. l. 1.)

Beſchrijving. Ælia. H. A. l. 2. c. 44. Omtrent de beſchrijving verſchelen de jonghe ſchrijvers van de oude. *Ælianus* ſhhrijft dat hy vijf ellebogen hoog waſt, dat hy oſſenklauwen heeft, weerzijds dry tanden die meer als in eenig beeſt uitſteken, dat hy mette oren, ſtart, en ſtem het Paard gelijk is, met het overige lijf den Elefant. Ariſt. H. A. l. 2. c. 7. *Ariſtoteles* ſeit, dat hy manen als een Paard heeft, oſſenklauwen, een omgekrulde ſnuit, een koot als de tweklauwige, uitſteken tanden, een ſtart als een wild Swijn, een ſtem als een Paard, de grootte van een Ezel, en de innerlijke delen ook als die van den Ezel. By *Leo Afrikanus* is hy in vorm het Paard, in grootte den Ezel ghelijk, ſonder hayr, en wort met boots gevangen. (Leo deſcri. Afrika. l. 9.) *Bellonius* die te Byſantium een kleine geſien heeft, beſchrijft hem met een koehooft, beersoren, kort en rondachtig, met een opſpalking van mond ſo groot dat hy de Leeuw te boven gaat, met wyde neusgaten, omgerolde lippen, ſtompe paartstanden, een grote tong, en ogen, met een heel korte hals, een varkensſtart, een vet lijf als een Sog, met ſo korte voeten datſe naulijk vier vingers van de aarde verheven ſtaan, met klauwen als in de Varkens gekloofr. Maar aldernaukeurigſt heeft hem ons *Fabius Kolumna* vertoont in een gheſouten dode, die van Damiata in Italie van *Nikolaus Zerenghi*, heelmeeſter van Narn, overgebracht is. (Kolum. de obſervat. Aquat. & terreſt. c. 15) Hy had ganſch geen ghelijkheid met het Paard, en helde ten anſien van de grootte meer na den Os, en ten anſien van de benen na den Beer. Van het hooft totte ſtart was hy derthien voeten lang, vier voeten en een half breed, dry voeten en een half dik. De buik meer plat als gekromt. De benen waren van de aarde totten buik dry voeten en een half hoog. De omkring van de benen dry voet. De voet was een voet breedt, ider klauw dry vinghers. Het hooft ten anſien van het gehele beeſt was heel groot, twee en een halve voet breedt, dry voet langh, inden omkringh zeven voeten dik. De opſpalking van de mond was een voet groot, de ſnuit vleeſig maar omgerolt. De oogen waren klein, een duim breed, twee duimen langh, de oren klein en kort, niet boven dry duimen langh. Het gehele lijf was vet, de voet was breed in vier klauwen gheſpleten; de klauwen als van een Os, maar in vieren gheklooft, met een Swijnsſtart, oft moghelijk die van een Schildpad oft Beer niet ongelijk. De huid was heel dik en hard, en ſwartachtig van verw. De neuſgaten hadden de gedaanten van een S, met een langhe kloof van twee duimen en een half. Hy heeft een muil als een Leeuw of Kat, met ruige hayren die uit enige ſweetgaatjes voorquamen beſet, en anders ook geen over 't gehele lijf. De tanden heeft de ſelve *Kolumna* ook ſonderling beſchreven. Hy hadder, ſeit hy, in 't onderkaakbeen ſes, van welke de twee uitterſte een halve voet lang, drykantig, en twee en een halve duim breed waren, in den omkring een halve voet dik, op de wijs van de wilde Swijnen een weinig achterwaarts gebogen, niet krom, maar uitſtekend, en met een geopende mond heel ſienbaar. De tuſſenbeide ſtaande, ſtaken weinig bo-

boven de kevels uit, met een drykante punt van een vingerlang. Die in 't midden ſtonden, waren als leggende dik, rondachtig, als van den Elephant, meer als een halve voet lang, met een punt in de uitterlijke delen plat. Maar weerzijds had hy ſeven dikke brede en heel korte maaltanden. In de bovenkaak, die hy op de wijs van de Krokodil beweegt, en daar hy mede kauwt en maalt, zijn voor ſes tanden, die op de ſes onderſte paſſen, met een punt op een ſtrydige wijs, heel glat en blinkend, die met een geſloten mond t'ſaamgevoegt, en het een plat op het ander geſet worden. Maar de punt van alle is grafnaaldſwijs, als een ſchuins geſneden ſchacht. De bovenſte middelſte raken met de punt het midden van die gene niet, in welke de trekking van de rondheid geſien werd. De maaltanden zijn ſo veel als de onderſte; maar de twee eerſte zijn klein, dun en rond, en ſtaan zo ver van d'andere datze 't halve verhemelte tuſſen de voorſte tanden ſchijnen te beſlaan, tuſſen de maaltanden bleef een plaats voor de tong die een halve voet lang is. De tanden zijn zoo hard als kayſtenen, ſo datter mette rug van een mes tot verwondering van alle omſtanders vuurvonkken uit gheſlagen wierden. Waarom het waarſchijnlijk is dat dit dier 's nachts mettet ſlijpen van zijn tanden vuur uit de mont geſpogen heeft, welke eigenſchap de oude dit dier hebben toegeſchreven. Zijn eigentlijke vaderland is het gebied van de ſtad Sais van Egypten, indien wy *Plinius* geloven. Waar om mogelijk *Herodotus* beſchrijft, datſe in dat deel geheyligt zijn. *Leo Afrikanus*, en die de ſchipvaart beſchreven hebben, ſeggen dat hy ook in de rivier Nigris gevonden werd. Dat hy in de zee verkeert, word ook geſeit by *Plinius* en andere, die ſchryven dat hy in de Grote-zee die an Petzora vloeit, gevonden werd. *Barboza* heeft 'er veel in Gofala angemerkt, die uitte zee an land liepen, en daar na wederom keerden. Datſe de rype, en gele koorn-ayren eten, ſchrijft *Ælianus*. Als hy tot volkomen waſdom gekomen is, ſtelt hy zijn krachten tegen zijn vaar op de proef. Indien de vaar wijkt, vecht hy met zijn moer, en laat hem varen. Indien de vaar hem teghenſtaat, word hy gedood, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Zy baart en voed haar jongen op het land, ſo wy *Odonus* geloven, en is ſo vrugtbaar datſe alle jaren baart. Tot zijn aart en wijs behoort, dat hy uitten Nijl op 't land gelopen, en ſich met koorn gevult hebbende, achterwaarts na de rivier loopt. 't Zy oft om de bouwluiden zo te bedriegen; oft om dat de jagers zijn uitgang niet vinden ſouden. Dat hy de menſchen niet minder als de Krokodillen ſchadelijk is: Dat hy door zijn al te grote vetheid van lijf gedrukt, ſich zo lang an de ſtam van een riet wrijft, tot dat hy een ader opent, en als hy bloeds genoeg uitgelaten heeft, de ſelve met ſlijk weder toeſluit. Nochtans ontkent *Kolumna* het eerſte, en ſeit dat hy recht voorwaarts gaat. Of hy Neyt als de Paarden is in twijfel. De oude beveſtigen, de jonge ontkennen dat.

Plaats. Leo Afrik. l. 9. Herodot. l. 2. Plin. l. 32. c. 11.

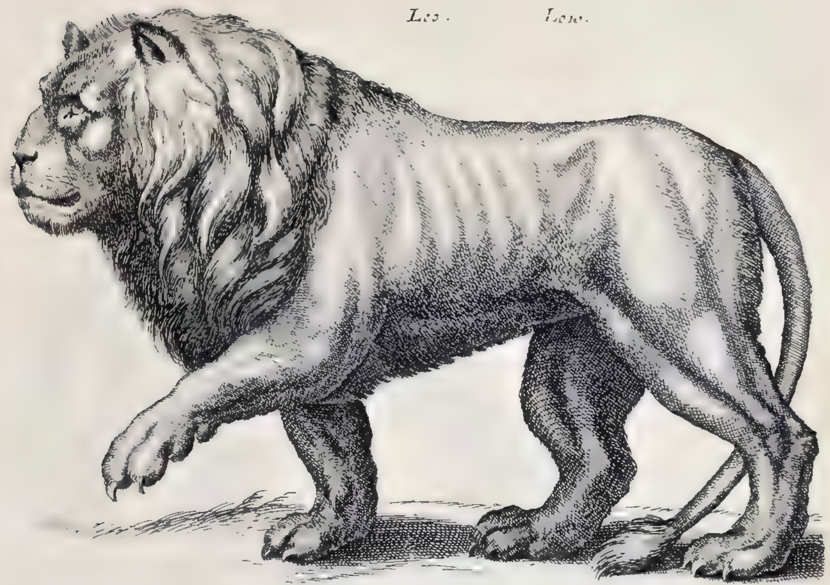
Spijs. Æli. H. A. l. 11. c. 43. Teling. Plin. H. N. l. 11. c. 44. Ælian. l. c.

Gebruik. Van de Æthiopiers word hy totſpijs gebruikt. Want *Kluſius* verhaalt, dat de Bevelhebber *van der Hagen* dat met zijn makkers in Guinea omtrent het uitſtekendt hooft Lopez Konzalvez heeft angemerkt, en datter in de ſtad Ulibetto veel hoofden van het rivier-Paard geſien zijn, waar uit zijn medemaats tanden van onghemene grootte mede brachten. Het is dan geen wonder, datter van Firmius Seleucius, het welk *Kapitolinus* verhaalt, een rivier-Paard opgegeten is. Datſe ook plaats in de ghenees-konſt hebben is van de oude en jonge beſchreven. De Egiptenaars, na 't ſchrijven van *Kolumna*, binden de tanden an 't lijf tegen de opene oft geſloten ſpeenader, oft dragen een ring van de ſelve tanden ghemaakt. De Swarten worden ook mette ſelve voor een zeker ſiekte beſchut. *Plinius* ſchrijft datſe tegen de tandpijn een groot voorrecht hebben. De ſelve prijſt het vet in de koortſen tegen de beving te gebruiken. De aſch van de huid met water opgeſtreken, om 't geſwel Panus te ontdoen. De huid van 't voorhooft om de lieſſchen ghebonden, beneemt, zo de ſelfde ſchrijft, de geilheid. *Dioſkorides* gebruikt de gedroogde ballen tegen de beten van de ſlangen, ook worden zijn delen tot andere dingen ghebruikt. Want *Pauzanias* verhaalt, dat het angeſicht van de moeder Dindymene uit ſulke tanden gemaakt is. Zijn bloedt met gomwater geſmolten, konnen de ſchilders voor cinnabar gebruiken, volgens *Plinius*. Dat die met zijn vet beſmeert zijn onbeſchadigt onder de Krokodillen verkeren, verhaalt *Iulius Kapitolinius*. Dat die mette huid gedekt zijn van den blixem niet gheraakt werden, beſchrijven andere. *Plinius* maakt de huit ſo dik, voornamentlijk omtrent den rug, datter kloeke pieken op afſtuiten.

Dioskorid. l. 2. c. 22.

HET

Leo. *Leeuw.*

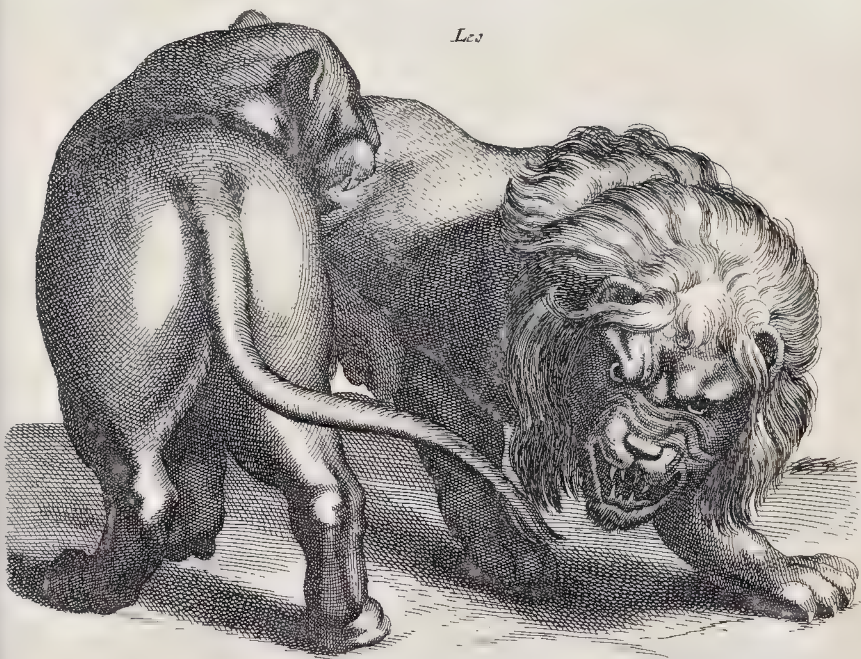

Leæna

Leo

HET III. BOEK.

Van de Beschrijving der natuur van de Viervoetige Dieren.

Van de Viervoetige.

I. OPSCHRIFT.

Van de veelklauwighe wilde levendbarende dieren.

I. HOOFT-ST.

Van den Leeuw.

Othier toe is van de tweklauwige gehandelt, nu volgen de Tetradoda oft vierklauwige, by de Grieken Poluchide en Polydactila, oft veelklauwige ghenoemt, welke oft zootoka, en levend barende, oft Ootoka en eybarende zijn. Die zijn wederom wild, die met een wrede wijs begaaft zijn, oft beswaarlijk ghetamt werden, en indien zy somtijds makker werden, nimmer haar wreedheid afleggen; oft half wilde, oft tamme. Uit die zijn de Leeu, de Pardel, de Lynx, de Tijger, de Beer en Wolf. De Leeu is by de Latijnen Leo, by de Grieken Leon van lao oft ik zie, om dat hy boven andere doorziende ogen heeft, en ter oft tera, dat is wild, door vernoeming genaamt. De jonge heeft *Æschylus* Obrikala, het gemeen Schymnous van morren, de Rijmers Leontideous, en Leontiskous genoemt. By *Lipzius* schijnt hem *Plinius* numidise Beer te noemen, als hy schrijft, dat *Domitius Ænobardus* de Kerkmeester hondert Numidise Beren, en zo veel Moorse jagers, in de kring gebragt heeft. Maar qualijk, ten waar daar mogelijk voor Beren Leeuwen behoorde in 't plaats ghestelt te werden. Want het is niet wel gelooflijk, indien de Romeinen in plaats van Leeu Numidise Beer gezeit hadden, dat *Plinius* zulx niet zoud geweten hebben. Die wel ghedachtich was, dat, by *Maro*, *Acestes* mette huid van een Lybise Beer ingebracht wiert. *Dio* van gelijken, oft *Xiphilinus* onderscheid ook de Beren van de Lybise wilde dieren, op dat ik verswijge dat niemand van de oude zodanigen ongemene wijs van spreken gedacht heeft.

Naam. Plin. H.A. l. 8. c. 36. Lips. Elect. l. 2. c. 4. Virgilius Æneid. l. 5.

Beschrijving. Arist. H.A. l. 6. c. 32.

Aristoteles stelt hem met een middelbaar en vierschootigh voorhooft, en in 't midden hol, met een uitpuilende winkbrauw, en na den neus als een wolk uitghestrekt, met groen-grauwe ogen, niet seer beweeglijk, nocht uitpuilende. De jonge hebben angetekent datse middelbaar tussen hol en uitpuilende zijn. De neus is eer dik als dun, het bovenkaakbeen met het onderste even gelijk. De opspalking van de mond is als in de Schapen ruim, de lippen dun, zo dat de bovenste deelen over de onderste leggen. De hals is groot en bars, matelijk dik, de borst sterk, de middenbuik is rank. De benen zijn sterk en zenuwachtich. De hayren nocht geel nocht recht, nocht ook heel zeer gekrult. De voorste voeten zijn met vijf, de achterste met vier klauwen onderscheiden. De Leeuw is van de Leeuwin, door de manen die zy niet heeft, en door haar twe mammen an den buik, daar men ook 't ghetal van haar jongen uit kan oordelen, onderscheiden. Hierom heeft sy dikmaal melk ghebrek, wijl de spijs, die zy zelden geniet, tot haar eigen voedsel gedijt. Zo gy de innerlijke delen beziet; de spieren der hooft-slapen heeft hy volgens *Galenus*, heel sterk, om sterk in 't bijten te zijn. De tong heel ruw, ghevlamt, en bars. De ingewanden die van de honden geheel gelijk, volghens *Aristoteles*. De milt swart, dat *Galenus* heeft angemerkt. Dat den nek uit een been bestaat, is van *Aristoteles*, en *Kardanus* verhaalt. Datse uit verscheiden wervelbeenders bestaat, is van *Scaliger* beschreven. Datse zonder mergh zijn, lezen wy by *Ælianus*. Datse weinigh hebben, om dat het geduurigh verteert werd, daar in moet men *Fallopius*, die zeidt dat hy benen gebroken heeft, gelooven. *Michaël Ephezius* heeft nagelaten, datze zo enghe holligheden hebben, datze nauwlijk gesien werden.

Galen. de usu part. l. 9. c. 19. Arist. H A. l. 5. c. 80. Galenus Administ. Anatom. l. 6. c. 10. Scaliger exercit 208 Ælia. H.A. l. 2. c. 2.

Datse in Kristenrijk voornamentlijk tussen de rivier Achelous en Nessus voortkomen, heeft *Aristoteles* verhaalt; maar datse daar nerghens gebooren werden, als door naarstigheid van de menschen, is zeker. Haar geboort-plaats is Moorenland, Parthen, Massylie, Marmarika, Kaspia, Libya, en Getulia. Daar worden in Syrie ook swarte gevonden, zo wy *Plinius* gelooven. Datse in Tartarie voortkomen, verhaalt overal *Paulus Venetus*. In Karagol ploegen de Boeren ghewapent, uit vrees voor de Leeuwen, ghelijk *Balbus* in zijn Reisboek ver-

Plaats. Arist. H.A. l. 8. c. 28.

Leo Afrik. l. 4. verhaalt. In de woestijne Angad, omtrent Telifsinum, na 't zeggen van *Iohannes Leo*, woeden zy niet alleenlijk zonder onderscheid op de beesten, maar ook teghen de menschen, en de Swarte worden dikmaal in de bosschen van Fez door de zelve verslonden. Ik swijg noch van 't Rijk Zenega; den hoogen berg omtrent Aden; het Heylig Land, en andere plaatsen. In Kuba leven zy onschadelijk, zo wy *Martyr* geloven. *Ælianus* schrijft dat Agla, en de omliggende plaatsen, so vervaarlijke voortbrengen, datse tot een spreekwoord gheworden zijn.

Gematigheid. Hy is van ghematigheid heel heet en droog, 't welk van de scherpe zieding van sijn hart voortkomt. Datse niet alle evengelijk zodanigh zijn, kond gy daar uit oordelen, dat die haar in 't gebergte houden, minder wreed zijn, en *Gesnerus* zeit dat haar voorste delen heet zijn, maar de achterste in 't tegendeel veraarden.

Spijs. Haar spijs is Ossenvlees, voornamentlijk Kameels-vlees, in hongersnood ook menschen en ghevogelte. Daarom zijn 'er veel in Afrika gekruist ghesien van *Polybius* en sijn metgesel, op dat andere door dit voorbeeld van de menschen souden afgeschrikt werden. Datse veel dingen geheel en ongebroken t'effens inslokken, en dan twee oft dry dagen totte volkomen vertering vasten, leert *Aristoteles*. Of zy dode lichamen eten is onder de Schrijvers niet eens. Datse die niet anroeren, 't zy om de stank of uit kloekmoedigheid, 't welk *Tzetzes* behaagt, menen zommige. Datse die ook eten, en het overschot begraven, en daar een vuile stank over maken, om van geen andere dieren, zo dat ghevonden wierd, gegeten te werden, lesen wy by *Ælianus*. Datse op de jonge Elefanten vallen, en als de moeders die te hulp komen, vluchten, heeft *Strabo*. De jonge Leeuw de mam verlatende, valt op de swakke wilde dieren, maar leeft ook mette vrucht van de palmboom. Zo ghy haar drank beziet, die is weinigh volgens *Aristoteles en Ælianus*: want hy drinkt niet in dry dagen, voornamentlijk in de Somer, maar 's Winters veel. Zy versamelen van achter tegen malkander, dat alle dieren die achter uit pissen gemeen is. De tijd van haar paring is altijd; maar de voornaamste in de Lente. Dan oeffenen zy een bloedig gevecht met malkander, en vervolgen met haar acht oft thien eene Leeuwin. De eerste tijd van 't jaar voorby zijnde, als de mannetjes om de grote hitte tot verzamelen onbequaam zijn, vermengen haar de Leeuwinnen met de Pardel, daar een Lupard met de Panther, daar een vrucht zonder manen, en met de Hyæna daar een Krokuta van afkomt. Zy vermenghen haar ook met de Honden. Zy alleen onder alle viervoetighe dieren, die met kromme nagels versien zijn, brengen siende jongen voort; waar van *Plutarchus* meent dat hy den naam van Zondier bekomen heeft. Zy komen op haar ses maanden, maar onvolmaakt, voor den dach, niet om datze met haar klauwen zo *Ælianus* meent, de lijfmoer krabben; maar om datse door haar ghetal ghebrek van voedzel hebben, volgens *Aristoteles*. Dat de onse niet grooter als een Wezel zijn, hebben wy by *Wottonus*. Datse in haar laatste baring de lijfmoer uitschieten, is een beuzeling. Van 't ghetal der jongen spreken de Schrijvers verscheiden. Datzer niet meer als zes, en somtijds een werpen, zeidt *Wottonus*. Datter in een gevangen en gedoode acht ghevonden zijn, schrijft *Philostratus*. Dat een oude Leeuwin buiten alle hoop te Florence ses jongen geworpen heeft, *Villanus*. Maar dat *Phile* zeidt datse vijfmaal werpen, eerst vijf, daar na vier, dan twee, en de vijfde alleen, dat is uit *Aristoteles* van de Leeuwen van Syrie te verstaan.

Arist.H.A. l. 8, c. 5. — Ælia.H.A. l. 2. c. 3. — Strabo Georg.l.15 — Ælia,H.A. l. 8. c,6. — Ælia,H.A. l. 2. c, 1. — Plin. H.N. l. 8. c, 10. — Plutarch. sympos. l. 4 — Ælianus l. 2. c. 2. — Arist. de generat. l. 4. c. 6.

Afkeer. Toeneiging. Hier toe behoort ook haar afkeer en toeneiging, die de Leeuwen met veel dingen hebben. Hy bemint den Dolphijn, 't zy oft om dat sy beide door ouderdom oft siekte beswaart, met het opslokken van een Aap weder gesond werden, gelijk *Ælianus* wil, oft om een ander oorsaak. Hy heeft een afkeer van een vrouwen Schamelheid. Door het vertonen van dese word hy op de vlucht ghedreven. Van het Verken, volgens *Aristoteles*, dat zijn barsse borstels opsteekt; van de Wolf, van den wilden Esel, de Stier en Aao. Van de Leontophonus, welken gesmaakt hebbende, zakt die grote moed die alles beheerschte terstond neder. Dat dier word van veel schrijvers genoemt, maar van geen beschreven. Dat hy het ghekray van de Hanen vreest, was eertijds by de Grieken zo zeker, datse geloofden dat zy de ziel van Cekrops, dien sy ook geloofden dat in een Leeuw verhuist was, met het offeren van Hanen zoude uitlokken. Andere verstaan dat van de roode en vuurige kammen. Dat het valsch is, hebben wy uit *Kamerarius* geleert, welke zeidt dat, in 't Hof van den Hertog van Beyeren, een Leeuw zich met wonderlijke sprongen op de plaats van een van de nabuurhuizen begeven, en de Hanen en Hinnen verslonden hadde. De selve word ook van de mugghen in Afrika verdreven. De menschen die met zap van look bestreken, oft met water, daar die ingeweekt heeft, besproeit zijn, raakt hy niet an. Indien hy, zo *Ælianus* schrijft, onvoorsiens op de bladers van de Ze-ajuin, oft Eykenheester treed, wort hy heel ontstelt. Hy schrikt voor 't gerommel van de raders. Hy vlucht voor een wit laken, om dat het van een vuurigen aart is.

Leo Afrik. l. 9. — Arist.H.A. l. 9. c. 1. — Plin. l. 8. c. 38. — Ælia.H.A. l. 1. c. 36. — Idem l. 6. c. 22. l. 7. c. 6.

Leven. Het word van veele gheloofd datse lang leven. Datse zonder tanden ghevanghen zijn,

bevestigen zommige; datse uitgebroken waren, zeiden andere. De zogende Leeuwin vecht mette Verkens; men zeidt datse haar ogen na de aarde nederslaan, om voor de Swijnspriet niet te schrikken.

Slaap. Zy slapen in 't openbaar, en met open ogen, om dat de kleine oogschel haar grote oogen niet bedekken kan. Zy roeren ook in 't slapen mette start, om te tonen datse niet te vast slapen.

Stem. Van haar stem zijn de Schrijvers niet eens. Eenige zeggen datze loeyen, dat gy by *Virgilius* vinden sult; dat lichtlijk de jongen, als sy een roof bekomen hebben, toekomt; andere segghen datse brullen, dat *Mancinus* en *Valaterranus* behaagt, op dat ik van den Treurschrijver *Seneka* swijghe, andere seggen datse grijnen, 't welk gheschiet als zy uit gramschap op de tanden knarssen. De meeste zegghen datse brullen.

Verstand. Leo Afrik. l. 9. Wat angaat haar verstand, de Moorse Leeuw sal dikmaal twee hondert Ruiters antasten, en hoewel hy van een doodwond ghetroffen is, zal hy niet aflaten zijn Plin. H.N. l. 8. c. 16. Jongen te beschermen. Zy voelen alleenlijk een siekte van walging, welke de dertelheid van de angebondene Apen weder geneest, door een smaat die haar tot wreed- Ælian. l. 2. c. 17. heid anhitst. Hy gaat alleen op de jacht. Hy heeft een stinkenden asem, 't welk van *Plinius* beschreven is. Hy ziet niemand an die lepe oogen heeft. Zijn grootmoedigheid word meest in ghevaar bekent, niet alleen daar in dat hy alle geweer verachtende, zich alleenlijk lang met zijn schriklijkheid verdedigt, en gelijk als ghetuight dat hy gedwongen werd, maar dan rijst met een, niet als door 't ghevaar ghedrongen, maar als door dulheid vergramt, de edele betekening van zijn gemoed, en al het dringende gheweld van honden en Jagers met verachting teghen-strevende, wijkt hy in 't open veldt daar hy ghezien kan werden. De zelve als hy door de ruighten oft bossen boort, loopt hy met een geswinde vlucht, als of die plaats zijn schandelijkheid bedekte. Als hy yet vervolgt, loopt hy met sprongen, die hy in de vlucht niet ghebruikt. Gewond zijnde, kent hy met een wonderlijke anmerking dien, welke hem gewond heeft, en hoe groot den hoop is, nochtans schiet hy op dien in; maar die na hem gheschoten, en niet geraakt heeft, dien werpt hy, ghevat hebbende, ter aarden; maar hy wond hem niet. Dat heeft het voorbeeld van den Jongeling uit het Leger van Juba, by Ælia. H.A. l. 2. c. 4. *Ælianus*, geleert: want van hem in 't voorbygaan gewond zijnde, heeft hy hem een jaar daar na wederkerende, verscheurt. Dit is het voorbeeld van dien by *Albertus*, welke hem mette spies wilde doorsteken; maar in de steek miste, welkers hooft hy tegen de aard vallende, in den helm drukte, maar niet gewond heeft. Als zy gaan, trekken zy haar nagels in, als binnen een schede om niet stomp te werden. Zy loopen ook niet recht voorwaarts uit, maar schuin, en met verscheide inghedrukte voetstappen om niet bekendt te werden. Datse konnen ghetamt worden, is zonder twijfel. Onomarchus, de Koning van Katana, had haar tot sijn gasten. By Iohannes, Tweede Koning van Portugaal, zatter een zo mak als een Hond. In de Kerk van Adonis, in 't Land van Elemea, waren zy zo tam datse de ingaande streelden. De Leeuw van Berenices likten 't anghezicht met zijn tong. Die, daar *Martialis* van ghewaaght, leefde zo eendrachtich met een Ram, dat dese zijn vrees, en d'ander zijn wreedheid scheen vergeten te hebben. Martial. Epigr. l. 9. c. 73. Marcus Antonius heeft haar eerst te Rome onder 't jok ghebracht, en voor de wagen ghespannen, en dat in de borgerlijken Oorlog, alsser in het Pharsalise veld ghevochten was, niet zonder een wonderstuk van die tijden, dat de kloekmoedighe geesten haar onder 't juk begraven, 't welk door dit voorteken beduid wierd: want dat hy zo gevoert wierd met de Guichelaarster Cytheris, was boven alle wanschepsels van die tijd te verwonderen. De eerste die een Leeuw met de hand heeft dorven antasten, en te vertoonen dat hy tam was, is Hanuo geweest, een van de voornaamste van Syrakusa, en is door dat voorbeeld veroordeelt, vermits het scheen dat die Man van zo konstigen verstand alles zoude konnen te weeg brenghen, en dat men hem qualijk de vryheid toe-vertrouwde, dien de wreedheid zo veel toegaf. Daar zijn ook eenige gevallighe voorbeelden van haar zachtmoedigheid. *Mentor* van Syrakusa, in Syrie een Leeuw ontmoetende, die zich rondom wentelde, is hy verschrikt, en voort vluchtende zach hy dat het wrede dier hem over al voor-quam, zijn voetstappen strelenswijs lekte, en een gheswel en wonde an de poot hadde, maar hy, den doorn uitrukkende, heeft hem van de pijn verlost. Dit gheval vertoonde te Syrakusa een zeeker afbeeldsel. Op de zelve wijs Elpis van Samus ghebooren, en met een Schip in Afrika overghescheept, omtrent den oever een Leeuw met een wrede gapende mond ziende, is op een boom gevlucht, en heeft den God Bacchus angeroepen, wijl het doen de rechte tijd van wenschen was, daar niets voor de hoop overschoot. Doch de Leeuw, hoewel hy konde, volchde den vluchtende niet na; maar voor den boom neerleggende, verzocht hy met de zelve gaping, daar hy hem mede verschrikt hadde, zijn medelijden: want daar was een been door een graghe

beet tussen sijn tanden geschoten, en ghetuighde met zijn groot gehuil het gheweld van zijn ontfanghen straf, en dat hem den honger dapper quelde. Hy ziende dat de Leeuw als met stomme ghebeden smeekte, kreegh een grooter vertrouwen van het wrede dier, en draalde langher door verwondering als door vrees. Ten lesten afklimmende, rukt hy hem, die zich daar na zo veel voeghde als hy zelf konde, het been uit de tanden; en men zeidt dat de Leeuw hem, zo lang het Schip an 't strand lach, het 't geen hy gevangen hadde, toebracht, en alle dankbaarheid bewees. Ik sal niet van *Androdus* by *Gellius* zegghen, nocht van die, welke in 't anzien van *Seneka*, een van die gene, die met de beesten in de schouwplaatsen most vechten, bekende, en voor 't gheweld van de andere beesten beschermde. Daarom zeidt *Plinius*: zo groot is onder de wrede dieren de zachtmoedigheid van den Leeuw tegen de onnozele. Hy spaart de nedergheslagen; en als hy woed, raast hy meer tegen de Mannen als de Vrouwen, en teghen de Kinderen niet als door groten honger. Die van Lybie gelooven datse het smeken verstaan. Ik heb, zeidt de zelve, een gevange Slavin, die uit Getulia weder gekeert was, hooren zeggen, dat het gheweld van veel wilde dieren door anspraak van haar verzacht was, zeggende datse een verloope swakke onnoozele Slavin was, en een onwaardighe roof voor een dier dat het kloekmoedighste van alleis, en over alle andere gebied. Men ghebruikte eertijds veel moeiten om haar te vangen, en dat meest in kuilen. Ten tijde van de Heersching van Klaudius heeft het geval de wijs angewesen, doch byna schandelijk ten anzien van zodanigh wilden dier, door het voorwerpen van den rok van een Getulis Herder tegen sijn ankomend gewelt; welk schouwspel daar na in de kring gebracht is, die grote wildigheid zich byna op een ongelooflijke wijs versachtende, zo dat hy het hooft, met een licht kleed bedekt zijnde, niet weigert zich te laten binden: want al zijn kracht bestaat in sijn oogen.

Gell. Met. Atticar. l. 5.

Dat hy eertijds by sommighe Volkeren plaats op de tafel gehad heeft, schrijft *Solinus*; maar datse haar nochtans geheel van de milt onthouden hebben, verhaalt *Brujerinus*. In de geneeskonst is hy van groot gebruik. Zijn hondstand an den hals van de Kinderen gehangen, behoed haar in het voortkomen van de tweede tanden voor pijn. Het hart gepoeyert is tegen 't vallentevel en de vierdendaagse koorts goet. Het vet na 't zeggen van *Dieskorides* ghewassen, gheneest de pijn der oiren, en de leden die door de koude bevroren zijn. Enige ghebruiken ook 't zelve tegen de harde geswellen en kakhielen. Die daar mede bestreken zijn, worden geseit van andere wilde dieren bevrijd te zijn; en zo men dat ghelooven mach, verwerven zy daar door de gunst van grote Vorsten. Het vlees volgens 't gevoelen van *Sextus*, word teghen de schrik, en vremde inbeelding gepresen. Het bloed geneest de quaadaartige sweren. Het poeijer van de benen geneest de enkele koortsen, met water van boeltjeskruid gebruikt. De huid indien 'er op geseten wert, versacht de pijn van de speenaderen. De schoenen daar van gemaakt en gedragen, versachten het voetevel. De drek met roossalf ghemengt, suivert de vlekken van 't angesicht. Van haar gebruik in overdaad, spelen, segepralen en straffen hoeven wy niet veel te seggen. *Heliogabalus* hiel de ontwapende, en die zo geieert waren datse an de tafel saten, in waarde. Augustus heeft 'er zo tam gehad, datse onbeschadigt mette Hazen speelden. Dat zelfde zeit *Bellonius* te Konstantinopelen gesien te hebben. Q. Scævola heeft te Rome in sijn kerkmeesterschap een gevegt van vele vertoont. L. Sylla, die daar na Oppervoogd geweest is, heeft 'er aldereerst in sijn Schoutschap hondert met manen vertoont, na hem Pompejus de Grote 600 in een kring, en daar onder 315 met manen. Cæzar de Oppervoogd 400. Zy hebbben by de Schrijvers verscheiden onderscheid. De Leeu, zeit *Plinius*, heeft sijn voornaamste kloekmoedigheid, als hy manen an den hals heeft: want dat selve geschiet metten ouderdom in die gene die uit een Leeuw ontfangen zijn. Die de Pardel geteelt heeft, zijn altijd zonder manen; maar enige hebben ook korter en minder gekrulde manen, andere langer, en meer gekrult. Indien gy haar wreedheid anmerkt, zommige zijn vreesachtig, andere heel wreed; en zo gy haar verw besiet, zijn sommige geel, goudgeel, wit, en swart, hoedanige het binnenste van Afrika, en Abyssina voortbrengt. Daar zijn in Lybia ook bonte, die rood van muil, en met swarte plekken, met blauw onderscheiden, verçiert zijn, en weinigh hayr hebben. In Oost-Indie hellen zy na het afgrauw. Het gheslacht van de Leeuwen zeidt *Nieremberg* is by de Indianen van de nieuwe wereld trager. De Peruanen noemen haar Puma, zy zijn kleinder als de Afrikaanse, onnoozel en vreesachtich, ten waar zy angevallen wierden. Zy zijn slaphartich, klein, eer donkerverwich als geelachtich van manen. De Indianen komen dikmaal t'samen om haar te vangen, en doden haar met stokken en stenen. Zy klimmen somtijds op de bomen, daar haar die Heidenen met pieken en pijlen overvallen. Zy eten graagh haar vleesch, dat wit en dik is, het vet bewaren zy tot geneesmiddel, de beenders tot danssen en springen. Een seker Spanjart wierp een groote Leeuwin van een boom, die hy

Gebruik.
Solinus Polyhist.
Brujerin. de re cib. l. 12. c. 17.
Corn. Phytogno. l. 3. c. 41.
Plinius l. 29. c. 8.

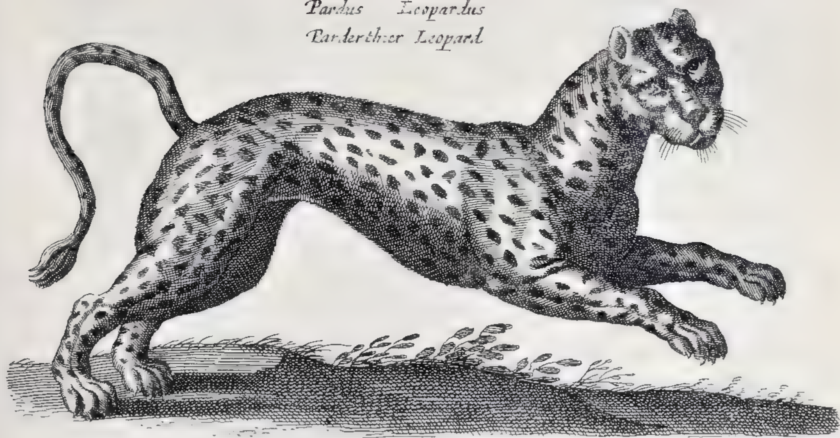
Scoliast. Sexti Phil. apud Aldr.

Bellonius observat. l. 1. c. ult.

Onderscheid.
Plin. H. N. l. 8. c. 16.

Nier. H. E. l. 9. c. 21. & 24.

Pardus Leopardus
Parderthier Leopard

Pardus Parderthier

Tigris Tigerthier

hy met vier pijlen door-wond had. In welkers buik twe jonge Tygers gevonden wierden, die zy op haar wys in overspel gewonnen had. De vaderlyke plekken gaven ken-tekenen van de begane misdaat. De zee Leeuwen hebben de Hollanders gegeten. Daar zyn noch andere wilde dieren de Leeuwen gelyk. De Mitzli, gelijk hy van de Indianen genoemt wert, is de selfde met onze Leeu zonder manen, oft hem gelijk slagtig, in sijn jonkheit is hy donker geverwt, in zyn volwassen ouderdom geelachtigh, en zomtijts rood oft witachtig, maar wort veel groter van lyf (dat door de verscheiden aart van't lant geschiedē kan,) en is veel minder wreed. Daar is ook een dier Quamitzli genoemt den Leeu gelijk, waar van het ook den naam heeft, maar veel makker en handiger, waarom sommige Spanjarts gemeent hebben dat het een Panther was. Tot het zelve onderscheid behoort de Mekamitzli, die van een Hert en Leeu zyn naam gekregen heeft, die hy in enige delen gelijk is: Ook de Kuitlamitzli, die zijn inlandsche naam van een Leeu en Wolf heeft. Dit beest is dikker als een Leeu, maar kleinder en makker. Het leeft by de jacht van Herten, Schapen, en Vogels, en verzaat zynde dood het ook alle dieren die hem voor-komen. Als hy zyn honger verzaad heeft, slaapt hy twe oft dry dagen lang, zonder te roven, tot dat hy weder hongerig werd. Daar is ook de Tlalmitzli, kleinder als een Kat, maar met een Leeuwen-muil. Het gezicht, en de wreedheid is wonderlyk in zoo kleinen lyf. Een ander dier word Kakamitzli genoemt, 't welk tot het geslaht van de kleine Leeuwen en Katten behoort, en in de riet-bosschen verkeert. Het is vier-voetig, en vier spannen lang, maar niet heel breed van lyf, met geelachtig hair, maar wat langachtig, met korte ooren, en byna geen, met een Swanen-kop, en een lange ruige staart. Het is zoo wreed, dat het dikmaal de herten anvalt, en ook dood, waar van het ook den naam heeft, indien het niet liever van een Kat is voort-gekomen. Want Mixtli betekent somtijds by de Mexikaners een Kat, en somtijds een Leeu. Het leeft by de Pannicensers. Waarom zouden ook niet enige van deze gedaanten tot de Meer-katten konnen betrokken werden. Bezie het Hooft-stuk van de zelve.

II. HOOFT-STUK.

Van de Pardel, oft Pardus.

HEt dier dat wy hier beschryven sullen, word Pardus, oft Pardel genoemt, 't zy oft van Ardo, dat is: ik besproeye, om dat zijn huid met swarte plekken als besproeit is: oft van Ardaloo, dat is: ik besmette, om dat hy met de zelve als besmet is. Hy word ook Leopardus genoemt, welken naam niemand voor *Iulius Kapitolinus*, en *Ælius Spartianus* gedacht heeft: en ook Pardalis, hoewel zommige het mannetje Pardalus, en het wijfje Pardalis noemen: Andere menen dat, dat een gemeen, en dit een Atheens woord is; zommige noemen het mannetje met den naam van Pardus. Hy word ook Panthera genoemt, (welke naam moet onderscheiden werden van Panthera, een gedaante van een gevlekte Wolf) 't zy oft om dat hy alle wilde dieren in 't jagen vangt, oft om dat hy met allerley wreedheid begaaft is; en ook getamt zijnde, zijn wreedheid niet vergeet, oft om dat hy met allerlei verw van wilde dieren geplekt is. Hy word ook Thronon genoemt, om dat hy zo verscheiden geverwt is. Het angezicht is klein, de mond groot; de oogen zijn klein, witachtig en beweeglyk. Het voorhooft is lang, de ooren meer rond, als plat. De hals is heel lang en dun; de borst met kleine ribben versien, de rug lang, de billen en dybenen vleesig. De delen omtrent den buik en heupen meer plat, dat is niet uitstekende, nocht hol. De verw is veelderley; het gehele lyf is ongeleed, en niet even-metelyk. *Wottonus* zeit dat hy vier spenen midden an den buik heeft; vijf klauwen an de voorste voeten, en vier an de achterste zeit *Gillius*. Hy doeter by dat de oogen van dit Dier in den donker vuriger zijn als van andere dieren, en in de Son verdoven. De huid is met goud-geel op 't donker, en met swart op wit gesprenkelt, gelijk *Oppiauus* schrijft. Daarom zeit *Solinus*, dat 'er veel Panthers in Hyrkania waren, met kleine ronde plekken verciert, zo dat den rug met ronde kringen als oogen uit ten gele, blau, en wit getekent was. *Plinius* heeftze korte ronde op wit genoemt. Of hy een plek als een wassende Maan, en die zijn hoorns op de zelve wijs kromt, op de schoften heeft, is bezwaarlyk te zeggen. Wat angaat de innerlyke delen. Hy heeft een gevlamde tong, scherpe tanden, en nagels, een hart ten anzien van andere dieren van zijn grootte ook groot. Weinig vet, om dat het door de groote hitte verteert werd, en vaste beenders. In Kristenrijk worden geen gevonden. In Afrika niet weinig, daar sich veel wilde dieren door gebrek van water an weinig rivieren vergaderen. Plaats
Daarom komen daar veel-vormige dieren voort. Wyl, oft de lust, oft 't geweld verscheiden mannetjes met allerley geslagt van wyfjes vermengt. Waarom het ook een gemeen spreekwoord in Griekenland is. Dat Afrika altijt wat nieuws voortbrengt. Zy worden ook in Azia gevonden. Pamphylia heeft haar ook veel, gelijk *Philostratus* verhaalt, ook het landschap Komeri, en het Rijk van Bengala, zoo *Fernandus Lopez* heeft na-gelaten. Datze op den berg

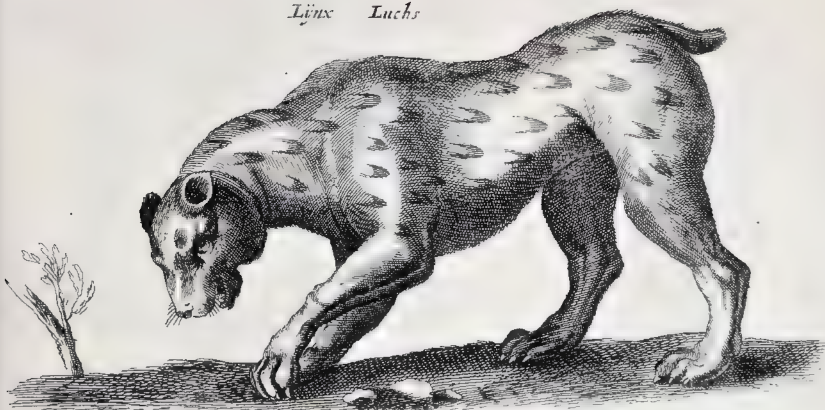
Arist. H. A. l. 6. cap. 26.
Lopez, navigat. l. 4. cap. 27

berg Kaukasus zyn, om datze vermaak in wel-riekende kruiden hebben, schryven zommige. Op den berg Hermon die van de Ammoriten Sanir genoemt werd, zijn'er niet weinig, gelyk uit het Hooglied van Salomon te oordelen is. De Pardel eet vleesch, voornamentlyk van Honden, en Lammeren als hy hongerigh is, en hy onthoud zich niet van de Apen, die hy met een geveinsde dood bedriegt, indien wy *Ælianus* geloven. Datze door den reuk verlokt van zelf by hem komen, verhaalt *Plutarchus*. Dat hy de menschen anvalt heeft zeker Schryver, van de Oost-Indische geschiedenissen, na-gelaten, welken *Ambrozinus* de Panther met den Tyger zeit t' samen te smelten. Hy verzamelt dikmaal met de Leeu, gelijk wy boven gezeid hebben, en ook somtijds mette Honden, ook wel met de Wolf. Datze veel jongen op eenmaal werpen, is uit de veelheid van haar spenen te oordelen. Dat de jongen haar geboordtyd verhaasten, en door ongedult den buik van de Moer op-scheuren, is de beuzeling van *Izidorus*. Van haar afkeer en toe-neiging, hebt gy dit, datze na 't zeggen van enige den mensch zoo haten, datze hem op Papier getekent verscheuren, volgens andere datze voor een doodshoofd van de mensch wech vlugten, zoo andere zeggen laat hy alleenlyk het menschlyk angezicht, 't welk met het voorbeeld van de Beestenhoeder van de Koning van Vrankrijk, die hem op de jacht gezonden hebbende, niet als ruglings konde wederom leiden, by *Gesnerus* bevestigt werd. Diergelyken afkeer heeft hy vanden Haan, de Slangen, en de look. Daarom zeit *Plinius*, dat die met Hanen-zap bestreken zijn, van de Panther niet an-geranst werden. Dat die met een Panthers vel bekleed is van de Slangen niet beschadigt werd, zeggen andere. *Cælius*, dat de Panthers de muiren met look bestreken niet an-roeren. Met de Hyæna komt hy zo qualijk over een, zo wy *Plinius* geloven, dat, beider vellen recht over malkander gehangen zijnde, het Panthers vel zijn hair verliest. Datze in Armenie over 't gebergte dwalende, na de Storax lopen, wanneer de wind van dat deel van den boom, daar de gom uit-druipt, haar den reuk toedrijft, hebben wy uit *Philostratus*. De stem van de Panther is brullen, 't welk de Latinen rugire. De Grieken bruchestai, en *Spartianus* rictare genoemt heeft. Hy gaat met de nagels als in een schede op-gesloten, en achterwaarts gekromt, en steekt die niet uit als in 't an-vatten, dat wy ook boven van den Leeu gezeit hebben. In reuk gaat hy alle andere dieren te boven (uit-genomen de Zivet-kat, en Muskus-geit,) daar mede lokt hy alle andere an, 't zy altijd, oft door ouderdom verswakt, en an-gelokt zijnde, worden zy hem tot een roof. Maar wy behoeven met *Albertus* niet te twijffelen datze door den reuk an-gelokt werden: Want de Katten hebben ook vermaak in haar kattekruit, en wy zien dat de Honden dikmaal door den reuk van 't vervolgen der wilde dieren afgewend werden. Datse met eenige ziekte bevangen zijnde, (want zy worden somtijds dul) oft van het kruid Pardalianches gegeten hebbende tot het bloed van de wilde Geit, oft menschen-drek haar toevlugt nemen, datze haar jongen altijd voor gaan, en tot de dood toe beschermen. Dat de wyfjes na haar werpen voor het hol zitten. Dat de mannetjes haar voedsel verzorgen, en datze getamt by-na nimmer haar wreedheid af-leggen, behoort tot haar aart en verstand. Het is ellendig, 't geen *Gesnerus* verhaalt, dat na de dood van François Koning van Vrankrijk. De Lupards een mannetje en wijfje uit haar kot gebroken veel menschen omtrent Orleans hebben verscheurt, en datter doode lichamen van vrouwen gevonden zijn, die zy alleenlijk de borsten hadden af-gegeten. Maar het is gedenkwaardig 't geen *Demetrius* de wysgeer van de Panther verhaalt, dat hy an de wegh op de menschen wachtende, zich onverziens an de vader van eenen Philinus vertoont heeft, maar dat hy door vrees achterwaarts liep, en dat het dier rondom hem zwierde, ongetwijffelt gelijk als vleyende, en zich zelven door droefheid, vernederende, welke zelf ook in een Panther konde bespeurd werden. Zy had jongen die in een kuil gevallen waren. Het eerste dan van erbarming was niet te vrezen, het naaste zorge voor haar te dragen, waarom hy haar volgde waar zy hem met haar klauwen, die zy zachtjes in zijn klederen sloeg, heen leide. Hy de oorzaak van haar droefheid siende, en met een den loon van zijn behoudenis, heeft de jongen uit de kuil gehaalt, en is door haar zy hem met haar jongen volgende, en vrolyk en verheugt zynde, tot buiten de wildernis gebracht: waar uit bleek dat zy hem dankbaar was, 't welk ook zelf in de mensch zelden gebeurt. 't Geen van den Bok by *Ælianus* gelezen werd, dien hy na zijn dood, als een goed vrind niet wilde an-roeren, kond gy by hem na-zien. Zy hebben ook haar gebruik in de spijs gehad by de wilde-dier-eters, die haar tusschen de Kaukasus, en de rivier Kophena houden, gelijk *Philostratus* verhaalt. De groote zijn ook noch in Indie eetbaar, zy wierden eertijds twe-maal gekookt, om beter voor de maag te zijn. Zy hebben ook eenig gebruik in de geneeskonst. Want de herssene met het zap van raket an de teelleden gestreken, verwekt de geilheid. De rechter-bal is een zonderling geneesmiddel om de maand-stonden te verwekken, zoo *Kardanus* verhaalt. Het bloed word op de gebarste aderen gestreken. Het vet word onder de voornaamste werelds-middelen gerekent, op dat ik van andere zwyge. De hud

Spijs. Leo Afr. lib.9.
Ælia:H.A l.2,c.23.
Teling.
Izidor. Orig.l.12. c.2.
Afkeer en toe-neiging.
Plin.H.N. l.29.c.4.
Pl.l.28 c.8 Porta Magiæ Nat. l.1.c.14.
Philostrat. in vita Apol l.2.c.2
Wotton. de Animal. different. l.5.c.82.
Plin.H.N. l.8.c.15.
Arist. problemat. l.13.qu.4.
Reuk

Tab. LIV

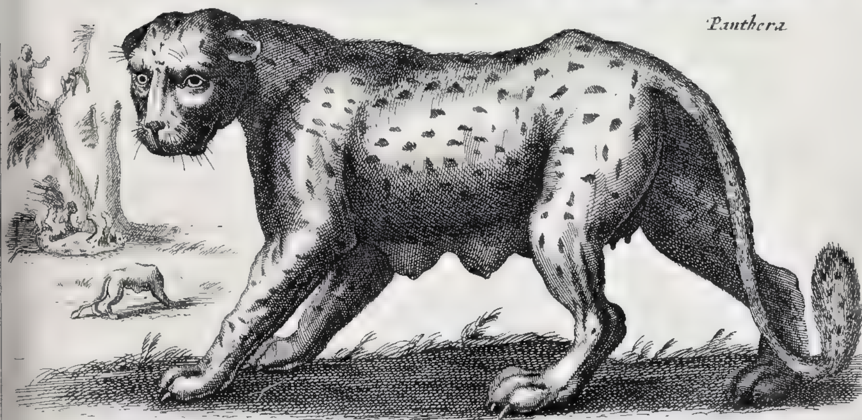
Lynx Luchs

Tigris Gesneri

Panthera

huid gebruikten de oude Grieken voor kleederen; dat doen noch op huiden de Mooren, en de Æthiopiers gebruiken die als een wapen om te vechten. Eertyds wierden die beesten zelf te Rome in de schouspelen gebragt. *Scaurus* in zyn Kerk-meesterschap heeft 'er verscheiden, en in 't geheel hondert-vyftig over-gezonden. Daar na Pompejus CCCCX. Augustus CCCCXX. Van haar geslagten komt by-na niets voor. Sommige stellen dryerley onderscheid van Pardels, de Panther, de Pardel, en de Lupard zonder manen, die uit een Pardel en Leeuin geteelt is, en de gevlekte Lupard, die uit een Leeu en 't twyfje van de Panther voort gekomen is, gelyk dat by *Plinius* gelezen werd. Nu noemtmen de gevlekte, en de Pardels, dat de mannetjes zyn, onder dat geslaght die veel in Afrika en Syrie zyn. Andere onderscheiden de Panthers alleenlyk in witheid van de selve, en ik heb ook noch geen ander onderscheid gevonden. Het is een oud Raadsbesluit geweest, dat het ongeoorloft was de Afrikaansche in Italie te brengen. Daar tegen heeft Kneus Aufidius gemeensman een besluit gemaakt, en toe-gelaten haarom de schouspelen in te brengen. Hier toe behoord mogelyk dat dier, 't welk de Spanjarts Dasypo de Pinuu, en de Indianen Theotochtli noemen. Het is zoo groot als een jacht-hond, langwerpig, laag, en dik van lyf, met kleine ooren, een Kat oft Leeus muil, gauwe ogen met een rode kring, dikke dy-benen, kromme nagels, met zwart hair op den rug, en omtrent den buik wit, het overige lyf is asgrau, over al met zwarte plekken gesprenkelt, met een korten snuit en start, een ruwe tong, fijn van stem, en ongelooflyke snelheid. Het leeft op de bergen van Tetrokokam, en jaagt op de Herten, en andere dieren, van die groote, ook zomtijds op de menschen. Zijn tong is zo vergiftig, dat hy de oogen van zijn roof-likkende, of an-roerende, de zelve terstond blind werd, maakt, ja ook dood. De lichamen van zyn doden roof bedekt hy met kruid, hoy, gras, en daar na op de naaste bomen klimmende, begint hy te huilen. Dan komen de omliggende wilde dieren, door een verborgen leering van de natuur kennis van deze noding hebbende, terstond tot deze maaltijd an-lopen, en worden met die roof die zy uit zijn teken kennen, verzadigt. Daar na klimt de Tocotochtli alder-lest af, op dat de andere onbeschadigt mochten gevoed werden. Want indien hy eerst at, zouden de andere, hy alles met zijn tong bedervende, om den hals raken, die daar van gegeten hadden. Soo beleeft toont hy zig tot de liefde, en met zodanigen voorzichtigheid zorgt hy voor 't welvaren van andere. Daar is ook niemand die niet kan voordeelig zijn als hy wil. Want de weldaad is niet zoo zeer in krachten, en rijkdommen, als wel in de wil en genegentheid gelegen. Veel ryke zijn onnut, maar och of zy ook niet schadelyk waren: Maar geen goedwillige, oft hy is ook weldadig.

Port. Pyth l.3.c.46.

Alexand. ab Alexan. l.5. genial.

Plin. l.c.

Plin. H N l.8.c.17.

Nieremb. H. E. l.9.c.1.

III. Hooft-Stuck.

Van de Lynx.

Het dier dat de Grieken Lynx noemen, hebben de Latinen, niet Lynceus, gelijk *Kardanus* wil, en daarom van *Scaliger* berispt; Maar Lynces van Lykes, of 't licht ghenoemt, om dat het sneegst van alle dieren ziet. Het word ook lupus Cervarius genoemt, niet om dat het de Wolf gelijk is, maar om dat het met de zelve begeerte gedreven werd, en vyandlijk op de Herten valt. Dat het de Thoe niet is, zullen wy in 't volgende zien, of het de Chaus is, welken de Franschen Raphius noemen, en in de spelen van Pompejus M. vertoont is, en die *Plinius* van gezigt als een Wolf, en geplekt als een Pardel maakt, zoud ik tusschen beide laten. Indien hy ook niet elders in 't geslagt van de Wolven, de Cervarius stelde, hoedanigen wy gezeit hebben, dat in de kring van Pompejus de Groote gezien is. Hy is klein van hooft, met glinsterende oogen, een vrolijk angezicht, met mammen an de borst, maar het mannetje is meer met ronde plekken onderscheiden. De huid heeft *Gesnerus* aldus beschreven. De huid van de Lynx van de opper-neus tot de start toe uit-gerekt, is dry voeten en vier duimen lang, de start is niet boven de zeven duim. De breedte omtrent den hals (wy zeggen niet van den omkring, maar alleenlyk van den rug) is een halve voet, en op 't einde van den rug, vyfthien duim. De voorste benen sijn veerthien duim lang, en de achterste twaalf. De hairen zijn over al heel zacht, en dicht van wolligheid. De uitterste toppen van de hairen sijn witachtig, en de midden buik heel wit, daar over al zwarte plekken op-gezait zijn, maar meest omtrent den onder-buik en ter zijden. De oiren zijn klein, en als drykantigh, met een zwarten om-kring, daar een zwarte lok boven, met weinigh witte hairen uit-steekt. De baard bestaat, als in de Katten, uit witte borstels. De voeten sijn heel ruig, en de voorste met vyf klauwen. De achterste bestaan maar uit vier, de start is alleenlyk an 't einde zwartachtig, en over al even dik. De spieren der hooft-slapen zijn zwak. De hooft-pan bestaat uit dry naden. Maar hy is met twintig tanden gewapent, daar van twaalf snytanden zijn ('t zijn de woorden van *Ambrosinus*; Maar de eerste en zeste, zoo van de boven als onder-kaak, zijn een weinigh kleinder als de vier middelste, gelijk in de Wesel an-gemerkt werd. Daar na volgen vier

Naam;

Plin. H N l.8 c 19.

Beschryving:

Scaliger exerc.210

Ambr. de Digitat. lib.3.c.3.

vier Hondſ-tanden langer als de andere. De maal-tanden zijn thien, in de boven-kaak weer-zijds vier. De eerſte omtrent de Hondſ-tanden zijn drykant, met een dubbel by-hangſel verſien, de leſte in beyde kaak-beenen is in twee gekloofd, en veel breeder als de ander. De onder-kaak is met zes maal-tanden verzien. De eerſte omtrent de hondſ-tanden is drykant. De tweede heeft de gedaante van een Lely-knop. De derde is grooter en breeder, en grooter als de twee eerſte, in 't midden geſcheyden, en met ſcherpe punten. Het onder-kaak-been is kleyn, om dat hy niet bukkende eet. De voeten zijn met ſcherpe nageltjes, zoo helder als Kriſtal, en met een vlies beſloten, gewapent, welke de geſtalte van Havikx oft Arends-klauwen hebben, het onderſte deel is eelt-achtig. Datze in de Ooſterſche Landen gevonden werden, ſchrijft *Vitriakus*. Datze van daar in Europa gebracht zijn *Ovidius*: Datze ook in de bergen van Amerika zijn, verhaalt *Thevet*. De zwarte met ſchone plekken verziert, worden in Littau, Polen, Moſkovie, en Sweden, omtrent Helzingia, daar de Lynx Rattluchs genoemt wert, gevangen. Datze ook in 't Hertoghdom Wittenberg gevonden zijn, en datter een Boer, die haar voor-by ging, angevallen, en van hem, met een Bijl neder-gemaakt is, ſchrijft *Geſnerus*. Het voedſel van de Lynx is vlees van dieren, voornamentlyk wilde-Katten, welkers vleeſch haar angenamer is, zo wy den *Grooten Olaus* geloven. Hy houd ook veel van de herſſene der Vier-voetige. Hierom ſchrijft *Geſnerus* dat hy van ymand verſtaan heeft, dat de Lynx dikmaal in de boomen verſchuilt, en van boven neder op de groote viervoetige dieren ſpringt, en haar de klauwen in den nek zettende, niet eer verlaat, voor dat hy het neder geſlagen heeſt, de kop geſcheurt, en de harſſene op-gegeten heeft. Daar zijn 'er die beveſtigen datze 't lyf onbeſchadigt latende alleenlijk het bloed uit-zuigen. *Scaliger* ſchrijft, datter te minder dieren in Scandinavia gevonden werden, om dat zy den Lynx tot voedſel ſtrekken. Zy verzamelen op de wijs van de Honden. Zy worden ook zwanger als de Honden, en zijn over-vrugtbaar als de Hazen. *Izidorus* eigent haar een jong, *Odonus* twee, oft dry, oft vier toe. Zy zien alder-ſcherpſt van alle dieren, daarom hebben zommige gebeuzelt datze ook door vaſte lichamen zien konden. Zy zijn heel ſnel ter loop, die zy ook met de ſprong verhaaſten. Van haar pis ſchrijft *Plinius* dit. De pis van de Lynx uit-geworpen, als zy geboren werden, verſtijft en bevrieſt tot ſteenen de Karbonkel gelijk, die als vuur glinſteren, en die ſteen word Lynkurium genoemt, en daarom iſſer van veel verhaalt, dat de Succinum, oft Amberſteen ook alzo geteelt werd. Dit weet de Lynx ook zelf, en daarom dekken zy haar pis uit nydigheid met aarde, waar door die ook te eerder verhard. Dit leſte zult gy by *Ælianus*, en *Izidorus* vinden. *Dioſkorides* bekent eerſt dat het ydel is, dat de ſteen Lyncurium de vederen na zich trekt, en dat het valſch is, heeft *Braſſavolus* by ondervindingh geleert. Zommige zeggen ook dat hy zoo vergeet-achtig is, dat hy, als hy zijn roof draagt, achterwaarts ziende, de zelve vergeet, en een ander zoekt. Indien dat waar is, zoud ik dat zijn al te groote begeerte toe-ſchrijven. Dat hy Somers kaal, en 's Winters heel hayrig is, ſchrijft *Odonus*, 't welk alle vlok-achtige dieren gemeen is. Of hy quaadaartig ingewand heeft, dat met het ſchuim der dolle Honden vergeleken werd, gelijk wy by *Lukanus* lezen, laat ik tuſſchen beyde. Hy heeft geen verwerpelyke krachten in de Geneeſkonſt. *Evonynus*, mengt het kruid ſteen-breek met zijn bloed, om de ſtenen in de blaas te morſſelen. *Wekkerus* maakt uit zijn vet een zalf om de zelve af te dryven. *Krollius* maakt een Zout uit zijn ſteen, en kreeften oogen. De klauw die in de rechter voet voor een duim ſtrekt, is in Silver beſlagen, en om den hals gehangen, tegen de trekking der zenuwen goet. Datze alle in 't Eyland Karpathus met de huid gebrand werden, en van grote kracht zijn, verhalen zommige. En dat met dit poeyer de vloed van de mans geſtopt, en met het beſproeyen de geilheid der vrouwen getamt werd, dat ook het jeukſel van 't lijf, en de droppel-pis, met haar pis genezen werd. De zelve word ook tot een genees-middel voor de krop-pijn angewesen. De huid word te Bononie voor hondert-twintig ponden verkocht. *Oppianus* heeft haar ten anzien van grootte en kleinheid onderſcheiden, maar zeit datze malkander in alles gelijk zijn. In Italie word een dobbel vel vertoont, dat breed is, en na 't witte held, en dat men meent, van een Lupus Cervarius te zijn, en een Roſch dat wat kleinder is, 't welk zy zeggen van een Kat-pardel te zijn.

Galen. de uſu part. l. 11. cap 2

Plaats.

Ovid. Metamorph. lib 15.

Geſn. Hiſt Quadrupl.

Voedſel.

Geſn l. c.

Scaliger exerc. 210

Ariſt. H. A lib. 5. c. 1. Izid Orig. l. 12 cap. 2

Gezicht.

Pl. l. 28. c. 8

Dioſkord l. 2. c. 74.

Lucan. Pharſ. l 6.

Plinius l. 28. c. 8.

Onderſcheid.

Oppianu Cyneg. l.

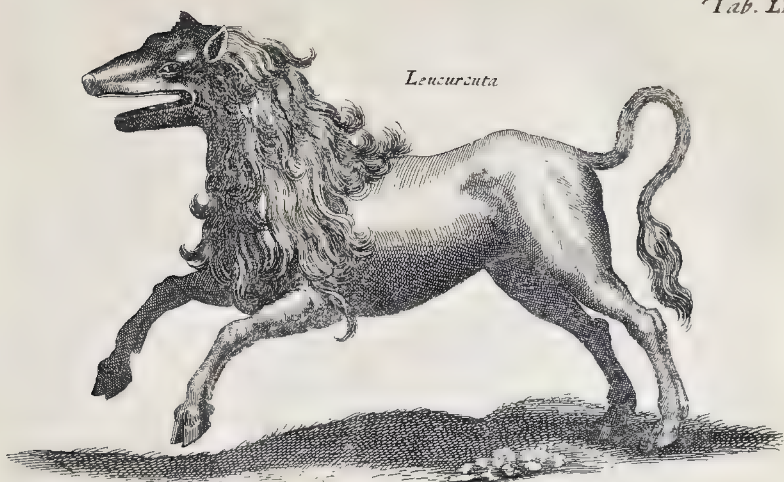
IV. HOOFT-STUCK.

Van den Tyger.

Dit dier heeft zijn naam van zijn ſnelheid by de Mediers bekomen, die een pyl Tygris noemen. *Varro* heeft hem in 't mannelijk geſlagt genoemt. *Plinius* in 't vroulyk. Gy zult ook Tygrides in 't meer-vout by den Schryver van de Nachtegaal vinden. Eenige meenen dat hy zoo groot als een Haaſ-hond werd, *Nearchus* als een Paard. Daar is een huid gezien die meer als vijf voeten lang

Naam.

Beſchryving.

Leucurcuta

Leo Minor

Martigora

lang was. Hy heeft glinsterende oogen, als vuur, en een korten hals, gelijk die welke den nek om te weyden niet op d' aarde raakt. Hy heeft kromme nagels, scherpe tanden, en veel-klovige voeten. Zy zijn in grote menigte, in Oosten, en na 't Zuiden, te weten: in Indie beneden de Ganges, en de Rivier Hipasus, op den berg Kaukasus, by de Besingi nabuiren van de Peninulci, so datter qualijk van de Rymers gezeit werd, datse alleenlijk in Hyrkania sijn. Sy worden ook in Java gevonden, daar uit vrees voor de Tyger, te minder Gom Benjuin vergadert werd, zy zijn ook in Bengala, en in de bergen van Peru. Datze in Taprobane het langdurig licht genieten, word ook van zommige verhaalt. Zy verslinden allerley dieren. Zy over-meesteren dik de Elefanten, en slepen de Muil-ezels, by de voet gevat, met haar: zy verscheuren Ossen, Schapen, Honden, enz. nocht onthouden haar van menschen: zy eten voornamentlijk graag jong Bokke-vleesch. Sy worden met zulken begeerte gedreven. Datze 't bloed van een dier ziende, de heele kudde trachten te beschadigen, gelijk by *Statius* te lezen is. Datze al-te-maal vroulyk zijn, om datter geen mannetjes gevangen werden, is de mening van *Tzetzes*, maar hy heeft zich vergeten, en daarom hebben zommige gezeit datze van de wind voort gebragt wierden. De geseyde oorsprong by de oude van de snelheid van het dier genomen, is eē beuseling, datze van achter versamelen, en meer als een jong t'seffens werpen is seker, zy verzamelen ook niet alleenlijk onder malkander, maar vermengen haar ook met Honden, haar wijs van teeling hebt gy by *Aristoteles*. De Honden zeit hy worden op verlaten plaatsen vast gebonden, daar de Tygers voor-by komen, en ten zy de Tyger geil word, worden zy verscheurt, maar als hy begeerig om te verzamelen is, word hy zagtmoedig, dat *Plinius*, gelijk het by *Ælianus* staat, aldus verhaalt. De Indianen willen dat de Honden uit de Tygers ontfangen worden: en daar om binden zy de Teven ten tijde van de teeling in de bosschen. De eerste en tweede vrucht houden zy al te wreed, en voeden maar alleen de derde op. Datze in West-Indie de Spanjarts niet beschadigen, maar de Indianen anvallen. Datze in 't Eyland Bamba de blanke menschen niet, maar de zwarte overvallen, ja datze een blanke met een zwarte by malkander slapende, de zwarte met nemen, en de blanke niet anraken heeft *Linschoten* verhaalt: of dat tot eenige toe-neiging moet betrokken werden, twyfel ik; maar datze de Elefant ziende zeer vergrammen, datze met den drek van de Buffels verdreven werden: Datze door 't geluid van een trommel by na dul werden, en haar zelven wonden stel ik onder de voorbeelden van af keer. Haar stem word eigentlyk door brullen uit-gebeeld. Datze vergramt zijnde grynen zeit *Oppianus*. Dat hy van grote, en vreeslyke snelheid is, als hy gevangen werd, word vastelijk by de oude gelooft. Want de geheele vrucht zeit *Plinius*, die altijd veel in getal is, word van de belagers, met een snel lopend Paard gerooft; en van 't een op het ander versch Paard over gebracht. Maar als de zogende Moer haar nest ledig vind (want de Mannetjes zorgen voor de jongen niet) loopt zy geswind op den reuk an. De Rover het gebrul hoorende, werpt een van de jongen wegh. Dat neemt zy met de muil op, en door die zwaarte noch snelder geworden zijnde, keert zy wederom, en volgt den roover na, en dat zoo lang tot dat haar ydele wreedheid, de Roover t' scheep gevaren zijnde, alleen op den oever blijft woeden. Dit is 't gevoelen van de oude. De jonge, en onder deze *Bontius* stelt dat onder de dwalingen 't geen van haar snelheid gezeit word, wijl dit dier traag van gang is, en naulijk den mensch (veel minder andere wilde dieren, met de loop in-haalt: hierom ist dat de Wilde-Swynen, de Wilde-Stieren, en Herten die dit dier heel sneeg ruiken, lichtlijk met haar loop zijn klauwen ontsnappen. Daarom verschuylen zy haar onder de ruigte en 't mosch omtrent de Rivieren, daar andere wilde dieren komen om te drinken, en springen met een schuine sprong een van die op 't lijf, niet anders als de Katten op de Muisen en Ratten. Al zoo vallen zy ook op den mensch uit haar hinderlagen, en zoo hy ('t geen dikmaal gebeurt) door groote vierigheid mist, wijkt hy al brullende met een trage gang van haar, als hy ook verneemt dat hy van den mensch ondekt is, gaat hy door, enz. Dit schrijft *Bontius*, door wiens dood ook veel uit-landsche beschryvingen van planten en dieren tot mijn leedwesen zijn vergaan. Voorts heeft dit dier zijn jongen heel lief, daarom brengt hy zijn jongen, als hy de mensch ziet terstond in schuilhoeken, en haar verborgen hebbende, valt hy wredelijk op 't geen hem ontmoed, en met raserny bevangen zijnde, sterft hy. Maar hoe-wel hy by na van ontembare wreedheid is, nochtans laat hy zich zomtijds met zwepen slaan: en *Ovidius* zeit dat de gehoorsaamheid de Tygers tam maakt, en by *Seneka* kusten zijn op-ziender den Tyger. Daar zijn ook voor-beelden van zachtmoedige. *Augustus*, als Q. Tubero, en Fabius de Groote Borgemeesters waren, heeft in de maand van May, in 't toe-eigenen van de Schouburg van *Marcellus*, alder-eerst een Tyger vertoont die in een kot tam gemaakt was; maar *Klaudius* vier gelijk; onder

Spijs.

Stat. lib. 8.

Tzetzes Chiliad. 12 cap. 339.

Teeling Æli. H.A. lib 8. c. 1.

Arist. H.A li. 8. c. 74.

Plin. H.N l 48. c. 40.

Afkeer en toe-neyging.

Balbus in Hodepor. cap. 34. Pierius l. 2 Hierogl.

Oppianus Cynegr.

Plin lib. 8. cap. 8.

Snelheid.

Bontius de Medicina judor pag. 13.

Aart.

Plin. H.N. l. 8. cap. 11.

Jul. Kapit. & in eode Klaudius Vopith. in eodem.

Gordianus zijn'er thien te Rome, in de zege-praal van Aurelianus vier gezien. *Heliogabalus* heeftze voor de wagen gespannen. Nochtans verleggen zy noit haar wreedheid, somtijds gehoorsamen zy, maar als het minst verwacht werd, barst haar wreedheid weder uit. Dat verhaalt *Abdias Babylonius*, en het is ook bekent, dat zy door de stad om te sien geleid sijnde met bellen behangen werden, op dat haar de toesienders voor een onverwacht overval zouden verhoeden. Zy worden dikmaal niet genoegh met ketens verzekert. Zo dat het noodig is haar met het zap van Mandragora, oft opium loom en slaperigh te maken, om door de Stad geleid zijnde niet te beschadigen. Dat de Indianen de achterste delen in spijs gebruikt hebben, en van de voorste, als die de Zon toe-gewijd waren, en die men zeit datze tegen de Son opheften haar onthielen, schrijft *Philostratus*. Dat die van Kongo haar geheel op-eten behalven de knevels, om datze daar door een razende dood sterven, en dat darrom by de Vorsten verboden is, haar zonder huid te verkopen; lezen wy by *Linschoten*. De Spanjart *Ledesina*, heeft haar niet arger als Ossen-vleesch bevonden. De Inwoonders van Cerebari maken kranssen van haar klauwen, en hier mede behangen zijnde, menen zy te kloekmoediger te sijn. Van de geslagten der Tygers komt naulyk yets by de oude voor. Maar *Pauzanias* verhaalt uit *Ktezias*, datter by de Indianen een dier is Mantikora genoemt, dat in bey de kaken drie rye tanden heeft, en dat menen zommige dat de Tyger is. *Strabo* heeft ook uit *Megasthenes* na-gelaten, dat de Tygers by de Prasy dieren, so groot als de Leeuwen zijn, maar wie sal nochtans geloven dat zulk van de Tyger moet verstaan werden. By de jonge Schryvers komen eenige onderscheiden voor, ten anzien van haar grootte, wreedheid, en gedaante. De gemene zeit *Nieremberg* is grooter als onze. Desen is noch een ander gelijk, welke om dat hy kleinder is by de Indianen, Tlaco-ocelotl, dat is kleine Tyger genoemt, is, met donkere, en swarte plekken getekent, maar niet met bleke en witte, gelijk de andere gemene. De Peruanen, zoo *Garcilassus* meent, noemen de Tyger Ururunku, want dat *Ioseph Akosta* zeit, dat de Beren Aboronokus genoemt werden, met een gebroken Spaans woord, kuert hy niet voor goed, want de Beer word Voumari genoemt. Zy zijn wreder als de Leeuwen: Zy zoeken vierig na de Indianen, ja tot in de hutten en huizen, en indien de deuren niet vast gesloten zijn, komen zy daar heymelijk binnen, en vatten d' een oft d'ander Indiaan, en slepen hem wegh, niet anders als een Kat de Muis; En de bomen konnen haar ook niet veilig houden, daar de Tygers op-klimmen

l.6. Apost. Thever Kosmogr. t.2. l.19. cap. 7.

Pet. Vict. variar. lect. 4. cap. 3.

Philostrat in vita Apollon. l.2 Pet. Martyr Dec. 3. l. 2.

Onderscheid. Pauzanias beot.

en den vlugter van af-werpen en verscheuren. In de togt van Fedreman heeft een zeker Tyger een roth Soldaten an-doende in 't midden van haar allen een Spanjart verslonden met dry Indianen, en is zelf onbeschadigt ontkomen. Niet-temin wort die grote wreedheid ook gebroken, als hy met een stok omtrent de nieren geslagen werd, waar door hy beswijkt en overwonnen werd, en word op geen ander wijs over-meestert. Geen dier word meer van de West-Indianen gevreest, en word ook van haar an-gebeden. De Duivel spreekt ook dikmaal met haar in gedaante van een Tyger. Haar nagels zijn vergiftig, en die wonden worden noit genezen. Na het invoeren van Gods heilig woord, heeft dit Heidendom de vrees, en eerbiedigheid tegen deze Tygers af-geleit. Hy word met stroppen, en elders met vallen gevangen. In Bengala is hy alder-wreedst, en hardnekkig; en vervolgt het schip van zijn belediger tot dertigh mylen langs het strand. Hy is ook alle menschen en dieren die hem ontmoeten even bars. Maar de natuur heeft zodanigen verderf eenigzins voor-gekomen: want hem vergeselschapt altijd een ander klein dier, dat met zijn geduyrig blaffen hem te kennen geeft, op welk geluid de andere dieren, oft wederkeeren, oft verschuilen, maar de menschen vlugten. Die Tygers zijn heel graag na menschen vleesch, en noch veel grager na de Moorse schepen, die zy ziende, langs den oever wel twintigh mylen vervolgen, om ymand, die mogelyk te Land quam te verscheuren, 's nachts springen zy in de schepen, om de onvoorziene schipluiden te overvallen. Ik zal hier van een gedenkwaardig voorbeeld verhalen, dat gebeurt is als ons volk in Bengala was. Als een zeker Moorsche slaaf droomde, dat hy van een Tyger wech gevoert wiert, heeft hy zich den volgenden nacht onder de voor-steven van 't Schip daar hy in was verborgen. Hier door van zijn Heer na de oorzaak gevraagt zijnde, verhaalt hy zijn droom, welkers waarheid de uitkomst van de volgende nacht bevestigt heeft; Want als zy alle sliepen, heeft een Tyger, alle de andere, die meer als dertig sterk in 't schip lagen, on-angeroert latende, den Moor die onder de voor-steven lagh, by 't lijf gekregen en wech gevoert. Gelukkiger was het geval van een ander, doch door Gods voorzienigheid bewaart. Deze niet ver van 't strand in een schip zijnde, heeft hem van achter van 't land af een Tyger, en voor te water een Krokodil an-gevallen. Maar hoor den uit-val. De Tyger om zijn vyand voor te komen, en hem den roof te ontweldigen, is door zijn groote snelheit over den man heen gesprongen, en op het boord van 't schip gevallen, en voorts in de kaken van de Krokodil, en alzoo is de

Moor

Tab LV

Moor ontkomen. Het is niet te zeggen hoe zeer die van Bengala den Tyger vrezen, en noemen hem daarom met verscheide namen, vrezende indien zy hem altijd met zijn eigen naam noemden, datze terstond zouden verscheurt werden. In Brasil zijn zy van groote krachten, en die hongerig zijn heel vreeslijk en snel. Maar de zelve verzaad zijnde worden gezeit zoo leuy te zijn, datze van de Jacht-honden op de vlugt gedreven werden. Zy eten niet alleenlyk menschen. In Nieu Spanje loert hy van de bomen op den oever der rivieren na de Krokodillen, daar hy op-springt, en haar onvoorziens ombrengt. Het Indische Darien, is eertijts niet minder van den Tyger beschadigt, als, eertijds Nemea van den wreden Leeu, en Kalydonia van het roof-achtig wilde zwijn, gelijk *Petrus Martyr*, verhaalt. Want, zeid hy, daar is in een half jaar niet een nacht vry geweest, oft hy heeft een Koe, oft Paard, een Hond oft Varken in zijn buurt wech gehaalt. Zo dat de kudden daar door verminderden: ja men zeit dat niemand veilig dorst buiten zijn huis gaan, voornamentlijk als de Tyger jongen had: Want dan viel hy ook door den honger van zijn jongen op de menschen, indien hy die eer ontmoete als een ander dier. Door den nood is ten lesten de konst gevonden, om straf van zo veel bloeds te zoeken. Want de engten van de wegen doorsnuffelt sijnde, daar hy snachts uit zijn schuil-hoeken om te roven door quam: hebben de Indianen daar kuilen gegraven, en licht boven met aarde toe-gedekt, en alzo dat bedroch verborgen. Hy onversiens an-komende (want het was een Mannetje) viel hy in de kuil, en bleef op de scherpe palen, die onder in de kuil stonden, hangen, en is alzoo met grote stenen op hem geworpen zijnde gedood. De pylen die van boven op hem geschoten wierden, scheurden hy in duizend stukken, so dat hy half doot en bloedloos de toezienders met schriklykheit vervulde. Wat zoud hy los en gezond zijnde gedaan hebben? Een zeker Spanjart *Iohannes Ledesina*, de vrind van *Vaschus Nunes*, en mede-hulper in zijn arbeid, bekende dat hy van die Tyger gegeten had, en dat het vleesch niet arger als van een Os was. Waarom antwoorden sommige die noyt een Tyger gezien hebben, dat hy uit zijn plekken, wreedheid, gauwheid en andere tekenen van de Schryvers nagelaten bekent werd, wijl ook de Panthers, Pardels, en meer andere gezeit werden gevlekt te zijn? Als het mannetje gedood was, zijn zy zijn voet-stappen na de bergen gevolgt, en in zijn hol oft nest gekomen, en hebben, de Moer daar niet in zijnde, twe van haar zuigende jongen met genomen. Daar na van mening veranderende hebben zy die, om, groot geworden zijnde, na Spanje te zenden, een yzere keten om den hals geworpen, en weder na 't hol van de Moer gebracht Daar na weder an de kuil komende, en de jongen niet vindende, meenden zy datze van de Moer uit dulheid verscheurt en wech gedragen waren, op dat haar niemand genieten zoude: want zy zeiden datze niet levend van de keten konden los gemaakt werden. De huid van den dode is met kruid en stoppelen gevult. Na Spanjola an den opperften, en de groote Heeren gezonden. Bezie hier meer van by den zelven *Nieremberg*, en *Markgraaf* B. 6. c. 10.

V. HOOFT-STUK.
Van de Beer.

De Beer, word in 't Latijn Ursus van urgendo, dat is: dringen genoemt, om dat hy de menschen en andere dieren ter nederdrukt, oft ook Orsus genoemt, om dat hy met zijn mond sijn jongen vormt, oft om dat hy in den buik geteelt, daar na buiten den zelven met de tong gelikt werd, hy is ook Sursus genoemt, om dat zijn hairen opwaarts ryzen. De Grieken noemen hem Arctos, 't zy oft van arko dat af-weren beduit, om dat hy om alle ongeval af te weren, zijn voorste voeten gebruikt, oft van arkeomai, om dat hy zonder uitterlyk voedsel de Winter over-brengt. Wat angaat zijn uitterlyke delen. Sijn lyf is dik, en by-na onbeweeglyk, zommige menen dat hy altijd groeit, en datter gevonden zijn van vijf ellebogen lang, en veel breder als eenigen Os, en zeggen datter zodanig een den Keizar Maximiliaan in de bad-stoven van Baden vereert is. Zijn huid is dik en ruig, zijn tanden zijn zaagswijs, en diep verborgen. De muil is lang, de oogen gau, de voeten handen gelijk. In sijn armen en lendenen heeft hy groote kracht. Hy staat somtijds op zijn achterste benen. Hy heeft een korte start, en zijn teel-lid word zoo haast hy dood is hoornachtig. Doe hier by vier mammen, een breede maag, en darm, die als zy 's winters in de holen slapende gevangen werden, ledig en zoo in-getrokken is, dat hy schijnt t' saam gegroeit. *Galenus* zeit, dat de weer-kerende zenuwen, die in andere dieren naulyk konnen gesien werden, in desen openbaar zijn. Haar hooft is swak, oft voornamentlyk het voorhooft, dat in de Leeu sterktst is. Daarom als zy in nood haar van de klippen zullen werpen, dekken zy dat met de handen. Op die tijd als zy schuilen zeit *Theophrastus*, datze maar weinig druppelen bloeds omtrent het hart hebben, en in 't overige lichaam niets. Zy hebben ook volgens *Plinius* geen merg. Datze spek en smeer hebben, heeft de Monnikken die over Menzue schryven behaagt: zy zijn in veel deelen van de wereld,

Naam

Beschryving. Vadian. in Melanth.

Solin. Pol. Histor. Plin. H. N

Arist. H. A l. 8. c. 47.

Plinius l. 8 cap. 36.

Theophr. de Anim. latitant.

reld, maar meest in Hoogduitschland, Polen, Littau, Norwegen, enz: ook in andere Noordsche landen, en inzonderheid in nieu Zembla. Datze in Engeland niet gevonden werden, zeit *Gesnerus*. Ook niet in Kreta, *Plinius*. Datze in Afrika niet zijn, is ook eertijds gelooft, maar valschlijk. Datzer zijn getuigt behalven *Herodotus*, en *Solinus*, ook *Strabo*, als hy zeit dat de Mooren met de vellen van Leeuwen, Pardels, en Beren bekleed werden. Maar zy leven liever op de bergen als in de vlakten. Waarom de Alpische klippen by *Stumf us* veel stoutmoediger hebben: op de bergen van Peru zijn veel zwarte. En de Pernes een berg omtrent Athene, is by *Pauzanias* door de Beeren-jacht beroemt. Het is een al-etend dier. Dat hy planten oft kruiden eet, zult gy by *Matthiolus*, *Albertus*, en *Gesnerus* vinden. Die schrijft dat hy een gedaante van de braam, die roode en welruikende besyen, bramoezen genoemt, voortbrengt, heel graag eet. De twede zeit het Koekoeks kruid, 't welk de kruid-kenders zuyre klaver noemen. En de derde zeit, eenige wortels, daar de begeerte van spijs mede verzadigt, en de slaap door verwekt werd. Want men zeit dat een Koeharder in de Switsersche bergen, na dat hy van verre gezien had, dat de Beer een uitgegraven wortel gegeten had, den zelven wortel, als de Beer weg gegaan was gegeten hebbende, zo slaperig wierd, dat hy sig op de wegh moest neder-leggen. Datze zo haast zy uit haar schuil-hoeken komen, het kruid kalfsvoet eten, schrijft *Aristoteles*. Ook word een zeker doornachtige boom met bladeren, by-na als de groote Eppe gescheiden, met een witte bloem, en rode vrugt op de bergen, omtrent Tridentum, Beren-brood genoemt. Sy eten ook boomvrugten daar zy boven op-klimmen, ook peulvrugten, honig, kreeften, mieren en vleesch, 't zy half verrot oft versch; maar sy zijn voornamentlyk graag na honigraten: waar van by *Iovius* een geneuchelyke geschiedenis van een Boer in Moskovie is, welke in een holle boom tot den hals toe in den honig gezonken zijnde, en twe dagen lang zijn leven met honig onderhouden hebbende, van een Beer, die zich ook op de wijs van de mensch in den boom neder liet, en welkers huid den Boer by de hairen vatte uit getrokken is. Datze in Ysland, en de Ysze visch eten, verhaalt de Venetiaan *Gabottus*. Sy drinken wel water, maar niet al lekkende, als de schaartandige, nocht slurpende, als die doorgaans tanden hebben, maar als bijtende, zo *Aristoteles* verhaalt. De Beren zyn heel geil, om dat de zwangere wilde dieren met de mannetjes niet vergaderen, behalven de Lynx en Haas; men meent dat zy haar voor de gezette tijd ontlasten, om de mannetjes niet langer te ontberen, en te eerder te mogen

Plin. H. N l. 8. c. 58.

Herod. in Melpem. Soli. c. 29. Strabo Geogr. lib. ultim.

Arist. H. A l. 8. c. 17.

Plin. H. N. l. 10. c. 73. Arist. li 8. cap. 5.

Martyr. Decad. l. 3 lib. 6.

Teling Arist H. A li. 8. cap. 6.

weder verzamelen. Dat de mannetjes ook op de jonge maagden vallen, word verhaalt. Datter een jonge Dochter van een Beer ontschaakt is, die hy op 't gebergte van Savoyen, na dat hy haar gebruikt had, met appelen gevoed heeft, is van *Philippus Kosserus*, Priester van Konstans, an *Gesnerus* verhaalt. Dat de stammen van de Deensche Koningen, van eenen genoemt Ursus oft Beer, die uit een dochter, van een Beer gebruikt geboren is, afkomstig zijn, verhaalt *Saxo Grammaticus*: En twee groote Bisschoppen van Upsal, schryven dat de Gotsche Koningen van een Beer, en edele Maagt haar oorsprong hebben. Sy verzamelen in de maand Februarius, oft in 't begin van de Winter, maar niet op de wijs van andere vier-voetige; maar met onderlinge omhelsing als de menschen, oft gelyk *Plinius* zeit, beide leggende, en malkander als de menschen omhelsende. Als zy swanger zyn, schuilen zy, en de mannetjes toonen haar tegen de swangere heel eerbiedig. Zy dragen dertig dagen, en werpen, een, twee, en veeltijds vijf jongen. Van de vorm van de vrugt is verschil. De tijd van haar baring, zeit *Plinius* en *Solinus* is vaardigh, want op den dertigsten dach ontlast haar de lijf-moer: waarom het geschied, dat haar verhaaste vruchtbaarheid, ongevormde jongen baart. Sy werpen kleine vleesch-klompen die wit zijn, zonder oogen, zonder hair, en door die haastige rypigheid, niet als een ongevormde stof, uit-genomen de nagels. Deze geven zy haar gestalte met lekken, en broeyen haar somtijds noch an de borst, om door die geduyrige stoving een dierlyke geest te ontfangen. 't Selve hebben *Aristoteles*, *Oppianus*, *Ovidius* en andere gezeit. Daarom word de Beer oft Ursus, gelijk als van Orsus genoemt, maar de ondervinding heeft de nakomelingen het tegendeel geleert. Daar is omtrent Tridentum in de vlakte van Anania een swangere Beerin gevangen, die men geopent zijnde, bevand jongen in te hebben, die in alle deelen onderscheiden waren. In de Kamer van den Raad van Bononie, is een jonge Beer uit zijn moers lijf getrokken, die in alle deelen wel gevormt was, en in een glazen vat bewaart werd. Ook gevoelt *Kamerarius* niet qualyk, dat de nageboorte daar de jonge Beer in gewonden leit, zoo dik is, datze niet als door veel lekken van de moer kan af-gehaalt werden, 't welk oorzaak tot de voorgaande dwaling gegeven heeft. Hy heeft een groote vyandschap met de Zee-hond, het Paard, het wilde Swijn, met de dooden, en een lap laken. Dat hy de Zee-hond zeer haat, verhaalt *Oppianus*. Het Paard kent dien vyand, schoon hy hem noyt gezien heeft, en bereid zich terstond ten strijd, daar in hy meer konst als kracht gebruikt: want

Oppianus Cynegri l. 3. v. 146.

Saxo Gr. Hist Dan. lib. 10.

Magnus lib. 8. c. 2.

Ambr. H. Quadrupl. lib. 1. c. 5.

Afkeer

Want hy ſpringt over den Beer, en ſlaat hem in de ſprong met de achter-hoeven voor de kop. Men zeit datze een ſchrik van de dooden hebben, en datze de neer-leggende menſchen met de mond nae d'aarde gekeert, en den aſem inhoudende ongeſchend laten. Door 't gezicht van een Linne laken, zeit *Seneka*, worden zy vergramt. Zy ſterven ook van de Akonitum, en van de wolfs-boon, die *Geſnerus* de Conſiligo, oft ſlang-wortel meent te ſijn. Daar worden zwarte vergiftige viſſchen in Armenie gevonden, welkers aſch op de vygen die zy eten geſtroit zijnde, haar doet ſterven. Datze vermaak in zang hebben, leert de ondervinding. Zoo gy haar ſtem anmerkt, *Spartianus* noemt die met het woord ſævire, andere zeggen rugire, oft brullen. Haar aart en verſtand getuigt het navolgende. Als zy Mandragora gegeten hebben, lekken zy Mieren. Als zy walging hebben, lopen zy ook na de mierhollen, en ſteken daar de tong met een zoete vogtigheid beſtreken, zoo lang in tot datze vol Mieren zit. Gewond zijnde, genezen zy haar met drooge kruiden. Als de Beerinnen eerſt uit haar ſchuil-hoeken voort-komen, worden zy door het ongewone licht van den dach zoo beſchadigt, datze byna blind zijn. Om dat haar oogen dikmaal donker werden, daarom zoeken zy de honigraten, om door 't wonden van de Bijen die haar de muil quetzen, de zinkingen der oogen door 't bloeden te ontlaſten. De Beerin loopt niet recht in haar hol, maar achter over-leggende, kruipt zy met den rug daar binnen, om haar voetſtappen uit te wryven. En daar in ghekropen zijnde, en ter ruſt leggende, vermagert zy haar lijf dertig dagen lang, van welken zy veerthien dagen onbeweeglyk blijft, en op de andere dagen haar beweegt, en alleenlyk met het lekken van haar rechter poot onderhoud, waar door haar de darm zo ingetrokken werd, datze by na t' ſamen groeit. De Beer, oft mannetje, zeit *Plinius*, ſchuilt veertig dagen. De Beerin vier maanden. Indien zy geen hol hebben, maken zy een ſchuilplaats van takken, en ſtruiken, die ondoorboorlyk voor den regen, en met zachte bladeren bedekt is. De eerſte veerthien dagen ſlapen zy zoo vaſt, datze ook door wonden niet konnen op-gewekt werden, en worden dan wonderlyk vet. Van die dach af worden ſy wakker en leven met het zuigen van haar poot. Het is wonder, 't geen *Theophraſtus* gelooft, dat op die tijd het gekookte Beren-vlees, indien het bewaard werd ook angroeit, datter geen bewijs van ſpijs, en niet als een weinig vochtigheid in den buik gevonden werd, en datter maar weinig druppels bloed omtrent het hart gevonden werden, en in 't overige lichaam niets. Zy komen in de Lente weder uit, en de mannetjes zoo vet datſe niet gaan konnen. De wijfjes zoo vet niet, om datze dan geworpen hebben. Hoe-wel zy in een hol leven, nochtans leggen zy yder in een byzondere uit-gegraven plaats. Als zy uit komen, eten zy het genoemde kruid kalfs voet, om haar t' ſaam gegroeiden darm te openen. Als zy eerſt tanden krygen, hoeden zy haar voor de harde ſpruiten. En als zy de Stieren willen an-grypen, weten zy de plaatſen daar zy an blijven hangen, en trachten nergens nae, als nae de hoorns en neuſgaten, nae de hoorns om haar door ſwaarte te vermoeyen, nae de neuſgaten. om dat de pijn in die tedere plaats meer prangt. Haar aſem is vergiftig. 't Geen zy daar mede beſmet hebben, zal geen ander wild-dier anraken, en het verrot ook eerder als yet anders. Men zeit dat in Myſia een geſlagt van witte is, die van de jagers bezet zijnde, zoodanigen aſem uit-blazen, die het vleeſch van de Honden doet rotten. Wat angaat haar gebruik in de ſpijs, hoe-wel het Beeren-vleeſch koud, ſlymerig, ſwaar om te verteren, en de lever en milt onbequaam is: nochtans worden die van de Alpen, en Switſerland, na 't getuigenis van *Bruyerinus* voor lekker gehouden, en hy zeit dat hy zelf by Symphorianus Kampegius, van 't geen in de keuken na de konſt toe-bereid was, gegeten heeft. Maar die Beer was jong, hoedanige, en in de Winter gevangen zijnde, in de ſpijs moeten gebruikt werden, gelijk *Bartholomæus Schappius* beſchryft. Want hoe-wel zy in de maand Julius, om het voedſel datze genieten vetter zijn, nochtans worden zy, om dat het vleeſch een quaadaartigen reuk heeft van de tafels gebannen. Ook worden de voor-voeten van *Ælianus* voor lekkerſt gekeurt, die ook de Vorſten en Groot-meeſters beminnen, zo *Michael Herus* verhaalt, mogelyk om dat zy die deelen meer oeffenen. Die het gezouten, en in de ſchoorſteen gerookte vleeſch gegeten hebben, verhaalden an *Geſnerus*, dat het een goede en ſmakelyke koſt was, en datze nu niet langer verwondert waren, dat de Beeren daar in de Winter-tijd, als zy ſchuylen, an zogen. Dat haar herſſene vergiftig is, ſchryft *Savanorola*. De delen zyn in de Geneeſ konſt van groot gebruik. Het oog gedroogt, en de kinders om den hals gehangen, zeitmen dat een tegen-gif voor de nacht-ſchrik is: boven op den ſlinker arm gebonden, verzacht het de vierden-daachſe koorts. Het bloed geneeſt het geſwel Panus, en andere in alle delen van 't lijf, en is goed tegen de hairen die in de oogen waſſchen, en het dood de Vloyen. Het vet verdrijft de plekken, en word met de Lely-wortel op de verbrandheid geſtreken, en tegen 't ſpringend vuur ghebruikt. Het geneeſt met roode aarde de ſweeringen van de ſchenen, en 't ſluit de

Ælia. H. A. lib. 5. c. 15.

Stem.

Solin. cap. 39.

Plutarch. l. de intell. Animal.

Plin H. N. l. 8. cap. 33

Æli. H. A. li. 6. cap. 3.

Plin. l. 8. cap. 36.

Solin. l. c.

Gebruik.

Galen. de Aliment. facult. l. 3. cap. 2.

Bruje. l. 13 de cib. cap. 41.

kloven van de voeten met Aluin gemengt, en herstelt de uit-gevallen hairen door 't gebrek Alopecia verloren, en word ook onder de wapen-zalf gemengt. De huid word die gene welke van een dullen hond gebeten zijn onder geleit. De long bewaart de zweringh, die van harde schoenen komt, voor ontsteking. De gal zeitmen dat heel nut tegen de leden-pijn is: Zy word van *Arnoldus Villanovanus* tegen 't vallend-evel geprezen: Zy geneest den hoest met honig gemengt, en word met een zet-pil om het ontfangen der vrouwen te helpen, gebruikt. De hairen met Adianthium, en de wortels van riet gebrand, hebben groote kracht om 't hair te doen wassen. Dat de sware kinder-baringh verlicht werd, als ymand een steen daar een Beer mede gedoot is over 't dak werpt, daar de swangere vrouw onder zit, beuzelt *Plinius*. De Beer word ook tot andere dingen gebruikt. De huiden zijn de Samojeden en Lappen voor klederen: Andere tot dekens. Eertijds bekleden de ruiters met de zelve haar helmen, om wreder te schijnen. *Palladius* besmeerde 't yzerwerk dat tot den bouw gebruikt werd, met het vet, tegen den hagel en vorst: *Mizaldus* de wijngaard schors teghen de rupzen en de vorst. Sy zijn ook tot schou-spelen en tot straf gebruikt. Daar is in de jaar-boeken an-getekent, dat, als *M. Pizo*, en *M. Messala* Borgermeesters waren, Domitius Ænobarbus de Kerkmeester hondert Numidische Beeren, en zo veel moorsche Jagers op den eersten dag van October in de kring gebragt heeft. wat angaat haar onderscheid. Sy zijn groot, klein, zwart, en wit. Sodanige hebben de Hollanders bezocht, als zy door de Ys-zee een wegh in Kataja zochten. Sy waren van schrikkelyke grootte, want de vellen van de dooden waren derthien voeten lang. Daar zijn ook witte in Mysia daar boven van gesproken is. *Strabo* heeft een geelblinkende in dat deel van Arabie, 't welk an 't laatst' uitstekend hooft gelegen is, angetekent. *Agrikola* verdeeltse in donkere en swarte. De Switzers noemen de kleyne klip-beeren, de groote hooft-beeren. Daar zijn ook in de nieuwe wereld some die alleen met Mieren leven, en voor de Honden wyken, en met een stok geslagen weg lopen en hebben geen teken van start. Gy kont haar Mieren-eters noemen. Daar worden in 't eyland van sekere vrede, eenige gevonden, die heel ruig met swarte hair-klitten zijn. De start is maar een hand breed, en de hand die van de mensch gelijk. Sy zijn kamuis van neus als de Mooren, met een ronden rompeligen kalen muil. Sy komen ook in Virginia voort. Die sijn vreesachtig, vlugten voor de menschen, en op de boomen, daar sy met pylen af-geworpen werden: het landschap Beach, zo wy *Paulus Venetus* gelooven, brengt tamme en onschadelyke voort. Dit eenige moet ik hier noch by voegen, dat Suidrigel, Vorst van Littauw een Beer gehad heeft die 's morgens vroeg uit het Bosch komende, en het Vorsten-Hof naderende met zijn voorste voeten an de Poort klopte, en zijn spijs ontfangen hebbende, wederom nae 't Bosch keerde. Eenige godsdienstige van zeker gezindheid onder de Turken, voeren gemeenlyk, uit de wildernissen komende een Hert oft Beer, die een schel an den hals draagt, met haar door alle Steden en Dorpen.

Plin. H.N l.8.c.36.

Puchas navigat. T.3. .4.c.5.

Strabo Geog l.16 Maj. Coll. 7.de Quad.

Niéremb. H.E.i.9. cap.28.

Textor. tom. 2o

VI. HOOFT-STUK
Van de Wolf.

I. LID.
Van de Wolf in 't algemeen.

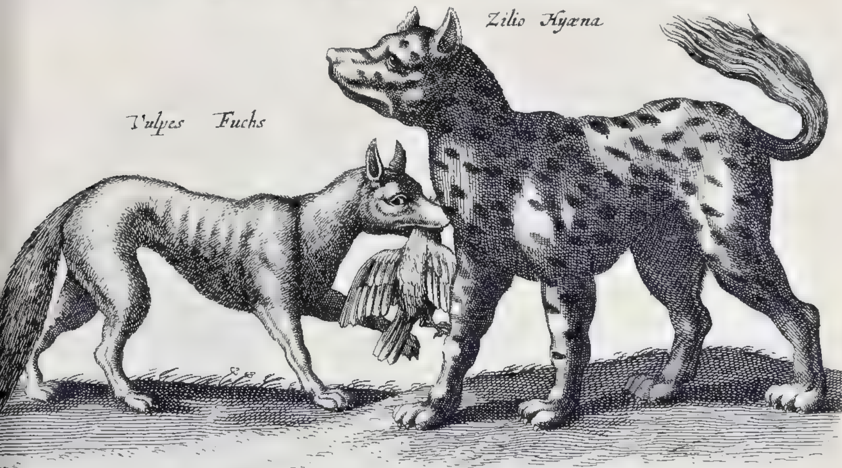
WY zullen de wolf in 't algemeen en 't bysonder anmerken, en tot den selven de Gulo byvoegen: hy wort in 't Latijn Lupus, gelijk als Leopus, oft Leeu-voet genoemt, om dat hy een Leeus kracht in sijn voeten heeft, oft van 't Griekse woort lykos, om sijn roof-gierigheid, oft van lykes, dat, schemer-licht beduit, om dat de verw van zijn huid het schemer-licht gelijk is, oft om dat hy op die tijd op zijn roof uit-gaat, oft om dat zijn oogen klaar zijn, en in den donker luchten. By de Grieken word hy lykos knekias genoemt: zo den inhoud by *Varinus* niet bedorven is. By *Hezychius* olkos, 't welk kan zijn van oleko. Elders worden zy nykterinoi, kunes, oft nacht-honden. En de Wolfinnen lykaina genoemt: want de Wolven sijn de grote harders honden gelijk, en verscheiden geverwt, als in 't onderscheid sal geseit werdē, zy hebben swartachtig, gele oogen die lugt van haar geven en glinsteren. Saagswijze langwerpig ronde, scherpe tanden, een wyde opspalking, en een mond die sy heel wijd op spalken, den hals so kort dat hy niet achterwaarts kan om gedrayt worden, en als hy omzien wil moet hy noodzaaklijk 't gehele lyf omkeren. Daarom hebben sommige gemeent dat hy uit een t' saam gegroeit been bestond, maar qualijk: want *Klamorganus* heeft in de geopende wervel beenders angemerkt, die *Philes* ook toestemt. Zy hebben ook, volgens *Galenus*, groote en zenuachtige spieren an de hooft-slapen; en de herssene, die, zoo wy *Albertus* gelooven, met de Maan an en af neemt, Een Hart als het gedroocht is, ruikbaar. De De lever een Paardshoef gelijk. Een beenachtig teel-lid. De voor-voeten in vyf klauwen gespleten, de achterste in vier. De selfstandigheit der beenders vast: denieren met andere dieren gelijk, maar die in haar ouderdom, wormen oft slangen, dat *Klamorganus* zeit, in dry oft vier doden bevonden te hebben voort-brengen. In de blaas wort een steen gevonden die Syrites genoemt is: daar sijn er geen in Sardengne, so wy *Pauzanias*, in

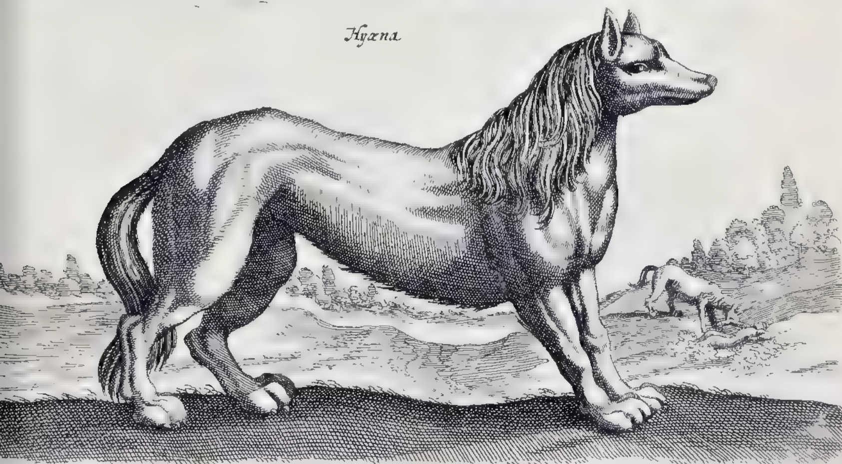
Aldrov. Hist.digi l.1.cap.6

Naam.

Beschryvingh.

Lupus Wolff

Zilio Hyæna
Vulpes Fuchs

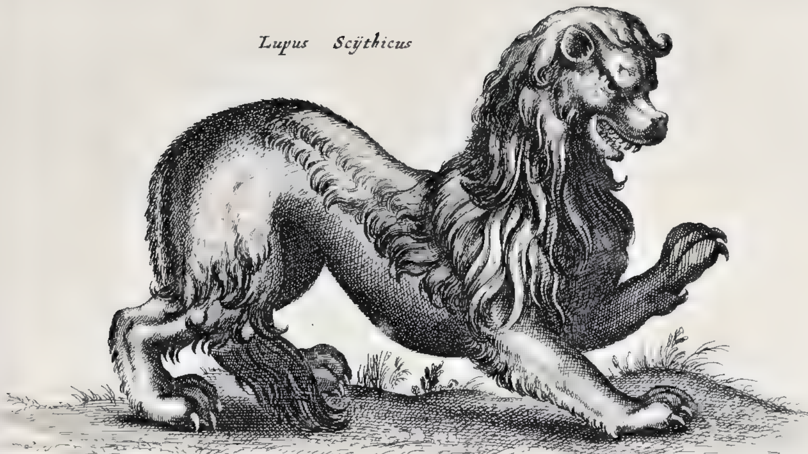

Hyæna

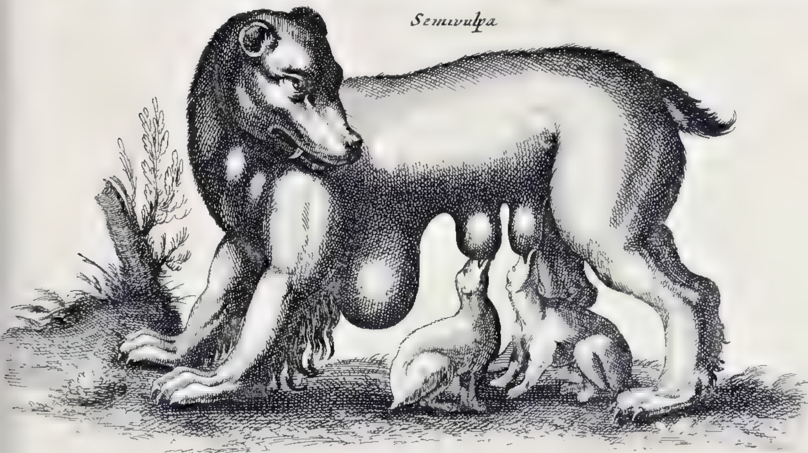

Lupus Marinq
Gesneri et Bellonÿ

Hyœna

Gulo Vielfraes

Tab. LVIII

Veruex Æthiopicq

Pauzan. in Phocicis. Arif.in M. in Kreta, zoo wy *Aristoteles*, op den bergh *Olympus van Macedonie*, zoo wy *Plinius* en *Solinus* geloven. Dat Engeland dit geslacht van dieren niet heeft, is zeker. Onder Edgard zijn zy begonnen uitgeroeit te werden, en daar na geheel uit-gewortelt, niet alleen in Kam brids, maar ook in andere landschappen. In de Noordsche landen zijn zy overvloedig. In Moskovie zijn zy voornamentlyk de beesten en menschen schadelyk, waar van gy een voorbeeld by *Olearius* in sijn Oosterze reis vinden zult.

Olearelti-ner p.119 Kadamutt cap. 29. Datter niet weinig in 't rijk Senega gevonden werden, verhaalt *Kadamustus*. Datter in de landstreek van Schotland Augusie, en in zijn vlakten Glamor genoemt, gevonden werden, die alleenlijk met den roof van wilde dieren leven, staat by *Boethius*. Zy zijn vleesch-eters, en trachten gemeenlijk na de Schapen, en in haar koyen vallende, brengen zy by-na alles om den hals. Sy leggen lagen op de Paarden, Ossen, en Gansen, en verlekkeren zeer op menschen vleesch. So zy van te voor van een dood mensch gegeten hebben. Datse door den reuk bevangen, na de swangere trachten verhaalt *Olaus M.* ook sparen sy, als den honger dringt haar eigen geslagt niet. *Klamorganus* getuigt dat twe gedode wolven, van andere de volgende nacht zijn opgegeten. *Ælianus* heeft angemerkt, datse, als de honger haar prangt met haar veel tseffens uitlopen, en dat die gene, welke mette wervel-siekte bevangen zijnde komt te vallen, van d' andere verslonden werd. Sy braken voor haar jongen die eerst gespeent zijn haar ingeslokte spijs uit, die groter zijn leggen zy een Lam oft gans voor. Behalven vlees eten sy ook graag het gewas, by de Schytē Bosamets genoemt. In 't rijk van Kongo zuipen zy graag den oly van de palmyt-bomen. Sy eten ook aard en kley. Daar van is mogelyk die steen Lythargilos genoemt, die elf oncen swaar, met veel bochten en kreuken gedrayt van *Scenkius* is angemerkt. *Albertus* zeit, dat hy dat niet door honger maar een natuurlyke drift doet, om daar door swaarder te zijn, en 't geen hy overvalt beter t' onderdrukken. Eens verzaad zijnde kan hy lang honger lyden, dan spant hem den buik wijd uit, zijn tong zwelt, de mond word hem verstopt, en hy wort mak, en als hem de tong weder dun werd, verandert hy weer tot zijn Wolven aart Of zy haar spijs begraven, en die onder malkander gelykelijk verdelen, en tot het overige de ander Wolven, met haar gehuil daar by roepen, 't welk *Albertus* verhaalt, laat ik de jagers oordeelen. Sy versamelen op de wijs van de honden, en blijven in 't midden van haar versameling, ook tegens haar wil vast hangen, zy versamelen in een jaar maar twaalf dagen, die eenige van karsdach afrekenen. Op de tijd van haar geilheid woeden zy heftiger, maar wijl zy niet met scholen lopen, vechten zy ook niet onder malkander. Zy dragen twee maanden, en baren ten anzien van getal en blindheid als de honden. Datze negen jongen werpen is 't gemeen ge voel, na 't zeggen van *Gesnerus*, by de Switsers. Die ook van ymant gehoort heeft, datter in Rhætia omtrent den eersten May, seven, oft negen jongen van een Moer gehaalt werden. De zelve zeide datter in 't gemeen verhaalt wierd dat de Wolfin op de eerste maal een jong voortbragt, de tweedemaal twee, en vervolgens een meer tot thien toe, en datse dan ophiel. Datse binnen twaalf dagen werpen, om dat zy de dwalende latona in zo veel dagen van de Hyperborei na Delos, onder de gedaante van een Wolfin, door vrees van Juno, over-gebragt hebben, is een beuzeling. *Antipater* by *Plutarchus* zeit, datse haar vrugt werpen, als de eykel-dragende bomen haar bloemen afwerpen, en als zy die eten, dat dan de lijf-moer geopent werd, maar als zy die niet hebben dat dan de vrucht in haar lichaam sterft, en niet voor den dach kan komen, en dat daarom die landen van de Wolven niet gequelt werden, die geen eykelbomen voortbrengen. Sy sijn heel spaarsaam van drank. Van haar afkeer komt dit by de Schryvers voor. Dat de mensch, die zy eerst zien stom werd, en door 't gezicht van de beschadigende voor gekomen, de wil wel heeft om te roepen, maar niet het gebruik. Sijn uit getrokken oog verschrikt de tamme viervoetige dieren. Indien een vrou over de warme pis van een Wolf haar water maakt zal zy noit ontfangen. De start an de kribbe gehangen, maakt dat de dieren niet eten. Men zeit dat de Paarden barsten, die onder de man de voet-stappen van de Wolf volgen. Indien de Paarden die een wagen trekken in de voetstappen van den Wolf treden, blijven zy stil staan, als of zy met de wagen bevrozen waren. De Schapen die van hem gebeten zijn, hebben augenamer vleesch, maar de wol baart luizen en jeukte. De nieu gebore Lammeren, en die noch geen gedaante van eenig dier buiten de koy gezien hebben, sterven zoo haast zy 't gehuil van een Wolf hooren. Haar vacht, op 't vel van een Wolf geleit, word terstond kaal. De drek van de Wolf in de schaaps-koy verborgen, belet de beesten te rusten, ten waar zy wech genomen wierd. De snaren uit de Schape-darmen, met de snaren van een Wolfs-darm vermengt, verwarren het eenparig geluid van een Chitard, 't welk niet-te-min de ondervindingh valsch bevonden heeft. So hy de zeajuin geraakt heeft, trekt hy terstond t' samen. Hy schrikt voor de stenen, om datter in 't deel dat met een steen getroffen is wormē groejen. Hy schrikt zo voor de vuur-vonken die uit een kay geslagen werden, dat hy ook heel hongerig zijnde niet derft naderen: de trom die van sijn huid gemaakt is, verjaagt alle dieren. Alle zang is hem ook vyand.

Marginal notes (left): Olaus de gente Septentrionali li.10.c.16. — Klam. lib. de Venat. Lup. — Port Phys. no.l.4.c.4. — Lintschot. de Navig. Scenkius in Histor. Monstro.

Marginal notes (right): Arist.H A l.6.c.15. — Plutarch. probl. 38. — Afkeer. — Solinis PolyHist. — Plin.H.N l.10.c.14. — Æli.H.A. l.1. cap.6. — Porta M. N.l.1.c.14 — Oppianus Cynegr.

Phytiokaris verhaalt, dat een fluiter die met alle kracht op de fluit speelde, het geweld der Wolven in toom hiel. *Gesnerus* heeft ymand gekent, die, als hy den Wolf met steenen niet konde verschrikken, met het geluid van een trom verdreven heeft. Men zeit, dat hy de Papegay bemind. Indien gy haar ziekten anmerkt. Hy word met dulheid, voet-evel, en 't keel gezwel gequelt, en sterft van 't kruid Lykoctonum. Gewond zijnde, wentelt hy in 't slijk, en stopt alzoo het bloed. Zy leven heel lang, en worden in haar ouderdom met de tanden gequelt, zoo datze die ook alle verliezen. Om nu yet van haar verstand te zeggen. Zy eten kruiden om datze zwakke ingewanden hebben, zy eten voornamentlyk het kruid drakontium, oft draken-wortel, om haar tanden te scherpen. De korte worden voor de stoutste gehouden. Als zy in een gat gevallen zijn, oft haar gevangen vinden, toonen zy haar door verbaastheid onschadelijk, 't welk *Gesnerus* met een oft twee geschiedenissen bevestigt. Zy kennen die haar geslagen hebben, en vallen met voordacht op haar in. Zy beminnen haar jongen. De Wolfin bewaart de jongen, en de Wolf verschaft haar spijs tot voedsel. Als zy vlugten, nemen zy haar jongen mede. Zy gebruyken meest haar lagen by grau weder, om datze dan beter schuilen konnen. Als zy over bladeren lopen, lekken zy haar poten om geen gerucht te maken. Als zy over de Rivieren zwemmen willen, vatten zy malkander by de start, om niet van de vloet af-gedreven te werden, en zwemmen zoo op een ry over. En op die wys malkander by de start vattende, konnen zy een geheelen Os uit de poel trekken. Als haar ymand bespied, wanneer zy eten, worden zy grimmig. Indien haar een beest, en een mensch gelijk voor-komt, sparen zy, zoo *Albertus* zeit, altijd den mensch. Ymand, zeit *Gesnerus*, heeft my verhaalt, dat hy gezien heeft dat een Wolf een hout van dertig oft veertig pond met de muil op-vatte, en zich daar mede gewende over een groote stam van een boom te springen: En ten lesten, als hy meende dat hy zich wel geoeffent hadde, verbergde, maar als 'er om de Haver die'er gezayt stond, een wild Swijn, met veel andere van allerley ouderdom, zoo groot als klein, voor den dach quam, sprong hy ook uit, en een Swijn dat van gelijk gewigt met het voor-genoemde hout scheen, anvattende, begaf hy zich met een sprong weder achter de stam van den boom, daar hy 't selve doode en op-at. Somtijds maken zy vrindschap met de Honden en vallen zoo gelijklyk in de schaaps-koyen. Indien zy eenig klein Vee ontmoeten, vatten zy dat by de ooren, en leyden dat zoo met haar, en tegen-strevende, slaan zy dat met de start, zoo dat het dier dikmaal radder, als de Wolf loopt. Als zy in de schaapskoyen komen, brengen zy alles om den hals, eer zy een om te eeten an-raken. De Stieren dorven zy niet van voor an doen, om datze de hoorns vreesen. Waarom zy in 't eerst haar gelaten, of zy van voor willen vechten, en schieten haar dikmaal na de oogen, maar zich daar na om-keerende, springen zy haar op den rug, daar zy haar heftig tot de dood toe op-zitten. Zy worden met den ouderdom op de wijs van de Honden en Paarden grijs. Hongerig zijnde ruyken zy 's nachts haar roof een half uur ver tegen de wind, en het doode lichaam vindende, slepen zy dat met haar. Als 'er somtijds een huilt komen de andere by hem, en vallen alle gelykelijk, een kudde van Paarden an, dat in 't gebied van Bononie dikmaal gebeurt. Zy loopen ook dikmaal met hoopen voort, en blyven in 't holste van de nacht omtrent haar voor-genomen plaats. Ondertusschen een na het Dorp lopende, wekt hy de Honden op, en trekt haar met een geveynsde vlugt tot de plaats der hinder-lagen, daar de Honden van de ander Wolven verscheurt werden. Zy werpen dikmaal de bladeren en takken van de Wilge-boomen voor, om de Geyten welke die graag eten te verlokken. Wy hadden by na haar stem vergeten, welke de ervarene Ululatus, oft een gehuil noemen, en de Grieken door het woord Oryò, en Oryómaì, uit-drukken. Hy word by eerlyke luiden niet op de tafel gebracht, om dat hy droog, grof, en stinkend vleesch heeft. Hy word nochtans somtijds in Jusubria gegeten. In de Geneeskonst heeft hy groot gebruik. Levend in den oly gekookt, word hy tegen 't voet-evel gebruikt. Met een riem van zijn huid den buik tegen de kronkel-darm te gorden, word by *Rhases* gepresen. Zijn vleesch te eten is de barende vrouwen goed, zoo dat het ook kracht tegen haar geleden ongemakken heeft. Het hooft onder 't oor-kussen geleid verwekt slaap. Het vet word in de Salven tegen het voet-evel gebruikt. Het bloed met oly van noten gemengt, geneest de doofheid. Het rechter oogh gezouten, en an-gebonden, belet het an-vallen van de koortzen. De tand, verzacht de kevels, waar door de tanden lichter voort-komen. Die in het keel gezwel Synanche genoemt, door de strot van een Wolf drinkt, geneest. Deze ondervinding zeit *Agrikola* van *Adolphus Okkon* geleert te hebben. Het hart word onder de tegen-middelen voor het vallend evel gemengt. Het Geneesmiddel dat *Gesnerus* in een geschreven boek gevonden heeft, wort uit een Ons lym van den Eyken-boom, een half Ons lym van de Peer-boom, twee vierendeel loods van 't schrapsel van de toppen van hertshoorn, en een vierendeel loods van 't hart van een Wolf bereid. *Archigenes*, pryst by *Galenus*, de lever, tegen di

Marginalia: Ziekten (beside "dien gy haar ziekten anmerkt"); Ælianus H. A. l.8. c.14. (beside "poel trekken"); Æli. H. A. lib 5. c. 19. (beside "den vechten"); Albert. l. 2 (beside "pen dikmaal de bladeren"); Stem (beside "by na haar stem vergeten"); Gebruik. (beside "maì, uit-drukken")

de rooven van de mond. Niet minder zult gy van zijn gebruik by *Marcellus* vinden. De zelve lever geneest den hoest met warme Wijn ingenomen, en helpt de teeringachtige. De gal met zap van wilde Komkommers op den navel gebonden, ontlost den buik. Een stuk van zijn teel-lid in den oven gebrand, en gestoten, verwekt de geilheid; De rechter bal met oly vermengt, en op de vroulykheid gestreken, beneemt de lust tot byslapen. De drek wierd ten tijde van *Galenus*, om in de kronkel-darm-pijn te drinken met groot voordeel voor-geschreven: ja zy hielp ook, maar om-gehangen zijnde; maar wierd onder de heesters en doornen vergadert, bezie *Galenus*. De beenders onder den drek gevonden, en an den arm gedragen, genezen de kronkel-darm pijn, zo zy geen aard geraakt hebben. De beenders gedroogt en gepoeyert, genezen de pijn tusschen de ribben gelegen. Hy is ook tot andere dingen dienstig: want het hooft in een duyvekot op-gehangen, zeitmen, dat de Wesels en Katten verdrijft. Sijn verouderde muil weder-staat het vergif. Het bloed an de kanten van de velden gesprenkelt, belet andere Wolven daar op te komen. 't Selve wierd ook eertijds in de offerhanden gebruikt, als zy de geesten anriepen. De nieuwe Bruids besmeerden te Rome de stylen van de deuren met sijn vet. De start boven de kribbe opgehangen houd andere Wolven buiten de stal. Van't onderscheit sullen wy in't volgende lid handelen.

Plutarch. in ifide & Osiridi.

II. LID.

Van de Wolf in 't bezonder, en van de Gulo, oft Veel-vraat.

Uit de Wolven zijn sommige wilde bosch-wolven, andere goudgele, Schytise, en zewolven. De bosch-wolven stelt *Olaus* in de Doffrinse bergen, die Noorwegen van Sweden scheiden. *Lonicerus* in Sardynie. Sy sijn ruiger als andere, geel verwig, en met een opgerechte start. Sy worden by de volkeren van Medie dikmaal in de spelen gebruikt, met welke zy gewapent vechten. De goudgeele worden zo van haar schone gele verw genoemt. Sy sijn kleinder als de gemeene wolven, maar in roofgierigheid haar gelijk. Sy lopen met geheele kudden om de menschen en beesten te beschadigen, en schijnen als honden te blaffen. Sy worden in Cilicie, en Turkye ook gevonden. 's Nachts lopen zy in de huisen, en hutten vande Turken, en verslinden alles wat zy daar eetbaar vinden: en zoo haar niet diergelykx voorkomt, nemen zy, hoeden, klederen, schoenen, en al wat leerachtig is met haar. Uit de huiden worden klederen gemaakt: de Schytise wort in't uitterste van Scandinavia achter Norwegen en Gothland gevonden. Het is een dier zo groot als een Wolf, en gedurig vergramt. De Hoogduitschen noemen hem van zijn scherpe nagelen, daar hy zeer mede woed, Grimmeklau. De zee-wolf is een twyffelbaar dier, zo groot als een Beer, en so hard van huid, datmer naulyk met een sabel kan door hakken. Hy heeft een ongeschikt hooft. De oogen met veel hairen beschaduwt, met een honds-neus, en honds-tanden. De huid met recht opstaande hairen en zwarte plekken onderscheiden, met een langwerpige, dikke, ruige start. In de maag worden eenige steentjes gevonden. Hy is zelf vol vet. Hy word op de stranden van de Britannise zee gezien. Op't eyland Angra zo overvloedig, datter dikmaal een kudde van duizend beesten by malkander schijnt. Sy worden ook op't eyland achter de Haven van S. Kruis, en langs de zee gevonden. Sy voeren vyandschap met de vogels Buitri genoemt, van welke zy somtijds gedood werden. Want die hebben zulke groote vleugels, datze uitgespreit een ruimte van XV. voeten beslaan. Als zy een Wolf zien vat hem de een by de voeten, en d'ander pikt hem met den bek de oogen uit. De groote zeewolven brullen als de Leeuwen; de kleine hebben een stem als de Bokken. De lever is eetbaar. De inwoonders van Angra die haar vleesch versch en gezouten eten, leven heel lang. De huiden worden tot kleederen gebruikt; de Gulo heeft sijn naam van sijn vraatsugt bekomen. *Scaliger* noemt hem een viervoetige Gier. *Krollius* Boophagon, oft ossenvreter. De Hoogduitsen vielfras. Hy is gelijk hem *Miechovius* beschrijft, zo groot als een Hond, van gezicht als een Kat, van lyf en start als een Wolf, en zwart van verw. Hy word in Littouw, Moskovie, en andere Noordsche Landen gevonden. Hy eet doode lichamen, en zoo veel dat hy als een trom gespannen is: vervult zijnde, kruipt hy door de engte van twee bomen, oft de kloven van de klippen en werpt het overschot onder en boven weder uit, dan loopt hy weder na de dode lichamen, en vult zich op. Hem is gelijk slagtig een dier, by de Arabiers Dabuh, en by de Afrikanen Sesef genoemt, in groote en vorm een Wolf gelijk, dat ook de doo-den opgraaft. Het is mogelijk 't zelve met de *Hyena* van de oude, 't welk *Gesnerus* ook behaagt, het bloed van dit dier strekt de jagers tot drank: en met goeden, honig gemengt word het op de Bruilofts feesten geschonken. Met het vet worden de zweringen genesen, en de darmen tot snaren gemaakt. De klauwen versch van het dier afgetrokken, en an de honden oft katten vertoont zijnde, verjagen zy de selve. An den hals gehangen zijn zy goed tegen het tuiten van de ooren. De vellen worden om haar schoonheid in de kleederen gevoert, en met de selve worden ansienlyke vremdelingen ontfangen; en daarom is het niet toe gelaten die uit het land te voeren. Hy verwekt zoomen zeit loomheid, en die in zijn

Ambroz. Hist. Dig. l.1. cap 7.

Olaus de gente septentr. l. 18 cap 11.

Bellon. observat. l.2. c.108.

Ambroz. Hist. Dig. l.1. cap.9

Bell. lib. 2. de aquat. cap.3.

Lopez Hist. Ind. li.1. cap.3.

Miechov. in descrip. Sarmat. l.2. cap.3.

Leo Africanus l.9.

Olaus l.13 cap.6.

zijn rust-plaats slapen, dromen van dingen die den aart van deze veel-vraat gelijkformig zijn, en datze altijd eten.

I I. OP-SCHRIFT,

Van de half wilde veel-klauwige.

I. HOOFT-STUK.

Van de Vos.

I. LID.

Van de Vos in 't al-gemeen.

Ambr.l.2. Digit.c.1.

DUs veel van de Wilde veel-klauwige. Half wilde noemen wy, welke, hoewel zy een wilden aart hebben, nochtans om haar kleinheid van de menschen, lichtlijk overwonnen, beheerscht, en getamt konnen werden. Soodanige zijn de Vos, den Aap, de Meerkat, en andere diergelyke Indische Beesten. De Lynokephalus Papio, de Upalim, de Taxus, de Bever, den Otter, de Ichneumon, de Wesel, de Genetta, de Siveth-Kat, den Haas, het Konijn, de Sciurus, de Rat, de Muis, de Mol, de LandEgel. Het Stekel verken, en de Tatus. De Vosch by de Latijnen Vulpes, oft gelijk andere willen Volpes, als oftmen zeide Volupes, om dat hy altijd met bochten loopt, om andere dieren te bedriegen, oft ook als Volupes, om dat hy om zijn snelle loop schijnt te vliegen, oft ook als Valupes om de kracht van sijn beenen. By de Grieken heeft hy veel namen. Want hy word Alopex genoemt, welke naam in 't manlijk, en vroulyk gebruikt werd, van alo en opsopos, oft van 't bedriegen der oogen. By de Cyrenensers word hy Bassaris, en Bassate; van zijn loosheid, en Thamix, Cerdo; om dat zijn start bequaam om te stroken is genoemt, by andere Kinados, welken naam zommige an alle beesten toe-eigenen, enz. By de Phrygen betekent Oyanoun ook een Vos Op de beschryving behoeven wy niet te blijven staan, wijl het een heel wel bekent dier is. Het mannetje heeft een been-achtigh teel-lid, gelijk de Wolf en Wesel. Een ruige start, en korter ooren als een Hond. Indien wy zijn spijs bezien. Hy eet graag Hoenders, Ganzen, Kreeften, den Otis, Konynen, Hazen, Boschratten, Katten, kleine honden, die hy dwingen kan, en ook spring-hanen. Als de Visschers van Massilie, de Buopa, een geslagt van de Visch Mæna, en eenige groote Kreeften 's nachts in haar schuitjes geladen hadden, isser een Vosch die op de Buops loerde, van een Kreeft, die hem met de scharen vatte gevangen Sy onthouden haar ook niet van rype druiven, nocht ook van peren, indien het spreekwoord in deze zin moet verstaan werden. Sy zijn in Kreta niet, indien wy *Solinus* geloven. Maar in Russie overvloedig, als ook in de Alpen van Switzerland. Daarom brengen de Koopluiden veel op-gekochte vellen, van daar na andere landen. Van haar teeling zeit *Plinius*, dat zy op zijd, andere datze tegen d' aard an liggende versamelen Maar *Aristoteles*, datze op malkander klimmende teelen. Zy vallen op verscheide dieren, als zy maar in lijfs gestalte, en tijd van swanger gaan, met haar over een komen. Daarom zeit *Aristoteles* datter uit een Hond en Vos, omtrent de Bergen, Lakonische Honden, Alopecides, oft Vos-honden genoemt voortkomen: Sy werpen in 't gemeen vier blinde jongen. De zwangere verschuilen haar sodanigh, datze selden gevangen werden. Haar geworpen jong, likken, koesteren, en stoven zy. Met de Slangen houden zy zodanige vrindschap, datze in een zelve hol gerustlijk leven. Maar hebben vyandschap met sommige planten, vogels, en viervoetige dieren. De wilde ruite onder de spijs van de hoenders gemengt, oft een takje van 't zelve onder de vleugel gebonden, beschermt de selve voor de Vos. De Kiekendief, de Gier, en Arend roven dikmaal zijn jongen. De kringhavik, en Æsalo haalt hem dikmaal de hairen uit de huid. *Avicenna* heeft gezien dat een Raaf en Vos in de koy gesloten, so heftig vochten, dat den Raven het bloed uit de kop liep: maar de Raaf heeft de Vos zoo by de lippen gevat, dat hy niet gapen konde. De Das en Vos vechten dikmaal t' samen. Dese verdrijft de Das als hy zijn hol met drek vuil maakt. De Herten schrikken voor zijn geluit: daar zijn veel Hazen, waar geen Vossen sijn. Hy bootst met huilen en blaffen de honden na, als hy gram oft pijnlyk is; Maar als hy getamt zijnde, t' huis opgevoed wert, en yets begeert, grinselt hy met een vleijend gemurmel. Hier van word het woord Knuzajo, oft knuzeo eygentlijk van de Honden gezeit die een beklaaglyk gehuil maken. Hy is bedrieglijk en loos van aart, en verstand. In Thracie loopt hy over en weder over de bevrose Rivieren om de kost te zoeken; en daar is angemerkt dat hy met het oor op het Ys luisterde, of het ook dik genoeg was. Hy maakt veel uit-gangen in zijn hol, om niet lichtlyk van de jagers bekneld te werden. Om dat de wolf door anraken van de Zee-ajuin t' saam getrokken werd, daarom leid hy die voor zijn schuilgaten. Als hy met vloyen gequelt is, houd hy een hand vol zachte ruigte, oft hair in de muil, en gaat langsaam achterwaarts in 't Water, om dat de vloyen haar na 't hooft toe keeren, en als hy zich onderdompelt, in de ruigte zouden blijven hangen. Om dat hy de t' saam gerolde Egels niet angrypen kan, pist hy haar in de mond, en doet haar verstikken Hy veinst zich metten Haas te willen spelen, en valt hem zoo onversiens op 't lyf. Hongerig zijnde, veinst hy zich looslijk dood te zijn, en zijn asem in-

Beschryvingh. — Spys. — Plaats — Miechov. de Sarm. cap.1 — Arist l. ... l.5 ... — Afkeer, Toeneygingh. — Stem. — Aard en verstand. — Alb.l.2.de animal. — Ælianus H. A. l.4. c.1.

inhoudende, en zijn tongh uitſtekende, na dat hy zich door de roode kley gewentelt heeft, om bebloed te ſchijnen, vangt hy de vogels die hem naderen. In Pontus vangt hy zo den Otis, hy werpt ſich tegen d' aarde, en ſteekt ſijn ſtart uit, als een vogel hals. Die door deſe ſtreck verleid zijnde komen by hem, als tot een van haar geſlacht, en worden alzo gevangen. In een ſtrik gevangen zijnde, bijt hy zijn poot af om alzoo te ontvlugten; en geen wech om t'ontvluchten ziende, veinſt hy zich dood. De hoenders die op het rak zitten, verſchrikt hy met het ſlingeren van zijn ſtart, en haar zo af-gejaagt hebbende, verſcheurt hy haar. Ik zal niet van de vangſt van de kleine viſſchen en weſpen ſpreken, die hy looſlijk met de ſtart vangt. Als hy op een hoogen boom gevonden werd, geeft hy een vermakelyk ſchouſpel. Want daar word hy als in een borgt bevochten, wyl hy ook geen vuur ontſiet, ten waar het naaſte deel begon te branden, en dikmaal voor de ſcherpſte pijlen niet vlugt, en ſich liever laat door-boren, als dat hy zich onder den hoop der honden begeven ſoude. Ten laatſten gedwongen zijnde af te komen, valt hy als een blixem van boven neder, onder al de honden, om de alderſneegſte te verſcheuren, en van de beſte verſcheurt te werden. Haar vleeſch is van het ſchiklijk leven verworpen. Maar word nochtans by de Sarmaten, Wandalen, en Franſche boeren gezoden en gebraden gegeten, gelijk ook eertijds van die van Bæotia. De Inwoonders van 't Eyland S. Kruis eten haar ſomtijds rau, en ſomtijds een weinigh gerookt. *Brujerinus* die haar gegeten heeft, zeit datſe, ik weet niet wat wilds en quaataartigs hebben. Maar *Galenus* zeit datſe een kracht als Haſenvlees hebben De Herſene an de kinderen veel te eten gegeven behoeden haar voor de ſtuipen. De tong in een armring gedragen voor de lepe ogen. Gedroogt wort ſy tegen de witte plekken der oogen om den hals gehangen. De long wort in de tering gepreſen: en van *Dioſkorides* de engborſtige, van *Sextus* de miltſugtige in-gegeven. De lever word in de gebreken van de lever gebruikt: de gal met honig gemengt, geneeſt de donkere ogen: en met een zet-pil word ſy tot het ontfangen van een mannelyke vrugt in geſteken. De nieren met haar vet verſachten de pyn van de knien, en met de ſelve wort de keel geſtreken om ſijn geſwellen te ontdoen: de ballen worden om de geilheid, en d' ontfangenis te vorderen ingegeven: ſijn beenachtig teel-lid met oly en bitumen beſtreken, wort als een zetpil, om de maandſtonden af te dryven gebruikt. Het hooft wort in de hooftpyn mette teelledē van 't wyfje van een vos omwonden Het verſche bloet wort de gravelige ingegevē, en daar mede ook de ſchamelheit beſtreken. Het vet geſmolten en in de ooren gegoten, geneeſt haar verouderde gebreken. 't Brengt ook veel behulp in de ſiekten der zenuwen by. Het wort in de Salven tegen de ſteen gedaan: en heeft wonderlyke kracht tegen 't gebrek Alopecia: met het ſelve worden de handen en voeten voor de Winter bewaart; Zoo zy dikmaal eer zy beginnen te ſwellen beſtreken werden. Den drek met moſtert gemengt, gebruikt *Plinius* tegen de ſweren van 't hooft. *Razis* beſtrijkt het teellid met de ſelve onder rooſen-oly gemengt, om de geilheid te verwekken. De huid gebruikt *Galenus* in de gebreken van 't hair. *Sextus* tegen 't voet-evel, die daar ſchoenen af laat maken. Dat de heup-pijn daar mede geholpen wort, is ondervonden 't opperſte van de ſtart om den arm gebonden, verwekt de geilheid. De oly uitte gehele Vos bereid is heel kragtig tegens alle leden-pijn. Dat de huid tot klederen gebruikt wert, is bekent, en voornamentlijk de ſwarte, die dikmal voor x v. goude kronen verkocht wert. Het onderſcheid der Voſſen wort van haar groote, verw, en aart genomen. Zo gy haar groote beſiet. *Odonus* ſchrijft datter kleinder in Egypten als in Griekenland gevonden werden. In Peru zijn ſy ook klein, heel quaad van reuk en ſo zy yet met haar pis bezoetelen, kan 'er de ſtank noit uit-gewaſſen werden. Wat angaat haar verw, daar worden in de Noordſe Boſſchen, ſwarte, witte, rood-blinkende, kruiſdragers en blauagtige gevonden: daar zijn ook ſwarte gezien die met enige witte hairen op haar orde verciert waren. Van de roſachtige zijn 'er twe gedaanten. De een die de krop uitten witte ſwartachtigh, oft als met ſtof van houtſkolē beſproeit heeft. De ander heeft de krop wit, welke als de ongemeenſte in Hoogduitſchland veel geacht is. Van de witte iſſer meer overvloet in Sweden en Norwegen; maar meeſt in nieu Sembla, die als de Son onder de kim gedoken was haar verbergden, en an de Hollanders aldaar bevroſen zijnde, als Konynen ſmaakten Inde kruiſdragers, loopt van de mont over 't hooft, den rugh, en ſtart, een rechte ſwart-verwige ſtreep, en een ander over de ſchoften na de benen, die met haar beiden een kruis afbeelden So gy haar aart beziet.

II. LID.

Van de Indiſche Voſſchen.

DAar zijn verſcheide geſlagten van Indiſe Voſſen, en worden van de Indianen met verſcheide namen genoemt. Kojotl; KuitPaxKojotl, Azkakojotl, Ilpomaxtla, Oztoa, en Itzquepotl: de Kojotl is bleek, met kleine ſcherpe oortjes: een langen ſwarten muil, maar niet heel dik, ſterke benen en klauwen, dikke nagelen; met een dikke ruige ſtart, ſchadelik van beet, lange donkere, en witte hairē. Is middelbaar van grote tuſſen een wolf en Vos.

Vos. Hy is overvloedig in Nieu Spanje, en voornamentlijk in plaatzen die de koude en vorst ontwyken. Hy leeft met den roof van zwakke dieren, met Mais, oft Turkſkoorn, en Suyker-riet. Hy valt ſomtijds op de herten, en menſchen. Hy is ſneeg op de jacht, en vos-achtig van aart; en zulken ſtrengen wreker van ſijn ontfangen ongelijk, en an zijn ontnomen roof zoo gedachtig, dat hy noch eenige dagen daar na zijn rover kent, en hem ontmoetende ſomtijds met andere van zijn geſelſchap en aart an-ranſt en om-brengt, ja met ernſt de huyſen tekenende, wreekt hy ſijn ongelijk, en neemt daar over ſtraf met ombrengen van eenige andere tamme huyſdieren. Maar tegen zijn weldaders is hy zo dankbaar, dat hy eenige vogelen, en een gedeelte van zijn roof voor haar brengende, zijn goed-dadigheid ſchijnt te willen betuigen. Men zeit dat de pijn der tanden, die met zijn teel-lid gezuivert ſijn verzacht werd. De Kuitlax kajotl, is van den zelven aart, en zoud ook van de zelve vorm zijn, ten waar hy de Kuetlatzli in hair gelijk was, waar van hy den naam heeft. Hy is dik van hals, en heel ruig, en metten bos-hair van zijn borſt, en gezicht heel vreeſlijk. De Aſkakojotl zit gemeenlyk voor de Mier-hollen. Als hy by nacht huild, maakt hy een veel-vormig geluid De Ilpemaxtla, is met wit, zwart, en geel blinkend hayr gedekt. Hy is klein van hooft, met middel-bare geledingen, een rank lijf, omtrent vier-maal negen duim lang, en een langen ſcherpen muil. Hy word over al gevonden, maar voornamentlijk op warme plaatſen. De Oztoa is een geſlacht van een vos in vorm, en gedaante de onze gelijk, naulyk boven drymaal negen-duim lang, met zwart en wit hair, doch ten deel ook blinkend geel bedekt. Hy woont in holen. En word met vogelen gevoed. Hy voed zijn jongen heimelijk onder de aarde. En bijt heel ſtreng. Als hy niet anders de handen van de jager ontvlugten kan, veinſt hy zich dood. Hy word daar ook in de ſpijs gebruikt. Hoe-wel zijn veeſten an de Inwoonders een grooten ſtank verwekken. De Izquiepatl gelijkt in verw de gebrade Mais. Hy is by-na twee-maal negen duim lang, en laag van beenen, met een ſcherpen muil, kleine oortjes, een zwart en hairig lyf, voornamentlijk omtrent de ſtart, die lang, en met zwart en witte hairen bekleed is, gelijk ook de geheele rug, hy heeft korte beenen, en zwarte kromme klauwen. Hy leeft in de holen tuſſchen de klippen, daar hy zijn jongen op-voed. Hy eet Paardſwormen, en andere, hy dood de tamme vogels, en eet alleenlijk haar hoofden. Als hy vyſt, werpt hy een heel vuile ſtank uit. Van de pis hebben wy boven geſproken. In 't uitterſte gevaar, wreekt hy zich met uit-geſtorte pis, oft drek wel acht oft meer ſtappen ver (zulken kracht iſſer in zijn vuiligheid) van al zijn ongelijk, en bezoedelt de klederen met onuit-wiſbare gele plekken, en een ſtank die mede by-na nimmer weder uit-waeſſemt. Sijn vleeſch en drek is met een goede gezonde uit-val gegeten van haar die de Spaanſche pokken hadden. Daar zijn noch twe andere Voſſen van dit geſlagt, byna van den zelven aart en vorm, van welke de een Izquiepatl genoemt, met veel witte ſtrepen onderſcheiden is. De ander Konepatl, oft kindervosje genoemt, is maar met een ſtreep an weer zijden, en over de ſtart op de zelve wijs getekent. Daar zijn ook dieren Brachiræ genoemt, en de Voſſen gelijk. Daar zijn ook rondachtiger, en van angenaam vlees. Die dieren welke kleinder als de huiſkatten, en van een verderflyken reuk zijn en 's nachts in de ſteden komen, worden van de Indianen Annæ genoemt, haar reuk dringt wel hondert treden door, die nocht geſloten deuren, oft venſters konnen tegen-ſtaan.

DERDE LID.

Van eenige dieren, die ons gelijkſlagtigh zijn.

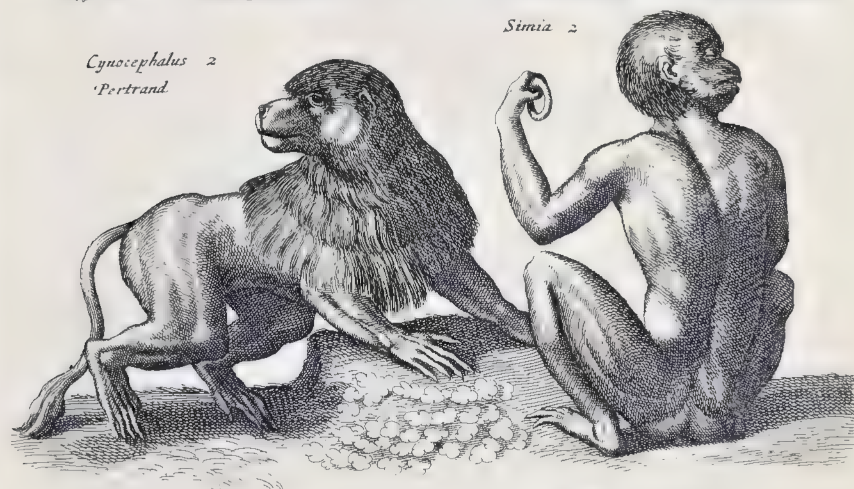
I. STIP.

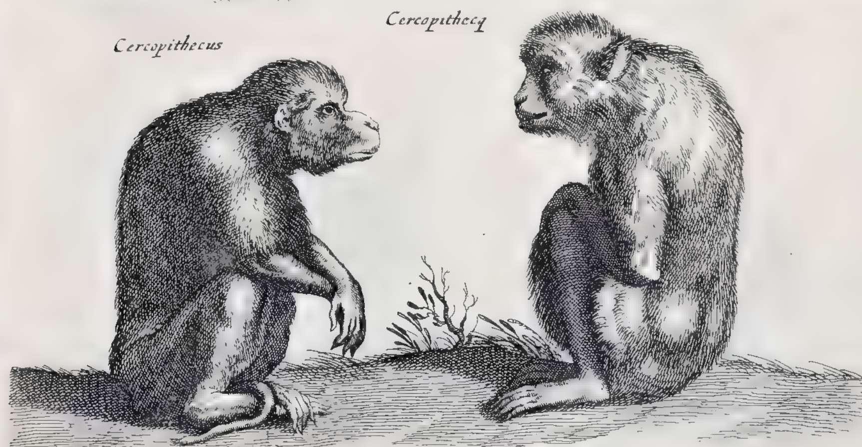
Van de Kary-gueja, en Tajibi.

IK vinde voornamentlyk vijf dieren in Brazil, die de Vos gelijk-ſlagtigh zijn. Namentlijk de Karygueja, de Tajibi, de Tamandua guaku, de Tamanduani, en Koati. De Karygueja, is by andere Jupatuma, by *Lerius* Sarigoy, en by *Ximenes* Tlaquatzin genoemt. Het is een dier, na de beſchryving van *Markgraaf* van grootte, als een middelbare Kat, met een Wolfs-kop, een ſcherpen muil, en het onderſte deel wat korter als het bovenſte, met een lange tong die hy gapende en dreygende om te bijten niet uit-ſteekt, hoewel, wel hy kan, maar heft hem achterwaarts om hoogh. De tanden heeft hy namentlijk voor als een Kat oft Vos, en zoo wel onder als boven klein, daar na vier lange honds-tanden, de bovenſte langer, maar de onderſte korter, daar na noch zes andere, en dan de maal-tanden: namentlyk ſeſthien maaltanden, twaalf middel-tanden, vier hondſtanden, en de kleyne ſny-tanden, in de onderſte kaak acht, in de bovenſte thien: want hy heeft twe groot-achtige in 't midden, op de wijs van den Haas. Hy heeft wyde neuſgaten, ſchoone oogen, rond en ſwart. De ooren ten anſien van 't lyf, breed, lang, en als een Vos, die op gerecht zijn, en uit een dun glat door-ſchynigh vlies beſtaan, daar een weinigh donkers onder gemengt is. Hy heeft een Katten-baard met

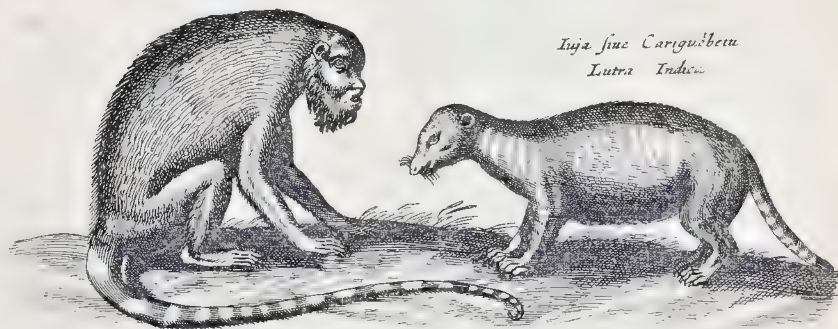
Tab. LIX

Simia
Affe. 1
Cynocenhalus
Hunds Kopff
Mommenet 1

Simia 2
Cynocephalus 2
Pertrand

Cercopithecq
Cercopithecus

Cajtaia
Cagui Brasil

Cercopithecus barbatus Guin
Iuja siue Cariguèbeiu
Lutra Indica

Capÿ-bara Parcus flu.
Viatilis Bras.
Cuandu s. Ourico cachiero
Eysern Vercken

Tab. LXI

Cercopithecus Major seu Manticora

Papio Pavion 1

Papio. 2

met swarte hayren, die onder an de kin korter, en boven de mond langer zijn, ook enige boven de oogen en an beide kaken. Het hooft is dry vingers of wat meer lang, de orē ider oor twe vingers lang, en omtrent anderhalf breed. De hals is kort, en niet boven een vinger lang. Het overige lijf seven, tot het begin van de start. Die is een voet lang, en hy draagt hem krom, want daar mede wind en hangt hy sich op de wijs van de Apen an de bomen. Hy heeft een breetachtige borst. De voorste benen kort, nametlijk ider dry vingers hoog, en d'achterste wat meer als vier. De voor-voeten bestaan uit vijf klauwen als een hand, met witte nagels als de vogels, de achterste zijn langer gelijk in de Meerkatten, en ook met vijf klauwen als een hand. Hy heeft lange hayren, maar die op 't hooft, an den hals, den onderbuik, en benen korter zijn, maar de hayren van 't hooft, onder an den hals, en onder an de start, omtrent het begin, zijn geel. Na de lengte van 't hooft, over de ogen en het middenhooft, loopt een brede swarte streep, en boven an den hals zijn eenighe swarte hairen vermengt. Over den gehelen rug, de sijden, en de start opwaarts, omtrent het begin, is hy meest swart, met vale hayren vermengt. De start is van zijn begin maar omtrent vier vingers ruig, en het overige kaal, daar hy met een huid bekleet is omtrent vier vingers swart, en vier vinghers verder witachtig, met een donkere verw vermengt. Hy is rond en word allegsjes dunder. Het mannetje is het wijfjes in alles gelijk. An den onderbuik omtrent de achterbenen is haar huit dobbel, en de uitterlijke met een spleet gekloost, twe en een halve vinger lang, en maakt gelijk als een beurs omtrent zoo groot als een Orangje-appel. Maar de beurs is binnen hayrig, en heeft mammen in 't binnenste vel an den buik, met acht spenen versien. De mond van de beurs is zo nau gesloten; datse haar niet vertoont, ten waar sy met twe vingers van malkander verdeelt werdt. Dese beurs is de lijfmoer van dit dier, want zy heeft geen ander; gelijk, my seit *Markgraaf*, uit het openen gebleken is. In dese word t het zaat ontvanghen, en de jongen gevormt. Dit selfde beest dat ik beschrijf, hadt zes levende jonghen in dese beurs, in alle delen volmaakt, maar sonder hayr, welke jongen gins en herwaarts beweegt wierden. Ider jong was twe vingers lang, en worden zo lang in de beurs behouden, tot datse haar eigen kost zoeken konnen: Nochtans komen zy ondertussen wel uit, en kruipen daar weder in. Zy had de ballen onder den aars inwaarts geleghen. Zijn huidt kan lichtlijk afghestroopt werden, ghelijk van de Vos en Haas, als zy maar in den buik gheopent werd. Het beest stinkt als een Vos oft Marter. Het is bijtachtig. Het eet graag Hoenders, die het als de Vossen steelt, en klimt op de bomen om de vogels te betrappen. Het eet ook suikerriet: met welke ik hem vier weken in mijn kamer onderhouden heb, en sich ten lesten in 't touw, daar het mede gebonden was, verwarrende, is het geworgt en gestorven. Zo veel *Markgraaf*. Het wordt in Dariene, Brasil, Florida, en nieuw Spanje gevonden. De beschrijving van de Tlaquatsin van *Ximenes* schijnt hem wel te voegen, en *Nieremberg* schrijft dat het van de Brasilianen Cerigona genoemt werdt. Het afbeeldsel nochtans dat *Nieremberg* voorstelt, is van het afbeelsel van *Markgraaf* heel verscheiden, gelijk uit de vergelijking an een ider kan blijken. Nocht ook de Vulpisimia oft Vos-aap, oft de Half-vos van *Ambrozius* is dese, zoo ghy het afbeeldsel beziet, gelijk. Daarom hebben wy het dier in 't ghetal van de Wezels gestelt, en het afbeeldsel hier bygevoegt. Hoe het zy, de start is van groot gebruik in de Genees-konst, een vierendeel-loods swaar eenighe reizen met water nuchteren ingenomen, zuivert zy de waterpesen, drijft de steen af, verwekt de geilheid, vermeerdert het zogh, en geneest de kronkeldarm-pijn; zy verhaast in de barende vrouwen de verlossing, en ghekauwt op de deelen gheleidt daar splinters in-steken, trekt zy die uit. De Taiibi, welken de Portughesen Rachorro de Mato noemen, is een dier met een langwerpig rond lijf, met witblinkende hayren gedekt, die an het einde swartachtig zijn. Hy heeft een hooft als een Wolf met een scherpen muil, en een Katten baard: zichtbare uitpuilende oogen, en swarte, rondachtige, sachte, witte tere oren als papier. De start is van het begin vijf vingers, in de lengte met witte hayren, an 't einde swartachtig bekleed. Het overige, deel tot het einde, met een dunne schobachtige witte huid, als een slang, gedekt. Zijn vlees stinkt heel swaarlijk, en 't word nochtans gegeten. De hayren zijn in de dunne opperhuid gehecht, welke, sonder de andere huid te quetsen, kan afghetrokken werden.

Markgr. H. Brasil. l. 6. c. 2.

II. STIP.

Van de Tamandua guaku de Tamanduai en Koati.

De Tamandua guaku is een dier als een vleeshouwers hond, (*Abbevillanus* maakt hem zo groot als een Paard) met een langwerpigh rond hooft, en heel langen muil, en scherpe mond sonder tanden, een langwerpigh ronde tongh van vijf of zes en twintig vingers, ja van twe voeten en een half lang, en als een elssen scherp, dien hy

Markgr. H. Brasil. l. 6, c. 4.

dobbel in de mond draagt. Hy heeft kleine ſwarte ogen, rondachtige oren. De ſtart ruw als een vlieglap, met paards hayr beſet, wat minder als een voet breet, met welke uitgebreid zijnde, hy ſich geheel kan bedekken. Zijn benen zijn rond. De voorſte voeten hebben vier kromme nagels, twe in 't midden heel groot, twe en een halve vingher lang, en an weerzijden kleinder met een ronde voetſool. De hayren van 't hooft en den hals zijn kort en voorwaars gekeert. De voorſte delen zijn met witte hayren bekleet, en alle in 't antaſten droog. Het dier is traag in 't lopen, en eet Mieren. Want het ſteekt zijn tong ſo lang in haar neſten, tot datſe van de ſelve vervult is. De Tamanduai is ſo groot als een Amerikaanſe Vos. Hy heeft een ſpits hooft rondachtig en kegelswijs, een weinig neerwaarts gebogen, een ſwarten muil, eng, en ſonder tanden, kleine ogen en ſwart: opgerechte oren omtrent een vinger lang. De hayren van 't gehele lijf zijn hard, blinkent, en uitten witte geelachtig. De tong is als een elſſen rond, acht vingers lang, die in de onderkaak als in een goot leit. An de voorſte voeten heeft hy vier kromme nagels. Het is een wreet dier, maar kan niet byten. Met een ſtok geſlagen zijnde, ſit het op zijn achterſte voeten als een Beer. Het ſlaapt den gehelen dach, met het hooft onder den hals en de voorſte voeten verborgen, en 's nachts loopt 'et. Als het drinkt, loopt een gedeelte weer de neus uit. Als ik dit dier dode ſeit *Markgraaf*, leefden het noch doen het merendeels gevilt was, hoewel het acht dagen honger gheleden hadde. Opwaarts in de linker nier heb ik een drykantig byhangſel gevonden, door een dobbel dun vliesje an de nier gevoegt, en in de darmen veel langwerpigh ronde wormen: de klapvlieſen van 't hart heel groot, als mede de galblaas. Sijn huid is dik. Sijn vlees ruikt als van de Vos, en wort niet gegeten. De Koati is een Braſilſe vos, ſoo groot als een Kat, met korte handen en benen als een Meerkat. Hy heeft een ſcherp hooft als een Vos, rondachtige korte oren Het onderſte deel van de muil korter als het bovenſte, een langen ſnuit, en ſpits: wijde neuſgaten als kloven, ſwarte ogen, een ſtart langer als zijn gehele lijf, dien hy opwaarts verheven en krom draagt, welkers hayren ringswijs met donkergeel onderſcheiden zijn. Als hy eet houd hy de ſpijs mette voorſte voeten. Hy klimt heel ſnel op de bomen tot op de uitterſte takken. Ik heb, ſeit de *Laat*, eertijds ſodanigen tammen dier ghehad, dat ſo mak en vriendelijk was, dat het ſich na mijn mond verhefte, en de ſpijs daar uit nam. Maar als het zijn ſtart begonde af te knagen, konde het daar niet van aflaten, ſo dat hy hem ten leſten byna geheel opgegeten hadde, en ſtierf.

Markgr. H. Braſil. l. c.

Markgr. H. Braſil. l. 6. c. 6.

II. HOOFT-ST.

Van den Aap.

DEn Aap, is by de Latynen Simia oft Simius, van zijn platte neus (Simos is een Griekx woord) oft gelijk als Mima oft bootſmaker ghenoemt, om dat hy den menſch lichtlijk nabootſt. *Feſtus* heeft hem Klunas ghenoemt. *Bartholomeus Anglicus* heeft hem gelijk als Simeas, oft ghelijk als de menſchen gelijk genoemt. By de Grieken word hy Pitex, Pithecos, en Pithon van Pieteſtai genoemt, om dat hy licht tot navolgingh van menſchen bootſery beweegt werdt: En ook Emimo, ghelijk als gebaarmaker. In de oude Hetruſſche taal wordt hy Arimos, ook Bates, om dat hy licht op de bomen klimt, en by de Lakoniers Kalliar genoemt. *Gyraldus* heeft angemerkt dat hy Kalleian ghenoemt werdt.

Nam

Anglic. rer. pro

Hy is zo onder als boven op 't lijf met dikke hayren beſet. De neuſgaten, oren, en tanden, ſo de voorſte als de maaltanden, heeft hy op de wijs van de menſchen. De ooghayren in beide oogleden dun en lang, voornamentlijk an het onderſte. An de borſt twe ſpenen; en de armen als een menſch, maar ruig, die hy als ook de voeten buigt gelijk een menſch. De handen, vingers, en nagels gelijk de menſch, hoewel wat onvolmaakter. De voeten zijn volgens zijn aart, en beſtaan uit vinghers als de handen, maar de middelſte vinger is de langſte. De voetſtap is ook de handen gelijk, maar langher uitgerekt, en 't gheen het vlak gelijk is, ſtrekt achtewaarts; de ſelve is ook an zijn uitterſte van eeltachtiger ſtof, en gelijkt enigſins een hiel. Hy heeft ſchouders en dybenen, ten anſien van de armen en benen kort. In plaats van den navel die ghemeenlijk uitpuilt iets hardt. Het bovenlijf veel groter, als het onderſte. Zy hebben geen billen gelijk de viervoetige dieren, en geen ſtart ghelijk de menſchen. Indien wy haar innerlijke delen beſien. Hy heeft een hart graſnaaltſwijs, hoewel 'er een met twe punten gevonden is. De aderen en ſlagaderen zijn over de armen en benen als in de menſchen verdeelt. De ader die in 't rechter hartoor loopt, en daar na in de rechter holte van 't hart doordringt, is in haar boven 't hartoor gelegen. Die van de holle ader voortkomen, en in de oren gehecht werden, zijn heel wijd, en lopen daar na in de ballen. De ſpieren der hooftſlapen zijn klein, en ſwak. De ſelfſtandigheid der oren is onbeweeglijk. De vleesagtige die gemeenlijk de billen maken, zijn belachelijk. Hoewel hy in veel delen den menſch gelijkt, nochtans is het ſeker dat hy in velen van hem verſcheelt. Namentlijk in de ſpieren van de borſt, en die de armen en dybenen bewegen: in de ſpieren die de tenen

Beſchr. ving.

Ariſt. H. l. 2. c.

Galen. Comme l. 3. ſup. Hipp. articul.

Galen. uſu part l. 18. c. 6.

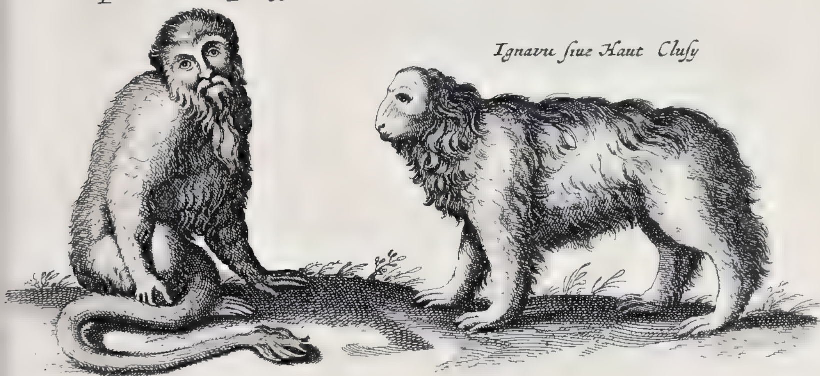
Cercopithecus Sagovin Clusy

Mapach

Cercopithecus Barbatq Clusy

Ignavu siue Haut Clusy

Armadillo Genus Alterum Clusy

Armadillo siue Aiatochtli

Vesal. de corp. Hum. ma. fabrica nen van de voeten bewegen: in de pees die na de voet loopt: in de kronkeldarm: het darmscheel en de vijfde quabbe van de long, die de ader onderstut. In beenders verscheelt hy ook van het menschelijk geraamte. Want omtrent de lendenen worden zes wervels gesien. De geleding van de schouder staat ver vande borst. De dybenen strekken niet rechtstreeks na den ruggraat, daarom hinkt hy als hy op twe benen loopt. Hy heeft holle voeten, en heel seer ghekloofde vingers. Hier van komt meer voor, by *Aquapendens*. Sy groeyen in Oosten, en andere landen onder een warmen hemel gelegen. In Lybie, Morenland, en een gedeelte van den berg Kaukasus, 't welk na de rode zee helt, in 't rijk Basman en andere. Alle het land dat sich wijd en breed, tussen Egipten, Ethiopie, en Lybie uitstrekt, is vol allerlei geslagt van Apen. Op de bergen van Indie zijn sy so overvloedig, datse dikmaal 't legher van den groten Alexander verschrikt hebben. Die in 't Koninhrijk Basman gevangen en gedoodt werden, worden behalven an de kin, kaal, en met droge kruiden gedroogt zijnde an de koopluiden verkocht, die haar elders vervoerende voor Zeemannetjes weder verkoopen. Zy houden meer van 't geberchte als van de vlakten. Daarom zijn sy, na 't seggen van *Leo*, veel op de bergen van Enisa, en eten graag kruiden en tarw, daarom lopen zy ook met hopen na de rype koornayren.

Aquap. de fenub. l. 2. c. 8.

Leo Afri. l. 3.

Spijs. Zy eten ook menschenluisen, wormen, en spinnekoppen. Uit de plukvrugten eten sy graag appels, en noten: maar als sy daar een bittere schel onder vinden werpen sy de vrugt geheel weg. Zy eten ook vlees, van welkers gebruik sy de hayren verliesen. Zy drinken ook wijn.

Teling. Van haar teling komt weinig voor. *Natalis Comes* verhaalt datse omtrent het evenaren van de Lente verzamelen, en omtrent des Zomers zonnestand jongen werpen. *Ælianus* ghedenkt ook van twe jongen, van welke de een als de bemindste in de armen ghedragen werdt, en de ander als versmaat, omtrent de moer naeloopt. Nochtans woeden zy ghemeenlijk, als zy in de steden ghebracht werden, tegen het vroulijk geslacht. Hy heeft vrindschap mette Kray, en Konynen: met den Haan, de Schildpad, de Stompvisch, en Slekken vyandschap. De Kray verwondert sich ernstig over zijn ghedaante. In Engelandt heeft den Aap by zeker Edelman de Konynen dikmaal tegen de Wesel beschermt. Om haar afkeer, wierden de Vader-moorders met een Haan, een Aap en Adderslang in een zak gebonden, op dat de Aap den Haan vervolgen, en de Adderslang voor den Haan vlugtende, teghen den mensch woeden zoude. Een Aap te Rome een Schildpadt op een kinds hooft ziende, is so verschrikt, dat hy van vrees sich bepiste en bescheet. Indien 'er een ring van de slekken om hem getrokken werd, en dorst hy die niet betreden oft anraken. Hy is het scheursel onderhavigh om zijn wichtig nettevlies, het vallendevel, de uittering, onsteking van de lever, de milt, blaas enz. *Galenus* heeft een heel magre gheopent, en alle de andere delen onbeschadicht zijnde, in 't hartevlies een geswel gevonden, daar een vogtigheidt, als in de waterblaasjes, Hydatides, was. Van zijn beet zal ik niet zeggen. Men seidt datze quaadaartigh is; en *Avicenna* leiter een plaaster uit asch met honig en bittere amandels op. Wat haar natuur en verstand angaat. Zy verberghen haar spijs in haar holle konen, en halen die daar allengsjes weder mette handen uit. Zy zijn soo dartel datse an de billen van de Leeuwen hangende, de selve moeylijk vallen. Datse haar ontvanghen ongelijk lang ghedachtig zijn, verhaalt *Albertus*: datse lichtlijk vergeten, segghen andere. Getamt zijnde, toonen zy haar jonghen an een ider. Mette nieuwe maan zijn zy vrolijk, en mette oude treurig. Zo haast zy de doodt oft een verrottende siekte door het antasten verneemen, maken sy een onghemeen gesnuif mette neusgaten. Daarom ghelooft *Krollius*, dat de Ghenees-meesters van dit dier de konst van de slagader geleert hebben. Somtijds lopen zy lichter over dwars. Daar zijn 'er ghevonden die het ampt van voerman oft wagenaar bekleden, en met wasse poppen speelden. Daar isser een geweest, die een jong kind van de Min sach wassen en baakkeren, en in haar afwesen het kind los maakte, en om te wassen in heet water stak en dode. 't Geen *Pareus* van den Aap in 't huis van den Hartoch van Somei verhaalt, besie dat by *Ambrozius*. Wijl zy nabootsen 't geen de jagers doen, worden sy lichtlijk gevangen. Zy worden noit zo mak, oft worden wel lichtlijk weer woest. Zy hebben wel vermaak in 't spel van de kinderen en honden, maar niet waar genomen zijnde, worgen sy de selve, oft stoten haar van boven neder. Zy worden met wijn dronken gemaakt.

Amb. Hist. Digitat. l. 2 c. 5.

Port. Phy-siogn. l. 7. c. 8.

Galen. de affect. l. 5. c. 2.

Ælia. H. A. l. 7. c. 27. Plni. H. N. l. 8. c. 34.

Gebruik. De Zabeces en Zygantes volkeren van Afrika eten haar gelijk *Herodotus* verhaalt. *Rhases* oordeelt haar vlees koud en wrang. Het hart gebraden en met honigwater gekookt, scherpt de geheugenis, 't welk *Porta* de teikening toeschrijft. Wat angaat haar onderscheit. Sy verschelen in vorm, verw, manen, en grote. *Aristoteles* heeft haar in gestarte en ongestarte, en hondskoppen verdeelt, 't welk *Oppianus* nagevolgt heeft. *Plinius* schrijft stoutlijk datter by de Orsei in Indie witte zijn. *Markus Polus* seit dat enige recht

Port. Phy-siogn. l. 1. c. 17.

Arist. H. A. l. 2. c. 8.

op

op als de menschen wandelen. Hier toe behoort de Orang-outan van de Indianen, die uit Angola ghebragt, en an Frederik Henrik, Prins van Orangje, geschonken is, welken *Tulpius* homo Sylvestris, oft Bosch-mensch noemt. Hy was viervoetig, so lang als een kind van dry jaren, so dik als een van ses, niet vet oft mager, maar vierschotig, nochtans wakker en rad, maar zoo vast van geleding, en groot van spieren, dat hy alles dorst en konde bestaan. Voor was hy overal glat, maar achter ruig, en met swarte hayren gedekt. Het angesicht geleek een mensch: maar zijn platte en kromme neus een verschrompelt oud wijf. De oren verscheelden niets van de menschelijke vorm: gelijk ook niet de borst, die weerzijds met een bolle mam versien was (want het was een wijfje). De buik had een diepen navel: en de leden zo de bovenste als onderste zo naukeurigen gelijkenis mette mensch, dat naulijk een ey meer een ey gelijk is. Daar ontbrak ook geen behoorlijke t'samenleding an den elleboog, nocht an de handen de orde van vinghers, veel minder de menschelijke gestalte an den duim, oft de benen haar kuit niet, en an de voeten niet het stutsel van een hiel. Hy ging dikmaal recht op, en hief met geen meerder moeyte als hy die wechdroeg, allerlei last op. Als hy drinken soude vatten hy de kan mette ene hand by 't oor, d'ander onder den boom voegende, en wischten de vogtigheid die om zijn lippen bleef hangen mette hand af. Als hy slapen soude, leid zijn hooft op een kussen, en dekten zijn lijf met zijn deksel. De Koning van Sambak seide dat hy zoo kloekmoedig is, dat hy dikmaal de ghewapende mannen anvalt. Zy zijn so geil na vrouwen, datse die geroost hebbende misbruiken. *P. Iarrikus* schrijft, datter in Guinea zijn, die als een knecht in de vijsel stampen al watter ingeworpen werd; andere die water in de waterpotten uitte rivieren op 't hooft dragen, nochtans sodanig, datse zo haast sy an de deur van 't huis komen moeten ontlast werden, wijl de potten anders afvallen, en gebroken werden. Zy worden Baris genoemt. Zy zijn vleesig en sterk. In Indie heeft ook een seker witte Aap den naam van godlijk verkregen. Zijn overblijfsels heeft *Zeilan*, doch alleenlijk een tand, bewaart. En is ten lesten seit *Nieremberg*, een roof geworden vande Portugesen onder Koning Konstantinus, als hy de schatten van die Indise Vorst bekomen hadde, waar onder ook die tand was. Hy wierd van de grootste Koningen, uit ghevoelen van godlijkheid, in sulken waarde gehouden, datter jaarlijkx ghesanten van Pegu gesonden wierden, met groote geschenken, en vereringen geladen, op dat haar alleenlijk soude toegelaten werden in enig ruikend kley, 't welk in een goude kas besloten was, zijn afbeeldsel te drukken, om in 't afwesen van zo groot en goddelijk pand, met het anbidden van de selve, als door een schaduw, zich te vertroosten. Daar na de Koning van Pegu horende dat zijn afgod van de Portugesen geroost was, heeft hy gesanten an Konstantinus gesonden, met een geladen schip vol koopmanschappen, en dry hondert duisent goude kruispenninghen om dien te lossen. Veel Portugesen oordeelden datmen hem weder geven soude, metten eisch van meerder gelt tot thien hondert duizend guldens. En die Koning soude graag meer gegeven hebben. Maar onse onder-Koningh heeft in schaarsheit van geldt nochtans de Godsvrugtigheit meer geacht: en op dat het ider openbaar zijn soude, heeft hy in opentlijke vergadering den tand doen voortbrengen, erkennen, en uit een kostelijke kas met goud en stenen verçiert ten toon leggen. Daar na wierp hy hem met zijn eigen hand in een koperen vijsel, en deed hem tot stof stampen, en heeft ten lesten de asch in een vuur, daar toe bereid, verstroit, daar sy tot rook verdwenen is.

Tulp. observat. l. 3. c. 56.

Nier. H. E. l. 9. c. 45.

Nier. l. c. c. 46.

III. HOOFT-ST.

Van de Meerkat.

DE Meerkat of Cerkophitekus is een gestart geslagt van Apen, van waar hy zijn naam heeft. By de Grieken wordt hy metten selve naam genoemt, want Cerkos betekent een start, en Pithecos een Aap. Hy word Kepos genoemt, welk woort sommige Kebos, Keblos, en Ketos uitspreken. Daar zijn 'er die menen dat hy van het Griekse woord Kuphos oft licht genoemt is, om dat het dier om zijn wonderlijke lichtigheid van 't een op 't ander springt. *Albertus* noemt hem Mamonetus. De Italianen Spinga. De Kelten Abranas.

Ambro. digitat. l. 2. c. 6.

Naam.

Over sijn beschrijving behoeven wy ons niet te bekommeren, wijl wy van hem in 't algemeen handelen: als wy van zijn bysondere gedaanten handelen, sullen wy ider in 't besonder beschrijven. Sijn teellid heeft ons *Aurelius* afgemaalt. Zy woden in Ethiopie gevonden, zo wy *Plinius* insien, met swarte hoofden, en Esels hayr. In de bossen van Iava, en het rijk Kongo, in Indie boven de bergen Emodi, 't welk *Strabo* schrijft, op den hoogen bergh omtrent de stad Aden: en in alle de binnelanden van Indie.

Beschrijving.

Plaats. Stra. Geogr. l. 15.

In Malabar worden sy voor een slechte prijs verkocht, om datse de Indiaanse noten, die de inwoonders veel ghemak toebrengen, schadelijk zijn. Sy worden onder de Aleters genoemt, maar als sy lust tot vlees hebben, knagen sy haar eigen start. Sy vervolgen de Krokodillen met so wreden haat, datse haar huid siende, byna 't leven ver-

verliesen. In Oost-Indie onder 't gebied van de Portugezen worden zy niet alleenlijk gegeten, maar ook in siekten als heel ghezond gebruikt. Datse om haar bootsery in achting zijn, is bekent. Haar ghestampte beenders ingenomen, verlichten door het uitdrijven van 't sweet de pijn der Spaanse pokken. Van haar aart en verstand schrijft *Nieremberg* heel fray aldus: zy zijn alle door haar liefde tot haar jongen bekent, en beswaaarlijk an te tasten. Zy eten boomvrugten en Vogels-eyren. Veel drinken haar pis en vuiligheid. Somtijts als sy een mensch alleen sien, komen sy af om met hem te spelen. Zy zijn sneeg in alle loosheid. Het is wonderlijk datse de takken der boomen, daar zy opklimmen, de voorby-reizende na 't hooft werpen, datze mette starten an malkander gheslinghert over de rivieren springen. En van de boomen naast an de rivier staande, zo lang wapperen, tot datze de uitterste tak van de overstaanden boom der rivier konnen bereiken, welke an den anderen gehecht zijnde, blijft 'er een keten van Apen weerzijds uitghestrekt hangen. Ten lesten, als hy zich, die an 't een eind hangt, wel vast ghehecht heeft, roept hy, 't welk haar een bekent teken is; en dit hoorende, laat zich die van 't ander einde los, en zo setten zy alle over. Met een pijl oft iet anders ghewond zijnde, helpen zy malkander zo veel zy konnen, op dat ik niet segge, zo veel als den enen mensch den ander, en weten met bladeren en mosch van boomen het bloed van de wonde te stoppen, en alzo, zo veel mogelijk is, haar leven te beschermen. Zy voeden haar jongen op, en werpen een t' effens; zy dragen haar jonghen, en drukken haar met een wonderlijke liefde in haar armen, en dat omtrent de uitstekende spitsen en toppen van de bergen, daar de Jagers een vuur ansteken, met Maiz oft Turkskoom omcingelt, daar zy de steen kakaletetl, oft ravensteen bywerpen, die een aart heeft, als hy heet geworden is, van een donderslagh te maken, en van malkander te barsten. Daar komen de Meirkatten by, gaan daar by leggen, om de ghestroyde Kakakoatl te eten; maar als de ingeworpen steen haar schielijk verschrikt, nemen zy, haar jongen vergetende, en als verblind zijnde, de vlucht, en laten haar schone jongen tot een roof voor de Jagers. Zy dragen ook haar jongen op den rugh, tot datse haar bequamelijk konnen voorsien. Het jong vat sijn moer mette handen om den hals, en mette voeten om den ruch-graat. Zommige zijn van grote snelheid, en vliegen byna als vogels op de bomen, en springen van d'een op d'ander. Daar is gezien datter sich een met ene slinger over de rivier wierp. Ik heb elders meer van haar loosheid gesproken; ik zal hier noch een weinich en verscheide

Nier. H. E. l. 9. c. 44.

dingen byhangen. De leiders van de Apen, als zy vernemen datter een bende van de onse voorby komt, (want weinig, op dat ik niet alleen zegge, zouden zy niet derven) (en een grote menigte van verscheiden gedaanten t'zaamgeroepen hebbende) lopen sy haar int gemoet, en met een vreeslijk geroep van d'een boom op d'ander springende, volgen zy de onze overal na, en bespotten haar met duizenderlei guitery en potsen, voornamentlijk de ghestarte, en veinsen haar dikmaal de onse hoopswijs t'overvallen; maar als zy, tot de stam van den boom afgheklommen zijnde, zien dat de pijlen en het schiet-geweer, 't geen sy somtijds beproeft hebben, gereed gemaakt, en op haar angeleid werden, vliegen sy snelder als de wind na de toppen; daar zy met dulle t'samenklachten al dreigende op haar tanden knarssen. Men zeidt datse zo behendig zijn, datse de pijlen op haar afgheschooten weten te versetten, en met de hand te grijpen, als of die haar in de hand gesteken wierden: Nochtans hebben sy niet geleert de kogels af te weren, met welke de onze veel jonge, die mogelijk niet zo sneeg zijn, gedood hebben. Wanneer zy zien dat een van haar makkers van boven afstort, en van de onze opgenomen werd, donderen sy met zo grooten gerucht, datse de locht vervullen, en 't gehuil van duisent Leeuwen, en Tijgers overwinnen; maar een ding is vermakelijk te hooren: Ieder Aap als hy op de boom klimt, draaght zo veel stenen mede als hy in de ene hand vatten kan, en ook enige in de mond; en daar mede werpen zy op de voorbygaande, wanneer de onse van schieten ophouden. Als zeker Schutter op een oude ghestarte Aap, veel grooter als den hond Melampus, een kromme schicht anleide, veinsde den Aap die te sullen verwachten; maar als hy met een gesloten oog sach dat den ander op hem mikte, heeft hy den Schutter met een afgeworpen steen zo heftich het angesicht gekneust, dat hem, zo men zeit, de tanden uitte mond vielen. Maar die Meirkat heeft over die nieuwen anslag ook zijn straf geleden: want met dat de steen op den Schutter viel, vloog hem de pijl in 't lijf, en d'onze hebben den gedooden met vermaak gegeten: want zy souden doe wel padden en iet argers gegeten hebben, zo praamde haar den honger. 't Geen van 't tegenlopen na de Krijgsluy gezeidt werd, geloof ik gelegentheid an de oude gegeven te hebben, datse meenden dat enige Apen van de oude wereld, om diergelijke anslagen, menschen waren. Dit komt overeen met de beuzelingen van de Honds-koppen. Als ook mette Pygmei oft Dwergen, zo bootsen zy in veel dinghen de gebaren van de menschen af. Dit is wonder datse ook eenig verstand van de Koophandel hebben.

Iohannes Ardenois ſchrijft, dat de Apen groote gemeenſchap met de woeſte menſchen hebben, datſe met haar voor geld ſpelen, en daar na met de winſt haar inde kroeg noden, en de waarde van den drank met gereed geld betalen. Haar loosheid is mogelijk groter als ik van een oog-getuige gehoort heb. Te Havana was een Aap onder de Krijgsluiden wijl zy ſpeelden, en nam oogmerk op die meeſt won, en bleef hem by, tot dat hy hem na de ghemeene wijs iets mede deelde. Als hy niet wilde, ſloeg hem de Aap met vuiſten, maar als hy hem iet ſchonk, liep hy na de kroeg, en reikte met zijn hand een vat an den wijntapper, om hem in te ſchenken. De beker vol zijnde, dronk hy die uit, en betaalde daar na de waarde met het overgeven van zijn bekomen gift, en ging wech; maar als de waarde van zijn gift meerder was, wachten hy tot dat de Tapper weder hem berichte, 't welk hy twe oft drymaal na de waarde van 't geld hervatte. *Iosephus Akoſto* verhaalt van een ander, die na de herberg gezonden, niet eer gewend was geld te geven, voor dat hy zijn fles vol hadde, dien hy ook tegen de Kinderen beſchermde, welke hy met ſtenen, tuſſchen beide op rapende, verjoeg; en hoewel hy ſeer graag wijn dronk, bracht hy nochtans de zelve ongeſchend zijn Meeſter t'huis. De zelve was ook de geſmukte oft geſmeerde Vrouluyden zeer hatich, die hy haar çierzel en hayr verſcheurde. Van haar wreedheid is dit te verwonderen, 't geen *Petrus Martyr* met deze gheſchiedenis verhaalt, dat de zelve dieren, waar van wy geſproken hebben, op de plaats Kariai ghevoed werden; maar datter een gevonden is van een heel verſcheiden aart, dat is een grote Meerkat gelijk, met een langhe uitgeſtrekte ſtart. Deſe an de ſtart hangende, en zijn ſterkte, met twee oft drymaal zich heen en weder te ſlingeren, vermeerderende, is hy van d'een tak op d'ander geſprongen, en wierp zich van d'een boom op d'ander, als of hy vloog. Een van onze boogſchutters quetſten hem met een pijl. De Meerkat ghewond zijnde, wierp zich van boven neder, en viel zijn wondende vyand als dul an. Hy de Zabel uitrukkende, viel ook op hem in, en hieuw de Meerkat een arm af, en kreegh den verminkten, die dapper tegenſtreefde, gevangen. In de Vloot ghebracht zijnde, nam hy een weinig tijds onder de menſchen de tamheid an. Wijl hy dus met yzere ketens bewaart wierd, brenghen andere een wild Swijn van de ſtrand: want het gebrek van vlees dwong haar de boſſen te doorſnuffelen. Dit Swijn, zelf mede heel wreed, wierd de Meerkat getoont. Beide ſtaken zy de hayren op, en de Meerkat ſprong als dul op het Swijn, verwarde hem in zijn ſtart, vatte hem met ſijn overgebleven arm by de keel, en heeft hem al wederſtrevende gheworght. Een ander Spaanſe Meerkat diemen dooden wilde heeft ook een loſe vond gebruikt. Deſe over de daken van de huizen vluchtende, zach datter van een booghſchutter op hem angeleid wierd, hy ſprong terſtond door een venſter in, en by gheval een Kind dat hem voorquam uitte wiech grijpende, vatten hy dat in ſijn armen, en begaf zich weder op het dak, en zo dikmaal als hy den booghſchutter ſach mikken, hiel hy dat Kind als een ſchild voor zich, wel wetende, dat de andere niet ſchieten zoude, met ghevaar van dat onnoſele Kind. Zo veel *Nieremberg*.

Het onderſcheid der Meerkatten is velerlei, 't zy gy haar grootte, verw, ſtart, en anders beſchouwt. *Megaſthenes*, zo *Ælianus* zeit, ſchrijft datter in 't Landſchap Praſium in Indie gevonden werden, niet minder als de grootſte honden, en die een ſtart van vijf ellebogen met haar ſlepen. Ten anzien van de verw zijn ſommighe ſwart, aſgrau, groengrau, en gevlekt. *Scaliger* heeft eenige ſwarte met witte plekken, andere geelblinkende, bruine, en roſchachtige angemerkt. Enige hebben een lange, andere een korte ſtart; maar mijn dunkt datſe alderbeſt in gebaarde, opgerechte, Leeuwgelijke, Moſchaat-katten, en twijffelbare konnen onderſcheiden werden. Van de gebaarde zijn enige geſlagten. De Guariba by de Brazilianen genoemt werd, heeft een ronde Geitenbaard. Hy is zo groot als een van onſe Voſſen, met een verheven angheſicht, ſwarte glimmende ogen, korte rondachtige oren, met een langen ſtart na't eind toe kaal, die hy altijd drayt. Van hair over 't gehele lijf ſwart, lang, en blinkend. Zy worden in groot getal in de boſſen gevonden, daar zy een vreeſlijk geruiſch maken. Zy komen dagelijkx, zeit *Markgraaf*, voor en na de middach eens oft tweemaal by malkander. Een onder haar van de kleinſte zit in 't midden op een verheven plaats, en d'ander een weinig lager rondom. Dan zingt die boven zit haar al t'ſamen met een luide ſtem voor, en met de hand wenkende, volghen d'andere hem na, die zo lang in 't zinghen volharden, tot dat de bovenſte weder met de hand wenkt, dan ſwijghen zy alle op een oogenblik ſtil, en de bovenſte eindicht dat gezang weder met een luide ſtem. Zy draghen haar jongen op den rug, en lopen'er mede op de takken van de bomen. Het is een bijtend dier, en kan niet getamt werden. Daar worden ook andere grote ſwarte gevonden, die een lange ſwarte ruige baard hebben. Indien ſy by geval een Swartin alleen ontmoeten, misbruiken zy deſelve met gewelt. Die *Kluzius* beſchrevē heeft had dit zonderling, dat ſijn lange ſtart, op de wijs van de Leeuwen, in een

Onderſcheid.

Ælia. H. A. l. 7. c. 10.

Markgr. H. Brazil. l. 6. c. 5.

een quispel afliet. De Guinese, die in Kongo Exquina genoemt werd, heeft donkere hayren, die over 't gehele lijf als geschroeit zijn, en die donkere verw is met witte stippelen besprenkelt. De baard die schoon wit is, bestaat uit twe uitgebreide en als uitgekemde lokken, twe vingers lang. Vergramt zijnde, spalkt hy de mond wijd open, en beweeght zijn kaakbenen heel snel. Hier toe kan een ander van ghelijke grootte betrokken werden, die op beide knien een groten hoop langhe hayren, uitten witte geelachtig, als een groten Box baard, gelijk mede an beide ooren heeft. De benen en voeten zijn swart. Hy speelt en roept als d'ander. *Ambrozinus* vertoont de afbeeldzels van dry. De eerste meent hy dat de Kallitriches is, die in geen ander locht, als die van Ethiopie leven kan. De ander mede die hem gelijkslachtigh schijnt. De derde heeft een angezicht als een oud man, met een lange swarte start. De opgerechte heeft ons *Gesnerus* ghegeven in angezicht, benen, en teellid den mensch ghelijk. Hy blijft langer over eind staan, daar van hebben wy hem den naam gegeven. Hy bemint de Kinderen en Vrouwen van zijn Landstreek, niet anders als de menschen, en tracht, indien hy de banden ontkomen kan, met de zelve openbaarlijk te versamelen. Hy is zo sneeg, datter gezeit werd dat zommige menschen minder verstand hebben als hy. De Leeuw-gelijke worden ook in enige gedaanten verdeelt. De eerste is, die by de Brazilianen Kagui, by die van Kongo Pongi genoemt, en groot en klein
Markgr. H. Br. l. 6. c. 5. is. De grote is zo groot als de Meerkat, Kay genoemt, dien hy enigzins gelijk is. Hy is rond van angezicht als een Leeuw, de ooren zijn swart, en zonder hayren. De mont is als van de Leeuw, met swarte oogen. De start is een voet en vier vingers lang, met rossche hayren bekleed. De kleine heeft ook een Leeuws angezicht met een klein hooft, en nauwlijk zo groot als een kleine appel, met een kleine neus, en oogen, heel scherpe tanden, rondachtighe oiren, met een start thien vingers lang, uitten wit en donker geringt. Hy is heel rad in 't sprin-
Nier. H. E. l. 9. c. 44. gen, en eet brood, Farinha, Mandioka en andere dingen. 't Gehele lijf is ses vingers lang. De andere word Sagovin genoemt, van vorm ten anzien van den hals, muil, en 't voorste deel van 't lijf als een Leeuw, maar zo teer dat hy het beweghen van de schepen in zee niet verdraghen kan. En daarenboven zo hovaardig, dat hy om de minste oorsaak sich liever uithongeren wil, als de minste moeylijkheid uitstaan. Die *Nieremberg* beschreven en gesien heeft, en van Roderik Lincius overgebracht is, was kleinder als de Eekhoorn, en zo teer dat hy in een bonte lap most bewaart werden. De muil en 't voorste deel van 't hooft was als een Leeuw, van donkere verw, met een weinigh roods vermengt. De oiren waren met witte lokken ruig, daar ook een roode verw onder liep. De krop en borst waren ook met langhe vlokken ten deel donker, ten deel wit bedekt. De overighe hayren over 't lijf verspreit, waren wit en swart, en met strepen van den ruch na den buik loopende, beurtswijs verdeelt. De start die ook lang is, was ook met hayren van gelijke verw beurtswijs bekleet, en de buik met swarte hayren bedekt. De korte benen waren met hayren, met enig rood gevlekt, beset. De voeten in vijf niet heel langhe klauwtjes gespleten, en met witte naghels versien. Mogelijk geen schoonder als dese.
De Moschaat-kat, by de Brazilianen Kaitaja genoemt, is van hayr uitten witte geelachtich, met een rondachtigh hooft, geen verheven voorhooft, oft gansch geen, met een kleine platte neus, en een scherpe start. Hy roept met een luide stem, en wordt lichtlijk tot gramschap beweegt. My gedenkt dat ik by den Oversten Wardenburgh, als hy weder uit Brazil t'huis quam, die tot Amsterdam ghezien heb. Daar is noch een ander ghedaante van dese, met donkerder hayr als de Zabel. Tot de twijffelbare behoren de Makaquo van Kongo, de Kay van de Brazilianen, en een ander uit Guinea. De Makaquo is van verw als een Wolf, met verheven en in twe gekloofde neusgaten, een Beeren hooft, een kalen aars, en een bochtige start. De lengte van 't hooft tot de start is een voet en meer lang. De dikte op zijn grootste een voet en negen vingers. Hy roept hah, ha, ha; hy heeft een teellid dat van de mensch ghelijk. De Kay is overvloedigh by de Toupinambuti, klein, en van swarte verw. Hy houd het veel in de bossen, en sit meest op zonderlinge bomen, die hauwen dragen als onse grote bonen, welkers vrucht hy eet. De ander van Guinea, is schaduachtig grijs van hayr, donker, en uitten schaduwachtig met geel vermengt, byna als op den ruch van den Haas, met een klein hooft, en een langhe start.

Markgr. H. Br. p. 227. — Markgr. H. Br. l. 6. c. 5. — Lerius H. Amer. c. 16.

IV. HOOFT-ST.

Van de Cyno Kephalus, oft Honds-kop de Papio, en het wilde dier Upalim.

DE Cynokephalus heeft sijn naam van den Hondskop. *Gesnerus* noemt hem elders Tartarinus, om dat dit dier aldereerst uit Tartarie overgebracht is. *Ælianus* heeft hem Kunoprosopon ghenoemt, om dat hy een Honds angezicht heeft. Het is moghelijk by *Aristoteles* de Choiropithecos, oft Swijn-aap. (Naam. Gesnerus in append. Quadrup.)

Hy is byna van de selve vorm mette ghestarten Aap; maar in lijvigheid dikker, ster- (Beschrijving.)

ſterker, en wreder, en heeft uit de natuur een Honds angezicht. *Strabo* eigent hem een Satyrs bakkus toe. De wijfjes dragen haar gantſche leven de lijfmoer in 't openbaar, buiten haar lichaam.

Plaats. Zy worden in de delen van Ethiopie gevonden, zo wy *Solinus* geloven; in 't Land van Arabie, van Dira tot de zuiderlijken hoorn, en voornamentlijk an 't uitterſte uitſtekend hooft, zo wy *Strabo* gelooven. *Ælianus* eighent haar de berghen boven Dachinabades toe. *Herodotus* die Landſtreek, welken de Aratores in Lybie tegen 't weſten bewonen.

Spijs. Zy eten de ſelve ſpijs met de Apen. Als ſy ſchelpvruchten eten, werpen ſy de ſchulpen weg. Zy eten ook gezoden en gebrade vlees, voornamentlijk dat wel lekker in de keuken bereid is, en weigeren ook geen wijn.

Stem. Zy hebben een woeſte en veranderlijke ſtem. Zomtijds maken zy een fijn geluid, zomtijds huilen zy. *Orus* zeit datſe blaffen. Tot haar aart en verſtand behoort datſe lichtlijk gram werden, datſe altijd vol dertelheid zijn, maar na 't ghetuigenis van *Plinius* wreder als de Apen. Datſe door inſtorting van de natuur, gelijk *Ælianus* ſchrijft, als de nacht en dag evenaart, alle uuren by nacht en dagh piſſen, en een geluid maken. Ten leſten, dat het mannetje met de oude Maan niet eet, oft iemand anziet, maar ſijn hooft na d'aarde ſlaat: en het wijfje ook bloed uit haar teelleden ſtort. Men zeidt datſe de nieuwe Maan welkom heten. Daarom wierden ſy in de heilige plaatzen van Ægipten gevoed, om daar door de tijd van haar kerkvergadering te weten. Zy zijn ook van zonderling verſtand, en na den Elephant naaſt an den menſch. Zy leeren in Ægypten an een yder brieven te beſtellen. *Bellonius* heeft angemerkt, datſe geld met een uitgeſtrekte poot van de toezienders eiſchten, om dat haar meeſter te brengen. Tot den Hondskop kan ook dat dier betrokken werden, van 't welke *Alvarez* in zijn Ethiopiſe reis gewaagt. En ook dat van *Kluzius*. Dat is van grootte als een Hamel, ruig als een Leeuw, en houd zich met hopen op den berg, omtrent de plaats Kalote genoemt. Dit had het lijf met langhe afgrauwe vlokken beſet, de ſtart korter als de Meerkat, een langhe muil, uitterlijk ſtomp, kale neuſgaten, zonder ooren, en bloedrood geverwt, gelijk of zy gevilt waren. De Papia, by de Hoogduitzen Papyon, is een dier uit de beſchrijving van *Geſnerus*, groot en ruig, met een vreeſlijk hooft, korte benen, een Voſſe ſtart, maar heel kort, en veeltijds opgerecht. De voeten zijn die van de menſch gelijk, die op de lengte van 't lijf niet paſſen. Het is zo geil, dat het door anzien van de Vrouwen hitzigh werd. Hy eet appels, peren, en andere boomvrugten; en genut ſomtijds broot, en wijn tot drank. Het wijfje werpt ghemeenlijk op eenmaal een mannetje en wijfje. Het dier Upalim is zo groot als een Ethiopiſe Meerkat. De huid is als met ſcharlakengrein rood geverwt, en met plekken geſprenkelt. Het hooft is zo rond als een bol. De voeten zijn rond en breed, zonder ſchadelijke nagels. De Moren eten haar vlees an ſpeetjes ghebraden. Wat ſpijs hy graag eet, is onbekent.

Ælia. H. A. l. 6. c. 48. — Ælian. l. 6. c. 5. — Strabo Georgr. l. 15. — Bellonius obſervat. l. 2. c. 52. — Ambr. H. Digit. l. 2. c. 7. — Ambr. Digit. l. 2. c. 8. — Ambr. H. Digit. l. 3. c. 2.

V. HOOFT-ST.

Van de Luyaart.

De Schrijvers hebben ons twe gedaanten van de Luyaart oft Ignavus ghegeven. De eerſte noemen de Portugezen Perillo Ligero, oft Wakkerhondje, door tegenzeggingſwijs; zomtijds ook Priguiza. Hy is van grootte als onze middelbare Vos, met een korten hals, twe, en ten hoogſten dry vinghers lang, met een klein rondachtigh hooft, met een ſpits en niet brede mond. Hy heeft tanden als een Lam, en niet ſcherp, een glatte neus, verheven, en ſwart; kleine ſwarte ſlaperige ogen, geen oren, een ſtompe ſtart als een zuikerbrood, an yder voet dry nagels uitten witte geelachtig, en neerwaarts gebogen, opwaarts bochtig, en onder hol. 't Gehele lijf is met hayren, twee vingers lang, van afgrauwe verw bekleed, die van de Daſus ghelijk; maar zachter, en met wit vermengt. Het is een heel luy dier, en heel traagh van gang, gelijk hem de treffelijke de *Laat* levend, en met verwondering gezien heeft. Hy klimt heel traag op de boomen, daar hy zijn verblijf-plaats heeft, en de bladeren eet. Hy drinkt noit, en geeft zelden dit geluid iiii. Hy houd heel ſtreng vaſt, 't geen hy eenmaal met de nagels gevat heeft. Hy vreeſt ook voor de minſte regen. In een opgeſneden wijfje is bevonden dat het hart, uitgetrokken zijnde, zich noch een half uur beweegde; dat de koek van de lijfmoer uit veel vleeſige deeltjes, gelijk de zelfſtandigheid van de nieren, rood, en van verſcheide grootte als een boon beſtond: in welke de navelvaten met veel takken ingehecht waren. Dat de vrucht hayr, tanden, en naghels hadde. Het hart van 't wijfje, zeidt *Markgraaf*, had twe grote holle ooren. De mond van de maag ſtond twee dwarſe vingers boven de poorter, en was an d'ander zijde van de maagh, en niet daar zy boven ghemeenlijk ſtaat, geſtelt, het byhangzel van de maagh was als een darm, een ſpan lang, en zonder uitgang. Daar in wiert een geheel groene ſtof als de gegeten bladers van de bomen gevonden. Zijn huid is heel hecht en tay. En het is, doet 'er de zelve by, zonder twijffel een lang-levend dier: want als al de darmen uitgenomen waren, be-

Markgr. H. Braſ. p. 221. — Kluſ. Auct. Exotic.

Tamandua 1

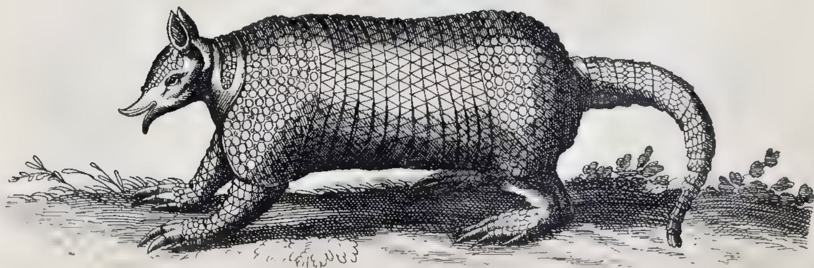
Tamandua guacu 2

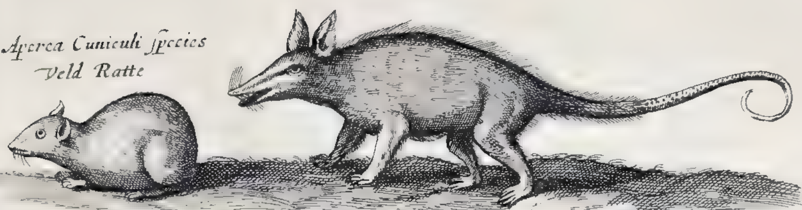

Ai siue Ignavus

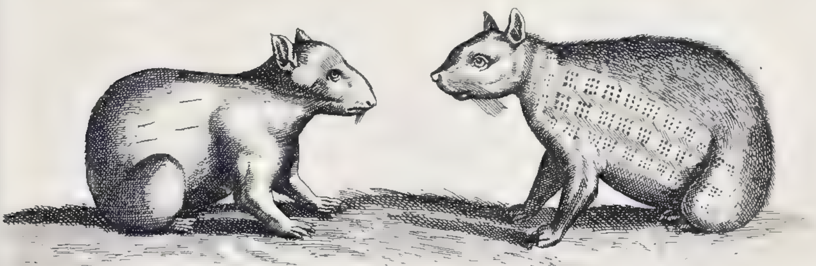

Tatu seu Armadillo

Carigueÿa
Aperea Cuniculi species
Veld Ratte

Aguti vel Acuti Cunic
Bra. spe.
Cavia Cobaÿa Cunic.
Brasil spec

Cuniculi Indq Gesneri.
Paca Cunic. Bras. spe

Tatu Apara
Dachs

beweegde het sich noch, en trok zijn voeten na sich. De *Laat* die hem levend gesien heeft, getuigt dat het afbeeldsel, 't welk wy vertonen, den hals een weinig te lang heeft. Zommige doen 'er noch by dat het dier zo vast anhangt, dat hy niet als doodt kan afgerukt werden. *Hernandus* seit, dat het op een dach naulijk vijftig treden kan voortgaan. En doet 'er by dattet alleenlijk 's nachts gheluid maakt, en dat de laatste lettergrepen meer en meer fijnder werden; dat het zomtijds twintig daghen sonder eten op de bomen blijft, en met swak ghesicht begaaft is. De ander gedaante die by *Lerius* Hay genoemt werd, heeft een angesicht als een Aap, een ruige vlokachtighe huid, ruige benen, an ider voet dry lange scherpe nagels, en word gevanghen zijnde lichtlijk tam.

ier. H. E. 9. c. 15.

VI. HOOFT-ST.

Van de Taxus oft Das.

DE Taxus heeft geen eyghen naam by de Grieken. By de Latynen wort hy ook Daxus genoemt, gelijk by *Albertus*, mogelijk van 't Griekse woord dasijs, dat ruig en vlokkig betekent. By *Bartholomeus Anglicus* word hy Meles, Melis, en Melus genoemt. Melo, en Melotus by *Izidorus*, 't zy of om de rondachtigheid van zijn leden, oft om iets anders.

mbr. H. Digit. l. 2. 11.

Beschrijing. Het is een dier groter als een Kat of Vos, na welkers aart het sweeft, maar is langher met een vlokachtige huid, bars en vaal geverwt. Hy heeft meer witte als swarte hayren. Het hooft in 't midden swart, an de zijden wit. Een brede ruch: heel scherpe tanden. Zommige eigenen hem de benen van de linker zijd korter toe, maar d'ondervinding spreekter tegen.

Plaats. Zy worden overal in de bergachtighe plaatsen van Italie, Switserlandt en elders gevonden: Zy leven met Horssels, wormtjes, appels en druiven, daar sy voornamentlijk in den Herfst vet van werden. Maar zy eten heel graag konynenvlees, als mede van gansen, jonge hoenders, en andere vogels.

Teling. Zy draghen haar jongen op de wijs van de Vossen, en baren op de derde maandt. En werpen in het begin van den Herfst twee oft dry jongen.

Afkeer. Daar is een grote strydigheit tusschen de Taxus en de Vossen, want als dese vernemen dat d'andere uit haar hollen geloopen zijn, maken zy die met haar drek vuil en stinkend, zoo dat de andere gedwonghen werden, andere hollen te maken.

Aart. Van haar aart en verstand hebt ghy dit. Zy hebben zoo harden huidt, datse de slagen tegenstaan. Den neus zo swak, datse die ghequetst zijnde sterven. Daarom heeft mogelijk *Plinius* geschreven dat dese beesten met haar opgheblazen en uitghespanne huid, de slaghen der menschen en beten der honden tegenstaan. Als hy van de Honden oft andere dieren overvallen werdt, leit hy zich op den ruch, en weert sich met tanden en voeten. Van de kortheid van sijn benen bewust zijnde, loopt hy niet ver van zijn hol. In 't koudst van de Winter schuilt hy, en wordt van slapen vet. In de Winter by 't vuur ghebracht zijnde, werpt hy sich op de kolen, gelijk *Karolus Stephanus* heeft anghemerkt. Dat zijn vet met het wassen van de Maan groeidt, met het afnemen mindert, en mette oude geheel vergaat, is onzeker. Zijn beet is vergiftig, om dat hy Horssels, en andere vergiftige dieren eet. Haar verstand betonen zy in zommige dingen. Als zy haar schuilgaten maken, stellen zy de Luyjaart tot een wechvoerder van haar uitghegraven aarde, en na dat zy hem, op den rug leggende met uitgestrekte benen, gheladen hebben, vatten sy hem met een beet by de benen, en trekken hem uit het hol, en dat soo dikmaal tot dat de breedte van 't hol groot genoeg om in te wonen is. Zy brengen met het hooft en de voeten zo veel bladeren en kaf binnen om haar een nest te maken, als een mensch met zijn arm niet dragen kan, en maken haar holen met twe uitgangen. Als de Zuidewind wayt, openen zy het noorder, en by Noordewind het zuider. Zy vergaderen haar kost tegen de Winter, en die wat lang duirende, belet het mannetje, twijffelende oft sy sulkx tot de Lente konnen uitharden, het wijfje, haar niet zat te eten. Wanneer sy door ouderdom blind werden, koomen die niet uit haar hol, maar voeden malkander. Als sy booven op de hoge klippen de jaghers vernemen, leggen zy haar voorste voeten op 't hooft, rollen haar in een tot een ronden bol, op de wijs van de Beren, en werpen haar van boven af. In Italie, Hooghduitsland, en andere landen, is haar vlees in waarde, voornamentlijk in den Herfst gevanghen. By de Switsers worden sy met peren gekookt. *Savanorola* ghelijktse by de wilde Swijnen. *Platina* by het vlees van de Stekelvarkens. Wat angaat de Genees-konst. Het vet van de Taxus van achter ingespuit, versacht de pijn der nieren. Teghen de ghekrompe leeden wordt den oly ghepresen, welkers toebereidingh ons *Wekkerus* leerdt. Het verdroogde bloedt gheneest de lazery, indien wy *Karolus Bobuillus* ghelooven. In de Pest wordt het met sout, en de hoornen van dieren overgehaalt, ingegheven. *Lonicerus* haalt het alleenlijk in de hondsdagen over, en schrijft 'er twe vierendeel loots van voor. *Gesnerus* schrijft gelesen te hebben, dat een middel,

Plin H.N. l. 8. c. 28.

Olaus Magn. l. 18 c. 18.

Brujer. de recibaria l. 13. c. 3.

Wekk. l. 2. Antidot. special.

't welk het bloed van de Taxus, Armenise aarde, Saffraan, en Tormentil in sich bevatte, heel gelukkig in een sware pest ghebruikt wierd. De asch is bequaam om het bloed te stoppen. Ik sal niet van de hersse-ne, de ballen, van de tanden oft de linker voet seggen, welke *Albertus* seit dat onder den arm ghebonden de geheughenis versterkt. Uitte huid van de Taxus plagt eertijds een geslagt van klederen gemaakt te werden, 't welk van de schouderen totte lendenen hing. Uitte selve worden ook honds halsbanden gemaakt.

Onderscheid. Zo gy haar onderscheid besiet. *Olaus* gewaagt van tamme die speelachtig, en van wilde, welkers hayren bars zijn. Zy worden gemeenlijk in hond, en varkenachtige verdeelt. *Brujerinus* seit, dat hy haar beide in 't landt van Maskon gekreghen heeft. De hondachtige hebben een opsparring als een hond, maken haar gaten in sandige plaatsen, en dat sonder veel holletjes, eten dode krengen, en sodanige spijs als de honden. De Varkenachtige maakt *Karolus Stephanus* witachtig, en groter als de voorgaande, en schrijft datse omtrent de mond van haar hol, eerst een kleine groef met haar muil gravende, haar drek neerleggen. *Gesnerus* doeter by, datse wortels, kruiden, vrugten en al eten gelijk de Varkens. In 't landt van Amerika loopt een dier Heyrat ghenoemt, dat een honighgraag-dier betekent. Het is kastanjebruin van verw, en zo groot als een Kat. Het verkeert daghelijkx in de bomen om het werk van de Byen te zoeken. Totten Taxus kan betrokken werden, de Quanpekotli, en de Takuintekuani. Dat dier is een weinig min oft meer als negen duim lang, met een langhe dunne snuit, na boven gekromt, met een lange start, lang hayr, omtrent den aars witachtig, maar het overige is donker oft swart, en wit vermengt, doch swarte omtrent den rug, met swarte voeten en kromme nagels. Het word lichtlijk tam, en is vraatachtig, hy spaart gheen spijs die hem voorkomt. Het is vreedzaam, en op duisenderlei wijs minzaam, maar de onbekende schadelijk. Het wordt in nieuw Spangje ghevonden, en bemint de bergen. De Takuintekuani oft Cynedotikus is dese gelijk, niet alleenlijk in grote, en aart, maar ook in snuit die heel langh en dun is, gelijk ook in voeten. Zijn verw is wit met grote swarte plekken ghesprenkelt. Hy heeft den naam van zijn byten. Hy leeft niet ver van de Zuidzee. Desen is ook de Tlakoyotl gelijk, het is een hayrig dier, twe spannen lang met nagels als de Meles; korte benen met swarte hayr beset, en een heel korte start. Hy heeft een klein hooft, een dunne langachtige snuit, uitstekende hondstanden. Het lijf is wit na 't goudgheel hellende, maar op den rug, en boven op het hooft, en an den hals swart, met een witte streep gescheiden. Hy eet de selve spijs als de Quanpekotli.

Nier. H.E. l. 9. c. 43.

Nier. H.E. l. 9. c. 77.

Nier. l. c. 73

VII. HOOFT-ST.

Van de Bever oft Kastor.

Naam. DE Bever, by de Grieken Kastor, heeft zijn naam van gasterus, dat is buik verkregen, om dat dit dier byna niet als een buik is. Zy zijn belagchelijk die den naam van Kastrando oft Lubben afleiden, als oft hy, de jagers ziende, en wetende dat hy om zijn ballen ghesocht werdt, die met zijn tanden afbeet en wechwierp. Want hy heeftse klein en an den ruchgraat vast hanghen, en konnen met het behouden van zijn leven niet afgherukt werden. Hy word ook Fiber genoemt, niet zo om dat hy omtrent den uitterkant van den oever der rivieren verkeert, (de oude noemden het uitterste of eind Fiber) als van het Æboise woordt Phibros, dat zacht betekent, om dat hy sachte hayren heeft. Dat den Otter oft Lutra van de selve uitterkanten den naam heeft, welke de oude Lytræ noemen, is valsch. Het zijn verscheide dieren. By *Bellonius* is het de Latax van *Aristoteles*, maar qualijk. Want sy zijn verscheiden. Of hy Orchia kan genoemt werden, oordeel ik niet. Sommige hebben hem halfvis om zijn twijffelbaar leven, genoemt. Hy is van verw uitten witte asgrau, op den rug swartachtig.

Ambr. H. Digit. l. 1. c. 3.

Salmas. in Solin.

Beschrijving. Dunder van hayr als de Taxus, en hoe swarter van hayr hoe hy kostlijker is. Hy heeft heel scherpe tanden, daar hy hout mede doorbyt, de voorste rood, en de voorvoeten die van den hond gelijk. De achterste om het tussenlopende vlies als die van de Ganzen, die hy in't swemmen gebruikt, beide uit vijf klauwen bestaande. *Plinius* maakt zijn start als van een visch. En is volgens den selven anderhalve voet lang, zes vingers breed, en twe dik, zomtijds vier pondt swaar, an de kanten scherp afloopende: met een plat en blauwachtig vlies gedekt, over welke enige strepen als vischschobben, met een wonderlijke konst geschildert zijn. In de liesschen heeft hy twe bulten, zo groot als een Gansen hals, weerzijds een, met haar vlies besloten. Hier binnen schuilt zijn teellid. Dese bulten zijn als blasen met haar vlies ghedekt, in welkers midden een doorgangh is, daar een vet en drabbig vocht uit sweet, het welk mette mond afgeveegt zijnde, alle de delen van 't lijf, die het raakt, als oly besmeert, niet anders als zommige vogelen die boven den aars een blaasje hebben, daar een vette en olyachtig vogt in is, welken sy mette bek uithalen en de vederen daar mede bestrijken, om datse van den dau niet sou-

Plin. H.N. l. 8. c. 30. Bellon. H. Aquat.

ſonder vogtig werden. Dattet de ballen niet zijn, kan daar uit geoordeelt werden, om dat van daar geen doorgang gheſien werd. Indien wy de innerlijke deelen beſchouwen, in tong, hart, maag, darmen, en de lever in vijf quabbē verdeelt, is hy meer Varken als enig ander dier gelijk. De gal leit onder de kleine quabben van de lever verborgen. De milt is ten anſien van 't lijf klein. De nieren zijn ſo groot als van een jarig Kalf, met veel vets overtogen. De blaas die van 't Varken gelijk. De ballen zijn klein en an den ruggraat vaſt. Het wijfje volgens d'anmerking van *Mattiholus* baart haar jongen, en loſt haar drek en pis door een ſelve uitgang, wijl den hals van de blaas, en lijfmoer daar t'ſamen lopen. In een opgeſnedene heeft *Geſnerus*, in dat blaasje een gele vaſte ſtof als waſch, ſcherp en niet aardachtig ghevonden, en die van een pondt ſwaar. Hy heeft ook een teellid gevonden uit een been beſtaande. En in beide bulten noch een ander blaasje, 't welk een ſelfſtandigheid in hadde die honigachtig, ſtinkent, en als verrotte kaas was. De ſelve is ook in de wijfjes maar ſo weinig, datſe naulijk een ons ſwaar is. In welke *Bellonius* een ſteen ſo groot als een ey gevonden heeft, die was ongetwijffelt vervalſcht.

Plaats. Daar worden ook Bevers by de Borgonjons gevonden, ook omtrent de rivier Matrona, in Gaſkongje, Lotthringen, in Ooſtenrijk omtrent den Donau, daar ſy Beferi genoemt werden, in Switſerland, omtrent de rivier Arula, Ruſa, en Lamagus. Ook in Polen, Ruſſie, Pruiſſen, en Italie, voornamentlijk daar ſich de Po in de zee ontlaſt. Ten leſten omtrent de rivieren van de Pontus, daar de beſte Bevergeil van daan komt, en ook in Spanje. Datſe meerder in de Noordſe waters, als in den Rhijn, de Donau, oft in andere door gedurig varen van de ſchepen beweegt ghevonden werden, ſchrijft *Olaus Magnus*. Doch waar hy leeft daar iſt een twijffelbaar dier, en maakt daarom holen dicht an de ſtranden.

Scalig. exercit. 215. Brujer. rei cibar. l. 18. c. 4.

Spijs. Hy eet bladers van bomen, ook de ſchorſen van de Elzen, Populier en andere. Voornamentlijk is hy graag na de brede Wilgen om haar grote bitterheid. Dat hy viſch eet heeft *Albertus* valſchlijk verhaalt. Want Pelicerius Biſſchop van Mompelier heeft hem dikmaal levende, en doode voorgeworpen, die hy nochtans niet eens ruiken wilde. In 't begin van de Somer als de t'ſamen ſtarring van den Dolphijn mette Schutter ondergaat worden ſy geil.

Teling. De tijd van haar baring is het einde van den herfſt, als de bladeren afvallen. Haar ſtem heeft *Iulius Pomponius*, wijl hy die door naamdichting niet kont uitdrukken, beſchreven, datſe het gekrijt van de kinderen gelijk is.

Haar aart en verſtant bewijſt dit volgende. Zy laten niet eer af van byten voor dat ſy 't geknars van de beenders horen. Wanneer zy t'huis opgevoed werden, zijn zy zo ſchaamachtig, datſe nocht met haar pis, nocht drek het huis vuil maken, en als ſy gheen opening ſien klaghen. Zy hebben haar jongen zo lief, dat ſich een van booven neder gheſtort heeft, het welk van den Biſſchop Pelicerius verhaalt is. Mette voorſte poten als met handen brenghen zy de ſpijs na de mondt. Als haar de buik, van de boomſchorſſen die zy eten, oft om datter weinigh gals na de darmen ſchiet, verſtopt is, ſteken zy haar achterſte delen dikmaal in het water. Het geen van het afrukken van zijn ballen, als hy voor de jagers vlied, geſeit werdt, is valſch. En dat gevoelen is daar van geſproken om dat hy die zoo zorgvuldig verbergt. Datſe een zonderling verſtand hebben, heeft de anmerking gheleert. Want als ſy hout om haar woonplaats te maken by een voeren, leggen zy 't ſelve, de oude op den rug leggende, heel konſtlijk tuſſen de benen, en trekken die mette ſtart na haar beſtemde plaats. De oude wordt den ruch wonderlijk kaal. Die welke by de Schijten Raven genoemt werden, vergaderen appelen, en kloven ſchorſſen, andere laden de appels en ſchorſſen op den rugh van twee t'ſaamghevoegde, daar ſy een rooſter van ſtokjes op maken. De ſelve als de ſwarte die Koningen genoemt werden, gevanghen zijn, verbeelden den rouw met haar angeſicht en gang. Als zy hout halen, lopen ſy altijd den ſelven wech van de rivier na den boom, en verlaten den boom niet, voor dat zy hem geheel doorklooft hebben, en om niet overvallen te werden, ſien zy na ider ſlag opwaarts. Ten leſten, ſy maken haar woonplaats zomtijds op hoger, ſomtijds op lager plaatſen, na dat ſich de rivieren in 't gemeen verheffen, en veranderen die een dach te vooreer het water begint op te vloeyen. Haar vlees is niet onangenaam van ſmaak. Indien het door toebereiding al zijn quaadaartigheid afgheleidt heeft. De voorſte delen zijn warm, de achterſte, na 't ſeggen van *Matthiolus*, ſo koud, datſe als de Landſchildpadden in de Vaſten toegheſtaan werden. De ſtart is by de Lotthringhers in waarde, en ſmaakt als een wel bereide Prik oft Negenoog. Zy wordt van zommighe gebraden, en met gengber beſtroit. *Geſnerus* zeit, datſe de ſmaak van een Tonyn, oft Aal hebben. In de Genees-konſt wordt het bevergeil, de gal, het ſtremſel, de pis, de ſtart en huid gebruik. Het bevergeil dat volghens *Dioſkorides* met veel natuurlijke rokken bedekt, binnen met een waſchachtighe vochtigheid verſien, en ſcherp van reuk en ſmaak is, moet voor beſt gekoren werden.

Aart. Ælia H. A. l. 13. c. 47. Gebruik.

't Welk ook uit het dier in de jeucht van zijn jaren moet uitgenomen, en uitgetrokken met de honigachtige vochtigheid, die in de rokken besloten is, gedroogt werden, dat dan wel seven jaren zijn kracht behout. Dit is goedt teghen 't vallend-evel, en de staapsugt; met rute in sterken azijn ghekookt, tegen de wervelsiekte; met zaat van kuisboom en rosenoly op den hoofttop gestreken, teghen de vergetenheidt, die na langduirige siekten volgt. Met ammoniak, en honig-asijn, helpt het de engborstige, en den nek die uit volheid bestaat. Het versacht de kronkeldarm-pijn, en stopt de saatvloed, met zap van kuisboom in azijn gekookt, en als een pap op de schamelheidt geleit. Tot het ontvangen van de vrouwen, prijst *Rondeletius* een rokingh uit het selve. Het bedwingt alle ghebreken van de lijfmoer uit koude oorsaken, en voornamentlijk de opstijging. Het suivert de vloet van de kraamvrouwen: En verbetert heel treffelijk het opium. Het word in veel Genees-middelen, als waters, pillen, olyen, salven en smeringen ghemengt. De gal verwekt geilheid. Het stremsel is in vallend-evel een ongelooflijk hulpmiddel. De pis word tegen 't vergif ingegeven. De start geneest de darmwonden. De asch van de huit met tar gebrand, en met zap van bieslook vochtig ghemaakt, stopt het bloeden uit alle plaatsen. Mette selve huid worden ook de lamme leden met voordeel bekleed. De tanden worden voor 't vallen als een tegengif om den hals gehanghen. Met zijn vet worden de vissen gevangen. Uitte sachte hayren worden hoeden en koussen, en by sommige volkeren uitte vellen pelsrokken gemaakt. Omtrent het onderscheid komt niet voor. De Schijten verdelen haar in swarte, rossche, en uit beide vermengt. Die noemen zy Koningen oft Heren, dese Slaven.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Otter.

Naam. Ambro. H. Digit. l. 12. c. 13.

DEn Otter oft Lutra, die ook by *Varro* Cytra, van lyen, dat is losmaken, om dat hy de wortels van de bomen an den oever staande losmaakt; oft van leyein, dat is wassen, om dat hy in 't vervolghen van de vissen sich dikmaal in 't water wast, zijn naam verkregen heeft, word by de Grieken Enhydris van 't water daar hy in leeft, en van de Æoliers Elydris, waar van mogelijk Lutra komt, ghenoemt. *Zuidas* vermengt met hem den Ictis, oft Boschwezel. (Zuidas l. 37.) *Sylmatikus* heeft hem qualijk Hydria ghenoemt. *Gaza* set Lutria over. By *Ætius* is hy Kyon Potamies oft Rivierhondt ghenoemt, om dat hy als een hond zijn roof in 't water zoekt.

Hy is dunder en langher van lijf als de Beren, met een hondshooft, tanden als een jachthond, vierkantig van mond, waar van hy Tetra Gonoprosopos ghenoemt werdt, met oren als de Bever, een langwerpig ronde start die spits afloopt, en Vosse benen maar wat dikker, doch de achterste plat, met een vlies versien, en met een huid minder dik als van de Bever, met kort en dik hayr versien, een weinig na 't kastanjebruin hellende. (Beschrijving.)

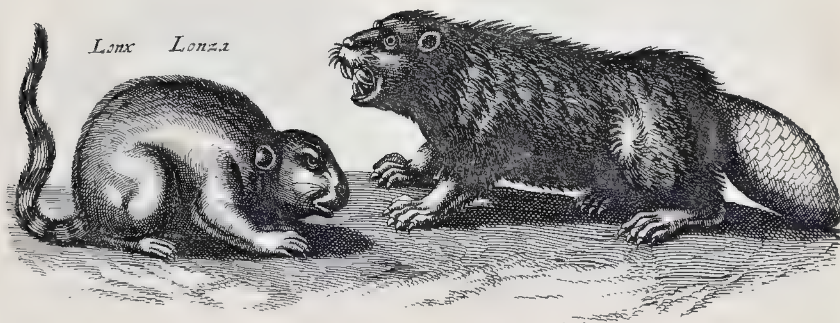
Zy worden overal in Kristenrijk gevonden. En in Amerika niet weinig, voornamentlijk in Kamanda. Zy houden haar veel an de meiren en rivieren, en om dat sy ook schuilgaten graven, worden zy onder de twijffelbare gestelt. *Brassavolus* seit datse veel in 't land van Napels zijn. (Plaats.)

Zy eten visch, die zy somtijds zo overvloedig in haar holen slepen, datter een besmetting van locht uit gevreest werd. Zy eten ook de sachte toppen van de kruiden, de vruchten en schorssen van de bomen. *Agrikola* schrijft, datse in de Winter om haar voedsel uitlopen. (Spijs. Bellon. Aquat. l. 2.)

Tot haar aart en verstand behoort, datse in 't duiken tusschen beide opschieten, om locht te vatten en niet te stikken. Datse in haar hol een soldering van houd en rysen maken, daar sy 's nachts, om niet nat te werden, op slapen: en datse enige uuren ver uit de stroom van 't water den reuk van de visch gevoelen. Zy vatten ook den reuk eer met een toevloeyende stroom. Nuchter swemmen zy tegen de stroom op. Sat zijnde vallen zy mette selve af. In een vischwater gekomen zijnde, vallen zy met een wonderlijke snelheit op de beste vissen, en woeden tegen alle, hoewel sy die niet verslinden konnen. Zy worden lichtlijk tam, en gheleert op zeker teken sich in 't water te begeven om vis te vangen. (Aart. Scalig. exercit. 215.)

In Sweden brengen sy op 't wenken van de kok de vissen uitte vyvers in de keuken. Haar vlees word van de boeren in Hoogduitsland en in Vrankrijk gegeten, maar is grof, tay, en slijmerig. *Gesnerus* schrijft, datse ook de Karthuser Monniken toegheftaan werden. Hy heeft zijn gebruik in de Genees-konst. Want zijn vet onder de ontdoende geneesmiddelen gemengt, is, na 't seggen van *Hollerias*, heel nut tegen de gebreken der geledingen. Het bloed, zo wy *Ælianus* geloven, met azijn en water ghemengt, is goed tegen de geswolle senuwen. De ballen worden van sommighe in 't vallend-evel gepresen, maar zijn minder krachtich als de Bevegeil. De lever in den oven gebraden, wordt tot het stoppen van de rodeloop ghebruikt. De sitkussens uit haar vellen gemaakt versachten de speenader. De vellen zijn ook goed tegen de lamheit, wervelziekte, en hooftpijn. De schoenen daar van gemaakt, versachten de pijn der (Gebruik. Brujer. de re cibar. l. 13. c. 31.)

Lutra Otter
Vitulus Marinus
Zee Kalb

Castor · Fiber
Biber
Lonx Lonza

Hystrix Dorn schwein stachel schwein
Herinaceus Igel Sewin Igel

Tab. LXVII

Sciurus Getulus
Mus alpinq Marmota
Murmel thier

Glis Aldr.
Mus Indic,

Ichneumon s lutra
Ægypti.
Mus Muſcatulq

der voeten. Uitte zelve worden ook ruige handschoenen voor de koude, en uitte gehele vellen met het hooft en de start moffen gemaakt. Omtrent haar onderscheid komt byna niets voor. Den Otter schijnen gelijk de Sarikoujeme, en Karygueibeju van Amerika. De Sarikoujeme is niet groter als een kat, zacht van hayr, en vaal van verw, de voeten zijn met vliezen t'saamgevoegt, en het is een twijffelbaar dier. De Karygueibeju, anders Jiyas ghenoemt, is van grootte als een middelbare hond, met een rondachtigh hooft als een kat, oft wat scherper, met rondachtige ooren, die neerwaarts staan, met benen en voeten als een Meerkat. Ieder heeft vier klauwen, van welke de binnenste korter als andere is, en met korte zachte hayren bedekt. 't Gehele dier is swart, uitgenomen 't hooft, dat donkerverwig is. An de krop heeft hy een gele plek. Hy leeft met Kreeften, vis, Farincha, en Mandioka in water gheweekt. Van de Su die *Ambrozinus* totten Otter betrekt, zullen wy elders handêlen.

Ambroz. Hist. Digit. l. 2. c. 13.

Markgr. Hist. Braz. l. 6. c. 9.

IX. HOOFT-ST.

Van de Ichneumon, oft Ægyptise Muis.

Naam.

Ambr. H. Digit. l. 2. c. 14.

DEn Ichneumon is den naam van Ichnerein, dat is door snuftelen ghegeven; om dat hy, alle schadelijke dinghen naarstiglijk doorsnuffelende, het goet voetsel van 't vergif wel weet t'onderscheiden. *Albertus* noemt hem Suillum oft Varkenachtig, om dat hy met Varkens-borstels gedekt is; maar qualijk Ibis, en Anschykanus. Of hem *Avicenna* Thyamonis genoemt heeft, weet ik niet. *Manardus* meent dat hy Alkasis genoemt is. By de Grieken word hy Yllos oft Verken ghenoemt, om dat hy in 't snuffelen als de Varkens de muil altijd in d'aarde steekt. Huidendaags word hy, zo *Bellonius* getuight, Ægiptise Muis ghenoemt. *Ælianus* noemt hem Indise Muis. Andere noemen hem Ægiptise Otter. Hy is zo groot als een Kat, maar langer, met harde Wolfs hayren, beurtswijs met witte, geelachtige, en vale door malkander ghemengt. Hy heeft een Varkens snuit, korte rondachtige oren, swarte benen, an de achterste vijf klauwen, welkers achterste binnewaarts heel kort is. Een lange start, omtrent de lendenen dik. De tong, de ballen en tanden als een kat. En buiten 't gat van den aars een doorgang heel wijd, en over al met hayr beset, de vroulijkheid niet ongelijk, dien hy in tijd van groote hitte, als hem den aars ghestopt is, opent. Hier van hebben de Schrijvers gemeent dat de Ichneumon een onverscheiden mannetje en wijfje was.

Bellonius observat. l. 22. l. 22.

Plaats. Arist. H. A. l. 9. c. 5.

Ægypten teelt hem alleen voort, daarom heeft hem *Aristoteles* Ichneumon van Ægypten ghenoemt. Dat hy nochtans an d'een zijde van den berg Atlas, en den oorsprong van de Nijl ghevonden werd, verhaalt *Vitruvius*. Het is een twijffelbaar dier, en houd zich an d'oevers van den Nijl.

Zy eten Muizen, Slanghen, Slekken, Haagdissen, de Chameleon, Kinkvorschen en diergelijke. Vogels, en voornamentlijk Hoenders eten zy graag. Datse de lever van de Krokodil graag eten, en daarom als zy slapen, haar in den buik kruipen, word in 't gemeen verhaalt.

Spijs.

Oppianus Cyner. l. 3.

Daarom word 'er ook gelooft datter een zonderlinge afkeer tussen de Krokodil en den Ichneumon is, welkers eyren dese, op den oever vindende, breekt, tot groot gemak van de Ægyptenaars, waar door zo veel Krokodillen niet voortkomen. Hy is ook vyand van den Aspis, en alle Slanghen.

Afkeer.

Ælia. H. A. l. 9. c. 1.

Hy walgt zeer van de wind, en loopt als die hard wayt terstond na zijn schuilhoeken. Dat hy Muizen en Slangen als de Katten en Wezels vangt, (daarom worden zy in Ægypten tam gemaakt) en altijd speelt, om van de koude niet beschadight te werden. Dat hy zijn hooft tussen zijn teelleden verberght, en zich als een Egel tot een ronde bol intrekt; dat hy, als hy eenig dier ziet, zijn hayren oprecht, en zich tegen groote honden ter weer stelt; dat hy een Kat met dry slagen ombrengt; dat hy alle dieren, ook de Paarden en Kemel anvalt, en zo veel jongen als een hond werpt, behoort tot zijn aart en verstand. 't Geen van beider kunne by *Ælianus* verhaalt werd, en dat hy overwonnen zijnde, het Vrouwenwerk moet uitstaan, zijn beuzelingen. Sijn verstand getuigen veel dingen. Als hy roven zal, recht hy zich op de achterbenen, en zijn roof ziende, kruipt hy stil langs de aarde, en valt 'er ten lesten met een sprong op. Hy valt noit op zijn vyand als met hulp van zijn makkers. Als hy tegen den Aspis vechten zal, wentelt hy zich in 't slijk, en droogt zich in de Zon, tot dat hy als in een harnas beslooten is. By ghebrek van slijk maakt hy zich met water nat, en wentelt in 't stof. En kondigh van de swakheid van sijn neusgaten zijnde, beschermt hy die in 't heetst van sijn gevecht, alleenlijk met de start. Hy doet ook dienst in de ghenees-konst. Zijn pis word met melk van een swarte Koe tegen de kronkeldarmpijn ingegeven. De asch van de gebrande huid in azijn geweekt, is goed tegen de beten der Slangen, indien de mensch daar mede bestreken werd. De roking van de hayren is goed tegen de wormen.

Aart en verstand.

Ælia. H. A. l. 6. c. 35.

Arist. H. A. l. 9. c. 6.

X. HOOFT-ST.

I. LID.

Van de gemeene Wezel.

Naam. Ambroz. Hist. Digit. l. 2. c. 15. DAar zijn twe hoogste geslachten van de Wezel oft Mustela. Zommighe zijn gemeene, andere Bosch-wezels. Hier zullen wy van de eerste handelen. Zommige trekken den oorsprong van de Latijnse naam van mus en telum, dat is van Muis en pijl, als of men een langhe Muis zeide. Dat hy telum oft pijl van zijn lengte ghenoemt wort, is het gevoelen van alle woortbeschrijvers. Andere trekken dat van mus en tele. *Figulus* van mus en stello, dat stelen betekent, om dat hy de Muizen uit haar gaten tot zich trekt. By de oude Grieken word hy Galea ghenoemt; van galactos, dat is van melk oft witheid, om dat dit dier, oft gheheel, oft merendeels wit is. Andere noemen hem Cerdo, dat wy boven gezeit hebben de Vos om zijn loosheid toe te behoren. By de Nieuwelingen word hy Nymphitza genoemt.

Beschrijving. Omtrent haar beschrijving komt niet zonderling voor. De gemene is op den rug rosch, zelden geelachtigh, en omtrent de krop altijd wit. Zijn lijf is dun, de start kort. *Albertus* van de witte schrijvende, zeit, dat de Ermijn een wit dier is, van gestalte als de Wezel, en an 't uitterste van de start heel swart. Hy heeft kleinder tanden als de Muis, een klein hart; maar ten anzien van andere dieren groot.

Plaats. Zy worden overal gevonden; maar de witte voornamentlijk in de Noordse Landen. In Mauritania zijn zy heel groot. In 't gebied van Tartesus, een Stad buiten de zuilen van Herkules aldergrootst, zo *Zuidas* beschrijft. In Java houden zy haar in de bossen. In 't eyland Pordeselenes lopen zy niet buiten haar Landpalen. In Beotie overgebracht, sterven oft verloopense. Zy houden haar in holen, in de kloven van de klippen, in hoybergen en stallen.

Spijs. Plin. H.N. l. 29. c. 4. Ælia. H.A. l. 12. c. 12. Het is een uit de aletende dieren; maar hy eet meest Muizen en Mollen. Hy walgt ook niet van de Slanghen, en loert op de Vleermuizen. In de Duif-huizen suipt hy de eyers uit, en suigt het bloed van doode beesten. Hy valt op de begraven menschen, en rukt haar de oogen uit. Hy valt ook op den Haas, en daar isser een ghezien die een Haas in de muil had. Datze door de mond baren, is het ghemeen verdichtsel, om dat Galanthis de dienstmaaght van Alkmena in een Wezel van Juno verandert is, verciert. Datse een lijfmoer hebben, is zeeker.

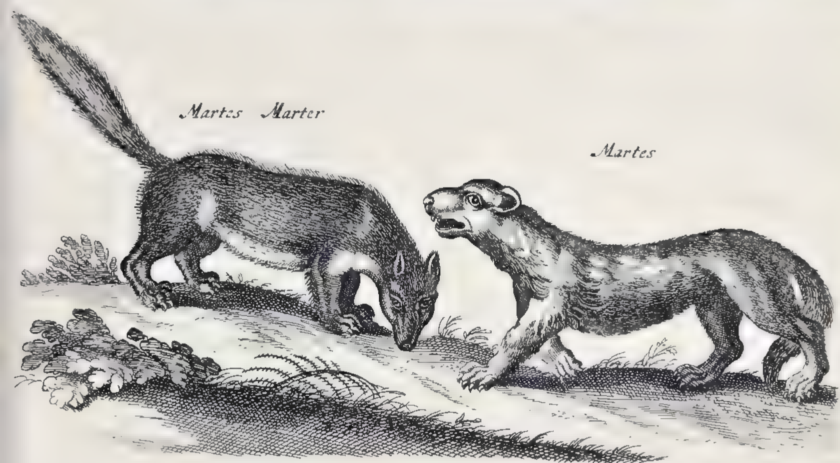
Afkeer. Hy heeft vyandschap met den Raaf en Kray, om dat hy de eyren van dese dieren uitsuipt. De Hoenders sterven byna als sy de stem van de Wezel hooren. Hy vecht ook mette Katten, en mette Slangen, als hy zich met een tak van de rute ghewapent heeft. Hier van ontbloot zijnde, wordt hy overwonnen. Arist. H.A. l. 9. c. 1.

Aart. Tot sijn aart en verstand behoort, dat haar drek, als zy in de velden en bossen een vry leven leiden, als muskus ruikt. Datze ten anzien van ouderdom verscheide verwen antrekken. Dat haar jongen het verlooren gezicht door zeker kruid wederom krijgen. Datse licht getamt werden, voornamentlijk als men haar tanden met look wrijft. Datse grooter dieren, als sy selfs, angrijpen. Datse haar holen met twe openingen maken, welkers een na 't Noord, en 't ander na 't Zuid strekt. Datse haar jonghen op een dagh in verscheide plaatsen brenghen, en datse mette slangen noit als met de sonchus of rute gewapent vechten. Om dat sy dul werden is haar beet ook doodlijk. Daarom ontsteken ook de Uyers van de Koeyen, indien zy die suigen. Daar toe is den oly daar een Wezel in ghezoden is, weder een geneesmiddel, oft indien de plaats met haar gedroogde huid gewreven werd. *Aristides de Lokrenser* is van haar beet gestorven.

Gebruik. De Mexikaners ghebruiken haar in de spijs. *Galenus* zeidt datse gesouten en ghedroogt mettet Hasenvlees overeenkomen. Wat de geneestkonst angaat, haar gedroogde brein brengt geen kleine nuttigheid tegen 't vallend-evel by, volgens *Galenus*. De maag met koriander-zaat gevult, gheneest de beten der Slanghen by *Dioskorides*. De long is tegen de gebreken der selver goed. De lever wederstaet het vallend-evel, en wervelsiekte, om datse gezeit werd met het afgaan vande Maan te verminderen, en met het wassen toe te nemen. Zy helpt ook tegen 't vallend-evel, zo *Glykas* getuigt. *Plinius* houd de gal tegen alle vergif gezond. *Matthiolus* ghebruikte die met sap van venkel, om de vlekken van de oogen, en de huid wech te nemen. Zijn gedroogde teellid is een zonderling gheneesmiddel tegen de droppelpis. De ballen en lijfmoer worden gezeit, gelijk den Arendsteen, de vrugt in de lijfmoer te bewaren. Het bloed met sap van weegbre verheft *Lonicerus* in 't versachten van 't voetevel. *Galenus* strijkt het zelve op de oirgeswellen. De drek met honigh, en meel van Lupijnen oft Fenugriek gemengt, prijst *Matthiolus* seer teghen de kropsweren. Hy is ook geheel in gebruik. *Dioskorides* prijst hem gepekelt, en van zijn darmen ontweit, tegen de vergiftige beten. Het poeyer van de gedrooghde heeft *Galenus* in 't vallend-evel gebruikt. *Matthiolus* stilt met de asch onder water ghemengt, en

Galen. de Theriak. ad Pison. c. 9. Dioskorid. l. 2. c. 24. Glykas l. 1. Animal. Galen. de composit. l. 3. c. 12.

Mustela Wiesel
Putorius Iltis

Martes Marter
Martes

Porcellus Indicus alius
Taxus suillq
Hystrix

en angestreken de hooftpijn, en geneest de blindheid. *Marcellus* brand hem op een Donderdag, tot dat hy tot poeyer kan ghewreven werden, in een ruwe pot, welke asch hy den sieken ingeeft tegen de sinking die in de keel valt. Van zijn ghebruik in verscheide dingen bezie *Ambrozinus*. By *Porta* lesen wy dat het roos en mostart-zaat mette voet van de Wezel in de takken van een onvruchtbare boom ghehangen, den zelven vruchtbaar maakt. *Gesnerus* zeidt, dat de Paarden van de haastighe siekte, by de Hooghduitsen Tach genoemt, overvallen, met een gedeelte van de Wezels huid ingenomen, door de Paardemeesters genezen werden. Zommige werpen het zaat mette asch van de Wezel vermengt in den Akker, om de Muizen te verjagen. Andere zieden dat in veel water, en ghebruiken daar na het afziedsel om de Muizen van het land te verjagen, met geluk. Omtrent het onderscheid verschelen de Schrijvers. *Plinius* onder den naam van de Wezel, den Ictis en Gale bevattende, stelt twe gedaanten, de een die tam is, en door de huizen loopt, en den anderen die in't wild dwaalt, die hy Bosch-wezel noemt. *Karolus Figulus* stelt twe gedaanten van de gemene, een geheel wit oft Ermijn; den ander omtrent de borst en buik wit, en Wezel genoemt. Tot de zelve worden de volghende betrokken. De Rosola van *Albertus*, oft de Wesel, welkers drek na de muskus ruikt. Noch een viervoetig geklauwt dier, met verscheide plekken ghetekent, en Zalmander ghenoemt; moghelijk om dattet om sijn verscheide plekken, de Zalmander uit het geslacht van de Haaghdissen gelijkt. De Girella, een geslacht van Muis in Oostenrijk, van grootte als een Wezel. De Italiaanse Bontwerkers vertonen een klein vel uitte koude landen overghebracht, van swart en rossche verw, en noemen die gedaante Rosoleus oft Romulus. Andere tellen ook de Chiurka onder de Wezels. *Agrikola* ghedenkt ook een dier Vormela ghenoemt, kleinder als de Viverra en Furon oft Foret, en *Kardanus* de Lardironi. De zelve oordeelt ook dat de Genetta een Wezel is. De Chiurka beschrijft *Scaliger* aldus: Hy is, zeit hy, van angesicht en grootte als het Foret, met een Vossenhooft, en woont onder d'aarde. Hy is heel vruchtbaar, en baard twaalf jonghen. Zijn start is dun, en byna grauw, en hy zelf swart van hayr, en zy draaght haar jongen onder den buik in een beurs. Daar is ook een Afrikaanse Wezel, welke by *Kluzius* aldus beschreven werd: Dit beesje was van grootte als een groote Muis oft onvolwasse Rat, en in vorm van lijf de Wezel oft Eekhoorn gelijk: want het hooft en de start met zijn lange hayren hellen na den Eekhoorn; welke start hy wel verheven, maar niet boven 't hooft ghekromt, als den Eekhoorn, draaght, en dikmaal in de hoogte uitbreid. Als hy eet, sit hy op sijn aars als de Eekhoorn, en houd, en wend sijn spijs mette voorste poten. In 't voorste deel van beide kaakbenen was hy met twee lange tanden verzien. De ooren zijn byna rond, en de verw van de hayren met bruinrood, wit, en donker onderscheiden, welke van 't hooft totte start na de lengte van 't lijf streepswijs eindighen. Daar was een groote angenaamheid in de start, die met de zelve verwen streepswijs onderscheiden was; en als hy die somtijds, gelijk ik gezeid heb, uitbreide, de Pauwstart byna gelijk. De voeten waren in vijf klauwen gespleten, vier voorwaarts strekkende, daar van de middelste langher waren, en de vijfde korter, achterwaarts als een spoor. Ik hoorde dat hy alle spijs, die hem voor-geworpen wierd, ghebruikte; maar dat hy graaghst brood at. Dat hy niet woest, maar lichtlijk getamt was, en los en vry zonder banden, waar hy loopen wilde, konde uitgelaten werden. Dese dieren waren in 't schip, daar zy mede over quamen, zo mak gheworden, datse de Maats in de schoot en in de broek kropen. *Nieremberg* noemt hem een Lybise Wezel.

Porta Phytogn. 6. c. 4.

Figul. Dialog. de Mustela.

Nier. H. E. 9. c. 32.

II. LID.

Van de Boschwezel, en de Putorius oft Stinkbonssing.

DE Bosch-wezel, by sommige Mustela Sylvestris, Furo, Furus, Furunculus, oft Furectus ghenoemt, om dat hy als een dief by nacht steelt, oft van Furvus, dat is donkerverwigh, om dat hy de onderaardse holen uitgraaft. By andere word hy Foret oft Viverra ghenoemt, quia vi verruncet, oft om dat hy andere dieren met gheweld uitte gaten drijft. By de Grieken word hy Ictis oft door verkorting Ktis ghenoemt, moghelijk van Ictirus, een Vogel van deze naam, welken hy in verw gelijk is. *Grapaldus* noemt hem Pholita. *Gesnerus* Pholeuta, en dat met recht: want Pholea is by de Grieken een hol van wilde beesten. Naam. Ambr. H. Digit. l. 2. c. 16.

De Schrijver van de natuur der dingen, zeit dat hy van verw tussen wit en geel, met een witten buik, roodachtige ooghen, en groter als de tamme Wezel is. *Aristoteles* maakt hem van lijvigheid als een Cyperse Kat, maar in hayr, vorm, en witheid van 't onderdeel van de gemeene Wezel veel verscheiden. Beschrijving.

Dat hy in Hooghduitsland, Italie, en Vrankrijk niet ghevonden werd, verhaalt *Gesnerus*. Datse alleenlijk in Afrika zijn *Strabo*. Datse ook in Engeland zijn, verhalen veel andere. Plaats.

Hy leeft met honig, Visch, Duiven, en Konijnen-vlees, dat hy heel graag eet. Spijs.

Als

Als de wijſjes geil zijn, en met het manne-tje niet verſamelen, worden zy met opbla-zing bevangen, en ſterven.

Teling. Zy verſamelen als de Katten, werpen ſe-ven oft acht jongen op eenmaal, en dragen veertich dagen. Haar jongen blijven na de baring dertich dagen blind, en loopen op den veertigſten dach na haar verkregen ge-zicht op de jacht. Als zy gram ghemaakt zijn, ſchieten zy een ruikenden drek uit. In een houte ton getamt zijnde, ſlapen ſy een ruimen tijd.

Onder-ſcheid. In Narbonne worden zy gbebruikt om Konijnen te vangen. Elders om de ontoe-gangkelijke Vogels-neſten uitte muiren te halen. Hier toe behoort een gheſlacht van de Foret van 't eiland Zeilan, 't welk de ge-kroonde Slang een groot vyand is. Wan-neer hy tegen dien vechten zal, eet hy eerſt de wortel van Slangen-hout. Van geen an-der gheſlacht is het dier, 't welk *Agrikola* Hameſter noemt. Het is groter als de tam-me Wezel, van verw op den rugh als den Haas, an den buik ſwart, en an de zijden blinkend-rood, met korte voeten. Hy ver-gadert veel koorns in zijn hol. Het Land van Duringen is van haar vol. De Putorius oft Bonſſing heeft zijn naam van ſijn reuk: want hy gheeft altijd een ſtinkenden aſem uit. Eenige hebben hem Ichtis genoemt, om dat hy graag viſch eet. *Scaliger* meen ik heeft hem Stink-kat, oft Stinkbonſſing ge-noemt. Hy is van lijf de Marter ghelijk; maar groter, dunder van hals, en breder an den onderbuik, ſwarter van ſtart en voeten, en an de zijden geelder. De huid beſtaat uit tweederley hayren, d'een korter en geel, d'ander langer en ſwart. Dat de benen van de linkerzijd korter zijn, is van zommighe ghelooft; maar d'ondervinding ſtreeft 'er tegen. Zy houden haar in de ſtallen, koorn-ſchuiren, boſſen, en an de oevers. Zy leven met muizen, hoenders, en andere Vogels, die zy terſtond het hooft afbijten; met vis, kinkvorſchen, enz. In den Herfſt ſtinken haar vellen meeſt; 's Winters niet zo ſeer. *Albertus* gedenkt een Wezel, die hy Noer-za noemt, van grootte als een Marter. De hayren hellen na 't geel. Hy verſchuilt ſich in de eenighſte plaatſen van de boſſen, en geeft een vuilen ſtank van zich.

(Kluzius Exotic. l. 1. — Agrikol. de Animal. ſubterran.)

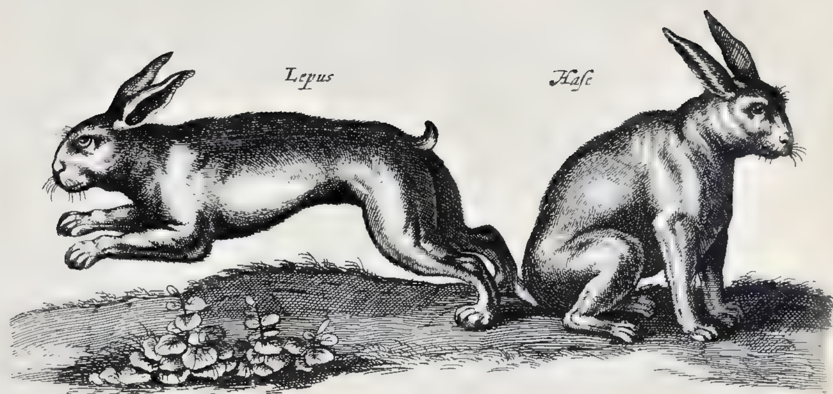
XI. HOOFT-ST.

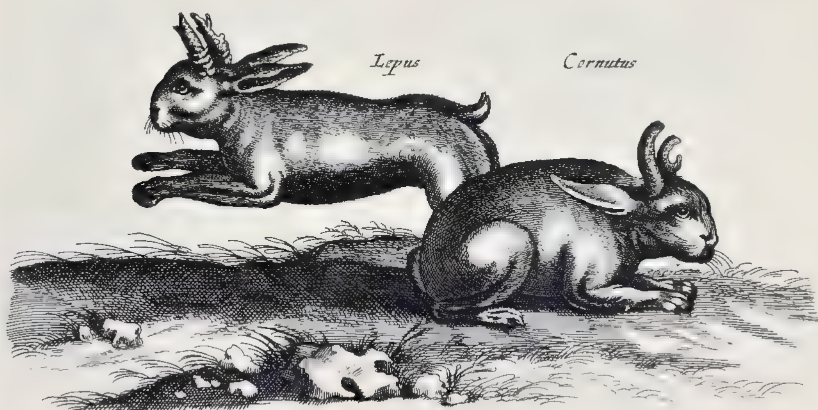
Van de Marter en Zabel.

(Ambr. H. Digit. l. 2. c. 18.)

DE Marter heeft zijn naam van zijn wreedheid ghekregen, want hy is Mars-achtig. Andere noemen hem Marta en Marterus; enige Foina Gainus, en Sciſ-mus. Hy heeft heel witte ongelijke ſcher-pe tanden. De hondstanden ſteken in bei-de kaakbeenders uit. Daar ſes heel kleine van verſcheide hoogte tuſſen beide ſtaan, die het ampt van ſnijtanden bedienen, nochtans met dit onderſcheid, dat de ſnij-tanden van 't onderkaakbeen heel klein zijn. Van de maaltanden zijn 'er acht zaagſ-wijs, en enige drykantig. De leſte in de bo-venkaak ſtaan veel meer inwaarts als d'an-dere, namentlijk in 't verhemelt zelf. By *Severinus* is omtrent de innerlijke delen dit angemerkt. De zenuwachtige vezelen on-der de huid paſſen in ſtand, en ghetal op al de ribben. De ribben zijn veerthien in ge-tal. Zy hebben geen vleſig vlies. De ſpie-ren van den buik leggen tuſſen de twe rok-ken van de penſzak. De penſzak ſchijnt zo dik en vaſt als het hoornvlies van een Koe-oog. In de lengte, volgens die ſtreep, die op den navel paſt, was zy vleſig; maar niet breed an haar onderdeel. Het net was an de maagh, en onder an de darmen, en de milt; maar de milt was klein ter linkerzijd an de maag vaſt, daar hem een deel van het net anhechte. De maag was groot ten an-zien van 't kleine lijf, beſtaande uit een dobbelen rok; maar de buitenſte was wit-ter, de binnenſte glat, en beide dun. De darmen waren achterwaarts door een vlies an den ruggraat vaſt, ſonder blinden darm, en alle eenvormigh. De waterblaas was langwerpig, dunder als de maag, en lach op den rechten darm. De lever beſtond uit ſe-ven quabben, van welke een ſwakke in dry geſpleten was, als een Hane-voet. De mid-delſte ſo drykantig, was door een kort vlies-je an de holle ader ghehecht. De rechter nier lach hoger. De uitmelkende linker-ader was langer als de rechter, beide van de grote hartader voortkomende, en niet van gelijken uitte holle ader. Nochtans ben ik in twijffel, en weet niet, of ik haar t'onrecht niet verborgen heb. An de holle ader ſtaan weerzijds roodachtighe oft geele kliertjes; maar de rechter en opperſte is door takjes van aderen an de lever ghehecht. De holle ader zend veel takken na den ruch-graat door de tuſſen-ruimte van de lenden-ſpie-ren, gelijk ook doet de grote hart-ader, on-der de holle gelegen. De zaat-vaten ſakken van 't midden der nieren; maar zijn an het onderdeel weerzijds gheklooft, van welke de ene tak an de bal vaſt groeit, en buiten den buik ſchiet. Het teellid, van de banden van 't Koekkoeksbeen voortſpruitende, is kraakbenig en hart, als oprecht been, an ſijn bovendeel als een boor ghedrait, met zijn rok bekleed, die an 't begin vaſt angehecht, en in 't einde doorgaat, is als een naald. De rechter-waterpees is hooger in de blaas ge-voeght als de linker, en daar zakt een heel kleine zenuw, recht neder an de rechter-zijd van de holle ader gehecht, en ſchiet voort in 't begin van de zelve. An de lin-kerzijd zakt ook een zenuwtje neder tot in de oppermond van de keeldarm. Het middelrif an de einden van de lever

(Zootom. Demokr. p. 317.)

Lepus
Hase

Lepus
Cornutus

Cuniculq porcellq Indicq
Kaninich
Kuniglein

schuins neer sinkende, is in de selve zijde ook an hem vast. De holle ader schiet in de rechter holte van 't hart, omtrent het rechter oor, 't welk swart, en vol bloeds, en groter als het linker is, dat wit en bloedloos is. De selve holle ader wordt verscheidentlijk in de rechter zijde van de lever verdeelt. De grote hart ader is in de linker holte van 't hart gehecht, wijl hy zich drayt, en na beneden buigt. De holle ader rechtsom een weinig boven de long geschoten, drayt en verdeelt sich in zes takken, en verandert in de ongepaarde ader, de selve klimt opwaarts, weerzijds na 't onderste kaakbeen. De long bestaat ter rechter zijd uit vier kleine quabben, ter slinker uit twe groter. Zy worden veel in de Noordse landen gevonden: In de bergen van Hoogduitslandt die teghen 't Zuiden an Italie leggen. Sy houden haar in de daken van de grote gebouwen, en in de bossen van de den en beukenbomen. Zeker boer heeft an *Gesnerus* verhaalt, dat hy in een grootte denneboom een Marter met vier jonghen ghevonden heeft. Vrankrijk heeft de Marters van de dennebomen niet: Uit Polen worden zy somtijds gebracht, die bleek bruin zijn. Men seit, datse behalven de gemene spijs van de Wesels ook Heesters eten. Haar drek ruikt na Muskus. Zy worden lichtlijk tam. *Gesnerus* hadt een tamme, die den Hond daar hy by opgevoed wierdt, seer beminde, en over wech navolghende. Als hy los was, liep hy langs de huisen en quam altijdt weder, en lach en speelde op zijn ruch als een Kat. Hy is nochtans niet te betrouwen daarom raden zommighe haar de hondstanden uit te breken. Zijn vet is in gebruik. Uit het vel onder de keel, worden ghesonden mutsen voor 't hooft ghemaakt. In Kanada nayen de vrouwen de kinderen in dese vellen. Daar zijn twederlei gedaanten. De een tam met hayr, uitten swarte geel blinkende, uitghenomen dat deel van de start het welk wit, en by de Bondwerkers Faina ghenoemt is. Hy is van lijfsvigheid als een Kat, met korter benen en naghels. Hy loopt over velt, dood de Hoenders en Suipt haar eyers. De andere is wild, met helderder en sachter hayr, en een gele strot. Van dese wonen sommighe in de eyke en beuke boomen, andere in de pek en denne bomen. Men seit, datter omtrent het Bregantinse meir zijn, die 's nacht lucht geven. De Zabel, word na het ghevoele van sommige by *Aristoteles* metten naam van Satherius, by *Niphus* van Cebal ghenoemt. *Alciatus* noemt hem Sarmatise en Schytise Muis. *Agrikola* maakt hem wat kleinder als de Marter geheel uitten donker geelblinkkend behalven de krop die asgrauw is. Zy worden in de Noordse landen en uitterste bossen van Moskovie gevonden. Maar in Littauw, wit Ruissie, en omtrent de Kronise zee: en in Laucerusa een bosch van Scandinavia. De beste vellen zijn, die de Tarters en Lappen oversenden. In een landschap van 't rijk Kongo worden zy overvloedig gevonden, gelijk de beschrijving van Guinea getuigt. Zy jagen vogeltjes, wijl zy in de donkere bossen verschuilen. Het zijn dieren uitter aart behendieh en sonder rust. Daar is angemerkt dat haar vellen in 't onderste van de kist geleit, en met andere klederen beswaart, na dry daghen byna weder heel boven geresen waren. Als zy mette hand gehandelt werden blyven sy altijd ghelijk. De kostelijkste zijn die langhe hayren na het swart hellende hebben. In de Zon gehangen bedervense. Ghy zult haar van de Mot bewaren, indien gy haar schudt, en met alssem gewonden wecht lecht. Haar waardigheid is groot. *Agrikola* heeft gesien dat veertig vellen voor duisend goude kronen gekocht wierden, *Ambrozinus*, een Wintermof uitte selve ghemaakt voor vierhondert ponden Bononiss gheldt. De Inwoonders van Obdoria offeren die haren afgodt Zlata Baba. *M. P. Venetus*, ghetuigt dat de hutten van den grooten Cham van Tartarien daar mede ghedekt werden.

nd. l. 3. / arm. (left margin, beside "Heesters eten")

br. hist. / git. l. 2. (left margin, beside "De Zabel")

XII. HOOFT-ST.

Van de Genetta, en ee Zibeth Kat.

De naam van 't dier Genetta genoemt, weet men niet van waar sy afghenomen is. Zommighe om dat het een Spaans woord is, geloven datse van een plaats aldaar haar naam hebben. Andere noemen hem spaanse Kat, enige Genet-kat, zommige weder de kleine Panther van *Oppianus*. Hy is kleinder als een Vos. Het gehele lijf schoon met swarte plekken verciert, want het overighe is donker oft uitten gryze donker vermengt. De ghehele huidt is met dicht hayr beset, en niet onanghenaam van reuk. Hy word in Spanje ghevonden omtrent de waterighe plaatsen, daar hy de kost zoekt. Een Mof van zijn vellen wort voor vijf en twintig, oft dertig pond Bononiss geld verkocht. De Zibethkat die by de oude mogelijk onbekent geweest is, noemen de huidendaagse Grieken Zapetia. *Scaliger* Katus Zibethus, *Ludovikus Romanus* Felis Zibethi, andere noemen hem Sivette, en Katus Sylvestris, oft wilde Kat. Gyllius een geslacht van de Panther, om dat die alleen ruikbaar by de oude gheacht wierd. *Bellonius* noemt hem de Hyena van de ouden. Hy is met tanden en ruwe hayren ghewapent. Van het hooft tottet begin van de start

Ambr. H. Digit. l. 2. c. 21.

Ambr. H. Digit. l. 2. c. 22. Scalig. exercit. 211.

is hy een menschen arm lang. De diepte van de benen totte voeten, is omtrent een derdendeel van een arm. Hy is byna zo groot als een Vos, van verw als een Wolf, met swarte plekken besait. Hy heeft een beurs omtrent de liessche, daar het reukwerk, Zibeth genoemt, in vergadert werdt. *Rondeletius* doetet by datse van opsparringh langwerpig als een Das is, maar niet zoo ruw van tong als een ghemene Kat. Zy worden in Pegu, Kongo, China, Kambaja, en de bossen van Ethiopie gevonden, 't welk wy by *Leo Afrikanus* lesen. Zy worden ook uit Ægipten overgebragt, daar sy veel jongen voortbrengen. Datse uit Spanje na Italie gebragt werden, heeft *Kardanus* niet qualijk geschreven. Zy eet graag rauw vlees en wilde Muisen. Te Rome wierdt zy by de Kardinaal Galeottus met vlees van jonghe Duiven ghevoedt. Zy eten ook soete dinghen en rijs met eyren. In China het Soethout datse Kamaron noemen, indien het dat selve dier is, daar *Pigafettu* in zijn reisboek an gedenkt. *Scaliger* heeftze te Rome en Mantua zoo tam ghesien, datse onbeschadicht van de menschen op de schouders gedragen wierden. De Consul van Florentie heeft 'er een te Alexandrie so tam gehadt, dat hy mette menschen spelende, haar sonder te beschadigen, by de neus oren en tanden vatte. Hy was van jongs af met menschen zoch gevoed. Het uitwerpsel dat uitte beurs an 't uitterste van den aars, tussen de dybenen, met enge gaatjes versien, uitvloeit, is na 't getuigenis van *Fallopius* eerst wit, en wordt metter tijdt geelachtig, en ten lesten swart. In 't eerste is dit reukwerk swaar, want het ruikt wonderlijk sterk, maar t'saamgheronnen, en in de locht gestelt, krijgt het een zoete angenaamheid. Enige willen dat het zaat van dat dier is. Het wordt met een zilvere, kopere oft hoornachtighe lepel daaglijkx een vierendeel loods swaar uitgenomen. Zy gheeft meer Zibeth, indiense, eer het vergadert werd, met een stok werdt ghetergt en gram ghemaakt. Andere schrijven datse jaarlijkx van self op sekere tijdt rasent werden, en een ruikend vocht uit de teelleden schieten. Dat in een hoornig vat vergadert is, werdt beter en langer als in een ander bewaart. Daar zijn enige Edellieden te Lisbon, die jaarlijk een inkomen van de Ziveth, over de vijfthien hondert goude kronen hebben. Het heeft zijn ghebruik in de Genees-konst als elders. In de kronkeldarm-pijn wordt een greyn in de navel ghestreken, en met warm broodt beleid. Van *Krollius* wordt een zalf daar dit zap in gemengt is, tegen de wervelsickte, en de geraaktheid gepresen, om het tipje van de neus, de hoofstlapen en het opperhooft daar mede te bestrijken. In de opstijging wordt het an de schamelheidt gestreken. Het word met ossengal, weeke styrax, en honig vervalscht. Daar worden ook Cyperse poeyers, zepen, waters, olyen, rookingen en andere dinghen uit gemaakt. Waar van gy *Ambrozius* kondt nasien.

Rondelet. Pharm. l. 3. c. 16.

Majol. Colloq. 7.

XIII. HOOFT-ST.

Van den Haas.

DEn Haas by de Latynen Lepus, word by *Izidorus* Levipes oft lichtvoet genoemt, om zijn geswinde loop, oft om dat hy met zijn ruighe voeten heel sachtjes voortgaat, by andere word hy van de Æolyers in Beotia, die met een oudt woordt dit dier Lepori noemden, afgetrokken, en wort so genoemt, om dat hy slibberig voortschiet, en niet wel kan achterhaalt, oft gevat werden. Maar *Scaliger* leest Liporis en Liporris, by andere word hy Lagoos Lagejos, en by die van Attika Lagos genoemt, gelijk ook by de Joniers zo Eustathius leerraart. Hy wordt ook Dasypus van zijn ruige voeten, Dromalos, Prox, en Tachines, zonder twijffel van zijn snelheid, genoemt. De Kretensers noemen haar Kekenas. *Albertus* heeft de Lepus, de Trochus van *Aristoteles* genoemt.

Isidorus Orig. l. 1

Op de beschrijving behoeven wy niet te staan. Hy heeft een kort rond hooft, een engen, ronden, sachten, langwerpigen hals, verheven oren: rechte en losse schoften, geen vlesige borst, een langwerpig ronde ruchgraat, een ingevallen buik: lichte benen, welkers voorste weinig van malkander staan, de achterste zijn onder de knie als de letter Λ gescheiden, en het gehele lijf is buigzaam. Indien ghy de innerlijke delen besiet, hy heeft een heel groot hart: maar die omtrent Brilet, Therne, en Chersonezus an de Propontus houden, en in 't land van Sicinus omtrent Bolba verkeren, hebben een dobbele lever, die oft zodanig inder daad, oft zo gekloofd is, dat hy een dobbele vertoont. Het kraakbeen van de ogen is an den voorhoek breder, en achter het minderbrein, een wormvormig lichaam. Het verwulfde lichaam is in andere niet angemerkt. Het been van 't oor is dun en doorschijnig als van een Kat. Onder de getande dieren, die maar een maag hebben, heeft hy alleen stremsel. Zy worden overal in koude en warme landen gevonden. Datter uit Lybie witte gebragt zijn verhaalt *Pauzanias*. In 't eyland van Indie Mazzua genoemt, zijn zy so overvloedig, datse overal van de Inwoonders dood geslagen werden. Indien wy *Fernandus Lopez* gheloven. Op den berg Atho ook zo veel, datse by *Ovidius* tot een spreekwoord geworden zijn. Zy be-

Beschrijving.

Plin. H. l. 11. c. Zooton Demok p. 3. 9.

Aristot. partib. l. c. 15.

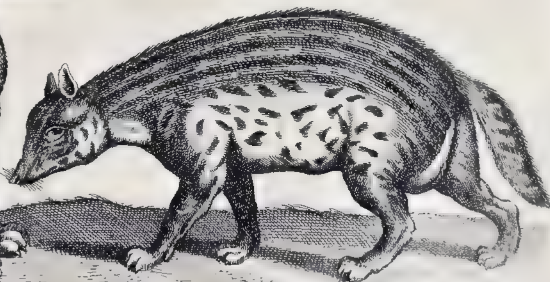
Ovid. l. de art. amand.

Felis Domestica
Zahme Katz

Felis sylvestris
Wilde Katz

Felis Zibetti
Zibet Katz

Genetta
Geneth Katz

Meles vel Taxus Canin,
Dachs

bewonen geboude, en ongeboude plaatsen, voornamentlijk die van jaghers niet veel besocht werden. Datse in Ithaka niet zijn, en daar levend gebragt zijnde sterven, verhaalt *Aristoteles*. Van't voedsel van den Haas spreekt *Bargeus Aartig* aldus,

Arist. H. A. l. 8. c. 19.

Voedsel.

Hy eet het jeugdig gras dat op de velden groeit:
En plukt de korenayr die op zijn halmen bloeit.
De wortels onder d'aard, de schorssen van de telgen.
Hy schaamt sich niet den eyk en appel te verdelgen.
Hy spaart de geers, noch vits, noch't groene olmen lof,
Maar in de wilde munth, gewassen uitten hof,
En't geurig watergroen, dat in de vochte dalen
Gelijk de wilde Thijm gewoon is om te dwalen,
In d'edele poley, die't harte vrolijk maakt,
Boet hy zijn meeste lust wanneer hy haar genaakt.

Teling. Zy versamelen achterwaarts tegen malkander, gelijk alle dieren die achter uit pissen. Zy worden op alle tijden geil: Maar *Xenophon*, en *Pollux* oordelen, datse voornamentlijk in de Lente versamelen. Na de eerste versameling, worden zy over vrugtbaar, so dat de Rymer wel schrijft:

Zy teelt en voed haar jong, en vleit zijn teren aart,
En pleecht haar geile lust zo lang tot datse baart.

Het is dan geen wonder datter swangere jongen in een opgesneden Haas gevonden zijn, 't welk wy by *Ælianus* lesen. En het is geen wonder dat *Astypalea* uit twe Hazen, ten tijde van Antiochus Gonata, in korten tijd, zo met Hasen vervult is, datter binnen een jaar meer als zes duisent gevangen wierden, gelijk wy by *Atheneus* lesen: en dat geheel Gero, een eyland van de Scarise zee, eertijts sonder Hasen zijnde, binnen korten tijd van een swangere Haas met haar nakomelingen vervult is. Zy werpen in heymelijke plaatsen van de bossen nu twe, dan dry, en zomtijds vier jongen.

Atheneus Dipnos. l. 9.

Kunne. Haar kunne zult ghy dus best kennen, als ghy anmerkt dat het wijfje langer van hooft, dikker van lijf, en langer van oren met vale hayren op den ruch, na het swart hellende, beset is, en dat sy, als de honden haar volgen, haar streek in't lopen altijd omraamt, en dikmaal door een selve wech loopt. Maar dat het mannetje roodachtige schouders heeft, daar in't midden langher hayren op staan, met een korter en stomper hooft, en de hayren van den baart en oogschellen ook langher heeft, met korter en breder oren. Dat hy in het vervolgen van de honden recht doorschiet, en somtijds wel thien duisend treden ver loopt. Hy heeft vyandschap metten Arent, Raaf, Wesel, Vos, en Honden. Zy leven seven jaren.

Ouderdom. Haar ouderdom wordt uitte holen oft liever kloven, omtrent den aars bekent, indien men *Archelaus* en *Albertus* gheloven mag.

Stem. Sy hebben een fijne stem: de schrijver van de Nachtegaal noemt het een gesucht.

Aart. Tot haar aart behoort haar voornaam vermogen van leven. Want als hy slaapt houd hy de ogen open: Zijn ghehoor is heel scherp. Want op't minste geruis van de bladeren ontstelt hy zich en vlugt. Hy gebruikt ook zijn oren tot een anhitsing van lopen, met welke hy de selve bestiert en matigt. Als sy slapen sullen, verwarren sy met over en weder lopen haar voetstappen, op dat de plaats van haar sluimerhol niet soude ghevonden werden, en springen ten lesten met een groote sprong daar in. Daar weer legghende, voeghen sy haar dybenen onder de heupen, mette voorste voeten t'saamgekoppelt, en beide oren op de schouders neergebogen. Als sy uit haar holen komen vermaken sy haar graag in schoon weder. Zy beminnen zoo haar geboortplaats, datse geen vremde toe laten. Zy worden lichtlijk tam, en te vet geworden zijnde stervense. Maar lopen by gelegentheid weder lichtlijk voort, en keren tot haar oude wijs. In de bossen worden sy selden vet, mogelijk om datse daar altijd in vrees zijn.

Tot haar verstand behoort. Datse met het ankomen van de Winter haar legher op warme plaatsen maken: en in de Zomer tegen 't Noorden leggen. Datse heel ver om haar voetsel loopen, om door dat lang lopen, geoeffent zijnde, de snelheidt van haar voeten seker te maken: Datse om de jager te bedriegen, in't rond lopen, en alle Heesters schuwen, op dat haar daar an gewreven hayren, geen reuk an de voorbylopende honden soude toesenden. Datse wanneer zy de honden loom in't vervolgen sien, traag voortschieten, maar als de andere prangen, gheswind voortrukken. Datse den lesten van de jaghers tussen de aarde kluiten, die van de selve verw met haar zijn, anghedaan zijnde, heel looslijk haar verbergen. Verstand.

De Joden is het verboden haar in spijs te gebruiken: maar by de Heidenen zijn sy altijd, na datse van Attalikus Cydonier op de tafel gebragt zijn, in achting geweest. Zo datmen meende dat het Hasen vlees een schoon angesicht maakte. En daarom at hem Alexander Severus alle daag, gelijk wy by *Lampridius* lesen, en hebben daar van ook een teken by *Martialis* an *Gallia*. Maar van wat gematigheid dit vlees is, zullen wy niet veel ondersoeken. Met een onderscheidt alleen kan het afgedaan werden. Die van twee, en dry maanden en ten hoogsten zes, zijn heel goedt van zap, en licht te verteren, De jarige, en ouder zijn van grof voedsel. Daar zijn nochtans jaghers ghevonden die daaglijk hasenvlees aten, en die, zo ver ist van daar datse souden treurich zijn, altijdt vrolijk waren. Maar dat Kato de Keurmeester gewildt heeft, dat de Grieken metten Haas, en de kool souden ghevoed werden is Gebruik.

Martiall. 5. Epigr. 30.

Brujer. l. 83 de recibar.

is mogelijk van de jonge te verstaan, die op de berghen en vlakten leven, en de Seroilum Pelei, en andere droge kruiden eten, zijn beter als die in waterige plaatsen houden. Zy worden ook meest in de vorst ghepresen. De wijs van toebereiding besie by *Ambrozius*. Hy heeft byna gheen deel dat geen gebruik in de Genees-konst geeft. Ja zijn drek is daar toe ook dienstig. Het hooft ghebrand en met Berenvet onder azijn gemengt, geneest het gebrek Alopeeia zo *Galenus* seit. De hersséne helpt het voortkomen van de kindertanden, als de kevels daar dikmaal mede bestreken werden. Met wijn ghedronden beletse het willig water maken. Het hart word tegen de vierdendaagse koorts angebonden. Het poejer van 't ghedroogde wordt met een derdendeel Mannathuris van Sextus, tegen 't vallendevel met wijn ingegeven. De long wort op de pijnlijke ogen geleid. De lever wort tegen de gijlloop met wrange wijn ingegheven. De gal met zuiker gemengt, verdrijft de parlen en vlekken van de oogen. Het stremsel van den Haas, die noch niet als zoch geproeft heeft, en dat in de Son oft den oven gedroogt, is van groote kracht. Het word van *Dioskorides* teghen de roodeloop ingegeven. Het trekt de splinters uit de leden, als het met poeyer van Wierook, en viskus quercinus word opgeleid. Men seit dat het een man te paard, en de vrouw in 't kinderbed helpt. *Dioskorides* seit, dat het, gedronken, de vrucht dood. *Matthiolus* gebruikt de ghekookte nieren teghen de steen. Die veroudert zijnde, en an de voeten gebonden, versachten het voetevel, indien wy *Olaus* geloven. Uit de lijfmoeder bereid *Quercetanus* een geneesmiddel om de vrugtbaarheid te verwekken. De selve word ook tegen de ghebreken van de blaas gebruikt. Het vlees in oly gesnerkt, spuit *Albertus* van achter in tegen de bloedloop, en de swering van de darmen. Tegen 't selve geeft *Dioskorides* ook het ghebrande bloed in. Zommighe vermengen dat met garste meel. De melk maakt de vrouwen vruchtbaar. Het vet is goedt, mette bloemen van bomen vermengt, om splinters uit te trekken. De tand angehangen verlicht de tandpijn. De koot oft het beentje van de achterste geleding van den Haas, wordt in de kronkeldarm-pijn met een draad uit hazenhayr van *Marcellus* omgehanghen. Het poeyer word gelukkelijk tegen de selve pijn gedronken. Van *Tragus* wordt het met Poleiwater de vrouwen om te verlossen ingegeven. In 't vallend-evel wordt het met viskus quercinus, parlen, koral, en zaat van Peonie voorgeschreven. Het zet het water sterk af. Het vel word in de self tegen 't scheursel gemengt. Het hayr is goet om 't bloeden, en voornamentlijk van den neus te beletten. De voeten levend afghesneden, worden tegen de pijn van 't voetevel gebruikt, en de pis met spica nardi gelukkig de watersugtige ingegeven. De drek van de vrouwen by haar gedraghen, belet de ontvangenis, zo wy zommige, en zo wy *Matthiolus* geloven, stoptze van onder geset de vloed van de vrouwen, en verdroogt de vogtige lijfmoer. Het poeyer van de geheel gebrande, word met lauwe wijn de gravelige ingegeven. Tot het selve gebrek bereid *Montagnana* een stikmiddel, en mengt daar onder Joodse steen, en van de spocy die in de stenen ghevonden werd.

Galen. l. 11 de simpl.

Het onderscheid werd van de verw, hoegrootheid, vetheid, en plaats ghenomen. Ten ansien van de verw zijn zommighe blauwachtig, andere die in swarte aarde leven donker, en die in rode houden rosch. *Ovidius* seit datter in Amerika lopen, die op den ruch als de gemene Haas, het overighe lijf wit, en op de zijde vaal geverwt zijn. Daar zijn ook, zo *Plinius* seit, witte in de Alpen gevonden, en op de hooge bergen van Ananie. *Gesnerus* heeft ook een witte gesien, met swarte hayren an 't opperste van de oren, en bevond dat hy eelder vlees als andere hadde. Wat angaat haar grootte, sy zijn zo groot als de Vossen van *Elimeus*. In Macedonie, en Vrankrijk over de bergen zijn zy groot; in Italie en Spanje kleinder. In Pannonie vetter als in Italie, zo *Manardus* anghemerkt heeft. Wat angaat haar reuk, men seit dat seker geslacht van Hasen zo na de muskus ruikt, datter de volgende Honden dul van werden. Van plaats zijn zy berg, veld en Poel-hasen, ook Italiaanse, Spaanse, Franse, en Indise. De Berg-hasen verschelen van de overige, in swart, groot, wreed, en dikheid van hayren, en witten buik. De Franse zijn meest witachtig. De Spaanse omhelsen de Konynen. Van de Indise spreekt *Nieremberg* aldus: Den Haas noemen de Indianen van nieuw Spanje Citli. Hy is van vorm en voedsel als onze, maar met ooren ten ansien van 't lijf heel lang en breed. Zijn hairen worden van de inwoonders onder het linnen gheweven, dat zy tot mantels gebruiken. De Brasilianen noemen zekere dieren Kotias, die so groot van vorm en smaak als een Haas zijn, van rossche verw, met kleine oren, en byna sonder start. De groter van de selve gedaante worden ook Pakas ghenoemt, met een langwerpig ronden muil, van angesicht als een Kat, van donkere verw, met witte plekken gesprenkelt, en haar vlees wordt niet alleen op de lekkere tafels gebracht, maar haar huid is ook in waarde. *Amatus* de Portugees seit ook datter in Indie een dier is van anghesicht en grootte als een Haas, 't welk de inwoonders zo lang met stokken slaan, tot dattet sterft. Dood zijnde trekken zy 't vel af, en 't vlees dat blauw

Onderscheid.

Plin. H. N. l. 18. c. 5.

Ambros. de Digit. Ovid. l. c. 23.

Nier. H. N. l. 9. c. 8.

van ſlagen is, wrijven en kneden zy als een deeg, 't welk zy mette huid van de zelfde dieren bewinden, en den naam van muskus geven.

XIV. HOOFT-ST.

Van 't Konijn.

Naam. HEt viervoetigh dier dat wy Konijn noemen, by de Latijnen Cuniculus genoemt, heeft zijn naam à Cuniculus, dat is van de holen, die het in d'aarde graaft. Van andere word het Lepuſculus, en by *Ælianus* Parvus Lepus oft klein Haasje. By de huidendaaghſe Grieken Sunax; by andere Daſypus ghenoemt, welken *Plinius* nochtans van den Haas en 't Konijn onderſcheid. *Strabo* noemtſe Gajorinchons Lagidas, oft Graaf-hazen, en Leberidas, moghelijk van 't woord Lebris, 't welk by de Grieken een Slangen-huid betekent. Daarom wort het jonge koning, dat noch naakt en eerſt geboren is, by de Grieken Liberis, Laberis, en Laurix ghenoemt. *Hermolaus* over *Dioskorides*, heeft het den naam van Adaps gegeven, mogelijk van 't woord Adapanos, 't welk een ding betekent dat niet kan verteert werden. *Erotianus* noemt het Limopojon, om dat het ſchaarsheid van leeftocht verwekte. (Strabo Georg. l. 3.)

Beſchrijving. Omtrent de beſchrijving hoeven wy niet te blijven hanghen: want het is een heel bekent dier. In een opghesnedene is het volgende van *Severinus* angemerkt. Alle de buikſpieren leggen tuſſen beide rokken van de penſzak, en hangen an de zelve vaſt. De rechter-darm is klein. Het hart ook klein. De lever groot, en ook de nieren. De milt is langwerpigh, zo groot als een ſwaluw. De gelijkſlachtige lever is van geſtalte als een ſchoenmakers mes, met een breed handvat, midden tuſſen de quabben van de lever gelegen. De maag is in geſtalte een weinig van 't Verken verſcheiden; maar die van de Ratten en Muizen gelijk. An de lever hangt een kleine galblaas. De blinde darm is van grootte wat meer als een gemeene hand breed, van geſtalte als een gemenen duim, met holletjes verzien, en een dun byhangſel van dry vingers lang, of meer. De uitſteekſels van de lendenwervels zijn langachtig, daar grote binne-ſpieren tuſſen beide lopen. *Plinius* ontkent datſe in 't eiland Ebuſo geteelt werden; maar elders werden zy overvloedig ghevonden, namentlijk in Hoogduitſland, Vrankrijk, Italie, Mauritanie, Polen, Moskovie, enz. *Scaliger* ſtelt een grote menichte van Konijnen omtrent de Moskon in Moskovie. In Spanje komen zy ook veel voort. Zy hebben eertijds an de Balearise Eilanden door het verſlinden van 't gemaaide geen kleine hongerſnood verwekt. In Zeeland worden zelf an den ingang van de zee overvloedig veel Konijnen gevonden, met welke na des Winters Zonneſtand heel Braband gevoed werd. (Zootom. Demokr. p. 327.)

Spijs. Zy eten gras, klaver, kool, latou, lichorei, rapen, appelſchellen, en voornamentlijk bakelaar. Met menſchen-bloed worden zy haaſt vet; maar walgen zelf van alle vette koſt. (Karol. Steph. Agricult. l. 9. c. 2.)

Teling. Een half oft een heel jaar oud zijnde, beginnen zy te telen, en ontvangen in warme Landen alle maanden. *Niphus* heeft van een goedt Konijne-man verſtaan: Dat de wijfjes die twee oft dry jonghen ghewòrpen hadden, veerthien dagen daar na weder zo veel wierpen: nochtans werpen zy 's Winters in Italie en Hoogduitſland zelden. Zy werpen vijf, en ten hoogſten negen jongen. Zommige beuzelen dat onder dit gheſlacht zo wel de Rammelaar als de Voedſter werpt. De Voeſters laten haar jongen meer als twintighmaal op een dach zuighen. Indien yemand de jongen handelt, worden zy gram, en verlaten, quetſen, oft doden de zelve. De Rammelaars geil zijnde, doden ook de jongen, voornamentlijk zo de Voeſters, te zeer met de jonghen bekommert zijnde, voor haar vluchten.

Aart en verſtand. Haar aart en verſtand getuight het volgende: zy ontſnappen het vangen met een ſprong. De plaats daar zy enig gevaar vernemen, verlaten zy; en als d'een verhuiſt, verhuizen al d'ander mede. Datſe herkauwen, is bevonden; en zijn dikmaal door yverzucht zo hatig, datſe malkander d'ooren en voeten afbijten: nochtans werden zy lichtlijk tam. *Kardanus* heeft 'er een gezien die de Honden zelf vervolghde. Met haar gedurig graven maken zy veelvormighe holen; waarom *Markus Varro* nagelaten heeft, datter in Spanje een treffelijke Stad, op een zandige grond gebout, zo van de Konijnen doorgraven is, dat de inwoonders moſten verhuizen. Zy komen niet als 's morgens en 's avonts uit, en loopen niet ver van de gaten. Zy ſtoppen de kuilen, daar in zy ook wel toeſien om van de voorbygaande niet bekent te werden. Het vlees van de Konijnen is malſcher als van den Haas, voornamentlijk het jong vlees.

Gebruik. Een Spanjart heeft haar aldereerſt op tafel gebracht. De tamme worden in Spanje veracht, om datſe na haar voeder ſmaken. De wilden zijn in waarde. *Durantes* belaſt haar eerſt te koken, en dan met welruikende kruiden en Varkens-reuſel te bereiden. Wat de geneeskonſt angaat. Haar vet verzacht de zenuwen, en is goed tegen eenige gebreken van 't water-maken. Hy word gebrand tot het keel-geſwel gebruikt van *Marcellus*, waar van gy *Ambrozinus* kond nazien.

Onderſcheid. Het onderſcheid van de Konijnen word van

van de verw, grootte, ingewand, en plaats genomen. Ten anzien van de verw zijn zy wit, swart, geel, asgrauw. met witte, swarte, oft rosse plekken gesprenkelt. Zo ghy haar grootte beziet. *Valerianus* heeftze te Verona by een omlooper gezien, viermaal grooter als d'onse, en wonderlijk vet. In Betika meent *Plinius* datse dobbele inghewanden hebben. Wat angaat de plaats. Daar zijn eenige dieren in Indie Utiæ genoemt, de groote Ratten gelijk, en als de Konijnen. Of zy van de Thracise oft Macedonise verschelen, die *Scaliger* zeidt van Hazen-hayr te zijn; met korte ooren, een dik lijf, en gedrongen, een lange start, byna den Eekhoorn ghelijk, laat ik den Lezer oordelen. Zommige noemen haar Pharoos Muizen, andere Indise Hazen. Onder de Indise Konijnen zijn ook die, welke wy Indise Varkens genoemt hebben. Van grootte zijn zy als onze Konijnen; maar met korter benen, met ses klauwen an de voorste voeten, en vijf an de achterste. Zy hebben tanden als de Muizen, geen start, een scherpen muil, kleine ronde ooren, en zijn meer met borstels als hayr ghedekt. Haar stem helt enigzins na 't geknor van de jonge Biggen. Zy eten allerlei kruiden, vrugten, brood, en haver. Zy leven dikmaal veel maanden lang zonder water. Voor seven oft negen Voesters is een Rammelaar genoech. Sy zijn ook als de Konijnen overvruchtbaar. Zy werpen ook in de Winter voor de tsestig dagen; maar gheen blinde jongen. Twe Rammelaars sullen in de tegenwoordigheid van de Voesters vechten. Wy sullen hier noch een afbeeldsel van een ander Indisch Konijn by voegen. *Nieremberg* maakt negen ghedaanten van Indise Konijnen. De eerste zeidt hy is de Paktli, oft de Spaanse, die, zo hy in vet land weid, niet minder angenaam voetsel als in Spanje geeft. De twede is de Eliztactotli, oft Witborst. De derde Kuitlatepotli, oft Kortstart. De vierde behoort tot die van Peru, en word Tokanthoctli ghenoemt, van gestalte als de Mexikaanse Mol, die zy Tuka noemen. De vijfde is de Quauhtoctli. De seste de Metochtli. De zevende de Kakotochtli. De achtste de ander Kortstart. De negende en leste van zijn roode en rossche verw word Hapaztochtli ghenoemt. Zy verschelen alle een weinig van malkander, en worden daarom met verscheide namen ghenoemt. Haar voedsel is onanghenamer als dat van d'onze, en harder. Dit is uit 't geen met de hand gheschreven is van den gheneesmeester *Franciskus Hernandus*. Het lust ons noch een ander gevoelen ook mette hand geschreven, van de Konijnen van Spanjola hier by te werpen. Zy waren zeidt de onghenoemde Schrijver van vorm als een Konijn, hoewel wat kleinder als die van Kastilie. Haar vlees is goed en angenaam, Zy leven op de bergen, onder de kruiden, en niet in de aarde. Daar zijn vier gedaanten van de zelve. Sommige zijn Quemi genoemt, die harder en groter zijn; andere Utiæ, enige Mohlas, andere Kuties, dese zijn klein, lekkerder en ghesonder. Hier toe behoren de Viscachæ, een geslacht van Konijnen, alzo ghenoemt om datse de Katten in langheid van start gelijk zijn. Zy beminnen de sneeuw, welk haar vraatsucht ook vereischt. Het hayr was eertijds angenaam, in waarde en gebruik.

(Nier. H.E. l. 9. c. 8.) (Nier. H.E. l. 9. c. 9.)

XV. HOOFT-ST.

Van den Eekhoorn.

De eerste die den Eekhoorn Sciurus ghenoemt heeft, is *Oppianus*, die ten tijde van de Keizer Antonius geleeft heeft. De naam schijnt van Schia, dat een schaduw, en Ura dat een start betekent, om dat hy sich mette start beschaduwt, afgekomen te zijn. Hy word ook Hippurus, en Kampsiuurus, mogelijk van Kamptein, dat is buigen genoemt, om dat hy op sijn aars sittende, zijn start boven sijn rug buigt. Eenige hebben hem Eleion genoemt, welke naam eighentlijk de Rat toekomt. De Latijnen noemen hem in 't gemeen Sciurus; andere noemen hem Nitela, oft Poger, om dat hy int klimmen op de bomen tracht en poogt, gelijker by den ouden Uitlegger staat. *Vincentius* noemt hem Pirolus. *Albertus* ook Spiriolus. *Belluacensis* noemt hem Scurulus, van currendo, dat is lopen. (Ambr. H. Digit. Vivipar. l. 2. c. 26.)

Beschrijving. Hy is uit het geslacht van de Muisen. Hy heeft de ondertanden langer, en den blinden darm in grootte de maag gelijk.

Plaats. Zy worden byna overal gevonden; maar meest in de Noordse Landen, daar zy schoonder van verw zijn.

Spijs. Zy eten appelen, kastanje, haasnoten, beukenoten, pijnkarlen, en ook eykels, en vergaderen 's Somers haar kost in de holen tegen de winter.

Teling. Zy paren in de Lente, en maken haar nesten op de hooge bomen, tussen de takken, uit rijsen en bladren. Men seit datte jongen na den derden of den vierden dag uit 't nest lopen. Zy baren dry of vier jongen t'effens.

Aart. Sy vertonen haar aart en verstant daar in, datse door een natuurlijk ingeven haar eerste poten voor handen ghebruiken. Datse somtijds zo tam werden, datse spottelijk als schomperen. Datse, als zy loopen, de start naslepen; maar zittende, over den rug opheffen, en in 't springen van de selve, als van een vleugel geholpen werden. Datse in de hete Son haar mette zelve dekken. Datse over de rivier varende, op een schors zitten, en de start voor een zeil ghebruiken. Datse ten lesten, het onweder voorziende, haar gaten, daar de wind van daan komen sal, toestoppende, die van d'ander

zijd openen. Zy worden van zommige in de spijs gebruikt. By de Velleise volkeren worden zy onder de lekkernyen gerekent. Haar vet versacht, en word wonderlijk van *Galenus* tegen de pijn der ooren ghepresen. De guichelaars ghebruiken de tanden om voorseggingen te maken. Het onderscheid word van de verw en plaats ontleent. Zo ghy haar verw beziet. In Hoogduitsland zijn zy in haar eerste jaren swart, daar na worden zy rood. In Polen zijnse vaal, met rosch vermengt. In Russie geheel asgrauw. In Podolia na 't zeggen van *Kromerus* lopen dieren zo groot als de Eekhoorn, die in de aarde leven, en met een verscheide gevlekte huid bedekt zijn. Wat angaat de plaats. Daar zijn Eekhoorns die Pontise Muizen, van de Pontus genoemt werden. Daar zijn Getulise en Indise. De Pontise Muis word by *Aristoteles*, en *Plinius* zo ghenoemt, om dat hy uitte Landen omtrent de Pontus tot gebruik, en klederen gehaalt wierd. *Matthiolus* schijnt hem Mus Lassicus te noemen. Andere noemen hem Veneetse. De Polen noemen hem Popieliza. Hy is uitten witte asgrauw, nocht heeft zo breden start als de gemeenlijk-ghenoemde Eekhoorn. Hy is van de zelve aart metten Eekhoorn. In de Winter valt hy in diepen slaap. Daar zijn 'er die meer asgrauw op den ruch, andere die meer rosch zijn. De Getulise is verscheiden geverwt uitten rosch, en swart. Van de schouders lopen over de zijden en rug, witte en donkere strepen, op zekere streken beurtswijs onderscheiden na de start, heel çierlijk. Hy is een weinigh minder als de gemene Eekhoorn, en heeft hangende ooren, rond, en byna 't hooft gelijk, over 't opperste van de huid gestrekt. In de lengte is het hooft dat van de kinkvorsch gelijk. Van de Indise zijn 'er vijf oft zes gedaanten, van welke *Nieremberg* aldus spreekt: De eerste ghedaante van de Quauhtechallotl, word Tliltik, oft Tlilokotequillin genoemt, welke naam van de verw van zijn lijf en start ghenomen is, te weten zijn swartheid, en van de pijnbomen daar hy in woont. Hy eet appelen die hy van de bomen geplukt, en in zijn hollen gesleept heeft, en voor zijn Winter-kost bewaart, daar hy ook zijn jongen verslint, en alles opknaagt. Hy is listig. Hy t'zirkt als een Mus, en heeft een ruighe start daar hy zich geheel mede dekt. Hy word lichtlijk tam, en met allerlei kost ghevoed. Als hy eet staat hy op zijn achtervoeten, brengt mette voorste de kost na de mond, en dekt merendeel zijn start, oft mette zelve zijn lijf, behalven als hy loopt: want dan steekt hy die uit. Als hy grimmig is, steekt hy de hayren op. Zijn vellen worden in de kleederen gevoert, om de warmte en 't çieraad, waar door de winterkoude op die wijs verdreven wert. De twede de Quauhtechallotl, Quapachtli oft Kortikolotequilin van zijn gelen buik ghenoemt, word byna eens zo groot, en is uitten witte swart, en donker geverwt, uitgenomen den buik, die bleek oft geelblinkend is, ghelijk wy angeroert hebben. Hy heeft een lange ruighe start, daar hy zich mede dekt. Hy leeft in de gaten en holen van de aarde besloten, daar hy ook zijn jongen opvoed. Hy eet Indiaans koorn, dat hy van de velden stelende, tegen den Winter verberght. Hy is listig als de andere, en word nimmer tam, oft verleit sijn oude woestheid niet. De derde Tlechallotl genoemt, heeft byna een kale start, korter, en geen negen duim lang. Hy word nimmer tam, en bijt altijd streng, en knaagt al wat hem voorkomt. Hy is uitten witte en donker vermengt, geverwt, en op zijn achterbenen sittende, eet hy sijn spijs; maar voornamentlijk de Mais of Indiaans koorn, dat hy mette voorste poten anvat. Zijn ooghen zijn groot ten anzien van zijn andere delen. Hy leeft in holen, die hy met de nagels lichtlijk uitgraaft, en met wol, katoen, oft ander zachte stof bestroit, en 't zirkt als een musch. De vierde Thalmototli ghenoemt, is een span lang; en heeft een hooft en oogen, ten anzien van 't lijf heel groot. Een langhe ruige start, met witte, swarte en donkere strepen onderscheiden, daar hy zich op de zelve wijs als andere mede bedekt. De verw van 't gehele lijf is verscheiden, die somtijds na 't goudgeel helt, in het overige de andere gelijk. De vijfde Quinichpatlan, oft vliegende Muis genoemt, is met donker en swart-vermengde hayren gedekt, welke omtrent de armen en benen langer zijn, op de vorm van kleine vogeltjes, door welkers behulp hy zich met zulken ghesswindheid van d'een op d'ander boom werpt, dat hy gezeit werd te vliegen; maar hy is kleinder als d'andere, met een klein Muizen-hooft, grote ooren, en ghebruikt geen verscheiden voedsel van de andere. Men zeit dat zijn start gebrand, gepoeyert, en ingenomen de barende Vrouwen helpt. Daar is noch een ander geslacht Yztactechalotl ghenoemt, de andere in vorm, lengte, en grootte van start, hooft, hals en billen, die boven geelblinkend zijn, gelijk. De start is beurtswijs blauwachtigh en bleek, met geelblinkende strepen onderscheiden. Het overige lijf is witachtig, waar van hy den naam heeft.

[Margin: ...ujer. de ...cibar. l. 13. c. 29.] [Margin: Nier. H. E. l. 9. c. 34.]

XVI. HOOFT-ST.

Van de Rat.

Dat de Rat in 't Latijn Glis genoemt is, is van zijn vetheit meent *Izidorus*: want glisceere beteekent groeyen en vet werden. Hy schuilt de geheele Winter in de gaten, daar hy vet werd. Hy word by de

[Margin: Naam. Ambroz. de Digit. Vivipar. l. 2. c. 29.]

de Grieken Eleios, 't welk by de oude met met een byghedane G Gelaios is, waar van mogelijk Glis komt. Hy word alzo ghenoemt, oft van ele, om dat hy in de bossen en open plaatsen verkeert, oft van Eileo, om dat hy in de gaten van de boomen den geheelen Winter t'saam-gherolt leid, en slaapt. Andere hebben hem Lagoneiron, oft slapende Haas genoemt. Enige noemen hem Myoxon, als of hy de opsparring van de mond, ten anzien van andere Muizen, spitser hadde.

Beschrijving. Hy is gelijk gezeidt is langwerpigh van muil, met scherpe oirtjes, geen zo ruighe start, metten middenbuik meer gebult als de Eekhoorn. Op de zijden en den rugh is hy geheel asgrauw, hoewel datter gevangen werden die an den buik rosch zijn.

Plaats. Zy houden haar niet in de bossen, maar in de Boere-huizen. Datse in Yrland niet zijn, word in 't gemeen gezeidt; nocht elders in die huizen, welke uit Yrlands hout gemaakt zijn, dat my d'ondervinding gheleert heeft valsch te zijn. In de bergen omtrent het land van Gorits, en de bergen van Karniola, Karnten, en Stiermark zijn zy overvloedig.

Spijs. Zy eten eikels, beuken, noten, appelen, en andere dingen. Zommige nochtans ontkennen datse appels eten, en zeggen datse die alleenlijk openen, en de korlen eten. Waat angaat haar aart en verstand. Zy worden 's Winters met slapen in de holle bomen vet, en storten zo diep in datse naulijk door 't vuur opgewekt werden; ja zy legghen als dood, en roeren eer niet voor datse in heet water geworpen werden. Zy telen in de Somer-tijd, en voeden haar jonghen in den Herfst. Die haar Ouders door den ouderdom verswakt, met grote zorchvuldigheid voeden. Zy verlaten ook de vervallen huizen, dry maanden eer zy omvallen, op de wijs van de Muizen, om datse voelen dat haar ghebouw allengsjes begint te leuteren. Haar ouderdom eindigt met de Winter-rust, wijl zy alleenlijk ses jaar leven. Die van een bosch komen dikmaal alle t'samen, en zoder enige die met een berg oft rivier afghescheiden zijn, by komen, vechten zy teghen malkander. Datze iet vergiftigs by haar hebben, is 't vast gevoelen van de Schrijvers; en men zeidt dattet in de start hangt, en dat sijn pis op enig deel ghesproeit, dat doet Rotten tot het been toe, en een ongeneesbare wond maakt. *Epiphanius* schrijft dat sijn jonghen van de adderslang blind ghemaakt, en opgevoed, en alzo vergiftig werden.

Gebruik. Q. Scaurus heeft aldereerst in zijn kostelijke maaltijden het Rattenvlees op de tafel doen brenghen. Zy wierden te Rome voor lekkerny gehouden. Hier van komt de bouwing van de Glirary of Ratteneters. Zy worden van October tot Januarius voor best gehouden, om datse dan vet zijn. *Durantes* prijst de jonge tot spijs. Hy heeft ook plaats in de gheneeskonst. Door het eten van zijn vlees word de Honds-hongher genezen. Haar vet word om te slapen onder de zolen van de voeten gheslreken. Den drek met enig nat gebruikt, drijft het graveel af. De zelve met azijn en rosmarijn geneest het gebrek Alopecie. De asch van de gebrande verklaart de oogen, zo wy *Plinius* geloven.

Onderscheid. Daar zijn eenige geslachten. Daar is, zo *Brujerinus* zeit, by de Zavojarts, en in 't lant van Tarantesium, een dier dat in de stenen en klippen woont, en een groot deel van 't jaar met slapen doorbrengt, en angenaam in de spijs is. In een zeker gedeelte van Indie zijn zy zo groot als een speenvarken, die de huizen omwerpen, en de muiren door graven. Aldaar zijn ook andere met rood hayr, die na de muskus ruiken. In Chiapa is een dier zo groot als een Konijn, van vorm als een Rat. Hy voert zijn jonghen op den rug, als hy de kost loopt zoeken. Nier. H.E. l. 9. c. 75.

XVII. HOOFT-ST.

Van de Muizen.

I. LID.

Van de Huis-muizen.

WY hebben de Muizen in huis, veld, hazelaar, Alpise, en Watermuisen verdeelt. De Huis-muis word by de Latijnen Mus, Ratus, en Sorex genoemt. Het woord Mus komt van een Grieks woord. Ratus is de naam van de grootte van rependo, dat kruipen oft rapiendo, dat roven betekent. By de huidendaaghse Grieken word hy Riskos genoemt. De naam Sorex heeft hy van Sono, van 't gheluid dat hy in 't knabbelen maakt, oft om dat hy als een zaag een ding doorsnijt, of om dat hy veeltijds uit een verrotte stof voortkomt: want Soron betekent by de Grieken rottigh. By de Grieken komen veel namen voor. Hy word ghemeenlijk by hare Mus ghenoemt. In de Eolise taal van den uitlegger van *Nikander* Irax, om dat hy de snuit gelijk een Varken heeft. By *Hezychius* en *Varinus* word hy Sminthos. By de Thraciers Argilos; by andere Lamas genoemt. Ambroz. Digit. Vivipar. l. 2. c. 3.

Beschrijving. De beschrijving van zijn uitterlijke delen is niet nodig. Wat angaat de innerlijke, *Aristoteles* en *Plinius* hebben geschreven dat hy een heel groot hart heeft, en somtijds zonder gal is. Elders by den zelven hebben wy, dat alleenlijk in de hoorn beesten, die maar an d'een zijde getand zijn, waar onder de ruig-voeten, de vleermuizen, en Muizen die an beide zijden getand zijn, bygevoegt werden, een lijfmoer is die Acetabula oft kopjes Arist. H.A. l. 3. c. 1. Plin. H.N. l. 11. c. 37.

Glires Ratten
Mures
Meuse

Scivrus
Eichhorn
Mus avellanarius
Haselmaus
Nulmaus

Mus araneus
Spitzmaus
Talpa Molckworff
M. Noricus
Grosse Haselmaus Züselmaus

en holletjes heeft, en voornamentlijk op die tijd, als ſy jongen inde lijfmoer hebben, van welke de ongheboorne vrucht door tuſſenkomſt van de vaten afhangt. In de ſelve is van *M. Aurelius Severinus* dit anghemerkt. Het rechter oor van 't hart is veel grooter als het ſlinker, en dat ſwart als geronne bloedt. An de boven-mondt van de maagh is een kringswijs uitſteekſel in ſich ſelf omgherolt, van gheſtalte als een voghel die den hals en het hooft in de borſt verbergt. De holle ader als zy eerſt van de lever oprijſt, klimt met haar wijdt begin, doch daar na nauwer, en gheduirigh even ghelijk opwaarts. Hy heeft een blinden darm van gheſtalte als een Varkens maagh, maar de grootte, en omkring een weinig kleinder. Hy heeft ballen niet minder als een Hoender-kuiken, dat moy groot is, ten anſien van zijn lijf. Ik gheloof, doet hy daar noch by, dat de balmutſen oft epididimida lagher zakken als de ballen ſelf, en de rechter is aderachtigher als de linker. De rechter nier leidt dichter an de holle ader als de linker. Zijn teellidt daar het aldernaaſt eindicht, is kraakbenich, en met een dryvoudich ſpits t'ſaamgeſet, zoo ik niet bedroghen ben, en het overighe uit twee zenuwen. Hy heeft grote klierachtige voorſtanders oft proſtatæ an den nek van de waterblaas. Het middelrif is in't midden doorſchynig, langwerpigh en rond. De t'ſamenſtelling der ſelver kond ghy aldaar ſien. De ſelve heeft ook een ſwanghere Muis gheopent. In die behiel de rechter hoorn van de lijfmoer vier jongen, de linker zes. Ider hadt zijn eighen geboortkoek, in 't rondt voor de navel geſchikt, en bedekt. Datter in 't eylandt Parus gheen Muiſen zijn, hebben ſommige beſchreven.

[margin: ...ootom. ...emok. 323.]

Plaats. In Schotlant omtrent de Burgt Slan ſterft de grote Muis, indien hy daar in gebragt werdt, zo wy *Hector Boetius* gheloven. In Peru waren ook eertijds gheen, en zijn 'er met de koopmanſchappen uit Spanje ghebragt.

Spijs. Zy eten koorn en erweten, broodt en vlees. Zy proeven ook dikmaal ajuin en look, en uit veel kaſen eten ſy de beſte. Zy ſuipen ook wijn, en lekker oly. Door hongersnood woeden ſy tegen haar ſelven.

Teling. Plin. H. N. l. 10. c. 65. Ariſt. H. A. l. 6. c. 37. De wijfjes worden dikmaal alleenlijk van ſout te lekken ſwangher. Daarom ſeit *Plinius* dat haar Teling uit lekken beſtaat, niet uit verſameling. Het is nochtans ſeker datſe verſamelen en veel jonghen op eenmaal werpen. Men ſeit datter uit een CXX. voortghekomen zijn: By de Perſen zijn ſwangere, in haar ſwanghere moeder bevonden. Zy komen ook voort uitte vuiligheidt van de huiſen en ſchepen. Hier om leſen wy dat in Ooſt-Indie enige wormen, zo dik als een vingher, uit een verrotte ſtof in 't riet groeyen, van welke zommighe daar na in Koppellen, andere in Muizen veranderen. In enighe ſteden van Ionia, is, om de overvloeying vande rivier Mæander, na 't ſeggen van *Pauzanias*, zo grooten menichte van Muiſen voortgeſproten, dat de inwoonders ghedwongen wierden te verhuiſen. Dat die uit verrotting voortkomen niet telen, en zoo ſy telen de vrugbarende kracht in de nakomelinghen op houd, heeft *Kardanus* verhaalt. Haar ſtem heeft *Homerus* door 't woordt Exololyzein uitgedrukt.

Zy hebben een afkeer van de Elaterium, de zee-Ajuin, de Koloquintappel, de Weſel, de Havik, de Kat, enz. Afkeer.

Toeneiging mette Majolijn, tot welkers wortel ſy in haar ſiekten toevlugt nemen, en mette Varkens. Want de Muiſenlever in vygen de Varkens t'eten gegeven, volgen ſy ſonder knorren hem na, die haar dat toewerpt. Hier van heeft *Pierius Valerianus* te Padua een proef genomen. Toeneiging.

Van haar aart komt dit weinighe voor. Aart. Namentlijk datſe ſcherp van gehoor zijn, Plin. l. 8. c. 57. datſe 's nachts het licht haten dat haar 't geſicht doet ſchemeren. Datſe in de Goud en Yſer-ſmids winkels de kruimelen van die harde ſtof inſlokken, en ſonder twijffel verteren. *Theophraſtus* ſchrijft, by *Plinius*, datſe, als ſy in 't eylandt Gyarus de inwoonders verjaagt hadden, ook het yſer knaagden, 't welk ſy ook uitte natuur an het ſtaal in de ſmids winkels doen. Daarom heb ik ook bevonden dat haar in de goudtbergen de buik opgheſneden en zulk altijdt ghedaan werd. Haar pis op ſeker deel geſproeit doorknaagt dat, zo wy *Arnoldus* geloven. Alſſer veel t'effens in 't water vallen, houden ſy malkander by de ſtart, op dat de een te land komende d'ander ook behouden werden. *Albertus* ſeit, dat hy in Nederland een Muis geſien heeft, die op 't wenken van zijn meeſter de kaars hiel en hem luchte.

Het onderſcheid verleent ons de grote, Onderſcheid. de verw, het hayr, de reuk, en plaats. Indien Ariſt. H. A. gy haar grootte beſiet. *Ariſtoteles* ſchrijft dat l. 8. c. 28. de Muiſen in Arabie veel groter als de Ratten zijn. *Vitriakus* ſeit datſe in Ooſten de Voſſen gelijk zijn. *Amerikus* heeftſe op ſeker eyland heel groot gevonden. Wat angaat haar verw. Zy zijn in 't ghemeen Ezelverwig, nochtans zijn ſy ook aſgrauw, enige zijn ſwartachtigh, andere hellen uitten donker na 't roſch. *Geſnerus* heeft een heel witte geſien, die in de maand April gevangen was, met roodachtige uitpuilende ogen, met een ruigen baard, uit veel langwerpige hayren. *Scaliger* heeft ook een ander met vurige ogen, en geheel wit geſien. Scalig. exercit. 59. *Albertus* ſchrijft datter witte; en gheheel geile gevonden werden, in welkers drek witte ſteentjes zijn. So wy 't hayr beſien.

Enige hebben facht, andere hard, als borftels. *Plinius* feit, datter in 't landfchp van Cyrene, *Ælianus* by de Egiptenaars ghevonden werden, die hayren fo fcherp als een Egel hebben. By *Herodotus* word gelezen, dat de Echines een geflagt van Muifen zijn. Zo wy den reuk anmerken. *Ruellius* fchrijft, datter van zommighe een welruikende drek uitgheworpen werdt. Daar is in Italie ook een geflacht dat Mufkardyn genoemt werdt. Ten anfien van plaats, heeft *Bellonius* ghefien datter een alleenlijk met zaat van Bilzenkruid leefde, die een afgrauwen ruch, een witten buik, een langwerpigh lijf, met een lange ftart, en fpitfe muil hadde; by den uitleggher van *Ariftophanes* zijn zy Scalopes ghenoemt. In Kappadocia wordt zeker gheflacht van *Varinus* Muexis ghenoemt.

Ælia. H. A. l. 15. c. 16.

Ruell. H. plant. l. 4.

II. LID.

Van de Bofchmuizen.

Naam. Ambrof. de Digit. vivipar. l. 2. c. 12.

DE Bofchmuifen leiden een boeren leven. *Servius* fchijnt haar Nitedulas, *Marcellus* onderaardfe Muifen te noemen, om datfe d'aard mette voeten uitgraven en holen maken. De Grieken noemen haar Arurajous zo zy in geboude landen lopen, Agrious zo fy door de boffen dwalen. Nergens zijn fy overvloedigher als in Egipten omtrent Thebais, na het overvloeyen van den Nijl, als de Son de aard begint te verwarmen, wanneer zy op verfcheide plaatfen uitte kloven van de aarde ontelbaar voortkomen. *Bellonius* fchrijft, datter tuffen Gazara en Bolba zulken menichte loopt, datfe, ten waar fy van de vogel Perpknopterus gegeten wierden, al het gefaide foude afeten.

Ælia. H. A. l. 6. c. 21.

Spijs. Zy eten de wortels van de Hoppe, de Paftinaka, en van alle peulvruchten, maar voornamentlijk van de artiziok. In 't jaar 1271. hebben fy 't koorn zo afghegeten, datter een groote dierte en fchaarsheid van leeftocht naghevolcht is. In de Noordfe landen leven zy onder de fneeuw, met wormen, zoo *Kardanus* verhaalt.

Kardan. de Variet.

Teling. Zy groeyen op fommighe plaatfen na een fchielijke flachregen, oft overvloeijing van de rivieren.

Haar voorfte deel word gevormt, en het achterfte ongevormt ghefien. Zomtijdts worden fy uit faat voortgefet. Uit *Ariftoteles* hebben wy, dattet gebeurt is, dat de boeren, als zy een dach te voor vaft ftelden om te mayen, 's anderdaags 't gehele zaat van de Muifen opgegeten vonden. Wy hebben, feit *Niphus*, te Kaleni ghefien, dat op eene nacht een veld, dat in zijn rype ayren ftond, van de Aardmuifen opghegeten was. In Kantabria vinghen fommige de Muifen om geld. De Eoliers en Trojanen mette Veldmuifen gequelt zijnde, hebben haar an Apollo Smynthius opgheoffert. Datfe uitte holen komen, en die niet diep in d'aarde maken, en die, als fy met een fchop geopent werden, terftond weder toeftoppen; datfe ghewond zijnde totte Chondrilla haar toevlugt nemen, behoort tot haar natuur.

Onderfcheid. Tot defe worden enige andere betrokken, maar voornamentlijk de Hafelaarmuis, de Spinmuis, de Alpife, de Watermuis, en de Kayopollin van *Nieremberg*. Want van de Sorices oft ratten, die de ftart an 't einde met een vlok hebben, en meer als andere kryzelen, en van 't beesje by *Olaus* Leem genoemt, 't welk door een fchielijke ftortvlaag van den hemel valt, en leeft tot dat het gras weder hergroeit, als ook van de Muis die mette Napellus leeft, zoo *Matthiolus* fchrijft, zal ik niet fpreken. De Hazelaarmuis die by fommige de Sorex oft Rat van *Plinius* ghenoemt werdt, en by andere Mus Corylinus, is twederlei, een groot, en klein. Die heeft *Ariftoteles* enige dagen levend gevoed, en feit dat hy in vorm en grootte de Rat gelijk, en op den ruch en de zijden voornamentlijk op het hooft, meer rofch is, met grote kale ooren, en een witten buik, met roodachtige voeten, een ruighe ftart, met groote fwarte uitpuilende ogen, en een baard ten deel wit, ten deel fwart, en feit ten leften dat van die de verw van de Huismuifen afdaalt. De kleine feit *Albertus*, dat hy roodachtig van verw is, en is oft de onghemene ruikende, by de Italianen Muskardinus genoemt, oft de gemeender niet ruikende. Zommige noemen hem Luciolus, om dat zijn ogen heel licht en klaar zijn. Hy is de Spinmuis feer gelijk: en verfcheelt mogelijk niet van de vremde Muis van *Hieronymus*. Hy neftelt tuffen de takken van de Hafelaar, oft het Boeltjes-kruid. De vorm van zijn neft wordt van *Ambrozinus* vertoont. Hy woont zoo wel in de gaten van de bomen als in de kuilen van de aarde, daar hy fich met Haafnoten onderhoud. Enige fchrijven dat hy van 't einde van den Herfft tot het begin van de Lente, en dat ghedurich flaapt, andere die hem opgevoet hebben, feggen by beurten. De Spinmuis heeft van zijn gheftalte de naam van Muis, van zijn behendigheidt (hy kan over een gefpanne koorde, oft het fcherp van een degen onbefeert wandelen) van de Spinnekop bekomen, zo wy *Sypontinus*, zoo wy *Gefnerus* gheloven van zijn vergiftige hoedanigheid, ghelijk ook feker vifch Araneus oft Spinvifch genoemt werdt. By de Grieken wordt hy Mugale, oft Muogale ghenoemt. *Ætius* feit dat hy veel groter als de Wefel is, en in verw na 't afgrauw helt, en met dunne tan-

Ambrof. de Digit. vivipar. l. 2. c. 32.

tanden versien is. *Albertus* en *Matthiolus* eigenen hem een korte dunne start, maar een langhen scherpen muil toe. De oogen ten ansien van 't ghehele lijf heeft hy zoo klein, dat *Plinius* geloooft heeft dat hy donker van gesicht was, en *Nikander* hem Mugale tuphlen, *Vegetius* blinde Muis genoemt heeft. Hy is ten deel rosch, ten deel donker, met een witten buik. Hy heeft een Varkens snuit, met hayr beset: de start ten ansien van andere Muisen twemaal korter. De tanden beschrijft *Ambrozinus* aldus. De tanden seit hy, die wy in die Muis ghesien hebben, waren twee vooruitstekende, tussen de maaltanden was een ledige plaats, maar alles t'saamgevoegt. De maaltand had maar een langwerpige punt. De twede de kleinste van al hadt dry punten, zo klein datse naulijk konden gesien werden. Daar na volgden vier maaltanden: van welke de vier grootste in dry punten verdeelt wierden, maar de punt van de vierde was zo klein dat hy naulijk ghesien wierdt, nochtans met vier scherpigheidtjes versien. In het onderdeel van de mond zijn, behalven de vier genoemde, de andere sonder eenich tussenruim t'saam verknocht. Zo datse in alles een getal van vierentwintig uitmaaken. Datse over den Appennin niet zijn, getuigt *Plinius*: Maar volghens *Matthiolus* zijn zy in geheel Italie, en voornamentlijk in 't landt van Tarenten, en ook in Hoogduitslandt. 's Winters lopen sy in de stallen, en Somers veel in de thuinen en plaatsen met koemis beleit. Zy eten de wortels van kruiden, maar voornamentlijk de eetbare distels, met groote schade van de bouluyden. *Gesnerus* heeft ook gehoort datse dode krengen eten. Datse in 't land van Tarentum geen vergif hebben, verhaalt *Matthiolus*: *Barbarus* datse van het gherammel der raders seer verschrikken. Hy heeft ten ansien van andere Muisen een heel fijne stem, maar wijl hy donker van gesicht valt, is hy loom. Dat zijn beet vergiftig is, kond ghy daar uit oordelen, dat hy van de Katten gevanghen, niet gegheten werdt. Het onghemak van de eene swangere maakt het onghemak van de andere swangere groter. De Alpise Muis heeft zijn naam van de plaats daar hy leeft bekomen, *Hermolaus* noemt hem Marmota. Enige Grieken Arctomny, oft Beermuis, om de gelijkheid die hy metten Beer heeft. *Albertus* betrekt tot den selven de Empetra, maar wat dat voor een dier is, weet men op huiden niet. Met het hooft gelijkt hy een Haas, in grootte een Konyn, en heeft zo korte oren, datse naulijk boven de hayren uitpuilen. Hy is verscheiden en lang van hayr als de Das. Hy heeft een korte start, de voeten met scherpe nagels versien, daar hy diep mede

Ambr. de Digit. l. 2. c. 34.

in de aarde graaft. 's Winters wordt hy dikmaal zo vet, dat hy wanschapen opswelt. Zommige doen 'er by, dat hy Haze tanden heeft, en soo sy met een schaar opgesneden werden, in ene nacht weder uit wassen. Van de innerlijke delen is dit van *Severinus* angemerkt. Dat de klooten wat hoog liggen. Dat de blinde darm heel wijd, als de maag, binnen ruw, en netswijs is, maar in de lijfmoer van buiten binnewaarts leit. De lever is veelklovig, en in seven quabben gescheiden, van welke de grootste nae de linker zijd helt, de overige na de rechter, en alle van malkander onderscheiden. Het klapvlies van de galblaas schiet in de twaalfvingerdarm: De milt is lang als van een grote Zwalu De waterpesen loopen niet rechtstreeks van de nieren, maar hangen an den rugh, en zijn klein. Zy worden veel in de Annanise bergen in 't land van Tridenten gevonden. Sy verkeren ook in de koude en sneeuachtige plaatsen van Hoogduitsland. Zy eten vrugten, voornamentlijk melk, die sy als de biggen suigen, en worden daarom veel in de Harders hutten ghevonden. Tam zijnde eten sy pap, brood, vis, en 't geen haar voorgeworpen werd. Sy worden omtrent Karsmis slapende in de aarde gevonden, en uitgegraven, worden ook niet eer wakker voor datse door de warmte van de Zon oft vuur ontdoyt werden. Zy worden lichtlijk verschrikt: vergramt zijnde, geven sy een geluid als een fluit, oft voorduiden onweder. Zy zijn zoo swaar van reuk datse Zomers naulijk konnen geleden worden. Zy zijn ook niet zonder verstand. Tegen de Winter brenghen sy hoy en ruigten in haar hollen. De een tegen d'aarde leggende word met hoy belast, d'andere trekken den gheladen mette start na het hol. Datse twee gaten in haar hollen maken is gemeen, door welkers eene zy inlopen, en omtrent het ander werpen zy haar drek uit. Met het naderen van de koude sluiten zy het gat van den ingang, maar als die dringt, maken sy het ander zoo dicht, dattet naulijk met een schop kan opgegraven werden. Omtrent het eind van September inkruipende, blijven zy in malkander gherolt, meer oft min als zeven, maar van onghelijk getal, in haar nest, tottet begin van de Lente, legghen ronken. Als de andere uitlopen, blijfter een deurbewaarder by 't hol die op een heuvel als op een baak uitsiet. Zoo hy iets merkt waarschouwt hy de ander met een heel fijne stem, die dan alle in 't hol lopen, en hy self alder lest. Zy spelen alleenlijk in helder weer. Zy murmelen, en na de anmerking van *Stumpfius* blaffen sy als Honden. Tam zijnde vanghen zy de luisen van de menschen, als de Apen. Zy komen by de Alpise volkeren in de spijse, voorna-

Zootom. Demokr. p. 325.

namentlijk in 't begin van de Winter. Zy worden gebraden, en in een swart sap ghesoden, en ook gesouten gerookt. Sy worden ook de kraamvrouwen te eten ghegeven. Haar vet verzacht de gekrompe fenuwen, en op den navel gestreken, verwekt het slaap. De maag word tegen de kronkeldarm-pijn gelukkiglijk opgeleid. Van de

Ambr. l. c. c. 35. Watermuis gewaagt *Aristoteles* in 't boek

Bellon. Aquat. l. 1. van de wonderlijke dingen. *Bellonius* eigent hem dry doorgange toe, een voor den drek, een voor de pis, en de derde voor de vrugt.

Kluzius in Ariot, exot. Zo wy *Kluzius* volgen, is hy zo groot als een Mol. Hy is swart van verw, behalven an den buik, die met hayren uitten witte asgrauw gheverwt is. Hy is met dikke sachte vlokken ghedekt. Het hooft is ten ansien van 't gehele lijf klein. Het bovendeel van de snuit uitstekend. Hy heeft vier tanden, in ider kaakbeen twe, maar in 't onderkaakbeen kleinder en stomp. De ogen naulijk zienbaar. De zijden van de opsparring van de mond zijn met lange asgrauwe vlokken beset. De start heeft weinig hayr, en is in 't midden met een beenachtige pees in de lengte doorsneden. De achterste poten zijn langer als de voorste, en meer plat, en met een vlies als in de platvoeten bedekt. Zy zijn veel omtrent de rivier Strymon en den Nijl, en weiden meest by heldere nachten. *Gesnerus* schrijft datse in kleine riviertjes verkeren. *Aristoteles* in sekere boom van

Plutarch. sijmpo. 4. quæst. ult. Arkadie. Zy eten waterplanten, vruchten, en visch. Zy wierden eertijds van de Magi oft wyzen, die na Zoroaster gevolgt zijn, voor quade Geesten gehouden, zo dat anders van dese Muisen en niet van de Schiltpadden moet verstaan werden. Datse in enige plaatsen van Vrankrijk gegheten werden, word van zommige verhaalt. Van de Koyopillin schrijft *Nieremberg* dit. De In-

Nier. H. E. l. 9. c. 3. dianen noemen een klein dier Koyopillin, van grootte als een Muis, oft wat groter, maar in start, en oren de Tlakuatsin gelijk. Want hy gebruikt de start voor handen, en de jonge omhelst zijn moer als hy bevreest is. De start is dikker als van de Muis en sterker. De buik uitten witte bleekachtig. De oren zijn doorschijnig, de voeten en benen wit. Hy voed zijn jonghen op de bomen. Hy soud tot het geslagt van de Tlakuatsin konnen betrokken werden, ten waar het iemand beter behaagde dat hy totte Muis behoort, oft van zijn gheslacht is. Hy wordt op de bergen van Tepoplan gevonden. Maar de Krokodil ghebruikt ook de start voor handen, want daar mede vatten sy beesten en menschen.

XVIII. HOOFT-ST.

Van de Mol oft Talpa.

De naam van Talpa hebben de Latynen an dit dier, dat wy nu beschrijven zullen, gegeven, oft van 't Griekse woordt tapto, ik begrave, om dat hy met zijn ghedurig wroeten sich altijd schijnt te willen begraven: oft om dat hy blind is, dat de Grieken tuphlon noemen: oft dat hy sich gedurig koestert: oft van 't Chaldese woort חלד dat kloven beduit, om dat hy de aarde altijt klooft. Hy wort by de Grieken Spalax genoemt, en Aspalax van Span, om dat hy de aarde geduirig mette nagelen krabbelt. By *Nikokles* word hy Scalops. By *Varinus* Siphneus; om dat hy de aarde met graven ledig maakt, genoemt. Want *Varinus* seit, dat het woord Siphnon, en Siphnye in aarde betekent. *Volaterranus* en andere jonge schrijvers, noemen hem in 't Griekx Blacta van Blaptein, dat is van beschadigen, maar qualijk. Wat angaat zijn beschrijvingh. *Scaliger* seit, dat hy de Muis niet veel gelijk is, met een breder en platter lijf, de voeten enigsins als een Beer, met korte benen, en een Padden hooft. *Albertus* schrijft, dat hy vijf klauwen an de voorste, en vier an de achterste voeten heeft. *Gesnerus* seit, dat de vijfde zo inwaarts strekt, dat hy voor den niet naukeurige toesiender verborghen is. De vlakte van de voorste voeten is breedt gelijk een hand. Den hals staat tussen de voorste benen, en is heel kort. De hayren zijn dik, kort, en swartblinkind. Indien gy zijn innerlijke delen besiet. Hy heeft de twe t'saamgevoegde voortanden niet, maar als de Honden en de Wesel weerzijds meer uitstekende. De longhen met veel verdeelde quabben, die an geen ghemeen begin t'samenhangen. De voorbenen bestaan uit twe beenders, die in 't schouderbeen ingehecht zijn. En zo kan dit beest met meerder kracht graven. De achterste hebben een been dat, een weinig onder de knie, in andere twe verdeelt werd.

Ambr. de Digit. vivipar. l. 2. c. 36.

M. Aurelius Severinus heeft dit van de innerlijke delen, in een mannetjes Mol, angemerkt. De ingewanden zijn alle ghelijk in andere dieren. I. Behalven dat hy gheen kronkeldarm, de overige eenvormigh, en ook geen blinden darm heeft. II. De ballen zijn binnewaarts verborghen, als in de Dasipodes; maar swart van verw, nocht op die plaats, welke ghemeenlijk naast an de nieren is; maar ter zijden de blaas in 't onderste hol van den buik. III. De nieren dicht an de holle ader t'saam-gevoegt, met een kleine tussenruimte van de uitmelkende aderen. IV. De gal is ten anzien van het lijf groot, met zichtbare galwegen. V. De deurwachter van de maag is met een dwarse

se streep als ghebonden en onderscheiden. VI. De overbrenghende zaatvaten (zo ik het wel onthouden heb) zijn mette waterpezen onderstut. VII. De strot is als in de Land-schildpad, wijl het een stemloos dier is. VIII. In 't binnenoir zijn twee dingen anghemerkt, de hamer en het anbeeld zijn wonderlijk klein. Het middenbeen tussen beide oirbeenders is heel sponcyachtigh. IX. De uitsteeksels van de onderkaak zijn weerzijds dry. X. Het is waarachtig 't geen *Plinius* van de Mols-ogen schrijft: want zy worden in haar plaats, en geheel swart, met een vel bedekt gevonden; maar heel klein als het zaat van vloykruid. Daar in zijn geen oogzenuwen, (zo veel ik heb konnen merken) en ik weet ook niet wel, of zy ook zien konnen, niet alleenlijk om datse met een huid bedekt zijn; maar om datter veel 't geen noodsaaklijk is an ontbreekt. Ik zoud menen dattet meer tekens van oogen als oprechte oogen zijn, daar de natuur in heeft willen spelen, en betonen, dat haar niet het vermoghen ontbrak, om oogen te maken wanneer zy wilde. Oft moghelijk bedenken wy dit zo waarschijnlijk te zijn. Wederom isser in een ander Mol in 't Jaar 1617. dit angemerkt. Het vlesig vlies was geheel en wonderlijk an de huid gehecht. De herssene was na evendeling groot, wel verdeelt en volmaakt. De oiren staan niet uitterlijk, maar geheel binnen verborgen, welkers dry beendertjes boven maat klein zijn.

Plaats. In Thessalia is de Mol zo gemeen in de aarde, datter een Stad zo men zeit van uitgegraven is. In 't land Orchomene, zo *Aristoteles* verhaalt, zijn zy overvloedig. Maar in Lebaika geen, en daar gebracht zijnde, graven zy niet, mogelijk om de hardigheid van 't Land. Plin. H.N. l. 8. c. 28.

Spijs. Zy eten inzonderheidt wormen. Daarom houden zy veel van de mesthopen. Zy verslinden oock allerley gheslacht van wormen, en als die ontbreken, eten zy aarde. Men heeftse ook wortels van kruiden, en koorn zien eten, en op de padden zien vallen. Zy groeyen ghemeenlijk uit aarde van den regen bevochtigt en verrot. *Albertus* zeit datse geen uur boven de aarde leven konnen, maar valschlijk. Zy hebben wel donker gesicht, maar treffelijk gehoor.

Gebruik. Hy heeft ook in de gheneeskonst en andere dingen sijn gebruik. De tand uitte levende gerukt, word geloofft de tandpijn te stillen. Uit hem worden pillen met honig gemaakt, die ingenomen de kropsweeren wech-nemen. Het hooft doorgesneden, en met aarde van de Mollen uitgegraven, gestampt, en in een tinne doos tot koekjes gebracht, word tegen alle halspijn ghebruikt. Het bloed doet hayr groeyen, en word tegen de Vijt gepresen. Het vet word ghebruikt om 't uitwassen van 't hayr te beletten. *Marinellus* bereid hier toe een salf uit vet van de Mol, en de Vleermuis. De asch dient de Heelmeesters in 't genezen van de sweringen. *Mizaldus* leidt onder 't hooftkussen van de sieke de Chelidonia, met het hart van de Mol, om te ondertasten of de zieke sterven zal oft niet, en gelooft dat hy helder opzingen zal, indien hy zal gezond werden; zo niet, dat hy zal wenen. Met het water daar een Mol in geweekt, en zijn hayr in afgeleit heeft, doet men de hayren weder groeyen. Datter uit de vellen mutsen gemaakt werden, verhaalt *Agrikola*.

XIX. HOOFT-ST.

Van de Land-Egel.

De Egel is by de Latijnen Echinus genoemt, niet van de ruigheid van sijn pinne, maar liever om dat hy by zijn pinnen niet kan gevat werden. *Galenus* noemt hem land-Akanthio. *Zuidas* noemt hem Akanthochoiros oft Stekelvarken. *Hezychius*, Akantonothos oft Stekelrugh, om de anghels die hy op den rugh heeft. *Lykophron* heeft hem om zijn groote listigheid Nauplius ghenoemt, welken naam de Latijnen de Zee-Egel toe-eigenen. Zommighe noemen hem met *Plinius* Herix, Hericius, en Herinaceus, en dat niet qualijk: want dit dier schijnt sijn naam van Horror oft Barsheid, oft ook van Hærendo, oft van anhanghen te hebben, om dat de vruchten an zijn anghels blijven hangen. Het is een beest, zo hen *Hermolaus* kortlijk beschrijft, van grootte als een Konijn, overal met pinnen beset, behalven an de mond, de voeten, en het onderdeel dat met weinig vlokken gedekt is. In hem is anghemerkt, dat alle de spieren van 't lijf rondmakers zijn, de darmen zijn van ghelijke dikte oft liever dunte, heel lang, zonder onderscheid van blinde of andere darmen. In 't korte, die van de Muis gelijk. Haar drek is ook even de selve, en de ballen die dicht an 't teellid hanghen. Die lange oorsprong heeft op de start ghedrukt zijnde, zaat uitgegeven als eenig geel slijm. De lever heeft seven quabben. De bystanders van 't teellid zijn eenige wratachtighe trosswijse klieren, in pinnetjes verdeelt, op de wijs van een uitgegeten klip, die gy enigzins mette quabben van de long kond vergelijken. De ballen zijn inwaarts verborgen, en an de lendenen gehecht. Enighe beenders zijn rond, andere plat, scherp en stomp. Zy worden over al ghevonden, uitgenomen in Kreta, zo wy *Plinius* geloven.

Ambr. de Digit. Vivipar. l. 2. c. 37.

Severinus Zootom. Demo. p. 319.

Plin. H.N. l. 9. c. 12.

Spijs. Datse een Jaar sonder spijs leven konnen, verhaalt *Aristoteles*. Hy leeft meest met appels en druiven, die hy afwerpende an sijn pinnen hecht, en na sijn hol sleept.

sleept. Dat hy in de huizen melk en wijn drinkt is ook angemerkt. Hy voert vyandschap met den Beer, de Wolf, de Vos, de Adderslang, en het kruid Potamogetus. Dat hy zich in 't rond wentelt, en als dood leidt, zo haast hy het geblaf van de honden hoort, oft den reuk van wilde dieren, oft de ankomst van de Jagers verneemt. Dat hy zijn rust-plaats teghen 't Zuiden en Noorden by beurten opent; en indien hy t'huys opgevoed werd, nu na dees, dan na d'ander muur wijkt, volghens de verscheidenheid der winden, heeft ons *Aristoteles* nagelaten. Dat hy, als hy gevangen word, zijn pis, door welkers besproeying zijn pinnen van den rugh afvallen, uitstort, en op de menschelijke wijs versamelt, behoort tot sijn natuur.

Ælia.H.A. l. 16. c. 69.

Arist. H.A. l. 9. c. 6.

Gebruik.

By sommighe word de Swijn-egel in de spijs gebruikt; maar niet wel bereid zijnde, verwekt hy droppelpis. Daarom moet hy met een slagh gedood, en van de waterblaas ghezuivert werden, zo zommige menen. In de maand Augustus zijn zy om de overvloed van voedsel aldervetst. *Durantes* maakter met andere ruikende kruiden een vlees-ghebak van. *Gesnerus* kookt hem in wijn en azijn, en braad hem daar na met spek, en naghels doorsteken an het spit. In de gheneeskonst geeft hy veel behulp. Zijn lever is wonderlijk goed tegen de ghebreken van de nieren. Met de gal worden de wratten gheraakt en genezen. De milt gebrand en ghepoeyert is een treffelijk gheneesmiddel voor de miltzuchtige. Het vlees word ghebruikt om de misgeboorte te beletten. 't Zelve van een Egel, die met ene slagh dood geslagen is, om den hals gehangen, is goed tegen de droppelpis. Het gedrooghde word teghen de Meervlecht inghegeven. Het vet van de zelve in den Herfst gevangen, ghebruiken de Polen in de zelve voorgenoemde ziekte. 't Zelve heeft ook groot voorrecht tegen de steen. Het gebruik van 't bloed teghen de steen van de blaas, en nieren, en het pijnlijk water-maken, is ook niet te verachten. De gebrande asch van de Egel met Beren-smout gemengt, maakt schoon hayr. De zelve ghebruiken zommige met oly, om de misgeboorte te beletten. Het word ook in de nierpijn, waterzucht, en andere ziekten ghebruikt. De varse drek met sandarachus, azijn, en tar, belet het uitvallen van 't hayr. De huid met de pinnen wierd eertijds tot een kleerbezem ghebruikt.

Onderscheid.

Hy word in een Swijn-egel die een Varkens muil heeft, en een Honds-egel die een Honds-muil heeft, verdeelt. Uit de zelve rijst een groote stank. In Brazil, ghelijk zeker Jesuyt by *Majolus* schrijft, loopt een dier den Egel gelijk, welkers borstels heel lang, van bleke verw, en an 't einde swart, en heel scherp zijn. Wonder heeft de natuur in dit dier verborghen: want wat die angel raakt, ook van 't beest uitgerukt zijnde, daar boort zy door, en voornamentlijk door 't vleesch; en daar is bevonden datse op een nacht an een dik leer geleit, dat als met een menschen-hand angedreven, doorboort hadde.

XX. HOOFT-ST.

Van 't Stekelverken.

Naam. Ambroz. de Digit. Vivip. l. c. 38.

TOt het geslacht van den Egel betrekt *Plinius*, *Ælianus* en *Oppianus* ook het Stekelvarken, oft den Histrix. Het word by de Grieken Histrix Histrichos, en Ystrix Ystrigos ghenoemt; buyten twijffel van Strix en Ys. *Plinius* ghebruikt dat woord in 't Vrouwlijk, *Oppianus* in 't Manlijk. Zommighe menen dat hy by *Plautus* onder de Afrikaanse muis betrokken wert, om dat men zeidt dat hy veel in Afrika ghevonden is. *Izidorus* leidt het woord af van Stridor; dat is een gekrijsel, 't welk de angels, in 't bewegen van 't dier, voortbrengen, en schrijft dat zonder toeblazing oft aspiratie. *Klaudianus* heeft hem aldus beschreven:

Zijn lang-gerekte snuit
Gelijkt het morssig Swijn. Het voorhooft puilt hem uit
Met hoornig borstelwerk. Zijn brandig oog dat gloeit.
Zijn jong is op den rug met spikkelen besproeit.

Maar zo wy *Agrikola* inzien, zo heeft het Stekelvarken een mond, den Haas gelijk; vier lange tanden, twee boven, en twee onder, de ooren als een mensch. De voorvoeten als een Das, de achterste den Beer gelijk. Op den ruch, en op de zijden staan tweeverwige pinnen, ten deel wit, en ten deel swart, die dikmaal twee oft dry handen breed lang zijn, die het dier, gelijk een Pauw zijn start, kan uitbreiden.

Plaats.

Solinus zeidt datse veel door Ethiopie loopen; hoewel zy door geheel Afrika, en Indie ghevonden werden. Zy zijn ook in Italie; maar weinigh in Vrankrijk. Datze in Galissie gevonden werden, verhalen de vremde wandelaars van Kompostella, die de angels op haar hoeden mede brenghen. Hy verberght zich in de bossen en hagen. Zy leven met appelen, rapen, peren, pastinaken, en gekruimelt brood. Zy drinken water; maar heel graagh met wijn vermengt. Dat hy zijn angels met het spannen van zijn huid op zijn vervolghers uitschiet, daar mogelijk de konst van booghschieten door geleert is. Dat hy voorsichtige scheuten doet; dat hy meer by nacht als by den dagh weid; dat hy 's Winters verschuilt, en zo lang als de Beer zijn Jonghen draaght, heeft hy uit de natuur.

De-

ebruik. Dezen heeft de vraatzucht mede niet gespaart: want hy wort tot de kostelijke maaltijden gepresen en gebruikt. Bezie sijn toebereiding by *Ambrozinus* uit Scapius. In de geneestkonst schijnt hy totte zelve gebreken goed te zijn, gelijk den Egel. De Vrouwen gebruiken om 't hayr te schelen liever zijn pinnen als een naald. *Plinius* maakt uit de zelve tandstekers, om de tanden te versterken. Omtrent het onderscheid komt byna niets voor. Eenige verdelen hem in Zee- en Landverken, en verkopen de pinnen van de visch Dentalis, voor die van het Stekelverken; maar al te stoutlijk: want niemand van de Schrijvers gewaaght van een zee-Stekelvarken. Hier toe kan een dier van een onbekenden aart betrokken werden, dat *Kardanus* in 't jaar 1550 te Papia gezien heeft. Het was zo groot als een Vos, met een Hazen-mond, uitstekende tanden als van den Eekhoorn. Met swarte Slangen-oogen, en hooft-hayr ghelijk een Geiten baard, dat van 't hooft op den hals hing, mette voorste voeten den Das, de achterste den Beer ghelijk; met ooren als van een mensch, en hondert angels als een Stekelvarken verzien, van welke zommige an den top krom waren; maar anders onbeweeghlijk, en die in 't bewegen van het dier gheluid maakten. De start was als van een Gans, welkers vederen allengsjes tot pinnen veraarden. De stem was doof en hees, als van een blaffenden hond; hy was de Honden zeer hatigh; en mogelijk uit een Stekelvarken en een ander dier voortgeteelt.

XXI. HOOFT-ST.

Van de Tatou oft Braziliaanse Egel, oft Schildvarken.

er. H. E. .c. 6. DE Tatu zullen wy met de woorden van *Nieremberg* beschrijven. Ik bevinde, seit hy, dat dit geharnaste Indise dier verscheidentlijk genoemt werd. De Spanjarts noemen hem Armadillo. De Portugezen Sneubertado. De Italianen Bardato. *Thevet* noemt hem met een Braziliaanse naam Tatau. *Maphæus* Tatusia, *Gesnerus* Tatus. In Nieu-Spanje word hy Chirquin chrim; elders Kassamin; en by andere Indianen Ajatochtli genoemt, dat is Kauwoerds-Konijn: want hy leeft in holen als de Konijnen.. Hy graaft wel een vierendeel van een uur ver; waarom hy niet gebonden zijnde (want hy laat zich nergens in sluiten,) tot buiten de huizen, ja tot buiten de Stad graaft. Daar zijn verscheide gedaanten van dese dieren; maar de wonderlijkste dunkt my de Ajatochtli, en daar minder van gesproken is, waarom ik hem insonderheit sal beschrijven. Hy is met harde platen, die ik zelf ghezien heb, bedekt. Hy is zo groot als een Maltesen Hond. Hy heeft kleine voeten, en de snuit lang en dun, en beide als een Varken. Hy is overal met een schors als een gewapent Krijgsman oft Oorlogspaard ghewapent, en met beweeglijke platen ghedekt, en t'saam-ghevoeght, daar hy rondom in beslooten is. Zijn ooren zijn die van de Muizen ghelijk, maar minder dun. Zijn start is langwerpigh rond, in leden verdeelt, en op de zelve wijs met platen bezet. De buik is wit, en met een zachte huid bedekt, het menschen-vel niet ongelijk; met langachtige dunne, maar weinigh hayren bekleed. Hy vangt Mieren. Hy leit op sijn rug, met sijn start an de mond, daar de Mieren recht over lopende in 't net vallen, en den bedrieger tot spijs werden. *Antonius Herrera* doet 'er by, datse met haar eighen pis een groef boven haar buik tussen de platen vervullen, en dat alzo de Mieren het water schuwende, langs de start in de mond lopen. Als hy vlucht buight hy 't hooft en de start neerwaarts, beschermt zich met zijn schild, en rolt zich tot een ronden bol. Indien hem ymand hardnekkig vervolgt, drayt hy zich na den vervolger, en dikmaal sich sterk met den rugh tegen de borst van den mensch stotende, brengt hy hem om 't leven. Hy verkeert in modderige poelen. Hy eet wormen en vissen, en de vrucht van zommige bomen, en ook appelen. Zyn vlees is heel vet, zoet, en van slijmerig voedsel, en veel uitwerpsel. De oude plachten haar schilden voor de Zebratanen tot wapenen te gebruiken, die by haar ook in groot gebruik zijn. Het schild is tot veel dingen bequaam, zo wel in den Oorlog als in vrede. Men zeidt dat sijn schild ghestoten, en een vierendeel loods swaar inghenomen, met sweten de Spaanse pokken geneest. Hy word in warme modderighe poelen gevonden. By de Lukataners is tweederley onderscheid van dese dieren. Eenige zijn onschadelijk, en van heel angenaam voedsel. Andere schadelijk en vergiftigh, welke met braken en 't omroeren van den buik beswijmming verwekken, en ten lesten doden. Haar tegen-gif is den Olijfoly, ten waar het vergif te sterk geworden was, en dan zijn alle middelen vergeefs. Indien mogelijk eenighe voordeel doen, zo valt den zieken 't hayr uit, sijn verw word bleek, en zijn krachten verdwijnen. Zy worden in getal van schilden oft platen onderscheiden. De onschadelijke bestaan uit acht, de schadelijke uit ses. De onschadelijke hebben ook gheen heupbeen, en zijn met rode plekken an den buik gesprenkelt. Dit dier is de adderslangen die enig geluit maken zo groten vrind, datse in een hol zonder malkander te verongelijken verborghen werden. Het eerste ghesiacht schijnt *Konzalvus Ferdinandus Oviedus* beschreven te hebben, met dese woor-

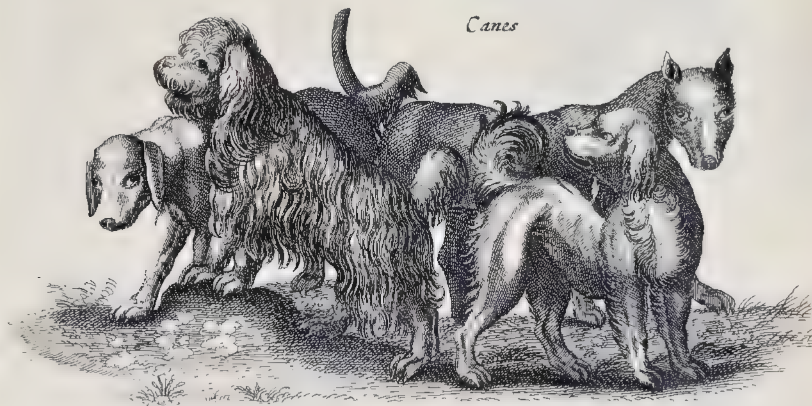
woorden: De Kataphractus, oft dat dier dat met schilden gedekt word, is een wonderlijk dier van anzien, heel verscheiden van die in Spanje, oft andere Landen van Kristenrijk gezien werden. Het is een viervoetig dier. Het geheele lijf en de start is met een huid ghedekt, die van de Haagdis ghelijk, daar wy onder van spreken zullen, (hy verstaat de Amerikaansche Krokodil) van verw tussen wit en asgrauw; maar die meer na 't wit helt. Hy is van vorm als een ghewapent Paard, zo groot als een gemeene Hond. Het is geen schadelijk dier. Het houd zijn woonplaats in de aarde, en die mette voeten uitgravende, maakt hy hollen als de Konijnen. Deze dieren worden met netten oft met de boog gevangen, geraakt zijnde stervenze; maar meest in de zaytijd, als de stoppelen ghebrand, oft de aarde omgegraven werd, om het voedsel voor de Koeyen en andere Beesten beter te doen voortkomen. Ik heb somtijds van dit dier ghegeten, en vond datse beter van smaak als de bokken, en een gezonde spijs waren. Voorts indien deze dieren in die Landen gesien waren, daar men gewend is de Paarden in 't harnas te sluiten; men zoude konnen denken dat hier van het voorbeeld genomen was. Als andere Schrijvers desen *Oviedus* tegen-spreken, hebben zy een ander geslacht van Schildvarken in haar gedachten: want 't geen van 't Schildvarken gezeit word, moet verscheiden, na de verscheidenheid van de ghedaanten en Landen, verstaan werden. *Monardus* spreekt aldus: datmen hem noit heeft zien eten; en dat hy daarom alleenlijk onder de aarde leeft, en de aard self eet. *Gesnerus* spreekt anders, hoewel hy weinigh van hem zeit, dat hy in Vrankrijk gezien is, en zaat en vrugten at. Ik wederleg geen van beide, wijl zy van verscheiden konnen spreken. Van de Schildvarkens hebben *Iakobus Plateau* en *Kluzius* ook twee gheslachten erkent. Een heel kort van start, dat *Kluzius* dus beschrijft: Dit dier was een voet en vier duim lang; maar den omkring van 't lijf was veerthien duim, namentlijk twee minder als de lengte. Zijn schild is hard en schorsachtig, roetachtig van verw, 't welk hy mogelijk door den ouderdom, en 't veel handelen gekregen hadde, byna uit vier kante stukken t'zaam-gezet. Van den hals was hy als van een bolronde gestalte, en met verscheide gheverwde schilden verdeelt. Maar op 't middenlijf was hy met dry ryen van vierkante platen, verscheidentlijk geschildert, verçiert. Het leste deel van 't schild was met even-gelijke kringen als de voorgaande onderscheiden. Het geheele hooft was ook totte neusgaten met diergelijke platen gedekt. Hy had wijde ooren, en niet heel spits. De start was kort, niet groter als twee leden van een achterste vinger, en ook geheel met ronde platen bedekt. Dat de buik met geen korst bedekt is gheweest, maar alleenlijk met vlekken bezet was, scheen het afbeeldsel te vertonen, gelijk ook achter het achterste deel van de benen, de krop en neusgaten. Dat de achterbenen met dry klauwen en een spoor verzien geweest zijn, scheen het afbeeldsel te bevestigen, en de voorste maar met twe, en een spoor, ten waar die van de Schilder verzuimt waren. Het teellid had hy lang en uitstekend. Ik weet niet of dezen de kracht ontbreekt, welken *Monardes* de Armadillo, oft gestarte Tatau toeschrijft, namentlijk dat sijn voornaamste kracht in een beentje van zijn start is, van welkers sijn poeyer een bolletje zo groot als een spelden hooft ghemaakt, en in 't oir ghesteken, de pijn stilt. Men zeidt ook dat het zelve het tuiten van de ooren, met een kleine doofheid vermengt, geneest. Dat het de pijn stilt is door veel ondervinding bevestight. Ik doe hier by de loosheid van de Chirquinchi, 't welk ik verstaan heb van die ghene, welken hem eerst door 't gerucht, en daar na met het gezicht ontfangen hebben. Die oog-ghetuigen verhalen dit. By regenachtigh wederleid hy op den rug; en op den buik, die onghewapent is, vergadert hy water tusschen de platen van zijn zijden, en zo volhard hy met het uitstaan van den regen byna een geheelen dagh, tot datter ten lesten een Hert onvoorziens op hem toe-loopt, 't welk om zijn dorst te lesschen zijn muil daar in steekt. Dan sluit zich dit Schildvarken toe, en vat het Hert by de lippen en neusgaten. Dees loopt dan gins en herwaarts; maar het Schildvarken verlaat sijn roof niet, tot dat hem den opghehouden adem verstikt en dood. Hy heeft ook de listigheid van den Egel. Als hy bevreest is rolt hy zich in zijn schild oft schors, en lost zich niet als by het vuur. De Indianen gebruiken zijn schilden tot tovery, voornamentlijk om de dieven te ontdekken, en te straffen. Zy raken eerst met het schild de aarde, die den dief betreden heeft, en iet anders dat hy geraakt heeft: dan vullen zy haar mond metten drank die zy Chica noemen. Daar na slaan zy op een trom, wijl ondertusschen het schild oft de schulp van zelfs begint te dansen. Door deze tovery vertoont zich terstond een sweering in 't anghezicht van den dief, die over beide kaken loopen zoude, ten waar zy terstond van haar besweering oft tovery ophielden.

III. OP-

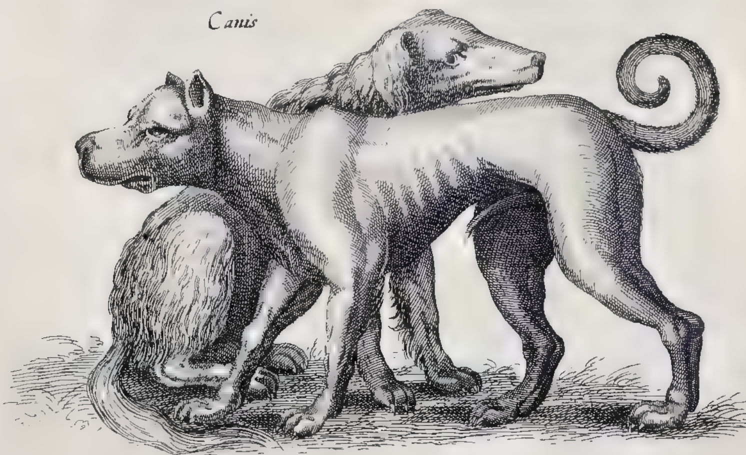
Canis Leporariq

Canes

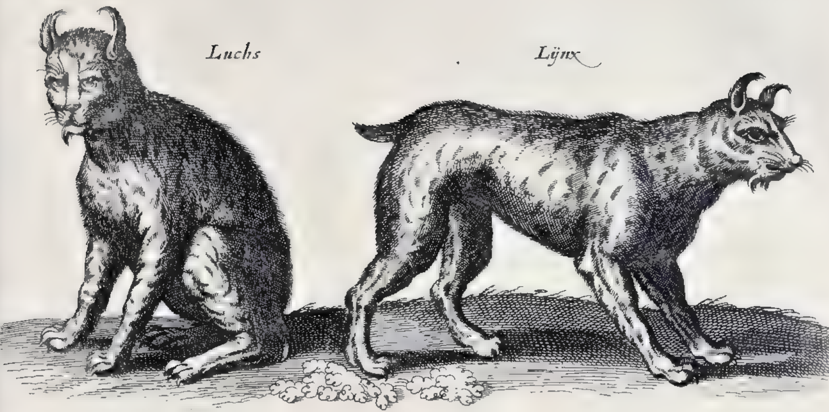
Canis

Canes *Hunde*

Canis Indicq 1.

Canis Venatorius Iag hund
Wind-spiel

III. OPSCHRIFT.

Van de viervoetige Huisdieren.

I. HOOFT-ST.

Van den Hond.

Ambros. de Digit. vivi-par. l. 3. c. 1. Naam.

DUs ver van de halfwilde. Nu volgen de tamme oft huisdieren, namentlijk de Hond en Kat. De Hond by de Latynen Canis genoemt, 't welk eertijds Canes, gelijk Plebes en Trabes, placht uitgesproken te werden. Wort nu, so wy *Varro* insien, van Canore Latratus, dat is van 't geluidt van 't blaffen afgeleid, om dat hy met zijn stem een teken geeft. By de oude Grieken word hy Kyon, en anders Kunos genoemt; buiten twijffel van kuo, dat is: ik beminne, om dat hy seer geil is, oft om dat het een minsaam dier is. By de nieuwe Grieken word hy Scilos genoemt, mogelijk met een woort van Scylax afgedrayt. By andere Hydactor oft blaffer, van zijn stem genoemt: en by *Hezychius* en *Suidas* ook Akanthis van aikallein, om dat hy met de start zijn bekenden anwispelt. De beschrijving hoeven wy hier niet by te voegen, wijl het een bekent dier is. In een opghesneden hond is dit volgende angemerkt, dat ik mette woorden van *Severinus* sal verhalen. De lijfmoer, seit hy, is twe hoornig, de nek der selver in kortheid en engte een middelste vinger gelijk. De hoornen zijn so breed als met een hand kan omvat werden, in lengte wat meer als een ghemene handt breet, overal even dik, alleenlijk met een enkele bocht gedrayt, maar niet met holletjes verdeelt als die van 't Varken. De uitterste einden van de hoorns lopen met aderen t'saamgehecht, totte nieren, en de ballen leggen met een vlies op de lijfmoer gevoegt. An de eerste mond van de nek is een lichaamtje, dat in grote, gestalte, en verw een slekkenhooft gelijkt, 't welk buiten zijn hoorn uitsteekt. De ysere pin hier ingesteken zijnde, vond geen ingang, voor dat sy een weinig opghesneden was. De lijfmoer geopent zijnde, zijn de jongen met vliesen gedekt bevonden. En die omwindsels waren dry in 't getal. Namentlijk het worst gelijke, oft de Allantoides, en het binnen, en buiten vlies. Maar de eerste delen konnen naulijk ghescheiden werden, om datse so vast t'saamgehecht, en so dun van selfstandigheidt zijn. In de rechter hoorn lagen vijf jongen. In de linker vier, ider met zijn vliesen bekleedt, en ider hadt het buitenvlies over het midden. De riemen twe vingher breed laghen over dwars, an 't uitterste met swarte strepen, en met een rode in 't midden verdeelt. Ider vertoonde een verw als vloeyend bloed. Het net is als een sak, dat de boven-darmen bedekt. Zijn bovendeel begint van de grond van de maag, die het rondom bevangt. Het onderste deel wort an de milt, en het klierbedde ghehecht. Welk klierbedde sich terstond na den twaalf-vingerdarm vertoont, dat an dese en an de poortader vast is. De poortader send een drydobbele tak na de naastbygelegen delen, te weten de scheel, milt, en maagtak, die het holle deel van de maag beloopt. De milttak zend ook opwaarts een spruit over het bolle deel van de maag door de middellijn, tot datse de bovenmond van de maag bereikt. De milt is an 't middelrif door een vlies meer als een vinger breedt, en an de maagh door het net vastgehecht. De milt heeft een ghestalte byna als een breedt geschoeide voet. De kronkeldarm heeft hy niet, en na den blinden volgt het einde van den rechten darm, welke blinde ontvouwen zijnde, omtrent een middelste vingher lang is. An 't einde van den regten darm is innerlijk een groot klapvlies, en een ander in 't begin van de blinde, maar kleinder. De rechte is onder seer gerimpelt. Van de grote hartader is een t'samenvlechting van slagaderen na de holte van de lever gebogen; welk ook 't klierbedde nadert. Dit getrokken zijnde, trekt het ook de lever en de bovenste ingewanden. Boven de mond van de maag zijn twe klieren, van welke de rechter groter en harder is, maar beide sapig en vogtig. Het bloed van den hond is heel swart, om zijn verbrantheit. An 't einde van de tong is een langwerpig rondespier ingehecht, die langs zijn middellijn neersakt. Het rechter hartoor is twemaal groter als 't et linker. In 't regt en linkerdeel van 't herssenbekken, welke de hooftslaapspieren dekken, vertoont sich geen omhelsend vlies, behalven 't geen de spieren eigen is: Maar in andere delen van de herssenpan vertoont het sich openbaarlijk. An de wortel van de tong is weerzijds een klein klier schuins uitgerekt. De ringer van de lochtader zijn dwars; en niet schuins als in Verken. De herssene van een Hond is veel grooter als van een Varken. In de onghekeerde herssene vertoonden sich de mamachtige uitpuilingen, en 't begin van 't lendenspier, door welkers midden een diepe opening gemaakt zijnde, tot het einde van de kleine herssene, vertoonden sich twe kleine doorgangen, de ene welke van het deel der uitpuilingen rechtstreeks na 't einde van de kleine herssene strekt, d'ander staat een weinigh vorder opwaarts schuins teghen dese over. Voorts zijn de voorste voeten van de honden in vijf, d'achterste in vier klauwen verdeelt. De buik van de Teef is met twe mammen, weerzijds een, verçiert. *Albertus* heeft ook anghemerkt dat de onderste neus-

M. Aurel. Severinus Zootom. Demokrit. p. 306.

neuſgaten van de beſte honden, roodachtig, hecht, en byna ſtomp zijn. *Ariſtoteles* en *Ælianus* ſeggen, datte herſſen-pan ſonder naden is. Ten leſten. *Galenus* heeft angemerkt datte hooft-ſlaap-ſpieren in de Honden, als in de Wolven en Leeuwen, heel kloek zijn, om datſe in 't eten van de beenders haar kaakbenen veel oeffenen.

Galen. de uſu part. l. 11. c. 9.

Plaats. Van de plaats ſtel ik alleenlijk dit. Datter geen in Braſil geweeſt zijn voor de uittogt van Vilagagnon, indien wy *Lerius*; indien wy *Textor* geloven, komen ſy niet in 't eyland Sigaro van Arabie, en indien zyder inkomen, lopen ſy ſo lang tot datſe ſterven.

Spijs. Zy zijn aleters, en onthouden haar noch van viſch, nocht dode lichamen, dat *Balbus* in zijn reisboek aldereerſt verhaalt heeft. Van 't vlees nochtans van haar ghedaante, en dat 't welk van den blixem geſlaghen is, hebben ſy een afkeer. Zy eten gras maar voor de gheſondheid. Zy onthouden haar van de Eſchbomev-rucht, om datſe daar de heuppijn van krijghen. Met wijn en brandewijn worden ſy ſinneloos gemaakt, en lopen ſo lang tot dat die damp weder uitwaſemt.

Teling. Merk van haar teling, dat haar 't verſamelen altijd goed is. Nochtans ſchrijft *Tardivus*, dat het begin van de Lente, maar ſelden van den Herfſt, om te telen bequaamſt is. Zy verſamelen en trekken tot haar twaalf jaren: Maar zijn dikmaal nae het neghende onbequaam. Zy veraarden die op haar een jaar verſamelen. Maar op haar vierde brengen ſy moediger jonghen voort. Zy zijn omtrent veerthien daghen ritzig, en zes maanden na haar werpen ſoeken de Teven weder na de Reu. Als de Teven ritzig werden, ſwelt haar het achterlijf en werdt vochtig. Zy verſamelen ook met andere dieren als mette Wolven in 't land van Cyrene, waar van de Krokuta voortkomt. Mette Leeuwen waar van de Leontomiges oft Leeuwhonden, mette Bevers waar van Beverhonden, en mette Voſſen, waar van Voshonden voortkomen. Zy verſamelen van achter, en blijven t'ſamen hangen. Zy dragen tſeſtig dagen, oft enige dry dagen meer. Zy werpen twaalf, zomtijds zeſthien jongen. Daar is te Bononie een Haashond geſien, die ſeventhien jongen geworpen heeft. Maar *Albertus* verhaalt, dat hy geſien heeft, dat een Teef uittet geſlagt van de Maſtini de eerſtemaal neghenthien, de twedemaal achtthien, en de derdemaal derthien jongen wierp. Die de vrouwen voor ſpeelhondtjes houden, krijgen ghemeenlijk een jong. Men ſeit uit *Plinius*, datſe eerſt Reun, en daar na met beurten Teven werpen, indien ſy op haar bequame tijd vergadert hebben. Het eerſte jong ghelijkt, zoo enige ſeggen, gemeenlijk de vaar, d'andere komen by gheval voort. Zy werpen blinde jonghen, en hoe ſy met overvloediger zoch gevoedt werden, hoe ſy langher blind blijven, maar ſy kryghen nimmer het geſicht voor den een en twintigſten dach, nocht voor den zevenden. Sommige ſeggen alſſer een geworpen werdt, dat het op den negen dag ziet; indien twe, op den thienden dagh. En datter tot ider een dach toegedaan werd, en haar blindheid zo veel dagen langer vertraagt, dat de ondervinding tot noch toe niet geleert heeft. Vijf dagen eer ſy werpen, hebben ſy gemeenlijk zoch, en ſommige vier dagen vroeger. Het zoch is dikker als in enig ander dier, uitgenomen de Seug en den Haas.

Ariſt. H. A. l. 5. c. 14.

Ariſt. H. A. l. 18. c. 28.

Ariſt. H. A. l. 5. c. 14.

Plin. H. N. l. 8. c. 40.

Ouderdom. Zy leven in 't gemeen niet boven veerthien jaren, hoewel ſommige tot twee en twintig gheklommen zijn. De Lakoniſe ſeit *Plinius* leven thien, de Teven twaalf, en d'andere geſlachten vijfthien jaren. De jonghe hebben witte tanden en een kleine ſtem. In de oude zijn zy bot en geelachtig, de ſtem grof. De ſtem hebben de ſchrijvers verſcheidentlijk uitgedrukt, ſy worden gemeenlijk geſeit te blaffen, de Latynen noemen dat Latrare, de Grieken noemen de ſtem van de jonge Banzein, van de volwaſſen Ylactein; en 't lekken, als ſy drinken, noemen ſy Laptein; haar klaghen oft vleyen Knyzaſtai; haar ryen en geilheidt noemenſe Scuzan; haar jankken, eer ſy het wild gevonden hebben, Prokunein; en als zy grynen noemen ſy dat Ararizein.

Afkeer. Van haar afkeer ſal dit weinig ghenoeg zijn. Zy ſchrikken ſo voor de Hyena, datſe van zijn ſchaduw ſtom werden, ſo wy *Plinius* en *Solinus* geloven. Ook ſo ſeer van de Krokodil, datſe langs den Nijl zijn water, hoe dorſtig datſe zijn, maar al lopende lekken. Datze mette Wolven ſo grote vrintſchap hebben, dat *Porta* ſeit, dat een Wolfsvel boven die, welke van een dullen hondt gebeten is, opgehangen, de waterſchrikte verdryft. Datſe van den Otis om zijn trage vlugt gevreeſt werden. Dat enige ook van andere dingen ſchrikken. De hond van *Blondus* raakte geen hoendervlees an. Sommige verwerpen de benen van wilde vogelen. Eertijds liepen ſy niet in de Kerk van den overwinnenden Herkules, 't zy oft om den reuk van zijn knods op den dorpel nagelaten, of om enig ander hatelijk ding onder d'aarde begraven. Sommighe huilen heel vreeſlijk op het geluit van enig ſpeeltuigt, gelijk ook op 't geluid van de trompet. In 't afſchieten van gheſchut lopen ſy verre wech. Wat overeenkomſt datter tuſſen haar en de menſch is, ſullen wy in 't volgende horen.

Aart. Tot den aart der honden behoort, datſe haaſt gram werden, en daarom dikmaal om een been lang met malkander vegten. Datſe de huiſen als wachters bewaken, datze licht uitte ſlaap ghewekt werden. Datſe ſom-

somtijds mette vrouwen vleeslijk versamelen, en in 't openbaar telen, waarom sy te Sparta uitte kerk geweert wierden. Sy gevoelen ook het onderscheit der reuken ons onkekent: Sy ruiken 't geen achter haar is, om datse, wijl sy sneeg zijn, na 't seggen van *Plinius*, de hoedanigheden van de heblijkheid des lichaams door den reuk bekomen. Zy snuffelen met het hooft na d'aarde gebogen, en ontfangen daarom den damp van de eerst-besmette locht. Zy zijn sneeg van gehoor. Op haar vierde maand verwisselen sy haar tanden, en verliesen haar winterhayren. Als haar de maag belast is eten sy gras. Zy verwerpen licht haar vrucht, indien de Reu, daar sy afgetrokken hebben, gedood werd.

Verstand. Zy hebben goedt verstand en gheheugenis, en datse leersaam zijn, getuigen veel voorbeelden. Hy heeft by *Plutarchus* so veel steentjes in een olijfpot geworpen, tot dat hy den oly oprysende, de selve lekken konde. Sy onthouden de wegen, hoewel sy heel lang zijn. En geen dier behalven de mensch heeft groter geheugenis als sy. Een seker hond te Venetie, kende na dry jaren zijn ouden meester noch midden op de markt. De hond van *Ulysses* na twintig jaren. In 't schouburg van *Marcellus* isser een in 't ansien van Vespasianus ingebragt, die allerlei spronghen maken konde, en sich heel aartig konde ziek veinsen. Want na enige tekenen van overvallen pijn, viel hy neder als dood, en liet zich gins en herwaarts trekken; daar na, als uit een diepen slaap opstaande, beweegden hy sich. Franciskus Hertog van Mantua, door siekte stom zijnde, had een hond gheleert op zijn wenken een ider zijner hovelingen te roepen, dien hy begheerde. Een ander heeft voor den Keysar Iustianus, in 't ansien van 't ghemeen, de ringen der toesienders van zijn meester onder malkander gemengt zijnde, zo naukeurlijk onderkent, dat hy een ider de sijne weder gaf. Gevraagt zijnde wie datter rijk oft arm, een hoer oft weduw was, wees hy dat an, met het anvatten van iders kleet. Van haar getrouheid tegen haar meesters heeft *Plinius* dit. Dat een hond tegen de moordenaars voor zijn meester ghestreden heeft, en dat hy, zijn meester gedoodt zijnde, van 't lichaam niet gheweken is, maar de voghels, en wilde dieren daar af joeg, hebben wy gehoort. Datter ook een in Epirus den doodslager van zijn meester bekennende, hem met scheuren en blaffen het schelmstuk heeft doen belyden. Den Koning der Garamanten hebben twe hondert honden, die tegen zijn wederstrevers streden, om den Oorloog van Kolophonie, uit zijn Ballingschap verlost. Die van Kastabala hebben enige benden van honden gehad: die waren altijd eerst in den strijd, en weigerden nimmermeer. Dit waren ghetrouwe hulp-benden die geen huurloon trokken. De honden hebben, als de Kimbren gedood waren, haar hutten, die op sleden stonden verdedicht. De hond van *Iason Lycius*, die gedood was, wilde niet meer eten, en stierf van honger. De hond welke Hirkanus genoemt was, heeft zich, op de vuurtombe van den Koning Lysimachus geklommen zijnde, in de vlam geworpen, gelijk ook die van den Koning Hiero. *Philistus* gedenkt ook den hond van den tyran Gelo. Die van Nikomedes Koningh van Bithynie word ook gedacht, die des Konings huisvrou Consingis verscheurde, om datse al te geil met haar man dertelde. By u heeft een hond den Edelen *Volkatius*, die het Ciselinse burgerrecht geleeraart heeft, met een Havik tegen den avond van 't velt komende, van een moordenaar bevrijt. Een ander heeft den sieken Raadsheer Cælius, te Placentia van de gewapende overvallen, beschermt; en hy is niet eer gewondt voor dat den hond gedood was. Maar boven al isset by onse tijt door de daden van 't Roomse volk bewesen. Alsser ten tijde dat Appius Iunius, en Publius Silius, Borgermeesters waren, van T. Sabinus en zijn slaven, ten gevallen van Nero de Zoon van Germanikus straf gevordert wierd, heeft den hond van een der selver niet konnen van de ghevankenis geweert werden, en is ook niet van 't dode lichaam geweken, dat op de gemonise ladder geworpen was, maar maakte een beklaaglijk gehuil, in 't ansien van een grote menigte van Roomse volkeren, en als y mant hem spijs voorwierp, heeft hy die sijn doden meester voor de mont geleit. De selve is ook in den Tyber gelopen, daar 't dode lichaam ingeworpen was, en trachte dat te stutten in 't gesigt van veel menschen, die de getrouheit van den hond quamen anschouwen. Hier toe behoort die, welke den doodslager van zijn meester verraden, en omgebragt heeft. Gelijk ook die van Korsika, die sijn meesters lichaam, door de koude gestorvẽ, ook van sijn alderbeste vrinden niet heeft willen laten wegvoeren, voor dat hy ook self storf. Ik sal niet seggen van die, welke met haar Heeren hebben willen gebrant en begraven zijn. Hoedanige die van *Polus*, de treurschrijver, van Phyrrus, en Theodorus was. Dat den hond van den dichter *Eupolis* na zijn doodt sich uitghehongert heeft: dat die van *Iason Lycius* geen spijs wilde nemen. Dat een hond, Darius dien groten en laatsten Albeheerscher alleen tot de dood heeft geselschap gehouden. Dat die van Xantippus zijn t'scheep varende meester so lang nageswommen is, tot dat hy versoop, verhalen de Geschichtschryvers. Van 't Hondevlees hebben alle sedigste volkeren een afkeer: ten waar de nood dat vereischte. Die van Senega eten haar, soo wy *Kadamustus*, indien wy andere gheloo-

Plin. H.N. 8, c. 40.

Scalig. exercit. 202.

Ælia. H. A. l. 7. c. 33.

Gebruik.

Spijs.

 ven,

Galen. l. 3. de alimen. facult. l. 2.
ven, ook die van Guinea. *Galenus* schrijft, dat enige volkeren de gelubde eten.

Gebruik in de genees-konst.
In de gheneeskonst heeft hy groot ghebruik. De herssen-pan ghepoeyert, ondoet de geswellen van de ballen. De herssene heelt de ghebroken benen, plaasterwijs opgeleit. Met zijn grote hondstand het tandvlees ghescherft, beneemt dit de pijn. De langste tand van een swarten hond word teghen de vierdendaagse koorts om den hals gehangen. De hondstand uitten dollen hond ghetrokken en met seem om den hals gehangen, bedwingt de dulheidt. Het stremsel in wijn ghesmolten stilt de kronkeldarm-pijn. Met azijn word het de watersuchtige ingegeven. *Sextus* trekt daar mede het water door braken af. De lever van den dullen hond gebraden, is een sonderling geneesmiddel tegen de dulheidt. De gal met honig vermengt, werdt teghen de innerlijke sweringen gebruikt. De milt versch uitgenomen, leit *Marcellus* weder op de milt, tegen de gebreken van de selve. Het bloed op de ghebeten wond van den dullen hond ghestreeken, is een groot hulpmiddel. Na 't gevoelen van *Eskulapius* versacht het vet de pijn der voeten. *Plinius* gebruikt het vet van een bonten hond totte vlekken en lidtekens van 't anghesicht. De melk word om de pijn van de oogen te stillen gebruikt. Mette selve strijkt *Sextus* geduirig de kevels van de jonge kinderen. Gedronken drijftse de dode vrucht af. De pis neemt de wratten wech, en ook het hayr. Het poeyer van den drek werdt in 't keelgeswel, de rodeloop, en verouderde sweringen gepresen, mits dat den hond dry dagen lang beenders gegeten heeft. *Marcellus* maakt uitte selve, in de Son gedroogt en gesift, met even so veel rood wasch, en een weinig oly, een geneesmiddel teghen de heuppijn. *Plinius* meent dat mette beenders in de hondendrek gevonden, en om den hals gehangen, de hete geswellen van de kinderen genesen werden. Het vel over de vingers getrokken word teghen de finkinghen, en een riem uit het selve drymaal om den hals gebonden tegen 't keelgeswel ghebruikt. De hayren op de beet van den dullen hond gheleid, trekken 't vergif na haar. Zy worden ook gebruikt om 't bloeden te stoppen. *Mizaldus* vermengt so veel pis van den sieken, als hy in een omloop van de koorts op eenmaal uitwerpt, met meel tot een koek, die hy een hongerigen hond te eten gheeft om de vierdendaagse koorts uit de sieken in den hond te doen verhuisen. Besie het overighe by *Gesnerus*.

Wekker. in Antidot.
Wekkerus maakt uit twe jonge honden, vier pond oly van Violen, en een pond bereide pierwormen, een geneesmiddel teghen de gheschote wonden. *Andreas Furnerius* haalt ook uitte jonge honden een water over, dat hy seer prijst om de overvloet van 't hayr te beletten.

Onderscheid.
Het onderscheidt van de Honden is groot. Men seit datter eertijds in den Hellespont gehoornde gevonden zijn. Zo ghy haar stem besiet. In Spanjola een eylandt van de nieuwe werelt, blaffen sy niet, gelijk *Oviedius* verhaalt. In Guinea so wy *Kluzius* geloven, trachten sy wel te blaffen, maar konnen niet. Zo gy haar gaven besiet. Sommige zijn sneege, ruikers, andere zijn loopers, wachters, jachthonden, enz. Indien ghy haar plaats besiet, zijn sy Epirotise, Schotse, Engelse, Cyrenise, Arkadise, Indise, enz. Wy sullen hier in orde handelen van de dulle, de Maltese, de Jachthond, de Haashond, de Brak, de Wachter, de Vechters, en onnutte. De dullen worden sodanig van verrotte spijs en vlees dat vol wormen is, voornamentlijk in de hondsdagen. Dan walgen sy van spijs en drank, sy schrikken van 't water, en dwalen over al henen. Sy geven een heesch geblaf, sy werpen veel schuim uitten neus en mond. Zy hebben een vreeslijk gesicht. Zy laten de start hangen, en vallen de menschen an en byten, sonder blaffen. Vele hebben veel geneesmiddelen hier tegen gebruikt. *Ætius* gebruikt wit nieskruid met stofmeel om te doen braken. *Misaldus* mengt hoenderdrek onder de spijs. *Blondus* steekt nae den derden dach de geswolle aderen in de benen, oft werpt den hond in een poel daar veel bloedsuighers in swemmen, om het bloed uit te halen. Daar na smeert hy 't gehele lijf met Populiersalf, en geeft een galdryvend middel in, en wascht den hondt daarna met het afziedsel van Lapathum Acutum, en Enula campana.

Tot bescherming geeft *Plinius* de jonge honden vrouwen melk in die een knechtje zogen. *Kolumella* hakt haar na den veertigsten dag van haar ouderdom de start af. Oft men vat het uitterste van de start, daar de laatste geleding eindigt, dat men zoo lang mette vingers drayt tot dat het afvalt. De Maltese hond heeft den naam van 't eylant Malta, 't welk tegen Pachynus, het uitstekend hooft van Sicilie overleit. Dese zijn oft kort oft lang van hayr, oft met manen. *Blondus* prijst die ten deel wit en swart zijn. Nu worden de rossche en witte meest geacht. Sy zijn so groot als een wilde Boschwesel. Zy worden om klein te blijven in korven gesloten en opgevoed. Zy eten de lekkerste spijs. So sy veel jonge teffens krijgen sterven sy. Om haar ruiger en met langer vlokken te doen voortkomen, worden de plaatsen daar sy slapen met vellen beleit, om die voor haar ogen te sien. Te Lyon in Vrankrijk worden zy 't stuk voor tien goude kronen verkogt. Te Bononie voor veertig ponden Bononis gelt. Zy worden by de vrouwen in waarde gehouden. De Jachthonden worden byna overal gevonden. De beste

Ambroz. l. 3. c. 3.

beste zijn, welke *Hirkanie* uit de Teven en Tijgers, Epirus, het Landschap van de Molossen, en Chaonia voortbrengen. By de Persen zijn de stoutste en snelste gevonden, volgens *Megasthenes*. In het Landschap Thebeth de grootste: In't Lantschap Gingui zo stout datse de Leeuwen dorven antasten. Hoe zy moeten gevoed werden, leren zy, die van den Landbouw geschreven hebben. Zy waren in achting by Alfonsus Koning van Napels. By den groten Cham van Tartarie, die'er daarom vijf duizend onderhiel. Zy worden verscheidentlijk onderscheiden: want sy zijn ten ansien der wilde dieren, Haas-honden, andere kleine, die alleen den Das vervolgen. Andere zijn Vogel-honden, die de Vogels allengsjes in het net jagen; enige zijn Water-hoden, andere om groot wild te jagen. Zo ghy haar geboort-plaats beziet, zijnse

Ambroz. c. 4.

d'Arkader, Thracier, de Griek, de Itliaan,
De Lacedemonier, de Unger de Sarmaat,
De Kelt, de Kretise, de trotse Kastliaan,
De Karier, Magneefs, d'Amorg en Tegeaat.

Zo ghy haar verw beziet, zijnse vaal, honigverwig, wit, en swart. De witte schrikken een weinig tijds voor't water. De zelve met swarte plekken getekent, hebben dikke en tere benen. De vale zijn stout en sterk; maar niet snel in 't lopen. De swarte zijn kloek, maar wijl zy kort van benen zijn, volghen zy de witte niet in snelheid. Men moet een Hond uitkiesen die wreed van gezicht is, met een groote kop, die de bovenlip neerwaarts hangt, met rode ogen, open neusgaten, scherpe tanden, een dikken hals, en een brede borst, op dat hy den Leeu schijnt gelijk te zijn. De beste Haashond is, die lang en plat van kop is, met spitse kleine achterwaarts hellende ooren, en die de bovenlip niet neerwaarts over de onderste afhangt, met een langen en enigzins dikken hals, een scherpen borst, lange kloeke ribben; enge heupen, hoge benen, meer mager als vet, geen dikke start, nocht ook heel lang, en die zelf nimmer oft zelden blaft. Zommighe worden totte Jacht uitgeleid; andere lopen van zelf; en als zy een Haas gevangen hebben, komen zy weder t'huis, die by de Latijnen Vertagi ghenoemt werden. Van de Brakken zijn 'er zo veel geslachten als van de Iachthonden. In Schotland zijn dryerlei Honden; eenige zijn heel stout en geswind ter loop. Andere zijn Brakken oft reukvolgers, die de vissen tussen de klippen konnen opspeuren. Eenighe zijn merendeels rosch, met swarte plekken, oft swart, met rode plekken getekent, die de dieven, en de gestoole goederen met zulken sneegheid weten op te zoeken, datse ook over de rivieren swemmen. Zodanige zijn de Engelse en Schotten gewend op te voeden; en indien iemand hem, die met zodanigen brak oft reukhont na zijn goed zoekt, zijn verborgen plaatsen niet laat doorsnuffelen, word voor een dief gehouden. Indien wy *Blondus* volgen, moet hy kort, en meer plat als krom van muil zijn, met een vierschotig hooft, met benen achter en voor even hoogh, met een borst niet groter als den buik, een platten rug, tot de start toe uitgestrekt, met hangende ooren, en gauwe ooghen. De beste van al zijn de Kretise, de Toskaanse, Brittanise, en Spaanse. De Wachthonden zijn die, welke het Vee, en de Boerehuizen bewaken. De witte word voor de beste gehouden, om van de Wolven onderscheiden te werden. De zodanige hebben, volgens *Bellonius*, by de Turken geen eigen meester, en komen daarom ook in geen huizen. Zy slapen op matten die op de straat gespreit legghen. Daar wierden eertijds vijf hondert tot bescherming der stallen by de Romeinen onderhouden. Van de Vechthonden, en de onnutte komt byna niets voor. Die brengt Engeland voort; maar van dit jaar heeft dat land ook onder de menschen bloeddorstige Doggen begonnen op te voeden, verdoemelijke hoofden, die tot noch toe met haar 's Konings bloed niet hebben konnen verzaad werden. Zodanige honden hebben de Spanjarts ook tegen de Indianen gebruikt, die sy ook met menschenvlees spijsden, om de menschen te hitziger an te tasten. *Vasques Nunnez* heeftse in plaats van beuls gebruikt. Wy hadden byna de Indise vergeten, van welke *Nieremberg* aldus spreekt: daar loopt in de nieuwe wereld een geslacht van honden, behalven die gene, welke de oude ghekent hebben. In aart en verstand zijnse de onze byna gelijk, en in gedaante niet veel verscheiden. Dat gheslacht, 't welk de Indianen Xeloitzeuintli noemen, is heel groot van lijf, en dikmaal boven dry ellebogen, zonder eenigh hayr; maar met een zachte kale huid bedekt, en met goudgele en blauwe plekken getekent. Het ander noemen zy Itzccuinteporzotli; en van zijn Vaderland, daar hy voortkomt, Mechuse Hond. Hy is die van Malta gelijk, en met witte, swarte, en geelblinkende plekken, met eenige wanschikkelijkheid verzien. Hy is bequaam om mede te spelen, angenaam en niet traag in het strooken, met een bult op 't hooft, oft van de schouders uitpuilende: want hy heeft byna geen hals. Het derde geslacht word Tetichi genoemt, de onse in alles ghelijk, behalven dat hy van droevig gezicht is. Hy is by de Indianen eetbaar, als eertijds by de Thraciers, om datse mogelijk by de Grieken in gebruik waren, zo wy *Sextus Empirikus* ghelooven. Voorwaar *Diokles*, een Geneesmeester uit de school van die ten tijde van *Asklepiades* waren, heeft de zieken vlees van jonghe Honden voorgeschreven. Maar by de Indianen zijn de Honden Ko-

Ambroz. l. 3. c. 5.

Ambroz. l. 3. c. 6.

Bellonius observat. l. 3. c. 40.

Nier. H. E. l. 9. c. 36.

zumellæ genoemt, niet alleenlijk tot voedsel, maar tot een vraatzucht. Zy voeden en mesten haar om te eten, ghelijk de Spanjarts de Konijnen, die zy om te eten lubben, en dan haast vet werden. Totte voortteling bewaren zy veel Teven. Van de Reun maar weinig, gelijk by ons de Schaapherders. De zelve, by gebrek van Kinderen, offeren ook met Honden. De Indianen noemen ook een zeker gheslacht van kleine Honden Alko, in welkers geselschap zy groot vermaak hebben; en lijden zelf half honger om die te voeden. Als zy uitgaan, dragen zy die op haar schouders, oft in de schoot met haar. Als zy siek zijn, vermaken zy haar met dat angenaam en ghedurig gezelschap. Daar zijn ook stomme Honden by de Indianen, met een Wolfskop, die niet en blaffen. Deze voed het eyland Kozumella, en geslagen zijnde, geven zy nocht zucht, nocht gheluid. Deze stelt *Oviedus* in Spanjola in plaats van de kinkvorsch. Dese hebben ook haar aart, en hier is geen vlies uitte Hondsnageboorte, nocht Hasen-drek, nocht hayr nodig. Dit alles vereischt *Plinius* overgheloofs-wijs in de stomme Honden. De Schrijver, zonder naam van mijn met de hand gheschreven Boek, verhaalt, datter in Spanjola kleine Honden zijn, die niet blaffen, maar alleenlijk knorren, en alleenlijk bequaam om te eten zijn. In Quivita zijn heel groote Honden, die met pakken gheladen werden.

II. HOOFT-ST.

Van de Kat.

Naam. Ambroz. l. 3. c. 10.

DE Kat, by de Latijnen Felis, heeft haar naam van Phelos, dat een bedrieger betekent, om dat het een loos dier is; oft van Ailis, dat een Panlikker betekent, 't welk met een Eolis woord Failis uitghesproken wierd, gelijk het den grooten *Salmazius* behaagt. Hy word by de Latijnen ook Kattus, oft Katus ghenoemt, 't zy oft van Capiendo, dat is stelen, oft om dat hy Cautus, dat is voorzichtigh en loos is. By de Grieken word hy Ailuros, van Ajalein genoemt, om dat hy dikmaal met de start wispelt en streelt. By *Zuidas* staat Agiluros, en elders Kaptes. Het woord Spatalis zetten sommige ook Kat over. Op de beschrijving van so een wel-bekent dier hoeven wy niet te staan; 't geen in sijn ontleding is angemerkt, sult gy in 't eind van dit Hooftstuk vinden. Zy werden byna over al gevonden. Datse eertijds niet tam gheweest zijn, is waarschijnlijk.

Salmaz. in Solinus.

Plaats. Datter in Spanje te Tartessus heel grote voortkomen, daar in stemmen alle Schrijvers overeen.

Spijs. Zy eten vleesch, visch, vogels, muizen, haagdissen, en dooden de padden. In Cyprus vangen zy Adderslangen, en het dier Chameleon. Zy loeren ook op de jonghe Hazen, en sparen ook haar eigen gheslacht niet. Wy hebben, zeit *Ambrozinus*, hier te Bononie volwasse Katten ghekent, die eerst mette jongen speelden, en die daar na op aten. Zy leven ses jaren, zomtijds tien, en de ghelubde langer. Wat angaat haar teling. Zy worden meest in Januarius en Februarius geil. In Indie byna altijd. De wijfjes lollen ghemeenlijk onder 't verzamelen, 't zy oft om datse van het hitzighe zaat te zeer verhit werden, oft om datse van de katers met de nagels beschadight werden. De Kater staat boven, en de Kat leid onder. De Katten zijn veel geilder als de Katers. Zy dragen twee maanden, oft zes-en-vijftig daghen. Die in de Maart geworpen werden, zijn de beste. In Augustus om de vloyen niet zo goed. Zy werpen in 't gemeen vijf oft ses jonghen. De Kat heeft haar jonghen zeer lief; maar als de Kater die vind, dood hy haar dikmaal, om dat de Kat, door begeerte van jongen anghehitst, hem weder toe-laten soud.

Teling. Plin. H.N. l. 10. c. 63.

Arist. H.A. l. 5. c. 2.

Afkeer. Toeneiging. Zy hebben vyandschap met eenige dieren, gelijk de Muizen, Padden, Slanghen, de Vosgans, den Arend, de Rute, haar eighen gal, met zoete reuk, en de vochtigheid. Met de rute worden zy uit de Duifhuisen gehouden. Door den reuk van anghename zalven worden zy somtijds dul. Zo zy in 't water ghedoopt, en niet terstond gedrooght werden, stervenze. Daar tegen wrijven zy haar graag an de Valeriana, en eten graagh het Kattekruid. De swangere Kat verwerpt haar jongen, indien de Kater ondertusschen gedoot werd. Omtrent de natuur komen eenige zonderlinge dingen voor.

Aart. Mizaldus cent. 4. De ogen van de Katten worden nu groter dan kleinder, na 't veranderen van de Maan; ja zy ghevoelen ook het beurtigh veranderen van de Zon, waar door zy ook na de verscheiden loop van dat ghestarnte haar ogen veranderen: want in den dageraat schieten zy langwerpig uit. 's Middaghs worden zy weder kringrond t'saamghetrokken; met den avond worden zy donker. *Kardanus* heeft qualijk gheoordeelt datse de ooghappels na haar wil konnen t'samentrekken en uitbreiden, wijl zy geen spieren hebben. In de middernacht geven zy lucht van haar. In een sak ver weg gebracht zijnde, komen zy niettemin wederom. De huisen daar men uit verhuist, verlaten zy niet. Zy werden graag mette menschen-hand gestrookt. Van haar loosheid spreekt *Plinius* aldus: met wat een stilheid en zachte voetstappen bekruipen zy de Vogelen? met wat een verborgen sprong vallen zy op de Muizen? Zy schrabben haar

Plin. H.N. l. 10. c. 73.

haar drek met aarde toe, wel wetende dat die reuk haar verklikt. Hy word van zommige op de tafel gebracht, inzonderheit in Spanje, Holland, en Braband; men zeidt datse als Hazenvlees smaken. Datze een pestigen damp, en de tering anbrenghen, heeft *Brujerinus* niet zonder reden naghelaten. De hersfene verwekt dulheid, daar van ghy in *Weinrichus*, zo ik het wel heb, (want ik heb het boek nu niet by de hand) een voorbeeld van een meisje hebben zult. Hy heeft ook zijn ghebruik in de ghenees-konst. De asch van 't hooft in een pot ghebrand, en in d'oogen geblazen, verdrijft de donkerheid van de oogen, zo wy *Porta* geloven. Dattet vlees de splinters uitte leden trekt, verhaalt *Galenus*. Het geneest ook de pijn van de speenader, en den rugh. De gebrade en gestampte lever is goed teghen de de steen. De gal trekt de doode vrucht af. Het vet word tegen 't voet-evel gebruikt. De overgehaalde pis geneest de doofheid. De drek met hars en roosalf gemengt, en van onderen geset, stopt de vloed van de Vrouwen. *Evonymus* verhaalt, dat zommige een vette Gans met geneesmiddelen, klein gesneden Kattevlees, en sout gevult, an een traagh vuur braden, en met het uitgedropen vocht de ledenpijn verzachten. Zijn vet wijkt geen ander om 't Yser voor den roest te bewaren.

ujer. de cibar. 13. c. 36.

Porta hytog. 5. c. 26.

alenus mpl. l. 11.

Onderheid,

Wat angaat haar onderscheid. Zommighe zijn wilde, huis, en uitlandse Katten. Uit de Huiskatten zijn de Spaanse de roofachtigste, heel rad, en met een zachte huid bedekt. Van de uitlandse zijn voornamelijk de Syrise, die verscheiden gevlekt, wreed van gesicht, rond van borst, met brede voeten, en weinig spijs te vreden zijn. De wilde zijn groter als de tamme, langer en dikker van hayr, bruin van verw, en een dikke start. Zy eten vogels en andere dieren. Zy werden metten rook van de rute uitte boomen verdreven. Van die in Malabar spreekt *Scaliger* aldus: In 't Landschap Malabar verkeeren de wilde Katten in de boomen, die zo snel zijn, datter niet wonderlijkers als van de zelve verhaalt is. Zy konnen geweldigh springen. Zy hebben een zonderlinge vlucht, en dat het wonderlijkste van al is, zonder vleugels. Daar is een vlies van haar voorste tot haar achterste uitgestrekt, 't welk zy, wanneer zy rusten, an den buik optrekken. En als zy vliegen willen, rekken zy mettet bewegen van haar voeten en benen dat vlies uit, tot datse gestut zijn, en worden alzo beweeght. Daar is ook in Indie een gheslacht met swarte hayren onder witte vermengt bedekt. Met een langhen muil, kleine ooren, korte benen, en een start, met swart en witte strepen beurtswijs onderscheiden. Men zeit dat haar poeyer goed voor de koorts is. Hier toe behoren ook de wanschapen, van welke de ene ronde, en d'ander zes voeten heeft. In 't landschap Singui is noch een dier de Kat ghelijk, met Herten-hayr, veelklauwige voeten, met twe tanden in beide kaakbenen, van twe vingers groot. Hy heeft een vleesige blaas omtrent den navel, en vol bloeds, dat na de muskus ruikt. Wy hebben hier noch een afbeeldsel van een dier, een Kat gelijk, bygestelt, dat 't hooft opwaarts heel spits heeft. Wy noemen hem Oxykephalon oft spitshoofdige Kat. De anmerkinghen die wy by *M. Aurelius Severinus* bevinden, en boven belooft hebben, raken ten deel een geopende Kat, en ten deel de spieren. In de geopende zijn dees de voornaamste. De milt is langachtig, als dat deel van een riem, daar men het water mede slaat. De nek van de galblaas is een oft tweemaal gerompelt: na zijn grond zakken uitterlijk twe rechte aderen; twe zenuwen ter zijden de lochtader, weerzijds een, zinken na de boven-mond van de maag, die ondertussen ook eenige takjes na de genoemde zijden van de lochtader, en de long schieten. Die zenuwen worden met een gemene schuins neerdalende zenuw t'zaam-gehecht, en an de linkerzijd met veel vezelen in de maag geveft. Daar de lochtader eerst splijt, vertonen haar enige grote en kleine witte, rode, asgrauwe, en onder malkander vermengde klieren. In de lochtader zijn de halfkringen als in de mensch verdeelt; maar achter met twe rokken bekleed. d'Een en uitterlijke is vleesigh, de ander innerlijk en zenuwachtigh, en groeit van de uitterste kanten van de kringen. In 't hart zijn oren van verscheide verw. Het rechter is meer met swart en wit onderscheiden, als het linker. Daarenboven is het rechter ook dikker en ronder, het linker dunder langwerpiger, en dat van den Hond gelijk. Beide zijnse binnen hol en vezelachtig, gelijk de groeven van 't hart. In de rechter holte is de netswijze t'samenvlechting langher en meer zichtbaar als in den Hond. De grote slagader is byna midden in 't hart; maar helt nochtans een weinig na de linkerzijd. De innerlijke rok van de maag is heel rompelig, met rimpels die na de lengte van de maag lopen, en in 't ronde omgebogen zijn als in den Ossenmaagh. De rokken van de maag zijn heel tay, die van de bovenmond der maagh afhangen. De binnerok is met dwarse rimpels onderscheiden. De lever is geverwt als van de vis Kanicula, oft Hond genaamt. In 't oirbeen is de gedraide bocht oft cochlea, de doolhof oft labyrinthus, het venstertje, de ring, de ronde spier, de dry gehoor-beentjes; maar het stegelreepbeen is niet doorgaans, ghelijk *Kasserius* schrijft. In de hersfene zijn dry groeven; maar twe kringronde, met het hersfengroefs-netje. In 't oogh hangt het druifvlies niet an het hoornvlies vast; daarom is de verwijdering in

cal. exerc. 17. l. 9.

ier. H. E. 9. c. 30.

. P. Ven. 1. c. 62.

Zootom. Demokrit. p. 4. c. 309.

in dit groter geslacht minder. Op die plaats is het druifvlies ook bleek geverwt. De gezicht-zenuw is omtrent in 't midden, hoewel zy wat neerwaarts helt, en een uitterlijk dik vlies, dat het oog ten deel bedekt, als in de Hoenderen. In de Kater zijn dese anmerkinghen voorgevallen, buiten den buik neerwaarts, boven het schaambeen komen door twee gaten de zaatvaten uit, die na de ballen zakken, welke ballen met een vlies ter zijden de schacht an de huid gehecht werden; welke schacht, zo lang als een midden-vingher, onderwaarts met een langwerpige spier, die in 't midden oft wat verder van de schacht eindigt, onderstut werd. Hy word ook met een langwerpige spier, tot het midden van de sluitspier neerdalende, ghestut, welkers ampt is den aars te sluiten. Onder de spieren van de penszak, welk in dit dier een heel dun vlies is, leidt een witte streep omtrent een derdendeel van een vinger breed, die recht langs den buik afzakt. De penszak is onder 't swaardbeen heel vet. Het net ook heel vet is an de eene rechter quabbe van de lever, de milt, de maag, en an de twaalf-vingerdarm, in gestalte van een tasch, vastghehecht. De blaas opwaarts an de penszak met de grond onderwaarts an de rechten darm gevoegt. De ballen zijn met vier vliezen gedekt. Het eerste is Scrotum, het sakje oft uitterlijke Rok genoemt. Het twede Dartos oft vlesige rok. Het derde Erythroides oft roodrook ghenoemt, die nader de ballen als de voorgaande is. Het vierde is 'er onmiddelijk angehecht. Na de ballen dalen de zaad-bereidende vaten, welke leveraderen en hartaderen zijn. De leveraderen sakken van de holle ader, en de hartaderen van de groote hartader, en die vaten maken, wanneer zy naast an de ballen raken, een lichaam dat Epididymus oft Balmuts genoemt werd, 't welk een zelfstandigheid is onder an de ballen gehecht. Wy hebben ook de uitschietende, oft overbrengende zaadvaten gezien, alzo genoemt, om datse 'et zaat in de ballen bereid, an de voorstaande klieren overvoeren; welke overvoerende vaten eerst van 't onderdeel voortspruiten, en door middel van de ballen an de zaadbereidende gevoegt zijnde, worden zy om 't midden vande ballen omgebogen, tot datse an de voorstanders komen. Wy hebben mede de waterpezen ghezien, die van 't kromme oft holle deel der nieren tot den nek van de blaas, en voornamentlijk daar de nek van de blaas aflaat, neerdalen. Wy hebben ook de uitmelkende aderen gezien, die na 't bultige deel van de nieren strekken, en beide uit de stam van de holle ader voortkomen; maar de linker staat omtrent een half garsten graan hoger als de rechter, en is ook byna twemaal zo lang als de rechter. De rechten darm is met een band an 't begin van de start gevoeght. De rechten darm heeft enige aderen en ruwe klieren als geers, die van ons ook in den Hond zijn anghemerkt. Wy hebben het darmscheel, en zijn aderen met het klierbedde ghezien, en den blinden darm die omtrent een duim breed lang is. Behalven den rechten en blinden darm, is de overige eenvormig; maar zo omgebogen, dat hy, indien ghy hem te sterk uitrekt, byna in stukken scheurt. De nieren zijn heel groot, als een grote noot, daar weinigh hollen en groeven binnen zijn, (en niet als in den Hond) daar de pis door zypelt. Wy hebben ook de poortader gezien, die twe takken maakt; een scheeltak die na 't darmscheel loopt, en na 't uitterste van den rechten darm zakt; en een milttak, die door sijn gheheele binnedeel in veel takken, rechtstreeks verdeelt is. Van die ghezeide milttak word een maagtak afgeleid, alzo ghenoemt, om datse de maag omvangt; deze voert het swaarmoedig bloed na de maag, om de etens-lust op te wekken. Wy hebben ook de opklimmende ader het middelrif zien doorboren, en na 't hart schieten, in welkers rechter zijd hy sich vasthecht. Wy hebben ook de ongepaarde ader gesien, zo als zy getakt en verdeelt is, die van de holle ader omtrent het hart omghebogen is, en langs den ruchgraat an de rechte zijd afdalende, zijn takken van de rechter na de linker ribben afzend, om haar te voeden. De lever is in ses quabben verdeelt. Uit het midden van twee an de rechter zijde komt de gal voort; zoo dat de grond van de galblaas zich tusschen beide als een uitpuilend oogh vertoont. De gezeide galblaas heeft twee takken, een die van de lever na de twaalf-vingerdarm geleid werd, om den drek te doen afschieten; de ander die na de blaas loopt, om daar behouden te werden. In de twaalf-vingerdarm, vier vingers beneden de galwegen, is een kleine worm gevonden, zo groot als de waterpesen. Ter zijden de opklimmende holle ader daalt een senu af na de vleeskring van 't middelrif, en noch een ander an de linker zijd, die mette vliesen van de lochtader gestut is, en 't gevoelen an 't middelrif overbrenghen. Wy hebben ook de wederkerende zenuwen ghezien. Die van de seste vereniging der zenuwen voortghesproten, in 't hooft van de lochtader schieten; van welke de een ter linker zijd opwaarts na de groote hartaar omgebogen is, en d'ander omtrent de takken van de hartader die na de krop lopen. Het hart heeft twe oren, een recht en slinker; van welke het rechter grooter, en swarachtig, en het linker eenverwig met het hart is. Het hart heeft zijn rechter holte, daar de levendighe geest in voortkomt, en zijn slinker, daar het aderachtighe bloed in schiet. Het heeft ook vier groote vaten.

Het eerst is de opklimmende holle ader die in 't rechter hartoor schiet. Het twede is de grote hartader, die in 't linker hartoor gevest word. Het derde is de hartaderachtige leverader, die wel een ader genoemt is, wijl hy bloedt in heeft, waar van hy de bynaam vande hartaderachtige heeft, om dat hy een dob'le rok als een hartader heeft. Dese wort in de long gevoegt, om die te voeden. Het 4. is de aderachtige hartader, die in de linker holte vant hart inschiet, welkers ampt is het bloe d, in die holte bereid, opwaarts na de herssene te voeren, tot voortteling van de dierlijke geest. In de rechter holte zijn enige klapvliesen, oft schotdeurtjes, gelijk ook in de linker holte, die den uitgang van 't bloed beletten. De long heeft ses quabben. Daar zijn ook binnespieren omtrent het strottenhooft ghesien, welke ontsteken zijnde het oprechte keelgeswel, angina genoemt, verwekken. An de wortels van de schacht vertoonden sich de voorstaande klieren, die een weinig groter zijn, welke ontsteken zijnde een Druipert veroorsaaken. Het hooft van de schacht, is de tong van de Kat gelijk. Wy hebben ook een doorwech na de blaas angemerkt. De herssenpan is met enige rode strepen gelijk als met aderen onderscheiden. Het binnen-oor is voornamentlijk wel uitgeholt. Want dat werktuig was hem, gelijk ook 't gesicht, niet weinig nodig, om 's nachts zijn roof te vervolgen. In dese Kat is ook angemerkt, de vereniging vande grote harten holle ader: namentlijk daar hy eerst in de heuptakken verdeelt werd. Ik gheloof dattet alle dieren gemeen is, 't geen ik in 't ruggenmergh van een huiskat heb anghemerkt: Want wijl dat met zijn eigen vliesen bedekt is, bekleden die, welke met het harde herssenvlies over een komen, en die het dunne herssenvlies gelijken, het einde van den ruchgraat, en ook de senuwen die uit haar selfs voortkomen. Maar wijl haar paeren ider, gelijk i 1 veel touwtjes voortkomen, staat hier an te tekenen, dat de geseide toutjes oft peesjes, een weinig voortgelopen zijnde, terstond weder als in een bondel, de knopen van de koornhalmen niet ongelijk, t'saam vergaderen. Maar wijl ider peesje met de selve vliesen ghedekt is, werden zy, daar zy an die knoop oft bondel raken, indien gy de selfstandigheid der vliesen achterwaarts trekt, geheel berooft. Daar is in een wettighe rib van een tamme, een langwerpigh ronde knoop angemerkt, de Kampernoelje, die op de bomen wassen, niet ongelijk; welkers innerlijk midden vol gaatjes en doorgangetjes met enighe bloeddruppelen beset, versien was. Daar wierd getwijfelt onder mijn medestander van dese ontleding, of het een t'saamghegroeide breuk, oft een dwaling in de vorming door overtollige stof was. In 't bochtighe deel van 't voorhoofts been van de mensch, 't welk tussen beide leit, leggen even soo beide de winkbrauwen op de rechte wortel van de neus. Indien gy in dit deel graaft, oft het been met een boor opent, sult gy twe langwerpige kuiltjes vinden, die schuins in 't bovendeel onder de herssenpan lopen: maar die onderwaarts blind, en als met tralien versien zijn. Niemand schijnt te konnen twijffelen, dat dit de plaats van den reuk is, daar de ingeplante geest, als in 't oor besloten werd. Ik weet niet wat de ontleders daar van geoordeelt hebben, ik geloof datse tot noch toe niet gevonden zijn. Maar ons gevoelen wordt versterkt, om dat in de honden, die in dese zin vry overtreffen, dese holletjes zijn; en ook breed en meer sichtbaar als in de mensch. In de ghestarte Aap hebben wy dit niet konnen vinden, moghelijk om dat hy in die zin minder most overtreffen.

HET IV. BOEK.

Van de Beschrijving der natuur van de Viervoetige Dieren.

Van de Viervoetige Veelklauwige Eyer-barende Dieren.

I. OPSCHRIFT.

Van de Veelklauwighe Eyerbarende, met een huid bedekt.

I. HOOFT-STUK.

Van de Kinkvorsch.

I. LID.

Van de Waterkinkvorschen.

Ambrosin. Digit. Ovipare l. 1. c. 1.

Tot hier toe hebben wy van de levendbarende viervoetige dieren gehandelt; nu volgen de Eyerbarende, welke oft met een huid oft met een schors gedekt werden. Met een huid zijn gedekt de Kinkvorsschen, de Haagdissen, de Salmander, de Stellio, de Scinkus, de Kordylus, de Chameleon en Krokodil.

Naam. De Kinkvorsch is of een water, of Landvorsch. Die word van *Izidorus* Rana ghenoemt, om dat hy in de Somerdaghen een geluid van Rara voortbrengt. Andere trekken dat van 't Hebreeuse woord ל' dat luid roepen betekent. By de Grieken word hy Batrachos, om dat hy een ruw gheluidt maakt. By *Varinus* word hy Box, Bortachos, en zo voorts ghenoemt. By die van Cyprus Brouchetos. By de Ioniers Batrakos. By de Phocensers Brianchone. By die van de Pontus Babakos. By de nieuwe Grieken Bordakos; maar het woord Gyrinos word by den Ethymologus ook voor de zelve genomen.

Beschrijving. By *Varinus* worden zy ook Brinoi en Parphusides ghenoemt, om datse in 't roepen haar konnen opblasen. Het is een twijffelbaar dier, welkers voorste deel zonder vlesige breedte is; om dat de natuur het vlesigh deel an 't achterste, daar de benen dik zijn, wijl de voorste dun waren, ghevoecht heeft. Zy hebben vijf lange klautjes, met een vlies t'saam-gehecht, om beter te konnen swemmen. Het wijfje is groter als het mannetje.

Arist. H.A. l. 4. c. ult. Ovidius Metameth. l. 6.

Zijn hooft, zijn groene ruch, zijn t'samen zonder nek,
Zijn buik, zijn grootste deel is wit, en zonder vlek.

Indien ghy haar innerlijke delen beziet. *Plinius* schrijft dat haar tong voor als de tong van de jonghe kinderen vasthangt, maar datse binnewaarts van de keelgaten los, en de milt klein is. De lever is volgens *Bellonius* in dry quabben ghescheiden, daar weerzijds een quabbe van de long onder gezien werd, welke schuimig en niet bloedig is. De darmen zijn met knopen onderschept. De ballen en overighe deelen zijn die van andere Landdieren gelijk.

Plin. H.N. l. 11. c. 37.

Plaat[s] In Engeland worden geen groene ghevonden. In Hoogduitsland, Italie, en 't gebied van Bononie overvloedig. In de waterige plaatsen van Ægypten zo veel, datze alles, indien sy van de Oyvaars niet verslonden wierden, zouden vervullen. In het eyland Cyrene en Seriphus zeit men datze stom zijn, mogelijk om de koude van 't water. En hoewel zy in de rivieren haar vertonen, nochtans verkeeren zy liever in die waters, daar lisch, riet, en mosch voortkomt. In die waters, welke nimmer toevriezen, zijn zy altijd. Op dat ik niet spreke van de solpherachtige, oft bitumineuse, daar haar de Naphta met haar slijmerigheid bedekt. Zy eten de swemmende beesjes, de Byen en dode Mollen. Datse ook kruiden eten, is waarschijnlijk. In 't versamelen zit het mannetje boven, dat wy by *Aristoteles* lezen, en omvat met sijn voorste poten haar schouders, en met zijn achterste haar billen. Daar na schieten zy eyren oft kuit. *Plinius* schrijft datse enige swarte stukjes vlees werpen, welke hy, met ogen en een start verzien zijnde, Gyrinos noemt; en datse de vorm van een Kinkvorsch krijgen, als de start in twee achterpoten verdeelt werd. Het is wonder, doet hy 'er by, datze een half jaar tot een slijm, dat niemand ziet, veranderen, en met het Lente-water hergroeyen, en dat zulkx op een verborgen wijs alle jaren gheschied; maar dat is meer van de weinightijdsdurende te verstaan: want die, van welke wy hier handelen, leven ook 's Winters in de warme waters, en de oude worden in de Lente weder gezien. De eyren worden omtrent de oevers van de poelen en sloten uitgeworpen, die als met een t'zaam-verknochte draad an malkander hangen, en de gedaante van eenig swart gesneden vleesch hebben. De Stofscheiders noemen dat Kinkvors-zaat.

Spijs[e] Arist. H[.A.] l. 9. c. 4[.] Telin[g]

Arist. H[.A.] l. 5. c. [.] Plin. H[.N.] l. 9. c. [.]

Arist. H[.A.] l. 7. c. [.]

Afk[eer] Zy haten de Oyvaars, de Swanen, en Uil, de

Laub froſch

Laub froſch

Laub Froſch

Froſch

Rana

Rana Froſch

Froſch

Rana

Bufo Krötte

Krötte

Bufo

Bufo Caudatus

à Circulatoribus fictus

de Salmander, de Bonffing, de Snoek, den Aal en 't vuur. Hy word van de Oyvaars verſlonden. De ſwan, na 't ſchrijven van *Glykas*, geneeſt ſich door haar gebruik van ſeker ſiekte. Mette Salmander vechten ſy dikmaal. Van de Snoek en Aal is het bekent. Als'er 's nachts omtrent de kanten lucht ontſteken werdt, maken ſy geen geluidt, ja beweghen haar niet, en konnen licht mette hand gevangen werden. Haar ſtem is brekekex koax koax, en die ſtem wordt by *Ariſtoteles* ololygon genoemt, welke de mannetjes gebruiken als zy de wijfjes tot verſamelen noden. Wanneer ſy beledicht werden, geven ſy, na 't ſeggen van *Albertus*, een flau geluidt, als een benaude Muis. In 't landt van Cyrene waren ſy eertijdts ſtom. Maar na datter van de binnelanden roepers inghebracht zijn, duurt dat geſlacht als noch. Datze in 't eylandt Seriphus, en in een meir van Theſſalie ook ſtom zijn, leſen wy by *Ælianus*. Haar vlees is van natuur los, wit, vochtig, en verrotting onderhavich. Daarom verlieſen, die haar veel eten, haar verw, en vervallen tot koortſen. In de maand van Auguſtus hebben ſy de lippen zoo vaſt geſloten, datſe naulijk konnen geopent werden, zoo wy *Albertus* geloven. Als ſy lang op de borſt legghen, oordeelt *Mizaldus* datſe onder het water ſchuilen. Zoo ſy niet zomtijdts haar aſem halen, verſtikkenſe. Om datſe warme waters beminnen, daarom roepen ſy alleenlijk in de Zomermaanden, en verberghen haar in de Winter: *Busbekius* heeft haar, als hy na Strigonium reisde, in de maand van December horen roepen, om dat het water aldaar door de ſwavelgronden warm wierdt. Als het regenen ſal maken zy meer geſchal, het zy oft om dat ſy het water kouder ghevoelen, oft in het verſch water vermaak hebben. Zy blijven langh onder water, om datſe een kleine longh hebben. Datſe in de Winter ſterven, en in de Lente weder herboren worden, is van zommighe gelooft. Datſe onder de aarde verſchuilen, is daar uit ſeker, om dat in de Lente niet alleenlijk de vrucht van de kinkvorſſchen, maar de vorſſchen ſelf haar vertoonen. 's Nachts komen zy op het landt niet zoo ſeer uit ſchaamte als uit vrees. Als zy in Ægipten zien dat haar de waterſlangh ontmoet, vatten zy een ſtuk riets dwars in de mondt, om niet doorgheſlokt te werden. Datter in Vrankrijk een ſtad van haar uitgejaagt is, verhaalt *Plinius*. Indien gy het mannetje van 't wijfje onderkennen wilt, ſo prikt haar den rug met een naald. Uit het mannetje ſal rood bloed, uit het wijfje geel water voortkomen.

Miz. cent. 9 Memorab. — Plin. l. 11. c. 51. — Ariſt. H.A. l. 18. c. 28. Plin. H.N. l. 8. c. 58. Ælia. l. 3. c. 37. — Mizald. cent. 8. — Ariſt. H.A. l. 8. c. 2. — Ælia. l. 9. c. 13. Plin. l. 18. c. 35. — Plin. l. 11. c. 37. — Plin. H.N. l. 8. c. 29.

Gebruik in ſpijs.

Wat ghebruik ſy in de ſpijs hebben, heeft *Galenus* niet angeweſen. Datſe licht verteert werden, goedt zap gheven, maar nochtans koud, en vochtig, is het ghemeen gevoelen. Zy waren eertijds by de Romeinen niet in gebruik. Nu wordt het gehele lijf, behalven het hooft gezoden, oft gebraden opghediſcht, voornamentlijk van de Maymaandt tot October. De achterpoten worden voornamentlijk gheprezen. *Mundella* meent datze in de koude waters de beſte zijn, en als zy niet verſamelen. De Portugees *Amatus* weert haar alle van de tafel, om datſe vergiftig zijn. Beſie haar toebereiding by *Ambrozinus*.

Gebruik in de geneeskonſt.

In 't geheel, en haar delen zijn zy dienſtig tot verſcheide gebreken. Op de gheſlage plekken gheleidt, benemen ſy de blauwheidt. An de kaken gebonden de tandpijn. In azijn gekookt haar losheidt. Haar zap met azijn geneeſt het keel-gheſwel en d'onſteken Amandelen. Met het ſelve worden voor ſeker de kropſweren geneſen, zoo *Porta* niet beuſelt. Haar vlees wordt de teringſuchtige, met Kapoene vlees, pijnkarlen en ſuiker gegheven. In oly geſoden, verſacht zy de pijn der ſenuwen. Zy worden van *Dioſkorides*, *Ætius*, en andere, teghen alle quaadaartige beten ſeer geprezen. *Galeatius de Sophia* ſeit dat de aſch van de ghebrande zoo hevich het bloedt ſtopt, datter, als imand dat an den hals van een hin ghebonden hadde, en haar daar na het hooft affloeg, geen bloedt uitte wond liep. *Habdarrhamanus Aſiutenſis* belaſt het teghen 't bloeden in de neus te blazen. De ſelve ſchrijft, dat de vorſch in een loden vat met oly van lelyen gheſtikt, en met roosſalf vermengt, het verdrayde angheſicht gheneeſt. Hoe dat zijn oly bereidt werdt, beſie dat by *Ambrozinus*. Zy word in de ledenpijn, uit een hete ſtof ontſtaande, ſeer geprezen. Zoo gy zijn delen beſiet. De oogen worden in een zydoekjen teghen de lepe ooghen om den hals gehangen. Het hart vermindert de huivering van de koortſen. Andere binden het in de hete koortſen op het hart. Dat het imand teghen de lopende ſweren vorderlijk geweeſt is, hebben wy by *Villanovanus*. De longh door den ruch uitgehaalt, in een koolsbland gewonden, en in een pot ghebrandt, en inghenomen, helpt die het vallend-evel hebben. Andere verſtaan dat van de lever. Door dit middel ſeitmen dat de Keurvorſt van de Pfalts gheneſen is. Het poeyer van de lever wordt met voordeel in 't ankoomen van de vierdendaagſe koorts ghebruikt. *Plinius* ſeit, datſe de Mieren moet voorgeworpen werden: en dat deel 't welk zy antaſten een teghengif van alle vergif is. De gal gheneeſt de bloedt-

Galen. l. 9. de con. pos. l. 1. — Ætius l. 13 c. 55. — Habdar. de propriet. anim. c. 41. — Plin. H.N. l. 32. c. 10. — Haitm. in praxi chimiatri. — Plin. l. 32. c. 5.

loop, en dood de wormen in de vuile ſweringen. Het vet in de oren gedropen beneemt de pijn. Het ſaad van de kinkvorſch is ſeer nut tegen de roos, en andere ontſtekingen, ſtopt het bloeden van de neus, en verdrijft het ſchorft en wild vuur. *Quercetanus* prijſt het water teghen de roodheidt van 't angezicht. Beſie by den ſelven de wijs van toebereiding. De ſtok daar de kinkvorſch mede van de ſlang afgedreven is, ſeitmen dat de barende vrouwen doet
Plin. l. c. verloſſen. Van de tong verhaalt *Plinius* deſe beuſelingen. *Demokritus*, ſeit hy, verhaalt, ſo imand de tong van een levende vorſch uithaalt, datter niets van 't overige lijf blijft anhangen, de ſelve in 't water werpt, en daar na een ſlapende vrou op 't hart leid, ſal zy u op alles, wat gy vraagt, de waarheidt antwoorden.

Onderſcheid, Wat angaat het onderſcheid, dat is veelderlei. Enige komen uit eyren oft kuit, andere uit ſlijk voort, 't welk *Diodorus* ſeit in Egipten te gebeuren; zommige zijn groen, blauachtig, en afgrau. In de berghen van Stochorn, in Bern, zijn twe meiren, in welke kinkvorſchen met groote hoofden en lange ſtarten gevonden werden. Het voornaamſte onderſcheid hebben wy voor verhaalt.

II. LID.

Van de Landvorſſchen.

I. STIP.

Van de Padde.

Ambroz. l. 1. c. 2. Naam. De Landvorſſchen zijn de Padde, de groene vorſch, en die vorſch die weinig tijds leeft. Die wy hier beſchrijven, en in 't Latyn Bufo genoemt is, mogelijk om dat hy, tegen die hem naderen, met groote kracht zijn aſem uitblaaſt, word ook Rubeta genoemt, om dat hy inter rubos, dat is, onder de bramen verkeert. De Grieken noemen hem Phronon, *Ariſtoteles* Phrynen. De Ethymologus Phruyeon, mogelijk van Phren dat verſtand betekent, om dat zijn vergif het hooft bevangt, en wervelſiekte veroorſaakt. Ten waar ghy het van Phryganou oft Heeſter wilde aflei-
Plin. H.N. l. 30. c. 11. den. Want *Chryſippus* ſeit, by *Plinius*, dat de Phryganion, angebonden, de vierden daagſe koorts verdrijft, maar beſchrijft het dier niet. By *Lucianus* wordt hy Phyſalos ghenoemt, om dat hy lichtjes angeraakt zijnde wonderlijk opſwelt. Die hem Myoxon noemen zijn bedrogen.

Beſchrijving. Op ſijn beſchrijving hoeven wy niet lang te blijven ſtaan, wijl het een gemeen dier is. Hy heeft een dikke huid, en zo hecht, dat hy dikmaal met een heel ſcherpe paal niet kan doorboort werden. Hy is geelachtig van verw, en met vlekken als knobbeltjes ruw. Met een opgeblazen dikken buik, waarom hy dikbuik genoemt is, met een dik hooft, en breden ruch.

Plaats. Hy heeft geen hayr. *Plinius* ſchrijft, dattet een twijffelbaar dier is: Maar heeft dat moghelijk van de Watervorſch verſtaan. Dat hy in donkere, boſachtige, holle, en rotachtige plaatſen leeft, is zo ſeker, als onſeker dat hy in Yrland gebragt zijnde, alleen met het opgeſtroide ſtof gedood wert. Dat hy daar ook niet gevonden wert, is van ſommige verhaalt.

Spijs. Dat hy de vochtigheit van d'aarde, kruiden, wormen, en byen eet is bekent. Dat hy dagelijkx ſo veel aarde eet, als hy in zijn voorſte poot houden kan, word veel van 't gemeen geloofte, maar met gheen ondervinding beveſtigt. Om zijn ſpijs word hy by de Grieken Geophagus oft aard-ter genoemt. Dat hy ſich onder de Saly houd, is met een oft twe geſchiedeniſſen beweſen. Die daar van gegeten hadden, zijn ſchielijk geſtorven, gelijk van *Pareus* en *Mizaldus*
Miſal. cent. Pareus l. 20. c. 24. verhaalt werd. Of hy ſelf gegeten werd, is onbekent.

Teling. Hy groeit uit kuit en verrotte ſtof. Dat hy ook uitte begraven aſch van de verbrande voortkomt, werd verhaalt. In Dariene, zo wy *Petrus Martyr* gelogen, word hy uitte druppelen van de rechter hand der ſlaven, wanneer ſy de vloer nat maken, voortgheteelt. Dat het ſelve uit een begraven Endvogel geſcheid, ſchrijft *Reuſnerus*. Uit het bloed der maandſtonden *Porta*, wijl wy
Porta Mag. natur. l. 2. lezen dat eenige vrouwen padden hebben voortgebragt.

Afkeer. Zy hebben vyandſchap met het ſout, met ſware reuk, en den reuk van de bloeyende wijngaard; onder de dieren mette Kat, Mol, en Spinnekop. Met ſout beſtroit verdwijnt hy tot het been toe, ſo wy *Albertus* geloven. Metten reuk van de gebrande rute, kors en dierghelijke word hy verjaagt. Van de bloeyende wijngaard wordt het ook beveſtigt. Met de Kat vecht hy, en word gedood. Van de Mol word hy ghegeten, gelijk ook deſe van de Kat Door de beet van de Spin word hy gedood.

Toeneiging. Van zijn toeneiging valt niet ſonderlings voor, behalven 't geen wy van de Saly geſeit hebben. Dat de Weſel in de mond van de Pad vervalt, ſchrijft *Porta* van gheloofwaardige luiden ghehoort te hebben. Dat hy ſich mette Weechbre tegen de beten van de Spinnekop behelpt, ſtaat ergens by *Plinius*.

Aart. Ælia. H.A. l. 6. c. 34. Van zijn aart hebt gy dit. Dat hy 's Winters, en by dach verſchuilt, dat hy by nacht over de weghen, van de menſchen bewandelt, omdwaalt. Dat hy liever by nacht als by den dach leeft, en een afkeer van de ſtralende Son heeft. Dat hy traag voortkruipt, en ſomtijds ſpringt. Dat hy dikmaal

grikol. de anim. sub terra la- tentibus. maal geslagen, eerst sijn vergif uitte billen schiet, en daar na eenige stinkende druppelen uitgeeft. Hy besmet de kruiden met sijn quijl, dat niet minder doodlijk als de Napellus is. Zy geven een geluid gru, gru. Zy voorduiden reghen als zy 's avonds uit haar holen kruipen.

Vergif. Datse weinigh en swak vergif hebben, schrijft *Albertus*, dat moghelijk van die in koude landen zijn te verstaan is. Maar het vergif van die in hete landen leven, is van 't voornaamste. Het sout zelf daar de Padde mede gedood is, in water ghesmolten, besmet dat zodanig, dat een hembt oft linnen doek daar in ghewassen, de mensch een ongeneeslijk schorft anbrengt. Zo gy hem het vergif wild aftrekken, zo prikkelt sijn vel, oft tergt hem met een rijs, en werpt hem de huid, geprikkelt hebbende, in 't water. Die met sijn vergif besmet is, word van swelling, bleekheid, nok, korten asem, en de zaadvloed gequelt. Somtijds komt 'er de bloedloop, het keelgeswel, en wervelsiekte by. Daar is ymand geweest, die met een riet, daar de Padde angeregen was geweest, sijn eigen handen zo besmet heeft, dat hy de spijs, die hy daar mede at, yder maal weder uitbraakte, en dat zulkx niet eer ophiel, voor dat hy de spijs uit een anders hand genoot. Die van 't vergif opkomen, worden gemeenlijk tandeloos. Veel dingen brengen hier haar hulp by, en onder dese voornamentlijk de Rivier-kreeften gestoten en gedronken. De asch van de Pad Rubeta, de rechter Herts-hoorn, Vrouwen-melk, Michter, Menschen-spog, het kruid Poterion, dat ook Phrynion ghenoemt is, met wijn inghenomen, de Maltese aarde, de Smaragd, de Theriaak, en uitterlijk de oly van Scorpioenen. Daar zijn 'er die de steen van de Padde zelf verheffen. Doe hier by het Methridat, en de Quint essentie van de Theriaak. (Mizaldus Memorab. cent. 3.)

Gebruik in de genees-konst. Hoewel de Pad een vergiftig en schadelijk beest is, nochtans vermach het veel tegen het vergif, en andere dingen. *Marcellus* kookt hem met Beren-smout in een ruwe pot teghen de ledenpijn. Met den oly daar hy in gekookt is, worden de kropsweren gelukkig genezen. Midden doorghesneden, en op de nieren gheleidt, doet hy water-maken. Men zeit dat door dit gheneesmiddel eenige waterzuchtige genezen zijn. Men zeit dat hy gekookt, en plaasterwijs op het keelgeswel geleidt, voorzeker helpt. 't Selve lesen wy by *Mizaldus* van den draad daar hy mede opghehangen is. Het vet van de ontweide, mette wortel van laureola, hoenderdrek, sout, en de zalf diathea gevult, geeft een vocht, dat onder 't braden daar van afdruipt, bequaam om de lopende sweringen te strijken; en zy worden mettet poeyer, van die zo gebraden is, bestroit zijnde, ook genesen, zo wy *Arnoldus* geloo- (Mizald. cent. 8. Memorab.) (Arnoldus l. 3. Brev.)

ven. Hy word in de schaduw gedroogt, en met een doek bewonden, in de hand ghehouden, om 't bloeden van de neus te stoppen. Met de asch word de vloed van de speenaders zekerlijk ghenesen. *Nikolaus* maakt uitte selve een plaaster. Andere hangen hem gedrooght, als een tegengif voor de pest, om den hals. *Krollius* stroit het poejer op alle vergiftige beten. Imand neemt een dikke Padde, en weeght hem in een schaal, en doet 'er zo veel swaarte levende kreeften by, daar na laat hy die in een ruwe pot, wel vast toe ghestopt, behalven een klein gaatje, op een traagh vuur staan branden, en gebruikt dat poeyer gelukkighlijk in de kankerige sweeringhen. *Helmondus* maakt, na de leer van den Yrsen *Butler*, uit de dode Padde, uit aarde, en die diertjes die hy binnen dry daghen an 't vuur gehanghen zijnde, in een waschse schotel uitbraakt, met gom dragant, en uit die waschse schotel eenige koekjes, die op de linker mam gedragen, alle besmetting weren, en op de gequetste plaats ghebonden heb, pestig vergif uittrekken. De versche zijn minder krachtich; maar die van te vooren gebruikt zijn gheweest, veel beter. De Pad moet in de maand Junius, en na de middag gevangen zijn. De zelve heeft in de maand Julius, met het afnemen van de maan, Padden gevangen, welkers oogen ('t zijn sijn eigen woorden) vol witte wormen, met swarte uitstekende hoofden waren; zo dat yder oogh gheheel in wormen hervormt scheen, en mogelijk wel vijftig wormen op malkander in yder oogh waren: welkers hoofden, zo haast alsser een trachte uit te komen, de Pad stutte met het opleggen van sijn poot. De diertjes die hy uitbraakte, waren vliegen, met blinkende vleugels, en als met een groene verw verçiert. Hy is terstond na het uitbraken ghestorven. De poten van de levende mette oude maan, en als zich die na de Raadsvergadering spoeit, afgesneden, genesen de kropsweren, indien zy om den hals gehangen werden. Van de Paddesteen sullen wy elders handelen. (Helmud. in Tumulo pest. p. 76.)

In 't eiland Peragua, in de nieuwe werelt, heeft een Spanjart door grooten honger gekookte Padden gegeten, zo *Petrus Martyr* schrijft. *Lerius* zeit dat de Brazilianen haar gebraden en niet ontweit eten. Gebraden word hy de Valken ghegeven, om het uitvallen van haar vederen te beletten. Daar zijn 'er die hem, in een nieuwe aarde pot gesloten, in 't midden van de akkers begraven, en alzo het schadelijk onweder afweren. Het beentje van haar rechter zijd wort, om de geilheid te verwekken, anghebonden. (Gebruik in spijs, en anders.) (Martyr Dekad. 5. l. 10.)

Het onderscheid word van de plaats, de gestalte, en swaarte van 't lijf genomen. Zo ghy haar plaats beziet, daar worden eenige in de heilige plaatzen ghevonden. Die van Sne- (Onderscheid.)

Sneberg, en Mansfeld uitghevoert zijnde, ſwelt eerſt op, en ſterft daar na. Te Tholouſe is op een zandſteen een rode met witte plekken geſprenkelt gevonden. Zeker Steenhouwer van Antwerpen heeft 'er een in een marmer-ſteen ghevonden. *Agrikola* ſchrijft datze ook in die, daar de moleſtenen uit gemaakt werden, ghevonden zijn; en datmen in 't toebereiden van die zelve wel moet waarnemen, of 'er geen in verborghen zijn. De zelve noemt dien ook Pyriphrynon. Van de geſtalte en ſwaarte van 't lijf ſchrijft *Ambrozinus* aldus: *Oviedus* in zijn kort begrijp van Indie, enz. p. 608. tot dat, om dat hy niet roept, ten zy hy gewond wierd. *Geſnerus* ghedenkt een ghebulte Pad, wiens afbeeldzel wy vertoonen.

II. STIP.

Van de groene Vorſch, en Vorſch die weinigh tijds leeft.

Ambroz. l. 1. c. 3. DE groene Vorſch is by *Plinius* een heel kleine, en heel groene Vorſch. Anders Kalamites oft Rietvorſch, om dat hy onder het riet verkeert. By *Izidorus* word hy Agredula. By zommighe Boſchvorſch genoemt, om dat hy in de boſſen verkeert, oft tot onderſcheid van de groene Vorſch, die ghegeten werd. By de Grieken is hy Kanthis genoemt, om dat hy met ſijn roepen regen voorduidt. By andere word hy Dryſpetes, en Dryobates genoemt, om dat hy door de bomen kruipt. En by zommige Diopetes, om dat hy als uitten Hemel ſchijnt te vallen. *Hermolaus* noemt hem Dryophyten, en wil mogelijk Dryophyton zeggen, dat is, die in de bomen geboren is. Zy worden ook van haar ſtem Brexantes genoemt.

Beſchrijving. *Ambroſinus* beſchrijft hem aldus: de Vorſch is overal met een groene verw belopen, behalven de voeten, enz. Bezie *Ambrozinus* p. 622. tot, de overige verjaagt hy.

Hy is tot veel gebreken goed. Datſe van den hoeſt verloſt werden, die hem in den mond ſpougen, ſchrijft *Plinius*. Hy bluſcht den brand van de koorts, in de hant gehouden, zeit *Sylvius*. *Guainerus* voed de Hoenders met garſte pap, en gekookt Vorſſchenvleeſch, en geeft de Hoenders tegen d'uitdrogende koorts an de zieken te eten. *Timotheus* leid haar midden doorgheſneden op de nieren, om 't water van de waterſuchtige af te trekken. De lever in een kranevel gebonden, verwekt de geilheid, zo wy *Plinius* gelooven. Het vet an de tanden gheſtreken, verlicht de pijn. Het bloed op de ſtoppelen van de afgheſchrapte hayren van de kaken gheſtreken, belet haar 't hergroeyen. *Marcellus* prikkelt de groene Vorſch met een kopere naald, en ſtrijkt dat bloed op de plaats van de uitghetrokke hayren.

Van de Vorſch die niet lang leeft, zullen wy met de woorden van *Ambrozinus* handelen. Die ſpreekt 'er aldus van: uit het onderſcheid by deze Vorſch gevoegt, kan ieder oordelen, dat dit dier, enz. p. 623 tot, zy konnen niet lang leven. Ambroſin. de digit. vivipar. l. 1. c. 4.

II. HOOFT-STUK

Van de Haagdiſſen.

I. LID.

Van de gemeene Haaghdis.

DE Haagdis, in 't Latijn Lacertus, oft Lacerta, heeft haar naam van de ghelijkenis van een menſchen-ſpier, om dat hy op zijn voeten, gelijk de menſch op zijn handen en voeten, loopt, verkreghen. By de oude Grieken word hy Saurus en Saura, by *Hezychius* en *Varinus* Smylla, by de nieuwelingen Koliſaura, en by andere Saura Heliake, voornamentlijk de gemeene, genoemt. Naam. Ambroz. l. 1. c. 5.

Daar is veel onderſcheid onder haar: want *Plinius* gedenkt Haagdiſſen die na het yzergrauw hellen. *Scaliger* verdeelt haar in klein en groote; maar wy zullen haar in ghemeene, groene, koperverwige, Braziliaanſe, oft Indiſe onderſcheiden. Onderſcheid.

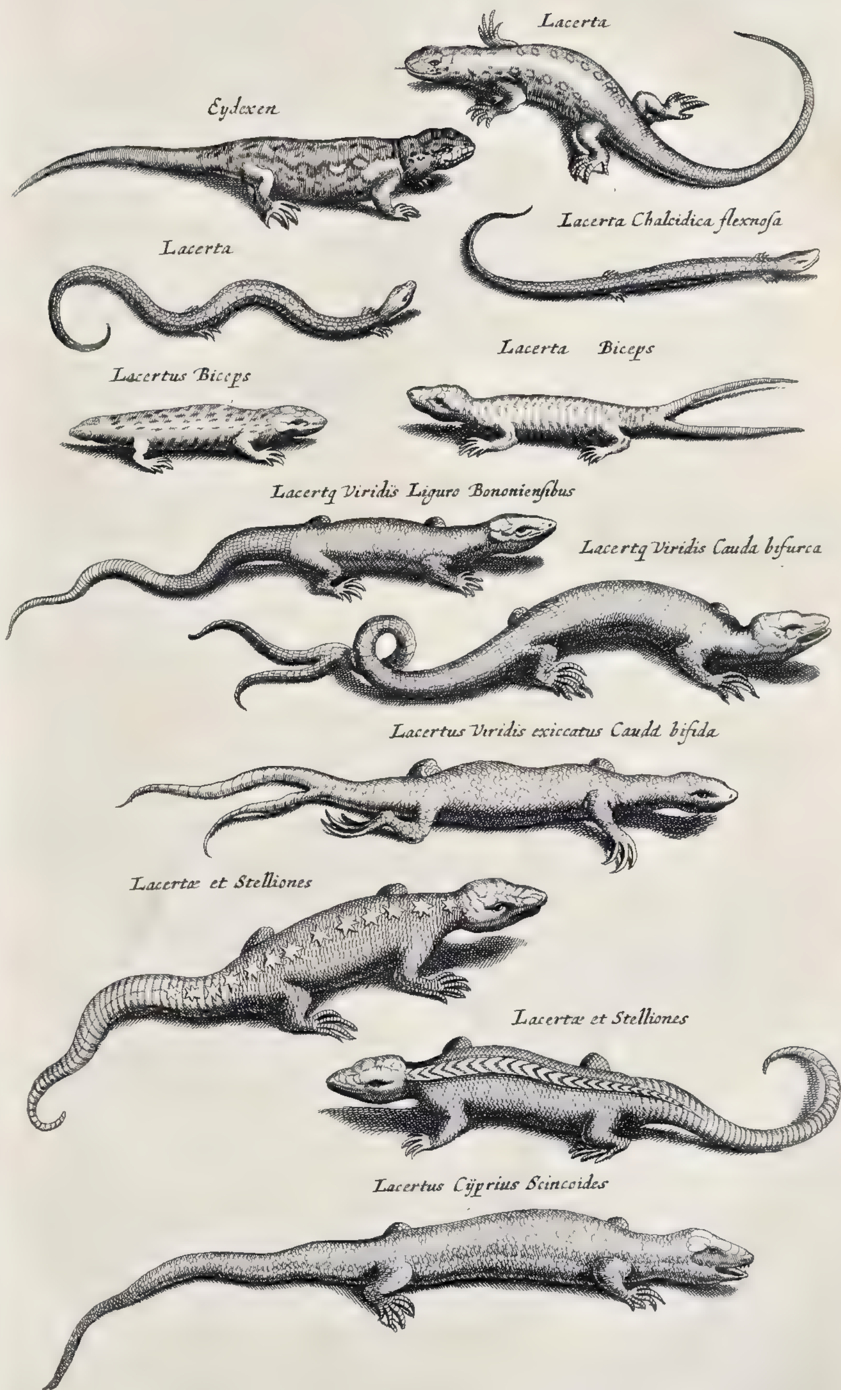
De gemeene heeft vijf heel kleine klautjes, met nagheltjes an de voor en achtervoeten. Onder deze is dat klautje, dat in plaats van de voorſte vinger is langſt, en de duim ſtaat onder. *Albertus* eigent hem een hayrige tong toe, uit *Plinius* en *Ariſtoteles* een gheſpleten, volghens welken hy een drooghe long, een heel kleine ronde milt, en ballen an de wervels heeft. Het wijfje heeft een lijfmoer als de vogels, welkers nek neerwaarts gerimpelt is, en haar eyren leggen dicht an 't middelrif. Gemeene beſchrijving. Plinius l. 11. c. 37. Ariſtot. de part. anim. l. 2. c. 17.

Zy worden overvloedigh in Italie ghevonden. In 't eyland Kapraria heel groot. In Indie, zo *Linſchoten* zeidt, zo overvloedig, datze dikmaal op de bedden kruipen. In Arabie een elleboog lang. Op den berg Nyſa in Indie van ſes-en-twintich voeten, en geelblinkend, rood, oft blauwachtich van verw. Zy houden haar veel in de doodgraven, holen, doornhagen en vervallen gebouwen. Te Genua op 't ſlot van den Vorſt Doria hebben wy veel van haar zien loopen. Plaats. Plin. H.N. l. 8. c. 9. Ariſt. H.A. l. 8. c. 4.

Zy eten vleeſch, kruiden, byen, en mieren. Spijs.

Sy verſamelen in 't eind van Maart, en vermengen haar ſomtijds zodanigh, datſe twe hoofden en een lijf verbeelden. Daar na baren zy eyren als de Slangen, en graven die, zo *Ariſtoteles* getuight, in d'aarde, daar de jon- Teling. Ariſt. l. 5. c. 35.

Tab. LXXVI

Lacerta
Eydexen
Lacerta Chalcidica flexnosa
Lacerta
Lacerta Biceps
Lacertus Biceps
Lacertq Viridis Liguro Bononiensibus
Lacertq Viridis Cauda bifurca
Lacertus Viridis exiccatus Caudd bifida
Lacertæ et Stelliones
Lacertæ et Stelliones
Lacertus Cÿprius Scincoides

jongen sonder broeyen op haar gezette tijd uit voortkomen. Datse door de mond baren, oft haar jongen, uitghenomen een onbequaame, verslinden, is beuselachtig.

Afkeer. Zy hebben een afkeer van den Oyvaar, die met Haagdissen zijn jongen voed. Zy houden vyandschap mette Padden, Scorpioenen, Spinnekoppen, en Slangen. Als de Spinnekoppen de Haagdissen in de kloven van de muren vinden, besetten sy de gaten met rach, en overvallen haar met steken. Mette Slangen vechten zy, daar van hebben sy den naam van Ophiomechon of Slangevechter bekomen.

Toeneiging. Zy eten graag slekkenvlees, het kruidt Diktamnum, waar an sy haar toevlugt nemen, als zy van de slanghen, en den mensch, dien zy ook tegen de slangen verdedigen, gewond zijn. An de mondt ghehouden slikken sy graag het menschenquijl in. Besie de geschiedenissen by *Scaliger*, en by *Erasmus* in de verhandeling van de toeneiging en afkeer.

Aart. Datse metter tijd haar gesicht verliesen, en dat daar na, oft door de Son, in welke sy gheseit werden zo langh te verblijven tot datse genesen zijn, oft door de natuur weder krijghen, waar van een voorbeelt by *Ælianus* is; datse in de Winter maanden in de aarde schuilen, en also gelijk als een halfjarig leven leiden. Datse haar Herfst en Winterhuid verleggen; dat de vrouwelijke kunne grooter valt. Datse gepaart lopen, en als d'een gevangen is, d'ander tegen den vangher sich ter weerstelt. Datze haar eyren diese geleid hebben vergheten, gelijk 'er by *Plinius* staat. Datse door midden gesneden om haar lymige vogtigheid niet sterven, ja door een natuurlijken band weder t'samen helen, 't welk ook uitte littekens blijkt, behoort tot haar aart en verstand. Men meent ook dat haar afgehouwe starten weder angroeyen. De uitlegger van *Theokritus* schrijft valschlijk, dat de gedroogde in een Adderslang verandert.

(Arist. H. A. l. 5. c. 35. l. 8. c. 17.) (Plin. H. N. l. 10. c. 64. Ælia. H. A. l. 9. c. 58.)

Wanschapene. Daar worden ook wanschapene ghevonden. Daar isser te Parijs een gesien, die na 't seggen van *Schenkius* totte lengte van een grote visch uitwiesch. Daar zijn 'er die met twe, oft dry starten versien zijn. Daar worden ook twehoofdige gevonden. Het afbeeldsel van een twehoofdige, daar eene start ingesien wert, is hier by geworpen.

Gebruik. Wat angaat haar gebruik in de genees-konst. De gescheurde haagdis, word op de slangebeten geleit. In spijse word hy tegen 't vergif van de Salmander by *Plinius* ingegeven. De oly daar sy in gesmoort en ghekookt zijn, wort met koedrek op de kropsweren gestreken, en tot het verdrijven van de sproeten in 't angesicht gepresen. De asch van de gebrande, wort met Kretise honigh totte donkerheid der ogen gebruikt. Het is krachtiger als het uitte groene ghemaakt werd. De herssene is goed tegen de blintheid. Het hooft gestampt en opgeleit, het zy alleen oft met ronde Oosterlucie, wortels van riet en een bol van de Narcissus, trekt de vastinge hechte pijlen en splinters uit. Het hart gebrant, en met droessem van oly gemengt, maakt de leden so, doof datse het snijden der heelmeesters niet ghevoelen. Het bloedt belet de ghebarste aderen het voortgroeyen, als de kleine kinders benen daar mede bestreken werden. Het wordt ook tegen 't scheursel van de kinderen gepresen. Den drek word onder de ghenees-middelen tegen de droppelpis der paarden gemengt. In mannepis ghesmoort, belet hy hem, die 't water gemaakt heeft, de teellust.

(Plin. H. N. l. 19. c. 6.) (Diosk. l. 2. c. 58.)

II. LID.

Van de groene en koperverwige Haaghdis.

De groene wort also van zijn verw genoemt. By de Grieken Saura Chlora, en by de nieuwlingen Chloro Saura. Enige noemen hem grote Haagdis, om zijn grote. *Sylvius* noemt hem Slangevechter, van 't overwinnen en vechten mette Slangen. Zy beminnen hete landen: Daarom zijn sy veel in Italie. Als sommige sien ('t zijn de woorden van *Ambrozinus*) datter haar veel t'effens ontmoeten, seggen sy datse ziekten voorduiden. In de Somer houden sy haar op de bomen, en roepen als de groene kinkvorsschen. Daar zijn 'er ook met twe starten. Over de beschrijving zijn wy niet seer bekommert. Want daar in kan ons het afbeeldsel te hulp komen. Haar gebruik in de genees-konst is sonderling. Teghen de kropsweren wort hy van *Plinius* anghebonden, en na dertig dagen vernieuwt. De gescheurtheit van de jonge kinderen, wort met zijn beet in de slapende genesen. Daar na wort dat dier met een riet doorsteken, en in den rook opghehangen. *Marcellus* geeft hem, levend in de wijn gekookt, an de teringsuchtige nuchter te eten. Mette oly van de ghekookte worden de plekken van 't angesicht verdreven, waar van gy *Gesnerus* kond insien. Metten selven oly, tar en oud swijnesmout, bestrijkt *Hierokles* de paardshoeven, om haar hechter te maken. *Fumanellus* gebruikt dat om 't hayr swart te maken. Om 't selve te doen groeyen, heeft *Wekkerus* een ander gemaakt. De salf voor 't vallend-evel, besie by *Ambrozinus*. Mette asch worden de swerende kropgeswellen genesen. Het oog uitte levende ghetrokken word, in een geiten vel, tegen de vierdendaagse koorts angebonden. Het bloet geneest de gewreven voeten van de menschen, en lastdraghende dieren, en haalt de

(Ambroz. Digit. vivipar. l. 1. c. 6.) (Plin. l. c.)

de exterogen uit. De beenders zijn tegen 't vallend-evel goed, als de levende in een pot met zout bestroit, de zelve, na dat het vlees verdwenen is, afgeleit heeft: de koperverwighe heeft zijn naam Chalcidica van chalkum, dat koper betekent, om datter koperverwige strepen over zijn lijf lopen. Hy word van *Hezychius* Ziglis, van *Bellonius* Zamiamithon genoemt; maar qualijk, gelijk *Salmazius* leeraart. By andere word hy Seps om zijn verrotting genoemt, om dat het vleesch, dat hy gebeten heeft, blauw word, en rot. Van zommige ook Tarantula; maar qualijk. Hy is de kleine Haagdissen gelijk, en van verw als de blinde Slang. *Kolumna* heeft hem geheel koperverwig gezien. De uitlegger van *Nikander* schrijft dat hy in Syrie, Lybie, en Cyprus groeit, en zich tussen de stenen houd. Hy baart zijn jonghen op de wijs van de Adderslangen, behalven dat hy als andere Eyerbarende eyren in den buik draaght. *Fabius Kolumna* heeft in het Franse Leger zodanigen dier gedoot, en in de geopende buik vijfthien jongen gevonden: van welke zommighe van haar vlies ontbloot, andere met een doorschijnig bekleed waren. *Galenus* leit de opgesneden op sijn eigen beet, en schrijft den gebeten zoute spijs voor.

De koperverwige.

Ambrosin. l. 1. c. 7.

Galenus de simpl. medicam. facult. l. 6. c. 11.

III. LID.

Van de Indise Haagdissen.

I. STIP.

Van de Senembi oft Igvana.

Markgr. H. Brazil. l. 6. c. 11.

Daar zijn veel ghedaanten van Indise Haagdissen. Onder welke de voornaamste zijn, de Senembi, de Tejuguacu, oft Temapara, de Taraguira, Americima, Karapobeba, Ameiva, Taraguico, Aikuraba, en Tejunhana. Wy zullen dese met de woorden van *Markgraaf* zelf beschrijven. Aldus schrijft hy van den eersten: de Senembi van de Brazilianen, wordt by ons Iguana, van de Portugezen valschlijk Kameliaon, en noch valschlijker, van de Neerlanders Legvan genoemt. De lengte van 't geheele dier, 't welk ik hier beschrijf, (maar daar worden noch veel grooter gevonden) was van de mond tot het einde van de start, dry voeten en acht vingers, en de omkring van 't lijf op sijn dikste thien vingers. De gehele huid schoon groen, met swart en witte plekken, als het kamelot, hier en daar gesprenkelt. De huid bestaat uit schobben, op den ruch, de benen, en 't begin van de start grooter als op de andere deelen. De schobben van de start zijn alle even groot, en niet zo *Karolus Kluzius* heeft angemerkt. Van de nek tot het einde van de start heeft hy een rye platte, maar als een zaag gespitste graten, langs de lengte van den ruch, en groen gheverwt. Die graten zijn omtrent den nek groter, worden allengsjes kleinder, en zijn in 't einde van de start alderkleinst. Het hooft was twe vingers lang, oft weinig minder, met zonderlinge groter schobben, als de andere deelen ghedekt. De hals was anderhalve vinger lang, en vijf dik. Hy had grote heldere swartachtige ogen, twe open neusgaten neerwaarts hellende, en byna in 't einde van 't hooft. Ieder kaaksbeen had een getal van kleine swartachtige, en korte tanden. In de mond was een dikke tong. Achter 't hooft had hy weerzijds een witte plek, als kuwen van een visch. Onder de kin een rop die tot de borst toe afhangt, merendeels swart van verw, die hy kan t'zamentrekken, en als hy gram oft bevreest is, laat neerhangen. Van de mond totten rop, namentlijk an den onderhals, had hy ook graten als op den ruch. Vier benen, en even zo veel voeten, welke ider vijf klauwen hadde. De benen en voeten met schobben bedekt, gelijk het gehele lijf. De twe voorste benen waren korter als de achterste, en niet zo dik. De lengte was vier vingers, oft weinig minder, met vijf klautjes, met welke de middelste korter waren, als de middelste van de achtervoeten. De binnenste en buitenste klauw bestonden uit twee geledingen, de twee daar naast an uit dry, de middelste uit vier. Alle de nagelen waren swart, krom en kort, ghelijk van de Vogels. De achterbenen waren langer en kloeker als de voorste, namentlijk in haar lengte tot de voeten toe, en van de zelve dikte als den hals oft start omtrent het lijf: namentlijk vijf vingers. De lengte van de achterbenen was een voet oft meer. De eerste en uitterste van de voorste klauwen was van gelijke grootte, met twe geledingen. De volgende met dry, de derde met vier, de vierde en alderlangste uit vijf; de vijfde en leste na de start ook met vier geledingen, van ghelijke lengte met de derde. De nagels waren als in de voorste. Daar was geen rye van Kotyledones, oft holletjes, gelijk *Kluzius* anderzins heeft anghemerkt. Alleenlijk de achterbenen (zo onder als boven) waren een menschen-kuit ghelijk; maar de voorste niet. De dikte van de start naast het lijf was vijf vingers, die allengsjes verminderden, tot datze heel klein, en in 't einde als een elssen afliet. Als ik hem geslacht, en 't vel afghetrokken hadde, beweeghden hy zich noch, en het uitghenomen hart sprong op. Hy had weersijds in den buik over de thien eyren, enige zo groot als een kars, andere kleinder; en zo veel vets als een Hoen. In de maag een hoop vruchten, inzonderheid van zoete limoenen, die hy tot spijs ghebruikt hadde. Zy eten ook meel van Mandioka met water nat gemaakt. Zy konnen lang honger verdraghen. Ik heb 'er, zeid

Mark-

Tab. LXXVI

Teiuuhana Brasiliensibus

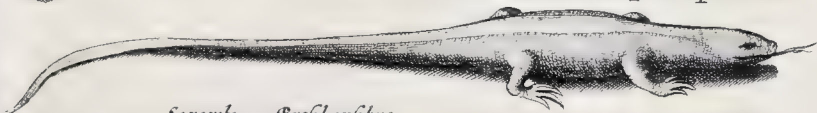
Americima Brasiliensibq

Lacertus Tarantula quibusdam

Teiuguacu et Temapara Tupinambis

Senembi Brasiliensibus

Lacertus aquaticus waßer Eÿdex

Lacertus Viridis Grune Eÿdex

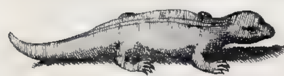
Salmandra Molch Moll

Salmandra aquatica Waßer molch

Salmandra alia aquatilis Minor prone

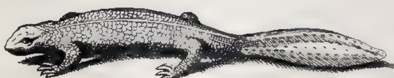
Salmandra Terrestris Veramq Maculis Luteis distincta

Salmandra Aquatica

Salmandra Aquatica prona

ſonder eten en drinken leefden, en daar na noch wech liepen, ſo dat ik oordeel datſe ſonder twijffel langher ſonder ſpijs leven konnen. Haar vlees is goet van ſmaak, en in de boter wel geſnerkt, als hoender oft konyne vlees. Ik heb op den 28. May 1640. een opgeſneden, die ſo veel vets als een hoen in hadde. De innerlijke delen, gelijk het hart, de longen, de lever, de galblaas, de nieren, de waterblaas, de teelvaten als andere dieren. Een brede lever, een dobbele maag, een voor daar hy de ſpijs eerſt in ontfangt, daar na een darm ſo dik als een kleine vinger, en omtrent thien lang, daar de ander angehecht is, waar in de ſpijs gehelijk gekookt werd. Hier na volgen de andere darmen totten rechten darm toe. In de eerſte maag had hy veel Mandioka, en rauwe Angolſe Milie oft Koorn. De achterſte en grootſte was vol halfverteerde ſpijs, daar veel levende wormtjes, als in de kaas groeyen, in hingen. In de leſte darm, namentlijk de rechte, hing zijn drek. 't Gehele vel van 't beeſt afgehaalt, en de ſtart afgehouwen zijnde, roerde deze haar noch. Het is een leefachtig dier, en ſterft niet, ten zy het vijf oft zes ſlagen voor de kop krijgt, oft de ſtrot afgeſteken werdt, want dan bloet het dood. Het vlees van zijn ſtart beſtaat niet als uit veſelen, en ſenuwen. In de maand December, 1641, heb ik een ſteen uitte maag van de Senembi ſien nemen, van geſtalte en grote als een middelbaar hoender-ey, maar wat platter, uiterlijk glat en wit, innerlijk uit vlieſen als een ajuin t'ſaamgeſet, en binnen wit oft grijs van verw, en van ſelfſtandigheid zo hard als Bezoarſteen. Zy worden met een ſtrik gevangen, want ſy ſitten op de boomen. Dit weten de Braſilianen, die een ſtrik an een lange ſtok vaſt maken. Het dier dit ſiende, verwondert ſich daar over, maar beweegt ſich niet, en laat ſich alzoo verſtrikken, maar het kan anderſins heel geſwind lopen. De jonge zijn geheel groen, de grote zijn verſcheiden geſprenkelt, en aſgrauw: Maar de oude zijn gemeenlijk donker oft aſgrauw. *Fr. Ximenes* ſchrijft, datter in 't hooft van dit dier zomtijds ſtenen gevonden werden, die, als een heel gereed geneesmiddel, de ſteen van de nieren bryſelen en afdryven, als zy een vierendeel loods ſwaar, met enig nat ingenomen, oft ook an 't lijf gebonden werden. Maar of die, welke ſomtijds in de maag gevonden werden, de ſelve kragt hebben, is my niet bekent. Men ſoud na mijn oordel die proef ſonder gevaar konnen anvangen.

II. STIP.

Van de Tejuguacu, Taraguira en Americima.

DE Tejuguacu en Temapara, by de Tupinambi ſchone Haagdis ghenoemt, is in gheſtalte van lijf, hooft, ogen, mond, voeten en ſtart de Senembi gelijk, maar hier in verſcheiden. Voor eerſt is de gehele verw ſwart, met ſchone witte plekken geſprenkelt, en heeft nae de ſtart ghelijk als witte anghels. Ten tweden is de ſtart dikker an 't begin. Ten derden heeft hy die ſcherpe graten over den rug niet. Ten vierden is in de achtervoeten de buitenſte klauw een weinig meer van de andere verſchoven en korter. Ten vijfden heeft hy een gheſplete roode glatte tong, die hy geſwind als de ſlangen uitſteekt en intrekt. Hy ſlaat geen geluit. Hy is geduldig, hy eet graag eyren, die hy rauw inſlurpt. Het is een dier heel lijdzaam in honger: Ik hadt hem an een touw gebonden, maar als hy zich zelf los gemaakt hadde, liet ik hem (het zijn de woorden van *Markgraaf*) door mijn kamer loopen, en gaf hem zomtijds een dronk waters uit een glas te drinken, op die wijs wandelt hy nocht als hy dorſt heeft, anders ſit hy den gehelen dach in zijn ghewoonlijke hoek. Hy zit graag op de warme aſch: Op den twintigſten Maart hadt hem imand een ſtuk van de ſtart ghetreden, die nochtans daar na noch twee vingher lang uitgroeide. Op den eerſte Iulius ſtierf hy, door honger uitgheteert, want hy hadt in zeven maanden niet ghegheten, maar alleenlijk een dronk water ghelekt. De Taraguira van de Braſilianen, verkeert veel in en omtrent de huiſen en thuinen. Hy is omtrent een voet lang (hoe-wel zy kleinder ghevonden werden) hy heeft een langwerpig rondt lijf, geheel met drykantighe aſgrauwe, oft vale ſchobben gedekt. Hy heeft gheen rop onder de kin. Den ruch effen en glat. Zy knikken heel ſnel mettet heeft, als zy iets ſien, en loopen heel gheſwind met een quikkend lijf. Indien zy een menſch ſien ſlaapen, daar een ſlang, oft ander vergiftig dier omtrent komt, wekken ſy hem op, om niet beledigt te werden. Als het mannetje wil verzamelen, bijt hy het wijfje ſachtjes in de nek, en voecht zich een weinigh daar na ter zijden, en het wijfje haar eighen ſtart oplichtende, laat ſy het mannetje ghewerden, die haar mette pooten van achter omvat. De Americima by de Braſilianen, oft klein Haagdisje ghenoemt, is dry vinghers lang, een Swane-

Markgr. H. Br. l. 6. c. 11

Markg. l. c.

ſchacht dik, op zijn dikſte. De benen en voeten zijn van de ſelve geſtalte, en met ſo veel klautjes verſien als van de Senembi. Hy heeft ſwarte ogen, en 't lijf ſchijnt byna vierſchotig. De hele rug is met vale ſchobben, maar de zijden met donkere bedekt. Het hooft, de benen en de ſtart met blauachtige, maar blinkend, en alle in 't antaſten glat. De klautjes van de voeten zijn als varkensborſtels. Het is een vergiftig dier, ſo de Portugeſen ſeggen, en ſeer graag om het bloed van de ſwangere vrouwen te ſuipen. Zy ſegghen dat een vrou eenmaal van dit dier geraakt, oft ook maar alleenlijk van hem an haar klederen geroert zijnde, nimmermeer ontvangt.

III. STIP.

Van de Karopopeba, Ameiva Taraguycu Aykuraba en Tejunhana.

Markgr. H. Br. l.6, c.12

DE Karapopeba van de Braſilianen, is een Haagdisje van dry, vier, oft vijf vingers lang, en vergiftig. Hy is van gheſtalte als de andere, met vier benen en voeten, en heeft an de voorſte vijf, an de achterſte vier klauwen. 't Gehele lijf is leververwig, met witte plekken, op de ſtart met witte ſtrepen, hier en daar met geel vermengt. Hy heeft glinſterende ogen als glas. De Ameiva van de Braſilianen en Tupinambi is een ander gedaante, en de boven beſchrevene Taraguira in alles gelijk, uitgenomen dat hy een gekloofde ſtart heeft, die in twe rechte hoorns eindigt. De Taraguicu Aykuraba van de Braſilianen, is noch een ander gedaante van de Taraguira, en de bovenſte ook gelijk, uitgenomen dat de ſtart in 't begin overal kleine dryhoekighe ſchobben heeft. Het einde van de ſtart is met platte ſchobbetjes bedekt, en daarenboven met vier donkere plekken getekent. De ruch en voornamentlijk achter an 't hooft is ook met donkere plekken gevlamt. De Tejunhana van de Braſilianen, is een Haagdisje ſo dik als een kleine vinger, met een ſpits hooft als de Senembi, kleine ſwarte oogjes en een gele kring, met vier benen als de Senembi. Zijn lengte totte achterſte benen was dry vingers, de lengte van de ſtart ſes en een half: De ſtart is langwerpig rond, en gelijk als van een vogeltje an 't einde ſpits. Het hoofje is met een ſchobbige huid gedekt. De rug, de zijden, en benen, zijn met een huit bekleed, in 't antaſten ſo ſacht als zijde. Maar de ſtart beſtaat uit kleine vierkante ſchobbetjes. De ſtrot en onderbuik zijn ook met grote bedekt. De ſchors van 't hooft is donkerachtig. De rug en ſijden opwaarts zijn ook donker, oft liever met dry ſtrepen licht ſchaduverwig verçiert, en met enige diergelijke vlammen onderſcheiden. De ſijden zijn onderwaarts groen. Maar boven is haar donker verw, met een groene ſtreep in de lengte van 't hooft totte achterbenen belopen. Daar is noch een ander groene ſtreep, daar het donker en groen van malkander ſcheit. Maar tuſſen de twe ſtrepen is een rye van groene ſtippelen op het donker geſait, en onder de onderſte groene ſtreep is ook een ry van ſwarte ſtippelen op 't groen. De benen zijn ook ter zijden boven geel, oft als veroudert waſch met kleine donkere plekken onderſcheiken, op de onderzijden zijn ſy wit. De ſtart is ook boven als verouderdt waſch, onder waſchachtig met wit vermengt. Het onderhooft, de ſtrot, en onderbuik zijn wit, met rode ſtippen geſprenkelt. Hy heeft een geſcheide tong.

III. HOOFT-ST.

Van de Salmander.

VAn waar de Salmander zijn naam heeft, is onſeker. Want dat hy ſo gelijk als Valincendra genoemt is, om dat hy contra incendium valeat, dat is de brand kan verdraghen, ghelijk *Izidorus* wil: oft om dat hy alleen het vuur bemind: oft om dat hy ſaulamandran, dat is gheruſtelijk in zijn ſchuil-plaats blijft, oft dat hy Salamandra ghenoemt is, om dat hy tuſſen de ledige plaatſen van de ſchaapskoijen, en holen verſchuilt: oft ten leſten om dat hy Selamanadera, dat is de klaarheidt verdrijft zoo ghenoemt werdt, is al te belachlijk. Dat hy van het Arabis woordt Saanbras, oft Samabras zijn naam heeft is waarſchijnlijker, hoewel onſeker. *Plinius* heeft hem ſtarn-dier ghenoemt. *Ætius* vergiftighe Haaghdiſch. Ambroſ. Digit. ovip. l. c. 8. Naam.

Daar zijn twee gedaanten. Een land-, en water-Salmander. Die is de groene Haagdis gelijk, uitghenomen het hooft, en den buik die dikker zijn. Hy heeft een korte ſtart, een ſwarte verw met gele plekken, met enighe heldere glatheidt. *Geſnerus* heeft 'er een in de Alpen gevonden, gheheel donker, ſonder blinkende helderheidt, met een korte ſtart, en geſlaghen zijnde, gaf hy een melkachtig vogt uit. *Matthiolus* heeft in de boſſen van Hooghduitſlandt eenighe op den ruch heel ſwart, en rood van buik anghemerkt. *Vitriakus* ſchrijft hem een langhe gedrayde ſtart, kromme en haakachtighe naghels toe. *Nikander* heeft hem Liporrinon ghenoemt, om dat hy een blinkend ſmerighe huid heeft. Zy bewonen de koude, vogtighe, en donkere plaatſen. Beſchrijving van de land Salmander.

In Hoogduitſlandt wordt 'er zomtijdts veel t'ſaamgherolt ghevonden. In 't landt Tridentum, en voornamentlijk in de vlak- Plaats.

vlakte van Anania overvloedigh veel.

Spijs. Sommige menen datse van de locht leven: andere datse de honigraten, byen en melk zoeken, en daarom de byekorven, en de konynen anvallen. Datse niets voorttelen schrijft *Plinius*, en datter gheen onderscheidt van kunne is: Maar *Bellonius* heeft veel uitgeworpen jonghen, sonder omwinsel gesien. Want hy brengt innerlijk eyren voort, daar de jonghen tot haar volkomen rijpheid in gevoet werden.

Plin. H. N. l. 10. c. 68. Bellon. obfervat. l. 3.

Aart. Wat angaat zijn aart: Of hy in 't vuur leeft, oft het selve uitbluft, sal met Godshulp in onse oeffeningen ondersocht werden. Dat hy geslagen zijnde, melkachtig vocht uitschiet, is boven geseit. Hy komt metten reghen voor den dach, daarom voorduiden de boeren, als zy hem sien, onweder. Hy word nocht Somers, nocht 's Winters gesien. Hy gaat langsaam voort. Dat hy in Kumana als een Haan krayt, verhaalt *Kardanus*. Indien hy levend met een swaardt door midden gehouden wert, loopt het voorste deel voorwaarts, en het achterste achterwaarts. Hy haat, door een ingeven van de natuur, de kinkvorsch, en schildpad, en vecht met haar heel streng. Dat hy vergiftig is, werdt ondervonden. Men seidt, datter ghehele huisgesinnen ghestorven zijn, die water ghedronken hadden, daar een Salmander inghevallen was. Men gelooft ook dat de vruchten met zijn quijl besproeit doodlijk zijn. *Plinius* seidt dat hy, die van een Salmander gebeten is, sterft. Het selve ghedenken ook *Nikander*, *Ætius*, en *Abensina*. Zommighe hebben *Gesnerus* verhaalt, dat hy eenmaal zijn tanden in enig deel geslaghen hebbende, die niet weder uittrekt, en dat het doodtlijk is hem af te rukken. Maar hy schrijft, dat die twe, welke hy in zijn huis opvoede, noyt de mondt, hoewel getergt, tot byten vertrokken. En dat hy noyt ghehoort heeft dat imand in Hoogduitslandt van een Salmander ghebeten is. In Vrankrijk is haar beet nochtans doodlijk. En die van Rhetia hebben een spreekwoordt, dat die van hem ghebeten is, zo veel geneesmeesters nodich heeft, als het beest in sijn geheel plekken heeft.

Kardan. de rer. Variet. l. 7. c. 33.

Plin. l. 29. c. 4.

Gebruik. Zijn quijl gebruiken de geneesmeesters onder de hayrmiddelen. *Kiranides* hangt het hart in een swart vel an den arm, tegen de vierdendaagse koorts. 't Geen van den riem uit zijn vel en andere dinghen teghen den brand uitgstroit werd, wijl dat op een ongerijmde onderstelling, namentlijk datze 't vuur uitbluffen, steunt, is maar een beuzeling.

De Water-salmander. De water-Salmander, by andere ook water-Haagdis, by *Bellonius* Kordulus, word by de Monniken, die Meznes uitgheleit hebben, water-Scinkus, met een lange start genoemt. Haar geslagt is vierderlei. Een met een start van ronde ghestalte, welken wy die van *Ambrozinus*, om 't onderscheid, noemen sullen. Hy heeft een heel korte en breedachtige tong: De tanden zoo klein, datse niet sichtbaar zijn. De start in het midden dikachtig, die onder en boven tot een ronde gestalte ghetrokken werdt. De voorvoeten in vier, de achterste in vijf klauwen gespleten: Een sponcyachtih hart, dat op de rechter zijd leit: welkers rechter oor het grootste deel van het hartenvlies beslaat: Een heel swarte lever: Eyren zoo groot als een boon, in haar tweehoornighe lijfmoer op orde verdeelt, uit welke daarna levende jonghen voortkomen. *Bellonius* schrijft hem een barssen ruch vol knobbeltjes toe. *Agrikola* een asgrauwe verw, oft uitten asgrauw donker. Die, welken *Gesnerus* ontleed heeft, was seven vinghers langh, swart van verw, met witte stippen an den buik: Het overighe was swart, met zodanighe stippen ghesprenkelt. Het ander gheslacht is ook twederlei. Een groot op den ruch met halve kringen witachtig onderscheiden: Het ander klein. Het vierde gheslacht is van *Matthiolus*, het welk veel omtrent Utina gevonden werd, met een hooft, ronder en korter, als in de land-Salmander, met een Aals start, een swarte huid, met gele plekken ghetekent. Zy leven graag in donkere hoolen van vet landt, voornamentlijk in water met witte kley; daar hanghen sy onder an de klippen, en koomen selden boven. Een van *Gesnerus*, in een vat met water geworpen zijnde, stak zijn mondt boven. Zy gaan langsaam op het landt voort, sluiten haar mondt dicht toe, en openen die niet dan als ghy haar hardt drukt. In 't zout gheworpen, roeren zy haar start, en sterven. Gheslagen zijnde leven zy langh. Haar buik is zoo dik, datse den degen weerstaat. Uit haar mondt loopt een melkachtig vocht. Ghetergt zijnde swellen zy, en op haar voeten opgerecht zijnde, schieten zy een vergiftig sweet uit, en zien haar tergher vinnich an. Zoo de Verkens haar eten stervense.

Agrik. de anim. subt.

IV. HOOFT-ST.

Van de Starn-haagdis.

DE Starn-haagdis, by de Latynen Stellio, word ook onder de Haagdissen gestelt: Hy heeft zijn naam van zijn plekken, oft uitpuilinghen als starren onderscheiden, bekomen. Daarom noemen hem ook sommighe Lacertus Stellaris, by

Ambroz. l. 1. c. 10.

by de Grieken wort hy Askalabos, oft Askalabotes, mogelijk van Askalos Bainein, dat is van zijn stille en sachte gang, ghenoemt: oft gelijk als Kolobates, om dat hy op zijn geleden steunende over de muiren kruipt. Waar van hy ook Xylobates van *Kiranides* genoemt is. Hy word ook Galeotes genoemt, om dat hy gelijk de Gale, oft Wezel, overal heimelijk opklimt: En ook Kolotes. By de nieuwe Grieken wordt hy Liakon, Thamiametos, en Psamamyte genoemt: Ik dorf nochtans niet sekers bevestigen.

Onderscheid. De geslagten van de starnhaagdissen zijn velerlei. De starnhaagdis van de Grieken, welke Kolotes, en Askalabotes genoemt werd, is met plekken gesprenkelt, van scherp geluid, en eet alle ding. De starnhaagdis van de Italianen, volgt den aart van de Chameleon. Hy genut dau en spinnekoppen, en word vergiftig gehouden, gelijk de voorgaande onschadelijk. Totte starnhaagdis konnen die witte beesjes betrokken werden, die de kleine haagdissen gelijk zijn, met een helder en breuksaam lijf, gelijk een ooggetuige an *Gesnerus* dat verhaalt heeft, welke in 't land van Rome, na 't seggen van *Hermolaus* gevonden, en metten naam van Tarantula genoemt werden. Gelijk ook de kleine Haaghdis die blinkend silverwit, en by de Grieken Liakos genoemt is. *Bellonius* schrijft dat hy in Gazara een starnhaagdis heeft angemerkt, die swart van verw, zo groot als een Wesel, met een dik hooft, en geswollen buik was. Maar oft de starnhaagdissen in grote, en gestalte, die grote groene gelijk zijn, welke 't gemeen in Italie Ligurise noemt, sal elders geseit werden. Hier stellen wy de afbeeldsels van de starnhaagdis van *Matthiolus*, en van die, welke by sommige Tarantula genoemt werd. In Hoogduitslandt, Vrankrijk, en Engeland worden sy niet gevonden. In Thracie, Sicilie, en Syrie zijn sy veel, en daar meer doodlijk als in Italie: Hier houden sy haar in de schoorstenen. *Plinius* seit, datse haar graagh in de hoeken van de deuren en vensters houden. Die ook seit, dat het geslagt, dat de Scorpioenen tot vyand is, in Italie niet geteelt werd. Datse daar ook vergiftig zijn, heeft *Aristoteles* nagelaten.

(Bellon. observat. n. 79) (Plin. H. N. l. 8. c. 31.) (Arist. H. A. l. 8. c. 29.)

Aart. Van haar aart is an te merken, datse in de Winter verschuilen, en niets eten, en in de hoeken van de deuren en vensters haar verbergen. Datse op de wijs van de slangen haar huid verleggen, en die terstondt inslokken. Datse een geneesmiddel tegen 't vallend-evel zijn. Datse de spinnen en Scorpioenen vervolgen: Datse selden byten, wijl sy schuine tanden hebben, die sy in 't byten achterlaten; en ten lesten datse de mensch met haar beet loom maken en verdorven, maar selden doden.

Gebruik. Zy hebben ook haar gebruik inde geneeskonst. Haar vlees trekt de splinters uit het menschelijk lichaam. Hy geneest ook weder zijn eigen beet. In oly verrot zijnde, de steken van de Scorpioenen. De wijsen oft tovenaars sluiten hem in een doos, die zy den sieken teghen de vierdendaagse koorts onder 't hooft legghen, en laten hem in 't einde van den anval weder lopen. Van de asch seit *Plinius*. Datse in de linker hand gehouden, de geilheid verwekt, en in de regter overgeleit, die weder belet. Dat zijn delen slaap verwekken, en de leden loom maken word gelooft. De lever gestoten, en an de tanden gestroit, geneest de pijn. De gestote drek verdrijft de wratten. Haar afgeleide vel is heel goedt teghen 't vallend-evel. In de wijn gesmoort, en die gedronken, verwekt hy plekken in 't angesicht. De gal in water gesmolten, wort geseit de Wesels te vergaderen.

V. HOOFT-ST.

Van de Scinkus.

HEt dier dat de Latynen Schinkus noemen, wort by de Grieken Scingos, en ook Scinkos ghenoemt, 't sy oft van Tinsa een Arabis woord, met welken naam *Abensina* de Scinkus noemt, oft van elders. *Dioskorides* noemt hem land-Krokodil. *Bellonius* kleine Krokodil, 't sy oft om dat hy de Krokodil gelijkt, oft de Krokus oft Saffraan vreest. Indien gy zijn beschrijving insiet. Het is een viervoetig dier, so groot als de groene Haagdisch, oft de Salmander, gelijk *Bellonius* schrijft, niet dikker en langer als een duim, met een ronde schobachtige start. *Renodeus* seit, dat het een viervoetig dier is, met veel kleine, gele schobben, een lang hooft, naulijk enigsins gevleugelt, een ronde start op de wijs van de Haagdis, maar korter en an 't einde krom. Van het hooft totte start loopt een streep. *Gesnerus* heeft 'er een gesien met vijf klautjes, en nageltjes versien, en een halven duim breed. Een ander heeft 'er ses van een hand breed te Konstantinopelen gesien.

(Bellon. de Aquat. l. 1.) (Renod. pharma. l. 3. c. 31.)

Plaats. Datse alleenlijk in Arabie voortkomen verhaalt *Abensina*. Datse omtrent Mecha zijn *Bellunensis*. Zy verkeren ook omtrent den Nijl, en worden van daar over Alexandrie na Venetie gevoert. Zy worden ook an de Rode-zee, en daar omtrent gevonden.

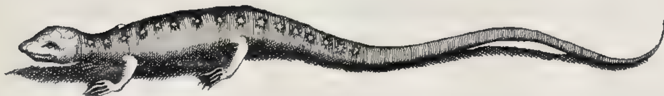
Spijs. Zy leven met welruikende bloemen: daarom is het niet wonder datse sodanigen drek uitschieten. Zy baren op 't landt, en begraven haar eyren in d'aarde.

Gebruik. Het vlees van de Scinkus wort in de grote geneesmiddelen gemengt: waar van een zeker tegengif Diascinkon genoemt werd. *Rhazes* heeft het dier zelf met voordeel boven

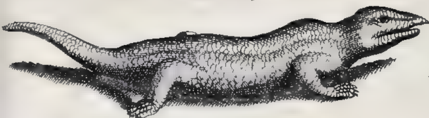
Stelliones ex Matthiolo

Stern Eydex

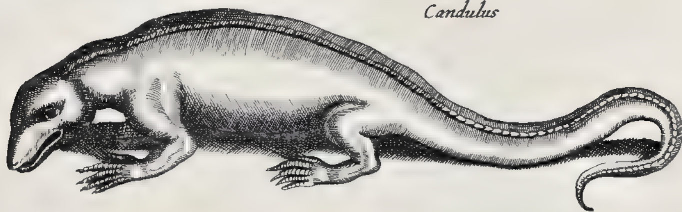
Frembd Eydex

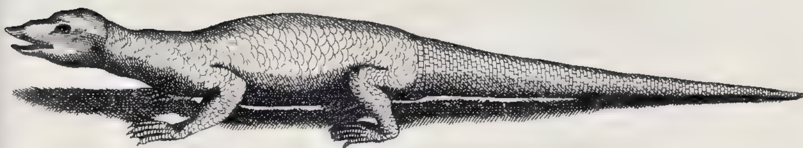
Scincus

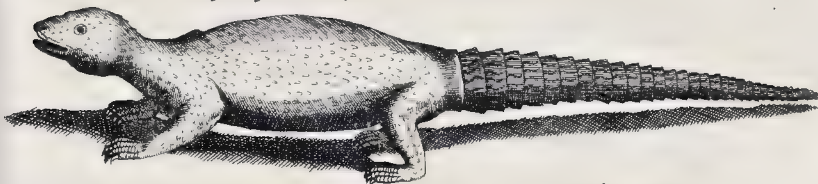
Candulus

Lacertus Indicus Cordylo Similis

Cordylus ſiue Vromaſtix

Chamæleon niger

Chamelon Varius

ven een klein kind gehangen, dat veel in de slaap schrikte. Gepoeyert word hy om de geilheit te verwekken een vierendeel loots swaar ingegeven. Het vlees word in Indie tegen de Elephantsfiekte geëten, en maakt de lichamen vet. Het hart in de wol van een swart Schaap, dat een eerst-gheboorte is, gedragen, verdrijft de vierdendaaghse koorts. De gal met honig gemengt, word tegen de blindheid zeer gepresen. De nieren vermeerderen het zaadt. Het bloed met Borax gemengt, verdrijft de plekken van 't angezicht. Het vet verdrijft de pijn van de nieren. De asch van de ghebrande huid word op de leden, die men snijden zal, gestroit, om 't gevoel te verdoven. *Ægineta* maakt een zalf, daar de start van de Scinkus onder gemengt werd. Uit de darmen word een roking ghemaakt, die heel goed teghen de opstijging van de lijfmoer is. Uit den drek word een teghenmiddel voor 't vallend-evel by *Serapio* ghemaakt. Dezelve prijst *Plinius* zeer om de vlekken van de ogen te zuiveren; maar de beste is wit breusaam, en die lichtlijk in het water smelt. Uitte zelve maken de Hoeren ook een smering om 't anghezicht te smukken. Als zy gestampt werd, geeftse een zuirigheid, als eenig hefdeeg, van zich. Zy wierd eertijds metten drek van de Starn-Haagdisch, met rijs gevoed, verbastert.

Plin. H.N. 28. c. 8.

Onderscheid. Van 't onderscheid hebt gy dit. Dat de Indise, en Arabise, volgens *Plinius*, de grootste zijn. Datter in Indie een Beest voortkomt, in gedaante de Scinkus gelijk, zo groot als een Maltesen Hond, welkers huit met ruwe schobben bekleed is, en dat de Indianen Phatagenes noemen, en is mogelijk het zelve met de Caudiverbera. Datter in Cyprus een ghedaante van een Haagdis voortkomt, de Scinkus in alles gelijk, welkers afbeeldzel wy hier vertonen. Ten lesten datter in 't meir van *Vincentium* eenige ghevonden werden, die van andere veel verschelen, en liever totte Salmander moeten betrokken werden. Tot de zelve behoort ook de Scinkus van Rhazis, met een start niet rond, maar ter zijden plat.

V. HOOFT-ST.

Van de viervoetige Kordylus, oft Slingerstart, en andere Haagdissen.

Ambrosin. l. c. 12. VAn de Kordylus heeft *Ambrozinus* dit: dese gedaante van Haagdis heeft mogelijk den naam van Kordylus, om dat hy de visch Kordylus enigzins gelijkt. Anderzins word hy ook van eenige nieuwlingen Land-Krokodil genoemt, hoewel de rechte Scinkus de Land-Krokodil van de oude is. Eenige nieuwlingen noemen dit dier ook Caudiverbera, of Slingerstart, om dat hy geduurigh mette start slingert. De Grieken noemen hem uit navolging van 't Latijnse woord Uromastiges. *Bellonius* beschrijft de voorgenoemde ghedaante van Haagdis, en noemt hem Land-Krokodil, vermits hy in 't eerste ansien de Nijlse Krokodil gelijkt. Maar hy zeit, dat hy daar na verscheelt, om dat dit dier een start heeft als een kolf, met uitpuilende knobbeltjes ruw; waarom hy ook 't gheen hy raakt, streng slaan kan; en daar van heeft hy ook den naam van Slingerstart gekregen. Maar of hy kuwen heeft, gelijk *Bellonius* schrijft, en *Rondeletius* bevestigt, kan niet wel verklaart werden: want in de huid van dit beest, die in de gemene kamer noch bewaart is, worden niet als twe gaten omtrent de opening van de mond anghemerkt; welke *Bouffetus* met dese Rijmen gedenkt:

Hier word op 't keurigst u de Kordyl afgebeelt,
Gelijk hy op het land, en in het water speelt;
En onder al 't gediert dat op vier voeten treet,
Heeft hy omtrent de mond niet als een kleine reet.

Oft die spleten oft gaten die gene zijn, welke onder de kuwen zijn, laten wy andere overdenken, en sullen totte klaarder beschrijving van dit dier komen: want *Thomas Erastus*, Geneesmeester en groot Wijsgeer in Switzerland, beschrijft dit dier de Krokodil gelijk te zijn; maar dattet nochtans minder zijn onderste lip roert, in ghestalte van hooft en mond de Schildpad ghelijkt, met een korten hals, die onder opgeswollen is. Hy heeft vier voeten, met vijf klauwen als de Haagdissen onderscheiden. Het overige lijf is niet schobbig; maar met een hardachtige huit als een Slangevel bekleet. Hy heeft een ronde start, byna op een onzeggelijke wijs, met ringen schobswijs verdeelt. De schobben zijn heel hard, en byna als been, enigzins vierkant, en een weinig hol, om de ronde start te maken. Anderzins zijn zy als de schalyen, die de huizen dekken, op malkander ghevoecht, en yder einde van de schobben laat in een scherpe punt af. Voorts zijn die schobben doorschijnig, geelachtig, oft als hoorn bleekachtig. De buik van dit dier is meer ghezwollen als van de Krokodil. De ruch breed, en eenigzins plat, ghelijk in het afbeeldzel te zien is. Wie weet of dit dier de Indise Phattages van *Ælianus* niet is? want deze Schrijver zeidt, datter in Indie een beest voortkomt, dat de gedaante van de Land-Krokodil heeft, welkers ruwe huid om te kloven gebruikt werd.

VII. HOOFT-ST.

Van de Chameleon.

VAn de oorspronklijkheid van de Chameleon, welk woord een kleine Leeu betekent, komt niets voor. Behalven dit, dat *Izidorus* zeer te belacchen is, die dit woord

Ambroz. de digit. Ovipar. l. 1. c. 14.

woord van Kameel en Leeuw afleid, en dat de nieuwe wantalige hem Gamaleo, Zamaleo, Hamaleo, en Maleo noemen.

Naam.

Beschrijving. Plin. H.N. l. 8. c. 33.

In de beschrijving verschelen zo de jonghe als oude Schrijvers. Zo wy *Plinius* volghen, zoud hy van ghestalte en grootte de Haagdis gelijk zijn, ten waar hy rechter en hoger benen hadde. De zijden zijn an den buik gevoecht, als in de vissen, en de ruchgraat van gelijken. De snuit steekt hem als een Varken uit, en is dien niet onghelijk. De start is lang, loopt spits af, en krult zich in veel Slange-bochten. De nagels zijn krom. Het lijf is ruw als van de Krokodil. De ooghen staan diep, dicht by malkander. Zy zijn heel groot, en van verw als het lijf. An het hooft, de kaaksbenen, en de t'zamenleding van de start, heeft hy weinig vleesch, en anders nergens an 't geheele lijf. Bloed heeft hy alleenlijk in het hart, en omtrent de oogen. De ingewanden zijn zonder milt, dat ghy ook by *Aristoteles* vinden zult. *Theophrastus* doet 'er by dat het weinigh scheelt, oft de long beslaat het geheele lijf. Maar *Aristoteles*, dat hy de Haaghdis gelijkt, en een snuit heeft als de Swijnaap. *Ambrozinus* beschrijft dit dier aldus. Voor eerst, zeidt hy, zo wy 't hooft bedenken: Van 't middenhooft, achterwaarts, puilt een drykantigh stuk beens uit. Het overige deel voorwaarts word tot een ronde holte, gelijk als een goot, vergadert; weerzijds met uitstekende ruwe beenachtige kanten, die een weinigh getand zijn. De ogen in haar diepe holte zijn heel groot en eenverwigh, welkers appel niet beweegt werd. Maar als het dier omziet, beweeght het zijn geheele oog, en heeft altijd een gapende mond, met een langhe tong, een Aardworm ghelijk, an welkers eind een sponcyachtig, en slijmerige knoop uitsteekt. Daarom eigent *Iohannes Langius* (zo *Scaliger* zeit) dit dier een tong toe van een hand breed lang, en iets als een kopje in zijn uitterste deel, met eenigh slijm daar hy zijn roof schielijk mede opheft. In plaats van tanden, heeft hy een doorgaande been dat getand is, en de bovenlip korter. De keeldarm en lochtader in een zelve stand als in de Haagdis, zo *Aristoteles* schrijft. Zijn long is ten anzien van het lijf heel groot. Het hart zo groot als van een gemeene Muis. De lever heeft hy in twee quabben verdeelt, van welke de rechter grooter is. De galblaas zo groot als een garste korl, en an de linker quabbe van de lever ghehecht. Voorts zeidt *Aristoteles* dat alle de darmen die van de Haagdis gelijk zijn. De achterbenen zijn recht, en langher als van de Haaghdis, hoewel de buiging even ghelijk is. Ten lesten heeft de Natuur an dit dier voorvoeten ghegeven, die van de achterste heel verscheiden zijn: want na het zeggen van *Bellonius* hebben de voorvoeten dry klauwen binnewaarts, twee uitwaarts. De achterste dry uitwaarts, en twee binnewaarts. Dit dier, volgens *Gesnerus*, is van 't opperste van de snuit tottet begin van de start zeven oft acht voeten lang, vijf hoog. Het middendeel tussen den ondersten buik, en 't opperste van den ruch na de buiging van de ribben heeft omtrent zestien vingers. Voorts is hy geheel met plekken als de Pardel ghetekent. Maar van zommige schrijft *Gassendus* een weinigh anders: want volgens deze, heeft de Chameleon fray geschikte tanden. Eenen darm niet met omswieringen, maar alleenlijk met bochten uitghestrekt. Zijn drek heel week, behalven daar zy naast den aars is. Een gekloofde lever, die uit haar bultig deel bloed na het hart-oir zend, zonder opklimmende oft nederdalende stam van een ader: want ook de genoemde poortader loopt niet na de darmen, maar ook eenige andere aderen loopen recht-streekx na de overige delen. De opgeblazen long, zeidt hy, spreit zich tot een dun vlies uit, die 't gheheele dier in 't rond beslaat. In den onderbuik is geen penszak, maar alleenlijk een vlies, dat de rechter delen van de linker afscheid. Zonder milt, zonder nieren en waterblaas; maar daar zijn alleenlijk enige kliertjes gezien, dat mogelijk de teelleden waren. De tong is byna een voet lang.

Arist. H.A. l. 2. c. 11. Theoph. de Mutantib. colorem.

Gassend. in vita Pierescu. l. 5. p. 32

Plaats.

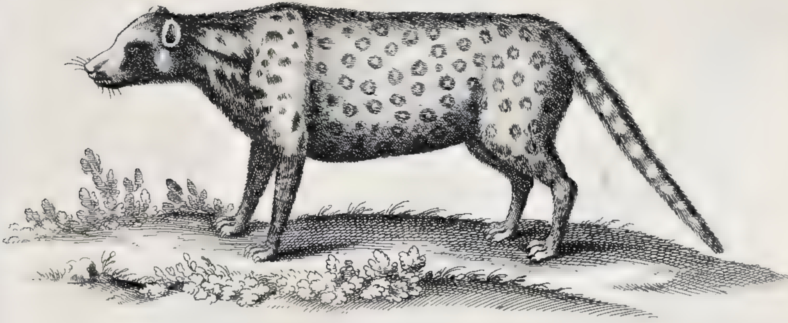
Zy worden in Azia, Afrika, Indie, Madagaskar, en elders gevonden. Te Kairo zitten zy in de hagen van de thuinen, en an den oever van de Nijl. *Bellonius* heeft 'er veel in de doornhagen gezien. Zy loopen zelden langs de aarde, om datze de Adder en Hoornslang vreezen. De oude hebben gheloof datze van de locht leven. Datze Vliegen, Springhanen, Rupzen, en Paardswormen inslokken, is by de jonge anghemerkt. Van *Peiriscius*, datze graag wormen eten, die in een bakkers troch groeijen. Zy gebruiken haar tong als een snuit, die zy als een pijl doen flidderen, en dat zo geswind, dat het byna niet ghezien werd. Dat geschied, doet 'er *Gassendus* by, door een beentje, dat als een vork weerzijds an 't uitterste van de keelgaten ghehecht is, en het overige deel dient om de tong t'zaam te vouwen, en weder te ontvouwen, welke tong hol als een darm is, behalven an 't uiterste, daar een klier enigsins lijmig is, om zijn roof te vatten.

Bellonius observat. l. 2. c. 34

Plin. H.N. l. 8. c. 33.

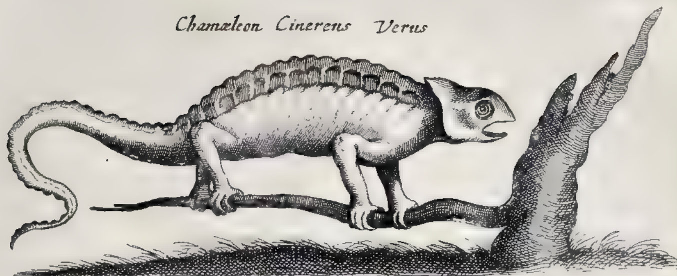
Teling

In een wijfje van die acht, welke *Peirescius* ghevoed heeft, om haar vorming en baring an te merken, waren over de hondert eyren in een vlieschje besloten, van welke zommige zo groot als een steen van een olijf waren, in welke maar alleenlijk een gele doyer, en geen wit was, hoewel de kleine een melkachtighe gedaante schenen te vertonen. Sy voeren vyantschap met-

Hyæna Odorata Africana

Catus Zibethicus Americanq
Genitale
Vas Zibethi
Testes
Anus

Tlaquatzin
Mus Aquaticus

Chamæleon Cinereus Verus

Chamæleon

Crocodilus
Crocodijll

Laudiuerh

metten Havik, de Raaf, den Elephant, en Adderslang. Men gheloofc als den Havik van zijn vleesch gegeten heeft, dat hy sterft. 't Zelve gebeurt den Raaf, ten waar hy sich mette laurierblaan beschermde. Dat hy van den Elephant ingeslokt werd, onder schijn van groene bladeren, die hy ghelijk is; en zulkx met verlies van zijn eigen leven, ten waar hy zich terstond met den wilden olijfboom weder genas, beuzelt *Solinus*. Door vrees van de Adders en Hoornslangen hout hy zich in de heesters. Zijn quijl dat uit zijn mond, om zijn tayheid, als een draad op 't hooft van de slang neerdruipt, dood
. l. 8. den zelven. *Plinius* maakt hem omtrent de wilde vijghboom woest, maar anders onschadelijk. Zo ghy zijn natuur en andere
. l. 28. dinghen inziet, hy opent zeit *Plinius* noit zijn mond; maar ziet om met het verdraijen van zijn gehele hooft, hy zelf met een gapende mond verheven zijnde. Als hy dood is, word hy bleek. 's Winters verschuilt hy als andere Haaghdissen. De aart van zijn verw is noch wonderlijker: want hy verandert die na malkander, nu in de oogen, dan in de start, oft het geheele lijf, en verbeeld altijd die verw, welke hem aldernaast is, behalven de roode en witte. Van de bleke bevestigt *Ambrozinus* het selfde, en dat met ondervinding gesterkt. Van de verandering van de verw doet hy 'er ook de witte by, en brengt tot bewijs de getuigenis van een treffelijk man voort, die hem in zijn neusdoek gesloten hadde, en
fend. meende dat hy doot was, om dat hy de witheid van die neusdoek zo afbeelde. Maar de Chameleons van Peirescius, trokken de verwen van de voorwerpzelen niet an sich, 't zy datse groen oft asgrauw zijn, zeit *Gassendus*. Zy trekken maar een swartheid an zich, met dat deel, daar zy oft mede tegen de Zon, oft 't vuur gekeert zijn. Dit is zelden en wonderlijk, dat de ogen van de Chameleon niet beide gezamentlijk beweeght werden; maar dat het een ergens na omziende, het ander oft onbeweegt blijft, oft elders heen strekt. Zy bewegen haar an alle zijden, om haar vier schijfjes die zy hebben, zonder enige vertoning van de regenboogskring, maar alleenlijk van den appel, an welke 't hoornvlies (wijl dat gelijk het gehele lijf gesprenkelt, ghekartelt, en glinsterig is) rondom eindigt.

ruik in . Dat zy de inwoonders van Kokinchina tot spijs zijn, verhaalt de beschrijver van die landen. Zy worden veel t'zamen ghebonden, verkocht, en ghekocht zijnde, in 't vuur geworpen, en de band doorgebrant zijnde, worstelen zy zodanigh teghen het vuur, datzer trachten uit te lopen; maar worden ten lesten, overwonnen zijnde, gebraden. De huit afgeschrapt zijnde, blijft'er spierwit vlees over, 't welk in zeker vochtigheid, onze boter gelijk, gekookt werd.

Hy heeft ook zijn gebruik in de geneeskonst. Teghen 't vallend-evel kookt hem *Trallianus* in een nieuwe verglaasde pot met oly, tot dat hy versletert. Teghen 't voetevel maakt hy ook een wonderlijke zalf, die gy by hem zien kond. *Arnoldus Villanovanus* herstelt mette tong, boven den gebrekkelijken gehangen, de verloren geheugenis. Andere hanghen hem om den hals, om het ghevaarlijk kinderbaren te verhoeden. *Marcellus* verdrijft mette gal het star van de ogen. Het hart wind *Plinius* in swarte wol van de eerste sne tegen de vierdendaaghse koorts. Dat het afziedzel van de Chameleon, alle die daar mede in 't bad besproeit werden, groen maakt. Dat het hooft en de strot met eyken hout gebrand, regen en donder verwekken. Dat de tong, met het kruid Chameleon, en Hondstonge bladeren, de mensch doen stil swijgen. Dat de lever de minnedranken vernietigt. Dat de darmen en den drek mette pis van een Aap gemengt, den mensch hatelijk maken, als dat an de deuren ghestreken werd. Dat de rechter schouder kracht heeft om zijn vyand t'overwinnen, zijn de beuzelingen van *Demokritus* by *Plinius*: want die heeft 'er een heel Boek van geschreven. En het blijkt, doet 'er *Plinius* by, dat die anderzins snege man, en die nut om te leven was, door alte groote begeerte om den mensch te helpen, gedwaalt heeft. — Gebruik in de geneeskonst. — Plin. H.N. l. 28. c. 8.

Wat angaat haar onderscheid. *Bellonius* heeft verscheide ghedaanten anghemerkt. Bleke in Egipte. In Arabie veel kleinder als de voorgaande, en verscheiden geverwt. Sy waren ook witachtig, geelblinkend, en met rode plekken gesprenkelt. Wy geven hier de afbeeldzels van de bleke, swarte, en gesprenkelde. — Onderscheid.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Krokodil.

Wy handelen hier van de Krokodil, om dat hy tot het geslacht van de Haagdissen betrokken werd, en om dat *Palladius* dit dier met het geslachtlijk woord lacertus of Haagdis noemt. By de Grieken word hy Krokodeilos, en somtijds Krekodeilos genoemt, waar van de Latijnen ook den naam getrokken hebben, zonder twijfel van Krokas Phobestai, om dat hy de oever vreest, en deilos betekent in 't Grieks vreesachtig. *Hezychius* noemt hem Tylen en Demdriten. De Egyptenaars Chempsan oft Champsan, waar van hem de Turken Kimsak noemen. Het Egyptise woortboek van *Kircherus*, heeft Picharouki. By *Statius* wort hy Pharos dier, by *Albertus* Tenchea. In 't gebied van Arsinoë wierd hy, na 't zeggen van *Strabo*, Suchus; en by de Indianen Kayman genoemt. Hy heeft de ge- — Naam. — Kircherus p. 172. ling. Ægypt. restit.

Arist. H.A. l. 2. c. ult. gestalte van een Haagdis. Hy is zaffraanverwig, uitgenomen den buik, die witachtig is. Zijn huid is onder an den buik sacht, en kan lichtlijk gewond werden. In de overige delen zo hard, dat hy voor geen kogel van een handroer wijkt. Men heeft gezien dat hy tot vijf-en-twintig, ja tot ses-en-twintig voeten uitgewassen is. Die, na het zeggen van *Plutarchus*, ten tijde van *Psammetichus*. Deze, zo *Ælianus* getuight, ten tijde van *Amazis*. Omtrent de Stad Panama worden zy over de hondert voeten lang. Hy heeft een breed hooft, een Varkens snuit. De mond tot de oren toe gespleten, harde oogen, en die van de Varkens gelijk, zo *Albertus* verhaalt. Het onderste oogschel zonder enige beweging. Sijn tanden zijn kamswijs geschikt, die uit grote witte en sterke bestaan. *Gesnerus* heeft 'er na *Ælianus* tzestig getelt. De meeste die de bovenkaak bezitten, steken neerwaarts uit, zo datze ook met een gesloten mond ghezien werden. Het is niet wonder, wijl sijn tong niet afgescheiden is, dat *Plinius* na *Diodorus Sikulus* gheschreven heeft. Dit landdier alleen heeft gheen ghebruik van zijn tong. Hy alleen roert maar alleenlijk zijn boven-kaakben. Sijn milt is klein. De ballen hangen innerlijk an de lendenen. De ruchgraat bestaat uit tzestig wervels, welke even zo veel zenuwen t'samen binden. De benen en voeten met heel scherpe nagls gewapent, hellen een weinigh ter zijden. De start is het overige lijf in lengte even gelijk. *Gesnerus* heeft an 't achterdeel van de zelve een vin van zeven vingers lang angemerkt. *M. Scaurus* heeft aldereerst te Rome, ten tijde van zijn Kerkmeesterschap vijf, Krokodillen in de spelen vertoont. Zy worden in Afrika, Azia, en Amerika ghevonden, voornamentlijk in den Nijl, en zijn by-gelegen poelen. In de Niger oft swarte Rivier, in de Ganges, omtrent Bengula, in de rivier Bambot, omtrent den Atlas, 't welk *Solinus* verhaalt, en niet ver van Chalcedo, zo *Strabo* zeit, maar klein. *Akosta* zeit datse in Amerika de warme waters zoeken; maar datze in Peru tot Pakra toe niet ghevonden werden, en van daar af weder overvloediger zijn. Zommige zeggen datse met slijk leven; maar zy eten in der daad vis, en ook graag menschen-vlees. Op 't land loeren zy ook op de dieren. *Petrus Martyr* schrijft in zijn Babylonis gezandschap, datter een gevangen was die dry jonge Kinderen in hadde. In 't gebied van Arsinoë was hy eertijds heilig, en wierd met broodt, vlees, en wijn van de Priesters gevoed. Daar zijn 'er geweest, zo *Strabo* verhaalt, die haar koeken, gebrade vleesch, en soete wijn opofferden.

Ælia. H.A. l. 17. c. 6.

Plin. l. 8. c. 15.

Ælianus l. 10. c. 21.

Arist. H.A. l. 1. c. 10.

Plin. H.N. l. 8. c. 20. Scaliger exercit. 196

Akost. H. Ind. occid. l. 3. c. 15.

Martyr. l. 2.

Teling. Wat angaat haar teling. Het mannetje leidt het wijfje op den ruch, wijl hy anders om de kortheid van sijn benen niet kan verzamelen. Het wijfje baard tzestigh eyren, zo groot als die van een Gans; en dat met enige voorduiding: want zy leggen die altijd buiten die plaats, tot welke de Nijl dat jaar op 't hoogste zal overvloeyen. Sy baart en broeit ook even zo veel dagen; en de vrucht is na 't verloop van tzestigh dagen volmaakt. *Gyllius* heeft angemerkt dat de eyren in 't zand begraven werden, en de jongen zonder broeyen voortkomen. Haar eyerbaring wijst de Lente an. En geen dier groeit van kleinder beginsel tot volslagener grootheid.

Ælia. H. l. 10. c. Plin. H. l. 8. c.

Afkeer. Hy voert onder de vietvoetighe dieren vyandschap mette Ichneumon, mette Buffel, en Tijger. Onder de Vogelen metten Havik. Onder de Vissen met de Waterslang, de Verkenvisch, de Dolphijn, en andere dieren, met de Scorpioen, met de Mensch, de Tentyrites, en eenige planten. De Ichneumon vertreet zijn eyren, en kruipt hem, als hy in de Zon slaapt, in de mond, en tracht hem 't inghewand op te eten. Van de Buffel word hy verslagen. In Amerika is ghezien dat een Tijger de Krokodil, die op zijn ruch lach, den buik opscheurde. Om den haat van de Havikken, slaan haar de Koptitæ, oft Krokodil-vangers dikmaal an een kruis. Hy is zulken vyand van de Waterslang, dat hy sijn vangers, om de gal die zy by haar dragen, niet schaden kan. Van de Varken-visch onthoud hy zich, om dat die met een graat op 't hooft gewapent is, zo *Strabo* schrijft. Als de Dolphijnen in den Nijl komen, duiken zy diep onder water, om de Krokodil den buik op te scheuren. Van dit schouspel is Babillus, eertijds Overste van Ægypten, een oog-getuige. De Scorpioen beledight de jonghe Krokodil, die eerst uit de eyren voortkomt. Zy schrikken voor een menschenstem, en vluchten voor die hem volghen. Van de Tentyritæ spreekt *Plinius* aldus: Het menschelijk geslacht is ook dit dier tegen. In de Nijl zijn de Tentyritæ van 't eyland dat zy bewonen alzo genoemt. Sy zijn klein van lengte; maar door stoutmoedigheid, en alleen door dit ghebruik wonderlijk. Dit dier is de vluchtende vervaarlijk, en tegen zijn vervolgers blode. Maar dese volkeren dorven hem alleenlijk teghen staan; ja zy swemmen ook in de rivieren, en hem als een Ruiter op 't lijf schryende, stoten zy hem een knods in den muil, en vatten hem met de rechter en linker hand an weerzijden van den muil, en brenghen hem als met een toom gevangen na 't land, maken haar alleenlijk mette stem verschrikt, en dwingen haar de versch-inghesloktelichamen weder uit te braken, om te begraven. Derhalven komen de Krokodillen omtrent dat eene Eyland niet; en worden metten reuk van die menschen, gelijk de Slangen van de Psylli verdreven. Die ten

Plin. H. l. 8. c. Ælian. c. 25. Akost. Ind. occ. l. 3. c.

Sene. natural quæst. Phile in jamb.

Plin. l.

ten tijde van M. Scaurus na Rome gevoert wierden, volgden de Tentyritæ als bewaarders, en dees brachten haar uit het water nae de schouplaats, en van daar weder na 't water. Uit de planten haten zy de stekelighe bozen zo *Kreucentiensis* heeft anghemerkt. Het kruid Potamogeton dragen de Duikers, als een tegengif van de Krokodillen, altijdt met haar. Daar teghen hebben zy vrindschap met het Varken, en de voghel Trochilus. De Varkens loopen langs den oever van de Nijl onbeschadigt.

Toenei-
ng.
n. l. c.

Van de Trochilus schrijft *Plinius* dit. By dach leeft hy op 't land, by nacht in 't water, ten ansien van beider tijdt. Hierom sat van visch zijnde, en met zijn mondt vol spijs zich tot slapen beghevende, versoekt hem een klein vogheltje, aldaar Trochilus, en in Italie de Koning der vogelen genoemt, tot gapen, om aldaar zijn kost te soeken. Dit vogheltje suivert hem eerst de mond in 't ruw, daar na ook de tanden tot binnen in de keelgaten, en om de angenamenheit van dit schrabben gapen sy ook zo veel als sy konnen. *Leo Afrikanus* schrijft, dat die vogeltjes de wormen eten, welke tussen de tanden van al haar visch eten voortgroeyen. En dat de Krokodil, als hy voelt dat die uitgegeten zijn, de vogeltjes tracht in te slokken, maar van de scharpe angel die sy op 't hooft hebben gesteken zijnde, opent hy de mondt, en laat haar wech vliegen.

Aart en
rstand.
artyr le-
t. Baby-
n. l. 3.

Wat angaat haar natuur en verstand. Als sy uitte Nijl komen, lopen sy in haar oude voetstappen, so wy *Petrus Martyr* geloven. Om haar korte beenen konnen sy haar beswaarlijk omkeren. Als sy lopen, laten sy een angename reuk na, so dat de inwoonders van de Nijl seggen, dat het wijfje metten reuk van de Arabise kruiden over een komt. Sy verschuilen vier maanden volgens *Aristoteles*, veertig dagen volgens *Zuidas*, tsestig volgens *Ælianus*, en leven so lang sonder eten. Dat *Artemidorus*, de Letterkundige, door zijn gesicht so verschrikt is, dat hy, in zijn verstand beledigt, de geheugenis van de letteren verloor, en gheloofde dat zijn linker been van 't beest afgebeten was, beschrijft *Cælius Aurelianus*. Men seit datse, als sy een mensch opgegheten hebben, zijn beenders met tranen vermorsselen, om 't merg in te slokken. Zy zijn den genen die den Nijl opvaren schadelijker, om dat dit deel van de Nijl door de vissers uitgevangen wert. Zy dan van visch ontbloot sijnde, worden wreder teghen de menschen en beesten. Niet minder woeden sy wanneer de Nijl, na 't overvloeyen, weder na zijn eigen oorsprong sakt, om het gebrek van visch, welke door de ondiepte veroorsaakt werdt. Dan loert hy, met slijk

ist. H. A.
3. c. 15.
lia. H. A.
10. c. 21.

bedekt, op die, welke koomen om te drinken. Zy volgen ook de opwaartsvarende schuiten, en als de stuurman op sijn stok leunt, om de schuit voort te stooten, smijten sy met een geswinde slag van haar start de stuurman mette stok ter neder. Datse niemand op dien dach, als de geboortijd van den God Apis geviert werd, beschadigen, is mogelijk een beuseling. Datse weder gekeert zijn, na dat Achmed Ben Tolon het loode beelt van een Krokodil, dat onder de grontslag van de kerk gevonden was, had doen verbreken, lesen wy by *Scaliger*. Van haar voorduiding hebben wy boven, als wy van haar eyren spraken, gehandelt. Van 't selve wordt ook een voorbeeld by *Ælianus* gheleesen: Dat als een seker Koning Ptolomeus, ik weet niet welke, een van de oudste, en voornaamste, seit hy, riep, niet verhoort wierd, en als hy de Krokodil spijs voorwierp, dees de selve weigerde, waar uit de Priesters oordeelden dat hy na by sijn dood was. Zy gheven haar verstand te kennen, om datse den aart van haar jongen uit het roven van haar aas oordelen. Getamt sijnde, verstaan sy de menschelijke stem; en mette hand ghestrookt, lijden sy met een gapende muil dat haar de tanden met een doek gesuivert werden. Het is dan geen wonder datse in de poelen van de Ombitæ, door konst gemaakt, opgevoet, en tam zijn, zo *Ælianus* verhaalt, en dat haar de hoofden van de offerdieren voorgeworpen werden. Datter in de stadt Anteum een oudt wijf met een Krokodil te bed gevonden is, verhaalt *Gyllius*. Zy beleven de tijt van een menschen ouderdom, so wy *Aristoteles*, *Plinius* en *Diodorus Sikulus* geloven. *Ælianus* schrijft haar tsestig jaren levens toe.

Plin. H. N. l. 11. c. 4.

Scalig. exercit. 196.

Ælia. H. A. l. 8. c. 4.

Ælia. H. A. l. 9. c. 3.

Diodorus Biblioth. l. 9. c. 1.

Zommighe gebruiken haar in de spijs. De Apollonopoliten waren, uit kracht van haar wet, ghehouden zijn vlees te eten; 't zy oft om dat de dochter van den Koning Psammenitus van de Krokodil verscheurt is, oft uit haat van Typhon, die men beuselt in een Krokodil verandert te zijn, ghelijk 'er by *Herodotus* staat. Datse in sommighe plaatsen van Indie gebraden werden, heeft *Fernandus Lopes* gesien. Andere in Florida: Ja sy worden daar ghedroogt, en in de Winter op de tafel gebracht. Dat de eyren gegeten zijn, sult ghy by de schrijvers van de nieuwe wereldt vinden. Dat haar zommige in Ethiopie eten, hebt gy by *Leo Afrikanus*. Van zijn gebruik in de genees-konst hebt gy dit: Dat haar afsietsel de beten van de spinnekoppen geneest. Dat met haar hondstanden, vol wierook gevult, het anvallen van de koortsen belet wert. Dat alle tanden, die de levende uitgebroken zijn, (maar men moet hem los laten) de mannen

Gebruik in de spijs.

Leo Afr. l. 9.

an de rechter, en de vrouwen an de linker zijd ghebangen, de geilheid verwekken, ten zy *Kiranides* beuselt. Het bloedt verklaart het gesicht, en geneest de wonden der slangen. Met zijn vet worden de koortsige tegen 't beven bestreken. 't Selve helpt ook de verouderde wonden en kankerige zweringen. Zijn huit gebrand, en met olydroessem vermengt, verdooft sodanig de leden, datze het snijden niet gevoelen. Zy wierden eertijds by sommige Indianen tot straf bewaart, en de misdadigers wierden haar met gebonde handen en voeten voorgeworpen. Zy zijn, zeit *Balbus*, in de gragten van de stad Pegu, op dat niemand door de selve inde stad lopen soude. De inwoonders die haar eeren drinken van dat water: en geloven dat de ziel van die, welke van haar gedoot is, rechtstreeks na den hemel reist. *Firmus*, Tyran van Egipten, swom onbeschadicht, met haar vet bestreken, midden onder de Krokodillen.

Bald. in Itiner. c. 35

Onderscheid.

Van haar onderscheid komt weinich voor. *Plinius* verdeelt haar in groote, en kleine, welke 't geslagt van de Scinkus zijn. *Albertus* gedenkt de Tenchea, dien alles, wat wy verhaalt hebben, kan toeghepast werden. *Ælianus* stelt twederlei geslacht in de rivier Ganges. Schadelijke met een hoorn op de snuit, en onschadelijke. In 't landschap Xanagarra vloeit van de loopende Krokodillen een muskus-reuk uit.

II. OPSCHRIFT.

Van de veelklauwige eyerbarende Dieren, met een schors bedekt.

I. HOOFT-ST.

Van de Schildpadden in 't algemeen.

Ambroz. l. 2. c. 1.

DE Schildpad, in 't Latyn Testudo, heeft zijn naam a tegmine Testaceo, van zijn schorsachtig schild, zoo *Izidorus* wil. By de Grieken word hy Chelis, Cheleus, en Chelone, van cheo, dat is die iet in zich bevatten kan, ghenoemt: en ook Klemmys, Sphragis, Pheroikos, enz. hoewel dit onder de bywoorden kan betrokken werden.

Beschrijving.

Het is een dier onangenaam van ansien. Hy is met een eyronde schors bedekt, die hol als een schild is, daar hy 't hooft, de start en voeten onder verbergt. *Pakuvius* schrijft, dat hy daarom kort van hooft, met een slangennek, en bars van ansien is. Zijn schors word by *Palladius* Corium oft een huid genoemt. By *Marcellus* Tegumen oft een deksel. By *Plinius* Operimentum, dat ook een deksel betekent, putamen oft schel. By andere, een schorsachtig deksel. By de Grieken Chelonium, en met een alghemeen woord, oft rakon oft schulp: In plaats van tanden heeft hy een doorgaande been, waar van hy Een-tandt kan genoemt werden. Innerlijk heeft hy een grote bloedlose long, een bedorven lever. De ballen an de lendenen vast, en een heel kleine milt. *Aristoteles* schrijft haar alle nieren en een blaas toe, behalven de slijk-Schildpad. Zy hebben maar een opening om haar vuiligheidt te losen, daarom is die altijdt waterich, en week. Haar voeten zijn die van de Haagdis ghelijk, met vijf klauwen en nagelen versien. *Kardanus* heeft zomtijds een naghel als een Hanespoor op de start gesien, die moghelijk uit eenig eelt gegroeit was. Want in deze dieren wast, gelijk in de Haagdisch, de afgehouwe start veel harder uit.

Plin. H. N. l. 9. c. 10. l. 11. c. 37.

Arist. de partib. anim. 3. c. 8.

Kardan. de Variet. l. 2.

Plaats.

Van de plaats stellen wy alleenlijk dit. Datse op 't land, in de zee, de poelen en slijkerige plaatsen ghevonden werden. In de Roode-zee worden sy overvloedig ghevonden, zoo *Arrianus* verhaalt, die na de stadt te koop ghebracht werden. Zy worden ook in 't eyland Dioskorides, nu Sokotora ghenoemt, gevonden: en in 't eyland Mauritius, 't welk zommighe menen de Cerne van de oude te zijn.

Arrian. in peripl. maris rubri. Herbert. in Itin. p. 34.

Teling.

Zy telen op de wijs van de Adderslangen, en het mannetje klimt op het wijfje. Dese, om datse gheen wellust in 't verzamelen ghevoelen, laten hem traaglijk opkomen, en niet eer voor datse seer getergt zijn. Zy legghen eyren als die van de Hoenders, maar kleinder en langwerpigher, met haar wit en doyer versien, ghelijk het af-beeldsel anwijst. Van haar aart hebt ghy dit. Datse haar schild, welk zoo hard is, dat het van een overlopendt wagen-radt niet ghebrooken werdt, nimmermeer verwerpen, gelijk andere schorsachtige dieren. Datse 's Winters onder d'aarde sonder eten leven. Datse, wanneer sy uit komen, traag voortgaan, 'tzy oft om datse met haar last beswaart, oft uitte natuur traag zijn. Datze altijdt mette Veldhoenders twisten. Datse voor den Arend schrikken, die haar opneemt, en op de klippen te barsten laat vallen. Datse volghens *Hippokrates* lang leven, datse een klein geluid, wat hooger als de slanghen gheven. Ten lesten, dat sy haar, als sy mette adders en slangen vechten sullen, mette Saturei en Quendel versterken.

Arist. H. A. l. 5. c. 3. Ælia. l. 1 c. 40. Plin. H. N. l. 9. c. 51.

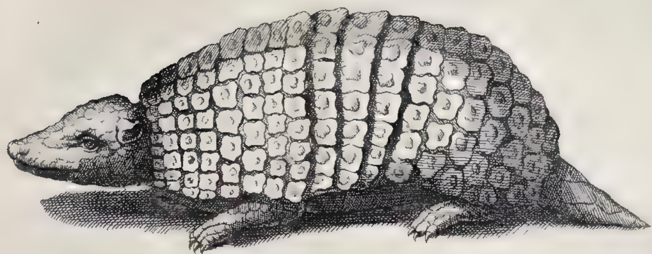
Ælia. H. A. l. 4. c. 22. Arist. H. A. l. 4. c. 6. l. 9. c. 6. Plin. H. N. l. 8. c. 16.

Gebruik in spijs.

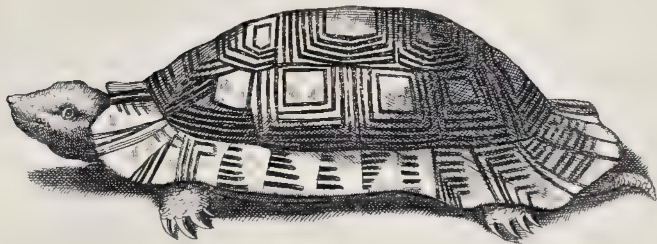
Van haar gebruik in de spijs hebt ghy by *Galenus* en *Apicius* niets. Maar *Brujerinus* kookt eerst haar vlees, en dat in stukken ghesneden, snerkt hy dat in de pan. Waar toe zy moeten betrokken werden, wordt ondersocht. Eenighe stellen haar onder de visch, ghelijk *Kastor Durantes*. Waarom zy ook in de Vasten voor visch gegheten werden, andere niet: want zy heb-

Brujer. l. 22. c. 7.

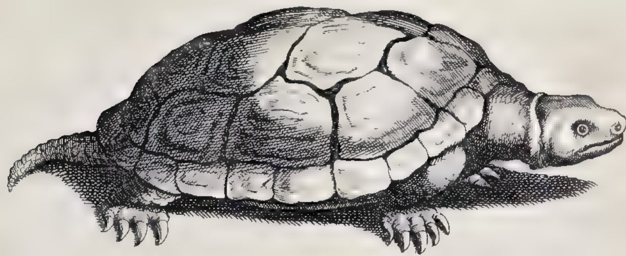
Tatus

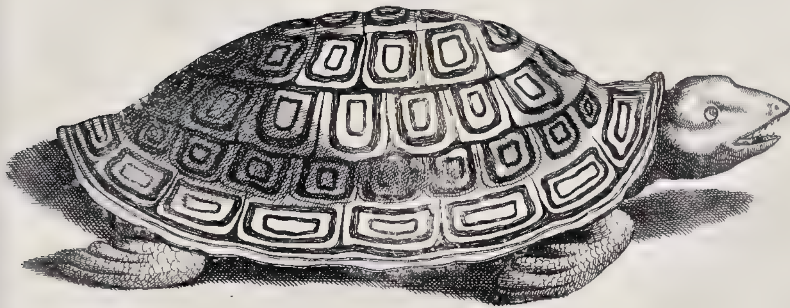
Testudo *Schildt Krötte*

Testudo *Aquatica*

Testudo *Marina*

hebben beenders, en halen haar asem. Op dat ik van de eyrs niet spreke. Hoe het zy, datse by sommighe Indianen in Amerika voor lekkerny zijn, is seker. Zy zijn sonder twijffel de tere maghen schadelijk, en worden swaarlijk verteert, maar wel verteert zijnde voeden sy heel sterk.

ebruik in e genees-onst.

In de Genees-konst zijn sy niet te verwerpen. Haar vlees is de water-, en teringsuchtige goet. Gekookt zijnde, benemen zy terstond de walging die uitten honig ontstaat, zoo *Plinius* uit *Pelops* verhaalt. De asch van zijn ghebrande schildt gebruikt *Porta* in de loopende sweren en het uitvallen van 't hayr: tegen de sweren van de voeten, met oly en wijn gemengt, *Marcellus*. Tot roking teghen de speenader *Galenus*. Zy self ghebrandt, en met eyerwit gemengt, genesen de kloven van de tepels by *Razes*: en worden gheluk-kiglijk teghen het scheursel ghebruikt, om seker teken datse hebben, zoo wy *Krollius* gelooven. Het hooft van die welke op zijn ruch leid afgehouwen, en het vergaderde bloedt zoo lang in de Son ghe-set, tot dattet gedroocht is, geneest het wild vuur, verdrijft de wratten, de schelferen van 't hooft, en ook de sweringhen. De eyren worden teghen den hoest van de jonge kinderen gepresen; zy worden ook tot andere dingen gebruikt.

Galen.Eu-porist.l.3.

Cent.7.

Mizaldus, zomen dat gheloven mach, maakt uitte nieren eyren, bilsenkruidt, scherling, en het bloedt van de Schildpad, een treffelijk hayrmiddel. Zijn schulp voor een deksel op een pot geleit, belet het overkoken. By *Myrepzus* verwekt de wijn met een weinigh van haar bloedt ghedronken een afkeer van wijn. *Albertus* maakt met haar vlees de paarden vet, en datter de varkens van groeyen, leert de ondervinding. *Vegetius* maakt uitte levende schildpad, op wijngaard-ranken gebraden, met rauwe aluin, hertenmerg, en wijn een ghenees-middel, om 't hayr van de beesten te doen wassen. Men meent dat het schrapsel van zijn schild, met enig nat van de vrouwen inghedronken, haar de geilheid beneemt. De grote schilden wierden eertijds tot tafels, koppen, en bedsteden gebruikt. Men heeft ook stof, seit *Plinius*, in de zee willen soeken. Hier toe is de schildpad doorghezaagt. Onlangs ten tijde van Nero is by enige wonderlijke verstanden gevonden, dat hy sich met smukken soude bederven, en dat de schildpad in plaats van een hout veel dierder verkocht werde. Maar het doorsagen van de schilden, en mette selve kassen en bedsteden te bekleden, heeft *Karbilus Pollio* inghestelt, die van een verquistend en sneeg verstand was, om werktuigen van overdaad te vinden. Daarom seit *Seneka*, ik sie de schildpad met een naukeurigh onderscheid uitghewracht, en dat de schors van de vuil en leuyste dieren voor veel gelds gekocht wierden. In welke de verscheidenheit self, die zo angenaam is, met angestreken middelen, in schijn van een waarachtige verw, nageboots werdt. Nu verweren haar de Amazonen met die schilden, die zy elders ook voor kinderwiegen gebruiken.

lin.H.N. l.16. c.43.

eneka de enef. l.7. c.9.

Onderscheid.

Wat angaat haar onderscheid. By *Plinius* worden sy in landt, zee, slijk, en rivierschildpadden verdeelt. Van welke deze Amyklæ genoemt werden. Van alle deze sullen wy in 't volghende handelen. Daar zijn in 't eyland van Sambolus enighe kleine dieren, ront van lijf, als de schiltpadden, gesien, met twe strepen, dwars over 't midden getekent, welke ider an het einde een oog en oor hadden, so dat sy met vier ogen schenen te sien, en met so veel oren te horen. Sy hebben enen buik, maar veel voeten, daar sy op steunende, wederzijdts met voortlopen. Haar bloedt heeft iet sonderlings in: want alle gewonde delen worden so lang sy leven daar mede genesen. *Gesnerus* noemt hem Veelvoet. Dit schijnt uit *Diodorus Sikulus* afgenomen te zijn, soo ik niet bedroghen ben, want het boek is my nu niet by de handt. In 't eyland Mauritius, dat onder de verbrande streek leit, zijn zy soo groot, datse de menschen voeren konnen. De Portughesen versekeren ons van vijfthien.

Plin.H.N. l.32. c.4.

Ambrof.ex Bohem.l.2 ovip.l.1.

Herb. Itiner. pers. p.349.

II. HOOFT-ST.

Van de Landschildpadden in 't bysonder.

I. LID.

Van de Landschildpad.

Ambroz. Digit. ovip.l.2.c.2 Naam.

WY hebben boven vier gheslagten van de schildpad uit *Plinius* gestelt. Maar dese konnen heel wel tot twee, namentlijk de Land- en Waterschildpad betrokken werden. De Landschildpadden, zijn weder berg, bosch, veldschilpad, enz. By de Grieken worden sy Chersaian ghenoemt. *Nikander* noemt hem Ureien, *Oppinus* Uresiphoiton.

Beschrijving.

Hy is met gele en swarte stippen, als de Salmander gheteekent: Mette schors is hy de Zeeschildpad seer ghelijk. Het wijfje verscheelt daar in van het mannetje, dat sy de onderschulp plat heeft, die in 't mannetje hol, en altijdt swaarder is.

Zootom. Demokrit. p.4.p.321.

De innerlijke delen beschrijft *M. Aurelius Severinus* aldus. Voor eerst, seit hy, de onderschulp afghenomen zijnde, vertoonden sich twee beweghende voorspieren, gelijk armen, weerzijds een: hoewel ider in twe verdeelt schijnt, van welke

de buitenste grootst, en de binnenste kleinker is. Zy dalen neerwaarts als van de oxels van de armen, en nemen haar begin van dat vlies dat an de schors vasthangt, en eindigen in een scherpe pees. Haar gestalte is langwerpig rond, als het vlak van een hand. Onder dese spieren worden ses andere gesien, die langwerpig, en mogelijk de buigers van den arm zijn. Noch twee andere sakken na de dybenen, die van het uitterlijk ghenoemde vlies van de schors voortkomen, een derdendeel kleinder als die van den arm, en in een pees aflaten, maar vlesiger zijn, om datse in de dybenen gehecht werden. De ruchgraat is gedrongen, en na 't midden der lengte heel hecht in de schors gevoegt. Een middelste vinger breed beneden 't hooft, dalen twe spieren langs de zijden af, die het hooft inwaarts trekken, met twe andere een weinig langer, die alle vier heel langwerpig zijn. De lever is ter rechter en slinker zijd in twee gelijke delen gescheiden, uitterlijk bultig, en innerlijk hol. Maar het rechterdeel is innerlijk oneffen, als een gebrokkelde klipsteen, en omhelst heel wonderlijk de onderste mond van de maag, en een gedeelte van de twaalfvingerdarm. Het linkerdeel omhelst de grootste holte van de maag, en is een uitgeholde winkbrauw gelijk. De galblaas is diep in de rechter quabbe gelegen. De maag is die van de mensch, oft van een varken byna gelijk: Maar daar zy nae de darmen strekt, heeft sy dry ruime holligheden, in welke ook soo veel kokingen schijnen te geschieden. In de eerste was enig kruit, in de twede van gelijken, maar meer verteert, en an dese hing uitterlijk een ronde swarte milt. In de darde was een vogtige en heel witte stof als een gekauwde kastanje. Het is waarschijnlijk dat dees in plaats van een blaas is, die somtijds enige witte vogtigheid als de hoenderen uitwerpt. Dese blaas is ruim, van gestalte als een kastanje, heel dun, met een ruime doorgang als een endeldarm, die hy ook onder gelijkt. Dese hangt heel vast an de penszak, en leit ommiddelijk op de selve. De rechten darm heeft an 't einde die twee uithangsels, die in alle Hanen zijn, maar nochtans gescheiden, en ter zijden lang uitgerekt, tot dicht an de nieren. Achter dese zijn weerzijds de uithangsels van de eyren. Het darmscheel is met heel groote aderen versien. Het hart rond van gestalte, maar niet naukeurig, en een erweet gelijk, witachtig van verw, binnen met een holte versien, en terstond booven de lever gelegen. De lochtader (die waardigst van alles is an te merken) is een weinig na zijn begin in twe gedeelt, welkers takken gedrayt zijn. De longen hangen met haar bovendeel an den ruggraat. Zy zijn open, doortochtig, en niet vlesig van selfstandigheid, maar eer vliesachtig, daar de takken van de lochtader als een net doorgeweven zijn, en swart geverwt. Men moet ook de gesteltenis van 't tongbeen, en 't schildvormig kraakbeen niet onangemerkt laten. Het middelschot van 't herssenbekken van de Zee-schildpad is, 't welk opwaarts over de schildpad uitgestrekt, beide delen van de herssenen van malkander scheid, behalven de vorming van ider herssenpan.

Zy lopen veel in de woeste plaatsen van Afrika, als ook in een gedeelte van Lybie, mogelijk Mauritanie, so *Strabo* schrijft. Sy groeyen ook in de bossen van Arkadie, na 't getuighenis van *Pauzanias*, uit welke eertijds de lier gemaakt wierd. Maar sy worden aldergrootst op 't eyland Dioskorides in de Roode-zee ghevonden. Van 't eylandt Mauritius hebben wy boven gesproken. Plaats. Plin. H. N. l. 32. c. 4. Pauzan. in Arkad.

Om datse in de Woestijnen ghevonden werden, hebben enige ghemeent datse alleenlijk metten dau gevoet werden. Andere seggen datse jonge kruiden, Meloenen en Sesamum eten. *Nikander* heeft haar Kytisinomu ghenoemt, om datse de Cytisus graag eten. Zy eten wormen en slekken. T'huis worden sy met meel en zemelen gevoet. Spijs. Brujer. rei cib. l. 22. c. 7.

Wat angaat haar teling: Het is een beuseling datse uit een vrouw Gerano ghenoemt, die in een kraan verandert was, en uit Nikodamas geboren zijn: Ja het is meer de spotterny van *Boeus* by *Atheneus*. Zy versamelen gelijk boven geseit is. Zy legghen eyren met hardachtige schellen, die binnen tweverwig zijn, die zy met aarde bedekken, en by beurten broeyen, en voeren haar jonghen het volghende jaar, om haar voetsel te soeken uit. Datse van de windt ontvangen, dat by *Nikander* staat, is een beuseling. Het is waarachtiger wijl, 't wijfje traag tot geilheid is, dat sy met seker kruit van 't mannetje daar toe angehitst werdt, 't welk wy by *Atheneus* lesen. Teling. Athen. Dipnos. l. 5. Ælia. H. A. l. 5. c. 32.

Datse van de Grieken niet gegeten werden, schrijft *Bellonius*. Zommige Hongaren, die sagen dat *Klusius* van dat vlees at, meenden dat hy daar af sterven soud. In Indie komen zy veel op de tafel. Zommige prijsen haar in Augustus en September, om datse omtrent den Oegst best en vet zijn. *Scappius* schrijft, dat de wijfjes van de maand Februarius, tot May best zijn, om datse dan eyren in hebben: De mannetjes van Iunius tot den Herfst. Zommighe prijsen seer die uitte rivier Allia koomen; huidendaags ('t zijn de woorden van *Ambrozinus*) word te Bononie de schildpad, voornamentlijk het mannetje het hooft afgheslaghen, en al het bloedt uitgelopen zijnde, gekookt, tot dat het vlees van de schulp valt. Daar na worden de darmen niet wechgeworpen, maar Gebruik in de spijs. Scapp. l. 3. rei cib. c. 165.

van haar drek ghezuivert, en dan met het vleesch van de Schildpad, met zaffraan, ruikende drooge kruiden, pijnkarls, en rozijnen in Malvazei gestooft, en op de tafel gebracht. Bezie meer by *Scappius* en *Ambrozinus*.

bruik in genees-nst. n. l. 32. Van haar ghebruik in de gheneeskonst schrijft *Plinius* dit: men zeidt dat het vlees vande land-Schildpadden goed tot rokingen om de Tovery te verdrijven, en gesond tegen alle vergif is; en datze in Afrika hét hooft en benen afgehouwen zijnde, voor een tegengif gegeten werden. Met eenig sap gegeten, ontdoen zy de kropswellen, en harde milt. Haar bloed maakt helder gezicht, verdrijft het star van de oogen, en helpt tegen alle vergif van Slangen, Spinnekoppen, Padden en diergelijke beesten, wanneer het bewaarde bloed met meel tot pillen ghemaakt, en als de nood vereischt, met wijn ingedronken wert. Met de gal onder Attise honig gemengt, worden de donkere oogen met voordeel bestreken, en de beten van de Scorpioenen ghenesen. De asch van zijn schild met wijn en oly ghemengt, geneest de kloven en sweeringen van de voeten. De schobben van 't bovenste deel afgeschrapt en gedronken, beletten de geilheid. En dit is zo veel te meer wonderlijk, om dat de asch van de gehele schulp gezeit werd de geilheid op te wekken. De pis meen ik, dat niet anders als in de blaas van de opgesneden kan gevonden werden. Ondertussen is dees ook, 't geen de wijsen of Tovenaars voor wonderlijk houden, als een zonderling geneesmiddel tegen de beten van den Aspis, welk noch krachtiger is met wandluizen ghemengt zijnde. De hard-gekookte eyren worden op de kropswellen, en de sweringen die uit koude oft brand ontstaan, gestreken. Zy worden tegen de maagpijn ingeslurpt.

Tot hier toe *Plinius*. By andere zult ghy vinden datter te Bononie een syroop van Schildpadden gemaakt wert, die de teringzuchtighe, en uitgedroochde ingegeven werd. Datter by den Portugezen *Amatus* uitte zelve een affiedzel tegen de sinkingen en den hoest voorgeschreven werd; en by *Wekkerus* een slikking van bereid werd, om de scherpe vloed van 't zaat te stoppen. *Galenus* gebruikt de gepoeyerde lever teghen 't opstijgen van de lijfmoer. (lenus in mporist.)

Onder-eid. lia. H. A. 6. c. 15. In Indie worden zy zo groot als groote aarde klompen. Sy verleggen haar schulp, en worden, gelijk de wormen uitte wormachtige planten, met spaden uitgraven. Zy hebben zoet en vet vleesch. De Jubeti van de Brazilianen is een ghedaante van een land-Schildpadde, by de Portugezen Kagado de Terra ghenoemt. Hy is met een swarte schulp bedekt, daar veel zeskantige beeltenissen op staan. Hy heeft een snuit als de andere. Het hooft en de benen zijn donker; maar met plekken schaduwachtich gesprenkelt. De lever van deze is heel goed van smaak, en overtreft de lever van alle andere dieren.

II. LID.

Van de water-Schildpad.

I. STIP.

Van de slijk-Schildpad, en rivier-Schildpad.

DE water-Schildpadden verdeelen wy in rivier-Schildpadden, tot welke de slijk-Schildpadden konnen betrokken werden, en in de zee-Schildpad. De water-Schildpad noemt *Plinius* Watermuis, en Emyda; welk woord andere van een a, andere van een o beginnen, en het schijnt van 't Griekse woord Mus, dat een Muis betekent, af te dalen. Ambrosin. de Digitat. Ovip. l. 2. c. 3.

Nyphus heeft zeker Schildpad van geele verw Mydas ghenoemt. De Grieken noemen hem Potamia Chelonia, oft rivier-Schildpad. Naam.

Zy verkeeren in de soete waters, in de rivieren en meiren. *Gesnerus* zeit datse in het land van Zurich, in een klein meir omtrent Adelfing gevonden werden. Datter in zeker warm bad omtrent Konstans, 't welk tussen de klippen lang en breet heen vloeit, veel gevonden werden, schrijft *Leo Afrikanus*. Zy worden van de Vrouwen van die Stad Geesten ghenoemt, en zy schrijven haar de oorzaak van alle ziekten toe. Zy loopen ook in de rivier Ganges, en de Nijl, zo *Ælianus* schrijft. Datse ook asem halen, hebt gy by *Aristoteles*. Datze op de tijd van haar baren het water verlaten, en op 't land in een uitgegraven kuil haar eyren leggen, die daar na op den dertigsten dagh ontdekken, en haar jongen terstond na 't water leiden, hebt gy by den zelven. (Plaats. Gesner. de Quadrup. — Leo Afrik. l. 5. — Arist. H. A. l. 5. c. 33.)

Van sijn gebruik in de geneeskonst heeft ons *Plinius* dit naghelaten. Uit het vierde geslacht van de Schildpadden die in de rivieren zijn, word het vet met het ghestote kruid Aizoon, en de zalf van lely-zaat ghemengt, waar mede de zieken, voor 't ankomen van de vierdendaaghse koorts, overal, behalven 't hooft, gestreken werden; die daar na wel toegedekt, warm water drinken, en zo men zeit genesen werden. Maar dese Schildpad moet op den vijfthienden dag van de Maan, om dat hy dan meer vets heeft, gevangen, en de sieke op den sestienden dagh gestreken werden. 't Bloed van de zelve Schildpadden op 't hooft gegoten, stilt de dikmaal-wederkeerende hooftpijn, en ook de kropsweren. Daar zijn 'er die belasten het bloed van de Schildpad, die op den ruch legghende, met een koper mes (Gebruik in de genees-konst. Plin: l. 32. c. 4.)

't hooft

't hooft afgeſneden is, in een nieuwe pot te vergaderen, en met dat bloed allerlei wild vuur te beſtrijken, en de lopende ſweringen van 't hooft, en de wratten te geneſen. De zelve beloven ook, dat met den drek van haar alle 't geſwel Panus ontdaan werd. En zommige verhalen, hoewel het ongelooflijk is, dat de Schepen trager voort zeilen, daar de rechter voet van een Schildpad ingevoert werd.

Ælia. H. A. l. 16. c. 14. Omtrent het onderſcheid van de water-Schildpadden komt nauwlijk yet voor, behalven dit, dat de ſchulp van de Indiſe rivier-Schildpad niet kleinder is als een middelbare boot: want zy konnen thien Medimnen, oft hondert mudden peulvruchten inladen.

Slijkſchildpad. Vande ſlijk-Schildpad komt ook iet voor. De Grieken ſchijnen hem rivier-Schildpad genoemt te hebben, en door verkorting A-
Plin. H. N. l. 32. c. 4. myda. Sijn breedte op den rug is als die van den buik; maar niet uitterlijk bultigh, oft binnen hol, en onangenaam van anſien. Hy houd zich in ſlijkerige plaatſen; maar loopt in de Lente ook na de vloeyende waters. Dat hy nocht blaas nocht nieren heeft, is boven gezeidt, mogelijk om de zachtheid van zijn ſchors, waar door de vochtigheid lichtlijk kan uitvloeyen. Omtrent Ferrarie, in Vrankrijk, Polen, Hongarie, en elders zult gy haar veel zien. Van haar ghebruik
Mizald. cent. c. 4. heeft onder andere *Mizaldus* by *Ambrozinus* dit: Daar zijn zommige, zeidt hy, die de anſtaande hagelbuyen waarnemen, en in de rechter hand een poel-Schildpad, op den ruch leggende, om de thuin oft den akker dragen, en wederkerende, hem in die gheſtalte, dat het dier de ſwangere hagelbui anziet, onder d'aarde begraven, en trachten alzoo die hagelbuy te verdrijven.
Plin l. c. *Plinius* ſchrijft van de zelve aldus: Uit deze komen ook enige hulpmiddelen voort: want dry van haar op de ghebrande wijngaard-ranken gheworpen, worden, als de ſchilden ghebarſten zijn, weder uitghenomen. Daar na word haar uitghehaalde vleeſch met een weinich zouts in dry pinten waters ghekookt. Dit ſap, tot op een derdendeel verzoden, word teghen de lendenpijn, en lamheidt ghedronkken. De gal trekt oock het ſlijm en 't bedorven bloed af. Door dit zelve geneesmiddel met koud water gedronken, word ook de buikloop geſtopt.

II. STIP.

Van de zee-Schildpad.

Ambroz. l. 2. c. 4. De Zee-Schildpad word by *Plinius* Zee-muis ghenoemt. By de Grieken Chelidros, gelijk als Chelis en Hydros, en ook Thalaſſonomos, en Chelon genoemt. De Hooghduitſe en Vlaamſe viſſers noemen hem Miles oft Krijghſman, om dat hy een ſchild draaght. Zy noemen hem ook Barchora, zo *Albertus* zeit, mogelijck met een verdorven woord van Oſtrakodermus. De zelve doet 'er ook by, dat een zeker zeedier Zytyro, van de oude Miles oft Krijgsman ghenoemt is, om dat zijn hooft met een harde rompelige huid verzien, en hy ghelijk als een ſchild van zijn hals heeft afhangen.

Pauzanias ghelijkt haar by de land- Beſchrijving.
Schildpadden, uitgenomen de voeten, en in grootte. In plaats van tanden heeft hy een been, zo hard dat hy dikke ſtokken met een beet doorſlaat. Hier uit blijkt dat *Oppianus*, die hem veel tanden Oppianus Halieut. l. 1.
toe-eigent, liever van de randen van zijn ſnuit moet verſtaan werden. Zijn ooghen ſchieten een heldere glans uit, en zijn, zo wy *Ælianus* gelooven, met heel heldere Ælia. H. A. l. 4. c. 28.
en witte ooghappels verzien. Zijn voeten gelijken beter vleugels, die hy in 't ſwemmen gebruikt. Het overighe heeft *Seve-* Zootom. Demokrit. p. 4. p. 321
rinus nauwkeurlijk in zijn anmerkinghen verklaart, als hy zeidt: Vooreerſt de onderſchors, van de op den rug leggende, met het mes dwars doorſneden en afghenomen zijnde, quam de penſzak in 't gezicht, die hem gheheel van vooren bekleede, en die van de ſtrot tot de ſchamelheidt uitghereckt, met eenighe vleeſchachtighe vezelen an de ſchors, en voornamentlijk met het deel van de borſt vaſt hing. Daar was geen net, nocht blinden darm; maar de darmen wierden van boven neerwaarts ſmalder, ſtrijdich als in andere viervoetighe dieren: want van het bovenſte van de keeldarm, die zo groot als twee duimen is, tot het begin van de rechten darm word, hy allengsjes minder, zoo in dikte van 't geheel, als ook van de rokken, welke dobbel zijn; de buitenſte zenuwachtig, en de binnenſte vleesachtich; maar dees is ook vlokachtich, en met een vet ſlijm bevochticht, niet zeer onghelijk de rechten darm van een wel-gemeſte Koe. An 't voorſte deel van de keeldarm ſtaan veel dwarze angheltjes, grooter als in de Koe-tong, dat voorwaar wonder, en van *Rondeletius* niet anghemerkt is. Die zijn mogelijk gemaakt om de harde ſpijs te breken, die men zeidt dat van dit gheſlacht werd ingheſlokt. De krop van de blaas paſt binnewaarts op den rechten darm, zo dat beider vuiligheidt door eene opening uitſchiet. De milt is eyrond, en an den bovendarm vaſt. De nieren zijn plat en langwerpich, ghelijk als uit veel kleintjes t'zaam-gezet. Het hart is vochtigh, in het begin met door malkander ghevlochte aderen bezet. De hart-oortjes zijn groot, hangend, ſwart, en met een dun vlies verzien. De longen zijn breed, en dalen

veel lager als 't hart. Den hals is met veel spieren omgewonden, maar de twe langste trekken 't hooft binnen sijn schors.

laats. zan, in cis.

Hy leeft in zoute waters, en *Pauzanias* zeit dat hy omtrent Molurus verkeert. Zy leven met kleine vischjes en slekken, en op 't land gebracht, eten zy gras. Ten tijde van haar baren leggen zy, volgens *Aristoteles*, omtrent hondert eyren in een kuil, de Hoender-eyren gelijk, en broeyen die niet als by nacht. Als zy die begraven hebben, tekenen zy de plaats met haar voet, om die in 't wederkeeren te erkennen. Dat heeft *Plinius* aldus verhaalt: als zy op 't land komen, leggen zy haar eyren in 't gras, de Vogels-eyren ghelijk, en omtrent hondert in getal. De zelve buiten water begravende, dekken zy die met aarde, en die met de borst plat gedrukt zijnde, broeyen zy die by nacht. Hy doet 'er by datze haar jongen in de tijd van een jaar uitbrengen, maar dat is van de land-Schildpad te verstaan. De zee-Schildpadden worden in veertig dagen daghen voltoit en gebroken. In zeker ghedeelte van Amerika worden dry hondert, en meer t'effens in d'aarde begraven, die alleenlijk door de Zon ghebroeit, zonder opsitten van de oude, als een geheel leger van Schildpadden voor den dach komen, gelijk wy by *Petrus Martyr* lesen. Tot haar natuur behoort, datze niet lang buiten water leven konnen, hoewel zy als de zee-Kalven zomtijds op 't land haar asem scheppen. Datze, na zy 's nachts geweid, en haar zat gegeten hebben, vermoeit werden. Datze, wanneer zy in zee op haar rug slapen, een geluid geven. Ten lesten, datze, wanneer zy in zee swemmende, van de Zonnestralen zo verdroogt werden, datse niet konnen na de diepte schieten, sterven. Deze, als zy locht scheppen willen, steken haar hooft op, gelijk de zee-Kalven, en zijn zo stout, dat zy dry menschen dorven antasten. Als haar 't hooft afgehouwen word, sterven zy niet terstond; maar drayen haar oogen, en zo gy haar de hand toereikt, bijten zy.

[…]t.H.A. c. 35. — […] H.N. […].10. — […]arch.l. […]ruden. — Petrus […]tyr.l.9. […]d, 3. — […]l. c. […]t.H.A. c. 25. — […]pianus […]eut. — […]a.H.A. c. 28.

Zy zijn eertijds van den Aardsvader Alexandrinus in de spijs verboden, op straffe van den ban. *Scappius*, een Italiaans Schrijver, prijst haar in 't toebereiden van maaltijden, indien zy binnen de tijd van de Lente en Herfst gevangen werden. Hy maakter ook vlees-gebak van, dat gy by *Ambrozinus* zien kond. In Brazil zijn zomtijds zo grote gevangen, dat tachtig mannen an een genoegh te eten hadden. Zy aten het vlees met spek doorregen en ghebraden. Het smaakte als Kalfs-vlees.

[…]ruik in […] […]onius […]rvat. c.68. […]p. de […]ar. l.5. […]o.

Van haar gebruik in de geneeskonst zeit *Plinius* dit: Het vleesch van de zee-Schildpad, met dat van de Kinkvorssen gemengt, is een treflijk hulpmiddel tegen de Salmander. Daar is ook niets dat de Salmander meer teghen is als de Schildpad. Met het bloed word het ghebrek Alopecia, oft de kaalheid van 't hooft, en alle hooft-sweringen genezen; maar het moet 'er op verdrogen, en langzaam afgewassen werden. Het word ook met Vrouwen-zoch in de pijnlijke ooren ghestort. Teghen 't vallend-evel word het met meel ghekauwt. Het bloed moet met twe pinten azijn, en omtrent een pint wijn onder garsten meel gemengt, en de grootte van een boon daar af ingeslikt werden. Dit word alle avonden en morgen ingegeven, doch na eenige dagen maar alle avonden. Die niet al te swaarlijk van die siekte overvallen werden, word het bloed in de mond gegoten. Tegen de trekking der zenuwen word het met bevergeil van achter in ghespuit. Indien de tanden een jaar lang met dit bloed ghewassen werden, blijven zy bevrijt van pijn. Het beneemt ook de engborstigheid, en word daar tegen met garstenmeel gemengt. De gal verklaart de oogen, verdrijft de lidtekens, de pijn van de keel en amandelen, en andere ghebreken van de mond, inzonderheid de vuile sweringen, en die van de verhitte ballen. Onder de neus ghestreken, verdrijftze 't vallend-evel. De selve mette Slangehuid onder azijn gemengt, is een eenig geneesmiddel voor de loopende ooren. Enige mengen daar Ossengal, 't zap van de gekookte Schildpad, met even zo veel van de Slangenhuid by; maar koken dit lang in wijn van de Schildpad. De gal met honich gemengt, geneest ook alle ghebreken van de ogen. De gal van de zee-Schildpad, met het bloed van de rivier-Schildpad onder Vrouwenzoch gemengt, geneest ook het star. De hayren van de vrouwen worden ook mette gal bestreken. Het zap tegen de Salmander gedronken, is genoech. By andere zult ghy vinden dat de herssene met saffraan en Ægyptis zout om de lijfmoer te openen, van onder gebruikt werd. Dat de oogappels in goud beslagen, de duisterheid der ogen verdrijven. Dat het gedroochde bloed met wilde kumijn teghen de beet der Adderslangen ghebruikt werd. Dat de lever in Vrouwenzoch gestoten, en met zalf van Ireas en wijn gemengt, tot het zuiveren van de Kraamvrouwen geprezen werd. Enige gebruiken de eyren tegen het vallend-evel.

[…]ruik in genees- […]t. […] l. 32. — Hippok. l. de morb. mulier.

Zy hebben ook haar gebruik in andere dinghen: want eertijds wierden de deurstijlen mette zelve ingeleidt. De inwoonders van Trapobana dekten daar mede de daken van de huizen. De Schildpad-eters gebruikten haar voor schuiten, watervaten, en tot hutten. De nieuw-geboore Kinders wierden daar in gewassen. De Indianen an de rivier Gambra gebruiken haar tot schilden. De Turken maken uitte glatte schulpen handhaven an haar zabels.

Ælia. H.A. l. 13. c. 38. Diodorus Sikul. l. 4.

Haar

Onderscheid. Scaliger exercit. 196 Bellonius observat. l. 3. c. 68. Ælia. l. 13. c. 37.

Haar onderscheid wort van haar grootte en gestalte genomen. In Trapobane weegt een, hondert en dry ponden. De schilden van die van de rode Zee, zijn zo groot als een geheele deur. By *Ælianus* houden zy in Indie thien mudden peulvruchten. Indien gy haar gestalte beziet, zommige zijn langwerpig, dat zee-Schildpadden, andere zijn ronder, dat strand-Schildpadden zijn. De Troglodyten ('t zijn de woorden van *Plinius*) hebben gehoornde, met brede beweeglijke hoorns, als in een lier, daar zy haar in 't swemmen als met riemen mede behelpen. Dat geslacht word Costium genoemt, is van ongemeene grootte, en zelden: want haar scherpe pinnen verschrikken de Schildpad-eters; maar de Troglodijten, daar zy te land komen, eren haar als geheiligt. *Hermolaus Barbarus* wil datse Cheletæ, dat is Ruiters genoemt werden, om datse haar hoorns, als die haar sporen gebruiken. *Kardanus* gedenkt een gheslacht dat gelijk als met bereid leer gedekt is, en dat behalven 't hooft, en de voeten een Cythar gelijkt. De rug bestaat als uit zes t' saamgevoeghde platen, en een start, zo *Ambrozinus* zeit, dat deel van de Cythar ghelijk, daar de sleutel in gedraayt werdt. *Markgraaf* beschrijft 'er twee, van welke de een Jurukua van de Brazilianen, en d'ander Jujura ghenoemt is. De Jurukua, zeit hy, heeft, in plaats van voeten, vleugels, ider van de voorste omtrent anderhalve voet lang, maar de achterste korter; een spitze start kegelswijs, groote swarte ogen, een tandeloose mond, als een vogels bek. Ik heb 'er gehad, welkers schulp dry voet lang, en meer als twee breed was. Haar schulpen hangen an de ribben, an yder zijd acht: de voorste korter, de middelste langer, en de achterste weer korter. Haar eyren worden gegeten, gelijk ook haar vlees. Zy leggen haar eyren an de stranden van de zee, en maken een kuil in het sand, die zy daar na met sand toedekken. Ik heb dikmaal haar voetstappen die uit zee quamen, en weder van 't land afliepen, anghemerkt. Zy worden van verscheiden grootte gevonden. Ik heb 'er gehad die vier voeten lang, en dry breed waren; en zo swaar datze nauwlijk van vier sterke mannen konden gedragen werden. De schilden zijn met verscheide landmeetkundighe beeltenissen verçiert. Zommighe hebben een swart-blinkend schild, met gele strepen en beeldtenissen getekent, andere weder anders ghevormt. De Juruta, oft Kadago d'agao van de Portugezen, is kleinder als al d'andere Schildpadden. De bovenschulp is thien vingers lang, en negen breed, daar haar bultigheid onder begrepen werd. De onderste schulp is negen vingers lang, vier en een half breet, en plat; maar de bovenste heeft een langwerpig ronde gestalte. Hy kan zich onder de schulp verbergen, en sijn hals weder dry vingers lang uitsteken. Het hooft is dry vingers dik, en een weinig langwerpiger. De neus is verheven en spits. De mont wijd. De ogen zijn swart, met een swarten appel. An de voeten zijn vier lange nagels, en swart. De start is kort en spits. De huid is rimpelich, als met schobben bedekt. De bovenschulp is donker, de onderste geelachtich. Hy leid rondachtige eyren, de helft kleinder als de Hinnen, met een witte schel als de Hoender-eyren. Zy zijn goedt van smaak, als zy in de pan gesnerkt werden. Ik heb haar zomtijds gegeten. Dus ver *Markgraaf*.

Plin. H.N. l. 9. c. 10.

Karkad. de rer. variet. l 7. c. 37.

Markgr. l. 6. c. 413.

BY-WERP.

Van enige uitlandse viervoetige, en twijffelachtighe dieren.

I. HOOFT-ST.

Van de Tlakaxolotl: de Kabim, en het dier Maripet.

De beschrijving van alle viervoetighe dieren, voor zo veel zy bekent zijn, door Gods ghenade voltrokken zijnde: heeft ons goed gedacht hier een Bywerp van de Uitlandse en twijffelbare by te voegen. Ik zeg twijffelbare: want tot wat geslacht zy moeten betrokken werden, overweeg ik als-noch by mijn zelf. Onder dese komt ons eerst voor de Tlakaxolotl, namelijk een dier van een rondachtig angezicht, grooter als een stier, met een groot hooft, een lange snuit, en brede ooren, wrede tanden, en byna met een menschen angezicht, waar van hy zijn naam heeft; een dikken hals, en handen en voeten, met Ossen klauwen, maar grooter; met brede billen, een lange dikke start, en een dikke huid, met bars geelblinkend hayr. Het is een ongemeen dier, dat in de klippen en wildernissen woont van Atzaceam Tepotzonzotla, en Haquelagan, niet ver van 't landschap, 't welk om zijn laagte de Honduras genoemt is. Hy eet de berg-Kakaotli, de Quapachtli, en groene Haoli. Hy verwoest alle akkers en geboude landen, en als daar niet veel van over is, eet hy bladeren van kruiden en bomen. Sijn vleesch is eetbaar. Hy schrikt niet voor 't gezicht van menschen, nocht wijkt voor geen pijlscheuten: want sijn huid is ondoorboorlijk, waarom hy in een kuil, met rijzen en aarde toe-ghedekt, gevangen werd; niet anders als by de Oost-Indianen de Elefanten.

Het dier Kabim word by *Mapheus* Sionis dier, en van *Antonius à S. Romano* Thabal genoemt. Het word in Java voortgebracht. Van dit dier is my eene, maar wonderlijke deugt bekent. Zoo imand 't uitterste Nier. H. l. 9. c. 3.

van zijn bekje by hem draagt, ſal hy, hoewel met duiſend wonden doorboort, niet een druppel bloedts uitlaten. Het is met veel ondervindingen beweſen: Maar dit is gemeen en bekent, dat als Naodabeguea de Malak op de Portugeeſen vergramt was, en heftig tegen haar vocht, hy ten leſten met veel wonden gegrieft neder viel, ſonder een druppel bloeds uit zijn wonden te laten. Daar na onder 't berooven een goude arm-ring van zijn handt gherukt zijnde, is hem (wonderlijk!) het bloedt als uit een ghebarſten vat ſchielijk mette ziel uitgeſtort. Door welke ſaak de Portugeſen verſtelt zijnde, hebben zy, door onderſoek an andere gevangens, verſtaan datter in die arm-ring een been van dat dier beſloten was, welkers kracht zoo groot was om bloed te ſtoppen.

r. H. E. c. 49. Wat angaat het dier Maripet. *Aloyzius Almeida* ſchrijft, 't welk vele ook beveſtigen, datter by de Iaponeſen in 't rijk Goto een boſch is, in 't welk alleenlijk een dier ſoo groot als een hond ghevonden werdt, met korter benen, en bequaam om te eten, met een ſachthayrighe huid, en goudgeel geverwt. Dat dit dier, als het oudt werd, de aard verlatende in zee loopt, en daar allengsjes in een viſch verandert, en binnen ſeker tijdt, van lid tot lid zijn vorm en aart van een viervoetig dier aflegghende, in een viſch verkeert. En de ſchrijver beveſtigt dat ſo waarachtig te zijn, dat hy ſeidt te zijn ſomtijds ghebeurt, dat zoodanige viſch gevangen zijnde, bevonden is in alle delen noch niet hervormt te zijn, wijl de tijd daar toe nodig noch niet verlopen was. Want het een deel was noch van een viervoetig dier, en 't ander met ſchobben en vinnen verſien. Hy doet 'er by, dat dit gheen beuſeling, maar heel bekent is, en dat de toeſtemming van alle de Inwoonders de waarheidt verſterkt.

II. HOOFT-ST.

Van de Dantes en Kappa.

.H. E. c. 65. DE Dantes is een dier van een ſonderling geſlagt, (ſommige Indianen noemen hem Kappa, andere Tapirouſſu, en enige ſoo *Lerius* ſchrijft Doueanare) maar het is de Muilezel gelijk. Hy heeft Muilezels oren en Kalverlippen. De boovenkaak hangt een handbreed over de opſparring van de mondt: en als hy gram wordt heft hy dat om hoog: De overige leden zijn byna ider een verſcheiden dier ghelijk, maar meeſt het Kalf ghelijkvormig. Hy heeft gheen hoorn. Zijn klauw verlicht de pijn van 't hart. De huidt verſtrekt voor een borſtwapen, en is ondoorboorlijk. Hy heeft twee maghen, de een ontvangt de ſpijs, de ander word tot noch, door een onbekende verborghentheid vol verrot hout en takken gevonden: Alleen de opperwaardigheid van de ſpaarſame natuur ontſchuldigt hier de overvloed. Het gebruik van deſe maag is onbekent. De jager moet hem wonden eer hy in 't water loopt, want daar verdedicht hy ſich met byten, en dood de honden. Dat de geleerde uit dit dier het Aderlaten geleert hebben word verhaalt. Want als hy overladen is, wont hy ſich binnen de benen met een riet, en met die ſelve ſneegheid als het rivier-Paard.

Lerius ſpreekt van dit dier aldus. Zy noemen hem Tapirouſſu, hy is roſchachtig en langh van hayr, een Koe in groote en vorm ſeer ghelijk. Maar wijl hy gheen hoorns heeft, korter van hals met langher hangende oren, magere dorre benen, en in klauw den Ezel gelijk is, kan imand met recht ſeggen dat hy van den Ezel en de Koe iet deelachtigs heeft. Nochtans verſcheelt hy van beide ſeer veel, om dat hy een heel korte ſtart heeft, (en hier moet de leſer in 't voorbygaan vermaant zijn, datter veel dieren in Amerika voortkomen, die ſonder ſtart zijn) en veel ſcherper tanden, daar nochtans de menſchen geen ongheval van overkomt, wijl hy ſich meer mette vlucht als met zijn krachten behelpt. De Indianen dooden hem gelijk andere dieren met haar pylen, oft vangen hem in een kuil, oft toeghemaakte val. Dit dier is by de Indianen in groote waarde om zijn huidt, welken zy, ſoo haaſt hy gevilt is, rond afſnijden, in de Son drogen, en tot een ſchild als een boodem van een middelbaar vat maken, met welke zy haar vyanden ontvangen en verdryven. Want dees ghedroogde huid wordt zoo hardt, datſe van de ſcherpſte en heftigſt-voortghedreven pijl niet lichtlijk kan doorboort werden. Ik bracht ſodanighe twee ſchilden met voordacht na Vrankrijk. Maar den honger was in 't wederkeren ſo groot, dat alle leeftocht opgegeten zijnde, ſonder enige Meerkatten, Papegayen en ſodanighe dieren meer, die wy uit die landen met ons voerden, te ſparen, ook die twe ſchilden op de kolen gebraden, en om den hongher te verdryven gegeten wierden: Daar de overige vellen, die, gelijk ik op zijn plaats ſeggen ſal, mede byghevoecht wierden. Maar het vlees van de Tapirouſſu komt na by het Oſſenvlees. Ik doe hier by, 't geen *Franciſkus Hernandus* van de Dante ſchrijft. Zy zijn zoo groot als een middelbare Muil-ezelin, met gheel-blinkend hayr ghedekt, en een ondoorboorlijke huidt. Sy worden met honden gevangen: Maar men moet heel naarſtigh toezien, datſe niet eerſt in de rivieren raaken,

daar sy haar heftig tegen de honden verdedigen. Haar vlees, insonderheid van de voeten, wel gekookt zijnde, is goed van smaak en voetsel. Zy worden op veel plaatsen van 't vaste land gevonden.

Nieremb. l.9. c.71. De Kappa is een dier groter als een Esel swart, vlokkig van hayr, wreed en de honden hatelijk. Hy rooft al wat hem ontmoet, gelijk de Wolf het vee. De vorm van zijn voeten is ongemeen. Zijn klau is als een Franse schoe, voor breed, rond en niet gheklooft, en achter spits. Hy schrikt voor de mensch. Dit is moghelijk het dier sonder naam van *Franciskus Hernandus*, en uit het geslacht van de Danten, daar wy van gesproken hebben.

III. HOOFT-ST.

Van de Ejulator oft Huillebalk, de Su en Peva.

Nier. H.E l.4. c.72. VAn de Huillebalk schrijft de selve *Nieremberg* aldus. Schadelijker is, de listigheid van een ander dier, dat het ghehuil van de jonge kinderen nabootst, met een geluid dat hy in de voornacht omtrent de dorpen en steden maakt. En die hem uit erbarming ontmoeten, om gelijk als na dat schreyende kind te soeken, brengt hy om't leven. Maar de inwoonders door dit meermaal voorgevallen gevaar voorsichtigher geworden, komen nu met brand houten uit. Zijn vorm en swaarlijvigheid is byna als een Haashond.

Idem l.9. c.74. De Su, 't welk water betekent, alsoo ghenoemt, om dat hy veel omtrent de rivieren verkeert, word by de Patagones gevonden. Andere noemen hem Sukkarath. Hy is wreed, en in 't eerste ansien den leeu oft een mensch gelijk, want hy is van de oren af gebaard, met een brede lange start ghelijk den Eekhoorn. De Reusen van dat land, wijl sy niet al te heten locht bewonen, dekken haar mette vellen van dit dier. Als hy om zijn vel gejaagt werdt, set hy zijn jongen op den rug, dekt haar met zijn start en vlugt. Hy word met zijn jonghen in een kuil met rysen toegedekt gevangen. Opgesloten zijnde, dood hy zijn jongen, of uit dulheid oft uit groothartigheidt, en verschrikt zijn jagers met zijn vreeslijk gehuil, tot dat hy met pylen gedood werd. Ik heb gelesen (hoewel de schryver sulkx niet gesien heeft) dat hy zijn jongen uit liefde na de velden draagt, daar hy haar met bloemen en kroontjes verciert en opppronkt, en dat de jongen weder heel dankbaar an de oude zijn, die sy daar na ook draghen en voeden.

De Peva is so groot als een kleine hondt. Als dese een Tyger siet, volgt hy zijn voetstappen, en blaft gedurig, op dat de andere dieren en menschen, dat horende, haar souden verbergen. Hierom siet men dikmaal dat de Tygers van honger en gebrek op de wegen versmachten. Nier. H. l.9. c.76.

IV. HOOFT-ST.

Van de Stinkert, de Graffa en Kaoch.

BY de Chiribicensers is een dier van wonderlijk gebaar, en so *Petrus Martyr* seit, heel mager, dat in plaats van drek, slangen van een elleboog lang uitwerpt. Datser een opghevoed, en dat by ondervinding waar bevonden hebben, bevestigen de Dominikanen. Gevraagt zijnde waar die uitgeloste slangen bleven, seidé sy, datse na de naastgelegen bosschen kropen, daar sy haar onderhouden en niet lang leven. Het dier stinkt veel meer als een dode kreng op een mesthoop geworpen. Daarom hebben hem de Dominikanen, van zijn reuk walgende, laten doden. In muil is hy de Vos, in hayr de Wolf gelijk. Wijl datter in de buik van de kinderen ook wormen groeyen, daar ook de oude menschen niet vry van zijn, en metten drek uitgeworpen werden, waarom sout ik dit ook niet geloven, seit *Nieremberg*? Insonderheit dat sulke mannen bevestigen. Nier. H. l.9. c.8.

De Graffa wort voornamentlijk in 't eyland Zansibar ghevonden. Hy is klein van hooft, en heel lang van hals. De voorbenen zijn veel groter als de achterste, hy is verscheiden geverwt, rood en met rode plekken ghesprenkelt. Het is een wonderlijk beest. Idem, l. c.82.

De Koach is een dier drymaal neghenduim lang, met swart hayr onder wit ghemengt, en een geelblinkende buik. By nacht maakt hy een geluid als een mensch. Hy eet groene mays oft Indiaans koorn, eer het noch rijp is, als een Varken.

Dit zy genoech van de viervoetige dieren. Indien 'er ondertussen iets voorvalt, dat ons tot noch toe onbekent is, sal dat, met Godts hulp, in Paralipomen: bygheyoegt werden.

U zy Lof en Dank Heere Iesu.

ONDER-

ONDERZOEK,
VAN
PETRUS KASTELLUS ROMEYN.

Van de welruikende, en Zibeth-telende Hyena, gemeenlijk Ziveth-kat genoemt.

I. HOOFT-ST.

DAtter, in 't doorsnuffelen van gewichtige saken, een naukeurige en sorgvuldighe bedenking, en langhe overdenking nodig is, en dat imand, hoe hy beter met oordeel en reden begaaft is, lichtlijker het verborghen kan openbaar maken, het toegesegelde openen, en tot het ontoegangkelijke afdalen, is een ider genoeg bekent.

[..]nderſoek Waarom, wijl ondersocht werdt of de Hyenen van de oude ons bekent zijn, en in teghendeel of het Zibeth-telende dier, de oude is bekent geweest, dat vele gheheel beswaarlijk schijnt. Zal het ons nootsaaklijk zijn een naarstighe doorsnuffeling te gebruiken, en meer op ons oordeel en de reden als op de uitterlijke sinnen te steunen. Om hier in onse wensch te verkrygen. Waarom wy van de verklaring van den naam (die veelerlei is) ons begin sullen nemen, en de Civetta, oft Sivetkat, by *Ruellius* Sivetta (een dier nu also ghenoemt) daar de sivet uit vergadert werd, en welken *Matthiolus*, *Scaliger*, *Renodeus*, en andere Catus Sibethicus noemen, maar die de schrijver in de beschrijving van 't eyland Virginia oordeelt een Wesel te zijn, en welke *Renodeus* schrijft, dat van de nieuwe Grieken Zapetion genoemt is, en ook van sommighe den naam van Kadopleptus heeft, de welruikende Hyena noemen.

Verhaal [..]namen

[..]t de zi[..] [..]zy. Voorts sal ons geoorloft zijn te antwoorden dat de oorsprongkelijkheid van 't ondersoeken deser woordnoemingen, een Arabis woort is. Want dusdanig woord word by de Arabers, hoewel in verscheide betekening gelesen. Namentlijk by *Serapio*, in 't 121. hooftst. van de Sedervam met dese woorden: *De Sebet is ook de Algalia, die een goede reuk heeft, en in de geneesmiddelen ghemengt werd, om het bloedt te stoppen, en het uitvallen van 't hayr te beletten.* En hy doet 'er by, dat hy in de Persise taal Sadervam genoemt is. *Het is een swart ding daar het linnen in Haaman mede geverwt werd, en het is een kruid oft swart zap dat onder de welruikende geneesmiddelen gemengt werdt.* Maar Abenmesuai daaght *Bedigoras*, en *Razes*, en geen Grieken, en *Razes* zelf handelt van 't selve ding in 't 3. boek an *Almanzor*, onder den naam van Scedra, en Scedegura. En de Jood by *Ianuesis* van de eennamige, noemt hem Severa. Waar uit blijkt dat de Zebeth van *Serapion* iet anders als onse ziveth is, en ik kan my niet inbeelden wat het zy dat *Serapio* heeft voorgestelt, alleenlijk schiet my in de sin, dat zebeth by de Arabers een ruikend ding betekent, ghelijk Galia, en Algalia, wijl *Serapio* hier seit, dat de zebeth de Algalia is, waar van niet weinig mengelinghen den naam van Gallia hebben, ghelijk de Gallia Moschata, Gallia Alephangina, Gallia Sebellina, enz. so sal dan Gallia en Algalia een reukwerk zijn: waar van onse zivet, die heel sterk ruikt, ten tijde onzer voorouderen moet geschat werden, zijn naam bekoomen te hebben. Alsoo heeft het *Simon Ianuensis* ghenomen dat de Zebeth de Galia, oft Algalia van *Avicenna* is. (waar van *Avicenna* schijnt gesproken te hebben in 't 2. boek, het 326. hooftst.) Zebeth van Avicenna.
Maar de Zebeth en Algalia van *Avicenna* sal een verscheiden ding zijn, van de Zebeth en Galia van *Serapio*, dat een zap van een kruit, en van de Zebeth schijnt eerst om het dier self den naam van Zivette oft Zibetta gegeven te zijn, van welk bedorven woord de benaming van Sivetta, oft Civetta zijn oorsprong afleid. Indien men de pandecten oft albevattende boeken enigh geloof geven mach, sal de Zebeth mogelijk, wijl hy zebet albahar, zeeschuim uitleit, schuim betekenen, en niet onbequamelijk onse Zivet, door leenspreuk toegepast werden: want wijl het vergadert werd, wanneer het dier gram is, vertoont het sich als schuimig.

Die dit dier Katus oft Wesel ghenoemt hebben, meen ik dat het onder de wilde Katten gestelt hebben; Maar hoewel 'er enig gelijkheid van hooft is, nochtans verschelen sy veel in 't overige. Wy hebben hem liever de welruikende Hyene willen noemen, en sullen dat in 't volgende betonen bewijslijk te zijn.

II. HOOFT-ST.

Of de Zivetkat de Pardel van de oude is.

Waarom de dieren ruiken.

ARistoteles vraagt in zijn 13. sne, van 't 4. voorstel, waarom gheen van alle dieren wel ruikt, behalven de Pardel oft Panther: Want dees lokt om zijn zoete reuk de wilde dieren tot sich: dat *Theophrastus* zijn leerling in 't 6. b. van de oorsaken der planten in 't 5. c. wijdlopig met dese woorden heeft verklaart. Daar is onder de onredelijke dieren geen of ten minsten selden een, 't welk den reuk om zijn anghenaamheid navolgt, als alleenlijk door toeval, wanneer zijn voedsel sodanig is. Want de begeerte na spijs, is daar van oorsaak. Indien 'er nochtans iet diergelijks sy, is dat de menschen niet bekent. Want sommighe bevestigen dat ook de Pardel an de andere dieren lieflijk ruikt, en in zijn ouderdom de dieren vangt, om dat hy haar door de angenaamheit van zijn reuk tot sich lokt. Maar hy brengt ons gheen angenaamheidt van reuk by. Ten waar gy dit ook seide, 't geen ook seker is, dat de mensch, onder alle dieren, den quaatsten reuk heeft. Derhalven konnen veel van haar reuken en lieflijkheden, oft ook beswaarde reuken voor den mensch verborghen zijn. En in 't 26. hoofst. seit hy, geen dier is innerlijk ruikbaar, ten waar imand seide dat de Pardel an de onredelijke dieren wel ruikt. Dat verhaalt ook *Plinius* in 't 8. b. 16. hoofst. seggende: Men seit dat alle viervoetige dieren wonderlijk door haar reuken anghelokt, maar door de barsheid van haar anghesicht verschrikt werden, waarom sy haar hooft verbergende, de andere, door haar lieflijkheit bewogen zijnde, angrypen. Want *Aristoteles* had gheseit in 't 9. boek van de beschrijvingh der dieren, het 7. hooft-st. Men seit dat de Panther sich verbergende jaagt, om dat hy weet dat de dieren door zijn reuk vermaakt werden, want daarom naderen sy hem, en hy vangt haar. Maar sodanigen lieflijken reuk gevoelen niet alleenlijk de andere beesten, maar de Pardalis self gevoelt ook de kragt van zijn sweet. *Ælianus* heeft ook nagelaten in 't 5. b. van de beschrijving der dieren, in 't 40. hoofst.: De Pardel heeft een wonderlijkke en ons onbekende lieflijkheit van reuk, en gelijk hy dese treflijheidt van wel-ruikken, door een godlijke gift gheschonken, voor sich geheel eigen heeft, also gevoelen ook opentlijk de andere dieren de kragt van dien. Maar dese neemt aldus zijn vangst in achting: Als hy iet tot voedsel van noode heeft, verschuilt hy sich in plaatsen met Heesters oft bladeren heel dicht bewassen, daar hy swaarlijk kan ondekt werden, en schiet alleenlijk zijn asem uit. Dan worden de jonge Herten, de Steenbokken, de wilde bosch-Geiten, en andere diergelijke dieren door 't lokaasch van zijn angename reuk, angetrokken om hem te naderen. Maar hy springt dan schielijk uit zijn schuilhoek, en valt op zijn roof. Zo is dan de Pardel ruikbaar. *Plinius* doeter by: De Panther en Tigher zijn by na alleen met verscheide plekken getekent, andere hebben maar een oft sonderlinge verw, volgens haar geslagt. Maar de Panthers hebben op haar witte vel met veellerlei plekken. Dese twe dingen, namentlijk de reuk en plekken, hebben *Petrus Gillius* en andere (zo *Gesnerus* seit) bewogen om te geloven, dat onse Zivetkat de Pardel van de oude is. Welk gevoelen ligtlijk wederleit werdt. Want de oprechte Panther van de oude, is by onse tijdt alle man bekent, en verscheelt veel van de Zivetkat, ja *Septalius*, in de voorstellinge van *Iohannis Faber*, en andere, ontkennen dat de Panther een lieflijken reuk heeft. Maar segghen dat de onredelijke dieren dien reuk volgen onder de gedaante van voedsel, en datse de menschen gheensins anghenaam voortkomt. Maar op dat ik de waarheidt segge, de uitwerpselen van veel dieren schijnen an de menschen wel te ruiken, welke *Aristoteles*, en *Theophrastus* onbekent geweest zijn. Want *Plinius* in zijn 28. boek van het dier Kordylus, de Krokodil gelijk, sprekende, seit, daar is een ander hem ghelijk, maar veel kleinder, dat alleenlijk op 't land met de welruikentste bloemen leeft. Daarom worden zijn darmen naarstig doorsogt, die met een anghename reuk vervult zijn, welke Krokodilea genoemt zijn; namentlik zijn drek oft uitwerpsel. De drek van de Boschmuisen, die geel geverft en onse kinderen angenaam zijn, en muskus-ratten genoemt werden, is met een reuk als muskus begaaft: zodanige is die van zommige slangen. En *Renodeus* van de geneesstof het 3. b. het 15. hoofst. seit: Daar is een geslagt van een grote Wesel, die, om dat hy Marsachtig enstrijdtbaar is, (want hy doot hoenders en grote vogels) by sommighe Marter Martorelle, en in 't gemeen Fovine ghenoemt is, welkers drek ook na de muskus ruikt, gelijk ik dikmaal anghemerkt heb. *Scaliger* doeter by in zijn 211. Oeffening het 2. deel: Dat de Meerkat niet onangenamer als enige muskus ruikt, doch matelijk, en sonder walging.

Panthers zijn ruikbaar.

Jacht van de Pardel.

Dwaling van P. Gill.

Drek van dieren welruikende.

Dat ook de muskus het uitwerppel van de Gasella is, blijkt openbaarlijk. Ik sal 'er by doen, dat ik enighe kleine scheghevleugelde gekerfde diertjes, van my in 't boek van de gekerfde dieren afgemaalt, heb angemerkt, die in 't handelen een seer lieflijke reuk uitgaven, hoedanig in de bloemen van de Dipsacon, of Griekse muskus genoemt, geroken werd. Derhalven zijn 'er be-

Welruikende gekerfde dieren.

behalven de Panther veel welruikende geslachten van dieren, en de menschen angenaam, onder welke de Zivetkat is: waarom ik 't verschil tussen *Kardanus* en *Scaliger* van den reuk der dieren, en van de trachting der natuur, in de teling van dien voorbyga.

Chaus. Eenige hebben gemeent dat het Zivetdier (gelijk *Dalechamp* verhaalt) de Chaus van *Plinius* is, waar van hy dit verhaalt in 't 8. B. het 19. Hooft-stuk. De spelen van den Groten Pompejus hebben aldereerst de Chaus vertoont, welken de Gallen oft Fransen Raphius noemden, van gestalte de wol, in vlekken de Pardel gelijk: want deze tekenen zijn in de Civetkat. Hier is geen gewagh van reuk; maar de Franse naam die hy heeft, heeft hy mogelijk van Vrankrijk, zijn Vaderlandt, bekoomen. De Civetkat heeft ook gheen Wolfs-kop, hoewel datter de grootte, de barsheid van hayren en verw by is. Daarenboven is ook sijn huid met plekken gesprenkelt. Maar *Dalechamp* heeft angetekent, dat men mogelijk voor Chaus Thoes moet in plaats stellen, die in 't gemeen Lupus Cervarius genoemt is: en die menen dat het onse Genetta is, schijnen waarschijnliker te spreken; maar van de Thoes hebben wy de Griekse Rijmen van *Philes*, die in de Neerduitse taal aldus luiden:

De Thoës in de wet der zeden opgevoed,
Die lieft en viert den mensch. O wonderlijk verbond!
Want als hem enig beest wraakgierig tegen woed,
Stelt hy sijn leven schrap, en spaart de mensch gesond.

Herodotus in sijn vierde boek heeft nagelaten, dat de Thoes uitte Hyena en Wolf geteelt werd.

III. HOOFT-ST.

Of ook de Hyena van de oude noch gevnonde werd.

DAt de Civetkat by de oude heel wel bekent, en Hyena genoemt is, tracht *Petrus Bellonius* (*observat. l. 2. c. 20.*) door haar eygen geloofwaardigheid te bewijsen, hoewel sy niet angemerkt hebben dat den drek welruikend was. De reden is om dat de Civetkat een woest dier is, hoedanig ook de Hyena beschreven werd, en de gegeven beeltenis is ook niet verscheiden: want de Hyena is uit *Aristoteles* van verw als de Wolf; maar ruigher en met een vlok oft maan over den gehelen ruch verzien. Hy heeft ook de grootte en verw van de Wolf, en is op de zelve wijs ruig; maar 't lijf is met swarte plekken besproeit: want onder de ogen staan twe plekken, de voeten zijn met swarte hayren gedekt, de benen gevlekt, de start is langwerpig, opwaarts swart, en onder met witte plekken bezaait. Daarenboven heeft de Civetkat op den nek en over den ruggraat swarte hayren, die hy opsteekt als hy vergramt is, even als 't Varken, waar van de visch Glanis ook Hyena genoemt werd. En zodanig is ook mogelijk de maan of lok, hem van *Aristoteles* toegeeigent. Hier komt noch by dat al de oude de Hyena een woest dier genoemt hebben, zo dat de Panthers haar zeer vresen: want daar is van *Plinius* geschreven: Men zeit dat de Panthers voornamelijk voor haar schrikken, zo datse hem ook niet dorven teghenstaan, en den genen, die van de huid van de Hyena iet by hem heeft, niet antasten. Het is wonderlijk dat de vellen, overmalkander hangende, dat van de Panther zijn hayr verliest. Dat de Hyena met de Pardel vyandschap houd, heeft *Ælianus* ook verhaalt. Maar *Kardanus* oordeelt de Civetkat ook zo woest, dat hy door geen lengte van tijd tam werd.

Plin. l. 28. c. 8.

Ælian. l. 6. c. 22. Kard. l. 10. subtilit.

Het dier Hyena laat zich eerst als vroulijk dekken,
En weet flux weer den aart van 't manlijk an te trekken.

En *Plinius* zeidt dat de Hyena beider natuur deelachtig, en het een jaar manlijk, en het ander jaar vroulijk is. Het gemeen gelooft ook dat de Hyena zonder mannetje vruchtbaar is; 't welk hoewel het in der daat vals, en *Aristoteles* dat stantvastelik ontkent: nochtans zo imand hem niet naukeurlik besiet, en iet dat de mont vā een lijfmoer gelijkt anmerkt, zal hy vroulijk schijnen. Welke schijn mogelijk de oude bedrogen heeft: waarom zy gheoordeeldt hebben, dat hy beider kunne deelachtig was. *Aristoteles* schrijft datter zottelijk, en met een groote dwaling gezeit werd, dat de Hyena een dobbel teellid van beider kunne heeft, en *l. 6. H. A. c. 32.* dat het verdicht is. Maar dat de Hyena een manlijk lid even als de Wolf oft Hont heeft, doch dat het geen dat vroulijk schijnt, onder de start gelegen is, en wel een vroulijk teellid gelijkt; maar zonder doorgang is, waar onder de doorgang van den drek staat. Ook heeft het wijfje dat zelve mede gelijk het mannetje, behalven haar eigentlijke vroulijk teellid, en ook onder de start zonder doorgang, daar mede de doorgang van den drek onder staat, onder welk het rechte vroulijk teellid ghelegen is. Ook heeft het wijfje haar lijfmoer ghelijk alle andere dieren. Vorder schrijft hy dat de Hyena zo wel 't mannetje als 't wijfje een kloof, het vroulik teellid gelijk, heeft, welk teken, hoewel het beide gemeen is, nochtans meer in de mannetjes gezien werd, om dat zy meer als de wijfjes gevangen werden; en die haar niet nauwkeurlijk beziet, zeit *Aristoteles*, vervalt tot het gezeide valsch gevoelen.

Plin. l. 6.

Arist. l. 3. de generat. c. 6.

Aristot. l. 6.

Wy die de teelleden van de Civetkat wel hebben anghemerkt, bevonden in de zelve naukeurlijk al wat *Aristoteles* de Hyena toeschrijft. Eerstelijk schijnt de Civetkat, niet nauwkeurlijk bezien zijnde, een dob-

Tekenen van Aristoteles angemerkt.

dobbel teellid te hebben; maar die hem neerſtiglijk anmerkt, zal dat geenzins dobbel oordelen; maar dat het enkel is dat van 't mannetje alleenlijk an 't mannetje (hoedanig het was in een dode van ons opgheſneden,) en dat van een Wolf oft Hond gelijk: namentlijk beenachtig, en hier in van den Hond, Wolf en Vos verſcheiden, om dat het teellid van deze in't midden geheel beenachtig is; maar de knoop alleen vleeſig en zonder been. Daar tegen is het beentje van de Civetkat an de knoop heel kort, en het overige deel is zenuwachtig en zonder been.

Teellid is beenachtig.

Wy hebben ook een Indiſch Konijn, te Rome Porcelletto d'India genoemt, geſien, dat ook een beentje, in 't opperſte teellid dun, an de grond vierkant, maar plat, hadde. Maar 't geen in hem vroulijk ſchijnt, is onder de ſtart en het teellid gelegen, ja tuſſen het teellid en de ballen; in geſtalte de lijfmoer van 't wijfje gelijk; maar is in het mannetje dikker van lippen als in 't wijfje, doch zonder enige ingang; maar daar worden alleenlijk twe holligheden gezien, in welke het uitwerpſel, Zibeth genoemt, vergadert werdt. Dit deel heeft *Ariſtoteles* een lijn oft kloof ghenoemt, het vrouwlijk teellid gelijk: want in 't eerſte anſien is die opening als een kloof, maar heeft geen doorgaande ingang. In 't wijfje van de Civetkat zijn die zelve delen op de zelve wijs geſchikt, en waar in 't mannetje het manlijk teellid is, daar is ook in 't wijfje het vroulijk. Alleenlijk zijn in 't wijfje de Cibet-hollen kleinder, en de ballen binnewaarts verborgen. Wijl 'er dan zo grote overeenkomſt is tuſſen de teelleden van de Civetkat en Hyena, ſchijnt men met *Bellonius* te moeten beveſtigen dat het een zelve dier, hoewel de oude het uitwerpſel van de Zibet niet hebben angemerkt.

Kloof van 't teellid.

Ariſt. de generat. l. c.

't Gevoel van Bellonius.

Scaliger exercit. 117. p. 7.

De Hyena is de Cibetkat niet.

An d'ander zijde belacht *Scaliger* die, welke menen dat de Zibetkat de Hyena is; welk ghevoelen *Geſnerus*, *Busbekius* in zijn Turkſe reis *Epiſt.* 1. *Kluzius* in zijn byvoeging tot *Bellonius*, *Joannes Faber* van Bamberg mijn medemakker in 't Roomſe hooghe ſchool, verwerpen. Want daar is veel by *Ariſtoteles*, *Plinius*, *Solinus* en *Ælianus* van de Hyena verhaalt, dat onze Cibetkat niet kan toegevoegt werden.

Eerſtlijk is verhaalt dat de Hyena een lok oft maan over den gehelen ruch heeft, en dat hy zich niet kan omdraayen als met het gehele lijf, dat in onze Zibetkat valſch is, en yder kan in het geraamte uit de vorm der beenderen oordeelen dat hy den hals lichtlijk kan omdrayen.

Daarenboven beveſtight ook *Solinus*, dat hy in de mondt gheen verdeelde tanden, maar alleenlijk een doorgaande been heeft; welk, om nimmer ſtomp te werden, als een doos in malkander ſluit; maar in ons been-gheraamte zijn veel tanden.

Ten leſten zeidt men dat de Hyena de menſchelijke ſpraak nabootſt, dat hy de namen der Harders leert, om haar door die liſt te vangen. Dat hy ook het braken van de menſchen navolgt, om de Honden tot hem te lokken en te vangen. Maar geen van deze zijn in de Zibetkat, hoe zeer ook getamt, anghemerkt. Maar dit alles zoud *Bellonius* lichtlijk wederleggen: want ghelijk *Ariſtoteles* den Wolf en Leeuw valſchlijk een ſtijven hals toe-eigent, zo kan hy ook an de Hyena ghedaan hebben. En *Solinus* ſpreekt niet van de Hyena, maar van de Krokuta die uit een Hyena en Leeuwin geteelt is. 't Gheen vorder word gezeidt, is meer verwonderlijk als geloofſlijk, zoo om dat *Plinius*, die zulkx verhaalt, dat voor een wonderlijk ding houd; en *Ælianus* eigent dat de Krokuta toe, en twijffelt of het niet verdicht is, 't welk ook ſchijnt beveſtight te werden, om dat *Ariſtoteles* dat als onwaarachtigh verſweghen heeft, en *Busbekius* dat ook niet en ghedenkt.

Wat de Krokuta zy.

Ælian. l. 7. c. 22.

Scaliger doet 'er by dat het ſo ver daar van is, dat de Cibetkat ontambaar is, dat Nikolinus, de Baſtaart van de Markgraaf van Mantua, een Cibetkat op zijn ſchouder droegh. Ja *Bellonius* bekent, dat iemandt te Alexandrie, die daar voor Conſul van Florentie lagh, zo tammen Civetkat hadde, dat hy met de menſchen ſpeelde, en haar zonder ſchade oft beet by de neus, ooren, en lippen vatte. Maar dit is noch al niet veel: want wy weten dat de Civetkat uitter aart een woeſt Beeſt is, en dat wel het wijfje ghetamt is; maar niet het mannetje.

Scaliger exercit. 211. p. 2.

Civetkat is tam.

Meer krachts tot bewijs heeft de lok oft maan, welke de Hyena, volgens *Ariſtoteles*, heeft ghelijk de Paarden, maar harder en langer van hayr, en over de geheele ruch uitgeſtrekt. En hoewel de vergramde Civetkat haar borſtels als een wild Swijn opſteekt, zo zijn zy doch niet langher als de manen van een Paard.

Ariſt. H. A. l. 8. c. 5.

Maar *Bellonius* zoud bewijſlijk konnen antwoorden: dat men geenzins moet verſtaan dat de Hyena langer manen als een Paard heeft; maar langer als de andere hayren van ſijn overige lijf, om dat veel Paarden manen hebben meer als dry hant breet lang, en indien de Hyena die noch langer, harder, en over de geheele rugh uitgeſtrekt hadde, wijl het, na het ghevoelen van een ieder, maar een dier zo groot als een Wolf, en derhalven niet boven twee hand breed hoog is, zo ſouden zonder twijffel die manen langs de aarde ſlepen; waarom het gevoeghlijk ſchijnt dat *Ariſtoteles* wil dat de manen van de Hyena over den geheelen rugh, en niet alleenlijk over den hals zijn uitgheſtrekt, en datze uit harder en langer hayr

hayr bestaan, als het ander van 't overige, gelijk wy in de Varkens en onze Civetkat zien.

Maar ghy zult zeggen, indien dat zo is, waarom heeft *Aristoteles* dan de manen van de Hyena niet liever met die van 't wilde Swijn, als van 't Paard vergeleken? Ik antwoord: *Aristoteles* heeft mogelijk het dier Hyena uit een Indiaans Schrijver beschreven, die wel een Paard met manen, maar geen tam oft wild Swijn gezien had: want het blijkt niet datter in Indie Swijnen, de onze gelijk, voortkomen; waarom *Aristoteles* de gegeven gelijkheid van de manen niet verandert heeft.

Stand der teelleden. Daarenboven dat de stand der teelleden van de Hyena en Civetkat verscheiden is, oordelen uitte woorden van *Aristoteles*, *Scaliger*, *Metamorph. Ovidius*, en *Ioannes Faber* op deze plaats: want *Aristoteles* schijnt zo in 't mannetje als vroutje een ondoorgangkelijk teellid terstond onder de start te plaatsẽ, maar onder den aars, en onder dees het rechte teellid: waar uit *Scaliger* oordeelt, zo uit de stand, als om dat de ingang niet doorgaat, dat het geen eigentlijke lijfmoer is: want het zoud wanschikkelijk zijn, dat de lijfmoer boven de rechten darm onder den rugh haar plaats hebben zoud: en volgens *Aristoteles* is de uitgang van den drek tussen die kloof en de schacht. Maar *Faber* bevind dat *Scaliger* zich zelven tegenspreekt, *exercit.* 217. *p.* 7. zeggende dat *Aristoteles* geschreven heeft dat die kloof, die onder den uitgang van den drek staat, inwaarts ondoorgangkelijk is, en hy zoude, zeidt *Faber*, moeten zeggen, welke boven den uitgang van den drek is, indien hy den sin van *Aristoteles* wilde verklaren, en zich zelven niet tegenspreken. Maar de waarheid zelf heeft *Scaliger* gedronghen oprechtelijk te spreken: want de woorden van *Aristoteles* op die wijs verstaan, schijnen een onmogelijk ding te verdichten, wijl alle gestarte dieren den drekwech onmiddelijk onder de start hebben, waarom *Aristoteles*, oft door qualijk anbrengen is bedrogen, oft men moet verstaan datter een ghebrek in den inhoud is, om dat hy zeidt datter onder de start wel een valsche lijfmoer is, maar niet onmiddelijk; of dat den drekwegh onder de start is, en het waarlijk teellid an d'over-zijd, en het ander in 't midden, en dit is mette reden en stand gevoeglijk, die wy zien dat van de natuur in de Civetkat is onderhoudẽ; maar die ander stant hebben wy in geen ander dier, ja in geen wanschepzels tot noch gezien. Maar deze zouden spitsvinniger getwist-redent hebben, zo zy ghezeidt hadden dat de Hyena een kloof zonder enige ingang hadde, maar dat de Civetkat twee gangen en holten heeft, daar de Civet in vergadert werd; maar de woorden van *Aristoteles* moeten niet zo eng genomen werden, maar na dat zy mette reden en ondervinding overeen komen. *Busbekius* die zeit dat hy de oprechte Hyena van de oude gezien heeft, soude wel gedaan hebben, indien hy de vorm en stant van die kloof verklaart hadde. Ondertussen zegghen wy dat de Hyena zijn valsche lijfmoer niet hebben kan, als in die stand, welke in de Civetkat gezien werd, die in zijn natuurlijke grootte byna zodanigh in het achter-overleggend dier is. — Verzuim van Busbekius.

Beschrijving van de Hyena door Busbekius. Maar *Busbekius* verwerpt meest van al het gevoelen van *Bellonius*, als hy zeit, dat hy te Konstantinopolen twee Hyenen ghezien heeft, welken wy gheloof geven: want hy beschrijft hem wat lager als een Wolf te zijn, maar niet korter; dat hy een Wolfs huid heeft, maar barsser, en grover van hayr, en met swarte plekken ghesprenkelt. Dat het hooft, 't welk heel groot is, an den ruchgraat, sonder wervels, verknocht is, dat hy noodsakelijk in 't omkijken 't gehele lijf moet omdraeyen. Datter veel in Galatia zijn, datze dikmaal de doodgraven opkrabben, en de beenderen voor haar holen vergaderen, zoo van menschen als andere beesten; en dat de Hyena daarom lichtlijk ghevonden werd, namentlijk uit het ghezicht van den hoop beenders voor haar hol. Vorder zeit *Ioannes Leo* in zijn beschrijving van Afrika, dat hy de vorm van een Wolf heeft, de handen die van de mensch gelijk. Dat hy graag dode lichamen, en voornamentlijk van menschen eet, die hy uit de graven opkrabt. Dat het geen loos dier, en in zang en tromgeluid zeer vermaakt is, en dat hem, wijl hy van de zang verlokt, en opgetogen is, de Jagers een touw an de benen werpen, en alzo uit zijn hol rukken en dooden. — Ioan Leo.

Twijffel. Maar noch mocht men twijffelen, of dit de oprechte Hyena is, om datter nocht van manen, nocht teelleden, nocht wijs van de oude de Hyena toegeschreven, gewaagt werd; ja wijl de oude schrijven dat hy listig is, en *Leo* hem zeidt dom te zijn, word de twijffeling vermeerdert, om dat ook van onze Hyena niet blijkt, 't gheen *Plinius* verhaalt. In Afrika, zeit hy, komen veel Hyenen en Wout-ezels voort. Een mannetje van dat gheslacht heerst over een gehele kudde van wijfjes. Zy vrezen voor die welke yverzuchtig over haar geilheid zijn, en beweren daarom de swangere, en bijten de jonge geworpene, die van manlijk geslagt zijn, de ballen af. Waarom weder de swangere wijfjes schuilplaatsen zoeken om heimlijk te werpen, en hebben haar vermaak in overvloed van geilheid. — Plin. H.N. l. 8. c. 30.

Nochtans wijl de Hyena geil, en ook man en vroulijk genoemt werd, zal zy van d'onse, die mede om de Civet niet alleen seer tot geilheid genegen is, en ook andere menschen van beider kunne, die daar mede

mede bestreken zijn, geil maakt, niet verschelen.

Hier toe konnen ook de Rijmen van de eygenschap der dieren, by de Griekse *Phyles* ingestelt, betrokken werden; met welke eenige eygenschappen van dit dier worden anghetekent, die onze Civetkat niet voegen, gelijk in 't 43. Hooft-stuk van de land- en zee-Hyena blijkt, en welke aldus in Neerduits vertaalt zijn:

Zee-Hyena.

Men zach d'Hyena eerst gelijk als manlijk telen;
Nu ziet gy weder hem gelijk als vrouwlijk spelen.
Hy heeft een vrouwelyk en mannelyk gevoel.
Hy word beswangert, en beswangert weer sijn boel.
En vind hy by geval een dier in slaap gedoken,
Dat komt hy listig met een zachte tred bestoken,
En voecht hem an den neus sijn eerste rechter poot;
Die heeft een sluimer kracht, en maakt de mensch als doot.
Dan weet hy naderhand de aarde uit te halen,
Daar laat hy 't achterhooft van 't dier in nederdalen,
Met een ontblote strot, die hy zo vinnig knelt,
Dat hy den slaper stikt, en houd in zijn gewelt.

Ook kan de vis-Hyen' veel wondre dromen maken,
Wanneer sijn rechter vin een slaper komt te raken;
Strak tziddert hem het lijf, hy dwarrelt als de wind,
Hy revelt en hy schrikt gelijk een stuipig kind.
Maar d'ander weet met lust de Honden te verlokken,
En stopt zijn honger-buik met haar verscheurde brokken:
Want als de heldre Maan de donkre nacht verlicht,
Verblind hy met sijn schau de Honden het gezicht;
Ia even als een kol, met duizend tovernukken,
Een onbedachte ziel weet tot haar gunst te rukken;
Zo maakt hy haar verstomt, bedwelmt en verwart,
En slokt haar tot een roof in zijn vraatgierig hart.

Ælia. H. A. l. 15. c. 14.

Daar is veel van de Hyena verhaalt, dat beuzelachtig schijnt: want *Ælianus* schijnt de Hyena ook met hoorns te verçieren, als hy zeit: Daar na is de Hyena, dat men zeit een dier kleinder als de Geiten te zijn, maar stoutmoediger als de Herten, en trots op zijn hoornen. Over welke plaats van *Ælianus P. Cillus* in twijffel staat, wijl hy hem in zijn overzetting heeft uitgelaten; en *Gesnerus* oordeelt die plaats ook voor wanschiklijk, wijl de Hyena, een viervoetig dier, de Wolf gelijkslachtig is, en niets mette Geiten oft Herten ghemeen heeft. Maar hoe het zy, wy weten datter veel tekenen van de Hyena in de Civetkat zijn, en ook niet weinig ontbreken.

IV. HOOFT-ST.

Onder wat geslacht van dieren de Civetkat te stellen zy.

Vraag.

WIjl het klaarlijk blijkt dat onze Civetkat, nocht de Panther van de oude, nocht de Chaus van *Plinius*, nocht de oprechte Hyena is, word met recht ghevraagt tot wat geslacht van dieren hy moet betrokken werden. Veele hebben goed ghedacht hem onder de Katten te betrekken, waar van hy ook Katus oft Kat ghenoemt is. Alzo maakt hem *Alexander, Benedictus, Ruellius, Matthiolus, Scaliger*, en meer andere de wilde Kat ghelijk. Ook is het angezicht de Kat niet ongelijk: want den baard heeft hayren als een Kat, en op de zelve wijs dry lange andere hayren an de kaken. Maar boven dit heeft hy mette Kat niet gemeens. De huid niet, die in de Kat effen, in de Civetkat ruw, en met langhe hayren gedekt is; de nagels niet, die in de Kat krom, in de Civet stomp zijn. De teelleden zijn ook verscheiden. Ja *Faber Kolumna* an *Ioan. Faber* schrijvende, zeidt: de gestalte helt meer na den Hond, of liever na de Vos als de Kat, om dat de Civetkat een ronde stompe kop heeft, als de gemene Kat; maar langwerpig als d'andere heeft. *Renodeus* zeidt het is een wreed beest, met vreeslijke tanden, de Kat zo niet gelijk, als zommige schrijven: want het is groot, en dikmaal grooter als een Vos, en heeft een hooft, den hals, de voeten, en andere delen de Kat zeer ongelijk. De muil is langwerpig als van den Das, het lijf lang. De kaakbeenders onder wit, gelijk ook den baard. De voeten zijn swart. De zijden van den buik witachtig, den rugh uitten donker asgrau, met swarte plekken getekent. Daarenboven met tanden meer den Hont als de Kat gelijk.

Ik betrek hem tot de Hyena, en deze tot het algemeen geslacht, 't welk de Wolven, Honden, en Vossen, en diergelijke dieren bevat. Het geslacht van de Hyena is velerlei, wijl *Herodotus* zeidt in zijn 4. Boek, dat uit de Hyena en de Wolf de Thoes voortkomt. Waarom, zo zy onder de Wolven gevoegt werden, zalder onder haar eenige overeenkoming van natuur zijn. Algemeen geslacht.

Ik zeg dat de Hyena oft welruikend, oft niet-welruikend is. De welruikende Hyena is oft de Oosterse en Arabise, oft Westerse en Amerikaanse. De niet-welruikende was de Hyena van de oude, die mogelijk twederlei is: want gelijk ik gezeit heb, in de Hyena van *Busbekius* ontbraken veel tekenen van de oude, en kan tot de Arabise Bosch-wolf betrokken werden. Verdeling.

De welruikende en Civetdragende Hyena is ook twederlei, de Arabise en Amerikaanse. Zy komen beide in de Zivet-teling overeen; maar zijn in vorm een weinich verscheiden, ten waar de Schilder ons in de Amerikaanse bedrogen hadde: want het Amerikaanse Civetdier, dat *Nardus Antonius Recchius* geschildert vertoont, heeft deze vorm.

Faber die hem beschrijft, seit hy heeft geen dik hooft, maar dun en smal, dat beter een hondsmuil als een Kat gelijk is, en rode lippen heeft. De hollen van de ogen, die minder bars en niet heel groot zijn, vallen witachtig.

achtig. Voorts is het hooft asgrauachtig, byna sonder hairen in de baart. Den hals is langer als in de Tyger of Parderkat, welke met swartachtighe plekken, beurtswijs, op een çierlijke orde, als met so veel halskringhen getekent is. Van 't hooft totten rug lopen over den bovenhals strepen, van dierghelijke verw. De middenrug van den hals totte start, is met een seer hayrige swarte streep onderscheiden. Over 't gehele lijf is hy op sijn donker aschgrauwe verw met kring- en eyronde plekken, beurtswijs en rechtstreekx na de start gestrekt, verçiert. Van welke de bovenste naast den ruch groter, een weinig lager middelbaar zijn, en die van den onderbuik allengsjes verminderen. Hy heeft een start, gelijk in den hals geseit is, met sodanighe swartachtige, met aschgrau onderscheidene streken gevlekt, en heel lang. Onder de start vertonen sich dry uitpuilende gaten, namentlijk den aars, de zivet-beurs, en de lijfmoer, maar 't middelste groter als de andere.

Ameri-caanse Hyena.

Maar de welruikende Afrikaanse Hyena welke onse Zivetkat is, ghelijkt meer de Wolf als de Kat: Want hy is langwerpig van hooft, en heeft een smalle en geen stompe muil gelijk de katten, de tanden ghevormt als van de honden. Het dier dat van my opgesneden is, was twe handbreet hoog, so veel was ook de lengte van de schoften totte start. De start self so lang als 't gehele lijf. Den hals was ook meer als een halve hand breet. (*Kolumna* heeft ghesien dat het hooft sonder hals twemaal in lengte de hoogte overwon, maar hy heeft het dier traag en kruipende voortgaande gesien, ik heb ook het geraamte gemeten.) De hals was eens so lang als breed. In den baart en kaken had hy harde witte lange hayren, op de wijs van de Katten. De muil was kaal, de neus swartachtig. Onder de ogen stonden swarte plekken. De ogen waren blinkent en roodachtig, volgens *Bellonius*. Maar *Kolumna* heeft haar swarter gesien, uitten kastanjebruin en geel vermengt, niet vrolik maar droevig, en meer ingesonken als uitpuilend. Maar uit beide ogen van ons dier heb ik twe parlen van vorm als een gedroogde boon, in de grote rond, hoekigh, en 't kristal gelijk, uitgetrokken, welk ik alsnoch bewaar, waarom ik ook bevestig dat hy Hyena genoemt is. Want *Plinius* schrijft, en van gelijken *Albertus* de *Lapidibus*, uit *Enax* en *Awaron*, datter sodanighe parlen in de ogen van de Hyena gevonden werden, die, so wy dat geloven willen, onder de tong van de mensch geleit, hem toekomende dingen doen voorsegghen. Maar ik seg niet dattet oprechte parlen zijn. Want hoewel dese uitgetoge parlen twe of dry dagen als kristal blonken, vermits sy hart en doorschijnig waren, nochtans worden sy metter tijd donker, en splijten in dry of vier schobben, de schellen van de slekken gelijk. *Alexander* heeft voorgestelt, waarom de Katte, de Hyena en Vleermuisen 's nagts scherp

[P]arlen van [d]e Hyena.

[P]lin. H.N. 37. c. 10

[A]lexa. l. 1. [Pr]oblemat.

sien. Daarenboven zijn de oren van de Sivetkat kleyn en rond als van den Das, met dierghelijk hayr tussen sacht en bars. Hy heeft een witachtig en asgrau lijf gelijk de Wolf, met swarte plekken ghesprenkelt. De benen en voeten eer klein als groot, kort dan lang, met swart hayr bekleet. De klauwen van de voeten zijn vier, even gelijk, en een kleine duim daar binnewaarts angehegt, en niet ver afgescheiden als in de kat. De nagels zijn als van de honden, swart, kort, dik, stomp, en niet krom. Omtrent de teelleden seggen wy dat de drekweg onmiddelijk onder de start leit, dat daar de ballen naast an, en daar na de zivetbeurs haar plaats heeft, en onder die de vrou of mannelijke teelleden. In een achteroverleggend dier hebben wy het mannelid uitwaarts uitstekent afgebeelt. Hoewel het in een levent dier inwaarts verborgen is, om dat het in 't midden van 't hoofje een beentje heeft. Hier onder leit de valse lijfmoer, onder dees de ballen, onder welk den drekwegh onmiddelijk an de start staat, gelijk boven geseit is.

Stand van de Zivetbeurs.

Maar wy hebben die byna alle volgens 'er natuurlijke grote afghebeelt. En de zivetbeurs staat tussen 't teellid en de ballen, die hy groot heeft, welke ik ook doorgesneden en sonder reuk bevonden heb, en de saatvaten die heel dik waren, strekten totte wortel van 't teellid an de zijden vande valsche lijfmoer, daar een kleine blaas onder was. Maar den aart van dit kleine deel sal hier na angemerkt werden. Het teellid is geheel in 't lijf verborgen, op de wijs van de Katten, als het dier rust, en daar vertoont sig niet als 't hoofje; maar in de dode was, om de verslapping, gelijk er afgebeeld is, het lid uitwaarts geweken, gelijk het van ons uitgetrokken was, en weder inwaarts geschoven zijnde, bleef het niet op zijn plaats. De hairen van 't gehele lijf zijn lang, ruw en scherp, als in de wilde Swijnen, en op den nek en den ruchgraat de hairen heel lang en harder, die hy vergramt sijnde gelijk een verkē opsteekt. De start is langachtig en hairig, met verscheide plekken getekent, en tot de aard toe uitgestrekt. De afbeeltsels van *Matthiolus*, *Bellonius*, *Klusius*, en *Kolumna* voorgestelt, verschelen van malkander: ons behaagt meer dat 't welk in *Matthiolus*, van de Valgrisen gedrukt, is afgemaalt.

Dit vast gestelt zijnde, besluiten wy dat dese dry dieren met recht totte Hyena betrokken werden, namentlijk om de grote eigenschap, die dese dry dieren met andere niet gemeen hebben: te weten de vorm van de valsche lijfmoer, en datter van sommige gelooft is datse beider kunne deelachtig sijn. Welke eigenschap, gelijk sy dese dieren van andre onderscheid, also veerenigt sy die met malkander, door een gheslachtelijke eenheid. Onse Hyena dan, en de Hyena van de oude, hebben gemeenschap met malkander in de valsche zivetbeurs, het beenachtig teellid, en de parlen van de ogen. Maar

Aa om

om dat den naam van 't geslagt dat dese dry dieren bevat ons verborgen is, heeft het ons goet gedagt de benaming van de oudste gedaante te ontlenen; mogelijk dat onder 't selve ongenoemde geslagt de Fiber oft Bever begrepen is, want de bevergeil zijn blasen in de liesschē, die een honigagtigen dau geven, en niet de ballen gelijk wy seggen sullen.

V. HOOFT-ST.

Waar de Hyena voortkomt.

Herod.l.4. HErodotus, *Plinius*, en *Solinus* schrijft, datter veel Hyenen in Afrika voortkomē. Maar onse welruikende Hyena is van *Franciskus* de Syrise Kat genoemt: en *Matthiolus* heeft'er te Venetie gesien, die uit Syrie overgebracht waren. *Kardanus* schrijft, dat Spanje haar voortbrengt, waar over hy van *Scaliger* berispt wert. *Amatus Amatus* schrijft klaarder, welke seit, dat haar de Portugesen uit Indie brengen. Maar my is niet vergeten dat enige jaren geleden van een Littause kruitmenger een sivetbeurs, en een Elandsklau an *Henrikus Korvinus* tot Rome overgesonden is, die ook schrijft, dattet een vrucht van zijn landschap is. Waarom ik meen dat in die koude landen ook Zivetkatten gevonden werden.

Io. Faber uit *B. Gregorius Bolivar* van de Amerikaanse Sivetkat seit: Dit dier wort in veel delen van Oost en West-Indie geboren, gelijk als in Oosten zijn Bengala, Seilan, Sumatra, groot en klein Iava, Malipur, en meer andere.

In nieu Spanje zijn de lantschappen Quatemala Kampege, Nikaragua, de Vera Kruce, Florida, en dat grote eylant S. Domingo of Spanjola, Kuba, Matalino, Guadalupa, en andere.

In 't rijk van Peru wort dit dier overvloedig gevonden, in Paraguay, Tukamam Chiraguanas, Sancta Kruce de la Sierra. Yungas, Andes, Chia chiapojas. Quisos, Timana, Noro Regno, en in alle landtschappen omtrent de Maragnon gelegen, welke langs de selve rivier, byna twe mylen ver, zijn uitgestrekt. Noch veel meer groeyen dese dieren in Brasil, daar veel sivet verhandelt wert. Zy zijn ook overvloedig in Guinea, namentlijk in de lantschappen Loango, Kongo, Manikongo, omtrent de rivieren van Angola, tot de Kafres en het einde van de goede hoop, voornamentlijk in de grote uitgestrekte bergen, die de Fragose punten genoemt werden, en ook ten deel in de bergē van de Kafres Torea of de Luna, daar overvloet van de Algalia is.

VI. HOOFT-ST.

Van de Sivet-beurs.

HEt Zivet dat van dit dier voortkomt, wort niet uit het gehele lijf maar uit seker deel vergadert, en welk, hoe groot, en waar dit deel gelegen is, sullen wy nu ondersoeken. Maar *Ioa. Riolanus* heeft lelijk gemist in 't elfde hoofts. van zijn Patholog. seggende: Den drek van het Damhert ruikt wel, en de Gasella kakt de zivet.

Ruellius l. 1. *de natur. stirp. c.* 27. seit dat het zivet uit de teelledē vergadert wert, en voegt 'er by, uit welkers aart de vuilicheit voortkomt, enz. welke *Matthiolus* en *Franciskus Alexandri* schijnen toe te stemmen. *Dessenius* heeft het een uitwerpsel van de teelleden genoemt. Maar *Renodeus* heeft geseit, dattet omtrent de ballen en teelleden groeide. Derhalven schijnen dese te menen, dat de ballen de beurs van dè zivet zijn; maar het is belacchelijk 't geen *Everhardus* van Mepschen an *Dessenius* van de Sivetkat van de Kardinaal *Alexander Farnesius* verhaalt, dat de zivet uit de opghesneden ballen als een sweet van de vermoeide en getergde Sivetkat vergadert wert. Want hy gelooft dat de natuurlijke opening, die wy sien, door de konst en het uitnemen van de ballen gemaakt is. Doch *Kolumna Epist.* 1. an *Faber*, noemt ballen oft blaasjes, die in 't middē tussen den aars en de teelleden uitstekē, so wel in 't mannetje als wijfje; maar sy zijn in 't mannetje twemaal groter. Dese blaasjes hebben innerlijk, daar de korte hayren staan, een grote holligheit, daar sig een kleine kraakbenige ingang vertoont: daar na doet hy der by, onder die gheseide blaasjes of ballen (want anders vertonen haar geen ballen) is het teellid van 't mannetje gelegen. Welke woorden *Faber* hebben doen twijfelen, wat *Kolumna* daar mede segghen wilde, dat de sivet uitte ballen oft blaasjes vergadert wierdt, en oft de wijfjes ook uitstekende ballen hadden.

Klaarder spreekt *Alexander Benediktus*, de curandis Morbis, uit de wijfjes word de sivet tussen den aars en de teelleden vergadert, en in de mannetjes tussen het teellid en de ballen. En *Kolumna* in zijn andere brief, op de twijffeling van *Faber* antwoordende, seit, na dat hy de genoemde dieren naukeuriger ondersocht hadde: de ballē, mette hand ter zijdē geschoven zijnde, vertonen haar so groot als sy van de blaasjes konnen bevat werden; en hy doeter by, an dese blaasjes ter zijdē an de gaten (daarmen met het werktuig om de sivet uit te nemen insteekt) hangē de ballen. In de wijfjes worden die ballen niet gevondē, ook zijn de blaasjes sachter, en men vinter die klonterige en langwerpige hardigheid niet by als in de mannetjes. Daar en boven seit *B. Gregorius Bolivar* by de selve *Faber*, dat de mannetjes alleen de ballen uitterlijk en sichtbaar, en de wijfjes haar verborghen hebben. En bevestigt dat sy alle bedroghen zijn, die haar inbeelden dat beide die uitpuilingen, welke in de wijfjes tussen den aars en de lijfmoer gelegen, de ballen zijn. Ja dat de knobbelen alleenlijk die blaasjes zijn van de natuur aldaar gestelt, in welke de sivet allengsjes vergadert en uitgenomen wert. En wijl datter twe zijn, konnen sy d'onwetende lichtlijk bedriegen, en haar bewegen om te

ge-

geloven dattet ballen zijn. En om dat de selve blaasjes op de selve plaats staan daar de ballen hangen, en de selve bekleden en dekken, daarom kan het ligtlijk geloofr werden dattet ballen zijn. Indien dit alles by ervarene en ooggetuigen gelesen werden, wat isser dan te hopen van die, welke het dier noit gesien hebben. *Kolumna* schijnt te bevestigen, dat de ballen in de blaasjes hangen, en dat uitterlijk ter zijden an de gaten, 't welk *Bolivar* met recht ontkent.

Maar wy alle andere voorbygaande, seggen dat de ballen in het dode dier onder de blaasjes niet alleenlijk gevoelt, maar met ogen gesien werden, gelijk het afbeeltsel vertoont. Doch als het dier overënt staat, puilen sy so niet uit, wijl sy inwaarts ghedrukt werden: en in het levende en gesonde dier zijn sy altijds ingetrokken, gelijk *Galenus* seit, *l.* 1. *de semine*, datse in een jong en sterk man zijn, maar anders in de oude mans, ten waar sy door siekte opgetrokken waren. Daarom heeft haar *Kolumna* in het ongeruste, woeste, en overënt staande dier niet wel konnen voelen, so dat hy gemeent heeft dat de ballen in de blaasjes selfs bevat waren. Maar de ballen van de Zivetkat zijn gehelijk van de blaasjes verscheiden, en hebben haar saatvoerende vatē dik, en na de wech van 't teellid gestrekt, gelijk ons de opening leerraart, en wy hebben noch by ons een verdroogt sakje van dat dier daar de ballen in zijn.

De Zivetbeurs schijnt in 't eerste ansien een lijfmoer te zijn. Want sy heeft een lange kloof en dikke lippē, en mette hant gevoelt zijnde, schijnt sy so groot als een klein ey, en gelijk een kraakbenig en hardtachtig lighaam, in welke als sy mette vingers een weinig geopent wert, sich twe langwerpige gatē vertonen, de neusgaten gelijk, onder welke enige hollen zijn, en de plaats van de zivet. Indien dese vaten meer mette vingers ghedrukt zijnde, en de gaten wat meer geopent werden, vertonen sy de gehele hollen, die haar sichtbaarlijk opdoen, welke holte zoo groot is, datse een amandel soude konnen vatten. In dese hollen vertoont sich gheen doorgang. Maar opgesnedē zijnde, een hartachtig lichaam, so groot als eē ey, dat in 't antasten kraakbenig is. Ik heb gesien dat het in twe blaasjes onderscheiden was, so groot als een Spaanse olijf, en gheensins kraakbenig, maar vleesig, en met kleine witte harde klieren als korlen vervult, maar veel harder van selfstandigheit als de ballen. Dese blaasjes waren wel van malkander ghescheiden, en nochtans met vliesen vermengt, en het binnenste was an beide blaasjes gemeen. Ik bewaar noch die verdroogde blaasjes by my, die wonderlijk na de zivet ruiken, en de opregte gedroogde ballen met haar sakje ruikē niet. Maar dat wonder is, het dier was van de watersucht gestorven, en al zijn ingewanden verrot en so stinkent, datm' 'er in 't openen van walgde, en ruikt nu nochtans wel, gelijk ook de zivetbeurs.

VII. HOOFT-ST.

Van de Bever.

WYl de beschrijving van de Bever veel vermag om 't geslagt en de eigenschap vande welruikende Hyena te verklarē, daarom sullen wy seggen dat de Bever een dier is, waar van een mannetje en wijfje gevonden werd, die beide enige holtē in de liessen hebben, uit welke een honigachtig vocht vloeit, welke de Bever gemeenlijk aftrekt. Maar de mannetjes hebben ook haar ballen innerlijk onder de huid zo besloten, datsē gelijk in de Varkens, zo *Dioskorides* zeit, niet konnen gevoelt werden. *Rondeletius* zeit datter diergelijke knobbelen ook in de Hazen zijn, waar uit gebeurt is dat haar 't gemeen man en wijfje t' samen te zijn geoordeelt heeft; hy meent ook dat het muskus-dier mede zodanighe heeft: want dat geven de muskus-blaasjes te kennen; maar de woordē van *Rondeletius* zijn waardig te verhalen. In sijn boek vande twijfelbare dieren zeit hy: de Bevers hebben in de liessen twe knobbelen, weersijds een met haar vlies besloten, zo groot als een Ganzen ey; tussen dese staat het teellid in 't mannetje, en in de wijfjes de lijf moer. Dese knobbelen zijn geen ballen, maar blasen, met een vlies besloten, in welkers midden in ider een opening is, daar een vette en wasachtige vochtigheid uit sweet, welke de Bever dikmaal aflekt, en bestrijkt daar mede alle sijn deelen daar hy by reiken kan. Dat dese knobbelen geen ballen sijn, kan hier uit geoordeelt werden, om dat van daar geen opening na 't teellid is, noch doorweg voor enige vochtigheit om uit te schieten, en daarenboven datte ballen binnen gevonden werden. De vogtigheit daar wy van spreken, is, vars zijnde, als oly; maar ouder zijnde, van verw en dikte als weken honig. 't Sal niet onnut zijn, 't zelve met het voorbeelt vanden Haas te verklaren. Die hebben in beide liessen een knobbel als een uitpuilende klier, innerlijk een kronkelige opening als een wijngard-krul, daar de vogtigheid uitvloeit. Ik meen ook dat het muskusdier ook dezelve knobbelen heeft, daar dat welruikend etter uitloopt, en men moet die geen gehoor geven, welke menen dat 't etterachtig bloedt van de knobbels, oft de ontsteken navel is. Dat de knobbel een klier of bal met zijn vlees besloten is, weten die welke de muskus verbasterē, want sy maken die totte vorm van een bal, en noemen die ook een muskusbal. Wijl 't geē vande knobbelsinde liessen van de Bever, en de daar uit vloeyende vochtigheit geseit, zodanig door ondervinding blijkt, en *Rondeletius* sulcx te voor geseit heeft, so konnē de ballē dicklein opgekrompen zijn, en an de ruggaat vasthangen, sonder 't leven van 't dier niet afgerukt werden. Dat heeft al eerst *Dioskorides* geschreven. Van gelijken *Plinius* uit de geneesmeester *Sextus*, waar uit geoordeelt wert, dat de blaasjes van de vogtigheit geen ballen zijn, Plin. II N. l. 32. c. 3.
om dat de ballen niet van vorm zijn als de vochtigheid in de blaasjes. Zo moetmen dan

ſeggen datter veel dieren zijn gelijk de Hyena, de Zivetkat, de Bever, het Muskusdier, den Haas en andere die blaaſen in de lieſſchen hebben, daar enig eigentlijk welruikend vocht uit voortkomt, gelijk onder de viſſen, de Sepia en Loligo, een welruikend vogt in haar blaasjes hebben.

Maar 't geen men van 't Muskusdier ſeit, is niet waarachtig. Wy ſtaan wel toe dattet een uitlants dier in Indie en het rijk Pegu is, en voornamentlijk veel in 't landt van de Tombaſciers, de Geit niet ſeer ongelijk, en groot van lijf, dat Muskus-geit en Indiſe Gaſella genoemt is, uit welkers onderkaakbeen weerzijds tanden als inde Verkens uitſteken.

Maar wijl men verhaalt dat dit dier ritſig zijnde, door dolheit dẽ navel ſwelt, en aldaar door een dik geronnẽ bloet eẽ bobbel krijgt, en dat het woeſte dier dan alle drank en eten ſchuwt, en ſich langs de aarde wentelt, en die bobbel tegen de ſtenẽ oft de ſtammẽ van de bomen doorwrijft, waar uit een etterig bloed loopt dat de oprechte muſkus is, en datmen ook ſeit, dat die etter op de bomen oft ſtenen gelaten, door de warmte van de Son en de logt gekookt en bearbeit wert, en zijn quaadaartighen reuk daar door uitwaſemt, en dat dit de oprechte muskus is. Dat ook anderſins de jagers, als dit dier gevangen is, het deel mette huid gelijk afſniden, het uitvloeyende bloedt uitparſſen, vergaderen, drogen, en in de blaasjes of de huidt van dit dier bewaren, welkers gedroogde bloet met een weinig van 't geſeide vocht vermengt, van de bedriegers vervalſcht en verkocht wert, enz. Zo moeten wy weten, indien wy dit alles wel overdenken, dat den aart van 't Muskus-dier en van de Zivetkat een is. Want is in beide de beur van de vogtigheid niet onder den navel gheplaatſts? Wy niet beide door de veelheit van dat vocht ritſig? wryven ſy haar ook niet beide tegen de ſtenen en heeſters? word van beide niet het uitwerpſel, dat van 't dier uitgheſchoten werd, voor beter gekeurt, als 't gheen mette hand van de menſch werd uitgehaalt? Soo moet dan haar beider aart ghelijk zijn, en daarom wijl wy uit *Ariſtoteles* van 't bekende tot het minder bekende moeten voortgaan, ſo ſullen wy uitten bekenden aart van de Sivetkat tot kennis van het minder bekende Muskusdier komen en ſeggen, dat ghelijk de ſivet niet uit eẽ geſwel of ſwering vloeit, alſo ook niet de Muskus. Waarom het Muskusdier ook een bepaalt deel ſal hebben om natuurlijk de Muskus te verſamelen.

VIII. HOOFT-ST.

Wat de Zivet zy.

Uit dit dier word een reukwerk vergadert, by *Scaliger* Sibet genoemt, van *Hermolaus* en *Ruellius* Zibettus, en Sapetion: van ſommige Algalia, van andere Civetta genoemt. Wat de ſtof van de Zivet in 't dier ſelf ſy, is by alle niet even ſeker. (Naam.)

Kardanus heeft het ſaat van de Zivet-kat genoemt, waar over hy van *Scaliger* beriſpt werd, en dat met recht. Want dat het gheen oprecht ſaad is blijkt klaarlijk, want de ballen die daar onder hangen ontledighen daar haar ſaadvaten niet, maar door de ſchacht gelijk de honden, dat uitte ontledingh van die delen openbaarlijk gheſien werd. Wy konnen ook niet ſegghen dat het dier vier ballen heeft, twe om te telen, en twe opentlijke om het overvloedig ſaat uit te werpen, want die blaasjes die ik bewaar, ruiken na de zivet maar de ballen niet, waar uit blijkt datter een ander ſtof in de ballen, en een ander in die blaasjes behouden werd, en dat het oprechte zaad gheen reuk van Zivet heeft. (Oft het ſaat is.)

De meeſte hebbẽ geoordeelt dat het ſweet van dit dier is gelijk *Scaliger*. *Matthiolus*, *Ianuenſis*, *Renodeus*, en *Leo* in zijn beſchrijvingh van Afrika, *B. Gregorius Boliver* welke *Faber* ook toeſtemt, beveſtigẽ dat mede om dat als het dier vermoeit en getergt en ſweterig is, veel daar van vergadert werd, ja ook onder de heupen, armen, den hals en ſtart, volgens *B. Gregorius*, die ik niet kan toeſtemmen, want wijl het ſweet over 't gehele lijf uitgedreven werd, niet alleenlijk in de menſchen maar ook in de beeſten, (want wy ſien in de paarden datze op den ruch, an den hals, de heupen, en 't hooft beſweet zijn) Hoewel datter meer ſweets uit de geſeide delen vloeit: en daarom ſoud het gehele lijf met die reuk moeten begaaft zijn. Maar wijl alleenlijk de blaasjes, en de vochtigheit daar in vergadert ruiken, en niet de huid, het vlees, de oxels, en 't gehele lijf, moet het geenſins ſweet genoemt werden. Ten ſy wy, mogelijk van de wijs op welke het in de blaasjes vergadert werd, die naam willen nemen. Want het ſchijnt van een klier en ſponcyachtig ligghaam door enige ſweetgaatjes in de holten van de blaasjes uit te ſweten, waarom het niet enkelijk ſweet, maar ſweet van het lid van de Zivetkat moet genoemt werden. (Of ſweet is.)

Andere die noemen het algemeender een uitwerpſel, alzo heeft het *Ruellius* welruikende vuiligheid vande teelleden genoemt. *Deſſenius* noemt het een uitwerpelijke vochtigheid van de teelleden. *Scaliger* en *Renodeus* zeggen ſmeer dat omtrent de ballen t'zaamgeronnen is. Maar deze komen niet tot de zonderlinge natuur van dit uitwerpſel, waarom, wijl wy de t'zamenſtemming van alle ſchrijvers annemen, namelijk dattet een uitwerpſel is; zo moeten wy onderzoeken wat het voor een uitwerpzel zy. (Of het een uitwerpſel is.)

Wy konnen de uitwerpſelen onderſcheiden, datze nut is ghelijk het zaat en de melk, ſijn ander onnut als etter en ſweet, enz. Wy hebben geſeit dat het noch ſweet, noch zaat, noch etter is; om datter geen ſwering by is, noch enige bedorven ſtof, oft diergelijk daar et- (Onderſcheid der uitwerpſels)

etter uit voortkomt. Ik oordeel dat het een eigentlijk uitwerpzel van een klierachtighe zelfstandigheit van de genoemde blaasjes is, welke zulx door een eigen ingeboren kracht, en vermogen, gelijk de maag de gijl, de lever het bloet, de borsten zoch, de ballen zaat, de ooren haar smeer, de meirspin haar swarten inkt, en de Adderslang het vergif in zijn tanden voortbrengen; en dat het iet het honigachtig uitwerpsel van de Bever, muskus Geiten dierghelijke beesten is. Maar ik dorf niet bepalen of het een uitwerpsel is, dat het deel self, oft het dierghelijk zaad en melk nut is, oft onnut is, gelijk het oirsmeer. Want wijl het geteelde uitwerpsel an't dier beswaarlijk is: want het word 'er van geprikkelt, en het is gedrongen zich daar af t'ontlasten, en het wijfje dat getamt is, schijnt haar vermaak te hebben als de Civet met een oirlepel uitgehaalt werd, waar uit men kan gissen dat dit uitwerpsel het dier onnut en schadelijk is. Daar teghen betekent de anghename reuk ook enige koking oft toebereiding, en geen verrotting, gelijk in de uitwerpsels tegen natuur geschiet, maar een volmaakte koking en heersching van de natuur. Waarom die stof door de heersende natuur, en een gedaantmakende kragt van dat lid gekookt, natuurlijk kan genoemt werden; hoewel zy overvloedig angroeyende, dat eigen deel anprikkelt, om die vrucht gelijk als te baren: want dat gheschied ook wanneer het zaat en het zoch in zijn vaten overvloeit. Zo is het dan een nut uitwerpsel, of anders zoud de natuur te vergeefs zo groten kracht an die blaasjes gegeven hebben, waar door zy zulken welruikende en angenamen stof, die veel welruikende dingen overtreft, zouden voortbrengen. Tot wat einde? het zaad is dienstig totte teling van de dieren, de melk tot haar voedsel. Maar waar toe zal dit uitwerpsel goed zijn? ik zoud my konnen inbeelden dat het was oft om het dier tot verzameling an te porren, oft op dat het den mensch daar toe zoude tot een middel strekken, an welkers wil alle dieren geschapen zijn. Daar toe gebruiken wy ook de vettigheid van de Bever, oft ten lesten op dat die angename reuk het dier zoude dienen om te jagen, en andere dieren tot zich te lokken, gelijk wy vanden reuk vande Panther gezeit hebben, zoo ymand jet beters toebrengt, wy zullen zijn verstand daar in prijsen.

IX. HOOFT-ST.

Van de versameling en verkiezing van de Civet.

ALs de blaasjes met de zelfstandigheid van de Civet vervult zijn, is het dier onrustig, en tracht zich te ontlasten. Daarom schijnt het datmen zeggē moet dat het door de scherpe hoedanigheit tochtig en geprikkelt wert, om dat uit te schieten: want *Faber* schrijft uit de angeroerde *B. Gregorius* dat het dier vermaak heeft, als de blaasjes met eē oirlepel ontledigt werden. In de bergē daar dese dieren haar ophouden, doorsoeken de Swarten of Moren de oude verdroogde stammen van de bomen; en waar zy enige grote olyachtige plekken vinden, daar geven zy haar na toe, en halen daar een rondachtighe stof uit, die an de zelve stammen hanght, zo groot als een noot oft kastanje, daar zy dat geen, 't welk vetachtig is, in laten opzieden, en dat olyachtig is, wech gieten, het overige gieten zy in schoone vaten, en bewaren dat tot gebruik. En dit is de beste en zuiverste Algalia: want ik geloof dat als de blaasjes vol zijn, die dieren door de scherpigheit geprikkelt en gedrongen werden haar te zuiveren: en daarom wrijven zy haar ook an de stammen van de bomen, waar door die stof an de bomen blijft hangen.

Maar die dieren die t'huis in grote koyen bewaart werden, oft getamt zijn, lopen heel snel gins en weder door de koy, als haar de overvloeyende stof in de blaasjes moeylijk valt; ja zy blijven niet stil staan voor dat haar dat zap word afgetrokken. Het dier suivert zich self van de Civet met het wrijven tegen de kanten van de koy, oft de muiren van de huizen. *F. Kolumna* heeft de wijs beschreven, op welke de knechts van de *H. Barnardus de Korduba* deze welruikende vochtigheid van een mannetje aftrokken. Een van de knechts trok hem met een tou oft keten daar hy mede gebonden was; een ander hiel de achtervoeten; de derde opende de blaasjes, die in 't midden tussen den aars en de teelleden uitpuilen, zo wel in 't mannetje als het wijfje. In deze holte neemt de Civet gheheel van zelfstandigheit als honig haar begin, en wort met een werktuig als een grote oirlepel uitgehaalt, welke lepel dikmaal in de holligheit wort omgedraait. Als hy dit in 't een en het ander blaasje gedaan hadde, veegden hy de korte hayren van beide blaasjes met boomwol af, en als hy met die lepel beide blaasjes sesmaal gesuivert hadde, versamelde hy omtrent zo veel als een haasnoot houden kan. De zelfde *Hr.* van *Korduba* doet 'er by dat de vochtigheid 's Somers weker was als 's Winters; zo datter in de warmte ider twe dagen een half onsse uitgeschrapt wierd; maar datter 's Winters dat sap naulijk eenmaal ter week, en niet zo veel uitgehaalt wierd. Daar na haalden hy uit het wijfje minder Civet, dat tam, zijnde, daar geensins tegen streefde. Wijs van 't versamelen.

De selfstandigheid van de zivet is smerig en vet, want in 't water kokende drijft het boven, en word van zijn vuiligheid ghesuivert, en dan is het als honig, oft boter. Zomers oft varsch uitgetrokken is het weker, en word metter tijd dikker. Ik heb uit de blaasjes van een dode meer als een half lood getrokken, dat wit en dun als vloeyende honig was. *Scaliger*, en met hem *Renodeus* seit, dat het een vet dik reukwerk is als swarte seep, maar hy heeft het verouderde, en bo-

ven op gesien. Maar *Amatus* zeit dat het vars van een onangename en afkeerigen reuk is; maar daar na lieflik ruikt. *Quadramius* schrijft dat het tegendeel in de Zivet gebeurt, als in den amber en muskus: want hoe dese varser zijn, hoe zy beter zijn. Maar de oude Civet is best. *F. Donatus ab Erennita l.* 1. *Antidotar. c.* 16. zeidt dat de beste bleekachtig, en van verw als een Leeuws huid, vet en matelijk week is, en metter tijd dik werd, en dat op papier geleidt en gewreven smelt: waar door het van 't vervalschte onderscheiden werd. Het zelve heeft *Broeder Euangelista Quadramius l. de Theriaca c.* 11. ook geschreven. De Zivet van 't mannetje is wit, van 't wijfje als een Leeuws huid geverwt, na een week dat het uit het dier ghenomen is, word het donkerder, hoewel het in 't eerst wit is; maar heel haast geel werd. Een onss van 't wijfje is zo goed als vier van 't mannetje, alzo word ook een onss van 't wijfje tot zes onssen van het mannetje vermengt, en alzo verbetert, wijl het manlijke Zivet zonder het vroulijk weinig kracht heeft.

Verbastert. Het wort op verscheide wijsen verbastert, en met boter, het merg van lange rosijnen, en andere dingen gemengt. *Broeder Euangelista Quadramius* zeit, *l. de Theriak. c.* 11. dat het garstig vet, of boter, of kaas verbastert wert; maar indien een weinig van sodanig met een zilver lepel op 't vuur geset werd, geeft het een reuk van boter, kaas, oft garstig vet, en het oprechte een angename reuk. Maar *Faber* schrijft uit *B. Gregorius*, dat het verbasterde gekent werd, om dat het in een vat, daar ziedend water in is ghegoten, al watter by gemengt is, zinkt; en de suivere Zivet boven op drijft. Wy zeggen dat het met boter oft ander vet ghemengt, op de gezeide wijs niet kan gescheiden werden. Maar wy hebben ook zomtijds den reuk van sterke boter vernomen: want de boter oud werdende, bederft, en openbaart haar door haar garstigen reuk. De beste Zivet krijgt ook gemeenlijk een donkere verw; maar is in de grond wit. Maar dat verbastert is, heeft ook de selve verw in de grond als boven op. Het word in een glas bewaart, en nergens anders in.

Oprecht.

X. HOOFT-ST.

Van 't gebruik en 't vermogen van de Zivet.

De Zivet heeft twederlei ghebruik, ten ansien van zijn angename reuk, en zijn kracht. Op den reuk sien alleen de kruidmengers. De Genees-meesters ook op de krachten.

De kruidmengers segghen, dat het voorsichtiglijk inde mengelingen moet gebruikt werden, want het overtreft met zijn krachtigen reuk alle andere, waar de welruikende salven uit veel dingen t'saamgeset alleenlijk na de zivet ruiken. Een enkel Zivetpoeyer word by *Alexis* uit witte stok-zuiker, en zivet ghemaakt, dat in een geslote flesch bewaart werdt. *Rosellus* neemt de ghewasse en ghedroogde eyerschellen, en stoot die tot fijn poeyer, en doet tot ider onss dry karakken zivet, en ider karak is vier azen, oft hy neemt twe onssen bereide eyerschalen, die weekt hy thien oft twaalf daghen in water van Moskaatrosen, die droocht hy dan weder, stampt haar, en zift haar tot fijn poeyer, en doeter een onss fijne zuiker by, dan maakt hy een kopere vyzel tusschen gloeyende kolen so heet, als sijn handen verdragen konnen; daar na de vysel uitgeveegt zijnde, werpt hy het poeyer van de eyrschalen daar in, wrijft dat met een stamper, en doeter vier karakken zivet by; en wrijft dat soo t' samen mette een bestreken stamper, en bewaart het in een beslooten glase vat, met welk poeyer hemden, borstrokken, en andere klederen konnen bestroit werden.

Zivetpoeijer.

Van de selve schrijvers wort ook een seep gemaak, sy nemen van de beste ghemene seep, die snijden zy klein, en drogen die 10. dagen in de schadu oft in de Zon, dan stampen en siften sy die heel fijn, en doen 'er het zivetpoeyer by, en mengen dat met rooswater tot een behoorlijke vorm. Zeep.

Men maakt ook uitte zivet olyen, salven, rokinge, die ik niet sal beschrijven.

Wat angaat de geneeskrachten. *B. Gregorius* de *Bolivar* an *Faber* schrijvende, seit: Het vel vande buik is in alle koude ghebreken gesond. Het versterkt voornamentlijk de maag, so daar een stuk van opgeleid en gedragen werd. De swarten van Guinea, en de Brasilse Indianen, eten ook zijn vlees, hoewel het van heel quaden reuk, en hard om verteren is, 't geen nochtans zeidt dat om de geilheid te verwekken veel vermag. Maar de huid van de Hyena is goed tegen de beet der Honden, uit *Scribonius Largus c.* 171. My is voorgekomen, zeit hy, datter in 't eyland Kreta een Barbaar door schipbreuk aldaar angeworpen, en oud is, en aldaar in 't openbaar om loon dient, die ook, als iemand van een dollen Hond gebeten zijnde, voor 't water schrikt, en blaft oft mette kramp gequelt is, een geneesmiddel an de linker arm bind, waar door de gebeten drinkt, en van sijn gebrek genesē wert. Als ik dit vraagde an mijn gast *Zopyrus*, geneesmeester van Gordie, van daar als Gezant gezonden was, wat dat zijn mocht: zeide hy my dat het een stuk van de huid van een Hyena was, in laken ghebonden; dat ik tot noch toe niet ondervonden heb, hoewel ik met groote neerstigheid een Hyena gevonden, en een huid bereidt heb, om datter niemant toe vervalt, 't welk ik ook niet wense; maar wijl dat niet in onse macht is, zo behoort men, indien zulkx voorvalt, het geneesmiddel tot ondervinding van zo grooten zaak by de hand te hebben. En *Marcellus Emperikus capit.* 36. zeidt: De Het vel.

schoe-

ſchoenen uit de huid van een Zee-kalf, oft dat beter van een Hyena dagelijk gedragen, geneeſt heel krachtig het voet-evel; zo zeit ook *Ætius ſerm. 2. cap. 162.* Zommige bewaren een huid van de Hyena, om die geen, die by gelegentheid van een dullen Hond gebeten is, om te hangen: want hy belet door een zeker eigenſchap dat de ghebeten voor 't water niet ſchrikt, en geneeſt ook die daar toe al vervallen zijn. Maar boven geloof is het dat *Nonnius* verhaalt cap. 259. daar hy van den blixem ſchrijft, zeggende: dat die ghenoemde vellen de menſchen voor den blixem bewaren, en beſchermen met deze woorden: De huid van de Zee-hond, oft de Hyena, welkers vellen ook de Schepen van de Keizers met haar voeren.

Ik zoud ook wel beveſtigen dat de vochtigheid van de Civetkat an *Avicenna* is bekent geweeſt, en dat hy daar van gehandelt heeft onder den naam van Galia en Algalia, op welke plaats hy de Gallia Moſchata niet verſtaan kan, om dat hy van enkele, en niet van t'zaam-geſette ſpreekt: want de Algalia is een ander ding, en de Sedervam van *Serapio*, dat een koud zap van een kruid, en t'zamentrekkend is gelijk de Akacia, dat *Luzitanus* over *Dioskorides* ook heeft anghemerkt. Maar *Simon Ianuenſis* oordeelt dat de Zebeth de Galia van *Avicenna*, en het ſweet van een Arabis dier is. Doe hier by dat de krachten van *Avicenna*, an de Algalia toegheëigent, geen ding beter als onze Zivet paſſen. Want *Avicenna* ſchrijft, de Galia verzacht de harde geſwellen. Zy word gheſmolten in oly van Ben oft Keiri, en in de pijnlijke ooren gegoten, en ſijn reuk is tegen 't vallend-evel goet, en wekt den zieken op, zy verſacht de koude zinking, en maakt met wijn ingenomen dronken. De reuk verſterkt het hart. De Algalia van onder gezet, geneeſt de koude gebreken van de lijfmoer, en de koude ſlijmerige gheſwellen, en verwekt de maandſtonden; zy doet de opſtijgende lijfmoer neerzakken, en zuivert die als zy uitghezonken is, en bereid haar tot ontfangen. Alle 't welk de Zivet ook heel wel doet. De Galia verſcheelt niet van de Algalia, om dat Al een geleding by de Arabiers betekent.

natig- *Matthiolus* oordeelt datze warm en vochtig is. *Kardanus* zeit dat de welruikende uitwerpzels warm en droog zijn. *Renodeus* en de Portugees *Amatus* zeidt dat de reuk van de Zivet de muskus gelijk is, en ſo mede in hoedanigheid. Maar de muskus is by *Avicenna* warm en droog in den tweden trap. Indien het ſweet van het dier is, wijl het van een heel heet dier is, en in de heetſte tijt overvloeit, ja zelf als het dier noch vergramt, en door beweging verhit is, ſchijnt het dat het een galachtige hete drooge zelfſtandigheid is, met ontdoende kracht begaaft; maar van niemand, dat ik weet, gheproeft is, daarom kan men daar niet ſekers af zeggen. *Galenus cap. 10. de ſimpl.* van 't ſweet handelende, zeit dat daar zomtijds enige gal by vermengt werd, zo dat het ſomtijts zout, ſomtijds bitter is. Maar wijl de Zivetkat ſweterig en galachtig zijnde, meer Zivet uitgeeft, menen wy datter by dit ſweet eenige gal vermengt werd: waarom het een ſap zijn ſal van heet en droge kracht, en mogelijk ook bitter en ſcherp. En wijl *Galenus* ondervonden heeft dat de vuiligheid van 't ſweet een ontdoende kracht heeft, is het in ontſteking van de borſten een krachtigh geneesmiddel. Daarenboven heeft hy dat op de geſwellen van de lieſſchen geleid, waar door die haaſtig verdwenen. Daarom zeit *Avicenna* dat de Algalia de harde geſwellen gheneeſt; maar het ſchijnt een eigen geneesmiddel van de teelleden, en die toegeëigent te zijn. Daar *Kaſtor Durantes* aldus van geſongē heeft.

[et heet ...oog.]

Maar *Ruellius* ſchrijft, indien het in de navel geſtreken werd, zeidt men dat de omgekeerde oft verſchove lijfmoer weder in haar plaats ſpringht: en zo zy opwaarts geklommen is, datſe weder neerzakt. Deſen reuk is zo angenaam an de lijfmoer, datſe daar, waar het geſtreken is, na toe kruipt. 't Zelve verhaalt *Matthiolus*, *Renodeus* en *Amatus*, die daar ook ſteekpillē van maakt. Dit gebruikt men ook teghen de opſtijging, gelijk by *L. Merkatus*, *M. Paſchalius*, *G. Bruelius*, *Schenkius*, *Hollenus*, *Altimarus*, en *Kapivaccius* te ſien is. Tegen de quadaartige opſtijging prijſt het *Io. Kolle.* 't Zelve gebruiken ook *Razis*, en *Valeskus*, en noemen dat Algalia. *Rod. à Kaſtro l. 2. de morb. mulier. c. 1.* beſtrijkt tegen de opſtijging de mond van de lijfmoer met eenig welruikende oly, daar hy een of twe azen Zivet ondermengt; hy gebruikt het ook om te roken: en *l. 3. c. 1.* rookt hy de lijfmoer met Zivet tegen de onvruchtbaarheid, en in 't *2. cap.* ſtrijkt hy de lijfmoer met Zivet. Deſe kracht is ook door ondervinding beveſtigt, ſijn tekening ſchijnt dat ook an te wijzen, om dat het in een gedeelte van 't dier voorkomt, dat de vorm van een lijfmoer heeft; en de natuur ſchijnt daar door te willen betekenen, dat ſodanigen zap aldaar geteelt, grote eigenſchap mette lijfmoer der dieren heeft.

En om dat de overvloedighe Zivet in de blaasjes van dit dier hem tot uitwerpen van 't zelve prikkelt, ſchijnt ons de natuur hier door ſijn kracht, om de geilheid te verwekken, te willen betekenen; daarom zeit *Matthiolus*, het is geen wonder dat het teellid van de Man, met het zelve beſtreken zijnde, de Vrouwen in 't byſlapen groot vermaak geeft. Zo zeit ook de Portugees *Amatus* dat de teelleden daar mede beſtreken zijnde, de welluſt verwekt werd. Maar *Cæſalpinus l. 8. de morb. c. 2.* prijſt het om het ontfangen te vorderen. Op dat, zeit hy, de lijfmoer het zaad te gragerintrekt, ſeit men dat de Zivet an het mannen teellid geſtreken, de Vrouwen in 't byſlapen meer vermaak toebrengt, waarom zy te vrolijker het zaat ontfanghen. *Gattinara* ſchrijft dat het Zivet teghen de opſtijging

kracht

kracht heeft, 't welk met een vinger van de Vroetmoeder in de lijfmoer gestreken wert: en hy doet 'er by, ik heb het eenmaal in een Vrouw, die de opstijging had, gebruikt, in welke het zo groten minlust verwekte, datse geduurig onder de man wilde, waarom zy versocht dat ik haar die lust weder soude doen verflauwen: Ik zeide dat het sijn zelven in weinigh dagen wel verbieden zoude. En merk, indien de man, als hy de vrouw wil gebruiken, het opperste van sijn teellid daar mede bestrijkt, en haar terstond omhelst, dat hy haar 't grootste vermaak zal andoen. *Kapivaccius* schrijft ook datter de vrouw door vervrolijkt werdt. Ook *Fumanellus de comp. medicament. c.* 54. en andere.

Ronderik. Fonseka ghebruikt het ook tegen de onmagt des mans, *consult.* 10. Hy bestrijkt het lid met Zivet, in oly van Ben gesmolten. *Fallopius* en *Bellekatus*, by *Trinkævel. l.* 4. *consult.* 78. En *Kapivaccius* gebruikt 't tegen het vallend-evel van de vrouwen. *Solomon Albertus* by *Io. Philipp. Brendelius consilio* 19. laat een plaaster uit Takamahaka, met een weinig Zivet in 't midden op het heilig been leggen, en noch een daar omtrent, en op de lendenen, en weder een onder den navel. De selve plaaster gebruikt hy ook tegen de opstijging van de lijfmoer *consil.* 99. en *consilio* 98. Hy laat ook den oly van lelyen met Zivet van onder strijken. Daarenboven gebied *Felix Platenus* by den zelven *consil.* 102. laat tot het vorderen van de ontfangenis, als de vrouw 's avonts te bed gaat, de plaats van 't schaambeen met een smering, daar een scrupel Zivet onder gemengt is, bestrijken; en voeght 'er by: dit heeft grote kracht in de gebreken van de lijfmoer, so datter zijn die geloven dat dit alleenlik de onvrugtbaarheit wegneemt. *Daniël Myndus l.* 1. *Antidot. Midico chym. in Fin.* zeidt: de Zivet drijft de vuiligheid van de kronkeldarm-pijn af. Maar *Hollerius* ghebruikt tot de kronkeldarm-pijn uit een koude oorzaak 4 oft 6 azen Zivet, onder oly van wijnrute gesmolten, en op den buik gestreken. *Gregorius Horst. l.* 4. *observat.* 12. gebruikt in de kronkeldarm-pijn een smering op den navel uit Thiriaak, met Zivet op den navel. *Solenander sect.* 3. *consil.* 28. zeit: Teghen de kronkeldarm-pijn word de Zivet met voordeel op de navel gestreken: want zijn doordringende verwarmende kracht schiet lichtlijk na binnen, en doet alle vochtighe slijm verdrogen, en verwarmt alzo, matelijk ghebruikt zijnde. 't Welk uit hem *Kamerarius* weder verhaalt, *l. de mirabil. cent.* 4. *num.* 46. *Erot. de Passionib. mul. c.* 4. zeit: tegen de opstijging is voor al goed de smering van de Zivet: want zy verwekt de maandstonden. En *Merkur. de morb. mul. l.* 4. *c.* 10. *Paræus de Hom. generat. c.* 48. *Vidius de curat. membr. l.* 11. *c.* 21. *Kapivaccius* strijkt tegen de opstijging van de vrouwen met zivet haar schamelheid oft het teellid van de man.

Van de gal, het vet en den oly daar de Zivetkat in gekookt is, lezen wy by de nieuwe Schrijvers niets; maar by de oude komt iets van haar Hyena voort, ghelijk uit *Galen. de compos. medicam. Loc. c,* 7. blijkt. *Asklepiades* heeft in zeker oogwater van *Bazilius* de gal van de Hyena, noch in een ander van *Ant. Musa*, en een ander van *Philoxenus*. Maar *Ælian. H. A. l.* 6. *c.* 46. zeit: den Ibis word mette gal van de Hyena gedood. En *Galen. de comp. med. Loc. l.* 1. *cap.* 1. prijst het vet van de Hyena tegen het gebrek Alopecia, om dat het van dunne delen is, en lichtlijk diep door de huit kan indringen, en tot de wortels van de hayren komen. Ten lesten *Ætius serm.* 2. *c.* 164. zeit: de Hyena geheel in den oly gekookt, doet het zelve 't geen de Vos vermach, en hy verhaalt veel van de Vossen-oly, dat den oly van de Hyena ook toekomt. Ten alderlesten zeit hy, *cap.* 194. De levende Hyena in oly gekookt, is, gelijk van de Vos gezeidt is, ontdoende van kracht, en heel nut tegen de ledenpijn.

XI. HOOFT-ST.

Van de beenders van de Zivetkat.

DAar is noch over voor 't leste om van 't geraamte van dit dier, by my opgemaakt, iet voor te stellen, dat heel nut zijn zal voor die gene die zijn aart naarstig willen doorsnuffelẽ: want hier in salmẽ de schikking der beenders leeren kennen, die hy ook met het geraamte van een Hont, Vos, Wolf, Kat, en andere kan vergelijken, om de gelijk en ongelijkheid met andere dieren te verstaan.

Het getal van de wervels van den ruggraat is in alle dieren niet het zelfde: in onze welruikende Hyena word 'er 49 getelt; maar in 't Varken en den Egel zijn 'er maar 4, in het Paard 8, in de Kameel 15: want den hals bestaat uit zes wervels, als in de Honden. Daar na bestaat de borst uit 12 na de gemene wijs, en in den rug 7 andere, als in den Hont; maar indẽ Egel 8, in 't Konijn 10: dan bestaat voort de start uit 24 beentjes. In den Hond heb ik maar 15 ghetelt. In de kaakbeenders zijn weerzijds ses kleine snytanden, als in de Katpardel en Honden. Hier an volgen de hontstanden van grootte, en vorm als in de Honden. De maaltanden zijn weerzijds zes, van welke de eerste naast de Hontstanden kleinder als de overige is, gelijk de laatst op een na groter als de andere is.

Sijn ghestalte kan beter metten Hond, oft diergelijk beest, als met eenig ander geslacht vergeleken werden. En dit zy kortlijk ghenoech van zijn ontleding. Maar de lezer wil in 't goede nemen, dat wy in 't openen niets omtrent het innerlijke hebben anghemerkt, om dat de stank van de verrotte ingewanden so groot was, dat de walging van de omstaanders, voornamelijk in de geneesmeester *Dominicus Pamarolo*, die 't werk dede, naulijk toeliet dese haastige ontleding te voltrekken.

E I N D E.

T'AMSTERDAM,
Bij I. I. SCHIPPER, op de Keysers gracht. 1660.
Met Previlege voor 15 Iaren.

VOOR-REDEN
Op de
NATUURLYKE BESCHRYVING
van de VOGELEN,

In welke vande reden van het werkstuk, en den aart der Vogelen in 't gemeen gehandelt word.

Goetwillige Leser, naer den hoop der waterighe Dieren volgt de lochachtige hoop der vliegende, ofte der vogelen. Welken die naam gegeven is, niet so om datse de opene locht doorlopen, en daar in haar vermaak scheppen. Gelijk *Isiacrus* en *Perottus* gevoelen: of van adventu dat is vande ankomste, om datse van daar komen, van waar haar niemand vermoede, Gelijk *Festus* meent, als wel a volando, dat is van 't vliegen, 't welk byden Hebreen עוף genoemt werd, gelijk *Martinius* in sijn Woord-boek dat afleid, oft van Αιειν, dat is van 't horen, gelijk het den ouden *Scaliger* goed gedacht heeft. Vande Grieken worden sy Ορνιθες genoemt. Den hals en rug, en die delen welken naar de aarde hellen, en inde plaats vande borst zijn, hebben sy alle mette overige dieren gemeen: boven andere hebben sy bysonder vleugels, pinnen, vederen, en een bek, welke inden ouderdom verhard. Sy hebben nocht lippen, nocht tanden, nocht handen, nocht voorvoeten, nocht oiren, nocht neusgaten, maar de doorgangen van dese sinnen totten reuk inden bek, en om te horen inde kop. Sy hebben gelijk andere dieren twe ogen sonder oogleden. De swaarste vogelen sluiten die met het onderste kaakvel: en sy pinkogen alle van ter syden door een overvallend vliesje. Het Dybeen, 't welk de heup gelijkt, lang, en totten middelbuik ingaande aldaar angehegt is, soud gy menen de heup selver te zijn, wanneer het afgeruckt is. Maar de heup selfs welke tusschen het dy, en lager been is gelijkt een ander deel te zijn. Het is inde kromklaauwige heel groot, en de borst sterker als in andere. Die lange benen, oft platvoeten hebben, hebben de stuit tot een start, d' een lang, d' ander kort. Sy krommen haar vleugels voorwaarts. Sy zijn onder alle de dieren gelijk de mensch twebenig: hoewel sy die gelijk de viervoetige dieren die lange klauwen hebben, en haar omtrent de wateren houden, achterwaarts buigen. Nochtans hebben de Cypseli een geslagt van Paradysvogels geen benen. Sy zijn alle veel klauwig, en alle eniger wijs gescheiden, want de meeste zijn de klauwen gespleten, en wel kort-potig, maar hebben nochtans onderscheiden en gelede klauwen. *Plinius* seit datse noch andere hebben, dat sommige platvoetig en andere met gedeelde klauwen, en enige bygevoegde breedte zijn. Die sich met de vlucht geheel hoog opvoeren hebben alle vier klauwen, dry voor, en de meeste een achter tot een hiel. Weinige hebbender voor en achter twe. Sommige hebben ook sporen. Maar geen zijn'er die kromme klauwen en sporen hebben. Welke *Plinius*, so ik niet bedrogen ben, stralen genoemt heeft. Dese zijn vliegbaar, die weder houden haar om leeg. Aan sommige is een kam met opgerechte pennen gegeven. Den Haan heeft een sonderlinge, welke nocht vleesch, nocht vanden aart, des vleeschs vremt is. Indien wy de inwendige delen anmerken, hebben sy alle een tong maar die verscheiden, sommige een lange, andere een korte, welke boven alle andere dieren konnen spreken: Sommige hebben dien voor, uit een scherpen hoorn, en achter uit vleesch t'saam geset, gelijk inde beschrijving sal voorkomen. Het keelklapje 't welk op het strottenhooft leit is aan geen vogel gegeven: Maar sy matigen met openen, en toetrekking dien doorgang sodanig, datter niet beswaarlijk x op de longen neer gesonden werd. Haar ingewanden verschelen onder sich, en van andere dieren. In sommige leid den rop oft een hol en wijd vel voor de Maag, in welken rop de ontfangen spijs in 't begin sel gekookt werd, zijnde vande keel af enger, daar na ruimer, en weder daarse na de maag gaat nauwer. De meeste hebben een vaste en vleesagtige maag, binnen beset met een sterke huid, ook alsse van haar vleesch ontbloot is. Die geen rop hebben, hebben een ruimen wyden keeldarm daarsy met-

Plin: H: Lib. 11. c. 47.

Arist: H. A. l. 2. p. 13. edit Scalig:

Albert. III. de An. l. 2. tr. 1. c. 6.

Arist. H: A l. 2. cap. 22. edit: Scalig:

se mette maag gevoegt werd, gelijk de kauwen, ravens, en quakkels. Die sodanigen niet hebben, hebben een langen keeldarm en werpen veel vochtiger drek uit, gelijk *Porphyrius* meent. De meeste hebben een dunnen darm, welke so sy ontvouwen werd enkel is. De byhangselen zijn uitgebreid, maar weinig, en niet opwaarts gelijk inde visschen, maar in 't benedenste deel omtrent het uiterste vanden darm. De gal hebben sy niet op een selve plaats, sommige hebben die omtrent de maag, andere omtrent den darm, gelijk de Duif en Swaluw en z. De klooten omtrent de stuit. Die zijn in sommige eer sy paren klein, in sommige verborgen, en by na onsienlijk, ten tijde van haar paren wordense groter, haar Teelsaat is wit. Sy zijn sonder blaas, om dat de overvloedige menichte der vogtigheyd tot de groey en anwas van haar pinnen nodig is, gelijk *Aphrodiseus* gelooft. De plaats van dit pluim-gediert is de locht, water, en d'aarde. Dien beploegen sy, waar van sy vogelen des Hemels genoemt worden, op dese lopen sy; en sommige swemmen in 't water: Nochtans zijn'er die in enighe plaatsen niet ghevonden werden, van welke *Plinius* aldus schrijft. *Dit is ook een wonderlijk onderscheid vande natuur; Welke dees en die dinghen aan dees en die plaatsen weighert. 'T is wonder, ghelijk als de gheslaghten der vruchten, en beesters, dat alsoo de vremde overghebrachte dieren niet groeyen, maar versterven. Wat is dat, 't geen 't welvaren van een eenigh gheslaght teghen is? Wat is dat voor een nydigheid van de natuur? Oft wat palen zijn den vogelen op aarde gheset?* Rhodus heeft geen Arenden. Italien over de Po omtrent de Alpen, noemt het Meer Lar, vermakelijk van Boschagie en Landsdouw, daar nochtans geen Oyvaars komen: Gelijk omtrent acht mijlen van daar geen Kauwen zijn, die nochtans anden naast by gelegen oort van Insubrie met grote scholen gevonden werden. Ook seidmen datter in 't land van Tarente niet een Specht is en z. Nocht sy houden alle geen eene landstreek. Want sommige maken overvlugt, gelijk wy vande Kranen, Oyvaars, en andere sullen seggen. Waar van *Plinius* seit. De vogelen hebben een groot onderscheid van tijden. Sommige zijn heel jarige, gelijk de Duiven, andere half-jarige gelijk de Swaluwen, dry-jarige gelijk de Lysters, en Tortelduiven; en sommige die weg vliegen als sy haar jongen opgebragt hebben gelijk de Hoppe. Enige vervliegen niet verre van die plaatsen daar sy haar hielden, en dat sonder onderscheid, so wel de rechtklauwige als kromklauwige. Sy leven met vlees, gewormte, kruiden, graan, en saad, visschen en kinkvorschen. De Emmo alleen eet vierige kolen gelijk in sijn beschryving sal geseit werden. Die een langen hals hebben drinken door suigen, ondertusschen ophoudende, en het nat haar selfs, met een achter over gebogen hooft, gelijk als ingietende. De kromklauwige drinken niet, 't welk Herodotus, gelijk *Arist.* schrijft niet geweten heeft. Vande Teling is an te merken dat haar paring op twederlei wijs geschiet, de wijfjes neerhuikende gelijk inde hoenderen, oft recht op staande gelijk inde Kranen. Sommige paren en broeyen altijd, behalven inde twe koudste Winter maanden, gelijk de Hinnen: Maar nochtans meest inde Lente, en 't begin vande Somer: op welke tijd meest alle vogels broeyen, en dat maar eenmaal. Behalven de vogel Oscime seit *Plinius*, broeyen andere niet lichtlijk voor dat inde Lente, oft na den Herfst dach en nacht even lang zijn, en brengen voor der Sonne stilstand twijffelbare, maar naar der Sonne stilstand levende jongen voort. Sy leggen alle eyren, uitgenomen de Vleermuys, die een levend dier voort brengt. De kromklauwige zijn niet seer vrugtbaar. De natuur heeft dit an het geslagt der vogelen toegeëigent, dat de vreesagtige vrugtbaarder zijn souden, als de Roof-vogels. Sommige eyren zijn wit als den Duiven en Veldhoenderen: enige bleek gelijk den Watervogels: Andere gesprinkelt als d'Indiaanse Hinnen: sommige root, gelijk den Phasanten. Binnen zijnse alle tweverwig. Wanneerse geleid werden, komen sy met haar rondste deel eerst uit, met een sachte schel; waar van ider deel dat voortkomt terstond hard werd. De tijd van paren, en 't getal van haar broeying verschelen, gelijk by Plinius te sien is. Somwijl broeyt het mannetje en somtijds het wijfje. Onder de duiven broeyt by dach de doffer, by nacht het wijfje: Onder de Ringduiven sit het wijfje vanden namiddach totten morgenstond, d'overige tijd het mannetje. Als sy gepaart hebben rillen sy en schudden haar vederen, en reinigen haar van haar veselen, 't welk sy ook doen als sy haar ey geleit hebben. Sy hebben ook vrindschap, en vyandschap, en toeneiging onder elkander. De Swanen en Arenden, haten malkander. De Raaf, en gelen Wewaal die snachts malkanders eyren storen. Op gelijke wijs den Raaf en Wouwe, van welke die den desen de kost ontsteelt. Wederom voeren sy strijd mette Landsdieren, gelijk de Kray mette Wesel. De kleinste vogel Ægithus metten Esel en z: Van haar beweging schrijft *Plinius* seer treffelijk aldus. Alle andere dieren in haar geslagt hebben een gesette en eenvoudige tred oft gang: Alleen de vogelen worden en op de aarde, en inde locht met verscheide beweging gevoert: Sommige wandelen als de Quakkels: Andere hup-

Arist. H. A. l. 2. c. 1.
Arist. H. A. l. 4. c. 9.
Arist. H. A. l. 6. c. 2.
Aphrod. Probl. p. 1. q. 108.
Pl. H. N. l. 10. c. 29.
Arist. H. A. l. 8. c. 12.
Pl. H. N. l. 10. c. 28.
Arist. H. A. l. 8. c. 2. edit Scal.
Pl. H. N. l. 10. c. 46.
Arist. H. A. l. 8. c. 18.
Pl. H. N. l. 10. c. 5.
Arist. H. A. l. c.
Arist. H. A. l. 5. c.
Pl. H. N. l. 10. c. 5.
Pl. H. N. l. 10. c.
Pl. H. N. l. 10. c. 5. 59. 60.
Pl. H. N. l. 10. c.
Arist. H. A. l. 6. c.
Pl. H. N. l. 10. c.
Pl. H. N. l. 10. c.

huppelen gelijk de Musschen, en merlen. Enige lopen als de boere Veldhoenderen: Andere setten voet voor voet gelijk de Oyvaars en Kranen. Sy spreiden haar vleugels uit met een trage beweging gelijk de Kiekendief: Ander met een radder, maar bewegen alleen haar voorste slag pennen. Andere breiden haar wijd en breed uit, gelijk de Ravens: Sommige vliegen meerendeels met tsaam gedrongen vleugels, gelijk de Specht, Enige slaan de locht in 't vliegen eenmaal, andere wederom dobbel: gelijk de Distelvink, oft sy werpen haar om hoog, recht uit en voor over: (gelijk de Swaluwen) sommige schijnen haar met horten te bewegen: (gelijk de Patrijsen;) Oft wederom andere van boven af te rollen, gelijk de Leweriken: Andere te springen, gelijk de Quakkels. Alleen de Enden, en die van dat selve geslagt zijn, heffen haar terstond inde hoochte, en na den Hemel, gelijk sy ook uit het water doen. Derhalven ontkomen sy alleen alsse inde groeven vallen, met welke wy de wilde vangen. De Gier, en meest al de sware, vliegen niet als met een voortloop. Oft van eenige hoogte af, en worden door haar start beheerscht. Sommige kijken rondsom, andere buigen haar halsen. Vele vliegen niet sonder geluit: Oft swijgen in tegendeel inde vlugt altijd. Sy vliegen steil op, voor over, schuins, op syd', op de kant, en enige achter over: so dat in diener velerlei slag by een is, sy niet schij-

Pl. H. N. l. 11. c. 47. nen in een aart te bestaan. Voorts de langbenen vliegen mette poten totten start toe uitgerekt, en die korte benen hebben mette poten aan 't midden inge-

Pl. H. N. l. 11. c. 51. trokken. Die kromme klauwen hebben vliegen meest heel hoog, behalven de Nachtvogels. Vande stem zy dit genoech, de kleinste geven 't meeste geluit, en voornamentlijk omtrent de paartijd. Sommige maken geluit in 't vechten, gelijk de Quakkels; Enige voor het gevecht, gelijk de Veldhoenderen. Andere na de overwinning, gelijk de Hanen: De selve Mannetjes hebben haar eigen stem, andere een selve mette Wijfjes, gelijk 't ge-

Pl: H: N. l. 10. c: 35. slagt der Nachtegalen. Sommige singen 't gehele jaar, enige op sekere tijden. De Ringduiven hebben alle een selve gelijke stem, welk in dry bestaat, behalven datse in 't besluit met een gehuil eindigt. Daar is een vogel in 't land van Arles, die het loeyen der Koeyen nabootst, en daarom Stier genoemt werd, hoe wel hy heel klein

Pl: H: N: l. 10. c: 42. is. Daar is een Anthus genoemt, die het geney der Paarden navolgt, als hy van haar opgejaagt en van sijn voedsel gedreven word, om sich op die wijs te wreken. De ruimte van haar leven is heel verscheiden. Men seit dat de Mannetjes musschen niet langer als een jaar leven. De Duiven en Torteldulven acht jaar. De Quakkels en Herten weet ik niet hoe veel vijf jaren, toegeëigent werden. Datse met siekte gequelt werden, is ongetwijffelt, en hebben haar genees middelen by de schrijvers De tekenen van haar siekten hebben sy inde pennen. 't Geen vanden aart, verstand, tammaking, en leersaamheit voor valt, sal inde beschrijving overvloedig uitgedrukt werden. Datse enige voorsegging in haar hebben is bevonden. Indien de Kranen uit Zee landwaarts in vliegen, ende geen geluit maken, beloven sy schoon weder, indien sy roepen, groot onweer. 't Selve voorboodschapt de Reiger, als hy in 't krieken vanden dach geluit maakt: Die ook indien hy recht naar Zee vliegt, regen voorseit. Als de Nachtuil by heldere locht roept. De Raaf met een drayende stem kratst, de Kray en Kauw smorgens vroeg schreeuwen, en de Kauwen dan opwaarts, dan neerwaarts vliegen, betekenen sy storm buyen enz: Sy geven haar gebruik anden mensch in spijse, genees kunde, jagt, kleding, pluimciering, in vermaak, en andere dingen. Haar vleesch gelijk *Albertus* seit is licht, gesond, en alder suiverst. De onderscheiden der vogelen zijn oneindelijk, en worden uit veel springbronnen voort gehaalt. Indien gy haar delen besiet, sommige hebben een regten bek, andere opwaarts, nederwaarts, oft an beide syden krom, Enighe hebben de benen lang, andere kort. Sommige zijn gespleten andere plat, enige tusschen beide, en andere sonder voeten. Sommige zijn gekamt, andere niet, enige gehoornt, gelijk by *Ælianus* te sien is Sommige hebben een langen hals, gelijk de Kranen, andere een korte. Vande tong hebben wy boven angeroert. De vleugels hebben de meeste naar even bedeling. Alleen de vogel Dodo heeftse so klein, dat hy sich niet van d'aard kan opheffen. Sy zijn alle met vederen gedekt, uitgenomen de geheel jonge, en de Dodo die gelijk als met wol bekleed is. Sy zijn meest al gestart, maar de Kakato van 't Eyland Mauritius heefter geen enz: Ten opsicht van de grootheid zijnse groot, middelmatig, klein, gelijk als Byen, en groter als de Ossen soo *Ælianus* beuselt. Ten opsicht der plaats zijnse land, zee, poel, meer, huis, hof, bosch en veldvogels. Sommige sitten nde bomen, en nestelen inde selve, andere zijn liever inde verborgen holen. Wat aengaat haar hoedanigheden, sy zijn wit, swart, bont en meest also. Enige veranderen haar stem en verw na de tijd van 't jaar, en schijnen schielijk andere, gelijk de Ofcimes en de Kranen: andere verwisselen niet. Ten opsicht van haar spijs zijn sommige vleesdieven, roofachtig, worm-eters, en koorneters. Enige slokken ook yser en steen binnen. Ten opsicht van haar teling leggen sy alle (uitgenomen de Vleermuys die een dier voorbrengt) eyren. De

Æl: H: A: l: 7. c. 7 (beside "werden. Datse enige voorsegging in haar")

Arist: H. A: l: 1, c: 2 edit Scal: (beside "oft an beide syden krom")

Æl: H. A: l: 17. c: 10: (beside "gehoornt, gelijk by Ælianus")

Herbert in itener: p: 347: (beside "met wol bekleed is")

Æl: H: A: l: 17: c: 14: (beside "sen soo Ælianus beuselt")

Pl: H: N: l:10:c:53. kromklauwige zijn niet al te vrugtbaar, maar d' ander overvloedich. De Duiven broeyen thienmaal in 't jaar. De Swaluwen, Tortelduiven, en Merlen twemaal. Van het onderscheid der paring, legging, broeying, en kipping sal ik niet seggen. De verscheidenheid van haar beweging hebben wy boven an geroert. Ook isser van de veranderlijkheid van haar stem gehandelt. De Nachtegaal singt, den Arent schreeuwt. Den Havik piept, de Raaf kratst, het Veldhoen kakelt, de Gans gagelt, de Swan snuift, de Duif, en Tortelduif kort, de Ringduif klatert, de Oyvaar klept, de Haan krayt, de Hin klokt, de Pauw roept, de Kraan schreeuwt, de Gier roept, de Kauw kakelt, de Kiekendief thilpt, de Endvogel quaakt, de Swaluw krijselt, de Musch tsirkt, de Spreeuw singt. De Quakkel slaat, de Grasmusch singt, de Merl fluit, de Hoppe krijselt, de Vleermuis piept, de Exter scharlt, de Koekoek roept, de Bubo en Nachtuil huilen, de Ulula en Buteo roepen, het Koninkje singt, de Mees fluit. De overige, om niet te wijdlopig te zijn, roer ik niet an. Ik heb haar in dit werkstuk, in land en watervogels verdeelt. Die wederom in vleesch-eters, onder welke zijn de Arenden, Gieren, Havikken, Valken, Papegayen, Ravens, Krayen, Nachtuilen, Vleermuisen en z. en Besien-eters. De Watervogels in plat en splitvoeten, die ook haar geslagten hebben, gelijk inde Bladwijser vande Boeken, en Hooftstukken voor an gehecht vertoont werd. En so veel heeft het my goed gedacht vanden aart der vogelen in 't algemeen voor af te senden. 't Geen noch overig is, wil ik goedwillige Leser dat u bekent zy, dat u hier als op een Tafel angedischt werd, al wat de Oude, en Jonge vande Vogels geschreven hebben. Ik hebber ook by gedaan al wat van *Gesnerus* en *Aldrovandus* is overgeslagen. Daarom heb ik 't gehele vijfde boek van *Markgraef* rakende de Brasilse vogels, als een byhangsel hier by gevoegt, weinig overslaande, 't geen elders overvloedig is uitgeleit. Watter van 't gebruik ontbreekt, sal met Gods hulp inde byworpselen voor den dach komen, in welke ider der uitlandse tot sijn schok sal herstelt worden. Waarom indiener nu enig twemaal voorkome, sult gy 't ten goede nemen. Haar vertonen somtijds gedaanten, die nochtans inde beeldtenis, oft iets 't welk inde beschryving gestelt is, verschelen. Maar om dat ik twederlei druk, vande beschryving der dieren van *Aristoteles*, gebruikt heb, te weten de gemene, en die van *Scaliger*, daarom wijs die sonder byvoeging, dese metten naam vanden uitlegger an. De Bladwijser sal ik u geven, na dat het gehele werkstuk sal gereet zijn, en die van 't gehele werk totte bysondere gedaanten, delen, en andoeningen betrokken, gelijk *Plinius* in 't elfde boek het seven-endertigste Hooftstuk van sijn beschryving, en in andere plaatsen meer gedaan heeft, een kort begrijp, maar op de orde van een A, B, ingestelt. En verwondert u niet dat de zydige by-namen zijn nagelaten. Het is mijn eersten arbeid in beschryving, en sy heeft by na dry jaar onder den drukker schuil gelegen, en doen had ik geen lust, om die by te voegen, gelijk als gy inde beschryving van de Visschen gesien hebt. Goedgunstige Leser geniet ondertusschen dit met God, en wenscht den Schryver, die tot de geleerde jeugt magtig genegen is, welvaren en een lang leven om meerder, en voornamentlijk het Werkstuk der natuurlijke beschryving vande Mensch en andere die hier toe behoren, en daar hy mede besich is, tot uwen voordeel te konnen volbrengen. Vaart wel: binnen Lesna uit mijn Oeffen-kamer den 10 van Sprokelmaand, des Iaars M. DC. L.

HET I. BOEK

Der natuurlijke beschryvingh vande Vogelen,

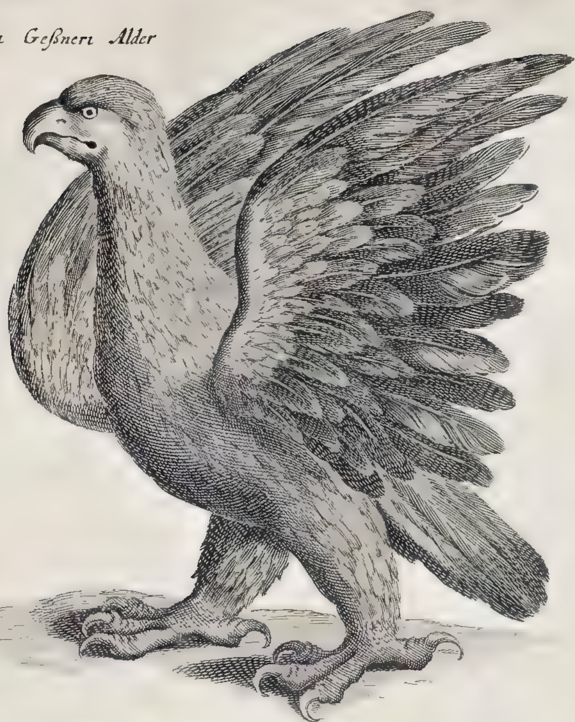
Vande Land-vogels en Vlees-eters, *Vande Arenden.*

I. HOOFT-STUK.

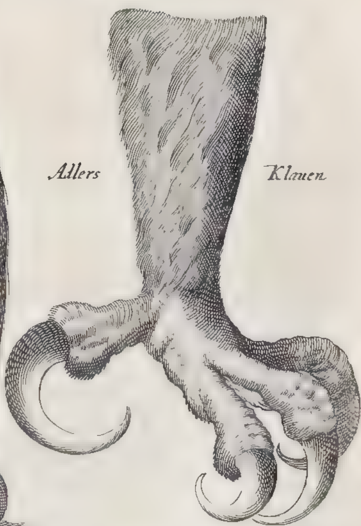
Vande Arenden in 't gemeen.

Den Arent word by de Grieken Ætos, van Aisso dat is, ik worde geweldigh gevoert of van Alieteos einai, om dat altijd haar voorbeduiding waaragtig is, en naar de spraak der Cypren, Agor en Jbinos, der Macedoniers, Paraos, Argiopos, Argipops, en der Pergen Aibetos genoemt. Athen: dipnos: l:5.

Indien gy den gehelen Vogel beschouwt; Sijn lijf is vast met een opgerechte gestalte, sijn gebeenten zijn hecht, en by na geen merg hebbende. Sijn grootheid kan niet bepaalt werden. Inde pracht van *Ptolomeus* sijner omgedragen, die twintig ellebogen groot waren. Tusschen Misna en Dresden zijn dry jongen in een nest gevonden, welk nest soo veel Eykebomen van gelijke breete omvangen hadde, en van welke de vleugels der aldergrootste, in de breete uitgespreit seven ellen, haar nagelen de groote van een groote mans vinger gelijk, en welkers benen grooter dan van een Leeuw waren, indien de deelen in anmerking genomen werden. Het voorste deel van 't Hooft werd allenskens by een gedrongen, en laat af in een neb, welk hard en krom totten ouderdom toe groeyt, maar metter tijd onbruikbaar werd. Haar oogen zijn klein, groen-grauw, hol, diep, nocht al te lang, nocht geheel rondt. Sy hebben geen tanden, maar de Herssenen soo heet, datse tot poeyer gemaakt, en ingegeven, dulheyd anbrengen. Haar vleugels zijn regt Homer: iliad: ult: en uit-

Aquila Geßneri Alder

Chrysaetos Aquila Adler

Adlers Klauen

en uitgestrekt, boven omgekromt, senuagtig, van weinig vleesch, en van soodanigen grootheid datse *Homerus* by de deuren van een Kamer vergeleek. Sy hebben harde pinnen, en by de pinnen van andere, voornamentlijk van Gansen en Duiven vermengd zijnde verteren sy de selve. Terwijl sy haar jongen uitbroeyen worden sy grijs van honger, haar rechter voet is grooter als de linker, en beide in verw niet gelijkvormig. Haar klauwen zijn krom en haakagtig, die sy in 't gaan altijd binnewaarts keeren, ten waar sy de Son ansagen of op roof loerden, sy besiense altijd, en stomp geworden zijnde verscherpen sy die met haar bek, of door 't wrijven tegen de stenen, welke ook wijlse haar jongen voeden omgebogen werden. Den buik is haar om de vogtigheid der spijse week, haar gal is Spaans-groenachtig, dapper scherp en bytende, haar bloed dik en veselachtig, haar drek van soo grooten scherpigheid, datse tot geen gebruik inde geneeskonst zijn kan.

al: de mpet: ed: l. 1. 4. al: l. 10. e simp: cul.

Wat angaat haar sit-plaats en ophouding, sy werden voornamentlijk nocht in kleine Eylanden, (Alser een te Rhodus, op het dak van het Hof van *Tiberius* sat, wierd dat voor een seldsaamheid gehouden) nocht in plaatsen dicht by de Poel Meotis, nocht in 't uiterste van Tartarien, of Sarmatien, mogelijk om de strafheid der locht, gevonden. Op den berg Kaukasus, Taurus, in 't rijk Peru, Duidsland, Polen, Brittannien, Denemarken en z: Daar overvloed van roof valt, sult gyse vinden, en voornamentlijck in plaatsen die hoog zijn, en omtrent de rotsen, en Eyken-bosschen ('t welk eigentlijk vande witstarten en brevoetige niet te verstaan is) of om datse veiliger van hinderlagen zijn souden, oft om datse beswaarlijk vande aarde opgeheven konnen werden.

[illegible] l.7

Arist: H: A: l. 9. : 32

Haar voetsel is vleesch van Duiven, Gansen, Swanen, Hoenderen, Schapen, Herten, Hinden: en tot haar bescherming van siekte, 't vleesch van Hasen, Land-Schildpadden, Visschen, en ook Kreeften, en voornamentlijk van Slangen, het sy door haat, of uit lust die sy scheppen uit koude en vogtige spijs. Maar als sy gram oft hongerig zijn, onthouden sy haar ook niet van vogelen die van haar geslacht zijn. Nochtans roeren sy de doode krengen niet an, soo gy den Percuopterus, (diemen Bergstork noemt) voorby gaat. Sommige beginnen 's middachs, andere met de opgaande Son jagt te maken. Sy vallen op haar gesiene roof die haar schoon op doet (den Haas word van hen in 't vlak, en de Schildpad als hy na de paring op sijn rug leid angedaan) vaardiger als een pijl neder, sy slaan met de achterste klauw van haar voet, en dragen den omgebragten roof in haar nest. Nochtans slaan sy somtijds wel mis, 't welk *Scaliger* Exercit: 237 in een Valk heeft angemerkt: Maar *Ælianus* heeft angetekent datse vande bakerende Visch Polypus ('t welk veel voet te seggen is) te grond gehaalt zijn. Haar drank is niets, om dat haar mogelijk het bloet der dieren genoeg is. Daar zijner nochtans gesien die water dronken tot een geneesmiddel: en in haar uitersten ouderdom, als haar de bek door de droogte gekromt is, worden sy gedwongen haar leven een wijl tijds met drinken t'onderhouden. An de kun der Arenden word niet getwijfelt. Daar is een geslagt dat om sijn dry kloten Triorchis genoemt werd. Sy paren dikmaal; en schoon de wijfjes thien maal op een dach getreen zijn, indien het mannetje haar weer roept, lopen sy op nieuws naar hem toe. Waarom hy vande Egiptenaars Venus genoemt, en de Son toe-ge-eigent word. Sy vermengen haar somwijl mette Havikken, maar verwaardigen haar niet op d'eyren te sitten: ook verhalen de Afrikaansche schrijvers dat het mannetje somwijl met een Wolfinne paart: op de grootste eyren sitten sy xxx. op de kleine xx. dagen, en tot bevorderingh van 't uitkippen leggen sy de Ætites, oft Arentsteen in haar nest, die de hitte der eyren van 't broeyen angetrokken, wijl sy heel koud is, matight, en door een sonderlinge kraght waar mede sy begaaft is het uitkippen verhaast. Sy kippen gemeenlijk twee, somtijds dry jongen; uitgekipt zijnde dwingen sy haar reght tegen de Son te sien, en drayense met weerwil daar tegen an. Indien sy by geval haar oogen door de kraght van die luister bewegen, of met pinkoogen soeken te benevelen, houdense die voor bastaarden. Maar indien sy de Son met onbewogen gesicht anschouwen, erkennen sy haar voor wettigh. Wanneerse genegen zijn totte vlught, voeren sy die om hoogh, laten haar los, en alleen gewerden, of sy heffen haar soo sy vallen weder op, de grootste jagen sy als yversughtige op den roof, ver van haar nest af.

Ælian: H: A l.7 c.12

Kunne

Teling.

Sinesius in Dione

Arist: H: A: l. 9. c. 32.

Wat angaat haar vlught, sy vliegen vanden middach tot den avond; 's morgens rusten sy soo langh als de markten door de t'samenkomst der menschen vervuld werden. Sy schieten recht-streeks so hoog op, en vallen met soo grooten kraght des lichaams weder neer, haar seilende wieken met een matige bestueringh van haar start in gewight houdende, datse alle andere Vogelen overwinnen, en daarom vande Rijmschrijvers hoogh-vliegers genoemt werden. Ten tijde van haar broeyen en opvoedingh word die snelheid minder, maar de evenwightige bewegingh blijft sonderlingh altijd. Eenige gelijk *Homerus*, en de beschrijver vande Nachtegaal eigenen hem een klaterend geluit toe, 't welk een herloejingh is, om het groot gerught, de bewegingh van andere vogelen verdovende; eenige seggen datse bykans stom zijn, en nauwlijks klank hebben,

Homer: Iliad: Oppian: Cynegr: l 1 Lucret: l.5

De stem

ben, 't welk *Aristoteles* van het derde geslaght bevestight. Dat de jongen stom zijn is seker, om dat haar de tongh met eenighe voghtigheid belemmert werd, maar hier van sal hier na ghesproken werden.

Uiterlijke sinnen. Plutarch. de Homer: August. l. 2 de Morib: Monacho:

Vande uitwendige sinnen is niet veel te seggen, hy is van soo nauwkeurigen gesicht, dat hy sijn star tegen 't licht der tinsterende Son, onbeweeghlijk houd, hy vlieght alleen soo hoogh dat hy in so grooten licht nauwlijk van ons gesien werd, en is bevonden dat hy van daar, een Haas die onder de Heesters verborgen leid, en een kleine visch die onder 't water swemt, sien kan.

Dat hem den asem stinkt is seker, waarom de lichamen die hy gewond heeft lichtlijk rotten.

Verstand.

Van sijn verstand en leersaamheid komt weinigh voor. Het kruid Callitrichon (een geslaght van Venus hayr) seit men dat hy tegen de schadelijke dieren in sijn nest brenght. Dat hy *Aristomenes*, die na Ceada versonden was, te hulp gekomen is, dat hy aande jonkvrou van Sestes, en an een kind voor sijn opvoeding, en an een boer voor sijn hulp, die hy hem tegen een slangh toegebragt hadde, dankbaar geweest is, dat hy een nieuw geboren kind van een ongelukkige doodt bewaart heeft, sult ghy by de schrijvers vinden. De Indianen onderwesen de jonge opgevoede tot de jaght van Hasen en Vossen, op de wijs van *Ælianus* beschreven; en soodanige heeft *Klubai* de Keiser der Tarteren ook gehad. Daar word ook geseid dat *Pythagoras* een Arend soo tam gemaakt heeft, dat hy hem met sekere woorden deed stil staan, en om hoogh vliegende, weer-riep.

Paus. l. 4. V. Lib. Pl: H: N: l. 10. c. 5. Ælian. H: A: Lib. 17. cap. 37. Ælian: H: A: Lib. 12. cap 28. Ælian: H: A: Lib 4. cap. 26. Plutarch. in Numa.

Afkeer.

Sy voeren vyandschap met de Swanen, (besiet de beschrijvingh van haar gevecht by *Statius*) met het Koninkje Trochilus, en Kranen, die daarom den bergh Taurus overvliegende met een steentje in haar bek haar gekakel beletten, en by nacht overvliegen, mette Reiger, Oyvaar, Valk, Gieren, Draak en Slangen.

Arist: H: A: l. 9 c. 1. Stat: Thebaid: Lib. 3.

Leven.

Haar leven, hoewel sy geil zijn, is langduirigh, in haar ouderdom wordense met blindheid, ende kromheid van haar bek gequelt, maar als hy voelt dat hy daar mede beswaart word, stijght hy naar om hoog, en stort sich van daar neer-waarts, de duisterheid sijner oogen door de glants der Son verdreven zijnde, met een groote hittigheid in koud water, en sich daar drymaal ingedompelt hebbende, vlieght naar sijn nest, en rukt sich onder sijn jongen die bequaam totten roof zijn, als of hy met een koorts bevangen was, met eenige swetingh de vederen uit. Hy verlanght dan na de doot, niet soo seer door ouderdom, als honger, wijl hem de bovenste neb so omgewassen is, dat die kromte niet kan geopent werden.

Rhodig: antiquit: l. 7. c. 41.

II. HOOFT-STUK

Vanden Arend in 't bysonder.

L. LID.

Vanden Gulden Arend of Chrysaetos.

Naam.

De Chrysaetos is een geslaght van een Arend, welke van sijn goud-gele verw alsoo genoemt is. *Aristoteles* noemt hem Chnesion, *Albertus*, *Herodius*, en *Ælianus* Star-Arend; *Pindarus*, Iupiters vogel, *Hesiodus*, Ægiops, en z:

Ælian: H: A: Lib. 2. cap. 39. Pindar: Lijthio: O: de4

Van haar uitwendige gesteltenis verhalen de oude alleen dit, dat hy is de grootste van alle onder de andere Arenden, rosch of goud-geel, en blinkende; (welke verw somtijds metten ouderdom verwisselt word) en met groen-grauwe ooghen. Die geen welke van *Ferdinand* de *Medicis* an *Aldrovandus* gesonden wierd, woegh twaalf ponden: van verw was hy inde kleinste vederen van 't gantsche lijf uitden donker Castanje-bruin, met witte tusschen lopende spikkelen, minst op den rugh, maar meest an den buik, met witte wortelen, de start en vleughels donker; en so veel te meer als de pinnen grooter waren, an de benen totte klauwen toe Ysergrauw. De lenghte van het uiterste van den bek, tot het uiterste vande start was vijfmaal negen duim; van den bek totte uitterste klauwen vier spannen en meer. De breete met uitgespannen vleugels acht spannen. De kromte van sijn bek welke grooter als het vlak van een hand was, hing een duim lengte beneden sijn onderste sneb, de breete was meerder als van twee middelste vingers. De verw in sijn start was swart. Het hoornvlies naar het bleek blaauw hellende, met bruin gespikkelt. De oogen had hy groen-grauw, welke ider twee oogleden een boven en een onder bedekten. In 't pinkoogen wierden sy met een dik vlies van onder opwaarts strekkende, met een sienlijke spier, welkers beginsel niet ver van het uitkomen der gesichtsenuw uit de hersenen was, versien, welke men gelooft hem vande natuur in plaats van een opper oogschel gegeven, en voornamentlijk inden binnen hoek geplaatst te zijn, om dat de huid van 't hooft, om sijn hardigheid in geen oogschellen veranderen kan; Sy wierden van den grooten hoek na de kleinen toe bedekt. De waterige vogtigheid is in haar overvloedigh. De kristaline is onbeweeglijk, an beide zijden wat t'saam gedrukt en vast. De tongh was de menschelijke gelijk, breed, an 't uiterste rond, na de wortel an beide zijden met twee hoekachtige hoornige by-hangsels gewapent. De achter klauw van sijn linker been was ses vingeren in den omtrek langh. De vier bysondere klauwen van sijn regter been bedek-

bedekten vier halfronde ſchobben, by na tot het uitterſte der naghelen, de grootſte en binnenſte uitgheſondert, welke maar dry ſchobben bekleden. Vanden rop, ſlokdarm, en maagh, kan ider die wil *Aldrovandus* inſien. Hy had twaalf of ſes paar voor, en achter den hals beweghende ſpieren, en dry ſijdelinghen. Inde borſt an ider ſijde dry: inden buik vier paar; Thien die de vleugels beweeghen. Vier van het ſchouderblad, ſes die den elleboght, ſes tot dat deel 't welk inden menſch de handwreegh ghelijkt, vijf die de dybenen, acht die de ſchenkel, en veel die de ſchenkels en klauwen bewegen.

Spijs.

Sijn ſpijs is vleeſch van Haſen, Kranen, Ganſen, Hinden, Harten: welke hy van boven neder doet ſtorten; en 't vleeſch der ſtieren, welke hy met groote ſtoutheid, en liſtigheid anvalt: Somtijds is ſijn ſpijs vrughten en granen als hem den honger praamt, ſoo dat *Ariſtoteles*, in dit ſtuk bedrogen is, welke ſchrijft dat hy het graan als men hem dat inden bek ſteekt weder uitſpouwt.

[Ari]ſt: H: [A: l]. 8. c. 8.

[Te]eling.

Hy leid ten hoogſten dry eyren als hy jong en ſterk is, meeſt maar twee, van welke het eene veeltijds ſtinkende bevonden werd, na 't getuigenis vande vogelaars, die acht jaren haar neſten doorſnuffelt hebben. *Albertus* beveſtight dat, en 't geen van 't onderleggen der eyren van een Arend van ander geſlaght, dieſe den gulden Arend onderleid, of van den gulden Arend den anderen onderleid werden, geſchreven werd, is al te twijfelaghtigh en onſeker. Als ſy twee jongen uitkippen, werpen ſy den eenen uit, 't zy om de beſwaarnis van d'opvoedingh, oft om dat het minder grootmoedigh is. Sijn roof, ten ſy door honger geperſt, ſal hy niet alleen verſlinden. Hy deelt met een Koninklijke grootdadigheid an andere vogelen uit, die hem met die hoop navolgen, en den aart der hoofſche brokvolgers uitdrukken.

II. LID.

Van den Haliætus of Zee-Arend, en Smelanætus, 't welk Swarten Arend beduid.

[N]aam. [S]chrijvingh. [Ovi]d: l. 8. [Met]a- [mo]rph: [Bel]lon: de [A]b: l. 2. [c.] 8.

DE Haliætus en Haliætos by *Phavorinus*, by den Latijnen Aquila Marina, by *Ovidius*, maar niet by de jonger ſchrijvers Niſus, is by de Hooghduitſen meer Adler genoemt.

Die van *Bellonius* voort gebraght werd, is van de grootte van een Wouwe, ſijn vleeſch is aſchverwigh, na het ſwart ſtrekkende, en veſelaghtigh, de lenghte van ſijn vleugels is twee Roomſe voeten en elf duimen. De kop is wit en met donkere ſtrepen onderſcheiden, den bek is als van een Arend. Sijn oogen zijn in 't midden ſwart, inden omringh goud verwigh. De tong bykans als eens menſche tongh, an de wortel wederſijds met een byhangſel verſien. Van verw boven op 't lijf als een Sperwer, onder wit, de krop met roſſche ſprinkels geſpikkelt, de borſt ſuiver wit, de buik is de krop in verw gelijk; de dybenen dik en ſchobagtigh, de ſtart tot gemak vande vlught breed, de voeten zijn geſpleten, haakagtigh en blauw, de vier klauwen boven tot het midden toe geſchobt, het overige is gekerft: onder ſcherp en ſpits, en ſoo ſterk datmenſe geſloten zijnde met geen kraght kan opbreken.

Onderſcheid.

De gedaante der Zee-Arenden ſchijnen veelerlei te zijn, onder welke die van *Bellonius* is, welken hy ſchrijft ſchobben an de benen, en de nagelen geheel rond te hebben; Als mede die van *Albertus Magnus*, en van d'Engelſe, welke eenen Ganſe voet bequaam om te ſwemmen, en den anderen geſpleten en bequaam totten roof heeft.

Sijn vet voert hy inden ſtart, welk vet hy drupſwijs in 't water laat vallen, waar door de Viſſchen beroert, en tot ſijn roof werden.

Plaats. Ariſt: H: A: Li. 9. cap. 32.

Hy houd ſich omtrent de zee, ſtranden en uitterſte kanten.

Voedſel: Ælian. H. A: Lib. 3. cap. 45. Oppian: Lib. 1.

Sijn ſpijs zijn ſomtijds Duiven, ſomtijds Zeevogels, die hy niet met ſcholen an doet, maar als ſy alleen op duiken, waarneemt, die hy dan indompelende in 't water verſtikt, oft om hoog opneemt, maar hy leeft voornamentlijck by viſſchen, daar hy ſich als ſy boven ſwemmen, van boven op neder ſtort, en 't water met ſijn borſt ſcheidende wegrooft, en ſomtijds door 't gewigt overladen zijnde ſelf te grond gaat. 't Welk boven vande viſch Polijpus geſeit is, ſchijnt gelooflijk, om dat het ſteunt op de getuigenis van geloof-waardige, en met een gelijk voorbeeld van den Reiger, die ſijn eenen voet in 't water ſteekt om de Viſſchen an te lokken, beveſtight werd; en ſulks eenige verdovende kraghten, hoedanige inde Stompviſch, Opium of Bolſap, oft inde geeſt van wijn gevonden werd, is toe te ſchrijven. Een heeſter, en dat geruſtelijk ſeven jaren, ſonder ſpijs geleeft. Van ſijn geboorte verhaalt *Plinius* wonderlijke dingen, maar om datſe niet buiten verdachtheid zijn, moetmen die naarſtiger overwegen. Plin: N:H: l. 10. c. 3.

Sijn Gal ſeit *Plinius* dat tot de vlieſen, en donkere wolkjes der oogen goed is. Plin: H: N: lib. 29. cap. 6.

De Melanætos of Swart-Arend, word by *Hermolaus* Lagophonos, by *Ariſtoteles* Lagotheras, by *Heſychius*, *Phavorinus*, en andere, Hyperions vogel genaamt.

De ſwarte is kleinder als alle d'andere, met een krommen bek, aan 't uitterſte ſwart, 't overige hoornagtig blauw. Het beginſel boven de neuſgaten dekt overdwars een vlies, de top van 't hooft, en den hals zijn donker yſer-grauw, de oogappel is ſwart, de ſtraal groen-grauw en uitten geelen roſch, den rug is met dry kleine witte ſpikkelen geſprinkelt; de benen zijn bykans geheel met vederen bedekt, 't geen daar an bloot is, is geelverwig, en is die ruimte omtrent de voeten nauwlijk een vinger breed: hy houd ſich inde Boſſchen en Bergen, hy leeft met Haſen vleeſch, welke hy ſachtjes neerſakkende, als d'andere haar op 't vlak begeven, overvalt. Hy vecht ook kloekmoedigh mette Herten, en wayt hem

Plaats. Voedſel. Ariſt: H: A: Lib. 9. cap. 32.

veel ſtof dat hy in 't vliegen vergadert heeft, als hy op haar hoornen neergeſet is, inde oogen, en ſlaat haar de muil met ſijn ſlag-pennen, tot dat hy haar op een rots nederſtort. Hy vecht ook metten Draak. Deſe verſtoort met een quaadaartige begeerlijkheid de eyren vanden Arend, maar deſe rooft hem daarom weder waar hy hem ſiet. De Draak ſlingert ſich met veel drayen om ſijn vleugels, en ſich ſoo met malkander inwikkelende, vallen 't ſamen neder. Deſe voed alleen van alle de Arenden ſijn eigen jongen, hy is mild, ſonder geroep, en gerught.

Pl. H. N. l. 10. c. 3.

III. LID.

Vande Pygargus of VVit-ſtart, en Morphnus of Breedvoet.

Naam.

DE Pygargus by *Gaza* Albicilla by andere Hinnularia genoemt, is grooter als de Melanætus en Morphnus, maar minder als de Percnopterus.

Beſchrijvingh.

Die van *Aldrovandus* voortgebraght werd, is van de grootte als een grooten Haan, op den top van 't hooft en an den hals uitten aſchgrauwen licht kaſtanjebruin. Den oogappel geheel ſwart, de ſtraal geelverwig, met een krommen bek, en een weinig dan van d'andere Arenden naar evenredenheid langer. Den rugh, en 't bovenſte deel ſijner vleugelen is met donker yſer-grauwe, en ſwartachtige vederen bedekt, gelijk mede den buik en de dybenen. De ſtart vande ſtiet af, tot den einde toe is wit: Nochtans zijner twee kleine pennen, die op twee grooter leggen, an het uiterſte ſwart, de onderſte ſchenkels bykans geheel bloot en geel, bedekt met ſchobben, de nagelen heel ſcherp.

Plaats.

Hy houd ſich inde ſteden en velden, op het vlakke, en inde Boſſchen, en ſomtijds op de Bergen. Dat hy te Romen weinigh geſien is, kan uit de brieven van *Symmachus* verſtaan werden. Hy vecht met de Herten, en gelijk de Melanætus, mette Hinden Hy valt haar vande reghter zijde an, vliegt haar inde oogen, en ſlaat haar ſoo langh met ſijn vleugels, tot dat ſy nedervallen. Hy brenght den Arendſteen in ſijn neſt, van welke die ook haar naam bekomen heeft, maar hy is inde opvoedingh ſijner jonghen moeyliker als alle d'andere.

Onderſcheid.

Bellonius deeltſe in tweederlei geſlaght, het een tuſſchen wit en aſgrauw van een twijffelbare verw, het uiterſte ſijner vleugels ſwart zijnde, op het bovenlijf geheel wit; den Reiger inde vlught gelijk, met het hooft na d aarde duikende, en hy leeft met Veldhoenderen, Konijnen, Hoenderen, en andere kleine vogelen: en word meeſt met het op en ondergaan der Son geſien. 'T ander is de Koninklijke wouwe ſoo gelijk, dat ten waar deſe kleinder, en witter van buik was; (ſy heeft de pennen omtrent de ſtiet mette bovenſte geheel wit) d'een van d'ander niet ſoude gekent werden. Het heeft de nagelen ſwart, dik, en ringſwijs gekromt. Het vervolght op de velden de Leweriken, en vecht met den Havik ſoo heftigh om den roof, datſe beide haar vleugels t ſaam gevloghten hebbende, neder ſtorten, en den vogelaars tot buit werden.

Naam. Pl. H. N. l. 10. c. 3.

De Morphnus (of Brevoet) word by de Grieken Plangos, Klangos, Nettophonos, en Percnos: by de Latinen Nævia, Anataria oft Avicida genoemt.

Beſchrijvingh. Ariſt: H: A: l. 9. c. 32.

De oude ſeggen dat hy de Melanætus in grootte te boven gaat, dat hy ſwart en donker van verw, en met eenige plekken geſprinkelt is. *Homerus* heeft geſchreven dat ſijn vleugels ſich ſoo breet uitſtrekken als de deuren van een rijkmans huys. Uit de jonger ſchrijvers bekent *Aldrovandus*, geen geſien te hebben, die alles hadden 't geen haar van d'oude toegeſchikt werd.

Turnerus by *Geſnerus*, geeft deſen naam an den Balbuſard der Engelſen, welke grooter is als den Havik, met een witte doch donkerverwige plek op het hooft, die haar ande oevers houd, op 't land, onder 't riet, boven 't water ſijn neſt maakt, niet ſnel inde vlught is, en de Viſſchen en Konijnen verſcheurt. *Bellonius* wil ons een vogel ſesmaal grooter als een Valk, met blauwe poten, lange klauwen, brede nagelen by de Francen Gerfault genoemt, en die totten landjagt gebruikt werd, voor den Morphnus (of Brevoet) opdringen, maar twijffelagtigh. Hy houd ſich in dichte Boſſchen, op vlakke velden, en an de poelen en meeren. Hy leeft meeſt met water-vogels, als Enden, en dikmaal met Viſſchen. Het is een vermaakelijk gevecht ſeit *Plinius*, als de vogel ſich mette vlugt na den oever geeft, voornamentlijk daar het riet heel dicht ſtaat. Daar hem den Arend met 't ſlaan ſijner vleugels uitdrijft, en die als hy de Vogel an doet in 't water valt en ſijn ſchaduw van den Oever, an den onder water ſwemmenden vertoont, en de vogel op een ander plaats, daar hy niet geloofde verwacht te werden weder opduikt. Hy word van den Beenbreker indien wy *Ariſtoteles* geloven, voortgebraght.

Plaats. Pl: H: N: l. 10. c. 3.

Aldrovandus noemt een vogel, den Morphnus gelijk ſlaghtigh, die hem geſonden, en ſo groot was als een Haan; Yſer-grauw van verw, met een bek bykans recht neerhangende, die met een geel vel an de kop gehecht was. De toppen van ſijn vleugels waren omtrent den buik met ey-ronde plekken, en ſijn ſlaghpennen an de uiterſte ſpitſen wit. De dybenen ruigh, en met witte ſpikkels uitten bruine geſprinkelt, de klauwen boven met ſchobben, beneden gelijk als met ringen bedekt.

IV. LID.

Vande Percnopterus oft Beenbreker.

Naam.

DE Percnopterus, die ook Cypaëtos, oft Hypaetos, Ægyptias, en Oripelargus genoemt werd. Hy

Haliæelus
Adler baſtard.
Meer Adler

Aquila
Adler Arn.

Pygargus
Weis geſchwenzter Adler

Moß Wey Entenſtoße
Anathria ſen
Morphnos

Melanetus uel Melanæetus
Aquila Valeria Stock Arn

Melanætus

Aquila Pygargus alius

Percnopteros
Geÿr Adler

Morphnos
Sudten Adler
Bellonÿ

Ossifragæ alis Species

Percnopteros alius

Tab. V

Morphus Congener

Oßifragus
bien brecher

Pereuopteros Aquila peregrinus

Heteropus Aquilæ
Species

Auis Scÿtluca
Mitternachtischer
Adler

Chrÿsaetos
Bellonÿ

Beschrijvingh. Hy word kortelijk van de oude, verscheidentlijk van de jongen beschreven. *Aristoteles* seit, dat hy wit van kop is, van lijf groter als d'andere, kort van vleugels, met een langen start, den Gier gelijk. *Aldrovandus* stelt twee beeltenissen van den selven: De eerste is veel kleinder als den Chrysaetus, oft gulden Arend, hy had het lijf kastanie bruin na 't swart strekkende, den bek tot het midden recht, an 't uiterste met een groten haak gekromt, in 't begin omtrent het voor hooft wit, het overige swart; Het hooft uitten witten na het donker strekkende, de ogen met een witaghtige straal, den appel swart. Den hals half, en dat meest boven, kaal, met weinig en korte veertjes beset, doch witagtigh, an welkers uitterste, omtrent den midden-hals, eenige veertjes als ruig gekrinkelt hayr; oft gelijk als langagtige borstelen boven d' andere vederen uitstaken; op den rug een gedaante van een monnikx kap totten midden uitgestrekt, en die in een spits einde, als een dryhoek afliet. D'ander is traag, van verw over 't gehele lijf donker na het kastanie bruin strekkende, welken in 't uiterste van den hals een t' saamgeknogte rije, van witte vederen, verdeelde, die een scherpen hoek, op den rug uitgaande maakte, en gelijk een stutsel was van een monnikx kap op de schouders leggende. De kop is tottet achter hooft toe kaal, so dat de opgerechte vederen de gedaante van een monnikx kap afbeelden. *Bellonius* seit dat hy by de Francen busard genoemt, groter dan een Buteo, swart van verw, met korte vleugels, en den luejen Cypaetus is. *Gesnerus* noemt een ander van vorm, en verw den oyvaar gelijk, ongeduirig inde koude, seer heet van lijf, dat hy vlees eet, en de visch verwerpt; dat hy vier uiren op een plaats bleef sitten, en somtijds de tinsterende Son aansag, en geloost, indien hy de Cypaetus niet is, dat hy ten minsten van een van beyde, 't zy het mannetje oft 't wijfje voortgekomen is.

Plaats. Hy onthoud sich inde bosschen, en velden, meest op de bergen, hy word somtijds in Syrien, meest in Ægypten gevonden.

Voedsel. Sijn spijs is alleen onder de Arenden dode krengen. Want hy swaar, en totten roof onbequaam, vande Raaf, en diergelijke vogelen angevogten zijnde, word hy verdreven, en gevangen. Oock leeft hy omtrent de Stadt Gazara in Ægypten met muisen. (Arist. H. A. l. 9. c. 32.)

Ælianus schrijft gehoort te hebben, dat de Jongen terstond eyren leggen. *Avicemia* seit, sijn gal met Oly van violen overgehaalt, goet voor het ruischen der oiren te zijn, en sijn drek om het misvallen der Vrouwen te beletten.

Naam. De Ossifraga en Ossifragus, (oft Beenbreker) by de Grieken Phenes, en by *Arist*: Phene, word ook Harpa, Sanqualis, en Immussulus genoemt.

Beschrijvingh. *Aristoteles* schrijft van hem: De Beenbreker is groter als den gemenen Arend, (uitgenomen den Chrysaetus (oft gulden Arend) van verw uit den aschgraauwen wit, swak van gesigt, want hy heeft d'ogen met een wolkje overdekt. (Arist. H. A. l. 8. c. 3.) Die van *Aldrovandus* voorgestelt werd, was viermaal negen duim en een half langh; negen spannen met uitgestrekte vleugelen, breed, en twaalf pond swaar. De vederen van 't gehele lijf waren uitten bleek donker en yser grauw, die dicht ande huid saten heel saft en wit, de slagpennen strekten geheel na 't kastanje bruin. Den hals en kop was met dunne en langagtige vederen beset. Den bek twee vingeren breed, de vlakte van een hand langh, swartaghtigh, en hoornaghtigh donker, in 't begin met een vlies gestrekt tot boven de neusgaten, mette kanten de letter S. uitdrukkende, bedekt, en so krom dat den haak alleen de breete van een duim gelijk was. De tongh gelijk den mensch, met een brede top, wedersyds met haakaghtige harde en hoornaghtige byhangselen, met een dun vlies an het onderste kaakbeen gehegt. Het onder kaakbeen was als een goot uitgeholt: 't gehemel vertoonde in 't midden een spleet, waar door het slijm uit het hooft leekte. Van het kinbeen hingen kleine veertjes gelijk vlokken in gedaante van een baard, af, 't welk *Plinius* den Beenbreker eigen toe-schrijft. De dybenen (Pl. H. N. l. 10. c. 23.) wierden met donkere veertjes, wat na 't geel strekkende, bykans geheel bedeckt. De nagelen heel swart, en die van swartheid glommen, en naauwkeurigh een half rond afbeelden. Haar selfstandigheid was van binnen wit, beenaghtigh, van buiten met een bruine schors bedekt. Twaalf pennen vande start, waren wit en swart gevlekt, binnewaarts wit, buiten-waarts donker. En dit is de wijs van sijn uitwendige delen.

Indien gy de inwendige aanmerkt, het druif-vlies 't welk den mensch inde oogappel door-gaat is, had een geheel dun vliesje voor den oogappel uitgestrekt, waar door hy, gelijk de *Wysgier* seit, een swak gesight heeft. Het deel 't welk metten omloop vande straal besloten word, was, op dat het gesight niet t' eenemaal belet soude werden, geheel fijn, en doorschijnende. Den buik was overvloedigh vet. De milt rond ven gestalte. Het lichaam vande maagh vliesaghtigh, ruimer onder an den uitgangh, als boven ande mont, sonder rop, gelijk dat *Plinius* van sijn Beenbreker verhaalt, in plaats van welken rob de keeldarm schijnt te zijn, die so haast sy de krop voor by geschoten is, allenskens totte maagh toe ruimer word. De gal-blaas heeft geen gemeenschap mette lever, maar was an de maagh, onder veel vet verborgen. De lijfmoer dik, peerwijs, en vol saat. De stietscheen een halven vuist dik en vet. Tot het geslaght van dese behoort niet die van *Bellonius*, die in lijfs dikte, verw, en gedaante de Wouwe gelijk is, met twee swarte vlekken ande zyden der vleugels getekent, met het hooft den star-Havik, met de dybenen, en poten den Gier gelijk. Maar dese die in 't

Graaffchap Tyrol was, was op den rugh van verw gelijk den Havik, anden buik wit, met uitgeftrekte vleugels fes voeten breet, die de fteen-Bokken van boven op de klippen neer ftort, en groote ftukken beens door flokt, kan hier toe betrokken werden: als mede die, welken *Gefnerus* mette woorden van fijn vrind befchryft, te zijn wit van vederen, kaal en geel van kop, en dat hy de beenderen tuffchen de klippen ftekende vermorfelt.

Voedfel. Sijn fpijs zijn Steen-Bokken, hinden, jaghthonden, palingen, welkers ftukken in een opgefneden maagh gevonden, van fo fcherpen ftank waren, datfe de toefienders bykans deden befwymen. Hy broeyt heel wel gelijk andere Arenden fijn Jongen, welke hy alsfe vlug en vratigh zijn ten neft uit worpt, opvoet, en wegh genomen zijnde, klaachlijk beweent. (Arift: H: A: l. 9. c. 34.)

Plinius fchrijft dat de kleine Gieren van hem voort-geteelt werden, en uit die de grote, die gantfch niet voort-teelen. (Plin: H: N. l. 10. c. 3.)

Afkeer. Hy vecht metten Adder-flangh, en gequeft zijnde, heelt hy fich met een kruid Hafen kulen genoemt. (Lucret: l. 5.)

Stem. Sijn ftem verandert hy mette tijd.

Indien gy fijn gebruik anfchouwt: Sijn gal met honigh gedronken, geneeft de fproeten. Sijn drek gedroogt en gepoeyert, vordert het koken vande maag. Sijn maagh gepoeyert en gedronken, jaagt de fteen af. Het uitterfte van fijn darm om 't lijf gebonden, geneeft de kronkeldarm pijn. Sijn been om de heup gebonden, geneeft de gebarfte aderen. (Plin: H: N: l. 30. c. 7.)

V. LID.

Vande Anopæa (oft witten Arend) Heteropodus (dat is, Ongelijk been) en Schytige vogel.

Vande Anopæa word by *Homer: Odyff.* 1. gewagh gemaakt, welke van fommige Aphanes, onfienlijk, oft Anopheres, dat is, Hoog-vlieger genoemt werd. Andere fchryven Ponopaja, en verftaan een Swaluw.

De Wit oft Swan Arend is van grootte als de Chryfaetus (oft gulden Arend) van verw fne-wit, word inde klippen anden Rhijn gevonden, leeft by de jaght van hafen, konynen, jonge biggen en viffchen, en is traagh inde vlught.

De Heteropos (de Ongelijk voet.) Van *Gefnerus*, heeft het linker dybeen blaauw, het reghte donker-wit-aghtigh; voorts zijn den hals, borft, en buik donker, met fwarte fpikkelen gefprinkelt. De vederen van de kop en nek ftaan fteil op. De ogen zijn roodaghtigh, het beginfel vanden rugh rijft omtrent het opperfte der vleugelen tot een bult op.

Vande Schytife vogel fchrijft *Ariftoteles* aldus. In Schytia (dat is Tartarien) is een geflaght van vogelen Otides ghenoemt. Defe brengen twee jongen voort, fitten niet op de eyren, maar leggen die in haas oft voffe vellen. Boven inden boom fittende nemen fy fe waar, oft iemand haar jongen roven wil. En fo yemand op klimt, flaan en vechten fy met haar vleugels gelijk de Arenden. *Olaus Magnus*, die een oogh-getuige is, beveftight beider befchryvingh, welke *Albertus Magnus* van valfcheid befchuldight. (Arift: H: A. l. 9. c. 33.)

Tot de Arenden behoren de Itzquantitli, en Tlaquantili der Indianen, fiet hier van onder Mantiffa N°. 2.

II. OPSCHRIFT

van de Gieren.

I. HOOFTSTUK,

Vande Gieren in 't algemeen.

Onder den naam van Gieren, worden verftaan die by de Grieken Gyfp, Gypas, Ojonos, Aigypios, by de Latynen ook Vulturius, mogelijk van haar trage vlught, en door omfpraak. De vogel van Titius, de wrede, de grage, de grote, de Hofvogel, en Caucafea, die haar op de bergh Caucafus houd, genoemt werd. *Lycophron* noemt haar roof-Swanen, *Hermogenes*, Taphus, Rempfuchus oft gefielde grafsteden. Naam.

Mettet geheele lijf gelijkt hy bykans den Arend, en is, fomen *Bellonius* geloven magh, noch anderhalf maal fo groot: Nochtans, 't welk in 't geflagt der roof-vogels gemeen is, gaat het wijfje inde grootte het mannetje niet te boven. De bek is hem kromaghtigh, de ogen vervaarlijk, en by *Philes*, heeft hy vier neufgaten, waar van hy vierneufigh genoemd werd, 't welk nochtans een verdichtfel is. Den hals is fonder vederen, oft de vederen van 't hooft zijn fo kort, indienfe mette Arenden vergeleken werden, datfe kaal fchijnen. De krop is inde lenghte en ruimte heel groot, 't welk den rop die voor den buik hanght, anwijft, onder welke, een ruimte van een vlakke hand breed, niet fo feer met vederen, als roffche hayren, der kalveren gelijk, als een faft vel, van alle pennaghtige ftylen ontbloot, bekleed werd. Een gedeelte der vleugelen die op 't lijf leggen, worden met een faft vel, 't welk hem alleen onder de roof-vogels eigen is, bedekt. De benen totte voeten toe zijn vol vederen, tot een dekfel voor de vorft en koude. De nagelen zijn krom.

Hy houd fich op de hooghfte fpitfen vande bergen, fo *Ariftoteles*, *Plinius*, en *Homerus* befchryven. De Dichters noemen haar Caucafus vogels. Vande Jonge zijnfe in Candia, Zazijnthus, op den Appennin, en den Gulden bergh van Vrankrijk gefien. Des fomers begeven fy haar om de koude te fchuwen in opene plaatfen, en *Bellonius* heefter veel inde Woeftyn van Arabien, en Ægypten, en op 't vlakke tuffchen Cairo, en de rode Zee gefien, om dat die wegh met de dode krengen van Kemels vol is, die haar tot voedfel dienen. (Plaats. Arift: H: A: l. 6. c. 5. Plin. H: N: l. 10. c. 3. Homer: iliad: 2.)

Agricola

Agricola feit datfe haar inde boffchen houden. *Iuvenalis* feit ook datfe inde bomen neftelen. In Candia vind menfe op de hoge bergen die naar de Zee hellen. Daarom feid *Herodotus* de Vader vanden Redenaar *Briffo*, datter Gieren in een ander lant zijn 't geen ons onbekent is, en tot bewijs, fo om dat niemand een Gieren-neft gefien heeft, als om datfe fchielijk in groot getal gefien worden, de legers na te volgen.

Agricola fubter. Juvenal. fat: 14. Arift: H: A: l. 6. c. 5.

Voedfel. Sy leven by dode krengen, en die alleenlijk, die, met den Arend Beenbreker, en mette Havikken geen verwantfchap hebben, en fy raken geen dode vogelen van haar geflaght an; indien men *Herodotus Ponticus* geloven mag. Sy leven ook by levende vogelen (want fy jagen op de Ganfen) en viervoetige dieren, namentlijk die gene, welk baftaarden zijn. In Candia en Switferland, vallen fy op de lammeren, bokken, hafen, en der herten hinden. In Chile in America, ook op het grof vee. Daar is feker geflaght welk Torgos, en Hæmatorrophum ghenoemt werd.

Bellon: l. de avibus c. 23. Monar.

Sy jagen vande middagh totten nacht, vande opgank der Son tot die tijd toe ruften fy.

Teeling. Van haar kunne, paringh, leggen en broeyen komen de fchrijvers niet over een. Datfe alleen vrouwlijk zijn, fchrijven *Ælianus*, *Orus*, *Philes*, *Tzetzes*; en als den Zuiden wind niet wayt, fpalken fy den bek tegen den Ooften wind open; Die invloeyende geeft vande wind maakt haar binnen vyf dagen, in welke fy nocht eten, nocht drinken, vrughtbaar. Datfe in het derde jaar na haar ontfangenis geen eyren maar jongen voortbrengen, feggen *Philes* en *Simocattus*; datfe binnen hondert en twintigh dagen haar eyren leggen, fchrijven *Orus* en *Tzetzes*, *Ariftoteles* en *Plinius* datfe neften maken, *Niphus* heeft een neft in Italien gefien, en die nagelaten datfe meeft twe eyren leggen: Defe uit *Umbricus* de vogel Waarfegger dry: Van de tijd van haar kippen hebbenfe niet fekers befchreven. Dit word ondertuffchen vanden Heiligen *Hieronimus* gefeit, dat de Gier als hy fijn eyren begint te leggen, yets uit de ftreek van Indien haalt dat een noot gelijk is, binnen iets in hebbende dat beweeght word, en geluit maakt. Dit fchijnt de waarheid t'onder fchryven: Maar nochtans wijl de Arend, en Beenbrekers, en Gieren, gelijk uit *Ariftoteles* en *Plinius* blijkt, fich met elkander vermenghen: kander lichtlijk uit vogelen van verfcheide gedaanten, een derde, en die onvrughtbaar, gelijk uit een Merry, en Efel de muil, voort geteelt werden, welke om de gelijkheid mette Gieren, groter dan de Arenden eer onder d'andere plaats gegeven werd.

Ælian: H: A: l. 2. c. 46. l. 1. Hierogl: Philes de propiet. animal. Tzetzes Chil. 12. c. 439.

Arift: H: A. l. 6. c. 5. Plin: H: N. l. 16. c. 6.

Opvoedingh. So gy d' opvoedingh befiet, na 't gevoel van *Orus* brenght hy hondert twintigh dagen met het opvoeden fijner jongen door; en als hem voedfel ontbreekt krabt hy fijn dybenen met den bek datter 't bloed na volght, 't geen hy haar te fuigen geeft. By *Albertus* queft hy die met fijn nagelen, en voed fich felf metten overvloed.

Orus. l. I. Hierogl.

Ouderdom. Hy rekt fijn ouderdom totte hondert jaren uit.

So veel de kraghten en fielige bedryvingen angaat: met het opgaan der Son fiet hy naar het weften, met het ondergaan naar 't ooften, gelijk by *Orus* te fien is. Hy riekt fijn aas niet alleen over Zee, maar ook vyftigh duifend paffen verre, 't zy om dat hem dat werktuigh keurigh droogh is, oft om dat de uitwaaffemingh van gehele legers somtijds overvloedigh is, oft om dat de felve by een gedrongen door de winden over gevoert werd.

Ambrof: l. L. Hexam: li: 5. c. 20 Ifidor: Orig: L. 12. c. 7.

Gebruik. Thom: Aq: de Animal: lo. 2. Comment: 57.

Vlught. Sy vliegen om de fwaarte van haar lichaam traaghlijk, en dat met grote fcholen.

Verftand. Haar verftand fpeurt ghy daar uit, datfe de landftreken, om de koude te fchuwen, verwiffelen. Sy zijn Ægypten niet minder vremt als de Oyvaars, om datfe totte felve dode lichamen van welke fy verfaad zijnde, dikmaal afgefcheiden zijn, wederom keren, fy volgen de legers die totten flagh gereed zijn, door een fekere voor-wetenfchap. En andere feggen dat fy twee, dry, ja feven dagen te voor die plaatfen rondfom vliegen, daar de dode lichamen vallen fullen. Datfe t' huis de dode lichamen die van vergiftige Slangen gebeten zijn vlieden, en als fy mette leverfiekte bevangen zijn, datfe tot geneefmiddel de levers van andere vogelen eten.

Nicander in Theria.

Afkeer. Welriekende dingen zijn haar fo tegen, datfe geen dode beeften, die met riekende falven gefmeerd zijn anraken, ja door den reuk van falven om hals raken; ook fterft de Gier vande karl van een pijn-appel, maar heeft groter fmaak inde Cretife erweten.

Arift: in Mirabil: Plin: H: N: l. 12. c. 53. Ælianus H: A: l. 6. c. 46. Plin: H: N. l. 20. c. 5.

Siekten. Sijn fieckten zijn een verftopte lever, en luifen. Een vergiftigh gewormte de luifen gelijk; oft die gene die inde liefchen groeijen. (dat zijn plat-luifen)

Gebruik. Haar delen hebben inde Genees-konft een groot gebruik.

Van *Ætius* word een genees-middel uit fijn gehele lichaam bereid, totte afgefcheiden gefwellen, totte harde gefwellen vanden aars, en krop-fweren.

Ætius l: 13. c. 124. Galen: Euporift: l. 5. c: 91.

De herffenen met Cederen oly om de neusgaten, oft om 't hooft geftreken verlicht die pijn. Het hart van de jongen om den hals gedragen, word tegen de vallende fiekte geprefen. *Serenus* gebruikt de lever tegen de pijn der felver. De gal met Scammonea vermenght, is goet voor quade ogen. De pinnen die onder de klaauwen waffen, zijn de barende vrouwen goet: maar indien fy niet tijdlijk wech genomen werden, verwekken fy neerfinkingh vande Lijf-moer. Indien men de tanden daar mede kratft, verwekken fy een fuiren afem. De flangen worden metten fterken reuk vande vederen verdreven. De huid die an de maagh vaft is, helpt geweldigh tot de kokingh. De zenuwen uit de dybenen en opperfte benen, om den enkel der fieke gebon-

Lemnius de occult nat: c: 26. Trallian: l: 11:

Pollux Onomast: l. 4. c. 10.

bonden, genesen het podagra oft voetevel. Indien ghy de uitwendige delen anmerkt, de Tartarise Mensch-eters, de Malenchleners, en Arimaspi maakten uit de beenderen vande Gieren haar fluiten; en sommige uit de dybeenderen kandelaars, om datse geloofden dat de selve door een angheboorne kragt 't vergif ontdekken, en na sich trekken.

II. HOOFTSTUK
Vande onderscheiden der Gieren.

Arist: l. 8. c. 3.

ARistoteles erkent maar alleen twee geslaghten van Gieren. Maer de Jongen hebben angemerkt datter meer zijn.

Albert: de animal. c. 8.

Het eerste geslaght is witter, en klein, dat haar op de bergen vanden Rhijn, Danouw, en omtrent Clavona in 't Switserland vertoont. In Tartarien, en inde landen onder 't noorden gelegen is het overvloedigh.

Het ander geslaght meer asch-verwigh. Wiens hayraghtige pluimtjes so wit en fijn zijn, so *Bellonius* schrijft, dat men die soude oordelen, het bereide vel van een witte Alpise, Wesel, oft witte Vos te zijn.

Het derde geslaght bruin, een weinigh kleinder als den Arend, heeft de vederen vanden hals, rugh, buik, en van 't gehele lijf Kastanie bruin, die vanden rugh, en de zyden, klein en gelijk schobben breedaghtigh, welke den rugh, de maagh, buik en de wortel vande stiet bekleeden, rosch, die vanden nek kortaghtigh, indiense by Arends vederen vergeleken werden, die vanden hals dun en langhaghtigh, gelijk de Hanen en Spreeuwen, de benen kort, en overal tot de bovenste klaauwen met vederen bedekt.

Het vierde is swart, en kort van start, de vleugels en start van verw mette bruine gelijk. *Albertus* schrijft dat dit geslaght kleinder, maar heerlijker in kraghten is.

Het vijfde is het Haalaghtig geslaght, met een krommen swarten bek, lelijke ogen, groot en vast van lichaam, met brede vleugels een langen en rechten start, van verw glinsterende swart, om dat het van een Arend, en Gier schijnt t' saam geset, en dat geslaght, 't welk *Albertius* schrijft van *Homerus* Melanocon (oft swarte) genoemt te zijn. Desen is eigen op de Hasen te loeren, en alleen bequaam onder alle om te leeren, en snel ter vlught.

Het seste is het gulden geslaght van *Gesnerus*, 't welk hy aldus beschrijft. Hy is vanden bek tot het uiterste vande start, ses maal negen duim en wat meerder, langh; tot de uitterste nagelen vyfmaal negen duim, oft een weinigh minder, de lenghte vande bovenste neb so wijd geopent alsse kan, is omtrent seven dwarse vingers; de lenghte vande start omtrent drymaal negen duim. 't Gehele opperdeel dat is den benedensten hals; de borst, buik en voeten zijn rosch-verwigh, wat bleeker naar de start, wat roder na de kop; de klaauwen zijn donker en hoorn-verwigh: de langhste slaghveer is omtrent viermaal negen duim. Alle de pennen vande vleugels zijn swartaghtigh, oft donker, en bykans een-verwigh, de bovenste kleine zijn inde vleugels swarter, so datse door 't midden enige met roschaghtige vlekken, ander omtrent het benedenste, met bleekaghtige door-sprinkelt werden; de pennen zijn midden over den rugh swart, en daar schitteren in 't midden van haar enige witte stronkjes uit, insonderheid die omtrent den midden-rugh zijn, en den halven hals: want het overige deel vanden hals heeft de vederen uitten witten rosch; de start heeft de selve verw als de vleugels, te weten donker. Tot dese voeght *Albertus*, een geslaght met een dikken hals, en vleugels die geweldigh naar den rugh gedraayt zijn, en een groote borst; welk geslaght sich veel op de Zee-stranden houd, en wat het vanght daar heen brenght.

II. OPSCHRIFT
Vande Havikken.

I. HOOFTSTUK
Vande Havikken in 't al gemeen.

LAat den Havik den Gier vervangen, een vogel soo ge-eert by de ouden, datse geloofft hebben, dat hy ook na sijn doodt de kraght van voorbeduidingh hadde, en een wet ghemaakt hebben, waar door die ter doodt verdoemt wierd, die hem ook onvoorsien omgebraght hadde: So gheacht by de Egiptenaars, dat sy meenden dat hy de Son alleen tot vermaak was, en den Afgod Osiris den geschilderden voorsetten. De Tentyritæ en d'inwoonders van Phila hem heilighlijk vierden: doot zijnde, de eer van een grafgaven, en in haar Stad Butis vervoerden; 't zy om dat sy seiden, dat sijn selfstandigheid uit bloed en geest bestont; oft om dat sy sagen, dat sy haar Land vande vergiftige dieren suiverden; oft om datter geloofft wierd, dat een Havik in oude tijden, een boek 't welk met rode letteren geschreven was, en waar in de vorm van den dienst der Goden bevat was, tot de Priesters te Theben gebraght hadde.

Porphyr: l. 4. de abstinent: Porphyr: ibidem Plutarch: de iside & Osiride. Ælian: l. 10. de Animal. c. 24. Strabo l. 17. Georg. Herodotus in ru... terp: Porphyr: l. c. Diodor: Sicul: l. 2. c. 4. Eufeb: l. ... de præpar. at Evang. Diodor: l. c.

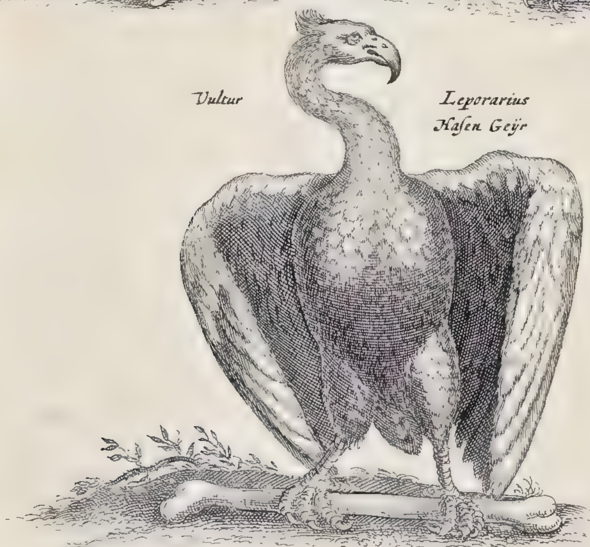
Hy word by de Grieken gemeenlijk Jeaxe, by de Macedoniers Paraos, by de Lybiers Barbas, van *Hesychius* Kerknos, by den Thyrreniers Arakos, en by andere Mermnes. By de Latinen Accipiter, oft van 't woord Rapacitas 't welk Rovingh beduit, oft om dat hy ter acceptus, dats drydobbel angenaam is, waar van hy ook Heilige-vogel ghenoemt werd. Naam.

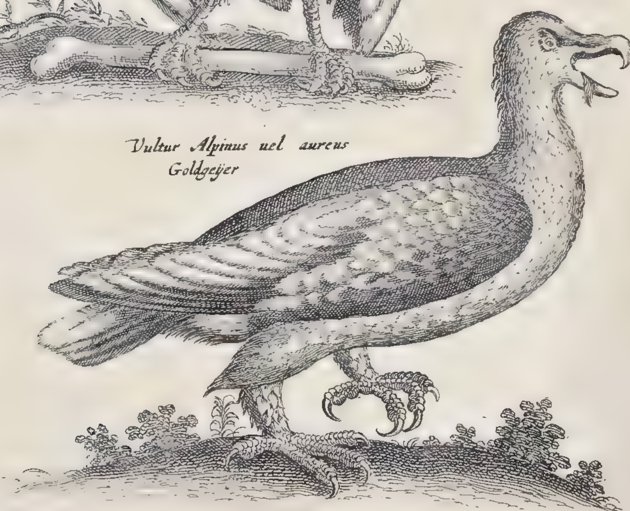
Indien ghy de Vogel self anmerkt, sijn lichaams groote is onseker. Somtijds schijnt hy de Arenden weinigh te wijken; In Egipten zijn sy kleinder, als in Griekenland. Inde landen tegen 't Noorden, en op de klippen, om datse aldaar vol bloed en geest zijn, zijnse grooter. Het wijfje is gooter als het manneije,

Beschryvingh. Arist: l. 9. c. 28. H: An...

Vultur Cinereus Geÿr

Vultur Bæticus Geÿe

Vultur
Leporarius
Hasen Geÿr

Vultur Alpinus uel aureus
Goldgeÿer

netje, om dat in hem de vogtigheid van de onmatighe hitte verteert werd, in haar het bloed met matige warmte overvloediger is, en meer stofs totten angroey bybrenght. Haar verw is meest verscheiden wit, geel, swart, en gesprinkelt, op sommige plaatsen worden sy wit en vaalachtigh ghevonden; en die haar inde Doornbossen en Mast-bomen houden, hellen na den rosch en swarte verw, die haar haar inde Beuken-boom houden, na het geel oft vaal, haar vleesch is wreder als dat vande Koekoek, hy is volder van vederen als de sware vogels, om dat de overvloeyende stof na de vederen versonden werd, en tot der selver groey dienstigh is. Den bek heeft hy krom, en veel tijds an het uitterste hoornaghtigh. Glinsterende ooghen; (waarom sy de Son toegeheilight zijn) die geduirigh bewegen, welker verw metten ouderdom verandert. Overvloedige herssenen, een brede tongh, in 't beginsel stomp, nocht gescheiden, nocht spits. De borst heel scherp, met matigh vleesch beset, de vleugels spitser als andere Roofvogels, een stinkenden asem, een groot hart met een stompen punt, de milt soo klein, dat hy by na het oogh ontschuilt: de gal somtijds 't Spaansgroen gelijk, an de lever en darm vast gehecht.

ist: H: l.8. c.9.

laats.

Indien ghy de plaats anmerkt, sy zijn overvloedigh in Engeland, Sweden, Pruissen, Lijfland en Rusland; om dat die overvloet van vogels hebben die traagh ter vlught, en van veel vleesch zijn: weiniger in Syrien, Persien, Africa, Griekenland en Candia. Sy nestelen in hooge en vervallene klippen, voornamentlijk op de Alpen, of ook onder de Doornhagen, of voornamentlijk inde Mast, Ahorn, Beuk, Eyken, Pijn en Denne bomen. Die haar in 't landt van Massilien houden, nestelen op de aarde, en worden nergens anders voortgebraght.

mer: lyff. 8. n:H:N. o; c. 8.

Sy onthouden haar alle, uitgenomen de Tinnunculus (oft de Klinkert) van den drank, indien men *Aristoteles* en *Suidas* gelooven magh. Dat hy drinkt, ook na dat hy het lichaam van een doodt mensch angeroert heeft, indiense door den overvloet van water angelokt werden, hebben *Plutarchus* en *Gyllius* naargelaten, maar als sy bloed van levende dieren tot lessingh van haar dorst genoegh hebben, drinken sy niet; indien hy gedrongen word iet te eten dat geen bloed heeft, is 't gelooflijk dat hy ook drinkt. Sijn spijs zijn vogelen, voornamentlijk Hoenderen, en Duiven, Lijsters, Vinken, Quakkels, Ravens, Exters, Krayen. De edelste hebben de beste smaak in Kreeften, en Hasenvleesch: de sleghte ook in Muisen, Kinkvorschen en Mollen; De tamme eten ook vrughten en brood, nocht sy onthouden haar, 't welk met *Aristoteles*, *Plinius*, en *Ælianus* gelooft hebben, van de herten der dieren, maar naar de ghetuigenis van *Albertus* en *Aldrovandus*, als sy het brein uit de herssenpan gerukt en verslonden hebben, vallen sy voorts op 't geheele lichaam. Geen keren weder tot het overschot vanden roof, terwijl sy haar inde Bosschen houden, nocht men heeft haar oit op doode krengen sien sitten: maar sy zijn somtijds alle soo graagh, datse drek door den honger inslocken. De Havik jaaght niet alleenlijk Tortelduiven, maar meest witte Hinnen om haar witheid, en Krayen, Spreeuwen, Exters, en z: maar ook sijn eigen geslaght ('t welk gelijk sommige meenen) behalven den Arend, en de Swaan, geen andere vogels met hem gemeen hebben. De Koekoek word vande selve ook verslonden, indien sy t'saam te voorschijn komen: Alleen een vogel die van zijn geslaght gedoodt is. Na dat hy den Haas gevangen heeft, vest hy de linker voet op d'aarde, mette reghter houd hy den roof, en rukt hem, soo haast hy kan, de oogen uit. Als hy jagen sal, vlieght hy alleen; den roof siende, drijft hy laagh by de aarde, en past sneegh op, soo hy de eerste maal mis tast, laat hy 't vervolgen af, en is op sich selven storigh.

oedsel. ist: H: l.8. 8. idas in cerii. itarch. Iside & iride. llius i lian:

ristot: :A:c.11. . Plin: :N:l.10. 8. Al- rovand: 23. de nimal. lbert: c.

Colul: l 9. de re rust.

Arist: H: A: l 6 c. 7. Plin: H: A: l. 10. c. 9.

Sy zijn niet vrughtbaar, om dat de natuur de voghtigheid niet te gelijk na de benen, klauwen, vederen, en de teel-deelen kan oversenden; nochtans schrijft de oudheid haar groote geilheid toe. Het is seker datse mette Arenden paren, en dat de Star-Arend sich metten Havik vermengt. Een seker geslaght, als het geil is, stelt sich voor den beet, ook vande alderkleinste vogelen bloot. Een ander geslaght op de wijs der menschen, met een minnelijke lightigheid blakerende, vervolgen de wijfjes, en soeken die met een groot geroep. De Egiptenaars seggen dat het wijfje eenen dach ghesocht zijnde, daar na van 't mannetje geroepen, hoe ver sy van hem af is, nochtans gehoorsaam is, en daar van noemen sy de gehoorsame vrouwen mette bynaam van een Havik.

Telingh. Arist: 3. de generat. animal. c. 1.

Arist: de generat: animal: l. 2. c. 5.

Sy leggen meest dry, somwijl vier oft vijf eyren, en broeyen twintigh dagen.

Albert: l. 10. c. 8.

Den ouderdom van dese vogel, rekt sich tot veel jaren uit. De Egiptenaars hebben geschreven, doch valschelijk, datse tot sevenhondert jaren gekomen zijn. Is ook veel siekten onderhavigh, te weten, korten Adem, en dan geeft hy een geluit, somtijds geeuwt en braakt hy: hy is met de Miter gequelt, en dan word hem den buik en hals kaal, ook met het breken vande Gal, wanneer hy een groene voghtigheid uitwerpt, mette Spongs, en dan drinkt en eet hy buiten ghewoonte heel veel, en hy geeft sich vande hand, en van sijn rak niet af: mette Koorts, en dan heeft hy korlen als Roggen-granen inden bek: met de Mot, en dan roert hy veel den start; Met Hardlijvigheid, en dan schuirt hy den aars veel op het rak, en werpt een swarten drek uit: met koude Ongematigheid, en dan lost hy saffraanaghtige oft bloedige vuiligheid, maar dan laat hy sijn wieken sleght hangen, en de vederen van 't hooft rijsen steil op. Met verdroogde slijm, en dan werpt hy geen vogtigheid door de neusgaten. Mette snof, en dan druipt hem de vogtigheid uit de neusgaten,

Ouderdom. Ælian: l. 10. de animal. c. 14.

ἱερακοσόφιον Demetry edit: Rigalty.

Sickte.

gaten, en 't schuim door de ogen uit. Met bevingh, en dan heeft hy pennen als een Struys-vogel, en kan niet vliegen. Siet meerder by den angeroerden Schrijver. De stem

Stem.

is den Havikken by tijden, en ook in geslaght verscheiden. By de Grieken wordse met het woord Ryxein, door naam-verdichting, by de Latynen Pipandi ('t welk wy piepen noemen) uitgedrukt. Als de hinnen hem horen wanneer sy broeyen, worden haar ey ren vuil.

't Gesigt. Ælianus H: A: l. 10. c. 14.

't Gesigt is so scherp, dat hy sonder ongemak reght inde stralen vande Son siet. Hier van word hy by *Aristophanes*, Pantopthalmos (dat is Aloog) genoemt. Hy wierd

Plutarch: l. de Iside & Osiride. Homer: iliad v.

gelooft met Apollo, 't welk de Son is, grote gemeenschap te hebben, en de Ægyptenaars plagten met sijn beeltenis de Son te betekenen.

Vlugt.

Sy zijn snel ter vlugt, en so geswind, datse daerom Jerakes, van roan Jestai, dat is lighte beweging, genoemt werden; die de snelste zijn, worden de Son toegewyt, en ghelooft men datse grote verwantschap met het vuur hebben. Sy heffen haar dikmaal so hoogh, datse 's menschen oog ontschuilen, niet te min vallen sy van daar op haar gesiene roof, gheswinder als een pijl neer. Het is haar eigen, en alleen metten nachtuil gemeen, datse haar op den rug wenden, de start om laag, en haar vleugels uitbreieden, en datse dese in plaats van d'aarde gebruiken.

't Verstand.

't Verstand hebben wy ten deel angeroert, datse altijd eensaam, behalven inde paartijd, vliegen; dat die van bequame grootte mette

Ælim. H. A. l. c. 42. Plin: l. 10. c. 8.

Vossen, Arenden en Gieren vechten; datse in 't gedeelte van Trachien boven Amphipolis, mette menschen in maatschappy vogels vanghen; datse onder alle vogelen de leersaamste zijn; dat hy indien hem by geval een vogel voor-komt, dien den gantschen nacht onder sijn voeten bewaart, en met het opgaan der Son vry laat, die hem te gemoet komt niet vervolgt; dat hy met het sap van Havikx kruid sijn ogen strijkt, en also sijn vorige helderheid weder krijgt. Vorders dat hy den doden betreurt en aarde in sijn ogen werpt; dat hy den nacht-uil van andere vogels overvallen zijnde te hulp komt; dat hy de gevangen tortel-duif los laat. Waar van de Ægyptenaars, om niet onvoorsigtig een vogel die van den Havik los gelaten is, te eten, haar van alle geslaght van vogelen onthouden, datse voor de Tinnunculus, (oft Klinkert) van den Crocodil, en swarte Wijngard een schrik, en mette saly, munte, denne, en wilge-boom toeneigingh hebben, verhalen sommighe Schryvers.

't Gebruik.

So ghy haar gebruik anmerkt, de jongen zijn seer mals, en d'oude soet en licht van vleesch. Geheel gebraden en gegeten, gelooft men datse de vallende siekte, in Roofwater gesoden, de vlekken der ogen; het stof daar hy sich in gewentelt heeft, met root linden om den hals ghehangen, de vierdendaaghse koorts; sijn vet ande ogen ghestreken, het donkere gesigt, en de ogen om den hals gehangen, de anderdaagse koorts genesen, maar vergeefs. Dat den drek gepoeyert, met Wijn gedronken de vrugt versterkt; en den rook van sijn drek met het vel van een Slangh, opoponax, myrrhe, galbanum, beverswijm, solpher en koeye gal vermenght, en door een pijp inde lijfmoer ontfangen, de vrugt aftrekt, is gelooflijk.

Hipp. de morb: mulier: Vil. laniv: in breviar.

II. HOOFTSTUCK
Vande Havikken in 't bysonder.

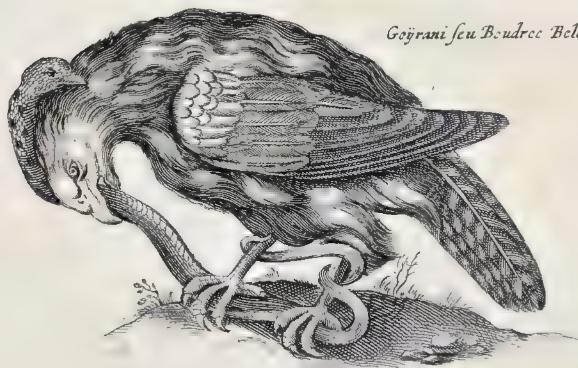
I. LID.
Vande Asteria (oft star-Havik) Accipiter palumbarius (oft Duiven-moorder) en Fringillarius (oft vinken Havik.

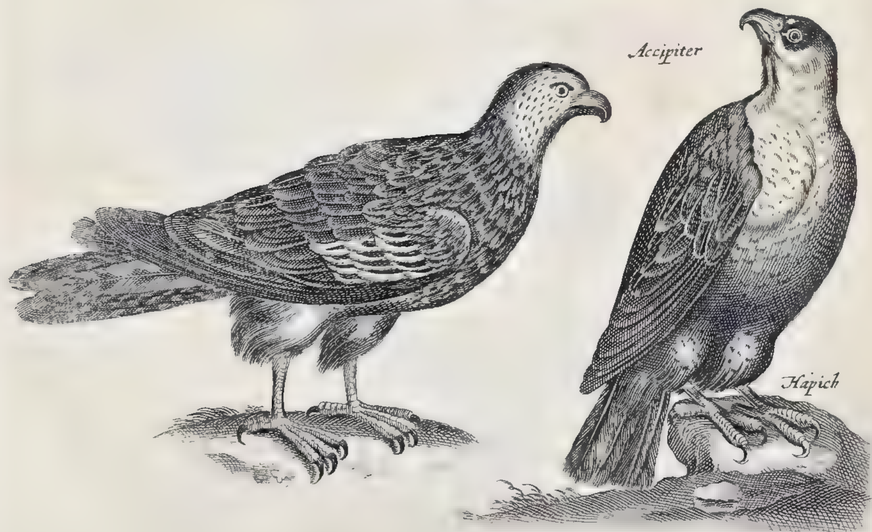
Arist: H: A: l. 9. c. 36.

ASterias die by ander Astur, en by ons star-Havik kan genoemt werden, is langh en swaar van lijf; waar van hy metten Duiven-moorder vergeleken werd, en met enige spikkelen en vlekken de starren gelijk gesprinkelt, van waar hy den naam voert. Het voorste deel van 't hooft is allengskens in een bek uitgestrekt; de ogen zijn veel-verwig, en helder, den hals langer als van den Arend; de dybenen langer als vande Valken; de schenkels korter en dikker als van dese; de voeten groot, de start hanght om sijn lengte neerwaarts. Hy is uit het geslagt der gene, welke los gelaten, mette vuist oft loer weer geroepen werden, vande tammakers, hand-oft loer-Havikken genoemt.

Het onderscheid der star-Havikken is velerlei uit de natuur. Sy houden haar sommige inde klippen die an de Zee leggen, andere soeken de Rivieren en soete wateren, welke laag by der aarde vliegen, en met een verborgen list haar roof angrijpen. Eenige houden haar liever in plaatsen ver vande Zee af gelegen, en loeren en vallen vande hoge bomen op den roof an. Vande kunne, waar in het wijfje in verw den Arend gelijkt, doch met meer dichte rossche spikkelen beset. Vande grootheid, welke inde star Havikken soo hoog geacht is, dat in Syrien de vogels die totten roof en vogel-vang dienen met het gewigt verkoft werden. Van de plaats, want daar zijn Armeniers die groene ogen hebben: en indien sy metten rug swart zijn, wordense voor de beste gehouden, de schenkels wit, de voeten groot. De Persiaanse hebben een groot lijf, wel beset met vederen, de ogen hol, en hangende winkbrauwen. De Griekse een groot hooft, weinig vederen inden hals. De Africaanse een swarten rug, de ogen in haar jeugt swart, metten ouderdom wordense rosch. De Sardinse swarte vederen, korte schenkels lange dybenen, bleke voeten. De Illyrise, oft Slavoense zijn matelijk groot, haar vederen root, merendeels gelijk brandende vuur-kolen, de voeten groot, haar dybenen binnewaarts plat, het vlak van een hand

Buteo. Busant. Busahm. massweyh.

Goÿrani seu Boudree Bellony

Accipiter
Hapich

Aſterias Aern habich

Accipiter Palumbarius Habich Rabenſtoßer

Accipiter Fringillarius Nisus Rotelgeier Fincken habuh Sperber

Tiruumculus mas Wandwaher ſtern ſchmatz

Tiruumculus Fœmina

hand gelijk. De Alpise hebben een groot, en langagtig lijf, de voeten bykans wit, sterk genoech totte jaght van Hasen. De Hoogduitse hebben de oogstraal en 't bovenste deel van den bek, 't welk an 't hooft vast is, de schenkels, en voeten saffraan-geel; de pennen vande start zijn met swarte, gryse brede en schuynse vlekken gesprinkelt; de vederen van den boven-hals, en van 't hooft zijn met swarte spikkelen onderscheiden. De Astocellus van Carcanus, is ligtlijk de halve star-Havik van *Tardicus*, en *Bellonius*, welke de Accipiter Palumbarius, oft Duiven moorder is; by de Grieken Phaossophonos, Phabotupos, en Phaboctonos genoemt, kan men niet seker seggen. *Aristoteles* brengt alleen de blooten naam by, en noemt hem eenvoudiglijk Havik. *Ephesius* van Nisphus gedaagt, maakter een valk af, die gemeenlijk de edele, oft gentilis genoemt werd. *Albertus* schijnt hem de selve metten star-Havik te oordelen. *Turnerus* deselve metten vinkken Havik. *Aristoteles* seid dat hy so groot als de vogel van Chalcis, en een vlees-eter is. *Porphyrius* seid dat hy snelst van allen vliegt.

...'l. 8. ...c. 3. ... de ...nent: ...nimal.

De Accipiter Fringillarius (of Vinkken-Havik) by de oude Grieken Epixias, by de jonger Xeuteri, mogelijk met een bedorven woord van Oxypterus, by de Latinen Nisus, welken naam hem eerst ten tijde van *Albertus*, indien ik niet bedrogen ben, en niet ten tijde van *Ovidius* ghegeven is; die den Nisus de selve voghel metten Haliætus (oft Zee-Arend) oordeelt, word by sommige Sparwer, en van de Italianen Spaviero genoemt. Het Mannetje Muscet genoemt, is kleinder als het Wijfje, en die van *Aldrovandus* voortgebraght werd, heeft een korten bek, beset met een scherpen haak, van verw uytten blauwen, hoornagtigh. De Oogappel is bleek-geel, welken een gele straal ontfangt; het overighe is voorts geel. De Kop, den Hals, de Borst, de Buik en Schenkels wit, en met verscheide plekken onderscheiden; de rugh is met veel witte spikkelen gesprenkelt, de start is met swart en rossche plekken over dwars geciert, en is bykans soo langh als 't geheele lijf; de Voeten en Schenkels zijn saffraan-verwigh, de Rug, den Hals, de top van 't Hooft, en de Vleugels van het Wijfje zijn donker-bruin. Op haar voorhooft, en het midden van haar vleugels, daarse op den rug leggen, staat een witte plek; het voorste deel van 't geheele lijf is wit, en met geele dwarse streken doorsneden. Des Winters onthoud hy sich inde kleine afgehouwen Bosschen; voor het ondergaan der Son, keert hy niet weder tot sijn sitplaats. Veeltijds vlieght hy tegen wind: van hem word in de Salike wet gelesen, om dat die hondert en twintigh penninghen ghestolen heeft, indien hy betrapt word, die gehouden is weer te geven. Van haar ouderdom wordense verdeelt in nest en tak-Havikken die noch haar vederen niet verruilt hebben, en die verandert zijn. Van haar geboortplaats wordense verdeelt in Illyrise, die meest de lendenen, en den rug swart, en een kort leven hebben. In Oosterse, die twaalf pennen inde start hebben. In Africaanse, die de ogen swart, de borst met dwarse swarte plekken gesprinkelt, en de vleugels langh hebben. In Tridentinse die hoog opgeschoten en vlught zijn; en de gevangen Lewerken dikmaal tegen d'aarde werpen, en weder opnemen. In Vincentinse, welke oft in de Bergen van Vincentia voort-komen, en alle klein vallen, oft inde Bergen van Mucrosti en Spinarols genoemt werden, met een grooten kop, kleinder als de andere, en onbequaam totten vogelvangh: en in onbekende, die matigh groot van lijf, met yser-grauwe plekken naar het root hellende, gespikkelt zijn. Van haar verw, want *Olaus Magnus* schrijft, datter inde Noordse landen witte ghevonden werden.

II. LID.

Van de Circus (oft Kring-Havik) de Æsalo, en Tinnunculus oft Klinker.

DE Circus, by *Hesiodus* Erex Circos, by *Homerus* en *Aristoteles* Circos, enkelijk genoemt, by *Festus* Circanea oft Circenda, mogelijk om dat hy als hy jaaght inde lucht een omloop oft kringh maakt, en daarom Kring-Havik kan genoemt werden. Naam.

Indien wy de beschrijvingh van *Bellonius* volgen, is hy weinigh kleinder als de Wouwe. De top van 't hooft en sijn onderkrop, is uittten rosschen wit, de vederen die de gaten van 't gehoor dekken swart, de bek daarse an 't hooft vast is, Loot-verwigh, an het uitterste swart; den hals kort, de schenkels dun en geel. Maar *Plinius* heeft onwaarlijk geschreven dat hy an het een been kreupel is. Beschryvingh.

Hy is een inboorlingh van Vrankrijk, en nestelt aldaar inde velden van Ardenne. Plaats.

Hy jaaght Vossen, Duiven, Torteldui ven en Muisen: hy drinkt als hy omtrent de stranden verkeert; daar word geloofft dat hy Marjolein, wilde Latouw, oft Saffraan in sijn nest sleept. Voedsel. Plin: H: N: l. 10. c. 8. Arist: H:: A: l. 9. c 5. Ælian: de Animal. l. 3. c. 45.

Hy heeft een fijne stem, en word geseid te schreuwen, als hy dicht by sijn roof zijnde, bekommert is in die te grijpen: hy vliegt in 't rond, en dat uittermaten snel, waar van hy by *Homerus* Elaphrotatos, Tachus, Angelos (oft Jagtbode) en van *Oppianus* snelder als de snelste Spaanse Paarden ghenoemt word. Homer. l. Iliad: x. Eostat: in citat: Homer: loc: odyss. v.

De Æsalo, van *Turnerus* Smerillus, van *Isidorus* Merillus, van *Crescentiensis* Ismerlus, van *Albertus* Mirle genoemt, is onder de roofvogels de minste, en in gedaante van lijf en verw, van vederen de Valken gelijk. Naam.

Hy jaaght Duiven, Lewerken, en so gretigh, dat hy tegen een brandenden oven, kuil, oft klederen van menschen anhort. Indien sy geleert en gheoeffent zijn, konnen Voedsel. Crenscent l. 10. c. 13. Plin: l. 10. cap. 8. Hist: c. 3

vier

vier een Swaan vermeesteren. Hy vertoont sich alleen op alle tijd, 't welk *Aristoteles* den Buteo ook toeschrijft.

Vyandschap.
Hy heeft viandschap met de Vos en Raaf, diens jonghen doodt hy, en breekt de eyren van dese, de Ravens helpen de Vossen.

Naam.
De Tinnunculus (oft Klinker) van *Gaza* somtijds Tristunculus, en van de Italianen Tristarellus (oft droevige) en Canibellus, en Ganivellus, van de Grieken Cenchris, Cenchrineas, Cenchreis en Cerchnes ghenoemt: om dat hy met veel kleine spikkelen, als de Geers gesprinkelt is.

Beschrijvingh l. 5. Ornithol: c. 6.
Het Mannetje gelijk het van *Aldrovandus* beschreven word, had het hooft boven op den top eenighsins plat, was van verw, langhs den geheelen nek, tot het begin van den rugh uitten aschgrauw. Den bek die terstont een weinigh hellende, neerwaarts strekt met een frayen langaghtigen haak, welkers deel dat an't hooft vast is, was geelaghtigh, in't midden asgrauw, had an de sijden een byhangsel in vorm van een halve kringh; de vleugels en rug had hy met yser-grauwe vederen en swarte spikkelen, en de krop, borst, en buik met gele plekken, met swarte vermenght; langhaghtige vleugels, en die vijf vingeren over de stiet uitstaken: De start meest asgrauw, en so groot als't geheele lijf.

Het Wijfje dat grooter was, had een korter bek, asgrauw, en met een krommer haak: het bovenste van den rugh, en vleugels was yser-grauw, na den rosschen strekkende; de uitterste vederen van den rugh waren asgrauw, met roschaghtige schuynse vlekken vermenght, die in't midden der pinnen hoekigh tot malkander liepen. *Aldrovandus* heeft noch een ander Wijfje van den Tinnunculus (oft Klinkker) wiens beschrijvingh ghy by hem sien kond.

Plaats.
Hy nestelt in hooge gebouwen, Muiren, Toorens en holle Eyke-bomen, op de wijs der Kauwen, niet op de bladeren, maar in de gaten.

Teelingh. Ælian: l. 2. de animal. cap. 43. Arist: l. 3. de generat: c. 1.
Het Mannetje soekt altijd na 't Wijfje, en als hy haar mist, soo is hy treurigh. Sy leggen boven vier eyren, soo root als menie, en voeden haar jongen soo langh, tot datse by haar eigen vlught leven konnen.

Voedsel. l. 3. de generat: c. 1. L. 2. de animal. cap. 43. L. 2. de animal: cap. 43.
Hy leeft by Kappellen, Sprinkhanen, Wespen, Muisen. Daar is somwijl een slang in haar nest gevonden, die ook selfs in een Exters nest met jongen gevonden is. Of hy drinkt oft niet wordt getwijfelt; *Aristoteles* seit dat hy selden en alleenlijk onder de kromklauwe drinkt. *Ælianus* en *Suidas*, seggen dat hy geen drank gebrek heeft.

Met de Duiven houd hy sonderlinghe vrindschap, met andere Havikken, hoewelse van sijn gheslaght zijn, heeft hy groote

L. 10. H: N: c. 37.
vyandschap. Daarom seit *Plinius*, de vogel Tinnunculus genoemt, moet by de Duiven onderhouden werden: want hy beschermtse, en jaaght d'andere Havikken door een angebooren kraght soo grooten schrik an, datse voor sijn ghesight en stem de vlught nemen. Om dese oorsaak hebben de Duiven een groote genegentheid tot haar, en men seit indien sy op vier hoeken in nieuwe toegestopte potten begraven werden, dat de Duiven dan haar plaats niet veranderen: haar rook verdunt de witte vlekken vande ogen. Plin: H: l. 29: c. [illegible]

III. LID.

Van de Buteo, Subbuteo en andere geslaghten van Havikken, by Aristoteles *beschreven, en die in Egipten geheilight is.*

Naam. Plin: l. [illegible] cap: 28
DE Buteo, is van 't getal sijner kloten Triorchis, (dat is dry-kloot) en van *Marcellus* Millo genoemt. *Aldrovandus* geeft ons dryerlei beschryving.

Beschrijvingh.
De eerste uit het gebergte Vincolo gebragt, word onder den naam Buteo gestelt: sijn lijf recht opstaande was twe spannen lang; den bek swart, met een geel vel omtrent de neusgaten bekleet; de straal inde ogen, omtrent den appel heel swart, den rugh totte start toe yser-grauw. De ander uit *Gesnerus* word onder de Busbards, gelijk sy by de Savojaarts mette by-naam vande Zee genoemt werden, gestelt, en is twederlei. De eerste was een grote hin gelijk; het hooft met donkere veederen bedekt, den hals heel kort; de vederen waren enigsins rosagtig; de buik en borst witagtig, door midden met swarte plekken besproeyt: sonder kloten. Den ander had de kring in d'ogen heel geelagtigh, die de swarte straal omliep, en hy was een weinig van de boven verhaalde in verw verscheiden. De buik-zyden en benen, waren boven met witte vederen bedekt, welke enige breedagtige ringen, donker rosch zijnde, over dwars verdeelden. Hy had twe witte kloten, maar klein, die an den rugh-graad, tusschen beide de nieren vast gesеten hadden, in welkers midden, een geelagtig stukje, kleinder als de kloot, en naar even bedeeling een kloot gelijk, gesien wierde. De derde is die van *Bellonius*, onder de naam van Guiran oft Boudre. Dees heeft een korten bek, swart en haakagtig van punt, omtrent de neusgaten, en het open van den bek geelagtig; de buik is met witte vederen, welkers toppen met een swarte plek gesprinkelt zijn, verciert; de slagpennen van haar vleugels, hebben daarse beginnen wit te werden, enige swarte kerven als een saag. De verw van haar start is in verscheidenheid, dien van een Haselhoen gelijk; de voor en achter benen met ringen beset. De vierde is die geen, in welke dry kloten gevonden werden, en die de boven beschrevene in alles by na gelijkvormig was.

Voedsel. Bellon: [illegible] 2. de a[illegible] cap. 1 Arist: [illegible] cap. 1.
Sijn spijs is uit de kruiden Scarleye en Moeder-kruid, uit de dieren, muisen, kinkvorschen, padden, hagedissen, slekken, slangen, duisend-benen, rupsen. Hem is somtijds van den Reiger een paling ontrooft, ook

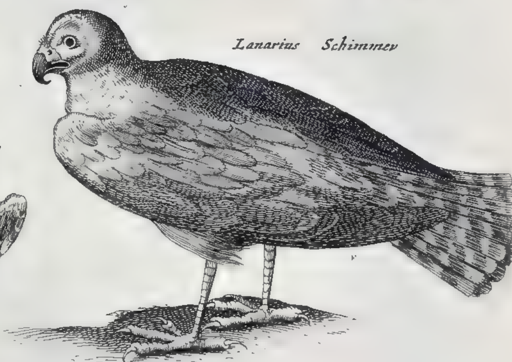
Accipiter Ægyptio

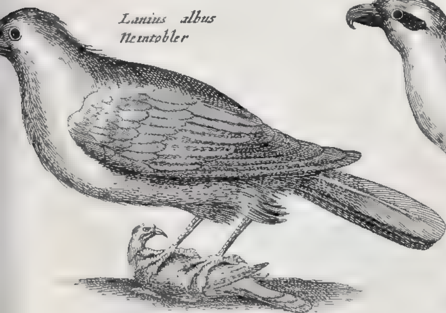
Subuteo Mosweiber

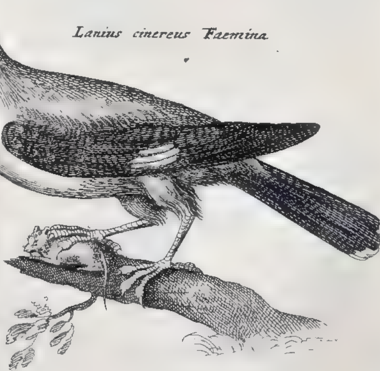
Lanarius

Lanarius Schimmer

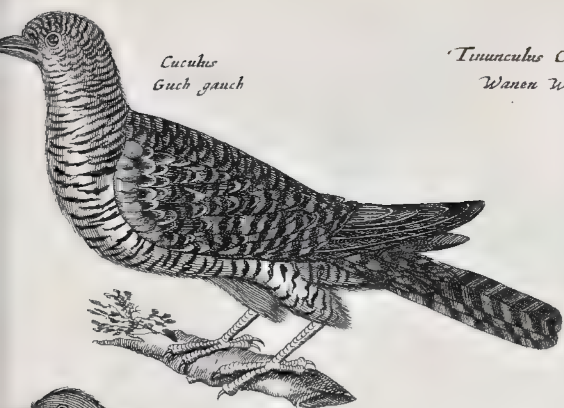

Lanius albus
Neintobler

Lanius cinereus Faemina

Tab. X

Cuculus
Guch gauch

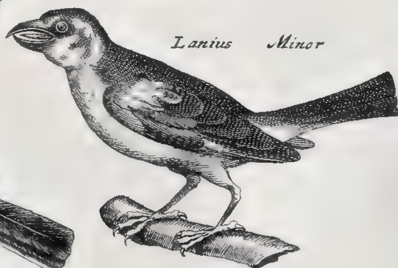

Tinunculus Cenchris
Wanen Waher

uculus
lter

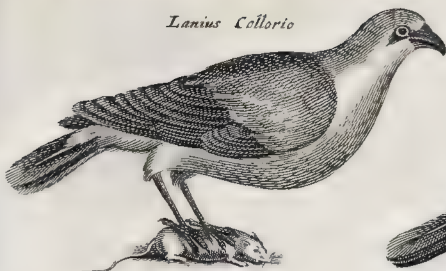

Dendro Falcus
Baum Falck

Aesalonus
cipitris species

Lanius
Varkengel
leuntöhler

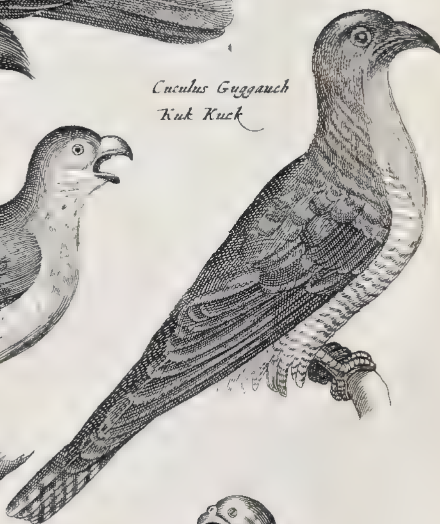

Lanius Minor

Tab. XI

Lanius Collorio

Lanius alius
Warckengel

Lanius Miluus

Cuculus Guggauch
Kuk Kuck

Buteo Triorches
Bushart Busant

Accipiter minor

Accipiter maior

Miluus Weÿe

ook is in een opgeſneden maag, een mol gevonden. Hy is traag inde vlugt, en ook ſo leuy, dat hy met een pijl beſchoten, nauwlijkx ten derde maal wijken wil, en word daarom ligtlijk gevangen.

monid. oud then:

Gebruik. ...m: l. 10. 49.

Sijn gebruik is voor de Kok, en de Geneeſkonſt. Inde Balearise eylanden, en by de volkeren van Auverne in Vrankrijk komt hy voor een pronk op de tafel; want hy heeſt, voornamentlijk inde winter, ſoet en mals vleeſch. Sijn klooten met honig en bronwater geſoden, worden om de min-luſt te verwekken, ſeer gepreſen.

...apt. port. 3. c 34. ...thog- ...om: ...eſchry- ...ngh. ...iit: H: ...l 9. 36.

De Subuteo of Hypotriorchis (dat is onder drykloot) welken naam *Ariſtoteles* geeft an die gene, welke onder de Havikken de breedſte zijn; ſo als hy van *Aldrovandus* beſchreven word, heeft hy den top van 't hooft uitten aſgrauwe en kaſtanie bruine, na 't ſwart hellende: een plek van de ſelve verw daalt van het hooft langs de hooft-ſlapen tot de zyden van de krop, en een ander van 't beginſel der opening onder de ogen an beide ſyden door de krop heel lang af; ſijn oogſchellen ſijn geelagtig, de vederen vande kin en krop zijn geheel wit, en die verw ſtrekt ſich door de ſlapen tot het begin van den nek, en top uit, welk begin tegen den kleinen hoek der ogen over ſtaat; de vederen van de borſt, en in 't midden van den buik, met een langwerpige roſſche vlak gheplekt zijnde, zijn an de randen wit, in 't hol van de voeten vertonen ſich over al eenige knobbeltjes als wratten; hy houd ſich in hoge en dichte boſſchen, en is gewent de weyluy, die hy ſiet dat op de jagt van veldhoenderen oft quakkels beſig zijn, te vervolgen, om het wilt, dat van de honden opgejaagt wort, te roven. En dit zy van deſe genoeg: maar daar word gevraagt wat *Ariſtoteles* door de Pernes, Percus, Rubetarius en Levis ('t welk ligte geſeid is) verſtaat. De Pernos is by *Heſychius* en *Phavorinus*, 't geſlagt van een jagt-Havik, en vorder niet bekent. De Percus oft Percuus, ſchijnt om de ſwartheid van de vleugels de ſelve metten vinkken-Havik, te zijn. *Ariſtoteles* heeft mogelijk door den vinkken-Havik, het wijfje Niſus, en door de Percuus het mannetje gemeenlijk Muſchet genoemt, verſtaan. Wat de lichte is, word niet geweten. *Bellonius* meent dat het de Smerillus is. De Rubetarius ſchijnt de ſelve metten lichten, om dat *Ariſtoteles* van beide ſpreekt. Sy leven overvloedigh, en vlieghen laag by de aarde, en zijn een gedaante van de Wouwe. Die *Bellonius* ſeid, dat by de Egiptenaar gheheilight is, is in groote van lijf, de Raaf gelijk, met het hooft den Kiekendief, in verw ſtrekt hy na de Valk, die ook heiligh genoemt werd. Hy is in Egipten overvloediger, als enighe andere Roof-vogel; word ſelden in Syrien geſien, maar ſomtijds in Caramania, hy eet meeſt ſlangen. Waar van hy eertijds by de Indianen ſoo ge-eert was, datſe den genen die hem onvoorſien gedoot hadde, mette doot weder ſtraften, en den ghedoden Havik eerlijk begroeven.

...iſt: H: l. 9. 36.

IV. LID.

Vande Lanaruis (oft ſcheur-Havik, oft wol-Havik en Collurio.

HIer ſullen wy handelen van het on-edel geſlagt der ſcheur-Havikken, die onder de Buteo te rekenen zijn, maar van den edelen ſullen wy onder de valken ſpreken. De naam is hem van 't ſcheuren der vogelen gegeven: oft om dat hy de vederen ſo ſaft als wol heeft (waar van hy wol-Havik kan ghenoemt werden) ſomtijds word hy Week-hooft; Witvalk, Afaartige, en witte Buteo genoemt. Naam.

Aldrovand: l. 5. c. 11.

Aldrovandus geeft tweederlei beeltenis d'Eerſte is den Duiven-moorder in grootte gelijk, met een breden top, een dikken kop en hals, en voort in alle delen, gelijk met den buik, 't gehele voorſte deel, met de dybenen, ſtiet, en de onderſte ſtart. Hy heeft tuſſchen den grooten ooghoek en den bek een ſwarte plek, lange vleugels, ver over den ſtiet uitgerekt; geele ſchenkels, en na evenbedeeling van 't overige lichaam geheel dun, en de ſelve van d'aarſe gebogen werden, totte nagelen toe een weinig meer als een hand breed lang; en naulijkx dikker als een tarwe ſtrohalm; kromme, maar tere nageltjes. De ander had een geele en ſwarte tong; 't hooft en de borſt, metten valen Havik, roſchagtig, de ghehele borſt vaal, tot den aars in 't langh met yſergrauwe plekken onderſcheiden. De ſlaghpennen van haar vleugels, ſchenen ten anſien van haar verw, te beſtaan uit ſes ſchokken; de ſtiet was geheel wit, de voeten had hy geel, de dybenen tot d'aarſe gebogen, werden met vederen bedekt, de ſchenkels recht als ſtaken, de nagelen lang en ſeer gekromt.

De koſt haalt hy van de muiſen: maar hy rooft ook de jonge vogels uit de neſten, en die onmagtig om te vliegen langhs de aarde kruipen. Albert. l. 23. de Animal: c. 15.

De Collurio is van het kleinſte geſlagt der ſcheur, oft wol-Havikken, en ſy zijn grote en kleine. Uit de grote, by *Ælianus* jagt-merlen genoemt, is het wijfje van een matige grootte gelijk de Snep, en ſchijnt van verre geheel aſchgrauw, van hooft na evenbedeeling van 't gehele lijf, drymaal groter; de bek heeft hy 't bovenſte deel ſeer omgebogen, het onderſte matelijk opwaarts gekromt, de tong an het uitterſte veelvoudig geſpleten, die in ſcherpe veſelen gelijk als hayrtjes aflaat; de ogen geheel ſwart. De ſtart die van den Exter gelijk; welke uitgeſpreid de hoornige en waſſende maan afbeelt. In 't mannetje zijn de krop, borſt, de buik, dybenen, en d'onder-ſtart blekker witagtig, de top van 't hooft, en den rugh zijn donkerder roſch; en ſy hebben de vederen van die delen ſo teder, datſe eerder ſafte en ligte hayrtjes ſchijnen. Daar was noch een ander geheel wit, uitgenomen den bek, ſchenkels, en nagelen. By dach ſitten ſy by na altijd op een hogen boom, oft een hogen duin. En als ſy in Switſerland onder de doornſtrui- Onderſcheid.

 ken

ken sitten, rechten sy haar start om hoogh.

Voedsel. Haar spijs zijn kapellen, paardsvliegen, wormen, ruige rupsen, sprinkhanen, kriekels, welke sy, alsse overvloet hebben, om in tijd van gebrek te gebruiken, an de doornen en pinnen van de bomen vast hechten, onder de vogelen, de sneppen, vinken, en bosch-Exters. Als sy hongerig zijn, slikken sy gemorselde beenderen, en so grote stukken vleesch in, als sy metten bek overgapen konnen.

Teeling. Haar nesten maken sy van mosch en wol, en den bodem, van heide. Sy kippen ses jongen, de ouden, uitghenomen den bek, de dybenen, en voeten, mits de wortels van haar vederen naar het groen hellen, geheel ongelijk.

Stem. Sy bootsen met haar stem het gebas van de honden, die men van verre hoort, na, oft 'tgeluit van den nachtuil, als hy een ander roept, en drukken het geluit, datse dikmaal herhalen, van Houin uit. Haar stem is des winters, en in den herft eenvormig, maar in de lente en somer, het verscheiden geluid der vogelen nabootsende, soeken sy die tot haar an te lokken; gevangen en inde koy opgesloten, blyven sy stom. Inde winter wordense lichtlijk gevangen: want sy vallen de vogel die in de koy sit an, en worden dan met een valdeur beknipt. (Ælian.)

Daar zijn vijf geslagten van de kleine Collurio, ghelijk *Aldrovandus* angemerkt heeft. De dry zijn op enige plaatsen root: de twee asgrauw. Sy zijn vogeltjes weinig groter als de Lewerken, omtrent twe hand breed en een duim lang. Sy hebben alle an beyde zyden van den bek welk matelijk krom is, dry hayren als een hangende baard. Haar aller jongen, schijnen eer sy vol vederen zijn, een weinig naar 't groen te hellen. Sy zijn malkander (gelijk *Bellonius* bevonden heeft) so gelijk, datse nauwlijkx konnen onderkent werden. Haar spijs zijn ratten, muisen, hagedissen, en mollen; onder het eten op haar een been steunende, brengen sy haar aas met het ander naar om hoog; sy vliegen laag als sy op den roof loeren, en blijven enigen tijd inde lugt, als in een weegschaal hangen; sy rusten dikmaal in de distelen; sy kippen acht, somtijds ses jongen; die op den top van 't hooft rootverwig zijn, worden in Italien onder de lekkere spijsen gerekent. (Bellon: l. 2. de avib: c. 25.)

V. LID.

Vande Milvus en Harpa (VVouwe oft Kiekendief.

Naam. Milvus, welk woord een visch, en een star in 't noorder gedeelte des Hemels betekent. By de Grieken, Ectinos, by de Cretensers Harpetas (en by *Hesychius*, indien die plaats niet verdacht te houden is) Anapresioceras, by den selven, en *Phavorinus*, Scillos, Elanos, en Casandarion genoemt: word by *Plinius* voor een geslagt van Havikken gehouden, by *Aristoteles* onder de vleesch-eters, maar hy is nauwlijk de naam van een Roofvogel waardig. (Plin. l. 9. c. 26. Oppian: de pikis l. 1. Ovidius l. 3. Fastor Plin. l. 16. c. 10.)

Onderscheid. Daar is dryerlei geslagt. Het een Ectinos Aitolios genoemt van *Aristoteles*, die minder swart en sterk zijn. Het ander geslagt is groter, enigsins roschverwig, en swakker, en word Koninks-wouwe genoemt, om dat hy van twe afgesonden Valken, hoewel hy sich tot inde wolken schijnt te verschuilen, met groot vermaak der Prinssen, ter aarde geworpen word, tot welke de Poelwouwe ook kan betrokken werden. Het derde geslagt is witter en roosagtiger, die overvloedig in Engeland, en de noordse landen zijn, en welkers swartheid en vaalheid in wit verandert. (Arist: H. A. l. 6. c. 6. Ut bausari Sabaudor: qui marinus est.)

Beschryving. Sy hebben geen lange beschryving nodig. De opspalking van den bek is recht, sonder enigh byhanghsel der kanten, van den tonghriem en uitterste zyden tot het begin van den krommen haak. *Atheneus* seit, datse de gal an de lever en den darm gehecht hebben. (Athen. l. 8. c. 8.)

Plaats. De gematighde landen zijn haar anghenaam, behalven datse in Lybien omtrent de Springh-bronnen van de Nijl haar langh verhouden; daarom zijnse in 't Eyland St. Domingo, en de angrensende Zee veel gesien, welke gesplete starten hebben: en in Engeland zijnse op alle tijden des jaars, en om datse alle vuiligheid vande straten, en omtrent de Rivier de Teems oprapen, zijn sy door de wet van alle beschadigingh vry; Daarom soeken die van Ætolien met het ankomen van de Winter, eerder de warme landen als de Konincks Wouwe, en sy overwinteren daar, (*Bellonius* verhaalt, dat hy op den lesten April omtrent de Pontus Euxinius, so vele gesien heeft, dat indiense vijfthien dagen langh soo overvloedigh hadden overgevlogheṅ, 't getal der menschen souden overtreft hebben) oft houden haar in de nesten, en beschermen haar lijf voor de koude, met het uitplukken van haar vederen, oft sy koesteren haar selven in de vermolmde Eykenbomen. Ten lesten, daarom verlaten sy met het ankomen van de Somer de hete landen, en komen weder in Christenrijk: doch die van Ætolien trager als de Koninklijke, en wanneer in dese landen de hitte praamt, heffen sy haar tot boven de Wolken, daar de weerbuigingen der Sonne-stralen niet toereiken konnen, en blijven daar dan een wijl tijds hangen. (Herodotus l. 2. Lib. 2. c. 28.)

Voedsel. Sy leeven met het vleesch van Dieren, voornamentlijk van jonghe hoenderen en Gansen: soo levende, als doode, en ook met vruchten. Men seit datse in Egipten in de Palm-bomen vlieghen, ende dadels eten: *Aristoteles* meent datse het graan verwerpen. Sy drinken selden, om datse heel selden droge kost eten. En indien het gebeurt, en men *Tzetzes* gelooven magh, drinken sy niet als regen-water, waar van sy haar nochtans als het regent onthouden. Datse in Egipten voor de vensters van de huysen vliegen, en in 't Eyland St. Domingo de menschen soo na by komen, datse in haar ansien, haar selven (Arist: H. A. l. 8. 3. Bello l. 2. c. 28. Arist: l. c.)

ven

ven het lijf vande vloyen reinigen, is een kenteken van tamheid; maar datſe de kinderen de ſpijs uit de handen, ſommige het vleeſch en viſch diemen ſchoon maakt, ja in de ſteden de luiden over ſtraat gaande de hoeden, voornamentlijk ten tijde van haar neſtelen, ontroven, wijſt haar roofgierigheid an; Datſe in Elide niet dat eetbaar is van de Grafmaaltijden, en van 't Autaar van Olijmpia, dat *Iupiter* toegeheilight is, geſeit werden geen vleeſch te roven, is oft valſch, oft een teken van vreſe voor het volk. Sy worden ghelooft het eerſte jaar om haar ſtoutmoedigheid niet dat doot is te proeven, het tweede, door ſchrik niet dat levendigh is te eten, en in 't derde van honger te vergaan.

Sy leggen twee, ſomtijds dry eyren, en kippen ook ſoo veel jongen in de tijd van twintigh dagen, maar die van Ætolien (*Plinius* ſet qualijk over Ægolien) vier jongen.

Soo ghy de Stem anmerkt, ſchijnt hy te thilpen.

't Geſight heeft hy heel ſcherp, waar van hy by *Ariſtophanus* Pantophtalmos, dat is, Al-oog genoemt is.

Sy zijn ſnel ter vlught, en hebben daar in iet ſonderlinghs; ſoo om datſe haar tot in de Wolken verbergen, en met onvermoeiden arbeid, de grootſte ruimte des loghts afvliegen: als om datſe haar met ſoo grooten ſnelheid neerſtorten, datſe dikmaal eenige ſtukken van een om hoogh geworpen Oſſenlongh, mette klauwen vatten eerſe weder op d'aarde vallen. En noch dit, om datſe Gieren inde locht maken, waar van ſy Cuclenuſai, en Perodenſai, oft Circaneæ, dat is Kringvogels genoemt werden: en langh met onbewogen vleugels, door de kraght van een uitgeſtrekte bewegingh blijven hangen. Want die vleugels daar de wind onderſchiet ten deel een weinigh lichtende, ontfanghen ſy de bewegingh van de loght ook in 't overige lichaam, en worden alſoo onderſtut: ook dient haar de brede ſtart tot vleugels, dien ſy na de ſaak vereiſcht uitbreiden, inkrimpen, neerdrukken en verheffen. Hy ſchijnt ſeit *Plinius*, de konſt om Schepen te beſtueren ons geleert te hebben met het buighen van ſijn ſtart, de natuur alſo in de loght anwijſende watter in de holle Zee nodig was.

Sy houden vrindſchap mette Harpa en Koekkoek, vyandſchap mette Vos, Raven en Duiven. Op der Sonne ſtilſtand zijn ſy mettet voetevel gequelt, waarom ſy haar dan veeltijds verbergen.

Haar gebruik is in ſommige plaatſen by de arme luiden in ſpijs. In de Genees-konſt word ſijn gebrande aſch tegen de vallende ſiekte gedronken; de kloten met bronwater geſoden, tegen de onmagt van 't minneſpel: en ſijn drek tegen de Gicht, 't geen de wormen, die daar uit, als ſy 40 dagen geweekt werd, voortkomen, ook doen konnen, ſeer gepreſen. Wat de Harpa is, daar in komen *Ariſtoteles*, *Plinius* en *Oppianus* niet over een, *Geſnerus* gelooft dat de Harpa van *Oppianus* de gulde Gier is, om dat hy onder de kin vederen gelijk een baart heeft. *Aldrovandus* meent dat hy een Poelwouwe is. L. 5. c. 18.

[Left margin notes, partly cut off: …: l. 10. …; …id: l. 2. …a- …ph:; …eling. …ilt: H: …6. c. 6.; …tem.; Geſicht. …ulei: in …leſiac: …vibus, …lught. …enal: …yr: 4.; …lon: 1. …e Avib: …26. …id: l. 2. …amore.; …: H: …lib. 10. …10.; …ind- …ap. …ilt: H: …l. 9. c 2. …lian: H. …l. 5. c. 48 …rat. in …od. …ebruik.]

VI. LID.

Vande Koekkoek oft Cuculus.

Cuculus, met welken naam een bergh in 't land van Bononien, een Zeviſch, een kruid, en andere dingen genoemt werden, heeft by de Grieken den naam Coccijx, van ſijn ſtem gekregen. Hy word by den Havik gheſtelt, om dat hy dien ſo ſeer gelijk is, dat hy ten tijde van *Ariſtoteles* gelooft wierd van den Havik voortgebragt te zijn. En by de Françen word met een ghemeen ſpreekwoord, de valk des koekkoeks Vaar genoemt. Dit ſchijnt een dwalingh van *Pliuius* te zijn; want wijl *Ariſtoteles* ſchrijft dat de Koekkoek van den Havik gedood werd, dat geen vogel in ſijn geſlagt te doen gewoon is, leert hy met een, dat de ſelve niet van 't Havikx geſlagt is. Naam. Athen: l. 9. c. 27. Fernel. 5. method: c. 20. Bellon: 1. 2. de Avibus c. 29. Ariſt: H: A: l. 6. c. 6.

Daar is twederlei geſlagt, namentlijk groot en klein, die alleen in grote van elkander verſchelen. Onderſcheid.

Nocht, het is nodigh datſe naukeurigh beſchreven werden. Sy hebben ſeid *Ariſtoteles* geen kromme nagelen ghelijk de Havikken, en zijn met de kop de Havikken niet gelijk, maar volgen met beide die delen meer de Duiven als de Havikken; dien ſy niet anders als mette verw gelijk zijn; de Havikken niet anders dan, om dat die met plekken en ſtreken verſcheiden zijn, de Koekkoeken alleen, gelijk als met ſtippelen. Maar wacht u dat gy dat van de voeten, buiten 't gebrek van kromte verſtaan ſoud; want ſy hebben nocht dry klauwen voor, en een achter, gelijk de Duiven, maar achter en voor twe, gelijk de Exters en nacht-vogelen, 't welk de oudheid onbekent was. Maar 't geen van de ſtippelen geſeid word moet eng genomen werden; want die *Aldrovandus* beſchrijft, zijn an 't voorſte deel ſo aſgrauw, als wit, met dwarſe langagtige roſſe ſtrepen oft plekken, ſomtijds geſcheiden, dan weder meer t'ſaam verknogt, onderſcheiden. De ſchenkels komen in die gene, mette grootte van haar lijf niet over een; want de dighien zijn kort en dun, en de ſchenkels nauwlijkx een duim breet lang. *Aldrovandus* heeft een jonge beſchreven die geheel ſwart, met roſchagtige plekken over de vleugels beſprinkelt was, en dien de neuſgaten in den bek hoog uit puilden, het binnenſte gedeelte van den bek was geelverwig. Beſchrijvingh. Ariſt. l. c.

So wy de plaats anmerken, ſy worden bykans by alle volkeren gevonden, uitgenomen, indien men *Alvarezius* geloven mach, in de nieuwe wereld, en in Moren-land. Des Somers na den aart der vogel, in wiens neſt hy broeyd, onthoud hy ſich, oft in de bomen, oft ſteen-klippen, en op de oevers van Rivieren: des Winters verbergt hy ſich inde hollen der aarde, ſtenen, en bomen. Men vertelt voor een beuſeling, datmer een heeft hooren roepen Plaats.

pen die in een boom verborgen lag, als het blok in den oven gesteken was, om die heet te maken.

Spijs.

Sijn spijs zijn rupsen, muggen, en graan, ook vleesch, indien het waar is, dat de grote de jongen der broeyende, ja de broeyende self verslinden, 't geen sommige geloven, hoewel sy daarom geseit werden vleesch-eters te zijn, om datse somtijds den Havik tot aas verstrekken. Des Winters als hy verschuilt is hy sonder vederen, en is te geloven, dat hy met het gene hy daar vergadert, oft gevonden heeft, sich onderhoud, oft op de wijs der Swaluwen en Beeren leeft.

Telingh. Arist: l. 3. de generat: c. 1. Idem l. 6. H. A: c. 5. H: A: l. 6. c. 1. Arist: l. 9. H: A c. 29 Ælian. l: 3. de st: c. 30. Plin: H. N. l 10. c. 9. Arist: l. 3. de generat. l. 1. Ælia: l. 3. de A. c. 30.

Wat angaat sijn teling, wijl hy van een kouden aart is, leit hy meest maar een oft twe eyren. Een seker geslagt nestelt in de klippen; (so zijn de woorden van *Aristoteles* te nemen) de overige leggen haar eyren in 't nest van de Ringduif, Lewerk, Geelvink, en voornamentlijk van de Grasmusch, 'tzy oft om datse menen en bevreest zijn, dat het anders niet veilig genoeg voor haar jongen soude zijn, oft om datse van wege haar koude gesteltenis des lichaams haar eyren niet konnen uitbroeyen.

Verstandt. Arist: l. 6. c. 7. Isidor. l. 12. Orig: c 7. Oppian: in 1. l. 1. Ælian. l. c. Niphus apud Aldrovand.

Inde dankbaarheid tegen haar voedster komen de Schryvers niet over een. Sommige ontkennen dat, wijl sy schryven datse maar alleen de eyren van die vogelen, in welkers nest sy de hare leggen, op-eten, oft datse groot geworden zijnde, van haar voedster het bedrog merkende verlaten worden, oft datse sterk genoeg totte vlugt zijnde, by haar selven overtuigt zijnde, na haar regte ouders vervliegen, oft dat de voedsters, wanneerse de jonghe Koekkoek siet, welk eer ghekipt word als haar eigene jongen, met de selve haar te vreden houd, en de andere eyren verlaat, oft datse haar eighen ghekipte jonghen (door de schoonheid van de Koekkoek beweegt zijnde) als bastaarden doden, en den jonghen Koekoek tot spijse geven. Andere bevestigen dat, wijl sy geloven datse de eigen jongen, van die gene die haar uitgebroeyt heeft, met voeten vertreden, en van spijs beroven, en in haar tegenwoordigheid, wegslepen, en datse sterk genoeg totte vlugt zijnde, haar voedster self anvatten. Het sy hoe het is, dat is seker dat de Grasmusch de Koekoek uitbroeyt en opvoet.

Arist: l. 9. H. A: c. 29 Plin: H: N: l. 10. c. 9. idem l. c.

Vlught.

Haar vlugt is kort, afgebroken, en laag by d' aarde, en om sijn vyand t'ontvlugten, ongestadig. Daarom meent men, datse wanneer sy over komen, op de schouder van de Kiekendief gedragen worden, op datse door te lange vlugt vermoeyt zijnde, niet souden beswyken. Sy komen gemeenlijk in 't begin van de lente voor den dach, welke zy, na de twehoofdige slang Amphisbena, ons eerst te kennen geven, met het opgaan van de star, de hond verschuilt hy, en word dan heel selden gesien. Des Winters sit hy geplukt in de hollegaten.

Plin: l. c. Ælian: l. 3. de animal: c. 31.

Stem. Arist: H: A: l. 9. c. 49.

Sijn stem is koekoek, en die slaat minder door, wanneerse haar verbergen willen. Op sommighe plaatsen roept hy volkomentlijk totten lesten van Hoymaant by ons tot den heiligen Jans-dach, indien hy langer roept, worden de Druiven niet wel rijp.

Afkeer.

Hy heeft meest alle de kleine vogelen tot vyanden, voornamentlijk als hy sijn eyren sal leggen, 't zy oft, om dat haar sijn bedrog bekent, oft om dat hy den Havik so seer gelijk is. Ook verslint hy de krekels die uit sijn quyl voortkomen, die hem met hopen anvallen en onder sijn vleugels kruipen. Daarom laat hy omtrent de hondsdagen, wanneer de bossen vol krekels zijn, sijn roepen af.

Toeneigingh.

Plutarch: de fluviis.

Van sijn vrindschap mette Kiekendief is boven ghesproken. Dat van den Paliurus (welk een doorn-agtige boom op de Koekkoeks-bergh is) uit *Plutarchus* verhaalt, dat daar alle dieren die daar op komen sitten, behalven de Koekoek, als met een lijm vast blijven, is niet minder verdigt als dat van de krekels, die men seid dat uit sijn quyl voortkomen.

Siekte.

Onder de gebreken van sijn lichaam kanmen rekenen dat hy 's winters kaal word, sijn vederen verwisselt en ook in verw verandert, want als hy sijn rok uitgeschut heeft, word hy rouw en scherp.

'tGebruik.

Plin: l. 10. H: N 9.

Hy heeft ook sijn ghebruik inde Genees-konst, om dat sijn gebrande asch goet tegen de pijn van de maagh is, en is ook goet tot spijs, vermits de jongen wanneerse eerst beginnen te vliegen, in malsheid van vleesch, alle andere vogelen overtreffen.

IV. OPSCHRIFT.
Vande Valken.

I. HOOFT-STUK.
Vande Valken in 't algemeen.

Naam.

Albert: l. 23. de animal:

HEt woord Valk, voor so veel het een vogel betekent, is soo algemeen, dat de Schrijvers daar mede 't geheel geslaght der Roofvogels besloten hebben; en *Aquila*, met *Theodotio*, en *Symmachus*, alle die vogels die tot de jaght gebruikt werden, Valken ghenoemt hebben. De jonger Schryvers hebben haar den naam van den krommen haak van haar nagelen (falcati ungues) gegeven, welke in Toscane en Campangie met een inlands woord Capys ghenoemt wierden, en die nu van ons sullen beschreven werden: nochtans niet so ingetogen, oft daar sal iets 't geen mette Havikken gemeen is, onder-lopen.

Onderscheid.

L 23. de animal.

Bellonius heeftse tot dry schokken betrokken, te weten in die gene, die van plaats veranderen, in Veld en Strand-valken. *Albertus* tot edele onedele en middelslagh, die uit de versamingh van edelmoedige, en de traghe voortkomen. Onder die gene begrijpt hy de Heilighe Valk, Kerk-valk, Bergh-valk, Vremde, Bultighe, Witte, Rode, Blauwvoet, Boom-valk en Steenbikker. Onder dese, de Buteo, de Scheur oft Wol-Havik, en de Klinker, maar qualik: onder het middelslagh,

Falco Rubeus
Rother Falcke

Falco alies
Falcken ander art

Falco aliter

Falco
Ocnentanus

Falco Pas.
Sagir

Aesala Falconom Specier

Falco
Falck

Falco
Peregrinus

Gÿr Falco . Geÿr Falck

Mirle Smirlin

Falco
Montanus
Berg Falck

ſlagh, ſtellen ſommige de Duitſe en Tunetaanſe, maar deſe verſchillen alle in ouderdom, verw, en vorm des lichaams. Hier van worden ſommighe Hornotini, dat is die van een ſelve jaar zijn, Nidularii, dat is Neſtvalken, die uit het neſt t'huis groot gemaakt zijn, en niet ghelijk de Ramulary pennen voortbrengen; Ramulary, die omtrent het neſt omvlieghen, en Mutati dat is Wiſſelvalken, dat zijn die kaal zijn, oft haar oude vederen met nieuwe verwiſſelt hebben.

efchrijgh. Wat angaat ſijn nauwkeurighe beſchrijvingh. Op het hooft, den rugh, en bovenſte hals, op het buitenſte van ſijn vleughels en ſtart is hy aſgrauw en ſwartaghtigh, in ſijn andere delen verſcheiden geverwt, en ſomtijds met ſtrepen verdeelt; maar dat in't eerſte jaar: ſijn tweede verw is roſch oft bleekroot, daar na word hy allenghſkens wit, en ſoo veel te meer, hoe hy ſijn veederen dikmaalder verwiſſelt heeft; heeft het hooft dik, niet langhagtigh oft ſpits, aan het bovenſte deel van de rondheid af hellende; de hals en bek kort, ſwarte plekken op de kaakbeenders, omtrent de ogen witte, de oghen ſelfs ſaffraanagtigh, na het root ſtrekkende, de borſt met het borſtbeen ſcherp en hard, brede ſaffraanaghtige voeten, na het wit hellende, de ſchenkels kort, de heupbenen lang, en vol vederen en z: Sy onthouden haar in't geheel Noorder deel, en dat zijn de beſte; Boſnia brengt witte, en d'Ooſterſe landen geen quade voort: ſy leven meeſt op de hooghſte Bergen, oft op de hooghſte Bomen der Boſſchen.

tem Sijn ſtem buight van het fijn, wat naar het grof.

lught. Hy ghebruikt een wonderlijke wijs van vliegen, in't begin, midden, en einde van ſijn jaght. Op den roof gaande, ſchiet hy met een ſnelle vlught in de hooghte, en ſtort weder, de klauwen mette welke hy ſlaan wil, an ſijn borſt voegende, met ſulken gewelt, en een ſchuinſe vlught op den Vogel neer, dat hy een gheluit als van een ghedreven wind maakt, en den vogel in't neerſchieten ſlaande, maakt hy ſo langen wonde, dat hy van't hooft totte ſtart, opgeſcheurt, oft 't geheel van de kop berooft, op d'aarde neder valt.

trijd. ræus, l. Homi- o: & imal: æſtan- o: Metten Reiger voert hy een gevaarlijke ſtrijd, want als deſe ſigh onder hem ſiet, ſteekt hy ſijn langen bek, die hy eerſt verborgen hadde, om hoogh, en ontfanght den daalenden Valk daar mede ſodanigh, datter de Valk dikmaal mette borſt dwars door valt, en ſy beide met opgerete ingewanden ter aarde ſtorten.

iekte. Hy word met veel ſiekten gequelt, mette koorts, popelſy, ſweren van 't hooft, ſwijmelingh, mette ſtar in d'oogen, korten aſem, wormen, voetevel, luiſen en z.

Afkeer. Hy voert viandſchap, ſoo mette Lewerk, die liever in de handen van de menſchen, als in de klauwen van de Valk vallen wil; als mede met een kleine water vogel, die als hy de bellen vande Valk hoort, ſich liever vande menſchen met ſtenen laat doodt goyen, als ſich mette vlught in de locht heffen.

II. HOOFT-STUK
Vande Valken in't byſonder.

I. LID.
Vande Vremde, Heilgihe en Gyrvalk.

De gedaante der Valken hebben wy boven verklaart. De vremde Valk, die om ſijn edelmoedigheid, en ſtoutheid, de eerſte plaats bekleed, heeft den naam daar van gekregen, oft om dat hy altijdt van 't eene landt in 't ander vlieght, oft om dat ſijn neſt by generlei volkeren gevonden is.

Carcanus heeft van wegen de verw, vier geſlaghten geſtelt, van wegen deſelve verw *Belliſarius* twee: het eene welke mette veren Koper-root is, en die in ider top van haar pennen de geſtalte van een kroon met wit onderſcheiden, vertoonen; indien hy moet uitmunten, ſoo moet hy de kop booghſwijs gekromt, metten top wat verheven, rond en aſchgrauw hebben, en ſo haaſt hy ſterk genoegh is om te vliegen, boven op den bek eenige pluimtjes vertoonen, die de gedaante van een baard hebben. De krop moet met ſwarte ſtrepen in de lenghte getrokken, ghevlekt zijn; ſijn winkbrauwen en kaakſ beenderen wit, met eenigh root vermenght; den rugh blauwaghtigh, de vleugels langh, op't uitterſte vande ſtart leggende: de ſtart langh met dikke pennen die allenghſkens ſpits aflaat, de dighien langh, de ſchenkels kort, de voeten tuſſchen geel en lootverwigh, de klauwen dun, de nagelen groot, ſwart, en ſcherp. Sy zijn inboorlingen van Sardinien, Egipten, Cyprus, Creta, Rhodus; indien'er eenige in Italien gevangen worden, die gelooft men dat derwaarts door 't ghewelt der winden overgejaaght zijn. Datſe in de Alpen neſtelen verhaalt *Albertus Magnus*, mette geloofwaardigheid van een oud Valkenier. Het ander geſlaght is ſwarter, welk van het eerſte in veel tekenen verſcheyden is: die hebben de dighien met dwarſe ſtrepen onderſcheiden, de ſchenkels ook ſaffraanaghtigh bleek. Die uit dit geſlaght van *Aldrovandus* beſchreven werd, heeft de top van 't hooft plat en neergedrukt, den bek met een geheel geel vel, de neuſgaten omvangende, an het hooft vaſt gehecht; ſijn hooft, nek, rugh en vleugels donkeraghtigh, en de groote pennen der vleugels waren met ſwarte vlekken beſproeyt; de krop was uitten witte, een weinigh geelaghtigh, aan het onderſte deel met dwarſe ſwarte ſpikkelen onderſcheiden; de borſt, buik, en dighien wit met ſwarte breedaghtige ſtrepen geſpikkelt. Dit geſlaght ſchijnt het ſelfde te zijn, dat ſommige volkomentlijk ſwart, en andere Koolvalk noemen.

Daar werd gelooft, datſe eerſt in de gheberghten dicht by Babilon geſien zijn, en daar

Onderſcheid. Aldr. l. 7. cap. 1. Plaats.

daar na in Salamine haar vertoont hebben: nu wordenſe in de Alpen, en Pyreneiſe Bergen gevonden; in Duitſland zijn ſy noch ſelden.

Vlught. Deſe beide roeren haar vleugels in 't vliegen ſelden, en worden ſoo van de Berghvalken onderſcheiden, en ſakken van omhoogh geſwind naar beneden.

Verſtand. Sy zijn ſoo tam, datſe ſomtijds niet konnen vergramt werden, en meer uit een grootſhartigheid als door den honger na 't welgevallen van de menſchen jagt maken. De Cretiſe vangen ook Kranen, Enden, Duikers, Sneppen, Phaſanten en Reigers, voornamentlijk indienſe door den honger angeport werden. Als hy een Arent geſien heeft, vanght hy na die tijd nimmer vogels meer.

De Heilige, die ook Brittanniſe, Ælyus, Aëriphilus, en by *Avicenna* Suiker-valk, en door navolgingh der Grieken, Kerk-Havik, door uitnementheid, oft om de grootte van ſijn lijf, oft de treffelijkheid ſijner kraghten genoemt werd. Sy worden van *Bellonius* onder 't getal der Havikken geſtelt; by *Tardivus* worden dry geſlaghten der ſelver gevonden. Het een, 't welk Haſen en Hinden; het ander, dat kleine Geyten vanght, het derde noemt hy vremt, waar van wy boven geſproken hebben.

Bellon: de avibus l. 2. c. 14.

Beſchryving. In de beſchrijvingh komen *Albertus* en de Keyſer *Fredericus* niet over een. Indien wy *Carcanus* volgen, ſoo is hy veeltijds langhaghtigh van lijfs geſtalte; de kop heeft hy boven plat en grijs, de bek blauw, de neuſgaten klein, de borſt, den rug, en de bovenſte vleugels met donkere plekken; de dighien binnewaarts wit, de ſchenkels en voeten bykans blauw, de ſtart met ronde plekken, in gedaante van een boon oft nier onderſcheiden. 't Zijn de beſte die root roſch, oft heel grijs zijn, met een dikke tong, brede voeten, en dikke bleek-blauwe klauwen.

Plaats. Sy worden gevonden by de Tarters en Moſcoviters. In polen, 't welk de Keyſer *Maximiliaan* door ſijn verſpieders ondervonden heeft, neſtelen ſy in niet al te hoge bomen. Als ſy tegens 't zuiden om haar aas vliegen, wordenſe van de Vogelaars, die van haar overkomſt kennis hebben, op de Eylanden van de Ægeiſe zee onderſchept, en ſy worden ook uit Creta te Venetien gebragt.

Poul: jov: in Libro de legat: Moſcovit.

Voedſel. Beſchrijvingh. In ſijn voedſel ſtemmen de Schryvers niet t'ſamen. *Belliſarius* ſeid datſe ook dode krengen eten. *Tardivus* ſeid ook datſe grove ſpijs licht verteren. *Albertus* heeft nagelaten, datſe lekkerlijk moeten geaaſt werden met varſche ſpijs, als herſſenen en geſond vleeſch. Sy zijn ſnel ter vlugt, ten waar ſy uit de neſten geſtoort waren, en heffen haar ook boven de wolken. Sy vangen boſch-Ganſen, Kranen, Reigers, Haſen, Geiten; hier ſitten ſy boven op, en halen haar 't brein boven uitte kop. In haar geſigt durven ſelfs de Arenden niet vliegen.

Aldrovandus l. 7. c. 3.

De Gyrvalk (word qualijk van ſommige Herodius genoemt) die van *Aldrovandus* beſchreven werd, had den top van 't hooft plat, aſgrauw gewerft, de bek kort, en blauw, met een matelijken haak neerwaarts gekromt, en blauwagtig verſien; de rugh, de vleugels, buik, en ſtart waren wit, maar ider veder van den rug, en vleugelen, was bykans met een ſwarte plek getekent, die enigſints de geſtalte van een Hart gheleken; de vleugels waren geheel lang, de ſlagpennen omtrent den uitterſten top, waren met een grooter en langher ſwart teken geciert, en die nochtans met een witte rand wierden beſloten; de krop, de borſt, en buik waren ſuiver wit; de ſtart kortagtig, met dwarſe ſwarte plekken onderſcheiden; de klauwen van de voeten langagtig, ſterk, breed uitgeſpannen, met een vaſte ſchors over 't geheel bedekt.

Haar gheſlaghten worden van de verw geoordeelt. Sommige zijn geel, root, en aſchgrauw. In Moſcovie ſult ghy ook witte vinden; die an de borſt wit zijn, zijn ook meer wit, en in 't eerſte jaar is haar den rug ten deel wit, ten deel roſch, oft roodagtig, maar als ſy verwiſſelt zijn, ſo verandert die roſchagtige verw in ſwart. Onderſcheid.

Haar geboort-plaats ſtelt *Belliſarius* Norwegen en Yrland: maar het is ſeker datſe in Tartarie, en Moſcovie ook gevonden werden. Plaats: Paul: Venet: l. 1. c. 61. Miſchov: c. 14. Aſianæ Sarmat:

Sy eten gemeenlijk Duiven en diergelijke: en na datſe eenmaal van enige vogel geproeft hebben, verlaten ſy die, en vervolgen een andere buit; ſy grijpen ook Arenden an. De Havikken, de Niſus, en Valken, ſullen als die ankomen vliegen, haar roof niet verder vervolgen; maar blijven verbaaſt ſtil ſitten. Indien er een inde vrye locht, op vijf Kranen afghelaten werd, ſal hy niet ophouden haar te vervolgen, voor dat hyſe alle ter aarde geworpen heeft. Voedſel.

Sy hebben twe dinghen byſonder. Het een, dat als ſy veel t'ſamen vliegen, gemeenlijk op een ſekere orde van haar ouderdom, haar ſpijs genieten. Het andere, datſe tegen de wijs van andere Roofvogels, haar nimmer meer met water waſſchen, maar alleen zand gebruiken. Sy hebben ook ſulken vermaak inde koude, datſe altijd gaarne op het ys, oft een ſteen, oft koude marmer ſtaan. Verſtand.

II. LID.

Vande Berg-valk, de Edele valck, en de Valk van Tunis.

DE Bergvalk word alſo genoemt door uitnementheit, om dat hy meer als d'andere ongetemt is. Het hooft heeft hy met een ſpitſe top en ſwart, en met een aſchgrauw kroontje geringt, welken in 't voorhooft niet verre van den bek, enige kleine en hayragtige pluimtjes uitſteken; de krop is tot het borſtbeen toe enigſints wit, met grote plekken beſproeit, de overige borſt beneden waarts met enige plekken, ſomtijds yſer-grauw, ſomtijds uitten roden ſwartachtigh verciert, ſommige hebben de krop en borſt met ſwarte vederen bedekt. Beſchryvingh.

bedekt, de rug en lendenen worden merendeels met kleine donkere vederen bekleed; sommighe hebben achter 't midden van den rug enige witagtige, oft roodagtige streken neerwaarts strekkende; de dighien en schenkels zijn veeltijds saffraanagtig, oft uitten stro-geel geverwt, en met veel schobben bedekt. De verwisselde zijn lichter te kennen, en de donkere Hornotinus, dat is, die in een selve jaar gebroeyt is, is de alderbeste.

edsel. Hy vangt en jaagt niet alleen Enden, maar Enden en Reigers; men heeft somtijds gesien dat hy een Arend, die hem sijn aas ontrooft hadde, en ook sich selven om hals bragte.

er- id. *Aldrovandus* stelt noch een ander geslagt, 't welk hy vaal noemt. Sijn gehele lijf is asgrauw, naar het blauw hellende, dewelke na dat hy sich verscheidentlijk naar 't ligt drayd, lighter oft donkerder is; den bek heeft hy dik, kort, swart, sterk, van een duim dik, en so kragtig, dat nauwlijks enig ander vogel een sterker heeft; de borst heel rond en grof. *Aldrovandus* meende eerst dat hy van d'ander verscheiden was: maar als hy hem mette beschryvingh van de Berg-valk by *Albertus*, vergeleek, en anmerkte, dat den Berg-valk, die verscheidemaal sijn oude vederen voor nieuwe verwisselt, den halven rug blauw heeft, en dat, hoe hy dikmaalder sijn oude vederen verleid, sijn rug so veel te blauwer word, en dat hem de krop met de borst, de plekken die het onderscheid maakten, door den ouderdom vergaan zijnde, wit werd, besloot hy dat het een ander geslagt van den Berg-valk is.

chrij- . ler- d. Den Edelen word om sijn trotse moed en door uitnemendheid alfo ghenoemt. De Keyser *Frederik* noemt de Edele, sommighe vremd-Edele, en d'andere eenvoudiglijk Edele, die zijn kleinder als de gheheilighde Valken, en hoe sy meer met den Gyrvalk deelagtig zijn, hoe sy schoonder geacht werden. De top van 't hooft moet plat zijn, het achter-hooft breed, omtrent de kop dun, omtrent de schouderblaan dikker. Sy moeten de borst voor uitstekend, en vleessigh hebben, en een grote diepe kuil tusschen den hals en de borst, de heup-beenderen met veel vederen bedekt, die haar over de bogt neerhangen; de schenkels kort en dik, de voeten breed, de klauwen uitgerekt en mager. Als sy noch van 't selve jaar zijn, zijn sommighe volkomentlijk donkker, andere worden met rode, en enige met bleeke plekken gelijk als druppelen verciert. Andere zijn gheheel rosch, oft naar het swart hellende, andere geheel goutgeel, oft met enige rodigheid vermengt; de plekken van den hals totte vork van het borst-been zijn klein, maar van daar voortgaande totten aars toe, wordense grooter. De goutgeele naar het root hellende, zijn eenparig gemengt. De treffelijkste worden boven op de kop als met een Kroon in 't rond verciert; omtrent de neusgaten word de hardigheid van de bek groen; de kaakbeenderen zijn onder d' ogen roodagtig, de rug is donker geverwt, naar het root hellende, met roodagtige grote randen, doch sonder stippelen geciert, de grootste pennen van de vleugels zijn donker met randen; de start is van de selve verw mette vederen van de borst, alleen dat de randen in vele bleeker zijn, 't zy oft om datse verder van 't hart verschoven zijn, oft om een ander oorsaak. De eenvoudiglijk genoemde, zijn van dryerlei geslagt, gelijk mede de vremde, die hoese meer van de genoemde tekenen hebben, te beter geacht werden. *Aldrovandus* maakt haar de selve, mette Hoogduitsen van Carcanus, die in vorm, hooft, bek en voeten, den vremde heel gelijk zijn. Een witte ringh bekroont haar 't hooft omtrent den hals, de dighien worden van binnen met witte vederen bekleet. De verwisselde hebben 't hooft, den hals, en de schouderen donker, en den rug met blauw geverwt. De mannetjes, oft de Drylinghen, konnen van de mannetjes der Vremd-genoemde niet onderscheiden werden. In 't vliegen gebruikense een rasser en snelder beweeging. Sy roven allerlei geslagt van vogelen, voornamentlijk Water-vogels. Indien de jongen uit het nest genomen, hier toe onderwesen werden, dorven sy ook wel Kranen anvallen. Daar in wijken sy alleen van de vremd-genoemde af, om datse niet alleen door stouthartigheid, maar ook uit begeerte van aas geseid worden den roof an te vallen.

Van de Tunise is tusschen *Carcanus* en *Bellonius* niet sekers. Die schrijft datse klein van lijf, schoon van verw, geel van kop, oft anders swart zijn, en mette voeten de vremdgenoemde so nauw uitdrukken, datter veel in bedroghen werden. Dese heeft naghelaten datse groot, na de ghelijkenis van de scheur-Havik mette vederen en voeten hellen, datse langer en gestadiger vliegen, datse dik en rond van kop zijn, en streng in de hoogte der locht op-klimmen. Bellon: l. 2. c. 8.

III. LID.

Vande Bultige, VVitte, en de scheur-Valk der Francen.

DE Bultvalk, om dat hem, om de kortheid van sijn hals, de kop voor de toppen van sijn vleugels, als hy die op de zijden van sijn rugh leit, nauwlijks gesien word, so dat hy schijnt een bult te dragen, is daarom so genoemt. Hy heeft een klein lijf, vlak, bykans an den hals verknocht, en 't hooft na evenbedeelingh van 't hele lijf groot; den bek heel kort en rond, vlammende oogen, lange vleugels, en seer uitgestrekt, met stippelen in 't gesight; de schenkels na evenbedeelingh van 't lijf langh en schobaghtigh, de voeten in de leden der klauwen, voornamentlijk an de binnensijde van 't hol der voet knobbelaghtigh. Hy nestelt in ontoegankelijke Bergen. Hy vlieght so hoogh dat hy 's menschen Beschryvingh.

ſchen oogh ontſchuilt. In de vangh, ſlaat hy niet terſtond in 't nedervallen toe, maar liever als hy van de neerdalingh weer opwaarts begint te klimmen, dan ſlaat hy met ſijn achterſte klau, die hy voor de borſt gevoeght heeft, en ſomtijds ſoo heftigh dat hy ſich ſelf de klauw afſlaat, ſijn borſt quetſt, ja ſomtijds ſich ſelven om hals helpt.

Een ander. Daar is noch een ander geſlaght van een Bultvalk, dat altijds ſijn vleugels gelijk als om te vlieghen uitſpant, veel moedigher als ſterk zijnde. An de witte heeft de verw den naam ghegheven. *Albertus* ſchrijft dat hy op den rugh, en vleugels maar witaghtigh is, en dat hy op andere plaatſen heel witte plekken met andere witaghtige vermenght heeft, en de koude en vogtige landſtreek daar van d'oorſaak is. Hy doet'er by, dat hy grooter is als de vremd-ghenoemde, en na de ghelijkenis van den witten Scheurvalk, die op de velden muiſen vangt, ſweeſt. Hem ſenden ons de Noordſe landen, en voornamentlijk Norwegen, Sweden, Eſtonia. Hy is ſo ſnel in de vlucht niet als de ſwarte, nochtans volhard hy langer in 't vervolgen der vogelen. Hy moet niet totte jaght uitgeſonden werden, voor dat hy ſijn vederen verwiſſelt heeft. *Aldrovandus* betrekt tot dien een Sparwer, welkers beſchrijvingh hy van Rome gekregen hadde, die over 't gehele lijf Melkwit met gele plekken doorſprinkelt, den bek meer wit als blauw hadde, geheel witte vleugels ſonder plekken, in de ſtaart thien witte pinnen, en met geele plekken beſproeit, welkers geſigt, de grootſte pen die als een dekſel van d'andere, en geheel wit was, bedekte, en gelijk als in een ſchede beſloten hadde. Hy woeg doot zijnde dry uncen, 't welk niet light in ſoodanigen vogel was.

Beſchryving van de ſcheur-Valk. De Scheurvalk der Francen (verſta de kloekmoedige) word alſo genoemt, om dat hy naar 't getuigenis der ſchrijvers van de Haviks-handel, geſeit word Vrankrijk eigen te zijn. De bek mette ſchenkels, en voeten heeft hy blauw, ſijn voorſte vederen met wit en ſwart onder een gemenght, met verſcheide plekken, niet over dwars maar de vederen naar de lenghte onderſcheidende. De vederen van den rugh, vleugels en ſtart, indien ghy haar uiterlijk deel beſiet, niet ſeer doorſprinkkelt; het inwendige van de uitgeſpanne vleugels is met ronde plekken, gelijk kleine penningjes boven over beſait. Aldus word hy van *Tardivus* en *Bellonius* beſchreven, hy is geduirigh in Vrankrijk, word aldaar altijd 's winters en 's ſomers geſien.

Verſtand. Sy zijn wel te handelen, en tot allerlei vogel-vangh bequaam. Sy vanghen Exters, Quakkels Veldhoenderen, Krayen, Phaſanten, Enden; en indien'er de onderwijſingh bykomt, ook Kranen, en zijn geweldigh gaarn by geſelſchap, en wijl ſy langduirigh op haar vleugels in de locht hangen, maken ſy de Enden ſo mat, datſe veel met handen en ſtokken doodt geſlagen werden.

Italiaanſe. *Carcanus* maakt gewagh van Italiaanſe, die hebben 't heele hooft plat, den bek kleinder als die van de vremd-genoemde Valk oft Bergvalk, en blauw; de borſt geel, met yſergrauwe plekken onderſcheiden, de uiterſte vleugels gelijk als met ronde witte ogen geſchildert. Als ſy verwiſſelt zijn hebben ſy 't geheele hooft totte ſchouders toe met een geele verw, naar het root trekkende, en met ſtreken onderſcheiden geverſt; de voet die eerſt blauw was, verandert in geel. Sy komen in de Bergen van Vincentia, en in de Alpen, die Italien van Hoogduitſland ſcheiden; voorts, ſy blijven gemeenlijk met een even gewigt haarder vleugelen dikmaal heel langh in de loght hangen, en ſo een ſchrik aanjagende, maken ſy dat de Veldhoenderen en Quakkels niet ontvlughten, ſelden werpen ſyſe doodt ter aarde; ook is een geſien, die een Havik om 't leven braght.

IV. LID.

Vande Valk, Steenbikker, Boom-valk en Rode Valk.

DE Valk Lapidarius (oft Steenbikker) word ook Lithofalcus genoemt; hy is van middelbare grootte, tuſſchen de vremde, en de Bultige Valk: hy neſtelt in de gebroke rotſen, en op de klippen van de Alpes; hy word beheerſcht, en gevoed op gelijke wijs als de vremde Valk. Aldro-vand: l. c. 11.

De Boom-Valk, welken *Geſnerus* beſchreven heeft, was blauw van bek, met ſwarte ogen, de borſt met witte en ſwarte plekken geſprinkelt, de vederen van de vleugels waren ſwarter, met een ſwarte rugh, welkers benedenſte randen der vederen enige plekken uitten witte roſch onderſcheiden. Of hy de ſelve is metten Vinkken-Havik word getwijfelt. Hy neſtelt in de bomen, hy word ſelden totte Vogel-vangh gebruikt, hy geeft in 't vechten mette Kauw een vermakelijk geſight, hy is ook ſo vreedſaam, dat hy door Boſſchen en Velden afgelaten, tot ſijn Meeſter weder komt; in ſijn opgeſnede maagh heeft *Geſnerus* vederen, en Spaanſe vliegen gevonden.

De Rode Valk is van de rode verw, de ſtippelen en plekken daar hy mede onderſcheiden word alſo genoemt; hy is kleinder als de vremde Valk, en vertoont ſich niet eerder root, voor dat hy ſijn vleugels uitſtrekt; ſijn ſlappe warmte die over het buitenſte van ſijn lijf verſpreid zijnde, en de rokerige voghtigheid, die totte teelingh der vederen uitgeworpen werd, verbrandende, word gemeent d'oorſaak van ſijn roodheid te zijn. Hy word gevonden in vlakke en poelaghtige plaatſen: in Moſcovie ſeit men, datter Scharlaken rode gevonden werden. Albert. l. 10. c. Creſcen. l. 23. c.

Vlught. Hy is gauw in de vlught, maar niet langduirigh: want de rode veder, om datſe ſafter is kan 't gewelt van 't vliegen niet langh uitſtaan.

Albertus ſeit, datſe light getamt worden, *Tardi-*

Tardivus datse swaarlijk te beheerschen zijn. Na sijn tweede, oft derde verwisselingh van vederen is hy beter: om dat de hete voghtigheden door den ouderdom verslappende, de gematigheid niet weinigh geholpen werd; hy is van een korter leven als andere.

lere. lrov: c.13. Tot dese betrekt *Aldrovandus* twe uit Oost-Indien overgebraght, die an 't geheel voorste deel, en het binnenste van haar vleugels so root waren, dat diese van voren sagh, niet als een rode verw beschoude, hy meent dat het Mannetje kleinder en 't Wijfje groter was. Want de Mannetjes worden daar Drylingen ghenoemt, om datse het derde deel kleinder als de Wijfjes zijn; de kin wierd in 't Wijfje met een langhe asgrauwe plek, die neerwaarts afliet onderscheiden; de borst wierd ook met stippelen van deselve verw, doch an 't voorste borst-been minder ghesprinkelt. In 't Mannetje was de rode verw meerder en klaarblijkelijker; de kin wierd met geen plek verciert: de slaghpennen binnewaarts met veel donkere dwarse plekken, en een sekere ruimte onderscheiden zijnde, waren witaghtigh.

V. LID.

Vande Valk Cynapode (oft Blauwvoet) en van die gene die door gemenghde versamingh geteelt werden.

lrov: c.14. Tot wat geslaght de Valk Blauw-voet, wyler vier geslagten met blauwe voeten gevonden werden, moet betrokken werden, is swaarlijk te seggen. Nochtans schijnt hy eerder totte Scheurvalk, als tot een ander geslaght te behoren, hy is de vremde Valk, in grootte, en gestalte gelijk, maar hy verschilt hier in, dat sijn rug, en buitenste sijner vleugelen, minder swartheid, en de borst meer witheid heeft; andere zijn korter, de start is een weinigh langer, en de voeten purperagtigh.

em. Hy heeft een fijnder stem, als de vremde Valk, om dat hy voghtiger is; selden valt hy Vogels an, die grooter als de Exters, oft de Quakkels zijn. Veeltijds als hy sich sal nederstorten, blijft hy door vrees op de plaats hangen: hy word stouter als de Weyman tegenwoordigh is; die in Switserland gesien werd, is van die verscheiden.

rts. Sy nestelen in hooge klippen omtrent de wateren, oft diepe vlakten: uit sijn nest genomen word hy tam, hy vangt Veldhoenderen, Duiven, Krayen, Enden, Phasanten.

drov: c.16. De Valken uit de vermenghde versaming geteelt, komen gemeenlijk van de vremde Valken voort: want dese worden terstont van de oude uitgeworpen, en wijl sy geen weerga van haar gedaante vinden, keren sy ten tijde van haar geilheid tot een ander gedaante, die haar meest ghelijk is. *Carcanus* noemt die Valken die uit een vremde, en uit de Bergvalk voortgeteelt zijn, Dwarsvalken. *Albertus* stelt vier geslaghten van die gene; maar indien de vremde Valk mette Blauwvoet vermenght werd, word een Vogel die bykans de vremde Valk gelijk is, indien hy mette de swarte Scheurvalk vermengt werd, word de onedele swarte Valk, indien metten witte Scheurvalk, word een die de witte Valk gelijk is, indien met den roden Scheurvalk, word een die in verw, en gedaante de rode Valk gelijk is, geteelt. Sy zijn veeltijds de Vader gelijk, en de onderwijsingh verbetert, naar een jaar oft twee d'onedelheid van de Moeder.

V. OPSCHRIFT.

Vande Papegayen.

I. HOOFT-STUK.

Vande Papegayen in 't gemeen.

De Papegayen worden an de Roofvogels onder an gehecht, so om datse den bek, en nagelen krom hebben: als om datse tam zijnde ook vleesch eten. Sy hebben haar naam ghekreghen van Psittaces, een vermaarde Stad omtrent de Tigris. Naam. Steph: de urbib:

De groene Papegayen zijn alleen den ouden bekent.

Soo ghy haar grootheid beschouwt, in 't landschap 't welk sy de naam gegeven hebben, maken sy anderhalven arm inde lengte uit. *Scaliger* heeft een gesien, die bykans de ruimte van een tralie venster vervulde. In een seeker landschap van de nieuwe wereld, gaan sy de Phasanten te boven: in 't Eyland Banda zijnse nauwlijks grooter als ons inlandse Duif; op andere plaatsen zijnse de Hoenderen, Sneppen, Swaluwen, ja de Musschen in grootte gelijk: haar verw is verscheiden. In nieuw Spangien, Morenland, en 't uiterste Indien, sult ghy eenige geheel wit vinden; omtrent Tarnassara zijnse sesderlei geverwt. In Ternate een van de Molucse Eylanden, Brasil, en Ethiopien vindmense root: in eenighe Bosschen van Morenland swart; in Malabar groenagtige, schildagtige, purpere, afgrauwe, en op andere plaatsen blauwe. *Bellonius* seit dat sommige groote geheel grijs zijn, dat eenighe matelijke uit den rode gemenght zijn, en dat eenige kleine met een langen start geheel groen zijn. Omtrent Java zijn sommige root, met een geele bek, andere verscheiden geverwt, en sommige wit; en wie soud' alle de verscheidenheid optellen? wijl de nauwkeurige ondersoekers over de hondert in grootte, en verw verschillende angemerkt hebben. By de ouden was alleen bekent, die de binnenste vederen en uiterste pennen groen hadden, waar van hy groene vogel genoemt wierd. Sy hebben bykans alle gemeen, een groot hooft, tot een teken van verstand, een bek, welke daarse met den hals t'saamgevoeght werd, in haar alleen neerwaarts, onder de strot geopent is: en so hard, datse d'ysere tralien nauwlijks sparen. *Statius* noemtse Beschryvingh. Scalig: exercit: 236. Scalig: exercit: 59. sect: 1. Apul: l. 2. floridor: Stat: l. 2. Sylvar: Ovid: Eil: 2.

Plin: H: A: l. 10. c. 43.

noemtſe een Hoorn, en heeft die ſoo krom, dat hy ſich daar mede, als met een haak de vorm van een halve kring hebbende, als hy afvliegt, vaſt houd, daar op ſteunt, en om de ſwakheid ſijner voeten te ligter maakt. Hy roert ſijn bovenſte kaakbeen, dat haar met de Crocodil en de Thæmotopus, indien wy *Oppianus* geloven, gemeen heeft. Sijn tongh, die de gheſtalte van het zaat van een Kauwoerde vertoont, is breeder als van andere vogels; waar van hy Anthropoglottis (oft menſche-tong) genoemt werd. Hy heeft de borſt rond, de klauwen van de voeten, om dat hy achter, en voor maar twe heeft, weinig, uitghenomen die ghene, die omtrent de Zand-zee ſich onthouden, welke ſommighe ſes klauwen an de voeten hebben, andere dry; de ſchenkels zijn kortagtig, ſwak, en veeltijds donker van verw; de naghelen krom, met welke ſy haar aas op-nemen, en buitenwaarts na den bek om-drayen. De ontleding van zijn hooft, ſiet die by *Aldrovandus*.

Ariſt: l. 8. H. A: c. 12.

Plaats. Plin: l. 10. cap: 42. Paulanias inCorinth: Plin: l 6. cap. 29.

De oude hebben geloofft dat haar geboortplaats alleen Indie was. Ten tijde van *Alexander de Grote* zijn ſy in Trapobane gevonden. Ten tijde van *Nero* zijn ſy in Gaugada, een Eyland van Ethiopien geſien. Ten tijde van *Diodorus Siculus*, quamen ſy ook in 't uiterſte van Syrien voort. Ten tijde onſer Voorouderen, hebben ſy an een ſeker landſchap, boven 't uitſtekend Hooft der goede Hoop gelegen, om haar menigte den naam gegeven. In 't Koninkrijk Kalekut zijn ſy in ſulken overvloet, datſe dikmaal alle de Rijſt verſlinden. So overvloedigh in Weſt-Indie; dat het daar van den naam van 't Papegays-land gekregen heeft. Nocht de Swarten in 't Rijk van Senega hebben die gebrek.

Voedſel.

De wilde hebben voor ſpijſe graan, erten, bonen, ſaad van de wilde Saffraan, waar van ſy vet werden, en de menſch afgang krijght, en allerlei vrugten, ſo met ſagte als harde ſchellen; ook Muſcaat-noten, tot welke ſy in 't Eyland Banda dikmaal overvliegen. De tamme eten al wat haar ghegheven werd, vleeſch, brood, en voornamentlijk ſuiker. Sy drinken water, maar liever wijn, door welken drank ſy niet alleen dertel, en boven gewoonte klapagtig, maar op de wijs van de menſchen dronken werden, en in 't drinken blijven ſy an de voeten hangen, ſteken de ſtart om hoog, en de kop neer-waarts in 't water. Sy maken haar neſten rond als een bal (indien wy *Cadamuſtus* geloven) uit kleine ſpruitjes, die ſy an tedere takjes van de bomen hangende vaſt maken, met een klein rond gat, om alſo de liſtighe ſlangen de wegh af te ſluiten. De grootſte leggen eyren, niet kleinder als de Hoenderen, de middelmatige gelijk de Duiven. Tot een teken van vrugtbaarheid, iſſer een grote menigte in haar geboort-plaatſen; en een teken van kuiſheid is, datſe altijd met haar twe, een mannetje, en wijfje ſchijnen te leven.

Vlught.

Haar vlugt is in haar geboort-plaats geſwinder. In onſe landſchappen, om de ſtrengheid van de koude locht trager; haar onmagt verbetert de lichtigheid van haar klauteren, waar door ſy op, en neder tot een grote hoogte klimmen, om de bequame gelijkvormigheid van haar bek en voeten; an den haak van haar bek hangende, onderſtutten ſy haar ſelven, als ſy de voeten willen voortſetten. Als ſy voort vliegen, om haar ſwakke voeten, door 't gewigt van haar neerſakkende lijf niet te beſchadighen, vatten ſy enigh voortkomend ſteunſel, daar ſy als an een anker, an blijven hangen.

Stem.

Sy hebben uitte natuur geen beſcheide ſtem. Sommighe zijn ook bykans ſtom, en hebben anders geen geluit, als Perroquet, waar van ſy ook Perroquiten genoemt worden.

Vrindſchap. Oppian: l. 2. Cynegt. Ovid: Eleg. 2.

Sy houden ſonderlinge vrindſchap mette Wolf; met welken ſy t'ſaam gaan weiden, met den menſch, waarom ſy in America de boſſchen verlatende, by dach haar omtrent de huiſen houden, en met de Tortel-duif, 't welk *Ovidius* heeft angetekent.

Verſtandt.

In verſtand komen ſy na by de menſch; want ſy leeren de woorden, en brengenſe alle beſcheidentlijk voort, en veel ligter, indien ghy haar binnen de twe jaren leert: de trage worden met een dun yſere ſtafje op 't hooft geſlagen, anders voelen ſy de ſlagen niet, om haar hardigheid. Alſo ſprak die van de Cardinaal *Aſcanius* met achter-een-volgende woorden, het geheele geloofs-begryp uit. Die van *Henrik* de achtſte Konink van Engeland, inde Theems gevallen zijnde, riep om hulp, belovende twintig pond ſterlings; en uitgehaalt zijnde, belaſte hy den genen, die hem geholpen hadde, vier ſchellingen te geven. *Cardanus* doeter by, datſe overdenken konnen. *Pherecides* verhaalt, dat de Mannetjes opmerken, en die gene anbrengen, die enig vergif bereiden, oft inde huiſen brengen. Sommige verhalen, datter enige omtrent Java verſtaan, en op 't geen haar gevraagt werd, antwoorden; maar ik kan dat niet ligt geloven. Maar datſe de ongebaarde Jongens lief hebben, en geſtreelt zijnde, met wulluſt geraakt werden, datſe kuſſen, en dat ſommige de Jongens ſo haten, datſe die met ſulken gewelt uit de hoogte op 't hooft vallen, als een Valk op een Endvogel, en indien ſy onder bedroefde verkeeren, datſe jammerlijk klaghen. 't Welck *Conſtantinus Manaſſes* in de Beſchryvingh van de Keyſer *Baſilius* getuigt, en datſe de Danſſer met de beweging van haar hooft, en met haar buigende en flakkerende wieken navolgen, daar is niet an te twijffelen. Dat de Wijfjes nimmermeer, oft ſelden de menſchelijke ſpraak gebruiken, heeft ons *Tiraquellius* naargelaten. De groene die den hals met een rode kring geciert is, die ſeggen ſommige, dat na die tijd niet meer leeren, ſo haaſt die ring haar vertoont. *Scaliger* ſchrijft, dat ſommighe de woorden die ſy openbaarlijk op de weg gevat hadden, wederom ſpraken. Wy leſen by *Martyr*, datſe inde Eylanden van S^t. Michiel ſo eenvoudig zijn,

Rhodig: l. 3. Anti cap. 32.

Albert: l 23.

Scalig: E: 236.

Manaſſes in Annal.

Scalig: l. de legg. l. p. 12.

Psittacus Minor

Psittacus Maior

Psittacus

Psittacus
Pappengei

Psittacus Viridis

Psittacus
Poikilorinchos

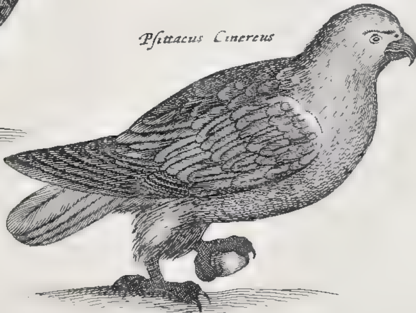

Psittacus Maximus
Papengai gresser art
Psittacus Maximus alter

Psittacus abus Cristatus

Psittacus viridis Melanoriuchos

Psittacus Versicolor siue Erÿthrocyanos

Psittacus Leucocephalos

Psittacus Cinereus

ib:10. ecad.3. erum Ocean. zijn, dat op het ſchateren van een Papegay, een ontallijke menigte uit den boom, in welkers takken de Vogel-vanger verborgen is t'ſamen vliegt, en ſich ligtlijk laat vangen.

Gebruik. 't Gebruik der Papegayen is by de Weſt-Indianen in ſpijſe, by de Ooſt-Indianen wierdenſe eertijds, na 't getuigenis van *Ælianus* heilig gehouden. *Heliogabalus* ſetten haar hoofden op de Gaſtmaalen voor, en heeft mette ſelve Leeuwen, Panthers, en andere dieren gevoed. Sy zijn eertijds by de Romeinen een cieraad gheweeſt; want ſy wierden mette Veldhoenderen en Merlen, in de openbare pronkkerijen geſtelt. Dat de Mannen de Papegayen op de handen droeghen, daar over klaaghde M. *Cato*. En *Suidas* ſchrijft, dat deſelve Romeinen haar over haar beſcheidene ſpraak ſo verwonderden, dat haar de Indianen tot een koopmanſchap maakten; waarom ſy haar in Elpen-bene, Silvere, en uit ander koſtelijke ſtoffen, gemaakte koyen, beſloten. De vederen zijn by de Indianen in groot achtingh; hier uit maken ſy verſcheide beeltenisſen, Kapellen, Bloemen, Kruiden, Hoeden, Broeken, Klederen, Hof-behanghſel, en dierghelijk. Hier mede vercieren ſy haar Swaarden en Schilden, en maken veel andere konſtelijke dingen; maar van 't Pluimwerk ſullen wy op een ander plaats ſpreken.

Elian: H: : l 13. 18. Lamrid: in Helio- ab. Varro l. 2. ère ruſt: 9.

II. HOOFT-STUK

Vande Papegayen in 't byſonder.

I. LID.

Vande grootſte Papegay, oft Geel-blauwe, noch van een ander groote Papegay, van de Wit-gekuifde, en van de Groene Papegay, dien de Vleugels boven root zijn.

Beſchrijingh. Aldr: l. 11. Irnitnol: 2.

DE grootſte Geel-blauwe Papegay, is van *Aldrovandus* geſien in 't Hof van den Hartog van Mantoua. Hy was in grootte een wel gemeſte Capoen gelijk, van de uitterſte bek, tot het uitterſte van de ſtart, twee elleboghen langh, de top van 't hooft was plat en groen, de bek krom, als een halve kring, uitterlijk inde ronde van een halve ring gevormt, een vlakke hand-breed lang, geheel ſwart, het bovenſte ging het onderſte deel twe vinger breed in de lenghte te boven; hy had de oghen wit en ſwart, welke dry ſwarte ſtrepen van den bek tot het begin van den hals, de gheſtalte van een leggende S vertonende, in de lengte omringhden; de krop was als met een ſwarte ringh omcingelt, de borſt, buik, dighien, de ſtiet, de onderſtart, waren ſaffraanagtig, de boven-nek, de rug, de vleugelen, het opperdeel van de ſtart waren met blauw geverwt. Die by den Graaf van S^t. Flora was, dronk eenmaal op een dach, en dat omtrent den avond, en toonde ſich tegen gemeenſame en bekende heel vrindelijk. Inde Somer dompelde hy ſijn ſelven in 't water, oft ſtelde ſich in den regen, tot dat hy geheel nat was; van nattigheid koud werdende, droogde hy ſich weder by 't vuur oft inde ſon, en ſtorf van het voet-evel.

d'Ander groote Papegay, was by den ſelven Vorſt: Hy had het hooft niet ſo dik als den ander; de top van 't hooft plat, en langer als een vlakke hand breed; de bek was korter als die van den boven-genoemde, nocht met ſo langen haak gekromt, omtrent dry vingers lang, en ſo veel, daar hy an 't hooft vaſt is, breed, met het bovenſte kaakbeen wit, en 't onderſte ſwart, de ogen en hooft-ſlapen witagtig; den rug, an 't begin van de vleugels, de krop, de borſt, buik, de dybenen, en de gehele ſtart was boven Purper-verwig; de ſlagpennen die de twede in orde waren, waren geel, met purpere randen, gelijk als met een blauw oogje omtrent de top verciert.

De Wit-kuif, was in grootte de Huis-duif gelijk: Het ghehele lijf was met een witte hoop van vederen bekleed, de top van 't hooft had hy met tien grootagtige witte pluimen, anderhalve handbreed hoog, achterwaarts een weinigh omghekromt, daar na met een ſcherp-ſpits voorwaarts omgebogen, als met een kuif verciert; de bek aſgrauw, na 't ſwart ſtrekkende, daar hy met het hooft verenigt werd, met wyde neuſgaten doorboort, en in 't midden van de ſelve met een rond bergje geheuvelt, de ogen met een geele ſtraal, en ſwarten appel, de tong breed en root, de ſtart om-hoog met veel witte vederen, negen duimen lang zijnde opgerecht, de ſchenkels mette voeten geelagtig. De groene Papegay mette boven rode vleugels, had de grootte van een eenjarig kieken; de top van 't hooft was geel, de bovenſte bek was an ſijn uitterſte ſwart, achter blauwagtig, het overige root, maar onder wit; de ogen waren met een ſaffraan-agtige oft liever roode ſtraal, met een ſwarten appel omringt; 't gehele lijf was groen, voor uit den groenen bleek-geel, maar op de vleugels, en rug meer groen, welke groenigheid an d'uiterſte enigſins na 't blauw ſtrekte; de bovenſte toppen van de vleugels zijn heel root, gelijk ook de ſtart, die kort, an 't onderſte deel, ter zyden met een rode vlek na de lengte geciert werd, maar boven op is ſy geelagtig. Aldrov: c. 5.

II. LID.

Vande Papegay Poikilorinchus (oft de groene Melanorinchus (oft van de Leucocephalus (oft Vaalkop) ende Erythrocyanus (oft Blauwrode.)

DE Papegay Poikilorinchus was van de grootte van een kleine hin, 't gehele lijf over groen, donkerder op den rug, an de borſt en buik met geel doorſchijnende, overal an de aſgrauwe wortels bleker; den bovenſten bek had hy an 't bovenſte deel uitten groene blauw, an de zyden geelverwig, in wel- Aldr: l. 11. c. 6. 7. 8. 9.

welkers uitterste een dwarse witte plek door liep, de onderste was rondom lootverwigh, in 't midden geelagtig; de top van 't hooft was met goudgele vederen verciert; de slagpennen in 't uiterlijke deel na den buik in 't begin groen, eindighden allenskens in een blauwagtige, oft purpere verw, het overige was swart; de twede in orde waren geheel lang, en geel; die omtrent op 't midden van de vleugels gesien wierden, waren an 't beginsel an de buitenste zyde, welke na den buik strekt, eerst groen, van daar met een donker rode, daar na groene, ten lesten an de toppen ten deel met een blauwe, ten deel met een swarte verw gesprinkelt; de start was met twaalf pennen versien, van welke die ter zyden zijn, wederſijds vier, daarse voortkomen, eerst in haar begin groen, op de buiten zyde, en an de binnen zyde geel, van daar met een rode oft purper verwe, en die van de derde orde weder met groen, en ten lesten met een geele verw onderscheiden waren; de overige vier in 't midden heel groen, hadden an 't einde wat geels, de voeten waren lootverwig, de klauwen vier, twe voor, en so veel achter, gelijk in de spechten, maar de binnenste veel korter dan de buitenste, de nagelen als inde Roofvogels krom; de schenkels heel kort, te weten tussichen de bogt en enklauwen, een vinger lang, maar dikagtig.

De groene Papegay Melanorinchus genoemt, heeft den hals, rugh, mette vleugels heel groen geverwt; het bovenste van de vleugel, daarse an 't lijf vast is, is an 't uiterste heel root, de vederen in d'uiterste vleugels, daar sy na den buik strekken, is swart, de stiet onder scharlaken root, de bek geheel swart, het hooft en de borst zijn geel. De Papegay Leucocephalus (oft Vaalkop) word aldus van *Aldrovandus* beschreven: Hy is negen duimen en een vinger lang, de bek twee vingers dik, en wit, en een deel van 't hooft dat an den bek verknogt is, ook wit, de oogappel is swart, de straal ysergrauw; de top van 't hooft, en 't voorhooft welke wit zijn, zijn met swarte plekken onderscheiden; het achterhooft, den hals, rug, de vleugelen, en d'opper-stiet zijn met heel donker groen gheverwt, de strot, en de boven-top van de vleugels, root als Cinnabar, de borst, en dybenen zijn weder groen; het deel van den buik tussichen de dybenen en de borst, is met een donker rootagtige, oft met die verwe, die de schilders schaduw-root noemen, verciert; de zyden der vleugels hebben enige vederen, die de slagpennen bedekken, die an het uiterste blauw zijn, nochtans met enig wit vermengt, de achter-buik naast de stiet is geelagtig, de start is in 't midden root, an de zyden met root en geel, van daar met blauw onderscheiden; alle de vederen zijn an de uitterste toppen enighsins swart, d'overige groen, de schenkels en voeten asgrauw; en soud dese Papegay om de grote verscheidenheid Poikilos (dat is Veelverwig) konnen genoemt werden: want hy is niet minder als met seven verwen onderscheiden, van welke de voornaamste groen is. De Papegay Erythrocyanus (oft blauw-root) heeft de kop en borst blauw, de top is met een geele plek verciert, de bek niet so groot, als van d'andere, is swartagtig, de ogen zijn rondom wit, den appel swart, de straal donker, de zyden van den buik zijn onder de bovenste vleugels geel, de buik groen, de dybenen zijn uit den groenen witagtig, de stiet is geel, het opperste van den rug is bleek-blauw, de vederen van de vleugels zijn groen, en met een geele roosagtige verw door malkander bedekt; also zijn de slagpennen, en start geheel met een rose-verw besproeyt, het uitterste deel van den rug, oft lendenen is geelagtig, de vederen van de start zijn weinigh, en groen, de schenkels en voeten met asgrauw, het overighe met een rode verw gheverwt. Dese is moghelijk die gene, welke, gelijk *Ludovicus Patricius* schriftelijk naghelaten heeft, in Tarnassari een Stad van Indie gevonden, voor de schoonste gehouden, en met seven verwen onderscheiden werd.

III. LID,

Vande Asgrauwe, Erythroleucus (oft Vaalrode) de geringde Macrourus, de kleine groene Macrourus (oft de Rootgeele Macrourus en Rootgeel gekuifde, en ander Papegayen by Gesnerus ghestelt.

DE Asgrauwe Papegay word uit Mina gebragt, en van de voornaamste verw sijner delen al so genoemt; want sijn hele lijf is met een donker asgrauwe, oft liever met een bleek-blauwe verw gelijkelijk beset, de slagpennen zijn wat hoger blauw, de ogen omringt met een witte vlek; de start steekt nauwlijkx over de uitterste vleugels uit, en is geheel met een rode verw versien. Aldr: l. 12. c. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.

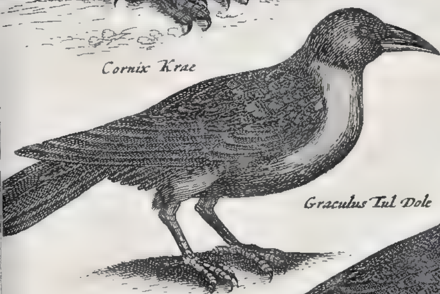
De Papegay Erythroleucus (oft Vaalrode) is van de grootte als een grote Capoen; het lijf is wit, het achterste van den rug, de stiet, de gehele start, de slagpennen root van verw, de bek met een groter haak, als in andere.

De geringde Macrourus is den ouden alleen bekent geweest: Het hooft, en 't gehele lijf heeft hy groen, de bek roodagtig; en van het onderste deel van de bek, onder de kin, so voorts. De klene Macrourus gheheel groen, word in Hispanjola gevonden, en is in 't geheel niet groter als een Snep: den bek heeft hy op het bovenste deel root, het onderste uitten rode swartagtig, de straal van 't oog root, en saffraanagtig, het lijf met een grasgroenigheit anghenaam, de voeten en schenkels heeft hy rootaghtigh.

Het lijf van de Rootgeele Macrourus uit Japon ghebraght, was met vier verwen, van welke de voornaamste groen en root zijn, verciert: de top van 't hooft had hy plat, den bek klein, en root, en onderwaarts krom, achter

Coruus Rab

Coruus Rap Rab

Cornix Krae

Altrap

Graculus Tul Dole

Nebel Krae

Coriacias Arist

Pÿrrhocorax
Stein Rab
Coraceus

Pÿrrhocorax alius

achter en voor de ogen een blauwe plek, een ſtart langer als 't gehele lijf.

De Rootgeel Gekuifden zijn de vleugels, ſtart, en kuif; die uit ſes pennen, dry grooter, en dry mindere beſtont, van rode verw, het overige lijf is groen.

Doe hier by den Erythrocyanus (oft Rootblauw) en Erythroxantus van *Geſnerus*, van welke die boven root, mette vleugels boven uit den geele-groen, en het overige blauw is; de ſtart is ten dele root, ten dele blauw. Deſe is dien in alles ghelijk, en verſchilt maar alleen, dat hy over 't midden van de vleugels heel geel gheverwt is, en ook enigſins inde ſtart. Hier toe betrekt ook *Aldrovandus* dien vogel die in Hiſpanie ghevanghen, van de grootte was van een Vink, met een ſwarten krommen bek, een groene kop, en hals, de top met een kuif, als in een Bohemiſe kauw verciert zijnde, met blauwe vleugels, an 't uiterſte ſwartagtig, een yſergrauwe ſtiet, witte dybenen, ſwarte voeten, met vier klauwen, twe voor, en ſo veel achter.

VI. OPSCHRIFT.

Van 't Raven geſlagt, en enige andere Vogelen, die een harde ſterken bek hebben.

I. HOOFTSTUK

Van de Raaf.

DE Raaf by de Latynen Corvus, by de Grieken, 't zy oft van de ſwarte verw, oft van de grootte van zijn hooft Corax; word by *L. Florus* Satyrvogel genoemt, 't zy oft om ſijn geilheid, want de oude Grieken noemden het Mannelid ſato, oft van de poel Satyra, die ook Pomptina genoemt is, eertijds een plaats zijnde, die vier-en-twintig Steden begreep. Hem word na den Papegay plaats gegeven, oft om die oorſaak, dat hy totten aart der Roofvogels behoort, en eertijds by de oude in ſulken waarde was, datſe by hem ſwoeren. In grootte gaat hy de Kray te boven, en is ſo ſwart, dat hy om de overgroote ſwartheid, enigſins blauw ſchijnt, nocht van 't water verandert werd: den bek heeft hy gheheel ſwart, enighſins krom, en an beide kanten invallende; heldere ogen, de tong voor breed, an de wortel rond en ſwart. Nochtans zijn'er inde Noordſe landen, Engeland, te Napels, by *Alphonſus* Koning van Sicilen, in een landſchap van Indie buiten de Ganges: als ook ten tijde van *Ariſtoteles* witte ghesien; oft om dat ſy, door het anſchouwen van de ſneeuw, inde ſneeuwagtige plaatſen, ſodanig voortkomen, oft om dat de koude ſulkx uitwerkt, oft om dat ſulkx haar voedſel is toe te eigenen. Indien gy ſijn ingewand beſchouwdt, hy heeft een wyde ſtrot dicht by de maag, in plaats van een rop. De gal is an de nieren, met het ander deel alleen an den darm gevoegt; ſijn drek leſen

eſchry-
igh.
Hiſt:
aler:
rvin.
hodig:
arig:
ſt. l. 29.
25.
riſtoph:
avib.
arliger
l. 2. de
uſplant.
7.
laus
ag. l. 19.
8.
riſt: l. 5.
e gene-
it: c. 5.
riſt: H:
: l. 2. c.
lt. Ariſt:
b. 2. H:
c. 15.

wy by *Horatius* wit te zijn. Maar een ſeker geſlagt, by de Lijflanders, en Botniers, welk Zee-Raven genoemt werd, word een bek bykans gelijk een ſaag getant, maar mogelijk, valſchelijk toegeſchreven.

Wat angaat haar plaats, *Theophraſtus* heeft geſchreven datſe in Aſia niet voortkomen. Het is bevonden dat ſy in vervallene, vogtige, onbebouwde plaatſen, toorens, en hoge gebouwen haar houden, nocht die verlaten ſo langh ſy ſpijs genoegh vinden. Datſe met ſcholen te veld vliegen, en met haar overvloedigh getal, de vrughtbaarheid van dien, door een angheboorne ſcherpſinnigheid te kennen geven. Daar is angetekent datſe met haar twe door magere en onvrughtbare velden en enge plaatſen vliegen, om datter niet koſt genoegh voor meer als twe gevonden word; waarom ſy noit in Cranon, een ſtadt van Theſſalien, meerder als twee geſien worden. In een ſtadt van Vrankrijk, welke Cornovaille genoemt word, ſeit *Albertus* (ik weet niet met wat geloofwaardigheid) datter een meer als hondert jaren geleeft heeft.

Plaats
Plin: H:
N. l. 10.
c. 29. Eſa.
c. 34.
Theon:
in Aratum.
Ælian: l. 2.
de animal:
c. 48.
Ariſt: H:
A: l. 9.
c. 31.

De Raaf leeft by graan, appelen, vygen, karſen, die hy mette ſtelen doorſlikt; en als hy twe uuren na ſijn genomen voedſel de ſagte koſt uitwerpt, ſeitmen dat hy beenders uitbraakt; hy leeft ook by wormen; waarom hy de voetſtappen van de ploegers volgt; ook met viſch, waarom by de Engelſen met een wet op ſware ſtraf, geboden is, den Ravens geen gewelt te doen. Ook met doode krengen, welke indien hyſe niet anroert, giſtmen datſe beſmet zijn. Hy onthout ſich ook niet van levendige dieren, want men heeft geſien dat hy Lewerken en Muſſchen verſlint, en *Ælianus* ſchrijft, dat ſijn jongen van ſpijs ontbloot, de oude ſelver anvallen en opſlokken. In Bothnia doden ſy niet alleen Haſen en Konijnen, maar ook Lammeren en Rammen; en daar is by 't gemeen een prijs opgeſet voor de gene die haar dootſlaan. Hy is heel drankgierigh: ſommige hebben willen ſchrijven, datter een Raaf geſien is, die ſtenen verſamelde in een bak van ſeker graf, daar eenig regenwater in was, 't geen hy niet konde bereiken, en dat hy vreſende af te klimmen, door die verſamelingh ſoo veel waters dede oprijſen, als voor hem genoegh was om te drinken: nochtans drinkt hy Somers, wijl de Vijgen rijp worden, in tſeſtigh dagen niet, 't zy oft om dat hy (ten zy *Hyginus* ons bedrieght) wijl de Vijgen rijpen, de krop doorgaat, oft om dat hy op die tijd den buikloop heeft.

Voedſel.
Athen: l. 13.
Andro:
Oruithol.
l. 12. c. 1.
Bellon: l.
6. de avib:
cap. 1.
Plin: H: N.
l. 10: c. 47.
Ælia: l. 3.
de animal:
c. 43.
Ælian. l. 1.
de animal.

Wat angaat ſijn teelingh, daar word by 't gemeen verhaalt dat hy door de mond ontfangt, maar valſchelijk; want ſy hebben een Lijfmoeder, en eyren omtrent het middelrif. Nocht het is niet ongerijmt te denken hoe het zaat door de maagh, die altijd watter ingeſchokt is verteert, totte Lijfmoer doordringht: en *Avicenna* heefter twe geſien, die op de wijs van andere vogelen verſaamden. Voor haar verſamingh geſchieter een

Plin: l. 10.
c. 12.
Ariſt: l. 3.
de generat: c. 6.

t'ſamen-

Oppian: l. 1. de aucup.

Gregor: M. moral: l.30, c.8.

t'samenvoegingh van bekken, oft gelijk andere schrijven, de Wijfjes worden eerst met een gesangh als een Bruilofts lied gevleit, en dan laten sy het Mannetje anvangen, hier van is het verdigtsel gesproten. Sy leggen twe, dikmaal vier, oft vijf eyren, en kippen in twintigh dagen. De gekipte jongen worden van de oude, mogelijk om datse witter zijn, verlaten, en tot den sevenden dagh, op welke sy swart worden, 't zy oft vanden Hemelsch dauw, gelijk *Cassiodorus* gelooft, oft van de voorby vlieghende muggen ghevoet. Bekent zijnde wordense weder angenomen en besorgt, tot datse sterker zijn, daar na weg-gejaagt zijnde, soeken sy 't geen haar om te leven nodig is. *Plinius* bevestigt nochtans, datter, omtrent Cranon geduirig maar een paar blijft, en dat de oude an de jongen de plaats inruimen. *Hesiodus* eigent haar een lang leven toe, doch verdigt, indien ghy het woord genean, voor hondert jaren neemt; waarschijnlijk, indien ghy het voor een jaar neemt, binnen welk alles wat de aard voortbrengt, ja self de mensch in sijn moeders buik volmaakt werd: so sal zijn langh leven bestaan binnen CVIII. jaren. Hy heeft ook geen klinkende stem, hoewel *Plautus* geseid heeft dat hy singht, om dat hy kratst, en de oiren met een heesheid, en gekrats moeilijk is. Dese stem, 't zy oft om sijn verscheide harts-toghten, oft om de anstaande overval van regen en wind, verandert hy so dikmaal, dat *Fulgentius* geseid heeft, dat hy vieren-tsestig verscheide stemmen heeft. In reuk kampt hy mette Gier, inde vlugt is hy trager, en swaarder; daarom is het niet wonder, dat hy somtijds door een wanluidig geroep des volkx getroffen, van boven neder gestort is.

Plin: H. N. l.7. c.48. Plin. H: N: l.8, c.48.

In Aulularia.

Lucret: l. 4. de Natura rer. Virgil: Georg: l.2.

Plutarch: in Flamin.

Verstandt.

Sijn reden en verstand zijn verwonderings waardig. Tot dertig, en veertig t'samen levende, bewaren sy het recht des Huwelijkx, en een overlijdende, blijft d'ander sijn overige leven langh ongepaart. Te Erford stal eene geld, en verbergde dat onder een steen: Een ander groete den Keyser *Augustus* uit de Actiaanse overwinning wederkomende, met dese woorden. Weest gegroet Keyser Overwinnaar, en Bevelhebber, en is voor twintig duisend, oft D. goude Kroonen ghekocht. Een ander onder *Tiberius* de Keyser, vliegende alle morgen na de Markt, groeten *Tiberius*, daar na *Germanicus*, en *Drusus* metten naam van Keysers, en daar na de voorbygaande P. R. Roomse Vaders; het lijk van den overleden is met ontelbare uitvaarden ter aarde gebragt, en die hem gedoot hadde, omghebragt. - Ik verswijgh dien van den Schoemaker, die gheleert was den Keyser te groeten, in welken alle moeite, en onkosten vergeefs souden geweest zijn, indien hy niet hadde konnen uitspreken, dat alle moeiten en kosten verloren waren. En mede dien, welke den Kok *Koenraad*, in hongers-nood anspak, en dat so uitdrukkelijk, dat men geloofde dat hy van een mensch gheroepen wierd; de swaarste letter drukken sy best uit. De Jagtravens (die *Ludowik* Koningh van Vrankrijk eerst heeft ingestelt) vangen Veldhoenderen, en wilde Ravens, somtijds Phasanten.

Albert: l.23. de animal.

Macrob: l.2. Satur: c. 4.

Macrob: l. c.

Scalig: Exer: 236.

Scaliger

Vrind-schap.

Ruell: l. de natur. stirp. c.

Hy heeft een natuurlijke vrindschap met den Laurier-boom, welken, als hy van de Chameleon gegeten heeft, met het kruid Mansoiren, en Kalfs-voet, inslokt; welke genees-middelen hy in enighe siekten ghebruikt; metten Wilgen-boom, waar mede hy als een tegengif sijn nest versterkt, mette Ravenbek, daar mede hy de kragt van genoten vergif breekt, met Oenuta, daar hy sich mede tot dronkenschap verheugt.

Arist: de Mirabil:

Vyand-schap.

Cicero l. 2. de natura Deorum.

Arist: H. A: l.9 c.

Ælian: l.6. de animal: c. 4

Maar hy voert vyandschap mette Kiekendief en den Arend Beenbreker, om de kost, metten Æsalo, om 't breken der eyren met den Chameleon, mette kring-Havik, Tortelduif en ander, met het saad van Raket, daar hy van sterft.

Voorbe-duidingh.

Plin: H: N l. 18. c.35

Ælian: l.17. de animal. c.7. Virgil: Georg: 1.

Hy beduid groot onweder, indien hy met een hikkende stem, langh en veel, voornamentlijk in de schemer-avond kratst, en so hy an de boom met veel flakkeren van sijn vleugels blijft hangen. Schoon weder; indien sy teghen de Son gapende, 's morgens op de takken van de bomen haar vederen en vleugels uit-rekken, indien sy eerst bysonder kratsende, daar na met een school vergadert zijnde, luider uitroepen, oft so sy in 't schemeren van den avond met scholen omvliegen, en als sy scheiden met groot gekrats haar ten nest begeven.

'tGebruik

Sy hebben enigh ghebruik inde Geneeskonst. De jongen inde maant van Meert gebrand, zijn tegen de vallende siekte ingegheven. De eyren worden ghebruikt om 't hayr te swarten. Van *Villanovanus* worden sy tegen de vallende siekte ghepresen. Het hart ghedraghen, meenen sommighe dat het waken verwekt. De klauw an den hals van een hoestend kind ghehangen gheneest hem, indien wy *Psellus* geloof geven.

II. HOOFTSTUK.

Vande Kray in 't alghemeen.

DE Kray welke in 't Latijn Cornix, by de Grieken gemeenlijk Corone, en op huiden by haar Curonia, oft Curaka genoemt is, en by de Polyrrhenise volkeren van Creta Comba, overwint in verscheidenheid de Kauwen. Den bek, de schenkels, en 't geheele lijf heeft hy overal heel swart, (*Strabo* is bedrogen, wijl hy schrijft dat het Spanje alleen eigen is, dat daar swarte Krayen zijn) nochtans den bek heel hard, en andersins ook heel scherp, omtrent de kop is hy wit, an 't opper deel heeft hy enighe baarden als Swijnen-hayr omtrent de oogschellen, onder is hy swart, en gelijk kleine graantjes. *Rhodiginus* heeft een witte gesien met een swartagtig hooft, en de overige toppen van de vleugels naar het root strekkende.

Strab: l. Geogr:

Rhod: Antiq: lect: l.11. c.12.

Sy verkeren omtrent de Steden, Huisen,

Zee-

Cornix Ceruda holtz Krâe

Cornix cinerea
graw Krâe

Cornix Frugitega

Pica Indica
masc.

Pica Caudata s. varia
Azel Aegerst

Pica Indica
Fæmina

Pica glandaria garrulus
heger. Herren vogel

Picæ glandariæ species alia

Pica
Hagerst aglaster

Pica marina
nehel Kraee

Zeestranden, de Oevers der Rivieren, en Mest-hopen. In Brittannia zijn sy overvloedigh, wijl in het vogtig voeder van dat land veel wormen groeyen.

oedsel. rist: H: :l.8. c.3.

Sy leven met allerlei vrugten, met Noten, met Olyven, Wormen, Visschen, en Vleesch, en inde Lente worden sy al-eeters genoemt.

eelingh. Ælian: de nimal. 3. c.9.

Wat angaat haar teelingh, sy nestelen in 't hooghste van de bomen, sy vermenghen haar niet onbeschaamdelijk, en houden met de Ravens de selve trouw in haar paring: Hier van is inde Bruilofts feesten, het ontmoeten van een enige Kray, een ongelukkig voorteken: en de Maagt wierd belast de Kray uitten huis te jagen. Sy leggen na de Sonne stilstand twee eyren, de natuur het also schikkende, dat die lang leven, weinige voortteelen. De Wijfjes broeyen so neerstig, datse door het geduirig opsitten haar vederen verliesen. Dat de jongen mette start eerst uitkomen, oft mette voeten voort-rollen is valsch; datse blind geboren werden is waarschijnelijker. Daar word in 't gemeen gelooft, datse niet eer ghevoed werden, voor datse beginnen vederen te krijgen. Als sy sterk zijn om te vliegen, volgen haar de oude lang na, en afvliegende, volgen de oude haar dikmaal in, daarom wordense door een rechtvaardigh besluit van de natuur in haar ouderdom so lang van haar jongen gevoed, als d' oude tijd besteed hebben om haar op te brengen. Van de Somers Sonne stilstand zijn sy siekelijk, 't zy oft om datse met schorft gequelt werden, oft om datse het vleesch half van de Wolven gegeten, opeeten. De Schrijvers eigenen hem den ouderdom van dry menschen toe. *Aratus* noemt hem Enneagera Corone, moghelijk om dat hy lang leeft, want so leid *Theon*, *Polygeran* uit. *Aristophanes* seid, dat hy vijf manstelingen leeft. Sijn stem is krats, en hy word om de geduirigheid van sijn onangenaam geluid een snapper genoemt. Maar hoewel haar *Homerus* langhtongh noemt; nochtans isser ten tijde van *Plinius* een uit Bæotia gebragt, die veel t' saamgevoegde woorden uitdrukte, en dikmaal andere daar by leerde.

phrod: 2. probl. 4. Isidor. rig: l.12. 7. Arist: de gene- t: l.4. 8. — rist: H: l.6. c:8. — Isidor: l.c. — ophyr: περὶ ἀπο-χῆς. — lin: l.7. 28. — Odyss: l. Plin. l.10. 43.

Vlught.

Hy vliegt snel; langsaam als het sal regenen, geswind als hy sijn jongen voed.

Harts-toghten. Arist: H: A: l.9. c.2. Plin: l.10. cap. 74. Ælian: de animal l.3. c.9.

Hy onderhoud vrindschap mette Oyvaars, daar hy mede over Zee vlieght: metten Reiger, daar hy mede teghen de Vos vecht: hy is een vyand van den Nachtuil, wiens eyers hy by dach opeet; van de Wesel, die dikmaal sijn nest berooft, en mette Trom-vogel, die hy ombrengt.

Verstand. — Plin: H: N: l.10. c.12. Zoroastr: in Geop: — Ælian: H:

Haar verstand en sonderlinge leersaamheid betonen veel dingen. Indien hy de noten niet kan kraken, voert hy die om-hoogh, en laatse op de klippen en stenen te barsten vallen. Het yser-kruid leid hy boven op sijn nest, om van daar de Motten en andere beesjes te verdrijven. Die by *Marres* de Koning der Egiptenaren opgevoed is, bragt brieven, al waar hy hem sulkx belaste. Dood zijnde, is hem een graf by het meer Myridis, omtrent de Stad der Krokodillen opgerecht.

A: l.6. c.7.

Gebruik.

Wat sijn ghebruik aangaat. *Plinius* seid, dat sijn herssenen gekookt en gegeten, den verouderden hooft-pijn ghenesen. Dat sijn vleesch in langdurighe siekten ghebruikt is, en dat sijn nest aan 't lijf ghestreken, het leven verlenght, is eertijds ligtvaardiglijk ghelooft.

Plin: H. N: l.20. c.6.

III. HOOFT-STUK.
Vande Kray in 't bysonder.

I. LID.
Vande Vrugt-eetende, Asgrauwe, en Blauwe Kray.

Beschryvingh.

Daar zijn dry gedaanten van de Kray, te weten: de vrugt-eter, asgrauwe, en blauwe. Den vrught-eter noemt *Aristoteles* Spermologos, oft vrught-leser, en andere graan-eter. Hy is geheel swart, uitgenomen de bek, die witaghtig is, van grootte middelmatig, tusschen de Raaf, en gemene Kray.

Voedsel.

Hy leeft gelijk geseit is by vrughten, nochtans verwerpt hy geen wormen, om dat de Reigers in haar nesten gemeenlijk nestelen willen, daarom maken sy die omtrent de woningen der Edellieden, die haar vermaak scheppen in de Reiger-jagt, en in de hoogste bomen om te veiliger te zijn. Engeland zijn sy magtigh schadelijk; daarom is eertijds een wet gemaakt om haar geheel uit te royen, en den dooder een vereeringh toegeleit.

De asgrauwe word by *Turnerus* Zee-kray genoemt, hy is kleinder als de vrught-eter, hy heeft den gehelen rug, boven-hals, de sijden der vleugels, den aars, en den gehelen buik asgrauw. Somers houd hy sich in hoge bergen, alwaarmen kan oordelen dat hy met broeden sijner jongen besigh is, om dat hy nergens op het vlakke ghevonden werd te nestelen. In 't laatste van den Herfst begeeft hy sich na 't vlakke, en onthoud sich daar den gehelen winter omtrent de Steden en Dorpen. Dat geschiet om de scherpigheid der rotsen, en geduirige sneeuw, oft om de onverdragelijke strengheid der koude. Haar voedsel is het selve mette swarte; hy soekt de dode lichamen van viervoetige dieren, opgehangene menschen, en visschen, en hy onthoud sich ook niet van melk-vrugten. *Gesnerus* heeft in sijn maag enige vodderyen, basten van graan, en een witte vette stof, die mogelijk uit de selve granen was t' saam gegroeyt, en ook steenen ghevonden. Daar word geseid dat hy noit in Switserland nestelt; in Nederland word hy by 't ghemeene volkje voor spijs toegelaten.

De Blauwen hebben *Gesnerus*, *Aldrovandus*, en *Kentmannus*, hoewel men nauwlijkx weten kan of hy uit dat ghetal is, onder de Krayen getelt: Hy is over al met een blauwe verw, op het hooft, de vleugels, start, omtrent de stiet, en 't geheele opperdeel verciert,

ciert, op d'een plaats meer blauw, op d'ander met groen vermenght; voor an de borst, en hals is hy donker, en de grootste pinnen der vleugels zijn swart; de schenkels heeft hy donker, en naar evenbedeelingh van't lichaam klein. Hy word gevonden over de Elve in 't bosch van Luchoven, en de bylegge nde bosschen: Hy leeft by weg-geworpene dode krengen, en maakt sijn nest gelijk de Hoppe, uit menschen drek.

IV. HOOFT-STUK.

Vande Kauwen in 't alghemeen en bysonder.

Varro l. 4. de lingua lat: Quintil: l. 1. Institu: Orat.

DE Kauwe Gracculus, so genoemt, oft om dat hy gregatim, dat is met scholen vliegt, welke oorspronkelijkheid by *Quintilianus* ghewraakt werd, oft om dat hy het ingeworpen saad des lands veel weg-draagt, oft om dat hy als hy slapen gaat, uit de Olygaarden, twe van de besien met de klauwen, en de derde metten bek weg-sleept.

Voedsel. Plin: H: N: l. 10. c. 29. Ælian: l. 3. animal. c. 12.

Hy leeft behalven 't graan met Vleesch, Noten en Sprinkhanen. Waarom hy van de Inwoonders van Lemnos, om dat hy met een teghen-vlught de dood van de Sprinkhanen te gemoet komt, ge-eert is.

Tot het paren werd hy in de Lente opgewekt.

Stem.

Sijn stem is klokken, ghelijk *Pollux* seid, 't welk ook een geslagt van hoenderen werd toe-ge-eigent.

Harts-togten. Ælian: l. 9. c. 1.

Hy heeft vrindschap mette Meeuw, vyandschap metten Havik. Dat heeft *Homerus* met het voorbeeld van *Hector* en *Æneas*, die op malkander seer gebeten waren, afgebeelt. Dat het een ghesellighe vogel is, getuigt het ghemeene spreekwoord, dat altijd den eene kauw by den andere sit. Hy wil liever sterven, als sijn weerga verlaten, d'een dood zijnde, blijft d'ander geduirig ongepaart.

Ælian: l. 9.

Sy zijn heel kakelagtig, voornamentlijk ten tijde van haar paren, en als sy haar jongen opvoeden. In 't Wijn-drinken gebruiken sy een wonderlijke broodronkkenheid; inde handen gehouden zijnde, sullen sy gemeenlijk naar d'ogen pikken, 't zy oft om datse haar afbeeldsel daar siende, gelijk als tot een bekende lust verwekt werden, oft om datse van glimmende en bewegelijke dingen, als de ogen zijn, heel lichtlijk angelokt werden. De tamme leren ook spreken, so datse uit de koy gelaten, van haar selfs weder in-komen. 's Merghens vroegh met het opgaan van de Son leeren sy gauwer, en setten de woorden an de gheheughenis vaster over. Dat is ook by de oude ghebruikelijk gheweest, want sy setten staken inde mueren van de huisen, op welke sy haar lieten sitten. Sy zijn de vallende siekte onderhavigh, en vallen als dood van de hoogten der bomen, en huisen. Haar jaarlijkse walging suivert hy mette bladers van de Laurier-boom.

Nicolaus Leonicus Brujer: l. 15. c. 78. de re cibaria.

Aristoph: in vespis.

Dalechamp Plin: l. 3. c. 22.

Gebruik.

Haar gebruik is by velen in spijs.

So veel haar geslaghten angaat, *Aristoteles* heefter dry gestelt, het vierde is platvoetigh. *Gesnerus* dry, te weten de Tulla, Becua, en Taha, wy stellener ook dry: De Caracia, Phijrrocoracx, en de Lupus oft Monedula.

Teelingh. Arist: H: A: l. 9. c. 24.

De Coracia oft Ravenaghtige, heeft de grootte van een Kray, voornamentlijk de swarte en al-eter. Sijn bek is omtrent vier vingers langh; eenigsins krom, rood van verw, oft tusschen Orangje, root, en geelaghtigh; de voeten van de selve verw, uitgenomen de nagelen, die 't saam met het gehele lijf heel swart zijn. Hy woont in de afgebrokene klippen, en begeeft sich selden op het vlakke; tam zijnde, eet hy bloeme-meel met melk, ook vleesch, brood, en tarw.

De Pijrrhocorax is kleinder als een Kray, de Kauw oft Monedula ghelijk, met geele schenkels; en een geele bek, dien *Turnerus* seit klein, en *Bellonius* an 't einde een weinig krom te zijn, het overige is swart. Hy is so overvloedigh in de Alpen, dat *Plinius* hem seit de Alpen eigen te zijn: maar hy word in Engeland, Creta, in de Cyclades, en op den bergh Jura gevonden; by die van Rhætia word hy alleen 's winters gesien. Gehele velden met Koorn besait, eet hy af, hy roept heel sterk, en volgt eenighsins de stem van de Merlen, met het geluit van een fluit over een komende. Sommige ramen uit sijn hoge vlught, dat de koude vermeerderen, en uit de lager vlugt, datse minderen sal; de jongen verstrekken de arme luiden tot spijse.

Plin: H: N: l. 10. c. 4.

Bellon: l. 8. c. 6.

De Monedula oft Kauwe, by *Arist:* Licus genoemt, is een vogel ider een bekent. Het hooft, de voeten, en 't gehele lijf en bek is swart; de swartheid is een weinigh van 't asgrauw deelaghtigh; de bek word omtrent de neusgaten met witte stippeltjes verciert, omtrent de maagh heeft hy de strot ruimer, in plaats van een rop. Hy bemint de vlakke landen, en sy nestelen dikmaal soo overvloedigh in de hoge Torens, datter dikmaal in een, hondert nesten gevonden werden. Om dat hy het overschot van Koorn, en ander graan, als hy versadigt is in d'aarde verbergt, en in 't toekomende jaar de jonghe spruiten van de selve vergadert, daarom word hy gelooft den mensche het Koorn sayen geleert te hebben. Sijn goud en silver dievery is in hem wonderlijk, waar van men meent dat hy Monedula, van Moneta, dat is Munt genoemt wort. Hy wil gaarn op 't hooft gestreelt zijn, als of hy jeukerig was, daarom heeft *Albertus* gelooft dat sijn vleesch jeukte verwekte.

Arist: H: A: l. 9. c. 24.

Plin: H: N: l. 14. c. 17. Ovid: l. 7. Metamorph.

Daar is noch een ander geslaght van de Kauw, welk den hals met een witte ring omcingelt heeft, mogelijk dat gene, welk *Hesijchius*, en *Phavorinus* het gekroonde genoemt hebben, oft mogelijk dat, welk in Switserland omtrent Tigiu, met een witte ring, den hals omvangende onderscheiden is; het overige is den anderen gelijk, soo *Gesnerus* verhaalt.

V. HOOFT-

V. HOOFT-STUK.
Vande Exters in 't algemeen.

DE Exter in 't Latijn Pica, is by die van Attica Kitta gemeenlijk Kissa, by de Laconiensers Keissa, by *Hesychius*, en *Phavorinus* Baskillos, en Crangtus, by ander Sitta Kissa, en Poikilis, dat is bont of veelverwig genoemt.

Geslaght. *Aristoteles* schijnt maar een geslaght gekent te hebben. Andere verdelen haar in stad, en Bosch-Exters, sy zijn in alle landschappen. De Eykel-eeter is in Holland weinigh.

Voedsel. Indien ghy sijn spijs anmerkt, hy is een Aleeter, hy besoekt dikmaal om de kost de varkens-bakken, en eet allerlei vrughten met harde schelpen; men heeft eene gesien die een musch verslonde, maar, ook datter een van een Kreeft, die hy an de Rivier gevangen, en op een by-gelegen boom gebraght hadde, ellendig sijnen hals mette scharen toegedrongen zijnde, gedoot wierde. Sy zijn seer tot geilheid genegen. (Cardan: l. 35. de variet: rer:)

Teelingh. Arist: H: A: l. 9. c. 13. *Aristoteles* heeft verhaalt datse negen eyren leggen, datse veel maar onvolmaakte ja blinde jonge kippen. Sy gebruiken een sonderlinge konst in 't maken van haar nesten, want sy heghten die in doornagtige plaatsen, en bekleden die van binnen met slijk, van buiten in 't ronde, boven en onder versterken sy die met doornen, en laten een (sommige seggen twee gaten) open, en dat heel eng tot een ingangh. Somtijds verleggen sy haar eyren op een ander plaats. Eenige verhalen datse dikmaal twee nesten maken, op datse die gene welke op haar jonghen loeren, in twijffelingh brengen.

Haar vlught is selden hoog, die sy ook om de kortheid haarder vleugels belet zijnde weinig tijds voort-rukken. Sy huppelen, en roeren gelijk de Quikstart, geduirig haar start *Pollux* seit datse scharlen: maar datse alle dagen, ja ider uur haar stem veranderen, en dien van een ider dier nabootsen, is seker. Geloofwaardige Schrijvers hebben verhaalt, datter een het schreyen van een kind uitdrukte, dat een ander de klagende stem van een jonge eerst gheworpen Bok nabootste, en daar na als een Kalf bulkte, en op de wijs van een Schaap blaete, en daar na gelijk een Harder, als hy sijn Schapen, na datse geweid hebben, te drinken drijft, fluite. Ik vrees offer omtrent den genen, die by *Plutarchus* genoemt is niet iets school, welke anderfins snapaghtigh genoegh zijnde, en te Rome enige Trompetters gehoort hebbende stom wierd, maar weinigh dagen daar na gelijk als opgewekt, alle die soet-luidigheid vande Trompetters met groote verwonderigh uitdrukte. (Onomast: l. 5. c. 13. — Pausanias in Arcadic: — Plutarch: l. de solert: animal.)

Hartstogten. Arist: H: A: l. 8. c. 3. Plin: H: N. l. 10: c. 29. Sy worden angerantst van den Aluco, en den Uil; sommige hebben geschreven dat sy mette vallende siekte bevangen worden; datse jaarlijks als de Rapen gesait werden veranderen, en kaal werden, is haar eigen. *Gesnerus* heeft geschreven, dat het in Augusto geschiet.

Gebruik. Sy hebben eenigh ghebruik in de Geneeskonst, en in de spijse. De Eykel-eters worden te Bononie op de Markt verkocht, maar zijn hard van vleesch; nochtans getuight *Atheneus* datse *Corbyis* de Koningh van Thracien op sijn tafel sette. Sommige hebben geschreven datse oft in witten Wijn te morsel gekookt, oft in een pot gebrand, en tot poeyer gemaakt, oft overgehaalt tegen de schemeringh, rodigheid, en pijne der ogen voordeeligh waren; sommige leggen haar levend door midden gesneden, op de pijnelijke gelederen

VI. HOOFT-STUK.
Vande Exters in 't bysonder.

Vande Bonte Exter oft Langstart, de Indiaanse Langhstart, de Eykel-eter, de Strasborghse Scharlaar, de Zee-Exter, en Persise-Exter.

ARistoteles stelt een geslaght van Exters, te weten: den Eykel-eter. *Plinius* maakt dat twederlei, het onderscheid van de voeten genomen zijnde, en hy swijgt ook niet van de Bonte, wy geloven dat en dese, en die volgen sullen, hier toe behoren.

De Bonte oft Langstart, heeft de kop, rug, hals, borst, de vleugels, dybenen, de start, voeten, klauwen, en nagels heel swart, het uiterste der vleugels wit, den rug, en start, door de groote swartheid groenagtigh, het geheel vlak van den buik wit.

De Indise Langstart die *Aldrovandus* vertoont heeft, was uit Japan gebragt, de bek, schenkels, en voeten waren roodagtigh; 't gehele hooft, en hals met een witte ring omcingelt waren blauw, de rugh en schouder-bladers ysergrauw; van het opperste deel van den bek, tusschen beide de ogen strekte sich een plek dry vingers lang, en een duim breed met stippelen, oft liever swarte dwarse strepen besait, totten rugh toe uit. De vederen van de vleugels waren castanie-bruin, maar wierden met swarte dikagtige strepen overlanghs gestelt, besprinkkelt, de overige waren groen; de borst, en buik totten aars toe waren witaghtigh en z.

De Eykel-eter, oft Weekkop, by de Grieken Malacocranis, en by de jonge Caracaxa, en by andere Pica Granata genoemt, verschilt van de bonte so in grootte, als meest in verw. Hy heeft an de zijden der vleugels dwarse blauwe plekken, sodanige alsmen nauwlijks in eenig geslaght van vogelen siet, en so ruimen openheid van bek, dat hy gehele Eykels inslokt: de neusgaten worden met witte en swarte pluimtjes bedekt, den bek word enighsins gekromt, de tong is dubbel, de verw van 't lijf is verscheiden, want den hals is uit rood en blauw vermengt: de stiet is witaghtigh, de rugh bleekagtigh, de start langagtigh, en bestaat uit twaalf swarte pennen.

 De

De Strasburgse Scharlaar, heeft den naam van 't scharlen, en van de plaats, daar hy sich meest onthoud, by de ouden oft onbekent, oft niet beschreven. Hy heeft een dik hooft uitten blauwen en groen gemenght, geverwt, met witte plekken in de lenghte, die over de gehele borst, en buik lopen. Het Mannetje heeft een bek twe vingeren langh, dikaghtig, en een weinigh krom, sijn ogen zijn groot, en swart; den rugh van het twede, oft derde wervelbeen totte stiet toe Castanie-bruin; de verw der vleugels is verscheiden: de start is boven groenagtigh, onder ten deel met een paarsch, ten deel met een blauwe verw vermenght. Het Wijfje is geheel van 't Mannetje verscheiden; haar hooft, hals, borst, en buik, strekken van 't Castanie-bruin naar het vaal; de bek is dikker, de vleugels omtrent de schouder-bladers blauw, daar na uitten blauwe groen, de slagpennen zijn swart, de start breedaghtigh, uitten groenen, en blauwe, na het donker hellende.

De Zee-Exter, die ook Gaza ghenoemt werd, schijnt geheel, indien ghy de kop, nek, voeten, en een deel der vleugels uitneemt, groenaghtigh; hy heeft een sterken bek, een weinig langer als in de Exters, den top van 't hooft heeft hy bleek Castanie-bruin, het onderste deel na de hooft-slapen geel; lange klauwen, en die geweldig krom, de pennen der vleugels van de twede orde bleek Castanie-bruin.

De Persise Exter is by na heel donkeraghtigh, heeft een kortaghtigen en witaghtigen bek; de ogen wit, de pennen der vleugels van de twede orde, mette stiet, en de voorste in de start geel, de voeten blauwagtigh met swarte schobben geciert.

N. B. Siet van sommige uitlandse geslagten van de Exter Mantissa N°. 5.

II. LID.

Vande Bohemise Scharlaar van Gesnerus *oft de* Ampelis *van* Aldrovandus.

Beschrijvingh. Aldr. l. 12. Ornith. cap. 18.

DEn Vogel, welke van *Gesnerus* Garrulus Bohemicus genoemt werd, dien noemt *Aldrovandus* van sijn voornaamste spijse Ampelis, van Ampeleuce (dat is Stikwortel) hy is in grootte de Merl gelijk; hy heeft het hooft eenighsins plat, van ysergrauwe verw, op de wijs van de gekuifde Lewerk, met een top voorwaarts strekkende, na den bek van bleek Castanie-bruine verw; achterwaarts afgrauwaghtig, naar het donker hellende, het schaduw-root niet ongelijk verciert; den hals kortaghtigh; voor en achter swart, an de zijden rosch, omtrent den bek wit; een bleek Castanie-bruine borst, naar 't rood strekkende, den rug Castanie-bruinagtigh, omtrent de stiet vaal; den buik geheel aschgrauwagtigh, en de buitenste pennen der vleugelen swart, met anghename plekken verciert. Want de eerste seven in getal vast, en eenigsins kraakbenig zijn wit, de byhangselen zijn als Cinnabar-rood, dese volgen andere met geele plekken verciert, de gestalte van de letter L. uitdrukkende: en zijn also geschikt, datse in eenige seven, en andere ses, en in sommige alleen vijf schijnen; de laatste hebben witte plekken. De start van 't Mannetje bestaat uit thien, van 't Wijfje uit twaalf pennen: indien ghy d'ingewanden beschouwt, dit hebt ghy uit de snijding: Dat de darmen in een opgesnedene tweemaal negen duimen lang geweest zijn sonder bogten, oft kronkels, daarom losten hy te rasser sijn drek; dat de maag gelijk als in 't midden der lever verborgen, klein, vleesigh, en met een harden weer was overtrokken; den rok in de selve van verscheide selfstandigheid, die van het druifvlies, in verw niet ongelijk; dat de lever in twe gelijke deelen verdeelt was, en ten ansien van de vogel heel groot; dat de milt klein, na de gestalte van een menschen tongh langhagtigh; het middelrif dubbel, en gelijk als in 't vet versmoort was: de longen, die in alle geslachten der vogelen, by na totte middelste ribben werden uitgestrekt, waren alleenlijk an de wervelbeenderen van den hals, rugh, en het begin der bovenste ribben vast; de luchtader in 't beginsel ruim en eyrond, was daar na enger, en ten laatsten weder ruimer; de tong was hard, en beenagtig, en in 't uitterste daar hy scheen vleugels te hebben, en een pijl te gelijken, was hy dubbel, en gelijk als in twee spelden verdeelt; het tongebeen, dat andere dieren tot een inenting van de tong gegeven is, trok sijn oorspronk van het achter-hoofts-been an de sijden van het gat, door 't welk het ruggenmergh, van het hooft na den rug gaat, en daar het an de wortel van de tong gevoegt werd, scheen het een gehele spitsen hoek te maken; de ogen waren van binnen so groot, datse schenen de grootte van de herssenen te boven te gaan: het brein vertoonde een ronde gestalte, en sijn bovenste groeven waren omtrent het midden van 't hooft geplaast.

Indien ghy de plaats anmerkt: Hy is an Bohemen eigen, maar hy vervliegt ook. In Italien over gekomen zijnde, bleven sy in 't land van Placentia en Mutino, alwaar datter X L. te gelijk gevangen waren; in 't land van Ferraria wordter geen gesien, mogelijk om datse de toekomende aardbevingh in 't jaar 1552. hadden voorsien. Tusschen Ments, en Bingen zijn sy in so grooten overvloet verschenen, datter, daarse overvlogen, uit haar schaduw, een duisterheid, als een nacht opprees. Plaats.

Haar spijs, zijn Druiven, Jenever-besien, en besien van Honds-rosen, Pijnkarlen, Rosijnen, Appelen, Amandelen. De besien van veil, vleesch, en koorn eeten sy niet als hongerigh zijnde; sy vlieghen heel snel en met scholen. Voedsel.

Haar stem was Ziziri, waar van sy mogelijk Zizivellæ by enighe ghenoemt werden: sy worden licht getamt. Stem.

Sy reiken malkander de kost toe, het mannetje an het wijfje, en 't wijfje an het mannetje. Haar vleesch is in spijse van heel angename smaak: So dat Hy niet recht een Exters kan genoemt werden, hoewel hy nu, om datter niet seker van haar geslagt blijkt, onder de selve gestelt is, om dat hy de tong breed heeft. Nocht hy is de Incendiaria van *Plinius*, om dat hy nocht inde brand voortgebragt word, nocht gesien is dove kolen by een te vergaderen. Nocht de vogel Hercynia van *Plinius*, om datter niet blijkt dat hy 's nachts lucht geeft, hoewel men seid datter in de bosschen van Voitland sodanig een is, ten deel blauw, ten deel meer goutgeel, als saffraanagtig geverwt. Nocht het is de nieuwe vogel van *Plinius*, om dat hy kleinder als een Duif is. Nocht ten lesten de Merops (oft Byen-eeter) van *Aristoteles*, om dat hy nocht de Byen lagen leid, nocht wormen eet.

III. LID.

Vande Brasilse Exter, en de Vogel Rhinoceros.

DE Brasilse Exter word by andere van de grootte sijns beks, Ramphastos, Hipporinchus, & Burinchus, by andere Barbarise, en Peper-vreter genoemt. Sijn grootte is midden tusschen den Exter, en Merl; sijn hooft ten ansien van 't lijf grootagtig, dikagtig, en swart; sijn bek is twee handbreed lang, een breed, als een saagh getant, en ghelijk uit veel schobben t' saam ghe set; heel dun van selfstandigheid, ghelijk een vliesch, beenagtig, blinkend, heel ligt, hol en ruim, om veel locht te vatten: waarom ik geloof, dat hy geen neusgaten heeft, de ogen zijn hem midden in't hooft grootagtig, de hals, rugh, en vleugels swart; de borst, met een goutgeele verw, en enighe roodheid, omtrent het begin glinsterende, de buik en dybenen met een rode verwe bekleed, de start swart, en in't einde schoon-rood.

Hy leeft by Peper, dien hy heel graag inslokt, en werpt de selve rauw, en ongekookt weder uit. De Inwoonders, gelovende dat de kragt van de Peper op die wijs gematigt is, houden die beter als de versche.

De vogel Rinoceros word van den hoorn, die hy in't voorhooft draagt, alsо genoemt. Men seid dat hy doen inde vlugt gedood is, als de Kristenen den Turk omtrent Naupactus overwonnen. Sijn hooft was omtrent van tweemaal neghen duimen, met hoghe swarte krullen, neerwaarts strekkende, verciert; de bek was omtrent viermaal negen duimen langh, krom ghelijk een boog; het onderste deel was geheel uitten geelen witagtig, boven na de kop roodverwig, het overige uitten geelen witagtig. De hoorn quam uit het voorhooft voort, en hingh an het bovenste van den bek vast, omtrent het voorhooft was hy een hand-breed, in't einde gekromt, onder en boven roodverwig, in 't midden geel. *Hesychius* schrijft ook, dat de vogel Rhinoceros in Æthiopien ghevonden werd; en de Tragopanda van *Plinius*, grooter als den Arend, met een purpere kop, en hoornen an de hooft-slapen verciert, en de Tragopa van *Goltnus*, word op't hooft met twee Rams-hoorns gewapent; en *Pomponius* noemt sulke vogels Tragopæmanes. *Cardanus* maakt gewagh van een vogel, grooter als een Arend, uitten geelen en rood-blinkende, uit wiens geelen en blauwen bek, hoorns voort-quamen. Scalig: exercit: 231. sect. 3.

VII. HOOFT-STUK.

Vande Loxia (oft Raven-bek.)

DE Loxia oft Raven-bek, dunkt *Robertus Constantinus* de Trogus van *Plinius* te zijn, hy is sonder twijffel aan *Aristoteles* onbekent geweest. In grootheid overwind hy een groote Mees: Hy heeft den bek tegen de wijs van alle andere vogels, wederzyds kromagtig, dik, en seer sterk, waar van hy den naam heeft. Hy verwisselt alle jaren, voornamentlijk in de winter, sijn verw, so datse nu na 't groen, geel, rood, en aschgrauw strekt. Eerst is hy rood an de borst, hals en buik, daar na word hy geel; op den top, nek, omtrent de ogen is hy blauw; op de start, en uitterste vleugels swartaghtigh, de schenkels zijn roodagtig. Beschryvingh.

Hy houd sich veel in Hooghduitsland, in Italien word hy seldener gesien. Plaats.

Hy leeft met Kennipsaad, korlen van Denne-bomen, en gelijk sommige verhalen met dode krenghen, want hy is vraatagtig. Voedsel.

Hy nestelt inde Denne-bomen, en het is waarschijnlijk dat hy mette start eerst uit het ey komt; 't zy om dat, indien hy op de wijs van andere voortquam, sijn uitgang van de kromte sijns beks soude belet werden, oft om dat de dierlijke warmte, wijl hy midden inde Winter voortkomt, door de strengheid der omringende locht, soude uitgeblusсht werden. Hy singt inde Winter, en dat heel angenaam, inde Somer swijgt hy; inde koy gesloten klautert hy gelijk de Papegayen op en neerwaarts; na dat hy ghedronken heeft, werpt hy so hy kan den drinkpot om, mogelijk om dat hy sijn beeldtenis daar in ghesien heeft. Teeling.

VII. OPSCHRIFT.

Vande Nachtuilen.

I. HOOFT-STUK.

Vande Bubo (oft Nachtuil).

DE beschryvingh van de dach, en vleesch-eetende vogelen voltrokken zijnde, moetmen sich totte nacht-vogels wenden: Die worden om Aldr: l. 8. cap. 1.

om haar groen-grauwe ogen Glaucopes genoemt, en verschillen onder sich in grootte; sy hebben de ogen groot en wijd, en groen-grauw. Sy verberghen haar niet alleen inde donkere gaten van de berghen, en rotsen; maar ook in holle bomen, vervallen gebouwen, en inde daken van huisen, kerken, en torens. Tusschen beide de scheemeringhen van den dach ('s nachts sien sy weinig oft niet, en op den dach beschadight haar de sterke lugt) roven sy Haagdissen, Paards-vliegen, Byen, Wespen, Muisen, Swaluwen, en jonge Hasen en Konijnen. Onder de rovende nacht-vogels worden gherekent de Bubo, Asio, oft Otus, de Scops, Ulula, Noctua, Strix, oft Caprimulgus.

De Bubo (Hu, Hu oft Nachtuil) is de selve die van de Grieken Buas, Butalus, Sclops, en Buphus, van *Goropius* Becanus, de Cymindes, Chalcides, Hubrides, en Ptijnges van *Aristoteles*, genoemt werd. De Ascalophos is mogelijk by *Aristoteles* de grootste van alle de nacht-vogels, en niet kleinder als een Arend. Sijn lijf is kort, en om de kortheid van sijn start, ghelijk als afgekapt; het lijf is met vederen van een donkeragtig yser-grauwe, oft koperagtighe verw bedekt, hy is met swarte plekken hier en daar sonder orde besait; de kop heeft hy so groot, dat men meent dat de jongen, om der selver grootheid, eerst mette start uit-komen. Het voorhooft heeft hy rond, met goutgeele opstaande vederen, gelijk in den Otus verciert; wyde gaten om te horen, en met dit vercierfel van vederen, om de grootte bedekt; heel groote ogen, die met haar vuurighe glans, magtige groote, en straf gesigt, den anschouwers een schrik anjagen; den bek kromagtig, den hals na de grootte van 't lijf heel kort, de nagelen grooter als die van den Arend, de schenkkels kort: Die welkers beeldtenis *Gesnerus* voorstelt, overwon in grootte de Gans. Hy had vleugels by na drymaal negen duimen lang; een kop in grootte en vorm als een Kat; boven beide de oiren, en sijn dryklauwen stonden swarte vederen steil op. Die van *Aldrovandus* was in velen van hem verscheiden: want desen waren de schenkels totte uitterste klauwen, doch korter, dunder, nocht boven de knie so vleeschagtig. Sijn verw was over 't geheele lijf, uit den aschgrauwen ysergrauw, voornamentlijk an de borst, daar hy ook met swartagtige plekken inde lenghte onder een besproeyt was; de rugh en vleugels waren meer ysergrauw. En wijl die van *Gesnerus* in alle de vederen van 't gheheele lijf meer onderscheiden, en met enighe dunne dwarse strepen ghelijk de Havikken en Endvogels, klein ghesprinkelt was: en over 't geheele lijf, doch meerder op den rugh, en 't hooft eenighe plekken van een onsekere swier eenighsins met swarte dikke stippelen gheschildert hadde: wierd dese op de grootste pennen der vleugels, en den start met swartagtige dwarse brede strepen onderscheiden: welke insonderheid op de start also gevormt waren, dat ider onder en boven breder zijnde, in dry ryen gelijk een soom, met andere dunder gesloten wierden.

Arist: H: A: l. 8. c. 3. Strabo: Geogr: l. 17:

Plin: H. N: l. 10. c. 16.

Aldr. Ornit. l. 8: c. 2.

Indien ghy haar plaats beschouwt, hy houd sich in vervallene plaatsen, en niet alleen vervallene, maar die ook schrikkelijk en ontoegankkelijk zijn. Hy verkeert ook nacht en dach onder de graven; somtijds word hy ook om de Muisen omtrent de koorn-schuiren gevonden; hy vlied het geselschap van andere vogelen: hier van word hy eensaam, en een afdwaler genoemt. Hy nestelt inde hooghste steen-klippen, om sijn jongen voor 't ongeval niet gereet te stellen, en op dat hy te veiliger op den roof mag vlieghen. Sijn ey is ten tijde van *Plinius* niet ghesien, by ons is het so selden niet.

Plaats: Plin: H. N: l. 10. c. 12.

Ovid: in Epist.

Plin: H: N: l. 29. c. 4.

Sijn spijs, is vleesch van kleine vogelen, Hasen en Konijnen. Hy vergadert, wijl hy sijn jonghen voed so veel roofs, dat het den Jagers groote winst anbrengt: dat hy 's nachts dikmaal de Kerken besoekt, op dat hy sich metten Oly uitte Lampen vervulle, is nauwlijkx te geloven. Maar des nachts soekt hy de kost, en vermaakt sich in den helderen schemer-avond, waar van hy Nachtuil, en Nachtgedrog genoemt werd. Indien hy by den dag voortkomt, word hy van de ander vogels, als ongewoon gesien te werden angeranst; hy is van groote sterkte. Men heeft gesien dat hy felle honden verjaagt, en met den Arend gevochten heeft. Indien hy sich in kragten ongelijk bevoelt; leid hy sich op den rugh, en steekt sijn bek en klauwen omhoogh, so dat hem niemand van sijn vyanden dorft andoen.

Voedsel. Arist: H: A: l. 8. c. 8

Plin: H: N: l. 10. c. 12

Wat aangaat sijn vlugt, hy roert nauwlijk sijn traghe pennen; hy vlieght noyt waar hy wil, maar altijd over dwars. By dach zijn sijn ogen duister, en siet minder, als den anderen Nachtuil (Natua ghenoemt). Hy heeft geen singende maar klagende stem, en word geseid te huilen.

Vlught. Ovid: metam. l. 5. Plin. l. 10 cap. 12. Pl. l. c.

Sijn ghebruik is so inde vogelvangh; (want de kleine vogelen die by dach rondsom hem vliegen, worden heel licht mette netten gevangen, en op de selve wijs vangen de Françen de Kiekendieven:) als inde spijse, want hy word van sommige gegeten: en ook inde Genees-konst. Sijn hersenen met Gansevet ghemenght, heelt de wonden: met Salpeter, geneest hy het schorft; het bloet is den engborstighen goed. Dat sijn hart op de linker borst van een slapende Vrouw gheleid, haar alles wat sy weet doet klappen; en onder den oxel ghedraghen, de honden doet swijghen, word valschelijk verhaalt. Daar word gheloofft, dat hy *Agrippa* te Rome ghevanghen zijnde, eerst het rijk mette vrydom, en daar na de dood voor-boodschapt heeft. Dat hy *Chingis Canus* van de vyanden overwonnen zijnde, ghelijk als bewaart heeft, en dat hy daarom van de Tartars ge-eert word. Ten lesten, indien hy den gantsen nacht over roept, schoon weder beduid.

Gebruik. Bellon: l. 2. de avib. cap. 28.

Pl: H: N: l. 20. c. 4.

Joseph: l. Antiq: c.

II. HOOFT-

II. HOOFT-STUK.

Vande Asio oft Otus (Schleier-uil.)

DE Asio oft Otus, mogelijk so ghenoemt van sijn oyren, van *Alexander* Mijndius, by *Atheneus* Lagotia, om dat hy Hasen-oiren heeft, en van andere. By *Aristoteles* Nycticorax, om dat hy den Nachtuil (Bubo) uitgenomen in grootte (want *Atheneus* schrijft, dat hy so groot is als een Duif, dat van de grootste te verstaan is) in alles gelijk is, en ook dry voorste klauwen heeft, en een achterste, (*Plinius* seid qualijk dat hy den Noctua gelijk is, van gelijken set *Gaza* ton Scopa, door den Asio by *Aristoteles*, qualijk over, en *Oppianus* vermengt met *Atheneus* den Otus qualijk metten Otis) hy volgt den Bubo. *Aldrovandus* beschrijfter twee. Den eersten was het hooft met oiren, gelijk als met hoornagtige vederen beset, met een bruin-aschgrauwe, en bleek-swarte verw tot de winkbrauwen, en neusgaten onderscheiden. 't Geheele anghesight was voor uitten aschgrauwen witagtig, geheel met kleine pluimtjes gelijk als hayrtjes beset; 't gheheele lijf strekte uitten aschgrauw, oft valen naar het ysergrauw, over al met donkere plekken, so grootagtighe, als gheheel kleine, ghelijk stippelen ghesprenkkelt; over den buik liepen donkere plekken recht na de lenghte, en eindighden in een spits.

then: Dipnos. in: H: l. 10. p. 13. ppian: Cynegr: then: Aldr: rnit: c. 3.

De ander kleinder, als een halve handbreed langh, noemt *Aldrovandus* goutgeel: Hy hadde an het voorste lijf donkere plekken inde lengte uitgestrekt, en met witte vederen doorkruist, na de ghestalte van een France Lely; de schenkels, en voeten totte nagelen toe ruigh, waren ghelijk het geheele lijf geel, de start was omtrent een vinger langer als de vleugels. *Bellonius* beschrijft een derde, met wyde oiren, mette schenkels totte nagelen toe ruig, van gesigt den Aluco ghelijk, de buik met swarte plekken onderscheiden; de start so lang als de vleugels, hy was grooter als den Ulula, die oft den bovensten gelijk, oft an *Aristoteles* onbekent, oft een bysonder geslagt, het gebergte van Auverne in Vrankrijk eigen te noemen is. Siet de ontledingh van sijn herssenpan by *Aldrovandus*: deselve beschrijft de ontledig van de oiren, en oghen met dese woorden. Dese voghel heeft boven sijn oiren een vel, gevouwen en inde lenght uitgheftrekt, rompelagtig, van sich selfs toevallende, en den doorgangh op die plaats toesluitende, gelijk vliesen, die gy nochtans so ghy wilt breed inde ronde kont uittrekken; want sy zijn losch, sonder vederen, van binnen wit, maar buitenwaarts met heel kleine schone pluimtjes beset, en die inden omringh van de randen een anghename ronde maken. Gy soud dese velagtige valdeurtjes met geen ander dingh beter konnen verghelijken als met de kaken van een visch. Dese geopent zijnde vertoont sich in 't midden, een ruim en opene doorgang van 't gehoor, met veel drayinghen ghelijk een menschen oir gedrayt. Het oog is bevonden van een kraakbenighe selfstandigheid, ghelijk als met een kasje rondsom besloten, nochtans niet overal; want beneden in 't achterste deel van 't oog wierd dit vliesch niet onderspreit, maar overal ande zyden, van welk een kringh boven 't gheheele oogh gegeven wierd; Voor was dit vliesch eng, maar binnewaarts, en daar het meer naar achter strekte, was het meer uitgebreid; het oog self was voor kringrond, achter plat, veel breder als in 't midden. Het hoorn-vliesch weg-gesneden zijnde, heb ik anghemerkt dat het druifvliesch, van het hoorn-vliesch met veel swartigheid geverwt, en als met inkt bestreken was, welke ook met de vingeren angetast, deselve besoedelden. Om dit wierd inde ronde, een ander heel dun vliesje als een ringh omgeleit, 't welk saffraanagtigh, oft goutgeel door de gehele selfstandigheid soo vast an 't druifvliesch gegroeit was, dattet op geenderlei wijs van 't selve konde gescheiden werden; ik geloof niet (soo veel my bekent is) dat diergelijk in andere dieren gevonden werd. Dese twee vliesen dan met verscheide verwen geschildert, en door het Hoornvliesch doorschijnende, maken dat vreeslijk nachtgesigt van dese vogelen, wijl de stralen uit swart en geel tegen malkander t'samen schietende, glinsteren gelijk de vonken uit een kay geslagen. De Kristalyne vogtigheid was niet hard, en vast, hoedanige wy inde Arenden en andere hebben angemerkt, maar saft, en teder, die ligtlijk van sich selfs ontbonden, het hoorn-vliesch doorghesneden zijnde, mette waterige vogtigheid soude uitlopen.

llon: 8. c. 2.

Indien ghy sijn plaats anmerkt, hy woont veel in de bergen, en hoge plaatsen. In de bergen van Auverne worden sy overvloedigh gevonden, en in Italie op den berg Plumbicius zijnse over al; in de velden van Cilicien heeftse *Bellonius* by dach onder de planten van de Ambrosia verborgen gevonden, daar nochtans op die plaats, en vier mijlen van daar geen bomen gesien werden. Hy nestelt in de hollen en gaten van de bomen. *Aristoteles*, en *Plinius* seggen dat hy vervliegt mette Klapper, mette Cynchramus, en Quakkels, die van hier vertrekken, en wien hy een leidsman is. Plaats. Arist: H: A l. 8. c. 12. Plin. H. N. l. 10. c. 23.

Hy vlieght met een lichte, en geswinde vlugt; hy geeft een geluit, gelijk de mensch die door de koude huverig zijnde, seit sou, sou. Die stem verhaalt hy, als de Son onder gaat, en een weinigh tusschen beide aflatende, so klaar, oft sy met een fluit ghemaakt wierd. Als hy van iemand getergt werd geeft hy een ghekrijt als een Kat. Hy beschermt sich in 't vechten op de selve wijs als de Bubo. Vlught. Stem.

By *Aristoteles* Cobalos esti kai mimetes geseit, 't zy oft om dat hy gelijk de googchelaar, en brokvolgers, den hals nu gins nu herwaarts drayende, eenige belacchelike en goog- Arist: H: A: l. 8. cap. 12.

googchelaars potsen anregt, oft om dat hy sich in 't nabootsen van andere vermaakt. Al wat hy een Vogelaar siet doen, dat doet hy self ook; laat die reght over hem staan, en sijn ogen met eenige slijmerige salf bestrijken, en daar na een deel in de schotel overlatende weggaan; daar sal dan den Otus bykomen, en sich selven d'ogen toe smeren, en so word hy gevangen. *Aristoteles* schrijft dat hy omtrent den eenen Vogelaar besich zijnde van den anderen gevangen werd. De Magi, oft Indiaanse wijsen, seggen dat met versche gal van den Asio, de donkere vlekken der ogen genesen werden.

Athen: l.9. Dipnos. — Arist: H: A. l. 8. c. 12. — Athen: l. c.

NB. Daar is ook een uitlands geslagt van de Otus, siet daar van in Mantissa N°. 2.

III. HOOFT-STUK.
Vande Scops.

Athen: l.9. Dipnos.

De Scops, by *Alexander* Mijnduis Asques, heeft by de Latynen noch geen naam gevonden, hoe wel *Bellonius* den Ulula van hem maakt. By de Grieken van een ongerijmt woord, om dat hy en Scia Opa en Ergon de kraght om by nacht te sien heeft, oft om dat hy mette verscheidenheid van sijn potsen, welke de menschen natuurlijk gebruiken, Scoptontas, dat is die met andere de spot houden, alsso genoemt werd. Hy heeft by na met alle de nacht-vogels wat gemeen; mette Bubo, en Otus, dat hy oiren heeft; mette Ulula, en Aluco, dat hy de voeten in een evengelijk getal van klauwen verdeelt heeft; mette Noctua, dat hy in maaksel van voeten, gestalte, verw, en grootte dese dan andere nader is. Hy word van *Ælianus* en *Atheneus* so afgeschildert, dat hy kleinder als de Noctua te zijn, in sijn lootverwige vederen witte spikkelen, en an beide hooftslapen twee opstaande pinnen te hebben, geseit word.

Bellon: l. 2. de avib: c 35. — Eustat: in Odyss: 5.

Teelingh. Haar geslaght is by de oude tweederlei; sommige zijn roepers, welk t' allen tijde haar vertoonen, sy zijn groen-grauw, en totte spijse om de vuilheid van haar vleesch, onbequaam. D'andere zijn stom, die somtijds in den Herfst haar vertonen, en niet meer als een oft twee dagen blijven; sy verschillen van de Aëiscops in dikte, en zijn de Ring en Torteldiuven gelijk, so veel onderscheiden zijnder by de jonger schrijvers. Een isser overvloedigh in Italien, die sy Chiuvino noemen; een ander desen gelijk by de Hoogduitsen, een weinigh witter, met een langer start, en oiren. Die gelijk hy van *Aldrovandus* beschreven werd, is kleinder als Noctua, (oft Nachtuil) den Ringduif in grootte gelijk, en de kleinste van alle de nacht-vogels, indien ghy dien uitneemt, die de Lewerk niet overtreft, en ook selden is. Het hooft heeft hy rond, over al met lootverwige vederen bekleet; de vederen van sijn oiren bestonden maar uit eene pin, welke in de doode naulijks gesien werd; de verw van sijn geheele lijf is boven op asgrauw, hier en daar met lootverw vermengt, en met witte plekken onderscheiden; de grootste pennen van sijn vleugelen en start vercieren over dwars eenighe witte plekken, de overige kleine doorsnijt een streep inde lengte; omtrent den hals en 't begin sijner vleugelen, word hy met een rossche verw door malkanderen besproeit; hy heeft kleine rossche voeten, na het donker lootverwigh strekkende, bedekt met schobben, en kaal, en in twee voor en twee achter verdeelt met donkere nagelen voorsien.

Van sijn teeling is niets ondervonden, so *Aristoteles* schrijft, dan datse als de Weste winden wayen haar vertonen. *Plinius* ontkent datse meer gheboren werden, moghelijk om dat hy de spottelijke bewegingen, die van haar by veelen verhaalt werden met sijn verstand niet kan vatten.

Teelingh. Arist: H: A: l. 9. c. 25. — Plin H. N. l. 10. c. 49.

Van sijn stem is boven ghesproken. Om dat hem eer uit *Atheneus*, als *Ælianus*, oft *Gyllius* toegepast werd, als of hy alle andere met sijn geleende stem, en uitdrukking van woorden, te boven gingh, behoort hy totte vogels die een breede tong hebben. Sy maken dikmaal belacchelijke ghebaren; want wijl sy den hals achterwaarts heel beweeglijk hebben, volgen sy, het hooft nu intrekkende, dan voortstekende, met de top van 't hooft knikkende, en haar schouderen roerende, en als danssende de potsen van de bootsmakers. Waar van Scops by de ouden een geslagt van een dans was, die sy ook Scopia noemden; sy hadden een omwindsel van den hals, na de wijs van andere vogelen. *Gyllius* in *Ælianus* doeter by datse door de karl van een Pijnappel sterven.

Ath. en: l. 9. — Pollux: l. 4: c. 14. Meurs: in Orchestra. Ælian. l. 6. c. 46.

IV. HOOFT-STUK.
Vande Aluco, en Ulula.

De naam van Aluco, die by de Grieken Eleos, niet Aleios, nocht Elaios is, heeft *Gaza* van het Italiaans Alocho gevormt. Oft is, ghelijk *Lazius* wil van het duitsche woord anlokken genomen; daar zijn tweederlei gheslaghten, een grooter, en 't ander kleinder.

Bellon: l. 2. de avib. c. 32.

Het grooter is van de grootte als een Kapoen, en heeft dit bysonder, dat hy de ooghschellen van boven neerwaarts trekkende, sluit; hy is sonder oiren: maar heeft in haar plaats een kroon van vederen gemaakt, die 't geheele anghesight, met pennen, boven de ogen op de wijs van hoghe winkbrauwen, verheven, en wederzijds door de hooft-slapen, en onder de kin neergaande, en in een ronde t' samen lopende, of na de vorm van een Vrouwen sluyer bedekt; hy heeft een witten bek: de ogen die geheel swart zijn, leggen in een diep hol, dat van de omstaande opgeregte vederen gemaakt is, verscholen; de rug is lootverwig, met witte plekken onderschei-

Aldrovan. l. 8. c. 5. Arist: H: A: l. 8. c. 3.

Tab x'III

Bubo
Nacht Eule

Bubo

Bubo Berghu Hutu
hiwu

Ulula Eule

Asio
buhonus Species

Bubo Kauz
dictz

Asio alius seu Scops

Asio seu Otus Ohrul

Tab. XIX

Ulula Kirch Eule

Ulula Uwel
Kuhu eule

Ulula

Aluco masluw

Noctua

Strix

Saxatils

Noctua
Kauzlein
Noctua
Steinkauz

Ulula alia

derscheiden; sijn schenkels zijn met witte vederen ghedekt, de voeten alleen met hayren. Hy houd sich so wel inde velden als inde klippen, de kloven van torens, en holen van Eyke-bomen. Hy leeft met Muisen, Vogeltjes, en onder dese met Exters; wat dier hy by gheval krijght slokt hy gheheel in: want hy heeft so grooten slokdarm, dat hy stukken grooter als eyren inschokt: en hy neemt gans geen spijs in, voor dat hy de beenders, 't hayr en vederen weg-geworpen heeft. Hy drijft inde vlugt gelijk de Reiger, over dwars.

Arist: H: A: l. 8. c. 3.

Hy word niet minder met verscheidenheid van vlekken, mette grooter gelijk, besprinkelt. In grootte gaat hy een tamme Duif niet te boven. De top van 't hooft, den hals, de rugh, de vleugels totte slaghpennen toe, worden met vederen bedekt, die van 't begin omtrent de wortel donker asgrauw zijn, en d'overige, bleek ysergrauw. Het voorste gedeelte van 't hooft, is met witte vederen, inde gedaante van een sluier omringht, welke een geele kringh overal besluit; sijn swarte ogen worden na den binnen hoek toe met geele vederen beset.

De schenkels en voeten met opstaande veselen zijn enighsins rood, voor met twee, en achter met even so veel klauwen voorsien. Hy is met lange, sterke, scherpe en heel swarte nagelen gewapent.

Stem.

Hy geeft 's nachts so vreeslijken geluit, dat hy Wijven, en Kinderen verschrikt; hy word minder ghesien als de groote. De gevlamde Ulula van *Gesnerus* is de selve metten Aluco.

Gesner: in Ornitho.

De Ulula word by de Grieken Aigolion, Ololuge, en Ololugon genoemt. Die van *Gesnerus* beschreven word, was van de grootte van een Hin, oft meer, rosch van verw, oft met swart besproeit, sijn bek was krom en wit; hy had groote swarte ogen, den appel donker rosch, tusschen den bek, en de ogen veel vederen, omtrent aschgrauw: de randen der oogschellen waren roodagtig, die met een vliesch als hy pinkoogden na boven getrokken wierden, sijn hals was achterwaarts heel beweeghlijk, sijn schenkels waren witagtig, met blauwe spikkelen gesprenkelt, ruig tot de voeten toe, de klauwen van sijn voeten zijn voor twee, en achter even so veel. Die *Aldrovandus* beschreven heeft, schroomden hy onder de Ulula te stellen, om dat hy geen schreyende oft huilende stem hadde, maar een geluit, dat van de hoenderen niet ongheliijk, met een krysselende bek voortbragte. Hy had het hooft, den rug, de vleugels en de start aschgrauw, met witte, en swarte vlekken onderscheiden, onder den buik was hy wit, en met swarte plekken gespikkelt: hy had een groot hooft, rond, wanschikkelijk dik, en heel vol vederen, swarte ogen en rondsom met witte vederen verciert, in welkers omloop, een roodagtige kring, by de randen van de oogschellen, gelijk inde leepogen gesien wierde, het oog wierd alleen met 't opper oogschel bedekt, de bek was groenagtig.

Aldr. l. 8. Ornit: c. 6.

Hy houd sich inde velden en klippen, hy is van tweederlei spijse. Op het vlakke veld vergadert hy vrugten, op de hoogten rooft hy, en eet vleesch. Hy jaaght Exters: hy vangt ook de Color (hier is een fout, nocht dese vogel is an iemand bekent) mogelijk is het de Collurio. By nacht vlieght hy, by dach vertoont hy hem selden.

Plaats. Spijse. Arist: H: A: l. 9. c. 17. Arist: H: H: l. 8. c. 3. Idem H: A: l. 9. c. 1. Idem l. 9. cap. 17.

Hy brengt vier jongen voort, indien *Plinius Aristoteles* wel verstaan heeft; want het staat te vresen, of'er niet van de Ætolise Kiekendief ghehandelt word. Sijn stem is huilen, oft met een droevige schreyende stem roepen, en dat op den avond-stond.

Teelingh. Plin: H. N: l. 10. c. 16. Arist: H: A: l. 6. c. 6. Apul: l. 2. Florid. Plin: l. 10. cap. 6.

Sijn gal word gepresen tot de witte vlekken, het star, en donkerheid der ogen; sijn vet totte klaarheid.

V. HOOFT-STUK.
Vande Noctua (oft Nachtuil) in 't bysonder.

DE Nachtuil oft Noctua, word by de Latinen alsо genoemt, om dat hy by nacht roept, en vliegt; by de Crieken Glaux Coccobare, Crige, en Tuto. De Schrijvers maken gewagh van twederlei geslaght, te weten: van een groot, en kleine. Beide hebben sy den hals kort, het onderste deel van de slokdarm is wat ruimer, de byhangselen zijn beneden daar den darm eindigt weinig, de milt is so klein, dat hy het gesicht van velen ontschuilt; de start is kort, en so wy *Bellonius* gehoor geven, zijn de voeten ruig; de top van 't hooft is uit het gestel van de vederen gelijk als binnewaarts uitgeholt. Die van *Aldrovandus* beschreven word, had de grootte van een Duif; met een grootaghtigh hooft, boven plat, en groote groen-grauwe ogen; sijn bek was langhagtigh, bleek-geel, en t gehele lijf ten deel met bruine, ten deel met witte vederen onderscheiden; de schenkels hadden vederen, en waren totte voeten toe ruig, uitten aschgrauw van bruine verw; de klauwen donkkeragtigh aschgrauw, en sonder vederen. Dien de Hoogduitsen Steenuil noemen, is voor geheel van donkere, met een weinigh rosch vermengde, en met witte plekken onderscheidene verw; de schenkels en klauwen heeft hy ruig, met witte vederen. In den dode was de bek boven rood, die eerst in de levende niet rood scheen: tusschen de ogen, en den bek, stonden eenige veertjes gelijk hayrtjes, oft een baardtje.

Naam en Beschryvingh. Hesychius in lex. Arist: H: A: l. 2. c. ult: Idem l. 2. c. 15. Albert: l. 23. Bellon: l. 23. de avib c. 32. Aldro: l. 8. Ornith: c. 7.

Indien ghy haar plaats besiet, *Plinius* ontkent datter in Creta geboren werden, en dat die daar ingebragt werd, sterft, en schrijft datse ook inde landstreken van d'Alpen niet gevonden worden. Uit Vrankrijk an dese sijde van de Alpen, en Lombardie en Hoogduitsland, an den Rhijn wordense derwaarts gebragt; in Attica zijn sy veel, waar van men seit Atheense Nachtuilen. Sy houden haar in de klip-

Plaats. plin: H: N. l. 10. c. 25. Apost: cent. 6. Prov: 41.

klippen en op de bergen, daarom heeft haar de natuur tegen de koude, de benen en klauwen met vederen voorsien.

Spijs. Arist. H: A: l. 8. cap. 3. Crescent: l. 10. c. 16. de agricul.

Haar spijs zijn Wespen, Byen, Hagedissen, Muisen, welke de tamme ook in de huisen opvangen; eens versaat zijnde, konnen sy dry dagen vasten, en sy worden niet beschadigt, schoon sy negen dagen vasten.

Teelingh. Plin: l. 10. H: N. cap. 17.

Wat aangaat haar teeling, 't geen *Plinius* van de Bubo seit, dat seit hy ook van dese; dat hy alleen onder de kromklauwen, en vleesch-eters geen blinde jongen voortbrenght, hebben *Eustathius*, en *Varinus* valschelijk beschreven; en niet waarschijnlijker heeft *Oppianus* naargelaten, dat als hy de Mieren van sijn jongen wil verdrijven, een hart van een Vleermuis, als een tegengif in sijn nest heeft: Nocht het is waar dat hy by daag heel blind is, nocht dat hy door een angeboorne vuurige kraght de duisterheid doordringt, en by donkere Maan siet, 't welk *Eustathius*, en *Varinus* schrijven. Als den dach voortgekomen is, word sijn gesicht door die glans verstomt, en dwaalt als in enige duisterheid. Sijn al te droge en dunne vogtigheid word ligtlijk verstroyt. Des nachts, om dat in de Locht, welke het middel van 't gesight is, niet verlicht zijnde, de voorgeworpen gedaanten der verwen niet uitgedrukt werden, sal hy sich niet van plaats bewegen, schoon ghy dicht by hem komt. Om dat het matigh licht mette Nachtuil over een komt, daarom jaaght hy op den avond, en in de uchtentschemering. Hy slaat twederlei geluid, het een is tou, tou, en 't ander noemen se schreuwen, 't welk *Aristophanes* Kiccaban, en *Pollux* Uisein noemt. *Nigidius* seit dat hy negenderlei stem heeft, *Apuleius* noemt sijn geroep wilt en verdrayt.

Ambros. l. 5. Hexamer. c. 25. Bilon: l. 2. de avib. c. 24. Arist: H: A: l. 9. c. 34. Pollux. Onomast. l. 5. c. 13. Plin: l. 10. c. 17.

Apul. l. 3. Asinlefier.

Hy is ook een Dansvogel, en met het hooft en den hals dikmaal rondsom te drayen, siet hy den mensch nu met een bars en onbeweeglijk gesight an, en dan sijn hooft gins, en herwaarts kerende, bootst hy de dansers en bootsmakers na. Als hy in 't licht vlieght, vliegen alle de andere kleine vogeltjes met hopen en grote verwondering rondom hem, en daar na pikken sy hem; hy van dese omcingelt zijnde, leit hy sich op den rug, weert sich mette klauwen, en in een gedrongen zijnde dekt hy sich geheel mette bek en klauwen.

Verstand. Crescent l. 10. agricult. c. 6. Plin: l. 10. H: N: c. 17.

Men seit dat hy vyandschap voert mette Kray, 't zy oft om dat die hem de eyren op den middagh ontsteelt, oft om een ander oorsaak. Voorwaar *Lucretius* ontkent dat de Kraijen uit vrese van de Nachtuilen, oit op de wallen van Atheen gevlogen hebben: ook mette Orchilus die sijn eyren eet, metten Exter, Kauw, en mette Schapen. *Ælianus* beuselt, dat hy door het anraken van de bladeren van den Andornboom lam werd, oft ook dat hy van de Oyvaars uit het nest gedreven werd, de Musch door een ingeven van de natuur komt hem tegens andere kleine vogeltjes te hulp, en deelt met hem den strijd.

Vyandschap. Arist. H. A. 18. c. 2. Lucret. l. de nat. rer: Arist: H: A l 9. c. 1. Plin: H: N: l. 10 c. 17.

Gebruik.

Sijn gebruik is, als hy gevangen is, gelijk van den Otus geseit is in de vogelvangh; welke wijs van vogel-vangst, nu om 't piepen van de omvliegende vogelen, de Piepuil genoemt werd; waar van komt piepen, dat is bedriegen. Sijn gebruik is ook in de spijse, by luiden van geringe middelen, als ook in de Genees-konst; want de kost met het water begoten, daar de Nachtuil sich in gewasschen heeft, drijft de Hoenderen de snot af; sijn bloed word onder de hayrverdrijvende Genees-middelen ghetelt; de lever geneest de hete geswellen achter de oiren: het brein geneest de keelpijn; den Dronkaarts dry dagen langh haar eyren met Wijn ingegeven, verwekt in haar een afkeer van de dronkenschap.

Voordingh. Aratus Phano.

Soo ghy sijn voorbeduidingen anmerkt, men meent indien hy de Basschen verlaat, en sich overvloedigh in de steden begeeft; dat hy onvrugtbaarheid voorboodschapt: indien hy in de Schemer-avond haastiger als naar gewoonte uit sijn holen komt, en veel roept, dat hy regen, maar indien hy gheduirende den regen ophoud, schoon weder beduid.

NB. Van het uitlandse geslaght der Nachtuilen, siet Mantissa No. 2.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Strix Caprimulgus (oft Geitenmelker.

Beschrijvingh. Plin: H: N: l. 1 c. 39.

PLinius meent dat het niet bekent is, wat vogel dat de Strix is. *Ovidius* heeft hem kortelijk beschreven, als hy schrijft.

De Strix is groot van hooft, onwrikbaar zijn
sijn oghen;
Sijn vederen zijn grijs, sijn klauw en bek
gebogen.

Ovid: fastor, Isidor: 12. O cap. 7.

De overgelovighe oudheid heeft gelooft dat sy haar Mammen op de lippen der jonge kinderen uitmolken, en haar 's nachts in de wieg het bloed ontsoogen, ja dat sy haar lichaam mette nagelen scheurende de doot anbragten: maar *Isidorus* heeft naargelaten dat sy haar eigene jongen de melk ten monde instorten, en de selve boven maten beminnen.

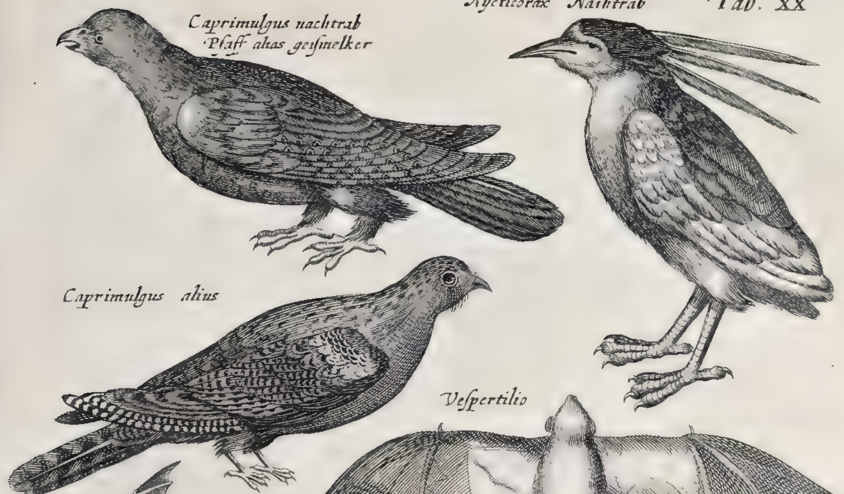
Stem.

Haar stem by de Latynen eigentlijk stirdor, dat is knarsingh genoemt, word altijd voor een droevigh voorteken gehouden.

l. 8. O cap. 8.

Aldrovandus betrekt hier toe een Nacht-vogel, die een groot rond hooft hadde, voor met kleine veertjes, in de ronde als een sluyer geset, verciert: de ogen groot met een straal bleekagtigh geel, de oogappel geheel groot, en swart: den bek hoornaghtigh en donker; de vederen van 't gehele lijf yser-grauw, met donkere plekken over dwars, op de slaghpennen onderscheiden: een start by na een handbreed langer als de vleugels: de schenkkels totte nagelen toe, als een Hasen-voet, hayragtigh, twee klauwen voor, en ook soo veel achter: hy was van grootte als den Asio, en wierd geseid de Spenen der Geiten uit te suigen.

De

Caprimulgus nachtrab
Pfaff alias geismelker
Nycticorax Nachtrab
Caprimulgus alius

Vespertilio
Iunge
Fledermause
Vespertilio
Speckmause Fledermaus

Vespertilio lactanis
Fledermaus mit den
Iungen

Vespertilio
Fledermaus

Beschrijvingh. De Geitenmelker hoewel hy in gedaante veel vande andere verscheelt, word nochtans ten ansien van sijn gesight, onder de nacht-vogels gerekent. By de Grieken word hy Aigoteles genoemt, om dat hy de Geyten suigt. Hy is in grootte weinigh meer als een Merl, kleinder als een Koekoek, oft so als *Plinius* seid van ansien als een groote Merl, welkers beeldtenis *Aldrovandus* vertoont, was den Koekoek soo gelijk, dat ten waar d'ongewone klein en kortheid van de voeten en schenkels, met een verscheiden bouwingh daar tegen stont, hy de selve te zijn soude, gelooft werden. Hy had het hooft met een langh en platten top, de ogen groot, de straal en oogappel heel swart; die *Gesnerus* vertoont, had den bek krom, en de schenkels met vederen gedekt.

Arist: H: A: l. 9. cap. 30. Plin: l. 10. H:N:c. 48.

Plaats. Arist: l. c. Hy leeft in de Bergen omtrent de Zee, voornamentlijk in Creta, om de nabyheid van de stallen daar de Geyten ingesloten werden. Want die Nachtdieven komen in de Harders stallen, en vliegen na de Mammen der Geyten, om de Melk uit te suigen, door welk ongeval de Mam komt te versterven, en de Geyten die sy uitgesogen hebben, worden met blindheid ghesllagen. Sy hebben so vreeslijken geroep, dat sy die geen die 't hooren een schrik anjagen. Sy leggen meest twee oft dry eyren; van 't gesigt spreekt *Aristoteles* aldus: hy siet niet heel scherp, maar 's nachts siet hy vry beter.

Arist: l. c.

VIII. OPSCHRIFT.
Vande Vleesch-eters van middelmatighen aart.

I. HOOFT-STUK.
Vande Vleermuys.

Beschrijvingh. DE Vespertilio, oft Vleermuys, is by de LXX. Nyctores, by *Hesychius* en *Phavorinus* Phalce, by *Philes* Nyctalos, Philesperus, dat is Avond-minnaar, by *Victorius* Avis Sorex, dat is Rottevogel, by *Valla* half Muys, en by *Plato* in sijn Raadsel, vogel, geen vogel genoemt. *Macrobius* heeft qualijk geschreven, dat hy op vier benen gaat, en onder de viervoetige moet betrokken werden, gelijk onder sal blijken. Sommige zijn goudgeel, enige swart, witagtig, en asverwigh, haar grootheid is verscheiden. Sy zijn in de Stad van Assyrien Borsippa genoemt, grooter als elders; in de nieuwe wereld zijnse so groot als Duiven, in Brasil so groot als Kauwen: omtrent Vraba als de Tortel-duiven, in Oost-Indie, somen *Pompilius Azalius* geloven mach, so groot, datse de voorby gaande, mette slagh van haar vlerken nederstorten, en ook veel doden. Sommige hebben een Muysen, andere een Hondts kop: de bek is van de andere vogels verscheiden; de neusgaten als een Kalf: XXXIV. tanden, in 't onderste kaakbeen, achtien, sesthien in 't opperste: heeft

Saturnal: cap. 16. Strabo: l. 15. Livius H: cap. 10. Gomara H: cap. 61.

Bellonius angemerkt, in ider kaaksbeen twaalf, en die saagagtigh, rond, en langagtigh, *Aldrovandus*, in 't bovenste kaaksbeen thien, in 't onderste seven, heeft *Clusius* angemerkt; de kaaksbeenderen worden buiten, en binnen met langhagtigh swart-hayr bekleed. Hy heeft somtijds twee, somtijds vier oortjes, die de Esels-oiren gelijk zijn, en de bovenste zijn viermaal grooter als d'onderste; hem zijn alleen onder de vogelen Mammen gegeven. Hy voed alleen met Melk, sijn jongen de borsten gevende; sy hebben vleugels die leeraghtigh zijn, sommige seggen datse geen bloed hebben: sy beginnen van 't uitterste der schouders, en sakken langhs de sijden naar de Oxselen met een verknochte loop totte schenkels toe, diese rondom bevangen; die hebben vier bochten, vouwen, oft geledinghen, met welke sy de vleugels onder 't vlieghen, uitbreiden, en t'samen trekken, door middel van de bovenste (die *Albertus* ellebogen noemt) en die in veel andere vouwen neerwaarts verdeelt werden, haar klauwtjes zijn ider met haakaghtighe nageltjes, waar mede sy haar an de muiren vast-hechten, voorsien. Inde bovenste vleugels vertonen haar eenighe senuaghtighe beginselen van armen, die in een haak eindigen. Hy heeft twee voeten in vijf klauwen gesneden, en met scherpe nageltjes versien, ider in 't midden, als of sy enige vlakte maken souden, breed. Sy steunen op het onderste vliesch van de vleugels, en worden van den buik tot de zyden van de start toe, soder eenige is uitgestrekt; want sommighe, ghelijk *Aristoteles* met recht seid, hebben geen start. De Africaanse hebben gelijk de Muisen een langen start, en die vier vingeren buiten de vliesen der vleugels uitsteekt. Dien van *Aldrovandus* wierdse onder den buik om de midden, en onderste vliesen der vleugels gewonden, en totten uittersten top van deselve uitgerekt. Het mannetje heeft het mannelijk lid, groot genoeg, en uitstekende, gelijk van de Meerkatten, de plaats der teelingh inde Wijfjes vertoont sich ghemeenlijk omtrent den aars. Wat *Plinius* mette woorden (desen vogel is een heup-been gegeven) seggen wil, wijl hy twee beenen heeft, kan nauwlijkx begrepen werden.

l. 9. Ornith: cap. 1.

Plin: H:N: l. 10. c. 61. Strab: l. 15.

de partib: animal. l. 4. c. 11.

Indien ghy de plaats anmerkt: Hy bemint de holen en gaten onder d'aarde; daarom zijnder veel inde Doolhof van Creta, tusschen Cnossus en Cortina, doe hier by de Stad Borsippa, ende inde holen van de Appennin, omtrent Pussoli zijn veel duisenden, en in seker Klooster van Misnia so veel, datter veel karren met haar drek konnen ghekaden werden. In spijs eten sy graag muggen, en vliegen, maar ook spek, kaarsen en andere smerige dingen, sy eeten dikmaal de sijden speks so uit, datse in 't geholde gat een nest maken; sy vallen ook op de blote deelen van 't lichaam gelijk de muggen, en suigen het bloed uit. *Martyr* schrijft datse in Dariene de Span-

Plaats. Strab: Geogr: l. 16.

Plin: H: N: l. 10. c. 61.

l. 6. decad: 3.

jaarden so plaagden datter veel van uitdroogden en storven: Hy doeter by datse de hoenderen, katten en honden met haar scherpen bek inde kam, en in 't hooft byten en also doden. Hy alleen brengt onder de vogelen een levend dier voort, en voed sijn jonghen, de mam ghevende, met melk. De nieuwgeboorne zijn de kleine muisjes gelijk, kaal gelijk een klein kind, maar in alle delen volstrekt, zijnde de Mammen van de oude gelijk. Als sy eerst geworpen heeft hangen sy so vast an, datse van de doode niet selfs afvallen. Sommighe hebben ghemeent datse sonder enige nageboorte gedekt, voortquamen. Maar *Bellonius* wederleitse, die meer als twintigh die vol waren, in het valsche Doolhof van Kreta, seid opgesneden te hebben. Dese nageboort eet de Moeder ook op, wijl sy bekommert an de tengerheid van haar eerst geworpene vrught belet werd de eerste twee dagen om voedsel uit te vliegen. Wijl de natuur haar maar twe Mammen gegeven heeft, brengtse niet meer als twee jongen op een reis voort; maar om datter dikmaal veel van deselve gevonden werden, hebben sommige niet qualijk gheoordeelt datse ook uit de verrotting groeyen.

Plin: l. c.

Bellon: l. 2 de avib: c. 2.

Gemma: Gosino: erit: c. 8.

Vlught.

Sy vliegen 's mergens, en voornamentlijk 's avonds. De Wijfjes dikmaal haar beide jongen omvat hebbende, vliegen uit bekommering met een schuinse en gedrayde vlught, en altijd niet hoogh boven d'aarde. Vermoeit zijnde blijven sy met haar kleine klauwtjes daar de beginselen van in 't midden der vleugels zijn, an de muiren, stenen, bomen, oft oude gewelfselen van de holen, op een rye, en als een geschakelde keten by malkander hangen. Sy sien best by nacht, om dat haar gesigt geest, dun en klaar zijnde, by de nacht matelijk verdikkende, bequaam word om te sien, en by dach uitghespreit, en verstroit werd, daarom indien ghy haar een toorts oft blanken degen in 't vliegen voorwerpt, vallen sy neder.

Homer: odijss. M. Homer: odijss: *t*. Alexand: Aphrod: l 1. probl: 66.

Homer: odijs. Pollux. l. 5. c. 13.

Stem.

Met haar kleine stem volgen sy meer een geschater oft gekef van honden, als het piepen van de muysen, in 't Latijn seitmen stridere, dat is knarssen.

Sy houden bysonderlijk vrindschap mette Duiven. De Duiven worden ingehouden, indien ghy in 't hoogste van een Duive-kot het hooft van de Vleermuys in een sak ophangt. Maar sy voeren vyandschap met de Oyvaars, om dat alleen door het anraken van dien de eyren van dese onvrugtbaar werden, ten sy hy door ingeleide bladeren van de Andorn-boom sijn nest beschermt heeft. Hy heeft ook vyandschap metten Andornboom, die voor de deur gehangen belet datser niet in vliegen; mette Veil, door wiens rook, en reuk sy gedoot werden; mette Mieren omtrent welkers nesten, indien ghy de vleugels van de Vleermuis ophanght, salder niet een uitkomen; mette Sprinkhanen, die de plaats daar een Vleermuis opgehangen is, niet voorby vliegen.

Democret in Geop.

't Gebruik is so inde spijse; want sy wierden van die van Borsippe ingeleit, van d'Inwoonders van 't land Catigan en S[t]. Jan gegeten, gevilt en in water gesoden. In Oosten gaan sy de Hoenderen in smaak te boven: als ook inde Genees-konst; gheheel bereid zijnde, zijn sy goet tot de harde geswellen en 't voet-evel. Dat sijn bloed goed is den genen die ghelijk als hayrtjes pissen, gheloven *Archigenes*, en *Serenus*, *Galenus*, en *Iulius Alexandrinus* ontkennen dat. Het hert en de tong verwekken een schrik om water te drinken. Het hooft an den rechten arm gebonden, belet den wakenden de slaap. Het is voorwaar een Toveraars ydelheid, datse seggen, dat de Vleermuys drymaal rondom gedraghen, en daar na door de venster met het hooft verkeert, vast an het huis gheslaghen, een teghengif is, voornamentlijk so dikmaal om de schaapskoyen ghedragen, en mette beenen an de balk gehangen.

t Gebruik. Strabo: l. 16. Scalig: exerc 230. Nizemb: natur: exotic. l. 10. c. 93. 94. Gal: in Euporist: Gal: l. 4. de comp: med: s. l. c.

II. HOOFT-STUK.

Vande Struysvogel.

De Struthocamelus (oft Struysvogel) is by *Philostratus* en *Aristoteles* Strutos, by *Hesychius* Struthocamelus, by *Oppianus* Strutoiocamelus, en by de jonger Grieken Streiphocamelus genoemt, sy souden beter Chænocamelus hebben, om dat Ghæna eer een Gans, en Struto een Musch betekent, ten zy gy het met *Scaliger* liever wilt oversetten, een hoen te zijn; *Plautus* heeft hem Passer Marinus (dat is Zeemusch) genoemt. *Phavorinus* de Lybise vogel, *Diodorus* Siculus Cervina (dat is Herten-vogel) ghenoemt. De Lybicon Orneon van *Aristoteles*; de Africaanse vogel van *Horatius*, zijn eerder hoenderen, welke Africa heel groot voortbrengt; hy is de grootste van alle vogelen. *Diodorus* maakt hem den Kameel gelijk. *Plinius* seid, dat hy de hoogte van een Ruiter die te paard sit te boven gaat; en dat is waar, als hy sijn hals so hoog als hy kan opsteekt. Hy heeft een kleinen maar scherpen bek, hy heeft een hooft daar nauwlijk brein in, en klein is, met kleine hayrtjes beset, in 't wijfje bleek-geel, in 't mannetje geelder, den hals na het rood strekkende; de oogschellen alleen van alle vogelen, wederzyds als een Mensch, en hayren inde bovenste oogschel, een langen hals, den rugh (wiens vederen in 't mannetje heel swart, in 't wijfje donker, met haar saftigheid een ghedaante van wol hebben) is so breed, dat hy een soog-kind dragen kan; de pennen van sijn vleugels zijn van de selve verw, maar in 't opperdeel heel wit, die van *Gordius* hadse root, binnen sijn vleugelen heeft hy scherpe pinnen, waar mede hy sich na 't gevoelen van sommighe prikkelt. So andere segghen, in sijn uitterste vleugels heeft hy beenagtighe punten, met welke hy sich, als met sporen tot het rasserl. pen andrijft. *Aldrovandus* heeft die niet konnen vinden; de pen-

Beschriyingh.

Diod. biblioth. l. 3. c. 1. Plin: H. N: l. 10: c. 1.

Oppian: Cijneg: l. v: 490.

Albert: l. 23. de animal.

Tab. XXI
Struthocamelus Straus

Gallus Monstros, Caudatus

Pauo Sine cauda
Chinensis

pennen van sijn start zijn in't mannetje witagtig, in't wijfje donkeragtig; sijn heupen zijn heel grof, om datse omtrent het dybeen smal eindigen, sy gelijken eer eens menschen dybeen: sijn beenen zijn ghelijk die van de Kameel, sy werden tot beide de harde knien met veel schobben gedekt, haar voeten zijn als die van de Ossen in twee gedeelt. Waarom hem de natuur de voeten liever in tweegedeelt als platvoetig ghemaakt, oft niet in meer klauwen gespleten heeft, beken ik niet te weten.

Oppia: l. 1.

Sy werden ghevonden in Africa, Lybia, Ethiopia, Arabia en Syria. Sy beminnen de Woestijnen, en waterige plaatsen, en sy worden somtijds so overvloedigh ghesien, datse van verre een Ruiters leger afbeelden.

Plaats. Theophr. l. 4. H. plant: c. 4. Plin: l. 10. cap. 1. Xenoph: l 11. exped.

Wat angaat sijn spijs, dat hy een onbeschoften eter is, kan uit *Strabo* verstaan werden, dat hy yser, stenen, beenderen, en wat hem voorkomt, sonder onderscheid inslokt, is seker: maar of hy deselve verteert word getwijffelt: indien het geschiet, is dat meer een ghedaantmakende eighenschap toe te schryven, als an de groote warmte. Want de Leeuw is heter als de Struys; en hy kan nochtans geen yser verteren. Een die hem omvoerde van *Brentius* gevraagt zijnde, seide dat hy het yser wel inslokte, maar weder geheelig, oft weinig vermindert uitwierp.

Strabo: l. 18. Diodor: Sicul: l. 3. cap. 13. Spijs. Strab: l. 6. Georg: Lang. epist: 12. Aphrodis: in proem: probl: Vossius in mendat: id. l. 3. idololat.

Hy is gheheel geil, en paart ghelijk de Bactriaanse Cametus, metten rugh ghekeert zijnde. Hy leid veel eyren, te weten wel tagtig, en dat inde Hoymaand, sy zijn als met een steen-harde schel bedekt, en wegen omtrent vijftien ponden. Sy worden in't sant geleit, en verlaten door de Son uitgebroeit: sommige hebben gelooft dat hy met het gesigt alleen sijn jonghen uitkipte, om datse saghen dat de vogel die ansagh, en om dat sy wisten dat hy om sijn swaarte daar niet konde op sitten. Sy worden niet gelijkelijk gekipt: een deel word in't ey ghevormt, een deel komt voor den dach, en een ander deel word gebroeit.

Teelingh. Plin: l. 20. cap. 52: Arist: H: A: l. 9. cap. 15. Ælian: de animal: l. 4. c. 13.

Van sijn stem komt niet ghedenkweerdigs voor. Hy word om sijn swaarlijvigheid van d'aard niet opgheheven, nochtans loopt hy byster snel voort, als de wint in sijn vleugels komt, en die als seilen uitspant. *Plinius* seid dat hy uit de natuur kaal is, andere segghen dat hy de Paarden haat. Hy verberght sich metten hals onder de ruigte, 't zy oft, om dat hy meent dat hy also niet gesien werd, oft om dat hy dat deel, 't welk hy weet dat hy alderswakst heeft, tegen 't ongheval van sijne vervolgers bewaren wil.

Stem. Plin: l. 10. cap. 37. Plin: l. 10. cap. 1.

Indien ghy sijn ghebruik beschouwt, sijn eyren worden om haar grootheid voor vaten gebruikt. De Garamanten maken uit de selve haar drink-koppen en haar hooft-deksels. Sijn pennen vercieren de Oorlog-spitsen en Helmen, welke by de Turken alleen den Janitsaren zijn toegelaten te dragen. De steen in sijn maag gevonden om den hals gedragen, voordert de kragt van de koking. Sijn smeer is tot alle dinghen van kragtiger ghebruik als het Ganse vet: daarom alsser een Koninklijke verkoopdach door *Cato Uticensis* gheschiede, is het voor LXXX. sestertien verkocht, en by *Ægineta* word het inde plaaster Diacinnabaris gedaan. Het vleesch hebben de Arabers, Æthiopiers, en Egiptenaars in gebruik, waar van de naam van Struys eeters komt. *Heliogabalus* heeft eens ses-hondert hoofden om de herssenen te eeten, op een Avondmaal anghedischt. *Firmus Seleucius* die, met het vet van een Water-paard bestreken, veiligh door de Krokodillen swom, die seid men dat op eenen dach een gehelen Struys op at. Sijn geraamte siet dat by *Paré*.

Gebruik. l: l: c. Lambr: in Heliogabal. l. 24. c. 22.

N B. Daar is noch een ander gedaante van Struissen, siet Mantissa N°. 3.

HET II. BOEK
Der natuurlijke beschryving van de Vogelen.

Van de Vogels die Graan eeten.

I. LID.
Van de Graan-eetende Vogels die niet singen.

I. HOOFT-STUK.
Vande wilde Pluisvogels.

I. LID.
Van de Pauw.

DE Beschryvingh der Vlees-eetende vogelen voltrokken zijnde, moet men totte Graaneeters voortgaan, onder welke de Pluisvogels, so wilde als tamme, eerst voorkomen. Onder de selve is de Pau de voornaamste, om sijn naukeurighe schone vederen en blinkkende verwen, die hy tegen de Son, om datse alsdan te meer flikkeren, uitspant, om haar koninklijke gangh en verstand, waar van hier na in 't bysonder, en om haar grootachting by de ouden. Hy wierde te Atheen voor seker ghestelde prijs alle nieuwe maan, dertigh jaren lang gesien, vele quamen van Lacedemonie, en Tessalien om hem te sien. *Alexander* haar by de Indianen siende, stelde een groote straf voor de ghene die haar dooden souden. *Tiberius* heeft eenen, die uit sijn diergaarde genomen was, mettet hooft doen betalen. Indien wy *Eustathius* geloven, bleef niemand ongestraft, die hem maar alleen beschadigt hadde. Indien ghy haar waarde ansiet, *Antiphon* heeft geschreven datter een paar, een mannetje en wijfje voor duisend drachmen (een drachma is omtrent dry stuivers) verkocht is: En ten tijde van *Varro* wierd ider ey voor vijf denarien (dat zijn omtrent seve stuivers) verkocht, sy self licht voor vijftig, een hoop van hondert braght lichtlijk veertigh duisend Sestertien op, gelijk eenen *Albatius* beschrijft.

Lucian: de dom. Pl: l. 10. cap. 20. Varro de re rust. l. 3. cap. 6. Oppian: l. 2. Lucret: l. 2. de nat rer. Ælian: de animal. l. 5. c. 21. Ælian. l. c. Suet: in Tiber. In Orat. Contra Erasist: Varro l. 3. de Re rust: c. 6. Suidas

Ariſtoph: de avib. Statius l. 2. Sylvar: Athen: dipnoſ: l. 9. c. 19.

Hy word ook ghenoemt Mediceſe, Perſiſe, geſchilderde, en Junos-vogel.

Haar onderſcheid word voornamentlijk van de verſcheidenheid haarder verw, en plaats genomen; onſe Inlandſe zijn genoech bekent. In Terra Firma zijn ſy ſwart van buik, en borſt, het overighe is geel, ſommige zijn geel van buik en borſt, het overighe is ſwart. In't land van Curia zijnſe wild, die door de boſſchen dwalen, en ſo veracht, datſe voor een naalde verkocht werden: elders wordenſe ook in waterige plaatſen ghevonden. Indien wy haar kunne beſien, het wijfje is veel kleinder als het mannetje, nocht heeft die ogen inde ſtart, uitgenomen de Japonſe die vier ogen inde ſtiet heeft.

Martyr dec. 1. de reb. Occ. l. 8.

Beſchryvingh.

't Sal angenaam zijn, de beſchryving van't Mannetje en Wijfje voor te ſtellen. Het Mannetje dan is an de kop, hals, en't begin van de borſt, van hoog blauwe verw als Saphyr. Het hooft heeft hy naar evenbedeeling van't lichaam klein, en enigſints als een Slangh, met twee langhe witte plekken, van welke de eene de ogen over, d'ander korter, maar veel dikker daar onder loopt, verciert. Op den top heeft hy een kuif, beſtaande bykans alleen uit naakte groene dunne ſchaghten, die boven van de ſelfde verw zijnde, de blom van een Lelie vertonen; ſijn bek is witagtig, en gaapt heel wijd, ſijn hals is langagtig, dun en teer, de rugh uitten witten aſchgrauw, met dwarſe ſwarte plekken beſprinkkelt; de ſtart word gelijk als in twee geſpleten, met langhe pennen, die uitten rugh omtrent den aars voortkomen, inde ronde uitgheſpannen, de kleinder die donker zijn ſtaan niet ſteil op, maar worden gelijk in ander vogels uitgerekt geſien, ghy ſoud meenen datſe gegeven waren om die lange te onderſtutten. De ogen beſtaan uit vierderlei verwen, goudgeel, caſtanie-bruin, groen en blauw, die verſcheide verwen tegen de Son vertonen. In't Wijfje is weinig verſcheidenheid van verw, de geheele vleugels, de rugh, den buik, de heupen, en voeten zijn van donker verw, na het aſchgrauw hellende, de top en kuif van't hooft, van de ſelve verw, nochtans zijnder op den top enighe kleine ſwarte vlekken, gelijk als met enige groene ſtippellen onderſcheiden.

Plaats. Plin: l. 10. c. 29. Varro de re ruſt: l. 3. c. 6. Diod: Sicul: l. 2. c. 53. Rhod: Antiq: l. 1. c. 10. Aldr: in pædag. Ælia: l. 5. de animal. c. 21. Gell: l. 7. noct. A. H. c. 16. Athen: dipnoſ. l. 14.

So veel de plaats angaat, *Theophraſtus* ſchrijft datſe in Aſia ghebraght werden, en *Varro* datſe van over Zee zijn. Babilon brenght veel ſchoonder als erghens elders voort: Media ſulke die by de ſlempers geroemt werden. Uit Aſia zijn ſy eerſt in Griekenland, voornamentlijk Samos ghebraght, waar van die van Samos voor de beſte gepreſen werden, en daar na in andere landen en in Italien: datſe te Atheen veel gheacht waren is boven verhaalt. Sy zijn ten tijde van *Atheneus* te Romen meerder gheweeſt als de Quakkels: ſy worden ook in Sweden by de Oſtrogotten, en by de Normannen, en in't land van Lexovie gevoed. Sy beminnen hoghe plaatſen, maar worden nochtans mette hoenderen gheweyd, en lopen mette ſelve tſavonds in een kot.

Teelingh. Columel. de re ruſt l. 8 c. 11. Pallad: de re ruſt: l. c. 28. Columell: Pallad: l.

Sy zijn ſeer geil. Het mannetje wil wel vijf wijfjes, en ſo hy geen ander vind, ſal hy op de broeyende vliegen en de eyren breken. Men bekent dat hem de geilheid quelt, als hy ſijn glinſterende ſtart om ſich neerbuight, en alle ſijn verborgene vederen voort-haalt, en met een gekryſel voortloopt. Sijn luſt word ook angeſteken, indien ghy haar nuchter alle vijf dagen een licht gebrade boon ingeeft. Sy paren van den derthienden February tot Maart toe, ſonderling inde Lente, in opene en vermakelijke plaatſen, als de Weſte winden beginnen te wayen. Sy leggen als ſy dry jaar oud zijn, en als ſy verſcheiden geverwt werden, is haar tijd voor de hand. Sy brengen drymaal 's jaars eyren voort, als ſy op de ſelve niet ſitten broeyen: maar die op de eyren broeyen, brenghen den geheelen tijd van haar vrugtbaarheid door, oft in't broeyen, oft ook in opvoeden van haar jongen, ſo dat *Ariſtoteles* wel geſeit heeft datſe eens in 't jaar leggen. In't getal van de eyren, ſtemmen de Schrijvers niet over een; *Ariſtoteles* telter acht, in de gene die eerſt leggen, twaalf oft weinig minder in de andere, en dat niet an malkander, maar alle twee, oft dry dagen een. Sommige willen datſe in het eerſte jaar, een oft twe, in 't volgende vier oft vijf, en in d'andere jaren twaalf eyren leggen, maar ſy komen niet boven dit ghetal. Die drymaal leggen, die leggen eerſt vijf, daar na twee, en ten derdemaal twee oft dry eyren. In Temiſtan leggen ſy twintig, ja ſomtijds dertig eyren; ſy ontfangen ook ſonder paren, en leggen gelijk de Hoenderen, wind-eyren, doch niet meer als twe. De eyren konnen om gemakkelijker uitghekipt te werden, verſch onder Hinnen, maar geen van Rhodus, als de Maan negen dagen oud is, geleid werden; ik ſeg gemakkelijker, want het Mannetje, 't zy oft door geilheid, oft door begeerte om daar op te ſitten, breektſe gemeenlijk; en daarom wordenſe van 't Wijfje verborgen; en om datter het Wijfje niet geſtadig twee dagen op ſit, worden ſy verkoud, en onvrughtbaar.

Ælian: l. c. 32. Columel. l. c. 32. — H. A. l. 8 c. 11. — Columel. l. c. — Ælian: l. c. 32. Athen: dipnoſ: — Columel. — Ælian: l. c. 32. Ar. H: A: l. c. 9. Ælian: de anim. l: 11. c:

Men eigent haar twintigh jaren levens toe, men ſeit, dat een Indiſe hondert jaar geleeft heeft: ſy zijn ſwak op de vlught, 't zy oft om dat haar ſtiet niet bequaam om te buigen is, oft om datſe door de lenghte van haar ſtart, oft ſwaarte van 't lichaam belet werden.

Stem.

Indien ghy haar ſtem anmerkt; de beſchrijver van de Nachtegaal ſeid datſe roepen, *Varro* ſeid datſe haar naam van haar ſtem hebben.

Verſtand. Plin: H: l. 10. c.

Indien ghy haar verſtand oordeelt, hy ſtelt ſijn gangh ſodanigh, dat hy niet beſmet werd, indien hy jongh zijnde, nat word (ik verhaal het mette geloofwaardigheid van *Albertus*) ſterft hy. Gepreſen zijnde, ſpreit hy ſijn glinſterende vederen uit, en meeſt tegen de Son, om datſe ſoo helderder flikkeren, en ſoekt met ſijn holle ſtart eenige weerſtuitingh der ſchaduw, voor de overige, die in 't donker be-

Pauo Pfaw

Pauo Fœmina Cum hordeo Spurio

Pfawo Pfaw

Pauo albus cum tritico multipli
Weiser Pfaw

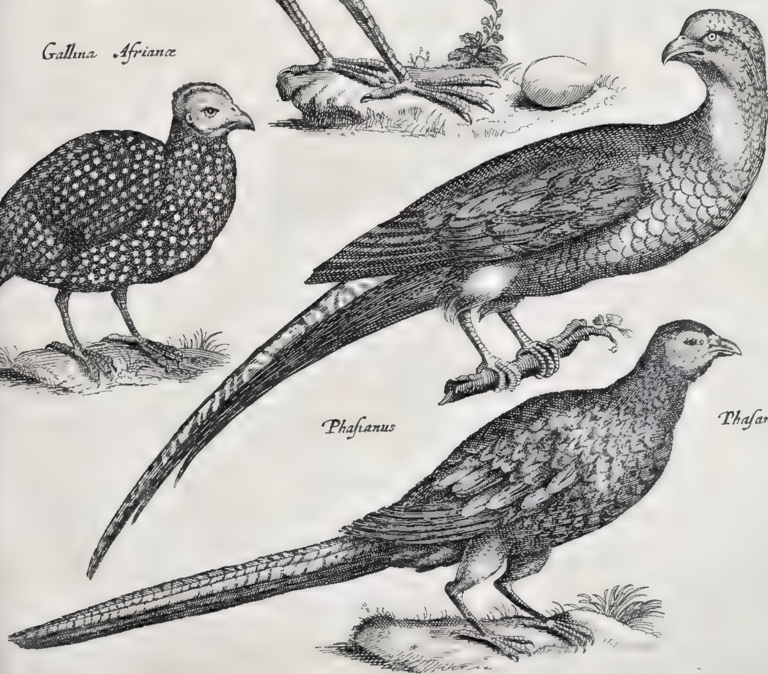

Pauo Iapenonsis mas cum locustas

Pauo Iapouensis foemina cum hordeo distico

Gallopauo Mas Cum Orÿza
Welscher Han

Gallina Indica Cum
Ouo Eius

Gallina Africanæ

Phasianus
Phasianus
Phasanen

beter blinken, en trekt alle de ogen van sijn vederen by een, die hy liefst wil gesien hebben. Indien gy hem stilswijgende ansiet, verberght hy sijn schat. Als hy sich verkoelen wil, ontdekt hy sijn lijf, sijn uitgebreide pennen voor over buigende, spant sijn wieken voor d'achter-invallende wind open, en ontfangt also de anghename locht. De wortel van vlasch draagt hy achterwaarts onder een van sijn vleugels, tot een natuurlijk teghengif van betoveringh. Die seggen datse het vergif ontdekken, en 't begravene, uitschrabben, mogen haar geloofwaardigheid bewijsen.

vid: l. 2. : arte.

Elian: 11. H: A: 11.

Siekte.

Sy werden voornamentlijk met twederlei siekten gequelt: te weten met pijn, gelijk de jonge Kinderen die tanden krijgen, wanneer haar de kuif begint te groeyen, en met het verwisselen van haar vederen; waar van *Plinius* spreekt. De selve als hy jaarlijkx met het vallen van de bladeren der bomen sijn start verloren heeft, verberght hy sich als bedroeft en beschaamt, tot datse weder mette bloemen uitgewassen is.

in: H: N: 10. c. 20.

Voorduiding.

Van haar kragt van voorbeduiding, zy dit ghenoech; dattet, als hy boven ghewoonte roept, 's nachts regen beduid. Want die verdubbelling van sijn krijtende stem, getuigt dat sijn kraghtighe, scherpe, en hete geluidsgeest, met een dampige locht vermengt, door sijn locht-ader uitbreekt. Dat *Paracelsus* seid dat sijn buiten-tijds geroep, d'een oft d'anders doot in dat huis voorbeduid, is maar beuseling.

Gebruik.

Hy heeft enig gebruik inde Genees-konst, en spijs. Want het vette sop van een Pau, gheneest de zyde-pijn, 't ghebruik van sijn tongh bewaart voor de vallende siekte. De gebrade eyren in Asijn gewreven, gheneesen de krauwagie. Den rook van sijn vederen inde ogen ontfanghen, geneest de ontsteken ogen, om het teken van het oog inde pennen zijnde; sijn drek geneest den brand van het voet-evel, sijn vleesch is om sijn koude en droogte swaar en hart om te verteeren. Het vleesch ook van een doode stinkt, oft rot niet, men heeft ghesien dattet naar vier jaren vermollemt zijnde, een reuk als venkel hadde, en sout, en bitter van smaak was. *Aufiduis Lurco* heeft haar omtrent de leste Punise oorlog beginnen te mesten, en trok uit die winst een inkomen van tsestig duisend Sestertien. De Redenaar *Hortensius* heeft die eerst voor spijs op tafel ghebraght, en is daarom voor 't recht betrokken. *Vittellius* heeft de hersenen, met andere wonderlijke spijsen, inde beroemde Schotel, genoemt het Schild van Minerva, op tafel ghebraght. 't Geen van de Maaght in Leucadia, die van de Pau bemint was, oft de Indise Pau, die *Iupiter* toegeheilight was, en die de Kerkdieven niet stelen konden, geseid word, moet onder de praatjes gerekent werden.

rt: ijrog: 3. c. 29.

ugust: civit: l. 21. p. 2. dr: nith: 13. c. 1. n: l. 10. 20. lian: l. 5. 21.

II. LID.

Vande witte Pau, Iaponse Pauwen en Kalikutse Haan.

De witte Pauwen wierden gheloofd de noordse Landen eighen te zijn: maar datse ook inde hete landen voortkomen is met verloop van tijd bevonden. *Aloisius Cadamustus* heeftse ghesien in de Eylanden van Madera. *Iohannes Laurentius Ananias* veel in een klein Eyland, *Scaliger* twee in Vrankrijk, *Gaudentius Merula* veel te Milan, *Aldrovandus* een te Bononie voortgebragt. Als sy uit Norwegen naar Keulen gevoert wierden, is het ghetal vermeerdert, want als sy inde koude plaatsen verbleven, en de Hinnen in de Lente op d' eyren sittende, de sneeuw geduirig voor ogen hadden, zijnse heel gemeen gheworden. Sodanighe sullen ook in hete landen voortkomen, indien gy het nest daarse op broeyen en kippen met wit linnen bekleet.

Æl: Cad: de navigat: Anan in fabrica: mundi: 10. Aldr: Ornit: l. 2. cap. 2.

De beschryving van de Japonse Pauwen, so van het mannetje als het wijfje, moet *Aldrovandus*, den Mark-Graaf *Facchinetus* dank weten, die de selve van Paus *Iulius* de negende gekregen hadde. Het Mannetje had met onse Inlandse, behalven inde start en voeten, niets gelijk; de bek was, gelijk in onse, asgrauw, maar veel langher en smalder, de top van 't hooft, welke plat was, en den hals waren groenagtigh, en met blauwe plekken, oft stippelen, die van gelijken in 't midden kleine langhaghtige strepen, naar beneden lopende hadden, besproeit. De kuif op 't hooft was omtrent vier vingeren langh, ten deel groen, en ten deel blauw, in gestalte een Roggen-ayr niet ongelijk; de Oogappel was swart, de straal geel, die een rode kringh omcingelde: de borst en rug, bestont gelijk als uit schobben, maar verscheiden geverwt, want de schobben van de borst (indien men die so noemen magh) waren uitten blauwen, groen, en goudgeel, die van den rug waren alleen blauw, en groen geverwt. Het beginsel van de vleugels, was van de selve verw metten rug, maar die groene schobben vertoonden haar so niet, doch de blauwe waren groter en klaarder. De eerste pennen van de twede rye waren van de selve verw mette bovenste, de overige in 't midden groen, alwaar sy met dwarse swarte strepen getekent wierden: daar na geelaghtigh, van gelijken met swarte strepen getekent, ten lesten in haar uiterste swart; de buik, de heupen, en de voeten waren vaal, met swarte vlekken geciert, van welke die in den buik waren, witte strepen hadden; de start bestont uit minder pennen dan in onse Inlandse, donkerder van verw, na het Castanie-bruin hellende, met een geheel witte schagt zijnde: de ogen van de start waren veel grooter als in de onse, eerst goudgeel, daar na blauw, ten lesten groen gelijk in de onse. Het Wijfje is

Beschryvingh.

je is

je is wel grooter als het Mannetje, maar met het hooft, den gehelen hals, rug, borst, en vleugels gelijk, maar dat is in dese te verwonderen, datse namentlijk boven de stiet, an 't einde van den rug, iets gelijk een start heeft, en die met ogen gelijk in 't Mannetje versien, en hoewel de ogen in haar kleinder als in hem zijn, zijnse nochtans naar evenbedeelingh van de pennen groot; sy had ook een start die groen, en rondom met blauwe vederen, en witte schagten beset was. Sy verschilde alleen van 't mannetje hier in, datse den buik geheel swart hadde.

Varro de re rust. c. 2. Plin: H: N: l. 10. cap. 26. Athen: dipnos: l. 14. Casaubon: ad Athen: l. 14. c. 20. Dalechamb: ad eundem: Ælian: l. 5. cap. 27. de animal.

De Gallopavo, by andere Indise vremde en Kalikutse haan genoemt, word geseid de selve te zijn mette Meleagris, die ook de Gallina, Africa, Numidica, Afra, Avis, Numidica, Guttata en Alba, Lybica schijnt te zijn, indien de beschryvingh waaragtig is, welke *Atheneus* uit *Clytus Milesius* by brenght. Sijn woorden zijn dese. *Omtrent de Kerk van de Maagt Minerva, te weten in Levus* (want so moet men leesen, en niet Olerus, het is een Eyland van de Icarise zee, en een van de Sporades) *zijn de Vogelen Meliagrides genoemt. De plaats daar sy gevoed werden is hoog, niet poelagtig* (gelijk sommige oversetten, want *Aristoteles* heeft de vogels Meliagrides, van de vogels die in poelen wonen onderscheiden) *maar met bomen beplant. Het dier heeft sijn jongen niet seer lief, en versuimt sijn jongen sodanig, dat de Priesters haar noodsaaklijk moeten versorgen. De grootte van de Vogel is als een kloeke Hinne, met een breder kop als na de maat van 't geheele lijf, glat, en daar een kam boven, die vleeschagtig, hard en rond is, en als een spijker boven 't hooft uitsteekt, houtverwig geverwt*; (leest alsso Chroma, en niet Soma, *Theophrastus* maakt ook ghewagh van houtverw, dat mogelijk bleek geel is) *an de wanghen hanght een langh stuk vleeschs ghelijk een baard, beginnende van de mond, en roder dan inde Hinnen. Maar dat, 't welk an den bek van de Hoenders sit, en 't welk sommige een baard noemen, heeft hy niet, als of hy van dat deel gheknot was: de bek is scherper en dikker als van de Hoenderen, de nek is swart, dikker, en korter als van een Hoen, het lichaam is verscheiden: want het is geheel swart met veel witte plekken getekent en gespikkelt, die grooter zijn als een erweet, die in de gestalte van een rad met kleine swarte ringetjes omcingelt werden, en die verscheidenheid van vederen maken, om dat de swarte verw met te witte, en de witte mette swarte besprinkkelt werden; de pennen van de vleugels worden met lange ghetande witte strepen onderscheiden in krullen ghetrokken, even verre van elkander staande; Sy hebben geen sporen an de benen, die de Hanen gelijk zijn. De Wijfjes van de Meliagrides* (oft Kalkoenen) *zijn de Mannetjes so gelijk, datse qualijk t'onderscheiden zijn. Versta die ghelijkheid in verw en grootte van lijf.* Die *Aldrovandus* uit *Gyllius* beschrijft, was uit de nieuwe wereld ghebraght, van de selve hooghte als de Pau. Sijn hals was met sijn hooft gheheel van vederen ontbloot, en wierd alleen met een purper vel overtooghen, en was soo dik, dat hy 't vel, dat eerst losch en leedigh scheen, als hy geluid maakte, so opblies, dat het by na soo dik als een arm was. Als hem iemand naderde stak hy al sijn vederen op, en trachte met sijn hovaardighe gangh d'ankomende te verschrikken.

Plaat[s]

Athen: [l.] 14. Di[od:] l. Bibli-oth: c. 1[.] Strabo [l.] 16. Geo[g.] Scylax Cariandensis in Periple orbis. Plin: l. H: N: c. 44. Columel[la] l. 8. de re rust. Pl[in:] H: N: l. [..] c. 26.

Wat haar plaats angaat, de Kalkoenen schijnen inboorlinghen van 't land Bæotia te zijn. *Menodotus* maaktse waarschijnlijker eigen an Ætolien, en meent datse, in andere landen zijn overghevoert. *Diodorus* eigent haar het uitterste van Syrien, *Strabo* Arabien toe. Het is seker dat de onse graag in heete landen zijn, datse mette hoenderen weiden, en ver van huis door de velden dwalen. Maar dat haar *Scylax Cariandensis* het Meer Cephisius in Africa, en Mnaseas an een Meer dat aldaar de Rivier Cratus van sich uitwerpt toe-eigent, is oft een dwaling, oft sy hebben enighe Africaanse Hoenderen die de poelen beminnen, en een rood-blinkkende kam op 't hooft voeren, en alderlest van de vremde hoenderen, om haar onangename reuk (dat onse Kalkoenen niet toekomt) op de tafels ontfangen zijn, den naam van Kalkoenen om de gelijkenis gegeven.

Teeling Baptist. Porta l. Mag: [na]tural: c. Stem.

Sy paren somtijds mette Pauwen, en daar van komen de schoonste jonghen, mette schoonste vederen. Sy broeyen inde Lente.

Tot haar stem rekt *Pollux* het woord Caccasien uit, en seid dat hy het ghekłok van de Hoenderen en Pauwen niet onghelijk is, en datse met een klateringh wijd en breed door den hals dwalende, een geluid maakt gelijk enigh nat dat in een ton ghegoten werd. Van haar gebruik in de spijse is onnodigh te spreken. Sy plegen eertijds van de arme luiden an de Afgoddin *Isis Tithonea* opgeoffert te werden. Pausani[as] in bæoticis.

III. LID.

Vande Phasant Urogallus *(oft Korhaan) oft Tetrao groot en klein.*

DE Phasant by *Galenus* Gallus Sylvestris (oft Wildhoen) by *Statius* de Vogel van Phasis, by *Iuvenalis* Schytise vogel, word van sommige Itis genoemt; sy zijn alle niet even groot. Inde landen Ergimul en Cerguth, die onder den grooten *Cham* horen, seid *Paulus Venetus*, worden geheel groote gevonden, met een start van so grooten lenghte, dat hy meer als achtien handbreed uitmaakt. Die *Aldrovandus* beschrijft, woeg dry ponden van twaalf uncen. Sijn bek was hoornverwigh, een dwarsen duim lang, in 't uitterste krom, en boven langher als onder, met een heuvelagtig vel, daar hy mede an 't hooft vast ghehecht was, versien, waar onder de neusgaten verborgen waren. Het hooft glom, op den top met een aschgrauwe verw, ter zyden boven een rode plek, en omtrent den bek met een groenen die sich inde Son oft schaduw geweldig veranderde. Uit beide zyden van 't hooft recht over de oren resen twe pinnen op,

Vrogallus Maior
Aurhan

Vrogallus ſeu Tetroa alius

Vrogallus minor

Gryigallus Maior
Spilhan Gugelhan

Gallina Corylorum
Haſelhun Rabhun

op, die *Plinius* hoorntjes noemt; hier onder vertoonde sich een klier oft spier, die de selve hoorntjes beweegden. De oiren waren heel breed, diep, en rond. De vederen van den hals waren omtrent de borst, en die van de borst omtrent den hals met dryerlei verwen onderscheiden, te weten met een donker omtrent de wortel, daar na met een goutgeel, en groene; maar de groene wierd niet gesien, dan als de vederen t'saam ghevouwen waren. Indien gy eene van't lijf afghenomen ondersoekt, vertoont hy sich dan swart, en ook goutgeel, indien gy de vederen omkeert, verliest hy sijn glans. De vederen van den rugh waren geheel yser-grauw, na het rosch hellende, en eindighden ghelijk als in dunne veselen. De start die de ghestalte van een pomp heeft, was twemaal neghen duim, en twee handbreed lang en z: het wijfje was in alles veel lelijker, by na van verw als een Quakkel.

Plaats. Athen: Deipnos: l. ... Ælia: l. 13. ... 18. Mar... r: deca. l. Ocean: 1. Haar plaats is de Rivier Phasis, van welke sy haar naam hebben. *Atheneus* verhaalt, datse pleghen uit Meden als die de beste waren gehaalt te werden. *Ælianus* datse inde Indise Thuinen mette Pauwen opghevoed werden. In't landschap Curian wordense so overvloedigh gevangen, datse 't stuk voor twee spelden verkocht werden.

In Scandinavia verbergen sy haar somtijds sonder spijse onder de sneeuw. *Fredericus* Hartog van Saxen, heeft eens twee hondert die uitgekomen waren verboden te vanghen. Sy leven met graan, saad en beyen, voornamentlijk eten sy graag haver.

Teelingh. ...allad de ... rust: ... 29. Sy paren inde maanden Maart en April. Een mannetje is ghenoegh voor twee wijfjes. Haar orde van leggen word omtrent met twintig rode eyren besloten. Sy brengen eens in't jaar vrugt voort, en kippen haar jongen in dartig dagen; sy worden heel wel onder de Hinnen geleit, dat ider vijfthien eyren besit. Maar hoe dat uit het Phasante mannetje, en de wijfjes van de ghemene Hoenderen onder malkander parende Phasanten konnen geboren werden, leert *Longolius* by *Aldrovandus*. Sy sterven van de luisen, indien sy haar niet en pluisen. Indien men sommige magh gheloven, verliesen sy haar pennen alsse vet werden. Het hooft inde aard gesteken hebbende, menen sy datse geheel verborgen zijn, en terwijl sy haar over haar eighen beeldtenis verwonderen, laten sy haar eerder vangen, als sy konnen ontvliegen. (Aldro- vand: l. 13. Ornit: c. 5.)

Gebruik. Trall: l. 7. cap. 2. Wat angaat haar ghebruik inde Geneeskonst. Sy worden niet vet zijnde, den etterspuwende wel in spijse gegeven. De Wijn waar in een ghesmoort is ghedronken, neemt (so wy *Marcellus Empericus* geloven) de krimpingh wegh. Het vet is den krampsugtigen, tot het opstijgen der lijfmoer, en totte gebreken der nieren vorderlijk. In de spijse worden sy seer gepresen; Nocht indien sy jong gegeten werden, wijken voor de veld, en tamme Hoenderen. Sy wierden eertijds onder de grootste lekkernijen gherekent, van (Gal: de re- num af- fectib: c. 4. Philostrat:)

welke *Ptolomeus* sich onthiel: maar met welke *Heliogabaus* de Leeuwen, en andere dieren voede. (l. 8. de vita Apollon: Lamprid: in Heliogabal.)

De groote Urogallus, (oft Korhaan) die de Tetrao der ouden, ende Tetrix van *Aristoteles* is, gelijk het *Gesnerus*, *Agricola*, *Iovius*, en *Aldrovandus* goed dunkt, word van sommige metten Otis, oft Starda oft Tarda ('t welk traagh is) en van andere metten Ortygometra vermengt; hy is uit het geslaght der Hoenderen. Die *Aldrovandus* beschrijft, had een hals negen duimen langh, met swartagtige vederen, en met licht aschgrauwe verw, hier en daar besprenght; het hooft swart, den bek kort, breed, en gebult: de winkbrauwen, en het velletje omtrent de ogen rood; de borst, en buik, van swarte verw: de pennen van de vleugels vijf handen breed lang, en swartagtigh, oft eer donker, de kleine onder de vleugels waren wit; de dybenen met witte, de schenkels totte voeten toe met donkere bekleet. Uit de witte plekken in de start, wort haar ouderdom geoordeelt; hoe sy ouder zijn, hoemen seit datse minder plekken hebben. Daar wordener gevonden, die veerthien Duitse ponden, ja dryentwintigh Italiaanse wegen.

Van haar vermengingh verhaalt *Eucelius* wondere dingen; datse mette mond versamelen, dat den Haan 't zaat, ten tijde van de vermengingh ten monde uitbraakt, dat de Hinnen, wanneer sy dat doorgeslikt hebben ontfangen, en daar na getreen werden. Dat het overschot, door den dauw, oft regen verrottende, in slangen, maar met geen overvallende regen besmet zijnde, in heldere, en geheel witte Parlen verandert werden, maar 't geloof zy by den Schrijver. Teelingh.

Sy zijn van seer angename smaak. *Caligula* wilde datmense hem opofferen soude. Gebruik. Sueton.

Den kleinen Urogallus (oft Korhaan) noemt *Stumpfius* Berg-Phasant. Die van *Gesnerus* gesien is, hadde veel groter winkbrauwen, als de Urogallus (oft Korhaan) met een roodagtigh velletje, dat somtijds blauw was; den bek so langh als een dwarse vinger, en swarte vederen op den top van 't hooft; den hals met Indise vederen verciert, en z In de Noordse landen (indien wy *Olaus* geloven) verbergen sy haar twe, ja dry maanden onder de Sneeuw. Sy werden met een strik gevangen, en so geworgt.

IV. LID.

Vande Grigallus, en van het Berg-hoen.

DE Grigallus is groot en klein, dien heeft *Nemesianus* de Dichter, onder den naam van de Tetrax (oft Korhaan) beschreven, als hy seid:

De Tetrax dienmen nu te Rome Tarax noemt,
Is voor een Sot van al de Vogelen beroemt.

Aldrovandus geeft tweederlei beschijving. De eerste is die van de Genees-meester van Krakou gesonden is: hy was so groot als een Gans, met een swarte, kromme, bultighen bek; met een plat hooft, van den bek tot de neusgaten van asgrauwe verw, met swarte plekken besprengt; het overige den hals, borst, buik, en heupen van rossche verw, hier en daar met swarte, en witte plekken besproeit; de start was rosch, maar meer als op 't overige lijf naar 't Castanie-bruin komende, met groote swarte plekken besait; hy was met vier naakte aschgrauwe klauwen versien: de ogen had een rode verw rondsom belopen. De geheele vogel, indien hy den bek op de wijs van de Roofvogels, en de klauwen krom gehad, en klein van lijf geweest hadde, soud hy een Steenvalk, oft Vinkken-Havik hebben konnen schijnen; de ander is uit *Gesnerus* genomen, wiens Grigallus, over 't geheele lijf by na gelijk een Velthoen, voornamentlijk een Boere Velthoen, geverwt, en met swartagtige stippelen en vlekken onderscheiden was. Het onderste deel van den hals was roodagtigh, met tusschen beide lopende strepen uitten blauwen groenaghtig, an den buik wierd veel wits gesien. Ghy soud hem om de wonderlijke verscheidenheid van verwen, een Alpise Berg-hoen konnen noemen. De kleine is grooter als een Patrijs oft Veldhoen, maar den selven gelijk; hy word gelooft van sijn bruine verw, by de Hoogduitsen Birkhun genoemt te zijn. Indien ghy de opperste schors vande Berkenboom aftrekt, die onder de witte leit, en uitten rosschen swart is, volght de voornaamste verw van dese vogel. Hy soekt dichte en donkere plaatsen om het schiet-geweer te vlieden, daarom is hy dikmaal in de Berken-bosschen verborgen, en van daar snapt hy listiglijk naar 't gesaide, en de Hoybergen uit.

Aldrovandus Ornit: l. 13. c. 9.

Beschryvingh

Het Berg-hoen, by sommige de Asclepise Patrijs genoemt, word van *Aristoteles* onder de Pluisvogels gestelt, dat hy onder de Poelvogels van *Aristophanes*, oft sijn uitlegger gesest is, is oft een dwalingh, oft daarom gedaan, om dat hy somtijdts uit de bergen naar de naaste plaatsen afvliegt, en sich daar ophoud: oft men moet die verstaan, (ten zy ons *Turnerus* bedrieght) welke sich op de oevers van de Revieren ophoud. Hy is de Gallinago so gelijk, dat, ten waar hy een weinigh groter was, en de verw van de borst meer naar het aschgrauw strekte, d'een van d'ander swaarlijk soude konnen onderscheiden werden; hy heeft een langen bek, maar gevangen zijnde, eet hy Tarw ghelijk de Duiven. Wat aangaat de beschryvingh der oude; *Alexander Mijndius* maakt hem een weinigh grooter als de Perdrijs, omtrent den rugh met veelverwige plekken geschildert, van verw als een aarde pot, maar meerder rosch, met een swaar lijf, en korte vleugels. Wat angaat de jonge Schryvers, *Gesnerus* meent dat het Berg-hoen, het Hasel-hoen is. *Bellonius* schrijft dat de sijne, met de wilde Endvogel, welken hy by de gespikkelde Quakkels vergheliikt, over een komt. *Iulius Alexandrinus* verhaalt een geslagt met een langer hals, en welkers schenkels, en vederen met geen eenderlei plekken onderscheiden zijn, 't welk hy gesien heeft als het uit Spanjen overghebraght was. Te Florence is'er een angetekent met een swarten bek, maar an 't einde rood, met een swarten oogappel, een aschgrauwe straal, met witte plekken over den buik, een yser-grauwen rug, met swarte plekken verciert: en yser-grauwe voeten. *Aldrovandus* stelt een Vogel uit de bergen van Sicilie over gebraght, voor een Berg-hoen, welke met sijn grootte en geheele gestalte naar de Phasant strekt; hy heeft een korten swarten bek, en het spits krom, over 't gehele lijf verscheiden geverwt: het hooft was voornamentlijk schoon om an te sien, hy had op den top een opstaande kuif geelagtigh, en met swarte, en witte plekken onderscheiden. Den oogappel swart, de straal geel, de winkbrauwen uit een vel met rode verw geschildert; onder sijn bek, en van 't beginsel van sijn krop, hing gelijk als een baard uit tere veertjes t'saamgeset: sijn hals was langhagtigh, by sijn lijf vergeleken eng, en dun, aschverwig, met swart en witte plekken besprengt, de voorste klauwen waren lang, de achterste was kort, ider met een krommen haak gewapent.

Arist: l. 9. c. 49. Aristoph: in avib: & vespis.

Bellon: l. 5. de avib. 9. c. 6.

Bellon: l. c. Iul: Alexand. l. 13. Salubr: c. 5.

So ghy de plaats anmerkt, geen zijnder in Campanje, om dat aldaar de Aconitum (Wolfs-kruid) waar door sy gesuivert werden, niet voortkomt. In Creta niet als in 't land van de Cydoniaten. In Cyprus wordense ook t'huis opgevoed. In Rhodus en Jonie zijn de beste, maar ook in Sanjen, de Pyrinese gebergten, de geberghten van Auverne in Vrankrijk, en inde Alpen wordense genoech gevonden.

Plaats. Ambr... Leo pr... blem. 3... Plin: l...

Sy leven by graan, en vrugten. Sy roepen en singen met sodanigen stem als sy konnen. Als sy gevangen zijn swijgen sy stil, (indien wy *Plinius*, en *Ælianus* geloven.)

Spijs. Athen: dipnos: 9. Plin: 10. c. 48...

Sy beminnen de Herten, en vallen haar op den rugh: maar mette Hanen hebbense vyandschap.

Haar vleesch word inde spijse seer gepresen, 't zy dat gy de teeling van goed bloed, oft sijn weinige vuiligheid, oft lichte koking anmerkt. Het is blank, malsch, en sonder veselen. Van *Trallianus* word het de etterspuwende toegestaan. Den graveeligen van *Galenus*. *Avicenna* heeft naarghelaten, dat de hersenen het teelsaat vermeerderen.

Hartstochten. Ælian: animal. l. 6. c. ...

V. LID.

Van het Hasel-hoen Gallina Corylorum.

HEt Hasel-hoen, (Gallina Corylorum) by *Albertus* Bonasa, en Orix, by *Longolius* valschlijk Otis, by *Bellonius* Boeren-hoen van *M. Varro*, en word by andere Bergh oft Bosch Patrijs genoemt. Sijn hooft uit de beschry-

Beschryvingh.

Attagen
Haselhun

Otis Cum Cicere Arietino

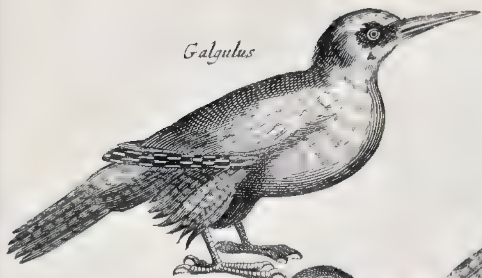

Otis Trada
Trab Gans

Avis Stellata - Stella Stern Vogel

Charadrios

Oedicnemus Triel

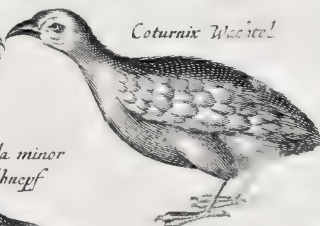
Tab. XXVII

Galgulus

Attagen seu Perdix
Rebhun

Carÿocatactes
Nußbicker

Pica Caudata
Elster Atzel

Coturnix Wachtel

Ortygometra Wachtel
Konig

Rusticula minor
Graſschnepf

Mos Kuw

Capella Kÿuits

Merops Seeſchwalb

Upupa Kothan. *Widhopff*

ſchryving van *Bellonius*, en *Geſnerus* is gelijk van een Patrijs, hy is an de winkbrauwen rood; de opperſte pennen van den rug zijn gelijk van den Aſcolopax, onder den buik, over de maag zijn ſy wit, an beide zyden op de vleugelen met ſwart geplekt, de ſlagpennen van de vleugels worden als die van den Aluco gevlekt; de ſtart is grijs, in't einde wit, daar na ſwart, omtrent een duim groot, met een vlek, die de bovenſte vederen welke de andere bedekken niet hebben, geverwt, het overighe van den hals is van verw als de Tetrao, oft Korhaan; de ſchenkels worden totte voeten toe met vederen bedekt, die de Haſen-hayren by na gelijk zijn, de klauwen van de voeten zijn ſchors en ſchobaghtigh, groen grauw, met veel ſtrepen beſet. *Aldrovandus* ghedenkt van een donkere plek, uit welke enige tedere veertjes van de ſelve verw als hayrtjes af hangende, gelijk als een baard maken.

Plaats. Sy werden ghevonden in 't Hercijniſe boſch (oft nu 't Swarte walt, omtrent Heidelborg) en ook an den voet van de Alpen, daar de Haſelaars, en Bramen overvloedigh zijn. Want daar ſitten ſy in, vreſende meer voor de laghen der Roofvogels, als de liſt der Menſchen.

Voedſel. Sy leven met Graan, maar meeſt met het bloeiſel van de Haſelaars, en Noote-bomen die de lange Peper gelijk zijn

Teelingh. Haar opgevoede jongen brengen ſy buiten de plaats van haar opvoeding, d'andere beide ſo mannetje als wijfje begheven haar elders heen.

Gebruik. Geſnerus. Sy geven lekkere ſpijſe, en haar vleeſch is, volghens *Geſnerus*, met vier verſcheide verwen geverwt, volgens *Albertus*, is het buiten ſwart, binnen wit. Sommige vrouwen gebruiken de vederen op een ſekere tijd uitgetrokken, totte opſtyging van de Lijfmoer. *Stumpfius* ſeid, datſe tegen de vallende ſiekte goed zijn. De Paarde-meeſters belaſten dry oft vier magen met de ſpijs die daar in beſloten is, de engborſtige Paarden in te geven.

VI. LID.

Vande Otis oft Tarda, (dat is traag) ook van ſommighe Ranſtuil ghenoemt.

in:H:N: 10. c.22. DEn Otus en Otis, hebben uit de oude *Ariſtoteles*, *Atheneus*, *Plinius*, en *Oppianus* onder een geſmolten. De Starna en Starda, oft Tarda heeft *Albertus* uit de Jonger bevredigers, een Roofvogel ghemaakt, en Biſtardam ghenoemt. Dat hy den Tetrao niet gelijk-ſlagtig is, 't geen *Bellonius* uit *Plinius* meent, getuigt de ſonderlinge geſteltenis ſijner voeten, want hy is dryklauwig.

Beſchryvingh. Athen: pnoſ:l.5. Wat angaat de vorm, hy is een ſplitvoet. by *Atheneus*, ſtaande op dry klauwen, van de grootte van een grooten Haan, met een lang hooft, brede ogen, een ſcherpen bek, een beenagtige tong, en dunnen hals. By *Bellonius* en *Geſnerus* is hy dikker, en ſwaarder, en weegt ſomtijds derthien ponden, en een half. Hy heeft een wanſchikkelijk hooft, van aſchgrauwe verw metten hals totte maagh toe; een ſeer ſterken bek, een geſaagde tong, wederzyds ſcherp, en in't einde hard; den doorgang van 't gehoor ſo wijd, datter de top van een vinger kan ingeſteken werden: Indien gy der in ſiet, ſo vertonen ſich onder de vederen twee drayingen, een na den bek, en d'ander recht na de herſſenen ſtrekkende; de borſt dik en rond, mette buik, en ſchenkels, ſo verre ſy met vederen bekleed werden, totte midden-dybenen witagtig; den rugh met Kaſtanie-bruine, en ſwartagtighe plekken beſprengt; de grootſte pennen der vleugels wit, omtrent het einde ſwart, de wortels van de vederen rood; de ſtart met roſſche pennen, met enige ſtrepen, en ſwarte plekken, onder en boven wit verciert, de ſchenkels een duim dik, een halve voet langh, en ſchobagtig; de voeten heel dik, onder welke een groote koot ghelijk een ſpier gheſien werd, an beide voeten teghen de wijs van andere voghelen maar dry klauwen. Indien ghy d' innerlijcke deelen beſiet: Hy heeft een groote maagh, in welke ſomtijds witte ſteentjes ghevonden werden; Geſner: in Ornith. in't uitterſte van ſijn krop voor den magenhals, heeft hy een ruim deel, uit veel ronde kliertjes t'ſaam geſet. De darmen uitgeſpannen zijnde, is dat gene, dat van de grond der maag totten aars recht door gaat, ſevenmaal negen duim met een halve: maar de twe byhangſelen trekken achterwaarts van den aars af, van welke de eene dunder, drymaal negen duim lang is, de ander wijder zijnde, twee en een half, maar die dry doorganghen komen omtrent den buik, in eene holligheid t' ſamen.

Wat de plaats angaat, in Italien wordenſe niet gheſien, ten zy moghelijk door onweder daar heen ghevoert. *Plinius* heeft ghelooft datſe an Spanjen eigen waren, maar valſchlijk. Want ſy worden in Griekenland omtrent Cephiſſus van Beotiæ geboren, en ſijn in Brittanie heel veel, en vliegen omtrent den Herfſt met groote ſcholen naar Nederland, en houden haar daar in de velden verre van de ſteden, ik ſegge niet van Polen. Derhalven is het valſch, datſe mette Quakkels, 't geen van *Plinius* verhaalt werd, die op die tijd Italien verlaten, weg-vliegen. Sy ſitten noit op de bomen, nocht begheven haar omtrent de wateren, om haar dorſt te leſſchen, als alleen omtrent die, welke na den reghen in de groeven van de velden overblijven. Plaats. Aldrov: Ornithol: l 13 c.12. Pauſan: in Phocid: c. 11. Plin: H: N: l.10 c 22. Hector Boetius in Hiſt: Scot: Plin. l. 10. c.23.

Hy eet vrugten, en ook kruiden, gelijk het kruid Muiſenoir, en ook vult hy den buik met Rapen. Voedſel. Longol: dialog: de avib

Hy neſtelt op de aarde, en volbrenght ſijn broeyingh in dertigh daghen, en kipt als den oogſt rijp is. Teelingh. Ariſt:l.c. cap. 6.

Hy is om de ſwaarte van ſijn lijf kort en traagh ter vlught, en word mette hand ghevanghen, indien hem yemandt ſnel vervolght. Vlught. Xenoph:l. 1. Anabaſeos.

Vrind-schap. Ælian: l. 2. de animal. c. 28. Plutarch: de Solert: animal. Oppianus. l. 3. Ælian. l. 6. de animal. c. 24. Idem l. 5. c. 24. Athen: dipnos. Demetrius l. de Accipitr: Cura.

Hy houd vrindschap mette Paarden, hier wil hy na by zijn, en sijn drek omwroeten, en alſo word hy ghevanghen. Hy heeft vyandschap metten Hond en de Vos. Hy word van de Vos op ſijn rug leggende, en ſijn ſtart als een vogels hals opſtekende ghevanghen. Door de ſwaarte van ſijn lijf, van weghen ſijn nederigheid overtuight zijnde, vlugt hy ſo haaſt hy de honden hoort blaffen.

Alexandr: Lib. de Salubr: c. 5. Han.

Sy geven haar gebruik in de ſpijſe, en inde Genees-konſt. Sijn vleeſch ſeid *Xenophon* by *Atheneus* is inde ſpijſe angenaam, en word van *Demetrius Conſtantinopolitanus*, als het lekkerſte, den Havikken voorgeſchreven. *Iulius Alexandrinus* ſeid, hoe wel het hard is, dattet nochtans ſterk voed, indien het inde maagh wel gekookt is, oft de hardigheid van de gedoode malſch gemaakt werd.

Inde Genees-konſt. Want het vet wierde by die van Phrygien, en Lykaonien op de quade tepels der Kraam-Vrouwen gheleid. Het gebruik van ſijn drek, prijſt *Avicenna* tegen de krauwagie: en volgens den ſelven, verwen de eyren de hayren ſwart. De Viſſers uit haar vederen een aaſch makende, vangen daar de viſſen mede.

VII. LID.

Van de wilde Enden en van de vogel Stella (oft Star) genoemt.

DE wilde Endvogel volgt om de gelijkheid van haar klauwen den Otis. *Bellonius* gelooft, dat de wilde Endvogel: de Canne Petiere van de Françen: en de Tetrax, die an Vrankrijk eigen toebehoort, is; hy word van de Françe Boeren Olyve gheheeten, uit deſſelfs beſchryving is hy ſo groot als een Phaſant. Met het hooft, uitgenomen de dikte, ghelijkt hy een Quakkel; metten bek die ſwart is, een jong Hoender-Kuiken; den rug is met dry oft vierderlei verwen, te weten geel, na het roſch ſtrekkende, aſchgrauwagtige, met rood vermenght, onderſcheiden: vier pennen van ſijn vleugels zijn boven op an haar einden ſwartagtig, de borſt omringht omtrent den rop een witten ringh, de wortels van alle ſijn vederen zijn rood, en bloedverwig, hy heeft maar dry klauwen an de voeten. Binnen is hy in alles de Graan-eetende Vogelen gelijk.

Voedſel. Hy eet allerlei graan ſonder onderſcheid. ook muggen, paards-vlieghen, en mieren. Hoewel de verw van den hals niet altijd de ſelve is, en hier in het onderſcheid van 't mannetje, en wijfje beſtaat; nochtans verwiſſelen de vleugels beneden-waarts haar verw niet.

De vogel Stella (oft Star-vogel) gaat ook op dry klauwen. 't Geheele lijf, uitgenomen den buik, ſtart en de groote vleugels, is ſo met wit, geel en ſwart geſprenkelt, dat het nauwlijks te oordelen is, wat verw de overhand heeft, de bek is langagtig, in 't einde ſwart, en een weinigh krom, de buik en heupen zijn wit, de ſtart word met ſwarte plekken beſproeit, van welke twee dwarſe heel groot zijn.

VIII. LID.

Van de Oedicnemus van Bellonius, *en zijn gelijk-ſlagtige van* Aldrovandus.

Beſchrijvingh. Belon: l. de avib. c.

DE Vogel welke *Bellonius* om de ſonderlinge dikte van de ſchenkels, welk been onder de knie gheheel dik is, Oedicnemus noemt, heeft de grootte van den Elorus: Een langagtigen bek an 't uitterſte ſwart, en geel daar ſy mette kop ghevoeght werd, met ſijn vleugels die binnen wit en buiten ſwart zijn, ghelijkt hy den Otis, metten rugh het Bergh-hoen; want hy is van donkere verw, met ſwarte plekken in de lengte onderſcheiden, hy heeft an de voeten dry klauwen, de ſchenkels als boven. Hy broeyt langhſaam, en ſy worden omtrent het einde van de maand October noch onbequaam tot vlieghen bevonden. Met deſe komt over een, welke *Geſnerus* onder de naam van de Charadius van *Ariſtoteles* beſchreven heeft: Hy heeft de grootte van een kleine Hin oft Duif, een langagtigen bek, voor ſwartagtig, achter geel, an de uitterſte delen onder en boven licht doorſneden, de vederen van ſijn hooft, hals, en borſt zijn ghevlekt, in den nek na het donker ſtrekkende, op den rug, en vleugels donker met eenige roſſche plekken getekent, de ſchenkels waren langagtig, en geelverwig, de dry klauwen waren binnewaarts met dunne velletjes t'ſaam ghevoeght. Hy leeft in waterige, en broekagtige landen, en laat ſich ſomtijds op 't bevroſe Meer van Duringen met de hand grijpen.

Hy leeft by Muiſen die hy 's nachts vangt. Voedſe

Hy geeft een geluid als een Fluit. Opgeſloten zijnde, wandelt hy over en weder, ſomtijds drayt hy an iet ronds, lang rondom, ſomtijds gaat hy recht door, en ſo hem iet in de weg is, ſpringt hy daar liever over, als dat hy van de rechte weg af gaat. Hy ſluit ſijn ogen niet, ſchoon gy daar u vinger opſet.

Aldrovandus doet hier een ander by, die den Oedicnemus gelijk-ſlagtig is, en mette dikte van ſijn lijf, en gheſteltenis van ſijn voeten den Otis gelijk is, den bek heeft hy onder en boven even langh, glinſterend rood, wijd opgheſloten, met wijde neuſgaten, als inde Gans; het hooft, den nek, rug, ſtart, en vleugels uitten geel en Kaſtanie-bruin, ſchoon geverwt, de gheheele buik, en dybenen zijn binnewaarts witagtig, de krop, en borſt wit, met tuſſchenlopende ſwarte plekken inde borſt; indien ghy ſijn klauwen mette ſchenkels vergelijkt, zijn die heel langh.

IX. LID.

Vande Patrijsen oft Veldhoenderen in 't algemeen.

DE Patrijs in 't Latijn Perdix, by de Grieken so van gelijken, en ook Perdice, by de Cretensers Perix, by de Pergen Cisilarus, en word van *Hesychius* Kaccaba ghenoemt: met wat naam dese vogel by onse tijd ghenoemt werd, is niet ghenoegh ondervonden. *Turnerus* meent dat de rossche Patrijs, de gemene kleine van de ouden is, maar hy staat sijn roden bek niet toe. Iemand by *Longolius* vermenght den Otis mette Patrijs. Om dat *Aristoteles* schrijft dat de Patrijs met andere vogelen, die hem van grootte gelijk zijn versamelt, heeft daar uit *Bellonius* dien naam an de Griekse Quakkel gegeven, die men gesien heeft dat hy sich mette hoenderen paarde. By *Aldrovandus* is, de Coturnus, en Coturnix, uitgenomen in grootte, die na de landen verscheiden is, malkander gelijk, en oordeelt dat de Quakkel de rossche Patrijs is, en beweert dat de kleine Patrijsen van *Atheneus* genoemt, de selve mette nieuwe vogelen van *Plinius* zijn, en gelijk als uitlandse Starnen genoemt werden; de Boeren Patrijs van *Plinius*, welken *Dalechampius*, en *Suessanus* gelooft de kleine Patrijs te zijn, rekent hy totten Gallinago (welke *Aristoteles* Ascolopa, oft Scolopax noemt) uit de overeenbrengingh van de beschryvingen.

Daar zijn veelderlei geslagten. *Strabo* verhaalt, dat de Indise grooter als de Gier en Gans zijn; van de Griekse, en groote roschagtige hebben wy iet ghesproken. *Ælianus* noemt een vogel Syrise Patrijs, die kleinder dan de Patrijs, swart, met een rosschen bek is, en niet kan getamt werden, welke omtrent Antiochia in Pisidia de steenen uit-eet en verteert. Deselve noemt *Cyrrese* Patrijsen, die niet bequaam zijn om te vechten, nocht wel finghen en look eeten. In 't Eyland Chios zijnse rood, so groot als een Hoen; in Egipten aschgrauw, elders wit: by de Trogodyten so groot als een Haan, met geele oft donkere voeten, en bek; in 't rijk van Barnagasso zijnder sommige so groot als Kapoenen, mette voeten en bek geel, andere kleinder als de Hoenderen, met purpere voeten, en bek, sommige mette voeten en bek aschgrauw, in Spanjola zijnse verscheiden gheverwt, lekkker van smaak. An 't vaste land (indien men *Oviedus* geloven magh) so groot als de Spaanse hoenderen, met dobbele spieren, d'een op d'ander liggende, en so swaarlijvig, dat den grootsten eeter geen een en kan verslinden. Sy zijn an de borst, vleugels, en hals asgrauw; sy leggen eyren so groot als onse hoenderen, in verw een blauwe steen gelijk. Wat an gaat haar innerlijke ghesteltenis, heeft, datse in Paphlagonia twee herten hebben, *Theophrastus* mogelijk qualijk verhaalt, en met dat selve geloof andere, datse 's winters geen kloten hebben. *Aristoteles* heeft naargelaten, dat den rop in haar voor de maag leid, dat de byhanghselen niet ghelijk inde visschen opwaarts, maar nederwaarts an 't uitterste van den darm leggen.

Indien ghy na haar plaats vraaght, in Switserland, en de Eylanden van Lemnos zijnder geen. Indien wy *Boterus*, en *Liberalis* geloven, zijn de kleine niet in Creta, de rossche zijn in Nederland weinig. Van twee in 't Eyland Anapheu ghesonden, zijnder so veel voort-gekomen, dat de Inwoonders van meningh wierden 't landt daarom te verlaten. By die van Tarnasseri, de Ethiopiers, die van Samia, en de Cretensers zijn sy overvloedigh; in 't Eyland Caprea, zijnse so vet, dat de Inwoonders het vet uitnemen, en tot een naarder maaltijd bewaren. Die in Beotia zijn, vliegen haar palen, oft naar Attica niet over, indien wy *Atheneus* geloven, en indien sy by geval ergens vervlogen zijn, wordense van de Inwoonders uit haar stem onderscheiden.

Sy eten slekken, daarom zijn aldaar geen slekken waar Patrijsen zijn. In 't Eyland Schia etense Mosselen en Look, 't welk *Ælianus* van de Cyrrhese geschreven heeft. Sy eten ook Sand, Graan, en andere dingen, gy sult licht denken datse Al-eters zijn.

Sy zijn heel geil, waar van sy ook een teken van Minnejankery zijn. De Mannetjes storten niet alleen haar saat als sy de Wijfjes sien, maar als sy die maar horen, uit een sterke inbeelding; want somen haar een Spiegel voorset, sullen sy daar tegen lopen, en 't selfde doen. De selve, indien wy *Alexander Myndus* geloven, versamelen al gapende, en vliegen den gehelen tijd, datse geil zijn met een uitstekende tongh. Sy breken de geleide eyren, op datse vande Wijfjes, omtrent het broeden en opvoeden der jongen besich zijnde, niet souden te leur geset werden: en sy vallen dikmaal uit onverduldigheid van haar geilheid de Weyluy an, en gaan haar op de kop sitten; indien sy geen gelegentheid van Wijfjes hebben, schreuwen en roepense, en vechten met malkander. Die verwonnen is, seggense dat sich dan laat gebruiken, en dat so langh, tot dat hy weder overwinner van den andere geworden is. Oft sy bedrijven de eigen schelmery op haar eigen jongen, en gebruikense by na so haast, als sy gekipt zijn. Sy sparen ook de Hoenderen niet, uit welke versameling *Aristoteles* seit, een derde geslagt voort te komen.

De geilheid van de Wijfjes is niet minder, indien sy teghen de Mannetjes overstaan, wordense van haar asem vrughtbaar; en ten tijde van haar geilheid, stekense ook al gapende de tong uit, en ontfangen door de anblasing van het overvliegende Mannetje, ja dikmaal maar haar stem gehoort hebbende; en so seer verwint haar geilheid de liefde tot haar jongen: dat sy die in 't verborgen stil op de eyren sit, soo haast sy verneemet dat het Wijfje van den Vogelaar by haar Mannetje

 komt,

Marginal notes (left, partly cut off): hen: l. in dia-; de ib. Bel- l.5. de ib. c.13. — alliger ercit. 6. l.3. — then. l. dipnos. — eslagten. eogr: l. Ælian: 17. de imal. p.7. — rist: H: l.4. 13. Athen: l.9. ipnos. Nicol. Ni- col. l.2. tiner: Oriental: l.8. Scalig: xercit: 36. c.13. — Plin: l.10. 35. Ælian: l. 6. c.15. Arist: H:

Marginal notes (right): A. l. 3. c. 1 Arist: l.2. c. ult: Arist: l 3. cap. 1. — Athen: l. 9. Dipnos: — Voedsel. Arist: l. 9. cap. 39. Athen: l. 9. cap. 4. Ælian: H: A: l. 4. cap. 13. Scalig: in Arist: de Plant. Teelingh. Athen: l. 9. Dipnos. — Ælian: l. 2. de Animal. cap. 5. A: l. 11: A: l. 9 c. 8. Plin. H: N: l. 10. c. 33. Ælian: de Animal: l. 10. c. 47. — Arist l. 2. de Generat. c. 2. Plin: l. 10. c. 33. — Athen: l. 9. de Dipnos:

komt, hem selver roept, en haar gewillig tot sijn lust overgeeft, 't welk nochtans *Plutarchus* ontkent. Sy maken geen nest gelijk d'andere vogelen, maar schrappen maar eenighe stoppelen onder haar eyren, en beleggense met doornen, om haar voor andere dieren te beschermen, oft om dat haar eyren van den dauw, oft reghen niet souden verkouden en onvrugtbaar werden. Ook broeden sy niet in die plaats daarse geleid hebben. In seven daghen maken sy haar nest, seven daghen broeyense, en seven daghen voedense haar jongen: indien wy *Ælianus* geloven. *Albertus* seid datse tweemaal 'sjaars eyren leggen, thien, dikmaal sesthien en die wit, oft de Duiven eyren gelijk, so andere seggen; oft beide de Patrijsen op 't nest broeyen, moet men de Vogelaars vraghen. So veel haar kippen angaat, sommige seggen datte jongen so haastig zijn, datse van selfs uitkomen, en so haast sy de schel gebroken, en 't hooft uitten dop hebben, en de klauwen konnen voorthalen, het overige lijf noch vast hangende voortlopen, en de Moeders volgen om haar aasch te soeken.

Plin: l. c. Ælian: l. 3. c. 16. & l. 10. c. 35. — l. 17 c. 15. — Arist. H: A. l. 9. c. 8. Ælian: l. 10. de animal. c. 35.

Sy werden op de wijs van de Hoenderen over de Koorn-velden gevoert, om dat haar de Moeder met haar vrugt geen voedsel kan versorghen. Sy leven tot haar vijfthien oft sesthien jaren; dat wy by *Aristoteles* lesen datse tot twintig jaren leven is een dwaling. Sy hebben een seer scherpen reuk.

Ælian: l. 4. de Animal. c. 12. Variæ Histor: l. 10. cap. 3. Athen. Dipnos. l. 9 Plin: l. 10. c. 33. Arist: H: A: l. 9. cap. 7.

Haar vlugt is om de swaarte van haar lijf kort en laagh; nochtans snel en schightigh. 's Winters vliegen sy met scholen, inde Lenten alsse paren willen met haar twee. *Solinus* beuselt datse in Bæotia niet na haar wil mogen vlieghen, maar datse paaltekenen inde locht hebben, die sy niet mogen overvliegen, en datse van daar over haar ghesette tekens niet gaan, nocht in 't land van Atheen overvliegen. Sy hebben geen eenderlei stem. Die van Bæotia hebben, seggense, een fijne stem. Te Atheen omtrent het Dorp Corydalus, tegen de Stad over, daar kakelense, maar verder daar piepense: *Ælianus* seid datter eenige singen. *Bellonius* verseekert ons uit haar sangh een onghetwijffelt teken van't anbreken van den dach, maar valschlijk.

Polyhist: cap. 13. — Athen: l. 9. Dipnos. — l. 4. de Animal. c. 13. l. 5. de avibus: c. 14.

Gevecht.

Van haar geveght worden enige dingen verhaalt. De jonghen wanneerse eerstmaal totte paring worden uitgebragt, vechten gewapent met haar huid, die sy door wrijven an een boom, oft met slijk besmerende scherp maken; En indien wy *Liberalis* geloven, worden sy tot vechten scherper angehitst, indien haar de kruiden Trichomanes, en Pollytrichon, dat een geslagt van Venushayr is, te eeten gegeven werd.

Liberal: in cong. Mirab: Narrat.

Verstand.

Maar het is ook seker dat de Patrysen een sonderlingh verstand hebben; Als de Vogelvanger omtrent het nest komt, loopt de Moer voor uit, en veinst haar osse lam was, en in 't voortlopen, valtse met een korte vlugt schielijk neder, en loopt soo met een gebrokene vleugel oft voet wederom voort, om den vervolger te ontvlughten, en hem te bedriegen, tot datse hem van de wegh afleid. De selve nu van de vrees bevrijd, en van de Moederlijke sorge ontlast, leid sy haar in een groef op den rug, en dekt haar lijf met aarde, diese met haar poten t'samen schrabt. Die eigen list leeren de jongen, en so haast de moer met haar gefluit te kennen geeft, datter een mensch omtrent is, leggen sy haar op den rugh, en dekken haar met ruighte: maar de tamme laat ook sijn bedrogh niet; want voor de netten gestelt zijnde, begint hy een gheluid te maken, dat haar tottet gevecht anhitst. De wilde ankomende loopt hy te rug, en d'ander inde strikken; ik wil niet seggen datse bequaam zijn om de menschelijke taal uit te spreken, 't geen eenige schrijvers voorgeven, en haar breedagtige tong schijnt te bevestigen. Het is nochtans niet ongelooflijk, datse somtijds soo tam konnen gemaakt werden, datse mette Huis-hoenderen onder een wonen, gelijk by *Aloysius Mundella* gedaan is. Datse 't huis opgevoed, by dach inde Bergen om haar kost te soeken, onder een bewaarder uitgelaten worden, en met een gefluit gelokt zijnde, tegen den avond weder-komen, 't welk *Nicolaus a Nicolais* seid in 't Eyland Chio gemeenlijk te geschieden; en datse van een mensch van d'een plaats in d'ander, vier mijlen ver, hy te lande gaande, en sy door de locht vliegende, geleid werden, en als hy rust, ook rusten, gelijk in Pontus gesien is, heeft *Odoricus* van *Forly* gheschreven. Datse haar verloren eyren vervullen, door de schade van een ander Moeder, op datse door de annemingh van een vremd jong, het ongeval van kinderloosheid souden herstellen. Dat de jongen in 't veld op-ghevoed zijnde, door de stem van de Moeder beweegt, de voortteeltster van de eyren volgen, datse als sy vernemen datter eenigh doodlijk vergift bereid werd, luid schreuwen. Dat de Cyrrhese haar selven om van de Weyluy niet geacht te werden uitmergelen. Datse Bieslook eten om haar stem klinkkende te maken, datse in haar wonden gekauwde Orego steken; datse met Laurier-bladeren haar jaarlijkse walging afsuiveren, mette toppen van Riet, 't zy oft gegeten, oft in 't nest geleid, de beguigcheling der ogen afkeren, word op het geloof van de bygebraghte schrijvers verhaalt.

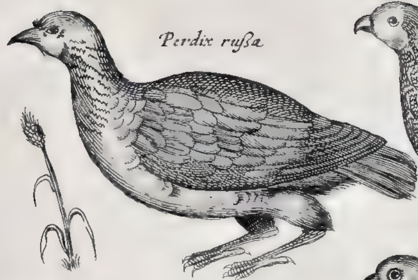
Plin: l. 10. c. 33. Arist: H: A: l. 9. c. 8. Ælian: l. 3. c. 16.

Ætius l. 13. Ælia[n] l. 4. c. [...] Arist: l. Probl. c. 3[...] Ælian: l. [...] c. 46. Pli[n:] H: N: l. 1[...] Ælian: l[...] c. 35. Ide[m] l. 4. c. 1[...]

Gebruik.

De Cyrrhese worden in spijse gebruikt, want die eten geen Look; onse Inlandse hebben de prijs, uitgenomen de Martiaalse, by alle die de jonge boven de oude, en de vleugels boven het overige, voor 't best keuren; haar inghewand en eyren zijn ook in gebruik gheweest; *Heliogabalus* heeft'er geheele maaltijden van angedischt. Ook is de Genees-konst van haar niet versteken: haar vleesch is den Lazarigen, Pokkigen, en tegen den Buikloop goed; Men gelooft datte herssenen en 't merg, met Wijn genoten, den geelsughtigen; de maagh met bruine Wijn de darmpijn, de gedroogde lever, den gene die de vallende siekte hebben, het bloed, de star der

Lamprid. in Helio[g.] Card: in Comme[nt.] in Apho[r.] Hipp: Hipp. l. 3 de dieta Plin: l. 3[...] c. 6. Idem l. 16. c. 1[...] Galen: l. Simpl.

Perdix russa

Perdix cinerea graw
Rephun

Perdix Damascena

Lagopus Schnee hun
Steinhun

Lagopus altera

Coturnix mas

Ortygometra wachtel
Konig

Hortulanus mas
Brach amsel

Hortulanus fœmina

Hortulanus Congener

dioscord: 2. c. 72. lin: l. 30. p: 14. der ogen, met Honig gemengt, het duister gesight, en de witte vlekken der ogen; de gebrande vederen de opstijging vande lifmoer genesen, en de eyren veel sogh doen groeijen.

X. LID.

Vande Patrijsen (oft Veldhoenderen) in't bysonder.

I. STIP.

Vande Griekse Patrijs van Bellonius, *van de rossche, asgrauwe en Damasceense Patrijs.*

c. 13. DE Griekse Patrijs is ook dik, en word uit de beschrijvingh van *Bellonius* Coturnus genoemt. Hy is twemaal grooter als onse Inlandse, met een rode bek en voeten, an 't voorste deel van de maagh met plekken gelijk den bek besprengt, en soo groot als een matelijk Hoen. Hy is overvloedigh inde steen-klippen van Colmar, in de Eylanden Cyclades, en de kusten van Creta. Sijn stem is grover als van d'onse, voornamtlijk ten tijde van sijn paren en baren. Sy nestelen onder den klaren Hemel in de maand May; sy leggen achtien eyren onder een groote steen, somtijds leggen sy sesthien eyren, der Hoender-eyren gelijk; kleinder, wit en met roodagtige plekken gesprenkkelt, heel goed in 't gebruik, maar wiens doyer niet en stremt.

De rossche oft groote Patrijs, gelijkt een Duif, heeft een roden bek, en de voeten minder rood: sijn borst, de rug en 't hooft is met een aschgrauwe verw belopen; sijn oogschellen zijnde an de randen rood, van de selve strekt sig een swarte streek achterwaarts door den hals, van daar herbuigende over een gedeelte vande borst, maakt se dikmaal een boven-kring: wat daar binnen is, is witagtigh.

De aschgrauwe Patrijs, oft kleine, den Grieken onbekent, is uit de beschrijving van *Gesnerus* van verscheiden verw, nocht licht te beschrijven: hy heeft een donkeragtigen bek, het hooft uitten rosschen donker, het voorhooft, de delen omtrent de ogen, het voorste van 't hooft enkelijk rosch; de borst en hals aschgrauw, met kleine swarte plekjes, ghelijk als met strepen ghekrult, op en neder gaande, als de zebaren onderscheiden; de rug, de start, en vleugels veelverwig zijnde, en de schenkkels uitten donker witagtigh. Hy vliegt met scholen; maar inde Lente gepaart.

De Patrijs die onder den naam van Damasceense an *Aldrovandus* overgesonden is, ghelijkt in korte en dikte van lijf de Patrijsen, is nochtans kleinder, hy heeft een langagtigen bek, en de voeten enigsins geel; hy is nochtans de Syrise Patrijs van *Ælianus* niet, hoewel hy inde grootte over een komt. Want hy is nocht swart, nocht heeft een rosschen bek, ja hy word tam, daar dese altijd wild blijft.

lian: H. l. 16. c. 7.

II. STIP.

Vande witte Patrijs oft Hasenvoet.

DE witte Patrijs, Lagopus van sijn ruige Hasen-voeten genoemt, die *Aristoteles* niet gekent heeft; welke seit, datter geen dier behalven den Haas ruige voeten heeft, en by *Hesijchius* en *Phavorinus* Lagoine ghenoemt. By *Horatius* Lagois, ten zy hy mogelijk een Visch verstaat, die te Romen selden, en daarom duur was. By andere word hy Klip-Patrijs genoemt. Arist: H. A: l. 3. cap. 12. Horat: l. 2. Sermo: Satijr: 2. Aldrovand. dus l. 13 Ornith: cap. 21.

Sy sijn twederlei van geslagt. Geslagten

De eerste is van grootte als de Duiven, van soo grooten wittigheid, dat hy vande jagers, hier door alleen, om dat hy de witte Sneeuw overwint, in 't gesigt gekregen werd, de voeten nochtans en bek zijn swartagtigh; de ooghschellen, voornamentlijk in 't Mannetje zijn rood: den hals word met eenige swartagtige plekken besproeit, en de wortelen der vederen zijn swartagtigh. Plin: H: N: l. 10. c. 48. Scalig: Exercit: 59 Aldrovandus l. c.

Het ander geslaght van den selven naam, vande Quakkels alleen in grootte verschelende, is saffraanagtigh geverwt, welk *Aldrovandus* geloofd heeft dat de Damasceense van *Bellonius*, oft de Sijrise Patrijs was; Mette verw vanden rugh, en hals gelijkt hy de Gallinago. De vleugels die an 't lijf gevoeght werden, hebben witte, donkere, en goudgeele pennen; thien slag-vederen zijn aschgrauw, het voorste deel, en de buik zijn witaghtigh, en hebben een ringh in de borst uit rode, geele, en goudgeele verwen bestaande.

Gesnerus beschrijft ook een ander geslaght, dat geseit werd des somers goudgeel te zijn, en 's winters niet wit te werden. Gesner: in Ornith:

De Hasevoeten werden in de Alpen, en Pyreneise bergen gevonden, op de hoogste toppen na dat vlak siende, 't welk het Bosch genoemt is, daar de enge keelgaten den wegh openen. Sy vermaken haar so in de koude, sneeuw en het ys, datse wanneer de sneeuw in de lage plaatsen smelt, de hooger plaatsen kiesen, daar de sneeuw altijd duurt.

De welke *Gesnerus* beschrijft, gaf een geluid als een Hert. Stem.

Indien ghy haar aart besiet, sy konnen niet wel buiten de plaats daarse gheboren oft gegeten werden; om datse levend niet tam worden, en het vleesch der dooden terstont verslenst. Als sy den mensch sien, verschuisy haar, en sulks veinsende, wachten sy haar te roeren: so seer vertrouwen sy datse de mensch door de gelijkheid van de sneeuw sullen bedriegen: maar sy zijn ook soo eeuvoudigh, datse de rye steenen die van de jagers geleit is, niet derven overtreen, maar langhs de selve ghelijk langhs een onoverwinnelijke muir voortlopende, vallen sy inde strikken. Plin: l. c. Stumpfius Apud: Aldro.

Haar gebruik is ook in de spijse: *Plinius* seit datse lekker van smaak zijn, de Norici na 't getuigenis van *Scaliger*, geloven uitte smaak, datse de gesondste van alle vogelen zijn. Gebruik.

Scaliger: Exercit. 59.

zijn. De bitteragtige heeft *Gesnerus* overgelaten.

N B. De Indise Patrijsen, siet die in Mantissa No. 8.

XI. LID.

Vande Coturnix, oft Quakkel der Latijnen.

Geslaght.

DE Coturnix (oft Quakkel) by de oude Grieken Ortijx, by de jonger Ortice en Ortici, word by *Villanovano* Quisquila, Gasio, en Quaquila genoemt. Daar is maar eenderlei gheslaght bevonden: nochtans isser een witte, so wy *Aristoteles* geloven, en in de velden van Rusland, en Podolien wordener met groene voeten gevonden. Sy zijn klein, hebben gesplete voeten, en harde pennen: en zijn moghelijk oft by gheval van *Theophrastus* Naantjes Patrijsen genoemt. Het Mannetje en Wijfje worden onderscheiden, om dat de hele verw van het Wijfje eenigsins als een aarde pot is, boven omtrent den nek, rug, en start, de vleugels, en an de kin, en borst geelaghtig, en an den buik bykans wit; van haar bek, boven de ogen, en oiren loopt een streep die heel langh, en wit is, en eenige ronde plekken heeft: de start is naar evenbedeeling grooter, in 't Mannetje is de bek meer swartagtigh: daar steken boven de selve eenighe hayrtjes uit; den hals is met tusschen-lopende witte strepen roschagtigh: de voeten zijn minder geel, haar klauwen zijn so gestelt, dat de middelste grooter als de eerste, en derde is, en de achterste die hy tot een hiel heeft, heel klein: inde inwendige delen hebben sy iets bysonder; haar beenderen zijn hard en hecht; de rop en krop omtrent de maagh is ruim en wijd, het hart is drypuntigh, in dry spitsen verdeelt: de lever, en gal-blaas zijn an de darmen vast gegroeit. Den deurgangh van de gal an de darmen schietende, is nauwlijks sienlijk: de kloten zijn onder de lever gelegen.

Arist: H: A: l. de Colorib. Cromerus l. de Polonia. Plin: H: N: l. 10. c. 23. Atheneus l. 9. Arist: in Phisiogn: Arist: H: A: l. c. Athen: l. 9.

Wat haar plaats angaat, *Averrhoes* na 't getuigenis van *Galeotus Martius*, ontkent datse in Andalusia gevonden werden. Inde Middellandse streken van Vrankrijk zijnse selden. In Delos, van waar hy den naam van Ortygia ghekreghen heeft; omtrent de bocht van Arabie in 't hoogh Ethiopien, het Heilighe landt, in Madera, en Caprea zijnse overvloedig. Omtrent Tænarion 't welk nu Cerampolis ghenoemt wordt zijnse soo veel dattet op huiden Porto de Qualeis, oft Quakkel-Haven gheheten wordt. Sy worden met so grooten getal uit Africa in 't land van Napels overgejaagt, datse dikmaal met hopen op de Schepen vallen, en sonder moeite gevangen werden. Alle Schrijvers behalven *Albertus* seggen datse vervliegen; en hebben haar tijd van ankomen als de Somer weg is. Als sy over Zee vliegen sparen sy haar snelheid, en soeken haar kragten met een trage vlught te onderhouden. Wanneer sy land vernemen vergaderen sy in scholen, en so in een gesloten, vliegen sy heftiger an. Welke spoeying ('t zijn de woorden van *Solinus* en *Plinius*) dikmaal de varende Schippers schadelijk is; want het ghebeurt veeltijds, datse by nacht inde zeilen vallen, en door haar overwigt de Schepen doen omslingeren. Met een zuiden wind vliegen sy niet uit, want sy vresen voor sijn bulderende buyen. Sy vertrouwen haar veel op den Noorden wind, om dat die droge en kragtige damp, haar vette, en daarom traghe lichamen luchter overdrijft. Die de kudde voor vliegt, word Ortygometra (gelijk of men seide Quakkelmoer) genoemt. Den selven het land naderende, so hem de Havik siet rooft hy hem, en derhalven is haar altsamen nodig dat sy een Leidsman van een uitlands gheslaght versoeken, door den welken de eerste ghevaarlijkheden werden voorgekomen. Dat hy van de tijd geseid heeft is een dwalingh: ten zy het van de plaatsen die heet zijn by haar verstaan word, en dat hy de Somer laat voorby gaan. Ook dat van de ghestadige vlught, wijl haar *Bellonius* op de masten en seilen heeft sien rusten: en 't geen andere seggen, datse dikmaal in Delos overghejaaght zijn, en 't geen *Varro* seid datse inde Pontise Eylanden door onrust maar weinig dagen verblijven, is ook valsch: dat van de schadelijkheid der Schepen is nauwlijkx te gheloven. Nocht datter so grooten menichte t'sessens vlieght is waarschijnlijk, wijl sy enigsins van de swaarte van haar lijf oft bequame wind ontbloot zijnde, in opene en warme plaatsen verblijven; datse mette Zuide wind noit uitvliegen is valsch; wijl haar *Bellonius* van 't noorden naar 't zuyden heeft sien vlieghen, als hy van Rhodus naar Egipten over scheepte, en *Aristoteles* geschreven heeft datse mette Zuiden wind, als die vogtigh en swaar is moeylijk voortvlieghen; ook komen de Schrijvers niet over een in haar voorvliegers. *Aristoteles* schrijft datse dese plaatsen andoende sonder Leidsman oft Voorvliegher voort gaan. Maar als sy van hier gaan, datse dan de Lingulaca, den Otus, (oft Ranstuil) den Ortygometra, en Cijnchramus tot Leiders hebben, en ook datse by nacht van hier scheiden. *Plinius* betrekt dat tot haar ankomst, en seid van de Voorleiders aldus. Dat de Lingulaca in 't eerst door de angename reys heel graag voortgetogen zijnde, daar na met berouw, en inde vlugt vermoeyt zijnde achter blijft, en sy vliegt niet gaarn sonder geselschap wederom, nocht volgt langer als eenen dag, en verlaat d'andere inde naast-gelegen plaats. Maar daar word een ander, die een jaar te voren daar gelaten was, en so op ider dach een versche gevonden. Doch de Cynchramus gedueriger inde vlugt zijnde, haast sich ook om het voorgenomen land te bekomen.

Galen: in Libr: in Promiscua Doct: Athen: l. Ioseph: Antiq: l. 17. cap. 1. Procop: l. 3. de Bello Vandal. Polyhist. cap. 18. Plin H. l. 10. c. L. 5. de Avib: cap. 2 Varro re rust. L. 5. Avib: Arist: A: l. cap. 1

Sy leven met graan van Tarw Geers en andere vrugten. Inde Eylanden Caprea mette toppen van de Kruiden; by de Hollanders mette

Vo

mette witte Wijngaard, na 't ghevoelen van *Porta* met karlen van de Pijnappel, en Kennipsaat, daar sy vet van werden: Ja selfs de Nieswortel is haar spijse, en den Spreeuw het Scherling kruid, die beide den mensche vergif zijn; (die daarom *Plinius* vergif-saat genoemt heeft) maar haar ghesond bewaren, wijl sy mette vallende siekte, gelijk *Aqua* seid gequelt werden, oft door een seker voorregt van de natuur. Want de koking geschiet niet alleen door de warmte, maar door de geheele selfstandigheid van de maag, oft om dat, wijl hy heel enge deurgangen naar het herte heeft, de ingeslokte Scherlink eerder verteert, dan de dodelijke koude an't harte komt, gelijk *Basilius* gevoelt. Sy maken 't water, so haast sy gedronken hebben beroert, 't zy oft om datse daar vermaak in scheppen, oft om datse sonderlinghe vrindschap mette Olifanten en Kamelen voeren, die dat selve gewoon zijn te doen.

Sy zijn so geil als de Patrijsen. Sy hervatten dikmaal haar versamelingh, en nestelen op de aarde. Sommige willen datse viermaal 's jaars jongen voortbrengen, tweemaal in't land daar sy in komen, en tweemaal van waar sy uitkomen. Het zy so het zy, daar sy leggen daar broeden sy niet, op dat niemand de plaats door de langdurigheid des tijds soude vinden. Sy kippen, soo wy *Bartholomeus Anglicus* geloven, twaalf eyren, die van de Krayen gelijk. De jonge wijfjes van dese, leggen weder in de maand Augustus thien eyren. Waarom het niet wonder is datter so veel Quakkels zijn, en dat die ghene die de broeyende Quakkel in de May lagen leid, de hoop van wel hondert oft meer eyren verliest.

Sy zijn matelijk op de vlugt, insonderheid als de Zuide wind wayt, welkers voght de swaarte van haar lijf vermeerdert, maar de natuur heeft dat gebrek met lopen verbetert, waar van sy by *Comestor* Lopers genoemt werden.

Aristoteles seid dattet Mannetje geen geluid geeft. *Albertus* meent dat het klein is, maar dat het wijfje grof slaat. Sy beginnen in't begin van April te slaan, of het schielijk geschiet als sy tot ons overkomen is in twijffel. Haar stem is ider bekent, en daarom heeft het *Pratina* by *Atheneus* goed gedacht, haar Adyphonus (dat is stemmeloos) te noemen. De Wijsen gebruiktense eertijds voor een Sonnewijser, om datse geloofden dat sy de sekere opkomst van de Son anwesen, wijl sy daar in een seker ghetal onderhielen.

De strijdbaarheid die alle vogels met harde pennen gemeen is, word in haar door 't kruid Venus-hayr genoemt angebitst, en heeft gelegentheid gegeven dat *Aristophanes* de Soonen van den Dichter *Carcinus* geboren Quakkels genoemt heeft, en de Quakkel uit de natuur strijdbaar. Hy is eertijds te Atheen, en elders ghenoech bekent gheweest. Daar men tot haar gevecht gelijk als tot een Schermers spel by een quam, en *Solon* ghebood sijn tijd in 't beschouwen van de vechtende te besteden. Nocht dit is den Neapolitanen onbekent, alwaar een die dikmaal overwonnen heeft, dikwils voor twaalf goude Kronen verkocht werd. *Augustus* heeftse ook so groot gheacht, dat hy *Erotes* den Bevelhebber van Egipten, om dat hy een overwinner uit smaat gedoot hadde, met een selve smadelijke doot vergolden heeft. En die van *Areopagus* den Jongen, die alle de Quakkels die hy krijghen konde de oghen uitstak, verdoemt hebben.

Quintil: l.5 Instit: Orat: c.9.

Afkeer. Ælianus l. de animal. c.49.

Sy hebben een afkeer van den Pelikaan, en ook, indien wy *Orus* gheloven, van de opgaande Son, en Maan. Dese siende krabben sy de aarde, en wrijven dikmaal haar ogen.

Siekten. Plin: H: N. l. 10. c.23. Hipp: l. de Morbo facro. Scalig: Comment: in Aristot: de plantis. Rhod: Antq: l.6. c.7. Oppian: in Ixeuticis. Plin l.10. c.29.

De ondervinding heeft geleert, datse de vallende siekte krijgen, maar dat sy die alleen behalven den mensch krijgen is valsch, want *Hippokrates* schrijft dat de Schapen en Geyten, *Scaliger* de Honden, *Rhodiginus* de Katten en Rammen, *Absyrtus* de Paarden, *Brodeus* de Havikken en Kauwen met de selve siekte gequelt werden. 't Geen *Oppianus* en *Plinius* van haar verstand schrijven, te weten datse met enighe sware steentjes behangen, oft metten rop vol sand gesterkt, tegen de wind vliegen, en als sy over Zee vlieghen elk dry steentjes in den bek hebben, en ider tusschen tijde een laten vallen en also waarnemen of sy de Zee overgekomen zijn, schijnen beuselinghen. *Bellonius* heeft sommighe die in de Schepen gevallen waren gheopent, maar daar niet als Geers oft Turx-Koorn in gevonden, hy soude voorseker de stenen niet vergeten hebben, indien hy enige gevonden hadde.

'tGebruik. Plin: H: N: l.10. c.23. Galen: l.6. Epedem. Comment. 5. Galen: de Euporist: c.155.

Haar ghebruik eertijds in de spijse, is by sommige gantsch niet, om datse Nieskruid eten, en de vallende siekte hebben. *Galenus* heeft bevonden dat sommighe diese in Bæotia, Doris, en Thessalie gegeten hadden, in een trekking van zenuwen vervielen. Wy gevoelen sulkx niet, gelijk ook niet uit de Geyten oft andere Voghelen. *Aldrovandus* belooft uit het matelijk gebruik van de ghebraden heel suiver bloed, en dreigt uit het onmatelijk gebruik, voornamentlijk van de vetste, een rottige Koorts. Indien ghy 't gebruik in de Genees-konst ondersoekt. Het brein met de salf van Myrth gestoten, en in een tinnen vat bewaart, geneest den anval van de vallende siekte, indien gy het angesigt daar mede bestrijkt. Het vet met een weinig Nieskruid an de schamelheid gestreken, verwekt de Minlust; met Honig, Myrh, en wit Chalcantum gemengt, geneest de gebreken der ogen; met Gengber gestoten, houd de ogen der Paarden suiver. Haar verouderde vleesch word onder het aasch der Visschen, en spijse der Varkens gemengt.

N B. Het geslagt van de uitlandse Quakkels, sie dat in Mantissa No. 7.

XII. LID.
Vande Ortygometra (oft Quakkel-moer.)

WY hebben nauwlijk iet sekers, dat wy van de Ortygometra, die *Plinius*, en *Gaza* Matrix, *Villanovanus* Ethigometra, *Scaliger* Coturnico-mater (dat is Quakkel-moer) en sulx waarlijker noemt, segghen konnen. Van haar vorm is by de oude niets geschreven uitgenomen *Aristoteles*, die naargelaten heeft, dat hy de Poelvogels van gedaante gelijk is. Maar ghy sult ook uit de jonger Schrijvers niet sekers oordelen. *Scaliger* heeft geschreven, dat hy de Gallinago niet ongelijk, even so groot, nochtans bleker van verw, en van ansien als een Quakkel is, en van de Vogelvangers Quakkelmoer, en van andere Rascle genoemt werd. *Bellonius* stelt hem tweederlei. Een dien hy Rascle noemt. d'Ander die hy seid sich inde Brem te houden, van grootte als de swarte Ortygometra, dien hy qualijk Rallus noemt, die voornamentlijk rosch van verw is, boven an de vleugels rood, an de dybenen Kastaniebruin, met witte plekken gespikkelt, met het hooft de aschgrauwe Patrijs gelijk. *Aldrovandus*, welke meent dat dit een ghedaante van een Watervogel is, gelijkse de schenkkels langh hebben, die klauw die voor een hiel is, heel kort, het lijf rank, de vederen meerendeels verscheiden, den buik witagtig, de start kort, den bek lang, en een weinig gebogen, heeft de vogel die hy van den Kardinaal *Paleottus* gekregen hadde, en welk den bek grooter als een Quakkel, het hooft, den hals, den rug, en het grootste deel der vleugelen als een pot gheverwt, en de vleugels die den buik raken roschaghtigh, de benen, en voeten ten ansien van 't lichaam lang, en tussen groen en geel gheverwt hadde, voor de Ortygometra gestelt.

Plin: l.10. c.

Scaliger in Comment. ad. l. 8: Arist: H: A: c.15.

Scalig: l.c.

VIII. LID.
Van de Cijnchramus (oft Schreker.)

DE Chijnchramus word by *Hesychius* Cijnchramas, by *Aristoteles* Cychramus, by andere Cenchramus genoemt. Wat het voor een Vogel is, daar in zijn de voornaamste Schrijvers niet eens, hoewel het by na seker is, dat het nocht de Linaria Miliaria is, gelijk *Ruellius* meent, nocht van die gene, die van de Geers vet werden, maar een Watervogel is, uit het geslagt van de Gansen, nocht ook de Cenchris, die om de verscheidenheid van sijn stippelen als Geers, so genoemt, en uit het geslagt van de Havikken is. *Gesnerus* meent, dat het de Vogel is, by de Switsers Brach-voghel ghenoemt, welke hoogh van schenkels, langh van bek, en een weinig gebogen is, die in den Herfst vervliegt, en inde Lente mette Quakkel weder komt, en sich inde waterige plaatsen ophoud. By *Bellonius* word hy le Prujer, oft Preyer van de Françen genoemt, welke de groote gekuifde Lewerk is. Hy heeft een korten bek, dik, en met een heuvel uitstekent so hard als een been, d'onderste mette bovenste t'saam gevoegt, met een kuil in't midden; den buik bleek, met swarte vlekken onderscheiden. De schenkels, en voeten tussen rood, en Kastaniebruin, en d'achterste klauw lang. Hy verkeert inde velden, en eet gaarn Geers, en Garst; maakt sijn nest inde landen, daar veel Haver en Geers groeit, en brengt ses jongen voort.

Bellon: l.4. de avib. c.

Sijn stem is Tirtertirterijs.

Stem. Vlug

Als hy vliegt laat hy tegen den aart van andere vogelen de benen neerhangen.

Aldrovandus meent dat het de Hortulanus (oft Thuinvogel) is, welke so groot als een Lewerk, oft een weinigh minder is, welkers bek, en de gheheele schenkels, en klauwen roodagtig zijn. Het hooft, den hals, de borst, zijn in 't mannetje met tusschen-lopende saffraanagtige stippelen geel, in 't wijfje ten deel geel, en ten deel groen, de pennen der vleugels zijn in beide geel en swart geverwt, het mannetje heeft onder de ogen, ter zyden een heel geele ronde vlak, welke in 't wijfje niet is.

Hy word ghevonden in't land van Bononie, en Florence, en word geweldig vet van de Geers, met menigte geplukt naar Rome gesonden, en 't vleesch aldaar duur verkoght. Maar daar is nog een ander geslagt van de selve Hortulanus, oft Tuinvogel: te weten een van geele verw, by na als een Koorn-halm, met het bovenste van de vleugels, en 't uiterste der slagpennen wit. Een witte die veel witter als een Swaan, en den Hortulanus gelijk-slaghtigh is. Sijn hooft helt van 't aschgrauw na 't geel, en den aschgrauwen hals word met swarte stippelen onderscheiden. Den buik, de schenkels, en voeten zijn saffraan-geel, de gehele start is donker, an de zyden breed uitgespreit. De Witstart, wiens start wit is, is in het overige de andere in verw gelijk, maar in alles bleker.

II. HOOFT-STUK.
Van de tamme Pluisvogels.

I. LID.
Van het Hoen.

DEn Haan word by de Grieken Ornis, Alectryon, Alector, Bretos, Kikirros, Kokkoboas, Ornis, Koryton, Kottos, Krokias, Kotikas, Medicos, Olophonus, Ortoboas, Ortalichus, Persicos Ornis, Serkos, Selkos, Oidos, Ornis, by de Latynen, Avis Cohortalis, Lucis, Christati, Oris, dat is Koy-vogel, Lucht-vogel, en Kam-vogel. De Hen hebben de Grieken Alectriona, Alectorida, Kikka, en Ortalida, Mylagrida, en Cortis avis

avis genoemt. Neossoi, Nikakes, Neotides, Ortalachoi, zijn namen van de Kiekens.

eslaght.

Haar onderscheiden zijn veelerley, welke genomen werden van haar plaats, stem, vederen, broeyen en kippen. *Aristoteles* maakt gewag van Hadriaanse Hinnen, die verscheiden geverwt zijn, alle daag leggen, maar haar jongen ombrengen: welke de Atheniensers trachten op te voeden, die de selve zijn met Naantjes oft Kruip-hennetjes, oft van *Plinius*, welkers vrugtbaarheid onseker is, en haar broeyen op de eyren schadelijk, oft van *Columella*, welke hoe wel de oude om haar onvrughtbaarheid gewraakt werden, nochtans wordener op veel plaatsen vrughtbare gevonden, en die veel eyren leggen, oft mette Leg-hennen van *Longolius*, die hy seid verscheiden gesprenkelt, en langh van bek te zijn. Want de kruipertjes, die overal gevonden werden, en meer kreupel langhs d'aarde kruipen als gaan, kan niemand hier toe betrekken. Daar zijn ook Tanagrese, Lydise, Rhodise, Chalchidise, Midicese, en Alexandrijnse. Uit de Tanagrese worden voornamentlijk de Hanen gepresen, van welke sommige Vechters, Cossiphise en Merlen genoemt werden, die de Lydise in grootte, en de Ravens in verw gelijk zijn; sy hadden de Kam en Lel gelijk de Anemone, oft kleine Klap-rosen, en kleine witte tekenen op de bovenbek, en het uitterste van de start. Wijl sy alle van het gevecht gepresen, en in de breedte even-gelijk zijn, sult ghy licht vermoeden datse van eenderlei geslaght zijn, en mogelijk de selve mette Longobardse, die met hoogh verheven voeten gaan; en met goutgeele vederen bedekt zijn. *Hermolaus*, en *Longolius* hebbense Patavinse genoemt, maar om datse sonder start zijn, 't geen de oude in hare niet souden verswegen hebben, is het nauwlijks te geloven. Sy zijn ook in't Koningrijk van Senega, en Pharoos Hennen genoemt; in 't rijk van Tarnasseri zijnse drymaal grooter als de onse, in Jamaica wijken sy nocht in grootte, nocht in 't smaak de Pauwen.

rift: H: :l. 6. ip. 1. then: ipnof: 7. lin: l. 10. 33. en 3 olumel: re rust. aufan: in oticis. Varro de re rust. Columella. Petrus Martyr in Decadib.

Daar word ook omtrent Thessalonica een geslaght van Hoenderen gevonden, die altijd stom zijn, en nimmer kakelen oft krayen, gelijk dese Vogels andersins wel ghewoon zijn. Daar zijn ook enige die Wol dragen, gelijk in sekere stad van Oosten, en die wit van verw zijn: in 't rijk van Mangi worden sy met swart hayr gelijk Katten-hayr gevonden, van de overige sullen wy op sijn plaats handelen.

Ælian: de Animal. l. 15. c. 20.

Vorm.

Wat haar vorm angaat, *Aristoteles* seid dat den Haan kleinder is als den grooten Aluco (oft Ranst-uil) sy zijn alleen van de splitvoetige vogels verscheiden van verw, en indien ghy haar glans besiet, sy worden met een meer heerlijkheid bedekt als Croesus. Sy hebben een ansienlijk kenteken 't welk nocht vleesch, nocht kraakbeen, maar iet sonderlinghs is, welke de Latynen Crista, de Grieken, Phoinikolophos, Kyrbasia, Kyrbabia, Korijphe en Loiphios, en de Neerduitse een Kam noemen. Sy staat altijd recht op, en als den Haan gesond is, is sy rood, waar van *Herberstein* wondere dingen verhaalt, als sy een sekeren Haan die by na van koude ghestorven was, in Moscovien afgesneden wierde, begon hy als weder tot sich selven komende met een uitgerekten hals te krayen. De Hennen hebben een die voubaar is, en welke over 't midden van 't hooft neerwaarts hangt; sy hebben alle heldere ogen, tot een teken van geilheid. De Lellen (die *Aristoteles* Kallaion, om haar schoone rode verw noemt) zijn uitten rode witagtigh, en hangen onder van de kin en hals af, gelijk een grijsagtigen baard; sy hebben een sterken bek, boven kromagtigh, en gemeenlijk hoornagtig van verw: het vleesch dat den bek rontsom bekleet, noemen sommige de kin, *Columella* de wang. De Manen (welke vederen zijn langer als d'andere, en by *Columella* Jubæ genoemt) bekleden rondom den hals, en nek; De borst, oft het achterste deel van den buik, van waar *Apicius* gebied het jong te openen, word Navis, dat is Schuit genoemt. De start, welke *Hesychius* Otra noemt, is in de Hanen groter als in de Hennen; sy hebben twee lange vederen, de gedaanten van een krommen boog makende, welke de Kapoenen als men die mesten wil, onder de start uitgetrokken werden, de Hoogduitse noemense Mest-vederen. De Hanen zijn met sporen gewapent, en die wassen in de selve dikmaal heel langh uit. Maar de Hinnen, als sy de Hanen overwonnen hebben, krayen, en steken haar kam en start op, so dat het swaarlijk t'onderkennen is of sy Hennen zijn: somtijds groeyen haar ook de sporen, oft door dwalingh oft eighen werk van de natuur, is my onbekent. *Plinius* prijst de Hennen die oneven klauwen hebben, en altemets boven de vier, een dwarse. *Columella* prijst die met vijf klauwen, nochtans also dat de dwars sporen niet na de schenkels uitsteken, maar dit siet op de huyshoudingh. Van haar inwendige delen is dit de wijs, haar beenderen hebben een los, hol en licht wesen; de rop leid voor de maagh. Hy heeft beneden daar de darmen eindigen byhangsels, soo dat *Plinius* waaraghtelijk geseit heeft, datse boven de maagh leggen; het vliesch dat binnen de maag is, en totten drek geschikt, word om sijn ruwe scherpigheid Echinus (oft Egel) ghenoemt. *Dioscorides* noemt het Koilian (oft buik). De kloten hebben de Hanen onder de lever, de Hennen boven de start. De Lijfmoer uit de beschryving van *Marcus Antonius Ulmus* heeft een dobbel gat; het onderste, door welk het ey nu volmaakt zijnde uitschiet; het bovenste en inwendige, door welk het onder 't middelrif begonnen zijnde, om zijn volmaakte vorm te bekomen inschiet; sy is geheel in de linker zijde an den rug-graat gelegen: de regter zijde, en 't middelpunt van den buik hebben de darmen ingenomen. De natuur heeft haar

Arist: H. A: l. 9. c. 8. Laert: in Solone. Plin: H: N: l. 10. c. 17. Aristot: H: A: l. 2. cap. 8.

Apicius l. 6. c. ult.

Pl. H: N: l. 10. c. 56.

Gal: l. 11. de usu Partium. Arist: H: A: l. 3. c. ult. Pl. H: N: l. 11. c. 37.

haar een uitgangh in 't bovenste deel an den rug-graat eindigende, gegeven, om dat de dieren die van bovene versamelen, haar werktuig na by behoorden te hebben: in 't onderste vanden aars is sy na den buik gelegen, om dat haar werking onder is. Beide wordense met een vel, 't geen men een sloofje soude mogen noemen, en met een spier van ronde gestalte, om datse te beter bequaam zijn souden tot het uit-rekken, gedekt, so datse gheheel nauw t'samen getrokken zijnde, dikmaal het gesight konnen bedriegen. De selfstandigheid der Lijfmoer is vliesagtigh, en dik, hol, dry vingeren lang, en daar sy naar den uitgangh strekt breder; sy strekt van den onderbuik, nevens den uitgang van de darmen, na de plaats daar de eyren geteelt werden, onder het middelrif, en is als hy uitgherekt word negen duim langh, ten ansien van welke lenghte sy een vliesch heeft, van den ruggraat af, over-een-komende met het darmscheil, daar veel aderen doorlopen, soo tot voedingh vande Lijfmoer self, als van het ingesloten ey, wijl het vande plaats onder het middelrif, tot den uitgang vande Lijfmoer doorgaat; maar het vliesch ('t zijn de woordel van *Ulmus*) dat an den rug-graat vast is, is het selve met het darmscheil, ja het selve in wesen en in oorspronk, daarom heeft de Lijfmoer een over een-stemmingh mette darmen. De gestalte der Lijfmoer is ongelijk, op d'een plaats eng, en langagtigh, op d'ander wijd en kort, en moet volgens dese verscheidenheid, verscheidene namen krijgen, want de breedte van de Lijfmoer die den onderbuik naast, en waar in het volmaakte ey leid, is de Lijfmoer self, maar het overige enge, langagtige en ronde deel, 't welk na 't middelrif uitgestrekt word, soude den hals oft keel der Lijfmoer, oft een uitgestrekte Lijfmoer konnen genoemt werden. Want sy is vliesagtig dun, en van de overige uitgerekte Lijfmoer geheel verscheiden, en het einde is hier teer, doorschijnende, en sonder bloed. Sy soude ook des Lijfmoers darm konnen ghenoemt werden, ten ansien van haar gestalte, en hoegrootheid, wijl sy een rondigheid met lengte heeft: waar by komt de gelegentheid van dit vliesch, dat de uitspanning oft uitrekkingh van de Lijfmoer maakt, en 't welk wy des Lijfmoers darmscheil noemen. Het middendeel van de Lijfmoer, 't welk een gedeelte vande eigentlijk geseide Lijfmoer is, tusschen beide leggende, heeft een dikke, witte, en melkagtige selfstandigheid, in sich selven neersinkende, welkers scheil veel aderen, en gekookt zijnde, een smaak als eyerwit heeft.

Voedsel. Vande spijs behoeven wy niet veel te spreken. De wijs van 't vet maken behoort totte huis-houdingh, Druiven en Vyghen etense graagh, maar zijn haar niet goed, want daar van wordense onvrugtbaar, en sontterig, oft indien ghy haar Kennipsaat voorset, sullen sy veel, oft indien ghy haar half ghekookte Garst, oft Kerssaat met Semelen en Wijn gemenght te eten legt, sullen sy veel grooter eyren leggen. Om vet te mesten, word de Tarw met water gekookt, sonder haar te drinken te geven, als mede de Cythisus seer gepresen.

Matthiol. in Dioscord: l. 3. c 148.

Wat haar teelingh angaat en daar toe behoort. De kunne word in dese Vogel met openbare tekenen onderscheiden, en den Haan pronkt met sijn opgeheven Kam en Manen, die hem langs de nek en hals neerhangen, met sijn grooten start, en spitse sporen om te vechten; maar sy zijn van onuitblusselijke geilheid. Want alhoewel *Aristoteles* schijnt te kennen te geven, dat haar voornaamste tijd den Herfst is, waarom dan mogelijk ook haar kloten grooter zijn, en dat den Haan om een ey vrugtbaar te maken dikmaal versamelt, want daar worden ook eenige in 't eerste voortgebragt, die heel verwijft zijn, so datse niet en krayen, oft de Hennen niet treden, en dat *Theophrastus* seit, datte wilde meer tot geilheid genegen zijn als de tamme: soo is 't nochtans seker dat de Hanen haar Hennen vijftighmaal, en meer op een dach treden, en indien de Hinnen komen te sterven, datse dan van droefheid uitdrogen, en indien der Hennen ontbreken, datse haar self van de Hanen niet onthouden, die daarom door de Wet verdoemt wierden levend verbrand te werden, en dat andere ook vogelen die van haar geslaght niet zijn anvallen, namentlijk Phasanten en Patrijsen, en datse haar saat storten, en krayen als sy maar een Hen sien. Ook die gene welke inde Kerk van *Hercules* opgevoed wierden, vlogen noit over na de Hinnen in Hebes (een geduirigh vloeijende Rivier tusschen beide die Kerken) dan als sy door de geilheid geprikkelt wierden. Nochtans zijnse niet alle even heet, maar die grof van spieren, rood en spits van Kam, kort, vol en scherp van bek, met swarte ogen, een rode Lel, ghesprenkelden hals, ruighe schenkels, lange klauwen, een groote start en vol vederen zijn, worden geloofthel vierig te zijn. De tijd van paren is in den Haan soo haast hy wakker word, maar mette Hinnen op den dach. Als den Haan ankomt bukt sy op de aarde; na 't versamelen schudse haar vederen, en pluist haar, en ontlast haar van den damp, die uit die versamelingh opgeresen is, en de leden uitrekt. Van haar eyren en broeyen, op dat dit Hooft-stuk niet al te groot werde, sullen wy in 't volgende bysonderlijk spreken; wat angaat haar zielige werkinghen, om dat de Hinnen met een oog na boven kerende, acht op de Roofvogels hebben, schijnen sy scherp van gesight te zijn, en om datse alle ding hoe droogh het ook sy, mette mond terstond oordelen, schijnen sy ook scherp van smaak te zijn.

Teelin[g]

Oppiani in Ixeuticis Arist: l. 9. c. 49
Theo-prast: apud. At[hen]: l. 9.
Ælian: l.
Plutarch in l. num bruta ratione utantur.

Arist: H:A l. 5. cap. 2.

Scalig: Exercit. 266.

Stem. De stem van de Hinnen is veranderlijk, omtrent de leghtijd kakelense, terwijl sy broeyen klokkense. Als sy willen getreën zijn, slaan sy een slauwer geluit, 't welk in 't ghemeen kreunen soude konnen ghenoemt werden. Haar gekray word voor een quaad

voor

voorteken gehouden, en word onder de opmerkinghen der Vroed-Vrouwen ghetelt. Omtrent Thessalonica hebben de Hanen geen stem, by ons een grover, maar ongherijmt, dat met geen sang of snaarspel over een komt. De natuur heeft dese nachtwakers geteelt om de menschen op te wekken, en den slaap af te breken. Sy verstaan haar op de gestarnten, en krayen dikmaal alle dry uuren. Sy gaan mette Son slapen, en 's morgens vroeg keren sy weder tot haar sorgh en arbeid, nocht sy wagten niet, tot dat haar de Son onverwacht komt bekruipen, en voorboodschappen den dach met haar gekray, en haar gekray met het klappen van haar vleugels. Hier van wordense Dachroepers, en Dachboden ghenoemt, met welke de oude die onbloot waren, van uur en Sonne-wijsers het anbreken van den dach plegen te oordeelen. Dese morgen-sang, eigenen sommige sijn begeerte van spijs toe, (want het is een heet dier dat graag is) andere sijn geilheid, (want als hy treden wil so sal hy krayen) enige de verandering van de lugt, die uit de bewegingen van de Son komen, andere wijl hy ook versaat, en na dat hy getreën heeft ook krayt, eigenen dat de verborgene over een komst, die hy mette Son heeft, toe. Die gene die gheloven dat hy in 't midden van de nacht sterker, en inde morghenstont slapper krayt, menen dat het geluit mette wind ghedreven word; en dat de wind 's nachts kraghtigher doorblaast als inde uchtent-schemertijd, en dat men hem daarom 's nachts verder hoort. Sy worden stom, indien ghy haar een krans van Wijngart-ranken om den hals hanght, en 't hooft en voorhooft met Oly besmeert, so men *Plinius* en *Albertus* gheloven mach.

[H:N: ... c.21.] [... l.29. ... 4.]

Datter een sonderlinghe grootsigheid in steekt, kan men daar uit verstaan, datse over haar geslagt heerschen, en een Koninklijke macht, waar sy ook zijn, betonen, als ook om datse niemand toelaten haar Hinnen te treden sonder een wreed gevecht, en datse in huis tredende haar altijd buighen, om haar kam niet te beschadigen.

[H: ... c.]

Haar strijdbaarheid is niemand onbekent. Die van Pergamo plaghten jaarlijks dat Schouwspel te vieren, waar mede *Miltiades* de Grieken tegen de Persen met een gelukkige uitkomst heeft ghemoedight, *Socrates* den *Isicrates* heeft angehitst, en *Themistocles* sijn leger teghen de Persen voerende, heeft gheoefent. Hier mede worden de Indise volkeren van Tarnasseri, de Antwerpenaars, by de welke sy jaarlijks op het Stadhuis met grooten ernst van weer-zyden teghen malkander worden opghehitst, en by dese tijd de Françen, en Engelse dapper vermaakt. Men seit datse met look Politrichon Trichomanes, en Adianthum, 't welk gheslaghten van Venus-hayr zijn, worden angesteken, mogelijk om dat de Adianthum de Hane-kam ghelijk is. By de oude wierdense met ysere pinnen, die sy sporen noemden ghewapent, om haar in 't gevecht te beter te beschermen. Nocht dit is niet sonder enige merkelijke konst.

[...n: de ...nal. l.29.] [...n. in ...oda- l. 7. ...lig: An- 16. 3. H:N: c.1. in gu.]

Hier kont gy sien haar streng gesette hoofden, haar opgeblase vederen, haar geweldige slagen, haar voorsigtige sprongen, en iets dat inde beweging van onredelijke dieren niet onaartigh is. Indien hy de overwinningh behoud, toont hy sijn trotsheid met 't glinsteren van sijn ogen, verheven hals, en moedigh gekray, ghelijk een overwinnend' Koning, en rechte Oorlogs vogel.

Auguft: l. 1. de Ordine Politan: in ruft.

Overwonnen zijnde krayt hy niet, om dat de geest uit de quade strijd ghebroken en flauw zijnde, de stem opkropt, en door die schaamte bedwelmt zijnde, versteekt hy sich inde eerste schuil-hoek die hy vind.

'tGeen volght behoort tot sijn toeneiging, en afkeer. Dat ghene 't welk omtrent de kribben van de hoenderen afvalt, vermenght met het voeder, doot de runder-beesten. *Ælianus* is een oogh-ghetuighe, dat een Haan eenen Porphyrio so beminde dat, hy gedoot zijnde, den Haan ook stierf van honger. De Byen worden by gebrek van spijse, met hoender vleesch en Rosijnen ghequeekt. De Leeuw vreest den Haan, en voornamentlijk een witten, (gelijk *Ambrosius* meent) die hy uit sijn gekray van verre, en van na by uit sijn kam oordeelt, 't zy oft door een verborghen oorsaak; want dat de menschen met sap van een Haan bestreken, van Leeuwen en Panthers niet angheroert werden, heeft *Plinius*, 't zy waarlijk, oft valschelijk beschreven: oft

Hartstogten.

H: A: l. 5. c. 28.

Ambrof: Hexamer. l.29. c.4.

Plin: H: l.29. c.4. Lucret: l.4. de Natura rerum.

Om dat in 't Hanen bloed, een saad is 't geen de ogen
Der Leeuwen hindert, en haar klaarheid doet verdrogen.

En sy seggen dat de Basiliskus als hy hem hoort krayen so verschrikt, dat hy der van sterft, en also word hy van de Reisers inde Woestijne van Cyrenen verjaagt. De Vos sleepter dikmaal op eene nacht veertigh oft vijftig weg. Door de stem van een Weeseltje worden de hoenderen om 't leven gebragt. Door de bykomst der gene die van een slang, oft dollen hond gebeten zijn geweest, worden haar broey-eyren vuil. Nochtans op die dach alsse gheleit hebben, wordense van de Slangen niet beschadight, en haar vleesch is dan den genen die van slangen gesteken zijn, een genees-middel. Als sy van de Wijngartbloeysel gegeten hebben, onthouden sy haar van de rijpe Druif. De Herders geloven dat de Fluiten die uit Vlier gemaakt worden beter klinken, als het daar gesneden werd, daar sich 't ghekray van de Hanen niet uitstrekt, 't zy oft om dat inde Bosschen, daar 't gekray van de Hanen niet ghehoort werd, het hout drogher en vaster groeyt, en daar uit beter luidende Fluiten gemaakt werden, oft om andere redenen. Want het is nauwlijkx waarschijnlijk, dat het gekray van den Haan de voose stof van 't vlier soude bederven.

Ælian: de Animal. l.3. c.31.

Diofcorid. l 4. c 75. Arift: H: A. Plin: H: N. Columell. de R R. Plin. H. N. l. 29. c 5.

Ten leften, fy eten de knoppen van den Ipen-boom, maar door 't faat van de Braam, en den drek van een menfch, die Nieskruid ingenomen heeft, fterven fy, ghelijk *Avicenna* ghetuight: als het dondert vervuilen haar broey-eyren, en de halfghevormde Kiekens fterven. Indien men hoender-leden by ghefmolten gout vermenght verteren fy dat, fo dat dit een vergif van 't Gout is, 't welk *Plinius* valfchelijk befchreven heeft, en van de ondervinding wederleit werd.

Scalig: Exercit: 88. Plin: l. 10. c 6 Columel de R. R.

De fiekten, die de hoenderen eighen zijn, zijn luifen en de fnot. Hier mede zijn fe inde tijd tuffen den Oogft, en de Wijn-tijd, ghequelt, wanneer fy veel onrijpe Vijghen, en Druiven eten. Sy worden met het water daar Orego in geweekt is, bewaart, en ook weder genefen, als ghy haar den bek met pis wafcht, en het velletje daar de tong dan mede befet is, mette nagelen aftrekt, oft haar Zee-ajuin, in water met meel ghemenght, te eten geeft. Met luifen wordenfe meeft ghequelt als fy broeyen, maar indienfe met ftrant-zand, oft mette afch, die van de loog der Seepfieders overfchiet, ghereinight werden, wordenfe wederom fuiver. Sy werden ook met mifdraghten ghequelt, 't welk met het ghebraden ey-wit en ghebrade Rofijnen, elx evenveel t'faam-gemengt, en voor alle andere koft gegeven, voorgekomen werd. De Kiekens krijgen licht het voet evel, indien haar den drek an de voeten blijft hanghen: Hoe wel datter ghetwijfelt werd; of de hanen die meerder warmte hebben, en d'onthouding van fpijs niet minder, daar ook mede gequelt werden; maar de Kapoenen, die de warmte fwak hebben, en veel eten, die is het gemeen.

Scalig: Exercit: 277. S. 2.

Verftand.

Porphyr: l. 3. περὶ ἀποχῆς.

't Geen van haar verftand konde gheseid werden, is boven verhaalt, te weten datfe met fonderlinghe liefde haar hinnen voorftaan, en als fy iet te eten hebben, de hinnen en kiekens daar by lokken, datfe de felve tegen de Kiekendief befchermen, datfe medelijden mette broeyende hinnen hebben, en haar droefheid met een klaaglijk gekreun te kennen geven, datfe vrolijk zijn als de Son opkomt, en 't geen meeft te verwonderen is, datfe als fy met bloed overladen zijn, het bloed met haar klauwen uit de kam voortlokken, en haar alfo van de bloeds-volheid ontlaften, en datfe haar met het kruid helxine fuiveren: dit zy hier van genoech.

Voorfegging. Ælian: de Animal l. 7. c. 7.

Men moet ook niet overflaan, dat de hanen, als fy in tijd van reghen krayen, fchoon weder; indien hy 's nachts eerder als gheméenlijk, veranderingh van loght, en wind; indien fy een weinigh na der Sonne ondergang, oft inde avondfchemering, met klappen van haar vleugels, een ongewoon heefch gekray maken, onweder voorduiden. Want de Zuydelijke wind vervult de werktuigen van haar ftem, en wijl fy haar van dien laft foeken te ontledigen, worden fy op ongewone wijs tot krayen gedrongen. Maar ook de hinnen, indien fy 's morgens niet uitlopen, oft haar pluifen, en met haar vleugels gelijk de Enden in't water flaan, en de borft met den bek fchrabben, oft boven ghewoonte in't zand wroeten, oft in t begin van den reghen onder dak lopen, fo gelooft men datfe flagh-regen voorduiden. Sy geven te kennen datmen tijdlijk fayen moet, als fy haar vederen, als fy beginnen te ruilen, gelijk fy gemeenlijk voor den Winter doen, van t hooft beginnen te verliefen; maar dat men laat fayen moet, als fy van achter beginnen.

Aldrov: Ornith: l. 14. c.

Gebruik.

Plin. H. l. 10. c.

't Gebruik van defe Vogels is in de fpijfe gemeen, en word van ieder geprefen, voornamentlijk van de gemefte. Daarom bevind ik, dat defe inde oude verbodene maaltijden is uitgenomen geweeft, volgens de Wet van *Cajus Fannius*, welk elf jaren voor de derde Punife oorlog gegeven wierd, datmen geen vogels behalven het hoen, dat ongemeft was foude opdiffchen, welk Hooft ftuk daar na door al de wetten gewandelt heeft. En daar is een uitvlugt tot haar bedrog gevonden, om de hoenderen met fpijs in melk geweekt te voeden die dan veel angenamer gehouden werden. Nochtans is het gheheel al in de fmukkery niet behaaglijk. De Keyfer *Pertinax* fond de lendenen an fijn Vrinden, en metten rugh zijnfe de pannekoeken ghelijk. *Meffalinus Cotta* heeft uitgevonden, de kammen met het vlakke van de voeten, en met Ganfen te braden, en fo op te diffchen Het brein word gebraden met Peper, en fout gegeten. *Cardanus* roemt de Levers boven alle andere fpijs. De maag gekookt, voed over vloedigh. De darmen wierden met andere dingen gekookt, gegeten. De kloten is men gewoon te Bononie op den eerften dach van Oogft-maand te eten. De ftuit word van de Françen onder de Soldate koft gherekent. Ten tijde van *Galenus* waren fommighe, die het hoender-bloed aten. By de Egiptenaars zijn de fwarte hinnen door feker konft ghemeft, in ghemeen ghebruik. De Vrouwen drinken het fop inde baden, daar fy vet van werden. De bereiding van de Purperverwige, Partife, Oxyronife, Varriaanfe, Frontaniaanfe, Tractogalatife, Tarfilife en diergelijke: fie daar van in *Apicius*, daar *Aldrovandus* veel uitgenomen heeft. Nochtans plagten eertijds die de vallende fiekte hadden, haar van hanen vleefch te onthouden; het was eertijds by de Brittannen een fchelmftuk een hinne te eten. En het is noch heden in t Eyland Scotora iets fchandelijkx die an te raken.

Capitol. in vita ejus A. hen: l.

Galen: cibis & mal fucci.

Galen de alim Profp. pin. l. Medic Ægyp

Hippoc de Mo Sacro Cæfar l. 5. de lo Gal

Van haar gebruik inde Genees-konft twijfelt niemand; daarom wierd den haan eertijds door overgeloof den Afgod Æfculapius opgheoffert, en daar is nauwlijks een fiekte, waar in fy niet gebruikt werden. Men heefter gevonden die van een florpey dry, vier afgangen hadden, indien men *Braffavola* geloven mag. *Hippocrates* heeft inde Koortfe het wit van eyren met water geflagen ingegeven. De kloten worden inde uitdroghende Koortfen geprefen. Het brein vande Hinnen

Hipp de M bis T lia: l c. 5.

hen in de beving, en 't bloeden vande Neus. Den swart galaghtighen, word met voordeel een swarte Hin door midden gesneden, op 't hooft geleit. Daar zijn ook sommige die de pennen van een Hin in Asijn gedoopt, seggen goed te zijn tegen den diepen slaap. Het sop van een ouden Haan, is goed voor de engborstige. De witte drek van een Haan word gepresen tegen het verborgen keel-geswel, en sy verwekt voorseker braken, en word niet qualijk inde darmpijn gebruikt, met Oly en Salpeter gemengt, geneest sy de exterogen an de voeten. Het vliesch dat om de maagh, en een hoorn gelijk is, gestoten, word bequamelijk voor een swakke maagh gebruikt. De gebrade lever wederstaat de dunne darmpijn. En ten lesten *Marcellus Empiricus* heeft geschreven, dat het uitterste beentje uit een Hoender-vleugel met een Lepel geboort, en met seven knopen met een draad gebonden, en an den arm oft het been van die sijde die gescheurt is gehangen, een wonderlijk Genees-middel is. Tot een besluit is noch an te tekenen, dat *Cælius Aurelianus* nagelaten heeft, dat ymand van een vechtenden haan licht gequetst zijnde, tot dulheid vervallen is.

Het. I. Byhangsel,
Tot het I. LID.
Vande Hinnen-eyren.

HEt is een gemeen gevoelen, so der oude als der nieuwe, dat de hinnen twederlei
[Ar]ist: H: eyren leggen, te weten door haar self, oft
l. 10. door versameling. Op de eerste wijs wordense ontfangen, als de hinnen in 't afwesen van den haan, uit een begeerte haar saat in haar eigen self schieten, en worden also, gelijk offe van den haan getreën waren, vrugtbaar. De overvloet vande saatstof, verwekt een ongemene kitteling in de teelvaten, die
[A]rist: l. 6. de onderlinge inbeeldingh van de geilheid
p. 2. vermeerdert: maar hoe wel sy op sekere tijd saghtelijk gehandelt werden, doen sy 't selve: de voghtigheden door die handeling bewogen zijnde, gelijk ook *Plinius* niet valschelijk geschreven heeft, datse ook met pluisen doen. Hier by komt in de lente, en in den herfst de hulpe van de Zuide wind, want dese keren de veel-leggende vogels, als sy waijen, de deelen van den aars toe, waar door sy ontfangen, en worden daar door tot geilheid opgewekt, gelijk het geduirig roeren van de
[V]arro de R. l. 2. [c.] 10. Arist. [l.] 5. H. A: [c.] p. 2. [Sc]alig: in [l. 1]0. Arist: [l. 6]: H. c. 6. start, het overvloedigh zaat, wijl sy geen afvloeying van Maanstonden hebben, na de Lijfmoer trekt. Hier van heeft men eertijds gelooft, datse van de wind ontfingen. Dese eyren worden wind-eyren genoemt, gelijk die pis, welke Somers uit de onnutte vogtigheid voorkomt; maar sy zijn daarom niet geheel ledig, de kleine, en weke zijn minder angenaam, en door sich selven onvrugtbaar, maar worden met het overkomen van den haan vrughtbaar gemaakt; nocht de verandering van 't geel in wit, gelijk *Aristoteles* gelooft, nocht den omloop van beide door het vliesch, hindert iets: want het kieken wort uit het wit geteelt. De kuit van de Visschen nu uitgheworpen zijnde, word daar na met het overgheworpen saat van de mannetjes vrugtbaar gemaakt. En *Albertus Magnus* getuight dat de eyren, die in de lijfmoer behalven, het vliesch en schaal volmaakt zijn, van het saat van den haan vrugtbaar worden. In hoe veel tijds datse volmaakt zijn is onseker, datse trager om 't gebrek van warmte in 't saat voortkomen is waarschijnlijk, dat sy het overschot zijn van 't geen uit saat ghetcelt word is valsch, want men heeft in 't gheslaght van de hoenderen, en Gansen bevonden, datse van de jonge sonder versamelingh gheteelt zijn.

Van de eyren uit versamelingh ghegroeit, Arist: l. 6: H: A: c 2. Aldrov Ornith: l. 14. c 1.
hebt ghy dit. Na dat de hin van de bovenplaats die onder het middel-rif is het saat ontfangen heeft, worden aldaar van de vormende magt de eyren gemaakt, die an den rughgraat met steeltjes vast-hangen, en dan worter eerst een weinigh wit ghesien met adertjes onderscheiden, daar na iet roods, bloedigs, daar na de doyer, en ten lesten iet gheheel geel. Daar na van den rug-graat in 't beginsel van de Lijfmoers-darm afvallende, en tot de eerste holletjes van de lijfmoer versonden zijnde, wordense, door ghedurighe versamelingh, en so veel te eerder als die overvloediger is, vermeerdert, en het wit van den doyer onderscheiden. Dan in de tweede holletjes verschoven zijnde, krijgen sy haar behoorlijke grootte, en den doyer word rondom met het wit ingherolt. Ten lesten komen sy in de derde holligheid, waar de natuur de hardigheid ande schalen geeft, nochtans sodanigh, datse noch weekaghtigh blijven, en de voeding die door de selve geschiet, niet belet werd. Also word an den doyer, en het wit zijn stand ghegheven; want het saat van den haan (so wy *Albertus*, en *Aldrovandus* geloven) word door 't geheele wit tot den doyer toe verspreit, en na 't scherper deel van 't ey ingheheght. Op den tienden dach van de versamelingh, zijnse volmaakt met dry vliesen, van welke het ene den doijer rondsom beslaat, het ander als een dun herssen vliesch, bevangt het wit; het derde tusschen 't welke, en het andere, een rauwe vogtigheid groeit, en die, wijl de vrught ghevormt word, werd uitgedreven, vervult de plaats van het harder vliesch: Binnen aldus versien, komen sy sagt, op datse ligter afgeleid werden, doch met het breedste gedeelte, en om dat het scherpe vaster anhangt, 't geen daarom lest uit komt, voor den dach, en koud gheworden zijnde, en de vogtigheid, die weinigh is uitgewaessemt, en het aardagtige deel overgelaten zijnde, krijgen sy haar behoorlijke hardigheid. Maar an het scherpe, daar het Kieken uitkomt, en daar *Aristoteles* dat geen stelt, 't welk totte teelingh onnut is, en 't welk niet gesien word, dan als de

schel

ſchel gebroken is, krijgen ſy behoudens haar gheſtalte, een volkomer hardigheid. Sy beginnen als den winter ten einde is geleit te werden, en in warme plaatſen omtrent het begin van Januarius. De beſte vrught word voor de tijd, dat inde Lente dagen nacht even lang zijn, geleit; die na der Sonne ſtilſtand geleit werden, hebben haar volkomen grootte niet, en ſo veel minder, als ſy later geleit werden. Als de hoenderen leggen ſullen, geven ſy dat met kakelen te kennen, en ook met het ſelve datſe gheleit hebben, en ſy leggen veel lighter, indien ſy de veſelinghen metten bek gevat, op den rugh legghen. Indien wy *Oppianus* gheloven, veel grager, als ſy een ey in't neſt ſien, ſonder ſmert, dat ghy daar uit verſtaan kond, om dat de ſchaal vlieſaghtigh en ſagt gheweeſt is, en die eerſt als het ey uitgekomen is, hard werd.

Columel: de R.R.

Oppian: in Ixeuticis.

Het getal na de verſcheidenheid van den ouderdom is ook verſcheiden, die veel leggen, leggen tweemaal op een dach, maar ſy ſterven haaſtigh. Daar zijnder die geloven, dat ſommige, 's nachts weke en tere, en alleen op't hoogſte van den dach harde eyren leggen: maar datſe harde ſullen leggen, indien ſy gedrongen werden met het opgaan van de Son te leggen, en datmen haar een weinigh Souts onder ſtrooyt. Het is ſeker datter ook ſomtijds wanſchepſels onder lopen. *Aldrovandus* heefter een geſien, dien de ſchaal met bloedighe ſtippelen, en ſtrepen ghesprenkelt was. (Ik kan nauwlijk geloven, datte lijfmoer gequetſt was. Het is waarſchijnelijker, dattet bloed, waar mede de aderen der Lijfmoer dikmaal vervult zijn, is door-geſweet. *Albertus* heefter een gheſien dat heel kring-rond was, in twe ſchalen beſloten, ſonder doyer, met een dun wateragtig wit, en noch met een ander vogtigheid binnen de binnenſte ſchaal. Daar worden ſo wel vrugtbare, als onvrugtbare, oft wind-eyren ſonder ſchaal ghevonden: Mogelijk om dat die waterig zijn en met kleine warmte verſien, indien de hinnen veel vogtige koſt gegeven werd: Aan deſe geſchiet mogelijk ſulkx, oft door t'ſamenbotſen, oft om datſe door de veelheid ghe-prangt worden, indien men *Nicander* geloven mag. Nocht die dry doyers hebben, zijn ook ſelden; en dat die in't midden van de ſchaal een kuil hebben, heeft *Eluchaſis* beſchreven. *Geſnerus* heefter een geſien, wiens ſchaal an het een eind in een dunnen langagtigen hals, gelijk een Kauwoerde, afliet. Een ander kring-rond, nauwlijk totte grootte van een duiven ey komende: Een ander niet veel kleinder als een Ganſen ey, met vouwen en kreuken verſien, wierdter bewaart by *Aldrovandus*. Maar of den haan ook eyren leit, word onder de Geleerde gevraaght. Sommige ſeggen dat de oude hanen, die totte telingh onbequaam zijn, op haar ſevende, negende, oft ten hoogſte veerthiende jaar, na de ſwak, en ſterkheid van haar kraghten leggen. Die oorſpronk is dat, an het verrotte ſaat ſchuldigh, oft ſodanigh ey word uit de vuiligheid der voghtigheden t'ſaam-gheſet. Het word gemeenlijk omtrent het begin der Honds-dagen geleit, om dat de ſwakke uitdrijvende kraght inden ouden vogel, van de warme logt dan meeſt werd geholpen. Daar iſſer een by *Imperatus* geſien dat lang, een by *Aldrovandus* dat rond, geel en Palm-houtagtig en bleek-blauw van verw was, ook een dat gebroken was, en ghy ſoud geſeit hebben dattet gheheel ſonder doyer was. Ook heeft *Lemnius* beſchreven, dat binnen Zierik-Zee twee bejaarde hanen, niet alleen op eyren gebroeyt hebben, maar nauwlijkx met ſtokken van de ſelve af te keren waren. Ten leſten zijn de eyren ghebroken, en den haan gedoot, om dat de Borgers vreeſden, datter een Baſiliskus ſoud uitghekipt werden; en dit is de mening van ſommige. Het is waarſchijnelijker, datſe in den leſten ouderdom, alſſe niet meer teelen, uit een t'ſaam-gheronnen verrotte vuiligheid iets, dat een ey gelijk is, voortbrenghen. Maar een ey met een ſchaal kan hy niet meer voortbrengen, als een Man een vrught, als hy noit gheleert heeft te teelen. Datter een Baſiliskus ſoude uitkomen, voornamentlijk indiener een padde opgebroeyt heeft, zijn beuſelingen; als mede datſe ſonder ſchaal zijn, en van ſo harden huid, datſe de ſwaartſte ſlagen tegen ſtaan.

II. LID.

De beſchryving vande eyren afgehandelt zijnde, moeten wy ook van de teeling der jongen ſpreken. De oude Grieken, en onder die *Alcmeon*, *Crotoniates*, en *Hippocrates Cous*, hebben haar beginſel den doyer, en haar voedſel het wit toegeſchreven. De jonger heeft het behaagt, het tegendeel te gevoelen. Het dier word uit de witte vogtigheid geteelt, den doyer is tot voedſel gheſchikt, daar van word allengſkens de te groeijene leden haar voedſel, toe-ghedient. En voorwaar daar is noch dikmaal een deel van de doyer overigh, als het kieken al volmaakt is, wijl het wit door het broeyen verhit en hard, het geele door koude verſtijft, en door warmte vloeyig wort. Sy worden gekipt oft door broeyen, oft door koeſteren in de aarde: want in Egypten wordenſe in meſt met aarde bedekt, begraven, en inde broey-ovens van *Kairo* komenſe met hoopen voor den dach. Daar werd verhaalt, dat een ſeker Likkebroer te Syracuſe, ſonder ophouden, ſoo langh gewent was te drinken, tot dat de eyren die onder een matte gedekt waren, uitgekipt wierden. By *Plinius* leſen wy, dat *Livia* een ey in haar ſchoot uitbroeide. En *Porta* heeft een vat beſchreven, daarſe ſonder toedoen van de hinnen uitgebroeit werden. De lange en ſcherpe kippen hinnekiekens, de ronde en ſtompe, uit dat deel, 't welk ſcherp is, de hanekiekens. Dat is met een onſeker bewijs-reden van *Ariſtoteles* verhaalt. Het tegendeel leſen wy by *Columella*; de *Wijſgeer* heeft haar drymaal ſeven dagen toe-

Ariſt: de Generat. l. 3. c. 2. Hipp: de natura pueri.

Ariſt: H. A. l. 6. c.

toe-ghefchreven, en die konnen minder zijn, indiener een warm e loght by komt, want de kokingh is een fekere warmte, maar fy worden wel door te veel warmte bedorven, en onvrughtbaar, gelijk de Wijnen, als de Moer door de warmte verandert, fuir werden. *Ariftoteles* heeft haar vorming, en hoe 't ghemaakte jongh fijn voedfel neemt, nauwkeurlijk befchreven. *Aldrovandus* hem gevolght zijnde, heeft ons dit navolgende overgelaten, wy fullen fijn woorden voorftellen. Ik hebbe feit hy bevonden, dat op den tweeden dach van de broeyingh, den doyer na den top helde, eenighfins verandert, en in 't midden, ghelijk als witagtigh was: waar van *Ariftoteles* geen gewagh ghemaakt heeft. Maar in eenigh deel van het witte, dat van gelijken verandert was, vertoonde fich het hanenfaat, 't welk die dry hoedanigheden fcheen te hebben, die ik nu voor verhaalt heb. Op den derden dach, de fchaal an het ftompe einde gebroken zijnde, heb ik gefien dat het wit, en het overige deel van 't ey in de andere fchaal gefcheiden was; want het wit was enigfins van de fchaal afgeweken, gelijk wy in alle eyren fien, die niet heel verfch zijn. Hier van noemt *Plinius* de ghefchifte eyren al geele, welke op den derden dach opgenomen werden. Hy noemtfe gefchift, na 't getuigenis van *Hermolaus*, om datfe verdeelt worden, en het wit van't geel affcheid. Ik fagh ook openbaarlijk die dry vliefen, die ik uit *Albertus* ghefeit hebbe inde eyren te zijn, gelijk uit *Ariftoteles* ook geoordeelt werd, en het is niet waar dat het tweede vliefch verfch gheteelt is: want indien dat waar was, fo foude het inde ongebroeide eyren geenfins gefien werden. Maar het is ook inde felve, ghelijk ik ghefien heb, doch inde gebroeide witter om de warmte. Op die felve dag wierd den doyer gefien na het fcherpe deel ghekeert te zijn; en dat is 't geen de *Wijfgeer* feide. De doyer helt op die tijd na den top, waar het begin van het ey is; want daar grooter warmte, en meerder kragt van faat is. Ook vertoonde fich in't wit, een klein huppelend ftippeltje, en dat ift 't welk de *Wijfgeer* het hart noemt. Ik fag blijkelijk dat daar uit, een ftammetje van een aderfproot, en dat daar twee andere takjes uit voort-quamen, welke die bloe-voerende doorgangen zijn, welke hy feide tot beide de vlieffen die den doyer omvangen, en tot het wit uitgheftrekt te werden. Ik ben gheheel van dat gevoel, dat die doorgangen aderagtig zijn, en kloppen, en datter fuiver bloed in behouden werd, 't welk totte teeling van de voornaamfte delen als lever, long, en diergelijke bequaam is. So dat de *Wijfgeer* wel gefeit heeft, dat op den derden dach fich tekenen vertonen, of de eyren vrughtbaar zijn of niet: hoe wel die waarneming in de eyren van grooter vogelen, als Swanen, Ganfen, en diergelijke geen plaats heeft. Want in fodanige gelijk de felve *Wijfgeer* getuigt, vertonen haar die tekenen een weinig trager. Op den vierden dach fag men twee ftippelen, van welke ider fich beweeghde, welke fonder twijfel de lever en 't hert zijn geweeft, welke delen, de felve gefeit heeft, haar op den derden dach inde gebroeide eyren te vertonen. Haar vertoonden noch twee ander fwarte ftippelen, namentlijk de ogen: en nu had fich de doyer opentlijk na het fcherpe deel van't ey, daar de warmte, en de kragt van 't faat grooter is, begeven; want dat word tot teeling van het vleefch, gelijk in alle andere dieren, die haars ghelijke baren, van het faat ghetrokken. Op den vijfden dach wierd die ftippel, die wy gefeit hebben het hert te zijn, niet meer ghefien te bewegen, maar bedekt te zijn, en die twee aderagtige doorgangen wierden openbaarlijk ghefien, doch de een was grooter als de ander: En het is niet waar dat *Albertus* gefchreven heeft, datfe gefien werden in het vliefch, 't welk het wit omvangt: ten fy hy mogelijk fulkx van het derde vliefch gefeit heeft, daar openbaarlijk aderen in zijn, want daar anderfins geen teken van eenighe ader was. Door de ingeboorne kragt van die aderen, wort het overige gedeelte van't ey in een verw, als een ftroyhalm, verandert. Daar wierden ook enige takjes gefien na die plaats te lopen, daar het hooft ghevormt werd, om daar heen het fuiverfte bloed, waar van het hooft, en daar in de herffenen ghemaakt werden, mette vormende kragt over te brengen: Het gebouw van 't hooft was noch heel ruw, en wanfchapen, de ogen waren fienlijker, en fo groot als een Erweet. Den volghenden dach het opperfte van de fchaal van't ftompe eind weg-genomen, en de twee eerfte vlieffen weg-geworpen zijnde, vertoonde fich het derde openbaarlijk, met adertjes befet: Hier van meen ik datte *Wijfgeer* gefproken heeft, als hy feit: Het vliefch is ook met bloedighe vefelen onderfcheiden: En dit kan na mijn oordeel de nagheboorte ghenoemt werden. Daar na waffer tuffchen dit, en 't vierde vliefch, 't geen de vrugt omving, een waterige vogtigheid: dien ik geloof het weyagtige deel van 't wit te zijn, welk na 't kippen van de vrugt noch over blijft, als totte teling onnut. Dat vliefch, fchijnt *Ariftoteles* an te wijfen, fijn oorfprong van die doorgangen der aderen te hebben, voor fo veel het door de kraght der vefelen, die van die aderaghtighe doorgangh gefproten zijn, in een bloedighe verw verandert werd. Daar na fach men de vrugt fich bewegen, en de ogen waren grooter als in den voorgaanden dach: Maar de onderfte deelen, als de borft, buik, en voeten waren noch heel onvolmaakt, en konden niet onderfcheiden werden, en de bek was flijmagtig: fo dat *Ariftoteles* wel gefeit heeft: Het onderfte deel van't lichaam, word in't begin niet gefien, door enig lid van 't bovenfte ghefcheiden te werden. Het hooft was grooter als het gheheele onderfte deel van 't geheele onder-lijf. Op den fevenden dach, het vierde vliefch gheopent zijnde, fagen wy de vrught noch gheheel klein en onverfcheiden,

den, maar met groote ogen, en haar dryerley vogtigheid, te weten de glasagtige, waterige, en Krystalijne. Het hooft gheopent zijnde, sagen wy de herssenen opentlijk, maar de overighe delen minder, waarom de *Wysgeer* seide. Een weinigh daar na (hy verstaat na mijn oordeel den vijfden dach, en den negenden insluitelijk) word het lichaam van het Kieken onderscheiden, het is eerst klein, en wit, met een schijnbaarlijk hooft, en groote opgeblase ogen, met welke het lang sodanig blijft, gelijk wy ook ghesien hebben: En de ogen seit hy verminderen weder langhsaam, en trekken haar tot een behoorlijke grootte in; 't welk waaragtig is, want op den veerthienden oft vijfthienden dach vallense weder in door de uitwasemingh van de swakke warmte. Op den achtsten wierden de groote ogen noch weder ghesien, die by na so groot als een Erweet waren. Het geheele lijf beweegde sich doen heel seer, en de schenkels, en vleugels begonden nu onderscheidentlijk gesien te werden. Nochtans was ondertusschen de bek noch slijmerigh. Maar ymand sal mogelijk vragen, waarom de opper delen eerder als de onderste, in die vormingh sich vertonen? Dien ik wil geantwoort hebben, dat de vormende kragt sterker inde opperste als benedenste delen is om dat die geestagtig, en dienvolgens meer warmte hebben. Maar al wat ik op desen dach sag, vertoonden sich 's ander-daaghs opentlijker. Op den thienden dach was het hooft niet meer grooter als het geheele lijf, maar nochtans groot, gelijk wy ook inde jonge Kinderen sien: doch de oorsaak van de grootte, is de vogtige gesteltenis der herssenen. Maar dat *Aristoteles* seid dat de ogen grooter als bonen zijn, dat is geensins waar, indien hy van onse ghemene bonen gesproken heeft, wijl sy de grootte van een Erweet niet te boven gaan; en hier uit kan ymand niet ongerijmt oordelen dat de bonen van de oude, rond geweest zijn. Nocht het is ook waar dat hy seit, datse dan ook geen oogappel hebben; want dese vertoonde haar niet alleenlijk op desen dagh, maar ook op de twee voorgaande, met al haar delen en vogtigheden. Maar dat hy seit, als'er 't vel afgetrokken was, datter niet hechts sich vertoonde, maar alleenlijk een witte vogtigheid die teghen 't licht flikkerde, en niet anders, dat schijnt hy van de Kristaline voghtigheid gesproken te hebben, die nochtans niet alleen sich vertoonde, maar de glasagtige, en waterige van gelijken, so dat de *Wysgeer* hier niet weinigh gedwaalt heeft, gelijk mede *Albertus*, die meent datter op die tijd niet dat hard oft knobbelagtigh is gevonden werd, wijl de Kristaline vogtigheid hecht, en geheel sienbaar is. Op die selven dach heb ik ook gesien het ingewand, de lever, het hart, en de longh: maar het hart, en de lever waren witaghtigh: en de bewegingh van 't hart vertoonde sich niet alleenlijk, eer ik de vrught opende, maar de borst doorsneden zijnde, sieh ook te bewegen. Het kieken was in het vierde vlies, 't welk met veel aderen vervult was, ingewonden, op dat het in de voghtigheid niet leggen soude. Ik sagh ook dat de navel-aders omtrent den aars na den navel liepen, en daar in schoten, op dat de vrught daar door sijn voedsel trok. Ik heb noch gesien dat *Aristoteles* niet angemerkt heeft, op den rugh omtrent de stiet, de vederen swartagtigh te zijn, niet ongelijk het vel van een menschen kinne, daar het hayr afgeschrabt is. Den volgenden dach waren dese dingen al t'samen openbaarder, en in 't uitterste van 't opperste bekje was iet witagtighs, dat kraakbenigh, en hardagtigh, en op den thienden dach weder meer sienbaar was. Het was rond, niet ongelijk een geers-graan. De natuur de aldersnedighste Baarmoeder der dingen, schijnt dat daar gemaakt te hebben, op dat het kieken met sijn bekje, oft de adertjes, oft vliesjes, oft eenige tengere deeltjes niet soude quetsen. De vrouwen segghen datte kiekens gekipt zijnde, niet eten konnen, voor dat, dat selve wegh-genomen is. Op den veerthienden dagh was het geheele kieken vol vederen. Op den vijfthienden vertoonden sich de witte nagelen an de klauwen: maar op den sesthienden dach, dacht ons geraden het ey op sijn ander tegen overstaande eind te openen, alwaar sich, het angeboren vliesch doch maar alleenlijk een, en dat wit openbaarde. want het ander, dat ik op 't ander altijd gesien hadde quam hier geensins te voorschijn. Derhalven twijfelde ik, of dat alleenlijk tot beschermingh van het wit moght gegroeit zijn, als het ey niet versch is, oft tot beschermingh van het kieken in een gebroeit ey. Want het schijnt alle daghen meer, en meer af te scheiden, en de vrught te volgen, welk door haar swaarte om laagh sakt. *Aristoteles* schijnt ook met dese woorden te kennen te geven, datter maar een vliesch is. De eyren seit hy, zijn somtijds op dese wijs gestelt, het eerste, en leste vliesch is an de schaal van het ey gelegen, en niet 't geen an de schaal self gewassen is, maar een ander dat onder dit leit. Daar in is een witte vogtigheid, gelijk oft hy seide, alle de delen zijn in een ey aldus gheleghen: te weten, het eerste, en 't leste vliesch is ande schaal van 't ey gelegen. Hy verstaat na mijn oordeel, door het eerst en leste vliesch, die vliesen die versch in 't gebroeide ey gegroeit zijn, te weten die gene, welke ik somtijds de derde nageboort, en het vierde, dat het kieken omwind, genoemt hebbe; Want als hy seid dat het de schaal niet angegroeit is, betoont hy dat het niet het eerste oft tweede is, 't welk an 't andere eind gevonden werd. Hy schijnt dan dit angegroeide oft eerste, oft tweede uit te sluiten, en het derde te verstaan, 't welk ik dikmaal de nageboorte genoemt hebbe: maar als hy seid, doch het ander dat onder dit gelegen is, verstaat hy de selve nageboorte, te weten welke onder de schaal leit, 't welk hier uit voornamentlijk blijkt, om dat hy seid datter een witte vogtigheid in is; want die word,

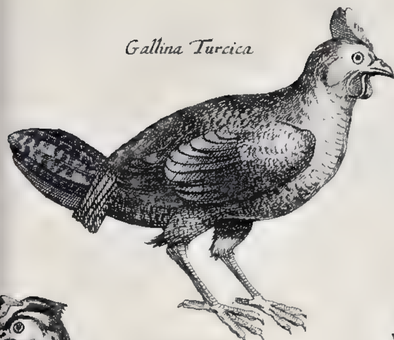

Gallina Henne

Gallina Turcica

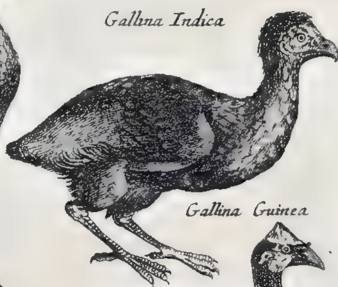

Gallus Turcicus

Gallina Persica

Gallus Persicus

Gallus Indicus mirabilis

Gallus Indicus

Gallina Indica

Gallina Guinea

Gallus palustris
mur han

Gallina lanigera

Capo
Kappaun

Tab. 31

Chloropos
Gallinula
Fulica Waſſerhun
Gallinæ Aquaticæ
Gallina
hijpoleucos
Iſpida
Eÿs
Vogel
Scolopax ſiue Gallinago
Schnepf
Erÿthropus
Erÿthra
Gallinula terreſtris
Ruſticula ſyluatica
Walt Schnepf
Scolopax Seu Gallinago minor
Har Schnepf
Gallina Ochra
Gallina Serica
Gallina Rhodopes

word, gelijk ik boven geseit hebbe, tusschen het derde, en vierde bevat. Hierom word *Suessanus* van een merkelijke dwalingh overtuight, die uit Ephesius, door het eerste, dat verstaat, 't welk an de schaal hanght, maar door het leste, dat, 't welk om het wit hangt. Al dit, van ons angemerkt zijnde, vertoonde sig dagelijks klaarder, gelijk in een volmaakt Kieken. Op den twintigsten dach, de schaal van de broedhen afghenomen zijnde, quam het Kieken op het twee-en-twintighste uur van sich self uit. Naar het uitkomen heb ik inde schaal de twee witte angegroeide vliesen, mette twee andere die in't broeyen gheteelt werden, ghevonden, te weten de nageboorte, en dat 't welk het Kieken selfs omwonden hadde, in't welk noch enige witagtige vogtigheid was. In't Kieken self vertoonden sich noch klaarlijk die dry navelvaten, te weten twee slag-aderen, en een Lever-ader, en de mont van de navel was seer t'saam-getrokken. Maar de ader sagh men door een ander tak; die daar recht na toe liep, inde Lever schieten. Het was wonder datter sich buiten dat niet geels vertoonde, wijl nochtans inde holligheid van den buik, waar de darmen zijn, omtrent den aars, het Kieken dat door den navel by na geheel hadde ingeslokt, t'samen met het vijfde vlies, welk dat omwonden hadde. Maar daar was so veel geels in, datter nauwlijk tweemaal so veel in een ongebroeit ey is. *Aristoteles* schrijft ook, indien op den thienden dach den buik werd opgesneden, datter nog iet geels in gesien werd. Maar het is voornamentlijk anmerkens waardig, hoe sodanigen vlies, 't welk wy geseit hebben dat t'saam met den doyer van het Kieken verslonden werd, daar na word uitgheworpen. 't Schijnt dat men segghen moet, dat het door den selven wegh, te weten, de navel moet uitschieten, oft door den aars 't welk ik liever gelove. In dit vlies worden twe vaten ingeplant, van welke het een, een slag-ader te zijn, en van 't hart voort te komen, de kloppingh self te kennen geeft: Het ander is een ader, welke na de darmen loopt, en den door-voerder van het geel is: De Lever was heel geel gheverwt: mogelijk om datse van de doyer door de aderen angetrokken, gevoed werd. *Tot hier toe Aldrovandus.* Het verstand heeft de schatten der natuur noch vermeerdert. Gy sult hinne-kiekens hebben, indien gy de eyren, mette volle Maan onder legt. Sy sullen van de selve verw zijn, waar mede de eyren ghewerwt werden; gy sult heel schone krijgen, indien de hin met het mannetje van een Ringh-duif, ghepaart heeft; en om van geen wanschepsels bekommert te zijn, daar is van *Ian Baptista Porta* sonder oorsaak in voorsien. Gemeenlijk komen in een overvloedige dragt, om dat de vrught an malkander vast hangt, veel wanschepsels voort. En het is niet ongemeen, dat men twe en vier kiekens gesien heeft in een ey, en dat nochtans de doyers met geen vliesen gescheiden waren.

II. LID.
Van de Hanen en Hinnen in't bysonder.

I. STIP.
Van de Patavinse Hinnen, Kruip-hinnen, en enighe andere wanschepsels.

Tot hier toe van de Hanen en Hinnen. Nu komen ons in 't bysonder de hinnen voor, de Kruiphin, de Paduaanse, de Turkse, Persise, de Schotse wilde, de Poelhinnen, de Indise Hanen en Hinnen, de Guinese, en Kapoenen. De Kruip-hin welken *Aldrovandus* beschrijft, was by na gheheel swart, de grootste pennen van de vleugels waren in 't uitterste witagtig, en an den hals met vlekken halfmaans wijse rond versien, de ogen had een ronde geelverwige plek rondsom belopen, het hooft was gekruift, de kam en lellen waren heel rood, en de nagelen heel wit.

Uit de Patavinse was de Hin uitten swarten groenagtig, sy had een kam die heel rood was, het velletje omtrent de gaten van de oiren was wit. Het Mannetje was van vijfderlei verwen, swart, wit, groen, rood, en geel: men heeft somtijds hinnen gesien die geheel wit, en ghekamt waren. Daar iss'er een ghesien die tusschen twe mueren in een steenaghtighe sesstandigheid verandert was, welkers start sonder vederen, ghelijk een stekel-Varken, over eind stont. Daar zijn'er ook met ruighe voeten, welkers beschryvingh ghy by *Aldrovandus* sien kont. De Haan had een dubbele, doch niet al te grooten kam: Daar zijn somtijds ook wanschepsels ghesien. Ik verswijg die hin, welke dry voeten, en de derde omtrent den aars uitgewassen hadde: Een kieken welk met even so veel versien, den derde gelijk als uitte stiet uitstak. Ik sal van die niet spreken, welken de voet uit den aars gewassen, met vijf klauwen versien was, oft die ghelijk als vier voeten hadde, van welke de voorste bleek en onvolmaakt, de achterste geel en volmaakt waren, ook van die geen die der vijf hadden, en van dat kieken 't welk vier vleugels hadde, en niet alleen de stand der pennen van de vleugels verkeert, maar ook de vederen van den nek tegen het hooft an opgekrolt hadde, gelijk *Tagliaferus* in ene heeft anghemerkt. Maar den Haan die in 't Hof van den Hertogh van Toscana ghesien wierd, die had het hooft en de lellen uit vederen bestaan, ghelijkende de pluimen, daar de Soldaten haar helmen mede vercieren, en in't voorhooft twee pennen als twe opgherechte hoornen; en ook twee an beide zyden van den bek omtrent de neusgaten, die in haar uitterste kleine pluimtjes ghelijk als hayrtjes van haar gaven, en een in den nek, die in't beginsel by na met sodanighe hayren verciert was; de vederen over het gehele lijf geleken schobben. Omtrent de stiet daar de start

Aldrov: l. 14. Orn: cap. 5.

uit gaat sag men een ronde witaghtige knobbel; de start die vleesagtig, sonder hayren, in't einde eenige witte vlekken hadde, hingh neerwaarts; de schenkels waren ghelijk als met Laarsen overtrokken.

II. STIP.

Van de Turkse, Persise Hinnen, van de Schotse wilde Haan, en van de Poelhinnen.

DE Turkse haan, welcken *Aldrovandus* beschrijft, was wit van lijf, an de buik, en op de vleugels swart, de start was ten deel groen, ten deel swart, met blauwaghtighe schenkels, en voeten; over 't hele lijf was hy hier en daar met silvere en goude strepen onderscheiden. De hin was geheel wit, overal met swarte plekken besait, de voeten waren blauwaghtigh. Noch isser een ander gesien met blauwe voeten uitten swart en witte gevlekt. Achter een vleeschsige Kam, hadse noch een ander van witte vederen als een Lewerk, gelijk in de beeltenis te sien is.

De Persise had een Kam als een start, aschgrauwe voeten, en hy was self geheel swart, en de hinnen waren geheel yser-grauw.

De Schotse wilde haan, was van vleesch, en grootte de Phasant gelijk, met swarte vederen, en heel rode oogschellen. Het Mannetje was an den hals, borst, vleugels, dybenen met rode stippelen besprengt. Het Wijfje vaalagtigh, was met swarte plekken onderscheiden, en haar oogschellen en de baarden zijn in beide met swarte plekken besait. Desen is gelijk die gene, welk *Turnerus* Morhena noemt: want 't Mannetje is geheel van een glimmende swartheid, uitgenomen dat deel van de start, 't welk den aars dekt, en wit is; de kop is rood, met een hoornvormige krul bedekt, en omtrent de wangen hangen twee Lellen die rood en vleeschagtigh zijn. Het Wijfje is geheel met vlekken onderscheiden, en word nauwlijks vande Patrijs, ten waar sy grooter, en rosch waar, onderkendt. Sy leven in woeste plaatsen, en die met Heyde beset zijn. Sy eten Graan, en de bovenste toppen van de Rakette.

De Poel-haan is donker en geelagtigh van lijf, en over al met swartagtige stippelen onderscheiden. Of het de selve is, die sich van Graan onthoud, en de jonge uitspruitsels van de Cijtisus eet, gelijk *Boetius* verhaalt, is in twijfel.

III. STIP.

Vande Indise Hanen en Hinnen.

ALdrovandus geeft ons twee Indise hoenderen: de eene heeft oiren, dry klauwen, geen vogels in schoonheid wijkende. Den bek heeft hy in't opperdeel krom, en geheel rood; het hooft, de borst, en gehele buik met een rode verw, die in de borst met kleine rosagtighe stippelen, in den buik met veel grooter, daar een witte streep, dwars doorloopt, versien. Hy hadde twee Kammen, een vleesaghtigh, welke omtrent den bek is, en tusschen welke en den opperbek, een langhaghtige blauwe streep doorliep: den anderen met kleine geele veertjes omtrent de eerste kam, daar na met grooter, die eerst opwaarts klimmen, en daar na nederdalen, verciert. De ogen hadden by na de selve stand als in de menschen, te weten langhagtigh, en in 't midden gestelt: hy had opgerekte oiren die van den Esel gelijk. De vleugels verscheiden geverwt, een dobbele start, de eerste heel klein, uit vijf heel rode pinnen bestaande: een ander uit negen heel lange, die verscheiden gheverwt waren. Van den opperhals ende stiet hingen eenige blauwe vederen met witte schaghten verciert. Den anderen noemt hy eenvondiglijk de Indise; die was over 't gehele lijf swart, de bovenbek krom, en beide na 't hooft toe geelverwig, en 't overige swart. Daar de andere de neusgaten hebben, daar sag men een rood en geelagtige knobbel, omtrent de grootte van een Kars; in plaats van een kam, had hy krullen, en had nocht start nocht sporen. De schenkels waren met witagtige schobben beset. De selve geeft ons noch dry Indise hinnen; een donkerverwigh van lijf, met een ghekruifde kop, den bek in 't midden gebult uitten witte met swarte plekken verciert, de dybenen uitten ysergrauwe geel, sonder start, en met een stuit soo kaal als een Aap; de ander was van den bek tot het einde vande start, klein van lijf, naar het blauw hellende, met een krom en roden bek, een lange start gelijk in den Exter uitgerekt, wit en met swarte strepen besprenght, en had op't voorhooft een groote knobbel, in gestalte als een vijg, by na blauw geverwt; de derde was donker geverwt, an den hals en vleugels naar het aschgrauwe strekkende, met een roden bek, maar niet krom, en had op 't voorhooft een knobbel, den anderen gelijk, en wierd Numidise ghenoemt.

IV. STIP.

Vande Guinese Hoenderen.

DE Guinese hoenderen, alsoo genoemt van haar landtstreek, worden ook nieuwe Turkse hoenderen genoemt. Van lijf gaan sy nauwlijks onse hoenderen te boven, en zijn de selve in wijs van leven en stem by na gelijk; sy hebben by sonder een bosch hayr op haar hooft, welk naar vooren toe gebogen werd, van het eerste wervelbeen oft halsbeen, naar het achter deel van 't hooft voortgaande. Alsoo heeft ook *Gesnerus* de Moorse haan uit Cairo beschreven: het is seit hy een schone vogel, in grootte en gestalte van lijf, bek, en voeten de Phasant gelijk, met een hoornagtigen top, in een hoornagtigh spits achterwaats afhellende, en voorwaarts sagtjes in de hooghte verheven ghewapent. De natuur schijnt

Bellon: 5. de Avib: c. 9

ſchijnt die an 't onderſte deel van 't hooft met dry boorden malkander ontfanghende, t'ſaam te voegen, en te binden: tuſſchen de ooghen en oiren iſſer wederzijds een van de ſelfde verw, metten top van 't hooft: ſo dat hy hem op de kop ſtaat, op die wijs, als den Hartoghs hoedt, den Veneetſen Hartogh. Hy is onder rondſom, daar hy ſich recht opwaarts heft rimpelagtiger, inden opperhals na het achter-hooft toe, waſſen eenige ſteile ſwarte hayren die omgekeert ſtaan; de ogen zijn geheel ſwart, gelijk mede in 't ronde de oogſchellen, en ooghayren, uitgenomen een plek in 't opperſte en achterſte deel van beide de winkbrauwen. Het onderſte van 't hooft is wederſijds inde lengte met eenigh eeltagtig vleeſch, rood van verw beſet, 't welk de natuur gewilt heeft, op dat het niet neer hangen ſoude, dat het als een Lel ſoude gefronſt werden, en in twee ſcherpe nitſteekſels achterwaarts van 't hooft bevrijd ſoude eindigen. Uit dit vleeſch verheffen ſich wederſijds enige kliertjes, waar mede de neuſgaten rondſom beſet werden, en het hooft in 't voorſte deel van den overigen bleken bek geſcheiden werd. Deſe onderſte randen worden an den bek, onder ider neuſgat ſachtjes gefronſt: dat tuſſchen den top van 't hooft en dit vleeſch is, daar wordenſe an de recht en ſlinker zijde met een dobbele ſchobagtige naat getekent: in 't achterſte met geen, maar zijn glat, en met eenige ſtippelen van haar verw beſprenght; hy is in de keelgaten nauwkeurigh purperrood: op het overige lijf vertoont ſich een verw, ghelijk die geen welke onſtaat, indien ghy ſwart en wit blommeel, dat fijn gemalen is, ligtjes op een donkere verw ſtroyt, maar niet vermenght. En die verw ſchijnt enige eyronde plekken over 't gehele lijf te beſetten, boven grooter, onder kleinder, met tuſſenloopende ſtrepen, gelijk inde natuurlijke t'ſamenſettingh van vederen ſich vertoont, met welke ſy malkander onderling hier en daar met ſchuinſe voren, alleenlijk op 't bovenlijf, en niet onder doorſnijden. Dat en ſult ghy niet alleenlijk uit het gehele lijf bevinden, maar uit ider uitgetrokkene pen; de bovenſte bevatten met ſtrepen die onderling malkander ſchuins doorſnijden, oft ſoo ghy liever wilt, met eenige ronde vlekken, uit wit en ſwart meel, ghelijk ik geſeit hebbe, gemaakt en an de einden t'ſaam gevoeght, die ey-ronde vlekken, op donkere plaatſen, maar de onderſte niet. Sy zijn beide op ſoo gelijken wet gheſtelt; want in eenighe vederen zijnſe ſoo in orde gheſchikt, datſe by na ſcherpe dryhoeken maken; in andere, datſe een ey-ronde geſtalte vertonen. Haar ſtem is gedeelt en niet grooter als die van een Quakkel. *Bellonius* ſeit datſe dien van de gemene hinnen gelijk is. Sy zijn vrughtbaar, en yverigh in 't voeden van haar jongen,

III. LID.

Vande Kapoen.

De geſlaghten van de Kapoenen zijn ſoo veel, als van de Hanen, en verſchillen alleen van de ſelve door het lubben; nochtans zijn de vederen van den hals langer als van de hinnen, en haar ſporen waſſen langer uit. Haar ſtem is ook flauwer, en heeſcher; *Scaliger* heefter een geheel groot, tot een gedurige gaſt gehad, welke van te vooren ſwart geweeſt zijnde, op het vierde jaar wit wierd, hoewel datter andere waren die niet een ſwarte veer hadden. Sy wierden eertijds op tweederlei wijs gelubt: te weten, de lendenen met een gloeyend yſer gebrandt, oft de ſporen totte onderſte ſchenkels toe. Hedendaaghs word haar boven de lendenen, onder het middelrif, daar de kloten hangen, een gat gemaakt, ſo groot datter een vinger in kan, en alſo worden de kloten achter uit gehaalt. Indien ſy qualijk gehandelt worden, ſterven ſy ſomtijds, en *Aldrovanaus* heeft angemerkt, dat een haan naar het lubben ſo opſwol, dat zijn huid mette vingeren geſlagen, een gheluit als een trom gaf. Men ſchrijft datſe in 't korte vet worden, indienmen haar bier in plaats van water voorſet.

Ariſt. H: A: l. 9. cap. 10. Varro de R. R. l. 1. c. 2. Plin: H. N. l. 10. c. 21 Colu-mel. de R. R. l. 8. c. 2.

Het gebruik inde ſpijſe is veel, want ſy geven 't beſte voedſel, en volmaakt bloet, ſo dat ſoo veel de ſpijſe raakt, het Kapoene vleeſch 't geen de maagh verſterkt, de borſt verſaght, de ſtem helder, en 't lichaam vet maakt, al den lof van alle andere in ſich begrijpt. Die van ſes oft ſeven maanden worden meeſt ghepreſen. Inde Genees-konſt wort het Kapoen-ſap tot verſterkingh der kragten gepreſen. Sommighe vermenghen de beenders van de ſchenkels met de ghenees-middelen, die totte witte vloed der vrouwen ghebruikt werden. Andere ſtroyen het binnenſte vel van de maag inde Son gedrooght, en tot poeyer geſtoten inde pijnelijke lopende ſweren. De Grieken ſeggen, dat het bonen-ſaat met Kapoene-bloet geweekt, voor de ſchadelijke kruiden beſchermt werd, en ſo ſy 's daags te voor eer ſy geſait werden, in ſuiver water geleit zijn, eerder waſſen, en ſoſe met Salpeter-water geweekt worden, dat ſy dan haaſtelijk gaar worden.

III. HOOFT-STUK.

Van de Voghelen die haar pluiſen en vvaſſchen.

I. LID.

Van de Duiven.

De Vogels, welke de Latijnen Columba, (en wy Duiven) oft om datſe in Culminibus, dat is in de hoghe daken van de Boere woningen haar ophouden, oft om datſe, wanneer ſy drinken den bek lang in 't water houden, gelijk *Her-*

Varro l. 3. de R. R.

molans meent ('t welk het Griekse woort Kolumban betekent) ghenoemt hebben. Worden by de Grieken Peristerai, en Peristeroi, Peleiai, en somtijds Trerones, Peleres, en Euripoi, by *Homerus*, *Hesychius*, *Phavorinus*, en andere genoemt. Het is niet nodigh haar beschrijving te stellen. Het is haar alle eigen, datse beide de oogschellen bewegen. *Aristoteles* seit datse mette voeten, en naghelen een Monniks-kap vertonen. Indien ghy haar inwendige delen besiet: Hy heeft een kleinen en by na ronden rop boven de maag, dat is hy heeft twee hollen, een in welke sy de versche kost bewaren, gelijk de Krop: een ander in welke sy 't geen door de kokingh bequaam gemaakt is, oversenden. Haar maagh is heel heet: de milt so klein dat mense nauwlijkx sien kan. Inde gal komen de Geleerde niet over een. Daar zijn sommighe die seggen datse geen hebben, die van *Galenus* belaght werden. Andere seggen ja, en datse die oft inde stiet, oft inden rugh hebben, dat niet waarschijnlijk is: oft niet op die plaats daar haar de andere dieren hebben, maar sommige seggen datse an de maagh, andere ande darmen ghevoeght werd. Wijl *Galenus* schrijft datse geen gal-blaas hebben, vrees ik of hy niet bedrogen is.

Arist: l. 2. de part. Animal. cap. 13. Arist: H: A: l. 3. c. ult. Arist: l. 3. de part. cap. 7. Galen: de atrabile.

Plaats.

Wat haar plaats angaat, sy werden by na over al ghevonden. Eertijds waren sy overvloedig in Assyria omtrent Askalon, om datse heylig, en door de Wet verboden waren te eten. In Cyprus, Paphos, Cythera, Sicilia, Cuidus, om datse de Afgoddin *Venus* geheiligt waren, zijn sy seer veel. By die van Pæonie en Illyrien so overvloedigh, dat *Textor* (ik weet niet met wat geloof) verhaalt heeft, dat de Inwoonders in behoorlijke Krijghs-orde tegen haar te veld togen. Ik spreek niet van de scheeps-haven van de Tisbæi, het Duyven-Eyland van Solinus, 't welk inde Thyrrenise-Zee gelegen is, van de Lucanise Eylanden, daar geheele Schepen met Duiven gheladen werden, en voorts van het Koningrijk Pegu, Fes en andere. Sy beminnen om haar angeboorne vrese de hoghe plaatsen; maar volgens haar aart soekense de holen en gaten. 't Geen van de Nestelaars inde Bomen geseit word, komt eigentlijk de Ringhduiven toe. Haar kunne kont ghy nauwlijks, ten zy ghy haar innerlijk besiet, onderscheiden. De flauwe stem, nochtans wijst het Duifje, en de grover den Doffer an.

Euseb: de præpar. Euang: l. 8. cap. 5. Textor in Cornucopiæ. Polyhist. Horat: l. 1. Ode. 2.

Teeling.

Als sy sullen paren, voeghen sy de bekken t'samen: en de oude begint sijn paring altijd eerst met trekkebekken, maar de twedemaal, doet hy dat niet. De jonghe trekkebekt so dikmaal als hy paren wil, nochtans heeft men wel gesien, dat de Doffer sonder trekbekken toegelaten werd, so hy dry dagen van de Duif afghenomen gheweest zijnde, daar weder by gheset werd. Als de Doffers ontbreken, vallen de Duiven malkander an, en so leggen sy alle dagen tot den achtsten dach toe, oft wel langher een onvrughtbaar ey. Haar ey is op den vijfden dach volmaakt; het is een dwaling dat *Plinius* seit dat 'et in thien dagen gekipt wert, en dat het Duifje dikmaal 's anderdaags, na datse geleit heeft, ja op den selven dach somtijds, het mannetje soekt, op dat hy te moediger tot de vorming van een ander ey soud ankomen. De Duif gequelt oft andersins van haar self ghestoort zijnde, houdse haar ey op. Daar worden ghemeenlijk twee eyren geleit. De natuur alles so schikkende, dat sommighe dieren veel jonghen in ghetal t'sevens, andere dikmaal en weinig t'sevens krijgen. Maar ook om datse vlieghen, word de stof door de vlught verteert en inde vleugels versonden. De oude hebben gelooft, dat uit het eerste ey een Doffer, uit het twede een Duif voort-quam, nochtans siet men datse somtijds twee Duifjes, somtijds twee Doffers op een reis voortbrengen. Seer wel heeft dan *Plinius* geseit, datse dikmaal broeijen; en *Varinus* heeft haar valschelijk tweeteelers genoemt. Want alle dertig oft veertig dagen ontfangense, leggense, broeyense, en brengen sy haar jongen op. Sy zijn 't geheele jaar door vrughtbaar, als sy een warme plaats (waarom sy in Egipten twaalfmaal broeyen) en spijse hebben, die sy ligt krijgen, en door de groote warmte van haar lijf en maag sonder moeite verteeren, 't welk *Aristoteles* de oorsaak van haar vrughtbaarheid noemt. Indien haar hier van iet ontbreekt, waghten sy van de kortste Winter-dach tot dat dach en nacht weer even langh zijn. Also kan men thien oft twaalf paar jonghen van haar hebben. Want inde Somer leggen sy somtijds twee maanden dry eyren, dikmaal wordender eyren by jonge gevonden, en de sommighe vlieghen uit en de andere worden weer gekipt. Dese so haast sy groot geworden en sterk genoeg zijn, leggen sy nevens de Moer, hoewel *Aristoteles* schrijft, datse binnen 's jaars paren, en op het half jaar beginnen geil te worden. Maar *Albertus* en de ondervinding stemmen met *Plinius*, die schrijft datse op haar vijf maanden jonghen voortbrengen. Het is dan geen wonder, dat ten tijde van *Marcus Varro* vijf duisend Duiven in een kot gevoed wierden, wijl thien paar in weinig jaren tot so groten ghetal konnen uitwassen. De broeyingh geschiet door de Duif en Doffer beide, hy sit by daagh en sy by de nacht. Van haar tijd stemmen de Schrijvers niet over een. *Plinius* meent datse Somers in achtien, en op andere tijden in twintig dagen uit-komen. By *Aristoteles* word dat ey, 't welk eerst geleit is, geseit op den twintigsten dagh volmaakt te zijn, en ghekipt te werden. Sy breken de schaal daags te voor eer sy uitkomen. *Albertus* seit dat de eyren in seven dagen inde lijfmoer volmaakt werden, daar na veerthien dagen gebroeyt, en dan het ey ghebroken zijnde, de jongen gekipt werden. De ondervindingh strijt voor *Aristoteles*, die ook seit datse blind en onvolmaakt geboren werden, om datse weinig barende zijn. Sy konnen van haar geboorte verscheiden geverwt zijn. Indien als de Mannetjes de bekken t'samen voegen.

Arist: H: A. l. c. 2. Aldrov: Ornithol. c. 1. l. 11. Plin: H: N. l. 10.

Athenæus l. 9. Plin: H: N: l. 10. cap. 52. Arist: de Generat. Animal. l. 3. c. 1. Arist: l. 6. cap. 4. Plin: l. 10 cap. 4. Ælian: l. Var: Hist c. 1. Arist: l. 6. cap. 4. Varro de R. R. l. 3. cap. 7. Idem l. 5. cap. 13. Plin. l. 10 cap. 53. Varro l. 3. de R. R. cap. 7. Plin: l. 10 cap. 58. Varro de R. R. l. 3. cap. 7. Arist: l. 6 cap. 4. Athen: l. Plin: H: N l. 10. c. 5. Arist: l. 6 cap. 4. Arist: de Generat. l. 4 c. 6.

Tab. 32

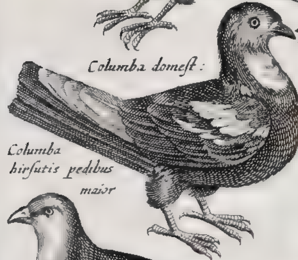

Columba Sylvestri

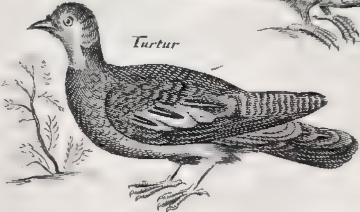

De Vogelaar een kleet met allerhande verwen,
Gesprenkelt en gesmukt, haar voor het oogh laat
swerven.

uder- om. in: H: : 1. 10. rist: II: : l. 9. c. 7. then: l. 9. *Plinius* heeft het leven der Duiven met acht jaren bepaalt, die ook *Aristoteles*, de blinde Lokduiven toe-eigent. *Albertus* schrijft de tamme twintig jaren toe. *Atheneus* rektse tot dertigh uit. Daar iss'er een gheweest die twe-en-twintig jaren geleeft, en altijd, uitgenomen het leste jaar geteelt hadde.

tem. De Grieken hebben haar stem mette woorden Goggizein, Goggijzein, Tontorizein en Tottizein, 't welk de Latijnen Gemere en Murmurare noemen, uitghedrukt, (Wy seggen Korren.)

lught. 6. de vib. 23. Wat angaat haar vlugt, de tamme vliegen niet ver van huis, noch langh over een boug. Maar *Bellonius* heeft angemerkt, datse in Paphlagonie so hoogh inde loght vloghen, dat menfe niet sien konde; 't zy datse sulken gemeenschap mette loght hebben, datse daar veiliger zijn, oft uit een ander oorsaak. Haar snelheid ghetuighen veel Schrijvers. Hier door is op eenen dach de overwinningh van *Taurosthenes*, van de Olijmpus in Ægina an sijn Vader gheboodschapt; Haar ghewone trouw tot haar woningh, heeft ghedaan, dat haar *Hircius*, en *Brutus* inde belegheringh van Mutina, de Leidenaars in hare, de Romeinen die inde schouw-plaatsen zijnde, iet te huis wilden geboodschapt hebben, de Egiptenaars, die van Cyprus en de Cretise Schippers wanneer sy 't land genaken; en de Benensers, Inwoonders van de Stad Cattia, tot Briefdragers gebruikt hebben. Alle Wachters en Wallen zijn vergeefs in de belegheringh, daar de Boden door de loght vliegen. Hy verdobbelt sijn snelheid, als hy siet dat hy van de Roofvogels vervolgt word. Ook maken sy een gerugt in 't vliegen, met welke snorkery sy den Havik als gebonden overgelevert werden, wijl de pennen door dat gherught t'saam gevouwen werden, welk gekla- ter niet als door veelvoudige beweging van de vleugels ghefchiet. De Moordenaar die onder de bladeren verborgen sit, rooft hem dan, wijl hy sich met die grootsheit vermaakt.

(Margin: irgil: l. Æneid. lian: ariar: y. in: l. 10. 37. llon: 6. c. 21. avibus. otter: in elationi- s. irgil: l. 5. Æneid. lin: H: N: o. c. 36.)

erstand. then: l. 9. lin: H: N: o c. 34. rist: H: : l. 9. c. 7. Tot het verstant en levens-wijs der Duiven behoort, dat sy, wanneerse drinken, den hals niet achter over buigen, maar om datse den hals kort en ruim hebben, die veel water houwen kan, drinken sy rijkelijk gelijk de vervoetige dieren. Dat sy

Wanneer sy met de vlught de dunne loght door
sweven,
En voort haar na de hooght, en van haar huys
begeven,
En haar dan een ontmoet, die van een vremde til,
Verdwaalt is, en sich ook met haar vermaken wil;
Sien sy eerst wonder toe, met kille vrees bevan-
gen,
Maar sullen hem daar na voor medemaat ont-
fangen:
En met een bly gemoed, en klaterende veer,
Afleiden van sijn kot, en tot haar eigen heer.

Dat sy eerst haar lijf nat maken, en daar na met stof besprengen, so worden sy van de vloyen, en andere vuiligheid gesuivert. Dat sy 's morgers de Wijfjes naar het nest drijven, en tot broeyen dwingen; hier om sullen sy de Wijfjes kastijden, als sy te traagh tot haar jongen zijn, om haar trouw niet te breken, en haar gemene huis-houding voor te staan; sy sal, ten zy verlaten oft ongepaart, haar nest niet versuimen, en sy verdragen dikmaal haar al te strenge Doffers: want sy hebben eenig nadenkken van overspel, hoewel het in de natuur niet is. Dan steekt haar de krop vol klagten, en haar spijs is onsmakelijk, daar na beginnense te trekbekken om voldoening te geven, en daar op volght een vleying tot wel-lust. Nochtans als haar Doffers doot zijn, tragten sy weder te paren; niet alleen de swarte, dat van sommighe verhaalt werd, maar ook andere van wat verw sy zijn. En soo sy met andere gepaart werden, so blijven sy nochtans, schoon sy weder in haar oude kot quamen, by de nieuwe, en laten de oude varen. Ook seit *Aristoteles*, datter eenige die gepaart zijn, wel met andere versamelen; en gelijk by de Egiptenaars, een Vrouw die in 't swart gekleet gingh, betekende, datse altijd Weduw bleef. Alsoo gaf by de selve de Duif een ondankbare te kennen, om dat de jonghe Doffer groot ghewordeu zijnde, de oude Doffer metten bek anvalt, en hem tracht van de Moer af te drijven. Hier toe behoort ook, dat de Doffer, de volwassene jongen, als het tijd is om uit het nest te lopen, sich onderwerpt. Dat haar, wanneerse verschrikt zijn, (want sy zijn heel vreesagtigh) de middelste delen vande Neusgaten trillen. Datse ook onder de Tafels mette Hoenderen verkeren, daar mede betonen sy, datse in 't geselschap van de menschen vermaak hebben. Datse den hoogh-vliegenden Arendt, van de leeg-vliegende konnen onderscheiden, en soo dese haar ankomt, vliegense na de hooghte, soo die, begevense haar om laagh. Nocht men moet verswijgen, datse haar eerst gekipte jongen, oft soute aarde, die sy in de pis hoeken soeken, oft self suiver Soutinspuwen, 't zy oft op dat sy haar voor de Nijt beschermen, op dat haar de betoveringen niet schaden, oft op dat sy bereid worden tot spijse, oft 't welk waarschijnelijker is, dat sy haar so de vrughtbaarheid, als de begeerte tot eten verwekken. En dat sy puntig zijnde, haar nesten van den drek suiveren. Datse het kruid Helxine gebruiken om haar te suiveren, datse de dunne Laurier-takjes vergaderen tot een tegengif, en de selve tot bewaringh van haar jongen in haar nesten leggen. Datse de verscheidenheid van haar verwen kennen: datse een geheugenis hebben, en daarom de Doffer nimmer vergeet, wanneer hy de duif in 't broeyen moet verlossen. Datse so tam gemaakt werden datse brieven overdragen, en de kost uit der menschen oir nemen, welke schelmery die Heiden *Mahumed* gebruikt heeft.

(Margin: Arist: H: A: l. 9. c. 2. Plin: H: N: l. o. cap. 34. Aldrov: Ornit: l. 5. cap. 1. Arist: l. 9. cap. 7. Ezechiel. cap. 7. Tzetzes Chiliad: 12. 433. Ælian: l. 3. cap. 45. Arist: l. 9. cap. 36. Arist: l. 9. cap. 24. Gomesius. l. 2. de Sale. Athen: l. 9. Ælian: H: H: l. 1. cap. 35.)

Gevecht Van haar gevecht sal genoech zijn te seggen.

gen. Dat de Doffers voor haar Wijfjes om de nesten vechten. Eer sy ghepaart hebben trachten de Doffers die noch ongepaart zijn, d'andere haar Wijfjes te ontrekken. *Avicenna* heefter twee om een Wijfje sien vechten, welk Wijfje dien anhingh, die de overwinningh hadde, welken sy daar na, 't gevecht hervat, en hy verwonnen zijnde, weder verliet.

Vrindschap. Sy houden vrindschap mette menschen, sy worden in de tillen angelokt, en sy blijven, indien de tillen met menschen bloed bestreken worden, en sy met bonen die met het selve bestreken zijn, gevoed werden, oft datter een herssenpan van een oudt man in opgehangen werd, oft een strop daar imand an gehangen is, oft datter eenige melk van een Vrouw, die een Meisje van twee jaren soogt, in verborgen werd. Met het hooft van een Geit, 't welk ghevilt en met veel Sout en Roomse Cumijn gekookt, en daar neder geset, haar ook doet blijven; metten Klink-Havik, en mette Vleermuisen, gelijk op sijn plaats verhaalt is. Daar na mette wilde Wijngard, met het Yser-kruid, Saly, met het zaat van Kuisboom, en andere. Sy worden gehouden, en brengen ook vremde by, indien ghy iet van dese dingen in haar kot stroyt, oft in 't nest hangt.

Gesnerus de columbis. Albertus de Avib: Pallad. l. 3. cap. 44.

Vyandschap. Sy hebben viandschap mette Kring-Havik, voor wiens stem sy schrikken, om dat hy haar al schreeuwende andoet. Mette Kiekendief, en Arenden, voornamentlijk de Zee-arenden: mette Bubo die sijn eyren uitsuigt, mette Nachtuil, mette Ravens, Vossen, Katten, Wesels, het wit Nieskruid, en met de tanden van de menschen, welke eenige quaadaardigheid in sich hebben, dat haar naakte jonghen doodt, ik swijghe voorts van andere.

Horat: l. Epod. Ode 16. Ælian. l. 3. cap. 45. Serapio. l. 4. Method. cap. 11. Plin: l. 11. cap. 37.

Siekten. Haar ghebreken zijn Luisen en Vloyen, waar door sy, als sy niet gereinight werden, mager worden: mette pokken omtrent de ogen, die haar inde Oegstmaand meest quellen: de lasery en schorftheid, waarom de Persen by *Herodotus*, haar verjaaght hebben.

Crescent: l. 9. c. 90. Herodot: l. 1.

Gebruik. Van haar gebruik inde Genees-konst, zijn veel dinghen verhaalt. Om datse heet van maagh zijn, breken die, gegeten zijnde, de steen. *Cardanus* verhaalt datter de Parlen in gesuivert werden. Wy hebben uit de geheimenissen der Egiptenaren verstaan, dat die ghestadigh van haar vleesch eeten, met geen pestige siekten bevangen werden. De reuk van de wilde inde locht uitgheasemt, belet de lammigheid, en vallende siekte, indien wy *Villanovanus*, en *Abenzoar* gheloven. Dat de herssenen kragt hebben om blindheid te verwekken, vrees ik of niet valsch is. Datse in de ghenees-middelen die de wellust verwekken voorgeschreven werden, is seker. Haar bloed belet, het bloed dat uitte herssen-vliesen vloeit, en is goed voor het star der oghen. Tot de lepe-oghen word het wel ghebruikt. Inde Mannetjes is het kraghtigher. *Hierocles* mengt het selve in een genees-middel tegen de koude pis der Paarden. Het word gepresen tegen de scherpe pis. De jonghe vederen met brandnetels gerooft, versaghten de pijn van't voet-evel, ghelijk *Marcellus* beschrijft. De harde ghefwellen van den aars worden mette eyren ghestooft, maar de sieke moet eerst in water sitten, daar Yser-kruid in ghekookt is. Haar drek is so hitsigh, datse dikmaal an brand raakt, en in Mysia welk een deel van Asia is, daar door een huis verbrant is; met Garsten-meel, oft Asijn gemengt, doet sy de krop-sweren verdwijnen: gedroogt, en met Kerssaat gestoten, gheneest sy de verouwde pijn van de heupen, nek, en lendenen, gelijk *Fernelius* beschreven heeft, in Asijn geweekt, is sy goed voor het graveel, als sy doorgeklenghst ghedronken wert, oft seven dagen in Asijn geweekt zijnde, en als Roos-water overgehaalt, en alsoo ingegeven wert. Sy jaaght de vrugt af, indien haar rook met Bevers-wijn, Opoponax, Mirh, oft Koeyegal vermengt, ontfangen wert. Een plaaiter uit de selve met sterken Asijn gemaakt, wort seer vorderlijk op het geswel van den aars, Ficus oft Vijg genoemt, geleyt: maar de drek van de tamme is slapper, en sterker van die gene die haer in de bergen houden: van 't overige leest *Aldrovandus*.

Card. de Varieb: Rerum.

Dioscorides. Galen: de Simpl: Medicament: c. 3.

Galen: l. 9 de Temperat

Gesner: de Columbis.

Haar gebruik wort ook in de spijse gepresen. Sy worden van *Hippokrates* in de leversiekte gepresen; in swakheid der kraghten, na een langhduirige siekte van *Rhases*. En die van Pegu zijner soo op verlekkert, datse die de vremdelingen somtijds niet verkopen willen. De wilde gekookt zijnde, zijn kraghtiger als de tamme, gebraden: de jonghe worden beter geacht als de oude. Die van de lente beter, als die van de somer en herfst, hoewel dese beter Graan eten. En hier uit sult ghy by de schrijvers sien, verscheiden geslaghten van spijse, *Mirandse* prees die van Catalonie, dat nochtans de jonghe het hooft en de ogen beschadigen, en door haar veel gebruik de Lasary verwekken, seit *Simeon Sethi*; datse het keel-geswel doen groeyen, seit *Rhases*; datse ten tijde van *Varro* ider paar voor twehondert penninghen, en als sy schoon waren voor duysend sestertien, verkocht wierden. Datter ten tijde van *Columella* ghevonden zijn, die twee paar voor vier-duisend penningen kochten; ten laatsten, dat *Plinius* schrijft, dat L. *Axius* Roomsch Ridder, voor den burger krijgh van *Pompejus*, ider paar voor vier hondert Denarien verkocht, dat is meer de overdaat en wulpsheid toe te schrijven, als het recht gebruik.

Hipp. de affect: Internis.

Varro R: R.

Columella de R. R. Plin: Hist. l. 10. c. 37

II. LID.

Van de tamme Duiven.

VArro heeft dry geslagten van Duiven gestelt. Een wilt, en klipaghtigh, 't welk haar inde torens en daken van de woninghen houd; welke *Perottus* valschlijk gelooft heeft swart te zijn. Sommige betrekken die qualijk tot die klipagtige, welk in't land van Bononie

Varro l. de R. R.

[...]nonie gevangen wort, dat gheheel wild, en grooter als de klipagtige van *Varro* is, dat blauw van verw, met een roden bek is, en 't welk *Galenus* wettig noemt. Het ander geslagt is tammer, dat met huis-kost te vreden, binnens dorpel gevoed werd, en van *Galenus* tam oft huisig genoemt werd. Het derde is uit dese vermengt. *Aristoteles* telt ses gedaanten, namentlijk de Duif, de Oenas, by *Gaza* Vinago, oft Wijn-Duif, de Phabs, Phassa, de Peleias oft swarte, en de Tortelduif. Maar by *Aldrovandus*, heeft ten ansien der grootte, de Phassa de eerste, de Phabs de twede, de Oenas de derde, de Columba de vierde, de Livia oft Peleias de vijfde, en de Turtur de leste plaats. Dat de Palumbus, Pyrallis, de Columba, en Turtur niet hebben dat malkander gelijkt, sal in't volgende geseit werden, valschlijk van *Callimachus* verhaalt te zijn Sy werden bequamelijk in wilde, en tamme verdeelt. En de tamme, indien ghy het onderscheid der verw, en grootte der delen ansiet, verschelen sy, en ook ten ansien van haar paringh. Daar zijn'er gheweest in't Eyland van't groene Hooft (oft Caboverde) en Madera, die van de wilden aart, maar so tam waren, datse haar ghelijk de huis-Duiven, mette hant lieten grijpen. *Perottus* seit datter in Therapne heele groote voortkomen, en te Spoleto, geheel kleine. Alleen twee duisent schreden geven een so grooten onderscheid. Daar zijn'er in Norwegen die geheel wit zijn, die gy elders ook heel gemeen siet. In Grieken-lant zijnse eerst gesien, als het Persise leger omtrent Atho geslagen wierd. In Eryce in Sicilien volgt een groot getal eenen roden, als eenen Leitsman na. In Persie, so daar eenige Duiven zijn, hebben die lange halsen gelijk de Gansen. By ons zijn veelerley geslaghten, so van in als uitlantse, welke of sy de Ouden bekent zijn geweest, magh men met recht twijfelagtig stellen; hoe wel *Plinius* seit dat de Romeinen seer op de Duiven versot waren. Daar zijn Kroppers, die eens so groot als de ghemene Huisduiven zijn, met rughe voeten, en die in't vliegen, en korren, de krop lustigh opblasen. *Plinius* heeft haar klokken genoemt. Daar zijn andere Cyperse, oft gelijkse *Gesnerus* noemt, Rusticæ (oft Boerse) Engelse, Monachicæ (oft Monniks-duiven) oft Ferrarise, van welke sommighe met een kuif gekapt zijn, en de voeten oft naakt oft ruigh hebben. Sommighe zijn sonder kuif, met een korten bek, en naakte voeten. Sommige zijn Turkse en Persise, die geheel swart oft donker zijn, behalven de ogen Andere zijn rood, die de benen bleek-rootaghtigh, en den bek geel hebben. Andere zijn Indise, met een Ende bek, die niets behalven de voeten, en haar groote mette Duiven ghemeen hebben. Van welke die gene, welke *Aldrovandus* van Vienna gekregen hadde, een witten bek hadde, omtrent de neusgaten root was, en gelijk een Slang met blauwagtige, en swarte plekken, welke by na over den geheelen top liepen, onderscheiden was; onder de ogen omringhde 't gheheele hooft een witte plek ghelijk een half band. Andere, welke, om datse, tot eer van haar wijfje, oft ook van andere, na veel korren, sich van d'aarde opheffen, en over d'andere heen vlieghende, haar vleugels klappen, van de Neerlanders Overslagers genoemt werden. Andere zijn Gierduiven, welke wijlse over de Wijfjes in 't ronde omvlieghen, soo sterk haar vleughels slaan, datse 't geluid van twee t'saam geslagene plankken overtreffen, waar van haar slagh-pennen by na altijd gebroken schijnen. Andere zijn gehelmde, welkers hooft, start, slagh-pennen, van andere verw zijn als 't gehele lijf. Ik verswijgh hier de wanschepsels, van welke een in Hoogh-duitsland omtrent het dorp Rikenhoven gevangen zijnde, behalven sijn vier voeten, een dubbelden aars hadde: Daar is ook een ander met een dobbelen aars te Bononien voort gekomen: De derde was by na twelijvigh, uit het eene lichaam een paar benen voortbrengende, daar nochtans het ander met twee volmaakte benen versien was.

[...]lenus [...]Com- [...]: Me- [...]ament: [...]ipl. [...]o.

[...]n: l. 1. [...]riar: [...]tor: [...]. 15.

[...]en: l. 9. [...]6.

[...]an: l. 4. [...]Animal [...]2. [...]ig. [...]rcit. [...]c. 7.

[...] l. 10. [...]17.

III. LID.

Vande wilde Duiven,

I. STIP.

Vande Ringduiven.

WElk de wilde Duiven zijn, hebben wy in 't voorgaande Lid uit *Aristoteles* opgetelt. De eerste van haar is de Ringhduif, die oft groot, oft klein is: Die vande *Wijsgeer* Phabe genoemt, is tot noch toe van niemand beschreven: of het die is welk in Marco d'Ancona Palumbo ghenoemt wert, is onseker.

De groote hebben de Grieken Phassa, die van Attica Phatta, en de huidendaagse Phaca, *Niphus* heeftse Torquatus, dat is geringt. *Servius* Titus oft Titius; maar die heeft mogelijk door dese Gieren verstaan, Persius, gelijk *Aldrovandus* meent: en *Villanovanus* hebbense Cado genoemt. Of hy onderscheid van geslaght heeft, blijkt niet: De Spanjaarden hebbense in seker Eyland van de nieuwe werelt grooter gevonden als de onse, in smaak beter als de Patrijsen, die een kruidigen reuk van haar gaven, en welkers rop vol bloemen gevonden wiert. Naam. Martyr: Decad: Ocean: l. 10.

In dikte van lijf komen sy na by de Hoenderen, in grootte niet veel minder zijnde. Haar verw is asgrauw, het hooft met rood en blauw vermenght: de vleugels zijnde an de zijden met witte plekken verciert; haar halsring is vande verw van 't hooft, en den rug verscheiden: den rop hebben sy voor de maag leggen. Daarom heeft *Plinius* wel geseit: Sommige vogels hebben een boesem, daar sy haar versche kost in laten, en een tweden rop, in welken sy oversenden, 't geen door koken bequaam gemaakt is, gelijk de Ringduiven. Haar kloten als sy geil zijn, worden heel groot: Beschrijvingh. Arist: H: A: l. 2. c. ult.

groot: sommige menen datse in de wintermaanden gans gene hebben.

Plaats. Indien ghy haar plaats besiet, sy zijn over al bekent; in Dauphine, en Gascongie zijn sy overvloedigh. Selden sietmense op de aarde sitten, maar sy vermaken haar meest in de bomen. Als haar *Aristoteles* Velt-duiven noemt, schijnt hy door de velden, plaatsen die met bomen beplant zijn, te verstaan. *Plinius* seit datse vervliegen, 't welk de ondervindingh niet tegen gaat. Nocht daar wort by *Aristoteles* valschlijk geseit, datse sich laten overwinteren: want indien sy geen warme plaatsen hebben, versteken sy haar in de hoge toppen van de bergen, en daarom wordense inde lente sonder vederen gesien. Datter by *Aristoteles* staat, dat de Phattæ altijd gesien werden is een dwalingh. *Atheneus* meent dat sulks van de Phabæ moet verstaan werden.

Arist: H: A: l 1. c. 1.

Plin: H: N: l. 10. c. 24. Item l. 8. cap. 12.

Voedsel. Haar Spijs zijn voornamentlijk Bonen, waar van den naam by die van Ferrarien, van Fabarianen, oft Boon-eters is. In Vrankrijk etense Eikels, soo van de Eyke-bomen als Korkbomen. *Bellonius* ghetuight, dat hy in Vrankrijk een maagh gevonden heeft, die met groene Eykels, en Aardbesien vervult was. Hier van komt de naam van Eykel-dragers. Van Spelt wordense geheel vet.

Scalig: in Arist: de Animal: l. 5 c. 12.

Teelingh. Sy paren en broeyen als sy dry maanden oud zijn, waar van haar groote overvloedigheid komt. Geil zijnde, sullense eerst met malkander trekbekken. Datse voor 't begin van de Lente, en in 't hardste van de koude haar nesten maken, en haar vederen uitrukken, om haar jonghen te verwarmen, heeft *Alciatus* geschreven, ik weet niet of hy dat gesien of gehoort heeft. Sy nestelen voornamentlijk in de Ienever-bomen; indien wy *Theocritus* geloven. Datse twemaal in 't jaar broeyen, dat hebben wy uit *Plinius*, eenmaal uit *Aristoteles*. Sy legghen meest dry eyren, maar hoewel sy so veel leggen, so brengen sy niet meer als twee jongen op, het derde wort voor onvrughtbaar geacht. Het Wijfje broeit na de middach, het Mannetje in den uchtenstond. Sy kippen eerder als de Duiven; sy dragen haar eyren veerthien dagen: in even so veel wort het jongh volmaakt, doch komt blind en sonder vederen voor den dach. Daar zijn schrijvers die seggen datse tot XXX, ja XL jaren leven. Sy werden alleenlijk met een ongemak an de nagelen gequelt, 't welk een bewijs-reden van haar ouderdom is, die nochtans sonder schade werden afgesneden. Men meent dat de Mannetjes eerder sterven, daar nochtans onder andere vogels de Wijfjes eerst doorgaan: Haar geilheid is mogelijk hier van de oorsaak, want dat selfde gebeurt in de Musschen, 't welk een geil geslaght is.

Arist: l. 6. cap. 1. Oppian: de Venat.

Mantuan: l. 1. de Cal: Temper: Eidill. E.

Plin: H: N: l. 10. c. 58. Arist: H: A: l. 6. c. 4.

Arist: de Generat: l. 4. c. 7. Plin. l. 10. cap. 3.

Arist: H: A: l 9 c. 7.

Stem. Wat haar stem angaat, *Philomela* seit, datse klagen: *Spartianus* datse korren *Plinius* seit, sy hebben alle eenerlei geluit, dat met dry slagen volbraght wert, behalven in 't einde met een geklagh: 's winters zijnse stom, inde lente slaanse geluit, nochtans hoortmense als het in 't koutste van de winter helder weer is, indien wy den scherphoorigen *Niphus* geloven. Sy beginnen gemeenlijk in 't begin van de lente, en niet als na des winters Sonnestant te teelen. Alsoo heeft de natuur dese tijd met sekere kentekenen getekent. En haar geluid word by de boeren voor een teken van de jegenwoordige lente gehouden.

Plin: l. 13. cap. 35.

Van haar gebreken des lichaams komt niet voor, behalven het gebrek van haar nagelen inden ouderdom, daar van boven gesproken is.

Maar ook niet veel van haar verstand, of wijs van leven: Als sy haar weerga verloren hebben, leven sy eensaam, en trachten na geen vleeslijke versamelingh. Die met overspel bekipt zijn, sullen den overspeelder, so sy hem bekomen konnen, ombrenghen. Sy zijn eenvoudigh van verstant, en daarom leit de Koekoek sijn eyren in haar nest: En *Plautus* noemt een onachtsaam mensch een Ringduif. Sy genesen haar wonden met Orego, en worden so weder gesond.

Verst. Isidor. Orig.

Porph. de Abst. nent. Ælian: A: l. c. 46.

Gebruik. Sy hebben haar gebruik in de spijse, en in de Genees-konst. Datse op de Bruiloft van *Caranus* gedischt wierden gedenkt *Atheneus*, en datse op de maaltijd van *Nasidienus* waren, sonder de billen, als lekkerder zijnde, *Horatius*. Haar vleesch heeft *Hippocrates* inde witte vloet der Vrouwen voorgeschreven: *Trallianus* voor het Trommel-water, *Areteus* inde Lasary, in de darm-pijn *Ætius*, in de pest, *Alexander Benedictus*, in de rode loop, en darm-pijn, *Plinius*. *M. Cato* de Keurmeester, wilde dat men die de sieken soude geven. *Paulus* eigent haar de derde plaats toe, onder de vogelen: gelooft datse de wellust verdrijven, om het eten vande Eykels. Haar ogen, om datse uitgesteken weder groeyen, worden totte wonden der ooghen seer ghepresen. De worm der beesten geneest, als men drymaal een Ringhduif om haar natuerlijke teel-delen slingert, en de losgelatene Ringduif sterft, maar het beest wort terstont genesen: haar bloed suivert de wonden: haar drek doet water lossen, en met een boon inghenomen, is goet teghen het graveel: de stenen die in haar maagh gevonden werden, zijn goet tegen 't graveel, in poeyer ingegeven.

Hipp. Morb. Muli.

Portæ Phytogn. c. 14.

Plin. H.

II. STIP.

Vande Oenade, oft Vinagine, de Alchata, oft Filacoa van d'Arabers en de Columba Livia.

De Oenas by *Tzetzes* Oynio, niet so seer van het Inoon, van de veselen van 't vleesch, dat hart, en ten zy ghy daar den rug aftrekt, onbequaam om te eten is, als wel van haar verw, die de rijpe Druiven gelijk is, welke de Grieken Oinoopon noemen, also ghenoemt, oft vande tijd datmen de Wijn parst, op welke hy veel gesien en gevangen wert, waar van hy by *Lycophron* Oinotropos Phabs ghenoemt wert. *Gaza* noemt hem Vinago, *Iosephus Scaliger* Vinitorculus, andere Vinifera;

Tab. 33

Fringalla

Turtur

Montifringilla

Chalandra

Alauda non chrystata

Ficedula

Ficedulo Canabia

fera, 't welk Wijnperſer, oft Wijndrager kon geſeit werden. *Iulius Scaliger* noemt hem Rupicola, dat is klip-bewoner. Hy is grooter als een gemene Duif: hy heeft een bek, indien hy de Oenas is die *Aldrovandus* voorgeeft, rood als Cinnabar, lang, en an 't einde ſcherp: het hooft, den gehelen buik, en de vleugels zijn aſchgrauw. De ſlagpennen zijn merkelijk groot, en ſwartagtig; den nek heeft hy groen, met tuſſenloopende ſwarte vederen: de ſtart omtrent de ſtiet aſgrauw, het overige ſwart, en ſwarte voeten.

De Alchata, die *Aldrovandus* de ſelve metten Filacotona maakt, heeft lange vleugels, de pennen en vederen van verw, als een Quakkel, de huid gheheel hart; in Sijrien hebbenſe de voeten kort en ſwart. By deſen komt geheel na, die gene, welke metten naam van Engel, te Mompeliers genoemt wert, en welk *Rondeletius* aan *Geſnerus* ſchrijft, het Velthoen gelijk te zijn, met een ſwarten bek en voeten, met donkere vederen na 't ſwart hellende, en uitten gelen roſch.

De Columba Livia by *Albertus* Cavernalis, en by de Grieken Peleias, dat is ſwarte ghenoemt, is uit de beſchrijving van *Geſnerus* de kleine Huis-duif: Sijn bek is witagtigh, en heeft omtrent de neuſgaten een weinig rood, den hals heeft hy an de zijden na de verſcheidenheid van het light, ſich dan met een blikkerent groen en rood vertonende; op den rug is hy aſgrauw, de vederen heeft hy overal aſchgrauw; de vier langhſte pennen van ſijn vleugels aſchgrauw, de middelſte ten deel aſchgrauw, ten deel an 't einde ſwartagtig, de leſte na den rug toe roſagtig, en rode voeten. Hy eet Eykels en graan; Hy neſtelt in de gaten van de bomen, en in de muiren van de Kerken. Hy vervliegt, en wort in de ſpijſe malſcher als de Ringhduif gehouden. In Indie na 't ſeggen van *Ælianus* heeft hy groene pennen gelijk een Papegay, met de ſchenkels, en bek ghelijkt hy een Griekſe Patrijs.

III. STIP.

Vande Tortelduiſ.

De Torteld uif word in 't Duiven geſlagt alderleſt geſtelt. In Spanjola heeftmen dry oft vierderlei geſlagten gevonden. Men vind ook in koude, en ſneeuwagtige landen witte, en *Scaliger* getuight dat hy twee ſoodanige in Gaſcongie geſien heeft. De Turkſe Keyſer heeft een paar van ſonderlingh geſlaght an Henrik de Koning van Vrankrijk geſonden. Uit *Alexandrie* wordener veel van verſcheidene verw van onſe landſluy overgebragt. Daar is by onſe tijd een ſeker geſlaght angemerkt, welkers Wijfje natuurlijk wit, het Mannetje aſgrauw is, naar het roſagtigh ſtrekkende met een ſwarten hals-kringh

Wy behoeven op de beſchrijvingh niet te blyven ſtaan. *Orus Apollo* heeft haar valſchlijk, alleen onder de Voghelen tanden en mammen toegeëigent. Valſchlijk heeft *Ovidius* geſeit datſe ſwart waren. Den hals is met een ſwarte kring omlopen, met groene vlekken beſprengt, van voren nauwlijks ſienlijk; de vleugels zijn veelverwigh: de vederen omtrent den rugh, en borſt, zijn heel ſchoon roſaghtigh, met tuſſen-lopende ſwarte, welkers einden groen zijn. Hier na volgen groene met roſagtige randen: de ſlagpennen zijn ſwart, indiener iet wits bykomt, dat is an de einden. Het Wijfje wort niet lightlijk, als door 't beſien der innerlijke delen bekent. Ariſt: l. 9. cap. 7. Vande Indiſe is het Wijfje, uitghenomen de voeten, die rood zijn, en den bek, welke ſwart is, geheel wit. Het Mannetje heeft het hooft, den hals, de borſt, de vleugels totte ſlaghpennen, den rugh totte ſtiet light roſagtigh, en met geen ſpikkels beſprenght: de ſtraal inde oogen glimt van rodigheid, maar een kleine ſwarte kring heeft den hals rondſom belopen; de buik omtrent den aars is geelagtigh, de voeten zijn rood, en met witte ſchobben verciert.

Plaats. Sy werden over al geſien, doch op d'een plaats meer, op d'ander minder. Men ſeit datſe in Ethiopien met ſoo grooten menighte door de loght vliegen, datſe de Son verduiſteren, en een ſchaduw maken. By de Tarters, om datſe in de ſpijs verboden zijn, zijnſe overvloedigh: en ook *Peru* heefter niet weinig. Sy houden altijds, oft in de hooghte der bergen, oft inde toppen van den Olm, oft ook andere bomen. Swinters verſchuilen ſy, oft ſoeken warmer plaatſen: Waarom ſy by *Plinius* Drymaanſe genoemt werden, om datſe ſo langh by ons blijven. Als ſy na Italien over-komen, verblijven ſy in de eerſte vlugt eenige dagen in de Pontiſe Eylanden om te ruſten. Sy keren weder tot ons, om ons de lente te boodſchappen, en als ſy haar jongen gebroeit hebben. Varro de R: R: l. 3. cap. 4.

Voedſel. Sy eten vrughten, Eykels, Olyven, en geweldigh graag de Geers. Somers alſſer overvloet van ſpijs is, wordenſe van ſelfs vet, in de winter met broot dat in de Wijn geweekt is, en indien ſy jongh zijn, ſo geweldigh datſe van vettigheid ſterven, gelijk of haar de keel door te veel voedſel toegedrongen wierd. Ariſt: H: A: l. 8. c. 3. Golumel: de R: R: Scaliger in Theophraſt: l. 1. c. 20.

Teelingh. In de Teelingh gaat het met haar, even als mette Ringh-duiven: Sy leggen tweemaal 'sjaars, en dry maanden out zijnde, zijnſe vrughtbaar, het Mannetje, en Wijfje broeyen met beurten. Sy maken haar neſten onder de dichtſte takken, en beſetten die met hard en quaſtigh hout. De Indiſe leiden, ſoo dikmaal als haar eyren gebroken wierden, terſtond weder andere, 't geen ſy mogelijk niet gedaan ſouden hebben, indien ſy de andere uitgebroeyt hadden. Sy hebben alle eigen, datſe van achter vyſten, en als ſy geluit geven, wort haar het uitterſte van den buik heel ſterk beweeght.

Ouderdom. *Ariſtoteles* heeft nagelaten datſe acht jaren leven, *Bartholomeus Anglicus* datſe met haar vijfthien in een plaats liggen. Bartholom. l. 3. de Propriet: Animal. c. 34.

Stem. Sy werden in 't Latijn geſeit te ſughten, by de Grieken truſein, wy ſeggen korren. Sy

zijn sterk in de vlught, en op de benen.

Vrindschap. Scalig: in Theoph. l. 3. c. 16.

Sy houden vrindschap mette Papegay, Merl en Pauwen.

V[illegible]schap. [illegible]: H: A: l. 6. cap. 4[illegible].

Vyandschap mette Ravens, en de Geelvink oft Triel, het Nieskruit, daar de Duiven van sterven, eten sy onbeschadight door een sonderlinghe gematigheid, door de gestote pijn-karlen sterven sy.

Verstand. Mantuan: l. 2. Part: Mar. Ambros. Hexamer: 4. l. 6.

Tot haar verstant behoort: dat sy haar als-'er een van beide sterft, voorts alleen houden, en alleen vliegen, nocht op groene takken sitten, nocht schoon water drinken: Datse haar nesten tegen den anval der Wolven, met bladeren van Zee-ajun, welke men seit, dat de Wolf verjagen, bedekken, als ook datse het swaartkruid als een tegengif van betoveringh eten, en in haar nest brengen, maar met wat geloofwaardigheid dat geseit wert, weet ik niet.

Porphijr. l. 4. de Abstinent. Mart. l. 7. Epigr:

Wat haar gebruik belanght, de Egiptenaars onthielen haar van de selve, om datse dikmaal de klauwen van den Havik, die sy voor een heilige vogel hielden, ontsnapten. *Martialis*, in wiens tijd de Tortelduiven, de kop wiert afgetrokken, prijst seer haar achter-deel. Het gemeen hout de vetste voor de beste. In de Genees-konst doen sy 't selve, dat de Ringduiven doen. De drek geneest de witte plekken van de ogen: haar vrughtbaarheid wort vermeerdert, indien sy tweemaal ter week 's avonts met een ghebraden brok, bestaande uit anderhalf vierendeel loots schorssen van Cassia, een vierendeel loots Kaneel, met seven Laurier, en dry Ienever besien, welke met het vet van een Hin an 't vuur gedroopt is, gevoet werden. Daar wort valschlijk van *Mizaldus* geschreven, dat die een hart van een Tortelduif in een wolfsvel by hem draagt, met geen minlust bevangen wort.

IV. LID.

Vande Musschen in 't algemeen.

Naam. Athen: l. 3.

DE Musschen worden by de Grieken Strutoi Digeres, Degeres, Dereges, by de Macedoniers Dryes, en by *Hesijchius* Smardicon genoemt.

Onderscheid.

Aristoteles heeft nauwlijks andere als Huismusschen gekent: daarom komt alles wat hy geschreven heeft met dese over een. By *Atheneus*, en *Alexander Mijndius*, zijn andere wilde, welkers Wijfjes mettet gehele lijf swakker zijn, met een rosagtiger bek, van voor niet te swart nocht te bleek, die mogelijk by de Hollanders Hout-musschen ghenoemt werden. Daar zijn andere Huis-musschen, die by *Galenus* Strutoi Purgitai, by de hedendaagse Grieken Aspurgitas genoemt werden. By *Albertus* zijner sommige, die op den top van 't hooft rood zijn, en in de holle bomen nestelen. Daar worden elders andere en altijd gesien, indien wy den Baster-*Aristoteles* geloven, en die, gesien zijnde, onweder voorduiden. In 't Eylant van S[r]. Thomas zijn groene,

Gal: l. 3. de Aliment.

Psuedo: Arist: in Secret. Secret.

en die singen: *Avicenna* gedenkt van een, die in 't begin der lente vijfthien achter-een-volgende dagen aartigh songh, en die daar na sijn verw verwisselde, stil sweeg, en sich verschool. In Indie is een Nachtmusch die by nacht vlieght, en 's daags rust; hy is met de vlught en vleugels de Swaluw gelijk, uit den asgrauwe swart, maar heeft op 't midden van de vleugels een witte streep: hy haat geweldigh den Nachtuil; hy is mogelijk de *Colaris* van *Aristoteles*, die hy seit van den Uil ghevanghen te werden, oft de groote wilde Musch van *Actuarius*, die op de hooge toppen vande Heesters sit, van verw, en grootte de Lewerk gelijk, met een scharlende stem, die 's winters sich verschuilt, en van de Nachtuil gevangen wert. Daar zijner ook kleinder als de snep, die snel ter vlugt zijn, het water soeken, en swemmen: en noch meer andere, van welke wy hier na spreken sullen.

Scalig: [illegible] Exercit 236. hi[illegible] Avicen[illegible] 8. de A[illegible] mal. c. [illegible]

Arist: [illegible] cap. 1. [illegible]

Beschr[illegible] vingh.

De beschrijving, is niet nodigh dat imand van ons eyssche. Haar pennen veranderen als de koude hard dringt, in witte. Sy hebben noch rop noch krop, maar een langagtige maag. An den lesten darm worden weinigh byhangselen gesien. De gal is sommige an de maag, andere an den darm vast. Sy werden over al gevonden. In Meden is somtijds so grooten menighte geweest, dat de Inwoonders gedwongen wierden te verhuisen, om datse al het gesaide koorn op-aten. Te Delft in Holland worden dikmaal op een dach eenige honderden op een Brouwers Koorn-Solder gevangen. *Hieronimus* schijnt te kennen te geven, datse vervliegen, oft haar verbergen. *Atheneus* heeft gheoordeelt, dat de mannetjes 's winters haar verberghen, maar dat de wijfjes bleven, om dat die haar verw verwisselden. *Aldrovandus* heeft ghemeent datse onder de weghvliegende ghestelt werden, om dat de Mannetjes inde Lente, als de innerlijke, en uitterlijke warmte angroeyt, haar Wijfjes tot voortteeling van haar jongen beginnen te vermanen.

Arist: H[illegible] A. l. 2. c. ult.

Diodor Sicul: l[illegible] cap. 3.

Voedse[illegible]

Sy leven by Graan, en gesait Koorn, met Geers, Vliegen, Muggen, Paarde-vlieghen, Wespen, Krekels, en Byen; eeten ook graag Garst, welkers bast sy haastig weten af te pellen. Ook verwerpen sy de Vlierbesien niet, en eeten ook saat van Bingelkruid, 't welk sy sonder schade, om de engte van haar aderen, oft om de oorsaak van de Quakkels bygebragt, gebruiken.

Teeling Scalig: [illegible] Exercit. 269.

Wat angaat haar teelingh, sy werden heel geil bevonden. *Scaliger* heefter een gesien, die in weinig tijds tienmaal in een hol van een overstaande muir vloogh, om met het wijfje te paren. *Aldrovandus* heefter een gesien die in veel minder als de tijd van een uur twintigmaal met het Wijfje paarde, en meermaals soude gedaan hebben, indien sy niet vervlogen waar. Sy nestelen onder de pannen van de Huisen, oft inde gaten van de muiren, en om de saghtheid voor haar jongen, in hoy en vederen. Somtijds nemen sy de Swaluw nesten in. Waarom sy gelooft werden datse in

Aldro[illegible] Ornith. l. 15. c. [illegible]

Egip-

Tab. 34
Paßer
Paßer
Paßer stulsus
Paßer montanus
Paßer
Canarius
Canarin vogel
Paßer domesticus
Paßer Sylueſtris
ringelspatz
Paßer Soli - tarius
merulus steinams
Paßer
domesticus alius
Paßer fatuus
Paßer maculatus
Paßer montanus alius
Pa. Albicilla
Paßer albus
Paßeris species
Paserculus
Brachyuras

Egipten, om het slijk 't welk de Nijl anvoert, mette Swaluwen de konst van mueren uit slijk te bouwen, ghevonden hebben. Sy kippen blinde en onvolmaakte jongen, twee, oft drymaal 's jaars, ten hooghsten acht jongen, ten minsten vier, en gemeenlijk seven.

Arist: de Generat: 4. c. 4.

Ouderdom.

Haar ouderdom word verscheidentlijk bepaalt. Men seit dat de Mannetjes niet langer als een jaar leven: en tot een bewijs reden, om datter in't begin geen swartheid an den bek vertoont werd die inde Somer begint te groeyen. *Plinius* seit dat de Wijfjes langer leven. *Albertus* rekent dat, van de tijd datse paren. *Scaliger* ghelooft, datter geen de twe jaren over leeft. Daar wordter weinigh seid hy van die gevangen; en sy zijn heel vrugtbaar. *Aldrovandus* rekt haar leven tot de vier jaren uit, om dat de Duiven die boven maten geil zijn tot festhien, en meer jaren leven. Haar ouderdom werd uitten bek bekent welk aschgrauw is, en inde jongen omtrent de keelgaten geel, inde volwassene hart, en swart.

Plin H:N: 10. c. 38. Scaliger: in Arist. de Plantis.

Stem.

Haar stem is by de Grieken Struthisein, 't welk by de Latijnen Stridere, dat is Kryselen overgeset werd, by *Homerus* Trizein, by den Schryver van de Nachtegaal Pipare genoemt, en wy seggen thilppen oft thsirken. *Rhadivivus* seit datse singen; Als sy voortgaan so huppelense.

Verstand.

Indien ghy haar verstant anmerkt, sy zijn so vreesagtig, datse dikmaal uitte slaap gewekt werden, en t' samen na de toppen van de Huisen vliegen, om haar van't vermoede ghevaar te ontrekken, wijl sy bewesen werden veel ongevallen onderhavigh te zijn. Men heefter een ghesien die van een Havik overvallen, in *Xenocrates* schoot ontvlughte. Die van Taprobane schieten haar inde Zee op, en volgen haar so naar land toe. Sy zijn somtijds so tam, datse geroepen de Kinderen op de handen vliegen. Datse na den Nachtuil vliegen, om de konst der Vogelaars te ontvlughten, 't welk *Orus Apolla* verhaalt, is valsch. Wat hebben sy met Nachtvogels gemeen?

Elian: H: A. l. 7. c. 9. Idem. Variar. Arist: l. 13: cap. 32. Acosta: l. 1. Hist: Ind.

Sy voeren vyantschap mette Gier, het Weeseltje, en andere. De Calamodyles die uit het geslaght der Musschen schijnt te zijn, sterft van het Ceder-blad. *Plinius* seit dat de Pest van de Geers en Boekweit, en de Scholen van de Spreeuwen, en Musschen verdreven werden met een seker kruid welkers naam onbekent is, alsmen dat in vier hoeken van't gesaide lant begraaft, en het is wonder seit hy, datter niet een voghel op dat lant vliegt. Vele belasten, op sijn seggen, ook een Padde 's nachts viermaal om het lant, tot sodanighen genees-middel, te dragen, en daar na eer het lant ghewied werd, den selven in een aarde pot gesloten, in't midden van den Akker te begraven: dat alsso nocht Musch, nocht Worm sal schade doen, maar dat men hem weder moet uitgraven eer men mayt, anders soud hy de vrugten bitter maken.

Bartholangl: l. 12. c. 33. Elian: H: A. l. 6. cap. 46.

Plin: H: N: l. 18. c. 17.

Gebruik.

De Musschen worden selden in spijse gebruikt. Nochtans rekent haar *Galenus* mette Duiven, Patrijsen, en Phasanten onder de verdunnende spijsen. Elders seit hy, datse in den Herfst meer goet vleesch hebben. En *Suidas* verhaalt datse onder de lekkernijen gerekent werden. Maar *Platina* stelt datse om haar groote hitte quaat voedsel geven, swaarlijk verteert werden en de geilheid verwekken. Sy hebben ook inde Genees-middelen plaats gevonden. Haar vleesch verwekt de geilheid, en wort met voordeel den genen die de vallende siekte en het trommel-water hebben, die met Graveel en Gicht ghequelt zijn, voorgheschreven. 't Selve hebben de schrijvers van de herssenen en eyren verhaalt. Het vet wort inde plaaster van *Nicolaus* tegen de harde knobbelen gepresen. Haar drek suivert het anghesicht; welke kraght van de Mannetjes bekent werd, om datse met witte en swarte stippeltjes gesprenkelt werden; De selve met Wijn ingenomen, doet de mannelijke roede oprijsen, met spog van menschen gemenght en opgesmeert, verdrijftse de ghebarste aderen, met Varkens reusel gesmeert, geneestse het uitvallen van't hayr Alopecia genoemt; gepoeyert gheneestse een swakke, en walgende maagh, met warmen Oly in't naaste oir gegoten, gheneestse de tant-pijn; en ten lesten, de asch van de jonge Musschen wort met voordeel an de tanden, om de pijn weg te nemen, gewreven.

Platina: l. 5.

Plin: l. 30. cap. 15 Galen: l. 6. de Sanit: Tuenda. cap. 2.

Porta: l. 5. Phytog. cap. 16.

Archig: Apud: Galen: l. 8. Secund: Loc. c. 4. Plin: l. 30. cap. 3.

Van de Musschen in't bysonder.

I. STIP.

Van de witte geele, gevlekte Musch, vande Witstart, en Bergh-musch.

De witte Musch, is geheel wit, uitgenomen den bek en voeten, die geel zijn, en haar swarte oogappel wort van een geele straal omringt. De geele die by *Aldrovandus* gebragt wiert, was geheel geel, behalven de ogen die swart waren; Boven op den rugh, het hooft de vleugels, en de start helden hy na het Kastanie-bruin, waar mede de dybenen, schenkels en voeten ook gheverwt waren.

Die ghevlekt genoemt wert, was met wit, swart, en een geelagtige verw verciert: Het geheele hooft, en den hals waren wit, met tusschenlopende geelaghtighe plekken; de bek was in't opperdeel geelaghtigh, in't onderste geheel geel; de vleugels waren mette dry genoemde verwen verciert; de straal van de ogen was wit, en de start by na gheheel geel.

De Witstart had den bek mette start uitten aschgrauw witagtig: Het hooft en alle de onderste deelen waren uitten witte geelaghtigh; over den rug liepen brede ysergrauwe plekken, met heel witte kleine strepen verciert; de pennen van de vleugels waren Kastanie-bruin, rondsom geelagtig; de schenkels, en voeten donker geverwt.

Aldro: Ornith: l. 15. c. 15.

De Berghmusch is de schoonste van alle onse Inlandse Musschen. De top van't hooft is by na roodverwigh, oft liever Kastaniebruin. De kin is als inde gemene swart: tusschen welke, en de top de verw wit is, die nederdalende de geheelen buik beslaat. An weerzyden van de ogen zijn twee plekken, de een grooter als d'ander, en beide swart; den rugh, en vleugels zijn ten deel swart, en geel; de vleugels daar sy den buik raken, zijn nu Yser-grauw, dan swart, en dan weer wit; de geheele start is uitten geele donker. In't Wijfje is alles bleker, en de kin heeft die plek niet.

II. STIP.

Van de wilde Musch, de gekringhde, de kleine die inde Okkernote bomen houd, van de sotte van Bononien, en de Illyrise.

Aldro: Ornith: l. 15. c. 16.

De wilde oft Bosch-Musch heeft de top van 't hooft yser-grauw, na het root hellende. Den omloop van't oogh wit, de straal geel. Van de kin totten aars is hy aschgrauw, maar het uitterste van de vederen helt naar het roschaghtigh. De kin, en ondersten hals doorlopen enige dwarse, swartagtige, en t'saam-verknogte strepen, welke andersins in alle de Mannetjes Musschen, geheel swart is. De rug, start, en voeten zijn uitten ysergrauw donkeragtig, alleen dat de pennen in haar uitterste geheel geel zijn. De vleugels vertoonen de selve verw, maar de eerste pennen, die de ribben dekken, eindigen in een merkelijke witheid.

Idem l. c. 18. Bellon: l. 7. de Avib. c. 20.

De gekringde noemt *Bellonius* allso van de witte kring, die de ogen onder de winkbrauwen rondom beloopt. Hy heeft een geele plek, de rugh en vleugels zijn geel. Hy houd sich in de Bosschen, en nestelt in de holle Bomen: Hy heeft een groote stem, en voed sich, en sijn jongen anders, als die van de steden.

De Musch die sich inde Okkernote bomen houd, is de kleinste van allen: Met een heel korten dikken, en swarten bek, mette voeten schenkels, 't hooft, en vleugels de musch, die inde Mueren nestelt, gelijk.

Idem c. 20

De sotte Musch van Bononie, is een vogeltje in gestalte de Musschen gelijk, maar in verw geheel verscheiden. Want hy is geheel geelagtig, overal met lange yser-grauwe plekken, oft liever rossche, maar over den rug met veel langer en dikker, die overal neerwaarts hellen, besproeyt. Sijn bek is rosch, dik, en krom; de ogen zijn swart, welkers appel een geele straal omringt; de start en vleugels hellen naar het swart; maar het uitterste van de kleine vederen inde vleugels zijn wit; de geheele voeten uitten geelen rosagtig.

Idem c. 20

De Illyrise is grooter als onse Inlandse, maar in verw by na gelijk. Want van voren is hy heel wit, boven is hy bleek roschagtig, met geen andere verw vermengt. De ogen en de start, welk wit is, zijn na evenbedeeling van't lijf, groot; de start is in twee gespleeten; de voeten zijn geel, met dwarse strepen by na vleesch-verwig, verciert.

Doe hier by onse Inlandse Musch Brachyurus genoemt, die de start heel kort is, het geheele lijf geelagtig; de borst en buik meer wit, en den bek geheel geel.

Idem: cap. 17.

Maar hier toe kan een vogeltje, dat onse Musschen gelijk-slagtigh is, ook betrokken werden, welke den bek, gelijk in de Huismusschen wit, en 't gehele lijf met langhe rosagtige plekken, naar beneden hellende, geverwt is: De buik en dybenen zijn wit, de schenkels, en voeten geelagtigh.

III. STIP.

Vande Indise Musschen.

Aldro: Ornith: l. 15. c. 22.

De Indise Musschen zijn verscheiden, maar haar voorname gheslaghten zijn vier: de een is de Macrourus, en dese is twederlei; de anderen heeft een roden bek, is so groot als de Huis-musschen, uitgenomen de start, met een korten dikken bek, van verw gelijk geseit is, met een platten kop, omtrent den nek verheven, hy is swart, vermenght met een groenagtige verw, naar het blauw strekkende: An de krop, onder an den hals, de borst, en buik wit, de vleugels zijn met een groenagtige, naar het blauw strekkende, met wit, en swart, en geelagtige verw geciert, Met een dobbelde start, de kleinste wit, die de groote onderstut, en de grootste met vier dunne pennen, negen duim langh, versien is heel swart: de schenkels en voeten uitten swarte, en wit geplekt, met swarte nagels, en een scherpen haak gewapent.

Idem: cap. 23.

De ander heeft een blauwen bek, en het hooft, gelijk in den anderen plat, maar in den nek meer verheven, voorts is hy geheel swart, sijn swarte oogen zijn met een witte kringh, en geele straal belopen: Den hals, en de borst zijn rood, de buik, en dybenen wit; de vleugels, rugh, en start zijn swartagtigh, de lange pennen van de start, van de welke twe heel lange zijn, te weten vijf hantbreed laugh, en seer breed, de derde is ook heel breed, maar eindight in heel kleine veselen, worden vande kleinder onderstut.

Idem: cap. 26.

De ander is de Brachijurus de boven-genoemde geheel ongelijk, namentlijk de kleine, en is behalven de voeten, en bek, die vleeschagtigh van verw is, geheel swart, met een korten start, swarte ogen met een witte kringh omringht.

De derde is sonder stiet, en dese is Roodswartagtigh, in welke 't geheele lijf voor, en boven op, als mede de beginsels van de vleugels met een rode verw pronkken: het overige van de vleugels is swart; den bek naar evenbedeelingh van 't lijf, is klein en korter als van de Huis-musschen, daar hy an 't hooft vast is, wit, het overige is swart, voort isse scherp en klein: hy heeft geen stiet, daarom word uit sijn pennen Pluimwerk gemaakt.

Oft

Passer Indicq alius

Tab 36

Carduelis Distel Finck

Prunella

Emberiza pratensis
Wisemmertz

Linaria Rubra
Stockhensling

Linaria

Hensling
Flachs Finck

Fringilla Finck

Acantur quem Gaza
Spinum et Ligurinum
vocat Zeisel

Fringilla Montana

Citrinella
Citrinle

Carduelis mas

Chloris
Grun Finck

Serinus Girliz
Fedemlein

Carduelis cilys albis

Ligurinus alius

Fringilla alia

Canaria
Zuker Vogel Canari Vogel

Fringilla
sublutea

Oft hy is blauw, rood, swartaghtigh, die langer als de voorgaande is, rood-blauw, en swart van verw, en heeft het hooft, den hals, de borst en alle de onderste delen van een heel rode verw: an de zijden van den hals heeft hy twe t'saamgevoegde, half-Maan-wijse, groote blauwe plekken, een kleinen bek, krom en swart, omtrent het voorhooft wit: geheel lange vleugels, swart, en an de zijde blauw, de voeten kort en swart.

:em: p. 27.

m . 28.

De vierde is ook rood-swart, en heeft het hooft, den rugh, de stiet heel rood geverwt: den bek de Collurio gelijk, boven swart, daar sy an 't hooft vast is wit; de slaghpennen zijn swart, de start is vijf vingeren lang, met thien swarte pennen versien.

IV. STIP.

Vande witte Embriza, en van de Veld-Embriza.

'ner. in nith.

DEse schijnen ook van 't Musschen geslaght te zijn: De witte beschrijft *Gesnerus* aldus: De witte Embriza, die my vertoont, en in de winter by ons gevangen is, is grooter als de geele, met een korten breden bek, en heeft niet geels. Hy is van verw den Lewerk gelijk, maar ongelijk metten buik, die wit is, waar van wy den naam gegeven hebben: in 't bovenste deel van den bek, achter het spits, wort binnewaarts een heuvel gesien, de klauwen zijn donker, de schenkels vertonen een wit en rode verw.

Van de Veld-Embriza, seit de selve aldus: Ik Veld-Embriza, die onse vogel-vangers, van de velden daar hy veel verkeert, wijse Emberitz noemen. Dese is gelijk de beeltenis vertoont, van verw als een aarde pot, an de dybenen, borst, buik, vleugels, en midden op de start tussen beide; maar daar sijn wedersijd swarte pennen. De rug is ook swart, en boven an de vleugels zijn rondagtige swarte plekken; onderwaarts zijn de randen van de vederen naar de lengte swartagtigh: Sijn bek is donker, de top van hooft swart, onder welke wedersijds een witagtige plek achterwaarts loopt: dan volgender weder twe swarte, en twee witte tusschen beide. Dese vogel noemense omtrent het Meer Verban Ceppa.

II. OPSCHRIFT.

Vande Graan-etende singende vogels.

I. HOOFT-STUK.

Vande Distelvink, de Spinus en Kanary-vogel.

Naam

DE Distelvink by, *Gaza* Carduelis, Carduelus en Cardelus, word by *Hermolaus* en *Gesnerus* Thraupe, by *Aldrovandus*, van de gulde streep op sijn vleugels. Chrijsomiters, Aurivittes, Kirandi, Jena en Jupiters vogel, by andere Corijdalis, en by de Grieken Acanthis, Astragalinos, Tragodinos, Poicilis, en ook Gardeli genoemt.

Het is een kleine vogel, welkers rugh asgrauw, en donker is; De vleugels zijn met een saffraanagtige, met swart doorlopen verw onderscheiden, en met witte vlekken getekent. De top van 't hooft is swartagtigh, de bek scherp en rood, an 't einde donker. De uiterlijke omloop van de ogen is swart, desen omringht een rode, en de rode weder een groen-grauwe. Maar nochtans vertoont sich dese verscheide verw in alle niet. Het Wijfje heeft de vleugels aschgrauw, de krop wit. Daar isser een gesien die niet volwassen, van eenerlei verw, uitten aschgrauw, naar 't rosch strekkende was. Daar zijn ook andere gesien, van welke sommige an 't voorste deel van 't hooft, en an de kin wat roods hadden, en op den rug, borst, buik, en overige delen van 't hooft zijn sy witagtigh: Eenige zijn heel wit, uitgenomen de rode plek van 't hooft, en eenige geelagtige pennen in de vleugels. Aldrovi l. 15. Or-nith: c 3.

Haar kunne word ligtlijk onderkent. Indien men op de verw, gelijk ik boven angeroert heb, de stem en vederen acht slaat. De Wijfjes hebben slauwer stem, nocht zijn lang van sang. De vederen die de ribben bedekken, zijn aschgrauw oft donker; inde Mannetjes zijnse geheel swart. Kunne.

Sy leven by Saat van Klitten, Mankop bollen, Rute, en Kaarden-distels. En van 't Kennipsaat wordense so vet, datse de vermaaklijkheid van haar sang verliesen. En al wat hy eet daar pelt hy de bast af, om alleen het pit te genieten. Voedsel. Porta l. de Villa.

Hy maakt sijn nest inde stammen van de Bomen, en in de doornen, te weten drymaal in 't jaar, in May, Juny en Augusty: somtijts broeyt hy sijn jongen inde warme stoven uit. Hy leit seven somtijds acht, en ook wel vijf eyren. Die in Augusto ghekipt werden, zijn de alderbeste. Die inde Duinen voort-komen zijn swarter, en sitten liever op de Pruim, en Orangie bomen, als op andere. Teelingh.

Sy singhen altijd. Maar meest als sy hooren datter eenige van haar gheslaght omtrent komen. Stem

Sy vlieghen met Scholen en somtijds twee duisent mijlen verre. Vlught.

Sy leven tot twintigh jaren. Daar isser te Ments een gesien die de dryentwintig jaren over leeft hadde, welke alle jaren de nagels en bek gekort wierden, op dat hy soude konnen eten en drinken. Sy vermaken de mensch meer met haar sang als inde schotel. Nochtans zijnse van geen quaad voedsel, als sy vet zijn en niet en broeyen. *Kiramides* schrijft datse ghebraden, goed teghen de dunne, en kronkeldarm pijn zijn. Ouderdom.

De Spinus oft Ligurinus is een vogeltje met een geele borst, en matelijken bek, dun en scherp, het heeft twee swarte plekken, een in 't voorhooft, en een onder de kin. Het Mannetje heeft de plek veel swarter, en is over 't gheheele lijf meer geelaghtigh als het Wijfje. Beschryvingh.

In

In koude landen vertoont het fich nimmer, oft felden. En word in Italien alle jaren niet gefien.

Voedfel. Het leeft mette felve fpijfe als de Diftelvink, en voornamentlijk met het faad van Conyza.

Teelingh. Het neftelt in de boffchen van de Bergen. En leit na fommiger ghevoelen twaalf, naar 't gevoel van andere vier oft vijf eyren. Het

Stem. Aldro: Ornith. l. 18. c. 4. finght heel vermakelijk, en bootft niet alleen de ftem van de Diftelvink na, maar ook van andere Vogelen.

Vlught. Sy vliegen met Scholen, en worden in den Herfft lightlijk met een geheel School t'feffens ghevangen. Het is den Efel vyand, om dat hy inde Lente de Doornen af-eet, en fijn neft omver werpt.

Befchryvingh. De Kanary vogel, van de Kanaryfe Eylanden daar hy van daan gebraght wert, alfo genoemt; is een vogel van grootte gelijk een gemeene mees, met een witten bek, die klein en fpits is, de vleugels en ftart zijn gheheel groen. In't Mannetje is de borft, de buik, en het opperdeel van 't hooft daar de bek vaft is, meerder geel, als inde Wijfjes.

Voedfel. Hy wort ghevoed met Kanary-faat, Suyker, en Muyr, daar hy beter van fingt.

Sangh. Hy is heel vermakelijk van fangh, die hy met een fcherpe, en t'faam-verknoghte ftem hoog en laag, met een verfcheiden buigingh uit-rekt. Die een langer ftart hebben, en klein van lijf zijn, zijn de befte.

II. HOOFT-STUK.

Van de Vink, Bergvink, en Linaria (oft Vlasvink)

Befchryvingh. DE Vink by de Latijnen Fringilla, om dat hy Frigus (dat is de Koude) voorboodfchapt, oft om datfe veel inde koude vliegen, als fo genoemt. By *Ariftoteles* Spiza, en by de huidendaagfe Grieken Fringillaro. Sijn voorfte deel van 't hooft, en vanden hals ftrekt naar het donker-blauw, van daar naar de ftiet toe is hy groenaghtigh. De borft en buik zijn tuffchen rood en bruin. Het Wijfje is min helder gheverwt de borft en buik is tuffchen rofch en wit Men heefter ghefien die over 't geheele lijf wit waren, ook uitten witte geelagtig.

Plaats. Arift: H: A. l. 9. cap. 7 's Winters vermaken fy haar in matelijke koude, en Somers in warme plaatfen. Want in Switferlant vliegen de Wijfjes inde Winter weg, en worden door de al te groote koude befchadight, fo datfe niet vliegen konnen, en mette hand gevat werden.

Teelingh. Sy neftelen inde onderfte takken van de bomen, en inde opperfte van de Heefters. Sy bekleden haar neften binnen met Wol, en ragh van Spinnekoppen, buiten met Mofch De Vogelaars feggen datfe vijf oft fes eyren leggen.

Stem. Sy finghen op geen eene wijs. Eenighe fchijnen kortlijk gelijk als te quelen: andere halen de ftem lang uit. De Mannetjes hebben een heldere en volle ftem. De Wijfjes klein en flauw, 't welk wy quinkken en ook fingen noemen. Indien gy wilt datfe angenamer finghen, fo geef haar Sprinkhanen te eeten.

Sy worden befwaarlijk om haar loofheid gevangen. Ligtlijker met een Weften wind, oft helder weder, want fy vliegen dan lager, en horen beter de ftem van de anlokkers. Sommige worden nimmer tam, en hongeren haar uit en fterven. Inde eerfte maande van haar ghevangenis, fwijgen fy van droefheid ftil; en worden niet als met vleyen vervrolijkt. Indien fy 's mergens fingen, voorduiden fy onweder. Verftand. Theophr. de Signis Te duefi.

De Berghvink is grooter als de ghemeene Vink. Hy is op de kop, rug, en ftart fwarter als de Vink. De borft en krop hebben wat roots, haar opperdeel is witagtig; haar vleugels zijn met twe dwarfe rofaghtige gele ftrepen, met een doorlopende middellijn onderfcheiden. In't Wijfje is de rugh, de top, en nek meer yfer-grauw, en de opperfte ftreep van haar vleugels is fo fmal en kort, dat menfe nauwlijkx fiet. Sy fingen niet fray: en inde koy ghefloten, volghen fy de ftem van andere Vogels, en voornamentlijk van de Mufschen. Befchrijvingh.

De Linaria (die men Vlafvink kan noemen) is fo groot als aen Mufch, in ghedaante de felve heel ghelijk, van verw als een aarde pot oft yfer-grauw, naar het afgrauw hellende, en dat in de Mannetjes hoger, die ook an de borft met roffche plekken ghefprenkelt zijn, de Wijfjes met donkere en grooter. De flagpennen van de vleugels zijn fwart, maar an de zyden, en einden witagtig. Befchryvingh.

Sijn fpijs is faat van Vlas, Kennip, Rapen, Kool, Boekweit, Kanary-faat en Havergort. Voedfel.

Hy word fomtijds met een fiekte gequelt, die men Subtijl noemt; in welke hy van droefheid ftil fwijgt, fijn vederen oprijfen, en fijn buik boven gewoonte fwellende, met rode aderen befprenght werd, en de borft fich heel mager toont. Siekte.

Met het ankomen van de Honds daghen fwijgt hy, en fijn vederen uittrekkende maakt hy fich in't midden kaal, en betekent alfo de fekere opkomft van den hond. Sijn loofheid is by de Italianen feer geroemt. Waar van het Spreekwoort komt. *Eglie un Fanello.* Stem.

Hier toe behoort de rode Vlafvink, die alfo van *Gefnerus*, van de rode verwe van fijn opperhooft genoemt is, 't zy dat hy de After van *Oppianus*, oft een ander zy. Sy vlieghen fomtijds met Scholen. En omtrent Norimborg meent men datfe alfdan een kortlijk anftaande Peft te kennen geven. Gefner: Ornith.

Ook mede de Zee Linaria. (oft Vlafvink) Van *Aldrovandus*, die met een geelen bek, op den top van 't hooft roodagtig, en an de borft, en buik witaghtigh, en an den hals, en op den rugh uitten geelen donker is. De andere die hy voorftelt is op den rugh, en bovenfte deelen vaal, met tuffchenlopende ftrepen neerwaarts Aldro: l. 18. c. 9

waarts hellende, die meer uitten rode blinken, maar de vleugels zijn veel bleeker: de krop en borst zijn matelijk geelagtigh; achter de ogen staat een ronde donkere plek.

Omtrent Argentijn word hy Gijntel ghenoemt: Over 't hooft, den rug, en start is hy rosch, rosch van borst met donkere plekken onderscheiden, met roodaghtige schenkels, en de borst onder witagtigh. Hy eet Bolsaat en andere; en vliegt met Scholen.

III. HOOFT-STUK.
Van de Lewerk in 't algemeen en 't bysonder.

Naam.

DE Lewerk Alauda, Cassita en Galerita genoemt, welke woorden nochtans eigentlijk de gekuifde toe-komen, word by de oude Grieken Koris, Korydalos. Korydos Piphingx, gelijk ik by *Hesychius* lese, en by de hedendaagse Cuzula, Trulitis, en in Creta, na 't getuigenis van *Bellonius* Chamæ chilados genoemt. Dat het de Ciris niet is, betonen so de krullen, die lang en schoon zijn, als ook de rode voeten, die in de Lewerk niet zijn, gelijk *Scaliger* meent. Ik sal sijn vorm niet beschrijven, want dese voghel is ider een bekent, in de achterste klauw van de voet heeft hy een geheel lange nagel.

alig: ercit. 3.

aats. rist: H: l.9.c.8.

Averrhoes seit, datse in Andalusia niet gevonden werden, datse noit op bomen sitten *Aristoteles*. Nochtans heeft men de gekuifde daar in gesien, alsse een ruwe gerimpelde, en geen effen gladde schors hadden. 's Winters wordense ergens inde engten van't gebergte verborgen. In Italien en Vrankrijk sult ghy haar altijd sien.

gricola le Ani- al. Sub- n.

oedsel. utarch: le ifide.

Sy eeten Graan, maar ook Wormen, en de eyren van de Sprinkhanen sonder vleugels, soeken sy heel graag, en worden daarom van die van Lemnos in eer gehouden.

Sy maken haar nesten uit de wortels van droge Kruiden, op de aarde, en dat drymaal in 't jaar, namentlijk omtrent den eersten May, Juny, en het midden van July, en setten die so tegen de wind, en in't gras so verborgen, dat haar niemant van de voorbygaande, oft geen Havik sien kan. Hy leit vijf eyren, welke valschlijk geseit werden van de Padden gebroeit te werden. De van boven invallende stralen van de Son, schijnen het gebrek van de oude in't broeyen te vervullen. De jongen gekipt zijnde, worden noch kaal, geleid om haar kost te soeken, om van't onghe val der Rovers bevrijt te blyven.

rist: A: l.6.c.1.

irem.

Wat angaat sijn sangh, hy vermaakt sich met een wonderlijke vrolijkheit, en uitgerekte pennen inde logt, en schijnt met het draijen van sijn stem de schoonheid van de tijd te verheffen. Want in grauw, en regenaghtigh weder singt hy selden, oft niet, ooknietop de aarde, maar onder het opklimmen. Hy klimt langsaam opwaarts, maar schiet als een steen al singhende neerwaarts. 's Merghens wordense meest gehoort, 's middaghs swijgense.

Sy hebben vyantschap met een geslagt van Reigers, welkers eyren sy roven, gelijk *Aristoteles* wil; mette Acanthyllis ghelijk *Philos* en *Ælianus* meenen; mette Ravens daar sy van gegeten werden; mette Havikken, voor welke sy so schrikken datse de Menschen in de hand vliegen; mette Noord-Star, om dat sy, als hy mette Son opkomt, stil swijgen, siek zijn, en haar vederen uitplukken; en ten lesten met het Mostart-saat 't welk, niemand schadelijck zijnde, de Lewerken ombrenght.

Vyandschap. Arist: l.9. cap. 1.

Sy zijn mette vallende siekte gequelt, en met blintheid van 't een oogh, en *Albertus* steunende op sijn eigen ondervindingh, getuight sulks te geschieden op haar negende jaar.

Siekte.

Van sijn gebruik in de spijse swijgh ik: de jonge en vette zijn niemant onangenaam.

Gebruik.

Haar gedaanten zijn gekuifde, en ongekuifde, die is oft groot, oft klein, van welke dese *Aristoteles* onbekent gheweest is. By *Schwenkfeld* heeft de boom, wild een Lewerk sonder naam een kuif na de grootte van 't lijf heel lang, en rode voeten

Als de koude strengh is, en de aarde met Sneeuw bedekt, verkeert hy by de mest-hopen, en koorn-schuiren. Omtrent dat dach en nacht even langh zijn, vlieght hy wegh, soo wy *Longolius* geloven; hy maakt sijn nest inde doornagtige sloten, heeft geen bysondere sangh, maar volght onachtsaamlijk de stem van andere daar hy by verkeert. Hem is gelijkslaghtigh de Bosch-Lewerk, welken de Hooghduitsen Waldierche noemen, en is voornamentlijk voor, witter als andere.

De groote heeft een hollen bek, en een swarte kuif, welkers wortels tussen beide ogen staan: Den rugh heeft hy aschgrauw, en geplekt, de buik witagtig, de borst aschgrauw, met witte plekken besait; de vederen van de start swart, een kleine tong, by na gescheiden, om dat hy selden op de bomen sit heeft hy lange nagels. Hy houd sich in de velden omtrent de Revieren, en Poelen: 's winters by de wegen. Hy vlieght niet op de wijs van andere, maar mette wint nu laagh, nu hoogh gedreven zijnde.

Bellon: de avib: c.22.

De ongekuifde singht vermaaklijker.

Hy wort oft gekookt, oft gebraden tegen de darm-pijn gepresen: Sommighe belasten hem an de dybenen te binden, andere etense noch versch en lauw zijnde. Daar is seit *Plinius* een Borgermeesters huys van de Asprenates, in welk een van de broeders van de darm-pijn verlost is, door het eten van dese vogel, en door sijn hart in een gouden arm-ring ingesloten zijnde; een ander door een offerhande, welke het hart binne eenige ongebakke stenen, als in een schoorsteen ghesloten en als den dienst ghedaan was, de zaal toegesloten hadde. De Thraciers binden het hart, dat levend uitte Lewerk gehaalt is, an haar linker dybenen, om de darm-pijn te verdrijven, ghelijk *Alexander Trallianus* beschrijft. *Porta* leit de oorsaak op haar klapagtig-

Gebruik. Galen: de Simp: Medicament: Facult: l.11. Dioscorides l.2. c.48.

agtig-

agtigheid, want door al te groote snappery, worden de winden, waar uit de siekte ontstaat, uitgedreven.

De ongekuifde word by *Hermolaus*, Sipontinus, en *Grapaldus* Terraneola en by *Niphus* valschlijk de Tetrix van *Aristoteles* genoemt. Hy is in verw de gekuifde gelijk, maar kleinder: Hy heeft een swarter kop, met goutgeel vermengt; de rug is bruinrood, aschgrauw, en swartaghtigh: de borst met veel plekken onderscheiden, de buik is witagtigh, de achterste klauwen zijn van de selve grootte mette voorste. Hy leeft in vlakke plaatsen, die met Heide en Ienever-besyen beset zijn. 's Winters vliegense met scholen, in de Somer met haar twee. Sy vliegen hoogh in de logt, blijven daar langh hangen, en vliegen ruim, en breed; met de vermaaklijkheid van haar sangh, gaan sy alle andere te boven. De Francen seggen, datse van d'een ghematigheid, lichtlijk tot d'ander overgaan, en datse na de verscheidenheid der winden, verscheidentlijk veranderen. Metten zuyden wint wordense mager, met de noorde vet. 's Winters wordense veel gevangen, indien de Sneeuw langh blijft leggen, en de koude heel strengh is.

Arist: H: A: l. 9. cap. 25.

Bellon: H: Avium l. 5. c. 23.

Tot dese behooren de Calandra, de Velt-Lewerk, en die de Lewerk gelijkslaghtigh is.

De Calandra, by de Grieken Chalandra, en Chalandrus, mogelijk van *Caloos* Adein, oft de vermaaklijkheid van de sang, wort valschlijk Acredula, Charadrios, en Gurgulio genoemt. Hy komt na by de grootte van de Spreeuw, voorts is hy de Lewerk in alles gelijk: den hals, daar de Manen an 't hooft vast zijn, heeft hy dun, en den bek dikaghtigh; hy leeft by hard Koorn, met sijn drayende stem vermaakt hy de toehoorders niet weinigh, en bootst alle stemmen van andere vogels na. Gevangen zijnde, laat hy nauwlijks een uur van den dach sonder singen voor by gaan.

Bellon: H: Avium: l: 5. c. 24:

De Velt-Lewerk is klender als de gemene, hy heeft een dunnen bek, en die langhagtigh: sijn vederen die de huid dekken zijn swart, die van de start zijn an het uitterste wit. Hy slaapt op de aarde, hy nestelt in de velden, wort beswaarlijk opgevoet, maar opgevoet zijnde, singht hy heel soet. Als hy den Havik siet ankomen, schuilt hy in de takken van de bomen.

De gelijkslagtige Lewerk wort van *Aldrovandus* genoemt die welke, te Bononie Petrone, te Genua Petronella, en Chiapparone genoemt wert. Hy is de groot ghekuijfde, in grootte gelijk oft ook grooter, en van gelijke verw, de borst, en geheele buik, hellen meer na 't donkker geel. Sijn nagels wassen so lang niet; de schenkels en voeten zijn witter. Hy rust en loopt veel op d'aarde, in de bomen en heesters soekt hy altijd de toppen, daar hy langh onbeweeglijk blijft sitten, en vermaaklijk singht.

IV. HOOFT-STUK.

Vande Groeningh, de Citrinella, en Serinus van Gesnerus, *en van de* Geel-*vinken en haar geslaght.*

Beschr[ijvingh]

DE Groening by de Hoogduitsen Grunsink, oft groene Vink genoemt, is soo groot als een Lewerk, somtijds geheel groen, somtijds ook geelagtigh. Het Mannetje verschilt van 't Wijfje daar in, dat dese veeltijds over al ten deel bruin, en aschgrauw geverwt is, en minder, ja heel weinigh geels heeft. Sijn voeten zijn teer en saght, van verw en selfstandigheid by na vleeschagtig: de krop, de buik, de borst, stiet, en bovenste randen van de vleugels zijn schoon geel geverwt.

Voedsel. Arist: H: A: l. 6. c.

Aristoteles seit dat hy by Wormen leeft, maar hy wort ook met zaat gevoet, gelijk van de groote Distel-klitten, Rapen, en Kanary-zaat, Hy wort dikmaal soo tam, dat hy op de eene hand sittende, uit de andere niet weigert te eten, hy maakt sijn nest van de Waalwortel, die hy geheel uittrekt, maar maakter een boom van wol, en vlokken onder in.

Arist: l. cap. 3. Teeling. Ælian: l. 4. cap. 47. Aldrov: l. 18. c.

Hy leit vier, oft vijf eyren.

Desen is gelijkslaghtigh, welken *Aldrovandus* Indise Groeningh noemt, die voor an den buik en borst spier wit is, met een groenen bek, naar het donker hellende, 't heele hooft, de rug en stiet zijn groen: de slagpennen van de vleugels zijn blauw en met witte schagten, de voeten zijn swart.

De Citrinella van *Gesnerus*, welken de Francen Taris noemen, meent *Bellonius* dat de Thracipes van *Aristoteles* is. De verw van 't hooft, den rugh, en de start is hoger als van den *Ligurinus*, en schijnt daarom om sijn geelheid donkerder. Het Mannetje heeft meer geels over 't gehele lijf, en insonderheid an de borst, en omtrent den aars, als het Wijfje: hy eet de selve zaden gelijk de andere singende vogels. Hy kipt selden op een tijd meer als seven oft acht jonghen, en in sangh gaat hy alle andere van dit gheslaght te boven.

De Serinus van *Gesnerus* is de Ligurinus in grootte, en verw gelijk, an de borst, en buik is hy uitten groene geelagtigh: in 't opperdeel is hy ten deel van de selve, ten deel van donkere verw. De gelijkslaghtige, is, welken de Hooghduitsen Hirngrijlle noemen, in grote de Ligurinus gelijk, maar geelder. Hy wort gevangen in de bergen van Switserland: een vogelaar die de beide kunne t'huys opvoede, heeft ook uit haar jongen gehad, maar als hy voor 't Mannetje Grijllus genaamt, een Mannetje vande Ligurinus gebruikte, quamender wel eyren voor den dach, maar geen jongen. Hy singht seer vermakelijk.

Daar zijn twee geslagten van Geel-vinken, een welk de Italianen Cia noemen: het ander, 't welk van strohalmighe verw, Cia Pagliaria, oft Paglia riccia by haar genoemt werd, en de Engelse Gelgorst noemen. Sy werden lightlijk

lightlijk met allerley vogel-gereedschap ghevangen. Sy eten Garst, Tarw, en brood: 's winters soeken sy haar kost inde Paarden drek. Gevangen zijnde slaanse in twe maanden oft wel dry, anders geen geluit als Cici, daar na haar slaverny vergetende, keren sy tot haar gewone sangh. In de koy werdense dikmaal mette vallende siekte gequelt: in't midden van de Winter vertoonen sy haar in Italien met groote hopen, en in de velden werdense met overvloedige scholen gesien: 't geen *Aldrovandus* van haar gelijkslaghtigh hier by doet, sie dat soo het u lust in 't 14. Hooft-stuk, van sijn 18. Boek.

III. OPSCHRIFT.

Vande Besy-etende vogels.

I. HOOFT-STUK.

Vande Sneppen oft Lijster-vogels.

[...]llon: [...]bservat: [...]I. c. 10. DE vogel in't Latijn, oft door naamverdigtingh, oft vande verw Turdus genoemt, wort van de oude Grieken Kichle, Kichla, en Ichla genoemt, en van de huydendaagse Schijnopoulos, als of ghy Mastix-vogel seide. *Aristoteles* verhaalt dry geslaghten: de Gometer, van grootte als een Exter; de Trichada, van sijn gekrijsel alsoo genoemt, so groot als een Merl, en de Ilias, de kleinste van alle, en die minder gesprenkelt is, welk geslagt met scholen vliegt, en gemeent werd, datse haar nesten, als de Swaluwen uit slijk maken, en in Vrankrijk niet gevonden te werden. De jonger schryvers tellen nevens dese meer andere, want de Turdela is by *Hermolaus* een ander geslaght van Sneppen, 't welk sy in 't gebied van Venetien Drexan noemen, grooter zijnde als een Snep, de vederen donkeraghtigh, en verscheiden gesprenkelt. En by *Turnerus*, is die vogel by de Saxen Brachvogel (dat is by na een ghemene naam van de vogels) welke haar op de Braaklanden houd donkeraardagtigh, en bruin van verw zijnde, so dat hy op de aard sittende, nauwlijkx bekent werd, mede uit het geslaght van de Sneppen. [...]slagten. [...]liger [...]mment [...]at: I. Deselve meent, dat de Trostel van de Hoogduitsen de Turdus Pilaris is: *Scaliger* maakt van 't twede geslaght by *Aristoteles*, twee ghedaanten, waar van het eene Trida in Gascongie en het ander Turdus genoemt wert, welke in ansien so ongelijk zijn, dat sy nimmermeer ons in't onderkennen bedriegen. De Ziepdruschel der Saxen, is de Ilias gelijk, en die omtrent de Bramen haar houd, en van de vrughten leeft, is het kleinste geslaght van de Sneppen, en na sommiger gevoelen, de Batis van *Aristoteles*, en de rechte klein Ziemer van de Hooghduitsen, kleinder als de Merl, met een scherpen bek, korte voeten, en by sommige de Cyanus van de selve *Aristoteles*. De Switsers hebben een wilde oft Bosch-Sneppe. De vogel in Carnthen Leimtrostel genoemt met witte voeten, wort mede by de kleine Sneppen gerekent; vande witte, in de Noordse landen heb ik niet te seggen.

So ghy haar vorm besiet, de aschgrauwe verw schijnt haar by na eigen, welke in d'een flauwer, en in d'ander hoger is. Somers werden sy alle over den beneden hals, borst, en buik met plekken ghesprenkelt, welke sy 's winters aflegghen, waar van *Plinius* seit. De Snep is somers omtrent den hals gesprenkelt, 's winters eenverwigh, nochtans isser een Gometer ghesien, ik weet niet op wat tijd van 't jaar gevangen, die so lootverwigh gheworden was, dat hy eenigsins na den Amethist helde. Men heeft ook een gemene Lyster gesien van dry verscheide verwen, die op verscheide tijden gevangen was. Sy hebben alle een langagtigen bek, die dik en recht is: de tongh is breed, en om de menschelijke spraak te leeren bequaam; de voeten zijn in gestalte gelijk, maar in alle niet eveneens geverwt: De darm heeft geen byhangsels, nocht de krop word na de maagh toe verwijdert, nocht heeft boven een rop. Sy zijn over al te vinden: de Daphni, oft Laurier-Sneppen, alsο oft van de Alexandrinse Laurier-gaarde, daar sy die besyen konden eten, oft van Daphnes een lekkeren Bouman van Syrien genoemt, roemt leer *Clemens Alexandrinus*. *Varro* schrijft, datse vremdelinghen zijn, en jaarlijk omtrent den even-dach en nachttijd van de lente, na Italien over Zee vervlieghen, en in de lente wederkeren: waar van haar *Plinius* drymaanse genoemt heeft. *Aristoteles* heeft gheschreven datse 's winters verschuilen, maar niet alle, is daar uit openbaar, datse in Switserland omtrent Zurich inde winter overvloedig zijn, en datse in de winter de zee-plaatsen die met Ieneverbesijen en Myrth beplant zijn, veel besoeken. Van *Ambrosius* worden sy onder die gene getelt, welke omtrent het begin van de winter tot ons komen, en ten lesten datse te Bononie ook inde Maart overvloedigh zijn.

Vorm. Arist: H: A: l. 9. cap. 49. Plin: H: N: l. 10. c. 29. Varro de R: R: l. 3. Arist: H: A: l. 8. c. 3. Gesner. Ornith. Ambros: Hexam: l. 5. c. 14. Aldrov: Ornith: l. 16. c. 1.

Wat angaat haar voedsel, sy eten graagh Besijen vande Myrth, Ieneverboom, Vlierboom, Veil, en ook Olyven, gelijker staat by den dichter *Kalpurnius*: waar van sy de naam hebben van Olyvary (oft Olyf-eters). Sy eten ook de vrught vande Beuken-boom, ghewormte, en Muggen. *Theophrastus*, en *Plinius* hebben verhaalt, dat uit haar uitgeworpen zaat een Gom voort-komt, doch so valschlijk, als het valsch is, dat de Saturia en Orchides van haar voortkomen. Wat werpt de Snep al drek uit op de bomen, en nochtans komter geen Gom van: in hoe veel landen zijn geen Sneppen daar nochtans lijm groeyt. Het koorn word in de maagh van de Snep verteert, wijl de harde korlen van de wilde Wijngard ook in hem verteert werden, en de korlen van lijm inghegeven zijnde, heeftmen in sijn drek geen gedaante daar af gevonden. Van sijn vet maken, laat daar van de keuken gevraaght werden.

Voedsel. Theoph: de Caus. Plant: l. 2. cap. 23. Plin: H: N: l. 16. c. 54. Scalig: in Exercit. 168.

Sy nestelen in de toppen van de bomen, en telen by na vervolgens an malkander. Sy

Teelingh.

leggen thien dagen, na datse ontfangen hebben eyren, en broeyense, in sommige plaatsen is het de wijs geworden, dat aldaar vaten geset werden.

Stem. Haar Stem is ghelijk de schryver van de Nachtegaal seit, trutillare, wy mogen seggen fluiten. Tot de spraak gewent zijnde, spreken sy als op de maat. *Agrippina* hadder een die allerley spraak na boorste, en het is wonder datmen seit, datse soo doof zijn, dat haar gebrek tot een spreekwoord geworden is.

Scalig: Exercit: 237.

Plin: H: N: l. 20. c. 42.

Sy hebben ook haar gebruik in de Genees-konst gevonden: Sy werden met Myrthbesyen ghevult en ghebraden tegen den buikloop ghegeten. In tijden van pest wordense in de spijse gepresen.

Plin: H: N: l. 30. c. 7.

Wat sal ik van haar gebruik in de spijse seggen? *Galenus* maaktse harder om te verteren als de Patrijsen, Velt-hoenderen, Phasanten, en Hoenderen: Maar om dat de selve de Phasanten mette Hoenderen gelijk stelt in 't verteren en voeden, en op een ander plaats deselve in smaak boven de andere stelt, en elders tot de loffelijke spijse, die nocht te dun nocht te dikken sap geven, rekent, so is oft de eerste plaats gebrekkelijk, oft hy spreekt sich selven tegen, en is bedroghen. Voorwaar de Grieken braghten de eyren mette Sneppen, Hasen-vleesch, en gehonigde Wafel-koeken voor een twede gericht op de tafel: By de selve waren de Sneppen voor een eerst gerigt van haar avondmaal in ghebruik: haar borsten wierden in de Apiciaanse schotel geleit. En wat was dat een groote wellust der Romeynen, 't zy ghy haar menigte, 't zy haar waardy anmerkt: daar waren somtijds so groote vogels-kotten vol Sneppen, dat de landen daar uit gemest wierden. *Lucullus* sach andere Sneppen gekookt en opgedischt, en wederom ander voor de vensters vlieghen en ghevangen. Ik weet dat uit een Vogelkot vijf-duisend verkocht zijn voor dry denarien, (dat is na de rekeningh van *Budeus* thien Tourse schellingen, en een half) so dat seit *Varro*, die plaats van de woningh op dat jaar, sestig-duisent Sestertien opbragte: maar de overdaat van onse tijd, heeft die prijs nu gemeen gemaakt; by onse tijden wordense hoe sy gevangen zijn gegeten: sommige stampen de gehele lever van een Schaap met kruim van brood, en douwen dat door een linnen doek, en laten die daar na met welriekende kruiden bestrooyt opsieden, en daar worden de Sneppen in vleesch sap gesoden, en matelijk gerooft, ingeleid.

Bellon: de avib: l. 9. c. 31.

Galn: Meth: Medend: l. . L. de Oibis Boni & mal: Succi.

Alex: ab Alex. l. 5. Genial. dier. c. 26.

Athen: in Dipn: l. 12.

Plin. H. N. l. 17. c. 9. Varro de R: R: l. 3.

II. HOOFT-STUK.

Vande Sneppen in 't bysonder.

I. LID.

Vande Snep de Gometer en de Trichas.

Gesner: Ornith.

De Gometer by de Latinus Turdus, Viscivorus, by *Aristoteles* Ixoborus, en by *Atheneus* Ixophagus genoemt, is grooter als de andere Sneppen, en een weinigh minder als een Duif: Het hooft en de vleugels zijn donker, nochtans is by de vederen omtrent de start wat geel vermengt; de huid tusschen sijn rood-bleeken bek is verscheiden geverwt; den hals is voor, en de geheelen buik met swarte stippelen op witte vederen, en hier en daar met geel ghesprenkelt; de voeten en klauwen zijn insonderheid an de achterste senuw van de schenkels geelaghtigh. *Aldrovandus* heefter eenmaal een ghesien die op de slaghpennen van de vleugels, en voornamentlijk op de start so wit was, dat hy geheel wit scheen; op het hooft en rugh, en opperste vleugels was hy aschgrauw. Sy worden t'allen tijde by ons gesien. Haar spijs is Gom van den Denne-boom, en Hars, voornamentlijk inde Somer. 's Winters eetense saat van vrughtdragende Bomen, en voornamentlijk zijnse graagh na Jenever-besien en Lijster-besien. Sommige hebben gheschreven datse, wijl sy elk een Gomdragenden boom soeken, en omtrent de selve haar houdende, malkander vervolgen, light gevangen werden. Ook zijn in haar van de Boeren voorbeduidingen angemerkt. Van een langduerige Winter, indien sy omtrent het leste van deselve inde toppen van de Bomen singen. Van toekomende Somer, indien sy haar in t midden van de Bomen houden.

Aldr: l. cap. 2.

De Trichas die vergeefs Hayr-Snep ghenoemt werd, en van sijn gekrysel de naam gekregen heeft, is by na in grootte, en gestalte de Merl ghelijk: Hy heeft een geelaghtigen bek: an't einde swartagtig, de mont en tongh zijn geel geverwt; de hals is voor aschgrauw met swarte plekken besproeit; de rug groengrauw, en over 't midden van de vederen swartagtig; omtrent de stiet is hy met aschgrauwe vederen bedekt, de start is met swarte pennen beset; de boven-hals, en borst zijn verscheiden geverwt; de vederen van de vleugels zijn ten deel swartagtigh, ten deel rosch geverwt. Hy wort Somers nimmer, oft selden in Engeland gesien. 's Winters so overvloedig, datter geen vogel meerder is als hy. Hy eet Jeneverbeyen, van stekende Palm, en de kleine Suip-peer-boom. By de Switsers komt hy alderlest. Hy roept helder, en hoewel hy sijn verw verandert, nochtans verandert hy sijn stem niet. Hy vlieght met Scholen, en maakt onder 't vliegen geluid.

Gesners Ornith.

Arist: H: A: l. 9. c. 20.

II. LID.

Van de enkel genoemde Snep en Ilias.

De Snep Ilias, by *Alexander Mijndus* Tyllas genoemt, is over den geheelen rugh donker, de borst is verscheiden geverwt, het midden van den buik is witagtig, an weerzyden root, en mette selve verw word het deel onder de vleugels geciert; het binnenste van sijn bek is geheel geelaghtigh. Sy nestelen in Bohemen, en Hongarye. Sy leven veeltijd inde Duinen met groote hopen. In't begin van

van de Winter vliegen ſy omtrent veerthien daghen naar de Hayr-Sneppen oft Pilares naar Switſerland, en komen omtrent Paſchen weder. Sy leven by Wijnbeſyen, en doen de Wijngard veel ſchade. Daarom wordenſe in de Wijnpars-tijd gevangen. *Geſnerus* heeft in de maand November Beſyen van de witte Haagdoorn Oxyacanthus genoemt, in haar geopende maag gevonden. Die, welken *Aldrovandus* Enkel ghenoemde Snep noemt, word by *Bellonius* de eerſte Snep van *Ariſtoteles*, en de kleine Gometer ghenoemt. Sijn ſchenkels zijn uitte beſchryving van *Geſnerus* witagtig; de borſt, buik, en zyden zijn met ſwarte ſtippelen verciert, en de borſt is geelaghtigh, met roſch vermenght; de ſelve verw is ook eigentlijk onder de vleugels; het gheheele voorſte deel is by na donker; de vleugels zijn donker roſch geverwt, en hebben eenige donkere geele plekken, de buik is wit, de ſchenkels ook witagtig; en ſy hebben eighen datſe rondom de ogen ghevlekt zijn. Men ſeit dat haar kunne alleen uit haar ſangh kan onderkent werden.

NB. Het uitlandſe geſlagt van de Sneppen ſie dat in Mantiſſa N°. 9.

III. HOOFT-STUK.
Van de Merlen.

DE Merl by de Latynen Merula, by de Grieken Koſſophus, Kottuphus, en Kopſuchus, en by ſommighe om haar ſwarte verw Nigretta, en ook by de Latijnen, om dat hy eenſaam vlieght en leeft, Merula genoemt. *Ariſtoteles* ſtelt twee geſlaghten, een Gemeen, oft ſwart, en een wit, 't welk hy ſeit alleenlijk omtrent Cyllena in Arcadien voort te komen. Wy weten datſe ook in Norwegen, en de nieuwe Werelt voortkomen. *Varro* ſteltſe onder de ongewoonlijke dinghen. Hy doet'er een derde by, die donker geverwt en kleinder is, 't welk ſommige oordeelen de Paſſer Solitarius (de Eenſame Muſch) oft Bergh-Merl te zijn. *Aldrovandus* heefter een geſien die geheel uitten geele na het Kaſtanie-bruin helde, en moghelijk ſijn eerſte verw verandert hadde. *Ariſtoteles* na't ſeggen van *Atheneus*, geeft hem de grootte van de hayr-Snep, ook een ſwarte verw, en roden bek, doch ik weet niet, of het waar oft valſch is. *Albertus* eigent hem een geelen bek, en voeten toe. Maar datſe die gelijk de verw van de vederen na de verſcheidenheid van de tijd veranderen, ghelijk mede den bek in verw verandert. Want na het getuigenis van *Plinius* wort die in Yvoir, doch alleen inde Mannetjes verandert als ſy oud zijn. *Scaliger* ſeit dat de jongen een ſwarten en de bejaarde een Palmhout-verwige hebben. Haar kunne word lightlijk onderſcheiden. Want het Wijfje is donker, alleen den bek onder geelagtig, maar boven geheel donker; de krop, en borſt zijn uitten witte en roſſche geſprenkelt. *Aldrovandus* noemt ook een Gryſe, welkers hooft behalven dry lange ſwarte plekken, die achter de ogen gheſien werden, geheel wit was; de bek en ſtraal der ogen was geel, en de voeten waren donker, de ſtart en buik heel ſwart, de vleugels wit gevlekt. Hy ſtelt ook een geheel witte, alleenlijk met een roodagtigen bek, en geelagtige voeten. De andere zijn uitten ſwart en wit gheſprenkelt, het Mannetje minder als het Wijfje, met een ſwarten ſtart. De bek en voeten waren in het Mannetje hoog-rood, in't wijfje bleek-geelverwig.

Teelingh. Ariſt: H: A: l. 9. c. 19. Varro de R: R: l. 3. c. 9.

Ariſt: H: A: l. 9.

Wat angaat haar plaats, ſy houden haar in plaatſen dicht met Bomen beſet, inde doornen, inde ſpleten van de Steen-klippen, en inde enge hoeken van't gebergte. Sy veranderen gelijk de Sneppen haar plaats, en vervlieghen inde Winter naar de naaſte warme landen. Nochtans wenſcht die Brokvolger by *Atheneus*, dat hy, indien hy onder den blauwen Hemel inde koude moſt blijven, in een Merl mogt veranderen. Plaats. Ariſt: H: A: l. 9. c. 16.

Sy eeten deſelve ſpijs als de Sneppen, maar ook vrught van de Suip-peer-boom, en de Beſyen van den Eſſenboom en Vlierboom. Inde koy gheſloten zijnde ook Vleeſch. De planten daarſe voornamentlijk haar voedſel van halen, zijn de Oxycedrus van Dalechamp, den Hulſten-boom, de Myrth, de groote Laurier-Myrth, en de uitlantſe Myrth van *Plinius*, de Liguſtrum oft Rijnwilge met ſmalle bladeren, en de Area van *Theophraſt* die de gedaante van den Elſenboom heeft. Voedſel.

Hy maakt ſijn neſt langagtig, kringhront, op de wijs van een Schotel hol, uit kleine tere takjes, en veſelaghtighe worteltjes, met ſlijk t'ſamen gevoegt, op den bodem met een ſafter ſtof verſien zijnde. Sy broeyen tweemaal in't jaar, de eerſte van alle vogelen, eer den Winter eindigt, in Switſerland inde maand van Maart, en April. Het getal van haar jongen heeft niemand geopenbaart. In't neſt by *Aldrovandus* gebragt, warender vijf. *Langius* ſchrijft dat de Wijſen van Perſen, een vogel de Merl gelijk, voortghebroeyt hebben, uit de Saly die onder een Vijgboom verrot was, wijl de Son en Maan in't twede gheſight der Son waren: Welkers vogels verbrande aſch inde Lamp geſtroyt zijnde, ſcheen het gheheele huys vol Serpenten te zijn. Teelingh. Epiſtolar: Medic. 38.

Van haar ſtem ſeit ymand datſe in't Latijn Fringulicire ghenoemt wert, 't welk wy ſouden mogen quinkken noemen. De oude drukken de ſelve niet eigentlijk uit, maar ſtellen hem onder de ſingende vogels. Hoewel *Albertus* ſchrijft, dat een in neghenderley wys van ſtem ſo uitſtekende was, dat hem geen menſch konde nabootſen. Sy beginnen in de Lente te ſingen, en de geheele Somer over. 's Winters haar ſtem inkroppende, ſchreuwen ſy en maken een verward geluit. *Plinius* ſeit datſe inde Winter Liſpen, en omtrent de Sonne ſtant ſtil ſwijgen. Stem. Plin: H: N: l. 10. Ariſt: H: A: l. 9. cap. 49.

De Rubicula oft Braam-Merl houd met hem vrintſchap; want hy volcht hem, en 's nachts ruſt hy nevens hem oft in den naa- Vrindſchap.

ſten boom. Sommighe ſeggen dat ſy den Nachtuil ſo haatlijk zijn, datſe ſo dikmaal ſy hem horen roepen, naar hem toevliegen, gelijkof ſy dat ongelijk wilden wreken. *Ælianus* ſchrijft datſe van de Pijnkarlen ſterven.

Ælian:H: A:l.6.c.46.

Verſtand. Philoſt:l.7. in vita Apollon.

Hy ſchijnt verſtant te hebben, om dat hy de menſchelijke ſpraak, hoewel hy een ſwalle tongh, en reghten ſmallen bek heeft, nabootſt, en om dat hy ſijn jaarlijkſe walgingh mette Laurier bladeren ſuivert.

Gebruik. Horat:l. 2. Serm. Plin: H:N: l.10. c. 50.

Van ſijn gebruik inde ſpijſe zy dit weinige genoech. Dat de Romeinen geen kleine wellust in haar borſt ſchepten. Onder de Kokx wierd geredenkavelt, oft de ſtiet niet boven den rugh te achten was. Nochtans wordenſe ſwaarlijk verteert, en voeden weinig, indien wy *Platina* geloven. Sy moeten onder de lofſelijke geſtelt werden, indien de Salernitaanſe ſchool waar ſeit. Sommighe houden voor de beſte, die van de Nachtuil ghevanghen zijn: Andere kieſen de vetſte, 't zy met netten, oft ſtrikken gevangen.

Platina l.5. de sanit: Tuenda.

Porta l. 3. Phytogn: c. 11.

Wat angaat de Genees-konſt. Sy worden bequamelijk den genen die den buik-loop hebben voorgheſchreven. *Plinius* ſeit datſe met Myrth-beſyen ghebraden, den Roden-loop geneſen. *Porta* de ſwartgalligheid. De drek met Aſyn gemengt, indien de vogel Rijs gegeten heeft, verdrijft de ſproeten. Dat het hooft an den linker arm, mette voeten van een Haas gedragen ſtoutmoedigh maakt, is een logen.

IV. HOOFT-STUK.

Van de Merlen in't byſonder.

I. LID.

Van de Eenſame Muſch, en ſijn Gelijk ſlagtigh

DE Eenſame Muſch, oft Paſſer Solitarius, is alſo genoemt, om dat hy met niemant van ſijn geſlaght, dan inde teeltijd verkeert, welken *Geſnerus*, *Niphus* en *Aldrovandus* ſeggen de derde Merl van *Ariſtoteles* te zijn. By de Romeinen drek-Merl genoemt, ſo wy *Albertus* geloven, om dat hy ſich inde Drekhuiſen houd, en wort te Placentia Klip-Merl ghenoemt. Het is een vogel een weinig minder als een Merl, gheheel ſwart, met een langagtigen bek, een weinigh ghekromt, en met een hooft naar evenbedeelingh van 't lichaam klein, boven plat, en an de zyden ſwart, namentlijk omtrent de ooghen, en oiren, en onder an den hals is hy blauw geverwt. Het Wijfje is gheheel donker, en an de borſt met geelaghtighe plekken gheſprenkkelt, het Mannetje gheheel onghelijck. *Ariſtoteles* heeft gheſeit datſe inde klippen, en in Teſtis, (dat is ſchelpen, en niet tectis dat is daken, want den inhoud heeft het woort keramion, dat een aarde vat oft ſchulp betekent) haar woonplaats houden. *Albertus* ſeit datſe haar inde mueren by de andere Muſchjes voegen, en mette ſelve om de koſt uitvliegen. *Geſnerus* ſeit, datſe inde Duin-rotſen omtrent het Meer Lar (by de Italianen Lago di Como ghenoemt) neſtelen, en met geen andere vogels verkeeren. Hy is een ſingende vogel, en wort te Milan, en Geneve, om ſijn ſangh voor groot gelt verkocht. Die *Bellonius* beſchreven heeft, en in 't eerſte anſien meende dat hy de Charadrius was, is van dikte als de Snep Ilias, en van wijſe als de Nachtegaal. Hy heeft een ronden, ſcherpen, witagtigen bek, an 't einde ſwartagtig. De vederen onder de borſt, en de twee ribben van verw als de Dadels, met plekken geſprenkkelt; den rugh heeft hy aſchgrauw, met gout-geel gegevlekt, de voeten de Snep ghelijk; de ſtart als inde Nachtegaal roſch, dien hy terſtont als hy uit het neſt ghenomen wert verandert. Hy word door ſijn ſchoonder verw van 't Wijfje onderſcheiden.

Geſner: in Ornith.

Ariſt:l.9. cap. 19.

Teelingh.

Hy neſtelt in eenſame klippen, en wort ſelden op de vlakten oft velden gheſien. Op ſekere tijd van't jaar houd hy ſich onder de daken. Hy ſingt by nacht ſo wel als by dach, en voornamentlijk by 't licht van de kaars. *Françiſcus* Koningh van Vrankrijk hiel ſo veel van ſijn ſangh, dat hy ſich geen ander vogel verwaardigde te horen als deſen.

Bellon: opſervat: l.1.c.11. & de avib. l. 6.c. 6.

Sijn Gelijkſlagtig is die vogel, welken ſommige Peroccos Scyphus, de Hoogduitſen Steinrotelle, en Blauvogel noemen. *Bellonius* heeft hem Cyaneus oft Blauwe van *Ariſtoteles* doch valſchelijk ghenoemt. Want hy is uit het geſlagt van de Exters, hy heeft ook een ſteenharden bek, en wie heeft oit een geheel blauwe Merl geſien. Hy is van grootte als een Spreeuw, an de borſt, nek, en lendenen blauw: de bek anderhalve vinger langh, onder de neuſgaten donker, beneden met een haak, boven kromaghtigh, en die den onderſten dikmaal bedekt.

Seiler. Geſner.

Plaats.

Hy houd ſich inde hooghſte oneffene ſneeuw-klippen, in Creta, Citharea, Corcyra, Zazijnthus, Eubea, en omtrent de Rivier Atheſis.

Teelingh.

Hy neſtelt in afgeſonderde eenſame plaatſen, en leid ſijn jongen, om haar van de ſteen-Bokken te bevryden heel laagh inde holen.

Stem.

Hy heeft een geleede ſtem, die verſcheiden, en vermaaklijk is. In't midden van de nacht opgewekt zijnde ſinght hy op het anlokken van de byſtaanders met een heldere ſtem. Voor den Herfſt verandert hy met ſijn verw ook ſijn ſtem. En hy bedenkt met uitgheſpanne vleugels by ſich ſelven mommelende, nieuwe wyſen, en vergeet de oude niet.

Sijn verw wort omtrent de Winter van blauw-ſwart. Omtrent de lente verandertſe weder tot haar oude gedaante. Volwaſſen zijnde, oft eenmaal uit het neſt gekomen en totte vlugt gewent word door geen looſheid gevangen. Hy heeft ook voor een wijs gelijk andere vogels, dat hy naar de ogen van de menſchen pikt, en onthoud een ding

ſo wel

Merula amsel

Merula Rosea mas seu
Sturnus marinus

Merula apus Indica

Merula Brasilica

Carijocatacte nusbicker

Sturnus uulgaris

Sturnus Capite albo.

Sturnus
Staer

Sturnus Cinereus

Sturnus pullus

Tab. 37
Couothraustes
Canothraustes Indica
Linaria linssling flax finck
Alauda Cristata
lerche
Linaria
Alauda
lerche
Carduolis distel Vinck
igurinus
Ligurinus Spinus
Chloris seu fringilla
Viridies grim finck
Turdus
Krames vogel
Hortuianus
Brach amsel Trostel

Tab. 38

Montifringillæ Congener

Montifringilla mas

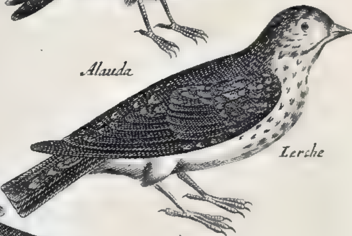

Linaria alia

Linaria rubra

Linaria marina

Guntel

Alauda Cristata

Alauda
Lerche

Alauda Cristata Sene

Alauda Cristata

Alauda pratorum

Alaudæ Congener
Cum loto Æthiopica

Chloris sylvestris

Calandra
alaucta maxima
Calandei

Lutea mas

Lutea sen Cirulus
fœmina

Citrinella

so wel dat hy veel dingen met een lid van sijn stem anwijst.

II. LID.

Van de Berg-Merl, van de Geringde der Hoogduitsen, van de Tweeverwige en de Klip-Merl.

DE Bergh-Merl van de Hooghduitsen, is een vogel een weinigh minder als de Snep: Het hooft, de rugh, en vleugels zijn swart, met een weinigh rosch vermenght; de borst is ten deel met donker goud-geele, ten deel met swartagtighe vederen gevlekt; de mont is binnewaarts, en de tong geel oft Citroenverwigh, de buik is uit swart en aschgrauw ghemenght, de schenkels zijn uitten groen-grauw swartaghtigh rosch, de start is swart.

De Geringde Merl, welke ook Berg, Klip, en Paard-Merl, om dat hy inde Bosschen wormen uit de Paarden-drek soekt, ghenoemt werd. Het is een gebaarde vogel, by na so groot als een Snep, en van gelijke verw. Voor heeft hy tusschen den hals witte vederen omtrent twee vingers breed; het overighe is gevlekt, met swarte pennen inde midden, an de randen wit; in 't opperdeel heeft hy donkere vederen, en die van de vleugels buitenwaarts an de randen wit. Het Wijfje 't welk *Aldrovandus* beschreven heeft, was over 't geheele lijf swartagtig; met een bek omtrent de neusgaten en an 't einde swart; an de zyden geelagtig; de slaghpennen van de vleugels, en van den buik, an haar uitterste randen eenighsins witagtig, het overighe was wit, onder an de krop oft het begin van de borst, was sy met een seer witte plek een duim breed, totte schouders strekkende, oft met een witte ringh verciert.

De Tweeverwige Merl, om datse voornamentlijk met twee verwen, donker oft swartaghtigh, en donker-geel geverwt is, alsoghenoemt, is een vogel, een weinig minder als een Snep, met een bruine kop, met witte strepen onderscheiden, met een bek uitten geele rootverwigh; welke verw ook in de start, en op den rug hoger is, en an de borst en buik flauwer; de slagpennen van de vleugels zijn bruin, an de uitterste randen wit; de voeten kortaghtigh, en de klauwen naar evenbedeelingh langh en geel, met rootagtighe nagels.

De Klip-merl, welken *Gesnerus* een gheslaght van Kauwen maakt, geloven sommige de blauwe van *Aristoteles* te zijn, andere noemense Rubicula oft Braam-Merl, de Klip-Merl, de Notebreker, en Alpise-Merl. Het is een vogel de Caryocatactes van *Gesnerus* gelijk, grooter als een Merl, by na gelijk een Spreeuw gesprenkkelt, boven swartaghtigh, nochtans minder op 't hooft en den rug, als op de vleugels, over al met half-Maan-wijse plekken onderscheiden, die even gelijk over den rugh en vleugels grooter zijn, als over het hooft: van voren van den bek, totten aars toe is hy geel, met ysergrauwe, en witte plekken, welke ook in grootte verscheiden zijn; de grootste pennen vande vleugels heeft hy swart, en an de uiterste randen witagtigh: de start is boven swart, onder ysergrauw, en de voeten zijn donker. Hy is wilt en onvermaaklijk

III. LID.

Vande Roosmerl, vande uitlandse, en de Gelijkslachtige Merl.

DE Roosmerl wort vande Italiaanse vogelaars Zee-Spreeuw genoemt: hy is een weinigh kleinder als de Merl; de rug, de borst en opperste vleugels zijn roos-en vleesch-verwigh: het hooft is gekrult, de bek daar hy an 't hooft gevoegt wort swart, het overige vleesch-verwigh, de vleugels en start zijn swart, met slagpennen by na Kastanie-bruin. In 't Wijfje is de verw bleker, uitgenomen het hooft, want het overige deel van den hals, de vleugels, en start zijn minder als in 't Mannetje swartaghtigh. Sy geven het lichaam veel vets, en worden inde spijs seer gepresen. Aldro: Ornith. l. 16. c. 15.

De uitlandse is twederlei, de Brasilse, en Indise, Apos genoemt. De Brasilse gelijkse van *Bellonius* beschreven wert, verschilt in grootte van de Merl: hy heeft een korten bek, de verw van 't gehele lijf, uitgenomen de start en vleugels die swart zijn, is so hoog rood, dat men geen hoger rood soud konnen bedenken; de start is langh, de schenkels swart, de pennen van dien, welken *Aldrovandus* voorstelt, zijn alle boven na de schouder-bladeren rood, daar an volgen swarte, daar na weder rode: den bek is seer krom, en binnewaarts geel. De voeten na evenredenheid der schenkels grootagtig, zijn uitten asgrauwe, een weinigh donker. De Apos is mogelijk een wanschepsel, hy heeft een bek als een Merl, an 't uitterste swart en krom, onder daar hy an 't hooft gevoegt word witagtigh: het hooft, de buik, en rugh zijn hoogh roodverwigh, de start en vleugels swart, waarom hy rood-swart soud mogen genoemt werden. Bellon: de Avib: l. 6. c. 7. Aldrov: Ornith. l. 16. c. 16.

De gelijkslaghtige Merl is tweederlei: de een heeft een bek die swart is, omtrent welke een rode streep ghesien werd; het hooft, de rugh, en start hellen na 't Kastanie bruin, an de uitterste randen witagtigh: Voor an de borst, de gehele buik, en start zijn wit, met eenige dwarse aschgrauwe strepen belopen: de ander was kleinder als een Merl, grooter als de Musschen, met een asgrauw hooft, swarte oogen met een goutgeele kring belopen, met een bek naar evenbedeelingh van 't lichaam sterk, geel, dikaghtigh, in 't uitterste swart, en scherp; met een rug totte start toe Kastanie-bruin, met witte vleugels, die an den rug gevoeght werden. Daarse an de buik ghevoeght werden, zijnse swart, met slagpennen an de einden asgrauw. Hy scheen den asgrauwen Collurio gelijk te zijn.

V. HOOFT-

V. HOOFT-STUK.
Vande Spreeuw.

DE Spreeuw by de Latynen Sturnus, by de Grieken Psarpsarus, Bijpta, Bijptus en Golmis (gelijk ghy by *Hesychius*, en *Phavorinus* lesen sult) genoemt, is een vogel om sijn verscheiden verwen, en over 't lijf gesprenkelde vlekken schoon, en wordt vande Dichter schoon geschilderde genoemt. Hy wort niet alleenlijk met witte plekken geverwt, maar is ook roodaghtigh, en is ook somtijds geel; op de vleugels, omtrent de ogen en achter op den rugh is hy groenagtigh: hy heeft een bek niet ongelijk den Exter, in 't einde bruin, een start kort en swart, en de voeten by na saffraanagtigh. *Aristoteles* schijnt alleenlijk het gemeen geslaght, dat met sijn sangh boven op de huysen, ons de oyren moede maakt, gekent te hebben. *Aldrovandus* vertoonter dry, een geheel wit, den bek, welk uitten geele rood is, en de voeten die light vleesch-verwigh zijn uitgenomen, de ander had het hooft, hals, en bek wit, boven de ogen twee swarte vlekken, de buik was wit, de beginsels vande vleugels met blauwagtige plekken onderscheiden: de slaghpennen van de vleugels en de start, ghelijk inde gemene Spreeuw, de voeten zijn geel, het gehele lichaam vanden derde was uitten aschgrauwe geel; de borst was met stippelen besprenght: de bek, en voeten waren swart.

Arist: H: A. l.8. cap. 16.
Aldrov: Ornith. l. 16. c. 19.

Voedsel. Plaats. So ghy haar plaats besiet, sy werden over al ghevonden, sy soeken de Haver-landen, Broek-landen, en de landen daar beesten weyden. 's Winters houden sy haar in de torens en daken: so ghy haar voedsel besiet, sy zijn Al-eters; want behalven Beyen, Druiven die sy graagh eten, en daarse vet af werden, etense ook Geers, Boekweyt, scherlingh, drek en Wormen, ja de dode lichamen van gehangene menschen. Daarom onthouden sich de Neerlanders van haar gebruik in spijse.

Teelingh. Sy nestelen by na op de selve plaatsen, en wijse als de Musschen: men seit datse drymaal 's jaars broeyen, en op een tijd seven of acht eyren leggen. De Grieken seggen datse Kichlizein, ende de schryver van de Nachtegaal seit Pisitare, wy seggen datse fluiten. 's Morgens vroeg rasen sy seer, 's nachts swijgense stil. Daar zijnder gesien die de stem van alle vogelen nabootsten, en in de steden van Vrankrijk zijnder die een reden volkomentlijk met lange t'samenknopingh uitdrukken. De jonge Keysers haddener ook een van de selve wetenschap.

Bruier. de Recibar. l. 15. c. 42. Plin: l. 10. cap. 24.

Vlught. Sy hebben eyghen datse met scholen vliegen, en als een ronden bal in malkander swieren, ider naar het midden trachtende. 's avonts vergaderen sy meest, en vliegen dikmaal met so grooten menighte en ghewelt, datse een schaduw en een ghedruis maken. Men seit datse haar selven een Genees-middel bereiden: een sekere wreef an sijn ontlede been, de eyren van de Mieren, gestoten en onder sijn vleugels warm gemaakt, en wierd alsо in weinigh daghen ghenesen. Sy vresen den Havik, den welken sy van boven oft ter zijden op haar ankomende, met haar vleugels verwayen en onder haar vliegende met drek bewerpen. Sy sterven van Lookzaat, en werden van de honden gevreest.

Gesner: Ornith.

Gebruik. *Galenus* rekent haar onder de verdunnende spijse en die van goet sap zijn, 't welk van de jonge, oft die op de bergen leven te verstaan is. In de Wijnpars-tijd wordense om de overvloet van goet voedsel niet mispresen. *Cardanus* schrijft datse beter werden, als haar eerst gevanghen zijnde, de hoofden afghesneden werden. Den drek van die gene, die met Rijs gevoed zijn, is goet om 't angesight te smukken.

Gal: l.6. Sanit tue. da Alex: l.13. de Salub: c. Card: l. de Sanit c. 21.

NB. Het Indise geslaght van de Spreeuwen, sie dat in Mantissa N°. 6.

IV. HOOFT-STUK.
Vande Coccothraustes (oft Karlbrekers).

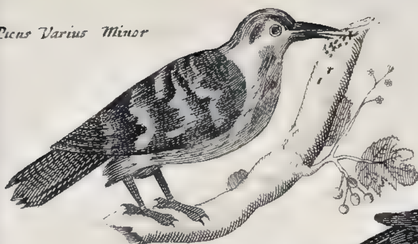
Beschryvingh. ALdrovandus vertoont twederlei Karlbrekers, de gemene van *Gesnerus*, en de gekuifde Indise, die is so genoemt, om dat hy met sijn bek de Pijnkarlen, en Karsse-stenen breekt. Omtrent het Meer Verban, wort hy Bergvink, en by *Bellonius* om de grootte van sijn bek, Grosbek genoemt. Ymand meende, maar valschlijk, dat dit de Pardalis van *Aristoteles* was, gelijk uit de vergelijkingh van de voeten sal blijken: want de Pardalus is geheel aschgrauw, soo groot als een Spreeuw, maar de Karlbreker, indien wy de beschryvingh van *Bellonius* volghen, is een weinigh minder als de Spreeuw, met een harden bek, en na evenbedeelingh van sijn lichaam heel groot; sijn hooft is boven gheverwt als een Orangie-appel, met een swarte vlek onder de krop, aschgrauwen hals, goutgeelen rugh, met vleugels an de einden uitten groene geelaghtigh, gelijk de kringh in de Ringduiven: de start is an 't einde wit, onder goutgeel; de buik, borst en krop zijn van een selve verw. *Gesnerus* eigent hem de grootte van een Lewerk oft vande Loxia toe, sijn bek is hard, sterk, kort, en breet, onder met swarte pennen omringht. Het hooft is in 't Wijfje groengrauw, oft uitten aschgrauwe roodagtigh: de pennen van de vleugels zijn boven swart, in 't midden witagtig, an 't einde by na blauw, als van de Indise; de hals is voor, en wederzijds an de sijden met aschgrauwe vederen bekleet, de rugh is uitten bruine swartagtigh.

Arist: H. A: l. 9. c. 23. Bellon: de avib. l. 7. c.

Plaats. Somers word hy in de Bosschen ghevangen, en dan houd hy sich in Italien op de bergen. Omtrent October komt hy naar de laagten. In Hoogh-duitslant word hy somers selden, 's winters dikmaal gesien.

Voedsel. Hy nestelt in de holle bomen: Hy leeft by Karsse-stenen, die hy metten bek kraakt, als ook met Olyven, en andere besyen. Hy houd

Tab. 41

Picus Varius Minor

Picus Maximus niger
Grosser Schwartzer Specht

Picus Viridis Grijn Specht

Picus Maior Bundter Specht

Picus Viridis Maior
rosser Grijn Specht

Picus Murarius Maur Specht

Picus nidum Suspindit
Widwal Bynolt Goldmerle

Picus Luteus
Gyanopus

Picus Cinereus
au Specht
aij Specht

Picus Varius Elster Specht
Gras Specht

Picus Chlorio Indicus

houd met het anwassen van sijn ouderdom sijn verw niet. Hy singht niet alleen selden, maar kan ook niet leeren.

De Indiaanse wort by de inwoonders van't groene hooft (oft Cabo verde) Fruso, by de Portugesen Kardinaals-vogel genoemt, om dat hy een Kardinaals hoet schijnt te dragen: hy heeft krullen op het hooft, die dryhoekig en roodverwigh zijn, met welke verw, den hals, de borst, en buik verciert zijn; de einden vande vleugels zijn bleek-rood: De start heeft hy naar evenbedeelingh van 't lijf langagtigh, een pink breed, en een weinigh opwaarts staande, korte witte schenkels, sterke nagels en een weinigh krom. Hy leeft by Boekweit, Amandelen, en Muerkruid, en ontfangt de spijs uitte hand. Hy bootst de stem van andere vogels, en voornamentlijk van de Nachtegaal na. Hy doopt sich dikmaal in 't water, waarom hy geoordeelt wert van heete ghematigheid te zijn; Als hy zijn beeldtenis in een Spiegel siet, slaat hy op een wonderlijke wijs geluid, en sijn kuif neerbuigende, zijn start op de wijs der Pauwen verheffende, en sijn vleugels roerende, maakt hy veel gebaars, en vlieght naar de Spiegel toe.

HET III. BOEK.

Vande natuurlijke beschryvingh van de Vogels.

Vande Worm-etende Vogels.

I. LID.

Vande niet-singende Worm-etende Vogels.

I. HOOFT-STUK.

Vande Spechten.

efchry- gh.

DE Specht by de Latynen Picus Martius, om dat hy *Mars* toegeheiligt is, wort by *Hesijchius* Dryokolaps, Dendrokolaptes, Xylokopos, en Drykopus by *Aristoteles*, Drytotomos by *Aristophanes*, Kolaphus by *Miletius*, en by de jonger Grieken Kurkunistes genoemt. *Aristoteles* stelt dry geslaghten, wy sullen onder van meerder spreken; maar of die gene, welke by d'Oost-Indianen, naar getuigenis van *Cardanus* Alcatran genoemt wort, en in grootte van lijf en bek beroemt, en met aschgrauwe en geele vederen onderscheiden is, en een bek twee palmen langh heeft, die an 't einde scherp aflaat, Oft die, welke Picutus ghenoemt, die een bek grooter als sijn heele lijf en daarse an 't hooft vast is, dry vingers breed en krom heeft, met welken hy de bomen doorboord, en sich van de kleine Apen beschermt, en die geseit wort een veder in plaats van een tongh te hebben; totte Spechten behoort, laat ik de geleerde oordelen. Indien wy haar vorm besien, de Spechten hebben alle een rechten bek, die hard, rond, en om de bomen te doorboren bequaan is. *Aristoteles* eigent haar een brede en groote tongh toe: *Aldrovandus* heeft angemerkt datse wel langh is, en tottet achter-hooft kan uitgesteken werden, en over de gheheele top van 't hooft gelijk als in een kloen gerolt werden; soo datse als sy uitspruit, gelijk als uit veel draeyingen heel langh wert uitgesteken, en datse niet breed, maar heel smal, en in 't uitterste eenighsins kraakbenigh is. Sijn ontledingh sie die by *Aldrovandus*. Sy hebben ook alle kortagtige schenkels, maar heel sterk: de klauwen van de voeten zijn voor twee, achter even so veel, en die dicht by een ghevoeght, om de bomen daarse opklimmen te vaster an te grijpen; Haar start is hardagtigh en bars, welkers pennen in 't einde by na kaal zijn, op welke sy in 't klauteren niet anders als op haar benen steunen.

A: l. 9. ... 9.

Indien ghy haar plaats besiet, sy worden in alle landen ghevonden, selden in Nederland. In 't landt van Tarente schrijft *Plinius* datse niet zijn, maar *Aldrovandus* bevestight, dat alle de geslaghten (uitgenomen de grootste) in Italien gevoed werden. Plaats. Plin: l. 10. cap. 29. Aldrov: Ornith: l. 12. c. 30.

Sy leven by Wormen, Muggen, namentlijk Mieren, die sy met een uitgerekte tongh als een spit steken, wanneer onder de basten van 't hout oft het mergh, de hout-wormen verborghen zijn, daarom pikkense in de bomen, door 't gheluid van welkers ghestoten schors sy hooren ofter geen Ringhduif in schuilt, en sy hollen de bomen so geweldigh uit, datse die om ver smijten. Een heefter by *Aristoteles* een Amandel in de derde stoot doorgestoten en de karl gegeten. Voedsel. Plin: l. c. Arist: H: A: l. 9. c. 9.

Sy nestelen in de holle bomen, voornamentlijk van de Oliven. Sy bouwen haar nesten met so groten konst, en hollen die so uit, dat het gat niet ronder met een passer van den besten landmeter soude konnen getrokken werden; en het hout daar sy uit gemaakt zijn, eer met handen kan verdeelt werden, als met een byl geklooft. Sy broeyen seven oft acht jongen, welke *Hylas*, na 't seggen van *Plinius*, verhaalt mette start eerst uit het ey te komen, om dat de eyren door de swaarte van haar hoofden omgekeert, het achterste deel van 't lijf an de Moer om te broeyen voorstellen. Sy sitten nimmer op de aarde, oft op de klippen om haar nagelen niet stomp te maken. Sy klimmen in alle jaren op de bomen gelijk de Egdissen, oft gelijk het *Plinius* overset de Katten, niet alleenlijk naar boven klauterende, maar ook naar beneden, en onder de takken mette buik en voeten opwaats, en mette rug neerwaarts naar de aarde gekeert; 't welk by *Aristoteles* is met den buik opwaarts achter over hellen. Teelingh.

Scaliger schrijft datse de menschelijke stem annemen, maar niet heel bequaamlijk, en seit datse seldener en minder spreken als de Exter. *Albertus* schrijft datse somtijts volmaaktlijk spreken. Hy wort gelooft regen te voorduiden, als hy heftiger krijselt als naar gewoonte; hier van had hy de naam by de oude van regenvogel. Stem. Scalig: Excercit: 237. Albert: l. 23. de Animal

Sy hebben haar ghebruik inde ſpijſe, daarom wordenſe de geheele Winter te Bononie op de markt verkocht; en inde Genees-konſt, want met ſout gebraden heeftſe ymand tot de inwendighe uitpuilingen van den aars gebruikt. Datſe ghebraden ofte gekookt, de neſtel-knoop oploſſen; dat de ogen den ghene dieſe by haar dragen 't gheſight verſcherpt, en dat de bek om den hals gehangen, de pijn der tanden, van de lel, en keel-amandelen geneſen, zijn de raſernijnen van *Kiranis*. Datſe van de Byen, ſchoon ſy haar honig roven, niet gheſteken werden, die de ſelve by haar dragen, zijn de malligheden van *Plinius*. Dat een ſpijker oft wigge inde boom gheſlagen waar in ſy neſtelen, daar niet langh blijft in hangen. Dat hy 't gat van ſijn neſt, met een hout oft ſteen toegheſtopt, met een ſeker kruid, genaamt groote Linaria weder opent, wort met de ſelve gheloofwaardigheid verhaalt.

II. HOOFT-STUK.
Vande Spechten in 't byſonder.

I. LID.

Van de grootſte Specht, grootte, de kleine verſcheidene, van onſe Inlandſe groene, van de Geele, Blauwvoet, de groote Groene en Muer-Specht.

De grootſte Specht, is de grootſt van allen, ſomtijds ſo groot als een Kray, wat minder als een Hin, en behalven den top van 't hooft gheheel ſwart; nochtans glinſteren de vederen op ſijn top helder, met een rode en vlammende verw, en maken by na een kuif. Hy heeft een langhen ſterken bek, een kleine vinger langh, welkers bovenſte deel, omtrent het hooft breed uitſteekt, en heeft twee ſtrepen gelijk een Cypreſſe blad; ſijn tongh is langagtig, hard, en an 't einde ruw; hy heeft twee klauwen voor, en achter even ſo veel, en kromme nagels.

De groote Specht noemt *Ariſtoteles* Pipra, en na ſijn ſchrijven is hy grooter als een Merl. Die *Aldrovandus* afſchildert, heeft een grootagtigen bek, een lange tongh, vleeſagtig, an 't uitterſte einde met een harde ſenuw geſpitſt: een ſterke ſtart en om de bovenſte bedekkende vederen, die met een harde ſchagt verſien, en beſwaarlijk om te buighen zijn, weerſtrevende. Inde gheheele vogel wort dreyerlei verw gheſien: De vederen op 't midden van 't hooft zijn rootaghtigh, en met een volle rodigheid ſienbaar, welke in 't Wijfje, anderſins in alles het Mannetje ghelijk, niet gevonden werden. Inden omkring van de ogen, de geheelen buik, en binnenſte vleugels is ſy met een groote witte plek verſien. Inde vleughels, en inde ſtart ſiet men wat ſwarts.

De verſcheidene kleine Specht, is de groote geheel ghelijk, en ſoude de ſelve ſchijnen, indien'er die rode plekken op den top van 't hooft, en op de ſtiet niet ontbraken: Sijn rugh is na de lendenen meer verſcheiden, als van de voorgaande, en met ſwart en wit door malkander geſprengt, en ondertuſſchen met donkere dwarſe ſtrepen, die mette vlekken der vleughels over een komen, verciert.

De groene Specht is de Kolios van *Ariſtoteles*, nochtans van hem onder de Spechten niet gherekent, en is evenwel, alleenlijk om de gheſteltenis van de voeten en ſtart onder de Spechten te tellen: want hy heeft voor en achter twee klauwen, en een weerſtrevende ſtart. Hy is ſo groot als een Torteldui. Hy heeft een ſwarten, harden, ſterken, ſcherpen bek, twee vingeren langh; het hooft is dikagtig, in 't opperdeel ten deel met rode, ten deel met ſwartagtige plekken beſprenkkelt; de ogen omringht een ander ſwarte plek, onder welke die rode plekken, die op de bovenſte paſſen, bleeker zijn; de rugh, en vleugels zijn groen, nochtans met enig geel vermengt, de kin, de borſt, buik, en ſchenkkels zijn bleek-groen, ſo dat ſy uit groen en wit vermenght ſchijnen. Men ſeit dat hy 's ſomers ſtil ſwijght. Daarom als hem ymant inde April hadde horen roepen, voorſeide hy dat de Winter noch niet ten einde was. Hy vliegt de alderhoogſte bomen over.

Sijn beenderen gebrand, en tot poeyer geſtoten, en met Wijn ghedronken, zijn een kragtig genees-middel tegen de ſteen.

De geele Specht, en Blauw-voet word uit Perſien overgebragt. In grootte verſchilt hy van de ghenoemde niet: nochtans heeft hy een dikker, en langer hals; de vederen van den midden-top tot het einde van de ſtart hebben wat yſergrauws, maar de bek is geheel yſer-grauw; de voeten zijn blauwagtig, de nagels ſwart, het overige geel, dan dat de vederen van de vleugels alle in 't uitterſte eenigſins yſer-grauw zijn.

De groote groene Specht heeft den bek, die alle geſlaghten van de Spechten recht is, krom, de voeten na de gelijkheid van de andere, verſcheide plekken op de vleugels, na 't ſchrijven van *Bellonius*. Aldro: Ornith. l. 12. c. 3. Bellon. l. de Avib. cap. 15.

De Muer-Specht, hangt meeſt an de mueren van de Torens, en ſoekt de wormen in haar reten. Hy is een weinig grooter als een huis-Muſch, by na ſo dik als een Spreeuw: Hy heeft een langagtigen dunnen, ſwarten bek, het hooft, den hals, de buik zijn aſchgrauw, de borſt is witagtig, de vleugels zijn ten deel aſchgrauw, ten deel rood, de ſtart is kort, de klauwen van de voeten zijn langh, voor dry, en achter een tot een hiel. Inde vlugt beweegt hy altijd ſijn vleugels, nocht altijd op een plaats. Hy neſtelt inde gaten van de mueren, en heeft een ſoete ſtem.

II. LID.

II. LID.

Van de Aſchgrauwe Specht oft Sitta, van de Specht die ſijn neſt ophangt, van de Indiſe Chlorio, en de Gelijkſlagtige.

DE Aſchgrauwe Specht, by *Ariſtoteles* Sippe oft Sitte, by andere Ylotomuſa, gelijk als eenige ſtof ſtotende, met een naam allen ghemeen, by ſommighe Saiſopygis; en Kinaidos, om dat hy de Stiet beweegt, en by de huidendaaghſe Grieken Kurkuniſtes genoemt, word onder de Spechten gherekent, om dat hy op haar wijſe op de bomen klautert. Hy heeft een klein hooft: kleine ogen, een langagtigen, ſwart en ronden bek, den hals, rugh, vleugels, en ſtart zijn boven lootverwig na het aſchgrauw hellende, maar onder den hals en buik, uitten Kaſtanie-bruin roſch, de nek en zyden zijn geelagtig, daar hy tuſſchen het beginſel van den bek, en achter de oghen met een langaghtige ſwarte vlek getekent word. Hy leeft by de mueren die hy uitpikt. Hy neſtelt inde gaten van de Bomen, die hy met aarde en ſlijk konſtiglijk toeſluit, en alleenlijk een kleine openheid laat behouden, en teelt veel jonghen. Hy breekt de eyren van den Arent. Hem word een quaadaartigheid toegheſchreven, als of hy een kenniſſe der dingen hadde.

De Specht die ſijn neſt ophangt, word gelooft de ſelve te zijn mette Oriolus van *Albertus*, mette Chloreus van *Ariſtoteles*, mette Chlorio van *Plinius*, met de Galbula, oft Galgulus, en Icterus, oft mette Regalbula van Bononien, van *Aldrovandus*. By de huidendaaghſe Grieken word hy Sycophagus (dat is Vygen-eeter) genoemt. *Ariſtoteles* en *Plinius* noemen hem Chloreus, en Chlorio, om de geele, en groene verw in hem te betekenen. De jonge is groenagtig; de volwaſſene oft bejaarde is geheel, uitghenomen de vleugels, geelagtig. In grootte is hy de Tortelduif gelijk. De verw is na ſijn ouderdom verſcheiden. Inde jonghe is de bek donkeraghtigh. De volwaſſene heeft tuſſchen den bek, en de ogen een ſwarten plek, de jonge niet. De oude heeft heel ſwarte vederen welkers pennen en ſlagpennen an de einden heel wit zijn. De jonghe heeft de bovenſte bleek, de onderſte ſwartaghtigh.

ſt:l.9. 7. nl.9.c. l. 37. 10. N: ro: th. c. 39.

So ghy haar plaats anmerkt, *Geſnerus* meent datſe in Duitſland vremd zijn. Hy is een vervlieger. *Plinius* en *Ælianus* ſeggen dat hy 's Winters niet geſien werd: maar dat hy Somers voor den dach komt, ſy doen'er by, dat hy als de Noort-Star opkomt weg-vliegt, en als ſijn jongen volwaſſen zijn, Italien verlaat. In Switſerland begint hy ſich in de maant May te vertonen, en eenighe plaatſen van Vrankrijk inde Maart. Hy ſlaapt an ſijn voeten hangende, om dat hy ſich ſo veiliger vertrouwt, indien wy *Plinius* geloven.

its. H:N: c. 25. n: d: ial. c. 47. H:N: c. 33.

Hy eet wormen ghelijk de Exters, en ook Vygen, waar van hy den naam van Vygen-eeter heeft.

ſel.

Hy heeft eigen dat hy ſijn neſt an de Bomen hangt. Somtijds beſtaat het, uit moſch, en wol, ſomtijds uit hoy, en ſtroy, ſomtijds uit kennip, en ruighte. De vorm is als een Vyge-korf. De banden daar het an vaſt is, zijn ſtroy, bieſen, vlaſch, ſijde, paarts-hayr en ſo voorts: ſie ſijn beeldtenis in *Aldrovandus*.

Teelingh.

Als hy ſinght roept hy Orio oft Lorioi, als het reghenen ſal ſinght hy als een fluit.

Sijn ghebruik is inde ſpijſe, en Geneeskonſt. Hy word wonderlijk vet. Hy ſterft als hy van een Geelſugtige angeſien werd, en de ſieke geneeſt. Als hy by de Hoogduitſen komt, verſekert hy haar dattet niet meer ſal rijpen.

Stem.

De Indiſe Chlorio, is over 't geheele lijf meeſt geel, uitghenomen de kroon van ſijn top, de blauwe plekken van ſijn ſtart en vleugels, en ſijn bek en voeten die heel root zijn.

Plin:H:N. l.30. c.11.

De Gelijkſlagtige Specht, moet *Aldrovandus* den Mark-Graaf *Facbinetus* dank weten. Hy was, ſo veel uit ſijn affetſel kan geſpeurt werden, ſo groot als de Karlbreker, met een geel en ſcherpen bek, de Spechten niet ongelijk; de top, nek, en den geheelen rugh is groen, de ſtiet wit, met de vederen die de vleugels dekken wit, de onderſte, en die van de ſtart blauw, voor van't beginſel van den bek totten aars toe was hy root.

N B. De uitlanſe, ſie in Mantiſſa. No. 5

III. HOOFT-STUK.

Van de Iynx oft Torquilla, de Gelijkſlaghtighe Iyngx, en Certhia.

OM de gheſteltenis van den bek en tong word de Iynx onder de Spechten ghevoeght, welken *Galenus* en *Suidas* Kinaidius, *Tzetzes* Seiſopigius, en Cinclide, de Inwoonders van den bergh At'hus naar de getuigenis van *Bellonius* Alcya, de vertaalder van *Theocritus* Seiſuria, andere Turbo, en *Gaza* Torquilla noemt. Hy is grooter als een Vink, hy heeft een ſterken bek, ſwart en lootverwigh vermenght. Het ſpits van de tongh ſo ſcherp en ſterk, dat hy niet anders als een ſpel, het menſche-vel door-boort. Hy ſchiet onder 't opperſte van de lugtader, en naar het hooft gebogen zijnde, wordſe omtrent de neuſgaten ingehecht: Sy is dobbel daarſe van't achter hooft begint herbogen te werden, en in't voorhooft komen beide deelen weder t'ſamen; hy heeft wederzyds twee klauwen an de voeten; de grootſte klauw van de voeten word met d'anker kleinder t'ſaam ghevoeght. Hy word in alle landen omtrent de bomen geſien.

Hy eet Mieren, en die kan hy heel ſnel met een uitgeſteken tongh vangen, door-boren, en opſlokken, en raakt die nimmer metten bek an. Men ſeit dat hy krijſelt: Maar *Ælianus* ſeit dat hy een gheluit geeft als een dwars fluit.

Voedſel.

Teelingh. Hy neftelt inde holle Bomen, Woningen, en Huifen. Hy leit acht oft negen eyren. Hy word niet lightlijk getamt, indien hy mette hand ghehouden werd drayt hy de kop an weerzyden. Die by *Gefnerus* opghevoet is, wilde de bykomft der menfchen qualijk lijden, hy ftak den hals omhoogh, en den bek fonder te bijten dan uit, en haaldefe nu weder in. De vederen van fijn hooft ftonden fteil op, de ftart rechten hy op, en breidefe uit. Sijn gebruik is inde Spijfe.

Ald: l.12. Ornith. c. 43. Sijn Gelijkflagtige, welke *Aldrovandus* befchrijft, was fo groot als de Iynx, het hooft, den rug, de vleugels, en de geheele ftart was yfer-grauw, met dwarfe geele plekken onderfcheiden; de borft en buik was wit, en met witte ftreepen in de lenghdte verciert, met geele voeten en langhe klauwen als de Spechten.

De Certhia by *Ariftoteles* Certhion, oft gelijk *Robertus Conftantinus* meent, van fijn loosheid Kerdion genoemt, is een klein vogeltje een weinigh kleinder als het Koningtje: Hy heeft een gebogen bek, an't bovenfte deel langer, en dikker; de krop en borft wit, den rugh, en vleugels geel, over al met fwarte plekken onderfcheiden, een korte weerftrevende ftart an't einde fpits, en feer kromme nagels.

Arift: H: A: l.9. c. 17. Hy leeft met kleine wormen. Hy neftelt inde holle Bomen, en leit fomtijds twintigh eyren. *Ariftoteles* eighent hem een heldere ftem toe. Hy vlieght geduerigh, nu na d'een, dan na d'ander zyd' toe. Hy houd het geheele jaar fijn oude Vaderlant. Hy hecht fich op de wijs van de Vink an de takken, en klautert als de Spechten op de Bomen. *Ariftoteles* fchrijft hem een loos verftant toe, inde bedieninge fijns levens.

IV. HOOFT-STUK.

Van de Merops.

DEn naam van Merops hebben *Albertus*, de groene Specht, *Niphus* an fijn Grallus, andere an de groote Mees gegeven, maar qualijk. Sy komt dat vogeltje toe, welkers ftem veel verdeelingh heeft, en welke by de Kretenfers Meliffophagus, oft Apiafter, van *Rafes* Alkenius oft Alkerius, van *Albertus* Mufcipula, by andere Riparia, Parra, en Gangrena, na't

Prob: in l. 4. Georg: Bellon: l. de Avib. c. 27. Arift: l. 9. c. 13. Plin: H: N: l. c. getuigenis van *Kiramis* den Overfetter genoemt wert. Hy is grooter als de Spreeuw, en de Merl gelijk. *Ariftoteles* heeft alleenlijk dit van hem: Dat fijn onderfte pennen bleek, de bovenfte blauw als de Yfvogel, en de achterfte root zijn. *Plinius Ariftoteles* navolgende, heeft gefeit dat de vederen binnewaarts bleek, buitenwaarts blauw, en de voorfte rootaghtigh zijn. *Aldrovandus*, geeft een befchrijvingh van't Mannetje en Wijfje. Het Mannetje heeft een langen bek, hart, en gelijk een Seyfen krom, en als dryhoekig. Sijn ftraal is fo root, datfe alle de rodigheid overtreft. Het Wijfje is over al flauwer geverwt, en den rugh is enigfins groen, heeft een langagtige dunne tong, en het opfpalken van den bek fo wijt, na 't feggen van *Albertus*, dat hy veel vliegen die in fijn voghtigen mont fitten, vangen kan, en heeft een galblaas heel ruim, die met een groene vogtigheid, als een Smaragd, vervult is.

Plaats. In't Eyland Kreta is hy fo gemeen, dat hy over al gefien wert: Hy word ook in Italien gevonden, maar is by de Grieken in't vafte land onbekent, fo *Bellonius* fchrijft.

Voedf. Arift: H: A: l.9. c. 40. Virgil: Georg: 4. Arift: 8. c. 1. P: l. 10. c. Arift: 9. c. 13. Hy leeft met Byen, daarom verbied *Virgilius* het neft van den Merops omtrent de Bykorven te fetten, en met Sprinkhanen: Maar hy onthout fich niet van faat van Klitten, wilde Peterfely en rapen, ook niet van tarw. Hy neftelt inde holen, die fomtijds vier of fes ellebogen diep zijn, en krijght fes oft feven jongen.

Vlught. Hy vlieght met fcholen, en veeltijds omtrent de Bergen die thijm dragen, en daar de andere vogels opwaarts na de ogen ghekeert vliegen, fo oeffent hy de vlught achterwaarts na de ftart toe.

Stem. Hy heeft een ftem enigfins als een menfch, welke met een gefloten mont grul gruru urubul luid en ver ghehoort wert. Indien ghy fijn verftant en wijs van leven befiet: Hy is een vervliegende vogel. Hy brengt fijn jongen van d'een plaats op d'ander, om niet gevangen te worden. En *Ariftoteles* fchrijft datter zijn die feggen, dat de Merops fijn bejaarde ouders weder ten dienft is, en foo haaft, fy konnen, haar wederom voeden.

Sijn ghebruik is enighfins inde Geneeskonft. De gal met Galnoten, en Verjuis-Oly gemenght, geeft het hayr een vafte fwartigheid. In den Oly gefruit, hout zy de handen vry van't fteken der Byen, indien men 't geloven mach. Daar is een andere Merops, die de Hoogduitfen Zee-Swaluw noemen, hy is wat dikker en langer als de voorgaande: Hy heeft een fwart, langen, fcherpen bek, en nader an de kromte van een Seyfen gelijkende, als die van den andere; van den bek loopt een fwarte plek, achter door de ogen tot het begin van den nek; de pennen van fijn vleugels zijn verfcheiden geverwt: de eerfte zijn blauw, de tweede uit blauw en geel vermengt, de derde geheel geel, de flagpennen fwart en an de einden root.

V. HOOFT-STUK.

Van het Koninghtje.

HEt Koningtje in't Latijn Regulus, by de Grieken Trochilus, Orchilus, Tyrannus, Salpigtes, Bafilifcos, Robillos, Triccos, Kortalos, en Tettigon, voornamentlijk in Creta, by de andere Rex, Senator, (dat is Koning, Raads-Heer) Parra, Bitricus, en Acalanthis genoemt, welke namen de Troglodytife Mufch toekomen. *Ariftoteles* eigent hem een lijf toe niet grooter

Iynx Congener
Iÿnx seu Troquilla
Windhals Kriniz
Regulus Zun Konig
Certhia
Barcheugel
Paſſerculus Troglodytes
Zun Schlupffle
Merops Congener
Merops
Imben Fras
Paßer Troglodÿtes
Armeniacus
Aſylus
Hyrundo Riparia
Waßer Schwalb Spÿr
Hyrundo Agreſtis
Spÿr Schwalb
Paßer Troglodÿtes Bellonÿ
Hyrundo Haus Schwalb
Vpupa
Widhopf
Apus Geiÿr Schwalb Kirchen Schwalb

grooter als een Sprinkhaan, en een kuif van opstaande vederen roodagtig. Welken *Aldrovandus* beschrijft, was nauwlijk van't hooft tottet einde van de start ghemeten een Palm lang; hy had an't voorhooft een kuif by na gout-geel, welke inde dode niet gesien werd. Het hooft, den rug, en hals, en 't midden op de wieken, waren uitten groenen geelagtig; de slagpennen swart, en an de zyden geel, omtrent haar begin was een merkelijke vlek. De Wijfjes zijn bleker van hooft, de vederen van de kuif ook kleinder, welkers hooft een brede streep gelijk een kroon rondom omringht, op de vleugels hebbense twee witte plekken, een klein, d'ander lang, welke laatste 't mannetje alleen heeft.

laats. 's Winters houden sy haar inde steden en gaten, de overige tijd inde bosschen onder de Heesters en Jenever-bomen.

oedsel. Sy eten Wormen, onder welke naam wy Muggen, Vlieghen, Mieren en Hout-wormen verstaan. Sommige seggen datse haar so met Muggen opvullen, datse somtijds gevaar van haar leven lopen.

eelingh. Sy broeyen twemaal 's jaar, en leggen ses oft seven eyren so groot als bonen. Sy vliegen alleen, en enige vervliegen ook.

tem. Haar stem is zinzulare, gelijk de schryver van de Nachtegaal seit, wy seggen singhen. In de Winter en in de koude singen sy heel heftigh: de kleinheid van haar lijf heeft de natuur met loosheid van haar verstant te baat ghekomen, want sy trachten met een groote stoudtigheid teghen den Arend te vechten. Als sy haar dicht omtrent de mensch begeven hebben, om als mette hand gevangen te werden, ontsnappen sy weer lightlijk. Sy kruipen 's winters met haar velen in een hol, op dat de kleine warmte in so kleine lichamen door dat gheselschap soude vermeerdert werden. Als sy an 't spit gebraden werden, schoon men haar niet keert, drayen sy haar self om, te weten als die zijde, die an't vuur ghekeert is gebraden is, om dat de ander ongebradene swaarder zijnde om laag sakt. Als sy meer als ghewoon haar met soete sangh vermaken, trekken sy om datse droogh zijn de dampige lught met vermaak binnen, en traghten na de ankomende voghtigheid, daar sy door verversicht werden, en soo beduiden sy regen: Sy betekenen 't selve als sy in de holen der aarde kruipen, na 't ghetuigenis van *Aratus*. Waarom *Avienus* geseit heeft datse de bloemen schadelijk zijn, die met helder weer vermaakt zijn.

rift: H: l. 9. 11.

atus in oenom.

Daar is noch een ander Koninghtje sonder kuif, welk somtijds in't land van Bononien gevangen werd. Dit is de bovengenoemde, uitgenomen de kuif gelijk, het heeft een dunnen langen bek, glimmende van swartheid, binnen en an beyde kaakbenen mette tongh rood: de top van't hooft, de hals de rugh is bruin, een weinigh na 't geel hellende: de oogen zijn swart, die eenige swarte veertjes omcingelen, de vleugels, en start zijn boven uitten rossen bruin; de borst onder de vleugels, en an 't einde, en 't beginsel van de start is geel: de nagel van 't achterste klauwtje is 't grootst van allen; de klauw van de midden der voorste is in grootte de twede, de andere twe voorste zijn kleinder en malkander gelijk. De witte vlek, welk de gekuifde heeft, word in dese niet gesien.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Troglodytise Musch en de vogel Asilus.

De Troglodytise Musch, die *Ætius Stilipidis* noemt, hoewel hy veel kleinder als het Koningtje, om dat dese met veel vederen bekleet werd, sich vertoont, heeft nochtans twemaal so veel vleesch: Hy heeft een langhagtigen scherpen bek, boven bruin, onder witagtig, een geheel kleine tongh en die gespleten: de buik, hals en rugh met een bruine verw uitten donker versien: De borst aschgrauw, de start altijd opgereght en met witte stippelen gesprenkelt. Hy leeft met Wormen, hy maakt sijn nest somtijds inde Bosschen, somtijds inde achter-huisen, strodaken, omtrent de mueren van de huisen, welk nest hy buiten met mosch, binnen met vederen bekleet, en 't welk de vorm van een staande ey heeft, en in 't midden een gaatje daar hy uit en in vliegt. Hy broeyt tweemaal in 't jaar, en leit negen eyren. Hy vlieght alleen, noyt met scholen, altijd kort, en so dikmaal als hy een ander van sijn gheslaght ontmoet, valt hy dien an. Hy heeft een wonderlijke sangh, voornamentlijk als hy tam gemaakt is, 't welk beswaarlijk geschiet, welken sangh hy voornamentlijk in de May, en dikmaal in de winter oeffent. De Françen beuselen dat hy met al sijn jongen, die hy op dat jaar ghebroeyt heeft, op den dach van dry-Koningen singht. Sijn gebrande asch tot poeyer gemaakt, en met Wijn gedronken, helpt de gravelighe. Sijn hersfene word in't Genees-middel diasatijrion ghebracht, om de minlust op te queken.

Welken *Bellonius* voor de Troglodijtise Musch, stelt, en welke de Françen Favette, Rouche, van sijn blinkende verw noemen, is het Roodstartje seer gelijk, maar een weinigh minder, met een langhagtigh lijf, een dunne langhagtigen bek. Het Mannetje is roder als het Wijfje: hy heeft nauwlijks meer vleesch, als het voorste lid van een vinger: hy heeft maar eenderley verw, gelijk in de start van de Nachtegaal. 's Winters word hy niet gesien, hy nestelt dikmaal in de Doornhagen van de Thuinen, en in de takken van scherlink somtijds achter de mueren van de huisen, in de steden en dorpen. Sijn nest maakt hy aartig, binnen uit Paards-hayr, leit veeltijds vijf eyren die asgrauw met swarte stippelen gheverwt zijn.

Bellon: l. 7. de Avib. c. 4.

De Asilus oft Oistros, wort onder de Worm-etende vogeltjes van *Aristoteles* gerekent, hoe wel de naam ook gegeven werd an een

een vliegend beesje 't welk geen voghel, en de Paarden hatigh is. Indien hy die is, welke *Bellonius* seit en beschrijft, dat van de *Wijsgeer* om sijn kleinheid alsoo genoemt werd; heeft hy een kuif op 't hooft die geel is, een swartagtigen bek, maar an de einden somtijd geel, langhagtigh, en swak: De start, den rug, en de vouwen der vleugels, en haar einden geel: de schenkels, voeten, en nagels swart. Hy leeft in schaduwagtige Bosschen. Hy voed sich met levende beesjes, en verwerpt alle Graan, en singht altijds.

VII. HOOFT-STUK.
Vande Swaluwen in 't algemeen.

DE Swaluw oft van sijn stem gelijk *Varro* gelooft Hirundo genoemt, oft van *Hærendo*, om dat hy an de daken oft balken daar hy sijn nest an hecht, hanght, word van de Grieken Chelidon, Chelido, Kotille, Kekropis, Kotillus, Attikora, Adonis, Kries, en Ololijgona ghenoemt. *Ovidius* heeft hem dwaalvogel, *Plutarchus* de vogel van Daulis, *Seneca* de vogel van Biston en andere, de voghel van Pandio voortgekomen, genoemt. In de gheslaghten der Swaluwen komen de schrijvers niet over een. *Aristoteles* erkent huis-swaluwen, Apodes oft Kortbenen en Valk-swaluwen. *Plinius* Huis, Veld en Kortbeende Swaluwen, en ook Riparias, (dat is die sich op den oever houden) *Gesnerus* Huis, Bosch-Swaluwen, en die haar op den oever houden. *Scaliger* de gemene swarte, en geelagtige, en die van vorm zijn met die gene die an de oevers nestelen. Daar zijn'er die viermaal grooter zijn, over 't gehele lijf swart, lelijk van bakkis, met heele korte schenkels, die dik en ruigh zijn, so groot als den Uyl Buteo oft Ranstuyl, en van gedaante desen geensins ongelijk. Daar zijn ook witte, oft om datse door de grootte koude wit werden, oft om datse voor haar tijd, gelijk sommige andere dieren grijs werden, oft om datse door konst alsoo werden. Indien iemand seit *Aldrovandus* witte begeert, so laat hem de eyren wijl sy broeden met Olyven bestrijken.

Plin: H: N: l. 10: c. 33. Gesner: 10 Ornith: Scaliger Exercit. 28.

Arist: H: A. l. 3. c. 12.

Arist. l. de Colorib. Ald. l. 17. Ornit. c. 6.

Beschrijvingh.

Hier is geen lange beschryvingh noodigh: hy is angenaam van vorm, betamelijke swartheid, matelijk van vleesch, en vol van vederen. De geheele buik is wit, hier van word hy Poikile, dat is veelverwigh oft bont by *Aristophanes* ghenoemt: an de zijden op het hooft, en de vleugels is hy blauwagtigh, waar van hy by *Simonides* Blauw-vogel ghenoemt werd, onder de korp, en voornamentlijk op de borst is hy roodagtig, waar van *Ovidius* seit.

De tekens van de moord draagt hy noch op de borst,
En al sijn ved'ren zijn noch met het bloet bemorst.

Pl: H: N: l. 12. c. 37. Æl: H: A: l. . c. . . l. 17.

Sijn ogen uitgetrokken zijnde, hergroeijen weder, oft om dat de oghen van de jonge met een naalde gesteken het gesicht weder krijgen, 't welk *Ælianus* van de witte in Somos, seit van *Aristoteles* verhaalt te zijn, oft om dat haar ogen gescheurt zijnde, andere in plaats groeyen, gelijk sommige beschreven hebben. De start is gespleten en lang, de voeten zijn kort, swart en swak. Indien sijn innerlijke deelen ingesien werden, sommige hanght de gal an de maag, andere an den darm: Sy hebben een langagtige maag. Inde maagh van de opgesnedene jongen die van 't eerste broeysel zijn, worden met het wassen van de Maan stenen gevonden, die Chelidony oft Swaluwsteenen ghenoemt zijn, en met tover-konst geseit werden begaaft te zijn. Vande verw is niet sekers. *Trallianus* noemt een witte met een swarte. *Plinius* een witte met root geverwt. *Dioscorides* een veelverwighe en kleine. *Aldrovandus* heeft een die binnewaarts wit, buitenwaarts geel, en een ander die rootagtig was, gehadt.

Arist: H: A: l. 2. c. ult.

Tral: l. 1. c. 15. Pli: H: N: l. 1. c. 17. Dioscorides l. 2. c. 49.

Sy werden in alle landen ghevonden, alleenlijk van de Stadt Thebe, om datse dikmaal ingenomen is, van Bizia in Thracien, om de schelmery van *Thereus*, hebben sy een afkeer. In Egipten blijven sy over. De onse verberghen haar inde Maand September en October, oft vertrekken naar een warmer paalts. Daar zijn'er veel ghevonden inde warme schuilhoeken van de berghen, naakt, en sonder vederen. In seker bosch van Hooghduitsland is een eyken boom omghehouwen, die vol Swaluwen was. Inde Noordse landen vergaderen sy haar onder 't riet, en worden dik van de Visschers als een klont by een gerolt uitgehaalt, en inde warme Stoven ghebracht, en door de warmte ontdoyt zijnde, beginnen sy te vliegen, maar sy duren weinig tijds. Sy komen omtrent de Lente weder, en daarom wordense van die van Rhodus omtrent het einde van de Winter genodigt. En *Kalpurnius* gebied, als sy gesien werden de Schapen uitte stal te laten. Dat de selfde weerkeeren is door een teken ondervonden, want sommighe als sy wilden vertrekken, zijn met een roden draad an de voet gebonden wegh gelaten, en mette selve draat wederom gekomen.

Vossius de Idololat. l. 3. c. 62.

Sy leven met wormen, als Sprinkhanen, en daarom verbood haar *Phythagoras* in huis te houden, ook met Byen, waarom *Aristoteles* beveelt haar nesten van de Bykorven te weren, sy eten ook Muggen, Kapellen, en andere. *Aristoteles* heeft gheloofd datse vleesch aten. Of sy Graan eeten word ghetwijfelt.

Plutarch: l. 8. Sap. q. 7. Arist: l. 9. c. 40.

Arist: l. 8. cap. 3.

Van het aartigh gebouw van haar nesten sullen wy hier naar spreken. Wat angaat haar versamelingh, daar alle andere vogels vande Mannetjes besprongen werden, werden de Swaluwen op een recht-strijdighe wijse met malkander vermengt, te weten achterwaarts. Sy leggen tweemaal in 't jaar eens vijf eyren, soo groot als een Olijf, met yser-grauwe stippelen: en sy hebben ook geen meer inde lijfmoer. Het eerste broeysel word om de koude bedorven. De laatste maal brenghen sy jonghen voort, maar blinde. De opvoeding der jongen geschiet van 't Mannetje, en Wijfje met een groote billikheid. Sy geven

Teelingh. Æl: H: A: l. 2. c. 3.

Arist: l. 6. cap. 5.

Plin: H: N: l. 10. c. 33.

Turdus ſimpliciter
Kramet vogel

Turdus Viſciuorus
Troſtel

Merula Stein.
Amſel.

Turdus leucocephalos

Merula fœmina

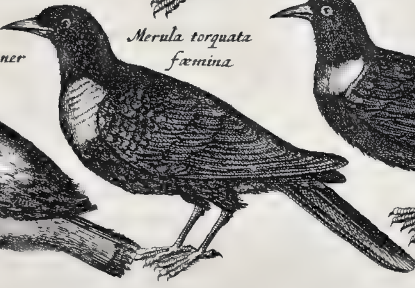

Merula mas

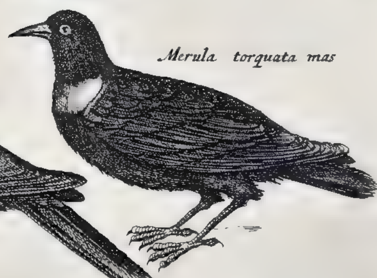

Paſſer ſolitarius
fæmina

Paßer ſolitarius
mas merulus

Merula alba et nigra

Merulæ Congener

Merula torquata
fæmina

Merula torquata mas

l: H: A: l. c. 25. ...pian. in ...negr. geven ſpijſe by beurten, en beginnen van de eerſt-gekipte totte leſte. Die ſpijs ontfangen hebbende van plaats verwiſſelt, krijght niet-meerder voor dat hy de oude weder inneemt. *Heſiodus*, naar 't ſeggen van *Ælianus*, ſeit datſe maar een halven ſlaap volbrenghen.

Stem Sijn ſtem word by de Latijnen door Fritinnire, Thrinſare, oft Drinzare, Zinzizulare, Minurizare, en van de Grieken door Pſeturizein, Titubizein, en Tituzein uitghedrukt. Sy ſinghen ſtaande, ſomtijds in de vlught, ſy quelen iets kort en afgebroken, 's morgens en omtrent de tijd van haar paren quelen ſy meeſt.

n: H: l. 10. c. 38. Sy gaan ſelden, om de kort en ſwakheid van haar benen. Sy hebben alleen onder de vogels een gebogen vlucht, en een geſwinde ſnelheid, waarom ſy den roof van andere vogels niet onderhavig zijn.

Haar verſtant is, dat die gene die niet getamt konnen werden, haar jonghen mette ſchelwortel het gheſicht herſtellen. Datſe Motten die haar eyren beſchadigen mette Peterſely verjagen, en datſe haar, als ſy ſiendat haar jongen vande ſlangen verſcheurt zijn, ſoo langh om ſijn kaakſbeenderen drayen en wringen tot datſe weder volmaakt werden: maar in het maken van haar neſten tonen ſy voornamentlijk haar verſtand. Deſe makenſe van ſlijk, en verſterkenſe met ſtro: indien haar ſomtijds ſlijk ontbreekt, makenſe haar vederen nat en beſproeyen daar het ſtof mede, en vullen haar neſten van binnen met vederen en vlokken om haar jongen te verwarmen, en ook om datſe niet te hard voor tedere vrught zijn ſouden.

...oordui-...gh. Men meent datſe den regen voorbeduiden, wanneerſe ſo laagh op't water vliegen datſ'er metten buik anraken, oft herwaarts en ginswaarts vlieghende, ſomtijds an de mueren blijven hangen, oft ſo laagh by de aarde vliegen, datſe de ſelve ſchijnen mette voeten te raken: 't zy oft om datſe dan Muggen en andere dieren jagen, oft om datſe de om hoog bewogen lught vreſende, ſich onderwaarts ſoeken te voeden.

...erts-...gen. Wat angaat haar afkeer, en toeneiginġh, ſy ſchijnen nauwlijk vrinden oft vyanden te hebben: nochtans vegtenſe mette Muſſchen, die in't begin van de koude haar neſten trachten in te nemen. En te Keulen is geſien, dat een Swaluw als hy de Muſch alleen niet konde uitwerpen, met ſijn ghekrijt veel andere t'ſamen riep; deſe met gewelt anvliegende, hebben met het ſlijk dat ider in de bek hadde, het gat van 't neſt toegeſtopt en de Muſch verſmoort.

...bruik. Haar gebruik is voornamentlijk van de jonge Boſch-Swaluwen in de Genees-konſt heel groot; haar hart met Honing gegeten, verdrijft de vierendaaghſe koorts: 't welk de ſtenen in een geele lap om den hals gehangen ook doen. Het hooft der gene die 's morgens uitvliegen, mette volle Maan in een linnen doek om den hals ghehanghen, gheneeſt de hooftpijn; 't ſelve doen de ſtenen, indien ſy ider in de hand ghedragen werden, indien wy *Marcellus* geloven. Het water van Swaluwen overgehaalt, verligt de vallende ſiekte: de ſtenen om den arm gebonden, indien wy *Sextus* geloven, doen ook het ſelve, en met voordeel wort deſelve ſieken den drek van de Swaluw met Aſijn, en Bevers-wijn ingegeven. Den drek met Stiere-gal angeſmeert, maakt het hayr ſwart: De gal en 't bloed, zijn de duiſtere ogen heel vorderlijk, 't ſelve ſo het warm op de ogen gheleid werd, geneeſt de geſlaghen ogen. Het gebruik van haar neſten in 't keelgeſwel, is beroemt, en der ſelver ghebrande aſch doet ook het ſelve.

VIII. HOOFT-STUK.

Vande Swaluwen in 't byſonder.

I. LID.

Vande Velt en Oever-Swaluw:

De Veld-Swaluw die *Plinius* Boere-Swaluw noemt, is op de kop, hals en rugh, van de ſelve verw mette Huis-Swaluw: onder den bek, ſtrot, en over den gehelen buik totte ſtart toe is hy wit, de voeten heeft hy ruig, maar ook een witte vlek omtrent de ſtart ſo groot, datter als hy vliegt; niet ſwarts in hem, uitgenomen de einden vande ſtart, het hooft, de vleugels en rugh, ſich vertoont. Door deſe tekenen word hy van de Huys-Swaluw onderſcheiden. Hy heeft de ſtart ook wel gheſpleten, maar met die heel lange pennen die in de Huys-Swaluw geſien werden, niet verſien. Sy zijn ſelden in de huiſen: Sy maken haar neſten van andere geſtalte, maar vande ſelve ſtof, te weten geheel omgekeert, met een nauwen langhagtigen hals, en een groot hol; 't is wonder met wat een aartigheid ſy dat doen om haar jongen te beter te verbergen, en een ſagte plaats te geven. In Egipten omtrent de mond Herakleotikus maken ſy haar neſten door t'ſamenhechtingh van de voor by ſchuirende Nijl onwinbaar, en dat in de lengte hondert vijf-en-twintigh treden, 't welk door menſchen arbeyd niet ſoude konnen geſchieden. Aldaar omtrent de ſtadt Koptom, is een Eyland de Afgoddin *Iſis* toegeheilight, 't welk ſy, op dat de ſelve Revier haar niet ſchade, verſterken, en in 't begin van de lente, met kaf en ſtro den mond ſtoppen, met ſo grooten arbeyd dry geheele nachten an malkander, datter veel in die arbeyd om hals raken: en die oorlog keert met haar alle jaren weder. Pl: H: N: l. 10. c. 33.

De Oever-Swaluw, by *Marcellus* Empiricus, Ripariola genoemt, by *Gaza* Falcula, en word by de Grieken Drepanis genoemt. Het Wijfje is voor, behalven de borſt wit, boven op bruin: Maar het Mannetje is meer ſwart; over den geheelen hals, behalven onder den bek daar een vlek is, geheel geel. Dit alleenlijk heeft hy mette andere ghemeen, dat hy kort voetig is, veel vlieght, en in't vliegen

ghewormte

ghewormte vanght. Sy maken geen neften, maar holen den oever uit, daar fy tuffchen neftelen. *Aldrovandus* heeft ghehoort, datfe maar alleen in t'faamgevoeght ftro en vederen neftelen. Sy vertonen haar alleenlijk 's fomers, in de maand Auguftus, als de Son in de Leeuw is, en dat de flaghregen valt; op die tijd broeyenfe; en als de jonghen groot zijn ftervenfe. *Plinius* befchrijft datfe veel dagen te voren, eer de Rivier begint te waffen en haar neft overvloeyt verhuifen: Betrek hier toe de Zee-Swaluw, alfo by de Italiaanfe Vogel-vangers genoemt, die grooter van lijf, langer van benen, over den heelen buik totte voeten toe wit is; het hooft, de vleugels, en rug zijn bruin, met een fterken fwarten bek, en een groote roodagtighe opfpalkingh, een gefpleten ftart, en heel fwarte voeten: Van den bek loopt door de ogen by na totte borft toe een merkelijke fwarte ftreep, welk omtrent de boft gelijk een kring maakt.

NB. Van de uitlandfe Swaluw fie Mantiffa N°. 11.

II. LID.
Vande Kortvoet.

DE Kortvoet by andere Kypfeles, word by fommige Zee-Swaluw genoemt: Hy is over 't geheele lijf fray vol vederen, eenverwig, gelijk inde hayren van de Muifen gefien werd: Het hooft heeft hy boven maten breed, een heel korten hals, de opfpalkingh van den bek fo groot, dat hy geheele Paartsvliegen doorflokt; de bek heel klein, langhe vleugels, een gefpleten ftart, korte fchenkels, totte klauwen toe ruig, meer bequaam om te kruipen als te gaan; an weerzyden twee klauwen, ghelijk inde Spechten, met nagels gewapent, waar mede hy 't gene hy rooft fo vaft wringt dat hy 't door-boort.

Voedfel. Plin: N: l. 10. c. 39. Hy leeft met vliegend ghewormte, en die eet en vangt hy niet als inde vlugt: Maar is fo fcherp van gefigt, dat hy over duifend fchreden de Muggen fiet, en terftond vervolght. Sy vliegen veeltijds met fcholen, inde geftalte als een gefpannen boogh, dikmaal haar vleugels niet roerende. Defe zijn, die over al op de Zee ghefien werden. En de fchepen feilen noit fo ver van land, oft defe Kortvoeten vliegender om. De andere geflagten fitten en ftaen, defe hebben geen ruft als in haar neft, oft fy hangen oft liggen. Sy neftelen in de gaten van de Torens; fy worden ook ghefien op de bakens, en de ghebroken oevers van de Rivieren. Haar jongen worden te Bononien duur verkocht.

IX. HOOFT-STUK.
Van de Hoppe.

DE Hoppe by de Latijnen Upupa, by de Grieken gemeenlijk Epops, *Orus* noemtfe Cucupha, andere Siëtes, Alectryon, Gelafo, Philincoptorus, Agriopetinus en Agriococorus. Hy is een weinig groter als een Quakkel: Sijn verw is afchgrauw, wit en fwartagtig, dien hy voornamentlijk inden Herfft verandert; waarom hy by *Æfchylus* twee vorm-fchijnigh genoemt werd; fijn bek is fwart, rontagtig; een weinigh krom, an de zyden plat. De natuur heeft hem op 't hooft een voubare kuif gegeven, Plin: N: l. cap. 2 beftaande uit fes-en-twintigh vederen, die van den bek over 't midden van't hooft ftaat, en na de lengte naar wil van de vogel uitgherekt en inghetrokken werd; waarom hy by de Dichters Kuifvogel ghenoemt werd. Dat gefchied door een fpier, tuffchen 't begin van den bek, en den top van't hooft in een fekere holligheid gelegen, welke geheel van het einde van den top, en het vleefaghtigh begin van't voorhooft fpruit, en weerzyds boven de neufgaten eindigt hy an fijn onderfte deel vleefiger, en rootagtig, an het bovenfte deel, daar de vederen van de kuif dieper ingewortelt zijn, meer vliefagtiger en velagtiger zijnde. Hy heeft een kleine tong, dryhoekig, in't begin breed, an't einde, als de evengelijke zyden van een dryhoek fcherp, en fy leit in een diepte verborghen. De loghtader in't beginfel van fijn fplitfingen, met welke hy wederzyds in de longen eindigt, vertoont hy gelijk twee monden, die uitwaarts de plaats van 't ftrotten-hooft vervullen, voor welke een heel dun vliefje gefpannen is. De half-Maan-wijfe ringen die in beide zyden eindigen, komen in't binnenfte deel geenfins t'famen, maar 't geheele binnenfte gaapt, alleenlijk met een geheel dun vlies bedekt, 't welk door veel ontfangene locht en geeft, om de ftem te maken, in 't breed kan uitgefpannen werden.

Ariftoteles getuigt datfe haar op de bergen Plaat[s] en inde boffchen houden. *Ifidorus* feid inde Arift dootgraven en menfchen-drek: En d'on- A: l. 9 dervindingh leert datfe felden op de bomen c. 11. fitten, maar meeft op de aarde, en in den drek. De meeften tijd van 't jaar fchuilt hy inde engten van de bergen en gaten van de bomen, daarom word hy inde Lente fonder vederen gevonden.

Hy eet Myrth-befyen, Wormen, Mug- Voed[sel] gen, Vliegen, en dikmaal fo overvloedigh Druiven dat hy dronken word.

Van fijn neft ftemmen de Schryvers niet over een, nocht *Ariftoteles* met fich felven. Teeli[ng] *Gefnerus* feit dat hy onder de tronkken van Olaus de bomen, *Olaus* M. dat hy inde heuvelen l. 29. van de poelen neftelt. Defe fchrijft dat hy Arift: A: l. 9 fijn neft in plaats van flijk met menfchen- c. 15. drek befmeert, 't zy oft om den Menfch met Ælian 9. de die onverdraghelijke ftank te verjaghen, oft mal. datter geen vergiftige dieren fouden ankomen: En dat hy fomtijds inde holle bomen fonder eenigh ander werktuig fijn eyren leit. Hy leit dry eyren de Patrijs eyren ghelijk, Angli maar kleinder, harder, en lelijker van anfien, l. 119 cap en fwaar van reuk.

Hy vliegt heel langfaam. Vlug[t]

Sijn ftem is anders inde Somer, anders inde Winter,

Winter, indien wy *Albertus* geloven; ſo wy *Pollux* geloven roept hy altijd popiſei, indien wy de Dichters geloven, roept hy pu pu. Als hy flauw roept, betekent hy regen. Indien hy hard ſchreeuwt, betekent hy datter een Vos inde doornen verborgen is. Indien hy voor de Wijn-tijd roept, voorduit hy overvloet van Wijn.

Dat hy niet ſonder verſtant is, is ſeker: Dat hy, indien hy van de Druiven dronken werd het kruid Adianthum inde mont ſteekt, en met over en weer wandelen ſich geneeſt, dat hy tegen de betoveringh gras eet; dat hy ſijn toegeſloten neſt, naar 't ſeggen van *Ælianus*, met ſeker kruid weder opent, is waar. De oude leggen onder haar volwaſſene jongen haar vederen af, en verlieſen haar geſigt, en worden van de jongen gevoed tot datſe haar kragten weder krijgen. 't Geſight krijgen ſy weder door 't opleggen van ſeker kruid.

Hy heeft ook ſijn ghebruik in de Genees konſt: het hart wort tegen de zijde-pijn gepreſen. Indien ghy u Hooft-ſlapen met ſijn bloed beſtrijkt, ſult ghy veel wonders in den droom ſien. Sijn tong den vergeetagtigen omgehangen, verſterkt de geheugenis. De rook van ſijn vederen verdrijft de wormen. Sijn vel op 't hooft geleit verſaft de pijn. Dat de regter vleugel, met een tand van een Menſch, om 't hooft van de ſlapende gehangen, den ſelven niet doet wakker werden, houd ik voor een beuſeling.

X. HOOFT-STUK.
Van de Koolmeeſen in 't algemeen en byſonder.

DE Koolmees word in 't Latijn Parus, by de Grieken Ægithalus en Parix genoemt. *Ariſtoteles* heeft dryerley geſlagt: andere doender meer by. Sy hebben alle omtrent de ogen witte plekken. Sy konnen ook met haar nagels ligtlijk kruipen, en als ſy vlieghen ergens blijven anhanghen; ſo datſe een noot an een draat gebonden, an de ſelve blijven hangen en op-eeten.

Sy houden haar meeſt op de Bomen, ſelden op de aarde. Sy komen jaarlijkx totte Neerlanders en Engelſe over omtrent het begin van October.

Sy eeten Muiſen, ('t vel alleen afſtropende) Wormen, Byen, Noten, en Kennipſaat, 't welck als, ſy metten bek door-boren, kloppen gelijk een Timmerman met ſijn hamer. Haar word ook rout gegeven om haar de keel te ſmeeren, om te lieflijker te fluiten.

Sommige neſtelen in holle bomen, andere hangen haar neſten aartig an de takken. *Ariſtoteles* ſchrijft datſe veel eyren leggen. Sy vlieghen met ſcholen, en al hortende. De Schrijver van de Nachtegaal ſeidt datſe 's nachts quinken. By de Switſers wordenſe gegeten, en trekken, ſo wy ſommighe gheloven de geelſugt door 't anſien van de ſieken tot haar.

De gedaanten van de Meeſen, ſijn Grootte, Poel, Boſch, Swarte, Blauwe, Geſtarte, en Gekuifde Koolmees. Aldrov: l. 17. Ornith: c. 13.

De Grote word by *Ariſtoteles* Ægithalus, Spiſites, by *Turnerus* en *Longolius* Koolmees, van *Gaza* Fringillago genoemt: Hy is met vijfderley verw heel ſchoon onderſcheiden; het hooft is met een ſtreep bedekt, die van ſwartheid als een Raef blinkt. De hooftſlapen en kringen van de ogen zijn wit, het uiterſte van de tong is in twee geſpleten, welke deelen yder daar na in kleine veeſeltjes als hayren geſcheiden werden; de ſtart is geſpleten, ten deel aſchgrauw, ten deel ſwart, welkers twee uitterſte vederen, buiten wit zijn. Hy word om ſijn ſoeten ſangh opgevoed, en die vervolght hy 't geheel jaar. Gepoeijert, geneeſt hy de darm en nier-pijn.

De Indiſe Mees beſtaat, uitghenomen de ogen, uit dry verwen, blauw, wit en ſwart; de krop, de borſt en gheheele buik is wit, de top van 't hooft, en den hals was bleekblauw, de voeten heel ſwart.

De Poelmees word in 't land van Bononien Paranzino, by *Bellonius*, het vierde gheſlaght van de Mees genoemt, by *Turnerus* de Schæniclos van *Ariſtoteles*, genoemt: Het hooft is geheel ſwart, gelijk hy van *Geſnerus* beſchreven wert, an de borſt, en buik is hy wit, op den rug en ſtart is hy ſwart, en de ſchenkkels roosverwigh.

De Boſch-Mees heeft een rode plek over 't midden van de kop, an beide zyden ſwart, met bruine pootjes, ſwarte vleugels, is over het andere lijf groen, en de buik bleekaghtigh.

De Swarte, welke Koolmees ghenoemt werd, heeft een witte plek onder de ogen, een ander op 't achter-hooft, een ſwarte krop, een geelen buik, en bruine ſchenkkels.

De Blauwe Mees van *Ariſtoteles* inde derde plaats, en ſonder byſondere naam geſtelt, word ſo genoemt, om dat hy alleen een blauwe kop heeft.

De Geſtarte Mees, word by *Ariſtoteles* Orinos, by *Bellonius* Monticola, dat is Bergh-Mees, en by andere ſonder naam ghenoemt: Hy is voor ſwart, boven op wit, in 't midden van de vleugels root, en omtrent den onderbuik bleker; de top van 't hooft, en de bek is bruin, de ſtart is geſpleten, en ſo lang datſe voorwaarts over den rugh tot op het hooft geleit, daar over ſteekt. In 't Wijfje is alles bleeker, en de verw van 't Mannetje is op den rug Kaſtanie-bruin, en in 't Wijfje by na ſwart. Hy houd ſich op de bergen, en inde boſſchen, en word ſelden als inde koude gheſien. Hy eet wormen, Spinnekoppen, en dierghelijke beeſjes. Maar hy eet ook de uitſpruitſels van de bomen inde Lente. Hy maakt ſijn neſt omtrent twee palm en een half groot, uit moſch en ſpinnekops-ragh by een geſet, met een nauwen ingang, en dat onder de heeſters.

Die gedaante welke by de Françen Moutier genoemt is, hangt sijn rond nest met twee ingangen an de stammen van de bomen, en leit veel eyren. Men heeft ook een nest van hem gesien, dat uitte wolligheid van de oude wilgen en populieren ghemaakt was. Die, welken *Aldrovandus* van een Keulsen Priester beschreven, voorstelt, is het vogeltje, 't welk de Keulenaars Wijnteplher noemen, gelijk of se seiden Wijntappertje.

De gestarte Meessen vliegen t'samen, nu op d'een dan op d'anderen boom. Sy hebben geen onanghename stem: maar singen heel sterk inde Lente. De Gekuifde is kleinder als de groote Mees, en de Berg-Mees gelijk: Hy heeft het hooft met eenige weinige witte stippelen swart, met een kuif achterwaarts uitstekende; 't lijf voor bruin, de borst wit, de schenkkels aschgrauw. Hy houd sich omtrent de Denne-bomen en Jenever-bomen.

XI. HOOFT-STUK.

Van de Quikstart en de Muggen-vangers.

Aldr: l. 19. de Animal, c. 22.

DE Quikstart in't Latijn Motacilla, word van *Hesychius* Killoros, en Seisopygos van 't bewegen van sijn start genoemt, en van sommige Trilstart. Sy hebben alle gemeen datse vliegen en muggen eeten, en daarom omtrent de wateren, en beesten verkeren. *Faventinus*, en *Massa* hebben nagelaten dat het poeyer van de gebrande geweldig tegen de steen van de blaas gepresen werde. Haar ghedaanten zijn, wit en geel, tot welke de Spipola, Sparda, en andere Muggen-vangers konnen betrokken werden.

De witte die gemeenlijk by *Gaza* Albicula, by *Bellonius* de Cnipologus van *Aristoteles*, maar mogelijk qualijk genoemt word, is een langagtig vogeltje, met een swarten top van't hooft, de boven hals, en borst, met een aschgrauwen rug, een langagtigen bek die scherp en swart is, met een witten krop, en over den geheelen buik wit. Het Wijfje is op de top van't hooft aschgrauw, met een geelen krop, in't overige het Mannetje gelijk. Hy verkeert omtrent de wateren, en volgt dikmaal de ploeg om wormen te soeken.

De geele is tweederley: d' Een heeft een hooft naar evenbedeeling klein en bruin: een langagtigen swarten bek, een safte hersenpan, korte vleugels, een buik met een weinig wits geelagtig, welke verw onder omtrent de start hoger is; de pennen van de vleugels zijn swart, in't midden over dwars wit, an't uitterste geheel swart; de start is gespleten, en langer als 't geheele lijf.

Men seit als hy den Havik, die hem vervolgt ontsnapt, dat hy dan heel aartigh singt. Den anderen heeft een smallen bek, swart en an't einde een weinigh krom, en is van de krop totten aars toe geelder als de voorgaande: Het hooft, den rug zijn by na yser-grauw, de kin is met een witte plek als een baart versien.

Aldrovandus beschrijft dry gedaanten van de Spipole, so als hy by de Bononise Vogelaars ghenoemt werd. De een had een vale kop, onder de kin een witte plek, de borst rootagtig, den rugh aschgrauw, den buik uit rood en wit onderscheiden. De andere was de borst met bruine neerwaarts hellende plekken geciert, en had den buik witagtig, en een grote plek naar 't yser-grauw hellende, die achter naar de ogen strekte. De derde welke ook Boarin genoemt werd, was geheel uitten witte geel, met een donkeragtige bek, en voeten. Ornit. l. 18. 27.

De selve stelter ook twee Stoparola ghenoemt. Den eenen met een borst en buik by na wit: met een hooft 't welk met swarte plekken op den top besprenkkelt is, met een donkeren hals, rug, en start: Den anderen met een langen rechten bek, boven nochtans een weinig heuvelagtig; boven swart, en onder hoornverwig, met een bleeken hals, borst en buik, en kleine ogen.

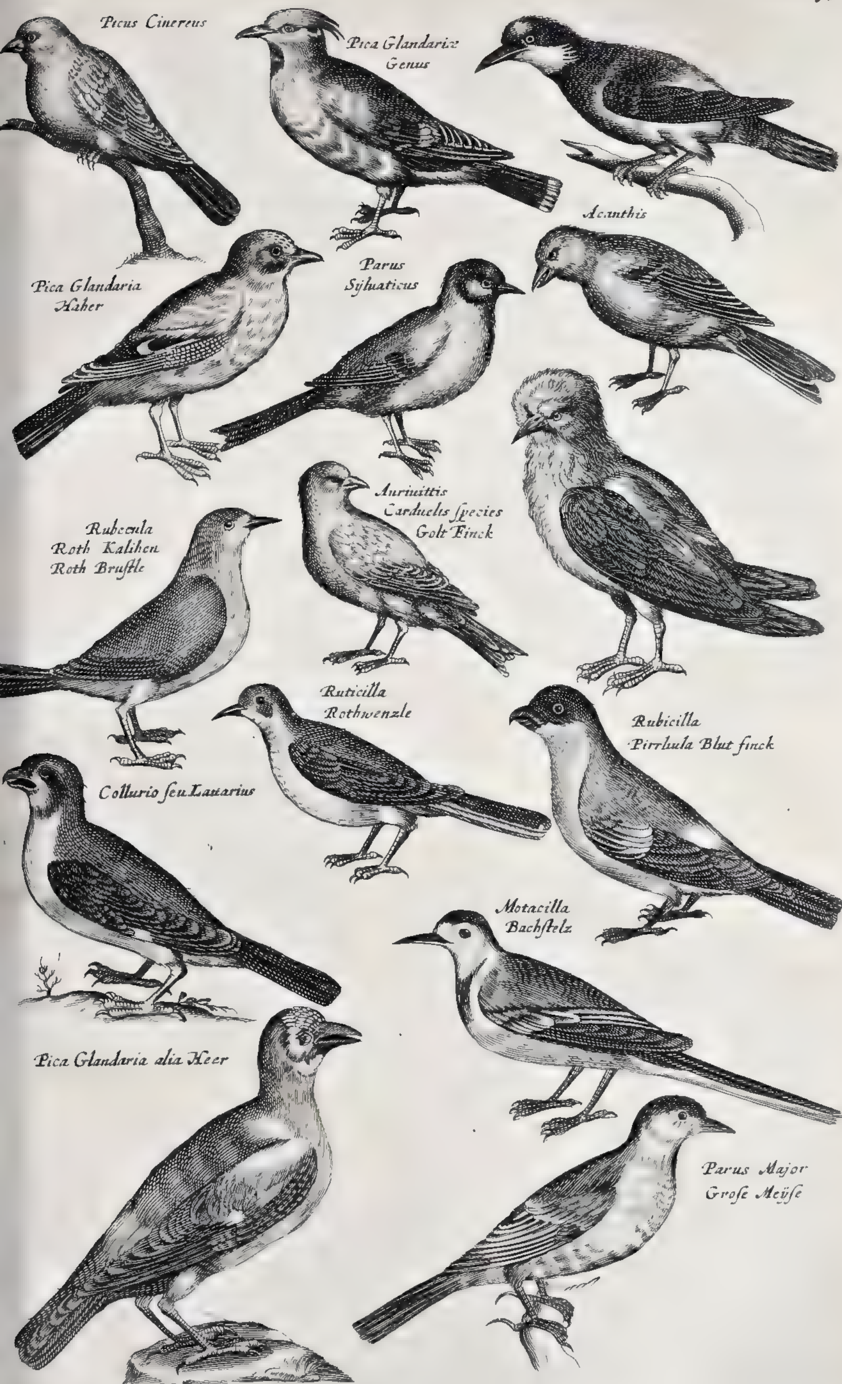
Van den selven worden meer ghedaanten van Muggen-vangers gestelt, welke mogelijk van *Oppianus*, om datse omtrent de Runder-beesten vliegen, Budytai genoemt werden. Uit welke die, welke hy seit dat Pigliamosche van de Italianen genoemt word, an den hals een witte plek als een halsband heeft, en in't midden van de vleugels een andere. De andere is Grootmoedige genoemt, om dat hy het amt van een Smit bekleet, mogelijk om dat hy metten bek hard klapt als hy vliegen vanght. De derde is, die van *Gesnerus* Glarea ghenoemt, roosverwighe schenkkels heeft, en voor de Winter weghvliegt. De vierde, welken de Hoogduitsen Todtenvogel noemen; mogelijk om datse omtrent de anstaande Pest overvloediger zijn; Hy is eensaam, en vliegt geduerig door de bomen. De vijfde van de Françen Moucherolle genoemt, die de Musch so gelijk is, dat hy als alleenlijk in wijs van leven, en door den bek als hy doot is onderscheiden word. Hy houd sich inde Bosschen en Duinen, en heeft roosverwige schenkels. Sommighe gelijken haar mette Linaria. *Gesnerus* oordeelt dat hy de selve met sijn Prunella is.

XII. HOOFT-STUK.

Van de Rubetra, Rubecula, Phyrrula, en Phœnicuro, oft Roodborsjes.

DIe by *Aristoteles* in 't Grieks Batis genoemt is, die noemt *Gaza* in 't Latyn Rubetra, en *Scaliger* heeft overgeset Rubecula. De schrijvers komen daar in niet over een. *Niphus* meent dat het de Burada vande Italianen is. Sommige Hooghduitsen dattet het kleinste gheslaght van de Sneppen oft Lijsters is, om dat hy een rode vrught eet, *Longolius* de Linaria, oft Miliaria; Ari A. l. Scal Ari A. l.

Turne-

Picus Cinereus
Pica Glandariæ Genus
Acanthis
Pica Glandaria Haher
Parus Sylvaticus
Rubecula Roth Kalihen Roth Brustle
Aurivittis Carduelis species Golt Finck
Ruticilla Rothwenzle
Rubicilla Pirrhula Blut finck
Collurio seu Lanarius
Motacilla Bachstelz
Pica Glandaria alia Heer
Parus Major Grose Meÿse

Turnerus de Moretetter van de Engelsen, oft de Stonchatter; *Bellonius* de Traquet van de Francen, om dat hy geduerigh sijn vleugels beweeght. Indien wy desen volgen, so is hy een weinigh minder als de Vink, hy is boven op het hooft swart, waarom hy by de Kretensers Melanoce Phalos, dat is swart-hooft genoemt is: Den hals, en rugh heeft hy asgrauw, het Mannetje verschilt van 't Wijfje, want hy is an den buik grijs, op den rugh, 't hooft en hals witagtigh, en heeft een witte streep over de vleugels; In Griekenland, Kreta, en Vrankrijk word hy altijd gesien, want hy vervliegt niet, en sit altijd op de toppen van de Duinen; waar van hy moghelijk by de Grieken de naam heeft, en hy nadert niet an de dorpen oft woningen: Hy vermaakt sich in eensaamheid, en vliegt alleenlijk als hy paren wil met scholen. Hy maakt sijn nest met sulken aartigheid, dat gy niet lightlijk vinden kond waar hy uit oft in vliegt.

Hesychius Phavori. De Rubecula, welke by de Grieken Eritakos, Eritheus, Eritylos, Erithea, en Dandalos genoemt word, heet *Gaza* Sylvia: Sijn borst is Orangie-verwig naar 't yser-grauw strekkende, met een gescheiden tongh, de start met twaalf pennen versien, die hy dikmaal beweeght, en als sy neersakt reght hyse sonder trillen weder op, en alsoo ook sijn jongen en 't Wijfje van den Phænicurus en Ruticilla, en haar jongen, welke sy so gelijk zijn, datse van den nauwkeurigsten bekyker nauwlijk konnen onderkent werden; welke so haast sy haar start bewegen, niet aflaten tot datse die dry oft viermaal gelijkelijk beweegt hebben. Somers als de Ruticilla haar vertoont, vertrekt hy met sijn jonghen na de eensaamste plaatsen. In 't laatst van den Herfst, als hy een volkomen rodigheid an de borst gekregen heeft, begeeft hy sich na de steden en dorpen, op welke tijd de Ruticilla haar verberght. Hy word by na nimmer als een alleen op eene plaats gevonden; waarom hy van *Phavorinus*, Eensame-vogel ghenoemt wert, en hier van is het spreekwoord: een boom heeft geen twee Roodborsjes. *Porphyrius* seit datse met haar stem den mensch nabootsen. Indien hy inde holen van de aarde kruipt, beduid hy regen. Hy heeft de Merl so lief, dat hy by na altijd 's nachts omtrent hem in den naasten boom slaapt: Men seit dat hy ook de vallende siekte onderhavigh is.

Porph: l. 3. Absti-nt. ab nimal.

Aldrov: Ornith: 17. c. 21. Scalig: l. 2. Arist: H:

De Phijrrula oft Rubicilla, van *Scaliger* Byrriola ghenoemt, is van grootte als een Musch, met een rode krop, borst, en buik, (het Wijfje is an de borst uitten Kastaniebruin asgrauw) met een korten breden bek, by na dry-hoekigh blinkkende gelijk Bitumen, met een tongh naar de grootte van 't lichaam breedagtigh en dik, welkers uitterste deel, die 't gehemelt raakt, en de smaken oordeelt vleesagtigh en bloot is, de overige delen worden met een hoornagtigh vlies overdekt. 's Somers houd hy hem in de Bosschen en Bergen, omtrent de Winter daalt hy naar de vlakten, en word lightlijk gevangen: Hy houd sijn verw 't geheele jaar over. Hy eet Wormen, maar voornamentlijk Kennipsaat, en de eerste botten vande Appel en Peerbomen, insonderheid die voor de bloemsel uitspruiten: Hy eet ook Noten, en de rode besyen vande Water-vlier, en van de machtschade, daar hy groote smaak in heeft. Hy nestelt in de Thuinhaghen, en broeyt vier jongen uit. Mette stem bootst hy de fluit na, gelijk ook het Wijfje, en drukt allerlei sangh van andere vogelen met fluiten en singen uit, mogelijk ook de menschelijke spraak.

Daar zijn mogelijk meer geslaghten van de Phænicurus oft Ruticilla, die *Aristoteles*, en *Plinius* met de Erithaco vermengen. *Turnerus* seit ook dat hy een swart hooft heeft: *Gesnerus* seit met een witte plek getekent: *Aldrovandus* heeft vier verscheiden angemerkt, en heefter twee uit *Gesnerus* totte selve byghevoeght. De ghehele Somer blijft hy by ons, 's Winter vlieght hy wegh, oft verschuilt sich. Hy eet vliegen, Muggen, gebroke Okkernoten, Mieren-eyren en Spinnekoppen. Hy nestelt in de gaten van de bomen, mueren, achterhuisen daar het minste volk is: Hy leit twe oft dry eyren: hy voed de Koekoeks jongen op, die somtijds in sijn nest gevonden werden; Hy singht op de toppen van de huisen 's morgens heel vroegh, en dat in de lente: 's winters en als sijn jongen uitgebroeit zijn, swijgt hy. Als ymand voorby gaat wijl hy sit en broeyt, roept hy. Arist: H: A: l. 9. c. 49.

XIII. HOOFT-STUK.

Vande Anthus, Connievarola van Bononie, de Oenantes, en Lusciniola.

Vande Vogel Anthus, welken *Gaza* Florus overset, maakt *Aristoteles* gewagh, en geeft hem de grootte van een Vink, ghesplitste voeten, een schoone verw; sijn woonplaats omtrent de wateren en beesten, de kost uit kruiden en wormen, een swakheid van ogen, een neying vande Paarden, die hy door haar ankomst van sijn voeder opgejaaght, na bootst, om sich op die wijs te wreken, een haat mette Spinus en Ægithus alleenlijk, so dat men meent dat haar bloed niet wil t'samen mengen, en sy daarom van vergif beschuldight werden: Wat vogel dattet op heden is, is onder de schrijvers niet eens: *Bellonius* gelooft dattet die geen is die by de Francen Bruant genoemt en groter als een Vink is, dat 'et Mannetje by na geel, ook de start geel, en an de schenkels en voeten wat roods heeft; datse omtrent de hoge opgeschote bomen, verre vande weiden gelegen, verkeren, datse veeltijds Kennipsaat eten, ten minsten vijf jongen uitkippen, en als sy vliegen een geluit maken. *Aldrovandus*, die meent dat dese beschreve vogel de Chlorius oft Triel van de Hoogduitsen is, oordeelt dattet de Spipola is, om dat hy schoon is, en by na alles heeft 't geen *Aristoteles* Aldrov. l. 17. c. 33.

stoteles den Anthus toe-schrijft. Hy houdt sich, seydt hy, omtrent de rivieren en waterige velden, en als hy van de Paarden die daer weiden opgejaagt werd, schijnt hy het neyen van de Paarden enigsins na te bootsen. *Gesnerus* oordeelt dat het vogeltje 't welk men omtrent Strasburgh Gaulammer noemt, de Anthus van *Aristoteles* is.

De Cannevarola van Bononie, alsò ghenoemt, om dat hy inde groene wassende Kennip nestelt: is de Grasmusch van de Duitsen, en de Titling van de Engelsen, so wy *Aldrovandus* geloven, gelijk. Hy drukt mette gestalte van sijn lijf so naukeurigh den Nachtegaal uit, dat indien hy niet een weinig kleinder en so rosch was, gheheel de selve soude schijnen: Voor an de heele krop, borst en buik is hy uitten witte geel, boven op het hooft, den hals, den rug en vleugels uitten gelen bruin; hy heeft een lagagtige geelen bek; een plat hooft, een kortaghtighe start, onder geelaghtigh, boven na het yser-grauw strekkende.

Arist: H: A: l.9 c.49. Plin: H: N: l.10. c.29. De Oenanthes, van *Aristoteles* en *Plinius* genoemt, is van *Gaza* Vitiflora oft Vitifera, 't zy oft om sijn verw de wassende Druiven gelijk, oft om dat hy inde Wijntijt sich vertoont, oft om dat hy graagh druiven eet alsò genoemt, wy souden mogen seggen wijn oft druif-vogel. Hy verbergt sich omtrent de hontsdagen, en na die voorby zijn word hy weder gesien. Hy schuwt somtijts de hitte, somtijds de koude. Wat het voor een vogeltje is wort getwijffelt. *Bellonius* gelooft, dattet die is die by de Francen Cul blanc, en by de Italianen Culo blanco genoemt werd: Het is een vogel so groot als de Sitta, met een swarten bek, vleugels, schenkels, en 't uitterste van de start, met een asgrauwen rugh, een langhaghtige platte tongh, kleine voeten en lange schenkels. Om dat al wat onder den buik, boven en onder de stuit, en 't voorste van de start is, wit is word hy Cul blanc genoemt. Hy houd sich op de kleine heuvelen, en is niet langhdurigh inde vlugt. Hy nestelt inde gaten van de oude mueren, somtijds inde steenrotsen, ook in de aarde daar een Os oft Paard de voetstap ingeset heeft. Hy eet rupsen, en wormen. Sie meer beschrijvingen van de Cul blanc by *Aldrovandus*. Aldrov: l.17. c.38.

Die *Bellonius* Lusciniola noemt is geen vogel die veel gesien werd: Hy is op 't hooft, an de borst en op den rugh aschgrauw, de pennen van de vleugels en start zijn donker, de bek is scherp, swartagtig, en smal, in't uitterste van binnen gout-geel. Hy loopt snel langs de aarde. Sy worden overvloedigh gevangen als haar de hitte beswaart, en haar na de waterige plaatsen om te drinken begeven. Betrek hier toe die de Italiaanse Weiluy Giarola noemen, die so groot is als een Lewerk; hy heeft een broschen bek van binnen rood, een seer ruime opspalkingh, de top van 't hooft, den rugh, en vleugels verscheiden gheverwt, de tongh ghescheiden, de start so kort dat mense nauwlijkx siet, en die ghespleten verscheiden gheverwt, en met kleine veertjes t'saam-gheset. Inde voeten is de achterste klauw heel langh, en een naghel van de selve lenghte daar an-gehecht, so datse beide een duim uit-maken. En die eerste die by na gheheel reght is word alleenlijk an 't einde met een kleine haak, een weinig gebogen, gewapent.

II. OPSCHRIFT.

Van de VVorm-eetende singende Vogels.

I. HOOFT-STUK.

Vande Nachtegaal.

ONder de singende Worm-eeters, heeft de Nachtegaal, de eerste, de Hypalais, de tweede, en de Atricapilla de derde plaats. De oorsaak sal inde stem verklaart werden: Die word by de Grieken Aydoon en Aydoo genoemt: by de Latijnen 't zy oft om datse in't licht, oft voor het licht, singt, oft van lugens, dat is bedroeft zijn, Luscinia genoemt; maar hy word ook Acredula, Attise vogel, Daulis vogel, en Pandionia genoemt.

De vorm behoef ik niet te beschrijven, wijl sy over al te sien zijn: De tongh mist sijn uitterste puntje, en heeft die scherpheid niet die andere vogels hebben, en dat heeft hy mette Atricapilla gemeen. Het Wijfje is het Mannetje in gestalte van lijf gelijk, somtijds nochtans naar het asgrauw hellende, ghelijk ook de jonge doen. Die welken *Schwenkfelt* de groote noemt, is by na geheel asgrauw en heeft weinig roods. De kunne sult ghy qualijk uit de verw van't lijf, grootte, en uit het reghter oogh 't welk men seid in't Mannetje grooter te zijn, oordeelen. De Mannetjes door de soetigheid der lente angelokt, om dat haar dan de natuurlijke delen totte teling kittelen, openbaren haar selven, buiten die tijd niet. Die gene welke veel en aartigh singt, en haar sangh met een langen asem uithaalt, die dikmaal op een been staat, en so langh onbeweeglijk blijft, is het Mannetje. Het Wijfje loopt herwaarts en ginswaarts door de koy en brengt een korte afgebrokene flauwe sang voort. Beschr[ijvingh]. Arist: A: l.9. c.15. H: N: [l.10.] c.19.

Haar plaats is verscheide. Sommige leven inde bosschen, die mogelijk de grote zijn, om datse haar aldaar veiliger voor de Slanghen houden. Sommige leven inde Thuinhagen, andere op de bergen, geen inde broeklanden, eenige op de vlakten. Yrland so wy *Boterus* geloven heefter geen, Batavia ook geen. Plaa[ts].

Te Atheen zijnse so overvloedigh dat de Dighters haar Philomela, Attica oft Atheense Nachtegaal genoemt hebben. Ook zijnder omtrent het bosch van Ardenne veel. Hoog inde Somer vertonen sy haar niet lang, en omtrent den herfst verbergen sy haar tot de Lente. Sy worden duur verkocht die

Parus Cerculeus minor Blaw meiß

Parus Major Spiegelmaß Brandmeiß

rus ater Kolmeiß

Parus ſylualicus Waldmeiß

Parus Patuſtris Kolmeiß Aeſchmeiß

Parus Criſtatus

Parus Caudatus ſiue Montuole

Motacilla alba Weißer Waßer Steltz

bel meiß

Motacilla flaua Gieber Waßer Steltz

Spipolla

Motacilla mas

Boria Genua

Stoparola

Spipola alba

Boarina

Stuparola

Tab. 45

Muscipeta

Rubecula Pyrrhola
Phœnicurus
Roth schwenzle

Rubetra Bellonij

Rubetra seu Batos

Pirrhulus
Rotschwentzlein

Rubecula seu
Phœnicurus Rotzagel
Rotschwentze-
lein

Anthus

Cannevarola
Hausrotelein

Hipolais seu Carruca

Phoenicurus alter

Lusciniola
Nachtgall

Oenanthe
Burstner

Luscinia
Nachtigal

Atricapilla s. ficedula
Grasmuch Schwartz
Kopff

alia
Ficedula sive Atricapilla

de Winter in de koy overgheleeft hebben. Haar spijs zijn wormen, en voornamentlijk Mieren, en haar eyren. Inde koy eetense harde eyren, en kruim van brood.

Teelingh. Arist: : A:l 5.c 9. Sy maken haar nest langagtig, inde Lente en maand May, oft ook in't eerst van de Somer, somtijts op de aarde onder de Thuinhagen, en stammen van de bomen, somtijds in de groene dichte heesters, uit bladeren van bomen, kaf en mosch. Sy leggen veeltijds ses eyren, en als sy broeyen houden sy op met singen, indien wy *Aristoteles* geloven. Indien wy *Albertus* en andere gheloven, is de Nachtegaal, een onvermoeit waker, als hy sijn eyren in seeker boesem van sijn lichaam koestert, payt hy de lange nachtwaken (want dat hy alleen onder de vogelen sijn slaap versuimt, schrijft *Hesiodus* by *Ælianus*) met de soetigheid van sijn sangh, waar door hy niet minder als met het koesteren van sijn lichaam sijn eyren, de siel geeft.

Stem. Sidon: Epist. l 2. Plin. Il: N: Lto. c. 29 Haar sang en stem, welk *Pollux* Eustomein noemt, *Sidonius* Sibilare, wy seggen dat hy singt, leg ik mette woorden van *Plinius* uit. De Nachtegaal seit hy, singt vijfthien achter-een-volgende nachten, als haar de bladeren beginnen te vertonen: Een vogel die met recht te verwonderen is. Eerst datter so grooten stem in so kleinen lichaamtje is, en so sterken geest: Daar na dat sijn stem na de Sang-konst gevormt word: en nu met een t' saamverknocht geluit word uitgehaalt, nu weder met een herbogen stem verandert werd, nu met een kort afgebrokene onderscheiden, en met een drayende angehecht, en met een herroepene lang uitgetrokken, en onvoorsiens verdonkert werd. Somtijds mommelt hy by sich selven: Sijn stem is vol, grof, fijn, rat, uitgerekt, en als het hem goed dunkt, daverende, hoogh, middelmatigh, laagh, en kort. Wat konst van menschen heeft alles in so enghe keelgaatjes, met so veel nauwkeurighe werktuigen van fluiten bedacht! So dattet niet te twijffelen is, dat dese soetheid, door een kragtigh gheluk voor anghewesen is; als hy inde mond van het jonghe Kind *Stesichorus* songh. Nochtans zijnse ook verscheiden. Want inde Poellanden, wijl de werktuigen der stem door de al te groote voghtheid verslapt werden, zijn sy so helluidend niet. In Spanjola, en 't Eyland van St. Jan, na 't ghetuighenis van *Martyr* latense nimmer van sangh af. In Schotland singhense so soet niet als in Italie; En sy wierden van de Thraciers ghelooft omtrent het Graf van Orpheus veel helderder te singen.

Martyr in Hist: Occident ind. Pausan. in Boeotic.

Hartstogten. Sy hebben vrindschap mette Phenicurus, met welke sy ook ghelooft werden te paren, en met de Vogeltjes van sachte bekken, na de welke sy ook inde koy sittende anvliegen. Vyandschap mette Collurio die haar in lijm verwert zijnde vangt; metten Havik, die haar ook lagen leit, mette Adder-Slang, door welkers ondergestelde glans der ogen sy in seker verderf ghetrokken werden. Want sy allenghskens de boom af klimmende, wordense haar tot een roof, ghelijk *Merula* schrijft, dat nochtans *Cardanus* schijnt t'ontkennen. Onder de ghebreken des lichaams is de voornaamst de vetheid. Sy worden dikmaal door de swaarte van haar vet overladen zijnde uitgeblucht. Indien haar jongen met enig ander gevat werden, genesen sy haar met Mier-eyren. Merul. in Mirabil. Card. l. de Variet. Rer.

Haar verstand ghetuight haar sonderlinghe trouwigheid tot haar Heer als sy tam zijn: Dikmaal uitghelaten zijnde (sodanigen, singht *Alcon*, dat hy an *Donax* geschonken hadde:) Verstand. Apud. Nemeasin Eclog. 2.

Weet hy sijn huis weerom te vinden,
En kiest de koy voor groene Linden.

Ja veele verkocht oft weg-geschonken zijnde, zijn door begeerte van haar vorige Heeren uitgedroogt en gestorven. Haar hardnekkige liefde van vryheid; want indien de volwassene inde koy gesloten werden, wreken sy haar, na 't getuigenis van *Ælianus* van haar slaverny met stilswijghen, op haar vangher: voornamentlijk betoont dat haar sang, en leersaamheid. Haar sangh is eenvoudig, als sy eensaam zijn; maar indien sy toehoorders vinden, is deselve verscheide, en met veel bereidingh t' saam gheset. Bekent hem met *Charmis* de Athenienser niet alleenlijk voor een Sanghliever, maar ook voor leersaam. Niet minder is de sorghe van haar nasaten. Sommighe jonghen overdenken ook, 't geen sy gheleert hebben. Sy luisteren met een groot opmerk toe. Sy verstaan ook de verbeteringh van 't ghebrekkelijke, en de berispingh van de leerarende. Een wonderlijke leersaamheid? De jonge Keysers hadden Nachtegalen, die inde Griekse en Latijnse spraak geleert waren, en daar en boven dagelijkx meer bedenkende, en gheduerigh wat nieuws sprekende, ook met een langen adem. Men heeft gesien datter waren die dikmaal, sulkx belast zijnde, begonden te singhen, en haar sangh met een bequame overeenstemmingh veranderden: gelijker menschen gevonden zijn die haar geluid, door dwars-rieten met water gevult en een kleine labbering van haar tong, met onverscheiden gelijkenis nabootsten. Daar zijn'er dry te Regensburg geweest in't jaar M. D. XLVI. die inde stilte der nacht al wat sy by daagh van de gene die haar anspraken, gehoort hadden, inde Hoogduitse spraak so aartigh voortbraghten datse van de toehoorders, volkomentlijk verstaan wierden. Gesner: in Ornith.

Van haar gebruik inde spijse valt niet veel te seggen. Ontbloot van vederen zijnde, isser de stem over en anders niet, ghelijk die *Lakon* by *Plutarchus* seide. Wy lesen datter een inde hondertvoudighe schotel van den Treurspeelder *Æsopus* op ghedischt is, an wien wy lesen dat een Rooms-borger op een reis X M. goude kronen schonk. Daar uit vatten wy dat die schootel bestonde uit hondert vogeltjes, die in sangh uitstaken. Ook ghetuight *Horatius*, dat de Soons van Gebruik. Plutarch. in Apopth. Lacon. Horat: l. 2. Sermo. Satyr. 3.

Arrius enige die voor veel gelts gekocht wa-
Plin:H:N: l.32: c 10. Æl: H: A: l.2.c.43. ren, gegeten hadden. So gy 't Genees-gebruik insiet. De Kreeften oghen mettet vleesch van een Nachtegaal in een Hertenvel om 't lijf gebonden, verjagen de slaap. De gal met honigh gemengt verscherpen het gesigt, gelijk *Kiramides* wil.

II. HOOFT-STUK.

Vande Grasmusch, en Swartkop.

Arist:H: A:l.8.c.3. De Grasmusch in 't Grieks Hypolais, en in 't Latijn Curruca genoemt, hebben wy van *Aristoteles* : welke geseit heeft dat de Koekkoek in sijn nest eyren leit: maar wijl hy der de vorm van 't lichaam niet byghevoeght heeft, isser by na de selve twist van dese, ghelijk van den Anthus. *Niphus* schrijft dat hy de Nachtegaal in sangh, en grootte volght, en Hypolais genoemt word, om dat hy inde gaten van de ogen der dode Paarden nestelt. *Bellonius* maakte de Fannette brune der Françen in sang den Nachtegaal gelijk. *Turnerus* de Tetling, oft Linget der Engelsen, die kleinder als de Nachtegaal, en groen is: Hy vanght de muggen en wormen op de takken van de bomen. Hy sit selden op d'aarde, word 's Winters niet ghesien, brenght de jongen van de Koekoek voor de sijne op; en het volght dat hy is, die van de Hooghduitsen Grasmusch ghenoemt werd. *Gesnerus* oordeelt dat het woord Grasmusch der Hooghduitsen, door leenspreuk, van 't Latijnsch Curruca ghenomen is, en maakt vierderley geslagt. De grote, oft bruinverwighe, zijn boven andere singagtigh. Omtrent het Meer Verban noemt mense Piccafiga, die wit van borst, en aschgrauw van hooft zijn. Sy maken haar nest van vlasch. De Mannetjes van de Swartkoppen is het hooft in 't eerst rootagtig, daar na ouder zijnde, word het swart, inde Wijfjes blijft het altijd 't selve. De kleine hebben een witten buik, witte ogen; sy houden haar meest inde Thuin-hagen, en trekken 's Winters weg. *Eliota Anglus*, meent dat hy de Thuin-haag-musch is, welken *Turnerus* de Troglodytise musch vertaalt, by de Hoogduitsen Zaunschlipffe genoemt. *Aldrovandus* heefter geen angemerkt dien hy achte dat die naam eigentlijk toe quam. *Schwenkfeldius*, meent dat de Hipilais van de Grieken, Andothia by *Albertus* ghenoemt werd, en schrijft, dat hy boven geheel aschgrauw, voor witagtig, ten deel met een aschgrauwe verw besprenkelt, en den top van 't hooft met swarte stippelen gevlekt is. Volgens den selven maakt hy sijn nest rond, en onder 't gras. Inde May leit hy veeltijds vijf, somtijds seven groene met kleine stippelen onderscheide eyren, en indien sy mette vingeren geroert werden broeyt hyse niet langer, maar verlaatse.

De Swartkop by de Latijnen Atricappilla, by de Grieken Melancoryphus, Melanocephalus, en van *Albertus* valschlijk Gallinago, en van andere de Guger van de Hooghduitsen ghenoemt, die wel swart van kop is, maar ande borst rootagtig; word van sommige gemeent de Phenicurus so gelijk te zijn, datse, indiense niet in start verschilden, welke die rootaghtigh, en dese aschgrauw heeft, nauwlijcks souden konnen onderscheiden Arist: H: A: l 9. cap. 49.
werden. Hoe waaragtig hy by *Aristoteles*, en Plin: H:N: l.10. c.29.
Plinius de selve mette Scycalis, oft Ficedula, Scaliger: ad Arist: H: A: l. 9.
oft gelijk *Scaliger* meent, mette Ficula, oft Ficilla is, en dat de Ficedula in 't begin van den Herfst, de Atricapilla terstond an den Herfst wegh-vliegt; wijl *Schwenkfelt* deselve Schwenkfeld in Aviar: Siles.
inde Lente en Herfst gevonden heeft, laat ik andere oordeelen. *Aldrovandus* geeft van haar eenighe afbeeldsels. De een was op 't hooft, den rugh, start, en de slaghpennen der vleugels geheel swart. Des anders hooft-top had een Kastanie-bruine verw. De derde wierd met een merkelijke plek boven den bek an 't voorhooft getekent. De vierde was gheheel met wit en swart onderscheiden. *Schwenkfelt* schrijft dat hy een ghesien heeft weinig minder als de Musch die een swarten top, een licht-blauwen hals, een witagtigen buik, een geelagtigen aars, met groen-grauwe voeten, en bruine nageltjes had, en het uitterste spits van de tong niet had. In Engeland zijnse niet, indien wy *Turnerus* geloven. Sy nestelen in de holle bomen, en leggen meer als twintig eyren, maar altijd ongelijk getal. Sy eeten niet alleenlijk wormtjes, maar ook de besyen van de Alpise Korkboom, ja ook haken sy na Druiven, waar van sy Ampelides genoemt werden. Sy voeden haar jongen met sulken sorghvuldigheid, dat sy ook Goll: Noct: Artic. l. 15. cap. 8.
in 't nest heel vet zijn. In den Herft zijnse best inde spijse, om de overvloed van kost. Ten tijde van *Phavorinus* wierter ontkent, dat men een vogel geheel, behalven de Ficedula, behoorde te eeten. *Dioscorides* getuigt datse veel gegeten het gesigt verscherpen.

HET IV. BOEK.

Vande natuurlijke beschrijvingh van de Vogelen.

Vande Watervogels en Platvoeten.

I. OPSCHRIFT.

Vande Visch-etende Platvoeten.

I. HOOFT-STUK.

Vande Onocrotalus oft Pelikaan, en de Vogel Diomedea.

De Onocrotalus, die by sommighe Aldro: Ornith. l.19.c. 2.
valschlijk de vogel Diomedea, Cataracta Jubæ, Butaurus, oft Ardeastellaris van *Porphyrius* ghenoemt werd, en welken *Gesnerus* van de Pelikaan van *Aristoteles* onderscheid, is by *Albertus* Osina, by *Kiramides* Ramphius, by *Verrius* Flaccus, Truo, by *Isidorus* Canopus, Ægyptius, by *Aldro-*

Onocrotalus Fœmina

Onocrotalus siue Pelicanes
Kropf Gans

Pelicanus siue Plateæ

Larus Mayor

Diomedia Avis

Larus Cinereus

Larus albus

Leffel Gans

Meb Mew

Larus Minor Sterna
Stein Spÿrer Schnirring

Larus Piscator Fischerlein

Larus Fidiper

Marina
Hirundo

Larus Niger Brand Vogel

Zee Schwalb

Aldrovandus de Pelikaan van *Aristoteles*, en by *Oppianus* Pelicinus ghenoemt, en desen naam heeft hy gekregen, om dat hy sijn hooft in 't water stekende een gheluit als een Esel maakt.

Daar zijn twee geslaghten gelijk *Albertus* seit, te weten een Bosch en Waterig, uit welke de geleertste alleenlijk desen erkennen: nochtans schijnen'er in 't landschap Manzi in Oost-Indie geheele witte te zijn met een bloedverwigh been op 't hooft, ten zy ons *Odoricus* van Forli bedrieght; ja de vogel wel- [illegible] ke *Ælianus* seit by d'Indianen Cela genoemt te werden, die drymaal grooter als de Otis is, met een heel grooten bek en rop, lange schenkels, mette bovenste vleugels bleek, d'andere vederen asgrauw heeft, kan ook de Indise Onocrotalus genoemt werden.

Beschryvingh. Wat angaat haar grootte, te Rhodus is'er een gesien weinigh kleinder als een Swaan; veel grooter als een Gans: Daar is'er een gesien, welkers lengte van 't begin van den bek tot het einde vande voeten, de lengte van een mensch even-gelijk was. Die van *Aldrovandus* gekocht is, voldeet niet alleenlijk de lengte van een matigh Man, maar was ook langer: Daarom wegen sommige XXIV. ponden van twaalf uncen: Hy had het lijf wit, den bek bruinagtigh, somtijds rood, gelijk in de Mechelse Onocrotalus gesien wierd, en die geheel sterk en beenaghtigh, welkers bovenste kaakbeen, gelijk *Aldrovandus* in, die welke te Ferrarie gebraght is, heeft angemerkt dry vingeren breed, en twee spannen langh was. Het onderste was een span langer als het bovenste, wijl het van 't innerste deel van 't hooft voortspruit, het bovenste in een krommen haak by na saffraanverwigh eindight, en binnewaarts de ghestalte van een smal Weegbre blad dat vijf-sijdigh is, uitdrukte, waar in vijf ruwe uitpuilende strepen in de lengte liepen, eenige langhagtighe builtjes vertoonende. Hier onder was eenigh heel ruim gefronst vliesigh verblijf, met allerley gheslaght van veeselen versien, by na saffraangeel, en over al doorlopen met swarte plekken, welke licht konde uit-rekken, en als een sak neerhingh. *Perottus* heeft gesien dat een man van groote lenghte sijn gelaarsde been totte knie toe inde keelgaten stekende en uithalen konde; *Sanctus* schrijft datter een kleine jonge Moor in gevonden is: Hy heeft schenkels ghelijk de Gansen, en na evenbedeelingh van so groote lichaam, kortaghtigh: De vederen van 't hooft zijn wit en sagt, an de wotels swart, in 't achterhooft langer. Indien ghy de innerlijke deelen beschouwt, in die, welken *Aldrovandus* beschrijft, en welken de eyren, die soo groot als erweten, en an 't middel-rif vast waren, betoonden een wijfje te zijn, was de milt rond, so groot als een Haselnoot, en een weinigh dikker: De maagh bestont uit dikke vliesen, was thien vinghers langh, twee vingers breed, met een gylagtige geele stof, en enige vodderijen en hayr vervult. (*Gesnerus* heeft inde sijne eenig groen sap vol Wormtjes gevonden) De galblaas hing an de holligheid van de lever, en van daar liep een doorgangh gelijk een geut na den twaalf-vingerdarm. De darmen ses ellen langh, hadden by hanghsels van twee vingeren langhte: De keeldarm was langh, dik, vleesagtigh, welke daar na ruimer werdende, als hy an de maagh gekomen was weer enger wierd; sijn hart was heel groot, de beenderen licht, wit doorschijning, en sonder mergh: De bogten van de vleugels waren met een groot vliesch bedekt, uit welk vieren-twintigh pesen voortsproten, en in de vleugels so klein inghegroeit waren, datse geensins konden gescheiden werden.

Hy verkeert in de visch-hebbende, en breed-vloeyende wateren. In Egipten is'er een gesien die van 't Noorden naar t' Zuiden ansette. Omtrent Gazanus een stad van Egipten zijn gehele kudden gevonden, die t' Zeewaarts invlogen: Hy word ook van 't Noorder Vrankrijk gesonden, en *Marcellus* noemt een Onocrotalus van Ravenna; hy wort ook an de zeekant van Hetrurie, omtrent de haven van Herodes, en de poel van Orbitellus gevonden, omtrent Losanne in 't Meer Lemannus ghelooftmen dat hy maar eenmaal 's jaars gesien werd. *Gesnerus* verhaalt datter een omtrent het Meer Tugius gevangen is. Plaats Gesner: Ornit:

Hy leeft voornamentlijk met visch, en als hy die jaaght duikt hy niet het hele lijf onder, maar steekt sijn hals dikmaal in 't water: Indien ghy de tamme een visch van een pond geeft (want een visch van vijf ponden is hem niet te veel) die keert hy so om, dat hy hem met een uitgesteken bek inschokt, hy slikt de Mossels mette schelpen in, en als sy door de innerlijke warmte geopent zijn, spouwt hyse weer uit, en eet dan het binnenste van de gapende schelpen op. Hy heeft alleen een doorgank, welke van den ingangh van de mond totten aars toe reikt. Daar is'er een gesien die een halven Soldate Palsrok, die hem voorgeworpen was ingeslokt hadde, die uitten rop van de dode sonder hinder uitgehaalt wierd. Voedsel. Bellon: de Avibus. Petr: Martijr: in Decad.

Hy maakt sijn nest an den Oever vande Rivieren en Poelen, uit takken van bomen; en leit daar so veel eyren als een Swaan, die so groot zijn als Gansen eyren, en voed sijn jongen ook alsoop. Teelingh.

Sy vliegen somtijds alleen, en als sy vliegen geven sy een gedruis met haar vleugels: somtijds vliegense met scholen. Vlught.

Haar stem is ghelijk het loeyen van een Esel. Als hy geluit maakt steekt hy de bek in 't water oft in 't slijk, so wy *Albertus* geloven mogen; sy werden geseit (gelijk *Bartholomeus Auglicus* uit *Isidorus* schrijft) metten bek naar den Hemel opghereght, uit vrees van den Havik, te slapen, maar moghelijk valschlijk; en jaarlijks in Lijcia omtrent de Rivier Xanthus, mette Ravens, Krayen, en andere vleeseters te oorlogen. Indien sy d overwinningh houden, beloven sich d'inwoonders overvloed van allerley vrughten; Stem.

indien

indien sy overwonnen werden, de vrughtbaarheid van Schapen, Runderen, en andere viervoetige.

Gebruik. De Ægyptise Vissers, sijn rop an dat deel dat an de kop vast ist'saam ghebonden hebbende, ghebruiken de selve om water uit te werpen, en om datse door de voght niet kan bederven, is sy langen tijd nutbaar.

De vogel Diomedea, vande Eylanden Diomedis also genoemt, waar van de oude veel gebeuselt hebben, is by *Servius*, *Stephanus Grammaticus*, en *Isidorus* een geslagt van een Reiger, met welke sich *Salmasius* voeght: Van *Plinius*, en *Solinus* word hy mette Fulica vergeleken. *Aldrovandus* gelooft dat hy huidendaaghs Artenna genoemt, en alleenlijk in 't Eyland S^t. Maria van Tremes ghevonden werd, welken *Dalechampius* toestemt, oft dat waar is kan uitte vergelijkingh geoordeelt werden. Die is van de grootte als een lijvighe Hin: Sijn verw is bruin, oft donker aschgrauw, voort by na geheel wit: de bek is hardaghtigh, geel en krom; de ooghen zijn vlammigh. Hy houd sich inde holen om 't light van de Son te schuwen, 's nachts vliegt hy omtrent klippen niet hoog boven 't water: Hy leeft met visch, die hy alleenlijk 's nachts jaaght. Hy nestelt in de gaten van de klippen en in d'aarde, en slaat een gheluit als 't huilen van een jongh kind. Van Diomedis-vogels schrijft *Plinius* aldus: Ik sal de Diomedis-vogels niet voorby gaan: *Iuba* noemtse Catuructas, seggende datse tanden en vlammende ogen hebben, en vorder wit zijn. Dat sy altijd twee leiders hebben, dat d'eene den hoop voor leid, en de andere anstuwt: Datse putten metten bek graven, welke sy daar na met een horde beleggen, en met d'aarde bedekken diese eerst uitgegraven hebben: datse in de selve nestelen, dat alle putten twee openingen hebben; dat die waar door sy uitvlieghen naar 't Oosten, en daar sy door inkomen naar 't Westen siet: Dat sy alsse den buik sullen ontlasten, altijd tegen wind vliegen. Sy worden alleen in dese plaats vande geheele werelt ghesien, namentlijk in 't Eyland, 't welk door het graf van *Diomedis* vermaart is, tegen de streek van Apulia, en sy zijn de Fulica gelijk. De woeste vremdelingen vallen sy moeylijk met een heesch geroep, de Grieken vleyen sy: Dat sy met een wonderlijk onderscheid het gheslaght van Diomedis toe-eighenen. En sy besproeyen daghelijks met een volle krop en natte vederen sijn Kerk, waar van het verdichtsel ghekomen is, dat de makkers van Diomedes in dese ghedaanten zijn verandert.

Aldrov: Ornith. l.19. c 3. Salmas: ad Solin. c.2.

Plin: H.N: l.10. c 44. Solin: Polyhist. c.2.

II. HOOFT-STUK.

Vande Larus oft Kokmeeuw in 't algemeen, en in 't bysonder vande witte.

De Larus welken *Augustinus* Fulica, andere Mergus, dat is Duiker, *Herodius*, Suidas, en andere by de Grieken Kepphhos, sommige ook Gavia, dat is Meeuw, noemen; word van *Aldrovandus* beschreven, dattet een Vogel is van het spits van den bek, tot by na het einde der vleugels twee spannen langh, met een heel groot en dik hooft, uitten witte en asgrauwe gheverwt, met een borst by na van de selve verw, en die breed, met een dikken geelagtigen bek, an 't uitterste swartagtigh, en heel scherp is, in welkers opperste deel lange neusgaten zijn, met een wijt opgespalkten keel. De straal van d oogen die goutgeel is, heeft een swarte kringh belopen, desen een witte, en de witten een asgrauwe. De vleugels zijn uitten witten asgrauw na het Kastanie-bruin hellende, en een hand breed langer als de start: de start is geheel asgrauw, de voeten geel, de achterste klauw heel sienlijk, en met een nagel gewapent; hy is light van lijf, en met veel dichte vederen beset. Aldrov: Ornith: l.19. c.4.

Sy worden overvloedigh an de Zee-stranden, Poelen en Revieren gesien, alsser groot onweer opstaat. Æl: H: A: l.3. c.20.

Voedsel. Behalven Visschen eetense ook Mosselen, die sy om-hoogh nemende op de klippen an stukken laten vallen, en ook sprinkhanen en spinnekoppen, van welken sy het land van Tarente suiveren. Sy slokken ook de Dolphynen, die an den oever geworpen zijn, op: En zijn de Olyven in Liguria heel schadelijk.

Teelingh. Sy nestelen inde Zeeklippen, daar drinkbaar-water uitvloeit, en leggen Somers twee oft dry eyren. Sy vliegen snel, want sy zijn lugtigh. Hier van word *Mercurius* by *Homerus* met de Larus vergeleken. Ook worden haar pennen lughter als van andere vogels gehouden; die binden de Visschers, na 't getuigenis van *Ælianus* an haar Visch-angel, om datse te ligter op 't water souden drijven. Arist: H: A: l.5. c.9.

Hartstogten. Sy houden om profijts wil vrindschap mette menschen om datse Visch eten, en mette Kauw gelijk *Ælianus* verhaalt. Sy sterven van de pijnkarlen. Als het wayen sal vliegen sy hoogh in de loght, en teghen de wind op. Sy worden gelooft een voorteken van een overvloedige Visch-vanghst te geven, als sy na de visschers toe vliegen. H: A: l.6. c.6.

Gebruik. Het brein vande Larus gedrooght en ghestoten, seggen sommige in reuk goed voor de kinder-stuipen te zijn: de vederen rijsen door een verborgen kraght in de bedden, en lighten sich op, so haast de Zee haar verheft.

Onder de gedaanten van de Meeuwen is de witte Larus, oft mogelijk de witte Meeuw van Apulejus, die op de Zee-baren swemt, en sich in de schoot en diepte van de groote

Zee dompelt. Daar zijn twee geslachten na 't seggen van *Bellonius*, een groot, en een klein. Die is kleinder als de aschgrauwe, in schoonheid van lijf de duif ghelijk, hoewel hy die qualijk schijnt te overwinnen. Hy is Sneeuwit, heeft een ronden bek, scherp, roodagtigh, van welke verw de start ook is: gaat recht op sijn benen, 't achterste van 't lijf wat meer verheven dragende, so dat het onderste boogswijs gekromt schijnt. De kleine heeft de hoofttop swart: So haast de koude begint te nijpen vertoont hy sich binnen 's lands op de Revieren: en is duursamer in 't vliegen als de andere. Gevangen zijnde wort hy by na binnen twe jaren tam, en ligtlijk gevoed met darmen, vleesch en visch: en heeft so harden geluid, dat hy met 't selve de loght doet daveren. Hy schijnt de Cepphus van *Gesnerus* en *Turnerus* te zijn, welk uit sijn beschryvingh, een Zeevoghel is so groot als een Kauw, maar met scherper en langher vleugels; van verw geheel wit, uitgenomen de swarte kuif die hy op 't hooft heeft, met een roden bek, en voeten. Door langh roepen vermoeit zijnde, brengt hy niet als Keph. voort. *Schwenkfeld* maakt ghewagh van een witte Meeuw met een rode kop.

III. HOOFT-STUK.

Vande asgrauwe Larus oft Meeuw, de Piscator oft Visser, de swarte, de Sterna en Splitvoeten.

Aldrovandus stelt voornamentlijk dry geslaghten van asgrauwe Meeuwen. De eerste is een weinigh grooter als een Duif, van verw gheheel wit, op den rugh en vleugels alleenlijk asgrauw: Het opperste hooft is heel wit, met een swarte vlek wedersijds an den uittersten hoek van 't oogh ghetekent. Hy heeft een langagtigen bek, en eenighsins gewapent, inwaarts gelijk een schede, daarmen een scheermes insteekt, hol, van hoornagtighe verw. De mond binnewaarts, en tongh, welkers uitterste ghescheiden is, roodaghtigh: De schenkels zijn somtijds rood, somtijds bruin; de klauwen met rode vliesen bedekt, de achterklauw is niet grooter als een spelden hooft. Sommighe gheloven dat de vederen van 't hooft vande maand Maart, dry maanden langh, in welke tijd sy met haar jonghen besigh zijn, swartaghtigh en d'overighe neghen maanden wit zijn. Indien ghy haar innerlijcke delen siet: De krop is heel ruim, en voor de maagh gestelt, die langagtig en dik is, welkers binnenste rok dik, en rood is. De lever die heel groot, geel, en uit twee quabben bestaat, omvanght van onder de maagh, welck het hert boven mette punt ontfanght. De milt is langhaghtigh en bloedverwigh: De gal groen, de galblaas word van de lever ontfanghen, en met een takje an den darm gevoeght. An den rechten darm worden twee dunne anhanghseltjes, die voorwaarts gebogen zijn, gesien. Schwenkfeld in aviar. Silef.

Hy eet Vissen, Poel-gewormte, vliegen en Mosseltjes. Hy nestelt inde dichte Riet-bossen van de Poelen en Visseryen; en leit inde maand May en Junius vijf eyren een weinigh grooter als de Duiven.

De andere die naulijkx een span langh is, zijn de rug en vleugels vaal, eenigsins naar 't blauw hellende: de bek naar evenbedeeling van 't lijf klein, krom en swart, de voeten schenkels, en 't vliesch datte voeten bekleet geelverwigh.

De derde heeft een swarten kop met een rechten bek, in 't einde scherp en roodverwigh, met ogen en voeten van de selve verw, het opperste van de vleugels mette slaghpennen wit, den rugh en andere deelen asgrauw.

De Larus Piscator oft Visser, omtrent Ausburgh, bysonderlijk Fischerlein, omtrent Oppenheim Fel genoemt, is kleinder als de asgrauwe Larus, oft Meeuw, met een swarten hooft top, de bek en voeten uitten bruine bleek, voorts is hy heel wit. Hy is snel ter vlught, en als hy Visch vangt dompelt hy sich in 't water.

De swarte Meeuw word also van sijn verw ghenoemt, hoewel hy asgrauwe vleugels heeft, die over de start uitsteken, met schenkels die light rood zijn, de ogen zijn donker rood, an den hals, borst en buik is hy swart. *Schwenkfeld* schrijft hem brede schenkels en voeten toe, voor met dwarse swarte vlekken, en dat hy sijn nest in de Rietbossen van de visseryen ophanght, en in de maand May eyren leit.

Hy doet'er by, dat die welken *Turnerus* Sterna noemt, de Zee-Meeuwen so gelijk is, dat hy alleen in grootte en verw verschilt, wijl hy een weinig kleinder, en swarter is. Op de tijd als hy eyren leit is hy seer roepagtigh: Hy word geseit by de Vriesen te zijn met een swarten hooft-top, en een roodagtigen bek en voeten.

Vande Splitvoetige Meeuwen zijner twe geslagten: een met lange vleugels, die dry vingeren breed lang over de start steken. De ogen, het hooft, den hals en bek zijn heel swart. De klauwen van de voeten zijn met grote nagelen gewapent: Het ander met korte vleugels, so groot als een Merl, met een swart hooft, en 't opperste van de vleugels wit; de pennen onder de start zijn witagtigh, de voeten rood, en heeft vier klauwen, met het tussenschietend vel t' saamgevoeght.

IV. HOOFT-STUK.

Vande Cataracta, en Cepphus.

De Catharacta van *Aristoteles* en *Oppianus* also genoemt, om dat hy met gewelt, op sijn roof neervalt, is uit de beschryvingh van dese een vogel als een kleine Meeuw, maar sterker, en wit geverwt en den Duiven Havik ghelijk: Uit *Aristoteles* is hy kleinder als den Havik, met een ruim en breden rop. *Aldrovandus* stelt een vogel met een dikken scherpen Arist. A: h. l. 9. cap. 12.

 bek,

bek, boven niet weinigh krom, voor over de vleugels, en rugh, met een bruine, witte, en geele verw gesprenkelt, opwaarts heel wit, met bruine plekken verciert, met asgrauwe voeten, met een vel t'saam gevoegt. Hy leeft in Zee, ook op de klippen, stranden, en rotstenen, die uit het water steken. Hy vanght kleine vischjes; als hy haar siet swemmen (want hy siet by na tot op de grond der Zee) vliegt hy opwaarts, en valt met t'saamgetrokke pennen als een pijl neder, een elleboogs lengte onder water, en haalt so de visch uit, en blijft niet langer onder, als dat men een bunder lands soude over gaan. Sy hebben, indien wy *Oppianus* gheloven, een wonderlijke wijs van broeyen. Sy leggen enig Wier onder haar eyren, en latense also op de klippen in de wind leggen. Het Mannetje neemt die geen daar hy meent dat Mannetjes kuikens, en 't Wijfje die gene daar sy meent dat Wijfjes sullen uitkomen, om-hoogh inde loght, en laatse enighe daghen naar malkander in Zee vallen, door welke beweging de eyren warm werdende, worden also de jonghe voortghebragt. De kuikens so haast sy 't licht sien, lopen terstond uit den nest, en trachten de oude met vliegen te volgen, en van de oude opgenomen zijnde, wordense weder in Zee geworpen, en daar na weder uitgehaalt. In haar ouderdom blind werdende, wijl sy meenen haar roof te jaghen, stoten sy haar teghen de klippen, en komen also om 't leven.

De Cepphus van *Aristoteles*, is by sommige de Fulica, en by *Aldrovandus* een vogel die een hoornverwige bek heeft, en an de zyden van de kaakbeenderen bruin, en an 't einde dat krom is, swart, en heeft kleine bruine ogen: het hooft, den hals, borst, buik, en dybenen zijn uitten witte, en rosse, met enige tussenlopende bruine en gele vlekken gesprenkelt, de schenkels zijn groenaghtigh, de voeten, en 't vliesch datse bekleet zijn donker. Of het de Cepphus van de oude is, word niet geweten. Want van dese, indien gy de vorm van 't lijf besiet, hebben wy alleenlijk dit. dat hy de Larus, oft Meeuw gelijk is, met welke de nu beschrevene weinigh over een komt: dat hy vol vederen is, maar weinig vleesch heeft, en daarom ligtlijk van de wind gedreven werd. Voorts dat hy an de zee leeft, welkers schuim hy inslokt. Hy volgt de Tonynen om de vischjes, die sy met haar tanden verscheuren. Hy schrikt so van den donder, dat hy die horende uit de locht in zee stort. Sy worden door schuim angelokt, en angelokt zijnde, gevangen. Als sy de zee verlatende, met scholen tegen wind naar land vliegen beduiden sy onweder. Sy hebben vleesch goet van reuk, uitgenomen het achterste, dat na de modder stinkt.

Aldrov: Ornith. l.19. c.12.

V. HOOFT-STUK.

Van de Gans Bessanus, Phalacrocorax, de Corvus-Sylvaticus, oft bosch-Raven, Nycticorax, oft nacht-Raven van Gesnerus, *en de platvoete-Kauw.*

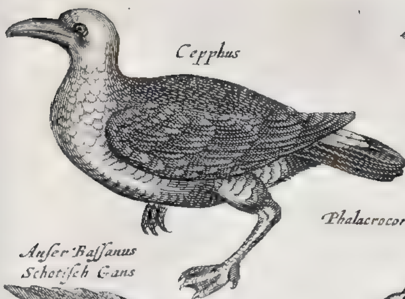
DE Bassanus, oft Schotse Gans, by de Inwoonders Solendguse genoemt, is een vogel langer als de tamme Gans, maar niet so breed, en ghelijkt nochtans met vorm en stem geheelijk de Gans. Hy wort nergens gevonden als omtrent de burgt Bas, welk voor menschelijke kragten onwinbaar is, daar sy omtrent de lente ankomen. Eerst vliegender dry, oft vier als bespieders voor uit, dese volgen enige dagen, daar na de andere, dat wy an de verhaling van treffelijke Mannen schuldigh zijn. Sy nestelen op de klippen van de genoemde Burgt, en brengen so groten menigte van hout, om haar nesten te maken t' samen, datter de inghesetenen daar omtrent een jaar genoeg an hebben. Haar eyren die sy op de klippen leggen broeyense mette voet, d'een na d'ander daar op settende, waar van sy moghelijk de naam van Sool ghekregen hebben. Sy voeden haar jongen mette lekkerste visch. Indien sy weg-vliegende een ander visch sien, werpen sy de vorighe weg, en dompelen haar selven weder in't water. Sy werpen sulken menighte visch uit, datse de besettelingen van de Burgt tot spijs verstrekken. Sy hebben een kleinen darm, met een oly, van sonderlinge kragt, voorsien, welke gelooft werd de leden-pijn te genesen. De jonge gevangen en gebraden, geven een reuk van haar als haring. Haar vleesch is hard, en wil wel wijn hebben, 't geen wy menighmaal bevonden hebben in't jaar M. D C. XXIII. in Schotland zijnde.

Gesner: in Ornith. Hect. Boeth. in Descript: Scotiæ.

Uit haar vet word een salf gemaakt, welke mette Comagene van *Plinius* in goedheid strijd.

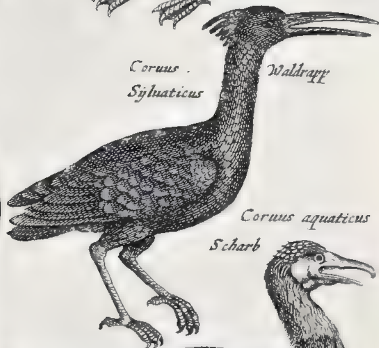
De Phalacrocorax, kan men daar uit gissen de selve mette Corvus Aquaticus, oft water-Raaf, te zijn, om dat hy kaal werd. Wat vogel het is stemmen de Natuur-beschrijvers niet eens. *Gesnerus* twijffelt, of het die vogel is, welke in Burgundien Crotpescherot, oft Visser-Raaf, genoemt is, die eene plat voet om te swemmen, en een ander met klauwen om te roven heeft; so dat hy als hy een visch in't water anvat, en om sijn swaarte niet wel vliegen kan, de visch mettet eene been vast houd, en met het ander naar den oever swemt. Andere meenen dat de Water-Raaf van *Plinius* de Phalacrocorax, de Bosch-Raaf, en de platvoete Kauw een selve Voghel is. *Bellonius* vertoont een Voghel die met die gheene welkers beeldtenis wy hier uit *Aldrovandus* ghestelt hebben, seer ghelijk is. Maar hy geeft te kennen, dat de Water-Raaf, en Zee-Kray van *Aristoteles* en de Phalacrocorax een selve Voghel zijn. Hy word

Tab. 47

Cepphus

Catharacta

Anser Bassanus
Schotisch Gans

Phalacrocorax
Coruus . Syluaticus
Waldrapp

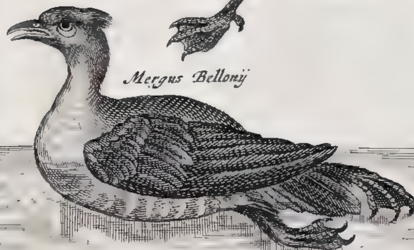

Graculus palmipes

Coruus aquaticus
Scharb

Mergus Longirostrus

Mergus Glacialis
Eys Endte

Mergus Rheni Rheni Endte
Meer Ganser
Zee Fluder

Mergus Bellonij

Albulus aquaticus

Hy word by de Francen Cormorant ghenoemt, met welke naam de Engelſe een vogel betekenen, die heele palinghen inſlokt, en achter door de darmen weder uitſchietende, ſomtijds de ſelve tot neghen maal toe weder inſchokt eer hy hem binnen houd. *Aldrovandus* ſeidt datte Phalacrocorax ſo groot als een Kapoen is, met een langhen, ſcherpen, roden bek, met een hooft by na gheheel kaal, en alleen mette huid ghedekt, welke het vleeſch in weſen en verw gelijk is. Sijn hals is met langhe vederen ghelijk inde Kapoenen behangen; an de voeten heeft hy enige goutgeele vederen. Hy alleen onder de Platvoeten, uitgenomen de Fiber, ſit, en neſtelt ook inde Bomen, en houd ſich ſo wel in Zee als in verſch-water. Hy brenght groote ſchade an de poelen by, om dat hy de Viſch opeet. Somtijds voert hy een middelbare Paling inde lugt op, daar hy lang mede worſtelt, eer hy hem opſlokt.

Hier doe ik de Boſch-Raaf by, niet om dat hy oft, platvoetigh, oft een Watervogel is, maar om dat hy van ſommighe, mette Phalacrocorax vermenght werd. Hy is ſoo groot als een Hin, over 't heele lijf ſwart, indien ghy hem van verre ſiet, indien van na by, inſonderheid inde Son, met groen vermenght: Sijn bek is langh en roodagtigh, en bequaam om inde kleine gaten van de bomen, oft aarde te ſteken: Van't hooft achterwaarts heeft hy een kuif, doch men weet niet oft ſy dien alle, en altijt hebben; de voeten heeft hy langer als de Hinnen, en geſplete klauwen. Hy eet Viſch, Kinkvorſchen, Sprinkhanen, en Krekels. Hy neſtelt, inde ſteenklippen, vervalle torens, en poorten, waar van hy by de Hoogduitſen Klauſtrapp genoemt werd. Hy leit twee oft dry eyren: Vliegt heel hoog, en is by na de eerſte vogel die, omtrent 't begin van Junius, ſo ik het wel heb, vervliegt. De jonge enige dagen eer ſy vliegen konnen, uit het neſt genomen, worden ſo tam datſe buiten op 't land vliegen, en weder keren. In Iſtria omtrent het uitſtekend hooft Pola, worden ſy van een menſch met een touw nedergelaten, uitghehaalt, en onder de lekkernijnen op tafel geſet. De vogelaars laten in yder neſt een blijven, om dat ſy het toekomende jaar grager ſouden weder keeren.

Hier toe behoort ook de Nachtraven van *Geſnerus*, hoewel hy geen platvoet is, en geſeid wert omtrent het water inde Riet-boſſchen te verkeren. Hy eet viſch. Hy neſtelt in hoge bomen, en leit dry, oft vier eyren, en roept onder 't riet met een ongerijmt geluit als ymand die braakt.

Maar men moet hier ook de platvoete Kauw van *Ariſtoteles*, oft de kleine water-Raaf niet vergheten, welken ſommighe, de Phalacrocorax, andere de bos-Raaf, oft groote ſwarte duiker oordeelen te zijn: Hy is over 't gehele lijf ſwartagtig, uitgenomen den hals, daar ſich wat roſchs ſchijnt onder te vermenghen. Hy heeft een krommen ſcherpen bek, omtrent het voorhooft witaghtigh, het overige ſwart, de ſchenkels, voeten en vlieſen bruin.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Duikers in't algemeen.

Dat de Duiker die de Latijnen Mergus, en de Griekſe Dichters Dybtes, Poinga, en Bunga noemen, de Aithyia van de oude is, wort daar uit geoordeelt, om datſe alle ſeggen dattet de ſelve vogel is, en dat *Plinius* alles, wat van de Aithyia, van de Grieken verhaalt is, van de Duiker heeft uitgeleit. Nochtans oordeelt *Bellonius* dat de Aithyia van de oude, een gedaante van een Zeeduiker is, die by de Kretenſers Vultamaria en Calicatizu genoemt werd. Bellon: Obſervat. l. 1. c. 11.

Hy is ſo groot als de Querquedula oft taling, met een witten buik, een ſwarten kop, en rug, als mede de vleugels en ſtart: de vederen hangen hem als wol vaſt an de huid. Hy heeft een hollen bek met ſcherpe kanten, en by na plat, hy is voor een goed deel met wollighe pluimen beſet, ſwart an het bovenſte, en an het onder deel wit, met een breden hooft-top. Sijn voorhooft is met heuvelaghtigheid ghefronſt, daar een ſwarte vederlok ingewaſſen is. De achter-klauw van de voet heeft hy alleen onder de platvoeten niet. Het zy ſo 't zy, wy hebben hier *Salmaſius* met ons, die alleen hier in anders gevoelt. Dat hy ſeit den Duiker en Fulica een ſelve vogel te zijn. Indien ghy ſijn vorm beſiet, daar van ſpreekt *Ovidius* alſo: Salmaſius in Solin. c. 2. Ovid. Metamorph. l. 12.

De liefde maakt hem ſchraal, ſijn ſchenkels zijn vol builen,
Sijn hooft, ſijn rug, en nek die ſchijnen uit te puilen.

Maar welke die is, tracht noch yder een te weten. De onſe hebben tegen den aart van andere vogels de voeten inde ſtart, ſo datſe op de aard ſtaande haar lijf als een menſch opwaarts ſteken, gelijk de natuur-beſchrijver verhaalt. *Geſnerus* heeft hem mette tanden en ſchenkels van de Endvogels afgeſcheiden. Want ſy zijn meer hart en ſpits an beide kanten van den bek, in d'ander, die geen breden bek hebben, maar ſpits eindigt, zijnder geen. De ſchenkels hebbenſe oft niet even voltrokken, oft korter, oft niet, in eene ſtand, en meer achterwaarts, waarom ſy ongemakkelijk gaan.

Sy verkeeren veeltijts inde Zee, Rivieren, poelen, en Meren. Nochtans beminnen ſy ook de warme plaatſen om haar te drogen. Sy blijven heel langh onder water als ſy duiken, en zijn, na 't ſchrijven van *Homerus*, gauw in 't ſwemmen; want ſy ligten de ene vleugel voor de wind op, en ghebruiken die tot een ſeil, 't welk *Pighius* verhaalt. Sy alleen onder de vogels die in't water en op 't land leven, vangen haar viſch inde vlught. Plaats. Ariſt: A: H: l. 1. c. 1. & l. 8. c. 3. Virgil. Æneid. l. 5. Homer: Odyſ. l. 5. Pigh. in Hercul. Prodic.

Sy ſlokken zee-Aal, Palingen, en ander glatte Viſſchen in, en ſchieten de ſelve dikmaal weer levend, wijl de ſpijs lightlijk door den rechten darm loopt, van achter uit, Voedſel. Oppianus in Exeutic.

't welk *Oppianus*, en *Plinius* hebben anghemerkt, *Schwenkfeld* heeft in al de magen die hy opgesneden heeft veel vederen van vogels en iets gelijk als uit Visch en Haver t'saam ghepakt gevonden.

Teelingh. Arist: H: A: l. 5. c. 9. Plin: H: N: l. 10. cap. 37. Sy nestelen in 't begin van de Winter veel in de steen-klippen der Zee, somtijds in de bomen. Een seker Engelsman schrijft sulks beide omtrent de mond van de Revier Thina, en in Nortfolk angemerkt te hebben. Hy leit gemeenlijk dry oft vier eyren; Sy seggen dat de eerst gekipte jongen so sterk zijn, datse de Moer verloren hebbende, self de kost konnen soeken.

Stem. Sommige hebben gemeent datse geen stem hadden, *Lucretius* seit van haar:

De Duik[illegible] die schier staagh het stille nat beswemmen,
Verand'ren dikmaal met de tijdt haar oude stemmen.

Verstand. Scalig: Exercit: 233. Datse konnen tam werden, bewijst so die gene, welke te Venetien van sijn Meester uit de bood los-ghelaten, niet sonder groot vermaak en verwonderingh van de toesienders sijn kost onder 't water vingh, en versadight weder tot sijn Heer keerde, als die gene, die in Oosten van haar Heer, als hy haar den hals met een draad toeghebonden had, om de Visch niet in te slokken, los gelaten zijnde, de Visch vingen, en in een bak daar toe gheschikt, wierpen; en de vangst voor haar Heer volbraght zijnde, en den hals ontbonden, visten sy voor haar selfs, en versadight zijnde quamen sy weder tot haar Meester. Andere seggen datse onweder beduiden als sy de Zee verlaten, en met geroep na land vliegen, 't zy oft om datse het hooft diep onder water stekende, de tekenen der lught onder de baren gewaar werden, oft om datse nauwkeurigh de dampen die uit het water naar de Wolken rijsen, rieken, oft om dat de Vissen op die tijd uit de Zee naar Land schieten. Andere segghen dat sy sulks voorduiden, als sy dik[illegible] [illegible]l in Zee dompelen, 't zy oft om deselve o[illegible] saak, oft om datse in een stille Zee uit vrees vande groote Vissen niet derven onderschieten, maar dese omtrent de tijd van onweder dieper t'Zeewaarts ghezwommen zijnde gaan sy stouter voort. *Plinius* heeft ergens verhaalt datse wind beduiden als sy haar vederen metten bek pluisen. *Ælianus* seit datse 't selve beduiden, als sy met het gebaar van haar vleugels haar vermaken: Hier by komt *Aratus*, die 't selve schrijft als sy met haar vleugels op het droghe klappen en vlidderen.

Odoricus de Forojuly in Itin. Virgil: Georg. l. 1 Isidorus Orig: l. 12. c. 7. Pers: Satyra: 6. Æl: H: A: l. 7. c. 7. Arat: in Phænom.

Ha[illegible] gebruik is niet in de spijse: Wat angaat de Genees-konst, de wijse belasten het hert van een Zee duiker sonder yser uitgetrokken, tegen de derdendaghse koorts te eten, en de verouderde te stampen, en met warm water te drinken. Dat de maagh voor een quade maag goed is, heeft *Galenus* valsch bevonden. De gal met Gom vande Cederboom gemengt, doet de uitgetrokkene hayren der oogschelen niet weer groeyen. *Dioscorides* heeft geschreven, dat de inghesoute lever met water-honigh twee lepels vol ghedronken, de nageboorte affet.

Galen: de Simpl: cap. 11.

VII. HOOFT-STUK.

Vande verscheide gheslaghten der Duikers.

Gesner: Ornith: Daar zijn verscheide geslaghten van Duikers: De Rhijn-Duiker word by sommighe de witte Bagijn ghenoemt, die meest van alle de Duikers den Endvogel gelijk, en over 't geheele lijf wit en met swarte plekken onderscheiden is, voor an den hals, borst en buik is hy wit en met aschgrauwe stippelen, en plekken gesprenkelt. Omtrent Soissons en Beauvois zijnse overvloedigh. De grootte heeft een ghetanden smallen bek, uitten rosse naar 't bleekblauw hellende, an 't einde neerwaarts gekromt: De borst hals en buik zijn geheel wit, op den bovenrug heeft hy eenige schone vederen, wit en swart vermenght, en van daar ook an de zijden na de borst van ghelijken eenighe verscheiden gheverwde strepen weder-zijds voortgaande. Hy eet voornamentlijk grundlingh.

De Ysduiker also ghenoemt om dat hy in de grootste koude in 't water gevangen wert, is so groot als de Talingh, met een hals acht vingeren langh: De rugh is over al swart, de vleugels zijn swart, maar wit gesprenkelt; de schenkels zijn kort en bruin, met swarte vellen tusschen de klauwen, en die in de winter by de Switzers niet minder als de wilde Endvogel gepresen werd.

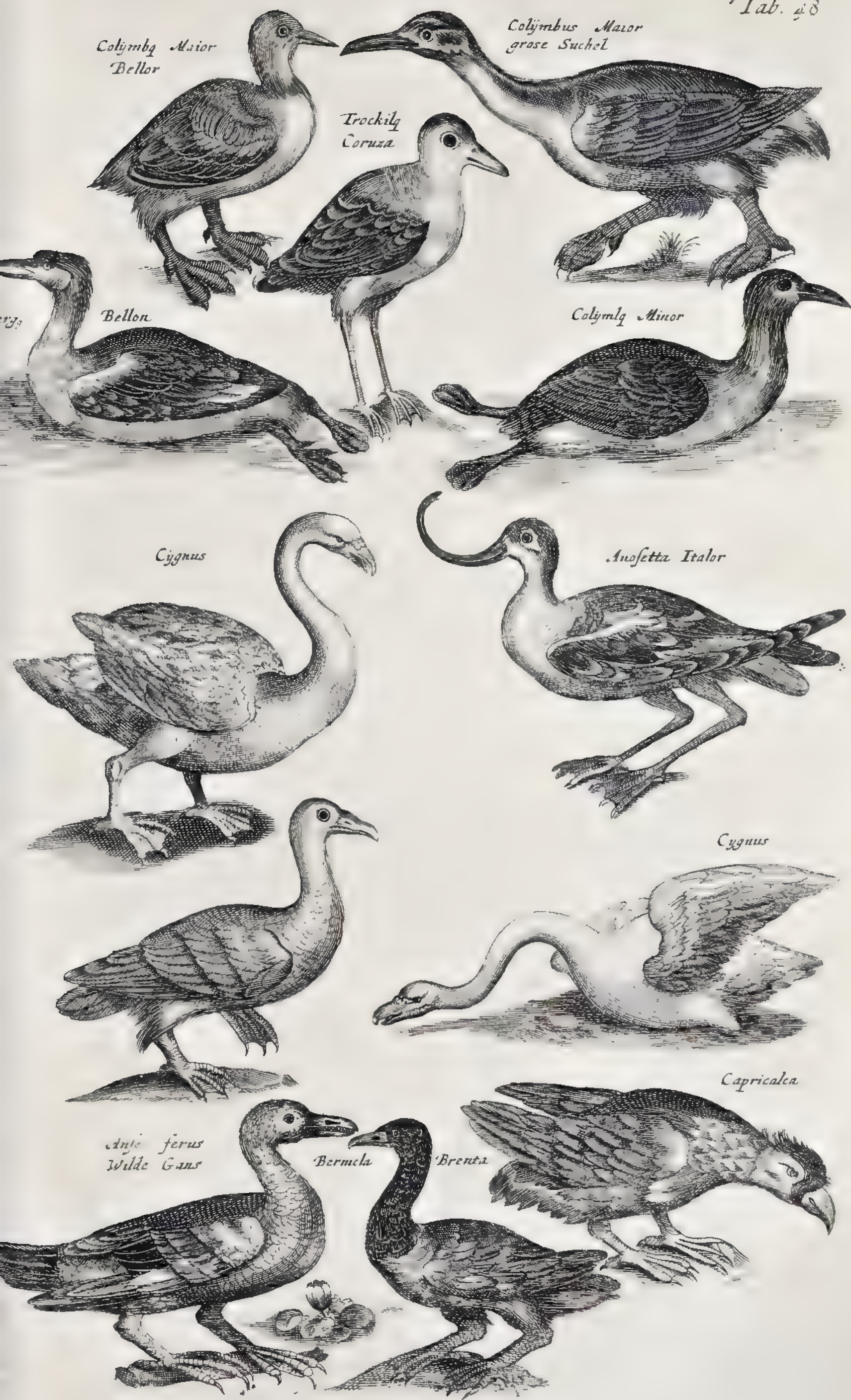
Den Langhbek die den bek eenigsins ront heeft, en een vinger langh, het hooft ghekuift, den hals roodagtigh, is 't geheele lijf behalven de vleugels swart, de voeten zijn saffraanagtigh en de vellen geel.

De Schorre is die het lijf en vleugels aschgrauw heeft, de krop en borst wit, en de voeten swart.

De Rode wiens opperdeel van 't hooft en den hals roodaghtigh is. De swarte die den bek swart is, den hals bruinverwigh, en 't lijf ghelijk in de Fulica, ende voeten met een dwarse witte lijn belopen, zijn swart.

De witte die een rossen bek heeft, het hooft metten hals swart, en met eenighe groene stippelen besait, de schenkels zijn rood.

De gekuifde, die de kop rosch heeft, en van verw als een aarde pot, met een achteruitstekende kuif, en laaghagtige tanden, die hard en achterwaarts gebogen zijn, de schenkels en klauwen vande voeten roodaghtigh met tusschen-lopende vellen, uitten rosse bruin: de bek is dry vingeren langh, onder roodagtigh, en boven swart, met twee neusgaten om te rieken. *Bellonius* noemt hem Fiber oft Caster, hy heeft de lughtader van andere

Tab. 48
Colymbq Maior
Bellor
Colymbus Maior
grose Suchel
Trockilq
Coruza
Bellon
Colymlq Minor
Cygnus
Anosetta Italor
Cygnus
Capricalca
Anse ferus
Wilde Gans
Bermcla
Brenta

dere vogels verscheiden: Want sy is niet rond maar plat en oneffen, nu dik, en dan weder dun, en in 't midden met twee uitstekende knopen: Als sy tot de plaats van de maag komt verwijdert sy in een holligheid, uit een vlies en grootagtigh ongelijk been t'saam gheset. Hy houd sich altijd in 't water, en blijft daar langhst van allen in. In 't duiken schiet hy veertig oft vijftigh voeten voort. In 't swemmen steekt hy de kop om-hoogh, en nestelt onder het Riet.

De Merganser gelijk hem *Gesnerus* noemt, heeft de kop met het derdendeel van den hals uitten groene swart, het overige van den hals is met eenighe bleekheid witagtigh, het onderste van den hals is swart: De vederen van den buik, en boven op de start zijn geelaghtigh, de schenkels en voeten met haar tussenlopende vellen zijn rood: De maagh is hoornagtigh, dat is heel sterk, en hy weeght somtijds twaalf ponden.

Hier toe behoort die duiker welken *Bellonius* seit by de Françe Herle genoemt te zijn, meer een End als Gans ghelijk, met een langen ronden bek, en een omgheboghen punt, van verw roodaghtigh.

Van gelijken de Gulo by de Hooghduitsen Zeesluder, is so groot als een Gans, en geel geverwt, sleght en op de lekkere tafels weinigh geacht.

Als mede de Scheladrachus, die grooter is als een Endvogel, verscheiden gheverwt, met een breden krommen bek, vol scherpe tanden, uitten geelen rosagtigh.

Albert. H: A: l. 5. c. 3. Ten laatsten de Morfex die geheel swart is, met een saaghagtighen sterken bek, die onder 't water duikt, en palingh vanght, en deselve, als hy sich overladen voelt, weder uit braakt. Hy nestelt met scholen in de bomen omtrent de waterkant; Als hy sal vliegen sleept hy sijn start langh door 't water, en vervult zijnde, spreit hy die tegen de Son uit om te drogen. Sijn drek verdort de takken van de bomen daarse op valt.

NB. Van de uitlandse Duiker besie Mantissa N°. 11.

VIII. HOOFT-STUK.
Vande Colijmbus in 't alghemeen en bysonder.

Geslagten. DE Vogel welke by de Grieken Colymbus en Colymbas; (dat een ingeleide Olijf beduit) word by de Latijnen Urinatrix, dat is Duiker ghenoemt. *Aristoteles* gedenkt maar een geslaght, andere meer. *Turnerus* heefter dry ghesien. De eerste is heel swart, uitghenomen de kuif van 't hooft, de duiker, hoewelse drymaal kleinder is in vorm niet onghelijck; de Engelse noemen hem Douker. Het ander is niet grooter als een Snep, in verw en vorm van lijf den End niet ongelijk, en word by de Engelse middel-duiker genoemt. Het derde lijkt so merkelijk een nieuw gekipte Gans, dat ten waar de bek van dese een weinig dunder was, d'een van d'ander nauwlijkx soude konnen onderscheiden werden; want hy heeft geen vederen, maar in plaats van dien, enighe wolligheid.

Gesnerus verdeelt de Colymbus in geheel grootte, en kleine. De aldergrootste die in 't Meer Acronius selden gevangen werd, is van sijn onachtsaam swemmen op het water, Flodder genoemt en grooter als een Gans, met een langen, dunnen, scherpen bek. Hy kan niet wel vliegen oft gaan, dan als hy op sijn voeten en vleugels steunt. Men seit dat hy so diep onder duikt, dat hy dikmaal met een net oft haak twintig maal ses voeten onder 't water werd gevangen. De grootte is twederlei. De eerst is wat kleinder als een Gans, met een langen hals, swarten rugh, en onder an den hals en buik is hy wit, met sneeuwitte vederen. Hy heeft dry klauwen an de voeten met tsamenhanghende vellen, breed, maar eenigsins gescheiden. De nagels heeft hy breed, insonderheid de middelste, rond en voor heel spits; de schenkels omtrent den aars achterwaarts stekende, beqamer om te swemmen als te gaan; de dybenen in den buik getrokken, en de stant der selve dikmaal ongelijk. De ander is gekamt oft gehoornt, met opstaande vederen op den hooft-top die boven swart, en an de zyden rosch zijn. Daar zijn eenige beschrijvingen van hem. De kleine by de Hooghduitsen Succhelin, gelijk de groote Succhel ghenoemt, is soo groot als een Duif, met brede klauwen, en bruine t'samenhangende vellen, doch niet verknoght, maar op dryerley wijs ghescheiden: Het onderst van de bek is geheel bloedverwigh; hy heeft an d'een zijde in het dybeen veel kleine dunne beendertjes, omtrent de gheleden anghegroeyt, van de halve grootte van het dybeen. (Gesner: in Ornith.)

Bellonius beschrijft ook de groote onder den naam vande Uria der ouden. Hy is soo groot als een End, met een langhen ronden saaghagtigen bek, en schijnt een kuif te hebben: Want wijl hy swart van hooft-top is, hangender eenighe lange vederen van 't achterhooft, welke hy als hy quaad oft vrolijk werd, opreght, en weder neer laat hanghen. Hy is vreeslijk van stem, maar die hem veiligh is. De selve vergeet ook de kleine niet, die so gemeensaam op 't water is, dat hem de natuur het konnen gaan over land schijnt geweigert te hebben, om sijn korte dybenen, die so in den buik opghetrokken zijn, datse haar geensins vertonen; als mede de schenkels die buitenwaarts ghestrekt zijn, soo dat hem by na de lendenen ghebroken schijnen. Hy heeft geen start oft stiet: De vleugels naar evenbedeelingh van 't lichaam klein, en wolagtighe vederen; de klauwen ghescheiden, maar nochtans breed. Een kleinen roden, ronden bek, de schenkels zijn achter ghelijk een saagh gekerft: De lever is tenger, de darmen zijn van de darmen van andere vogels verscheiden, dun en teer, en indien hy in wei-

nigh water betrapt werd, kan hy sich nauwlijks in de lucht geven. Hy nestelt somtijds dicht by de aarde in de Soden. *Aldrovandus* doet'er sijn beschryvingen by, die onnodigh is te verhalen: 't sal genoegh zijn, dat *Atheneus* de Colymbus seit onder alle watervogels de kleinste te zijn, datse swart en vuil zijn, en met een scherpen bek versien. *Oppianus* seit datse altijd swemmen, en om te rusten oft slapen niet op 't vaste land komen, dan als sy broeyen; dat de selve teghen wind swemmen, om door de kraght van wind niet met weerwil aan land gejaaght te werden. Omtrent het midden van Augustus konnense om 't verwisselen van haar vederen niet vlieghen: En sy duiken so gauw onder, datse de kogel van een roer ontsnappen.

Oppian: in Ixeutic. l. 2. cet Aldrovan.

Tot de Colymbus kan die vogel betrokken werden, welk van de Engelse Koote genoemt, in verw en vorm de Fulica gelijk, en een weinig kleinder is, op welkers bek een klein rood knobbeltje uitpuilt, en die somtijds totte gront onderduikt. Hy leeft niet alleen met Visch, maar met Wier, Slijk, Gras en kleine Mosseltjes, en wort gemeenlijk geseit niet langer te konnen vlieghen, als hy 't water in sijn holle voet houd. Hier toe behoort de Uria, die veel kleinder als de Endvogel is, met een langer en dunnen bek, die vuil en rosagtigh is. *Gesnerus* meent dat hy alleenlijk in verw, en grootte van de Colymbus verscheelt.

Atheneus Dipnos. l. 9.

IX. HOOFT-STUK.

Van de Brenthus, Phalaris, de Avosetta van d' Italianen, en de Trochilus.

At vogel de Brenthus is, word getwijfelt. *Niphus* meent dat het een Berghvogel is van het kromklauwig geslagt. *Plinius* set voor hem Endvogel over, 't welk *Gaza* ook gevolgt heeft: *Albertus* seit dattet een gedaante van het visch-vangende Duikertje is. En mogelijk om dat *Aristoteles* geseit heeft, dat hy met visch leeft.

Arist: A: H: l. 9. c. 1.

Het is niet meerder bekent wat de Phalaris is; *Bellonius* stelt voor hem de groote veelverwige Duiker. *Gesnerus* meent dat het de Folæga van de Italianen is, By *Atheneus* heeft hy een smallen bek; het lichaam in 't ansien meer rond als de Endvogel, en is op den rugh en anden aars asgrauw geverwt.

Atheneus Dipnos. l. 9.

De Avosette van d'Italianen, welken de Lucarnensers omtrent het Meer Verban Spinzago d'Acqua noemen, soud ghy met recht Krombek noemen, het is een vogel so groot als een Duif, oft een weinigh kleinder, met een swarten bek, opwaarts stekende, an't einde scherp, omtrent vijf vingeren langh: boven op het lijf heel wit; het hooft en den oppertop is uitten bruine swart, met lichtblauwe voeten en de klauwen met vellen t'saamghevoeght: De schenkels zijn langh, en daarom met een achterklauw, die voor een hiel strekt, versien.

Sijn stem is krex krex.

De Trochilus oft strand-loper dwaalt omtrent de Oevers van de Revieren, en loopt met sulken geswindheid, dat sijn loop snelder als sijn vlught is: Al wat hem voorkomt slokt hy op; als mede bloetsuigers die den Krokodil in de keel steken. Hy soekt voornamentlijk de Kladorijnchus. *Oppianus* verhaalt wonderlijke dingen van haar, te weten, dat de Mannetjes van de Wijfjes, en de Wijfjes van de Mannetjes ghevoed werden; Dat in 't begin van de lent de Wijfjes met haar sonderlingh geluit de Mannetjes eerst tot de paringh lokken: Datse dat ghedaan hebbende, van malkander scheiden om de kost te soeken, en dat de Mannetjes dan al de sorg van de vrugt en paringh verlaten, en die alleen de Wijfjes opleggen, en dat de Wijfjes dien arbeid onder malkander verdeelen: Dat d'een op de eyren in 't nest broeit, en d'ander de kost voor de broeyende besorght. Datse de jongen als sy groot genoech zijn, naar den Oever brengen daar de Mannetjes verkeren: dat aldaar de Wijfjes by haar kunne verblijven, en de Mannetjes van haar afgescheiden werden. *Gesnerus* meent dat het een geslaght van Water-hinnen is. *Aldrovandus* die ghemeenlijk ghenoemde Corrira oft Tabellaria, 't welk soo veel als een bode oft loper beduid. De vogel is verscheiden geverwt, met een reghten geelen bek, in 't einde swart, met een wijde opsparringh, swarte ogen met een witte kringh belopen, welken weder een ander bruine omringht. De benen zijn langaghtigh met korte heupen, en met klauwen door een vel t'saamgevoeght. Indien de Corrira de Trochilus niet is, soo is het de Celeris, dat is de radlopende.

Ælian: H: A: l. 3. c. 11. & l. 8. cap. 25. Arist: H: A: l. 9. c. 6.

II. OPSCHRIFT.

Vande Kruid-etende platvoeten.

I. HOOFT-STUK.

Vande Swaan.

De Swaan, in 't Latyn Cygnus, en ook Olor ghelijk van Olos Oraios, dat is geheel wit, by de huydendaagse Grieken Cyprinus, by de oude Kydnos, en Kyknos, oft van Kyknan To ilijn om dat hy, om de kost te soeken, het slijk door soekt, en omroert, oft gelijk Klykos, om dat hy roepaghtigh is, oft om dat hy een ronden hals heeft alsõ genoemt, is geheel wit, Men ghelooft dat hem *Horatius* door een dichtkonstighe vryheid, rood, schoon en blinkende genoemt heeft: Hy heeft een kleinen ronden bek, an 't einde stomp, saagagtig, en als een seisen getant, en rood van verw, in welkers opperste deel, daarse mette kop gevoeght is, een rond swart heuveltje, 't welk den bek na sich buight, ghesien werd; Een langhen hals bestaande uit achtentwintigh wervel-beenders, waarom hy by *Homerus* Doulicho-

Doulichodeiros, en by *Euripides*, Dulichauchlen ghenoemt werd, en die hem voor een Vissers draad verstrekt als hy hem in 't water steekt. Hy heeft swarte voeten, ten deel met blauwagtige, ten deel met rode en witte plekken onderscheiden. De vellen die tusschen de klauwen gespannen zijn, zijn met kleine ronde onghelijke schobbetjes versien: Maar de klauwen doorsnijden in de breedte eenige ringetjes, de middelste klauw is de dikste, en grootste van al, die thien, de binnenste negen, en de buitenste seven vingers langh is. Hy gebruikt sijn eene voet tot een roeyspaan, en d'ander tot sijn roer. Sijn tongh is in 't midden, dat boven had moeten ghestelt werden, met een voor, die op de tantjes, die 't middel verhemelte doorsnijden, past, gescheiden, en omtrent de wortel ruw. Indien ghy sijn binnenste delen besiet, al sijn darmen waren viermaal negen duim en een hantbreed langh, en met veel vet bedekt, die welke *Aldrovandus* dede opsnijden: En wijl sy maar alleen in 't midden met een enkele boght omgebogen werden, heeft de natuur, op datter niet van 't voedsel onverteert soude uitschieten, twee blinde darmen van negen duim in de lenghte, tusschen den aars en 't begin van de selve darmen tusschen gheworpen, en an de rechten darm angehangen: Sijn lughtader is van een wonderlijk maaksel, want den ondergelegen keeldarm volgende, als hy neersakkende totte krop gekomen is, gaat hy niet reght gelijk in andere dieren na de longhen, maar boven de sleutelbeenders verheven zijnde, tot het opperste van de borst oft borstbeen, dat uit twee zijdighe beenders, en een derde hoger, 't welke aan dese tot een dekfel strekt, gemaakt is, geeft hy een gestalte en gebruik van een schede oft koker. Na dat de luchtader tot het einde van dese gekomen is, word sy neerwaarts weder in sich als een slangh omgebogen, en drukt de letter S uit. Daar na schiet hy nu onder sijn voorgaande hem opgeleide gedeelte, weder uit die koker, en midden over de sleutelbeenders gheklommen zijnde, steunt sy op haar jok als op een schraagh, en alsso opghehouden zijnde, buigt sy weder als een hoorn om, en de holte van de borst ingaande, vormt sy, eer sy na de longen schiet, als een tweede strotten hooft; dwars doorgesneden zijnde, vertoont sy met het beentje dat so langh is, als sy breed, en dat met een dun vliesje bedekt is, een gapende fluit, oft een speelried, welke aan haar onderste deel met sodanigen scheur geopent is. Onder dit strotten-hooft werd de lughtader in twee geuten verdeelt, welke ider in 't midden met een breder ruimte uitpuilende, recht in de kleine longen die achter geheel an de ribben vast zijn inschietende, verdeelt werden. Sodanigen maaksel vereischte haar sangh, waar van wy hier na spreken sullen, en haar asemhalingh. Want op dat hy, wijl hy somtijds een half uur lang mette gehele kop en hals voor over in 't water steekt om de kost te soeken, geen gevaar van verstikken soude lopen, word hem uit dat gedeelte van de lughtader, welke in de gheseide schede van de borst besloten is, so veel geests als genoegh is, toegesonden.

Indien ghy haar plaats besiet, het is een vogel die in 't water en op 't land leeft, nochtans meer vermaak in 't water heeft. *Ælianus* seit dat haar in de Moorse Zee hele scholen vertoonen. Datse haar in de Revieren Caystrus, Ister, Tanais, Strymon, Meandrus, Eridanus, Mintius, Teems met groote hopen houden, sult ghy by *Ovidius*, *Seneca* de Treurspeelder, *Theocritus*, *Lucianus*, *Statius Papinius*, *Mantuanus*, *Polydorus*, *Virgilius*, en andere vinden. *Brujerinus* getuight datse in 't land van Angouleme, door toedoen van *Francois* de eerste in de Bron Tenarius opgevoed zijnde, gevonden werden; maar sy trachten veel na de Poelen, 't zy oft om datse stilder zijn, en haar 't swemmen niet beletten, gelijk *Ælianus* meent; oft om datter meer overvloet van kruiden is. Plaats. Ælian: A: H: l. 10. cap. 36. Ovid: Metam rp. l. 2. & 5. Senec: in Agamem. Theocrit: Eidyl. 19. Statius: c. 14. Theb: Polydor: l. 1. H: Anglor. Ælian: A: H: l. 17. c. 14. l. 15. de re cib: cap. 61.

Haar spijs is kruid en Graan, en kuit van Visch: hy sift de slijk met sijn bek, en soekt voornamentlijk de Wier. In de Meer Spina van Schotland eet hy graagh het zaat van seker kruid, 't welk van hem sijn naam heeft, maar het is van dien aart, dat het op 't landt geworpen, nimmermeer verrot. Voedsel.

Ten tijde van haar geilheid vleit het Mannetje en Wijfje met het buighen van haar hoofden, en halsen, ghelijk offe malkander wilden omhelsen. De Mannetjes leggen haar halsen op de Wijfjes, daar na klimt hy daar op. Wanneerse versamelt zijn geweest, vliet het Mannetje, overtuight zijnde dat hy het Wijfje beledigt heeft, maar sijn onverduldigh Wijfje volgt hem na: Doch dese tweedracht duurt niet langh, en de schade overgaande, wordense haast weder versoent, en 't Wijfje de vervolgingh van 't Mannetje nalatende, steekt haar bek in 't water, en reinight haar met het veelvoudigh roeren van de start. Sy leggen eenmaal 's jaars in 't begin van de Lente. Om dat dese veel en schoone jonghen voortbrengen, wordense Pallipaides, en Polypaides genoemt. *Aristoteles* noemtse Eutecnous. Sy leggen op haar derde jaar, groote langagtige eyren met harde schalen.

Sy swemmen wel. De wilde vliegen snel, de tamme om de swaarte van haar lichaam traagh. *Aristoteles* seit datse diep in Zee vliegen, en *Hesiodus* noemtse Kyknous Aersipotas. Stem: Pausanias Arist: H: A: l. 9. cap. 12. Cicer. l. 3. de Orat:

Wat haar sangh angaat, daar in zijn de Schryvers niet eens, *Pausanias* seit dat hy singht, en met hem gevoelen *Socrates* by *Plato* *Aristoteles*, *Cicero* uit de *Wijsgeeren*. Uit de dichters *Kallimachus*, *Æschylus*, *Thocritus*, *Antipater*, *Euripides*, *Lucretius*, *Virgilius*, *Seneca*, *Ovidius*, en *Martialis*. By *Oppianus* werd gelesen dat hy vroegh voor 't opgaan van de Son, als in een ledighe lught, die op die tijd bequamer om te horen is, en an de Zeestranden, indien het onweer dat niet belet, singht: En dat dat hy in sijn ouderdom, als hy de doot genaakt (doch swakker) sijn sangh niet vergeet. Ovid. l. 5. Trist: Eleg: 1. Seneca in Hipolit. Martialis in Xenys. Oppianus in Exeutic. cit. Ald: Lucian: in Electro: Pl: H: N: l. 10. c. 23. Myndius Apud. Athen. l. 9. Scalig: Exercit. 232.

vergeet. Dat ſy den Weſten wind om te ſingen waarnemen, om van niemand bekent te werden, wanneer ſy verſekert zijn van haar noodlot. Ghy ſult dit by *Lucianus*, *Plinius*, *Alexander Myndus* en *Scaliger* een verdichtſel bevinden. *Ælianus* twyfelt, en ſchijnt nu dees, nu die toe te ſtemmen. Of hy ſijn doot beſinght, dat men ſeit dat *Braſſavolus* ook angemerkt heeft, weet ik niet. Van de Oliphant word het ſeker geſeit. Datſe ſingen is ongetwijfelt. *Pendaſius* heeftſe horen ſingen in 't Meer van Mantua. Omtrent London inde Teems ontfangen ſy de Scheepvarende met een vrolijk gheſangh. *Aldrovandus* heeft angemerkt datſe enigen ſangh op de wijs van klagten, t'allen tijde van haar geven. Hier toe ſchijnt die dobbele buighingh, die eerſt inde koker van het borſt-been inſchiet, en daar na met een andere ombuighingh op de vork ruſtende, inde longen valt, gemaakt te zijn, op dat de ſtem, in die hoek van de gebogen logtader, weerom ſtuitende, met een grooter klank ſoude uitbarſten, en gelijk als door de ruſt van die verblijving, in die omdray, verfriſt zijnde, in voortgaan meerder kragt krijghen.

Plin. H: N. l. 10. c. 23. Myndus apud Athen: l. 9. Scaliger Exercit. 232.

Ælian: A H: l. 12. c. 30. l. 11. c. 1. Idem Variat l. 4.

Vlught.

Sy betonen haar verſtand, voornamentlijk inde vlugt. Sy ſetten voort op de wijs van de Lyburniſe ſchuins met een ſpits, om de loght alſo beter te breken, dan of ſy recht voort gingen. Van achteren het ſpits ſich allenſkens verbredende word dat den grootſten hoop gegeven. Sy leggen haar halſen op de voorſte, en de leiders dragen de vermoeide op den rugh.

Ouderdom.

't Geen van haar ouderdom by *Ælianus* geleſen werd datſe tweehondert jaren ſouden leven, is ongelooflijk.

Ariſt: l. 9. H: A. c. 1. Ælian: H: A: l. 14. c. 13. Statius. Homerus

Sy hebben ſomtijds onder elkander ſulken ſtrijd, dat de een den andere op-eet, oft gelijk *Ælianus* ſeit, ombrenght, en ſy ſparen nocht eyren, nocht jonghen. Sy vreſen voor den Arent: maar angetaſt zijnde, weeren ſy haar dapper. Sy komen ook niet wel metten blixem, ſlangen, en draken over een. Datſe geſien zijn van de Scherlink te ſterven is niet vremt, wijl de Verkens ſelf daar van omkomen.

Voorduidingh.

Gy ſult regen verwagten, wanneer ſy het water met dauw beſproeyen, maar indien ſy haar ſchouders diep onder dompelen, ſchoon weder. By de Switſers vreeſt men voor grote koude als ſy inde Winter in eenigh Meer geſien werden.

Haar gebruik is by de oude inde ſpijſe gepreſen. *Alexandrinus* teltſe onder de heerlijke Vogels, en wierden den *Wyſgerende* Gaſten voorgheſet; zijn noit minder als de Ganſen geacht geweeſt, gelijk uit *Plutarchus* kan geoordeelt werden. De jonghe Schrijvers beſchuldigen haar van hard, en ſwart vleeſch, om dat haar moghelijk niet als oud' bejaarde toe komen. Nochtans de Vorſten van Moſcovien wanneer ſy vleeſch eeten ſetten deſe de Gaſten voor. Inde Genees-konſt, maakt het vet het angheſight helder, en beneemt de rimpels. De eyren worden tot het wilt vuur gebruikt; het vel word gelooft an de maag gehangen, door een byſondere kraght de kokingh te bevorderen.

Plutarch. l. 1. de elu carnis.

Herberſt. in Moſco vit. Legat. Scæna Hammo.

II. HOOFT-STUK.

Van de Gans.

I. LID.

Van de tamme Gans.

Plin: H: N. l. 10. c. 22.

DE Gans in 't Latijn Anſer, en ergens by *Plinius* Ganza, by de oude Grieken Chein, en China by de huidendaagſe genoemt, is een Vogel ſo bekent, dat hy geen beſchrijving van node heeft. Hy word in wilde en tamme verdeelt, van welke die by *Ariſtoteles* de kleinſte is. Dat hy niet veelverwig is word van *Columella* valſchlijk verhaalt. Wijl by ons de bonte, de witte in veelheid overtreffen. In 't Rijk van Senega, zijnſe veelverwig. In Nova Spanje hebben ſy een roden kop, en zijn witter als de Swanen. Daar zijn'er geſien met twee hoofden, en ſo veel tongen, eenen hals, en vier beenen, van welke het eene paar de plaats der vleugels, en het ander de plaats omtrent den aars beſaten. De twee vleugels wierden omtrent den hals uitgebreid. Daar is noch een ander van *Albertus* verhaalt, met een dobbelen hals, vier beenen en ſo veel vleugels, en eenen rug, ſo dat het twe vogels ſchenen die malkander droegen. Daar vallen onder haar om haar vogtigheid, en bottigheid, veel wanſchapſels. Indien ghy haar innerlijke deelen beſiet. De kloten worden onder 't middelrif an de lendenen gehegt. Twe vaten uit het onderſte deel van beide voortkomende, en neerwaarts recht langs de lendenen ſchietende, komen omtrent het heilige been te ſamen, en maken een ronden doorgank, die in veel ronden omgebogen werd, en welkers opperdeel geheel vleeſig, en 't onderſte kraakbeenig is. Gy ſult niet qualijk oordelen, dat haar het uitterſte gedeelte 't welk inde verſamelingh opgeheven werd, in plaats van een teellid gegeven is.

Ariſt: H: A:

Plaats.

Haar plaats is by na over al, uitghenomen dat deel van Arabien dat tegen 't Zuiden leit. In 't land van Belois, dat by na ſonder water is, zijnſe met grote kudden, en ſy maken daar groot geld van de vederen. Van haar voedſel wil ik niet ſegghen. Sy eten de jonghe ſpruiten van de bomen, en al 't kruid van de groene hoven, de groene Wijngaards bladeren, Klaver, Fenugriek Latouw, en andere meer.

Teelingh.

Wat angaat haar teeling Sy verſamelen in 't water, en niet op 't land, na de verſamelingh vervullen ſy haar met water. Eertijds wierden de Mannetjes elk dry Wijfjes toegevoegt, nu ſes. Haar tijd van toelaten is de bequaamſt inde Winter. De jonghe legghen ook ſonder verſameling, maar onvruchtbare eyren. Die niet verſamelen, indien ſy ſonder 't ſelve

Varro de re ruſt l. 3. c. 3. Ariſt: H: A. l. 6. c. 2.

Columel de R. R: l. 8. c. 13. Arist: H. A: l. 5. c 33. l. 6. c. 2. l 2. c. 1. Plin:H:N: l. 10. c. 59.

't selve leggen, legghen wel meer, maar onvrughtbare, kleinder en die min angenaam van smaak zijn, als de vrughtbare eyren. In 't ghetal van haar jonghen en eyren verschillen de Schryvers. *Columella* seit datse drymaal leggen, als sy geen jonghen kippen. *Plinius* seit tweemaal, indien de Hinnen haar eerste vrught uitbroeyen. Het meest leggense sesthien, en 't minst seven eyren: Indien ymand haar eyren ontneemt, broeyense datse barsten. Sy legghen de eerstemaal vijf, daar na vier, en ten lesten dry eyren. *Quintilius* seid datse tot twaalfmaal en hoger komen. Sommige onder de nieuwe seggen datse tot hondert opklimmen. *Carolus Stephanus* seit dat sy'er twaalf leggen sose niet broeyen. De tijd van leggen is by sommighe van den eersten Maart tot de Sonne stilstand, indien sy in de Winter versamelt hebben. *Plinius* seit datse na de Sonne stilstand, omtrent veertigh daghen leggen. Als het legghen nadert, worden de eyren mette vinger ghevoelt, wijl sy in 't voorste van de teeldelen haar plaats hebben. Het broeyen wort alleen vande Wijfjes volbraght, en sy wijkter niet af voor datse de jonghen ghekipt heeft; Dit word alderbest ghedaan van den eersten Maart totte Sonne stilstand na 't gevoelen van *Palladius*; van 't begin van November, tot het lest van December, naar 't ghevoelen van de nieuwe De jongen werden in de tijd van dertigh daghen gekipt, en binnen vijf en-twintigh, indien de dagen warmer zijn.

Arist: H: A: l. 6. c. 6. Plin H:N: l. 10. c. 59.

Indien ghy haar stem anmerkt, die word vande Grieken Papazein en Platagizein, genoemt. *Aratus* gebruikt het bywoord Klanggedon, de Latynen segghen Gratitare, Gig nire, Strepore, Clangere, en wy segghen Gagelen.

Vlught.

De tamme vliegen selden, maar zijn sterk op de benen: 't Is wonder seit *Plinius* in dese vogel datse van de Morini tot Rome te voet komen. De vermoeide steunen op de eerste, en also stuwen haar de andere door een natuurlijke drangh voort.

Siekten.

Van haar siekten valt weinigh voor; alleen van de voetgangers worden sy van een dollen hond gebeten zijnde, niet dul, indien wy *Niphus* geloven. Hy krijght de snot en luisen, die verdrijft hy met pimpernel, die inde velden wast; dese met veel wassen en door 't ghebruik van 't kruid Sideritis. Haar jonghen is de brandnetel doodlijk, en niet minder de begeerlijkheid, nu door al te grooten satheid, nu door haar eigen kragt, wanneerse de wortels gevat hebbende, en die trachtende uit te rukken, haar selven eer den als aftrekken. De oneenigheid metten Arend word selfs mette doot niet gheëindight, want haar vederen onder een ghemenght strijden t' samen, en de Ganse-vederen worden van de Arents-vederen verteert.

Plin:H:N: l. 10. c. 59.

Ouderdom.

Hy leeft tot sestigh jaren, indien wy *Albertus* gheloven. *Cardanus* zoud het niet ghelooft hebben, indien hy niet ghesien hadde dat een Distel-vink derthien jaren in de koy gehouden was, en dat het vleesch vande wilde Gans so hard was dattet in dry dagen niet konde gaar werden.

Ælian: A. H. l. 5. cap. 2.

Verstand.

Scaliger schrijft datse de Laurier bladeren ook in den grootsten honger niet eten, en de Rododaphnes ook niet, gedwongen zijnde: Datse de menschen van verre rieken, en met het wilde Swijn in gehoor niet minder zijn, en dat hy gesien heeft dat een Gans een valk vermeesterde. Dat hy wakker is bewijst sijn zorgh, in 't beschermen van 't Capitolium, wijl op die tijd door 't swijghen van de honden het stuk verraden was. En 't gerught van sijn liefde te Argis door de angename schoonheit van een jonghen met namen *Olenus*, en van *Glauces* die voor de Konink *Ptolomeus* op de Cythar speelde, welke ook op die selve tijd een Ram gelooft wierd te beminnen, bewijst sijn verstand. Men soud ook konnen oordelen datse verstand van wijsheid hadden: alsoo seit men datter een gheduerigh den *Wysgeer Lacys* anhingh, die noit 't zy op straat, inde badstoof, 't zy by nacht oft by daagh van hem gingh. Dat hy altijd gagelt noemt *Virgilius* onanghenaam. Indien sy, wanneerse uitgaan om te weyden veel gheraas maken, seit men dat het onweer beduid.

Theoph: de Signis Tempest.

Gebruik.

Sy waren eertijds in de spijse seer geacht: Op de tafel der Egiptise Koninghen wiert hy alleen metter Kalf op-ghedischt. *Alexander Severus* had hem alleen inde vierdaghen op tafel. Van *Hannibal* wierd hy boven de Hinnen van *Numida* ghestelt. Indien ghy sijn lever besiet, de Romeinen, seit *Plinius*, hielden die van de selve waarde, In de ghemeste is sy heel groot, en uitgenomen sweltse ook seer in soete Melk: En het is niet sonder reden in verschil wie eerst soo grooten goed ghevonden heeft. Of *Scipio Metellus* de Borgermeester, oft *M. Sostius* die op die selve tijd een Rooms Ridder was. Op huiden is de ghemeste Gans in Vrankrijk niet minder gheacht, als eertijds te Romen de Barbeel, en Snoek. Hy is over al by de Joden onder de lekkerny gherekent, en sy zijn jongh en inde Winter niet quaad in de spijse. Het vleesch van de andere is vol quade gyl, en swaar om verteren: Nochtans wordense malscher als mense dry daghen an den hals ophanght met een sware steen an de voeten. De Noordse ingesouten, en inde wind gedrooght, en dan gekookt, worden na des Somers Sonne stilstand ghegheten. *Messalinus Cotta* ('t welk blijkt) de Soon van *Messala* den Redenaar, heeft ghevonden het plat van de voeten te braden, en mette kammen van de Hanen in Schotels toe te maken.

Plin:H. N. l. 13. c. 27.

Wat de Genees-konst angaat, de vederen van den buik gestoten en opgestroyt beletten het bloeden: De tong is sonderling goet totte gebreken van de blaas, en het ontlopen vande

P pis.

pis. Het bloed word met voordeel onder het tegengif vermenght: de gal is goed voor de blauw geslagene ogen als ſy daar na met Hyſ- ſop en Honig beſtreken werden. Beſie van het gebruik van ſijn vet veel in *Aldrovandus*. In Bohemen bereiden ſy dat voor de Kraam- vrouwen met boter tot ſpijſe. Het is een voornaam Genees-middel tegen 't water dat in de oyren gelopen is. Met poeyer van onſe Inlandſe Irias vermengt, en in een Noteſchelp op den Navel geleit, loſt de jonge kinderen den buik. Het deel van Syrien Comagena genoemt, heeft iets anders gevonden. Haar vet in een koperen vat, met Kaneel en veel Sneeuws bedekt tot het gebruik van dat vermaarde Genees-middel, Comagene by die volkeren ghenoemt. *Dioſcorides* heeft van 't Comagenes geen gewagh gemaakt: Van 't gebruik der vederen heeft *Plinius* aldus gheſproken: de twede Accys beſtaat in de vederen van de witte; ſy werden op ſommighe plaatſen tweemaal in 't jaar geplukt, en worden weder bekleet. De ſaghtſte veder is, die het lijf naaſt is, en de voornaamſte die van Hoogh-duitſland. Haar prijs was voor ider pont vijf Denarien: En hier van quamen dikmaal de klagten van de Overſten der hulpelingen, die haar geheele benden op deſe vogel-jaght van haar wagten uitſonden; en die overdaat is ſo ver gekomen, dat ſonder dit werktuigh, de halſen der Mannen niet duren konnen.

Schwenkfeld in Theriotroph. Sileſ.

II. LID.

Vande wilde Gans in 't algemeen, van Vulpanſer, oft Voſgans en de vogel Bornicla.

Daar zijn veel geſlaghten van de wilde Gans, *Plinius* heeft de Chenolopex, uit welke de Brittons de heerlijkſte ſpijs maken, niet ghekent, en hy noemtſe Cheneros. By *Albertus* zijn aſgrauwe die om haar lugtigheid hoger vlieghen, en Hagel-ganſen, oft om haar witheid Sneeuw-ganſen, die behalven haar vijf uitterſte ſlagpennen wit zijn. 's Somers wordenſe nergens geſien, met het anſtaan van de Winter vervliegen ſy met ſcholen hoog door de lught. Boom-ganſen die gelooft werden van de bomen voort te komen, die het hooft gelijk de Pauw, maar ſonder kuif hebben. *Schwenkfeld* ſchrijft, datſe in de hollen van de bomen, in de neſten van de Krayen en Oyvaars, derthien oft veerthien geele eyren leggen. By *Oppianus* worden Linurgi en Cenebritæ gevonden. *Geſnerus* gedenkt de Stargans, die de Italianen Cicco oft Oca, en Sterna noemen, die de grootte tuſſen een Gans en Endvogel heeft; die light, met een geſpikkelde borſt is, en een aſchgrauwe rugh en vleugels heeft. *Scaliger* ſeit datter in de groote Zee van Braſil ſwarte Zee-Ganſen zijn, die nimmer vliegen. Vande Baſſano oft Schotſe is boven gheſproken. Mette beſchryvingh ſullen wy ons niet ophouden: de kop is meer de End als Gans ghelijk, beide de kaakbeenderen zijn binnewaarts in plaats van tanden ſaagaghtigh: Het gehemelte is met eenighe kerven als een vyl ruw en ſcherp; De vlieſen die de voeten t'ſaamvoegen, zijn an 't eind als een ſaagh getant.

Swenkfeld in Aviar. Sileſ.

Haar plaats is meeſt omtrent de Poelen. In Ethiopien zijnſe met ſulke groote kudden, datſe met haar bek, en drek alles verwoeſten. Inde Noordſe landen, omtrent de broeytijd, wanneerſe uitte Zuiderdeelen overkomen, wordenſe overvloedigh gheſien in 't begin van April. Sy komen in de tijd van haar overvlught veel in Holland, Henegouw, en Artois. In de maand December beſoekenſe Nova Spanje: In Indie werden heel ſchone ghevonden. Haar ghehele lijf behalven de borſt en buik is ſwart: de ogen heeft een ringh als Koral belopen; uitte kleine ooghoek ſpruit een ſtreep van de ſelve verw en ſelfſtandigheid, en ſtrekt ſich naar den hals, van daar worden ſes oft ſeven takjes wederzijds tot het midden van den hals afdalende, verdeelt,

Plaats.

Carol. Steph. de R. R. l. 1. cap. 15.

Sy beginnen te teelen na des winters Sonne ſtilſtand; in 't begin der lente leggen ſy ten hoogſten ſeſthien eyren. Sy worden onvrughtbaar als ſy tam werden.

Teelingh.

Sy zijn vervlieghende vogels: Als ſy ſullen weghvliegen, geven ſy haar met groot gheroep heel om-hoogh, mogelijk op dat niemand vande hare ſoude achter blijven. Sy kieſen het Zuiden als haar het Noorden voortdrijft, en weder dat als haar den Zuiden wind afdrijft, en houden niet op, ten zy haar den honger dringht. Sy houden haar orde gelijk de Kranen met ſtilſwijgen; en roepen niet, ten zy de orde geſcheurt werd, beſie wat wy vande tamme uit *Plinius* geſeit hebben. *Oppianus* ſeit datſe van geen leiders, en als ſy ſlapen van geen wachters ontbloot zijn. Als ſy over den bergh Taurus vliegen, draghen ſy uit vrees van de Arenden een ſteentje in den bek, om haar ghegagel te beletten. *Plutarchus* heeft dat de Ciliciſe toegeëigent, maar dat het de wilde toegeſchreven werd, leſen wy by *Ælianus* en *Marcellinus*. Sy komen trager by als de Kranen. *Geſnerus* heeft ſomtijds op den ſeſten van October veel ſcholen ſien vervliegen, die van 't Ooſte naar Vrankrijk, en met dryhoekige ſcholen naar 't Zuiden vlogen.

Vlught.

Author de Natura rer.

Oppian. Exeutic. l. 2. c.

Aldrov.

Ariſt: H; A: l. 5. cap. 29.

Wat haar ghebruik angaat, haar vleeſch is om de oeffeningh minder van quaden gyl: Rauw riekt het heel ſoet. De ghebrade tonghen zijn goed in ſpijſe voor de graveelige.

Gebruik.

II. LID.

Vande Voſgans en de vogel Bernikla.

Tot de wilde Ganſen moet de Voſgans, de Capricalca, en Branta betrokken werden.

De

Tab. 49
Anas
Endte
Anas Indica
Anas Domesticus
Zame Endte
Anas Cairina
Anas Libyca
Anas fera
Spiegel Endte
Anas Marina
Meer Endte
Querque dula
Kleín Endelein
Glaucion
Harle
Anas fusca fera
Anas Platyrinchos
Anas Plyrinchos
Penelope
Anas muscaria
Ein Leiner
Anas fera
Zee Vogel

De Voſgans oft Chenalopex by ſommige genoemt, is een watervogel roſch van borſt, die inde Konijns-holen, ſomtijds in de gaten van de klippen neſtelt, welken de Engelſe Bergand noemen. *Geſnerus* heeft in bedenking gelaten of de Chenalopex niet de Stargans is. *Aldrovandus* weet niet ſekers voort te brengen; Hy wort onder de platvoeten, die omtrent de wateren verkeren, van *Ariſtoteles* getelt. Hy leit ſomtijds wind-eyren: in 't beſchermen van ſijn jongen gebruikt hy de ſelve liſt als de Patrijs, en beſchermt ſich van 't ongeval van den Arent, Kat, en andere vyanden. Boven hebben wy uit *Plinius* geſeit, dat hy eertijds by de Engelſe voor een lekkerny gehouden is.

Vande Capricalca komt voor, dat hy wat groter als de Raven is, en voor lekkerny gehouden werd. Dat hy met dwarſe bruine ſtrepen over den hals, borſt en buik onderſcheiden is, en geen ſtart heeft. Hy word Branta, oft Bernicla, en Bernicha, by de Schotten Klakguſe, by de Francen Krauant en Oye Nonnette: by *Iſidorus* Barliata, by *Albertus* Barbates, en van de Hollanders Rotgans ghenoemt. *Bellonius* meent dat het de Chenalopex van de oude is. Hy is kleinder als de wilde Gans, en ghelijkt het toeſtelſel van de Moniken, die haar witte kleed met een ſwarte over-dekken. De vleugels zijn lootverwigh, met een korten ſwarten ſtart. Hy vlieght als de wilde Ganſen en roept, hy is veel by de Poelen, en berooft de geſaide landen. Van haar oorſpronk is onder de gheleerde veel verſchil. Sommighe willen datſe verſamelen. Andere datſe uit het verrotte overblijfſel der bomen, Andere datſe uit de verrotte Appelen van een boom in 't Eyland Pomonia waſſende; andere uit een vrught, eenighe t'ſaamgherolde bladeren ghelijk, voortkomen, welke ter bequamer tijdt in 't water vallende begint te herleven. *Iſidorus, Alexander ab Alexandro, Olaus Magnus, Hector Boetius, Scaliger, Mejerus, Geſnerus* en andere, ſtemmen het ghemeen ghevoelen toe. De Hollanders beveſtighen uit het eighen gheſight bevonden te hebben, dat de Rotgans in Groenland broeit, en ſijn jongen opvoet.

III. HOOFT-STUK.
Vande Endvogel.

I. LID.
Vande Endvogel in 't algemeen.

De Endvogel, in 't Latyn Anas, by de oude Grieken Neſſa, oft Netta, by de nieuwe Chena, oft Papitza, oft Pappos ghenoemt, is een vogel by ons gheheel bekent: Hy heeft een breden rugh en bek, de voeten met kraakbenighe vellen t'ſaamgevoeght en breed, korte dikke ſchenkels, en achterwaarts gheboghen om in 't ſwemmen het water te heftiger wegh te dryven. Hy heeft een breden krop; hy heeft de tongh veel-tijdt binnewaarts, an weer-zijden met eenighe ruwe ſcherpe puntjes ghetant, en als een pluim-gekerft. De ſpieren omtrent het boven-lijf afgheſcheiden, de binnenſte wit: Indien de bovenſte blauwagtigh zijn, 't welk ſchijnt door de koude te geſchieden, oordelen de boeren by de Switſers datter een goede Somer volgen ſal.

Sy verkeren de meeſte tijd in 't water, ſo om door die koude haar angeboorne gematigtheid, die heet is, te verkoelen, als om voedſel, dat met haar aart over-een-komt, te ſoeken. Plaats.

Sy leven mette wortel van waterkruiden, en 't ſaat, Wormen en kuit van de water dieren, voornamentlijk etenſe graagh waterkroos, 't welk *Creſcentienſis* Ende-kroos en andere Bolle-kroos genoemt hebben. Daar zijner die willen datſe kleine viſch en ſlijk eten, nocht haar van vergif onthouden, gelijk *Scaliger* gelooft. Spijs. Scalig. In Theoph. de cauſis Plantar.

Wat angaat haar teelingh, ſy zijn, ſeit de ſchryver van de natuur der dingen, ſo geil, dat veel Mannetjes een Wijfje met haar beurtigh verſamelen om hals helpen. Sy paren inde Maart en April. Sy leggen an de waterkant, en vogte plaatſen. De gekipte jongen door een verborgen aart ſoeken terſtond het water: En ſo haaſt ſy uitten dop zijn, zijnſe ſo wakker, datſe ſchoon de Moer quam te ſterven, ſonder voeſter konnen leven. Boven alle is te verwonderen alsſe van een Hin uitgebroeit zijn, dat die haar in 't eerſt niet kent, en daar na haar onſeker gebroedſel by een roept, en ten laatſten haar met klaghten bekommert toont omtrent de waterkant voor haar ſwemmende jongen die haar aart volgen. Teelingh. Pl: H: N: l. 10. c. 55.

De beſchryver van de Nachtegaal drukt haar ſtem uit door Tetrinire, wy ſeggen quaken, en *Scaliger* noemtſe ook klagers. De ſtem van de Wijfjes is grover en luider, van de Mannetjes flauwer. Stem:

Sy gaan langſaam om de kortheid van haar benen, en zijn bequamer tot ſwemmen. Gangh.

Haar verſtand is by na mette Ganſen gemeen; hoe ſy de ſlagen van den Arent ontſnappen beſchrijft *Ælianus*. Als deſe op haar anvliegen duiken ſy onder, en onder 't water doorſwemmende, komen ſy an een ander plaats op. Als ſy haar veel in 't water dompelen, en haar vederen en vleugels pluiſen, ſeggen *Theophraſtus, Ælianus*, en *Plinius* datſe wind voorduiden. *Columella* en *Vegetius* hebben gelooft dat de buik en darmpijn van de Koeyen en Oſſen geneſen wierd, door 't geſicht van de ſwemmende Enden, en dat de ſelve met grooter voordeel, de Paarden en Muilen met haar geſicht geneſen. Verſtand. Ælian: H: A: l. 5. cap. 33. Theoph: de Signes Ventor: Æl: H: A: l. 7. c. 7. Pl: H: N: l. 18. c. 25. Columel. de R. R. l. 6. c. 7.

Haar gebruik in de ſpijſe is bekent. *Cato* de Keurmeeſter, na 't getuigenis van *Plutarchus* ghebood de ſelve de ſieken voor te ſetten. Datſe hard van vleeſch, en ſwaar om te verteren zijn, nocht goed ſap hebben, is by Gebruik Plutarch. in Catone.

Hippocrates, *Galenus*, en andere is te lesen. Andere stellense boven het Ganse vleesch. *Alexander Benedictus* heeftse inde Pest verboden, *Fracastorius* ook den genen die de pokken hebben. *Martialis* prijst den hals en borst, het ander laat hy voor de Kok.

Sijn ghebruik inde Genees-konst hebben wy boven ook angeroert. *Methridates* de Konink van Pontus, plaght haar bloed altijd te mengen inde Genees-middelen die teghen 't vergif bereit wierden. Nochtans hy self onder 't gebruik van sodanighe genees-middelen, onthielt sich van de darmen, als van laghen der Gastmalen. 't Selve bloed stelpt het bloeden van de hersenen. Het vet van achter inghespeuit gheneest de darmpijn, en word by *Myrepsus* in een plaaster teghen de zyde pijn vermenght. *Villanovanus* schrijft dat den drek op vergiftige beten geleit, goed is. De Chinensers voedense in so groten getal, datse dikmaal X X M. te boven gaan, dese gebruikense om het schadelijk onkruid uit de Rijs te plukken. 't Geen *Campofulgosus* van den Endvogel met derthien jonghen, die inde maand December op Nicolaus dach in Vrankrijk omtrent de stad Redon, ten tijde van de Mis inde Kerk quam, het Auter omgingh, en een jongh daar liet, niet wetende waar sy haar na toe begaf, beschrijft, dat willen wy den Schrijver self laten oordelen, of het te geloven is.

[margin: ... At- ... l.17. .6.]

II. LID.

Van de tamme Endvogel, Indise, Lybise, en Cairose.

DE tamme Endvogel by de Latijnen Anas domestica, by de Grieken Nepta Oicuros, by *Aratus* Matoidios ghenoemt, werd somtijds wit, somtijds asgrauw, en dikmaal uit beide verwen bont ghevonden. Het onderscheit tusschen 't Mannetje, en Wijfje is, dat hy vederen op de stiet heeft die teghen 't hooft opgerecht staan. Dat hy sulken groten scherpen geluit geeft, en 't hooft so lang onder water houd dat is hy an de lughtader schuldig: Daar die inde longen verdeelt werd heeftse een harde, en holle blaas, welke daarse haar grootst vertoont, naar de regter zyd helt. Men seit dat de tamme somtijds, als voorboden van de Pest, oft Hongers-nood haar tamheid vergetende, mette hoenderen, Gansen, en Pauwen de Bosschen kiesen.

Van de Indise Endvogel zijn dry beschrijvingen. Het hooft van de eerste, 't welk met vederen beset is, en die op den top een witte veder-kuif draagt, die over de heele lenghte van den hals hangt, en dien hy als hy gram is, opreght, is geheel bloedrood; de geheelen hals is weeragtig vleesch, met kerven onderscheiden, de bek is geheel blauw; den hals daarse an 't lijf ghevoeght word, is met een swarte vederen-kring, met eenige witte stippelen, onder smalder en boven breder ghevlekt, verciert: de uitterste vleugels, en de start blinken van groenheid, ghelijk inde Spaanse vlieghen. Het Wijfje is so niet ghesprenkelt, maar anders 't Mannetje ghelijk. Het hooft van d' ander was wit, de bek, de schenkels, start, en de langste pennen van de vleugels waren swart, den boven-hals had een smalle swarte kringh omvanghen. Inde derde was niet sonderlings, uitgenomen een rode ronde knobbel, welke op 't achterste van den bek, en op de schenkels staat, dat heeft hy mette Zee-Endvogel van Rondelet gemeen, welkers bek, en schenkels rood zijn, ghelijk een wilde Bosch-Roos, het hooft is swart niet sonder groene plekken.

NB. Besie ook Mantissa van de Indise Endvogels. N°. 10.

De Lybise gelijk hy van *Bellonius* beschreven werd, is van grootte middelbaar tusschen een Gans, en End, hy heeft een korten breden bek, an 't einde krom, op 't hooft tussen beide de neusgaten een knobbel so rood als een kars, de hooft-slapen zijn kaal, welkers huid een rood leer gelijkt; het teel-lid is rood als bloed, en so groot dattet de dikte van een, en de lenghte van vier oft vijf vingeren uitmaakt. Sijn stem is gebroken als of hy quade longhen hadde. Die *Aldrovandus* beschrijft, had een getanden bek, was swart over 't gheheele lijf, alleen an de borst een weinigh wit. *Scaliger* noemt hem een Indise, en seit dat hy geen geluit geeft, en dat de eyren die een verwigh, bruin, en by na rond zijn, so ghy haar in de Son besiet, boven op, de selve swartheid vertonen, die in den bek is. Indien ghy twee van de onse met een Mannetje alleen voegt legghen sy veel eyren, maar de jonghen die daar uitkomen sullen geen vrught voortbrenghen, indien wy *Augustinus Gallus* geloven.

De Cairose Endvogel, daar van heeft *Aldrovandus* het Mannetje en Wijfje beschreven. Het Mannetje dat groter als 't wijfje is, heeft een bek daar hy an 't hooft gevoeght werd, heel dik en knobbelagtig, in een scherpen krommen haak eindigende, en by na heel swart, maar an 't einde roodagtig; het hooft is swart en gekuift; de krop is onder den bek met witte stippelen gesprenkkelt; het heele lijf is by na swart; de schenkels zijn kort maar sterk. De bek van 't Wijfje was minder knobbelagtig, en daarse mettet hooft gevoeght werd, met een streep, ten deel wit, ten deel rood, maar breed genoech getekent. Die plek welk, inden bek van 't Mannetje rood is, was asgrauw, met een weinigh rood vermengt.

III. LID.

Van de wilde Endvogels in 't algemeen en in 't bysonder.

DAar zijn verscheiden ghedaanten van wilde Endvoghels, want op dat ik nu swijge

[margin: Martyr d... ut Ocean...]

ſwijghe van de ghene daar wy van handelen ſullen, daar zijn'er in't Eyland S^t. Jan in America die heel wit zijn, met een roden kop. In Ancyra die een ſtem hebben als 't geluit van een hoorn, en ſo genegen totte vryheid, datſe dry jaren in't hok opgeſloten geweeſt zijnde, uitbreken indien' er ghelegentheid is. Maar alle de breedbekken hebben in't einde een hoornaghtige nagel, daarſe de ſpijs mede anvatten, en in plaats van tanden, ſcherpe kerven omtrent den bek; de vlieſen van de voeten zijn an 't uitterſte ghetant.

Plaats, Olaus Magnus Sept. l. 19. c. 6.

Ghy ſult haar over al ſien. Inde Noordſe landen ſo overvloedig, datſe by na alle wateren ſchijnen te bedekken: voornamentlijk in die, welke een warmen damp van de onderaardſe aderen ontfanghen, welke ſy met krings-wijſe en ſchuinſe ſwemmingh tragten open te houden; indien ſy door de hevigheid der koude overwonnen werden, kieſen ſy de ruime Zee. Sommighe gheloven datſe vervliegen, en omtrent de Rivier Xanthus, mette Ravens vechten. Ik houd voor waarſchijnlijker datſe inde Winter oft op d' oevers van de Rivieren, oft de dijkken van de Viſſeryen, oft inde heeſters van de poelen haar verbergen, oft haar inde naaſte boſſchen, en thuinen begeven. Sy werden op alle tijden ergens geſien. Die in't Zurichſe Meer verkeren, vlieghen dikmaal na de nabuerige Rivier Silus over, om datſe daar minder van de Voſſen en Wolven beſchadight werden.

Voorduidingh.

Indien gy haar met hopen ſiet vliegen, hoewel by ſchoon weder, ſo verwagt regen, ſo ſy haar vleugels op 't land uitwayen, ſo ſalder wind ontſtaan.

De voornaamſt onder haar zijn de Querquedula oft talingen, welke ook Roſcades en Phaſcades genoemt, en in grote en kleine verdeelt werden. De kleine zijn minder als de Endvogels, maar metten bek, voeten en 't vordere de ſelve gelijk, de krop is wit, met ſwarte ſtippelen getekent, de buik is wit, de vleugels groen-grauw, de voeten aſgrauw met ſwarte vellen. Datſe levend geplukt, en op den buik geleit de darm-pijn uittrekken, heeft ons d'ondervindingh geleert. Ghy ſult meer gedaanten by *Aldrovandus* vinden, uit welke inde Japonſe, de voorſte pennen omtrent het ſchouderblad, van een donkere roſe verw, met ſwarte half-Maan-wijſe ſpikkels getekent waren. De volgende waren ten deel wit ten deel groen. De langhſte van al waren met ſchoon blauw verciert.

Schwenkfelt in't Aviario Silesi.

Tot deſe behoort de Endvogel Circia, die omtrent Ausburgh Kernell genoemt is, en de gekuifde Querquedula oft Taling. De Circia is een weinigh groter als de Duiker, donker van lijf met een breden bek. Hy leeft met ſteentjes en ſaat van Water-Kruiden. De Kernel, heeft een bek van Indiſe verw, het hooft roſch, met witte ſpikkelen geſprenkelt, een ſwarten hooft-top, een witte krop, aſgrauwe vleugels, met twee witte dwarſe ſtrepen onderſcheiden; de borſt roſch, en de ſchenkels bruin. Het lijf van de ghekuifde, welke *Bellonius* Colymbus noemt, is rond, blinkende van groenheid, en het achterhooft is als van de Onocrotalus gekuift: de ogen helder blinkende als koper, onder welke omtrent de opſparring wederzyds een brede plek geſien werd. De ſchenkels zijn kort, de voeten breed, de borſt met het hooft, en hals zijn ſwart, en de buik lootverwig.

De groote Boſcades zijn in 't anſien aſchgrauw: Het Mannetje heeft inde hals blinkende vederen als de Pauw, uit groen en blauw t'ſaam geſet, een witten kring om den hals, en de vleugels zijn na den buik toe blinkende van verw. Sy zijn oft kleine die de kop groen hebben, den bek geelaghtigh, den buik uitten witte aſchgrauw, en verſcheiden geverwt, met rode ſchenkels, by *Ariſtophanes* mogelijk Periexoſmenai genoemt, oft grote, die merendeels met haar in verw over een komen, Sertenten, om datſe metten bek de aard gravende de koſt ſoeken, ghenoemt. Sy eten Eikels, en Haver. Haar gelijkſlagtige van haar voedſel, Gras of Bieſenden ghenoemt, hebben een ſwarten bek en voeten, en op 't lijf lighter verw. Den welken *Bellonius* gelooft de Torquatus oft geringde, de Periexoſmene van *Ariſtophanus*, die hy ſeit tuſſen de Gans en Endvogel van middelbare grootte, van wijs als de Ganſen, maar minder van ſtem te zijn, en die uit de eyren van de Boeren ghevonden en onder een hin uitghebroeit is, dien verſekert hy dat de Zee-Exter van *Geſnerus* is, met platte roodaghtige voeten, meer achterwaarts ſtaande als in andere platvoeten, met een dunnen bek, meer inde breedte uitwijkende als inde lengte uitſchietende, en met vier rode ſneden van boven, en twee van onder inghegraven, en geel gheverwt.

IV. LID.

Van andere gedaanten van wilde Endvogels.

Behalven de Boſcades zijn onder de geſlagten van de wilde Enden. De Glaucius, Anas Fuſca, Muſcaria, Platyrinchos, Fiſtularis, Caudacuta, Nigra, Herle, Tardone, Puffinus, en Penelope avis: van die gene daar *Aldrovandus* in't XIX. & XLV. Hooftſtuk van gedenkt, ſwijg ik.

Voor de Glaucius oft groen-grauwe welke *Atheneus* van de verw der ogen alſo ſeit genoemt te werden, en kleinder als de Endvoghel te zijn, dringht ons *Bellonius* de France Morillan op. Welkers bek an den rand ghelijk een ſaagh ghekerft is; den hals heeft een witte kring belopen; het hooft word tot den midden-hals met een hoog yſeraghtige verw verciert; de tongh heeft hy ſo vleeſig, datſe omtrent de wortel dubbel ſchijnt. Hy heeft geen gal, de Lever in twe quabben gheſcheiden

den

den, waar van d'eene op de maag, d'ander op de darmen leit. Hy leeft met saat van kruiden die anden oever wassen, met slekken, en water-duisent-benen, en andere. Sijn gelijkslaghtige is die by de Francen un Tiers ghenoemt werd, van verw tusschen de Morillo, en Endvogel middelbaar.

De Fusca word also van sijn bruine verw genoemt, van haar middelbare grootte hebben hem sommighe de middelbare genoemt. *Gesnerus* maakt hem de selve metten Roodhals, waar van hy ook den naam van Erytrocephalus heeft, en de Penelope van de oude, om dat hy rood en verscheiden geverwt van hals is. Gy sult dryerley beschrijving van hem by *Aldrovandus* vinden. Het Wijfje heeft geen swart hooft, maar enige geele plekken.

De Muscarius (die so ghenoemt werden om datse muggen en vliegen vanghen) is van dryerley geslagt. Het een dat het boven deel van den bek geel heeft, weerzyds gesaagde tanden, die vliesagtig en buighsaam zijnde, uitpuilen. De verw is over 't geheele lijf verscheiden: by de Switsers Muggrate, wy moghen seggen Muggen-eter, ghenoemt. Het ander is groot van lijf, schoon van verw, en word in't Meer Poda omtrent Constans ghesien, en word Murente, en Mossente, van het poel-slijk genoemt: Het derde word van de Miscenensers Pillente genoemt, met een langen saghten asgrauwen bek. Hy vanght de swarte vliegen met sijn listigen gang, en geeft 's nagts een klaaglijk geluit.

De Platyrinchi (oft Platbekken) worden in meer geslagten verdeelt. Daar zijn'er die den bek op de wijs als een gebogen langen swarten schild hebben: En om dat hy in't vliegen groot geluit met sijn vleugels maakt, dat by na een Lasarus klap gelijkt, wordense Schall-Enten genaemt. *Gesnerus* doet'er by, dat sommige, die by de Switsers Taschenmaul genoemt zijn, het onder deel van den bek, so diep in't bovenste schiet, dat het daar by na geheel ingesloten werd, en dat de tanden wederzyds sagt, buigsaam, regt, en heel langh zijn. Daar zijn'er welken de bek by na tweemaal so breed als in andere is: En dat inde swarte Zee, in't Wijfje, is sy nu geelagtigh, nu met plekken onderscheiden. Daar zijn ook platbekken met rode voeten, en andere met een swarten platten bek, welkers beschrijvingen by *Aldrovandus* zijn. Tot de selve behoort de Clangula, welkers Mannetje, omtrent de oghen die schoon zijn, weerzyds een witte plek heeft, en een groot hooft uitten swarte groenagtig; het Wijfje is sonder plek en groenheid. De Fuligula van de bruine verw also ghenoemt, wiens bek kort en breed is, worden de vleugels omtrent het einde met een witte streep doorsneden. De Cirrata oft gekuifde, Vollente van sijn lijvigheid genoemt, is so groot als een Hoen, wiens Mannetje een kuif op den hooft-top draagt, uit swarte vederen t'saam-geset, omtrent welke, de vederen uitten swarte groen zijn.

De Fistularis oft fluiter, van sijn fijne stem die als een fluit klinkt also ghenoemt, heeft een blauwen bek, omtrent de nagel eenighe strepen als draden, den hals swart, en gespikkelt: Den rug ten deel lootverwigh, ten deel met rode en swarte pennen gemenght. In de Wijfjes word sulks niet gesien.

De Caudacuta oft Spits-start, heeft den bek boven swart, ter zijden bleek-blauw, in 't Wijfje is die asgrauw met swarte plekken: in de vleugels zijn de onderste pennen over dwars wit: de middelste glimmen van swartheid bruin en groenheid, an 't einde zijn sommighe geelagtigh, die de Wijfjes niet hebben.

De Nigra oft swarte, also van sijn verw genoemt, is met een witte streep langhs de vleugels gevlekt; de bek is met swart, geel en roodt onderscheiden, de voeten zijn roodagtigh.

De Herle also by de Francen genoemt, heeft een ronden bek an 't einde kromagtigh, rood, an weerzijden met rimpelen, en van verw als een Orangie-appel, de tong saagagtigh, de vleugels wit, de voeten rood. *Gesnerus* verschuift hem onder de Duikers.

De Tardone soud heel wit van lijf zijn, ten waar de vleugels boven swart waren, daar weerzijds een rode streep gesien werd. Hy heeft een korten bek, in 't opperdeel roodagtigh an de zijden, weerzijds na de neusgaten met een swarte plek getekent, an't einde ghelijk als in een nagel aflatende, hy heeft hoogagtige schenkels: Een rode kringh om den hals, en de geheele streek van de maagh is wit.

De Puffinus is een Zeevogel, bruin van verw sonder vederen, alleen met eenighe pluimtjes als Wol bekleed, derhalven kan hy niet vliegen. Als hy somtijds haastig voort wil, begeeft hy sich steunende op het uitterste van sijn voeten en vleugels als kruipende over 't water. Hy leeft met Wier en Mossélen: hy word gesouten, en in Engeland in de vasten gegeten.

De vogel Penelops maakt de uitlegger van *Aristophanes* den Endvogel ghelijk, en is soo groot als een Duif. *Ion* seit dat hy een hals van purpere verw heeft. *Gesnerus* meent dat het die is, welken de Hoogduitsen Rotthals noemen. *Bellonius* noemt hem Canne a la teste rousse: Hy is rood van kop, van krop en borst swart, op het overige lijf lootverwigh met een bruine bek, donkere schenkels, en voeten. *Aldrovandus* beschrijft het Mannetje nauwkeurigh, welken ghy kond insien.

IV. HOOFT-STUK.

Vande Fulica, Cotta en Rallo der Italianen.

DE Fulica welken sommige menen de Phæne, 't welk de beenbreker is, te zijn, menen andere uit de oude als *Cicero*, de Erodion, en sommighe de Cepphus

Ciconia
Ibis Bellon
Ciconia Nigra
Ardea minor
Phœnicpteros
Ardea Cinerea alia
Ardea Cinerea Major
Ardea Reiger
Ardea Cinerea minor

Cepphus van *Aristoteles* te zijn, andere en mogelijk niet qualijk de Aithia wijl hy also van sijn bruinigheid genoemt is, en welke by *Kyramis* Phalaris, by *Albertus* Mergus niger, dat is swarte Duiker, en pullus aquaticus genoemt werd. Het is een Vogel so groot als een Hoen, over 't geheele lijf swart, noch swarter an den hals, en op 't hooft, met een langen hals, een kaal voorhooft dat Eys-wijs rond is met een wit vel gelijk de kam van een haan bedekt. De klauwen van de voeten hangen met swarte brede maar ghescheurde vellen t' samen, en werden weerzyds ten minsten an de eene gesneden. De tusschenlopende knobbels der vellen maken by na halve kringen. Hy gaat recht op sijn voeten, en loopt heel snel. Sijn tongh is sachter als van de hoenderen; sijn naghels zijn groenagtig, en swart; de vleugels zijn na de rondte van 't overighe lijf ghekromt. De Milt hanght an de Maagh, an 't eene einde dun en teer, maar an 't ander uitterste dikker, en gelijk de hoef van een Paard omgheboghen, so breed als een halven Okkernoot. De longen hangen vast an de ribben: Den regten darm sult ghy wederzyds met byhangsels, yder een hand-breed lang, versien, en met het uitterste opwaarts gebogen vinden. Indien ghy hem boven besiet. Sy hebben ook eyren die an de lendenen ghehecht, en aldaar ook van den Winter af gevormt zijn. Daar is onder haar geen onderscheid van kunne, ghelijk in andere Voghelen. Doch zijn somtijds d'een, als d'ander wat meer bruinverwigh an den buik. Bellon: pud. Aldr: l.19. c.13.

Plaats en Voedsel. Hy houd sich in waterige en poelaghtighe plaatsen. *Maro* heeftse Zee-vogels genoemt. Hy eet kruid, en allerley zaat.

Teelingh. Hy nestelt op de aarde, en leit eyren inde Somer so groot als Hinnen-eyren. Als sy in schoon weder de poelen verlatende, op het land haar vermaken, ruiken sy nauwkeurigh de dampen oprijsen, die den reghen sullen verwekken, en voorduiden de winden ghelijk wy by *Virgilius* lesen. *Cicero* schrijft datse het onweer met haar stem te kennen gheven. Doch als sy haar vleugels klappen, beduiden sy reghen: maar als sy haar dompelen, en haar vleugels vlidderen, seit de selve *Cicero* datse wind beduiden. Arat: in Phœnan. Virgil. Georg: l.1. Cicero in Progn.

Het gheslaght, 't geen de Friesen Marcol noemen, voed sich met dode krengen. Leit sijn eiren in 't Riet, welke van de Inwoonderen, een overlatende, weg-genomen werden, en 't nest doorboort zijnde, komt het gestadig weder, en onwetende van dat bedrogh, leit weder andere tot dat het uitgeleit is.

Die men te Parijs Zee-duivel noemt, is so swart van verw, dat hy schijnt gheschildert te zijn, heeft een breeder witte vlak als de Fulica, en trekt sijn schenkels na sich.

De Cotta is een Engelse Vogel, een weinig kleinder als de Fulica, maar in vorm, en verw gelijk: Sijn bek is met een rood knobbeltje getekent; sijn schenkels zijn root, en heeft geen plek an 't voorhooft. In 't duiken schiet hy tot op de grond der Zee. Hy leeft met wier, slijk, gras, en kleine mosseltjes, en onthout sich van visch. Men seit dat hy niet langer kan vlieghen, dan als hy het opghenomen water inde holte van sijn voet houdt.

De Rallus van de Italianen, verschilt daar in van de Fulica, dat hy een swarten bek heeft, op de vleugels, en omtrent de oghen meer wits, groene schenkels, geen kaalheid, en de vellen tusschen de voeten so niet doorsneden. Hy word te Mæstro in seker veld niet ver van Venetien met groote onkosten gevangen. Sy worden van de Knegts, die in plaats van Jaghthonden met hooge schoenen door 't water woelen, met stokken opghejaagt, en worden also de Valken tot roof.

HET. V. BOEK.

Vande natuurlijke beschryvingh van de Vogels.

Vande Splitvoetige Water-vogels.

I. OPSCHRIFT.

Vande Splitvoetige VVater-vogels die vleesch eeten.

I. HOOFT-STUK.

Van de Oyvaar

De Oyvaar in 't Latijn Ciconia, by de Grieken Pelargos en Pelagos, by sommige Kikyps, en Kukkpha ghenoemt, is een Vogel by ons seer wel bekent, met witte en swarte vederen, rode schenkels, en een dikken roden bek. Ten tijde van *Plinius* wierd geseid dat hy geen tongh Plin: H: N. l.20. c.23. hadde, maar het is bekent dat hyder een heeft, die rootachtig en heel kort is. Sy waren ook eertijdts in Italien, maar *Aldrovandus* meent datter nu geen zijn. Aldrov. Ornith. l.20. c.1.

Wy lesen by *Plinius* dat hy noit in 't land van Fiderates nestelt, die van gelijken verhaalt, dat de selve door een angename plaats met bomen beset, van Italien over de Po niet over vliegen, ook tot acht mijlen van daar. Wy hebben ook gehoort datse in Brittanien zijn onbekent geweest, en het word by 't gemeen gelooft, datse niet als in vrye landen verkeren. Het is seker dattet een vervliegende Vogel is. Maar van waar sy quamen, oft waar heen sy weder weghvlogen, was by de oude niet bevonden. Het is sonder twijfel datse van verre, op de wijs als de Kranen, en die inde Winter, dees inde Somer komen. Daar is uit seker Meer omtrent Mets in Lothringen, een hoop die an malkander hingen uitgehaalt, die inde warme baden weder levend wierden, indien wy *Campofulgosus* geloven. Maar *Gaudentius Merula* verhaalt ook datter uit het Meer Lar enighe ghetrokken zijn, (die den bek in den aars hadden steken) Campofulg. Memorabil.

en

en op de ſelve voorgaande wijs weder herſtelt zijn. *Bellonius* ſchrijft datſe in Egipten en Ethiopien vervliegen, en beveſtight als een oogh-getuige, datſe inde maand September en October aldaar 't geheele vlak beſlaan. Als ik (ſeit hy) omtrent Abydos was, heb ik op den vier-en-twintigſten Auguſtus aldaar een grote menighte Oyvaars geſien, die wel omtrent dry oft vier duiſend in getal ſchenen. Sy vlogen van Rusland, en Tartarien kruiſwijs dwars over den Helleſpont. En als ſy boven 't Eyland Tenedos waren, keerden ſy haar met een lange ſwier om, tot dat ſy in een kringh verenight waren. En eer ſy verder van de enghten van de Propontus voortgingen, verdeelden ſy haar in kleinder ſcholen boven de twintig, en volgden ſo malkander naar 't Zuiden. Als ſy ſullen vervliegen, vergaderen ſy op ſeker plaats, en alſo met malkander vergeſelſchapt, en niemand achterlatende, als die gevangen zijn, vertrekken op een voorgeſtelden dach, als door een geſtelde wet. Niemand heeft den hoop der wegvliegende geſien, hoe ſy ſullende vertrekken, haar vertoont; en niemand heeftſe
Pl: H: N: l.10. c.23. ſien komen, maar wel datſe gekomen waren, (verſta dat van de Inwoonders daarſe verblijven ſullen) want beide gheſchiet het by nacht. En hoewel ſy over en weder vliegen, ſo meent men nochtans datſe nergens zijn angekomen als by nacht. In Aſia ſeggenſe de Pythomes komen; alwaar ſy op een ruim veld vergaderen en onder malkander kleppen, den genen die leſt ankomt verſcheuren, en ſo vertrekken. Daar is angetekent, datſe niet ligtlijk na den derthienden dag van Auguſtus aldaar geſien werden.

Sy eeten Kinkvorſchen, Slangen, en Viſſchen. Tweemaal heeft *Swenkfeld*, in een opgeſneden maag benen van een klein Vogeltje gevonden. De Padden eten ſy niet als door groten honger. Daarom word het over
Solin. in Polyhiſt. al qualijk genomen haar te beſchadigen, maar meeſt in Theſſalie, daar grote overvloet van Slangen is, welke wijl ſy die verſlinden, ſuiveren ſy die landen van veel quaads; en is
Pl: H: N: l.10. c.22. derhalven door de wetten mette ſelve ſtraf verboden haar te doden, gelijk de Manſlagh.

Varro heeft geſeit datſe op 't veld neſtelen. Maar het is ſeker datſe boven op de Huiſen, en Schoorſtenen neſtelen, en ook ſonder twijfel de hoge verdorde bomen ſoeken. Als ſy eerſt komen, ſoeken ſy weder haar oude neſten, die behouden vindende, ſuiveren ſy die, die van de wind beſchadigt zijn herſtellenſe, en verſamelen alleen inde ſelve. Dat het Wijfje in dertig dagen vier eyren leit, die de Ganſen-eyren in grootte en verw gelijk
Solin c.14. zijn, en de ſelve ten eerſten met verwiſſelen van vederen broeyt, ſeit den Lofſchrijver. Haar broey-tijt wort by ſchoon weder in een maant volbraght, en ſy broeyen ſo heet, datſe daar door haar vederen verlieſen. Sy hebben haar jongen ſo lief, datſe in den brant van Delft, als ſy die niet konden verloſſen, liever met uitgheſpreide vleugels, op de ſelve wilden vergaan, als verlaten.

Haar ſtem word by ons kleppen genoemt, om dat deſelve met beide delen van den bek, als een Laſarus klap, welk uit twe kopere, oft benen bladeren die teghen malkander ſlaan, gemaakt is, geſchiet, 't welk van *P. Martyr* Crotaliſtria genoemt wert. Stem.

Sy vliegen noyt metten zuiden wint Als ſy vliegen matigen ſy haar vlught mette benen, en ſweven door de logt met uitgerekte ſchenkkels totte ſtart toe, die ſy kort hebben. Als ſy ſlapen ſtaan ſy op een been, en leggen 't hooft op de eene ſchouder. Vlught.

Datſe mette Krayen, Arenden, Duikers en Vleermuiſen vyantſchap voeren, is van ſommige verhaalt. Dat het een voorbeduidende vogel is, hebben de voorbeelden geleeraart. Als *Attila* de Stad Aquileia belegert hadde, heeft hy de Stat met ſijn jongen verlaten. Daar van is een voorbeduiding van den belegeraar genomen, en de Stad in ſijn gewelt geraakt. Als het onweder dreight, ſtaat hy op beide voeten, laat ſijn vederen hangen, verbergt ſijn bek inde borſt, en ſet het geſigt daar heen van waar het onweder ankomt. In Lycia wort uit haar ſtrijt mette vlees-eetende Vogelen, van de vrugtbaarheid des jaars geoordeelt. Indien omtrent deſe de overwinningh is, komt het vee gelukkigh voort. Indien die d'overwinningh wegdragen beduit het vrughtbaarheit van vrugten. Datſe haar wonden met Orego geneſen, en mette bladeren van de Andoornboom de vleermuiſen van haar neſten weren; datſe haar drek als den aars niet geeft, door den bek uitwerpen; ten leſten datſe de ſteen Lychnitis die de ſlangen verdrijft in haar neſt leggen, gelijk wy by *Philoſtratus* leſen, komt haar verſtant toe. De ſteen inde ſchoot van de Tarentiſe Vrouw geworpen, dat wy uit *Ælianus* en *Oppianus* hebben, en de varſche Gember-wortel den Waart van Weſel toegebragt, zijn voorbeelden van dankbaarheit. Het wijfje van den Oyvaar 't welk in overſpel bevonden, en 't welk na dat de Waard haar 't water geweigert hadde, van de andere Mannetjes verſcheurt is: *Alcinoe* in Cranon van Teſſalie, die het bed van haar afweſende Man beſmet hadde, en de ogen uitgeſteken zijn, zijn getuigeniſſen van ſuiverheit. De naam van de Oyvaars-wetten by *Ariſtophanes*, heeft daar van haar oorſpronk getrokken, om datſe haar ouderen in den ouderdom voeden, en op de ſchouderen dragen.

Hartstoghten en Verſtand. Ælian H: A. Paul. Diacon. Æl: H: A l: 6. c. 47 Philoſtr. i vita Apollon. Ælian: H: A: l. 8. cap. 22. Geſner: i Ornithol. Æli: H: A l. 8. c. 20.

Voor de tijden van *Plinius* wierdenſe gegeten: en dat wort geloofte, dat *Sempronius Ruffinus*, die *Horatius* ſteekt, heeft ingeſtelt. Niemant wilſe nu eten, 't zy oft om datſe vergif gebruiken, oft om datſe geel en hart vleeſch, en van quaden gijl hebben. Gebruik.

So gy haar gebruik inde Genees-konſt anmerkt. Datſe gebraden en eens in't jaar gegeten voor de leden-pijn beſchermen, beuſelt *Kiramides*. Sommighe ſchrijven dat nocht Geyten nocht Schapen van de Peſt beſmet werden, indien men haar het poyer van de maag geſtoten met een lepel waters ingeeft.

Dat haar drek met water gedronken voor de vallende siekte goed is, heeft *Dioscorides* op't geloof van andere geschreven, en *Galenus* heeft dat weerleit: Datse met Varkens-reusel tot een plaaster gemaakt, het verouderde voet-evel geneest, sult ghy by *Ætius* en *Myrepsus* vinden. Dioscorid: Parab. l. 1. Galen: Simpl. l. 10. c. 17. Ætius l. 12. c. 44.

Daar wort ook een Oyvaar gevonden, die, om datse van verre gesien, heel swart op den rug schijnt, swarte Oyvaar genoemt wert. Hy wort inde Bergachtige, en Boschagtige plaatsen van Switserlant gevonden: In vorm en grootte scheelt hy van de eigentlijk genoemde niet, maar daar de vleugels an't lijf vast zijn wort een langachtige holligheit achterwaarts strekkende gesien; de darmen sijn omgevouwen. In een opgesneden dybeen zijn veerthien senuwen in grootte verschillende, van welke de twee breetste in het kraakbenig deel van de knie wederzyds inschoten. Hy eet sprinkhanen en wespen. Hy nestelt inde denne bomen. Inde spijse heeft hy een wilden en vischachtigen reuk, en wort met luisen gequelt.

II. HOOFT-STUK.

Van den Ibis en Phænicopterus.

De Ibis komt in velen metten Oyvaar over een. Sy zijn by de Egiptenaars twederley. De witte die niet alleen omtrent Pelusium (oft Damiate) zijn, wijl sy ook in geheel Egipten gevonden werden; en swarte, die Pelusium alleen voed, en daar heel Egipten een afkeer van heeft: Die is van hooft als een water-raaf, met een spitsen, krommen gebogen bek, die root, en dikker als een duim is, daar hy an't hooft gevoegt wert. Als hy sijn hooft, en hals inde vederen die onder sijn borst zijn, verbergt, drukt hy recht de gestalte van een Hart uit. So haast hy geboren is, weeght hy twee drachmen (oft twe vierendeel loots) net, gelijk *Plutarchus* verhaalt. *Gaudentius Merula* schrijft, dat hy een groot hert heeft, naar evenbedeelingh van sijn lichaam. Dat sijn darm ses-en-tnegentig elbogen lang is lesen wy by *Ælianus*, uit het geloof van andere. Sy word toegedrukt mette donkere maan, tot dat die weder metter glans schittert. Plin: H: N: l. 10. c. 30. Arist: H: A: l. 9. c. 27. Merula l. 3. Memo: rab. c. 50. Ælian: H: A: l. 10. cap. 29.

Hy is an Egipten eigen, en uitgevoert zijnde, beneemt hy sich door den honger het leven. Alle wegen van Alexandryen zijn van hem vervult. Nochtans siet men datse omtrent Licha in't uitterste van Africa, daar een varsch Meer is, ook gesien werden: Welken *M. Egnatius Calvinus* ook na't seggen van *Plinius*, verhaalt inde Alpen gesien te hebben. Wy gissen dattet een swarte geweest is. Plaats. Æl: l. c.

Sy eeten slangen, kevers en sprinkhanen. Die, welke vliegen, en uit de woestijne van Lybie door den westen wind overgejaaght werdende, dodense en verterense: Nocht dat alleen binnen de palen van Egipten. Maar door loosheid opgewekt zijnde, gaan sy de komende te gemoed, en eer dat het buitenlands quaat, haar eigen landen verwoest, vliegen sy dien pestigen hoop inde loght tegen, daar verslinden sy haar alle. Als *Moises* tegen de Moren, door plaatsen die met slangen beset waren, te veld trok, nam hy de selve mede in papiere kassen besloten. Voedsel. Cicer: l. 1. de natur. Deorum. Æli: l. 10. c. 29. Ammian Marcel: Mela: in Descript. Orbis. Joseph. Antiq. l. 2. c. 10. Arist de Generat. l. 3. c. 6.

Wat angaat haar teelingh. De Egiptenaars beuselden datse mette bekken versamelden, en haar vrught baarden. Sy nestelen inde Palm-bomen, door vrees van de katten. Men meent datter uit het ey een Basiliscus gebroeyt wert, vermits sy daar in uit de vergiftige spijs, haar vergiftig saat over brengen. Haar leven is so lang, dat de Priesters van Hermopolis haar roemden onsterflijk te zijn. Door haar veder, en ey, wort, na't schrijven van *Ælianus*, de Krokodil, onbeweeghlijk; Maar *Philes* schrijft, dat al 't geslaght der slangen voor het anroeren sich onstelt. Hy gaat op de wijs van de weelderige Vrouwen, saght en langsaam: Als hy sal slapen gaan, suivert hy sich. Hy spuit sich met sijn krommen bek (waar toe hy sout water gebruikt) in dat deel, waar door het overschot der spijse volgens de gesontheid behoort uit te schieten. Teelingh.

Bellonius, indien wy de beschrijvingh van *Scaliger* volgen, heeft gelooft dat de Phænicopterus, de Lingulaca, oft Glut van *Aristoteles* was: Hy heeft een bek niet geheel recht, ook niet geheel krom: Hy lijkt beter een deel van een Tartarse boog: De rode vederen vercieren sijn asgrauwe vleugels; waar van hy ook den naam heeft. Sodanighe zijn'er ook enige omtrent de start, welk hy met lichte schenkels, kort, en gelijk als afgeknot heeft: Omtrent het begin van den bek, en den naat van den hals, heeft hy een opgeblasen boesem gelijk in den Reiger; de schenkkels en voeten heeft hy mette vleugels eenverwigh, maar so kort, dat wijl *Galenus* de selve inde menschen alder langst erkent heeft, dat hy an desen de alderkortste van alle dieren, die ons bekent zijn, soude hebben konnen toe-eigenen. Hy is so groot als een Reiger, en in Provence is sijn naam Flammant. *Aldrovandus* heeft ook een beeldtenis van een ander, die uitten aschgrauwe rood en wit geverwt was: Het bovenste kaakbeen was in't midden met een merklijke heuvel getekent, de onderste was langer, en eindighde in een heel scherp spits. Plin: H. N. l. 8. c. 27.

Van haar plaats is by na niet sekers. De welsprekende *Heliodorus* acht dese vogel niet. *Gesnerus* schrijft dat hy uit Vlaanderen tegen den Winter naar de Provintie van Narbonne van Vrankrijk vervliegt, dat hy sich midden inde Zee houd, dat hy visch en mosselen eet, heeft *Rondeletius* naargelaten. Plaats. Heliodorus l. c.

Plinius schrijft dat *Apitius* geseit heeft dat de tong van de Phænicopterus van voorname smaak is. Dat *Heliogabalus* sijn hovelingen, de groote lekkernijen die met de hersenen en ingewanden van dese vogel vervult waren, heeft opgedischt, heeft *Lampridius* verhaalt. Gebruik. Lamprid. in Heliogabal.

Q III. HOOFT-

III. HOOFT-STUK.
Vande Reigers in't algemeen

DE Reiger welken de Latijnen Ardea, 't zy oft van ardendo, dat is branden, om dat sijn drek heet is, oft van ardua, dat is krachtig, om dat sijn vlugt kraghtigh is, also noemen. Dien noemen de Grieken Erodion, 't zy oft quod Ear idroi, dat is om dat hy in sijn versamelingh bloed stort, oft gelijk Erotidion, een vogel die de Min oft Lief-Goddin eigen is.

Teelingh. Arist. H: A: l. 9. c 18. l. 10. c. 60. Scaliger Exercit. 233.

Aristoteles en *Plinius* maken dry geslaghten. De Vale, Swarte, en Star-Reiger. *Scaliger* de Witte, Swarte, en Gout-geelachtige, welke *Vasconia* de Leuije noemt. *Aldrovandus* heeft'er ontallige angetekent. Sy hebben een ligt, teer, mager lijf, een langen hals, en langen bek, die dik, sterk, en binnen hol, en in't uitterste scherp is; de dry klauwen van de voeten zijn lang, met vellen matelijk t'saam-gevoegt; de vierde achter voor een hiel, is van gelijken langh.

Plaats.

Sy houden haar menigvuldig omtrent de poelen en moeren, in't land van Bononie, Ferrarie, Mantua, en Ravenna: sy worden ook in Engeland gevonden, om dattet op straf van de doot verboden is, haar om te brengen. In Vrankrijk zijn Reigers-wetten ingestelt. De jongen als sy vliegen konnen, swieren over en weder, en keeren daar na weder tot haar nesten. Inde Reigers-Eylanden van de nieuwe Werelt, hebben de Spanjarts so veel eyren gevonden, datse met de selve veel wagens vol laden. Sy worden van *Agrikola* onder die vogels getelt, die warme landen soeken, en de Winter voor by zijnde, weder keeren.

Voedsel.

Sy eten visch en oesters: En wijl sy die vangen kiesen sy sodanigh de stralen van de Son, datse haar schaduw achter laten. De Oesters slokken sy met de schelpen in, welke sy daar na door de innerlijke warmte geopent zijnde, weer uitbraken. Sy verslinden ook gehele palingen. Men gelooft dat de visschen tot haar voet, als tot een lokaas komen. Indien metten oly die van haar getrokken werd, de handen bestreken werden, sullen de visschen so dicht by u komen datse met de hant konnen gevat werden. De Visschers van Hirschbergen maken een lokaas uit garste-meel, van kreeften-vleesch uitte poten en de start, een deel lijnsaat-oly, dry deel oly van eyren, vet van een Reiger, en Laurier-oly, van elks dry oncen, met twe vierendeel loots Peter-oly, en Campher, waar mede de visschen wonderlijk gevangen werden.

Schwenkfeld: in Aviario Siles.

Datse inde versameling benauwt werden, en dat ook de mannetjes met een geschreeuw het bloed uitte ogen storten, en dat de swangere met geen minder smert baren, heeft *Aristoteles* valschlijk verhaalt. *Albertus* heeftse dikmaal sien versamelen met de schenkels over den rug van 't wijfje gebogen, so dat de voeten van 't mannetje an't hooft van't wijfje raken, en de bogten van de schenkels boven op den rug omtrent den aars. Sy houden haar op met het beweegen van haar vleugels, en schieten also haar saat. Sy nestelen inde bosschen, in de broeklanden, met elsen en wilgen beplant, en daar men nauwlijkx kan by komen, en menen also van de Vogel-vangers, en Roofvogels bevrijt te zijn. Sy leggen de kreeften als een tegen-gif van de betovering in haar nesten, indien wy *Ælianus* geloven. Sommige hebben geschreven datse haar nesten met Karue tegen de schadelijke beesten versien.

Ælian: H: A: l. 8. cap. 35.

Vlught.

Sy vliegen mette benen achterwaarts uit: Daarom is haar de stiet onnut; met een ingetrokken hals; en so hoog datse boven de wolken klimmen, voornamentlijk als het sal regenen.

Harts-toghten. Æli. H: A: l. 5. c. 35.

Sy voeren vyandschap mette Lewerk, den vyand van haar eyren; mette vossen, mosselen en roofvogels. Het gebeurt dikmaal dat de Schelpvisch buiten sijn angeboren schelp, met alle veiligheid gaat weiden, en dat de Reiger op de ledige schelpen anvalt. Als hy van de Valk gedrukt wert, ontfangt hy hem, neerstortende met den bek, tussen de vleugels omhoog gesteken: Dikmaal worden sy beide dwars door gesteken, en doot tegen d'aard geworpen. De Havikken verdrijven sy met haar drek, die haar de vederen en voeten besmetten en verbranden. *Crescentius* heeft geschreven, dat de Valken als sy het bloet van den Reiger gesmaakt hebben, al den lust om Kranen te vangen, verliesen, en als sy alleen het vleesch sonder bloet genoten hebben, niet schijnen gehouden te werden.

Crescent. de Agri-cult. l. 10. c. 15.

Voor-duiding. Oppian: Ixeutic. Arat. in Phænom. Plin: H: N: l. 18. c. 35. Æl: H: A: l. 7. c. 7.

Van haar voorduidingen zy dit genoech. Dattet regen oft wint betekent, als hy oft sijn hooft inde borst steekt, oft de bekende poelen verlaat, en sich boven de wolken verheft, oft dat hy de aard verlatende met veel geroep sich naar Zee spoeyt, oft met een groot geschreeuw uit zee naar lant vliegt, oft dat hy midden op 't sand droevig sit.

Gebruik.

In Vrankrijk wordense op de tafel geset. Maar wijl haar vleesch vischachtig ruikt, en veeselachtigh is, kan het niet ghesont zijn. 't Geen van den bek in een Esels-vel om 't voorhooft gebonden, om de slaap te verwekken, oft met kreefte-gal in de selve huid om den hals gehangen, om te doen waken, van *Plinius*, oft *Kyramides* word bygebraght, stel ik onder de beuselingen.

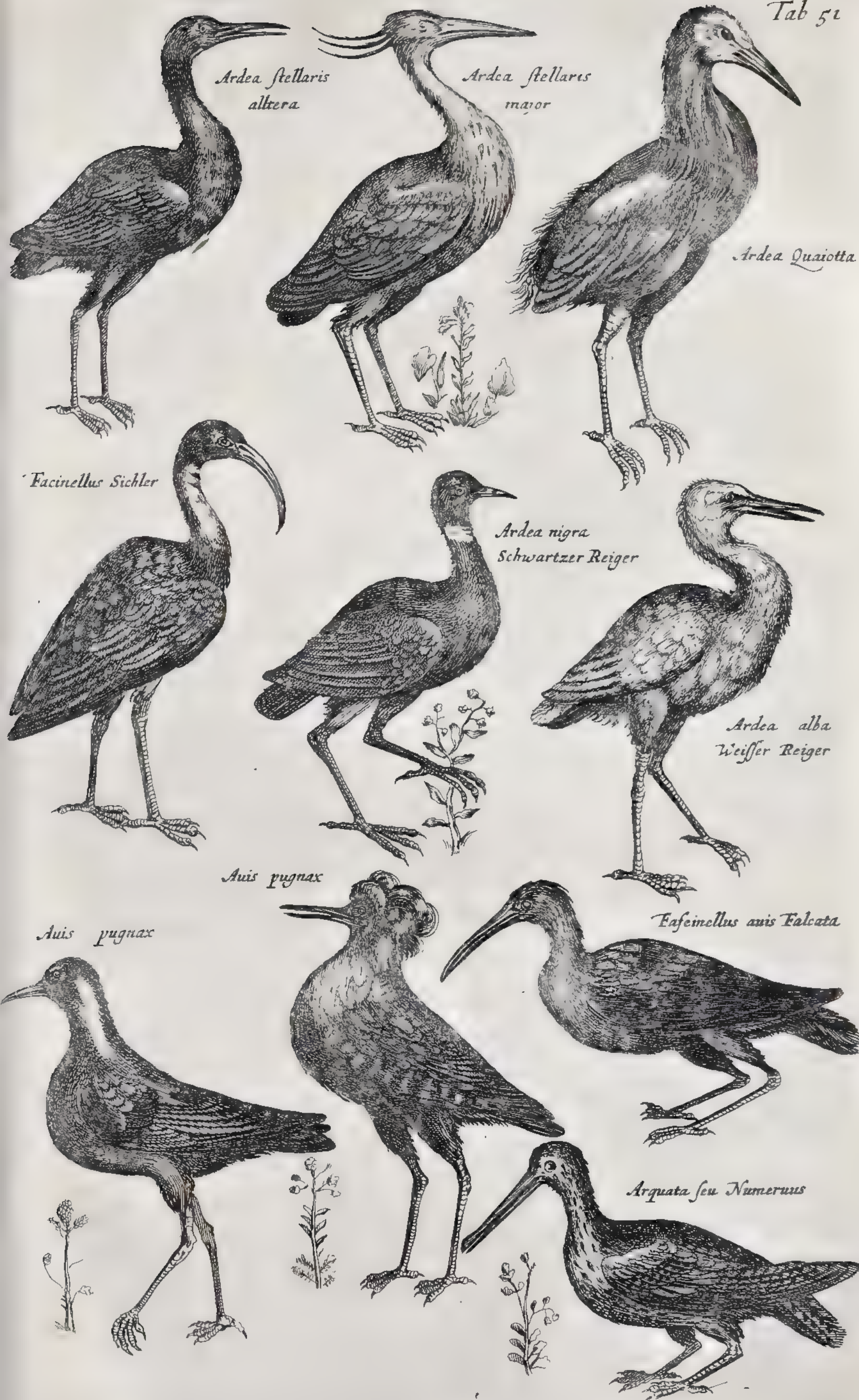
Pl: H: N: l. 30. c. 15.

IV. HOOFT-STUK.
Van de Reigers in 't bysonder.

I. LID.
Van de Asgrauwe Reiger.

DAar zijn dry geslaghten van de asgrauwe Reigers, de groote de kleine, en gelijkslagtige.

De groote asgrauwe Reiger, die by

Ardea ſtellaris
altera
Ardea ſtellares
major
Ardea Quaiotta
Facinellus Sichler
Ardea nigra
Schwartzer Reiger
Ardea alba
Weiſſer Reiger
Auis pugnax
Auis pugnax
Faſeinellus auis Falcata
Arquata ſeu Numeruus

by *Aristoteles* de donkere oft bruine is, en wien al 't boven geseide toekomt: Heeft een langen bek, omtrent het voorhooft dik, welke allengskens so dun werd, datse ten lesten gelijk als in een grote scherpe naalde eindigt: Hy is met een aschgrauwe kuif uit dunne vederen bestaande, beset, welke van't voorhooft beginnende, boven de oghen op den hooft-top oprijst. De achterklauw is langachtig, en by na de voorsten in lengte gelijk.

Sy nestelen inde hoge bomen, niet ver van de Rivieren, so by de Engelsen als by de Francen, om datse haar jongen met visch voeden, en vele als sy haar die in den bek steken, op d'aarde vallen, die van vele gemeent werden van den regen nedergestort te zijn. *Franciscus* de 1. Koning van Vrankrijk, heeft'er so tam gemaakt, datse van't veld komende, sich weder tot haar plaats begaven.

De kleine so als hy van *Bellonius* beschreven werd, heeft een swarten hollen bek, en een witte streep an't voorhooft van't eene oog tot het andere; op 't hooft en den rug geverwde vederen; asgrauwe vleugels, tusschen de swarte vederen van den hooft-top, spruiten eenighe kleine witte, die schoon in't ansien zijn. Sy nestelen inde rotsteenen.

De Gelijkslagtige Reiger heeft een bek so dik als een duim, omtrent de neusgaten een kleine vinger breed, binnen gegoot, onder hoornachtigh en roosverwigh; de vederen van't hooft, hals, rugh en de bovenste vleugels zijn uitten asgrauwe bruinachtig, en de uitterste met een rosse plek getekent; de dybenen uitten aschgrauwe wit; de schenkels groenachtigh, en de voeten tot de klauwen gespleten, welke nochtans in't begin van haar splitsingh een kortachtigh velletje t'samenvoegt. Betrek hier toe, welken *Gesnerus* beschrijft, die een geelachtigen bek heeft, met scherpe randen, en die voor in plaats van tanden wat rouw en saaghachtigh is; het hooft, en den hals zijn wit; de kuif van't hooft uit swarte vederen, strekt achterwaarts; de rugh, en vleugels zijn asgrauw; de nagel van de middel-klauw is an d'een zyde getant.

II. LID.

Van de witte Reiger.

DE witte Reiger by de Grieken Leucorodios, by de Latijnen Ardea alba, by *Cicero* Platelea, by *Plinius* Platea, en by *Albertus* Cochlearia (dat is Lepelaar) genoemt: Heeft een lijf so wit als een Swan; een swarten bek, met eenighe weinighe yser-grauwe spikkelen op sijn boven-deel besproeit, van selfstandigheid als hard leer, en een lepel ghelijk. In sommighe komt sy na by een vleesighe verw. In't Wijfje word de bek boven met eenighe rode spikkelen besprenkelt: Maar in't midden van de Mannetjes bek is een streep te sien, gelijk'er ook in den omtrek gesien word, die sich van't voorhooft tot het spits van den bek strekt; omtrent de ogen word een blauwe vlek gesien, die in't Wijfje geelachtig is. Sommige worden met schone rode plekken an den hals, en op den rug gesprenkelt. Indien ghy haar innerlijke deelen besiet. In een Wijfje by *Aldrovandus* opgesneden, was de Milt klein, swartachtig, en rond, an de rechte zyde, dicht by het gal-blaasje, niet ver van de maagh; de darmen waren vol boghten, eenvormigh, negen spannen lang; het hert was met geen vlies bekleet; de maag glat, en van binnen effen, en enkel: in plaats van den rop, was een ruime holligheid, en een deel van de maagh dat an haar bovenste mond vast is; de logtader was die van de Swan gelijk, hoewel op een strijdige wijs gelegen: Want gelijk sy inde Swan na het borst-been opklimmende, terstont weer neersakt; alsó dese recht na de longen voortlopende, maakt sy haar buigingen, die malkander tegen gestelt zijn; de beenderen van de schenkels geopent, waren vol rood merg. Hy word gevonden in Vrankrijk, Engeland, en Bohemen, niet alleen an de Zee-kant, maar ook inde broeklanden. Wy hebben in Holland omtrent Leiden, ontallighe van haar nesten gesien.

Sy eeten Visch, Kinkvorschen, en Slangen, so sommige seggen. Ook verwerpen sy geen groene water-kruiden, oft de bladeren van de knopen van 't riet, oft darmen van hoenderen. Sy versamelen ligtlijk, en nestelen inde bomen, en broeden en voeden vier jongen op, die van de liefhebbers om haar wilde smaak gepresen werden. *Gesnerus* seit datse van hem geproeft zijnde, de Gans niet ongelijk schenen, en zijn by de Engelsen voor lekkerny geacht.

Voedsel. Arist: H: A: l. 9. cap. 18. Gesner: in Ornith.

Hier toe worden veel andere Reigers betrokken.

I. De Garletta van de Italianen, gelijk die *Gesnerus* noemt, en in alles, uitgenomen de verw, den Reiger ghelijk. Welken *Gesnerus* te Ferrarie ghesien heeft, had een langen, scherpen bek; in de kuif van't hooft achterwaarts na den rug wieschen lange vederen; omtrent twemaal negen duimen, en een half lang, die somtijds duur verkocht werden; de voeten waren swart: nochtans onderwaarts in't midden vande schenkels eindighde die swartheid, en daar volgde een groene uitten grauwe onder, tot het einde van de voeten. De kleinste klauw bestont uit twee leden, de naast daar an uit dry: de middelste uit vier, en de leste uit vijf. *Aldrovandus* maakt hem den selven met dese, welke een bek hadde boven swart, onder blauw en langachtig, een korten start, enige weinige lange vederen op den rug, met welke de Jonkers haar hoed en helmen vercieren. Hy had op 't hooft dry pinnen, kort en van witte verw die een kuif maakten.

Aldrov. Ornith. l. 20. c. 14.

II. De Egretta vande Francen, die ook Hæmatopus en Phænicopus, en Cirris van *Virgilius*

gilius genoemt wert, gelijk de *Scaligers* beide vast maken. Hy is kleinder als alle de Reigers, gheheel uitten geele naar 't Kastaniebruin hellende, voor helderder, boven en op de vleugels minder, met een korten hals, en een sterken, langen, scherpen tweverwigen bek, en daarse an 't hooft gevoeght werd groen, oft uitten groene na 't blauw hellende, de schenkels en voeten schoon rood, en de start soo kort, dat hy geen scheen te hebben.

III. De Squajota van d'Italianen, met een korten start, groene voeten, en een geelen bek, in 't einde swartaghtigh: De hooft-top bestaat uit dertich vederen, van welke de middelste wit zijn, de uitterste swart, op den rugh zijn de vederen schoon rood, en an haar wortel wit.

Haar Gelijkstaghtige is wit, met een heel krommen bek geheel vaal, het is een vogel fray van ansien, van voor an den hals, en borst, met swarte plekken, gelijk in den Reiger, neerwaarts hellende, besait; het overige is vaal, voor helderder, en opwaarts donkerder: De dybenen zijn met vederen, die andere niet hebben, beset.

Uit de witte Reigers zijn ook die, welke Gazetta Bianca genoemt werd, met een langen dunnen scherpen bek, met klauwen van welke d'achterste alderkleinst, en de middelste van de voorste de langhst is. Hy is tussen de oogen en bek ghevlakt, als mede op den hooft-top met een geele plek getekent; De voeten naar evenbedeelingh zijn heel langh, donker en met witte ringen omcingelt, met een nagel an de middel-klauw langer als d'andere, en getant.

III. LID.

Vande Star-Reyger.

DAar is dryerlei geslaght van Star-Reygers, het kleine, groote en gekuifde. Het kleine Oknos by *Aristoteles*; by *Plinius* Taurus Botaurus, Butorius, en by andere Buttora genoemt; werd van sommige ghemeent de Onocrotalus te zijn, hy heeft een langen hals, en heel vol vederen: Een swart hooft, het overighe lichaam donker bleek, heel dicht met swarte vlekken besait; lange voeten, en tussen de uitterste nagelen vande middelste klauw van d'eene voet, en den hiel vande selve is een gheheele span lengte: Hy heeft heel lange nagelen, en die in de vogels in plaats van den hiel is, is langer als anderhalven duim. De middelste klauw van beide voeten is langer als d'andere, gesaaght en getant; de start is heel kort, de mond van de maagh die hy voor een rop heeft is heel wijd, gelijk in een hond. De loghtader is in hem geheel t'saam verknocht, sonder strotten-hooft, oft iet dat dien gheleek. Het schijnt dat de natuur dese schade heeft willen vergoeden, met het maaksel van twe goten, die wederzyds in beide de longen lopen, want sy zijn so ghemaakt, dat de Kraakbenighe ringetjes geen volle kring maken, maar uitterlijk alleenlijk een halven, innerlijk daar dese kringetjes in andere vogels alleenlijk met een scheur doorsneden werden, word een dun vlies 't geen d'ander helft van de gesplitste goot, nauwkeurigh volmaakt, en 't geen glat en effen is, overtrokken; ook zijn de halve ringhen die de buitenzyde maken heel weinigh, met tussen-komende vliesen oft rokken, om de lighter en groter uitspanningh gemaakt, waar door te overvloediger door dese doorgangh die light kan opswellen, de ontfangene loght, door het steken van den bek in 't water, eenighen tijd opgehouden, daar na door den uitgetrokken, en geopenden bek, met meerder kraght mocht uitbarsten. Hy heeft geen voorquabbe, maar in plaats van dien een heel ruimen keeldarm.

Hy leeft met Kinkvorschen, en Visschen, voornamentlijk met Aal oft Palingen. Voedsel.

Gesnerus heeft naargelaten, dat hy een nest ghesien heeft uit Riet ghemaakt met twaalf eyren, en dat de vogel het Riet so ghelijk is, dat hy daar in sittende nauwlijkx bekent werd, maar *Bellonius* heeft naargelaten dat hy sijn nest uit takjes op de bomen maakt, en dry oft vier eyren kipt.

Vande stem hebben wy ghesproken, die met die klanken over-een-komt, die *Aristoteles* Boumicous ghenoemt heeft. Men seit dat hy in Egipten tam werd, en so volkomentlijk de menschelijke spraak verstaat, dat hy indien hem ymand slaaf oft Leujaart noemt (want sy beuselen met hem dat hy van een slaaf een vogel geworden is) quaad werd. Hy ontvlught niet lightlijk voor de menschen, daarom verberght hy hem, als de mensch nadert in 't Riet, oft dompelt sich in 't water. Stem: Arist: in Problem. sx.

Hy vlieght niet eer op, voor dat hy ghesprongen heeft; waar hy weet veel Visch te zijn, daar blijft hy so stil staan, dat hy geheel doot schijnt, en om sich door sijn langhen hals niet t'ondekken, kromt hy die met bochten in. Gevanghen zijnde staat hy onbeweeghlijk, en die hem onvoorsichtig vangen wil, dien wond hy. Vlught.

De groote word gelooft uitte swarte, en Star-Reiger voortghekomen te zijn; want dien gelijkt hy met het hooft, de plekken van de borst, de verw der vleugels, en ook in grootte self; met de verw van d'overige deelen gelijkt hy den Star-Reiger, behalven de vlakken, welke in dese niet zijn: ja mette voeten gelijkt hy so na den Star-Reiger, datse nevens malkander ghestelt nauwlijks de gauwste vogelaar kan onderscheiden. Hy heeft ook een kuif op den hooft-top, waar uit twee langachtige vederen spruitende, het geheele hooft met een swarte verw als een Helm vercieren. *Gesnerus* meent dattet de Elaphis van *Oppianus* is, welke verscheide vederen, gevlekt als de Hinden, heeft, en een geheel lange tongh, mette welke in 't water ghesteken hy de Visschen allenskens toeswem-

Auis pugnax

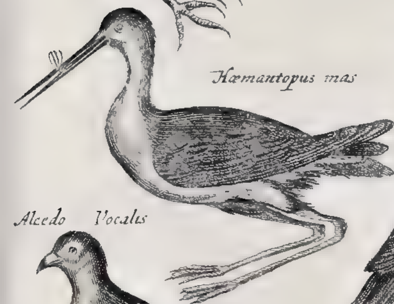

Auis pugnax

Auis pugnax

Hæmantopus fæmina

Torants meerhun

Auis pugnax

Hæmantopus mas

Alcedo Vocales

Porphyrion

Ardea Reiger

swemmende, tot sich trekt. Dese meent *Aldrovandus* dat de gekamde oft gekuifde is.

Desen is gelijkslagtigh, welken de selve swarte Reiger noemt, die over al, uitgenomen den hals, die met een witten ringh omcingelt is, en den bek die geel is, swart is; met een langen hals, langhe schenkels, heel langhe klauwen, scherpe nagels, en een korten start.

V. HOOFT-STUK.

Van sommige vogels die totte Reigers betrokken zijn.

TOt de Reigers betrek ik de Falcinellus, oft Falcata, en de vechtertjes, welke de Neerlanders Kamp-haantjes noemen. Falcinellus is een vogel in grootte en gedaante van lijf den Reiger gelijk; van verw, by na groen, hier en daar met rood vermenght, met een bruin hooft, en hals, en eenige tussen-lopende swarte vlekken: Sijn bek is langh en dun, en voor krom; de schenkels zijn langhachtigh, de voeten gespleten: Geen van alle gelijkt naarder den Ibis. De Kamp-haantjes komen jaarlijkx met groot getal uit het Noorden naar Neerland inde lente omtrent May overvliegen, doch meer Mannetjes als Wijfjes. Hierom isser sulken twist onder de Mannetjes datse malkander dooden, tot datse met de Wijfjes in gelijk getal zijn. Als sy haar jongen uitgebroeyt hebben vlieghen sy weder daar heen mette jongen, van waar sy gekomen zijn.

Aldrovandus heeft acht geslachten, oft liever vormen beschreven, en doen afschilderen.

De eerste gelijkt een Patrijs, is over 't gheheele lijf gesprenkelt; het hooft is gelijk van de Lewerk met een kuif beset: De bek is klein, an 't einde een weinigh krom, de tong is langh, scherp en swartaghtig; Het hooft, de nek, rugh en vleugels, de buik en dybenen hellen uitten geele naar 't Kastanie-bruin, en worden met plekken, die op 't hooft so klein zijn, datse maar kleine stippelen ghelijken, besproeit. d'Ander heeft ook een kuif op den hooft-top, is an den buik swartachtigh, en an de borst wit; de kin verciert een swarte plek als een baard; an 't voorhooft is hy witachtigh, an 't achterhooft en in de andere deelen helt hy uitten witte naar 't bruin.

De derde is by na geheel rosch, over al uitgenomen den nek, met swarte Maanwijsse plekken besprenkelt, doch heeft geen kuif; de dybeenderen, en onderstuit zijn bruinverwigh, de grootste pennen vande vleugels zijn swart, an 't eynde en ande zyden by na saffraan-geel.

De vierde is by na van verwe als de voorgaande, dan de buik is donker, den aars witachtigh, en over de vleugels lopen veel witachtige groote dwarse plekken: Het hooft 't welk swart is, vercieren enige groote pennen als een helm, die hy buiten twijffel als hy vecht, om-hoogh heft.

De vijfde is by na van de selve verw, maar die kuif die hy oprecht, als hy vechten sal heeft hy grooter, wit, en an haar toppen swart.

In den sesten zijn de vederen wit, anders is de verw heel verscheiden; want over 't geheele lijf, uitgenomen de dybenen en start, die donker zijn, is hy bruin; voor de opstaande vederen in den hals heeft hy andere op den hooft-top die swart en kleinder zijn: Het hooft is uitten asgrauwen geelachtigh.

De sevende is in alle vederen verscheiden, met groene, witte, rode, geele; en 't geen anmerkens waardigh is, geen van dien is met de verw van andere vermenght.

De achtsten heeft de natuur oiren ghegeven, hy heeft een langen dunnen bek, van 't hooft over den hals hanghen rondsom vederen die in grootte ghelijk zijn, maar niet in verw, en die veel ringhen maken, nu ysergrauwe, dan rode, en nu weer witte. Hy heeft een langachtigen hals, heel dun, teer, en an de zyden witaghtig, het overige is geel, over al met lange strepen doorlopen; Het hooft heeft an de zyden een rode plek, in welke de oogen staan: de oiren zijn die van den Esel gelijk, sijn schenkels zijn tweemaal korter als in de andere, de achterste klauw is heel kort.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Porphijrion en Horion.

DE Porphijrion also genoemt van sijn verw, welken *Callimacchus* by *Atheneus* van de Porphijris onderscheit, en die in 't land van Padua Telama genoemt werd, is een vogel, volgens *Atheneus*, so groot als een Haan, blauw van verw, met een roden bek, die an 't hooft gheweldigh t'saamgedrongen is, lange schenkels, gespleté voeten, daar hy vijf klauwen an heeft, en den grootsten die de middelste is. *Oppianus* schrijft hem een kuif op 't hooft toe, gelijk de Persise Schutters dragen. *Isidorus* doet'er eene platvoet om te swemmen, en een ghespleten om te gaan by. By *Aldrovandus* worter tweederlei beeltenis van vertoont. De eerste heeft een dikken bek, scherp en rood, van 't voorhooft tot den hooft-top strekt sich een vlek van de selve verw. Het deel van 't hooft onder dese plek, en den hals is voor groen; uit de slaghpennen van de vleugels, zijn eenighe an 't einde swartaghtigh, andere bruin; Het overige geheele lichaam is met een heldere blauwe verw verciert. Hy heeft by na geen start, en staat alleenlijk op vier klauwen die uitten roden witaghtigh zijn. d'Ander is in bek, schenkels, voeten en ooghen den voorgaanden ghelijk, maar heeft donkere nagelen, en is met een rode plek an 't voorhooft verciert, en 't geen in des anders hooft en hals groen was, is in dese

blauw. De vleugels zijn van gelijken blauw, het overige hooft, de nek, den rugh, de borſt, hooft-top, en dybenen zijn ſwart; de beſte zijn in Comagene. Ook geven de Baleariſe Eylanden heel ſchoone: En ghelijk *Diodorus* ſchrijft, heeft het uitterſte Syrien de ſelve mede. *Atheneus* noemt hem Lybiſe vogel, en die de Goden van dat landſchap toeghewijt is.

Plin: H: N: l. 10. c. 47.

Athen: Dipnoſ. l. 9.

Voedſel.

Hy eet Viſch, en dat in't heimelijk, om van niemand gheſien te werden: maar hy neemt geen ſpijs voor dat hy ſich gewaſſchen heeft, en hy begeeft ſich niet eer tot pluiſen oft waſſchen, voor dat hy eenige ruimte heeft overgewandelt. Hy alleen drinkt met onderduiken, en uit eigen aart ſijn ſpijs met water beſproeyende, brenght hy daar na de ſelve mette voet als mette hand an den bek. *Polemon* ſchrijft by *Atheneus* dat hy van de koſt die hy anvat kleine brokjes af byt, indien het woord *Tamoeueſtai* ſoo te verſtaan is. Sy werpen ghelijk de andere vogels met lange, en dunne halſen vogtiger drek uit, als die met korte en dikker halſen, gelijk *Ariſtoteles* beſchreven heeft.

Athen: Dipnoſ: l. 9. Plin: l. 10. cap. 46. Ariſt: H: A: l. 6. c. 6.

Vlught.

Om ſijn vlught te beheerſchen ſteekt hy de benen uit in plaats van de ſtiet, die hy niet ſeer breed heeft; en om dat hy ſulken vermaak in't huppelen heeft, dat hy al ſijn leden daar toe voeght, word hy ligtlijk gevangen, indien wy *Oppianus* geloven.

Oppian: in Ixeutic.

De Schryvers verhalen van hem ongheloofſlijke dinghen; dat hy noit in't gheſicht van de menſchen met het Wijfje ſich vermenght, en dat hy niet ſien mach datte Man met ſijn vrouw verſamelt, heeft *Oppianus* gheſchreven. Dat hy ſulken ghevoelen van overſpel heeft, dat hy ſulks bevindende ſich ſelven met een ſtrik, oft door den honger ombrenght, leſen wy by *Ælianus*, *Atheneus* en *Tzetzes*. Een hadde met een Haan ſoo grooten maatſchap gemaakt, dat hy, als den Haan gedood wierd, door den honger, om dat hy van ſijn makker berooft was, ſijn leven eindighde.

Ælian: l. 5. c. 28. H: A: Athen: Dipnoſ: l. 9.

Tzetzes Chil: 9.

Gebruik.

Hy ſchijnt noit in ſpijſe opgediſcht te zijn, maar is in de groote Meeſters huiſen, gelijk *Ælianus* ſeit, tot ſpeel-vermaak gehouden.

De Horion is met hem verwant, dat een vogel is brandende van liefde, ſo groot als de Herodius, met rode ſchenkels, blauwe ooghen, en ſoo in de Sangh-konſt ervaren, dat hy door gave van de natuur heel aartigh ſinght.

VII. HOOFT-STUK.

Vande Helorius, de Limoſa der Venetianen, de Barge van de Francen, en de Hæmatopodes van Bellonius.

DE Helorius ſchijnt de Crex, daar wy hier na van ſpreken ſullen, ghelijk te zijn. *Klearchus* by *Atheneum*, ghedenkt hem mette Trochilus en Carulus, onder de vogels, die by ſchoon weder gewoon zijn op de ſtranden te weiden.

Athen. l. 9.

De Limoſa van de Venetianen, die omtrent het Meer Verban Giraldel, omtrent Napels Leverſina, en by de Hooghduitſen Ein Meerhun genoemt werd, is op den rugh de groote Arquata, van welke hier na, heel gelijk, met plekken onderſcheiden, voornamentlijk voor, en an den hals en kop.

De Barge van de Francen, welken *Bellonius* Ægocephalus noemt, is kleinder als de Helorius in verw niet ongelijk, met een korten rechten bek: hy heeft geen milt. Men heeft gheſien datte gal t'ſamen an de lever en maagh hing, 't welk *Ariſtoteles*, van de Ægocephalus gheſchreven heeft. Hy ſoekt ſijn koſt in de ſiltighe Poelen dikwils, ſeldener verre in Zee, en dat over al by nacht. Hy heeft een ſtem als de Bokken oft Geyten. Hy lijd geen ankomſt van menſchen, en is by de Francen onder de lekkernyen gerekent.

Ariſt: H: A: l. 2 c. 15.

De Hæmatopus van *Bellonius* is een ongemene vogel op de France Oevers, het lijf is als van de Reiger, met vleugels van de Larus, het hooft, den hals en't einde van de ſtart is ſwart: An't binnenſte van de vleugels, en an den buik is hy wit; de krop is heel groot wijd en ſterk. Hy heeft twee klauwen an malkander hangende, maar de binnenſte is van de andere geſcheiden: An de hiel gelijk de andere water-vogels heeft hy geen ſpoor: Sy zijn ſaght en ſwak, de klauwen kort, en de nagels krom.

Bellon: l. 1. cap. 11. Obſervat.

VIII. HOOFT-STUK.

Vande Yſvogel.

DE Halcyon, Alcedo, en by andere Avis Poſſideonis, by ſommige Ceycis, by de huidendaaghſe Grieken Phaſidijnes, en't Mannetje Ceyx, Kerilos, en Keiris genoemt, is aan weinige binnenlands woonders bekent. Het gebeurt heel ſelden ſeit *Ariſtoteles*, dat men een Yſvogel ſiet, en hy vertoont ſich omtrent het ondergaan der ſeven-ſterren, en omtrent de Winter, en als hy eerſt door de haven een Schip omvlieght, gaat hy ſtrax door, en wort niet meer geſien. Daar ſijn twee geſlaghten van deſe vogel, een ſtom, en een geluidſlaande, naar't ſeggen van ſommige uit *Ariſtoteles*, maar valſchlijk, want by hem moeten de Chelidones verſtaan werden. *Turnerus* ſtelt die ook onder de Yſvogels, die een weinigh kleinder als een Spreeuw, het gheheele lijf ſwart heeft, den buik wit, de ſtart kortachtigh, den bek wat korter als de Alcedo (oft Yſvogel) en welke voor ſijn vlugt op de wijs van den Yſvogel knikt, en in de vlught ſchreeuwt. De Alcatraces die in Peru de Zee-Snoeken, Krabben en Viſſchen vangen, en om datſe doode krengen eten, ſoo doodelijk zijn, dat die tot haar gebruik door nood gekomen zijn, niet anders omkomen als die, welke Wolfs-kruid, oft ander vergif in-

gif ingenomen hebben, worden ook onder haar geslaghten gerekent.

Vorm. Arist: H: A: l. 9. cap. 14. Apud: Scalig: l. 21.

Indien ghy haar vorm anmerkt, hy is niet veel grooter als een Musch, blauw en geel van verw, en met rood vermenght. Sodanig is het lijf, en de vleugels, als mede de deelen van den hals, de verwen niet verscheiden, maar gheheel vermenght zijnde; de bek is geelachtigh, langh en dun. Hy vermaakt sich so in de zee, dat hy sijn borst met water besproeyt, en sijn start in 't droghe zand steekt; nochtans versmaat hy ook de versche waters niet.

Voedsel. Hy leeft met Visch, die hy sich van hoog inde Zee neerstortende, vanght.

Teeling. Pl: H: N: l. 10. c. 32. Lycoph. in Cassandra. Plin: l. c. Arist: H: A: l. 5. c. 8.

Wat angaat haar teelingh; men meent dat de oude in 't paren sterven: Andere gelijk by *Plinius*, krygen jongen in de Winter, leggen vijf eyren, welke tijd dies *Alcyonides*, dat is stille dagen genoemt werden, om dat dan de Zee stil en vaarbaar is, voornamentlijk de Sicilise Zee, (hierom noemtse *Scaliger* borgers van de Sicilise Zee) in andere deelen is de Zee saghter, maar de Sicilise als dan heel stil. Seven daghen voor de Winter, en even soo veel daar na leit de Zee heel vlak om het teelen van de Ysvogels, waar van dese daghen haar naam hebben; maar nochtans komen alle de Schryvers in de tijt niet over een: *Kolumella* brengtse op den achtsten dach van Maart, in welke inde Atlantise Zee, de grootste stilte gesien werd; daar is ook verschil in 't getal der dagen. *Simonides* en *Aristoteles* stelter vijf, *Samius Demagoras* seven, *Philochorus* neghen, andere veerthien. Van de stilte der Zee op die tijd, en van de sagte winden en schoon weder sult ghy over al, en by *Theocritus*, *Ovidius*, *Plautus*, *Plutarchus*, *Ælianus* en andere konnen lesen. De plaats van sijn nest stelt *Ambrosius* 't sand, andere den Oever, sommighe de baren self: hier van word het by *Statius* het vloeyende huis, en by *Silius Italicus* het swemmend nest ghenoemt. Het is gelooflijker dattet an een klip dicht an 't water, so dattet over 't water schijnt te hellen, vast geset is. De Ysvogel maakt sijn nest alleen met den bek vast, en niet anders, en langhwerpigh als een schip, een werk dat niet bequaam is om te sinken, Hy hegt de Vischgraten an malkander, en gebruikt de rechte als een scheerdraat, daar hy andere totten inslagh dwars over leit, welke hy daar na krom en in de ronde buight; ten lesten voegt hyse soodanigh, dat het werk Scheeps-wijs uitgerekt word, by na als een Visschers boot: volmaakt zijnde, hecht hy 't an den Oever daar de laatste baren stuiten. Hier de baren saghtlijk tegen stotende, leeren sy hem met haar anspoelen, zijn niet al te vast en gapend werk te herstellen, maar hy maakt het dan so hecht en t'samen-hangende dattet nocht met steen nocht met yser kan gebroken werden. Het gat oft de deur is grootlijkx verwonderinghs waardigh, 't welk soo ghevormt en ghemaakt is, dattet niet als hem alleen in-laat, en voor andere blindt en verborghen is, ja self voor de baren.

Plutarch. de Solent: Animal.

Plut: l. 6.

Sijn wijs van leven kont ghy hier uit kennen dat sy het mannetje soo lief heeft, dat sy niet op een gestelde tijd, maar 't geheele jaar de selve gebruikt: de oude en die te traag is om te volghen draaght en voed hy, en laat hem noit alleen. Als sy in de warme Son op den Oever haar vleugels uitrekken, seitmen datse reghen beduiden: *Virgilius* telt dat onder de andere tekenenen van schoon weder.

Mizald: Ephem l. 1. Virgili. Georg: l. 5.

IX. HOOFT-STUK.

Vande Ispida, en de Rousserol der Francen.

DE Ispida welken sommighe menen den Ysvogel van de oude, oft enkelijk, oft een Revier Ysvogel te zijn. Te Genua word hy Marten-Visser, en van andere Italianen Paradys-vogel en ook Koninghs-Visser genoemt: Hy heeft een swarten bek, recht, maar an 't einde scherp, en dry vingers lang, het hooft is voorwaarts, metten nek van groene verw, met dwarse strepen uitten witten blauwachtigh onderscheiden: De vleugels zijn ook wit, maar het binnenste van de vederen helt naar het purper met licht blauw gemenght, die met blinkende stippelen besprenkkelt zijn. Over den midden-rugh, van 't begin tot het einde van de start, zijn de vederen licht-blauw, en na 't wit heliende, soo glinsterende datse de opsiende oogen beschadigen: De voeten zijn kort en rood, in welke twee lange klauwen tot het midden toe t'saam-gehecht, daar na gespleten werden: De tongh is heel kort, breedaghtigh en rood: De keeldarm is heel langh, de maagh leit in 't onderste van 't lijf omtrent den aars; sijn vet is rosch.

Daar is noch een ander gheslaght van de Ispida, 't welk uit Indie ghebracht werdt; Het Koningtje nauwlijks in grootte te boven gaande, met een langen dunnen swarten bek, en het overige lijf totte start toe blauw, groen en swart, de start is na evenbedeelingh langachtigh, en by na geheel swart. In gestel van voeten mette bovenste gelijk, hy is eensaam, wort uit het land van Bononie en Switserland, en elders midden in de Winter, omtrent de Oevers die met ys beset zijn gevonden.

Plaats Teeling.

Hy nestelt in 't zand, oft op de klippen omtrent het water. Sy seggen dat hy sijn nest rond en saght uitte Riet-bloemen maakt, met een klein gaatje in een hoek uitstekende, en datter somtijds negen jongen in 't nest gevonden werden.

Gebruik.

Men gelooft dat sijn vel mette vederen bewaart, sonderlinge kraght tegen de Motten heeft; sommige beuselen dat het huis daar sijn nest opgehangen is, van den blixem niet geraakt werd. *Tragus* seit dat hy met sijn jongen so soet als Muscus ruikt: Dat hy opgehanghen, jaarlijks sijn vederen als in een levend

vend lijf verandert heeft *Aldrovandus* valsch bevonden.

De Roufferolle oft Roucherole van de Francen, die de geluitmakende Yſvogel van *Bellonius* is; heeft een geſaaghden bek, gelijk de Griekſe Exter oft Collurio; de lange vederen van ſijn hooft vertönen de gedaante van een kuif. Indien imand ſijn neſt omgekeert beſiet, gelijkt het eenige t'ſaam-geronne pekel. Hy leit meeſt ſes eyren, en kipt vijf oft ſes jongen. Hy is fray van ſangh, ſo dat hem *Bellonius* boven alle ſingende vogelen ſtelt, en is daar in ſoo onvermoeit, dat hy geheele daghen en nachten beſich is, en ſo ernſtigh, dat hy mettet heele lijf ſchud en trilt. Onder andere ſtemmen ſchijnt hy voornamentlijk deſe voort te brengen, toro tret, fuis, huy, tret. Men gelooft dat *Ariſtophanes* ſijn ſangh heeft uitgedrukt.

II. OPSCHRIFT.

Vande Splitvoetighe watervogels die VVormen eeten.

I. HOOFT-STUK.

Vande Arquata, Krex en Totanus.

De Arquatus van ſijn krommen bek alſo genoemt by de Latynen meent *Geſnerus* dat de Numenius van de oude is, die mogelijk van Neomenia (dat is nieuwe maand) alſo genoemt, is om dat de geſtalte van den bek den boogh van de nieuwe waſſende Maan vertoont. *Bellonius* meent dattet de Elorius van *Ariſtoteles* is; Hy heeft een bek omtrent acht vingers lang, en daarſe naar dry vingers begint te krommen ſwart: De vederen donker verſcheiden, en geplekt, uit welke die geweldigh als vlas zijde blinken, welke tuſſen de vleugels, en den rugh zijn, in't midden zijn ſy ſwart, in den omringh tuſſen beide roſch; de klauwen zijn gheſpleten, maar eenighſins met een vel t'ſaam-gevoeght, dat ook weerzyds neffens de klauwen nederſakt, en het onderſte van de klauwen uitbreid; de tongh is voor ſoo langhen bek heel kort, en heeft de gedaante van een pijl. Het Wijfje is wat kleinder, en die plekken, met welke 't geheele lijf by na beſproeit is, zijn in haar meer roſagtigh. Hy eet allerley ghewormte, en die ſoekt hy onder de kruiden. Hy vlieght met ſcholen: Hy leit in den April vier bleke eyren, ſo groot als de Hinnen. Sy hebben droog vaſt vleeſch gelijk de haſen; in Vrankrijk wordenſe voor lekkerny gehouden.

De Crex die ook Krekos genoemt word, is noch nauwlijks by de nieuwe anghemerkt wat het voor een vogel is. *Atheneus* ſeit dat hy den Helorius ghelijk is, en *Ariſtoteles* dat hy witte ſchenkels heeft, en de achter-klauw die voor een hiel ſtrekt heel klein is. *Herodotus* geeft hem de grootte van den ſwarten Ibis. De uitlegger van *Ariſtophanes* een ſcherpen ghetanden bek. *Bellonius* meent dat de vogel die omtrent den Nijl geſien word, met langhe ſchenkels, een langen ſwarten bek, ſwarte ſchenkels en 't geheele hooft, met een witten hals, rugh en borſt; die ſijn koſt op 't land ſoekt, Mugghen vanght, en als hy vlieght een groot gheſchreeuw maakt, de Crex van de oude is. Hy vecht met de Galgulus en Merl, en mette Vireo, wiens jongen hy beſchadight; *Philes* heeft angetekent dat hy traagh is. Ariſt: l. 9. cap. 1.

Totanus een water-vogel heeft een ſwart hooft, inſonderheid voor, want achter is het meer roſch: Sijn hooft-top is aſgrauw, gelijk ook het overige voorſte deel; het onderſte deel der vleugels is wit, en het uitterſte ſwart, de overighe vederen zijn in den omringh verſcheiden, en witachtigh: De ſtart is een handbreed langh, met dwarſe witte en ſwarte ſtrepen geverwt gelijk in de Limoſa oft Meer-hoen; de vederen boven op den ſtart zijn totte midden-rugh toe wit: het bovendeel is geheel wit; even-wel worden'er an den hals en den bovenſten omringh van de vleugels ſwarte plekken geſien. De lengte van de geheele vogel van 't uitterſte van den bek tot'et uitterſte van de voeten is negen duim met twee hand-breed; de lenghte van den bek is omtrent dry vingers, en ſoo veel ook van den hals. Hy is een ſplitvoet, maar de twee grootſte klauwen van de voet zijn eenighſins met een vlies t'ſaam-gevoegt, gelijk in het Meer-hoen; de ſchenkels twee hand-breed langh, zijn rood, met ſwarte nageltjes verſien: het lijf is by na van de dikte als onſe Duiker metten ſcherpen bek.

II. HOOFT-STUK.

Vande Calidris van Bellonius *van de ſvvarte en Himantopodis van* Plinius.

De Calidris van *Bellonius* is een vogel ſoo groot als een duif, en heeft ſoo lange beenen dat hy ſchijnt te paard te rijden, waar van ſy hem Ruiter noemen; Hy is wel verſien met vederen, en daarom heeft hy minder vleeſch als het wel ſchijnt; den bek en ſchenkels heeft hy rood en langh, tot een ſeker bewijs dat hy een water-vogel is: Het bovenſte deel van den bek is ſwart, en de buik wit; het hooft, den hals, en vederen onder de ſtiet zijn aſgrauw: waarom wy meenen dat hy by *Ariſtoteles* Calidris ghenoemt is, waar van hy met deſe woorden gedenkt. Ook de Calidris wiens aſgrauwe verw verſcheiden geſprenkelt is. De wortels van de vederen zijn in de Biſtarda en la Cane Petiere (hy leit uit Tetrax) rood, maar in deſe ſwart; An de hooft-ſlapen zijn wederzyds twee ſwarte vlekken die als een ſchaduw an de winkbrauwen geven, die ook met een witte plek ghetekent zijn; de voorſte klauwen voeght een vel, ghelijk in de Zee-Exter t'ſamen. De achter-klauw is heel klein; de vleugels worden als in de water-vogels an 't lijf

na't lijf ghevoeght, die ook tot de grootte van't lijf passen. So klenen vogel dan, op so hoge schenkkels staande, gaat deftigh en hooghmoedigh voort, hy houd sich veel in de Velden, Poelen en Oevers, en loopt dikmaal totte dybenen in't water, het vleesch ruikt niet wilt, maar naar yet lekkers, en droge kruiden; hy word onder de vogelen van sijn geslaght voor goed gehouden.

Dat de swarte van de rode verscheelt is seker, want de swarte heeft van sijn geboorte de schenkels, en den bek swart, uitghenomen 't bovenste van den bek 't welk rood is: Ook is dese swarter, die ook als hem 't hooft, de schenkels, en vleugels afghehouwen zijn, in de overighe deelen van 't lijf een verw schijnt te hebben tusschen asgrauw en swart, ghelijk de Ringduiven. Indien'er spraak is van de Calidris die sijn vederen nu verandert heeft, so is de verw te onderscheiden van die gene, die noch met haar eerste bekleet zijn. Wy versekeren dat wy de Pluvialis somtijdts anghemerkt hebben in den Herfst swart te zijn, soo dat wy hem na't verwisselen van sijn vederen niet kenden: Niet te min heeft so wel dese, als de andere de voeten swart. Haar vrught komt in April voor den dach, over al met plekken ghelijk de Ortygometra (d'un Rasle) ghesprenkelt, hoewel sy andersins alleen 's Winters verschijnen. Tot desen betrekt *Aldrovandus* die, welke by de Italianen Gambetta ghenoemt is, die een aschgrauw hooft, hals en borst heeft, en over al ghesprenkelt is. De slaghpennen van de vleugels zijn swart, die van't lijf aschgrauw, op den rugh en vleugels hellen sy naar 't rosch; de buik is witachtigh, de bek swart, de straal van de ooghen uitten geelen groen, heeft een swarte kringh omlopen: de voeten zijn uitten geele roodachtigh, door welke verw hy meest van de Calidris van *Bellonius* verschilt. De Himantopus van de buighsaamheidt der schenkels alsoo ghenoemt, welken andere Hemotopoda, van de roodheid der voeten noemen, word van *Gesnerus* aldus beschreven: De bek is by na vier vingers langh, het hooft klein, den hals is van vijf vingers, het overige lijf dat licht en dun is, by na ghelijk de Poel-vogels, die men Water-hinnen noemt, is ses, de start vier, en de schenkels zijn vijfthien vingers langh; De bek is swart, op den kop en voor an den hals is hy donker: op den rugh en vleugels swart, met een weinigh groen ghemenght, indien ghy nauw toesiet, de start is asgrauw, alle de delen voor, en de zyden zijn wit, de schenkkels bloedrood, alleen met dry klauwen gelijk in de Bistarda, Oenade van *Rondeletius*, de Morinellus van *Gajus*, de Struysvogel, de Pluvialis, en de Cane Petiere van *Bellonius*, en de Zee-Exter van de selve, welkers middelste klauw langhachtigh, en de binnenste heel kort is, maar de middelste wordt mette buitenste door een kort velletje gelijk in de platvoeten t'saam-gevoegt. De holligheid van de kniebogh is groot, en so buighsamen lid, dat in't geraamte ook het scheenbeen geheel van het dybeen ghebogen werd. Hy schijnt voorwaar niet alleen snel te konnen lopen, maar ook te vliegen: Om dat sijn vleugels langhachtigh zijn, soo dat haar langhste pennen twee oft meer vinghers over de start, oft stiet uitsteken. *Oppianus* heeft dit nieuws in haar anghetekent dat het onderste kaakbeen onbeweeglijk zijnde het bovenste alleenlijk in haar beweeght werd, maar in dese beschrevene isser niet dat van de natuur van andere vogels verschilt.

III. HOOFT-STUK.

Vande VVater-hoenders in 't alghemeen, en in 't bysonder van eenighe.

De Water-hoenders hebben dat algemeen, datse een dun en ingetrokken lijf hebben. Het lijf is klein, de vederen verscheiden; de bek langh, swart, en matelijk geboghen: de buik, en dat gedeelte van't hooft 't welk tussen den bek en den hals is, is wit; de schenkels zijn langh, de klauw die voor een hiel strekt is kort, sommige hebben ook geen; de vederen sakken maar tot de midden-schenkkels. Hy eet liever Wormen als Visch, hoewel sy de kleine wel eten: Omtrent het begin van den Herfst komen sy in Switserland, met het afgaan van de Winter vlieghen sy weder wegh. Haar vanghst gheschiet 's morghens voor der Sonne opgank; oft 's avonts, welke beginnende vlieghen sy soo hoogh dat men haar niet sien kan. Om haar malsch en soet vleesch komense op de lekkere tafels. Haar gedaanten zijn Chloropus, Erythropus, Ralle van de Engelse, Rhodopus, Phæopus, Ochropus, Melampus, Poliopus, Erythra, Ochra, Hypoleucus, Gallinula Serica, en de Scolopax.

De Chloropus (oft Groenvoet) is dryderley; de groote; van welke de eene de Fulica in grootte en ghestalte van lijf ghelijk is, en een langhachtigen bek, opwaarts een weinigh verheven heeft; de andere by de Italianen Porzana genoemt, heeft een swarten hals en kop; De rugh en't opperdeel der vleugels is Kastanie-bruin, onder an den buik is hy wit, met dybenen, die met asgrauwe vederen totte knien toe bedekt zijn. De derde is van *Gesnerus*, welken hy meent de Glottis van *Aristoteles* te zijn, die donker van verw is, met groene schenkels. Hy geeft een angenaam gheluit als een fluit, en word by de Hooghduitsen Glutt ghenoemt; Hy steekt een langen tongh uit, waar van hy de naam heeft: dese in't eerst door anghename reyse mette Quakkels voort ghetrokken zijnde, krijght daar na in de vlugt berouw, en hem verdriet weerom te keren en ook te volghen, gaat noit meer als

een dag mette Quakkels voort, en verlaatse in de naatste plaats.

De Erijthropus (oft roodvoet) is oft groot, oft klein, van beide komt niet sonderlinghs voor. De Ralle van de Engelsen, versta de Water-vogel, welkers bek, en schenkels rood, en de vederen over al voorts meer asgrauw zijn, hoewel *Bellonius* seit dat hy niet wel vlieght, is nochtans heel strijdbaar. De Berg, en Bosch-Ralle houd sich in de Heyde. *Bellonius* heeft gelooft dat hy de Ortygometra was, en *Gesnerus* de Boere-Patrijs.

De Rhodopus (ook roodvoet) heeft niet sonderlinghs. Ghy sult ook van de andere niet by *Aldrovandus* vinden als de beschryvingh. In de groote Ochropodus (oft geelvoet) vertonen sich seven verscheide verwen, en de achterklauw vande voet werd niet gesien; in 't midden laat de tongh in een lange punt af; in de kleine is den hals hoger als in de andere.

De Erythra welcken de Hooghduitse Malt-Kerke noemen, geeft een gheluit ghelijk de slagh vande volders die de Wol slaan.

De Ochra is van de groenachtighe verw van sijn geheele lijf, doch die slegt en donker is, alsso genoemt.

Van de Hypoleucus, welken de Hooghduitse Fijsterlin noemen, heb ik niets te seggen.

De Serica word alsso genoemt om dat sijn swarte verw gelijk de zijde glinstert.

IV. HOOFT-STUK.

Vande Scolopax oft Boere-Patrys de Bosch-Rusticula, en van de kleine Gallinago.

De Scolopax van de gestalte van sijn bek, dien hy als een paal lang en recht heeft alsso genoemt, (de Grieken noemen een paal Scalopa) is by *Volaterranus*, de Alectoris van *Aristoteles* maar valschlijk, hy is by 't gemeen der Grieken Xylornis (oft hout-vogel) by *Herodianus* Bosch-Patrijs, by *Martialis* Boere-Patrijs, by sommighe Rusticula Major (oft groote Boerinnetje) by *Albertus*, om dat hy soet en vet is, Ficedula (dat is, Vyg-eter) by veel volkeren Beccassa, by de Hooghduitsen Schnephun, en Riet-Schnepf genoemt. *Gesnerus* maakt eenige vogels in Vriesland met hem gelijk; Die welke ghemeenlijk Wulp ghenoemt werd, komt in bek en vederen met hem over een, maar hy wint het in de grootte; Ook die Grutte ghenoemt is ghelijkt hem metten bek: hy is soo groot als een Hoen, van verw als een Hasel-hoen, ghelijk *Aristoteles* geschreven heeft: het opperdeel van den bek, die langh en voor ruw is, steekt boven het onderste uit, hy heeft een smalle tongh, doch langh en zenuwachtigh; de schenkels zijn by na roosrood. Daar word gelooft dat hy sonder gal is gelijk wy by *Bellonius* lesen.

Hy word over al gevonden, in Vrankrijk, Sweden en Switserland, maar niet over al in de selve plaatsen, nocht altijd in de Somer. Hy houd sich in de hoge toppen van de Pyreneen, Switserland, Savoyen en Auverne. 's Winters daalt hy na de vlakke velden en afghehouwe Bosschen om de kost. Hy word omtrent Brixia in 't begin van den Herfst, in Switserland in de maand October gevangen. In de Somer wijkt hy uit duitsland, in 't eind van den Herfst komt hy weder: Hy bemint voornamentlijk de warme wateren, sandige plaatsen, Thuinen en Hagen. Sijn spijs zijn Wormen, Daar word van sommige verhaalt dat hy met sijn asem inde holen gesonden, daar van men ook het geluit verre hoort, de Wormen uithaalt. Daar zijnder gesien die met Meel uit de vrught van den Beukeboom en met Vygen gevoet wierden. De swakheid van sijn vlught heeft de natuur mette snelheid van sijn loop versien; Als de vogelaars menen dat hy na by is, bevinden sy dat hy ver afgheweken is. Hy is swak van gesight hoewel hy groote ooghen heeft, men meent dat hy sijn spijs metten reuk soekt. *Aristoteles* heeft naarghelaten dat hy de menschen bemint. Arist: H A:l.9.c.2

Hy word onder de lekkere spijse gehouden, maar is minder gheacht als de Patrijs; Sommighe braden en branden hem gheplukt en ontweit in den Oven, tot een Genees-middel voor de steen. Gesner: Ornith.

De Bosch-Rusticula is grooter als de groote Poel-Rusticula, want hy is by na soo groot als een Hoen, bruinder van verw, met een kleinder bek, een witten buik, en asgrauwe schenkels. Hy word met strikken als met stroppen gevangen.

De kleine Scolopax oft Gallinago, by sommighe de Week-kop van *Aristoteles* ghenoemt, heeft een rugh by na van de selve verw mette Lewerk: een geutachtigen bek, ghevlekt, in 't uitterste swart, vier vingers langh; de uitghespanne vleugels vertonen an haar einden een witte plek. Die van *Aldrovandus* word voorghestelt, had een geutachtighen bek, een handbreed langh, breed, swart, met eenighe knobbeltjes beset, en an 't einde scherp, welker opperdeel boven het onder, eenighsins in de lenghte uitstak; De tongh mede gootachtigh, was by na soo groot als den bek, an 't einde so scherp als een naalde.

In Vrankrijck siet men hem veel binnens-lands, nocht de Hollanders hebben hem ghebrek. In Hooghduitsland komt hy als in de lente den dach en nacht evenaart, indien wy *Longolius* gheloven, hy seit ook datse van de waterkant der Poelen en Meren niet afwijken; Dat hy vervlieght kond ghy daar uit oordelen, dat *Gesnerus* in haar opgesneden, maag in 't begin van December Wespen, en witte, dunne lange Wormen, die men Meel-wormen noemt gelijk, gevonden heeft.

Hy

Hy wil in de Koy oft Vogel-huisen niet blijven; Als men sijn stem hoort (die een geluit geeft als een Mes dat over een saag gestreken werd) seggen sommige dat het regen beduit.

V. HOOFT-STUK.

Vande Land-Gallinula, en een andere Groenvoet.

HIer toe betrek ik de Land-Gallinula, en de andere Groenvoet van *Bellonius* die de Fulica ghelijk is; die word omtrent het meer Verbano Polle, van de Hoogduitse vogelaars Haggeschar, om datse met hopen omtrent de Thuinhagen lopen, genoemt. *Gesnerus* noemt hem Land-Ralle, oft Land-Trochilus: Hy is kort en dik van lijf, met klauwen naar sijn grootte heel langh; De achterste van de voorste heeft omtrent de halve lengte. Sy seggen dat sijn stem ghelijk van de slanghen scherp is, en ger, ger, ger, voortbrenght. Gevanghen bootst hy de stem van den Inkhoorn na, so men geloven magh die het verhalen. De Engelse vangen hem op de Koorn-velden voor wat lekkers

Van de Groenvoete Glalinula, die de ander is, spreekt *Bellonius* aldus: Wy hebben noosaaklijk de Water-Gallinula (la poulette d'eau) vande Fulica, en van de groote Fulica (de la Pole & Macroule) afgescheiden, wijl hy niet in 't water swemt, nocht een Platvoet is; Want de naam van de Water-Poulette, oft Gallinula is van de gelijkheid mette genoemde genomen, hoewel hy veel kleinder, en nochtans grooter als de Ralle is, soo dat hy van beide schijnt deelachtigh te zijn. De vogelaars an welke wy die vertoonden, als sy sagen dat hy de Fulica gelijk was, seiden dat hy maar in de grootte verscheelde, en dat dese noch sijn vollen wasdom niet hadde: Waarom wy met meer neerstigheid eenighe onderscheidende tekenen hebben naghespeurt; in dese is wel de voornaamste, dat dese Gallinula groene voeten heeft, en niet onghelijk die van de Botaurus, nocht ook soo plat, nocht met een breed vel t'saam gevoeght, gelijk in de Fulica. Ook is de start van de Gallinula langer; de plek van 't voor-hooft kleinder, en in verw den Ralla wel gelijk, die na de verw van de Fulica helt: Waarom ik in 't eerste ansien meende dat het de Ralla was, maar hem naarstiger insiende, merkten ik dat de ooghschellen wit waren, dat nocht den Ralla, nocht den Fulica toekomt; twee pennen van de start zijn wit, an weerzyden een: Onder de borst helt hy eenighsints naar het blauw; op den rugh is hy donker Kastanie-bruin. De een is ook swarter als d'ander, en hebben de vouwen der vleugels wit, en in de kleine vleugel de eene streep op d'ander, welke sijn eerste vederen door de lenghte van haar schaghten maken. De selve spijs word in haar maagh gevonden gelijk in de Ralla, en Fulica; het borst en heup-been heeft hy van andere vogels verscheiden, gelijk ook van de Fulica. Het vleesch van de Gallinula is licht om te verteeren, en malsch, de beenderen licht te breken, den rop wijd, de lever ook breuksaam, maar den darm, en andere deelen zijn als in de Fulika. Gebraden heeft hy de selve smaak met de Fulica. Hy nestelt en voed sijn jongen gelijk de Rallus.

Hier toe behoort ook die, welk men Corrira noemt, die een bek heeft naar evenredenheid van 't lijf, dik, met een borst, en de boven vleugels witachtigh, het overige is swart.

De Porzana moet uit het getal van de Water-Gallinula niet geweert werden. De Milanesen noemen hem Girardina; hy heeft een korten bek, daarse het hooft raakt geel, en an 't einde swart, swarte voeten, een witten buik, de borst, rugh en vleugels donker, met witte plekken besproeit; en de groote pennen der vleughels heeft hy swart.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Trijnga.

VAn de Trijnga, Juncus en Cinclus heeft *Aristoteles* alleenlijk gheschreven, datse de start roeren, en de Meren en Revieren soeken. De Trijnga word mette Lyster oft Snep vergeleken. De Cinclus, en Juncus zijn kleinder; hier door komt het dat verscheide vogels voor de selve van de Schryvers worden opgedrongen: niet weinige worden tot de selve als gelijkslagtige betrokken. *Turnerus* maakt hem geheel swart, uitgenomen dat deel, 't welk den aars dekt, en welk wit is. Hy doet'er by dat hy een korte vlught maakt, dat hy in de Moerassen, die om de Edele huisen leggen, en by de Engelsen in de Visscheryen sich houd, en als hy in ghevaar is, in de dichte Riet-bosschen vliet. Sommige Hoogduitsen stellen een Trijnga die geheel swart is, gesplete voeten heeft met een witten hooft-top totten bek toe, met hoge swarte schenkels, die geduerig de start roerd, en sich an de water-kant houd. Tot de selve betrekt *Gesnerus* een vogel die te Klarone Wasser-Trostel, dat is Water-Snep genoemt werd. *Aldrovandus* betrekt eenige tot de Trijnga, die andere totte Cinclus betrokken hebben.

De eerst is hem, welke d'Italianen Giarolos, en Giaroncellos noemen, de Snep in grootte ghelijk, met een bek twee vingeren langh, swart en an 't einde een weinigh krom, met een scherpe tong, by na van gelijke lengte. Het opper-hooft, den hals, rugh en vleugels heeft hy donker, wat na 't Kastanie-bruin hellende; De kring van d'ogen, de kin, borst, buik en stiet wit, met dry voor-klauwen, omtrent een halve hand-breed langh, de

achterste heel kort; tusschen de uitterste en middelste van de voorste is an 't begin van de Splitsingh een velletje; 't welk tussen de andere niet is.

De ander Pinarola ghenoemt, is desen by nae in alles ghelijk, dan heeft een swarter bek, somtijds korter, welkers opper-deel boven het onderste een weinigh uitsteekt.

De derde betrekt *Bellonius* totte kleine Gallinago, *Gesnerus* meent dattet de Samethunle is, beide menen sy dattet de Cinclus van *Aristoteles* is. In lijvigheid is hy by na de selve met de kleine Scolopax, enkelijk so genoemt: nochtans verschelen sy in verw van de vederen, en in bek; diese beide wel lang, dun en scherp hebben, maar nochtans is die van de voorgaande an 't eind ghevlekt, en dik; hy is op 't hooft en den gheheelen hals met witte plekken ghetekent, maar de borst, de gheheele buik, de dy-beenen en de vederen onder de start zijn Sneeu-wit. Sy houden haar veel an de Oevers daar een goede reuk is, en die na Muscus rieken.

De vierde heeft *Turnerus* onder de Cinclus gestelt, hy is grooter als de Lewerk, op den rugh swart, an de buik wit, met lange schenkels; In de Lente roept hy veel an de Oevers van de Revieren. Hy heeft een korte en hortende vlught. By de Engelse word hy Water-Swaluw genoemt.

De vijfde word geloooft uit de Quikstarten te zijn, en word van de Hoogh-duitsen Pilwendegen en Pilwegichen ghenoemt; hy is wel geen Platvoet, maar heeft een langen, saghten as-grauwen bek en hoghe beenen. Daar zijn van hem twee gheslachten, een groot, en een klein; dit is soo groot als een Merl met een asgrauwen rugh, en witten buik.

Plaats. Hy houd sich an de Revieren, en wandelt op de Oevers; Hy nestelt en broeit in 't sand, somtijds leit hy sijn eyren tussen de klippen: Hy kipt op een tijd niet boven de acht jongen.

Voedsel. Hy eet Muggen, Wormen en Vischjes; t'huis eet hy Brood en Appel-schellen; Hy heeft een sonderlinghe konst in 't Muggen vanghen, want met een saghten tret toetredende, lokt hy haar eerst met een opgeheven bek, en dan slokt hy sijn roof binnen; en tam zijnde, suivert hy de kamers van de Spinne-koppen.

Stem. 's Nachts geeft hy een geluit als yemand die schreit.

De vierde maakt *Gesnerus* de Water-Merl gelijkslaghtigh, welke de Hoogh-duitsen Bachamsel, die de Lucarnensers, en omtrent het Meer Verban Folot, oft Folum d'acqua noemen, en is ook de Water-Kray, die een weinigh kleinder als de Spreeuw, en metten Ysvogel beschreven is, gelijk.

VII. HOOFT-STUK.

Vande Iunco en Cinclus.

DE Iunko, om dat hy in Iuncis, dat is in de Biesen, sich gaarn onthoud, en welke de Grieken Schines noemen, alsoo ghenoemt, maakt *Aristoteles* kleinder als de Trijnga, en een vrind van de Lewerk; hy doet'er by dat hy de Revieren en Poelen soekt en de start roert. *Bellonius* vertoont voor desen eenen, welken de Francen Alouette de Mer oft Zee-Lewerk noemen. Dese is wel van de selve grootte mette Lewerk, en heeft een langachtigen bek, met dunne swarte langachtige schenkels, en een swarte tong so lang als de geheele bek, en is met een witte streep onder de vleugels getekent. Als hy vlieght is hy by na van de selve verw van den Lewerk, maar wijl hy een Zee-vogel is weet ik niet of hy voor de Iunco ook mag oft kan gehouden werden. *Aldrovandus* stelt een vogel Passere d'acqua ghenoemt, voor de Junco; hy is soo groot als een Musch met een swarten, en witachtighen bek, die hard en an 't einde krom is, en een witagtige tongh die an 't eind gescheiden en hardachtigh is: De start is dry vingers langh, bestaande uit thien pennen. Het Mannetje verschilt van 't Wijfje alleen hier in, dat in haar de verw meer verfletert, en in hem veel helderder is.

Hy maakt dien gelijkslagtigh, welke van de selve gedaante is, de selve vormingh van bek en voeten heeft, en alleenlijk in verw verschilt; den hals is voor en ook de borst wit, maar de geheele buik helt uitten asgrauwe na het donker; het overige is bruin. *Turnerus*, wijl hy ons de Bosch-Mees voor de Junco opdringht, is seer bedrogen.

De Cinclus by de Grieken Kigklos, by *Suida*, indien de plaatsen niet bedroven zijn, Kigelos en Kigkilos, by *Hesychius* en *Varinus* Bucoline, om dat hy de Runderbeesten navolght alsoo ghenoemt, is de derde van die vogels die de start roeren, en omtrent de Poelen en Revieren verkeeren. Datse de start roeren heeft behalven *Aristoteles*, *Aristophanes* ook verhaalt. *Volaterranus* schrijft dat hy een Platvoet is, maar valschlijk. *Suidas* dat hy schraal is, en by na sonder lijf; *Gesnerus* seidt dat hy een langaghtigen swarten en rechten bek heeft, met een witten buik, een asgrauwe borst, een korten start niet langer als de vleugels, en donker op de vleugels en rugh is, met schenkels uitten rosschen by na geel. *Bellonius* meent dat de tweede ghedaante van de kleine Gallinogo de Cinclus van *Aristotiles* is. De selve noemt het kleinste gheslaght van de Gallinago, de kleine Cinclus. De derde ghedaante seidt hy, van de kleine Gallinago, is meer het eerste als tweede gheslaght ghelijk: Want den bek, ghelijck de groote Scolopax, heeft hy

Aristoph: in Tympanist.

hy dikachtigh, en an 't einde ghevlekt, den rugh mette Spreeuw ghelijk. By sommighe word hy deux pour un ghenoemt: Want twee van dit geslaght worden voor de prijs van een groote verkocht. *Aldrovandus* twijfelt, of die geen, welke hy vertoont, sich an de Zee houd. In grootte seit hy, overwint hy een weinigh de Quikstart: De verw van 't geheele lijf is tusschen bruin en aschgrauw, maar de grootste pennen van de vleugels zijn swartachtig; de buik en dybeenen zijn wit; de bek is swart, dun en langachtigh; de schenkels zijn kort, swart en mager.

Hy maakt noch twee andere gelijkslaghtige, welkers beeldtenissen hy vertoont. Het eerste word onder den naam van de kleine Cinclus beschreven. De ander is van de selve verw, maar heeft de start wit, en met dwarse swarte strepen verciert; den bek ook daar hy an 't hooft gevoegt werd dikachtigh, en allengskens meer en meer gescherpt. Om dat hy in sijn achterste deel swak is, maakt hy self geen nest, maar leit sijn eyren in vreemde. Hy wil wel by de menschen omgaan. De *Wijsgeer* seit, dat hy gevangen zijnde heel tam werd. Hy schijnt by *Atheneus*, op de maaltijd van *Corytis*, Koningh van Tracien, gheweest te zijn. Daar staat wel Kigelos, maar men meent dat men Cinclos lesen moet.

VIII. HOOFT-STUK.

Van de Vanellus oft Kivit, en de Indise Vogel Cercio.

DE Vanellus, 't zy oft om dat hy met sijn vleugels een geluit maakt gelijk een wan oft wayer, oft om een ander oorsaak also genoemt, word by sommige Fulica, by andere de Stymphalis, van de oude, maar valschlijk, by sommighe van sijn stem Aix oft Capella, en by *Bellonius* Parrus, Parus oft Parcus, van welke wy by *Plinius* lesen, genoemt. *Gelenius* maakt hem gelijkslagtig metten IJsvogel, *Gesnerus* mette Pluvialis: De selve seit datter witte gevonden werden, so het geen Larus geweest is. Daar zijnder elders sonder kuif gevonden, en die donker van verw, en met verscheide plekken gesprenkelt waren. Of de Vogel in 't land van Salerno Tremulus ghenoemt, die kleinder als een hin, en bruin van verw is, hart roept, en snel vliegt, en na 't getuigenis van *Volaterranus* omtrent de Zee verkeert, en als hy over de aarde gaat de start roert, waar van hy den naam heeft, van het selve geslagt is, laat ik met *Gesnerus* andere ondersoeken. Hy word nauwkeurig van *Bellonius* beschreven. In grootte seit hy gaat hy de Phalaris nauwlijks te boven: Hy is met dichte pluimen bedekt, die an de wortels die 't lijf raken, swart zijn; want de verw is uitterlijk anders. Als de Vogel omgekeert op den rug leit, en de vleugels uitgespannen zijn, siet men hem een groot deel sneuwitte vederen an den buik, en de dybeenderen te hebben; de vleugels zijn an haar bovenste deel ook sneeuwit, an 't onderste swart: Hy heeft een groote Lever, weerzyds in twee deelen gescheiden *Bellonius* heeft 'er geen gal in konnen vinden; de darm heeft byhangsels.

(Bellon: de Avib. l. 4. c. 17: Plin: H: N: l. 11. c. 37.)

Hy verkeert omtrent de Meeren en Rivieren, maar loopt nochtans niet in 't water, en houd sich veel op het vlakke land dat met heyde beset is.

Hy eet Wormen, Muggen, Krekels, Wespen, Sprinkhanen en andere. Het is seker dat hy witte steentjes doorslikt. 's Somers vliegt hy alleen, 's Winters met scholen, en in so grooten getal, dat heel groote velden de selve niet konnen vatten. Hy heeft botachtige vleugels, en maakt onder 't vliegen groot geluit. (Voedsel.)

De Duitsen en Francen schijnen sijn stem door sijn naam uit te drukken: Die noemen hem Kivit dese Dixhuict. (Stem.)

Wijl hy sijn jongen broeit, komt hy dicht na de menschen toe, die hy meent dat sijn nest soeken, en veinst of hy die wilde overgeven, tot dat hy de mensch van 't nest gheleit heeft; dikmaal volghender veel een mensch also na, om hem te lighter te verleiden. (Teelingh.)

In Vrankrijk wordense inde spijse ghebruikt, en so dier als een Haas verkocht. Hy word so vet dat hy gemest schijnt. *Gesnerus* heeft bevonden dat hy goet van smaak, maar van weinig voedsel is.

Van de Cercio, die men behoorde voor de Kivit gestelt te hebben, want hy roert ook de start, schrijft *Ælianus* aldus. In Indie is een Vogel omtrent so groot als een Spreeuw, met verscheide verwen verciert, die de menschelijke stem nabootst, die snapagtiger is als een Papegay, en leersamer van verstand: Nochtans eet hy niet graag Menschen-kost, maar lijd door begeerte van vrijheid liever honger, als de slaverny, met alle lekkere spijse vervult. De Steden die *Alexander* in Indie gebouwt, en den Macedoniers te bewonen gegeven heeft, gelijk *Bucephala* met het omleggende land, en *Cyropolus*, en andere noemen die vogel daarom Cercio, om dat hy gelijk de Cinclus ook de start beweegt.

IX. HOOFT-STUK.

Van de Pluvialis oft Pluvier en Charadrius.

DE Pluvier is wel licht de Rhintace van *Plutarchus*, om datter geen drek in sijn darmen gevonden werd. In 't land van Bononie wort hy Plevier, in Vrankrijk Pluvier, by de Hoogduitsen Pulver, en Pulroff ghenoemt. Hoe hy van de oude ghenoemt is bekent *Bellonius* niet te weten.

Daar is tweederley geslaght, een geelachtig, en 't ander asgrauw, 't welk de Italianen (Geslacht.)

Berg-Plevier noemen. De jonghen worden sonderling Guillemot genoemt. Het eerst is van de grootte als een Ringhduif, met een korten, ronden, swarten, scherpen bek, an't einde een weinig krom, met een drykantige tongh, die de geheele goot van de onder-bek vervult, voor an hoornachtig, en stomp; de vederen werden boven met een bruine, witte en geele verw onderscheiden, so datse ghetant schijnen; de start is ook met bruin-geele streepen doorsneden: De achterste klauw heeft hy niet; tussen de dry voorste schiet een velletje: De grootste staat tussen de middelste en uitterste, de kleinste tussen de selve en binnenste. *Bellonius* seit dat sijn vederen geel zijn, oft met geele plekken besprenkelt werden.

Hy is overvloedigh in Vrankrijk, in Switserland selden. Te Bononie word hy op de Markt niet verkocht.

Eenighe schrijven dat hy van den dauw leeft, om dat in haar buik niets ghevonden werd; doch daar is niet valscher. Hy haalt de wormen uit de vochtige aarde. *Bellonius* heeft in een opghesnedene Wespen ghevonden: De selve seit ook datse wormen eeten, en om dat hy alleen den honger-darm heeft, daarom worter niets in gevonden. Hy is een vervliegende Vogel. Inde Somer worter in Vrankrijk geen gesien, inde Lente weinigh. Sy vliegen in geen minder getal als vijftigh. Als sy vliegen sullen volgense de wind, vliegen selden daar teghen, ghelijk *Bellonius* verhaalt.

Stem. Haar stem is huit huit, het fluiten dat mette uitgestekene lippen geschiet niet ongelijk. 's Nachts houden sy haar alleen. 's Morgens vroech siet men haar op verscheide plaatsen verspreit, sy besetten een vierendeel oft een half uur: Met het ankomen van den dach lokkense malkander met fluiten. Sy gehoorsamen een van al den hoop als een Koningh: dese heeft een seer luide stem: op dat ghehoor komen sy van alle zyden by een. De Vogelaars noemen hem den Roeper. In Vrankrijk wordense onder de lekkernijnen gehouden. So datse op sommighe plaatsen van een lekker mensch met een ghemeen spreekwoort seggen, dat hy met geen Plevieren te vreden is. Als hy bereid word, word hy niet ontweit.

De asgrauwe Plevier meent *Aldrovondus* dat de Pardalus van *Aristoteles* is, so om dat hy by na heel asgrauw is, 't geen *Aristoteles* van de Pardalus ook seit; als om dat hy gevlekt is, waar van de naam Pardalus komt. Hy is wat grooter als de ghemeene Plevier, met een weinigh dikker, en langer bek, en heel korten achter-klauw: Hy is by na heel asgrauw, en over al met veel plekken besprenkelt, die tussen 't bruin en asgrauw zijn; de vleugels zijn langer als de start, die kort is. Sy vliegen meest met scholen, en ghy sult'er geen alleen vinden, gelijk wy by *Aristoteles* lesen. Hy heeft een radde en luchte stem.

Betrek hier toe, die groote Plevier by *Aldrovandus* genoemt werd: Hy heeft een langen bek, boven an de borst en buik is hy wit; de grootste pennen van de vleugels zijn swart, de beenen zijn langh, na 't blauw hellende: Hy heeft by na geen achter-klauw.

De Charadrius, by *Gaza* Hiatula genoemt, om dat hy omtrent de hiatus, oft open gaten van de Rivieren, poelen en beken verkeert, word niet geweten wat het voor een vogel by *Aristoteles* is. Want dat hy leelijk van stem en verw is, by nacht hem vertoont, en by dagh sich verschuilt, 't welk de *Wijsgeer* van 't sijne daar by naarghelaten heeft, is veel Vogelen ghemeen. En als de *Wijsgeer* hem Icterus, Chloreus oft Galgulus noemt, is het niet waarschijnlijk dat dat de Vogel Charadrius is, welken *Albertus* uit *Heliodorus* en *Ælianus* bevestigt, in Persie selden gevonden, en voor de Koningen opgesocht te werden, om dat men sterk ghelooft dat hy de geelsughtigen hulpe en genesingh toebrenght. *Aldrovandus* stelt voor de Charadrius een vogel die over 't geheele lijf uitten asgrauwe donker is, met een korten bek, indien gy hem mette Water-vogels, oft met een lange, indien ghy hem mette Land-vogels vergelijkt: Het hooft is geheel swart, met een streep omcingelt, met langhe dunne schenkels naar 't rood hellende, met een witten hals en voorhooft, en een swarte borst. Om dat hy by dach schuilt, en 's nachts voor komt, heeft hy plaats an 't gemeene spreekwoord gegeven. Charadrion mimumenos, dat is die een nuttelijke saak verbergt. Veele seggen dat hy alleen met het gesicht de geelsugtige geneest. *Philes* beuselt dat de Padde als hy hem ansiet de geelsugt krijgt, en de Charadrius weder verlost werd.

Arist: Hist. A: l. 9. cap. 11.

Heliod. l. 3. Histor. Æthiop.

III. OPSCHRIFT.

Van de Splitpoetighe Voghels die kruid eeten.

I. HOOFT-STUK.

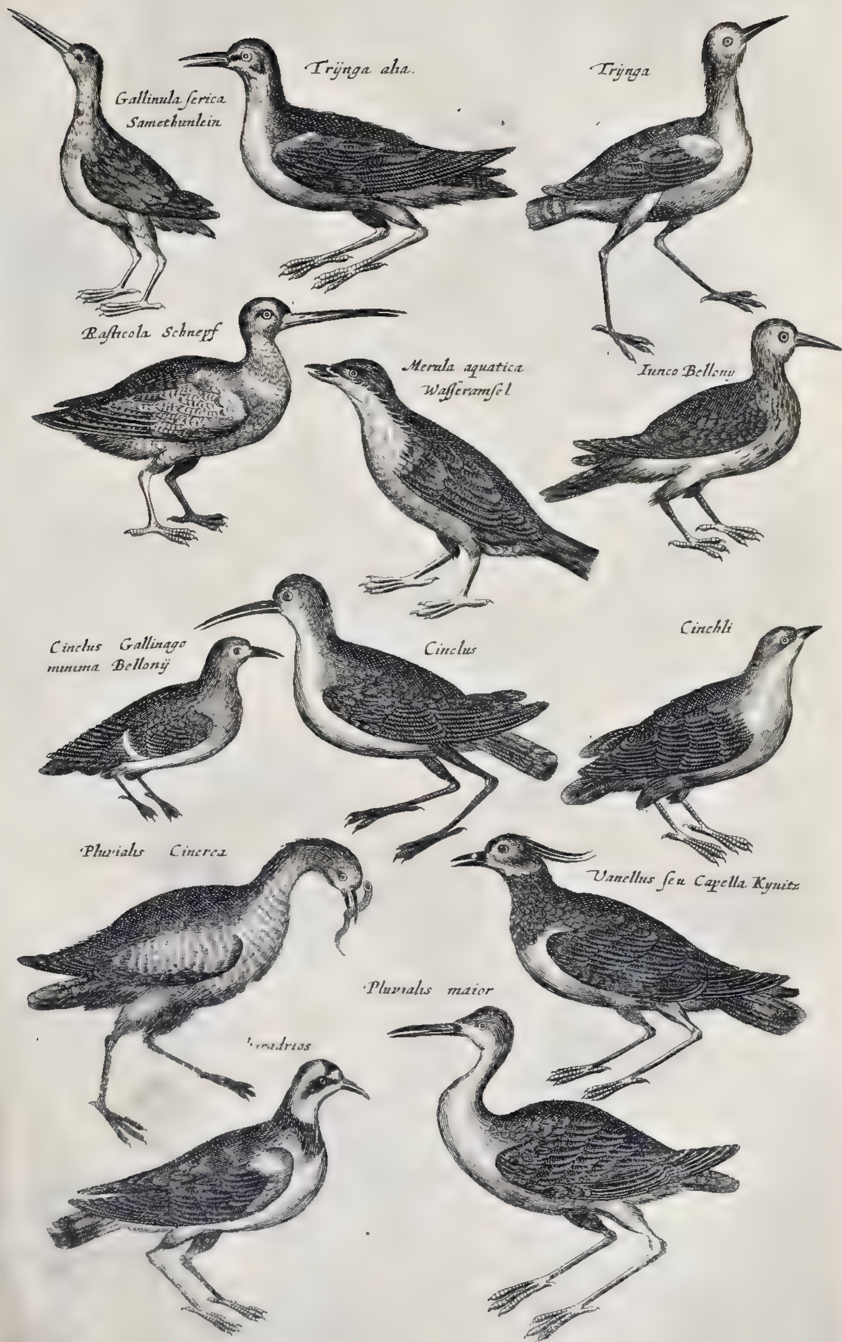
Van de Kraan.

De Vogel welke de Latijnen Grus noemen, en de dichters Palamedes-vogel, om dat die in den Troiaansen oorloog geseit word met vier letteren, φ.ξ.χ. en θ. de slagorde, en loos van de Kranen geleert te hebben; by de Grieken word hy gemeenlijk Gerunos genoemt, om dat hy sich met sijn asgrauwe, en gelijk als grijse verw als een oud Man vertoont; by de Thyrreniers word hy Tiris, en Syristes, by de Polyrrheners Sertes genoemt. Martialis.

Venetus heeft veel geslagten van haar in Tartarien angemerkt. Daar zijn eenige met swarte vleugels, andere zijn wit, die de vederen met goutverwige oogen vervult hebben. Sommige zijn klein, met lange vederen, die rood en swart geverwt zijn, versien: Andere zijn weder groot, uitten grijsen asgrauw geverwt, en die rode en swarte oogen hebben. Venet. Rerum Orient. l. 1. c. 62.

In

Tab. 53

Gallinula ſerica
Samethunlein
Trynga alia.
Trynga
Rasticola Schnepf
Merula aquatica
Waſſeramſel
Iunco Bellonij
Cinclus Gallinago
minima Bellonij
Cinclus
Cinchli
Pluvialis Cinerea
Vanellus ſeu Capella Kynitz
Pluvialis maior
radrios

[illegible]

Tab. 54

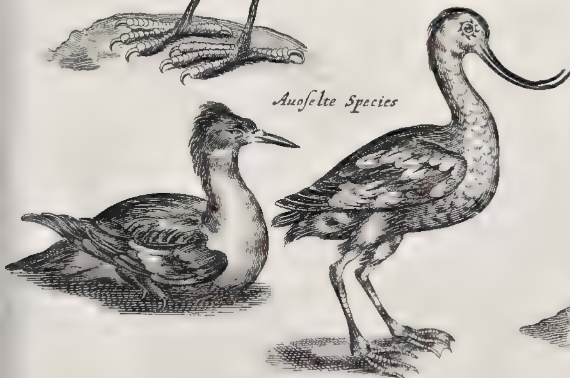

Grus Balearica

Grus Kranch
Plin mas

Grus Iapponensis

Grus Crispa

Grus Balearica
Femina

Auoselte Species

In Cuba zijnse tweemaal so groot als de onse. In't ander deel van America, heeft *Columbus* rode gesien.

Over de beschrijvingh behoeven wy niet bekommert te zijn: Sijn hals is tweemaal negen duim langh.

Het voorste deel is ter zyden swart, en voor wit; de hooft-top is met een rode plek swart, voorts is het overige asgrauw, behalven de groote pennen van de vleugels, op de vleugels achterwaarts naar de start zijnse blinkende en gekrult, welke de jonge Luiden met gout, en silver verciert, an den hoed hechten: De lugtader word geheel in't vlees omtrent het borst-been inghehecht, daarom is het niet vremt, dat hy so verre gehoort werd.

Sy werden door de geheele werelt gesien. Want door begeerte van de warmte doorlopen sy by na de geheele werelt. Omtrent de Rivier Hebrus Strymon, & Cnister, isser groote menighte. Uit Thracien daarse haar Somers houden, steken sy tegen de Winter over naar Lybien. Daar seit *Ælianus* datse in Egipten en Ethiopien de Winter doorbrengen. Van Tartarien hebben wy boven ghesproken. Maar 't geen *Plinius* van de Pygmeen oft dwergen schrijft, is een beuselingh. Haar spijs zijn Koorn-vrugten en Kruiden. (Æl: H: A: l. 3 c. 13. Plin: H. N. l. 4. c. 11.)

Dat geeft *Suidas* ook te kennen, als hy seit: De Kranen aten't land van den Bouwman op, als het nieuwlijks met Koren besait was: En *Mantuanus* als hy schrijft;

(Mantuan: l. 1. de Colum temp.)

Gelijk de Kraan het saat van Strymons velden eet,
't Geen in de Lent de Boer op winst in d' aarde smeet.

Dit word by *Claudiamis* gelesen.

Wanneer de Kraan den Nijl en Naantjes krijgh verlaat,
Verslint hy 't Graan dat, an den roden oever staat.

Nochtans meent men datse somtijds Slangen eeten.

Sy worden totte geilheit beweeght, als sy tegen wind naar 't westen vliegen. Sy paren mette Wijfjes als de Musschen, en niet huikende als de Hinnen. Sy zijn gewent twee eyren te leggen, tusschen welke by geval ook een steen gevonden is. *Albertus* heeftse te Keulen eenige jaren waargenomen, maar sy leiden niet meer als twee eyren. Op wat wijs sy kippen heeft tot noch toe, so veel my bekent is, niemand beschreven. (Teelingh. Ælianus. H: A: l. 5. c. 2.)

Haar stem drukken de Grieken uit door't woord Klangazein, oft Klazein, de Latijnen door Clangere oft Clamare, 't welk roepen beduit, om datse met een groot gewelt roepen. *Aristophanes* noemtse Geranos Krozusan. Q. Calaber Panupthongos, dat is die een langh en uitgerekt geluit geven. (Stem. Virgil Æneid. l. 10 Lucret. l. 4. Aristoph: in Avib.)

Haar ouderdom bepalen verscheidene, op een verscheidene wijs. *Honorius* seit datse op haar acht jaren oud werden. *Leonicus Tomæus* heeft'er een veertig achter-een-volgende jaren in sijn huis opgevoed. *Aristoteles* seit dat haar vederen in den ouderdom swart werden. 't Zy oft om dat den aart van haar vederen witachtig is, en sy in den ouderdom meer vogtigheids ontfangen, als datse lichtlijk komen te rotten, oft om dat de aardachtige natuur van haar vogtigheid, van de verminderende warmte niet genoech gekookt werd. *Solimus* seit datse blinkend-geel werden. In't gaan werpen sy haar voeten voor uit, en sonder vederen zijnde, lopen sy somtijds so snel, datse de mensch in't lopen overwinnen. (Ouderdom. Arist de Generat l. 5. c. 5.)

Niet minder is de snelheid van haar vlugt. Men leest dat *Cyrus* sijn Post-boden so bestelde, dat de varsse der vermoeyde, en de nacht-Boden der dach-Boden plaats bekleden, om also de vliegende Kranen te overwinnen. (Vlught)

Van haar vervliegen worden wonderen van de Schrijvers verhaalt. Datse uit Grieken-land als dach en nacht even langh zijn vervliegen, heeft *Plutarchus* angetekent: En uit Switserland op den XI. September heeft *Gesnerus* gehoort: Thracie verlatende, komense an den Hebrus t' samen, en worden daar in hopen gedeelt. De oudste van ghe-boorte valt, als het leger drymaal beschouwt is, ter neder; en die begraven zijnde, bereiden sy haar tot de reis naar Egipten. Sy vliegen hoogh, 't zy oft om van haar te sien, 't geen *Plinius*, en *Isidorus* behaagt, oft op dat sy enige wolken van onweder siende, haar in tijds ter aarde mogen begeven. Sy houden nauwkeurig voor de wind, selden ten zy al vluchtende, dringen sy tegen wind op. Datse in de vlugt een dryhoek maken, is van *Aristoteles* angemerkt. Maar de lught word van haar naar den hooghsten hoek ghedreven: daar na allengskens van weerzyden, en also word haar vlugt door haar wieken, gelijk als door Roei-riemen gelicht. Mette winden van den grond der dryhoek, worden sy als van de achter-steven geholpen. By opkomend onweder, vliegen sy, den hoop in een dryhoek sluitende, met het spits voor, om de omringende lucht te scheuren, oft vermengen haar in een ronde klont, oft in een hoek andringende, setten sy het so gehoornt an. Andere geloven datse de letter ypsilon Λ oft Λ vertonen: Datter een in letterlijke orde volgt, en dat de lugt met haar pennen getekent word, is seker. Den Leider, dien sy volgen, kiesen sy uit de sterkste ouden. Na dat hy moede word, wijl hy niet heeft om op te steunen, stellen sy de naaste der ghene die gerust hebben in plaats, en die beurt word in de geheele vlucht onderhouden In den uitersten hoop hebben sy enige gestelt die haar toe-roepen, en de kudde mette stem by een houden 's Nachts houden sy wacht, een steentje in de klauw hebbende, 't welk door de slaap los rakende, en vallende, haar versuim anwijst. De andere slapen met het hooft (Plutarch: in Aristo-lem Ælian A: H: l. 2. c. 1. Tzetzes. Plutarch: de Solert. Animal. Cicer: 4. de Natur. Deor. l. 2. Plutarch. l. c. Lucanus l. 5. Arist: H: A: l. 9. c. 10.)

hooft tusschen de vleugels, dan op d'een dan op d'ander voet staande. De Leidsman siet met een opgherechten hals om, en waarschouwt d' andere. Datse als sy vertrekken sullen, een steen inslokken, die als hy haar ontschoten is, nut is om gout te toetsen, 't zy oft om so veel te lichter de kracht der winden met dat gewigt tegen te staan, 't welk *Ælianus* gewilt heeft, oft op dat sy vermoeit de rust soekende, met werpen het land oft water ondersoeken, 't geen *Aristophanes Byzantius* gelooft heeft, hebben sommighe geschreven. Datse hem in den bek nemen, om inde vlught niet als een Schip te dobberen, heeft *Maximus Tyrius* geschreven: Andere om op den bergh Taurus die vol Arenden is, haar geluit te beletten: Dat sulkx valsch is, heeft *Aristoteles* naargelaten. Datse steenen mette voet vatten, als haar klauwen krom werden, hebben wy uit *Albertus*. Het is seker seit *Plinius* datse als sy over de Pontus vliegen sullen, alder eerst de engten kiesen, tussen de twee hoofden Criumetopon, en Carambis, en haar daar na met grof sand (maar niet tot voedsel gelijk *Ælianus* beuselt) laden. Als sy over de helft zijn haar steenen wegh, en het land hebbende, het sand ter keel uitwerpen. Als sy van Egipten naar Kristenrijk vliegen, gebruiken sy geen Leidsman.

Plin:H:N: l.10. c.23. Solin. Polyhist. cap.10.

Harts-tochten. Van haar afkeer komt alleenlijk dit voor, datse van den Arent gequelt werden. Datse somtijds so heftig onder malkander werden, datse al vechtende gevangen werden. Daar is somtijds ghesien dat een Mannetje het Wijfje met elf wonden totter doot toe quetste, om datse de jongen, om hem niet te volgen, weg-gevoert hadde, indien wy *Albertus* geloven mogen. 't Geen van 't gevecht der Pygmeen oft Naantjes, van *Aristoteles*, *Philostratus*, *Menecles*. en andere verhaalt werd, sult ghy uit *Strabo* bevinden een beuseling te zijn. Haar ankomst betekent de ploeghtijd. Indien sy oft roepen, oft over 't veld huppelen, en haar niet stout inde locht gheven, oft 's avonts, en langh vlieghen, dreigen sy onweder. Indien sy 's morgens, en met scholen, vliegen, beloven sy schoon weder.

Arist:H: A.l.?. c.12. Strabo l 1. Geogr: Heliodus in Dieb. Theophr: l. de signis tempest.

Gebruik. Haar gebruik was eertijds inde spijse. De Indianen aten haar eyren, gelijk *Strabo* seit. *Varro* heeft de Melice Kranen by *Gellius* onder de Edysmata gestelt. *Plutarchus* getuigt datse met toegenaide ogen in den donker vet gemaakt werden. Van sijn tijden seit *Plinius*. *Cornelius Nepos* die ten tijde van den grooten *Augustus* gestorven is, schrijvende datte Sneppen weinigh te voren begonnen waren te mesten, doet er by dat de Oyvaars angenamer waren als de Kranen: wijl dese Vogels onder de voornaamste gesocht wierden, en die niemand wilde anroeren: En als noch zijn sy by de Francen onder de beste Winter-kost gereekent. Sy bradense met Nagelen en Peper doorsteken. Sy worden malsch, als sy an een Vygeboom gehangen werden. *Galenus* *Ægineta* en andere hebben haar vleesch onder het harde en veselagtige geset. *Anaxandrides* als hy de Bruiloft van *Iphicrates*, mette Dochter van den Koningh van Thracie uitlacht, seit dat'er een Kraan was die het voorhooft uitstak, met een gapenden aars, en gescheurde leden.

Strab:l.15. Gell:l.7.c. 16. Plut: l. de esu Carnivor. Plin. l. 6.

Brujer: de Recibar. c.59

Athen: l.12.

Wat de Genees-konst angaat: Sy sijn goet tegen de darm-pijn. Het sop maakt de stem helder, en vermeerdert het saat. Het hooft, de ogen, en maagh gebrand, worden met voordeel inde lopende sweeringen met gebarste aderen gestroit. Haar vet met Ganse-vet ghemenght, ontdoet alle hardigheid. De regter deelen van een Gieren-long in't vel van een Kraan den mannen angebonden, verwekt de min-lust. De veder verdooft de slangen.

En dit sy genoech van de Kraan in't algemeen.

Plin:H:N: l.30. c.15.

Wat haar gedaante angaat. Om dat *Plinius* de Balearise een kuif op 't hooft als de Pauw toeschrijft, heeft *Aldrovandus* die onder hem gestelt, welken *Bellonius* een seker geslaght van een Reiger toeschrijft. De gemeene is so groot als een Kraan, en van de selve lichaams gestalte, met een bek uitten asgrauwen donker, een swarten hooft-top, daar een opgerechte kuif op staat, bestaande uit veel dunne gout-geele vederen, weerzyds an de hooft-slapen, heeft hy een langhachtige vlek, uit welkers onderste gedeelte weerzyds lellen voortkomen van een roose-verw; de hals, borst, buik, en de geheele schenkels zijn uitten asgrauwe donker, omtrent het hooft word hy groen gevonden. Hy verheft sijn vleugels, en loopt somtijds heel snel. Hy eet groene kruiden, somtijds semelen en garst. Omtrent de nacht soekt hy de hooge mueren oft bomen, op de wijs der Pauwen.

Van de Jappanse valt niet sonderlinghs voor: Hy is by na heel wit, uitgenomen de bek, ondersten hals, de voeten, en binnenvleugels; de hooft-top is schoon rood, en met swarte stippelen besait; de midden-hals is onder swartachtig; onder de vleugels eenige lange vederen, met veel byhanghselen versien die swart zijn; voorts is de geheele Vogel swart.

HET VI. BOEK.

Vande natuurlijke beschryvingh van de Vogels.

Van de uitlandse, en voornamentlijk van de Americaanse Vogels.

I. OPSCHRIFT.

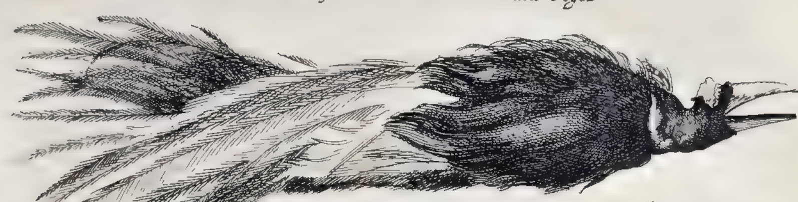
Vande uitlantse Lant-vogels.

I. HOOFT-STUK,

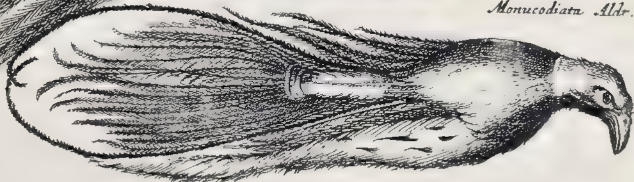
Vande Paradijs-vogels in 't algemeen en bysonder.

DEse hadden onder de boven-geroerde ingevoegt konnen werden, ten waar de Schrijvers de beschrijvingh van de meeste,

Auis Paradisia S Manucodiata Paradeis Vogel

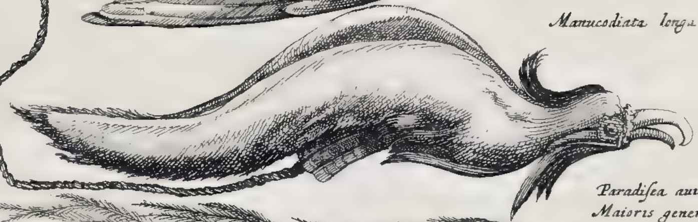
Monucodiata Aldr.

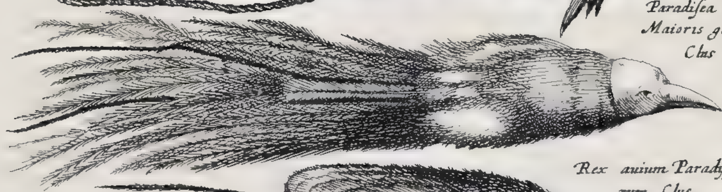
Monucodiata 2 Aldr.

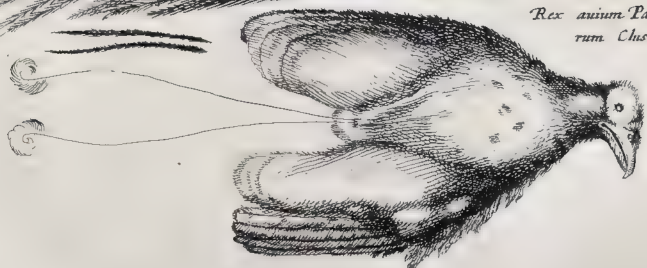
Manucodiata longa

Paradisea auis Maioris generis Clus

Rex auium Paradisea rum Clus

meeste, ons die benijt hadden. En om dat wy daar van ontbloot zijn, sullen wy van die door malkander spreken, op dat wy niet schijnen dat wetens waardig is, nagelaten te hebben. Indien'er iet voorvalt, 't geen by de voorgaande kan gevoegt werden, dat sal onder de byvoegsels ingebragt werden. Wy sullen beginnen van de Paradijsvogel, oft Gods-vogel, gelijk hem de Molukkanen noemen. Dese worden somtijds Indise-vogels, somtijds Paradijsvogels, oft om de gedaante des lichaams, oft om dat men niet weet waarse geboren werden, van waar sy komen, en waar heen sy haar begeven, genoemt; hoewel dat'er omtrent de Rivier Pison eenige gesien zijn, welke de selve naam om haar wonderlijke gedaante, en verscheidene verw gegeven was, en dat'er in Egipten bruine en rosachtighe, kleinder als de Kauwen ghesien werden: Aan die en kan geen seker grootte toegheschreven werden. Daar zijnder enige ghesien die groter als een Swaluw waren. *Scaliger* heeft nagelaten dat'er so groot zijn als Duiven, en dat hy een gesien heeft die groter als een Exter was. Sy hebben alle sonderlingh, datse geen voeten hebben, (hoewel *Aristoteles* seid dat'er geen Vogel sonder voeten is, en *Pigaffetta* haar voeten van een hand-breed langh toe-eigent) en in de start eenighe ghelijk als draden en senuwen hebben: Sy hebben geen rond maar een plat hooft, by na so groot als een Okker-noot; de bek is in alle niet even groot nocht van de selve verw, de uitghespanne vleughels komen met die van den Havik, oft Kiekendief over een; de pennen zijn heel dun, en behalven haar dunnigheid de pennen van 't Wijfje der Pauwen heel ghelijk; de vleughels kan hy naar sijn wil niet t' samen-trekken, oft uitspannen, maar zijn natuurlijk altijd op een en de selve wijse: An den rug zijn twee draden ghehecht, dry en meer hand-breed langh, en die nocht heel rond, nocht heel hoekachtigh, maar tussen rond en vierkant. Van binnen zijn sy geheel met een t'samenhangend vet vervult. Het is valsch datse altijd vlieghen, en datse niet als doot op de aarde, oft inde zee gevonden werden. Nocht het is waarachtiger datse alleen metten dauw ghevoed werden, en dat de eyren in de holligheid van den rugh van 't Mannetje gebroeit en ghekipt werden. Voorwaar sy hebben ook rust van noden, en worden mette draden inde start lichtlijk an de takken van de bomen gehecht. Tot noch toe isser geen holte op den rugh anghemerkt; en wijl sy heel hoogh vlieghen, en volkomen dieren zijn, hoe konnen sy dan metten dauw die dicht omtrent de aard valt, en geen vast voedsel geeft, geseit werden gevoed te werden. Sy worden van de Moluks Koninghen groot gheacht, welke gheloven datse, als sy haar vederen draghen, in den oorlogh niet konnen gewond werden, al stonden sy in't heetste van den strijd.

liger ercit. . 228.

Aldrovandus beschrijft vijfderley gedaanten. De eerste is de Swaluw in grootte en vorm, so gy 't lijf besiet, gelijk; de omloop der vederen is veelverwig, maar heel schoon, en angenaam van ghesicht; het hooft is als een Swaluw, en na de kleinheid van 't lijf tamelijk groot; welkers vederen, die het opperdeel van het eerste wervelbeen van den nek tot het begin van den bek, vercieren, zijn kort, dik, hart, en vast, schoon geelverwig gelijk suiver gout, oft de stralen van de Son: de overighe die de kin bedekken zijn sachter, dunder, en uit den blauwe wonderlijk groen, gelijk op het hoooft van de Mannetjes van de Endvogels, als sy tegen de Son gekeert zijn; de bek is langer als inde Swaluw; de vorm van de vleugels is gelijk der Reigers, maar langer, dunder, en bruin, tussen swart en rosch blinkende, die mette start tsaam uitghespannen een rad vertonen; want sy zijn geheel onbeweeglijk, en hangen onder an de huid gelijk enige pijlen. Maar ook de kleine vederen van de vleugels, en die voorwaar niet weinigh, spruiten omtrent den oorspronk van de grote pennen, welke de vleugels maken, die boven de beginsels van de grootte uitgespannen deselve bedekken, in't midden met vlokjes versien, uitten rossche roodachtigh, en de overige zijn blinkend gout-geel, en die een anghename schoonheid om die onghelijkheid van verw an die Voghel toebrenghen; het overige lijf is met blinkende vederen naar het rosch hellende bedekt, so nochtans dat'er eenigh onderscheid tussen beide gesien wert; want die inde borst, en buik staan, en veel en breed zijn, omtrent twee, oft dry vingheren lenghte, zijn blinkende van verw, niet anders als een Lever glimmende; die op den rugh staan zijn ylder, en niet so overvloedigh, en daar-en-boven met brede sneden, gelijk de vederen op den rugh der Reigers gescheiden: nocht sy komen tot sodanigen breedte, nocht hebben die angename leververw, maar zijn eer met een rootachtige, en donker vleesverwige glans geschildert. Die twee draden welke an de rug gehecht werden, zijn enigsins swart.

De ander had by na een wit hooft met goutgeele vlekken besait, de ogen van ghelijken geel, rode winkbrauwen, de bek tussen geel en groen, twee vingers lang, en in't opperdeel wat krom, een langagtige rode scherpe tong, de Specht niet ongelijk, heel bequaam om kleine beesjes te doorsteeken; an de borst was hy enighsins roodachtigh, de buik, rugh, en vleugels witachtigh, nochtans waren dese opwaarts overal, en in't einde yser-grauw; de rug schijnt eerst een weinig naar 't geel te hellen, maar na datse de stiet raakt, strektese naar 't rood oft yser-grauw; in lengte der vleugels die vijf hant-breed lang waren, overtrefte hy de voorgaande: de pennen van de start daarse in den rug schieten waren witachtig: de overige yser-grauw: maar twee van sijn pennen waren twee hantbreet langher als de andere, en d' overighe waren ook langer als in de eerste ghedaante. De Voghel had die

twee draden niet, die wy gefeit hebben, dat alle d'andere uit den rug waffen: Waarom te oordeelen is, datfe door de lange reis oft ouderdom uitgevallen waren, en moet daarom niet voor het wijfje genomen werden, gelijk 't gemeen fich tot noch toe heeft wijs gemaakt. Het gebruik van de twee langfte pennen is mogelijk bequaam tot fnelder beweging.

De derde om de lengte van 't lijf, heeft my goedt ghedacht Hippomanucodiata, dat is Paards-Paradyfvogel te noemen, wijl ik noit groter gefien hebbe, en die van 't beginfel van den bek tot het einde van de ftart en vleugels drymaal negen duim lang, en als de vleugels t' faam-gevouwen fijn, twee handen breet was; de bek was vry krom, in 't opperdeel dry vingers lang, an 't onder deel een weinig korter; de geheele vogel was wit, behalven den hals, en buik, welkers verw kaftaniebruin was; het opperdeel van 't hooft yfergrauw, die van een geele gevat wierd, en dees van een groene; omtrent den rugh ftaken twee pennen uit twee oft dry vingeren lang. Defe vogel had maar een draad en die fcherpachtig, en buigfaam, waarom wy achten moeten dat de ander by geval verloren was.

De vierde van 't beginfel van den bek tot het einde der vleugels gemeten, was twemaal negen duim; de bek na de kleinte van 't lichaam was heel lang, fwart, en enigfins krom, de vederen van 't hooft, van den hals en vleugels waren fwartagtig, maar daarfe an den bek vaft waren, geelagtig; hy hadde omtrent den nek een kuif, omtrent dry vingeren hoog, fteil, van gele verw, en die meer uit borftels als vederen beftont, en daar in meeft van de volgende Paradys-vogel verfchilde.

De laatfte is van grootte als een Lyfter, wonderlijk licht, met lange, teere, en doorfchijnende vederen, (indien fy niet eer borftels als vederen konnen genoemt werden: want fy zijn fonder pluifen) en met twe lange dunne fwarte pennen fo hard als een hoorn, verfien: Hy had geen voeten, vliegt geduerig, en ruft noit, dan op een boom, daar hy met die lange borftels an blijft hangen. Geen Schip feilt fo fnel oft fo ver van land, daar hy niet omvliegt

Hier toe fchijnt ook de Rhijntace te behoren, die in Perfien fo groot als een Hinnen-ey voortkomt. By *Hefychius* is het een vogel fo groot als een Duif. By fommige word hy een Plevier ghenoemt, en leeft met geen vafte fpijfe.

II. HOOFT-STUK.

Van de vogels Daje, Guitguit, Maja Xochitenacatl, en Iajauhquitototl en z.

WY gebruiken Americaanfe namen, om dat wy geen Schrijvers van de uitlandfe vinden. Men foud haar Latijnfe namen geven konnen: 't welk *Nierembergius* gedaan heeft, maar vrefen dat het oordeel van den Lefer foude bedwelmt werden. 't Sal een yder vry ftaan, elk tot fijn geflagt te betrekken. De vogel Daje is niet groter als een Duif. Hy maakt een neft vier fpannen diep, met fijn klauwen en ftart inde fandige plaatfen: Daar in leit hy voor den regen, vijftig oft meer eyren, groter als de Ganfen, by na een vuift breed, fonder enigh wit, en van een dikke en vette felfftandigheid. Sy worden gekipt fonder hulpe en warmte van de broejende oude. De gekipte jongen vliegen terftont weg. Het is een vogel goed tot fpijfe, de gebrade oft gefode eyren, fijn van goed, en vet voedfel, maar gefruit, zijnfe van quaad fap, en fwaar om verteeren.

De Guit Guit, is het kleinfte vogeltje fo groot als het Koningtje, groen van verw, en van goed voedfel. So groot is de kragt van de natuur, dat dit vogeltje dat by na niet is, heele fcholen van Ravens dorft vervolgen, en haar dwingt te verfchuilen, om haar tegen hem inde Riet-boffchen te befchermen. *Nierembergius* heeft het Corvipetam, dat is Raven-foeker genoemt. Nierem berg. Natur. Exotic. 10.c.6.

De Maja is gout-geel, en heeft achter inden hals (dat wonder is, en an geen dier gegeven) de maag, en het eerfte vat van de fpijs, indien wy de Schrijvers geloven. In Cuba vliegt hy met fcholen, en verwoeft het ghewas van de Rijs, die by die volkeren overvloedig groeit. Sy komen op de tafels, en worden gefeit van veel en goed voedfel te zijn. Idem l.

De Xochitenacati, is de Duif gelijk, met een fcherpen fwarten bek, fwarte ogen, een geelen ftraal, en vleugels, met wit en fwart onderfcheiden, van den bek totte rechter zyd' der borft loopt een fwarte ftreep; de vleugels zijn omtrent de voorfte deelen geel, en over 't geheele lijf uitten witte bleekachtig, uitgenomen de voeten en fchenkels, die bruin, en de nagels, die uitten witte bleek zijn. Hy leeft omtrent de bloejende bomen, met welkers honigachtig fap hy fich voed. Hy voed fijn jongen, en word van de Tototepocenfers veel geacht.

De Jajauquitototl is van lijf fo groot als een Spreeuw, met een groene, blauwe, goutgeele en afgrauwe verw onderfcheiden. Wijl hem van 't uitterfte der ftart pennen voortkomen die langer als d'andere zijn, an 't voorfte deel fonder pluifen, en an 't einde met blauwe, en fwarte hayren verciert is, fchijnt hy totte Indife-Mufch te konnen betrokken werden.

III. HOOFT-STUK.

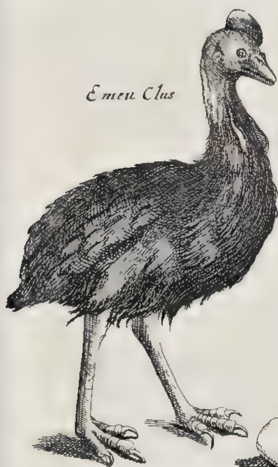
Van de vogels Tuputa, Tentzontototl, Tritonus, en Hoactzin.

IN de Tuputa is een vremde aart. Hy is levend' vol Wormen: Defe heeft hy in plaats van vleefch. Hier mede zijn al fijn leeden befet, behalven Nieren H: N: Exot: l c. 14.

Tab. 58

Pua Brasi.
alia
Altera Xochi
Tenacatl

Pica Brasilica Toucan
Xochitenacatl

Emeu Clus

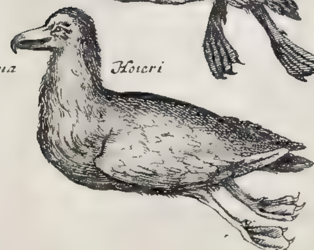

Emeu Nierenberg
Anser Magella:
nicus

Mergus arti.
ꝫ Clus

Gall, peregrin,
Clus
Cygn, Cuculat
Nierenberg

Ourißia S. Tomineio Niernb.

Skua
Hoieri

halven dese en de huid heeft hy niet vleesighs; Sy door-boren de huid niet die met dichte vederen verciert is. Hy verkeert in waterige en groenachtige plaatsen, en heeft een afkeer van hoge bomen. Dit hebben wy uit *Hernandus*, indien hy een geloofwaardig schryver is.

De Quapachtototl is acht duim langh, en even so veel de start; Sijn bek is uitten blauwe swart, langhachtigh en krom, de oogen swart, de straal wit, de borst aschgrauw, en de buik van daar totte start swart, de start is uitten swarte geel-blinkende, de vleugels en hals goutgeel. Hy bootst de lach van de mensch na, waar van hy by sommige laccher genoemt is, en daarom was hy by de Indianen hatelijk, door het gerught van een quaad voorspook.

De Tentzototl is een vogel kleinder als een Musch, bruin van verw, met eenige afhangende hayren omtrent de wortel van den bek gelijk een baard, waar van hy de naam heeft.

Nieremb: l.10. H: N: F. cap. 34. Men seidt dat de Tritonus heel schoon, en met wonderlijke schoone verwen verciert is. Sijn Vaderland is Spanjola. Hy singt met dry stemmen, want hy verandert sijn sangh by na in een ondeelbaar geluit: van sijn oude sangh schierlijk in een ander vallende, so dat hy alleen alle schijnt te gebruiken, en met eenen asem veel geluiden te maken, gelijk of sy van dry stroten gevormt wierden.

De Hoactzin is by na so groot als een Indise hin, met een krommen bek, een witte borst naar 't geel hellende, met vleugels en een start met witte vlekken een duim breed van malkander staande, onderscheiden, die op den rugh, en an den boven hals goutgeel zijn, maar die beide naar 't bruin hellen, daar-en-boven ook an de hooft-slapen tot den bek, en de ogen; met swarte nagels en bruine schenkels: hy heeft een kuif van witte vederen naar 't bleek hellende, maar die op haar rugh swart zijn. Hy eet slangen, hy leeft in heete landen, hoedanigh is Yautepeca, en sit veeltijds op de bomen an de Revieren gewassen: hy vertoont sich in den Herfst: Sijn stem is groot, by na een gehuil gelijk; hy word van de Inwoonders voor een quaad spook gehouden. Hy heeft sijn gebruik in de Genees-konst: Sijn beenderen versagten allerley pijn van een ider deel des menschelijken lichaams, daar mede geprikkelt zijnde. De rook van sijn vederen herstelt in de gene, die door siekte ongestadigh geworden zijn, het verstand: De asch van de vederen ingenomen genesen op een wonderlijke wijs de Spaanse pokken.

IV. HOOFT-STUK.

Vande vogel Emeu.

De voghel Emeu, oft Eme wil ik liever met de woorden van *Clusius*, die hem nauwkeurigh heeft beschreven, als met de mijne afmalen: dese seidt hy, als hy met opgherechten hoofde gingh, was vier voet en eenighe duimen hoogh Want den hals van 't opper-hooft tottet begin van den rugh was omtrent derthien duimen langh, het lijf self twee voeten breed, de dybenen mette schenkkels tot het buigen van de voeten seventhien duim langh; maar de lenghte van 't lichaam van de borst totte stiet was omtrent dry voet: De pennen oft liever vederen, die het gheheele lijf met het onderdeel van den hals, dat an de borst en rugh naast is, en die de dybenen bedekken, waren over al dobbel, uit een selve klein en kort knobbeltje voortkomende, en op malkander leggende. Opwaarts een weinigh dikker, neerwaarts dunder en teerder, en van verscheiden lenghte, gelijk ik in de huid van diergelijke vogel, welke *Kristiaan Porret*, een neerstigh ondersoeker en kruidmenger, tot Leiden bewaarde, ghesien hebbe: Want die an den onder-hals waren korter, op 't midden-lijf en de zijden langer, namentlijk ses oft seven duim, maar an 't uitterste omtrent de stiet (want hy had geen start) waren negen duim langh, en harder als de andere: En hoewel sy alle hard en bars waren, waren sy nochtans niet breed, maar smal, met yle zijdige hayren daar tegen overstaande versien, welke nochtans swart van verw, omtrent de dybenen naar het asgrauw helden, de seenuw als in de ander swart blijvende. Dese vederen hadden die vorm en stand, dat van de ver afstaande de huid van die vogel konde gheoordeelt werden niet met vederen, maar alleenlijk met vlokken als een Beren-huid bedekt te zijn, en geen vleugels te hebben, alhoewel haar die niet ontbreken, maar die onder de vederen de zyden dekkende, verborgen, en met vier groote swarte pennen versien zijn, ghelijk ik in die voghel anmerkte, hoewel sy daar af gherukt waren, en van haar lenghte niet sekers kan segghen, maar de ghebroken schachten waren dik, hard, en vast, en drongen in 't uitterste deel van de vleugel diep in. Het opperdeel van de vleugel dat an 't lijf vast was, had de bedekkende vederen met die ghelijk, welk noch an de borst stonden: Want het is te duchten dat dese vleugels daar toe ghegheven zijn, om hem in 't lopen te helpen; want ik ghelove dat de vogel niet vlieghen, nocht sich van d'aarde kan opheffen. De schenkels waren in de ronte vijf duimen dik, en met veel schorsen en breede schobben bedekt, insonderheid boven 't buighen van de voet; hy had dikke harde voeten, met dry dikke klauwen versien, voor als met schobben bedekt, achter gheheel vereelt: van welke de middelste langer als d'andere uit dry leden bestond, de binnenste uit een, en de buiterste uit twee. Alle de naghelen waren groot omtrent twee duim langh, dik, hard, en hoornaghtigh: Het hooft naar de grootte van 't lijf klein, en by

na kaal, van verw uitten swarten blauw, met het bovendeel van den hals in welke haar eenige swarte hayren vertoonden: de ogen een weinigh boven de spleet van den bek waren groot, brandende, en bars, de Leeuws-ogen by na ghelijk, die eenighe swarte hayren omcingelden, ghelijk mede die kleine ontblote doorgangen der oyren, die hy achter de ogen had. Het voorste deel van den bek was gebogen, en een weinigh boven de punt met twee gaten, die het gebruik der neusgaten gaven, versien: van welkers middelste totten hooft-top toe, een opgerechte kroon stond van een hoornige selfstandigheid, omtrent dry duim hoogh, uitten geelen bruinachtigh, welke ik verstonde dat in 't wisselen der vederen afviel, en weder met het hergroejen van de selve wiessen: Het opperdeel van den bek was van sijn spleet tottet uitterste punt vijf duim langh; Het voorste deel van den hals omtrent vier duim onder den bek, en hy had twee vliesachtighe lellen, oft baarden twee duim langh van een rode verw. Het achterdeel van den hals was van ghelijken kaal, en van 't hooft en na de lenghte roodverwigh, en daar na sijn onderste deel met eenighe rode vederen bedekt, daar eenighe swarte onder ghemenght waren; maar hoewel dese vogel eenige tekenen met de Struisvogel schijnt gemeen te hebben, gelijk een klein hooft, uitter aart by na heel kaal, en al eet wat hem voor gheworpen werd. Nochtans heeft hy geen tweeklovighe voeten, maar is met dry klauwen versien, gelijk wy voor geseit hebben, sonder spoor op de wijs van den Otis oft Tarda, en daarom so sterk en swaar, dat ik in den Thuin van den doorlugtigen Graaf (met welke Graaf ik in de Thuin gegaan was om die vogel te sien) gesien hebbe een boom, so dik als een Mans dybeen, geheel gekneust, en sijn schors 't welk de Graaf bevestighde, mette voeten en klauwen van die vogel afgereten te zijn; want hy doet sijn gewelt niet metten bek voorwaarts, maar sich schuins kerende, valt hy met omgekeerde klauwen die gene an, met welke hy vecht.

Maar hoewel hy alles wat hem voorghe-worpen wierd inslokte, als geheele Orangie-Appelen en dierghelijk, nochtans was sijn gewoone kost Tarwen oft Witte-broodt, 't welk hy in groote stukken gebroken, inslokte. Ik verstonde dat hy seer graagh versche Hoender-eyren at, die hy met de schaal inschokte, maar indien hy niet heel ghesond was, schoot hy die achter weder uit, daar na die weder inslokkende hield hy die binnen en verteerdense. Sy versekerden my dat dese vogel een Mannetje, en gesien was dat hy achter somtijds een teel-lid uitschoot, gelijk als van een Kameel. Voorts hoor ik dat de schepen welke in 't jaar van de geboorte van Christus M. DC. III. uit de Mollukse Eylanden in Holland weder quamen, twee soodanighe voghels wel mede ghebraght, maar op de reys ghestorven zijnde over boord geworpen hadden; hoewel haar huid, om de seldenheid hadde konnen bewaart werden: Niet te min heb ik op dat selve jaar binnen Amsterdam dry oft vier eyren van die vogel gesien, die van de Koopluiden gekocht waren, en een weinig te voor een binnen Leyden by *Porret*, dat heel schoon en 't grootst van allen was, want de omloop was in de lengte vijfthien duim in de breedte, twaalf, oft een weinigh breder, soo dat het om sijn grootte niet minder voor een vat, als die van de Struisvogel, welke na 't segghen van *Plinius* de oude plegen te ghebruiken, ghehouden konde werden; En onse tijdt ghebruiktse noch om die oorsaak: Want ik heb niet eenmaal de eyren van de Struisvogel in Silver beslaghen tot koppen sien gebruiken, maar de schaal van het ey van dese vogel was niet heel dicht nocht, ook soo wit als dat van de Struis, maar an het einde van verw uitten geele groenachtigh, met veel stippelen van een volkomen groenheid versien: maar een van die welke ik binnen Amsterdam sagh, was by na van de selve grootte, vorm en verw, met dat voorgaande, eenighe waren meer rond, andere kleinder, en de verw van sommighe was lichter, en min fray. Voorts is my verhaalt dat dese vogels de Molukse Eylanden niet eigen zijn, maar ook in Sumatra, Trapobane, en in de nabuerige vaste landen gevonden werden.

V. HOOFT-STUK.
Vande vogels Xochitototl en Aura.

De Xochitototl, gelijkt in vorm onse Musch, hy is veelverwigh van vederen, bleek, swart en wit, en ook ten deel bruin; hy houd sich over al: Hy eet Wormtjes en klein saat; hy maakt een hangend nest uit de takken van de bomen, daar broeit hy sijn eyren. Nieremb: l. 10. c. 41. Herrera: Decad: 3. l. 3. c. 9. H: Noviorbis

De Aura by de Portugesen Gallinassa, oft Gallinasso, in de Zee-plaatsen Zamure, by de Peruanen Suguntos, by de Mexicanen Tropiloti ghenoemt, is een gheslaght van de Ravens, en komt na by de grootte van een Arent: Sijn verw is swart, den bek gelijk een Papegay; sijn kale voorhooft word met een voubare huid ghedekt, rondsom staan eenige swarte hayren als van de Moren; de schenkels heeft hy donker, de nagels krom en swart. *Hernandes* meent datse van een onsekere oorspronk zijn, en datmen niet weet waarse nestelen, oft haar jongen opvoeden. Wy weten datse nu veel in nieuw Spanjen zijn; 's Nachts houden sy haar op de bomen en Rotsen, 's Morgens vliegense naar de steden, en besien de straten van de hooghe plaatsen.

Al wat vuil en dood is etense, nocht onthouden haar van menschen-drek, en zijn door haar vuilen rop vermaart. Voedsel.

Teelingh. *A. Costa* seit dat haar jonghen wit zijn; ouder wordende, zijnse soo swart als een Raaf.

Vlught. Sy vliegen met scholen, en dat heel hoogh. Sy roepen oft singen niet, alleen met een gemurmel te vreden zijnde. Haar reuk is onangenaam. So haar yemand vervolgt, ontlasten sy den buik om te lichter te vliegen, met die selve haastigheid uitbrakende al wat sy ingeslokt hebben.

Gebruik. Sy hebben haar ghebruik inde Geneeskonst. Haar vleesch gegeten, gheneest de pokken. Haar gebrande asch van de vederen, belet het groeyen van't hayr, gelijk de drek van de Mieren: Sy heelt ook de wonden. De drek een vierendeel loots swaar gedronken, geneest de swaarmoedighe. Het vleesch inde Son gedroocht, heeft een sterken reuk. In sommige landschappen is het door de wet op lijf-straf verboden, haar te doden. De Koningin van de Aura, noemen de Indianen Cozquauktli; Hy is so groot als de Arenden; andere stellen hem mette Egiptise hoenderen gelijk: Het heele lijf, behalven den hals, en die deelen, die omtrent de borst purperachtigh zijn, zijn swart en geelblinkende; de vleugels omtrent haar oorspronk zijn swart, het overige asgrauw, maar boven zijn sy uit swart en geel blinkende, en een weinig naar 't purper hellende; het uiterste van den bek (dat gy een Papegays sult oordeelen, so onverscheiden is de gelijkheid) is wit, het overige is met een bloed-rode verw geschildert; het gat van de neusgaten is wijd, de ogen swart, de straal geel, de oogschellen rood, het voorhooft bloed-rood, en met voubare kreuken ghefronst, welke hy nochtans somtijds ontvouwt; waar in hy de Pauw-hanen schijnt te gelijken, en in enige hayren die yl en dor zijn, de Moors-hayren niet ongelijk; de start is als van den Arent, onderwaarts asgrauw, buitenwaarts swart, de schenkels rood, de nagels zijn krom.

(margin: J. Laat: l. . Ind: Occident. cap. 4.)

Plaats. Voedsel. Vlught. Het is een inboorlingh van Mexico. Hy leeft met slangen, muisen, hagedisschen, maar meest met dode krengen en menschen-drek. Hy vliegt hoog, met uitgespannen vleugels, nauwlijks van de vlught verposende. Hy staat met een ongelooflijke kragt de winden teghen, en dringht teghen de selve an, so dat hy op een selfde plaats onbeweeghlijk blijft: waar van hy de naam by de Mexicaners heeft.

Sijn vleesch is onnut tot voedsel, so veel bevonden is, en van niemand als tot Genees middel gebruikt. Onsen Schrijver seit, ik hoor dat de Indianen met de vederen de sweringen genesen, en met het gesoden vleesch, so langh de siekte duurt, gegeten; welk sy ook seggen de pokken, als een gereet Geneesmiddel, te genesen.

VI. HOOFT-STUK.

Van de Voghels Garagay en Qnetzaltototl.

De Garagay is een Roofvoghel, so groot als een Kiekendief, het hooft buiten 't uitterste der vleugels is wit. Hy is de eyren van de Krokodillen en Schildpadden schadelijk; Hy ruiktse die onder 't sant an de Oevers der Rivieren begraven leggen, roytse uit en eetse. Hy is eensaam, alleen dat de vogels Aura hem volgen, om sijn roof te genieten; Want de Aura weet de aard niet op te graven om de eyren uit te halen.

De Qnetzaltototl is gekuift, so groot als een Exter oft Duif, meest met Pauws-vederen verciert, met een krommen geelen bek, geele voeten; de start is met lange vederen van de Tzanatus versien, groen, en als de Pauwen geverwt, in vorm de bladeren van de Irias gelijk, en bedekt met de vleugels boven swartachtig, maar onder, en daarse de Pauwe-vederen raken, die in't midden zijn, naar 't groen hellende, als oft de natuur de schoonheid van de alderbeste wilde verschonen; de kuif bestaat uit heel schone blinkende vederen; de borst en hals bestaat onder uit rood schitterende, en boven uit Pauwe-vederen, met hoedanige ook de rugh bedekt word, en ook die deelen die onder de vleugels zijn, en tussen de schenkels, maar met bleker, kleine, en sagte; de vederen van de vleugels zijn heel lang, met bleek-groen geverwt, en spits eindigende; de slaghpennen zijn groenachtig, maar onder swart, maar die tussen de vleugels staan zijn wat krom, en geverwt als de nagels.

Sy leven in't landschap Tecolotlan boven Quauktemala tegen Honduras. Sy beminnen opene plaatsen, en 't is bevonden datse getamt worden, oft inde huisen gevoed. Plaats. Hornan. des in Paralipeme.

Sy eeten wormtjes, en enige wilde pijnkarlen van die ghene, welke de Mexicanen Matzatli noemen. Men seit datse de bomen uitholen, en daar in haar jongen opvoeden. Sy maken een geluit de Papegaijen niet ongelijk: Maar het is bevonden datse drymaal daags, 's morgens, 's middags, en 's avonds helder singen. Voedsel.

Sy vliegen met scholen, en als sy an eenig lijm blijven hangen, drayen sy haar niet, om haar vederen niet te beschadigen, gelijk of sy kennisse van haar rijkdom hadden. Vlught.

En voorwaar haar vederen zijn by de Indianen veel geacht, en gaan het gout in prijs te boven. De lange worden tot Pluimen, en ander cieraad des lichaams, en de overighe totte Wevery ghebruikt. Het is gheoorloft haar gevangen hebbende, de vederen te ontroven en kaal weder naar haar Meesters te senden, die haar tot erfgoed hebben, en an haar erfghenamen oversetten; maar het is verboden haar te doden. Ghy kont hem Gebruik.

waarlijk de Koningin van alle vederen noemen.

VII. HOOFT-STUK.

Van de Vogels Tzinitzian, Totoquestal, de Berg-vogel, en de lange.

Nieremb. H. Exot. l. 10. c. 65. DE Tzinitzian is een kleine vogel, de Duif omtrent gelijk: Hy heeft een korten, bleeken, krommen bek, een hooft en hals als de Duif, maar die met groene vederen bekleet zijn; de borst, en buik zijn rood, behalven het deel naast de start, dat met een blauw, en witte verw onder mengelt is; de start is boven groen, onder swart; de vleugels zijn ten deel wit, ten deel swartachtig, de schenkels en voeten asgrauw. Hy leeft in warme landen omtrent de Zuid-zee: Hy eet vruchten. Hy word in koyen gehouden, en de Inwoonders bekleeden mette pluimen, enige beelden van sonderlinge spitsvindigheid.

De Laat Ind. Occid. l. 7. c. 4. De Totoquestal is kleinder als de Duif, en geheel groen: De pennen van de start zijn heel langh, en inde Koopmanschap veel geacht, en van groote prijs: Geplukt zijnde, word hy weder los gelaten. Hy is de doot schuldig die haar ombrengt.

De Berg-vogel by de Indianen Tepetototl, en Technechole, in Spanjen Phasant genoemt, is so groot als een Gans, swart en blinkende van verw, nochtans neerwaarts een weinigh witachtigh, omtrent de start, an de uitterste vleugels, schenkels, en voeten asgrauw, met een krommen bek, ten deel asgrauw, en geel, en omtrent de wortel met een verhevene voubare kuif, swarte oghen, maar een bleeken ooghstraal.

Hy leeft met Koorn-vrughten, en diergelijke: Een tam dier; want de Huisgenoten by de mantel trekkende, eischt hy de kost, en klopt an de deur als daar yemand binnen wil. Indien hy een vrye volgt, ontfanght hy hem weder t' huis komende, met vreugde.

Hy is eetbaar, en het is vet vleesch, niet ongelijk de Indise gemeste.

De Lange vogel, noemen de Indianen Hoitlallotl, van het spits van den bek tot het begin van de start, die ook een span langh is, heeft hy negen duim inde lengte; de bek is boven swart, onder asgrauw, vier duim lang, en matelijk dik, de start is groen, met Pauwe helderheid; de vederen van't heele lijf zijn uitten witte geel, en omtrent de start uitten swarte blinkende; maar die het boven-lijf bekleeden zijn swart, met witte plekken besproeit. Hy leeft in warme landen: Hy houd hem omlaagh, en is van matelijke vlught, maar so gheswind ter loop, dat hy de ratheid der snelste Paarden veel ontschiet.

VIII. HOOFT-STUK.

Van de gekapte Swan van Clusius, oft de Dodo der Portugesen.

DE gekapte Swan oft uitlandse haan van *Clusius*, (de Hollanders noemen hem Walg-vogel, als een die walging oft braken verwekt) die zijn wy het Eyland Mauritius, welke de Portugesen Ilha de Cirne noemen, schuldigh; hy gaat de Swan in grootte te boven, oft is hem gelijk, hy heeft een groot hooft, met een vel kaps-wijs bedekt; een langen dikken bek, dicht an't hooft geel, en an 't uitterste spits, en swart; het voorste deel is krom, en het opperste dat blauw is, heeft een plak in't midden tussen swart en geel beseten; hy is met weinigh en korte vederen bedekt; in plaats van vleugels heeft hy alleenlijk vier oft vijf langachtige swarte pennen; in 't achterste deel dat heel vet, en dik is, worden in plaats van de start, vier oft vijf gekrolde vederen van asgrauwe verw gesien; het opperdeel van de schenkels die meer dik als langh zijn, worden totte knie toe met swarte veertjes bedekt; het onderdeel mette voeten is geelverwig, de voeten worden in vier klauwen verdeelt; de dry langste strekken voorwaarts, de vierde is kort, en achterwaarts gekeert; sy zijn alle met nagels versien. Van sijn schenkels totte knie toe opgesneden, spreekt *Clusius* aldus: Sy was seit hy niet heel langh, maar van de knie tot het buigen van de voet, meer als vier duim: maar haar dikte was groot, welkers omring by na vier duim uitmaakte, en met veel schorsen gelijk schobben bedekt was, het voorste deel met breede en geelachtige, maar het achterste met kleinder en bruine, het voorste deel ook van de klauwen was met sonderlinghe brede schobben versien, maar onder heel vereelt: de klauwen waren kort voor so dikken schenkel: want de grootste oft middelste tot de nagel toe, was geen twee duim langh, en d' ander twee die hem naast zijn, waren naulijk twee duim lang, en de achterste anderhalf: maar alle de nagels dik, hard, en swart, waren geen duim langh, maar die van de achterste, was langer als een duim. Inde maag van eenen zijn steenen gevonden, een plat en rond, een duim groot, en een ander ongelijk en hoekkig, welke waarschijnlijk an den oever van de zee ingeswolgen waren. *Herbertus* noemt hem mette Portugesen Dodo, en doet'er by dat het eene middel-deel van't hooft met ysergrauwe vederen bedekt, en het ander kaal was. Herbert. in Itinerario.

IX. HOOFT-STUK.

Van de vogel Ceoan, Cenotzqui, en Pauxi.

DE Ceoan oft de sneuwitte vogel, is een weinig groter als de Gom-eetende Snep: omtrent de borst, buik en begin

begin der vleugelen is hy blinkend geel, met asgrauwe vederen omtrent de ftart vermengt; het uitterfte van de vleugels, en de ftart zijn asgrauw, boven is het lijf uitten bruine fwartachtigh: de bek die is klein en dun, en de fchenkels zijn geel; De kin is wit met eenige ingevoeghde fwarte vederen. Hy bootft de menfchelijke fpraak na, de voorby gaande gelijk als uitlacchende, die hy nochtans, als hy kan navolgt.

De Vogel Cenotzqui, oft Sneeuw-roeper genoemt, is fchoon en veelverwigh: an de borft geel, an de fchenkels bleek, en de nagels zijn fwart, de buik met witte en fwarte ftippelen vermenght, omtrent het einde met witte plekken befproeit, de ftart is onder fwart, en wit, en boven met een blinkend fwart geverwt: Het hooft is fwart, met een asgrauwe ftreep rondfom belopen; de bek is klein, onder en boven asgrauw, maar boven omtrent haar begin met een geele ftreep omringht. Hy vermaakt fich in allerley locht, hy houd het op de bergen, en voerdt fijn jonghen in de dauwtijd uit. Eer het Sneeuwt roept hy, daar na fwijght hy; hy buight fijn hooft met een ghedray gins en herwaarts, fo dat hy op een plaats onbeweeglijk ftaande rondfom fien kan.

Nieremb. l. c. c. 751. De Pauxi is fo groot als een Hoen, fwart en met eenige witte en fwarte plekken ghefprenkelt, met een weinigh uitgerekten hals, een breed hooft dat in fommige gekuift is, en in andere rijfter in plaats van de kuif een knoop oft fteen uit (fy noemen het een fteen, maar is niet heel hard) een ey gelijk oft grôter, yfergrauw van verw. *Hernandus* fchrijft dat'er een bult an de wortel van de bek gehecht word, daarfe dunft is, in gedaante van de Specht, fo hard als fteen, en blauw geverwt. Hy leeft met Koorn-zaat, en word lichtlijk tam.

Hier toe behoort een ander vogel fo groot als een Oyvaar van asgrauwe verw: hy heeft een kuif acht duim langh, uit veel vederen van de felve verw t'faamgefet, en in een ronde breedte, infonderheid omtrent het bovenfte uitghewaffen. *Hernandus* fchrijft dat hy in den Thuin van de Koningh van Spanjen gefien is.

X. HOOFT-STUK.

Vande vogel Picicitli, Polijglotta, Chicuatli.

DE Vogel Picicitli is klein, gheheel asgrauw, behalven den kop en hals die beide fwart zijn; fijn ogen alleen, die fwart zijn, omringht een witte ftreep: hy is door eenige onedelheid van een edele af komft. De Tetzcoquenfers weten noch niet waar hy neftelt: hy is ftom: hy word t'huis opgevoed, en fterft haaft, hy is de mond en maagh angenaam.

De Polijglotta welken de Indianen Conconlatolli oft veertigh-tongh noemen, is niet grooter als een Spreeuw, onder is hy wit, en boven bruin, met fwarte en witte vederen vermenght; meeft omtrent de ftart en het hooft, dat met het beeldtenis van een filvere Kroon omringht is. Hy word in de koy tot vermaak van 't gehoor, en een wonder van de natuur bewaart: hy overwint alle vogels met fijn foete keel, hy volght alle andere na, en overtreftfe; Hy bemint heete landen en verdraaght gematighde; hy is met alle koft te vreden; hem is de Tzanpan gelijk. Sommige menen dattet het Wijfje van 't felve gheflaght is, wijl hy in groote, fangh, en vorm gelijk is, maar dat in defe de vederen onderwaarts, wit, asgrauw en fwart zijn, opwaarts bruin, fwart en wit.

De Chicuatli is onfe Rufticula gelijk, met een langen, dunnen, fwarten bek, met kromme geele ftreepen omtrent beide de oogen. Het onderdeel van 't lijf is bleek, met eenige fwarte vederen omtrent den hals ingevoeght: De oogftraal is geel, en de oogen fwart, het overige is uit geel, donker en asgrauw vermengt. Hy verkeert op de bergen, en word in heete en koude landen gevangen; hy eet Brood en Wormen, hy vlieght laagh, en in een houte koy oft van andere ftof gefet klapt hy ongemeen, hy geeft vet en niet te verfmaden vleefch.

XI. HOOFT-STUK.

Van't vogeltje Tominejo.

HEt zijn wonderlijke dinghen welke van het vogeltje dat de Spanjarts Tomine, de Indianen Hoitzi 't Ziltototl ghelijk *Hernandus* fchrijft, noemen; en welk gelijk *Ximenes Huitzitzil*, gelijk *Gomara Vicicilin*, ghelijk de *Laat Quenti*, en ghelijk *Lerius* en *Thevet* ghetuigen van de Brafilianen Guonambuach genoemt werd, verhaalt werden. *Oviedus* feit datfe het Mofquit-mufch noemen; het is fo klein, dat hem fommige de grootte van een Horfel, andere van een Sprinkhaan, fommige van het uitterfte lid van een duim, en gheplukt zijnde, nauwlijks de helft van dat deel, andere de grootte van een Lucaanfe Paards-vliegh toefchryven. *Oviedus* heeft gefien dat hy met fijn neft in een goutfchaal gewogen twee ftukjes, en *A. Cofta* maar een ophaalde. By de Spanjarts fijn Tominos XXIV. grein, waar van hy de naam van Tomine gekregen heeft. De vederen van den hals en borft, vertoonden een wonderlijke verfcheidenheid van fchone verwen, en de borft voornamentlijk een vurige, fchoonder als goud, het overige lijf was asgrauwachtigh. *Oviedus* fchrijft hem een geheel fwarte verw toe; hy heeft een langhachtigen bek, en die foo dun als een naalde daarmen mede nayt, de tongh tweemaal langer als den bek, de voeten en nageltjes konnen vergeleken werden met die vogeltjes, die om 't cieraad op de kanten van de boeken plegen getekent te werden.

Gomara H: Ind: General. cap. 194. Ovied: H General. l. 14. c. 4. Auguftin: Cerato H: Peruan: l. 1. cap. 5. Lerius in H: Brafi. i Thevet Singul: Franc: Autar: c. 48. Jofeph A. Cofta H: N: & Moral: Ind: l. 4. c. 37.

vanghen, sy lopen van selfs in de handen.

Clus. Exot. De Magellanise Gans word van de plaats also ghenoemt. De Hollanders noemen hem apinguitudine, dat is vetheid, moghelijk Penguin: Ik sal hem mette woorden van *Clusius* beschryven; Hy seidt het is een Zee-vogel, uit het gheslaght der Gansen, hoewel in bek onghelijk. Hy leeft in de Zee, is heel vet, en als een groote Gans: want de volwassene worden bevonden derthien, ook veerthien, somtijds sesthien, en de jonge acht, thien en twaalf pond te wegen. Voorts zijn sy met swarte vederen bedekt, op 't lijf en an den buik zijnse wit; den hals welke dik en kort is, is met witte vederen als een halsband omringht. Haar huid is dicht en dik ghelijk van een Varken: Sy zijn sonder vleugels, maar hebben in plaats twee kleine leerachtighe pennen an de zyden als kleine armen neerhangen: voor zijnse met korte, dunne, en barse vederen ghedekt, boven op met kleinder, barsser en witte, geensins bequaam om te vlieghen, maar door welkers hulp sy snel konnen swemmen. Ik hoorde datse meest in 't water leven, datse alleen in de teel-tijd te land komen, en veeltijds vier oft vijf in een gat verschuilen. Sy hebben een bek grooter als een Raaf, nochtans niet so verheven, en een seer korte start, swarte voeten en plat, op de vorm van de Gansen, maar niet so breed; Sy gaan recht met een opgheheven hooft, haar vleugels ter zyden als armen neerhangende, soo datse van verre Mannetjes, oft naantjes ghelijken. Datse alleenlijk Visch-eten verhalen de Dach-boeken, maar dat haar vleesch niet onangenaam van smaak, nocht Vischachtigh is, datse kuilen in den Oever graven soo diep als de Konynen, en 't gheheele land dikmaal so hol maken, dat de Schippers daar over gaande totte knie toe daar in sakken, is seker; dit zijn mogelijk de Gansen welke *Gomara* seit sonder vederen te zijn, nimmer uit de Zee te komen, en datse in plaats van vederen met vlekken bedekt zijn.

II. HOOFT-STUK.

Vande vogels Iochualcuachili, Xochitenacatl, en Tlauquechul.

DE Voghel welke de Chilesen Jochualcuachili, oft Nacht-hooft noemen, is van een wonderlijk maaksel, daar spruit uit het begin van sijn bek een Kroon, oft ronte in dry spitsen verdeelt; an 't opperdeel matelijk dik, en uitten geelen roodachtigh; van voren steken twee ghedrayde punten van de vleugels uit; met dese wapenen word dit dier andersins heel onsterk zijnde, teghen sijn sterker beschermt. De natuur heeft niemands leven klein gheacht. Het is een voghel van de strand der groote Noordse Zee, en een beminnaar van stille Meeren, daar hy de kost soekt. Hy is ghevonden by de Revier Tuspe, hy is nauwlijk soo groot als onse Spreeuw, maar heeft een langhen dunnen hals, een klein hooft, en in de lenghte uitgherekt, met een langhen geelen bek, langhe schenkels, klauwen, en naghels: maar de naghels zijn geel, de klauwen en schenkels aschgrauw, met het onderste deel der dybenen, maar het bovenste is geel, met het voorste van de vleugels, welkers achterste deel blauw is. Het overighe lijf is swart, nochtans omtrent den buik met eenighe geele pennen vermenght.

De Xochitenacatl, is soo groot als een Duif, met een bek ten ansien van 't lijf heel groot boven geel, en onder groenachtigh, en naar 't purper hellende, met swarte oogen, maar een straal uitten geele roodachtigh, en voorts is hy over 't gheheele lijf blauw, en aschgrauw; Hy leeft omtrent de stranden van de groote Zuit-Zee, en leeft met de Visch die hy vanght.

De Tlauquechul word ghenoemt een vogel van een vremden rop: Hy eet alleenlijk levende Visch, de doode raakt hy niet; hy leeft by den roof, Hy is in ghedaante de Lepelaar oft Pelikaan ghelijk, maar van schoon rode veren over 't gheheele lijf, oft uitten witte roodachtigh, met een breden bek, omtrent het einde rond en asgrauw, met een swarten oogappel en een rode ghefronste straal, met een voorhooft als de Pauw oft Aura, en een hooft by na kaal en by na met den gheheelen hals en een ghedeelte van de borst wit, met een swarten breedachtighe streep die het hooft van den hals afscheit. Hy leeft omtrent de stranden van de Revieren, en der Zee.

III. HOOFT-STUK.

Vande vogels Acolin, Quachilton, en Acacalotl.

DE Acolin is soo groot als een Quakkel, donker van verw, met een langhen bek, an 't einde krom, met langhe benen; Hy loopt langhs de kanten van de wateren so snel of hy vloogh: Hy verkeert in 't Meer van Mexico, hy eet Vischjes; en word gemeenlijk self ook ghegeten: Ghy mooght hem met recht een Water-Quakkel noemen. Nieremb. H. Exot. l. 10. c. 22. l. 28. c. 24.

De Quachilton is een vogel met een hooft als de Water-peper; Sommige noemen hem Jacacintli. Hy is purper-verwigh, met swarte tusschen-ghevoeghde pennen; de bek is in 't begin bleek, in de groejende rood, omtrent het begin van den bek is eenighe grijsheid: hy ghelijkt de Fulica; de bleekblauwe schenkels rijsen naar het groene, welke in vier bleeke klauwen eindigen sonder eenigh vel; de ooghen zijn swart, en de straal is geel.

Het is een Meer-vogel, hy eet Visch en is

self

felf niet onfmaaklijk op de tongh. Midden in de nacht, en vroech in de Morgen-ftond finght hy gelijk den Haan.

De Acacalotl, oft Water-Raaf, is van 't einde van de ftart, totte punt van den bek by na vier fpannen langh, en matelijk breed, de fchenkels zijn ander-halve fpan; De bek is rond als een boogh, twee handbreed langh, en matelijk dun, de voeten worden in vier klauwen verdeelt; met fwarte nagels verfien. De fchenkels zijn minder fwart als de nagels; De bek is blaauw, en 't hooft klein: neerwaarts zijn de vederen donker met tuffenlopende rode: Opwaarts zijnfe onder malkander purper, fwartachtigh, groen en blinkende: De nek is feven vingers langh, het hooft en de hals is met bruine, witte en groene vederen bedekt die een weinigh blinken; de ogen zijn fwart, maar de ftraal bloed-rood: Van de buiten-hoek der ogen totten bek toe is hy een duim breed, kaal en fonder vederen, en de huid uitten witte roodachtigh; de vleugels zijn onder groenblinkende gheverwt, en die na de verfcheide fchitteringh der Sonne-ftralen heel veranderen. Opwaarts daarfe haar begin hebben zijnfe bruin, daar na uitten groene, en als de Pauwen gheverwt. Het is een inghebooren vogel van Mexico; hy verkeert omtrent de Revieren, en eet Vifch: Het is moghelijk het Mannetje van die Vogel, welke de jonghe Schryvers Arcuata noemen, oft ten minften hem ghelijkflaghtigh. Hy brenght fijn jonghen op in de lente omtrent de waterige landen.

Hy geeft goed vodfel, in niet onfmakelijk, maar dik, en gelijk de Water-vogels, van een Vifchachtigen reuk.

IV. HOOFT-STUK.

De Avibus, Xomotl, Acototloquichitl, en de Acacacahoactli.

De Xomotl is een platvoet, met rug en vleugels fwart, en een donkere borft, de gramfchap maakt hem een kuif. De Indianen weven de vederen in haar klederen.

De Acototloquichitl, oft het Mannetje van de Water-mufch, is de Mufch in vorm ghelijk, maar heeft een fwarten bek, de fchenkels en voeten geel, en de onderfte deelen van 't lijf meeft wit, het overighe is met een geele, eenighfins witte en fwarte verw onderfcheiden. Hy word in de Landen van Mexico ghevonden; hy houd fich in de Bies-boffen, en daar neftelt hy, en finght niet te min als de Son verloopt. Van fijn opgank tot den ondergangh rammelt hy geduerigh, en piept als een Muis.

De Acacacahoactli, oft Water-vogel die een heefch gheluit geeft, is een gedaante feidt *Nierembergh* van den Yfvogel, die de onfe de Zeevifichers noemen, en die uitter aart omtrent de lopende wateren om de koft te foeken verkeert. Hy is een weinigh minder als de wilde Endvogel, van hals en bek een fpan langh: Defe fteekt dry vinghers breed voor uit, in 't midden als hy fijn dikte krijgt, eindight hy in een fpits, en is bequaam om te byten: boven is hy fwart, onder wit, en an de zyden bleek; de ooghen zijn fwart, de ftraal omtrent den oogappel is rood, daar na bleek, en ten leften wit. Van de ooghen tottet beginfel van den bek loopt een ftreep uitten groene bleekachtigh: De fchenkels en ghefplete voeten zijn groenachtigh buiten, binnewaarts hellen fy naar 't bleek. De verw van 't gehele lijf is meeft wit, met geele pennen vermenght, maar de opperfte zijn meer donker, en de onderfte wit, de binne-vleugels zijn afgrauw, en boven an haar einde fwart, daar na uitten rode blinkende, dan weer uitten geele bleek, daar na weer uitten goutgeel blinkende, en ten laatften omtrent den rugh gout-geel. Hy leeft met Vifch, hy word licht tam, en is niet onanghenaam van fangh, maar hy moet mildelijk en vriendelijk met Wormen en an andere kleine beefjes, die omtrent de Poelen groejen, ghevoedt werden. Hy eet ook vleefch, en veel andere dinghen als hy niet anders heeft. Hy is van grof voedfel, en niet ongelijk dat van de Endvogels: hy is een inboorlingh van 't Mexicaanfe land, en broeit fijn jonghen in de Lente onder de Biefen. Het is wonder, wijl fijn hals ten anfien van fijn lichaam heel langh is, hoe kort hy de felve intrekt als hy wil, en 't geen hy dikmaal doet. De ftart is klein, fwart en fonder glans, maar ftrekt fich in de breedte uit. In fijn Vaderlandfe taal noemt men hem Tolcomoctli, de voghel foude met een ander heel wel ghelijk zijn, indien fijn bek niet boven fwart, en onder rood was, ghelijk ook de fchenkkels en de voeten, en niet over 't geheele lijf geel-blinkend, en fwart onder malkander vermenght was.

V. HOOFT-STUK.

Vande vogels Iacacintli, Xlepapantototl en Hoactli.

De Iacacintli oft Spechten-bek, is omtrent dry fpannen langh, met groene fchenkkels, het hooft, en buik blauw, maar naar 't purper hellende, met geel en fwart blinkende vleugels, donkere ooghen, en bek, maar in fijn begin naar 't rood hellende, welke omtrent dry vinghers breed langh is, en an 't voorhooft is hy fonder vederen en kaal. Hy leeft omtrent de Meeren en Revieren met Vifch Sijn vleefch is eetbaar, maar van geen goed oft anghenaam voedfel. Nieremb: H: Exot. l. 10. c. 43. 44. 45.

De Xlepapantototl, is by na een gedaante van een Endvogel, en overvloedigh an 't Mexicaanfe Meer: Sijn bek eindight in een fpits,

ſpits, daar is geen verw in hem gebrek, die verſcheidenheid heeft hem de ſchoonheid, en de ſchoonheid den naam gegeven.

De Hoactli ſive Tobactli oft droge vogel is mede van geen onangenaam geſicht, en een voedſterkind van't Mexicaanſe Meer; hy is van de punt van den bek tot het uitterſte van den ſtart dry ſpannen langh, en ſo groot als onſe Hinnen; hy heeft lange ſchenkels, de voeten en bek een duim en een derdendeel langh, en een duim dik: boven is die ſwart, an de zyden bleek, en onder ſwart en bruinachtigh; de ooghen zijn groot, de ſtraal geel, en de oogſchelen rood: de hooft-top is met ſwarte vederen, en ook met een ſwarte groote kuif beſet: de hals, de buik en't gheheele lichaam is grijs, maar de ſtart is aſgrauw, gelijk ook de vleugels boven, maar onder zijnſe witter; het opperſte van de vleugels blinkt van groenheid: de rugh hoewel hy met witte vederen ghedekt is, wordt nochtans ghemeenlijk met vederen naar't groen hellende, bekleet. De voeten die tot klauwen geſpleten zijn, en de ſchenkels zijn bleek; het hooft word met een witte ſtreep omcingelt, die van't begin van den bek totte ogen toe ſtrekt: Hy is een vreemdelingh van't Mexicaanſe Meer, en word van de Inwoonende Spanjarts, gelijk ook eenighe andere vogel Martinete Piſcador ghenoemt, om het vanghen der Viſſchen die hy eet. Hy broeit ſijn jonghen in de Riet-boſſchen: Hy byt ſterk, en ſlaat een groot geluit.

VI. HOOFT-STUK.

Vande vogels Heatototl, Achalalactli, en Amalozque.

Nieremb: H: E. l. 10. c. 47. 48.

DE Heatototl, oft Windvogel geeft ook een ſchone glans; hy is met een groote ronde kuif die als een kroon uitmunt en een weinigh wit is, verciert. De borſt helt van 't bruine naar het aſgrauw: de buik is wit, en de voeten plat: de ſchenkels, en de vederen van de ſelve zijn geel. de ſtart is rond en veelverwigh, onder wit en ſwart, maar boven bruin, de vleugels zijn onder wit, aſgrauw en donker, maar boven ſwart, nochtans met eenighe tuſſenlopende witte vederen; het overighe is van den ſelven aart mette Watervogels.

Daar is noch een Heatototl den andere ghelijk, die wat minder als een tamme Endvogel is, met een ſwarten bek, dun, rond, en an 't einde gebogen, neerwaarts met witte vederen, maar opwaarts omtrent de dybenen met geele, en tuſſen-lopende ſwarte beſet; omtrent het overige en an den ſtart is hy geel blinkende: de vleugels zijn onder aſgrauw, boven donker, ſwart en wit; het hooft is ſwart en gekuift, maar van 't achterhooft komen weerſijds witte ſtrepen totte oghen toe ſtrekkende die ſwart zijn, met een witte ſtraal, het overige is met de Poelvogels even gelijk.

De Achalalactli oft de Viſch-ſchieter is ook met een ſilveren halſband verciert. Andere noemen hem Michalacti, hy is ſo groot als een Duif, met een ſwarten bek, dry vingers langh, en na evenbedeelingh van't lijf dik, het hooft is met een lange kuif uitten blauwe naar 't ſwart hellende, beſet: de buik is met witte vederen bedekt, en den hals is met een witte kringh getekent. De vleugels zijn onder witachtigh, maar ſchijnen an de einden donker, met witte plekken onderſcheiden, boven op zijnſe gelijk het geheele lijf blauw, an de einden ſwart, over al met ſwarte ſtippelen beſprenkelt: de ſtart is ten deel ſwart, en blauw, maar hier en daar met witte plekken beſait; de ſchenkels zijn rood, de voeten geſpleten met ſwarte nagelen, de ogen zijn ſwart, en de ſtraal is wit: Het is een vremdelingh van Mexico, en verkeert omtrent de Bronnen en Revieren: Hy leeft by Viſch en andere Water-koſt, maar is van ſmaak en voedſel als andere Water oft Poelvogels.

De Amolozque oft Roothals is niet minder cierlijk. Het is een Poelvogel, en ſoo groot als onſe Tortelduif, met de voeten geſpleten en de ſchenkels uitten witte roodachtigh, met ſwarte nagels, met een bek matelijk langh, dun, en ſwart, ſwarte ogen en een rode ſtraal. Het onderſte van den buik, borſt en der vleugelen is wit, maar de ſtart die een matelijke lenghte heeft, is met geel en ſwart geſprenkelt, doch den hals en borſt omringen twee ſwarte hals-banden, een kleine vinger van malkander ſtaande, van welke de een rondtom loopt, maar de achterſte boven verdwijnt en eindight; van weerzyden lopen twee witte vlekken van gelijke breete, boven de ogen naar den hals. die ſy by na bereiken. Het bovenſte van 't lichaam als mede de ſtart, zijn wit, ſwart, en geelverwigh, de vleugels boven geel, en donker. Het is een inboorlingh en een voedſterkind van't Mexicaanſe Meer, en die ſijn jonghen in de lente broeit. Sijn vleeſch word gegeten, en is van't ſelve voedſel als de andere Watervogels. Hy eet Muggen, kleine Viſchjes en Poel-Wormen; hy heeft ten anſien van ſijn lijf een ſterke ſtem, kan nochtans onder de ſnappende vogels niet gherekent werden.

VII. HOOFT-STUK.

Vande vogels van Farra.

DE Eylanden Farra ſchijnen haar naam van de overvloet der vederen bekomen te hebben; Want wijl ſy vol Vogels zijn, is 't geen wonder dat'er veel vederen ghevonden werden. Maar *Hojerus* heeft die, welke daar gevonden werden in ſekere ſchokken verdeelt. Hoier in Epiſt: ad Cluſi.

Inde eerſte ſchok ſult ghy de Lunda, Alka, en Lomwia vinden, die is in lijvigheid minder als een Endvogel, met een breedachtigen

tigen roden bek, de borst is wit, de hooftslapen, en vleugels zijn swart, de voeten rood. Hy keert inde Lente weder. Hy nestelt in de hangende holen van de hoge klippen. Hy leit eyren die van de hoenderen in grootte en verw gelijk. Waar hy omtrent de Herfst vertrekt, is onbekent.

De Alka is wat groter als die, met een breden swarten bek, en lijf, alleenlijk is hy an de borst, en uitterste vleugels wit; de voeten zijn swart, het hooft is bruin, indien'er niet een witte streep van beide ogen naar 't naaste deel van den bek liep. Hy nestelt inde hoogste klippen, en leit wit en swart gevlekte eyren.

De Lomwia groter als die, is geheel swart van lijf, uitgenomen de borst, die wit is; de voeten zijn swart, de bek van gelijken, scherp en langachtig. Hy broeit sijn eyren op de kanten van de hoghe rotsteenen, die blauw en overal met strepen van verscheide verwen geciert zijn.

Inde andere schok stelt hy twee verscheide gedaanten, welke, om datse de voeten tot de gang onbequaam hebben, noit op d'aarde komen, en in lijvigheid de Gans gelijk zijn. De eerste word Ildbrimel genoemt, sijn hooft is donker, onder den hals is een witte kringh, en de borst van gelijken wit, de rug en vleugels zijn swart, overal met witte stippelen gesprenkelt, de voeten zijn swart. Het is mogelijk de Farrase Duiker van *Clusius*. Men gelooft dat hy gelijk de Ysvogel sijn jongen inde Zee voorbrengt. Cluf.Exot. l. 5. c. 5.

d' Ander is de Goifugel, met een heel breden en krommen bek, een langh en swart hooft, kleine vleugels, swarte voeten, onbequaam om te wandelen; de randen van de ogen worden met een witte kringh geverwt. Hy word selden, en niet als in sommige jaren gesien. Nocht het is bekent waar hy sich tot teelen begeeft.

In de derde schok, stellen dry gedaanten, die voorboden van onweder zijn, en alleenlijk midden in Zee verkeeren. De eerste is Hafflert, oft het Zee-Paard, gelijk hy ongevoeghlijk ghenoemt werd, die in grootte een gemeene hin, en in vorm een valk ghelijk is: Hy is asgrauw, overal met witte stippelen onderscheiden, met een krommen bek als een Valk, maar korter; op sijn gesicht schrikken de Visschers, en trachten naar de wal, verseeckert zijnde dat'er onweder na by is.

De andere word genoemt Stormfink, een weinig groter als een Musch: hy is geheel grijs en sonder plekken, met een heel kleinen bek. Ghy soud hem beeter als de voorgaande, het Zee-Paard mogen noemen: want hy loopt met een ongelooflijke snelheid op de baren, en schiet voort als een stort-wind. Sijn verwante schijnt, welken *Oviedus* seit van de Schippers Patines ghenoemt te werden. Als hy met scholen naar de Schepen komt, raad hy de zeilen te minderen. Ovied: H: Ind. l. 14: cap. 11.

De naam van de derde is Barnfiard, in grootte de musch gelijk, onder de borst is hy wit, an den hals, en op den rugh swartachtig, met een swarten bek, en wat langachtigh, en rode voeten. Hy toont sich so snel in't swemmen als de Stormfink in't lopen.

Inde vierde schok worden twee verscheide gedaanten als de Gansen gerekent. De eerste is Helsingegans genoemt, met een swarten bek, en hals belopen met een witte ring, en een witte borst, grijse vleugels, een blauwen rug, rode voeten, en in grootte den Endvogel gelijk.

De andere Erandgans ghenoemt, is by na kleinder als een wilde Bosch-Gans, met een grijse kop en borst, en een hals met een rode kring omsingelt, met rode vleugels, hals en voeten. Sy worden selden inde Farra gesien, en broejen daar niet. Van waar sy komen, en waar heen sy vervlieghen is onbekent. Het overgheloof, heeft door langhe ondervindingh anghenomen dat'er veranderingh inde Overigheid op handen is, als sy haar vertoonen.

De laatste plaats bekleet de Skua, een Vogel met het Arents-geslaght in grootte van lijf en roof over een komende: hy heeft een krommen bek, maar niet heel breed, grijse vederen op 't lijf, an't einde van de vleugels wit, en grijse voeten. Hy eet Visch, maar valt allerley Voghels an. Sijn jongen brenght hy onachtsaamlijk, uit grote grijse eyren, die van de enden gelijk, en met kleine swarte stippelen besprenkelt, op het vlakke veld voort. *Clusius* beschrijft hem anders: En *Oviedus* maakt hem by na de selve metten Water-Gier. Cluf: Exot.

VIII. HOOFT-STUK.

Van de vogels Lomsbay, de VVater-Gieren, Flamencos, oft Duitsen genoemt, en andere.

DE Vogels van de Hollanders Lomsbay genoemt, zijn groot van lijf, met kleine vleugels, so dat het wonder is, datse so sware lichamen konnen opheffen. Sy zijn veel inde haven van Lomsbay van't Eiland Orangie. Sy vliegen, waar van sy haar naam hebben. Sy nestelen inde hoghe bergen: leggen maar een ey; en vresen geen menschen, hoewel sy in haar nesten gevonden werden.

Oviedus maakt'er Water-Gieren af, sy zijn so groot van lijf als een grote Meeuw: Hy heeft een Meeuwen-bek, maar meer spits; de voeten zijn verscheiden, de linker is als de Enden en Gansen, plat, de rechte met kromme klauwen versien. Sy eeten Visch, en vogelen, en zijn de selve, die van de Spanjarts water-Astures genoemt werden, van de welke *Hernandes* in sijne Paralipomenis, oft verleden dingen, handelt. Sy zijn veel in Spanjola, en in't Eyland van S^t. Jan. Nieremb: H. Exot. l. 10. c. 82.

De Voghel die de Spanjarts Flamenco noemen, is in vorm de Kraan niet ongelijk. De

jonge hebben witte vleugels, maar volwassen zijnde, wordense met veelderley verwen vermengt. Sy vliegen met scholen, maar niet hoog. Sy soeken de kost omtrent de stranden van't Eyland Cuba, en in de Zee-baren self, en zijn so gewent inde soute baren, dat alsse van de Indianen t'huis opgevoed werden, (want sy werden ook tam) nootsaaklijk sout in haar drank moet gemenght werden. De Eylanden van de Barmudes hebben diergelijke Zee-vogels, die in de holle aarde als de Konijnen nestelen, en haar eyren leggen, sy zijn in grootte en verw de hinnen-eyren gelijk. Sy zijn soet, vet van vleesch, en van angenaam voedsel.

De Laat Ind. Occ. l. 1. c. 11.

Idem l. 1. c. 20.

Laat nu die ghene het besluit maken van de vermenghde beschrijvingh van de uitlandse Voghelen, die in Peru groter als de Oyvaars zijn: Sy zijn wit van vederen sonder eenighe vermenginghe, met hooghe schenkels. Sy zijn ongemeen: Loopen meest met haar beiden, en leven met Visch. Van de andere die tot haar gheslaghten konnen betrokken werden, besie de anteekeninghen.

Idem l. 10. c. 5.

III. OPSCHRIFT.

Van de Brasilse

VOGELS,

Uit de natuurlijke beschrijvingh van Brasil, door *Georgius* Mark-Graaf.

Van de Brasilse Vogels mach in 't ghemeen angheteekent werden: dat nauwlijk elders schoonder gevonden werden, indien ghy de verscheidenheid der vederen en verwen besiet, maar nauwlijk x isser een die wel singt, so datse in sang ver van de onse overtreft werden.

I. HOOFT-STUK.

Nhandugvacu, Iacana en sijn verscheiden gedaanten Curiaca.

NHandugvacu by de Brasilianen, Ema by de Portugesen, is een Struisvogel. Hier worden'er veel gevonden; maar nochtans kleinder als de Africaanse: Hy heeft langhe schenkels, de onderste anderhalve voet, en de bovenste omtrent een voet lang. Sy hebben voor dry klauwen, met dikke, swarte en niet seer scherpe nagelen; achter een, maar rond, en grof, waarom sy beswaarlijk op een gladde vloer oft planken gaan konnen, en lichtlijk vallen. Sy dragen den hals gekromt als de Swan oft Oyvaar; hy is omtrent twee voeten lang. Sy hebben een hooft als een Gans, schone swarte ogen; een platten bek, niet heel breed, twee vingers en een half lang, kleine vleugels, en onbequaam om te vliegen, van welke sy de eene als een seil opheffende heel snel lopen, datse nauwlijk van een Jacht-hond konnen overwonnen werden. Sy hebben grijse vederen over 't gheheele lijf ghelijk de Kraan, op den rugh schoonder en groter, en 't lijf met vederen bedekt, schijnt rond te zijn. De start heeft hy niet met sodanige krullen versien, gelijk hy gemeenlijk geschildert werd: maar de vederen zijn over den rugh totten aars toe uitgerekt.

Dobbelsteenen en ander yser-tuig slokt hy graag binnen, maar verteertse niet, en werptse geheel weer achter uit. Hy eet vrughten en vleesch.

Hy is overvloedigh inde vlakke landen, van't lantschap Serigippo, en van Rio grande, oft grote Rievier: in Permanbuco word hy niet ghesien. Sijn vleesch is goet om te eeten.

De Jacana van de Brasilianen, oft Water-Hoen die zijn verscheiden van gedaante en verw: Dese is de schoonste, so groot als een Duif, maar met langher schenkels, geel en groen geverwt, de onderste schenkels zijn meer als twee vingers lang, de bovenste meest kaal gelijk de Water-Vogels, en veel kleinder. Hy heeft vier klauwen an de voeten, van welke de middelste van de voorste twee vingeren langh, en de andere twee een weinig korter zijn; de achterste welke de vierde is, een voet oft meer lang, sy zijn alle met een nagel een halve vinger langh, en geel gewapent; de start is kort als van de Bosch-Hin: de vederen zijn inde borst, vleugels, en buik, uitten groene, en swarte vermenght, onder de start wit, omtrent den hals, en an den geheelen hals en borst van de selve verw, met vederen, gelijk in den hals der Pauwen en Duiven, gesien werden: Hy heeft een klein hooft gelijk de Bosch-Hin, dat met een vliesachtig rond deksel bekleet is, van verw als de Turkois: Hy heeft een bek recht als een hoen, meer als een vinger lang, van 't begin tot het midden van schone rode verw, het overige heel geel, met wat groens vermengt. Hy is overal overvloedigh in de waterighe plaatsen van Brasil. Haar vleesch is eetbaar niet veel geacht, want sy zijn veeltijds mager.

d' Ander gedaante word van de Brasilianen Agua pecaca genoemt, de eerste in gestalte en grootte ghelijk, maar in verw verscheiden, en so schoon niet; sijn vederen zijn gelijk op den rug van de andere, de vleugels meer bruin; sy hebben geen kuif, maar an beide de vleugels binnewaarts, een rechten hoorn, met welke sy haar beschermen.

De derde ghedaante is de voorgaande in gestalte en grootte gelijk, maar in verw verscheiden: Het geheele hooft, den hals, rug en start zijn swart, 't begin van de vleugels bruin, het overige groen, en de einden van de slagpennen bruin; de borst en onderste buik zijn ook bruin, gelijk ook het bovenste midden-deel van de boven-schenkels: de bek is recht, geelverwig, met een rood velletje an sijn begin, en voor an 't hooft; de schenkels zijn kaal, de voeten aschgrauw. In yeder vleughel voorwaarts, heeft hy een geelen hoorn.

De vierde is van de selve gestalte als de andere: Heeft een geelen bek, met een velachtige

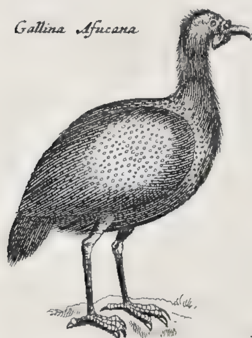
Tab. 57

Iacana Wasserhun

Iacamaciri

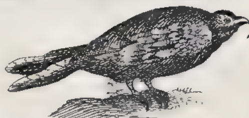

Curicaca Numenius Indicus Clus Ardea species

Iupuiuba Sjapu

Gallina Afucana

Tijepiranga

Saijacu

Ibiou Noitibo

Guira: tangeima

Guira Guainumbi

Iaguacati

Mituporanga

achtige kroon in 't begin van den bek voor an 't hooft, en roodachtigh, en an de zyden uitsteeksels als de Numidise hoenderen: 't geheele hooft, de borst, hals en onder-buik zijn met swarte vederen bekleet, de rugh, en start, en 't begin van de vleugels zijn rosch, oft licht-bruin: de slaghpennen van de vleugels zijn Zee-groen, en an de einden swart, maar dese slagpennen worden van de rossche in 't begin van de vleugels bedekt, en konnen niet ghesien worden, dan als de Voghel vliegt: de schenkels zijn langh, de klauwen van de voeten langh, yeder met vier tussenknopen van asgrauwe verw: Yeder vleugel heeft voorwaarts, een scherpen hoorn van geele verw.

De Curiacaca by de Brasilianen van haar groot geroep alsso genoemt, by de Portugesen Masarino, en een Vogel naar 't oordeel van *Clusius* de Numerius ghelijk, is so groot als een matelijke Gans, de grootte van 't hooft als een Endvogel, den hals ses vingers lang, dry dik, oft een weinig meer, de bek is ses vingers langh, so krom als een Ongerse Sabel, van verw uitten vierighe bruin: de lengte van 't lijf is van den hals totten aars elf vingeren lang, van de start negen, welke mette toppen van de vleugels eindight; de schenkels zijn acht vingers langh, de voeten twee en een half: rood ghelijk inde Endvogels, maar niet plat, met vier klauwen, en swarte nagels, dry voor en een achter; de vederen van 't hooft en den hals zijn uitten geele wit, en an 't opperdeel een weinig langachtig; de ogen zijn swart, met een rosschen kring, het vel is omtrent de ogen, en onder de kin swart; 't geheele lijf is met swarte vederen gedekt, uitgenomen de rug, het hooft, en buik, daarse donker asgrauw zijn, en in 't midden van de vleugels wit, met grijse vermengt, gelijk inde Oyvaars; de overige vederen van 't lichaam, van 't begin en het einde van de vleughels, en de gheheele start, zijn swart; de boven-schenkels zijn tot het midden toe sonder vederen, want het is een Water-Vogel.

Hy heeft goed vleesch, dat ik dikmaal gegeten heb gesoden, en gefruit met boter.

Daar word noch een ander gedaante gevonden dese gelijk, maar veel kleinder, en omtrent so groot als een Hin, welk genoemt werd Matui, Tui.

Hy is overvloedigh ande Rivier S^t. Franciscus in Itapuama en elders.

II. HOOFT-STUK.

Vande Tjiepiranga, Iacupu, de Africaanse Hin, Guirantagiema, Iupujuba, Sayacu, Ani, Guainumbi.

DE Tjiepiranga van de Brasilianen, is een weinigh groter als een Lewerk, en in sang onse Musch gelijk: 't Geheele lijf, hals, en hooft, zijn van schone bloedrode verw; de start en vleugels zijn blinkend swart, behalve an 't begin van de vleugels, daar wat roods ondergemenght is; de swarte schenkels zijn onder kaal, maar boven met swarte vederen beset; de bek is gelijk van de Musch boven swart, onder na de punt swart, het overighe naar 't hooft is wit; de vederen op 't hooft zijn kort, die hy somtijds opkrult ghelijk de Musschen; alle de vederen van 't gheheele lijf zijn binnewaarts swart, buitenwaarts rood, nochtans sodanigh t'saam-gevouwen, datse uiterlijk heel rood schijnen, de start is by na dry vingers langh; de klauwen van de voeten zijn vier in ghetal, gheschikt als in andere Voghels.

Daar word noch een andere gedaante gevonden, so groot als een Musch; die over 't geheele lijf met asgrauwe vederen, die blauwachtigh zijn, beset is: Maar de vleugels hellen wat naar 't Zee-groen: an den buik en onder an den hals oft strot is hy wit, oft liever Silver-verwig; de schenkels, gelijk den bek zijn aschgrauw, ghelijk inde Vink; de klauwen van de voeten zijn vier, na de wijs van andere.

De Jacupu van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Lewerk, met een langen start, korte vleugels: korte en swarte schenkels, scherpe nagels an de vier klauwen, met een weinigh ghebogen bek, een halve vinger lang; het geheele lijf is met swart-blinkende vederen bekleet; maar onder de start zijn de swarte met eenighe roode plekken vermenght.

De Jambu van de Brasilianen genoemt, is een Patrijs, de onse in grootte en gestalte gelijk: maar de vederen zijn over 't geheele lijf donker-geel, doch met donker gemengt, en gevlekt.

De Africaanse Hin van Ilhe de Majo, is so groot als onse Hinnen, in gestalte by na als een veld-hoen; den hals is geringt, en heeft een neerhangende start als de Patrijs, voeten als een hoen, en op 't hooft een velachtige kroon donker-verwig, en an de zyde van 't hooft is sy wit, an weerzyden omtrent den bek heeft sy een rode kam naar de zyd' uitgestrekt: 't Geheele lijf is met swarte vederen bekleet, die met schone witte vlekken onderscheiden zijn, op de vleugels langwerpig, op de andere deelen rond. Desen gelijk heb ik gesien, die van de Sierra Lyona gebragt was: maar den hals was als met een vliesachtige lap uitten asgrauwen blauwachtigh omringht; 't hooft dekt een rondachtighe dubbele kuif, bestaande uit schone vederen, de witte stippelen worden over 't gheheele lijf als met een Zee-groene schaduw onderscheiden.

By die van Congo word dese vogel Quetele genoemt.

De Quiratangiema van de Brasilianen, is een vogel een weinig grooter als een Lewerk, de bonte Exter gelijk: Hy heeft een lijf omtrent dry vingers langh, een hals anderhalve vinger, een klein hooft, een reghten scher-

pen bek een vinger langh, de schenkels, en voeten mette andere Vogels ghemeen: een langen rechten start, vier vingers langh; de bek is swart, uitghenomen 't onderste deel daarse ingehecht word, en iet donkers heeft: hy heeft een swarten kop en hals, tot het begin van de borst; het opperdeel van den hals, van 't hooft by na tot het begin van den rugh is Orangie: Over 't begin van den rug heeft hy een dwarse swarte plek totte vleugels toe uitgerekt: Maar de vleugels zijn heel swart, doch in't midden naar de lengt hebbense een witte plek, anderhalve vinger langh; de geheele start is ook swart, het overige geheele lijf orangie, de schenkels zijn blauwachtigh, de oogappels zijn swart, met een witte geelachtige straal.

Hy nestelt inde hoge bomen Acaya, en dat graag omtrent de huisen. De Vogels maken heel fraye nesten, rond van gestalte, en hangen die in groot getal an de toppen van de takken, en zijn van jonge scheutjes t'saamgheset. Sy roepen by na als onse bonte Exters.

De Jupujuba, oft Jabu van de Brasilianen, is van de selve vorm mette voorgaande, en nestelen op de selve wijs inde bomen, (sy zijn Mannetje en Wijfje) met een kortachtighe start: Hy heeft het gheheele lijf met swarte vederen ghedekt, op 't midden van yeder vleugel een geele plek een vinger lang; an 't uitterste van den rugh, en omtrent den aars is hy gheheel geel, (ik heb ook gheheel swarte gesien, en op den rugh bloed-rood) de start is van 't begin tot het midden geel, het ander is swart, en opwaarts ook geheel swart, alleen daar an weerzyden tot het midden een geele veer hebbende, de schenkels, en voeten zijn swart, de bek is solpher-verwig, de ogen als Sapphyr, met een swarten appel, de tong is blauw, voor gespleten oft dobbel.

Omtrent het gebouw van de Ingeny Tupucurai is een boom Uti genaamt, an welke meer als veertig nesten van dese Vogels hangen. Sy zijn ook in groot getal, die daar drymaal 's jaars jongen uitbroejen. Yeder nest is uit hoy en paarts, oft varkens-hayr t'saamgeset, donker van verw, van gestalte als een nauwe kauwoerde, in 't geheel anderhalve voet lang, en van beneden naar boven, een voet hoog, hol als een beurs, het overige is omtrent een halve voet langh, en hanght met sijn uitterste an een top van een tak: want alle de nesten hangen ande uitterste kleinste takken van de bomen.

De Sayucu van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een vink: het heele lijf is met asgrauwe vederen met Zee-groen vermengt, beset, so dat hy van de Son bescheenen, fray glinstert; hy heeft een swart bekje, de ogen zijn ook geheel swart.

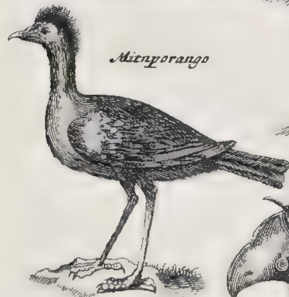
De Ani van de Brasilianen, is een Vogel als een Lyster, gheheel swart op de vleugels, en bek, an de ogen en voeten; hy heeft een langen opgherechten start, ses vingers langh, een hogen, breeden bek, een vinger oft weinigh meer langh; het onderste deel is by na heel recht, het opperste hoogh-breed, Half-Maans-wijs, en plat, so dat hy de punt by na opwaarts heeft; de schenkels en voeten zijn klein, en daar an vier klauwen, twee voor, en even so veel achter, op de wijs vande Papegayen. Hy roept met een verheve stem yüüy met eene toon, maar in 't midden meer verheven.

Sy zijn overvloedigh inde bosschen, maar onnut tot spijse.

De Guira Guainumbi van de Brasiliaanse Tupinambi, is naar 't oogh een Voghel so groot als een Duif, om dat hy veel vederen heeft, maar inder daat van lijf niet grooter als een Lyster: het hooft is een weinig grooter als van een Lyster: de bek is swart, omtrent twee vinghers langh, welkers opperdeel een weinigh langer is als het andere, maar de bek is onder en boven an de zyden gekerft als een saag, in plaats van tanden: hy heeft korte schenkels, niet wel meer als een vinger lang, en swart, met vier klauwen, van welke de eene achterwaarts strekt, en dry voorwaarts, maar de eerste na het binnenste van de voet, is korter, de middelste alderlanghst, de derde weder kort, maar van geen gelijke oorspronk mette andere: de oorspronk van de eerste is an de voet, van de tweede even also, maar van de derde omtrent de derde knoop van de middelste, en de eerste heeft dry, de tweede vier, en de derde dry geleden, maar de achterste twee; de nagels zijn swart, en neerwaarts gekromt, de start heel langh, met weinigh rechte vederen, omtrent een vinger breed, maar thien langh, en alleenlijk twee vederen maken de einden van de start, die omtrent twe vingers lengte geen vlokken hebben, an de einden hebben sy weder pluisen, omtrent twee vingers in de lengte; 't geheele lijf is omtrent ses vingers langh, de vederen zijn heel schoon, want hy heeft op 't hooft als een kroon van Sapphyre vederen, welke, an 't begin van den bek de verw van de Turkois hebben, maar in 't midden van dese kroon is een swarte vlak, onder de ogen (die geel zijn met een swarten appel) heeft hy ook swarte vederen, met Sapphyr verwige vermenght, de strot, de geheele borst en buik is donker-geel, het bovenste van den hals, de gheheele rugh, de vleugels en start zijn gras-groen, maar (insonderheid op de vleugels en start) met bruin gemenght, gelijk in den hals van de Endvogel oft Pauw, de boven-schenkels zijn van de knie totten buik met groene vederen beset, neerwaarts in 't midden van den hals heeft hy dry oft vier swarte, en rondom de selve Sapphyrverwige vederen, die een vlek uitmaken.

Tab. 58

Mitu Mutu

Mitnporango

Guara

Iacupema

Ibiau magni:
tudine noctue

Matuitui

Guira
querca

Guainumbi

Soco

Iacurutu

Iamacaij

III. HOOFT-STUK.

Iaguacati Guacu , Mitu , Mitu-poranga , Ibijau.

DE Jaguacati Guacu van de Brasilianen, van de Portugesen Papa Peixe ghenoemt, om dat hy Visch eet; is een vogel so groot als een Lyster, in gestalte van lichaam grooter als een Specht, Hy heeft een rechten swarten bek, en an't einde scherp, omtrent dry vinghers langh; swarte ooghen, en korte swarte schenkels: de bovenste schenkels zijn ten deel sonder vederen; an de voeten heeft hy vier klauwen,(een achterwaarts) van ongelijke grootte; want de twee naar 't binnenste van de voet zijn kort, de derde meer inwaarts heel kort: De naghels zijn swart, de start is twee vinghers langh, boven de vleugels uitstekende; De vederen van 't gheheele boven-lijf, te weten van't hooft, de hals, vleugels en start zijn ysergrauw en blinkende; Omtrent den hals heeft hy een dwarse kring van witte vederen; De strot onder den hals, de borst de geheele buik zijn met witte vederen bekleet: Omtrent beide de ooghen heeft hy ook een witte plek; inde start worden eenighe witte vederen stips-wijs inghesait; ghelijk ook op de vleugels, maar die nauwlijks gesien worden, dan als sy de vleugels uitbreiden, en vliegen.

De Mitu van de Brasilianen, is een vogel uit het gheslaght der Phasanten, hy is grooter als een Haan; De lenghte van 't lijf van den hals tot het begin van de start is thien vinghers, de lenghte van den hals ses, hy is gheheel met swarte vederen bekleet, behalven den buik, en onder den aars, daar hy by na bruinverwigh is als de Patrijs. De vederen omtrent den hals, en borst zijn dun, en lykenen by na swart-pluis; op den hooft-top heeft hy swarte t'saam-gevouwe vederen tot een platte kuif, die men nauwlijks onwetende kan bekennen, die hy vergramt zijnde, oft ook wel andersins opsteekt. Hy heeft een frayen bek, niet dik, maar krom, omtrent anderhalve vinger langh; Sijn onderste deel is klein, en het bovenste by na het vierdedeel grooter; de bek is fray vleeschverwigh rood, nochtans na de punt witachtigh: Hy heeft schenkels als de Hanen thien vingers langh, te weten vier van de voeten tot de knien, en daar boven ses, met swarte vederen beset: ook vier klauwen als de Hanen, die in 't begin tot de eerste geleedingh an malkander met een velletje gehecht werden, ghelijk in eenighe andere vogels. Hy heeft de start een voet langh, als een Kalkoen, die hy boven in de breedte uitspreit, en roept kit, kit ghelijk als die. Hy heeft een wel ghevormt hooft soo groot als een Gans; Den hals omtrent ses vinghers langh, groote ooghen, schoon, en swart, en achter de oiren een velachtige witte vlek als de Hoenderen; Hy word lichtlijk tam, hy sit gaarn hoogh ghelijk de Pauw, en klimt ghelijk die op de bomen, hy heeft heel goed vleesch. Daar word noch een ander gedaante ghevonden, welke de Brasilianen Mituporanga noemen, alleen in bek en vederen van 't hooft verscheiden; dese heeft geen langhen bek, tamelijk dik; maar niet so verheven als de Mitu, nocht soo krom: Sijn einde is over al swart, het overighe is met een geel vel overtrokken: hoedanigh hy ook omtrent de ooghen heeft; De ooghen zijn uitpuilende swart, den hals en 't hooft heeft hy heel swart, en veederen als zyde, in 't opperste van 't hooft ghekrolt, en Lepelswijs ghedrayt, tot het begin van den hals; Dese kan hy tot een ghekrulde kuif opsteken; Het overighe van de gheheele vogel is swart, daar hier en daar wat groens onder flikkert. Omtrent den aars heeft hy witte vederen. De schenkels zijn aschgrauw, van ghestalte als in de Mitu; de start is swart, maar de einden van de vederen zijn wit, en dese voghel word ook lichlijk tam.

De Ibijau van de Brasilianen, van de Portugesen Noitibo ghenoemt, is een vogeltje soo groot als een Swaluw, het heeft een plat, en breed hooft, groote ooghen, swart en schoon, met een glinsterende swarte oogappel, van buiten is het oogh met een kringh uitten witte geelachtigh belopen: Hy heeft een klein bekje niet grooter als een Spinnekops tand, nocht soo langh, maar niet te min groote Neusgaten in het selve; een wyde mond welke ghesloten niet kan gesien werden, maar als hy het bekje opent kan hy die totte ooghen toe opsparren, soo datse by na een vingher breed gaapt; Hy heeft een heel kleine tongh, witte schenkels en ten ansien van 't lichaam klein nauwlijks een halve vingher langh, vier klauwen ande voeten, dry voor, en een achter, met kromme swarte nagelen, na de lenghte, op 't nageltje van de middelste klauw voorwaarts an beide voeten, heeft hy een pin veelvoudigh ghesneden, oft gekerft; soo dat het nageltje by na binnewaarts als ghevedert schijnt, doch 't zijn geen vederen, maar een ruwe huitachtige stof: hy heeft een schoone start, die hy in de breedte kan ontvouwen twee vingers langh, met welkers toppen de vleugels ook eindigen: Hy heeft in 't geheele onderdeel wit en swart vermenghde vederen, gelijk de Nisus: op het hooft, de rugh, vleugels, en start zijnse swart, met een angename vermenghde witheid, ook isser wat geels met die witheid onderssprenkelt: en met een woord, hy is swart en hier en daar nauwkeurigh gestippelt.

IV. HOOFT-STUK.

Verscheide gedaanten vande Guainumbi.

De Guainumbi, die Guinambi, ook Aratica en Anitarataguacu van de Brasilianen ghenoemt werd, van de Portugesen Pegafrol, en van de onse Bloemen-Specht, daar van worden hier veel gedaanten gevonden.

De eerste: de lenghte van 't geheele vogeltje van 't begin des hoofts, (daar de bek vast is) tot het begin van de start is twee vingers, het hooft t' samen mette vederen is soo groot als een matelijke Kars; De hals is dry vierendeelen van een vingher, en het lijf is een vingher en een vierendeel langh; De grootte van 't gheheele lijf met de vederen is nauwlijks soo groot als een groote Olyf. Hy heeft een bekje anderhalve vingher langh, rondachtigh, effen, dun en seer scherp en recht, doch naar het einde een weinigh gebogen; de verw van dien is swart, uitghenomen het onderdeel daar hy rosch is omtrent sijn begin; Hy heeft een dobbele oft ghescheide tongh, heel dun als een zyden draad, wit en langh, soo dat hy hem ver buiten het bekje steken kan: kleine ooghjes en swart; De schenkels en voeten heel klein en kort, swartverwigh, met vier klauwtjes, dry voor en een achter, met langhe swarte, scherpe, kromme naghelt-jes versien: Hy heeft een rechten start een vinger langh veeltijds uit vier pennen bestaande, maar de vleugels die twee vinghers langh zijn, reiken by na tot het einde van de start; dese zijn door sonderlinghe konst van de natuur ghemaakt; Want van 't begin der vleughels tot dry vierendeelen van een vingher is een dobbele orde van vederen, de een langher als d' ander, en op malkander gheleghen, als korte vleughels op langher. Nae dese vederen (van welke omtrent thien zijn) is de volghende binnenste altijdt langher als de voorgaande buitenste, soo dat de innerlijkste de langhste is, en an 't einde van de vleugel aflaat; Met die vleugheltjes kan hy langh vliegen, en als in de loght blijven hanghen; In 't vlieghen geeft hy een gheluit als een tor oft hor, oft als een Lint-wevers rad. De veertjes van de uitghespanne vleugheltjes zijn teer en doorschijnende; De verw der vederen over 't gheheele hooft, de boven-hals, en an de zyden, over de gheheelen rugh, en an begin van de vleugels is schoon blinkende, nocht kan van de Schilders niet wel afghebleelt werden; want mette groenheidt ghelijk in den hals van de Pauwen en Mannetjes Endvoghels, is een goutgeele, vlammighe, en schoon geele verw vermenght, soo datse in de blinkende Son niet weinigh schitteren; An de krop, onder-hals, borst, en gheheele onderbuik, en de boven-schenkels zijnse wit, mette welke an den onder-hals eenighe van schoone verw doorsprenkelt zijn. In den buik legghen de swarte onder de witte; Ik heb gezeidt dat het begin van de vleughels wonderlijk gheverwt is, het overighe deel is gheheel bruin oft van een glimmende donkerheidt; De start bestaat uit pennen van verw als blauw ghewreven staal. Hy leeft met bloemen, daarom kan hy ghevanghen niet in 't leven ghehouden werden, maar sterft. Men kander dikmaal op een dagh in de bomen die in Januario meest bloeyen, vijftigh oft tsestigh met een Roer schieten: Sy worden ook in veel andere bomen ghevonden; worden ook 't gheheele jaar veel in de Bosschen ghesien, en maken voornamentlijk in de Morgenstond een groot gheluidt, doch sy singhen niet, maar roepen Screp, Screp, Screp, met een an een-hangend geluit ghelijk de Musschen; In 't vlieghen beweghen sy haar vleugelen heel ras, en wijl sy nauwlijks ghesien werden, konnen sy langen tijdt als rustende doch evenwel haar beweghende, op haar vleughels in de locht blijven hanghen. Sy plukken de bloemen in de vlught; Sy maken haar nesten in de bomen, soo groot als een Hollandse Schellingh: Sy leggen heel witte eyren, gemeenlijk twee, niet veel grooter als een Boon.

De tweede schoonder als de eerste, van de selve grootte en gestalte, maar het bekje is korter, te weten twee derdendeel van een vingher langh, van de selve verw en ghestalte met de andere; De tongh is de selfde, ghelijk ook de ooghjes, de schenkels, voeten, start, en ghestalte van de start van gelijken: de verw der vederen op 't hooft, den boven-hals, rugh, vleugels en start is een mette voorgaande; maar an de krop oft onder-hals, de gheheele borst, en onderbuik tot het einde, zijn de vederen uitten blinkende groen, met een goudgeele doorschitterende glans, en glimmen wonderlijk. Omtrent den aars is een matelijk groote plek (ten ansien van 't vogeltje) bestaande uit heel witte veertjes.

De derde kleinder als alle de andere, is van 't begin van de kop oft bek tot het begin van de start twee, en een halve vingher langh. Het hooft is niet groen, het lijf anderhalve vingher langh; Het bekje weinigh meer als een vingher langh, swart, rondachtigh, scherp, en by na recht. De schenkels en voeten zijn als de overighe deelen van 't lichaam en vleughels gestelt, maar de verw is verscheiden; Hy heeft langher start als d'andere, een weinigh meer als dry vingers langh, bestaande uit vederen, van welke die naast an sijn oorspronk is korter en de tweede langher is; de start is ghespleten, en als hy vlieght verspreit hy die in twee breede hoornen, soo dat de einde van de hoornen twee vingers breed van een staan:

Het

Het gheheele hooft en den hals van dit vogeltje is uitten swarte blinkkende als zyde, blauw ghelijk in den hals van de Endvogels; De gheheele borst en rugh zijn groen, goudgeel en uitten Zee-groen glinsterende ghelijk in de tweede ghedaante, en daar is ook sodanighen plek omtrent den aars van witte vederen; de vleugels zijn leververwigh, de start is uitten swarte blauw gelijk gewreven staal.

De vierde is een weinigh kleinder als de derde: De gestalte van 't lichaam, en schik van vederen de selve, maar anders geverwt, en in bek en verw der schenkels onderscheiden. Het bekje anderhalve vinger langh, is neerwaarts krom, als een Poolse Sabel, rondachtigh, over al even dik, en an 't einde ghespitst; Sijn opperdeel is swart, het onderste geel, uitghenomen het einde, dat ook swart is. Het opperhooft, de boven-hals, en de vleughels zijn van verw als de eerste ghedaante; de krop, den onder-hals, de gheheele borst, en onder-buik zijn uit den witte roschachtigh. Hy heeft een start langer als een vinger, met de toppen van de vleugels aflatende, en bestaat uit swart en groenachtighe vederen, die an de einden wit zijn: De schenkkels zijn op de selve wijs ghestelt als in de andere ghedaanten, doch zijn niet swart, maar wit, oft geelachtigh, met ghelijke klauwen en nagels, die krom, scherp, en swart zijn.

De vijfde is in grootte de derde ghelijk, met een swart bekje, een weinigh langher als een vinger, en neerwaarts gheboghen, met swarte oogjes, schenkels en voeten; de krop, onder-hals en de gheheele buik is met swarte vederen als zyde bekleet, daar een weinigh blauws onder glinstert; omtrent den aars is een witte plek, maar de einden van de vederen zijn swart, namentlijk an de zyden van den hals, borst en buik zijnse uitten bruine goutgeel, en groen vermenght. Het gheheele opperhooft, den bovenhals, en rugh, worden met vederen goutgeel, vlammende, en groen vermenght zijnde, verciert, gelijk ook 't begin der vleugels: Het overige van de vleugels is ysergrauw, oft donker; de start is wat meer als een vinger langh, met schoon bruine pennen, daar eenig blauw onder speelt, versien; doch omtrent de randen zijn sy als blauw gewreven straal geverwt.

De seste, is de vijfde in grootte ghelijk: Sijn bekje is een weinigh ghekromt, een vingher langh onder wit, boven swart; 't gheheele hooft, den hals, rugh, en buik, en 't begin van de vleugels worden met schone blinkende vederen bekleet, namentlijk meest goudtgeele, matelijk met vlammende, en minst met groene, soo dat hy glinstert als de Son. In den buik zijn eenighe weinighe witte vederen ghemenght: De schenkels zijn swart, als mede de vleugels; de start omtrent anderhalve vinger langh, is schoon en breed, bestaande uit vederen van die schoone verw van 't gheheele lijf, eenighe zijn uitten groene goudgeel en an de randen wit, sommige an d'een zijde, oft in 't midden wit, an d'ander groen, daar een goutgeele onder blinkt.

De sevende een weinigh kleinder als de vijfde en seste, heeft een bekje niet wel een vinger langh, by na over 't gheheele lijf asgrauw gelijk een Musch, waar hier en daar het rood als een heldere Rubijn doorlicht.

De achtste, de schoonste van al, heeft een recht swart bekje een halve vingher langh, een lange dobbele tongh: de grootte en vormingh is als van de tweede ghedaante. Het gheheele opperhooft en den hals glimmen van een Robijn rode verw, als of de Rubijn van de Sonne-stralen beschenen wierd. De krop en onder hals vertoont het suiver Ongersch goud van de Son bestraalt, soo dat het onmoghelijk is de gelijkheid van die verwen af te malen, veel min van de Schilders naarghebootst te werden. Het begin van den rugh is met een swart-blinkende verw als zyde bedekt, het overighe met donkere vederen, daar nochtans wat groens onderloopt; De gheheele onderbuik is met de selve vederen van den rugh versien; de vleugels met donkere als in andere ghedaanten: omtrent den aars heeft hy een witte plek, de schenkkels zijn klein en swart, de start is een vinger, en een weinigh meer langh, en bestaat uit bruine rosachtighe vederen, die an de randen donker zijn; De start is breed, die hy in 't vliegen fray uitbreid, de einden der vleugels laten mette start af.

De negende in ghestalte, en grootte de eerste ghelijk, heeft een bekje boven swart, onder rosch; het gheheele lijf, uitghenomen de vleugels is met die schoone groenheid en het blinkende gout-geel, ghelijk in de tweede ghedaante, an den buik versien. De vleugels zijn donker, de start is een vingher langh, breedachtigh, bestaande uit veederen als blauw ghewreven staal.

Dese Vogel heeft veelderley namen by de Brasilianen, behalven de ghemeene Guainumbi, ghelijk Guaracyaba, dat is Sonstraal, en Guaracigaba, dat is Sonnenhayr. *Fr. Ximenes* schrijft dat hy van de Mexicaners Huitzitzil ghenoemt werd. Het is een vogheltje dat vederen heeft met verscheide verwen gheschildert, uit welcke vermenght, en na de konst t'saamgheset, die Heidenen haar beelden en andere dinghen maken, en voeghen die soo konstigh t'samen, datse de ghelijkenis heel wel vertoonen. De natuur van dit vogheltje is, dat het niet langher leeft dan als de bloemen van de planten duiren, met welkers honingh het ghevoed werd, en welke afvallende, hecht hy sich met sijn bekje an

je an de ſtamme van de bomen, en blijft ſoo ſes maanden onbeweeghlijk, tot datſe weder beginnen te bloejen; 't welk met ſoo veel ghetuigheniſſen word beveſtight, datmen daar an niet moet twijfelen. Sy ſegghen dat het Poeijer van deſe vogeltjes inghenomen de leden-pijn gheneeſt; Dat ſeit hy: Wy hebben veel ſodanighe beeldteniſſen gheſien, ſoo konſtigh uit deſe vederen ghemaakt datſe ſcheenen gheſchildert te zijn. Indien ghy haar teghen de Son houd gheven ſy een wonderlijke glans.

V. HOOFT-STUK.

Iacupema, Iacamacay, Iacurutu, Soco, Matuitui.

DE Iacupema van de Braſilianen, is een ghedaante van de Phaſant: een weinigh grooter als een kleine Hin; hy heeft een Hanen kop, niet groot; een Hanen bek, ſwarte ogen, den hals omtrent ſeven vingers langh; De lenghte van 't lijf van 't begin van den hals tot de ſtart is omtrent neghen vingers langh: Hy heeft een langhen breeden ſtart, te weten een voet langh, langhe ſchenkels, de bovenſte met vederen beſet, en vijf vinghers langh, de onderſte dry, oft weinigh meer; An de voeten heeft hy vier klauwen als de Hanen, van welke de middelſte van de voorſte dry twee vingers langh is; De gheheele voghel is met ſwarte vederen bekleet, daar wat bruins tuſſen loopt. De vederen van 't hooft kan hy als een kuif opheffen; De ſwarte worden met andere witte in de rondte omcingelt: de ſtrot onder 't hooft die omtrent anderhalve vinger langh is, is an den hals kaal, en met een rode huid bedekt. De geheele hals is onder met witte vederen onder ſwarte vermenght geſprenkelt, ghelijk ook de gheheele buik, en het achterſte midden van de vleugels: De boven ſchenkels beſtaan alleen uit ſwarte vederen met wat bruins vermenght. De beneden ſchenkkels, en voeten zijn met ſchoone rode verw verciert; Hy heeft goed vleeſch. Deſe voghel heeft ſijn naam van ſijn gheroep, want hy roept Jacu, Jacu, Jacu.

De Jamacaii van de Braſilianen, is een vogeltje ſoo groot als een Lewerk; Sijn lijf is dry vinghers langh, ſijn hals meer als een vinger, de ſchenkels twee, en de ſtart omtrent vier, Hy heeft een klein hooft, een bek een vinger langh, recht, een weinigh neerwaarts ghebogen, ſcherp en ſwart, maar onder omtrent ſijn begin een weinigh blauwachtigh: het hooft is met ſwarte pennen bekleet gelijk ook den onderhals, en boven met geele. De gehele rug, de borſt, en onderbuik is geel, de vleugels zijn ſwart, in welkers midden witte vederen geſait zijn, welke in ider vleugel een witte plek maken. An 't begin van de vleugels loopt over dwars een ſwarte plek; de ſtart is ook ſwart, de ſchenkels en voeten zijn donker: het is een ſchone vogel.

De Jacurutu van de Braſilianen, Bufo van de Portugeſen ghenaamt, is een Nachtuil, ſoo groot als een Gans; hy heeft een ronde kop als een Kat: een krommen bek, ſwart en boven langer als onder; groote ooghen, rond, verheven, en blinkende als Kryſtal, waar in binnewaarts ſich een geele kringh naar 't uitterſte ſtrekkende vertoont. De ruimte van de ooghen is heel groot; omtrent de gaten van de oiren heeft hy vederen twee vinghers langh, die als oiren verheven ſtaan en ſpits uitſteken; De ſtart is breed, en de vleugels reiken niet tot ſijn uitterſte. De ſchenkels zijn totte voeten met vederen beſet, waar an vier klauwen zijn, dry voor, en een achter, ider met een ſwarte kromme nagel verſien, meer als een vinger langh, en heel ſcherp: De vederen van 't lijf zijn veelverwigh, uitten witte en ſwarte ſchoon ghetekent.

De Soco van de Braſilianen, is een Water-vogel, van welke hier veel ghedaanten konnen anghemerkt worden: Deſe wiens beeldtenis wy vertoonen, had de grootte van een kleine Reiger: Hy heeft een rechten ſwarten bek, en an 't einde ſcherp, twee vinghers en een half dik, daar hy op ſijn dikſte is: Een hooft als een Reiger, en een hals een voet langh, ſwarte oogen met een gout-geele ſtraal: De vleughels en ſtart zijn even langh, want de ſtart is kort, en niet boven de vijf vingers langh; de ſchenkkels zijn matelijk langh, want de bovenſte zijn vier vinghers en de onderſte even ſoo veel. Voorts vier klauwen an de voeten, dry voor, en een achter; de bovenſte ſchenkkels zijn totte midden toe bloot, de overighe met een donker vel bedekt. Het hooft en den hals zijn met bruine vederen, met vermenghde ſwarte ſtippelen bekleet; over den gheheelen hals neerwaarts totte borſt loopt een witte ſtreep met ſwart en bruine vederen ghemenght: De rugh en vleugels zijn wel met ſwarte vederen bekleet, maar met kleine geele ſtippelen beſait; de buik ook op de ſelve wijs: Onder de vleugels zijn ſe ſwart met witte vlekken geſprenkelt.

Matuitui is een Vogel ſoo groot als een Lewerk, heeft een ſwarten rechten bek, maar onder an ſijn begin ſaffraanaghtigh, ſchoone ſwarte ogen; het geheele boven hooft, den hals, rug, vleugels en ſtart zijn donker grijs, en de ſlaghpennen ſwart, het onder-hooft, de krop, borſt, en onder-buik zijn wit, gelijk mede de boven-ſchenkels, omtrent de midden met vederen bekleet ghelijk de Water-Vogels: boven 't begin van den bek, an 't voorhooft heeft hy een witte plak, en een witte kring om den hals, en neerwaarts een

halven

Labiru
Labiru guacu
Cariama
Vrutaurana
Guirapunga
Araracanga
Guara
Guiraru nheengeta
Tamatia
Tamatia alia

halven ringh donker-grijs, die an de andere vast is: want de krop is geheel wit, de boven-hals geheel donker-grijs, de schenkels zijn geelachtig, maar de klauwen hebben'er wat bruins by: hy heeft maar dry klauwen, en die alle voorwaarts, die in haar begin ten deel met een vel gedekt zijn, de nagels zijn swart.

Dese Vogel loopt op de oevers van de zee, en soute Rivieren.

VI. HOOFT-STUK.

Iabiru, Iabiruguacu, Manucodiata.

De Jabiru van de Brasilianen, van de Neerlanders gemeenlijk Negro genoemt, is een Vogel grooter als een Swan: Sijn lijf is veerthien vingers lang, den hals even so veel, en so dik als een Mans arm; het hooft is groot, de ogen zijn swart, de bek is recht en swart, en opwaarts an't einde een weinigh gekromt: elf vingers langh, twee en een half breed, naar 't einde spits, en het bovenste deel is een weinigh hoger als het onderste; hy heeft geen tongh, en onder de krop een rop van matelijke lengte; heel langhe beenen, te weten twee voeten lang: want de bovenste zijn een voet en een vinger, het midden-deel is kaal, en de onderste zijn elf vingers langh, maar sy zijn recht, en swart, en ghelijk schobachtigh, so dik als een vingher; an de voeten zijn vier klauwen, dry voorwaarts, en een achter, van welke de middelste vier vingers langh is, en de andere een weinigh korter: de gheheele Vogel is met witte vederen bedekt als een Swaan oft Gans; de geheelen hals by na, te weten acht vinggers inde lenghte, is van't hooft af te rekenen, sonder vederen, maar met een swarte huid bedekt, en het overighe met een witte huid: maar ik meen datter witte vederen in die huid gestaan hebben, en datse uitgerukt waren; de start is breed, en eindigt mette vleugels.

De Jabiruguacu van de Petiguares, Nhandu opoa van de Tupinambi, en van de Neerlanders Deur-Vogel genoemt, heeft een grooten bek seven vingers en een half langh, an 't einde kort, en neerwaarts gebogen: hy heeft geen tongh, en de bek is onder grijs, op de hooft-top heeft hy een beenachtighe kroon van een witte verw, met asgrauw vermengt, de ogen zijn swart, en daar achter wijde gaten van de oiren: den hals is thien vingers lang, welkers midden, gelijk ook het hooft, is met een scherpe schobachtige huid en aschgrauwe vederen bedekt, welkers schobben witachtig zijn; hy is so groot van lijf als een Oyvaar, heeft een korte en swarte start, met welke de vleugels eindigen, de boven-schenkels zijn ten deel met witte vederen gedekt, de overige zijn asgrauw, en de boven-schenkels zijn acht vingers lang, de onderste ses oft een weinig meer: de klauwen van de voeten zijn vier, als in de voorgaande; 't geheele lijf en den hals is met witte vederen bekleet, en van, en om den hals hangen eenige langachtige vederen, de vleugels zijn wit, de slagpennen swart, daar een rode verw tussen schittert: De huid word dese Vogel afghetrokken, en sijn vleesch word ghekookt gegeten. Het is vet en droogh, van een goede smaak, voornamentlijk ghekookt en met Boter ghefruit; Ik heb het dikmaal ghegeten.

De Manucodiata, die men ghelooft de Koning te zijn, scheen in't oog een Duif gelijk in grootte, maar was inder daat als een Swaluw: hy heeft een klein hooft, kleine ogen, een rechten bek, dik en scherp, anderhalve vinger lang: een hals een vinger lang: de lengte van 't lijf van den hals tottet begin van de start is qualijk dry vingers en een half; de vleughels zijn boven de seven vingers, de start is breed, en ses vingers langh; hy heeft twee schenkels, yeder neerwaarts twee vingers langh: hy heeft vier klauwen an de voeten, dry voorwaarts, en een achter, op de gemeene wijs: de middelste van de voorste is een weinigh langer als de andere, de achterste is ook langh, yeder is met een kromme sterken Havikx nagel versien: de schenkels en voeten zijn dik, en totten roof bequaam, de vleugels, en start hebben breede en sterke vederen een vinger breed: de geheele rugh, de onder-buik, de vleughels, de start zijn schoon-bruin, boven an den bek heeft hy vederen ghelijk glat Satijn, uitten groene, en donker vermengt, onder an den bek diergelijke van een swarte verw: den hals is boven geelverwig, onder groen, met tussen-flikkerend gout-geel: de borst is heel bruin, onder de vleugels, ter zyden tussen de vleugels en schenkels spruiten pennen een voet oft daar omtrent langh, van een schoon maaksel, die ver over de start uitsteken. Sy zijn omtrent haar begin geel, oft goutverwigh, het overighe is uitten witte geelachtigh, met bruin vermenght, de schenkels zijn donker met witter nagels, den bek is uitten groene blauwverwigh, maar naar de punt witachtigh.

Dit is die Vogel, die andere Paradijs-Vogel noemen, van welke eenighe ghedaanten gevonden worden.

VII. HOOFT-STUK.

Beide de Guirapunga, Guiraquerea, Iacamaciri, Cariama.

De Guirapanga van de Brasilianen, is een Vogel, welkers gheluit ver ghehoort werd: Hy is grooter als een groote Lyster, en by na als een Duif: Hy heeft een bek een vinger breed en langh, voorwaarts scherp, welkers opperdeel een weinig langer is als het onderste, en is swart en neerwaarts gekromt, met wijde neusgaten: Hy heeft een groote mond, die hy openen

kan

kan tot de ogen toe, so dat die openingh met den bek een dryhoek maakt, hy heeft een korte tong, de ogen uitten swarte blauwachtig, maar onder de krop, welke breed is, en onder an den hals heeft hy veel hangende swarte vleesachtige lellen een vinger langh, van een gestalte als de punt van een pijk oft spaantje; het hooft is met donker-bruine vederen beset; de geheele hals, borst, buik, rugh, en boven-schenkels worden met vale vederen beset, onder welke, voornamentlijk op den rugh, swarte, en na de start toe ook groene vermenght zijn; hy heeft een start dry vingers langh, met vale, en swarte vederen, en eenigh groen gesprenkelt: de vleugels (niet ver na 't begin van de start eindigende) zijn in't begin swart, het overige is swartachtig, daar eenige donker-groene vederen onderlopen; de onderste schenkels zijn swart, en meer als een vinger langh; hy heeft vier klauwen an de voeten met andere gemeen, en swarte naghels: de borst is ghescheiden, oft heeft een holte tusschen beide in 't midden naar de lenghte, met een ruime luchtader, waarom hy ook een sterk geroep maakt. Hy slaat tweederley vermenght geluit, op d'een reis, ghelijk oft yemand in't bosch met een bijl op een yseren wigghe sloeg, (kok kik) op d'ander maal, gelijk of yemand op een gescheurde klok sloeg, kur, kur, kur, en z. Hy roept alleenlijk in 't midden van sijn ouderdom, en in 't begin van December en January, omtrent vijf oft ses weken, inde andere maanden werd hy niet gehoort; waarom hy van de Portugesen, *Ave de Verano* genoemt is.

De Guirapunga. Het Wijfje is so groot als een Lyster, en van gestalte, en vleesch op de selve wijs: Hy heeft een breedachtigh hooft, en bek, maar niet langh, de opspalkingh van de mond, als hy gheopent werd, is heel wijd, de bek is swart, de ogen zijn groot, de start is dry vingers, oft een weinig langer, en de vleugels konnen sijn einde niet bereiken: De geheele Vogel is met swarte vederen bekleet, met welke donkere, en groene vermenght zijn, nochtans is de verw meer donker op den rugh, an de krop, en borst, en an den buik meer licht-groen, en ghesprenkelt, gelijk in onse Lyster. Het is een vette Vogel, en van overvloedig vleesch, de schenkels en voeten zijn swartachtigh, het overige verschilt niet van de gemeene sleur.

De Quiraquerea van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Lewerk, maar om dat hy langhe vleugels, en een langer start heeft, schijnt hy grooter: hy heeft een breed plat hooft, en groot; de oogen groot en swart, een klein bekje, dryhoekigh, plat, en het opperdeel krom; een ruime mond, veel wijder als den bek, welke gheopent een dryhoek maakt, maar an beide de einden van den boven-bek ter zyden een vinger inde lenghte, heeft hy an yeder omtrent thien, oft twaalf dikke Varkens-borstels voorwaarts en ter zyden uitsteeken; het lichaam is niet langh, maar by na rond; de voeten bestaan uit vier klauwen op de ghemeene wijs, van welke de middelste langhst, en met een nagel (die sy alle swart hebben) hoornachtig als een kam gekerst, versien is: hy heeft langhe vleugels een halve voet langh, een start acht vingers langh, bestaande in sijn einde uit twee pennen langer als de andere. De geheele Vogel is uitten donker aschgrauw, met donker-geele, oft witte plekken vermenght, op de wijs van de Nisus; omtrent den gheheelen hals achter het hooft heeft hy een ringh donker gout-geel; de schenkels zijn asgrauw en donker, de klauwen met een klein velletje t'saam-ghevoeght, maar so breed niet als in den Endvogel, want het is geen Water-Vogel.

De Jacamaciri van de Brasilianen, is so groot als een Lewerk: Hy heeft een swarten, rechten, scherpen bek, omtrent twee vingers lang; een korte tong, blauwe ogen, korte vleugels, welke een weinig na 't begin van de start aflaten, maar de start is by na dry vingers en een half langh, recht, en uit seven pennen bestaande: de boven-schenkels zijn sonder vederen, de benedenste kaal, met een huid uitten geel en groene vermenght, de voeten van gelijken: an yeder voet zijn vier klauwen, twee voorwaarts, en even so veel achter, en beide de binnenste zijn so voor, als achter de helft langer als de buitenste, de nagelen zijn swart: het geheele hooft, den hals, de rugh, vleughels, en de start zijn boven van de genoemde groene verw met vlammend, en gout-geel vermengt, so datse wonderlijk glinstert: een ringh van deselve verw beset rondsom den hals, maar onder de krop, an de borst, onder-buik, en onder de start is hy donker-geel als veroudert wasch.

De Cariama van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Reiger, en uit het geslagt van de Water-Vogels; boven 't begin van den bek heeft hy een kuif recht op staande, uit den asgrauwe swart, een korten bek, boven een weinigh krom, uitten bruin-geele donker: hy heeft schoone gout-geele ogen, en een swarten oogappel, met lange swarte winkbrauwen; de vleughels eindighen een weinig na 't begin van de start: hy heeft lange schenkels, opwaarts totte midden met vederen bekleet, het overige kaal en donker-geel, dry klauwen an de voeten, de middelste langhst, de buitenste korter, en de binnenste noch korter: en de klauwen ten deel met een vel t'saam-gevoegt; in't achterdeel heeft hy de klauw kort, en hoger geset, met een ronde hiel, op de wijs van de Struis-Vogel; de nagels van de klauwen zijn kortachtigh, krom, en donker: 't geheele lijf is met grijse vederen oft uitten asgrauwe met donkere ghestreept, gelijk inde Valken, met donker-geel gemenght: het uiterste van de vleugels en start is donker, met donker-geel, en grijs gestreept: an de borst, en onder-buik heeft hy meer grijs: hy heeft een hangende start, en draagt den hals recht op. Sijn geroep is als

van

van 't Wijfje van een Pauw, en word ver gehoort. Hy is van seer goet vleesch.

VIII. HOOFT-STUK.

Guara, Urutaurana, Maguari, Guaranna, Ajaja, Picui, Pinina, Pica, Cureba, Tuidara, Guacaguacu, Tapera.

DE Guara van de Brasilianen is inde Marhaon en Rio de Jeneiro overvloedig: Het is een Water en Lant-Vogel, so groot als de witte Reiger; Hy heeft een bek van gestalte als een Poolse Zabel lang, en uitten witte aschgrauw, swarte ogen, den hals en 't lijf als de witte Reiger; de vleugels eindigen mette ſtart, die kort en neerhangend is: de schenkels zijn lang, van welke het opperste middel-deel met vederen bekleet, en het overige kaal is: de klauwen van de voeten zijn vier, op de gemeene wijs, met korte nagelen, omtrent haar begin met een vel onder sich t'saam-gevoegt, maar de schenkels zijn kaal, mette voeten uitten witgrijs, gelijk ook den bek.

De geheele Vogel is met schoone roode vederen bekleet, alleenlijk de slaghpennen van de vleugels hebben swarte toppen. Dese Vogel eerst gekipt zijnde, is van een swartachtige verw, daar na word hy aschgrauw, daar na wit, en begint allenghskens rood te werden, en op sijn tweede jaar is hy geheel van de verw die men Columbin, oft Duifverw noemt, en als hy ouder word krijgt hy die schoone roode verw. Hy leeft met visch, en vleesch, en altijd met water daar by.

De Brasilianen maken uitte vederen van dese Vogel verscheide lijf-cieraden.

De Urutaurana van de Brasilianen: en Urutani Cuquichu Caririri is een Vogel soo groot als een Arent: Hy heeft een swarten bek, welkers opperdeel krom is, maar omtrent sijn begin geel; hy heeft schoone goutgeele oogen, met een swarten oogappel, die hy met een aschgrauw velletje kan dekken, hoewel hy die ooghschellen niet sluit: Hy heeft wel een Arents-hooft, maar boven plat, in welkers top hy twee swarte pennen heeft, omtrent twee vingers lang, met twee andere kleine weder-zyds, die set hy als hy wil over eind, en trektse weder neer: De vleugels eindigen een weinig naar 't begin van den start; de start is breed als van den Arent; het opper-hooft is met donkere vederen versien, welkers randen geelachtig zijn; den gehelen boven-hals en an de zyden is met bruine vederen versien, gelijk de Patrijs: de geheele krop metten onder-hals is wit, so nochtans, dat de witheid ter zyden met swarte vederen is onderscheiden; de geheele borst en onderbuik, de opper-schenkels en de onderste, zijn totte voeten met witte vederen bekleet, die met swarte schobs-wijse gemengt zijn; de vleugels en start zijn donker, met een schaduw vermengt, en sy hebben randen heel helder wit; de slagpennen zijn donker, en met swarte baren onderscheiden; hy heeft ande voeten vier geele klauwen, met kromme donkere nagels. Hy roept geb, geb, gelijk een Hoender-kuiken dat de moer verlooren heeft. Het is een Roof-Voghel die rauw vleesch eet: Een Vogel die hem voorgeworpen is 't zy levend oft dood, verscheurt hy mette klauwen, en plukt hem aartig met den bek, en eet sijn vleesch en beenderen. Ik heb een van dese lang gevoed in Mauritssterkte, an de Rivier S[t]. Françiscus.

Anteekeningh. De beeldtenis van dese Vogel, komt niet qualijk over een met die van de Nacht-Raven van *Gesnerus*, maar niet met die van de oude, maar met die, welk gemeenlijk omtrent Strasburgh, en elders omtrent den Rhijn de Vogel-Visscher genoemt is, uitgesondert dat hy op 't hooft dry pennen heeft.

De Maguari van de Brasilianen is een Vogel in gestalte, en grootte, ook ten deel in verw den Oyvaar gelijk: hy heeft een hals een voet lang, een rechten scherpen bek, negen vingers lang; de schenkels kaal en lang gelijk de Oyvaar: een korte start, met welke de vleugels eindigen; den bek van 't begin totte midden uit den groene geelachtig, het overige uitterste midden, uitten blauwe asgrauw; hy heeft kleine ogen, silver-schoon, met een swarten appel, en omtrent de selve een roode huid, en sodanige ook neerwaarts, omtrent het begin van den bek, oft tussen den bek, en de krop, dien hy op de wijs van de Senembi, als hy gram is, onder de krop laat hangen.

Het geheele hooft, den hals, en 't geheele lijf is met heel witte vederen bedekt, en an den onder-hals zijn die witte vederen langachtig; de start is ook wit, maar opwaarts met eenige swarte vederen bedekt; de vleugels worden in 't begin met witte vederen gedekt, maar omtrent den rug met swarte, onder welke swartheid, een groenheid doorglinstert; de schenkels zijn rood, als de voeten, welke hy metten Oyvaar gemeen heeft. Hy klept metten bek als onse Oyvaar. Sijn vleesch is eetbaar.

De Gurauna van de Brasilianen oft de Water-Rusticola, is so groot als een Jacu: Hy heeft een ronden bek, een weinigh neerwaarts gebogen, geel en an 't einde donker, vier vingers, en een half lang; de lengte van sijn lijf is even so veel: de opper-schenkels zijn totte midden ruig, en ses vingers langh; De vier klauwen van de voeten zijn geschikt naar de gemeene loop, van welke de middelste dry vinghers langh is, en de overighe korter.

De geheele Vogel is met donkere vederen bekleet, en seer schaduwachtig vermengt: maar het hooft en den hals zijn van de selve verw, en daar boven met wit gesprenkelt, gelijk inde Jacu.

Hy heeft heel goet vleesch, dat ik dikmaal gegeten heb.

De

De Ajaja van de Brasilianen, Colherado van de Portugesen, en van de Neerlanders Lepelaar genoemt, is een Vogel over-eenkomende mette Europise, alleen verschillende in verw: so groot als een Gans, met een breeden witten bek als een lepel: een langen hals, en breede voeten. Hy is geheel wit, maar op den rugh en vleugels licht-vleeschverwig, rood englinsterende. Sijn vleesch is eetbaar, en ik heb het dikmaal gegeten. Hy is overvloedigh an Rio S^t. Françiscus, en elders, overal in de waterige plaatsen.

De Picui Pinima van de Brasilianen, is een gedaante van een wilde Duif, een weinig grooter als een Lewerk: hy heeft een Duiven bek die swart is: swarte oogen, met een gout-geel kringetje; het geheele hooft, den opper-hals, an de zyden, den rug en vleugels hebben donker asgrauwe, oft blauwachtige vederen, met kromme swarte randen; de langste pennen van de vleugels, oft slagpennen, die in't vliegen gesien werden, zijn roschverwigh, an de een zyde, en an de einden swartachtig; de start langachtig, bestaat uit asgrauw-donker vederen, van welke sommige swart, en buiten op de midden wit zijn; de buik heeft witte vederen, met kromme donkere randen; de schenkels en voeten gelijk de Duiven zijn witachtig. Hy heeft goet vleesch, en sy zijn heel vet.

De Pica Cureba van de Brasilianen, is ook een gedaante van de wilde Duif, van asgrauwe verw met rosch vermenght, met rode schenkels en voeten.

Het is een Vogel (welkers naam de Schrijver niet uitdrukt) so groot, en van gestalte als een Musch, gheheel swart met een witte kop, en een start uit veel swart, en grijs vermengt: hy roept zip, zip.

De Tuidara van de Brasilianen is een gedaante van een Uil, by de Hooghduitsen Schleier Euln, by de Neerlanders Kerk-Uil genoemt, met een rond hooft, een verheven neus, en met neerleggende vederen versien; onder de neus heeft hy een krommen witten bek, maar swarte ogen; het geheele uitterlijk ansien van de Vogel, gelijkse geschildert word, heeft de gedaante van een Hart, met vederen uitten witte donker-geel, en een weinig swarts vermenght, als of sy met een kant omcingelt waren; de vederen van de geheele Vogel zijn vermenght uitten witte, en bleek geele grijs; de vleugels zijn ghestreept, ghelijk ook de start: het lijf is spitssinnig met donker stippelen gesprenkelt. Hy word van *Gesnerus* beschreven.

De Guaca Guacu van de Brasilianen, by de Portugesen Gaivota, by de Neerlanders Meeuw genoemt, is een Vogel so groot als een gemeene hin, met een rechten langen, dikken, geelen bek; het opper-hooft is met swarte pennen gedekt, gelijk ook het midden van de vleugels, en de start: de krop, de geheelen hals, de borst, en onder-buik en 't begin der vleugels zijn wit. Hy leid sijn eyren in 't sant, de hinne-eyren in gestalte, grootte, en verw ghelijk, die goet van smaak zijn; maar het vleesch van de Voghel is niets waardigh

De Tapera van de Brasilianen, by de Portugesen Adorhina genoemt, is een gedaante van een Swaluw, de onse gelijk, van de selve grootte, en op de selve wijs omvliegende: Hy heeft een korten, swarten, breedachtigen bek: een wijde mont, die hy voor by de oogen kan openen, gelijk de jonge Ihiau; schoone swarte oogen; lange vleugels, met het einde van de start aflatende, welke breedachtig is: de schenkels en voeten zijn als die van de onse: het geheele opper-hooft, den hals, de rug, de vleugels, en start hebben vederen uitten donker met grijse vermengt; de slagpennen, en het uitterste van de start, zijn een weinig donkerder als de andere deelen; onder de krop en an de borst is hy grijs, met wit vermengt: de buik is wit, gelijk ook onder de start: de schenkels, en voeten zijn bruin.

IX. HOOFT-STUK.

De verscheide ghedaanten van de groote, en kleine Papegayen.

DAar is een groote overvloed, en verscheidenheid van Papegayen in Brasil, welke de Brasilianen met een gemeene naam Ajuru noemen.

Aristoteles in't vierde Boek van de Beschrijvingh der Dieren in 't thiende Hooft-stuk, schrijft: Het is onseeker of die Dieren welke eyren leggen dromen, maar het is seeker datse slapen. Ik bevestig beide met *Iul. Scaliger* in sijn uitleggingen, en dat hy van sijn Sneppen, en Havikken seit, seg ik van mijn Papegay, die ik Laura noemde, want ik hem 's nachts dikmaal opwekkende, sprak hy half dromende. De selve schrijft in 't VIII. Boek het X. Hooft-stuk: Dat de Papegay van de Grieken Anthropoglotton, dat is Mensche-tong genoemt wierd: De Papegayen nestelen inde holle bomen, daarse uitterlijk een rond gat maken, en twee oft dry eyren de Duiven-eyren gelijk, leggen, sonder eenigh ander gemaakt nest. Al raakt ghy haar eyren, sy broejense evenwel uit, en de Papegay verlaatse niet. Sy kippen haar jongen in't midden, en leste van Juny: maar de jongen worden gevedert, en bequaam om uitgenomen te worden, gevonden in't lest van Julius, en 't midden van Augustus. De jonge eerst-ghekipte Papegayen hebben in yeder neusgat een dikke worm, en daar-enboven op den hooft-top een knoop, daar ook een dikke worm in schuilt: Maar de wormen vallen in't korte van selfs uit, en de plaats geneest van sich selfs toe. Sy worden van de Tapujers verscheiden geverwt, die de jongen de vederen uittrekken, en de huit met verscheide verwen bestrijken. De Portugesen noemense Papagies Contrefeitos. Geen Papegay in Brasil laat sich mette hand op't lijf raken, behalven de Kuriken.

De eerste gedaante Ajurucurau genaamt, is heel schoon, boven den bek op 't hooft heeft hy een schoone blauwe kuif; de krop, de zyden van 't hooft, en sijn opperdeel zijn met schoon geel gheverwt, 't gheheele lijf is blygroen; An het uitterste van de vleughels, zijn de vederen op het een midden swart, op het ander geel, an de einden ook ten deel blauw, ten deel ook hier en daar groen; En in 't kort heel schoon onderscheiden. De groene start, als hy hem uitspreit, is met swart, rood, en blauw ghesoomt: De schenkels en voeten zijn aschgrauw; de bek is uitten asgrauwe donker, de oogen zijn swart met een goutgeele kringh, de tongh hebben sy alle breed, en dik.

De tweede ghedaante is de eerste ghelijk, een weinigh anders in verw onderscheiden, te weten op het hooft met een geele plek daar eenigh wit onder ghemenght is, versien. Boven de oogen, en an den krop is hy helder-geel; Omtrent de boven-bek is een bruine vlek.

De derde ghedaante Ajurucuruca ghenoemt, heeft een vlek op 't hooft uitten blauwe met een weinigh swart vermenght, en in 't midden van de plek een ander geele. Onder de ooghen is hy geel, en an de krop een blauwe plek; de groenheid an de borst, op de vleughels en rugh is wat volder, an de toppen van de vleughels en op de start lichter. Het uitterste der vederen van de vleugels is geel en rood, en met een Indise verw gemenght. De start is onder uitten geele en groene vermenght, opwaarts lichter groen, de schenkels zijn uit den aschgrauwe blauwachtigh. De boven-bek is aschgrauw, an 't einde swart, en de nagels van de voeten zijn swart.

De Tui gemeenlijk Perroquet genoemt.

De eerste gedaante is so groot als een Swaluw, en geheel groen met een langen start, en swarten krommen bek.

De tweede Tui Aputejuba is geheel groen, en over 't gheheele lijf licht, maar an den buik geelachtigh, op de vleugels donker groen, met een langhen start, van de selve grootte mette voorgaande, met groote ooghen, swartachtigh en met een geel vedere kringetje omtrent de ooghen, en boven den bek, welke swart, en krom is. Op het hooft heeft hy een grote plek van Orangie vederen.

De derde Tui Tirica, die zijn wat grooter als de Guinese, en gheheel groen gheverwt, welke op den rugh, en vleugels volder is, op de andere deelen lichter, met een krommen vleesch-verwigen bek, met swarte oogen, en blauwachtige voeten; met een start een weinigh over de einden van de vleugels uitghestrekt. Dese worden heel tam, en genieten de spijse uit yemands mond, en laten haar wel handelen; ook leeren sy als de Papegayen klappen.

De vierde soo groot als een Spreeuw, van de selve verw mette tweede ghedaante, met een korter start.

De vijfde Iendaya, zijn van grootte als een Merl, oft een kleine Snep, met een swarten bek, schenkels en ooghen die een goutgeele kringh uitwaarts witachtigh heeft belopen: Den rugh, de vleugels, en start, als ook den aars zijn met groene pennen bekleet daar eenigh bruin onder ghemenght is: Het uitterste van de vleugels is eenighsins swartachtigh, het geheele hooft, den hals, de borst zijn geel verwigh.

De seste Tujete is soo groot als een Lewerk, gheheel groen, maar 't begin van de vleugels is schoon blauw, en alle de randen van de vederen in de vleugels zijn blauw, soo datse t'samen gevouwen, als de vogel rust, een langhe blauwe plek omtrent de zydighe rand van de vleugel vertoonen, op den rugh an 't begin van de start is ook een blauwe vlek; de start is kort, de bek krom, van een vleeschachtige verw: de schenkels en voeten zijn asgrauw.

De sevende Tuipara van de Tupinambi, is soo groot als een Lewerk, in 't geheel lichtgroen, met een korter start, soo datse mette vleugels eindight, met een veesch-verwigen bek, grijse schenkels. An 't voorhooft omtrent het begin van den bek heeft hy een half-Maans-wijs rode plek, gelijk een kroon, welke neerwaarts in 't midden van yder vleughel geel oft orangie is. Sy nestelen in de verlatene hopen van de Mieren, welke op de bomen gevonden werden.

De Papegayen en de Tui vlieghen altijdt met hopen, te weten twee en twee, nevens elkander: Van dese zijn de Bosschen vol, en sy vliegen dikmaal vier, oft vijf hondert tsevens, met haar geroep een groot gerucht makende; Sy sitten in de hooghste bomen: Sy nestelen meest binnewaarts in 't land. Haar vleesch is goed van smaak als het ghebraden word, voornamentlijk de Perroquet.

De Araracanga van de Brasilianen, is de grootste Papegay, sy zijn grooter als onse Raven; hy heeft een groot hooft, boven plat, en breed: schoone ooghen, blauw met een swarten appel, maar uitterlijk wordense met een wit vliesch omringht, gelijk ook de kaaks-beenders, en de bek onderwaarts: dese is onder de ooghen als de vorm van een halve Maan uitgherekt; De bek is krom, groot, en opwaarts witachtigh, onderwaarts swart; Hy heeft een tongh als een Papegay, en eet op de selve wijs: Hy leert ook eenige woorden spreken; De boven-bek is omtrent dry vinghers langh, hoogh oft breed. De schenkels en voeten heeft hy als de Papegaijen swart: 't gheheele hooft, den hals, de borst, de buik, de boven-schenkels, en de start onder, als mede het begin der vleughels opwaarts, zijn met schoone rode pennen bekleet, maar over 't midden van de vleugels met groene gedekt. Het uitterste midden van de pennen totte einden toe, is met een blauwe verw verciert; Het uitterste van den rugh omtrent den aars, en de start bestaan uit blauwe veederen, daar wat bruins by vermenght is. De start isom-

is omtrent thien vingers langh, en fteekt ver boven de vleugels uit.

De Ararauna van de Brafilianen, is in geftalte de andere gelijk, maar van andere verw; De bek is fwart, de ogen blauw, met een fwarten appel: de huid omtrent de ogen wit, is met fwarte veertjes gefprenkelt, als met een naalde geftikt; de fchenkels en voeten zijn donker, het hooft voorwaarts, boven den bek heeft een vlek van groene vederen, onder den bek omringen de krop eenige fwarte vederen, maar de zyden van den hals het overige van de krop, de geheele borft, en onderbuik zijn met geelverwighe vederen ghedekt. Het uitterfte hooft, den hals, naar achteren, de geheele rugh, en de vleugels uitwaarts zijn blauw, de toppen van de vleugels zijn met geele vederen vermenght; de ftart beftaat uit lange blauwe pennen daar eenige geele ondergemen ht werden, maar in 't alghemeen zijn de blauwe pennen binnewaarts fwart, en fpreiden ook eenige fwartheid na de zyden van fich.

De Anaca van de Brafilianen, oft Perroquet, is fo groot als een Lewerk, hy heeft een donkeren krommen bek. Op den hooft-top zijn de vederen Leververwigh, an de zijden om rent de oogen bruin, de krop is afgrauw, de boven-hals en zijden zijn groen, de buik heeft vederen uitten bruine rofch; de rugh die groen is heeft een licht-bruine plek, de ftart is ook licht-bruin. In 't begin van de vleugels is een bloed-rode ftreep oft foom: Het overighe van de vleughels is groen, en de toppen zijn bruin, de fchenkels zijn boven met groene vederen bekleet, onder met een afchgrauwe huid met fwarte nagelen; 't Is een heel fchoone vogel.

De Maracana van de Brafilianen, is een vogel de Papegay heel ghelijk (waar van hy een gedaante is) maar grooter; De vederen van de geheele vogel zijn uitten grijfe blauwachtigh: Hy roept als de Papegay: Hy eet vrughten, voornamentlijk Murucuja, oft Rank-appels.

De Maracana van de Brafilianen is ook ... edaante van de Arara, maar kleinder; hy ... groot als een Papegay, in geftalte als den ...rara, met fo langen ftart, bek, en huit om...nt de oogen; de bek is fwart, de huit om...ent de ogen ...efpikkelt met fwarte vederen, ...en zijn geel met een fwarten oogappel. ...eheele hooft, den hals en vleugels zijn ...e groen, ghelijk in de Amurucurica; Het ...perhooft is bleeker, en eenighfins blauw...htigh: de ftart is boven met groene, en in 't ...le met blauwe, en onder met volle groe...vederen befet. De vleugels zijn binnen ...od, buiten groen, en de toppen donker...uw; In 't begin van de vleugels heeft hy ...rode plek, boven 't begin van den bek op...arts heeft hy een kleine donkere plek; de ...nkels en voeten zijn donker. Hy roept oe, oe.

De Quijubatui is geheel geel, fo groot als Tuiapara, met een krommen grijfen bek, en fwarte oogen; Het uitterfte van de vleugels is donker groen, de ftart langh en geel: De fchenkels zijn vlees-verwigh; Hy wordt lichtlijk tam.

De Paragua is een fwarte Papegay, foo groot als de Ajurucariu, an de borft, buik, en voor an 't midden geheel rood, met fwarte oogen, en een rode kringh, een donkere bek oft donker afgrauw, mette fchenkels en voeten donker.

De Tarabe van de Brafilianen, is een groene Papegay, en grooter als de Paragua, met een rode kop, en borft, en het begin van de vleugels; de bek en voeten zijn donker asgrauw.

De Ajurucatinga van de Brafilianen, is een Papegay, fo groot als een matelijk Hoenderkuiken, geheel groen, met rode ogen, en omtrent de oogen met een witte huit: een witte bek en witte fchenkels; Hy heeft een langhe groene ftart.

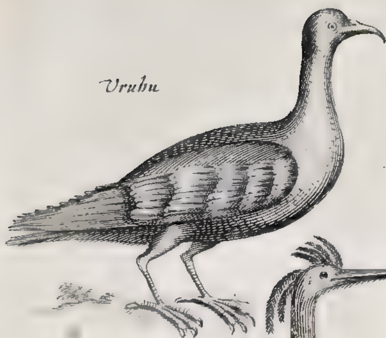
De Ajuruapara van de Brafilianen is de voorgaande geheel gelijk, maar kleinder.

X. HOOFT-STUK.

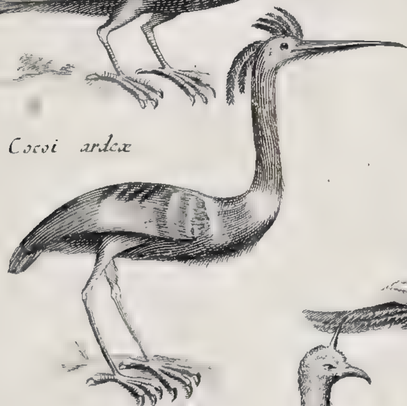
Ipecu, Urubu, beide de Tamatia, Guirejamoja, Gurraru, Uheengeta.

De Ipecu van de Brafilianen, by de Portugefen Cortapao ghenoemt, is een vogel fo groot als een Duif, fijn hals is twee vingers langh, maar 't lijf vier, de ftart van gelijken, de fchenkels anderhalf; hy heeft an de voeten vier klauwen, twee voor, en twee achter, als in de Papegaijen, het hooft is met rode vederen bedekt, daar hy een kuif op heeft als een Duif; De hals is tot het onderfte van den bek fwart, gelijk ook boven den bek, maar an weerfyden is een dikke witte ftreep, die gefcheiden naar den rugh ftrekt: De vleugels zijn buiten gheheel fwart, binnen wit, de ftart is fwart, an de buik en boven-fchenkels zijn de vederen fwart, en wit; Sijn bek is recht en fcherp, anderhalve vinger langh, daar hy de fchors der bomen mede doorpikt als de Specht.

De Urubu van de Brafilianen ghemeenlijk een menfch-eter genoemt, is een Roofvogel, foo groot als een Kiekendief, oft Nifus, met witachtige Hane-poten, een langen ftart, en vleugels langher als die. De vederen van 't heele lijf zijn fwart, met een weinigh geels vermenght; hy heeft een klein hooft, in geftalte als een Kalkoen, met een gheplooyde huit bedekt. Op het boven hooft word de huit naar de lenghte, gelijk als ghefcheiden, en fy is an de linker zyd van 't hooft onder het oogh geelverwigh, boven het oog blauwverwigh, op den top van ghelijken, het overighe deel uitten roffe bruin: An de rechterzyd van 't hooft, omtrent het oogh opwaarts, en neerwaarts is hy faffraan-geel, op den top van gelijken, het overige deel is uitten geele witachtig; Hy heeft een langen bek uitwaarts krom, fcherp, en totte midden toe van 't hooft af met een huit bedekt uitten geele blauw-

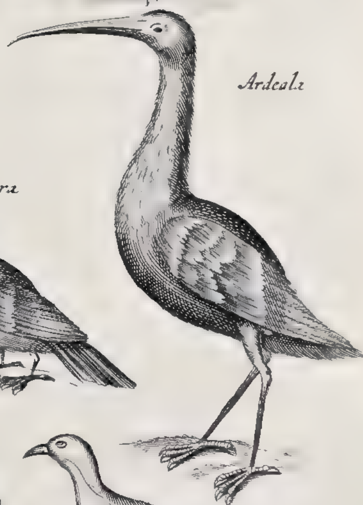

Vruhu

Macucagua

Cocoi ardeæ

Caracara

Anhima

Ardeola

Tangara

Vricbitinga

Guiraienoua

blauwachtigh; In 't midden van den bek opwaarts is een groot wijd gat van de Neusgaten over dwars ghestelt: Het uitterste van den bek dat sonder huit is, is wit; Hy heeft schoone ooghen, by na Rubyn-rood, met een swarte ronden oogappel. De oogschellen zijn geel; hy heeft een kromme tongh, an de zyde met scherpe kerven versien: Sijn vleesch stinkt als een doode krengh, want hy ook doode krenghen eet, en in de Landtschappen van Serigippo, en de Revier St. Franciscus vliegen sy terstond met hopen by, als yemand een beest slaght; het is een lelijke vogel, altijd mager, nimmer fat.

De Tamatia van de Brasilianen, is een voghel soo groot als een Lewerk oft Specht, gheheel gespikkelt, en met plekken gesprenkelt ghelijk een kleine Lyster, by de Hoogduitsen een Trostel ghenoemt: An den buik heeft hy witte vederen, met donkere plekken; onder de krop is hy geelachtigh ghelijk ook omtrent den hals.

Hy heeft een langen roden bek opwaarts een weinigh donker, welker opperdeel een weinigh langer is als het onderste. Boven de Neusgaten staan eenighe spitse veertjes als hayren. An de voeten heeft hy vier klauwen met kromme nagels, hy heeft geen start; Sijn hooft is grooter als de evenbedeelingh van 't lijf vereischt, ghelijk ook den bek.

De Tamatia van gelijken by de Brasilianen alsoo ghenoemt, is een Water-vogel, mogelijk een Hoen, maar heeft een bek soo groot als de Yassanaasu, met een krommen rugh voortgaande, en een geboghen hals: hy heeft een groot hooft, de ooghen groot en swart, omtrent het begin van den bek staande. De bek is twee vinghers langh, meer als een breed, gelijk de Endvogel, maar voor scherp: en sijn opperdeel is swart, het onderste geelachtigh; De bovenschenkels zijn kaal, maar vry langh. De klauwen van de voeten zijn vier, dry voor, en een achter als in de hinnen, en lang als in het Waterhoen: De schenkels, en klauwen zijn uitten groene geelverwigh, met een heel korte start, en niet langer als in de Yassana. 't Hooft is met swarte vederen bedekt, het overighe lijf met bruine, maar an den buik wordener witte onder gemenght.

De Guirajenoja van de Brasilianen, is een vogheltje soo groot als een Vink, hy heeft een bekje nauwlijks een halve vinger langh, en swart, en ook swarte ooghen; 't gheheele hooft, den hals onder, de borst, buik, en 't midden van den rugh is met blauwe vederen bekleet: de boven-hals en het voorste middeldeel van den rugh met swarte, de vleughels zijn ook swart, maar in haar begin met blauw ghesprenkelt; de overighe zijn swart, maar hebben blauwe randen: De start is by na ander-halve vinger langh, en van gelijken swart, en de vleugels eindigen een weinigh na 't begin van de start. De schenkels zijn donker, an de voeten vier klauwen op de gewone wijs.

De Guiraru Nheengeta van de Brasilianen, is soo groot als een Water-Merl, oft een weinigh meer; Hy heeft een rechten, platten, swarten bek, meer als een halve vinger langh, Sapphijrverwighe oogen, met een swarten appel. De schenkels zijn boven met aschgrauwe vederen bedekt, onder met een swarte huid, ghelijk ook de voeten, an welke op de ghemeene wijs vier klauwen zijn, met scherpe swarte nagelen.

't Geheele hooft, den hals, de borst, en onder-buik worden met witte vederen naar 't grijs hellende, bedekt, maar den rugh met vale, oft aschgrauwe; van den bek weerzyds door 't oog tot het einde van de zijden van 't hooft loopt een lange swarte streep, de vleugels zijn swart, maar niet donker, de start heeft heel swarte pennen, welkers uitterste wit zijn, die boven ook met eenige witte bedekt werden.

XI. HOOFT-STUK.

Cocoi, een gedaante van een Reiger:

Een ander gedaante, Guiratinga, Ardeola Iacarini, Guiratirica, Guiranheemgatu.

De Cocoi van de Brasilianen is een gedaante van een Reiger, heel schoon, by na so groot als een Oyvaar; Hy heeft een rechten scherpen bek, omtrent ses vingers langh, welk in haar begin uitten geele groenachtigh is: Krijstalijne ooghen met een goutgeel kringetje, en om de ooghen een aschgrauwe huid. De lenghte van den hals is vijfthien vingers, en thien van 't lijf, en van de start, met welke de vleugels eindigen; De boven-schenkels zijn tot het midden ruigh, acht vingers langh, en de onderste ses en een half, met een aschgrauwe huid bedekt; Hy heeft vier klauwen an de voeten, op de gemene wijs, van welke de middelste een vinger langh is, de andere korter, met kromme donkere nagelen; De krop en geheele hals is wit, het opperste van 't hooft, en de zyden zijn swart, met aschgrauw vermengt: Hy heeft een schone opstaande kuif van de selve verw, en daar van hangen twee schoone vederen achterwaarts over af, van verw uitten swarten asgrauwachtig, yder vijf en een halve vinger langh; Voor is den hals naar de lengte met vederen uitten swarte en asgrauw vermengt, gevlekt. In 't voorste en onderste deel van den hals heeft hy langhe schone, witte, dunne, hangende vederen, die men gewoonlijk op den Hoed draaght: De gehele rugh, vleugels, en start zijn licht aschgrauw, met een weinigh wit vermenght. Het bovenste middendeel van de boven-schenkels is met witte vederen bekleet, maar over de lengte van den rugh strekken sich dunne schone asgrauwe vederen, in gestalte die van den hals ghelijk. Sijn vleesch is goed, en ik heb 't menighmaal gegeten.

Hier word noch een ander Reiger gevon-

den so groot als een tamme Endvogel, oft een weinigh meer, hy heeft een rechten bek an't voorste middendeel scherp, so boven als onder dobbel ghetant, vier en een halve vinger langh: Het hooft en hals heeft hy als een Reiger: swarte oogen met een goutgeele kringh: Den hals is een voet langh, het lijf vijf vingers en een half, de start vier, met welke de vleughels aflaten. De gheheele schenkels zijn neghen en een halve vingher: de bovenste tottet midden toe ruigh, met vier klauwen an de voeten, op de ghemeene wijs; De bek is boven donker, maar omtrent het begin uitten geele groenachtigh, 't gheheele hooft, en den hals heeft boven langhachtige vederen bleek-geel, met swart gestreept; onder de krop is hy witachtigh: den onderhals, borst en onder-buik hebben witte vederen met donker vermenght, 't welk in den omkringh met geel ghesoomt is; de geheele rugh, en vleughels worden met donkere vederen, met geel gestreept, ghedekt, en de slaghpennen zijn uitten swarte, en asgrauwe gelijkelijk vermenght met witte toppen: De start bestaat uit dierghelijke vederen als de einden van de vleugels maar dwars met wit ghestreept; De schenkels en voeten zijn van een donker-grijse verw, de naghels zijn ook donker. Het vleesch wordt ghegheten, en smaakt als van andere Reigers.

De Quiratinga van de Brasilianen, by de Portugesen Garra ghenoemt, is een gedaante van een Reiger, in grootte, en ghestalte de witte Reiger ghelijk: Hy gaat recht op, met een langen hals, een uitghestrekten bek, die recht, geel, en vier vinghers langh, en welkers opperdeel swart, en 't onderste wit is; De schenkels zijn hoogh, als van de Reiger, omtrent ses vinghers langh, de klauwen op de ghemeene wijs. De schenkels, gelijk ook de klauwen zijn buiten geel, binnewaarts uitten groene, en donker gemenght: over 't gheheele lijf is hy met witte vederen bekleet: In den hals met heel schoone witte, die fijnder zijn als die van de Struis-Vogels.

Het is een Water-vogel; De boven-schenkels zijn sonder vederen.

De Ardeola is nauwlijks soo groot als een Duif, hy heeft een heel langhen hals, een rechten scherpen bek, boven donkerachtigh, onder uitten witte geelachtigh, twee en een halve vingher langh, een korte en scherpe tongh, matelijke ooghen, met een goutgeele kringh, en swarten appel; een klein hooft, een dunnen hals, seven vingers langh, en 't lichaam is nauwlijks vier vingers, de schenkels zijn langh, ider vijf vingers, boven tottet midden sonder vederen: An de voeten heeft hy vier klauwen op de gemene wijs, met scherpe kromme nagels; de verw is dusdanigh: Omtrent de oogen, daar den bek ingehecht word, is de huid honigh-verwigh; Het hooft word boven met staalgrauwe vederen ghedekt, die met bleek donkere gesprenkelt zijn: den helen hals mette borst, en onder-buik hebben witte vederen met vale en bleke vermenght, soo dat hy gesprenkelt schijnt: De rugh is swart, ten deel uitten staalgrauwe donker, met geele pennen vermengt; De pennen van de vleugels zijn langh en groen, an de einden hebbense een witte plek, het overighe is uitten donker staalgrauw, geel, en vaal, schoon gesprenkelt; de start is twee vingers langh, welken de toppen van de vleughels bedekken, en mette selve eindigen. De schenkels zijn opwaarts uitten vale en geele vermenght: het kale deel en de voeten zijn met een geel vel overtrokken, de nagels zijn vaal; Hy gaat recht op, en heel geschikt.

De Jacarini van de Brasilianen, is een voghel soo groot als een Distel-vink, hy heeft een dikken aschgrauwen bek, de schenkels en voeten ook aschgrauw, met vier klauwen op de ghemeene wijs: 't gheheele lijf is met swarte pennen ghedekt, maar daar een verw van afglimt als ghewreven staal. De vleughels zijn binnewaarts wit, de ooghen blauw, en achter die een groot gat in plaats van neusgaten.

De Guiratirica van de Brasilianen, is een vogel soo groot als een Lewerk, hy heeft een dikken bek, recht en boven donker, onder wit, een weinigh vleesch-verwigh, de schenkels asgrauw, met vier klauwen op de ghemeene wijs: 't geheele hooft mette krop, en het midden en onder-deel van den hals is schoon bloedverwigh-rood; de oogen zijn blauw, de gaten van de oiren wijd, de zyden van den hals, de gheheele borst, en onderbuik worden met witte vederen bekleet: de boven-hals heeft swartachtighe, met welke eenighe witte vermenght zijn; den rugh is grijs (met tussen-gesaide weinige witte) gelijk ook 't begin der vleugels; het overighe der vleugels is swart, ghelijk ook de start, die omtrent dry vingers langh is: de zydege randen zijn in de vleugels wit.

De Guiran Heemgatu van de Tupimambers, is een voghel soo groot als een Musch; het hooft is boven geel, gelijk ook de krop; Den hals, de borst, en onder-buik is geelverwigh, de vleugels zijn uitten groene, en geel vermenght, en met donkere vederen onderscheiden, gelijk ook de start: de oogjes en bek zijn swart, de schenkels donker. Dit is 't Mannetje dat schoon singht ghelijk een Vink.

Het Wijfje is van de selve grootte, met vederen als een Musch gedekt, sy singht niet, maar roept 't schrip, 't schrip, 't schrip, ghelijk een Musch.

XII. HOOFT-

XII. HOOFT-STUK.

Curucui, Caracara, Tyeguacu, Teitei, Guiraguacu Beraba, Guiracœreba, Guiraperea, Iapacani, Cabure, Andiraaca.

DE Curucui van de Brasilianen, is een heel schoone Vogel by na so groot als een Exter: Hy heeft een korten bek, breedachtigh en geel-verwigh: een ruimen mont, en als hy die opent dryhoekig; schoone blauwe ogen met een geele kringh, en onder yeder oogh een velachtige plek, en die wit als van de Hoenderen: in de oogschellen onder en boven heeft hy harde swarte hayren; den hals is niet lang; de schenkels zijn kort, en by na totte voeten ruig, met swarte vederen: hy heeft een start vijf, en een halve vinger lang, en breetachtig; onder den bek in't midden, en an beide zyden, heeft hy een baard van swarte borstels, maar daar eenigh blauw doorflikkert, als in den hals van de Endvogel; onder de krop zijn de vederen alleenlijk swart; de geheele borst, en onder-buik zijn schoon-rood; de geheele rug en start zijn boven uitten blauwe, en vlammende blinkend groenachtigh; het einde van de start heeft een swarte rand; onder heeft de start witte vederen, met swart over dwars gestreept: het begin van de vleugels is ook met dat schoon groen beset, het midden-deel is grijs, te weeten met swarte vederen, die met kleine grijse stippelen besait zijn, gelijk gemeenlijk de enden zijn; het uitterste deel, namentlijk de lange pennen van de vleugels zijn uitten donker swartachtig: de schenkels gelijk ik geseit hebbe, zijn by na gheheel met swarte vederen bekleet: het overige is mette voeten uitten asgrauwe donker: de klauwen heeft hy geschikt als de Papegay; de pennen onder de vleugels zijn grijs.

De Caracara van de Brasilianen, by de Portugesen Gaviaon genoemt, is een gedaante van de Nisus, en een Vogel so groot als een Kiekendief: hy heeft een start negen vingers lang, de lengte der vleugels is veerthien vingers, welke nochtans niet tot het einde der start reiken: de verw van de vederen is swart-geel, met witte en geele stippelen: de start is uit wit en donker gesprenkelt: het hooft is als een Havik, met een krommen matelijk grooten swarten bek; hy heeft geele schenkels met Haviks-voeten, en kromme klauwen, swart, langh, en heel scherp. Het is een Vogel de hinnen seer schadelijk.

Ik heb een ander gehad van de selve grootte, en van verw als de voorgaande: Maar de borst, en buik waren wit; de ogen gout-geel, en de huid om de selve geel, als ook de schenkels.

De Tyeguacu van de Brasilianen, is een Vogeltje so groot als een Musch oft een weinigh grooter: Hy heeft een kort bekje, drykantig, breedachtig, en swart; Sapphyrverwighe oogen: de schenkels en voeten als wasch, met bruine nagels, en klauwen geschikt op de gemeene wijs: het geheele Vogeltje is met swarte vederen bekleet: maar boven op 't hooft met een plek als een schild van een bloet-rode blinkende verw: den geheelen rugh en beide vleugels ten deel opwaarts overdekt een plek uitten swarten blauwachtigh; de start is kort, en swart.

De Teitei van de Brasilianen, welken sy ook noemen Guiranhemgeta, en Guiraundi, is een Vogeltje so groot als het Rootborsje. Hy word in de koy gesloten voor een singende Vogel, maar hy piept alleenlijk gelijk een Roodbaartje, by de Hoogduitsen Gimpel genoemt. Hy eet Paco en Mamao: Hy heeft een korten bek, dikachtigh, en swart: het hooft, de boven-hals, de vleugels, en de geheele rug, en start worden met swarte vederen bekleet, daar een weinig blauws onder loopt, so dat sy blinken als staal: de krop, den onder-hals, de borst, de geheelen onder-buik, en boven-schenkels zijn geel: an't begin van den bek opwaarts achter de neusgaten heeft hy een plek, uit bleek-geele pennen: de onder-schenkels en voeten zijn donker, en dit is het Mannetje.

Het Wijfje is in grootte het Mannetje gelijk, met een gelijken bek, en schenkels, maar de verw verschilt veel, want sy is groen als in de Cys: de vleugels, en 't hooft metten hals boven zijn een weinig donkerachtig, met blauw vermenght. Dese Vogheltjes sitten graagh met haar vijf oft ses t' samen in een Koy.

Guiraguacu Beraba van de Brasilianen is een Vogel so groot als een Distelvink: den onder-hals, den rug, en 't uitterste van den buik is gout-geel: het opper-hooft en den hals, en het voorste midden-deel van den hals, de vleugels en start zijn groenverwigh, in't uitterste van de vleugels zijn met donkere pennen vermengt: onder de krop totte oogen toe, heeft hy een groote swarte plek: hy heeft een rechten bek, scherp, en geel, an't opperdeel een weinig swartachtig. de schenkels, en voeten zijn donker.

Guiracœreba van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Vink; hy heeft een swarten bek, dry vierendeel van een vinger lang, scherp, en een weinig neerwaarts gebogen; swarte oogen, en een tong veelvoudig gespleeten; op 't hooft heeft hy een donkerverwighe vlak; het overighe van 't hooft, de krop, en 't geheele onder-lijf, de borst, en onder-buik, met het achterste midden van den rug, worden met blauwe vederen bekleet; en van de borst, over 't begin van de vleugels totten rug, daar de blauwe verw begint loopt een breede blauwe streep dwars over 't begin van de vleugels; maar den geheelen boven-hals, met het voorste midden van den rug, is met heel swarte dunne zydachtige vederen bekleet; de start is ander-

anderhalve vinger lang, en ſwart; de vleugels zijn groot, die an 't midden ter zyden geel zijn; maar die geelheid word bedekt, en niet geſien, wanneer de Vogel ſit, maar als hy vlieght worden die vleugels welke uitten ſwarte, en geel-ſchoon geſtreept zijn, geſien: binnewaarts zijn de vleugels by na geheel geel, de boven-ſchenkels zijn ſwart, en eenigſins blauw; de onderſte zijn kaal en roodverwig, gelijk ook de voeten, met ſwarte nageltjes; de voeten hebben vier klauwen, op de gemeene wijs geſchikt.

De Guiraperea van de Braſilianen, is een Vogel ſo groot als een Lewerk: hy heeft een dikken, korten, ſwarten bek; het opperhooft, den hals, de geheele rugh, en onderbuik hebben donker-geele vederen, als geel waſch: het hooft neerwaarts, de krop, en beneden-hals mette borſt ſwarte, hoedanigh weinige an den buik met geele vermenght zijn; de ſtart is twee vingers lang, en ſchiet over de vleugels: de ſtart en vleugels beſtaan uit donkere en ſwarte vederen, van welke yeder met de uitterſte zyden bruin is, ſo dat de donkere vleugels met het bruin geſtreept ſchijnen; de ſtart van gelijken, de boven-ſchenkels zijn ook geel, de benedenſte mette voeten zijn donker aſgrauw; de klauwen zijn vier op de gemeene wijs, met ſwarte nagelen.

De Japacani van de Braſilianen, is een Vogel ſo groot als de Bemtere oft Schanepue: Hy heeft een bek, ſwart, lang, ſcherp, en een weinigh neerwaarts gebogen; gout-geele oogen, met een ſwarten appel: het hooft is bedekt met ſwarte vederen; de boven-hals, den rug, en vleugels zijn ſwart, de ſtart is boven met wit gevlekt; de borſt, en heele onder-buik, en de boven-ſchenkels, zijn uit wit en geel gemengt, en met ſwartachtige dwarſe ſtreepen overloopen; de ſchenkels zijn donker, de klauwen van de voeten vier, met ſwarte ſcherpe nagels.

De Cabure van de Braſilianen, is een gedaante van den Nachtuil: en ſo groot als een Snep: Hy heeft een rond hooft, een korten bek, krom en geel, en twee neuſgaten, ſchoone oogen, groot, rond, en geel, met een ſwarten appel; onder de oogen, en an de zyden van den bek, heeft hy veel lange donker-verwige hayren, korte ſchenkels, geheel met vederen bekleet, doch geel, gelijk ook de voeten, en an de ſelve vier klauwen op de gemeene wijs, met kromme, ſcherpe, ſwarte nagels: de ſtart is breed, omtrent welkers begin de vleugels aflaten; op de geheele kop, rug, vleugels, en ſtart is hy licht-ſchaduw-verwig, en op 't hooft met kleinder, op de vleugels met grooter plekken geſprenkelt, maar de ſtart is met wit geſtreept, de borſt, en onder-buik zijn witachtig, en met licht-donkere plekken geſprenkelt. Hy word lichtlijk tam. Hy kan den hals ſo omdrayen, dat de punt van den bek het midden van den rugh nauwkeurig anwijſt. Hy ſpeelt mette menſchen als een Aap, en maakt met ſijn geſight veel vremde grillen, en metten bek eenigh gekraak, daar-en-boven kan hy de vederen ter zyden het hooft oprechten, datſe hoorntjes oft oirtjes vertoonen. Hy eet rauw vleeſch.

De Andira Aca van de Braſilianen, is een gehoornde Vleermuis. Hier worden'er veel gevonden in de Nootdragende Palm-bomen, een weinig grooter als de onſe, heel vet, van aſgrauwe verw, met lange ſachte hayren en breede oiren; an yeder voet hebbenſe vijf klauwen, met ſcherpe nagels gewapent; de tanden zijn wit, en boven de neus is een knobbeltje van de ſelve lengte, mette oiren, matelijk groot, en uit die ſtof als de opſpalkingh van den bek, doch buighſaam, en beweeglijk; de lengte der vleugels is een halve Rhijnlandſe voet.

XIII. HOOFT-STUK.

Macuacagua, een gedaante van een wvilde Duif, een wvilde Endvogel, Urubitinga, beide de Mareka, Tyeguacu Parvara, beide Tangara.

MAcucagua van de Braſilianen, is een gedaante van een wilde Hin, ſo groot als de onſe, oft ook grooter: Hy heeft een ſwarten bek, meer als anderhalve vinger lang, voorwaarts een weinig krom gelijk een Patrijs; in 't midden van den bek twee groote neuſgaten, ſwarte ogen, en een weinig achterwaarts oiren, op de wijs van de Hinnen: het lijf is dik, en de vleugels eindigen met het ſelve, want hy heeft geen ſtart, de beneden-ſchenkels zijn naakt, twee en een halve vinger langh; an de voeten heeft hy dry klauwen voorwaarts gekeert, dik, en met korte ſtompe nagelen; de hiel is rond, als in de Struis, en een weinig boven de ſelve, een kortachtige klauw, na binnen gekeert, met een ſtompe nagel; 't geheele hooft en hals is geſprenkelt, met een donker-geel en ſwarte verw; onder de krop is hy witachtigh, de borſt, buik, en rug zijn donker aſgrauw, de vleugels geheel geopent zijn ſchaduwachtig ſwart, behalven de ſlaghpennen die geheel ſwart zijn; de boven-ſchenkels zijn ruigh, gelijk ook den buik; de benedenſte zijn mette voeten blauwachtig, en de nagels grijs. Het is een vleeſſige Vogel, en heeft ſo veel vleeſch als twee hinnen nauwlijks hebben, en goed van ſmaak. Onder de dikke vette huid, heeft hy een ander dunder, daar 't vleeſch mede bedekt word. Hy leeft met verſcheide vrugten die van de bomen in de Boſſchen neervallen. Ik heb in haar maach wilde boonen gevonden, en het ſaat van Araticu. Hy loopt over d' aarde, want de voeten zijn onbequaam om op de bomen te klimmen. Hy leit eyren wat grooter als de hoenderen, blauw en groenverwigh.

De gedaante van de wilde Duif uit het Eyland S^t. Thomas gebragt, is van grootte, en ge-

en gestalte als de onse, maar met een bek boven krom, en an 't voorste midden geheel blauw, met wit en een weinig geel vermengt, an het achterste bloed-rood; de oogen zijn swart met een blauwe kring; 't geheel is met groene vederen bedekt, gelijk een Papegay; de slagpennen zijn uitten groene donkerachtig, gelijk ook het uitterste van de start; onder den aars heeft hy geele vederen; de schenkels en voeten zijn schoon geelverwig, maar de nagels donkerachtigh.

De wilde Endvogel is so groot als een Gans, hy heeft een swarten bek, donkere schenkels, en voeten; hy is geheel swart, uitgenomen 't begin van de vleugels, 't welk wit is, nochtans speelt onder die swartheid een groene verw: op 't hooft draagt hy een kuif van swarte vederen, en een gefronste vleessige klomp, die boven 't begin van den opper-bek rood is: hy heeft ook een roode huid om de oogen. Sijn vleesch is veel en goed. Sy worden gemeenlijk uit hooge bomen geschoten; want na datse haar in koud water gewasschen hebben, soeken sy de bomen om de Lucht en Son te genieten.

Urubitinga van de Brasilianen (maar ik twijffel noch an dese naam, want dese Vogel is eedelder als de Urubitinga) is een Vogel als den Arent, so groot als een half jarige Gans; hy heeft een dikken bek, krom, en swart, en omtrent de neusgaten een geele huid, groote glimmende Arents-oogen; een groot hooft, geele schenkels en voeten, vier klauwen an de selve, op de gemeene wijs geschikt; met kromme lange swarte nagels, breede vleugels, en een langen start: 't geheel is met donker en swarte vederen bekleet, maar over de vleugels loopen asgrauwe baren; de start is negen vingers langh, totte ses toe wit, an 't uitterste swart, doch evenwel een weinigh wit. Het is een Vogel van schoone gestalte.

Mareka is ook een gedaante van de wilde Endvogel, maar klein: Hy heeft een swarten Ende-bek, an welkers begin weder-zyds een roode plek is: het opper-hooft is grijs als van een Haas: de zyden van 't hooft onder de oogen zijn geheel wit; de geheele borst, en onder-buik gelijkt de donkere verw van Eyken-hout, maar is met swarte stippelen gesprenkelt: de schenkels en voeten zijn swart, de start is grijs: de vleughels zijn schoon, in 't begin uitten grijse donker-verwigh, maar de slaghpennen zijn an de eene zyde, van de voorgaande verw, en het geheele midden licht-bruin, gelijk die gemeenlijk in de voeten is, maar in 't midden van de groen-glimmende verw, is een swarte soom, gelijk in den hals van den Endvogel. Het vleesch is heel goedt.

De ander gedaante van Mareka is van de selve grootte en gestalte mette andere: Hy heeft een swart-blinkenden bek; het opper-hooft, den boven-hals, de geheele rug is van een schaduwachtige verw, met donker vermengt; onder de krop is hy wit, de oogen zijn swart, en voor yeder is een ronde kleine vlek, met witte geelachtige veertjes: de geheele borst en onder-buik is donker-grijs, met goutgeel gemengt; de start is swart, de pennen der vleugels zijn donker, daar het groendoorflikkert, en de middelste vederen van de vleugels blikkeren met een schoone groenigheid uitten blauw-donker vermenght, hier heeft hy ook een swarte baar, maer het uitterste van de slagpennen is geheel wit: de schenkels en voeten zijn schoon-rood. De gebrade Vogel mette voeten gevat, verwt de handen en doeken met een rode verw. Hy heeft vleesch van een goede smaak, maar een weinig bitterachtig.

Tyeguacu Paroaba van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Lewerk: Hy heeft een dikken korten bek, opwaarts donker, onder witachtigh; het opper-hooft, en an zijn zyden, de krop en hals onder, hebben geele vederen, met bloed-roode gestippelt: (en dit is het Wijfje, 't Mannetje heeft dit al bloed-rood) de boven-hals, en geheele rug heeft asgrauwe vederen, met een schaduw vermengt; de donkere vleugels zijn met witte randen versien, gelijk ook de start, maar de vleugels, het meeste deel van den rug, uitgenomen het uitterste, hebben aschgrauwe vederen: de zyden van den hals, de borst, en geheele buik, en de boven-schenkels worden met witte vederen bedekt; de beneden schenkels, en voeten zijn donkerverwig, met vier klauwen, op de gemeene wijs. Hy heeft swarte oogen.

De Tangara van de Brasilianen, (daar worden enige gedaanten in verwe vescheiden, gevonden.)

De eerste heel schoon, so groot als een Vink, heeft een rechten, dikachtigen, swarten bek, swarte oogen, de schenkels, en voeten uitten asgrauwe donker: boven 't begin van den bek heeft hy een vlek van swarte vederen: 't geheele hooft en den hals worden met groene vederen bekleet: het begin van den rug omringen enige heel swarte vederen als een hals-band, maar den rug onder de vleugels tottet begin van de start, word met geele vederen bedekt: de geheele onderbuik is schoon-blauw, de vleugels zijn swart, en haar zydighe einden blauw, so datse t' saam-gevouwen geheelijk blauw schijnen, en alleen het uitterste swart; het begin der vleugels is uitwaarts ook met zeegroene vederen geciert, en an yeder vleugel opwaarts an den rug, oft in 't opper-zydige einde zijn geele vederen gemengt; hy heeft een breeden start, omtrent anderhalve vinger langh, swart van vederen, maar welkers zydige einden blauw zijn; het uitterste van de start is swart. Hy word inde koy gesloten, en roept zip, zip, oft gelijk de Simpel van de Hoogduitsen. Hy eet broot.

De tweede ghedaante is in ghestalte en grootte onse Musch ghelijk: hy heeft een bekje uitten geele donker, breedachtig, en an 't einde scherp, welkers onderste deel veel

korter

korter als het bovenste is: hy heeft swarte oogjes: 't geheele hooft is met schoone rode pennen bedekt; het vordere lijf mette vleugels en start, is met blinkend swarte vederen bekleet; de boven-schenkels met witte, en die hebben an de buiten zyde een roode lange plek, als met bloed gevlekt; de beneden schenkels en voeten zijn asgrauw, en an de selve vier klauwen, op de gemeene wijs: de start is kort, een vinger lang, en de vleugels eindigen omtrent by 't begin.

XIV. HOOFT-STUK.

Anhima, Pitangua guacu, Attinguacu, Camacu, Guira, acangatara.

ANhima van de Brasilianen, is een Water-Vogel uit het roof-geslaght, en grooter als een Swan: hy heeft geen groot hooft, en dat den Haan gelijk, met een swarten bek, welkers opperdeel een weinigh langer als onder is, en an 't einde neerwaarts gekromt; hy heeft schoone gout-geele oogen, met een swarten appel, en uitterlijk met een swarte kringh; op 't hooft omtrent het begin van den bek, heeft hy een rechten hoorn, mette punt voorwaarts gekromt, een weinigh meer als twee vingers lang, van dikte als de groote Snaar van een Bas, rond als of hy gedrayt was, en van een witte oft beenachtige verw: om den hoorn verheffen haar dunne, korte, witte, en swarte veertjes: den hals is meer als seven vingers lang, het overige lijf, tottet begin van de start omtrent anderhalve voet: hy heeft breede vleugels welkers pennen meer als anderhalve voet zijn, en heeft in yeder voorste deel van de vleugels twee rechte dryhoekighe hoornen, uittet been self van de vleugel gesproten, so dik als het voorste van een pink, een van een kegelachtige dryhoeks gestalte, maar elk van de voorste is een vinger lang, de achterste zijn een weinig korter, en donkerverwigh; de start is thien vingers langh, soo breed als van een Gans; de boven-schenkels zijn vier vingers lang, en omtrent de midden naakt: de benedenste vijf vingers lang, en omtrent twee dik; An yeder voet heeft hy vier klauwen op de wijs van de hoenderen, welkers middelste vier en een halve vinger lang is, de andere twee, dry en een half: de achterste omtrent twee vingers, yeder heeft een gehoornde swarte nagel een vinger lang, en an de achter-klauwen een weinig langer: de naakte schenkels, en voeten worden met een donker en schobachtige huid bedekt: de hooft-top is met witte en swarte vederen gesprenkelt: an de zyden, an de krop, en midden-haals opwaarts, is hy swartachtigh; den onder-hals en de borst worden met witte, asgrauwe, en swarte vederen verciert; de onder-buik heeft overal witte vederen, an de zyden onder de vleugels en op den rug zijnse swart, daar eenige witte onder gemengt werden; de start is swart, de vleugels zijn ook swart, uitgenomen de uitterste randen (omtrent de beenders) daarse met vederen uitten witte geelachtig onderscheiden zijn. Hy slaat een vreeslijk geluit, en roept vyhu, vyhu. Hy word nimmer alleen gevonden, maar altijts Man en Wijfje t' saam gepaart, en de eene doot zijnde, wijkt de ander van 't graf niet. De hoorn die hy op 't hooft heeft, is een Genees-middel tegen 't vergif, als sy een nacht in Wijn geleit werd. De selve is een Genees-middel tegen het opstijgen van de Lijfmoer, en beswaarlijke Kinder-baring. Dese dien ik beschreven heb is het Wijfje, het Mannetje is eens so groot. Hy maakt sijn nest uit slijk op de aarde, an de stammen van de bomen, in vorm als een oven.

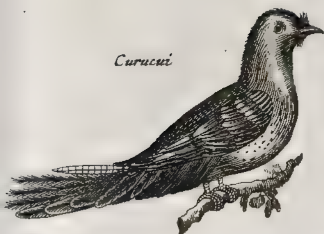
Pitangua guacu van de Brasilianen, by de Portugesen Bemtere genoemt, is so groot als een Spreeuw: Hy heeft een dikken breeden bek, spits, meer als een vinger lang, en uitterlijk scherp; de hals is kort, dien hy sittende, intrekt; het lijf is omtrent twee en een halve vinger lang: de start is breedachtig, dry vingers lang, de schenkels, en voeten zijn donker, met vier klauwen op de gemeene wijs: het hooft, de boven-hals, de geheele rug, de vleugels, en start zijn uitten donker swart, met een weinig groens vermengt; de beneden-hals, de borst, en onder-buik hebben geele vederen, en het opper-hooft een krans, als een Monniks-kruin van witte verw; onder de krop an 't begin van den bek is hy witachtigh. Hy roept met een luide stem.

Sommige van dese Vogels hebben op den hooft-top een geele plek, en sommige bleekgeel. Hy wort van de Brasilianen Cuiriri genoemt, anders overal de Pitangua guacu gelijk.

Atinguacu Camacu van de Brasilianen, is een Vogel so groot als een Snep: Hy heeft een groot hooft, en den hals matelijk lang; het lijf dry vingers lang, den bek een weinig krom, uitten groen en geele vermenght; bloed-roode oogen, met een swarten appel, asgrauwe schenkels, van matelijke lengte, opwaarts met vederen beset: an de voeten zijn vier klauwen, op de gemeene wijs: de start is heel langh, wel neghen vinghers, omtrent uit thien pennen bestaande, van welke eenige onderste korter als de bovenste zijn; 't gheheele hooft, den hals, de rugh, vleugels, en start hebben bruine vederen, die inde start wat donkerder zijn als inde andere: het uitterste van yeder pen der start, is een halve vinger lang, en wit, en tussen wit, en rosch met swart beschaduwt; de krop, de borst onder-buik, en de boven-schenkels zijn met asgrauwe vederen bedekt; op 't hooft heeft hy langachtige vederen, welke hy als twee hoornen kan oprechten. Hy is een schoone Vogel, om de lengte van de start.

Guira Acangatara van de Brasilianen: het is een Vogel so groot als een bonte Exter: hy heeft een bek een vinger langh, welkers opperdeel een weinigh krom is, maar voorts donker

Tab. 60

Curucui

Tangara

Guiragua Cuberabq

Atingacucamucu

Tyegua Cuparoara

Guiraacan
gatara

Pilangua guacu

Pullus galli
naceus Monstrosu.

Aracari

Matuitui

Anhinga

Ipecali Apoa

donker-geelachtigh. Hy heeft klare oogen met een donkere kringh: een hals twee vingers langh, het lijf dry; de ſtart is heel langh, te weten acht vingers beſtaande uit acht pennen: De boven-ſchenkels zijn met vederen beſet, en anderhalve vinger langh, ghelijk ook de onderſte; an de voeten zijn vier klauwen op de wijs van de Papegayen, en binnewaarts zijn de twee kortſte, buitenwaarts de twee langhſte in yder voet: 't gheheele hooft is met vederen beſet als een kuif, welke in 't midden naar de lenghte (dicht an de ſchaght) donker, an de zijden geelachtigh zijn: Den hals en vleugels hebben in tegendeel vederen in 't midden geelachtigh, en an de zyden donker; Het uitterſte van de vleugels is by na heel donker. Den geheelen buik, rugh (uitgenomen de vleughels) de boven ſchenkels, en 't begin van de vleughels beſtaan in de lenghte van dry en een halve vinger, uit vederen die uitten witte bleek-geel zijn, het overighe van de ſtart is donker, en het uitterſte heeft witte randen; De beneden ſchenkels, en voeten zijn Zee-groen. Op 't hooft rijſen eenighe veederen tot een kuif. Hy maakt in de Boſſchen een groot geroep.

XV. HOOFT-STUK.

Matuitui, Aracari, Anhinha, Ipecatiapoa; Het Hoender-kuiken, en dry ſonder naam.

Matuitui van de Braſilianen, is een Vogel ſoo groot als een Spreeuw, met een korten hals, een ſterke borſt, korte ſchenkels, en den ſtart twee en een halve vinger langh, Hy heeft een rechten bek die ſterk is, welkers opperdeel een weinigh over ſteekt, met een gheboghen ſpits rood-geverwt: 't gheheele hooft, de boven-hals, de rugh, de vleugels en ſtart beſtaat uit donkere vederen met bleek-geel gheſprenkelt, met veel ſtippelen als in de Niſus. Onder de krop heeft hy geele vederen; De borſt, en buik worden met witte bekleet die met donkere vederen geſpikkelt zijn; De ſchenkels zijn donker aſchgrauw.

Aracari van de Braſilianen, is een Vogel ſoo groot als een Specht, hy heeft een bek vier vingers langh, anderhalf breed, oft hoog, dry en een half dik, daar ſy dikſt is, een weinigh neerwaarts gheboghen als een Turkſe Sabel, en an't eynde ſcherp, als die van de Papegay, het opperſte deel is een weinigh langher als het onderſte: De boven en onder-bek is meer als half van 't einde af te rekenen met tanden ghekerft, het bovendeel is grooter als het onderſte; maar de bek ſelf is grijs, glat, en lichter als een Spons, opwaarts wit, boven met een dikke ſwarte ſtreep naar de lenghte onderſcheiden. De onderſte is geheel ſwart, en word in 't hooft dryhoekig ingevoegt, en by de invoegingh met een witte ſtreep dryhoekigh onderſcheiden; Hy heeft een tongh vier vingers langh, licht en van anſien een pen ghelijk, en is ook ghevedert en ſwart, (indien men ſeggen kan dat een tongh een pen heeft) hy heeft geen groot hooft; breed en plat, maar grote ogen met een ſwarten appel en een geele kring, en de overige einden ſwart, de hals is niet langer als van de Papegay; het lijf van 't begin van den hals tot de ſtart is omtrent vijf vingers langh: de ſtart is als die van den Exter, lang ſes vingeren oft meer, en breed; De ſchenkels zijn uitten groene ſwartachtigh, die van de Papegayen gelijk, ſy hebben voor twee klauwen en achter mede, van ongelijke lengte: De nagels zijn krom, donker en ſwart; de lengte der boven-ſchenkels is twee vingeren, van de onderſte anderhalf. 't Geheele hooft en den hals tot het begin van de borſt heeft ſwarte vederen, en daar ſy aflaten eindigen ſy rond, maar de borſt, en gheheele buik worden met ſchoone geele pluimen verciert, en met Pauw-verwige gemenght. Over de borſt loopt een witte dwarſe breede ſtreep bloed-rood, van de eene zyde totte andere; de geheele rugh, de vleugels, de ſtart, en boven-ſchenkels worden met vederen uitten ſwart-groenachtigh bekleet, gelijk de verw in onſe Exters is; Het uitterſte van den rugh, voor 't begin van de ſtart is ook bloed-rood, meer als een Rijksdaalder in 't rond; De vleughels eindigen an 't begin van de ſtart, en zijn binnewaarts uitten aſchgrauwe donker-verwigh; de bek is binnen ſwart. Deſe voghel brenght ſijn eighen naam voort, want hy roept met een ſcherpe doch niet heel luide ſtem Aracari.

Anhinga van de Braſiliaanſe Tupimambes een ghedaante van een Water-duiker, is een ſchoone Vogel; het lijf uitghenomen den hals, is ſoo groot als onſe tamme End-vogel; De bek is recht, niet dik, heel ſcherp, dry vinghers langh, en over het voorſte midden van den bek, ſo opwaarts als neerwaarts heeft hy een dobbele rye van heel ſcherpe haakjes achterwaarts gekeert: Het hooft is klein langachtig, gelijk een ſlangh, weingh meer als anderhalve vingher langh, De ooghen zijn ſwart met een goutgeele kringh; Den hals dun, rond en een voet langh, maar 't lijf is maar ſeven vingers; De ſchenkels zijn kort, de bovenſte twee vinghers langh en ruigh, de onderſte nauwlijks anderhalve vinger. Hy heeft vier klauwen, dry voor, met vellen t'ſaamgevoeght als in de Endvogels, oft Water-Raaf: de vierde is korter, en ſtrekt na de zyde neerwaarts, en ook met een vel an de andere vaſt ghehecht, met kromme ſcherpe klauwen. De ſtart is breed, thien vingers lang, beſtaande uit twaalf pennen; de vleugels eindighen omtrent het midden van de ſtart.

De bek is grijs, en na ſijn begin een weinig geelachtigh; 't Geheele hooft en den hals wordt met heel dunne veertjes beſet die

saght als zyde zijn, van verw, op't hooft, en an den hals opwaarts, uitten grijse geelagtigh, onder de krop, beneden an den hals, grijs ghelijk de vellen die men Berghvellen noemt, waar uit de Vrouwen haar hooftcieraad maken, en is in gevoel en ansien de hayren van dat vel heel ghelijk. De geheele borst, onder-buik en boven-schenkels worden met saghte veederen van een silvere verw bekleet. Het begin van den rugh met donkere veederen, van welke yeder in sijn midden een langhe vlek heeft uitten witte bleek-geel, soo dat hy gespikkelt schijnt: Het overighe van den rugh heeft swarte pennen, hy heeft langhe vleugels, welkers heele begin met soodanighe korte vederen bedekt word, gelijk het begin van den rugh, die orde volght het middendeel, te weten an d'eene zyde van grijse, en d'ander van swarte; maar de slaghpennen zijn swart, de start bestaat uit swart-blinkende veederen welkers uitterste grijs is; De schenkels, en voeten zijn uitten donker-geele grijs. Hy is sneegh in't Visch-vanghen: want hy werpt met een ingetrokken hals gelijk de slangen, sijn bek naar de Visch, en vat haar mette naghels. Ik heb sijn vleesch ghegheten, maar het is niet beter als van de Meeuw.

Ipecatiapoa van de Brasilianen, by de Portugesen Pata ghenoemt, en by ons een wilde Endvogel is soo groot als een Gans van acht oft negen maanden, van ghestalte onse Endvogel gelijk; De buik, en't binnendeel van de start, de gheheelen hals met de kop hebben witte vederen, den rugh totten hals, de vleughels, de top van 't hooft zijn swart met groen vermenght, ghelijk in de halsen van onse Endvogel; An den hals, en buik zijn de swarte vederen met witte besait. Hier in verschilt hy van de onse, eerst dat hy grooter is, ten tweeden is de bek wel van de Endvogel ghelijk, maar swart, en an 't einde krom; ten derden heeft hy boven de bek een kam, dik, breed, vleesachtigh, by na rond, swart, en met witte plekken ghetekent: Tusschen de kam en den bek (te weten in 't opperste van den bek) is een dwars gat, soo groot als een erweet, an beide de zyden zightbaar, 't welk in plaats van de neusgaten is. Ten vierde is de verw van de schenkels, en voeten niet rood, maar uitten aschgrauwen donker. Hy heeft veel en goed vleesch, want ik heb het dikmaal gegeten, hy word over al an de Revieren gevonden.

Ik heb een ander ghehad de voorighe heel ghelijk, uitghenomen dat die langhe pennen in de vleughels met een schoone bruine verw verciert waren. Ik meen dat dese het Mannetje, de ander het Wijfje is.

Antekeningh. *Gesnerus* heeft by na een gelijke beeldtenis gegeven onder den naam van de Indise Endvogel, welkers affetsel hy van *Cardanus* seit gekregen te hebben, maar de verw van de vederen verschilt wat van de beschryvingh van desen Schryver.

Een wanschapen Hoender-kuiken soo groot als een nieuw gekipt kuiken, het had een hooft als een Endvogel, opwaarts, nochtans meer in een spits eindigende; De bek als een End was breed, welkers opperste einde neerwaarts gheboghen was: Het had kleine oogen, een korten hals, kleine vleughels omtrent de voorste schenkels, vier schenkels als een Hoen, sonder borst, maar op de plaats daar de borst behoorde te zijn had het twee benen, yder opwaarts dry vierendeelen van een vinger langh, neerwaarts een vierendeel, en had an yder vier Hoender-klauwen. De achterste twee schenkels waren van de selve gestalte, en lenghte met de voorgaande, en wonderlijk ghestelt: namentlijk de linker natuurlijker wijs, maar de rechter was in sijn begin an de linker vast, en strekte opwaarts, op die wijs, als oft het twee schenkels waren, en het eene rechter an de plaats van de linker in sijn begin was angehecht: en daarom had het geen stiet, om datter geen tusschen-ruimte was tusschen dese achterste schenkels en in plaats van de start, an de linker buiten-waarts eenighe langhachtighe grijse hayren waren, anghewassen. Hy had Hoender-voeten, en de klauwen op de selve wijs geschikt, maar yder voet was op een verkeerde orde gestelt, soo dat het onderste deel boven stond, en het bovenste onder, en de nageltjes strekten mede niet opwaarts, maar neerwaarts; 't geheele hooft, den hals, de buik, vleugels, rugh en boven-schenkels waren met geen vederen, maar met hayren, een halve vingher langh bekleet, welke onder de krop en buik een weinigh grijs waren. In 't kort het was een gheheel wanschapen Kuiken; De beneden-schenkels en voeten waren donkerverwigh ghelijk ook den bek; Het inghewand was als van een Hoen, maar wanschikkelijk gestelt, het hart was groot, en 't Kieken leefde als het gekipt wierd.

De vogel (welken de Schrijver geen naam heeft gegheven) is soo groot als een Lewerk, van ghestalte als de Matuitui; hy heeft een rechten swarten bek, swarte ooghen, de schenkels donker, een breedachtighe start, en langer als de vleugels; 't geheele opperhooft, den boven-hals, den rugh, de vleugels, en start zijn rosachtigh, uitten rode met een witachtighe schaduw vermenght; De krop, den onder-hals, en buik zijn wit, an weerzyden over beide ooghen dwars van den bek af, heeft hy een langhe donkere plek. Hy roept gip, gip, by na als een jonge Pauw.

De Voghel (welkers naam de Schryver niet verhaalt) is soo groot als de Pata oft wilde Endvogel, en van de selve ghestalte, met een swarten dikken bek, een swart hooft, een grijsen borst en buik, met een donkerachtige rugh, vleugels en start, en even soo geverwde schenkels; Hy roept zip, zip, gelijk de Musch.

De vogel welken de Schrijver niet noemt, maar

maar alleen anroert dattet een gedaante van de Curucui is, (waar van in 't 12. Hoofstuk) is by na soo groot als een Exter, hy heeft een korten dikachtigen bek, grijs, oft asgrauw, en een weinigh krom, swarte ogen met een geele kringh; Het hooft, den hals, den rugh opwaarts en de start is boven swart, met groen doorschijnendé blauw, ghelijk in ghewreven staal: de vleughels zijn donker: De ghehele borst, en onder-buik is van schoone roode verw; de start heeft onder witte pennen, over dwars met swarte baren ghevlekt. De schenkels zijn kort, en donker, met vier klauwen op de wijs van de Papegay. Hier word noch een ander gevonden van ghedaante als een Reiger, gheheel wit, met een geele, rechte, en scherpen bek, swarte oogen met een geele kringh, en swarte schenkels en voeten; Hy heeft een bek vijf vinghers langh, een heel langhen hals, te weten een voet en vijf vinghers: het lijf is seven vinghers, de start vijf, met welke de vleugels eindighen. De boven-schenkels zijn acht vingers langh, ten deel ruigh, en de onderste ses vingers; de klauwen van de voeten hebben sich op de ghemeene wijs, van welke de middelste vier vingers langh is, de overige zijn korter, en alle met kromme nagelen.

VAN DE
Brasiliaanse VVater-vogels

ONder de Zee-vogels die in Brasil ghevonden werden, zijn'er seven anmerkens waardigh.

De eerste is Quiratingea, de Kraan in grootte gelijk, met witte vederen, een langen scherpen bek van geele verw, met lange schenkels uitten rode geelachtigh. Sijn hals is met soo schoone dunne veertjes beset datse de Struisvogel trotsen.

De andere is Caripira, die om dat hy sijn gespleten start in twee deelen onderscheid, somtijds uitbreidende, en somtijds t'samentrekkende ghelijk een Snijders schaar, word hy van de Spanjarden Raboforcado genoemt. Hy wordt over al in beide de Indien ghevonden. De Indianen ghebruiken zijn vederen om datse langh duiren an haar pijlen. *Ximenes* verhaalt dat sijn vet een sonderling Genees-middel voor de vlekken van 't angesicht en tot stillingh van de leden-pijn is; en doet'er by dat de vleugels van die gene die hem geschonken was, uitgerekt ghelijk sy vlieghen meer ruimte besloegen als eenigh mensch mette armen konde over vademen; Hy word niet lichtlijk ghevanghen, als by gheval in een verlaten Eyland daar hy sijn jonghen uitbroeyt.

De derde Calcamar is soo groot als een Duif, maar kan niet vliegen; Hy leit sijn eyren in de baren en broetse daar uit, welke baren hy heel geswind met het roeyen van de voeten en vleugels doorsnijt: Met stil weder en anstaande regen swemmen sy met sulke hopen om de Schepen, datter de Schippers van walgen.

De vierde noemense Ayaya, hy is so groot als een Exter, met langer bek, een Lepel gelijk, met witte vederen en met rode plekken schoon gesprenkelt, en een wondere sneeghheid in 't Visch-vangen.

Caracura de vijfde, is klein van lijf, aschgrauwachtigh van verw, met schoone ogen, en een schoon rode straal, en soo kloek van stem, datmen menen soude dat hy van veel grooter lyvigheid was. Hy wordt voor der Sonne op en ondergank gehoort, met een seker voorteken gelijk sommighe menen van schoon weder.

De seste is Guara, soo groot als een Exter, met een langhen bek, voor krom, met lange voeten. Eerst gekipt zijnde is hy swartachtigh, daar na word hy asgrauw, maar als hy begint te vliegen word hy schoon wit, en allenghskens rood, tot dat door den ouderdom sijn vederen purperverwigh worden, die hy totte uitterste ouderdom behoud. Sy leven met Visch, Vleesch en andere kost, altijdt met water vermenght. Sy broeyen ook onder dak, en vlieghen met schoolen, en geven in de Son ghesét een schoon ansien: Uit haar veederen worden van de Indianen Kroonen en andere vercierselen gemaakt.

ANHANGSEL
Vande verdighte Voghels.

I. HOOFT-STUK.

Vande Griffoenen en Harpijen.

HEt dunkt ons goed hier iets vande verdichte an te hechten, op dat wy ook in dese niet ontbreken. Laat dan de Griffoen voorgaan, onder welke naam mogelijk de groote Arent, gelijk bevonden werd, dat in Oosten, en Noorden veel grooter dieren geteelt werden als de onse, mach betrokken werden. Indien ghy sijn vorm besiet, hy wort versiert viervoetigh, voor an 't hooft mette vleugels, bek en voeten den Arent, en an 't achterdeel den Leeuw ghelijk: Sommige geven hem de grootte van een Leeuw, andere van een Wolf. *Mandevil-lius* heeft naargelaten dat hy achtmaal grooter als een Leeuw is. De rugh is met swarte pennen bedekt, het voorste deel met rode, en de vleugels met witte. Sy houden haar op de Riphese, en Hyperborese bergen niet ver van de opkomst der Noord-star; Sy werden ook by de Indianen en Bactrianen gevonden. (Philostrat: l. 3. de Vita Apollony. Ælian: l. 5. cap 27. Apulei: l. 11. Milesiac: Ælian: l. 4. cap. 27.)

Sy maken haar nesten van goud datse uitgegraven hebben, en leggen twee eyren, groter, harder, heter en droger als den Arent. *Philostratus* eygent haar een vlught toe van kleine vogels, want sy zijn niet gevedert, maar de ribben als vingers van haar vleugels worden met een rood velletje t'saam-gehecht. Sy worden (Barthol. Anglic. l. 9. cap. 94. Philostrat. l. 3. de vita Apollon. Solin: Polyhest. c. 25. Ælian: l. 4. cap. 27.)

M. Paulus l. 3. c. 40.

geseit het gout in 't Asiatise Schijtia te bewaren, en dat daarom onder haar en de Arimaspen een doodlijken haat is. *Ælianus* handelt van haar, en op wat wijs de Inwoonders dat gout wegh halen, maar men seit ook datse sonderlingh de Paarden hatelijk zijn: hier toe schijnt ook de voghel Ruc van *M. Paulus Venetius* te behooren, die in ghedaante den Arent ghelijk, maar van onghemeene grootte is. Hy word op sekere tijden van 't jaar ghesien, in de Eylanden boven Madagascar gheleghen, en van soo grooten sterkte, dat hy alleen sonder hulp een Elephant vanght, en den selven gherooft, en om-hoog ghevoert hebbende, op de aard laat vallen, daar hy sijn vleesch inslokt. De meeste pennen van de vleughels zijn XII. schreden langh, en van die dikte, welke soodanighen lenghte voeght; 't gheloof sy by den schryver. De Scheep-vaart van de voorgaande, en dese eeuw swijght gheheelijk van dese vogel.

In Theoid:

De naam van Harpy is hem arapacitate, dat is van 't roven ghegheven. *Hesiodus* verhaalt datse uit Electra de dochter van *Oceanus* gheteelt zijn. By andere wordense dochters van de Zee, en Aarde genoemt: *Virgilius* seit datter dry gheweest zijn, Ocypetes, Aëllo, en Celano; *Hyginus* heeftse Alopes, Acheloes, en Ocypetes genoemt. Men gheloof datter *Homerus* de vierde ghenaamt Thyella heeft by gedaan. Van haar vorm spreekt *Virgilius* aldus.

Virgil: l. 3. Æneid.

Haar hooft gelijkt een maagt verhongert, bleek van muil,
Haar nagels zijn gekromt, haar drek is wonder vuil.

Sy werden geplaatst in de Eylanden Strophades: *Apollonius* verhaalt datse verjaaght zijnde, haar in de holen gheworpen hebben; die in Creta, omtrent Arginon ghesien werden. Van haar roofgierigheid, opschokking, en vuilheid besie *Valerius, Flaccus, Virgil*, en andere.

Ovid: l. 3 Metaph. Va.ero: l. 4. Argonaut. Virgil. l. 3. Æneid.

II. HOOFT-STUK.

Vande Stijmphalides-vogels, Sirenen, en Seleucides.

Pausan. in Arcad.

AN de Stijmphalides is den naam van de Poel-Stijmphala gegeven; Sy zijn soo groot als de Kranen, voorts den Ibis ghelijk, maar hebben starker bekken, en van sulken hardigheid, datse schilden der menschen doorboren, en die bekken zijn niet schuin als van den Ibis. *Plinius* schijnt haar ghekuift te maken, en *Isidorus* noemtse Zee-vogels. *Apollonius* steltse omtrent het Eyland Aretias. *Timagenes*, en *Pisander* seggen datse in Schijtia vervloghen zijn, en *Pausanias* datse woest Arabie besitten. Sy eeten mensche-vleesch. *Herkules* heeftse uit de Poel-Stijmphala verdreven, 't zy oft met het gheluit van een kopere klapper, oft dat hy der vele met de pijl gedoot heeft.

l. 11. c. 7. Isid. l. Orig.

Van wat vorm de Sirenen geweest hebben is onder de Schryvers niet een-stemmigh. Sommighe verdichten, datse het boven-lijf van een Maaght, en andere datse het onder-lijf van een Voghel hadden. Andere geven haar boven een ghedaante van een Musch, onder van een Vrouw. *Bocatius* geeft haar Hane-voeten, maar *Eustathius* seidt datse van Venus, om datse het Maaghde leven, uitghekosen hadden in voghels vervormt zijn. By sommige zijnder twee, namentlijk Aglaopheme en Telxiepeja, by andere dry Partenope, Leucosia en Ligia. Daar zijn'er die verdichten datter vier oft vijf gheweest zijn, maar van haar oorspronk word ook niet eenstemmingh geschreven. Sommighe willen datse van het bloed uit den hoorn van *Achelous* ghedropen, zijn voortghekomen: Sommighe uit de vereenigingh van hem met een der Musen, oft Sangh-Goddinnen. Van Venus oft de Liefd-Goddin hebben wy boven ghesproken: Sy hebben eerst ghewoont omtrent Pelorus, het uitstekend hooft van Sicilien, daar na in Caprea. *Plinius* schrijft dat Surrentum, een stadt van Campanie, t'samen met het uitstekend hooft van Minerva haar sitplaats is gheweest. Sy werden verdicht soo soeten over-een-stemming met de fluit, lier, en stem ghemaakt te hebben, datse Zee en Winden versaghten, maar datse met haar sangh de varende luiden gedoot hebben, leesen wy over al by verscheide Dichters; siet van haar 't samenspraak met *Vlijsses*, een gedicht by *Cicero*.

Ælian: l. 17. de Animal. c. 23.

Cicer. l. de Finib.

Seleucides-vogels werden genoemt, welkers ankomst de Inwoonders van 't gebergte Casius tegen de Sprinkhanen die haar verteerden, van *Iupiter* gebeden hebben, en is tot noch toe niet bevonden van waar sy komen, oft waar sy heen vliegen, en zijn nimmermeer ghesien dan als men haar beschermingh noodigh hadde. De outheid schrijft haar vraatgierigheid toe; de inghesloktе Sprinkhanen schoten sy sonder moeiten door den buik wederom uit.

Plin. l. 10 cap. 27.

III. HOOFT-STUK.

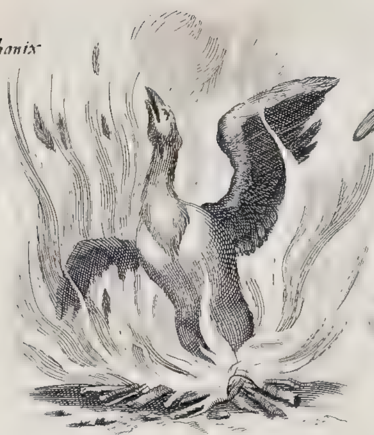
Vande Phenix, de Cinnamomus, en Semenda.

Herodot Hist: l. 2. Plin: H. N: l.

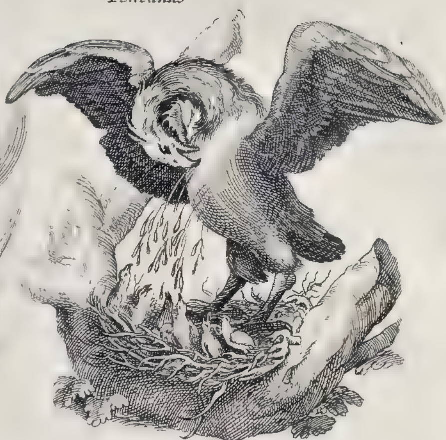
DE Phenix is een verdichte vogel: *Herodotus* seit dat hy geen als een ghe-schilderde ghesien heeft. *Plinius* seit datter een in de geheele werelt is, en selden gesien word. In sijn beschryvingh verschillen de schryvers. *Herodotus* geeft hem niet alleen de grootte van een Arent, maar maakt hem ook in de hele gestalte den selven gelijk, andere schryven dat hy grooter als de Pauw is. *Herodotus* seidt dat sijn vederen rood zijn; En *Plinius* met *Solinus* datse om den hals goutgeel zijn, het overighe is purper-

Tzetz: l. Hist: Chiliad.

Phœnix

Pelicanus

Harpÿia

Grÿphus Greiff

purperverwig. Dat hy blauw is, met roode vederen onderscheiden, en met een kuif die 't hooft verciert, seggen *Claudianus*, *Baptista Mautuanus*, en *Lactantius*.

Plaat. Amo. l. 5. Hexamer: c. 23. Plin: H: N: l. 10. c. 2 Solin: Jul. hist: Tacitus l. 4. Animal.

Sy schrijven hem tot woonplaats Arabie toe. Andere hebben naargelaten, dat hy te Heliopolis een Stadt in Egipten eerst gesien is. Sommighe dat hy onder de middel-lijn naar 't Oosten en Westen gevonden werd. *Claudianus*, en *Lactantius* hebben gesongen, dat hy ontoeganckelijke plaatsen bewoont.

Ook komen sy in sijn spijs niet over een. *Plinius* schrijft dat den eersten en aller neerstigsten van de langh-rokken *Manilius* van hem verhaalt heeft, dat'er niemand geweest is die hem heeft sien eeten. Andere hadden geseit dat hy metten dauw leefde. *Ovidius* seit dat hy mette tranen van de Wierook, en 't sap van Amomus leeft. Van sijn nestelen, en liefde tot sijn voortbrenger, schrijft *Tacitus* aldus: *Als sijn jaren verloopen zijn, en de dood hem genaakt, maakt hy sijn nest op de aarde, en stort daar een teelige kragt in, daar de vrugt uit voortkomt, en so haast die groot is sorgt hy voor de begraving sijns Vaders, en dat niet onachtsaamlijk, maar met een gewicht van Myrrhe, gins en weder vliegende, als hy gevoelt dat hy dien last magtig en tot den wech bequaam is, set hy sich onder sijn Vaders lijf, brengt hem op het Autaar van de Son, en offert hem op.* 't Selve seit *Herodotus*, daar hy dit schijnt uitgetrokken te hebben.

Athen: l. 14. Dipnos.

Tacit. l. 14. Animal.

't Getal sijner jaren word verscheidentlijk bepaalt.

't Gemeen gevoelen is van vijf-hondert, andere seggen van duisent vier-hondert en tsestig. *Plinius* behagen ses-hondert en tsestig. An, *Herodotus*, en *Solinus* en *Mela*, vijf-hondert en veertig. An. *Albertus* dry-hondert, en vijftig. An *Cheremon* den Egiptenaar ses boven de seven-duisend. Van het land is ook verschil. *Iarchas* den Indiaan by *Philostratus* stelt hem omtrent den Nijl. Andere in Ethiopie, gelijk *Cheremon* de Egiptenaar, en *Orus Apollo*, andere in Phenicie, gelijk *Lactantius*.

De stof tot sijn nest zijn droge kruiden, Kaneel, Cassie, en de spruiten van de Wierook. Wanneer hy daar opgeklommen is, set hy sich inde stralen van de Son, en word verdicht met het flakkeren van sijn vleugels het vuur te verwekken, en sich also te verbranden. Dat'er uitte verbrande een nieuwe voort-komt is by yeder angenomen, maar hoe het geschiet word getwijffelt. *Plinius* schrijft dat'er gelijk een wormtje uitte beenders en 't merg van den ouden eerst voortgeteelt, en daar uit de jonge gebooren werd. *Philostratus* van geen beenders oft mergh vermanende, beuselt dat uitte asch een worm, en uit de worm een Vogel geteelt werd. *Oppianus* verhaalt dat'er uit de asch een jonge voort-komt: *Orus* uit het gestorte bloed uit des Vaders wonde, welken hy sich selven maakt met hevig stoten tegen d'aarde. De oudheid heeft hem geen kunne toegeschreven, maar onder de Genees-middelen des levens gestelt. Want *Plutarchus* seit dat sijn herssenen soet zijn. (ik weet niet van wien sy gesmaakt zijn) En *Plinius* verhaalt dat'er onder de voornaamste van de Magi oft Wijsen uit sijn asch en nest Genees-middelen zijn voortgebragt. *Heliogabalus*, beloofde op de Maaltijd een Phenix, oft duisend ponden gouts daar voor.

Plutarch. l. de Sanitat. Tuend.

Cinnamomus, seu Cinnamologus, oft Kaneel-Vogel is ons tot noch toe onbekent. *Herodotus* seit dat hy heel groot geweest is. *Vincentius Bellunensis* wat grooter als een Musch, ten deel geelverwig, ten deel blauw, met een langen bek naar 't geel hellende.

Herodot: in Euterp.

Sijn plaats word van de oude in Arabie gestelt. *Dionisius Periegetes* gedenkt met *Herodotus* dat sijn land niet bekent is. *Albertus* geeft hem plaats in Ethiopie.

Albert: l. 23. de Animal.

Hy maakt sijn nest oft inde hooge bomen en der selver takken, oft in 't hangen van 't gebergte, en dat uit de spruiten van de Kaneel boom. Als de Arabiers dit gedrooghde kruid willen genieten, leggen sy de kleingebrokene leden van de doode Ossen oft Esels omtrent de nesten, en gaan weder weg. De Vogels brengen stukken inde nesten so groot datse niet magtig zijn die op te houden, maar laten vallen, welke van de Inwoonders opgegaart werden.

Van de Semenda heb ik niet te seggen. De Indise anteekeningen verhalen van hem veel, maar weinig waarschijnlijks. Het hooft van die gheene welke *Aldrovandus* meende dat hy 't was, en hy inde Oeffen-kamer van den Hertogh van Florence gesien heeft was krom, heel dik, en an 't voorste deel witachtig, an 't achterste donker purperachtig, in gestalte als een ey: Hy had een bek een hant-breed lang, heel scherp, van binnen hol, maar sonder die dry fluiten met welke, gebeuselt werd dat de Semenda een Sanghkonstige t' samen-stemming maakt.

Aldrovandus Ornith. l. 12. c. 2.

MANTISSA

Oft byworp.

VAN DE

Uitlantse Vogels welke onse Inlantse gelijken.

I. *Van de Arenden.*

Totte Arenden behooren de Itzquanhtli en Tlacoquanhtli van de Indianen, en ook de Ners van *Leo Africanus*. Het is een schoon geslagt van een Arent, met een koninghlijk hooft verciert, met een bek an de wortel geel, daar na swart, met swarte nagels, bleeke voeten; de schenkels en buik uitten swarte met wit gemengt; met een geelen hals, de rug en start is met swarte en donkere vederen versien, en hy heeft ook een swarte kroon, oft kuif: Hy is van grootte als een gemeene Ram, en heeft de stoutheid van de wilde dieren,

Nieremb. H: Exot: l. 10. c. 30. & 31.

ren, so dat hy ook de Menschen self wanneer hy getamt is, lichtlijk anvalt: Hy versaght nochtans, en is niet minder als de andere Havikken, waar van hy een geslagt schijnt; bequaam totte Vogel-jacht, dien hy ook bedient. Het is een Vogel waardigh van Konings Vogel-vangers gevoed, en gehandelt te werden. De Tlacoquauhtli is slechter, die Roeden-Arent genoemt word. Hy bemint koude landen: is so groot als een Astur, donker en aschgrauw, en rooft Vogeltjes, Muisen, en Hagedissen, die hy eet. Van sijn Nest spreekt *Leo Africanus* aldus: Hy is de grootste van alle Vogelen die in Africa gevonden werden, hoger en dikker als een Gier, versien met een bek, hals, en schenkels: Hy vlieght so hoog dat hy de oogen ontschuilt, en als hy eenige doode krengen siet op de aarde, valt hy schielijk daar op. Hy vlieght selden alleen, maar met hopen. Hy is lang levend, want daar zijn'er veel met een kaal hooft gesien, als of sy geplukt waren: waar uit men kan oordeelen dat hy in den hoogen ouderdom sijn vederen verlieft: Dan soeken sy weder gelijk de nieuw-geboorne, haar nesten, daar sy van haar jongen gevoed werden. In't landschap Chiapa zijn gekroonde, gelijk wy by de *Laat* in sijn nieuwe Werelt bevinden.

L. Africanus. L. Afric. l. ult.

II. Van de Nachtuilen.

Nieremb. Hist: Exot. l. 10. c. 39. & 40.

HEt uitlandse gheslaght van den Otis schijnt de Talehicuatli te zijn; Het is een gehoornde oft geoirde Vogel, klein van lijf, met een korten bek, swarte oogen, en een straal uitten geele roodachtig, donker en asgrauw van vederen, totte schenkels ruig, met swarte kromme nagels, het overige is onsen Otis gelijk. By de selve Americanen is de Tecoletl een geslagt van de geoirde Bubo waardig om te besien, hy is swart en donker geverwt, en heeft groote gout-geele oogen.

III. Van de Struisvogel.

De Laat Orbis. Nov. l. 16. c. 14.

IN't Eyland Maranhan word een gedaante van een Struisvogel ghevonden, die in hoogte de gestalte van een mensch te boven gaat, en van een groote snelheid is. Sy lopen meer over de aarde dan sy vliegen. De Indianen noemense Yandeu.

IV. Van de Papegayen.

HEt dunkt ons goed hier iets van de Papegayen uit *Hernandus*, *Ximenes*, *Klusius*, en *Nieremb.* by te voegen. De eerste schrijft aldus van de Toznene: Dat geslagt van Papegay glinstert met geel, en groene verw, met roode oogen, maar een bek uitten witte swart, donkere voeten, naar 't wit hellende. Hy is genegender, en bequamer om de mensche-spraak te leeren als de andere, en word veel by de Spanjarts gevonden. Het ander geslacht Cocho genoemt, is kleinder, met een groene verw, een wit en roodachtigh hooft: Hy is spraaksaam, en de voorgaande niet seer onghelijk, hoewel hy in stem verschilt. Dese Papegayen noemen de Spanjarts Katherinen. Het derde Quilitoton is groen geverwt, in grootte de genoemde Talandria, oft Lewerk sonder kuif gelijk: Het voorhooft is met een witte plek geteekent, met een witten bek, en swarte voeten. Hy volgt de menschelijke spraak, en vlieght met sijn gelijkslaghtige by scholen, daar andere maar gepaart gevonden werden. Alle nestelen sy inde hooge bomen. De eerste kiesen seekere ghesette bomen uit, die sy nimmer verlaten, welke bomen, wijl sy over-ge-erft worden, haar Meesters niet onprofijtelijk zijn. Daar zijnder welke de Haitinen Quacamayas noemen; maar die van Mexico, Alo. Sy zijn geheel rood, behalven de schouders en start die blauw zijn, omtrent so groot als onse tamme hoenders, met een groten, witten, krommen bek, swarte voeten, en swart vleesch, uitte welke sommige gevonden werden, die de menschelijke spraak geleert zijnde, navolghen, maar boersch, en ongerijmt: en sy brengen haar jongen op, gelijk andere Vogels die tam zijn, in de huisen daarse gevoed werden. Gy sult noch andere andoen, welke bleek-groen zijn, met een swarten bek en voeten, heel groene schouders en start, en niet kleinder als de genoemde. Dese leven omtrent de toppen van de bergen, en hoge Pijn-bomen. Sy roepen sterk, en vliegen gepaart. Daar zijn ook Berg-Vogels van een ongeschikte vorm, die noit getamt, oft inde huisen opgevoed werden. Geen van haar allen heeft eetbaar vleesch, want het is swart en onangenaam van smaak. Haar is allen gemeen beide de kaaks-beenders te bewegen, dat geen andere dieren doen. Daar zijn noch andere geslagten, van welke andere Schrijvers breeder handelen.

Ximenes van Spanjola spreekende, seit aldus: Daar zijn ontallige groene Papegayen met purpere vlekken, van welke in dit Eyland dry geslagten zijn, grote, middelmatige, en kleine. De grote werden van de Indianen Higuaræ genoemt. Dese verschillen daar in van die van de overige Eylanden datse een witte vlek boven den bek hebben, en geen groene oft rode. De Higuaræ zijn heel spraaksaam, als haar de menschelijke spraak geleert werd. De kleine worden Xaxavis genoemt, die groener en met enige weinighe rode vederen gesprenkelt werden. Dese zijn onrustig, en oproerig, oplopende, snapachtig, en bijtachtig, hoewel sy de menschelijke spraak noit leeren. Thien van dese verjagen, en vallen hondert van de Higuaras an. Onder haar is geen vreede. Sy vliegen met verscheide scholen, en waar sy komen snappen sy. De Higuaræ geven een grover, en lijviger geluit, de Xaxavis, een scherper en fijnder. En hoewel sy de menschelijke spraak

niet

niet konnen ſpreeken, nochtans zijnſe inde koy angenaam om haar geduerige ſnap en onruſt. De derde gedaante is van de aller kleinſte, ſy zijn niet groter als een Muſch, en groen: Deſe ſwijghen en zijn vreedſamer: De groenheid is alleen in haar anghenaam.

Dit is de beſchrijving van *Kluſius*. Onder de jonghe Schrijvers, heeft niemand naar mijn gevoelen beeter en nauwkeuriger van dit geſlagt van Vogels geſchreven, als *Vlijſſes, Aldrovandus* van Bononie, die ſijn geheele 40. Boek van de eerſte ſne, van zijn Vogelbeſchrijving, an de ſelve heeft toege-eigent: Want hy heeft op een *Wijſgerige* wijs verhandelt al wat totte beſchrijving van de Papegayen behoorde, en veerthien geſlagten van de ſelve beſchreven, en derthien afbeeldſels gegeven, van welke de twee eerſte de grootſte zijn, en in grootte de Raven te boven gaan. De derde en vierde zijn ſo groot als een Duif, de vijfde, ſeſte, ſevende, achtſte, negende, en thiende zijn van een matighe grootte, en hebben een korten ſtart, of altijd niet ſo lang, als de dry volgende, die met een langher verſien zijn. De veerthiende heeft ook een korte ſtart. De eerſte heel ſchoone, die de vederen van de borſt, en buik geel heeft, als ook die de vleugels en rug dekken, en die van de ſtart blauw, heb ik niet eenmaal geſien, en heb ſijn afbeeldſels met levende verw uitgedrukt, en geloof dattet de ſelve is, die *Iohannes Lerius* in 't X I. Hooft-ſtuk van ſijn Americaanſe beſchrijvingh ſeit, van de Braſilianen Canide genoemt te werden. De ander gedaante heb ik ook geſien in't Keyſers-Hof te Erbersford an de Donauw, beneden Weenen gelegen: als ook tot Leiden by *Sion Lucius Danijſta* twee Vogels van dat geſlagt, die hy daar na an den Groot-Vorſt van Moſcovie geſonden heeft. Maar de andere gedaanten, (behalven de derde, die by hem de wit-gekuifde is, en de veerthiende, die rood en geel, en ook gekuift is) als ook meer andere van hem niet beſchreven, zijn met ſo korten ſtart verſien, en een grootachtigh lijf, als die van 't kleinder geſlagt, die langer pennen inde ſtart hebben, en den hals als met een roden en ſwarten hals-band verciert. Sy drukken de menſchelijke woorden nauwkeuriglijk uit: Hoedanigen ook gehad heeft die Edele Man *Philips Marnix* H[r]. van S[t]. Aldegond, die ik dikmaal gehoort heb, dat met ſijn lach ſchaterde als een Menſch, als hy van de byſtaanders in de France taal, op deſe wijs wierd angeſproken, riez Perroquet riez, dat is lach Papegay lach. Maar dat meer wonderlijk is, wierp hy inde France taal daar onder, als of hy met reden was begaaft, maar 't welk hem ongetwijfelt geleert was. O le grand ſot qui me faict rire. O grote ſot die my doet lacchen, en die woorden herhaalden hy dry of vier maal: Maar onder andere gedenkt my eenen, de Papegayen van de eerſte gedaante in grootte ghelijk, gheſien te hebben by de Doorluchtige Vrouw *Maria de Brime* Hartogin van Croy en Areſchot, van gelukkige gedachtenis, eer ſy uit Holland vertrok, welkers gelijk in ſchoonheid en verſcheidenheid van vederen ik noit geſien heb: Want hoewel alle de vederen van 't lijf roodverwig waren, nochtans waren de vederen van de ſtart die heel lang waren, ten deel rood, ten deel blauw, en die op den rug en vleugels verſcheiden uit geel, rood, en groen, onder welke ook de blauwe vermenght was: het hooft was om de ogen wit, en met hoekige ſwarte ſtrepen, gelijk ook het begin van de ſtart, onderſcheiden: Ik weet niet dat dergelijke Papegay by eenig Schrijver beſchreven is: En die Vogel beminde ſo ſeer *Anna* de Nicht van de Doorluchtige Hartogin, nu Gravin van Mergen, en Vrouwe van *Groſbetée*, dat, waarſe door de kamer wandelde, hy haar navolgde, en niemand haar kleederen ſach anraken, die hy niet met bijten anviel, ſo yverſugtigh ſcheen hy te zijn. Maar de Papegay van't groter geſlagt, welken *Lerius* in't genoemde Hooft-ſtuk ſeit van de Braſilianen Arat genoemt te werden, moet ook heel ſchoon zijn: Want hy verhaalt dat de ſlagpennen van de vleugels, en van de ſtart die anderhalve voet lang is, in't midden van een rode verw zijn, en voorts met een ſtraal van ſchoon-blauw, die de midden-veederen in de lenghte doorſnijt, en die verſcheiden verwen verdeelt, en dat de overighe veederen van 't heele lijf met een ſchoone blauwe verw gheteekent zijn. Hy doet'er by dat beide de gheſlagten van de grote Papegayen, te weeten de Ararat, en Canade in groote achting by de Braſilianen zijn, om datſe haar vederen dry oft viermaal in't jaar plukken, om haar kleederen, mutſen, ſchilden, en huiſraad te vercieren: en hoewel hy geen Huiſvogel is, ſo beſet hy nochtans meer de hoge bomen an 't midden van de wegen, als het midden van de boſſchen. De ſelve *Lerius* verhaalt dat'er behalven die twee groote Papegayen noch dry oft vier geſlagten by de Braſilianen gevonden werden. Het eerſte ook een van de grootſte, en die met een dik lijf verſien zijn, die de Braſilianen Tupinambi Aicurous noemen, heeft het hooft met verſcheiden verwen geciert, als geel, rood, en blauw, met de vleugels ſchoon-rood, lange geele pennen inde ſtart, en het overige lijf is geheel groen. Dit geſlagt ſeit hy word heel ſelden buiten vervoert, maar daar word geen eerder, en nauwkeuriger de menſchelijke ſpraak geleert als deſe. Hy doet'er ook by dat een Braſiliaanſe Vrouw in een Dorp, twee mijlen van't Eyland, daar hy met andere Francen woonde, een Papegay hadde, die ſo veel verſtand gebruikte, dat hy begrijpen, en onderſcheiden konde, al wat ſy ſeide, die hem opgevoed hadde: Want als wy, ſeit hy, om 't vermaak naar dat Dorp reiſden, en ſomtijds voor by die Vrouws huis gingen, placht ſy ons te roepen, wilt ghy my een kam oft een

ſpiegel

ſpiegel geven ik ſal maken dat mijn Papegay terſtond voor u ſal ſingen, en danſſen? Als wy haar eiſch vol deden, en ſy eenige woorden tegen de Papegay ſprak, begon de Papegay niet alleen op de ſtok daar hy op ſat te danſſen, maar ook te ſnappen, fluiten, en 't geroep der Braſilianen, als ſy ten oorlogh gaan, na te bootſen. In 't kort, ſo haaſt ſijn vrouw ſeide ſingt, ſo ſong hy, danſt, ſo danſte hy. Indien ſy niet verkreeg 't geen ſy geboden hadde, en een weinig ſmadelijk tegen de Papegay ſeide, auge, dat is ſwijgt, ſweeg hy onbeweeglijk, ſo dat hy geenſins tot het bewegen van de tongh oft voeten te brengen was. Het tweede geſlagt word van de Braſilianen Marganas genoemt, hoedanigh is het geſlagt dat in Chriſtenrijk gebragt werd, en by haar niet veel geacht is om de overvloed, want daar zijn ſy ſo veel als hier de Duiven. De Papegayen van 't derde geſlaght by haar Touis genoemt, zijn groter als een Spreeuw, en hebben 't heele lijf met groene vederen bedekt, maar die van de ſtart welke lang is, heeft een geele verw daar onder gemenght. Hy doet'er by angemerkt te hebben, dat de Papegayen van dat land haar neſten niet hangende, an de takken van de bomen maken, gelijk de Landbeſchrijvers in haar afbeeldſels ons trachten wijs te maken, maar inde hollen van de bomen, en die rond van vorm, hard en ſterk. Vorders als ik omtrent het einde van't jaar Chriſti M. D. LXIIII. te Lisbon was, by *Sebald Lins*, Hoogduits van Olms, gedenkt my, dat ſijn Soon *Roderik* uit Fernambuk in Braſilien, daar hy geweeſt hadde anquam, en een geladen Schip met Koopmanſchap mede braght, waar in eenige ſlaven, en Papegayen van de vierde gedaante, van *Aldrovandus* beſchreven, en eenige andere kleinder, niet groter als een Spreeuw waren, met geheel groene vederen ghedekt, maar alle met een korten ſtart, en een witten bek: en hy ſeide dat dit geſlaght de vrughten heel ſchadelijk was, en dat hy haar op de reis met Mili gevoedt hadde, van welke ik ſach dat hy noch veel ſpieren mede braght. Inde tweede Schipvaart welken de Hollanders in Ooſt-Indie gedaan hebben, vonden ſy in Java, en eenighe byleggende Eylanden Papegayen veel ſchoonder als de andere, die men uit Braſil brengt, en verſtonden datſe van de Portugeſen, die in Java en inde Molukſe landen verkeerden Noyras ghenoemt wierden: en die niet groot van lijf, maar ſo ſchoon van verw, datſe meenden dat men geen angenamer ſoude konnen ſchilderen; want de borſt en buik waren met vederen van een roodblinkende verw bedekt, de rug was met gout geele, maar de vleugels met groene en blauw vermenghde, verciert, en onder de vleugels ſchitterde een angename rootheid uit. Maar de prijs van die Vogels was heel groot, ſo datſe niet minder ghewaardeert wierden als op acht oft thien Rijksdaalders. *Linſchoten* verhaalt dat de Portugeſen dikmaal beſogt hebben om eenige levend te Lisbon te brengen, maar dat het noit gelukt is, om datſe te tenger waren: De Hollanders nochtans hebben die ſneegheid ghebruikt, datſer een tot Amſterdam gebraght hebben, die, hoewel ſy niet van de uitgeleſenſte was, evenwel voor hondert tſeventig guldens, dat is wat meer als tſeventig Rijksdaalders kon de verkocht werden, gelijk ik in het dachboek van die Schipvaart vinde angetekent. Deſe hadde op de reis veel Hollandſe woorden, die hy van de Maats gehoort had, gheleert: En ſijn Meeſter had hem ſo tam ghemaakt, dat hy ſijn bek ſonder ſchade in ſijn mont en oiren ſtak, en de hayren van ſijn baart ſtreelde: maar als hem yemant anders wilde raken, daar beet hy naar, niet anders als een hont. Maar in't jaar Chriſti M. DC. ſond my *Iacob Plateau* een afbeeltſel van een Papegay met levende verwen geſchildert, en wijl ik dierghelijk tot noch toe niet geſien heb, noch weet dat hy by yemant beſchreven is, heb ik deſe in dit bywerp tot de beſchrijving van de uitlantſe Vogels nu al gedrukt, willen toe-voegen. Hy ſchreef dat hy dees langer als twee jaar gevoedt hadde: en ſo groot als een Duif was: dat hy een hooft by na als een Havik hadde, en met vederen van diergelijke verw gedekt was, en brandende ogen hadde; de hals en borſt waren met verſcheide geverwde vederen beſet, welke hy vergramt zijnde, oft als hy getergt wiert, met het ſtellen van eenige dieren an ſijn koy, oprechte, ſo dat hy eenigſints gekuift ſcheen: Die vederen waren rootverwigh, an de einden ſchoon-blauw, de vederen van den buik waren by na de ſelve, met eenigh donker overlopen: die van den rugh waren groen, en de ſlagpennen blauw: de ſtart beſtont uit veel groene en korte vederen. Ik kan niet naarlaten een geſlaght van een kleine Papegay uit Ethiopie, en de plaatſen van Manicongo na by gelegen, en deſe leſte jaren van de Hollanders overgebragt, en te gelijk de beeldtenis van't Mannetje (maar 't Wijfje is veel ſchoonder, want beider kunne is overgebragt) den Leeſer voor oogen te ſtellen: Het lijf was ſo groot als een Vink, dat is twee en een halven duim inde lengte, van den onder-hals af tot de ſtiet toe, alle de vederen die 't lijf bedekten waren groen, maar daar nochtans een merklijk onderſcheid by was: want op den rug warenſe donkerder, en an den buik lichter; de ſlagpennen der vleugels waren dry duim lang, en hoewel ſy voor, te weten an die zyde, daarſe met korter vederen verſien waren, en malkander ook bedekten, met volder verw gedoopt waren, nochtans an d'ander zyde, welk langer vederen hadde, waren ſy an 't boven-gedeelte donkerverwigh; de pennen van de ſtart waren heel ſchoon, en by na twee duimen lang, en een weinig minder als een half breed: op de plaats daarſe in de ſtiet gehecht zijn, zijn ſy met groen en geel vermengt, geverwt, daar na met ſchoon-rood, dan weder met ſwart, en ten leſten met groen; en die dry leſte verwen zijn van mal-

kander

kander onderscheiden, ghelijk in de pennen van de start, van sommighe groene Papegaijen, die swaarder van lijf sijn, te sien is: Maar die wierden nauwlijkx ghesien, dan als hy de start uitspreide, om datse van andere van de selve grootte bedekt wierden, die ook heel groen waren. De hals is kort, en dikachtigh. De vederen van 't hooft zijn heel kort, en groen, behalven die ghene die den hooft top boven den bek, en de geheele krop bedekten; want die hadde een schone roodblinkende verw. Ik spreek van 't Mannetje, om dat de vederen van 't Wijfje klaarder rood-blinkend waren, nocht soo veel ruimte besloeghen als in 't Mannetje. De oogen waren heel swart: de bek dik, en vast, het opperdeel krom, en spits gelijk in de andere geslaghten. Sijn verw was roodachtigh, de schenkels waren kort, een halve duim langh, en met asgrauwe schobben gedekt. De voeten waren als van de gemeene Papegaijen, in vier klauwen ghescheiden, van welke de twe voorste van ghelijke lenghte waren; en de achterste mede, maar dese binnenwaarts met twee korter leden versien, en dese uitwaarts mede dry langher. De naghels waren wit, en heel langh. Ik merkte datse een kleine stem hadden, en maar alleenlijk piepten. Hy houd veel van gheselschap. Als hy at vatten hy de spijs niet met eene klauw als de andere Papegaijen, maar vatten de spijs metten bek plukkens-wijs an, Sijn spijs is meest Kanarysaat, dat merkten ik dat hy liever at als eenigh ander, Maar ik hebbe eenighe ghesien soo gheleert, datse broodt in 't water ghedoopt plukkens-wijs op-aten. Haar drank is water. Dit is daaren boven in dit vogeltje an te merken, dat de Wijfjes oudt werdende nauwlijkx wilden eten, ten zy de spijs van 't Mannetje ghe-plukt, en eenighen tijdt in de voor-bek ghehouden was, en alsoo die als ghekookt met haar bek ontfinghen, ghelijk de duiven haar jongen voeden.

By *Nierembergh* sult ghy van de Guacamaijan dit lesen. Gancamaijan is een gheslaght der schoonste Papegaijen, welk mette kinderen speelt. Hy is van een ongeschikte vorm, en alleenlijk om sijn kleet in waarde, nocht sijn sneeghheid, en de wonderlijke inghevingh der natuur van dese vogel is licht voor by te gaan. In Potosi is een Papegay dien sy Lorus noemen, van wonderlijck verstand. Hy noemt de Indianen die hem tegen komen met de naam van haar vaderlandt, Colla, Leuca, Huayru, Qnechua enz: als of hy haar wijs van leven, en van klederen kende. Hy heeft een Indiaanse vrouw die haar veinsde van een edel ja by na Koninghlijk gheslaght te zijn, ghekent, en riep als hy haar sach Huayru, Huayru, Huayru. Dat volk is veel onedelder, als dat van welkers gheslaght sy haar veinsde te zijn. Dese Iuffrouw ten deel beschaamt ten deel vergramt (want sy veinsde een by-sit uit een Koninghlijke stam te zijn) heeft desen voghel met spoughen en schelden vervloekt. Te *Hispali* kende ook een ander Papegay, een onwaardighen Genees-meester mette naam en konst, dien hy soo dik hy hem voor quam, met verscheiden scheld-woorden uitte venster na riep, tot dat de selve Genees-meester, door 't recht verkreghen heeft, dat hy daar niet meer soud op ghehanghen werden. Een ander Papegay van een Wijntapper ghewoon te hooren, dat sijn meester t'huis klaaghde dat de Wijn niet verkocht wierd, om dattet suiren Asijn was, heeft dese woorden gheleert, en voor de deur ghehanghen zynde, riep hy geduirigh. De Wijn is suir, de Wijn is suir, dat de kopers licht gheloofden: Tot dat sijn meester hem met water begietende (want dese voghels haten het water) en hem bestraffende sulkx afwende; en leerde roepen de beste Wijn, de beste Wijn, dat de Papegay daar na voor de deur dikmaal over luit uit riep. Veel Papegaijen zijn eenvoudigh, soo datse op het snappen van een ander in de bomen, onder welkers takken de voghelaar sich verberght, een groote menighte t'saam vliegt, en haar lichtelijk laten vanghen: Want alsien sy de voghelaar sy schrikkken niet, maar wachten tot dat sy met de strik om den hals ghetrokken werden, en sy ontvlieghen niet alsser een ghevanghen is, en hy in de tas daar de Jagher mede omhanghen is, in 't ghesicht van haar, ghesteken werd. De Noyra drukt de ghedaante van de Papegay gheheel uit, dien hy ook in sangh nabootst. Die uit de Molukse-Eylanden, na Indie ghebraght werd, is evenwel met meer roode vederen ghedekt. Een van haar word in Indie voor twintigh oft dertigh Pardaven verkocht. Welke na dat sy mette Papegaijen, de angenaamheid van 't ghesight, en 't vermaak van 't snappen ghemeen hebben, dit sonderlingh eighen is, datse de hoofden, baarden, oiren, en tanden, van haar voeders, en van andere omstaanders met haar tongh likken en strelen, welke deelen sy levendigh suiveren en schoon maken, soo datse haar opvoeders, met dese potsen geen weynigh vermaak gheven. Ik verswijghe, datse mette anghename verscheidenheid der verw de andere Papegaijen ver te boven gaan.

ie-
mb:
lst:
tot: c.
. en 64.

V. Van de Spechten.

BEhalven de opghetelde ghedaanten van Spechten zynder by de Amerikanen noch twee, te weten de ghesondmakende, en Reghen gevende Spechten. Die word Heuhquecholtototl, oft hooft-voghel ghenoemt. Hy is vermaart, door 't verlichten van de hooft-pijn. Hy is grooter als een Merl met een langen swarten bek, maar onder veel korter, met een rooden hooft-top, en by na den geheelen boven-hals, en an de onderste deelen is hy asgrauw. De vleugels, en rugh zijn swart, maar met witte dwarse strepen

gesprenkelt. Hy houd sich in de velden van Pavatlan, van het landschap Totonacapa. Het is een gedaante van de specht, de bomen door-borende, welkers roodachtige vederen van't hooft t'saam geplakt en opgeleit, geseit werden de hooft pijn te genesen, 't sy dat gevoelen gheresen is om datse op den hooft top van de vogel staan, oft dat het door enige ondervindig also bevonden is. Dese Quatotoni ghenoemt, is soo groot als de Hoppe, en met een donkere verw vermengt. De bek daar hy de bomen mede doorpikt is dry vingers lang, sterk, en wit, en onder korter. Het hooft is klein, met rode vederen bedekt, en een rode kuif verciert dry duimen lang, maar opwaars swart, van wedersyden van't hooft daalt een witte streep by na totte borst. De schenkels, en voeten zijn blauw. Hy leeft niet ver van de Zuid-Zee. Hy nestelt in de hoge bomen, hy eet kevers en wormen. In de reghentijd voed hy sijn jonghen, dat is van de maand May tot September: Hy is nochtans niet eetbaar, en heeft ook (dat ik weet) geen ander ghebruik. In Nieuw-Spanje is een ghedaante van de Specht heel groot, welkers poeijer de water sugtige gesond is.

In Nieuw Galisse sijn kleine spechten niet veel grooter als de musschen, maar in so groot getal datse een heel teelland, wanneerse eenmaal op de ayren neersakken, onder-drukken, en vertreden; nocht sy werden met eenigh gheroep oft vervaarnis afgheschrikt. Daar is ook een specht Xochitenacati ghenoemt, so groot als een duif, met een bek ten ansien van't lijf heel groot, an't opper deel geel, maar onder swart naar het Purper-verwig hellende, met swarte ogen, en een roodachtighe geele straal, en 't overighe lijf is met blauw en aschgrauw gheverwt. Hy leeft omtrent de stranden van de Zuid-Zee, en eet de vissen die hy vanght: besie sijn afbeeldsel by *Nierenb.* pag. 209 van sijn uitlandse beschrijvingh.

VI. Van de Spreeuvven.

Totte Spreeuwen schijnt te behooren, de welke van de Indianen Pterophenicus, en Acolchi genoemt word, van welke *Nierenberg* aldus schrijft De schoonheid der vleugels verheft den Acolchi oft de voghel van rode schouders, en heeft van de Spanjaarts een heerlijken naam bekomen, die haar Commandadors-vogels noemen, om datse de veld tekenen van de ruiters afbeelden, en met dierghelijke verw an de zyden glinsteren. Laat de ghedaante van de Spreeuwen, welke de Spanjarts Tordos noemen, ghesien werden. Sy zijn in grootte, verw, en vorm ghelijk, en verkeeren over al mette selve, alhoe wel de schouders eerst goudt-geel schijnen, naar 't roodt hellende, en in den ouderdom geheel in gout-geel veranderen. In de koy ghesloten, leeren sy de menschelijke spraak, en klappen aartig. Sy eeten wat haar voor-komt, maar meest broodt, en Indis-koorn. Ghy sult die Voghels in warme, en koude landen vinden, die ghelijk ik gheseit heb van de Spanjarts Commendadoras ghenoemt werden, maar sy zijn met haar ghetal de Inwoonders schadelijk, vliegen die stoutlijk an, en voornamentlijk in de heete landen en an de Zee. Sy gheven quaat en onanghenaam voedtsel, en nestelen in de bomen, niet ver van de steden en 't gheselschap der menschen. Sy verwoesten en verteeren 't ghesaide daar sy op neder sitten. Sy snappen en speelen, 't zy sy in de koy besloten werden, oft dat haar toegelaten werdt vrijlijk door 't huis te wandelen.

VII. Van de Quakkels.

Van de Quakkels schrijft de selve *Nierenbergh* aldus. Nieuw-Spanje noemde de Quakkels Colin, welkers geslagten ik uit *Franciscus Hernandus* geven sal. Sy zijn de onse gelijk, hoewel sy sonder twijfel tot de ghedaanten der Patrijsen te betrekken zijn. Daar worden veel geslagten by de Nieuwe Spanjars gevonden, eenige donkerverwig en ghekuift welke Quauktzonecolin ghenoemt werden, van matelijke grootte, andere ook donker, maar sonder kuif, en een weinigh kleinder. Andere zijn heel groot en goudgeel, maar met een wit en swart hooft, en met de uitterste vleugels en rug witachtigh, maar de voeten, en bek zijn swart, by de Spanjarts gelijk ik geseit hebbe, wordense mette Quakkels vergheleken. Sy zijn alle van goed, en angenaam voedsel; Indien ghy haar twee oft dry dagen eer ghyse gebraan op tafel brengt, den hals afsnijdt. Haar vleesch word an de sieken ghegheven, en daar is by de Indianen geen voghel, na de hoenderen, die boven hem gheroemt word in ghesond voedsel, oft smaak. Sy slaan ghelijk onse Inlandse, d'een soeter, als d'ander. Sy worden in de koijen gehouden, en eten onse en Indise tarw, en sijn op veel plaatsen van dit Landschap gemeen. Elders spreekt ook die selve Schrijver van de Coyolcozque oft van de luidtroepende Collin, 't welk een gedaante van een Mexicaanse Quakkel is, onder welke veel andere zijn, van welke wy in't bysonder sullen spreeken. Dese dan is onse genoemde Quakkel in grootte, slaan, vlucht en wijs ghelijk, maar van verscheiden verw, die opwaarts uitten gout-geele met wit vermenght is, en neerwaarts alleenlijk geel, hoewel de hooft top en hals met swarte, en witte vederen beset zijn, die weerzyds streepen maken, van den hals tot beide vleughels: de ooghen zijn swart, de schenkels geel. Het is een inboorlingh, en op de velden ghelijk de onse ghemeen, en van ghelijk voedsel, 't welk tot het gheslaght van de Spaanse, (want het is sijn ghedaante) heel na by komt. De Colcuicuiltic, oft Quakkelbeeldt, is ook een ghedaante van onse Quakkel, met witte, swarte, en rode vederen ver-

vermenght, en boven meer met uitgestrekte strepen als om-schrevene plekken. Maar onder met meerder plekken als strepen beset: De voeten en schenkels zijn blauw, maar in 't slaan, grootte, wijs van leven, en in al het andere de voorgaande geheel gelijk. De Acolin is de Spreeuw in grootte gelijk, met schenkels en voeten uitten groene bleekagtig, en in vier lange klauwen verdeelt. De bek is geel en langhachtigh, naar evenbedeelingh van 't lichaam ook dun en scherp, de ogen zijn swart, de straal is geel, en 't hooft klein. De onderste delen van 't lijf zijn witachtigh, en de zijden donker gevlekt. De bovenste, en de start die kort is, zijn geel, maar met swartachtige plekken onderscheiden, en met witte strepen, ider pen omringende, en met dierghelijke stippelen besait. Hy houd sich by de Meeren en eet visch, maar is evenwel van geen onangenaam voedsel. Hy eet ook Wormtjes. Muggen en andere kleine dieren die om de Poelen vliegen. Hy is een inboorling van 't Mexicaanse-Meer. Het hooft blinkt met een wonderlijke verscheidenheid van verw, 't welk een swarte streep midden doorsnijd, en andere gelijk als aschgrauw de zyden, en enige kleine witachtighe plekken, de buitenste ooghoeken: De hals, de borst zijn asgrauw. Het overighe helt meer uitten geel-blinkende naar 't groen.

VIII. Van de Patrijsen.

IN Peru zijn Patrijsen, die sy van de stem Yutu noemen, en van tweederlei geslaght. Sommighe groot, welke in lijvigheid de hinnen gelijken, en worden alleen in de eensame plaatsen gevonden. Daar zijn andere kleinder als de Spaanse, maar gheheel goet van vleesch: Alle beide zijnse als een Lupart geverwt, met witte bekken en voeten. Daar zijn ook Vogeltjes met rode vederen, welke de Spanjarts om de ghelijkenis Nachtegaals noemen. hoewel haar sang so onangenaam is, dat de Heidenen ghesejt hebben, dattet een quaat voorspook was.

IX. Van de Sneppen.

HEt gheslaght der Sneppen bewoont Chrappa, welke sy Smits-Musschen noemen; Sy zijn swart, alleen an de borst, en op 't hooft rood. Sy eeten alleen Eykelen. Sy door-boren metten bek de schors van de Pijnappel, en brenghen yder karl so bequamelijk in yder gat, datse mette hand niet kan uitgehaalt werden, en also omringen sy de heele Pijnappel heel cierlijk met dese Eykels: daar na mette voeten an de schors hanghende, trekken sy de karl metten bek uit, en eetense. Het ander gevoelen is van *Gomara*, van de Musschen, welke de Spanjarts Timmerluy noemen. Hy schrijft dat'er in Dariena Palm-bomen wassen, welkers blok tottet uitterste ghedunt werdt: en dat eenighe Musschen in 't midden-hol haar nesten maken. Dese Musschen noemt hy Pitos, en meent datse zijn die *Plinius* Picos, dat is Spechten ghenoemt heeft, en de Spanjarts Smits. Hy doet'er by uit het ghevoelen van andere, dat de kracht om mettet yser het nest te openen niet belet wordt, door 't anraken van eenigh kruit, maar dat door anraken van de Specht het metaal gebroken werd.

X. Van de Endvogels.

DAar is een geslacht van Endvogels, welken de Mexicaners gewoonlijk Acitli, oft Water-haas noemen; Dese is mette beschrevene, en afgebeelde van sommighe der nieuwlingen geheelijk de selve, ten waar het hooft met een veel groter en swarte kuif verciert was, en de buik als silver blonk, en de hals neerwaarts, met een sneeuw-witte, en opwaarts met een swarte, na 't bruin hellende verw gedekt was. Hy swemt in de Meren, en verkeert gedurig omtrent de selve: Want hy kan nocht vlieghen, nocht op d'aarde bequaamlijk wandelen, midts de Dy-benen soo dicht ant lijf gehecht zijn, datse wel tot swemmen, maar niet totte gangh konnen dienen. De visschen die hy vanght eet hy, en daar van leeft hy: Sijn jongen brenght hy in de bies en riet bossen op, en hy overwint in groote onse End-vogel niet. Het Mannetje is een weinig grooter, met breder lijf, hals, en kuif. De bek van 't Wijfje is korter, swart, en weder-zyds omtrent de oogen met geel-blinkende vederen ghedekt, wijl 't Mannetje met witte ghedekt word. Dit is die vogel welke de Indianen verdichten de wint voort te brengen, als hy siet dat hy van de vogelaars gesoght werd, welke waijende, en de baren onroert zijnde, worden de schuitjes omgheworpen, en die hem vervolghen versuipen, indien het niet gebeurt dat hy eerst met vijf afgeschoten pijlen gedoot werd. Sy menen dat in sijn opgesneden hart een Parl gevonden werd tot veel dingen nut, en hoog geacht, diemen niemant als Godt moet toewijsen. Maar dit zijn beuselingen, en logens van de lichtghelovigheid deser menschen voort-ghekomen. Hy is van onanghenaam, en ongesond voedsel, ghelijk andere Poel-vogels, en is daarom van ymant die een lekkere tongh heeft, in spijs niet toe te laten.

Daar is ook by de Indianen een gheslacht van een wilde Endvogel (de Spaanse Inboorlinghen noemen hem Swaluw) Tempatlahoac, so groot als een tamme, waarom hy de selve naam by de Indianen bekomen heeft, met een langen breeden bek, over al swart: een witte tong, met schenkels en voeten uit den bleek-root: de hals en 't hooft purpergroen, met doorflikkerende swartheit gelijk een Pauw, oft de Steen Heliotropia ghenoemt: De oogen zijn swart, met een bleeke straal, de borst witachtig, en het overige lichaam neerwaarts blinkend-geel, met twee witte plekken omtrent de start wederzydts geteekent, opwaarts met sommige halve kringen, in den omloop uit den witte naar 't donker

ker hellende, en inwaarts uitten swarte naar 'tgroen-blinkende: de vleugels zijn in't begin blauw, daar na wit, en ten laatsten met blinkende verw geciert: maar haar uitterste zijn an d'een zyde geel, an d'ander zyde blinkende, en groen; de start is boven en onder in't ronde witachtigh, het overighe swart, maar boven ghelijk de Pauw gheverwt. Hy is een vremdeling van't Mexicaanse Meer, en geeft voedsel als andere Poel-Vogels. In Asia is een geslacht van Endvogels, welk ymand niet qualijk onder de Post-Boden betrekken soude, so bootst hy in stem den hoorn na, op welken de Posten ghemeenlijk op de reise blasen. Die Vogel is, hoewel ongewapent, nochtans streng en kloekmoedig, van welken de Turken ook ghelooven dat hy de quade geesten verdijft: en hy is soo begeerigh totte vrydom, dat hy dry jaar in een kot ghesloten en opgevoed, gelegentheid krijgende de vrydom voor de mesting kiest, en na sijn natuerlijke, en gewone poelen vliegt.

XI. Van de Duikers.

Nieremb: Hist. Exot: l. 10. c. 27.

TOtte beschrijving van de Duikers, behoort de Americaanse Duiker, en de groote Duiker van Farra en de Poel-duiker: Die is klein van vleughels, en daarom wanschapen Dese word van *Klusius* aldus beschreven: Het is een Zee-vogel, en een platvoet, groter als een tamme gans, of in grootte hem gelijk: Want van den hals daar hy an de borst gevoegt werd, totte stiet was hy twe voeten langh. De rondte van't lijf, gingh de lengte van twee voeten te boven: de vleugels zijn veerthien duimen langh, de start is kort, nauwlijks van dry duim: Den hals is omtrent acht duimen, sijn omring één weinig grooter, het hooft is kort, dry duimen breed. De bek is swart, spits, en boven de vier duim groot. De tongh is by na dry duim langh, swart, spits, kraak-benigh, en enighsins krom. Opwaarts daar sy an den bek vast is met kline tanden, inwaarts en krom weerzyds versien, maar in 't midden ruw. Het verhemel is van gelijken met vier rijen kleine en korte tanden, inwaarts strekkende, versien, met welke hy de spijs hout en knauwt, want de bek is niet getant, het heele lijf was met vederen ghedekt, welke an de borst, buik, en 't opperste van de vleugels kort en wit waren, maar op den rugh en 't onderste van de vleughels langher en swart, en yder omtrent het uitterste met twee witte plekken gheteekent; die an de zyden van den rugh langer zijnde, met groter, maar die omtrent den hals op de midden-rugh en andere boven de start, met kleinder, so datse op malkander legghende en dekkende tot die vlekken toe, die verscheidenheidt vertoonden, welke in de Meleagris, en Numidise Hin gesien wert: den hals was als met een ringh omcinghelt, uit swarte pennen bestaande: het hooft was met de selve vederen bekleet: maar die de ogen, en bek omringden, waren met kleine witte plekken onderscheiden; onder de krop hadt hy kleine witte vederen, met swarte gemengt. Het onderste deel van den hals, boven den ringh van de swarte pennen, was een duim in de lenghte, met kleine swarte veertjes verciert, die nochtans witte zyden hadden, ghelijk ook dat deel, dat onder de kring an de zyden van de borst is, beneden de stiet een dwarse streep van swarte pennen hadde, welke witte volghden, daar na onder de start andere swarte, met witte plekken geteekent; de schenkels had hy in't uitterste van 't lijf staan, een weinigh langer als dry duimen, plat en swart: de voeten vier duimen langh, meer als dry breet, swart, en met dry klauwen versien, van welke de innerlijkste uit dry leden bestonden, en korter waren, de middelste uit vier, en de uitterlijkste uit vijf, met een swart vel totte nagels toe t'saam-gehecht, en plat: yder voet hadt in't achterste deel, een weinig boven de buighingh, een klein lidt als een spoor. *Hojerus* schreef dat dese Vogel omtrent het Eyland Farra, tussen Norwegen en Yslandt gelegen, gevangen was: Dat hy sijn jongen in de Zee opvoed, en niet als in een onstuimige Zee, en omtrent den Herfst oft 't begin van de Winter gesien werd, dat hy noit de aarde betreet, nocht geen ghebruik van vleughels om te vlieghen heeft, nocht voeten om te gaan: waarom het gebeurt (naar sijn schrijven) dat hy sich noit laat sien, dan als hy mettet hooft uit-kijkt. Desen schijnt niet ongelijk die Zee-duiker, welken *Gesnerus* in Paralipomen, over de beschrijvingh van de Vogelen, pag. 767. gedenkt, ten waar hy hem op den rug asgrauwe vederen, met swarte plekken besait, toe-eigende. Desen is gelijk de Water-Haas van welke wy ghesproken hebben. Besie het afbeedsel by *Klusius*.

XII. Van de Swaluw.

LAat den hoop sluiten, de gekapte Water-vogel, de uitlandse Water-Swaluw, en de wilde water Gallinago, welke die Edele Heer *Besler* onse vrindt in zijn Schatkamer der natuurlijke dinghen beschrijft, en mette plaat heeft doen uitdrukken; van die schrijft hy aldus. Dit dier is wanschapen van hooft, en uit sijn natuurlijk liggen, is te oordelen dat het in 't water swemt. De kuif die ghy an 't voor-hooft siet is yser-grauw: An de zyde van de kaaks-beenderen spruiten geelachtighe vederen, welke an haar uitterste swarter gheworden, een fraije kringh vertonen. De hals mette buik is witachtig; De rugh, mette vleugels is asgrauw, en het uitterste eindight ten laatsten in witte vederen. De voeten mette angewasse vellen, met halve ringen onderscheiden, zijn witachtig: alwaar ghy in yder voet maar eene naghel sien kond. Van de uitlandse Water-Swaluw, heeft hy dit, Wie verwondert sich niet over de grote verscheidenheid van verwen in een Poel-voghel. Want om van 't hooft te beginnen. Het opper-deel Besler Ga rophi: Rer: Na tur.

is

is wit, het onderste is met een rode verw, met blauw vermenght, gheciert. De onder-buik heeft sneeu witte vlekken, in 't begin van den rug zijn twe swarte pennen, met witte stippelen onderscheiden; anders is de geheele rug, mette start yser-grauw geverwt, de vleugels zijn wel swart, maar nochtans met witte stippelen, als een Cieraad onderscheiden. Sijn uitgerekte benen sijn donker-verwig. De bek swartachtig, is naar de vorm van een els spits, daar mede hy de visschen als met een anghel ontfangt.

XIII. Van de Gallinoga.

VAn de wilde water Gallinago, schrijft de selve met weinig woorden aldus. De vogel is selden, hy soekt sijn kost in de water-achtighe plaatsen, hy is swart en rosch van verw, over 't geheele lijf als Satijn blinkende: sijn langhachtighe bek is enighsins krom: sijn schenkels zijn hoogh en donker gheverwt, en heeft lange klauwen.

En dit is 't geen ik van de Vogels te seggen hebbe, 't geen overghelaten is kan de yverige Leser deser dingen elders vervullen Den oordelaar van wat staat oft aart hy zy, kan dit volghende dienen: De waarheidt naar sijn goet-dunkken te toetsen, en onder de logens te stellen, al wat hem juist niet toe-lacht, is den aart van een al te onbeschaamt Mensch, en die tegen God, de geheele Natuur en 't Menschelijk geslacht ondankbaar is.

BLADWYZER

Op wat plaats de Platen van de Vogels moeten ingevoeght vverden.

BLADWYZER

OVER

De Natuurlijke beſchrijvinghe

Van de

V O G E L E N.

Guire-

Qua-

Q.

R.

S.

T.

V. U.

W.

X.

Y.

Z.

t'Amſterdam, bij I. I. SCHIPPER op de Keyſers gracht. 1660.
Met Previlegie voor 15 Iaren

VOORREDEN,

TOT DEN

LEZER.

BEsie hier gunstige Leser een staal van de Natuurlijke Beschrijving. Den drukker heeft dit willen in de Vissen vertonen. En ik oordeelde datter weinig an geleghen was waar het stonde, als maar het overighe, dat met Gods hulp geschieden zal, an den dach quam. U voordeel is my een opgenomen arbeid: Die het vry moeylijk was, tot noch in wijdlopige bladeren sich te benaarstigen. Ik verswijg de genoeglijkheid, die in de beste verstanden stort, als de zy onuitputtelijke veranderlijkheid van de natuurlijke gedaanten, en haar wonderlijken aart vertoont. Indien gy God, de ervarentheid, den gemenen gang, en de navolging van de Natuur ansiet, sult gy de selve heel nozaaklijk vinden. Ik segge God: Want gy zijt gehouden een daaglijkx en eerbiedig eerder van de oneindelijke macht en goedheid Gods te zijn. Dit boek van de Natuur opent u, na de H. schrift, zijn wonderen. Ghy zult hier een werkstuk van zodanige grote, en zijn delen van zo groten swaarte vinden, dat het beswaarlijk is te oordelen, wat ons meer tot verwondering opvoert, de oneindelijke tussenruimte van de delen onder sich, oft zoo een ongemene grote van de selve in sich. Ghy zult lichaamtjes van slecht ansien bemerken, doch van zoo grooten schranderheid, datse naulijk iet schijnen te zijn; maar welkers krachten mette grootte in verschil komen. De Son is hondert tsestig, oft, zo andere willen, hondert veertigmaal groter als de Aard: en nochtans van zo grote snelheid, dat hy op een dach thien duisend mijlen afloopt. De Maan, hoewel het naaste gestarnte an de Aarde, is op het minste 52. halve middellynen; dat is 178698. starkundige mylen verschoven, welke indien sy tot onse mylen door 52. moeten betrokken werden, ik bid wat salder voor een grootte uit ontstaan? De Aard en 't Water tot een bal betrokken, hoewel sy sware lichamen zijn, hangen nochtans zoo midden in de logt gewikt, en zodanig na de Aspunten geschikt, datse niet een nagel breed van 't Oost na 't West, of van 't Noord na 't Zuid, elders oft ten tegendeel konnen gedreven werden. Daar is een vischje Echineis of Zee-egel, en Remora genoemt, en men gelooft dat het selve, om 't roer van een schip gehecht, dat kan onbeweeglijk maken. De zeilsteen is een yserkluit, maar wat wonderwerk voeren wy daar niet door uit? De Mieren zijn een onmachtig volk; nochtans hebben zy een wijs van borgerstiering en geheugenis. Zy byten het zaat, dat zy verbergen, het pit af, op dat het niet weder uitte aard zoud spruiten. Door den regen nat geworden zijnde, leggen zy dat weder in de Son te drogen. En wijl zy van verscheide zijden haar koorn t'samenvoeren, zonder dat d'eene van d'ander weet, daarom hebben zy zekere dagen, om, als op een jaarmarkt, t'samen te komen, en malkander te mogen kennen. De Bye is een klein gekerft dier, en in ansien van geen waarde; maar zo ghy haar natuur en heersching overdenkt, zult ghy uitroepen: dat de natuur der dingen nergens meer geheel, als in de alderminste is. Dit zijn bewijsredenen van de oneindelijke macht, welke de Natuurbeschrijvers ons

doen gedenken. Indien ghy Gods goetheid anmerkt, dit isser een groot bewijs van, dat de natuur van geen ding, tot haar bewaring nodig, ontbloot is, dat alle delen van dit geheel met een sonderlinge band onderling verknocht zijn, om een onderlinge hulp tot haar selfs behoudenis te verschaffen. Dat de bovenste hoewel in grote, plaats, en hoedanigheden edelder, nochtans an de onderste als dienstbaar zijn, en ten lesten dat alle dingen den mensch als haar Koning gehoorsamen. Dat sich de zaak dusdanig heeft, wordt in de beschrijving, door de gehele reekx van de Natuurlijke lichamen, afgemaalt. Een goet gedeelte van onse ervarentheid, is de ervarentheit van de natuurlijke dingen. Daar oeffent sich ons verstand, op dat het recht soude weten wat den aart der verhevelingen, hooftstoffen, van de onderaardse mijnstoffen, planten, dieren, en ten lesten van de mensch self zy. De keurige verschillen van de eerste stof, het oneindig, de plaats, tijd, beweging, teling enz. zijn hier toe niet genoech. Indien ghy wel wilt onderricht werden, moet ghy de geschichtboeken raadvragen. Wat ons geleert werd is algemeen, en als tot een inleiding: maar door het zonderling worden wy tot 't geheim ingebragt. Dat van deze, die afgetrokken, door deselve ingeprangt, bevestigt, en ook wederleit werden, is niemand onbekent. Daar en zoud by ons geen onderscheit van mijnstoffen, stenen, aarde, sappen, bloemen, planten, enz. gevonden werden, indien dat niet van de zonderlinge, en door een onderlinge vergelijking van de zelfde gehaalt wierd. *Aristoteles*, en uit hem *Plinius*, had niet konnen schrijven. De hoofden van de Vissen zijn na evenbedeling van 't lijf heel groot. Geen Dier met hoorns heeft uitstekende tanden, maar alle hol. In alle Vissen zijn zy, behalven in de Vleermuis. Die lange benen hebben, hebben ook lange halzen: De hoornbeesten zijn an d'een getant, en die an de voeten de koot hebben. Dat de tweklovige smeer, maar de veelklauwige vet hebben, enz. ten waar hy de geschichtboeken gelesen hadde. Daarom zijn u die dan ook nodig. 't Welk u mogelijk die treflijke Heer *Sperlingius*, onze zonderlinge vrind, in zijn bysonderheden van zijn Natuurweet, die hy noch veerborgen houd, naukeuriglijk, gelijk hy in alles gewoon is, sal verklaren. Van de gemene omgang is de zaak klaar. Daarom word 'er onder de gemene redenen dikmaalder van de natuurlijke wonderen gehandelt, om datse het verstand meer vermaken. Hoe seer sy eertijds by de ouden op de maaltijden in gebruik waren, sullen u de Tafelreden van *Plutarchus* en *Atheneus* leerraren. De navolging van de natuur is het oppertop van onse wijsheid. Deze komt de schaarsheidt van de mensch te hulp, vermeerdert zijn rijkdom, en heeft zijn verstand boven zijn sterflijk lot. Wy zijn als Godt gelijk, als wy de werkstrikken van de Natuur gebruiken, en de selve in 't telen, bederven, hervormen, voortvoeren, beletten, ontdoen, afleiden, enz. dwingen sich ons te onderwerpen en te dienen. Het menschelijk vernuft heeft tot noch dorven bestaan den hemel door een geduurigh en eenvormige beweging na te bootsen: gedurige vuren, gelijk oft men het gestarnte zijn toorts ontrukken wilde, te ontsteken, met wint, regen, blixem, donder, en waterbogen te dreigen: De locht in sich t'saamgedrongen te wikken: De wateren, die gewoon zijn om laag te sakken, om hoog te dryven: wonderstukken en nieuwe gestalten te vormen: kostelijke stenen te smelten. De lichamen tot haar eerste beginselen, het lood tot zijn quik, en 't yzer tot zijn roestig vocht te ontbinden, schierlijk silvere, en Alunige bomen voort te brengen. Het groeyen der planten te beletten oft te verhaasten: de selve in haar self te veranderen; en uitte asch weder voort te brengen, met een vermogen van afzuiveren, oft een vergiftige kracht te besmetten: Uit stoppelen, hout, oft mijnstoffen Goden, Engelen, Vorsten, Arenden, Duiven, Vliegen, en alzo ten lesten de gehele wereld af te bootzen, en

daar

daar een ziel in te blasen; het oog totte starren te verheffen, an kleine dingen een wonderlijke swaarte vast te maken. Verscheide met maatzang op te wekken, en te verdoven. Ten lesten, verschijningen van geesten, nachtgesichten, en ik weet niet wat al veelvormigheden na te maken, gelijk als Morgana Rheginea in de zee van Mamertus, van welke de verstandige *Kircherus l.* 10. *Artis Magnæ Lucis, & Umbræ cap.* 1. handelt. Is dit wel zonder kennis van natuurlinge dingen gedaan? zo zijt gy bedrogen.

De Bouman kan zijn akker niet wel ploegen, braken, eggen, wieden, en zuiveren: De Thuinman zijn hof niet wel planten: De Schaapherder zijn Kudde verzorgen: De Koeherder zijn beesten te hulp komen: De Jager het wild opdoen en vervolgen: De Visser het schobbige vee belagen: De Vogelaar de Vogels bedriegen enz. indien hy zonder dit behulp is. Hier door bestaat de overeenkomst mette Dieren. Adam heeft haar namen gegeven: En de navolgers van Kain hebben de handwerken gevonden. Het is dan ook geen wonder dat Salomon hier zo veel an te kost geleit heeft, dat hy boeken van Planten en Dieren heeft geschreven, die tot ons leetwesen vergaan zijn, hoewel datter gebeuzelt werd dat de boekkamer te Preteganes die heeft. Datter ook zo veel van Alexander de Groot, in 't onderzoeken van de Natuur door *Aristoteles*, angehangen is, dat het tot veel talenten gestegen was. Dat François, de I. Koning van Vrankrijk, *Gillius*, en *Bellonius*, twe ervarene Mannen, van welke ook enige dingen in deze stof verhaalt werden, na de afgelegen plaatzen van Kristenrijk, ja na Azia en Afrika gezonden zijn. Door de wonderlijkheid van deze kennis is zonder twijffel geschied, dat, behalven Koningen en Vorsten, de voornaamste Wijsgeren, de zelve onderzocht, en de Nakomelingen hebben anbevolen. Wy hebben noch, behalven die welke in de boekkamers van Alexandrie, Konstantinopolen, Pergannen en andere, tot ons leetwesen, zijn verloren, en die mogelijk noch mette Motten en Schieters oorlogen, onder de oude Wereld-beschryvers *Aristoteles, Theophrastus*, *Dioskorides*, *Ælianus*, *Oppianus*, *Kolumella, Varro*, *Palladius*, enz. En die voor alle strekken kan *Plinius*, wiens Aap Solinus genoemt werd. Onder de nieuwe *Gesnerus* oft Hoogduitse *Plinius*, *Aldrovandus*, *Wottonus*, *Turneus*, *Mouffetus*, *Agrikola*, *Boërius*, *Baccius*, *Ruveus*, *Schonfeld*, *Freygius*, *Matthiolus*, *Tabernomontanus*, *Bauhinus*, *Ximenes*, *Bustamantius*, *Rondeletius*, *Bellonius*, *Cæsius*, *Thevet*, *Markgraaf*, *Piso*, *ab Horto*, enz. en die de scheepvaarten van beide in die beschreven hebben. Hierom ben ik dikmaal verwondert, datter geen lessen an dusdanige beschrijving in de hoge Scholen, uitgenomen te Bononie, (te Wittenberg heeft zulkx de treflijke *Sperlingius* ook beginnen voor te wenden en te dryven) worden toegeëigent: En dat wy liever onder de verschillen van de algemene dingen, die tot geen geslacht van leven bequaam zijn, willen grijs werden, als het geheim van de Natuur doorgronden, dat an een ider dienstig is. En dus ver van de Natuurlijke Beschrijving. Van mijn arbeid hebt ghy dit weinige. Dat ik voorgenomen heb de gehele Natuurlijke Beschrijving te voltrekken, indien my God daar toe het leven spaart, en zulkx uitte grote boeken, zo van de nieuwe als oude, voornamentlijk *Plinius*, *Aristoteles*, *Oppianus*, *Gesnerus*, en *Aldrovandus* getrokken, en in korter kringen besloten, en voornamentlijk dat gene, 't welk totte kennis der Natuurlijke dingen behoort, en alle andere dingen over te slaan, en om u niet op te houden, een orde te volgen, die my alderbequaamst dunkt, om u geheugenis te hulp te komen. De Paralipomena voornamentlijk uitte nieuwe, die ons beide in die beschryven, daar by te voegen, op dat ghy niet klagen zoud datter iets nagelaten is. In de Beschrijving dikmaal de eygen

woorden van de schrijvers te gebruiken, dikmaal korte stooftstukken in te voegen, op dat niets, dat anders genomen zy, voorkom: Ook de plaatsen van de schrijvers, die van haar versuimt zijn by te werpen, op dat ghy u niet inbeeld door kortheit daar van afgeleit te werden. Datter de Plaatsnijder fraye afbeeldsels soude toedoen, heb ik hem geraden, om dat ghy de beschrijving lichtelijker zoud vatten, en het ingedrukte beeld van de geheugenis, door 't sien van de gedaante zelfs, beter verklaren. In dit deel van de Vissen zult ghy enige uit *Schonfeld* bygeworpen vinden: Maar het vierde boek is uitte beschrijving van Brazil door *Markgraaf*, door wiens vroege dood de letteren veel schade geleden hebben, met even zo veel woorden voortgetogen. Waarom zy tot haar schokken niet hebben konnen betrokken werden, is geseit. Gebruik dit dan gunstige Lezer, en verwacht tegen de toekomende tijd de beschrijving van de Vogels, de Viervoetige Dieren, en Waterbloedloze, die nu al gereed zijn. Vaar wel, en zijt onzen arbeid gunstig. Tot Leszna, in Polen, uit mijn Oeffenkamer, in 't jaar onzes Zaligmakers 1651.

BLAD-

BLADWYZER,

Over het Boek van de Viſſen.

Schob-

BLADWYZER,

Op welke plaats de Platen van de Vissen moeten ingevoegt werden.

Plaat.	*Blad.*	*Plaat.*	*Blad.*	*Plaat.*	*Blad.*
I	2	XVII	44	XXXIII	147
II	ibid.	XVIII	50	XXXIV	152
III	4	XIX	56	XXXV	155
IV	10	XX	61	XXXVI	160
V	ibid.	XXI	68	XXXVII	162
VI	13	XXII	74	XXXVIII	164
VII	16	XXIII	82	XXXIX	ibid.
VIII	ibid.	XXIV	87	XL	167
IX	20	XXV	ibid.	XLI	172
X	24	XXVI	102	XLII	ibid.
XI	ibid.	XXVII	115	XLIII	175
XII	ibid.	XXVIII	ibid.	XLIV	ibid.
XIII	29	XXIX	ibid.	XLV	177
XIV	33	XXX	128	XLVI	ibid.
XV	36	XXXI	142	XLVII	ibid.
XVI	ibid.	XXXII	143	XLVIII	183

HET

HET I. BOEK.

Van de natuurlijke Beſchrijving van de Viſſen.

Van de Zee-viſſen.

I. OPSCHRIFT.
Van de Zee-viſſen.

I. HOOFT-STUK.
Van de geſchobde Viſſen.

I. LID.
Van de Aſellus, oft Kabelliauw, en Schelviſch.

E Viſſen welke by de Latijnen Aſelli genoemt werden, noemen de Griecken Onos, en Oniskus, 't zy oft van hare Eſel-grauwe verw, 't gheen *Varro* behaagt; oft van haar luyheid, 't welk *Oppianus* wil. *Plinius* en *Dorion* maken tweederley geſlachten, de Kallarias en Bacchus oft de Onos, welke andere Gadon noemen, en de Kallerida Oniskus, en Maxeimus. *Oppianus* ſtelt 'er dry; ten ware hy de Oniſkus voor een kleyne genomen heeft. Wy voeghen totte zelve de zwarte Aſellus, de Molva, Morhua, de Gobergus, en tot deſe de Muſtela en Tinka.

[Varro l. 4. de l. l. Oppian. l. 3. Halieut. Plinius l. 9. c. 7. Atheneus Dipnoſ. l. 7]

De Onos by eenighe Oniskus, by *Plinius* Aſellus, 't zy oft om dat hy den vryen Vader toe-geheylight is; oft om zijn dikken buik word Bacchus, by *Drion* Gadus ghenoemt, de jonghe by Hollanders Bolk; maer de oude Kabbelliau. Hy is zeer groot, en dikmaal meer als dry ellebogen langh, van verw op den rug zwartachtig, ter zijden en an den buik wit, met een breed hooft, en een groote mond, daar hy een krul voor heeft, welken zommige een ſtraal noemen, met een een-verwighe buik; (*Epicharmus* noemt hem by *Atheneus* qualijk Poikilogaſteres, dat is veel-verwigh van buik) maar heel dick, zo dat men Pelogaſteres, oft dik-buik, lezen moet; en een groote lever. Hy houd het in 't midden van de Zee, en in ſchuil-hoecken. In de Hondsdagen verberght hy zich meeſt, daar andere zich voor de koude verſchuylen; hy bedekt zich dikmaal met zand, waarom hy mogelijk zandi by de Boruſſen genoemt is.

[Plin. H.N. c. 17. Ariſt. H.A.]

Zijn gebruik is in de ſpijze by de Romeinen naaſt den Accipenzer oft Steur, en nu by de Noordſe volkeren heel gemeen. Hy is wit en hard van viſch, en indien hy een zuivere Zee en goet voedzel gebruikt, wijkt hy de klip-viſſen niet in goedheid. *Diphilus* by *Atheneus* zeit dat hy zwaar te verteeren is, en een quaadaardigheid in heeft. Gedrooght is hy zo hard als been, en word niet als met hamers gebeukt, gekookt en daarom ſtokviſch ghenoemt. Gezouten en daar na geweekt, en met varſch water gekookt, word hy Labberdaan, en in Duitsland Rheinfiſch of Rhijnviſch genoemt.

[Galen. de aliment. facult. l. 3. 30.]

De Kallarius, oft Klarias, Galaria, Galerida, Galaxia, by de Hollanders Schelviſch, Murmelio, Piſcis Capitoſus. By de Francen Merlucius genoemt, is veel-tijdts een elleboog lang, rond-buikig, en heeft kleine ſchobben an de zijden en op den rug, na het aſgrauw hellende. Het hooft is grootachtigh, (daer in zijn twee ſteentjes) plat en breed. Hy heeft groote oogen, weerzijds vier dubbele kuwen: in 't binnenſte van den mont achter de tong an 't onderſte deel beenen boven ſcherp; en omtrent het hart noch twee langer als de andere, welke beletten, als hy Viſſen in-ſlokt, datze met haar angel het hart niet quetzen. Zijn maag is groot, dik, boven breed, onder ſmal en wit; van binnen met een heel dun zwart vlies bezet. Hy zwemt met vier vinnen: de bovenſte zijn nader de mond, als die omtrent de kuwen ſtaan. Datze maar een ruggraad hebben, heeft *Zalvianus* uit een op-geſnedene gheleert. Indien ghy haer binnenſte beziet: het hart, dat tuſſen de kuwen leit, is in zijn vlies beſloten, en heeft de gelijkheid van een Dadel-ſteen. De lever, daar de gal om vaſt is, is wit; de darmen zijn root. De Lijf-moer is dobbel en kort. Van de einden der wervel-benen, die ſtomp zijn, ſpruit weer-zijds een dik vlies, 't welk, door-geſneden, een ſchouder-blat gelijkt, 't welck een ledige en uitpuilende holligheid, en de viſch buikig maakt. Hy houd zich veel omtrent de ſlijkerighe en moſchagtige ſtranden. Hy eet de viſch en ander uitwerpzelen van de zee; hy is wit en wrongelachtig van viſch. Dezen is gelijk welken de Venetianen Zacht-viſch, de Romeinen Vijg, en de Francen Merlang noemen. Hy is wit en zacht met kleine ſchobben, grote blauwe ogen, een middelbare mond, met kleine witte ſcherpe en gheſchikte tanden. In 't hooft heeft hy langhwerpighe harde beentjes; dry vinnen op den rug, twe van den aars an de ſtart; an de kuwen weerzijds een, zo *Bellonius* zeit. De ruch-graad beſtaat

[Aldrov. l. 3. de piſc. c. 3.]

uit 60. wervels; van de kuwen totte start loopt een kromme streep. Hy heeft een grote maag met veel byhangzels. De Lever is uitten witte roodachtig, de Lijf-moer dobbel, volgens *Rondeletius*, vier-dobbel volgens *Bellonius* gescheiden. Hy loopt dikmaal uit Zee na de stranden, en voed zich mette Gobio, Aphyus, en Karides, die hy geheel in-slokt. In Vrankrijk is hy heel gemeen. De zwarte Asellus van de Engelse, en daarom Kool-visch, van de dove kolen genoemt; heeft brede schobben, met een zwarten rug, en witten buik. Van 't hooft totte start loopt een zwarte streep, een weinig na de zijden gebogen. De vinnen zijn als in andere van zijn geslagt harder en sterker. De kleine heeft heel onsmakelijke visch; de grote wort in waarde gehouden.

Aldrov. Gesnerus.

II. LID.

Van de Molva oft Stok-visch, Morhua, Mustela, en Zee-zeelt.

DE Molva, by *Rondeletius* gesprenkelde Asellus en grote Molva, heeft een asgrauwen rug, met veel zwarte plekken verçiert, een witten krommen buik, dry vinnen op den rug, een omtrent den aars, twe an de kuwen, en twe an de buik, de mond vol tanden, en de binnenste delen den Asellus gelijk.

Aldrov. de pisc. 3. c. 6. De Morhua oft andere Molva, by de Engelse Mochuel genoemt, is veeltijds anderhalve elleboog en een voet lang. Hy heeft een groten mond, tanden in de kaken, en grote ogen: in en an het kinbeen hangt een vlesig byhangzel, als een hair van een baard. An de kuwen en buik staan twe vinnen, van voren dry, an den aars twe. De rug is met asgrauwe en gele plekken getekent. De buik is krom. Zijn visch word door 't koken en 't verteren van zijn dunne vogtigheid lijmig als meel, met water gemengt, oft gesmolte zuiker, in de botter gedoopt, blijft het zo vast an de vingers hangen, dat het naulijk af te krijgen is. Zijn darmen en blasen zijn bequaem tot vischlijm.

De Goberg is groter als twe ellebogen; asgrauw geverwt, met een krommen buik, een mond zonder tanden: de innerlijke delen zijn de Melucius gelijk, en is harder van visch als de Azellus.

Dien de Genovesen Mustela noemen, noemen de Illyriers Pegorella. *Bellonius* de Kallaria van *Aristoteles* en *Galenus*. *Rondeletius* meent dat het de Azellus van de oude is. Hy is somtijds dry hand breed lang, en zo dik als een mans been; van verw uitten blauwe donker. Hy heeft twe vinnen op den rug, de kleinste dicht an 't hooft, behalven deze strekt 'er een na de start, an weerzyden staat een ronde, gelijk ook de start gezien werd, onder welke achterste twe vleesachtige dikke lellen hangen. Zijn kaaks-benen zijn beweeglijk, de tanden niet in orde. Op zijn boven-lip vertoont hy een plek, in gestalte als een hart, met tandjes in 't ront bezet, en heeft een witte spitze tong. An weerzijden heeft hy vier kuwen. Zo gy hem binnen beziet, zijn hart leit onder de kuwen verborgen, en in zijn beurs besloten. Zijn lever is wit en melkachtig in dry quabben gescheiden, en an 't middelrif gehecht. Het lincker deel groter als 't ander, ontfangt een langwerpige gal-blaes. De milt is groot en bloedig, dun, lang, een harders hoorn gelijk, en hangt van de maag af. An de onderste uitgank van de maag hangen dertig oft meer uitsteekzels. De darmen zijn in dry bochten omgebogen eer zy totten rechten darm raken. Hy heeft een blaas met de andere Azellus gemeen, gelijk als dobbel an den rug gehecht, men meent dat hy een gemakkelijk gebruik tot zwemmen geeft.

De Zee-zeelt, alzo genoemt om de gelijkheid met de Poel-zeelt, by de Italianen Pesce Fiko, om dat hy zacht als een vijg is. *Salvianus* drijft, dat het de Azellus Kallaria is, maar valschlijk. Hy is nauwlijk een voet lang, langwerpig van lijf, en breed, met kleine schobben, uitten asgrauw, met een plat breed hooft, met twe harde beentjes verzien, een groten mondt, en vol tanden, en goud-gele ogen, van het onder-kinbeen hangt een quabbe met een baard. An weerzijden heeft hy vier kuwen, en weerzijden van de zelve een brede vin. Voor an den buik hangen in plaats van vinnen twe lange ronde lellen. Op 't voorst van den rug staat een kleine vin, achter die noch een ander over den gehelen rug totte start. An den onder-buik hangt een sonderlinge uit van den aars gesproten, en totte start niet gerekt. De start eindigt in ene ronde. De lever is groot, en witachtig.

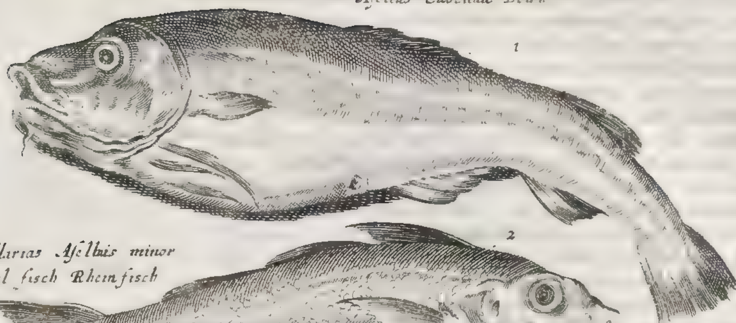
Zijn visch is licht om te verdouwen, maar laat veel overschot na.

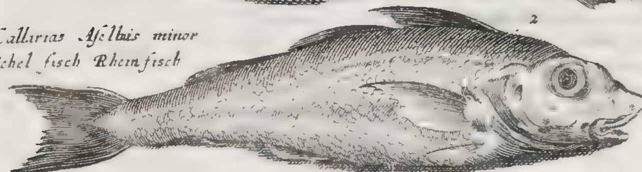
III. LID.

Van den Haring en de Liparis, oft Schmelsvisch.

DIe visch welken de Duytsen Haring, mogelijk van 't Griekse woord Tarichus, 't welk gesouten vleesch oft visch beduit, noemen, is onbekent hoe hy by de oude genoemt is; enige maken hem mette Chaloidis, en Sardijn gelijk-slachtig; andere met de Tharissa en Alosa, oft Elft. Aldrov. l. c. 10.

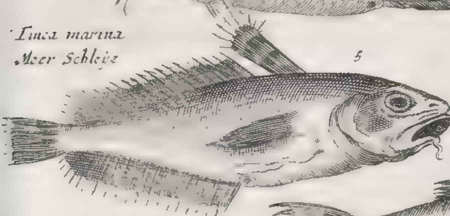
Hy is op den rug enigzins blauwachtig, met een witten krommen buik, met dunne vast-anhangende schobben, en om dat hy de openheid der kuwen ten anzien van 't lijf groot heeft, sterft hy heel haastig uit het water zijnde. *Albertus* schrijft dat hy maar een hongerdarm alleen heeft. In de grote Duitse zee, omtrent Britannie, Yrlant, Schotlant, Noorwegen en Denemarkken, wor-

Asellus Cabeliau Bolch
1

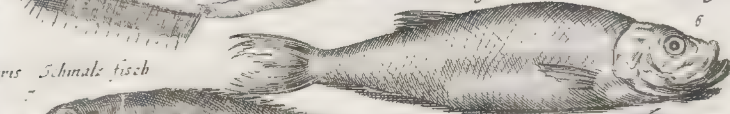

Callarias Asellus minor
Schel fisch Rheinfisch
2

Asselleus alter siue Merluctus
Ein ander art Schelfisch
3

Mustela
Meer Trysch
4

Tinca marina
Meer Schleye
5

Hippurus Rondon kopff
12

Harengus Hering
6
Liparis Schmalz fisch
7

Scolopax Meer Schnepf
9

Aper
Meereber
8

Monoceros
eer Einhorn
10

Glaucus meer
Stichleng
11

Asellus *Cabeliau*

1

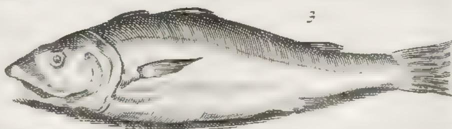
Asellus minor *Gulleken*

2

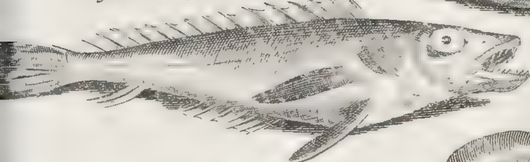

Asellus mollis Wytingh

3

Asellus alius 4

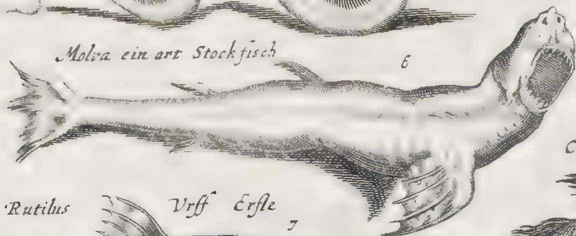

Reuersus Indicus Anguilliformis

5

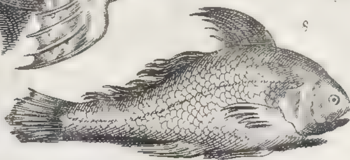

Molva ein art Stockfisch 6

Coruulus raplein

8

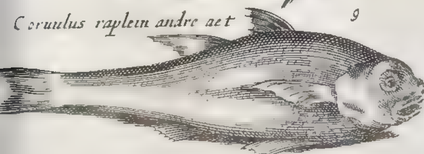
Rutilus *Vrff Erfle*

7

Salpa *Stock fisch*

Coruulus raplein andre aet 9

10

wordense veel gevangen. Datze inde Middelandze-zee gevangen werden, en te Rome, te Massile en Venetie te koop zijn, heeft *Bellonius* valslijk verhaalt, en is, door de gelijkheid van vorm mette trissa oft elft, bedrogen. Enige willen dat hy alleen met zuiver water gevoed werd, om dat hy, uit het water getrokken, terstond sterft. Zy zwemmen met geheel grote scholen, en worden zo overvloedich gevangen, datze jaerlijkx, gelijk *Kardanus* schrijft, over de CCM. Kronen opbrengen. In 't heilig land, een Eyland van de Oceaanse zee, hebben haar twe duizend Menschen alleen met Haring onderhouden. Als sy, door dertelheid, een met roeden geesselden, is haar getal so vermindert, dat daar na nauwlijk hondert menschen daar van de kost konden hebben. Sy lichten in 't water, en swemmen met den buik opwaarts: ja sy gheven met haar schobben, voornamentlijk met die ontrent de ogen zijn, sulken glans, dat de zee schijnt te schitteren. Dat met haar sterven ook de glans vergaat, hebben enige geloofte; andere hebben ondervonden datse noch enige dagen daar na duurde. Sy brengen, na 't getuigenis van *Albertus*, eenmaal 's jaars vrucht voort.

Karadenus in Brigan- ous Lausius de principatu Eu- rop.

Van haar swemmen worden wonderlijke dinghen verhaalt. Ten tijde onser vooouderen, haddense omtrent Noorweghen meest haar loop-plaats. Op onse tijt houden sy veel onder geheel Engeland. Omtrent de Somers, Sonne stilstand, schieten sy uit zee na de Schotsen oever, van daar na Engeland; en in 't midden van Augustus wordense van Scarboroug tot de Teems toe gevangen. Daar na schietense met meerder macht in de Brittanise zee, en laten haar tot Karsmis toe van de vissers vanghen. Van daar Yrland an weerzijden door-swemmende, begeven sy haar in de Noord-zee, en alsoo heel Brittanie om-gheswommen zijnde, blijven sy daar tot Junius toe verborghen, en na datse haar vrucht ghetеelt hebben, keren sy weder.

Haargebruik is in de spijs, en veel by de Noordse volkeren. De varsche, gesouten en gerookte worden daar op tafel gebrogt. De gesoute worden ook weder geweekt, en, haar sout afgeleit hebbende, op den rooster gebraden en gegeten. In de nieuwe wereld siet menſe met scholen vliegen. De staat (seit *Thuanus*) van dese is ellendig, die nocht in 't water swemmende, nocht in de locht vliegende, een veilig verblijf hebben, en de natuur in beide die plaatsen tot een stiefmoeder: want alsze haar voor den anval der vissen willen verhoeden, en uit het water vliegen, wordense van de omvliegende vogelen gevangen; en indien sy die met vluchten ontsnappen, en, haar vinnen verdrogende, weder in 't water vallen, worden sy, vermoeit van 't vliegen, van de andere

Thuanus Hist. l. 117.

vissen ingeslokt. Derhalven een middelweg inslaande, vallense dikmaal op de schepen, en worden een roof der menschen.

De Liparis, van *Plinius* beschreven, heeft sijn naam van sijn vetheid; met de kop gelijkt hy de Gras-musch. Hy heeft een kleine mond, sonder tanden, met ruwe kaken, met een brede streep van 't hooft tot de start, en kleine schobben. An de kuwen en den buik twe vinnen, noch een ander van den aars tot de start, en een van de nek tot de selve start toe sonder angels. Plin. H. N 32. 12.

De start eindigt in twe punten. Hy is so vet, dat hy onder 't vel, in plaats van visch, vet heeft, en, bewaart zijnde, geheel tot traan versmelt.

IV. LID.

Van het Zee-verken, de Scolopax en Eenhoorn.

DE Aper of 't Zee-verken van *Rondeletius*, 't welk hy 't selve meent te zijn met dat van de ouden, maar qualijk, gelijk *Aldrovandus* bewijst, is een schobachtige vis by na rond, plat, met een hard lijf, met een ruwe en als vlokkige huid, met een muil als een verken, lang en stomp, sonder tandē, met scherpe, harde, lange, rechte, angels; gy soud seggen dattet onghelijke varkens-borstels waren, die daar na van 't hooft over de lengte van den rug lopen. Hy heeft twe vinnen omtrent de kuwen, an den buik twe andere die uit veel starke angels van malkander gescheiden bestaan. An den aars dry scherpe angels, de start eindigt in ene vin. Aldrov. l. 3 c. 12. de pisc.

De XXXI. plaat vertoond het afbeeldsel van een Zee-varken van *Salvianus*.

De visch die *Rondeletius* Scolopax oft Askolopax noemt, die noemen andere den Oliphant, maar qualijk; want sijn snuit is stijf. *Gesnerus* noemt hem de Serra oft zaag van *Plinius*, om dat hy na de start toe een vin als een zaag heeft. *Rondeletius* gist dat hy meest altijt klein is, om dat hy 'er dry gesien heeft van de selve grote die vol kuit waren. Rondelet. de pisc. Gesnerus de aquatil.

Hy is rond van lijf, en roodachtig met een langen stijven snuit. Op den rug heeft hy een langen harden scherpen angel, an d'een zijde getant, met tandjes als een zaag, die onder breedachtig zijn, en een dunne start.

Sijn visch is in selfstandigheid de Pagrus gelijk, van goed sap en licht te verteeren. Maar wijl hy selden gevonden werd, word hy meer gedroogt bewaart, als gegeten.

De Monoceros oft Eenhoorn van *Klusius*, werd meer om de gelijkformigheit met de Scolopax onder den eersten gevoegt, als om dat hy onder de schobbige vissen mach gerekent werden, want hy is ruw van huid. *Klusius* heeft dien, welke uit Oost-indie gebragt is, aldus beschreven. Van 't uitterste van den bek tot de start was hy een weinig langer als dry duimen, in 't midden wat breder als een duim. Klusius l. 6 exot. c. 27.

V. LID.

Van de Glaukus oft Meirstiglen der Ouden; en van de Hippurus oft Rondkop.

DE visch Glaukus, alzo genoemt van zijn blauwe verw, word van de Grieken zomtijds Hypoleukus ghenoemt, na 't getuigenis van *Eustachius*, en word van de Glauciskus, wijl die Somers hem verbergt, indien wy *Aristoteles*, en *Ovidius* ghelooven; en *Damoxenus* zeidt, dat dese in de Winter en Zomer goed is onderscheiden. *Muesitheus* by *Atheneus*, en *Volaterranus* stelt hem onder 't geslagt van de zaagtandige en visch-etende visschen. *Aristoteles* noemt hem schobachtig, en doet 'er eenige weinige byhangzels toe, die opwaarts omtrent de maag uit-komen. *Plinius* zeidt, dat hy de woedende Zee in verw gelijk is.

Wy hebben by *Rondeletius* dry gedaanten van de zelve. De eerste word by de Provensalen Kabrolle genoemt, die dikmaal dry ellebogen lang is, met een platten buik, en krommen rug, blauw geverwt, met een heldere huid, met schobben die haar niet wel vertoonen, dan als de huid gedroogt werd. De buik is heel wit, en heeft meer ruwe kaak-beenders, als met tanden verzien. Terstond heeft hy van 't hooft af angels, van welke twe ontrent den aars als in een schede steken. Na de angels volgt een vin totte start toe verknogt. In 't eerst is die groot, met een zwarte plek gevlekt, daar na kort en dun, als uit dunne vlokken bestaande. An de kuwen staan goud-gele vinnen, voor den aars heeft hy meer een reet als iet anders, een grote maag met een byhangzel. De Gal-blaas hanght an den darm. De milt is klein, en hy is wit en vet van visch. *Salvianus* gelooft dattet de Amia van de oude is. *Iovius* zeit, dat enige menen dat het de Centrina.

De ander is kleinder, waarom hy by *Atheneus* gheoordeelt werd de Glaucidius te zijn, hy heeft zeven angels op den rug, na de start hellende; van 't opperste der kuwen strekt zich een kromme streep nae 't midden-lijf toe, die van daar recht na de start loopt.

De derde, dien hy hoekig noemt, om dat de streep, die van de kuwen spruit, na de wijs van de bochten der kruipende slangen krom is, de tanden zijn scherp, en de rug is uitten blauwe zwartachtig.

Oppianus Halieut. l. 3. Atheneus Dipnos. l. 7. *Oppianus* heeft geschreven, dat hy zich op de klippen, en 't zand onderhoud. *Numenius* zeit by *Atheneus*, dat hy in de zachte wier door de baren niet beweegt zijnde, en in 't mosch verkeert. *Aristoteles* en *Atheneus* zeit, dat hy 't in Zee houd. Zijn spijs is vlees; maar hy veracht oock de wier en 't mosch niet. Waarom *Tarentinus* het aas om de Glaukus te vangen, voorschrijvende het zelve ten deel uyt mosch en meel, ten deel uyt visch t'zamen zet. Enige zeggen, dat als hy in vrees is; zijn Jongen uit en in de mond laat zwemmen. Om dat hy graatachtig is kan dat van de Glaukus Galeus verstaan werden. *Aristoteles* schrijft, dat onder de Galeus alleen de Akanthia zijn Jongen om de graat niet ontfangt. In de Somer word hy omtrent LX. dagen niet gezien. *Plinius* zeit elders, niet gedachtig 't geen te voor gezeit is, dat hy nimmer gezien werd. Æli. H. A. l. c. 16. Arist. H. A. l. c. 15.

Zijn gebruik is in de spijze, 't zy dat hy vol kuit is oft niet, maar voornamentlijk het hooft, 't welk by *Anaxandrides*, en *Sotades*, inzonderheid in Olynthus oft Megara gevangen zijnde, zeer geprezen werd. *Eustathius* geeft de prijs an de oogen: 't zy zo 't zy, hy is, indien wy *Trallianus*, en *Muesitheus* geloven, swaar te verteren, maar wel verteert zijnde, geeft hy veel voedzel. *Plinius* schrijft, dat de Glaucus oft Glauciskus met zap gegeten, de Vrouwen veel melk anbrengt. Plin. H. N. 32. c. ult.

VI. LID.

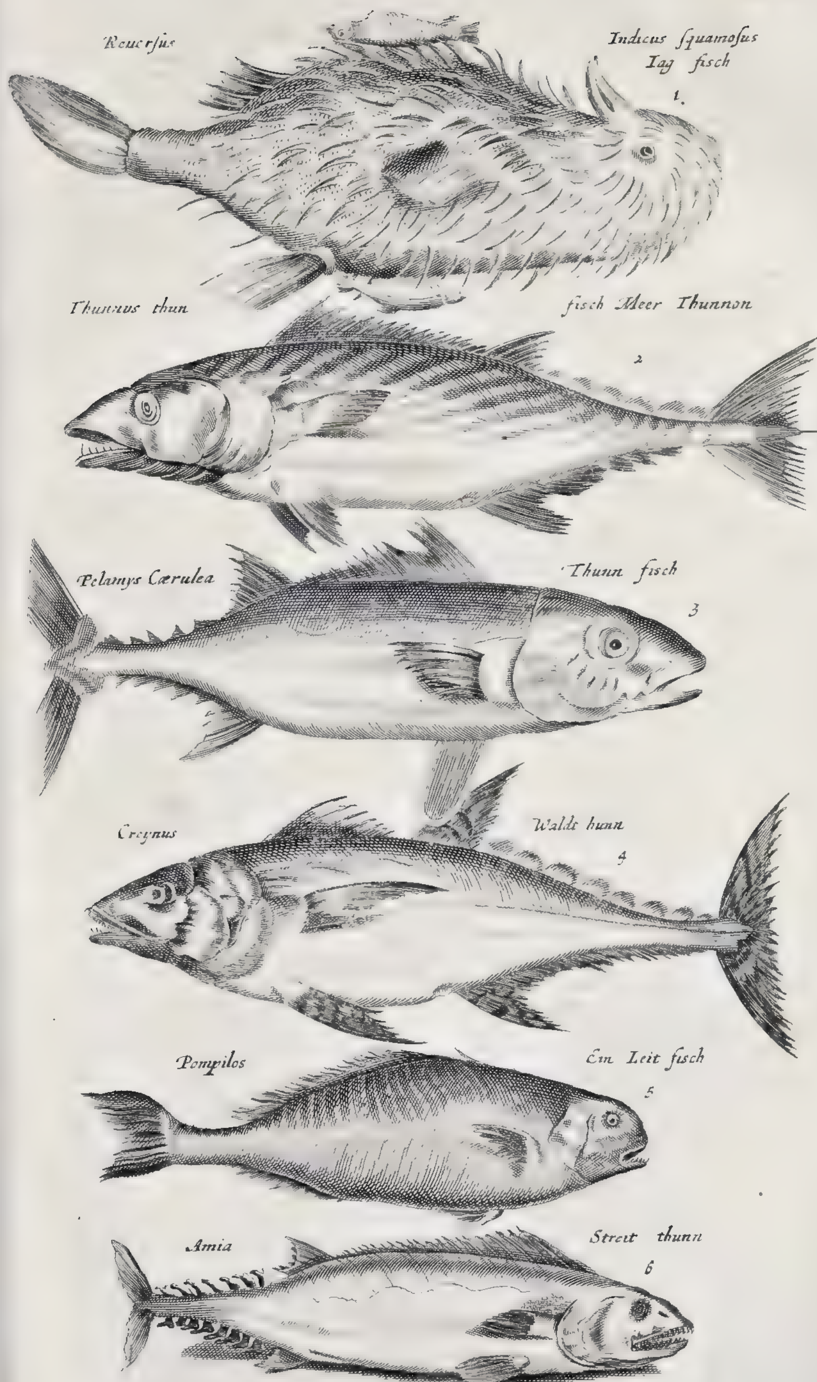
Van de Hippurus oft Rondkop, en de Indiaanze Reversus oft Iaag-vissen.

DE Hippurus, 't zy oft van de gelijkheit van een paarde-start, oft om dat hy als de Paarden springt, alzo genoemd, word van andere, van de Lammeren die als de Duikers danssen, Arneutes ghenoemt. By *Dorion*, en *Epenetus* Korophaine, van de vin die van den hooft-top begint, en daar als een kuif op-staat; by *Hecesius* Hippuren, by de Spanjarts Lampugo, en by *Gaza* Equilis: van verw en innerlijke delen is hy de Glaukus ghelijk, en word lichtlijk onder andere vissen, uit die vin die van 't hooft begint, en een Paards-start gelijk is, en uit veel draden bestaat, hoedanig in geen andere is, onderkent. Zijn maag is in 't midden van 't lijf. Rondele. Hist. Pis.

Hy houd zich in de Zee; maar in de Middelandse-zee is hy niet bekent. De Karystius word van *Archestratus* zeer geroemt, 't welk wonder is, wijl alle de andere vissen daar slegt zijn. Hy eet graag vlees; en in de korven besloten, neemt hy zo toe, dat het schijnt dat hy daar zijn begin genomen hadde. Hy krijgt Jongen in de Lente. In de Winter schuilt hy; is snel in 't zwemmen, en word niet als op zekere dagen gevangen. Arist. H. A. 9. c. 10.

De Indise Reversus is tweederlei, de een als een Paling, daar wy hier na, de ander is schobbig, daar wy nu van spreken zullen. Hy heeft zijn naam gekregen, om dat hy, te rug getrokken zijnde, zijn aas vangt. Hy is zo groot als een hand, met rompelighe schobben, met graten op den rug, en van de navel totte start heel scherp. Hy is leerzaam,

Tab. III

Reuersus
Indicus squamosus
Iag fisch
1.
Thunnus thun
fisch Meer Thunnon
2
Pelamys Cærulea
Thunn fisch
3
Creynus
Waldt hunn
4
Pompilos
Ein Leit fisch
5
Amia
Streit thunn
6

zaam, en word licht getamt. Hy doet de Indise Vissers veel voordeel in 't vissen. An een dunnen sterken draad ghebonden, word hy in Zee gebragt, en met vrindelijke woorden angesproken zijnde, word hy op de vissen, ja op heel grote los gelaten, en hecht zich in de zijden oft den buik, en wort alzo weder uit-getrokken. Den gevangen visch word dan zachtjes af-getrokken, om dat hy, dewijl deze heel vast daar an hangt, niet zoude beschadigt worden.

Bezie van de Indise Reversus, die de Paling gelijk is, de tweede plaat.

II. HOOFT-STUK.

Van de Glatte Zee-vissen.

I. LID.

Van de Thunnus of Tonijn.

DE Tunnus, 't zy of van 't Griekze woord Tunein, 't welk is met groot gewelt gedreven worden, alzo genoemt; oft van 't Hebreeus Thunnia, daar een geslaght van Walvisch door verstaan word, heeft by de schrijvers, na 't onderscheid van den Ouderdom, veel namen. De Thynnus oft Thynna enkelijk, 't zy Mannetje oft Wijfje, alzo genoemt, is grooter als de Pelamijs, maar kleinder als de eigentlijk ghenoemde Thunnus. Het jong word Kordyla genoemt, welk de oude, die in den herfst weder in Zee komen, navolgt. *Aristoteles* zeit, datze weinigh daghen leven. *Gaza* noemt haar Auxus. Als hy weder in de Pontus uit de groote Zee komt, word de Kordyla Pelamijs genoemt, om dat hy zich in 't slijk verbergt, oft om dat hy met scholen zwemt, gelijk *Plutarchus* zeit. Andere noemen hem Limoza, Limatra en Lutaria. Als de Pelamijs een jaar oud is, word hy Thunnus genoemt. Die wat grooter als deze zijn, Triton, Orcynus, Apolectus, Sarda, Synodontis, Cybia, oft Cybios, Cete, Melandris, Chelidonas, Xanthias. Zy hebben niet zonder reden zulke namen. Maar ghy zult ook bevinden by de schrijvers, dat haar verscheidene delen, die in 't zout bewaart werden, zonderlinghe namen gegeven zijn.

(Ald. o. l. 3 cap. 18. — Plin. 9. c. 15 Arist. H. A. 6. c. 6. — Plutarch. de solert. an. in. l. — Ælia. l. 3. c. ..)

Plinius noemtze glat. *Rondeletius* schrijft, dat zijn Orcynus, als ook die gene welken hy onder den naam van de rechte Pelamijs, oft Thunnus van *Aristoteles* voor-stelt, alzo met groote schobben ghedekt is, dat hy schijnt geen te hebben, maar datze in 't koken beginnen te gapen, en dan ziet men klaarlijk datze met een dun vliesje gedekt zijn. Hy doet 'er by, dat de Pelamijs Sarda glat van huid, en zonder schobben is, uitgenomen dat deel 't welk van de vinnen, an de kuwen gelegen, begint. Ook zijn by de schrijvers in de tekens van de kunne het onderscheid van de Pelamijs en Thunnus niet eens. *Aristoteles*, *Plinius*, en *Atheneus* onderscheiden het Mannetje van 't Wijfje daar door, om dat zy onder den buik een vinnetje heeft het swakke genoemt, 't welk het Mannetje niet heeft. *Rondeletius* zeit, dat in beide die vin altijt gevonden werd, doch ongescheiden in 't Mannetje, gescheiden in 't Wijfje, om dat het gat van den aars zoude kunnen verwijd, en haar vrugt beter an den dagh gebragt konnen werden. *Scaliger* schrijft, dat de vissers van Ligurie en Massilie opentlijk bewesen hebben, dat de Thunnus nimmer uit de Pelamijs voortkomt. Dat de Thunnus alleenlijk hier in van de Pelamijs verscheelt, dat deze blauw an de zijden is, en die met baarwijze, dwarze, schuinse plekken verçiert is, ghetuyght *Bellonius*. Die in 't Jaar M. D. LXV. in de Straat gevangen wierd, en XXXII. voeten lang, en XVI. breed was, die had op zijn huid een hele vloot geschildert.

(Rondel. in Hist. Pisc. — Arist. H. A. 5. c. 9. Plin. 9. c. 15 Atheneus Dipnos. — Scal. exerc. — Bellon. cita Aldrov.)

De plaats van de Tonijn schijnt verscheiden na haar ouderdom. *Oppianus*, die haar onder de Zee-vissen telt, schrijft, datse uit den Oceaan, met de Lente, om haar vrugt te telen, in de Middellandse-zee lopen, en datter daarom alsdan veel in de Tyrrhenise en Yberize Zee gevangen werden. *Iovius* doet 'er by, datse in de maant May uit-gedreven werden. Dat de Pelamijs de Zee, dicht an de Rivier oft poel geleghen, bewoont, en daarom in de Pontus om soeter kost te soecken met scholen loopt, hebben wy uit *Plinius*, ghelijk ook *Strabo* verhaalt, datse in de poel Meotis gheteelt werden. Datse de warmte soeken, en daarom by-na boven water swemmen, en in de Rivieren schieten, leren wy uit *Aristoteles*: Daar zijn 'er ghesien, die te Agathopolis tot an de brug, die enige duisend treden van de Zee leidt, opswommen, gelijk *Rondeletius* verhaalt. *Platina* seidt ook datse in den Rijn, Nijl en de Po, en in eenige plaatsen vol wier zijn. Datse buiten de zuilen van Herkules, door den Oosten wind gedreven, in groot getal en van ongelooflijke dikte ghevonden zijn, beschrijft *Aristoteles*. Het is naulijk te geloven datter so veel Tonijnen in de Indise Zee zijn, dat de Vloot van *Alexander* de Grote, niet anders als door een groot Leger belet, haar vaart heeft moeten veranderen, ghelijk wy by *Plinius* lesen. Want de Griekse schrijvers seggen dattet Walvissen geweest zijn. Van haar vangst en verblijf omtrent Byzantium, schrijft *Strabo* aldus:

(Plaats. Oppianus Halieut. l. 4. c. 620. — Plin. 9. c. 15 Strabo. Geogr. l. 7. Arist. H. A. 8. c. 19. — Aristot. in Admirand. — Plin. H. N. 9. c. 3.)

Zijn spijs is somtijds wier; dikmael omtrent Spanje, voornamentlijk (uit de voorzee, na de zuilen van Herkules ghedreven zijnde) eykkels van de Eyke-bomen, die omtrent de Zee groeyen, daar sy heel vet

(Strabo Geogr. Aristot. in Admirand. Strabo l. 3.)

 van

Atheneus Dipnol. l. 7. Polyb. H. l. 34. Arist. H. A. l. 6. c. 17. Oppianus Halieut. l. 4. Arist. H. A. 6. c. 17.

van werden, en uit de overvloed van dese word de overvloed van de Tonijnen gheoordeelt: veel-tijds eten sy ook vlees. Ten tijde van haar teling etense al watter voorkomt; en gebaart hebbende, sparense ook haar eygen jongen niet, maar in de Lente etense haar eygen kuit. *Aristoteles* schrijft datse somtijds van vetheid barsten.

Plinius 9. c. 15.

Arist. H. A. l. 8. c. ult.

Datse maar twee jaaren leven, zeit *Plinius*, uit *Aristoteles*, maar het is naauwlijk te geloven: want sy worden so groot, datse vijfthien Talenten wegen, en de start twe ellebogen, oft gelijk by *Aristoteles* staat, vijf handen breed is: en daar zijn 'er gevangen gesien, die men uit de grote van het lijf, en dikte der schobben, veel ouder als twe jaren most oordelen.

Arist. H. A. 5. c. 11. Plin. l. 9. c. 115. Oppianus Halieut. l. 4. v. 505. vide Oppi. & Scaliger. p. 2. 34.

Van haar teling hebben wy, datse in Februarius versamelen, en daar na in July eens baren; maar dat men gelooft datse in de Pontus twe-maal baren, om dat haar vrucht ten deel tijdigh, ten deel ontijdig is. De eerst komt voort in de maand December, voor de Winter, de later in de Lente. Zy schieten kuit als in een blaas: hier uit komen die Scordulæ genoemt zijn, die van Byzantium noemense Auxiadæ, om datse in weinig dagen groot werden.

Plin. H. N. l. 9. c. 11.

Zy komen in den Herfst met de Tonijnen uit, maar in de Lente kerense weder als sy Pelamijdes geworden zijn. Wat angaat haar zielige bedieningen, daar in heeft haar de Natuur sonderling versien. Datse lopers zijn, gelijk *Gaza* seit, kan uit het voorgaande verstaan werden. Evenwel lopense in de winter niet, alwaar sy zijn daar blijvense de winter over, tot dat den dagh en nacht evenaart. Als sy uit de Pontus sullen loopen, houden sy de linker zijde, en verwachten den noorden wind, om voor de vloed af te lopen. Als sy in de Pontus sullen lopen, houden sy de rechter zijde, om datse met het rechter oog beter sien, hoewel sy beide uit de natuur swak zijn. Die selve swakheid is oorsaak datse voor de klip van wonderlijke witheid, die van de grond opwaarts doorglinstert, en die in de engte van het Thracise Bosphorus, daar de Propontus met de Euxinus gevoegt werd, in de engte van de straat die Azie en Kristenrijk van een deelt, en omtrent Chalcedonie an den Oever van Azie gesien werd, verschrikken; en also schielijk verbaast zijnde, tegen het uitstekend hooft van Konstantinopelen, om die oorsaak Auri Cornu, oft goudhoorn genoemt, met ghewelt omsetten. Datse 's nachts vertrekken, wijst an het seggen van den ouden dichter *Amphylitus* by *Herodotus*, en die penning ghesien van *Bellonius*, op welk an d'een zijde een Koorn-ayr, op d'ander een Tonijn stond en boven de selve een Maan met dit op-schrift: Philippense. 't Is ook niet vergeefs dat *Plinius*, als hy geseit hadde, dat haar vangst van den

Herod. l. 1. Histor. Aldrov. de pisc. lib. 3. c. 18. Plin. l. c.

opgang der Zeven-starren, tot den ondergang van de Arcturus duurde, zeit datse de overige tijd in diepst van de grond scholen, ten waar, doet hy 'er by; datse door de warmte, oft de volle Maan uitgelokt wierden. Als sy met scholen swemmen, houden sy de gestalte van een vierkant, en met ses zijden besloten zijnde, makense een vastigheid uit haar selven. Omtrent het uitstekend hooft van *Buba* lopen de grootste, als de varkens, alleen: d'ander, op de wijs der wolven, met haar twe. Sommighe, als de geyten, met scholen.

Plutarch de sol. ert. animal.

Ælian. H. l. 15. c. 3.

In de Honds-dagen soeken sy de Euxinise zee, en als de baren van de Son verhit zijn, verdonkeren sy, onder een gemengt zijnde, malkander met grote hopen. Datse op diepste van de grond, onder een klip oft den oever slapen; datse door 't werpen van een elger niet konnen geraakt werden, verhaalt *Aristoteles*. In de Honds-dagen wordense van de water-paards-vlieg gequelt. Hy hangt haar daar de huid dunst is onder de vinnen, en queltse ellendig, soo datse dikmaal van ongedurigheyd op het land oft in de schepen springen.

Arist. H. l. 4. c. 10.

Van haar toeneiging oft afkeer valt niet veel te seggen. Men seit dat haar de Cephus oft Meeuwen vervolgen, die de stukken van de Vissen, van de Tonijnen verscheurt, en op 't water drijvende, opvangen. Als sy met scholen voor-by Italie gedreven werden, vallen sy van Sicilie, gestuit zijnde, onder groter beesten. In de maand May wordense van de Xiphius, oft Swaart-visch, uit de Attalantise zee in de Middelandse gedreven. *Matthiolus* schrijft dat sy van hem niet anders verjaagt werden, als de kudden der schapen van de wolven. Van haar vangst te handelen, behoort tot een ander plaats.

Zy hebben haar ghebruik in de spijs gevonden. Eertijds wierdense, in stukken gesneden zijnde, ten ansien van de nek en buik (*Atheneus* noemtse Tas Etriaias) gepresen; en dat stuk, 't welk *Festus* Klydia Thyum noemt, en *Nevius* Petimen Piscinum, 't welk tusschen de schouders an de borst staat gesouten, dat den naam van Omotarichus, maar alleenlijk vars, gegeven, en dan ook swaar van lucht is. De andere delen wierden voor lekkere bewaart. Melandria wierden genoemt die de houte eyke barden ghelijk zijn. Het slimste was 't geen naast de start is, en Aoria genoemt. De Pelamijdes, in stukken gesneden, wierden onder 't geslagt van de Cybia (so wierden enige gesoute stukken die op de vorm van dobbelstenen gesneden, en naast an den rug oft nek waren genoemt) verdeelt *Alexis* prees het hooft, *Antiphanes* de start. *Falkonius Hetruskus*, die lekkeren bordeelbrok, heeft uit de selve een lekkere spijs bedacht. *Atheneus* heeftse boven alle andere

vissen

vissen gepresen. Andere hebben de gesoute stucken, welke Thynnaia, oft liever Thynnia, genoemt werden, boven het beste van de varsche visch gestelt. Maar by *Xenocrates*, gelijk *Oribazius* seit, zijnze niet goed voor de maag, van quaad sap, winderig, en schieten niet lichtlijk af. By *Galenus* zijnse van hart vlees, en onsmakelijk. Nochtans seit *Archestratus* dat de Tonijn edel, omtrent Byzantium, Karystum en Sicilie, is; noch beter omtrent Kephala en Tijndaris, en alderbest omtrent Hipponium in Italie, en datter omtrent Samos grote ghevangen werden, die waardig zijn voor de Goden opgedischt te werden.

Plin H. N. 32, c. 10.

Sy geven ook haar gebruik in de geneeskonst. Het bloet, de gal en lever, 't zy versch oft bewaart, hebben kracht om 't hayr te doen uit-vallen; en die in sijn kindsheid daar mede bestreken is, word noit ruig, soo *Ælianus* schrijft. De Omotarichus, veel gegeten, bedwingt het vergif van de slangprester. De Cybia met honig ghegeten, is goed voor de harde geswellen van den aars.

Ælia. H. A. l. 13. c. 27. Dioskorid. 2, c. 30.

II. LID.

Van de Pompilius oft Leitfisch, en Amia oft Bonijt.

Ælian. l. 15 c. 23. Athen. Dipnos. l. 6 Apoll. Rhodius en Argonaut.

DE Pompilius, 't zy oft van Pompes, oft overvoeren, (want men beuselt dat Pompilus, de Veerman, oft, gelijk *Atheneus* wil, den groten zee-man van Apollo in een visch van den selven naam is verandert, om dat hy de Maagt Ocyrhoe vervoert hadde) oft om dat hy de varende Schepen tot het land toevolgt, also genoemt, word by andere Heilige visch, by andere Pompilus genoemt, en van *Plinius* onder de Tonijnen gerekent. *Atheneus* seit, dat hy de Pelamijs gelijk, en verscheiden is. *Rondeletius* houd voor den selven een visch sonder schobben, die op den rug gesprenkelt en gevlekt is, in welken van de kuwen totte start een lange kromme streep schiet, van welken na den buik veel dwarse tussen-beide gestippelde strepen af-zakken. Het deel dat boven en tussen de ogen staat is goud-geel. De start eindigt in een spits, niet gescheiden nocht' half-maans-wijs van gestalte, op de wijs van de Tonijnen en Pelamijdes.

Plin. l. 9. c. 29. Athen. l. c. Rondelet. in Hist. pisc.

Plin. l. 9. c. 15.

Sy houden haar in 't diepste van de Zee. Sy volgen dikmaal de varende schepen met een wonderlijk vermaak, en scheiden in enige uren niet van de selve, hoewel sy dikmaal met den elger gheschoten werden. Wanneer sy landt vernemen, keren sy wederom, waar uit de schippers oordelen dat selve na by te zijn. Sy hebben de Dolphijn tot vyand; maar met groot ongeval van dese: want die geproeft hebbende, vallen sy haar gedurig an, en, door gramschap angenitst, wordense na den oever gedreven, en een roof van de zee-vogels.

Oppianus Halieut. l. 1 Ælia. H. A. l. 2, c. 15. Athen. l. 7.

De Amia, also genoemt om dat hy met vissen van sijn geslagt om-swerft, oft om dat hy niet eensaam, maar met scholen leeft, noemt *Ælianus* Trokta. De Spanjarts Biza, gelijk als *Byzantia*, andere noemen hem Bonita. *Iovius*, en *Salvianus* stellen daar voor de Lechia; andere de Sphyrena; andere die visch die van de Spanjarts Lambugo genoemt is, maar qualijk. Het is een visch de Palamijs, oft Tonijn, oft de Makareel van lijf, gestalte, en vinnen van de start gelijk, met een glatte huid, uit-genomen omtrent de kuwen, met een scherpen muil, met kleine gele oogen, scherpe tanden, inwaarts gekromt, met gedekte kuwen, een dikken, witten, rompeligen langen buik tot den aars toe, welkers byhangsels ontelbaar, en dunder als van de Makareel zijn, met een blauwen rug, die, als hy leeft, blinckend is, van welken, na den buik, eenige schuinse swarte, van malkander staande strepen loopen. Hy heeft een dunne start, op de wijs van een halve maan, dunne darmen, een rode lever, een swarte milt, en de gal, an den gehelen darm gehecht, van selve lengte, en dikmaal omgebogen.

Plutarch. Ælianus l. 1, c. 6.

Aristot. de partib. animal. l. 4. c. 2. Arist. H. A. l. 2. c. 18. ex Scalig. Aristoteles l. 8. c. 13. Scalig. ad l. 2. H. A. c. 18. Oppianus Halieut. l. 1.

Aristoteles bevestigt, dat hy in de Zee-rivieren, en poelen leeft; 't geen *Scaliger* ook seit, dat hy de Rivieren en Poelen bemint, om het soet water en 't slijk; *Oppianus*, dat hy in de Pontus loopt, en aldaar, met zijn leiders, de Somer over-brengt, so om dat daar minder grote vissen zijn, als om dat door het soet water de spijs daar aangenamer is: waar uit men haar dagelijkzen anwas kan oordelen. *Rondeletius* schrijft, datse omtrent Provense, in de engten der Zee, welke de veel Eylanden maken, gevangen werden.

Arist. H. A. l. 8. c. 13.

Arist. H. A. l. 6. c. 13.

Sy eten somtijds wier, veeltijds vleesch. Sy zijn stout en geswind, so datse de Trokta in springen overwinnen, gelijk *Ælianus* in de an-getrocken plaats heeft geseit.

Haar gevecht met den Dolphijn sult gy by *Oppianus* fray beschreven vinden. 't Selve word van de Trokta by *Ælianus* gelesen. Gevangen zijnde, springen sy uyt 'et water, en, den draad af-bijtende, gaan sy dikmaal weer voort. Zy worden van sommige vissen gegeten, voornamentlijk van de Glaukus, indien men *Tarentinus* geloven mach. Zy worden in de spijs gebruikt, als van goed voedsel zijnde; schieten matelijk na beneden, maar voeden weinig. *Archestratus* prijst haar in den Herfst, na het onder-gaan der Seven-starren; doch voornamentlijk de *Byzantia*, en seidt datse ver van den Hellespont slimmer zijn. Indien gy de naaste streek vande Ægeise zee doorzeilt, sult gy bevinden datse haar oude deugt besmetten.

Oppianus Halieut. l. 2. Ælia. H. A. 12. c. 53.

III. LID.

III. LID.

Van de Xiphias of Gladius, oft Zwaart-visch.

DE visch welke an de gestalte van de snuit Xiphias', en by *Epicharmus* Schiphias, by Mæandrus Xiphius, en by de Latijnen Gladius oft Swaert-visch genoemt wert, noemt *Homerus* Kuya; *Hezychius* en *Varinus* Thorenea, en andere Thranis; *Hermolaus* Tomus Thurinus: want so leeft hy by *Plinius*, mogelijck van Thuri, een Stadt in Italie. *Albertus* noemt hem Miles. *Salvianus* en *Massarius* menen dat hy van *Plinius* Galeus genoemt werd; maar qualijk.

Ælian. 13. c. 4.

Plin. H.N. l. 32. c. 11.

Hy is somtijds heel groot. *Rondeletius* seit dat hy dikmaal thien elleobgen lang werd. *Plinius*, dat hy de Dolpijn in grootte over-treft. *Strabo*, dat hy een bootje gelijk is. Hy heeft een rond lijf, van 't hooft af terstond heel dik, daar na tot de start dunder; in 't einde, voor 't begin van de start, vertoont sich een uitpuiling. De huid is, na de start, in 't antasten, glat; maar na den bek ruw. Onder de huid zijn veel schobben verborgen. Op den rug heeft hy vet als een Varcken. Bey de kaak-beenders hebben een snuit; maar de bovenste is meer beenachtig, harder; en somtijds twe ellebogen lang: (*Atheneus* seidt, datse soo lang als 't geheele lijf is) de onderste korter, en dryhoekig. Die heeft sich dikmaal in grote als dry tegen thien, d'ander als een. Het swaart is scherper als yser; maar bederft als de visch dood is. *Gellius* heeft met sijn punt de harde stenen uit-gehouwen. *Ælianus* eigent hem qualijk tanden toe, die niet al te krom nocht al te ledig zijn. Want hy heeft 'er geen; maer in haar plaats langachtige scherpe benen in 't verhemelt, vermits de stof der tanden in so groten swaert verteert is. De ogen zijn rond en uitpuilende, met gaten voor de selve. Hy heeft acht kuwen, en die dobbel. Den rug uit den asgrauwe swart, en blinckend als zijde. De huid is heel dun; de buik silver-wit. De gal hangt an den darm.

Rondel. in Hist. pisc. Plin. l. c.

Atheneus Dipnos. l. 7

Oppian. Halieut. l. 2.

Ælia. H.A. l. 14. c. 23.

Arist. H.A. l. 2. c. 13.

Zy houden haar in de Zee, en komen selden an 't strand: Maar worden overvloediger gevangen omtrent het uitstekend hooft van Scilla, by Sicilie en Sophyrius, dat het uitterste van Italie is, en word huidendaags van de Schippers Spartivento genoemt. Sy worden ook van *Ælianus* den Danau toegeëigent, ook zeit men datze in Denemarken, in 't Suerinse Meyr, heel bekent zijn.

Ælia. l. c.

Zy leven met vissen, die sy met de snuit doden; en sy eten die niet, voor datse haar met de snuit doorboort hebben.

In 't begin van de Hondsdagen wordense van de water-paards-vlieg gequelt, (het is een klein dier, als een Scorpioen, en soo groot als een spinnekop) die haer so pijnigt, datse dikmaal in de Schepen springen. Zy schrikken voor de Wal-visch, en als sy die sien, steken sy haer swaert in de aarde, oft wat plaats sy eerst in Zee an doen, en blijven so, met het hooft vast ghehecht, leggen. Echter moet men niet geloven datse haar wapen niet en kennen. Hy gebruikt sijn snuit als een swaerd. Zy door-boren dikmaal de Portugese Schepen in de Indise Zee, tot anderhalve hand-breed toe. Men heeft hem in de Middelandse Zee ontrent een Schip sien swemmen, 't welk hy met de snuit half door-gheslaghen hadde. Datse de Griekse spraak van de Italiaanse onderscheiden, en die niet vrezen, maar voor dese vlieden, heeft *Iohannes Marius Kataneus*, die de vangst van de Swaart-vissen, an den Oever van Lokris, heeft by geweest, verhaalt, en de Bruty getuigen dat ook.

Oppianus Halieut. l. 2. v. 509. Plin. H.N. l. c.

Oppian. l. 2. v. 50

Ælian. l. 6. c. 40

Zijn gebruik is selden in de spijs. Want hy is droog, en swaar te verteeren. *Archestratus* prijst de Byzantinse.

IV. LID.

Van de Remora, en Walvisch-leider, oft Schip-stutter.

VAn de Remora, welke Echeneis, Remiligo en Naukrates genoemt werd, kan naulijk iet sekers geschreven werden, so zijn de schrijvers onder malkander verdeelt, nochtans komen'er dry dingen voor: De beschrijving, de kracht om de Schepen te stutten, en de oorsaak. Hy word verscheidentlijk van verscheidene beschreven. Het is by sommige een kleine visch, die sich an de klippen houd. Enige menen, uit *Aristoteles*, dat hy voetẽ heeft, mits de veelheid van sijn vinnen so gestelt zijn. *Mutianus* meent dat het de Murex oft Purper-visch is, en seit dat hy breder, en niet spits, nocht rond, nocht hoekig van bek is, maar uit een enkele schulp bestaat, die sich weerzijds t'samen voegt, met welke hy een schip, voor wind seilende, gestut heeft, 't welk een Bode van *Periander* voerde, die boodschapte dat'er twe edele kinderen souden gelubt werden, en dat die vissen, die 't schip gestut hadden, by de Goddin Venus, van de Gnidii ghevierte werden. *Trebius Niger* seit, dat hy een voet lang, en vijf vingers dik is. Datter dry met die naem ghenoemt werden, kond gy daar uit niet qualijk oordelen. Ook zijn de jonge schrijvers niet eens. *Rondeletius* set haar onder de onbekende. *Gillius* bekent dat hy noit die visch, of een visser die hem kende, heeft gesien. *Bellonius* seidt, dat hy gheheel sonder beenders, zacht, glat, en groen, onder plat, krom van rug en met een bult verheven is; en de rode slek, sonder schulp, ghelijkt. De selve seit, dat hy een span lang, en soo dik als de hand-haaf van een spa word, sich an de zee-klippen hout, maar traag voor-kruipt, en met sijn hoorns de

Plin. H.N. l. 9. c. 125.

wech afpeilt, en uitkruipende, gelijk de slek, enig slijm nalaat. Men zeit dat hy in Korsira overvloedig uit de netten getrokken werd. Die, welken wy te Napels onder de uitlandse zeldene dingen van *Imperatus* gesien hebben, word aldus beschreven: Op 't hooft heeft hy eenige pannetjes oft holletjes, gelijk die van de visch Polypus, waar mede hy de schepen en grote Walvissen anvattende, de zelve tegenhoud, en na zijn wil in haar loop belet. Het afbeeldsel is na de grote van sijn lijf uitgedrukt.

De Remora, van *Aldrovandus*, is over 't gehele lijf violet oft paars. De zijden zijn wit. Het middellijf is met een groenachtige streep door-sneden. De start, die in ene vin eindigt, helt na 't blauw. De snuit is die van den hond gelijk, behalven dat het onder-kinbeen langer als het bovenste is. De vinnen van 't gehele lijf zijn zes. Zodanigen vischje is ook te Embden, in Oost-vriesland, gevonden, 't welk vier vingers lang was, zo *Gesnerus* verhaalt. De huid was sonder schobben en heel dun; het hooft, ten anzien van 't lijf, heel groot, met kleine ogen; en het overige lijf vol knobbelen. Onder de kin was iets, in gestalte als een pannetje oft holletje, en als dat mette vinger gedrukt wierd, bleef hy daar zo vast an hangen, dat hy konde omgeslingert werden. Zodanig is ook de wijs van zijn vermogen om de schepen te stutten. Laat de winden waijen en bulderen, hy doet nochtans, volghens *Plinius*, de scheepen stil blijven.

Gesner. in Histor. Pisc.

Plin. H. N. 32. c. 1.

Met *Plinius* stemt ook *Oppianus*. *Cherememianus* en *Trallianus*, by *Plutarchus* zeit: dat hy de schipvaart stut en belet, en maakt dat de schepen traag voortvaren; die schrijft dat hy an de achter-steven deze, dat hy an de zijden, en *Oppianus* dat hy an de kiel hangt. *Peterus Melara Kardinaal* van Tours verhaalt dat de Galey, als hy over zee na Italie voer, van de zelve (ten waar zulk mogelijk van de Lamprey te verstaan is) midden in zijn vaart belet is. Maar *Kircherus* houd dit alles voor beuzelingen; en van de tijden van *Plinius*, tot nu toe, is zulx noit angemerkt, hoe wel de gehele werelt mette schip-vaart doorkropen is. Het geen dat groter in vermogen is, kan van een minder niet overwonnen worden. Geen stuk van een zeilsteen, hoewel heel, dat krachtig is, en naukeurig gewogen, kan een ander groter en zwaarder tot sich lokken, en hy zeit datter dikmaal in de Sicilise zee, om de strijdige vloed, en een geladen schip met volle zeilen en voor de wind, in zee blijft hangen, daar andere omtrent haar een behoorlijke loop houden.

Plutarch. sympol. l. 2. Problem.

Kircher. l. 3. Arbis. magnet.

Van de oorzaken komt niets sekerder voor. *Rondeletius*, steunende op de antwoord van *Aristoteles*, waar door hy uitleit, waarom een klein roer, an 't einde van 't schip vast gemaakt, door de krachten van een mensch een groot schip kan bewegen, schijnt eer te bewijsen, dat een schip door het anhangen van de Remore minder beweegt als gestut werd. 't Zelve kan van *Plutarchus* gezeit werden, als hy zeit dat een schip, met veel mosch en wier begroeit, trager doorsnijt en beweegt werd, en dat hier de Remora inhangt, en alzo gheen oorzaak van de traagheit, maar een toeval van die oorzaak is. *Fracastorius* meent, dat de Echeneis een kenteken van een verborgen klip is, en dat het schip daar niet kan afgerukt werden; maar door vrees van het ydel blijft anhangen. *Scaliger*, *Plinius* navolgende, vlugt totte verborgene hoedanigheden: Van welke zommige het vermogen hebben om te bewegen, andere recht-strijdig. Niemand zijn de eerste beginzels van de hitte uit vuur bekent. Desen volgt *Loniserus*. *Zuarez* doet 'er de hemelsche invloeyingh by. En *Basilius* met *Ambrozius* stemt hier niet teghen. De meningh van *Kekkermannus* is zonderling, welke meent dat die visch een koude en lymige vochtigheid van zich geeft, en dat het water hier door omtrent het roer als bevriest, en alzo onbeweeglijk werdt. Daar is naulijk iet waarschijnlijk.

Rondelet. de piscib. marin. lib. 15. c. 18.

Arist. in Mechan. quæst. 6.

Plutarch. sympos. l. 2 problem. 7

Frakast. de sympath. c. 8.

Lonifer. de Aquatic. Zuar. dis. Metaph. Bazil. 8. Hexam. homil. 7. Ambrosius Hexam. l. 5 c. 10. Kekkerm. in probl. naut. Plin. H. N. 32. c. 1.

Wat zijn gebruik angaat, zommige uitte Grieken hebben gezeit, dat hy an 't lijf gedragen, het afschieten van de vrugt totte tijdt van 't baren toe belet: andere, dat hy gezouten en angebonden de Zwangere Vrouwen doet verlossen, en dat hy daarom met een andere naam Odynolyontes ghenoemt werd. Dat hy tot minne-dranken bequaam is, en het oordeel en d'uitspraak van gedingen kan beletten, houd ik voor beuzelingen.

Dat de Walvissen hem tot een leider hebben, zo om datze door swaarlijvicheid traag beweecht werden, en lichtlijk in de modder en engten blijven steken, als ook om datse niet scherp van gezicht zijn, hebben *Oppianus*, *Ælianus*, en andere beschreven. Datse, van de zelve verlaten zijnde, tegen de grond stoten en omkomen *Plutarchus*, en *Klaudianus*. Ik weet niet waarom hy by *Plinius* Muskulus genoemt werdt; met welken naam *Bellonius* qualijk gemeent heeft, dat een stuk van de Walvisch by *Oppianus* en *Aristoteles* genoemt wierd. By *Hermolaus* word hy Julus, by andere Mysticetus genoemt. Hy is lang, wit, lang van hooft, en smal van start, indien wy *Ælianus* geloven. *Aldrovandus* stelt een voor van negen duim, met een scherpen muil, een langh en plat hooft, smalle dunne start, het lijf over al rouw, sonder schobben, maar met een beenachtige huid bedekt. Ik betwist niet oft het beuzelachtig is 't geen de

Oppianus Halieut. l. 3

Ælia. H. A. l. 10. c. 6. Aldrov. de piscib. l. 3. c. 23. Scaliger ad H. A. Arist. l. 2. c. 16.

Rondeletius, oft dat het twijffelachtig is, 't geen *Scaliger* meent, dat de Natuur zodanige gegeven heeft; of dat het de vriendschap toe te schrijven zy. De voorbeelden van vrindschap lezen wy by *Plinius*, te zijn de Walvisch oft Balena, en de Musculus: wanneer deze an de ander, als haar de ogen door de swaarte der winkbrauwen overstolpt zijn, voorzwemmende de rechte weg en ondiepten anwijsen, en haar in plaats van ogen dienen. Het is bekent dat zy van de Walvissen met de muil, als een ancker, gevat werden, dat ze in haar keel slapen; en als deze rusten, de andere haar niet bewegen, en van dezen stuurman ontbloot zijnde, tegen de grond stoten en omkomen, gelijk *Klaudianus*, en *Plutarchus* verhalen.

Plin. H. N. l. 9. c. 62.

Klaud. in Eutrop. Plutarch. l. utra animal.

V. LID.

Van de Zee-slang.

Plin. l. 32. c. 1. Ælia. H. A. l. 18. c. 28. Arist. H. A. l. 2. c. 15. l. 8. c. ult.

De Zee-slang word by *Plinius* Drako Marinus, by *Ælianus* Morus en Hydrus, en by *Aristoteles* Ophis Thalassikus genoemt.

Haar grote is op zommige plaatzen merkelijk. In Afrika zijn ze zo groot, dat ze de ossen an-vallen, en de Galeyen omwerpen. Omtrent Noorwegen zijn zy gesien van twe hondert voeten, die zomtijds zulken verheven ruggraad boven 't water stesten, datter een schip over lopen kan, indien wy *Olaus Magnus* geloven. Daar wordter inde engte van de Rodanus gevonden die geel geverwt, XL. voeten lang en onschadelijk zijn, ten zy men haar tergt. By enige eylanden voor Persie zijn 'er geweest van twintig ellebogen, die een gehele vloot verschrikten. Zodanige lopen uitte zee, omtrent het uitstekend hooft van Karamanie, en Arabie, te land. De engte Barases is de scheep-varende ook heel schadelijk, om dat zy, die uitte zee derwaarts an willen, van heel grote en zwarte zee-slangen ontmoet werden. Gy zult ook een beschrijving van een heel grote by *Virgilius* vinden. Die van welke wy hier handelen, is de Land-slang gelijk, met een hooft en 't lijf als een Konger-aal; maar met een scherper bek, indien wy *Aristoteles* geloven: indien *Salvianus*, zo heeft hy een roden rug, donker gele zyden, en donker witten buik. *Rondeletius* zeit, dat hy dry ellebogen lang is, met een geel lijf, ronder als een Paling, van verw als het geraamte by *Aldrovandus* vertoont, met een hooft als een Konger-aal, geel-achtige ogen, een asgrauwen bek en buik, en het opper-kaak-been langer. De tanden zijn die van den Murena oft Negen-oog gelijk, maar ylder, en hy heeft twe vinnen an de kuwen als de Paling. Die van *Kastelletus* an *Aldrovandus* gezonden is, was van verw als de Konger-aal, na 't blauw hellende, de mond van binnen rood, met scherpe tanden verzien, onder de kin met uitsteekzels als een baard, en noch een an den aars. Hy houd sich in de Zee, maar hy word nochtans niet in de grootste diepten geboren. Die in de rivieren gevonden werden, zijn Hydri, en geheel van dese onderscheiden. Hy loopt ook somtijds te landt, als een ghedaante van de Land-slang. Den gehelen dach blijft hy in de Zee; om te slapen komt hy te land. Hy is heftiger als de Konger-aal, indienmen het woort Sphodroteros also wil oversetten. Gevangen en in 't sant geworpen zijnde, maakt hy met sijn muil, met een sonderlinghe geswintheidt, een kuil in d'aarde.

Plin. 6. 23.

Solin. Pol. Hist.

Arria. in Periplo Mar. rubr. Virg. l. 2. Æneid.

Arist. H. A. l. 2. c. 14. & l. 1. c. 37.

Aldrov. de pisc. l. 3. c. 24.

Arist. H. l. 2. c. 14 ex Scalig edit. 17. Bellon. observat.

Plin. H. N. l. 9. c. 37.

Zy hebben eertijds in Turkijen, ten tijde van Bajazet, mette Land-slangen, van 't opgaan van de Son, tot den ondergang, gevochten. Van de gedode wederzijds zijn 'er acht duisend getelt. De water-slangen mosten de overwinning an d'andere laten. Hy mach wel gegeten werden; maar word, om de gelijkheid mette Land-slangen, verworpen.

VI. LID.

Van de Kongrus oft Kongeraal, en de Ophidius van Plinius.

Rittersh. ad l. 1. Halieut. Oppiani Atheneu Dipnos. l.

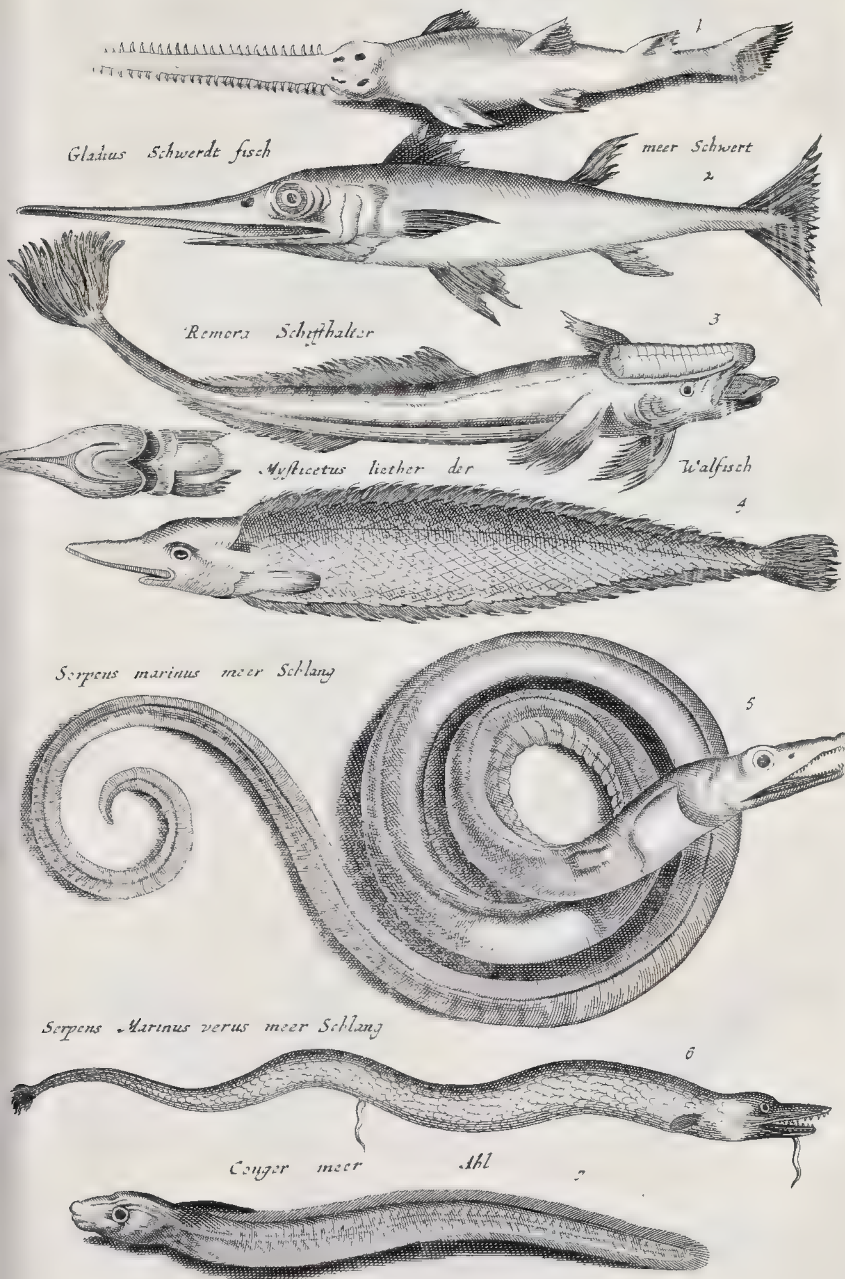
De Kongrus oft Konger-aal word by de Grieken van groo, dat is, ik slokke also genoemt, is by andere Gryllus, by sommige om de gelijkheid van 't lijf en verw Zee-paling genoemt. Daar zijn twe geslachten een wit, oft een Zee-paling, en een ander die niet wel also kan genoemt werden: want hy is tussen beide zeit *Aristoteles*. De jonge schrijvers stellen maar een geslagt, in welke alle de tekens die de oude de Konger-aal hebben toegeeigent gevonden werden.

Arist. H. 8. c. 23.

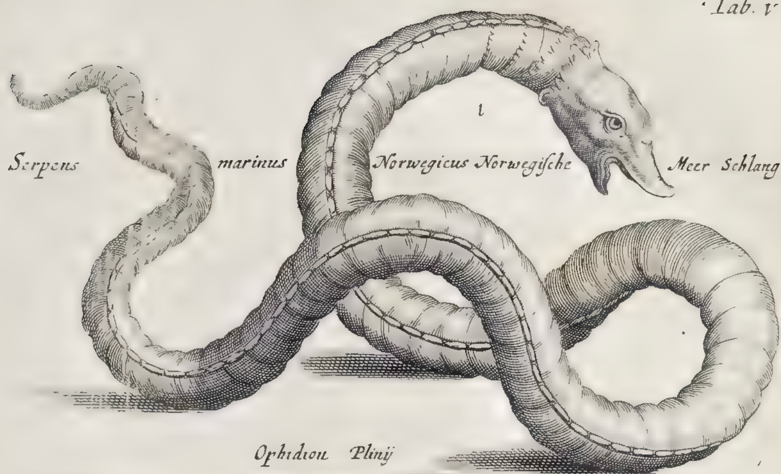
Hy is lang, slibberig en glat, en word dikmaal vier of vijf elleboge lang. *Scaliger* heeft 'er een gesien die men met beide handen niet kon overvatten; so dattet geen wonder is dat *Strabo* schrijft, datter veel in Sysione gevonden werden, die naulik een man dragen kan, ja enige so groot als een gehele wagen. Gelijk *Eudoxus* ook verhaalt, datse omtrent Karteja in de buitenplaatzen over de tachtig pond woegen. Hy is over den gehelen rug rood, an de zijden een buik wit. Hy heeft twe vinnen, op den rug buiten op een vliesige vin loopt een zwarte streep. De ogen zijn veel groter als in de Palingen. Op 't einde van den muil heeft hy twe korte velachtige hoorentjes, kleine tanden die kamswijs in malkander sluiten, an weer-zijden twe kuwen, welkers

Scalig. a Hist. 2. c.

Eudox. l de terræ motu ap Atheneu Strabo Geog. l.

1
Gladius Schwerdt fisch meer Schwert
2
Remora Schiffhalter
3
Mysticetus liether der Walfisch
4
Serpens marinus meer Schlang
5
Serpens Marinus verus meer Schlang
6
Conger meer Ahl
7

·Tab. V·

Ophidion Plinij

Muræna fæmina Mural Weiblein

Myrus alter siue Serpens rubescens

Rothe Meer Schlang

Arist. l. 2. c. 13. kers vinnen rood zijn, maar die 't lijf omringt is donker, na 't blauw hellende, indien gy haar binnenste besiet. Hy heeft een kleinen rop, die andere vissen niet hebben; de galblaas hangt an de lever.

Oppianus Halieut. l. 1. v. 113. Athen. l. 4. Zy leven in alle zee, voornamentlijk die welke omtrent de rivieren sijn. Want hier schieten ook de jongen in: op dat ik van de poelen niet spreke, welkers inboorling heerlijke van Matrones Parodus genoemt werd. Datse op 't land komen is niet ongerijmt, wijl wy 't selve boven van de Zee-slang geseit hebben, en ook uit *Aristoteles* van de Palingen kan geoordeelt werden. Zy eten vischjes. Daarom worden sy vet, als het hard wayt op welke tijd meerder kleine visch in Zee loopt.

Opp. Hal. l. 1. v. 516. Haar versameling word met die van de Palingen vergeleken, niet datse van dierghelijk schuim in 't sand begraven voortkomen; maar om datse met onderlinghe Arist. H. A. l. 5. c. 4. l. 6. c. 17. omhelsing van haar opper-deelen versamelen, 't welk de dieren sonder voeten ghewoonlijk is. Haar kuit hangt op een rije an malkander, en is so in 't vet bedompelt, datse nauwlijk gesien werd. Indien gy haar in 't vier werpt, versmelt hy tot een vette damp, de kuit springter uit en barst.

's Winters schuilense, en worden dan niet, behalven op sekere dagen, en op die altijd, gevangen. Arist. l. 8. c. 13. Plinius l. 9. c. 6. Athen. l. 8. Of sy eensaam oft met scholen leven, is in twijfel. Waar van *Muezitheus* oorsaak gegeven heeft. Want nu zeit hy datse met scholen swemmen, dan rekent hy haar nocht onder dese nocht onder die. Arist. H. A. l. 8. c. 2. Hy houd vyandschap met de Polypus, de Lokusta en Murena. De Polypus slokt hy in, en hy kan om zijn slibberigheit van hem niet gevat werden. Van de Lokusta word hy verscheurt, hoewel hy sterk van lijf is. Plin. H. N. 9. c. 62. Hy en de Murena knagen malkander de start af.

Haar gebruik is by de Grieken in de spijse zeer gepresen, voornamelijk indien hy uit Sysione gebracht was. De Italiaanze meenden enige dat de andere so veel overwon, als een vette Tonijn de slechte Coracinus. Hy was so geacht dat enen *Nereus* van *Chio* hem, so men leest, voor de Goden kookte. En *Dorion*, een rechte lekkerbek, als hy sijn jongen belast hadde de de namen van de beste vissen te noemen, en de selve onder andere een Konger-aal noemde, geantwoord heeft, dat hy hem belast hadde de namen van vissen, maar niet van Goden te noemen. Nu sijn sy by ieder een weinig geacht, uitgenomen de Spanjarts. De Engelse eten de kleine met azijn en mostart. De Konger-aal is De Laat Ind. Occi. l. 1. c. 18. gelijk-slagtig een visch die in zee omtrent de eylanden van de Kanibalen gevangen werd, en heel groen van huid, en schoon gesprenkelt is, met een wijden mond, en heel scherpe tanden. De visch gestroopt sijnde is heel wit; maar so vergiftig, datse de etende dikmaal doot.

De Ophidius van *Plinius*, welken *Salvianus*, en *Bellonius* mette Zee-slang t'samen smelten, en welke sommige menen de Tragus van *Oppianus* te zijn, is by *Rondeletius* van twederlei geslagt. De een is ghebaard, om dat hy met een dobbelen baard, onder an de kin hangende, versien is. De ander ongebaard en geel, maar voorts den ander gelijk. *Bellonius* seit dat hy niet meer als een hand breed, en slibberig is, dat hy vleesachtige vinnen heeft, dat de gehele start in het rond gedrayt, en heel zwart is. Hy heeft een kleine scherpe tong, een rood dry-kantigh hart. De lever, na de lincker zijde hellende, een lange keel-darm, en het by-hangsel vande maag met veel uitsteekzels behangen, van waar dry omdrayingen van de darmen na den aars strekken; een rode lange milt. Het overige gelijk den Asellus.

VII. LID.

Van de Murena.

De Murena, van zommige Draco Marinus, om dat hy van lijf de slangen gelijkt. By de Grieken word hy Smuruna & Xmuræna, Parato Murein oft Muresthai genoemt, om dat hy door zijn vetheid boven op 't water drijft, en van de hete Son gesteken zijnde, om dat hy sich niet kan krommen, niet onderduiken kan. (Makrob. Saturnus.) 't Welk nochtans van de alderbeste, die by de Latijnen flutæ, by de Grieken plotai, gelijk als voorbare genoemt werden, moet verstaan werden, hoewel *Gaza* de visch Rhyas ook fluta overzet.

Indien gy haar uitterlijk beziet. Zy zijn byna twe elleboghen langh. *Strabo* schrijft, datse omtrent Karteja, in de buite-plaatsen, boven de tachtigh ponden zwaar gevonden werden. *Salvianus* heeftze noit grooter als van thien pond gezien. (Strabo Geog. l. 3. Arist. H. A. l. 2. c. 13. l. 4. de part. c. 13.) Hy is lang, glat, en slibberig, in ghedaante een slang ghelijk, de huid heel dun, verscheiden geverwt, die niet over al even gelijk is, 't zy oft om datze anders in de levende, anders in de dode zich vertoont. *Plinius* getuigt dat de Muræna in 't Noorder-deel van Vrankrijk, op het rechter baaksbeen, zeven plekken op de vorm van de zevenstar, van goudgele verw, en dat alleen de levende heeft, maar datze mette ziel uitgheblufcht werden. (Plinius l. 9. c. 11.) Het mannetje is met minder plekken ghetekent, en ghelijk als met starren besprenkelt. Het wijfje is met meer goudgele druppen, die

Bell. Hift. l. 5. c. 10.

die *Ovidius* gulde tekens genoemt heeft, verciert. *Bellonius* zeit ook datze veel-tijds goudgeel zijn. *Rondeletius* zeit datze donker geverwt, en daarom van *Oppianus* Kelæne genoemt zijn. *Maſſurius* datze met zwarte en gele plekken; *Gillius* dat de een met gele d'ander met zwarte, en zommige wit en met zwarte plekken geſpikkelt zijn. By *Aldrovandus* is het wijfje verſcheiden geſpikkelt, de bloemen van de Blattaria oft Mottenkruid gelijk, daarom van *Ovidius* brandende genoemt. Hy heeft een rond hooft, dun en ſpits, een breed gapende mond, ſcherpe tanden, vaſt en als een zaag, niet alleen in de kaaksbenen, maar ook binnen in de keelgaten. Een vleeſachtig gehemelte in plaats van een tong, het bovenſte kaaksbeen gebogen als van den Arend, in welkers uitterſte twe korte uitpuilingen als wratten zijn, grote ogen, en een ſcherpen rug, als *Pytheas* zeit. *Plinius* ontneemt hem vinnen en kuwen, maar qualijk. Want hy heefter vier, maar klein, die haar uit vier kleine mondjes oft gaatjes een weinig uitſteken, oft na 't zeggen van *Ariſtoteles* niet uitgedrukt, maar tegen de wijs van andere viſſen ingewikkelt, en die niet an de zijden oft bequaam om te zwemmen.

Aldrov. de piſc. l. 3. c. 17.

Plinius l. 9. c. 20. Atheneus Dipnoſ. l. 7 ex Theopr. Ariſt. H. A. l. 2. c. 13.

Wat zijn innerlijke delen angaat. Hy is heel wit van viſch, welk onder de huid met ſchuinze en dwarze ſtreken geſchikt is, en hier en daar met ſpieren verzien is, en met veel korte kromme graatjes geſprenkelt. De lever is geelachtig, lang en op de krop van de maag gelegen. De gal is blauwachtig, zo groot als een zinknoot, welke *Bellonius* zeit an de lever, *Ariſtoteles* an de darmen en met enige doorgangen van de lever af te hangen. Hy heeft ook een langachtige long die zwart en an de maach vaſt is. Een lange maag, van welkers midden een darm zonder omdraayingen totten aars toe uitgerekt hangt, en neffens de zelve zijn enige kronkels, als in de kronkeldarm. De wervelbeenders die hy minder als de Palingen heeft, zijn met dwarze en opwaarts-ziende uitſteekzels tegen de wijs van andere viſſen begaaft. *Scaliger* noemtze ariſtas oft ayren, welke indien de huid neerwaarts afgetrokken word, mette zelve al t'zamen worden afgetogen. In den mond van de maag die breed is, en van een gaping haar begin neemt, bekleden enige hoekige haken, die na den rop omtrent de keelgaten gekeert ſtaan, de plaats van een tong, en terſtond boven de kuwen leit een rond blaasje op den ruch-graat vol wind, en bequaam om gemaklijker te zwemmen.

Ariſt. H. A. l. 2. c. 15.

Scaliger ad H. A. l. 2. c. 16.

Synef. Epiſtol. Alexand. pedagog.

Zy leven wel in de zee omtrent klippige gronden, maar ſchijnen nochtans ook na de mond van de rivieren te lopen. In den Oceaan zijnze heel zelden. Die van Terteſia, en die van de Siſiliſe zee van waar zy te Rome gebragt wierden, waren by de oude ſeer geacht. Die van de Tarſiſe en Karphatize zee zijn minder geacht. Zy komen dikmaal op 't land en worden daar gevangen. En vermits zy kleine kuwen hebben, weinig water in laten, en weinig verkoeling nodig hebben, leven zy lang.

Varro de R. R.

Ariſt. H. A. l. 5. c. 10

Haar ſpijs is vlees, daarom houden zy haar veel an de klippen, daar de Channa, en Patella overvloedig is. Ook onthouden zy haar niet van menſchen-vlees. Waar van *Vedius Pollio*, een Ridder van Romen, een vriend van Auguſtus, in deze dieren een bewijs van wreedheid bevonden heeft, die de gedoemde ſlaven in haar vyvers deed verdrinken, niet dat de wilde dieren van 't land daar toe niet genoech waren, maar om dat hy niet konde zien dat de menſch gelijkelijk van de andere geſlachten geheel verſcheurt wierd. Als zy beginnen te woeden, vervolgen zy de geſchobde zeer heftig, en zijn zo ſcherp van beet, dat *Rondeletius* zeit, dat indien het ſtuk niet geheel afgebeten werd, zy an 't zelve vaſt blijhangen. In Siſilie drijvenze om haar vetheid boven water. Waarom *Papyrius* by *Varro* zeit, dat de Murena fluta mette hand gevangen werd.

Plinius l. 9. c. 23

Tertullia de Pollio Senecal. de clemo

Makrobi Saturnu. l. 2. c. 11

Van de verzameling der Murena mette Adderſlang word veel geſproken. De Murena zeggenze heel geil zijnde, kruiptze in de holen van de Adders. Het mannetje van de adderſlang geprikkelt zijnde, loopt an de zee en roept ſijn beminde uit, en ſo wordenze beide verzamelt. Indien het onderſcheid de valsheid niet anwijſt, (want enige zeggen dat het mannetje van de Murena met het wijfje van den Adder; andere dat het wijfje van de Murena met het mannetje van den adder verzamelt) ſo ſal 't voorwaar dit doen dat *Nikander* zulx 't gerucht, *Plinius* en *Ælianus* zulx het gemeen toe ſchrijft. En dat kan *Andreas* by *Atheneus* getuygen, om dat de Adderſlang de ſchuilhoeken van de boſſchen bemint, en ontkent dat ſulx noyt van iemand, 't zy viſſer oft inwoonder van de ſtranden daar de Murena overvloedig is, angemerckt werd. Maar zy verzamelen op de wijs van de ſlangen, en ſchieten veel kleine kuit als zand, en dat tot allen tijde. De jonge eerſtgeboorne worden haaſtig groot.

Plinius l. 9. c. 23 Nikand. theri. Ælianus l. 1. c. 5 Athen. l. Oppian. l. 1. de Ve & l. 1. Halieut. Ozas Apollo l. 2. c. 3. Izidor. l. 12. Orig. c. Andreas Falſo cre Ariſt. H. l. 5. c. 4. Plinius l. 8. c. Ariſtote de inceſſ Animal.

Sy verſchuilen in de winter, wanneer ſy, uitgenomen enige weinige dagen, niet gevangen werden. Om datſe gheen vinnen hebben, daarom werden ſy met een bochtige beweging gedreven.

Tot haar verſtand behoort, datſe uit haar vijvers komende, de viſſers anvallen, en die voor over uit de ſchuiten in 't water werpen, datſe met het net beſloten zijnde, na de gaten lopen, wel wetende datſe rond en ſlibberig van rugh zijn, en haar met veel wringen zoeken te redden; als ſy vaſt hangen,

Nikande in Theri Plinius l. 32. c. 2

gen, flokken ſy meer als den haak in, en bijten den draad met haar tanden af; maar als ſy gehecht zijn, keren ſy haar, wijl ſy ſcherp van rugh zijn, om: in de ſtart ghequetſt zijnde, ſterven ſy heel haaſtig, in 't hooft gewond zijnde niet; waarom het ſeecker is datſe de ziel in de ſtart, niet in 't hooft hebben. *Plinius* ſeit datſe met ſingen en ſchellen van de Viſſers gheroepen werden, 't welk ik geloof uit verſiering van de Adderſlang geſproten te zijn. Een bewijs van leerſaamheid heeft die van *L. Kraſſus*, welke met *Kneus Domitius* Keurmeeſter geweeſt is; wiens Murena, met een goude keten vol ſtenen verçiert zijnde, als een ſchone Juffrou, ſijn ſtem kende, en geroepen zijnde na hem toe ſwom, en ſijn uitgeſtrekte hand met vreugde ontfing; welken, als hy in de vijver geſtorven was, *Kraſſus* als ſijn Dochter in den rouw betreurde. 't Selve word van de Murena van *Antonius Druzus* op de woning, omtrent Baulie, in het Landſchap van de Bajen geſeit.

Plin. l. c.

Alianus l. 8. c. 4. Makrob Saturnus l. 2. c.

Sijn afkeer met de Lokuſta, Polypus, Ozena, Kongrus, den Azijn, en Ferula is by de ſchrijvers angetekent. Sy haaken gemeenlijk na de viſch van de Polypus, en Ozæna. Haar ſtrijd heeft *Ælianus* beſchreven. *Kiranides* doet 'er by, dat de Murena ongelooflijk verſmelt als zy met de Lokuſta gekookt werd. Haar ſtrijd met de Kongeraal, heeft *Perottus* dikmaal te Puſſolo geſien. Door het proeven van den Azijn wordenze heel razende. *Licinius Maſer* verhaalt, datze door ſchokken, andere ſchrijven door voeding met melk, heel vet werden, en datze met geen ſtok gedoot werden. Het is wonderlijk 't geen wy uit *Ælianus* hebben, dat hy, als hy een wond gekregen heeft, ſtil blijft leggen; maar meer ontfangende als razend word.

Tzetz. Chil. 8. c. 173. Plutarch. l. utra anim. Porphyr l. de abſtin. animal. Ælianus l. 1. c. 3.

Ælianus l. 1. c. 37.

Zy zijn eertijds by de Romeinen ſeer geacht geweeſt, 't zy oft om haar lekkerheid, oft om datſe lang in de vijvers konden leven, oft om dat *K. Hirtius* twaalf duizend Seſtertjen in 't voeden van ene te koſt heeft geleit, en op een tijd 6000. ponden van de Murena an Cæzar te leen gegeven heeft: want hy wildeſe nocht voor gelt verkopen, nocht' voor andere waren verruilen. In een kleine tuſſchen-ruimte van deſe woning, wierden veertig viſſeryen verkocht. De grootſte heerlijke Avondmalen worden van *Feneſtella* Tripatinus ghenoemt; waar van de ene van de Murena oft Negenogen, d'ander van Snoeken, en de derde van de viſch Myxion was. *Heliogabalus* heeft met de hom van de Murena oft negen-oog de binnenlandſe boeren gevoed, op dat hy 't gehele Roomze rijk zoude verlieſen. De achtbaarheit van die viſch heeft *de Liſinij* de by-naam van Murena gegeven, gelijk ook an *Sergius Orata*. Dat ſy vol zijnde ſeer geprezen zijn, is uit *Horatius* te oordelen; maar

Varro de R. R. l. 3. c. 17. Plinius l. 9. c. 55. Makrob. l. 2. c. 11.

Lamp. in Heliogab.

Horatius l. 2. Sermon. Satyra 8.

datze ook van de melk goede viſch kregen: want 't zy gy ſijn vis hard of ſacht oordeelt, zo kan hy evenwel het ſchandig verſmaden niet ontgaan. Dit maakt opblazing en dat rauwigheid, die hard om te verdouwen valt. Nochtans ſteltze *Galenus* middelbaar die in zuiver water gevangen werden.

Galen. l. de cib. bon. vel mali ſucci. l. 3. de aliment. facult.

Zy hebben oock haar gebruik in de Genees-konſt. Want *Marſellus* zeit dat de aſch van haar vel met Aſijn op 't hooft geſmeert, tegen de pijn des ſelfs goed is.

VIII. LID.

Van de Myrus oft rode Meyr-ſlang, de Reverſus Indicus, Auguilliformis, en Tænia.

DE Myrus is alzo genoemt, om dat hy door zijn vetheid op 't water drijft. *Volaterranus* heeft valſlijk geſchreven, dat hy by *Plinius* en *Gaza* Oculata, en by *Plautus* Ophtalmia genoemt werd. Elders word hy Myrinus, maar qualijk genoemt; want daar moet Myxinus geleſen werden. Of hy het mannetje van de Murena is, gelijk *Plinius*, en *Hezychius* na-gelaten hebben, zal uit de beſchrijving geoordeelt werden. *Ariſtoteles*, zeit dat hy met de Murena gelijkverwig, pek-ſwart, ſterker als de Murena, en uitterlijk en innerlijk met tanden verzien is. *Atheneus* zeit dat hy geverwt is als de Leeu, oft de Torquilla.

Plin. H. N. 9. c. 23.

Atheneus Dipnoſ. l. 7

Daar zijn twe geſlagten van hem by *Dorion*, de ſwarte, welke de Franſe viſſers Serpent, oft ſlang noemen, en de roſſe, welk erger is. Die is de ſlang meer gelijk als de Murena, met een ſwart rond lijf, zonder plekken, zonder ſchobben, en teer van vlees zonder enige graten. Hy heeft heel kleine velachtige vinnen, een van den nek tot den aars toe, en een van den aars tot den nek, welkers rant ſwart is. An weerzijden is een gat van onvolmaakte kuwen, en weerzijds enige goud-gele ſtippen, die haar meer in de levende als dode vertonen. De rop leit voor de maag, de darmen zijn lang, recht, en tot den aars toe uit-gerekt; de lever is rood en lang, zonder gal, de milt lang, en dun.

De ander Rode-ſlang van *Rondeletius* genoemt, gelijkt niet qualijk de Myrus van *Dorion*, en is een ongemeene viſch, met de gedaante van 't lijf, de land-ſlang niet ongelijk, uit den rode geverwt, met ſchuinſe ſtrepen van den rug na den buik zakkende, en welke die ſtreep, welke van 't hooft na de ſtart loopt, doorſnijden. De opſpalking van de mond is niet heel groot. Hy heeft ſcherpe tanden als een zaag, de kuwen als de geſchobde viſſen gedekt. Op den rug van 't hooft by-na tot de ſtart, enige dunne hayrtjes van malkander geſcheiden, an den buik van gelijken, en de ſtart eindigt in ene vin.

De Reversus Indicus Augulliformis word van *Aldrovandus* onder de niet-geschobde Zee-vissen betrokken, en van *Hernandus* onder 't geslagt van de Galeus. *Kolumbus* maakt hem de paling gelijk, behalven dat hy een grooter hooft heeft, en schrijft dat hy een velletje op 't hooft heeft als een beurs. Indien wy *Hernandus* volgen, is hy dry spannen lang, swart van huid, en wonderlijk van gestalte: Men kan qualijk oordelen of hy op den buik oft rug swemt, ja gy sult oordelen als hy op den buik leidt dat hy op den rugh leidt, en weder rechtstrijdigh. Hy heeft een scherpen bek, de onderste lip langher als de bovenste, ook breder en opwaarts geboghen. Een plat hooft, en een spitsen bek, acht duimen lang, en dry breed; waar mede hy de Tubero en andere vissen antast; vier vinnen omtrent de kuwen, een an den buik en ruch, en de start een weinigh krom. Hy houd zich in de Noord-zee, en eet vissen. Zijn ghebruik is om andere vissen te vanghen. Zoo haast hy het blikkeren van de locht siet, verlaat hy terstond sijn roof. De wijs van sijn visschen is van *Martyr* beschreven.

Niremb. l. 11. c. 18. ex Hern.

Martyr l. 3. Decad.

De Tenia, van de ghelijkenis van een lint also ghenoemt, heeft *Gaza* vitta overgeset, en hy doet sich in dry gheslachten by de schrijvers op. De een is lang, dun, smal en buigsaam van lijf. En zo dun dat de wervel-beenders, met geen visch bedekt, haar vertonen. Zijn hooft is plat, en bestaat uit veel beenders. De ogen zijn groot en rond, met een kleinen appel, en heeft weerzijds an de kuwen een vin, bequaam om te swemmen. An den buik heeft hy vlokken tot de start toe, met welke de start ook eindigt. Als hy swemt, beweeght hy sich als een vlam; daarom heeft hy by de Francen de naam van Flambo. d'Ander is de voorgaande van lijf ghelijk, maar silver-wit, en word dikmaal dry ellebogen lang. Hy heeft, behalven de kuwen die omtrent de vinnen, onder de kin staan twe rosse, van welke verw de vlokken van den ruch, en de start ook zijn. Voor heeft hy ronde purpere plekken, een weinig van malkander staande. De maag is lang en groot. De darmen zijn sonder omdraeyingen. Het hart is plat. De lever uit den witte roodachtig. De milt en gal so klein, dat mense nauwlijkx siet.

De derde word Falce genoemt, om dat hy een Majers zeizen ghelijk is. Hy is een elle lang, een hand breed, en geheel in het ronde als met enige kerven ghezaagt, met een wanschikkelijk hooft, met grote ogen, en ghelijkt by-na een aap. An de zijden heeft hy een ruwe streep, op den rug eene vin doorgaans, en roodachtigh, twee onder de kuwen, en even zoo veel onder het borstbeen. Hy is zo zacht als de Polypus, en ghebraden oft ghefruyt verandert hy als in slijm. Hier toe behoort die welke Iris visch marina, oft Zee-regenboogh kan genoemt werden. Hy bestaat byna alleen uit graat en huyd, en is met een rode, blauwe en goudgeele verw onderscheiden, en kan met recht beter als de voorgaande Tenia falcata ghenoemt werden.

III. HOOFT-STUK.

Van de kraakbenige Zee-vissen oft Hayen.

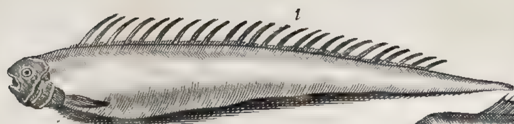
I. LID.

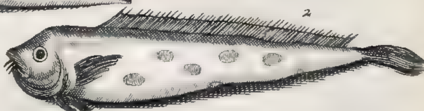
Van de kraakbenige in 't algemeen.

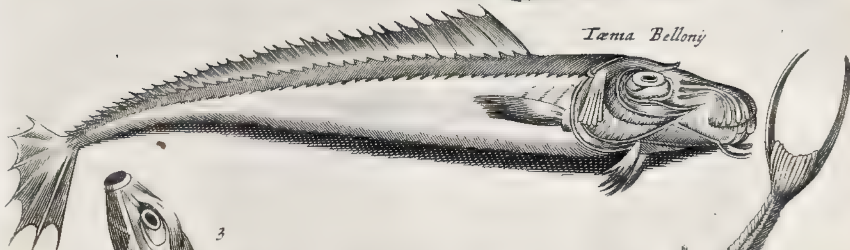
Kraakbenige vissen worden genoemt die voor den ruggraat een kraakbeen hebben. De Grieken hebben haar eertijds Chordrakauga genoemt. *Aristoteles* aldereerst selache, en selachia, van de glans der huyd, gelijk *Galenus* getuyt, waarom zy 's nachts lucht geven. Daar zijn van die twe geslachten een plat, van welke zommige ruw, andere glat van huid zijn, andere zonder ruch-graat, andere weder mette zelve ghewapent. Het tweede gheslacht is lang en rond, welcke by *Galenus* galei en galeonymi, by *Aristoteles* galei galeodes, en zomtijds galeode van gales, 't welck een Land-wezeltje beduit, om datze met het lijf daar na gelijken, oft om datze met malkander iet ghemeen hebben, onder welke haar vette lever is, die tot oly kan ontbonden werden, ghenoemt zijn. Deze naam word ook een zekere geslacht van honden gegeven, 't welk *Ælianus* het twede en gesprenkelde, en *Oppianus* het derde noemt, en doet 'er by, datse beide in de modder wroeten. De grote van de mannetjes ook onder de kleine is meer als een elleboog. Zy hebben een kraakbenighe rugh-graat, en opene kuwen, om dat haar deksels uit kraakbeen bestaan, dobbele vinnen, en weerzijds vijf. Zy worden vet zonder enig af-gescheiden vet, 't welk an de visch oft buik blijft hangen. Zy hebben eyren van gedaante gelijk de vogels. Haar plaats is verscheiden. De platte hebben haar onder en boven an 't lijf; in de lange hangense an de zijden, en sy hebben in plaats van een deksel vijf gaten. Een vijfhoekig hart, een vette selfstandigheid der lever die dobbel is, de gal is an de lever vast, boven de maag zijn twe uitstekende byhangzels, en dit is an de Galeus eygen. De lijf-moer, welken de gene die eyren voortbrengen in twe ghedeelt, en onder 't middel-rif hebben, is van natuur als die van de vogels, omtrent deselve worden in de swangere, ook gelijk witte mammen gezien. Zy hebben

Ælianus l. 1. c. 55. Oppianus Halieut. l. 1. v. 378.

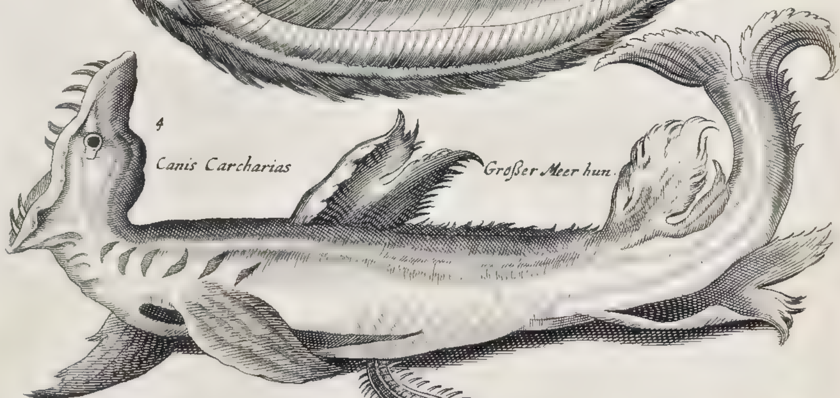
Arist. l. 5. c. 5.

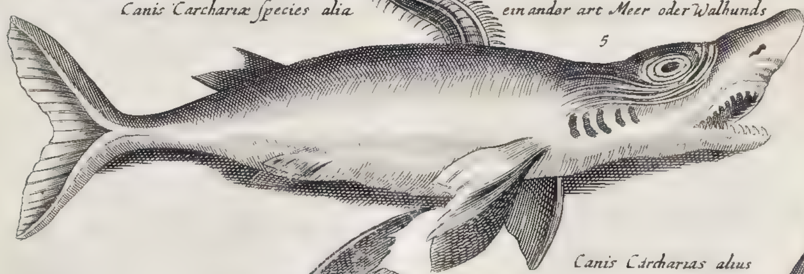

Tænia falcata Imperati

Canis Carchariæ species alia

ein ander art Meer oder Walhunds

Canis Carcharias alius

hebben niet alle de mond in 't bovendeel. Enige hebben hem in 't uitterste van den muil, en die hem op die wijs hebben, konnen haar spijs niet vatten als op den rug gekeert zijnde. Alsoo heeft de natuur voor 't welvaren van de vissen, welke zy vervolgen, en voor haar gemak zorge gedragen. Deze zouden door overvloed van zatheid sterven, en terwijl zy met om-keeren tijd van node hebben, ontsnappen de andere. De kunne word door twe tekenen onderscheiden. De mannetjes hebben twe uithangsels omtrent den aars, de kleine van gelijken. De grote wijfjes hebben 'er geen. De plaats voor de kraakbenige vissen is de Zee. Maar enige houden haar in de diepte, andere in de modder. Wanneer de tijd van haar baren an-komt, soecken sy de stranden en de grond.

Plinius l. 9. c. 24. Haar spijs is visch, en die vangen sy op den rug gekeert zijnde. Wat angaat haar teling, de Egiptenaars hebben qualijk gheoordeelt datse door de mond baarden. Haar versameling is verscheiden. Daar zijn 'er gesien, die op de wijs van de land-honden van achteren t'samen hingen. De platte, die een start hebben, versamelen niet alleenlijk met het invoegen van den rugh tegen malkander, maar 't mannetje leidt ook sijn rug boven op het wijfje; indien de dikte van de start dat niet belet. Om dat sy niet overvloedig vol zaat zijn, siet men niet dat het wijfje haar ontfangene vrugt, oft de mannetjes haar zaat stroyen, 't welk de vissen van het geslagt der niet levend-barende doen. Op de selve tijdt hangen so de grote als veel kleine eyren in alle an 't opperdeel omtrent het middelrif, en an 't onder deel de uit-gekipte jongen. Het onderscheid sal hier na blijken, om datse niet alle te gelijk, maar langsaam en by 't getal baren; ondertussen worden die, welke in 't binnenste van de lijfmoer zijn gekoestert. Men gelooft datse in ene maand dikmaal baren, en versamelen. *Aristoteles* schrijft datse overbaren, en veel-tijds thien maanden swanger zijn. Als sy baren sullen, schieten sy uit de diepte na 't land. Also soeken sy de warmte, om haar jongen te voorsien; Maar sy baren een waarlijk dier. Hierom is haar baring die van de Adderslang gelijk. Indien 'er enig onderscheid in zommighe voorkomt, sal in 't volgende geseit werden. Het onderscheid wijsen de vissen onder zich zelfs an. *Bellonius* schrijft datze zes, acht, ja so men *Rondeletius* geloven mach, elf volmaaktje jongen, en een voet lang, op verscheide tijden voort-brengen. Hy doet 'er by, dat de levende vrugt voort-komende, de lijf-moer niet-te-min vol onvolwassen eyren, die an 't opperdeel omtrent het middel-rif leggen, versien is; en dat sommige in de rechter, andere in de slinker hoorn van de lijf-moer geplaatst zijn. De oude hebben geseit dat de Galeus uit vrees sijn jongen in-schokt, en daar na weder uitschiet, en dat kan tot haar verstand betrokken werden. By *Plinius* sult gy vinden dat hy met de Pastinaka oft Pieterman, de vergiftighste van alle Zee-vissen, vyandschap heeft. Zo groot is de begeerlijkheid van dat vergif.

[Marginalia: Arist. l. c. — Arist. H. A. l. 3. c. 1. — Plutarch. ... tra anim. — Tzetz. Chelid. 3. c. 126. — Plin. H. N. l. 32. c. 2.]

Haar gebruik is zelden in de Spijs. Haar visch is hard om te verteeren, en *Diphilus* verhaalt dat het door lang gebruik het gesicht verdooft. Dat zommige ontweide zonder sout ghedroogt werden, sult gy uit *Ephippus* oordelen. Hy seit dat hy mag ingesouten werden.

II. LID.

Van de lange kraakbenige Hayen.

I. STIP.

Van de Kanis, oft hond van Aristoteles, oft Karcharia.

DE eerste plaats onder de lange kraakbenige, hebben de Galeus oft Mustelus, onder deze den hond, om dat hy in dit geslagt de grootste is. Deze word by *Aristoteles* enkelijk Galeus genoemt, by *Oppianus* Galeus Kanis, by *Plinius* Kanikula, by *Theophrastus* Karcharias, om dat hy sterk van tanden is: by andere Scylla, maar qualijk; by *Rondeletius*, uit de waardigheid van *Nikander*, Lamia. Want hy word ook onder de platte kraakbenige van *Plinius* betrokken, en het is ongelooflijk dat een visch van zodanigen grote, die hele gewapende mannen in-slokt, van hem onder de platte kan betrokken werden. *Nikander* kan hem Karcharia Lamia, om enige gelijkheid van natuur, genoemt hebben, en by de Sicilianen word de Zee kink-vorsch, ook Lamia genoemt. Dat het geen Walvisch oft Setus is, kan daar uit geoordeelt werden, dat hy kuwen heeft, en eyren ontfangt.

[Marginalia: Arist. H. A. l. 5. c. 11. — Oppianus Halieut. l. 1. v. 374. — Plinius l. 13. c. 15. — Theopr. H. pl. l. 4. c. 8. — Plinius l. 9. c. 24.]

Zijn hooft is heel breed, de tanden drykantig, hard, heel scherp, en weerzijds als een zaag in ses ryen verdeelt. Die van de eerste rye steken buiten uit, en zijn voorwaarts hellende, die van de twede sijn ijl, die van de derde, vierde, vijfde en zeste zijn meest inwaarts gebogen. Zy worden in beide kaaks-benen met sacht vlees bedekt. Ider kaaks-been heeft 'er twee-en-tseventig.

Hy heeft grote ronde ogen; in welke het hoorn-vlies voor en achter hard is, dat 't welk de Kristaline vochtigheid om-vat, is dunder als het spinnekops rach. De gesicht-zenuwen zijn kraakbenig en hard. De spieren die haar enigsins inwaarts trekken en vast houden, omringen haar wortel niet: Maar worden van 't bovenste deel

van

van 't ogen-hol in de lengte uit-gheſtrekt, hoedanig wy die ook in den menſch ſien. De vinnen van de zijden, en den rugh, zijn veel groter als in andere van haar geſlacht, twe zijnder omtrent de ſtart, twe an de kuwen en an den aars, de andere by-na op het midden van den rug. De ſtart uit twe vinnen beſtaande, is by-na een elleboog lang; en het opperdeel, 't welk met wervels verſien is, verheft ſich hoger als het onderſte. Deze heeft de vorm van een waſſende Maan, welkers tuſſen-ruimte een half el breet is. Zijn vette lever word in twe quabben verdeelt. Hy houd zich veel in 't diep, maar loopt ook na den oever. *Wottonus* ſchrijft dat hy ook in de rivieren ſchiet, mogelijk om aas te ſoeken: Hy eet vleeſch, en loert op de Viſſen. *Oppianus* heeft hem heel wel Arpaktera genoemt, ik zoud geloven dat hy graag Menſchen vlees eet, om dat hem *Archeſtratus* menſch-eter noemt. Zijn ſtrijd met de duikers lezen wy by *Plinius*. Met de Zee-honden zeit hy, heeft hy een hard gevecht. Hy vervolgt al wat wit is, en voornamentlijk de Tonijnen, en word uit haar vanghſt, als zy met ſcholen voor-by Italien gedreven, en belet werden Sicilie an te doen, vet. *Bellonius* heeft geſien datſe op eenmaal elf jongen voortbragten, niet in vellen gewonden; maar alleen met de navel band an de lijfmoer vaſt zijnde. Het hooft, ghelijk in andere dieren, quam eerſt uit. Zy zijn niet zeer goed tot ſpijs. *Archeſtratus* noemt hem wel een Goddelijke koſt. En *Muezitheus* teltze onder die, welke licht verteert werden: Maar *Galenus* zeit, datze veel overſchot na-laten. In het toe-bereiden word lichtlijk gedwaalt. De tanden in zilver beſlagen, worden onder den naam van ſlange tanden geſeit de jonge kinders tand-pijn te geneſen, en het ſchrikken van de kinders te beletten. *Rondeletius* zeidt datter goede poeyers om de tanden te wrijven van gemaakt werden.

Plin. l. 9. c. 46.

Atheneus Dipnoſ. l. 4 Galenus l. 3. de Aliment.

II. STIP.

Van de Galeus van Ariſtoteles, en de Katulus.

WElken *Oppianus* Galeon, Knya, oft Muſtelus, of Galeus Kanis noemt, die noemt *Ariſtoteles* enkelijk Galeus, en wijl hy by de Latijnen gheen naam heeft, kan ook enkelijk alzo ghenoemt werden. Het is mogelijk de Scyllophagus van de Grieken. Hy is lang van lijf, rond en asgrauw, en verdunt van den aars tot het einde van de ſtart. Hy weegt zomtijds meer als hondert pond, hy is niet met ſchobben, maar met een huid bedekt. Heeft grote ogen, en lang; achter de zelve twe oirgaten. Van het onder-deel waſt een vel, 't welk als het ooghſchel van de voghels het gheheele oogh beſlaat. De mond is boven getant, en voor de mond zijn twe andere gaten tot den reuk. An weerzijden heeft hy vijf ondekte kuwen, nevens welke twe vinnen, en weder opwaarts twe andere uitkomen, behalven deſe hangen in de mannetjes twe byhangzels uitten aars. An zijn bleke twevoudige lever hangt de gal vaſt. De milt is roodachtig. Hy houd zich in de modder-gronden van de zee. Hy brengt eyren voort die van de hoenderen gelijk, uit welken zijn vrugt gevoed werd, tot datſe gebaart is. Maar wijl hy vleeſch eet, denk niet dat hy met ſcholen zwemt. Hy valt de zwemmende menſchen an, en is tot ſpijs van 't gemene volk.

De Katuli worden by *Ariſtoteles* Scyllia, by *Atheneus* en *Oppianus* Scymni, by andere Nebrii galei, enige zetten over Hinnuli, by andere wordenze Caniculæ oft hondjes genoemt. *Bellonius* meent, dat het de Niſſolæ van Maſſilie zijn, om datze witte plekken over den rug hebben. De Franſen ſtellen in plaats van die twe andere Rouſſettes genoemt. De grootſte word een elleboog lang, zomtijds meer als twe. Hy is zo hart en ruw van huid, datmen daar mede het yvoir kan zijn luiſter geven. De rugh en zijden zijn zwartachtig, en met heel zwarte en brede plekken getekent. Zy houden haar meeſt an de klippen en in de diepten der zee. Hierom word hy van *Rondeletius* kliphond genoemt.

De minſte is dikmaal een elleboog lang, den rug en de zijden zijn rootachtig, met blauwe pelekken, maar veel kleinder als in de grote. Indien gy de huid van de ſtart opwaarts na 't hooft ſtrijkt, is zy ruw, van 't hooft na de ſtart niet; mette ogen, mond, kuwen en vinnen verſchelen zy weinig van de andere. Indien gy haar teling beziet. Haar eyren hangen in 't midden van de lijfmoer omtrent den ruchgraad, vermeerderende wordenze rondom geleit. Want wijl de lijfmoer maar in twee deelen geſcheiden, en onder 't middelrif gelegen is, wijken ſy na de omſtaande delen af. Sy hebben enige met ſchellen, in welke een vogtigheid als van een ey is, welke *Rondeletius* in verw het hoorn, in geſtalte een oirkuſſen ghelijk maakt. De eyren zijn met geen twede vlies overtogen. Zy trekken haar voedſel van 't aderachtige deel van de navel. De gedaante van de ſchel is vol kleine gaatjes als hayren. Als de ſchel van binnen barſt, komt het jong uit, en een levend dier uit het ey. Het vlees van de grote heeft een wilden reuk. Beide wordenze ook van 't gemene volk veracht.

III. STIP.

Mandibula Canis marini
des meer hunds gebis.

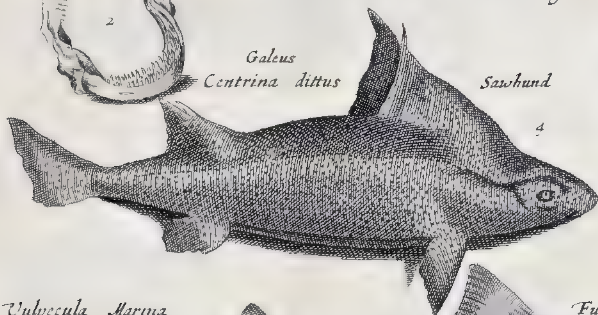
Canis Carchariæ
dentium ſeries
Meer hund gebis

Galeus
Centrina dictus

Sawhund

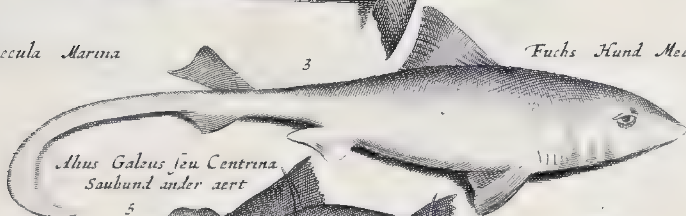
4

Vulpecula Marina

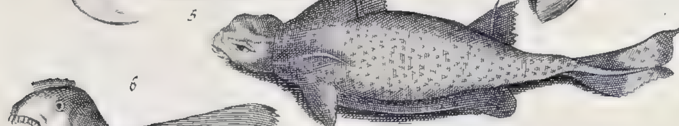
3

Fuchs Hund Meer fuchs

Alius Galeus ſeu Centrina
Saubund ander aert

5

6

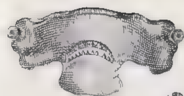
Simia Marina

Meer Aff

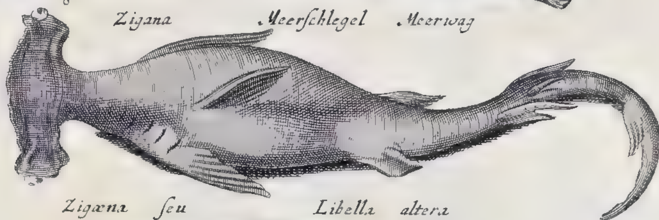
7

Simia Marina Danica

8

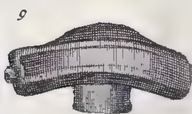
Zigana Meerſchlegel Meerwag

Zigæna ſeu Libella altera

9

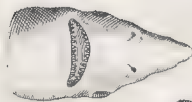

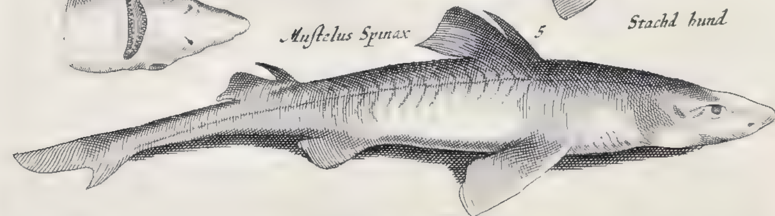

Catulus major 1 großer hund fiſch

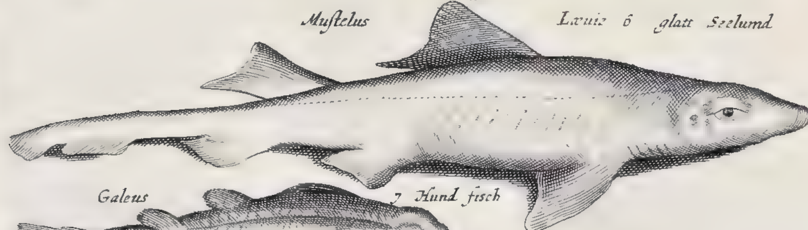

Catulus 2 Canicula Ariſtot Kleiner Meer hund

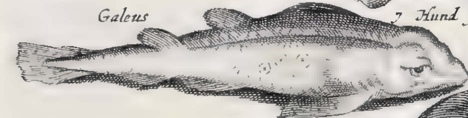

Canis Marinus 3

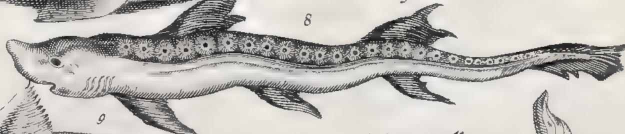

Canicula 4 Galeus canis ein art der kleinen Meer hund

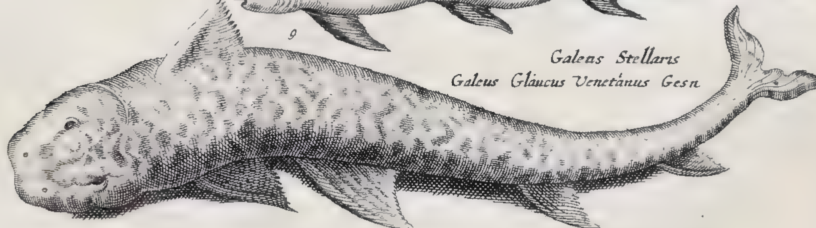

Muſtelus Spinax 5 Stachd hund

Muſtelus Lævis 6 glatt Seelumd

Galeus 7 Hund fiſch

Galeus Aſterias ſeu ſtellatus Sternhund
8

9
Galeus Stellaris
Galeus Gláucus Venetánus Geſn

III. STIP.

Van de glatte Mustelus en Asteria.

DE glatte Mustelus oft Galeus word niet alzo van sijn glatte huid ghenoemt: maar om hem van de Akathia dien hy zeer gelijkt te onderscheiden. Te Rome word hy Pesce Kolumbo genoemt. Hy word nauwlijk twintig pond swaar. Hy is wit van verw, glat van huid, met een mond zonder tanden. De ruwe kaaksbenen zijn in plaats van tanden. Voor de neus heeft hy gaten, en twe andere kleinder achter de ogen. In de bek, kuwen, vinnen, start, en ingewant komt hy met de Galeus over een. Hy leeft met visch, hoewel hy onder de school-vissen gerekent werd. Van zijn teling spreekt *Aristotetes* aldus: Haar eyren hebben zy in het midden van de lijfmoer; wanneer zy rondom gegroeit zijn, zakken zy in beide holligheden van de lijfmoer, en de jongen worden door een navel-ader an de lijfmoer gehecht, zo datze, de eyren verteert zijnde, niet anders als de viervoetighe levende jongen hebben. An het onderdeel van de lijfmoer is een lange navel-ader gehecht, en ider jong hanght an ene vast, en in 't midden van de jongen daar de lever is, zult gy enig voedzel als uit een ey vinden, ook wanneer het ey verteert is. Nochtans heeft ider jong zijn twede vlies, op de wijs van de viervoetige dieren. Het jongh heeft in het beginzel het hooft opwaarts, maar volwassen zijnde neerwaarts. De mannetjes worden in de linker, de wijfjes in de rechter zy geteelt, en een mannetje en wijfje in een zelve deel. In het afghesneden jong zijn de ingewanden, te weten de lever, en andere grootste uit bloet bestaande, gelijk in de viervoetige. Om zijn harde en onsmakelijke visch wordenze voor't gemene volk gelaten.

rist. H. A. 6. c. 10.

De Galeus Asterias is by *Oppianus* Poikilus, by *Ælianus* enkelijk Galeus, ten zy hy alle de Galei gevlekt noemt, en by *Bellonius* Mustelus Stellaris ghenoemt, die ook gelooft dat hy by *Oppianus* Pardalis genoemt werd. Hy is de glatte Mustelus in uit- en innerlijke delen ghelijk; maar nochtans glatter van huid. De plekken van den rug zijn zommighe rond, andere als starren. Zijn plaats, spijs, baring, en verstand heeft hy met andere ghemeen. *Itsesius* meent dat hy de beste van alle Galei oft hayen is.

IV. STIP.

Van de Glaukus van Ælianus en de Maltha.

DE Glaukus van *Ælianus*, word oft daarom onder de Galeus betrokken, om dat hy kraakbenig, en geheel in gestalte de andere Galeus gelijkt, en in ghevaar met een open mond zijn jongen ontfangt, en dat voorby zijnde, die weder uit schiet. Het is een visch vier of vijf elleboghen langh, met een glatte huid, een donker blauwen rugh, een witten buik, een scherpen bek, en de mond in 't boven-deel, met grote ogen, uit welkers onderste deel een wit vlies voort-komt, 't welk opwaarts verheven werd, en de ogen gelijk als verduistert. Hy heeft twe ryen tanden, die scherp als een zaag, en breed zijn. In het verhemelte is een voose zachte zelfstandigheid, die de mond onder en boven vervult. De tongh is dik en ruw, de kuwen zijn ontdekt, en na by de zelve twe grote vinnen, an den aars twe kleinder, en twe op den rug. De start bestaat uit twe, van welke de bovenste veel langher als de onderste is, en opwaarts strekt. Zo gy hem innerlijk beziet, zult gy de maag heel lang, en breed vinden, de milt die an de maag vast is, ook lang, en uit veel vleesachtighe ronde klieren, als een druif-bos t'saam gezet. De lever tranigh, en in twe quabben verdeelt, an welkers ene de gal-blaas hangt. De gal groen. In het onderste van den buik, in de mannetjes de zaad-vaten in twe delen gescheiden. In de wijfjes de lijfmoer, in de mannetjes een vleesachtige zelfstandigheid, zo groot als een vinger, in gedaante als een manlijk lid. De darmen zijn eerst eng, daar na wijt en zonder bochten. Uit de darm-scheel-aderen komen twe takken, van welke de een na de lever, d'ander na de maag loopt, en in veel takken verdeelt werd. Het hart is ook hoekkig. Hy eet graag menschen vleesch, en loert op de geen welke langs de stranden wandelen. Hy heeft daar in een voorbeeld an een Soldaet gegeven, van welken, als die desen by de hielen meende te vatten, hy gedood is.

Rondelet. H. pisc. Aldrov. Hist. Pisc. 2. c. 37.

De Maltha telt *Oppianus* onder de grote zeedieren. *Suidas* maakt hem zomtijds de zelve mette Prestis, zomtijds onderscheid hy hem, en noemt hem Dysantagonista. *Rondeletius* oordeelt dat het een gedaante van de Walvisch is, en uit het getal van de Galeus, om dat hy los en zacht vleesch heeft. In de start, vinnen en inghewant verschilt hy niet van de Kanis Galeus, behalven dat hy geen witte oog-plek heeft. Hy is kort van muil, met brede en scherpe tanden. Hy heeft de mond in 't opperdeel, niet ver onder de muil, en veel ryen tanden.

Oppian. Halieut. l. 1. v. 37 1.

V. STIP.

Van de Zee-vos, en de Galeus Akanthea.

Rondelet. H. pisc. Bellon. l. 1. de Aquat. c. 7. Diphilus apud Athen. Arist. H. A. l. 9. c. 37. Ex Scalig. distinct. Æli. H. V. l. 1. c. 5. Oppian. Halieut. l. 1. v. 381.

DE visch die by de Grieken Alopex, by *Oppianus* Alopecias Galeus, by *Bellonius* Simia Marina oft Zee-aap, en by de Latijnen Vulpecula Marina, oft Zee-vos ghenoemt is, schijnt sijn naam oft van sijn langen start, of sijn onangename smaak, oft van sijn list en sneegheid bekomen te hebben. Of hy van de Vulpecula van *Archestratus*, die hy zeit omtrent Rhodus heel smakelijk te zijn, en met een andere naam, te weten Knya Piona, oft vette hond ghenoemt te werden, is my onbekent. Het is een visch die zomtijds hondert pond swaar weeght. Hy komt met de Kanis Galeus in ogen, oirgaten, reukgaten en vinnen over een; maar is korter en dikker, en met een huid bedekt. Hy heeft een asgrauwen rug, een witten buik, een krommen start, en enigsins als een zabel, welke in grootte 't gehele lijf overtreft, en an welkers begin een vin staat. *Rondeletius* drukt hem zo uit, als of hy uit twe vinnen bestont, van welke die opwaarts strekt langer als 't gehele lijf, maar d'ander tweemaal kleinder is. De pinnen zijn an de kuwen langer als op den rugh. De maag is breed, de darmen ruim, de lever bleek, en in twe quabben gescheiden. Besiet sijn Afbeeldsel by *Aldrovandus*. Wy sullen hier een van een ander byvoegen. Hy houd zich in de modder-gronden van de Zee, die van de strand af-leggen. Voor spijs zijn hem ook groter vissen. In 't ontfangen en baren is hy de Spinax gelijk. *Rondeletius* heeft gezien dat hy sijn Jongen in nood in-swolg, en daar na weder uit-liet. De start die in de jongen licht gebogen werd, doet hem veel belet. Als sy een angel in-slokken, schokken sy die zo diep in, datse den draad konnen afbijten. Het vlees heeft een quaadaartige smaak.

Plin. l. 9. c. 43. Oppian. Halieut. l. 3. v. 144.

De Galeus Akanthias, van *Gaza* Mustelus Spinax, by *Scaliger* Mustelus Spinus genoemt; en by *Ælianus* Kentrines, word noit hondert ponden swaar. Het lijf word allengskens dun. De rugh is asgrauw, de buik wit. *Rondeletius* schrijft dat hy in Zee silververwig is; maar als hy dood is, uit den asgrauw rood werd. Zijn muil is in het eerst breed, en eindigt smal, achter de ogen staan twe oirgaten, voor den mond die in het bovenste deel staat, en met kloeke tanden versien is, staan twe andere gaten voor den reuk. An weersijden zijn vijf kuwen, en die ondekt. De twe eerste zijn tot swemmen bequaam, in 't bovendeel zijnder geen, behalven an weersijden van den aars, die in 't wijfje kleinder, in 't mannetje groter zijn, met dit merkteken, datter in de andere Hayen een bysonder tusschen den aars en start ghesien werd; zoo dat het mannetje van het wijfje, door enige kleine byhangsels die hy daar heeft, onderscheiden werd. Bei de vinnen op den rug hebben een langen angel, meer dryhoekkig als rond. De start is dobbel, an 't bovenste deel langer, onder korter. De milt is in twe quabben verdeelt. In de andere delen komt hy met andere over een. Hy houd zich in de modder-gronden van de Zee, en loopt noit in de rivieren, en word noit in den Euripus gevonden. *Aristoteles* schrijft, dat hy an 't middelrif, boven de mammen, sijn eyren heeft, en als het ey sakt en volmaakt is, dat dan daar een jong in voorkomt. *Rondeletius* heeft angemerkt, datter ses volmaakte jongen in gevonden zijn, wijl de andere eyren noch niet ghekipt waren, die door de navel-ader uit de eyren gekipt werden. En dat de eyren an geen banden vast hangen. Men kan oordelen datse haar voedsel uit de eiren trekken, tot datse volmaakt zijn, en gebaart werden Datse school-vissen zijn, is seker, wijl 'er veel gelijk gevangen werden. Dat hy sijn jongen niet kan in-slokken, en weder uitschieten, doen sijn graten. Hy is hard en onsmaaklijk van vis, maar heeft minder quaadaartigheid in smaak, als de Vulpecula, oft Zee-vos.

Arist. l. c. 8. Et Scalig.

VI. STIP.

Van de Kentrines.

Ælia. H. l. 2. c. u

ONder den naam van de Kentrines verstaat *Ælianus* de geangelde Mustelus, vermits hy de twe geslagten van de Kanis in de Galeus en Kentrines verdeelt. Wy verstaan die gene, welken *Aristoteles* zeit de Tinagaleus Notidanus te zijn, en die *Atheneus* zeidt van *Epenetus* Epinotidea ghenoemt te werden. Te Rome, en door heel Italie word hy Pesce Porco genoemt. *Plinius* ghedenkt hem nerghens, nocht by *Aristoteles* zult gy 'et van hem vinden, hoewel *Atheneus* seit dat hy 'er van gheschreven heeft. Wat angaat sijn beschrijving. Hy is kort, dik en lijvig, van het hooft tot de start drykantig, ruw van huid, met veel korte barse angels verzien, die op 't hooft, en op den rugh sterker, en uit den asgrauwe swart zijn. Hy heeft een klein plat hooft, blinkende ogen, en daar achter twe oirgaten, en twe boven op den muil tot den reuk. Het hooft is boven op groot en rond, en byna altijd gapende. Hy heeft brede scherpe tanden, boven in dry, en onder in een rye bestaande. An weerzijden vijf opene kuwen. De eerste vin van 't hooft voortkomende, met een langen angel,

Arist. H. l. 5. cit.

Atheneu Dipnos. l

gel, na 't hooft gekromt, verzien, rijst als een kuif opwaarts, welke omtrent de start kleinder, en met een kleinder angel na de start gestrekt, gewapent is; na de start en de vinnen van den aars, en 't laatste van den buik is geen ander klein vinnetje gevoegt, 't welk hem met de Akanthia gemeen is. De start eindigt onder in een brede vin, die boven heel spits aflaat. Wat angaat de innerlijke delen. De maag is langwerpig en dik, de darmen zijn met veel bochten omgebogen. De lever is heel vet, wit, groot, en in twee quabben, byna tot het onderste van den buik uitgestrekt, gescheiden. Haar plaats is meer in de modder-gronden der Zee, als an de stranden, en worden daarom verscheiden gevangen. Hy teelt eerst binnen sich ontalbare eyren, den doyer van de hinnen-eyren gelijk. Hy kipt een levend dier, gelijk de andere kraakbenige. Dat hy vergif uit-schiet, lesen wy by *Oppianus*, welken hy Kentrisis Eponymus noemt, die word ook Kentrines genoemt, 't welk den uitlegger daar by doet. Haar ghebruik is naulijx in de spijs. Hy is meer zenuw als visachtig. In de genees-konst word den oly uit de gebrade lever vergadert, om de harde mensche-lever te versachten, en tot de lede-pijn gebruikt, na 't seggen van *Rondeletius*. De asch drijft heftig het water af.

[Margin: Oppianus Halieut. 2. v. 640.]

VII. STIP.

Van de Zee-aap, en Zygæna.

VAn de Zee-aap hebben wy twe beschrijvingen. Het is by *Ælianus* een dier van de Rode-zee, kraakbenig, en in verw en gedaante de land-aap gelijk. Hier in verscheiden, dat hy den nek en kuwen ros heeft. Zijn vel is als dat van een schildpad. Als hy swemt schijnt hy te vliegen. *Gesnerus* schrijft dat hem een visch uit Denemarken gebragt is, geheel groen van lijf, maar op den rug meer donker, en an de zijden bleek. De mond had een groef. Hy strekte sijn vinnen uit als of hy vliegen soude, en tussen de twe vinnen op den rugh strekte achterwaarts een angel, hy had vijf kuwen, die schuins tussen de mond en oogen neerzakten. Indien hy de huid als een schildpad gehad hadde, hy soude den aap van *Ælianus* gelijk zijn.

[Margin: Gesner. de Pisc.]

De Zygena is een wanschapen visch. Hy heeft zijn naam van een evenaar, daar men de weegschalen anhangt, bekomen.

Gaza zet hem over Libella. Die van Massilie noemen hem Jode-visch, om de gelijkheid van 't hooft-dekzel, 't geen de Joden eertijds in Provense gebruikten. *Galenus*, *Ælianus*, *Oppianus*, en *Zuidas*, die deze gevolgt heeft, tellen hem onder de Sete. Hy word niet qualijk onder de Galeus, om dat hy met die veel gelijkheit heeft, gestelt. Hy is met een huid bedekt, wit van buik, asgrauw van rug, en heeft in plaats van graten kraakbenen. *Rondeletius* schrijft dat hy een nek en rop heeft. Zijn mond is niet rond oft spits, nocht an de zijden plat, maar uitstekende. Het voorhooft, 't welk met bey de ogen, die groot en meer neerwaarts als opwaarts, oft ter zijden strekkende, besloten werd, puilt byna uit in een halve kring, en loopt zo spits toe, datmen meent dat hy de vissen, die hem ontmoeten, kan doorsnijden. Zijn mond is an 't onderdeel zeer groot, met sterke platte tanden, die ter zijden als een zaag uitgestrekt, en in dry oft vier ryen verdeelt zijn, gewapent. De tong breed, die van de mensch niet ongelijk. An weerzijden zijn vijf gedekte kuwen. De vinnen vertoont het afbeeldzel. *Rondeletius* zeit datter op den rug geen zijn. De start bestaat uit twe ongelijke vinnen, van welke de bovenste van de wervel-beenders onderstut werd, en veel langer, de onderste zonder wervels, en korter is. Hy houd sich in de diepte; met het spits van sijn voorhooft weet hy andere vissen, en de swemmende menschen te beschadigen, en word van *Oppianus* in kragten met den Leeu vergeleken. Zijn ontmoeting wierd eertijds by de schippers voor ongeluk gehouden.

[Margins: Oppianus Halieut. 1. v. 6. — Ælia. H. A. l. 10. — Oppianus l. 1. v. 367. l. 5. v. 37.]

Van die Zygena verscheelt die vis veel, welke gezeit werd wit van buik, rood van mond, en voorts swart te zijn.

VIII. STIP.

Van de Mola van Salvianus, oft de Orthragoriscus van Rondeletius.

WY stellen na een wanschapen vis, noch een wanschapener, maar die ook geheel kraakbenig is. Hy word by sommige Mola genoemt, 't zy oft om dat hy een om-gevormde klont gelijkt, oft om dat hy mette rondte van 't lijf een Molesteen gelijk is, zo *Rondeletius* meent. By die van Massilie word hy Luna oft de Maan genoemt, 't zy oft om dat hy an 't uitterste van 't lijf, dat onder de vinnen is, een wassende Maan afbeeld, oft om dat hy, uitgenomen de vinnen, met het gehele lijf de volle maan gelijkt, oft om dat het uitterste lijf een ghehoornde maan uitdrukt, of ten leste om dat hy by nacht lucht geeft. Maar wacht u dezen voor die van *Ælianus* te houden. Hy gelijkt niet qualijk de visch porcus, welken de Lacedemoniers Orthragoriskus noemen, en welken *Appion* meent de grootste van alle vissen te zijn, en die *Rondeletius* meent te knorren als hy gevangen werd. Hy is niet lang nocht plat, maar ter zijden gedrukt, en zo kort dat hy meer een hooft alleenlijk, als een gehele visch gelijk is. Hy weegt dikmaal meer als hondert ponden. Hy is met een scherpe huid, niet anders

als de Squatina gedekt, zilverwit, met een witachtige buik, en afgrauwen rug. Hy heeft een kleinen mond, en maar twe tanden, die beide delen van de mond bezetten, van welke de onderste stomper, de opperste meer scherp en snijdende zijn. *Rondeletius* zeit, datse doorgaans breed zijn. De ogen zijn rond en klein. An weerzijden is inwaarts een gat voor de kuwen, omtrent het welke ook weerzijdts een ronde kleine vin staat, die op een andere wijs, als de andere vinnen, van 't lijf beweeght werd. Want die in de vissen van de start na hooft strekken, hellen in dese van den ruch na den buik. An 't einde van den rug, omtrent de start, staat een ander veel groter vin, niet rond maar langwerpig, waar tegen over een ander van de zelve grote, en gestalte, onder an den buik, dicht an den aars staat, welk ook op een ander wijs, als die op den rug en buik, van andere vissen beweegt werden. Want zy worden niet van de start na 't hooft verheven, en van 't hooft na de start gebogen, maar na weerzijden beweegt. Hy eindigt niet in een visachtige start. Want zijn achterste is als de zijden. Nochtans heeft de start vinnen, niet langwerpig, maar breed, die het gheheel achfterste van de visch omvangt, en an de beweeglijke zijde gevest is. *Rondeletius* doet 'er by, dat hy in gestalte de wassende maan gelijkt, dat hy an 't bovenste deel geleed is, en an de rechter en linker zijde kan gebogen werden.

Wat haar innerlijke delen angaat, die zijn om de rondheid van 't lijf bolachtig. Hy is heel wit, en meer van zenuw, als visachtige zelfstandigheid. Gekookt gelijkt hy het slijmerich schroyzel van een koehuid. Zijn huid hangt, als in de varkens, an zijn visch met veel vets, die beswaarlijk afgestroopt werd. Hy heeft een bleke lever, groot en teer, die, gekookt zijnde, tot veel vets verdwijnt. 's Nachts blinkter uit zijn innerlijke delen van verre een blauwachtige glans, als een vuurvlam. Men seit, dat hy knort als hy gevangen werd. Hy heeft veel wit vet, dat gesmolten bequaam tot kaarsen, en alleen door zijn visachtigen reuk moeylijk is. Een seeker Fransman heeft een ander gedaante te Venetie beschreven. Ik vertoon het afbeeldzel. De vorm zeide hy helt na de rondte, met een huid zonder schobben.

Of hier toe de visch van Kadamustus die een varken gelijkt, zo dik als een ton is, en twe in de lengte overtreft, van een ronde vorm, met een verkens huid, kleine ogen, zonder tanden, met geklauwde voeten, met kuwen, groter als een arm verzien is, en een langen breden start heeft, moet betrokken werden, laat ik andere oordelen.

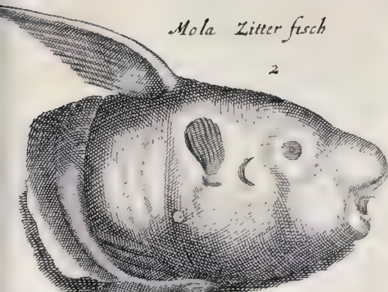
III. LID.

Van de platte Kraakbenige Vissen.

I. STIP.

Van de Torpedo, oft Stompvisch.

De lange Kraakbenige vissen, afghehandelt zijnde, gaan wy totte platte voort. Eerst komt ons de Stompvisch voor, die by de oude Grieken Narke en Narka, tot onderscheid van zijn hartstogt Thalassia, by de huidendaagze Torpema en Margotir, by *Albertus* Stupefactor, de half vermengde barbaren Torpigo, Terpigo, Stupor Stupefaciens, en Stupescor, genoemt is. Dat hy uitte platte kraakbenige is, hebben wy uit *Aristoteles* en *Plinius*. Dat hy Arist. H. l. 5. c. 5.
glat is, word by *Atheneus* gelezen. De plaats Plin. H. l. 9. c. 2.
van *Aristoteles* is verdorven, daar uit geoor- Atheneu
deelt werd, dat hy stekelachtig is, en *Kar-* Dipnos.
danus is niet zonder gebrek. Daar waren Arist. H. l. 4. c. 3.
eertijds twe geslachten. De zwarte, welk Kard. l.
tegen de hooftpijn geprezen werd. En de de rer. variet. c.
rosse. Zy worden allerbest in gevlekte, en ongevlekte verdeelt. Daar van zijn dry geslagten. De vlekken zijn in zommige wit, van verscheiden ghestalte, en hier en daar verdeelt, in zommige vijf ronde, zwartachtige, en vijfhoekkig, en een oog zo wel gelijk, dat hem *Plinius* geoogde ghenoemt heeft. En *Bellonius* bevestight zulx wel ghezeit te zijn. Het lijf is van alle uitgenomen de start rond, zy wegen naulijk meer als ses ponden, en zijn met een zacht, en glatte huid bedekt. De buik is witachtig, de rug geelachtig, na 't rood hellende. De delen omtrent de start vertonen haar lijvigher als de middelste. Deze schijnen enig voos kraakbeen te hebben. Van mond zijn sy in 't bovenste deel klein, voor welke twe neusgaten zijn, en sy hebben kleine en saagswijse tanden, met kleine ogen voor in 't opperdeel, achter welke twe gaten groter en wijder als de ogen staan, en die het verhemelt door-boren. Zy zijn niet sonder herssenen, maar sonder tong. In 't midden van 't lijf zijn vijf ongedekte kuwen, die om haar dunheid niet konden an de zijden gestelt werden, welkers monden klein en halfkringrond met een dunne huid bekleed werden: Omtrent de start staan twe vinnen, voor de overige gebruiken sy haar breedte, en zwemmen met beide halve kringen van haar lijf als met vinnen. Van binnen hebben sy een vleesige maag; een korten wijden darm, een bleke lever, in twe quabben ghedeelt. De galblaas die groot is, hangt an de rechter quabbe, en zend enige adertjes na de linker over. De milt is klein, en rood. De lijfmoer langwer-

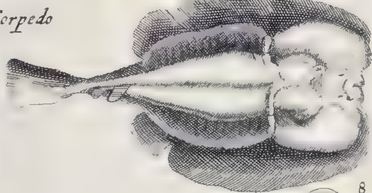

Mola Zitter fisch
2

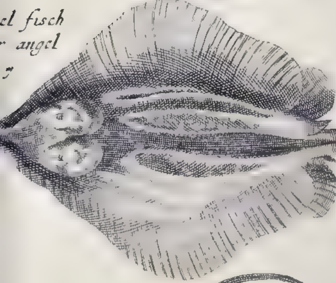

Mola Peregrina
1

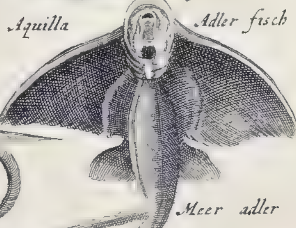

3
Zitter
fisch

4
Torpedo maculosa
geflekte Zitter fisch

6
Torpedo

5
Torpedo

fisch
angel
7
Pastinaca

8
Aquilla
Adler fisch
Meer adler

9
Meer Adlers ander art
Aquila species
alia

[Oppianus Halieut. .c. v. 104. Atheneus Dipnos. l. 7] werpig, en in twe ghedeelt. Zy houden haar in Zee, in modder-gronden. Zy worden ook in den Nijl gevonden. Gy zultze ook niet qualijk in Zee en Rivier-vissen verdelen. Zy eten vissen, die zy met list, dat ik hier na verhalen zal, vangen.

Zy baren omtrent het evenaren van den [Plinius 9. c. 51. Arist. H.A. 5. c. 12. Oppianus Halieut. 2. v. 58.] dagh en nacht, en dat binnen zich, en sachte eyren, welke zy in een ander plaats van de lijfmoer oversetten, en uitkippen. Alzo ontfangen zy eyren, en baren een dier. Daar isser een gevonden die acht jongen in hadde. 's Winters verschuilen zy om de koude in de grond. Zy drijven op haar breedte als op twe vinnen. Zy swemmen bezwaarlijk, want zy worden door haar leuje swaarte bezwaart. [Plin. H.N. 9. c. 42. Oppianus Halieut. 2. v. 55. Arist. H.A. 9. c. 37. Plinius 32. c. 1.] Zy hebben een zonderlinge kragt om dovigheid en beving der leden te verwekken. Zy verbergen haar onder 't slijk, en de vissen die sorgloos over haar zwemmen en verstijven, worden alzo gevangen. De zelve konnen ook, van verre met een spies oft stok aangeraakt zijnde, de sterkste leden, en de snelste voeten loom maken. En die gene, welke het net an-raken, waar mede een stomp-visch gevangen is, worden ook lam; dat op het geloof van [Ælianus 9. 14.] *Ælianus* gezeidt werd. Ia indien zich een levende stomp-visch onder andere dode vissen beweegt, worden die gene, die geraakt zijn, met een innerlijk bewegen geroert, zo datze schijnen te leven; 't welk *Godignus* van de dingen van Abyssina verhaalt. Of het vergif in de gehele visch, [Atheneus Dipnos. 7. Oppianus 22. v. 55.] 't welk *Salvianus* behaagt, oft eenig deel, 't welk *Diphilus Kardanus*, en *Oppianus* verhalen is onseker. Dat de kragt van vele klein is die door enige beweging van 't lijf word verzet, en het gehele lijf niet beschadigt, leren wy uit de ondervinding van *Ollius* en *Kircherus*. Zo dat men daar uit *Albertus* mag tegenspreken, die zeit dat de mensch door dit vergif kan gedood werden. Andere hebben die kracht een verborgen oorzaak toe-geschreven, om dat hy dood zijn- [Kircher. l. 3 Magnet. rt. p. 6. l. 4] de, van de selve berooft werd. Andere een slaapsugtige en ongevoelige hoedanigheid, die de zenuwen en spieren strijdig is.

Het gebruik van de stomp-visch, is van [Galenus l. 3. de Aliment.] *Galenus* en andere in de spijs geprezen; om dat hy zachte visch, die smakelik is, heeft, en lichtlijk af-schiet. Van *Diphilus* en andere werd hy verworpen, alleen de delen omtrent het hooft werden geprezen. Te Venetie is, door de magt van die over de gesondheid gestelt zijn, verboden die op de Vis-markt te verkoopen. Te Genua, Massilie, en elders word hy van de gemene [Dioskorid. l. 2. c. 17.] luiden gesocht. In de genees-konst word hy tegen langdurige hooftpijn gebruikt, en belet het uit-zinken van den endeldarm. Dat zelve zult gy by *Marsellus Empirikus* vinden. Mogelijk verzacht hy ook de ledenpijn. En *Scribonius Largus* getuigt dat *Anteroea* de gevrijde slaaf van *Cæsar*, boven alle geloof het voet-evel daar mede genezen heeft. En by *Ægineta* hebben wy de plaaster Diaturpenos tegen het voet-evel. 't Is wonder, in- [Plin. l. 32. c. 10.] dien het waar is dat *Plinius* van hem zeit. Indien hy gevangen werd als de Maan in de schalen is, en dry dagen in de locht bewaart werd, dat hy zo dikmaal als hy in-gebragt werd, een licht kinderbaren veroorzaakt. Mogelijk om dat hy de pijn als verzachtende, de natuur tot uitdrijven van de vrucht gesterkt werd. Het vel van de varsch gestroopte, indien het om het uitgevallen deel van de lijfmoer gewonden werd, brengt de zelve weder in, gelijk *Ætius* uit andere beschreven heeft.

II. STIP.

Van de Pastinaka Marina.

Die visch, welken de Grieken Trygona, oft gelijk *Ambrozius* overzet Turtur, van de ghelijkheid der uitgespanne vleugels genoemt werd. Die is van de Latijnen Pastinaka Marina, 't zy oft van de verw, oft om dat hy met een straal oft gravers pin steekt, genoemt. By de Françen Raja, oft Roch, om de gelijkheid die hy met den zelven heeft. *Bellonius* en *Rondeletius* hebben twe geslagten gekent. Deze zeit datze alleenlijk in hooft en snuit verschelen. Die heeft haar in een glatte, welkers vel als ghewreven, de rug op de wijs van de schors van den Andornboom blauw, de rug wit, met veel strepen hier en daar over 't lijf belopen is; en een ruwe die geheel vol steekels is, en voornamentlijk omtrent de start met veel haken in 't ronde bezet is, verdeelt. In grote gaan zy naulijk boven de thien ponden. Zy zijn vierkant van lijf, wit van buik, en blauw van ruch. In 't opperdeel schijnt enig teeken van een hooft, het hooft van een kinkvors niet ongelijk. Daar is niet in als grote langwerpige ogen, van waar twee gaten groter als de ogen, die altijd open zijn, in 't gehemelt schieten. Het voorste deel der ogen eindigt in een vleesige snuit. Hy heeft een kleine mond zonder tanden. (Het is een gebrek in *Dioskorides*, indien hy seit dat hy tanden heeft) en ghebruikt alleenlijk in plaats de ruwigheid van de kaaksbeenders. Zy hebben omtrent het begin van de start [Arist. H.A. l. 1. c. 5. Galenus l. 3. de Aliment.] geen vinnen, uitgenomen ene ronde, daarom swemt hy op sijn breedte. Hy heeft bynain 't midden van den buik vijf kuwen, welke in 't weekste deel, daar de minste vis is, ghestelt zijn. Dat de delen omtrent de start meer visch hebben als de middelste, dat is in de platte kraakbenige gemeen. Hy heeft een heel lange stekelige start, die van de muis gelijk. Zy is eerst dik, en eindigt ten lesten heel dun. In 't midden boven

ven de ſelve is een lange, beenachtighe, ſcherpe en ſaagswijſe angel, vijf duimen lang. By *Dioſkorides* Kentron, by *Orus* Apollo Akantha, en by *Plinius* Radius, oft ſtraal genoemt.

Wat de innerlijke delen belangt. Hy heeft een kleine maag, daar een keeldarm, om dat ſy ver van de mond leid, voor an vaſt is. De ſelve eindigt ook in een byhangſel, daar een korte en dunne darm van afhangt, welk in 't begin nauwer, daar na allengſkens ruimer, en eer zy op 't ruimſte werd, eindight ſy in den laatſten rechten darm, daar de uitwerpſelen van een groene verw uitgedreven werden. De lever is breed, uit den witten geelachtigh in twee quabben, van welke de rechter groter, de linker kleinder is gedeelt. De gal uit den groen geelachtig, is an de lever vaſt. De lijfmoer langwerpig, waar in de eyren bewaart werden.

(Plin. l. 6. c. 42. Oppianus l. 2. v. 472.) Zy leven in de modder-gronden van de zee. Zy eten vlees, en moorden uit heimelijke ſchuilplaatſen, de voor-by-gaande die met haar angels, dat haar geweer is, doorſtekende, en taſten niemand an als die met haar angel gewond is.

Datſe uit hinderlagen jacht maken, daar van is een bewijs datſe de Migil een der ſnelſte viſſen konnen betrappen. Zy (Ariſt. H. A. l. 6. c. 10.) verſamelen gelijk de Rogchen, niet alleen haar opper-lijf an malkander voegende, maar mette ruggen op malkander leggende. Zy ontfangen geen jongen op de wijs van andere kraakbenige. Want dat belet de ſpitſheid van de ſtart. Datze (Ælian. l. 8. c. 40. idem l. 1. c. 30.) vliegen, word vaſchlijk by *Ælianus* verhaalt: Maar datſe haar mettet vergif van den angel beſchermen, is zo zeker als het twijfelachtig is, datſe door maatzang en danſſen haar vermaken. An het vergif van haar angel is niet te twijfelen. Daar is nergens iet vervloekelijker. Het doot de bomen als hy de wortel ſteekt. Het door-boort de wapenen als een pijl, maar nochtans niet ſodanigh, dat het zon- (Ælian. l. 7. c. 56. idem l. 2. c. 5.) der geneeſmiddelen is zeit *Ælianus*, hoewel *Leonidas* noodſaaklijk daar van moſt ſterven. De aſch van zijn angel met azijn gemengt, is goed op de wonde geſtreken, ook brengen de zemelen in 't zelve ghekookt hulpe toe. Het affiedſel van laurierblaren, de Theriaak van *Andromach*, de Galeus, daar hy vrindſchap mede houd, wordt niet vergeefs ghebruikt. *Ætius* heeft verhaalt, dat de ſtart, die de zelve wond ghegeven heeft in een boom, en voornamentlijk in een Eyke geſlagen, oft an de zelve opgehangen, den boom doet verdrogen, en den zieken geneſen. Van zijn (Galenus l. 3. de Aliment.) gebruik, in ſpijs, vrees ik dat *Galenus* hem qualijk ſacht en ſmakelijk van viſch noemt.

De ſmaak getuigt zelf een ongenaamheid en wildigheid. In de Genees-konſt verſacht de ſtraal de tandpijn die hy doorgaat en uit trekt. (Dioskori l. 2. c. 22.) By *Selſus* leſen wy, dat hy moet gebrand, terſtond gewreven, en met hars vermengt werden.

III. LID.

Van de Zee-Arend, oft Aquila.

Wat de oude door den Zee-arent, oft Aëton verſtaan hebben, kan beſwaarlijk geweten werden. (Plin. H. N. l. 9. c. 24.) Van alle is verhaalt dat hy een platviſch, en kraakbenig is, en een dier voortbrengt; of hy een ſtraal in de ſtart heeft oft niet, hebben ſy verſwegen. Het is dan geen wonder dat de jonge ſchrijvers verſcheidentlijk gevoelen, en datter een van *Salvianus*, welken *Rondeletius* de twede gedaante van de Paſtinaca maakt, twe van *Aldrovandus* en een wanſchapene van *Bellonius* en *Pareus* beſchreven wert. Die van *Salvianus* weegt niet over de dryhondert pond. Hy wort met een glatte ſachte huid gedekt, an 't onderlijf is hy wit, boven blauwachtig. Hy heeft een uit ſtekend hooft, dat van de padde heel gelijk, grote ogen, rond en uitpuilende, achter welke twe grote opene gaten uitgeholt zijn. De mond in 't bovendeel is middelbaar, en getand. De zijden die ſcherp zijn, gelijken de uitgeſpannen vleugels van een vliegenden Arend. In 't begin van de ſtart, rijſt an weerzijden een vin uit. In de mannetjes hangt an weerzijden van den aars een byhangſel. De ſtart is langer en dunder als van de Paſtinaca. Op den rug ſteekt na het begin een vin uit, en daar na een langen beenachtige, ſcherpe en ſaagswijſe angel. Van binnen is de lever geelachtig, de milt zwartachtig. De eerſte van *Aldrovandus* ſchijnt zonder hooft te zijn, met lange vleugels, daarſe an 't lijf vaſt hangen blauw, an 't uitterſte rood. De ander is boven de ogen en an 't voor-hooft met een angel, en in de ſtart met twe verzien, zy houden haar in de moddergronden van de zee. Op den rug leggende, vanghen zy andere viſſen, die zy heimelijk doorſteken. Zy baren levende jonghen als de andere kraakbenige. Zy quetſen met haar angel, daarom wordenze mette zelve niet openbaarlijk vernkocht. De viſch, om dat die een zwaren vuilen reuk heeft, word van de tafel gebannen. 't Geen van de ſteen in haar hooft van *Kiramides* beſchreven werd, is een beuſeling. Die Van *Bellonius* is waarlijk wanſchapen. *Geſnerus* heeft hem beſchreven: Deſe vis, ſeit hy, is zelden en ieder onbekent. *Pareus* geeft hem een groenen ſnuit, en zeit dat hy vliegt.

VI. STIP.

VI. STIP.

Van de Roch in 't algemeen.

HEt woord Raja, 't welk een Roch beduit, hebben de Latijnen mogelijk genomen van radendo, dat is van schrapen. De Grieken van een zekere gelijkheid met het woord rubus, oft braam, sy zijn scherp van rug, gelijk een braam op sijn bovendeel. Zy hebben stekels. Zy hebben het mannetje baton, en 't wijfje batida genoemt. *Plinius* gebruikt het Griekze woord. Datze uitte platte kraakbenige vissen zijn, twijfelt niemand. *Albertus* heeftze onder de pectines oft Kamvissen gestelt. By de oude zijn dryerlei geslagten. *Aristoteles*, en *Galenus* hebben de ene enkelijk Baton, en d'ander Leiobatus genoemt; *Atheneus* heeft'er de stellatus by gedaan. *Rondeletius*, na dat hy de zelve in scherpe en glatte hadde verdeelt, doeter terstond de gestarde, en ongestarde by, en zeit dat uitte scherpe enige het ghevoel een weinigh prikkelen, en dat andere met harde en weinighe, andere met heel groote en dichte stekels versien zijn. Zy verschelen onder malkander in grootte. *Salvianus* heeft'er gesien van twee ellebogen lang. *Ælianus* zeit, datter in Indie zijn niet kleinder als een Æolis schild, sy zijn met een velachtige huid bedekt. Zy hebben alle een vliesje, datse een wolk noemen, over de ogen. Omtrent de ogen zijn enige grote wijde gaten, tot het binnenste van de mond open, waar op van binnen, van de natuur, een dekzel geleit is, met het gapen van den mond openen zy zich ook, en sluiten ten deel met een geslotten mond. Zy hebben alle een lange ruwe start, boven de zelve twe pinnen, ook zoo veel, maar klein en ronde, omtrent zijn oorsprong. Dat *Aristoteles* seit, dat de platvissen van 't kraakbenig geslacht sonder vinnen zijn, daar door heeft hy verstaan die gene met welke sy het lijf andrijven, maar niet die an de start, om 't lijf te beheerschen gegeven zijn. Indien 'er iets strijdigh by hem voorkomt, is het ghebrek van 't woord batrachus voor batus daar van de oorsaak. Indien wy zijn innerlijke delen besien, sy hebben alle de gal-blaas an de lever. De milt in de vouw van de maag, dikke darmen, en het einde vanden rechten darm dun, het teellid dat van een zee-kalf gelijk. De Guichelaars hebben uitte gedroogde gestalten van Draken en Basiliscus gemaakt, en also 't gemeen bedrogen.

Plin. H. N. l. 9. c. 11.

Arist. H. A. l. 2. c. 13.

Ælian. H. A. l. 13. c. 4.

De Roch houd sich in de slikgronden van de zee, en niet ver van de strand. 's Winters verschuilense, en wijl sy veel gevanghen werden, oordeelt men niet qualijk datse school-vissen zijn.

Zy versamelen niet alleenlijk door 't samen-voegen van de opperdelen, maar ook de ruggen op malkander leggende, en houden haar ook niet binnen haar geslacht. *Aristoteles* schrijft, datse ook mette Squatina versamelen. Zy dragen in de lijfmoer iet schulpachtigs. Zy baren een levend dier, als zy eerst eyren binnen haar ontfanghen hebben. De eyren, die geel en zonder schel zijn, worden eerst in 't boven-deel van de lijf-moer gesien. Enige zijn so groot als hoender-eyren, andere kleinder, andere niet groter als een erweet, dikmaal isser meer als hondert in een Roch, die na by haar volmaakheid en in 't onderdeel van de lijfmoer gesakt zijn, worden met een schel, binnen 't welk het wit en geel besloten is, gedekt. Zy zijn vierkant, uitgenomen de by hangsels van de hoeken die verscheiden zijn. De byhangsels van de ene sijde zijn langer, en de bladers van het swaartkruid gelijk; van d'ander sijde korter, breder en omgevouwen. Zy baren een, oft ten minsten twe jongen. Datse in de zee met overvloet zijn, dat komt door de ontalbaarheid der eyren, die boven an de lijf-moer hangen, uit welke, metter tijt volmaakt werdende, op nieuws jongen voortgebragt werden. *Plinius* schrijft, datse haar verborgen vinnen uitstekende, die op de wijs van de wormen beweghen, en daar mede de voorkomende vissen angrijpen, en also haar traagheid door listigheid te baat komen. *Aristoteles* noemt die vinnen radios oft stralen. Dat nochtans in dese plaatsen een gebrek schuilt is te oordelen, om datse noch vinnen nocht stralen hebben, oft *Plinius* heeftze oneigentlijk vinnen genoemt, en *Aristoteles* heeft dat an de vinnen toe geeigent, 't welk het spits van de snuit toekomt. *Olaus* heeft 'er eertijds een beschreven, die een mensch, in de Noord-zee verstrikt zijnde, te hulp quam. Haar gebruik is ook in de spijs. *Galenus* seit, datse van veel voedsel, en zwaar om te verteren zijn. *Rondeletius*, van de goedheit van de Roch ondervraagt zijnde, antwoorde: dat het eveneens was, of iemand van een gesoden mantel at. *Archistratus* prijst de schouders in de winter. Wy hebben uit *Gesnerus*, dat de rijke het uitterste van de zijden eten, en het overige voor 't gemeen laten. By de Hollanders wordense veel gekookt, en met boter, azijn en mostart gegeten. De oude atense eertijds met kaas, en benjuinkruid. In de genees-konst is de gal goed voor de oiren. *Rondeletius* heeft de lever gelukkigh tegen het jeukzel gebruikt.

Plin. H. N. l. 9. c. 42.

V. STIP.

V. STIP.

Van de glatte Roch, en in 't byzonder van de glatte, baarwijze, en geoogde Roch.

DE Roch word heel wel in glatte en ruwe verdeelt: Onder die, van welke zommige scherp, andere stomp van muil zijn, is die, welke *Leiobatus* van de Grieken, by de Latinen, Læviraja, en by de Romeinen Mucosa, en van de brede neusdoek waer mede het slijm, oft liever de snuf in de zieken word ontfangen, Ravosa genoemt, is de grootste van alle vissen, van zijn geslagt, behalven den os.

Hy is wel dun van lijf, maar in de breedte uitgespreit. De huid is zonder stekels, beide ogen, de middelstreep van den rug, en de start zijn met weinige doch dunne angels beset, en in 't bovendeel worden 'er enige in de mond, die ruim is, omgebogen, buiten twijfel om de kost binnen te houden. De snuit is met een dun en doorschijnend vliesje bedekt. De vleugels an weersijden uitgestrekt zijn dun, en onder zwartachtig. De start, die met dry rijen van stekels beset is, is boven geheel wit, de spleet omtrent den aars, gelijkt een vroulijk lid. Die welken *Aldrovandus* beschrijft, was boven op over al met zwarte plekken onderscheiden. Het een deel van de snuit eindigde in een stompen hoek, met een platte ghestalte, en als vierkant. Hy had vijf ontdekte kuwen. Tussen de huid en penszak was enige witte slijmerige visch, in plaats van het vlesig vlies. Binnen was de lever in de breedte van den buik, uitten witte rosch, in dry quabben van gestalte als tongen, van welke de middelste de kortste was, verdeelt. Onder de lever een maag van platte gestalte; het bultig deel helde na de linker zijde; het onderste na den ruchgraad. Het darmscheel was an de bultigheid van de maag, an den darm, en de middelste quabben van de lever vast. Onder de maag lag enig rood vlees, dat mogelijk in plaats van de milt was. Het hart was in de borst heel klein, en dryhoekig, en an een stam, als an een steeltje vast.

De Raja Undulata oft baarwijse Roch, van zijn kromme plekken alzo genoemt, word van zijn verw asgrauw genoemt. Het lijf is meer ey-rond als schuins, en onder met veel bochtige streken verzien. De Angels zijn op den rug-streek klein, weinig, en enige omtrent de oghen; in de start groter, dichter en in dry rijen verdeelt.

De glatte en geoogde Roch word van zommige Asterias, oft Star-roch genoemt maar qualijk. Want de Galeus word ook Asterias, van zijn starwijze plekken, by *Aristoteles* ghenoemt, hoedanighe in dese niet gevonden werden, en de Asterias van de oude, is teerder en van goed zap, 't welk van dese niet kan geseit werden; en de Fransen noemen dit gheslacht Miralet, van de gelijkheid der kleine spiegels.

VI. STIP.

Van grote Oxyrinchus, en de Raja stellaris, oft Starroch.

R*ondeletius* maakt twe geslagten, van de Oxyrinchus, (welke alzo van haar spitsen bek ghenoemt werden) het een groot, het ander klein. Die is den Os van *Bellonius*, niet dat hy een viervoetig dier gelijkt, maar om dat hy de grootste van het geslagt der Rogchen is, en zo groot als een os werd. Die van Ligurien noemen hem de Koe. In eenige plaatsen van Vrankrijk word hy Eleno, oft elsen genoemt, om dat zijn snuit zo spits is. Dat den Os onder de kraakbenige is, word niet getwijfelt. Dat hy tot twaalf ellebogen in de breete niet wast, bevestig ik door de geloofwaardigheid van *Oppianus*. In de beschrijving komenze niet overeen. Op den rug, in 't gezigt, en an de zijden is hy zwart. De opperdeelen zijn wit, indienmen *Ælianus* gheloven magh. *Bellonius* maakt hem over 't ghehele lijf blauw. Hy heeft by den zelven gruwelijke tanden, die krom gebogen, in dry rijen verdeelt, en beweeglijk zijn. By *Oppianus* zijnse klein, en verborgen; by *Ælianus* zo bedekt, datse nauwelijk konnen gezien werden. By *Rondeletius* is de grote Oxyrinchus de kleine gelijk, met brede uitghestrekte vleugels, en een smalder en scherper lijf, en langen rug. In de start heeft hy maar een rije steekels. Zy zijn by *Ovidius* de zee-Ossen ghenoemt; en *Oppianus* zeit, datse in de slijkgronden leven. *Ælianus*, datse in de modder geboren werden, visch eten; maar meest de vogtigheid zoeken. Zy baren een levend dier. En wijl zy groot van lijf zijn, daarom hebben haar zommige onder de grote Setaceos, om haar grote zwaarlijfvigheid, en niet om haar krachtelose zachtheid betrokken. Zy onderdrukken de vissers door haar gewigt, en wederstreven haar door de zwaarte. Sy zijn sachter van visch als andere, en worden gezouten, gerookt en gedroogt, en also lang bewaart.

Arist. H. [illegible] l. 5. c. 5. Pli. l. 9. 2. Oppian. Halieut. 2. v. 14[illegible]

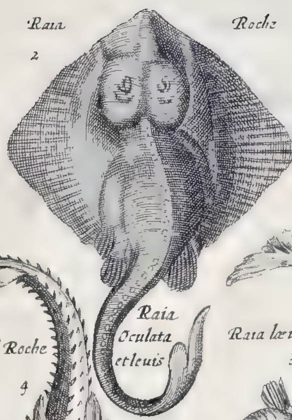
Ælianus l. 1. c. 1[illegible] Oppian. l. c. v. 14[illegible]

Arist. H. [illegible] l. 6. c. 12

De kleine Oxyrinchus is heel groot van lijf, en met veel spikkelen getekent. Hy heeft kromme tanden, inwaarts binnen de mond gebogen, omtrent de ogen vier angels. In de start vier ryen, van de zelve verscheiden ongelijk. De eerste van de middelste rije is groter als de twede, de derde als de eerste, de vierde als de twede, en zo weerzijds zijnze over dwars recht, en na de

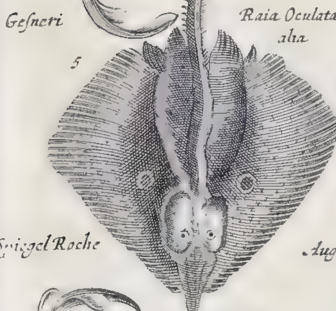
zijden

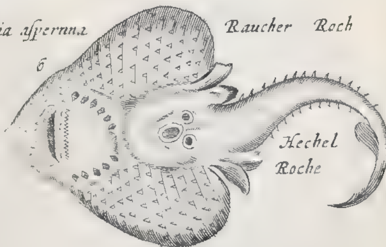

Raia
Roche
1

Raia
Roche
2
Raia Oculata et leuis

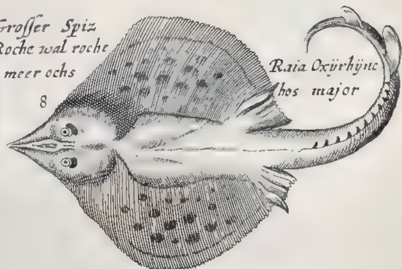

Raia læuis glat
Roche
3

Glatt Spiegel Roche
4
Augen Roche

Gesneri
5
Raia Oculata alia
Spiegel Roche

Raia aspernna
Raucher Roch
6
Hechel Roche

Raia Asteria Aspera
7

Grosser Spiz Roche wal roche meer ochs
8
Raia Oxÿrhÿnc hos major

Kleiner Spiz Rochs
9
Raia Oxÿrhin chos minor

Tab. XI

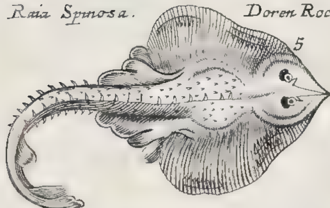
Raia Clauata
Roche.
2

1
Raia.
Roche

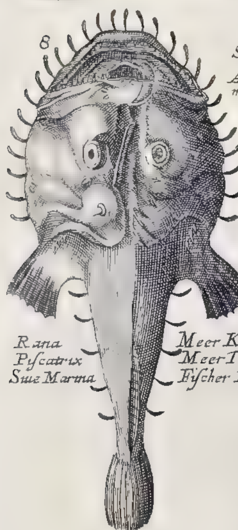
Raia Clauata alia.
3

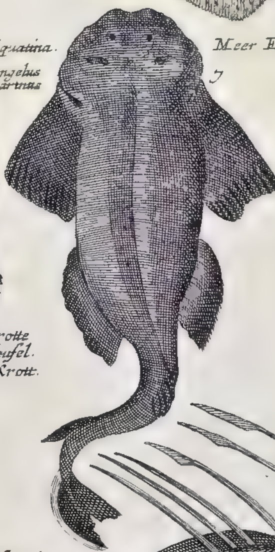
Raia Spinosa.
Doren Roche
5

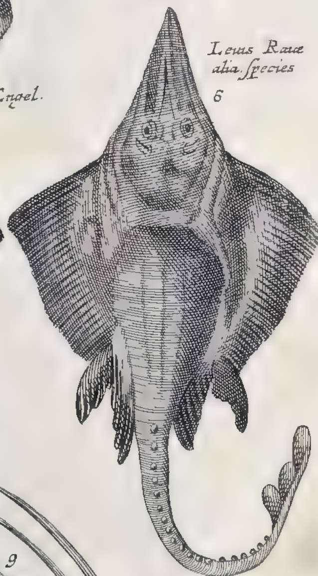
4
Raia Fullonica Karten
Roche

8
Rana
Piſcatrix
Siue Marina
Meer Krotte
Meer Teufel.
Fiſcher Krott.

Squatina.
Angelus
marinus
Meer Engel.
7

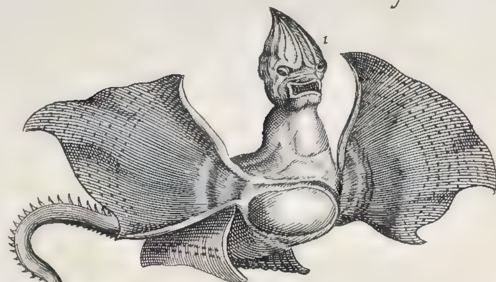

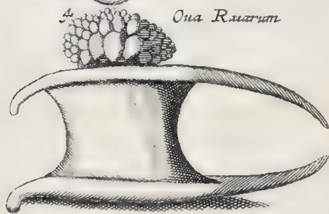
Leuis Raiæ
alia species
6

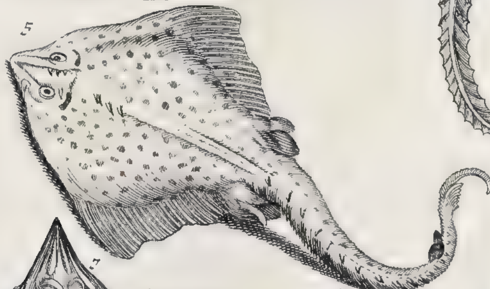
9
Rana Piſcatrix.
Aldrouandi.

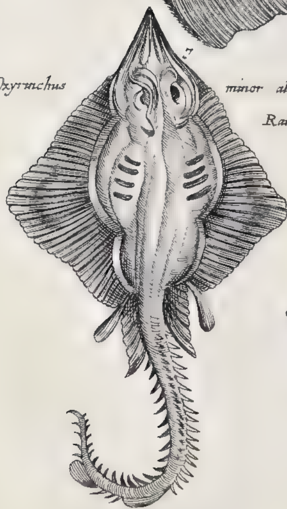

Monstrosi Piscis Volantis
2 icon

Raia exiccata, et concinnata ad formam.
1

4 Oua Raiarum

3 Raia Olaij

Raia Lævis Spiegel Roch
5

7
Oxyrinchus minor alius

8
Rana piscatrix minor.
Kleine meer krot

6 Squatina
Meer Engel

zijden gekeert; die na deze de alderleste volgen, worden na 't hooft gebogen. In 't opperdeel van de snuit zijn zommige om de vissen te vangen krom, andere over een. Totte Oxyrinchus moet ook die betrokken werden, die *Gesnerus* van Venetie bekomen heeft, die asgrauw van lijf, met donkere vlakken, en in 't ronde roch was: by de Normannen Hal; by de Portugesen Huga genoemt.

Beziet 't af-beeldzel.

De Raja stellaris, oft glatte Star-roch, by de Grieken Asterias genoemt, welken *Gellius* seit de geoogde Roch te zijn, wordt in 't hooft, start, en rug van de andere onderscheiden. Het voorste van den rug, en de uitgestrekte vleugels, zijn schoon, met starretjes verciert. De angels in de selve, van 't hooft beginnende, eindighen an het eerste vinnetje van de start. Het hooft, wijl het dikker en breder is, is meer de Pastinaca, als andere Rogchen, gelijk. De start is dun, en korter als in andere.

VII. STIP.

Van de ruwe Rogchen, en in 't byzonder van de ruwe Star-roch, de geoogde en Spijker-roch.

DE ruwe Star-roch is vol angels, tussen de ogen zijnder veel korte, dichte, en heel scherpe, op den ruchgraad andere grote, op de start dry ryen van heel groote en ontalbare, sonder orde over 't gehele lijf verspreit. In plaats van tanden heeft hy harde en scherpe benen. Daar zijnder twe van dit geslagt. De een die in 't midden witte starretjes heeft, maar die met een kring uit swarte stippelen bestaande omringt zijn, en 't gehele lijf is vol scherpe stekels. De ander heeft geheel witte starretjes, met veel minder angels.

De geoogde is de glatte in plekken gelijk. Hy heeft op de uitgespanne vleugels, recht over de plekken, enige angels, zommige weersijds an 't hooft, andere op den ruch, en op de start groter en sterker. De andere is van de voorgaende verscheiden, ('t zijn de woorden van *Rondeletius*, an welken wy veel gedaante van Rogchen schuldig zijn) enz. Desen is die gelijkslagtig, welkers afbeeldsel in *Gesnerus* van Venetie gesonden is. Hy is met donkere plekken onderscheiden. Het overighe lijf is donkergeel, en 't vordere blijkt hier.

VIII. STIP.

Van de Stekel-roch. De Volders Stekel-roch, en de heel stekelige Roch.

Aldrov. de piscib. l. 3. c. 59. DE Stekel-roch, by de Fransen Kardaire, van de pinnen oft angels die in 't werktuig staan, daar de Wolwevers haar wol mede hekelen, genoemt. Hy is in gestalte de glatte Roch gelijk, uitgenomen zijn langhe pennen. Hy heeft de pinnen niet alleen an de vleugels, gelijk de andere Spijker-roch, maar ook an de zijden, omtrent 't hooft; twe staan 'er voor d'ogen, en op 't midden van den ruch, en tot de eerste vin van de start is een gehele rye angels. In zelfstandigheid en voedsel is hy van de andere niet verscheiden.

De ruwe Roch word van *Rondeletius* genoemt die, welke van andere daar in verscheelt, dat hy de sijden met kleine angels beset, maar op het lijf gene heeft. Hy is scherp van snuit. Op de start zijn dry ryen lange en heel vaste angels, tot het einde van de start toe. Aldrov. l. c. c. 60.

De Volders Stekel-roch is also genoemt, om dat hy over al op 't hooft, het lijf en de start met veel angels, dat werktuig, waar mede de Volders haar wol kammen, gelijk beset is. Hy is lang en scherp van muil, de angels van de start zijn krom, en in dry ryen verdeelt. Hy is ongemeen, en seer strijdbaar. Aldrov. l. c. c. 61.

De heel stekelige Roch verschilt van de voorgaande daar in, dat hy niet alleen onder, maar boven met veel scherpe angels zo versien is, dat hy mette hand niet kan angetast werden, behalven by de pinnen van de start, en daarom word hy op den ruch leggende vertoont. Voor tanden heeft hy beenachtige ruwe kaaksbeenders.

IX. STIP.

Van de Zee-vorsch.

DE Rana Marina, oft Zee-vorsch, by de Grieken Batrachius Thalassius, by *Plutarchus* Batrachus Alieus genoemt, heeft mogelijk den naam van Vorsch bekomen, om dat hy de jonge en onvolmaakte Vorschen, die maar ogen en een start hebben, an welke ten lesten de voeten gevoegt werdē, gelijkt. Hy word ook, van zijn sneegheit in 't jagen visser genoemt, 't welk van *Plutarchus* ook gedaan is; en om zijn lelijke mismaaktheit Zee-duivel by de Dalmaten; om de wijdte van zijn mond, by de Sisilianen Lamia; om zijn sachtheit van visch, by *Bellonius* Maltha genoemt, maar qualijk. Hy is over al byna een voet lang, en word elders van een oft dry ellebogen lengte gevonden. Hy is op 't hooft, uitghenomen de angels, slibberig van vel, an 't onderste deel witachtig, en boven is hy met een zwarte, na 't geel hellende, verw ghedekt. Waar van sy by *Ovidius* sacht van huid genoemt werden. Hy heeft een hooft veel groter als het gehele lijf, so datmen in hem niet anders als het hooft en de start ziet, en hy is vol angels, scherp, rond, en plat. Zijn mond, die na evenbedeling van het

lijf heel groot is en wijd gaapt, ftaat hem in 't voorfte deel heel anders als in andere kraakbenige viffen. Hy heeft veel grote, heel fcherpe en in den mond ghekromde tanden in beide baaks-beenders, beide de benen van 't ghehemelte en an de wortel van de tonge ghehecht. *Bellonius* maaktze beweeglijk, wit, en zonder orde gefchikt. Zijn kaaks-beenders zijn ftomp, en half rond, van welke de bovenfte korter, de onderfte langher, en uit-fteekende is. De tong is langher als het boven kaaksbeen. Uit het binnen-deel van de kevels fpruit een vlies, in den mond omgebogen, 't welk van het kaaksbeen niet kan gefcheiden werden. Zijn brede ogen ftaan meer in den hooft-top als in de hooft-flapen, en zijn met angels omzet. Voor de felve hangen twe dunne witte by-hangzels, van een vuilen reuk, indien wy *Oppianus* geloven. In 't midden van de neus is een beweeglijke lange harde vin: Van welkers einde een fpier, oft krul, als een dunnen
Kircher. artes Magn. p. 6. f. 5. l. 3. draat, voort komt. Door welkers holte een zekere vochtigheidt tot de grond toe afgeleid werdt, waar door die krul als een levende worm opghezwollen is. Alles drukt de ghedaante van een viffers haak uit.

Oppianus Halieut. l. 2. v. 9. Van de fnuit komen kleine witte klieren voort. De uitpuiligen onder de ogen worden van *Plinius* hoorntjes genoemt. Van
Arift. H. A. l. 9. c. 37. *Ariftoteles* draden, als hayren gelijk; van *Bellonius* enige dunne hoorntjes; van *Gillius* hayren; van *Salvianus* barze, witte borftels. Zy hebben de kuwen niet op de wijs van andere kraakbenige ondekt, en in 't boven-deel, maar an de zijden, niet met een ftekelig nocht met een velachtige dekzel gefloten. De vinnen tegen de wijs van andere kraakbenige op 't midden van 't lijf, daar de ftart an 't hooft gevoegt is, die velachtig, dik, en twe in getal zijn om de breedte van 't bovendeel: en in 't bovendeel van de ftart is een lange en brede vin. An het hooft volgt terftond de ftart, die kort, rond en vleefig is, en in een ronde dikke brede vin eindigt. Ter zijden van defe, en van het hooft hangen enige vleefachtige by-hanzels, van malkander ftaande, en die, als de vorfch zwemt, boven dryven. Indien gy hem binnen beziet, fult ghy de penfzak fwart vinden. De maag groot en vleefig; an weerzijden met een kort byhangzel verzien. De darmen zijn dun, en met veel bogten gedrayt. De lever klein en rood, en in vijf quabben, zo *Bellonius* fchrijft, verdeelt. *Rondeletius* ontkent dat hy gefcheiden is: en van de zelve worden weerzijds twe ter zijden afgeleid. De gal-blaas fcheidt haar met een lange door-gang van de lever af, en word in de darmen ghehecht. De lijfmoer is in twe gedeelt, bogtig, en twe ellen lang. *Bellonius* gheeft hem ook een waterblaas, maar ik weet niet of dat waar is, en hy doet 'er by datter zo veel kraakbenen in de vorfch zijn, als 'er in ider geraamte, welk de vorm van de benen der landvors gelijkt, te fien zijn, doch geheel fonder merg behalven de wervel-benen. Van gelijken fo veel paar zenuwen in zijn heel vochtighe herzenen, als in andere dieren gevonden werden. De maag en ingewanden, indien fy door den mond werden uit ghenomen, en 't lijf zo veel mogelijk is uitgefpannen werd, is dat heel door-fchijnig, en glinftert als een karbonkel. En met een kaars bezet zijnde, vertoont het een vreeflijk anzien. Zy houden haar in de mofchachtige plaatzen, en an de oevers van de Zee.
Haar fpijs is ook menfchen-vlees. *Gefnerus* verhaalt, ghehoort te hebben datze fomtijds de zwemmende by het manlijk lid gevat, en ondergehaalt hebben. Zy baren, tegen de wijs van andere kraakbenige, eyren, en geen levend dier. Het hooft is groter als het lijf, en met angels verfien, is oorfaak dat het tot het ghehoor onbequaam is, als ook tot den uitgang. *Ariftoteles* zeit, datfe een vaft hard ey hebben, om buiten het lijf bewaart te werden, daar de andere alle met een weke huid bekleet zijn. Zy barenfe alle omtrent het land. Het begin, van die uitgeleit werden, is het zelve met die welke binnen gehouden werden. *Rondeletius* getuigt, datfe enige tijd buiten water leven. Men heeft gefien datter een omtrent de ftranden, twe daghen in de mofch, levend bleef, die 's nachts een vos, die de koft quam foeken, by het been vatte, en totten dach vaft hiel. Datfe eenfaam zijn word daar uit geoordeelt, datter niet veel t'effens gevangen werden. Hoewel hy plat is, zwemt hy niet alleen op zijn breedte, maar ook op zijn vinnen die wy gezeit hebben an de zijden te ftaan. Zy telen overvloedig, maar worden weinig gevonden, om datfe haaftig fterven. Zy gebruiken een fonderlinge lift in 't jagen. Onder de klippen haar verbergende, en den muil wijd open fettende, werpen zy met haar vin die loze worm, welke an de fpier vaft is, in 't hol van de keel. De andere viffen dat fiende, lopen daar na toe als tot een aas, menende dat die opfpalking een hol van de klip is. Maar defe viffers dien angel, welke getoont werd, wechtrekkende, en den muil toe-fluitende, verflinden zy den gehelen hoop van die ingeflopen visjes. Die zonder fpitfe hoorntjes an 't hooft zijn, vallen magerder. Haar gebruik is byna geheel niet in de fpijs. Zy zijn flijmerig van vifch, en wilt van fmaak. Nochtans fteltze *Anaxandrides* op de maaltijd van *Kotiis*, de Koning van Thrafie. *Antiphanus* ftelt de buik onder de lekkere fpijs. In de Genees-konft is de gal goed tegen de verftopte oogzenuwen. By *Plinius* komt voor dat

Mart. l. [?] Gefner. c[?] Aqualit. [?]

Arift. H. A. l. 2. c. 13.

Arift. d[e] generat. 3 c. 3.

Arift. H. A. l. 6. c. 17.

dat de kropzweren vorderlijk geprikkelt werden, met het beentje van de ftart van die vifch, welke Zee-vorfch ghenoemt werd, en dat dagelijkx totte volle ghenefing, doch zonder wonden. Dat paft beter de anghels van de Rogchen : Want de Vorfch en heeft geen beentjes. Van die is verfcheiden, fo die gene welke kaftanjebruin is, met een witten buik, als die welke de kleine Vorfch ghenoemt werd. Hy is geheel onder en boven met een fcherpe huid gedekt. Boven op is hy geangelt en wit, onder afgrauw. Hy heeft een kleine mond, en geheel zonder tanden; een opgerecht hooft, en voor als een hoorn uitftekende, daar onder een velachtige zenuw, welken hy, als een fchede, kan uitrekken en inhalen. De ogen, ftaan ter zijden, daar het hooft heel fmal is, gelijk in een kuil, verborgen. De gaten tot den reuk onderfcheiden, hangen boven de mond, door het verenigen van de einden, t'famen. Die tot het gehoor dienen, zijn an de oogen ghehecht. De vinnen zult gy uit het afbeeldfel bekennen.

[...in. H.N. ... c. 8.]

X. STIP.

Van de Squatina.

De vifch Squatina is by de Grieken Rine, by *Izidorus* Squatus, om dat hy fcherpe fchobben heeft, by *Valla* Lamia, en in't oude woord-boek Keltes genoemt. Hy word van *Rondeletius* in't middden tuffen de Muftelus en platte geftelt. Hy is dikmaal hondert en tzeftig ponden zwaar, byna afgrauw geverwt, na't donker hellende, en heel fcherp, fo datmen met zijn huid het hout en elpenbeen glat maakt; boven op is hy wit en effen. Het voorfte deel van't lijf is breed, half rond en ftomp, en geheel zonder fnuit. De mond, die voor ftaat, is met korte maar heel fcherpe tanden, en die anders, als in de andere viffen, gefchikt, verfien. De beenders van de kaken eindigen in een ftompen hoek; an't einde van de tong is een vleefige knobbel. Van het einde van de bovenkaak, welk met geen huid bedekt is, hangen twe byhangfels af, die in andere verdeelt werden. Achter de ogen, die in't bovendeel van't hooft zijn, worden ter zijden gaten ghezien, die totte mond doorgaan. An weerzijden zijn twe vinnen, en die beide ter zijden. De ftart, die langachtig is, eindigt in een andere halfmaans-wijfe vin De mannetjes worden van de wijfjes onderfcheiden, door kraakbenige byhangfels, omtrent den aars. Innerlijk verfcheelt hy niet van de andere kraakbenige. De lever is in twe quabben verdeelt, daar de galblaas vol groene gal in verfcholen leit. De milt is middelbaar, uitten rofche zwartachtig. Het hart hoekig, plat, en met een hol verfien. Van de tanden fpreekt *Rondeletius* aldus : Haar orde is, en zo voort.

[...lin. H.N. ... c. 12.] [Arift.H.A. ... c. 25.]

Oppianus heeft gefchreven, datfe haar in't flijk houden. By *Rondeletius* word gelefen datfe haar in 't diep houden. Hy verzamelt ook mette Roch, waar van de Rinobatus voortkomt. Hy baart twemaal, eens in den herfft met het onder-gaan der zevenftarren, dat zijn twede vrugt is, want de eerfte valt in de Lente, maar de twede is beter: Iedermaal komender feven of acht jongen voort. Sy hebben ook een fonderlinge liftigheid in 't jagen. Zy begraven haar met fand, en alfo haar verbergende, vlidderen fy door kracht van de mond met haar ftralen, (by *Plinius* ftaat, datfe haar vinnen uitfteken in gedaante als wormen) en de visjes, defe fiende, lopen daar na toe, als tot enig wier, en worden alfo gevangen. *Ariftoteles* heeft gefchreven dat fy alleen onder alle viffen haar verw veranderen. Datfe nocht doorfchijnig van lijf zijn, nocht fo dun van huid, datter verfcheide verwen door de beroering van de vochtigheden, en geeften doorlichten ontkent *Rondeletius*. Dat kan in vrefe toegeftaan werden, want dan worden de jongen in de holte onder de vinnen ontfangen, gelijk wy by *Aldrovandus* lefen. *Aldrovandus* meende datfe in den buik ontfangen wierden. Zy worden in de fpijfe verworpen, om datfe winden en grove vochtigheden voortbrengen, 't gheen al de kraakbenige viffen gemeen is, waar van het gefícht befchadigt werd. Eertijds wierden die van Smyrna volgens *Dorion*, die van Malta volgens *Archeftratus* voor de befte gehouden. In de Genees-konft hebben zy plaats gevonden tegen het derde geflacht van de Tering. De oly uitte lever is goed teghen de hardicheid van de lever. De verdroogde eyren om den buikloop te ftoppen. Uit de huid word een goede Smeringh ghemaakt tegen het fchorft. Angeftreken belet zy het groeyen van de borften, indien wy *Plinius* geloven, en maken de felve hard. *Rondeletius* fchrijft, dat de ondervinding zulx beide beveftigt heeft.

[Oppianus Halieut. l. 1. v. 380.] [Arift.H.A. 6. c. 11.] [Plin.H.N. 9. c. 51.] [Arift.H.A. 9. c. 37.] [Oppiani Halieut. l. 1. v. 742.] [Aldrov. Hift. de Pifc. l. 3. c. 66.] [Plin.H.N. 27. c. 10.]

XI. STIP.

Van de Roch Squatina, en Lamia.

De vifch die Squatino Raja van de Latijnen ghenoemt is, word by de Grieken Rinobatus ghenoemt; men ghelooft dat hy uit de Squatina en de Roch voortkomt. *Ariftoteles* maakt hem met het voorfte deel de Roch gelijk, met het achterfte de Squatina. Dat dunkt *Rondeletius* ongherijmt, en de Wijfgeer oordeelt dat twijfelachtigh, en wy leeren uit *Galenus* dat zulkx, volghens de natuuur, niet

[Arift.H.A. 6. c. 10.] [Galenus 3. de ufu part.]

niet zijn kan, dat twe so seer verschillende lichamen souden t'samen gemengt werden. Nochtans houden het veele met *Aristoteles*, als *Bellonius*, *Gellius*, *Iovius*, *Aldrovandus*, en *Kolumna*. *Kastelletus* heeft zijn naakt gheraamte over-ghezonden, en met weinig woorden aldus beschreven. Hy is te Napels overvloedigh, daar ik in verwondert ben, en so Athen. l. 7. voort.

De Lamia, die van zommighe van den rop alſo genoemt is, schrijft *Nikander* Karcharia, en Scylla genoemt te werden. *Rondeletius* maakt hem de zelve metten hond Karcharia. *Plinius* telt hem onder de platte kraakbenige. Niemand van de oude heeft ons zijn beschrijving ghegeven. *Bellonius* heeft nagelaten dat hy heel groot werdt, dat hy met een ruwe huid beset is, de mond in 't voorste deel van 't hooft heeft, en die met omtrent twehondert tanden in beide kaaks-benen, in vier ryen verdeelt, die an de wortel breed, heel spits aflaten, en an de zijden ghegroeft zijn, vervult. Of dat waar is of niet, is my onbekent. Hy seit dat de zelve een geslagt van de Galeus is, dat ook lange vissen zijn.

XII. STIP.

Van de Engelze Lump, en Bultvisch.

De visch die by de Engelze Lump, gelijk als een ongevormde klont, genoemt is, word van *Turnerus* aldus beschreven. Onse Lump is een eetbare visch, en so voort. *Massarias* doet 'er by, dat hy een roden ruch, en een witten buik heeft, en voor lekker gehouden werd. Wy hebben bevonden dat hy zacht en vloeijende van visch is, als wy in Schotland binnen Andreapolis ons in de weetenschappen oeffenden.

De bultvisch noemen de Grieken Notidanus. In de Zweedse zee word een ghedeelte van zijn vel gevonden, 't welk *Fabrisius* an *Gesnerus* gesonden heeft. Hy is dikachtigh en tay, met veel stippen oft knobbelen vervult. Daar steken ook enige pinnen uit als van de braam, maar met een rechte punt, op de vorm van een grafnaalt, waar van zommige groot, andere klein, en uit den donker witachtig zijn. Van zijn afbeeldzel spreekt *Gesnerus* aldus, en zo voort.

II. OPSCHRIFT.

Van de Zee-klip-vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de schobbige Klip-vissen.

I. LID.

Van de Scarus.

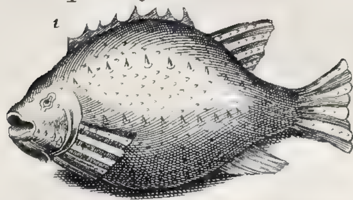
Den aart van de Zee-vissen beschreven zijnde, volgen nu de Klip-vissen, onder deze is de Scarus de eerste, welke oft van Scairien, dat is danssen, oft 't welk *Atheneus* behaagt, om dat hy, in 't nest beslo- Athen. l. 7. ten, met de veel slagen van zijn start, welke Scarhtmoi, of Scarisimoi genoemt werden, de gaten losmaakt, en alzo achterwaarts uitkruipt; of, om dat hy wier of ander groen kruid eet, Scarein genoemt, 't welk van *Scaliger*, Meyrix oft Ruminax wort overgezet, alzo genoemt werd. Oft van *Aristoteles*, om dat hy met de brede tanden van Arist. H. A. l. 9. c. 50. beide kaken alleen herkauwt. Hy wordt by *Ennius* Iupiters brein genoemt. Hy is by de Romeinen en geheel Italie laat gevonden, daarom heeft hy ook gheen Latijnse naam. Daar zijn twe geslagten. Het een, 't welk Onias (hy moet wel van de Onisius onderscheiden werden, om dat hy gelijkverwig met den Ezel is) genoemt werd; het ander, 't welk *Atheneus* uit *Nikander* Thiatyrenus den naam van Ajalus ge- Athen. l. 7. geven heeft. *Oppianus* noemt hem nu Stiktus, dan Balius. De Onias is dun van schob- Oppian. Halieut. l. 4. ben, van verw uitten blauwe swartachtig, met een witten buik. De Sargus met zijn ronde lijfs vorm, en de stand en getal van zijn angels en vinnen gelijk, alleen door een vlek in de start, en om dat hy gheen swarte strepen op den ruch, en omtrent den buik heeft, onderscheiden. Hy heeft grote ogen, en de winkbrauwen van een Indise verw.

Het is bevonden dat hy platte tanden, op de wijs van de menschen, en alleen breed heeft, dat hy de bovenste niet heeft, het welk *Michael Ephezius* geseit heeft, is valsch, indien hy de Meryx is. Hy heeft twe kuwen, de ene enkel, de ander dobbel, en veel grote beenachtige knobbels in de kaaksbeenders.

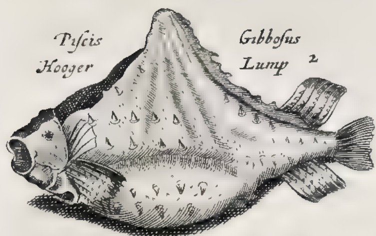
De start is breed, en niet in twe vinnen verdeelt. Het hart is hoekig. De lever wit, en in dry quabben verdeelt, daar de gal-blaas, die an de darmen gehecht is, afhangt. De gal is swart, de milt van gelijken. De maag is met vier byhangzels klein. De Ajolus, oft die verscheiden ogen heeft, is onder an den buik, daar de start staat rond ghevormt, en de start van Indize verw.

Het

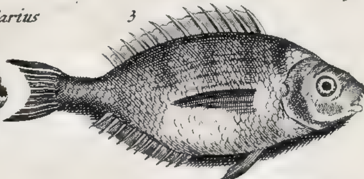
Lunipus Anglorum
1

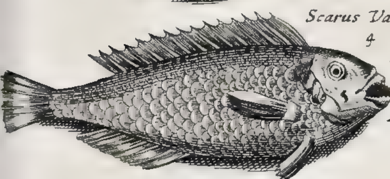
Piscis Gibbosus
Hooger Lump 2

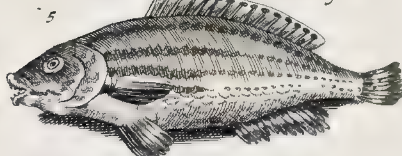
Scarus omas Meer Brachsmen
3

Scarus Varius
4

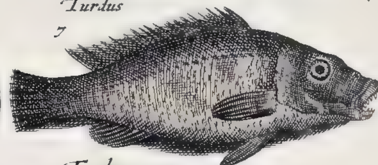
Turdus Krametfisch
5

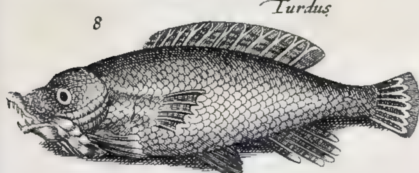
Turdus Meer Pfaw
6

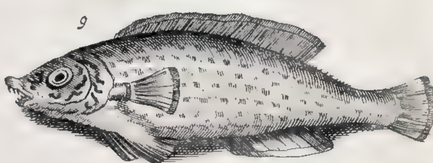
Turdus
7

Turdus
8

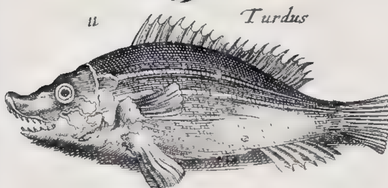
Turdus
9

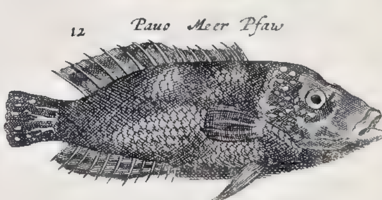
Turdus
10

Turdus
11

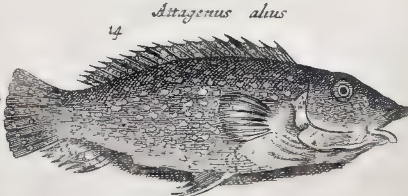
Pauo Meer Pfaw
12

Attagenus Leprus Roter Krametfisch
13

Attagenus alius
14

Het overige lijf is ten deel uit den groene, ten deel uit den blauw zwart geverwt, met schobben als met donkere stippen gesprenkelt, een kleine mond, brede tanden, in de boven-kaak dicht, in de onderste ijl en scherp, met een buik in 't midden, met twe rode plekken getekent. Op den ruch en start staan angels, met een dun vlies t'zaam gevoegt, en even wijd van malkander, an 't opper-deel van ider hangt een vliesjes als een vlaggetje. De vinnen omtrent de kuwen zijn breed, en gelijk als eyrond; innerlijk heeft hy een grote maag, een witachtige lever, veel wijde darmen, veel gals, een grote milt. Welken *Bellonius* in Kreta heeft angemerkt, was uitten blauwe rood, met brede doorschijnige schobben, een hooft an weerzijden plat, met stompe tanden, welkers snytanden de onze gelijk waren. De rop was niet heel groot, ter zijden an de start had hy dwarze uitpuilende byhangzels, die hy zeit in geen visch angemerkt te hebben. (olumell. 8. c. 17. R.) De Reus Scarus had weerzijds vier tanden, in de onderkaak breed, in de opper zaagwijs. Indien gy sijn plaats beziet, an de stranden van Azie en Griekenland, tot Siçilie toe, komt hy overvloedig voor den dach. Hy is noit in de Ligurise, nocht door Vrankrijk in de Iberize Zee gezwommen. (in. l. 9. 17.) In de Karpathize Zee is hy over-al; en dat te verwonderen is, hy is noit het uitstekend hooft van Troas van sich zelfs door-gheswommen. Maar hy is nergens overvloediger als in 't rode Meer. *Bellonius* zeidt dat hy in de Propontis, Pontus, Hellespontus, en de stranden van Vrankrijk, oft in den Oceaan niet ghevangen werd. (rist. H.A. 9. c. 17.) *Aristoteles* niet in den Euripus. Nochtans zeit *Archestratus* dat hy omtrent Konstantinopelen heel groot werd. In Kreta omtrent die plaats daar de Ladanum vergadert werd, is hy zo overvloedig, dat hy nergens meer gevangen werd. Den overste van de vloot onder den vorst Tiberius (*Makrobius* noemt Octavius) heeft die gene, welke hy uit de Karpathize Zee mede gebracht hadde, (in. H. N. 9. c. 17.) tussen Ostia en Kampanie, verdeelt. Daar is byna vijf jaar gearbeid om de zelve te vangen, en weder in de Zee te brenghen. Daar na wierden zy veel op den oever van Italie gevonden, die daar te voren niet gevangen waren, en de overdaat heeft zich genoech met die visch verzadigt, en den nieuwen inwoonder weder an de Zee over-gegeven, op dat zich niemand verwondere datter te Rome ook vremde voghels broeyen. Dat het een klip-vis is, kan niet getwijfelt werden. Indien *Oppianus*, (ppianus l. v. 109.) wijl hy hem onder de strand-vissen rekent, het tegendeel schijnt an te wijzen, zo is dat een gebrek, en daar word heel wel Sparus voor Scarus ghelezen. (olumell. 8. c. 16.) *Kolumella* schijnt ook an te wijsen dat hy in de zoete waters gevoed werd, ten waar gy wilde dat men voor Scarus Squalus behoorde te lezen. Dat kan voorwaar niet qualijk uit *Varro* bespeurt werden. (Varro R. R. l. 3.) Hy leeft met kruid en de knopen van de wier. (Arist. H.A. l. 8. c. 2.) En *Merkurialis* zeit, dat hy zo graag bonen eet, dat hy met de zelve gevangen werd. (Plinius l. 9. c. 17.) *Pythagoras* noemt hem Trygephagus, (Oppian. Hal. l. 2. v. 109.) indien wy *Gyraldus* geloven. Nochtans zeit *Diphilus* dat hy een vlees-eter, en de Zee-hasen vangt, (Ælianus l. 1. c. 2.) indien 'er geen fout begaan is. Want dat past de Mullus oft Barbeel beter als de Scarus. (Atheneus l. 8.) Dat hy alleen onder de vissen herkauwt, is boven gezeit. (Ælianus l. 2. c. 54. Plutarch. de solert. Animal.) Dat het school-vissen zijn, kan daar uit gespeurt werden, datse haar makkers uit de netten trachten te verlossen. Zy steken de gevangene de start toe, om daar in te bijten, en trekken haar zo uit. Datze by nacht niet ghevangen werden, is haar wakkerheid te wijten. Daarom zeit *Gelenius* qualijk, dat hy alleen onder de vissen slaapt. Ghy sult beter zegghen datse 's nachts in schuilhoeken slapen, en alsso de lagen schuwen. *Ælianus* heeft gezeit dat hy heel geil is, en daarom worden de wijfjes gevangen. (Ælia. H.A. l. 1. c. 2.) Datze twemaal in 't jaar baren is zeker, en alle klipvissen gemeen. Datse geluid slaan, 't welk by *Atheneus*, *Oppianus*, en *Tzetzes* verhaalt werd, is twijfelachtig, wijl zy gheen longen hebben. Ten waar dat wy zeiden datse geluid maakten met water, 't welk sy met de mond beweegden. Zo wy sijn gebruik besien, hy was eertijds by de Romeinen onder de lekkerste spijs gerekent, en haar levers wierden in de schotels van den Vorst Vitellius onder de eerste lekkernyen ghetelt. Datze de voornaamste onder de klip-vissen, en sacht en wrongelachtig van visch zijn, is zonder twijfel. Hoewel men meent dat *Selsus* en *Philotimus* anders geloofd hebben. Datze onsmakelijk zijn, 't en zy sy metten drek gegeten werden, is by de Grieken gelooft. Dat de lever, gegeten, den geelzuchtigen goed is, lesen wy by *Ælianus*. (Ælia. H.A. l. 14. c. 2.)

II. LID.

Van de Turdus, oft Lijster.

DE Turdus, van de Grieken Kichle, om de ghelijkheid der plekken, genoemt, is eertijds, na 't getuigenis van *Nikander*, Pankrates, by *Atheneus* Polyonimus oft veelnamig geweest. (Athen. l. 7.) *Salvianus* stelt twe geslagten, de grote en langwerpige, welke groen oft rood is. *Rondeletius* heeft twaalf gedaanten afgebeeld. Hy word van de ouden, by *Atheneus*, Melanostiktus, oft met zwarte ogen onderscheiden, genoemt; by *Eratosthenes* Perkas, oft zwart-gesprinkelde; by *Pankrates* Oinodes oft wijn-verwige; by *Numenius* Alieides, dat is purpere, genoemt. *Phavorinus* heeft hem Poikilostiktus genoemt. Zy worden gezeit haar

haar verw te veranderen. Omtrent de Lente zijnze volder, omtrent de Somer bleker
Arist. H. A. 8. c. ult. geverwt. *Aristoteles* geeft haar vier kuwen, en die alle uit een dobbele ry bestaande, uitgenomen de leste. Daar zijnder van *Aldrovandus* vijf angemerkt. Van *Rondeletius* twaalf. De eerste, die merendeels goudgeel, met rood en blauw onderscheiden is. Hy heeft een mond binnen heel rood, zonder tanden. Heel grote ogen, welkers gelen oog-appel met een swarte kring belopen is. De swarte weder met een gele, de gele met een blauwe, deze weder met een goud-gele, en ten lesten met een swarte, die alle de andere omsingelt. Hy heeft twe byhangzels van de kin af-hangen, die velachtig en geel geverwt zijn, en voornamentlijk dry tands-wijze rode streepen. An de kuwen goud-gele vinnen, an de borst geheel blauwe, met gele zenuwen. Van welke verw ook die gene zijn, die an den aars op den rugh en start zijn, daar zy met de stuit ghevoeght, en met kleine bloed-rode plekken bezait werden, de overige zijn blauw. De twede is ter zijden een weinig witachtig, en op 't hooft met kromme, elders met ronde, en overal blauwe plekken getekent. De vin van den rug is uit den goud-geel rood, gelijk ook de start die an 't einde blauw is, hy is an weerzijden getand. De derde is groen van lijf, met een witten buik, de einden der schobben zijn blauw. Het hooft, na even-bedeling van het lijf, is klein, geheel bleek-blauw, behalven de dekzels der kuwen, die witachtig zijn, en met langwerpighe, en half-ronde geele plekken bezait, dwars over 't lijf lopen kruis-wijs strepen, van de zelve verw. Hy heeft heel grote scherpe tanden, en een grote opspalking van mond. De vierde is bloed-rood, met goud-geel vermengt, de vlekken van den rug en 't lijf zijn uit den blauwe swart. De vijfde Polygrammus is geheel vol rood, met plekken op het uitterste van den rugh, de Orriskus niet ongelijk, sy zijn swart, op het hooft lang, slangs-wijs gebogen, en blauw. De strepen die van 't hooft recht na de start lopen, zijn rood.

De eerste Turdus, van *Rondeletius*, is zeer gesprinkelt. Waarom hy Ajolus genoemt werd, na de ghestalte van de Aurata hellende, in stand en getal van vinnen de andere klip-vissen gelijk, met een donkeren rugh, en blauwachtigen buik. Hy heeft kromme tanden, dikke lippen, en die gerimpelt. Grote ronde ogen, onder welke het deel met verscheide verwen doorluchtig is. Omtrent de kuwen goudverwige vinnen, an den aars en op den rug gele, met swarte en blauwe plekken bezait. De ander is uit den groene blauw, en om dat *Pareus* de verw van den hals op de vinnen en start betrekt, word hy Pauw genoemt. De derde de schone, en by zommige een Koninglijke spijs genoemt, heeft velerlei verwen. Hy is merendeels groen, met pnrpere, blauwe, bruine, en andre gemengde verwen bezait, met gele oft rosse vinnen an de kuwen, de andere zijn alle ten deel blauw, en ten deel groen, ten deel ook rosch, met dekzels op de kuwen, die met rosse, kromme, en een zeker ruimte van staande stippen, en strepen verçiert zijn. De start is rosch, met blauwe stippen getekent. Te Rome, en in 't Eyland Levina is hy overvloedig. De vierde word omtrent Monpeliers van sijn verscheide verw Papegay ghenoemt. Hy is swart van rug, met een groene vin, de buik en zijden zijn geelachtig. Van de kuwen tot de start lopen groene strepen. De onderste vinnen van den buik zijn blauw. De vijfde gelijkt de gele Gobio, alleen hier in onderscheiden, dat hy een witte streep van de ogen tot de start heeft, en met swarte plekken, die de Gobius niet heeft, getekent is. De zeste is de vijfde gelijk, behalven dat deze een langhen Arends bek heeft, die met een blauwe streep van de ogen tot de start belopen is. De zevende is heel verscheiden gheverwt, met een goud-verwigen rugh, met groene plekken bezaayt, een witten buik, met rosse bochtighe onghe-schikte strepen verzien, met groene lippen, een start en vinnen, merendeels blauw. De dekzels van de kuwen hebben iet roods. Het is mogelijk de Schirris van *Wottonus*. De achtste is alleenlijk met strepen, die op den buik malkander doorsnijden, van de voorgaande onderscheiden. De negende is groen, en geel, met een witte streep van de ogen tot de start, die met veel andere van een goud-gele verw gemengelt en geschuinst werd. De thiende is groen, het einde van de dekzels der kuwen, en vinnen van den buik is purperachtigh. De ogen zijn groot en goud-verwigh. De mond klein. De buik uit den witte geel. Hy word te Monpeliers Menestrior, dat is fluiter, genoemt. De elfde is de grootste Turdus van alle, en helt na de grootte van de Snoek. Hy is rood geverwt, met veel grote swarte plekken gesprinkelt. De buik is lootverwig. De twaalfde heeft een blauw hooft, een groenen rug, en is met een groene dunne streep van de kuwen tot de start belopen, en in het einde met een ronde plek getekent. Welken *Gesnerus* angemerkt heeft, word aldus van hem beschreven. Den rug en het halve boven-deel van de zijden is donker geverwt, met veel swartachtighe plekken onderscheiden. Datse onder de klip-vissen gerekent werden, hebben ons *Galenus*, en *Diokles* geleeraart. Nochtans beminnen zy niet alle klippen, maar die omtrent de stranden met mos en wier behangen zijn,

en hy wijkt ook niet ver van die woonplaats af. In de Pontus is hy mette Merula niet te vinden. *Salvianus* schrijft, dat hy niet alleen met kruid en wier, maar ook met kleine visjes, als de Loligo en andere schulpachtighe visjes, leeft. Zy zeggen dat hy 's Winters, op de wijs van andere vissen, verschuylt, op welke tijdt hy ook jongen krijgt. Dat hy van de Merula in gedaante niet verscheelt, en dat deze het mannetje, die het wijfje is, moet onder de dwalingen van *Oppianus* gestelt worden. De zelve tekent ook in haar een zonderling voorbeeld van huwelijkze liefde an. Als het mannetje doot is, komen de wijfjes uit haar holen voort, en sterven een selve doot mette mannetjes. Sy hebben sachte tedere wrongelachtighe visch, gelijk *Galenus* verhaalt. *Trallianus* prijst se voor die gene, welke geen etens-lust hebben, en noemtse de Zee-Ptisana. *Platina* schrijft datse op alle wijsen gekookt worden, maar dat de ghebrade mostert vereischt.

lin. H. N. 9. c. 15.

ppianus alieut. 4. v. 240.

III. LID.

Van de Pauw van Salvianus, en de Lepras.

De visch, Pauw genoemt, zijn wy an *Salvianus* schuldig, welken *Ambrosius* en *Isidorus Hispalensis* gedacht hebben. Hy is verscheiden van de Pauw van *Philostratus*, die in de rivier Phasis van Indie gevonden werd, en eenige blauwe krullen, en verscheiden geverwde schobben, met een goud-gele start, die an alle kanten beweeglijk is, heeft. Te Rome word hy Papagalo, van de Portugezen Budia genoemt. Hy is dikmaal twe pond swaar, en selden een elleboog lang. Van lijf en gestalte de Poel-zeelt niet ongelijk, hy is met breede schobben bedekt, en verscheiden geverwt. Want het geheele lijf is by na gesprinkelt groen. Het achterste van den buik is uitten witte groen. Het voorste uitten witte blauw. De rug en start uitten groene swart. De zijden uitten groene ten deel geelachtig, ten deel blauw. Het hooft, dat dik is, is uitten groene blauw, met veel rode plekken, en sommige blauwe, sonder orde, door malkander gemengt. De snuit is lang, maar niet spits. De lippen zijn heel dik, welkers bovenste dobbel schijnt. Hy heeft grote goudverwige ogen. An weerzijden vier kuwen, omtrent de selve brede ronde vinnen, de tweede niet so breed an den buik. Op den rug rijst 'er een heel lang, welkers voorste deel smal, en met angels versien is. Het achterste breed, en sonder angels. Van den aars, die by na in 't midden van den buik is, ook een met twe oft dry angels over den onder-buik totte start uitgestrekt. De start eindigt in een brede, byna ronde, blauwachtighe, en met veel blauwe plekken en strepen verçierde vin. Indien wy hem innerlijk bezien. Hy heeft een grote maag, veel byhangsels, brede darmen, een witachtige lever, daar de galblaas an hangt, en een swarte milt. Zijn spijs is, behalven wier en andere uitwerpsels van de Zee, kleine visch. Hy is eenzaam, en word dikmaal alleen gevangen. Voornamentlijk in de Lente en Herfst; mogelijk om datze Zomers de hitte niet verdragen konnen, en verschuilen. Hy is in de spijs niet veel geacht.

mbroz. examer.

hil. l. 3. e vita pollon.

De Lepras oft Psorus, also genoemt om dat hy, als de Lazarige, ghevlekt is; maar mogelijk qualik. Hy word van de Latijnen, indien *Rondeletius* de waarheit schrijft, Lelepris genoemt. Hy is uit het geslagt van de Turdus. Hy word in de Adriatize Zee nauwlijk negen duim lang; maar in den Oceaan meer als een voet. Zijn gehele lijf is nu met dwarze, dan met rechte, en schuinse plekken gesprenkelt, met brede schobben, die an den rand rood zijn. Het hooft is niet met zo veel plekken besproeit, het welk hier en daar uit blauw, groene en rood-vermengde strepen vertoont. Hy heeft kleine ronde ogen. De kring blauwverwig, welken, als hy die in 't rond drayt, een blauwe, daar na een goud-gele, ten lesten een silver-witte glans vertoont. Zijn mond is klein, de tanden wit en scherp. Het opper-kaakbeen word als een buize in 't bekkeneel gehecht, zo datmen byna meent dat het twe vleesige lippen zijn. De tong is wit, en byna los. Over den rug heeft hy een verknochte vin, met zestien angels verzien; en een ander onder den buik omtrent den aars. Alle de vinnen zijn voorschijnig, sacht en licht, met rood, blauw, en andere verwen gesprenkelt. De streep, die de vissen in weerzijden scheit, loopt in dese visch niet recht. Maar van den boven-hoek van de kuwen gebogen langs den rug; daar na, als de vin van den ruch eindigt, word die streep daar gekromt en gebogen, en strekt zich daar na recht over de start uit. Wat de innerlijke deelen angaat; hy heeft een witten pens-zak, een lever uitten bleke melkachtig, na de linker zijde hellende, met dry quabben, een lang, en twe korte. Een platte langwerpige milt, rood, een kleine vinger groot. De darmen zijn van de selve ruimte, so dat 'er eigentlijk geen maagh in kan ghesien werden, en die worden eenmaal van de maag totten aars omgebogen, en zijn met veel darm-netten bedekt. Hy heeft overvloedige hom, en een twee-hoornige lijfmoer. Desen hebben wy uit *Bellonius*, die meent dat het de selve mette Marsapani is; mogelijk om datse lekker geoordeelt werd om zijn angename smaak, als de gemeenlijk genoemde Marsepein. Maar is noch een

een ander visch, Marsapanis genoemt, die ook Rosa genoemt werd, en die op den rugh heel roodt, maar minder aan den buik is.

IV. LID.

Van de Merula.

De Merula is by de uitlegger van *Oppianus* en *Apicius* Merulus, by *Plinius*, na 't seggen van *Bellonius*, Piscis Aspratilis, te Venetie Zeezeelt, by de Grieken Kossiphus en Kottyphus genoemt. In zijn verw zijn de schrijvers niet eens. *Numenius* noemt hem by *Atheneus* Swart. *Oppianus* Aitoria. *Varinus* Melanostiktus. *Salvianus* en *Rondeletius* seggen dat hy uitten bruine en blauwe swartachtig is. Dese verdeelt haar ook in kunne, en zeidt dat in 't mannetje de verw meer blauw, maar in 't wijfje verscheiden swart gesprenkelt is. De selve zeit, dat de Indize verw vol swart genoemt werd. Daar word ook een geslagt gevonden met een swarten ruch, en an den buik van Indize verw, en an sommige delen blauw. *Aldrovandus* vertoont een geheel groene; zodanige heeft *Ovidius* ook nagelaten. By *Ælianus* lesen wy dat hy zijn verw verandert. Daar in komen zy alle over een, dat hy van lijfs gestalte de Zeelt gelijk is. Dat hy breder schobben als de Turdus, en de wervels van den ruch seer verheven heeft. Dit eene komt in zijn ontleding merkens waardig voor, dat, wyl hy een witte lever heeft, en in twe quabben verdeelt, nochtans zijn gal in een dun blaasje besloten, met eenige bochten gedrayt, vertoont, welkers lengte anderhalve voet lang is. Welken *Aldrovandus* beschrijft, is meer op de start, minder op den ruch groen. De einden van de vinnen heeft hy blauw, en de dekfels van de kuwen in 't einde rood. Den oog-appel omringt een rode, en dien rode een blauwe kring. Het is seker dat hy van *Aristoteles* en *Plinius* onder de klip-vissen betrokken werd, 't geen andere ook toe-stemmen. Nochtans lopen zy niet in de Pontus. Sy eten 't selve dat de Turdus eet. Sy ondersoeken en drukken eerst haar spijs, daar na laten zy die leggen, en als zy zien datse haar niet beweegt, slokken zy die in. Wat haar teling angaat: een iegelijk mannetje speelt met veel wijfjes. Ghy soud seggen datse op de wijs der Persen en Meden leefden. De mannetjes zijn altijd yver-zuchtig, en voornamentlik omtrent de tijd van 't baren. Als de wijfjes t'huis broeyen, passen zy als op de deur, op dat de wijfjes geen lagen geleit werden. Omtrent den avond, *Oppianus* zeit 's nachts, verlaten zy haar wacht, om de kost te soeken; maar de wijfjes, die binnen blijven, vinden wier, dat om de rotzen hangt, tot voedzel. Als het mannetje doot is, komen zy uit, die van te voren altijd t'huis bleven. Sy worden van de Squilla overvallen. Daarom laten de vissers, als zy zien datse haar wijfjes bewaren, een levende Squilla in 't water met een touw neder; en wijl sich de Merulus an hem soekt te wreken, vat hy hem, en word self gevangen, soo dat zijn wraak hem weinig vreugde baart.

Aldrov. de Pisc. c. 6. Ælia. l. 12. c. 28.

Arist. H. A. l. 8. c. 15. Plin. l. 9. c. 15. Kolumel. R. R. l. 8. c. 19. Ælian. l. 1. c. 14. Oppianus Halieut. l. 4. v. 190.

V. LID.

Van de Iulis oft Meerjunkerling.

De visch Iulis, by *Synesius* Oulus, by *Hermippus Smyrneus* Hikka, met welken naam *Hermolaus* meende dat de Sturio betekent wierd, word van andere Jurella en Jura genoemt. Wijl datter geen een gedaante is, daarom is het ook niet wonder datter verschil in de beschrijving is. Hy is gesprenkelt-blauw van rug, en met kleine schobben: in getal en stand; lippen, kromme tanden, en start de andere klip-vissen gelijk. Van 't hooft totte start heeft hy een goud-gele streep, welke hier en daar getand, en an 't onderdeel blauw geverwt is. De buik is uitten witte geelachtig. *Bellonius* doeter by, dat hy dun en langwerpig van lijf is, met zo veel verscheide ogen op den ruch, dat gy in de selve an weersijden een regenboog ziet, en dat hy met dunne schobben, van velerlei verw, waar over rechte, blauwe, groene, gele, rode en donkere strepen lopen, bedekt is. Hy heeft een ronde start. De beschrijving van *Salvianus* is deze. De Julis heeft een scherpen snuit, en zo voort. Dat hy onder de klip-vissen getelt werd, oordelen wy uit *Oppianus*. *Rondeletius* zeit, dat hy te Antipolis, en in de streek van Ligurie overvloedig is, en in de Adriatize zee niet weiniger. Zy eten kleine visch, en by gebrek wier. *Numenius* getuigt datze vraatachtig zijn. *Bellonius* en *Salvianus* datze eenzaam in de klippen leven. *Aristoteles* zeit datze met scholen wonen. Zy hoeden haar voor den angel, nochtans rukken zy niet dikwils het aas alleen voor af. Datze de mond vol vergif hebben, en in de jacht de duikers en vissers hardnekkig vervolgen, en na haar bloed jaken, word openbaarlijk van *Oppianus* en *Ælianus* bevestigt. 't Geen *Aldrovandus* daar tegen in-brengt is weinigh. *Salvianus* verhaalt datse voor de sieken gekookt, en voor de gezonde in de pan ghesnerkt werden, mogelijk als haar 't hooft af-gehouwen is. Dat haar zap den buik week maakt, vind ik by *Dioskorides*; dattet water af-drijft, by *Plinius*.

Oppian. Halieut. l. 1. v. 12[illegible]

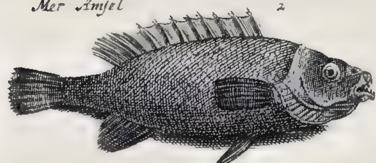
Arist. H. [illegible] l. 9.

Oppian. Halieut. l. 2. v. 43[illegible] Ælia. H. l. 2. c. 4[illegible]

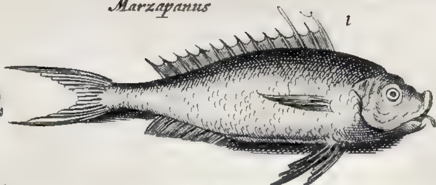
Dioskor[illegible]

VI. LID.

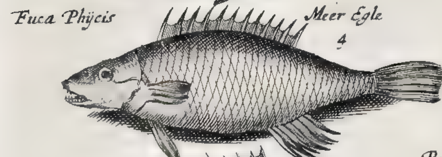
Merula
Mer Amsel
Amsel fisch
2

Marzapanus
1

Fuca Phycis
Meer Egle
4

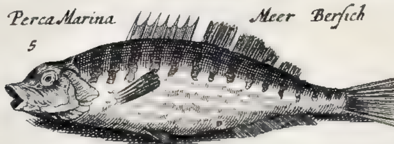
Iulis
Meer Iunckerlein
3

Perca
Marina
6

Perca Marina
Meer Bersich
5

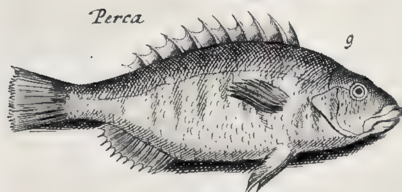
Perca Marina
Meer Bersich
8

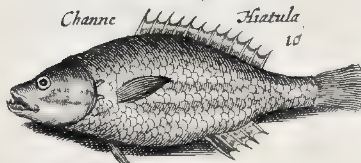
Perca
7

Perca
9

Channe
Hiatula
10

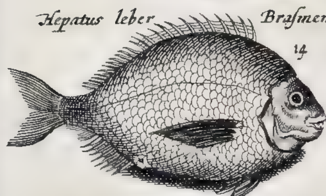
Channe
Gin fisch
Gin maul
12

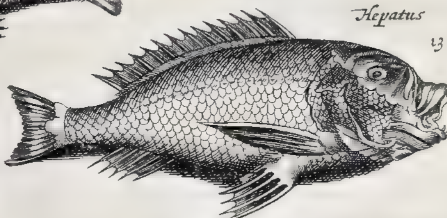
Canadella
Kleiner gmfisch
11

Hepatus leber
Brasmen
14

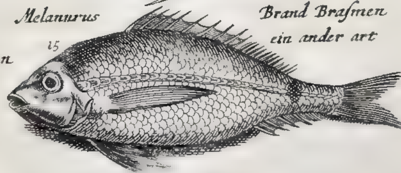
Hepatus
13

Melanderinus
16
Das erste geschlech
der brants brasmen

Melanurus
15
Brand Brasmen
ein ander art

VI. LID.

Van de Phycis.

DE Phycis, die mogelijk van de Phycenæ alleen in kuwe verſcheelt, word by *Theodorus* Fuca genoemt. De Grieken, van onſe tijd, noemen hem Phycida, gelijk *Gellius* zeit. Phocida, gelijk *Rondeletius*. Phycea, gelijk *Maſſarias*. Pephicatiſmena, gelijk *Hermolaus*. Lampiana, gelijk *Bellonius* verhaalt. Men meent dat hy die naam bekomen heeft, om dat hy in de Zee-moſch neſtelt. Hy is de ſelve met de Zee-zeelt, en de viſch Ficus oft vijg te Rome genoemt. (Om dat ſijn vlees, als de vijgen, ſacht en vol ſaps is.) Tegen *Rondeletius* ſtrijd *Salvianus*, en drijft dat hy de ſelve is, die, om de grote gelijkheid met de Zee-baars, ook baars genoemt werd; daar *Aldrovandus* niet veel van verſcheelt. Zy zijn even bochtig van rugh, en van een ſelve verw, met een uitgheſtrekten ſcherpen bek, en komen in ſtand, ghetal en gheſtalte van vinnen over een. Nochtans moetmen niet geloven datſe de ſelfde zijn. De Phycis heeft dikker hooft, groter mond, en is met groter tanden in de opperkaak verzien. De buik is niet zo uitpuilend. De vinnen zijn met geen kleine roſſe plekken getekent. Hy is ſonder dwarſe ſwarte ſtrepen, met welke de zijden van de baars getekent zijn. Op 't hooft en de dekſels van de kuwen ſtaan enige ſtippen en blauwe ſtrepen. *Ariſtoteles* zeit, dat het mannetje ſwarter, en niet altijd eenverwig is. In de Lente is hy hoog, op andere tijden bleker geverwt. Dat hem *Atheneus* Akantoſtephe noemt, is van de angels, daar den rugh en buik mede beſet zijn, te verſtaan. Om datſe nimmer langer als een hand breed zijn, daarom worden zy van *Ariſtoteles* Phocida genoemt. *Bellonius* bewijſt datter meer als een geſlacht is: want hy getuigt dat hy donkere, rode, groene, en veel-verwige geſien heeft. Hy doet'er by, datſe alle een verknochte vin op den rugh hebben, met twaalf angels verzien, en weder an de kuwen weerzijds een, en onder den buik twe, welke ider met brede vaſte ſchobben bedekt werden. Datſe in de opperkaak weerzijds een oft twe tanden hebben, in de onderſte meer, en achterwaarts veel bak-tanden. Zy hebben alle een melkachtige lever, na de linker zijd hellende. De gal is in de linker zijde met een langwerpige gal-blaas beſloten, en geel geverwt. *Ariſtoteles*, *Plinius* en *Diokles* hebben hem onder de Klip-viſſen gheſtelt. *Zuidas* noemt hem Limenetis, en *Ovidius* telt hem onder de klip-viſſen. Sy eten ſlijk, wier, en moſch, 't welk Kaulium genoemt werd, en hoewel zy haar van ander vlees onthouden, nochtans ſoekenſe veeltijts de Squilla. Als zy baren zullen, maken ſy een neſt van wier, waar in zy baren, en behoeden alzo haar jongen voor ongeval. *Ariſtoteles* ſchrijft datze twemaal in 't jaar baren. Datſe by *Oppianus* gelubde genoemt werden, is valſch. Want hy beſchrijft hem, met eerlijke woorden, een echtbreker te zijn. Hy word van *Xenokrates* in de ſpijs ghepreſen. By *Diphilus* wort hy ook gezeit zuiver van viſch te zijn, en licht om verteren. Ja ook *Hippokrates* ſteltze an die gene, welke licht en goed van viſch zijn, en zeit dat zy haar bynaam van de viſſers hebben. Zy worden ook op de maaltijd van Kotys, koning van Thraſie, geſtelt; huidendaags komen zy weinig in de grote Heeren ſchotels.

ſt.H.A. c, 13.

ſt.H.A. . c. 2. m l. 8. lt,

Plutarch. de ſolert. animal.

Ariſtoteles l. 6. c. 13.

Hipp. 2. de viot. ratione.

VII. STIP.

Van de Zee-baars.

NA de Phycis ſtellen wy, om de gelijkheid, de Baars, die by de Grieken Perke, by *Dioskorides* en *Paulus Egenita* Perkis genoemt werd, hoewelze *Plinius* op de lijſt van de viſſen voor verſcheiden ſchijnt te houden, en heeft ſijn naam van ſijn verw, welken de Grieken Perkus noemen. Hy heeft een teken, 't welk weinig viſſen gemeen is, om dat hy met dwarſe ſtrepen over de rug beſproeit is. Om die verſcheidenheit word hy by *Ariſtoteles* Gramma Poikilos genoemt, gelijk gy by *Atheneus* vinden ſult. En om dat de ſelve levendig is, wort hy by *Matro Parodus* Antheſichros genoemt. Daar zijn van hem twe geſlachten, te weten de Rivier-baars; daar wy hier nu van ſpreken ſullen, en de Zee-baars. Deſe Baars word niet ſo groot als de Rivier-baars. Hy is uit den rode ſwartachtigh, en heeft maar een verknochte vin over den geheelen rugh. Hy word met kleine ſchobben bedekt. De buik is blauw, de zijden zijn purperverwig. De rugh is uit den gele ſwart. *Aldrovandus* ſtelt'er dry. d'Eerſte is het hooft, de vinnen, en ſtart, uitten rode geel, of liever goudverwig. Het opperſte van den rug is yſergrauw, daar na geel, voort an de zijden en den buik wit, met rode plekken, rond, om die witheid getekent. De vinnen van den rug zijn zilver-verwig; de andere, en die van de ſtart zijn goudgeel. De dwarze ſtrepen, die van den rug dwars na de zijden dalen, gelijk een vallend water, zijn ook zilverwit. De mond heeft hy binnen wit, en de lippen rood. De ander, die de grote ghenoemt werd, is buiten en binnen rood van bek, en in den omring geelachtig. De rug is roſch. De buik en zijden zijn wit. Het uitterſte van de ſchobben is rood. De vin van den rug is geel, als mede byna 't gehele uitterſte, daar ſy an de ſtiet vaſt is, dat metten rug gelijkverwig is. De dekzels van de kuwen zijn geel, met brede worm-vormige

Aldrov. de piſcib. 1. c. 9.

E ſtrepen

strepen uitten asgrauwe geplekt. De derde is çierlijk getant. De rug en 't hooft zijn uitten asgrauw geel, de vinnen en start zijn swart, de zijden blauw, en de buik helt na het rood. De strepen ter zijden zijn donkerrood, maar die van de kuwen na de start lopen zijn op den rugh rosch, de overige groen. Hy houd sich omtrent de wier, en moschachtige klippen. Als *Albertus* seit, datse omtrent de Duitse zee-stranden gevonden werden, moetmen dat alleenlijk van de ruwe en klippighe verstaan. Dat het een klip-vis is, blijkt openbaarlijk uit *Galenus*, *Plinius*, *Oppianus* en *Diokles*. Hy eet vlees; hy verschuilt 's winters, so wel het mannetje als het wijfje, op de wijs van andere klip-vissen, op welke tijd hy ook jongen voortbrengt. *Marsilius Fisinus* seidt, dat hy snel in 't lopen is. In de spijs is hy ghesondt gegeten. Hier van is het oude spreekwoordt Antiperkos Scorpion. Een slang voor visch, als het beste achter gehouden werdt, maar hy word om zijn onanghename smaak verworpen. *Plinius* getuigt, dat hy zijn gebruik in de Geneeskonst heeft. Want hy seit, dat de asch van het hooft dat gesouten is met honigh vermengt, de puisten van de natuurlijke leden ontdoet, en dat de selve met sout, quendel en oly de lijfmoer goed is, en met roken de nageboorte aftrekt.

Oppian. Halieut. l. 1, v. 124.

Arist. H.A. 8. c. 15.

Zenob. Diogen. & Zuid.

VIII. LID.

Van de Channe oft Gin-visch, en Kanadella oft kleine Gin-visch.

DE Channe by de Grieken alzo ghenoemt, indien het een wijfje, maar indien het een mannetje is Channus, ('t schijnt dat Channus en Channe een bedorven woord is) word van zommige Hiatula, van hiando, dat is gapen, genoemt, niet om dat hy stervende gaapt, gelijk *Bellonius* meent, maar om dat hy de kaaksbeenders so gestelt heeft, dat hy altijd schijnt te gapen, daarom heeft hem *Epicharnus* Megalochammona genoemt. Van *Speusippus* word hy om sijn verscheide verw mette Baars en Phycis vergeleken, waar van hem *Aristoteles* na 't seggen van *Atheneus* Poikilogrammus genoemt heeft. Van zijn gestalte komt by de oude niet voor. *Bellonius* maakt hem mette Baars so gelijk, datmen gelooft datse een selve visch zijn, en d'een voor d'ander verkocht werd. *Salvianus* seit, dat sy met haar scherpen snuit, mette stand, getal en ghestalte van de vinnen, ogen, kuwen, start en veel-verwigh lijf de Baars en Phycis gelijk zijn, maar in matelijkheid van mond, kleinheid der tanden, dunheid van hooft, kleine schobben, en eyronde gestalte van lijf de Baars gelijk zijn. En van beide door verscheidenheid van verwen, het onderkaakbeen en angels van de kuwen opentlijk onderscheiden werden. De rug van de Channia is minder uit den rode swart, als van de andere. De buik en sijden zijn met een paarsachtighe witheid geverwt. De vin van den rug is geel, maar die onder an den buik en de start is, word met rosse plekken getekent, van de mond lopen over de deksel der kuwen an de sijden enige rode strepen, van geen gelijke breedte nocht even verre van malkander staande, totte start. Het onderkaakbeen is niet alleenlijk rood, maar langer als het bovenste, en schijnt daarom altijd te gapen. In 't achterste van de deksels der kuwen staan twe witte scherpe angels, maar niet groot, van welke de Phycis, en Baars ontbloot zijn. De maag, en darmen heeft hy ruim, de lever witachtig, de milt roodachtig en, steentjes in het hooft, het welk wy uit *Bellonius* hebben. *Aristoteles* maakt hem plaats in de zee, maar *Oppianus* seit, dat hy sich omtrent de klippen houd, 't welk de ondervindig der vissers niet teghengaat. Hy leeft alleenlijk met visch, voornamentlijk met Krabben, en als hy de vissen met kragt vervolgt, valt hem dikmaal de maag voor in de mond. Het onderscheid der kunne is twijfelachtig. Want men zeit, datze alle een lijfmoer hebben, en alle vol kuit gevonden zijn. Dat sich de zaak sodanig heeft, leert *Rondeletius* uit de ontleding van vele, en meent dat dese gewoonlijke ontfangenis de grote vruchtbaarheid van dese vissen is toe te schrijven. Dese volmaakt haar kuit, en volbrengt de kracht van het mannetje. Van de Kanadella, also wordt hy by de Inwoonders van de Poel Martegue genoemt, spreekt *Bellonius* aldus. De Kanadella is in de Ligurise zee heel wel bekent, hy heeft een schone en verscheidene verw, enz.

Arist. H.A. 8. c. 13. Oppianus l. 1, v. 124.

Galenus de natura facult. l. 3. Aristoteles l. 8. c. 2. & l. 6. c. 13. Plin. H.N. l. 9. c. 16.

IX. LID.

Van de Hepatus Levervisch.

DIe visch welke van de Grieken om de verw en grote van de lever Hepatus, of lever-visch genoemt word, word ook van zijn bruin-rode verw Lebias, en van *Hermolaus* Zee-lever, van *Gaza* Jecorinus genoemt. Dat hy van de Hepatus van *Ælianus*, dat een korte visch met pinkkende ogen is, welkers appels na 't blauw hellen, verscheiden is, sal uit het volgende blijken. Of die, welke, hoewel hy groot is, nochtans traag en tot zwemmen onbequaam, sich omtrent zijn schuilhoeken alleenlik houd, de selve is, kan niet wel bevestigt werden. Indien ghy zijn beschryving besiet, hebben de Ouden de Phagrus Erithrinus, en

Ælia. H.A. 15. c. 17. l. 9. c. 38.

en de Hepatus voor een zelve gehouden, maar die een korter bek, met zaagwijze tanden, met een zwarte verw en oogen, na bedeling van 't lijf groot, een ſtart met een grote zwarte plek, een dry-hoekkig hart gegeven en dat wit, 't welk mogelijk van 't bovenſte deel, dat *Ariſtoteles* Aulon Phleboneuroda noemt, te verſtaanis, ſonder eenige gal. Ook hebben zy niet vergeten dat hy ſteentjes in 't hooft heeft, dat hy eenſaam leeft, en weinig byhangſels an de maag heeft. Of deſe tekenen die viſch paſſen, welke na 't ſchryven van *Geſnerus* byna over al rood, en omtrent den buik wit is, op den rug achter met dry zwarte plekken getekent werd, daar *Bellonius* de leſte, die de ſtart raakt, by doet, met ſcherpe ſchobben gedekt is, ſtomper tanden als de Phycis heeft, die als een kam t'ſamenſluiten, en ſteentjes in het hooft heeft, laat ik den lezer oordelen. *Aldrovandus* ſtelt dezen, welkers afbeeldzel vertoont werdt, en meent dat de Hepatus van *Rondeletius*, by huidendaagze Grieken Deipurus ghenoemt, de ware Hepatus is. Het is een viſch de Pagrus gelijk, met groter oogen als na even-bedeling van het lijf, gelijk de Melanurus met een donkere verw, oft uitten blauwe zwart, de Pagrus in ſtandt en getal van vinnen en angels heel ghelijk, met een brede en langer ſtart: Op welke hy een zwarte plek, als de Melanurus, heeft. Zijn tanden zijn niet breed, maar rond en zaagſwijs. An weerzijden vier kuwen, hy heeft een grote maag, met vier byhangzels, dunne darmen, een witte lever zonder gal, een hoekkig hart, en twee ſteentjes in 't hooft. Met een woord, hy gelijkt heel wel dien, welken wy uitte oude beſchreven hebben. Hy ſchijnt bot van zinnen, en niet wraakgierigh, 't welk *Eubulus* boertigh by *Atheneus* te kennen geeft. By *Galenus* lezen wy, dat 't midden tuſſen hard en zacht van viſch is. Gefruit en met een weinig zouts beſtrooit zijnde, zijn angename ſpijs. Dat de lever geſloten, en als een plaaſter opgeleit, alle geſwellen en het voeteuvel geneeſt, liegt *Kiranides*.

(Margin: [At]heneus [l.]7. &3. — [G]alenus [l.]3. de [a]liment. [fa]cult.)

X. LID.

Van de Melanurus oft Brand-brazem, en Alpheſte oft Steen-viſch.

DE Melanurus, van zijn zwarte ſtart alſo genoemt, heeft *Gaza* valſchlik de geoogde genoemt, om dat ſy als verſcheide viſſen van *Plinius* geſtelt werden; of men hem de Ophtalmia van *Plautus* noemen magh, 't welk *Rondeletius* gedaan heeft, zet ik an u oordeel. *Atheneus* heeft hem Melanogrammus en Polygrammus genoemt, om dat zijn ſijden met ſwarte ſtrepen geverwt zijn. *Hiſeſius* maakt hem ſo, ten anſien van zijn lijfs geſtalte, als de ſwarte plek van zijn ſtart de Sargus gelijk. Maar deſe word ook in de Sparus, die Orropigoſtikus genoemt is, gevonden. Hy is dikmaal meer als een hand breed lang, en weegt niet meer als een pond, oft anderhalf. Hy is met vaſte brede ſchobben gedekt. Hy heeft een kleine mond met kleine tanden, de ogen na bedeling van 't lijf heel groot, en uitten blauwe ſwartachtig, in getal, ſtand en geſtalte van vinnen, en mette kuwen en ſtart komt hy mette Aurata over een. En heeft een brede en heel zwarte plek. De zijden worden met ſwarte ſtrepen van de kuwen totte ſtart belopen. Hy is witachtig van buik, met een rug uitten blauwe zwart. Wat zijn innerlijke delen angaat. De lever is groot, daar de gal-blaas anhangt. De maag middelbaar, het hart kantig, en in den buik heeft hy een water-blaas, dik, vaſt, en vol winds. Welken *Aldrovandus* afgebeeld heeft, en welkers afbeeldſel wy hier vertoonen, is gheheel uitten blauw en roode ſwaat, behalven de einden van de ſchobben, en de uitterſte kring der ogen, en 't begin van de ſtart, die goudverwig blinkt. De vinnen zijn ſwart. De ſtuit is boven witachtig, onder hoog, paars, en maakt daar een ſwarte plek. Hy eet omtrent de ſandighe ſtranden wier. en mach daarom nauwlijk een klip-viſch genoemt werden. *Ælianus* zeit, dat hy zich in verſcheide plaatzen houd. *Bellonius* zeit, ſelden in de Franſe zee, in de middellandze overvloedigh. *Iovius*, dat hy zelden te Rome, dikmaal te Napels ghezien werd. In het heetſte van de Zomer leven zy met het geen zy onder de klippen vinden, en ook het alderverachtigſte dat andere viſſen niet dan in grote honghers nood anroeren. By helder weder zoekenſe de koſt niet dan in 't zand alleen. Ja wijl zy dwaal-viſſen zijn, is waarſchijnlijk datſe met geen enerlei voedſel te vreden zijn. In Stabiana in Kampania, omtrent de klip van Herkules, eten ſy brood, dat haar in het water toegeworpen werd. Datſe heel vreeſachtig zijn, getuigen de viſſers; daarom worden ſy Andranees, van *Oppianus*, ghenoemt. Zy worden met geen net gevangen, nocht komen daar ooit by. By ſtil water houden ſy haar in 't diep, omtrent de klippen en de wier. Maar als de zee begint te roeren, hoedanig ſy ook gedekt zijn, als andere viſſen, om het onweer, na beneden ſchieten, ſwemmen ſy om de klippen, en menen dattet ſchuim genoeg tot haar beſcherming is, als of de natuur haar geleert hadde, dat een vergramde zee van geen viſſers ghebruikt werd. Dat hy nochtans met een geitenlever, en een brok van kaas en brood gevangen werd, dat zijn wy *Tarentinus* en *Oppianus* ſchuldig.

(Margin: [A]then. l.7. — Kolumel. R R. l.16. — Ælia. H.A. l.2. c. 17. — Plin. H.N. 32. c. 2. Ælia. H.A. l. c. 41. Oppian. l. 1. v. 98. — Oppianus Halieut. l. 3. v.459. Athen. l.7.)

Hy word van *Xenokrates*, in de ſpijſe, ge-

presen, welken *Hisezius* toestemt: Van *Matro Parodus* word hy verworpen. By die mogelijk als hy wier, by dezen als hy slijk en andere vuile uitwerpzelen van de zee eet.

Waarom de visch Alphestes, van het woord vinden, alzo genoemt werd, weet ik niet. Hy word ook Cynædus, van zijn ongevoeglijke versameling, genoemt. Men zeit, datter gemeenlijk twe t'effens gevangen werden, en den een den anderen an de start hangt. Athen. l. 7.

In de beschryving is by de schryvers onenigheid, indien gy de verw vervolght. De oude maaken hem van een wasachtige verw, en in zommige deelen purperachtig. *Plinius* zeit, datze van alle vissen alleen geel zijn. By *Rondeletius* is hy smalder van lijf als de Pagrus, van gestalte als de Moenus, en een voet lang, met zaagswijse tanden, de hondstanden gelijk, met een purperroden rug, het overige is geel, met schobben in de rondte gekerft, met veel ruwigheid bezet. Van den nek totte start heeft hy vinnen met een dun vlies t'samenghehecht, waarom hy Monokanthus genoemt werd. Plin. H.N. l. 32. c. 11.

Aldrovandus brengt een Cynedus voor, die byna als de Pagrus geheel rood is, met goude en zilvere kleine ronde stippelen bezait, welken de Illyrize Sebenisensers Kagniza, als of hy wilden Hitzige seggen, genoemt hebben. Hy geeft noch een ander met een roden rug, de zijden byna blauw, een witten buik, met blauwe stippen getekent, met vinnen op den rug, en achter den aars groenachtig, die is ook met ronde groene plekken verciert. De overige vinnen mette start zijn rood.

De Cynedus van *Rondeletius* is ook die vis gelijk, die te Venetie Brssavola, en by de Portugezen Salmoneta genoemt werd. Hy is over 't heele lijf rosch, met een gele start, met donkere plekken onderscheiden, met een effen einde, niet gekromt, omtrent de kuwen staan zwarte plekken an 't beginzel van de vinnen, die geel zijn. Van de kuwen totte start loopt een rosse streep, met zwarte stippen onderscheiden. Van den aart van de Aphestes komt gants niet voor. *Rondeletius* zeit, datze van visch, en zelfstandigheid de klip-vissen gelijk zijn, te weten, zuivere, zachte, en niet slymerige visch.

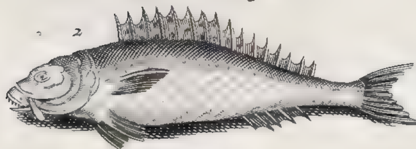
XI. LID.

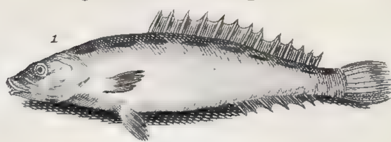
Van de Korasinus oft Zee-raaf.

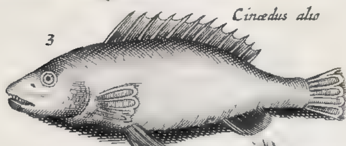
DE Korasinus is van *Gaza* Korvulus en Grakkulus, van *Salvianus* Korvinus, van *Ausonius* Korvus, van *Tarentinus* mogelijk Korasina, oft van zijn zwarte verw, 't welk *Oppianus* behaagt, en ook by *Vitruvius* Korasinus genoemt; oft om dat hy Tas Koras Kinei zijn oog-appel beweegt, gelijk *Atheneus* meent; ten waar mogelijk het eerste de rivier Korasinus toequam, en het andere meerder die van de zee. Of de selve Saperda Platistakus, by de inwoonders van de Nijl Pelte, by die van Alexandrie Hemerinus, 't welk *Rondeletius* wil, genoemt is; oft dat de naam van de Saperda ('t welk *Aldrovandus* goed dunkt) de rivier Korasinus, de naam van de Platistakus, de zelve, maar van meer ouderdom, en den naam van Pelta en Hemerinus de Nylze alleenlijk eigen is, laat ik in twijfel. Dat het de Mullus niet is, bewijsen de woorden van *Dorion* by *Atheneus*. Oppia. d. li. Arist. H. A. l. 5. c. 9. Plinius 32. c. 5. Athen. l. 8. Strabo Geogr. l. 17.

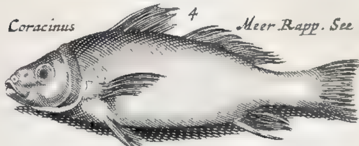
Onder dat getal word van *Rondeletius* gestelt die in de zee, en rivieren verkeert, 't welk hy gelooft ook by *Plinius*, *Atheneus*, en *Strabo* gevonden te werden; maar wijl 'er van *Oppianus* en *Aristoteles* gezeit word, dattet een klip-visch is; en uit de angeroerde schrijvers geoordeelt werd, dat de Korasinus alleenlijk in den Nijl verkeert, en by *Plinius* gelezen werd, dat hy an den Nijl eigen is, en datter geen visch uitten Nijl na de zee loopt, door vrees van de Krokodillē, behalven de Mugilis, den Elft en Dolphijn, 't welk *Strabo* ook bevestigt, moetmen eerder geloven datter twe geslachten van de Korasinus zijn, dan dat de zelve an de zee en rivieren zoude gemeen zijn. En wy leren uit *Dorion*, datter veel in de poel Meotis verkeren; en uit *Plinius*, datter veel in 't Meer, niet ver van den Oceaan, welk zijn oorspronk uit het gebergte van het neder Mauritanie trekt, 't welk Nilides ghenoemt, en het begin van de Nijl te zijn gelooft werden, gevonden werden.

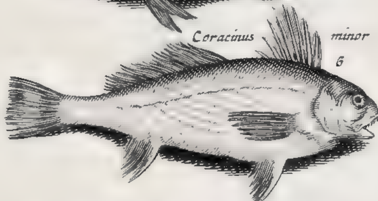
Welke de rechte Korasinus van de oude is, kan niet wel bevestigt werden. *Speusippus* heeft gezeit, dat hy de Melanurus gelijk is. *Aristophanus* heeft hem om de swartheit der vleugels Melampterygus genoemt. *Numenius*, om zijn verscheiden strepen, Ajole. Van de jonge wordt hy ook verscheidentlijk beschreven. *Bellonius* heeft ons voor de zelve een visch de rivieren en de zee gemeen; by die van Como Pesce Scarpa genoemt, en die uit het geslagt van de Glaukus is, opgedrongen. *Rondeletius* beschrijft de zijne aldus. De Korasinus is een Zee-visch. *Salvianus* heeft hem dobbel gegeven. De eerste, die te Rome enkelijk Korvo, en Korvetto genoemt is, heeft een korte stompe snuit, een mond, en zo voort. De ander te Rome Korvo Fortiera, met recht, gelijk de eerste wit, de zwarte genoemt werd, is den eerste van snuit, mond, hooft, ogen, vinnen, start, en gestalte van 't gehele lijf, en alle ingewanden ghelijk, daar in alleen verscheiden, dat hy byna heel zwart is, en een groter en starker angel heeft, daar een vin anhangt.

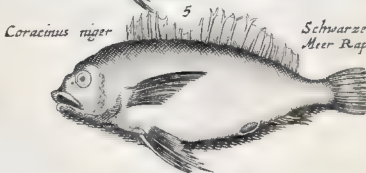

Cinædus Alphestes
2

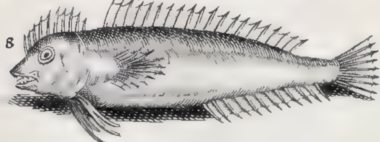

Alphestes Cinædus. Steinfisch.
1

Cinædus alio
3

Coracinus
4
Meer Rapp. See rapp.

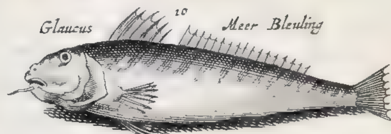

Coracinus minor
6

Coracinus niger
5
Schwarzer Meer Rapp.

Adonis Exocœtus Bellony alaudus adnumerandus.
8

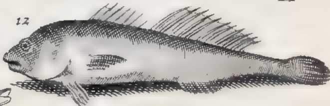

Ammocœtus. Exocœtus Sandaal
Ammodites.
7

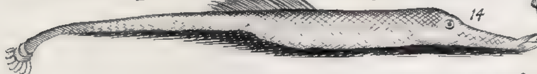

Umbra. Meer Schatten.
9

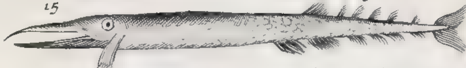

Glaucus
10
Meer Bleuling

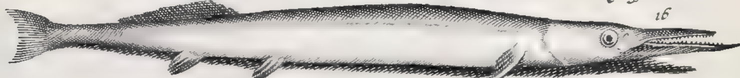

Gobius maior Gesn.
Paganellus
Grosser Meer Gropp.
11

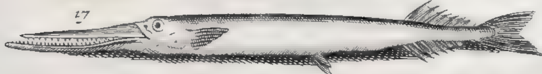

Acus. Hornfisch Meernadel
13

Gobius minor. Kleiner Meer Gropp.
12

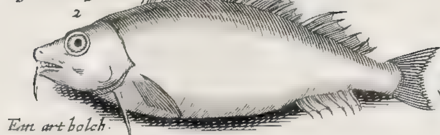

Acus. alia Species. ein ander Hornfisch. Meer Nadel.
14

Acus minor. Kleiner Horenfisch.
15

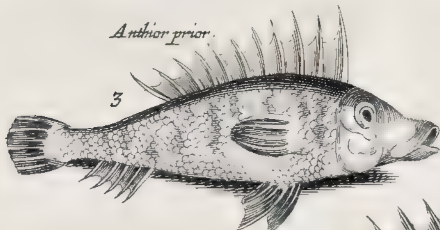

Acus. maior. Meer Nadel der grossen.
16

Acus alia. Meer Nadel. ein ander art
17

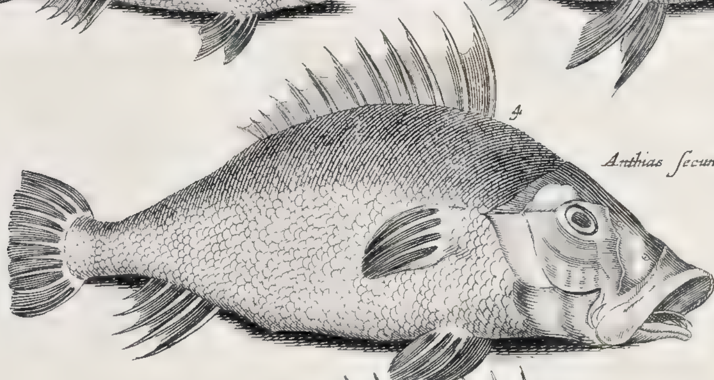
Tab. XVI

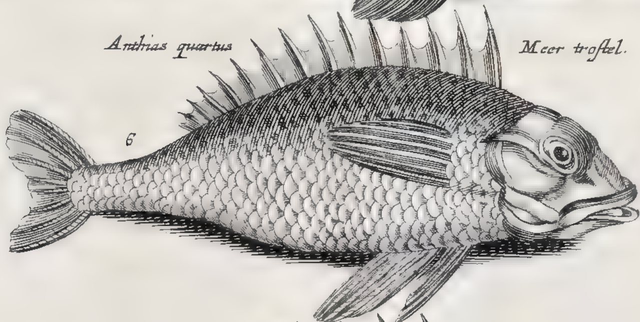

Anthis Rond.
Asellis conformis
2
Ein art bolch.

1
Anthias Rondeleti Rond kopff.

Anthior prior.
3

Anthias prior.
5

4
Anthias secundus

Anthias quartus
Meer trostel.
6

Anthias Conger.
7

hangt. Hy is noit meer als een voet lang, en van angename smaak en suiverheid, van visch zo goed niet. *Gesnerus* heeft een rode Korvulus beschreven.

ist H.A. .c. 2. .c. 15. De Korasinus word onder de schoolvissen gestelt. 's Winters verschuilense, en worden niet als op zekere dagen, en dan altijd, ghevangen; 't welk *Rondeletius* bevestigt. Zy baren noit omtrent den Tarwen Oegst, maar krijgen jongen in den Herfst, istoteles . c. 10. onder de wier. Zy dragen lange tijd, en worden onder de kleine geslachten van de vissen haast groot. Datze in 't afgaan van 't jaar beter zijn als in de zomer, is van istoteles .c. 19. *Aristoteles* beschreven.

Of zy tegen de mieren van de bomen enig vermogen hebben, 't welk *Rhodiginus* ll. R. R. .t. 10. uit *Palladius* bevestigt, welke zeit dat men voor Korasina Pice, Corasina Piscis lezen moet, weet ik niet. De ondervinding heeft nodig. tiq. lect. 2. *Rondeletius* bedrogen. Maar dezen word ook tegengeworpen, dat hy de waarheid van de rechte Korasinus niet ondertast heeft. Als zy vol kuit zijn, zijnse best. De Nijlze beter als die van de Zee, en de gehen. l. 7. brade, als de gezoden. *Hisesius* heeft gezeit datse weinig voeden, licht af-schieten, en matelijk van sap zijn.

Wat haar gebruik in de genees-konst angaat. *Rondeletius* zeit bevonden te hebben dat de steentjes, in het hooft gevonden, de steen in de nieren breekt, oft het slijm, daar de steen uit groeit, verdroogt, en door haar swaarte af-drijft.

Hy vertoont Korvulus in de 2. plaat.

XII. LID.

Van de Exosetus, oft Adonis.

hen. l. 8. ATheneus getuigt dat de Oxosetus oft Adonis, die ook Sirrhis, en mogelijk Sirra en Sirrulus genoemt word, onder de klip-vissen ghestelt werd. Of hy glat oft schobbig is, staat in twijfel. Hy heeft den naam gekregen, op dat hy an de strand, en op 't droge slaapt. *Atheneus* zeit ook dat hy rosachtig is, rond van lijf, van grootte als de kleine en strand-Sestreus, die op sijn grootste acht vingers lang is, en het vischje Hirkus oft den bok (*Kasaubonis* meent dat dit het Mannetje van de Mæna is, wanneer hy doende is met jongen te telen) zeer gelijk, behalven een swarte plek onder den hen. l. 1. buik, welk gemeenlijk de boks-baard genoemt werd, en hy doet 'er by, datter in de zelve an weerzijden van 't lijf een doorgaande witte streep na de start loopt. *Rondeletius* heeft de volgende beeldtenis voor de Adonis ghestelt. Het is een visch van een halve voet lang, rond van vorm, vlammend rood, volgens *Atheneus*; volgens *Oppianus* enkelijk rood, oft goud-geel, met enige delen groen, en andere meer rood. In lijf de Mena oft Gobio gelijk. Hy heeft kleine kuwen, en van de zelve tot de start een doorgaande streep.

Arkadia houd de zelve voor een wonder. Maar *Rondeletius* heeft haar op den oever van Monpeliers dikmaal slapende gezien. Maar dat *Plinius* zeidt, dat de Exose- Plin. l. 9. c. 19. tus omtrent Klitorium geluid maakt, en Pauzan. in Arkadia. zonder kuwen is, schijnt onmogelijk; en wy seggen dat hy kuwen heeft. *Pauzanias* handelt geensins van deze, maar alleenlijk van die, welke gelooft werden in Arkadie geluid te geven, en de veelverwige rivier Exosetus is van die van de Zee verscheiden. *Rondeletius* meent dat de oorsaak van haar lang leven op het droge is, om dat de grote overvloed van de locht, waar van hy kan gestikt werden door de engte, den kuwen niet ingetrokken wert. En om die selve oorzaak meent hy dat de Palingen zo lang onder de aarde leven. Maar om dat de vis- Rondel. de pisc. mar. l. 4. c. 9. sen gewoon zijn in 't water, dat een kouder Plin H.N. l. 9. c. 19. hooft-stof is, te leven; en de Palingen zes dagen zonder dat zelve, met een noordenwind, die kouder is, en by de zuide-wint minder, en langer in de Lent als in de Somer leven, zal men ons beswaarlijk konnen over-reden, dat de vissen buiten water, door te veel an-trekken van locht, beschadicht konnen werden. Besie *Scaliger*. Scaliger ex 273.

XIII. LID.

Van de Sciæna, oft Umbra en Glaukus van Bellonius.

DE visch die gemeenlik by de Grieken Sciena, by Xenokrates Scias, Sciades en Sciadea, by de huidendaagze Grieken Scius, by sommige Melopopoius genoemt is, die word elders Ovis Marina, gemeenlijk by de Latijnen Umbrina, en Umbra, 't zy oft van sijn swarte verw, die *Izidorus* schaduwachtig, *Ovidius* geel noemt, oft van enige schuinse donkere goud-gele strepen, die van den rug af-zakken, oft om dat hy, als hy beweegt werd, met een schaduwachtige verw, als een regenboog, in de ogen schittert, oft van 't gemene jok-woord, met het welke die Sciæ genoemt wierden, welke ongenood te gast quamen, gelijk of 'er vele de gasten volgden, alsser van deze visch te eten was, genoemt.

Het is een grote visch, veeltijds van LX pond, omtrent vier ellebogen lang. Zijn schobben vertonen haar als schuins; in den Oceaan zijn zy swarter, en als donker. In de Middelandze Zee zijnse silverwit en goudgeel, en ook somtijds veelverwig, en gelijk een regenboog, zo *Bellonius* verhaalt. *Rondetius* geeft hem enige schuinse goud-gele blinkende strepen, en enige die als schaduwen van de andere zijn. By *Aldrovandus* is hy byna eenverwig, namentlik geheel ysergrauw.

grauw. Op den rug, het hooft, de vinnen en ſtart donkerder, an den buik, de zijden en op de benen van de kuwen helder, welke na het rood hellen. By *Salvianus* is hy klein, zijnde byna geheel ſilverwit; groter geworden zijnde, is de buik ſilverwit, op den rug en zijden blauwachtig, en gelijk als donkerachtigh. Het hooft, na de beſchrijving van *Salvianus*, is groot: Op den rug heeft hy twe vinnen, van welke de ene met acht, de andere met geen angels verzien is, an de kuwen, die hy weerzijds vier heeft, waſter weerzijds een uit, twe andere ſtaan 'er an den buik, en een ander an den aars. Hy is de Koraſinus ſo gelijk, dat de viſkopers d'een voor d'ander geeven, maar verſchilt in grootte. Hy word ook voor de Glaukus ghenomen, daar in alleenlijk onderſcheiden, dat hy in den omring van de mond ijle, vaſte, ſcherpe, uitſtekende, ronde tanden, langer en dunder als de honden, heeft, (*Aldrovandus* en *Rondeletius* ontkennen dat hy die heeft) welkers bovenſte groter als de onderſte zijn. Zy hangen in de kaaksbeenders, als of zy een gedeelte van de zelve waren. Van de wrat onder de kin is verſchil. Enige beveſtigen, andere beneenen dat. Hy heeft een ſtart byna
Ariſt. H.A. l.9. c.19. Plin. H.N. l.9. c.16. hoekkig, gelijck de Scarus en Julus. Hy heeft grote ſtenen in 't hooft, welke *Ariſtoteles* en *Plinius* gedenken. Een grote vleſige maag, matelijke en vette darmen. Een bleke lever, daar een gal-blaas anhangt; en een ſwarte milt.

Ieder bekent dat het een Zee-viſch is; maar zy ſtemmen niet over-een in plaats.
Kol. R.R. l.8. c.16. *Kolumella* zeit datze in de zandige diepten beſt ghevoed werden. *Oppianus* erkentze een klip-viſch te zijn, en zeit datze haar an de moſchachtige klippen houden, dat *Galenus* ook toeſtemt.

Om datter zelden veel t'ſeſſens gevangen werden, geloofft men eer dat hy eenſaam, als een ſchool viſch, is. Hy is een vlees-eter en gauw, en om de ſtenen in zijn hooft onlijdzaam in koude. Als zy 't hooft verborgen hebben, menen zy op de wijs der Struiſen en Phaſanten datſe geheel verſcholen zijn. Dat word op 't geloof van
Oppia. l.4. *Oppianus* beveſtigt. Wat haar prijs angaat, hy word van *Ennius*, *Epicharmus*, en *Numenius* onder de edele viſſen ghenoemt. Te Rome wordt hy voornamelijk in de honds-dagen voor de ſmakelijkſte gehouden, en word voor de ſelve ſpijs als de Sylurus verkocht. Haar hoofden wierden an de Roomſche dry Mannen geſchoncken, waar van by *Iovius* een boertige gheſchiedenis van *Tanuſius* verhaalt word. By de Pikten word hy met azijn en ajuin gegeten. *Salvianus* prijſt hem, gegeten mette Leukophagus, en met Kruidnagelen beſteken, en an 't ſpit gebraden. *Archeſtratus*, de voornaamſte lekkerbek van zijn tijd, heeft de edele toebereiding van 't hooft met veel Rijmen uitgedrukt. Angaande de geſondheid van zijn viſch ſtemmen de ſchrijvers niet eens. *Galenus* beriſpt *Philotimus*, om dat hy hem ſeit, van ſachte viſch te zijn. *Xenokrates* ſeit, datter goed ſap, maar niet overvloedig, en van angename ſmaak uit voortkomt. Gelenus l.3. de Aliment. facult.

Hy heeft ook zijn gebruik in de Genees-konſt. Het ingewant en de ſchobben gebrand, ontdoen de geſwellen, panus genoemt, ſo *Plinius* ſeit. De ſtenen, in ſilver beſlagen, worden als een genees-middel voor de kronkeldarm-pijn gedragen. Datſe niet gekocht maar gegeven, moeten gedragen worden, is de ſotheid van 't gemeen. Plinius l.32. c.1

De Glaukus is by *Bellonius* een Zee-viſch, en van dat getal die veel ſchotels vervullen. Te Parijs is hy niet gezien. Te Genua overvloedig, by de welke hy Fegarus, gelijk hy by de Venetianen Korbetus, oft gelijk als Korvulus genoemt werd. By die van Maſſilie en Rome word hy niet anders als Umbrina genoemt. Alſo ſchrijft *Bellonius* van hem.

XIV. LID.

Van de Anthia, oft Rondkop.

De naam van Anthia heeft *Bellonius* an alle brede viſſen gegeven, maar qualijk. Want hy heeft daar toe geen bequame getuige, nocht alle de brede viſſen zijn ſo ſchoon, datſe oft Anthiæ, oft Kallichrydes, oft Kallionymi konnen genoemt werden. Of ſy uit het geſlagt der geſchobde zijn, is in twijfel. Datſe van de bloeyende verw van haar lijf, by de Grieken, dien maan bekomen hebben is, ſeker. *Ariſtoteles* maakt de Aulopia de ſelfde met deſe. By *Atheneus* word hy Kyllingthus, en Kallyonimus genoemt. Sommige hebben hem ook Ellopa genoemt, met welke naam ook die betekent werd, welken, tegen de wijs van andere viſſen, de ſchobben na het hooft ſtrekken. Andere noemen hem ook Sacer oft heilig, 't ſy oft om dat hy groot is, gelijk men de vallende-ziekte, om dat hy groot is, ook heilig noemt, oft om dat op die plaats, daar de Anthias is, geen ander beeſt is. *Heſiſius* zeit, dat hy ook Lykon genoemt wert, 't welk *Rondeletius* qualijk in Leukon verandert. Want *Hezychius* ſeit, dat hy Iogtijn poïon lykon genoemt werd. Van *Oppianus* worden vier geſlagten geſtelt. Oppianus Halieut. l.1. v.254.

Even ſo veel heeft 'er *Rondeletius* gheſtelt. Van welke naulijk een, wijl ſy alle tanden hebben, en de Anthiæ by *Oppianus* tandeloos zijn, voor goed gekeurt werdt. De eerſte is geheel van lijf en vinnen rood. Zy konnen op de wijs van de Pagrus oft Sinedus totte ongebaarde Mullus betrokken werden. De ander is een gedaante van de

de Asellus, om dat hy nocht ghezouten, nocht in de wind gedroogt, kan bewaart werden; is oft de warme locht van Vrankrijk, oft een verborgen hoedanigheid toe te schrijven. Dat de derde tot de Turdus behoort, getuigen de starretjes die hy op de vin omtrent den aars heeft, en zijn vorm van lijf. Hy heeft grote ronde rode ogen. Een groten aars, waar uit een darm met groen en rood onderscheiden uitvalt. Voor de vierde (van dit geslacht die *Oppianus* Euopus kai Aulopus, dat is Euophtalmus noemt; gelijk mijn uitlegger dat verklaart. *Ælianus* zeit dat het een geslacht van grote vissen, met een sterken bek is) word een visch gestelt die breed en schobachtig is, welke men oordelen kan, om dat de winkbrauwen de ogen omringen, de Aulopia te zijn. *Aldrovandus* stelt ook vier geslagten vande Authia, die hem uit verscheide plaatsen gesonden zijn, maar wil haar daar niet voor opdringen. De eerst is an den buik met witte schobben beset, de zijden zijn met goudverwige vermengt. Op den rug, die donker is, staat maar ene vin met twaalf angels gewapent. De vinnen van den buik hellen na 't Kastanie-bruin. De deksels van de kuwen zijn met goud-geel en blauw onderscheiden. De onderlip is buiten en binnen uit den gele groen, dat in plaats van een bysonder teken kan zijn. De ander is over den gehelen rug met twe vinnen, en een achter den aars groen, met een heel swarten hooft-top, den nek en onderlip van binnen roodachtig, de beenders van de kuwen zijn als blinkend goud, de gheheele buik is silver-wit, met purper vermengt. De derde is met zo brede paarse vlekken over 't gheheele lijf onderscheiden, dat hy gelijk als geheel paars schijnt. In ghetal van vinnen is hy de voorgaande ghelijk, die an de kuwen zijn, hellen na 't paars, en an 't einde zijn sy roos-verwig. De straal van de ooghen en de kin hebben een ghedaant-makend teecken, uit 't bloed-roodt, daar hy alleen kan door onderkent werden. De vierde heeft ongemeen grote en schone oogen, en voornamentlijk de oog-appels, en een oog-straal uit goud en roosverwig vermengt. Op het hooft, achter de ogen, an den nek, en an de kuwen is hy met rood, goud-geel, silver-wit, en blauw onderscheiden. De bovenlip heeft hy groen, de onderste blauw. De tong heel groot en witachtig. De buik eerst groen, daar na met wit en geel, tot den aars blinkende, en tot de start toe roos-en bloedverwig. De verblijf-plaats van de Authiæ is in de klippen, welke sy nochtans somtijds verlaten. Men zeidt dat de plaatzen daar zy haar houden sonder andere beesten zijn, waar van zy heiligh, gelijk boven ghezeidt is, genoemt werden. En als 'er een gevangen is, datse met de scherpheid van haar ruch de lijn soeken door te snijden, welke de ander, die gevat is, uit-rekt, om lichter te breken. Gevangen zijnde, geven sy een droevig schou-spel, en schijnen haar dood te betreuren, en enigsins ootmoedig te bidden.

[Margin: Ælianus 13. c. 17.]
[Margin: Aldrov. de pisc. l. 1. c. 19.]
[Margin: Ælia. H.A. c. 28.]
[Margin: Ælia. H.A. 12. c. 47.]

Van de wijs om haar te vangen, spreekt *Plinius* aldus: Men moet van de Authia veel dingen verswijgen, welk ik bemerke dat vele geloofd hebben. Wy hebben gezeit dat de eylanden van Chelidonie voor het uitstekend hooft der Zee van de klip van Asie gelegen zijn, daar is die visch overvloedig enz. Zy worden van *Eustathius* onder die vissen gerekent, die menschen eten, om datse om haar grote onkosten den rijkdom der Hoeren-doppen uit-putten. Zy worden ook Goden genoemt, om datse so waardig zijn. Hy is vast van visch, waarom zy Chondrodes van *Atheneus* genoemt werden, en qualijk Chrydodes. De gal, met honigh vermengt, geneest de puisten, kropsweren en andere geswellen. De stenen uit het hooft om den hals gehangen, versachten de hooft-pijn.

XV. LID.

Van de geschobde Klip-Gobius, by de Hoogduitze Meergrop.

HEt tonderscheit van plaatsen 't deksel maakt de beschrijvingh van de Gobius verwart. Wy sullen hier van de ghe-schobde klip-Gobius handelen, daar sullen wy de strand-Gobius by werpen, om van de zelve niet op veel plaatzen te handelen. By de Grieken word hy Kobius genoemt. Van *Numenius* by *Atheneus* Kothus. By de Latijnen Gobius, Gobio, en Govius, gelijk by *Ovidius*; en *Kobio*, gelijk by *Plinius* gelesen werd. Zo die in 't versche, als zoute water zijn, vallen klein. *Tzetzes* heeft gehoort datse dry ellebogen langh werden; 't welk mogelijk van die gene, welke, gelijk van *Ælianus* verhaalt is, in de rode Zee ghevonden werden, te verstaan is. *Bellonius* maakt een van de klip-Gobius wit, welke de Grieken Chlorus en Kauline noemen. *Rondeletius* noemt hem bleek oft geelagtig. Hy is een hand-breed lang, heel rond van lijf, maar niet dik oft gedrongen, met ronde schobben gedekt, en verscheiden ghe-verwt, met swarte plekken gesprinkelt, met ogen, meer opwaarts als neerwaarts hellende. An de kuwen heeft hy twe vinnen, an de buik geen, twe op de wijs van andere, maar een ongescheiden, met welk teken de Gobius meest vande andere vissen werd onderscheiden, achter den aars noch een op den rugh niet een op de wijs van andere klip-vissen, maar twe. De eerste is kleinder, de ander tot de start uit-gerekt. Zijn tanden zijn klein, de mond is groot, de maag met veel byhangzels ruim. *Aristoteles* zeit

[Margin: Athen. l. 7. Tzetzes Vario. Ælianus 17. c. 6.]
[Margin: Arist. H.A. l. 2. c. ult.]

zeidt datter veel omtrent die opwaarts uitschieten. *Hisesius* heeft hem niet zonder dwaling een witte lever toegevoegt. Die van Venetie an *Aldrovandus* gesonden is, had op den rug twe t'saamgevoegde vinnen, van welke de ene angels, d'ander geen hadde, twe vinnen an de borst, even so veel an den aars, en alle swarte. De start en het opperdeel van 't lijf is swart, de buik wit.

Van de klip-Gobius vind ik by de schryvers twe geslagten, de witte, en swarte.

Die noemt *Rondeletius* alzo, niet om datse so wit zijn, datze mette witheid van andere vissen strijd, maar om datze de andere Gobius in witheid te boven gaan.

De swarte beschryft *Bellonius* aldus. Zy hebben op 't hooft uitpuilende ogen, met een wit en als in de slangen hard hoornvlies, tegen 't gewelt van 't water gedekt, en om beter opwaarts, gelijk de Uranoscopus, te konnen sien. Zy zijn nauwlijk meer als twe duim, oft een handbreed lang. Selden sijn sy een voet of een arm lang. En hoewel sy slibberig zijn, nochtans sijnse met scherpe scobben bedekt, en hebben een vin op den rug, die doorgaande, sacht, en sonder angels is. An weersijden vier vinnen breed en stomp, en behalven dese onder de buik ook twe, maar die de start uitmaakt is rood. Zy steken kleine dunne roodachtige tanden uit. Het lijf is rond, met weinig angels verzien. De verw verscheiden. Want de Gobius die omtrent de wier verkeert, helt na het groene, de oude na het asgrauw. Enige zijn wit, andere hellen uitten geel blinkende na 't swart. Zy zijn alle groot van hooft, en breed van nek. Wat angaat haar innerlijke delen: De penszak is in de Gobius buiten wit, binnen swart. De lever is bleek, en meer in de rechter zijd gelegen, daar de gal van afhangt. De darmen zijn met veel bochten omgedrayt, de maag is langwerpig. Het byhangsel met veel uitsteeksels begaaft. De lijfmoer is over al met eyren, oft kuit vervult.

Rondeletius maakt ook gewach van de swarte, die van de Venetianen Go, van de Fransen Boulerot genoemt is. Hy is een vingher langh en dik, by na rood van lijf en niet plat. In plaats van twe vinnen die andere an den buik hebben, heeft hy een swarte als een baart. Daar van oordeelt hem
Atheneus Dipnos. l. 8 *Atheneus* den bok te zijn, met welke hy de Oxosetus vergelijkt. Hy leeft an de stranden en in de moerassen van de zee.

Van haar eigen plaats word ghetwijfelt. By *Ovidius* zijnse strand-vissen, by *Diokles* klip-vissen, welken *Synesius* bystemt, wijl hy schrijft datze omtrent een strand van Afrika, op een klippige plaats, gevangen werden. *Aristoteles* zeit, datze ook in de rivieren vet werden. *Theofrastus*, dat hy in de Pontus, onder 't ys, gevangen werd. En dat de Gobius van die vissen is, die haar niet bewegen als in een warme schotel, 't welk mogelijk van de Poel- oft Rivier-gobius moet verstaan werden. *Oppianus* zeit, datse haar vermaak in 't zand en de klippen hebben; zy baren omtrent de stranden, en bevelen haar brede en zandige eyren an de omhelsing der stenen, gelijk *Aristoteles* verhaalt.

Arist. H.A. 8. c. 19. Theophr. l. de piscibus in sicco.

Oppianus l. 2. v. 453

Hy word van *Ælianus* onder die gene getelt, welke haar vergift met steken inschieten. *Oppianus* geeft haar dodelijke angels, 't welk nocht met *Ovidius*, die seit dat de Gobius geen schadelijken angel heeft, nocht met *Martialis*, die seit dat hy te Venetie het voornaamste op de tafel is, over een komt. Hy heeft ook in de spijse zijn gebruik gevonden, hoe wel hy an *Iuvenalis* verachtelijk schijnt. *Alexandrides* noemtse ook op de maaltijd van Kotys, Koning van Thrasie. *Antiphanes* prijstse, en voornamentlijk de Phalerikus. Den brok-volger *Archepontus*, die uit Athene na Egipten, van den Koning Ptolomeus te gast genodigt zijnde, overscheepte, zijn dry stukken van een Gobius, die niet sonder verslagentheidt van alle de gasten angesien wierden, voorgeset. *Iovius* maakt hem heel smakelijk, en met een malse vettigheid lekker. *Galenus* seit, dat hy treffelijk tot vermaak, om te verteren, en goed zap te telen bequaam is. *Muesithus* seit datse licht te verteren zijn. *Hisesius*, datze licht afschieten, en niet veel voeden. De selfstandigheid van de gele is ylder, en de verrotting minder onderhavig. By *Hippokrates* heeft dese deselve kracht van voedzel mette Drako Kallionymus en Kukulus. Gebraden, en zonder zout gegeten, stopt hy de persing van den endeldarm, indienmen *Kiranides* geloven mach. *Dioskordes* heeft nagelaten, dat hy opgestreken tegen de beten van de dolle honden en slangen goed is. By den uitlegger van *Nikander* lesen wy, dat hy rauw, gebraden en gesoden de kragt van de Dorycinum kan verdorven.

Martial. l. Xeniis.

Athen. l. 7.

Galen. l. 3 de aliment.

Hipp. l. de intern. affect.

XVI. LID.

Van de Sphyrena, oft Zudis.

DE Sphyrena, van welke *Plinius* qualijk schrijft, dat hem niemand, behalven *Ovidius*, gedacht heeft, (want onder de Grieken gedenkt hem *Aristoteles*, onder de Latijnen *M. Varro*) word by de Atheners, gelijk *Atheneus* bevestigt, Kestra,) dat betekent, gelijk Sphyra, een prikkel oft pin, ook een geslagt van een pijl in den Persisen oorlog gevonden) ; by de Latynen Sudis, gelijk by *Plinius* te lesen is, by *Gaza* Malleolus, maar qualijk; en by de Romeinen Lucius Marinus, oft Zee-snoek ghenoemt. Daar zijnder die hem voor de Oxyrinchus houden, om dat hy scherp van snuit is.

Athen. l. 7.

Plinius l. 9. c. 2.

Rondeletius stelt twe gedaanten uit *Oppianus*, maar so ongelijk, datmen twijflen mach

mach of ſy van een ſelve geſlagt zijn. Want de eerſte heeft een ſchobachtige ſtreep van 't hooft totte ſtart. De ander is geheel ſonder ſchobben. *Bellonius* ſtelt 'er even ſo veel, van welke de ene de Trachurus in verw gelijkt, en op de ſelve wijs wit an den buyk is. De ander, oud wordende, is in ſijdige plekken de Mormyrus in verw gelijk. Zy wegen naulijk met 't hayr vier een pond, ſo dat *Plinius* heel wel geſchreven heeft, dat hy onder de grootſte ſelden gevonden wert: nochtans ſijnder ſomtijds geſien van twe pond. In verw volght hy den Aſellus. Hy is buiten gebogen van ſnuit, in 't einde ſcherp, met een ſwarte ſeer geſpleten mond. De opperkaak, die ſtomp en korter is, ſluit ſich ſoodanigh met de onderſte, die ſcherp en langer is, dat men naulijk ſoude ſeggen, datter een opening in de ſnuit was. Hy heeft weerſijds tanden, boven groter, onder kleinder. In de opſpalking van de mond iſſer een, veel langer als de andere, en heel ſcherp, die met een geſloten mond, in een gat van een vlies, ſodanig ontfangen werd, dat hy uitwaarts een weinig uitpuilt. De tong is ruw, met ſcherpe tandtjes verſien. De ſtreep die van de kuwen langs de ſijden na de ſtart loopt, en in 't begin metten rug geelachtig is, is konſtig met kleine harde ſchobbetjes gedekt. Van het getal der vinnen ſtemmen de ſchrijvers niet over een.

[...]. H.N. [...] c. 11.

De Sphyrena van *Aldrovandus* is op den rug ſwartachtig. Het overige helt na 't rood met plekken van de ſelve verw onderſcheiden. De ſtreep is geelachtig, onder en boven met heel rode kleine ſtippen geſprinkelt. Het hooft is blauw, de ogen en vinnen zijn bleek. Het hart is langwerpig onder een wit blaasje beſloten. Het byhangſel van de maag is met ſo veelderley veſelen van uitſteekſels doorweven, datſe by na de maag bedekken, en ontelbaar zijn. De gal hangt van de rechter ſijd der lever in een langwerpige blaas. De natuur heeft hem in 't voorſte deel een blaas vol wind, en in twe gedeelt, gegeven, om niet te ſinkken. De ruchgraad is uit weinig wervels t'zaam geſet.

[...]drov. de [...] c. l. 1. [...]1.

Van de plaats hebben wy niet veel te ſeggen. Als haar *Ælianus* Pelagias noemt, ſchijnt hy meer de Smyrena te beduiden. Want *Ariſtoteles* (uit welken hy alles van de viſſen genomen heeft) en de viſſchers bewijſen uitdrukkelijk datſe met ſcholen ſwemmen. Of ſy gevangen met haar glatte leden konnen ontſnappen, 't welk *Ælianus* uit *Oppianus* verhaalt, kan uit het voorgaande beſpeurt werden. Hy ſal niet bedrogen zijn, die voor Sphyrena Smyrena leeſt.

[O]ppian. [H]alieut. [...] v. 168. [Ar]iſt. H. A. [...] c. 2. [O]ppianus [...] v. 120. [Æ]lianus [...] c. 3.

Wat ſijn gebruik angaat, hy wort te Rome als gemeen veracht, nocht heeft eenige byſondere wijs van toebereiding. *Hiſezius*, by *Atheneus*, ſeid, datſe onangenaam van ſmaak zijn, en een matelijk goet ſap maken. Maar wijl de Kongri uit het geſlacht der kraakbenige zijn, en by *Philotimus* dyskater gaſteroi genoemt werden, en *Rondeletius* zeidt datſe wit en angenaam van viſch, en enigſins wrongelachtig, en den Aſellus gelijk zijn, welken mette Snoek meeſt geacht geweeſt is, gelijk *Kornelius Nepos*, en den dichter *Laberius* verhalen; en dat de lendenen van de Seſtra, nevens andere lekkernyen, van *Antiphanes* genoemt werden, is het gelooflijk datſe oft enige ponden wegen; oft dat de dwalingh, boven angeroert, van *Atheneus* begaan is.

XVII. LID.

Van de Akus, oft naald.

I. STIP.

Van de Akus van Ariſtoteles.

De viſch, welken de Latijnen Akus noemen, word by de Grieken, van ſijn lengte en dunheidt, Belone Raphis, by *Atheneus* Ablennes, als of hy ſonder ſlijm was, ghenoemt. Daar zijnder die hem Bledus en Bellus noemen, zo *Varinus* zeit.

Salvianus erkent maar een gedaante van deſe. *Bellonius* met *Rondeletius* twe. Wy ſullen van den Acus van *Ariſtoteles*, *Oppianus*, en *Bellonius* handelen. Maar *Rondeletius* meent dat deſe die viſch is, welken *Bellonius* Typhline, en Seſilia Marina, om de geſtalte van 't lijf, *Plinius* Spondylis, het gemeen der Grieken Herophidia, die van Maſſilie Gagnola noemen, om dat zy, zo dikmaal als zy andere viſſen voor zwemmen, menen dattet winſt betekent. Het is een viſch een elleboog lang, een vinger dik, en geheel geelachtig. Het lijf van beider kunne is kantig, langwerpig, van 't hooft totten aars al dikker werdende, zeskantig; maar daar na, gelijk hy dunder werd, krijgt hy voor ſes maar vier hoeken. Hy heeft een klein hooft, een langen bek, hard en ſpits. Het uiterſte deel is wat breedachtig. De opſpalking van de mond ſtrekt opwaarts, en gelijkt in geſtalte een trompet. In 't einde van de ſelve is gelijk als een gaatje, zo klein dat hy oft daarom, oft om de lengte en engte van den bek, het minſte visje niet kan inſlokken; maar trekt door de ſelve, als door een pijp, ſijn voedſel uit de vochtigheden. De ogen zijn zo klein, datſe nauwlijk een geerſje uitmaken. An weerzijden vier kuwen. Den aars die is byna in het midden van 't lijf. Van de pin-

pinnen word getwist. *Salvianus* met *Aldrovandus* stelt een kleine en geheel dunne midden op den rug. *Bellonius* met *Rondeletius* twe ter zijden omtrent de kuwen, die doet 'er by, dat die op den rug so klein is, dat hy naulijk, dan als hy leeft oft in het water zwemt, kan gezien werden. Indien gy hem innerlijk beziet, hy heeft een rop, die veel vissen niet hebben, met een kleine langwerpige maag. Een bleke lever, onder welkers rechter zijd een blauwe gal, so groot als een garste korl, hangt. Het hart is naulijk groter als een korl turkx koorn. De lijfmoer, op de wijs van ander vissen, twehoornig, met ronde rode doorschijnende eyren, zo groot als het zaadt van Sisame. Tusschen *Bellonius* en *Rondeletius* is gheen over-een-stemming van de darmen. Die zeit datze dun, recht en niet in bochten ghedraayt zijn. Dese datter maar een witte recht uitgestrekte, en met veel vets bezeten is.

Wat haar teling angaat. *Rondeletius* getuigt, dat hy in de spleet van de opgesnedene, waar van wy boven gehandelt hebben, veel eyren, en veel volmaakte jongen gevonden heeft, van welke de grootste alle de delen volmaakt hadden en beweegt wierden; andere zo klein waren, dat maar alleen de ogen, en den bek ghezien wierden. Sy leit de eyren in d'een, en broeitse daar na in d'ander groot, tot datze die gekipt heeft. De Natuur verwijdert de spleet, tot datze gebaart heeft. Arist. H.A. 6. c. 13. Na de baring sluitse zoo vast toe, datze schijnt t'zaam-gegroeit te zijn, oft ook geheel toegroeit, 't welk men zeit in de slang Sesilia te gebeuren; en deze is gheheelijk Plin. H.N. toe te eigenen 't geen *Plinius* die gapende lijfmoer, om de veelheld der eyren, toegeschreven heeft. *Gaza* zet, uit *Aristoteles*, Ælianus l. 11. c. 13. Scalig. ad l. 6. c. 16. van de zelve, qualijk over; nocht *Ælianus* heeft dat beter uitgevonden, 't geen *Scaliger* aldus overdraagt: Veel van haar, barende, barsten van de eyren. Wat de volgende woorden willen beduiden; De jongen zijn omtrent de Moeder, gelijk als leger-scharen: Want zy baart alzo, datse an haar blyven hangen; maar indien ghy haar anraakt, vlieden zy, is zwaarlijk te seggen. Van haar gebruik in spijs en geneeskonst zal dit genoech zijn, datse dor en hardt van visch, en dienvolgens swaar te verteren zijn. Van waar heeft *Hisesius* datse van goed sap zijn, en haar gebrande asch tegen de droppel-pis van *Galenus* ingegeven, gepresen werd?

II. STIP.

Van de Acus, oft Meernaald van Oppianus.

Aldrov. de pisc. l. 1. c. 24. DAt de Acus van *Oppianus* van die van *Aristoteles* moet onderscheiden werden, bewijst dese, zo om dat hy tanden heeft, als om dat hy sonder spleet is. Hy word niet seer groot, zes wegen nauwlijk een pond. *Salvianus* nochtans heeftse van dry ponden gesien. Hy is plat en silverwit van buik. Het overige lijf is enigsins, om zijn geschobde streep die weerzijds uit gestrekt is, vierkant; de andere delen zijn glat en zonder schobben, met een blauwen rug, na 't groen hellende. Hy heeft een spitse bek, en gelijk *Atheneus* zeit, dun, lang en hard, en een groen drykantig hooft. Het onderste kaakbeen langer als het bovenste, in een zachte zelfstandigheid aflatende; an weerzijden veel kleine tanden, groote ronde gele ogen, voor welke *Rondeletius* dry-hoekige oir, oft neusgaten heeft angemerkt. De kuwen zijn vier en dobbel. An de kuwen twe kleine vinnen, twe andere korte onder den buik, welke weder een ander, ver van den aars na de start, navolgt. Waar tegen over op den rug een ander staat. De start is kort, in twe vinnen geeindigt. De aars niet zeer zichtbaar. De spleet, welken *Aristoteles* den Acus omtrent den aars toeeigent, schrijft *Salvianus* Aldrov. de pisc. l. 1. c. 25. dat in deze Acus buiten wel zichtbaar is; maar binnen niet gezien werd. *Rondeletius*, die alles naarstiglik omtrent den aars doorsnuffelt heeft, ghedenkt hem niet. Angaande de innerlijke delen. De maag, de lever, de darmen, die sonder byhangsels zijn, heeft hy lang. An de lever een langwerpige gal-blaas, en een hoekkig hart. Hy Oppianus Halieut. l. 3. v. 60. houd zich in klippige en zandige plaatzen. Sy zijn gewoon, wanneer zy 't net ontsprongen zijn, weerom te keren; en, wijl sy dat van gramschap zoeken te scheuren, weder in de strikken te vallen. Hy is hard en droog van visch. Hy word gebraden met verjuis, oft zap van Oranje-appelen besproeit en so gegeten, en is dan niet onangenaam van smaak.

De kleine Acus van *Bellonius*, is de Lacertus oft Saurus die den Acus gelijkt. Het is by *Rondeletius* een Zee-visch, van een voet lang, korter en dikker als den Acus, met een spitser en korter bek, en opwaarts gebogen. In plaats van tanden heeft hy zaagswijze kaakbenen, vier kuwen, ook wel seven, als in de voorgaande, die *Bellonius* de grote noemt, op en onderwaars uithangende vinnen an de start. Met dese en mette ogen, en de gaten voor dese, mette streep en schobben van de buik, die den selven byna vierkant maken, is hy den Acus gelijk; in selfstandigheid van vlees, en het achterste deel van 't lijf de Scombrus oft Makareel. Innerlijk isser een langwerpige maag, met lange dunne darmen, in bochten gedrayt; een rode lever, met een swarte milt en gal. Welken *Aldrovandus* afbeelt, is over 't gehele lijf groen, met plekken uitten rood en blauw vermengt, maar op den rug minder; an de borst

borst onderscheiden. Hy is ongemeen, en word in 't eyland Lissa, eertijds Phuna genoemt, overvloedig gevangen. Van daar word hy met Schepen vervoert, en met groot gewin verkocht.

XVIII. LID.

Van de Faber.

DE visch Faber is alzo genoemt, oft om datter alle smids werktuig ingevonden werd, na 't getuigenis van *Salvianus*, oft om de veelvormige angels van den rug en buik, en de verscheiden benen van 't hooft, welke alle smids werktuigen vertonen, oft van zijn zwarte verw als roed, 't welk nochtans, indien het uit *Oppianus* genomen is, meer de Korasinus moet toegeeigent werden: Of hy de Chalkeus is, 't welk *Salvianus* meent, word getwijfelt, wijl *Plinius* zeit dat die de opperwaardigheit in trappen heeft. *Atheneus* maakt hem rond en bolachtig. Indien hy het is, sal hy Zeus of Jupiter genoemt werden: want daar van is den naam van Chalkeos, oft Chalkeus ghevormt; oft om dat hy mogelijk, gelijk als nu, alzo eertijds, in de kerk van Jupiter, als heilig, wierd opgehangen. Enige noemen hem Kristophorus, of het om zijn zijdige plekken is, de merktekenen, zo men zeit, van des heiligen Kristoffels vingers, oft om dat men meent dat het die is, welken de heilige Petrus, op het gebod van onzen Zaligmaker, gevangen heeft, (want die plekken meentmen dat de gestalte van dien penning afbeelden) weet ik niet. Te Rome word hy Situla, in Ligurie Rotula, by de Hollanders Zee-haan genoemt. Die oordelen dat hy de Chacidis, Akanthia oft Sitharus, oft Zee-varken is, zijn bedrogen. De eerste word van *Kolumella* onder de slegtste, en van *Aristoteles* onder de Rivier-vissen gestelt. De ander is rond en kraak-benig. De visch Sitharus zullen wy onder beschrijven. De Porcus oft het Varken werd onder de grote vissen gestelt. De Zajus, van *Hesichius*, is mogelik de zelve met dese. Wijl hy nocht onder die gene, welke an d'een zijde wit, en an d'ander zwart zijn, nocht onder de platte, van welke hy in stand van ogen verschilt, kan betrokken werden, word hy met recht onder de brede gerekent, hoewel hy heel plat van lijf is.

Hy is verscheiden geverwt. Het hooft en de rug zijn donker; de vinnen zwart. De zijden ten deel uitten blauwe groen, ten ten deel goud-verwig. In 't midden van 't lijf is een ronde zwarte plek, zo groot als een kleine penning, hemels blauw, met dry beeldetjes, van gestalte by na als de Hippokampus oft zee-paard, uit goud-geel. Hy heeft zo kleine en dunne schobben, datze naulijk, als met de vinger geschrapt, konnen gezien werden. Zijn hooft is plat, uitstekend, beenachtig, uit veel kantige verscheide dunne en doorschijnige benen t'zaam gezet, en eenige rode plekken verciert. Van 't hooft totte start loopt een schuinze streep. De mond is breed en gapende, zonder tanden. Hoewel hem *Bellonius* eenigzins tanden toeeigent. De ogen zijn groot, rond en goudverwig. An weersijden vier kuwen, welkers beenachtige dekfels in pinnen aflaten; omtrent de kuwen twe middelbare vinnen, en noch twe an 't voorste van den buik, een weinig langer, en in vijf lange hayren, als varkens borstels, eindigende. Van den aars weder twe andere, welkers voorste deel uyt vijf angels bestaat. De ander, veel langer en by na totten aars uitgerekt, is zonder angels. Op den rug isser maar een en groot, die, een weinig voor 't midden van den rug uitspruitende, by na totte start loopt, van zonderlinge gestalte in deze Visch; en de vin op den rug van andere Vissen ongelijk: want hy eindight eerst op de wijs van die gene, welken wy gezeit hebben an 't voorste van den buik gezien te werden, in lange hayren; daar na word hy met veel onder malkander gevlochte angels gewapent, en ten lesten met veel korter beenachtige gesplete kromme angels, na zijn oorsprong, op den rug versien. Het deel van den buik wort weerzijds met benen, als een mes snydende, beschermt. De start eindigt tot eene vin. Hy heeft een middelbare maag, een openbare rop, kleine dunne darmen, in bochten ghedrayt, binnen welke *Rondeletius* zeit dat de eyren verborgen zijn. De lever is wit, zonder gal; de milt rood, klein, en an 't darmscheel hangende. Het onderste deel van 't hart is rood, het bovenste en midden is uitten witte roodachtig, 't welk in weinig Vissen gesien werd.

Oppianus seid dat hy sich in de klippen houd. *Kolumella*, dat hy in de Atlantize en Gaditaanze zee, onder de heerlijkste vissen, getelt werd. Hy is zoo een vlees-eter, dat hy ook de andere uitwerpselen van de zee niet versmaat. Of hem een geluid toekomt, 't welk *Aristoteles* de Chalsidis toeeigent, zo datter voor Chalkos Chalkeus gelesen wert, 't welk *Aldrovandus* wil, laat ik andere oordeelen. Mijn dunkt waarschijnlijker, wijl hy de dekzels van de kuwen stijf heeft, dat die, beweegt zijnde, geluid geven, en voorwaar de meeste vissen maken dat, 't welk een geluid schijnt te zijn, met het wryven van de kuwen, vermits de plaatsen doornachtig en oneffen zijn. Hy is eensaam, en zwemt recht op, en niet, als de schollen, op sijd gekeert.

Hy word onder de vissen van goed stof, en wrongel-visch gerekent, licht te verteren, en van goed sap. Dat hy by de oude veel gheacht is, leeren wy uit *Kolumella*, als hy zeidt: De Faber wordt in

Margin notes: [Plin.] l. 9. [c.] 18. — Oppian. Halieut. l. 1. v. 133. — Kolu. R. R. 8. c. 16.

Plin. H. N. l. 9. c. 18. in de Atlantze zee gevoed. Die ook in onse Gaditaanse onder de heerlijkste vissen gerekent, en door oude gewoonte Zeus genoemt werd. Wijl hy om de dunheid van zijn lijf niet wel kan gebraden werden, zeit *Salvianus* dat hy oft ghebakken met verjuis, oft sap van een Orangie-appel gedroopt, oft in water en wijn van elk evenveel, met oly en zout, en welruikende en droge kruiden gezoden gegeten werd.

II. HOOFT-ST.

Van de glatte Klip-vissen.

I. LID.

Van de Alauda of Zee-lewerk, en Pholis.

Aldrov. de piscib. l. 1. c. ult. Onder de glatte Klip-vissen worden alleenlijk de Alauda, met die tot haar geslacht behoren, te weten de Gutturosus, den Exosetus van *Bellonius* en de Pholis gestelt.

Rondeletius maakt de Alauda twederlei, een gekuifde en ongekuifde; die is in gedaante van lijf de Scorpioen gelijk, donker van verw, met veel plekken, ten deel rond, ten deel langwerpig, en gekromt getekent. Hy is dun, glat en slibberig, met een kleine mond; de voorste tanden saagswijs, de achterste uitstekende, met kleine blauwe oogen; en als hy leeft, rijst er een kuif op zijn hooft-top, die zacht en blauw is. De vinnen an de kuwen zijn breed, maar kort; an den buik klein en dun; den aars staat niet ver van de kuwen, van welke een vin na de start uitstrekt, een ander in den nek loopt doorgaans totte start. De penszak is uitten groene swart. Het hart hoekig, de lever uitten bleke rood waar de galblaas afhangt, in doorschijnigheit en angename verw den Smaragd gelijk. De darmen zijn breed, en geel geverwt; om de kleine openingh van de kuwen kan hy lang buiten water leven.

Hy is sacht van visch, maar om sijn kleinheid veracht.

Tot dezen kan de visch Gutturosus genoemt betrokken werden. Hy is wel by na overal zwart, maar ook met blauwe plekken onderscheiden, en over het opperdeel der vin van den rug, omtrent de kuwen en an de boven-buik, is hy geel.

Hy is een strand-visch, en kruipt in de gaten van de klippen, oft strand-gebouwen. Hy word met vlees in een vat geleit, en daar na uitgehaalt, gevangen.

De ongekuifde Alauda is klein, en rond van hooft, met een kleine mond en ogen; de voorste tanden zaagswijs, de achterste langwerpig, scherp en uitstekende. An de kuwen heeft hy twee vinnen, twee an den buik, een ander terstond an 't hooft doorgaans totte start, noch een an den aars, die dicht by de mont staat, totte start uitgerekt.

De start eindigt in ene vin, op de wijs van de klip-vissen, en hy is met veel plekken op het midden-lijf gesprenkelt.

Hy voed zich met water, slijm, en de kleine Atherinus en Aphyus. In zelfstandigheid van visch en sachtheid is hy de gekuifde gelijk. Hy houd sich in de kloven van de steen-klippen, daar van heeft hy den naam Percepiere gekregen.

Hier toe behoort ook de Exosetus, oft Adonis van *Bellonius*, welke graag de Urtika eet, wijl die omtrent de stranden tussen de klippen hangen, en loopt hy niet diep in zee, maar rust sich in de klippen van Bononie, en in de holen van de rotsen.

Daar zijn van haar veel gedaanten, van welke de ene gekuift, en te Massilie overvloedig is, die van anzien de Gobius gelijkt. Hy is met een glatte huid bedekt. 't Gemeen noemt haar Glinis; hy is rosch, en als de Scorpæna, met veel andere verwen onderscheiden. Hy heeft tanden als de Scarus, heel sterk; een doorgaande vin op den rug, en ik weet niet wat boven de ogen, 't welk als van een los velletje voortkomt. De vinnen van de zijden zijn omgekeert, twe alleenlijk onder de buik, met twe krullen verzien. Het hooft van de gekuifde helt na de Chameleon, daar een vin op staat, een hanekam gelijk. De voortanden heeft hy heel scherp.

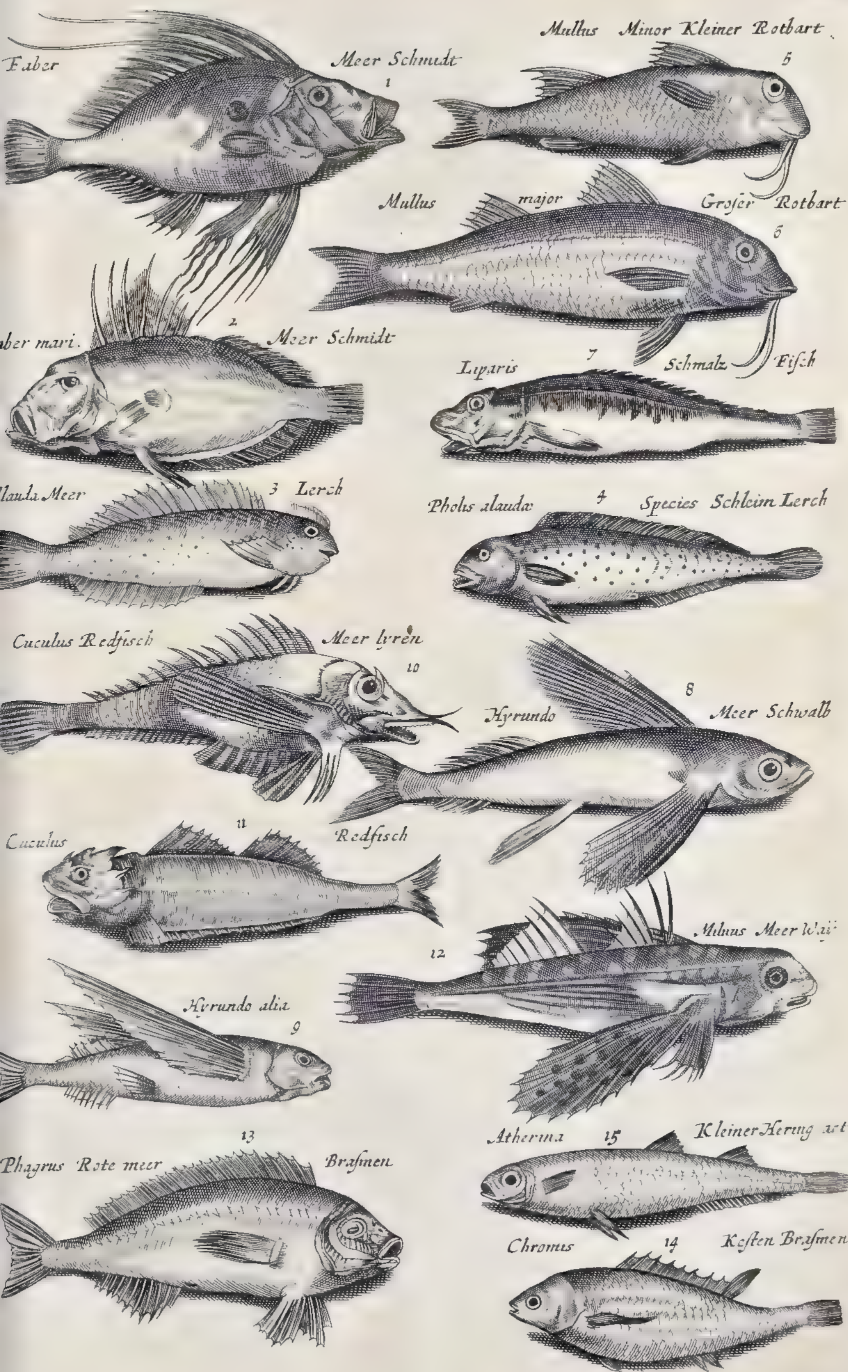
De start heeft een ronde vin; onder het borst-been zijnder twe; een ander doorgaande op den rug, en heel breed, met geslotene kuwen, met een klein gaatje doorboort; maar an weerzijden vertonen sich ook vier opene kuwen. Hy is met een ruime huid overtrokken, met veel verwen, als de Draak, onderscheiden. Hy verteert de schelp-vissen, en voed sich ook mette Urtica. Hy kan dry oft vier dagen zonder water leven.

Het derde geslagt van de Exosetus word by de vissers van Byzantie Glini genoemt, by andere Cheledonius.

Zelden is hy meer als zes vingers lang, en twe duimen dik. Hy is zonder schobben, met gele, blauwe en honigverwighe plekken op den ruch. De vin van den rug is doorgaande en zacht, die van de start en zijden zijn breed, en alle verscheiden gheverwt. De kuwen zijn gedekt, de buitenste doorn is als in de Draco, met twe angels gewapent, maar verschilt van die, om dat ider angel met kromme tantjes beset is. Hy heeft een verscheiden geverwt hooft, een groten mond, de onder-kaakbeenen plat. De tanden een weinig kleinder als de Glini. Als hy gesneden wert, toont hy geen gehele kuwen, maar enige beginsels, van verw een weinig meer rood als in de Muræna. Arist. H. A. l. 9. c. 55 & Scaliger in Aristot. l. c.

De

Tab. XXI

Faber
Meer Schmidt
1
Mullus Minor Kleiner Rotbart
5
Mullus major Groser Rotbart
6
aber mari.
2
Meer Schmidt
Liparis
7
Schmalz Fisch
lauda Meer
3
Lerch
Pholis alaudæ
4
Species Schleim Lerch
Cuculus Redfisch
Meer lyren
10
8
Hyrundo
Meer Schwalb
Cuculus
11
Redfisch
Milvus Meer Waij
12
Hyrundo alia
9
13
Phagrus Rote meer
Brasmen
Atherina
15
Kleiner Hering art
Chromis
14
Kesten Brasmen

De Pholis word alzo van ſijn ſlijm ghenoemt, 't welk hy uitgeeft, dat groeit hem rondom 't lijf, en is hem als een bedde. Te Antipolis en van de Italianen word hy Bavoza genoemt. Hy is weinig groter als de Alauda, met een donkere ruch, een glatte gevlekte huid, en witten buik. In vinnen en andere delen is hy van de voorgaande niet verſcheiden.

Van deze verſcheelt ook de Scorpiodes niet, by *Rondeletius* alzo genoemt, om dat hy in vorm van hooft de Zee-Scorpioen gelijk is, en even zo veel, hoewel zachte, uitſteekzels boven de ogen heeft. De Francen noemen hem Zee-haas, om dat hy de mond met de land-haas zeer ghelijk heeft. Hy verſchilt van de Scorpius in tanden, die hy wel zaaghs-wijs heeft, maar heel dun en dicht, en in de boven-kaak twe uitſtekende; van den ſelven en de Alauda verſcheelt hy in grootte van de vin op den ruch, en twe ſwarte plekken van de ſelve vin. Het is een ſtrand-viſch, en leeft met water en ſlijm.

III. OP-SCHRIFT.

Van de Zee-ſtrand-viſſen.

I. HOOFT-ST.

Van de geſchobde, en niet platte.

I. LID.

Vande Mullus, oft Barbeel.

DAt niet minder met recht an de Mullus oft Barbeel d'eerſte plaats, onder de ſtrand-viſſen, als de Scarus onder de klip-viſſen, gegeven is, zal hier na blijken. Den naam heeft hy by de Latijnen niet zo ſeer van de verw van de pant-toffels, ('t welk ſchoenen waren, welke eerſt de Koningen van Albanie, en daar na de voornaamſte van Rome gebruikt hebben) ghelijk, na
Plin. H. N. 9. c. 17. 't getuigenis van *Plinius*, *Feneſtella* meende, als wel à Mollicie, dat is zachtheid, bekomen. Hy acht zich der ſlaverny heel onwaardig, gelijk *Kolumella* ſpreekt; en groeit in de vyvers oft houwers weinig oft niet. By de Grieken word hy trigle, niet trigla oft triglis genoemt, 't welk van 't wijfje te verſtaan is, om datze drymaal baart. Daarom, zeit *Oppianus*, word zy Trigonoiſis oft dry-baarſter genoemt. Het Kretiſe woord Striglemparpony is uit een Veneets en Griex woord t'ſaam-geſet. Of zy Geniotæ genoemt werden, 't welk *Heſichius* ſchijnt te kennen te geven, om dat de Grieken de Triglæ Geneiatidæ noemen, laat ik tuſſen beide.

Daar zijn van haar twe geſlagten. Sommige ſijn gebaarde, die ſe Genatidæ noemen, en die alleen in goedheid van zap verſcheelen van d'andere; want enige eten wier, andere vlees. Waar van zy den naam by *Plinius* van Lutray hebben. Enige zijn ongebaard, welke ſommige Apogonus, *Sophron* Trigolæ en Omphalotomus noemen, om dat hem de navel oft den aars meer als in andere van ſijn gelijk-ſlagtige openbaart, oft minder rond is. Hy noemt hem ook Eudiaius, om dat hy, boven ſwemmende, kalmte voorduit. Datter zodanige zijn, ontkent *Salvianus*, bewerende dat niemand anders uit de oude hem ghedacht heeft. *Xenokrates* ſchijnt ook te kennen te geven, dat de klip-barbeel zonder baard is, als hy ſchrijft datſe zich diep in Zee houd. Gy zoud haar met recht Mullaſtrus mogen noemen, van welken *Rondeletius* den enen ongebaarde, en den anderen, van ſijn ſchobben, ruwe noemt. Hy is geheel van geſtalte langwerpig, van middelbare lengte. Dat hy zelden Iuvenal. in Satyr.
meer als twe pond weegt, hebben wy by Plinius
Plinius. *Seneka* gedenkt van vier; *Iuvenalis* 9. c. 28.
van zes. *Luſius Mutianus* verhaalt by *Plinius*, datter een, zo het waar is, in de Rode-zee van tachtig pond gevangen is. Het is noodzaaklijk, dat die van een ander geſlagt geweeſt is, met een krommen rugh, waar van haar *Epicharmus* op de bruiloft Oppianus
van Hebes bultig genoemt heeft, met een l. c.
platten witten buik, en het overige rood. Hier van noemt hem *Oppianus* rode Barbeel. *Matronus Parodus* geeft hem een verw als rode Menie. Hy heeft grote dunne zaags-wijze, en ſchuins gheſchikte, maar nochtans ſterke ſchobben. (*Tiberius* heeft Sueton. in Tib.
een Viſſer, die hem, in 't verborgen bezig zijnde, een Barbeel bragt, met den zelven het angezicht gewreven.) De zelve zijn ook bleek, na 't groen hellende, met enige even verre van een ſtaande ſtrepen getekent. *Maſſurius* ſchrijft, indien hy levend geſchrabt werd, dat hy een rode verw krijgt. Hier van heeft hy den naam van Chryſopus by *Plutarchus*, en Xantochrous by *Nauzikrates* ghekregen. Dat hy, dood zijnde, verſcheiden verwen krijgt, en ſijn rode ſchobben verſcheidentlijk bleek werden, gelijk ook als hy in een glas beſloten werd, is van *Seneka* en *Plinius* verhaalt. Hy Sen. N. Q.
heeft een achterwaarts gebogen hooft, met 3. c. 17.
veel goudverwige plekken verciert, daar Plinius
een graat in ſteekt, den hond gelijk; wel- 9. c. 17.
ken *Marſellus Empirikus* zeit, op de nieren geleit, een wonderlijk ghenees-middel te zijn. Een mond zonder tanden, middelbaar roſſe ogen. In die van *Aldrovandus*, uit Spanje gezonden, zijnſe ſwart. Zommige hebben twe witte velachtige krullen, andere zachte, rode, lange, ronde, die als een baard af-hangen. An weerzijden zijn vier kuwen, daar twe goudverwige vinnen by ſtaan. An den buik even zo veel witte. An den aars weder andere, twe op den rug, de

eerſte uit ſtijver, d'ander uit ſlapper angels beſtaande.

De ſtart is rood, en eindigt in een vin als de waſſende Maan, en daarom zeit *Bellonius* dat de vinnen van de zijden ſpits eindigen. Indien gy de innerlijke delen beſiet. De rop is klein. De maag van gelijken met ontalbare byhangzeltjes. De lever is uitten witte roodachtig. De milt klein en ſwart. *Scaliger* ſchrijft, dat die an de linker zijde van de maag leit, dees an de rechter. De darmen zijn middelbaar, het hart is drykantig.

Scaliger exercit. 226. l. 15.

't Geen wy deſen toegeſchreven hebben, paſt ook op de kleine Barbeel van *Salvianus*. Maar is hier in verſcheiden, dat hy rood geverwt, ſonder goudgele ſtrepen, met enige blauwe en gele plekken geſprenkelt, en met ſchobben, die licht afvallen, bedekt is.

Van haar plaats word onder de ſchrijvers getwijfelt. *Plinius* ſeit, dat hy in de Noordzee, en an de weſter kant voortkomt. *Galenus* ſeit, datſe diep in zee houden. *Oppianus*, nu datſe haar an de ſtranden houden, dan betrekt hy haar met *Seneka* onder de klip-viſſen. Hier van verſcheelt *Ælianus* ook niet, die zommige Leprodes, van de plaats die ſy bewonen, noemt, en zeit datze andere kleine weinige ruwe knobbeltjes hebben.

Plin. H.N. l. 9. c. 17.
Ælia. H.A. l. 2. c. 41.

Het ſchijnt waarſchijnlijk, datſe door de gehele zee ſwerven, en datſe veeltijds oft enige haar omtrent de ſtranden en klippen houden. *Xenokrates* telt de ongebaarde onder de klip-viſſen; en *Ælianus* eigent hem de klippen toe. De ſelve, by *Oppianus*, vermaakt zich altijd in de klippen en ruwe plaatſen, welken nochtans *Ariſtoteles* onder de ſtrand-viſſen rekent.

Ælianus l. 1. c. 16. Oppianus Halieut. l. 3. v. 340. Ariſt. H.A. l. 8. c. 31.

Sy komen ook in de zee-poelen voort. *Hortenſius* heeft haar in de vivers omtrent de Baulis gevoed. En hy droeg meer ſorg dat zijn Barbeels niet ſouden honger lijden, als *Varro*, ſo hy ſelf ſeit, dat ſijn Ezels niet in zijn roosgaarden ſouden hongheren. In den Herfſt ſwemt hy met ſcholen, en is dan op zijn kloekſte. Sy zijn Al-eters, en eten, behalven ſlijk, waar in hem de Sargus geſelſchap houd, oeſters, wier en ſchelp-viſſen, die ſy gapende anvallen, en doode viſch en menſchen; en vermaken haar in meer andere vuile en ſtinkkende dingen: doe hier ook by de bladeren van de Beet. Van de dode krengen leſen wy by *Oppianus* en *Ælianus*, en dat ſchijnen de ſcheeps-oorlogen en ſchip-breuken, die ſy met grote menigte volgen, an *Ritterſhuiſen* te verklaren. Nochtans heeftſe *Antiphanes* onder de ſpijs van Helena geſtelt, om datſe de menſchen niet vervolgen. Datſe de viſſen vervolgen, is ſonder twijfel.

Oppianus Halieut. 3. v. 435. Ælianus 2. c. 41. Ritter. ad Oppia. l. c. Ariſt. H.A. l. 9. c. 37.

Hy eet de Zee-haas alleenlijk een van alle dieren, op dat de Barbeel niet ſoude vergaan. Hy word alleenlijk mager, onſmakelijker, en ſlechter. Dit zijn woorden van *Plinius*. Derhalven, wijl hem *Ariſtoteles* ontkent een vlees-eter te zijn, ſchijnt hy hem alleenlijk af te ſonderen, van die oft niet als vlees alleen eten, oft alleenlijk de levende dieren van de zee vervolgen.

Plin. H.N. l. 9. c. 17.

Dat hy drymaal in 't jaar jongen heeft, is 't gemeen gevoelen der ſchryvers: want deſe hebben ſo dikmaal zijn vrugtbaarheid bevonden. *Ariſtoteles* heeft 'er by gedaan datſe laat in 't ſlijk baren: want het is lang koud. Alleen *Ælianus* verhaalt dat ſy by *Aldrovandus* onvrugtbaar is als ſy drymaal gebaart heeft, en datter wormen in haar lijfmoer groeyen, die het ſaat verteren, 't welk ik tot noch toe by den ſelven *Aldrovandus* niet hebbe konnen vinden. Dat hy vyantſchap mette Zee-haas heeft, kan uit het voorgaande verſtaan werden. *Aphrodizeus* doeter de ſtomp-viſch by, welker verdovende krachten deſe gelooft werd tegen te ſtaan. Hy is door een verquiſtende overdaad der ouden in grote waarde geweeſt, 't zy ghy de kokx oft de ſchalen an merkt. *Iovius* verhaalt datſe dikmaal van de gemene Roomſe borghers met het evengewigt van ſilver opgewogen en gekocht zijn, als ſy maar langer als een voet waren. *Azinius Seler*, onder den vorſt *Klaudius*, heeft eens enen voor acht duiſent penningen, dat omtrent vier hondert Karolinen bedraagt, gekocht. Men kan de over daad te groter achten, om dat *Plinius* verhaalt datter, in zijn tijd niet lichtelijk een Barbeel gevonden is die over de twe pond ſwaar was. De Egiptenaar *Kriſpinus*, van een ſlaaf tot de waardigheid van de Ridderſchap, door de toelating van *Domitianus*, verheven, heeft hem voor zes duizend Seſtertjen gekocht.

Plin. H.N. l. 9. c. 17.
Makrob. Satur. l. 3. c. 16.

Publius Octavius heeft 'er een, die groot was, men ſeit van omtrent vier en een half pont, van de Keiſer *Tiberius* na de markt geſonden, voor vijf duiſent Seſtertien gekocht. De ſelve klaagt ook, datter dry voor dertich duiſent penningen verkocht wierden; en oordeelde, dat door den Raad de dierte van de markt jaarlijkx behoorde gematigt te werden. En deſe overdaadt was niet voltooit, ten waar de koks ook voor veel gelds gehuurt wierden. Deſe overdenking, zeit *Plinius*, trekt een afkerig gemoed totte beſchouwing van die gene, die in de klagte van overdaad klaagden, dat een kok voor meer geld gehuurt, als een paart gekocht wierd. Maar nu worden de kokx voor de waarde van een zegepraal, en de viſſen voor de waarden van de koks gekocht: en geen menſch word byna meer geagt, als die heel ſnedig ſijn meeſters middelen kan verdrenken. De ſchalen, daar ſy in gewogen wierden, noemt *Martialis* Chryſendeta, en die waren met goud vergult, of met koſtelijke ſtenen ingeleit; en

Juvenal. Sat. 4. Seneka Epiſt. 96. Sueton. in Tib.
Plin. H.N. l. 9. c. 17.
Mart. l. 2.

en gelijk het *Turnebus* uitleit, de stenen waren met goud t'samengevoegt. Nochtans waren zy alle niet even veel geacht. *Pollux* prijst meest die van Jonia. *Actius Synserus* die, welke omtrent de zuilen van Herkules gevangen werden. *Nauzikrates* die van Æxonie, 't welk een Stad in Magnezia is: Maar *Kratinus* verwerpt die. *Archestratus* prijst die van Tichus, 't welk een slot omtrent Tachina, een Stad in Kampagne, is.
uvenal. at. 5. De klippen van Korsika en Taurominia worden van *Iuvenalis* geroemt.

Perothus zeit, dat de beste in de Tyrrenize Zee, omtrent Kornikulus en Tarquini, gevangen werden. *Iovius* schrijft, dat die in de winter, en omtrent de Stad Rome gevangen werden, aldermeest beroemt zijn; en dat die van Ligurie, Venetie, en Napels zo aangenaam van smaak niet zijn, hoewel zy groter op de tafel komen.

Maar ook die, welke ver van 't strand gevangen zijn, hebben mede haar waardigheid. Waar van het zuiverder water oorzaak is, 't welk de rode, vurige, goudverwige glans van haar lijf anwijst. De voornaamste lekkerbekken achten de grote boven de kleine. 't Zy die oft om haar groter
alen. de liment. ult. l. 3. chias l. 2. 79. hoofden en levers, volgens *Galenus*, meer geacht zijn; oft om dat zy alzo beter van voedsel waren; oft om datse den onversadelijken balg met de kostelijke spijs souden vervullen, 't welk wy by *Dionizius* lesen, dat den Dichter *Philoxenus* gedaan heeft. *Heliogabalus* heeft haar niet geheel, maar dat, ghelijk *Lampridius* schrijft, voornamentlijk te verwonderen is, haar baarden met volle schotelen zijn Hovelinghen opghedischt.

Van de hoedanigheid van zijn vis stemde schrijvers niet eenparig. *Xenokrates* zeit, datse 't heerlijkste van alle spijs, de maag bequaam, de mond angenaam, van goed zap, effen van visch zijn, niet licht rotten, en matelijk af-schieten. *Selzus* steltse midden tussen die hard en sacht van visch zijn. *Diokles*, *Philotimus* en *Pzellus* houden hem swaar om te verteren. Hy is heel hard en wrongelachtig, van goed voedsel, zo *Galenus* zeit, indien hy wel gekookt is. Zijn toebereiding behoort tot de kok. Eertijts wiert de Barbeel weinig versch gezien, als alleen
n. Q. N. c. 17. die in de hand van de genode stierf. Zy wierden in glase potten ghesloten, op-gedragen, en de verw van de stervende angemerkt, welke de dood, door 't worstelen van de levende, tot veel veranderinghen bragt. *Apisius*, tot allerlei overdaad wonderlijk gauw, heeft geoordeelt datze heel goed waren, als sy in de pekel van haars gelijke gedoodt wierden, want dat heeft ook sijn bynaam gevonden.

Hy komt ook onder de Genees-middelen. Hy verwekt het bloed en de speenaders. Dikmaal gebruikt, maakt hy swak gesicht. De wijn, daar hy in gestikt is, word onder de oorsaak van de onmacht der mannen gherekent van *Trepziates*; nocht de vrouwen ontfangen als sy daar van gedronken hebben. Daarom word hy Diana toegewijt. Gebraden, geneest hy zonderling de krimping van den buik. Van *Trallianus* word hy den genen, die de bloed-loop des levers hebben, voor-geschreven. De visch, van sijn hooft gekookt en met honig ghemengt, geneest de gebreken van den aars. Met lazer vermengt, geneest hy de beten van de Pastinaka.

Rondeletius heeft ons een dobbele ongebaarde beschreven. De eerste, welken de Occitaners van zijn roodheid, daar het ansicht van de dronkers mede gevlekt is, Imbriago noemen. Hy is selden, en de ouden weinig bekent. In gestalte van lichaam de Hirundo oft Zee-swalu, en de Kukulus oft Koekoek gelijk; maar roder geverwt, met een groot hooft, met starren verçiert, grote ogen, een kleine mond sonder tanden: Het onderdeel is rood. Het been, dat de kuwen dekt, eindigt in angels na de start strekkende, an welke kuwen twe rode vinnen, met enige byhangzels staan, en an den buik twe andere. Op den rug en de zijden is hy met een rode ruwe huid bedekt. Hy is wit van buik, daar veel strepen van den rugh op af-sakken. Van 't hooft tot de start maken midden op den rug de ryen van de angels een hol; uit dat midden rijst een rode vin, uit zaagswijse angels bestaande, dat gy niet als in den Sagittarius sien zult, welken een ander, als uit sachter hayrtjens bestaande, volght. De start is rood, die van de Scorpioen gelijk. De maag klein, met veel byhangsels. De buik is in de selve seer gespannen van de kuit.

De ander, van zijn ruwigheid der schobben, ruwe genoemt, is kort, rond en een vinger lang, van rode verw. Van hooft, kuwen en vinnen de beschrevene gelijk. Hy heeft kleine schobben, saagswijs en schuins. Van het hooft tot de start een streep van schobben t'zamengeset; vinnen an de kuwen uitterlijk wit, innerlijk uit den groene swart; een kleine maag, met weinig byhangsels; een witte lever, sonder gal, en een kleine milt, uit den rode swart.

Van dese is de ruwe Barbeel van *Aldrovandus* verscheiden, die byna geheel rood is, op 't hooft met goud-verwige plekken verçiert; op den hooft-top met een angel, op den rugh plat en ruw, met een witten buik, blauwe strepen op de kuwen, het overige is geelachtig.

II. LID.

II. LID.

Van de Hirundo oft Zee-zwaluw, en van de Kukulus oft Koekoek.

WElke de Hirundo van de Grieken, oft, so sy die noemen, de Chelidoon is, word getwijfelt. *Rondeletius* maakt hem de selve mette Lucerna van *Plinius*, om dat hy 's nachts lucht geeft, en meent datter in de plaats van *Plinius* een versinning is. *Aldrovandus* oordeelt dat het een visch is, welken *Salvianus* voor de Korax oft Korvus, *Gesnerus* voor de Lucerna gestelt heeft, en onderscheid de Hirundo van *Plinius* van de Hirundo der Grieken, en neemt dat de gevleugelde Mugil van *Bellonius* de rechte Hirundo van *Salvianus* is. Het zy so't zy, hy schijnt Lucerna genoemt te werden, niet om dat hy mette tong, ten mond uitstekende, 's nachts lucht geeft, (want die is in de vissen effen, indien wy *Aristoteles* geloven, en de vissers ontkennen dat sulkx gescheid) maar om dat oft de verscheide geverwde vinnen 's nachts een glans van haar geven, oft om datse de gedaante van een oude lantern hebben, oft om dat haar ogen 's nachts glinsteren, 't welk ik oordeel waar te zijn. De Romeinen hebbense Kapoen genoemt, van de ruwheit en grootte van zijn kop.

Daar zijn twe gedaanten, die byna in alles mette Kukulus overeen komen, mette mond en snuit. Een beenachtigh, kantig en gesneden hooft; in getal en plaats van angels, vinnen, en kaakbenige krullen. De grooste gelijkheid is in de dry byhangsels an weersijden: Daar in worden sy onderscheiden, dat de twe uitpuilingen van den bek, die in de Kukulus langachtig zijn, in dese naulijk gesien werden, dat de vin an de zijden eerst groen, in 't einde blauw, en de rug ook verscheiden geverwt is. Ten lesten, dat de Kukulus dikmaal dry pond, de Zwaluw nimmer twe weegt. Zy zijn met so kleine schobben bedekt, dat *Gesnerus* daar voor geschreven heeft, datse een ruwe huid hebben.

De andere Hirundo heeft ter sijden twe brede blauwe vinnen, korter als die van de Milvus. Dese spreid hy by na over 't midden-lijf. Hy is ook dikker en krommer van lijf, met een groter buik.

Ælia. H.A. 2. c. 3. Datse eensaam zijn, wijst de vangst an. Zy worden weinig en een t'effens gevangen. Als sy in vrees zijn, seitmen datse uit het water springen; maar sy vliegen laag.

De Kukulus noemen de Grieken Kokkijx, 't zy oft van haar geluid, 't welk de vogel op die wijs slaat, gelijk *Atheneus* en *Aristoteles* getuigen, oft om dat hy, met het net gevangen zijnde, een geluit van ku geeft. *Pzellus* noemt hem Kokkigius. *Thypon* by *Atheneus* zeit, wijl hy de Trigle gelijk is, dat hy van zommige voor de Trigola gehouden werd.

De gehele visch is rood, dik van visch, en weegt naulijk meer als dry pond. Over 't gehele lijf, behalven op 't midden van de zijden, daar een streep, uit dunne schobbetjes t'saamgeset, overloopt, is hy glat; op den rug van 't hooft totte start lopen twe ryen schobben. Zijn hooft is groot, beenachtig, kantig, geheel gekerft, en hier en daar met angels gewapent. De snuit eindigt in twe lange uitpuilingen, die een halve kring maken, boven ider oog staat op de plaats van de winkbrauwen een heel harde en scherpe angel.

Ider dekzel van de kuwen is met een ander en langer versien. De kaaks-beenders, in 't eind ruw, zijn in plaats van tanden. Voor de vinnen hanghen weersijds dry kraakbenige krullen. Hy heeft een effen buik. Het hooft, den rug, en de zijden, en vinnen rood. De maag met veel byhangsels heel vlesig, brede darmen, door malkander gerolt, en met veel vet overtogen, een witachtige lever sonder gal, een kleine rode milt.

Hy word van *Oppianus* onder de strant-vissen gerekent. *Aristoteles* en *Ælianus* seit, datze tussen beide zijn. Tussen Brasil en Portugaal vliegen sy met grote scholen, en worden somtijts met duisent oft honderden gevangen. Zy zijn gauw in 't swemmen door het behulp van haar vinnen. Oppianus Halieut. l. 1. v. 97. Arist. H. A. l. 8. c. 23.

Hy is dik van visch, wit, hard en droog. *Diphilus* houd hem beter als de Milvus, en wijl hy wrongelachtig is, sult gy hem niet te vergeefs voor gesond achten. Van *Hippokrates* word hy in slijmerige ziekten toegestaan. Te Rome word hy gebakken, en met sap van Oranje-appelen besprengt gegeten; enige verachten ook de gesoden niet.

III. LID.

Van de Milvus oft Kiekendief, van de Hirundo van Plinius, en de Lyra oft Lier-visch.

DE Milvus, oft Milvago van *Plinius*, is de selve mette Hirundo der Grieken van *Rondeletius* by *Aldrovandus*. By de Grieken word hy Ierax. By *Oppianus* Erex, dat is Havik, genoemt, om dat de Milvus in gedaante van een Havik onder de vogelen is. Met zijn uitgespreide start en vinnen gelijkt hy gehelijk de vogel Milvus oft Kiekendief, te weten met zijn breedte en plekken. Hy is rood, langwerpig van lijf, merendeels uitten swarte rood, somtijdts geheel root. Als hy aldergrootst is, gaat hy geen ander den halve voet te boven. Hy heeft een beenachtig hooft, vierkant, hart, en scherp, welkers achterdeel met twe grote en starke vin-

vinnen na de ſtart ſtrekkende wordt gewapent. De kuwen die gedekt zijn, hebben twe beenachtige dekſels, die in twe ſcherpe angels eindigen. De vinnen ſijn met ſtarretjes en plekken beſprenkelt. De beenachtige ſchobben, die ſcherp en drykantig ſijn, leggen op de wijs der ſlangen over malkander. De ſtart eindig met ene en brede vin. Wat haar innerlijke delen angaat. De tong en 't gehemelt is roder als Sinnabar. Deſe luchten 's nachts als of hy brandende vuurkolen in de mond hadde. De maag is middelbaar, met veel byhangſels verſien. An zijn bleke lever hangt een gal-blaas. De milt is langwerpig, en roodachtig. De lijfmoeder verdeelt, vol rode eyren. Het hart is hoekkig.

Die onder den naam van de Hirundo an *Aldrovandus*, uit Spanje, geſonden was, was onder de ogen uitten paars witachtig, uitgenomen de plekken, die na 't goudgeel hellen. Hy had heel lange en brede vleugels, uitten blauwe groenachtig, met veel blauwe ronde plekken beſait. De groter waren met goudverwige ſtippen, als in de ogen van de Pauwen geſien werden, omringt. Den ruwen rugh was ten deel goudverwig, ten deel yſergrauw.

Die wy hier beſchrijven, houd ſich alleenlijk in de zee, en word ſelden, indien wy *Salvianus* geloven, gevangen. Hoewel hy ſonder tanden is, nochtans eet hy vlees. Hy vliegt laag omtrent de ſtranden, daar hy minder vrees van vervolgende viſſen heeft: daar meer gevaar is, vliegt hy hoog. Op de ſtrand, van de binnelandſe Franſe zee, iſſer een geſien, die een ſteen-worp ver, en vier ellebogen boven water, vloog. Die na de zuilen van Herkules varen, zeggen dat daar zomtijds zo groten menigte van deſe viſſen is, datſe ſchijnen water-vogels te zijn.

Hy word van de tafel gehouden om zijn onangename ſmaak. *Gillius* verhaalt, datſe van de ſchippers an de kerken gewijt, en om haar ſeldenheid opgehangen werden. *Rondeletius* heeft bevonden, dat haar gal voordelig is tegen de verſtopte geſichtzenuwen.

Aldrovandus oordeelt de Hirundo van *Plinius* die viſch te zijn, welke te Rome Peſce Rondine, by de Agathenſers Zee-valk, by de Maſſiliers Landola genoemt werdt. Indien gy de vinnen wech neemt, helt hy na de geſtalte van de Mugil. Hier van wort hy by *Rondeletius* Mugil Alatus, oft ghevleugelde genoemt. Hy word een elleboog lang, is met grote ſchobben bedekt. Hy heeft een rond hooft, een ſcherpen ſnuit, kleine mond, geheel ſonder tanden. De vinnen, daar hy mede vliegt, zijn ſo lang als 't gehele lijf. De vin van de ſtart is breet, groot, als een waſſende maan, en als in twe vinnen eindigende. De ſtreep, die in andere viſſen, van de kuwen of 't hooft, over de zijden, na de ſtart loopt, ſtrekt in deſe viſch van de vinnen des buiks, geſproten over den onderbuik, totte ſtart. De buik is witachtig. De rug, die breedachtig is, is uitten blauwe ſwart.

Aldrovandus beſchrijft noch een ander, onder de naam van de Mullus Alatus, oft de Lyra, hem toegezonden met ronde vinnen, binnen groen, buiten ſwartachtig, met vinnen an de borſt die roſch zijn, met een buik zilverwit. De zijden, de benen der kuwen, en de top van 't hooft blonken als goud. Zy worden niet overal gevonden, en men zeit dat hy te Rome ongemeen is. Hy leeft met wier en andere uitwerpſelen van de zee, maar onthoud zich van vlees. Men gelooft dat hy de Mugil in viſch en ſap gelijk is.

De viſch Lyra, die by zommige geloofr werd de Sephalus, Orphus, Erythrinus, ja valſlijk de Sytharus te zijn, word alſo ghenoemt, oft van zijn voorſte hoorntjes, die een lier afbeelden, oft om dat hy een geluid als een lier geeft.

Rondeletius ſtelt van hem twe gedaanten. De eerſte Lyra is rond, en rood, met een beenachtig groot hooft: met een bek in twe brede hoornen uit-gerekt, met welke hy de vorm van een lier der oude afbeeld, welken *Salvianus* ook meent dat de Lyra van de oude is, die met kleine ſcharpe ſchobben bedekt is, en meer been als viſch heeft. De andere, welken zommige, maar vaſlijk, menen het mannetje van de voorgaande te zijn, vermits in den buik van deſe ook een rode kuit gevonden werd, is een handbreed lang. Hy heeft een lijf ſo lang hy leeft rood, welke verw in de dode verdwijnt. Een beenachtig hooft, hoekig, en, met angels en uitpuilingen, ſcherp, welkers voorſte deel in twe lange brede ſtompe hoornen aflaat. Onder welkers begin een breede mond is, rond en ſonder tanden. Van de onderkaak hangen enige korte, ſachte en vleeſige byhangſels. De ogen, en de beenachtige dekſels van de kuwen, zijn met angels gewapent. Uit de twe vinnen op den rug eindigt de kortſte en voorſte in lange rode borſtels. De achterſte ſtrekt ſich van den midden-rug totte ſtart, maar ongewapent. De ſtart eindigt in ene kleine vin. Hy is met acht ryen beenachtige en groote ſchobben bedekt, welke in het midden met een heel ſcherpe krommen angel, na de ſtart ziende, gewapent is. Waar van hy gelijk als ruw, ook alſoo geheel achthoekig, te zijn gelooft werdt. Wat angaat de innerlijke delen. Hy heeft een kleine maag, met kleine en weinige byhangzels, De lever, na bedeling van het lijf, groot, wit, en daar an een galblaas, een kleine roodachtighe milt,

en daarom word hy lichtlijk droog en heel licht.

Ariſt. H. A. l. 9. c. 9. Hy eet uitwerpzelen van de zee. Zy worden niet veel t'effens gevangen. Hy geeft een geluid als het knorren van een varken, 't zy of door 't wrijven van de kuwen, oft mette voorſte vin, die zy omtrent den buik hebben. Want daar is een geeſt in beſloten, welken, als zy 'er wrijven en bewegen, ſodanige geluid geeft.

Beide wordenſe, om datſe hard zijn, by na geheel in de ſpijſe verboden.

IV. LID.

Van de Phagrus en Erythrinus, oft rode Meer-braſem.

Aldrov. de piſcib. l. 2. c. 8. DE Phagrus oft Pagrus para tou phagien, om dat hy vraatachtig is, by de Grieken, en by de Italianen van de verw der aart-beſien, om dat hy rood is, alſo genoemt. Maar wacht u hem mette Pagrus te vermengen.

Tuſſen hem en de Erythrinus is ſo groten gelijkheid, datſe, wanneer zy van een zelve grootte zijn, ook de ſneegſte kender bedriegen. Nochtans wordenſe daar in onderſcheiden, datte Pagrus 's winters meer van 't rood na 't blauw helt, en met het gehele lijf ronder en breeder is; krom gelijk de Sargus, met een ronden dikken bek, den Arends neus gelijk. Daar en boven heeft hy een dikker vin op den rug. Den oog-appel als kryſtal, de ſtraal rood, en een ſonderlinge plek die breed, ſwart en ruw is. In 't antaſten ter zijden omtrent den nek ſtaat een ſtreep, die het lijf der viſſen doorſnijt. Hy heeft ronde dunne brede ſchobben. De opperkaak is als een buiſe, gelijk als in de nek ghedrukt, en ſy hangt niet an 't bekkeneel. Als hy gaapt, ſo rektſe uit, daarna trektſe weer in. Hy heeft ook ſcherpe tanden. De vier buitenſte worden weinig gekromt: de baktanden rond en ſtomp, en zijn in twe ryen geſchikt. Indien gy hem innerlijk beſiet. Hy heeft ſtenen in 't hooft. In de mond gelijk als een beginſel van een tong. Een lever ſonder gal. Een kantig hart. De blaas is vol locht. *Numenius* heeft hem Lophia, gelijk als gekuift, genoemt, om dat het deel, 't welk an den nek vaſt is, hoog en verheven ſtaat.

Die *Aldrovandus* vertoont, die is rood an alle vinnen, op den rug en an de ſtart. Den omring van de ogen is heel rood, en met zilverwitte plekken bezait. Van de kuwen totte ſtart loopt een ſtreep, goudverwig en getand. Hy is twijfelbaar tuſſen een ſtrand-vis, en die de diepte houden. Oppianus Halieut. l. 1. v. 140 *Mueſitheus* ſteltſe onder deze. *Oppianus* ſchrijft datſe in de klippen wonen. Dat *Oribaſius* ſeit datſe geſouten uit de Indiſe zee gebracht wierden, is meer te verſtaan van die, welken de Syenenſers in Egipten voor heilig houden; en om dat hy, met het waſſen van de Nijl ſich vertonende, haar opvloeying te kennen geeft, eten zy hem niet.

Hy eet wier en ſlijk, maar ook de Sepiola, de Squilla, en kleine Loligo; of hy de Echinus eet, welke te veel angels heeft, twijfel ik. *Iſidorus* geeft hem zo harde tanden, dat hy ook in zee met oeſters kan gevoet werden. In de koude winter, om dat hy een ſteen in 't hooft heeft, verſchuilt hy. Hy voed ſich mette Channus en Hiatulus.

Wat *Ariſtoteles* ſeggen wil, als hy na 't getuigen van *Atheneus* ſchrijft, dat de Pagrus in de Lente alderkloekſt is, kan ſwaarlijk verſtaan werden, ten waar hy ſeggen wilde dat hy dan baarde.

Archeſtratus raad hem in 't begin van de hondſdagen te eten. *Hiſeſius* noemt hem ſoet en middelbare viſch; *Gellius* houd hem onder de lekkere. *Zannaſarius* roemt die van de ſtranden van Dikarchus, nu Puſſolo genoemt.

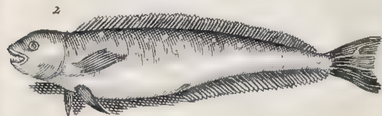
De Erythrinus, die deſen ſonderlingen naam van zijn verw bekomen heeft, noemen de huidendaagſe Grieken Lethrinus. Die van Syrene, na 't ſeggen van *Zenodotu* by *Atheneus*, Ykke; na 't ſchrijven van *Klitarchus* Dike. *Theodorus* heeft hem heel twijfelachtig Rubekula. *Plinius* beter Rubellio genoemt. Of hy de ſelve is, mette Ruburnus en Ruſkupa, waar van *Murmelius* ſchrijft, onderzoek ik niet.

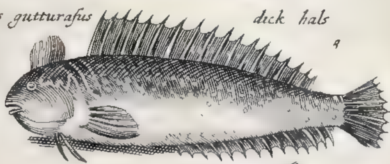
Hy is ſelden meer als een hand breed lang. Hy is rood als de Mullus; maar nochtans bleker, waarom hem *Oppianus* mogelijk Xanthus genoemt heeft. Breed gelijk de Aurata. Hy heeft een ſpitſen bek, maar niet heel lang, een kleine mond met middelbare tanden verſien. Het hooft weerſijds plat. Voor de ogen, die groot zijn, wijde gaten. De vin, die op den rug alleen ſtaat, is vol angels. *Bellonius* noemt 'er twaalf. *Rondeletius* vijfthien. *Salvianus* twe en twintig. *Geſnerus* negenthien. De ſtart eindigt in een vin, als de waſſende Maan. Van binnen is hy heel wit.

Hy is de zee eigen. 's Winters leeft hy in 't diep. Zomers word hy omtrent de ſtranden gevangen. Van deſe is die verſcheiden, welke in 't Meir, dat an Zuerinus ſpoelt, niet ver van de Duitſe zee, geſien werd. Ariſt. H. A. l. 4. c. 11. l. 6. c. 13. l. 2. de generat. Ani. c. 4. Plin. H. N. 9. c. 16.

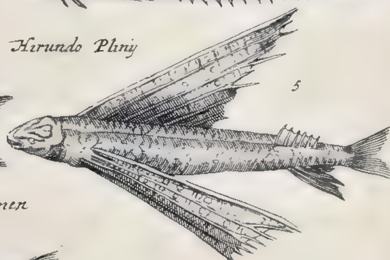
Hy is een viſch-eter. Hy jaagt op de kleine krabben en andere viſchjes. Hy ſpaart ook de zee ſpringkhanen oft krekel niet. *Atheneus* zeit, uit de geloofwaardigheid van *Ariſtoteles*, dat hy met ſcholen zwemt. In kunne wordenſe niet onderſcheiden. Dat in alle kuit gevonden werd, ſchrijft *Ariſtoteles*. Zy baren in 't begin van de Zomer. *Jovius* heeft valſlijk gelooft datſe

Sphyræna siue Sudis ein art meer becht
1

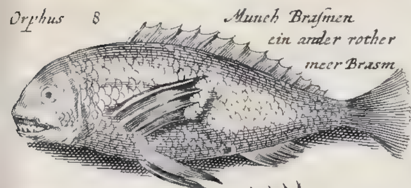

Alauda non cristata meer Lerch ohne Kam
2

Piscis gutturosus dick hals
3

llus unberbis glatter
otbart
4

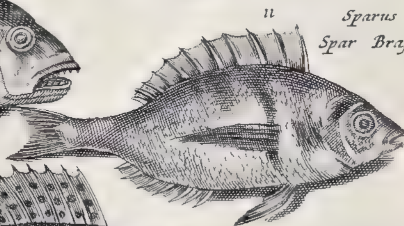

Hirundo Plinij
5

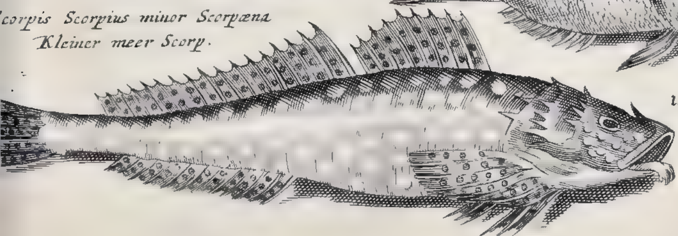

rythrinus
6
Rother meer Brasmen

Orphus 8
Munch Brasmen
ein ander rother
meer Brasm

7
Acarnan
Fleck Brasmen
Synodus
9
Dentex zan
Brasmen

inagris zin Brasm
ander art
10

11
Sparus
Spar Brasmen

corpis Scorpius minor Scorpæna
Kleiner meer Scorp.
12

ſe als ſy anderhalve handbreed te boven gaan, in Dentiſes oft Zynodontes veranderen. Zy hellen alleenlijk na die verw, en vorm; en minder als te voor roſch zijnde, wordenze gelijk als grijs.

Wat angaat haar gebruik. Zy gheven overvloedig voedſel by *Xenokrates*. En worden onder de viſſen van middelbare zelfſtandigheid getelt. Indien zy verſch, en ghebraden, en koudt gheworden, zijn de ſpijſen van anghename ſmaak. In Vrankrijk wordenſe met Azijn en droge kruiden beſtroit. *Plinius* ſchrijft datſe, gegeten, geilheid verwekken, en den buik ſtoppen: dat hy van *Xenokrates* ontleent heeft. In de wijn verrot zijnde, veroorſaakt hy een afkeer van wijn in die gene, welken die anders gedronken hebben.

V. LID.

Van de Akarnanes oft Flekbraſem, en Orthus oft Munchbraſem.

then. l. 7. 8. rist. H.A. 1. c. 9. lin. H.N. 13. c. 11. DE viſch, welken *Hiſeſius* by *Atheneus* Akarnanes noemt, word by *Diphilus* Akarna, by *Atheneus* ergens Acharnes uit Vrankrijk, by den *Etymologus* Acharna, en by *Plinius* Acharne genoemt. Daar wordt ook Acharnus geſchreven, Arachnus en Arachnes, maar ſonder twijfel qualijk. De oude hebben gezeit dat hy de Mugiles vyand is, indien hy die is, welken *Ariſtoles* te kennen geeft dat in de Zomer mager werd.

Rondeletius toont voor die een witte viſch, met witte ſchobben, een middelbare mont, dunne tanden, een Arends ſnuit, op de wijs van de Pagrus; de ruimte tuſſen de ogen is gedrongen; met ogen, na bedeling van het lijf, groot, en goudgeel, met witte vinnen.

Hy is den Erythrinus ſo gelijk, dat hy voor den zelven verkocht werd. Hy word in de Zomer en Winter gevangen; in de Zomer wordt hy mager en ziek.

Hy is heel wit van viſch, midderbaar van zelfſtandicheid, word licht verteert en verdeelt, en teelt goed zap.

De Orphus by *Pollux* Orphos; of, 't welk meer Atheens is, Orphius; is van *Gaza* Sernua genoemt. Wat het voor een viſch by de oude geweeſt zy, is zwaarlijk te oordelen: want gy ſult weinig vinden dat tot zijn kennis iets doet. *Benediktus* ghelooft dat hy de Zeelt gelijk is. Andere zeggen dat hy de Kapito, om zijn rode verw en het gheſicht der ogen, is; andere, om datſe menen dat hy grooter als de Kapito is, menen dat het een viſch van ſonderlingh geſlagt is. *Gellius* onderſcheid hem niet van die, welken by onſe tijdt in Griekenland alſo genoemt werdt. *Rondeletius*, nae dat hy geſeit hadde dat deſe groter als de Orphus der ouden is, die van de Mullus oft Barbeel wert ingeſlokt, (want hy weegt wel twintig pond) en geen ſtrand-viſch is, ſtelt een ander, de Pagrus gelijk, van verw uitten paars rood, met groote ogen, zaagſwijſe tanden, met ſo kleinen aars datte ſpleet naulijk kan geſien werden, en die ſonder zaat-vaten is, voor den zelven, en ſeit dat hem alles toekomt, 't geen de oude van haar geſproken hebben. *Bellonius* dringt ons voor de ſelve een ander op, die meer plat als rond, met ſcherpe ſchobben, die vaſt op 't lijf leggen, gedekt is; met een rood hooft, en de pinnen van den rug, de zijden van den buik en ſtart verſcheiden geverwt; met ruwe lippen, en die een plek op de wortel van de ſtart heeft, welken de Kretenſers Cheluda, Acheluda, en Petro Pſaro noemen.

Het zy ſo het zy, van den Orphus der oude weten wy, dat hy by *Ariſtoteles* en *Atheneus* een ſtrand-, by *Ælianus* een zee-, en by *Ovidius* een Pelagius oft viſch, die ſich in de diepte houd, genoemt werd. *Numenius* ſchrijft dat hy zich in holen en gaten houd. *Oppianus*, in de uitgeholde klippen, die vol van de Channus, en Patellus zijn. Hy is een viſch-eter. Ariſt. H.A. l. 8. c. 13. l. 5. c. 10. l. 8. c. 2. l. 8. c. 15. Atheneus dipnoſ. l. 3. & 7. Oppianus Halieut. l. 1. Ælian. H.A. l. 5. c. 18.

In den Inham vam Lycia Murinis ſwemmen zy tot an de kerk van Apollo, om de geſtroide Kalfs-brokken op te ſoeken, die ſy eten. Hy wordt haaſt groot, 's winters ſchuilt hy. Hy leeft geen twe jaren, en ſterft langſaam, daarom word hy van *Oppianus* Opſimoron genos genoemt.

Hy is onder de lekkere ſpijſe gerekent geweeſt: Want *Dorion*, een van de voornaamſte lekkerbekken, ſtelt hem onder de andere Goden van de viſſen; en *Lynſeus Zamius* heeft tegen de Atheenſe Glauciskus den Elops van Rhodus geſtelt; en *Ariſtophanes* heeft hem onder de Koninglijke viſſen betrokken. *Atheneus* noemt hem van goed en veel zap: 't geen volgt, ſchijnt, gelijk *Rondeletius* meent, qualijk overgeſet: want hoe kan iets, tay en lymig, licht te verteren zijn? Nochtans heeft haar *Philotimus* onder de harde viſſen geſtelt. Ariſtoph. in veſpis. Galen. de Aliment. l. 3. c. 30.

VI. LID.

Van de Synodon, oft Dentices, en Tandbraſem.

DE viſch Synodon, heeft zijn naam, para tou odontas, van de tanden gekregen, om dat hy mette ſelve beſchadigt. *Gaza* heeft hem Dentice, *Albertus* Dentatus, andere Dentalis ghenoemt. *Plinius* heeft het Griekſe woordt behouden. In de Adriatiſe zee wordt hy heel groot. An de ſtranden gaat hy de Aurata niet te boven. Haar gemeen gewigt is dry oft vier pondt. Van thien ponden heeftſe *Salvianus* angemerkt. Hy heeft een krommen rug Plin. H. N. 37. c. 110.

en platte zijden. Het hooft wat ſpits, daar hy ſtenen, Synodontides ghenoemt, indraagt. Een ſpitſe ſnuit, een wijde mond, en vol tanden, behalven de kleine en ſaagſwijſe. De opperkaak is met vijf, de onderkaak met acht heel grote, de honds tanden gelijk, gewapent. Op den rug is een vin met twintig angels verſien. De ſtart is krom. De buik ſilverwit, waar van hem *Numenius* witte genoemt heeft. De zijden en rug uitten witte rood. Waar van hy by *Ovidius* rode, by *Epicharmus* Erythro Poikilus ghenoemt is.

Aldrovandus doet 'er twe andere, mogelijk gelijkſlagtige, by. Van welke de eerſte den rug groen, den hoofttop goudgeel, de benen der kuwen paars heeft. De andere, den mond buiten en binnen zwartachtig, en daar boven een blauwe plek. Onder de vinnen van de kuwen een grote plek, met paarſe en goudgeele ſchobben verçiert. De buik is geel, de ſchobben zijn zilverwit.

Kolumella zeit, met *Ovidius*, dat hy het in de diepte houd. Maar met *Ariſtoteles* en *Oppianus*, die hem een ſtrand-viſch noemen, ſtemmen de viſſers toe. Die van Dalmatie en Illyrie, voornamentlijk uit Zelana en Tragurius, worden voor beſt gehouden. *Kolumella* noemt Punize en Inboorlingen.

Kolum. 8. c 16. Ariſt.H.A. 8. c. 13. Oppianus Halieut. l. 1. v. 170. Ariſt.H.A. l. 8. c. 2.

Hy eet vis, en met ſulken begeerte, dat haar de maag in de mond valt. Hy eet voornamentlijk graag de viſch van de Polypus, welken als hy hem niet uitten neſt kan ſtoten, blijft hy daar voor als dood leggen dryven, en als den ander een deel uitſteekt, vat hy hem. Hy jaagt ook op de Oeſters en onſchadelijke viſſen. En hy ſpaart ook de Poce niet, 't welk van *Oppianus* verhaalt werd. Het zijn ſchool-viſſen. In haar middelbare ouderdom zwemmen ſy van malkander verſcheiden. Ouder werdende, houden zy meer gemeenſchap. Het aas van de viſſers nedergelaten zijnde, geven zy, daar rondom ſtaande, een teken, als of zy daar mede gevangen wierden.

Oppianus Halieut. 9. v. 185.

Ælia.H.A. 1. c.46.

Van *Antiphanes* wordenſe onder de lekkere ſpijs gerekent. *Hiſeſius* zeit, datſe van veel voedſel zijn, en langzaam afſchieten. In Italie hebben ſy een ſonderlinge toebereiding, 't welk ſy Amarinare noemen. In Dalmatia worden zy geſneden, en, half gekookt, met veel ſaffraan, in de vorſt ingeleit, 't welk een verfoelijke ſpijs, by *Aponenzis*, is.

VII. LID.

Van de Synagris of Zimbraſem, en Chromis.

Aldrov. de piſcib. l. 3. c.13.

Van de viſch Synagris zijn verſcheide gevoelens by de ſchryvers. *Theodorus Gaza* houd hem voor de ſelve mette Zynodon. *Maſſurius* en *Gellius* willen datſe ſo gelijk zijn, datſe naulijk konnen onderſcheiden werden. *Rondeletius* meent datſe alleenlijk in ouderdom verſchelen. Datſe verſcheiden zijn, ſult gy uit *Ariſtoteles* oordelen, die twe namen noemt; van *Bellonius* ſal ik ſwijgen, die ſchrijft dat haar ook de huidendaagſe Grieken onderſcheiden. *Antonius Gigas* heeft dit volghende afbeeldſel voor de Synagris overgeſonden.

Het was een geweldig getande viſch, overal vol brede ſchobben, die licht afvielen, bedekt, met een hooft opwaarts bloedrood, onder uitten witte en blauw onderſcheiden, met een buik uitten witte geel, met witte zijden. *Bellonius* maakt de Synagris op de wijs van de Karper, als met een paſſer omtrokken, ſo dat hy, ten anſien der lengte en breedte, meer dik is. Hy heeft, ſeit hy, 't hooft an weerzijden plat, en zo voort.

De Chromis en Kremis ſchijnt, om de gelijkheid der naam ene viſch. Hy heeft van zijn knorrend geluid, dien naam ghekregen, 't welk wy ook by *Iſidorus*, die hem de ſelve metten Zee-raaf oordeelt, leſen: Maar of hy die is, welken *Rondoletius* beſchrijft, die mette vinnen, angels, en geſtalte de Metaurinus gelijkt, nochtans kleinder van ogen, ſonder plek op de ſtart, en over 't gehele lijf ſwart is, oft die welken *Bellonius* Chronus noemt, word getwijfelt. Met deſen ſtemt *Aldrovandus* alleen, op zijn knorren lettende. Maar hy is met dunder ſchobben bekleet, die uitten goudgeel blinken, en ſomtijds een blauwe verw daar onder, heel fray vermengt, hebben. Hy heeft twe vinnen ('t zijn de woorden van *Bellonius*) op den rug, van welke de voorſte en kleinſte, en zo voort.

Dat hy ſich in de Moſch houd ſchrijft *Ovidius*, om dat hy hem vuil noemt, en het is gelooflijk dat hy zich in de modder vermaakt. Hy eet groene kruiden. Hy baard eenmaal 's jaars. Hy is ſnel van gehoor by *Ariſtoteles*. Dat hy knort als een varken, is boven gezeit. Ariſt.H.A l. 5. c. 9. l.4.c.7.&8.

Rondeletius maakt zijn Chromis heel ſlegt. Die van *Bellonius* word onder de beſte gerekent.

VIII. LID.

Van de Aurata oft Gold-braſem.

De Aurata oft Orata; by de Grieken Chryſophrus, om dat hy op die plaatſen, daar in andere dieren de ogen ſtaan, met een goudgele verw verçiert is. Te Epheſen, na 't getuigenis van *Archeſtratus*, word hy Ioniſcus, by *Hezychus* Etel ghenoemt. Op zijn aldergrootſte wordt hy nauwelijk thien pond ſwaar. Hy heeft een kromachtigen rug, uitten blauwe ſwartach-

achtig. De sijden plat en silver-schoon, een melk-witten buyk. De delen boven de ogen, voornamentlijk in de oude, zijn blinkend goud-geel. De voorste tanden lang, rondachtigh en saaghs-wijs. Het binnenste van beide kaken is met veel beenachtige, harde en ongelijke knobbeltjes versien. De maag heeft hy met weinige byhangsels, gelijk *Aristoteles* antekent, ruim. De darmen in veel vets bewonden, ook ruim. De lever groot en bleek, waar van een langwerpige gal-blaas, met vet overtogen, afhangt, en een swart-achtige milt.

rist. H.A. 3. c. 17.

Hy is zo een Zee-visch, dat hy ook in de Zee-poelen leeft, en de Romeinen, sodanige met het zaat uitte Zee gebracht, vervulden. De rivier Kommachium verschaft die an Bononie; eertijds bragt haar ook de Velimus, Sabatinus, Vultinenzis en Siminus voort. Sy worden ook omtrent Berenise, een rivier van Lybie, welke Lethus genoemt werd, gevonden.

ristoteles c. 13. then. l. 7. ristoteles c. 2.

Zijn spys is alleenlijk visch. Dat hy de Tellina en de Mosselen met sijn sterke kaakbeenders kan verbreken, en door de visch Mæra, die hy graag eet, gevangen werd, is seker. *Rondeletius* bevestigt dat hy als de Scarus herkaut; maar mogelijk sonder eenig ander schrijver.

Hy baart in de Somer, omtrent de monden der riviren. Dat hy, door ongedult van warmte, in 't midden van de hitte, ses dagen verschuilt, is van *Plinius* verhaalt. *Aristoteles* heeft de tijd niet uitgedrukt. Datse heel vreesachtig zijn, bewijst haar vangst. Als de zee, ten tijde der seven-starren, laag afloopt, steken de vissers enige takken, met bladen bekleet, in 't sand: met het vloeyen word'er dan veel angetrokken, en blijven met het weder ebben daar stil leggen, zo datse ook van de onervarenste gevangen werden.

lin. H.A. c. 16. rist. H.A. c. 19. Elia. H.A. 13. c. 25.

Zy waren eertijds wel geacht, voornamentlijk te Ephesen, welke *Archestratus* prijst. Dat *Sergius*, een van de voornaamste Roomze Borgers, daar van sijn bynaam heeft gekregen, om dat hy een lief-hebber van de Aurata was, lesen wy by *Kolumella, Valerius Maximus, Varro*, en *Makrobius*. Van de hoedanigheid van sijn voedsel stemmen de schrijvers niet t'samen. *Muesitheus* seit, datse swaarlijk verteert werden, maar anders veel voeden. *Selsus*, datse hard zijn. *Diphilus*, dat hy mette Melanurus, die in goedheid van sap, na 't getuigenis van *Hisesius*, minder als de Sargus is, gemeenschap heeft. Daarom heeft *Rondeletius* geseit, dat hy middelbaar van visch was, en harder als de klip-vissen. By onse tijdt worden die van de zee, en in de Winter gevangen, gepresen. Die van de poelen zijn wel vetter, maar ruiken na de modder. Besie haar toebereidinge by *Aldrovandus*.

Iacrob. aturn. 2. c. 11. ol. R. R. c. 16. then. l. 5.

IX. LID.

Van de Zargus.

Of dese visch Zargus oft Sarkus moet genoemt werden, is twijfel-achtig. Die, welken *Hisezius* mette Melanurus vergelijkt, word Sarkus genoemt. *Rondeletius* erkent een dobbelen naam, oordelende dat hy sulkx van sijn veel visch hadde. *Bellonius* seit, dat hy de Sparus, mette dunne schobben, sijn brede lijf, mette streep van de kuwen gebogen, en sijn doorgaande vin, gelijk is, en in spitsen bek, krommen rug, uitpuilender buik, brede tanden, die van de mensch gelijk, enige strepen, en een swarte plek omtrent de start, waar van hy by *Aristoteles* Melanogrammus, en Orropygostictus genoemt is, onderscheiden werd. Hy is anders silverwit. De vinnen omtrent de kuwen zijn roodachtig. Het uitterlijk deksel van de kuwen is splinterachtig. De lever is roodachtig, daar de galblaas anhangt. De milt is swartachtig, en by na rond. Hy word gemeenlijk heel groot.

Aldrov. de piscib. l. 2. c. 16. 17

Aldrovandus vertoont'er twe. De eerste heeft alle de vinnen, behalven die an den aars staat, goudgeel, een paarse vlek omtrent de stiet, en 't gehele hooft by na van die verw.

De ander Polygrammus die is heel schoon, met silver en goudverwige strepen, op de wijs van een za ag, verçiert; de meeste zijn roestachtig. *Gesnerus* seit, dat in de dode de strepen vergaan. *Festus* eigentze an de Egiptse Zee, maar hy word in de Adriatize gevangen. Of hy een Pelagius, strand, of klipvisch zy, is tussen *Ælianus, Oppianus, Aristoteles*, en *Ovidius* niet eens. Ik soud seggen dat hy sich so an de stranden vermaakt, dat hy ook dikmaal de klippen besoekt, om dat hy aldaar de Sonne-stralen beter geniet. Hy is dikmaal met het slijk, van de Mullus opgeworpen, te vreden; maar dat hy ook een visch-eter is, staat vast, om dat hy sich mette visch Lykostomus vervult. *Ælianus* schijnt hem een schoolvisch te maken, wijl hy seit datse veel t'effens gevangen werden. *Oppianus* noemt hem traag tot beweging; maar in 't schuwen der vissers lagen is hy linoplegistatus, om dat hy den draad an de klippen doorschuurt, 't welk wy by *Plinius* lesen, oft om dat hy sich dicht an de netten sien laat, en de vissers in haar hoop bedriegt. Het woord linon word, oft voor een wensch oft hoop, en ook voor den draad, daar den angel an vast is, genomen. Zy nemen veel wyven, en vechten in de Lente om de selve. Datse in de Lente en Herfst baren, lesen wy by *Aristoteles*. Zo yet anders van hem geseit werd, dat is van de Sarginus, niet van de Sar-

Ælia. H. A. l. 1. c. 17. Arist. H.A. 8. c. 17. Oppianus 1. 132. l. 4. 267. Plin. H.N. l. 9. c. 59. Aristoteles l. 5. c. 9.

Ælia.H.A. l. 11. c. 11. Sargus te verstaan. *Ælianus* zeit, dat hy de Geiten so lief heeft, datse na haar schaduw, die in 't water speelt, mogelijk door de reuk verlokt, zwemmen, en die met springen soeken te agterhalen. Het is dan geen wonder datse mette vellen gevangen worden.

Aldrovandus voegt by de Sargus een visch, welken *Rondeletius* voor de Melanderinus, by *Atheneus* alſo genoemt, indien het voorbeeld niet bedorven is, beschreven heeft. *Kazoubonus* seit, dat de naam Melanderinus in andere voorbeelden niet gevonden werd. Die is de Melanurus gelijk, over 't gehele lijf swartachtig, en 't hooft uitten swarte purper. De start eindigt, op de wijs der klip-vissen, in ene brede vin. De lever is uitten rode wit. De milt swart, de gal waterig, en hy heeft stenen in de kop.

X. LID.

Van de Sparus.

DE visch, welken de Grieken Sparus apo tou Spairein, dat trillen beduit, noemen, gelijk *Eustatius* beschrijft, noemen de Latijnen ook Sparus, 't zy oft van spargendo, dat is van stroyen, oft van iet anders. Desen maakt *Rondeletius* den selven mette Rhyas van *Aristoteles*, en de Aspargus van *Ælianus*, maar qualijk, gelijk. Want Rhyas is een gedaant-makend woord van enige visch, 't welk *Salvianus* meent; nocht hy schijnt dat woord in 't bysonder te gebruiken. Arist.H.A. l. 4. c. 8. Maar de Rhyades, welke *Aristoteles* seit te vlieden, wanneer enig visch-water oft scheeps-drek uitgeworpen werd, als of sy die vuilen stank roken; en welke *Gaza* nu Fluten, dan Spargus, somtijds Fusaneus noemt, om datse Fusim, dat is verstroyt, mette netten gevangen werden, zijn die vissen, welke wel veel t'zamen swemmen, en mette netten verstroyt gevangen werden; maar nochtans geen leider hebben, 't welk de Agelaius eigen is.

Ælia.H.A. 9. c. 46. Van de Aspargus zult gy by *Ælianus* niet vinden. *Gillius* heeft de Rhyades alleenlijk Asparges overgeset, en velen gelegentheid van dwaling gegeven. Hy heeft mette Aurata en Sargus geen kleine gelijkheid. Van die word hy met sijn kleinder en zonder lijf, scherper snuit, en om dat hy omtrent de kuwen geen rode of swarte plek heeft, onderscheiden. Van dese, om dat hy als goud blinkt, een plek op de start heeft, langer van hooft is, en dry angels onder de vin, die omtrent den aars staat, vertoont, en een rode, dunne, lange en rechte milt heeft, die in de regter zijde leit.

Oppianus Halieut. l. 1. v. 109. *Oppianus* maakt hem een strand-visch. Plinius 32. c. 11. *Plinius* heeft hem onder de Zee-vissen gerekent. *Ovidius* noemt hem Pelagius, oft die haar in de diepten houden. Maar hy houd sich ook in de Zee-poelen, en word daar overvloedig gevangen. Het is een school-visch, en visch-eter; hy jaagt ook de Zee-vloyen. In de Somer baart hy omtrent de klippige stranden. Hy was eertijds niet ongeacht in de spijs. De kok by *Antippus* rekent haar voor de lekkerste. *Epicharmus* houdse voor die gene, welkers drek de Goden niet behoort voorgeworpen te werden. *Diphilus* noemt de zachte goed voor de maag, gesoden licht om verteren, de garstige swaar. Hy word selden, om sijn kleinheit, gesoden.

XI. LID.

Van de Mormyrus oft Marmelbrasem, en Kantharus oft bruine Brasem.

DE Mormyrus, by *Oppianus* Mormylus, by *Ovidius* Mormyr, by *Gaza* Mormur, hebben de oude weinig beschreven. Welken *Bellonius* beschrijft, word te Konstantinopole en elders, als met een overgegeven naam, Mormyrus genoemt; en schijnt de tekenen, hem van de oude gegeven, (*Oppianus* noemt hem geplekte, *Ovidius* geschilderde) sich an te matigen. Oppian. Halieut. l. 1. v. 100. Het is een visch van lijf langer als de Aurata, Sparus, Sargus, en Malanurus, en ter zijden minder plat. Ook dunder, (ik gebruik de woorden van *Aldrovandus*) met een gesneden hooft, en scherper bek. Aldrov. de pisc. l. 2. c. 19. Hy heeft een middelbare mond, kleine tanden, dikke lippen, en middelbare ogen; an weerzijden vier kuwen.

Dat hy een strand-visch is, getuigt, behalven de geloofwaardigheid van *Archestratus*, by *Atheneus* en *Oppianus*, ook de dagelijkse ondervinding van de vissers. Oppianus l. 3. v. 13[illegible] Hy eet alle spijs, kleine vischjes, Mosselen, en kleine schilp-visch, en onthoud sich ook niet van de vuiligheit van 't land. Athen. l.[illegible] Hy baart in de Somer. Hy word, als *Plutarchus* seit, met netten gevangen. In 't net besloten sijnde, maakt hy op de grond, met het slingeren van sijn start, een groef, daar hy door ontsnapt. *Hisesius* noemt hem Trophimotatus; en om dat hy na de modder ruikt, word hy nu weinig geacht.

De Kantharus, by de oude Grieken alſo genoemt, en in 't vrouwlijk geslacht ook Kantharis, word by de huidendaagse Scatara, by *Gaza* Scarabeus, by *Plinius* en Ovidius Kantharus, mogelijk van sijn bruine oft yser-grauwe verw, genoemt. Hy is met kleine blauw-blinkende schobben gedekt. Het hooft, en de delen omtrent de ogen zijn uitten swarte roodachtig. De bovenste lip is als in 't bekkeneel geschoven. Van de kuwen totte start lopen goudgeelachtige strepen. *Bellonius* zeit dat de streep, an weersijden gewapent, blauw is. Daar sijnder angemerkt met witte, blauwe, en uitten gele swarte, wel rechte, maar niet al te zienbare strepen onderscheiden.

Met-

Mette innerlijke delen verscheelt hy niet van de Sparus; en heeft stenen in 't hooft. Hy verkeert an de modderige stranden en havens, daar hy van de vuiligheit der Zee mette vloed ingejaagt werd. Hy word voor een Al-eter gehouden: want hy eet vis, brood, kaas, drek, water, en vlees. Zy hebben haar wijfjes seer lief, en zijn geil; en wijl sy yversuchtig zijn, vechten sy streng voor de wijfjes. Maar niet anders als Menelaus met Paris om een alleen, gelijk van *Oppianus* en *Ælianus* verhaalt is. Hy word mette Polypus en Karabus, in een korf van rijsen gevlogten, gevangen. *Ovidius* seit, dat hy aangenaam van smaak is. *Rondeletius* maakt hem sacht en vochtig van visch.

Ælia. H. A. c. 26.

XII. LID.

Van de Zalpa oft Goldstein, en Stromatheus.

De Zalpa, by de Grieken Zalpe, en Zalpes; by *Hezychius* en *Phavorinus* word hy ook Bos genoemt, welken naam hem van de Halizonize visschers (een volk an Zee omtrent Karia) gegeven is; indien *Gaza* het Rijm van *Pankrates*, by *Atheneus*, wel verbetert heeft. Hy soud ook Chrysopleuros, van sijn goud verw, daar hy ter zijden mede glinstert, konnen genoemt worden. Van 't hooft totte start, is hy, over sijn zilverwitte zijden, met goudgele en rode strepen, even wijd van malkander staande, schoon geschildert. Waar van zy van *Aristoteles*, hy *Atheneus*, Polyrrabdi, Polygrammi, en Erydrogammi, van *Oppianus* Aiolonoti, dat is, gelijk *Lipsius* overset, ruggen met verscheiden tekens gesprenkelt, genoemt werden. Hy heeft een klein rond hooft; in de opperkaak sesthien, in de onderste achthien zaags-wijse sterke tanden, goud-gele oogen, de winkbrauwen eenigsins groenachtig, op den rug enen langen vin, vol scherpe angels, een gekloofde start, een middelbare tong. Hy word met brede schobben van verscheiden verw gedekt. An den buik en zijden is hy wit, op den rug uitten asgrauwe swartachtig. De ingewanden zijn met een heel swarte penszak besloten. De lever is groot, en roodachtig, in dry quabben verdeelt, daar een galblaas anhangt. De milt is swart. De lijfmoer in twe gedeelt, vol ontelbare eyren. *Bellonius* schrijft, dat hy selden meer als twe pond zwaar is: *Salvianus* heeft in geen visch naukeuriger grootheidt angemerkt, daarom heeft *Pankrates* haar mogelijk Isomekees, gelijk in lengte en grootte, genoemt, hoewel *Dalechamp* gelooft dat sulks geschiedt door vergelijking mette vissen die hy genoemt hadde. Daar schijnen van haar twe geslagten te zijn, het een gemeen en ider bekent, 't welk wy beschreven hebben. Het ander kleinder, Te Narbonne, in Vrankrijk, Virgadella, dat is gestreepte, genoemt, welke ook in de Zee-poelen gevonden werd, en van de gemene alleen in ouderdom verscheelt, gelijk *Rondeletius* zeit. Indien wy haar plaats besien. By *Ovidius* houden zy haar an de mosachtige stranden. *Oppianus* eigent haar de klippen, die mette Zee bespoelt en met mosch bewassen zijn, toe. *Aristoteles* stelt haar in de Zee, en Zee-poelen. Haar spijs is Zee-wier, bieslook, gelijk 'er by de Wijsgeer staat, drek en andere stinkende dingen. Waarom *Epicharmus* hem drek-eter, en stinkkert, op de bruyloft van Hebes, noemt, en *Plinius* de onbeschaamde visch. Hy baart eens 's jaars, en dat in den Herfst, voor 't evenaren van den dach en nacht; ook op zommige plaatsen in de Zomer, zo wy *Aristoteles* geloven. Datse met scholen uytte diepten na strand schieten, en terstond, met wier en ander Zee-kruiden gevoed zijnde, geswind weder na de grond schieten, verhaalt *Bellonius*. *Salvianus*, datter selden een, dikmaal veel t'samen gevangen werden. Hy word met een kauwoerde gevangen, daar hy heel graag na is, 't welk hem, seit *Aristoteles*, alleen eigen is. Hy is by na in de spijs niet geacht. By *Archestratus* is hy altijd quaad. By *Diphilus* hard en onsmaakkelijk. By *Platina* is hy wilt van smaak. Die nochtans omtrent Ebuza gevangen is, word niet versmaad. Die van Alexandria, voornamentlijk in den Herfst geboren, geeft een witte vochtigheid, doch niet quadaartig, uit, zo *Diphilius* verhaalt. Maar die ook omtrent Mytilene, in den Oegst, gevangen werd, is niet onangenaam. Nochtans hebben zy alle harde visch, die *Plinius* seit niet te konnen gekookt werden, ten zy hy metten hamer gebeukt is.

Oppian. Halieut. l. 1. v. 125. Arist. H. A. l. 8. c. 2. l. 4. c. 8. Plin H. N. 9. c. 51. Arist. H. A. l. 8. c. 8. Plinius l. 9. c. 19.

Hier toe behoort de visch Stromateus, een, na 't getuigenis van *Atheneus*, in de rode Zee groeyende, de Salpa gelijk, en over 't gehele lijf met lange goude strepen getekent, waar van hy den naam heeft. *Rondeletius* heeft voor desen de navolgende visch afgeschildert, maar niet beschreven.

Atheneus Dipno. l. 7.

XIII. LID.

Van de Fiatola, te Rome alzo genoemt.

De visch, te Rome Fiatola genoemt, menen sommige dat de Kallionymus der ouden is en de Ellopus. Enige de Lykon. *Bellonius* meent dat het de Kallydon is, Hy is silver- en goudverwig, en met veel plekken onderscheiden. Hy is ook breed en plat, gelijk *Bellonius* schrijft. *Rondeletius* maak hem rond en smal, de Zezerinus niet ongelijk. Hy heeft een dikke tong, op de wijs van de Dolphijn, na die van den mensch hellende, in al sijn delen volmaakt, 't welk hy onder de andere vissen met kuwen

wen alleen ſchijnt te hebben. Dit heeft hy ook eigen, dat hy onder den buik ſonder vinnen, en geheel ongewapent is. Hy heeft ook an weerzijden vier kuwen. De opperkaak onbeweeglijk. De ſtart als de waſſende Maan, een ſtreep van 't hooft totte navel uitgeſtrekt, en weerzijds an den nek een ſwarte plek; alleenlijk omtrent die ſtreek der ſtreep, die de zijden van de viſch verdeelt, met ſchobben beſet. Een lever van ene quabbe, ſonder gal. De maag als de letter V gevormt, welkers onderſte ſpits afloopt; en an den deurwachter van de maag met ſo veel byhangſels verſien, datſe ontelbaar zijn. De darmen worden van 't klier-bedde onderſtut. De milt leit onder de maag. Of *Bellonius* de Zee-viſch heel wel Kallichtis noemt, onderſoek ik niet. Dit doe ik 'er alleenlijk by: dat hy van *Oppianus* onder de Centaceos genoemt wert, dat hy zaagſwijze tanden heeft, met ſcholen ſwemt, 't welk moghelijk de Fiatola niet toekomt. Nochtans werp ik 'er in de afbeelding de Kallichtis van *Bellonius* by, welken *Geſnerus* voor de eerſte Hepatus, oft Lever-viſch, houd. 't Gheen noch overig is. Te Rome is de Fiatola overvloedig, elders zelden en onbekent. *Rondeleſius* zeit, datze an zijn oevers wit gezien zijn. Men zeit dat hy uit een zee-long geboren word, en treflijk van ſmaak is.

XIV. LID.

Van de Scorpius, oft Scorpis.

DE viſch Scorpius, die by *Plinius* ſomtijds Scorpio, van het gekerfde dier, alſo genoemt is, niet dat hy oft in verw oft geſtalte van lijf daar na lijkt, maar om dat, gelijk als de land-ſcorpioen, metten angel, die hy in de ſtart heeft, alſo deſe mette angels, die hy op den rug en 't hooft draagt, ſijn vergif met wonden indrijft. Men meent dat hy van de Scorpis alleenlijk in kunne verſcheelt, dat deſe het wijfje, de ander het mannetje is; maar ſy ſchijnen in gedaante onderſcheiden, en de Scorpis en Scorpena worden voor ene viſch gehouden. Hy weegt zomtijds drie pond, *Ælianus* ſchrijft, datſe in de rode-zee twe oft dry ellebogen lang werden. Zo groot zeit *Tzetzes* zijnſe ook in Indie. Hy heeft een rond lijf, an 't voorſte heel dik, achter dun, ſo kleine dunne ſchobben, dat men by na oordeelt dat hy geen heeft. An den buik alleen is hy wit, het overige rood, waar van hy by *Plinius* rood genoemt werd. By *Numenius* Eythrus, by *Hiſezius* Purros, by *Diphilus* Kirros, om dat hy eenighe zwarte plekken heeft. *Epicharmus* noemt hem heel wel Poikilus. Hy heeft een groot hoekig hooft, hard en beenachtig, met veel angels verſien. Een groote mondt, dichte verwarde tanden. In de onderkaak drykantig, in plaats van winkbrauwen een heel ſcherpen anghel als de Kukulus, met een zagt velachtig byhangſel. An weerzijden vier kuwen, met een beenachtig, en ſplinterigh dekſel bekleet. Neven de ſelve twe brede vinnen. Even zo veel daar tegen over ſtaande an den buik, maar kleinder. Op den rug ene van den nek totte ſtart lopende; in ſijn voorſte deel met elf oft twaalf angels gewapent; het overige ſtomp en onſchadelijk. De ſtart beſtaat uit ene brede vin. De oude hebben twe geſlagten van hem geſtelt, een ſtrand- en Zee-viſch, gelijk by *Atheneus* geleſen werd. Maar de ſelve ſchijnt van beide te zijn. Andere zijn mogelijk alleenlijk ſtrand-viſſen en zwart; andere roſch, en die lopen ook na de diepte, derhalven word getwijfelt of hy onder de ſtrand-, oft in 't diep houdende viſſen is, wijl *Muezitheus* haar ook getuigt klip-viſſen te zijn. Hy is een viſch-eter, en vangt de Aphyus en Spatulus, en Gobius, en voornamentlijk kreeften; en verſmaat ook geen wier. Hy baart, na 't getuigenis van *Ariſtoteles*, in de ruime Zee, en volgens den ſelven twemaals, eens in de Lente en Herfſt. By *Oppianus* word hy geſeit viermaal te baren. Dat ſijn ſteek vergiftig is, leſen wy by *Dioskorides* en *Aviſenna*. Hy verwekt heel groote pijn, en dikmaal ook opblaſing van den buik. *Paulus* en *Ætius* ſeggen, dat de opgeſneden Barbeel, opgeleit zijnde, zijn geneeſmiddel is. *Rondeletius* heeft ondervonden, dat hy mette lever van de Scorpio ſelfs, en geſtoten Lentiſkus rondom de wonde geleit, de ſelve geneeſt. Hy heeft ſijn gebruik in de ſpijs en genees-konſt. *Hiſezius*, by *Atheneus*, ſeit, dat hy afveegt, licht te verteren, van veel zap, en veel voedſel is, om dat ſy hart, vaſt, eeltſachtig, en kraakbenig van viſch zijn. Gy ſoud haar qualijk onder de Selache, en Chondrakantha betrekken. Die in de Winter, op klippige plaatſen, en in een zuivere Zee gevangen zijn, worden meeſt gepreſen. Haar hardheid word, door 't bewaren van de dode, verbetert: want in de ingeboorne warmte vervlogen zijnde, worden ſy vochtiger. *Archeſtratus* oordeelt, datſe in Thazus niet groter als twintig vingers lang behoren gekocht te werden. Indien gy de genees-konſt anſiet, haar zap verſacht, by *Dioskorides* en *Plinius*, den buik. De gal word van *Hippokrates* tegen de maand-ſtonden en nageboorte ingegeven. *Plinius* zeit, datſe de wratten geneeſt, en de ruwheit der nagelen verbetert. *Marſellus*, datſe de donkerheid der ogen verdrijft. De ſteen die in 't hooft is wort nutlik voor de droppelpis gedronken.

De Scorpis en Scorpena neemt *Aldrovandus* voor een ſelve viſch. Hy word in gedaante van de Scorpius, als boven gezeit, om

Ælianus 17. c. 6.

Tzetzes 8. v. 144.

Atheneus l. 7. 14.

Aten. l. 8.

Ariſt. H. A l. 5. c. 9. Plinius 9. c. 51.

Oppian. Halieut. l. 1. v. 590

Dioskorid l. 6. c. 6. c. 61.

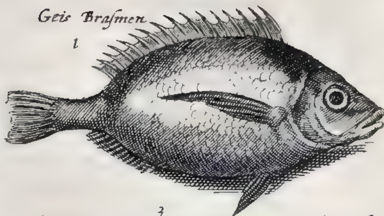
Plin. 32 c. Hippok. d morb. mu lier. 1.

Tab. XIX

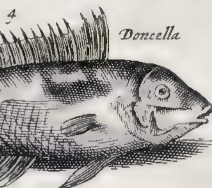
Aurata Gold Brasmen 2

Geis Brasmen 1

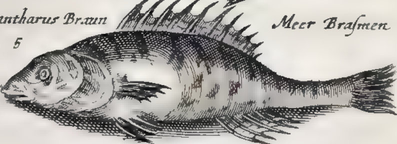
4 *Iulia Salu* *Doncella*

3 *Mormyrus* *Marmel Brasmen*

Cantharus Braun *Meer Brasmen* 5

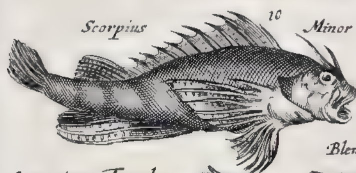
Salpa 6 *Goldstein*

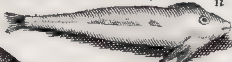
Scorpius Major 9 *Meer Schorp*

Scorpius 10 *Minor*

Blennus meer Gropp 11

Stromaieus Terncher 7

Fratola Meer Teppich 8

15 *Meer Gropp* *Aphua Cobites* *Cepola* *Blennus Bellon*

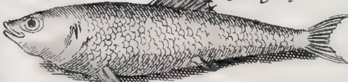
Aphya Phalarica 12 *Schmeltzling*

16 *Meer Seilen Meer Grundel*

Membras kleiner *Hyring* 14

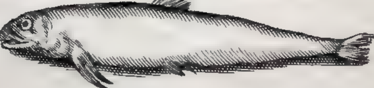
Hepsetus Meer Bimbele

Atherina kleiner *Hering*

Encrasicholus *Meer Sall*

13

13 *Spirling*

Apua Vera 13

om dat hy, als *Atheneus* zeit, in verw en ſap verſcheelt, onderſcheiden. *Pſellus* ſchijnt hem Scorpidium te noemen. Hy is by *Bellonius* afgrauw, en veel kleinder als de Scorpius. In 't overige (hy is ook zo tay van leven, dat hy, ontweit en ſonder hart zijnde, niet aflaat te beweghen) is hy de Scorpius in alles ghelijk. Hy eet ook wier, en de vuilicheid van de zee. Hy houd zijn kuiſheid teghen zijn gheſlacht onbevlekt, derhalven heeft hy de eerbaarheidt van zijn gheſlacht; maar 't vergif van ſijn geſlagt niet. Want de Scorpena ſteekt niet, maar geneeſt. By *Atheneus* word hy in de ſpijs minder als de Scorpus geacht.

VX. LID.

Van de Blennus oft Meergrop, en Pecten van de Romeinen.

DE Blennus, by *Oppianus* alſo kortlijk ghenoemt van bolennos, is mogelijk by *Atheneus* Bajos, om dat hy na de dikte van zijn lijf kort is, (want bajos is het ſelve dat klein betekent,) by *Sophronis* liever Koto, die de ſelve mette Gobius is, als de Kotio in gedaante gelijk, ghenoemt. Die van Korſyra, en Zaſinthus noemen hem Sepola, van de gelijkheidt met een ajuin, en om zijn opgheſwollen buik. Daar uit oordeelt *Bellonius*, dattet de Bulbus van *Plinius* is. Hy is zelden grooter als de Gobius. Verſcheiden gheverwt, hoewel hy byna geheel blauw is; nochtans is hy op de meeſte plaats rood, op zommige ook geelachtig, met weinich dunne, en licht afvallende ſchobben, ſo dat hy, en daarom, en om het veel ſlijm, daar hy mede behanghen is, ſo glat is, dat hy naulijkx mette handt kan gehouden werden. Hy heeft een groot hooft, uitpuilende ogen, en ſwart. De boven-lip is in 't hooft, als een buiſe, gehecht. De tanden zijn ſaagſwijs; maar zo klein, datte mond meer ruw als getand ſchijnt. De tong is wit, met een zwarte plek op het breeſte deel van de vin op den rug, met een witte kring belopen, zoo groot als een kleine zilvere penning, van gedaante als het oog van een Pauweſtart. Het overige word in 't afbeeldſel gezien. Hy verkeert an de wierachtige ſtranden. Hy is te Rome zelden, in Griekenlandt overvloedig. Hy dwaalt ver van die plaats daar hy ſich houd. Hy eet den Apuus, de Squilla, en diergelijke visjes. By gebrek van deſe, eet hy kruiden. Hy is vraatachtig.

[Op]pianus [Hal]ieut. l. [...] 109.

Plautus heeft hem ſtultus, oft zot genoemt, ten waar gy aldaar de Blennus voor de ſlijmerighe nemen wilde. Hy is zacht, ſlijmerig, en van veel quaad zap. De aſch met Wijnruit gemengt, geneeſt de gebreken van de blaas, en de ſteen.

Die te Rome Pecten genoemt worden, meent *Rondeletius* de Novakula oft 't ſcheermes van *Plinius* te zijn, om dat hy, gheraakt zijnde, na het yſer ruikt, en een rug als een mes heeft. *Geſnerus* ſchrijft, dat hy aan hem geſonden is onder den naam van Pau. Het is een brede viſch, en, als de Faber, plat. Hy is met grote ſchobben bedekt, en verſcheiden geverwt. Het hooft, de kaaks-benen, en dekzels der kuwen worden met veel blauwe ſtrepen getekent. Het opper-hooft is volle rood. De zijden zijn witachtig. De vinnen van den onder-buik, en de ſtart zijn met geelachtige groene ſtrepen door malkander ſchoon gheſchildert. De vin van den rug is rood, met veel blauwe plekken verſien. De rug is ſelf ook rood, het overighe uitten witte geelachtig. Hy is niet grooter als een hand breed, met een groot hooft, heel plat en ſonder ſnuit. Want de ſtreep, die het voorſte deel van 't hooft, en 't gehele lijf bepaalt, is langh en recht, en loopt recht neerwaarts van den opper-hoofttop tottet onderſte kaakbeen. In welkers onderſte d'eerſte plaats, van het onderſte regt neergaande deel, een kleine mond ſtaat, met heel ſcherpe, kromme kleine tanden gewapent. An weerzijden heeft hy vier kuwen. Een middelbare maag, zeer vette darmen, met veel bochten omgeleit. Een bleke lever, daar de gal-blaas anhangt. Hy leeft an de klippige en zandige ſtranden. Hy is zelden in Italie; in de Rodiſe, Siſiliſe en Spaanſe Zee overvloediger. Hy loopt alleen; en om dat hy een kleine mond heeft, eet hy alleenlijk de kleine Loligo, Sopiola, en Apuas. Zy ſeggen dat hy teer en wrongelachtigh van viſch is, van goet zap, en licht te verteren. Hy is byna met geen graten, als die den ruggraat maken, verſien, op de wijs van de Platviſſen.

Plin. H.N. 32. c. 9.

XVI. LID.

Van de Aphya, oft Apua in 't algemeen.

DE Apua, het zy gy die voor een klein viſchje, oft voor een byſondere ghedaante alleen neemt, word beter Apue, als Apua genoemt, gelijk *Zuidas* en de uitleggher van *Ariſtophanes* meenen. *Euſtathius* ſchrijft, dat die van Athene liever het meer-voud als een-voud ghebruikt hebben, om datſe met hopen voortkoomen. En *Ariſtophanes* heeft haar om een andere oorzaak Aphyda ghenoemt, oft ſy van os an Aphyeis uſai, ghelijk als niet geboren, 't welk *Rondeletius* en *Aldrovandus* behaagt; oft ghelijk als Dyſphyeis,

oft twemaal geboorne, om datse quaadaartiglijk, en met al te kleinen lijf gheboren werden; oft van Hyein, om datse van den regen schijnen voort te komen, 't welk *Plinius* wil. Waarom haar *Gaza* in 't Latyn Aplua overgeset heeft, oft gelijk als Aphrye, dat is schuim, uit het welke, van den regen verwekt zijnde, zy gebooren werden, genoemt zijn, onderzoek ik niet. Noch ook of de Epsetæ mette Apua, welken de oude Kobites noemen, de selve in gedaante zijn. Dat is seker, datse Liparus, om haar vetheid, van *Varinus*, en van *Atheneus* Gonus Thalattius genoemt werden, om dat sy, wijlse altijd klein zijn, ook altijd mogen jong genoemt werden. En die dwalen mogelijk ook niet, die gelooft hebben datse by *Oppianus* Engauleis genoemt werden. Van haar worden by de oude veel geslagten gestelt, welkers namen byna deze zijn: Apua vera, Apua Gobitus, Engraulis oft Enkrasicholus, Apua Phalerica, Apua Mugilum, Mænidum, Mullonum, ook Hepsetus, Atherine, en Membras. Zy hebben alle gemeen datse wit zijn, en datse een groot hooft en zwarte uitpuilende ogen hebben, welke *Archippus* by *Atheneus* Sprongylus noemt. De oude hebben naghelaten dat zommige uit zaat, andere van self voortkomen. Zy verkeren an de stranden in de klippen, die van de Zee uitgeholt zijn, en zwemmen met so dichte scholen, datte blauwe Zee daar wit van schijnt te zijn, en wikkelen haar so dik door malkander, datse de schepen in de voortgang beletten; op dat ik noch van andere, daar *Oppianus* van verhaalt, zwijge. Wat angaat haar teling. *Oppianus* zeit, datse van self, als de zee door den regen schuimt, geboren werden; somtijds ook uit een verrottende modder, oft iet anders, dat zich op de grondt vergadert. Nocht *Aristoteles* gevoelt anders, uitgenomen dat hy 'er by doet, datter ook enige uitte vissen voortgebracht werden. Want wy lesen by hem, datse uit het sand, 't welk sy het schuim van de Apua noemen, geboren werden. Een bewijs van haar oorsprong is, datse in koude tijden niet gevangen werden; maar als den Akker geploegt is, dikmaal beter en overvloediger gevangen werden. Maar zy groeyen in donkere en warme plaatsen, als de aarde door de zoete locht verwarmt werdt, ghelijk te Zalamine, in 't land van Athene, omtrent Themistokleum, en Marathone; sy zijn alle sodanig, datse niet groot werden, nocht telen, nocht lang leven. Als den eenen hoop verdwenen is, komt de ander weder voort. Zy waren by de Atheniensers niet op de tafel geacht, indien wy *Chryzippus* by *Atheneus* geloven, mogelijk om haar overvloedt. *Archestratus* versmaad haar als een vuilen bras. In de binnenlanden wierdense wel gesocht. Daar van was te Athene de gemene naam van vette. *Nikomedes*, door lust totte selve angeprikkelt, heeft, wijl zy niet te bekomen waren, zijn lust geboet mette de gestalten die *Apitius*, na haar gedaanten, uit knollen snee, na het zeggen van *Zuidas*. Bezie haar toebereiding by *Aldrovandus*. Zy gheven vochtigh en winderigh voedsel. *Diphilus* meende datse swaar te verteren waren.

Oppianus Halieut. l. 1. v. 290. l. 4. v. 470. Oppia. Syneg. l. 2. v. 568.

Arist. H.A. l. 16. c. 15.

XVII. LID.

Van de Apua in gedaante, en in zonderheid van de waarachtige, en Phalerika, de Membras, Kobites, en Hepsetus.

De geslagten van de Apua hebben wy in 't voorgaande Lid opgetelt.

De eerste is de Apua vera, oft oprechte Apua, op welken voornamentlijk past het geen in 't algemeen van de Apua geseit is, welken de Grieken eigentlijk Aphrus, *Atheneus* Aphritis, en zommige Aphrye, van 't schuim, noemen. By *Zuidas* word hy Aphryhe Proegumene genoemt, als die sonder voorouders geboren is. Het is een vischje naulijk een kleine vinger lang, met swarte ogen. Daar zijn twe geslagten, de witte by de Hollanders overvloedig, en de rode by *Bellonius* Aphya Triglitis genoemt.

Aldrovandus de pi. l. 2. c. 2. 30, 31, 3

De ander is de Aphya Phalerika, 't zy oft van de haven van Athene Phalereus ghenoemt, oft apo tou Phaleron (dat is, wit oft schuimig by de Grieken) alsо genoemt. De kleine is de Sardyn gelijk. In de zee heeft hy schobben, maar vallen terstondt af. Hy is so vet en zacht, dat hy, mette vingers gewreven, smelt. Oft indien zy in de schuitjes met menigte overgevoert werden, de schippers den oly daar boven af scheppen. *Rondeletius* heeft gesien dat de vangst van enen dag voor vijftich goude kronen verkocht wierd. Zy waren by de oude in achting, so wy *Pollux* geloven.

De derde is de Membras. Die noemt *Phrynichus* by *Atheneus* Bebradas. *Epicharmus*, en *Sophron* Bibradonas. De Atheniensers Membrades. *Tralltanus* Membridia. *Aristoteles* schrijft, datse uitte Aphya Phalerika gheboren werden, en rekent haar onder de vissen, die niet licht verloopen. Maar als haar *Phrynichus* Chrysocephalos noemt, en *Aristophanes* Polyo grotas, dat is grysarts, oordeelt *Rondeletius* dat het die vischjes zijn, welken de Franzen Celerias noemen. Zy zijn heel wit van lijf, en met een geele kop, en de Sardyn heel ghelijk. Zy worden, na de leer van *Dorion*, als zy grootachtigh zijn, sonder hooft met een weinig sout en water ghewasschen en ghekookt. *Antiphanus* bewijst datse weinig geacht waren.

Arist. H. l. 6. c.

De vierde is de Aphya Kobites by de Grieken, by *Theodorus* Gobionaria: men

meent

meent dat hy van een onedele Gobius, die onder de aarde kruipt, werdt voortgeteelt. By *Rondeletius* is hy die gene, welke by de Fransen Logis Demer tot onderscheidt van de rivier-Gobius, genoemt is. Hy wordt noit so groot als de Gobius, maar is anders de zee-Gobius heel ghelijk. Hy is ront van lijf, doorschijnig en breed van rug, wit geverwt, en met enige swarte plekken ruw, een gesprenkelde start, en ogen een weinig boven 't hooft staande. Hy heeft de selve vinnen als de Gobius, en voornamentlijk die, welke an dese eigen is, en als een baard uit dat deel van den buik hangende, in 't welke in andere vissen twe zijn. De lever is melk-wit, en daar an een galblaas. De milt is rood. De darmen en penszak zijn uitten witte swartachtig. 't Hart is uitten witte rosch. Hy is swaar en hart om te verteren.

Van de Enkrasicholus sullen wy in 't volgende hooftstuk spreken. Onder die sal ook van de Aphya Mugilum gehandelt werden.

De Apua Mullorum houd *Rondeletius* voor de heel kleine Mullus, welke in de Zee-poelen uit verrotting voortkomen.

De Apua Mænidum voor een gedaante van de Mænides, sonder mannetje oft wijfje voortkomende; hoewel *Aristoteles* anders gevoelt.

De naam van Hepetus of Hepsetus, word tot veel kleine vischjes uitgerekt. *Rondeletius* gelooft dat het daarom een bysondere gedaante is, om dat het by *Atheneus* voor een klein vischje in 't geslagt van de Aphya gestelt werd, en van de Fransen Iouil ghenoemt werd. Hy is een vinger lang, silverwit, doorschijnig van lijf, uitgenomen die streep, welke van de kuwen totte start loopt. Hy heeft holle ogen, na bedeling van 't lijf groot. De mond so gespleten, dat de onderkaak langer als den bovenste, en als een deksel van de mond is.

XVIII. LID.

Van de Enkrasicholus en Atherina, oft een kleine Haring.

DE Enkrasicholus, by de Grieken also genoemt, om dat hy de gal-blaas in 't hooft heeft, dat is om dat zijn hart hooft bitter is, waarom dat ook afgehouwen wert, is by andere Lyckostomus, om dat hy de mont in 't gapen heel wijd opspalkt, datse beter die van een slang als visch gelijkt, en by *Plinius*, na 't oordeel van veel geleerde, Lupus of Snoek genoemt; of hy by de Chalsedoniers Eritymus genoemt wert, 't welk *Kallimachus* by *Atheneus* verhaalt, weet ik niet. *Ælianus* noemt hem ook Engraules. Hy is dikmaal een vinger lang. Hy krijgt noit de lengte van een handbreed. Hy is silverwit. Heeft een scherpen bek; een wijde mond, beide kaaks-benen scherp als een saag, dobbele kleine kuwen, een langachtig spits hart, een rode lever, met ronde plekken besait, veel swarte byhangzels an de maag, een heel sachten buik, die in de gesoute veeltijds verteert is. Hy is vol rode kuit, sonder graten, uitgenomen die van den rug, en die so dun dat hy licht mette tanden gebroken werd. Hy eet sant, vuiligheit en modder. Zy worden in de winter gevangen, van December tot in de vasten, en dat by nacht met licht in de schuiten ontsteken, voornamentlijk overvloedig in Provense. Met hoe groote menigte sy uit vrese van hinderlagen swemmen, is in 't algemeen van de Aphya geseit. *Ælianus* verhaalt dat dese dicht-verenigde t'samenswemming van de Lykostomus, by de ervarene Bolus genoemt werd. Van haar geboorte sijn de schrijvers niet eens. *Zuidas* en *Atheneus* seggen dat hy uitte Apua Kobites; *Aristoteles* dat hy uit de Phalerika gebooren werd. Het is beter datmen hem een vis van zijn geslagt stelt te zijn, als toe te staan datse in oneindighe ghedaanten vermenighvuldigen, oft datter uitte Apua Phalerika twe verscheide vissen geteelt werden. Want de Wijsgeer schrijft ook, dat de Membras hier uit geboren wert. Zy worden op veel plaatsen in groote waarde ghehouden, rauw en ghesouten, klein ghesneden, met oly en sout gesprengt, en met peper gegeten. Zy worden sonder hooft gesouten, en also haar gal verworpen. Wat uit haar pekel gemaakt werd, besie daar van *Rondeletius*. Hier toe betrekken enige de Lukostomus, welker afbeeldsel de 27. plaat vertoont.

Ælia. H A. l. 8. c. 18.

De Atherina, by de Grieken also ghenoemt, en ten overvloet van dese letter N. Atherina, oft van de dwarse angel, welke het ander geslagt van de Atherina in den buik heeft, 't welk *Gillius* behaagt, oft van de koorn-ayren, (want Antherix is het selve 't welk Ather beduidt, het dunste van de koorn-ayr; oft, gelijk dat *Erotianus* uitleit, het dunste spits dat in de garst is) door naam-verdichting voor een graat genomen, welke de Atherina veel en harder als de Sardyn heeft, 't welk *Rondeletius* wil. Het kan ook van Atherixein, 't welk voor weinig achten oft verachten genomen werd, afgeleit werden. Te weten om dat hy om zijn slechtheit veronachtsaamt werd. *Gaza* zet hem Arista oft Aristula, dat is Koornayr, over. By *Kallimachus*, in de woordnoemingen van verscheide volken, word hy Iktara en Ikter genoemt, sonder twijfel om zijn kleinheit: want Ikter, by de Grieken een bywoord, beduit naby. By de Romeine word hy Laterina genoemt. Wat de Genees-meester *Plinius* door zijn Aserina verstaat, is beswaarlijk te seggen. *Bellonius* zeit, dat het de Sernuus van de jonghe schrijvers is: Ik oordeel dat het een dwaling is, en datmen Atherina behoort te lesen. Indien ghy zijn beschrijvingh

begeert; van hem ſpreekt *Rondeletius* aldus: het is een zee-ſtrand-viſchje. Het word ook in de zee-poelen gevonden, en is de Aphya gelijk, negen duim lang, een kleine vinger dik, met een dikken rug, een platachtigen buik, met een mond ſonder tanden, en grote ogen. Hy is verſcheiden geverwt: want de buik is wit, de rug donker, omtrent het hooft op de wijs van de Sardyn, uitten gele roodachtig. De plaats tuſſen de ogen ſchijnt uitgehouwen. Hy heeft vier vinnen, twe an de kuwen, twe an de buik, een an den aars, en, behalven deſe, twe andere op den rug, en die alleen wit. De ſtart beſtaat uit twe vinnen. (Het bygeſtelde afbeeldſel wijſt rechtſtrijdig) Voor een ſtreep over 't midden-lijf, van de kuwen totte ſtart lopende, heeft hy iet diks onder de huid, 't welk ik niet anders, om de gelijkheit als een ſwachtel, kan noemen, welke als de ghekookte Atherina gegeten werd, en tegen den dag gehouden werd, ſich klaar vertoont, om dat het gehele lijf doorſchijnigh, en dit deel donker is. Of de Aphya 't mannetje van de Meleta is, 't welk de viſſers geloven, twijfel ik, ſo om dat die ſonder mannetje en wijfje geboren werden, en deſe in kunne onderſcheiden werden, als om dat die heel ſacht en plat van lijf zijn; maar deſe harder en vaſter. *Bellonius* beſchrijft de ſijne welke het gemeen Krekus, de Romeinen Latherina, en de Maſſiliers Zenkle noemen, aldus. Het is een viſchje wat dikker als een vinger, en niet veel langer, zilverwit doorſchijnig, en dat tegen de zon gehouden als glas doorglinſtert, en vertoont innerlijk een donkere ſtreep van 't hooft recht na de ſtart, uit het bloed, dat in de ruchgraat uitgeſtort is, voortkomende. Hy is groot van ogen met een witte tong. An weerzijden heeft hy vinnen, en twe onder den buik die de viſch in twe gelijke delen ſcheit, en daarenboven een dunne en kleine vin op 't midden van de rug. Hy heeft een hart als het ſuring-ſaat, dryhoekig en langwerpig in ſijn hartenvlies beſloten, en an weerzijden vier kuwen, ook weerzijds tien ribben, dunder als hayren, en zo kleine wervels, datſe naulijk van de ſcherpſte ogen konnen bezien werden. Zy houden haar an de wierachtighe ſtranden. Welken *Rondeletius* beſchreven heeft, wort niet alleen in de naaſte zee, by Mompeliers, daar hy Mellet genoemt werd, gevangen; maar ook omtrent Maſſilie, en in de poel Martegne genoemt, daar hy de naam van Zankles heeft. *Ariſtoteles* noemtſe ſchoolviſſen; en na deſſelfs getuigenis, baren zy onder de Rhyades, omtrent het evenaren van dag en nacht in de lente, en graven een kuil in 't ſant. *Phavorinus* maakt haar ſlegt van ſpijs, en veracht. *Rondeletius* noemt de zijne heel lekker, behalven datte graten moelijk zijn. *Bellonius* ſchrijft dat haar viſſery om haar angenaamheit heel profijtlijk is.

Ariſt. H. A. l. 6. c. 9.

XIX. LID.

Van de Lavaronus van Bellonius.

De viſch welken het gemeen te Romen Lavoronus oft Lavonus, de Maſſiliers Kabaſſonus, die van Genua Kapaſſonus, van zijn grote hooft, noemen, word van *Bellonius* aldus beſchreven. Zy zijn groter van hooft als de Atherina, omtrent den buik korter en platter van lijf, en een weinigh breder, ſo dat de Atherina met die heel gelijk is. Zy zijn met veel ſchobben bedekt, welke, ondekt zijnde, een ſilverwitte verw ſchijnen te hebben. Zy hebben twe vinnen op den rug, an weerzijden een, en geen tanden als den Haring, een klein hart, lang en dryhoekig, een witte lever, daar de maag onder leid; ſomtijts met kleine viſchjes vervult. De darmen zijn totten aars met dry bochten uitgeſtrekt. De gal, om haar kleinheit, is niet zienbaar, zy hebben ook byna geen graten. Heel witte viſch, en twe ſteentjes in 't hooft, kleinder als de Sezamum, een weinig meerder en breder ſchobben als de Atherina, en veel mette rivier-Lavaretus gemeen.

XX. LID.

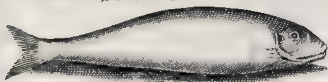
Van de Sarda oft Sardina, *by ons Sprot.*

De naam van Sarda ſchijnt (indien ik het uit *Galenus* wel vatte) alle kleine viſſen, bequaam om te zouten, toe te komen; en ik geloof datſe die naam daar van bekomen hebben, om datſe uit Sardinia na andere landen overgevoert werden. Van de Sardina en Sardellis verſchelen zy alleenlijk in ouderdom. Als zy noch jong zijn, wordenſe Sardina Sardella, en de volwaſſene Sarda genoemt.

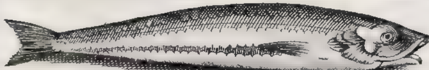
Galen. d[e] facul. Al[i]ment l. [...] c. penult. Plin. H. N. l. 32. c. 1[...]

Waarom *Apiſius* zeit, dat de Sarda ghemeſt werden, en de Sardina, om zijn kleinheid, niet. Nochtans beken ik, dat by *Plinius* de naam van Sarda ook ande lange Pelamijs gegeven is. Die geloven datſe by *Ariſtoteles* Trichil en Trichides genoemt werden, (welke *Dorion* by *Atheneus* niet onderſcheid) wijl die naarſtighe onderzoeker van de natuur nerghens van dat viſchje gewagh maakt, en de ſelve, gelijk als van het hayr oft de hayrachtighe graten, die zy veel hebben, ook Driſſa, en by de jonger ſchrijvers Alloſæ genoemt werden, af-leiden, zijn niet veel bedroghen, ten zy haar dit teghenvalt, dat de ſelve gezeid heeft, dat de Trichis uitte Membras, en uit die de Trichia geboren werd. Want dat *Galenus*, dat hy elders de Trichia, welke *Gaza* Sarda noemt, iet toeſchrijft, het geen de Sardis gheenzins toe-

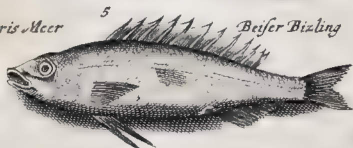
Ariſt. H. A. l. 6. c. 15. Ariſtotel. [...] 8. c. 13.

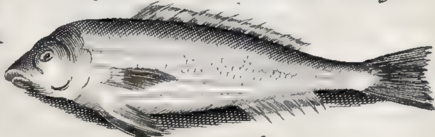

Sarda Sardthun 1

Sarda Flandrica major Seethon
2
Sardthun

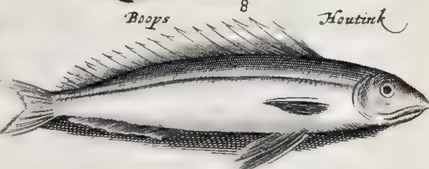

Sarda Flandrica minor 3

Maria Meer Scheiſſer
4

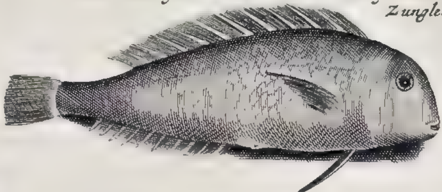

5
Smaris Meer Beiſer Bizling

6 Smaris alia ein ander Bizling

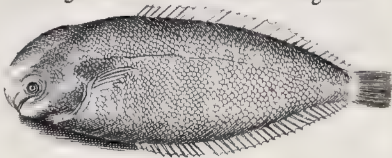

Smaris 7 Peregrina

Boops 8 Houtink

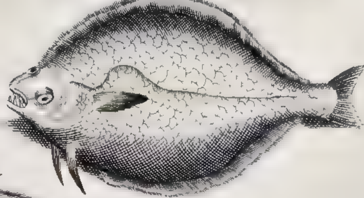

Boops peregrina
frembder
Houteng
9

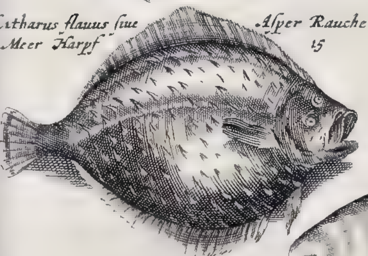

Solea Pecten ſalu 10 Meer ſol. Meer
Zunglein

Solea Oculata
Augſolen
11

Solea Lingulata 12 Meer Zunglein

Citharus Meer Harpf
14

Rhomboides 16 Winckelbutt

Citharus flauus ſiue
Meer Harpf
Aſper Rauche
15

13
Solea alia

toekomt, dat voegt eigentlijk de Driſſa oft Aloſa, zo dat het openbaar is, datter een gebrek is, en *Gaza* qualijk overgeſet heeft. Dat de Chalcida ook Zee-ſardina genoemt is, word uit *Kallimachus* beſpeurt; en deſe verſtaat *Kolumella*, als hy ſeit, dat men de viſſen in de vyvers moet verſleterde haringen, en de gezoute Chalcidis en verrotte Sardina geven.

Ik vind ook datſe by *Dorion* Chalcitike genoemt zijn. Datſe Eritimus genoemt werden, kan naulijk, zeit hy, uitte plaats van *Epenetus*, by *Atheneus*, beſpeurt werden. *Bellonius* ſtelt haar ook de ſelve mette Chalcidis te zijn; maar wijl hy meent, dat die van de rivieren alleen in grote van de Selerinus verſchelen, en in gedaante over een komen, zijn bewijs-reden nemende, om dat de Franzen, omtrent de groote Zee gelegen, geen viſch mette naam van Sardina erkennen, als die van elders gezouten tot haar overgebragt werd; en de Selerinus in Vrankrijk zo overvloedig is, als de Sardina in de middellandſe-Zee, word hy na 't ghevoelen van *Aldrovandus* bedroghen. Want de Selerinus van de Franſen, ('t zijn de woorden van *Aldrovandus*) is van die van Savoye verſcheiden. Die is de Zee Selerinus, en, na 't gevoelen van ons en *Rondeletius*, mette zee-Membras in geſlagt van water de ſelve; en niet mette Chalcidis en Sardijn. Deſe zijn poel-viſſen, en de Chalcidis van *Ariſtoteles*, en de Sardella en Aquo van *Frakaſtorius*. De Sprot van de Hollanders, daar hy gerookt na toegebracht werd, meen ik niet anders te weſen, als de Sarda en Sardina, als ook de gene welke *Rondeletius* ſeit te Agathopolis in overvloet gevangen, en Kalliquez oft Laſchez, en te Maſſilie Harengades genoemt te werden, hoe wel hy ſelfs wil dattet de Membras is. Want gelijk Kalliquez een bedorven woord van Chalcis ſchijnt te zijn, alſo ook Laſchez van Laccia, met welken naam de Aloſa op veel plaatſen van Italie genoemt werd, welken de Sardina ſeer gelijk is. 't Schijnt ook datſe Harengades genoemt werden, en datſe den Haring gelijken, en op de ſelve wijs gezouten door 't land gevoert werden. Gy zult vijf verſcheide afbeeldſels, en beſchrijvingen by *Aldrovandus* vinden.

Het eerſte is een viſchje de Aphya Phalerika geheel gelijk, ten waar het een weinig groter en dikker was. Van de kleine Aloſa in mond, kuwen, ogen, getal van vinnen, ſchobben en ſtart niet verſcheiden; maar alleenlijk daar in, dat de Aloſa breder is. De Sardina heeft groote dunne ſchobben. Hy is verſcheiden geverwt, te weten met een goudgeel hooft, een witten buik, met een rug uitten groene blauw, en beide helder blinkende, als hy levend uitte Zee opgehaalt werd. Want het groen vergaat met het leven, en het blauw blijft; maar 't verdooft, en verlieſt ſijn glans. Hy heeft kleine rechte darmen, die van de Aloſa gelijk.

Die op de twede plaets afgeſchildert is, in welke de Schilder veel vinnen heeft afgebeeld, is rood van hooft. Over 't gehele lijf groenachtig, behalven twe ſichtbare blauwe ſtrepen. De ſtart is an 't einde kaſtanje-bruin, en is onder den naam van de Vlaamze Sarda overgeſonden.

De derde van de ſelve naam, maar mette bynaam van groter, heeft zwarte vinnen, welkers ſtand (indien haar de Schilder wel heeft uitgedrukt) anwijſt, dat het een gedaante van een andere viſch is. Hy is verſcheiden geverwt, te weten groen, paars, geel en roſch. De plekken van de zijden zijn zwart; op de borſt ſaffraanachtig.

De twe overige gedaanten zijn groen van rug, wit van buik. De eerſt is an de einden der benen, met welke de kuwen ghedekt werden, rood, als *Oppianus* ſchrijft.

De viſch Chalcides en de Triſſa woont in klippen,
Hoewel zy niettemin ook langs de ſtranden ſlippen.
Nu zwemmen zy door zee, dan weder in rivieren,
Zo datze hier en daar met hoopen omme zwieren.

De andere twee ghedaanten van haar rekent hy onder die gheene, welke een dwalend leven leiden. Sy worden met een brok uit kleine wikken met Myrrhe in ſterken wijn geſnerkt ghevangen. Zomtijds met bladeren van de bete, die zy graag eten. Zy worden in de ſpijs gebruikt, maar, gelijk *Hiſeſius* by *Atheneus* zeit, ſy zijn vadſig, niet vet, en geven weinig voedſel. *Apicius* heeft haar geleert te meſten. Apicius l. 9. c. 10. *Galenus* heeft geſeit datſe bequaam zijn Galen. de Aliment. om te ſouten. Wat haar genees-gebruik facult. l. 3. angaat. In 't eerſte van de maaltijd gegeten, loſſen zy den buik. *Braſſavolus* heeft in een kind het hooft, in plaats van een zetpil, gebruikt. *Marſſellus* ſchrijft, dat de ge- Marſellus l. 1. c. 19. brande ſonder been, oft haar pekel, en de geſnerkte op de gebarſte aderen gheleit, terſtont hulp toebrengen. De ſelve ghebruikt het gebrande hooft tegen de ſwelling, en verrotting van het tandvleeſch. En ſo wy *Plinius* geloven, is het een byſonder genees-middel tegen de beet van de ſlang Preſter.

XXI. LID.

Van de Mæna.

De Mæna van de Grieken, word by *Gaza* Halec overgezet; maar ik vrees qualijk. De naam van Halec komt alle viſſchen toe, die met pekel ingeleit werden, gelijk *Rondeletius* zeit; oft die gene, welke by de Grieken Authracides, oft Kool-viſſchen genoemt zijn, om datze op den rooſter en op de kolen konnen gebraden wer-

 den,

den, 't welk wy uit *Hermolaus* leren; oft wel het grondsop van de visch self. Waarom *Plinius* seit: Te Klazomene, Pompejum, en te Leptis word het grond-sop van de visch gepresen. Gelijk te Antipolis en Thuria de pekel: nu ook in Dalmatia. Het gebrek van dese is de Alex, de onvolmaakte en ongekleurden droesem. Oft ten lesten een Rivier-vischje, oft van de soete wateren, 't welk *Plinius* zeit, na de Oesters, Zee-egel, de Urtica, Kammarus, en de lever van de Mullus te hellen.

Plin. H. N. l. 31, c. 18.

Kolumella steltse onder de Rivier-dieren van kleine anwas, en gebied haar de grote vissen voor te werpen. Op dat ik van *Martialis* swijge. Wat angaat haar beschrijving en onderscheit, *Gillius* seit: Ik mene dat de naam Mena niet alleen de gedaante, maar ook het geslagt toekomt, om dat haar geslagt verscheiden en velerlei is. Enige hebben weerzijds een swarte ronde plek, welke de bywoonders van de Adriatische zee gemeenlijk Mænas sclavas noemen. Andere zijn Leukomenides, oft de witte Mæna, oft Smarides genoemt, ook zijn die Mænæ Boopes genoemt werden. *Bellonius* heeft twederlei geslagt in verw angemerkt: want hy seit dat sommige met gele, andere met blauwe plekken besprengt zijn. *Speuzippus* maakt de Boax en Smaris mette Mena gelijk. 't Zelve verhaalt ook *Rondeletius* en *Bellonius*, behalven, seit dese, datse een weinig breder en korter, met dunder schobben, als de Smaris, bedekt, korter van hooft, en selden meer als een handbreed zijn, (*Anthipanes* seit ook dat de Mena een kleine visch is, gelijk *Martialis* mede) datse een rechte streep ter zijden hebben, die in de Smaris gebogen is, en dat de vinnen van den rug, van de zijden, en van de start doorschijnig en gevlekt zijn. Dat de mond, geslooten zijnde, heel klein lijkt; maar, gapende, een groote opspalking heeft, om dat de boven-lip gelijk een buis, als in den Haring, ingestopt is. Datse ronde ogen hebben, een roodachtige straal, en de kaakbeenders een ruwheid, in plaats van tanden. Datse, geschrapt zijnde, silver-wit zijn; maar den rug met een blauwe paars-blinkende verw verciert is.

Kolumell. R.R. 18. c. 15. Martial. Epig. l. 3. & l. 11.

Rondeletius doet 'er by, datse an weerzijden een grote ronde plek op 't midden van 't lijf hebben, die hy ook in 't afbeeldsel heeft uitgedrukt. *Bellonius* heeftse overgeslagen, en in de beschrijving niet gedacht, 't en zy hy die verstaan heeft, als hy seit: dat hy an weerzijden met plekken getekent is, 't welk ik niet bewere: wijl mijn afbeeldsel met *Bellonius* genoeg overeenkomt, en plekken van de selve verw heeft, als ook omtrent de ogen, en de vinnen ook alle verscheiden geverwt. De buik is wit, de start donker. De selve *Rondeletius* seit, dat hy in de Winter wit, in de Zomer verscheiden is, met blauwe plekken over 't gehele lijf, en voornamentlijk op 't hooft en den rug gesprenkelt: dat hy ook stenen in 't hooft heeft, en het mannetje daar in het wijfje ongelijk is, dat hy langer en breder is, en het wijfje korter; en als het wijfje begint vol te worden, dat de verw van 't mannetje dan swart en verscheiden verandert werd; maar *Aristoteles* schrijft dese verandering de tijd toe, en verhaalt dat enkelijk van de Mena, sonder van mannetje oft wijfje gewag te maken.

De Mena en Smaris, seit hy, worden verandert, so datse uit wit Zomers weder swart werden, en dat vertonen zy meest mette vinnen en kuwen; so seit ook *Plinius*. De Mena, die 's Winters wit is, verandert haar verw, en werdt Zomers swarter: welke plaats *Massarius* uitleggende, seit: hy heeft geseit Zomers swarter, om datse een blauwe verw krijgen, die, ten ansien van de witte, donker en swarter is.

En weder, de Mena is een vischje een vinger lang, 's Winters wit, Zomers met blauwe schuinze plekken onderscheiden. Maar hoe zy haar verwen veranderen, is in de Merula en Phycis, so ik niet bedrogen ben, uit-geleit. Ten lesten getuigt *Rondeletius* dat hy, als hy zomtijds van Rome na Venetie voer, de Mena van zo verscheiden verw gezien heeft, dat hy haar nauwlijk ten eersten anzien erkende, om datze an zijn stranden minder ghesprenkelt zijn. Wat haar innerlijke deelen angaat. De lever van de Mena is, ghelijk *Bellonius* an-ghemerkt heeft, voos, en uit den melk-witte bleek, onder welkers rechter-zijd de gal, in een langwerpigh blaasje, beslooten is. De milt is swart. De maag langwerpig. Hy word zelden in de grote Zee ghevangen; in de boven- en neder-zee overvloedigh. De namen geven de bywoonders der beider Zeen te kennen. Het eyland Menaria heeft zijn naam van haar overvloed bekomen. Datze onder de kruiden an de wierachtighe stranden; oft, gelijk *Ovidius* zeit, in moschachtigh zand leven, verhalen wy op het geloof van *Oppianus*. Datze haar niet geheel van visch onthouden, hebben zommige verhaalt. Datze met scholen swemmen, lezen wy by *Aristoteles*. Zy baren in de winter; oft, gelijk *Bellonius* zeidt, na de winter, en worden voor de vruchtbaarste van alle vissen gerekent. Als het wijfje begint vol te werden, word zy, om haar vuile stank, ghelijk by *Aristoteles* staat, de bok ghenoemt. Datze een zonderlinge afkeer van de Zee-wespen hebben, besluiten zommighe daar uit, om dat deze met het net, daar de Mena en Chalois in ghevonden werden, ook werden gevangen, gelijk *Ælianus* verhaalt. Datze met zonderlinge

Arist. H. A.

linge haat tegen de Xiphia ingenomen zijn, besluiten andere hier uit, om datze hem, door vreze van de Walvisch, met zijn zwaart in 't zand hangende, doden, gelijk *Oppianus* getuigt. Zy werden onder de slegte visch gerekent, zo datze te Venetie by de rousch verkocht werden, zo om datze klein zijn, als om datze, vol kuit zijnde, van een vuile stank zijn. Waarom *Martialis* zeit:

Martial. Epigr. 32. l. 12.

De Mena is onnut en van geringe waarde,
Dat doet zijn vuile stank.

En *L. Pomponius* de Rijmer, gelijk hy by *Agellius* genoemt werd:

Die zoekt een vetten brok, en vind hy niet te smullen,
Zo moet den armen hals zich met de Mena vullen.

Dat hy nochtans in goedheid van zap de Gobius overtreft, beschrijft *Hisezius* by *Atheneus*, 't welk van die gene, welke an de klip- en zand-stranden, en by zijn tijd gevangen wierden, te verstaan is. Want anders is de Gobius wrongelachtig van visch, en weinig minder als de klip-vissen. *Plinius* geeft te kennen, dat 'er een zap oft gedaante van pekel uit haar gemaakt werd, als hy zeit: De pekel van de gezoute visch word ook herkookt, en de vochtigheid verteert zijnde, keert het zout weder tot zijn vorigen aart; en dat van de Mena word in 't gemeen voor best gekeurt. Gy zult ook iet diergelijks by *Perzius* vinden. Het word gemaakt uit de ingewanden van visch in een vat geleit, en met zout bestrooit. Van zijn gebruik in de genees-konst hebt gy dit: Dat het zap van die gegeten den buik los maakt, en ook de gezoute op den navel gebonden. Dat *Galenus* de gebrande hoofden van de oude tegen de kloven van den aars, en den verouderden huig gebruikt. *Marcellus*, tot het selve met gal-noot en spaansch-groen vermengt, als mede met honigh vermenght totte keel-pijn. *Plinius* getuigt, dat de asch met sout, lavendel en oly vermengt, de moeder geneest, en met roken de nageboorte aftrekt. Met look gestampt, geneestse de wratten, en ontdoet de puisten van de schamelheid. Wat nut de Mena in de rode-loop bybrengt, sult gy by *Galenus* vinden.

Plin. H.N. l. c. 7.

Plinius l. 31. c. 9. Gal. l. Simpl. c. 11

XXII. LID.

Van de Smaris.

De Smaris, die ook Maris by *Atheneus* genoemt werd, (*Bellonius* seit te Ankona Grieken gesproken te hebben, die haar ook Marida noemden) zijn uit het geslagt van de Mena. Zy worden ook Leukomenides genoemt, te weten om datse altijd wit zijn, en de Mena haar verw verandert. De Geleerde menen, dat dit het vischje is, 't welk die van Antipolis nu Garus, de Venetianen Hirrula oft Herrula, de Massiliers Hiaret, de Fransen in Narbonne en de Spanjarts Gikarel, om dat hy, gesouten en gerookt, met zijn scherpigheid de tong bijt, en de Neapolitanen Cerrus noemen, welk woord *Gaza* ook behouden heeft. *Rondeletius* meent dat het de Garus van de oude is, so om de gelijkheid van den naam, als om dat, na 't getuigenis van *Plinius*, van de selve de beste Garum, dat is het grondsap van de gesoute visch, oft pekel gemaakt werd. *Aldrovandus* geeft een beschrijving van dry.

De eerste is de Mena en Boops seer gelijk, nochtans met enige tekens onderscheiden. Want de Boops is sonder plekken, welke de Smaris heeft. De Boops heeft een afgeknotten bek, de Smaris een langachtige. Ook is de Boops ronder van lijf als de Smaris, waarom hy te Rome Rotundetus genoemt is. Hy verscheelt ook van de Mena, om dat hy een weinig scherper en breder schobben heeft. De strepen zijn an beide zijden recht; maar in de Smaris op haar orde: in de Mena gants niet, en zijn silver en goud-verwig, van 't hooft tot de start uitgerekt. Hy is ook kleinder als de Mena, naulijk een vinger lang, smalder van lijf, en heeft een sonderling teken, waar door hy van de Mena en Boops onderscheiden werd: want als hy de mond opent, steekt hy de lippen uit, als uit een buis, die als een doos in malkander sluit. Anders is hy in vinnen, angels, start, en innerlijke delen de Mena gelijk, en verandert op de selve wijs, na 't seggen van *Bellonius*, zijn verw.

De visch, op de twede plaats voorgestelt, schijnt de Smaris van *Bellonius*. Hy is byna paars van hooft, te weten voor: want opwaarts is hy witachtig; met de selve verw is 't gehele lijf, maar lichter, geverwt. Van 't hooft totte start lopen vijf grote gele strepen. De vinnen zijn ook geelachtig. Hy heeft een kleine en naulijk sichtbare plek.

De derde, onder de naam van de vremde Smaris overgesonden, is blauw. Het overige is groenachtig, met witte en swarte stippen gesprenkelt. Het hooft is onder paarsachtig, opwaarts witachtig. De vinnen zijn byna alle geel geverwt, met swarte stippen gesprenkelt. Zy leven onder de kruiden an de wierachtige stranden, en het is waarschijnlik datse de selve spijs eten als de Mena. *Ovidius* rekent haar onder de vruchtbare. Zy worden, met een brok van brood, met geite-kaas en bloeme-meel vermengt, gevangen. *Hezychius* heeft geschreven dat het van de beste visch is. De beste en angenaamste van dese heeft

Ron-

Rondeletius, by den Opziender van Mompeliers, *Guillielmus Pelicerius* genoemt, gezien. Van haar gebruik in de genees-konst word verhaalt, dat het gebrande hooft tegen het uitvallen van 't hayr gebruikt werd, als het met Beeren-vet gemengt werd. Dat met het zelve poeyer de uitwassende kanten van de sweringen weerhouden, en de harde ghefwellen, als wratten en lijkdoorns, wegh-genomen werden. *Plinius* schrijft ergens, datze met gepelde garst oft venkel gekookt en gegeten, de vrouwen overvloedig zoch geven; en elders, datze, gestampt en opgeleidt, de wratten wegh-nemen, en de puisten van de schamelheid genezen.

Plinius l. 31. c. 11.

XXIII. LID.

Van de Boops oft Houtink, oft Box.

DE visch, welken wy Boops noemen, is van *Aristoteles*, na 't zeggen van *Atheneus* Box, van *Numenius* Boex, genoemt, welke benaming *Oppianus* ook gebruikt; van *Speuzippus*, en andere Athenienzers, Boax, 't zy oft van 't geluit, en daarom an Merkurius geheiligt, oft om dat hy grote koe-ogen heeft. De derde is een geslagt van de Mena, een voet groot, zo *Rondeletius* schrijft, die ook dry gedaanten vertoont. De eerste is een Zee-visch, die zich an de stranden houd, uit het geslagt van de Mena, een voet groot, met een rond hooft, en niet plat, by-na dat van de Mugil geheel gelijk, met een kort klein hooft, grote ogen na even-bedeling van 't lijf, en die byna het gehele hooft bezetten. Hy is verscheiden geverwt, en heeft over den rug strepen van de kuwen tot de start, enige geel, andere wit, en minder çierlijk als in de Salpa, waarom hy van *Aristoteles*, in 't boek van de vissen, Notograptus, dat is op den ruch geschilderde, genoemt is. An den buik zijn geen strepen; maar die is met zilver-witte schobben bedekt. De vinnen zijn als van de Sparus, Kantharus en Sargus. De start is goudverwig. De maag groot, met veel byhangzels, de darmen zijn heel dun, de lever is rood, de milt uit den rode swartachtig. Hy word gevoed met wier, visch en slijk. De ander gedaante is de eerste in veel dingen gelijk, en by de zijne Bogueravel genoemt, welkers naams betekening hy zeidt niet wel te konnen vatten; maar dat de ervarenste vissers geloven dat hy zo genoemt werd, om dat hy met de Ravelle, dat, zo hy zeidt, kleine vischjes zijn, die te gelijk gekookt en op-gedischt, en om haar kleinheid niet uit-gekozen werden, gevangen en verkocht werd. Hy is, zeg ik, de Boops, oft Mena gelijk, met een scherper bek, en een ruch uit den blauwe roodachtig, met grote verscheiden geverwde ogen, namentlijk omtrent de swarten appel, met een kring uit den goud-gele swart, met een lijf in 't geheel breder, maar korter als van den Boops. Deze gedaante van onze vremde Boops is byna paars van ruch, an den buik en zijden witachtig, met rode stippen gesprenkelt. Alle de vinnen geel, behalven die van den ruch, welkers ayren wel geel zijn, maar het vlies is groenachtig. De derde, wijl hy geen schobben heeft, oordeel ik hier toe niet te behoren. *Bellonius* beschrijft ook twe gedaanten, als hy zeit.

Athen. l. 7.

Daar worden twe onderscheiden van deze visch erkent; want een van de zelve is kleinder, en blijft altijd klein, de ander is grooter. Gy kont de Box van de Mena aldus onderscheiden, dat gy de Mena ziet breder van lijf te zijn, swarter van verw, en dat hy weerzijds een plek heeft. De Boka is altijd klein, en, na zijn grootheid, dik van kop, en ronder van lijf. De Boka en Mena, oft Gerris, hebben de selfde gestaltenis van lijf, dat is de vinnen, schobben en hoofden. De Boops is met geen plekken onderscheiden, maar zijn beide ronder van lijf. De Geruli meer plat. De verw van de Box is blijder, en enigzins goud-blinkkend, zo dat zijn ruch als goud glinstert. Het is een school- en strand-visch, die het met de kruiden houd. Het is een kleine visch, en heeft, na bedeling van 't lijf, grote ogen. Twe stenen in 't hooft, niet geheel rond als in de Passeres; maar langwerpig, als in de Merlangus. De andere Boops is den Orphus, oft anderzins die uit de roden gelijk. Het is, zeit hy, een strand-visch, welke Bogue, en Renaeu (wijl in 't afbeeldzel Bogue Renaeu zonder koppel-woord geschreven is) by de Massiliers, en by die van Genua Ruello genoemt werd. Hy is van de zelve verw met de visch Erythrinus, in tanden, vinnen en hooft ook gelijk, maar in 't overige lijf onderscheiden. Want de Box ghelijkt de gemene Boka, en is met de zelve ronde verzien, behalven dat hy meer na het rood helt. Doch de streep, die 't lijf van de Erythrinus door-snijt, is over 't midden weerzijds bochtig. Maar in dese loopt se rechtstreekx, en heeft die bult van de Erythrinus niet. Daar-en-boven vertoont hy voor korte en scherpe tanden; maar de boven- en onder-maaltanden zijn als in de Sargus, dat ook in de Pagrus en Erythrinus voorkomt. Hy heeft ook dit byzondere merkteekken, dat de buitenste angel van sijn kuwen an de wortels swart is. Hy meent dat het de Bogyrus van *Ovidius* is, en dat hem de Massiliers van Boopa en Gyrus, dat is de Smaris, dien naam gegeven hebben. Maar daar is een gebrek in *Ovidius*, en daar moet Cercyrus gelezen werden, welke by *Oppianus* tussen de klippen, die vol mosselen hangen, zich ophoud. Hy houd sich op de selve plaatzen van de Mena, en eet de zelve spijs.

Oppianus Halieut. l. 1. v. 140.

spijs. Van de hoedanigheid van zijn visch spreekt *Atheneus* aldus : De ghezoden Bos word lichtlijk verteert, schiet wel na beneden, en geeft een zap dat den buik week maakt; maar op gloeyende kolen gebraden, is hy angenamer en beter.

In Provense wort hy ook de sieken voorgeset. De eerste, van *Bellonius*, word op veelderlei wijs bereit, en in de vasten, voornamentlijk te Ankona op de Illyrise wijs, in 't ys bewaart zijnde, verkocht. *Pzellus* nochtans heeftse onder de vissen van onbequaam zap gerekent.

II. HOOFT-ST.

Van de Plat-geschobde.

I. LID.

Van de platte Graat-vissen in in 't algemeen.

DE vissen die ter zijden breed uitgedrukt zijn, en welkers zijden dun en breed eindigen, en welkers ruchgraat zijn graten niet na den buik, als in andere vissen,
n.H.N. maar na de zijden afzend, worden by *Pli-*
. c. 20. *nius* platte, by *Kolumella* leggende, van *Do-*
24. *rion* by *Atheneus* brede; en by enige, om
l. R. R. datse op den rugh grauw, en an den buik
. ist.H.A. witachtigh zijn als de Land-musschen,
, c. 11. Passeres oft Schollen, by ander Plateris, oft met *Aristoteles* Psettacei Pisces ghenoemt.

Daar zijn van haar twe geslachten. Het een graatachtig. Het ander kraakbenig, nochtans niet in die zin, in welke *Ælianus* en *Artemidorus* onder de kraakbenighe betrekken die ghene, welke zonder schobben zijn, gelijk de Murena, de Kongher, de Stomp-visch, en andere. De graatachtige brengen kuit voort. De De kraakbenighe ontfangen binnen wel kuit, maar brengen daar na op de wijs van de Adderslangen levende vrugt voort. De Plat-vissen zijn zommige glat van huid, andere met schobben ghedekt. Zy schijnen beide haar gedaante van lijf met een dobbel vel bedekt te hebben, en worden met een ruchgraat door't midden verdeelt. Zy hebben ook alle vier vinnen, op de wijs van de geschobde, twe onder, en twe boven, maar haar vinnen worden tegen de wijs van andere met een kring omcingelt. An weerzijden zijn vier kuwen, sy hebben geen tong, en de ogen in 't bovenste deel. De kaaken zijn in vel, in plaats van tanden, ruw. De strot, die een rop gelijk is, leit dicht an de maagh. Hoewel zy de mond, na bedeling van 't lijf, klein hebben, nochtans, wijl sy de grootste van dit geslacht zijn, slokken sy allerlei geslacht van Schelp-vissen geheel in, gelijk de kleinder, ook kleinder Schelp-vissen van dat geslacht. An de poorter van de maag hebben zy gheen byhangsels. Het hart is an d'een zijde bultigh, daar onder leit een swarte vierkantige klier, als een kussen. An welkers bovendeel *Bellonius* zeit een blaasje gehecht te zijn, 't welk hy meent in plaats van de longen te zijn. De lever is breed, en omvangt de maag. De milt is zwart, en onder de maag ghelegen, die breed is, en met de darmen in bochten omgedrayt werd. Zy houden haar in Zee, ook in de poelen en rivieren, om datze na het slijk trachten, en daar ghemakkelijk baren. Daarom zeit *Kolumella*, dat een modderige landstreek Plat-vissen voortbrengt. En wijl sy in 't zand, en modder verschuilen, worden sy licht met het aflopen der Zee ghevangen. In de winkels van Nederland zijn sy met so groten overvloed, datse voor de gehele Werelt ghenoeg schijnen te zijn : Om dat in alle kuit gevonden werd, schrijft *Aristoteles*, dat Arist.H.A.
se sonder Mans kunne zijn. Het welk 4.c.11.
nochtans alleenlik van een zeker geslacht te nemen is. Sy eten ook Schelp- en Schorsvissen. Zy baren na 't seggen van *Aristoteles* Arist. l. 5.
eens in 't jaar. c. 9.

Van haar aart schrijft *Aristoteles* aldus. Arist. de
De Plat-vissen zwemmen, op de wijs gelijk incessu A-
de eenogen, met een toegesloten oog, om nimal.
dat haar aart dwars, en verdrayt is; daarom zwemmen sy overdwars, en op zijd ghelijk de scheluwe, en richten haar loop meer op haar breedte, als door behulp van haar vinnen. Hy schijnt verstandt te hebben, om dat hy zich in het zand begraaft, en na dat sy haar geheel verborghen hebben, slaan zy mette vinnen van de mond, ghelijkse de vissers noemen, daar de kleine vischjes na toe zwemmen, als tot enig wier, en worden so de andere tot aas. *Plinius* zeit, dat het een vast teken van veiligheidt is, als men Plat-vissen ziet, om datse minder zijn, daar quaadaardighe beesten zijn, en daarom van de Duikers heiligh ghenoemt werden.

II. LID.

Van de Plat geschobde vissen in 't byzonder.

I. STIP.

Van de Solea, oft Tong.

VAn de Plat-vissen zijn eenighe met schobben, die *Aristoteles* moghelijk Struthus noemt; andere glat, die wy oordelen dat Psettæ ghenoemt werden.

Die zijn weder oft rond, oft langwerpig van lijf. Onder deſe is de Solea, die van de geſtalte der voetſool alſo genoemt is. By *Varro* Lingulaca. By de Franſen, na het ſeggen van *Bellonius*, Zee-Patrijs; moghelijk om datſe op de lekkere maaltijden ſeer gheacht zijn. De Grieken noemen haar huidendaags Gletton, oft tong. De oude noemenſe Buglotton oft Buglottam, niet ſo ſeer om de gheſtalte van de Oſſentong, als om de lengte. Enighe menen datſe Zandalia, van *Alciphron*, in zijn viſſers brieven, genoemt werden. By *Matronus Parodus*, in zijn beſchrijving van het Attiſe Avondmaal, is Zandalium een woord van het geſlacht, dat alle lekkere Plat-viſſen uitdrukt. *Rondeletius* heeft van haar zes gedaanten ghegeven.

De eerſte, die enkelijk Solea, oft Tong genoemt, en langer en ſmalder van lijf is, als de Paſſer oft Schol, en die in de Poelen ghevanghen werd, verſcheelt van de Zee-tong in kleinheid, en dat hy na de modder ruikt.

De twede noemt hy geoogde, om dat, hoewel hy in geſtalte van lijf, en innerlijke delen de voorgaande gelijk is, nochtans onder veel plekken heeft, die de gedaante van een oog metten appel en de ſtraal hebben, en ſchobben zo vaſt anhangende, datſe niet, als lang in warm water gheweekt zijnde, konnen afgeſchrapt werden.

De derde verſcheelt van de eerſte in ſtand van lijf, als de Rhombus van de Schol. Want indien gy haar nevens malkander in eene ſtand ſtelt, zult ghy zien dat zijn mondt na de linker, en van den eerſte na de rechter zijd held. Dat hy nochtans gheen Rhombus oft Schol is, bewijſt ghenoeg de gheſtalte waar mede hy de Tong heel gelijk is. De Franſe noemen hem Pola. Hy oordeelt, dat deſe viſch van *Epicharmus*, by *Atheneus*, Cynogloſſus genoemt werd. Oft indien het de Cynogloſſus van deſe niet is, (want uit de weinighe woorden van *Atheneus* kan niet zekers beſloten werden) dat hy nochtans met recht, op dat hy van de andere gheſlachten van de Bugloſſus onderſcheiden werde, Cynogloſſon kan genoemt werden; en datter gheen ander gheſlacht is, daar deſe naam beter mede over een komt. Want wijl de rechte Tong om haar angename ſmaak by de Patrijs vergeleken wert, dat deſe heel wildt van ſmaak, ſlijmerich, en ſwaar om te verteren is, en een onangename zware reuk heeft. En *Rondeletius* ſtemt die niet toe, welke ghéloven datze alleenlijk ten aanzien van voedſel verſchelen. Want hoewel de verſcheidenheidt van voedſel het zap en de ſmaak kan veranderen, nochtans heeftze gheen vermogen om de gheſtalte en vorm van het lighaam te veranderen. Zy zijn overvloedig in de grote Zee. *Bellonius* ſchrijft datſe ook in de middellandſe gevangen werden, en van de Maſſiliers Servatin ghenoemt werden, het welk *Rondeletius* nochtans zeidt valſch te zijn. Hy is, gelijk de zelve ook zeit, gelijk als donker geverwt.

De vierde word by de zelve *Rondeletius* Arnogloſſus, oft Arnogloſſus Levis ghenoemt, om dat gelijk het kruid Weechbre, van de geſtalte en glatheid der bladeren de naam van Arnogloſſus oft een ſchaaps-tong gegeven is. Alzo zal de gedaante van deſe Solea ook van haar gheſtalte en glatheid Arnogloſſus oft ſchaaps-tong konnen ghenoemt werden. Want zy ſchijnt gheheel zonder ſchobben, en gheheel glat te zijn. Hy zeit datſe by de zijne Perpeire ghenoemt is, en uit het gheſlacht van de Solea zijn, het welk uit de gheſtalte van het lijf bekent werdt. Datſe nochtans van andere verſchelen, om datſe met veel dunne licht afvallende ſchobben gedekt zijn. Zy zijn teer en wit van lijf.

De vijfde noemt hy, met een verkleinend woord, Ligula oft Tongetje, om dat hy de kleinſte van alle deſe geſlachten is, en onkent dat hy een vrugt van de grote Solea oft Tong is, om dat hy altijdt klein blijft, en nooit meer als neghen duim langh werdt. De ſtreep die het lijf deelt, en den ruch-graat veſt en beſchermt, zeit hy dat in deſe uit ſchobben t'zaamgheſet is, die meer uitſtekende zijn als in het ghehele lijf, uitgenomen dat deel, dat omtrent het onder-kaakbeen is; dat hy harder van viſch als de Bugloſſus Lævis is, en iet ſlijmeriger heeft, dat het een ongemene viſch, en om zijn dunte ſlegt is.

De zeſte en laatſte, by de Franzen Flette genoemt, om dat hy al dryvende ſwemt, by de ouden onbekent, en alleen de bywoonders van de groote Zee bekent, noemt hy, door navolging der Grieken, die de grote van een ding, door de deeltjes, Bou, en Hippo anwezen, Hippogloſſus oft Paards-tong, om dat hy de andere niet alleenlijk in grote overwint, maar zomtijdts heel groot ghevonden werdt. Hy ſchrijft, dat uit het eerſte anzien kan geoordeelt werden, datſe uit het geſlacht van de Tonghen zijn. Want hy is, zeit hy, langwerpig en zmal van lijf, an de een zijde wit, an de ander zwartachtigh, daar de ogen ſtaan. Hy heeft een gedrayde mond, met tanden op de wijs van de Citharus gewapent, welke die Bugloſſus niet heeft. Hy is hard van viſch, maar angenaam, naden aart van de Rhombus hellende. Hy heeft graatachtighe beenders, daar merg in is, dat van de lekkerbekken veel ghezocht werd. Het is een

viſch

visch van de grote Zee. Hy word te Antwerpen gezouten en in stukken gesneden verkocht. Hy wordt ook dikmaal in de Zee omtrent Bolongie in Vrankrijk ghevangen. Aldaar worden zijn stukken met meel wel gekneet, en in een korst gheleit, en met droge kruiden gestroyt in den oven gebakken, om te langher bewaart, en uitgevoert te konnen werden. *Aldrovandus* vertoont niet alleenlijk een ander geslacht van de Hippoglossus met kleine schobben bedekt, die overal eenverwigh geelachtig is, en an de ene zijde zwarte plekken heeft; maar ook een geslagt van een ander Solea oft Tong, dat met brede schobben bedekt, en eenverwig witachtig is. Welken *Bellonius* Tænia noemt, dat is een dun en tere visch, en wordt ('t geen *Atheneus* van de Tænia verhaalt) overvloedich te Alexandrie, Kanopus, en te Zeleucia in Antiochia gevonden. Hy wordt heel wel van de Tænia van *Aristoteles*, en *Rondeletius*, in welke het ghetal der vinnen mette Paling over een komt, onderscheiden. Het is een visch van alle Zee. Maar *Plinius* ontkent dat hy mette Rhombus in de Pontus loopt. Datse in de rivieren heel vet werden, heeft *Bellonius* te London gheleert: in de Poelen worden zy magerder. By *Oppianus* en *Ovidius* zijnse strand-vissen, en houden haar in de kruiden. Men gelooft datse de grond uitgraven, en sich daar 's Winters in verschuilen: want om dat hy steenen in 't hooft heeft, en dun van lijf is, word hy licht koud.

Wat angaat haar ghebruik in de spijs, *Matronus Parodus*, by *Atheneus*, schrijft, datse middelbaar zap gheven, so datse de plaats van de klip-vissen konnen bekleden. *Galenus* zeit qualijk, datse zachter als Schol zijn.

Want datse hard zijn, word daar uit geoordeelt, datse lang bewaart werden, en door vervoeren niet rotten, maar beter werden. Nochtans lees ik by *Rondeletius*, datse licht verteert werden, en van geen quaad zap zijn. Bezie de schotel met Tongen by *Apicius*.

(Margin: ...drov. de ...scib. l. 2. ...43. — ...ist. H.A. ...c. 13. — ...ppianus ...lieut. ...l. v. 99. — ...hen. l. — ...alen. de ...im. fac. ... & l. de ...bon. & ...l. Succ. ... — ...ic. l. 2.)

II. STIP.

Van de Citharus, oft Meerharp.

De Citharus is by *Ælianus* Citharoidus, by *Oppianus* Cithare genoemt, en voor een strand-visch gehouden. Hy heeft zijn naam van de strepen, die van de opper-hooftop tot het einde van de start strekken, bekomen. *Gaza* zet uit *Aristoteles*, die hem onder die ghene stelt, welke veel uithangsels omtrent de maagh hebben, Fidicula over. *Rondeletius* bewijst klaarlijk, dat 'er vier vissen van die naam, alle uit het geslacht van de platte, zijn. *Galenus* maakt hem ook plat, de Rhombus gelijk, en verwondert zich dat *Philotimus* hem heeft overgeslagen. *Ælianus* gelijkt hem by de Buglossus oft Solea. *Rondeletius* meent dat de Citharus van *Galenus* de selve is met die, welken *Atheneus*, uit het boek der Dieren en Vissen van *Aristoteles*, aldus heeft beschreven: De Citharus heeft zaagswijse tanden. Hy leeft eensaam, eet wier, heeft een losse tong, een wit breed hart, en is die visch, welke te Rome overvloedig, en Folio ghenaamt is. Want wijl de vissen uitte natuur een beenachtige en gheen losse, maar een harde graatachtige en vast-anhangende tong gegeven is, en dese een die uitten platte is, welke, na het seggen van *Aristoteles*, een losse tong heeft, teghen den aart van alle vissen, meent hy niet qualijk gheoordeelt te hebben, zo hier uit, als om dat de andere tekenen over een komen, dat dese de rechte Citharus is. Maar indien iemand dese visch van *Rondeletius* voor de Citharus niet anneemt, wijl hy, om dat hy schobachtig is, uit het geslacht van de Rombus die glat is, en met welke hy van *Galenus* vergeleken werd, niet zijn kan. Desen wil ik geantwoord, hebben: Dat de vergelijking met de Rhombus, niet ten anzien van het lijf, maar in hoedanigheid van visch, te verstaan is. Dat ook *Ælianus* zijn Citharus schobachtig maakt. Waar om ik my verwondere dat *Rondeletius* zeit, dat dese visch de Rhombus enigsins gelijk is, wijl hy niet in deksel, (want hy is schobachtig) nocht in ghestalte, (want hy is langwerpig) over een komt; waarom hy daar voorsichtelijk by-voegt, dat hy de Rhombus gelijker is, uitgenomen de schobben, die in de Citharus groot, en van gestalte als een rad zijn. Van dese Citharus van *Aristoteles* en *Galenus* meent de zelve *Rondeletius*, dat ook die verscheelt, welke van *Archestratus*, by *Atheneus*, rosch oft geelachtigh genoemt werd, die men zeidt dat met oly en veel kaas moet ghebraden, en niet zonder onkosten kan bereit werden, en dat het die is, welken andere zegghen de rechte Buglossus te zijn, niet alleen om de gestalte, maar ook om zijn ruwheid. Want een koe-tong is groot en ruw, waar van het kruid Buglossa ook zijn naam heeft. Hy is de voorgaande in gestalte ghelijk, maar losser van tong, met een grote mond, zaagswijse tanden, en met ronde schobben bedekt. Van welkers ruwheidt hy ook meent dat hy met de recht ruwe Citharus mach ghenoemt, en onder den naam van de Buglossus begrepen werden. Hy heeft een breedachtighe streep, van het hooft totte start, uit groter schobben bestaande. Mette innerlijke delen is hy de voorgaande gelijk.

(Margin: ...lianus ...23. ...pian. 8. ...d. ...ist. H.A. ...c. ult. — Atheneus Dipnos. l. 7)

Te Venetie word de beſte gevonden. Hy is by *Galenus* middelbaar, tuſſen hardt en ſacht van viſch; de maag onangenaam, en by *Xenokrates* van quaad zap. Van *Diokles* word hy gebraden gepreſen. *Rondeletius* zeit dat hy te onſmakelijker is, om dat hy, gelijk de Salpa, wier eet. By *Atheneus* lezen wy dat hy Apollo, die de Cythar gevonden heeft, toegeheiligt is. Athen. l. 7.

III. STIP.

Van de Rhomboides van Rondeletius, oft Scharre en de geſchobde Plat-viſſen.

DE Rhomboides van *Rondeletius*, word te Rome van de viſch-verkopers onder den naam van de Rhombus verkocht. Hy zoud mogelijk beter ronde bugloſſus, oft ronde Solea oft tong konnen genoemt werden. Hy is met kleine ſchobben bedekt. De ogen ſtaan ver van malkander. Van 't hooft totte ſtart loopt een ſtreep over 't midden, in 't begin bochtig, daar na recht, die het lijf in twe gelijke delen ſnyt. Hy is klein en kort van lijf, en nimmer meerder als een handbreed lang, ſo veel *Rondeletius* heeft konnen ondervinden. Mette innerlijke delen verſcheelt hy van de Rhombus niet. Hy is middelbaar van viſch, niet te hard oft zacht. Hy meent dat de oude noit gewach van hem ghemaakt hebben. *Iunius*, in zijn duits naamboek, noemt hem Scharre. De ſelve *Rondeletius* ſtelt dry ghedaanten van de Paſſer Squammuoſus, oft geſchobde Schol.

De eerſte noemen de Francen Limande, om zijn dunne lijf, gelijk *Bellonius* oordeelt, 't welk hy mette geſaagde planken ghelijk heeft. De Engelſe noemen hem een Brut. Deſe is, na 't ſeggen van *Iunius*, een Griet van de Neerlanders: Want ik heb dat niet wel onthouden. Hy heeft op de vinnen, die 't lijf omringen, en over 't gehele lijf, gele plekken. De ſtreep, die 't lijf doorſnijt, is bochtig. In grootte is hy de Quadrantulus, waar van wy hier na ſpreken ſullen, gelijk. Tegen 't licht gebouden, is hy doorſchijnig. Hy heeft, na 't zeggen van *Bellonius*, langer tanden, als andere van zijn geſlacht, en heel dunne ſcherpe ſchobben, die ſwaarlijk konnen afgeſchrapt werden: Dat hy mette Solea meer, mette andere minder gemeen heeft. In de wint gedroogt zijnde, wordenſe veel, om gewins wil, na Hoogduitſland vervoert. In Vrankrijk wordenſe verſch van de Engelſe ſtranden ghebracht. In Italie zijn ſy geheel onbekent. Men ſeit datſe wit, ſacht, en niet ſlijmig van viſch zijn, en niet veel ſlegter als de Tongen.

De ander gedaante is by de Franſen Fles, by de Engelſe Phlonder genoemt. Na het zegghen van *Bellonius*, dieſe rivier-Fles noemt; maar oneigentlijk, en tegen den aart van die viſch: Want hy groeit niet in de rivieren, maar in de zee, van waar hy in de rivieren overloopt, op de wijs van andere Plat-viſſen. Hy is van lijf wat langer als de gemene Paſſer oft Schol; en als hy ouder word, wat dikker. Hy heeft kleine ſchobben, is ſwart van verw, op 't lijf en de vinnen met roſſe plekken, op het hooft en midden-lijf met beentjes gewapent.

De derde word van de Hollanders Heilbot genoemt; van de Hoogduitſen Heiligbut; van de Franſen Fletelet, met een verkleinend woord van Fles, hoewel hy anderſins groter, en in 't overige d'ander gelijk is. Beide zijnſe in Engeland en Holland overvloedig. By ons in Vrankrijk, en mogelijk ook by de oude onbekent, om datſe totte grote zee niet gekomen waren, nocht veel moeiten angewend hebben om de viſſen van de grote zee te onderkennen. Beider viſch is wit en ſacht, lekker, en gezond. Maar de Fletelet is een weinig harder.

III. HOOFT-ST.

Van de glatte Strand-viſſen.

I. LID.

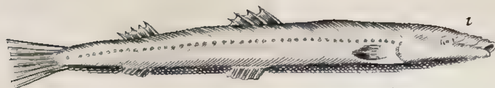
Van de niet platte Strand-viſſen.

I. STIP.

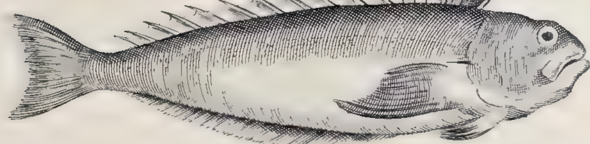
Van de Zandils der Engelze.

DE viſch, die wy nu beſchrijven ſullen, word, van de Engelſe Zandils, dat is Zand-aal, genoemt, om datſe lang van lijf is; en als ſy haar wil verbergen, ſchierlijk onder 't ſand boord. *Geſnerus* noemtſe Ammodytes, met een Grieks woort. Hy is lang en rond van hooft, met een langhe ſcherpen bek, een kleine mond, en het gehele lijf langwerpig, indien het met zijn breedte vergeleken werd: Want wijl zijn middel (want het hooft en de ſtart zijn ſmalder) niet boven een duim dik is, ſo is zijn lengte wel een handbreed. Daarom moet hy, gelijk tot de lange, ook tot de kleine viſſen, betrokken werden, wijl hy noit meer als een duim dik, en een handbreed lang is. Daar en boven is hy op den rug (daar twe vinnen, een in 't midden, en een op de ſtart, boven op ſtaan) blauw. Maar de buik, an welke, behalven twe vinnen die hy weerzijds heeft, een achter den aars ſtaat, is ſilver-wit. Hy wordt veel an de Brittaniſe ſtranden gevangen. Ook dikmaal by Bolongne, daar hy de ſelve naam heeft. Op ſommige tijden van 't jaar, oft om 't ongelijk van andere groter viſ- Aldrov. de piſc. 2, c. 4[...]

Tab. XXI.

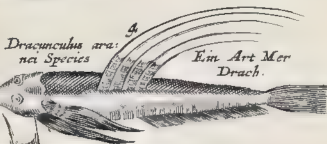

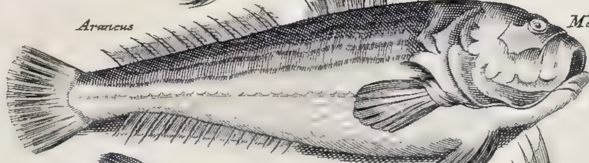

Draco minor.
Araneus Rondel.
Kleiner Meer Drach.
3
Araneus minor.

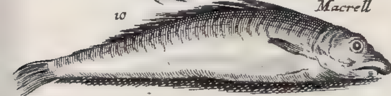

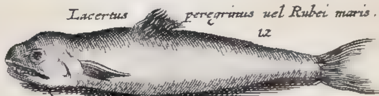

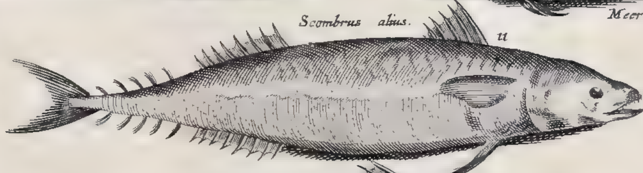

viſſen te ſchuwen, oft door ingeven van de natuur, verlaat hy 't water en boord in 't zand, en word daar van de Inwoonders met houte krauwels uitgehaalt. Hy dient alleen an de noodzaaklikheid van arme luiden.

Hier toe behoort een ander viſch, Meerſwijn genoemt, en onder die naam ons toegezonden, om dat hy op de wijs van de ſwijnen de aarde met de muil omwroet. In gedaante van lijf en plekken is hy de Snoek gelijk, maar heeft in 't voorhooft een ſcherpen angel. Zijn plekken zijn alle ſwart. De vinnen van den buik, het opperhooft, en de ſtart zijn rood: Het overige geelachtig. Of het een Zee- of Rivier-viſch is, heb ik niet wel onthouden, waarom zijn beſchrijving tot de eerſte behoort. Zijn benaming geeft nochtans te kennen dattet een Zee-viſch is.

II. STIP.

Van de Zee-draak.

lrovan- de piſc. c. 50. DE viſch Drako, van de oude Grieken Drako Thalaſſius genoemt, noemen de jonge Dracena, van waar de Neapolitanen, Sicilianen, en Romeinen haar Tragine afgeleit hebben. *Iovius* heeft hem Trachurus genoemt, die een angel in de ſtart, en niet in de nek heeft; maar qualijk. *Plinius*, die onder den naam van de Zee-draak twe verſcheide viſſen verſtaat, gelijk uit het 9. boek, het 27. hooft-ſtuk kan geoordeelt werden, en van welke de eene een Zee-ſlangh is, welken *Ariſtoteles* in 't 9. boek, het 17. hooft-ſtuk beſchrijft, heeft hem qualijk in ghedaante van de Araneus oft Spin onderſcheiden. Welken ook *Izidorus*, die de Araneus alzo beſchrijft, dat het alles deze Zee-draak toekomt, ghevolgt heeft. Dat hy van de Araneus van *Ariſtoteles* moet onderſcheiden werden, is gheen wonder, om dat zijn Araneus van geen Griekze ſchrijvers vergiftig genoemt is; maar die alle dezen, na de Paſtinaka, heel vergiftig noemen.

Salvianus ſtelt twe gheſlagten van hem. De eerſte is een langwerpige viſch, en, gelijk *Bellonius* zeidt, in vorm als een platte pook, waar van hy by de Francen Poignaſtre genoemt werd. *Salvianus* zeidt, dat hy zonder ſchobben is, *Bellonius* van gelijken, oft datze immers kleinder zijn als van de ſlangen. *Rondeletius* geeft hem kleine en dunne, daar in, zo 't ſchijnt, *Ælianus* navolgende, die zeidt datze ruwe ſchobben hebben, die byna de ſlangen werden toegevoegt: en *Rondeletius* beſchrijft den draak byna naakt, en zonder ſchobben. Hy is van hooft byna de Zee-baars ghelijk. De mond is niet in de lengte, maar ſchuins; nocht met een rechte, maar kromme ſpleet geopent: want de t'zaam-gevoegde zijden van de onderkaak, die wat langer als de bovenſte is, en niet recht, nocht ſchuin opwaarts ſchiet, worden van de holle bovenzijden, terwijl de mond geſloten werd, ondervangen. Zy is ook, als in de Draakſlang, met tanden gewapent. De ogen zijn groot, welke de oog-ſchellen in grootte gelijk zijn; zy ſtrekken opwaarts, en zijn zo groen, datze een Smaragd in ſchoonheid overtreffen. Zy ſtaan niet ver van malkander, daar gy een dryhoek, en kleine angels tuſſchen beide ziet. An weerzijden zijn vier kuwen, welkers buitenſte dekzels met een angel, na de ſtart ſtrekkende, gelijk gezeidt is, gewapent zijn: welke dekzels, na de geleding met de hoofts-beenders, meer uit een dunne en een vlies-ghelijke zelfſtandigheid, als been beſtaan, waarom de Draak die, als hy buiten water de locht in-trekt, niet anders dan wy onze kaken, opblaaſt. An de kuwen ſtaan twe vinnen, in die ſtand als in de Rivier-viſſen, dat is veel lager als in de Zee-viſſen. Tuſſen deze, en het einde van de opening van de mond, ſtaan in 't boven-deel twe andere witte en kleinder vinnen. In den nek oft an 't begin van den rugh heeft hy vijf dunne ſwarte ſcherpe anghels, met een vlies voor ſwart, achter wit t'zaamgevoegt, met welke hy een vergiftighe wond maakt, en veel ſchadelijker als mette angels van de kuwen. Van deſe begint een vin doorgaans totte ſtart, die groot, breed en in twe gedeelt is. De ander begint van den aars, en loopt totte ſtart, welken aars op een plaats, van andere verſcheiden, in deſe viſch haar ſtand heeft: Want andere hebben dien in 't midden van den buik, zommige lager na de ſtart. In de Draak ſtaatſe niet ver van de kuwen: waar om het innerlijk bevang van haar buik heel kort is; maar nochtans is de maag vleeſig en dik genoeg. Hy is verſcheiden geverwt: Want hy is op den rug donker, an den buik wit, en an de zijden met goudgele ſtrepen ſchoon geçiert. De ander, die mogelijk niet qualijk de Drakunkulus van *Plinius* kan ghenoemt, werden, en die *Zalvianus* de kleine noemt, verſchilt in zommige dingen van de voorgaande. Want wijl de grote dikmaal een pond, en ſomtijds twe ſwaar werd, (*Rondeletius* ſeit datſe in de grote zee zomtijds een elleboog lang werden) nochtans word de kleine niet meer als een half pont ſwaar. Daar en boven is het hooft en overige lijf niet rond als in de grote, maar ter zijden plat. Welkers zijden niet alleenlijk geelachtig, gelijk in den andere, maar ook met veel ſchuinſe ſtrepen, na 't blauw hellende, verçiert zijn. *Aldrovandus* vertoont vier gedaanten van den Draak. De eerſte is in getal van vinnen de voorgaande ghelijk; maar in verw, ſtrepen en plekken verſchei-

den. De beenders van de kuwen zijn roosverwig, maar an de einden geelachtig. De angel is ook goud-geel, ghelijk ook de vinnen omtrent de kuwen; maar die an de borst staan, zijn witachtigh, de overige groenachtig. De mond is ook onder groen, opwaarts witachtig. De rug uitten groene donker, met veel dichte plekken, na 't kastanje-bruin hellende, bezait. De buik met witte dikachtige strepen, op een strijdige orde malkander tegengestelt, versien. De gehele start helt uit den blauwe na 't rode. De ander ghedaante heeft een merkelijke angel op den hooft-top. Hy is van verw op den rug kastanje-bruin, wit en geplekt van buik. De vin van den nek is, tussen de vier voorste angels, an den top swart, het overige donker; maar die doorgaans na de start lopen, en de start self zijn byna paars. De derde is kastanje-bruin van hooft, behalven de mond, welke onder en boven byna paars is. De ogen staan in den hooft-top, byna op de wijs van de Kallionymus, tussen twe angels. De vinnen van de kuwen, en die van den buik zijn roosverwig, maar die in den nek staat, is tot de vierden angel toe paars; het overighe is witachtigh, met donkere plekken, gelijk ook de volgende die doorgaans na de start loopt. De rug helt na 't kastanje-bruin, en is met swarte plekken getekent. De buik en zijden zijn groenachtig. De vierde en laatste is meest kastanje-bruin, op 't hooft lichter, op den rug bruinder. De strepen omtrent de kuwen zijn tot de start toe yser-grauw. Het gehele opperdeel is witachtig. De vinnen omtrent de kuwen en de borst zijn rood. De start an 't einde yser-grauw. De overige vinnen zijn blauw, met rode ayren. Indien gy haar plaats beziet. *Bellonius* zeidt dat hy zich an strand en in Zee houd. *Aristoteles* noemt hem enkelijk een strand-visch. *Oppianus* dat hy in 't sand en an de klippen leeft, en kleine vischjes eet. Daarom noemt hem *Nikander* de verwoester van de Zee. *Epicharmus* noemt hem Alcimon. Dat hy gheen school-visch is, word daar uit bespeurt, datter nimmer veel t'effens gevangen werden. Het is wonder, indien het waar is, datze, met de rechterhand op-getrokken, geweldigh tegen-streven, maar met de slinker licht uit-ghehaalt werden, 't welk *Ælianus* beschreven heeft: En niet minder. Dat op de tijd als andere vissen paren, hem veel vischjes uit een wonde, die hy zich selven gemaakt heeft, voortkomen, 't welk *Gillius* uit het getuigenis van veel Vissers verhaalt. Dat zijn steek vergiftig is, word door 't gevaar van veel vissers seker bevonden. Hy verwekt dikmaal quaadaartighe geswellen, koorts, en ontsteking; en daar is meer gevaar van de levende als doode. Verscheiden schrijvers wijsen ook verscheide ghenees-middelen an. By *Plinius* is de Barbeel, op-geleit oft gegeten, zeer goed. By *Dioskorides* en *Galenus* de draak self op de wond geleit. *Ægineta* schrijft het brein van de visch om in te drinken voor, en leidt swavel en azijn op de wonde. *Ætius* wil dat men de wond met loot zal wrijven. De ondervinding der vissers leert dat de op-gestreken lever de pijn versacht, en met het opwrijven van de bladeren van de Lentiskus de steek genesen werd. Die van Genua legghen 'er een klein geslacht van 't kruid Tlaspi, dat daar an de stranden groeit, op. De asch van 't hooft, van de versche visch, is tegen alle vergif goed, door een wonderlijke tegenheid, indien wy *Rondeletius* geloven. *Plinius* wil dat men met de beenders de tanden zal scherven om de pijn te verzachten.

Ætius l. 13 c. 36.

Aldrovandus de pisc. l. 2. c. 50.

III. STIP.

Van de Drakunkulus.

Onder de oude heeft *Plinius* de Drakunkulus gedacht. Onder de jonge word hy van *Rondeletius* beschreven. Het is, zeidt hy, een Zee-visch, negen duim lang. De rivier-Kottus niet ongelijk, met een spitser bek, en breder kop. Hy is de Visser-kinkvorsch ook wat gelijk, maar die kinkvorsch is groter van mond, met gelijkverwige vinnen, die in den Draak verscheiden zijn. Hy is groot, en plat van hooft, met een uitstekende bek, een kleine tandeloose mond, zonder enige opening an de kuwen. Maar in plaats van deze, is boven 't hooft weerzijds een gat, 't welk niet gezien word dan als de visch leeft, en waar door hy water intrekt en uitgheeft. Hy heeft boven 't hooft groote ooghen. Het hooft-been eindight in angels, die na de start strekken. Hy heeft heel lange vinnen, ten anzien van 't lijf, welke ten deel goudverwig, ten deel wit zijn. Die an de kuwen staan, zijn goud-geel, en an de wortels wit. Die boven op 't lijf staan, zijn van de vinnen van andere vissen heel verscheiden: Want zy staan dichter an de mond, en zijn langer als die van de kuwen. Op den rugh staan 'er twe. De eerste, welk in het afbeeldzel nauwlijk gesien werd, is klein, goud-geel, en met witte strepen onderscheiden. De achterste heel langh, op 't midden van den rugh is de vleugels, van de Koppellen niet ongelijk, uit vijf stralen, de garst-ayren ghelijk, en een vlies bestaande. De voorste stralen zijn langer, de achterste korter, strijdig als in het vlies, 't welk, tusschen de stralen als ingheweven, allengskens grooter werd. Dat zelve is ook verscheiden gheverwt, met witte strepen, in het midden van twe swarte, onderscheiden. Deze word ook in 't mid-

't midden hol, van den rug als in een ſchede beſloten. Daar is noch een ander van den aars na de ſtart, ook goud-geel, uitgenomen de randen die ſwartachtig zijn. Het hele lijf word allengskens ſmalder. Hy is ook verſcheiden geverwt: want van 't midden lopen enige witte ſtrepen na den buik; an de kaken, en voorſte delen is hy als met ſilverwitte ſtippen geſprenkelt. Hy is breed, plat, en wit van buik, alleenlijk met een huid bedekt. Hy word veel in de hondſdagen gevangen. Zijn ſchoonheid, en het konſt-ſtuk Gods dat in hem gezien word, hebben hem van grote waarde ghemaakt. Van viſch is hy de kleine Gobius ghelijk, hy eet ook de zelve koſt, en zijn ſteek is min vergiftig.

IV. STIP.

Van de Uranoſkopus, oft Hemel-kijker.

ſt.H.A. .13. ia.A.H. c.4. DE viſch welken wy Uranoskopus oft Hemel-kijker noemen, is by *Ariſtoteles*, *Dioskorides*, en *Ælianus* Kallionymus, en by *Theodorus* de Schone ghenoemt, niet zo zeer om de ſchoonheid van ſijn lijf, want hy is lelijk, als om dat de naam van Uranoſkopus oft Hemel-kijker ſchoon is, meer den menſch als an de viſch waardig. De Maſſiliers noemen hem Tapekon, om dat hy, wijl hy als een ſteekpil gevormt is, enige ghelijkheid met de ſchamelheid heeft; en ook Raſpekan, om dat zijn hooft, om zijn ruwheid, bequaam is om de vroulijkheid te ſchrabben. *Oppianus* noemt hem Hemerokoitus, om dat hy by daagh ſlaapt en 's nachts waakt. *Hezychius*, en *Varinus* noemen hem Pſammoditis, als oft men Zand-viſch zeide. Andere zeggen dat hy Agnus, dat is kuis, by *Atheneus* genoemt werd. Maar *Geſnerus* meent datter een dwaling ſchuilt. Het is een viſch met een glatte huid, hard, en die qualijk te villen is. Het lijf is rond, het hooft groot en beenachtigh, met twe angels, na de ſtart ſtrekkende, gewapent, waar mede hy de Viſchkinkvorſch enigzins gelijk is, met een breden hooft-top.

Hy is enigzins zonder ſnuit. De mond ſtaat op een andere plaats, als in andere viſſen, te weten boven op 't hooft; en gelijk *Oppianus* zeit, in 't midden van de ogen. Zy is groot, en heel wijd, en word met het onder-kaakbeen, opwaarts getrokken, toegeſloten. Hy heeft kleine tanden, een korte tong, maar breed, die de innerlijke delen van de mond zo beſlaat, datze, ten zy gy hem met de vinger neerdrukt, niet gezien werden. Uit dat deel, 't welk tuſſchen de tong en onderkaak is, ſpruit, na 't zeggen van *Rondeletius*, een vlies, in 't begin breedachtig, dat allengskens in een rond vleeſig byhangzel aflaat, en uit den mond hangt, daar hy de kleine Viſſen mede verlokt en alzo inſlokt. Hy ſteekt het uit, en trekt het in na ſijn wil, gelijk een ſlangh ſijn tongh. Het deel tuſſen de ogen is diep en hol. An weerzijden zijn vier kuwen, welkers beenachtighe dekſels in 't achter-deel met een heel ſterken angel, na de ſtart hellende, verſien is. Omtrent de opening van de kuwen zijn twe vinnen, groot, ſterk, dik, ſlijmerig en verſcheiden geverwt. Onder noch twe andere kleinder witte, en dicht an het onder-kaakbeen. Na deſe vinnen volgt een been, als een borſt-been, dat met dry angels verſien is; daar op volgt een ander vin van den aars na de ſtart. Op den rug zijn 'er twe, van welke de eene, naaſt het hooft, klein en ſwart, als in de Araneus, is. De achterſte is na de zelve ſtart uitgeſtrekt, en van verw als den rug.

De ſtart eindight in een brede vin, de pauwe-ſtart, als de viſch leeft, niet ongelijk, de randen zijn paars. De buik is witachtig. Maar de rug, en overige delen zijn uitten aſgrauwe donker, welke verwen in de levende openbaar zijn; maar die anders met het leven vergaan.

Van 't hooft loopen twee ſtrepen, uit ſchobben beſtaande, na de ſtart. De maag is wijd, dik en vleeſig, met veel byhangſels. De darmen zijn dry maal om-gebogen. De lever is witachtigh, van welkers buitenſte deel een gal-blaas af-hangt, die na bedeling van 't lijf heel groot, en vol gal is, welk in ſelfſtandigheid en verw den oly gelijk is. Waar an *Plinius* ghedenkt, ſeggende, dat geen viſch meerder gal als deſe heeft. Maar hy daagt daar over de geloofwaardigheid van *Menander* in ſijn bly-ende ſpelen, mogelijk niet gedachtig zijnde dat *Ariſtoteles* van de zelve gewach maakt, welke zeit dat de Kallionymus een gal heeft, ten anzien van 't lijf, overvloediger als andere. *Ælianus*, deſe plaats van de Wijſgeer antrekkende, doet 'er by, dat hy zeit, de lever an de rechter zijd te leggen, en dat *Menander* in Meſenia getuighe van deſe ſaak is, met deſe woorden: Maakt dat gy een gal, groter als de Kallionymus, hebt. Van gelijken *Anaxippus* in Epidikazomenus, ſeggende: Ten zy gy u beweegt, en maakt dat gy borſtelt als al de gal van de Kallionymus. De milt is klein, rond, rood, en an de maag vaſt. De lijfmoer is dobbel en lang.

Hy is niet groot, en zelden meer als een voet langh. *Ariſtoteles* zeidt dat het een ſtrand-viſch is. Na hem ook *Rondeletius*. Hy eet viſch, en met dat uitſteekſel, dat uit Aldrov. ſijn mond hangt, leit hy de kleine viſſen la- de piſcib. gen, daarſe als tot een worm na ſwemmen l. 2. c. 51. en gevangen werden. Indien gy de gevangene ſpijs voorwerpt, volt hy ſich zo op, dat hem de ſpijs ten mond uithangt. Hy is zo langlevend, dat hy van alle ingewand berooft ſich noch beweegt. Hy word alleen

van

van 't gemeene volk gegeten, om dat hy ſwaar van reuk, en daarom van *Diphilus*, by *Atheneus*, Barus, dat is ſwaar genoemt is; en dat is geen wonder, wijl ſy in modderig water leven. *Hippokrates* nochtans miſprijſt hem alleenlijk niet, maar ſchrijft hem ook tot voedzel voor. Enige willen dat met zijn gal de ogen van den ouden Tobias geneſen zijn. Dat hy de lijktekens der ogen geneeſt, en haar overvloedig vleeſch verteert, verhaalt *Plinius*.

Hippokr. de Affect. Intern.

V. STIP.

Van de Trachurus, oft baſtart Makareel.

Aldrov. de piſcib. l. 2. c. 52.

HOe de Trachurus, ghelijk hy by *Oppianus* en *Galenus* beſchreven is, by de Latijnen genoemt werd, is onbekent. Dat hy qualijk Lacertus genoemt werd, is daar uit openbaar, om dat die Koilias, indien gy hem voor een byſondere gedaante anneemt, ghenoemt is. Dat hy ook qualijk Saurus genoemt werd, getuight *Oppianus*, die haar als verſcheide viſſen noemt. Zijn vorm, indien zy niet een weinig langwerpiger was, zoud konnen eyrond genoemt werden. Wijl zijn midden-lijf breedachtig is, en an beide einden ſmalder werd, tot dat zijn bek met een geſloten mond, en het einde van de ſtart heel ſpits aflaat. Maar de onderkaak, die wat langer als de bovenſte is, wanneer de mond geſloten blijft, loopt niet recht, maar ſchuin opwaarts; waarom ook de mond niet in de lengte, maar ſchuin geſpleten, en met zo weinigh tanden verzien is, dat hy heel tandeloos ſchijnt. Maar nochtans is een gedeelte van de kaak met tanden beſet. Doch de mond is als die van de Scombrus heel groot, en hy heeft ook grote ogen als de Melanurus, an weerzijden vier kuwen, en ſwemt met vier vinnen, van welke de twe grootſte an de kuwen ſtaan, en twe andere kleinder an den buik: noch twe andere op den rugh. De eerſte is korter en dikker, op 't hoogſte van den rug; de andere een weinig lager en dunder, maar langer: want hy loopt over den rugh, byna tot de ſtart. Den aars is in 't midden van den buik, van welke ten leſten een ander vin tot de ſtart ſtrekt. Maar die van de ſtart is geſpleten, gelijk van de gemene Akus. Op 't midden-lijf heeft hy een ſtreep van 't hooft tot de ſtart, met veel uitſtekende beentjes als een zaag, welke ſtreep niet recht, maar in 't midden ſchuin en bochtig is, en op de ſtart hoger en ruwer als in andere delen. Welke daarom de ſtart vierkant maakt. Hy is zonder ſchobben, alleenlijk met een glatte huid bedekt. Op den rugh is hy blauw, an den buik wit, en een weinig purperverwig, waarom hem *Numenius* mogelijk veelverwig ghenoemt heeft. De Trachurus, welkers afbeeldzel wy hier vertonen, is byna wit van verw, over al met gele plekken onderſcheiden. De ſtart helt byna uit den paarſe na 't blau. Hy word zelden een voet lang. Zy verkeeren an de ſtranden. Zy worden op alle tijden, (oft met korven, 't welk de oude by *Oppianus* gewent waren, oft met netten, die nu in gebruik zijn gevangen, waar uit beſpeurt werd datſe ſchoolviſſen zijn, en worden te Rome onder den naam van de Frictura verkocht. *Ælianus* heeft verhaalt, waarlijk oft valſlijk is my onbekent, dat een Merry-paard, dat veulen draagt, indien haar een Trachurus an de ſtart gebonden, en de viſch daar na weder vry in Zee gelaten werd, niet lang daar na een miſval zal krijgen. Zy worden van *Phylotimus* onder de harde viſſen gerekent, en daarom heeft haar *Diokles* by *Atheneus* droge genoemt, en de ondervinding ſtemt dat ook toe, ten zy hy anderzins, met een uitterlijke vettigheid oft zap, teer en vochtig gemaakt werd.

Oppianus Halieut. l. 1. v. 106.

Oppia. l. 3

Ælia. H. A. l. 15. c. 27

VI. STIP.

Van de Scombrus, een gedaante van Makareel.

DIe by de Grieken Scombros genoemt is, werde by de Latijnen Scomber, en Scombrus, by *Horatius* Piſcis Iberus, by veel volkeren Makarel, oft Maquereau, niet zo van het Griekze woord Makarias, 't welk *Scaliger* behaagt, want die naam komt eer die viſch toe, welke, by de oude lekkerbekken, Goden genoemt werden: Als wel de Leno oft Hoerendop, om dat die in de lente de kleine Alauza, die men Maaghden noemt, dikmaal vervolgt. Hy is rond, dik, vleeſich, en an weer-einden ſpits van lijf, te weten met den bek, en het achterlijf, dat an de ſtart vaſt is. En indien men grote dingen met kleine vergelijken mach, is hy (gelijk de Uitlegger van *Ariſtophanes* zeidt) de Thynnus oft Tonijn gelijk. De opening van de mond is, na bedeling van 't lijf, heel groot. De tanden zijn klein, het hooft rond. De onderkaak word in de bovenſte ontfangen, en als een doos geſloten. De ogen zijn groot, blinkkend goud-geel. An weerzijden vier kuwen; en an de zelve twe vinnen, en even zo veel an den buik. Achter den aars iſſer noch een, en een ander op den rug dien gelijk, welke enige andere vinnetjes in orde volghen, dat nochtans in deze niet alleen eigen, maar met de Tonijnen, en de Pelamijs gemeen is. Daar is noch een ander op 't begin van den rug met ſcherpe pinnen.

De ſtart eindigt in een vin, als de waſſende Maan. In 't water is hy ſwavelverwig. Buiten water is die verw niet als in andere, gelijk *Plinius* zeit, maar byna blauw; maar wat ſwavel-verw hy meent, leidt hy op een ander

ander plaats uit, ſeggende : De blixem en 't weerlicht hebben een zwavel-reuk, en haar licht is ook zwavelverwig. De verw van deſe viſſen is voornamentlijk op den rug blauw; want de buik en zijden zijn wit. Hy is geheel met ſwarte ſchuine ſtrepen getekent, en ſonder ſchobben, hoewel by *Atheneus* iemand ſeggen wil, dat hy ſchobben heeft, namentlijk daar het beneenende woort van den drukker is overgeſlagen. Hy word een elleboog groot. Zy zijn an de zee eigen, en verkeren ſomtijts an de ſtranden, dikmaal an de klippen, daar de Chans en Patella overvloedig is. Maar hoewel ſy ſo in de grote zee, als in de middellandſe, de Adriatiſe, en den Hellepont gevangen werden, nochtans ſo overvloedig omtrent de Eylanden van Herkules, en nieuw-Karthago, dat een van die, na 't ſeggen van *Strabo*, Scombraria genoemt is. Zy worden in de grote zee ſo dik, datſe, na 't ſeggen van *Bellonius*, met de Palamijs in grootte ghelijk zijn. In de Adriatiſe zijn ſy klein. Iemand heeft ghemeent, datſe in de engte van de kleine Zee op roof leven, en daarom minder groeyen. Zy vertoonen haar naulijk tot Tergeſte en de naaſt-geleghen engte, oft ſy worden terſtond gevangen. In de ruime zee baart haar de vlught het vertoeven, en dat den anwas, daarom worden die grooter die niet gevanghen werden. Zy zijn ſchool-viſſen, en verlaten de koude en hete plaatſen, ghelijk de Tonynen, als zwakker zijnde, om zoeter voedſel te ſoeken. Datſe ghedachtig an weldaden zijn, heeft *Ælianus* met een byſonder voorbeeld verhaalt. 's Morgens van de viſſers geaaſcht zijnde, dryven ſy de vreemde ſo by malkander, en beſluitenſe zo met haar lichamen, datſe niet konnen ontvluchten, en alſo ghevanghen worden. Zy zijn ook goedt op de tafel. *Diphilus* heeft gheſeit, datſe licht in de maag verteert werden. *Hiſeſius*, datſe veel voeden, en niet wel afſcheiden. De ondervinding heeft geleeraart, datſe ſlijmig, grof en ſwaar te verteren, en van quaad zap zijn. Te Venetie zijn ſy in de Lente, als ſy heel vet zijn, veel gheacht. Te Rome, om haar droogte, onder de ſlechte gherekent. Om datſe ſwaar en de maag tegen zijn, worden zy, als *Atheneus* ſchrijft, geſouten, en onder de zodanige voor de beſte gehouden. De oude hadden uit haar een zeker pekel, van het welk *Plinius* aldus ſeit : Daar is ook noch een gheſlacht van keurige vochtigheid, 't welk Garum genoemt is, uit de ingewanden en het overſchot van de viſſen, dat behoorde wechgeworpen te werden, geſouten; ſo dat het een verrotte vogtigheid van die viſſen is. Dat placht eertijds uit die viſch gemaakt te werden, welken de Grieken Garus noemen, gelijk wy boven hebben angeweſen. Nu word dat van de viſch Scombrus het alderbeſte genoemt, en ider twe maten voor duiſent penningen verkocht. En geen nat byna, behalven de ſalven, wort by den Edeldom meer in waarde gehouden. Mauritania, Bætika, en Karteia vangen ook die, welke uitte grote zee lopen, tot geen ander gebruik. Te Klaſomæ en Pompeii worden zy gepreſen, gelijk te Antipolis en Thurium, om de pekel, en nu te Dalmatie. Het gebrek van deſe (te weten garum en niet muria, oft pekel) is den Alex, dat een onvolmaakt, en niet geklengſden droeſſem is : Nochtans heeft men ook begonnen dat, byzonderlijk uit een onnut viſchje dat klein en by ons Apua genoemt is, te maaken. Die van Forli noemen de viſch, daar ſy het van maken, Lupus oft Snoek, waar over wy boven ons oordeel gegeven hebben. Daar na is het totte overdaat gekomen, en de geſlachten zijn oneindelijk voortgewaſſen; gelijk de Garum gebragt is tot een verw van den ouden ghewaterden honig, en ſo angenamen ſmaak, datſe konde gedronken werden. Een ander geſlacht is, tot overgheloof van kuiſheid, het Joodſe Heiligdom toeghewijt, 't welk uit viſſen ſonder ſchobben gemaakt werd. (Het blijkt dat moet geleſen werden niet ſonder ſchobben; want de Joden eten huidendaags niet als gheſchobde viſſen, en onthouden haar van ongeſchobde, zo datter twe geſlachten van deſe garum, oft zap zijn, het een uitgeſchobde, gelijk uit de Lupus en Enkracholus, de Mena Smaris en diergelijke; het ander uit de viſſen met een glatte huid, als uit de Scombrus.) Deſe wet is overgewayt totte Oeſters, de Urtika, Gammarus, de lever van de Mullus, oft Barbeel; en het ſout heeft op ontallige wijſen, om de tong te behagen, begonnen te ſwellen. Dit is in 't voor-bygaan de begeerlijkheden van 't leven toegeeigent; en ſy hebben ook enig ghebruik in de Genees-konſt.

ig. in cit.

t.H.A. c.2.

ſtor. 8.

t. & 13.

nius l.9. 5.

ianus 4.c. 1.

Plin.H.N. 31.c.8.

Het gebruik van dit ſap heeft by ons opgehouden; maar te Konſtantinopolen by de Turken niet, om datſe veeltijds haar viſch gebraden verkopen, en daar de ingewanden en kuwen uitnemen, die ſy in de pekel leggen, om ſulken zap te vergaderen. Het word Garus Sociorum, oft Makkers pekel-zap genoemt, oft om dat de Hoere-waarden en Slempers dat in maatſchappy ghebruikten, ghelijk zeker uitlegger van *Galenus* meent, of om dat het van de makkers der Romeinen, namentlijk de Spanjarts, overgebracht wierd. Dat het drabbig en ſtinkent geweeſt is, heeft *Martialis* te kennen gegeven, als hy ſeit :

Daar ſchijnt welriekent ſmout in een Albaſtre vat,
Maar Papilus, die 't ruikt, ſeit : 't is maar pekel-nat.

Zo gy zijn gebruik in de Genees-konſt beziet :

ziet: het helpt, gegeten zijnde, de Geelsugtige, gelijk *Ælianus* schrijft. In azijn gemengt, geneest het de opstijging van de lijfmoer, so *Plinius* seit.

Ælia. H. A. l. 12. c. 46. Plin. H. N. l. 32. c. 20.

VII. STIP.

Van de Kolia oft Lacertus.

Aldrov. de piscib. l. 2. c. 25. Arist. H. A. l. 9. c. 2. l. 8. c. 13.

DE visch welke Kolias, Koilias en Kochlias in de gemene schriften van *Aristoteles* genoemt werd, 't zy oft van den bonten Exter, welken *Bellonius* wil dat Kolius oft Kolia, ik weet niet uit wat schrijver, genoemt is, om dat hy verscheiden geverwt, en daarom by *Atheneus* Kaliograptus geheten werd, heeft by *Theodorus* den naam van Kolaus, oft Monedula, en Grakkulus. By de Latynen, als *Celsus*, *Kolumella* en *Martialis*, van Lacertus. Dat sy grote gelijkenis mette Scombrus hebben, is niet alleenlijk daar uit te oordelen, om datse van *Aristoteles*, en *Kolumella* altijdt t'zamen genoemt werden: Maar ook om dat die van Lemnos bevestigen, datse alleenlijk in grootte van de Scombrus verschelen, en dat *Plinius* de Kolia de kleinste van de Lacertus noemt, het welk wy ook by *Atheneus* hebben, die schrijft dat de Sarda so groot als de Kolia is. Zy baren eenmaal in 't jaar. Zy worden in de spijs gepresen, die in de Propontis eer sy haar kuit geschoten hebben, van *Martialis* Sexetani (Sexi, na 't seggen van *Plinius*, is een stadt van Estra madura in Spangie) genoemt werden. Uit welke mogelijk het Gaditaanse zap, waar van by *Hippokrates*, als ook van Parium en Parianum ghewach gemaakt werd, waarom Parium, by *Archestratus*, de voedster van de Kolia genoemt werdt. Van de hoedanigheidt van haar visch stemmen de schrijvers niet over een. By *Xenokrates* is hy de maag onangenaam, droog, van quaad zap, schiet licht af, en geeft veel voedzel. By *Atheneus* is hy slijmerig, scherp, bijtende, en van quaad zap. By *Celsus* van swaar voedsel. Datse plagten gezouten te werden, sult gy by *Martialis* vinden. De pekel gebruiken de Genees-meesters tegen de tandpijn. Besie de schotel vol van de Lacertus by *Apicius*.

Kol. R. R. l. 1. c. 13.

Arist. H. A. l. 5. c. 9. Idem l. 8. c. 13. Galen. de Alim. fac. Martial.

VIII. STIP.

Van de Saurus, oft Meir-haagdisch.

Aldrov. de piscib. l. 2. c. 55.

DE visch welken de Grieken Saurus noemen, dien noemen de meeste Latynen Lacertus. Dat hy van de Trachurus onderscheiden werd, blijkt daar uit, om dat *Oppianus* van de Trachurus, en Saurus als van verscheide vissen handelt. En *Speusippus* by *Atheneus* schrijft, dat hy den Akus Sphyrena ghelijk is, 't welk de Trachurus niet toekomt. *Ælianus* stelt van haar twe ghe- slagten, namentlijk de onse en een vremde, die in de rode zee groeit. De onse (seit *Salvianus*) heeft een dun rond hooft, een langwerpige spitse snuit. Een grote mond met veel kleine tanden ghewapent: Middelbare ronde goudverwige ogen, an weerzijden vier kuwen, omtrent welke twe kleine vinnen zijn, an weerzijden een, twe andere groter an den buik, een ander midden op den rug, die niet groot is, met vijf oft ses angels beset, en noch een ander kleinder op het midden by de start, waar teghen over een ander van den aars, die in dese visch dicht an de start is, en weer een ander onder an den buik hangt. De start eindigt in ene kromme vin. Het lijf is langwerpig en rond. Waarom hy niet onbequamelijk van *Speusippus*, in 't twede boek van de gelijke, de Sphyrena, de Acus, en Saurus ghelijke ghenoemt werden. Want dese onse Saurus is de Sphyrena heel ghelijk, en ook den Acus, uitghenomen de dunte van den bek. Hy is wit van buik, met gele zijden. De rug uitten groene zwart, en met veel groene, rode, blauwe, gele en zwartachtighe plekken, die den rug, het hooft, en de zijden, gelijk in zommighe slangen verçieren, beset. Waarom hy niet alleenlijk mette mond, snuit en d'overige gestalte van 't lijf, maar ook in verscheidenheid van verw, naast an de gelijkheid van de land-Lacertus komt, zo dat hy hem, uitgenomen de voeten, zeer gelijk is. Hy heeft een langwerpige maag, en die heel groot, weinig byhangsels, middelbare darmen, een dobbele rode lever, en zwartachtige milt. Wy hebben noit groter als van een voet lang gesien. Van dese onse Saurus is een weinig verscheiden, die in de rode zee gevonden werd, welken *Ælianus* met dese woorden beschrijft: De Saurus van de rode zee (den Overzetter vertaalt Lacertus) is, welker grootte met die van de onse ghelijk, en met strepen, te weten met goudgele, omringt is, die van het hooft na de start strekken, en tussen beide met silverwit onderscheiden werden. Hy heeft een gapende mondt. De onder-kaak steekt boven de opper-kaak uit. Hy heeft groene oogen, daar oogschellen met een goudgele verw omlopen. Van dese afteikening is die vremde visch niet heel afgesondert, hy is boven groenachtig, onder karstanje-bruin, met ronde groenachtighe strepen en plekken verçiert. Hy heeft een grote mondt, dien van de land-Lacertus geheel gelijk, en met starke tanden ghewapent. De dekzels der kuwen zijn geelachtig, met yzer-grauwe stippen besayt. De vin van den rug, en kuwen, mette start zijn uitten yser-grauwe rosch. Die van den buik van de zelve verw als den buik. Hy leeft in zee, en vermaakt

Ælia. H. A. l. 2. c. 25.

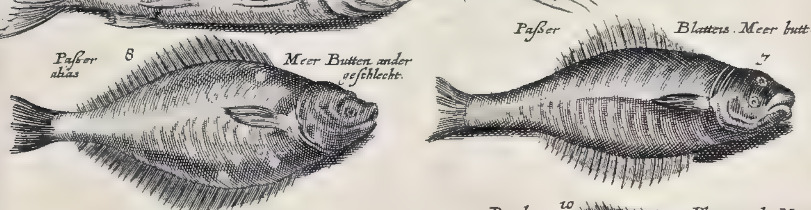
Atheneus Dipnos. l. 7.

Æli. H. A. l. 11. c. 49.

Miluvs alius. Fligeneter Rolfisch.
Corax. ſeu Coriuis Meer Rapp.
1
2

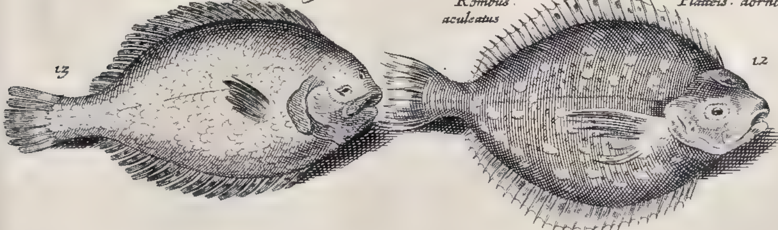

Miluus 3 Fliegender Fiſch.
Miluus alatus. 5 Geflügetter fisch

Miluus Schwalb fisch.
4
Boops Gatter. Houtink.
6

Paßer Blatteis. Meer butt.
7
Paßer alias 8 Meer Butten ander geſchlecht.

Rombus 10 Plateys. oder Meer butt
Paßer 3 Blatteſlein 3 geschlecht.

Rombus. alius
11

Rhombus Lænis uerus. Glat butt.
Rombus. aculeatus Platteis. dornbutte
13
12

maakt sich in modderige plaatsen. Hy eet visch, en onthoud sich niet van verrotte dingen. *Aristoteles* steltse onder de schoolvissen: Maar wijl sy in de Middelandse Zee enig gevangen werden, kont gy haar beter eensaam noemen. Zy worden so selden gevanghen, dat 'er naulijk te Rome twintig in een jaar op de markt komen. *Philotimus* steltse onder de sachte vissen, *Galenus* onder de middelbare. Hy wordt gebraden en ghezoden gegeten. *Alexis* by *Atheneus*, seit datmen de kuwen moet uitnemen, de graten kloppen, en gewassen en doorsneden met kaas, sout, en orego vullen.

alen. de ... ment. fa... ult. l. 3.

IX. STIP.

Van de Korax oft Meir-raaf van Rondeletius; van de Milvus der zelve, en de ongemene gedaante van de Boops.

...drov. ... piscib. ... c. 56.

De Korax van *Rondeletius*, word te Rome met een naam de Lyra ghemeen, en van 't gemeen, om zijn groot hooft, Capone genoemt. Het is een Zee-visch, in verw de Milvus van *Rondoletius* ghelijk, in grootte van vinnen en angels verscheiden. De beenders die de kuwen bedekken, eindigen ook in angels. De vinnen an de kuwen zijn kleinder als in de Hirundo oft zee-Zwaluw van *Rondeletius*, en groter als in de Milvus; binnewaarts uitten groene swart, uitterlijk witachtig, met roodachtige plekken. De rug is uitten blauwe swart, de zijden zijn rood. De buik is melkwit, het hooft groot, en de plaats tussen de ogen uitgesneden. Op den rug heeft hy strepen uit beentjes t'saamgevoegt, gelijk de Kukulus, op den selven ook twe vinnen: De eerste kort, met langhe scherpe anghels. Van het hooft tot de start loopt een streep. Zijn gehemelt is minder geel, als van de Milvus. Hy heeft een kleine maag met veel byhangsels, dunne darmen, een lever uitten witte roodachtig. Hy is, so wy *Atheneus* volgen, hard van visch: indien *Celsus*, teer; maar nochtans hard.

...drov. de ...sc. l. 2. ...7.

De Milvus van *Rondeletius*, die by de Fransen Lucerne, om dat hy 's nachts licht geeft, genoemt werd, is een Zee-visch, in ghedaante van vorm de Korvus ghelijk, roder van lijf, minder breed van hooft, an weerzijden plat. In getal van vinnen en start gelijk, in grootte en verw onder scheiden. Wat angaat de verw. Het uitterlijke deel van de vinnen der kuwen is sonder rode plekken, het binnenste uitten groene swartachtig; maar die vinnen zijn ten deel gheel, ten deel swartachtig. De streep van de kuwen na de start ghestrekt, is niet enkel en ook niet glat als in de Korvus: maar uit scharpe korte angels bestaande, met geen schobben, maar een ruwe huid ghedekt. Mette innerlijke delen is hy de ongebaarde Barbeel gelijk. Zijn verhemelt klein en geel, hy is hart en droog van visch.

De ghedaante van de Boops wordt aldus van *Rondeletius* beschreven. Het is een ongemene visch, welkers naam ik nocht van onse, nocht van andere vissers, om zijn seldenheid, heb konnen uitvinden. Hy is een grote handbreed langh, geheel sonder schobben, klein van mond, met heel groote oogen, na bedeling van 't lijf. An de voorste delen heeft hy een vin totte start toe doorgaande. De start is breed en dik. An de kuwen, en an den buik heeft hy twe vinnen. Hy is van smaak als vleesch, mette ogen de Boops gelijk.

Aldrov. de Piscib. 2. c. 58.

II. LID.

Van de platte glatte Strand-vissen.

I. STIP.

Van de glatte Passer, oft Scholle.

De glatte Passer word by *Auzonius* Platessa, by andere Pecten, om dat zijn graten recht, en even wijd van malkander staande, de gedaante van een kam vertonen, en by de Hollanders Scholle ghenoemt. By de Fransen zijn van haar twe geslachten. Het een 't welk gemeenlijk Plya genoemt is, en in grootte uitsteekt. Het ander op d'een plaats Kariet, op d'ander, om zijn vierkante vorm, Quarrelet genoemt. Van enige word geseit, datse alleenlijk in ouderdom verschelen. *Rondeletius* seit, uit de vorm van haar lijf, 't welk in de Quadratula meer vierkant, en met meer rosche oft donker-gele plekken beset is. Van de Rhombus verschelen zy in stand. Indien ghy dese so op zijde lecht dat de ooghen na den hemel, en de kin neerwaarts siet, sal het opperdeel de rechter-zijd houden. Indien gy de Schol op de zelve wijs lecht sal het opper-deel de linker-zijd hebben. Hy is so een Zee-visch, dat hy ook nae de zoete waters tracht. Nochtans word hy meerder in de grote zee als elders ghevonden. Omtrent Lijflandt zijnse heel vet, en in de wint gedrooght, worden zy binnen 't land vervoert. *Mnezitheus* teltse onder de Klip-vissen. *Ovidius* onder de Mosch-vissen. *Oppianus* meent datse haar in zee en an strandt houden. Dat hy, vissers vernemende, na de diepte, en in de aardt blijft hangen, en ook het water, om niet gesien te werden, drabbigh maakt, hebben wy uit het geloof van *Albertus M. Philotimus* seit, dat zijn visch sacht is. *Diokles* droog, hardt, en

Aldrov. de piscib. 2. c. 47.

en van goed zap. *Galenus* middelbaar. De beste zijn die van de Zee, die ook swarter zijn. De twede plaats houden die in de poelen leven, witter zijn, en na de modder smaken. De sagtste, en onsmakelijkste zijn die in de rivieren leven. Zommighe seggen dat de half verrotte, en die beginnen te stinken, den buik beroeren. Gesner. de Aquat.

II. STIP.

Van de Rhombus.

DE visch Rhombus heeft zijn naam bekomen van zijn vierkante gestalte, welker zijden alle even gelijk zijn, maar de hoeken schuin. Hy word van zommighe Pletta genoemt, gelijk uit *Plinius* en *Athenеus* (die zeit dat te Rome de Rhombus met een Griekse naam, en by andere Pletta genoemt is) te bespeuren is. Aldrov. de pisc. l. 2. c. 48.

Daar zijn van hem twe geslachten. Het een geangelt, het ander glat. Dat heeft voor veel angels omtrent het hooft, 't welk groot en verheven is, en van daar meest na de start. In de grote en Middelandse-zee worden heel grote gevangen, daarom is mogelijk de brede Rhombus de Patella by *Martialis*. *Rondeletius* heeft een gezien, die vijf ellebogen lang, vier breed, en een voet dik was. De engte van de Adriatise zee, omtrent Ravenna, voed de alderbeste: en dese meent *Platina*, dat de tafels van de ouden verçierde. Ook worden de Attise omtrent Eleuzinia geroemt; die *Lynceus Zamius* ghewaardigt heeft mette naam van Pletta te noemen. Die de rechte gemeent werd te zijn, heeft de start en vinnen an 't einde rood. Het overige is eenverwig groenachtig, met ronde stippen en starretjes. Het is een visch van alle landen en tijden. *Ovidius* schrijft datse in de wier, *Iovius* omtrent de vette aarde, en de uitterste kanten van de stranden verkeren. Zy jagen veeltijds na de vissen omtrent de monden der rivieren. Zy zijn vraatachtig, en graag na visch, en voornamentlijk Krabben. Zy verbergen haar lijf, en beweghen haar vinnen als wormen. Datse in de Winter, onder d'aarde, oft de grond der zee verschuilen, is van *Plinius*, onder den naam van de Psetta, verhaalt. Zy worden, om de breedte van haar lijf, traag beweegt. Plin. H. N. 9. c. 42. Datse eertijds onder de lekkerste spijs gerekent waren, kan uit *Horatius*, en *Iuvenalis* bespeurt werden. Ten tijde van *Iovius* noemden haar iemand gemeeniijk de zee-Phazant. *Galenus* rekent haar onder de zachte visch. Maar *Xenokrates* en *Villanovanus* oordeelt anders. Die zeit datse hard en swaar te verteren zijn. Dese steltse onder de grove slijmerige, en quaadzappige: Ten zy mogelijk de voorgaande van de glatte gesproken hebben, welkers visch wit en zappig is, en de volgende van de geangelde, die in der daad harder is. Levend opgeleit, geneest hy de milt, indien hy weder vry in zee gelaten werd, zo men *Plinius* geloven mach.

HET

HET II. BOEK.

Van de natuurlijke Beſchrijving van de Viſſen.

Van de Viſſen die in de Zee en Revieren leven.

I. OP-SCHRIFT.

Van de ſchobbige.

I. HOOFT-STUK.

Van de Zalm.

An die viſſen, welke zo wel in zee als in de rivieren leven, lopen ſommige ver uit zee, en tot de oorſpronghen van de rivieren. Andere, omtrent de naaſt an de zee geleghen plaatſen blijvende, keren daar na weder in zee. Van beide zijn ſy oft ſchobbige, oft glatte. Van die zijn de Salm, de Lupus, de Latus, den Elft, de Ziga, de rivier-Albis, de Mugil, de Kapito, de Anadromus van *Geſnerus*, de Kaper, de Steur, de Galeus Rhodius en Kataphractus.

n.H.N. c.18. Van de Salm maakt *Plinius* onder de oude alleenlijk gewach. *Auzonius* heeft dezen naam an die van hoger ouderdom, als an de Sarion, oft dat beter is an de middelbare Farion, en van de eerſte an de Salaris gegeven. Dat komt nochtans de Trutta toe. Omtrent den Rhijn, en by de Switzers word hy in de Somer, tot St. Jacob toe, Salm, en van die tijd, om den dag van Andries, Lachzis oft Lachz ghenoemt. Dat hy de zelve met den Eſſox van *Plinius* is, 't welk *Georgius Agrikola* behaagt, geloof ik niet, wijl hy hem elders met ſijn naam noemt, en door den Eſſox de Lupus ſchijnt te verſtaan. Of hy de Anchorago van *Kaſſiodorus* is, kan ſwaarlijk gezeit werden: by de Grieken vind ik geen naam. Die menen dat hy oft Zalanges, van welke viſch, als van een heel lekkere, *Hezychius* gewaagt, oft dat hy Katanadromus kan genoemt werden, laat ik by haar eighen oordeel. Indien gy haar beſchrijving beziet. Het is een grote viſch, veeltijds twe ellebogen lang: Nochtans word hy by de Miſſenen, en tot Deſſavia van XXIV. tot XXXVI. pond ſwaar. In Switſerland, omtrent Zurich, worden noch ſwaarder gevangen. Bazel geeft 'er van vijf en ſes voeten langh; en *Bellonius* heeft niet qualijk geſchreven, datſe onder de grote viſſen mogen genoemt werden. Hy heeft kleine ſchobben, en is zo met plekken getekent, dat byna de gehele vis met roſſe en gele plekken verçiert is. Maar om dat hy op 't hooft zonder die is, daarom heeft de Rijmer gezeit dat hy ſlibberig van voorhooft was. Hy heeft een wijde mond en vol tanden: want behalven dat de kaken met grote ſterke tanden ghewapent zijn, ſo is ook 't gehemelt met vier ryen verſien, en de tong met haakachtige tanden beſet. Deſe vier-dobbele rye tanden zeit *Bellonius*, dat an deze viſch, tegen de wijs van andere Rivier-viſſen, eighen is, en met de ſlang Ceraſtes gemeen. Hy doet 'er by, dat 'er meer tanden in de onder als opper-kaak ſtaan. De rugh is byna blauw, oft uit den blauwe ſwart. De ogen zijn groot; an weerzijden twe neuſgaten; weerzijds ook vier kuwen, welkers dekzels breed, en vol ronde paarze plekken zijn. Omtrent de zelve twe vinnen, en even zo veel op den rugh, welkers eerſte byna midden op den rugh ſtaat; de ander naaſt de ſtart, welke velachtig en viſchachtig is. An den buik zijnder dry, twe byna in 't midden; de derde an den aars die in 't achterſte van den buik ſtaat. *Salvianus* zeidt, dat de ſtart in ene brede rondachtige vin eindigt. Maar *Rondeletius* zeidt, datſe geſpleten is, en meent dat de Salm daarom met recht Platyurus oft breed-ſtart mag genoemt werden. Wat angaat zijn innerlijke delen. Het hart is hoekig, de maagh lang en eng, de lever in geen quabben geſcheiden. *Rondeletius* zeit datſe rood, *Salvianus* en *Bellonius* datſe bleek is, daar een gal-blaas uit den groene ſwartachtig anhanght. De milt is uit den rode ſwartachtig. De buik en aars is vol vloeijend vet. *Geſnerus* zeit, dat hy van de opene keel-gaten twe doorgangen heeft anghemerkt, die neerwaarts ſchoten; een na de maag, die men de keel-darm noemt; een ander ſonder naam, welkers ghebruik hy niet wiſte: want hy heeft 'er niet in gevonden, ten zy mogelijk, zeidt hy, deze viſch herkaut, en een gedeelte van zijn ſpijs daar ophoud; deſe beſtond uit een dunne witte huid. Van 't onderſcheid der kunne ſpreekt *Aldrovandus* aldus: *Rondeletius* en *Salvianus* wil- Aldrov. de piſcib. l. 4. c. 1.

ſſio.l.12 iſt. 4.

willen dat het wijfje van 't mannetje verscheiden is. Dat zy meer krommer snuit heeft, en daarom in Vrankrijk gemeenlijk bekkard genoemt is. Maar *Bellonius*, wijl hy twijfelt of het een verscheide gedaante is, gheeft ondertusschen te verstaan, dat het een wijfje is, zeggende: Daar is noch een ander heel grote Salm, (zy seggen dat een wijfje te zijn) welke het gemeen in Vrankrijk bekkard noem. Andere, van 't dragen van sijn eyren oft kuit, segghen Bortiere. (Mogelijk Portiere, te weten van 't dragen.) Zy verschilt van 't mannetje, datse de onderste lip krom als een haak heeft. In de boven-lip is ook een gat, na 't gehemelt lopende, in welken den haak van de onderkaak bevat, en als in een doos besloten wert. Andere ghevoelen heel anders van deze kromme snuit. *Gesnerus* getuight, uit sijn vissers, datse alleenlijk in 't mannetje seer krom is, in 't wijfje maar weinig. *Rondeletius* zeidt ook datse in 't mannetje krom is, maar meer in 't wijfje. Maer een zeker ervaren Man meent, in seker brief an *Gesnerus*, in welke hy van de vis der rivier-Elve an hem schrijft, dat beider kunne dat tegen natuur hebben, en zeidt: Indien de Salm in de Mulda (als hy in dese rivier uitte Albis oft Elve gelopen is) de schutting omtrent Dessavia niet kan in twe of dry sprongen overmeesteren, schiet hy na de diepte, en op die plaats, zich onder de klippen en stenen verschuilende, word hy mager, en krijgt veel rosse oft koperverwige plekken, en kromt zijn snuit tot een groten haak, en die zo veel te groter, hoe hy daar langer verschuilt: Nochtans ghelooft die gheleerde man, dat hem sulkx ten lesten evenwel over-komt, schoon hy dat belet voor-komende, tot het hoogste van de rivier is op-geswommen. Derhalven word de kunne uit de kromte van de snuit niet wel geoordeelt, maar heel bondigh uit de kuit. *Bellonius* doet 'er by dat het wijfje met meerder ronde roschachtige plekken op de huid gesprenkelt is, als het mannetje: en als de Lepras (waar van op sijn plaats gesproken is) met veel verwen ghevlekt is. Het is meer een zee als rivier-visch. Want hy word maar alleenlijk in die rivieren gevonden, die haar in de zee ontlasten. En het is uit anmerking bekent, datze, indien zy daar over 't jaar in blijven, onsmakelijk werden; en indien langer en over de twee jaar, komen te sterven. Daar isser in de Elve een zo uitgemergelt ghevonden, dat hy bloedeloos en byna sonder ingewand was, en die vischjes, die uit hem voortquamen, wierden niet meer als een vingher dik en lang, zo lang sy daar oft in de poelen daar omtrent verbleven. Zy worden veel in de Bothnise Zee omtrent Lapland gevangen, en omtrent des Somers Son-stand in zulken menighte omtrent Thorn, datze de sterkste netten met haar swaarte scheuren. By de Wester-gotten in Vermeland, daar een plaats vol soet water hondert duisent treden lang en veertig breed is, zijn sy ook in overvloet.

In de Elve, Wixel, Duna, Multavia, Zala, en in de Mulda zijn sy mede genoeg. De Rhijn en Maas heeft heel lekkere. Maar die van de Scheld, Teems, Garonne, Zaone, en de Loire zijn minder angenaam. Die menen datse in de Rhodanus ghevangen werden, zijn bedrogen. Dit heeft, behalven *Rondeletius*, *Scaliger* de Vader ook verhaalt. In de rivieren van Westindie worden sy ook overvloedig gevangen. *Salvianus* eigent haar tot spijs kleine vischjes toe. Andere seggen datse voor den XXV. July water-luisen eten, en na haar baring kleine vissen, die haar voorvallen, en dat zodanige in haar maag gevonden zijn; sommige hebben ook in een op-gesneden een dikke geelachtige vochtigheid, en een witte steen gesien; andere schrijven weder datter in de grote niets, maar in de kleine ik weet niet wat al gevonden werd. Hy is duursaam van leven, na het kenteken van de vars-gevangene. *Robertus Konstantinus* heeft een ontweide gesien, die langer als een dagh leefde. Van haar baringh word verhaalt, datse in den herfst, en winter, somtijds tot het begin van de lente, en liever in de kleine rivieren en wateren haar vrugt voortbrengen. Of zy dat ook in de zee doen, heeft hy niet verhaalt. Zy graven een kuil, en de wijfjes leggen daar in eyren oft kuit, zoo groot als bonen, welke de mannetjes met haar teligen dauw bevochtigen. Dan worden de eyren allengskens groter, en met een levendighe geest op-geblasen zijnde, swerven sy over en weder door 't water, en brengen jonge Salmen voort. Het is wonderlijk dat de mannetjes van de Salmen dikmaal vol teelzaadt gevonden werden, met de wijfjes versamelen, en der selver kuit bevogtigen, wijl in de wijfjes selfs geen eyren oft kuit gevonden werd. Van haar sprong schrijft *Gesnerus* aldus: de Salm bemint boven andere de rivier Mulda, en (als sommige menen) hy onderscheid die van 't water der Elve, met welke het vermengt zijnde, sig in zee ontlast. Derhalven word'er veel op die plaats, daar de Mulda in de Elve vloeit, (Dessavia genoemt, 't welk een stad onder de Prinçen van Anhalt is) op dese wijs gevangen. Omtrent het invloeyen van de Mulda in de Elve, hebben de Prinçen een schutting gemaakt, om alzo het gestutte en overvloeyende water na de molens te doen keren, welke zomtijds acht ellebogen hoog is; in de schutting zijn heel grote boomen geslagen, en die hebben zy van binnen met groote swalpen bezet, op datter de Salm niet zoude over-springen. Tussen de swalpen zijn hier en daar korven gestelt. Als nu de

Rondelet. de piscib. l. 22. c. 17.

de Salm, die de Elve op-ſwemt, tot hier toe ghekomen is, werpt hy ſich met een ſprong tegen het afloopende water in de hoogte, daar hy oft in de korven valt, en gevangen werd, of hy raakt over de bomen en balken, en werpt zich zo met kracht in de Mulda: zo dit in de eerſte reis miſlukt, beſoekt hy dat ten tweede oft derdemaal, en zo hy dan niet kan over-raakken, oft de hooghte van de ſchutting bereiken, ſchiet hy na de diepte, en zich daar in de klippen verſchuilende, word hy mager, en teert uit. Indien nochtans de rivier de Elve angroeit en vermeerdert, ſwemt hy dikmaal met begeert na haar oorſprong op, daar hy baard, en, door vermagering uit-geteert, ſterft. Maar de ſprong is deſe viſch zo angeboren, dat ook de jonge Salmtjes, indien ſy in een tobbe met water, onder andere viſſen gemenght, te koop ghedragen werden, als haar het water afgegoten werd, uitſpringen, en daar door van andere viſſen onderſcheiden werden. Enige zeggen dat de oorzaak van dit ſpringen haar ſterkte is; andere de Swaluwen, die haar in de maand Juny en July quellen; en zommige weder, dat het door begeerte geſchiet, om na de hoogte te klimmen, 't welk gy by *Hector Boëtius* zult vinden. Zy hebben een zonderlinge angenaamheid in de ſpijs, zo datſe boven alle viſch gepreſen werden, indien gy haar ſoetigheid beſchout. Nochtans moet men onderſcheid in tijd, plaats, en ouderdom maken. De Salmtjes, die maar ſes oft zeven vingers lang zijn, worden in den April en May voor lekker ghehouden. De volwaſſen worden in de rivieren, indien zy daar lang in blijven, en ſo zy verder voort-ſwemmen, door vermoeitheid uit-geteert.
.H.N. 18. *Plinius* geeft die van Gaskongie de grootſte eer. *Albertus* an die van den Rhijn, die in de May alderbeſt gegeten werden. Die van Miſſenen zijn na de Pinxter goed. Omtrent haar tijd van baren, als haar ook de ſnuit krom werd, en ſy koperverwige plekken hebben, zijnſe niet goed. Een goed deel van Kriſtenrijk verſlint 'er veel gherookt en geſouten.

NB. Het afbeeldzel van de Salm van *Salvianus* ſtaat op de 31. plaat.

II. HOOFT-ST.

Van de Lupus en Latus, oft Meir-wolf.

ov. de b. l. 4. Die de Latijnen, van zijn vraatigheid, Lupus oft Wolf noemen, noemt *Lucillus* Katillo; en heeft by de Grieken den naam Labrax, 't zy oft, ghelijk *Atheneus* ſchrijft, van haar hevigheid, oft van Lian Borus, dat is heel vratig, gelijk het *Euſtathius* behaaght, oft om dat hem de mond gaapt, en alles ſchierlijk en met gewelt inſchokt, gelijk *Zuidas* meent. Dat hy geen Snoek is, 't welk *Philelphus* wil, om dat deſe in de rivieren en meiren leeft, nocht een Steur, dat *Volaterranus* en *Poggius Florentinus* ſchrijven, om dat deſe gheen ſchobben heeft, nocht viſch eet, nocht ook de Laccia oft Chiepa, om dat deſe tandeloos is, ſtaat vaſt. Het is een ſchobbige viſch, en de ſchobben zijn wit, middelbaar en zaaghs-wijs, die an de viſch en onder ſich heel vaſt hangen. Aldrovandus de piſc. l. 4. c. 2. Athen. l. 7. Hy heeft een langwerpige ſnuit, en een mond als hy gaapt heel wijd, een langwerpige tong, beenachtig, en vaſthangende, indien wy *Atheneus* uit *Ariſtoteles* gelooven moghen. Over de tanden zijn de ſchrijvers niet eens. Dat hy gheen heeft, heeft *Maſſarius* en *Rondeletius*, om dat hy om de wijdte van ſijn mond den roof licht inſlokt, geſchreven. *Bellonius*, dat hy hier en daar eenige dunne op een verwarde orde heeft. *Salvianus*, dat hy veel heel dunne, en op verſcheide orde als een kam, die de wolkammer gebruikt, geſchikt heeft. De ogen zijn groot. An weerzijden vier kuwen. Haar dekſel beſtaat uit twee benen, welkers bovenſte met ſijn achterſte deel ſchobs-wijs over malkander leit. Van 't opperſte der kuwen loopt langs beide zijden een ſtreep, byna recht tot de ſtart toe. Voor heeft hy na 't ſeggen van *Ariſtoteles* twee vinnen, en zo veel opwaarts. Die voor naaſt het hooft ſtaat, is met acht oft negen ſcherpe onghelijke angels, met een dun vlies t'zaam gehecht, verſien; de andere maar met een. In 't tegendeel, boven die naaſt de ſtart is, heeft hy dry angels. De ſtart eindight tot ene vin. In de kleine, ghelijk wy geſeit hebben, vertonen ſich ſwarte plekken, die in de groter geheel verdwijnen. Want de grootſte is ſilverwit, doch minder op den rug als op de buik. De plaats verandert ook de verw: want die in zee gevangen werd, is uitten blauwe wit; maar die in de mond van de rivieren geheel wit. Hy heeft, volgens *Iovius*, melkwitte viſch; volgens *Bellonius* roodachtig. 't Zy oft dat hy van een verſcheiden gedaante is, oft dat de zee enige verandering maakt. Een drykantig hart als *Atheneus* zeid; een ruime maag, langwerpig, met twe heel ſichtbare byhangzels. Een geelachtige lever, in twe quabben verdeelt, daar an de rechter-zijd een galblaas anhangt. Een roſſe langwerpige lever, brede darmen, met weinig bochten. Een blaas vol wints, welke heel vaſt an den rugh-graat gehecht is. *Bellonius* zeit dat hy van klein heel groot werd, op de wijs van de Salm, zo dat die van de zee dikmaal XV. pond weegt. *Salvianus* zeit datſe XX. pond ſwaar werden. Hoe *Kolumella* ſommighe zonder plek, en andere gheſprengkelt maakt, en wat *Plinius* door ſijne Lanatus verſtaat, kan hier licht uit beſpeurt werden. Kolu. R.R, l. 18. c. 17. Plin. H.N. 9. c. 17. Dat hy zo een Zee-viſch is, dat hy de monden van de rivieren ook beſoekt, ſchrijft, Oppianus Halieut. l. 1. Kol. l. 8. c. 16.

be-

behalven *Oppianus*, ook *Galenus*. Maar *Atheneus* verhaalt dat hy ook in de ſoete wateren, namentlijk in de Lethus, een rivier van Lybie omtrent Berenice, voortkomt. Ik zal niet ſeggen van *Kolumella*, die ſchijnt an te wijſen dat de Velinus, Zabatinus, Vulzinenſis, en Siminus de zelve ook voorteelt: want hy ſchijnt in 't volgende hooftſtuk anders te gevoelen. In de ſoete Haven Phaharius genoemt, zult gy veel groter als de gemene vinden; ook heel grote omtrent Malta, en die overvloedig, gelijk by den uitlegger van *Ariſtophanes*, en by *Zuidas* geleſen werd. *Archeſtratus* heeft hem by *Atheneus* Theopaida ghenoemt. Hy kruipt ook gemeenlijk in de holen onder 't ſand. Die in de rivieren gevangen werd, heeft by *Martialis* de naam van Lane bekomen. En van die ſpreekt *Plinius* uitdrukkelijk aldus: Onder de Lupus word die in de rivier gevangen zijn, voor beſt gehouden. Die van den Tyber tuſſchen de twe bruggen is van ſulken waarde, dat *Philippus*, in de ſtad Kaſſinum, by ſijn huiſwaard, de Lupus, die hem tot een avondmaal was voorgeſet, alleenlijk proevende, heeft uitgeſpogen. Zeggende: Ik wil ſterven, meenden ik niet dattet vis was, als of hy wilde te verſtaan geven, dat alleen de Lupus van den Tyber de naam

Varro R.R. l. 3. c. 3. van viſch waardig was. *Lucillius* heeft hem den naam van Katillo, of Schotellekker gegeven; want hy kruipt gemeenlijk in de

Iuvenal. Satyr. 5. ſtinkende gaten, en ſlokt al op wat hem voor-komt. In Indie werden zy met het

Ælia. l. 16. c. 12. vloeyen vande zee op land geworpen, daarſe met de ebbe blijven leggen en gevangen werden. Hy eet voornamentlijk vleeſch, nocht onthoud zich van de viſch, oft ander verrot aas. In den buik van een ontweide is een ſlang gevonden. Hy eet ook

Ariſt. H.A. 5. c. 10. Idem l. 6. c. 17. wier en drek. *Oppianus* noemt hem Alcimon Ichtyn. Hy ſchiet ſijn kuit, voornamentlijk op die plaatſen daar de rivieren in zee lopen, en dat in de Somer en Herfſt, en daar om op ſommige plaatſen twemaal; en men gelooft dat hy dat alleen doet, maar de laatſte teling is de ſwakſte. Zy ſwemmen boven water. By *Atheneus* zijnſe eenſaam, en by *Ariſtoteles* Chytoi genoemt. *Rondeletius* is een oog-getuige, dat eene vangſt oft trek van de Lupus en Mugil voor hondert goude kronen verkocht wierd. Datze leerſaam, en niet ſonder ſneegheid en verſtand zijn, zal het volgende anwijſen. Als ſy in 't net beſloten zijn, hollen zy het ſand met de ſtart uit, en ontſnappen zo voort. En hoewel zy minder ſneegheid als de Mugil in 't voorſien hebben, zo hebben zy nochtans grote kracht om door te boren; want als zy an den haak vaſt zijn, openen zy de mond meerder, tot dat zy af-vallen, dat behalven *Plinius*, ook *Oppianus*, *Ovidius* en *Plutarchus* verhalen. *Nymphodorus* ſchrijft datſe in de rivier Elorus zo tam zijn, datſe ſpijs uit een menſchen hand halen. En wijl ſy ſtenen in de kop hebben, voelen zy dat haar de winter ſchadelijk is, en verſchuilen haar daarom in de diepten. Die boven ſwemmen bevrieſen van de koude, en ſterven. Waarom *Plinius* na *Ariſtoteles* zeit, datſe onder Ariſt. H.A. l. 3.

andere viſſen met de Mugil, Salpa, en Chromis gehoor hebben, en daar by doet datſe Plin. l. 9. c. 70.

in de diepte houden, weet ik niet, ten zy Idem l. 9. c. 62.

hy mogelijk haar verheven ſwemming tot een oorſaak neemt. Zy worden dikmaal al ſlapende met den Elger ghevangen. Zy hebben vyandſchap met de Mugil en Squilla. Dat hy dien de ſtart afbijt, ſchrijft *Nigidius* by *Plinius*. *Perottus* heeft haar te Puſſoli in 't bywefen van *Bezzarion* dikmaal ſien vechten: Nochtans zijnſe in ſekere maanden eendrachtig, en ſwemmen onder een ſchool, indien ſy ſpijs genoeg hebben. Van deſe word hy met den hoorn van het voorhooft ghesteken en gedood, welken *Oppianus* en *Ælianus* beſchreven hebben. Zy waren eertijds by de Roomſe lekkerbekken in grote achting. *Plinius* geeft haar en de Azellus, na den Elops en Accipenſer, de voornaamſte waardigheid. *Archeſtratus* noemt hem Theopaida van Milezie, en hy wierd op de overdadige maaltijden gebruikt. Maar de hom, de herzene en lever wierden meeſt geacht; daar mede heeft *Eliogabalus* de boeren binnen 's lands gevoed. Om deſe oorſaak heeft *Hermeus Ægyptius* de Viſch-verkooper, niet als de ontweide verkocht. De hoedanigheid van de viſch kan niet als ten anzien van de tijd, plaats, en ouderdom bepaalt werden. Indien gy de plaats beſiet. Die in de ſuivere zee gevangen werden, zijn goed van ſap by *Hiſezius*, maar van weinig voedſel. Zy telen Galen. c Aliment.

dun bloed, en worden lang zonder verrotting, inzonderheid in de ſneeuw begraven, facult. l.

bewaart. Die tuſſen de twe bruggen van Rome gevangen werden, hebben om het bedorven water een ſwaren reuk, en verrotten lichtlijk; die in de vijvers gehouden werden, zijn ook niet prijſlijk. Zo gy haar tijd beſiet. Die vol kuit zijn, worden niet goed ghehouden, die in 't midden van de winter, en January gevangen werden, zijn anghenaam, ten waar zy mogelijk door te veel arbeiden hard van viſch geworden waren. *Plinius* heeftſe Lanatus oft wollige genoemt, ten anzien van haar vet en zachten buik. Ten anzien van den ouderdom, zijn de jongen ſoet, en de maag angenaam, voeden veel, en ſchieten licht na beneden. De middelbare zijn beſt van-viſch. Bezie haar toebereiding op een ander plaats. Voor de ſieken wordenſe beſt in water oft Azijn geſoden. Of ſy van *Pythagoras*, om datze Spermologi zijn, verworpen werden, ſtaat in twijfel. Voorwaar *Plutarchus*, als hy de mening, van die alzo gevoelden, uit-geleit hadde, ſchijnt haar te verdedigen. Van

haar

haar gebruik in de Genees-konſt komt weinig voor. Hy is, ſo wy *Marcellus* geloven, van ſo groten kragt tegen de harde kropſweren, dat hy dat ghebrek van alle delen des lichaams geneeſt. Dat de ſtenen van haar hooft de hooft-pijn verſachten, verhaalt een ander ſchrijver.

De Latus word van *Strabo* onder de viſſen van de Nijl getelt. Dat hy ook een Zee-vis is, heeft *Archeſtratus*, by *Atheneus*, verhaalt. Hy is heel wit, en dikmaal twe hondert ponden ſwaar, en op alle wijſe bereid, angenaam van ſmaak. *Rondeletius* heeft voor hem een ander, de Koracinus en Umbra ſeer gelijk, beſchreven. *Tarentinus* gedenkt ook an de viſch Latilus.

III. HOOFT-ST.

Van de Aloza oft Elft, en de Ziga van de rivier de Elve.

DEn naam van Aloza heeft *Auzonius*, na *Strabo*, an deſe viſch, van welke wy nu handelen ſullen, uit het ghemeen gegeven. *Gregorius Tiphernas* over *Strabo*, en *Theodorus Gaza* over *Ariſtoteles*, hebben de viſch Triſſa, by de huidendaaghſe Grieken Phriſſa, moghelijk om dat hy zomtijds angels opſteekt, met dien naam ghedoopt. *Rondeletius* zeit, dat hy by *Archippus*, en *Mneſimachus* Thratta ghenoemt werdt; welken nochtans *Gaza* van de Triſſa verſcheiden, en mette Trichus de ſelve, en *Ariſtoteles*, als de Panthera, en Pavo, verſcheiden maakt. Het is ook de Lupus niet dat *Platina* ghewilt heeft, om dat deſe den Mugil de ſtart afbijt; en wy weten dat de ander tandeloos is. Nocht ook de Klupea, een grote viſch, die met het waſſen der maan wit is, en met het afgaan ſwerd werdt. Als zijn lijf te groot waſt, werdt hy van zijn eigen graten gedood. Hy groeit in de rivier Arenis in Vrankrijk. In het hooft heeft hy een ſteen gelijk een graan, welke, an de linker zijd, met het afgaan van de maan, ghebonden, de derdendaagſe koorts gheneeſt; en om de ſelve reden dood hy de Attilus van de rivier de Po, dien hy een ader in den hals, daar hy wonder graag na is, afbijt. Indien de geſtalte van zijn ghehele lijf mette breedte vergeleken werd, ſchijnt hy langwerpig, en an de zijden ſo plat, dat den onderbuik, met een rechte ſtreep beſet, met ſcherpe angels eindight, en daarom niet alleenlijk ruw is, maar die ook als een zaag ſnijt, indien men teghen de anghels opwaarts ſtrijkt. Hy is ook vol graten, die onder 't eten heel moeilijk zijn, dat hy mette Trichis ook ghemeen heeft. Waar van *Albertus* en *Murmellius* hem den naam Ariſtoſius oft Ariſtoſus toe-verdicht hebben. Het hooft is ter zijden heel plat; de ſnuit heel ſcherp. De mond gaapt heel wijdt, en is ſonder tanden, en ſonder enige ruwigheid. An weerzijden zijn vier kuwen. Hy is met grote ſchobben bedekt, die licht afvallen. Op 't hooft, boven de ogen, ſtaan weerzijds enighe groene knobbelen als ſmaragden. De tong is ſwartachtig. De bovenſte kuwen ſteken neerwaarts uit. An den buik, en zijden is hy ſilverwit. Op den rug en hooft-top is hy uitten witte geelachtig. Te Rome is hy op het aldergrootſte niet boven twe voet lang. Hy is een Zee-viſch; maar in 't begin der Lente loopt hy uitte zee in de rivieren, en omtrent de Zomer weder in zee. Die in den Tyber vervallen zijn mager, en door een ſiltige droogte weinig angenaam, maar worden in de ſelve, in weinig dagen, vet. De Arnus en Umbro, in Hetruria, geven loſlijke. De Lyris en Vulturnus in Kampanje van gelijken. De rivieren van Vrankrijk en Spangje gheheel grote. De Maas in Hollandt heel angename. *Auzonius* noemtſe in Gaſkongie, om haar menighte, gemeene luyden 'er koſt. In de rivier van Auvernia, omtrent Marigne, worden 'er over de twaalf hondert met een trek ghevanghen, ghelijk *Rondeletius* beſchrijft. *Ariſtoteles* ontkent datſe in de Euripus ghevonden werden. Te Bourdeaux, en Lyons worden ſy zapiger, als te Maſſilie. Zy baren in 't laatſt van de Zomer in zee. *Atheneus* heeft haar Thriſſa ghenoemt. By *Oppianus* loopen ſy met beurten, in zee, en de rivieren, en ver- Oppia.l.2.
wiſſelen altijdt haar woonplaats. Figulus ſchrijft datſe in de Maas het begin van de Lente te kennen gheven, en in de May ſo voor den donder ſchrikken, datter veel dood an den Oever ghevonden werden.

In de ſtadt Marrigne van Auvernia heeft *Rondeletius* geſien datſe op het ſpelen van een Chitar anzwommen, en als danſten, 't welk ook van de Triſſa by *Ælianus*, Æli. H.A.
en *Porphyrius* verhaalt is, en daar is niet te l.6.c.32.
twijfelen, datter een dwaling by *Atheneus* is, die diergelijk de Trichis toeſchrijft. Dat ſy by de oude niet geacht waren, getuigt *Auzonius*. Na datſe vet zijn, gheven ſy een matelijk goed zap, dat licht verdeelt werd, maar wijl ſy ſlijmerig van voedſel zijn, Auſon.l.3.
worden de uitwerpſelen niet wel verteert, daarom worden van haar uitwaaſſemingen ontijdige ſlaap en dorſt verwekt. In de Viswetten van Beyren wordt, na 't ſeggen van *Geſnerus*, verboden, dat die van twe handbreed oft ſeven vingers, om haar menigte en kleinheid, niet mogen gevangen werden. *Vida* heeft geſeit dat hy heel voorſigtig is, om dat hy niet als vet, en op de bequaamſte tijd, alſmen gheen vleeſch eten mag, voor den dach komt.

Aldrov. de pisc. l. 4. 55. De Ziga, van de rivier de Elve, die ook Goud-visch, van zijn gele verw omtrent zijn hooft, genoemt werd, is van *Kentman* aldus beschreven. De visch Ziga is dun en droog, van weinig visch, schoon silverwit, met een donkerachtigen rug, langwerpig en niet breed, gelijk de Goud-visch die in der March gevangen werd. Want hy is vijfmaal langer als breed. Zijn hooft is uitterlijk dat van den Haring niet ongelijk, behalven dat hy de opening van de mond in 't opperdeel heeft. Zijn tong is klein en swartachtig. Hy heeft an weerzijden in de keelgaten en de kaaksbenen harde tanden. Gelijk in de vissen van de selve rivier (van 't gheslacht van de rivier Kapito) Jezen, en Dibel genoemt. Het hooft en de oogen hellen na 't geel, met een weinig groen vermengt. Boven op de zijden staan weerzijds vier swarte plekken. Van welke de eerste an de opperkuwen, de laatste een weinig onder 't begin van de vin, van den rug is. Dese visch scheid uitte grote zee in de Elve, daar hy allengskens verteert en sterft. Hy word daar gemeenlijk van Pinxter tot S. Jan gevangen, op welke tijt de Steur verhuist.

Want hy word van de Steur uit zee in de Elve gedreven. Maar hoewel hy boven alle andere vissen van de Elve bequaam tot radheid en vlugten is, nochtans is hy sacht, en so haast hy uit het water is sterft hy. De grootste van dit geslacht in de Elve, worden by ons (te Misenen) twee en een half pond (van festhien onssen) en dry en een half pond (dat selden gebeurt) swaar. Gesoden, oft gebraden, is hy niet goed van smaak. Indien gy hem nochtans ontweit, en binnen met sout besprengt, en in de rook oft zon licht, laat drogen, en, met boter gestreken, op den rooster braad, smaakt hy beter. En wijl dese vissen droog zijn, koken haar sommige in water, en daar na leggen zy die in de boter met gengber, water, en een weinig azijn, ghelijk men gemeenlijk andere vissen inleit, als de Trutta, Thymallus, Snoek, en Braassem. Maar hoe zy bereid werdt, nochtans isser gheen visch in de Elve, die so wilt en quaadaartig van smaak is, waar van ik ook oordeel dat hy de naam heeft, want Zige betekent een bok, daar hy ook, gedroogt zijnde, na ruikt. Hy wordt ook in 't meir Zuerinus gevangen. *Gesnerus* ghelooft dat het de Aloza is, maar ik vrees qualijk.

IV. HOOFT-ST.

Van de Mugil oft Meir-alet.

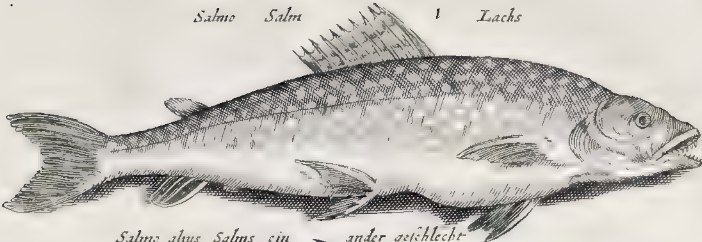
Aldrov. de pisc. l. 2. c. 6. DE verscheidenheit van de benaming maakt de beschrijving van de Mugil donker. Hy word Kestreus, Leuciscus, Kephalus, Nestis, Perajas, Myxinus, Sargus, Chelon, Bacchus, Sphenus, Dactileus, Kephalinus, Blepsias Pleutes genoemt, welke by *Aristoteles* en *Atheneus* gevonden werden, en die uit *Hisesius, Dorion, Eurydemus*, en *Polemon*, de voornaamste zijn. De naam Kestreus is by *Aristoteles* een naam van gheslacht en gedaante; *Hisesius* maakt alleenlijk gewach van de gedaante, *Dorion* van het gheslacht, en heeft hem in een zeeen rivier-vis verdeelt, dien weder in de Kephalus en Nestis. Hy heeft zijn naam van Kestrus oft een pijl, ten tijde van de Persize oorlog gevonden, bekomen, om dat die, op de wijs van een pijl, de overspeelders te Athene opentlijk wierd in den aars ghesteken tot een straf. Zy hebben ook den naam van Leuciskus, oft Alburnus, en Albulus van haar witte verw bekomen, maar worden qualijk Glanciskus genoemt. Zy zijn by *Galenus* Rivier-vissen, en de naam Kephalus is een naam van het gheslacht, maar wijl zy niet alle een groot hooft hebben, komt haar ook die naam niet alle toe, ten waar men meende dat het daarom zy, om datse in vreese het hooft verborgen hebbende, geheel menen bedekt te zijn. By *Aristoteles* wordt dikmaal maar een gedaante van die gerekent, zomtijds bevat hy twe gedaanten in zich, en ghy zult moghelijk niet qualijk de zee-Mugil in de Kephalus en Nestis verdelen. Nestis is een bywoord, alle de Mugeles gemeen, om datse haar alle van vlees onthouden. Perajas is een naam van ghedaante, maar de andere gedaante van de Kephalus, die met zijn eighen slijm leeft, schijnt een bywoord, en de selve mette Myxinus. Wat de Sargus, oft ghelijk by *Aristoteles* staat, de Sarginus is, wordt getwijfelt. *Rondeletius* maakt hem de zelve mette Nestis oft Hongerige. *Aldrovandus* onderscheidse. De Rhelones zijn by *Hisesius* de selve mette Bacchus, en *Plinius* rekent de Bacchus ook onder de Mugil, maar maakt hem de selve met de Myxinus. *Rondelitius* gheeft te kennen, dat de Bacchus een vijfde ghedaante by *Hisesius* is. De Spheneus by *Salvianus* Cuneatus, by *Gesnerus* Cunealis, om dat hy dun, en vierkant is, ghenoemt, word alleen van Eutydemus onder de Mugil gestelt. Andere lesen Sphekeas, gelijk als oft zy van Sphex, dat een wesp, en niet Sphene, dat een Wigghe betekent, also genoemt wierden. Mette naam van Dactilus, meent *Salvianus* dat een kleinder van dat selve gheslacht van Eutydemus beteekent werdt; andere lezen Dydactyleus, maar qualijk; wijl hy geen twe vinghers in breedte te booven gaat. En het zijn moghelijk gheen andere als die an de Po Kanistrelli ghenoemt werden. Om datse ghemeenlijk van de visschers in

Arist. H. A. l. 5. c. 11. l. 8. c. 2.

Galen. de facult. Aliment. l. 3.

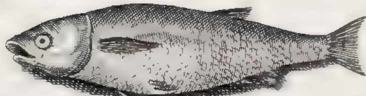
Arist. l. 5. c. 17.

Plin. H. N. l. 32. c. 7.

Salmo Salm 1 Lachs

Salmo alius Salms ein ander geschlecht
2

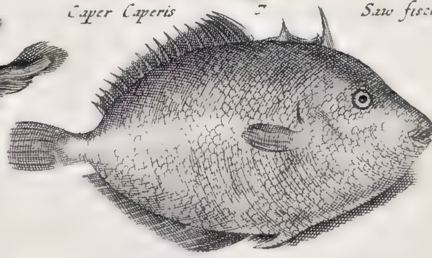

Lupus Meer Wolff 3

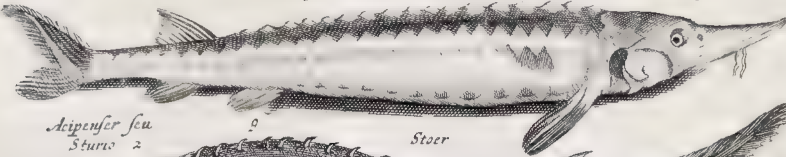

4 Mugil Meer alet

6
Capito Anadromus Elbnasen
Meer nasen

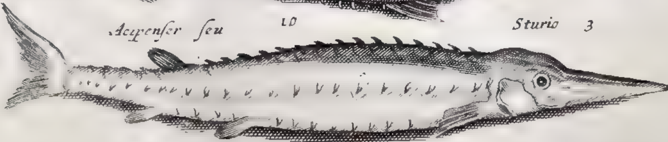

Mugilis 5 Species alia

Acipenser Zeelandicus
11

Caper Caperis 7 Saw fisch

Acipenser Sturio Stoer 1
8

Acipenser seu
Sturio 2
9
Stoer

Acipenser seu 10 Sturio 3

in korven te koop ghebracht werden.

De Kephalinus is na 't segghen van *Dorion* de selve mette Blepsia, indien 'er gheen dwaling onder schuilt, en datter voor Blepsia Blenna, dat het selve als Myxa betekent, moet ghelesen werden, en dat also de Kephalinus onder de ghedaanten van den Nestis moet ghetelt werden.

len. de part.8.

De naam van Pleta, word van zommige an de Kestreus gegeven; indien wy *Polemon*, in 't boek van de rivieren van Sisilie, gelooven. Van haar is gehandelt in 't hooftst. van de Muræna.

De gedaanten van de Mugil en Kestreus zijn by *Aristoteles* vijf, te weten de eigentlijk-genoemde Kestreas, de Kephalus, met bynaam Chelon oft Labeo, de Kephalus Pereas, oft overstrandige. De Sargus oft Sargo, en de Myxo oft Muko: zommighe hebben een groot plat hooft, en korten stompen snuit, gelijk de Kapitones, andere minder, maar ronder; en weder andere langer, maar scherper, als de Chelon. Zy hebben alle een kleine mond, rond en tandeloos, en zijn alle met schobben bekleet. De Kestreus met grote en dikke, op de vorm van een penning. Zy hebben weerzijds twe vinnen, behalven die gene, welke het meir Sipha voortbrengt, die na het seggen van *Arestoteles*, weerzijds maar een, en boven geen hebben. Behalven die twe, welke an weerzijden staan, hebben zy noch een an den aars, op den rug twe, van welke de ene geangelt, d'ander niet is, en na de start strekt. Zy schijnen alle van de kuwen totte start enighe donkere strepen te hebben, hoewel in alle niet even zichtbaar. Zy zijn swart van rug, wit van buik. De maag is, na het segghen van *Aristoteles*, vleesig, daar an d'een zijde veel byhangsels uit voortkomen, en an d'ander maar een, ghelijk de selve seit. *Rondeletius* zeit, datse heel anders is als in de vlees-etende vissen, namentlijk dicht en vleesachtig, als de maag der vogelen, buiten effen, binnen rompelig, van vorm als een glasen wervel, daar de vrouwen mede spinnen. De darmen zijn ook dik, vet, en in bogten gedrayt, daar de milt onder verborgen is, ghelijk de selve zeit, en heeft onder de vin een blaas vol winds ghevonden. De lever is bleek, klein, en de maag als met een hand omvanghende. De gal rosch, oft geel, van een waterighe bestendigheid. De Kestreus van de selve *Rondeletius*, heeft een lever uitten witte rosch; zijn visch is sachter, losser, minder wit, en minder vet als in de Kephalo. Hy doet 'er by, dat hy een rop heeft, dat de maag in een langwerpig byhangsel eindigt, en datse, als de darmen, altijdt ledig is. De steen, welke de Kestreus in het hooft draagt, word Echinus oft Spondylus ghenoemt, van haar egelvormige gedaante. De strepen; die van de kuwen na de start lopen, zijn korter als in de Kephalus. De Chelon oft Labeo, heeft swarte even wijdt van malkander staande strepen, van het hooft totte statt. Hy heeft ook dikke uitstekende lippen, waar van hy den naam van Labeo oft Diklip heeft. Hy is wat kleinder van hooft als de Kephalus, met uitpuilende ogen, sonder dat t'saam-geronne velletje dat hy an 't hooft, als een oogschel, heeft. Dat het een Zee-visch is, word niet getwijfelt; maar of sy alle de rivieren en poelen besoeken, is onseker. Daar is by *Aristoteles* noch een ander overstrandige Kapito, die als in 't diepste van de zee houd. *Galenus* schrijft, dat hy ook in de poelen voortkomt. Het zy so 't zy, ik oordeel dattet de eigentlijk-ghesleide Kestreus is, die verre van de zee, ghelijk in de Nisus, also ook in andere rivieren overloopt. De Kephalus blijven, om het zoete water en de modder, alleenlijk daar omtrent. Maar hoewel zy die waters beminnen, nochtans worden zy van de slachreghens so beschadigt, datse haar gesigt verliesen, gelijk *Aristoteles* verhaalt. De oogen van de Kephalus zijn voornamentlijk in den winter wit. Hy is dan mager en blind, het welk in 't land van Argos, te Nauplis, gebeurt, voornamentlijk indien de Winter scherp is.

ft. H A. ,c. 13. ft. de tib. A- 1.4. 3.

Arist. H. A. 8. c. 2.

Strab. Georg. l. 15.

Arist. l. 8. c. 19.

Galenus heeft die van de zee van die van de rivieren, uit het getal en hoegrootheid van de graten, onderscheiden, seggende: dat dese meerder, en kleinder hebben. De smaak self geeft een zekerder kenteken. Men seit dat de scherpe en magere Kephalus de slechtste is.

Van haar spijs ghevoelen de schrijvers niet eenparig. Datse haar van vlees onthouden, schrijft *Aristoteles*: alleenlijk van levend *Oppianus* en *Ælianus*. De selve schrijft ook, dat hy wier en modder eet. Hy is vratig en onverzadelijk, en is daarom tot een spreek-woord gheworden. Zijn begeerlijkheid is dikmaal so groot, dat hy met het slaan van zijn start de spijs weder uitschiet.

Ælia. l. 1. c. 3. Oppian. Halicut.

Zy zijn so geil in Phenicie en Narbonne, dat de wijfjes, in de paartijd, de mannetjes, die met een lijn an de kuwen vast ghemaakt en in zee ghelaten, en met de zelve voortgetrokken werden, navolghen tot de strandt, en de mannetjes wederom de wijfjes in de baartijdt.

Plin. H. N. 9. c. 17.

Van haar teling schrijft *Aldrovandus* aldus. Maar wat angaat haar gheboorte en teling. *Aristoteles* schrijft, datter zijn die menen datse alle van self voortkomen, welkers ghevoelen hy wederleit, wijl 'er maar een gheslacht van haar is, dat niet

door verfameling, maar uit de modder voortkomt: Doch de wijfjes van andere hebben kuit, en de mannetjes zaat. En zy baren na 't fegghen van den felve eenmaal in 't jaar, maar of zy alle op een tijdt baren, kond gy fwaarlijk uit hem afnemen. Want d'een tijd feit hy dat de Kapito in 't left van de Lente baard, om dat zijn jonghen laatft voor den dach komen, dan weer datfe alle in de maand December vol werden, dertig dagen dragen, en daar onder telt hy ook de Kapito. Dan zeit hy weder, dat de Keftreus onder de eerfte haar jonghen voort brengen, en datfe in de winter baren, voornamentlijk op die plaatfen daar de rivieren uitfchieten. Datfe vol zijnde, fieklijk zijn, en dat het daarom gebeurt, datfe als dan merendeels na 't land lopen, en op die tijd in gedurige beweging zijn, tot datfe gebaard hebben, maar datfe na de baring gedurig ruften.

Van haar verftand en andere dingen hebt gy dit. Dat fy fo rad zijn datfe, hongerig zijnde, dwars over een fchip fpringhen, en als zy de lagen van de viffers merken, als een pijl over de netten vliegen. Datze kromme angels verdacht houden, en daarom als zy daar lang rondfom gefwommen hebben, het aas mette ftart flaan, en 't geen zy affmijten op-eten; en daar na den mond kort inhalende, alleenlijk mette toppen van de lippen dat aas roeren. Getergt zijnde, begeven zy haar om hoog, en foeken te ontvlugten. Indien haar dat mift, houden fy haar gheruft, en verwachten met verflagentheid de dood. Wat angaat haar ghebruik in de fpijfe, *Hifefius* zeit, dat alle de Leucifci en Mugiles van goet zap zijn, licht affchieten, en niet veel voeden. Namentlijk indien zy in een fuivere zee ghevangen zijn. Want die van de modderighe plaatfen, hoedanige die zijn, welke in Hetrurie, in 't meir Prillinus, omtrent Orbatellum, na de binnen landen ghefonden werden, als ook defe, welke de grachten van Paduza, en de doortochten van Klodia overvloedig an die van Ferrarie en Venetie mededelen, hebben een vet, dat de menfchelijke natuur heel tegen is. *Ariftoteles* feit, datfe in de beken en meiren, om haar vetheit, beter zijn. *Lynceus Zamius* prijft haar 's Winters, na datfe gebaart hebben.

Plutarch. de folert. Animal.

In de Zomer als de poelen uitdroghen ruiken zy na de modder. In September zijnfe om 't verrottende flijk ongefonder. De befte zijn die omtrent Abdera, daar na die omtrent Sinope gevangen werden. Te Rome is haar kuit heel angenaam, welke, na 't getuigenis van *Iovius*, met twe blazen, het deel van 't zaat afgenomen zijnde, uit de verfche Kephalus uitgehaalt werd, en by de oude Grieken den naam van gefoute kuit hadde. Wat de Genees-konft angaat. De maag van de Mugil, 't zy tot afch gebrand, oft in den rook gedroogt, en met witte wijn, oft alffem-water gewaffchen, en gegeten, verfterkt niet minder de maag, en als die van de hoenderen in wijn en Azijn gekookt, belet zy het braken, dat *Rondeletius* alles befchrijft. De fteentjes in 't hooft zijn goed tegen de pijn der nieren.

V. HOOFT-ST.

Van de Kapito, oft Meirneus Anadromus van Gefnerus.

DE Kapito Anadromus hebben *Gefnerus* en *Kentman* befchreven. Hy fchijnt, zeidt die, groot van neus, om fijn uitftekend vleefig opperdeel van de mond, gelijk in onfe rivieren die gene, welken wy met den naam van Neus befchreven hebben; welken hy ook in de overige delen zo gelijk is, dat men geen onderfcheid bemerken kan, ja byna niet in verw, behalven dat defe Neus van de Elve witter is, en de onfe van de rivier meer donkerachtig. Maar de onze houd het geheel in de rivier; die van de Elve loopt ook in zee. Daarenboven is de onze flecht en veracht; die van de Elve is onder de befte, voornamentlijk gebraden, gerekent. Dit is ook an te tekenen dat die van de Elve met een andere naam ook Blikka genoemt is; en dat van de onze een heel andere vifch met den zelven naam, van welken wy onder de Wit-viffen gehandelt hebben, ghenoemt werd. Die van Mifenen noemen hem ook Zerta, welken naam ik ook hoor dat by de Polen gebruikt werd.

Aldrovandus de pifc. l. 4. c. 7.

De Zerta, zeit *Kentman*, is een vifch, langwerpig, wit, met kleine fchobben gedekt, en een donkerachtige ruch, met rode vinnen an de kuwen, en het opperdeel met een weinig blauw gemengt. Van de kuwen tot de ftart loopt weerzijds een ftreep, met donkerverwige ftippen gefprenkelt. Het hooft is dikachtig, de oogen zijn fchoon, groot, en wit. De neufgaten niet ver van den mond. De mond is geheel zacht, fonder tanden, en zonder ruwheid, maar van 't begin der krop oft keelgaten is weerzijds een fterk kaaksbeen, met thien lange tanden bezet. De grootfte van defe viffen, die omtrent Mifenen gevangen werden, wegen twe pond, het pond van XVI. oncen. 't Gheheel jaar door loopen fy in de Elve, maar meeft omtrent Pinxter. Als fy baren, verlopen zy weder, en foeken fpijze, om dat de wijfjes vol kuit zijn. Zy blijven ook, en baren in de Elve, daar fy en haar jongen groot en vet werden. Zy eten allerlei kleine vifch, inzonderheid die gheen graten hebben, als ook vliegen en andere gekerfde dieren, die zy in oft weinig boven 't water vanghen. Hy word onder de befte viffen van de Elve om te braden gehouden. Want hy is van angename fmaak, en wel gekookt

ſmaakt hy ook niet qualijk. Hy word geſchrapt, ontweit, en ghewaſſen, en als het water begint te koken ingeworpen, en dan geſouten, zo lang gezoden tot dat het water byna verkookt is, gelijk veel andere Rivier-viſſen ook gezoden werden. Daar zijnder, die by het byna verzoden ſop boter doen, en dan de viſch daar in werpen. Daar kan ook wat Azijn bygedaan werden, met een weinig gengber om de ſmaak. Gebraden word hy oft enkel zo, oft met een ſop van geſtampte ajuin, met wijn, zaffraan, gember, en ſuiker vermengt, gegeten. Ook is hy niet vremt gheſchrapt, en in ſtukken gheſneden, welke in meel gewentelt werden, en alzo in de boter geſnerkt. Dit alles verhaalt *Kentman*. *Geſnerus* doet 'er by, dat de Zerta niet alleen in de Elve, maar ook in de rivier Sala, by Miſenen, gevanghen werd.

VI. HOOFT-ST.

Van de Kaprus oft Kapriskus, oft Zawfiſch.

ldrov. e piſcib. 4, c. 8.

DE Kaprus en Kapriskus maakt *Salvianus* de ſelve, *Rondeletius* verſcheiden. Hier is een grote gelijkheid van namen, en beide wordenſe gezeidt een harde huid te hebben. Maar of de Kapriskus de Choirus van *Strabo*, de Us van andere, en de Mus van *Oppianus*, en *Ælianus* de ſelve zijn, kan met recht ghetwijfelt werden. *Atheneus* noemt hem de Kaper Choirus van *Ariſtoteles*, andere nochtans menen dat hy Scaphron, ſommighe Scaron, andere weder Chalcides behoort genoemt te werden, en dat hy in de ſoete waters leeft. De Porcus Niloticus van *Strabo*, oft liever de Porca-fluvialis is kleinder, rond, ſonder ſchadelijke angels op 't hooft. Dies maakt hy de Us de Pſammodites, om dat hy als het land-varken met de muil in 't ſand wroet. *Numenius* maakt hem de ſelve mette Zyccion, welken *Simeon Zethi* zodanige krachten om te voeden toe-eigent, welke andere an de Rhombus toe-ſchrijven. *Salvianus* oordeelt hem de ſelve mette Kapriskus en Chorius, maar *Atheneus* rekent uit *Ariſtoteles* de Mus onder de Zelache oft kraakbenige, en wie zal onſe Kaper daar onder betrekken? *Atheneus* meent ook dat hy met de Kaper de zelve is. Zijn beſchrijvingh geven wy uit *Salvianus* heel nauwkeurlijk. De Kaper, zeidt hy, is een viſch als de Mola, weerzijds met een plat hooft, ronde ogen, en die boven in de kop, een kleine mond, en vol tanden. Want beide kaaksbenen zijn met acht ſterke, brede, grote, niet zaaghſwijze, maar verknochte tanden ghewapent. An weerzijden heeft hy vier kuwen, met geen beenachtig dekſel, gelijk de andere ſchobviſſen, maar met een brede huit gedekt, en met een matelijke opening, op de wijs van de vis Mola, doorgaat. En wy moeten niet denken (als *Ariſtoteles* ſeit, die de minſte hebben, hebben weerzijds een dobbele kuw als de Kaprus, (oft Aper, gelijk *Theodorus* vertaalt) andere an weerzijden twe, zommige enkele, andere dobbele als de Kongrus) dat deſe onſe vis de Kongrus niet is, wijl het ook niet waar is, dat de Kongrus an weerzijden twe kuwen heeft, en daarom is het meer te verwonderen waarom *Ariſtoteles* dit alſo verhaalt. An weerzijden van de kuwen word maar een ronde vin geſien: want die in andere viſſen an weerzijden van den buik ſtaan, heeft hy niet. Op den rug, byna in 't midden, heeft hy 'er dry. Zijn ſcherpe grote angels worden onder malkander met een vlies t'ſamengevoegt, welkers eerſte van de andere twe drydobbel is, en die hy niet alleenlijk alle naar zijn wil kan neerdrukken, maar ſluit die in een beenachtighe groef, die daar toe op den rug uitgeholt is, en gelijk zy alle konnen gelijklijk opgerecht werden, alſo ook niet een alleen. Op gelijke wijs konnen ſy ook alle neergedrukt werden, maar niet een alleen. En zy zijn op die wijs gemaakt, dat de eerſte en grootſte, hoewel, angeport geenſins kan nederghedrukt werden. Nochtans wordt de leſte mette minſte moeite geboghen, niet anders als in de kluitbogen, in welke, onder een klein tongetje gedrukt zijnde, den boog doet los ſpringen, om welke gelijkenis deſe onſe viſch te Rome Peſce Baleſtra, oft Boog-viſch genoemt werd. En dat meer te verwonderen is, indien de leſte angel niet geheel word neergedrukt, gelijk de eerſte, ook maar na evenbedeling ghedrukt werd, ſo wordenſe ook aldaar ſo geveſt, datſe met geen andryving konnen gebogen werden, als door het nederdrukken van de alderlaatſte. Na deſe dry angels volgt een vin doorgaans totte ſtart toe. Maar het voorſte deel van den buik is met een ſterk breed krom been gewapent, dat van de plaats van 't hart tot dat deel van den buik, 't welk over de kuwen ſtaat ghebogen, en daar na langs den buik totten aars uitgeſtrekt is, en ten leſten aldaar in een anſienlijken angel eindigt. Maar dat deel van den buik, dat tuſſen die geſeiden angel en den aars overig is, word met veel kleinder, maar heel ſterke en ſaagſwijſe anghels verſterkt. Van den aars loopt over den vorderen buik noch een enighe vin, totte ſtart toe. De ſtart die niet allengskens als in andere viſſen, maar ſchierlijk verſcherpt werd, eindigt in een enige en brede vin. Hy heeft een ruime en dikke maag, brede en ſeer bochtige darmen. De lever is witachtig, daar een gal-blaas anhangt.

Hy is met een ſchobbige huid bedekt, welkers ſchobben meer van een ſlang als een viſch gelijken, want behalven datze op zodanigen orde leggen, datſe kruiſwijze ſtre-

ſtrepen maken, hangen ſy zo vaſt an, datſe niet konnen af-geſchrapt werden, waarom ſijn huid ook ſo hard is, datſe naulijk kan doorſneden werden. *Rondeletius* zeidt bevonden te hebben, datſe met geen ſcherpen degen konde door-regen, en datter hout en yvoir mede kan glat gewreven werden. Waarom by *Ælianus* en *Oppianus* met recht den Zee-muis een harde huid toegeeigent word; en *Atheneus*, uit de getuigenis van *Ariſtoteles*, (hoewel dat nu by *Ariſtoteles* niet geleſen werd) heeft de Kaprus onder de viſſen met een harde huid getelt. Wat haar verw angaat. Hy is uit den blauwe groen, met enige kleine blauwe ſtippen, en rode plekken getekent. De gehele viſch is van geſtalte heel plat en breed, en byna rond. Hy word niet heel groot, want hy weegt zelden meer als twe pond. Waarom *Oppianus* en *Ælianus* gezeit hebben, dat hy niet groot van lijf is. Tot hier toe hy. Het is niet alleenlijk een zee-, maar ook een ri-
Ariſt. H. A. l. 4. c. 9. Plin. H. N. l. 11. c. 51. vier-viſch, gelijk *Plinius* en *Ariſtoteles* geſchreven hebben. In de rivier Achelous knorren zy als de Varkens. Hy eet vlees, Krabben, de Squilla, en andere ſchelp-viſſen. Hy leeft eenzaam, en werd zelden gevangen. Dat hy ſtrijdbaar is, zo om dat hy met een harde huit bedekt is, als om dat hy zich op de ſtarkte van zijn tanden betrout,
Ælia. H. A. l. 9. c. 41. hebben *Ælianus* en *Oppianus*, onder den naam van de Zee-muis, beſchreven. Hy heeft harde nocht ſoete viſch : want hy ruikt ſwaar. *Atheneus* ſtelt hem onder de hardachtige viſſen.

VII. HOOFT-ST.

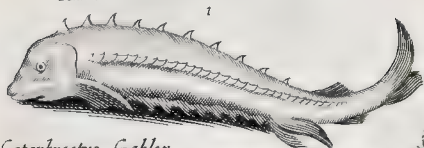
Van de Steur.

DE viſch, welken wy, met een Gothiſz woord, Sturio noemen, gelijk als of men zeide Steriona, om dat ſijn ſnuit een gedaante van't voorſte van een ſchip heeft, die word by de huidendaagſe Grieken Xy-
Aldrov. de piſcib. 4. c. 9. rich, gelijk als Oxyrinchus, en, na 't ſeggen van *Bellonius*, by die van Cyprus Morona ghenoemt. Hy is nocht de Lupus 't welk *Poggius Florentinus* wil, gelijk wy in 't vierde hooft-ſtuk van dit opſchrift hebben angewesen, nocht ook de Attilus, gelijk *Franciskus Philelphus* meent, wijl de Attilus die vis is, welke hedendaags, by de inwoonders an de Po, met een oud bewaarde naam, Attina, Adilo, en Ladino genoemt werd. Hy is breder als de Steur, in geſtalte, ſmaak, waarde, en byna in de ghehele natuur van die verſcheiden; nocht ook de
Plinius 9. c. 9. Turſio van *Plinius*, 't welk men gelooft dat *Theodorus Gaza* ook ghelooft heeft, wijl die een ghedaante van de Karchia, dat is de Kanicula oft hond is, (ghelijk *Archeſtratus* by *Atheneus* bewijſt) en met de Turſio, oft de Phocena in de Pontus levende jongen baard, en deſe kuit voortbrengt, en over al geboren werd. Nocht ook de Hykka oft Hyska, gelijk *Hermolaus Barbarus*, in ſijn brief an *Kortuzius*, verhaalt, wijl zelf *Atheneus*, die alleen an de Hykka gedenkt, niet weet wat viſch het is, en alleenlijk ſchrijft dat hy van *Kallimachus* Heilige viſch, van de Cyreners Erythrinus, en van *Hermippus Smyrneus* Hykka Julis ghenoemt werd.

Nocht ook de Delphijn, gelijk *Karolus Figulus* gewilt heeft, hoewel zy, angaande de vorm, in vele over-een-komen, om dat die door de geloofwaardigheid der ouden onder de grote viſſen betrokken werd. De Nijlze Delphijn nochtans, van welke wy by *Solinus* leſen, en welken *Marcellinus* meer den Delphijn gelijk, als eigentlijk Delphijn noemt, mach men mogelijk voor de Steur houden.

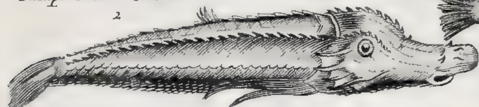
Nocht de Oxyrinchus van de oude, wijl deſe een vlees-eter is, en, gelijk wy by *Atheneus* leſen, met den haak gevangen werd. Of hy voor de Kaſpize Oxyrinchus van *Ælianus* mach gehouden werden, kan de vergelijking anwijſen. Ælia. H. A. l. 17. c. 32. De Sirkaſſi en andere volkeren van de Meotis noemen de Steur Oxyrinchus, indien wy *Geſnerus* en *Scaliger* gelooven. *Salvianus* heeft, by *Aldrovandus*, teghen *Manardus*, willen bewijſen, dat het de Silurus van de oude is, dien gy vorder daar breder van handelende kond nazien.

Dat hy die van *Auzonius* is, word niet getwijfelt, en alzo word de Steur van *Venantius Fortunatus*, Biſſchop oft Opziender Iuvenalis Scalig. 14. & 14. van Poictiers, die twee hondert jaren na *Auzonius* geleert heeft, genoemt. Dat hy die van de oude niet is, kond gy daar uit ſpeuren, dat hy niet alleenlijk, na 't ghetuighenis van *Iuvenalis*, en zijn oude uitleggers, maar ook van *Anthiphanes*, en *Theodorus Sinopenzis*, by *Atheneus*, een ſlechte viſch by haar gheweeſt is; als ook om dat gy hem in de Garone niet vind, 't welk *Scaliger* anwijſt. Scaliger in lect. Arizon. Dat hy Galaxia oft Galexia by *Galenus* ghenoemt werd, zoud ik ghelooven, indien hy niet ontkende dat l. 9. c. 1. de zelve in de Griekſe zee, daar nochtans Galenus de facult. Steuren zijn, voort-quam. Alim. l. 3. Dat hy de Accipenſer is, die van de Elops en Anthia onderſcheiden werd, tracht *Rondeletius* geleerdelijk te bewijzen, welken *Iunius* navolgt. Tegen zijn gevoelen ſchijnt te ſtrijden, dat hy zelden te vinden is, en dat hy alleen van alle, met de ſchobben na't hooft ghekeert, teghen 't water op-ſwemt, gelijk by *Plinius* te lezen is, 't welk *Nigidius Figulus*, gelijk *Zammonikus Sezenus*, by *Makrobius*, verhaalt, ook beveſtigt. Plin. H. N. l. 2. c. 17. Makrob. Saturn. l. 21. c. 2. *Aldrovandus* meent dat de Steur, als hy verſch gevangen was, Accipenſer by de Romeinen, en Silurus, met een Griekze naam, als hy uit de vremde hoeken van Griekenland

Galeus Rhodius
ein art der Stor
1

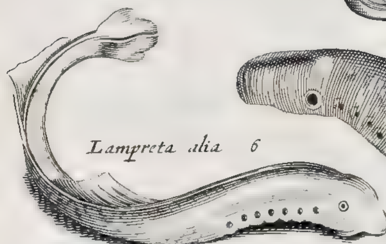

Eperlanus Schmelt Rolelein
3

Lyra Red Fisel
4

Cataphractus Gabler
2

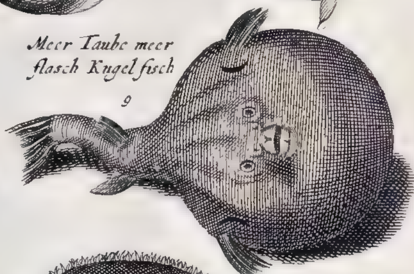

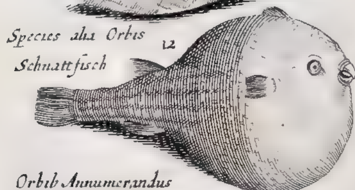

5
Lampreta seu
Lampetra
Lampret
nein aug

Lampreta alia 6

Anguilla
Aal
7
Anguilla alia
Aal
8

Meer Taube meer
flasch Kugel fisch
9

Gestachelt Meer Taube
Orbis
10
eckhinats

Species alia Orbis
Schnattfisch
12
Orbis Stellatus
Slern flasch
11

Orbib Annumerandus
Piscis Seehas
14

Orbib Annumerandus Piscis Schnottolff
13
Orbis Britannicus

1 Huso Hausen

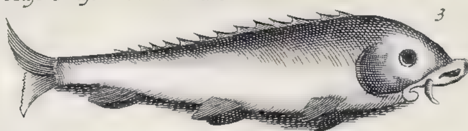
2

Huso seu Antacæus stellaris

Alius Huso Hausen ein ander art

3

Antacæus

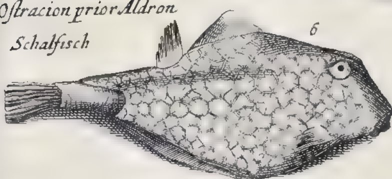
Rond ein ander art Hausen Rond

4

Ostracion prior Aldron Schalfisch

6

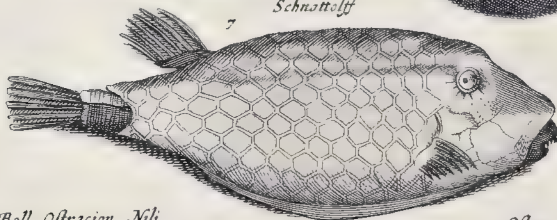
Orbis Scutatus Rondel Schnottolff

5

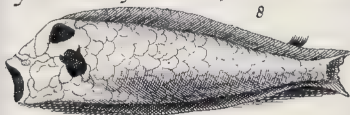
Schnottolff

7

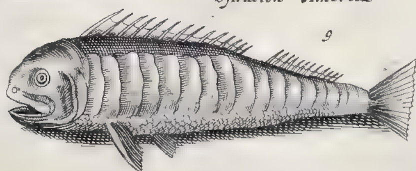
Holosteun Bell Ostracion Nilj

8

Ostracion Americæ

9

land over-gebragt wierd, genoemt is. *Paulus Iovius* heeft van hem deſe beſchrijving gegeven. Hy is rond en langwerpig van lijf, tuſſchen plat, en rond, middelbaar, namentlijk onder wat plat, met een halfronden ruch. Het hooft is vierkant, en van geſtalte als een kleine graf-naald. Sijn mont is ſonder kaaken, en zonder tanden, heel verſcheiden van de vorm van andre viſſen, en dat onder de kin omtrent de krop, en als een riet rondachtig, en altijd open, kraakbenig, en heel wit, welkers opening in de grootſte naulijk de dikte van een arm zoude konnen vervullen. Voorts beſtaat het gehele hooft meer uit een hard en weerachtig kraakbeen, als zekere beenders, 't welk uit een ſlijmerige vette vochtigheid ſchijnt t'zaamgeronnen. De neuſgaten daar hy ſich door verkoelt, en die heel klein zijn, ſtaan boven op de ſnuit. An weerzijden heeft hy vier kuwen, met een beenachtig dekſel, niet anders als in de ſchobviſſen. Hy heeft kleine ogen. Van ſijn ſnuit hangt een dobbelen baard, als in de barbeel. Op den gehelen ruch zijn enige dikker ſchobben, zo hard als been, en met orde onderſcheiden, daar de ſcherpte van den rughgraat tot verçiering midden door-loopt, gelijk men nu op de heerlijke deuren ſiet, welke de yſere en vergulde ſpijkers op haar orde gheſlagen, heel aartig verçieren. De overige delen zijn meer met een ruw dekſel, oft huid als met ſchobben bedekt, die een gedaante van groenachtige, met ſwart vermengde verw hebben. De buik is met een glatte witte huid bekleed. Hy heeft een dikke harde tong, en een rop over-al rimpelig. An zijn kuwen twe vinnen, en even zo veel an den buik omtrent den aars, behalven welke noch een omtrent de ſtart is, waar tegen over an den onderbuik een ander gevoegt is. Maar de ſtart eindigt in twe vinnen, van welke de bovenſte dikker, en twemaal langer is. De maagh is vleeſigh en vaſt, an den rugh gevoeght, daar hy niet als met ſnijden kan af-getrokken werden. De keeldarm is met rimpels t'ſaam getrokken. De lever in twe quabben verdeelt, en bleek geverwt, daar de galblaas in de rechter-zijd heel vaſt anhanght. De milt is roodachtig, de darmen zijn dik, en in dry bochten gedrayt. Hy moet onder de grote viſſen getelt werden, wijl hy in veel plaatſen wel hondert ponden, en op zommige meer ſwaar werd. Ik heb te Ferrarie een Steur gekocht van hondert en veertig pond, en den zelven an den Doorluchtigen en Eerwaardighen Johannes Baptiſta Kampegio, Biſſchop oft Opziender van Majorke, mijnen roemwaardigen Heer geſchonken, die my weinig dagen te voor, om mijnen arbeid te beter voortgang te geven, met duizend goude kroonen vereert hadde. Wat angaat het onderſcheid. *Bellonius*

...t hier ...e Jovius.

ſchrijft, datter tuſſchen de Pontize, Adriatize, Franze en Hoogduitze verſchil is, welk in grootte, dikte, en ruwheid van huid, en in hele ſwarte, en witte verw kan verdeelt werden. Dat die van de Saone en Loire zomtijdts achthien voet langh werden, en de Galeus in vorm en vinnen gelijk zijn, met een ſmal lijf, en een huid boven ruig, onder glat. Dat te Ferrarie en Bononie ſilverwitte getoont werden, welkers ruch en zijden als met dry kielen onderſcheiden zijn. *Scaliger* ſchrijft ook dat 'er in de rivier Okka in Zarmatia dryerlei geſlagt van Steur gevonden werd, en de alderwaardigſte is die Bialaribitza genoemt werd. Maar *Heberſteinius* onderſcheid de Bialaribitza van de Steur. Indien gy haar plaats beſchouwt. In Pontus en omtrent de poel Meotis zijnſe overvloedig. Van daar word de kuit tot klompen gemaakt, geſouten en in tonnen geſlagen, na Turkie en Italie overgevoert. In de Thyrrenize en Adriatize-zee word hy zelden geſien, indienmen *Bellonius* geloven mag.

Hy is nochtans groter in de rivieren, die hy maar vijf of zes dagen reizens ver opſchiet, als in de zee, uitgenomen de Tyber, daar ſy klein gevangen werden. Die in de Elve (waar zy na 't ſchrijven van *Kentman* omtrent Pinxter met hopen inſchieten) ghevangen werden, wegen dikmaal twe hondert pond van ſeſthien onſſen. Ten tijde van Johan Frederik de Keurvorſt iſſer een gevangen, die meer als twee hondert woeg, die den Vorſt voor even zo veel guldens op-kocht. In de Loire en Rhijn zijn ſy ook lekkerder. In de Tanais, Donau, Rhijn, Tibiskus, de Wixel en Garone worden zy overvloedig gevangen. De ſpijs van de Steur zijn geen vis oft moſſelen, want hy is tandeloos, maar vuiligheid en ſlijm. Sommighe hebben na-gelaten dat hy de ſtille locht tot ſpijſe gebruikt; maar qualijk.

Izidorus heeft geſchreven dat hy in het ſoeken van ſpijze de aarde als de Varkens met de ſnuit opgraaft. Wijl hy geen brede kuwen heeft, word hy door de neuſgaten verkoelt, en zo hy enig water in-ſwelgt, dat braakt hy met een gheboghen mond terſtond weder uit. Van zijn ſterkte ſpreekt *Geſnerus*, uit het verhaal van *Kentman* aldus. De Steur is in 't water een heel ſterke viſch, als mede op het land, wanneer hy op zijn buik ſteunt; met het ſlaan van zijn ſtart ſtort hy een ſterk man neder, en breekt ook groote ſwalpen en ſtukken houts midden door. Op 't land getrokken zijnde, ſlaat hy dikmaal de ſteenen met zulken gewelt, datter 't vuur uit-ſpringt; waarom hy van de Viſſers voorzichtelijk moet gehandelt werden, op dat hy haar de benen niet an ſtukken ſmijt, en 't net ſcheure. De Ervarene trekken de gevangene met het net na 't land, en dat niet recht an, maar

zij-

zijdeling, anders zoud hy 't net, alwaar het ses-maal dikker, dwars doorrijten. Als hy an den oever gehaalt is, rechten zy met alle gewelt zijn hooft om hoogh, en buigen de visch ter zijden over: want op die wijs kan hy zijn kracht niet geheel betoonen. Hy schijnt vrindschap met de Salm te houden: want de vissers noemen hem de leidsman van de Salm. Als hy de Ziga uit de zee gejaagt heeft, vervolgt hy die in de rivieren, maar vergeefs, want dese voor-komt hem met zijn rad en ghefwindheid. Eertijds, ten tijde van *Trajanus*, waren zy te Rome van zo groten waarde, datze met fluiten en kronen op de tafel gebraght wierden: en de tafel van *Gallonius*, na de getuigenis van *Horatius*, daar door vermaart wierd. De mannetjes zijn beter als de wijfjes; maar deze vol kuit zijnde, word zy voor goed gehouden. *Poggius*, de zoon van Doctor *Poggius*, prees het hooft. Haar visch is hard, heel vet, slijmigh, en swaar te verteren. De lever is zo soet, na 't seggen van *Albertus*, datze, ten zy met gal gedroopt, walgingh verwekt. De Grieken geven de ghezoute dry namen. Het ghedeelte van den ruch noemen zy Rachis. De zijden en ribben Pleura, den buik Hypocelium. De Kaviar, die uit de kuit gemaakt werd, eten de Grieken en Turken. De selve smaakte den Paus *Iulius* de Tweede ook wel. Zy word ook voor de Joden uit de kuit van Karper gemaakt. Van haar gebruik in de genees-konst komt niet voor. Want 't geen *Plinius* van de Silurus verhaalt, komt dezen nauwlijkx toe.

Makrob. Saturn. apud Athen.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Galeus Rhodius, oft ander aart van Steur.

Aldrov. de pisc. l. 4. c. 10.

VAn de Galeus Rhodius schrijft *Aldrovandus* aldus: *Rondeletius* bewijst zeer wel, dat dese visch, welkers afbeeldzel terstond zal uit-ghedrukt werden, de Galeus Rhodius is, namentlijk om de grote ghelijkheid met de Accipenser en Steur, niet alleenlijk ten anzien van de gedaante van 't lijf, en de delen; maar ook van de smaak en proef, uitgenomen zeidt hy een eenig onderscheid, 't welk niet als van die gene kan ondervonden werden, die zonder inschokken van dese visch eten, en van een nauwkeurighe proef zijn: Want hy smaakt wat wilt, dat nochtans niet als weinig kan zijn: want *Archestratus*, die, in alle de hoeken van de werelt, alle lekkernyen heel neerstig onderzocht heeft, schijnt dat in hem niet angemerkt te hebben, wijl hy meende dat het gheheel de zelve met de Accipenser was, ghelijk *Atheneus* verhaalt, die zijn ghevoelen weerleidt. De woorden van *Atheneus* wijzen niet alleen het onderscheid van de Accipenser met de Galeus Rhodius an, maar bewijsen dat hier de rechte Galeus Rhodius beschreven werd. *Archestratus*, zeidt hy, die een leven als *Zardanapalus* leide, van de Galeus Rhodius schrijvende, meent dat hy de zelve met dien is, die by de Romeinen met fluiten en kronen op de maaltijden om-ghedraghen werd; en die zy Accipenser noemen. Maar deze is wel een kleine Accipenzer, met een langer snuit, en meer drykantig als die. En weinig daar na *Archestratus* van de Galeus Rhodius sprekende, zeidt zijn vrinden op de Vaderlandze wijs ten besten radende, indien zy u de Galeus Rhodius, dien zy Vulpis oft Vos noemen, niet verkoopen willen, zo rooft hem met ghevaar van u leven. Die van Syrakuza noemen hem Vette-hond. Dit seidt die. Indien ghy de Galeus van Rhodus met de Steur oft Accipenser verghelijkt, zult ghy geen vinden die hem, zeit *Rondeletius*, beter gelijkt, als die wy vertonen: Uitgenomen dat de Steur langer van snuit, en meer drykantigh van lijf is: want anders is hy de Steur, in ghestalte van lijf, scherpe benen van den rug, die schilds-wijs gevormt zijn, en andere an de zijden ghefchikt, als ook in vinnen, start, en mond, die in 't opperdeel staat, gheheel ghelijk. Die loopt ook gelijk de Steur, de zee verlatende, na de rivieren: want hy word in de Po en Rhodanus ghevonden, en voor de Steur verkocht, en van de zelve niet onderscheiden, als van luiden van heel nauwkeurige smaak. Dit onderscheid heeft hem *Guilielmus Pelicerius*, Bisschop oft Opziender van Monpeliers, een Man van zonderlinge geleertheid, anghewezen: En ik heb, zo uit het dikker hooft, en korter en stomper snuit, als uitte proef, de Galeus van Rhodus, oft de Vos, uit-gevonden. Hy smaakt een weinig wild, dat van de Steur niet kan ghezeidt werden, en is harder van visch; van welke smaak hy de naam van Galeus en Vos heeft. Want de Galeus en de Vos, die uit het geslaght van de Galeus is, zijn wild, en onangenaam van smaak. Indien hy nochtans lang in versch water geswommen heeft, is hy in de spijze niet te verzachten. Hy word van zommige, na het zeggen van den zelven *Rondeletius*, ook Kops ghenoemt. Zodanighen van die zelven naam, en heel wel uitgedrukt, heeft *Antonius Musa Brassavolus* an hem, van Ferrarie, over-gezonden. Andere, door de gelijkheid van den naam bedrogen, noemen hem Kopzo: want dat is een naam van een andere visch.

IX. HOOFT-

IX. HOOFT-ST.

Van de Kataphractus.

Schonv. Ichtyol. 6. DEse visch heeft *Schonveldius* den naam gegeven, en aldus beschreven. Hy is ten hoogste twe hand breed lang, byna drykantig, plat en hoekig van hooft, twe duim breed, an de zijden rondsom met veel knobbeltjes beset. Voor omtrent de mond zijn veel dunne krullen. Achter is hy vol scherpe achterwaarts-hellende angels. Hy heeft een krommen snuit, met vier punten gewapent, van welke de twe voorste als een hoornige maan zijn, oft halfkringront; de overighe staan met de anghels achterwaar gekeert. Zijn mond staat in 't opperdeel halfkringrond, klein, en an zijn opening met twe, onder de kin met veel krullen, als een baard, verzien.

De romp is omtrent het hooft platter, achtkantig, omtrent de start zeskantig, voor donker, met swarte plekken, omtrent den buik vol, in welken midden den aars, en wit is. Hy is geheel met beenachtige schobben beset, in welkers midden een kromme harde knobbel is, die in alle doorgaans het lijf hoekig maakt, het welk na de start heel smal werd. Omtrent de kuwen heeft hy twe breedachtige vinnen, onder den buik even so veel; maar kleinder, uit twe vesselen bestaande. Op den rug, tussen twe uitsteeksels, hol, heeft hy twe kleine vinnen met swarte plekken geschildert. De start eindigt in een kleine ronde vin.

Hy heeft gheen tanden; maar in plaats van die ruwe lippen, en in de keelgaten ruwe beentjes, op de wijs van andere. Hy word veel omtrent een eyland van de grote zee, omtrent het Hartogdom Sleeswijk gelegen, en ook veel in de mond van de Elve, en Oder, het hele jaar door, gevangen. De Inwoonders noemen hem Steinbikker, Muller, en Bursf hol.

Hy leeft met de Squilla, en andere kleine vischjes, en is, om zijn angename smaak, wel geacht.

II. OPSCHRIFT.

Van de glatte Vissen.

I. HOOFT-ST.

Van den Huzo.

TOt hier toe hebben wy van de ghe-schobbe vissen, die haar in de zee en rivieren houden, gehandelt. Nu volgen de ongeschobde, oft glatte, namentlijk de Huzo. *Rondeletius*, de Lampreye, den Aal, de Orbis en Hollosteus van *Bellonius*. De Huzo, welken *Bellonius* meent dat by de Duitsen de naam van huis heeft, noemt *Plinius* mogelijk Morio, die hy seit dat uitten Donau ghehaalt werd, en het Zee-varken niet ongelijk is. Zommighe hebben hem Essox ghenoemt. By *Ælianus*, so ik het wel hebbe, is hy Antaceus Germanicus ghenoemt. Hy is vier-en-twintigh voeten langh, en so groot dat hy naulijk met twe paarden kan voortghetrokken werden. *Vadianus* heeft 'er veel van vier hondert, de kleinste van vijftig, dikmaal van een, twe, en dry hondert ponden gesien.

Hy heeft een scherpen rug, niet een been in 't hooft, so wy *Albertus* geloven. Indien andere, veel in 't lijf, weinig kleine, en eer kraakbenig als hecht. In plaats van den ruch-graat is een kraakbeen, dat een groot gat heeft, van 't hooft totte start als met een boor doorgaat, doch ledig. Zijn vet is met zijn smeer vermengt, als in het Varken. Diergelijk verhaalt *Ælianus* van zijn Antaceus, en schrijft datse metten ouderdom so groot als een groote Tonyn werden, en so vet in den Ister werden, dat haar buik de mammen van de zogende Zogh ghelijk, en met so scherpen huid bekleed zijn, datm' 'er pieken mede glat kan maken. Hy doet 'er by, datter van 't midden-hooft totte start een sacht en smal vlies loopt, daarmen, als het in de Son gedroogt is, paards-swepen van maken kan. Hy loopt uitte Pontus in den Donau, en schiet wel hondert vijftig duitse mylen in de zoete rivieren opwaart.

Van zijn vangst schrijft seker Koopman an *Gesnerus* aldus: Ik send u, seit hy, een levende gedaante van de visch Huzo. Hy word in den Donau, niet over al, oft op alle tijden, gevangen; maar verhuist zomtijds. Hy bemint vette en kleyachtighe grondt. Hy wordt omtrent van den Herfst tot Januarius gevangen. Op de lengte van thien mylen tussen Wenen en Pozonium, gemeenlijk Presburg genoemt, daar an 't eyland Schut, dat een sterk Slot heeft, de laatste plaats van de vangst van dese visch geschiet.

Te Wenen worden veeltijds op de Vrydag vijftig, tseventig, en ook wel hondert Huzonen verkocht. Zy worden overvloedig in Walachie, omtrent Chilia, an de mond van de Donau, daar sy haar in de Pontus ontlast, ghevanghen, en van daar gesouten binnen in 't landt ghevoert. *Vadianus* zeit, datse in de maand October en December ghevanghen, en te Wenen verkocht werden. Hy is heel vreesachtig, en wordt van het minste kleine vischje verjaagt. De Steur wrijft zich gemeenlijk tegen hem, al spelende, an, en jaagt hem in de schuilhoeken, daar hy

hem verscheurt, en alsser een vlugt, volgt de ander na. Zy verraden haar self met het beroeren van 't water, en worden so gevangen. Gevangen zijnde, word hy met melk oft wijn gevoed, en niet om langer te leven: want hy word ook niet eer dronken, voor dat hy vier pinten in 't lijf heeft.

Zy zwemmen met scholen, en volghen het geluit der trompetten, en daar omtrent komende, worden sy gevangen. In 't water zijn sy so sterk, datse de vissers dikmaal mette start uitte schuit in 't water slaan. Als het hooft buiten water verheven is, leggen sy als dood. Bezie vorder *Ælianus* van het vangen van de Antaceus.

Wat angaat haar ghebruik in de spijse: de rugh smaakt als kalfs-, en de buik als varkens-vlees. Het meeste deel word ghesouten. Daar is niet lekkerder als haar hom, en de kuit word ook gegeten.

II. HOOFT-ST.

Van de Eperlanus oft Smelt-roodlein.

IN de monden ('t zijn de woorden van *Aldrovandus*) van de rivieren, die in de zee vloeyen, ghelijk te Rohan en te Antwerpen, is die visch overvloedich, na het seggen van *Rondeletius*, en Eperlan (welken naam hy als een lantynse ghevolgt heeft) van zijn heldere verw ghenoemt, waar mede hy de parlen ghelijk is.

Maar zo hy van de Parl ghenoemt werdt, moet hy niet Eperlan, van Parl, ghenoemt werden, wijl Eperlan gheen Neerlandsch woord is. Hy seidt nochtans ook dat hy als de Atherina doorschijnig is; en *Bellonius* noemt hem Epelanus. Dese seit ook dat hy by de Engelze Schmelt ghenoemt werdt, oft van zijn reuk, (want hy ruikt so lieflijk als een viöol, waarom sommighe menen dat hy ook also moet ghenoemt werden; en tot een bewijs, om dat *Ælianus* de visch Thymallus also, van de reuk van de thym, genoemt heeft) oft van zijn vet; maar *Gesnerus* houd het eerste voor goed, om dat smelle, by de Engelze, ruiken betekent.

Maar smelt word by de Neerlanders eigentlijk van de vettigheid genoemt, van welke de Engelse moghelijk dat woordt ontleent hebben. Beide schrijven zy datter twe gheslachten zijn, een zee- en rivier-visch. Maar *Rondeletius* seit dat die van de zee een strand-, en *Bellonius* een Klip-visch is.

Wederom *Rondeletius*, de Epelan in een zee- en rivier-visch onderscheidende, geeft te kennen datse in ghestalte van lijf niet veel verschelen, en daarom vertoont hy maar een afbeeldsel; daar tegen *Bellonius* twe, en heel verscheiden: waar uit men oordelen moet, dat die van de riviervan *Rondeletius*, van de zee-Eperlan niet verscheelt. *Bellonius* schrijft ook, dat die van de zee ten deel in sout, en zoet water leeft. En *Rondeletius* geeft ook te kennen, dat hy uitte zee in de rivieren loopt, wijl hy seit dat hy in de mond van de Zaone, in de rivieren van Engelandt alderbest is.

Hy is by de Engelse overvloedig, maar meer omtrent de wijn-tijd, wanneer hy alderlekkerst is. Hy is rond en dun van lijf, zomtijds een halve voet lang. *Rondeletius* gheeft te kennen, datse somtijds een voet lang werden. Hy is de kleine Asellus gelijk, waarom hy uit dat geslacht geoordeelt werdt, 't welk *Bellonius* weerleit, om dat hy glat van lijf is. Hy heeft een groten mond. Tanden in de kaaksbenen, en de tong de Trutta heel ghelijk. Zijn tong, zeit *Bellonius*, is als dobbel; dat is, seit hy, in welkers wortel zich een ander meer achterwaarts vertoont, daar veel meer tanden in zijn als in de voorste.

Hy heeft vinnen als de Salmen, en voornamentlijk die vette ronde, die achter op den rug staat. De eerste scheid de visch byna in twe evengelijke delen. De start is ghespleten. An weerzijden staan vier kuwen, bleekverwig, en na de viölen ruikende.

Hy is doorschijnig van lijf, uitghenomen een swarte streep, die an 't binnenste van den ruchgraat hangt. Hy heeft ronde witte steentjes in 't hooft, (welke *Bellonius* zeit dat licht, om de doorschijnigheit van de visch, door de kop heen gesien werden:) in 't achterste van de hersene gelegen, daar het ruggen-merg in de hersene aflaat. Het hart leit dicht an de ronde kuwen, en schilvormigh van ghestalte; ook is het rood en kantig, daar sachte bloedrode kliertjes anhangen, die hem als oiren zijn: Want sy werden in 't hart beweegt, 't welk door een middelrif van de lever afgescheiden is, welke maar ene quabbe en langwerpig, na de zijde hangende, heeft. De maag eindigt spits, als de letter V. De milt is heel rood, en breed als het saat van de melde.

En wijl de rechte zijde van de maag sich opwaarts na de lever buigt, wordt sy daar met een knoop onderschept, al waar sy twe uitsteeksels van haar geeft, die als een twede maag maken. Na dese volgt een ander, welk gy noch de poorter van de maag, noch den honger oft dunne darm noemen kont: want hy loopt sonder bochten recht na den aars. Maar de rechte word met een knoop onderschept, en is alderroodst. Het darm-scheel is sonder vet, met het welke de maag en darmen so beset zijn, dat

gy

gy seggen soudt, datter niet als vet in den buik was.

Hy eet de Zee-muggen, de Schmeltsling, de Zeeluisen, de Neten, de Duysentbenen, en dierghelijke uit-werpsels van de zee. Hy is sacht van visch, en word in 't einde van de Zomer, oft het begin van den Herfst gevangen.

III. HOOFT-ST.

Van de Lamprey.

DE Lamprey word by de Latynen genoemt Lampetra, niet a Lambendis Petzis, van 't likken der steen-klippen, als van de Alabes van *Plinius*. Het is een visch van de Nijlse poel, en Alabes ghenoemt, om dat hy, om zijn slibberigheid, mette hand niet kan gevat werden. De geleerde menen dattet de Mustela van *Plinius* en *Auzonius* is. Maar nochtans niet uitte Zee-vissen van *Ælianus*, welke de selve schrijver seit, datse met haar blauwachtige oog-appels de Jecorinus heel ghelijk zijn; met een groter kin, als in de Chremetus: datse wier eten, datse klip-vissen zijn, en de ogen op-eten van alle dode lichamen, die haar voor-komen. Zy zijn ook niet uitte Mustela, die by *Aristoteles* en andere de Galeus is, welke wit is, in de rivieren loopt, en een levende vrugt voortbrengt. Ik geloof ook niet datse uit het gheslacht van de Murena oft negenooghzijn, hoewel hy van *Dorion*, by *Atheneus*, niet qualijk de rivier-negenoog genoemt werd, om dat die sonder kuwen zijn, en de Lamprey kraakbenen heeft.

[Aldrovan-dus de pisc. l. 6. c. 13. Plin. H.N. l. 7. l. 9.]

Dat het de Lumbricus oft Zee-worm van *Plinius* niet is, sult gy daar uit oordelen, dat hy geheel sonder vinnen is. Maar dat hy uitte Water-wormen van de zelve is, welke *Statius Zebozus*, door gheen klein wonderwerk, uit de rivier Ganges van Indie ghebracht heeft, die twe kuwen hebben, blauw, en tzestigh elleboghen lang zijn; en *Rondeletius* heeft gelooft datse so grote kragten hadden, datse de Elephanten, die om te drinken komen, angrijpen, en in 't water verscheuren. De selve seit ook, datse uitte Bloedzuighers van *Strabo* zijn, welke hy seit dat in zeker rivier van Lybie voortkomen, en seven ellebogen langh zijn, met doorgate kuwen, die konnen omgeboghen werden, om datse, als de Bloedtsuighers, an de klippen en het roer van de schepen hangen.

[Plin. H.N. l. 9. c. 20. l. c. 15.]

[Strab. geo-gr. l. 17.]

Datse de Tinea Fontana niet zijn, van welke by *Plinius* gelesen werd, gelijk *Hermolaus* meent, is zeker, om dat die onder de gekerfde dieren gerekent werden. Datse Fluta oft Plota konnen ghenoemt werden, 't gheen *Rondeletius* ook goedtdunkt, om datse niet als boven op 't water zwemmen, om de lucht te scheppen en niet te stikken, staan wy toe. Maar of het den aal Kopæa is, van welke *Archestratus*, by *Atheneus*, gewach maakt, twijfel ik. Atheneus Dipn. l. 7.

Hoewel hy sonder been oft Apyrinos is, 't welk den gemenen aal niet toekomt: nochtans schijnt hy, wijl *Agatharcides* seit, dat de Alen Kopaidæ van een wonderbaarlijke grootte zijn, van de Lamprey verscheiden te zijn. *Rondeletius* heeft geoordeelt dat het de Echineis van *Oppianus* is; en van hem verscheelt ook niet de beschrijving van den Echineis, dien ghy by *Oppianus* zien kond. *Bellonius* seit, dat hy de Schippers heel schadelijk is, en dat hy met het anhangen van dry dagen lang an het roer, door het tegenstrijdig bewegen van de start, en door zich an de varsch-getarde schepen vast te hechten, de schippers in haar reys vertraagt.

Om van haar geslacht te spreken. Daar is niet een, maar veelderley geslacht van de selve. Daar zijn 'er die uit de zee in de rivieren lopen, en andere die haar geheel van de soute wateren onthouden.

Het Zeegeslagt is dryerley, het groote, de middelbare, by de Hoog-, en Neerduitsen Prikke genoemt; en het kleinste van *Salvianus* afghemaalt, welke, hoewel iemand soude konnen oordelen datse alleenlijk in ouderdom verschelen, wijl dit maar in verw en grootte van het ander verscheelt. Nochtans bewijst hy datse ook in gedaante verschelen, wijl de grote altijdt geplekt, en twe ellebogen lang, en de kleine sonder plekken, en maar een voet lang zijn. Maar de Prik is noit meer als een elleboog lang, en met dwarse swarte strepen verzien.

Wederom zijn by hem de grote niet over al even groot. Want *Iovius* ghetuigt, datse in de Arnus en Tyber heel groot werden; maar datter in alle de rivieren van Vrankrijk, an dees zijde van de Alpen, en voornamentlijk in de uitwateringhen van de Ticinus en Addua, heel kostelijke gevonden werden, hoewel zy niet meer als een kleine vinger dik zijn.

Platina seidt, datter in Vrankrijk an dees zijde van de Alpen, kleine, in Hetrurie middelbare, en te Rome uitten Tyber heel grote gevangen werden. Ten waar wy seiden, dat dit van die schrijvers niet wel was angemerkt. Zy hebben alle, zo die van de rivieren als de zee, eighen, datse een buis in den nek hebben, waar mede zy, als zy an de schepen oft klippen hangen, het water na de kuwen trekken. Haar ruchgraat is ook in alle kraakbenig, en van 't hooft totte start uitgerekt, welke de Fransen een koorde noemen, die in de Lente teerder, en in de Zomer harderen onangenamer is.

In getal, gestalte en orde van kuwen komen zy overeen, ook mede in mond, vinnen, en gestalte van 't gehele lijf.

Zy zijn de Muræna, oft negenoog seer gelijk, uitgenomen het hooft. Want de mond is nocht in de lengte, nocht in de brede geopent, maar uitgeholt, ghelijk als in de bloedsuigers. *Gesnerus* zeit, datse als een geldbeurs, die met een snoer toegetrokken werd, met haar mond een hout oft steen angrijpen, datse daar an schijnen te suigen, en dat met zulken kragt, datse naulijk konnen afgetrokken werden, even als een Laatkop: Dat ook de ronde kant van de mond met enighe veseltjes ruig is, welke maken dat de mond te vaster suigt, en anhangt. In dat hol zijn veel gele scherpe haakachtige tanden, welkers binnenste *Gesnerus* anghemerkt heeft de grootste te zijn, en datse omtrent in twintig orden onderscheiden worden, en als van haar middelpunt na den omkring ghericht zijn, en in ieder orde vier, vijf, oft ses ghevonden werden, datter ook in 't achterste van de mond, een dobbelen rye van kleine tanden is, welkers grootste een saag an weerzijden met thien tanden gelijkt, en dat die tanden verknocht, maar de overige met een vlies tussen beide verdeelt zijn. In 't diepste van dat selve hol is, naar 't seggen van *Rondeletius*, een strijdig deeltje, 't welk met zijn tegenkomst het binnenste gat toesluit. Het hart leit onder de kuwen verborgen, en in een kraak-benigh spongiachtig en bultig vlies beslotén, het is rond, en so groot als een erweet. De lever langwerpig, blauw, en maar van ene quabbe, en sonder gal. Zy hebben alle een rechten en onghebogen darm. Het overige lijf houd in de wijfjes de lijfmoer vol eyren oft kuit in. Zy hebben ter zijden geen vinnen, en gene om te zwemmen, maar worden met een bochtige beweging van haar lijf voortgedreven, en bewegen haar met vliesachtige vinnen, welkers ene sich op 't uitterste van de start verheft, en de ander wat hoger. Zy worden met een glatte huid bedekt, welke in de grootste onder swart, en boven wit is, en ter zijden en op den rug met geel en swartachtige plekken besiit, welke de kleinste niet heeft. *Gesnerus* zeit dat de grootste een witte plek op den hooft-top heeft; in 't midden van beide ogen, daar een klein gat voor an is, met een weinig uitpuilent vlies omringt. De prik komt mette grote in verw over een; maar heeft, in plaats van de genoemde plekken, dwarse strepen. Zy hebben alle, an beide zijden van de strot, zeven gaten, met welke zy het ingesopen water weder uitgeven. *Platina* eigent de Lamprei een tong toe. *Rondeletius* ontkent datse die hebben. *Salvianus* en *Bellonius* hebben die niet eens gedacht. Zy hebben kleine ronde oogen: In de grootste is de blauwe oog-appel met een gele kring belopen.

Van de verhuising der Lampreyen hebt gy dit: datse in de Lente verhuisen oft verlopen, en omtrent den dach van Donatus, welke is den XVII. Februarius, niet meer gesien werden, en dan oft verlopen, oft, met het gehele lijf uitteerende, hoewel het hooft overblijft, sterven.

De vissers van Straasbrug verhalen, datse in 't begin van May best zijn, datse van die tijd af, door geduirige beweging, vermageren, en de meeste, voor haar baartijt, sterven: dat de vrugt van de barende verdwijnt, en noit omtrent Straasburg gesien werd; en dat de oude, die niet versterven, mette rivier, voor vloet, in de May-maand, weg gedreven werden. Dat de kleine in de zee en rivieren vrucht voortbrengen, en op die tijd, als zy in de rivieren gevangen werden, ook in de zee te vinden zijn; maar datse de overige tijd oft in verborgen plaatsen schuilen, oft van de stranden ver in zee wijken. Dat de grootste in de rivieren seldener zijn, heeft *Salvianus* gheschreven.

Zy genieten water en Mosch. Enighe voeden haar met een toegemaakt aasch, in bronnen en soete wateren, daar zy ook bewaart werden. Zy worden door kentekenen van 't schuim gevonden; gevangen zijnde, worden zy geduirig in 't water gedompelt, met welke zy ook van verre plaatsen in de steden gebragt werden.

Wat angaat haar ghebruik in de spijse. *Albertus* maakt hem soet en ongesond, en wil dat men hem met wijn toebereide. *Alexander Benedictus* seit, dat hy van goedt zap is. De Salernitanen maken hem dik van zap en slijmerig; maar nochtans minder als den aal: en wijl hy iet vergiftigs heeft, willen zy dat hy in de wijn gesmoort werd. Eertijds hadden zy te Rome de twede plaats op tafel na de Scarus, die voor de voornaamste gehouden wierd. *Platina*, die mogelijk op het Roomse Hof vergramt was, schrijft, dat de natuur wel gedaan hadde, datter te Rome uitten Tyber heel grote gevangen wierden, wijl aldaar de grote Slempers onder zich, om de grootste prijs, streden. Hy seit dat de Lampreyen dikmaal voor vijf, ses, ja seven goude kronen gekocht wierden, en eertijds van een van de Langrokken voor twintig, wijl een ander die selve regen hem in 't bieden opjoeg. En die Slokop en leed niet dat die stoutigheid vergeefs gepleegt wierde, maar heeft dien, wijl hy zijn trots en stoutheid (ik wil niet segghen zotheid) hadde nagevolgt, met hondert goude kronen vereert, op dat hy, ten twedemaal tot opjagen angehitst zijnde, de moed, uit vrese, niet soude laten sakken.

Maar sy zijn niet altijd, en op alle plaatsen

sen zo veel gheacht. Want *Iovius* schrijft, dat de Roomse, dat is die van de Tyber, haar grootste waardigheid van haar grootte en smaek hebben, zo datse dikmaal voor thien goude kronen verkocht werden. Inzonderheid in de Lente, en dat met recht: want in't begin van de Somer word haar ruggen-merch so hard als een zenu; en die van de zee worden altijd voor droog en wilt gehouden. *Iovius* schrijft, datze van haar lekkere toe-bereidingh meer haar eedle smaak verkrijgen, als van haar eigen visch: want sy plegen in Kretize wijn ghesmoort, en haar mond met een Muschaat-noot, en de seven gaten ter zijden an de kuwen met zo veel kruid-nagels gevult, in Orego ghewentelt, en met gestote sinknoten, kruim van brood, oly, kretise wijn, en droge kruiden, op gematigt vuur gekookt te werden; met welk toebereidzel, zeit hy, Leo de X, in zijn nedriger staat, al boertende, om het geselschap te vermaken, den Nar Marianus bedroog: want hy heeft hem een touw, als een Lamprey, gekookt, en, in dat zop gedompelt zijnde, in de grote schotel voorgeset, om zijn bekende vratigheid en slempery te bespotten, welke nu, een groot deel van dit sop in-gheslokt hebbende, an dese bedrieglijke klip geraakt is; en als hy lang en veel, met het geen hem tussen de tanden bleef hangen, geworstelt hadde, en een yder hem luid keels uit-lachte, heeft hy heel boertig gheantwoord: ik wensche dat gy my zo dikmaal bedroog; want ik zoude met dit sop niet alleenlijk een touw, maar zelf de ysere boeyen, daar men zodanige gekken, als ghy-lieden, mede boeyt, met groot vermaak op-eten.

IV. HOOFT-ST.

Van den Aal, oft Paling.

Aldrov. de Piscib. l. 4. c. 14.

DEn Aal, die de Latijnen Anguilla, van zijn gelijkheid met de Anguis, dat is slangh, alsoo noemen, is by de oude Grieken Enchelus van Elyos, om dat hy in 't geroerde slijk meest gevangen werd, en by de huidendaagse Achelus genoemt. By *Hezythius* lesen wy dat hy van de Lacedemoniers Lecylatus genoemt is. Hy is van de vissen Katadromi, welke, in varse wateren geteelt zijnde, zich na de zee begeven.

Daar zijn van hem twe geslagten, een groot en klein, die heeft een korter, dikker en breder hooft, en donkerverwig. Hy houd zich diep in 't water, en by ghebrek van water in't slijk, daar hy ook uitgegraven werd. Zommige schrijven dat die noit in zee loopt; maar altijd in de grond blijft. *Rondeletius* noemt hem 't mannetje. Dese, die enkelijk Aal genoemt werd, heeft een langer en spitser kop, en loopt in zee. Zy zijn in 't algemeen glat en slibberigh, dat men haar in de hand niet houden kan. Indien sy besloten zijn, konnen sy gheheel doorbooren, daar maar de strot door kan. *Aristoteles* geeftse weerzijds vier, maar enkele kuwen.

Andersins schrijft hy ook, datse weiniger en minder vast-houdende kuwen hebben. *Atheneus*, uit *Theophrastus*, datze kleine kuwen hebben. In het huidtje, daar de kuwen mede gedekt zijn, is een kleine scheur, welk de oorsaak is, datse in beroert water licht stikken; en in de locht langher leven. Na 't seggen van de selve *Aristoteles*, hebben sy een rop die weinigh vissen te beurt valt, hoewel die klein is, en sy zelf klein van buik zijn. De gal hangt an de lever; dese is groot, die waterig. Weinige hebben vet in; vele zijn sonder. *Hippokrates* schrijft nochtans datse vet in hebben, 't welk de natuur van de mensch schadelijk is. Maar dit vet is van zijn visch niet verscheiden, waarom elders de wijsgeer seide: sy zijn van haar visch gescheiden, niet vet; waarom sy ook weinig smeer an haar net hebben. Haar rugh, na 't zegghen van *Plinius*, is dikker als in de Murena oft negen-oogh; welkers plaats van de vinnen, van dese visch, daar Lumbricus of wormen, voor Lubricus oft slibberige, gelesen werd, ik herstelt hebbe in de Lampreye van *Aristoteles*, welke zeit dat sommige van de lange en glatte, gelijk den Aal en Konger-aal, twe vinnen, andere, als de Murena oft negen-oog, geen hebben. De selve zeit ook, dat dese omtrent de kuwen hangen, en dat sy de bovenste niet hebben. Van den midden-rug, en den aars heeft meer een boord van huid, als een zelfstandigheid van vinnen, de boven-delen van 't lijf belopen. Arist. H. A. l. 1. c. 15.

De maag en darmen zijn langhwerpig: Zy zijn niet alle eenverwig; welke verandert, ten anzien van 't water waar in zy leven. Die in klaar en vloeyend water houden, zijn wit, zeidt *Salvianus*, van buik, asgrauw oft blauwachtig van rug; maar die in beroert en staande water leven, zijn witachtig van buik, en groenachtig oft swartachtig van rug. Sy hebben een ruime mont, met kleine tanden, die scherp, en in veel ryen verdeelt zijn. Zy zijn ook niet over al even groot. Na 't seggen van *Plinius*, en *Solinus* werden sy in de Ganges dertig voeten lang; en na 't gevoelen van *Atheneus*, en *Pauzanius* zijn de Alen Kopaidæ, en die van Strymon heel klein. *Archestratus* noemt de Kopaidæ ook Apyreni. *Gesnerus* en *Dalechamp* willen daar door de Lampreyen verstaan hebben, wijl dese, voor graten, kraakbeen hebben. Ik hoor datse in 't dode water (gelijkse dat noemen) van 't Franse Narbonne so dik als een arm gevangen werden. In Italie wordense dikmaal twintigh pond swaar; maar swaarder zijnder geen gevonden. Plin. H. N. l. 9. c. 3. Atheneus Dpnos. l. 7.

Athen. l. 7. Arist. H.A. l. 6. c. 14. Aldrov. de pisc. l. 4. c. 14.

Indien ghy haar plaats beziet. *Diphilus* en *Epicharmus* hebben, by *Atheneus*, ook de Zee-aal ghedacht: niet om datze daar groeyen, wijl daar weinige ende noch niet volwassene nimmer, de grote en volwassene zelden ghevonden werden; maar om datze, gelijk *Plinius*, *Aristoteles* en *Oppianus* bevestigen, uit de rivieren in de zee lopen. Datze in geen rivieren, die in den Donau lopen, gevonden werden, maar in alle, die in den Rhijn vloeyen, (hoewel zy dikmaal met de andere een oorsprong hebben) overvloedig zijn, verhalen *Nauklerus* en *Albertus*. De koude van den Donau is daar moghelijk oorzaak van, welkers water voor de engten der Alpen, van 't west na het oosten, vloeyen: Het grootste deel komt uit de Alpen, en stort van 't noorderdeel voor de Alpen neder. Van de Alen Kopaidæ prijzen *Pollux* en *Aristophanes* de Apyrini, en Spyridæ. De zelve, van wonderbare grootte, wierden, zomtijds van die van Bæotia, op de wijs van de Offerdieren, gekroont, en, bestroyt zijnde, den Goden met gebeden op-geoffert. De Rheginze, die de rivier Lethus, omtrent Berenice, zich toe-eigent, worden anderhalfmaal groter gehouden, als die uit Macedonia en het Meir Copais. Die in de engte van Rhegium, en in de rivier Meandrus gevangen werden, hebben ook haar waardigheid. Die van de rivier Strymon, van de Elorus, en omtrent de rivier Euklea van gelijken. Een gedeelte van Brittanie word ook, van zijn menigte, het Aal- oft Paling-land ghenoemt, hoewel zy haar daar niet op-houden. Omtrent het dode water worden zy een arm dik. In de poel van Monpeliers, Latera ghenoemt, zijnze dry of vier ellebogen lang. Uit de rivier Tarnus, die niet alleenlijk vermeerdert, maar ook de Garonne maakt an dat deel, daar die in deze vloeyt, wordt 'er sulken menigte vervoert, datter op een dach sestien duisend in de korven gevonden zijn. In de rivier Mintius word 'er zomtijds duizend, in een klont by een gherolt, gevangen, gelijk 'er by *Kardanus* te lezen staat. Derhalven ontkent *Aristoteles* qualijk, datse in de lopende waters, ghelijk *Scaliger* dat vertaalt, gevonden werden.

Atheneus Dip. l. 7.

Scaliger ad Arist. H.A. l. 6. c. 15.

Plin. H.N. l. 9. c. 61. Arist. H.A. l. 6. c. 15. edit. Scal.

Van haar oorsprong verschelen de schrijven. *Plinius* zeidt, dat haar de Alen tegen de klippen wrijven, en dat afwrijfzel weder levendig werd, en geen andere voorteling hebben. Volgens *Aristoteles* zult gy in de geopende generlei geslacht vinden, nocht eyren, nocht zaat in droge tijden. Maar na de slag-regens, en dat uit die gene, welke ingewanden der aarde genoemt werden; die in 't slijk en verrottingh groeyen, en dat an de Zee-plaatsen, daar het wier groeit. In de staande wateren en rivieren, omtrent de oevers, om dat de lauwte oft warmte aldaar de verrotting vermeerdert. Met *Plinius* stemt, uit de oude, *Atheneus* en *Oppianus*; uit de jonghe *Rondeletius*. Die hebben gezeidt, datze met onderlinge omhelzing versamelen, en iet slijmerighs uitschieten, uit het welke, in 't slijk, een dier geteelt werd. Dese zeidt datter in 't onderste deel van den buik der wijfjes gheen lijfmoer, nocht in de mannetjes zaat, nocht veel vettigheid gesien werd; maar gesien te hebben datse met omhelsing der lichamen versamelt waren. Ik geloof dat zulkx op beiderlei wijs geschieden kan: want te Bernice, in de Schotze Zee, groeyen zy uit een worm; daar na schietenze kuit. En dat is ook het gevoelen van *Rondeletius*. Want hy doet 'er by, dat als 'er een paard in de poel Megalonia gheworpen was, een weinigh daar na, daar ontalbare Alen uit voort-quamen. Haar voedzel zijn kruid-wortels, en al wat in 't slijk voorkomt. Daar zijnder gezien die kink-vorschen, wormen, en eenige stukken van vissen aten. *Paxamus* zeidt, datze bloed-zuigers eten. *Homerus* dode lichamen. Andere, datse malkander eten. *Plinius* zeidt, zo haar eenige eetbare dingen voor-geworpen werden, datze die inslokken. Nochtans beminnen sy meest suiver water; daarom isser, in zeker ghedeelte van Brittanie, gelijk *Albertus*, uit *Beda*, verhaalt, een grote menighte, omtrent het op-komen van de Zeven-sterren, dat is in de maand Juny, om dat dan, om de tegen-winden die in 't begin van de Lente uitbreken, het water noit met slijk beroert werd, voortgekomen. Zy hebben sulken afkeer van onklaar water, datse, na 't seggen van *Aristoteles*, als het water door de winden beroert werd, verstikken, en dat om haar kleine kuwen. *Aristoteles* seit, datse in kleine waters sterven. *Plinius*, datse de winter niet wel verdragen konnen.

Athen. dipnos. l. 7 Oppianus Halieut. l. 2. v. 256

Arist. H.A. l. 8. c. 2.

Arist. l. 6 Plin. H.A l. 9. c. 21

Van haar vorderen aart hebt gy dit: datse 's nachts haar voedsel nemen, en by daag onder 't slijk stil blijven. Datse daarom van andere vissen af-gescheiden leven; dat de dode niet als andere vissen boven drijven, gelijk wy by *Plinius* lezen; datse klein van buik zijn, en weinig vet hebben: De meeste niets, gelijk *Aristoteles* verhaalt. Datse by stil water uit-blasen, 't welk uit de bobbels bekent werd, en met zulken geslacht van beweginghe, ghelijk de slanghen in de aarde, dat is heel schierlijk beweeght werden, zo dat als de Water-raaf haar geheel ingeschokt heeft, zy terstond weder achter uit-schieten, en dat zomtijds tot negen-maal toe. Datze, in den boezem ghekropen, den mensch zomtijds zo konnen omvangen, dat zy hem doden. Datse seven oft acht jaren, om haar kleine kuwen, en om datse weinigh water in-laten, leven. Datze buiten water totten vijfden oft zesten dagh, indien sy

Athen. l

in

ſt.H.A. .c. 2. nius .c. 21. in een koele ſchaduwachtige plaats (want van de Son gheraakt, ſterven ſy op 't land heel lichtlijk) geleit werden, den Noorden wind wayt, haar bewegen, en in ſtukken geſneden en gevilt, ook heel lang leven. Datſe zo voor den donder ſchrikken, datſe van de grond na boven komen, en zo onlijdſaam in de koude zijn, datſe, als alles in 't jaar M C X X V. toe-vroos, in de aarde kropen, en in de Hoy-bergen ſich verſcholen.

n.H.N. 2. c. 2. Sy ſchijnen niet gehelijk ſonder tuchting te zijn. Want *Plinius* verhaalt, datſe in de bron van Jupiter *Lebradius* uitte hand aten, en haar oir-ringen angehanghen wierden. In de rivier Arethuza van Chalcidie, nemen de tamme Alen, met ſilvere oirringen verçiert, ſpijſe van die de ſelve haar toereiken, gelijk *Atheneus* en *Ælianus* ſchrijft. ia.H.A. 4. c. 8. *Plutarchus* zeidt, dat deſe geheiligde Alen genoemt werden. *Nymphodorus* verhaalt, dat in de rivier Elorus de Snoeken en grote Alen zo tam zijn, dat ſy het brood uit de handen eten, 't welk ook *Apollodorus* verhaalt in ſijn geſchicht-boeken. Sy worden vyandlijk gehandelt, uit de vogels, van den Reiger en Water-raaf, uit de viervoerige van den Otter, die nochtans, alleenlijk haar het hooft afbijtende, doorgaat; zo de Viſſers zeggen.

Wat angaat haar gebruik in de ſpijs. Het is zeker datſe eertijds voor heel lekker gehouden zijn. *Menander* noemtſe onder de weinig lekkernyen van dat koſtelijke gaſtmaal, dat byna een Talent gekoſt hadde. *Phiterus* zeide dat die rijken ellendig waren, die matig leefden, en geen Aal aten; andere noemdenſe de Helena, oft voornaamſte van alle lekkernyen, de Koningin der welluſten, en die boven de Goden te theneus ip. l. 7. achten waren. De Sybaritæ hielden die gene, welke haar vingen oft verkochten, Tolvry, zo *Atheneus* verhaalt. *Hiſezius* heeft naghelaten, datſe in goedheidt van ſap andere viſſen overtreffen, en de maag angenaam waren. Maar by de Genees-meeſters, hoewel ſy zacht van viſch zijn, wordenſe voor tay en ſlijmerig gehouden. Zy verwekken de ontſteking, de longen, om datſe met een vettigheid der natuur van de menſch heel ſchadelijk zijnde, begaaft zijn. ipp. l. 2. Dieta. alen. de cult. Ali- ent. l. 3. Met haar overtollige vochtigheid, daar zy de delen mede bevochtigen, maken ſy een heeſche ſtem. En na 't gevoel van ſommige hebben ſy iet, ik weet niet wat, dat byna de dood veroorſaakt, indien het niet eerſt uitgeworpen werd. Daarom word mogelijk haar 't hooft, de ſtart, en van ſommige een langwerpige ſwartachtige ader, die over den rug loopt, afgeſneden. *Platina*, daar hy een heerlijke bereidingh van de Alen voorgeſtelt heeft, doet 'er aartig by, datſe, alſo bereid, de vyanden behoren voor-geſet te werden, om datſe niet goeds in hebben.

Om deſe ſchadelijkheid te vergoeden, aten haar de oude in beet gewentelt, om de vochtigheid te verbeteren en af te vegen. De Zalernitaanſe School ſchrijft ſtarken, dat is dik en ſtraffe wijn voor, gelijk als de rode is: want indien 'er dunne wijn op gedronken werd, zoud de Gijl voor de volle koking na de aderen gedreven werden, en alzo een quaadzapigheid in de lichamen verwekken. 't Selve geſchiet ook evenwel, ten zy gy allengskens, weinig en als proevende die gebruikt.

Van 't gebruik in de Geneeſt-konſt heb ik dit by de ſchrijvers angemerkt, dat het vet, 't welk in 't koken boven drijft, in de ſalven tot de blau-geſlagen leden gebruikt werd; dat 't geen uit de gebrade afdruipt, de pijn der oiren en zenuwen geneeſt; dat het op een kaal hooft geſtreken, het hayr doet groeyen; dat het met ganze-vet, ſap van rute, alſſem, honds-draf, en honds-tonge-kruid ghemengt, de wonden geneeſt; dat den rook uit de huid van de gezoute ontfangen, de krimping van de bloed-loop verſacht; en in wijn geſteken, een tegenheid van wijn veroorſaakt: dat den Aal ontweit, geſtoten, en in een verglaaſde pot ghekookt, met ſijn vet en ſap, dat op den boom van de pot blijft, de pijn der ſpeenaderen verſacht. De Cingari ſchieten de paarden van achter Alen in, om datſe vetter ſchijnen, en haar meer beweghen ſouden. Sommige paarde-meeſters geven de droezighe paarden een Aal in, die weder achter uit-kruipt. Andere laten een kleine van achter inſetten, om af te ſuiveren, en dat zonder gevaar van leven, zo ſy zeggen. Ook beveſtigt *Geſnerus*, dat een ſchipper, hem heel wel bekent, een geheel levende inſlokte, en weder levendig uitſchoot. De ſelve ſchrijft, dat zommige uit de gal van den Aal, oft andere viſſen, oft ook van de koe-beeſten, een goud-gele verw, en de ſelve met een weinig azijn en krijt tot een klomp maken. *Verrius*, na 't zegghen van Plin. H.N. *Plinius*, verhaalt, dat de Prætextati met de l. 9. c. 23. vellen plegen geſlagen te werden; en ontkent daarom, dat haar een boete op-geleit was. Maar hy noemt Prætextati, die onmondige kinderen, welke het koorn, dat met de ploeg geſocht was, 's nachts dieflijk in ſtukken ſneden, oft verwoeſten.

V. HOOFT-ST.

Van de Orbis, Rond-viſch oft Egel.

VAn deſe viſch gedenkt alleen *Plinius*. Hy zeit, dat het een heel harde viſch Plinius l. 32. c. 11. is, die Orbis genoemt werd. Hy is rond, ſonder ſchobben, en beſtaat maar uit een hooft. *Geſnerus* meent dat hy het Kranium oft bekkeneel van *Apulejus* is, om dat Aldrov. de hy in grootte, rondte, en ghelijkheid van piſc. c. 15.

tan-

tanden met de mensch over-een-komt. *Rondeletius* heeft dry geslachten van hem beschreven. *Aldrovandus* doet 'er het vierde by. De eerste, welke, uitghenomen de start, enkelijk rond van gestalte is, is heel sonder schobben, en met een heel harde huid bedekt, vol scharpe angels, en ruw, sonder snuit, en daarom vertoont sich geen teken van een hooft. Oft gelijk *Plinius* seit, hy bestaat geheel uit een hooft, ik zoud liever zeggen uit een buik. Hy heeft een kleinen mond, maar an weerzijden twe grote brede tanden. Boven den mond staan twe kleine gaatjes tot werktuigen van 't gehoor oft den reuk, en middelbare ogen. Omtrent het midden-lijf is weerzijds een halfkringronde openingh van kuwen; omtrent welke *Salvianus* zeidt, dat hy ook weerzijds een, niet heel grote, maar ronde vin heeft, die hy in 't afbeeldsel uitdrukt. *Rondeletius* zeit datter maar een enige is, als in de Kapriskus. Dese schildertse ook boven op den rug, welken het afbeeldzel van *Bellonius* oft *Salvianus* niet heeft, en hy selfs in sijn beschrijving niet gedenkt. De zelve is nochtans ook te sien in 't afbeeldzel, na het geraamte gemaakt van *Gesnerus*, 't welk hier ook vertoont werd. Het achterdeel van 't lijf eindight in een korte ronde start, en die in een brede en halfmaanswijs ronde vin. An welkers midden en boven-deel een vin oprijst, een ander hangt an 't onderdeel vast. Zijn verw is asgrauw, met eenige brede donkere strepen uit het midden van de visch gesproten, en die het achterste deel tot de start toe verçieren. Het is een inwoonder van de Ægyptise Zee. Hy schiet ook in den Nijl, en word in de mond van dien, Saiticum genoemt, ghevangen. Om zijn ongemeenheid word zijn af-ghetrokken huid met wol gevult, en tot 't çieraad op-gehangen; en op-gehangen wijst hy met den bek na dat deel van den hemel, van waar de wind wayt. De ander word Scutatus, Scutifer, en Schild-drager ghenoemt, en in de Noord-zee gevangen. (Aldrov. de piscib. l. 4. c. 16.)

Hy is rond van lijf, slijmerig, en met een meer uitstekend hooft als andere, een groter mond, en heeft meer en kleinder tanden, kleine en heel ronde oogen, de opening der kuwen groter, en tussen die twe vinnen. Daar onder is voor een borst-been, dat 't welk wy geseidt hebben de gedaante van een schild te zijn. Hy heeft nocht onder, nocht boven vinnen, en de start eindigt in een brede vin. Van 't hooft heeft hy eyronde beenders, tussen welke enige angels staan. Het is een ongemene en niet eetbare visch. De derde heeft angels als een Egel, en daarom Orbis Echinatus genoemt. Hy heeft zo veel pinnen, dat men hem met de hand niet kan antasten, als an 't uitterste van de start. Hy is korter van hooft, als de naast-beschrevene, maar groter en ronder van lijf, zonder vinnen, behalven in de start die met een vin eindight. Zommige noemen hem niet qualijk een stekel-varken. Hy kan ook by sommige voor de Schutter van *Ælianus* genomen werden, die hy zeit een visch van de Rode Zee te wesen. De Sagittarius oft Schutter word in die zee voort-geteelt; en wijl hy een gedaante van den Egel heeft, is hy met veel vaste lange angels gewapent. Maar hier van konnen die oordelen, die de vissen van de Rode Zee gesien hebben. Ik wil niets onbedachtelijk van onbevondene dingen bevestighen. (Ælia. H. l. 4. c. 13.) De vierde, die *Aldrovandus* vertoont, komt in ghestalte van mond met de schildragende over-een. De Stellatus, Asterias, oft gesternde, is alzo ghenoemt, om dat hy met starretjes bezaidt is. Hy is van de andere verscheiden, om dat hy nocht an de kuwen, nocht an 't begin van de start vinnen heeft; maar boven het midden van den rug, indien dat niet door onachtzaamheid van de Schilder gedaan is. De vinnen van de start zijn ook an 't einde groen.

VI. HOOFT-ST.

Van de twee vissen, die onder de ronde Egel-vissen konnen betrokken werden.

DEze vissen zijn wel langwerpig; maar *Gesnerus* oordeelt datze niet-te-min tot de ronde konnen getelt werden, zo om datse angels, gelijk de andere, op den ruch hebben, als om datse van het slijm, datter uit den mond loopt, in 't gemeen Snot-tolf genoemt werden. De eerste was van verw omtrent den rug als de land-kinkvorschen: omtrent de zijden, en onderwaarts uit den blauwe en groen vermenght. Ik hoor datter t' Antwerpen asgrauwe gevangen werden. Alzo spreekt hy. De ander, die hier ook afgebeeld is, en onder den naam van een Snottolf oft Zee-haas over-gezonden, heeft hy uit de afbeelding, 't zy dat die (zo hy zeit) natuurlijk is, oft iet konstighs bevat, aldus af-ghemaalt. Hy is negen duim en twe handbreed langh, een hand breed: omtrent het midden, voornamentlijk het hooft, word hy spitser, maar meest na de start: de midden-rug is verheven, met verscheide rondachtige stippen getekent, en met drykantige angels beset, in dry oft vier ryen verdeelt. De opening van de mond is byna ey-rond. An de kuwen zijn twe vinnen, een an 't einde van den ruch, een ander an 't einde van den buik, tussen welke het achter-deel van 't lijf als af-gescheiden, en met een geledingh schijnt onderscheiden. De start is in dry gespleten, 't zy na de natuur oft de konst. Hy is, zeit die, welke hem gesonden heeft, heel snotterig. Hy heeft nocht benen nocht visch, en is alleen-

leenlijk met een slijmerig vogt vervult. Hy is swaarlijk te vangen. Want als hy den angel oft het net verneemt, maakt hy alles met zijn snot so slibberig, dat hy met een t'saamgetrokken huid licht ontsnapt. Hy schijnt mette andere Snottolf een sachte slijmerige visch, en de drykantige angels gemeen te hebben.

VII. HOOFT-ST.

Van de Helosteus van Bellonius, oft de Ostracion van Gesnerus, en de Katan.

VAn dese visch spreekt *Aldrovandus*, uit *Bellonius* en *Gesnerus*, aldus: Hoewel wy niet weten dat dese mede uitte zee in de Nijl komt, nochtans oordelen wy, uitte hardheid van de huid, dattet een zeevisch is, welke huid byna de schelpen van de Oesters ghelijk is. Waar van *Gesnerus* oordeelt, om dat de Ostracion van *Strabo* onder de Nijlse vissen getelt werd, dat dese visch ook Ostracium oft Oester-visch kan genoemt werden. In den gemenen druk van de boeken van *Strabo* word Stracium gelesen. Maar den Latynsen vertaalder schijnt Ostracium gelesen te hebben: want hy vertaalt, uitte schelp vissen; doch onbedachtelijk: en daar word in't kort begrip ook Ostracium ghelezen. Maar *Bellonius* heeft hem met geen onbillike naam Holosteum, als oft men seide Heel-been, ghenoemt. Van vorm, seit hy, helt hy na een vijfhoek; zomtijds is hy een voet lang. De Inwoonders laten hem eerst van al zijn ingewant suiveren, en dan bewaren zy die harde schelp, (oft schelpachtighe huid,) daar hy mede gedekt is, veel jaren onbedorven, om haar winst daar mede te doen, wijl dese visch van de vremde Kooplny, om zijn nieuwigheid, veel gekocht werd.

Maar als hy levend is, heeft hy een kleine angel in de start, en boven en onder de start vinnen, en noch an weerzijden een, witte ogen en een kleine mond. Zijn verw is melkwit, en na 't bleek hellende. Die welken ik nu enige jaren onder mijn vremdigheden bewaar, en hier afgebeeld vertoon, is van dat knobbeltje, 't welk boven zijn snuit staat, (het mach een Neus, en de visch selfs Nijlse-Neus genoemt werden) tot het einde van de start naulijk twemaal negenduim lang. Hy is geheel vijfhoekig, en bestaat byna geheel (gelijk het afbeeldsel vertoont) uit vijfhoekige leden, welke in't koken, en door langheid van tijd, van malkander vallen. De opening van de kuwen is half kringrond: nevens welke weerzijds een vin is, wel heel klein, ten ansien van 't grote lijf, maar heel sterk; achter den aars een ander dierghelijk plat, maar breed. De stiet is geheel met een huidachtig vel overtrokken, 't welk sodanig, dat te verwonderen is, in het schelpachtig deksel van 't gehele lijf gehecht is, dat het an de zijden daar niet schijnt an vast te zijn. Het is ook niet anders an 't lijf gevoegt, als een roer an een schip, en het most huidachtig zijn, omgeroed en bequaam totte beweging te zijn. De opening van de mond is ten ansien van 't lijf klein, daar weerzijds omtrent acht tanden in staan, de muise-tanden niet onghelijk. Beide kaaksbenen zijn ook met een huidachtigh, en niet schelpachtigh deksel bekleed, 't welk onbequaam tot bewegen zijn soude.

Hier hebt gy noch een ander visch van dit geslacht, met een even hard deksel versien, maar die de helft kleinder, nocht met een vijfhoekig lijf, maar een buik drymaal breder als den rug, en enigsins met holachtige zijden begaaft is, welkers geleden ook niet vijfhoekig, maar byna rond zijn, en in ider is een aartig anzienlijk starretje. De uitpuiling op den midden-rug is geen vin; maar een geheel beenachtige zelfstandigheid, in gedaante als een bult, doch in't uitterste staat een vin. De andere bovenste delen heeft hy gelijk, behalven dat hy sonder neus is, gelijk ik die ghenoemt heb, en dat de ogen onder groter knobbelen verscholen zijn.

HET III. BOEK.

Van de natuurlijke Beschrijving van de Vissen.

Van de Revier-vissen.

I. OPSCHRIFT.

Van de geschobde Rivier-vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de rivier-Trutta oft Forel.

Aldrovandus de pisc. l. 5. c. 12.

NA de Zee-vissen, en die uitte zee in de rivieren lopen, volgen de Rivier-vissen, en dese zijn, oft enkelijk sodanige, oft die ook in andere soete waters leven, oft de Poel-vissen. Onder de geschobde Rivier-vissen, is de Trutta oft Forel de eerste. By *Ambrosius* Trocta, a trudendo, van stoten, by *Platina* genoemt, om dat hy altijd tegen de stroom der rivieren opswemt, en die tragt te overwinnen. De Italianen noemen hem Torrentina, om dat hy in de beken en riviertjes van het gebergte overvloedig is. Of hy by de oude bekent is, staat onseker; *Figulus* meent dat het de Thedonis van *Auzonius* is. *Rondeletius*, *Gillius* en *Bellonius* de Salaris van de selve *Auzonius*. *Iovius* de Lupus Varius, of gesprengkelde Meir-wolf van *Kolumella*. *Gesnerus* de Hyruntes van *Atheneus*. *Figulus* valt tegen, dat hy de Theodonis, Salaris, en de Fario enerlei visch maakt. Dat de Salaris een kleine Salm is, hebben wy boven geseit, en de Dichter geeft het opentlijk te kennen. Het is ook de Poel-forel niet, oft de Zalmonata, wijl dese in de poelen geboren worden. Dat de Lupus tussen de twe bruggen van den Tyber ghevanghen werd, hebben wy geseit. Maar de naastgelegen rivieren van Reatina geven ons dagelijkx de Trutta oft Forel. Die haten geweldig de koude; dese beminnen niet als koude plaatsen. Maar dat *Ælianus* seit datter in de rivier Astræus van Macedonie vissen voortkomen, die enige sonderlinghe vliegen, boven 't water swermende, najagen; en dat de vissers, in plaats van dese vliegen, haar angels met rode wol bekleden, daar zy twe hoender-vederen van gele verw byvoegen, om dese vissen te bedriegen, soude met onse Trutta oft Forel over een komen, indien hy daar de naam bygevoegt hadde.

Ælia.H.A. l. 15. c. 1.

Van de Pyruntes meent *Gesnerus* dit. *Mnezitheus* spreekt, als hy seit: uitte die van de rivieren zijn de beste die in de snelstvloeyende rivieren verkeren, ghelijk de Pyruntes: Want dese groeyen niet als in heel znel-lopende en koude rivieren, en worden lichter als andere Rivier-vissen verteert. En dit zoude mette Forel wel over een komen. Ten waar *Kazoubonus* meende dat men voor oite pyruntes, oite Epiroun iontes behoorde te schryven, so dat het gevoelen van *Atheneus* is, dat die de beste Rivier-vissen zijn, welke in de die plaatsen der rivieren, daar het ghewelt van 't water meest na toe helt, en zy aldersnelst zijn, leven, om datse haar meer beweghen. Van haar vorm schrijft *Aldrovandus* aldus:

De Trutta oft Forel heeft mette Zalm veel ghemeen, namentlijk in de vorm van het gehele lijf, als ook de uitterlijke en innerlijke delen: Haar visch is roodt, haar schobben zijn klein, de plekken en stippen, de grootte, en verandering van vorm zijn in beide ghelijk, voornamentlijk omtrent den muil, als mede den naam, (zonderling in de Trutta Zalmonata) het oprysen na het boven-water, haar kragt en gefwindheid in 't springen, en haar lieflijkheidt in de spijs komen zeer over een: waarom het gheen wonder is, dat zommighe menen dat die Forellen (welke de Hoogduitsen Lachsforen noemen) door den ouderdom in Salmen veranderen. Zy zwemmen ook met vier vinnen als de Zalmen, maar van start zijnse meest onderscheiden. Want in de Zalm looptse smal af, in de Trutta is zy altijdt breed: in die is de vin vande start lang en gespleten, als in de Aloza oft Elft; in de Trutta is zy kort, en niet gescheiden. Hier by komt een scherper muil in de Salm, als in de Trutta. Wederom verschelen zy in de innerlijke delen niet van de Zalm en de visch Umbra, behalven datse langer, meerder en opentlijker byhangzels an de maag hebben. *Kardanus* seit dat alle de Forellen een gemene vorm hebben, dat van die van de rivieren waar is: Want die welke Zalmonata byghenaamt wordt, is niet weinig van die verscheiden, gelijk an ieder uitte vergelijking van de

de afbeeldzels kan kennelijk werden. Die geel oft ſwartachtigh zijn, ghetuight *Rondeletius* dat ook van de witte verſchelen, vermits die een ſcherper ſnuit, en op het voor-hooft iet als een ſwarte plek hebben, daar en boven dat de witte kleinder, en minder geel van viſch zijn.

De rivier-Trutta, ſeit *Salvianus*, is in vorm van lijf de Lupus ſeer gelijk, maar korter en ſtomper, en een weinig krom van muil, met een kleinder mond. De witte is, na 't getuigenis van *Rondeletius*, met het hooft de Mugilis enigſins ghelijk, te weten kort, rondachtig, viſachtig, oft liever vet, en melk-wit. De kaaksbenen, en de tong zijn met heel ſcherpe tanden ghewapent. *Sylvius* zeit, datſe zes ryen hebben; de eerſte an de lippen vaſt gewaſſen, en d'ander vijf van de lip na de racchen hellende, in welke nochtans de tanden rechtſtrijdig haakachtigh zijn, en de ſpijs beletten uitte maag weder op te ſchieten. De ſelve ſeit ook datſe weerzijds vier kuwen met haakachtighe ſcherpe harde tanden verſien hebben: welke woorden ik niet wel begrype. *Kardanus*, en *Bellonius* zeggen, datſe zes tanden an de tong hebben; *Kardanus* doet 'er by, en op zekere orde geſchikt, te weten twe voor, even ſo veel in 't midden, en de andere ter zijden nevens de wortel. Maar van die gene welke voor in de mond ſtaan, ſchrijft *Bellonius*, datmen lichtlijk vijf ryen in het bovenſte deel van het ghehemelte kan tellen. Hy heeft onder den buik twe vinnen, recht over die van den rugh ſtaande, en twe nevens de wortels van de kuwen, noch een na de ſtart dicht an den aars, die ook recht teghen over de bovenſte van den rug ſtaat, die veel kleinder en velachtig is. Hy heeft roodachtige ooghen, en is met kleine ſchobben bedekt, met een huid die lichtlijk rimpelt, en van de viſch afgeſtroopt werdt. De rug en by na de gehele viſch is uitten witte, met gele ſtippelen gheſprenkelt. De ſtart eindigt in een korte brede vin. De vin van den rugh is mette ſelve plekken als het lijf ghevlekt, en hy is maar een elleboogh lang.

Zy hebben alleenlijk haar onderſcheid van de verwen. *Bellonius* ſchrijft datſe uitte rivier Rilla van Neuſtria verſcheiden geſchildert zijn, hoe wel zy op een plaats gevangen werden. Zy worden ook, gelijk *Rondeletius* ſchrijft, in de rivieren der Bojaren gevonden. Wy lezen datter een van gele verw tot verwondering van vele gevangen is. De ſwartachtighe met rode plekken getekent, welke verw *Rondeletius* meent datſe door den ouderdom bekomen, om datſe heel groot zijn, zijn in Miſnia heel gemeen. Al daar zijn ook Lachzforen, met een naam uitte Zalm en Forel t'ſaamgeſet genoemt, die met goudgele plekken onderſcheiden zijn. De rivieren omtrent Krottendors hebben ſwartachtige, gelijk ook de rivier het Zwarte-water genoemt, 't welk an de ſtadt Zwarzeburg vloeit. Zy worden op veel plaatſen heel goed gevonden. En hoewel zy in de grote rivieren ghevonden werden, nochtans blijkt het datſe in de kleine, koude, klippige, en die tuſſen het gebergte doorloopen, maar als die de bergen tegen hebben, groeyen en voortkomen. In de hoghe riviertjes van het gebergte, die klein zijn, en weinig water hebben, worden ook grote en ſchone Forellen gevangen: Want ſy ſchieten heel hoog opwaarts, wijl zy tegen ſtroom met kracht konnen opdringhen, en mette ſprong by na dry oft vier elleboghen hoogh haar konnen opwaarts geven, waar uit wy oordelen dat het niet valſch is, 't geen *Paulius Iovius* van de ſelve ſchrijft, datſe tegen de rivieren, die uitte hoogſte rotſen afvallen, met ongeloofſlijk gewelt, opdringen. Van de rivier de Nargeloofik, datſe in de meir Velinus, die huidendaags Podelucus ghenoemt word, met een wonderlijke ſnelheid, op de wijs der vogelen, voortſchieten: welk meir uitten hoogſten top van 't gebergte, eerſt in ſekere engten t'ſaamgedrongen, en daar na mette ghehele kragt van 't water afſtortende, ſo dat de onderleggende rotſen niet eens nat werden, als uitten hemel in de rivier de Nar, neerſtort 't Selve leert de ondervinding in de rivier Gardon te geſchieden.

Zy eten het uitwerpſel van de wateren, wormen, water-ſpringhanen, en viſſen: jonge baarſen en grundelingen eten ſy dikmaal, met ſulken graagheid, datſe, boven 't water verheven, ſomtijds in de ſchuiten vallen. Het gemeen gelooft datſe gout eten. Zy baren in de maand October, in matelijke diepe kuilen, die ſy uitgegraven hebben. Zy worden ſeer in de ſpijſe gepreſen, voornamentlijk in dien ſy in koude en ſuivere rivieren voortgekomen zijn.

Die door het opſwemmen van de rivieren afgeſlooft zijn, en tegen de klippen anſloten, hebben magerder buiken en droger vleeſch, maar ſy moeten verſch gegeten werden. Want dood zijnde, verlieſen ſy in weinig tijds, om haar vette tederheid, haar ſmaak, en verrotten. Te Malakka in Ooſtindie worden ſy geſouten en bewaart, en Kajaba genoemt.

II. HOOFT-ST.

Van de andere rivier-Trutta, oft Forel.

By die van Beyeren, ſeit *Geſnerus*, word een viſch, van goede ſmaak, Huch ghenoemt, ghevonden, die de Trutta oft Forel enigſins ghelijk is, zoo als de Aldrov. de piscib. l. 8. c. 14.

de afbeelding welken, na 't leven afghemaalt, my den vermaarden Genees-mester van Aufburg, *Achillis Pyrminius Kaßarus*, heeft toegesonden; als mede, om dat hy die vette vin op den rug heeft, en met stippen gesprenkelt is, gelijk onse afbeelding, en die in 't boek, van de instellingen van Beyeren uitgegeven, staat, vertoont: Daar ook de maat van dese visch werd voorgestelt, omtrent van twaalf of derthien vinghers; en hy moet ook niet korter verkocht werden. Dese visch, zo ik hoor, word te Ausburg een Rot oft Rottle, van zijn rode verw oft rode forel, genoemt. Welken naam de onse geven an de Poel-visch, Umbra by de Savoyjarts genoemt. Men seit, dat hy vraatachtig en in de spijs minder geacht is.

In Karnten worden die rode Huchen genoemt, die mette Salm vergeleken werden: want men seit datse root van visch, en goed van smaak zijn, en worden gemeenlijk gesouten om te bewaren. Het welk, hoe het geschieden moet, leert *Balthazar Stendelius*, in 't einde van 't 4. boek van zijn Hoogduitse Keuken-beschrijving. De verwen van dese visch zijn in ons afbeeldsel byna dusdanig. Hy is over al geelachtig; nochtans meest omtrent de kuwen en ogen. De vinnen omtrent de kuwen zijn rood: De overige, als ook de start, en ten deel met swartachtige, ten deel met goudgele stippen gevlekt. De rug is donker, weerzijds na 't blauwe hellende, daar hy met heel swarte stippen gesprenkelt is. By na van de kuwen totte start loopt een rechte swarte streep. De midden-zijden worden hier en daar met enige blauachtige plekken onderscheiden. De buik is witachtig, by de snuit, en de deksels der kuwen is hy roosverwig, enz. Voor op 't hooft is hy ook enigsins groen. Enige, die de afbeelding van desen onsen Huch sagen, seiden datter in sommige plaatsen van Duitsland diergelijke gevoedt wierden, gelijk by ons ook in de vyvers. Datse in de rivier Traga van Karnten gevonden werden, en datse met den ouderdom in Salmen veranderen, (namentlijk in gedaante van snuit) gelijk de Poel-forellen. Hoewel 'er noch andere Trutta oft Forellen zijn, die de Salm ghelijk zijn.

III. HOOFT-ST.

Van de Thymallus, Aesch oft Thym-visch.

Aldrov. de pisc. l. 5. c. 11. Æli. H.A. l. 14. c. 22.

VAn de Thymallus, oft Thym-visch maakt *Ælianus* alleen onder de Grieken, *Ambrozius* onder de Latynen ghewach. *Salvianus* seit dat hy van den Thym, daar hy na ruikt, also genoemt werd.

Bellonius noemt hem ook Thymus. De Italianen Temarus, gelijk als Temerarius, oft onvertzaagde, om dat het een plompe visch is. Dat het een geslacht van de Trutta is, bewijst zo de stand van zijn vinnen, als de gehele gestalte van lijf. En hy waar de Trutta van *Ælianus* beter ghelijk, indien hy die tekens hadde, als den Lupus oft Cephalus, met welke hy schrijft, dat hy een gemeene gedaante en gelijkheid heeft. En hoewel hy dese niet seer onghelijk is, nochtans ghelijkt hy meer de Mugil oft meir-Alet, als den Lupus oft Meir-wolf. Het hooft is, na bedeling van 't lijf, klein en spits. De mond heeft geen langwerpig, maar byna een ronde opening. De buik is uitpuilende. *Rondeletius* heeftse breder en buikiger afghebeeld als 't behoort. An de kuwen heeft hy twe vinnen, twe an den onder-buik, een an den aars. Op den rug is de eerste groot, met veel plekken schoon verçiert: Onder ten deel met swarte, ten deel met roodachtige, boven alleenlijk met rode. De start eindigt in twe brede vinnen. *Rondeletius* seit dat hy blauw van lijf is; maar *Bellonius* dat den rug uitten blauwe na 't donker helt, en *Gesnerus* maakt dien donker oft asgrauachtig. *Rondeletius* schrijft, dat het zijn kan, dat die hier uitgedrukt werdt, ten ansien van plaats en ouderdom verscheelt. Hy heeft over de zijden swarte strepen, van welke die ghene, welke de zijden midden doorznijt, van den bovensten angelachtighen hoek der kuwen uitspruit, en recht na de start loopt. Daar zijn niet weinig andere over het ghehele lijf, en ider niet recht over de schobben lopende, maar met ontalbare bogen en dryhoeken verscheiden; 't welk onse schilders, seit *Gesnerus*, als iet moeylijkx, niet hebben afgebeeld. In de myne heeftse de schilder heel donker, hoewel na 't leven, uitgedrukt. Daar en boven zijn de zijden nu met plekken, dan met weinig stippen besproeit.

De selve *Gesnerus* schrijft dat hy gesien heeft, datse in 't begin van December alleenlijk weerzijds an de kuwen met eene streep getekent waren, en datter in 't begin van Juny maar een stip of twe sich openbaarde. De schobben uit de anmerking van den selven zijn byna schuin-rond. Want de zijden, seit hy, en haar kringhen an weerzijden, gelijken enig afsnydsel, maar onder en boven zijnse spitsachtig, het welk hy nochtans ontkent in zijn afbeeldsel uitghedrukt te zijn. Hy heeft weerzijds vier kuwen, en *Bellonius* doet 'er by, op de wijs van den Haring en Sardijn, uit vaste en haakachtighe beentjes bestaande. De zelve *Bellonius* seit dat hy een witte tongh vertoont, en zonder tanden is, ja zelfs geen tekenen van de selve anwijst. Daar tegen zeidt *Gesnerus*, dat in plaats

plaats van de tanden de onder- en opperlip binnewaarts, als een vijl, ruw zijn: En het blijkt dat *Bellonius* daar niet wel op ghelet heeft: want hy zeit elders, dat de visch by de Francen Lavaretus genoemt, in de keel, en an 't begin van den keel-darm, beentjes heeft, hier en daar met thien tanden als in de Themolus gewapent, daar gy andersins in sijn Thymallus en Lavaretus niet dierghelijks vind. Hy heeft een middelbare maag, dikachtige darmen, met veel vets bedekt, en, zo *Bellonius* zeidt, met veel byhangzels an de poorter van de maag, waar an terstond een dunne ronde darm volgt, die na den rechten loopt, daar de vuiligheid in ontfanghen werd, en na den aars schiet. De zelve *Bellonius* schrijft, dat hy zo kleinen hart heeft, dat hy gheloofft datter gheen in steekt. *Salvianus* maakt de milt roodachtig. *Gesnerus* bevestigt datze in de zijne, die hy met de hand getast heeft, byna swartachtigh is. Na 't seggen van *Bellonius* isse in de visch byna zo groot als de lever, 't welk ik, zeit hy, in geen andere vissen oit gesien hadde; maar langwerpigh, en met vet vermengt. De lever heeft ene quabbe, gelijk de zelve *Bellonius* heeft angemerkt, die terstond de maagh omvanght, daar de keel-darm eindigt. *Salvianus* meent dat hy zonder gal is. Maar *Bellonius* zeidt datze zo klein is, datter nauwlijk eenig teken van blijkt. En *Gesnerus* ontkent ook dat zijn Thymallus oft Thym-visch sonder gal was, maar zeit dat hy een geelachtige oft goudverwige hadde. *Bellonius* heeft het blaasje, dat in de vissen tot het swemmen bequaam is, altijds vol gesien, en over den ruch-graat uitgestrekt. Als hy heel groot werd, wast hy tot de lengte, zo *Ælianus* zeidt, van een elleboog, hoewel die meest gevangen werden kleinder, en, gelijk *Salvianus* zeit, niet boven een pond swaar zijn. Haar lengte is vijfmaal meer als haar breedte, doch de start daar onder gerekent, ghelijk *Gesnerus* heeft anghemerkt, in die welke hy met de hand handelende beschreven heeft: want hy was dry vinger breed, en veerthien lang. Zy beminnen de suivere, klippige en koude wateren, waar in sy omtrent de klippen gevonden werden, en geen vissen, uitgenomen de Forel, worden meerder in de bergen en vallende rivieren gevangen.

Ambroz. Hexamer. l. 5. c. 11.

In Hoogduitsland teelt haar den Rhijn. By de Switzers het Meer Lemanus, en de Floha by de Miseners. In Italie de Ticinus, Abdua, en Ambra. In de Po worden zy weinig gevangen. Zy leven met water-gekerfde dieren, met het uitwerpzel van de waters, met duizent-benen, met waterluizen, en met water- en landvloyen. *Ælianus* ontkent datse met ander aasch als de mug konnen gevangen werden. *Volaterranus* wil dat hy de Thymallus eet; doch hy alleen onder alle schrijvers. Zy worden

Ælia H.A.

Chrysophagi oft goud-eters genoemt, 't zy oft om datse de kleine stukjes goud om de glans inslokken, oft om datse ook voor veel gelds verkocht werden, en alzo het goud van de slempers verteren. Van haar reuk schrijft *Ælianus* aldus: Den reuk van de ghevangene is verwonderens waardigh: want hy ruikt niet vischachtig als andere; maar ghy meent dat gy het versche kruid, daar hy na genoemt is, in de hand hebt. Hy heeft zo lieflijken reuk, dat die hem niet ziet, meent dat hy dat kruid, 't welk de byen heel angenaam en Thym genoemt is, ergens by zich verborgen heeft. *Ambrozius* schrijft, dat van dien, welke zo lieflijk ruikt, lichtlijk kan gezeit werden, hy ruikt na visch oft na de bloemen. Hy word met al sijn delen in de spijse gepresen; nochtans is haar innerlijke reuk an zommige seer anghenaam. Omtrent de Elve worden sy beter als de Trutta oft Forel gehouden. Die in de Athesis, en Addua ghevanghen zijn, maakt *Salvianus* heel lekker. In de Maymaand worden zy meest ghezocht, en in plaats van de klipvissen by de Genees-meesters voor-geschreven.

In de Genees-konst word haar vet zeer gepresen, zo tegen de hard-horigheid, indien het in de May in een vat gedaan en in de Son gheset werd, en 't gheen daar uit druipt in de oiren gegoten werd, als tegen de schellen, roodheid en brand der oogen, indien 'er dagelijkx twe druppels met een veer in gelaten werden. *Gesnerus* zeidt dat hy een meisje, dat omgewelfde oogschellen had, 't welk lichtlijk na de kinder-pokken volgt, met dit genees-middel, omtrent tseventig dagen lang geduurig gebruikt, (zo datter dagelijkx een drup ingelaten wierd) heeft sien genesen, en dat in de eerste dagen de roodigheid terstond wech-ghenomen wierd. Hy doet 'er noch by, dat de kruid-mengers dit vet by haar hebben, en dat het veel van haar ghesocht werdt om de ghebreken der ooghen, en de vlekken van de selve te genesen, als mede tot de delen die met heet water oft vuur verbrand zijn.

IV. HOOFT-ST.

Van de rivier-Umbra oft Schaduwvisch.

VAn de rivier-Umbra gedenkt *Auzonius* uit de oude schrijvers in zijn Mozella. *Gesnerus* heeft hem voor de selve met de rivier-Forel angenomen, om dat die in de Moezel, daar hy sich in den Rhijn ontlast, overvloedig is. *Rondeletius* heeft hem aldus beschreven: Het is een visch niet alleen met naam, maar ook met de verw de Zee-Umbra ghelijk, waar van sy beide de naam hebben. Want het lijf is donker en scha-

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 15.

ſchaduwachtig, op de wijs van de belommerde plaatſen, en niet groter als een elleboog. De Francen van Narbonne, uitgenomen die van Monpelliers, noemen hem Umbre: Het is een viſch uit het geſlacht van de Trutta oft Forel, in 't anzien van lijf de Italiaanze Karper gelijk. In vinnen en ſtand der zelver verſcheelt hy niet van de Trutta: want hy heeft 'er twee an de kuwen, twe an den buik, een an den aars; op 't midden van den rugh de eerſte en grootſte, de achterſte kleinder, rond en ſmeerigh, voort kleine en gevlekte ſchobben. De zelfſtandigheid van de viſch, en alle ſijn innerlijke delen, zijn even de zelve. Maar in hooft is hy van de Trutta oft Forel verſcheiden, waar mede hy de Italiaanſe Karper, zo *Geſnerus* zeidt, gelijk is: want hy heeft langher hooft als de Forel, met een kleinder en niet zo wijd gapende mond, een ſtompe ſnuit, voornamentlijk an 't onder-kaakbeen, zonder tanden oft grote ruwheid van beide kaakbeenders. Hy heeft wijde oogen, met een goudgeel hoorn-vlies, en een ſwarten appel. Het lijf word van 't midden allengskens dunder, maar eindigt in een brede ſtart, en een heel brede gekloofde vin. Over 't midden-lijf, van de kuwen tot de ſtart, loopt een rechte ſtreep, die hy in 't afbeeldſel niet uitghedrukt heeft. Binnewaarts zijn vier kuwen. De maag is langhwerpig en dik, met een melk-witte vettigheit overtogen, daar veel byhangzels anhangen. De lever is rood, daar een galblaas an gehecht is. De gal is heel ſwart. De milt lang en ook ſwart. De darmen lopen zonder bochten na den aars. Hy eet aarde, en geniet water en ſlijk, en ſlokt met deſe, en met ſand ook goude ſtukjes in; waarom de gemeene man oordeelt dat de Umbra, oft Schauviſch, met goud gevoed werd: En datter waarlijk goud in de maag en darmen gevonden werd, is zeker. Hy is droog en wit van viſch, even als de kleine Forellen. In de winter ſchuilt hy; zomers word hy met de Trutta oft Forel ghevangen, welken, wijl hy in ſap, zelfſtandigheid, en veel andere dingen gelijk is, hebben wy hem onder 't geſlacht, en de verhandeling van de Trutta gevoegt. Hy bemint zeer klaar water. Dit ſchrijft *Rondeletius*, zonder gewagh te maken van zijn verw, welken *Bellonius* niet verſweghen heeft; ſeggende, dat de gehele viſch onder ſilverwit, en op den rugh uitten ſchaduwblauwe donker is.

V. HOOFT-ST.

Van de Barbus oft Barm.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 16.

ONder de oude heeft *Auzonius* ook alleen de Barbus oft Barm ghedacht. Dien naam hebben hem die velachtighe krullen gegeven, welke op de wijs van een baard, an beide lippen van deze viſch afhangen. *Bellonius* heeft hem met gheen ongevoegelijk woord Myſtus genoemt; en hy zeidt dat hy by 't gemeen der Grieken Myſtacatus ghenoemt werd. Daar zijn 'er, die hem met de Zee-Barbeel, die ook ghebaart is, t'zamen-voegen. In geſtalte van lijf is hy de Mugil, oft Squalus gelijk: want indien gy zijn breedte anziet, hy is langhwerpigh rond, ter zijden een weinig plat. Hy verſchilt van de Mugil, om dat de vin van den ruch met een vaſter angel verzien is: de vinnen van den buik zijn geelder, en die van de ſtart is roodachtig: hy is ook langher en ſpitzer van ſnuit, en die kraakbenig en vet. Van de Squalus verſcheelt hy ook in enige merkelijke tekenen: want wijl de Squalus de mond en 't uitterſte van de ſnuit, en de Barm die an 't onderſte deel beneden de ſnuit heeft, daarom ſteekt zijn bovenſte kaak een weinigh meer uit. De lippen zijn ook veel dikker als in de Squalus, en het hooft platter. Ten laatſten, uit het einde van het boven-kaaksbeen, hangen ter zijden twe andere byhangzels, welke de Squalus en Mugil niet hebben: maar de ſelfſtandigheid van de byhangzels is wel velachtigh, doch zacht, ſlibberigh, rond en roodachtigh. De buik is melk-, en de zijden zijn ſilverwit. De rugh is uit den witte geel, met kleine ſwarte plekken ghesprenkelt. Hy heeft vier kuwen, welkers openingh heel klein is, waarom hy heel lang uit het water leeft. De ſtreep, die van de zelve afloopt, is minder ſienbaar als in andere. Hy heeft geen tanden, maar kleine ogen; een ſwarten appel, met een goudgele kring belopen. De gal an de lever vaſt. De darmen in bochten ghedrayt, en met veel vets overtoghen. De lijfsmoer is langwerpig, en in twe ghedeelt, met ontelbare eyren vervult, als de viſch ſwanger is. Hy is veeltijds een pond, ſomtijds twe, zelden dry pond ſwaar. *Salvianus* heeft angemerkt, dat hy tot acht pond ghegroeit is. *Bellonius* getuigt datſe dikmaal in de Nijl gevangen werden. Maar, zeidt hy, gelijk de Italiaanſe Snoek, van de onze verſcheelt; alzo ook de Nijlze Myſtus oft Barm. Want onſe Myſtus is gelijk langhwerpig rond; maar de Nijlze is dik en krom van lijf, nochtans zijn ſy van de zelve verw, en op de zelve wijs met vier baarden oft knevels verzien. De Nijlze is onze Brazem in vorm byna ghelijk: want hy heeft een uitgeſpannen buik. Hy groeyt in de Nijl tot zulken dikte, dat ik hem te Memphis van twintigh pond ſwaar ghezien heb, waar hy Mythus oft Myſtus ghenoemt is.

Bellonius de piſcib. l. 1.

Van ſijn aart en plaats heeft *Aldrovandus* dit. Hy groeyt wel in de poelen, maar wijl hy meerder in de rivieren voortkomt, is hy meer

Tab. XXVI

Trutta Rot Forel 2
Trutta Fario 1 Forelle Fore
Aesch 3 Thymallus
Aesch 5 Umbra
Barba Barem
6
Thymallus Aech 4
Capita 7 Alat
Capito fluuiatilis 8 rapax Ientling Raubata
Orfus Rutilus Rubellus Viff
Leuciscus 10 Rotauglen
9
Leuciscus 11 Condel Rotauglin
Iuun Schwaal
Leuciscus blicke laugeler 12
Coruus Niloticus 14
Oxijrinchus Sphyræna 13 Hautin Spitznaß
Nasus Nase 15
16
Gobio fluuiatilis Kresling Bach Kreß
Gobio 17 Krasen
18 Pisciculus
20
Cobitos Grun Sein beißer
Asper Danubianus Zindel 10
22
Cobitus Barbatus Bart grundel
Gobites
23
Cobitos aculeatus
Schmerlein dorn grundelen 21
Stein bisser

meer een rivier- als poelvisch te noemen. *Salvianus* schrijft, datter weinigh poelen zijn, daar de Barm overvloedig is; maar datter in de meeste gheen zijn, en datze daar teghen in alle rivieren voort-gheteelt en ghevoed werden, en daarom met recht van *Auzonius* onder zijn moezelvissen gerekent werden. *Albertus* schrijft, dat hem dat van de Vissers verhaalt is, dat hy sijn kuit bewaart, op datse van andere niet ingeslokt werd: En doet 'er by, dat in de gaten van sijn huis, an den Donau geleghen, deze vissen jaarlijkx, omtrent het evenaren van nacht en dagh, in de lente vergaderen, en zo overvloedig by een komen, datse met de hand gevangen werden; zo dat de inwoonders, zeit hy, op die tijdt altemet wel thien sleden vol met de hand uitwerpen: want dit gheslacht van vissen mach teghen de koude niet, waarom zy 's winters altijd loom zijn; maar Somers altijd suiver en gesond; Dit schrijft hy. Zy eten wier, mossels en vissen; en daar word gezeit datse haar eigen geslacht niet sparen. *Albertus* schrijft ook, datse graag dode lichamen eten. Zy swemmen met scholen, en baren in 't begin der lente omtrent den oever. *Gesnerus* verhaalt, uit anmerking van de vissers, datse graag onder de uitstekende heuvels en oevers verkeeren, en als de varkens in d'aarde graven, zo datse somtijds in de gaten blijven hangen en sterven: en dat haar vinnen dikmaal van de bloedzuigers angetast werden, welke zy, an de steenklippen wrijvende, te gronde helpen, oft zy swemmen na de grootste vloet der rivier, om haar alzo, door de krachtige loop van 't water, af te spoelen. Het blijkt datse met de Squalus een verborgen vrindschap houden: want ghelijk in alle Meiren en rivieren, daar de Barm is, ook altijd de Squalus ghevonden werd, alzo in teghendeel ook, waar de Squalus is, daar verkeert ook de Barm, gelijk *Salvianus* verhaalt. Hy lijd dat hy besloten werd, en de Squalus word van ghelijken in de Vijvers vet, en schiet daar kuit.

Wat angaat sijn ghebruik in de spijze: *Kardanus* verwerpt hem geheelijk. An andere, zo hy in suivere en steenachtighe rivieren gevangen werd, smaakt hy wel. Hy is licht om te verteeren, van loflijk sap, van zacht en witte visch, maar met veel graat beset: zy worden an den Rhijn, van May tot Julius, ghepresen. In Augustus, by de Switzers, gelijk *Gesnerus* verhaalt. *Salvianus* zeit, datse in 't begin der Lente smaaklijker zijn. By *Auzonius* zijn de oude meest in waarde. Zommighe leggen haar om haar zachte visch in de wijn. De kuit zeit *Platina* is, inzonderheid in de May-maand, vergiftig. *Garzias* schrijft, als hy om dit te ondersoeken maar alleenlijk twe beten van deze kuit gegeten hadde, wel twe uren daar na niet qualijks bevonde: maar ten lesten omtrent den avond een grote opblasing in de mond van de maag gevoelde, waar toe ik, zeidt hy, om dat te verdrijven, anijs-zaat ghebruikte, maar vergeefs. Noch een uur daar na vertoonde zich mijn angezicht als iemand die beswijmt, zo dat de omstanders haar verwonderden, en voor mijn leven vreesden. Maar hy voelde ondertussen niet alleen in de maag en buik, maar ook in alle uitterlijke leden een groote verandering, en doen quam hem daar na het bort over, tot dat hem van onder en boven de kuit met grote benauwtheid, verswakking van krachten, en gevaar van sijn leven afschoot. Dat selve sult gy by *Gesnerus* vinden. Daar zijn sommige die geloven datse dan quaataartig zijn, wanneer sy de bloemen van de Wilge-bomen, die an de oever van de rivieren groeyen, in 't water vallende, eten. Maar wijl nocht de Wilgen, nocht de andere delen van de Barm die kracht hebben, moet de schult een byzonder eigenschap in de natuur toegeschreven werden.

VI. HOOFT-ST.

Van de Kapito oft Groothooft.

I. LID.

Van de Kupito van Auzonius, oft de Squalus van de oude.

DE visch die wy hier beschrijven zullen, word van zijn grote hooft by de Latijnen Kapito genoemt. By andere volkeren heeft hy verscheide namen bekomen, die by *Aldrovandus*, *Gesnerus*, en *Bellonius* te sien zijn. Aldrov. de piscib. l. 5, c. 17.

Wat het voor een visch by de oude geweest zy, is swaarlijk te segghen. *Bellonius* meent dat het de Thedonis van *Auzonius* is, die geen schadelijke graten heeft. *Rondeletius* zeit dat het de Kapito van den selven is. *Salvianus* de Alburnus van *Auzonius*, en de Lencesius van *Galenus*, oft de Bliek is. *Aldrovandus* meent dat het de Squalus is, gelijk hy te Rome genoemt werd.

Hy is de Zee-grootkop, Mugil, en andere in lijfs gestalte gelijk, maar smalder van rug, en platter van lijf. Hy heeft ook maar een vin op den rug. Maar het geslacht van de Mugil twe, namentlijk een in 't midden, en een na de start. Ook heeft de Mugil eenige donkerachtige strepen, van de kuwen na de start loopende, die *Salvianus* zeidt dat de Squalus niet heeft. Nochtans bekendt *Gesnerus* dat hy eene streep heeft, doch die maar weinig gesien werd. De zelve *Salvianus* zeit dat hy een kleine kop heeft; *Rondeletius* daar tegen een dikke en grote, 't welk ook de gemene benamingen te kennen geven: wederom ontkennen zy beide datze tan-

tanden hebben. *Rondeletius* zeit dat de mont alleenlijk ruw is. *Gesnerus* dat de tanden in de keelgaten verborgen zijn, en datter in zijn byna halfronde kaaksbeen, in een dobbele orde, uitterlijk vijf, en innerlijk twe, boven een weinig krom zijnde, gevonden werd. Want *Albertus* schrijft haar ook tanden toe met deze woorden: De tanden van alle vissen zijn heel scherp, uitgenomen weinige, die ter zijden an de keel kaakbenen hebben, ghelijk de Rivier-vissen met grote schobben. De Barbellus, (maar dese heeft kleine schobben) de Monachus oft Monnik, en enige andere: want dese hebben de tanden wat breed, meer bequaam om de spijs te malen, als om door te snijden; waarom zy ook alle even gelijk zijn: en daarom heeft haar de natuur in de keel verborgen, om dat het water deze vissen, als de mond gesloten is, niet zoude verstikken. Zodanighe tanden heeft meest de Karper, gelijk *Cyprianus* zeit. De lippen zijn heel dik, de oogen swart, rondom geel, de hooftslapen ook geelachtig. De mond is roodachtig. An weerzijden zijn vier dobbele kuwen. Hy is geheel silverwit; maar de rug blinkt minder als de buik en zijden. De schobben zijn ook blinkend wit, hoekkig, breed, met een vel over 't midden belopen, en veel kleine stippeltjes verçiert. Zijn visch is vol graten, van welke *Auzonius* ook in de grootkop gewag maakt. Die hem ook, van de grootte zijn 'er schobben, Schobvisch genoemt heeft, als hy zingt:

't Gheschobde Groothooft blinkt dwars door het zandig lis;
Hy is vol kleine graat, van teer en zachte vis.

Gesnerus getuigt, dat als hy, omtrent het begin van October, een heel grote vette vol kuit besagh, sich geen graten vertoonden: waarom te geloo ven is datze niet altijd, oft niet in alle ouderdom, ghevonden werden. Hy heeft een kleine maag, kleine darmen, een lever uit den witte rood, in 't midden een groene gal, een dobbele blaas vol winds, en een swarte penszak. Hy is veeltijds een pond swaar, zomtijds dry en vier, zelden acht oft negen. Hy leeft niet alleenlijk in de rivieren, maar in de poelen; doch weinige. Hy word in 't Meir Lar gevonden, maar niet in dat van Konstans. Van *Auzonius* word hy onder de Moezelvissen; van *Bellonius* onder die van de rivier Strymon gherekent. Hy wil ook wel besloten blijven. In een soete vijver besloten groeit hy, word vet, en teelt jonghen voort. *Varro* zeit uitdrukkelijk: wie had een ander vijver als een soete, en daar in alleenlijk de Squalus en Mugil? hy kan lang in suiver water behouden werden, indien gy dat dikmaal verandert, het vat tot boven toe vult, en daar niets in werpt, anders stikken zy. Hy eet slijk en vuiligheid; daarom word hy, in zommighe plaatzen, van Vrankrijk, Vilain ghenoemt: met water-paardsvliegen, en andere beesjes, die op het water swemmen, van gelijken met veltkriekels, druiven-korlen, en een geslacht van vliegen, die daarom Alet-muggen by de Switzers genoemt werden: Ten lesten ook met ossenbrein, 't welk daarom van de vissers looslijk an de anghels word vast ghemaakt. Hy baart omtrent den oever, in het einde van de Lente, en 't begin van de Somer. Zommige hebben, na 't zeggen van *Gesnerus*, verhaalt, datse in de May-maand, an de een zijde, baren, en daar na als de karssen, die de Switzers Amarellen noemen, rijp zijn, an de ander zijde. Zy worden onder de school-vissen gerekent. Indien gy haar gebruik in de spijs ansiet, word hy onder de slechte visch gerekent. Hy is wel wit van vis, maar onsmakelijk en sacht, die terstond buiten water versletert, en vol graten word. Dit heeft *Auzonius* beide angeroert, als hy singt:

Bellon. de Aquat. l. 1.

Varr. R. R. l. 3.

Hy is vol kleine graat, van teer en zachte vis,
Die haast verrot, en dan onnut op tafels is.

Voor al worden verworpen die in de meiren, en in grote slijkerige rivieren ghevangen werden: waarom hy te Rome, om dat hy uit de naast-ghelegene Meiren, oft den Tyber gehaalt werd, weinig geacht is, hoewel die van den Tyber lang in houte vaten levend gehouden werd. Daar tegen die in kleine steenachtige rivieren en beeken gevangen is, moet niet geheel veracht werden, voornamentlijk als hy volwassen is.

Want dan is hy minder zacht, zo dat deze, gelijk wy van de Barm gezeit hebben, in zijn ouderdom, uit *Auzonius*, voor best ghekeurt werd. Zy worden by ons in de Lente voor goed ghekeurt, als zy vol kuit zijn. Andere zeggen datse de gehele winter goed zijn, en ook in de Lente tot het begin van May, maar in de Somer verworpen werden.

Gesnerus zeit datse by de zijne in December voor goed gehouden werden, en in het begin van October angenaam zijn: op welke tijd, zeidt hy, ik ene vol kuit gevonden hebbe, die groot, en heel vet, en de kuit niet onsmakelijk, en zonder eenige graten was. De zelve zeit ook, dat het hooft ghebraden voor best gekeurt werd.

II. LID.

Van de rivier-Kapito, oft kleine Squalus.

HY is overvloedig, seit *Gesnerus*, in de rivieren, en in 't gemeen Hasle genoemt. In 't Meir omtrent Tugium Zanghasle, oft witvisch, ook met een andere naam Mayvisch genoemt, om datze in die maand best zijn. Indien, seidt hy, de Italiaanse naam

niet

niet Stretta is, mogelijk van zijn lang en ſmal lijf) en in 't meir Lar, niet de Gravetta is, bekent hy gheen ander te weten. Maar dit geſchreven hebbende, heeft hem een viſſer van Lukarn verſekert, dat hy in 't meir Verbam Letta oft Aletta genoemt werd.

En hy oordeelt dat het mogelijk de ſelve is, die te Papia Kabacella ghenoemt is. Het Hoogduitſe woord Haſle, ſchijnt een Haas te betekenen; mogelijk om dat hy in geſwindheid van ſwemmen de Haſen gelijk is. Hy noemt haar Cephalus oft kleine rivier-Mugil, om dat hy de rivier-Cephalus oft Squalus meer als de Leuciſkus oft Bliek gelijk is, ſo dat hy ontkent zijn afbeeldſel nodig te zijn. Het zijn, ſeit hy, ſachte viſchjes, twe oft dry hand breed lang, over den rug uitten groene ſwartachtig, de ſtart en vin van den rug is groen-grau, de overighe zijn roodachtig, en niet breed. Met dunne ſchobben, en ſilverwitte kuwen. Haar viſch is vol graten, gelijk de grote rivier-Mugil. Die by ons in de rivieren gevanghen worden, hebben, ſo ik hoor, rode ogen, die van de meiren niet. Daärna heb ik angemerkt, dat die van de poelen boven de ogen geel zijn.

Hy heeft an weerzijden van de keelgaten tanden, als de rivier-Kapito oft Grootkop. In zijn kromme kaakbeen, an de buitenſte rye, heeft hy 'er vijf grootachtig, binnewaarts twe kleinder, en alle boven een weinig krom. Zy beginnen te baren in 't midden van April, oft een weinig eerder. Op haar tijd (voornamentlijk in May en April, daar na in Junius en Julius, ſy worden ook op ſommige plaatſen Meyvis van die maant genoemt) worden ſy voor angenaam van ſmaak, en geſond gehouden. Somtijds groeyen 'er wormen in, (de onſe noemen die Ligulas, of Neſtelingen) en die zijn heel ongeſond. In de Winter zijnſe mager, en niet angenaam. Die van de rivieren zijn ook beter als van de meren: ſy moeten in ſiedende wijn gekookt werden. Ik heb omtrent 't begin van November kuit in deſe vis gevonden, die angenamer als de vis ſelfs was. De ſelve ſeit, ſy noemen de rivier-Kapito oft Grootkop, met een bynaam de blauwe, om een onderſcheit te maken, welken de Hoogduitſen voornamentlijk de Zaxen Jeſen noemen. Enige ſetten over Alauza, maar qualijk, want hy loopt niet uit zee in de rivieren. Hy word in de Elve, en ook in de Donau gevangen, daar hy Jentling genoemt werd. Hy heeft mette rivier-Kapito oft Grootkop veel gelijk, maar is van verw op den rug, en ſommige delen van 't hooft blauw. Hy wort gebraden voor beſt gehouden. De Hoogduitſen omtrent Viadrus, noemen hem Iezits. Die van de March omtrent Viadrus ſchryven Ieſe, op andere plaatſen ſeggenze braadviſch door uitnementheid, om dat hy gemeenlijk gebraden werd, de Polen noemen hem Iaſzez, de Hongaren Zompo. Hy is niet veel geacht, geenſins geſond, om dat hy vetachtis is, en niet op de wijs der Klip-viſſen wrongelachtig, maar nochtans angenaam genoeg van ſmaak. Hy word koud, en meeſt gebraden gegeten, hoewel ook geſoden, en op andere wyſen. Hy is niet meer als een elleboog lang, en niet boven dry oft vier vingers breed. Hy wort meeſt na Paſche gevangen.

[Margin: Aldrov. de piſcib. l.5.c.19.]

III. LID.

Van de roofachtige rivier-Kapito, oft Grootkop van Geſnerus.

DIt geſlacht van de Kapito noemen de Mizeners Rappe, dat is Raaf, gelijk *Kentman*, door een afbeeldſel an *Geſnerus* overgeſonden, te kennen geeft. Om dat hy als die vogel roofachtig, en vratig is, waarom *Geſnerus* ook de bynaam van roofachtige gegeven heeft. [Margin: Aldrov. de piſcib. l.5.c.20.]

Het is, ſeit *Kentman*, een Wit-viſch, van een ſilvere glans, maar donker en blauachtig van rug. Hy heeft brede dunne doorſchijnende ſchobben, daar een dun velletje van een ſilvere glans onder leit, 't welk door de ſchobben glinſterende, de vis als verſilvert toont. Hoedanig ook alle de viſſen die wy Wit-viſch noemen haar vertonen. Het is een lange dikke viſch, maar vol graten. Hy is vijfmaal langer als breed. Zijn tanden ſtaan niet in de mond, maar in de keel (gelijk in andere van dit geſlacht) an weerzijden ſeven, langachtig, en uit de kaakbeenders voortgeſproten. De maag en darmen ſamen, zijn ſolang niet als de vis alleen. Haar ombuiging is drierlei, ſo dat de maag boven is, waar van de dunne darm afbuigende, onder de ſelve twe bochten maakt.

Deſe dekt an de rechter zijde de lever, (daar een lange gal-blaas anhangt) an de ander zijde de milt. Hy heeft een langwerpige blaas vol winds, als de Snoek, Karper, enz. De grootſte worden by de Mizeners gevangen, en worden zes oft zeven pond, van XVI. onſſen, ſwaar.

Geſnerus doet 'er by, dat haar kuwen ſacht zijn, als in de Salm, en de vinnen uitten donker roodverwig. Hy heeft zijn naam van 't roven bekomen.

Want hy is als een groot rover in wateren, en niet veel minder als de Silurus (oft Glanis) en de Snoek, oft ook veel meer, en de viſſen heel ſchadelijk: welke hy in 't vervolgen zomtijds op den oever jaagt, en blijft ook zomtijds zelf op de droogte vaſt. Deſe vis groeit in de Elve, en komt van elders daar niet in, en word het gehele jaar door (maar ſelden en ſomtijds) gevangen, na ſijn baring wordt hy heel groot en vet. Maar hy baart omtrent de bootſchap van

de H. Maagt Maria, op welke tijdt hy uit zijn ſchuilhoeken met ſcholen ſo wel groot, als klein voortkomt, en dat twe oft dry dagen voor oft na die tijd, en altijd byna zeker. Zy worden dikmaal, ſo der geen belet is, wel tzeſtigh, meer oft min, t'effens gevangen. Het is een loſe viſch, en buiten dees tijd, op welke hy na zijn baring met ſcholen ſwemt, beſwaarlijk om te vangen. Ten zy de harde winden maken, dat hy de viſſers, oft trekkende netten niet hoort, oft het beroerde water hem 't ghezicht belet: anders blijft hy tuſſen de ſandbanken oft platen verborghen en wordt niet lichtlijk met de netten beſloten.

Maar buiten die tijd, wordt hy metten angel gevangen, byna op deſe wijs Wijl hy een vratige viſch is, worter een viſch Phoxinus genoemt, oft een ander viſchje anden angel vaſt gemaakt, en met de lijn gins en herwaarts door 't water geſleept, op die plaats, daarmen vermoet dat de andere haar houden. En ſy met het viſchje den haak ook inſchokkende wordenſe ghevangen. Het is een loſtijkke viſch, van angename ſmaak, ſo gebraden als geſoden, maar nochtans van vele weinig geacht, om datſe de rechte wijs van toebereiden niet weten: Want ſo hy niet wel bereid wordt, 't ſy geſoden oft gebraden, valt hy in veel ſtukken; Maar indien gy hem geheel behouden wilt, moet gy hem niet in ziedend water, gelijk andere viſſen, maar terſtond in 't koude werpen, om met het water ghelijk te koken, dan ſouten, en byna tot de verkoking vant 't zap laten ſieden. Maar wilt gy hem braden, ſo ſult gy hem ſchrappen en ontweyen, dan wel met ſout wryven, en twe uiren daar na braden, en ſo ſal hy goed en lekker van ſmaak zijn.

Daar zijnder die de gemene braadviſſen, enkelijk ſonder de kuit oft hom uit te nemen, met zaly vullen en ſo braden. Andere de kuit, oft hom mette lever en milt uitgenomen hebbende, doen daar veel peper, nagels, ſout, korenten, en doyers van eyren in, hier mede gevult zijnde, braden ſy de viſch, en houden hem ſo voor geſonder.

IV. LID.

Van de Orfus der Hoogduitſen, oft Rode Grootkop van Geſnerus.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 12.

Dit geſlacht van de Grootkop, ſeit *Geſnerus*, noemen de Hoogduitſen in 't gemeen een Orf, welk ik noch noit geſien heb, behalven eertijds in zeker viver te Auſburg, waar my dacht dat hy in 't anſien de verw van een Karper hadde, wijl moghelijk het water my 't gheſicht vervalſchte. Aldaar heeft my de voornaame Genees-meeſter, Achilles Pyrminius Kaſſarus, de af-beeldingh gemeen gemaakt.

Hy is rood van rug, met een witten buik, grote en brede ſchobben, ſo 't ſchijnt. Zy worden gebraden ſeer gepreſen, voornamentlijk in April en May. Of de ſtreep van de kuwen tot de ſtart heel wel recht (tegen de wijs van andere viſſen) is uitgedrukt, ſtaat te onderſoeken. Het Hoogduitſe, dat boek de Beyerſe inſtellingen bevat, ſtelt deſe viſch in de ſelve vorm voor van 12. oft 13. vingers lengte, onder welke maat zy niet mogen ghevanghen werden. Daar nochtans toegeſtaan is, de ghemene Grootkop van *Auzonius* van neghen vingers lengte te mogen vangen. Waar uit ik vermoede datſe (ik noem hem Grfus, hoewel hy van de zee-Orphus veel verſcheelt) veel groter moet werden. Hy word in verſcheiden plaatzen van Hoogduitſland, anders (maar mette naaſte namen) Orf Erſle, Norfling, Wurfling, en ook elders indien ik niet bedrogen ben Elfr genoemt. By de Hollanders is de Elfr de Aloza oft Elft. Men ſeit, dat hy buiten tijds gevangen vol graten is. Ik hoor dat deſe van twederlei geſlacht is, dat zommige gebraden wit van viſch zijn, welke te Auſburg ghemeenlijk Wit-viſch genoemt werden, en andere rood, oft geelachtig, gelijk de Forel, oft Trutta Zalmonata. Men ſeit ook dat deſe viſch overvloedig te Neurenberg, in de rivier Begniz gevangen werd, en dat die van rode viſch voor beſt gekeurt werden: maar datter in 't uitterlijk anſien gheen onderſcheid in is. Dat de ſchobben breder als in de Thym-viſch oft Thymallus zijn, dat ſy hard, wrongelachtig en geſont van viſch zijn, ſo datſe ſelfs in de Mazelen toegeſtaan werden te eten, maar datſe minder angenaam als de Forel oft Trutta zijn. *Bellonius* de afbeelding van deſe viſch by my geſien hebbende, zeide ook datſe in vorm na by de Squalus, dat is de rivier-Grootkop, quam. Ik hoor dat het een lekkere viſch is; en van grote waarde: Dat hy vliegen eet, en minder likker als de Karper, maar dikker is, en te Auſburg, Neurenberg, en elders niet in de meiren of rivieren, maar byna alleenlijk in de vivers ghevonden werd. Daar zijnder, die hem mette viſch Pigo pikone van 't meir Lar, en Verban gelijken: en my geſeit hebben, dat hy op de ſelve wijs, op zekere tijd van 't jaar, enige knobbels, als ſpijker-hoofden, uit zijn ſchobben voorbrengt. Of hy dan meer totte Karper, oft totte Grootkoppen behoort, laat ik die gene oordelen, welke die viſſen gereed en na by hebben.

VII. HOOFT-

VII. HOOFT-ST.
Van de Leuciſkus.

DAt onder de naam van de Leuciſkus, al het geſlacht van de Mugil, van *Hiſeſius* by *Atheneus* begrepen werd, hebben wy boven, zo ik meen, gheſeit. *Galenus* maakt 'er een rivier en meirviſch, van zijn geſlacht af. *Salvianus* ghelooft, dat het de Squalus is, maar qualijk. Hy wordt by de huidendaagſe Grieken Leukorinus ghenoemt. *Bellonius* ſchrijft, dat hy bequamelijk Albicilla, oft Witſtart kan ghenoemt werden. By andere volkeren voornamentlijk de Hoogduitſen, heeft hy verſcheide namen. In Hoogduitſland, omtrent Straaſburg, word hy een Lauk genoemt, by de Zwitzers, met een verkleinend woordt, Laugele; met welken naam *Gelenus* meende (gelijk *Geſnerus* ſeit) dat hy ghenoemt konde werden, als of men Leucillon, dat is Albicula oft Witje zeide, ghelijk oft de Grieken hem eertijds ſo genoemt, en de Hoogduitſen van haar die naam ontleent hadden. In ſommighe meiren van Zwitſerland, gelijk omtrent Tugium, en Biela word hy Uvinger, en van de Savoijarts omtrent Neokomum Vengeron genoemt.

ldrov. de fcib. l. 5. 22. ialen. de cult. Alient. l. 3. ellon. de quat. l. 2.

Nochtans is de viſch in 't meir Leman Vangeton genoemt, van deſe verſcheiden, welken de Zwitſers van zijn rode vinnen de naam gegeven hebben. De Brelenpes noemen deſe ook Onhopt, dat is ſonder hooft. Want de hoofden afgehouwen zijnde, ſenden ſy die gedroogt na andere plaatſen. Als de heel kleine met ſcholen ſwemmen, worden ſy van de Zwitſers ſeelen, oft zielen genoemt.

De Inwoonders van het meir Akronion verſchelen in de namen. Te Lindanie noemen ſy die Graſig: te Uberling Laugele. Te Konſtans Zienfiſche oft Graſing, als ſy klein zijn, maar de grote noemenſe Agonen, Agunen en Lagenen. Want ſy ſeggen dat het ſchobbige viſchjes, naulijk groter als een handbreed zijn, die vele niet eten willen, om datſe haar omtrent de kakhuiſen houden, maar datſe op haar tijdt heel goed zijn.

's Zomers ſeggenſe groeyen er wormen in, welke 't gemeen neſtels noemt, en dan zijnſe ongeſond. Zy draghen haar kuit tot Junius toe, en dan ſchieten ſy. Zy verſamelen niet alleen onder malkander, maar ook met die brede meirviſſen, die de Zwitſers Rotten noemen, en met de Scardulus, oft Brazem, waar van een viſch tuſſen beide voortgeteelt werd, een Drittfiſch oft derde genoemt.

Maar daar is noch een ander Agon in de meren van Italie. En men moet ſich wachtẽ datmen de Hoogduitſen naam Graſing niet vermenge met een riviervíſchje, 't welk Greſſling oft Kreſſling genoemt werd. In 't meir Dun genoemt, omtrent Bern in Zwitſerlant, wort dit geſlagt van de Leuciſkus of Witvis Blauling genoemt. d'Onſe noemen een heel andere meirviſch met die ſelve naam. Glyſſen van haar glans alſo genoemt, is een naam alle viſſen gemeen die Laugele oft Swalen ghenoemt werden. Hy is met vinnen gedekt, die met kleine ſtreepjes onderſcheiden zijn. Enige vermengen hem mette voorgaande Leuciſkus van *Rondeletius*. Maar deſe, ſeit hy, verſcheelt in breedte, en is ſpits van ſnuit, anders is hy van vinnen, en 't getal der ſelver, en in ſtand gelijk. De Roomſe viſſers na 't ſeggen van *Bellonius* onderſcheiden hem niet van de Squalus. Zy onderkennen ook de Rivier-viſſen ſo naukeurig niet als de Franſen. Want de Leuciſkus is vrolijker van anzien, en met kleinder ſchobben bedekt, wit van verw, en tuſſchen zijn ſchobben, als met ſtrepen onderſcheiden. Hy heeft een geſplete ſtart, en witte vinnen, doch niet ſo breed als de Leuciſkus. Deſe word daar en boven groter als de Leuciſkus. De Alburnus is de ſelve Leuciſkus ook gelijk, maar breder van lijf, met verhevener vinnen, en mette onderſte lip beter ingheſtopt. Daar is ook onderſcheid in de ſtreep die weerzijds het lichaam doorſnijd. Want die is in de Leuciſkus zo krom niet als in de Alburnus. De Alburnus heeft ook een ronder beloop van lijf, dat meer na de Cephalus helt. *Bellonius* ſeit, dat hy geen beginſels van tanden heeft, maar hy heeft hem mogelijk niet neerſtig beſien. Want *Geſnerus* heeft weerzijds in de keel het kromme kaakbeen, met vijf tantdjes gewapent bevonden, als in de Bellerus. *Albertus* ſeit, dat hy weerzijds in de keel een beweeglijk kaakbeen heeft.

In de Po, gelijk *Geſnerus* verhaalt, word hy noit meer als negen duim lang, byna met een even-ghelijke dikte, van het hooft totte ſtart. De mond opent zich in de lengte, en de opper-kaak ſchiet boven niet over. *Geſnerus* doet 'er ook by, dat hy by de zijne een weinigh groter in de rivier, als in 't meir gevanghen werdt. Datſe langwerpig, niet breed, en de Haringen in gedaante gelijk zijn, maar wat korter, zoo ik dat wel onthouden heb. Dat hy op den rug donker, uitten geel, en groen vermengt geverwt is, dat de vinnen witachtig zijn oft weinig rood vermengt hebben. Dat de ſtreep, waar mede de verw der zijden bepaalt werdt, als een Regenboogh uitten gele en groene glinſtert. *Rondeletius* zeit ook, datſe ten deel donkergeel, en groen is. Dat hy een kleine maag heeft, een grote lever, en daar an een gal-blaas, ten leſten dat hy heel vet werd. Op wat plaats hy tot ſpijs mach ge-

gebruikt worden, hebben wy by *Galenus*, die ſeit dat hy, toebereid zijnde, veel beter werd, om dat alles, wat ſlijmerig van ſmaak is, daar door weg genomen werd, en dat de verſche beter als de lang-geſoute is. *Bellonius* getuigt, datſe, noch niet vervoert zijnde, in 't begin der Lente in groot getal gevangen werden, en met een weinig ſouts geſprengt, en gedroogt, na Konſtantinopelen ghevoert, en aldaar in de maanden May, Junius, en Julius verkocht werden. Dat haar vangſt grootſt in de meir Epirus is: datſe de Venetianen veel gebruiken, en beſorgen datſe haar met ſchepen vol toegeſonden werden, en mette ſelve Epiriſe naam, welk Scauranikus is, haar ook Scauranka noemen: welke, ſeit hy, hoewelſe groter als de Leukorinus zijn, nochtans worden beide die viſſen met ſout gheſprengt, gerookt en gedroogt, gelijk onſe Haringen, na de vremdelingen geſonden. Aldus *Bellonius*. *Geſnerus* ſchrijft, datſe in April en May gepreſen werden; en dat hy die in Februarius niet onſmakelijk bevonden heeft, wanneer ſy vol hom waren, datſe van de zijne ook in die maand goedt ghekeurt werden. En datſe in Italie, voornamentlijk in de Winter, gevangen werden. *Grapaldus* prijſtſe an 't ſpit met ſout, azijn, oly, peper, en kaneel, gedroopt en gebraden. Ten leſten *Rondeletius* ſeit ook, datſe zacht en angenaam van viſch zijn, dat haar vet de pijn der oiren geneeſt, en met de gal van de ſelve vermengt de duiſterheid der ogen verdrijft.

Bellonius de piſcib. l. 1.

VIII. HOOFT-ST.

Van de eerſte Leuciſkus, oft Bliek van Rondeletius.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 23.

Bellon. de Aquat. l. 2.

DEſe gedaante van de Leuciſkus oft Bliek wort in Italie Laſcha, in Vrankrijk Hardon, om dat hy langen tijd in water-vaatjes kan bewaart werden. Elders by de ſelve Italianen wordt hy Dorada, om dat zijn hooft in die landſtreek goud-blinkend is. By de Zwitſers word hy Roterigle, oft Roodoog genoemt, welke onder de Zee-mugiles, die in de rivieren lopen, van *Ariſtoteles* gherekent werd. Hy is de rivier-Kapito en Cephalus, oft Grootkop, ten anſien van lijf en geſtalte, ſtand en getal van vinnen en ſchobben gelijk; maar kleinder van hooft, en breder van lijf. Met een blauwen rug, een groenachtigen hals, een witte buik, en geelachtige ogen. Hy heeft geen tanden; maar an 't uitterſte van 't verhemelte beenders. *Bellonius* ontkent datſe oit zo groot als een Karper werden: en ſeit datſe platter als de Squalus van lijf zijn, en roodachtige vinnen hebben. Dat ook de kleine Gardons de vin van de ſtart langer uitſteken als de Leuciſkus: (zo noemt hy de laatſt-voorgaande viſch) en dat hy, eer hy tot het uitterſte van de vin, welke gheklooft is, eindigt, rond werd. Dat hy met breder ſchobben gedekt is. Dat hy met het hooft ſelf meer na de Leuciſkus, als de Squalus helt. Dat hy langwerpiger, en een weinig dikker lijf al de Abrama heeft; en ten leſten ſwarter van rug als de Squalus, en na 't goudtgeel hellende is. In de rivier Ambra word hy overvloedig gevangen. En het meir Penizinus brengt ook lekkere voort. Zy zijn rad en heel levend. Zy hebben alle kuit, en worden gelooft alle wijfjes te zijn. Hy is vaſt en roſch van viſch. Hy begint zijn kuit in April te ſchieten, en dat duurt tot midden in May.

Zy worden, eer ſy kuit ſchieten, gepreſen. In Januarius, Maart en April, en de gehele Winter, matelijk. Daar zijnder die haar in April en May pryzen. Zy worden in ſiedende wijn gekookt. *Rondeletius* ſeit datſe ſlap van viſch, en weinig voedende zijn.

IX. HOOFT-ST.

Van de Oxyrinchus, de Houting oft Spitneus van Rondeletius; van de Nijlſe Raaf oft Korvus Niloticus; en de Neus-viſch van Albertus. M.

DE naam van Oxyrinchus of Spitsneus word onder de veel-betekende ghetelt. By *Diphilus*, zo *Atheneus* ſeit, is het de Rivier-mugil. En ſo *Rondeletius* te kennen geeft, de ſelve met de boven-genoemde Gordon van de Franſen. By *Strabo*, *Ælianus*, en andere word hy onder de Nijlviſſen gerekent. En by den ſelven *Ælianus* voor een viſch van de Rode-zee; en ten leſten voor een viſch van 't Kaſpiſe meir gehouden, ghelijk in 't Hoofſtuk van de Steur geſeit is. Van alle welke ſo ik meen de Spitſneus oft Houting van *Rondeletius* verſcheiden is. Hy word by de Antwerpenaars Hauting genoemt, en heeft een langen dunnen en heel ſcherpe ſnuit, waarom hy meent, dat die met recht van hem Oxyrinchus genoemt is. Ten waar hy liever wilt dat hy rivier-Sphyrena ghenoemt werd, om dat die van de zee een ſachten ſwarten ſnuit met de Sphyrena gelijk heeft. Hy heeft beter ſchobben, dry vinnen op den rug, even wijd van malkander ſtaande; even ſo veel an den buik als de Barm. Men mag vragen oft het de ſelve is, die by de Frieſen Znepel genoemt werd, van de vogel Scolopax oft Znep; welken de Franſen, van zijn langen bek, Bekkaſſe noemen. *Geſnerus* verhaalt ook, datter in de rivier de Elve een zeker viſch Zneppelſinghen genoemt wert; maar hy is van de boven-geroerde verſcheiden: want hy is klein en wit, de rivier-Kapito oft Grootkop gelijk.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 24.

De

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 25. & 6. De Korvus Nilotikus, oft Nijl-raaf, is in gestalte van lijf de Mugiles ghelijk. Maar het hooft, na evenbedelingh van het lijf, (want hy is twemaal negen duim lang) is klein. Het onder-kaakbeen is korter als het bovenste. Weerzijds an de kuwen staat een vin. Op den rugh, beneden het midden, een ander langwerpig; boven tegen den aars noch een ander, en een an den buik. Van deze visch weet ik niet meer te zeggen.

De Nazus, oft Neus-vis, heeft zijn naam van de ghestalte van zijn mond oft sijn dikken neus, gy kont hem heel wel Neus-vis noemen; en om dat hy de opperlip oft snuit dik, krom, en stomp heeft, word hy niet qualijk by de Grieken Pachirinchus, en Simon; en in 't Latijn Simus oft Bultneus genoemt. Van gheslacht is hy de Squalus, en de rivier-Leuciskus ghelijk, dat hy met de ghestalte van 't gheheele lijf te kennen geeft. En *Albertus* getuigt ook, dat hy de Monnik, dat is de rivier-Kapito, oft Grootkop gelijk, maar dunder is, en een heel dikke neus heeft. *Gesnerus* zeit, datter zijn die dese visch met de rivier-Barm vergelijken, ten anzien der ghestalte van 't lijf. Andere met de vissen in 't ghemeen by de Hoogduitzen Erffen ghenoemt. Hy meent self datse in ghedaante, verw, en schobben de rivier-Grootkop gelijk zijn; maar, zeit hy, zy worden zo groot niet. *Lonicerus* zeidt, datse twe oft dry handen breed zijn, en een zonderlinge vorm van mond hebben. Haar buik is binnen met een heel swart vlies belopen, waarom de Hoogduitzen dese visch, met een boertighe naam, Scriba oft Schrijver noemen. De mond helt een weinigh neerwaarts. Hy heeft een steen in 't hooft, na 't zeggen van *Albertus*. Zy worden in de rivieren, en grachten gevangen: want zy lopen graag in de grachten, zeit deselve *Gesnerus*; maar zy komen niet in de Meiren, als an haar begin, en inzonderheid in de Lente. *Albertus* zeit, dat het een visch van de Donau is, en die wateren, welke in de Donau vloeyen. Hy eet slijk en vuiligheid. Hy is wit en slap van visch, en vol graten, gelijk de Kapito oft Grootkop, en veel anre rivier-vissen, inzonderheid omtrent de start. Zy worden in de Lente vet, en voor best ghehouden; nochtans by de Switzers in November geprezen, zo zy immers prijzens waardig zijn: want haar visch is altijd slap en onsmakelijk, waarom zy meer ghebraden als gesoden werden. In den Rhijn zijn de beste. Wy lesen in seker Hoogduits boekje, van de vissen beschreven, datze in Februarius, en Maart, als de Wilgen druipen, best gekeurt werden. Dit alles byna schrijft *Gesnerus*.

X. HOOFT-ST.

Van de rivier-Gobio oft Posch.

I. LID.

Van de Gobius non Capitatus, oft Posch.

De rivier-Gobio is tweederlei; de een Non Capitatus, de ander Capitatus genoemt. Van de Non Capitatus gedenkt *Dorion*, by *Atheneus*, onder de rivier-vissen, mogelijk ook *Aristoteles*, als hy zeit, datse in de rivieren vet werden. Hy is te Milan Varira, mogelik gelijk als varius oft verscheiden genoemt: want hy is overal met swarte ronde plekken onderscheiden. Hy is by de Hoogduitsen Kressling, by andere Leutesser genoemt, om dat hy de verdronken doden eet. Van *Gesnerus* wort hy aldus beschreven: onze Gobio is Gressling genoemt, welken ik, onlangs in 't Meir gevangen, doorsien hebbe, was in de maand Januarius vol kuit, met een baard, uit een knevel van ider hoek der lippen, met een swarten oog-appel, in den omring witachtig. Over 't midden der zijden liepen, van 't hooft tot de start, enige swartachtige ronde plekken, na evenbedeling van 't lijf groot, en omtrent thien in getal, die daar na ider van malkander scheiden, ghelijk ook op den rugh. De start, en vin van den rugh, is ook gheplekt, de blaas in twe ghedeelt, en, na evenbedeling, groot. De visch is veeltijds vijf oft ses vingers lang. Hy heeft een groenachtige gal, en een gespleten start; den mond, als hy open staat, rond, die als uit een slofje uitsteekt, en neerwaarts helt. De stenen in zijn herzene zijn heel klein. Dit verhaalt hy. Aldrov. de piscib. l. 5. c. 17.

Hy is met kleine schobben gedekt, hoewel hy van *Auzonius*, die gezongen heeft dat hy de knevels van een baard ghelijk is, onder de rivier-vissen getelt werd; nochtans word hy ook in de Meiren gevangen. Hy leeft op de grond en in 't slijk, waarom wy ook gezeit hebben, dat hy by sommige Grondeling genoemt werd. Hy eet mosch oft wier, ook sand, en de kleine vischjes, Meirswaluw genoemt. Men gelooft dat hy verdronken menschen eet, waarom sommige hem Mensch-eter noemen, welk mogelijk andere angeport heeft, om te zegghen datse uit de hersene van de paarden voortkomen; datse die, in 't water gheworpen zijnde, ook eten, is niet buiten reden: want *Bellonius* getuight, datse de hoofden van de koebeesten, in 't water geworpen, graagh eten; en dat de inwoonders van de rivier de Loire, hier van kondschap hebbende, die hoofden daar toe bewaren, en met die in 't water te werpen de Gobio oft Posch anlokken, om haar daar na beter te vangen.

't Zelve getuigt ook *Rondeletius*. Zy worden licht en overvloedig gevangen, zeit *Gesnerus*, omtrent de oevers van ons Meir, met een geslacht van netten, Strofzbaren ghenoemt.

Zy schieten somtijds twe oft dry-maal 's jaars haar kuit. Men zeit na 't getuigenis van *Albertus*, datse Zomers met wormen in den buik ghequelt werden. *Rondeletius* zeidt datse zacht en onsmakelijk van visch zijn, en zomtijds een quaadaartigheid hebben, en dat de Genees-meesters bedrogen zijn, die willen datmen de sieken Rivier-posch zal voorsetten, menende dat in dese de zelve goed zapigheid is, die *Galenus* zeit in de Zee-posch te zijn, en dat deze de andere in veel deelen overtreffen, die na het slijk smaken. De schrijver van de natuur der dingen, zeidt datze gezonder zijn als zy zandig water tot voedzel hebben. En *Gesnerus* zeidt datse gezoden vast en niet verwerpelijke visch hebben.

NB. Wy betrekken tot de Gobio oft Posch, de visch Rhoak, een onghemeen voedster-kind van de Mein, welken de Vissers Obrisiz oft Obresz ghelijk als Obkresz noemen: want hy schijnt midden tussen de Posch en Baars te zijn. Deses afbeeldingh vertoont de XXXI. plaat, in die gestalte en vorm, in welke hy met twee andere van zijn makkers niet ver van Frankfort op den 16. April 1649. gevangen is.

II. LID.

Van de Gobius Capitatus.

DEse Posch heeft zijn naam van zijn hooft, dat na bedelingh van het lijf groot is, bekomen. Hy heeft niet alleen onder de Italianen, maar ook onder de Hoogduitzen verscheide namen gekregen. Onder de Switsers word hy Gropp, in Karnten Kop, in Frankenland Kaolrapp: elders Mul. Omtrent Trenten in dat deel daar men Hooghduits spreekt, Tholiman genoemt; de Zaxen hebben hem van zijn byna bolronde hooft verscheide namen gegeven, als Keulingh, Kulingk, Kulheit, Kaulheupt. In 't Engels word hy Bulhed, van een Stiershooft, als of men Ossekop zeide, namentlijk om sijn grootte, en niet om de vorm genoemt. *Rondeletius* en *Bellonius* willen dat het de Boitus van *Aristoteles* is; maar wijl hy zeit dat hy alleen sich in de rivieren onder de stenen houd, dat andere ook ghemeen is, kan daar uit niet bepaalt werden. By die van Kremona word hy Bot van Bufo, dat een pad betekent, en daar in 't gemeen Botto genoemt, en die hy metten mismaakten mond gelijk is. Het is een vischje, de visser kinkvorsch gelijk, indien men kleine dingen met grote verghelijken mach, in gestalte van lijf en verw: want hy is groot, plat, en breed van hooft, met een grote mond, sonder tanden, maar in plaats van die met ruwe lippen als een vijl gekerft, met twe vinnen an de kuwen schoon ghekrult, twee andere kleine wat lager, in het midden van den boven-buik witte langhwerpighe, een van den aars na de start: op den rug met andre dobbele, en niet enkele als *Rondeletius* schrijft, versien, die mogelijk een ander ghedaante, ons onbekent, zeidt *Gesnerus*, gezien heeft: want de start, dien hy sijn Kottus toe-eigent, is na even bedeling veel langer als in onze. Uit dese vinnen van den rug is die korter, die naast het hooft staat; die langher, welke na de start helt, dien hy nochtans niet bereikt, en dat in de rivier- en meir-posch even gelijk. De ogen strekken opwaarts. Hy heeft vier kuwen, een grote lever sonder gal, en indien gy zijn klein lijf an siet, een grote maag. Het wijfje is overvloedigh vol kuit, welke in de borst tot twe ronde bollen vergadert, twe mammen vertoont, die met een swart vlies bekleet werden. Hy heeft stenen in 't hooft. Die in de meiren houden (ghelijk *Gesnerus* met het voorbeeld van 't Zurichze meir bewijst) zijn niet alleenlijk kleinder, als die van de rivieren, maar ook in gedaante verscheiden, hoewel haar 't ghemeen niet onderscheid: want dese zijn witter, en die veel swarter, (het lijf is gesprenkelt, ten deel met witte en donkere stippen, en ten deel met swarte dwarse plekken onderscheiden,) met veel kleine scherpe, maar korte graatjes byna onsichtbaar omtrent de kuwen, daar de vingers in 't opwaarts wrijven an blijven hangen. De ooghappel is ten deel wat groenachtigh, en blinkt als een kostelijke steen, insonderheid tegen de Son. Hy loopt niet uitte meir in de rivieren, nocht die van de rivieren in de meiren. Zy zijn in smaak ook veel slechter als die van de rivieren. Die afbeelding die *Aldrovandus* geeft, is van *Gesnerus*, en een weinigh verscheiden van die *Rondeletius* vertoont, in een enkele vin op den rug, en de langwerpige start als een pinceel: waar uit te vermoeden is, datter omtrent Mompeliers een ander geslacht van de Kottus is. Zy leven in koude bergachtige, van hoog afvallende rivieren, onder de klippen en steenen. Men gheloost datse vleesch eten; en datse malkander verslinden, is zeecker. In de Maart, omtrent Paasche, baren oft schieten zy kuit. Sy swemmen niet zo seer op de grond, als zy wel ghelijk een pijl daar langs schieten. *Gesnerus* getuigt, dat de volgens visch-wetten geoorloft is haar van den eersten November tot Paasche toe in de rivieren te vanghen; maar buiten die tijd is het niet gheoorloft haar oft met netten oft elghers, oft op eenighe andere wijse

wijze te vangen, en nimmer met den hengel. Dat het toegelaten is met korven van St. Marcus dach, tot begin van May, en die niet enger ghebreid zijn, dan datter de Gobius Kapitatus oft hoofdighe posch kan door lopen. Datse gekookt met de kuit, die groot, vet en lekker is, van anghename smaak zijn, verhaalt *Matthiolis*. Van sachte visch *Rondeletius*. Van harde *Albertus*. By de Switzers zijn alleenlijk die van de rivieren, en dat omtrent de winter in Januarius in waarde. Enige prijzen haar van den eersten December tot den eersten April. Een ider verwerpt de hoofden om dat zy niet als vel en graat hebben, sy zijn ook angenaam gebraden.

XI. HOOFT-ST.

Van 't Stekel-visje.

Aldrov. de pisc. l. 5. c. 9.

VAn dese maakt *Rondeletius* gewag, en zeidt dat hem de naam van de scherpigheid van sijn kaakbeenders gegeven is, en dat hy te Lions Apron van zijn scherpe schobben genoemt is, dat hy an de Rhodanus eigen, doch niet op alle sijn plaatzen, maar byna in dat gedeelte 't welk tusschen Vienne en Lions is, gevonden werd. Het is een vischje, zeidt hy, met breder hooft, als de Gobius, en spits aflopende, met een middelbare mond zonder tanden, maar heeft scherpe kaaksbenen, en gaten voor de ogen. Hy is rosch van verw, met swarte brede plekken, van den rugh na den buik schuins afdalende onderscheiden. An de kuwen en buik heeft hy even-gelijke vinnen, als de Kottus, maar op de rugh verscheiden: want daar zijnder twe van malkander verdeelt. Het gemeen zeit dat dit vischje goud eet, om dat hy zand eet daar dikmaal enig goud ondergemengt is. Hy is droger van visch als de posch.

Hier toe kan ook betrokken werden die scherpe vis, van de Donau Zindel genoemt, welken *Iulius Alexandrinus* aan *Gesnerus* gesonden heeft. Van die spreekt *Gesnerus* aldus: De geheele vorm, en byna ider deel, zeidt hy, van 't lijf, schijnen in beider afbeeldsel over een te komen, behalven dat ons afbeeldsel geen vin an den aars heeft, moghelijk door versuim van de schilder: want ik meen dat gheen visch zonder deze vin is. *Rondeletius* heeft sijn vremde Lacertus of Meirhaagdisch, sonder die afgebeeld, die 'er *Salvianus* by gedaan heeft. *Bellonius* heeft my verhaalt, dat hy alleenlijk in de Tænia dese vin niet ghevonden heeft. De Hoogduitze naam van dese visch, die wy hier vertonen, is Zindel: oft gelijk andere schrijven Zinde, Zindel, Zinne, Zingel. De Hongaren noemen hem Kolkz. Het afbeeldsel an my gezonden, was XII. vingers langh: welke lengte ik hoor in deze visch middelbaar te zijn. Hy is van verw ten deel roschachtigh, ten deel met grote swarte plekken tusschen beide onderscheiden, van welke sommighe schuins neerwaarts na den asgrauwen buik lopen. De ogen zijn blauw, met wat roods vermengt. Ik hoor dat hy een pond van XVI. onssen swaar wert, (andere zeggen van dry pond) en zo harden start heeft, dat sy byna niet kan afghehouwen werden, met vinnen op den rug, en op 't hooft geangelt ghelijk de Baars, (ons afbeeldsel schijnt sachte ongeangelde vinnen te vertonen) met een spitze snuit, en heel witte visch. Daar zijn 'er die hem in verw en vorm met de Zee-hond vergelijken: Andere met de Snoek, insonderheid ten anzien van 't hooft: Men zeit dat hy sonder schobben is als den aal, (*Rondeletius* zeidt dat de zijne van sijn scherpe schobben gemeenlijk in 't Frans Apron genoemt is,) en dat hy lekker, en de gesondste van alle vissen van de Donau is; zo dat hy de zieken voorgeset werd, en alleenlijk de rijke tafels verçiert: dat my verwondert indien hy geen schobben heeft: want byna alle vissen sonder schobben worden ongesond geacht. Zy leven in de Donau, en Tibiskus. In de Donau omtrent Bosonia worden zy overvloedig gevangen. Te Wenen is hy ook niet gebrek, en in de Beyerze rivieren, als de Izar en Leizak: Dese vloeit uit het meir Ammelzee in 't meir Rachelzee, en van daar weder in de rivier Izara. In vijvers kan hy niet ghehouden werden. Een gedaante van de zelve visch, dien welken wy vertoont hebben, gelijk, alleenlijk in verwen onderscheiden (met een witte buik en vinnen) heeft *Raphaël Zeilerus*, geleerd Rechtsgeleerde, en Soon van den treflijken genees-meester van Ausburg, an my gezonden: in welken van ghelijken geen vin an den aars, oft geen schobben haar vertonen.

XII. HOOFT-ST.

Van de rivier-Kobites.

I. LID.

Van de Kobites of Grondeling van Rondeletius.

DE Kobites is dryerlei, namentlijk de Kobites Fluviatilis, oft rivier-Grondeling van *Rondeletius*, de Aculeata of geangelde, en de Barbatula oft Gebaarde. Van die schrijft *Aldrovandus* uit *Gesnerus* en *Rondeletius* aldus: De zelve *Rondeletius* heeft dit rivier-vischje, by de oude, die weinig over de revier-vissen bekommert waren, ongenoemt, rivier-Kobites genoemt, om dat hy de Zee-Kobites seer ghelijk is; hoewel hy anderssins nocht in stand nocht ghetal van vin-

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 9.

vinnen met de zee-Kobites overeenkomt', waarom die gelijkheit meer tot de Kobites Barbatula behoort. Daarenboven is de zee-Kobites glat, gelijk ook de Barbatula, daar teghen die, daar wy van ſpreken, is ſchobachtig, ten zy de gegeven geſtalte ons bedriegt, dat wel te vermoeden is: want hy zeit ſelf dat die by de Franſen Loche Franche genoemt is, oft om dat hy geheel glat en ſonder angels is, oft om dat hy zacht en gheſonder is; waarom, zeidt hy, mogelijk *Geſnerus* dit viſchje Kobites noemt, om dat het de rivier-Gobio, oft Poſch van *Auzonius*, en niet de zee-Kobites gelijk is. Hy leeft an de oevers vande rivieren en lopende waters, hy is een vinger groot, met een uitſtekende ſnuit. Het lijf is geelachtig, en met ſwarte ſtippen getekent, voorts rond en viſzigh. An de kuwen zijn twe vinnen, noch twe an den buik, een an den aars, en een op den ruch. *Geſnerus* meent dat het de ſelve met dit visje, oft ten minſten heel gelijk, en by de zijne Rijzerle genoemt is. Hy is, zeit hy, groter als een kleine vinger, van verw over den rugh uit den blauwe groenachtig, over de zijden en buik wit. Hy word in de beek Silo, by Tigurus, omtrent de ſtenen gevangen, en loopt uit die in de revier Limagus. Hy word van *Rondeletius* onder de lekkere viſſen gherekent, en is vochtigh en ſlijmerig van viſch. In modderige en vuile wateren ghevoed zijnde, wordenſe vet, maar veel ongheſonder. Voor de Kobites van *Rondeletius* hebben wy een andere afbeeldingh gegeven, en zo ik niet bedrogen ben, van de zelve viſch.

II. LID.

Van de Kobites Aculeata, oft Stekel-grondeling.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 30

DE Kobites Aculeatus, die ook kleine ongebaarde Muſtela, en by de Francen Perce genoemt is, om dat hy de Petra oft klippen ſchijnt te doorboren, heeft twe angels an de kuwen, weerzijds een, en na de ſtart gerecht, zo langh als de tanden van de Ceraſtes, met welke ſy haar zelven voort drijven om de kleinſte gaatjes van de klippen door te booren. Hy is by de Hoogduitze Steinbeis oft Dakobythus, en by andere niet qualijk Oxyrinchus oft Spitſneus genoemt. Het is, zeit *Albertus*, een viſchje van de ſelve verw met de Fundula: doch niet rond, maar pijlaarachtig plat, en heeft een ſcherpe angel omtrent de mond, met welke hy, met een achterwaarts gebogen hooft, de hand van die hem grijpen wil, verwond. *Bellonius* en *Rondeletius* zegghen ook dat hy weerzijds an de dekzels van de kuwen een angel heeft. *Albertus* zeidt dat hy ganſch geen kuwen heeft, welkers dwalingh onlanghs *Georgius Fabritius* heeft ontdekt, die na 't getuigenis van *Geſnerus* angemerkt heeft, dat zy gaten omtrent de ogen als de Lamprey hebben, die ook zeidt dat het een klein dun langwerpigh viſchje is, de Fundulus, waar van wy terſtond handelen zullen, gelijk, maar een weinig langer, en dat hy vier oft vijf vingers lang geplekt, ſpits van hooft, en neerwaarts hellende is. *Rondeletius* verhaalt dat ſijn binnen-graat hard, barſzer als in de voorgaande, en daarom moeylijker om te eten is. Dat ook de Viſchverkopers lichtlik iemand daar mede bedriegen, en die voor andere verkoopen, maar dat het bedrogh in het eten lichtlijk uitghevonden werd. Hy leeft in de bronnen, en voornamentlijk in de lopende wateren. Hier uit ſchietende, loopt hy in andere rivieren, en meeſt in de Elve, ghelijk *Geſnerus* verhaalt, die ſchrijft datze by de zijne weinigh, oft niet gevonden werden, maar omtrent Straazburg overvloediger, en datter uit de getuigenis van *Georgius Fabritius* in Mizena omtrent de Stad Dobla in de Mulda heel goede ghevanghen werden. Datſe in de kruiden, wier en zand leven en ghevoed werden. Datze in de May met de Fundulus oft grondeling kuit ſchieten, en zomtijds twee oft drymaal. Datſe haar met de ſnuit an de ſtenen vaſt hechten, en ook ſomtijds an de kopere vaten, in welke zy op de viſchmarkt van de vrouwen, zeidt hy, geworpen werden, zo datſe ſchijnen wech te vlieden. Datſe eten wanneer zy veel ſchoolwijs by malkander gevonden werden, en datſe met enge netten, dat is van enghe gaten, met andere viſchjes an de oevers van de rivieren ghevangen werden. *Bellonius* zeidt dat het een heel leefachtig viſchje, en ook heel lekker is. Het teghendeel ſchijnt ons *Rondeletius* te ghetuighen, en dat het de onvoorzichtighe voor de glatte Kobites word opghedrongen, en het bedrogh in 't eten ontdekt werd. *Geſnerus* noemtſe heel veracht, van taje viſch, en veel ſlechter als de Fundulus oft gemeene grondelingh. Datſe in de April en May beſt zijn, voornamentlijk die ſwangher en vol kuit zijn, en datze in de boter moeten gheſnerkt werden: Dat de Mizeners haar omtrent de Vaſtenavond en Maart zeer prijzen eer zy verloopen, om datze ſwanger van kuit zijn. En datter gheen beter als by haar in de Mulda oft Elve ghevanghen werden.

III. LID.

Van de Kobites Barbatula, oft gebaarde Grondel.

DE Kobites Barbatula, oft gebaarde Grondeling, heeft ſijn naam van de dunne krullen, die hem van de ſnuit, als een

een baard, afhangen, bekomen. *Albertus Magnus* noemt hem Fundela, de Hoogduitsen Griudel. *Gesnerus* meent dat hy rivier-Mustela kan genoemt werden. Hy is so dik als een voorste viger, seit *Bellonius*, en vijf lang, geheel met stippen gesprenkelt: en heeft op den rug, en zijden, hier en daar grote en kleine swarte tekens, die hem ook enigsins swart maken, maar hy is wit van buik. An weerzijden heeft hy een vin, ook twe onder an den buik, maar op den bovenrugh ene heel klein, noch een ander omtrent den aars onder de start. De vin van de start is rond, de overige stom en breed. Hy is met vier krullen, an weerzijden twe (op de wijs van een baard) ghelijk als met knevels, verzien. Hy heeft een kleine mond, onder een lange snuit. En zijn darmen loopt terstond van de maag, (dien de lever omvangt) recht door den buik na den aars. De gal is an de rechter quabbe van de lever vast. Hy heeft een grote roode milt, het hart onder de kuwen, met zijn hartenvlies bedekt. Zijn kuit is in een sonderling blaasje, gelijk in andere vissen, in een twehoornig vlies besloten. Dit seit die. *Georgius Fabritius* schrijft an *Gesnerus*, datter twe geslachten van dit vischje zijn. Het eene gemeen, dat seer lekker is, en by zijn Mizeners overvloedigh in de rivier Stohe gevangen werd. Het ander is in duntte van lijf, verw en smaak verscheiden, 't welk van de stenen zijn naam heeft, en de Steinzmirling, oft Steen-grondeling ghenoemt is. Zy beminnen klare en steenachtige gronden, hoewel sy an de oevers en in 't slijk, waar van sy Mosch-grondeling ghenoemt zijn, ook ghevonden werden. Zy worden veel in de kleine rivieren, uit welke sy in de grote lopen, voornamentlijk in Februarius, Maart, en April ghevangen. *Gesnerus* heeft 'er gesien, die in het midden van May ghevanghen, en vol kuit waren, en seit datse na Pasche beginnen te baren, hoewel 'er geen ontbreken die seggen datse ider maand kuit schieten. Van haar gebruik in de spijs spreekt *Aldrouandus* aldus. Het is zo lekkeren vischje, dat *Lonicerus* schrijft, dat hy byna van alle de kroon spant, maar dat de tere en jonge vornamentlijk in waarde zijn, seit *Gesnerus*, en dat zy, uitten selve. met lang zap ghekookt, dat te verwonderen is, met lepels gegeten werden. Welke lekkerny, seit hy, ik somtijs omtrent het hoge weir Akronion gegeten heb. Zy worden in het ghemeen gesond gekeurt, zo datse de Geneesmeesters op sommige plaatsen de zieken laten voorsetten. En de selve *Gesnerus* seit, dat sy vast van visch, en niet visachtig van reuk, als veel andere, maar angenaam zijn; en wijl sy klein en niet vet zijn, datse niet veel voeden. Dat de grote van de Mizeners, en die nae de stenen ghenoemt werden, meest gheacht zijn. Dat die in smaak en verw verschelen, dunder van lijf, harder van visch zijn, en gekookt zijnde, tayer an de graten hangen: Dat zy best zijn van Karsmis tot Pasche, om datse dan beginnen te schieten. Dat andere haar in Februarius, Maart, en April, tot het begin van May, beter achten. Dat de tere en jonghe altijd goed zijn, voornamentlijk met Petersely gegeten. Datse in hete wijn moeten gekookt werden, en in weinigh tijds, met wat azijn gemengt, tot dat het zap versoden is, gelijk de Gobius Kapitalus, oft hoofdige Posch ook bereid werd.

XIII. HOOFT-ST.

Van de geschobde Phoxinus.

WAt men van de Phoxinus van *Aristoteles* seggen sal, is swaarlijk uit zijn woorden te speuren. Want hy heeft geseit, dat hy, so haast hy geboren is, kuit heeft, en eenmaal in 't jaar in de poelen van de rivieren, en de rietbossen van de meiren, die hy Palimnadus noemt, zijn kuit schiet. *Rondeletius* beschrijft twee schobbige vissen, met die naam. Den eenen, welke hy seit in Pikardie ghesien te hebben, die Rosiere genoemt werd, en noit meer als een halve voet lang werdt. Hy is plat en breed van lijf, met groote ooghen, geel van verw, de heel kleine Brama in gedaante van lijf gelijk. Hy seit dat hy altijd vol kuit is, en daarom meenen de vissers dat hy daar mede geboren werdt. De ander word van zijn rode start Rose genoemt. Het overige lijf, zeit hy, is blauw, een weinig groter, en altijd vol kuit, ook heel groot. Hy vermoet dat hy de selve mette voorgaande is, die by de Zwitsers Bambela genoemt is. *Gesnerus* seit, het is een vischje dry oft vier vingers lang: langer als ses heb ik gheen gesien. Het hooft is na bedeling van het lijf groot en swart, de straal van de ooghen saffraangeel, welke verw ook op 't begin van de vinnen gesien werd, ook op de vin van den rug in de grote en volwassene. Het lid van de vinnen in de kuwen heeft een klier, in sommige weinig, in andere veel saffraangeel, (in andere, so ik het wel onthouden heb, roodachtig) namentlik na het onderscheid van ouderdom, en kunne, mogelijk ook van de wateren en landschappen daar sy haar houden. Hy heeft witte schobben, en van zijn hooft totte start loopt een donkere streep. Op 't midden van den rug heeft hy ene vin, twe an de kuwen, even so veel an 't midden van den buik, een onder an den aars. In 't begin van de start is een swarte plek met enige andere kleine, weersijds an 't begin van de vinnen. De rug en zijden zijn enigsins geelachtig, sy

Arist. H.A. l.6.c.13.14

zijn bitter van smaak. Zy worden alleenlijk zo ik hoor in de lopende wateren gevonden, niet in de meren en 't slijk, gelijk de glatte, welke wy geseit hebben uit de kleine wateren in de meren en rivieren te lopen, waar van by ons de glatte van de kleine riviertjes Bach Bammele genoemt werden. De selve worden ook somtijdts in de rivier-Glattus by de Switzers, welke klein en slijmerig is, van de Krabbevangers gevonden, en wechgeworpen. Van het begin van de Vasten totten eersten May, mogen de vissers geen netten, die enger zijn als datter een dikhoofdige Posch en de Bambele door mag, in 't water brengen. De Italianen, so ik hoor, noemen onse Bambela, met de selve naam als de rivier-Posch Varon. Maar de bywoonders van 't meir Verban omtrent Lukarn noemen hem Sternazzo, oft Sternikulo.

XIV. HOOFT-ST.

Van de Bubulka van Bellonius, en de rivier-Putilus van Gesnerus.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 32.

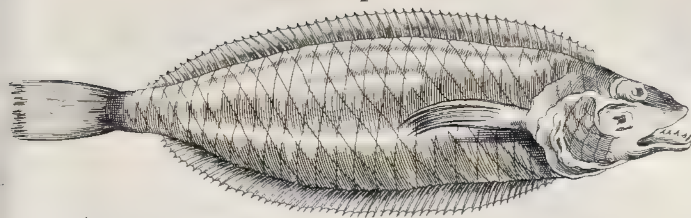
NA de Phoxinus voegen wy de Bubulka van *Bellonius*, om dat hem *Gesnerus* met die, welke in Pikardie Kosiere genoemt werd, gelijk-slagtig maakt. Maar *Bellonius* schrijft van hem aldus: Het is een vuil slecht visje, by 't gemeen in Vrankrijk uit de daad bouviera: by andere Peteuze, den oorsprong der naam van de veesten getrokken zijnde, ghenoemt. Het is een voedster-kindt van de Saone, maar niet heel overvloedig, en die niet altijdt ghevonden werdt. Want ghelijk de kleine visschjes, Verones ghenoemt, in de maanden Augustus, September, en October nerghens, oft ten minsten weinig te voorschijn komen. Also komt de Bubulka ook laat voort. Hy word veel in de Lente gevangen. Hy is mette hele gestalte de Zee-bremma, en de Kastagnola ghelijk, maar veel kleinder. Want hy is plat en breed, en ook zilverwit, dry vingers lang, en geen dry breed.

Tegen de Son gekeert, schijnt hy niet swarts te hebben als op de streep, die over den ruchgraat na de start loopt. Op den rug heeft hy een klein vinnetje, den oogappel boven maten swart, en is met grote brede schobben bedekt. An 't verwulffel van 't gehemelte heeft hy iet vleesigs, indien men grote dingen met kleine vergelijken mag, als de Karper. An weerzijden vier enkele vinnen, en even so veel an den buik, een gespleten start, met een kleine mond, sonder tanden. Ik geloof dat die visschjes veracht werden, om haar grote gal, en datse niet wel konnen ontweyt werden, sonder die te breken, welke door 't gehele lijf verspreyt zijnde, worden sy bitter; de selve is onder de rechte quabbe van de lever van verw als een Smaragd, en grootte als een boon gehecht. In den buik heeft hy een wind-blaasje vol luchts, met een knoop onderschept. De milt rood, en rond, die an de krop van de maag hangt. Zijn darmen zijn met veel bochten en drayingen in de rondte gebogen. Tot hier toe *Bellonius*.

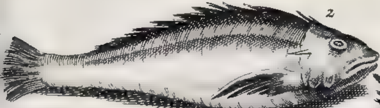
De rivier-Rutilus oft Roodvin heeft *Gesnerus* van de verw zijner vinnen also genoemt, tot onderscheid van de Erythrinus der ouden, oft rode Meir-brasem. Omtrent Komou in 't meir Lar, seit hy, word hy ook Piota, als mede omtrent Verban, genoemt. Van de Hoogduitsen die an de zeekant wonen Rodouh, oft Rodau. By de Zavoyarts omtrent het meir Biela, en Niokomum, Vingeron oft Vengeron, waar van de Hoogduitsen Wingeron seggen, daar teghen (met welken naam nochtans de Inwoonders van Lucern een gedaante van de Leuciskus verstaan, die wy geseit hebben, by de Fransen Vendozia, en Dardus ghenoemt te werden) wordt hy by de Engelsen Roche, by de Polen Pstrega genoemt. De visch by *Gesnerus*, van de markt ghebracht, was omtrent vier vingers breed, en twaalf lang, met een heel zwarte oogappel, een gele straal, en roodachtige lippen. Van verw op de start, en vinnen an den buik en aars gehecht heel rood, maar het overighe minder. Van de boven-kuwen, totte start loopt een schuine streep, en de start is ghespleten. De winkbrauwen, en de plaats omtrent de kuwen zijn goudgeel. De schobben zijn breed, sterk, en ghestreept. De rug is donker, den buik bleek met vier vinnen, een groene gal, en dobbele blaas. En de visch steekt vol graten. In de keel heeft hy weerzijds kromme kaaksbeenders, en met vijf tanden gewapent, die binnewaarts als een zaag ruw zijn, dat ik niet weet oit in enighe visch ghesien te hebben. Het is by onse Zwitsers maar een poel-visch, en heel langlevende. In ons meir, en de Akronion wordt hy overvloedig gevangen. De vissers van Konstans, en omtrent Akronien seggen dat hy zomtijds mette Brasem versamelt, en dat daar van een halfslag gheteelt werdt, dikmaal groter als de Roodvin, maar kleinder als de Brasem. Hy baardt in de maand Junius. Daar is een heel groot geslacht van rivier- (oft poel-) vliegen, met een langwerpig ronde, en gesprenkelde buik, dese doen de vissers an de anghels, om de Rood-vin te vangen. In Februarius, en Maart, word hy by andere Hoogduitsen, by de onse in November voor best om te eten gehouden. In de May begint hy te verminderen en te verargheren: Die hem kennen be-

Tab. XXVII.

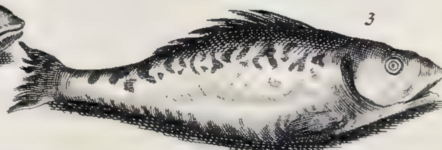
1 *Pecten.*

Araneus minor. Pieterman. 2

Aloſa. Elft. 3

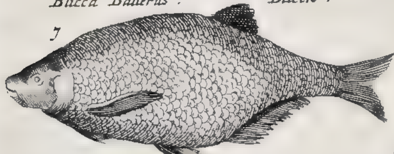
Aloſa ſeu Clupea. 4

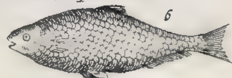
Phoxinus Squamoſus Maior. 5

Blicca Ballerus. Blieck. 7

Phoxin. Sqam. minor 6

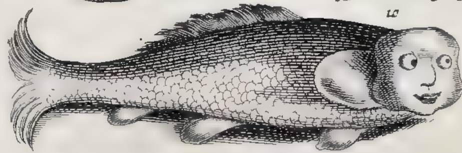
Glanis. ein art Welſen. 8

Barbota Ein ander art Truſch. 9

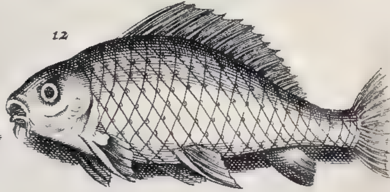
Cyprinus monſtroſus. 10

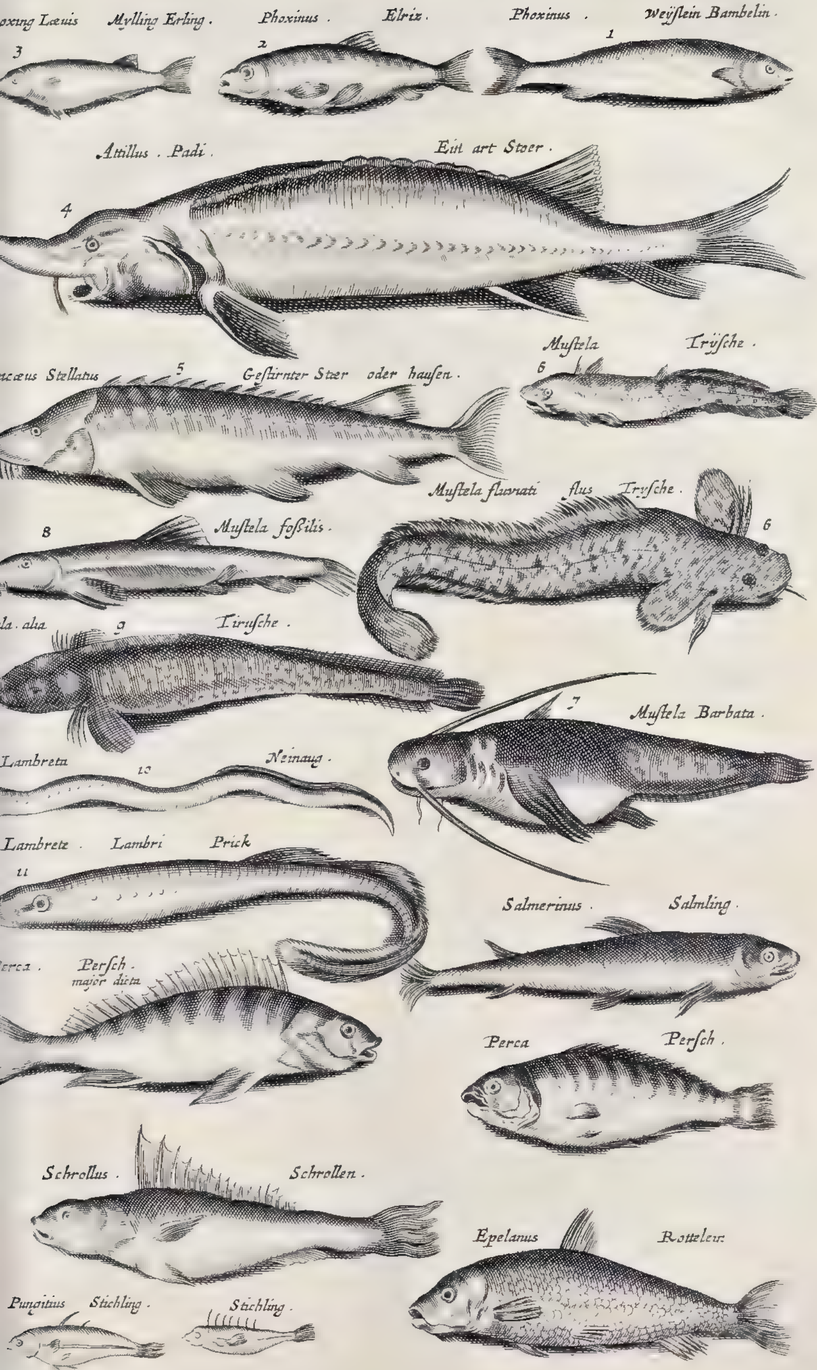
Cyprinus karpf. 11

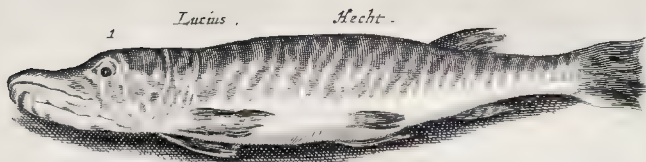
Cyprinus Alius. ein and. art karpfr. 12

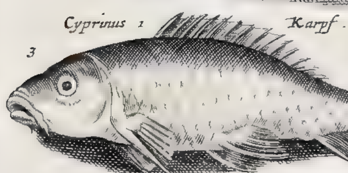

Tab. XXVIII.

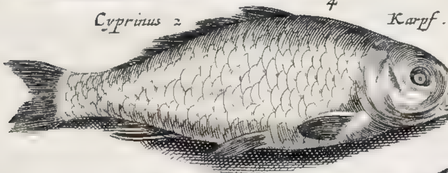

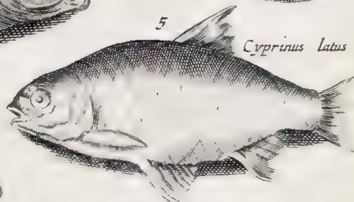
oxing Læuis
Mylling Erling.
Phoxinus.
Elriz.
Phoxinus.
Weÿslein Bambelin.
Attillus. Padi.
Ein art Stoer.
Mustela
Trÿsche.
tcæus Stellatus
Gestirnter Stær oder hausen.
Mustela fluviati
flus
Trysche.
Mustela fossilis.
la. alia
Tirusche.
Mustela Barbata.
Lambreta
Neinaug.
Lambrete.
Lambri
Prick
Salmerinus.
Salmling.
erca.
Persch.
major dicta
Perca
Persch.
Schrollus.
Schrollen.
Epelanus
Rotteleir.
Pungitius
Stichling.
Stichling.

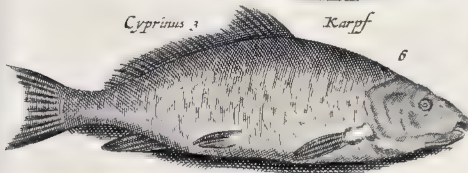

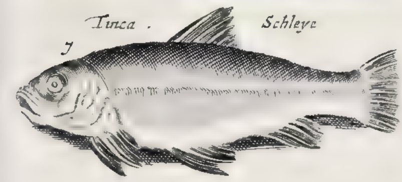

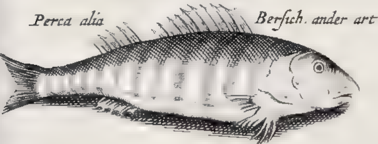

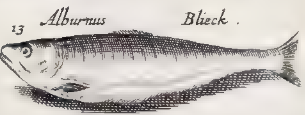

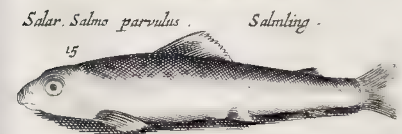

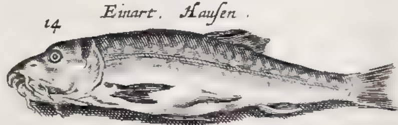

16 Exos sive Ichtiocolla

belaſten hem te bereiden als de Karper, en in koude wijn geworpen te ſtoven. Tot hier toe uit *Geſnerus*. Men meent dat hy de ſelve mette Tangeron van *Rondeletius* is. Maar deſe ſeit, dat hy met het lijf de Ballerus (waar van op zijn plaats geſproken is) en mette ſnuit de Mugil gelijk, en die nochtans langer is. Dat hy geen tanden heeft, maar an de kuwen twe goudgeele vinnen, in't midden van den buik twe ſafferaanverwig, een an den aars, en een op den rug; dat zijn ſtart in twe vinnen aflaat, die in 't begin met ſchobben gedekt werden, hoewel ſy niet vaſt anhangen; dat hy de Karper in gedaante van lijf, zelfſtandigheid van viſch en zap ghelijk is, en voor ſlecht gehouden werd.

II. OPSCHRIFT.

Van de glatte Rivier-viſſen.

I. HOOFT-ST.

Van de Attilus van de rivier de Po, oft een aart van Steur.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 1. TOt hier toe van de geſchobde Rivier-viſſen, nu volgen de glatte, onder de welke de Attilus ſich eerſt vertoont, die in de Po door luyheid vet gheworden, en duiſend ponden ſwaar zijnde, met een angel als een yſere ketting ghevangen, niet anders (op dat ik de woorden van *Plinius* gebruike) als met twe Oſſen konde uitgehaalt werden. Het is een kraakbenighe viſch, de Steur ſeer gelijk. Want hy heeft op de wijs van deſe ſchildachtige beenders, maar men ſeidt dat hy die met'er tijd verwerpt, en dat dit de oorſaak is, waarom hem enighe ſonder, andere met beenders afmalen, achter welke eene vin op den rug ſtaat, daar twe andere onder ſtaan, geheelijk als in de Steur. De ſtart eindigt ook in twe vinnen. Zijn geſlooten mond is met een ſchuine openingh doorſneden, maar geopent is die ront. Voor dien als de ſnuit hangen zijn viſachtige en ſachte byhangſels. Hy heeft gedekte kuwen, met vinnen verſien. Maar hoe hy van de Steur, welken *Franciſkus Philelphus* meende den Attilus te zijn, onderſcheiden is, leert *Selius Kalkagninus* ſeer treflijk met deſe woorden. Het geen ghy my afvraagt, oft den Attilus, die de gemene benaming Ladanum noemt, die in Italie Moron, in Hongarie Uzo ghenoemt werd, de ſelve is, zal ik met weinig beantwoorden, te weten, dat ik niet mene, dat hy de ſelve is, ſelfs in't getuigenis van *Plinius*, die meent dat hy an de Po eygen is, op welke plaats hy van de eyghen viſſen van eenige rivieren ſpreekt. Maar ik ſal met u opentlijker handelen, en ik beroep u niet alleenlijk tot tet ghetuigenis van *Plinius*, maar ook van u eigen oogen. Ik heb derhalven de ghedaante en gheleding van den Attilus zo kort als moghelijk was overlopen. En wijl zulx niet wel konde gedaan werden, ten waar men een voorbeeld van een bekende viſch gebruikte, ſo heb ik my den Hykka oft Steur, die byna overal voortkomt, voorgeſtelt. Welke hoe wel hy in de zee geboren werd, ſo loopt hy nochtans met een wonderlijke luſt teghen de rivieren op, tot dat hy heel vet zijnde wederkeert. Ik heb noch niet gheſeidt van het voorbeeld van de Moron oft Uzo, om dat deſe viſſen ook overal bekent zijn, en my haar beeld niet wel in de geheugenis hangt. Dit hebt gy dan van de ſaak. De Attilus verſcheelt hier in van de Steur, dat de Steur een zee-viſch, en de Attilus een rivier-viſch, en an de Po eighen is. Daar is niet te vergeefs een Steur van vier Attiſe talenten, dat is dry hondert ponden gheſien: *Plinius* ſeit, dat de Attilus tot duizend ponden, dat is over de derthien talenten gegroeit is, welke grootte voorwaar vry veel is, en weinig gezien werd. Als de Attilus tot een zekere grootte gegroeit is, werpt hy zijn ruwe ſchobben af, die hy in vijf ryen verdeelt heeft, te weten in 't opperſte van den rug an weerzijden dubbel, en even verre van malkander ſtaande, zo dat de laatſte rye totte vin raakt. Die weg geworpen zijnde, word hy glat in 't antaſten, en heeft niet dat de naghels bezeert. Daar teghen behoud de Steur zijn ruwe ſchobben de gehele Zomer over: De viſch van de Steur is hard, en wonder angenaam van ſmaak. Daar tegen is de Attilus zacht, en de mond niet zeer anghenaam. De viſſers menen dat het voorſte deel van den Attilus zich naulijk, ten anſien van 't achterlijf, als vier tegen een heeft: want de gehele kracht van deze viſch is in de kop, en het gedeelte naaſt an de kop, gelegen. Welke anmerking, hoewel zy ook totte Steur en andere behoort, na 't zeggen van *Ariſtoteles* en *Plinius*, wiens woorden deze zijn, te weten dat de hoofden der viſſen, na bedeling van 't lijf, heel groot zijn, mogelijk om beter onder te duiken; nochtans is die anmerking in de Attilus boven andere wonderlijk. De Attilus heeft kleine ogen in zo gheweldigen hooft. De Steur en Attilus hebben de mondt in 't onderdeel, (hy wil zeggen in 't opperdeel) byna op die plaats, daar in de andere volmaakte dieren de ſchouderblaan op paſſen. De mond is weerzijds zonder tanden; maar in de Steur byna rond. In de Attilus veel groter met een ſchuine opening, welke geopent zijnde, ſlokt hy met dat wijde hol de andere viſſen binnen, die hy in 't aaſſemen, met een verheffing, gelijk de viſſers menen, angheraakt heeft. Hy verkeert veel op viſchrijke plaatzen, in de Winter voor-

Plin. H.N. l. 9. c. 15.

voornamentlijk omtrent de diepe kuilen, daar ſich de viſſen, die de koude niet verdragen konnen, na toe begeven. De ſnuit van de Steur is opwaarts gekeert, en breed, by na op de wijs van de Dolphyn oft Spitsneus. Die van de Attilus is vlak, en een weinig minder als in een ſpits aflatende. De Attilus is op den rug wit, en wollig, de Steur groen grauwachtig. Dit ſeit *Selius*. Van ſijn vyandſchap mette Klupea, ſpreekt *Plinius* aldus. Deſen brengt een klein viſchje, Klupea genoemt, door het afbyten van een ader an zijn keel, daar het zeer begerig na is, om den hals.

II. HOOFT-ST.

Van de Antaceus uit de Boryſthenes van Rondeletius, oft een ander aart van Steur, en van de geſtarnde Steur.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 2.

Rondeletius ſeit, de Antacei worden grote viſſen genoemt, van welke *Strabo* ſchrijft, datſe van ongemene grootte, in de Boryſthenes in 't ys bevrozen zijnde, uitgegraven zijn. En *Zolinus*, zo ik meen, verſtaat geen andre, ſeggende. By de Nuri waſt de rivier Boryſthenes, in welke viſſen van lekkere ſmaak zonder benen zijn, en niet als kraakbeen hebben. Ik twijfel ook niet, oft *Plinius* ſpreekt ook van de ſelve, met deſe woorden. Uit de Donau word de Mario getrokken, die het Zeevarken gelijk is, en hy word geſeit in de Boryſthenes heel groot, en ſonder benen, oft graten te zijn. Hier van wierden gheſoute ſtukken gemaakt, inſonderheid van de kaaken, en die delen die omtrent het verhemelte zijn, om dat die de andere in lekkerheid overtreffen.

Zo is dan deſe, welke wy vertonen, een van die, met een langwerpige ſnuit, en een grote opening in 't opperdeel. *Bellonius* vertoont dierghelijken gheſtalte onder den naam van de Attilus, uitgenomen dat hy hem maar een vin op den rug ghegheven heeft. Hy is ſeit hy van ongemene grootte: En voorts de Steur in uit, en innerlijke delen gelijk, uitgenomen dat voor de verheven, en uitpuilende weerachtige knobbelen, met welke de Steur door vijf ryen beſet is, die alleenlijk met blauwe platte vlekken, en een minder ruwe huid, an de zijden onderſcheiden is. Daar boven heeft hy maar ene vin van den aars na de ſtart. Maar de Steur heeft 'er twe. Voort heeft de Attilus een langwerpige buiſwyſe mond, met een langachtige neus. Tot hier toe *Bellonius*, die daar na enige dinghen van deſe viſch ſchrijft, die den rechten Attilus toebehoren.

De geſtarnde Antaceus is in de Donau, omtrent Straubing gevangen, en geſchildert an *Geſnerus* gheſonden. Hy was by na over al blauw, de buik witter na de rooſverw hellende. De angels op den rug, en de ſtarren waren bleek, over al met bleekwitte, oft donkerblauwe ſtrepen. Deſen is gelijkſlachtig, die Sik oft Tik genoemt, en in de Donau omtrent Peſta oft Buda ghevangen werd. Hy wordt XXV. ponden ſwaar, hy is op de huid over al gheſtarnt, maar met een langer dunder ſnuit, als in de Huzo, de ganſebek byna gelijk.

III. HOOFT-ST.

Van de Ichthiokolla oft Lym-viſch.

Van de Ichthiokolla ghedenkt *Plinius* uit de ouden: Die viſch word Ichthiokolla genoemt, welke een lymachtige huid heeft, welkers lym ook ſelf Ichthiokolla, oft viſch-lym genoemt werd. Zommige ſeggen, dat hy Joodſe viſch genoemt is, welken naam de Zigena by de Parizanen toekomt. Andere ſchryven dat hy van *Herodotus*, en *Pompejus* grote Antaceus genoemt werd, enige noemen hem de Mario van *Plinius*. *Bellonius* ſeit, dat hy by de Inwoonders van de rivier Tanais Barbot genoemt werd, om dat hy an de lippen als met vier baarden verſien is. En *Dioſkorides* heeft geen ander verſtaan als hy ſchrijft, dat de lym de buik van een grote viſch is, en dat de witte, en die van Pontus voor beſt gekeurt werd. Zodanige word noch huidendaags uit zijn gedarmte, en uit de Pontus overgheſonden. Het is een grote viſch, van langwerpig ronde geſtalte, ſonder benen en graten, met een dik en breed hooft, en een groten mond die heel ghereed ſtaat: Uit zijn bovenſte kaakbeen hangen vier byhangſels als baarden, waar van hy Barbotta genoemt is. Hy heeft kleine ogen, ten anſien van zijn grote lijf. *Bellonius* ſeit, dat hy van de Steur, en Attilus daar in voornamentlijk verſcheelt, dat hy ſonder ſnuit is, een grote opening van mond vertoont, en dat hy geelachtig, hard, en met een glatte huid gedekt is. Voor de hoeken van de ogen heeft hy twe kleine zigtbare gaten, twe vinnen op den rug, (die *Rondeletius* zus, en *Bellonius* zo afmaalt) tot te ſtart toe uitgerekt. De kuwen zijn als met een graatachtig dekſel verſien, op de wijs van de Steur, met een ſtart meer als van deſe gekloofr. Hy werd door een ſonderling teken van andre viſſen onderſcheiden, om dat hy weinig boven het graatachtigh dekſel van de kuwen met een gat ter zijden doorboort is. Het blaasje waar uit het lym voortkomt, loopt van 't hooft langs den ruggraat na de ſtart. Hy is volgens *Rondeletius* heel ſoet van vis, maar heel lijmig, en daarom bequaam om te ſouten, waar door hy beter harder en root wert als de Salm, om welke hardigheit hy ook enigen tijd moet we-

Dioskorides M. M. l. 3. c. 102.

Bellonius de piſcib. l. 2.

weken, eer hy gekookt werd. De inwoonders vande Tanais brengen die te Rome en Venetie, en daar word hy op de viſchmarkt verkocht. De viſch-lijm, als *Plinius* ſchrijft, geneeſt het geſwel Epinyctes, en maakt de huid glat, vier uren in water gekookt, daar na geſtampt, gekneet tot dat het heel zacht en vochtig is, word het in een vat bewaart, en in 't gebruik word een lood met een half lood ſwavel, en zo veel Anchuza met twee lood ſilver-ſchuim gemengt, en met water t'zamen geſtampt. Hier mede het anghe-ſicht geſtreken, moet men dat na vier uren weder afwaſſen. De ſelve zeit elders: Het runzel van een kalf met wijn ghedronken, geneeſt de ſlaap-zucht. Deſelve, het viſch-lijm is goed om allerlei papier, en ſnaren-ſpeeltuig t'zaam te lijmen, als mede allerlei houtwerk, 't welk ſchaly wijs over malkander geleit werd.

IV. HOOFT-ST.

Van de Glanis.

De viſch die by *Ariſtoteles* en *Pauzanias* Glanis, by *Plinius* dikmaal Silurus, zomtijds Glanis, Glanus, en Glanius genoemt is, word van *Ælianus* met de Silurus uitgedrukt. Veel van de jonge volghen de oude, en onder die *Geſnerus*, en *Schonfeld*, wat wy ſouden gevoelen, hebben wy boven gezeit. Hy heeft den naam van Glanis, een rivier van Italie en Kuna gekregen, indien wy *Stephanus* volgen. En hier van behoud hy noch een teken by 't gemeen te Konſtantinopelen, die hem noch, na 't zeggen van *Manardus*, Glangnus noemen, als of men zeide Glanus. Wat angaat

ionf. nthocol. 69. ſijn beſchrijvingh. Hy heeft tot beenders graten en geen kraakbeen, een donker lijf, vol ſwarte plekken, zonder ſchobben, en de huid dik en ſlibberigh, een groot plat hooft, een ſtompen muil, kleine ogen, een grote opening van mond, die na de breedte van 't hooft gaapt. De boven-lippen met een dobbele, de onderſte met een enkele rye tanden inwaarts gebogen verſien, waar mede hy ſijn roof vaſt houd. De keelgaten zijn weerzijds met beentjes, als een vijl, ruwachtig. Van de onderlip hanghen vier baarden, dun, langachtig, en bleek, van de bovenſte twee van de ſelve verw, hard en langh als ſprieten, die hy nu voor zich uitſteekt, dan weder intrekt. Op den rugh heeft hy een kleine vin, achter den nek met vier oft vijf vezelen verſien, achter de kuwen twee vinnen, van welke de een naaſt an de keel uit een beenachtige angel beſtaat, daar hy de ſchadelijke viſſen mede afweert.

Zijn buik is groot, wanſchapen, en witachtig, met donkere plekken bezait. Het hart leit onder de kuwen, die an weerzijden vier zijn, van 't middelrif af-gheſcheiden, daar de keeldarm doorboort, waar van de maag afdaalt met de darmen, die met ene bocht na den aars loopen. De lever die uit den rode bleek, in twe quabben verdeelt is, en daar een galblaas vol bleke gal anhangt, leit op de maag. De blaas, die enkel is, an den rugh-graat, en de penſzak is witachtig.

Hy word heel groot, en niet alleenlijk van twe hondert ponden, maar ook groter gevangen. *Geſnerus* ſchrijft, uit de ghetuigenis van een ſeker ervaren Hongaar, datter in de Tibiskus, een rivier van Dacia die in den Donau vloeit, eertijds een ghevangen is, die een ſlede van ſeven oft acht ellebogen vervulde. Dat de zelve ſeſthien jaren in de rivier, onder de keuken van ſeker Edelman, ſich verborgen hadde, en ten leſten met den angel gevangen was, wijl hy ſijn jongen bewaarde; en doe hy gevoelde dat hy vaſt was, uitgeſprongen was, en dat de viſſers hem twe uren lang gevolgt, en ten leſten, vermoeit zijnde, gevangen hadden. Dat hy een baard boven en onder de mond heeft, daar in een grote opening is, en dat hy na de ſtart dun afloopt. Dat hy tanden als een kam heeft, met welke de wolle-lakens gekamt worden, ghemeenlijk kaarden genoemt. Dat hy ſonder ſchobben is, en in de ſlijkerige waters verkeert. Maar *Geſnerus* zelf ontkent datſe tanden hebben, en zeit dat de lippen ruw zijn als een vijl, en hy alzo ſijn roof wel vaſt houd; vaſt houdende, ook eet en verbrijzelt, dat hy geen tanden nodig heeft, maar dat hy den roof met ſijn holle rop en keelgaten gheheel door-ſlokt. De ſelve ſchrijft ook, dat hy in de Viader van Zilezie zo groot is, dat hy gevangen op een wagen geleidt zijnde, over den zelven uitſteekt. Van die is ook verſcheiden, welkers beeltenis *Geſnerus* onder den naam van de derde Silurus voorſtelt. Het is een vis, zeit hy, die enige gelijkheid met de Muſtela van de rivieren en poelen heeft. De ogen zijn klein, de baarden donker, niet lang, en allengskens dun aflopende, twee an de boven-, dry an de onderlip; twe vinnen an de kuwen. Op den rug vertoont het afbeeldzel geen, maar alleenlijk een ſpits uitpuilend kliertje, hoedanigh ook in de grote poel-Muſtela byna op de ſelve plaats geſien werd. An den buik iſſer een heel langh, doorgaans, tot de ſtart toe, met donkere plekken onderſcheiden. Het lijf word van 't hooft achterwaarts allengskens dunder. Het einde is breedachtig en ſchuin, en dat wonder is, hy heeft gheen vin an de ſtart, maar een groten breden mond. Het hooft is uitten blauwe groen, het overige lijf met groen en geel vermengt, geverwt. Hy heeft ook plekken van verſcheide verw. Van dit gheſlacht heeft een zeker borgher twee in een ſtaande water ghevoed, welke als ſy voor zes-en-dertig jaren, ('t zijn de woorden van *Stubius* an *Geſnerus*) omtrent

Hundsfelden in den Rhijn met die andere vissen, diemen te Straazburgh Rufelken noemt, t'zamen in een net gevangen wierden, en naulijk een vinger lang waren, en te Straazburg op de markt quamen, zijn zy van seeker borger om de zeldenheid ghekocht, en in een rivier geworpen. In welke van die tijd af de ene zo groot geworden is, dat hy nu ses en een halve voet van de mijne (de lengte van een middelbaar man oft meer) uitmaakt. Daar het hooft op sijn dikste was, heb ik het met een draad gemeten, en den omkring byna twe en een halve voet gevonden. d'Ander was dezen in alles ghelijk; maar veel korter. De grote eet allerlei vissen, 't zy dood oft levend, uitgenomen de Karper. 's Winters heeft men hem noit niet zien eten. Zijn hoorns die boven zijn mond staan, vallen jaarlijkx af, en groeyen weder uit als in de harten.

Ælia. H.A. l. 12. c. 29. Hy wierd ten tijde van *Ælianus* in veel rivieren ghevonden: Ten tijde van *Plinius* voornamentlijk in de Mein, ten waar gy liever den Rhijn wilde verstaan. *Aventinus* verhaalt datter een in de Ænus, welken zommighe in plaats van de Mein en Rhijn stellen, omtrent Visbinum, 't welk omtrent de mond van deze rivier is, ghesworven heeft, en het is waarschijnlijk, wijl het een heel slijkerighe plaats is. Dat hy in de rivier Sydnus van Siçilie voortgekomen is, maar klein, om dat die t'zamen-vloet, koud en helder is, staat by *Ælianus* te lezen. De Pyramus, Sarus, en Orontes brengen 'er veel voort, om datze modderigh zijn, nocht zijn ook minder in de rivier van de Ptolomei. In de poel Apami, in Ægypten, in Bubasto worden veel tamme gevoed. *Strabo* en *Atheneus* verstaan, als zy schrijven dat de Silurus in de Nijl is, de Glanis, en niet de Steur: want van die uit zee in de rivieren lopen, loopt gheen ander om de Krokodillen in de Nijl, behalven de Dolphijn, de Mugil, en Aloza oft de Elft. Als *Plinius* de Glanis an de zee eighen maakt, is hy bedroghen. *Schonfeld* schrijft uitdrukkelijk: Dit dier is an de rivier eigen, nocht loopt oit in de zoute vloeden. Als hy omtrent Hamburg gevangen werd, vreest men terstond, uit het ontroeren van de Elve, onweder van regen oft sneeuw, welke over al uit de bergen, poelen en meiren vergadert zijnde, de Silurus ontvlucht, en in de ruimte van de Elve schiet. Hy word ook in den Ister, Tibiskus, en Wixel ghevangen. In de staande wateren van Switzerland weinigh. In die van Bern, Neokomum, en Moretan zomtijds. Hy eet visch, en niet alleen kleine, maar ook grote, ja hy valt ook op de menschen en paarden. Datter in Pannonie oft Hongarye een ghevangen is, word gezeid, in welkers ingewand een menschen hand, met goude ringen verçiert, gevonden is. Datter een jongen, die omtrent Pozonia in de Donau swom, van ingeslokt is, en de delen in het ingewand van de gevangen visch gevonden zijn, is van geloofwaardighe Hongaren verhaalt. In die, welken wy geseit hebben dat sich onder de keuken van zeker Edelman verborgen hadde, is een menschen-hooft, met een rechter arm en hand, met dry goude ringen verçiert, gevonden. *Aristoteles* heeft geschreven dat hy sijn sterkte alleenlijk in de tanden heeft, en heel vratigh is. Met het schudden van sijn start brenght hy de kleine vissen na de mond. In 't begin van de hondsdagen word hy loom, en ook anders van den blixem slaapsuchtig. Van sijn versameling en baringh lesen wy by *Aristoteles*, datse gelijk de kikvorschen, t'zamenhangende, telen. Dat de grote in de diepe waters, die thien voet diep of meer zijn, baren, maar de kleine in ondieper, en omtrent de wortels van de wilgen, oft eenig ander boom, ook omtrent de rietbossen, en in 't mosch. Sy komen heel traagh uit de kuit voort: En daarom blijft 'er het mannetje veertig of vijftig dagen langh by, op dat de vrucht van andere voorkomende vissen niet soude verslonden werden. De eyren oft kuit nemen ook haar anwas op den zelven dagh, op welke haar het zaat gheraakt heeft. Die van de Glanis zijn een erweet groot. Wat angaat haar gebruik in de spijs. *Salvianus* schrijft datze harde visch hebben. In Hoogduitsland en Polen is hy vet en goed van smaak, en word zo wel varsch als gesouten geprezen. Omtrent St. Jan is hy best, voornamentlijk van dry pond swaar. De kokx nemen een ader die langhs den rugh-graat loopt, (zo *Benedictus Martinus* schrijft) en met een heel dun vlies overtrokken is, uit, als of het vergiftig was.

Arist. H.A. l. 9. c. 37. Arist. l. 8. l. 6. c. 14.

V. HOOFT-ST.

Van de Barbota der Francen.

'T GEen van de Aglanis, hoewel een heel grote vis, gezeit is, sal niet qualijk van dese kleine, om de gelijkheid van 't lijf en de baard, gezeit werden. De Francen noemen hem in 't gemeen Barbota, niet van de baarden (zeidt *Bellonius*) oft van Arunco, 't welk een geiten baard betekent, maar daar van, om dat de Fransen het wroeten metten bek in de modder en slijk, op de wijs van de gansen, Barborare noemen. Hy zelf noemt hem rivier-Claria, maar hy wikkelt hem in met de Lota van Lions, van welke wy op sijn plaats zullen spreken. Hy is slibberigh van huid als den Aal, oft Kongeraal; en van het zelve hooft. Hy is met een rechte korte en enkele krul an de onderkin versien. Op den rug heeft hy een door-

Bellon. de Aquatil. l. 1.

doorgaande vin tot de ſtart toe, welk rond is. In ſommige ſult gy twe vinnen op den rug ſien, gelijk in 't afbeeldſel, dat van *Bellonius* overgeſonden is. Uit *Rondeletius* werd vertoont, van welke de kleinſte vin is, die naaſt het hooft ſtaat, maar hy heeft noch een ander tuſſen den aars en ſtart. Daar boven nocht an weerzijden van de kuwen een, die hy weerzijds vier in getal heeft, en noch twe onder den buik dicht na 't hooft. Voort heeft hy twe ryen tanden, maar heel klein in het onder-kaakbeen: en even zo veel in de bovenkaak, zo datter niet als ruwheid in de zelve gevonden werd: want hy draagt ook noch tanden boven an 't gehemelte. De rug en zijden hebben een blinkende, oft blauachtige verw; maar de buik is wit. Hy is niet meer als een halve voet lang. De lever zend een langwerpige quabbe na de linker-zijde, onder welke de maag leidt. In de poorter van de maag kondt gy vijf-en-twintig byhangzels tellen. De milt ſult gy ook niet in de linker oft rechter zijde vinden, maar die hangt midden op den ruchgraat an de maag vaſt. Zijn aars is nader het hooft, als de ſtart. De darmen zijn niet meer als met dry bochten omgerolt. In ſijn twehoornige lijfmoer heeft hy weerzijds veel kuit. Tot hier toe byna *Bellonius*. In wijs van leven komt hy met de Lota van Lions over-een. Hy heeft een grote lekkere lever, ſijn viſch is ſlijmeriger als van de Lota. Hy leeft met ſlijm en modder, en daar verſchuilt hy onder.

VI. HOOFT-ST.

Van de rivier- en poel-Muſtella.

lrov. piſcib. .c.7. dan. er. iet. 7.c.37.

DE vis die wy Muſtella noemen, heeft *Iovius* onder de Larius ghetelt, en in 't Latijn Triſius genoemt. Die van Milan noemen hem Botta, 't zy oft om dat hy een ſak gelijkt, zo *Kardanus* ſchrijft, oft om dat hy met de kop een kinkvorſch afbeeld. Andere volken van Juzubria noemen hem Botterriſſia. *Geſnerus* zeit dat by zijn landsluy die van de meiren en rivieren in ghedaante onderſcheiden werden: Dat die van de rivieren kleinder, ſwarter van verw, witter van viſch, vaſter en lekkerder van voedſel, en met twee vinnen op den rugh verſien zijn, waarom hy haar ook byzonder beſchrijft. Voort zeidt hy datze beide ſlibberig ſonder ſchobben (hoewel in ſommige zich enige ſchobben in 't ſchrappen vertonen) en bochtig van lijf zijn, 't welk achterwaarts na de ſtart ſmal afloopt als een lint. Zijn verſcheide verw is geſprenkelt, en hy heeft een vin van den aars byna doorgaans tot de ſtart. Zy hebben alle vinnen an de kuwen, noch twe andere in den zelven omkring, tuſſchen 't hooft en den buik. Haar oog-appel is wit, den omringh ſwart, haar vier kuwen zijn enkel. Het hooft is groot, breed, en als plat. In het hooft zijn ſtenen, hy heeft een grote open mond, de baarden omtrent de mont onder en boven in getal en grootte, na de verſcheiden gheſlachten onderſcheiden, maar geen tanden, doch de mond ruw als een ghekerfde vijl. Hy is vraatgierigh na viſſen die hy kan verſwelghen. Zijn viſch is ſlap en ſoet. Zijn grote lever lekker; maar hy is ſonder windblaas. Zijn gedarmte weinig bochtig. De krop van de maag byna enkel, daar an hangt de maag, in 't rond met veel byhanghzels verſien; maar nu heeft hy het wijfje van de rivier-Bottariſſia (hy verſtaat die, welken ik terſtond ſwartachtigh ghenoemt heb) in de maand Januarius neerſtig beſien hebbende, met deſe woorden (uit welke nochtans enige, an andere gedaanten van dit geſlagt behoren) beſchreven. Het is een vis in vorm en bochten de ſlang byna gelijk, met een breed hooft, en na de ſtart heel dun. Hy heeft vier kuwen. An weerzijden van de kuwen een ſwarte vin, en twe kleine witte een weinigh lager an de borſt, een langen an den aars, die een weinig voor de ſtart eindigt, noch een langwerpige op den rug, doorgaans over het midden, met noch een kleinder na 't hooft, welke de ſchilder in 't afbeeldzel door onachtzaamheid niet heeft uitgedrukt. De vinnen zijn alle ſacht en ſonder graten. Onder de kin is een uitpuilende klier als een hair. De ſtart is niet geklooft, maar rond, en nergens gheſcheiden. Hy is van verſcheiden verw. Sijn tere rug is uit den donker en ſwart vaal: De zijden omtrent den rugh zijn met ſwarte ſtippen op een vale verw ghetekent. De mond heeft een ronde opening. De gehele viſch is ſonder ſchobben, en lijmachtig. De kaaksbenen zijn met kleine tandjes zaagſwijs beſet. Van ſijn hooft loopt een witachtighe ſtreep, ſchuins over de zijden na de ſtart: want de ſtart is op ſijn ſwarte verw geſprenkelt; maar het vliezig einde van de ſtart is ten deel ſwart, en ten deel geelachtigh. Hy draaght twe ſtenen in de kop, die heel wit, ſeer hard van gheſtalte, en grooter als de rijskorlen zijn. De poel Barbota, onlanghs in het Meer Griff ghevanghen, en van hem beſchouwt, was duſdanigh: Hy was twemaal negen duim, en een hand breed lang. De draad die om ſijn buik ging dry hand breed lang. Zijn tandjes klein, en overvloedigh als in de ſlangen. Het opperdeel van de mond had twe ryen van tanden, te weten, een binnewaarts in 't midden, daar geen ander onder op paſte. In 't achterſte van de mond ſtaan twe ryen tanden, gelijk als in twe plekken. Hy heeft vier kuwen. De ſchobben zijn rond, en heel klein, welke als de huid met een mesje geſchrapt werd, haar vertonen. De kleine gheſlachten, zo die van de rivieren, als de

kleine

kleine gele van de poelen, hebben gantsch geen schobben. Over de huid lopen over al gelijk als gaatjes, oft holle stipjes, welke, zo iemand na't hooft opwaarts stijf schrapt, heel wit schijnen, indien na de start ook weder verdonkeren. Hy heeft twe gaten in den buik, een voor de vuiligheid, het ander voor de teling, welk gedrukt zijnde, enige melkwitte vochtigheid uitgaf. Daar is noch een ander, uit een andere meir, dusdanigh: hy is geel, met swarte stippen; de baard, die van de kin af hangt, is witachtig. Voor het begin der vinnen op den rug is een vleesig, zacht, langhwerpig rond, van binnen hol, en uitstekend deeltje. Daar an volght terstond de vin van een duim langh: daar na een doorgaande, acht oft negen vinghers lang, van die af is de rugh zonder vinnen naakt, omtrent dry vingers in de lenghte, daar twe andere kleine byna dryhoekighe op volgen, tussen welke omtrent de ruimte van een vinger is: van waar de onderste en laatste, en wat kleinder begint, en an de start gevoeght is. De gal is groenachtigh. Zijn blaasje is an de lever, en an de darmen vast. In zijn maag waren twe geheele vissen, ider seven vingers lang, en dry breed, en niet anders. Zijn gewicht was in 't gheheel vijftigh onssen. De huid van de ghekookte was groenachtig, en lelijk, de visch heel wit, heel vast en goed. De lever wit, groot, lekker, en niet, als in de kleine, rosch. In een ander kleine rivier-Trissia, omtrent thien vingers lang, zijn, zeid hy, de vinnen dusdanigh: Voor eerst heeft hy dat korte kliertje niet, maar een korter vin; en een weinig verder heeft hy twe andere een vinger lang, daar na twe vingers breed, verder een ander een weinig korter, in 't midden, en daar na de start. Wederom verschilt van deze een ander een weinig langer (gelijk ik eenmaal angemerkt heb, want dit moet niet eenvoudighlijk verstaan werden, zo veel de verw en grootte angaat) die minder geel van lijf was, maar meer swart blinkkende: want zijn eerste vin is kort, daar na volgt een ander langer, doorgaans tot het begin van de start. Zo heeft dan de groote meir-Trissia, behalven dat kliertje, vier vinnen op den rugh. De swarte uit de kleine twee, de groote gele dry, de kleine twe: indien 'er anders twe gele gedaanten zijn, dat naukeuriger te ondersoeken staat. De kleine meir-Trissia heeft op den rugh twe vinnen, zo na by malkander datse maar een schijnen, doch donker, en niet schoon geverwt. Het onderscheid van de vinnen is zekerder, want de verwen konnen op velerlei wijs veranderen. In den Rhijn, boven 't meir Akronion, groeyen zy tot dry ponden van zesthien onssen. Te Konstans is een zo grote ghevangen, dat hy voor twee drachmen en een half verkocht wierd. Te Praag zijn ook zomtijds heel schoone ghevangen, met verwen van geel, wit, roosachtigh en swart onderscheiden, met een swarten oogappel, en een blauwe kringh. Zommige menen datse an de oevers swarter, in de diepte geelder werden. Zy zijn vlees-eters; en geen visch, als deze, slokt, na evenbedeling, groter vissen in. Zy soeken de diepten, zo dat *Albertus* schrijft datter in 't meir omtrent Konstans, dry hondert voeten diep onder water, met den hengel uitghehaalt werden. Zy worden dik met de kinkvorschen uitgetrokken, welke wijl zy haar an de mond hanghen, als of zy daar haar spijs uit zogen, daarom hebben zommighe geschreven datse door de mond met kinkvorschen versamelen. Zy beginnen omtrent December te baren, elders in Januarius: zy alleen onder de vissen werden door ouderdom blind. Zy worden seer in de spijs ghepresen, voornamentlijk die in zuivere lopende rivieren leven, om datse witter en vaster visch hebben. De levers zijn zo smaaklijk, dat eertijds by de Duringers, so men zeit, de huisvrou van een Graaf van Bichlingen al haar jaarlijksen inkomst in die lekkerny verteert heeft. Dese worden voornamentlijk voor Karsmis best gehouden, en omtrent haar baartijd verworpen, om datse op die tijd in sommige wateren steenachtig zijn. De kuit zeidtmen dat altijd heel schadelijk is. Op sommige plaatsen van Savoye, omtrent het meir Neokomum, snijden zommige Waarden haar de levers uit, en de wond toenayende, werpen zy de vissen weder levend in 't water. *Encelius* zeidt dat de maag van dese visch met haar byhanghzels wonderlijke krachten heeft: want veroudert, zeidt hy, gelijk gemeenlijk gheschiet, trekt zy in Zaxen de vrouwen de opghestopte maand-stonden wonderlijk af, als mede de nageboorte; en datze, ingegeven zijnde, tegen alle gebreken van de moeder groot voordeel bybrenght. In Sweden worden over al in de herbergen dese magen gesien an de muren omtrent de ovens, die van de gasten daar tegen an geworpen werden, om die te drogen, die ook, ingedronken, de pijn van de kronkeldarm genesen. Zy zegghen datter ook oly uit de lever in een glas vergadert werd, wanneer die in de Son oft an de hete ovens opgehanghen werd, dat die oly heel klaar en geel is, bequaam tot de blindheid van de ogen, ook tegen de wolken en vlekken, die van de hoeken der ooghen uitwassen.

VII. HOOFT-ST.

Van de Graaf-vissen, oft die gegraven werden.

VAn dese vissen hebben de oude en jonge gewagh gemaakt. Uit de oude spreekt

ſpreekt *Theophraſtus* van haar natuur aldus. Op ſommighe plaatſen zijn Graaf-viſſen, gelijk omtrent Heraklea, en elders in de Pontus. Zy groeyen omtrent de rivieren, en waterighe plaatſen, welke (op zekere tijden) verdroghende, kruipen de viſſen na de vogtigheid hakende allengsjes dieper in de aarde, welke ten leſten ook verdrogende, blyven ſy in de ſelve als levend begraven, oft ghelijk ſommighe dieren 's winters in haar ſchuilhoeken verblyven, ſonder gevoelen en beweging. Indien dan die plaatſen, eer ſy weder bevogtigen, uitgegraven werden, beginnen die viſſen haar te bewegen. Zo gebeurt het ook, dat in de Pontus de viſſen door de vorſt in 't ys bevangen werden, en niet eer weder gevoelen of bewegen, voor datſe in de pot om te koken geworpen zijn. Onder andere gheheurt dit voornamentlijk de Gobius. Maar ſy worden byna Graaf-viſſen, om dat van de overvloeying der rivieren, op de plaatſen die verdrogen, enige kuit, oft andere beginſelen totte teling der viſſen bequaam naargelaten werden. Want ſommighe worden niet uitte kuit geteelt, gelijk den Aal en de Kentriſkus. Dit geſchied in Heraklea omtrent de rivier Lykus. Maar deſe beginſelen in de aarde gelaten, worden volmaakt, en duren die tijd over. En dit is ook niet ongerymt.

Want veel ſodanige dieren hebben weinig voedſel nodig, gelijk ook de ſlangen en die haar in de ſchuilhoeken verbergē. Eerſt worden de eiren oft kuit, mette vogtigheit uitte aarde voortkomende, en daar na de viſſen uitte ſelve voortgekomen, gevoed. Datſe nochtans heel groot werden, is niet waarſchijnlijk, en word ook niet geſeit, wijl de engte van de plaats, en 't gebrek van voedſel dat beletten. Voorts komen de viſſen ook ſo in de locht niet duiren, als die uitte waters te lande de koſt konnen ſoeken, die maar weinig verkoeling, welke de locht haar verſchaffen, kan nodig hebben. Want ſelf de engte der kuwen wijſt an datſe weinig verkoeling nodigh hebben. Waarom ook den Aal lang in de locht levent blijft, en in beroert water lichtlijk verſtikt. Op gelijke wyſe worden de Graaf-viſſen, van de omringende aarde, zo veel haar nodig is, verkoelt. Maar 't geen omtrent de Graaf-viſſen in Paphlagonia gebeurt, heeft een ſonderlinge en verborghen oorſaak. Want daar ſeit men dat heel diep uitte aarde veel en goede viſſen uitgegraven werden, wijl men niet merkt dat de waters van de rivieren daar over vloeyen, oft anders vergadert werden, waar van eenigh zaat en beginſel van voortteling naghelaten werd. Het is dan overig datſe van zelf voortkomen, en dat geduirig. Want ſy konnen met malkander niet verzamelen. Oft men moet menen dat zulkx uitten aart van de plaats geſchied, die vogtig, en vrugtbaar van zulke viſſen is, door ſekere t'ſamenmatiging van vogt en warmte. Daar worden ook enige andere viſſen van ſelf geboren. Oft men moet denken datter ergens enige vochtigheden voortkomen, die de teel-beginzelen mede brengen. Welke daar na van een bequame plaats ontfangen en gevoed werden. Daar en boven is dit van beide, ſo van die in de locht leven, als die ghegraven werden te onderſoeken; oft ſy in het water geworpen zijnde konnen leven, oft alleenlijk in haar eighene plaats, die haar natuurlijk is, ghelijk de zee en rivier-viſſen in haar eigen water. Want uit deſe, verdragen ook niet als weinige die verandering. En die in de verdroogde wateren onder d'aarde kruipen, en in het ys behouden werden, dien is de vogtigheit, ſo 't blijkt, meer ghemeen als andere uit het geſlacht der Graaf-viſſen. Derhalven konnen ſommighe viſſen van een enkele, andere van een twijfelachtighe aart zijn, volghens *Demokritus*, ghelijk ook enighe andere dieren. Want ſommige uit de water-dieren gebruiken ook de lucht, gelijk boven geſeit is. *Theophraſtus* wordt van *Plinius* gevolgt, als hy ſeit: Omtrent Heraklea en Kromna (anders word 'er ook by ghedaan, en de rivier Lykus, namentlijk heel wel, want daar volgt terſtond) en in de ſelve rivier Lykus, in Pontus, ſeit *Theophraſtus* dat een geſlacht van viſſen is, dat de uitterſte boorden van de rivieren ſoekt, en ſich holen in de aarde maakt, en daar binnen leeft, wanneer de oevers door het weder aflopen van de rivieren verdroogt zijn, zo worden zy dan uitgegraven, en leven ook met een beweging der lichamen. Omtrent het ſelve Heraklea, als de ſelve rivier Lykus afloopt, worden ook, door de overgebleven kuit, viſſen voortgeteelt, die met haar kleine kuwen legghen en lillen om haar voedſel te genieten, dat niet geſchiet door gebrek van vogtigheid; daarom ook de Alen lang buiten water leven. Ook ſeit hy, dat de kuit op het droogh uitgebreit werd, als de eyren van de Schildpadden. Dat in 't ſelve landſchap meeſt van alle viſſen de Poſch in 't ys beklemt werd, die niet als, in de pot om te koken geworpen, door de warmte haar weder bewegen. Hier in hoewel het wonder ſchijnt, is nochtans enighe reden. De ſelve verhaalt, datter in Paphlagonia ook viſſen uitte diepe kuilen gegraven worden, die bequaam om te eten zijn, en dat op plaatſen daar geen waters verdrogē; en hy verwondert ſig hoe ſe ſonder verſameling voortgeteelt werden. Hy meent dat 'er een kragt van vogticheit verborgen is, hoedanig ook in waterputten zijn, daar enige viſſen in gevonden werden; hoe het is, het

leven ten minsten van de Mollen onder de aarde maakt dit te minder wonderlijk, so niet mogelijk die vissen een aart van Landwormen hebben. By de jonghe schrijvers is de Graafvisch die gheene, welken de Hoogduitsen Beisker, andere Peisker, zommige Meir-putten noemen. Zy zijn by *Agrikola* van twederley geslacht, namentlijk groote en kleine. Zy geven alle een fijn gheluit, en uit de rivieren die over de poelachtige plaatsen lopen, gekropen zijnde, boren sy langs de aders van den oever, en dikmaal tot in de kelders van de naaste stadt, schoon die niet onder de aarde staan. Zommige ervarene noemen hem graaf-Mustella, en den selven beschrijft *Fabritius* aldus: Hy is een handt breed lang, een vinger dik, hoewel datter ook veel groter gevonden werden, (*Agrikola* heeft geschreven, dat de grote vier hand breed lang zijn) de rug is asgrau, met veel stippen, en dwarse strepen, ten deel blauw, ten deel swart. An de zijden is weerzijds een swart en witte streep. De buik is geel, met swarte plekken, en met so veel kleine rode en swarte stippen, als oft sy met een naalde gesteken waren. Van sijn mond hangen enige vischachtige deeltjes; die hy in 't swemmen uitrekt, en buiten water intrekt. Omtrent Mizena worden sy op twe plaatsen, dat ik weet, gegraven, by de rivier Polnitz, omtrent Orlrant: en by de waterloop Dobra, dicht by de stadt Hana. Ook worden zy an de rivier Redera overvloedig uitghegraven, als de rivier overvloeyt. Uit de holen der aarde lopen sy ook in de poelen en meiren. Als de waters over den oever vloeyen, komen sy uit de aarde, en als de waters weder aflopen blyven sy op de aarde en velden leggen. Ende daar kudden zijn, worden de overgeblevene van de Varkens gegeten. Zy beminnen de vuiligheid, en in de stinkgoten geworpen, die anders niet konnen gereinigt werden, verteren sy alles. Als sy versch in de poelen of waters gevangen werden, komen sy ook by gemene luidjes op de tafel. Sy zijn voornamentlijk dienstig voor bedriegers, die haar voeden, en in glasen gesloten an de menschen voor slangen vertonen, om datse niet veel van de kleine slangen in vorm verschelen, Daar zijn sommige die menen datse asem halen. Want daar veel van dese vissen by malkander zijn, rijst een schuim boven haar op. In een glase fles met een enge mont gesloten groejen sy, en leven enigsins met haar eigen sap een half jaar lang.

VIII. HOOFT-ST.

Van de rivier-Lamprey en van de Varius, oft glatte Phoxinus.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 9.

DIe wy rivier-Lamprey noemen, wort te Tholouze Chatillou van zijn kitteling genoemt, om dat hy mette hand gevat, sich met verscheide bewegingen, als met een gevoel van kitteling, drait en soekt te ontsnappen. De Hoogduitsen noemen hem Neunaug oft Nieuoog. Zy zijn, seit *Rondeletius*, de zee-Lamprey mette uit en innerlijke delen, en de verw gelijk, alleenlijk in de grootte onderscheiden. Enighe zijn de grote aardwormen in dikte gelijk. Haar visch is tay, sonder graat, voor den ruchgraat hebben sy ene doorgaande senuw, daar een witte vogtigheid in is, doch enkel, en sonder enige takken van senuwen oft ribben. De darmen zijn heel dun. De maag vertoont sich naulijk, en dat is niet wonder, wijl hy alleen door een suiging leeft. Boven op 't hooft heeft hy een gat als de grote Lamprey. Datse in de rivieren oft lopende water gheboren werden, daar sy in gevangen werden, blijkt daar uit, om dat aldaar geen toegang voor de zee-Lamprey gevonden is, en sy self ook niet in de zee lopen, en de zee geensins mette rivieren gevoegt is; sy worden dikmaal met de netten onder de Varius en Phoxinns gevangen. Sy eten slijk oft water. Sy verkeren op de eigen plaatsen van de wormen: In den Herfst worden sy totte Winter toe in de Elve gevangen. Zy worden versch op den rooster gebraden, met azijn ingeleit, en in houte vaatjes na verscheiden plaatsen vervoert. Het is in de Vasten voor vele een lekkere spijs. Sy worden ook gesprengt en in den rook gedroogt, sy zijn sacht en slijmerig van visch, welk gebrek de brading en toebereiding lichtelijk weg neemt, ten waar sy door 't gebrek van 't water daar sy in gevangen zijn quaadaartiger als in 't gemeen waren.

De Varius of glatte Phoxinus noemen de Romeinen Morella, om dat hy met swarte stippen en kleine plekken ghetekent is. Die van Inzubrie, van zijn rode verw, Sanguinorol. *Rondeletius* seit, dat hy van sommige Grieken Rood-oog genoemt werdt, by de Hoogduitsen Elrits. Dat dese visch met verscheide verwen gesprenkelt is, kan uit zijn verscheide benamingen angewesen werden. De rug seit *Rondeletius* is goudgeel, de buik silverwit, de zijden zijn rood. De start eindigt in een gele breedachtige vin. Hy is met een glatte huit gedekt, met swarte stippen gesprenkelt. De vinnen van de zijden strekken heel na den buik, welkers wortels, die 't lijf raken, met rood geverwt zijn, waar van hy Sanguinaria, of Bloet-vis genoemt werd. Op den rug is hy ook hier en daar swart. De streep die de vis an weerzijden doorsnijt is krom. Zy zijn noit meer als een hand breed lang. Zy worden an de kanten van de rivieren oft poelen met netten gevangen. *Bellonius* seit, datse altijd vol kuit zijn, en daarom meent *Aristoteles* dat het de Phoxinus is. Als *Gesnerus* seit, datse in

in kunne onderscheiden werden, gheeft hy ook te kennen datse versamelen, oft in dien de Phoxinus, seit hy, die kleine visch-jes zijn, ist geen wonder dat, om haar klein-heid, de nieuwgeboorne middelbare ghe-vangen werden. Maar *Aristoteles* seit, niet enkelijk nieugeboorne, maar die woorden daar by doende, ik hadde byna geseit, dat de swangere gevangen werden. Doch het is waarschijnlik dat sodanige kleine visjes, gelijk ook de muisen, onder de viervoetige in 't korte volmaakt werden, en telen kon-nen. Hy is slap en soet van vis. Maar moet niet als ontweit gekookt werden.

IX. HOOFT-ST.

Van de Zalmerones oft Zalmerinus Zalmling.

Aldrov. de Pisc. l. 5. c. 10.

DIe van Trenten noemen een sekere vis die haar eigen is, met een woordt van de Salm verdrayt Salmerinus, met wel-ke hy in roodheit van vis over een komt, als oft sy meir-Salm seggen wilde. Die *Aldro-vandus* van de Kardinaal Madruccio beko-men heeft, beschrijft hy aldus.

In vorm van lijf, en getal, en stand van vinnen is hy de Trutta oft Forel en Salm by na gelijk, maar is sonder schobben, hoewel *Salvianus* seit dat hy schobben heeft. Hy is rondachtig van hooft, met een stompen muil, zijn swarte oogappel is met een goud-gele kring seer blinkkende belopen, wel-ke daar na in de dode rood werd. Voor die heeft hy twe ronde openbare gaten, tot werktuigen van den reuk of 't gehoor. Het onderkaakbeen is wat krom, met een op-waarts-rijsende haak: en dat gehele kaak-been is wit. De tong van de selve verw, als ook het gehemelte. De mond is heel vol tanden. De vis self meer rond als breed. Hy heeft seven vinnen, alle sonder angels, vijf boven, en twe onder 't lijf, twe omtrent de kuwen. Zo veel ook an den middenbuik, de vijfde an den aars, en die alle lang en breed. Die an de kuwen staan, zijn met dryerlei verw versien. Want daar sy langst zijn, dat is in 't begin, zijn sy wit, daar na heel rood, uitgenomen de senuwen, die swart zijn; de andere dry zijn in 't begin witter als dese. Derhalven is de rodigheid in dese hoger, en hebben gansch gheen swartheid. De eerste bestaan uit veerthien senuwen, de volgende uit negen, de laat-ste uit thien: Maar die byna midden op den rug staat, heeft twaalf senuwen, de an-der omtrent de start geen.

Hy is sacht en huidachtig, gelijk het ge-slacht van de Trutta, en is qualijk van *Sal-vianus* als zenuachtig afghebeeld. Beide zijnse op den rug eenverwig, dat is swart. De start heeft de vorm van een wassende maan, van de selve verw, en niet rood, als hy seit. Den aars staat in 't laatste van den buik an het begin van de achterste vin. Van de kuwen totte start loopt een kleine streep recht, en wat ruwachtig. De zijden zijn enigsins wit, en nu met ronde, nu met lange, en de selve nu met groote, dan met kleine geel-blinkende plekken besproeit.

De gehele buik is byna saffraanverwig, oft als gemene rode menie. Hy heeft een lange en brede lijfmoer, die de hele hollig-heid van 't lijf inneemt, met eyren byna van gelijke grootte, die goudgeel blinken-de vergulde parlen schijnen te zijn. De darmen zijn wit, met veel bochten ghe-drayt. De lever is kort, breed, uit ene quab-be bestaande, en geel geverwt. De gal-blaas was niet te vinden. De milt is grootachtig en uitten swarte rood. De maag langwer-pig, en vlesich. Zijn visch als in de Zalm rood. De lengte van de gehele visch, van het begin van het hooft tottet einde der start, is twe spannen lang. Indien gy zijn plaats besiet. Hy geeft te kennen dat hy in de meiren van 't Tridentinse ghebergte gevangen werdt. *Salvianus* schrijft, dat hy in heel koude en steenachtige rividren voortkomt. Hy eet kleine vischjes, en by gebrek uitwerpsel. Om datse enkel ghe-vanghen worden, daar uit besluiten wy datse eensaam zijn. Hy versamelt in het einde van November, en December. Het is een visch boven andere lekker. Hy is teer van visch, die lichtlijk verrot; en niet slijmerigh, maar wronghelach-tigh.

III. OPSCHRIFT.

Van de vissen die, behalven in de rivieren, ook in ander water verkeeren.

I. HOOFT-ST.

Van de grote Baars.

ZO veel van de Rivier-vissen, so ghe-schobde, als ongeschobde. Nu volgen die behalven de rivieren ook andere soete waters bewonen. Namentlijk de groote Baars, de kleine Rivier-baars, de Scrollus, de Pungitius van *Albertus*, en Alburnus van *Auzonius*, de rivier-Epulanus, de Snoek, de Brasem, de Ballerus, de Zeelt en Lota van de Fransen.

De grote Baars also by de Duitsen ghe-noemt, is van vorm plat en breed, met een uitstekende snuit als de Zee-baars, maar niet so scherp, met een mond, ghelijk als die ook middelbaar, ja na bedeling van 't lijf klein. Hy heeft geen tanden, maar ruwe lippen, ghelijk *Bellonius* seit, kleine schobben, die beswaarlijk van de huid wil-len, en de dienst-meiden vry tegen staan. Aldrov. l. 5 c. 33. Bellon. de Aquatil. l. 1.

Hy is verscheiden geverwt, de buik, en byna 't gehele lijf is afgrauw, met enige swartachtige brede plekken van den rugh (niet anders als in de Zee-baars) na de zijden afdalende geschildert. De vinnen en de start zijn rood. Maar in 't wijfje niet oft weinig. Op den rug staan twe vinnen, van welke die naast het hooft staat groter, en geangelt is, de achterste klein, sonder angels, even so veel an de kuwen, die *Rondeletius* meent hoger te staan als in andere rivier-vissen, so veel ook an den buik; maar die an den aars staat, is met een gestreepten angel beset. Hy heeft weerzijds vier dobbele kuwen, 't welk *Aristoteles* ook ghesien heeft. De start is in twe geklooft. Hy word groter als de Zee-baars. Want hy word, zeit *Salvianus*, somtijts van dry pond swaar gevangen. In 't meir Lar word hy ook een voet lang. Maar in 't meir Suerin, seit *Gesnerus*, dat hy een elleboog lang werd. Hy heeft een middelbare maag, weinig en dunne darmen, een bleekachtige lever, van welkers grootste quabbe, een blaas afhangt, met een waterige gal vervult. De milt is roodachtig, en hy heeft stenen in de kop. *Plinius* maakt hem de zee en rivieren gemeen, maar qualijk. Dat hy in de soete waters leeft, blijk uit de ondervinding, en het getuigenis van *Aristoteles* en *Auzonius*, die hem met de Karper, Glanis, en andere noemen. *Ælianus* schrijft, datse in den Donau ghevangen werden. De Rhijn heeft 'er gheen mogelijk om dat hy dieper waters soekt. De voornaamste komt, na 't seggen van *Platina*, in 't meir Verban, en de rivier de Po voort. Men seit, dat de grote Baarssen van de meir Lar inboorlingen, en ook vremdelingen zijn, namentlijk uit het saat, uit de meir Eupylus, die de rivier Lambrus van van haar uitwerpt, overgebragt. De lever is in alle gortig, en met geen ander gebrek beset. Zy verslinden andere vissen, en de vrugt van haar eigen gheslacht. Zy baren omtrent de oevers en heesters, ghelijk *Aristoteles* geschreven heeft. In de Lente in de Zwitzerse meiren, en dat in April en May, gelijk *Gesnerus* zeit. Ten tijde van haar baring wordense lichtlijk in Sleia gevangen, van hier lopen sy van de oevers om voedsel uit, en swerven dieper in de meiren. Omtrent S. Jan wordense weer gevangen, als hy weer uitte diepte na den oever loopt. Dat hy de gequetste Snoek behulpsaam is, houd ik voor een beuzeling. Want dese soude die niet sparen, so hy van de vinnen niet gedwongen wierd. *Gesnerus* verhaalt, dat de vissers in 't meir Leman hebben angemerkt, dat dese Baars in de Winter een root blaasje uitschiet, dat hem van de mont af-hangt, 't welk haar tegen dank dwingt boven te swemmen. Maar men meent dat hy dat uit gramschap doet, om dat hy in 't net vervallen is, en dat hy dat meest doet als de vissers het net ophalen; maar dat het wonder is, dat haar zulkx alleenlijk in de Winter gebeurt. Van haar ghesondheid is een verscheiden gevoel by de schryvers. *Rondeletius* seit, datse van de gaven die de Zee-baarsen hebben ontbloot zijn. *Gesnerus* prijst die in den Rhijn, en in grote klare rivieren en meiren gevanghen werden, maar niet die van de kleine en onzuivere. In Vrankrijk zijn sy in grote achting om de koorsige in spijse voor te schryven, so wy *Iovius* geloven. In Italie zijn die van de rivier Lar seer in waarde, daar worden sy ook een voet lang, inzonderheid als de druiven rypen worden sy om haar vet en tere ingewanden seer gepresen. In Duitsland worden sy 't gehele jaar door, uitgenomen Maart en April, zeer ghepresen. *Auzonius* ghetuight, datse in grote waarde geweest zijn: op een anders plaats schrijft hy, datse onangenaam van smaak zijn. De heel kleine, welk men hornen noemt, koken de bequaamste kokx in de wijn. De grootachtige zijn om haar graten en angels moeylijk om te eten: in de kleinste zijn sy om haar tederheid niet schadelijk. De kleinste worden gemeenlijk meer als andere vissen in de boter gesnerkt. Omtrent het meir Verban steekt men de matelijk gheopende Baarsen dwars an 't spit, en men besmeert haar half met boter. Aldaar drogen zy ook allerley gheslacht van vissen in de Son, maar meest de kleine Baarsjes. De wonde van de vin op den rug geneest niet lichtlijk.

Ælia. H. A. l. 6. c. 14.

II. HOOFT-ST.

Van de kleine Rivier-baars.

DE kleine Rivier-baars word by sommige Cernua, en de Acerina van de Genees-meester *Plinius*, by *Strabo* Porcus Niloticus oft Nijl-varken genoemt, om dat hy met de doorgaande rye van zijn vinnen, op de wijs van de borstels, het Varken gelijkt. By *Tragus* Aurata Fluviatilis, om dat hy buiten water en afgedrooght uitten goudgele na 't blauw hellende gheverwt schijnt. By *Kajus* Angelus Aspredo, oft stekelige visch. By *Pictorius* Aspretilis. Het is een visch over 't gehele lijf ruw, en met angels versien.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 34.

Hy is van vorm als de Baars, boven donkerverwig, onder uiten bleke geel, met een dobbele ry van halve kringen over de kaakbenen getekent, met ogen boven half donkerverwigh, onder half goudgeel, en met een swarten appel. De streep die over den rugh loopt is als met een dwarze draad versien, en hy is op de start en vinnen met swarte stippen getekent; welke vinnen, als hy gram is, oprijsen, maar als hy weer bezadigt, sakken zy ook weder. *Bellonius* schrijft dat

Bellonius de Aquat. l. 2. dat de dode Chanua geen visch beter uitdrukt: want dat hy dood zijnde gaapt, en den mond open houd. De zelve zeit dat hy versch gevangen; met een blijde en groenachtige donkerheid, als den halsband van de Pauwen, glinstert: ja dat hy buiten water, en afgedroogt, met een goudgele helderheid, na 't blauw hellende, ghestchildert schijnt. Dat hy de Baars zeer ghelijk is, indien hy niet van die dwarse strepen (die de Baarzen hebben) ontbloot, en wat korter van muil was. Dat hy voornamentlijk door dit teken onderkent werd, om dat hy een graatachtig dekzel op de kuwen heeft, dat als in de Lupus oft meir-wolf gestreept, en met een scheur gheopent is; maar daar de streep an de kuwen begint, die de zijden van de visch doorsnijt, dat daar een anghel staat, na de start hellende, als in de Zeedraak: dat hy ook hierin van de Baars verscheelt, om dat de baars twe vinnen op den rug heeft. De Cernua (zo noemt hy hem) maar een, en met gheen tanden oft gheen baarblijkelijke tong begaaft is, en vierkantige schobben heeft, die sterk, en in 't ronde met groeven ingesneden zijn, die de visch heel ruw maken. Ten lesten dat hy tegen de Son gehouden, met swarte plekken op den rug onderscheiden schijnt, maar onder an den buik heel wit is. Maar *Bellonius* heeft niet anghemerkt dat hy an 't uiterste van de kuwen, dat is an de kanten, en een weinigh lager, een andere angel heeft; 't welk *Gesnerus* bevonden heeft, die nochtans geen van beide in de twe afbeeldzels, die hy vertoont, heeft uit-gedrukt: want sy zijn, zeidt hy, heel dun, gelijk eenige getande graatjens, op 't midden van de kuwen haar vertonende, en dat groefwijs (op dat ik zo spreeke) indien gy haar van naby besiet; doch opwaarts kleinder en overvloediger, neerwaarts groter, weinig, en verder van malkander staande: want sy zijn, zeidt hy, op de kant van een gedeelte der kuwen verdeelt, 't welk van sijn onderlegghende deel kan afghenomen werden. Daar is ook boven de kuwen een schuin graatachtig deel, dat sich weerzijds na het achterhooft vervangt, met zo kleine tandjes zaagswijs versien, datse meer gevoelt als gesien werden. Ook word noch een ander deel dryhoekig, en boven ingegroeit, terstond boven de vinnen, van de opening der kuwen, achterwaarts gesien, 't welk in een heel korte en scherpe angel eindight. De zelve *Gesnerus* ontkent dat de vinnen rond zijn, maar zeit datse byna rond als in andere vissen zijn: dat de vin van de rugh maar een lang, en doorgaande is, gelijk *Bellonius* geschreven heeft, en *Kajus* in sijn gemeengemaakte afbeeldzel wel heeft angewesen. Datse nochtans in delen verschillen. Dat de voorste uit veerthien angels bestaat, van welke de eerste korter en dichter by een gevoegt, en de middelste langer zijn, welkers lenghte tot de leste toe allengsjes afneemt: dat het achterste deel zachter is, met vezelen en gheen angels ghescheiden, korter, en van voren met een kleine tussenruimte verdeelt. Maar datter dry vinnen in 't opperdeel zijn, een achter den aars, en twe an den opperbuik, welke met swarte plekken, gelijk de andere niet onderscheiden zijn. Men zeit datse de beken seer beminnen. In Holland worden zy veel in de staande waters gevangen. Hy is zelden in de Teems, veel in de Ranellus die voorby Oxfort loopt. Als hy swemt, beweegt hy, op de wijs van de Gobius en Kotta, alle sijn vinnen, indien wy *Kardanus* geloven. Men zeit dat hy, in de vijvers geworpen, andere vissen bederft, om dat hy haar met de vinnen beschadigt. 's Winters verschuilt hy; in de Vasten word hy gepresen. De stenen die hy in 't hooft heeft, worden teghen de steen der nieren, en de zijde-pijn gepresen.

III. HOOFT-ST.

Van de Scrollus en Pungitius, oft Stekelbaars van Albertus.

De Scrollus is een vischje van den Donau. De verw is in 't afbeeldzel, welke *Gesnerus* van *Raphaël Zeilerus* bekomen heeft, op den rugh donker, an de zijden groenachtig, met veel donkere stippen bezait, hoedanige ook op de vinnen van den rug, welkers angels witachtig zijn, gesien werden. De buik is wit, het begin der vinnen an de kuwen is rood, enz. Hy is selden langer als de afbeelding anwijst. Aldrov. de piscib. l. 5. c. 35. & 36

De Pungitius oft Stekelbaars van *Albertus*, noemt *Rondeletius* Aculeatus, oft geangelde. De Schrijver van de natuur der dingen noemt hem Spinochia. Het is, zeit *Albertus*, het kleinste vischje van alle, dat twe angeltjes an de wortels der vinnen van den buik heeft. Het mannetje is onder de strot rood, het wijfje niet. Zy hebben ook gheen schobben. De vissers zeggen datse van zelf voortgeteelt werden, door dese anmerking angedreven, om datse in de nieuwe sloten in 't eerste jaar ghevonden werden, en in de volgende jaren noch andere verscheide vissen, hoewel 'er gheen ingeworpen zijn.

IV. HOOFT-ST.

Van de Alburnus oft Voorn van Auzonius, en de rivier-Epelanus.

Van de Alburnus oft Voorn heeft *Auzonius* bysonderlijk in sijn Moezel gedacht. *Bellonius* schrijft, dat hy omtrent Vercelli in de rivier Lagogna, die in de Ticinus vloeit, van de Vissers Scavardinus ge- Bellon. de Aquatil. l. 1. Aldrov. l. 5. c. 37. & 38.

genoemt werd. De Hoogduitzen noemen hem Weiszfichlin en Rotaugen. Het is een rivier- en meir-visch, de witte Alphya gelijk, met grote rode ogen, een groenachtigen rug, en witten buik. *Bellonius* zeit dat hy weerzijds een kromme ſtreep heeft, die hem midden doorſnijt. Maar *Rondeletius* bekent dat hy met twee ſtrepen ghedeelt werd, dat hy mette ene van de kuwen totte ſtart door midden geſneden werd, maar dat de andere min ſichtbaar, en van de wortel van de vin der kuwen voortſpruitende, verdwijnt, eer hy tot de ſtart reikt. Hy is een weinig opwaarts gebogen van neus, en met de ſelve ſchobben verſien als de Poſch. Hy is klein van hooft, breedachtigh van lijf, maar plat, en nauwlijkx twee vingers breed; zonder gal, en met ſilverwitte dunne ſchobben bedekt. Hy is zacht, en niet vet van viſch. Het is een grage viſch, waarom hy ook lichtlijk metten angel ghevangen werd, waarom *Auzonius* hem heel wel een roof vande kinderlijke angels genoemt heeft. Ik heb noch twe andere gedaanten van Alburnus oft Voorn anghemerkt, van welke de eerſte byna kaſtanje-bruin van rug is, de ander blauwachtig. Beider vinnen en ſtart hellen ook na 't kaſtanje-bruin. Het overige is ſilverwit.

De rivier-Epelanus, noemt *Bellonius* met de bynaam Sequanicus, van een rivier in Vrankrijk, de Saone ghenoemt, daar hy overvloedig is, en doet 'er by, dat hy alzo genoemt is, als of men zeide Excellanus van ſijn waardigheid, waar mede hy andere viſſen van ſijn geſlacht te boven gaat. Die van Ferrarie noemen hem Borbolo. Hy is de Alburnus oft Voorn zeer gelijk, hier in alleen verſchelende, dat hy de wortels van de vinnen roſch heeft, op de wijs van de Gardon oft Véron, en een ſtreep die hem de zijden doorſnijt, na de ſtart heel ſeer gebogen en krom. Hy is ſomtijds meer als vijf vingers lang, en een duim breed. Het is een viſchje van angename reuk, alle andere in waardigheit overtreffende. Die van Rouan noemen hem Ovella oft Kuitert, om dat hy altijt vol kuit is. Indien gy de Epelanus met ſijn ſchobben beſiet, zal hy u om ſijn heldre witheid ſchijnen te blinken; maar gheſchrapt zijnde, vertoont hy een rugh verſcheiden gheverwt, op de wijs van een regenboog. Hy is dikker en korter als de zee-Epelanus.

V. HOOFT-ST.

Van de Lucius, oft Snoek.

DE Snoek is by de Latijnen Lucius genoemt, 't zy oft van 't Griekſe woord lucos, dat een wolf betekent, oft van het Latijnze lucendo, dat is van lichten oft blinken. Van haar is by de oude Grieken geen gewag, en *Salvianus* bewijſt heel fray, tegen *Philelphus*, dat hy Oxyrinchus Niloticus, oft Nijlze Spitſneus kond ghenoemt werden. Ten waar *Plutarchus* voor die ſelve een Zee-viſch meende, die als uit de zee in den Nijl liep. Dat hy de Eſoce van *Plinius* is, welken hy meent dat in den Rhijn heel groot word, kan toegheſtaan werden, en daar van ſchijnt het Neerlandſe woord Snok ſijn oorſprong te hebben. By de Engelze en Francen heeft hy na de verſcheidenheid van ſijn ouderdom verſcheide namen. Van lijfs geſtalte is hy langhwerpig, en de ſelve ſchijnt daarom te langwerpiger, om dat de zijden van die viſch maar matelijk uitgebreit zijn.

Aldrov. l. 5. de piscib. c. 39.

De rug is breed, en byna vierkant, en over al ghelijk, behalven tot dat men an de leſte vinnen komt; en zijn rugh is met alle andere ſchobbige viſſen meer, oft ten minſten zo bultigh als den buik is. Dezen alleen puilt de buik meer uit als de rugh, voornamentlijk als hy vet is, 't welk nochtans *Rondeletius* ook angemerkt heeft, dat te Rome gheſchiede door bedrogh van de Viſch-verkoopers, die den buik van de viſſen met groen kruid wiſten op te ſtoppen, en haar alzo als vetter te dierder te verkoopen. Hy heeft een mager beenachtigh hooft. Men zeit ook datter verſcheide vormen van graten en benen in ghevonden werden. De ene vergelijkt men in het gemeen met een kruis, de ander met een ſpies, de andere dry met ſpijkers oft werktuigen van de lijding onzes Zalighmakers. De bedekte Schrijver van de Natuur der dingen ſchrijft, dat de Snoek een ſteen als een Kriſtal in de herſene heeft, maar dat alleenlijk als hy heel oud is. *Geſnerus* ſeit ook dat hy in 't hooft van een kleine Snoek twe kleine witte ſtenen ghevonden heeft. Hy heeft een lange ſnuit, en grote opſparring. *Rondeletius* gelijktſe by een ganſe-bek. Het onderkaakbeen is langer als het bovenſte, en als een lepel uitgeholt. Daar in zijn veel tanden, en niet op eenerlei wijs geſchikt, gelijk *Albertus* ook zeit, en van verſcheide ryen: want in 't voorſte deel van het onderkaakbeen zijn de tanden klein, en inwaarts in den mond gebogen. In 't bovenſte kaakbeen zijnder geen, en wijl het zelve breder is, zouden de tanden, buiten de mond ſtekende, op de onderſte niet paſſen, en onnut zijn. In plaats van deze dan (zeit *Rondeletius*) heeft de natuur twe ryen van tanden in 't gehemelte gehecht. De oogen zijn geelverwig, voor welke twe gaten zijn, in ene holligheid t'ſamen lopende. Het lijf is met ſchobben, en die ſo dun beſet, dat hy geen ſchijnt te hebben, en mette ſelve ghekookt werd, en in 't eten, zo de vis klein is, niet geacht werden: en indien hy groter is, dat de harde en grote ſchobben weggeworpen werden. De buik is wit, de rug uitté gele ſwart, van welke veel brede ſtrepé, niet regt

maar

maar veelvoudig gebogen, en meer ſchuin als dwars, in ſommighe meer, in andere minder geel, afgeleit werden, en de gehele vis ſchoon verçieren. Hy ſwemt met vier vinnen, van welke twe an de kuwen ſtaan: welke ſtand van vinnen de Rivier-viſſen ghemeen is, om te beter op 't water te blijven hangen, en op te ſchieten; in teghendeel zijn die vinnen in de Zeeviſſen geſtelt, om dat het ſoete water dunder, en vloeyender is, en het zee-water dikker en vaſter. Daarom draagt dit meerder ſwaarte, en het ſoeter minder. An het onderſte van den buik zijn twe andere grote en ſterke. Op den rugh iſſer geen, maar niet ver van de ſtart twe, van welke de eene bovenſte met ſwarte plekken getekent is. Zijn korte ſtart eindight ook in twe geplekte vinnen. De ſtreep, die het middenlijf doorſnijd, wort naulijk geſien, vermits zy uit kleine ſtippen beſtaat. *Albertus* ſchrijft, dat hy de maag zo na an de krop heeft, dat hy dien ſomtijts, door begeerte van een ander viſch in te ſchokken, uitſchiet. *Rondeletius* zeidt dat hy veel byhangſels heeft, in welke de ghemaakte gijl bewaart werd, om datſe door de losheid van den rop niet lichtlijk ſoude uitgeworpen werden: Ik heb zelf een heel grote Snoek gheſien, die zelf een gheheel grote in de maag hadde, en deſe noch een watermuis; zo dat dit geſlacht van viſſen noodſakelijk een groote maagh moet hebben. De darmen beſtaan uit dry lange bogten. De maagh word van de lever omvangen, die met een blaas vol groene gal vervult is. Zijn viſch is met geen graten doorlopen, gelijk in veel andere Rivier-viſſen. Hy word byna over al in de meiren en ſtaande waters gevonden, maar houd zich in de verborghen gaten van de moſch oft ſlijk verholen. In de zee word hy noit gevonden. In de mond van de Rhodanus, en de zee-poelen zomtijds; maar *Rondeletius* zeidt datſe daar mager zijn: datze in enighe rivieren ghevonden werden, heeft *Auzonius* in zijn Moezel verhaalt; datter in den Tyber naulijk thien in 't jaar gevangen werden, *Salvianus*. Zy worden ook niet beſwaarlijk onderſcheiden, want ſy zijn heel ſilverwit, ſmalder van buik, en zonder gele ſtrepen. Hy is zo vraatgierig, dat hy niet alleenlijk andere viſſen, en kinkvorſchen, maar ook eenige andere dieren anvalt. My heeft, zeit *Rondeletius*, een geloofwaardigh man verhaalt, geſien te hebben, dat de onderſte lip van een muilezel, dien hy op de reis an de Rhodanus om te drinken leide, van een Snoek wierd angevat, door welke beet het beeſt, ontſtelt en angehitſt, op de loop raakte, en met het ſlingeren van ſijn kop de Snoek ter aarde wierp, welken hy noch levende, en na het water trachtende, op vatte, en t'huys bracht. Seker Pool verhaalt, dat hy twe jonge Ganſen in een Snoeks maag gevonden heeft; de ſelve verhaalt ook van een Fulika, oft Waterhoen; en dat een Snoek een ſekere Meit die in 't water liep, in de voet ghebeten heeft. Hy vervolgt de viſſen zo heftig, dat hy door ſijn geſwinde begeerte uit het water ſpringt, en in de ſchuiten valt, dat ik geſien heb, als ik in 't jaar 1631. op mijn wederkomſt uit Engeland van Landsberg met een ſchuit in de nacht over voer. Zommighe menen dat hy zich van de kleine Baars onthoud, andere dat hy hem, by de kop vattende, in ſlokt, om zich, indien hy hem by de ſtart vatte, niet an de ſchobben oft vinnen te quetſen. *Albertus* verhaalt, dat hy hem ghevangen hebbende, mette tanden morſſelt, en zo dood, en niet levend inſchokt. De groote vrindſchap van de Kinkvorſch met de Snoek, heeft *Dubravius* met een fraye gheſchiedenis afghebeeld, welken gy kond nazien. Dat hy heel lang van leven is, kan uitte Snoek van Frederik de II. Keizer bekent werden, welke 262. jaren, in een ſtaande water, geleeft heeft; ghelijk uit het opſchrift van een kopere ring, welken de Keizer hem in de kuwen onder de huid, als hy hem in 't water wierp, verborgen hadde, welkers opſchrift in de Griekze taal van deze beduiding was: ik ben die viſch, die aldereerſt in dit water gezet is, door de hand van de Wereld-beſchermer Keizer Frederik de II., op den 5. dag van October: want die ring is in die gevangen Snoek ghevonden, in 't jaar onzer zaligmaking MCCCC XCVII, gelijk *Konradus Celtus* getuight, na 't verhaal van *Geſnerus*, in zijn Brief. Van des zelfs lang leeven ſpreekt *Kardanus* aldus: Het is wonder, 't welk ik van zo veel mannen gehoort heb, dat het onbeſchaamder zoude zijn, de leughen van zo veel getuighen niet te geloven, als de waarheid, tegen haar geloofwaardigheid, te verdedighen. Dat de Snoek, in den buik opgeſneden, om de hom te tonen, en daar na weder toegenayt, en onder de Zeelten in de vivers geworpen, door haar vochtigheid weder geneeſt, als zich de Snoek metten buik teghen haar wrijft. In de Maart en April zijn zy vol kuit, en baren, en gaan daar in voort tot Junius toe. Andere menen datze uit het zaadt van de Zeelt voortgeteelt werden. Andere, datze uit een vremt zaat voortkomen. Datze uitte kuit geboren van enige viſſen in de kuwen uitghebroeit werden, zijn de beuzelingen van *Encelius*. Wat angaat haar gebruik in de ſpijs. *Iovius* rekent haar onder de gemeen luyden koſt. *Poggius* heeft geſchreven, datze ook uit het meir Cyminus, en de aldervetſte, niet angenaam zijn, dan als zy alleen, in de grootſten hongher van de gaſten, voorgheſtelt werden. Het meir Thrazymenus brengt de beſte voort. Het meir Braccianus, eertijds Sabatinus

Dubrav. de piſcinis p. 53.

batinus ghenoemt, veel slimmer. Maar in Vrankrijk en in Hoogduitsland worden zy zo grond gehouden, dat haar *Adamus Lonicerus* ook de kraamvrouwen voorschrijft. In de maand Julius zijn zy vetst, en in October gezondst. Die haar geslacht van de Karper hebben, zijn in de visch-waters veel arger, als zy haar zaat schieten. Zy worden van *Arnoldus* onder de harde visch getelt. Sommighe houden de start en het achterdeel voor best. Van middelbare ouderdom zijn zy na mijn oordeel alderbest. De Vissers omtrent Straazburg verwerpen de kuit, als quaadaartig. By *Gesnerus* isse zo schadelijk, als de kuit van de Barbus oft Barm. By ons word zy sonder gevaar gegeten. Wat angaat haar ghebruik in de geneeskonst. De kaaksbeenders gepoeyert, worden voor de steen, het beswaarlijk watermaken, en het zijdenwee, gebruikt. De beenders van de gesoute, ook tot poeyer gebracht, gebruikt men in plaats van gebrand yvoir, en genesen de sweringen.

VI. HOOFT-ST.

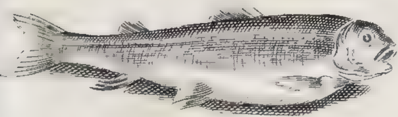
Van de Cyprinus oft Karper.

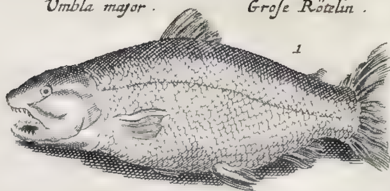
DE Cyprinus oft Karper, by *Oppianus* Kyprianos genoemt, heeft mogelijk sijn naam van Cypris, oft de lief-Goddin,
Aldrov. de piscib. ghelijk *Gesnerus* meent, bekomen, om dat hy heel vruchtbaar is, gelijk ook by *Atheneus* den naam van Lepidotis, van sijn grote en brede schobben, gelijk het *Rondeletius* behaagt, en die zo vast gehecht zijn, datter een steen op afstuit, gelijk *Bellonius* gheloof
Kasiodor. l. 12. Epistol. 4. heeft. *Kasziodorus* noemt hem Karpa. *Brassavolus*, om zijn grootte, Koningin; andere noemen hem Karpio. Hy is meer dik als lang, en geen visch beter als de Zeelt ghelijk: want sijn bovenlip is rond, en saffraanverwigh, van welke weerzijds, als in de Zeelt, een dobbele knevel afhangt, de een is zacht, lang, geelachtig, en spits. Gy kond haar, zeit *Rondeletius*, Mystaces, dat is Knevels noemen, de ander is korter, swartachtig, en minder sichtbaar. Het hooft, ten anzien van 't lijf, kort, is de Zeelt daar in ook gelijk. De mond staat in 't midden, met witte en vischachtige lippen, maar zonder tong. Doch de natuur heeft hem daar voor een dik visachtig verhemelt gegeven, om de smaak te onderkennen; 't welk uitgerukt zijnde, zo naukeurig een tong gelijkt, zo *Rondeletius* en *Salvianus* zeggen, dat niet alleen 't gemeen, maar ook geleerde mannen dat een tong noemen, (*Albertus* zeit dat de tongh heel smakelijk is, derhalven oneigentlijk) en beweren dat het een rechte en volmaakte tongh is. Dat nochtans de vissen een onvolmaakte tong, en de Karper maar een dik vischzig verhemelt heeft, heeft niet alleenlijk de Oudheid, en *Aristoteles* goed ghedacht; maar de ondervinding getuight zelf, dat die zelfstandigheid an 't verhemelt gehecht, en an 't benedendeel geenzins vasthangende, eenigzins los en vry is. *Gesnerus* nochtans getuight een tong, zo hy dienoemt, gezien te hebben in een kleine Karper, die, van 't gehemelte gescheiden, twe vingers breed, en van gestalte eigentlijk als de tongh der viervoetighe dieren, en in zelfstandigheid en smaak gelijk was. Ik zoud ook zeggen, zeid hy, dat sijn ghebruik en kracht om te proeven ook de zelve is. Waarom hy meent datter niets belet de zelve een tong te noemen: want dat het een tong zy, maakt nocht de plaats nocht stand, wijl ook andere delen in verscheiden stand de zelve naam behouden. Dat de visch ook zonder tanden is, bevestigt *Rondeletius*, en dat hy in plaats van die midden in't verhemelt een been ingehecht heeft, dat effen glat en drykantig is, en daar tegen over onder twee ghekloofde beenders, na den rop gebogen. Maar *Bellonius* zeidt dat de Karper wel geen tanden in de mond heeft, maar alleenlijk in 't begin van de keel: en *Gesnerus* bevestigt datter tanden binnen sijn keel verborgen zijn; maar datse nocht, de mond opgebroken zijnde, met ogen gezien, nocht met de vingers daar in gesteken gevoelt werden. Maar datter in het midden van 't kromme kaaksbeen vijf tanden zijn, op de wijs byna van een kropsweer versamelt, die onghelijk in stand zijn, en grootte verschelen, van welke dry groot, twee klein, heel hard en hol zijn, met het bovenste heel breed en stomp, maar met strepen ruw: en een alleen witter als de andere, met een glatte oppervlakte, in een korte punt eindigende. De zelve *Gesnerus* zeit dat hy in 't hooft, omtrent de tong, een witte harde steen heeft, omtrent zo groot als een klein penningtje, en zomtijds wat grooter. Dat hy ook in 't midden van het hooft een harde, maar taje en buighzame zelfstandigheid, als die versch is, in gestalte byna een hart gelijk, onder de tanden, gelijk als in een hol, verborgen heeft, gelijk de rivier-Leuciskus, welke de France Gardon noemen. Van dese, zeit hy, heeft mogelijk *Encelius* ghesproken, en hem oneigentlijk met den naam van Steen genoemt, met dese woorden: In de keel van de Karper wort een steen van drykantige vorm gevonden, van grootte na evenbedeling van de visch, van verw uitterlijk wit, van binnen geel, met middelbare ogen, waar voor enige gaten staan. Hy swemt met brede vinnen. Twe groter staan 'er an de kuwen, in het midden van den buik noch twe: Tusschen welke, en de start een ander staat, met een zaaghswijze angel, en tusschen dese, en de voorgaande is den aars. Op 't midden van den rug rijst 'er een, byna doorgaans tot de start, met een sterke en ghekloofden angel ver-

Tab.xxx.

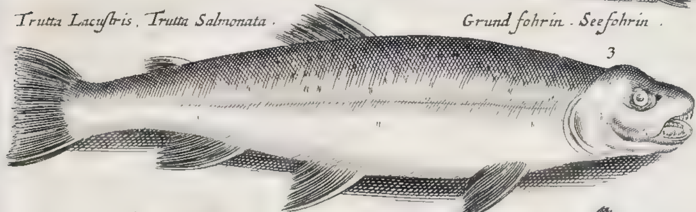
2 *Umbla min.* *Rotelin pitzling*

Umbla major. *Grose Rötelin.*

Trutta Lacustris. Trutta Salmonata. *Grund fohrin. Seefohrin.*

Lavaretus Albula *Adel fisch.*

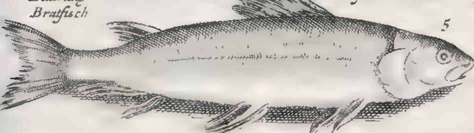
Albula Lacustris *Gang fisch.*

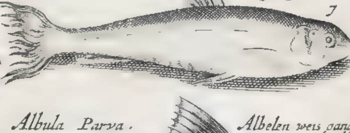

Blawling Bratfisch *Albula Cærulea* *Lacustris Betzola.*

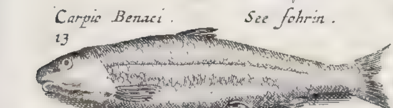
Alb. minima. *Hegling.*

Albula Parva. *Albelen weis gangfisch*

Carpio Benaci. *See fohrin.*

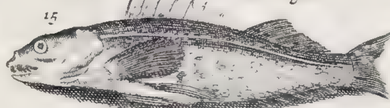

Alburnus Albus Sabuani. *Weis fisch*

Schillus. *Schiell. Nagmul.*

Clauatus cyprinus *Pige Dorn Brachsmen*

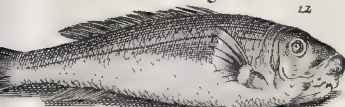
S. Qualus *Ein Art hering.*

Farra. Alius. generis.

Farra albulæ lacustris species

...alcis altera Rondeletý *ein Heringart in Siessen Seen.*

Agonus. *Welsche Agunen.*

versien. De start is breedt uitten, swarte geel, gelijk ook de laatste vin. Maar de visch selfs is geelachtig, voornamentlijk als hy oudt is; want jong zijnde, is hy meer donker.

Dat de Karper weerzijds vier kuwen, niet dobbele ryen heeft, uitgenomen de leste, getuigt *Aristoteles*: maar *Gesnerus* seit, dat hy 'er ook vier, doch alle dobbel, in gevonden heeft, dat hy met grote dikke schobben gedekt werd, en daarom Lepidotus of geschobde by *Dorion* ghenoemt is. Hoewel *Orpheus* die silverwit ghenoemt heeft, nochtans menen de geleerde daarom niet dat het noodsaklijk is, haar van de andere verscheiden te stellen, wijl de Rymers van de verwen dikmaal oneigentlijk spreken, en de bywoorden dikmaal misbruiken, en *Gesnerus* ghelooft, dat dit het ghemeen bywoord der schobben is, 't welk gelijk ik het lichtlijk gelove, also meen ik, indien hier iemand silverwit overset, dat hy niet sal misdoen; maar de vissen self hellen na 't goudgeel. Daar zijn enige die menen dat dese vissen ten ansien van haar lijf meer bloeds als andere vissen hebben, en dat het daarom waarschijnlijk is, datse minder koud van gematigheit zijn. Hy heeft een middelbare blaas: Een roodachtige lever, daar een zwartachtige gal-blaas anhangt, heel vette darmen, en een grote milt. Hy wordt dikmaal vijf oft zes pond swaar, zomtijds ook van twintig, en na het ghetuigenis van *Iovius*, in het meir Lar van twe hondert ponden gevonden: want men zeit, dattet de grootste van alle vissen is, die daar in voortkomen. Van zijn plaats stemmen de schrijvers niet eens. *Plinius* maakt 'er een Zee-visch of, *Oppianus* een Strand-visch. *Aristoteles* stelt hem onder de Rivier-vissen. *Ælianus* seit, dat hy ook in de Donau gevangen werd. *Dorion* plaatst hem onder de rivier- en Meir-vissen. Dat hy in het meir Lar van wonderlijke grootte gevanghen werd, getuight *Iovius*. Het meir Lar, seit hy, van *Virgilius* om zijn lengte het grootste ghenoemt, heeft de grootste vissen van alle, en zomtijds Trocten (Truten) oft Forhinen van hondert pond, en somtijd Bulbaren van twe hondert. Maar dat die Bulbaren in de vochtige en doorschijnende wateren groter schijnen, als datse mette netten konnen gevanghen werden, wijl sy die dikmaal met haar onmatig geweld doorbreken. Zy lopen omtrent de Zonne-stilstandt in de schaduwachtige holen van de Liciniaanze rotsen. Die dwars over den oever van het meir Lar, tegen dat Eyland, en die kristaline Euripus, van *Celicius Plinius* beroemt, gelegen zijn. Dese vissen meende een seker Zneeg Priester, met pijlen van een boog geschoten, wijl zy, op de grond verblijvende, mette Elger oft Drytandt niet konden bereikt werden, te doorwonden. Maar die pijlen nochtans bragten geen schade by, wijl zy, met die geschobde huid gewapent, de pijlen deden afstuiten. In de meiren van de Allobroges worden ook heel grote gevonden. Zy worden op sommige plaatsen in de vivers gesloten, op andere weder in poelen en staande waters geworpen, daar zy seer in voortsetten. Maar so als *Albertus* schrijft, teelt dese visch in enighe waters, in andere groeit en verkeert hy, maar hy vaart heel wel op een kley-grond, die eerst met tarw bezait, en daar na met kley gevult, en met water overlopen is. Van zijn baring, en 't geen daar omtrent voorvalt, heeft *Aristoteles* byna dit ghes chreven. De Karper enz. Besie vorder *Scaliger*. Dat hy ook van self voortkomt, heeft *Rondeletius*, en de ondervinding bevestigt. Ik heb, seit hy, gesien dat in de wateren, die in lege plaatsen, met bergen omcingelt, vergadert waren, de Karpers van zelf voortkomen, in welke plaatsen nocht rivier, nocht staande water, nocht poel, nocht meir, nocht lopend, nocht enig ander water, als dat van den hemel viel, invloeyde. Dat het wijfje mette mond melk ontfangt, en daar uit haar kuit voorteelt, is valsch. Zy eten kruiden, slijk, de muiren en andere dinghen. *Atheneus* seit, dat hy een vlees-eter is. Dat hy heel zneeg is, en veel vremdigheid anrecht om de netten te ontsnappen, verhaalt *Albertus*, en de schrijver van de natuur der dingen: dat hy eerst rondom lopende een gat zoekt, dat niet vindende, dat hy dan tracht over te springen, dat hy zomtijds met ondergraven op de grond zoekt te ontslippen. Dat hy nu een kruid in de mond vast houd, om van 't net niet mede gesleept te werden; dat hy dan weer zijn kop in de grond steekt, wel wetende dat het net licht over de start voortslipt. *Gesnerus* verhaalt, van een geloofwaardig man, verstaan te hebben, datter in de Pfalss in Hoogduitsland, in een plaats die na Michiel genoemt is, in de sloot omtrent de Burgt, een Karper is, die de hondert jaren bereikt heeft, waar uit wy konnen gissen dat hy een lang-levende visch is. Zy zijn in het alghemeen van zachte visch, maar nochtans zo ongesondt niet, om dat haar vochtigheid niet slijmerigh is, inzonderheid van die gene, die in klare en lopende waters ghevanghen, en ook in de Maart meest gepresen werden, maar in May en Junius, om datse dan haar zaat schieten, oft eerst geschoten hebben, niet. Het mannetje is beter als het wijfje, en de grote als de kleine. Het hooft word van de Hoerendoppen gezocht, mogelijk om de tong, die gebraden heel soet is, en met Citroen-zap lekker bereid werd. Uitte kuit word roode Kaviaar ghemaakt,

die de Joden gebruiken. Indien gy zijn genees-kragt besiet. De tong verwekt de geilheid. De steen uit het hooft van de rauwe vis getrokken verkoelt den brand van de koortsige, en stopt het bloeden van de neus.

VII. HOOFT-ST.

Van de wanschape Karper.

Aldrov. de pisc ib. l. 5. c. 41.

DEse wonderlijke vis, seidt *Rondeletius* die te Lyons op de vischmarkt levend verkocht is, heeft niemand, als voor een Karper, uitgenomen het hooft, en de snuit, geoordeelt. Want in verw en gestalte van schobben, in vinne en stand der selver, en start is hy gheheel de selve mette Karper. De vin op 't begin van de rugh heeft een gekloofden angel als in de Karper, sodanige angel heeft ook een vin achter den aars, maar die is rood, met een gedeelte van de start: De gehele start is breet als in de Karper. Hy heeft twe andere vinnen an de kuwen, noch twe an den buik. Het hooft niet uitstekende als in de Karper, maar dat van den Dolphyn heel gelijk, een langen snuit, maar stomp, hoedanigh hem de afbeelding vertoont. Van 't bovenste deel van de snuit omtrent de opening van de mond, hangt weerzijds een vischsig byhangsel als in de Karper, daar boven is een ander Karper naulijk zichtbaar, ten sy gy hem nader besiet, en dat ook an weersyden. Dit schrijft *Rondeletius*. Een ander dese wanschapen Karper gelijk, maar met grote knevels, die *Rondeletius* in de zijne niet uitdrukt, seit *Gesnerus*, dat *Gilbertus Cognatus Nozerenes* hem toegezonden hadde; en in 't staande water Nozorethan in 't jaar onser Saligmaking 1554. gevonden was. Dat hy in de vyver van Cognatus maar alleenlijk negen dagen geleeft hadde. Maar dat die Karper noch veel schoonder, in gedaante en in verw ongemeen en wonderlijk was, welke in 't jaar onses Heren 1546. te Omburg in 't gebied van het Pfalss Graafschap van den Mark-graaf Joachimus van Brandenburg gevangen, en na Ausburg gesonden is, an Keiser Karel de V, daar op den Rijkxdag zijnde, die hem an zijn suster Maria geschonken heeft, en dat de visch gekookt zijnde ook zijn oude verwen behiel. Dat de afbeelding hem was ghemeen gemaakt van *Iohannes Thaunmyllerus* de jonge, seer ervaren Heelmeester van Ausburg, welke afbeelding, seit hy, drymaal negen duim lang, en rug en buik negen vingers breed was. Het begin van de vin van den rug was ten deel goutverwig, ten deel root, maar daar na schoon blauw. Alle de andere pinnen waren goudgeelachtigh, ghelijk ook het meeste deel van het hooft, en den buik, met een over al tussen beide lopend rood gheverwt, 't welk ook zijn vier knevels beschilderd. De rug was uitten groene blauw, de zijden waren opwaarts groen, neerwaarts goudgeel, enz. In 't kort, hy was over also schoon met heldere angename verwen onderscheiden, dat hy mette schoonste vissen van de rode Zee, en de meest onderscheiden geverwde konde pogchen. Hy seit ook datter by de zijne een Kerper gevangen is die man en wijf was, en in welke tekenen van beider kunnen waren, namentlijk kuit en teelzaad. Maar dat het teghendeel in de vivers ook bevonden werd, datse van geenderlei kunne zijn, namentlijk nocht man noch wijfje, en dat die mogelijk die gene zijn, welke *Rondeletius* schrijft van selfs te groeyen. De selve *Gesnerus* getuigt ook, datter een ander Karper van die vorm in 't meir Akronion twemaal negen duim lang, in de tegenwoordigheidt van den gestrenghen Graaf *Wolf* van *Schamburg*, in 't jaar 1545. op den 15. van Nobember gevangen was, en dat *Achilles Pyrminius Gassarus*, de treffelikste Genees-meester van dien tijd, hem het afbeeldsel gesonden heeft. Dat hy voor swart geverwt, an de zijden donker, en boven geel was. Dat hy een ansienlijk angesicht hadde dat van de mensch in breedte gelijk, als mede mette ogen, mond, en neus, wangen, en kin. Dit had hy geschreven, als *Raphaël Zeilerus* jongman van Ausburg, en Soon van den treflijken Genees-meester *Geryon*, in allerlei wetenschappen, voornamentlijk in de rechten ervaren, de selve visch afgeschildert, an hem over zond met dusdanigen opschrift. Ik send u desen visch geheel sodanig als hy geschildert is, dat hy in de rivier van Oostenrijk (Eris genoemt) onder het ghebied van de Graaf *Iulius* van Hardegg, omtrent stadt Retz, in 't jaar 1545. in de maand October gevangen is, bevestigen enige treflijke ervarene mannen, die my als oog-getuigen zijn. Hy had geen afgekeerd anghesicht, ghelijk de andere; oft stomp, maar plat: wat naar het vlak hellende, met brede Hooftslapen an weerzijden, met twe ooghen, neusgaten, een mond en kaaksbeenders, alles ghelijk een mensch, mette vinnen, schobben, start, het gehele achterlijf, en in grootte, en in verw de Karper gelijk. Hy is alleen met een net gevangen, en om zijn seldenheid, en voornamentlijk om dat hy an de zinnen onbekent was, lang bewaart, en als een wonderwerk overal omgevoert.

VIII. HOOFT-

VIII. HOOFT-ST.

Van de Cyprinus Latus, oft de Brasem van Rondeletius.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 42.

DE Cyprinus Latus, by de Hoogduitsen Bresem; word by de Italianen Scarda oft Scardula ghenoemt. *Bellonius* meent, sonder enige grondvest, dat het de Abramis van de oude is. Hy wordt na de Karper gevoegt, om dat hy hem mette schobben, en in gedaante van lijf, en leven gelijk is. Het is een heel groote en brede visch, met een klein hooft, ten ansien van 't lijf, met een krom en scherpen rugh, en een plat lijf, met grote schobben bedekt. De streep van zijn kuwen totte start uitgerekt, is krom. An de kuwen staan twe vinnen, in 't midden van den buik twe andere, van den aars totte start een doorgaande, sodanige vissen groeyen in de grootste meiren. *Rondeletius* heeft, in een meir van Auvernie, sodanige vissen gezien, die twe ellebogen lang, en twe voeten breed waren. Op onse markten zijn sy veel te koop. De kleine noemen se Scardus, de grote om haar heel krommen rug Gobbos, als of men seide Gibbosos, oft Bultenaars. Zy zijn ghemeenlijk een voet, heel selden twee voet lang. *Gesnerus* schrijft, datse kleyachtighe grond, oft die de witte kley gelijk is, soeken: en daarom in 't Zurigse meir niet overal, maar opwaarts an gevangen werden. Zy soeken voornamentlijk de staande waters, en daar leven sy met slijm, slijk, en kruid. Waarom sy alleenlik in die rivieren gevangen werden, die traag lopen, en geroert, en van dik water als de Araris, oft de Zaone zijn. Veel zijn der ook in laagh Vrankrijk. En zy groeyen ook in dese niet totte zelve grootte als in de meiren en staande waters. Het is wonderlijk 't geen de selve *Gesnerus* verhaalt, dat iemand in Polen veel van dese vissen in een rivier geworpen hadde, welke daar nae in de Winter gheheel toevroos, en hy om een Gastmaal te bereiden het ys opghehouwen hebbende, met mening om de visch te vanghen, gheen daar in konde vinden, maar dat sy in de naast-volgende Lente weder alle voor den dach quamen. Tot dese Brasems moet ook een visch uit Polen gesonden, alwaar hy Klofzoz ghenoemt werd, betrokken werden, welke geheel uitten blauwe na het paars helt, uitgenomen de vinnen, en de start die wit zijn. De vin an den aars is langer, en in 't begin breder als het behoort, van de schilder uitgedrukt. Zy worden van sommighe heel waardig geacht, voornamentlijk in Auverne, daar sy in zeker meir heel groot en vet gevangen werden. Enige houden het middendeel voor best. Andere menen datse om haar graten meer moeylijkheid in 't eten als vermaak bybrengen.

IX. HOOFT-ST.

Van de ander Cyprinus Latus oft Brasem, en van de Ballerus.

GEsnerus schrijft uit het verhaal van *Kentman*, datter dry geslachten van dese visch zijn. Dat die van 't eerste ghe- slacht klein, dun, breed, en goudverwig, en omtrent den rug met donker vermengt zijn. Haar lengte is eens so groot als de breedte, het hooft klein. De vin van den rug, en de start zijn donkerverwig: Maar de overige vijf vinnen uitten donker roodachtig. De schobben als in de gemene Brasem. De Mizeners noemen dat klein gheslacht Kleinkarasf, oft van de verw Giblichen. Zy zijn heel lang-levende. Zy lopen uitte vivers en staande waters in de Elve. En zijn selden meer als acht vinghers lang. Zy eten gras en kley, gelijk andere van dese vissen. Waarom zy ook meer de poelen, als rivieren, en steengronden beminnen, om de kley en moschachtighe grond. Daarom worden sy ook selden in de Elve gevonden. Sommige lyden niet datse in de vivers vermenigvuldigen, want sy beletten den anwas, en vetmaking van de Brasem, welke sy van 't voedsel verjagen. Het ander gheslacht van de Karas is wat dikker en langer. Zy hebben ook schobben als de Brasem uitten gele swartachtig: Die worden Halbkaras genoemt, wijl sy uit een Karas en Karper bestaan. Die van gelijken als de Karas van 't eerste geslacht uit de vivers en staande waters in de Elve lopende, daar groeyen en kuit schieten: beider visch is geel en slijmerachtig, hoe zy ook bereid werden. Maar hoe zy langer in de Elve blyven, hoe zy smakelijker en harder van visch werden. Ten lesten, de Karas van 't derde geslacht, is dunder en breder als de half Karasz, en de eerste ghelijk, maar groter en schoonder van silverwitte verw, en hebben vinnen, die boven op rood zijn. De opperste vin mette start, is uitten heel donker roodachtig. Dese vissen groeyen in de Elve, en komen niet van elders daar in. Zy baren eerst in de maand Junius, ten twede in Januarius, gelijk de voorgaande, op welke tijden sy voornamentlijk gevangen werden. Sy worden matelijk groot, so datse van twe, en somtijds ses pond swaar gevangen werden. Zy worden gemeenlijk gebraden, en wel geacht. De kuiters in water gestooft tot dat 'et sap byna verkookt is, oft daar in 't leste veel boter by gedaan zijnde, sullen niet onangenaam zijn. Daar is in Oost-Friesland een visch, die sy Karutz noemen, veel kleinder als de Karper, met een veel krom-

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 43.

mer en bultigen rug. Die men feit, dat zesmaal in een jaar baart, gelijk in de vivers bevonden werd.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 44.

Van de Ballerus schrijft *Aldrovandus* aldus. *Aristoteles* maakt twemaal van de Ballerus gewag, onder de rivier en meir-vissen. De Ballerus, seit hy, en Brasem, en byna alle andere, storten haar in de gronden als sy baren willen: En elders. In de Ballerus en Tillo groeit in de hondsdagen een worm, die haar verswakt en dwingt na boven te schieten, daar sy van de hete Son sterven. Desen gist *Rondeletius* de selve te zijn, welke by die van Lyons, en de Inwoonders van andere meiren Bordeliere genoemt werd, om dat hy altijd de stranden soekt: want bord beteken een strand. Voorts waarom hy daar de Ballerus afmaakt, bewijst hy niet, dan dat hy in wijs van leven van de Brasem, met welke hy van *Aristoteles* genoemt werdt, niet verscheelt. Het is een slechte visch. De bywoonders van de rivier Strymon noemen hem na 't seggen van *Bellonius* Plestya. In Macedonie omtrent het meir Pischiacus, daar hy veel is, word hy Platanes, Plestya en Platognia, genoemt. By de Hollanders, by de welke hy, so om de menigte, als zijn onsmaaklijkheid, voor slecht ghehouden werd, word hy Bleye genoemt. Hy is, seit *Rondeletius*, de Brama so gelijk, dat hy de onvoorzichtighe dikmaal voor de Brama verkocht werd: Maar hy verscheelt van die in grootte van lijf en schobben, en in verw van vinnen en start. De Ballerus is kort van hooft, klein van mond, sonder tanden, maar heeft in plaats van die ruwe beenders, sonder tong, met een vischsig verhemelte. Hy heeft twe vinnen an de kuwen, twe andere an den midden-buik, van den aars een totte start toe, en een ander op den rug. De achterste vinnen mette start zijn roodachtig, gelijk in de rivierbaars, maar die van den rug is swartachtig. Van de kuwen totte start loopt een kromme streep. Hy heeft vier kuwen, in 't midden-verhemelte een been, waar tegen over onder twe benen staan, an d'een zijde getand, met welke sy door een tegen-beweging met het been van 't verhemelte de kruiden bryselen. Hy heeft een kleine maag, de darmen met vet overtoghen, de lever uitten roodachtig met een groene gal. De milt is rood. Hy is vol graten, en heeft veel schobben die rond en dun zijn. De rug is swartachtig, en de buik wit. De oogappel, seit *Bellonius*, is niet als in andere swart, maar als kristal. De start heel wit, en hy heeft weerzijds derthien rye schobben.

Bellon. de Aquatil. l. 2.

X. HOOFT-ST.

Van de Zeelt.

Iovius meent dat de Zeelt, de gemeenste vis door de gansche werelt, van *Auzonius* alleenlijk onder de oude gedacht is, en van andere als niet in waarde zijnde veronachsaamt is. *Bellonius* gelooft dat het de Psylona van *Aristoteles* is, welke *Gaza* Fullo noemt, en dat hy van *Dorion* Gnaphea, dat is Fullo oft Volder genoemt werdt. Maar ik vrees heel qualijk. Want niet alleenlijk met het affiedsel van de Zeelt, maar ook van andere slijmerige vissen, als de Ichthiokolla oft Slijm-visch, den Aal, enz. de vlekken uitgewassen werden. De Fullo is ook by *Aristoteles* een Zee-visch. Wy stellen de Zeelt onder de rivier- en meir-vissen. Dat hy de Mæna niet is, 't welk *Platina* meent, is om dese laatste reden, dat het geen Zee-vis is, seker. Maar wat dan? indien wy, seit *Aldrovandus*, seggen dat het een Rooms woord is; van welk gevoelen de zelve *Iovius* niet schijnt af te wijken. Want by *Cicero* word een seker boertig Redenaar *Placentinus* mette bynaam van Tinca of Zeelt genoemt. Mogelijk van dese visch also geheten, gelijk die oude *Laurentius de Medices* van Florentie, wijl hy seer boertigh was, een zeker borger van beroemden huise, die valschelijk roemde, dat hy t'huis een grote Zeelt hadde, die konstig ghekookt was: de bynaam van Tinca oft Zeelt gegeven heeft, dien hy daar na eeuwig behiel. En gelijk de Merula, en ook onse Chalarias, voor de Zee-zeelt genoemt werden, wat belet ons ook, de Tinca oft Zeelt een poel-Merula te noemen. Dien naam heeft de geleerde *Scaliger* ook gebruikt, met deze woorden: *Auzonius* op zijn tijt het gemeen navolgende, heeft sich niet ontsien, liever zijn schoon gedicht niet gemene namen te besoedelen, als dat hy, oft self in 't twijfel soude blijven hanghen, oft een donker schrijver willen zijn. Also heeft hy de Aloza oft Elft, voor de Klupea oft Trissa, en de Tinca oft Zeelt, voor de rivier-Merula gestelt. De Zeelt heeft iets mette Karper gelijk, en ook iets waar in hy veel van hem verscheelt. Want in ghestalte van lijf, in stand van vinnen, en zijn vischsig verhemelte is hy hem gelijk, maar niet in schobben. Die zijn in de Karper groot. In de Zeelt heel klein, dun, en altijdt met slijm overtogen. Daar en boven heeft de Zeelt omtrent de ogen een rode kring, die in de Karper geelachtig is. Zy zijn niet alle eenverwig, want enighe zijn witachtig. De meeste uitten witte geelachtig. Zommige zijn groen, maar die in de zee-poelen leven, gelijk in veel plaatsen van Hollandt, zijn swartachtig. *Auzonius* noemt hem groen,

Aldrov. de piscib. l. c. 10.

groen, hoewel hy meeſt geel is. Hy heeft een korte ſtompe ſnuit: byna een ronde mond, na den buik ſakkende, geheel zonder tanden, en in plaats van die zaagſwijze kaaksbenen. Weerzijds van de mond, daar de onderlip met de bovenſte gevoegt werd, is een byhangſel, als in de Karper, rond, velachtig, kort, zacht, en zo ſlibberig, dat het noit ontvouwen oft ſichtbaar werd, maar met de vingers angevat, kan uitgetrokken werden. De ogen zijn groot en geel. Twe vinnen an de kuwen, even zo veel an den buik, een an den aars, een ander korter op den rugh, zonder anghel. De ſtart eindight in een brede vin. Hy heeft vier dobbele kuwen, twee kleine ſtenen in het hooft, op de wijs van de Aurata, oft gulde Braſem, en andere Zee-viſſen. Hy ſoekt meer de ſtaande als lopende waters, daarom is hy in de ſtaande waters, poelen, en meiren overvloediger als in de rivieren, en leeft ghemeenlijk onder het moſch en de rietboſſen, en word op alle tijden van het jaar in deſe plaatſen ghevangen. Maar hy loopt dikmaal uitte kleine in de grote rivieren, maar leeft meeſt daar ſlijkerighe grond is. Het is een ſchoolviſch, en eet de vuiligheid van de verrotte ſlijk, maar nimmer vis. Van ſijn vrindſchap met de Snoek is boven gehandelt; doe daar by, zo het u behaagt, dat de Snoek over alle andere den dwingeland ſpeelt; maar ſich van de Zeelt, als an ſijn weldaad gedachtigh zijnde, onthoud. Als hy gedoot werd, zeidt men dat hy noch langh daar na leeft. Wat angaat zijn gebruik in de ſpijs. Hy heeft onſmakelijke viſch, om dat hy vuil en onzuiver voedzel geniet; daarom iſſer by de Italiaanſe Vroutjes een ſpreekwoord:

Naſſuno mangia Tenca, che febre non ſente.

Niemand eet Zeelt zonder koorts te ghevoelen; en *Auzonius* heeftſe gemeenmans trooſt genoemt. In de hondſdagen zijn ſy voornamentlijk ſchadelijk, hoewel de Marzikaanſe uit het meir Tucinus, 't welk nu Celanus ghenoemt werd, die de onderlip afgeſchuurt heeft, om dat hy op de klippige plaatſen verkeert, van de gemeene onderſcheiden en ghepreſen werd: en ook die, welke een klein meirtje veerthien uren van de Stad, omtrent het boſch Bakana, voort-brengt. Deſen heeft, na 't ſchrijven van *Iovius*, ſeker Edelman die zeer tot de lekkerny genegen was, in den herfſt ghevangen zijnde, met geſtoten look en ſpek, ruikende kruiden, en andere dingen toebereid, en over den damp van een heten oven gekookt. Ten leſten word de Zeelt van *Trazimene* gepreſen, van welke de ſelve *Iovius* ook aldus ſpreekt: Als op de maaltijd van de Paus Leo de X. de Gaſten onder malkander, met verſcheiden oordeel, de Zee-viſch preſen, zeide een zeker Edel Florentijn, (die mogelijk niet als Zeelt gewent was) Vrienden verhef ghy-lieden de Zee-viſſen zo hoog als ghy wilt, ik keur de Zeelt van *Trazymene* veel beter, als deze uwe Barbeel en Botten, met welk onbeſchoft ſegghen hy haar allen de tranen in plaats van lacchen dede uitbarſten.

De oude Genees-meeſters (zeidt zeker Genees-meeſter by *Geſnerus*) ghebruiken, om de hooft- en ledenpijn te verſachten, de ſtompviſſen; in welkers plaats by de Binnenlanders mogelijk de Zeelt kan gebruikt werden. Daar zijnder die niet alleenlijk menen dat de brand van de koortſen, door 't opbinden van de levende Zeelt onder de voeten, gematigt werd, maar dat het zelve middel ook de geelzucht gheneeſt. *Iovius* zeit ook dat zommige menen dat de Zeelt op den rugh door-geſneden, en op de handen, en onder de voeten ghebonden, de brand van de koortſen verkoelt; 't welk hoewel enige Joden, dat heel ſlechtelijk, en als belacchens waardig, onderzochten: nochtans bevonden zy, dat zulkx de verhitte zieken een gewenſchte verſachtingh toebracht. *Rondeletius* vermaant dat met beſcheidenheid in 't werk te ſtellen, om dat zulkx anders niet alleenlijk niet zal helpen, maar in tegendeel heel ſchadelijk zijn, vermits door de injagende koude van buiten, de ſweetgaten ſtoppende, den brand van de koortſige vermeerdert werd. Andere legghen hem levend op de lever oft navel van de geelſuchtige. Enige binden de geelſuchtige een levende Zeelt op de navel, tot dat hy ſterft, des anderdaags weder een ander, en hervatten dat ook op den derden dagh. De dode Zeelt word dan binnen en buiten zo geel als ſaffraan, en veel worden door dat middel geneſen. Van de gal heeft *Geſnerus*, uit een Hooghduits boek met de hand gheſchreven, dit: Neem de gal van een Aal, Thymviſch, Zeelt, en een ſuigent Speenvarken, vermengt die t'ſamen tot een geneesmiddel voor de oiren: want met dit ingietſel zult gy de vlieſen doorbreken, de toevloeyinghen gheneſen, en de wormen doden.

XI. HOOFT-ST.

Van de Lota der Francen.

Die van Lyon, zeidt *Rondeletius*, noemen een viſch Lota, die in de rivier Saone gevangen werd, en van de Genevoizen Motella, als of men zeide Muſtella, genoemt werd. Indien hem yemand de rivier- oft meir-Muſtella, oft Lamprey noemt, ſal na mijn gevoelen niet qualijk doen, als hy maar niet die gene meent, welke uit de zee in de rivieren komt, hoedanig de Muſtella van *Auzonius* is, die onder de naam van de Muſtella onſe Lamprey ſchijnt te beſchrijven. De Lota is een rivier- en meir-viſch. De gemene zee-Muſtella, waar van wy elders

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 46.

ders ghesproken hebben, seer ghelijk, ten waar hy ronder en dikker van lijf was. Uit het einde van de onderkaak hangt een hair als een baard, maar an de bovenste gheen, gelijk in de zee-Mustella. (*Gesnerus* meent nochtans datter in de zijne boven ook twe hairen zijn, die in de dode haar verbergen, gelijk hy in een heel groote heeft anghemerkt.) Hy swemt met vier vinnen, waar van twee an de kuwen, en twe an den buik staan. Van den aars heeft hy'er een tot de start toe, een ander desen gelijk op den rug, daar een ander klein vinnetje voor gaat. De start is de punt van een swaardt gelijk. Het lijf is met kleine schobben gedekt, 't welk uit den rosche donker is, en baarwijs met swarte plekken] bezaait. Hy heeft kleine dunne tanden, en hy is zelf met slijm als den Aal beset, en slibberigh. Hy heeft een kleine maag, met veel byhanghsels; gebogen darmen; een witachtighe lever, daar een galblaas uit den groene geelachtig anhangt; een rode milt; een langhwerpige blaas vol lucht, en vier dobbele kuwen. Hy groeit in de meiren, en zachtloopende rivieren, ghelijk als in de Saone. De lever is na bedelingh van 't lijf groot en lekker. De kuit is schadelijk, als die van de Barm, welke de maag beledigt, en den buik omroert. De visch is by die van Lyon in groote waarde.

IV. OPSCHRIFT.

Van de Poel-vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de ghemeene Umbla, een ghedaant van Zalm by Rondeletius.

ONder de Poel-vissen worden gherekent de Umbla, de Trutta oft poel-Forhin, de Karper, de Lavaretus Allobrogum, oft Adel-visch. De Blauling, oft Betzola, de Albula, de Albus van *Salvianus*, de Farra, de Pigus oft Stekelbrasem, de Sarachus, en Schilus. De Umbla word alzoo genoemt van Umbra, dat een schaduw betekent, om dat hy geen kleine ghelijkenis met de Rivier-visch Umbra, oft schaduw-visch heeft. *Rondeletius* noemt hem Zalm van 't meir Leman, om dat hy in gedaante van lijf, getal, en stand van vinnen, en met de innerlijke deelen de Zalm gelijk is. De Switsers noemen hem om de roode verw, omtrent den buik Rotele, oft Roodlingh. *Gesnerus* zeidt datter twee gheslachten, in grootte veel verscheiden, in het meir van Lucern gevangen werden, en dat de grote omtrent Biela Rott, en elders Roote ghenoemt werd: dat hy van de Savoyart Routte, en de kleine omtrent het meir Leman byzonderlijk Rotele genoemt werd, (daar is noch een ander visch in Sweden, en omtrent Ausburg Rotele genoemt; maar dat is een rivier, en geen Poelvisch, de Forhin gelijk, byna by de overighe Hoogduitsen Huch genoemt, van welke op sijn plaats,) dat hy by de Savoyarts omtrent Biela ook Rouson, oft Bondelle, welk eerste zijn verw, en het ander zijn goetheid betekent, genoemt werd. Ten laatsten dat de visch, welke in 't meir Ammersee in Beyeren, in het Hooghduits Piszling ghenoemt werd, geen ander als de kleine Umbla is, dat hy mette kleine Zalm vergeleken, en gezeidt werd van den rugh tot het midden van de zijden geel te zijn, en zo teer, dat hy terstond buiten water sterft, en dat hy in geen ander meir van dat Landschap ghevonden werd. De grote Umbra is in vorm, en alle deelen van lijf de Forhin ghelijk. Hy heeft een groote mond, en niet alleenlijk tanden in de kaaksbeenders, maar ook ses grote in de tongh. Het hooft is blauwachtigh; de deksels van de kuwen zijn zilverwit, maar an de einden geel. Hy is ook witter als de kleine, met gheen plekken geverwt; dat hy een kleine vin op den rugh heeft, schrijft *Bellonius*. Nochtans schijnt *Rondeletius* een ander, niet ver van het begin van de start, maar heel klein af te beelden; en *Bellonius* zelf heeft dien ook met het afbeeldsel uitgedrukt, en noemt hem daar na, zo ik meen, een vleeszigh uitsteeksel. De zelve *Bellonius* zeidt ook datter omtrent den buik (in de ghedrukte boeken word kuwen ghelesen) weerzijds eene vin is, maar die nocht hy, nocht *Rondeletius* ook afbeeld, en noch twe an den buik heeft, die alle sonder angels zijn, en dat de achterste de visch in twe gelijke delen doorsnijden, maar dat het deel omtrent het hooft langer is. Dat de huid zo glat is, dat hy schijnt zonder schobben te zijn. Dat de rugh door sijn groote blauwheid donker schijnt. Dat de buik door witheid als silver blinkt, en dat hy een vleeszighe uitwasch boven de start, op de wijs van de Umbra en Forhin, heeft. Dat hy met vier ryen tanden an 't verhemelte versien is, op de wijs der slanghen. Dat hy een tong vertoont, met ses oft meer kromme ghekerfde uitstekende haakachtige tanden in 't ronde an 't verhemelt gewapent; dat noch daarenboven de onderkaak met eenighe kleine, uitstekende, en een ghekromde in het ronde beset werde. Dat hy weerzijds vier kuwen heeft, en dat de zijden met een rechte streep, weerzijds over het midden, 't welk na de start een weinig krom is, doorsneden werden. Hy is veeltijds dry oft viermaal neghen duim langh. Dat hy in 't meir van Lucern byna een arm langh wordt, ghetuight *Gesnerus*. En *Rondeletius*, datter zomtijds van twe ellebogen lang uit de meir Leman na Lyon gevoert werden. De kleine Umbra

(na

(na 't zeggen van de selve *Gesnerus*) is omtrent negen duim, veeltijds korter, maar hy word zelden meer als een voet langh: want zeidt hy, ik heb 'er een gesien die vijf hand breed lang, en in de maand October in ons Meir gevangen was, met een breedachtig lijf, maar nochtans bekomen sy noit de lengte van de grote Umbra. Hy heeft somtijds een opgheswollen buik, vermits hem de blaas te seer uitgespannen is. Dese blaas is langwerpig, als in de Albula of Witvisch, en niet in 't midden gescheiden. De gehele rugh, met de halve zijden zijn roosverwigh, voorts het benedenste witachtig. De buik is heel wit, de start van de zelve verw, die een kleine sachte vin op den rug heeft, als op 't uitterste van den rug van de Forhin. Sijn kaaksbeenders zijn ghetand. Hy heeft ook angels als tanden in de tong. De vinnen zijn ten deel saffraanverwig, en ten deel witachtig. Hy heeft vier kuwen, en stenen in de hersene. De mannetjes zijn roder van vinnen, buik en start; de wijfjes witachtig. De selve zijn boven op 't hooft, en den rugh meer groen. Hy word niet alleenlijk in 't meir Leman, maar ook in andere gevangen. Hy eet vischjes, vuiligheid en andere dingen. Als hy maar weinig gewond is, drijft hy als dood boven water. Men zeidt dat hy, zo haast hy gevangen en boven water is, de geest geeft. Hy is soet en droog van vis, en als hy oud word hard, en dat hy, na 't oordeel van velen, de plaats van de Asellus oft Kabeljau, ja van de klipvissen bekleden kan. Hy word by de Allobroges heel vet gevangen, en zo veel ghe-acht (zeit *Bellonius*) als hem de beurs van de rijkarts schatten wil. Hy word van de Switsers in de maand November geprezen, en ook anders omtrent het begin van December, op welke tijd *Gesnerus* zeit dat hy goede vaste kuit heeft. Maar later is sijn visch onsmakelijk, vetachtigh en vadzig, en de kuik heel week. Omtrent sijn baartijd is hy op de tafels onnut. Als hy ghekookt werd, werd hy eerst in hete wijn gedompelt, om niet al te sacht te werden. *Bellonius* zeit dat zy by de Allobroges in korsten geleit werden.

Rondeletius gewaaght ook van een ander, welken de bywoonders van het Lemanze meir Umble Chevaliere, mogelijk om sijn grootte, sterkte, en waardigheid noemen. En hy verscheelt niet alleenlijk in ouderdom oft kunne, gelijk in de volgende beschrijving sal blijken. Dese visch dan is de Salmen en Forhinen, die ghemeenlijk Salmonatæ genoemt werden, gelijk, met een opwaarts krommen snuit, waar in hy van de voorgaande verscheelt, want die heeft een spitser en langer, en het kromme einde van het onder-kaakbeen word in het boven-kaakbeen, dat daar toe uitgheholt is, ontfangen, gelijk ook in de Salmen te sien is. De kaaksbeenders zijn met veel strepen doorsneden. De rug is uitten blauwe swart. De buik goudverwig. De lever is geel, als mede de gal. De milt is swartachtig. Onder den rop leidt de maag, die lang en dik is, met veel byhangzels in de voorgaande versien. Hy word heel groot, en is hard en droogh van visch. Hy word in stukken gesneden, welken met kruidnagels doorsteken, op den rooster gebraden, en met oly oft boter gedroopt werden. Dese vis word ook als de Forhin bereid, en het hooft seer gepresen, gelijk in de Salm.

II. HOOFT-ST.

Van de Trutta Lacustris, oft poel-Forhin.

De visch die wy Trutta Lacustris noemen, dien noemen de Francen Zalmonata, en *Rondeletius* Poel-zalm, en wijl hy groter als de gemene Forhin is, en kleinder als de Salm, menen *Bellonius* en *Rondeletius* dat hy van *Auzonius* Sario ghenoemt werd. Of het de Anchorago van *Kassiodorus* is, 't welk *Gesnerus* schijnt te menen, hebben wy boven geseidt. Dat hy uit het gheslacht van de Forhinen is, en de Salm ghelijkt, is zo uit de vorm van 't lijf, en de gelijkheid van de in- en uitterlijke delen, als uit de France benamingh bekent. Hy verscheelt van de Salm in grootte, en plekken: want de kleine heeft an de zijden rode plekken, en veel overvloediger als de Salm. De Forhinen worden ook in de lopende en klare rivieren gevonden, sy zijn zo seer niet gevlekt, en in grootte, sap, verw en zelfstandigheid van visch veel minder; maar de Umbra is, zo gezeit is, met veel plekken geverwt. *Gesnerus* dese visch naerstigh besien hebbende, heeft hem met dese woorden beschreven: Hy is met heel kleine schobben gedekt, wel getand, en de tong ook weerzijds met tanden gewapent. Het hooft is swart, met blauw vermenght. De rugh ten deel groen-grauw, swartachtigh, blauwachtig en groen. De zijden zijn met swarte stippen besprenght. De vin op den midden-rug is met veel swarte plekken onderscheiden. De overige zijn witachtig, en hy heeft dat laatste sachte vinnetje op den rugh, gelijk de andere Forhinen, met vier kuwen. En an weerzijden, niet an de gehele omkring van den darm, maar alleenlijk an d'een zijde heeft hy achthien grote lange, in twe gekloofde byhangsels, en noch ses andere bysonderlijk daar teghen over, na de maag oft groten darm. Dit zeidt hy. Hy groeit totte lengte van twe oft dry ellebogen, en in 't meir Lar, tot 50. ja na het schrijven van *Iovius* tot hondert ponden. Zijn visch word in 't begin van de Somer rood, en die verw duurt tot Augustus, oft ten minsten tot St. Jacob, op welke tijd sijn ba-

baring volbracht zijnde, hy die rode verw verlieſt. *Geſnerus* getuight dat zodanige Meir-viſſen in plaats van malkander verſchelen. Dat ſommige op de grond van het water leven, inſonderheid in de kley, en dat deſe vetter, en de mond ſmakelijker zijn. Andere omtrent het boven-water, daar ſy vlieghen vangen, die magerder en minder gheacht zijn. Dat die by de zijne Grundforinen, en deſe Schwabforinen genoemt werden. Datter ook twe geſlagten in de Berg-meiren gevangen werden, welk de Athezis maakt, van welke de eene van ſijn gele verw Goldforin, en d'ander van zijn ſwarte Schwartzforin ghenoemt werden.

Van de plaats, en aart van deze viſch, ſpreekt *Aldrovandus* als volgt: Het is een Poelviſch, maar die ſomtijds uit de meiren in de rivieren loopt, namentlijk in de baartijd. Uitte Leman lopen zy, zeit *Geſnerus*, in de Lente na de Rhodanus, gelijk ſy ook omtrent Zedan gevangen werden; maar hy meent datſe in 't meir van Zurich en Akronion niet op een tijd verlopen. Die van 't meir Akronion loopt opwaarts, na de mond van de invallende Rhijn als hy baren ſal; en als hy daar gebaart heeft, loopt hy weder te rug. Men zeit dat deſe viſch met den Jenever-boom vergeleken werd: want gelijk deſe maar in dry jaar haar vrucht volmaakt; alzo word de vrucht van die, na dry jaren groeyende, eerſt volmaakt. Dat hy veeltijds in Julius en Auguſtus begint te baren, d'een tijd eerder, d'ander tijd later, na dat de lucht meer oft minder warm is. En hoewel hy groot van lijf is, nochtans is hy uitter aart heel rad, op de wijs van de andere Forhinen. *Iovius* verhaalt dat hy ghehoort heeft dat de grote Forhinen ſomtijds met een dertele loop een ſtap in de lengte ver op het land geſprongen zijn. Zy worden ſeer in de ſpijze gepreſen. Zy hebben vaſte viſch, rood van verw, en goed van ſmaak: nochtans baren ſy om haar vetheid ſomtijds walging, en dood zijnde, verlieſen ſy in heel weinig uren haar ſmaak, om dat haar malſchze vet dikmaal verrot. Die van 't meir Lar geven veel voedſel. Indien wy *Iovius* ghelooven, worden die van 't meir Zoran boven andere gepreſen. En die in 't lagerdeel van de Akronion gevanghen zijn, worden boven die van 't hoogerdeel geacht; van gelijken die op de grond houden boven de andere, die hoger in 't water leven. Van de Switſers worden ſy in Februarius ghepreſen, van andere enkelijk in de Somer, als haar viſch rood is. Den rughgraat, en de ſtart gebraden, worden op der Vorſten tafels gebracht.

III. HOOFT-ST.

Van de Karpio, oft zee-Forhin.

Wat de Karpio by de ouden gheweeſt zy, is noch onbekent. Sommige jonge ſchrijvers ſeggen datſe in 't meir Benacus, nu Lago di Garda genoemt, ghevonden, en van carpendo auro, dat is van goud te plukken, alzo ghenoemt werden. Aldrov. piscib. l. c. 10. Andere dat hy, de voorſte lettergreep weghenomen zijnde, Pione genoemt is gheweeſt, en daar na Karpione, om dat iemand van hem gegeten hebbende, en overrekenende dat hy hem duur betaalt hadde, ſeide, dat hy care pione, dat is duure pione gegeten hadde. *Frakaſtorius* leid den naam af van de Schipper Karpus, die van Saturus het meir overvarende, en hy hem ſijn goud willende ontweldigen, in deſe Karper verandert is. Hy kan heel wel met de poel-Forhin gelijkſlachtigh ghenoemt werden: want hy is in geſtalte van lijf, getal van delen, en ſelfſtandigheid van vis hem gelijk, met diergelijke ſwarte ſtippen ghetekent, en heeft ook het achter-vinnetje van den rugh ſacht, als de andere; maar is nochtans met klare kentekens van de andere verſcheiden: want hy is langer van ſnuit, van groter ogen, met een witter en dikker buik, en een ſwartachtiger rug. De grootte van de poel-Forhin is omtrent twe oft dry ellebogen, maar de zee-Forhin heeft men noit meer als een voet lang gevonden. Hy heeft niet alleenlijk tanden in de kaaksbeenders, maar ook in 't gehemelte en in de tong, en is met dunne ſchobben bedekt. Hy heeft een witten buik, en zilverſchoon, met een ſwartachtigen rugh. Die van *Aldrovandus* word uitgedrukt, is byna an de ſijden roodachtig, maar de ſtreep, die het lijf midden doorſnijt, is hoger rood geverwt. De buik en vinnen zijn wit; de rugh helt na 't blau. Zy ſegghen alle dat het een voedſter-kind van 't meir Benacus, alleen is. En *Petrus Bembus* ontkent datſe elders meer gevanghen werden, en dat de Keizer Frederik vermaak ſchepte, om deſe alleen van alle viſſen te vangen, en te onderſoeken. Maar *Salvianus* beveſtigt, dat hy metter daad in een klein klaar meirtje, niet ver van Alvito, een ſtad in Kampanie, voortkomende, (by 't gemeen lago della poſto ghenoemt) daar de rivier Fibrenus uit voortſpruit, gevonden werd; maar dat hy kleinder als die van de Benacus, en nauwlijk een pond ſwaar is. Hy houd het diep onder water. Hy eet viſchjes, en eenig uitwerpſel van de meir. *Bellonius* zeidt dat hy de Phryganius eet. Dat hy goud eet, hebben wy weinigh te voor ontkent. Hy is hardachtig van vis, droogh, rood, en niet ſlijmerig, de Forhin en Salm gelijk. Wat te lang bewaart zijnde,

de, feitmen datfe mager en flijmerig werden, dat ook veel andere viffen gebeurt, voornamentlijk die lekkerft, en wrongelachtig van vifch zijn. Waarom de Inwoonders van de meir Benacus, oft Lago di garda, hem in de pan gefnerkt, met bladeren gedekt, en met azijn, daar eerft droge kruiden in gezoden zijn, befproeit in de naafte fteden te koop omvoeren. Welke wijs van toebereiding het gemeen na defe vifch Akarpioffare, en andere Amarinare noemen. *Platina* feit, dat hy een fchadelijke graat in 't hooft heeft, die men in 't eten fchuwen moet, waar van nochtans by andere niet ghemelt werd.

IV. HOOFT-ST.

Van de Lavaretus Allobrogum, by de Hoogduitſen Adelfiſch, en de Betzela oft Blauling.

Aldrov. de piſcib. l.5.c.51. DE Lavaretus heeft van zijn fchone witheit, om dat hy nimmer vuil is, die naam bekomen. *Bellonius* feit, dat hy van 't geflacht der Forhinen is. *Rondeletius* feit, dat hy raden zoude hem tot 't geflacht van de Salmen en Forhinen te voegen, om dat achterfte vette vinnetje van den rug, het welk het geflacht der Salmen en Forhinen eigen is, indien 'er niet veel andere tekens tegen ftreden, gelijk de gefteltenis van de mond, die meer de Triffa als de Salm gelijk is. De mond is fonder tanden. Het hooft plat, het lijf fonder plekken, wit en zacht van vifch. Waarom hy oordeelt dat de Lavaretus oft Adelfifch onder de Salmen, Forhinen, en Elften twijfelbaar is. *Bellonius* heeft hem heel naukeurlijk afghebeeldt met defe woorden. (Bellon. de aqua. l.2.) Het is een vifch te Lyons heel wel bekent, de Umbra oft fchaduvifch heel ghelijk, ten waar hy opwaarts gebogen van fnuit, en geheel fonder tanden was. Maar is de Bizula, (Bezolæ) oft Blauling meer gelijk: Doch de Lavaretus is noit meer als een voet langh, en niet dikker als 't geen met den duim en voorfte vingher kan bevat werden. Hy is langwerpig van hooft, met dunne witte, en als in de Forhin kleine fchobben ghedekt, op den rug heeft hy een kleine vin, twe ter zijden omtrent de kuwen, en noch twe daar tegen over onder den buik, noch een tuffen den aars en de ftatt, welke alle fwart zijn. Van de winkbrauwen loopt over de zijden totte ftart een roodachtige ftreep. De ftart is an het einde met twee vefelachtige vinnen ghefpleten, met een groten loffen buik, als in de Forhin. Hier in verfcheelt hy ook van andere viffen, dat hy kort van fnuit is, met eenighe uitftekende beentjes, als in de Haringh, verfien, met lippen fonder enighe tanden, en een glat vifchfig byhangfel op de ftart, gelijk in de Umbra. Nochtans is hy niet geheel fonder tanden, want omtrent de keel en 't beginfel van den maagdarm worden enighe beentjes ghefien, hier en daar met zes tanden, als in de Themolus, gewapent. Hy heeft weerzijds vier enkele kuwen, van welke de uitterfte, die naaft an het hooft ftaat, kleinder als de andere is. Hy is met geen plekken ter zijden ghetekent, en 't gehele lijf uitgenomen den rugh is filverwit. Maar indien ghy zijn innerlijke delen anmerkt, fult ghy weerzijds vijf en dertig ribben vinden, met een bleek drykantig hart, in zijn vliefch befloten, een witte lever, met ene quabbe (ghelijk in de Oxocetus oft Zandaal, en den Dolphyn) an de rechter zijde met een gal-blaas behangen. De milt leit an de flinker zijde op de byhangfels van de maag. De darmen zijn fonder bochten. Want de keeldarm loopt totte grondt van de maag, welke over de lengte van de vifch uitgeftrekt, en opwaarts geboghen, de twaalfvinger-darm voortbrengt, in welkers bultige deel veel byhangfels zijn, uit welke een ader fpruit, waar door het bloed na de lever gevoert werdt. Na de poorter van de maag volgt een ander darm, welk, met geen bochten omgeleid, recht na den aars loopt. De lijfmoer is weerzijds tweehoornig, met een dunne kuit verfien. Het overige fal in de gelijkflachtige viffen befchreven werden. *Rondeletius* maaktfe an de meiren Burgetus en Æquibefetus eighen. *Bellonius* fchrijft ook, dat zy uitte meir Leman gebracht werden. Hy is wit van vifch, facht, foet, niet flijmerig, van goed zap, en van matelijk voedfel. *Bellonius* fchrijft, datfe in Vrankrijk van zoo grooten waarde zijn, datfe altijd op de lijft van de Konings kok ghevonden werden.

An de Bezola hebben de Inwoonders van 't Lemannife meir den naam gegeven, (Aldrov. de piſcib. l.5.c.52.) en *Bellonius* heeft hem Bizula genoemt. Men foud hem in 't Latyn Kephalus, en poel-Mugil oft Grootkop konnen noemen, oft noch beter Leuciskus en Albula oft Witvifch. *Bellonius* meldt alleenlijk maar eenmaal van defe vifch. Zeggende dat de Lavaretus meer de Bizula, als de Umbra gelijkt. Maar *Rondeletius*, naukeurlijker, feit, gelijk het meir Bergetus en Æquibeletus de Lavaretus voortbrenghen, alzoo het Lemannife meir de ghemeenlijk genoembe Bezola, die hem niet zeer onghelijk is, behalven dat hy minder wit, en na het blauw hellende is, met een fpitfer fnuit, een kleinder hooft, en breder, en uitpuilender buik. Ghy zult gheen vifch vinden die hy beter ghelijkt als den Haring, die wy onder de Zeeviffen afghebeeldt hebben. Hy is zachter van vifch als de Lavaretus, en wordt

van de ſelve in angename ſmaak, en goedheid van ſap veel overtreft. Hy is niet veel gheacht, en an het meir Leman eigen.

V. HOOFT-ST.

Van de kleine Albula, en de alderkleinſte van Geſnerus.

DAt de kleine Albula geen viſch van zonderling geſlacht is, maar dat de Albula oft blauwe Bezola op zijn twede of derde jaar ſo genoemt werd, is na 't gevoelen van zommighe, 't welk, ſeit *Geſnerus*, onſe viſſers tegenſpreken, om dat zy ghezien hebben dat de Blaulingen, op haar twede en derde jaar, in vorm en verw, van het gheſlacht van de Albula, waar van wy nu ſpreken, verſcheiden zijn. De viſch is mette andere Poel-viſſen verwant. Want de ghedaante en ſmaak is van alle niet onghelijk. De Albula is witter als de Bezola oft Blauling. Nochtans zijn de ſtart en overige vinnen, behalven die an de kuwen ſtaan, an het einde zwartachtig. De rug is groengrauw, hier en daar nochtans ſpeelter iets roods en blaus onder. Het hooft is uit den groengrauwe blau. Tuſſen het hooft, en den rug blinkt een groene verw uit, ghelijk een juweel. Hy heeft vier kuwen. My ghedenkt, dat ik deſe viſch zomtijds 's Winters met ſchobben en an de zijde ruw geſien heb, namentlijk ider ſchobbe met een knobbeltje beſet. Men ſeit my, dat zulkx een teken van de verſche en levende was. De Albula wordt in 't hogherdeel van 't Zurichſe meir, omtrent een plaats Buchberg ghenoemt, gevangen, omtrent veerthien dagen na S. Marten, en by de ſtadt Rapperſul, omtrent den eighen dach van S. Marten. Na haar baren komen zy in onſe meir aflopen (maar niet zo ver als de andere) totte Lente toe. Daar na verlopen zy weder de gehele zomer door, tot den dach van S. Marten. Zy worden ook in de Grift in 't land van Zurich gevangen, maar groter als in onſe meir, en ook in het meir Halville in 't land van Bern. Zy worden in Auguſtus en September meeſt ghepreſſen, om dat ſy dan ſoeter en vaſter van viſch zijn. Want daar na ſchieten ſy kuit, en haar viſch wordt zachter, en haar voedzaam zap wordt, door de vrucht, verteert.

Aldrov. de piſcib. l. 5. c. 54. Van de kleinſte Albula ſpreekt *Geſnerus* aldus. Ik noem deſe viſch alderkleinſte Albula oft Wit-viſch, welken de onze Hagele oft Haling, gelijk als Halekula oft Haringkje noemen. By de Zwitſers te Friburg worden zy zo ik hoor Pfarren, te Lucern Nachtfiſch ghenoemt, om dat ſy zo zommighe menen by nacht gevangen werden. Maar my heeft een viſſer van Lucern verzekert, dat de blauwe Albula op 't eerſte jaar Nachtfiſch ghenoemt werdt, als hy omtrent S. Jan in de Zomer een vinger lang is. Hy is in geſtalte dien ghelijk, welke wy van te voren kleine Albula ghenoemt hebben, maar hy is veeltijds kleinder, en minder groen op het hooft. Indien gy de viſch opgerecht beſchouwt, zal zich iet roods an de zijden vertonen. Hy heeft vier kuwen, en zijn vinnetjes zijn wit. Met een open mond, het einde van het opperkaakbeen hangt neerwaarts. Hy heeft een langwerpighe mond, en gheen tanden. Zy verzamelen in Julius. Zy worden alleenlijk 's nachts gevangen met netten, die veertich oft vijftig treden diep gaan. Zy worden boven andere Wit-viſſen met grote ſcholen ghevangen, niet overal in onſe meir; maar meeſt van het dorp Vadezuilla, tot het eyland, en tegen den anderen oever van Zurenbach totte langen boom toe. Men begint haar omtrent veerthien dagen na Karſmis te vangen, daar ook wel enige Blaulingen onder lopen, en zy ſterven terſtondt. En wijl zy haaſtlijk ſterven, moeten zy in de morgenſtond voor een middagmaal gegeten werden; zy worden ook heet van den rooſter by de ſlempers ingeſlokt, die daar om haar niet t'effens, maar weinig gelijk laten braden, om als de eerſte opgegeten zijn, haar weder heet op de tafel te hebben. Zy worden met een zop van azijn, hete wijn, peper, ſout, en de geſtampte bladeren van bieſlook en azijn bereid. De verſche in water, met veel peterſely, geſoden is ook goed, voornamentlijk in de maand December. Hy wordt ook met zout gheſprengt en gherookt gheprefſen.

VI. HOOFT-ST.

Van de Albus van Zalvianus en de Farra.

DE Albus van *Zalvianus*, is de poel-Karper van *Geſnerus*. Hoewel hy de ghenoemde Squalus oft Alburnus heel ghelijk is: nochtans kan hy van de zelve met merkelijke teekens onderſcheiden werden. Want hoewel zy beide voor eerſt, ten anſien der breedte, langwerpig ſchijnen, nochtans beide even breed zijnde, ſchijnt de Albus een weinig langer, als de Alburnus oft Voorn. Daar boven is de Albus ook ſpitſer van bek, groter van oogen, en krommer van rug, wijl de rugh van de Alburnus oft Voorn langſaam en matelijk, en die van de Albus veel en ſchierlijk van het hooft af uitbult. Nochtans hoewel hy in getal en ſtand van vinnen, zo an de zijden, de rugh en onderbuik

Aldrov. de piſci. l. 5. c. 5[illegible]

buik staande, mette Voorn over een komt, zo verschelen sy even wel in de verw van malkander. Want de Albus heeft die swartachtig, en de Alburnus oft Voorn heeft die rosch. Daar boven is de Alburnus ook met brede schobben bedekt. Anden buik, en de zijden is hy even so wit als de Voorn. Maar op 't hooft, en op den rug meer groen. In grootte verschelen zy niet. Want gelijk de Alburnus oft Voorn, alsso word ook de Albus dikmaal een voet groot gevonden, en ook zomtijds wel twe voet lang. Het is een Meir-visch. Nochtans word hy niet in alle, oft de meeste, gelijk de Zeelt, Snoek, de Squalus (een geslacht van Haring) en de Barm, maar alleenlijk in zommighe ghevonden. In 't meir Thrazymenus wordt hy in 't einde der Lente veel gevangen. Dat hy in de rivieren gevonden wert, hebben wy tot noch toe niet angemerkt. En daar staat op te letten, dat niet iemand, seggende dat hy ook in de rivieren gevangen wert, ons de Squalus voor den Albus opdringhe. In de zee word hy niet geboren, nocht loopt in de selve uitte rivieren oft meiren. De Albus heeft harde visch, en word daarom swaarlijk verteert. Hy is zo onsmakelijk, dat hy met recht de alderslechste van alle vissen geacht werdt. En hy kan ook op ghenerlei wijse van toebereiding smakelijk gemaakt werden; nochtans is hy gebraden de mond wat angenamer, en men eet hem alleenlijk by ghebrek van andere vissen.

De Farra word ook Fora en Pala ghenoemt, en is een ghedaante van de Albus. Hy is de Trissa en Lavaretus gelijk, zo als *Rondeletius* schrijft, een elleboog groot, met een kleine mond, sonder tanden, als in de Trissa, asgrauw van verw, met een plat en breed lijf, in schobben, en in stand en getal van vinnen de Lavaretus gelijk. Van de kuwen totte start loopt een rechte witte streep. Het vinnetje van den rug is sacht en vet, en de start breed. Hy is soet en wit van visch, die voor de Lavaretus en Forhin niet wijkt.

Hy word in de Somer en Lente gevangen. 's Winters schuilt hy in de diepe wellen. Hy word gesouten, en tot de Winter bewaart. Dit seit hy: Voort moet de leser sich vermaant houden, datter in de boeken van *Rondeletius* een andere visch, die in 't meir Leman Vangeron ghenoemt werdt, door onachtsaamheit van de boekdrukker voor dit hooft-stuk gestelt werd.

VII. HOOFT-ST.

Van de Pigus oft Stekel-brasem, en de Schilus.

Die visch welken wy zullen beschryven, hebben de Inwoonders van 't meir Verban, en de Lar, den naam van Pikus, Pigus en Picquus gegeven, om dat hy met zijn knobbel als met angels steekt. *Rondeletius* heeft hem Cyprianus Clavatus, *Albertus* Vergilias, om dat hy met het opgaan der Seven-starren voor den dag komt, genoemt. Hy is na 't schryvē van *Rondeletius* de Cyprianus so gelijk, dat hy hem bevestigt de Cyprianus, uitgenomen de angels, self te zijn. Want hy is van deselve lijfs gestalte, en heeft even zo veel vinnen, op de selve plaatsen, de mond, de ooghen op de selve wijs vischsig, en de innerlijke delen evengelijk. Hy is ook in wijs van leven, smaak, en sap de Cyprianus gelijk, doch een weinig beter. *Salvianus* heeft hem neerstig beschreven. Het is een vette visch, met een rond hooft, een stompe snuit en niet seer uitstekende, met een middelbare mond, sonder tanden.

Hy heeft weerzijds vier kuwen, en nevens de selve twe vinnen, weerzijds een, en noch andere an den onderbuik, nader de start als het hooft. Byna in 't midden van den rugh een kleine, sonder eenighe angels ghewapent, en an den onderbuik, omtrent de start, hangt een ander noch kleinder. De start eindigt in een kromme vin. De ghehele ghestalte, indien zy niet een weinig langer was, zoude anders eyrond zijn. Hy heeft groote schobben, waar uit in 't eind van de Lente en begin der Zomer witte spitse anghels voortkoomen. Met welke hy in de eerste 40. Zomer-dagen gewapent is. Met het verloopen van de Zomer worden sy minder, en ten lesten verdwijnen zy gheheel. Waarom hy, uit-ghenomen die eerste Zomerdaghen, de overighe tijd van het jaar van die voorgenoemde spitse angels ontbloot is; Daarom als *Plinius* schrijft. Twe meiren van Italie ande wortels van de Alpen, worden Lar, en Verban ghenoemt, in welke alle de vissen, met het opgaan der Zevenstarren, met veel schobben versien zijn, in gedaante als scherpe pinnen, en die worden niet meer als omtrent die maand gesien, beschrijft hy buiten twijfel de visch Pigilus oft Stekel-brasem, hoewel hy hem onghenoemt laat, wijl hy, gelijk hier wy na zullen anwijsen, een voedsterkind van de Lar en Verban is, en ghelijk wy geseit hebben, in het eerst van de Zomer, wanner de Zevensterren opkomen, zijn schobben scherp worden als pinnen, want die pinnen, welke van de koussen der Roomse krijgsluiden Clavicaligares genoemt werden, hebben hoofden met scherpe knobbels. En gelijk sy alle bevestigen dat in de Stekel-brasem sodanige angels in de maand May en Junius, alleenlijk op den rug en an de zijden, maar niet an den buik uitgroeyen, alzo getuighen enighe dat niet de wijfjes, maar al-

alleenlijk de mannetjes sodanig gewapent zijn. De buik is uitten witte bleekrood: De rug is uitten blauwe swart. Wat haar innerlijke delen angaat. Hy heeft niets boven andere vissen eigen, en anmerkens waard. Als hy op zijn grootste is, weegt hy niet boven vijf oft zes ponden. Het is alleenlijk een inwoonder van het meir Lar, en Verban. Want niemand (dat ik weet) heeft tot noch toe angemerkt, dat hy in andere rivieren oft meiren ghevonden is. En hoewel zy overvloediger in 't eerste van de Zomer met die pinnen gewapent zijn, en in die meiren gevanghen werden, nochtans worden zy ook de gehele tijd van 't jaar, hoewel niet so dikmaal, in de selve gevonden. In de Maymaand baart hy omtrent den oever van het meir. Hy is in smaak en zap de Cyprinus ghelijk, maar een weinigh beter. *Salvianus* zeit, dat hy heel smakelijk is, en daarom met de beste van alle vissen der soete wateren kan vergheleken werden, voornamentlijk die in 't begin van de Zomer ghevangen is, dat hy op die tijd geen andere vissen wijkt, en, op alle wijze toebereid, altijd wel smaakt.

De Schilus, die ook Naugmaul genoemt werd, is een visch van 't meir Ambron, in Beyeren, welke, zo *Gesserus* schrijft, zelden gevangen werd, wijl hy zelden hoogh boven swemt. De langste is een elle lang, in vorm de Snoek niet ongelijk, behalven dat hy in 't water groenachtig, en op het land bleker schijnt, met witachtige ogen; en een mond achter omtrent de kaaksbeenders niet al te ruim. In grootte, schik, en scherpheid is hy de Baars ghelijk. De opgeregte vinnen van den rug zijn met angels, omtrent dry vingers lang, versien. Behalven den rug-vin, heeft hy weinig andere kleine. Hy schiet zijn kuit in Maart. In de May en Junius is hy alderbest, om gegeten te werden: gesoden oft gebraden, en in stukken gesneden, word hy noch in de pan gesnerkt. Hy is heel vet, en gekookt zijnde, ook heel wit van visch.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Sarachus.

Aldrov. de piscib. l. 5. c. 42.

DE visch welken de Albanesers Saracho, en de vischverkopers Sarachino noemen, heeft *Bellonius* Agonus, *Iovius* en *Salvianus* Acon, *Frakastorius* en *Iovius* oook Aquon ghenoemt, sonder twijfel van die scherpe beentjes, die een ruwe stekelighe streep an zijn buik maken, en soo scherp als naalden zijn. *Rondeletius* meent, dat hy Chalcis, een gedaante van Haring, die *Gaza* Aerika noemt, gheheeten werdt. Elders wordt hy oock Zardanella ghenoemt. Van haar gheslachten schrijft *Bellonius* aldus. Daar zijn dry meiren in Insubria, in welke een visch, mette ghemeene Milaanse spraak, Aguno genoemt gevangen werd.

Want het meir Lar, 't welk huidendaags mette bynaam Komou ghenoemt werdt, voed kleine en meer gemene Agunen, de Sardus, uitghenomen den buik, die breed is, gelijk, en sy worden nergens als na Milan gevoert, of zy komen ten minsten heel zelden tot Mantoa. Men bewaartse in vaatjes in de pekel gheleit, hoewel sy ook matelijk gedroogt, sonder pekel behouden werden. Het meir Verbano, datse ook het grote noemen, voed veel groter Agunen, als de Lar. De inwoonders van de steden, daar omtrent gelegen, namentlijk Arona Palencza, Kornobio Lokaria en Eugudre, vanghen die ghenoemde vischjes in grote overvloet. Die in grootte middelbaar tussen die van de Lar, en die van 't meir Lugara zijn, welke de Inwoonders van de steden Kampignon en Ruisson noemen. Doch de Lago di garda brengt heel groote Agonen voort; maar noch de Agonen van de steden, noch die van de Lago di garda, worden met pekel ingeleit, gelijk de kleine. Dit seit hy, en terstond van de Sarachus oft Agonen aldus. Daar zijn in Epirus twee oft dry meiren, in welke de Sarachus gevangen wert, welke gesouten, gedroogt, en gerookt zijnde, met schepen na Venetie, Ankona en elders vervoert werden. Van welke zy die meest in waarde houden, welke zy de La Bajona noemen, een rivier oft meir van dese selve naam. Van dese worden twee gheslachten gevonden, het een kleinder, het ander zo groot als de Klupea. De kleine zijn gheen vierendeel van de Agonen grooter. De grootste zijn een voet lang, beide zijn zy met de zelve streep als de Klupea an den buik getekent. Voorts, seit *Bellonius*, hebben alle de Agonen licht afvallende schobben, die dun, breed en doorschijnigh zijn. Het lijf is silverschoon, maar een weinig swartachtig op den rug. Geschrapt blinken zy meer als silver. Zy hebben een grote opening van mond, sonder tanden, een enkele en kleine vin op den rug, twee ter zijden onder de kuwen, welkers aller uiterlijkst deksel stekelig, en in 't midden gegroeft is. Zy hebben heel grote ogen, en een start in verscheiden hayren ghespleten. Hy word somtijds an weerzijden met twee ronde swarte plekken, en zomtijds met meerder op den rug getekent. Onder den buik heeft hy een ghetande streep, die an den aars aflaat, welke, mette vinghers opwaarts gestreken, so scherp als een mes is. Zy hebben weerzijds vier kuwen, van binnen als ghezoomt, ghelijk in de Haringhen, en andere vissen van dat gheslacht: Het hart is dryhoekig, tusschen de voorste vin-

vinnen onder de kuwen verborgen. De lever rood, die an de linker zijd van de maag, en op de keeldarm leit, en de poorter zelfs omvat. De gestalte van de maagh eindigt in een spits, van welkers opperdeel de poorter uitgaat, en met veel blinde byhangsels omringt werd. De milt, die rood is, hangt an de rechte zijd van de maagh. De darm word van de poorter af niet ghebogen, maar loopt recht na den aars. Ghy kondt in dese visch onder den buik dertigh beentjes tellen, die een scherpe rye maken. Dit alles zeidt *Bellonius*: waar by ghedaan kan werden, dat deze vissen na 't zegghen van *Bellonius* zo vet werden, dat als zy op den rooster gebraden werden, het vet als oly daar uit loopt, zo datter zijn die hem van dit vet Liparis oft Schmelzvisch noemen. Zy zijn visch-eters, en jagen de watervloyen. Van haar teling verhaalt *Salvianus*. Dat de wijfjes van de Aconen vol kuit en swanger zijnde, als haar de mannetjes vol zaadt en krevelich vervolgen, in de maand May na de klippighe stranden loopen, en daar haar kuit schieten, welken de mannetjes met haar zaadt vruchtbaar maken, en dat daar terstond kleine vischjes uit voortkomen, die in weinig dagen een vinger lang werden, en dan in 't gemeen Antesiti genoemt werden. Uit het water genomen, sterven sy terstond. Zy swemmen met scholen, en vallen licht in de netten. Sy zijn zo vreesachtigh, datse voor een trillende schaduw schrikken. Zy vrezen zo voor de Snoek, Karper, en Forhinen, datse met duisenden haar volgenden vyandt een groot stuk weegs door de meir ontvlieden, met een anghename beschouwing van de toesienders. Hy is in smaak de Elft gelijk. *Iovius* maaktse in de Lente mager, en in den Herfst alderbest. *Salvianus* prijst haar in de maand Julius, Augustus, September en October: nochtans geven zy grof voedsel, worden swaarlijk verteert, en voeden matelijk. Als sy om te souten ontweit werden, vergaart men den oly van haar inghewanden, om in de lamp te branden.

Van de natuurlijke Beschrijving van de Vissen.

Van de Uitlandze Vissen.

I. OPSCHRIFT.

Van de schobbige vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de Tajazika, Paru, Pira-Akangata, en Akarauna.

Eze vissen, van welke wy in dit boek spreken, konden ook wel tot haar geslachten, als de voorgaande, betrokken werden; maar wijl haar beschrijving en afbeeldsels ons wat laat ter hand ghekomen zijn, vinden wy ons ghedwongen die in een bysonder boek te besluiten.

Markgr. H. Brazil. l. 4, c. 2. De Tajazika dan, gelijk hy by de Brazilianen genoemt werd, is een visch omtrent acht oft negen vingers lang, met een langwerpig lijf, na de start toe spitsig. Hy heeft een dikachtig en plat hooft. De ogen zijn uitpuilende en swart, met een gele kring, en de mond is sonder tanden. Zy hebben ses vinnen, namentlijk onder yder kuw een langwerpighe. Onder dese in het midden neerwaarts een langer na het achterste van den rug, en daar tegen over een an 't onderlijf. De sevende is de start, die langwerpig, en an 't einde rondachtig is. Hy heeft kleine schobben, van bleke glasachtige verw, met veel donkere gevlamde plekken over 't gehele lijf besproeit, uitgenomen de vinnen achter de kuwen, en den onderbuik, die bleek geelachtigh zijn. De start is met donker gevlamt. Hy verberght zich in het sand, en wort daarom mette voeten ghevanghen, als men die op het sand zet, daar hy onder schuilt.

Gebraden oft ghezoden smaakt hy wel, en komt met de Posch van de Hollanders wel overeen, want hy is heel wit en wrongelachtig van visch.

De Paru is een brede en rondachtige vis, maar niet dik, negen oft thien vingers lang van de mond tot de start, die twee en een halve vinger lang en breed is. De breedte van de geheele visch is seven vingers. Hy heeft ses vinnen, twee groot, en omtrent twe vingers breed: een op den rugh, een ander an den buik, die weerzijds totte start toe reiken, en yder heeft in 't einde een uitsteeksel als een touw, namentlijk die van den rugh vijf vingers, en die van den buik dry vingers lang. Achter de kuwen is weerzijds ook een vin twe vingers lang, en een breed, en twe an den onderbuik onder dese, twee vingers lang, en heel smal. Hy is klein van hooft, engh en verheven van mond, met heel kleine witte tanden, grote ogen, met een gele kring belopen. 't Gehele lijf is met middelbare schobben gedekt, welkers halve getal swart, en d'ander helft geelachtigh is, zo dat hy op sijn swarte lijf schijnt geelachtighe maantjes te hebben. Omtrent de kuwen is hy geel, en an 't begin van de vinnen. Achter de oiren is weerzijds een gele plek.

Het is een eetbare visch.

De Pira Akangata is een visch met een harde kop, van grootte als een middelbare Baars, seven oft acht vingers lang, met geen ruime mond, swarte oogen, met een swartachtighe kring, uit den geel en rosch vermengt. Hy heeft ses vinnen, en de sevende tot een start. Twe achter de kuwen, en twe an den onderbuik, een an den buik achterwaarts, en een doorgaans op den rug tot de start toe verheven, met vaste angels onderstut, die hy in een schede besluiten kan. De vin van de start is gespleten. Hy is met zilverwitte schobben bedekt, met een goudgele en vuurig-blinkende verw vermengt, voornamentlijk op den rugh, an den buik blinkt van sijn zilverwitte verw een zeegroene uit.

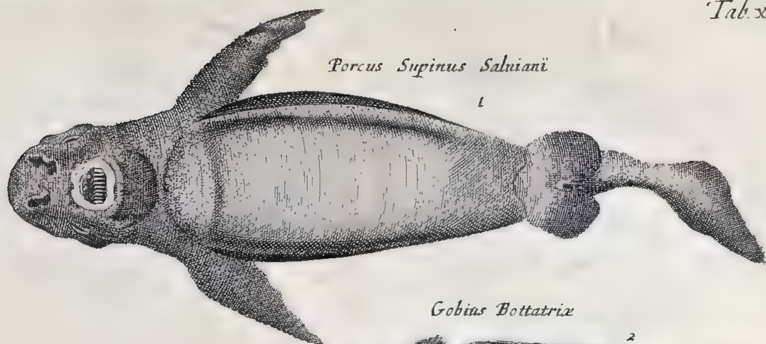
De vin van de rug is silverwit, doorschijnende, en met donkere plekken getekent. De pinnen van de zijden zijn wit, die van den buik blauwachtig. De vin van de start is ook an 't einde blauwachtig. Hy is eetbaar.

De Akarauna is een vis de Paru in grootte gelijk, maar niet zo breed, met swartachtige schobben gedekt. Zijn start is gespleten, en de vin dry vingers lang, en twe breed. Hy heeft omtrent ider kuw ook ene vin, an het voorste deel neerwaarts heeft hy twe smalle. Over den gehelen rug, en den buik doorgaans een scherpe, in 't achterste deel van 't lijf omtrent een vinger breed. Een kleine enge mond, met heel kleine tanden. De oghen niet groot, an weerzijden een heel scherpen anghel, die hy in de zijden kan verbergen, en weder uittrekken om andere vissen te wonden. Ider angel is omtrent een vinger lang, uit visch-graat bestaande.

Het is een eetbare visch.

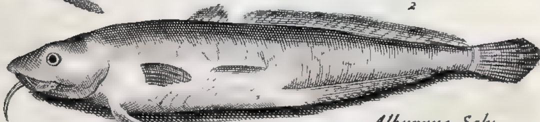
Porcus Supinus Saluiani

1

Gobius Bottatrix

2

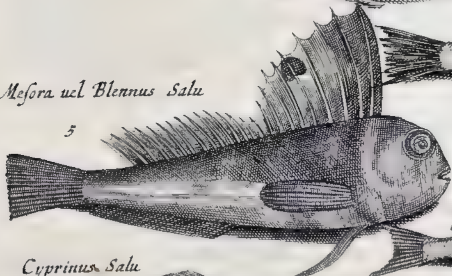
Alburnus Salu

4

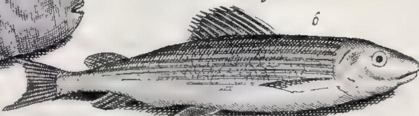
Mesora uel Blennus Salu

5

Thymus Salu

6

Cyprinus Salu

7

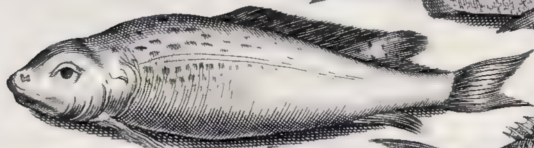

Salar et Varais

9

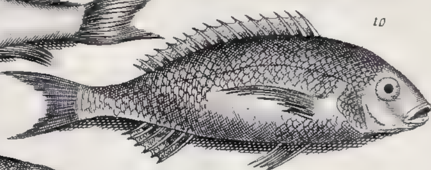

Obis 8

Rubellius Salu

10

Barbus Salu

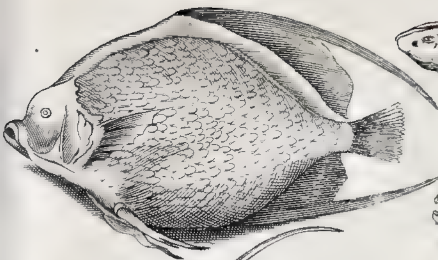
11

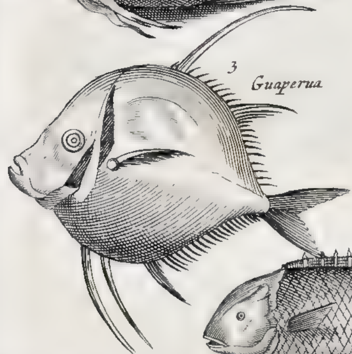
Salmo Salu

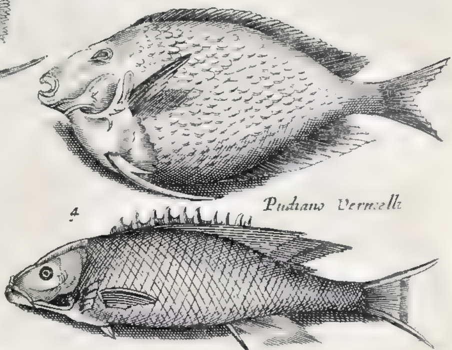
12

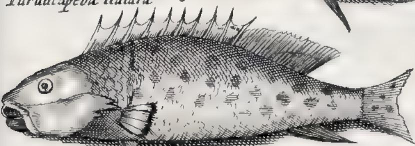

Paru 2

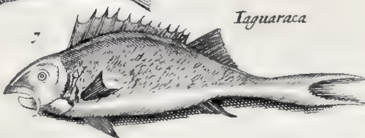

1 Taiaſica

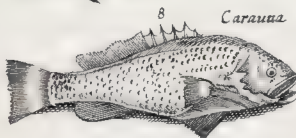

3 Guaperua

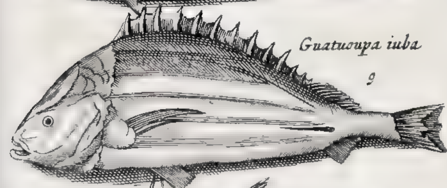

4 Pudiano Vermelh

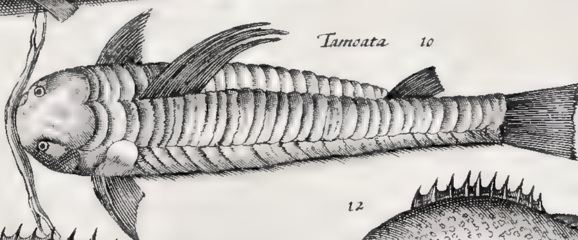

Pudiano Verde
5

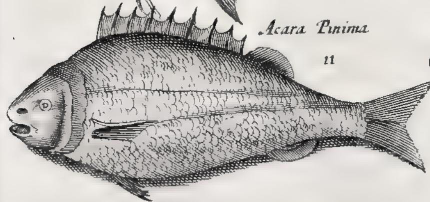

Iuruucapeba itaiara 6

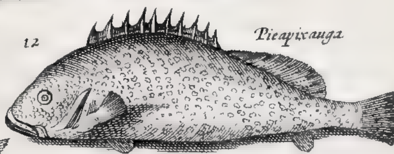

7 Iaguaraca

8 Carauna

Guatuoupa iuba
9

Tamoata 10

Acara Pinima
11

12 Pieapixauga

II. HOOFT-ST.

Van de Guaperua, Piranema, en Akarapuku.

Markgr. H. Brazil. l. 4, c. 2.

DE Guaperua van de Brazilianen, is een platte brede visch, vier vinghers lang, en dry breed op sijn breedste, met een kleine mond, en heel kleine tandjes. Hy heeft ses vinnen, achter ieder kuw een, van ghestalte als een vierhoek. An den onderbuik twe langachtig: Op den rugh en het uitterste van den buik een langh en brede, die in een spits eindight, als een elssen, de start is vierkant, een vinger langh, en tweedardendeel breed. Hy is met swarte schobben gedekt, die als zijde blinken, welkers randen (niet van alle, maar sommige) gele boorden als halve manen hebben. De vinnen zijn swart. Omtrent de mond is een dikke streep van rode verw, en daar een ander recht teghen over. Het lijf is met dry strepen omcingelt, van welke twee over de zijden, en de achterste vinnen uitgherekt zijn. De start doorsnijt ook zodanige streep van de selve verw. En voor een boord heeft hy een swarten oogappel, met een gele kring.

De Piranema is een middelbare visch, zo groot als een Karper oft Baars, negen, thien, oft elf vingers langh, op sijn breedste dry vingers, oft weinigh meer. Hy heeft een ruime mond, rondachtigh, en sonder tanden, maar met heel scherpe uitsteeksels ruw, grote oogen, als een Hollandze schelling, en een Kristalijne oogappel, met een gele kringh belopen, die opwaarts ten halven rood geverwt is. Hy heeft heel wijde kuwen. Achter dese staan weerzijds vinnen van een vinger langh, maar niet breed, en onder dese an den buik twe na by malkander, twee vingers langh, en anderhalf breed, dryhoekigh, en met graten onderstut. Van 't midden van den buik tot het begin van de start loopt een vin, dry en een halve vinger langh en een breed, van gelijken met graten doorweven, dien hy byna in een scheur kan verbergen, die daar toe gemaakt is. Van 't einde van 't achterhooft loopt over den gehelen rug tot de start toe een vin, vijf vingers lang, en wat meer als een breed, bestaande uit een dun vliesch, met twee-en-twintigh graten doorweven, dien hy kan oprechten, en weder in een spleet verberghen. De start is anderhalve vinger lang, een breed, met een vin, dry en een halve vinger breed, en meer als anderhalve vinger lang. De verw van de gehele visch is silverwit, en als met Florentijns lak gevlekt. Hy heeft heel kleine dryhoekige schobben. Hy is an den buik meer wit, en minder gesprenkelt. Hy word in de zee gevangen, is goed van smaak, en eetbaar.

De Akarapuku is een Rivier-visch. Hy word anderhalve voet lang, en over al vier oft vijf vingers breed. De mond is spits, omtrent twe vingers lang, maar niet breed. Hy kan sijn lippen intrekken en verbergen, datter maar een kleine gapingh over blijft: Hy heeft geen tanden, maar groote ogen, en een swart-blinkkende oogappel, met een kring uitten witte en donker vermenght. Hy heeft seven vinnen. Een doorgaans over den rugh tot de start, maar niet breed, welken hy kan oprechten, en met sijn graten onderstutten, en weder verbergen. Twee achter de kuwen, even zo veel an den buik, en een achter den aars. De sevende voor een start, ghespleten, en vier oft vijf vingers lang. Hy is vol kleine blinkende witte schobben, daar op den rugh wat geels onder loopt, en hy heeft an weerzijden ses langwerpighe, uit den rosch blauwe, en niet heel sichtbare plekken. De vin van den rugh en start zijn licht asgrau, gelijk ook die van de zijden. De twee an den onderbuik zijn een weinig geel, gelijk ook die omtrent den aars. Hy is eetbaar.

III. HOOFT-ST.

Van de Pudiana Vermelho, de Pudiano Verde en Iuruukapeba.

DE Pudiana Vermelho of Rode in het gemeen genoemt, maar beter Bodiano, word van de Brazilianen Aipimixira; en Tetimixira ghenoemt. Het is een visch zo groot als een middelbare Baars. Hy is op sijn breedste twee vingers, omtrent de start een, oft weinig meer. Het lijf is byna over al even breed. Het hooft klein, de mond spits. Opwaarts voor met dry heel kleine scherpe tanden, neerwaarts van gelijken, en binnewaarts in beide kaaksbeenders met andere heel kleine verzien. Hy heeft wat uitpuilende oogen, met een swarten appel, uitterlijk met een witte, daar na een gele kringh. Hy heeft seven vinnen: Te weten, twe meer als een vinger langh, maar niet breed, achter de kuwen an weerzijden een: onder dese twee an den buik t'zamen gevoeght, noch een ander an den buik na de start twee vingers langh, in de lengte vastghegroeit, ook zodanig een op den rugh, dry en een halve vinger lang: en de zevende voor een start, die vierkant, en een vinger lang en breed is. Hy is met dunne schobbetjes bedekt, die zo nau t'samenhanghen, dat hy glat in 't antasten schijnt. De verw van 't geheele lijf is geel, met een goudverw vermengt. De hooft-top, en gehele rugh tot an beide zijden, en byna tot het einde van den rugge-vin is heel schoon rood, met lak vermengt. De uitterste randen van de grote vin an den buik na de start zijn ook roodachtigh, maar de andere vinnen Markgr. H. Brazil. l. 4. c. 3.

nen

nen zijn goudverwig geel, gelijk het gehele lijf. Het uitterste van de grote vin op den rugh is ook geel, gelijk de ſtart. Het is een eetbare viſch.

De Pudiano Verde, by de Portugezen oft Groene genoemt, is een langwerpighe viſch: namentlijk, van 't uitterſte van de mond tot het begin van de ſtart thien vingers lang, en dry breed; maar omtrent de ſtart anderhalf. De mond is ſpits, en niet ruim, die voor in de opperkaak twee lange ſcherpe tanden heeft, en een ry van hele kleine tandjes. In de onderkaak heeft hy vier lange ſcherpe, en een rye van heel kleine witte. Hy heeft kleine ooghen, en een ſwarten appel, met een kring eerſt geel, en uitterlijk wit. Zeven vinnen, een over de lengte van den rug, zes en een halve vinger lang, een halve breed, welke hy met graten kan oprechten, en onderſtutten. Achter beide kuwen noch een ander, twe vingers lang, een weinig meer als een vinger breet, onder den buik twe kleine t'ſaamgevoegt; maar van 't midden van den buik loopter een byna tot het begin van de ſtart, vier vingers langh, en een breed. De ſevende is de ſtart, die vierkantigh is, anderhalve vinger lang, en twe breed.

De geheele viſch is met brede ſchobben bekleed, die zo geſchikt zijn, datſe rechte op malkander gevoegde taarlingen ſchijnen, van geele verw, in den omkring met een blauwe ſtreep oft zoom ſchoon verçiert. Het hooft is opwaarts goudgeel, met een grote zee-groene plek, met blauw omringt, en veel blauwe, gele, groenachtige, en witte groefjes onderſcheiden. De twee vinnen an de zijden oft achter de kuwen, en de twe an den buik zijn witachtig, an den zijdigen omkringh met een blauw ſtreepje verſien. De vin van den rugh is goudgeel, en met vlammige blauachtighe groefjes in de lenghte getekent: welke an den buik grooter uit den roſche na 't bruin helt, van ghelijken met groefjes uit den blauwe na de lengte verçiert. De ſtart is roſchachtig, met blauw en zeegroen in de lengte ghegroeft, maar an 't uitterſte een weinig groenachtigh. Het is een viſch van ſchone verw, en eetbaar. Hy word in zee gevangen.

De Juruukupeba, oft ook Itaiara ghenoemt, is een viſch zeven oft acht vingers lang, en op ſijn breedſte dry vingers, met een ruimen mond, uit den drykant rond, met een korte ſmalle tong, en met heel kleine tandjes, ronde ogen, een kriſtalijne oogappel, en een rode kring verſien. Weerzijds achter de kuwen heeft hy een vin, anderhalve vinger lang, vierkant, en uitterlijk geront, onder deſe twee an den onderbuik t'ſaamgevoeght. Een weinigh na het achterhooft begint een vin, in zijn voorhooft met graten onderſtut; de achterſte helft is ſacht, en loopt langhs den rugh tot de ſtart, word geduerig breder, en is omtrent de ſtart een vinger breed. An 't onderlijf na de ſtart heeft hy ook een ſmalle vin. De ſtart beſtaat uit een vin, anderhalve vinger lang, vierkant, en meer als een breed.

Het is een ſchobbige viſch, maar met zo nauw-ghevoeghde ſchobben, dat hy glat ſchijnt. De gheheele viſch is ſchoon rood, maar an den buik uitten rood en wit ghevlekt, an de zijden heeft hy rode, ſwarte verſcheide groot en kleine. Alle de vinnen zijn rood, met ſwarte plekken.

Het is een vette viſch, en van goede ſmaak, maar alderbeſt gebraden. Hy word in zee tuſſen de klippen gevangen. Varſch an de muur ghehangen, lucht hy 's nachts heel klaar, met het gehele lijf.

IV. HOOFT-ST.

Van de Iaguaraka, Karauna Kururuka, en Guatukupa Iuba.

DE Jaguaraka, is een viſch als een middelbare Baars, met een ſpitſe mond, ſonder tanden. Hy heeft grote ogen, met een kriſtalijne ſwarten oogappel, groot en breed, met een zilverwitte kring, die opwaarts een bloedrode plek heeft. An de zijden en onderbuik zijn de vinnen de voorgaande viſch ghelijk; maar over den rug loopt na de lengte een vin van een vinger breed, tot een vinger breed na van het begin van de ſtart, beſtaande uit een dun vliesje met elf graten, heel ſcherp onderſtut, welken hy kan oprechten na ſijn wil, en niet alleenlijk weder intrekken, maar ook in de ſpleet, daar de vin in ſtaat, verbergen. Na deſen volght een ander, doorgaans een vinger breed tottet begin van de ſtart; twe vingers lang, drykantig, en opwaarts ſpits aflatende; maar het deel van de ſtart datter volght is rond, anderhalve vinger lang, met een geſplete vin, welkers onderſte deel anderhalve vinger lang, en het bovenſte een weinig langer is. Weerzijds an de kuwen heeft hy twee angels, in welkers midden andere heel kleine zijn: Met deſe kuwen en angels ſteekt en wond hy. Hy ſteekt ook metten rug-vin, en met die onder an den buik zijn, an welkers zijd een lange angel ſtaat; en an de vin dicht an de ſtart an den onderbuik is een angel van een vinger lang. Markgr. l. Brazil. l. 4. c. 3.

De gehele viſch is met ſchone ſchobben bedekt, en ider is in den omkring heel klein getand. De verw van 't gehele lijf is ſilverwit, en an den buik is hy gheheel wit. Het opperhooft is vleeſverwigh, met een ruige ſchulp ghewapent. Alle de vinnen zijn bleek vleeſverwigh; maar die op den rug met graten onderſtut is, word omtrent

de

de graten met goud-gheel beschaduwt.

Zijn visch is vet en goedt van smaak, voornamentlijk gebraden. Hy word in zee tussen de klippen gevangen.

De Karauna heeft de grootte, en gestalte als de Iuruukapeba, maar is in hooft, en verw onderscheiden. Hy heeft ook de vinnen op de selve wijs, als die geschikt. Maar de mond is als een halve maan, met kleine heel scherpe tanden. Hy heeft brede kuwen, met anghels in 't achterdeel versien. De ogen staan na den oppertop in de zijden van 't hooft, niet ver van malkanderen klein, met een eyronde zwarten appel, en een rode kring. Hy is over als met halve maanswijse schobbetjes van rode verw bedekt, die over al met swarte stippeltjes, zo groot als 't zaat van slaapbollen, besproeit zijn, behalven an den buik.

Hy word in zee tussen de klippen gevangen. Hy is eetbaar, sacht van visch, en goed van smaak.

De Kururuka, een ghedaante van de Korrina, is een Rivier-vis, anderhalve voet lang, langwerpig van lijf, met een ruimen mond, middelbaar en swarte ogen.

Hy heeft seven vinnen, een over den ruch in de lengte totte start, welke gescheiden, en 't voorste deel breder, en omtrent dry vingers, en even zo lang is, voorts drykantig, en met graten onderstut, het achterdeel is langer en smalder. De start byna vierkant. Hy heeft schobben van middelbare grootte, silverwit, met goudgeel, en een weinig donker vermengt; insonderheit op den ruch an de zijden. De vinnen van den ruch, de zijden en de start zijn asgrauw, in 't midden van den buik geelachtig en donker. Het is een eetbare visch.

De Guatakuba Iuba is twe voeten lang, met een weinich geboghen ruch, met een drykantige mond, spits, en met heel kleine scherpe tanden. De ogen zijn zo groot als een Hollandse stuyver, met een grooten swarten blinkenden appel, en een gele kring. An de zijden heeft hy sachte vinnen sonder angels, namentlijk een smalle an elke zijde achter de kuwen twe, en een halve vinger lang: twe zodanighe an den buik t'zaamgevoegt met een graat onderstut, en een omtrent den aars een vinger lang en breed, ook met eene graat verzien. Voor den midden ruch na het achterhooft begint een vin, die an 't begin van de start eindicht, vijf vingers lang, byna een breed, die met twe en twintich graten word opgherecht. De start is omtrent twe vinghers lang, een breed, en heeft een vin meer als een vinger, en vier breed, en uitterlijk een weinigh nae binnen gebogen. Hy is met wat grote schobben van witte verw bedekt, met gele groeven uitten silverwitte, roschachtich van hooft, in de lengte na de start uitghestrekt. An weerzijden loopt ook van het hooft totte start een uitpuilende streep. Het hooft is uitten witte rosch, en geel vermengt. De vinnen zijn zilverwit, die van de start is rosch, en de buick wit.

Hy wordt in zee tussen de klippen ghevangen. Hy is goed van smaak, de tong en de vis omtrent de kaaksbeenders heel lekker, als in de Karper.

V. HOOFT-ST.

Van de Pira Lurumenbeka, de Tomata, Akara en Pira Pixanga.

DE Pira Lurumenbeka, in 't ghemeen Bokamolle oft sachtmuil ghenoemt, die uit het water getrokken terstont sterft. Hy leeft in de zee in de modder: Het is een langwerpige, en niet brede vis, zomtijds negen oft thien vingers lang, twee en half op zijn breedste. Hy heeft een verheven mond, dien hy kan verbreden, en ront maken, grote ogen, met een kristaline appel, en een kring uitten silverwit en bruin vermengt. Hy heeft seven vinnen, twee smalle achter de kuwen, twe vingers lang: twe an den buik t'zaamgevoegt, omtrent twe vingers lang, en een breed: een achter den aars met een sterke graat versien. De zeste over den rug uitgestrekt, en gekloost; zijn voorste deel is anderhalve vingher lang, een breed en drykantig, sacht en doorschynende, dien hy kan oprechten, en in een spleet verbergen; het ander deel byna totte start uitgerekt, is dry vinghers lang, een half breed en ook sacht. De sevende is de start anderhalve vinger breed, en byna twe lang, van gestalte vijfhoekig, welkers grond in 't lijf gehecht is.

Hy heeft over 't gehele lijf silverwitte schobben, blinkkend, en van middelbare grootte. Op den ruch is hy uitten groene blinkend goudgeel. De vinnen zijn zilverschoon, en in haar uitterlijk midden goudgeel. Langs weerzijden loopt een verheven streep, ook silverwit als het overighe lijf. Hy is eetbaar, en goedt van smaak.

De Tamoata, by de Portugesen Soldido (om dat hy gewapent is) genoemt, is een Rivier-visch oft van de soete waters, hy is eetbaar. Zijn lengte van 't hooft tottet begin van de start is dry vingers en een half. De lengte van 't hooft eene vingher. De breedte een weinig meer. De dikte van 't lijf daar sy meest is, te weten na het achterhooft dry, en omtrent de start twe vingers. Het hooft is breed byna op de wijs van een kinkvorsch. De mond niet, an welkers weerzijden hy een draad heeft gelijk een baart, van een vinger lang sonder tanden. De ogen zijn heel klein en wit als kristal,

zo groot als een bol zaat, met een gele kring verçiert. Hy heeft acht vinnen, an ider kuw een van een vinger lang, an de zijde ſterk als een hoorn, recht ter zijden uitgeſtrekt: twe an den onderbuik niet zo ſterk, maar van de ſelve grootte: Een op den middenrugh, een ander op de ſelve omtrent de ſtart heel klein: noch een kleine an den onderbuik by de ſtart, en de achterſte voor de ſtart ſelf een vinger lang en breed. Het gehele opperhooft is met een harde ſchulp als met een ſchild bedekt, en 't gehele lijf is met een ruſting uit langwerpighe ſchobben bekleed. Deſe ſchobben zijn in den omkring klein getand, en in vier orders geſchikt: dat is, haar delen of ſchobben in 't midden van beide zijden, op den rug, en an den onderbuik. De verw van de gehele viſch is donker yzergrauw, inſonderheid op 't hooft, en heel goed van viſch.

Deſe viſch in de droge tijd ghebrek van water hebbende, loopt hy over 't landt om water te ſoeken.

De AkaraPinima is een brede viſch, met een krommen rug, zes oft ſeven vinghers lang, en op zijn breedſte vier, van geſtalte als een kleine Karper, oft liever van een Baars in Miſnia. Hy heeft een enige mond, heel kleine tanden, grote ogen met een ſwartblinkenden appel, en een kring uitten rode, donker, en wit vermengt. Seven vinnen, een over den gehelen rugh uitgeſtrekt, na vooren minder als ene vingher breed, na achter breder. De voorſte helft van deſe vin is met graten verſien, en hy kan die in een ſpleet verbergen. Achter de kuwen weerzijds een, twe vingers langh, maar niet breet: In 't midden van den buik twe t'ſaam gevoegt, byna een halve vinger lang; met een vaſte graat onderſtut. Neerwaarts tuſſen den aars en de ſtart noch een met een ſterke pin verſien. De ſevende voor de ſtart is geſpleten meer als anderhalve vinger lang, en ook ſo breed.

Hy is geheel met ſilverwitte ſchobben uitten goudgeel blinkende ghedekt. An weerzijden heeft hy ſeven grote groeven, in de lengte totte ſtart toe. Van donkerblinkende verw (in ſommige geel of goutverwig) van 't opperhooft, over beide ogen tot het einde van de mond, loopt an weerzijden van 't hooft een brede ſwarte groef, an welkers kant iet blauws vermengt is. Voor by het begin van deſe groeven, namentlijk daar de ruggevin begint, loopt van ghelijken langs beide zijden een ſwarte groef tot het begin van de zijdevin, oft den rand van de kuwen. Alle de vinnen en de ſtart zijn geel oft blinkkend goudverwig. Hy wordt in zee tuſſen de klippen gevangen. Hy is eetbaar, en goed van ſmaak.

Pira Pixanga, by de Neerlanders Gatvis, om dat hy tuſſen de klippen in 't voorſte van de gaten zit. Hy is neghen vinghers lang, van 't begin van de mond, tot het begin van de ſtart. De ſtart is twe vinghers lang, de mond anderhalve vinger wijt, met kleine maar heel ſcherpe tandjes verſien. Hy heeft een groot hooft, grote uitpuilende ogen. Den appel van verw als de beſte Turkois, met een ſwarte kringh uitten goudgeel en bloed-rood vermengt. De kuwen eindigen drykantig, met een breed en ſcherp graatje verſien. Hy heeft ſeven vinnen: een over den gehelen rug uitgherekt, omtrent een vinger breed, en d'achterſte breeder, welkers voorſte helft met elf ſterke graten verſien is, de achterſte is ſagt: Achter de kuwen an weerſijden noch een, twee vinghers lang, en even ſo breet, roodachtig en viſchſig: twe byna in 't midden an den onderbuik, ider met een graat gewapent. De ſevende is voor de ſtart omtrent twe vingers lang, en even ſo breed, niet gheklooft, maar in den omring rondachtig. Hy is over 't gehele lijf met kleine ſchobben bedekt, in 't antaſten gladt, ten waar hy van de ſtart opwaarts mette vingers geſtreken wierd. 't Gehele lijf, 't hooft, de vinnen, en ſtart zijn uit den witte geel. En hy is over 't geheele lijf met rode plekken, rond, en ſo groot als kennipzaat, zommighe ook groter an den buik, ghetekent. De vinnen, op de ſelve wijs gevlekt, zijn in haar omkring donker roſachtigh. Hy is van geſtalte als de Goud-braſem, eetbaar, en goed van ſmaak.

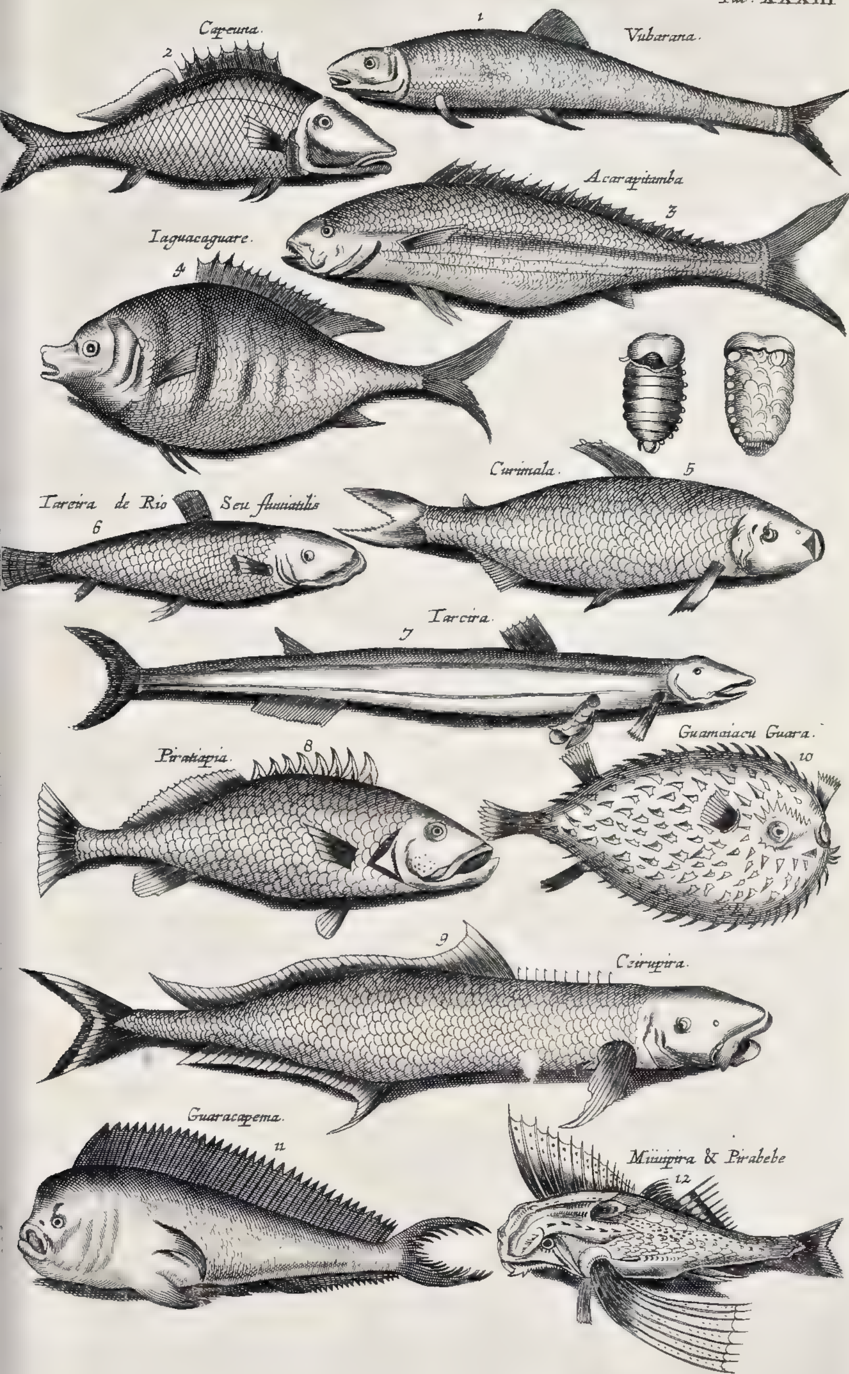
Gevangen zijnde, kan hy dry uuren buiten water leven. Ik heb hem geopent, na dat hy twe uuren was doodt gheweeſt, en het hart beweeghde zich noch als het uitghenomen was. Het hart lach dicht onder de keelgaten, en de lucht-ader was an het zelve hart vaſtgehecht, en een vinger breed van 't ander inghewandt, door het middelſchot verſchoven. Het was heel klein, en naulijk ſo groot als een tarw-korl als het opgeblaſen werd.

VI. HOOFT-ST.

Van de Vubarana, Kapeuna en Akara-pitamba.

De Vubarana is een viſch in gheſtalte onſe Forhin gelijk, byna over al even dik, maar op den rug een weinich verheven, en na de ſtart wat ſwalder, langwerpig van lijf, als een rondachtig vierkant, een voet langh, en een halve dik. Het hooft is ſpits en t'ſaamgedronghen, maar niet groot. De ogen zijn ſo groot als een ſtuyver, met een ſwarten appel, eerſt met een geele, en uitwaarts met een witte kring belopen. De mond is ſonder tanden, en heeft een ſteen voor een tongh. In 't midden van den ruch heeft hy eene

vin.

Capeuna.
2
1
Vubarana.
Acarapitamba
3
Iaguacaguare.
4
Curimala.
5
Tareira de Rio Seu fluuiatilis
6
Tareira.
7
Guamaiacu Guara.
Piratiapia.
8
10
9
Ceirupira.
Guaracapema.
11
Miiiupira & Pirabebe
12

vin, omtrent twe vingers lang, voorwaarts een brede, van gestalte tafelswijs, maar met geen harde graten gesterkt. Achter de kuwen weerzijds na beneden heeft hy een langwerpig smal klein vinnetje, en sodanige twe zijdige an den onderbuik, recht over die van den rugh, en an den aars een kleine. De start bestaat uit een gekloofde vin, als van den Haring, meer als twe vinghers lang. De schobben heeft hy rechtstreeks na de lengte van 't lijf geschikt, en dat zo aartig, dat hy over al angetast glat schijnt. Indien hy van boven gesien werd is hy olijfverwig, maar van verre oft ter zijden angesien, is hy blinkend silverwit, en de rug uitten witte blauwachtig. De buik is geheel wit: De kuwen zijn zo glat als silvere platen, gebraden is hy goet van smaak, en men behoeft hem niet te schrappen: Gekookt is hy niet zo goed om de menigte van zijn graten.

Idem l. 4. c. 9. De Kapeuma is een visch langwerpig, en niet breed van lijf, die seven vingers langh werd. Zijn mond is stompig spits, en heeft onder en boven in de kaaksbenen een rye van heel kleine tanden: 't Gehele hol van de mondt mette tongh is bloedrood: hy heeft kleine ogen, zo groot als een stuyver, blinkend als kristal, met een kring ten deel silverschoon. Hy heeft zeven vinnen: Weerzijds an de kuwen een lange dunne, en als drykantich, twe drykantige an den onderbuik, een achter den aars, met een sterke pin ghewapent, een over de lengte van den ruch, welkers voorste helft met graten versien is, zacht en sonder pinnen. De start is twehoornich met een zachte vin. Hy wordt gheheel met kleine silverwitte schobbetjes bedekt, daar iet goudgeels tusschen beide glimt.

Hy heeft weerzijds twee dikke strepen van goudverw, een van 't bovenste van de mond over de ogen en het midden van den ruch na de start lopende, en een ander meer opwaarts over de zijde van den ruch gestrekt. Hy is boven op 't hooft blauwachtich. Alle de vinnen zijn asgrauw, de buik wit en ook zijn vinnen.

Gekookt is hy goedt van smaak. Hy wort in zee tusschen de klippen gevangen.

De Akara Pitamba is een visch langwerpich van lijf, als de Barbeel. Hy word twe oft dry voeten groot, oft ook wel groter. Hy heeft een kleine mond, en tanden, brede ogen, en een kristaline appel, met een rode kring. Hy heeft zeven vinnen, een van 't opperste van den ruch tot byna het begin van de start met graten onderstut, een vingher breed, oft weinich meer, achter ieder kuw een dun en langhe, onder an den buik twe t'zaamghevoecht, en noch een omtrent den aars. De start bestaat uit een vin, vijf vingers lang, die in twe schuinse hoorns eindigt. Hy is geheel gelijk de Karper met schobben uitten rode blauw heel cierlijk gedekt. Weerzijds in 't midden van de ogen tot de start loopt een streep anderhalve vingher lang, en goudgeel geverwt. Over den gehele ruch en de zijden tot dese streep toe heeft hy grote goudgele stippelen, en onder de streep an de zijden enighe gele oft goudverwige strepen, na de lengte uitghestrekt. De buik is wit, de vinnen van de zijden en den buik zijn uitten witte geelachtich. De ruch-vin en de gehele start zijn goudverwich.

Hy smaakt heel wel gebraden, en beter als gekookt. Zijn vinnen glinsteren by de nacht. Hy word in de zee gevangen.

Dese visch word van een schorsachtich diertje seer quelt, dat anderhalve vingher lang, een vinger dik, en langwerpig van gestalte is, als de start van een garnaat, en op de selve wijs gevormt en schorsachtig. Het bestaat uit seven geledingen, heeft veertien korte benen met scherpe nageltjes versien, an ider zijde seven. Het lijf is voorwaarts een weinig breed, sacht, en onder de schors gelijk een slek met een taye huid overtrokken. Het vertoont noch mond nocht ogen. Dit beesje kruipt in de mond van dese vis, en vat hem met de nageltjes by de keelgaten, waar van sich de visch niet weder kan ontlasten. Het was des anderdaags, na dat visch de gevangen en gestorven was, noch levend. Het is geheel wit.

VII. HOOFT-ST.

Van de Iaguakaguare, Kurimata, Tareira d'Alto en Tareira de Rio.

DE Iaguakaguare, by de Portugesen Iaqueta, dat is een onderkleed, van zijn verw, om dat de swarte slaven mette selve verw bekleet werden. Het is een vis als onse Baars, breed en roodachtig, vijf of ses, en ten hoogsten acht vingers breed. Hy heeft een kleine mont, met kleine tantjes op haar orde verdeelt, middelbare kristaline ogen, met een donkere kring. Voorts seven vinnen, een midden op den ruch tot het begin van de start uitgerekt met graten versien, an 't voorste deel een halve vinger breet, en an 't achterste breder en dryhoekig eindigende. Twe achter de kuwen, twe an den onderbuik, een achter den aars beenachtig. Ten laatsten een start twe vingers lang, en vierkantig, welke in twe hoorns aflaat. Hy is met schobben als de Baars versien, groot en uitten asgrauw blauachtig. Maar van den ruch sakken langs de zijden vijf swarte brede strepen an den buik. Het opperhooft is ook swartachtig. De buik is wit, en roodachtich. De vinnen zijn alle uitten asgrauwe blauachtich, en enigsins swartachtich na haar einden. De gehele start is swart. Het is een eetbare visch. Markgr. l. 4. c. 8.

Hy komt niet qualijk over een mette Mormyrus of Marmel-brasem van *Gesnerus*, behalven dat de afbeeldingh daar in verscheelt, dat in de Marmel-brasem van *Gesnerus* maar swarte strepen van den rug na den buik afklimmen.

De Kurimata is een visch de Karper in gestalte, verw en visch zeer gelijk, vier en een halve vingher breed, en anderhalve voet lang, met een hooft als de Karper, een ronde mond sonder tanden, een langwerpig lijf, en grote schobben. Hy heeft seven vinnen behalven de start, namentlijk twee achter de kuwen, twe midden in den onderbuik, een achter den aars, en een gheheel klein, vierkant, en recht daar teghen over op den rug, noch een midden op den rug langer als breed. De gehele visch is silverschoon als de Karper, en van de selve smaak. Hy word niet als in soet water gevangen.

De Tareira d'Alto is een Zee-visch met een langwerpig rond lijf, thien vinghers lang (daar worden ook groter gevangen) en vijf dik op zijn dikste, want na achter word hy allengsjes minder. Hy heeft een hooft als een Slang, boven de ogen in twee knobbels verheven, de ogen met een swarte appel, en een geelachtige kring versien. Een spitse mond, en redelijk wijt, van bingeelachtig, met heel scherpe tandjes gewapent, hoedanige ook de tongh heeft. Hy heeft acht vinnen, namentlijk weerzijds achter de kuwen een, meer als een vingher lang, en een derdendeel breed, recht ter zijden uitstekende: Na dese omtrent anderhalve vinger tussen beide an den onderbuik twe t'zaamgevoegde, tafelswijs van gestalte, twe vingers lang, en byna an 't uiterste even zo breed. Na de start an den onderbuik noch een, twe vingers lang, na 't lijf uitgestrekt, maar heel smal; boven dese isser een op den rug, klein en als de punt van een mesje; noch een midden op den rug byna vierkant, twe vingers breed, en meer als een lang. De achterste is de start, geklooft, en naulijk anderhalve vingher lang. De vinnen zijn als de bladeren van de slaapbollen, dun en met sachte graten versien. Hy is met kromme schobbetjes so aartig t'zaamgeset gedekt, dat hy geheel glat schijnt. De buik is geheel wit. De zijden en den rug hebben in de lengte gele en groene strepen beurtwijs door malkander. De randen van de schobbē zijn rondom bruin, en in een ronde orde geschikt, met bruine strepen in 't ronde omlopen, ghelijk of 'er een gele streep door de ene orde schoot, en weder over de zijden een groene. De vin op den rugh heeft na de lengte bruine groenen, en de andere hebben gele. De start is van gelijken met bruin gegroeft, als mede het meeste deel van 't hooft. Het is een braadvisch, en ghesoden niet al te goedt. Maar overtreft veel in smaak de Tareira van de rivieren, die veel graten heeft.

De Tareira do Rio oft rivier-Tareira, is langwerpig van lijf, met een rechte rug, en een weinig uitstekende buik, zijn onderkaaksbeen is langer als het bovenste. Hy heeft heel scherpe tanden, en onder die twe langer in 't midden van het onderste kaaksbeen, en vier zodanige in de bovenkaak. Hy bijt streng: De ogen zijn redelijk groot, en schoon met een swarten appel, voorts donker. Het hooft is dat van de Snoek weinig gelijk. Het is een visch vijfthien oft zesthien vingers lang. Hy heeft ses vinnen, te weten twe langwerpige achter de kuwen, twe langwerpige an den onderbuik t'saamghevoegt, een an den aars vierkant, en een grote midden op den rug, recht en vierkant, dry vingers lang, en twe breed. De start bestaat ook uit een vierkante vin, dry en een halve vinger lang, en anderhalf breed, an 't einde rondachtig. Hy is geheel met grote schobben gedekt, op den rug en de zijden donker gheverwt, maar an de zijden is de donkere verw met silverwit gemengt. Het hooft is met een donkere schulp gedekt. De gehele buik is witachtig. Alle de vinnen zijn donker, maar over dwars gevlamt, als de start van den Nisus, de start is van de selve verw. Hy word in de rivieren gevangen, is eetbaar, maar heeft veel graten.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Piratiapia, Ceixupira, en Piquitinga.

DE Piratiapia is een visch langwerpig van lijf en dik, en zomtijds zo groot, dat hy vijftig pond weegt. Het onderste deel van de mond is langer als het bovenste. Hy heeft kleine scherpe tanden op orde geschikt, en de gehele holte van de mond mette tong is rood. De ooghen zijn uitpuilende, met een eyronde kristaline appel, en een rode kring. Voor ider oog heeft hy een gat. De kuwen eindigen in een drykant, en zijn breed. Van 't opperste van den ruch totte start loopt een vin, die an de voorste helft met graten oprijst, de ander helft is sacht, an den onderbuik omtrent den aars heeft hy ook een rondachtige vin. Weerzijds achter de kuwen ook een, en twe an den onderbuik t'saamgevoegt en langwerpig. De start is byna vierkant, maar an 't einde wat breder als in 't begin, en is met kleine schobben bedekt. De rug en buik zijn rood als Cinnabar. De zijden uitten grauwe donkerachtig. Idem l. c. 9.

Daar boven is hy gheheel ghevlekt, en heeft op den rug de grootte als een Missese penning uitten grauwe donker, maar an de zijden en buik kleinder, en van de selve verw. Alle de vinnen zijn rood, en heb-

hebben an de randen een heel witte ftreep, en daar an een brede heel fwarte kant. De vinnen achter de kuwen zijn geheel rood, zonder witte oft fwarte ftreep, oft kant. De helft van de rug-vin voorwaarts is gheheel rood. De ander helft is ghelijk de andere, met een wit en fwarte kant. Hy is gekookt heel goed van fmaak.

De Ciexupira word fomtijds negen oft tien voeten lang, en zo dik als een menfch, met een langwerpig lijf en hooft, de Tuberos niet onghelijk. Dien ik hier befchrijve was maar twe voet en een half lang. Hy was plat en breed van hooft, feven vingers lang, en byna vijf breed. De mond na bedeling van 't lijf niet groot, zonder tanden, maar vol heel fcherpe uitpuilinghen; met een brede tong, witte en niet grote oogen, een weinig meer als een Hollandfe dobbele ftuiver, met een kriftalijne appel. Hy heeft heel brede kuwen: Zeven vinnen, te weten achter yeder kuw eene, drykantigh en recht, ter zijden uitftekende, en een halve voet lang, twee en een halve vinger breed, op fijn breedfte. Op den middenrug, omtrent zes en een halve vinger van 't achterhooft, begint een vin van veerthien vingers lang, in 't begin drykantigh, vier vinghers breed; daar na word hy allenghsjes kleinder, en loopt byna tot de ftart, daar hy met een dryhoek aflaat. Recht tegen defe over ftaat 'er een an den onderbuik elf vinghers lang, met de bovenfte eindigende, maar begint met de felve niet. Onder de twe achter de kuwen heeft hy twe t'zaam-gevoegde an den onderbuik, yder dry en een halve vinger lang, en anderhalf breed. De fevende vin is de ftart, twee vinger breed van 't einde van den rugh-vin en die van den buik. Hy is twehoornigh, en de opperfte hoorn omtrent acht vingers lang, de onderfte is wat korter, te weten van feven vingers. Alle de vinnen hebben voorwaarts graten, maar zacht. Tuffchen het achterhooft, en den rugh-vin, heeft hy acht beenachtige drykantige uitftekende angels, die hy verbergen en oprichten kan, en voor een wapen gebruiken. Voor ider oog de ruimte van een vinger breed, heeft hy een dobbel gaatje. Het hooft is beenachtig en glat. Het geheele lijf is met kleine fchobben bedekt, zo dat de gehele vifch glat fchijnt. Hy is geheel fwart, uitgenomen den buik, die zo wit als krijt, en an de zijden (tuffen fwart en wit) een weinig grijs is. Het overige, ghelijk gezeit is, heel fwart. Alle de vinnen zijn fwart, uitghenomen twe onder, die achter de kuwen ftaan, an den onderbuik, die wit zijn, met fwartachtige randen. Weerzijds van de vifch loopt een ftreep, dieper als de andere fchobben, tot de ftart toe, van de zelve verw met het lijf.

Het is een fware vette vifch, en word voor de befte in geheel Brazil ghehouden, voornamentlijk middelbaar groot zijnde. Hy word in de zee gevangen.

De Piquitinga is twee vinghers oft wat meer lang, van geftalte byna als de Piabuku, daar hy niet veel van verfchilt. Hy heeft een kleine mond, maar die hy wijd in de rondte kan uitbreiden, grootachtige ogen, fwart, en met een gele kring, en wijde kuwen: Zes vinnen, en de fevende voor een ftart: Te weten twe achter de kuwen, drykantig, en neerwaarts geftelt; twee in 't midden van den onderbuik t'zaamghevoegt: Een drykantig midden op den rug, een achter den aars. De ftart beftaat uit ene gekloofde vin. Het zilverwit-blinkende hooft is opwaarts met olijfverw gevlekt, en hy is met witte fchobben over al ghedekt, maar op den rug flikkert een olijfverw uit. Zy zijn byna alle wit. Hy verfchilt van de Piabuku. Om dat die een weinigh grooter werd, en fijn brede ftreep niet glinftert als het overige lijf, 't welk in defe heel anders is. De Piabuku heeft ook een vin op den rugh omtrent de ftart, die deze niet heeft. Maar hy is gelijk van vifch, en eetbaar.

IX. HOOFT-ST.

Van de Kamuri, Guarakapema, & Muripera.

DE Kamuri, by de Portugezen Robalo ghenoemt, is een Vifch twee voeten lang, in gedaante en mond onfe Meir-wolf gelijk, en meer als een voet dik op fijn dikfte. Het hooft is byna anderhalve voet lang. De mond als een halve maan, is in 't midden wat fpits, en fes vingers lang, maar die hy meer in de breedte en rondte kan openen, zo dat den omkring der thien vingers groot werd. De ogen zijn zo groot als een dobbele ftuiver, met een kriftalijne appel, en een gele kring. Hy heeft acht vinnen, twe op den rug, de eerfte dry vingers lang, en wat breder, met fterke graten verzien, die hy in een fpleet kan verbergen; de ander defe in grootte gelijk, maar fonder graten, en zonder fpleet om te verberghen: Noch twee achter de kuwen, wat meer als dry vingers lang, en twe en een half breed, zodanigh ene achter den aars, de achtfte is gekklooft, voor een ftart vijf vingers lang, en zes breed. Hy heeft fchobben als de Karper, blinkend-zilverwit; maar op den rugh, en an de zijden met goudgeel vermengt. De buik is geheel wit: de vinnen zijn goudgeel, met wat donkers vermengt. Weerzijds opwaarts van 't eind der kuwen tot het midden van 't begin van de ftart, heeft hy een dikke fwarte ftreep.

Idem l. 4. c. 10. & 11.

De Guarakapema is het mannetje van de Dorada, oft Goudvifch, plat en breed van lijf, hoewel niet zo heel dik. Het hooft eindight vierkant, en is an 't voorhooft zo gefpitft,

ſpitſt, dat hy in 't ſwemmen daar mede het water kan doorſnijden. Hy word ſes oft ſeven voeten lang. Zijn breedte is op het meeſte, namentlijk voorwaars omtrent het hooft, anderhalve voet. Hy heeft geen heel grote mond, ten anzien van 't lijf, heel platte kaaksbeenders, en ſcherpe tandjes. Binnewaarts een weinig boven de mond neerwaarts ſtaan de oogen, op dat hy niet veel meeſters in 't water ſpelen ſoude: want hy ſiet anders zo ſcherp als een Lynx. Doch de ogen zijn groot en rond, met een kriſtalijne appel, maar het overige ſilverſchoon. Hy heeft brede kuwen: ſeven vinnen, een heel grote van den hooftop tot de ſtart uitgherekt, in 't midden ſeven oft acht vinghers breed, welke allengsjes mindert, beſtaande uit een vel, in 't antaſten leerachtig, en van binnen met ſachte graten verzien, deſe houd hy in zee ſwemmende recht op. Van 't midden van den onderbuik tot het begin van de ſtart komt ook een vin voort, maar naulijk een vinger breed, en an 't einde drykantig. Achter yder kuw heeft hy een langachtige vin van acht oft negen vingers: onder deſe an den onderbuik twe naby malkander, en een weinigh langer. De ſtart is omtrent anderhalve voet lang, en in twee brede hoornen verdeelt. Hy is geheel met kleine ſchobben gedekt, die naulijk metter taſt gevoelt werden, zo dat hy glat ſchijnt. Op het hooft, den rug, en an de zijden is hy uitten groene ſilverſchoon, ghelijk ook op de vinnen, maar de buik is wit. Over 't geheele lijf, te weten de zijden en rugh, is hy met blauwe plekken, van verſcheiden grootte, als een geers, garſt, oft erweet. Hy heeft droge viſch, van goede ſmaak.

In ſnelheid van ſwemmen overwint hy de Zeevarkens, ſchiet op de ſelve wijs al ſpringende voort. Hy eet een ſeker lange vis, uitgenomen petumbo, of tabakpijp genoemt.

De Muvipira, en Pirapebe van de Brazilianen, by de Portugezen Peixe Volador, is een vliegende viſch, oft waterſwalu. Hy is van verſcheide grootte; welken ik hier beſchrijve is groter als een Haring, en van ongemene vorm. Hy heeft de geſtalte van lijf (als de Zandat in Pomeren) langwerpigh rond, en na achter ſpitſer. Zijn gehele lengte van de mond tot het einde van de ſtart is derthien vingers. De dikte, op ſijn grootſte, te weten omtrent 't begin van de vleugels, omtrent zeven vingers, an 't begin van de ſtart twe. Hy heeft een dik hooft, boven plat en breed, te weten opwaarts byna twe vingers, en boven de oogen ghelijk als met knobbels verheven. De mond is niet heel groot, en zonder tanden, maar de kaaksbeenders zijn een weinigh gekerft als een vijl. De ogen zijn groot en rond, een Hollantſe ſtuiver gelijk, met een ſwarten appel, eén gele kring, en uitwaarts met een ander donkere kring. Hy heeft ſes vinnen mette ſtart; twe op den rug, een kleine in 't midden, doch een weinig voorwaarts, na deſen een ander, twee vinghers lang, anderhalf breed, dun, en met acht graten verzien; twee kloeke an den onderbuik, onder die twe, een halve vinger lang, maar ſmal, en met een kloeke graat verſien, en een klein an 't onderlijf, recht tegen de grote van den ruch over. De ſevende is de ſtart, twe vingers lang, even zo veel breed, en geklooft. Daarenboven heeft hy twe grote vleugels, an yder zijde een. Haar begin nemende omtrent anderhalve vinger achter de ogen, en een weinigh achter de kuwen. De vleugels zijn ſeven vinghers lang, an 't begin meer als een vinger breet, an 't uitterſte ſes. Zy beſtaan uit een dun vlies als Poſtpapier, uitten witte oft aſgrauw donker van verw. Maar ſy hebben enige kreuken, en zijn met dunne graten in de lengte verſien. Omtrent by de vleugels an 't begin der zelver komt gelijk een klein vleugeltje uit, twee en een halve vinger lang, maar heel ſmal, en met zijn graat verſien. Het geheele hooft met het begin van den rug, namentlijk vijf vingers van de mond af, is met een beenachtighe harde ſchulp gedekt, welke na ſijn einde op twederlei wijs geſcheiden, in twe angels eindigt, als in twe vinnen; maar de kuwen worden totte angels toe twee vingers in de lengte onder de vleugels uitgeſtrekt. Het ghehele lijf is met ſchone ſchobbetjes op orde geſchikt verçiert, die an den buik drykant, maar an de zijden en op den rugh langwerpig rond zijn. An den buik zijnſe zo geſchikt, dat de viſch in 't antaſten glat ſchijnt; maar an de zijden eñ op den rugh heeft yder in 't midden een knobbeltje; zo datſe uit de natuur in een rechte lijn gheſchikt, nochtans rechte, verhevene, en knobbelige geſtalten verbeelden. Hy is an den helen buik wit, an de zijden en op den ruch donkerachtich, en blinkende als den Haring. De graten die de vleugels onderſtutten, en door de zelve uitgheſtrekt werden, zijn ook witachtig. De vleugels zelfs zijn uitten aſgrau donkerachtig, met ſwartachtige plekken onderſcheiden. Deſe viſch vliegt over 't water als een ſwalu, omtrent een ſcheut van een handroer ver, tot dat ſijn vleugels droog werden: want dan werpt hy ſich weder in 't water, om te vervochtigen, daar na vliegt hy weder op. De natuur heeft deſe vis vleugels gegeven, om zich te veiligen, als de Dorada ſijn vyand hem met grote ſcholen vervolgt. Ik heb dikmaal duiſend t'ſeffens in de grote zee, tuſſchen beide zonkeerkringen gelegen, ſien vliegen, ſomtijds vallen ſy ook in 't vliegen op de ſchepen. Haar viſch is goed van ſmaak. Boven is ook van deſe Swaluwen ghehandelt, maar wijl het afbeeldſel van deſe van de andere verſchilt, heeft ons goed gedacht dees hier by te voegen.

X. HOOFT-

X. HOOFT-ST.

Van de Guaibi Koara, Guapernia en Pyraya.

Markgr. l. 4. c. 12. DE Guaibi Koara van de Brazilianen, by de Portugezen Burako de Velha genoemt, is een visch breedachtig van lijf, met een verheven rug, van 't hooft afgebogen, twaalf, oft veerthien vingers lang, en vier op sijn breedste. Het hooft en de mont is spits, maar breed genoeg, met heel kleine tandjes in beide kaasbeenders, en een sichtbare tong, die met de holligheid van 't onderdeel van de mond bloedrood is. De ooghen zijn zo groot als een stuiver, en klaar als kristal, met een kring uit den donker en goudgeel vermengt. Hy heeft seven vinnen, namentlijk achter yder kuw een, byna drykantig en zacht: an den onderbuik twe t'zaamgevoeght, een achter den aars, met een dobbele graat ghewapent; maar over den rug loopter een, welkers voorste helft van elf graten opgherecht werd, die hy in een spleet kan verbergen. De achterste helft is zacht, zonder graten. De start bestaat uit een twehoornighe vin, vierkant van het lijf uitghestrekt. Hy heeft middelbare schobben als een Baars, zilverwit, maar an de randen honigverwig, en van ansien regte taarlingen gelijk. An 't achterhooft, en het opperste van den rug zijn de schobben uit den zilverwitte blauwachtig, maar ook an de randen honigverwig. Het gehele opperhooft, en ter zijden is goudgeel, met blauwe groeven in de lenghte onderscheiden. De vinnen zijn alle honighverwigh, uitgenomen twe an den onderbuik, die meer witachtigh zijn. Over de zijden omtrent den rug loopt in de lengte een honigverwige streep totte start toe. Hy is gekookt goed van smaak, en word in zee tussen de klippen gevangen.

De Guaperua van de Brazilianen, by de Portugezen Peixo Porko, by de Grieken Karpus ghenoemt, is van de mond tot het begin van de start vijfthien vingers lang, in 't midden op sijn breedste acht: met een lijf een weinig plat. Een kromme rugh, en noch krommer buik, met een Varkens-hooft, honds-tanden, lang en wit, en acht in yder kaaksbeen versien. De twe middelste zo onder als boven zijn langer als de andere, maar de tanden van de onderkaak worden van de andere korter, als onderstut. De mond is rondachtigh en eng, omtrent vier vinghers van de mond opwaarts staan ogen, anderhalve vinger van malkander, groter als een Misnize penning, (en voor de mond een teken van een gat) met een kristalijne appel, en een gele kring met blauw gheplekt. In plaats van de kuwen heeft hy een spleet twee vinghers lang, en meer als een breed. Op den rug, omtrent dry vingers achter de oogen, heeft hy twee hoorns, de een zo dik als een Swaneschagt, dry vingers lang, welk een weinig na achter ghebogen werd; de ander is klein, met een vlies an d'ander vastgehecht, en neerhangende, die hy beide in een spleet verbergen kan. Dry vingers en een half na dese is een vin, in 't begin byna drykantig, die daar na allenghsjes smal afloopt tot de start toe, vijf vingers lang, in 't begin wat meer als twe vingers breed: en recht daar tegen over an den onderbuik noch zo een, in het begin twee en een halve vinger breed, die allengsjes na de start vermindert. De start strekt zich vierkant uit, en heeft een vin, vier vingers breed, en twee lang, welke in twe hoorntjes aflaat, zo dat de gehele lengte vier vingers is. In het midden van 't onderlijf heeft hy een kleine vin, en voor die een hoorn anderhalve vinger lang. Alle de vinnen zijn met graten onderstut, en blauw geverwt, de buik is witachtigh. Hy is met schoone schobben bedekt, en op haar vlak met zee-groene stippen, met blauw vermengt, geçiert, maar die op den rugh blauwer zijn. Van 't opperste van de mond, tussen beide zijden, totte vinnen achter de kuwen van halfmaanwijse gestalte, lopen twe dikke blauwe strepen, een vinger breed van malkander. Hy word ghebraden gegeten, maar gekookt deucht hy niet.

Wy hebben boven ook een beschrijving van dese gegeven, maar die komt met dese niet overeen.

De Piraya en Piranha van de Brazilianen, is een visch van een voet lang, met een lijf omtrent ses vingers breed, op zijn breedste, met een krommen rug, en een stomp hooft als de Dorada, met een gapende mond, die hy nauwkeurigh kan toesluiten. Hy heeft kleine lippen daar hy zijn tanden mede dekt: want hy heeft zo onder als boven een rye van drykantighe witte, en heel scherpe tanden, veerthien in yeder kaaksbeen, (de kleine hebben 'er maar twaalf) met welke hy in ene beet een stuk vleesch, van wat deel van de mensch het zy, kan afrukken, als of het met een scheermes afgesneden was. Indien ymand in 't water gaat, oft zijn hand oft voet daar in steekt, kan die terstond van hem gewond werden; zo begerig en dorstig is hy na vleesch en menschen-bloed, waarom men zich voorsichtig wachten moet. Hy heeft ronde kleine kristalijne oogen, met een swarten appel, en tusschen beide twe tochtgaatjes; brede kuwen, uitterlijk hard en beenachtigh. Zes vinnen, en de sevende is de start, namentlijk twe achter de kuwen een weinig verheven, boven den onderbuik, twee vinghers lang, en een breed, in 't midden van den onderbuik twe kleine t'zaam-gevoeght, smal en naulijk een vinger lang: Recht teghen

deze over op den rugh begint een vin, die twee en een halve vingher lang, die achterwaarts geſtrekt, en wat meer als een vinger lang is; maar twee vinghers breed van de kleine. An den onderbuik begint een ſterke vin, voorwaarts met een pin gewapent, het overighe is zacht, en merendeels met ſchobben gedekt; wat meer als twee en een halve vinger lang. Hy ſtrekt ſich tot het begin van de ſtart, en is een vinger breed. Het begin van de ſtart is anderhalve vingher lang, hy zelf twehoornig, en yder hoorn an 't einde krom. Hy is met ſchobben bedekt. Het gehele opperhooft, de ruch en zijden, vande vin achter de kuwen tot het midden van de ſchobbige vin zijn licht afgrau, met een weinich blauws vermenght, en yeder ſchobbe heeft een kant, van vierighe en blau-blinkende verw. Het overige van de zijden, oft het onderdeel, en de buik zijn donkergeel, als ook het onderſte deel van 't hooft, en de vinnen achter de kuwen, en alle die van den onderbuik.

De rugvin en de ſtart is van verw uit den afgrauw blauachtig.

Hy is eetbaar, en heeft heel witte viſch, een weinigh droog, maar goed van ſmaak; ik heb hem dikmaal gegeten. Deſe gedaante bemint meeſt de ſlijkgronden van de rivieren.

Daar word een ander ghedaante van de Piraya gevonden, in grootte en geſtalte de voorgaande ghelijk: uitghenomen dat hy noch een kleine ſchobbige vin heeft, tuſſen de rugvin en de ſtart, en dat hy in verw onderſcheiden is: te weten, het opperhooft, de rugh, en 't opperdeel van de zijden, indien tot daar toe een ſtreep ghetrokken werd; van de vin achter de kuwen tot het midden van de ſchobbighe vin is hy goudverwig, met doorſchijnig blauw vermengt.

Het onderſte deel van 't hooft, het overige van de zijden, en den onderbuik zijn hoog ſaffraanverwig, daar een goudgele onder loopt. Van de zelve ſaffraanige goudgele verw zijn de vinnen achter de kuwen, en van den onderbuik. De twee rughvinnen, en de ſtart zijn licht afgrauw, met een weinich blauw vermenght, gelijk ook den ruch.

Deze ghedaante bemint meer de zandgronden van de rivieren. Hy is eetbaar als de voorgaande.

Daar word noch een ander witte gedaante van de Piraya gevonden, van geſtalte als de voorgaande. Het hooft alleenlijk is zo ſtomp niet, maar de mond ſteekt wat voor uit, kegelſwijs. De verw van den buik en zijden is zilverwit. De rug en 't hooft van ghelijken met een weinich doorſchijnend blauw. De vinnen alle ſilverſchoon, met een weinich grijs vermengt.

Hy heeft kleine drykantige tanden, op haar orde geſchikt, en hy bijt zo niet als de andere. Hy is ook wat kleinder als de andere gedaanten, maar ook niet minder eetbaar, als de andere.

XI. HOOFT-ST.

Van de Amore Guaku en Guakari.

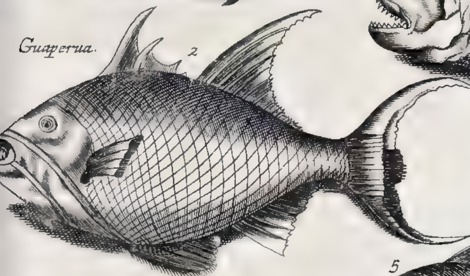
DE Amore Guaku van de Braziliianen genoemt, word een halve voet lang. Hy is langwerpich van lijf, met een dikachtich hooft, breede kuwen, heel kleine tanden in de mond, kleine ſwarte oogen, met een gele kring. Hy heeft ſeven vinnen: Te weten, twe achter de kuwen, langachtich, en gelijk als drykantich; noch twe daar onder t'zaam-gevoecht; twe op den ruch, de voorſte kleinder als de achterſte, en recht teghen over de achterſte en an den onderbuik. De ſtart is wat langwerpich, vierkant, en an 't einde gerond. Hy heeft grote ſchobben na bedeling van ſijn lijf. Het is een vis byna geheel yzergrauw; maar an den buik een weinich witter. Hy is eetbaar. Idem l. 4 c. 13.

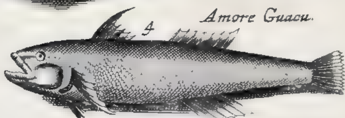
De Guakari is een vis langwerpich van lijf, een voet lang, of wat groter. Acht vingers dik, daar hy dikſt is. Het hooft is onder plat, mette zijden maakt hy een langhwerpich rond. Opwaarts is hy rondachtich.

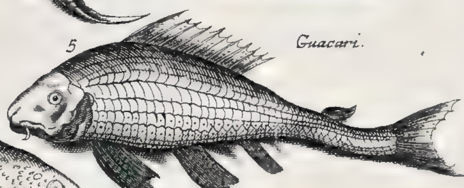
Hy heeft een kleine ronde mond onder in 't plat van 't hooft. In plaats van tanden heeft hy uitpuilinghen, weerzijds als uit paardshayr gemaakt; de onderſte lip ontvouwen halfmaanrond, uit een vlieſch beſtaande, die an de zijden van de mond, met ſijn einden in een krul aflaat, een derdendeel van een vingher lang, welke krullen voor een baard zijn. De oogen zijn klein en rond, zo groot als een Miſnize penning van afgrauwe verw, met donker geplekt, die opwaarts ſtaan, en tuſſen beide ſtaat een gat een vinger breed van 't oogh na voor toe. Neerwaarts ſtaan enge kuwen, voor welke een vierkant lichaamtje byna een halve vinger lang is, dat hy kan uittrekken en verbergen dat het naulijk kan geſien werden. Dat lichaamtje heeft in 't einde ſcherpe tandjes als van paardshayr, daar hy andere viſſen mede ſteekt. En achter de kuwen weerſijds, neerwaarts na 't vlakke, heeft hy een drykantige vin, vier vingers lang, meer als een breed, en langwerpig, met een beenachtige graat ter zijden onderſtut, en enige andere kleine die in de lengte lopen; maar anderhalve vinger agterwaarts, regt achter de beſchrevene heeft hy noch twe andere vinnen vierkantig, en an ider zijde een, twe en een halve vinger lang, twe breed, en op deſelve wijs met ſcherpe beenachtighe graten onderſtut. Achter den aars an den onderbuik is een ſmalle vierkante vin, twee vinghers lang. In 't midden van den ruch een, vier vingers lang, twee breed, met ſcherpe graten,

Guaibi Coara. 1

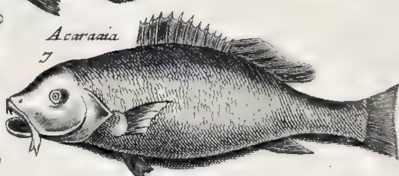

Piraia et Piranha.
3

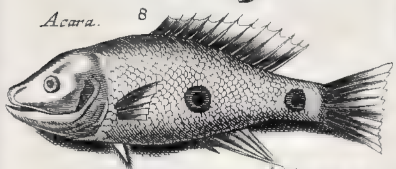

Guaperua. 2

4 Amore Guacu.

5 Guacari.

Piraumbu.
6

Acaraaia
7

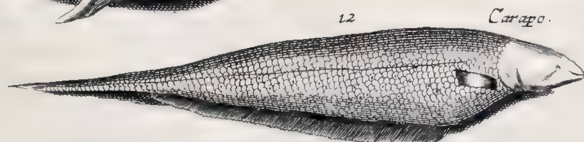

Acara. 8

Guaruguaru.
9

Cugupu. Guapu.
10

11 Maturaque.

13 Piaba.

12 Carapo.

ten, op orde geschikt, gewapent. Na dese omtrent het begin van de start opwaarts, is een klein vliesachtig vinnetje, 't welk voorwaarts met een hoornig graatje onderstut is. De start bestaat uit een vin, neerwaarts dry, en opwaarts twe vingers lang, met twe sterke hoornige graten gewapent. Het gehele hooft is met een harde schulp, ruw in 't antasten, gedekt, en 't gehele lijf met dry kantige schobben, die voorwaarts groter en op orde geschikt zijn.

Maar alle de schobben zijn ruw in 't antasten, die ider in 't midden een knobbeltje hebben: want het gehele lijf is gewapent, en ider deel heeft vier hoeken, en ider een knobbeltje, zo dat an ider zijde een vierdobbele rye van knobbels staat. De verw van de gehele visch is bleek-geel, an den buik hoger, en over al met donker ronde plekken bezait, zo groot als een mostartzaat. Maar die plekken zijn op de zijden en vinnen een weinich groter, op het hooft kleinder, en in 't opperhooft loopen die vlekken als kleine riviertjes verdeelt. De achterste helft van den buik heeft gheen plekken. De vinnen zijn alle geverwt, en geplekt als het lijf, behalven een vinnetje omtrent de start, dat uit een swart vliesje bestaat. Maar zijn hoornige graat is saffraangeel, en als de andere gevlekt.

Hy leeft wel vijf uuren lang buiten water. Hy wordt geschrapt gegeten, maar heeft weinich visch, lange darmen, alle even dik, als dik silverdraad. Een visch van vijfthien vinghers lang, hadt darmen van acht en twintich voet, die ik gemeten heb.

Hier werd ook een Gaukari gevonden, de voorgaande in grote en gestalte heel gelijk, die in de rivier S. Franciskus gevangen werd, alleen in verw, en goedheidt van visch onderscheiden. Want hy is geheel donker schaduverwig, en over al met rondachtige swarte plekken so groot als mostartzaat gesprenkelt, zijn visch is goedt van smaak.

XII. HOOFT-ST.

Van de Pirambu, Akaraja, en Akara.

De Pirambu van de Brasilianen, by de Portugesen Chayque Varona, is een visch in grootte en gestalte als een Karper, thien vingers lang van de mond tot het begin van de start, weinich meer als vier op zijn breedste: Na de start is hy smalder en van gelijke breedte, namentlijk van twee vingers. Hy heeft een mond als een Karper, groote uitpuilende ogen met een kristaline appel, en een geele kring met wit vermengt. Hy heeft acht vinnen, een midden op den ruch, wat meer als dry vingers lang, en een breed, welken hy in een spleet kan verbergen, en opgerecht met neghen sterke graten kan onderstutten: An dese volgt een ander omtrent dry vingers lang, en minder als een breed zonder graten: Achter ider kuw noch een, dry vinghers lang, en in 't begin een breed. An den onderbuik heeft hy twe t'saamgevoegde, twe vingers lang, en naulijk een breed, met een sterke pin gewapent. Achter den aars noch een, een vingher breed, en een half lang, ook met een sterke graat ghewapent. De achtste is voor de start, dry vingers lang, even zo veel breed en gespleten. Hy heeft grote schobben als de Karper, van silverwitte verw met een weinig goudgeel vermengt. Maar ider schobbe is tot op de helft van zijn inhechting Feuliemort oft donkerverwich: Onder 't hooft, en 't voorste deel van den buik is hy meer silverschoon. Alle de vinnen zijn licht asgrauw. In de mond heeft hy onder en boven een steen, met heel kleine, naulijk sichtbare tandjes versien. Hy is eetbaar, en goet van smaak.

De Akaraia, in 't gemeen met een bedorven woort Karanha genoemt, is een visch van dry voeten langh, en van ghestalte als een Karper. Hy heeft in de onderkaak tanten so scherp als spelden. In de bovenkaak twe andere lange, een weinig dikker, daar heel naulijk sichtbare kleine tussen staan. De ogen self zijn swart, met een kristaline appel, en een kring eerst bloedrood, daar na silverwit. Over den rug heeft hy een lange vin, welkers halve deel hy voorwaarts met graten kan verheffen, en weder in een spleet verbergen. De overige vijf vinnen heeft hy met andere vissen gemeen. De sevende is voor een start, die breed en byna twe hoornig is. Hy is met silverwitte schobben van middelbare grootte gedekt, die met een bloedrode verw ghevlekt zijn, zo dat hy meest rood met silverblinkend vermengt schijnt. An den buik is hy heel wit, als ook onder de krop. De vinnen zijn alle rood, behalven die van den onderbuik, die wit en an haar uitterste rood zijn. Het is een eetbare vis, die ook gesouten en bewaart werd.

De Akara is een vis van een hand breed, met een krommen ruch, en een verheven lijf als de Baars. Hy heeft een kleine mond, en in plaats van tanden iets als een vijl, grote swarte ogen met een gele kring. Zes vinnen, namentlijk onder ider kuw een lang, drykantig, en spits. Maar van 't opperste van den rug loopt een vin, met sterke graten onderstut, in een drykantig spits omtrent het begin van de start eindigende. De start is langwerpig vierkant, en an het einde recht. Hy is met grote silverwitte schobben bedekt, maar op het hooft, den ruch en zijden zo schaduwachtig, dat hy donker schijnt. De buik is witachtig, de vinnen en de start zijn donker-schaduwachtich. In het midden van ider zijde

heeft hy een grote swarte plek, als ook omtren het begin van de start. Het is een eetbare visch, en word in de zoete waters gevangen.

XIII. HOOFT-ST.

Van de Guaru-Guaru Kukupu Guaku, en Maturaque.

Markgr. l. 4 c. 14.

DE Guaru-Guaru is een klein vischje, noit meer als anderhalve vinger lang, klein van lijf, en langwerpig als de kleine Eldritz, hy heeft een plat hoofje. Heel swarte ooghen, met een gele kring, vijf vinnetjes, te weten twe achter de kuwen, en twe daar onder byna an den onderbuik, en een op de achterhelft van den ruch. De start bestaat uit een vierkante vin an 't einde gerond. Hy is met schobben bekleed, en 't gehele opperhooft, en de voorste helft van den rug zijn donkerverwig, de achterhelft, en de zijden goudgeel, met schaduachtige schobben. Het onderhooft, en de buik zijn glinsterend wit, als Parlemoer, de vinnetjes geel. Omtrent de start heeft hy weerzijds een swarte plek. Hy is eetbaar, en word in de meiren, en poelen gevangen.

De Kukupuguaku van de Brasilianen, by de Portugesen Meros, by de Neerlanders Jakob Evertsen genoemt, is een grote vis: ik hebber, zeit Markgraaf, gehad die vijf, en mette start zes voeten lang waren. De rondte van het lijf was vier voeten en acht vingers, de hoochte anderhalve voet. Hy heeft een groot hooft, en mond die hy in de rondte kan uitbreiden, maar sonder tanden. Middelbare ogen, met een swartachtige kristaline appel, en een gele kring. Hy heeft kuwen in den omring rond, maar die in 't midden drykant zijn. Vijf vinnen: namentlijk een van 't opperste van den ruch beginnende, en niet verre van de start eindigende, an de voorste helft heel smal, met scherpe graten gewapent. Maar de achterhelft is breed, en in den omring half rond en met gheen vaste graten versien. Omtrent den aars noch een van de zelve gestalte mette helft van den rugvin, maar half zo groot. Achter de kuwen omtrent den onderbuik twe lange en brede, met kleine graten doorweven. De start heeft een grote vierkante vin, an 't einde breder als an 't begin. Hy heeft kleine schobben; 't gehele hooft, den ruch en zijden zijn asgrauw met donker vermengt, en na den rug wat donkerder. De buik is wit. Alle de vinnen mette start zijn bleek. Hy is bruin over 't gehele hooft, den rugh, de zijden en vinnen achter de kuwen zijn met veel kleine swarte plekken oft stippen bezait. Maar over de buik en de andere vinnen mette start niet. Hy is goed van vis, en word in de zee gevangen.

De Maturuque is een vis met een langwerpig lijf, en byna vierkant, te weten als de gestalte van de Tamoata, oft Soldido van de Portugesen, vijf of zes vingers lang, anderhalf breed op zijn breedste. Hy heeft een breedachtigh hooft, met een harde schulp bedekt. Het onderste deel van de mond is wat langher als het bovenste, en heeft onder zes heel scherpe tanden, boven enige heel kleine. Heel grote kuwen, ronde ogen, swart en met een gele kring buitenwaarts donker gheverwt. Hy heeft zes vinnen, namentlijk twe achter de kuwen lang, maar niet breed: twe zodanighe in 't midden van den onderbuik, en een achter den aars van gestalte als een tafel, en noch een diergelijk midden op den rug. De start bestaat uit een vierkante vin, byna een vinger lang, an 't einde gerond. Hy is met groote schobben, op orde gheschikt, bedekt. Het gehele opperhooft, de rug, en zijden zijn swart, de buik is uitten donkerwitte grauw; alle de vinnen zijn swart.

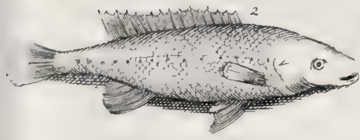
Hy word alleenlijk in de meiren en poelen gevangen, niet in rivieren, en is goedt van smaak.

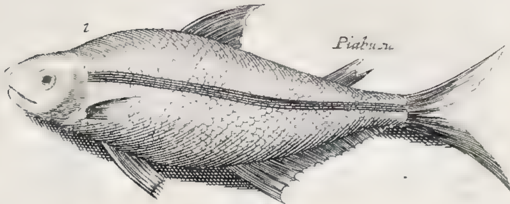
XIV. HOOFT-ST.

Van de Karapo, Piaba, Piabuku, en de Nhaquunda.

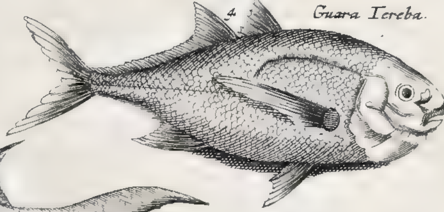
DE eerste gedaante van de Karapo is langwerpig van lijf als een mes. De rug is dik en stomp, de buik scherp als een mes. Maar het achter-lijf eindigt spits. Hy is omtrent een voet lang, en op zijn breeste twe vinghers. Het hooft is spits, maar plat. De onder-lip wat groter als de bovenste, de mondt engh. Onder met een rye kleine tanden, boven met ghene versien. De ogen zijn heel klein en swart, naulijk zo groot als een slaapbols zaat. De kuwen eng, en achter ider is een langwerpige kleine vin. Omtrent een vinger breed van 't hooft, an 't onderlijf, begint een smal dun vinnetje, dat over den gehelen buik eenparig tottet einde loopt, want hy heeft geen start, en ook geen andere vin an 't gehele lijf. Hy heeft middelbare schobben. De gehele visch is uitten donker met een weinig rood gheverwt, maar op het hooft en den rug wat swarter. Van de kuwen loopt weerzijds een streep tot het einde van 't lijf als een punt van een mes, en onder dese streep zijn enige swarte plekken over 't gehele lijf gesait, zo groot als een mostart zaat.

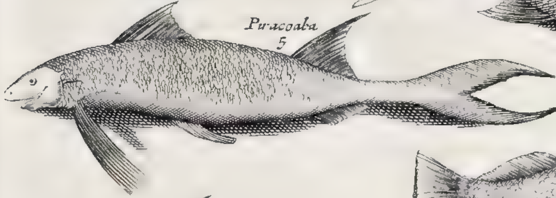
Hy word in de meiren gevangen, en is eetbaar. In de rivier S. Franciskus worden enige, de Karapo van de eerste gedaante gelijk, gevangen, behalven datse langher zijn, en an het einde als een elssen spits, omtrent dry vinghers in de lengte.

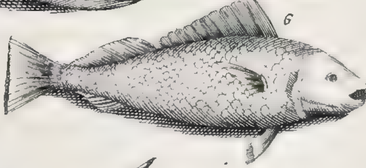

Nhaquunda.
2

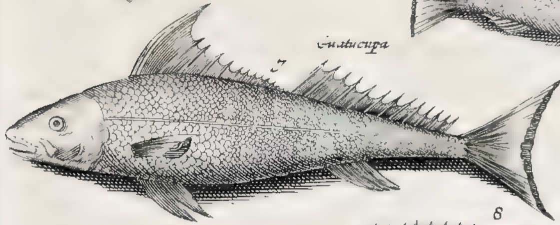

1
Piabuzu

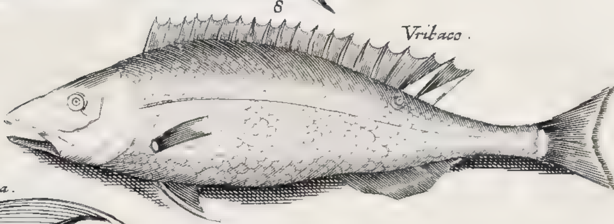

Amore pixuma
3

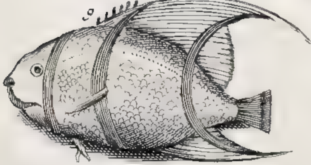

4
Guara Tereba.

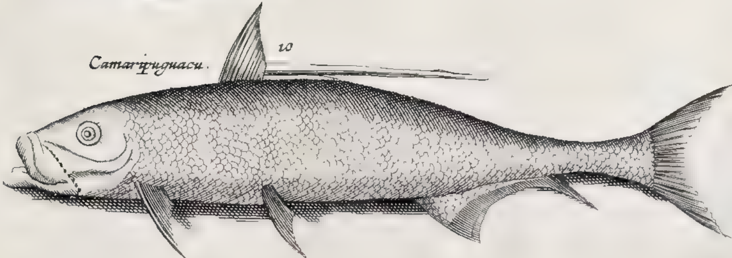

Piracoaba
5

Corocoro.
6

7

8
Vribaco.

Guarerua.
9

Camaripuguacu.
10

te. Zy hebben gemeenlik kleine ſchobben.

De twede ghedaante van de Karapo, is de eerſte in geſtalte, verw en zijdighe ſtrepen gelijk, uitgenomen dat hy maar half ſo breed is, en geen plekken heeft. Hy wordt in de meiren gevangen. De viſch is gratig, maar goed van ſmaak.

De Piaba is van grootte als de Phoxinus oft Elritz. Het is een viſchje twe oft dry vingers lang, (zomtijds dry oft vier op zijn grootſte) het heeft kleine ſwarte oogjes, met een geel kringetje, en is met ſchobbetjes bedekt. Op 't midden van den rugh is een drykantig vinnetje: Achter de kuwen heeft hy weerzijds een langwerpig, twee midden an den onderbuik, en na deſe noch een na 't begin van de ſtart. De ſtart is gekloofc: het hooft is ter zijden geel, en ſilverwit blinkend. De gehele rugh is uitten ſilverwit groen met blauw vermengt. Het midden van de zijden is na de lengte uitten ſilverwit blauw. De buik is goudgeel en ſilverſchoon, met een weinig blauw overlopen. Achter ider kuw heeft hy een grote ronde blauwe plek, van geſtalte als de hoornige maan, een ander van de ſelve verw langwerpig, an weerzijden van 't begin van de ſtart. Alle de vinnen mette ſtart zijn goudgeel, die van den onderbuik rood. Hy word in alle lopende rivieren van Braſil gevangen, en ſwemt met kragt tegen de ſtroom op.

De Braſilianen winden haar in de bladeren van bomen, en legghen haar onder de aſch, en daar vuur op: En zo bereit zijnde eten zy die, ſy zijn niet vremt van ſmaak.

De Piabuku is een viſchje zes vinghers lang, anderhalf breed op zijn breedſte, met een weinig uitſtekende buik, ſchone ogen, een kriſtaline appel, en een ſilverwitte kring, daar opwaarts een weinig rood ondergemengt is. Hy heeft ſeven vinnen, en de achtſte gekloofr voor een ſtart, namentlik achter de kuwen twe an den onderbuik, een midden op den rugh, een lange an den aars na de ſtart uitgeſtrekt, en een ander klein hier tegen over op den rug. Hy is met ſilverſchoon blinkende ſchobbetjes bekleed. Over 't midden van de zijden in de lengte loopt een witte ſtreep, breed maar niet blinkend. Maar de rugh naaſt deſe ſtreep is olijfverwigh, daar wat groen en rood doorſchijnt. De vinnen zijn wit.

Zy worden licht met hoekjes oft mette korf gevangen, oft met een pot in 't water gelaten daar een weinig meel van Mandioka, oft wat kruims van brood ingeworpen is. Zy worden gekookt, en ook in de pan geſnerkt gegeten. Indien iemand met een kleine wond, oft ſwering in 't water komt, terſtond bijt dit viſchje daar in, zo dorſtig is het na menſchen-bloed.

De Nhaquunda is in mannetje en wijfje verdeelt. Het mannetje is langwerpig, byna over al even ghelijk, ſeven oft acht oft thien vingers lang, twe breed op zijn breetſte. Het heeft byna een hooft en mond als een Snoek. Hy kan de bovenlip uitſteken, en de opening van de mond rond zetten. In plaats van tanden heeft hy kerven als een vijl, een dunne tong, brede kuwen, zichtbare ogen, met een ſwarten appel, en een donkere kring: zeven vinnen, achter ider kuw een, omtrent twe vingers lang: onder deſe an den onderbuik twe t'ſaamgevoegt, en achter den aars een byna vierkant. Van 't begin byna van den ruch loopt 'er een byna tot het begin van de ſtart, omtrent dry vingers lang, en byna een breed, met ſachte graten verſien, welke in 't einde een weinig breder drykantig eindigt. De ſtart is met een harde ſwarte ſchors bedekt. Het gehele lijf is met middelbare ſchobben bekleed, de gehele rug, en de zijden zijn donker grauw, met eenig doorſchijnend zilverwit. De buik is wit, an beide zijden heeft hy een rye van ronde ſwarte plekken, zo groot als een boon, en tuſſen beide veel blauwe ſtippelen gezait. Alle de vinnen zijn goudgeel, en ook de ſtart. Maar de vin van den ruch is overal met blauwe ſtippen beſproeit. Weerzijds over de ryen van de plekken loopt een ſwarte ſtreep, van 't opper einde der kuwen beginnende, en an het einde van de ruchvin aflatende, en een halve vingher breed, verder omtrent het einde van deſe begint een ander ſtreep, die in 't midden van 't begin van de ſtart aflaat. De ſtrepen zijn verheven, en goudgeel. Hy word in de rivieren gevangen, en is goed van ſmaak.

Het wijfje is het mannetje in alles gelijk, uitgenomen dat zy de blauwe ſtippen an de zijden en den rugvin niet heeft, en an den buik omtrent den aars rood is. Sy wort gelijk als het mannetje gegeten.

XV. HOOFT-ST.

Van de Amore Pixuma, Amore Tinga, Guara Tereba, Pirokoaba, en Korokoro.

De Amore Pixuma, van de Braſilianen in 't gemeen met een bedorven woort Amorea ghenoemt, is een viſch van grootte als de Tamoata, met een breed hooft, een wijde mond zonder tanden, een langwerpig lijf, by na als dat van de Tamoata. Hy is donker yſergrauw van verw, an den buik die wat uitpuilt wit, is met een ſachte huid bedekt, heeft zes vinnen, en de achtſte voor een ſtart, in den omkring gherond. Hy is droog en goed van viſch, als de Tamoata.

De Amore Tinga van de Braſilianen, is een viſch geheel van de ſelve geſtalte mette Amore Guaku, maar wat kleinder.

Hy heeft in't geheel witte oft bleke schobben, en is overal met donkere plekken gevlekt, als de Tajasika, maar de start is met donker gevlamt, hy is eetbaar als de voorgaande.

De Guaratebera is een visch van seven of acht vingers lang: met een stomp hooft, kristaline ogen, met een blauwe kring. Hy heeft heel kleine tanden, brede kuwen, een krommen ruch, waar van hy kleine Korkovado kan ghenoemt werden. Hy heeft zeven vinnen, achter ider kuw een langhe: onder dese twe an den onderbuik t'zaamgevoegt. Maar in't midden van den buik twe scherpe graatjes, die met een vlies t'zaamghevoeght zijn: en achter dese een drykantig, die daar na vermindert zijnde na het begin van de start loopt. De start is in twe hoorns ghekllooft. Van de kuwen loopt een streep tot het midden van de vis, die daar na schuins neerwaarts daalt, en recht na de start gaat. Dese achterhelft van de streep is achterwaarts met haakjes gewapent, en weerzijds met dryhoekighe schobbetjes bekleed, die so klein zijn dat hy in't antasten glat schijnt. Hy is op den ruch en an de zijden tot op de helft der lengte uitten blauwe glazig van verw. Het overige der zijden en de buik is wit, met goudgeel doorlopen. De vinnen van den buik zijn wit, de overige mette start goudgeel. Het is een eetbare vis.

De Pirakoaba is een visch van een voet lang, met een langwerpig lijf, als de Zandat van Pomeren: Hy heeft een spitse muil, wijd, en sonder tanden, de bovenkaak langer als de onderste, en het opperdeel van de mond steekt in't ronde kegelswijs uit, en bestaat uit kraakbeen. De ogen zijn groot met een kristaline appel, en een gele kring. Hy heeft acht vinnen, namentlijk twe drykantig op den ruch, anderhalve vingher van malkander: Achter ider kuw een, lang en smal, twe korter an den onderbuik t'zaamghevoegt, en noch een drykant omtrent den aars. De achtste is gekllooft, en voor een start. Onder ider vin achter de kuwen heeft hy een baard uit zes dikachtige hayren bestaande, die dry vingers lang zijn, en haar begin is dicht an den oorsprong van de kuwen achterwaarts gestrekt. Hy is geheel met schobben van middelbare grootte, en silverwit gedekt, maar op den rug en hoofttop is hy een weinig grauw. Alle de vinnen zijn ook grys, oft asgrauw: Maar achter de kuwen zijnse met swart gevlekt. De Baard is wit. Hy word op zandige plaatsen in de zee gevangen, en is goed van smaak.

De Korokoro is een vis met een krommen ruch, een stomp hooft en mond, en een voet lang. Hy heeft kleine tantjes maar niet scherp, brede kuwen, welkers voorstedeel in een scherpe pin eindigt. Hy heeft zes vinnen, weerzijds achter de kuwen een, dry vingers lang. Onder an den buik twe byna drykantig, maar an't uitterste gherond, en voorwaarts met een sterke en scherpe graat onderstut. Achter den aars een dikke, met een harde en scherpe graat gewapent, daar een klein vinnetje voorstaat. Van't opperste van den ruch begint een vin die boogswijs na den middenruch loopt, met sterke en scherpe pinnen onderstut, hier eindigt hy, en daar an volgt een ander die zacht en byna bochtig is, en omtrent totte start toe uitgestrekt. De start is twe vingers lang, en vier breed. Hy is over al met grootachtighe silverwitte schobben gedekt, maar die op den gehele ruch en zijn opperdeel met een bleke schaduw vermengt zijn, en an de zijden overdwars lopen (maar niet tot den buik toe) over ider zes groeven een vinger dik, met een bleke schaduw gevlekt. De gehele buik is wit, gelijk ook de vinnen. De ruchvin, en die achter de kuwen, mette start zijn silverschoon, met een bleke schaduw overlopen: De voorste ruchvin kan hy in een spleet verbergen. Hy word in de zee gevangen, en is eetbaar.

XVI. HOOFT-ST.

Van de Guatukusa, Vribæko, en Guarerva.

De Guatukuba van de Brazilianen, by die van Kongo Balabolla, en by de Portugesen Korvina genoemt, is een visch met een langwerpich lijf, van ruch een weinich krom, van buik gansch niet. Hy wort dikmaal twe voeten langh. Hy heeft een spitsen mond, welkers onderste deel een weinich langer als het bovenste is, en die hy wijd kan opspalken. Hy heeft heel kleine tandjes, een sichtbare tong, wijde kuwen, ogen zo groot als een stuyver, met een swarten appel, en een silverwitte kring. Hy heeft seven vinnen: Achter ider kuw een langwerpig, twe onder dese an den onderbuik een weinich na achteren, noch een drykantig achter den aars, en een drykantich en breed op den bovenruch, met harde graten onderstut, en daar anvolghende een ander langwerpich, en op't achterste van den ruch, die byna van gelijke breedte is, en tot het begin van de start uitghestrekt. De start bestaat byna uit een vierkante brede vin. Hy is geheel met kleine ronde schobben bedekt, overal silverwit, daar nochtans op den ruch een weinich goudgeel door blinkt, en hy schijnt in't antasten glat. De vinnen, de start en buik zijn witachtig, maar van het opperste der kuwen over het midden van de zijden tot het begin van de start loopt een silverwitte streep. Hy wordt in de zee ghevangen, en is heel goed van smaak.

De

De Uribako is een visch met een kromme rug, een uitstekende buik, vijfthien oft sesthien vingers lang, en ses hoogh op zijn hoochste. Het hooft en de mond zijn stomp als een dryhoekige kegel. De tanden klein en scherp, de tongh is breed. De kuwen ruim, in een dryhoek aflatende. De ooghen zo groot als een dobbele stuiver, met een kristalijne appel, en een gele kring met yet roods vermengt. Hy heeft ses vinnen, namentlijk achter yder kuw eene lang, een scherpe dryhoek gelijk; maar an het einde een weinig gerond. Onder dese an den onderbuik twe dryhoekighe, voorwaarts met een sterke graat gewapent, achter den aars een langwerpich, an den buitensten omkring gerond, en over 't midden met sachte graten ghestut, en voorwaarts met een harde scherpe graat versien; maar van het opperste van den ruch, byna tot het begin van de start is een breedachtighe vin, byna over al even breed, en met scherpe graten onderstut. De start is ook breed, en als in twe hoorns uitgespannen. Hy is met grote schobben bekleed, geheel zilverwit, daar een weinich roods door flikkert. De vinnen van de zijden en den buik zijn wit, oft zilverschoon. Die van den ruch, en de start hebben meer roods als wits. Ten lesten van 't opperste van de kuwen, tot de start toe loopt (een weinich bochtich) een roode streep, en boven dien heeft hy in 't achterste deel van 't lijf weerzijds een swarte plek, zo groot als een Misnize penningh. Hy word in de zee ghevangen, en heeft goede visch.

De Guarerva is een visch met een breed en plat lijf, vier vingers lang, en dry breed op sijn breedste, met een ruime mond, en kleine tanden. Hy heeft zes vinnen, namentlijk twee achter de kuwen, vierkant van gestalte, twe lange en brede op den bovenruch, en an den onderbuik, die spits als een elsen eindigen. De start is vierkant, een vinger lang, en dry-derdendeel van een vinger breed. Hy is met swarte schobben als blinkende zijde gedekt, welkers randen (doch van zommighe, niet van alle) gele kanten hebben, als halve maantjes. Alle de vinnen zijn swart. Omtrent de mond is een grove streep van ysergrauwe verw, en noch een ander daar recht onder. Het lijf is met dry brede strepen belopen, van welke twe over de breedte en achterste vinnen uitgestrekt zijn, (met zodanigen streep, en van de zelve verw is de start ook doorsneden) en de een is voor een kant, den appel van de oogen swart, met een goudgele kring.

XVII. HOOFT-ST.

Van de Kamaripuguaku, Piratiapua, Kurema, Parati, en Aramaka.

DE Kamaripuguaku is een visch met een rechten ruch, een weinich uitstekende buik, in het antasten en in der daad vet. Hy heeft het hooft voor spits, een ruimen mond zonder tanden, die hy in de rondte kan opspalken: namentlijk met de opperkaak zonder de onderste te bewegen, zo dat hy twee vuisten neven malkander, ook een menschen-hooft kan inlaten. Hy heeft een kegelswijs dikke tong; maar de bovenste kaak is korter als de onderste, zo dat hy de mond boven gesloten heeft. En ogen groter als een rijksdaalder, rond, zilverschoon, en helder als kristal, en heel grote kuwen. Hy word thien oft elf voeten lang, en zo dik als een man. Hy heeft seven vinnen, twe niet ver van de kuwen, ter zijden an den voorbuik, lang en drykantich, en onder yeder van de selve is een ander kleinder, die nochtans in 't swemmen naulijk kan ghesien werden. In 't midden van den onderbuik heeft hy noch twe drykante en t'zaam-gevoecht, breder als de voorgaande, maar korter. Na dese achterwaarts volgt een ander eenzaam vinnetje, 't welk drykant breed en schobbich is, en met een doorgaans smal byhangzel tottet begin van de start word uitgerekt. Op de ene helft van den rug achterwaarts is een verheve drykante vin, die een byhangsel heeft na achteren gestrekt, drymaal langer, en als een dik tou. De sevende is voor een start, die geklooft en met een grooten hoorn uitgerekt is. Hy is met grote ronde schilden oft schobben, groter als een rijksdaalder, maar op den rug met kleinder gedekt, de stof der schobben is wit, en helder als parlemoer, maar zijn zo vast op malkander ghehecht, datse vier oft vijf dobbel legghen, en van yder een deel voor een ander als een halve maan uitsteekt, welk met zilverschoon verçiert is, (hy is in der daad als zilver) en toont hier en daar lopende zilvere rivieren op een silver veld: zo dat de ghehele visch verzilvert schijnt, behalven op den ruch daar hy blauw met doorflikkerend silver is. Alle de vinnen zijn zilverwit, behalven die van den rug, die de zelve verw metten rug heeft. Hy heeft taye visch, die langh koken moet, en veel dikke graten, die lichtlijk onder het eten konnen uitghetrokken werden; maar hy geeft meer vermaak an het ghezicht als an de smaak. Markgr. H. Brazil. l. 4. c. 18.

Ik heb hem dikmaal gegeten, maar sijn visch is tay, en alleen goed voor een hongerige buik. Het opperkaakbeen heeft beenders zo hard als de beenders van eenigh ander dier.

De

De Piratia Pua word heel groot, ghelijk de Kapuripima. De onderkaak is een weinig langer als de bovenste. De tanden in de gehele onderkaak zijn scherp, in de bovenste alleenlijk in 't midden, die langer zijn, ghelijk ook de middelste in de onderste kaak. Hy kan de mond in een grote rondte opspalken. Hy heeft niet heel grote oogen ten anzien van 't lijf, met een kristalijne appel, grote harde ghelijk als gewapende kuwen. Hy is langwerpigh van lijf, met een weinich gebogen rug na 't hooft toe, en een middelbaar breden buik. Hy heeft zeven vinnen, en van 't opperste van den rug (beginnende omtrent het begin van het hooft) tottet begin van de start uitgestrekt, en de voorhelft is met groote onderstut, de achterhelft niet, maar hy is in het midden smalder, voorwaarts breder, achterwaarts noch breder, en an 't uitterste als gherond. Weerzijds achter de kuwen heeft hy een brede vin, an 't uitterste gerond, voorts als vierkant: Onder dese an den onderbuik zijn twe lange t'zaam-gevoeght, maar niet breed, met sterke graten onderstut. An den aars noch een breed, en achterwaarts met een kant gherond, als de rugh-vin. Het lijf is achterwaarts vierkant uitgerekt, en heeft de zevende vin voor een start, die breed en byna vierkant is. Hy word met kleine schobben ghedekt, en schijnt in 't antasten glat, schoon hy opwaarts ghestreken werd. Hy is over 't gheheele lijf uit den donker-goudgeel leververwigh, die nochtans donkerder op den rug, en 't opperhooft is, daar hy met plekken gedekt werd. Alle de vinnen zijn van de selve verw met het lijf, maar hebben de zijdige kanten goudgeel, de overige leververwig. Hy valt goed van visch als hy jong is, te weten van ses, seven oft acht pond; hy is beter gebraden als ghezoden, want hy is vet. Maar de grote van twe hondert ponden, oft meer, hebben visch voor de Zakkendragers. Geen beter visch heeft ook de Kamarupim Asu, namentlijk slijmerig, tay, en swaar om te verteren. Hy word in de zee gevangen.

De Kurena een gedaante van de Tainha is groot en dik. Het is een Zee-visch die twe voeten groot werd, met een langwerpig lijf, byna rond, vet en dik, gelijk de rivier-Trutta oft Forhin. Het hooft eindigt kegelswijs stomp, opwaarts is het plat en breed, hard en met harde schobben bedekt. De mond na de grootte van 't lijf is klein, met een uitstekende en beweeglijke bovenlip. Maar onder is de mond drykant en stomp, wat korter als de bovenste, en zonder tanden. De ogen zijn rond, groot, uitpuilende, swart, en met een witte kring belopen. Boven de mond zijn twee neusgaten. De kuwen halfmaanrond, en niet breed. Hy heeft seven vinnen, (de achtste voor een start, die met twe hoorns eindigt) te weten twee achter de kuwen, twee drykant an den onderbuik t'zaam-gevoeght, wat meer achterwaarts. Een kleine op den bovenrug, met dry hardachtige graten onderstut. Een twehoornig achter den aars, recht over die van den rug, byna van de selve grootte. Hy is met grote platte schildvormige schobben gedekt. De verw van de gehele visch is op den hooftop, den rugh, en 't midden van de zijden donker-asgrau, daar een glazige verw doorglinstert. Het overige van de zijden, de buik, en 't onderhooft zijn zilverschoon, gelijk ook de vinnen van den buik; de overige vinnen mette start zijn van de zelve verw metten ruch. Hy is heel vet, en kan gezoden oft ghebraden zonder oly oft boter ghegeten werden. Hy word gesouten, en in de Son gedroogt zijnde, in grote menichte bewaart, en ook in de pekel geleidt. Het beste van al is zijn buik.

De Parati, by de Portugezen Tainha genoemt, is een visch die een voet lang werd, van gestalte als de Kurena, dien hy in alles gelijkt, uitgenomen in grootte, en dat hy een gele kring an de ogen heeft. Hy is droger van visch, die in 't koken een gele vetheid van hem geeft. Zy worden in groote menigte gesouten, in de Son gedroogt, en bewaart. Zy worden met netten gevangen als de Kurena, daar sy dikmaal in 't ophalen met een groot vermaak overspringen. By grote kalmte springen zy in groot getal ook uit het water.

De Aramaka, by de Portugezen Lingoada, en in 't ghemeen Kubrikuncha ghenoemt, is een ghedaante van platvisch oft schol, in gestalte als die platvisch welk by de Neerlanders tong genoemt werd. De mont is met kleine scherpe tandjes versien, maar sonder tong. Hy heeft twe ogen in ene zijde, daar hy van verw als steen is, an d'ander zijde geen, zo groot als een boon: Een omtrent de achterste zijde van de mond, het ander hoger, en meer achterwaarts, met een ronde kristalijne appel, en een doorschijnende glasige verw vermengt. De kuwen zijn breed; maar an weerzijden achter de kuwen is een vin, smal, en twee vinghers lang, die opwaarts in dun hayr eindigt. An 't einde van de kuwen an 't onderlijf zijn twe kleine t'zaam-gevoegde vinnen; maar over 't gehele lijf zo op als neerwaarts heeft hy een vin, na de lengte tot de start toe uitgerekt, dun en nauwlijk een vinger breed. De start die byna vierkant is, bestaat uit een dunne vin. Hy is met kleine schobbetjes bedekt, en an de gehele slinker zijde, daar hy de oogen heeft van steenachtighe verw, maar an de rechter wit. Hy leeft in zee onder 't sand. Hy is eetbaar, en goed van smaak.

II. OP-

II. OPSCHRIFT.

Van de Uitlandze glatte vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de vissen die in 't gheheel glat zijn.

I. LID.

Van de Guamajaku Ape, en Petimbuaba.

rkgr. c. I. DE Uitlandze glatte vissen zijn tweederlei: want sy zijn oft gheheel glat, oft met eenige glatheid graatachtich. Die wy hier beschrijven zullen, zijn van 't eerste onderscheid.

De Guamajaku Ape is een drykantighe visch: Hy is ook tweederlei, de een ghehoornt, de ander niet. De gehoornde is van de mond tottet begin van de start seven vingers lang, somtijds langer, van den buik tot het opperste van den rugh dry vinghers breed. De buik is naulijk twe vingers breet, de start is een vinger lang, en eindigt in een vin twe vingers lang en breed. De mond is klein, en als een boon in de bovenkaak, met twaalf kleine, smalle, scherpe tandjes verzien, in de onderste met vijf. Het hooft rijst van de mond totte hoorns in een bult op, van omtrent anderhalve vinger: en de rug word ook op de selve wijs tot een bocht ghekromt, en hy heeft maar ene kleine vin in 't achterdeel na de start. De ogen redelijk groot, als een derdendeel van een vinger over dwars, opwaarts in 't voorhooft omtrent de hoorns, byna anderhalve vinger van den mond staande: en voor yeder oog een gaatje. Hy heeft in 't gheheel vijf vinnen, een in 't uitterste van den rugh, gelijk ik gezeidt heb, en een an beide zijden, ver beneden de ogen, een weinig achterwaarts hellende, en een vinger lang: een omtrent yder spleet meer als een halve vinger lang: en ten lesten noch een in plaats van de kuwen, neerwaarts an 't einde van den buik omtrent het begin van de start, een vinger lang, en een half breed. De vijfde maakt de start. Hy heeft recht voor sich omtrent de oogen in 't voorhooft twee uitstekende hoorns, zo groot als een hanespoor. Noch twe van gelijke grootte an den onderbuik, na de vierde vin toe. Hy is sonder schobben, doch met een dichte huid bedekt die wit is; op het overige lijf is hy swart, en an den buik en over de zijden totte oogen toe, met dry, vier, vijf en zeshoekige beelden wonderlijk onderscheiden. Maar het zelve is ook overal, uitgenomen den onderbuik, met verscheide swartachtige plekken getekent. Van de ander gedaante hebben wy boven gehandelt.

m H.B. c.4. De Petimbuaba oft tabakspijp, is een vis dry of vier voeten lang, van lijf als een Aal. De mond is zonder tanden, spits, met het bovenkaaksbeen korter als het onderste: en de lengte vande mont is anderhalve vinger, de breedte daar zy breedst is nauwlijkx een vinger. Het hooft is negen vingers, van de ogen tot het einde van de mond. Zijn dikte achter de oogen vijf vingers, en van daar word hy allengsjes minder, zo dat hy omtrent de mond maar dry vingers breed is. In 't kort, de lengte van 't hooft, van 't uitterste der kuwen tot 't einde van de mont, is een voet en een vinger. Hy heeft redelijk grote ogen, zo groot als een zinknoot, en byna van die ghestalte, met een blauw glinsterende appel, die met een wit vliesch omringt is, in 't voor- en achterdeel met een rode plek getekent. Achter de kuwen weerzijds loopt een ter zijden recht-uitgestrekte vin, anderhalve vingher lang, en breed, van rode verw. Van daar zes en een halve vingher breed na 't achterlijf staan twe kleine rossche vinnen, weerzijds een, maar meer na den buik toe.

Een voet breet na dese volgt een rossche vin twe vingers lang, en anderhalf breed: Maar onder dese een an den onderbuik van de zelve grootte en verw: Daar-na van 't einde van dese omtrent vijf vingers breet staan noch twe rosche vinnen, een weinig kleinder als de voorgaande, de een opwaarts, en d'ander neerwaarts uitgerekt. En tussen dese begint de start, so dun als die van de Murena oft Negenoog, langwerpig rond, en zes vingers lang. Maar de lengte van 't lijf van 't einde van de kuwen tot het begin van de de start is twe voeten en dry vingers. Hy is glat van huid als een Aal. Van verw over 't gehele lijf, en de zijden van 't hooft, tot de start leververwich, op den ruch van dryerly verw, en an de zijden met ene rye blauwe plekken, byna zo groot als een Misnize gros oft penning getekent. Dese plekken lopen van 't middenlijf over de zijden tot de start toe in strepen t'zamen. Maar tussen alle de blauwe plekken lopen ook eenige groene op haar orde geschikt. An 't onderlijf, zo wel onder 't hooft als de buik, is hy witachtig, en met een weinich rood gesprenkelt. Het geheele lijf is niet naukeurlijk langwerpich rond, maar plat en breedachtich. De breedte van den buik, omtrent het twede paar vinnen daar hy breedst is, maakt twe vingers, en de dikte op de zelve plaats is omtrent ses vingers. Van daar word hy allengsjes dunder, tot dat hy omtrent het begin van de start anderhalve vinger, weinig meer oft min dik is. Het is een eetbare visch. Hy kan ook Naaldvis genoemt werden. Geen van de afbeeldzels die wy boven gegeven hebben, komt met dese over-een, als mogelijk de kleine Naaldvisch van *Bellonius*.

II. LID.

II. LID.

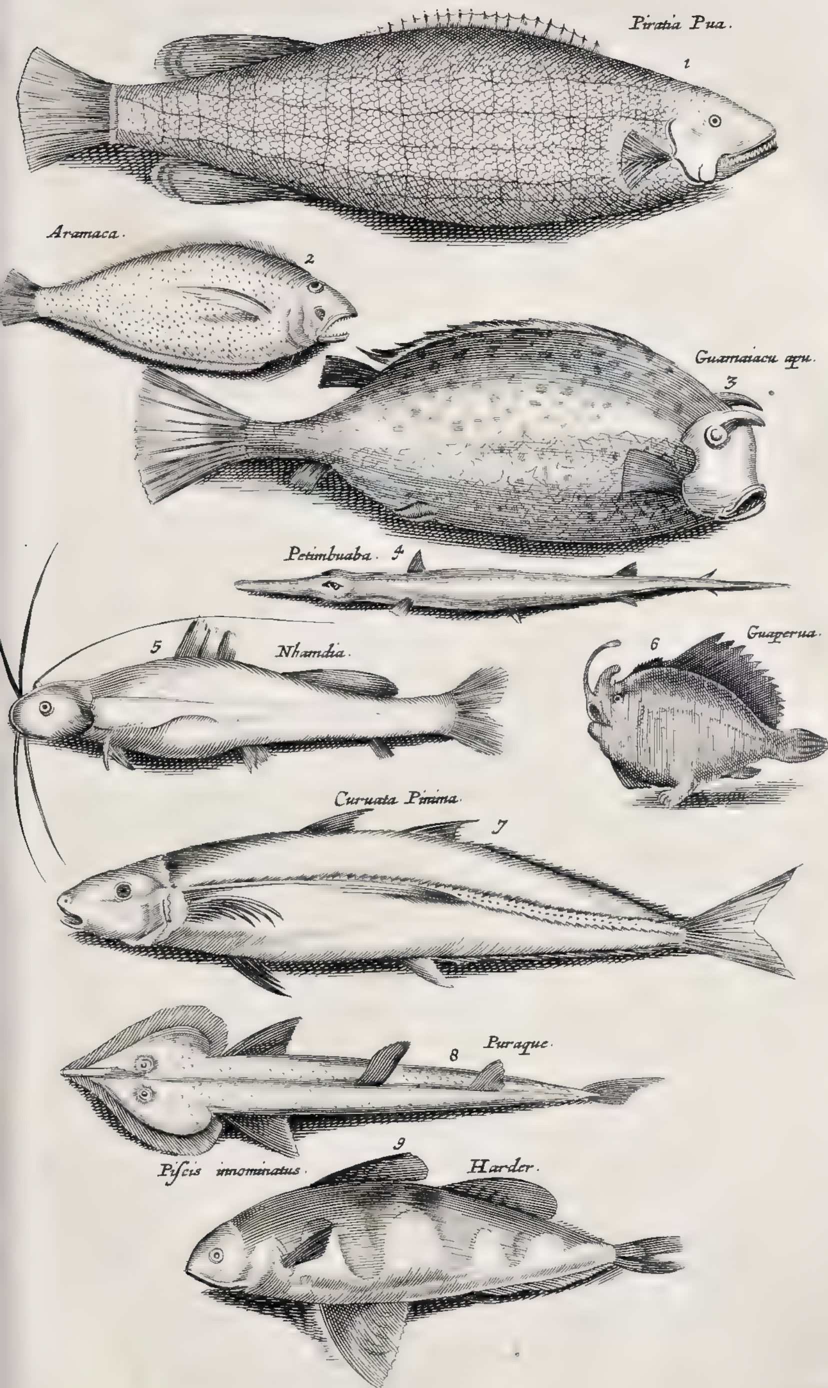
Van de Nhambdia, en Guaperua.

Markgr. l. 4. c. 5.

DE Nhambdia vande Brasilianen, by de Portugezen Bagre de Rio genoemt, is een visch met een langwerpig vet lijf, een zachten buik, na achteren wat smalder, een plat hooft, een ronde mond, en kleine tanden; maar het lijf is omtrent twaalf oft veertien vingers lang, twe en een half hoog op zijn hoogste. De ogen zijn klein, rond en een weinich uitpuilende, met een swarten appel, en een kring uit den goudgeel met donker vermengt. De kuwen zijn matelijk breed, met een baard, bestaande uit zes draden, twee boven, en vier onder de mond. Ider van die, welke boven de mond ter zijden staan, heeft de dikte van een draad oft zegelgaren, vijf vingers lang, en achter yders begin is een langwerpige kuil, daar het begin van de baard in leidt. Ider buitenste van de vier onderste is twee en een halve vingher lang, de binnenste anderhalf, en de onderste draden zijn zo dik niet als de bovenste. Hy heeft ses vinnen, en de achtste voor een start: namentlijk achter yder kuw een langachtigh, met een sterke en scherpe graat versien, (gelijk ook in 't begin der zelver achter de kuwen een hard drykantig been is) tot op de helft van den rug; voor den aars twe langwerpighe t'zaam-gevoegt, an de einden gerond: Na de start een, an den onderbuik een byna vierkant, en an 't einde gerond: Op den bovenrugh met veel graten onderstut, en na dien een lange en smalle, bestaande uit een vischachtig vel, waar mede het lijf ook gedekt is. De start is geklooft, en yder deel an 't eind gerond. Hy is met een huid en geen schobben bedekt. Het hooft is met een harde schors bekleed, en de mond boven geheel schaduwachtich geverwt. De rugh en zijden zijn asgrauw, met een weinich blauws vermengt. De buik is wit, de eerste ruch-vin omtrent het begin van de zelve verw, het overighe is geheel swart, met asgrauwe vinnen: De achterste is ook van de zelve verw metten ruch en de zijden. De vinnen achter de kuwen zijn gheheel swart. De baard is swart, hoewel an 't begin een weinich rosch. Van 't opperste der kuwen loopt over 't midden van yder zijde een rode streep, tot het begin van de start. Hy word in de rivieren gevangen, is heel lekker van smaak, en wordt ghemeenlijk gegeten.

De Guaperua is een visch, welkers lengte van 't begin van de mond tot het begin van de start een weinich meer als twe vingers is, (daar wordt 'er ook de helft groter gevonden,) de dikte van 't middenlijf op sijn dikste is van dry vingers, yeder van de zijden een vinger hoog. Hy is geheel sonden kuwen. Hy heeft een ruimen en verheven mond, en langwerpig als een hand, met heel kleine tandjes: in plaats van een tong heeft hy een steen als de Karper: en ogen nauwlijk zo groot als een korl Turkx koren, van verw zo schoon als een Turkois. Tussen de ogen in 't midden van de bovenlip een opwaarts verheven hoorntje, en een weinig achterwaars gebogen, en voor dat hoorntje een dunne draad, byna een halve vinger lang recht voorwaarts uitstekende; maar nochtans een weinigh verheven, daar een byhangzeltje anhangt als in de leliën. Dezen draad kan hy achterwaarts verbergen: want achter het hoorntje is een kuil op den hooftop, van daar een kleine verhevenheid, en dan weder een dal, en een vinger breed van daar een vin over den rug, een vierendeel van een vinger breed. De start heeft een vinnetje meer als een halve vinger lang: van de start een weinich na voren omtrent den aars is weder een vin een halve vinger lang, met twee kleine vinnetjes an 't onderlijf onder de borst. Maar byna in 't midden van 't lijf, doch meer voorwaarts, heeft hy weerzijds een arm, welke in een vin twee derdendeel van een vinger lang, en ook byna zo breed aflaat; maar de vin van de kuwen bestaat uit acht graten, die door de lengte van de zelve verspreit zijn, en voorwaarts als acht scherpe nageltjes uitsteken. Ider arm bestaat uit eene geleding, en helt voorwaarts, om alzo de natuur van die visch te bequamer te dienen.

Hy is heel sonder schobben, maar wordt met een huid gedekt, sacht an den buik, maar in 't overige lichaam ruw en scherp in 't antasten, als in de Tiburonis. De verw van de huid is donker roodachtig, met gevlamde swarte plekken over 't gehele lijf. De vinnen en armen zijn ook van de zelve verw met donker vermengt. Maar de rugvin heeft weerzijds vier groter swarte plekken: doch de start en alle de kleinder plekken zijn aartig gesprenkelt. Hy heeft een maag twe vingers lang, met een mond van de selve dry vingers lang, en omtrent twee breed, welke an de keelgaten vastgehecht is, waarom hy de maag als een zakpijp kan opblasen. Zijn visch word niet ghegeten. Hy behoort tot het schok van de Orbis oft Rondvisch, by de Hoogduitzen Meir-taube, by ons Blazer genoemt. Hy eet Squillen, en in 't swemmen spreit hy sijn vinnen aartig uit, en blaast zich zo rond op als een bal. Ik heb een ander ghehad, gheheel in verw verscheiden, twe en een halve vinger lang, en swartblinkend als een raaf, en hy blaast zich ook op. De huid van dese vissen kan licht afgehaalt, en opgevolt werden.

Piratia Pua.
1
Aramaca.
2
Guamaiacu apu.
3
Petimbuaba. 4
5
Nhamdia.
6
Guaperua.
Curuata Pinima.
7
Puraque.
8
9
Piscis innominatus.
Harder.

VI. LID.

Van de Curvata Pinima, van de Puraque, en de Piscis Innominatus, by ons Harder genoemt.

De Curvata Pinima, by de Portugesen Bointo ghenoemt, is een visch zoo groot als de Korcovado, oft ook groter, met een langwerpig lijf, maar breed en dik, met grote kuwen en grote silverschoone ogen. Hy is zonder schobben alleenlijk met een huid, behalven op 't midden van de zijden ghedekt. Want over 't middan van weerzijden loopt van de kuwen totte start een breder goudgele streep: Daar na een ander van de kuwen beginnende, boven even wijd van een gescheiden, tot de helft van de gehele lengte. Hier van daan snijt dese evenwijdige de goudgele schuins door, en loopt evenwijdelijk totte start toe. Dese evenwijdige streep is voor de goudgele, en tot daar zy de selve doorsnijt met een dobbele rye van kleine schobbetjes beset. En 't achterste deel is heel glat, daar zy de gele doorsnijt, en onderwaarts van ghelijken met een dobble rye groter schobben getekent, en de streep is self niet glat ghelijk als voorwaarts, maar als met visgraatjes versien. De visch is op den rug en an de zijden groenachtig, an den buik blinkend wit. Hy heeft zes vinnen, namentlijk een langwerpige achter ider kuw, twee onder achterwaarts an den onderbuik t'saamgevoegt: een midden an den buik, en daar recht tegen over een op den rug, en noch een op den rug meer voorwaarts. Van de leste rugvin, en de doorgaande van de buik loopt een smalle en scherpe vin tot 't begin van de start, welk gespleten is. Hy wordt veel in zee ghevanghen en is goedt van smaak.

De Puraque, van de Portugesen Piexe Viola ghenoemt, om de gestalte welke hy met de Chytarde, daar de Portughesen op spelen, gemeen heeft, alzo genoemt, is een visch breed en kraakbenig, maar niet dik. Zijn lengte is van 't begin van 't hooft tot het einde van de start een voet en neghen vingers. Van 't begin oft het spits van het hooft, acht vingers breed achterwaarts, heeft hy de gestalte van een breed hart, gelijk het gemeenlik afgeset wert. Zijn grootste breette is seven vingers, en schiet ter zijden als de Rog tot vinnen uit, en is teghen 't licht gehouden byna doorschijnig. Hy is sonder schobben, en het hooft eindigt in gestalte als een kegel, van den hoofttop dry en een halve vinger achterwaarts vertonen sich de ogen een vinger breed van malkander staande rond, uitpuilende, en so groot als een zinknoot, met een swarten appel en een gele kring. An beide ogen achterwaarts heeft hy een buise, so wijd datse het voorste van een kleine vinger kan inlaten, en het water doorblasen. Onder de ogen, doch in 't onderste deel van 't lijf, heeft hy een mont, zo ver als de ogen van 't begin van 't hooft staande, anderhalve vinger wijd, sonder tanden, en twe tochtgaten anderhalve vinger breed na de mond achterwaarts. In ider zijde heeft hy vijf kerven als de Roch en Tiburonis.

Na dat voorste hart vormige deel van 't lijf is, is het overige langwerpig rond, maar een weinig plat, en op zijn breedste dry vingers, en heeft an ider zijde een sachte vin dry vingers lang, en anderhalf breed: Van daar word het lijf smalder totte vin van de start toe, daar hy een vinger dik is. De vin van de start is byna twe vingers lang, wat meer als een breed, en boven langer als onder, gelijk in de Tiburonis. Maar tussen die twe zijdige vinnen, heeft hy noch twe verheven vinnen op den rug achterwaarts na de start, omtrent twe vinger breet van malkander staande, drykantig, twe vingers lang anderhalf breed, en in 't antasten als een dik vlies. Hy wordt met een sachte huid bedekt, sonder schobben, en is an 't geheele onderlijf an de voorste helft wit, an de achterste vleesverwig met wit vermengt. Op den ruch, en het opperlijf is hy van verw als lijm, met donkere plekken ghesprenkelt, daar fraye stippelen uitten witte blauwachtig onder ghesprenkelt zijn. De vinnen zijn ook lijmverwig an de zijden met wat rosch vermengt. Den top van het hooft is gheverwt als kraakbeen, waar uit die ook bestaat. Over de gehele lengte van den ruch is de ruchgraat, als met kleine knobbeltjes in het antasten verheven Zijn hooft lucht 's nachts als het varsch is, maar zijn visch wordt niet gegeten. En indien het ghegeten werdt verzekeren ons de vissers, datmer dry uuren lang half zot van word, en daar na weder tot zich selven komt. Het anraken alleen verwekt een kraking van de knokkels der handen en armen, die nochtans terstondt weder ophoud. En zoo hy in 't midden angetast werdt verwekt hy beving der ghele den.

Hy wort in de regenmaanden gevangen, waanneer hy, als het tijd is, mette Roch en Pieterman ver uit het land in de rivier Bibribi loopt.

De Piscis Innominatus oft ongenoemde visch word omtrent seven vingers lang, in ghestalte dien heel ghelijk welken wy ghemeenlik Harder noemen, maar met vinnen anders. Want de twe onder an de voorbuik onder de kuwē zijn groot en breed, de twe achter de kuwen an de zijden zijn klein, op den ruch twe middelbare, en onder an den achterbuik een klein. De start bestaat uit een gekloofde vin. De mond is klein, de

ogen zijn groot. De huid sonder schobben is glat, en op den ruch swartachtig, over beide zijden lopen grote swartachtige plekken van den rug af, die an haar omkringen paarsachtig zijn. Maar tussen de vlekken na den rug toe, steekt een zeegroene verw uit. Het overige lijf is silverschoon. De vinnen zijn swartachtig met paars gemengt, en die twe grote onder den buik zijn ider met vijf silverwitte plekken getekent. Het is een vis van heel schone verw, als hy swemmende gesien werd. Hy leeft met de vergiftige Bezaenen.

IV. LID.

Van de Muku, de Abakatuaja, en de Akaramuku.

DE Muku van de Brasilianen is een vis langwerpig rond van lijf, gelijk de Enneopthalmus in 't gemeen Lamprey, en by de Duitsen Negenoog genoemt, en ook niet dikker, en omtrent wat min oft meer als twe voeten lang. Hy heeft een spits en kegelswijs hooft, kleine swarte oogjes: ook een kleine mond, en kan zijn krop enigsins opblasen. Hy heeft geen vinnen: maar over de zijden schuine swarte strepen, die door malkander over 't midden van de zijden schuine hoeken maken.

Hy is eetbaar, en word in de poelen en meiren gevangen. De Edele de *Laat* heeft in de beschryving van Amerika het afbeetsel onder de naam van Ubirro voorgestelt: maar de beschrijving van de Muku komt met het afbeeldsel niet wel over een. Daarom is het niet vremt, dat hy hem meent van de Muku verscheiden te zijn.

De Abakatuja, by de Portugesen Piexe Gallo oft Zee-haan genoemt, is so groot als een Schol, ook so dik en breed, rondachtig en niet dikker. Hy heeft geen groote mond en sonder tanden. De ogen zijn swart met een silverwitte kring. Hy heeft vijf vinnen, een op den rug, een an den buik, beide doorgaans en neerwaarts zakkende na de start: van gelijken een weerzijds achter de kuwen, en de start bestaat uit een gekloofde vin. Daar en boven heeft hy twe draden in de lengte an 't onderlijf uitgestrekt, en een zodanige op den rug voor den rugvin. Hy is sonder schobben, maar met een blinkent glatte huid van silvere verw bedekt, en hy is geheel sodanig geverwt, uitghenomen die draden welke swart zijn. Hy heeft vis van goede smaak, en wort in de beschryving van Amerika onder den naam van Awah Kattoe of Jawke voorgestelt. Het afbeeldsel is boven gegeven, maar komt in alles niet overeen, daarom herhalen wy dat hier.

De Akaramuku is een vis met een plat en niet dik lijf, maar langwerpig, en thien vingers lang, en op zijn breedste vier. De mond is klein, nauw, en rond, daar de top van een kleine vingher in kan, gelijk in de drykantige vis. Onder en boven staan weerzijds voor in de mond scherpe tanden dryhoekswijs. De ogen zijn so groot als een stuiver, klaar als kristal met een swarten appel. De ogen staan van de mont twe en een halve vinger, en heel in de hoogte. Dryderdendeel van een vinger, van den rug weerzijds onder beide ogen, heeft hy in plaats van kuwen een schuine opening een vingher lang, tafelswijs van gestalte. In 't opperste van den rug recht boven de ogen heeft hy een hoorntje gelijk een dikke snaar van een viöol, schuins opwaarts na achteren verheven, langwerpig, en vier vingers lang. In 't achterdeel van 't lijf, heeft hy onder en boven een dunne vin dry en een halve vinger lang, en dry vierendeel van een vingher breed, welke omtrent de start eindigt, vierkant van 't lijf begint, en een vin heeft anderhalve vinger lang, en wat meer als twe breed. Hy heeft geen schobben, maar is met een glatte huid bedekt, doch een weinig ruig, als van de Xiphias, en wit van verw met grijs vermengt, maar op den ruch een weinig donker. De vinnen zijn ook grijs. Hy is niet eetbaar: Ik vond in zijn maag veel wier of zeemosch; 's nachts an de muur gehangen, gaf hy een helder licht van sich.

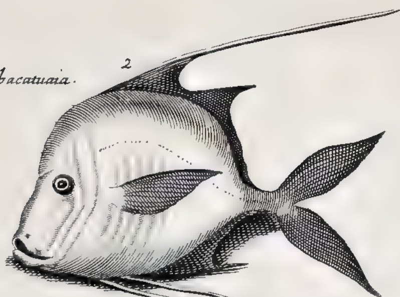
V. LID.

Van de Punaru, Timuku en Guebuku.

DE Punaru is een visje vier vinghers lang, met een langwerpich lijf, een dikachtich hooft, en voor stomp. Hy heeft een kleine mond, in de onderste kaak alleenlijk twe lange scherpe tandjes als spelden: de ogen opwaarts in 't voorhooft gestelt, met een swarten appel, en een goudgele kring: en boven die twe rode korte uitstekende draden, en brede kuwen, welke een als uit twe t'zaamghesmolten zijn. Hy heeft twe langachtige vinnen achter de kuwen, en onder die twe heel smalle. Een weinig na het achterhooft begint een vin die totte start uitgestrekt is, met uitstekende graten voorsien. In 't midden van den onderbuik begint eèn diergelijk, die ook byna totte start loopt. Maar de start is langwerpich vierkant. Hy word met een donkere huid gedekt, en de vinnen zijn van de selve verw.

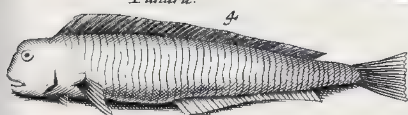
Markgr. l. 4. c.

Hier werdt noch een ghedaante van de Panaru gevonden, in ghestalte van lijf de voorgaande ghelijk. Maar hy heeft ghetande kaaks-beenders als uit heel kleine tandjes t'zaamgezet. Van 't opper-hooft strekt sich een breedachtighe vin tot het begin van de start die uit zachte, niet uitmuntende graten t'zaamgeweven is, de vin-

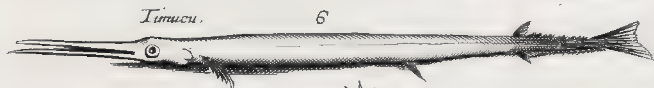

Abacatuaia.
2

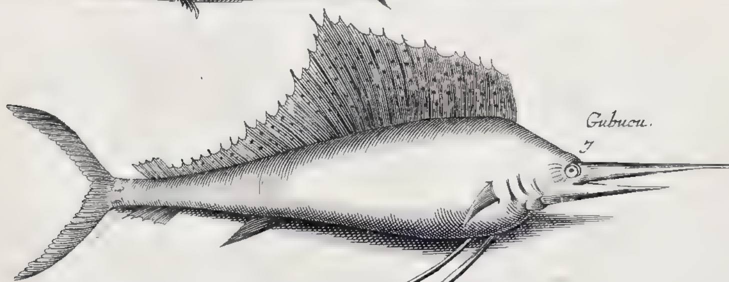

1
Mucu.

3
Acaramucu.

Punaru.
4

Punaru.
5

Timucu.
6

Gubucu.
7

Niquy Pieterman.
8

vinnen achter de kuwen heeft hy byna als de voorgaande, ghelijk ook die van den buik en ſtart. De verw is als van de voorgaande, maar op de zijden met donker purpure kromme ſtrepen geſprenkelt. Beide deſe gedaanten leven tuſſen de klippen, en kruipen ook in de wooninghen van de Schulpviſſen.

De Timuku, by de Portugeſen Peixi Agulha, is een viſch van twe voet, langwerpig rond van lijf, als een Aal. Hy heeft een beenachtige ſnuit, dry of vier vingers lang, ſpits, an weerzijden met heel kleine tandjes vervult. Het onderdeel van de ſnuit is wat langer als het bovenſte, en 't geen voor uit ſteekt ſacht en niet beenachtig. Hy is ſonder tong, maar heeft ronde kriſtaline ogen met een ſilverſchone kring: zes vinnen, namentlijk twe langwerpighe achter de kuwen, twee kleine an den onderbuik voor den aars, en een achter den aars, die byna totte ſtart uitgeſtrekt is, en noch een diergelijk daar tegen over op den rug. De ſtart heeft een vin in twe gekklooft. Maar hy is ſonder ſchobben, en met een huid gedekt. Het opperhooft, en 't bovenſte van de ſnuit en rugh, mette helft van de zijden is olijfverwig. Maar over beide zijden loopt een groenachtige ſtreep na de lengte die de olijfverw van het ſilverwit afſcheid. De verw van de vinnen komt overeen met het deel daar zy omſtaan.

Hy is eetbaar, word in de zee, en ſoute rivieren gevangen, hy is goed van ſmaak, voornamentlijk met boter gheſnerkt, en zijn viſch is niet gratig.

De Guebuku, by de Portugheſen Bikuda ghenoemt, is een viſch met een ſnuit, byna met een langwerpich rond lijf, als de Dorada, met een Varkenshooft en langhe ſnuit. De ſtart is in twee hoorns uitgerekt gelijk de Albakara, de ſnuit is ſpits, beenachtig, en hard. Het opperdeel zeſthien vingers lang, en het onderſte thien. De ghehele dikte omtrent zijn invoegingh zeven vinghers: en hy kan beide deelen van de ſnuit bewegen.

Hy heeft brede kuwen, de mond binnewaarts rond van geſtalte, en in 't midden van dien met een waſſende ſne gheopent, een langhe witte tong, maar hy is zonder tanden. Hy heeft oogen zo groot als een ſchelling met een kriſtaline appel, en een ſilverwitte kring. Van de invoeging der ſnuit rijſt het hooft opwaarts, als in het mannetje van de Dorada. Maar het hooft is van de oogen tot het achterhooft zeven vingers lang, en neghen hoog. De lengte van het achterhooft tot het begin van de ſtart is vier voeten, en de hoogte van de zijden an het achterhooft een voet, maar in 't midden van 't lijf thien vingers, en omtrent de ſtart twe. De ſtart is in twe hoorns uitgebreid, ieder acht vinghers lang, an welkers begin weerzijds twe vlieſachtige oortjes zijn. Hy heeft zes vinnen: dicht achter ider kuw een, recht-ſtreeks ter zijden uitſtekende, uit een hard vlieſch beſtaande als in de Tiberonis, van geſtalte als een ſcherpe dryhoek, elf vingers lang, en in 't begin op zijn breedſte maar twee: recht over deſe an den onderbuik heeft hy twe t'ſaamgevoechde takvormighe langhe lichamen, uit ſwart been beſtaande, en zo hard als been van de meir-Spin, ider negenthien vinghers lang, en hy kan die beide t'zaamgevoegt in een langhe diepe ſpleet verbergen, welke van de natuur na de lengte van den buik totte ſtart is uitgeholt. Twe vingers breed van 't einde van deſe ſpleet of den aars in 't onderſte van 't lijf, heeft hy een drykante vin, zes vingers lang, an de voorſte zijde met een ſterke graat verſien, die kan hy ook in ſekere ſpleet verbergen, en weder oprechten. Acht vingers van deſe vin, heeft hy een kleine na de ſtart, die achterwaarts in een ſchepe dryhoek eindigt, en recht over deſe noch een ander diergelijk in 't bovenlijf, twe vingers breet, na deſe volgt de ſtart die ik boven beſchreven heb. De grootſte van al is de rugvin, die van het opperſte van het achterhooft beginnende, over den rug dry voeten in de lengte uitgheſtrekt is, beſtaande uit een vlieſch als parkement met graten doorweven, en deſe kan hy ook intrekken, en in een diepe kloof verbergen: Hy is anderhalve voet breedt op zijn breedſte, en achterwaarts wat ſmalder. Hy is met een dikke ruwachtige huid bedekt, geheel donker van verw, met graten een derdendeel van een vingher lang, zo dat hy alzoo vaſt en ruw is, hoewel hy geen ſchobben heeft. De buik en 't onderhooft zijn wit. De zijden aſgrauw en ſilverwit: die is uitten aſgrauw ſilverſchoon donkerachtig, gelijk ook het opperhooft, en de ſnuit, het overige van de ſnuit is uitten geele aſgrauw. Alle de vinnen mette ſtart zijn uitten aſgrauw en ſilverſchoon donkerachtig, gelijk mede den rugvin, die daar boven met ronde plekken als een Miſniſe penning geſprengt is. Die vin achter den aars is een weinigh met donkere plekken ghevlamt. Hy heeft overvloedig veel viſch, en niet gratig, vet en niet ſlijmerigh, en daarom veel bequamer om te eten als de Marſus. De beſchrijver heeft veel gehele viſſen van een voet lang binnen in de maag gevonden.

VI. LID.

Van enige gedaante van de Bagre.

Markgr.l.4 c.16. DE beschrijver stelt zes gedaanten van Bagre. De eerste is langwerpich van lijf, in 't begin van den ruch een weinich verheven, met een spits of kegelswijs hooft, dat met een harde schors gedekt is, en an 't begin van de verheffing van den rug een voet lang. Hy heeft een baard bestaande uit zes krullen, welkers vier onderste anderhalve vinger lang, en de twe opperste de lengte van de gehele visch gelijk zijn. Hy heeft seven vinnen, en de achtste voor een start. Namentlijk twe achter de kuwen, an de onderste plaats gestelt, en voor ider een sterken angel, van gelijke lengte mette vin: twe t'saamgevoegde byna in 't midden van den onderbuik, maar wat meer achterwaarts: een vlieschachtighe sonder graten na de start, en hier recht tegen over een middelbare met sachte graten onderstut. De start bestaat uit een gekloofde vin, hy is sonder schobben, maar is geheel met een vel van silverwit blinkende verw ghedekt. De vinnen zijn alle silverschoon, gelijk ook de baard en 't hooft. Over 't midden van beide zijden loopt een zilverwitte streep totte start toe, uit 77. uitpuilinghen bestaande. De ogen zijn swart en ruim, de mond klein zonder tanden, met verheven lippen. Het is een eetbare visch. Indien iemand van hem ghewond wordt, is hy beswaarlijk te genesen, en lijd grote pijn.

De twede heeft een langwerpig lijf, met een plat neergedrukt hooft, de mond is onder van gestalte als een middel-kegelsnee, stomp en zonder tanden: Het hooft acht vinger lang, met een hard gestippelde schors bedekt. De ogen zijn rond, klein, klaar als kristal, omtrent vier vinghers van malkander gescheiden. Hy heeft een baard uit zes krullen, welkers buitenste langher van vier vingers, en de overige korter zijn. Hy heeft seven vinnen, en een voor de start, namentlijk een op 't opperste van den ruch voor met een sterken anghel versien, dry vingers lang, even zo veel breed en opgerecht, twe achter de kuwen, ook met een sterke graat gewapent, vier vingers lang, en twe breed: zes en een halve vinger achter die van de kuwen noch twe an den onderbuik, die een weinig uitpuilen, t'saamgevoegt, dry vingers lang, twe breed, en an den omkring gerond: zeven vinghers lang van den rugvin, een ander op uitterste van den rug, visachtig, anderhalve vinger lang, een breed, an 't einde met sachte graten versien, en onder dese an den onderbuik een ander wat groter, dry vingers breed, daar an volgt de start, in twee hoorns verdeelt, bestaande uit een dik sacht vliesch, twe en een halve vingher lang, en in ider hoorn twe breed. Het gehele opperhooft, en ter zijden de gehele ruch en zijden totte uitpuiling van den buik zijn uitten lichtgeel en goudverwig wit. Maar op de schors van 't hooft flikkert enig groen uit. Alle de vinnen en start zijn grauw. De buik en het onderdeel der zijden, met het onderhooft (dat plat is) zijn wit. Hy heeft geen schobben, maar is met een huid bekleed. Hy is goed van visch, beter als de Kamarupi, welke hy byna in grootte gelijk is.

De derde is van gestalte, en grootte als de voorgaande, maar heeft een baart alleenlijk uit vier krullen bestaande, namentlijk uit twe van acht vingers lang, en breedachtig als een nestel, en noch twe korte. An den ruchvin is ook dierghelijke nestel negen vingers lang, en na die achter de kuwen op de selve wijs. In 't overige is hy de voorgaande gelijk.

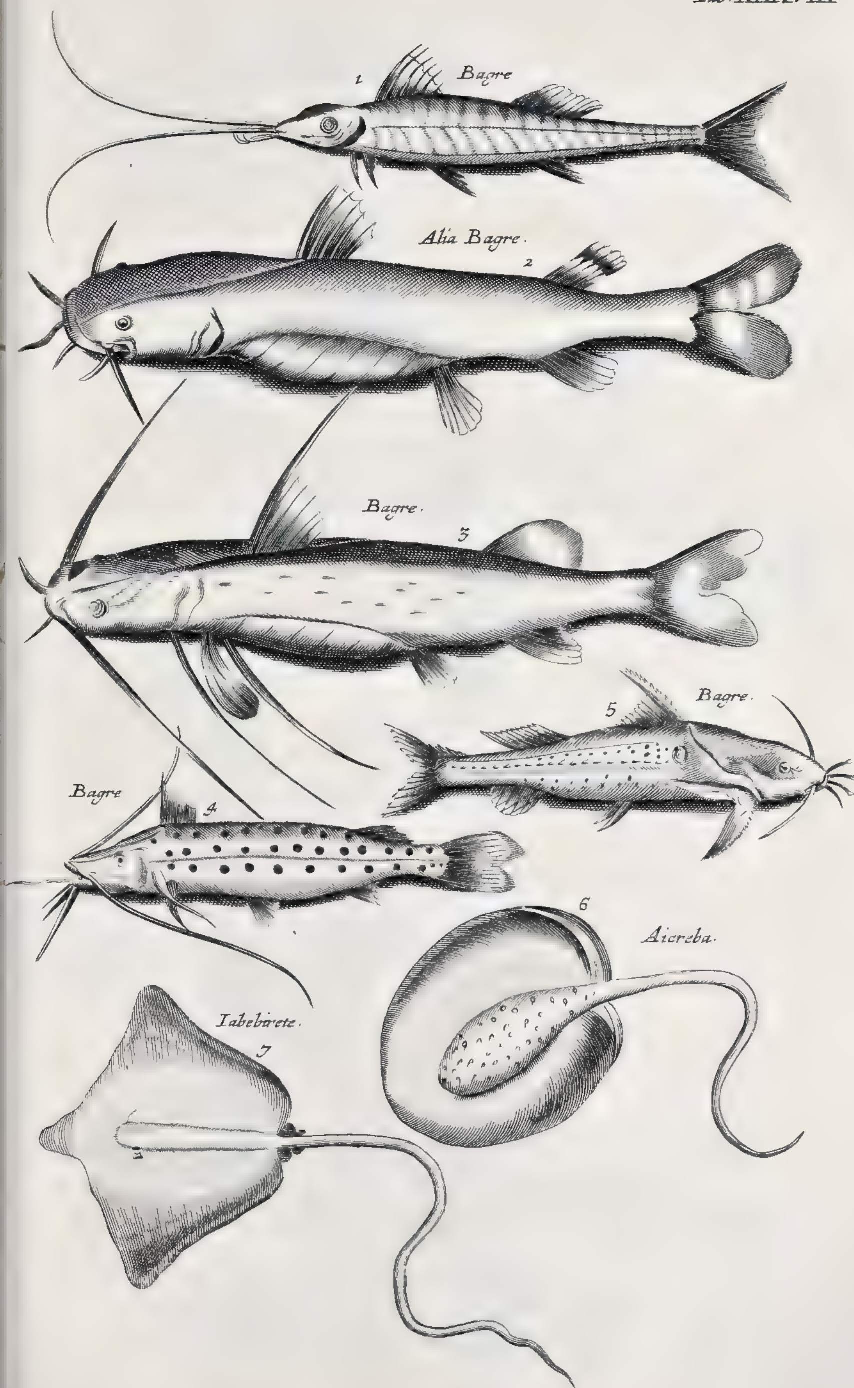
De vierde gemeenlijk by de Neerlanders Klipbagre genoemt, is thien vingers lang, met een langwerpig lijf, een plat hooft, en een mond van gestalte als een middel-kegel-znee, maar zonder tanden. De baard bestaat uit zes krullen, welkers vier onderste een, en de bovenste twe vinghers langh zijn. Hy heeft kleine blauwachtige ogen, vier vingers breed van de mond, op 't bovenste van den ruch is hy met een harde beenachtige schors gedekt, en achter de kuwen zijn beide zijden met een smalle grafnaaldswijse schors bekleed. Hy heeft zeven vinnen, en de achtste voor een start, namentlijk een op den bovenruch verheven, en sacht, anderhalve vingher hoog, meer als een breed, voor met een beenachtige dikke dobbeltandige graat twe en een halve vingher lang onderstut, in 't midden van de onderbuik twe kleine: byna op het einde van den ruch een klein, smal, en vischzig, en recht teghen over dese onderwaarts een ander met kleine graten versien. De start is in twe hoorns gespleten van anderhalve vingher langh. Hy is met een huid bedekt, en op 't hooft, het begin van den rug en de zijden, daar hy schorsachtig is, lijkt hy schaduwachtig van verw, het overige van den ruch en de zijden zijn wat bleker beschaduwt, en met plekken van middelbare grootte gespengt. An den buik is hy witachtig. Van 't breedste einde van de schors weerzijds totte start, loopt een rechte streek van kleine scherpe tandjes achterwaarts gekeert, die op 't midden van het hard-getande schild staan, want sy zijn in gestalte van een stompen hoek geschikt totte start toe, op dese wijs 7.

Hy is eetbaar, maar van weinig visch, die niet veel geacht is.

De vijfde is de voorgaande ghelijk, en met plekken zo groot als een Misnise penning gesprenkelt, maar hy heeft die tandjes an de zijden niet, en alleenlijk een streep

en

Tab. XXXVIII

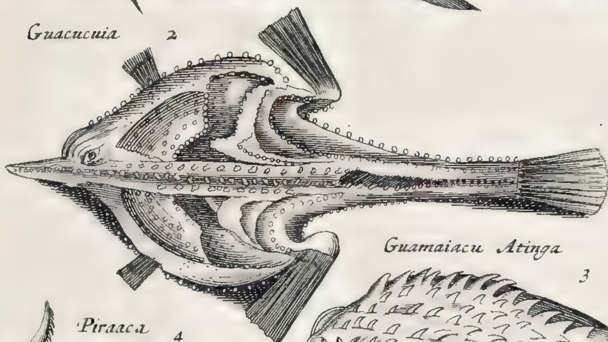

1 Bagre
Alia Bagre.
2
Bagre.
3
5 Bagre.
Bagre
4
6
Aicreba.
Iabebirete.
7

Tab.xxxix

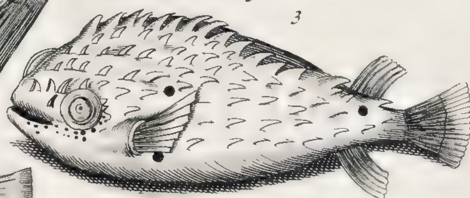
Guarapucv 1

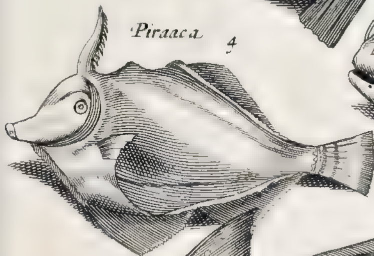
Guacucuia 2

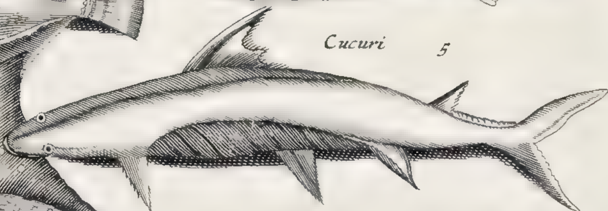
Guamaiacu Atinga 3

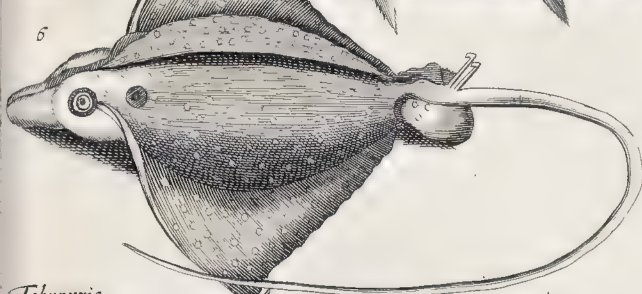
Piraaca 4

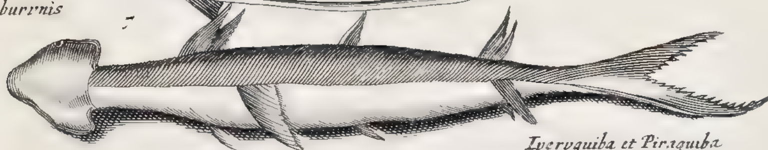
Cucuri 5

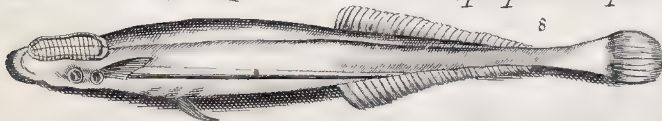
Narinari 6

Tiburvnis 7

Iperuquiba et Piraquiba 8

en twe krullen, en ses langer vinnen als de andere. Dese gedaant heeft goede en heel vette visch.

De seste is in ghestalte en grootte dien ghelijk, welken wy op de twede plaats beschreven hebben; maar heeft den baard alleenlijk uit vier krullen bestaande, namentlijk twee acht vingers lang, en breedachtig als een nestel, en twe heel korte. An den rug-vin is diergelijke nestel ook negen vingers lang, en die achter de kuwen staan op de selve wijs. Het overige is dien gelijk, welken wy genoemt hebben: want hy heeft den buik ook zo uitpuilende.

VIII. LID.

Van de Ajereba, Iabebirete, Nequi, en Guatakupu.

DE Ajereba van de Brazilianen is een ghedaante van Roch, en een platte visch, gerond, en een voet en neghen vingers lang, en even zo breed. Zy worden ook twemaal zo groot bevonden, vier vingers breed van den voorsten omkring. Op de bovenste vlakte heeft hy twee wijde gaten dry vingers van malkander staande, en omtrent het begin van de start is weerzijds een ronde groef. De start is langwerpich rond, en vier voeten lang, en omtrent het midden van dien heeft hy twe dikke beenachtighe graten achterwaarts getand, met welke hy steekt (wanneer hy an de tochtgaten ghevat werd) door het verheffen en krommen van sijn start. De mond heeft hy onder, niet groot, zonder tanden, met een middelkegelsne geopent. Hy is op het bovenlijf met een yzergrauwe huid bedekt, en op den middenrugh met kleine swarte knobbeltjes getekent. Het geheele onderlijf is wit. Zijn visch is in de spijse niet geacht.

Jebebirete is een ghedaante van Roch, van de zelve grootte mette Ajereba; maar van gestalte als een stomp ploegyzer dat ter zijden uitpuilt, de sneden omtrent de start zijn als in de voorgaande, en daar boven twe pylaarvormige lichamen zo dik als een vinger uitpuilende, met een lange start. De verw van de visch is boven uitten asgrauw donker, onder wit; hy is van goede en angename visch.

Hier word noch een ander gedaante van Roch gevonden, de voorgaande ghelijk, behalven dat hy die pylaarvormighe uitsteekzels omtrent de start niet heeft. De verw van de vis is boven schaduwachtich, met swarte plekken zo groot als mostartzaat over 't geheel gestipt. De start is sonder angels, en hy heeft goede visch.

Hier worden ook Rogchen ghevonden, welkers start dry en een halve voet lang zijn, in 't begin dry vingers dik, en an het einde geheel spits, die over 't gheheel vol swarte knobbeltjes, en als een sweep buigsaam zijn.

De Niqui, by de Neerlanders Pieterman ghenoemt, is een visch met een dik hooft, een wijden mond als een kinkvorsch zonder tanden, een dikke tong, en het onderste kaakbeen is wat langer als het bovenste. De voorste helft van 't lijf is een weinich breder. De achterste is smal en langwerpich rond, en hy meest ses oft seven vingers lang, en voor anderhalve vinger breet, oft een weinich meer. Hy heeft wel kleine, maar uitpuilende oogjes, en lang rond, op de wijs van de land-krabben, met een swarten appel, en een kring uit den asgrau donker. Hy heeft brede kuwen, en achter yder een vin, een vinger lang en breed, in d'omkring gerond: an den buik een weinig lager onder dese twee t'zaam-ghevoechde. Van den middenrugh loopt een vin, byna doorgaans tot de start, een halve vingher breed, maar an 't einde wat smalder, daar een ander diergelijk an den onderbuik tegen over staat. De start is meer als een vinger langer, maar minder breed, van gestalte vierkant, en an 't einde gherond. Voor 't begin van den ruch-vin heeft hy twe sterke angels, boven yder vin achter de kuwen een heel scherpen. Hy word met een huid bedekt, van verw uitten swarte schaduwachtich, met grauw gemengt: namentlijk over den gehelen ruch, het hooft, de zijden en alle de vinnen. De buik is witachtich, en ter zijden is ook meer wits, swarts en grijs. Over den gehelen ruch, het hooft en de zijden zijn ook swarte stippen, zo groot als mostart-zaat gesprengt.

Hy leit onder 't sand verborgen omtrent de Zee-stranden, en wond alzo de voor-bygaande.

Hy is eetbaar, als de gal en lever wel uitgenomen werden, maar anders doodlijk.

De Guarapuka, van de Portugesen Kavala, van de Neerduitsen Koningsvis genoemt, is langwerpich van lijf, byna overal even dik, uitghenomen achterwaarts, daar hy meer en meer vermindert. Hy word dikmaal seven voeten lang, en zo dik als een man. Het hooft en de mond is spits, met scherpe ronde tanden op haar orde geschikt. Hy heeft groote kristalijne oogen, met een zilverwitte kring: acht vinnen, namentlijk achter yder kuw een drykantich, recht-streeks ter zijden uitghestrekt. Een dun en smal byna in 't begin van den ruch: na desen op den selven ruch een opgerechte drykantighe. Onder dese an den onderbuik noch een drykantigh, en twee middelbare drykantige an den onderbuik, onder die achter de kuwen staan. De start bestaat uit een grote vin, in twe hoorns wijd uitgebreid; maar van de drykante vinnen, zo op den ruch als an den onderbuik, zijn

enige langwerpige kleine vinnetjes op haar orde gheschikt tot de start toe. Hy is met een silververwige huid bedekt, daar an den buik een weinich, maar op den ruch veel blauw onder gemengt werd, dat sijn verw doet schitteren. Over beide zijden loopt een streek uit heel kleine schobbetjes t'zaam-gedraait tot de start toe. Hy is goed van smaak. Het is wel een Scomber oft gedaante van Makarel; maar om dat het afbeeldsel, dat boven vertoont is, niet overeen-komt, daarom heeft ons goed gedacht dit hier by te werpen.

II. HOOFT-ST.

Van de niet geheel glatte Vissen.

I. LID.

Van de Guakukuja Guamajaku Guara, en Guamajaku Attinga.

DE Guakukuja is een eenhoornige vis, die Water-swaluw konde ghenoemt werden. Hy is in ghestalte van lijf voor als een ploegyzer. Het lijf is acht vinghers lang, en vijf in het midden breed op zijn breedste; maar de achterhelft van 't lijf is rond, en na de start toe spitser en kegelswijs, doch de voorhelft heeft de ghestalte van een ploeghyzer oft breedachtich hart, en de visch is niet dik, maar breed; het hooft steekt nauwlijk afgezondert voor het lijf uit, en hy heeft tusschen de oogen boven de mond een harden hoorn, keghelswijs, en byna twe vingers lang. De oogen zijn zo groot als een Misnize penning, met een kristalijne appel, zo groot als een erweet, het overige deel is met plekken ghesprenkelt, en met geele en witte strepen verçiert. De opening van de mond kan even een kastanie omvangen; maar die is zonder tanden. Boven de mond is een vischachtige uitpuiling, byna als de lel van de mensch. An beide zijden in 't midden van de visch steekt een arm uit vier vingers lang, bestaande uit eene geleding; de onderste helft van die arm is twee vinghers lang, en een breed. An den onderbuik heeft hy tusschen de kuwen twe vinnen anderhalve vinger lang, die als voeten zijn. De start bestaat uit een vin, twee vinghers lang, en anderhalf breed, en byna vierkant. Onder an 't lijf, omtrent anderhalve vinger van de start, heeft hy ook een klein vinnetje, en zodanigh ook een op den ruch, dry vingers breed van de start. Hy is met een huid en niet met schobben ghedekt, welke boven donker, met veel harde knobbeltjes over den ruch voorwaarts en na beide zijden verzien is; maar an beide zijden heeft hy elf swarte plekken, van grootte en gestalte als een erweet, en die twee nevens malkander geschikt. Omtrent de invoeging van beide kuwen heeft hy ook veel sodanige swarte plekken, en op de selve plaats weerzijds een klein gaatje in 't lijf.

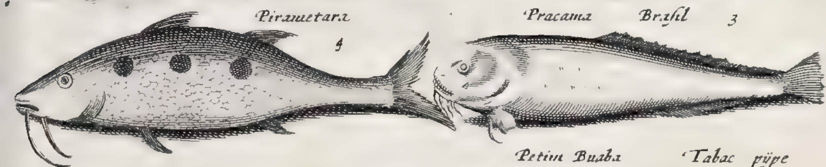
In 't kort: hy is an de zijden, omtrent de oogen, an de uitterste kuwen, wonderlijk met witte en swarte stippelen en strepen gesprenkelt, zo datze naulijk van een schilder konnen uitgedrukt werden; maar an 't gehele onderlijf is hy heel schoon rood, en daar is de huid gelijk, maar in 't antasten een weinich ruw.

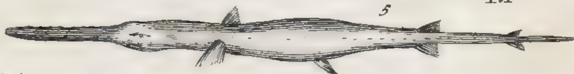
De Guamajaku Guaru, by de Portugezen Peixe Porko, en Diabe genoemt, is een ghedaante van de Orbis oft Rond-visch. Zijn lengte van 't begin van de mond tot het begin van de startvin is veerthien vinghers. De lengte van de start-vin meer als twee vinghers. Hy is rond van lijf, en zijn dikte twe-en-twintich vingers. Hy is zonder schobben, met een huid ghedekt, en over 't gehele lijf uitten donker van bleekgeele verw; maar an den buik wit. 't Gheele lijf is met angeltjes gewapent, die an de zijden langer, en op de andere deelen korter zijn; maar de langste zijn van twe vingers, langwerpich rond, en an 't einde heel scherp, yder met dry invoegingen, als met dryhoeken ingehecht. Tussen de angels is de huid overal vol swarte plekken, uitgenomen den buik. Hy heeft grote uitpuilende oogen, een kleine rondachtighe mond zonder tanden, en maar vier vinnen, twee an de zijden, twe en een halve vinger lang, een op den ruch na de start van de selve grootte, en een kleinder onder den aars. Hy kan de Orbis Murikatus van *Gesnerus* genoemt werden.

Ik heb, zeidt de beschrijver, een ander kleinder levende ghehad in de maand February 1639, ook noch twe andere levende in de maand September. Haar huid was uit den donker groen, an den buik swartachtich: de angels waren de zelve van de voorgaande, en de gestalte van 't lijf gheheel ghelijk, omtrent yder vin had hy een swarte plek, en weerzijds omtrent de mont. De verw van de vinnen was geel, de ooghappel swartachtich, met een geele kring. Boven yder oog een kleine hoorn, lang en zacht, uit een velachtighe zelfstandigheid bestaande, welk hy in 't swemmen voor zich draagt; maar buiten water slap werd. Hy kan zich zelf opblasen, en weder neer-zakken. Hy geeft een gheluit ghelijk als ulch, ulch; en zo ghy wilt dat hy zich op-blaast, zoo trekt hem by den ruch-vin.

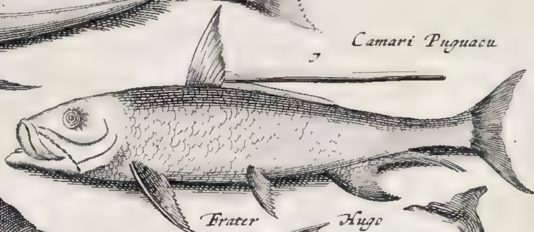
De Guamajaku Attinga van de Brazilianen, is by Markgraaf de Orbis Murikatus genoemt. Hy was seven vingers lang, met een langwerpich lijf, de mond en opspalking van dien de kinkvorsch gelijk, en had in plaats van tanden onder en boven een hard

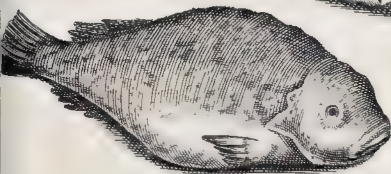

Anthra pomorphos
1
2

Piraúetara
4
Pracama Brasil
3

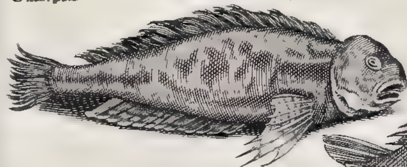

Petim Buaba
Tabac pype
5

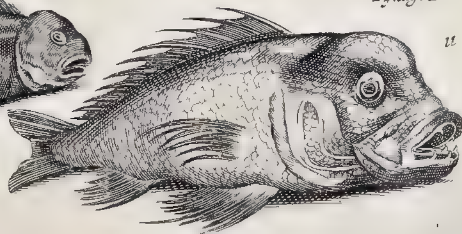

Sallema seu Salema
6

Camari Puguacu
7

Leo Marinus
8

Frater Hugo
9

Galerita
10
Zee Monch

Synagris
11

hard been, grote ronde uitpuilende oogen, een kriſtalijne appel, met een geele kring. In plaats van kuwen weerzijds een gat daar een vinger in konde; en daar nevens een vin tafelſwijs van geſtalte, een vinger lang, en twe breed. In 't einde van den rug na de ſtart had hy ook een langwerpige vin, maar niet breed, en tegen over de zelve an 't onderſte van den buik noch een dierghelijk. De ſtart beſtaat uit een vin, anderhalve vinger lang, en een breed. 't Gehele lijf is met een ſtekelige huid gedekt, die op het hooft in een harde ſchors verandert. Die ſtekels beſtaan uit harde ſcherpe beenders, maar onderan den buik heeft hy die niet, en hy is zo ſacht als een kinkvorſch. 't Gehele lijf en het opperhooft is uitten grauw en donker gevlekt; maar is nochtans meer roſch. Onderwaarts is hy gheheel uit den witte geelachtich, gelijk ook al de ſtekels oft graten van 't geheele lijf. Alle de vinnen zijn geelachtich. Na yder vin achter de kuwen heeft hy een ſwarte plek, zo groot als een ſtuiver; en boven deſen, weerzijds, doch een weinich meer voorwaarts, een ander heel ſwarte, maar kleinder. An beide zijden van den rug-vin heeft hy ook een diergelijk; ook enige kleine onder de ogen en de mond. Hy kan zich als een ſakpijp opblaſen. Hy is eetbaer, en word in de ſoete rivieren gevangen.

III. HOOFT-ST.

Van de Narinari, de Tiburonis en Iperuquiba.

VAn de Narinari zijn enige gedaanten. Deſe, welken wy hier beſchrijven, word Narinari Pinima, van de Portugeſen Raja, en van de Neerlanders Pijlſtart, oft Deikle ghenoemt. De zee-Paſtinaka heeft een groot lijf, breed, en byna drykant; en heeft an beide zijden een heel brede viſchachtighe drykante vin, en omtrent de ſtart twe vinnen van een hand breed, rondachtich, en van gelijke lengte. Het hooft heeft de grootte van een middelbaar varken, dik en plat, en in 't midden met een kuil. De mond is drykantich rond, een weinig plat, en in een ſnuit aflatende: want de opening van de mond ſtaat vijf vingers breed van de ſnuit na den buik toe. De ruimte van de mond is twe en een halve vinger, maar ſonder tanden, en in plaats van die heeft hy een been als een tong onder in de mondt, vier vingers lang, en anderhalf breed, totte keelgaten toe reikende, en diergelijk been ook boven over dwars gheſchikt, twe vingers lang, en even zo breed. Het onderſte been beſtaat uit zeventhien witte harde benen; van geſtalte als de letter U, die heel vaſt an malkander met een vlieſch gevoegt zijn. Onder deze legghen noch andere zeventhien, yder onder een ander van de bovenſte, doch in 't anzien ſpongyachtich, en niet hard. Het bovenſte beſtaat uit veerthien benen, van geſtalte als de letter J, die op de zelve wijs door een vlieſch gevoecht werden; en onder die zelve leggen ook andere ſeventhien benen: en die twe benen worden door een vlieſch mette andere benen van 't hooft t'zamen-ghehecht. De holte van 't bekkeneel is omtrent ſes vingers lang, en nauwlijk twee breed, daar het brein in verborgen leidt. De ſnuit beſtaat alleenlijk uit kraakbeen. Hy heeft kleine oogen, zo groot als een Miſnize penning; achter de oogen weerzijds een ruim tochtgat, daar een gemene appel in mach, tuſſen deſe leggen de bladeren van de kuwen verborgen. Ter zijden neerwaarts an 't einde van 't hooft heeft hy in yder zijde vijf langwerpige kerven. De verw van de geheele viſch is boven yzergrauw, overal met witte plekken, zo groot als een Miſnize penning bezait; onder is hy geheel wit. De huid is geheel effen en glat. De lengte van 't lijf is van 't achterhooft tot het begin van de ſtart anderhalve voet, de breedte tuſſen de einden van de drykantige vinnen dry voeten en thien vingers.

De lengte van de vinnen omtrent de ſtart is ſeven vingers, de breedte vier. De lengte van 't hooft thien, de breedte zeven vingers, en de dikte anderhalve voet. De lengte van de ſtart is vier voeten en dry vingers, de dikte in 't begin vijf vinghers, welke allengsjes dunder werdt. Een weinig na 't begin van de ſtart opwaarts heeft hy een kleine korte vin, wat meer als een vinger lang, en terſtond achter die twe, twe haken boven malkander opgerecht, de Viſſers haken gelijk en krom, van dry vingers in de lengte. Sijn viſch is goed van ſmaak, en genoeg om veertich menſchen daar mede te verzaden.

De kleine ghedaante van de Tiburonis, by de Neerduitſen van ſijn gheſtalte een Kruishaje genoemt, komt mette grootte over-een, uitghenomen het hooft dat drykant is, oft gelijk gemeenlijk een hart gheſchildert werd. Hy heeft kleine oogen ter zijden het hooft, een kleine drykantighe mond heel onderwaarts gheſtelt, met een drydobbele rye tanden verſien, waarom hy niet licht beſchadigen kan: want de mont is eng. Zijn viſch ſmaakt beter als van de groote.

De Iperuquiba, by de Portugezen Peixe Pagador en Peixe Piolho, by de onſe Zuiger genoemt, om dat hy al zuigende an de Hay vaſthangt, is achthien vingers lang, byna langwerpich rond, vier vingers dik op ſijn dikſte, maar achterwaarts word hy dunder. Hy heeft een drykantighe mond, welkers bovendeel korter als het onderſte is, en ook een tong. Het opperhooft totten

ruch

ruch is twe vingers lang, onder plat, en gevormt als het ghehemelte van een andere visch, met dwarze groeven versien, met dit deel hangt hy de Hay vast an den buik, en word metten zelven gelijk gevangen. De ogen zijn klein, met een swarten appel, en een halve gele kring. Hy heeft geen tanden, maar in plaats van die veel kleine uitsteekzeltjes. Achter yder kuw een drykantige vin, twe en een halve vinger lang, onder an den buik twe t'zaam-gevoegde. Van 't middenlijf zo onder als boven rijst ook een smalle vin tot de start, welke uit een vin bestaat van anderhalve vinger lang. Hy is over 't gehele lijf met een asgrauwe huid gedekt.

III. OPSCHRIFT.

Van enige andere, en onder dese van de wanschapene Vissen.

I. HOOFT-ST.

Van de visch Anthropomorphus, oft die een menschen-gestalte heeft, en van de Remorant.

Kircher. Ar is Mag. l. 3. par. l. 6. p. 675. DE visch Anthropomorphus beschrijft *Kircherus* aldus: Hy word op sekere tijden van 't jaar gevangen, in de Oostindize-zee, omtrent de eylanden Vissajsa, welke de eylanden der Picten genoemt werden, onder 't gebied van de Spanjarts. Het is een visch geheel van menschen-ghestalte, die zy daarom Peche Muger, oft Vrouwvisch noemen, en is van de Inwoonders Duyon genoemt. Hy heeft een ront hooft, zonder tussen-hals dicht an den romp ghehecht. De uitterste lellen van de oiren, die ook oirtjes genoemt werden, zijn uit kraakbeen met vleesch bekleed, welkers innerlijke deel met wijde drayingen gevormt, een recht menschen-oir vertonen. De oogen met haar oogschelen verçiert, zoud gy in stand en verw niet oordelen van een vis, maar van een mensch te zijn. In neus verscheelt hy wat, welke tussen beide wangen niet al te veel uitsteekt, en word een weinich over dwars staande in twee verdeelt; daar onder zijn lippen in grootte en ghedaante de onze heel gelijk. De tanden zijn niet als in de vissen zaaghswijs, maar vollijvig en heel wit, doorgaans verknocht an malkander vast. De borst is met een witte huid bekleed, hier en daar wat breder, als voor 't gemeene lijf in de Mannen, uitpuilende, en die niet als in de Vrouwen hangende, maar als in de maagden opgeschort, en vol witte melk. De armen zijn niet lang, maar breed, bequaam om te swemmen; maar nochtans met gheen elleboghen, armpijpen, handen, oft knokkels onderscheiden. In de teelleden is in beide kunne gantsch gheen onderscheid van de teelleden der menschen, na dese eindigt hy in een visch. Tot hier toe die heel verstandighe *Kircherus*. De beenders van dese visch hebben groote kracht om 't bloed te stoppen, en an te trekken; men heeft gezien datse het lopende bloed zo stildden, gelijk of de ader was gebonden: Nochtans zijn die van de Vrouwen oft Meermin veel krachtiger, en uit die dese, welke met plekken, na 't swart hellende, gevlekt zijn. Een ander zeit, dat haar visch op het menschenvleesch geleidt, zo krachtich al de geesten tot zich trekt, dat hy den mensch als verdooft maakt. Van de visch Remorant hebben wy by *Hugo Linschoten*. De beschrijving Nier.H.T. l. 11. c. is zodanig: Een seker Portugees Schip liep door Mozambique naar Indie, en dat met zo goeden voor-wind, dat de volle zeilen het Schip ghelukkichlijk schenen voort te setten. Zy veerthien daghen haar loop na de middellijn voortsettende, en dagelijks hoogte nemende, hebben zy ten lesten angemerkt, dat de trappen oft graden na haar voorghestelde wit niet minderden, maar daaglijk meerderden, en datse van de middellijn heel ver afgedreven wierden: welke saak niet alleenlijk tegen alle reden van de natuur scheen tot verwondering van alle, maar ook die in 't Schip waren meenden opentlijk datse door zekere betovering gedreven wierden, wijl zy wisten dat de zee van die plaats geenzints oorzaak van die afzakking was, en dat ondertussen niettemin de zeilen met een goede voor-wind rond stonden. Zy dan malkander bekommerlijk ansiende, wierden ten deel door vreze, ten deel door een bekommerlijk gewelt en verwondering lang geschokt; tot dat ten lesten, ik weet niet door wat toeval, enige van de Schippers, met bekommerlijke en nauwkeurige oogen na de diepte starogende, een brede en grote start om de voorsteven ghedrayt sach, met welke een zekere visch zich an 't Schip vastgehecht, en het overighe lijf langs Scheeps uitghestrekt hadde; zo dat hem 't hooft voorby de achtersteven uitstak. In dese stand hiel hy dat groote Schip met geweld in dwang, dat hy het zelve, tegen het uitterste geweld van een strijdige wind, met alle kracht ophiel, en achter uit schokte, daar het nochtans zo veel dagen snel voort-gedreven wierd. Op dese wijs dan de oorzaak van haar verval ontdekt zijnde, is 'er met handspaken, en haken en ander gereedschap, om hem af te krijgen, zo lang gearbeid, tot dat hy, de omgerolde start afghehouwen zijnde, het Schip verliet, daar hy gehele veerthien dagen angehangen hadde, na dat hy 't zelve met een geweldige tegestreving, en alle gewelt de strijdige wind als versmadende, al swemmende met sich gerukt hadde: welke gheschiedenis de Onderkoning tot een eeuwige gedachtenis in sijn voorzaal heeft doen

doen afschilderen: welk afbeeldsel ik met dese mijne oogen dikmaal met grote verwondering gesien heb, en heel neerstig met de onderstelde bovengeseide omstandigheden heb overlesen.

II. HOOFT-ST.

Van de visch van Goa.

eremb. l. 11. c. 5

DE selve *Hugo* verhaalt, datter uit een zeker rivier van Goa, welkers mond in de winter na den loop van 't landt verstopt was, van de vissers een wanschapen visch getrokden is, welkers ghelijk nocht in Indie, nocht op enige andere plaats gesien is, die om zijn nieuwigheidt an den Opper-bisschop ghesonden wierdt, door wiens bevel die van de schilder na 't leven afgeset wierd, en welkers afbeeldsel daar na an den Koning van Spanjen overghezonden is. Dat dier was van middelbare grootte, niet hoogher als een ghemeene huis-hondt, welkers muil als van een Varken uitstak. De ogen waren klein, hy had geen oren, maar in plaats van die alleenlijk opene gaten. De voeten waren die van den Olyfant (doch opsichtelijk) in alles gelijk. De start was an het einde van de rugh breedt, en wierd allengsjes minder. En over de voorzaal lopende, knorden hy niet anders als een Varken.

Het lijf was van 't hooft totte start met schobben, het voorste lid van een duim gelijk, bekleed, maar zo hard en vast, datter yser en metaal op afstuiten. En met veel sware slagen als op een anbeelt ghebeukt zijnde, deden hy niet als sich t'zamenkrimpen, en trokt het hooft en de start als een Egel binnewaarts, dat hy een geheel ronde bol geleek, en niemand ondertussen de evenbedeling van zijn geledinghen bequamelijk anmerkte. Hy zo t'zaamgekrompen konde met geen gewelt of kragt weder ontdaan werden, maar verlaten zijnde, rekten hy sich self weder uit, en liep wech daar hy maar een open vond.

III. HOOFT-ST.

Van de genoeglijke visch, van de Pusta, en Michipillin.

DE maandlijke vuiligheid en 't ghenoeglijke ghebaar waar van hy den naam heeft, maaken de Axototl, het welk waterspel betekent, vermaart. Het is een gheslacht van Poelvisch, met een sachte huid gedekt, en op de wijs van de Haagdissen viervoetig, negen vingers lang, en een duim dik, hoewel hy dikmaal meer als een elleboog wordt. Hy heeft een lijfmoer als een vrouw, en zijn buik is met plekken onderscheiden, gelijk ook op het middenlijf en de start, die lang is, en allengsjes smalder afloopt. Voor een tong heeft hy een kort en breed kraakbeen. Hy swemt met vier voeten in even zoo veel klauwen gelijk als in de kinkvorsch gespleten. Het hooft is plat, en na evenbedeling van 't lijf groot. Hy heeft een gapende mond, en swart van verw: Dat desen de stonden alle maanden als in de vrouwen afvloeijen is overvloedig angemerkt, en dan verwekken zy niet weinigh de geilheit, als de Scinkus oft Land-krokodil, tot welkers geslagt hy mogelijk behoort. Zy geven gesond en angenaam voedsel, dat van de Paling niet onghelijk. Zy worden op veelerley wijsen bereidt, namentlijk gesoden, gebraden, en ghesnerkt. Maar van de Spanjaarts veel met azijn, hoonig, wijn, peper, kruidnagels, en Westindise peper: Maar van de Mexikaners mette Indise peper alleen, 't zy oft gebroken oft gheheel, dat by haar een gemeen en angename toebereiding is.

De Pusta word in de rivieren van de Panucini gevangen, sy zijn naulijk een kleine vinger lang en dik, maar met wat uitpuilender buik, op de wijs van de kleine kinkvorssen, welke vischjes met Miltomame vermengt, en opgeleit, de roos met een wonderlijke kortheidt genesen. Nieremb. l. 11. c. 4.

De Michippillin, oft kuit van visch, is een geslacht van een witte meir-visch, het welk uit alle gheslachten van vissen die in 't Mexikaanse meir leven t'zaamghesett werd, waar van hy den naam heeft. Hy wordt op zekere tijden van het jaar in 't selve meir ghevangen, niet anders als de Tonynen, de Trichia, en Scombrus oft Makarel, en diergelijke vissen, die in de grote zee met scholen swemmen. Men gelooft dat het een vergadering van vischjes niet veel groter als neten is. Dese houdt sich midden in de meir, en voegt sich weerzijds na geen oevers. Zy zijn in zo ontelbare menigte, datse dikmaal vijf ellebogen hoog op malkander swemmen, welke gelegentheidt de vissers niet laten voor-bygaan, maar vangen haar met grote sorgvuldigheid in haar netten, zoo datse dikmaal veel gevangen werden. De selve kooken haar in kopere oft aarde potten, en werpen haar als het van noden is by de spijse, daar eenige Indise peper bydoende, met welke toebereiding dat gheen onangename kost werd, daar niet alleenlijk de Indianen, maar self de vremde Spanjarts dikmaal haar vermaak in scheppen. Nieremb. l. 11. c. 4.

IV. HOOFT-ST.

Van de Ambiza, en de vis Mularis.

IK zal hier anknopen 't gheen *Philippus Pigafeta* schrijft van een zeekere

visch Sairi die twe leden heeft den mensch gelijk, en een start in vorm en grote als een schild. Hy word hier van de inwoonders Ambizo Angulo genoemt, dat is Waterverken, om zijn vet daar hy de Varkens in gelijk is. Zijn visch die van de Inwoonders gerookt wert, wort voor lekkerny bewaartt en is heel anghenaam van reuk en smaak. Hy verlaat het soete water niet. Zijn voedsel is gras, en alle kruid dat an de oevers wast. Van muil gelijkt hy een koebeest. En is zomtijds zo groot, dat hy vijf hondert ponden ophaalt. Hy word van de vissers niet als een visch, maar byna als een Os gevanghen. Want de plaats daar hy ghemeenlijk weid wel angemerkt hebbende, verwachten sy hem met haar schuitjes, en als hy ankomt, doden sy hem met stokken en riemen. Gedood zijnde, brengen sy hem an 't Koninglijke Hof, want anders mach hy op lijfstraf niet verkogt werden. Ghelijk enige andere vissen, die daarom Koninglijk ghenoemt zijn, als de Truta oft Forhin, en de Kakongo, een zonderlinge visch die in ghestalte de Salm ghelijk, maar in verw verscheiden is, want zijn vis is wit, en zo vet, datse in 't braden de kolen uitbluscht. Waarom de vissers, op dat de ongestrafte niet te stouter werden, heel neerstig van de Hovelingen waargenomen, en beknapt zijnde, zonder genade gestraft werden. Van de visch Mularis schrijft *Nieremberg* aldus.

Nieremb. l. 11. c. 6. Onder Philips de II. is in de grote zee een beest gesien, dat met twe vleugels als een schip zeilde, en wierd van een schoot gewond. Het beest liep als dul door de straat Gibralter, en met een schrikkelijk geloey huilende, en door de middellanze palen van Spanje doorschietende, is het te Valentia angekomen; alwaar het, ten lesten ondersocht zijnde, het hondert en vijftigmaal negen duim lang was. De omkring van den romp hondertmaal negen duim dik, en de holte der hersene konde seven menschen insluiten.

Daar kond een man te paard in de muil zitten. De kaaksbeenders werden noch in 't Escuriaal bewaart, die tot seventhien voeten uitgerekt zijn, met twintig tanden van twemaal neghenduim de minste van eenmaal negen duim gewapent. De teelleden zijn onmatig groot. Daar om is dat wanschepsel Piscis Mularis genoemt. Andersins hebben de geleerde geoordeelt om zijn groten rop en keelgaten dat het een Lamia was. Daar zijn twe dode lichamen in zijn maag gevonden, en sommige geloofden dat een wanschepsel van dit geslacht den Profeet *Ionas* ingeswolgen hadde, maar wie weet dat voor seker.

V. HOOFT-ST.

Van de Stiervormige visch, oft Tauriformis en Amilotl.

De Piscis Tauriformis oft Stiervormige visch, is by *Franciskus Hernandus* een vischje naulijk twe hand breed lang; maar met een vin als een start versien, byna zes vingers lang. Hy is met een harde donkere huid bedekt, maar omtrent de buik wit, en overal met vijf oft zeshoekige beelden verçiert. De mond is heel klein, maar met langachtige tanden versien. De ogen zijn groot, omtrent de oren staan twe vinnen maar klein, gelijk noch twe andere, van welke de een an 't einde van den buik, en d'ander op 't einde van den rug staat. Het is wonder dat in dit vischje omtrent het voorhooft twe spitse graten als hoorns van onbreekbare hardheid uitsteken, en noch twe andre van de selve grootte en vorm an 't einde van den buik. Besie of hy totte Boops oft Akanthia kan betrokken werden. Maar de Amilotl is een langwerpigh ronde Poel-visch, met schobben, witachtig, met vlekken gesprenkelt, meer als anderhalfmaal neghen duim lang, en meer als een duim dik. Hy heeft twe vinnen op den rug, en twe an den buik, weerzijds een, en beneden den buik noch een. Het hooft is langwerpig, de snuit is spits, maar het onderste kaaksbeen meer uitstekende. De ogen zijn swart met een geele kring. Het hooft is goudgeel, de buik geel gelijk byna het overige lijf. *Franciskus Hernandus* prijst hem in de spijs aldus. Hy heeft heel goed voedsel en licht om te verteren; want hy wort meest vol kuit gevangen, en is zo angenaam dat ik van een sware ziekte verlost zijnde, en als my alle spijs, die an gesonde luiden en van een lekkere tong angenaam waren, tegenstonden en walgden, alleen dese spijs gebruikt heb, en niet weinig daar door versterkt ben. Ja de groote self toont haar zo angenaam, dat hy, hoe groter hoe meerder in waarde is, te grager gezogt, minder te koop gevonden, en gevonden zijnde te dierder verkogt werd.

Nierenb. l. 11. c. 2.

Nierenb. l. 11. c.

HET

HET V. BOEK.

Van de natuurlijke Beſchrijving van de Viſſen.

Van de grote Viſſen, oft Walviſſen.

I. HOOFT - ST.

Van de grote Viſſen in 't algemeen.

alen.l.3. e Alim. cul.c.21. 37.

Nder de naam van de Cetus worden dikmaal zoo by de Grieken als Latynen gehele grote viſſen verſtaan; hier nemen wy haar alleenlijk voor die gene, die longhen, een locht-ader, een hals en andere leden met de aardſe viervoetighe dieren ghemeen hebben, van welke alle het geſlacht van de eigentlijk genoemde viſſen ontbloot is. Datſe zomtijds wat yzonderlijker genomen werden, gelijk als voor de Piſtrix, en Balena oft Walviſch, zult gy by *Aratus* van *Cicero*, en by *Oppianus* vinden. Zy zijn met een huid ghedekt. Die van de Macedoniers, wijl zy uit Mezambria na Toka overſcheepten, geſien is met een ſchobbige huid, een elleboogh dik, en die met oeſters, ſchulpen, en wier oft moſch bezet was, moet voor een wanſchepſel ghehouden werden. Daar worden zelen van gemaakt, waar mede ſware pakken door ſchijven worden opgehaalt; datte ſenuwen van ghelijke tayheid zijn, en datter koorden tot krijgstuig van ghemaakt werden, verhaalt *Ælianus*. Zy hebben, longen om dat die dieren, van zodanigen ghewicht, meer warmte om haar te bewegen van node hebben. Daarom zijn ſy ſonder kuwen, maar hebben buiſen. (*Plinius* noemtſe monden, *Ovidius* neuſgaten, *Kardanus* mondjes.) Deſe buis is van het binnenſte verhemelte totte buitekant toe dobbel, en naar evenbedelingh de gaten van onſe neus die na het verhemelt ſtrekken enigſins ghelijk. In het buitenſte deel vertoont ſich een gat van gheſtalte als de letter C, dat met vette viſch als met een dekſel geſloten werdt. Datſe tot aaſſemhaling gegeven zijn, kond ghy daar uit afmeten, om dat die, geſtopt zijnde, haaſtiger ſterven, 't welk *Rondeletius* in een Dolphyn heeft angemerkt.

Ælia.H.A. l.17.c.6.

Plin.H.N. l.9. c.7.

Ariſt.H.A. l.9.c.2.&4. de partib. l.13.

Dat hy de mond onder heeft, hebben *Ariſtoteles*, en *Plinius* verhaalt, op dat, wijl ſy haar omwenden, de viſſen, die zy trachten te vanghen, tijdt hebben om te ontvlugten. Dat ſy de mond gereed hebben heeft *Rondeletius* anghemerkt, maar datſe nochtans op den rugh ghekeert haar ſpijs angrypen, zo om de gheſeide oorzaak, als om de langhe en heel laag neerdalende opening van de mond. Enige zijn ſonder tanden, andere zijn met zaaghſwijſe, platte, uit-ſteekende, en dikmaal die van de menſch gelijk, gewapent. Datſe wit als yvoir, ſterk totten arbeidt, de voorſte breed, op dat de ſpijs niet ſoude blijven hangen, en de achterſte ſcherp zijn om de ſpijs vaardig te doorſnijden, leſen wy by *Kardanus*. Kard.Vari. c.37.

De wijfjes hebben borſten. Datter wel eer uit ene op de Gaſkongze ſtrandt twee kad of tſeſtig Parijſze pinten melk getrokken is, verhaalt *Rondeletius*. Datſe hooren is ſeker, en nochtans meent *Ariſtoteles*, datter geen tekens van dat openbare werktuig zijn: Maar *Rondeletius* heeft in een bekkeneel van een Dolphyn een doorgangh, die totte herſene loopt, gevonden. Zy worden heel vet, om datſe met viſch gevoed, en traag beweegt werden, en dat door die trage beweging uitwaſemen konde, word door de dichtheid van de huid belet. De innerlijke delen ſal ik mette woorden van *Rondeletius* beſchrijven. De delen zeit hy, die onder de penſzak totte voeding en teling ghevormt zijn, gelijken meer na de Land-dieren als na de viſſen. Want ſy hebben een net, maar niet zo vet, waar mede de maagh en darmen verwarmt en gheſtooft werden: een grote maag wanneer ſy tot haar volle waſdom gekomen zijn; in de nieuw-geboorne is hy klein, en ſo 't ſchijnt dobbel. An zijn bodem hangt het buikklier-bedde, hy eindigt in de darmen, die in veel bochten gedrait, en byna overal van de ſelve dikte zijn, behalven de uitterſte, die wat breder als de middelſte zijn. Het darmſcheel is an de wervelbeenders vaſt, en met ſwarte klieren, lever- en hart-aderen doorweven. De nieren worden an de ſtam van de grooter lever, en hartaar, door de uitmelkende aderen, ghehegt, en zijn tuſſen de lever en kloten gelegen. De pis word door de waterpeſen in de blaas gheſonden: welke de blaas van de Land-dieren gelijk is. Zy is in 't onderſte van den buik gelegen. In die ghene welke noch in de lijfmoer gedragen werden, eindight

Ariſt.H.A. l.4.c.8.

dight ſy in de Urachus oft Water-vat, door welke hy de pis in zijn omleggende vlieſen tot den dach der baring toe afleid. Als zy geboren zijn, ſchieten zy haar water uit door de ſchamelheid gelijk de Land-dieren, en behouden het ſelve door de ſpier van den aars. De navels ſlag-aderen zijn an 't watervat en an de onderſte takken vande grote ſlag-ader vaſt. An weerzijden zijn de kloten langwerpig, daar de zaatbereidende vaten voorgeſtelt zijn, namentlijk oneindelijke takjes van lever en hart-aderen, van de grote ader geſproten, die na veel verſcheidē omdrayingen inde byſtaander gehegt werden. Want wijl 'er veel overvloedig bloed om veel zaads te teelen van node is, 't welk in een lange doorgang der vaten, om de korte ruimte niet kan verandert en bearbeidt werden, heeft de natuur heel verſtandiglik enige omweghen der vaten ghemaakt, om daar door 't gheen an de lengte ontbreekt te voldoen, en van welke de gedrayde krullen van de doorgang afhangen, en in welke de klierachtige lichamen, die an de wortel van de ſchamelheid vaſtgegroeit zijn, eindigen, uit welke metten waterwech, en de holle ſenuw het teel-lid, dat van de menſch ghelijk beſtaat, welker uitterſte voor afhangt, en in een dunne knoop, de tong der vogelen gelijk, eindigt, 't welk niet geheel met een ſloof bedekt, maar inwaarts gekrompen verborgen is, en tot het teel-gebruik voor den dach komt. Dat ſelve teellid heeft ook zijn aderen, ſlagaderen, en ſenuwen. Het ſtut op een been, dat na evenbedeling het ſchaambeen gelijk is. De borſt beſtaat uit echte en onechte ribben, een borſtbeen, wervels, en ſpieren, welkers holte mette grote longhen, veel vaſter van ſelfſtandigheid als in de Land-dieren vervult, en in dikte en verw de lever ghelijk zijn, zo om dat het water in de ylder zelfſtandigheid indringende, niet ſoude konnen uitgeworpen werden, als om datſe in 't kragtig ademhalen, waar toe zy in 't water byna altijd gedrongen werden, de dunder zelfſtandigheid niet zoude ſcheuren. Maar ſy zijn in twee delen geſcheiden, en onderwaarts ſo dun, dat gy ſeggen ſoud dat het maar een vlieſch was. Zy omvangen an alle zijden het hart dat in zijn vlieſch in 't midden van de borſt, en in alles een Varkens hart gelijkt, beſloten leit, en twe hollen, even ſo veel oiren, en ten leſten alles gelijk heeft. Hier by ſult gy een lochtader, een keeldarm, en ſpieren, en alles wat in de Land-dieren, uitgenomen de ſleutelbeenders, gevonden werd, konnen ſien. Het hooft is met wervelbeenders t'zaamgeleit. Maar de geſtaltenis der herſene is verſcheiden, want ſy zijn in voor en achterſte verdeelt, en niet in rechter en lincker, als in de menſch. De paaren der zenuwen komen uit de ſelve voort, en het netgelijke vlies, en het wonderlijke net, met de twe herſenvlieſen, zijn daar voor een dekzel in beſloten. De lijfmoer heeft in de wijfjes een nek van een hand breed lang, die word daar na in twe takken verdeelt, gelijk in de Landviervoetighe dieren te zien is. De kloten hangen an de hoorns van de lijfmoer, en de ſchamelheid ſtaat tuſſen den navel en het hinderſte. Van haar grootte zal in de byſondere gedaanten geſproken werden. Indien gy haar plaats beſiet: Zy worden alleenlijk in de zee, nochtans niet in alle (de Pontus Euxinus heeft'er geen) gevonden, en ſy houden haar meeſt altijd in 't diep. Omtrent de Sonneſtand worden ſy meeſt gezien. Om dat dan de draywinden derwaarts ſlingeren, en de ſtortvlagen en de afſtortende winden van 't gebergte, de zeen 't onderſte boven keren, en die grote beeſtèn doen opdompelen en gins en harwaarts dryven. Anders blyven ſy byna altijd in de diepte, om de ſwaartte van haar lichaam. Haar ſpijs zijn viſſen, voornamentlijk den Haring, dien zy dikmaal ſo vierig vervolgen, datſe an de ondiepe gronden raken. Zy telen binnen haar ſelf, en brengen levende jongen voort. Die, noch teer zijnde, volgen de moer, 't welk van de Schippers gheſien is. Om de ſwaartte van haar grote lijf, en den groten rop van den buik ſchieten ſy traag voort. Zy hebben een ſwak geſicht en gehoor. Hierom hebben ſy door de naukeurighſte natuur van alles, indien men dat geloven mach, een viſchje tot een Loodſman, ſy ſcheppen zoo groten vermaak uit den reuk van 't pek, datſe haar dikmaal an de ſchepen wrijven. Datſe door 't gheluid verſchrikt werden, heeft *Arrianus* in de daden van Alexander de Groot verhaalt. Zy hebben haar gebruik by de Ichtiophagos oft Viſch-eters, na 't ſeggen der ouden ook in de ſpijſe ghehad. Haar toebereiding beſie die by *Aldrovandus*.

II. HOOFT-ST.

Van de grote Viſſen in 't byſonder.

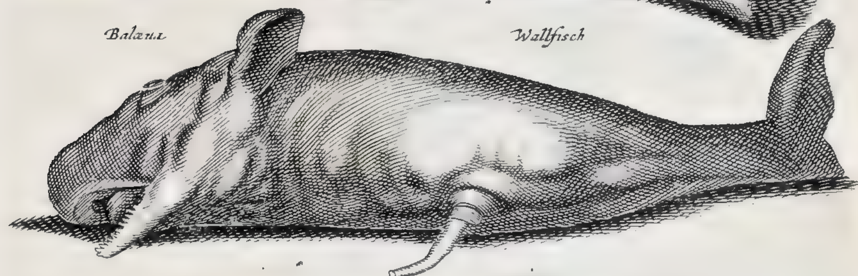
I. LID.

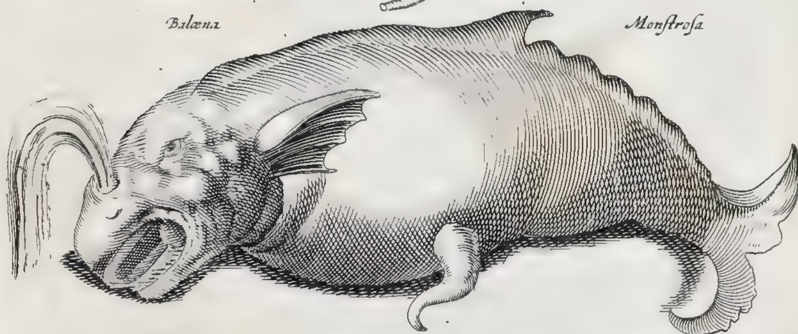
Van de Balæna oft Walviſch.

Dit zy genoech van de groote viſſen in 't algemeen. Nu ſalder van de ſelve in 't byzonder gehandelt werden. Maar onder deſe worden gerekent de Balæna, de Balæna in 't gemeen, en Phyſeter ghenoemt, de Priſtis de Orka, de Dolphyn, de Phocæna, de Scolopendra, de Vitulus Marinus, en de Manati van de Indianen.

De Balæna oft Walviſch is by de Grieken Phalæna genoemt, oft van Ballein, dat is uitſchie- Voſſius de Idolo 1, c. 32.

Balæna
Wallfisch

Balæna
Wallfisch

Balæna
Monstrosa

Balæna
ein ander aet Wallfisch

Phocœna
Meer Schwein Braunfisch

Balæna Ein Grosser Wallfisch von .60. Schuch lang vnd .41. schuch hoch

in.H.N. ɔ.c.3.

ſchieten, oft van Phalon, met welk woord deGrieken de koker van dē Krijgshelmen, daar men de pluimen in ſet, noemen; oft van 't Kaldeeze woord ברע, 't welk inſlokken betekent. Hy is van onmatige grootte. Daar iſſer in de Indiſe-zee geſien van vier Bunder lands, oft negen hondert en tſeſtig voet lang. Hy was hondert en vijftig ellebogen lang, welkeñ *Nearchus* uitgeworpen geſien heeft. Hy word beſchreven van *Bellonius*, *Rondeletius* en *Aldrovandus*. Van de zijne ſchrijft *Bellonius* aldus: dat ſijn traan als den oly niet t'ſamen runt, dat hy weerzijds ene vin, en den derden op den ruch heeft, die het geheele lijf beſtuurt. Een halfmaans ronde ſtart, een ſwarte huid, daar een voet dik ſpek onder ſit, en Vaſten-ſpek genoemt werd. Hy heeft ook een tong van eenige ponden ſwaar. Voor de ogen twe uitſteekzels, oft dunne ſpaanders, vier ellen lang, en anderhalve voet breed, met lange vlokken verſien, daar hy de wech mede afpeilt: En beenders zo dik datm'er deurſtijlen van maken kan. *Rondeletius* ſchrijft de zijne een kleine tong toe, en die maar alleenlijk vier oft vijf ſoutvaten uitmaakt. En elders zeit hy een teellid geſien te hebben, 't welk van een lang Man op de ſchouder gedragen, an de aard raakte. In de maag van die, welken *Geſnerus* beſchrijft, zijn dry vaten rauwe viſchjes, onder welke een Salm van een elle lang was, gevonden. Hy was overal met een ſwarte huid ghedekt, behalven datter twe witte plekken, weerzijds boven 't midden van de ogen beginnende, na achteren liepen. Het geheele onder-kaakbeen was wit, en een gedeelte van den buik. Bezie meer by *Geſnerus*. De eerſte van *Aldrovandus* was blauwachtigh, overal met ſwarte plekken bezait, met een witten buik. De ander die hy Bufalin noemt, was gheheel ſwartachtich. Hy was in 't Jaar 1577. in de Schelde thien uren van Antwerpen gevangen, en heel wanſchapen, welken *Pareus* beſchreven heeft. Zijn lengte was achten-vijftig voeten, zijn hoogte ſeſthien. De ſtart veerthien breed, van de oogen tot het einde van de ſnuit was een ruimte van ſeſthien voeten. Het onderkaakbeen was an weerzijden thien voeten, met vijf-en-twintig tanden gewapent, welke in zo veel gaten van het bovenſte, dat zonder tanden was, konden gebergt werden. De langſte van zo veel tanden was niet meer als ſes duim. Zijn plaats is waar hy zich onthoud ver van land; maar zy worden meeſt omtrent Yſland, Groenland, en de nabuurige Noordſe plaatſen, van de Biskayers, Engelſen en Hollanders ghevangen, voornamentlijk omtrent des Zomers zonſtand, op welke tijd zy de vreedſaamſte bochten en inhammen van de Zee ſoeken. Datſe in de zee van Trapobane op de Tonijnen jagen, leſen wy by *Ælianus*; datſe in de Gaditaanze-zee niet voor de winter geſien werden, en haar op geſette tijden in een ſekere vredigen en diepen inham verbergen, daar ſy met vreugde baren, heeft *Plinius* verhaalt. Haar ſpijs zijn viſſen. Daar iſſer een geſien die veertich Kabellauwen in hadde, welke noch verſch zijnde, de oogh-getuige, ontweit en geſouten, in de Son gedroogt heeft. Zommighe ontkennen datſe kauwende eten, en ſeggen datſe de viſſen gheheel inſchokken, en dat alleenlijk kleine, om dat het binnen-klapvlies van de keelgaten niet groots laat inſchieten. Andere ontkennen datſe viſch eten, om dat in 't ingewand van de gevangene niet als ſlijm en ſchuim ghevonden werd. Indien hy veel van het visje, Lodel by de Jagers genoemt, gegeten heeft, word hy als dronken, en als dul zijnde, ſpaart hy noch menſch, noch zijns gelijke. Van haar verſameling en baring ('t zijn de woorden van *Schonfeld*) zeggen de Jaghers dat de Walviſſen door een ghemaakte maatſchappy en onderlinge liefde, welken zy met t'zamenvoeging, ſprongen, en andere tekenen van houwlijkze hartstochten, onder ſich getuigen, haar verzamelen; datſe daarom altijd t'ſamen ſwemmen, en haar begonnen vrindſchap onderhouden, tot dat het wijfje, met geilheid ontſteken, het lijf recht op de ſtart om hoog verheffende, het mannetje op de ſelve wijs tegen haar opgerecht, met haar vinnen als met armen omhelſt, en blijven alſo met een onderlinge omhelſing een half oft een heel uur t'zamenhangen; en datſe van die tijd af haar houwlijk en verkering tot de dood toe onderhouden. De wijfjes baren in den Herfſt tuſſchen October en Januarius een jong niet minder als een Stier, ja ook grooter, na de hoegrootheid van de moer, welk jong, onder de beſcherming van de vinnen van de Moer zich veilich houdende, de ouden niet eer verlaat voor dat 't geſpeent is.

honfeld. ɔtyol.

ſlia.H.A. 16.c.8.

Plin.H.N. l.9.c.6.

Philoſtratus verhaalt, dat de jongen van haar in de kaken geberght werden, als het gebeurt datſe voor een groter beeſt moeten vluchten, 't welk gy ook by den bedekten Schrijver van de natuur der dingen vinden zult. Dat ſy hem, by gebrek van water op droogh rakende, met het water datſe inſlorpt, en weder uit haar ſpuit, ſoekt te hulp te komen, word op het geloof van den ſelven Schrijver verhaalt. Datſe ſlapen wanneer zy van boven op de fluithoren ſpelen, beſchrijft *Ariſtoteles*. Dat ſy ook ronkende gehoort werden, *Plinius*. Datſe op 't droog lopen om van de Zon verwarmt te werden, *Oppianus* en *Ælianus*. Hy voert vyandſchap met de Tonijnen, Dolphijns, en de Orka. Hy word ghelijk boven gezeidt is van de Swaart-viſch ſeer ghevreeſt *Ziglerus* verhaalt dat zy van Bevergeil in water ghesmolten, en in zee ghegoten, zoo vervaart werd, dat haar gehele ſchool verſtroit wert.

Phil.l.2.de vita Apoll.

Ariſt.H.A. l.4.c.10. Oppianus Halieut. 1.v.104. Ælia.H.A. l.9.c.50.

Van haar jacht en vangst bezie *Schonfeld*. 't Gebruik van haar traan is om in de lamp te branden, en om leer, wagenraders, en andere dingen te smeren. *Kardanus* zeit dat haar ingewand, om dat het vet is, in smaak, en reuk als een viool gepresen werd. *Galenus* eigent haar een slijmerighe smaak toe. By *Hartenius* worden twintich-geslachten van Balænæ oft Walvissen ghevonden, uit welke het eerste Ninting genoemt, voor de mensch vlucht en eetbaar is. Het thiende, 't welk Fiskraake genoemt is, jaagt de Haringen na 't Land. Het elfde, dat dertich ellen groot is, over de tseventich tanden heeft, en die zo groot dat daar van tafels en Messen-hechten ghemaakt werden. Het twaalfde heeft gheen vinnen op den rugh. Het vijfthiende Rodkemling ghenoemt, werpt de Schepen om, en is vijftich ellen lang. Het zesthiende Nahwal genoemt, heeft voor in 't opperkaaksbeen een tand van zeven ellen lang, en zo nauwkeurich in 't rond ghedrait, dat het door menschen-verstand niet beter zoude konnen gheschieden. Het seventhiende, Skeling ghenoemt, van tachtich ellen lengte, heeft verscheiden ryen van winkbrauwen boven de oogen. Het achthiende Norhwal ghenoemt, van tnegentich ellen, leeft niet als van den regen en hemelsch-dauw, welk by Haffnegruffia meer een Eyland als een visch ghelijkt; 't gheloof zy by den Schrijver.

Galen. l. 3. Aliment. 7.

Sconfel. in Ichtyol.

II. LID.

Van de Balæna vulgi, en Physeter.

Aldrov. de Cetis. c. 7.

DIt Beest is merendeels zes-en-dertich ellebogen lang, acht hooch, ghelijk *Rondeletius* hem beschrijft. De opening van de mond is achthien voet lang, zonder tanden; maar in plaats van die zijn in de kaakbeenders swarte hoornige platen, die allengsjes in hayren als Varkens-borstels aflaten, die in 't voorste en achterste, oft innerlijke deel van de mond korter, in het midden langer zijn. Van de innerlijke word de tong tegen ghehouden en bedwongen. Van daar afgeleid, oft afgesneden, word hy zo verspreit, dat hy tot de zelve plaats niet weder kan hervat werden. De ooghen staan vier ellen van malkander, en vertonen sich van buiten klein; maar binnewaarts zijn zy zo groot als een Mans hooft. Hy heeft an de zijden twee heel groote vinnen, daar hy mede swemt, en zijn jongen in gevaar onder verberght, op den ruch geen. De start is in stand die van den Dolphijn gelijk, in gestalte niet zeer ongelijk, welken als hy beweeght beroert hy de Zee zodanich, dat hy de kleine Scheepjes om-werpt. Hy is kort van snuit, zonder waterbuis, hard en swart van huid, zonder hayr, daar zomtijds oesters en schelpen anhanghen. De innerlijke deelen zijn als in den Dolphijn. In de maagh word slijm, schuim, water, stinkend mosch, en Amber ghevonden; waar uit te oordelen is dat hy geen vissen eet. Hy baart levende jongen. Zijn visch is in geen ghebruik van de spijs. De tong alleen word gesouten zeer ghepresen; daar worden dikmaal dry-en-twintigh tonnen mede vervult. Dat het de Mosticetus van *Aristoteles* is, word daar uit geoordeelt, dat hy in plaats van tanden borstels heeft, die hem de mond van binnen ruw maken, *Plinius* heeft het selve mede bevestight.

Arist. H. l. 3. c. 11.

De Phyzeter, die ook Phyzalus para to Phusten, dat is van 't blazen ghenoemt werd, om dat men zeidt dat hy boven andere veel overvloedigher water uitblaast. *Gesnerus* maakt hem de zelve, oft ten minsten verwant met de Pustes, die ook Pristes Prestes, en Pristis ghenoemt werd, welken ghy kond na-zien. Dat hy van de Phyzalus van de Rode-Zee verscheiden is, word uit de beschrijving ghezien. Deze is van grootte als een volwassen Gobio, zonder mond, wijl hy nochtans kuwen heeft. Hy is den genen schadelijk die hem eten: want zy swellen eerst, en sterven daar na van den buikloop. In haar beschrijving zijn de Schrijvers niet eens. *Plinius* zeidt dat hy zich als een groote pilaar oprecht. *Solinus* dat hy boven de sprieten van de Schepen de zeylen met zijn watervloet bestort; 't welk *Strabo* zeidt de groote vissen in de buiten-zee omtrent Turdetania gemeen te zijn.

Ælia. H. l. 4. c. 48.

Plin. H. l. 9. c. 4.

Turnerus maakt hem een visch van een zeltsame grootte, en doet 'er by ghezien te hebben, dat yeder van haar zo veel waters uit sijn buis schoot, datse yeder een Schip met de overvloet van haar water deden sinken. *Bellonius* zeidt dat hy alleenlijk hier in van de Balæna verscheelt, dat hy geen weghpeilende uitsteeksels heeft, en niet zo swaar van lijf, maar meer langwerpig rond is. *Rondeletius* schrijft dat hy heel groot van mond is, met scherpe zaagswijse tanden, een grote vischzige tong, met een veel dikker waterbuis als in andere, en veel vet oft traan heeft.

III. LID.

Van de Pustes Orka.

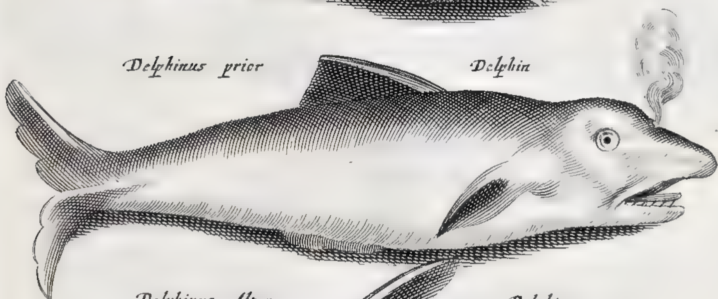
DE Pustes is van snijden, om dat hy heel geswind oft doorsnijdend in 't swemmen is, alsо ghenoemt. Hy word qualijk van *Bellonius* met een groot rond hooft, en dat de gestalte van een ketel oft pot heeft, beschreven: want hoe soud hy daar mede 't water geswint doorsnijden? By *Rondeletius* is

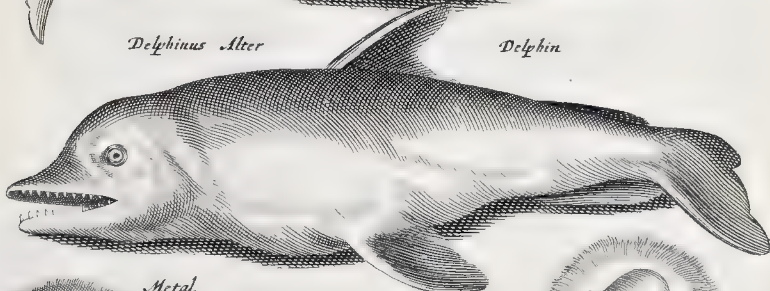
Aldrov. cetis.

Bell. de l. 1.

Tab. XLIII

Vtilis Piscis serram ad instar
Piscis habens

Delphinus prior
Delphin

Delphinus Alter
Delphin

Antiq
Metal

Antiq
Metal

Delphinus
Delphin
Fœmina
Weiblein

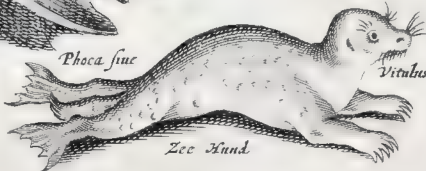

Delphinus alius
Ein ander art Delphin

Caput Delphini
Delphins Kop

Gladius Piscis Serix
Der Kop des Schwert Fisch

Scolopendra Cetacea

Vitulus Zee Hundt

Phoca siue
Vitulus marin.
Zee Hund

Ros marus
Wallr Oß

Ros Marus
Vetus
Ros Marus Iuuencus
Ein Iung Meer Ros
Ein alt Meer Ros

is hy heel lang, beenachtigh, en weerzijds geangelt van ſnuit. De angels zijn kloek, en de tanden van den Dolphijn gelijk. *Aloizius Kadamuſtus* noemt hem Serra Aquatica oft Water-zaag, en zeidt datſe in berderen kan geſneden werden. *Kluzius* zeit dat hy, ten anzien van vorm, onder de Galeus oft Zee-honden behoort geſtelt te werden, en beſchrijft hem uit het afbeeldſel aldus: Deſe viſch zeit hy, was ten anſien van vorm en verw het geſlacht van de Galeus, oft den Hond van *Ariſtoteles* zeer ghelijk; maar had de huid niet als die met plekken bezait; maar nochtans even zo ruw, en als de huid van de Zigæna oft Meirwag ſcherp, van donkere verw op den ruch, en an den buik wit, met ſes vinnen an de zijden, namentlijk byna an 't middenlijf twee, enz. Het hooft was in een lange, ſmalle, platte ſterke ſnuit uitgherekt an weerzijden met die tanden oft beenachtige, ſterke en rechte graten voor uitſtekende als een zaag gewapent, welke twintigh oft meer in ghetal waren. Hy had twe ogen in 't onderſte deel van 't hooft, twe neuſgaten in 't opperdeel, en daar onder de opening van de mond, byna dwars als in de Zigæna oft Meirwag. Hy word ghemeenlijk in de Weſt-zee gevonden.

De Orka heeft by de Latijnen den naam van de gelijkheid van een wijn oft olyvat. Wat naam hy by de Grieken heeft, is noch niet bevonden, ten waar hy onder den naam Oryx by *Strabo*, welken hy in de buiten-zee omtrent Turdetania ſtelt, begrepen wierd. *Bellonius* heeft ghelooft dat het de Okrinus van *Oppianus* is; maar qualijk: want deſe is het grootſte gheſlacht van de Tonijn. Van lijf is hy wel twintich-maal groter als de Dolphijn, voornamentlijk omtrent den buik. Over den geheelen ruch ſwart, van buik uitten witte rooſverwigh, maar ter zijden blauwachtig. Hy heeft een krommen opwaarts-gebogen ſnuit: welkers onderlip zo dik is, dat hy van de bovenſte als de viſch voor over-leit afgeſcheiden werd; daar in zijn veertich vreeſlijke tanden, welke voorſte dun en ſtomp, de achterſte dik en ſcherp zijn. Hy heeft kleine ogen, en de vinnen na bedeling van het lijf niet groot. De huid is glat en effen, met een halfmaans-ronde ſtart, uitgheſtrekt meer als een elle lang. Het teellid is in het mannetje midden in den buik verborgen, en meer als twe voeten lang; in 't wijfje is het omtrent het hinderſte, an het welke weerzijds twe vingers breed van daar enige gaten geſien werden, in welke de tepels van de mannen verborgen zijn. Zy wegen dikmaal acht hondert, ſomtijds meer als duiſend ponden. De milt heeft hy in rondte als een pannekoek gevormt. *Plinius* ſchrijft dat hy veel waters door de buis uitgheeft. Daar is, zeidt hy, in de Haven van Oſtia een Orko geſien, welke van de Vorſt Klaudius bevogten is. Hy was daar terwijl hy de Haven bouwde ingekomen, angelokt door de ſchipbreuk van 't aas, aldaar uit Vrankrijk angedreven, en zich daar veel daghen verzadende, had hy een kuil in de grond gemaakt, welke door de vloet zodanig was vermeerdert, dat hy zich geenſins konde omwenden; en terwijl hy ſijn meſting vervolgt, word hy door de baren op den oever geworpen, en lag met hoog verheven rug boven water als een omgekeerde ſcheepskiel. De Keizer gebood tuſſen de boorden van de Haven veel netten te ſpannen, en hy zelf met de voornaamſte benden der Krijgsknechten optrekkende, vertoonden hy het Roomſe Volk een Schouwſpel, de Krijgsluiden met pieken daar op invallenlende, uit de dobberende Schepen, van welke wy geſien hebben datter een door de uitgeblaſen watervloed van dit beeſt verſonken is. Van haar ſtrijd mette Walviſch ſpreekt *Plinius* ook aldus: De Walviſſen dringhen ook tot in onſe Zeen door. Men zeidt datſe in de Gaditaanze zee niet voor de winter gezien werden; maar datſe in de Somer in zeker vredighen ruimen inham haar verberghen, en aldaar met vreuchde baren. Dat de Orka dit ook weet, welk haar grote vyand is, en welkers afbeeldſel niet beter kan uitghedrukt worden, als door de verbeelding van een onmatige grote vleesklomp met vreeſlijke tanden. Zy dan vallen in haar ſchuilplaatſen, en verſcheuren haar kalven, gelijk ook de nieuwlijkx verloſte, oft noch ſwangere wijfjes, en vallen als met de ſnuiten van lichte Schepen op haar in. De andere onbeweeglijk tot wenden, en onbequaam tot vechten, door haar ſwaarte overladen, en dan noch daarenboven ſwanger, oft door de ſmert van 't baren onmachtig, hebben alleenlijk haar uiterſte toevlucht zich in de diepte te begeven, en zich daar ter weer te ſtellen, en haar tuſſen de engte der klippen te dooden, op de ondiepten te jagen, oft op de klippen te ſtoten. Die ſtrijd word geſien als of de Zee op ſich zelf vergramt was, zonder eenige winden beweeght zijnde, maar door de vloed van 't blaſen en 't ſlaan zodanigh ontroert, dat gheen draywinden de ſelve zo ontſtellen. Tot hier toe *Plinius*.

IV. LID.

Van de Dolphijn.

DE viſch welken de Latijnen Delphinus noemen, is by de Grieken Delphis, en Delphin, en de kleine Delphiniſkus; maar by de meeſte volkeren van Kriſtenrijk Porcus Marinus, oft Zeevarken genoemt. *Ariſtoteles* heeft nagelaten dat hy uit de Cetus oft groote viſſen is, om dat hy

Aldrov. de cetis c. 7.

geen

Margin notes (left, partly cut off): iz. 6. vigat. — uzius ot. l. 6. 9. — drov. c. 6 — abo l. 3. ogr.

geen kuwen, maar longen, en een locht-ader heeft. Dat hy met een na achteren gebogen ruch krom is, is van velen verhaalt, waarom *Pakuvius* hem kromnek noemt, 't zy oft om dat hy zodanich ons voor oogen schijnt, als hy sich, uit de baren gevende, plotselijk weer in zee stort, om de geswindheid van sijn beweging, oft om dat hy, ontbloot van kuwen, in der daad als hy zich beweegt inkromt, om te gereder in de grond te schieten.

Sijn snuit is krom, waar van *Plinius* seit dat hy vermaak in den naam van Simon heeft. Zijn tong is beweeglijk, kort, breed, visch-zig, uitstekende, en in den omring getand, de Varkens-tong niet ongelijk. De tanden zijn klein, scherp, die als een kam op malkander sluiten. Hy heeft groote ooghen, maar zo met de huid bedekt, dat zich de oogappel alleen vertoont, niet ver van de opening van de mond, maar byna in een selve streek staande. In de stand van sijn waterbuis zijn de schrijvers niet eens. *Aristoteles* en *Plinius* zeggen dat hy op den ruch staat. *Rondeletius* zeidt voor de herzene, welkers gevoelen waarachtiger is. *Bellonius* meent tussen de oogen. Datse op den ruch staat, is by de ouden geloofd, en meer achterwaarts als in de Walvisch. Hy swemt met twee kloeke vinnen, die als de armen van een mensch an de schouder-bladeren gevoeght werden, en haar vier spieren zijn an den rug, en de borst gehecht. De vinnen staan zodanigh an den buik, datse niet alleenlijk het swemmen, maar ook de beweginghe, waar mede hy zich opwaarts begheeft om sijn asem te halen, te hulp komen. Den rug-vin maken *Plinius* en *Pauzanias* geangelt, onghetwijfelt om zijn hardheid: want *Rondeletius* getuight datse heel bars is. De twe van de start an zijn zijden, zijn d'een an de rechter, de ander an de linkerzijde; zo dat de start, die als een halve maan is, het water met zijn breedte beweeght. Indien gy de kunne anmerkt, de mondt van het teellid in de wijfjes staat an 't hinderste, gelijk in de Land-dieren. De zelve hebben ook, indien wy *Plinius* volgen, maar twe mammen an den onderbuik, doch wat verborgen, en een weinig schuin staande. *Aristoteles* zeit datse de mammen omtrent het teellid hebben, en ontkent datse sichtbare tepels als de viervoetige dieren hebben; maar datter weerzijds gelijk als twee krullen zijn, daar de melk uitvloeit, welk mette mond van de jongen die de moer volghen, ontfanghen werd. De lijfmoer heeft een nek van een hand breed lang, die daar na in twe takken, als in de Land-viervoetige dieren verdeelt werd. De kloten staan an de hoorns van de lijfmoer, en haar teellid tussen den navel en het hinderste. Het mannetje vertoont een gat midden in den buik, daar een teellid als in de viervoetighe dieren uitkomt, het welk in de versameling oprijst en voortkomt. Daarom heeft mogelijk *Aristoteles* gezeit dat zy het teellid buiten hadden, en de kloten binnen, welke volghens *Plinius* heel lang en an 't hinderste vast zijn. Hy heeft geheel geen gal. Indien gy haar plaats besiet. Geen zee byna is sonder Dolphijn; zo dat hy ook in de Pontus, daar geen grote visch, die andere vyand is, inkomt, gevonden, en ook in de Adriatize-zee, hoewel zelden, gevangen werd; maar hy loopt ook in de soete wateren, en in de Nijl zelf daar hy sich een tijd lang met vissen onderhoud. Dat het nochtans die niet zijn, welke *Solinus* zeit getande hanekammen te hebben. Datse de Krokodillen met swemmen uitlokken, en met loosheid onderhalen, en haar tederste inghewanden van den buik opscheuren en dooden, laat ik my lichtlijk wijs maaken, om dat haar *Marcellinus* gheen Dolphinen, maar de Dolphinen ghelijk noemt. *Bellonius* heeft van de Grieken verstaan, dat die omtrent de Propontis springhen, ghelijk als andere vissen verlopen, namentlijk uit de Middellandze-zee na 't Noorden, en datse den Hellespont en Propontis aflopen. Datze in de Euxinus gelopen zijnde, daar op zekere tijd blijven, en daar na haar verlatene plaatsen weder besoeken. Haar spijs zijn vissen, daar zy wredelijk onder huis-houden, en hebben de vogels Cepphus tot een medemakker, die met het bloed van de gedode Dolphijn gevoed werden, ghelijk *Oppianus* schrijft. Haar leven is lang, en dikmaal tot dertigh jaren, mogelijk om datse geen gal hebben. Haar versameling geschiet op de wijs van de menschen, en een weinig langduiriger als van die vissen, welken met het tegenwrijven der buiken versamelen; maar *Aristoteles* schrijft datse op de wijs van andere vissen versamelen. Zy draghen thien maanden, en baren maar een jong, en somtijds twe. Datse in de Zomer en op gheen andere tijden baren, lesen wy in den gemenen inhoud van *Plinius*. *Rondeletius* heeft 'er in de Lente een jong uitgehaalt, en heeft een ander wijfje in October opghesneden, en bevonden dat doen eerst het jong in de lijfmoer begonde gevormt te werden. Het jong is in de lijfmoer met de dry gemeene vliesen oft rokken omwonden, en word door de naveladers met bloed gevoed, en trekt sijn geesten door de zelver slaghaderen. Het jong word haastig groot, en is op sijn thien jaren volwassen, gelijk *Aristoteles* zeit. In plaats van een stem geven zy een zucht als een mensch, zo *Plinius* verhaalt. *Rondeletius* heeft ghe schreven datse een gekrijs maken, eenigzins een stem gelijk. Zy hebben heel scherp gezicht, zo dat zy ook een visch die onder een steen, oft in een hol schuilt, sien konnen. *Aristoteles* zeidt datse de

Arist. H. l. 5. c. 5. Idem l. 6. c. 13.

Arist. H. l. 9. c. 4.

de geswindste van alle Land en Water-dieren zijn, snelder als een Vogel, en snelder als een Pijl: Want als sy hongerigh zijnde, een Visch, die na de grondt schiet, vervolgen, zijn sy niet langer besigh dan een Pijl van een boogh schiet, of sy komen terstondt weder boven om asem te scheppen, en springhen met sulken kraght uit het water, datze dikmaal door de zeilen van de Schepen vlieghen, en die snelheidt is haar dikmaal doodtlijk: want als sy zomtijdts de Mugiles, een gheslaght van de Groot-koppen vervolghen, en haar snelle loop niet bedwingen konnen, stoten sy an 't lant, en worden zelf een roof; 't welk oft dan geschiet wanneer sy van de Azilus een gedaant van de Water-paards-vliegh gequelt werden, gelijk *Rondeletius* heeft angemerckt, oft door te veel gheroep van de Vissers beswaart werden. *Plinius* zeit datze de aard rakende sterven, daar de ondervindingh tegen strijt: Want *Aristoteles* heeftse op het land al zugtende en hygende op de wijs van andere Vissen, laten leggen. En *Gesnerus* schrijft datter een te Arimini gevangen zijnde, dry dagen op 't landt geleeft heeft: En *Rondeletius* bevestight datse levend van Momppellier na Lyon gevoert werden. Sy zwemmen met schoolen in orde ten ansien van haar jaren gheschikt; de kleine voor, en de volwassene volgen. Dat geschiet uit sonderlinghe liefde tot haar jongen, waarom sy de zelve ook, soo *Solinus* zeidt, in de kaken inslokken, oft ghelijk het *Oppianus*, en *Gesnerus* behaaght, te minsten verbergen. Van haar slaap schrijft *Plutarchus* aldus: De slapende Dulphijn schiet van boven na de diepte, tot dat hy grondt voelt en sich stoot; hier door uitten slaap gewekt, en een snork gevende, kiest hy weder de hooghte, en zakt daar na weder om laagh, op een wonderlijke wijs sijn rust soekende. Hy sweeft na een zonderlingh verstandt, datze haar ouders inden ouderdom voeden: Datze de zwemmende met sulken genegentheidt vervolgen, datse die dikmaal totte Haven toe vervolgen, en de doode als om te begraven uitvoeren: Datmen leest datze het doode lichaam van *Heziodus*, 't welk van de moordenaars in de zee geworpen was, na Rhium en Molykria ghebraght hebben: Datse de Schepen in onweder, daar Dolphijn-moorders in zijn, tot een weerwraak zoeken te beschadigen, wort van de Grieken, Italianen, Venetianen, en voornamentlijk van de Schippers gheloost. Datze den ghenen, die den Zerapis en Dionizius, door 't bevel van *Ptolemeus Soter* wederom voerden, en boven Malea vervallen waren, tot in de Haven geleiden: Datze voornamentlijk inden naam van Simon vermaak scheppen, gelijk na *Plinius*, *Gillius* schrijft bevonden te hebben als hy na Antipolis, een stadt in 't landtschap van Narbonne zeilde: Dat hy gevanghen zijnde met sijn zughten een

[Left margin notes: …n:H:N: …, c. 8. — …tarch: …tra. …imal. — …ist: H: …: l. 9: …p. 47. — …lutarch: …utra: …nimal.]

medelijden verwekt, verhaalt de selve *Gillius* als een oir-getuige, en ten lesten dat hy door spelen en maatzangh sich verheught, waar uit het verdightzel, oft de gheschiedenis van Arion, die inde zee gheworpen zijnde, van den Dolphijn behouden zoude zijn, is voort-ghekomen. Dat hy met sijn dertele spronghen onweder voorzeit, bevestighen de Schippers, 't welk nochtans *Bellonius* tegen-spreekt, en niet te min van ons, als wy uit Engelandt na Schotlandt voeren, is angemerkt: 't Zy oft om datse door de veranderingh van de loght, niet anders als de zieken angedaan werden, oft om dat met het oprijsen van het onweder, de opswellende dampen van de Zee, een hitte in de Dolphijn verwekken, en daarom om die te moghen dikmaal uit het water springhen. Datze de Vissers van Euboea in 't vissen behulpsaam zijn, is by de Schryvers verhaalt: Maar *Bellonius* zeidt zeer wel, datze dat niet uit haar eigen verstandt, maar by geval doen: Want indien sy onder de scholen van de Celerius oft Sardijns vervallen, byten sy die de hoofden af, en laten de rompen voor die gene diese vangen wil: Maar die Vissen, door 't gewelt van de invallende Dolphijn verslagen zijnde, vallen na datze uit het water ghesprongen zijn, met soo grooten menighte weder in Zee, dattet schijnt te regenen. 'T geen van de liefde der Dolphijnen teghens de kinderen verhaalt werdt, sult ghy by *Gellius* en *Ælianus* vinden. Mette Balena oft Walvisch, en mette Pompilus oft Leitvisch, en de Amia oft Stroitvisch, voert hy vyandschap, gelijk wy by *Phile* lesen. Uyt de kleine vissen heeft hy de Zeeluys tot een brok-volger, van welke *Aristoteles* aldus spreekt: In de Zee, welk van Cyrene na Egipten loopt, houd sich een vischje Zeeluys genoemt, omtrent den Dolphijn, 't welk door overvloed van voedzel dat hem van den Dolphijn verschaft is, heel vet werd. Sijn gebruik is by sommige volkeren in de spijse, en dat sodanigh, dat hy voor de Vorsten op de tafel komt: Maar de lever en tongh worden aldermeest gepresen. De lever is lekker, maar quaad van gijl: maer de tong nog lekkerder, vetter en beter als de lever. *Kardanus* zeit dat de ingewanden niet alleenlijck in smaak, maar in den reuk als de Violen gepresen werden. Van haar ghebruik in de Genees-konst komt weinig voor: *Kiranides* zeit dat de maagh gedroogt en gestoten de milt-zugtige geneest, en dat de gebrade lever gegeten, de derde en vierden-daaghse koorts geheelijk verdrijft. *Plinius* zeit datse de anvallen van de koorts wederstaat, indien sy voor de selve gegeten werd: de asch met honingh vermenght en an de kevels gestreken, helpt tot het voort-komen van de kinder-tanden; anghebonden verdrijftze de haastigh overvallende schrik.

[Right margin notes: Plin: H: N: l. 8. c. 35. — Gell: Noct: A: H: l. 7. c. 8. Ælian: H: A: l 6. cap. 15. Arist: H: A: l. 5. cap. 31.; Plin: H: N: l. 32. c. 10.]

V. LID.

Van de Phocæna oft Meerswijn, en Scolopendra Cetacea.

DE Phocæna is een ghedaante van den Dolphijn; *Rondeletius* maakt hem wel verscheiden van de Tursio, maar *Gaza* ongetwijfelt door de woorden van *Plinius* beweeght, die schrijft dat de Tursio een gelijkheidt metten Dolphijn heeft: Set het woordt Phocæna Tursio over, en *Scaliger*, *Bellonius*, *Gesnerus*, *Iovius* en andere erkennen haar ook voor de selve: Hy verscheelt nochtans van die gene welke by *Atheneus* Thijrzaus ghenoemt is, en ook van de Platanista, welken *Plinius* in de Ganges van Indie zeidt van snuit en start als de Dolphijn, en vijf elleboghen groot te zijn. Indien ghy haar beschryvingh begeert, *Plinius* spreekt'er aldus van: De Vissen die Tursiones ghenoemt zijn, hebben een ghelijkenis met de Dolphijn. Sy verscheelen wel in droefheidt van anghesicht, want sy hebben die dertelheidt niet, maar meest van snuit, en zijn met de quaadtaartigheidt van de Zee-honden te verghelijken: dese beschryvingh uit *Bellonius* en *Kardanus* behaaght ons wel. De Phocæna is soo groot als een Dolphijn, maar korter en dikker van lijf. Daar is wel eer in Neustria oft Normandie een ghevanghen die duizent ponden woegh, en was zoo vet, dat hy langhwerpigh-rond scheen: Hy heeft een stomp hooft, en een snuit soo krom, datse by na als het hooft rondt is. Indien ghy sijn verborghen oirgaten vinden wilt, moet ghy van den grootsten ooghoek ses vingers breed nae de start toe nauwkeurlijk ondersoeken, en aldaar een groot stroyhalm in steken. Hy heeft vaste en swarte vinnen: de rugh is bruin blauwaghtigh, en de start als een hoornighe Maan. *Kardanus* schrijft dat die te Diepe in Normandie gevangen was, een waterbuys in 't midden hadde, soo groot als een vinger daar hy sijn water door uitloste; sijn tanden zijn stomp, en de bak-tanden van de mensch gelijk. Hy zeidt dat hy piste, zughte, en met een open mond sijn asem haalde, dat hy schreide, en de tranen uit sijn ooghen liepen; en doet'er by dat hy langh leefde, hoewel het bloedt niet anders als de wijn door 't zwik, uit sijn wond vloeyde. Hy is een inwoorder van alle Zeen, en hy schrijft dat hy meer in de France zee als de Dolphijn ghevanghen werd. *Rondeletius* meent datze ook in de Pontus leven, en dat by *Aristoteles* in plaats van Phalæna Phocæna moet gelesen werden, wijl de selve *Aristoteles* van te vooren ghe schreven hadde dat de Phocæna inde Pontus gheboren wierdt; dat verstaan andere van de Zee-honden. Hy baart meestendeel een oft twee jongen gelijk *Aristoteles* verhaalt. *Bellonius* heeft naghelaten datze ghemeenlijk te Parijs op Vrijdagh te markt gebraght werden; hy is nochtans slimmer als den Dolphijn, om dat hy vetter is.

Pl: l. 9. c. 6.
Pl: l. 9, c. 3.
Kard: in Variis.
Arist: H: A: l. 8. cap. 13.

Van de Scolopendra Cetacea gewaaght *Ælianus* alleen: Sy steken somtijdts het geheele hoft buiten water; Hy zeidt dat de hayren van de neusgaten heel hoogh zijn, dat de start als van de Springhaan breedt is, dat het overige zomtijdts boven 't water uitsteekt, en met een ghemeen groot roeyschip kan vergeleken werden: Dat hy met veel voeten weerzijds op haar orde geschikt ghelijk als an roeydollen vast hangende, voortswemt. Sy, zeit hy, die in dese dingen ervaren en gheloofwaardigh zijn, doen'er by dat de baren zelf als hy swemt, een zacht gheluid geven. Voor dese Scolopendra Cetacea, vertoont *Aldrovandus* desen, welken wy hebben laten afmalen. Hy helde gheheel na 't blauw, maar was ter zyden, en an den buik een weinigh roschachtigh.

Ælian: H: A: l. 13. cap. 13.

VI. LID.

Van de Phoca oft Zee-hond, en Vetulus Marinus oft Zee-kalf.

HOewel de Phoca oft Zee-hondt een twijfelachtigh dier is, nochtans wijl hy meest in het voght leeft, en niet langh buyten water leven kan, heeft het ons goed ghedacht hem onder de Water-dieren te stellen. De Grieken noemen hem Phoca, 't zy oft van Boca, dat is van 't geloey dat hy maakt, waarom *Servius* by *Virgilius* het woordt Phoca, Zee-os heeft vertaalt, oft van eenigh ander woordt. *Plinius* en *Gaza* noemen hem Zee-kalf, en die zomtijdts enkelijk Kalf. By *Festus* wordt hy na 't ghevoelen van *Gesnerus* Bocas ghenoemt; *Varinus* geeft hem de naam van Enalioncetus, *Oppianus* den naam van Theraeinalia. Hy verscheelt in ghestalte van lijf van alle andere, zoo wel van alle andere Vissen als van de Cetus oft ghemeenlijk ghenoemde Walvissen, zoo dat hem *Aristoteles* viervoetigh ghenoemt heeft, want hy heeft, ghelijk hem *Rondeletius* als een oogh-getuighe beschrijft, gelijk als armen sonder elleboghen, en heel kort sonder armpijp: 'T geen volght is onse voorhandt ghelijk, en bestaat uit veel beenders, maar de nae-handt uit vyf die alleenlijk met een vel gedekt zijn: Van daar is sy als een ongescheide hant, behalven an 't einde daar alleenlijk vier verdeelingen van strepen, maar vyf onderscheide nagelen gesien werden: Om datze den dienst van vinnen bekleden, heeft haar *Homerus* sonder voeten ghenoemt. Hy is met een harde en vaste huid

huid met swart en asgrauwe hairen gedekt, en heeft enige kleine witte plekken an den buik. *Plinius* seit, dat hy kraakbeen, en geen hard been heeft. Maar *Aristoteles* schrijft, dat hy overvloedig veel en sachte visch heeft, en uit kraakbeenders bestaat. Het hooft is kort en na evenbedeling van het lijf klein. De hals is langer, dien hy na zijn wil uitstrekt, en intrekt. Het onderste kaakbeen is dat van een Wolf ghelijk, het opperste is breder als dat van de Wolf, met dit, en mette billen is hy de Landtkalven gelijk. De opening van de mondt is middelbaar groot. De plaats der winkbrauwen, en de bovenlip zijn met swart en witte hayren bekleed. De tanden zijn zaagswijs als van de Wolven. De oogen glinsteren, en veranderen nu en dan als de Hyena in duisenderley verwen. De tong is dobbel oft gespleten. *Plinius* maakse dobbel. *Rondeletius* doet 'er by, datse breed is. Hy heeft geen oren, om dat hy in de vogt leeft, maar de delen van de ooren zijn an de gaten gehecht, op dat het geluid van verre komende bewaart soude werden. Hy heeft in plaats van oren heel kleine enge gaatjes, die in de levende openbaar zijn, en in de dode swaarlijk gevonden werden. Hy is breed van borst: want hy heeft schouderblaan met vier spieren t'saamgehecht, in 't bovenste oft achterste deel anders als de Land-dieren oft honden, die de schouderblaan ter zijden hebben. *Aristoteles* ontkent dat hy gal an de lever heeft. *Bellonius* seit ja; *Plinius* heeft se hem toegeeighent, maar noemt het deel niet. Hy heeft vaste nieren oft meer hol. De mannetjes hebben een groot teel-lid, de wijfjes als dat van de Land-dieren. *Aristoteles* zeit, dat het dat van de Roch gelijkt. De plaats van de Zee-hond is de aardt en het water, en hy kan die beide niet gheheel ontberen, nocht in die beide leven, ten zy hy tusschen beide zijn asem schept.

Zy eten visch, en in de vivers geworpen vallen sy als dul op de vissen. By de Troglodyten buiten de bocht van Arabien zijn sy niet minder met vissen bezig als de menschen. Alsse in de netten vallen scheuren zy die, en geven de ghevangene vissen gelegentheidt om te ontvlugten. Zy versamelen en pissen als de Hazen en andere diergelijke dieren van achteren, en blijven in 't midden van haar versameling vasthangen. Zy baren op het land als andere beesten, en niet meer als twe jongen, zo *Plinius* seidt. *Aristoteles* schrijft, datse een nageboorte uitschieten. Zy brenghen haar jongen omtrent twaalf daghen na haar baring in zee. 't Welk *Kalpurnius* onder de onmogelijke dingen gerekent heeft. Zy houden meest an de stranden, en de naast-omleggende landen. Zy bederven de wijn en boomgaarden. Als zy somtijds op een heuvel klimmen, en daar van moeten, rollense met t'saamgetrokke voeten, en het hooft an den buik in een bol gebogen, met gewelt van boven neder in zee, nochtans lopen sy niet ver van strand, om dat sy haar voeten niet al te wel op 't land konnen gebruiken. Sy worden beswaarlijk gedood, ten sy haar 't hooft afgehouwen werd, om dat haar gehele lijf vleeszig is. Buiten water slapen sy in de Son op het sand, oft op de stenen om te beter te asemen. *Plinius* seit, datter gheen dier beswaarlijker slaap heeft. Wy hebben somtijds, als wy te Adrianopolis in Schotlandt ons in de wetenschappen oeffenden, so digt an de ronkende geweest, datse met een steen konden getroffen werden. Zy ronken so geweldig onder 't slapen, datse schijnen te sugten, dat *Aristoteles* en *Plinius* ook ghedacht hebben. De oorsaak is de slijmerige vochtigheid, die in de lochtader onder het uit- en in-asemen beweegt werd. Zy slapen mogelijk ook wel in 't water; want de kinkvorssen, op welkers wijs sy lang in 't water duren, konnen het meeste deel van 't jaar onder water leven, op dat ik van haar long segge, die klein, schuimig en niet bloedrijk is. Indien gy haar verstand besiet, sy worden dikmaal tam, en legghen haar wildigheid af: en dat te verwonderen is, hy word ook getuchtigt, en groet het volk in de schouspelen met zijn gezicht, en stem. En met zijn naam geroepen zijnde, antwoord hy met een ongelede stem. Hy verlieft ook op de menschen, daar in hy van den Dolphyn niet verscheelt: daar is wel eer een zeekalf gesien, dat sich over den naam van een kristen Vorst verheugde, en op den naam van den Turk stilsweeg. Die ook, welkers afbeeldsel *Rondeletius* vertoont heeft, verkeerde, sonder enige vrees voor de menschen, in 't klooster van 't eyland Lerin. Ja zo dat hy ook de trappen opklom. *Damnis* by *Philostratus*, heeft gesien, dat een Zee-hond zijn jong, dat hy in zijn hok ghebaart hadde, dood zijnde zo beweende, dat hy in dry dagen niet eten wilde. *Tzetzes* getuigt, dat hy met zijn jongen sterft, en die weder met haar moer, en datse haar ouders in den ouderdom met swemmen behulpsaam zijn. Zy hebben een grote toeneiging totte zee. Want de hayren van de gevilde huid rysen op, als de zee begint te swellen en woeden, en sakken weder als die begint te stillen. Waar an, alsmen twijfelde, is het door ondervinding in de Indize zee omtrent Spanjola niet meer voor een beuzeling gehouden, zo *Kardanus* zeit: *Plinius* zeit, dat hy een ghevoelen van de zee heeft, en altijd ziddert als de zee begint te ebben. Maar *Rondeletius* seit, dat hy de veranderinghen van de locht betekent, en dat de hayren mette Zuide winden oprysen, en by Noorde wind zoo neer-

Plin. Iuvenal Satyr. 3

Philostrat. l. 2. in vita Apollo.

zakken, datter geen schijnen te zijn, het welk hy dikmaal angemerkt heeft. Dat zijn huid den blixem en hagel belet, is van *Plutarchus* en *Palladius* verhaalt, en dat daarom het opperste van de zeylen daar mede gedekt werd, en Augustus de Keyser gemeenlijk een huid van een Zee-kalf met zich voerde, en de Keyser Zeverus daar altijdt wilde mede gedekt zijn, gelijk wy lezen. Datse den hagel verdrijft, heeft *Palladius* gelooft. Indien zy om het land dat ghy bezit gedragen, en in den ingang van de Hoffteden opgehangen werd, als ghy het quaad siet ankomen. Datter de Beren voor schrikken hebben wy uit *Oppianus*: datse eertijds in de schouspelen mette selve gevochten hebben seidt *Lykosta* den boer by *Kalpurnius*. Datse de Zee-rammen verjaghen, en met haar sterken asem uitte gaten lokken, schrijft *Ælianus*. Hy word ook van het ghemeenste volk in de spijse niet ghebruikt. Want zijn visch is zacht, spongyachtig, en vet, zo datse lang met de hand gewreven versmelt. In de Genees-konst brengt de rechter vin onder 't hooft geleit slaap by, om dat geen dier met dieper slaap bevangen wort. De huid verhoed ook het voet-evel, indien 'er schoenen van gedragen werden. Haar vet word in de Vrouwesiekten van *Hippokrates* seer gepresen. Haar stremsel datse, somen seit, uitbraken, op dat het de menschen niet ter hand zoude komen, gheneest met Panace, oft sap van de granaatappel, het vallend evel; maar *Celius Aurelianus* wederspreekt dat.

Sueton. in Augusto.

Pall. R. R.

Theophra. hist. plant. l. 9. c. 12.

VII. LID.

Van de Manati der Indianen.

Arist. H. A. l. 6. c. 11.

VAn dese visch heeft niemand van de oude gewag gemaakt, ten zy hy mogelijk de Bos oft Os van *Aristoteles* is, die hy in sijn beschrijving onder de groote vissen stelt. De Neerlanders noemen hem Zeekoe, en dat niet ongerijmt, wijl hy met de kop een Land-koe gelijkt, en hy ook op der zelver wijs kruid en gras op het land eet. Hy is een sak ghelijk, en daarom lelijk van anzien. Hy heeft een kop als een Koe, kleine oogen, twee dikke voeten omtrent het hooft, als vleugels in plaats van armen, daar hy mede swemt; in plaats van ooren twee kleine gaatjes, daar hy door hoort, twee stenen oft beenen in 't hooft, zo groot als een kleine slaghbal, en rond. Omtrent de start is hy smalder en als gedrongen, welke ook van daar af geheel zenuachtig schijnt. Het wijfje heeft twe mammen an de borst, daar zy haar jongen mede zoogt. Sijn huid is byna als de gebrande huid van een Varken, een vingher dik, van asgrauwe verw, en kaal van hayr. Hy is zo groot datmen een Jok-ossen noodig heeft om hem te voeren. Hy is somtijds meer als veerthien oft vijfthien voeten lang, en acht handen breed dik. Hy werd omtrent het eyland Spanjola in zee gevangen, nochtans loopt hy ook in de rivieren, en eet het gras van den oever af. Hy word ook somtijds getamt. De Onderkoning heeft 'er een sesentwintig jaren in 't meir Guaynab Karamatexi opgevoed, die zo tam, hoewel volwassen was, dat hy metten naam van Maton geroepen, uit het meir quam, en na de huizen kroop om de kost te halen, en daar na weder in de meir liep, daar hem veel kinderen en oude luyden, met welkers zang hy vermaakt is, navolgden. De zelve nam ook thien kinders op sijn rug, en brachtse van d'ene zijde van 't meir na de ander. Als een seker Spanjart hem met een spies gedreight, hoewel niet ghewond hadde, wilde hy na die tijd niet meer opkomen als hy mannen met kleederen oft met baarden sach. En als de rivier Hayboaiko begon te swellen, en in dat meir te storten, is hy weder na zee gelopen. Hy heeft sijn gebruik in de spijs en geneeskonst: want sijn gedroochde visch is het Engels Ossevleesch ghelijk, en blijft heel lang goed, gekookt is het veel beter als het Tonijne-vlees. De start in stukken gehouwen, en vijf dagen in de Zon gedroogt, en daar na gekookt loopter veel vet uit, 't welk wijl het niet garstigh werd, gebruikt werd om eyren in de pan te snerken. De benen in sijn hooft zijn heel goed tegen de darm en nierpijn, indien zy eerst gebrand, daar na ghestoten en gezift tot een oft twe vierendeel loods swaar met wijn inghedronken werden. Van de huid worden riemen en schoelappen gemaakt.

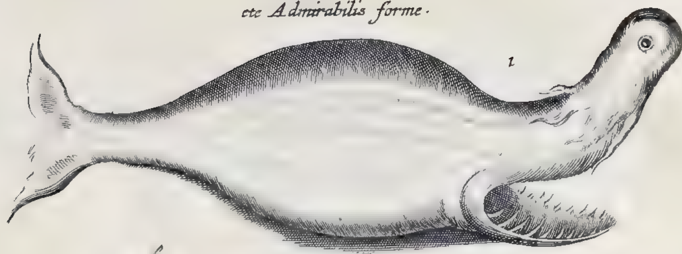
Lepez H. Gener. c. 13
Kluzius Exot. l. 6. c. 19.

BY-WORP.

Van den Hond van Aristoteles, oft Kruyshay.

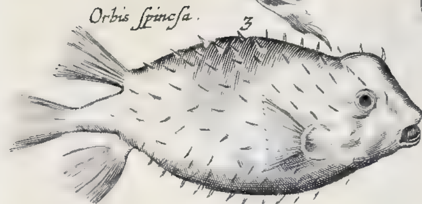
DE visch die nu Tubero oft Kruyshay ghenoemt werd, meent men dat de Canis Carcharias oft den Hond van *Aristoteles* genoemt is; maar om dat die, welken *Franciskus Hernandus* beschrijft, met de beschrijving welke wy gegeven hebben niet naukeurlijk overeenkomt; daarom dunkt ons goed dese hier by te stellen. Het is, zeit hy, een van de grote vissen uit het geslacht van de langwerpige, een inwoonder van de groote zee, somtijds vijfthien-maal negen duim lang, heel vraatachtig en geswind, en niet geheel bot, en dikmaal als twee menschen lichamen dik, met een halfmaanronde mond, thien duimen onder de snuit geleghen; boven met dry ryen scherpe tanden, die als een zaag in malkander sluiten, gewapent; onder met vier, met een opspalking van tweemaal negen duim, en weerzijds vijf vinnen, met een rondachtige snuit als een kinkvorsch, omtrent de kuwen

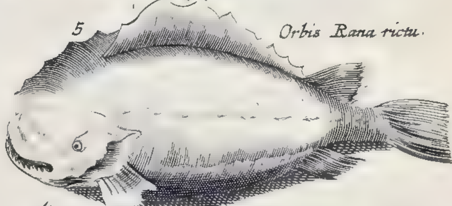
Nierem. l. 11.

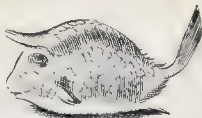

ete Admirabilis forme.
1

Galei genus.
2

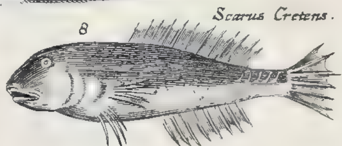

4
Histrix piscis.

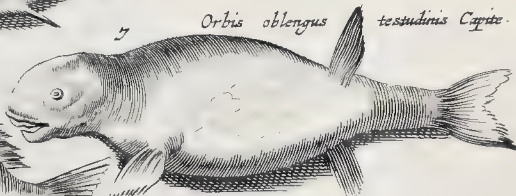

Orbis spinosa.
3

5
Orbis Rana rictu.

6
Piscis triangularis.

8
Scarus Cretens.

Orbis oblengus testudinis Capite.
7

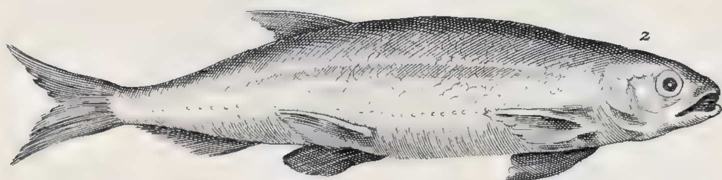

Sargus Aldrou.
9

Tabulla. XLVI

Albula nobilis.

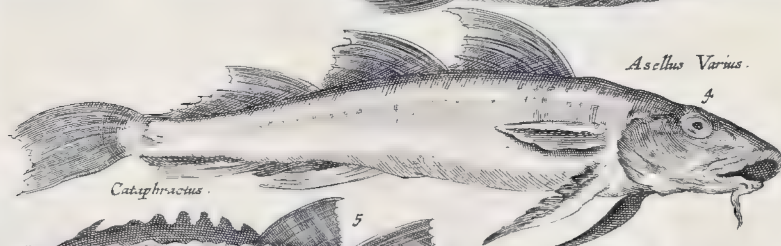
Albula.

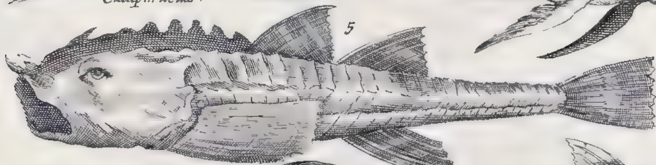
Asellus Virescens.

Asellus Varius.

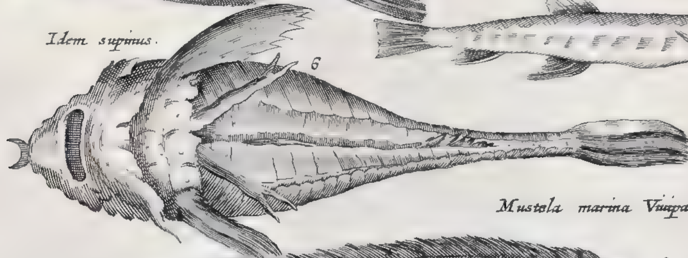
Cataphractus.

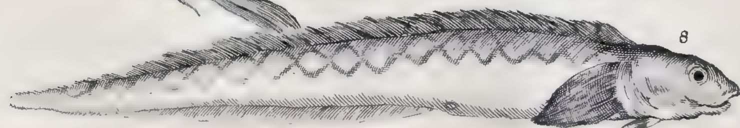
Tæma Cornuta.

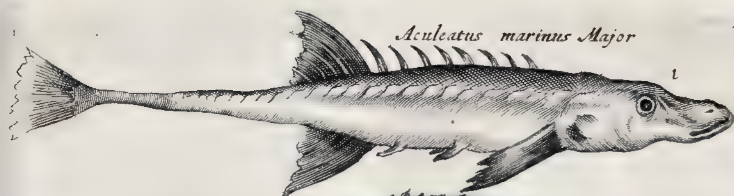

Idem supinus.

Mustela marina Vivipara.

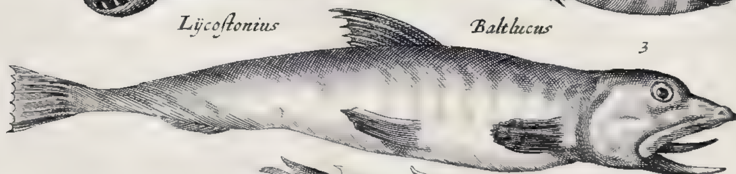

Aculeatus marinus Major 1

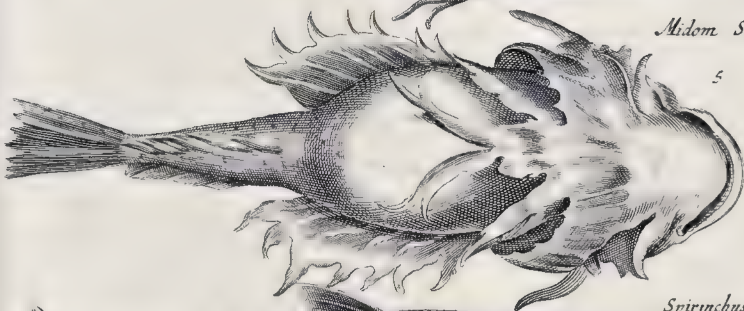
Lupus Marinus Schonfeldij 2

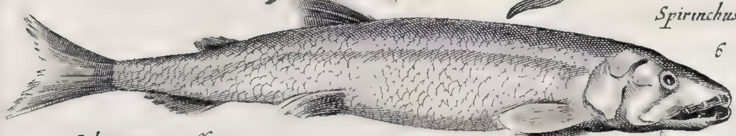
Lÿcoſtonius Baltlucus 3

Sioxpius Marinus 4

Midom Supunis 5

Spirinchus 6

Siluri vera affigios 7

wen weerzijds met ene vin, en even zo veel an den aars, an de ftart met een ander, de grootfte van al, en een ruch ftrakx na de kuwen verheven, noch met een ander middelbare vin recht tegen een ander kleinder over, maar die na het tegendeel helt, en een groote dikke gehoornde ftart an 't opperdeel, dry oft viermaal langer en breder, en omtrent het begin met eenighe kleine holletjes ghetekent, en middelbare oogen ver van malkander ftaande, met een grooten appel en geele kring, met een huid op de wijs van andere kraakbenighe die voor geen flagen wijkt als hy gefpannen is, een blauwachtige ruch en zijden, met een witten buik verzien. Het is wonder datter an 't mannetje twee beenachtighe holle witte teelleden hangen, die negen duim lang, en yder met dry lange fpitfen in plaats van een knoop befet zijn, daar mede hy als een fcheermes al wat hem voorkomt lichtlijk affnijt. Het is een quaadaartich dier, en menfchen-vreter, en zo lang levende dat hy in dunne ftukken gefneden, en an 't fpit gefteken, noch met kracht het leven fchijnt te behouden. De middelbare is de befte, en van zodanig voedzel als andere diergelijke viffen; maar onder is hy hard, onfmakelijk, ongefond, en verwekt de buikloop. Hy heeft maar eenen darm, doch heel ruim, van waar hem die ongemeene vraatzucht komt. Een klein en witachtig hart, los, en zo lang levende dat het uitgetrokken, en in verfcheide delen gefneden, noch langh leeft, het is met twee hollighe-den verdeelt. De maag is heel groot, de lever was in twe delen viermaal negen duim lang, en breed verdeelt. De milt is maar thien duim lang.

Nieremb. l. 11. c. 39. Voorts fwemmen omtrent de Tuberonis oft Kruishayen eenige vifchjes Romeri ghenoemt, van welke *Hernandus* aldus fpreekt: Daar is een vifchje dat gratig, en een inwoonder van de Noord-zee is, wat min oft meer als negen duim lang, met een fachte huid overtogen, en byna langwerpig rond, met een hoornighe ftart, en kromme platte fnuit, met grote ogen ten anzien van 't lijf, met een fwarten oogappel, en een gele kring. Hy fwemt met fes vinnen, welkers ene van 't midden van den rugh tot de ftart loopt, allengsjes vermindert, en van eenighe kleine fcherpe graatjes fijn begin neemt. De achterfte facht, byna van den aars totte ftart toe. Weerzijds an de kuwen ftaan 'er twe, een weinich voor 't begin van den buik.

De verw van 't gehele vifchje helt uitten witte na 't blauw, hoewel het hooft en de ftart hoog blauw fchijnen, en 't gehele lijf met fes dwars-lopende ronde plekken van verw als de Pauwevederen omringt is. Het achterfte van 't lijf na de ftart is vierkant, gelijk als met vier ruch-graten onderfcheiden, van welke twe die na de zijden lopen in een fpits aflaten. Het begin van de ftart glinftert als een Pauweveder, en de middelfte deelen glimmen ook, maar zijn bleker, de volgende hoger geverwt, en ten leften de achterfte witachtig.

Van de Glaukus van Ælianus.

TOt de Glaucus van *Ælianus* fchijnt ook defe te behooren, welken *Kluzius* ontweit, en gedroogt aldus befchrijft. Nieremb. l. 11. c. 21. Hy was zeit hy langwerpich van lijf, omtrent dry voeten lang, van verw (ik heb hem niet als gedroogt, en ontweit gefien,) uit den afgrauw donker, daar nochtans eenige witheid, infonderheid op den rug, uitblonk: want levend oft varfch is hy filverwit; hy was een voet of twaalf duim in den omkring dik.

Hy was ook kraakbenig, en met een glatte huid ghedekt, met een brede fnuit, die met een ftomp fpits aflaat. De oogen waren groot, uit welkers onderfte deel een vliefch voort-quam, 't welk zich opwaarts bewegende, als een wolk eenighe donkerheid bybracht.

De opening van de mond was niet heel breed. In 't bovenhooft had hy kaakbeenders, die in een ftompen hoek, als in de Apen, eindigden; maar de mond met vier tanden ghewapent; twee in de boven, en twee in de onderkaak, en die heel fterk, welke yder met voren onderfcheiden waren, waar door de mond met meer tanden gewapent fcheen. Het lijf wierd van den nek allengsjes dunder, met een graat oft angel op dat deel daar den ruch an den nek gehecht word, van fes duimen lang, an het onderfte breed en hol, maar boven heel fcherp, verfien. Daar by ftont een rechte vin byna vier duim lang. An de zijden heb ik maar twee zeer geopende kuwen anghemerkt, namentlijk weerzijds een, daar de andere geflachten van de Galeus oft Hayen weerzijds vijf kuwen hebben.

Na defe volgden twe andere vinnen, bequaam om te fwemmen, en langher als ik oit in eenighe Hay gezien heb, te weten negen duimen lang, noch twe andere ftonden weerzijds an den aars, vier duimen lang, en die gefpleten, doch of dat uitte natuur of van de menfchen gedaan was, weet ik niet.

Noch een ander vin begon op den ruch, een weinigh beneden die omtrent den angel, en was tot het uitterfte van de ftart ongelijkelijk uitgeftrekt; dat is tot dat deel van de ftart, 't welk alderdunft en zeven duim lang, byna een Muizen-ftart gheleek. Omtrent den aars die hem als in andere viffen boven ftaat, vertoonden zich twee gaten, tot wat ghebruik is my onbekent.

Maar de huid van 't hooft was zo verdrooght en gekrompen, dat ik geen gaten omtrent de ogen nocht voor de selve konde anmerken.

Van de Gibbus oft Bultvisch.

Nieremb. l. 11. c. 25. DEzen is de Akakana ghelijk, dat een visch van negen duim is, met een geheel langen onderlip, en een uitstekende bult, die van 't begin van 't hooft, tot de mond die klein is, met een gebogen kromte afzakt.

De ruch en zijden zijn blauw, de buik en een gedeelte van de zijden wit, en hy heeft, behalven de twee vinnen die weerzijds an de kuwen staan, een lang en smalle, en noch een ander kleine. Daarenboven noch twe kleine, een an 't midden van den buik, en d'ander van den ruch tot de start toe uitgestrekt.

Hy is zonder schobben, en nochtans van goed voedsel, en de Zuid-zee heeft my dese toegezonden, hoewel sommige zeggen dat hy in de Noord-zee ook ghevonden werd.

Van de Ostracion van Gesnerus, oft Oestervisch.

Nieremb. l. 11. c. 15. DE Ostracion is gelijkslachtig met een visch Katan ghenoemt, die vijfthien voeten lang is, als hy sijn volle wasdom heeft. Hy is met een heel harde schors bedekt, uit weinig ronde platen t'zaam-geset, en byna van een schulpachtige hardigheit, heel schoon en verheven, die hem voor een rusting dienen konnen. De snuit is heel lang en spits, de tanden zijn zaaghswijs, in vier ryen verdeelt, en de twee vinnen omtrent de kuwen zijn heel dik, gelijk ook die ene van de start. Hy leeft in de meiren en rivieren van het landschap Panucci. Hy heeft gesond voedsel; maar als dese visch bereid werd, moet hy gevilt zijn. Hy leeft uitten roof van andere vissen, en valt ook wel op de menschen. Hy word ghebraden en niet gestooft, oft gesoden gegeten.

Tot het V. Boek.

Van de Zee-hond oft Phoka.

De laat Ind. Occ. l. 2. c. 6. VAn het gheslacht der Zee-honden is de Walrus of Mors, een twijfelachtig dier, 't welk *Vorstius* by *Deleatius* aldus beschrijft: Ik heb dit Zee-gedrogt gesien so groot als een Kalf oft een Engelsen hond, de Zee-hond oft Phoca niet ongelijk, met een rond hooft, ossen-ogen, met platte wijde neusgaten, die hy nu toetrok, en dan weer open sparde. In plaats van oren waren weersijds gaten, met een ronde en niet grote opening van mond. An den bovenlip had hy knevels uit kraakbenige dikke barse borstels bestaande. Het onderkaakbeen was drykant, de tong kort en dik, en de mond innewaarts weersijds met platte tanden versien; hy had brede voor- en achtervoeten, en het achterste was onse Zee-hond ghelijk. De voor-voeten strekten voorwaarts, en de achterste achterwaarts als hy voortging.

Zijn vijf klauwen waren met een tussenlopend dik vliesch verdeelt, de achterste klauwen waren met nagels beset, maar niet de voorste. Hy was sonder start, en kroop meer met het achterdeel, dan hy ging.

Hy was met een dikke leerachtige huid, met korte dunne hayren verzien, bekleed, en asgrauw van verw. Hy knorde als een wilt Varken, oft kratste met een grove sterke stem als een Raaf. Hy kroop over d'aarde uit het water, en men wierp hem dagelijks een half uur in een vat vol waters, om zich te vermaken. Het was een jong, so sy zeiden die hem uit Nova Zembla overgebracht hadden, van thien weken. Hy had noch geen uitstekende hoorns oft tanden, ghelijk de volwassene, nochtans sach men enige knobbeltjes an den bovenlip, waar uit bleek datse haast souden voortkomen. Het was een wilt en sterk dier, warm in 't antasten, en blies sterk door de neusgaten.

Het at pap uit haver, en geers, meer met een langzame zuiging als met inslikking. Hy liep na en volgden zijn meester die hem droeg, en voerde, met een grote genegentheid en gheknor, alleenlijk door den reuk angelokt. Die van zijn spek gegeten hebben, oordeelden dat niet onsmakelijk.

Daar wierden ook twe hoofden van grote gezien, met twe uitstekende tanden, gelijk van de Olyfanten, die lang, wit en dik waren, versien, en die neerwaarts na de borst hingen. De Engelsen, die hem mede gebragt hadden, zeiden dat haar huiden vier of vijf hondert ponden gewogen hadden.

Zy zeiden datse met deze tanden op de klippen klommen, en zy lopen op het land met hopen om daar te slapen.

Zy bevestigden ook dat haar spijs grote langwerpige bladers waren van een kruid dat op de grond der zee groeyt, en datse van geen visch oft vleesch leefden. Ik heb daar ook een beenachtig rond, meer als een elleboogh lang, dik, swaar en hecht teellid van dat zelve dier gezien, 't welk voor an 't einde omtrent de knoop noch veel dikker en ronder was. De Moskoviters ghebruiken poeyer daar af, om de steen af te drijven.

E I N D E.

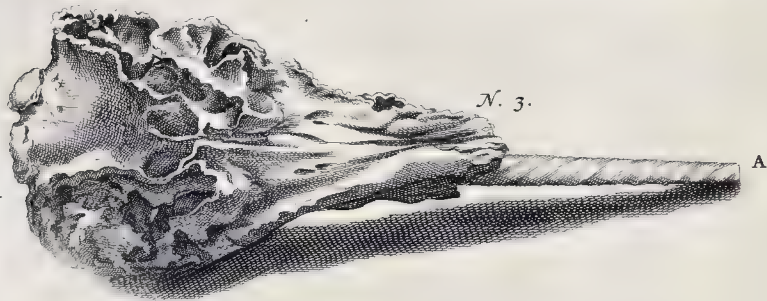
Tab: XLVIII.

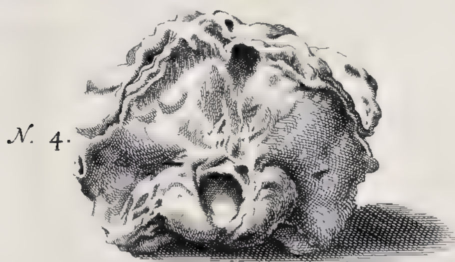
NARWAL.

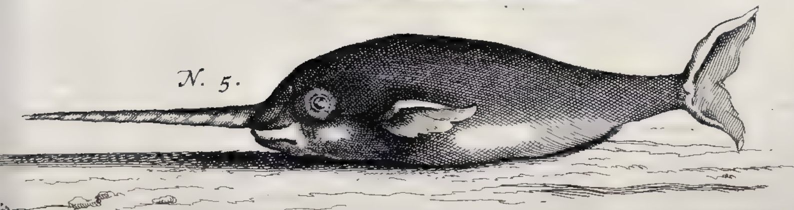

Byvoegſel van de Zee-Eenhoorn.

OP 't eynde van't eerſte Boeck, der viervoetige Dieren, in't leſte hooftſtuk, is wijtlopig gehandelt vanden *Eenhoorn*, voor ſo veel 'teen viervoetig lant-gediert ſou zijn. Daer toe zijn by-gebragt verſcheyde Schryvers, ſoo Oude als Nieuwe, die met elkander niet over-een ſtemmen; maer verſchillen, edaante, als plaats, waar onder ook fabelagtige redenen gemengt ls dat dit wilde beeſt ſulk behagen in de Maaghden ſou hebben, in haar ſchoot ſlaapt, en ſo gevangẽ wort. Andere meynen (mits r ſeer ſelden, of nimmer geſien wort) dat'er maer een t'ſeffens in elt ſou zijn, gelijk men ſeyt, van den vogel *Phœnix*. Ja ſommige loochenen, dat'er oyt *Eenhoorns* op't lant geweeſt zijn; maar dat Zee-dier, of Viſch is. En alſmen haer de Heylige Schriften die el duydelijk af getuygen, te vooren werpt, ſeggenſe, dat men eten kan, wat voor Gedierten daer met den naam *Eenhoorn* be- nt worden, en willen't ook duyden op den *Rhinoceros* dat is *Neus-* om dat dit Dier een korte ſwarte hoorn, achter dik, en voor ſpits, neus of ſnuyt heeft, die ook goet tegen 't fenijn is. Evenwel het groot bedenken, dat'er door de wijtlugtige Scheep-vaarten, 200 jaren, ſo door *Portugeeſen*, *Engelſe*, als *Nederlanders*, by na in alle ten des werelts gedaan, noch dagelijx gedaan worden, noyt *Een-* dat Lant-gedierten zijn, gevonden worden. *Garcias ab Horto*, die en onderſoeker van vreemdigheden, die ſo lang in Indien ge- t heeft, ſeyt nergens, een *Eenhoorn* geſien te hebben. Wy ſullen dan ekerheyt van deſe ſaak te lande (daer het nochtans ſekerder, als te behoorde te zijn) laten blyven, en de ſekerheyt des ſelfs, in zee het onſeekerder als op 't lant is) ſoeken en vinden.

t men grote Viſſen in de zee vint, die een hoorn of tant in't hooft uyt ſteekt, is ſeker, daar toe ſullen wy geen Oude, maer Nieuwe vers, die 't ſelve geſien hebben, by-brengen. Den *Commandeur Pie- n den Broeck* ſchrijft in ſijn Schipvaart naar *Angola* in't jaar 1609, in ario, dat ſy ontrent de *Linie* een *Hoornviſch* ſagen, den viſch naer gh wel 5 vadem, en de hoorn, ongeveer een halve vadem lang, lauwe vinnen, 't lichaam lazurig, van maakſel als een *Albakoris*. So deſe vis ſig by 't ſchip onthield, vernamen ſy geen andere viſſchen ontrent. Hy ſchatten't ſodanigen viſch, als in ſijn vorige reyſe, een in den buyk van 't Schip door vure en eyken planken tot in een ut ſtak, die der qualijk (doen 't Schip t'Amſterdam verdubbelt) kon uytgehaalt worden; Welken hoorn ook, als yet ſeldtſaams jn Heeren en Meeſters bewaart wiert.

de *Auſtraliſche* Scheep-vaert van *Iacob le Maire* en *Willem Cornelisz.* leeſtmen, dat ſy op den 5 October, Anno 1615, mede omtrent de , te weten op de hoogte van 4 graden 27 minuten, noorder breete, en middag ſulken gedruys en gerommel voor onder aen de boegh Schip hoorden, dat den Schipper, die achter in de gaaldery was, ade, dat'er een man van de boegſpriet in't waterviel; en die onder Schip waren, meenden dat het op een klip ſtiet: maer ter zyden ende, ſagmen met verwonderingh dat de zee daer omtrent gants gewerſt was, waar van men toen d'oorſaak niet kon bedenken; alſmen ongeveer 10 weeken daar na het ſchip, in *Porto Deſire* op't t ſette om ſchoon te maken, vontmen voor in de boeg omtrent 7 en onder water een hoorn in't Schip ſteeken, van maakſel en dikte gelijk het eynde van een gemene Olifants-tant, niet hol, maar vol, eel vaſt, ſterk, en ſeer hard been; hy ſtak door drie huyden van't heen, te weten, door twee dikke greene planken, een dikke eyken , en noch een ſtukweegs in een inhout, daar in het ſtuyte, ſo dat el een half-voet diep in't Schip, en een kleyne half-voet daer uyt- daar hy met groot ghewelt afghebrooken was, waar over deſe ge- nde vis, het water met ſijn bloet root verſde.

t is deſe twe ſchepen alſo by geval ontmoet, ontrent de *Linie Equi- lis*, daar het ſeer heet is; maar de Schepen die jaarlijks uyt Dene- ken en Nederlandt, naar de koude en ys-geweſten, ter Walviſch- ſt uytvaren, en in de ſomer-maanden Julius en Auguſtus de lengte omer-dagen wel rykelijk vinden, dog geenſins de ſomerſe warmte, wel de Winterſe koude, alſo haar in die tijt niet ontmoet, dan ha- neeuw, en dryvende yſ bergen, waar tuſſchen haar de *Walviſſchen, uſſchen, witte Yſbeeren*, en deſe *Zee-Eenhoorns* met andere Ze-gedrog- onthoudẽ, weten meer hier af te ſeggen, mits ſy verſcheyden, ſo gro- s kleyne van deſe hoornen van daar gebragt hebben, en nog jaarlijx , vindende die veeltijts aan de ſtranden, ſomtijts alleen, ſomtijts de hoofden en geraamten daar aan, en ook wel ſtukken die afge- ken zijn; want in de Zeễn onder den woeſten kouden *Noort-pool*, n 60 en 80 graden ontrent *Yſlant*, *Groenlant* en *Spitsbergen*, vint men rootſte Viſchen, die tot noch toe bekent zijn. En om weerom tot n *Eenhoorn* te komen, ſullen wy verhalen, 't geen ſeeker Schip, ter viſch-vanghſt uytgevaren, ontrent *Ian-mayen Eylant*, op die gewe- ontmoet is.

't jaar 1648. den 3. Iuny, Schipper Douwe Ianſz. van Staveren, komende ijn Schip omtrent 10. *mijl Zuyd-ooſt van Ian-mayen Eylant, ſagh den Com- leur omtrent Ooſt Zuyd Ooſter Son yets in Zee dryven, 't welk ſy eerſt voor Valviſch aanſagen, en daar na voor een ſtinkend krengh: tijdt zijnde dat de chaffen ſou ſeyden ſy dat het een doode Viſch was die gelijks waters dreef; hier le Sloep uytſettende, en daar by komende, riepmen dat het een Eenhoorn was, en niet gelooven wilden, voor hy aan't Schipſ-boort gebrocht wiert; ſy hebben an drie ſtukken overgehyſt. Den hoorn ſtont omtrent anderhalf voet in ſijn was 8½ voet langh: De Viſch ongeveer drie vadem, en twee dick; Onder den vas hy opgegeten, de kop moeſten ſy met bylen aen ſtukken houwen: Het rug- been liep heel na de ſtaert toe, de ſtaert was ook been, en met leden, elk lidt geen voet lang; Sy kregender een karteel Spek van: De kop was bykans als een Karpers kop, hy had geen kornen, ſijn beck ging omtrent een duym breedt beneden den hoorn, ſijn huyt was ſwart, en ongeveer en halve duym dik, en dan noch ſwoort als een Ver- ken. Hy bloede als een beeſt dat geſlacht wordt; had aan elke zijde een vin, omtrent een voet lang, de ſtaert was omtrent ſo groot als een halve Tonneboey; an 't rug-been waren ribben, ongeveer een half voet lang, 't ander was ront, en ſo dik, alſmen met twe handen omvatten kon.* Beſiet ſijn afbeelding. Tab. XLVIII. No. 5.

De Schepen, die voor de Groenlantſe Compagnie van Amſterdam jaarlijks ter Walviſch-vangſt varen, brengen deſen hoorn ſo nu en dan ook mede, als onder andere geſchiet is over 10 jaren, dat ſy van daar een hoorn brochten, daar noch het bovenſte gedeelte van den kop aan vaſt was, met een deel viſch, ſpeck, vel, en ſwoort daar aan, ſo als ſy den kop van den romp (die ſy aan ſtrandt al half vergaan vonden) afgehou- wen hadden: Deſen hoorn met het hooft is voor de Koningin van Swe- den gekoft, en daar geſonden; den hoorn is ſo helder, ſchoon en wit als yvoir, is lang 4 voet en 9 duym; het bekkeneel daar aan 1 voet en 10 duym. Hy is naar't leven volgens ſijne proportie afgeteykent, en wort hier in Tab. XLVIII. in vier ſtukken vertoont; No. 1. is't bovenſte van den kop, van boven aen te ſien; No. 2. den geheele hoorn, doch hier in verſcheyden ſtukken, om de engte van't papier, alſo af-gebeelt; de let- teren *A.B.C.* wijſen aan daar die aan malkanderen komen; No. 3. is 't bovenſte deel van den kop, van binnen of van onder aan te ſien: No. 4. is 't agterſte deel van den kop, tegen den neck of hals, daar't doorgehou- wen is, aen te ſien; is 1. voet en 2. duym breet: De hoorn is recht, aan't hooft dik, en na voren ſpits en ſcharp uytlopende als een naalde, met geeſtige kerven, al ſchuyns rontom drayende, die na voren toe al flau- wer en kleynder wordende, in't ſpits eynde te niet loopen. Is wit van kleur, dog met der tijdt wordenze van buyten wat geelachtig, en door wrijven of handelen, glat, als men van alle been en yvoir ook ſiet.

Do. Wormius, Genees-meeſter des Konings van Denemarcken, had ook in ſijn Konſt-kamer (in't Latijn beſchreven en gedrukt) een Bek- keneel van deſen viſch, met een ſtuk van een hoorn daar in, ontrent 4 voet lang, die ſeer na, de vorige afteykening gelijk is. Het geleek (ſeyt hy) de kop van een Walvis; had 2 gaten boven in't hooft, die tot bin- nen toe quamen, dat (ſo hy meent) de gaten waren, daar door dit beeſt het water, dat hy in-ſwolg, weer boven uytſpoogh. Maar onſe vorige Walvis-vanger, ſeyt duydelijk, dat ſijn vis geen kornen, of gaten had. *Do. Wormius* verhaalt vorder, dat deſe genaamde hoorn an de ſlinker ſy- de van het bovenſte kake-been uyt quam. Hierom wil hy, dat dit een *tant* en niet een *hoorn* is, mits de hoornen uyt het voor-hooft en de tan- den uyt de kakebeenen voortkomen; Dit is, ſeyt hy, den *tant*, die voor den oprechte *Eenhoorn* vertoont wert, te S. Denijs in Vrankrijk, S. Mar- co, tot Venetien, in't Hof van den Paus, en in andere Heeren hoven, de gantſche werelt door; Van ſulk een *tant* was het ſtuk, dat Paus Julius de 3, voor 12 duyſent goude kroonen koft. *Angrimus Ionas* in ſijn Boek, ge- naemt *Specimen Yſlandicum*, noemtſe ook, *Dentes Balenarum pretioſis*, dat is *koſtelijke Walvis-tanden*. Wijl dan ſeker is, dat deſen *tant* of *hoorn*, uyt het kakebeen voortkomt, gelijk de 2 vorige mede doen, laat ons dit dan ook, gelijk als die van d'Olifanten, een *tant* noemen. Als ik daar na ver- nam, ſeyt hy vorder, dat ſo een viſch in Yſlant gebrogt was, ſchreef ik't daar aan den Biſſchop, eer mijn Leerling tot Koppenhagen, om d'af- beelding die hy my ſond, en daar by liet weten, dat *d'Yſlanders* dit dier *Narwal* noemen, 'twelk betekent, een *Walvis, die doode krengen eet*, want *Nar* beduyt een *doot kreng*, en *Wal* een *Walviſch*. d'Aftekening was ook als een *Walvis*. In Tab. XLVIII. N: 6. kan men het ſien.

In Koppenhaven vintmen van deſen hoorn-tant verſcheyden ſtuk- ken, ſo hier als daar; maar voornamelik een op't Koninglijke ſlot Fre- deriks-borg, veel groter als die tot S. Denijs in Vrankrijk; ſy zijn alle ſo goet tegen 't fenijn, als den *Eenhoorn* diemen oyt gevonden heeft, en de- ſe Denemerkers hebbender de werelt ſodanig mee vervult, dat men nu wel een gemeenen hoorn-tant kan kopen, voor ſo veel gelt, alſmen te voren voor een pondt van de ſelve gaf. De Konink Chriſtianus de 4 willende eens een ſtuk van een tant aan yemant vereeren, geboodt ſijn Rijks-hof-meeſter een ſtuk af te zagen; digt aan de wortel, alſmen een weynig geſaagt had, wiert men een holligheydt gewaar, en binnen de ſelve holligheydt weder een kleyn tandeken, van 't ſelve maakſel en ſtoffe; hier over wierdt den hoorn-tant rondom afgeſaagt, ſonder het kleyne binnenſte te raken, en daar uytgetrokken zijnde, vontmen dat het kleyne al de holligheyt van de grote vervult had, tot de lengte van een voet, en dat de grote voort vol en digt was; dit is even als de oude hoornen en tanden uytvallen, daar dan weder nieuwe in de plaats ko- men. Van deſe *Lant* en *Zee-Eenhoorn* heeft degeleerde Dr. Bartholinus een Tractaat byſonder, in Latijn uytgegeven. Dewijl nu al d'oude *Eenhoorns* tot noch toe in de werelt bekent, met deſe *Zee-Eenhoorns* of *tanden* over-een komen, ſo in maakſel, kleur, ſtof, en werking: verſchil- lende alleen in grootte, ghelijk d'oude met malkander ook doen; 't welk komt dat'et eene dier veel groeyſamer is, en groter wort, dan 't ander, en 't eene ſijn hoornen of tanden vroeger en jonger verlieſt, of eer gevangen wort dan 't ander; gelijk wy ſulks aen 't onderſcheyt der Olifants tanden, in grote en kleynte mee gewaar worden: zo laat ons dan beſluyten, dat alle ſodanige hoornen en tanden die oyt waren, of noch zijn, niet van Lant-gedierten, maar van Viſſen komen, gelijk wy van enige beweſen hebben, tot ſo lang ymant komt, die ons ſo goeden narightingh van deſe Lant-gedierten ſal geven, als wy van deſe Zee- gedierten gegeven hebben.

BLATWYSER

Over de beschryvingh van de

BLOEDLOSE WATER-DIEREN.

Vermaninge om yder Plaat op sijn behoorlijke plaats te zetten.

J. JONSTONS
Beschryvingh
van de
NATUUR
der Bloedlose
WATER-DIEREN.
IN
VIER BOEKEN.

Uittet Latijn vertaalt

DOOR

M. GRAVSIVS.

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER BLOEDLOSE WATERDIEREN.

HET I. BOEK.

Van de zachte Bloedlose.

I. OPSCHRIFT.

Van de zachte in 't alghemeen.

ist: H: l.1 c.4. l.4.c.1.

Ristotel. heeft vier geslachten van de bloedtloose ghestelt, namentlijk de Mollufka, die uitterlijk met een sachte huidt ghedekt zijn, en innerlijk yet meer hechts op de wijs van de bloedrijke dieren hebben: De schorsachtighe, die met schorssen overdekt zijn; De schulpachtige, die met harde breuksame schulpen versien zijn, en de gekerfde dieren, welke de Grieken Entoma noemen: De plant-dieren konnen ook met beter recht tot dese ghetelt, als onder de planten gerekent werden.

ist: H: l.4. c.1.

Naam.

Wy senden de Mollufka oft zachte voor uit, so om datse edelder zijn, en in ghetal en sterkte van deelen de andere ver overtreffen, als om dat *Aristoteles* en *Plinius* 't selve ook gedaan hebben; en dese water-dieren worden niet qualijk na de Vissen gevoeght, wijl het ook *Plinius* behaaght heeft haar Vissen te noemen. Sy worden Mollusca en Malacia, oft zachte genoemt, om datse nocht een schulpachtige, nocht schobbige, nocht ruwe huid hebben. *Atheneus* heeftse de Tendones oft Loligo gelijk gemaakt: Het heeft *Gaza* en *Rondeletius* ook goet gedacht haar Malakoderma oft zachthuid te noemen: maar *Salvianus* wijst an datse bedrogen zijn, en dat de kraakbenige by *Aristoteles* alfo genoemt werden.

n:H.N. c.28.

len: de ment: cult:l.3.

ist: de nerat:l. .10.

esc hrijgh.

Sy hebben een aart tussen zenuw en vleesch middelbaar: dese is in bochten ghedrayt, welke totte kragten bequamer soude zijn, en is in plaats van beenders, om dat alles mette visch-graten zoude vergeleken werden, uitgenomen de Polypus oft Veelvoet. Sy hebben voornamentlijk dry uitterlijke deelen, een hooft, voeten oft scharen, (welke *Aristoteles* zomtijds Plectanas, *Gaza* schenkels, baarden, en krullen noemt) en een ongescheiden buik. Het hooft hebben sy alle tussen de voeten en den buik: in 't hooft een mond, en twee tanden, welke, wijl sy beweeglijk zijn, en om den roof te behouden, niet al te vast inghehecht zijn, liever een snuit te noemen zijn; want dit deel (namentlijk de mondt mette tanden) is de kromme bek van de vleesch-eetende zeer gelijk, uit twee deelen t'saam-geset, en uit een boven en onder deel, als een doos in malkander gesloten, gelijk *Rondeletius* spreekt, en het onderste in het bovenste gevoeght: in plaats van een tongh hebben sy iet vleesighs in de mont, daar sy de angenaamheid van haar spijs mede onderscheiden; in 't hooft twee grootachtige ogen, welke een klein kraakbeentje, een kleine herssene in sich bevattende, van een scheid; de voeten hebben sy an 't voorste deel omtrent het hooft, onder de ogen, omtrent de mond en tanden, gevoegt, om dat sijn achterste deel an het voorste gehecht is, en haar uitterste t'zamen vereenigen, hierom geschiet het datze haar drek onder door een doorgang naast an de mond uitlozen; Hier zijn'er acht, maar yeder in sijn gheslaght verscheiden. Sy worden van sommige Acetabula ('t welk een kopje beteekent) en krullen ghenoemt, die strikken gelijk, welke de oude Genees-Meesters om de vingers sloegen, waar mede sy eenige kliertjes en andere wijkende dingen aftrokken; Andere hebben de voeten kort en onnut, en twee heel lange snuiten, daar sy haar als an een anker mede vast-hechten, en als een schip tegen de vloet der Zee, vast-leggen; sy hebben een buize boven op het hooft, en de krullen oft voeten voor den buik, welken sy nu ter rechter, dan ter linker zyd overbrengen, en hier mede swemmen sy over Zee. *Aristoteles* heeft dese snuit nu Aulos, dan Mijkter ghenoemt, *Gesnerus* leest Phuseter, *Gaza* en *Plinius* hebben Naris, oft Neusgat overgeset: sy hebben ook een vinnetje rondom den buik, om te konnen swemmen, en haar in 't swemmen te beheerschen; van 't hooft hanght een buik van meerder ruimte, welkers vleesch niet in de lengte, maar in de rontte verdeelt, en met een huit bedekt is: nochtans weigert hem *Salvianus* een huit, en *Plinius* seit ook dat de Polypus met geen huit gedekt is: An haar geheele zyden worden eenige hayrtjes ghesien, welke dat gebruik hebben, als in andere vissen de kuwen. De uitlegger van *Nikander* noemtse Ostlingas, en *Aristoteles* Trichode, oft hayrige. So ghy haar innerlijke deelen besiet: na den mont volght een enghe keel, daar na een breedtachtighen rop, die van de Vogelen gelijk, daar de maagh anghehecht is in gedaante als van de Buccinum Kinkhoorn.

Arist: de Part: l. 4. c. 5.

Arist: H: A l.4 c.1. Plin: H: N: l.9 c.12.

Arist: de Partib: l.4. c. 10.

Plin: H: N: l.9. c. 12.

ist: de tib: l. c. 8.

n: H N: c.28.

Daar af-hanght een dunne darm, boven na de mond van de maag lopende, welke ruimer als de keel is. Van sijn hersfene oft 't geen daar na ghelijkt, hebben wy boven gesproken; sy zijn sonder blaas: de neus is noch overig welke yet met het hart gelijkvormig heeft, en die *Aristoteles* wil de voornaamste macht van ghevoelen te hebben. Dat vogtig en lijvigh deel, door welke de keeldarm na de maag loopt, is wat meer an den rugh gehecht · sy hebben een zeker swart vogt, voor bloed, in, so wy *Plinius* geloven: voor gal ghelijk het *Rondeletius* behaagt; want de natuur stort niet gemeenlijk in alle vrees uit, 't geen sy voor bloed bewaart, ook geen doorgangh, heeft de gelijkheid van sulken ader, waar door het, om het lichaam te voeden door het gheheele lijf verdeelt werd. Het is van het voedsel in een blaas oft vliesachtige rok afgescheiden; *Aristoteles* noemt het Mekona: *Gaza* noemt het Papaver, welke een uitgang, en einde heeft, daar den buik den drek ontlast, an dat deel dat een buise ghenoemt, en in 't bovenste deel gestelt is.

Plaats: Arist: H. A. l. 9. c. 28. Sy leven in zoute waters, maar in drinkbare worden sy niet ghevonden, en in de Pontus vergeefs gesocht.

Spijs: Arist: de Generat: L.1.c 1.&3. Sy eten visch, en zijn ook niet sonder kunne, want *Aristoteles* seit datter in alle, gedeel de lijfmoeders, en kloten, omtrent de teelleden gevonden werden.

De wijfjes verschelen van de mannetjes, om dat het mannetje onder swarter als boven is, en alle deelen ruwer als het wijfje heeft, met verscheide tussen-lopende strepen verdeelt, en een scherper start. In 't mannetje is ook een doorgangh onder de keel, die van de hersfene na den onderbuik strekt, en dat geen, daar die na toeloopt heeft de gedaante van een mam: 't Welk in de wijfjes dobbel, en in 't opperdeel gestelt is.

Teling: Arist: de Generat: l 1. cap. 15. Wat angaat haar teeling: Datse metten rug tegen malkander gevoegt werden, en lang t'samen blijven hangen, om datse koud zijn is ondervonden: Datse mette mond versamelen, en met onderlinge omhelsing van haar voeten oft krullen gevoegt werden, is elders van *Aristoteles* verhaalt.

Sy schieten zaad door seker doorgangh, en dat doen zy in 't opperdeel, daar de huid ghescheiden is, en de Zee invalt; De wijfjes hebben eerst onverdeelde eyren, daar na verdeelde: Maar wijl sy onvolmaakt uitgheschoten werden, groeijen sy op de wijs van de wormen, na dat sy van 't mannelijke zaad haar levendige kracht ontfangen hebben. Sy hangen an een lijn als een druive tros an malkander, en soo haast de levendige kracht haar geraakt heeft, komen er levendige diertjes uit.

Van haar sinnen word niet getwijfelt. Datse slapen en dromen hebben wy by *Aristoteles*.

Gebruik: Arist: H. A.l.4.c.14. Galen: de cibis: bon: & mal: succ: Sy wierden eertijds op de tafel gebragt, en voornamentlijk die swanger oft vol kuyt waren. Ook zijn sy nu uit onse keuken niet gebannen uitgenomen eenige geslagten van de Polijpus. Datse een siltig en overvloedigh rauw sap hebben schrijft *Galenus*: Datse winden verwekken, en ghestooft beter werden, om dat haar schadelijke vogtigheid daar door werd afgeveeght, schrijft *Diphilus*. Of de kuyt ook eertijts onder de spijs geacht is, staat in twijfel.

II. OP-SCHRIFT.

Van de sachte Bloedlose in 't bysonder.

I. HOOFT-STUK.

Van de Polypus oft Veel-voet.

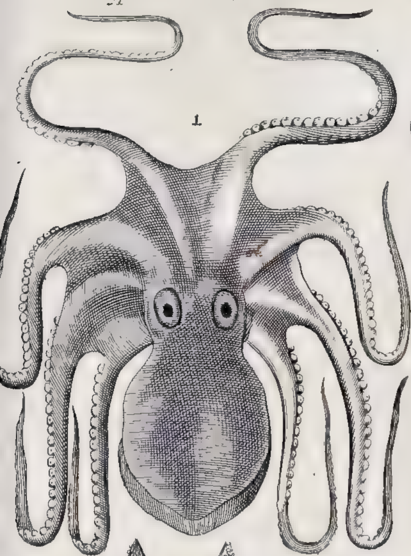
Aldrov Exang: 1. c 2. SO veel van de sachte bloedelose in 't algemeen, nu sullen wy in 't bysonder van de selve handelen. Onder dese worden gerekent de Polypus, Sepia oft Meer-spin, en Loligo, daar wy de Zee-Haas sullen by werpen.

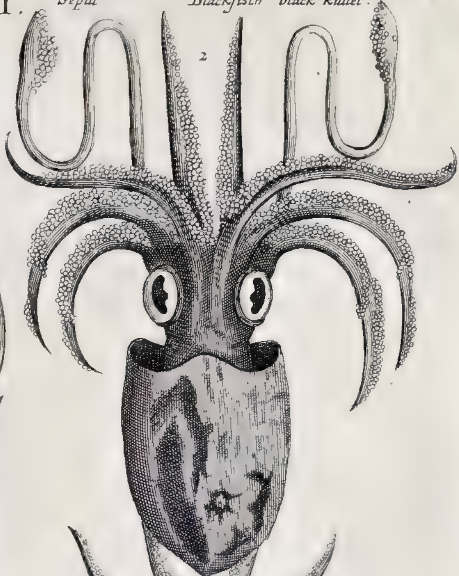
De Polypus, die ten ansien van de Redenkavelaars nu Polupous dan Poulopus en z: genoemt wert, heeft sijn naam van de veelheid van sijn voeten bekomen. *Antiphyllus Bisantius* heeft hem in seker puntdicht Poulypode genoemt. De Lakoniers Anosteon oft sonder been, eenige weder Onos oft Zee-ezel, en de huidendaaghse Grieken, noemen hem Octopodos oft achtvoetige.

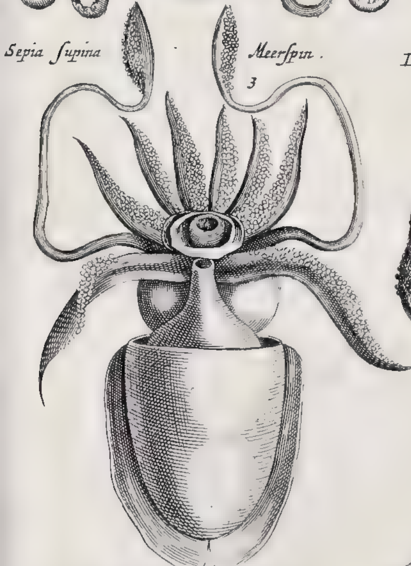
Onderscheyd. Wat angaat sijn beschrijvingh; Dat hy den buik, so in gestalte, als gevoel, mette Sepia oft Meer-spin ghelijk heeft, namentlijk de keeldarm langh, daar den rop anvolgt, daar weder de maagh anghehecht is, en datter een enkele darm ande maag hangt, en tot 't einde uitgestrekt is, heeft *Aristoteles* naghelaten. Dat de hersfene in de opghesnedene dobbel is, verhaalt uit *Aristoteles Atheneus*, die ook seit dat het bloet roschachtig, en in een blaas besloten, Mekone genoemt is, en na 't seggen van *Ætranus* en de uitlegger van *Aristophanes* boven de maaghe gelegen is, en dat hy minder van dit swarte bloed, als de Sepia, en 't selve omtrent de neus heeft; Dat hy armen oft krullen heeft, en sijn verw verandert: Dat het bloed verlooren zynde weder angroeyt, en nimmermeer ontbreekt heefter *Aristoteles* by gedaan. Syn hooft is, soo langh hy leeft hardachtigh, en als opgeblasen. Dat deel 't welk korter en meer rond is, wort onder andere in de sachte bloetlose den buik genoemt. Hy heeft twee oogen boven de voeten: De mond en tanden in 't midden van de voeten. Hy heeft als andere acht groote voeten met een vliesch t'saam gevoeght, niet alleenlijk om te swemmen, maar ook om te gaan, welkers vier middelste de grootste zijn, so datse dikmaal twee ellebogen te boven gaan, met een dobbele rije holletjes, met welke sy de spijs an de mond brengen: De overighe vier, onder en boven twee, zijn heel klein, sy worden van eenige armen, van sommige schenkels, en krullen, van *Plinius* baarden ghenoemt. De Acetabula oft holletjes noemt *Aristoteles* Plektanes, andere Cotyledones, *Antiphilus Bisantius* Elikas, *Antipater* Thettalus Plochmous, *Ovidius* Flagella oft swepen, Andere gelooven datse van *Hezychius* en *Varinus* Prethma genoemt werden; Andere eigenen dat an 't hooft toe: Den rug noemt *Plinius* het glatte

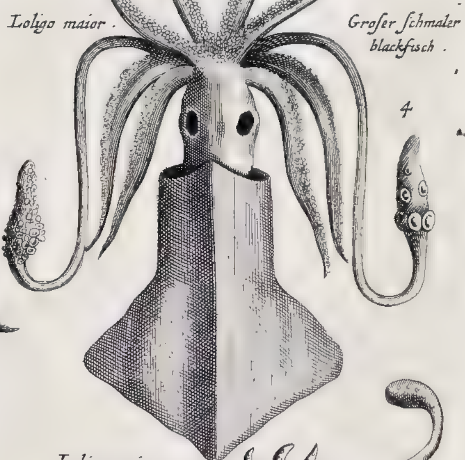
(Right margin notes: Arist: Partib: 2. c. 8. — Athen: Dipnos l. 7. — Arist: H A l.9.c — Arist: H A. l.4.c. — Arist: H: A. l.4.c.9)

Tab. I.

Polypus.
Polkuttel.
1

Sepia
Blackfisch black kuttel.
2

Sepia ſupina
Meerſpin.
3

Loligo maior.
Groſer ſchmaler blackfisch.
4

Loligo minor
5

Lepus marinus.
Seehas
6

Oua ſeparum
7

Sepiola.
Kuttel fisch Klein blackfisch.
8

glatte deel daar de rye van de kopjes oft holletjes begint; hy heeft een ſwakke nek als hy gedrukt werd: *Ariſtoteles* eigent hem een ſmal vinnetje toe, dat in 't midden voortkomt, om dat hy een kleinen buik heeft, die hy mette voeten beſtueren kan: om die oorſaak ontkent *Plinius* dat hy een vin heeft: Datſe ſo klein is, datſe niet oft nauwlijk geſien werd, hebben wy by ondervindingh gheleert: Op den rugh heeft hy een buiſe, daar hy het zee-water door uitſpeuit, en die buiſe brenght hy dan an de rechter, dan an de linker-zyd over; hy heeft een ſnuit als een Papegay, ſo wy *Scaliger* en *Bellonius* geloven: Hy is ſonder huid, hoewel *Bellonius* ſchrijft dat de voeten met een huid gedekt zijn; Sijn viſch is wit, vol holletjes en doortochten, gelijk wy by *Galenus* en *Plutarchus* leſen.

[Ariſt: H. A. l. 4 c. 9.] [Plin: H: N: l. 9. c. 29.] [Scalig: Exercit. 218.] [Bellon: Op. var. l. 1. p. 14.] [Galen. de Cauſ. Sympt. l. 3.]

Sy zijn overvloedigh inde Adriatiſe zee: De Thaſus en Karia voeden de beſte, en Korcyra heel groote: Datſe inde uitterſte deelen van Karteja een talent ſwaar werden, ſchrijft *Strabo*. In de Pontus Euxinus worden geen groote ghevonden, ſoo wy *Oppianus* volghen: Omtrent den Helleſpont gantſch geen, om dat deſe zee na 't Noorden hellende, de ſlagregens onderhavigh is. Haar ſpijs zijn Moſſelen, die ſy met het omhelſen van haar krullen vermorſſelen, en daarom worden haar ſchuilplaatſen uit de ſchelpen die daar voorleggen bekent, ook de Krabben, Kreeften, Landkrabben en Springhanen, welkers viſch ſy uitſuigen; voorts andere viſſen, en diergelijke: Alle deſe ſlokken ſy met ſulken graagheid in, datſe haar ook niet van haar eigen geſlagt onthouden, en ſo wy *Ælianus* geloven, worden de kleine van de groote gevat, en haar tot ſpijſe. Sy eten voornamentlijk graagh menſchen-vlees: En *Trebius Niger* by *Plinius*, verhaalt datter geen dier inde zee wreder in 't verſcheuren van menſchen-vlees is; Dat ſy dat omhelſen, zuigen, met zuigen van malkander trekken, en de verdronke en ſwemmende menſchen met gewelt anvallen: Datſe ook boomvrughten eten, en Somers op 't lant komen, is ſeker; datſe uitte planten den olyfboom graagh eten, en dien met haar ſcharen omvatten, heeft behalven *Atheneus*, *Oppianus* verhaalt; Datſe haar om de Vygbomen krullen, die an de waterkant ſtaan, en de vrught eten, hebben wy uit *Klearchus*. Of ſy haar eigen ſcharen inde Winter by gebrek af-eten, en of die weder angroeijen, is in twijfel; nochtans wordt het van de voornaamſte ſchrijvers *Alceus*, *Diphilus*, *Heſiodus*, *Oppianus* en *Ælianus* beveſtight, daarom ſeitmen datſe by *Iohannes Grammaticus* Kolobopodai genoemt werden, maar *Ariſtoteles* en *Plutarchus* oordeelen dat valſch te zijn, en die ſeit dat ſommighe haar ſcharen van de kongeralen hebben. Datſe in kunne verſcheiden zijn, is buiten twijfel, en dat het Mannetje van 't Wijfje verſcheelt, om dat hy uitſtekender van hooft is, en yet in ſijn ſchaar heeft dat een teel lid ghelijk is, daar twee wijde holletjes in zijn; dat het lid als uit een zenu beſtaat, en tot het midden van de

[Strabo: Geogr. l. 3.] [Oppian: Halieut. l. 1] [Spijs.] [Ælian: H: A: l. 1. c. 1.] [Atheneus Dipnoſ. l. 7.] [Oppian: Halieut. l. 4] [Oppian: Cyneg. l. 3.] [Ariſt: H: A: l. 8. c. 2.] [Ariſt: H: A: l. 5. c. 6.]

ſchaar ſtrekt, wordt beveſtight, en dat die ſchaar an de neus van 't Wijfje ghehecht is. *Atheneus* zeit dat die ſchaar alleenlijk ſcherper en witachtigh is, an ſijn einde in twee gedeelt, en an den rugh gevoegt: *Plinius* noemt hem mogelijk de ſtart.

[Athen: Dipnoſ. l. 7.]

Van haar verſamelingh weten wy dit; datſe 's Winters als ſy ſchuilen (ſy verſchuilen twee maanden) verſamelen, en eyren oft kuit krijgen: Sy voeghen mond an mond, en haar Acetabula oft holletjes ook te ſamen; de een word met dat gene, 't welk het hooft genoemt is, genodight, en breid ſijn armen uit: d'ander ſijn krullen ook uitſtrekkende, voeght ſich ſoodanigh, dat haar holletjes op malkander paſſen. Sy ſchieten haar kuit door de buiſe, en dat in de Lente; Van de kuit ſpreekt *Ariſtoteles* aldus: Sy leggen yet in holen oft ſchulpen, oft andere holle plaatſen, de krullen van de Wijngaard, oft de vrught van de witte populier gelijk; De geleide kuit hanght overal an de wanden van de holen, in ſo grooten overvloed, datſe uitgenomen zijnde, een holte vervult, veel grooter als het geen daar ſy in geleid was: Deſe op den vijftighſten dach opbrekende, komender kleine Polijpi uit, die op de wijs van de Spinnekoppen gins en herwaarts kruipen, en hoewel ſy niet alle de leden ſightbaarlijk gevormt hebben, nochtans vertoont ſich de vorm van 't geheel: Maar veel komen om haar ſwakheid te ſterven; en zijn ſomtijds ſo klein gevonden, datſe niets verdeelt hadden, en nochtans als verdeelt haar beweeghden; 't welk *Plinius* kortlijk aldus verhaalt: De Polijpus oft veelvoet ſchiet ſijn kuit inde Lente, de krullen van den Wijngaard gelijk, en dat ſo overvloedigh, datſe de holte vervullen daar haar de zwangere ingeleit hebben. Sy kippen op den vijftighſten dach, en vele komen om de groote menighte te ſterven. Het Wijfje van de Polijpus, ſit oft op de eyren, oft ſluit alleenlijk het hol met haar uitgebreide armen; dit hol word heel konſtelijk uit veel kleine ſchorſſen en ſchulpen als met een bolwerk omcingelt. Van den ouderdom leſen wy by *Ariſtoteles* aldus:

[Teeling.] [Ariſt: H: A: l. 5. c. 12.] [Ariſt: H: A. l. 5. c. 18.] [Plin: H: N. l. 9. c. 51.] [Ariſt: H: A. l. 9. c. 59.]

Weinige van de Polijpus leven twee jaar, want haar natuur verſwakt heel lichtlijk: Tot een bewijs-reden is, dat hy gedrukt, altijd yet van hem geeft, en ten leſten verdwijnt: En dit lijden de Wijfjes na de baringh meerder, en worden ſoo loom, datſe van de baren beweeght zijnde, dat niet gevoelen; Sy worden ook lichtlijk van de Duikers ghevanghen, en ook ſo ſlijmerig, datſe onbequaam zijn om te jagen; maar dat ſy geen twee jaar leven, daer van is dit een bewijs, dat hoewel de Polijpus is voortgekomen, ſo omtrent de Somer, als omtrent den Herfſt, ghy nochtans niet lichtlijk een groote vinden ſult, maar voor die tijt zijnſe aldergrootſt: Derhalven ſeitmen datſe na ſy gebaart hebben, beide ſo ſwak werden en verouden, datſe ook van de minſte viſchjes gegeten, en lichtlijk van haar ſchuil-plaatſen afgetrokken werden: Voor die tijd ghe-

Ælian: H. A.l 9.cap 30. ſchied ſulkx niet. *Ælianus* ſchrijft dat haar geilheit toe, welken *Oppianus* daar in toe-ſtemt. Nochtans leeft hy, hoewel in hondert ſtuk-
Beweging: ken gheſneden. Sy ſwemmen met vinnen en voeten, en dat ſchuins; ſy bewegen de voeten na dat deel 't welk het hooft ghenoemt werd, ſo datſe al ſwemmende voorwaarts uitſien en het hooft achterwaarts houden; ſy ſwemmen ſoo veiligh onder water, dat ſy op het vocht ſchijnen te dryven. Als ſy op het droog lopen, (ſy ſoeken ruwe en geen glatte plaatſen) wijl haar bewegingh met ſtoten en trekken gheſchiet, vatten ſy yets an, want al wat ſy met het voor uit werpen van haar krullen vatten, houden ſy heel vaſt, en bewegen ſoo met het trekken van haar ſcharen het lichaam voort, tot die plaats die ſy gevat hebben.

Soo ghy haar verſtand en ſneegheid inſiet: *Atheneus* noemtſe Anoeton oft uitſinnig; *Plinius* noemtſe bot, om datſe na de menſchen toe ſwemmen en voor haar vervolghers niet vlugten. Sy zijn niettemin ſneegh en liſtigh;
Ariſt: H: A:l 9.cap. 37. Want al wat hy vanght brengt hy eerſt in ſijn hol, en de viſch opgegheten hebbende, werpt hy de ſchulpen uit, en jaaght op die viſchjes die daar na toe ſwemmen. De ſelve weet ook de hoornviſſen aartigh te openen, en eet haar
Plin:H.N. l.9.c 30. viſch op. Men moet niet voor-by gaan (zeit *Plinius*) 't geen ten tijde van de Burgemeeſter *L. Lukullus* in Betika van de Polypus ondervonden is, en 't geen *Trebius Niger* uit ſijn met-geſellen heeft verhaalt; Dat hy heel graagh na ſchulp-viſſen is, die hy met het anvatten t'ſamen drukt, en welkers ſcharen hy afſnijt, en dat hy ten overvloet uit de rovende ſijn voedſel haalt. De ſchulp-viſſen zijn ſonder geſicht, en hebben geen ghevoel als van haar ſpijs, oft eenigh gevaar. De Polypus leit haar lagen als ſy gapen, werpt daar een ſteentje binnen, en ſwemt ſo veilig om haar, en eet haar viſch. D'ander trekken haar wel t'ſamen maar vergeefs, wijl ſy door het ſteentje belet, en als met een beitel gekloofs zijn: ſo groote ſneegheid iſſer ook in de alderbotſte dieren. Datſe haar verw veranderen, en alſoo de viſchjes bedrie-
Athen: Dipnoſ: l. 2. gen, is ook ghemeen; Hier in is verſchil, dat *Theogenes* en *Phocylides* ſchrijven datſe die verw
Plin: l. 9. c. 37. maar veinſen te hebben. *Plinius* en *Antigonus* ſchrijven, en die dat hy de verw van de plaats, deſe dat hy de verw van alle dinghen daar hy by komt, anneemt, 'twelk *Scaliger* ook van het zand ſchijnt te verſtaan. Verſcheyden brenghen hier van verſcheyden oorſaken voort. *Plutarchus* ſeit dat hy ſulkx uit looſheid doet, en om dat hy een doortochtigh en doorſchijnend lijf heeft. Andere, ghelijk *Theophraſtus* ſchrijft, eigenen dat ſijn vrees toe, ghelijk de menſchen na de verſcheyden bewegingen van 't hart anders, en anders in 't angeſicht geverwt werden. *Bellonius* ghelooft dat ſulkx om ſijn ſachte huit die lichtelijk kan geſtroopt werden, gebeurt: Welkers verw ghy nu wit (dat hy deſe niet kan annemen ſult ghy by ſommige vinden) nu roſch, dan blauw, nu weder ver-
Plin: H. N. l. c. ſcheiden gheſprenkelt ſien ſult. Hier toe behoort ook dat 't welk by *Plinius* ſtaat; Dat de

Polypus na den anghel haakt, en die met ſijn ſcharen, maar niet metten beet angrijpt, en niet eer los laat voor dat hy 't aaſch rondom afgegheten heeft, ſchoon hy ook metten riet-ſtok boven water getrokken werd: Maar het is by na een wonderſtuk, 't geen *Trebius* by den Plin: l.9 c. 30.
ſelve verhaalt. Te Karteja, ſeit hy, is hy ghewoon in de plaatſen daarmen groote viſſen verkoopt, te komen, in haar meren, die na deſe geopent zijn, te loopen, en aldaer gheſoute ſtukken te roven, en met ſijn geduerighe dievery maakt hy ſich heel onwaard, by die daar de bewaring over hebben. En hoewel hem eenig beletſel van t huin-hagen tegen geworpen wierd, ſoo klom hy nochtans daar over, en kon niet als door de ſneegheid der honden betrapt werden. Deſe hebben hem in 't wederkeren omſinghelt, en de wachters opghewekt zynde, ſchrikten voor deſe nieuwigheid. Voor eerſt was ſijn grootte ongehoort, daar na de verw als van een die met pekel beſtreken is, en van een quaadaartigen reuk. Wie zoud aldaar een Polypus verwacht, oft alſoo gekent hebben? en ſy meenden ook datſe met wanſchepſels vochten; Want hy ontſtelde de honden met een vreeſlijke anblaſingh, die hy nu met ſijn krullen ſloegh, en dan met ſijn ſterke ſcharē omvatte, ſo dat hy naulijk met een drytandige gaffel konde neder gemaakt werden. Sy hebben an *L. Lukullus* een hooft vertoont ſo groot als een vat van dertig emmers nats, en (op dat ik de woorden van *Trebeus* ſelf ghebruike) baarden die men naulijk met twee armen omvangen konde, en die XXX. voeten lang waren, met Acetabulen oft hollen als een groot bekken, met tanden na evenbedeelingh groot. De bewaarde overblijfſels zijn tot een wonderſtuk opgehangen, en woegen DCC. pond. 't Geen van een ander, die te Puſſoli de gheſoute viſch-ſtukken van de Koopluiden Ælian: H.
roofde, gezeit werd, beſie dat by *Ælianus*. A. l. 13. c. 8.

Wat angaat haar gebruik: datſe eertijds in de ſpijs gebruikt zijn, is ongetwijffelt. Op de Bruiloft van *Ephikrates*, die de Dochter van Athen:
Kotijs Koning van Thracie troude, waren'er Dipnoſ. l. 4.
hondert. *Mneſimachus* diſcht de ſelve by *Atheneus* mede op. By de Grieken wierden ſy ook Dipnoſ: l. 9.
op ſeeker Vierdach, van de Vrienden malkander toegezonden; Sy zijn nochtans hardt van viſch, en ſwaar om te verteeren, daarom worden ſy met ſtokken ghebeukt, oft op de ſteenen gewreven, om de hardigheit van haar veſelachtige viſch te breken: Men zeit dattet hooft heel lekker is. De viſch ſelf wel verteert zynde, geeft veel voedſel, maar heel rauw van zap. *Plinius* zeit dat hy pekel van ſich geeft, Plin: H.
die daarom in 't koken niet moet bygedaan, N. l. 32.c. 10.
en dat hy met een riet moet geſneden werden, mits hy door yſer beſmet werd, en een quaadaartigheid antrekt; wijl de natuur verſwakt. Sy worden geſoden beter geagt als gebraden. De Rymer *Philoxenus*, is in ziekte vervallen en geſtorvē, om dat hy een geheelen, behalven het hooft opgegeten hadde. 't Selve is ook an *Dio-* Plutarch:
genes Cynikus geſchiet, die hem rauw ingeſlokt l. an aqua igne Me-
hadde. Sy hebben ook haar plaats in de ghe-lior
nees-

nees-konst. *Plinius* schrijft dat het bloet mette gestampte, en opgeleide Polypus gestopt wert. *Myrepsus* brandt den selven in den oven met hout van den Olijf-boom, tot asch, en menght een once van dat poeijer met een half once Kalchantum, en blaast dat in den neus, om het vleesgewas, Polypus genoemt, weg te nemen. Volgens *Hippokrates* zuivert de gebrande asch de Kraam-vrouwen. Sy word ook om te ontvangen ingegeven: In witte wijn ghesmoort verwekken sy de maandstonden: sy verzachten de lijf-moer en worden, als die uit haar plaats wijkt wel daar tegen gebruikt. Datse geilheid verwekken, ghetuigen behalven *Diphilus*, *Ægineta*, en *Diokles*, ook *Alexis* en *Xenarchus* by *Atheneus*. *Iovius* schrijft datse gezouten, uit Dalmatie, en Illyrie na Venetien overgesonden werden, en dat het uiterste van haar krullen en holletjes van de oude mans gezocht werd om kinderen voort te telen. De oorzaak daar van leit *Mnesitheus* op haar winderigheid, *Iovius* op haar siltigheid, en *Aldrovandus* op de menigte van't zaad dat sy voortbrengen.

Hipp: l. de ...ter: ...ect: de ...atur: ...ulier.

Sy hebben vyandschap mette Zee springhaan, mette Garnaat, Kongeraal, en Negenoog. De Zee-springhaan schrikt zo zeer voor hem, dat hy hem omtrent sich siende gheheel sterft; 't Welk *Ælianus* ook verhaalt. Van de kongeraal word hy gescheurd; De negenoog byt hem met sijn hechte tanden de armen af. Als *Bellonius* den selven te Epidaurus op sneet, heeft hy de magen mette krullen van de Polypus vervult gevonden. Datse onbeweeghlijk blyven, so der ymant wijnruit opwerpt, schrijft *Ælianus*.

...fkeer. ...in. H: N. ...9. c. 62. ...Elian: l. ...9. c. 38. ...Elian: H: ...: l. 1. ...ap. 32.

Wat angaaet haar geslagt en onderscheid, daar in zijn de schrijvers verscheiden. By *Atheneus* zult gy uit *Aristoteles*, en *Speusippus* vinden dat de Heledo, Polipodines, Bolbotynes, en Osmyles gedaanten van de Polypus zijn. By den zelven worden ook van de Nautilis en Trepsichrotes gesproken. De woorden van *Aristoteles*, volgens de vertalingh van *Scaliger*, zijn dese: De geslaghten van de Polypus zijn veelerlei. Het een swemt dikmaal by na boven water, 't welk ook het grootste is. Van deze zijn die het an de stranden houden veel groter, als die in de diepte houden. Het ander is een geslagt van kleine, verscheiden geverwt, en werden niet gegeten; Noch twee andere, namentlijk de Eledona, die met zonderlinghe lenghte van beenen en alleen onder de zachte bloedloze met zonderlinge holletjes versien is, wijl andere maar twee hebben, en dan die geen welken andere Bolitæna, en Olentia noemen. Ten lesten zyner twee andere met schulpen; De een word van sommige Nautilus en Nauticus genoemt: Maar van andere de kuyt van de Polypus. Diens schulp is hol en de kleine visch Pecten oft kamoester gelijk, maar is an hem uitte natuur niet vast gehecht. Hy loopt veel omtrent het landt, daar hy van de baren op't droog geworpen werd, daar hy uit de schulp vallende, oft gevanghen werdt, oft in't water sterft. Dit gheslaght is ook klein

Onderscheid. Athen: l. 7. Arist: H: A. l. 4. c. 2. Scaliger edit.

en de Bolitæna ghelijk. De andere leeft in de schulp als een Slek, en gaat daar nimmer uit, maar steekt sijn armen wel buiten; soo veel *Aristoteles*. Daar zijn dan vijf gheslaghten van de Polypus, van welke twee in schulpen woonen, en dry sonder schulpen leven, tussen welke de huidendaaghse weinigh onderscheid menen te zijn. De Eledone heeft sijn naam van elein, dat is vatten, om dat hy alles anvat, oft van eauten edein, om dat hy sich selven knaagt. De Ozæna Oxolos, en Osmylos, heeft den naam van de sware reuk van't hooft. De Osmylus ruikt so wel, dat *Gillius* seit noit iet geroken te hebben (ja ook als hy doodt was) dat meer na de Muskus helde: nochtans verhaalt *Pollux* dat hy tusschen sijn krullen en 't hooft een buise heeft, daar hy een stinkenden reuk uit-schiet.

De Bolitena die ook Bolbotine genoemt werd, is by *Scaliger* Olentia; oft liever Putilia genoemt. *Gillius* seit, dat hy gelijk de Polijpodine alleenlik in naam van de Osmylus verscheelt. *Epicharmus* seit by *Atheneus* dat hy na de Zee ruikt: Hy is niet in de Euripus; in Lakonie overvloedigh, en hy jaaght op de Mena en kleine Sepia oft Meerspin: Hy is totte teelingh meer als andere bequaam, en word van sommige gedrooght; om de klederen in 't water een lieflijken reuk te geven.

Plin: H: N: l. 9. cap. 30.

II. HOOFT-STUK.

Van de Sepia oft Meerspin.

De Sepia by de Thebaners Opisthoha, is by de Arabers Sarathan en Sarthan ghenoemt; Hy wordt by de Grieken Sepia ghenoemt, niet om dat hy Sepibus, dat is binnen Thuinhagen besloten zijnde, lichter gevangen werd; maar om dat hy met Inkt, oft een swarte vogtigheid, als een rotachtige vuiligheid, welken de Grieken Sepedon noemen, vervult is.

Wat angaat sijn beschrijving; hy heeft veel deelen mette Polypus, meer mette Lolligo gemeen, en ook enige eigen; hy komt mette Polypus over een, om dat hy kleine vinnen heeft: dat die smal, en over den geheelen buik geleit zijn, en hy een buik in gestalte, en gevoel met den selven gelijk heeft, lesen wy by *Aristoteles*: Mette Lolligo heeft hy den buik in grootte gelijk, die nochtans in de Sepia breder is: Hy heeft korte benen, boven ses kleine voeten, en de leste groot en hard; de overige twee van de acht heeft hy beneden, en die aldergrootst: twee lange snuiten, an't einde met twee krullen versien, daar op sy haar als op een anker verlaten, en in onweder, als een schip, an vast leggen, met welke sy ook jaghen, en den roof van verre an den mont brengen. *Plinius* noemtse voeten. Sy hebben ook een lijfmoer met geledingen, in twee gedeelt is, daar de Polypus een ronde lijfmoer heeft: Het is de Sepia eigen, dat hy behalven sijn buise, tusschen het hooft en den buik uitstekende, ook overvloet van sijn swarten inkt oft vogtigheid heeft, en daarom meer als andere, om dat hy veel an de stran-

Beschrijvingh. Arist: de Partib: l. 4. c. 8. Arist: H. A. l. 4. c. 1. Arist: de Partib: l. 4. c. 9. Plin: H: N: l. 9. c. 28.

ſtranden verkeert, en niet anders om ſich te behelpen heeft, daar de Polypus ſijn armen, en de veranderingh van ſijn verw ten dienſt heeft: deſe vochtigheidt heeft hy niet in dat deel, 't welk my tis oft neus genoemt is, (daar *Plutarchus* een van den hals af-hangend blaasje van maakt) maar onder an den buik, daar de darm na boven begint te lopen, en heeft ſijn buis daar mede toeghedekt. Deſe vochtig heidt wordt by *Galenus* Tolos Hypoſpagma en Oteron, by *Nikander* Chole; en by *Ælianus* Apoſphagma ghenoemt. *Ariſtoteles* doet-'er by dat hy 's nachts glinſtert als de hoofden van ſommighe Viſſen: Hy heeft ook op den rugh een breede ſterke ſchulp, tuſſchen den rugh-graat en den mondt, van een middelbare natuur, die een voſe en breukſame lijvigheidt in ſich bevat. *Atheneus* en *Dioſkorides* noemen het Oſtrakon, *Kolumella* Teſtus, en Teſta oft ſchulp: dat van de rugh van de Sepia afgenomen zijnde, is het op ſijn bovendeel witachtig, hard en glat; maar onder met een voos mergh vervult, 't welk wat ruwachtigh op de wijs van het hout met veel aderen onderſcheiden is. De Hoogduitſen noemen dat Fiſchbein: Sy worden dikmaal van twee ellebogen langh gevangen; Datter inde Pontus geen gevonden werden, ſchrijft *Plinius*: Datſe in de Noord-Zee zijn, wijl ſy koud en bloedloos zijn, is wonder: Sy werden meer in Vrankrijk als Italie ghevonden, meer in de Adriatiſe als de Tyrrheniſe zee. *Archeſtratus* prijſt die omtrent Abdera, en Mazonia ghevangen werden; datſe alleen an de ſtranden leven, hebben wy by *Ariſtoteles*: Datſe inde kuilen van de zee houden, by *Oppianus*.

Ariſt: l. de Senſu: & ſenſat,

Plaats:

Aldrov. l. 1. cap. 4.

Ariſt: de Partib: l. 4. cap. 5.

Spijs. Ariſt: H. A l. 9. c. 37

Hy leeft met kleine viſchjes, en dikmaal met de Mugilis oft Meeralet, die hy met ſijn langhe ſnuiten vat. Somtijds overwint hy ook grooter viſſen.

Teelingh. Plin: l: 9. cap: 31.

Syn teelingh geſchied aldus: Sy verſamelen met omhelſing van malkanders lichamen, en voeghen den neus en haar armen ook teghen malkander. Datſe mette mond verſamelen heeft *Plinius* valſchlijk beſchreven. Het wijfje word in de lente ſwanger, en draagt vijfthien dagen: Terſtond krijgt zy kuyt zo wit als hagel, en zoo groot als Myrth-beſijen. Als zy de kuyt geſchoten heeft beſproeit ſy die met haar Inkt. Daarom wordſe dan ſwart, en ſy hangt als met een lijmigheid an malkander gelijk een druivetros; Het mannetje ſchiet ook ſijn teelzaad uit, daar de kuyt harder en ſwarter af werd, en yder karl zo groot als een druivekarl groeyt. De kleine Sepia komt op den vijfthienden dach uit, met het hooft voor, en an den buik gehecht, gelijk de vogels: Hoe wel de anhechting van den navel noch niet klaerlijk blijkt? Dewijl dan de kleine Sepia in ſijn witten dop groeyt vermindert dat wit ghelijk in de eyren van de voghels den doijer, en ten leſten iſſer geen. De ogen van de kleine Sepia zijn als in andere dieren heel groot. Als de Sepia nu volmaakt zynde, wil uitkomen, begint ſy ſich met een vliesje te doorſnijden. De kleine Sepia verbaaſt zynde ſchiet ſijn drek uit, en

Ariſt: H. A. l. 5. cap. 17. Scaliger Edit:

Ariſt: l. c. Plin: l. 9. cap. 51.

word daar van roodachtig Maar zy baart omtrent het lant, tuſſen de bieſen, daar eenig wier angegroeyt is, oft yet anders dat uitte Zee opgeworpen is, gelijk enige takkeboſſen, oft ſtenen. Datſe geen twee jaar leven ſeit *Ariſtoteles*.

Kunne.

Haar kunne word lichtlijk onderkent: De Mannetjes zijn voor ſwarter, hebben alle deelen ruwer, met tuſſen-lopende ſtrepen onderſcheiden, en een ſcherper ſtart. Het Wijfje heeft twee darmen als mammen, die den buik opgeſneden zijnde, licht geſien werden.

Ariſt: H. A. l. 4. c.

Verſtand. Plin: H: N: l. 9. c. 29. Ariſt: H: A: l. 9. c. 37

Tot haar verſtant behoort, dat de Mannetjes de Wijfjes, metten elger getroffen zijnde, ſoeken te helpen: maar het Mannetje getroffen zijnde, vlught het Wijfje. Dat ſy alleen haar inkt gebruiken, niet alleenlijk als ſy vreſen, maar ook om haar te verberghen: Datze wanneer ſy voelen datſe beide gevangen zijn, het zelve ſwarte zap dat zy voor bloed hebben uitſtortende, en 't water verdonkerende, haar verſchuilen. Dat hy van den hals een krul als de ſim van een Hanghel uitſchiet, en voor de viſchjes om daar in te byten voorleit, en die weder na ſich halende, den roof tot ſich trekt: Ten leſten dat hy by onweder an ſijn eighen rotſen met ſijn ankertouwen vaſt blijft hanghen, en ſijn angheboorne kabel an die harde ſchorſſen hecht.

Ælian: H. A. l. c. 34. Philes in Jamb:

Oppian: Halieut: l. 2

Gebruik.

Sy hebben ook nu, gelijk eertijds haar ghebruik in de ſpijs: Want men plaght de Mena mette Sepia oft Meer-ſpin te verſachten, en op de bruiloft van *Ephikrates* worden ook de gebraden gedacht. Die vol kuyt zijn worden voor beſt ghehouden, voornamentlijk in de maanden Januarius, Februarius, en Maart Sy worden meeſt geſoden, en beter als de gebraden gheacht. De grootſte worden in Illyrie ghezouten, en van daar na Venetien, Genoa, en Milan ghevoert. Om de geilheid te verwekken ghebruiken zommighe haar met noten: De kuyt op 't landt geworpen, ſnerken ſommighe inde pan. *Sethi* ſchrijft datſe ſwaarlijk verteert werden, en weinigh goet ſap hebben. Sy hebben ook haar ghebruik in de genees-konſt. *Galenus* vermenghtſe met eyerſchalen, en oly tegen de tandpijn. *Hippokrates* ſchrijftſe dikmaal voor in vrouwe ſiekten: *Celſus* en *Dioſcorides* ſeggen dat haar Inkt den buik verzacht: De kuit oft de eyren doen het water loſen, ſoo *Plinius* ghetuight. *Marcellus* maakt uitte ſelve een ghenees-middel om de vlekken van 't lijf te verdrijven; Het os Sepiæ is bequaam om de tanden te ſchueren, welk been oft os Sepiæ *Geſnerus* ook ſeit tegen de gebreken van de borſt met water gedronken te werden.

Onderſcheyd.

Van het onderſcheid komt niets voor; *Rondeletius* noemt dit Viſchje Sepiola, 't welk hy aldus beſchrijft: Het is, ſeit hy, de jonge Sepia gelijk, niet meer als een dikken duim groot, met acht voeten en twee ſnuiten, maar heeft geen vin oft ſwaard op den rugh; weerzyds heeft hy een vinnetje als een klein vleugeltje, maar rond, en in geſtalte en ſtand de vinnen van de Sepia oft Lolligo niet gelijk, en z: Het is verſcheiden geverwt, en met kleine ſtippen

op

op den rug getekent: In mond, ogen, buise, en innerlijke deelen van de Sepia niet verscheiden, maar zachter van visch.

III. HOOFT-STUK.

Van de groote en kleine Loligo.

Naam.

DE groote Loligo is by de Grieken Teuthos, by *Gaza* Lolium, by de Francen Kalamar, van de gelijkkenis van een schrijfkoker, oft om datter al in ghevonden werd dat om te schrijven noodigh is, genoemt. De kleine hebben sy Teutida genoemt; Wat sy mette Polijpus en Sepia ghemeen hebben, is in 't Hooft-stuk van de Sepia uitgeleit: Dit doen wy hier alleenlijk by; dat de snuiten oft promuscides van de Loligo, by *Apulejus* Ligulæ, en 't geen voor in 't lijf hard oft hecht gevonden werd, Xiphos oft Gladiolus, dat is swaardtje genoemt werden. Sy verscheelen van de Sepia om dat sy den buik, by *Aristoteles* Koilia, by *Atheneus* Zomation genoemt, langer, en twee ontfangers hebben, die de ghedaante van een maagh verbeelden, maar de kleinste volght na den rop, en is in 't antasten verscheiden, wijl ook het geheele lijf zachter van visch is: Ook draaght hy behalven sijn inkt, die hy omtrent de neus heeft, een purpurverwige vogtigheit, die *Atheneus* Ouchron, en *Oppianus* Huperijthron noemt; maar het vinnetje oft swaardtje dat *Atheneus* Ostrakon noemt, is kraakbeenigh, blinkende, en gelijkt an d'een zyde een mesje, en an d'ander een schrijfpen.

[A]pul: [A]polog.

[A]ldrov: de [M]ollusc. [l.] 1. cap. 6. Beschrijvingh. [B]ellon: de [P]iscib: l. 2.

Aldrovandus heeft hem blinkende als Kristal afgebeeld; so ghy sijn bysondere beschrijving anmerkt, de Teuthos is, na 't schrijven van *Bellonius* selfs groter als de Loligo, so dat *Aristoteles* seit dat hy somtijds vijf ellebogen langh is, met het uitterlijke lijf word hy ook een weinigh van de Loligo onderscheiden, want het deel dat van de Lolium scherp eindight, is inde Loligo breeder: ook is de Lolium rondom met t'saam-verknogte vinnen beset, die in de Loligo eenigsins van malkander staan; Hy helt minder na de Polypus als de Sepia, want sijn lijf is langachtigh, kraakbeenigh, en met twee vellen ghedekt; Hy heeft ook een smalder en kraakbeeniger swaardtje op den rugh, 't welk als glas glinstert, en in een schede besloten is: Hy heeft een Arents snuit, en op de wijs van een Papegays bek, maar hy stort op de selve wijs als de Sepia sijn inkt uit, en heeft acht krullen, maar kort: Daar ghy so veel holletjes als inde Sepia sien sult, en behalven die acht, noch twee lange swepen oft snuiten, an 't einde met veel holletjes versien: De holletjes zijn an 't einde tegen de wijs van de Sepia en Polypus, binnewaarts met beenachtige sterke pinnen in 't ronde beset: Hy breid in 't ronde sijn brede pinnen uit, en van sijn hoornachtige mont een enge en lange keeldarm totte maag toe, dien hy heel ruim heeft, met een rop voor dese gelegen. Besie de beschrijvingh van de kleine Loligo, die by na niets van de groote verschilt, by den selven.

Plaats. Aristot: de Partib: l. 4. cap 4. Athen: l. 7. Plin. l. 9. cap. 15.

Sy worden in 't diep der Zee gevonden, omtrent Eubæa, als ook inde Pontus, daar geen Sepia in is: In onse Zee, seit *Plinius*, wordense van vijf ellebogen gevangen: Sy leven met visch, en sy onthouden haar ook niet van Kreeften en Land-krabben, en al wat sy na de maagh stouwen, wrijven sy met haar sterke snuit in stukken.

Teeling. Plin: l. 9. cap. 15. Arist: de Generat: l. 3. cap. 8. Plin. H: N: l. 9. c. 3.

In haar versamelingh komt het selve in de Loligo voor, dat van de Sepia geseit is. Sy baren in de diepte, en brengen an-een-hangende eyren oft kuit voort: dese vertonen haar dobbel, om dat de lijfmoer in twee gedeelt is. Sy leven ook niet langer als twee jaren. Het Mannetje verscheelt daar in van 't Wyfje, dat sy binnen twee doorgangen heeft, die 't Mannetje niet heeft, gelijk in de Sepia gebeurt. Sy swemmen niet alleen met haar vinnen, maar sich mette selve uit het water heffende, vliegen sy ook: en dikmaal met so groten menigte, datse ('t welk *Trebius Niger* by *Plinius* verhaalt) de schuiten doen sinken. Als sy vlieghen voor-duiden sy onweder, om dat haar naakte en glatte huit de koude niet lyden kan, gelijk *Plutarchus* verhaalt.

Plin: l. 9. cap. 29.

Plutarch: Quæst: Natur. 18.

Gelijk het gebruik van de Loligo eertijts in de spyse was, alsoo ook nu. Datse op de vrolyke Maaltijden zijn opghedischt, verhaalt *Pherekrates* by *Atheneus*. De Uitlegger van *Aristophanes* en *Suidas* stellen hem onder de slechte visch. Die vol kuit, en uit Ambracia zijn, houtmen voor best. Te Rome worden sy in de Winter-maanden gepresen. *Atheneus* gedenktse gebraden, en die in de pan ghesnerkt werden. *Antiphanes* houd veel van de gevulde. Men meent dat sijn sap sonder sijn inkt slegter is. Hoe sy smaaklyker gemaakt werden, besie dat by *Aldrovandus*. Datse in de spyse voor een quade maagh goet zijn, lesen wy by *Galenus*: Datse gebraden de buik-pijn genesen, verhaalt *Marcellus Empiricus*.

Galenus de composit. f. Gener: l. 5.

IV. HOOFT-STUK.

Van de Lepus Marinus oft Zee-haas.

Naam.

DE Lepus Marinus is by de Grieken Lagos en Lagoos Thalissios, van de verw van den Land-haas genoemt. Die van Mompeliers noemen hem Ebrius oft dronken, om dat hy levendigh uitten roode swartachtigh geverwt is, gelijk veeltijds de dronkarts zijn: Dood is hy uitten donker witachtigh.

Beschrijvingh. Ælian: H: A: l. 2. c. 25. Apul: in Apologet.

Hy word van de oude verscheidentlijk beschreven, welke hem nu met een ongevormde klomp, gelijk *Plinius*, dan met de slek uit sijn schulp ghenomen, ghelijk *Ælianus*, nu weder mette kleine Loligo; indien ghy sijn visch besiet, ghelijk *Dioskorides*, vergelijken. *Apuleius* zeit dat hy sonder beenders is, en heeft niet te min na ghelaten dat hy twaalf t'saam-gevoeghde beenders als Varkens-koten heeft.

Onderscheid.

Rondeltius heeft dry gheslachten beschreven: Het eerste is heel doodlijk: De naakte Kochlea oft Slek gelijk, voornamentlijk met het

het achter-lijf: Hy heeft een been op den rug als de Sepia, 't welk na de ftart ghedrayt is; Ter zyden heeft hy vinnen als de Sepia, die den buik omcingelen; daar na twee vleefige hoorntjes gelijk in de Slekken zijn: Met het een deel van 't hooft is hy de Zigena oft Meer-flek gelijk, in het ander is een gat daar hy yet vleefighs door uitfteekt, en na fijn wil weder intrekt; in 't midden van beide defe deelen is een fpleet voor een mond; met fijn inkt en andere innerlijke deelen is hy de Loligo gelijk: En dit is in dit geflaght wonderlijk, wijl in alle dieren de rechte en linker zyd malkander gelijk zijn, dat die in dit dier heel onghelijk zijn, en word daarom met recht een wanfchapen romp genoemt. Hy heeft een vifchachtigen en vuilen reuk: Het ander gheflacht is grooter als het voorgaande, doch in deelen, en anders hem ghelijk, maar heeft voor twee breede vleefige byhangfels, in welkers midden een fpleet is: Een weinigh lager zijn twee hoorntjes gelijk inde voorgaande, behalven datfe korter en fcherper zijn; op den rugh ftaat geen been, nocht het achterdeel is de ontweide flek gelijk.

An beide zyden van dit achterfte deel zijn meer uitgebreide en omgevouwe vinnen gelijk inde Sepia. Van het derde geflacht word het onder en boven-deel vertoont; 't geen in 't midden van 't boven-deel gefien werd, is een been: Het deel dat boven de mond ftaat is den buik, gelijk inde Sepia, van vorm als een ey, maar an den omkringh ghekartelt; het deel onder de mond is een dun, vleefigh, en meer in 't ronde uitghebreid vlies, welkers randen ghezoomt, en de zomen fwart zijn, innerlijk heeft hy weinigh fwart brein. De maagh volght an de keeldarm; daar een darm af begint ghelijk de krullen van de Wijngaard t'faam gerolt. In 't midden is een vofe felfftandigheid met een fwart zap verfien, mogelijk is het de Mekon met fijn inkt. Hy is ook over 't gheheele lijf blinkend: Ghy foud oordelen dat het een Kriftal, en bevrofen flijm was. Hy is onangenaam, vifchachtig van reuk, en verwekt walgingh. Dit geflaght fchijnt *Bellonius* voor de gemeene zee-haas befchreven te hebben. Hy is, zeit hy, de blinkende verw van de land-haas ghelijk; Hy dwaalt door zee als de zee-longh, hoewel hy fonder vinnen is; Hy heeft een klaar lijf niet grooter als een ganfen ey, dat hy na fijn wil gins en herwaarts beweegt. Seven byhangfels met ontelbare uitfteekfels, blauw geverwt, verfien, waar door hy met fuigen fijn voedfel trekt: want de felfftandigheid der byhangfels is voos. Uit het water komende werpt hy fijn natuur uit, en fakt in fich felf neder. Sijn beet prikkelt de tongh als de wortel van het kruid kalfs-voet, maar nochtans een weinig flauwer

Ælian: H: A. l. 16. cap. 19.

Ælianus doet'er de Indife by, om dat hy in alle deelen de Land-Haas gelijkt, behalven de hayren die graatachtig zijn en opgerecht. Het derde geflagt leeft in de diepten van de Zee, en wort daarom heel felden gevanghen. Het eerfte in de modderighe Zee-poelen, en eet Wier. Datfe tuffen de Eylanden Cyclades veel voortkomen, fchrijft *Bellonius*. Dat'er in dit geflagt een Mannetje en Wyfje is, hebben wy by *Plinius*. Die by *Rondeletius* ghebraght wierd, en geen vleefige tong, en den mond op den rugh hadde, heeft hy voor een Mannetje gheoordeelt, en die van de eerfte plaats voor een Wyfje, om dat hy daar in iets, de eyren oft kuit van de Polypus gelijk, in vondt.

Plin: l. 22. cap. 1.

Gebruik. Gal: l. 11. de Simpl:

Hy is eertijts in de Genees-konft gebruikt: *Galenus* en *Plinius* betrekken hem onder de hayrmiddelen. *Archigenes* heeft de wol in 't bloet van de Zee-Haas ghedoopt, tot het ghebrek der oogen Ægilops genoemt, gebruikt. Sommighe, na 't feggen van *Plinius*, belaften het voet evel met de verfe Zee Haas te wrijven. Dat hy vergiftigh is ftaat vaft, voornamentlyk in de Indife Zee: Daar mede is *Titus* van fijn Broeder *Domitianus* omgebragt, fo *Plinius* feidt. Ten is niet minder wonderlijk 't geen voort van de Zee-Haas gefeit wert. Hy is fommige in fpijs oft drank, andere ook door 't gesicht, vergiftig. Indien hier de fwangere Vrouwen een Wyfje van dat geflagt anfien, beginnen fy terftont te walgen, en daar na te mifvallen. Het genees-middel is een ghefouten Mannetje in de mouw te dragen. Sy zijn ook in Zee, en door 't gevoel fchadelijk. Elders feit hy datfe dikmaal de doodt anbrengen, oft ten minften den buik met fcherpe krimpingen pynighen, dat *Ælianus* ook verhaalt. 't Geen van de Vrouwen verhaalt is, wort van *Rondeletius* door ondervindingh bevestigt, maar gewaagt niet van 't genees-middel. De toevallen die der op volghen, befchrijft de Oude Rymer heel treflijk.

Plin: H: N: l. 32. cap. 1.

Ælian: l. 2. cap. 24.

Nikand in Alexiph.

So haaft die vuil vergif is in het lijf gedronken,
Verkeert het bloed in gal, het vlees druipt van de fchonken:
Het oog verlieft fijn glans, de maag haar etens luft,
De huid fwelt als een trom, de flagaar is onruft:
De voeten zijn als vuur, 't gesicht begint te blofen,
Het water ftopt fich op, en als 't begint te lofen,
Is 't enkel bloedigh rood. De lyder walght van vis,
Als 't onbevaren volk, 't geen dapper Zee-fiek is.

Hier uit blijkt dat hy niet eighentlijk de long befchadicht, wijl'er fo veel ongemakken door fijn innemen voort-komen. Men moet nochtans belyden dat'er veeltijds teringh na volght. Het tegen gif dat'er toe anghewend werd, is niet weinig in getal. Eerft gebruiktmen fwart niefkruid, daar na melk, en voornamentlijk Ezelinne melk · ghelijk mede het affiedfel van Maluwe, en de andere, daar ghy *Aldrovandus* op kond nafien. *Rondeletius* heeft een vrouw die van den reuk de walgingh ghekregen hadde, kreeften voorgefchreven.

Aldro: de Moll: & ult.

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER BLOEDLOSE WATERDIEREN.

HET II. BOEK.

Van de Schorsachtige.

I. OPSCHRIFT.

Van de Schorsachtige in 't algemeen.

in.H:N. l.11.c.31.

Die by *Plinius* Crustata ghenoemt zijn, werdē by andere latynen Crustacea, om datse met een zachte korst oft schors bedekt zijn, en om de selve oorsaak Malakostraka by de Grieken ghenoemt: Sy schijnen de midden-plaats tussen de schulpachtige en sachte bloedlose te houden; want voor so veel sy uitterlijk met een schors, hoewel dun en breuksaam ghedekt werden, komen sy mette schulpachtige over een, en voor so veel sy innerlijk yet zachts en vleesighs hebben, worden sy mette zachte bloedlose vergeleken.

Beschrijngh. Sy hebben geen beenders, om dat de beenders geledingen noodig hadden, so *Kardanus* beschrijft, die an de schors niet konden uitgebreid werden: Sy hebben als andere bloedlose een hooft, buik, maagh, keeldarm en anderen darm: De buik is van 't geheele lijf niet verdeelt, nogt het hooft onderscheiden, nogt ook yet anders, daarom wilde *Galenus* die het hooft af knotten, 't welk gy van de gestarte niet verstaan moet; die worden Kariden ghenoemt, niet om datse een groot hooft hebben, want dese hebben dat onder andere schorsachtige heel klein: En *Atheneus*, by welken dat gelesen werd, schijnt het woord Kephale oft hooft, misbruiklijk voor de borst en 't hooft t'samen te nemen; de mont staat in 't hooft, daar in alle, behalven inde Locusta oft water-springhaan, de maagh terstond anvolgt, en weder an dese den darm: De maag is na evenbedeeling van 't lijf klein; de darm is enkel, totten uitgangh der vuiligheid uitgerekt; inde mond hebben sy twee voortanden, en wijl dese totte volkomen morsseling der spijs niet genoeg zijn, hebben sy'er noch dry inde maag, an weerzyden een, en den derden onderwaarts: Die in den mond staan zijn langh, en met een dobbel kleet bedekt; tussen welke yet sodanighs tussen beide leit, gelijk wy seggen datter an de tanden van de water-springhaan ghehecht is: Tussen die twee tanden is dat vleesig deel, 't welk de gedaante van een tong heeft; de ogen staan boven de mond, welke in alle hard zijn, en bequaam om haar heel snel inwaarts, uitwaarts, en schuins te bewegen, en daarom hebben sy geen oogschellen. *Kardanus* seit datse by vergelijking van de onse zydwaarts beweegt werden, maar regt by vergelijking van haar eigen ogen; en dat het beter is datse met een weerzyds, hoewel met verscheide ooghen sien, als met beide nocht voor nocht agter, maar datse uitpuilen om datse ter zyden staan, en om datse anders geheel voorwaarts sien souden; datse ter zyden geplaats zyn, om dat, indien sy boven op 't hooft stonden, niet sien souden; voor konden sy niet staan, om dat het nodigh was de mondt onder te setten, vermits sy een onbeweeghlyk hooft hebben; en de mont en ogen konden niet voor staan, vermits het angesicht soude moeten breet geweest zyn, waar door sy trager souden beweeght worden; het hooft, hoewel klein, is nochtans met byhangsels en hoorns versien, welke hem om te vechten, en de wech af te peilen, gegeven zyn. Sy hebben alle agt voeten, en die alle schuins gebogen; de twee scharen zyn met tangen ghescherpt, welke de Grieken Chelas, Apuleius, Furcas, en andere, het Grieks woort behoudende, Chelas noemen; het bovendeel van die in dese voorste, ghelijk *Plinius* spreekt, is beweeglijk, het onderste niet: dese gebruiken sy in plaats van handen, en buigen die strijdigh mette voeten; in alle is de regter tang groter en swaarder als de linker. Haar visch is root en en in 't antasten lymig, in den buik is een bleke vogtigheid: De swarte vochtigheid is in haar minder: De t'samen-voeging van de kuwen is gemeen. De Latynen noemen die Tabellas oft plaatjes, welke *Aristoteles* Plakas noemt, met welke het hart an de schors ghevoeght werd: Datter steenen onder de schors ghegroeit zijn, verhaalt *Kardanus*, daar wy onder de Kreeften van sullen handelen.

Dats'er inde Zepoelen en omtrent de monden der Rivieren, inde hollen van de klippen en slijkerige plaatsen houden, hebben wy uit *Aristoteles* en *Athenæus*. Sy leven met steentjes, wier, slijk en drek. Sy versamelē opde wijs van al die dieren die achter uit pissen, en dat inde lente als de Vygen rijpen, en omtrent het lant, vermits sy bloedloos en koud zijn, hangen sy langh

Margin notes: Arist: H: A: l.4. c.2. — Kard Var: riet. l. 37. — rist: H: A. l.4. c.3. — then: l.7. Dipnos: 3. — rist: H. A. l.4. c.5. — lin: l.11. cap. 37. — Plin: H: N: l.9. cap. 31. — Arist: H: A: l.4 c.2. — Plaats Arist: de Generat: l.3. c. 11. Athen: Dipnos: l.3. — Teelingh.

Arist: de generat: l. c. 11. & 14. langh t'samen. Het wijfje baard roode kuyt, met een dun vliesje ghedekt, en die an den buik, zyden en weerzyds an den darm, en tot an het vlees toe vast hangt. Die kuyt is onvolmaakt, welke uitgeschoten, sijn anwas krijgt. Het onderscheid der kunne word in sommige bekent; Het Mannetje is grooter en dikker, hy heeft de Teelgaten engh, en de eerste voet enkel. Hy verscheelt ook in twee witte deeltjes, die hy an 't vlees van de borst heeft, en die in 't Wijfje verdeelt, en so in verwals t'samengroeijing, de snuiten van de Sepia gelijk zijn. Dese zijn gedrayt als de draijingen van de Buccinum, welke de Grieken Mekona dat is Papaver noemen. Die groeijen van de holletjes die onder het uitterste van de voeten zijn; Het deksel van 't Wijfje is ruiger meer afgescheiden en donkerder; De lijf-moer is vliesachtig, hier en daar na den darm gespleten, daar de kuyt in groeyt. De eerste voet is dobbel, en de start breder.

Arist: H. A. l. 4. c. 2.

Plin: H. N. l. 4. c. 31.

Plin: H. N. l. c. Datze lang van leven zijn, heeft *Plinius* geschreven. Geen van alle asemt, maar worden door het water datse door de buis uitschieten verkoelt; sy vatten de vochtigheid mette mond, en werpen die door de bovenste doorgang van de mond weder uit. Sy zijn alle bot van gesicht, soo om datze harde uitpuilende oogen hebben, als om dat die ter zyden staan.

Arist: H. A. l. 4. c. 10. Sy proeven, en ruiken scherp, en slapen op de wijs van de water-dieren; zy geven geen geluid, en lopen overdwars, en swemmen alleenlijk mette start.

Aart: Tot haar natuur, en wijs van leven behoort: datse swinters haar alleenlijk verbergen, en in den herfst vet werden. Datse meer met haar sprieten en hoorns, als met scharen, daar sy nochtans meer kraghts in hebben onder malkander: maar met dese tegen andere vechten. Ten lesten datse in de lente en herfst haar deksel afleggen.

Plin: H. N. l. 8. c. 1.

Arist: H. A. l. 5. c. 17.

Sy worden in de spijs mette volle maan gepresen. Om dat die star met sijn lauwe glans, haar in de lente, en als sy kuyt hebben versacht: sy zijn anghenaam van smaak maar hard van visch, en daarom swaar te verteren. Datse in de Genees-konst tegen den beet van de dulle honden, de teeringh, en den brand van heete voghtigheden goed zyn, verhaalt *Leminus*.

Plin: l. 9. cap. 37. Athen: Dipnos: l. 3. Lemn: de Occult: Nat: l. 3.

II. OP-SCHRIFT.
Van de Schorsachtighe in 't bysonder.

I. HOOFT-STUK.
Van de gestarte Schorsachtige.

I. LID.
Van de Locusta oft VVater-Springhaan.

WY zullen de schorsachtige bequamelijk in gestarte, en ronde verdeelen. Die zijn de Locusta de Astacus oft kreeft, en Squilla.

Naam: De Locusta meent *Isuorus* dat alsoo van de lengte van sijn benen genoemt is. By de Grieken word hy Karobos genaamt van Kara ba'nein, om dat hy op sijn hooft gaat, oft dat heel uitstekend heeft. By *Trallianus* word hy Karabis; by *Hezychius*, en *Varinus* Aigileros; van de beweging van sijn start word hy Kabareos, en Keraphis, van andere Graphiaioi, van sijn pinnen genoemt, die bequaam om mede te schrijven en te snyden zijn. De uitlegger van *Aristophanes* noemt hem Paguras; sy zijn scherp en ruw van lijf.

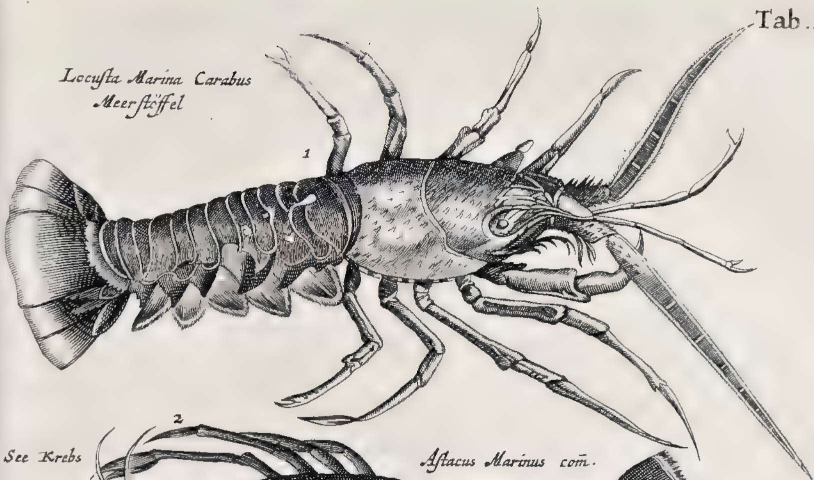
Beschrijvingh: Voor de ogen staan twe groote hoorns, in 't begin spits en scherp, daar na rond (*Oppianus* en *Ælianus* noemt se Kentra, *Aristoteles* Kerata, wy sullense sprieten noemen) in 't begin zijn sy heel dik die allengsjes verdunnen, so datse ten lesten in een dunne krul aflaten, en an alle zyden gelijk een hayr gebogen werden. De ogen zijn hoornig, en uitpuilende, die haar schuins bewegen, en weer-zyds met heel scherpe sterke pinnen als borst-weringhen versien zijn. Ter zyden an de mond staan by-hanghseltjes als kleine voetjes tot haar beschermingh. De rugh is heel scherp en vol pinnen, en van 't voorhooft steekt een grote pin uit. Ter zyden heeft hy kuwen, ghelijk als uit hayren t'saam gevoegt, weer-zyds vijf voeten, daar de uitterste scharen by getelt werden, welk *Gaza* nu getande tangen dan weder getanghde armen heeft vertaalt: zy buigen de voeten schuins, gelijk de scharen binnewaarts. De start is glat sonder angels uit vijf plaatjes t'saam gevoegt, die in vijf vinnen om te semmen eindight, op die start steunt hy als op een riem, en daar is de geheele kragt van sijn lijf ingelegen, dat gy bevinden sult, so ghy hem by dat deel angrijpt. Hy heeft twee grootachtige voortanden, en een kleine keeldarm voor de maag daar enige tanden, en een vogtigheid als van de Papaver in gevonden werden. Dat het hart uitten swarte rosch is heeft *Bellonius* angemerkt, 't Zee water datse in de mond krijgen, werpen zy na de kuwen die zy meerder als andere schorsachtige hebben. Daarenboven hanghter een doorgang van de borst totten uitgang van den drek: Die is in de Wijfjes voor een lijf-moer: Maar bevanght in 't Mannetje het teel zaad: Maar sy leid soo in de holte van 't vlees oft de vis, dat'er het vlees tussen beide leit. Want de darm leit na 't kromme deel toe. De doorgang na het holle deel, niet anders als in de viervoetige dieren. En sy zijn niet anders van gedaante in 't Mannetje en Wijfje, maar in beide dun en wit, en met een bleke voghtigheid beset; beide hebben zy ook den selven oorsprongh van de borst af. Die *Aldrovandus* afghebeeld heeft, hadt den rugh middelbaar tussen swart, en blauw, de boven tand drymaal grooter als de onderste. Beide zijn sy binnen sonder knobbeltjes, en an weer-zyden scherp. Sy werden in de Ligurise zee ghevonden, omtrent Sigeum, en voornamentlijk den bergh Athos: Inde Indise zee zijn sy van vier ellebogen, maar inde winter soeken sy de opene plaatsen; inde zomer wijken sy na de donkere diepten, en houden haar op klipachtighe plaatsen: *Pierius Valerianus* heeftse inde Ligurize zee swartachtigh gesien.

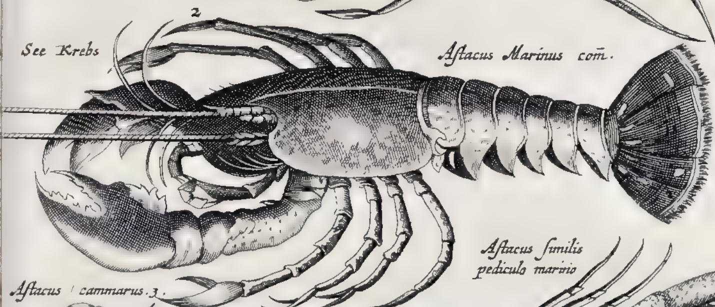
Arist: H. A. l. 4. c. 2.

Arist: H: A: l. 5. c. 17 Plin: H. N. l. 9. c. 3.

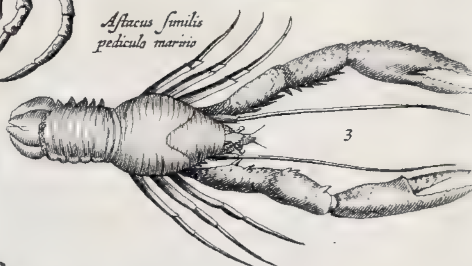
Haar

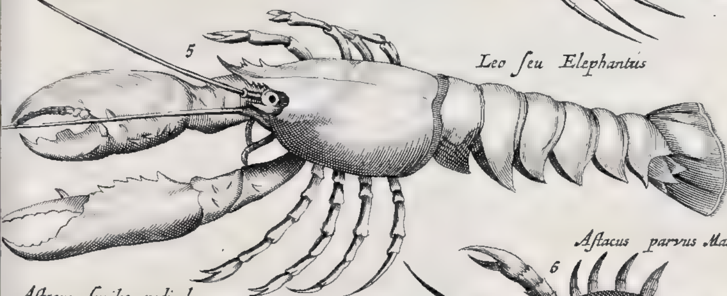
Tab. II.

Locusta Marina Carabus
Meerstöffel
1

2
See Krebs
Astacus Marinus com.

Astacus cammarus. 3.
4

Astacus similis
pediculo marino
3

5
Leo seu Elephantus

Astacus parvus Marinus.
6

Astacus similis pediculo
marino.
7

Haar spijs zijn kleine vischjes, die sy omtrent haar rustplaatsen vangen, en mette tang oft schaar na de mont brengen: datse de negenoogh en groote Kongeraal, en haar spijs met de mond verbrijselen, 't welk de gesteltenis en enghte van haar keeldarm te kennen geeft, heeft *Bellonius* angemerkt: Sy zijn alle langhlevend

Bellon Aquat: l. 2. cap. 3.

Teelingh. Arist: H. A: l. 5. cap. 17.

Van haar teelingh spreekt *Aristoteles* aldus: In 't geslacht van de schorsachtige, krijght de Locusta na haar versamelingh kuit, en draagt haar kuit omtrent dry maanden, van May, Junius en Julius; daar na schiet sy die onder den buik omtrent de vouwen uit, daar sy gelijk als wormen, haar wasdom krijgē. Het is in de sagte bloedlose, en andere vissen die kuit schieten gemeen, dat alle haar kuit groot werd; De kuit van de Locusta kan als sant van malkander gescheiden werden, en is in acht schokken verdeelt, namentlijk na 't getal van haar dekseltjes, die an de zyden hangen, die yder iet kraakbenigs hebben, nevens welke enige takjes hangē, want yder van dese kraakbeenders worden in veel andere verdeelt, dat ghy bevinden sult, soo ghy haar uit-rekt; Indien ghy haar anders besiet, sult ghy menen dat het een t'saam-gegroeit lichaam is; yder is niet aldergrootst omtrent het gat, maar omtrent het midden en de leste de alder kleinste; De kleinste zijn so groot als een Vygen-karl, en sy hangen niet verknocht an den doorgangh self, maar an 't midden; Want van de start totte borst zijn weerzijds twee tussenruimten, en de deksels zijn ook so geschikt, datse van ter zyden niet dekken konnen, waarom sy op haar uiterste einden gevoegt zijnde, alles gelijk een schors bedekken, want de barende schijnt haar kuit zelf omtrent die kraakbenighe deeltjes door het anvoegen van de start voort de brengen; want sy haar zelven drukkende, en terstond daar na krommende, baart sy haar kuit oft eyren: De kraakbeenige deeltjes vermeerderen op dese tijd also, datse bequaam zijn om haar kuit te vatten: Sy baren omtrent de kraakbeenige deeltjes, gelijk de Sepia an haar byhanghsels, oft andere dingen die drijven; Dit is de wijs van haar baren; daar na stooft sy die kuit noch veeltijds twintigh dagen: Dan werpt sy die alle gelijk af, welkers selfstandigheid dan sodanigh schijnt als sy was, doe de kuit uitgheschoten werd; dan groeijen daar omtrent den vijftienden dach de Locusta oft Water-Springhanen uit: en sy worden dikmaal kleinder als een vinger gevangen. Sy baren voor 't opkomen van de Noortstar: Na het opkomen schieten sy haar kuit. Tot hier toe *Aristoteles*.

Arist: H: A: l. 4. c. 2.

Kunne.

Het onderscheit der kunne bestaat daar in, dat de voorste voet van 't Wijfje in twee gedeelt is, en in 't Mannetje met eene klauw t'samen-hangt. Het Wijfje heeft ook de vinnetjes die onder zijn, groot, maar die na den nek toe afnemen; Het Mannetje heeftse alle even klein; an de achter-voeten van 't Mannetje zijn ook gelijk als sporen, en die so wel groot als scherp: in 't Wijfje is dat deel klein en onschadelijk. *Rondeletius* doet'er by dat het wijfje boven op de start dobbele byhanghsels als vinnen heeft om haar kuit oft eyren te dekken en te bewaren; het mannetje heeft die klein en enkel. Dat sy een gedeele lijfmoer heeft, getuight *Aristoteles*.

Arist: de Generat: l. 3. c. 8.

Beweging: Bellonius Aquat. l. 2.

Van haar swemmen seit *Bellonius*, dat de voorvoeten inde groote niet beweeght werden, maar datse mette vinnetjes die sy ten deel onder de start, en ten deel an 't einde hebben, en mette overighe vier voeten voortswemmen; Als hy nergens voor bevreest is, swemt hy voor uit, niet met recht uitgestrekte, maar schuinse hoornen, op dat het water teghen den swemmenden anvloeijende, sijn hoornen niet belette, en hem verhindert voort te swemmen: In vreese achterwaarts wijkende, laat hy sijn hoorns oft sprieten hangen, en sijn boot gelijk als met diep neergaande riemen voortdryvende, leit hy veel wechs af; Sy verschuilen vijf maanden, en vechten als de Rammen met haar hoorns; Datse niet als onder de start konnen gewond werden, verhaalt *Rondeletius*. So ghy haar afkeer besiet, Hy schrikt soo voor de Polypus, dat hy die omtrent hem siende, sterft; Hy selfs valt op de Murena oft Negen-oog, en doet daar sijn middagmaal mede.

Ælian: l. 9. cap. 15.

Plin: H. N. l. 9. cap. 30.

Afkeer. Plin: l. c.

Gebruik.

So ghy haar gebruik inde spijse besiet, *Kollimedon* heeft daar van den naam van *Karabus* gekregen, om dat hy die graagh at: Die vol kuit zijn, worden by de volle maan voor best gehouden. In Italie zijn de groote van October tot April meest geacht, hoedanige inde Indise zee gevangen werden, en omtrent zeker strant van Afrika op een klippige plaats, gelijk *Synesius* schrijft: Sy hebben meer visch als de Cancri oft Krabben, gelijk *Diphilus Siphinus* by *Atheneus* meent: Sy zijn swaar te verteeren, maar voeden veel, en zijn van droogh en ziltigh zap; Indien sy dikmaal met varsch water gekookt werden, stoppen sy den buik. Besie sijn toebereidingh by *Aldrovandus*. Wat haar gebruik inde genees-konst angaat, *Hippokrates* geeftse de kraamvrouwen in, om beter afghesuivert te werden. *Simeon Sethi* seit dat haar gebrande schors met suivere wijn ghedronken, de steenachtige nieren suivert.

II. LID.

Van de Astacus oft Kreeft.

Naam.

De Astacus word na 't gevoelen van *Rondeletius*, ghelijk als Astactus, dat is niet druipende, maar genoegsaam vloeijende genoemt, om dat hy veel knobbeltjes, soo witte als roode, gelijk als druppelen op sijn tangen oft scharen gesprenkelt heeft; Hy is oft van de Rivier oft van de Zee. Tot die behoort de Leeuw oft Elefant van *Plinius*, en die, welken wy hier beschrijven sullen. De Astacus is geheel helder van verw, met swart ondersproeit. De onderste voeten heeft hy groot en acht in getal: na dese twee veel grooter, met een breder punt als de Locusta, maar van verscheiden ghedaante; Want het bovenste van de rech-

Beschrijvingh.

Arist: H: A: l. 4. c. 1.

rechter is breed, langwerpigh, en dun, van de linker dik, en lankwerpig rond. Van beide is het in twee gedeelt, en onder en boven als een kaakſbeen met tanden; Hoewel de tanden van de rechter alle, en van d'ander alleen de voorſte, zaagſwijs zijn: maar de binnenſte zijn als maaltanden. De rije van de onderſte beſtaat uit vier gelijke, de onderſte uit dry ongelijke; beide bewegen zy het bovenſte deel, en drukken dat na het onderſte: maar de onderſte zijn uitwaarts gebogen, gelijk als die van de natuur tot uitſteken, en drukken geſchikt zijn. Boven deſe zijn twee andere ruighe een weinigh boven de mondt; Dan weinigh neerwaarts ſtaan rondom de mond veel ruige kuwen, die hy geduerigh beweegt. Deſe voeten die ande mond gereed ſtaan, zijn met eenige dunne baardtjes ruw: Hy heeft twee tanden als de ſpringhaan, boven deſe, korter en dunder ſprietjes, als de Locuſta: Dan noch andere vier, van de ſelve gedaante, maar korter en dunder, boven deſe kleine, heeft hy kleine korte oogen. Dat deel, daar de oogen onder ſtaan, puilt als een ruw en ſcherp voorhooft uit, en is grooter als in de Locuſta; Het angeſicht is veel ſpitſer en de borſt breder, en 't geheele lijf vleeſigher en zachter als van de Locuſta. Van de acht voeten zyn'er twee geſpleten, twee niet: 'tGeen den hals genoemt werd, is uitterlijk in vijf delen geſcheiden; Het ſeſte deel is breed, in vijf plaaten voort gheſet. Tot hier toe *Ariſtoteles*. *Geſnerus* vertoont een Chela oft ſchaar die een belaggelijk angeſicht van een menſch vertoont; Want het kleinſte deel van de ſchaar ghelijkt een groote Arends neus, en de knobbelen die in 't einde van beide deelen ſtaan vertonen de oogen. Indien'er ooghſchellen by gevoegt waren, en indien de ſchilder het boven deel, voor ſo veel daar gelijk als vier hoorntjes boven de neus en't voorhooft uitpuilen, met een blauwe oft andere verw overhaalt: om een gekskap met oiren die ter zyden neerhangen, maar nochtans ſoodanigh datte oiren verborgen blijven, en achter en omtrent de hooft-ſlapen ſwarte hayren uitſteken, af te beelden. Het angeſicht moet ten deel met wit, en rood gheſchildert, en de deelen van de grootſte ſchaar, moeten ghelijk een tong met rode verw beſtreken werden. Indien ghy ook een kuif, inſonderheid van haneveders oft van een kapoen oft pauw in 't opperſte gat ſteekt, ſult ghy een geheel vreeſlijke gedaante hebben.

Plaats: Oppian: Halieut: l. 1. Sy zijn in de groote Zee altijd overvloedig: Maar in de Euxinus geen. Datſe in de klippen wonen verhaalt *Oppianus*. *Ariſtoteles* zeit in de aarde. Omtrent de Thazus en Helleſpont komen ſy ook voort. Sy verſamelen als alle andere ſchorſachtighe. Het mannetje en wijfje verſchelen door geen merklijk teken; Want ghy ſult beide tanghen van beide groot bevinden, hoewel noit in beide even ghelijk. Sy ontfanghen het water in de mond, dat de Locuſta na de kuwen zend. Hy kan ſonder nat niet ver van Zee ghebracht werden: En is tot ſijn geboort-plaats ſo genegen, dat hy niet ver daar af gebraght zynde, weder derwaarts kruipt. Hy ſchrikt voor de Polypus.

(Ariſt. H. Al. 5. c. 1. — Ariſt: l. 8. c. 22.)

Wat angaat ſijn gebruik in ſpijs. Die waren byde oude de beſte welke in Methijmna ghevangen werden. Sy worden alle ſwaarlijk verteert, en ſchieten traag na beneden. Wel toebereid zynde, voeden ſy niet weinigh. *Mneſitheus* houd de gebraden boven de geſoden.

II. STIP.

Van de Leeuw, den Elefant, en kleine Aſtacus oft Kreeft.

Naam: Het ſchorſachtig dier dat wy nu beſchrijven ſullen, heeft den naam van Leeu, oft van ſijn grootte, gelijk *Aldrovandus* meent, oft ſijn geele verw, daar hy levendigh mede geverwt is, gelijk het *Rondeletius* behaagt, verkregen. *Bellonius* maakt hem de ſelve metten Elephant van *Plinius*, om dat'er een ſelve beſchrijving van de Leeu by *Ælianus*, en van den Elephant by *Plinius* is.

(Bellon de Aquat. l. 2. c. 3. Ælian: H. A. l. 14. c. 9.)

Beſchrijvingh. In gedaante van lijf is hy de Aſtakus gelijk, maar heeft langer armen, dunne en brede tangen, welkers kloof grooter als van eenighe ſchorſachtige is. Die dry voeten die naaſt an de armen volgen zijn langer gheangelt, en in ſporen ge-eindigt: de laatſte is klein, kort en dun, en met geen anghels oft hayren verſien; daar-en-boven is hy vande Aſtacus op den rug in angels verſcheiden, daar hy mette Locuſta in over-een komt; weerzyds heeft hy twe heel lange dunne ſprieten, noch andere korte an 't voorhooft, tuſſen welke een van 't voorhooft heel ſpits uitſteekt, die an geen zyden getant is: deſe zijn de beſchermers van de ogen, welke hoornig en uitpuilend zyn; het heele lyf is gevlamt, ghelijk als Kamelot: de ſtart op de wys van de Aſtacus, eindight in vijf vinnen, maar is met meer ſtrepen geſcheiden. *Scaliger* heeft'er een geſien, welkers arm een Kindtsarm gelijk was, hoe groot ook die geene hadde, welke *Aldrovandus* ſeit dat hem van *Brundiſium* geſonden is. *Plinius* wil dat ſijn Elefant ſwart zy, dat is hoogh-paars: want Kyanos wort by de Grieken van de ſwarte verw als in de Moren, en van de blauwe als in de Zee geſien werd, geſproken; Sy zijn ſo kloek van tangen, dat'er te Maſſilie angemerkt is dat'er een Vos een geheele nacht mede vaſt-gehouden is.

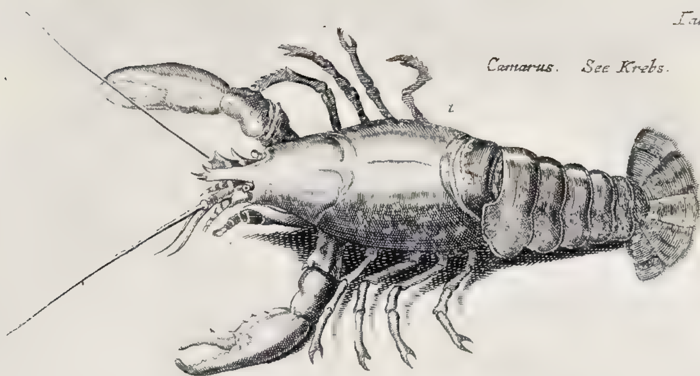
(Plin. H. N. l. 32. c. 11.)

Gebruik. Sy worden in Italie op de lekkere Tafels gebragt. *Ælianus* heeft nagelaten dat haar vet de donkere angeſichten klaar maakt.

De kleine Aſtacus oft Zee-kreeft van *Rondeletius* is altyt klein; ſijn lyf is levendig rood, met dwarſe blauwe ſtreepen onderſcheiden; hy is ronder van kop en borſt als die vande Rivieren, en an de zyden gekerft: van't hooft ſteekt een breedachtighe hoorn uit, en is ten anſien van 't geheele lijf groot, weerzyds ghetand, en tuſſen de ogen ſtaande, die hy ook uitſteekt en intrekt; voor de ooghen ſtaan vier ſprieten, kort, en naaſt an den ghetanden hoorn noch twee andere, langer, buigſaam, en met geledingen; weerzyds heeft hy een ghetande ſchaar, met vier leden t'ſaam-gheſet:

weer-

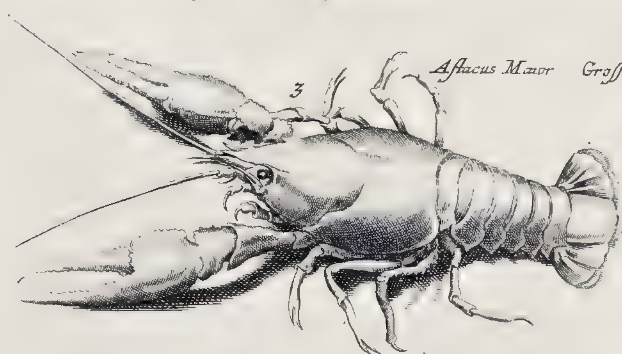
Tab III

Camarus. See Krebs.

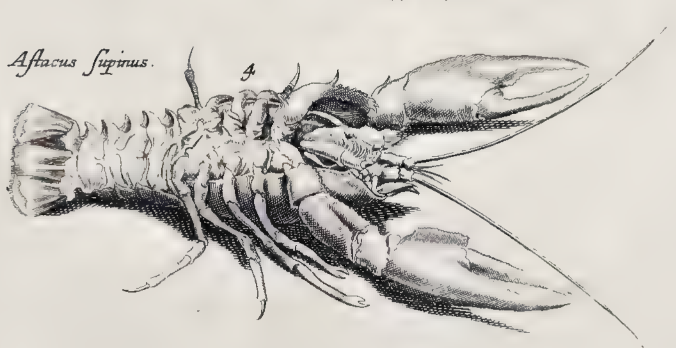
Aſtacus Minor. Kleiner krebs

Aſtacus Maior Groſſer krebs.

Aſtacus ſupinus.

weer-zyds voeten sonder tangen. Den hals bestaat uit platen, en eindigt in vinnen. Onder de start zijn byhangsels tot bewaring van haar eyren oft kuyt geschikt.

III. STIP.

Van de Cammarus oft Rivierkreeft en andere.

Naam: DE Rivier-Kreeften worden by *Galenus* Cammarides, by *Atheneus* Camnari, by de huidendaagse Grieken Caranides, en Caranidia genoemt.

Beschrying. Omtrent haar beschrijving hoeven wy niet veel werks te maken. Dit kander nochtans toegevoeght werden: Dat de swarte vochtigheid rondom de maag loopt, welke sommige seggen de drek te zijn: *Bellonius* de lever maar qualijk, wijl die alleenlijk an de bloedrijke gegeven is. Dat de selve maag so wonderlijk ghemaakt is, dat ook in sijn grond een andere mont is, met sijn kaaksbeenders en tanden vervult. Weer-zyds siet ghy ook een tocht-gat onder de schors ter zyden de mond, daar sy 't water in de mond ontfangen, door uitwerpen. Datse kuwen hebben, heeft *Gasa*, en *Rondeletius* uit *Aristoteles* verhaalt. De *Wijsgeer* heeftse ook Branchoeide, dat is kuws gelijke delen genoemt. (…ist: H. l.4.c.2.)

Gesnerus heeftse liever voor krullen geoordeelt, die van de natuur tot de beweging van haar swemmingh en voortgang gegeven zijn, oft om dat het water niet binnewaarts dringen soude. Van de stenen verhaalt *Helmontus* merkwaardige dingen die hier volgen. Door veel, en eenvormige verdelingen der Kreeften zeit hy, heb ik dit bevonden. Voor eerst dat de maagh van de kreeften dicht an den hooft-top leid; Want de mannetjes beginnen jaarlijks siek te werden, van 't midden van de Junius: de wijfjes daar na in Julius na het verleggen van haar schors. Dan zijn sy negen dagen oft meer half zielloos en onbeweeghlijk. Op welke tijdt haar maagh uitterlijk met een nieuw vlies overtoghen word, tussen 't welke en de oude maag een melkachtige vogtigheid is, die allengskens uitterlijk tot een bolrondte van de maag, daar sy die anraakt, en de oude maag overdekt, en an weer-zyden tot een holligheid t'saam-ghetrokken werd, en ter stond in steen verandert. Ondertussen, nocht dan, nocht langh daar na eet de kreeft niets. Daarom (dat byna ongheloof lijk is) verteert de oude maagh allenghsjes in een voedsaam slym, en de buitenste en nieuwe volght in de plaats van de oude maag; Want die melkachtige vochtigheid, die an de bolrondte van de oude maagh ghegroeyt is, word terstond met een vlies overtogen, gelijk'er gemeenlijk op de warme melk komt, en die melk groeyt tussen beide die voorghenoemde vliesen van beide magen. Dat ik daghelijks, en mogelijk wel in twee hondert geopende, met een wonderlijk vermaak heb angemerkt. Ten lesten gedyt het overighe deel van de melk tot voedsel van de kreeft; Want de kreeft eet niet, nocht daar word yet in sijn maag gevonden, so langh die stenen in sijn maagh zyn, en leeft omtrent XXVII. dagen, soo van sijn allengsjes verteerde oude maagh, als van het ghebruik, van die daar na smeltende stenen. Tot hier toe *Helmont*. *Albertus* meent datse mette volle Maan angroeijen. (…lmont: Cithiaf. 7.)

Sy worden overal in de Rievieren, Meeren en Beeken gevonden; In Pannonie so overvloedigh, dat *Iulius Alexandrinus* dikmaal boven de dertig wagens met Kreeften geladen, te Weenen op de Markt geteld heeft. Datse in Spanje niet zijn, bevestigen sommige. Plaats.

Sy leven met dode lichamen, en vleesch, dat sy so graag eeten, datse daar an, 't welk in de donau an de Schepen ghehanghen werd, met groote meenigte blyven hangen. Datse ook Kinkvorssen vangen, getuight *Albertus*, en wy hebben dat by ondervinding ook bewesen gesien. *Gesnerus* heeft'er een dertien dagen sonder eeten levend gehouden. De kunne word door teekenen onderscheiden; De Mannetjes hebben onder dat deel 't welk an de start gevoegt is, vier langhe uitstekende byhanghsels, die de Wyfjes niet hebben; de start van't Mannetje is ook ronder, platter, en dikker: in't Wyfje dun en breedt, en de platen staan meer van malkander. Voedsel.

Van de teeling moetmen dit weten: dat in't versamelen het Mannetje eerst op den rugh van't Wyfje klimt, en dat sy haar dan daar na op den rug leit: Datse alleenlyk door t'samenvoeging der doorgangen versamelen, want sy hebben geen lidt dat in een anders lyf gaat: Datse haar eyren door den aars, daar sy haar drek uit losen, voortbrengen, en dat dikmaal de jonge Kreeften noch gesien werden an de start van de moer te hangen. *Albertus* seit dat de eyren oft de kuit eerst in't lyf heel plat zijn, en datse daar na allengskens uitkomen, en an de korte byhanghsels onder de start blyven hangen, tot datse omhelst werden. In de Winter verschuilen sy vyf maanden na 't gemeen gevoelen, want enige seggen datse dan ook verschynen, en an de stranden komen, en 's Somers met scholen na haar gewenschte waters lopen. By de nieuwe Maan worden sy mager, by de volle vet. Teelingh.

Vande wonderlyke afkeer tussen de Kreeften en de Varkens, spreekt *Helmont* aldus: In't Markgraafschap van Brandenburg is de Vissery der Kreeften heel overvloedig: Maar de Voerluy moeten 's nachts wacht houden, op dat'er by gheval geen Varken onder door de wagens loopt: Want so dat gebeurt, sullen alle de Kreeften, die op de wagen leggen, doodt gevonden werden; so verderflyk is het Varken an de Kreeften. Afkeer.

Sy worden in kleine en grote verdeelt: die om datse in de klippen leven, worden klip-kreeften genoemt; Sy zijn boven witachtigh, onder swartachtigh, en gesoden, niet overal roodachtig. De grote zijn in de Po ronder en meer gekerft van lyf, als in de Saone, welkers rechter voet dunder als de linker is. Onderscheid.

Datse plaats in de Spijse hebben, is yder bekent, hoewel het ook seeker is datse swaar Gebruik.

om te verteren zijn. En wijl sy langh in de maag blijven, verwekken sy met haar opwellende koude dampen de slaap-sugt. Sy worden van sommighe in de maanden Maart en April gepresen voornamentlijk mette wassende Maan. De aderen die somtijds in haar gevonden worden, zijn niet te prijsen. Besie sijn verscheide toebereidingh by *Aldrovandus*. Sy dienen de Geneesmeesters tegen de beten der dulle honden, de teringh, de uitdrogende koorts, het ophouden van 't water, de steen, de ontsteking van de tong, en keel, en de kanker in de borsten. Tegen het keelgeswel word hy van sommige dus bereid: Stampt omtrent thien levende kreeften, en giet daar op het overghehaalde water van rosen, Endivie, en bolzaat, dat zap uitgeparst is de rode wijn gelijk. Daar mede moetmen de mond en de tong spoelen en afwassen, daar na een matelijken dronk daar af indrinken, en de afgewassen en gesuiverde tong met varsch spek beleggen, na een uur oft een half, het slijm dat'er anhangt weder afvegen en met het sap van de kreeften weder spoelen. Besie het overige by *Aldrovandus*. De bereidingh teghen de kanker der borsten is by *Hartmannus* heel treflijk; Wat angaat de stenen, *Helmont* meent dat'er een ongemeen water dryvend, Koortsverdryvend en wond gheneesmiddel kan afgemaakt werden; Indien zy totte vorm van de oude melk hersmolten werden. Sy worden ook tegen de steen ghebruikt mette pitten van de persik en mispel-stenen. Teghen het geronnen bloed mette dove kolen van het linde-bomen hout in Azijn uitgebluscht en z: Hier toe behoort de Astacus Caraboides, en Gammarus Terrestris oft Land-krabbe. Die is geheel asgrau over't lijf met vier sprieten twee langher, en d'ander korter, en met ruighe voeten en scharen. De twee voorste voeten naast an de scharen hebben de platen in 't einde rondom ghetand, mogelijk om te lichter te konnen swemmen; Wat angaat dese. Daar schuilt een gheslaght van schorsachtighe dieren in de aarde, voornamentlijk in West-Indie, diemen Kuarassen noemt, de gedaante van de Gammarus so gelijk, dat hem *Scaliger* uitte aard gegraven siende, en vraghende wat het was, en andere seiden dat sy in de dood-graven ghevonden werden, sich lang van de Gammarus oft Zee-krabbe onthiel.

Aldrov: d Crustat. c. 6.

Hartman: in Praxi: Chimiatric:

III. LID.

Van de Squilla in 't algemeen.

Naam Aldrov: de Crust: cap. 8.

DE schorsachtighe by de Latijnen Squilla genoemt, noemen de Grieken Karidas, Koridas en Kauridas, 't zy oft van Kare dat een hooft betekent dat in de Squilla grootachtig is, oft van Scarein. *Heraklides* noemtse by *Atheneus* Kolybdenas, met welken naam Epicharmus, ghelijk *Nikander* wil, een Zee-schamelheid verstaat.

Beschrijvingh.

So wy sijn beschrijving anmerken; Sy hebben een start, maar geen tangen, mogelijk om datse met veel voeten, daar dat overschot in verteert werd, versien zyn, indien wy *Aristoteles* en *Rondeletius* navolghen: Maar *Bellonius* seit dat hy voeten met tanghen heeft, welke haar *Ælianus*, en de Indise in de Rivier Ganges ook heel groote toeeighent; Sy zijn in de lente swartachtigh van lijf, maar worden daar na wit, sy hebben ook soo *Oppianus* ghetuight scherpe hoorns in 't opperste van 't hooft: *Ælianus* schrijft datse een scherpen anghel als de snuit van een roeyschip, en eenige kerven als een saag hebben; onder die sterkte puilen twee harde ogen uit: de darm eindigt gelijk in de Locusta en Astacus ook recht in de start, daar sy haar drek en kuit door uitschieten.

Arist: Partib l. 4. c. 8.

Arist: A: l. 8. ult.

Plaats.

Sy leven in de Zee, poel en klipachtighe plaatsen; van die worden sy Eleoi by *Ælianus*, van dese by *Oppianus* Petreæ oft Klippige genoemt. De Indise zee voed heel grote, die het in de diepte houden, gelijk de kleine haar an de stranden vermaken. Datse in de gebroke rotsen van de Roode zee gevonden werden, verhaalt *Theophrastus*: maar daar wort getwyfelt of dat van de levendige, oft van haar gestalten te nemen is. Sy zijn ook in de Duitse, France, Adriatise en Thyrrenise Zee. *Archestratus* roemt dat'er omtrent Jasum heel groote zijn.

Oppian Halieut: l. 1.

Voedsel.

Sy leven met vleesch. *Ælianus* seit dat sommige met Wier leven. Van de kunne schrijft *Aristoteles* aldus: Het Mannetje verscheelt van't Wyfje door twee witte deeltjes, die hy bysonder in de borst heeft, maar die in haar verscheiden zijn, so in verw als t'samen-groeijing, en de snuiten van de Sepia oft Meer-spin ghelyk: sy zijn gedrayt als de drayingen van de Buccinum, welke deeltjes de Grieken Mekona, de Latynen Papaver noemen; sy spruiten van de holletjes die onder het uitterste van de voeten zijn; Daar is ook an de borst eenig root-vleesch, 't welk gehandelt zijnde, afvalt, en dan geen vleesch gelyk is: Van die doorgangh die in de borst een ghedaante van een krom-hoorn heeft: spruit noch een ander draijing so dik als een touwtje, eenige hangen an den darm tot het teel-zaad geschikt. En dit heeft het Mannetje: Maar 't Wijfje heeft daar eyren die rood geverwt, an de maag, en weerzyds an den darm gehecht en tot de vleesighe delen toe met een dun vlies overtogen zijn.

Ælian: l. A. l. 1. ca 30.

Arist: l. c. 2.

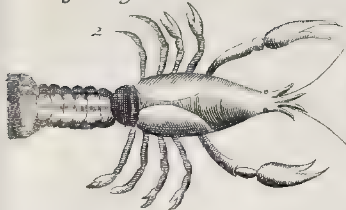
Teelingh.

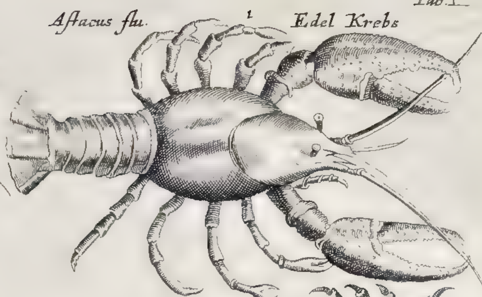
Sy versamelen op de wijs van de viervoetige dieren; Te weten dat het Wijfje haar start uitspreid, en het Mannetje de sijne daar opvoegt. Sy versamelen in 't begin van de lente omtrent het landt als de vyghen beginnen te rypen.

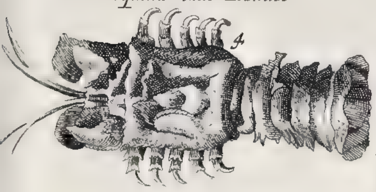
Afkeer.

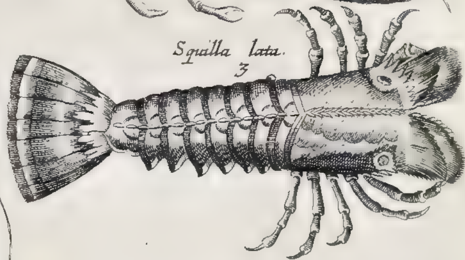
Sy houden viandschap mette Laborax, mette Phycis oft Meer-egel, en Meer-wolf daar sy van opgegeten werden. Hoe sy haar wreken hebben wy by *Ælianus*. Als sy haar, seit hy, beset vinden, springen die beesjes in't ronde, als sy het uitsteeksel van haar hooft, dat de scherpe snuit van een roeyschip gelijkt, en an 't opperste deel kerven heeft gelijk een scherpe saag, gekromt hebben, met een groote lichtigheid. Dan vat de Meer-Wolf de vermoeide Squilla met sijn mond, en deze springt

Ælian: H A. l 1. cap 39.

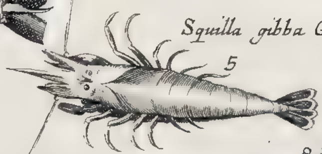

Aſtacus fluuiatilis.
2

Aſtacus flu.
1
Edel Krebs

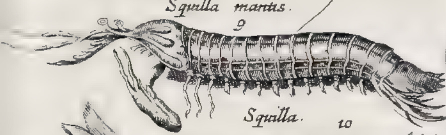

Squilla lata Rondel.
4

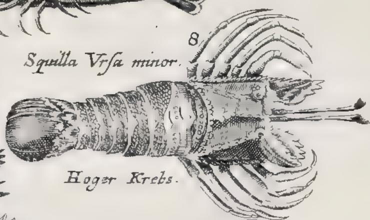

Squilla lata.
3

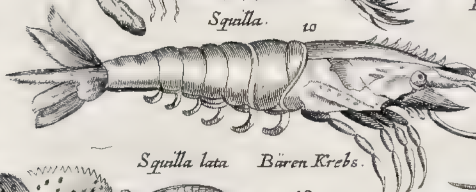

Carangon ſeu Carangon Rondel.
6

Squilla gibba Garner.
5

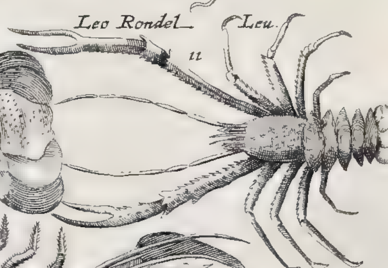

Squilla parua.

Squilla mantis.
9

8
Squilla Vrſa minor.
Hoger Krebs.

Squilla.
10

Squilla lata Bären Krebs.
12

Leo Rondel.
Leu.
11

Squilla gibba alia.
13

springt hem zo in de keel, dat'er hem de keeldarm van opswelt.

Gebruik. Haar gebruik is inde Spys en Geneeskonst. Inde spijs noemt hem *Iuvenalis* een kostelijke visch. *Apicius* achte de groote so hoog, dat hy daarom na Afrika overscheepte, en als hy, eer hy uit het schip sprong, bevond datse kleinder waren als die van Minturna, den Stierman gebood, zonder uit te klimmen, door den selven wech na Italie te keren. Nu worden sy gesoden en met asijn gegeten. sy werden ook in de pan gesnerkt, en met oly en meel bespreoit: sy wierden eertyds gebraden in een vygen-blad gewonden. Sy werden swaarlijk verteert, zijn de maag schadelyk, en verwekken geilheidt, 't welk *Kardanus* getuigt hem self gebeurt te zijn. Datse teghen de uitdrogende koortsen goet zyn, is ongetwijffelt. Men seit datse gestampt en opgeleit, de splinters en pijlen door een sonderlinge antrekkende kragt, uithalen. Eenige vermengen haar onder het aas, om de Mugiles te vanghen; Mette zelve wordt de Meer-wolf ook gevangen.

Iuvenal: Sat: 3.

IV. LID.

Van de Squilla in 't bysonder.

I. STIP.

Van de breede Squilla oft den Beer.

Naam. DE Squilla die *Rondeletius* den breden genoemt heeft, noemen wy met *Bellonius* en *Scaliger* den Beer van *Aristoteles*: want als hy uitgestrekt leit, ghelykt hy de huit van een Beer. *Aristoteles* heeft hem van de Squilla afgescheiden, om dat hy hem onder den naam van de Squilla niet antekent. De Neapolitanen en Messanensers in Sicilie noemen hem Messakara.

Scaliger exercit: 45.

Beschrijving. *Rondeletius* heeft hem aldus beschreven; Hy is van grootte als de Locusta, maar breder, en veel platter van lyf, en ruw: in 't voorhooft heeft hy twe beenders, weerzyds een, rondom gekerft, in zommige scherper, in andere breeder: hier worden twe pinnen angehecht, tussen dese spruiten twe hoorns, in 't beginsel geleed, omtrent het midden gespleeten, en uitte twee komender vier, maar niet heel lang; hy heeft twee armen met angels als uitstekende spykers, groter als de voeten, maar niet in twee gescheiden, die na de mond gebogen werden, en daar hy de spijs mede, ghelyk als met de voeten na de mondt brenght: an weerzyden heeft hy vier voeten, en een weinig uitstekende ogen; het hooft is vierkant, en breder als in eenigh geslaght der schorsachtige: op den rug staan veel knobbelen, onder welke eenige uitpuilen, welkers opperdeel zo rood is, dat gy meent dat'er een karbonkelsteen in't hooft van een gouden ring staat.

Scalig: Exercit: 245. Datse in 't slyk leven, daar van is dit een bewys, om datse met slijk beset, uitte Zee getrokken werden. Hy word selden in Vrankrijk ghevanghen; Te Rome en Napels dikmaal: In Afrika overvloedig. Omtrent Minturna een Stadt van Kampanje zyn sy grooter als te Smijrna. De natuur heeft haar de selve tijd van baren, mette Locusta ghestelt. In de Winter en Lente, eer sy kuit schieten, worden sy gepresen; en dit moet van den Beer, die de groote ghenoemt werd, verstaan zijn. Daar is een ander die de kleine en gesnedene ghenoemt werd: *Scaliger* meent dat het de Cangre van *Aristoteles* is: *Rondeletius* de Zeekrekel, om dat hy mette Land-krekels veel gelijk heeft: hy bestaat uit vijf platen, en een rug, door aartige konst van de natuur geschildert. Hy is geheel rood, en nauwlijk negen duim groot.

II. STIP.

Van de Karango en Squilla gibba, oft Garnaat.

DIe *Aristoteles* Krangonas oft Krangas, en *Hezychius* Kragonas noemt, die werden by *Gaza* Kranginesgenoemt.

Dese Squilla, so ghy sijn beschrijvingh anmerkt, is een grote hand-breed lang, met een dunne, glatte, witte schors bedekt, somtyds uitten witte een weinig roodachtigh, die gekookt zijnde, heel rood en klaar als hoorn werd: uitten rug spruit een hoorn, voor-an getand, opwaarts achter over gekromt, welkers getande deelen onder en boven, maar niet ter zyden staan; de ogen zijn hoornachtig, welkers ondergelegen deel hol als een lepel is: de hoorns zijn vier, uit welke twee lang, dun, en buigzaam zijn; Hy heeft vijf voeten, en dry die met een spoor eindigen.

Het achterste deel van 't lijf is ten ansien van de dikte en grootte langh, met seven platen bezet, en in vier vinnen ge-eindight, uit welkers midden een angel puilt, breeder als in de Squilla gibba. Die *Gesnerus* gesien heeft was ten deel rood, ten deel bleek, en an de zyden geelachtig.

Sy zijn de smakelijkste van alle schorsachtighe, van lekker en soete visch, en van veel en goet voedsel: de starten, voornamentlijk van de schors ontbloot, en met peper, asijn en sout gegeten, worden in Februarius, Maart, April, en May gepresen. De Squilla gibba oft Garneel, wort by de Grieken Kuphe genoemt om sijn bult, dien hy schijnt te hebben als hy sich kromt: andere noemen haar Kampijlas en Kurtas; de huidendaaghse Grieken noemen haar Karidas, Karanidia: Sy zijn dunder als de Krango, voornamentlijk an't einde van de start; sy hebben an't voorhooft ses heel dunne krullen, een korte start, in welkers einde vijf vinnen zijn, en welkers middelste een harde, getande, en spitse vorm heeft: An de stranden van de Santones zijn sy overvloedig: Sy schieten kuit, en teelen op de wijs van de Locusta; maar sy dragen omtrent vier maanden; sy hegten den verheven hoorn van haar voorhooft in 't verhemelte van de visch Meer-wolf ghenoemt, en dooden hem also: Als sy gheraakt werden, springen sy, en schrikken voor het anraken; en bewegen haar bultigh lijf met een kromme beweging op de wijs van de Rupsen: sy wierden eertijds uit biesekorven verkocht;

Gebruik.

Arist: H. A l. 5. cap. 17.

Naxand: in Pindar.

ſy worden met oly inde pan geſnerkt, oft in water gekookt, en met Aſijn gegeten.

III. STIP.
Vande kleine Squilla, en Squilla Manti van Rondeletius.

DE kleine Squilla heeft geen eigen naam: Het is de Scijllarus van *Ariſtoteles* niet, gelijk *Gaza* qualijk overſet; want deſe heeft ſcharen als de Kreeften: Sommighe noemen hem Enchlorus, mogelijk van haar verw, welke *Rondeletius* zeit inde levende donker te zijn; Andere noemen hem Melikarida by *Atheneus*, om ſijn ſmaaklijkheid in de ſpijſe. Haar geſlagt is tweederlei: Het een groot, met een harder ſchors als de Garneel; die levendigh ſpringht, en 's nachts als een kaars glinſtert; by de Romeyen Kambaretto genoemt. Het ander heel klein, van welke duiſend nauwlijk een pont wegen, is te Venetie overvloedig: by ſommige Kokx Brava, by die van Gaſkongie Civade, dat is Haver genoemt, om datſe met handen vol ghegeten werden; Hy heeft een hooft ten anſien van't lijf dik, en breed, en ſonder hoorn, een dunne ſtart, en kleinen bult, mette byhangſels van de mond en andere de Garnaat gelijk, en is met eenige ſtippelen getekent. *Bellonius* zeit datſe levend geel blinkend, en gekookt roodachtigh zijn.

Ariſt: H. A: l. 5. c. 15.

Onder ſcheit.

Plaats. Sy groeijen inde Zee en Rivieren; hoewel *Bellonius* zeit datſe ver van de zee voortkomen: Datſe met geheele Mandens uitte Garonne gehaalt werden, getuight *Scaliger*. *Tarentinus* noemt haar Rivier-Squilla.

Gebruik. Sy zijn ſo zoet van viſch, datſe walging baren: Gy hebt, zeit *Rondeletius*, nauwlijk iet ſoeters gegeten; in Garſte-water gewaſſen, en in vlees nat gekookt, zijn ſy heel goed in uitdrogende koortſen; mette ſchors en met peper geſtooft, verwekken ſy de geilheid. Het afbeeldſel dat wy geven, drukt de kleine Squilla van *Geſnerus* uit.

Aldrov: l. 2. c. 16. De Squilla Mantis, heeft ſijn naam van een beesjes, uit 't geſlaght der Springhanen bekomen, en is by de oude niet genoemt. De Occitaners noemen hem Preguedicus, dat is Gods bidder, om dat hy altijd ſijn handen t'ſaam-gevoeght heeft, en als de hongerighe ſchraal en mager is. 't Gemeen gelooft dat hy kan waarſeggen, en na de wegh gevraagt zijnde, ſijn eene hant uitſteekt. *Matthiolus* noemt hem Hippocampus oft Water-paart, *Bellonius* Zee-krekel, welke men meent de Nymph Speuſippe te zijn, den ſelven heeft hy aldus

Beſchrijvingh beſchreven: Sijn ſchors, ſeit hy, is dun en rauw, ſo klaar, datze doorſchijnig is: Hy wort dikmaal mette zee-visjes met ſijn ſchors bedekt uitgehaalt, en t'ſamen mette Karpers, den Os, de Mena en Trachurus inde mande geworpen. De natuur byna door een ongelooflijke konſt, heeft het langwerpig lijf van de zee krekel, uit X. platen aartig t'ſaam-gevoegt, welkers eerſte, die het uiterſte van de ſtart maakt, de ſtart ter zyden uitbreit: Voorts is de ſtart met twee rode plekken getekent, die een gedaante van ogen hebben, en is geangelt en getant. De eerſte plaat van de ſtart beginnende, is opwaatts na de 2de, 3de, 4de, 5de en 6ſte, met gekartelde vinnetjes onder beſet, met welke hy het water ſlaat, en ſijn lijf voortdrijft.

De dry platen die de voorgaande ſes volgen, zijn weerzyds met dry voeten beſet; maar an 't begin van den nek, rijſen twe groter armen, met welke hy de ſpijs an de mont brengt, maar die zijn anders inde kreeften, als inde Springhanen, en met tangen gewapent, want ſy zijn recht uitgeſtrekt, en an 't einde met grooter kerven geſneden, met welke, als hy de ſpijs anvat, hy de ſelve van de eene tot den anderen arm overbrengt, maar de einden veranderen in een beenagtige hardigheit, en zijn daarom bequaam tot tandſtekers: het deel dat an 't hooft vaſt is, eindigt in iets heel klein, en breid ſich anders als de ſtart in de breedte uit. buiten 't water is hy geheel ſwak en onbeweeghlijk: Hy heeft weerzyds een angel voor de mond als de Phalangium en Scolopendra, daar hy de ſpijs van de voeten byghebraght, mede vaſt houd, dien hy daar na mette tanden breekt, en na de maag zend. De natuur heeft hem tanden ter zyden inde mond gegeven, en in een ghekerft been de letter V ghelijk, vaſt-gehecht: het ampt van welkers voorſte deel is, dat te doorſnijden 'tgeen hy kauwt: maar van 't agterſte deel dat kerven heeft, is voorts te vermorſſelen, want dat ſelve been heeft twee rijen tanden; in 't voorhooft vertoont hy twe uitſtekende korte ſprieten die van de voorgenoemden Beer gelijk, en an 't einde drywervig geſpleten, en nog twe andere korter in de voorgeſeide zyden; hy heeft groene uitpuilende ogen, die hy niet gelijk het geſlagt van de Kreeften en Locuſta, in haar hol verbergt, maar ſteekt voor de ſelve eenige vinnetjes uit, die van de ſtart gelijk: waar door veel bedrogen zijnde, het hooft voor de ſtart geoordeelt hebben; op den rug, en de platen van 't hooft, heeft hy regte ſtrepen. Inde opgeſnedene ſult gy ſien datte tanden door ſterke ſpieren beweegt werden; En dat de herſſene zo klein is, datze nauwlijk een garſten graan gelijkt. dat'er nogtans oogzenuwen na de ooghen lopen, blijkt klaarlijk. *Rondeletius* doet'er by dat het gheheele lyf dootſchijnig is. Hy baart en verſamelt op de zelve wijs als andere Squillen.

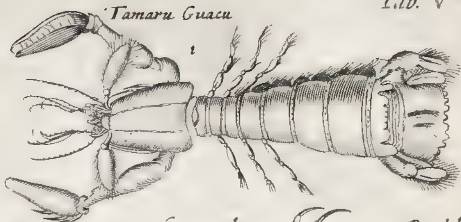
Hy is ſagt, ſoet en lekker van vis: deſen is de Tamaruguacy van de Braſilianen, en Kamaron de Salgado van de Portugeſen genoemt, gelyk: hy heeft een drykantig hooft, een agtdobbele kreeften-baart, en verſcheelt alleenlyk van de Mantis, dat hy an 't voorſte deel geen voeten, nocht armen binne waarts heeft. Gebruik. Markgr: H: Braſil: l. 4. c. 20.

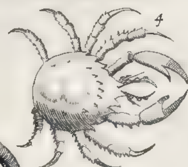
II. HOOFT-STUK.
Van de ronde ſchorſachtige.

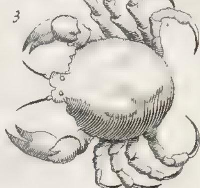
I. LID.
Van de Kankers oft Krabben in 't algemeen.

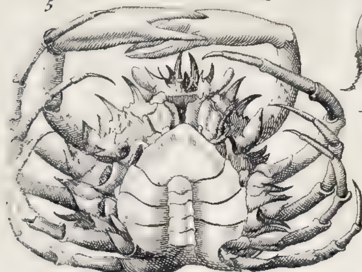
DE ſchorſagtige welke de Latynen Cancros noemen, zyn by de Grieken Karcinoi, gelyk als koracinoi, om datſe de oogen en oogappels bewegen, genoemt. De Sicilianen noemen haar Karchas, *Heſychius* Kabeirous by *Varinus*

Cancer marinus Krab.
2

Tamaru Guacu
1

Cancer Heradeotcius Randel
4

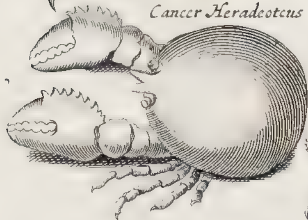

Cancer Anonu . nus Randel
3

Cancer mari. Meer Spin
5

Hipocarcinus
6

Cancer Heradeotcius aller
7

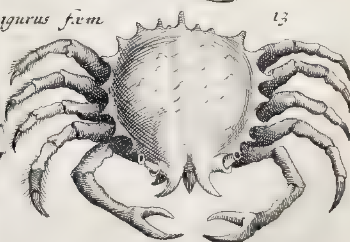

Cancer Crabbe
8

Cancer Heradeotcus

Cancer Crabbe
11

Cancer Randel
10

Pagurus masc Meer Spin
12

Pagurus fœm
13

Varinus worden ſy Ptijxachris, en Pyxaris genoemt, om dat ſy de Oeſters met het werpen van een ſteentje binnen haar ſchelpen vangen: Sy hebben een ronde omgerolde ſtart; *Ariſtoteles* noemtſe Ptijchodes, die uit platen beſtaat, en het lijf achter bedekt: Het hooft is ongedeelt; zonder herſſene, hoewel ſy iet hebben dat het ampt van de herſſene bekleed: ſy ſien over dwars, mits haar ogen in een breukſame ſchors beſloten zijn; ſy hebben thien ſchuinſe voeten met tanghen, welkers rechter in alle grooter is, en inde voorſte beweeght ſich het boven-deel, maar het onderſte niet.

rift: H. l.4.c.10

in: H: l. 9. p. 13. rift: de rtib: l. cap. 8.

Binnen ſtaan twee voor-tanden, en tuſſen die een klier, van gedaante als een tongh: De maagh is klein en an de mond gevoeght.

in: l. 9. p. 31. Plaats.

Sy leven op ſandige en klippige plaatſen, en worden ook onder de aarde gevonden: Inde winter ſoekẽ ſy de opene plaatſen; ſomers wijken ſy na de donkere diepten: Sy eten Schelpviſch, ſy eten de Polypus als die door de geilheid afgeſlooft is, en onthouden ſich niet van haar eigen geſlagt: Het water datſe inde mont ontfanghen, werpen ſy door een klein deeltje van de mondt weder uit; hier van komt haar het ſchuim an de mont, om dat het water en de locht die daar mede ingetrokken werd, door dat inhalen en uitwerpen beweeght werd.

Spijs.

rift: l. de eſpirat. alen: de : bon: mal: cc.

Galenus ſchrijft datſe in ſout en ſoet water leven, en lang ſonder water, met melk gevoet, ſeit de ſchrijver van de natuur der dingen.

eelingh.

Indien ghy haar teeling beſiet, de Krabben worden met haar voorſte deelen t'ſaam-ghevoegt, en ſetten haar ruwe dekſels met een onderlinge voegingh tegen malkander: Eerſt komter een kleine Krabbe van achteren over, dan daar na een grooter: Sy ſchieten haar kuit in haar dekſel, daarom is dat in de Wijfjes breeder en ruwer, en alſo worden ſy van de Mannetjes onderſcheiden.

rift: H: l. 5.c.7.

in. l. 9. p. 31.

Plinius doet'er by dat het wijfje een dobbele, het mannetje een enkele voet heeft, en dat hy tuſſen den buik en ſtart-pinnen heeft, maar ſy geen.

eweging.

Deſe alleenlijk uitte ſchorſachtige ſwemmen niet, maar lopen over dwars, 't welk de Apen en Beren om de breedte van haar achterſte voetẽ eigen is; want vermits alle beweging door trekking en voortdrijving gheſchiedt, en alſo volgens de buiging der geleden, die in de Krabben inwaarts na de borſt ſtaan; daarom gelijk, als de roeyſchepen omgedrayt werden, de riemen van d'een zyde beweegt, en an d'ander zyde ſtil gehouden werden, alſo daar de Krabbe heen wil, an die zyde gebruikt hy de voeten om lant te vatten, en d'ander om af te ſetten: Sy weten haar lagen met een ongelooflijke ſneegheit te ruiken, en bedekken haar geſwint met ſlijk, oft kruipen inde klippen: Sy vechten als de Rammen mette hoorns tegen malkander; In 't vangen van Moſſelen en Oeſters gebruiken ſy een groote ſneegheit, want ſy werpen ſteentjes in haar opene en gapende ſchulpen, datſe haar niet weder konnen ſluiten, en dan halen ſy met haar haakige tang de viſch daar uit, en verſlinden die. Als de Son, ſeit *Plinius*, het teken van de Kreeft door zweeft, worden de lichamen van de doode kreeften en krabben die op 't land leggen in Scorpioenen verandert. *Ovidius* ſchrijft dat die zonder ſcharen onder d'aarde begraven werdẽ, Scorpioenen voortbrenghen: Sy verſchuilen vijf maanden, en in't begin van de lente verleggen ſy haar ſchors op de wijs der Slanghen; daar groeit dan weder een zachter ſchors onder, en dan konnẽ ſy om haar teerheid niet voortgaan.

art en erſtand. in:H:N: 9. c. 38.

Ovid: Metamorp: l. 15. Plin. l. 9. cap: 30.

Gebruik.

Sy zijn hard van viſch, en daarom ſwaar te verteeren, maar van vaſt voedſel: dat ſult ghy by *Galenus*, *Atheneus* en andere vinden. Sy werden ook inde Genees-konſt niet verworpen. Als de Son door het teken van de Kreeft gaat, ſeit *Plinius*, datſe tegen de ſteken van de Slangen goet zijn. Dat de geſtekeSwijnen haar met dit voedſel geneeſen, ſchrijft *Thraſyllus*. De wilde Swijnen ſoeken de Krabben oft Kreeften als ſy Bilzenkruit ingeſlokt hebben. De Hertẽ vande Phalangium oft andere geſteken zijnde, geneſen haar mede mette ſelve: men ſeit ook datſe tot de kanker en harde gheſwellen van de natuurlijke deelen der Vrouwen, een gereet geneesmiddel zijn, wanneer het Wijfje van de Krabbe met het flos Salis geſtampt, en na de volle Maan met water opgheſtreeken wert, gelijk wy by *Plinius* leſen: Tegen het beſwaarlijk water-maken worden dry in anderhalf ons aſijn gekookt, daar na geſtampt, en uitgeparſt, en dat nat ingegeven; Het zap met het overghehaalde water van de Koorn-blom uitgeparſt, word de kleine Kinders met groot voordeel an de kevels geſtreken, om de tandpijn te verſachten. Het poeijer van *Ranſovius* totte wonden der ſenuwen, beſie dat by *Aldrovandus*. De ſteen in't hooft ghevonden, en in ſterken aſijn geleit, word bevonden ſich merkelijk te bewegen.

Plin: H:N: l. 9. c. 32.

II. LID.

Van de Krabben oft Kreeften in't byzonder, en eigentlijk van die, welke buiten haar ſchulp in ſoute waters leven.

I. STIP.

Van de Zee-krabbe.

DE Krabben oft Kreeften leven oft in, oft buiten haar ſchulp. Deſe oft in ſoete oft ſoute waters, onder die, welke inde Zee leven, zijn, de Zeekrabbe, de Cancer oft Kreeft Maja genoemt, de Pagurus, de Cancer Eques oft Ruiter-krabbe, de geele Krabbe, de gevlamde van *Rondeletius*, de verſcheiden geverwde, de hartvormige en andere, in lengte van ſcharen onderſcheiden. De Zeekrabbe heeft den naam van 't geheele geſlacht verkregen, en *Geſnerus*, *Bellonius* en *Rondeletius*, komen in ſijn beſchryving niet overeen. Die van *Rondeletius* is voor omtrent de ogen ſpitſer, en heeft twe hoorntjes die de andere niet hebben. Die van *Bellonius* is rondt van lyf, an 't voorſte deel met kerven verdeelt, en met een ſchors overtogen; de grootſte zijn niet boven dry oft vier vinghers breet: ſy hebben een rode lever, die *Ariſtoteles* ſchijnt Mutis te noemen; de darmen met

Aldro: de Cruſtat: l. 2. c. 17.

Beſchryving.

veel

veel krullen behangen, en haar vaste deelen worden door witachtige spieren beweegt. *Aldrovandus* heeft een ander ghedaante anghemerkt, welkers uitterste voet an weerzyden uit korter en dikker tussen-knopen bestaat, en korter als de andere voeten is, en an 't einde met twee andere geledingen breder. Sy worden veel omtrent het Eylandt der Kanibalen, nu Domeneka ghenoemt, ghevonden, en om datse in de klippen wonen, klip-kreeften van *Oppianus* genoemt. Sy zijn Mannetje, en Wijfje: die zijn roder geverwt, dese blauwachtig. Men seit dat de Mannetjes de Wyfjes eerst beklimmen eer sy met haar versamelen; Sy buigen de beenen na den buik als sy gaan sullen. *Rondeletius* seit dat'er in 't Wyfje een saffraanachtig deel is, dat de Mannetjes niet hebben; hy meent dattet de stof van haar kuit is. Ælian: H. A. l. 7. c. 24. In 't Thracise Bosphorus swemmen sy by harde storm tegen de vloet op. Omtrent de uitstekende hoofden, daar de wind meer krachtheeft, houden sy haar yeder in haar bochtige holen.

Gebruik. De Wijfjes als sy vol kuit zijn, worden meest in de spyze gepresen; daarom zijn sy te Bononie van grooter waarde. Datse in Indie mette nieuwe Maan vol soet zap zijn, en met de oude dat niet hebben, wort verhaalt. In de Genees-konst heeft de ondervindingh geleert datse de Teeringachtige vorderlijk zyn, soo *Rondeletius* seit, dat ghy ook by *Marcellus* vinden sult. Sy genesen de droppel-pis, als sy een half loot swaar, mette melk van de Moeder oft Voedster, de Kinderen inghegheven werden; Totte vierdendaagse koorts, het schorft en tranende ogen worden sy van *Avicenna*: tot de kankerige geswellen van *Plinius* gepresen.

II. STIP.

Van de Krabbe Maja genoemt.

Naam. DE Krabbe Maja ghenoemt, heeft sijn naam a magnitudine, dat is grootte, gekregen; want Maja, dat een Vaders Suster, oft Voedster betekent, wiert ook somtijts pro majore natu oft de eerstgeboorne genomen.

Beschryvingh. Hier in verscheelt hy van de Pagurus, dat dese voor breder is, en de Maja sich achter meer uit-breidt.

Sijn lijf is so swaar, dat het totte gangh onbequaam is, en dat is in de levende blauw, oft groenachtigh, oft met rood gesprenkelt; en so ghy hem op den rugh leggende besiet, sult ghy an 't voorste deel dry korte sprieten sien, die van het dekſel van sijn schors beginnen, tussen welke twee uitsteeksels verborgen zijn: De benen zijn hoog en dun, met vier geleedingen onderschept; An weerzyden heeft hy vier voeten, met vijf gheleedingen onderschept en wel met nagels gewapent: de schenkels zijn met veel ruwheid beset; Het Wijfje heeft een breedachtigh dekſel, daar onder sich twee gaten met een vlies besloten, an de wortels van de achterste schenkels vertonen: Daar-en-boven gebruikt hy noch vier halve kringen om te swemmen, van welkers wortels acht vinachtige takjes voortkomen, daar de kuit van de swangere anhangt. Indien gy haar innerlijke deelen besiet; in 't hooft oft in de mond self heeft hy twee beenachtige tanden; an 't verhemelte een klier in plaats van een tongh, voor de tanden noch twee tandighe beentjes, en in de mond een holligheid voor de keeldarm, in welke iet roods leit dat verscheide bochten heeft: *Bellonius* meent dat het de lijfmoer is; want men heeft bevonden datter kuit uit voortkomt; Daar onder volgt een ruime holte, die leedigh is, als de visch nuchteren is, soo datmen die oft voor een andere mond, oft maagh soude oordeelen, daar ook vier snijtanden by staan, en eene maaltand, van welke de keeldarm begint, in welkers opperste ghy opentlijk een keelklapje siet: Dit word met doorgangen an eenige uitsteeksels gehecht, die so klein zijn, datse haar nauwlijk vertonen; En gelijk de lijf-moer het grootste deel van de holligheden vervulde, also worden de uitsteeksels over al door de hollighe-den inghevoeght, doch maar met heel dunne banden, en voornamentlijk met spieren t'saam-gehecht: Daar is ook geen ander openbare darm, als daar de uitsteeksels eindigen, namentlijk de ontfanger van den drek: Maar sy is langwerpigh rond, en leit boven op de overige deelen, en is totte start toe uitgestrekt: Ook sult ghy weerzyds een blaas, groot, sterk, en vliesachtigh in den buik self sien, welkers uitgang door die twee gaten is, die onder het dekſel verborgen zijn; weerzyds onder de schulp inde zyden heeft hy ses kuwen, die door een seker vlies van 't dekſel self afghescheiden werden: want het water dat hy met de mond ontfangt, schiet hy door de gaten omtrent de beenen weder uit: Dit alles by na schrijft *Rondeletius* sijn Pagurus ook toe, die ghy kond nasien. Tot de Maja behoren ook eenige van de volgende.

De eerste Hippocarcinus oft Paards-krabbe van sijn grootte, en mette bynaam de ruige genoemt, om dat hy overal op den rugh met scherpe pinnen beset is, die an de zyden grooter zijn; boven zijn uitpuilende ogen, ter zyden eenige platen uitstekende, komen van 't midden-voorhooft twee scherpe hoorntjes uit: De mondt staat op de onderste plaats, welken twee kleine armtjes binnewaarts heel vlokkig beschermen; An weerzyden zijn vijf voeten, de armen daar by gerekent, in even so veel leden verdeelt: De scharen an 't voorste deel, maken de dikte van een kints arm uit, met donkerverwige tangen; daar eenige ruwe uitstekende draden als veselen uit voortkomen.

De ander is op het boven-deel de Paards-krabbe niet heel ongelijk; de start is eyrond, en eindigt in een heel smal schildvormigh en vijf-hoekig byhangsels; In 't selve is een merkelijke holligheid als een schotel: De mond is onder als met veel vlokachtige armtjes beset; in den buik is een platte holligheid bequaam om de kuit te bewaren.

Inde derde omringen ses grootachtige pinnen, de zyden, en twee heel groote het voorhooft;

hooft; Hy is twee hand-breed langh, met sijn scharen en armen, en op het boven-deel van't lijf bultigh en scherp.

De vierde is van de selfde gestalte, maar is weerzyds en op den rugh met veel pinnen besait, an de voeten en armen ruw, en op 't boven-deel met verscheide verwen, maar voornamentlijk rode geplekt.

De vijfde die *Rondeletius* de Herakleotise noemt, heeft anghels in't voorhooft, en ter zyden; Het onderdeel van de schulp is met angels beset, ruw, en donker van verw.

De seste heeft een wollige ruwheid op de schulp, en is asgrauw, en donker geverwt.

Plaats. Sy worden in de Ægæise. Jonise, en Adriatise Zee gevonden.

Gebruik. De Mannetjes worden in den Herfst, in de Winter, en in den April, mette volle maan totte spijse uitgekosen; maar het Wijfje in de overige tijdt tot September: Sy werden ook met een toegesloten aars en mond, om geen vogtigheit te verliesen, in den oven gebraden.

III. STIP.

Van de Pagurus

DE Pagurus heeft die naam gekregen, om dat hy in ongebaande plaatsen verkeert: *Simeon Sethi* verwaardight hem metten naam van Karcinus; van *Palladius* word hy Cancer Marinus oft Zee-kreeft genoemt. De uitlegger van *Aristophanes* noemt hem Kaburi. De Huidendaaghse Grieken houden noch den naam van Pagurus, en de selve word ook in Dalmatie, so *Massarius* getuight, gebruikt: Hy is breeder als langh, en buiten de groote Zee word hy een voet groot: Daar is'er in Engelant een gesien die tien ponden woeg, hy is met een sterke glatte schors bedekt, en die is in 't ronde met negen kerven schalywys gesneden. De verw van de levende groene, schijnt door de al te groote uitwasemingh van de rode verw, op den rug swartachtig. Weerzyds hebben sy vier ruige benen, met dry geledingen t'saam gevoegt, daar langhachtighe scherpe naghelen maar niet gespleten anghehegt zijn. De armen zijn voor in twee gespleten, met twee leden onderschept, met gekerfde tangen gewapent, en an 't einde swart, met welken sy anvatten 'tgeen sy eten, en heel harde dingen vermorsselen: sy hebben weer-zyds haar kuwen gelijk het overige geslaght van de Locusta, en met ses rijen onder de schors van den rug an de wortels van de schenkels ingeheeht. In de mond sult ghy soo veel geheimen van de natuur, so veel bystaande uitsteeksels, so veel vliesjes sien, dat ghy gedwongen, dat ongheloofIijk wonderstuk bekennen sult. De Mutis, 't welk de lever is, heeft hy heel soet, merendeels rood, byna met oneindige geele uitsteeksels beset, die an sijn groote maag leggen. De overighe innerlijke delen bestaan uit witte spieren, daar de buitenste door beweegt werden. *Rondeletius* heeft hem onder de naam van de grote Cancer maja beschreven. Indien ghy haar onderscheid besiet: De een is Mannetje, en de ander Wijfje. *Scaliger* maakt den eenen ronder, grooter en donkerder, den ander vierkanter en kleinder, lichter van verw, en byna bleek groen. De Venetianen noemen haar Poressos.

Hier toe behoort de Herakleotise Kreeft van *Bellonius*, en de steden Heraklea, van welke de eene an de Pontus, de ander an de Propontis leit. Hy heeft harder schors als de Cancer maja. Hy heeft weerzyds vier benen, twee sterke armen, met twee leden gevoegt, in twee gesplete tangen gewapent, welkers opperdeel met verhevene kerven beset is; sommige noemen hem Zee Haan, om dat sijn armen oft scharen als een hane-kam ghekartelt zijn. De rug is met knobbeltjes beset, en rood geverwt.

Desen is een ander gelijk in dichtheid van hayren als een Beer. Hy verscheelt van de voorgaande, eerst in scharen die langer zijn, en an beide uitterste een deel hebben dat een tang maakt, en als sy gesloten werden, voegen sy tandswijs in malkander; sy zijn rood van verw, met korte voeten, van welke de achterste weer-zyds alderkortst zijn, met sprieten en ooghen meer van malkander staande: Hy wort in de Thyrrenise en Adriatise Zee gevangen: maar de grootste in den Ocean. *Rondeletius* heeft een gesien die meer als een groote hantbreet, en by na een elleboog lang was. *Alexander* gedenkt by *Ælianus* een geslagt van Kreeften, welkers schulp over al in de rondte een voet groot was. Haar wonderlijke grootte in de engte van Persie verhaalt *Strabo*. Sy zijn gewoon haar kleet te verlegghen. Als sy voelen dat dit ruimen wil lopen sy als dul gins en herwaarts, en soeken meerder voedsel, op dat de schors door die opswellingh eer soud breken. Die afghevallen zynde leggen sy als dood in 't zand. Tot haar selven komende, eten sy het zand, en na dat sy haar verscholen hebben, komen sy niet eer uit haar schuilhoeken, dan als sy met haar oude schildt weder versien zijn. Sy houden soo veel van de maat-zangh, datse daar door gevangen werden. Datse gevangen zynde somtydts in de gaten kruipen, en dat de dode in Scorpioenen veranderen heeft *Nikander* verhaalt.

Ælian: l. 17. c. 1.

Ælian: H. A: l. 9. cap. 45.

Nikander in Theriaci

Sy worden onder de lekkere spijs gherekent, maar swaarlijk verteert. Als sy gekookt werden, worden sy een weinig rosch en swartachtigh.

IV. STIP.

Van de Cancer Eques oft Ruiter Krabbe.

Naam. Arist: H. A. l 4 c 2. Plin: l. 6. cap. 3. Aldrov: l. 2. c. 20.

DE Ruiter Krabbe heeft sijn naam van sijn geswinde loop verkregen. By *Hezychius* word hy Dromos, by *Ælianus* Dromia oft loper, by andere Grieken Hippeus oft ruiter genoemt. Hy is grooter als een kleine Kastanie, witachtig geverwt, met roodachtige stippen ghesprenkelt en als de Pagurus ghedrayt.

Beschrijving. Tegen de Son ghehouden is hy heel klaar, behalven in dat deel daar de inghewanden leggen. Hy heeft geen groter ogen als een kleine Boon daar hy heel scherp mede siet. An weer-

zyden vyf voetē met hayrtjes beset, van welke de twe voorste getangde armen zijn, daar hy alles mede antast: De andere zijn dun, met rechte en kromme nageltjes verscheiden ghewapent: Van dit geslagt sal mogelijk zijn die *Rondeletius* breed-voet noemt, die so groot als een Okkernoot, oft somtijdts wat grooter is. Hy heeft getande en gelede scharen, en weerzyds vier voeten. De achterste en kleinste heeft hem, om dat hy in een beenachtighe breedte aflaat, den naam gegeven. Hy is glat van schors, boven op witachtig, en eenigsins swart; Hy word mette uitwerpselen van de Zee op den oever geworpen. Desen is gelijk welke *Bellonius* seit dat by de Grieken Mikron carcinon oft kleine Kreeft, en te Rome Grancette genoemt is. Hy is met veel witte stippen op den rug, als een slang onderscheiden. Yder poot is met vier geledingen gevoegt. Sy zijn twijffelbare, en komen op de middach in de grootste hitte uit Zee te Landt, en brenghen den dach in de Son door, en lopen tegen den avond weder in Zee. *Bellonius* heeft ghesien datse so geswind voortliepen, dat hy niet een met loopen konde inhalen. Ia dat hem geen Haaghdisch uit seker kruid, daar hy in sat voortspringhende, ook konde beloopen. Hy scheen meer te vliegen als te lopen.

Plaats. Ælian: H: A. l.7.c.30. Sommige schryven dat de dromo van *Hesychius* in de Zee-poelen ghevangen werd, en als een pyl over't water loopt. *Ælianus* ghewaaght van sommighe die hy petelias, van't vliegen noemt, maar *Gillius* leest pelias, welke met heel kleine vleugeltjes vliegen, die de loopers niet gebruiken. Haar kan ook de naam Podanemon gheheven werden, die haar van *Atheneus* uitten Rymer *Kratetes* toegeeigent werd. Sy worden om haar kleinheid in de spijse veracht.

V. STIP.

Van de geel-ghevlamde Krabbe van Rondeletius, van de ghemarmelde, van de hart-vormige, en andere die in lengte van scharen verscheelen.

Aldrov: l. 2. c. 21. DE Cancer flavus undulatus oft geel gevlamde, heeft sijn naam van de verw, en strepen, die hy onder heeft, niet anders als Kamelot ghevlamt zynde bekomen. Hy heeft vier lange ruige benen, ook twee ruige groote scharen: twee lange hoorns: twee byhangsels an 't voorhooft, twee andere ande zyden. Hy word omtrent Antipolis, en het Eyland Lerinus gevangen.

De Cancer marmoratus oft gemarmelde, is soo genoemt om dat hy met een glatte schors met groene, blauwe, witte, swarte, en asgrauwe plekken, als de Iaspis en't marmer gesprenkelt is. Aldrov: l. 2. c. 22. Indien hy dood in de Son gedrooght werd, word hy geheel geel, en de plekken verdwynen in den doode terstond. Hy heeft korter, en dikker tangen als andere; Daar op puilen knobbelen als edele stenen, ghelijk in de Astacus, uit: Op 't voor-hooft staan twee hoorntjes. Achter de oogen die wijt van malkander staan is de schors ghetand. Sy wonen in gaten van de klippen, en hangen so vast met haar poten datse nauwlijk konnen afghetrokken werden. Sy zyn harder van schors als andere. Sy houden haar in de rotsen ande stranden van Agatha.

De Cancer cordis figura oft hartvormige, heeft twe hoorns, an 't voorhooft, twe scharen met korte tanghen. Hy houd het diep in zee, en word uitte diepten met andere vissen na de stranden getrokken. En veel in de maag van de Kabeliau gevonden.

De Krabbe die in lenghte van scharen verschelen, zijn oft met dunne oft dikke scharen. Aldrov: l. 2. cap. 23.

Die dunne scharen hebben, worden by *Aldrovandus* onder den naam van de Zee-Spinnekop begrepen, en onder dry geslagten gebragt.

De eerste is donker asgrauw geverwt, voor an 't hooft spits, met oogen weinigh van malkander staande, en twee spitse hoornen.

De ander is ronder van lijf, en onder den naam van de schorsachtige spin begrepen.

De derde veel ronder, donker asgrauw gheverw, met dikker scharen als de voorgaande, welken de naam van de ander schorsachtighe Zee-spinnekop gegeven is.

Van dese is de Zee-spinnekop, van welke *Aristoteles* in de beschrijvingh van de Cancellus gewaaght, verscheyden. Want in vorm is hy de spinnekop ghelijk, behalven dat hy het deel onder 't hooft, en de borst gelegen grooter als de spinnekop heeft; *Rondeletius* doeter by dat hy de getangde scharen na de kleinheit van 't lijf heel langh heeft. Die dikke scharen hebben zijn soo ruw en scherp, datse geangelt schijnen. De een is voor an 't lijf, en an de benen wit, waar van hy witte genoemt is. Boven op is hy rood met blauwe poten. De ander kleinder als de eerste is swart gheverwt, en daarom so genoemt.

Vande Brachychele zijn ook enige gedaanten, uit welke die van *Rondeletius* uitten rode swartachtigh, met heel korte dunne scharen, mette naaste benen heel lang ten ansien van't lyf, voorts dik en scherp, met eenige wolachtigheid bezet is. Hy is overvloedig in't Eylant Lerinus.

De overige zijn dun en glat: het opperdeel heeft anghels: uit deze is'er een heel scherp van mond, en weerzyds met uitpuilende oogen; het lyf is overal ruw, en word de kleine genoemt.

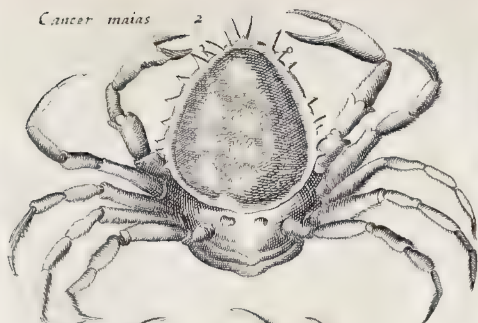
De gelijkslaghtighe van *Aldrovandus* gelykt met sijn dikken buik een flesch, indien ghy de start wech-neemt: hy is heel scherp van hooft, het lyf boven op met angels bezet, blauw geverwt, en onder witagtig, maar de tangen van de scharen zijn roodachtigh.

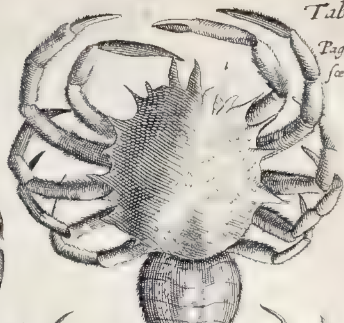
III. LID.

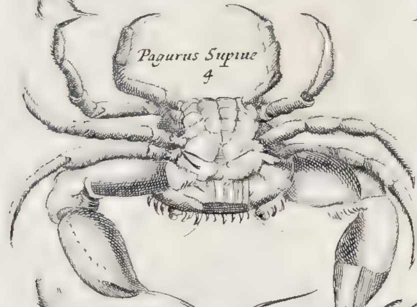
Van de Rivier-krabben.

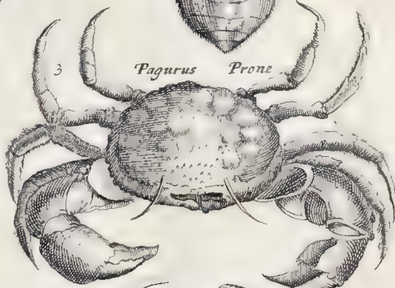
DE Rivier-krabbe by de Latynen Cancer fluvialis, word by de Grieken Carcinos Potamios ghenoemt. *Simeon Sethi* en *Galenus* Aldrov: l. 2. cap. 24.

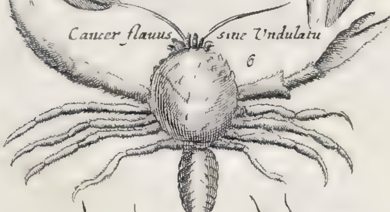
hebben

Cancer maias
2

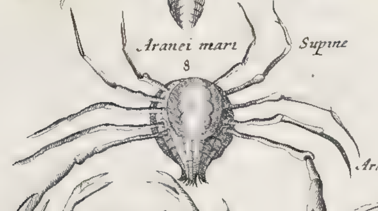

Pagurus
fœmius
1

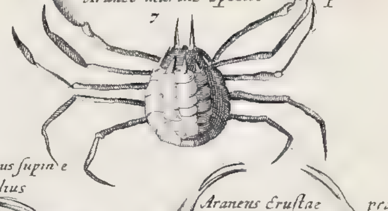

Pagurus Supine
4

3
Pagurus Prone

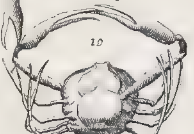

Cancer flauus sive Undulatu
6

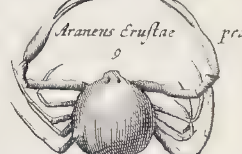

Cancer Varius sive marmorous
5

Aranei mari Supine
8

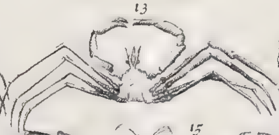

Aranei marine Specios prone
7

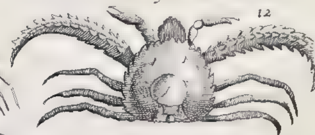

Araneus alius
11

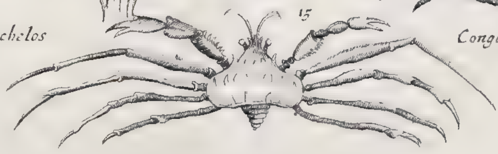

Araneus supine alius
10

Araneus Crustae prone
9

Cancer minut
14

Cancer minutior
13

Cancer brachyochelos Rondel
12

Cancer brachyochelos
15
Congener

hebben hem Rivier Pagurus ghenoemt. Hier in verscheelt hy van die van de Zee, dat hy dikker en harder van schors is, met ruwer benen, en rompeligher scharen, en wyl de Zee-krabbe de blauheid van de schors van de lotus heeft, soo is de Rivier-krabbe uitten rossche swartachtigh. In de Zee-kreeft maken de nagels de leste geledingh van de benen: en de Rivier-kreeft heeft veel kerven in 't ronde omtrent de nagels.

Ghy sult haar vergeefs in Vrankrijk, en in Hooghduitsland soeken. In Grieken-landt Kreta, Sicilie, en Etrurie worden sy ghevonden. *Bellonius* heeft haar op den berg Atho in Macedonie ghesien, en in de kleine Rivieren van Cilicie, die niet van den Issus afvloeijen. Sy zijn dikmaal daar so overvloedig, dat'er in korte tijt wel duisent gevangen werden. Datse in de Nyl ghevonden werden lesen wy by *Ælianus*. lian: H: :l. 5. 25.

Sy zijn vleeseters, en als sy malkander raken byten sy malkander de benen af. Als'er *Rondeletius* te Rome twe hondert gekocht, en om haar te ververssen in 't water gheworpen hadde, vochten sy soo met malkander, dat hy meer als vijftig beschadigde vond. Het is ten lesten so ver gekomen datse alle behalven een omgebragt zijn. Daar worden sy ook met een spa uit de aard gegraven. Omtrent de koopstadt Ephesus dooden sy met haar scharen de Slanghen, die uit een seker hol komende, de poel over swemmen willen. Te Rome hanghen sy door-boord zynde op de visch markt te koop.

Sy worden t'allen tijde gegeten, maar zijn Somers beter, en na dat sy haar harde schors verleit hebben, worden sy op de groote meesters tafels gebragt. Sy worden van sommige in melk ghestikt. *Avicenna* prijst haar seer met garste water ghekookt in de uitdroghende koortsen.

Gebruik. Sy hebben by na het selve ghebruik in de Genees-konst als andere. Datze gestampt en met vars water gedronken, tegen alle vergif, en zonderlingh de steeken der Scorpioenen, met Ezels oft Geite-melk gebruikt goet zijn, schrijft *Plinius*. Dat ghy ook by *Dioskorides* vinden sult. Tegen de steken der adder-slangen worden sy met wijn gedronken oft alleen, oft met luiskruid, zout en Polium gestampt, soo *Ægineta* getuigt. De asch van de gebrande is den genen die van een dullen hond gebeten is vorderlijk. *Æschrion* brande haar so lang in een rood kopere schotel, tot datse licht konden tot poeijer ghebraght werden, en dat op den achthienden dach van de Maan, na het opgaan van de Star den hont genoemt, als de Son in den leeuw gekomen is. Van dit poeijer gaf hy een lepel vol met anderhalf ons water in, als de beet noch varsch, maar meerder, als sy veroudert was. *Galenus* seit dat'er in dit Geneesmiddel so grooten kraght steekt, dat hy seid niemand, ghestorven te zyn, die dat by tijdts gebruikt hadde. Dat sulks door eigenschap van selfstandigheid geschiet gelooft de selve ook. In Oly gestampt en ook met water angestreken, zijn sy goet voor het anvallen van de Koorts ghebruikt, soo *Plinius* zeit. *Archigenes* maakt by *Galenus* uitte ghedrooghde en ghestampte Kreeften, de voeten en uitsteeksels afghehouwen zijnde, een vierendeel-loods swaar, en even so veel Asarum oft Mans-oiren, met water van de zelve Rivier daar de Kreeften in ghevangen zijn, een ghenees-middel dat het water asset. *Hippokrates* geeft die in Wijn gestikt zijn, tegen de vloed der Vrouwen in.

in. l. 5. 32.

Plin: H: N: l. 32. c. 10.

Hippokr: l. 1. de Mo. b: Mulier.

VI. LID

Van de Kreeften die in schulpen woonen.

I. STIP.

Van de kleine Kreeften.

Behalven de schorsachtige, die wy tot hier genoemt hebben, zijn'er noch andere, die in vremde schulpen ghelijk van de Mitulus, de Pinna, Pecten, Oesters en andere verscheiden geslagten van de hoornige Vissen leven, hoedanige zijn de kleine Kreeften, de Squilli, en Scylari, die in gestalte niet veel van de voornoemde verschelen.

De kleine Kreeft die in de Pinna groeit, word Pinno philax, ghelyk van het bewaren van de pinna genoemt, zo *Suidas*, *Hesychius* en *Varinus* verhalen. By *Chrysippus*, zo *Atheneus* seit, word hy Pinneteres genoemt: maar daar zijn'er die in de Oesters gevonden werden, so groot als een kleine boon, over 't gheheele lyf wit geverwt, behalven dat het midden van de onder-schors roodagtig is: Die in de Pinna wonen zijn groter en roder, maar anders met de scharen, voeten, en 't geheele lijf de andere gelijk. Sy verschelen van de Cancellus daar in, dat de kleine Krabben by de levende pinna en Oesters woonen, en de Cancelli alleenlijk de lege schulpen en hoorns innemen, en met haar lange lijf meer de Locusta als de Krabbe ghelijk zijn.

Van haar teling zijn de schrijvers niet eens. De vissers, na 't segghen van *Aristoteles*, verhalen, datse als uit een selve saad, met die geene, welkers schulpen zy innemen, gheboren werden. By den selven sult ghy dese woorden vinden. De pinna die in de klippige en steenachtige gaten hangen, wortelen daar, en telen daar ook parlen: Maar sy leven door een seker deel dat an haar visch vast hanght; Want an de mond van dese schulp-visch groeyt een beesje dat scharen heeft, voedsel trekt, de kleine Krabbe gelijk is, en Pinnophilax ghenoemt werd. *Rondeletius* dorft bevestighen, wijl hy dikmaal de kleine Krabben in de Oesters en schulp-vissen, die vol kuit waren, gesien heeft, datse uit versamelingh van Man en Wijfje en ook van kuit voort-komen. Hoe het zy, die konnen in andere niet voort-geteelt werden: ghelijk ook niet, de Viscus, en Polypodium als op een ander boom voort groeijen.

Teeling. Arist: H. A: l. 5. c. 15.

't Geen ghy van haar voorsichtigheid by *Plutarchus Oppianus*, en andere vinden sult. Dat hy namentlijk de pinna beheerscht, en van

Plutarch de Solert: Oppian: l. 2. Halieut.

van den anstaanden roof waarschouwt, zijn beuselinghen. Ghy sult thien van de pinna openen eer ghy daar een Pinnophilax sult in vinden.

De selve worden alleenlijk met slyk en water gevoed. Geloof datse daar binnen schuilen, om haar leven te bewaren; want die met een sachter schors gedekt zijn, zyn het ongelijk meer onderhavig. Daarom bevestigt *Kondeletius* dat hy de kleine Krabben in de holen van de sponcijen, de reten van de stenen, en in de uitterste schulpen met welke de oesters bedekt zijn, dikmaal gevonden heeft.

II. STIP.

Van de Cancellus.

Naam. DE Krabbe die by de Latijnen Cancellus genoemt is, werd by de Grieken Karcinion, by *Oppianus* Carcinas ghenoemt. *Plinius* schijnt hem en de kleine Krabbe onder den naam van de Pinnotheres, en Pinnophylax vermenghbt te hebben, ghelijk *Aldrovandus* bewijst. By de Fransen word hy Eremite, en Bernard Eremite ghenoemt. Eremite om dat hy andere schuwende alleen in sijn schulp, als in een wildernis leeft. Bernard om datze gemeenlijk in Vrankrijk de dwasen bernards noemen en om dat hy met een schulp gedekt en met scharen, bequaam tot beschermingvan sijn leven, versien zynde, vremde hoeken om te schuilen soekt. Hy word heel nauwkeurig van de *Wijsgeer* beschreven.

Aldrov: l. 2. c. 26.

Beschrijving Arist: H. A. l. 4. c. 4.

Hy is seit de *Wijsgeer*, by na een gemeen mengheſel van de schors en schulpachtige vissen; want in gedaante schijnt hy de Locusta gelijk, en is afgesondert van andere, en alleen geborē: maar om dat hy daar na een schulp soekt, daarom is hy die geene die met een schulp gedekt zijn ook gelijk, waarom hy twijffelbaar, en beider geslagten schijnt deelachtig te zijn. Nochtans is hy (om wel te spreken) de Spinnekoppen gelijk, behalven dat hy dat deel dat onder 't hooft en den buik leit, breder als de spinnekop heeft. Hy draagt twee rosse dunne hoorntjes, daar soo veel oogen onderstaan, die noit binnewaarts wyken als in de Krabben, maar altijd uitpuilen. Daar onder is de mond, gelijk als met veel hayrtjes beset. Daar onder staan twee gekloofde voeten met welke hy de spijs na de mond brenght. Noch hangender weer-zyds twee andere, en de derde is klein. Het onderste van de borst is geheel sacht; Opghesneden zynde vertoont sich binnen yet bleeks. Van de mondt totte maagh loopt een doorgang na de maagh. Daar word geen gat voor den drek ghevonden. De voeten en de borst schijnen eenighe hardigheidt te hebben, maar minder als de Krabben. Hy hanght met geen bandt an de schulp vast ghehecht: Maar wandelt los en vry op de wys van de hoornvissen Sy hebben alle de linker voet dikker als de rechter. En wyl sy in de schulp met het halve lijf omgebogen leven, soo groeyter, al wat van de gedrukte rechter zyd afgaat, an de losse en vrije linker zydt weder by. *Bellonius* doeter by datse de oogen als de Kreeften verheven hebben, welke met witte stippen gheplekt zynde hy uitsteekt en inhaalt na sijn wil. De tanden zijn beenachtigh; Van de mondt loopt een keeldarm so dun als een draad na de maag. De darmen worden maar twemaal omgheboghen: en die vochtigheid, welke in de maagh groen was, vertoont sich in de darmen wit.

Aristoteles maakt van haar dry gheslaghten. Die in de hoorns kruipt is langer als de andere, die in de Neritis loopt: die in de Natices woont heeft de rechter gekloofde voet klein, en de linker grootachtigh, daar hy meest op voortloopt. Tot de derde schijnt te behoren 't geen de selve van haar aldus schrijft. Daar sijner onder de schulp-vissen die kleine beesjes, de kleine krabben, die in de Rivieren voortkomen gelijk, in hebben: Maar met dat onderscheid datse een heel sachte klier binnen haar schulp hebben. Hoedanigh sy ghevormt zijn besie dat uitte opsnijdingh. Wy vertonen hier dry af-beeldsels.

De kleinste Squilla van *Scaliger*, by die van Gaſkongie Civada genoemt, word met handen vol gegeten. Sy worden in de kleine vischjes ghevonden, en hebben de uitterste benen breedachtigh, tot bequaamheid van 't swemmen: Sy verkeren in de klippige plaatsen, en slijkerige gronden. *Aristoteles* meent datse uit het selve voortkomen, maar qualijk; want an haar zyden hangen eenige trosjes oft bolletjes, en eyren oft kruit an draden gehecht: en daar is angemerkt dat de Mannetjes van de Wijfjes volmaaktlijk onderscheiden zijn: Geboren zijnde kruipen sy in schulpen, daar uitgroeyende, weder in grooter. Onderscheid. Arist: H. A. l. 5. ca. 15.

Sy hebben ook haar ghebruik inde spijs, want *Dorion* by *Athenæus* betrekt haar onder de Hepsetos; *Gesnerus* seit dat hy gekookt, de reuk en verw van de Rivier-Squilla hadde. *Bellonius* seit dat hy niet eetbaar, maar an de Julis, de Chamus, en Klip-baarsen heel angenaam is. *Galenus* seit dat de barbeel door het eten van die slijmerig, en van quaden reuk werd; maar dat is mogelijk van de Cancellus die inde Sponcyen woont, en Tragos oft den Bok van sijn stinkenden reuk genoemt werd, te verstaan. Gebruik.

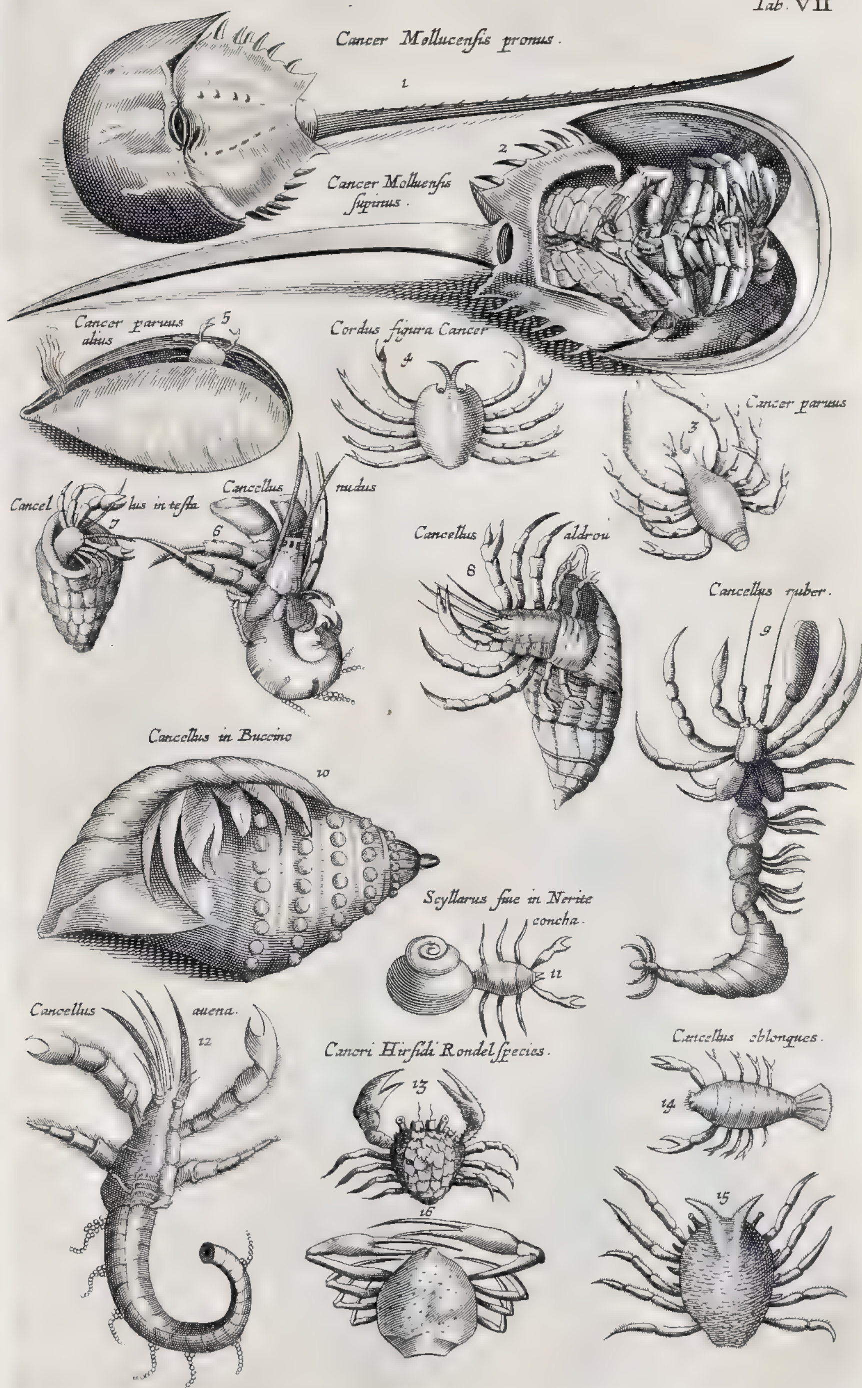
BYHANGSEL.

Van eenige Brasilse schorsachtige bloedlose en voornamentlijk van de Krabben.

I. HOOFT-STUK.

Van de Guaja Apara oft grootste Krabbe.

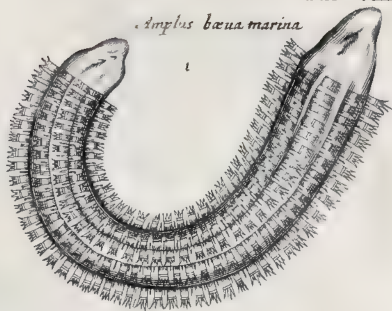
DE Guaja Apara oft grootste Krabbe is heel schoon ghesprenkelt; sijn gestalte van lijf is als een doorgesneden maan, en dry vingers breed, en twee en een half lang, hoewel'er grooter gevonden werden. De schulp, gelijk ik geseit heb, is halfmaans wijs, an weerzyden achterwaarts uitgesneden, en spits aflopende: Het voorste deel van de schulp is boven

Cancer Mollucensis pronus.
1
2
Cancer Mollucensis supinus.
Cancer paruus alius
5
Cordus figura Cancer
4
Cancer paruus
3
Cancel lus in testa
7
Cancellus nudus
6
Cancellus aldrou
8
Cancellus ruber.
9
Cancellus in Buccino
10
Scyllarus siue in Nerite concha.
11
Cancellus auena.
12
Canori Hirsidi Rondel species.
13
16
Cancellus oblonques.
14
15

Cancet Heracleoticus lursus prone
2

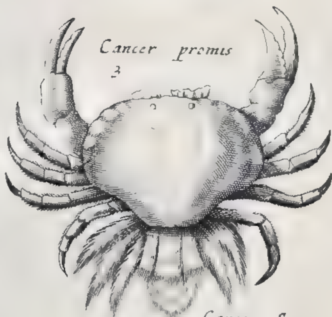
Amplus bœua marina
1

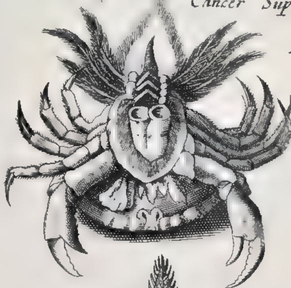
Cancer Heracleotus lursu- tus sup ine
4

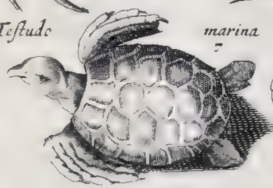
Cancer promis
3

Cancer Supine
5

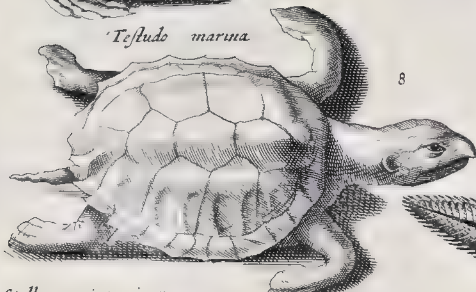
Testudo marina
7

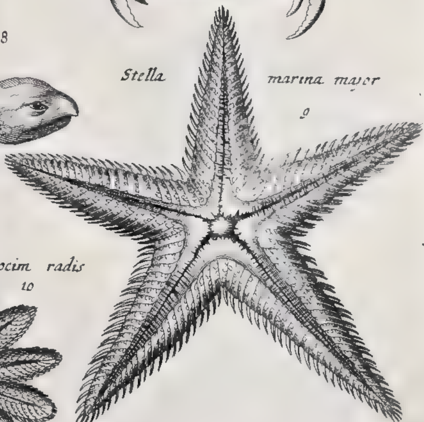
Crabon
6

Testudo marina
8

Stella marina major
9

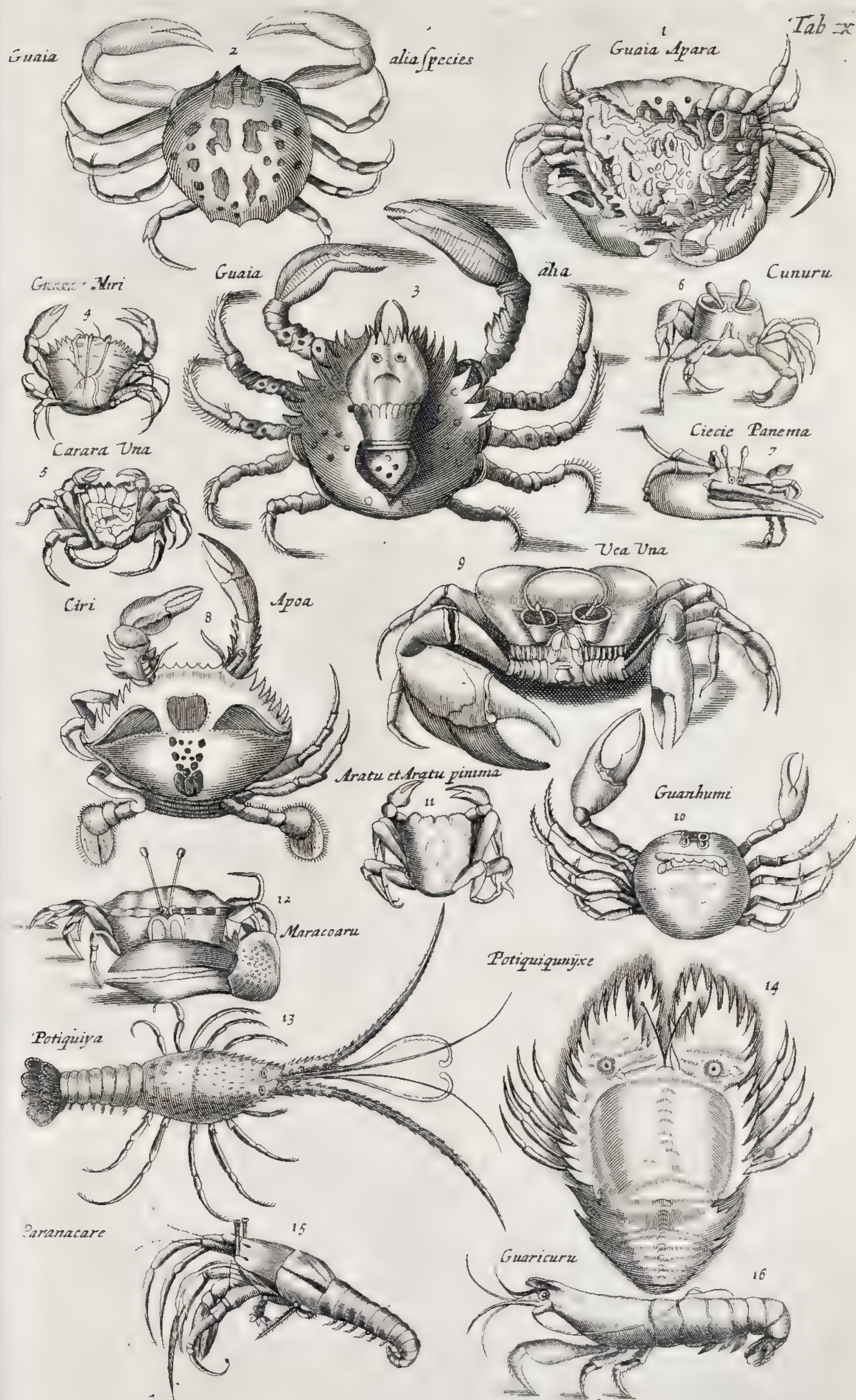

Stella marina minor
11

Stella marina trodocim radis
10

Tab. X
Guaia
2
alia species
1
Guaia Apara
Guaia
3
alia
6
Cunuru
4
Carara Una
5
Ciecie Panema
7
Uca Una
9
Ciri
8
Apoa
Aratu et Aratu pinima
11
Guanhumi
10
12
Maracoaru
Potiquiqunÿxe
14
13
Potiquiya
Paranacare
15
Guaricuru
16

boven het midden bruin van verw, met plekken uitten witte geelachtigh onderscheiden; het achterste is ook uitten witte geel, en met bruine streepen na de lengte verciert.

Hy heeft acht voeten, elk uit vier tussenknopen bestaande, die rond en uitten witte geelagtig zijn; hy heeft twee armen oft scharen, yeder twee en een halve vinger lang, en anderhalf breed, yeder met een kleine tangh versien, met welke hy niet so heftigh nijpen kan als andere Krabben; maar yeder arm is opwaarts gewapent, en als een hane-kam getand; so dattet wanneer hy levend, de armen an't lijf voegende, de selve so bequamelijk schikt als hy kan, schijnt datter twee hane-kammen tegen malkander staan; de tang verbeelt een hanen-bek met sijn kam; de armen zijn ook uit den witte geel, met bruine plekken onderscheiden; en de gheheele arm is den bek en kam van een Haan gelijk: In't water swemmende, blaast hy water ten mond uit, als of het uit een bron voortsprongh.

De ander gedaante van de Guaja heeft een rond en weinigh langwerpigh lijf, een Okkernoot met sijn groene schel gelijk, en heeft acht krabbe-poten; twee armen, yeder by na twee en een halve vinger lang, maar dun; in't einde van 't lijf dry stompe anghels, en heel kleine ogen; de verw van 't geheele lijf, van armen en voeten is wit, en de geheele schulp van den rug, met schone bruine plekken; in't opperste met groter, ter zyden met kleinder verciert: de armen zijn met kleine plekken uitten rosch roodachtigh gesprenkelt: de voeten zijn geheel wit, als ook den buik.

De ander gedaante van de Guaja die selden'er gevangen werd, heeft een langwerpigh rond lijf, dry vingers breed en langh, oft wat minder: hy is met een langhwerpigh ronde schulp ghedekt, in den omkringh met veel hoorntjes versien, en opwaarts met vlakten; hy heeft kleine ogen als andere: in yeder zyde vier voeten met vier leden; de benen zijn ruigachtigh, met een swarte naghel als een hoorntje an't einde beset: het voorste been is dry vingers langh, de overige altijd d'een korter als d'ander: yeder arm met sijn tang is dry vingers lang, een Menschen-vinger dik, met een schaar van anderhalve vingher langh, en moy dik: de einden self van de tangh, zijn wat meer als anderhalve vinger lang, en buitenwaarts gebekt, en als met Menschen-tanden versien, en die so bequamelijk onderling t'saam-gevoeght, als oft yemand een ghetanden bek in malkander sloot: in't eene deel van de tangh, dat byzonder beweeght werd, is ook in't midden een witte tand. De verw van de gheheele levende Krabbe is vol rood, gelijk onze Inlandse groote Pruimen; op het midden noch rooder, en op de andere deelen bleeker: het einde van de tangen is rosch, met bruin vermengt, gelijk de verw die de swarte Karssen maken. Gekookt zijnde, houd hy de selve verw.

II. HOOFT-STUK.

Van de Guaja miri, Karara Una, Kunuru, en Cicie Ete.

De Guaja miri is een Krabbetje van de soute Rivieren; het is noit groter als een Pruim: de schulp is langwerpig rond, voor in veel angels aflatende: de ogen zijn klein en kort, de armen twee in ghetal, en de rechter een weinigh kleinder als de linker: hy heeft acht voeten, met vier tussen-knopen, en korte hayrtjes beset: de verw van de schulp is ysergrauw, van de armen en benen donker rood: de hayren van de beenen zijn bleek, en de onder zijd van de tangen witachtigh.

De Karara Una is een kleine Krabbe, welkers lijf vierkant is, en welkers hoeken yeder dwars afgesneden zijn, maar voorts gedrongen, en een halve vinger groot: de ogen zijn uitpuilende, niet lang, swart, in afgesnede hoeken geplaatst: de armen zijn kort, met dikke rondachtige tangen; hy heeft acht benen, niet dik maar plat; de schulp is mette voeten leververwig, oft als een gebrade lever: de armen van gelijken; de tangen bruin, gelijk het zap van de swarte Karssen; de beenen zijn hier en daar met kleine hayrtjes beset, en van de selve verw mette beenen.

De Kunuru is het Wijfje van de Uka Una, in verw en gestalte de ander ghelijk, maar alleenlijk in grootte van lijf en armen verscheiden, want sy is kleinder als het Mannetje, en heeft kleine armen, nauwlijk de linker van 't Mannetje in grootte gelijk, en de linker wat grooter als de rechter, met weinigh hayrtjes, maar de Uka Una is geheel ruigh.

De Cicie Ete van de Brasilianen, by de Portugesen Krangversinha de Manges ghenoemt, is by na vierkant van lijf, en in 't geheel nauwlijk meer als een Haas-noot: De oogen zijn langachtigh en uitpuilend, die hy ook kan verbergen: Hy heeft acht beenen, de linker arm groot, maar niet dik, de klauwen van de tang dun, lang, even gelijk, en sonder tanden; de rechter arm is heel dun, de schulp leververwigh: Het overige heele lijf mette benen uitten bleek-donker geelachtigh.

Hy is eetbaar, en de Brasilianen ghenesen daar mede de siekte die sy Mia noemen.

III. HOOFT-STUK.

Van de Ciri Apoa, Uka Una, Guanhumi, en Aratu Pinima.

De Ciri Apoa van de Brasilianen, is een Zeekrabbe, met een schulp langhwerpigh rondachtigh gedekt, welke an den rant, van't voor-midden getand, en weerzyds met een scherpen hoek van middelbare grootte aflaat; hy heeft twee middelbare armen, maar ook getand, ses benen, en voor de zevende en seste achterwaars twee platte roeyers, met vier tussen-leden rondom hayrig, die hy in't swemmen gebruikt; De ooghen staan wijt van malkander, en zijn klein, rond en dik, maar niet

langh, met een uitsteekende krul als een hayr: de verw van de geheele schulp is donker oft swartachtig, daar de gestalte van een donkerverwig hart, en andere gestalten op afgebeeld staan; de armen zijn donkerverwig, en de tanden uitten blauwe witachtigh; de benen zijn tot het binnenste midden-deel uitten witte groen vermengt, en de buitenste midden-deelen blauw: het einde van de roeijers, 't welk breet is, ook blauw, het overighe uitten witte groen vermengt; het lijf is innerlijk ook blauachtig. Sy zijn goet van smaak. De Ciri lopen ghemeenlijk in de diepten van de soute waters, en somtijds ook na de stranden, met het aflopen van de Zee, maar zelden; Sy worden ook mette ebbe gevangen.

De Uka una is een Krabbe die inde poelen leeft: sijn lijf is langwerpig rond, boven bolrond, so groot als een Okkernoot, mette groene schors oft wat meer: hy heeft acht benen, met vier leden, de voorste langer, de achterste korter: de ooghen staan niet ver van malkander, sy zijn langhwerpigh rond, niet heel langh, die hy uitsteekt, en intrekt, en uitten bleek-geelachtig geverwt, met een verglaasden oogappel; de rechter arm is heel groot, binnewaarts met veel scherpe knobbeltjes versien; ghelijk ook de tangh, de linker arm is klein; de schulp is boven op olijfverwigh, met eenigh geel an't einde vermenght; Het lijf is innerlijk bleek-geelachtigh; alle de beenen en armen zijn kastanje bruin, de tangen van ghelijken opwaarts, en het overighe is bleek-geel: alle de beenen zijn onder met veel langhe hayren van donker Kastanje-bruine verw bekleedt. Sy zijn van goede visch.

De Guanhumi is een Land-krabbe, rond van lijf, maar een weinigh plat, en so groot als een Orangje-appel.

Hy heeft acht voeten, vijf vinghers langh, met vier tussen leden; de benen zijn met lange hayren bekleet; de mond is groot, en hy is ter zyden de mont weerzijds een vinger breet ruig, gelijk ook het lijf; hy heeft twee armen, de rechter groot, de linker klein, de groote acht vingers lang, meer als twee breed, de kleine naulijk het vierde deel so groot.

Hy heeft twee ogen, die hy als kleine bolletjes uitsteekt, en weder in een langhe holte verbergt: omtrent de mond heeft hy als twee kleine armtjes, die hy ook verbergen kan, en weder totte ogen toe uit-rekken.

Hy loopt heel snel, en dat over dwars, soo dat hy de ogen ter zyden drayt, en de grootste arm verheven houd. Sy lopen met groot getal door de Kreupel-bosschen, en hebben goede visch.

De Aratu, en Aratu Pinima, is een Land-krabbe, van vierkante gestalte, niet groot van lijf, met een schulp verscheiden geverwt, en stippel-wijs met bruin, wit, blauw, en rood gesprenkelt. Hy heeft uitpuilende, swarte, wijd van een staande ogen, en in de hoeken van de snuit geschoven. Hy heeft acht beenen, met vier leden, plat, rosch, en met rode, swart, en witte plekken onderscheiden; sijn twee scharen zijn niet heel groot, even gelijk, en rosch, an't einde uitten witte geelachtigh; an den buik is hy ook geelachtig, en de beenen zijn met weinig swarte hayren, bekleet.

IV. HOOFT-STUK.

Van de Marakoani, Potiquiquiya en Tamaru Guacu.

DE Marakoani, is een kleine Krabbe, die op de plaatsen loopt, die met het ebben van de Zee droog werden, want anders komt hy noit uit sijn schuil-hoek en hy is by na vierkant, een vinger lang en breed: voor nochtans een weinigh breder: de ogen staan by na an malkander, meer als een halve vinger lang, en dun als een dikachtige spel, die hy uitsteeken en weder verbergen kan.

Hy heeft een groote mond, en grooter als andere Krappen, acht benen, met vier tussen-leden: de rechter arm heel groot, meer als dry vingers lang, en moy dik, een snijders schaar gelijk, en met geen scherpe uitsteeksels; in plaats van tanden versien: Het opperdeel van den arm heeft ook eenige kleine knobbeltjes; De linker arm is kleinder, en minder als een van de voeten, met een klein tangetje als van de Scorpioenen.

De benen zijn met weinig donkere hayren beset; op de schulp is hy blinkend-geel, gelijk ook an de voeten, de kleine tang, en het onderlijf: An 't einde zijn de voeten meer roschachtigh; de rechter arm is uitten blinkend geel-rosch. Hy is ook eetbaar.

De Potiquiquiya van de Brasilianen, by de Neerlanders Zee-kreeft ghenoemt, is van't voorhooft tottet begin van de start seven vingers lang, de start ses, de breedte van de schulp op den rugh zeven, van den buik twee en een half; den omkringh van 't geheele lijf is negen vingers en een half; van de start vijf, welke uit seven platen op malkander gevoeght, bestaat; sy heeft weerzyds onder vier vinnen, anderhalve vinger langh, en een breed, en de zydighe einden van de platen laten in een scherpen hoorn af: Hy heeft weerzyds vijf beenen, met vier geleden ghescheiden; Het eerste paar beenen is ses vingers langh, het ander negen, het derde een voet, het vierde zeven vingers, en het vijfde vijf vingers, maar yder heeft een kromme nagel, scherp en met veel geele hayrtjes versien, en so ruig als een schilders pinceel: Het voorste been is so dik als een vinger, de overige zijn dunder. De schulp van 't lijf is voorwaarts met verscheide uitstekende knobbels als rechte scherpe hoorntjes vervult.

De oogen zijn uitstekend Pylaar-rond, en agter die twe opgeregte hoorntjes voorwaarts gebogen, en een vinger lang; boven de mond voor de ogen beginnen vier krullen, de eerste twee een groote mans vinger dik an't begin, daar sy uit vier tussen-leden bestaan; sy zijn ander-halve voet langh, en overal puntigh; tussen

tussen deze staan twe kleinder, met vier tussen-knopen, langwerpig rond, zonder punten, en over het midden-deel in twee geklooft, yeder in't geheel thien vingers langh.

De Tamaru Guacu van de Brasilianen, by de Portugesen Kamaron de salgado genoemt, is een ghedaante van de Zee-kreeft, neghen vingers langh, oft wat meer, het hooft twee vingers, en wordt na 't hooft opwaarts allenghsjes smalder: maar het lyf heeft ghelijk als elf geledinghen, ghelyk de start inde Gamarus oft Garnaat: in't agter-deel van 't lijf heeft hy weerzydts twee ruigachtighe uit steeksels: 't gehele lyf is met een krabbe-schors bedekt, die wit is, en als gewreven hoorn glinstert: maar omtrent de geledingen is hy swart oft purpuragtig; an weerzyden heeft hy dry voeten, namentlijk an de derde, vierde, en vyfde geleding van den hals af te rekenen, maar dun en omtrent twe vingers lang; het hooft is drykant, so groot als een olijf, en onder een witagtige schulp verborgen, twe vingers lang; agter 't hooft heeft hy weerzijds een arm seven vingers lang, uit vier leden bestaande, en het leste deel van den arm is van de uitterste geleding als een groot zeisen krom, en met negen heel scherpe tanden versien: met dese armen slaat hy, en die wonden worden swaarlijk genesē. Hy heeft langwerpig ronde uitstekende ogen, een achtdobbele kreeften-baart: omtrent de ogen twee uitpuilingen, agterwaarts gebogen, een vinger langh, glat, en an't einde ruigh: onder 't hooft noch acht uitpuilingen, twe vingers langh, die an't einde ronde knobbeltjes dragen; na het agterdeel van't lijf heeft hy eenige brede als vinnen, buiten twijffel om te swemmen, en die als t' saamgevouwen bladeren onder an den buik hanghen. Hy wort niet gegeten.

V. HOOFT-STUK.

Van de Panakare en Guarikuru.

DE Panakare is een Kreeft die in een schulp woont, niet eetbaar, dry vingers lang: hy heeft twe armen met tangen, vier heel lange benen, en na dese vier heel kort; een start anderhalve vinger langh, ghelijk alle andere kreeften; lange uitstekende ogen, en twe krullen voor een baard. Het lijf is met een schulp donker kastanie-bruin gedekt: van de selve verw is de start, met swarte strepen, na de lengte onderscheiden; Het lijf onderwaarts, en het begin der beenen en armen zijn binnewaarts blauwagtig, gelijk ook de ogen, en den baard: Het gheheele lijf is met geele hayren bedekt.

Den hoorn daar hy in woont, is omtrent vier vingers lang, bleek-geelachtig geverwt, en boven gedrayt.

Sy worden van verscheide grootte gevondē, geheel kleine, so groot als een kleine pruim, gedrayde, en met verscheide spitse knobbeltjes versien, bleke, rossche, en swarte, en dat an de strand omtrent de Rivier Paraiba.

De Gaurikuru van de Brazilianen, in 't gemeen Kamoron genoemt, is vier vingers lang, hy heeft ses beenen, met dry tussen-knopen, met een nageltje an 't einde: Het eerste paar beenen heeft hy gelijk als kuiten, is dikker als de andere, en in plaats van armen, een weinig meer als twee vingers lang; Het leste een weinig meer als een, en alle geangelt oft puntigh. Omtrent de mond heeft hy ses uitstekende krullen, twe heel lang, namentlijk dry vingers, en agterwaarts gebogen, twe eene vinger lang, en twe een halve lang; onder de mont heeft hy vier kleine dikagtige tangetjes, en vier andere dunder, daar hy sijn spijs mede angrijpt; de oogen zijn die van andere gelijk, de verw is geheel donker, en sy worden gekookt gegeten.

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER BLOEDLOSE WATERDIEREN.

HET III. BOEK.

Van de Schulpachtige Bloedlose.

I. OPSCHRIFT.

Van de schulpachtige in 't algemeen.

Horat: Sat: .. 2.

E Testacena oft schulpagtige bloetlose, hebben andere in't latyn Testata, *Horatius* Testas, *Cicero* dieren die an haar angheboorne schulpen hanghen; *Palladius* gheslote zee-dieren, *Albertus* Testudines oft Schildpadden, veel andere Conchas, en Conchilia, 't welk Hoorn oft Mossel beduit, ghenoemt. De Grieken noemen haar Ostrakoderma, ghelijk als dieren met een schulpachtighe huidt. By de *Wijsgeer* sult ghy Ostrea oft Oesters vinden ghelijk *Atheneus* ghetuight. *Strobo* schrijft Ostrakeras, Ostrakode, Konchoeide; *Empedokles* noemt se Scleroderma, *Suidas* Ostrakodermous Ichthias, dat Schulp-vissen betekent; *Oppianus* Lichidas, *Hesychius* en *Varinus* hebben haar Kumatophotidas genoemt. Arist: H: A: l. c. 6.

Indien wy de delen van haar lijf besien: de schulp is in alle van binnen gelyk en glat: haar vlees van gelyken, 't welk de Grieken Spondylus, de Latynen Callus noemen, so *Hermolaus* beschrijft, en 'twelk enige seggen met het wassen van de Maan ook an te groeijen; Dat aardachtige 't geen haar besloten hout en bewaart, is buiten; dit stooft en bewaart haar kleine warmte, wyl sy geen bloet hebben, als een oven, en word testa oft schulp ghenoemt.

Arist:H: A:l.1. c.9. Plin Epist. 131.

Aristoteles ontkent datse ogen hebben; *Plinius* seit datse die ook bewegen; sy hebben voortanden, en dat vleesigh stukje 't welk tot het proeven van de spijs gelijkmatigt is: het hooft staat in alle onder, op de wijs van de planten; de keeldarm is an de mond gevoeght, en na evenbedeeling van grootte heel klein; hier an volgt de maagh, in welke 't geen wy papaver noemen, gelegen is, daar na strekt sig den darm enkel uit, die haar begin van dat papaver neemt: dat uitwerpsel dat wy papaver noemen, hebben alle de Turbinata oft tops-wys gedrayde schulpvissen.

Voedsel. Arist: A: H l. 8. c.2.& 20.

Sy worden door koude en hitte beschadigt, en konnen de overtolligheid van de tyden niet wel verdragen. Sy worden op de wijs der planten door de togtgaatjes gevoet, en dat met een soete voghtigheit, indien wy *Aristoteles* geloven, daarom zijn haar de regenachtige jaren goet, uitgenomen de Purpur-visch Sy worden alle mette regter zyde beweegt, niet na de draying oft de krullen, maar daar tegen an.

Onderscheidt.

Wat angaat haar onderscheit. In haar is een wonderlyke verscheidenheid van de spelende natuur. So veelerley onderscheit van verw, so veel gestalten zijnder inde platte, holle, lange, half-maans-wyse, ronde, de half-ronde, de verhevene, de glatte, de rompelige, de getande, de gestreepte, de tops-wijs gedrayde, de an de kanten spits aflatende, de buitenwaarts uitstekende, de binnewaarts omgerolde, nu met een gestreept, gehayrt, gekrult, geuts-wys, kams-wys, schaly-wys, nets-wys en vlams-wys onderscheid: inde schuins en rechts-uitghebreide, de langachtighe, de bochtighe, op een korte wys gheknoopte, om de geheele zyden t'saam gevoegde (en die naar wil geopent) en als een hoorn gekromt zijn. *Rondeletius* heeft haar heel kort begrepen; d'een wort van d'ander in hardigheid van schulp overwonnen: gelijk de Pulmones, de Holoturia, en Echinus, zijn met veel zachter schulp ghedekt, als de Purpura en Buccinaum. Andere worden rondom bedekt, gelijk de Oesters, de Tellinæ, de Pectines: eenighe hebben alleenlijk an d'een zyde een schulp, en an d'ander zyde in plaats van de schulp de rots daar sy anhanghen. De Chama en Dactylus oft Solenes, zijn an beide einden niet ghedekt daar sy het hooft, en het achter lijf uitsteken. Van die, welke rondom bedekt werden zijn sommighe topswijs ghedrayde, als de Purper-visch, en Buccinum: Andere zijn niet topswijs ghedraeyt als de Concha, die van de Fransen Porcellainos genoemt werden. Enige bestaan uit eene schulp, gelijk de Lapides; andere uit twe als de Mytulus; sommige schulpen zijn glat als van de Unguis, en Mytulus; Andere ruw ghelijk de Purper-visch, de Buccina, en Oesters, welke schulpen weder een groot onderscheid in de ruwheid hebben, dat in de bysondere sal verklaart werden en z: Wy sullen haar heel kortlijk in topswijse, topswijsghedraayde, enkel schulpige, en dobbel schulpige verdelen. Haar plaats is de Zee, die sy so beminnen, dat by de Ægyptenaars de schelp-vissen voor een waarteken van de Zee gehouden werden. In de rode Zee worden sy wonderlijk groot. Bibakta is van de selve vervult, als mede de stranden van de Ægeise en Lakonise Zee. Datse op de bergen, en plaatsen ver van de Zee ook gevonden werden is buiten twijfel; De oorsaak sullen wy elders ondersoeken. Tot haar gematigheid behoort dat'er veel in de hitte, en koude verschuilen. De Zee-slekken de Purpurvisch en Buccina verbergen haar met het opgaan van den hond omtrent dertigh daghen: Nochtans varen de meeste 's somers best: Uitgenomen in de Euripus daar sy 's swinters niet minder voor goed gekeurt werden, om datse dan mette vissen die elders verhuisen overvloediger gevoed werden.

Arist:H: A:l.8.c.1

Van haar teeling heeft *Aristoteles* heel naukeurlijk in sijn boeken van de teelingh gehandelt: En de saak is so ver gekomen, dat hy seit, dat alle gheslaghten van schulpvissen van self voortkomen; Dat is (seit hy) hier uit openbaar datse an de verrotte schepen uitten schuimigen droessem voortkomen, en dat de oesters op veel plaatsen, daar van te voren niet sulks was, maar daar na door gebrek van vogtigheit, tot slijk geworden zijnde, gegroeyt zijn. Ghelijk an 't Eyland Rhodus, als daar de vloot gehavent was, en enige aarde potten in Zee geworpen waren, met'er tijd het slijk met schulpen overtoghen zynde, Oesters ghevonden wierden. Dat'er niets van een teligh lidt van haar word uitghechoten, daar van is dit een bewys, dat, als die van Chios uit de Pyrrha van het Eyland Lesbus levende Oesters overghebracht, en op plaatsen, daar de Zee op en af liep, en die slijkerig waren, geworpen hadden, noit meer daar voortgekomen zijn, hoewel sy seer groot gheworden waren: Maar 't geen haar kuit genoemt werd, doet ook niet totte telingh, doch het is een teken van beter voedingh, hoedanigh in de bloedrijke het vet is; Waarom sy op die tijdt best smaken, en in de spijs gepresen werden. 't Geen *Ælianus* van de schulpvissen verhaalt, zullen wy in de bysondere beschrijving by brengen.

Arist: l. Generat. 3.c.11. A:l.5.c.

Plinius beneemt haar de sinnen. *Aristoteles* eygentse haar toe. De Purper-visch loopt sonder twijffel door den reuk verlokt tot sijn rottig aas. Haar nagels trekken haar op het gheluidt t'samen: en men zeit datse na onderen sakken, als sy gevoelen dat haar eenigh yserwerk angevoeght werd. Want sy steken weinigh buiten de schulp, en met het overige lijf zijn sy als in haar slaap kamer verborgen. Die de Natices vangen, loopen op haar niet tegen wint, maar voor de wint an, als sy haar aas vervol-

Sin.

volgen, maken sy geen geluit maar swijgen stil.

Afkeer. Datse een afkeer van den donder hebben word gheloofd: en sy gheven voortekens van

Gebruik. anstaande onweder. Sy wierden eertijds soo in de spijs ghebruikt: Dat daar een spreekwoord van gemaakt is. Schelp-visch is Weduwen lekkerny: en *Plinius* klaaght dat de moeder van de wellustigheidt, de waarde der schelpvissen mette parlen by na ghelijk ghemaakt heeft. Het is haar alle gemeen datse eenig siltig sap binnen haar schulp hebben, daar sy den buik mede konnen beroeren. Indien sy wel gebraden werden, worden sy noch souter, gelijk sy van te voren al een zap hebben, dat gelijk als van 't vuur angesteken (en ik zoud by na zeggen, geheel verteert is:) ten opsicht nochtans van haar hard, oft sachtheid, verandert de uitkomst van haar werking. Datse geilheid verwekken, is zeker: waarom zommige zeggen dat *Venus* met een schulp na Cyprus gevoert, andere datze uit een schulp geboren is. Datse inde Genees-konst ook haar gebruik bekomen hebben; zal in't byzonder ghefeidt werden.

II. OPSCHRIFT.

Van de schulpachtige in 't byzonder, en eerst van de tops-wijs gedrayde in't algemeen.

IN het voorgaande op-schrift, hebben wy het geheele geslaght van de schulpachtighe, in tops-wijse, tops-wijs ghedrayde, en in enkel schulpachtighe, en dobbel schulpachtighe verdeelt: De tops-wijs ghedrayde oft Turbinata, worden oft in't alghemeen, oft in 't bysonder anghemerkt. In 't alghemeen zijn dat tops-wijs ghedrayde, die haar schulpen in bochten, swieren en krullen ghedrayt hebben; De Grieken noemen die Strombode: *Gesnerus* meent datze ook Elikoeide mogen genoemt werden, om datze de bochten en swieren Elikas noemen; maar by *Rondeletius* word Strombus in 't algemeen voor alle tops wijs gedrayde genomen; want Turbo is dat, 't welk van wijd en breed, allenghsjes spits aflaat, van welke ghestalte een top, oft speeltol is: Sy hebben eigen, datze een geheel volkomen schulp dragen, indien wy haar uitterlijk besien; zo wy haar innerlijk beschouwen, hebben sy byna alle een gelijken aart angenomen, maar verscheelen in grootte en andere driften, die door overmaat verkreghen werden; want eenige die grooter zijn hebben haar deelen ook meer sichtbaar, en de kleine minder; en so van ghelijken de harde, zachte en andere: Want dat vleesch, 't welk van 't opperste van de schulp in de Oester gesproten is, dat hebben sommighe vaster, andere losser: In 't midden van dat staat het hooft met twee hoorns, inde grooter langer, inde kleinder korter: De wijs van het hooft uit te strekkē en van t'saam te trekken inde verschrikte, is een zelve: Sommige hebben een mond en tanden, eenighe op de wijs van de vliegen, hebben een snuit, in gedaante van een tongh; dese is hard inde Buccinaum en purpurvisch, want gelijk de Tabanus en Asilus, den rug vande viervoetige dierē doorbijt: Alfo hebben dese zo groten kragt, datse de schulpen van haar aas doorboren; Terstond na de mond volght een maag, den rop van de Vogels gelijk; hoedanigh een ook inde Umbilicus is: Onder zijn twee witte dingen vast, en in gedaante als mammen, hoedanighe inde Sepia ook ghevonden werden, maar dese zijn hechter; na de maag is de keeldarm en het uitwerpsel papaver ghenoemt, 't welk op de gront leit, welk alles in den gedrayden bocht van de schulp kan gesien werden: Dat an de keeldarm volght, is de andere darm, van welken dees enkel na den aars loopt: Hy begint van den ghedrayden bocht daar de papaver in is, welke papaver een groot deel niet als drek van de Oester is; Van daar de darm omlopende, klimt sy opwaarts na de vischachtige deelen, en eindight omtrent het hooft, daar den drek in alle tops-wijs gedrayde, so van 't land als de zee, uitgeworwerd: Tot hier toe *Aristoteles*. Datze als de Wormen groeyen, namentlijk met bochten die na malkander anwassen, en voorwaarts na 't hooft vermeerderen, heeft ons de ondervindingh gheleert: Sy kruipen op haar rechter zyd, niet na de krullen, maar daar teghen an. Van haar versamelingh sal in de gedaanten gesproken werden.

III. OPSCHRIFT.

Van de Turbinata oft tops-wijs gedrayde in 't bysonder.

I. HOOFT-STUK.

Van de Turbinata die in bochten gedrayt zijn.

I. LID.

Van de Nautilus.

DE tops-wijs gedrayde, zijn by *Aristoteles* van tweederlei gheslaght; want sy zijn oft bochtigh, oft in 't ronde gedrayt: Uit die zijn de Nautilus, de Purpura, de Buccinum, en Conchilium. De Nautilus welken *Suidas* Nautes andere Nautikus en 't gemeen Nautilus noemen, en de selve mette Nauplius van *Atheneus* schijnt te zijn; word van de huidendaaghse Grieken Thalamis Touktapodious genoemt, gelijk *Robertus Konstantinus* schrijft.

Wy hebben van hem by *Aristoteles* twee geslaghten; de eene, welkers schulp de Pectunculus gelijkt, maar die hol, en uit den natuur niet an hem vast is: Hy weid dikmaal omtrent het lant, waarom hy vande baren op het droog geworpen werd, daar hy uit de schulp vallende, oft gevanghen wort oft sterft. Dit geslacht is klein, en de Bolitæna, een geslagt van de Polypus gelijk: De ander hanght inde schulp als een Slek; dese gaat'er nimmer uit, maar steekt somtijds sijn arm buiten: Daar op heeft *Plinius* gesien, als hy seit, onder de voornaamste wonders is die, welke Nautilus, van andere

Arist: H. A. l. 4. c. 2.

Plin H:N: l. 9. c. 19.

andere Pompilos (liever de kuit van de Polypus) en Scipinus (waarſchijnlijker Pronus) genoemt werd: Hy drijft boven op het water, ſich allengsjes ſodanigh verheffende, dat hy al ſijn water door ſijn buis uitſchietende, ghelijk als van dien laſt verloſt, als een ſchip voor de wind zeilt; daar na ſijn twee voorſte armen achter omdrayende (liever verheffende uit *Atheneus*) ſtrekt hy tuſſen beide een vlies uit van wonderlijke dunheid, daar hy mede over 't water zeilt, en met ſijn andere armen roeyende, beſtuurt hy ſich in 't midden met ſijn ſtart, als met een roer; So zwiert hy over Zee, gelijk een Jacht, en ſo hem ondertuſſen eenige vrees over komt, ſuipt hy weder water in, en zinkt: Den ſelven heeft *Bellonius* nauwkeurlijk beſchreven; De ſchulp, ſeit hy, ſchijnt uit dry ſtukken te beſtaan (namentlijk uit een kiel en twee boorden, hoewel ſy nochtans enkel is) welkers zyden als an de kiel ſchijnen vaſt-ghehecht, en veeltijds ſoo groot als met twee handen kan omvat werden. Sy zyn alle niet dikker als een pargament, met langwerpige ſtrepen, an de randen met kerven gekartelt, en rond aflopende: Maar het gat daar de Nautilus door ghevoet werd, en uit de ſchulp kruipt is groot. Deſe ſchulp is breukſaam, melk-wit, helder, en glat, en van geſtalte als een rond ſchip; Want hy vaart boven op de Zee, en doet ſich met een omgekeerde bolle-ſchulp op, om te beter op te duiken, en opgerezen zynde keert hy de ſchulp wederom: Maar tuſſen de armen van de Nautiles is een vlies, gelijk tuſſen de klauwen van de plat-voeten, en veel dunder, ja als een ſpinnekops rach, maar nochtans ſterk daar hy de wind in laat waijen. De krullen die hy weer-zyds veel heeft, ghebruikt hy voor een roer, en als hy ſchrikt, vult hy ſijn ſchulp met water en ſinkt onder.

De ander Nautilis noemt *Bellonius* Parlſchulp en *Faukonerius* ſchijnt hem te beſchrijven, als hy in de brief tot *Geſnerus*, zeit. Dat ſijn Nautilis, een ſchulp van binnen ſo glat heeft datſe mette koſtelijkſte parlen in ſchone verw zoud mogen dingen. *Bellonius* zeit datte ſchulpen van de ſijne, by de Franſekonſtenaars, om'er koppen voor de rijke luiden af te maken in grote waarde zijn. *Faukonerius* ſchrijft dat'er in de ſchulp van ſijn Nautilus veel ſolderinghen waren van die ſelve angename verw. Hier uit kond gy licht oordelen dat hy de ſelve is, wel ken wy gezeit hebben by de Grieken Thalamis Touktapodiou en Polythalanum, oft met veel kamers verſien, ghenoemt te zyn. (Plin: H: N. l. 9. c. 30.) Als *Plinius* van de Nautilus een weinig te voor geſproken hadde, zeit hy daar na als van een ander ghedaante. *Mutianus* verhaalt dat'er een ander van ſcheeps gedaante, van hem geſien is. Dat het een ſchulp is, ghevormt als een ſchip met een kromme agterſteven, en an de voorſteven met een ſnuit: Dat hier de Nauplius, een dier de Sepia oft Meer-ſpin gelijk als ſpeelſwijs in verborgen is, en dat ſulk op twederlei wys geſchied. Dat hy met ſtil weder, met ſijn armen als met riemen ſich voort drijft: maar als het wayt die voor een roer gebruikt, en ſijn zeilen uitbreid. Dat het een deel ſich vermaakt in 't voeren, het ander in 't beſtieren, en dat die luſt gezamentlijk in twee ongevoelige dingen nederdaalt. Ten zy mogelijk de rampen van de Zeevarende, door een droevig voorſpook (als blijkt) hier van oorzaak zijn. *Kardanus* ghedenkt ook een ſchulp-viſch, welk Indie ons over-zend. Sy is, zeit hy, van gedaante als een roey ſchip met hoge achterſteven, daar binnen een hol, dat ghy een kan zoud noemen, van de natuur in gemaakt is. Want die ik geſien heb is ſo groot dat hy negen oncen nats kan houden. Het is voorwaar een ding van aartig gebruik en ſchone vorm.

II. LID.

Van de Purpura, oft Purpur-viſch.

DE Purpura is by de Grieken Porphyra, by *Plinius* ſomtijds Pelagium, by *Politianus* Concha Herkulea, om dat men meent dat *Herkules* het Purpur ghevonden heeft, by *Serapio* Pulpia, en by *Braſſavolus* Antale genoemt. (Naam.) Die hem mette Konchilium vermenghen, worden van *Plinius* wederleid; (Plin: H: N. l. 9. c. 3…) Want hy onderſcheidſe, gelijk wy uitdruklijk by hem leſen. Alle oevers hebben haar ſchelp en Purpur-viſch, welke de overdaat der welluſten by na de parlen heeft gelijk gemaakt, en niet minder die gene welke de Conchylium mette Buccinum een ſelve maken. Om dat, wijl *Plinius* maar twe geſtagten van topſwijsgedrayde, welke die blom van verw die ſo ſeer begeert is, in hebben, geſtelt heeft, noodzaaklijk ſchijnt, dat de een de Buccinum en d'ander de Purpura is. Dat de Koncha uit het geſlaght van de topſwijs-ghedrayde is, verhaalt *Ariſtoteles*: en erkent ook eenige geſlaghten van de ſelve, gelijk wy omtrent het einde zeggen ſullen. (Plin: l. 9. c. 36.)

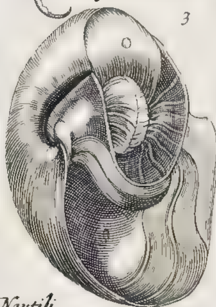
Indien gy ſijn beſchrijving beſiet, hy is dikmaal ſo groot als een ey, ſomtijds grooter, ten waar hy verheven en met angels beſet was, en een goot ter zyden had, daar hy ſijn tong door uit ſtak: (Plin: l. 9. cap. 36. Beſchrijvingh.) Hy is ruw, rompelich, aſgrau, en ſomtijds geelachtig: Somtijts uitten groen aſgrau, en binnen geel geverwt: Hy is lang van ſnuit, en hol als een goot: Hy ſteekt ſijn hoorns op als een ſlek, kruipt op de ſelve wys, en peilt mette ſelve hoorns de wech af. De tong heeft hy uit die holle goot ter zyden lopen, welk an dit eeltachtig deel vaſt is, door welk de viſch an de ſchulp ſelf gehegt werd; Want die viſch oft dat vleeſigh ſtuk is een ſterke witte ſpier midden an de ſchulp ghehecht, waar door de Purpura als met een angeboren dekſel, 't welk dat opene vlees tegengeſtelt is, heel lang buiten water leven kan; Want hy bewaart ſijn zee water, daar hy veel dagen mede onderhouden wert: ſijn hooft is hart en kraakbenig. De mont daar hy mede an de klippen hanght is met een rondt gat gheopent, waar mede hy de ſteenen knaagt, en al zuigende na de maag zend. Hy heeft ook een lymighe lever met een tay ſlym verſien, ſo datſe by na enkel lym ſchijnt: maar 't geen *Bellonius* van de lever, de kuwen en het

hart

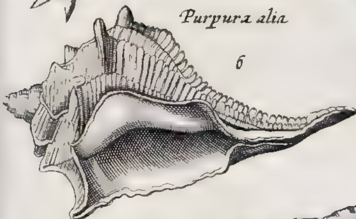

Nautilus
2

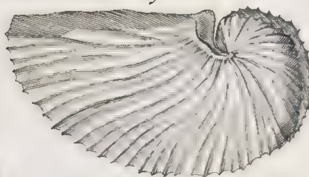

Polypus
1

Nautili Structura
4

Testa Nautili
3

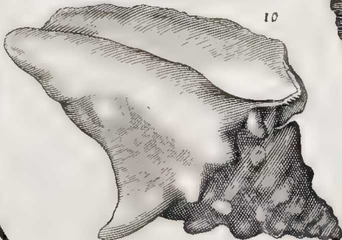

Purpura
5

Purpura alia
6

Testa Nautili
7

Buccina
8

Cochlea rugosæ
9

Murex aculeatus
10

4
Strombus
magnus

hart schrijft hout *Rondeletius* voor beuselingen.

Dit is de beschrijvingh van de jonge schrijvers, laat ons nu die van de oude besien. *Plinius* maakt de purpura angelachtig totten top toe, met seven angels by na in't ronde geschikt, die in de Buccinum niet zyn. Dat de ghedrayde schulp draijens-wijs in een boord eindigt hebben wy by *Aristoteles*. De delen welke by *Dioskorides* (volgens *Hermolaus*) Kionia, en by andere Ionia, dat een viool betekent, ghenoemt werden, zijn delen van het innerlijke lichaam van het midden der Purpur-visch, veselachtig bol, en stark, daar de bochten van de schulp (volghens *Dioskorides*) als wijngaards krullen beginnen omgerolt te werden: oft an welke die Ader, oft dat vlies, daar de Purpur verw in besloten is, an vast hangt, namentlijk tussen de Papaver, welke alle topswijs-ghedrayde met haar krul bevatten, en onder geleghen is: maar den nek oft hals leit boven.

Arist: H. A. l. 5. cap. 15.

Van die Purpur bloem, oft dat zap spreekt *Aristoteles* kortlijk aldus: Sy hebben tussen de Papaver, en den hals haar bloem oft verw, met een dicht kleed overtoghen, van verw als een wit vlies, 't welk wech genomen, en ghedrukt zynde de hand Purpurverwigh maakt. Dat schijnt de bloem selfte zijn. Het overig t'saam gegroeyde is als Aluin. *Plinius* zeit dat hy de bloem midden in de keelgaten heeft, en dat'er minst van dat zap in de witte ader is, waarom die kostlijk is, van verw blinkend als een bruine roos: maar het overige lijf is onvrugtbaar. *Rondeletius* meent dat het deel daar 't zap in is het hart ghelijkt, en de bloem in plaats van bloed is. Sijn visch is rondom besloten, en wort nergens behalven 't hooft gesien, gelijk wy by *Aristoteles* lesen. Hy hangt an sijn schulp vast. Dat hy een harde tong heeft en daar mede de schulpen van sijn aas doorboort, word niet alleenlijk van *Aristoteles*, maar ook van *Plinius*, die hem een vinger lang maakt, en van *Ælianus* verhaalt. *Rondeletius* vergelijktse mette snuiten van de vliegen, en seit datse sterk en vleesig is, en licht kan uitgesteken werden: maar ontkent datse so hard is, datm'er de schelpen mede kan doorboren, en doet'er by dat sulx waarschijnlyker metten bek geschiet. Die het Krokydates Porphyras, by *Galenus* voor de Purpure scheer wol nemen; welk ghekamt en ghestoten van de oude inde ghenees-middelen ghebruikt wierd, zijn seer bedroghen; want dat is het grofste en ongehavenste deel van de wol die met Purpur gheverwt is, daar *Dioskorides* ook van ghewaaght. Het deksel heeft by de schrijvers verscheyde namen. *Plinius* noemt dat het hol van de Purpura, *Aristoteles* de Kalumma, Epikalumma, *Galenus*, Pome: andere Blatton Byzantion oft Byzantos van Byzantum, oft Byzantium in Afrika, en vry waarschijnlijker als die, welke dien naam het gat van de neusgaten van de Purpura toeschrijven, die hy niet heeft, oft die de Blattas Byzantias vermenghde dekfels van de Konchylium en Buccinum noemen. *Galenus* begrypt de schulp van de Indise Conchilium, gemeenlijk onder de ostraka oft harde schelpen van de Purpura en Murex. Het is mogelijk ook niet te ontkennen dat de schelpen van de Konchilium, Buccinum en Purpura, in selfstandigheid oft krachten niet verschelen, ten waar mogelijk de reuk van de naghel dat onderscheid stelde; Want de blatra byzantia, is als sy gebrand werd, van onangename reuk, en ruikt na beverswijm: Maar de Unguis oft naghel ruikt heel lieflijk: Nochtans kan dat; 't welk by de Grieken Euodes genoemt werd; by de Latijnen swaar van reuk zijn, en de Unguis op d'een plaats lieflijk, en op andere stinkend van reuk; hoe het zy, de schulp van de Purpura hangt an de visch, als onse nagels an't vlees. Hy is uit draden oft veselen t'saam ghezet, en wijl hy eenighe vetheid in sich heeft, geeft hy een rook van sich als gebrand hoorn. En dit zy genoeg van de delen.

Arist: l. ca

Plin: l. 9. cap. 36.
Ælian: H. A. l. 7. cap. 34.

Galen: de Medicam: f. l. l. 3.

Bloem van de Purpura.

Vitruv: l. 7.

De bloem oft zap by *Plinius* genoemt, by de Grieken To anthos tou porphijron oft bloem van de Purper-visch, heeft verscheide namen ghekreghen. *Vitruvius* heeftse Ostrum van Ostrakum ghenoemt: Daar *Virgilium* het bywoord van Sarranus, van Sar een stadt in Phenicie, daar na Tyrus genoemt, by doet; waar van men volgens *Massarius*, Purpur, Tyrise en Saranse verw seit; nochtans is alle purpur geen Ostrum, so *Gellius* seit, hoewel alle Ostrum purpur is, om dat het de glans van de roodheid heeft, dat is met die glans glinstert, die de ander Purpura niet heeft: De selve *Vitruvius* noemt het behalven *Plinius* ook Sanies oft etterigh bloed, *Pollux* noemt het Lathron, *Fucus* Pelagium, *Venenum* Tyrium oft Tyrisch vergif, Purpurissum en Kalcha zijn ook namen van 't selve by andere. Daar worden dry geslachten van de Purpurbloem van haar verscheiden verw genomen, gestelt. De Porphyrida, die hoog bruinachtigh Violet oft Paars is; van welke verw *Homerus* Pophyreon Kyma, oft purpere Zee-baren noemt; hoedanighe die van de Amathist is, en die uitte Zee-Purpura en Buccinum ghemaakt werd. De Phoinikida, hoedanig het Tyrise en Tarentinse Scharlaken-rood is. De Alourgida, die groenachtigh als de ontstuimige Zee-baren, en hoedanig de beroemde Tyrise Konchiliata is, die ook Ostrum genoemt, en hoe donkerder hoe duurder is; ook is'er onderscheid van de plaats: Want *Vitruvius* getuight, dat de Ostrum die in de Pontus en Vrankrijk gevonden word, om dat die landen naast an 't noorden legghen, swart is; maar in die landen, welke tussen 't noordt en west uitschieten, blauw, en 't geen omtrent de middellyn na 't oost en west gevonden werd, violet oft paars, en dat van de zuider landen rood is: Men seit dat het onder de heersching van *Herkules* van de Wijsgeer *Tyrius* ghevonden is; want als hy na dat deel van Tyrus, so *Cedrenus* verhaalt, gereist was, dat na de Zee strekt, heeft hy een Harders Hond een schulp sien knagen, en dat den Herder met wol het bloed, so hy meende, van den honds muil afveegde, en hy door die verw angelokt, heeft die wol totten Koningh gebragt, die eenige wol sodanigh liet verwen,

en

en sich daar van een kleed deed maken.

Plaats. Wat angaat de plaats van de Purpur visch, sy leven in Zee, en an de stranden, gelijk wy in 't onderscheid zeggen sullen en geen plaats is haar anghenamer als de modder. Indien sy water van een Rivier die in de Zee vloeyt proeven, sterven sy op den selven dag. Nochtans leven sy gevangen zynde wel vijftig daghen buiten water. Daar zyn sonderlinghe plaatsen die van de Purpura beroemt zyn. *Virgilius*, en *Petronius* gewagen van Assyrie. *Plinius* van het Eylant Meninx in Afrika niet ver van de Syrtes gelegē, datmen oordeelt het lant van de Lotophagi oft lotus-eters, en omtrent het strand van Getulia gelegen te zijn. Het landschap Lakonika van Panzanias is by *Horatius*, en *Valerius* Flakkus beroemt, waarom het Purpur by dese, Tenarise verw genoemt is. By *Arrianus* word de Koop-stadt Muxa an de rode Zee daar door vermaart. Van de Teniense purpur lesen wy by *Plinius*, mogelijk om datse haar an de witte Zee-klippen die haar als een Tænia, oft witte streep vertonen, onderhouden: elders lesen wy Dialutense, oft mogelijk Dialucense purpurvisch, gelijk als van Dia, en Alypon, om dat hy door de zoute Zee sijn roof zoekt. Porphyrusa is by *Aristoteles* van de menichte der purpuren genoemt. Daar word by *Festus* ook van Melibeca gewag gemaakt: Maar van alle dese is de Tyrise de beroemste, gelijk *Plinius* van sijn tijd geschreven heeft. De edelste purpura en Konchylium is nu die van Tyrus.

Arist: H. A. l. 8. c. 2. Sy leven so *Aristoteles* getuigt, met vischjes: en verwerpen ook nocht mos nocht wier. Sy ontfangen dat so in haar schulpen, datse alles in 't rond verdelende, ook als een ronde maaltijd vertonen, wijl d'een d'anders voedsel op eet. *Plinius* onderscheid het geslaght van de Purpur-vissen uit haar voedsel, en plaats: soo dat hy slikkerige genoemt is die slijk eet, wierachtighe die wier eet, en Dialutense die op verscheide plaatsen weid, en de slegtste is.

Telingh. By *Aristoteles* vind ik twederlei oorsprongh; Want sy bestaan oft uit slyk oft uit een quylachtig slijm, gelijk *Plinius* verhaalt, 't welk sy uitspouwen, van 't welk *Aristoteles* aldus spreekt. De Purpurvissen in de lente op een plaats vergaderende, maken yet dat Favago genoemt werd; want het heeft een ghedaante van een honigraad, maar minder cierlijk: Gelijk yet dat uit veel hauwen van de witte erten t'saam geset is. Hier na toe vertoont sich geen ingang, en daar uit en komt de Purpura niet voort, maar soo die, als andere schulp-vissen komen uit verrotting en slijk voort: Maar dat is als een zuivering soo voor haar als voor de Buccinum self; Want dese maken ook raten, ghelijk alle andere schulpvissen; En ook veel lichtlijker, indien'er eenighe beginselen, die haar geslacht gelijken onderschuilen; Want als sy beginnen raten te maken, schieten sy eenigh tay slym uit, waar uit de hauwtjes oft blaasjes t'samen groeijen. Dit alles daar na los werdende vloeyt alles op de aarde wat sy behielden: Maar daar uit komen de jonge Purpur-vissen voort, die noch an de purpura vast hanghende, en dikmaal ook nogh maar even begonnen zynde, gevangen werden. Indien sy voor de baar-tyd gevanghen werden, baren sy niet loslijk in haar matten oft biezen daar sy in legghen, maar komen, ghelijk in de Zee op een plaats by malkander. Van waar sy door de enge gaten van die bieze matten als trossen uitvallen. Sy worden onder de schulp-vissen alderselst groot; sy leven ses jaren: en haar anwas blijkt jaarlijks uit haar bogten oft draijingen: die sy so veel in getal als jaren hebben, en met welke sy knobbel-wijs omghedrayt, en in een rand eindigen: Sy gaan weinig voort, en komen van verre tot haar aas, om datse scherp van reuk zijn. De wijs van haar verw behoort tot een ander plaats. Sy geven haar ghebruik inde spijs, en dat hebben sy mette schelp-vissen ghemeen, die een siltigh sap hebben, daar sy ook den buik door omroeren, maar zijn hard van visch. *Atheneus* schrijft in Hysecius datse overvloedigh Papaver hebben, maar datse meer na de Zee-ajun smaken: Dat den hals swaarlijk verteert werd, en niet wel afschiet; Dat de uitterste deelen alderbequaamst zijn, en gebraden oft gezoden, een smakelijk zap an de mond en de maagh geven, heeft *Xenokrates* verhaalt: Sy hebben eigen datse gekookt zijnde het nat dik maken. Sy worden ook in de genees-konst niet buiten gesloten; Datze goed tegen 't vergif zijn, leert *Plinius*: Tegen het kruid Doricnion *Nikander*, met haar quyl worden de varse wonden genesen; Haar eelt geneest de ghekneusde oft doorsnede zenuwen: De asch van haar schulp met honigh gemenght, ondoet de gheswellen van de schamelheid; Tot tand-poeijers wordse met Rosen en Kruidnagels gebruikt, met poeijer van Zoet-hout, en zaat van Slaap-bollen; Room van Garst, met een weinigh witte Wijn ghemenght, helpt sy de longen, en weerstaat de sinkkingen: Tot heel klein poeijer gebraght, is sy goet tegen de quaadaartighe sweringen; met honig opgestreken, verdunt sy de hayren: Een draad van de Purpura, waar mede een Adder-slang geworght is, geneest an den hals gebonden, de gebreken van de Keelamandelen: Maar *Ætius* seit dat de Purpura met Bokken-gal gheweekt, en op den navel van de vrouwen geleit, de ontvangenis vervordert, indien sy daar na met het wassen van de Maan by de man gevoegt werd.

Oude[dom.] Gebrui[k.] Gebruik in de Ge[nees]kons[t]. Plin: H: N. l. 32. c. [6?]

Onder[scheidt.] Indien ghy haar onderscheid oft geslachten ondersoekt, sy zijn groot, die an de uitstekende hoofden Sigeum en Loktus van den berg Ida gheteelt werden; klein, welke de Euripus, oft Karia voortbrengen: Zee-purpers, die groot en ruw zijn, welkers bloem meest swart is, maar in sommige een weinigh rood. *Aristoteles* seit dat sommige totte waarde van een Mina, dat is omtrent thien goude kronen geresen zijn. Sy zijn ook strand-purpers, die klein en rood van bloem zijn; Echinatæ, oft Egelvormige, die met veel angels, voornamentlijk achter versien zijn, oft andere met minder, kleinder en korter, die zijn na buiten

geel-

geelachtigh, dees witachtig: Van binnen zijnſe nu paars, dan roodachtigh. Het tops-wijs gedrayde deel van deſe is rood, maar den rug ten deel groen, ten deel rood; Het voorſte ſpits, is niet ſcherp, maar met een merkelijke breedte anſienlijk; van binnen zijn ſy met een yſergrauwe, geelachtige, en ſchoone blauwe verw onderſcheiden: Daar zijn ook rode als inde zuider deelen, ſwarte inde noordſe landen, blauwe inde ooſt en weſtelijke plaatſen. Gemarmelde, hoedanigh die is, welke overal met lange pinnen, en by na overal dobbel, en niet ſcherp, maar ſtomp vervult is, met een breeden, en als geutachtigen rand, daar twee groeven doorlopen, hy is geheel by na van een marmore hardheid, overal wit, kleinder als de voorgaande, onder met een angelagtige kant, hoewel hy anders over't geheele lijf geen angels heeft; Hy is geheel plat van buik, en niet topſwijs gedrayt: Sy zijn ook vijfangelig, hoedanig wy boven van *Geſnerus* beſchreven hebben, die hy uitte Adriatiſe zee bekomē hadde.

III. LID.

Van de Buccinum oft Kinkhoorn.

DE Buccinum is liever alſo genoemt van de kromhoorns daar men op blaaſt, ſo't *Plinius* behaacht, als dat hy met ſijn konen eenig geluid ſoude maken, en de Trompetters verſoeken haar konen op te blaſen, gelijk *Bellonius* wil. *Gillius* heeft hem in't manlijk genoemt, en ſommighe noemen hem ook ghepinde oft getande Buccinum. *Geſnerus* ſeit dat hy by de huidendaaghſe Grieken Phijcion ghenoemt wert; by ſommige hebben Strombos en Strobilos de zelve beduidingh. Hy wort gemeenlijk
Plin:H:N: l.9.c.36. Kerijx, mogelijk van Kera genoemt, om datſe door onderling t'ſamen-wryven iets het ſlym gelijk, uit quylen, 't welk by de Grieken Keriazein genoemt wert, welk woort ſommige uit de oude Grieken voor de purpur genomen hebben. *Plinius* zet zomtijdts Murex over, *Atheneus* noemt hem de zoon van de Purpura.

Hy is met een ruwe ſchulp bedekt, die hem angeboren en met een ſnuit als in de vliegen verſien is, welk lid de gedaante van een tong heeft; de maag volgt terſtont na de mont, en is den rop van de vogels gelijk; neerwaarts zijn twee witagtige deelen vaſt, en in gedaanten als mammen, gelijk inde Sepia ghevonden werden, maar dees zijn hegter; van de maag loopt een keeldarm totte Papaver toe, welke Papaver op de gront leit, 't geen alles inde omghedrayde bogt van de ſchulp geſien wert; om dat de darm an de keeldarm gevoegt is, van waar ſy gheheel enkel doorgaans totten uitgangh loopt. Van den gedrayden bocht daar het Papaver ghelegen is, beginnende, daar hy veel loſſer is, maar de papaver is ſijn onderſte eetbaar deel gelegen: Tuſſen deſe en den nek leit de bloem, ſo *Plinius* ſeit, veel bleker, en minder rood: Dit hebben de oude van de Buccinum. *Bellonius* ſeit dat de ſchulp van de Buccinum, veeltijds niet grooter als een klein ey is, dat hy op den rugh vijf groeven heeft als de Nerita, met veel ſtompe korte knobbeltjes in't ronde, en overvloediger als inde Purpura beſet: maar daar ſy tot het topje aflaten, ſeidt hy, dat hy maar met een knobbeltje vergeſelſchapt is: an 't binnenſte deel heeft hy een uitgeſneden gat voor een mont, op de wijs van de Turbo, en ter zyden een goot daar hy ſijn tongh door uitſteekt, op de wijs van de Purpura: hy wort ook met dat ſelve dekſel ghedekt, ghelijk alle de tops-wijs-ghedrayde, op dat hy in ſijn ſchulp getrokken zijnde, van uitterlijke dingen niet ſoude beſchadigt werden; de ſchulp is buiten blinkend-geel, en binnen melk-wit, en wordt ſomtijts ſo groot, dat'er omtrent Karteja Buccina en Purpurviſſen ghevonden worden, die meer als twintig oncen nats houden.

So ghy haar plaats beſiet. Sy hangen an de Plaats. Ariſt:H: A:l.8.c.13
klippen, en worden omtrent deſelve opgeſogt. Datſe met het opkomen van den hont dertien daghen verſchuilen, beſchrijft *Ariſtoteles*, dat *Plinius* van de Murex verſtaan heeft. Datſe omtrent ſes jaren leven, heeft deſelve geſchreven.

Sy houden de ſelve wijs van teelen als de Teeling.
Purpura. Sy hebben geen teelſaad, maar ghebruiken ook de wijs van raten te maken. Sy leggen haar eyren met het voorſte langwerpige witte deel onder de ſtenen, en daar na ſchikken ſy die om te doen hangen, welke alſo geſchikt, den naam van raten hebben, na de gelijkenis van de Byen: maar ſy worden als ſy raten maken, onder de klippen achterwaarts over neder geſchikt: en als ſy op die tijt afgetrokken en gekookt werden, bevintmen datſe binnen eyren oft kuit hebben, welke ſy met haar quylagtigh ſlijm an de ſtenen en klippen vaſtmaken, dats'er niet konnen afvallen; 't geen ſy ook met ſoo grooten konſt doen, dat'er niets ſchijnt t'ſaam-geraapt te zijn.

Van haar ghebruik in de ſpijs ſchrijft *Xenokrates* aldus: De Buccinum is harder als de Pur- Gebruik in ſpijs.
pura, en verſchelē in grootte en plaats, en hebben dryerley krachten, ſoo van de ſchulp, den hals, als het uitwerpſel in de ſchulp geleghen; want de ruwe ſelfſtandigheit van de vis ſtopt den buik, en voornamentlijk gebrant, maar in tegendeel doetſe meer geſodē; haar hals ſtopt den buik, en word ſwaarlijk verteert, daarom moet hy met moſtert oft aſijn, oft eenig ander vocht, oft met peper verbeetert, en ghegeten werden; Het water dat'er uitvloeyt warm gemaakt, ſtopt den buik: maar met dat uitwerpſel dat in de ſchulp gevonden werd, gekookt zijnde, word hy meer geel-blinkend, en krijgt een hoedanigheit van viſch: dog indien ſy geheel gekookt werden, hebben ſy grooter kragt om te ſtoppen, en verwekken dorſt: Sommige ſtoten haar, geſoden zijnde, klein, en bereiden haar als de Urtica, en zijn ſo de mond anghenaam. Met het opkomen van de Maan zijn ſy vol, en inde Somer mager. Dit ſelve ſult ghy by *Dioskorides*, *Galenus*, en *Diphilus* vinden.

Hy heeft ook ſijn gebruik in de geneeskonſt; Gebruik in de genees-konſt.
Trallianus ſchijft haar den genen voor die pijn voor 't hart hebben, ook de etterſpuwende, indien de vochtigheid ziltigh is; Gebrand, geſtoten, en met ouden oly vermengt, en tot de dikte van een ſlijm gebragt, wort hy van *Myrepſus* zeer tegen 't gebrek Alopecia gepreſen.

Galenus prijſtſe tegen de ſproeten, in den

oven gebrand, en met honig vermenght; Andernakus met Limoen-zap gestampt, om de kaken van de vrouwen schoon te maken, voornamentlijk indien ghy daar een weinigh Sublimaat by vermengt. In Nederland word den dronk uit de Kinkhoorn tegen den drogen hoest, voornamentlijk van de kinderen seer gepresen.

Onderscheidt. Wat angaat haar onderscheid, *Rondeletius* seit datter twe gevonden werden, namentlijk een kleine met veel strepen, ruwachtig, en een ander dien gelijk, behalven dat hy meer verheven dwarse strepen heeft, so dat hy met regt gegroefde kan genoemt werden: Daar is ook een dikker en harder van schulp, en een groot geslaght, paars van verw, welkers draijingen geelachtig, en de mont witachtig zijn. *Gesnerus* schrijft dat hy nog een ander gesien heeft, de Purpura meer gelijk, en hem in gedaante, en grootte nader, overal met knobbeltjes, daar na met ronde drayingen schoon en aartig verheven, en niet so spits uitgerekt, maar korter, met een stomper hooft; daar is ook een vremde an *Aldrovandus* gesonden, van verw, en hardigheit als Marmel, en met ringen als roosjes verciert.

IV. LID.
Van de Murex.

Naam. DE Murex betekent nu de Buccinum, dan de Purpura; ik swijg van de purpurverw, die de naam van Murex zelf gegeven is: Hier wort het voor een schulp-visch genomen, die tops-wijs gedrayt is, en lange vaste angels, en sijn naam van de ruwheit der mueren bekomē heeft. Beschrijvingh. *Perottus* telt hem onder de Oesters om de ruwheit van sijn schulp, maar de ruwheit is anders in de Oesters anders inde Murex; die buigt sich over de geheele vlakte krom: Dese bestaat uit eenige lange, vaste, en by beurten uitpuilende angels, 't welk *Plinius* ook schijnt te bevestigen als hy seit: De Murex is vaster van schulp, als mede het geslagt vande koncha: Wijl hem *Valerius Flakkus* ghedrayt noemt, moet hy van de Buccinum verstaan werden.

Gebruik in spijs. Sy hebben ook haar gebruik inde spijs, maar inde veragtste, want *Xenokrates* seit datse zout en quaataartigh zijn, den buik beroeren, het water doen losen, de mond onangenaam, en swaar om verteren zijn, slijm voortbrenghen en z: nogtans rekent haar *Scribonius Largus*, en *Celsus* onder de spijsen die de mont angenaam zijn. Larg:-Compofit. 104 By *Makrobius* wierden sy ook met andere schulp-vissen op de maaltijd gebraght, op die dach als *Lentulus* tot Priester gehult wierd.

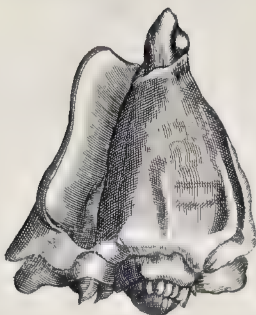
Gebruik in de Geneeskonst. Indien wy haar gebruik inde genees-konst besien; de visch opgeleit, neemt de hayren van de borsten weg: de asch van de schulp met oly gemengt, geneest de geswellen, en wederstaat het geswel Panus genoemt; met honigh word sy op de sweringen van't hooft gestreken, suivert de plekken in't angesigt van de vrouwen, en verdrijft de hete geswellen achter de oiren; sy word ook tot een tand-poeijer gebruikt: datse de knobbels van de schamelheit geneest, verhaalt *Marcellus Empirikus*.

Wat angaat haar onderscheid en geslagten; Onderscheid. daar is een ghemarmelde, dryhoekighe, melkwitte, purpure, de orthokentros oft regtgeangelde, de Korakoides oft Ravenbeks-wijs geangelde, en Aporrhais. De gemarmelde heeft sijn naam van sijn wit en hardheidt bekomen. Die van *Rondeletius* is binnen uitten witte purpurverwig: de schulp is swaar, dicht, hecht, en met angels beset, van gestalte middelbaar, tussen de Buccinum, en Conchylium, en breet, so dat hy met regt dekakondylos mag genoemt werden. Hy wort ligt verbrand, en tot asch, en trekt van de hitte een scherpheid na sich: Die asch gheneest de verbrandheid, en maakt een schoon litteken, na datse gewassen, en met Rosen-oly tot een salf gemaakt is. De verw vande gemarmelde Murex van *Gesnerus*, is uitwaarts bleek, binnen uitten witte roodagtig, met een schone glans verciert. Sijn buiten-lip strekt sig uitwaarts, en tot een rand uit: de angels onder 't hooft oft onder de punt van de schulp zijn twe in getal, maar groot, stomp en uitstekend: in de punt self, worden enige heel kleine, rondagtige, daar na in bogten gedrayde knobbelen en geen angels gesien. Hier by komt die van *Aldrovandus*, met een spitsen top, lang en dun, en overal meer gedrongen, oft liever gedrayt.

De drykantige is an d'een zyde heel plat, en an d'ander rond, maar so dat'er weerzyds twe zyden zijn, en een ander gedeelte dat de derde maakt. Van dese gestalte die dese eigen is, heeft hy sijn naam verkregen; Hy heeft korte sterke angels, is verscheiden geverwt, en heeft een dobbel rompelig gat, met het welke, om de ruimte en kortheit van de schulp, een grof en droevigh geluid gemaakt werd. De schulp geeft een rook van sich als sy ghebrand werd, waar uit geoordeelt wert, dat hy enige vetheit in sich heeft: waarom hy met Amandeloly gekookt, teghen de pijn van de oiren ghebruikt wert. De Melk-witte heeft den naam van sijn verw; hy is van een stomper top als de andere en heeft somtijts eer knobbeltjes als angels: Ghy sult by *Aldrovandus* afbeeldsels van drydobbele vinden. De purpurverwige recht geangelde is buiten en binnen heel rond, en an den top witachtig: hy heeft twaalf sterke regte angels, en bestaat uit ses drayinghen met stompe en kleine knobbelen beset. De Ravenbeks-wijse is alsoo by *Rondeletius* van sijn onsterke angels, den bek van de Ravens gelijk, genoemt: de Aporrhais stellen sommige onder de Lepades, om dat hy ghelijk als die an de rotsen hanght, maar qualijk. Doe hier by dat de Lepades mette een zyd gheopent, die sijn visch vertoont, vast hangen, maar de Aporrhais word met een hellende schulp, dat haar dekfel is an de klippen vast gehegt. Wat is'er an gelegen oft wy seiden dat de tops-wijs Plin:H: l. 32. gedrayde, hoewel veel kleinder, nochtans veel krachtigher zijn, en die den asem van haar mond bewaren, ook van dat geslagt zijn, welke de Grieken na't seggen van *Plinius* Kolycia en Korijthia noemen, hoe het zy. Die *Aldrovandus* uitghedrukt heeft is so hard als Marmer, en buiten en binnen witachtigh, an d'een zyde

Tab. XII

Aporrhais

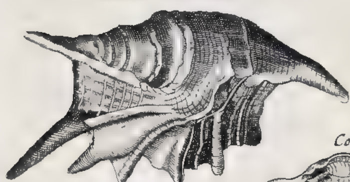
Murex Orientalis

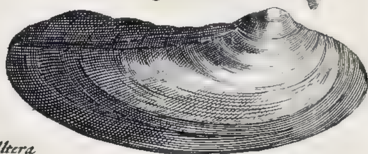
Murex marmoreus Rond

Murex Coracoides

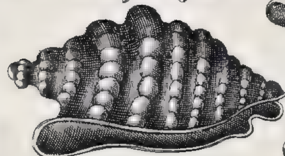

Concha Longa Rondel

Concha Altera

Concha Echionata cruda

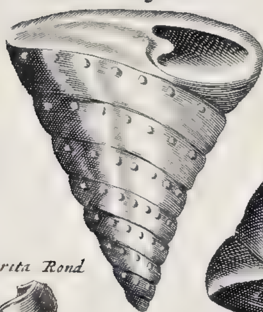

Turbines

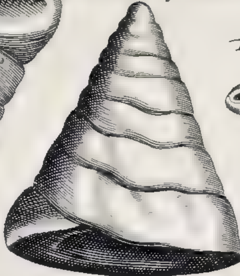

Concha Indica polita

Trochus Magnus

Trochus Pyramidalis

Trochi

Trochi

Turbo Magnus

Nerita Rond

Nerites

Turbo Longus

Nerites

Nerites

de maar met seven gegroefde angels ver sien.

V. LID.

Van de Konchylium.

Aldro. l. 3. cap. 5. GElijk de naam Conchylium an het gheheele geslagt der Schulpvissen in't algemeen gegeven werd: nochtans word die ook sonderling voor een gedaante genomen; Alsso vinden wy by *Plinius*, als hy schrijft dat'er in Pontus geen Konchylia zijn, daar nochtans de Oesters overvloeijen; Alsso ook by *Philostratus*, in't leven van *Apollonius*, als hy seit datter in Biblus heel grote Konchylia, en Murices van ongemene grootte voortkomen. Dat sy ook voor een verw by *Plinius* genomen wert, is so seker, dat het geen bewijs nodig heeft. Die hem voor de Ostracium neemen, passen den naam van een deel het geheel toe: maar hy is an dat deel daar hy in sijn top eindigt breder, sonder enige angels oft knobbeltjes. Het gat daar sijn visch van binnen door-schijnt is niet rond als in de Purpur-visch, oft Buccinum, maar langhwerpigh. Dat sijn deksel de Bysantinse Blatta van Serapio is, welke de selve is mette Unguis oft nagel van *Dioskorides*, om datse de klauwen van de vogels gelijkt, meent *Rondeletius*: En het woort Euodes, is hier niet schadelijk: want daar mede wort niet altijt een angename reuk te kennen gegeven, maar ook dikmaal een sware: want de beversswijn stinkt, en so wel dit deksel als de Bysantinse Blatta, wort tegen het opstijgen van de lijfmoer gebruikt; maar dat'er geseit wert, dat in de Nardus dragende Meren van Indie de Unguis gevonden werd, en daar het voedsel van de Nardus geniet, wijl het de Zee-konchilium is, dat meent *Rondeletius* dat *Dioskorides* meer uit het gevoel van andere, als uit sijn eigen geschreven heeft. Men seit dat hy in deksel de Purpura gelijk is, doch niet in gestalte, maar liever in gebruik en selfstandigheid.

Gebruik. Plin: H: N: l. 21. c. 8. De loflijkste is die uitte Rode-zee overgebracht werd, en witachtig en vet is. De Babylonise is swartachtigh en kleinder. Dat sy een sap, en dat purpurverwig, in hebben, getuight *Plinius*. Alle sijn deelen worden in de Genees-middelen gebruikt. Gebrant, doet hy 't selve dat de Purpura, en Buccinum doet. Sijn innerlijk vlees wordt van *Galenus* onder de Genees-middelen gemengt, die de pijn der oiren versachten. Galen: l. 3. de Medicament. f. l.

II. HOOFT-STUK.

Van de in't ronde Tops-wijs-ghedrayde.

I. LID.

Van de Tops-wijse.

SOveel van de Tops-wijs ghedrayde, oft die in bochten gedrayt zijn, nu volghen die in 't ronde ghedrayt zijn, namentlijk de Turbo, de Trochus, de Neritæ, de Kochlea, de Echinus en Konchylium. De geslaghten van de Turbo zijn niet te verwerpen.

De Turbo oft Tops-wijse, zijn groot, geoirt, gebult, hoekigh, geangelt, en vijf angelachtige; Daar zijn ook topswijse die inde sponcyen groeyen; de groote bestaat uit veel drayingen, met een dikken ruwen rand, een witte schulp, met veel streepen en knobbeltjes ruw en scherp; Hy heeft een rond gat, 't welk in een spleet eindight, daar sijn drek door uitgelost werd: Hy hanght an de klippen met sijn top opwaarts. Van de geoorde hebben wy dry afbeeldsels, van welke het eerste een schoone, en onghemeene van de France zee vertoont: Het tweede een, binnen en op den rugh ysergrauw, voor saffraanverwigh, met een bultige schulp, onder en boven geschildert; Het derde vertoont een knobbelachtige, boven met een vale schulp, onder saffraanverwig. An de bultige hebben de knobbelen den naam gegeven; hy is van verscheiden geslagt, lang, dun, spits, glat, wit, swart en gesprenkelt. *Aldrovandus* geeft veerthien afbeeldsels, van welke de tweede met groeven, en uit een bergh gegraven is; de hoekige heeft daar van sijn naam, om dat de drayingen van sijn schulp soo van malkander gescheiden zijn, datse in 't midden hoeken maken: Ghebrand is hy heel nut tot tand-poeyers. De gheknobbelde heeft sijn naam van de stompe en korte knobbelen, sijn schulp is binnen purpurverwigh, buiten wit als met kalk bestreken: De vijf angelachtige word so genoemt, om dat hy vijf lange scherpe byhangsels heeft, indien ghy de uitterste van den top daar by telt. Die inde Sponcyen wonen zijn van veelerlei geslacht, welke alle by *Aldrovandus* konnen gesien werden.

De schulp-visch, die melk-witte genoemt is, ghebruiken de vrouwen in Citroen-zap met Brandewijn gesmolten, om 't angesicht te smeren.

II. LID.

Van de Trochus oft Tol en de Nerita.

DE Trochus oft Tol heeft sijn naam van dat speeltuigh dat de kinderen gebruiken: Sy zijn alle glat en verscheiden geverwt; de schulp bestaat als uit twee korsten; de buitenste glimt minst, de onderste glinstert als de parlen; sommige zijn klein, andere langwerpigh: De afbeeldsels vertonen groote, Grafnaalds-wijse, witte en ghevlekte Nijlse. De Nerita, oft so *Scaliger* leest Narita, word van de Grieken by *Atheneus*, Nerites, Anerites, en Anartes, by *Hesychius* Neritos genoemt; Hy schijnt den naam van den Zee-god Nereus bekomen te hebben, om datmen versiert dat hy sodanighen schulp als den alderbesten, voor een blaas-hoorn ghebruikt heeft. Gelijk ook *Plinius* verhaalt datmen Triton in een hol omtrent de strand van Lisbon heeft gesien en gehoort op een hoorn blasen; Hy word ook nog van de inwoonders van de Adriatise zee met den oudẽ naam genoemt: hy is glat van schulp, so wy de beschrijvingh van *Aristoteles* volgen, maar wijd en rond, en de vorm van de Buccinum alder naast, maar de Papaver heeft hy nochtans niet swart als de Buccinum, maar rood; het midden-lijf hanght an de schulp Aldro: l. 3. cap. 15.

vaft; By ftil weder weiden fy los en vry; By onweder begeven fy haar na de klippen, daar fy haar ruft nemen. De Neritæ hanght op de wijs van de Patella, en die gene welke de Grieken Aporrhais noemen, en andere geflagten van defe: Want fy hangen met een neerwaarts hellende fchulp, om datfe als een dekfel fchijnen te zijn. En dat gebruik 't welk beide fchulpen an de dobbel fchulpachtige gheven, dat doet het een deel maar alleen an de topfwijs-gedrayde. Binnen is een vleefachtige ftof, en daar in een mond. Sy groeijen in de kloven en holen van de klippen, en worden haaft groot, fy ruiken en fy horen, daarom moeten fy heel ftil zijn die haar vangen willen.

Beweginghe. Plin: H: N: l. 9. c. 33. Van haar fwemmen fchrijft *Plinius* dit. Uit defe, zeilen de Neritæ, en haar holligheid boven kerende, en het ander voor de windt fettende varen fy boven op de Zee. *Ælianus* en *Bellonius* ftellen noch andere Nerites, van die van *Ariftoteles* verfcheiden. Die van *Ælianus*, is heel klein, maar fchoon, en groeyt in de Zee, daar geen vuiligheidt, maar ftilte is, en an de klippen die diep in zee ftaan. Die van *Bellonius* heeft een fchulp in een bocht gedrayt, daar hy geheel in opgefloten, niet als met het hooft fichtbaar is. In Bretaigne zijn defe fchulpviffen fo overvloedig, datfe daar met het ebben van de zee met groote hopen van de klippen vergadert, en gekookt werden. En om dat hy de Papaver rood heeft, fchijnt de fpijs die daar van bereid werd als of fy met rode menie geverwt was.

De Grieken eten fijn vifch rauw, om dat men meent datfe voornamentlijk met ajun gegeten de etenfluft opwekt. Befie de afbeeldfels by *Aldrovandus*. Ons heeft goed gedacht alleenlijk maar eenige te vertonen.

III. LID.

Van de Kochlea oft Hoorn-flek.

Aldrov: l. 3. c. 29. DE Kochlea is van *Ariftoteles* Kochlea en Kochleus, by de Spartaners worden fy Semeloi en fefeloi genoemt, by *Hefychius*, en *Varrius* Selatæ, by andere Pomatiæ van haar dekfel, en Pheroikyoi oft huifdragers en z: genoemt, van welke namen fommige meer de land Kochlea toekomen.

So ghy fijn befchrijvingh anmerkt. *Teucer* fchrijft dat het een dier is fonder voeten, fonder graten, fonder benen, fchulpachtig, dat nu fijn ooghen uitfteekt, dan weder intrekt, tot een voorbeeld van een boertige vraag. Hy is met een kayachtigh krulfwijs gedrayt dekfel befloten, 't welk het gemeen een fchulp, *Budeus* flek fchulp, *Celfus* door vervanging Kochlea oft flek-hoorn, *Sammonikus*, en *Statius* een huis, *Plinius* een beker oft kalix, *Diofkorides* Kelyphos, en *Galenus* Oftrakon noemt. Indien ghy hem dat aftrekt feggen fommige dat hy loom wert, en fterft, andere ontkennen dat, welke feggen dat hy'er omtrent het begin van Auguftus uit loopt, en weder met een nieuw overdekt werd. Dat hy geen geftalte van een hooft heeft lefen wy by *Albertus M:* Maar *Plinius* heeft het by een paardf hooft vergeleken. *Maffarius* zeit dat het een offenkop ghelijkt. Sommige eigenen hem twee hoorns toe, als *Plinius*, wy vier, dat is twee groote die achter ftaan, en twee kleine by na an 't voorhooft. Of hem ogen gegeven zijn wort onderfocht. *Scaliger* zeit dat hy in plaats van 't geficht yets als fwarte ftippen an 't bovenfte van fijn hoorns heeft, om de wech af te peilen. Datfe die niet hebben, en met haar hoorntjes, daar een zandighe hardigheid by is, de wech afpeilen zeit *Plinius*. *Albertus*, datfe die in 't opperfte van haar hoorns hebben, en als fy yet naderen, haar ooghen in de hoorns trekken, de hoorns in 't hooft, en het hooft in 't lijf. Hy heeft een mont, fcherpe, dunne, harde tanden, waar van een teken is dat van de alderkleinfte de wijngaard afgeknaagt werd, en tuffen haar tanden is yet vifchachtighs; Tuffen den angel en de tongh hebben fy ook een fnuit, en an den mond is yets als een voghels rop, daar de keeldarm an volght, en na dees de maagh, daar de Papaver in gelegen is, van daar loopt een enkele darm recht door, die fijn begin van dat Papaver neemt; Het flijm dat hem door 't fteken met een naald oft punt in fijn vifch ontloopt wort by de Grieken Myxa genoemt.

Scalig: [in] Arift: l. d[e] Plant.

Plin: H:N: l. 11. c. 37.

Plin: l. c.

Plaats. Wat angaat haar plaats, fy worden in Zee, inde Rivieren en op 't land gevonden, van welke defe veel de boffchen en plaatfen met bomen beplant beminnen. 's Winters om de groote koude, en 's Somers om de hitte verfchuilen fy, en leven op haar flym, ten waar haar ook eenigh Hemels dau byviel: Daerom feit *Varro*, die plaats is voor de hoornflek beft, welken de zon niet brant, en den dau genaakt: Datfe van plaats veranderen, fchrijft *Ælianus*, en datfe omtrent de Propontis overwinteren, en omtrent Ægialus haar zomer houden.

Arift: H: A: l. 8. c. 13. Plin: H. N: l. 8. c. 32.

Varr: R: R: l. 3.

Ælian: H: A: l. 10. c. 6.

Spijs. Ik heb ghefeit datfe met dauw leven, maar daar mede niet alleen. Sy weiden veel omtrent den nacht, en dan worden fy na de Zomer en Herftft vlagen van de Boeren mette kaars gevanghen. *Plinius* fchrijft dat hy in Kampanie wonderlijk graagh na de fteelen van de Affodillen is, en die al zuigende verdrooght. *Theophraftus* ftelt die onder 't geflaght van de Vyghen. Sy wierden eertijds by de ouden inde Vivers vet ghemaakt, dat heeft *Hirpinus* een weinigh voor den borgerlijken oorlogh, die met *Pompeius* de groote ghevoert is, met verfcheiden geflachten van de felve ingeftelt: Hy heeft ook die meftingh bedacht, waar door de Hoornflekken, met ghekookte moft en meel gevoed, de Hoer-huifen vervulden; door welke konft fy fo groot geworden zijn, dat ider fchulp twee hondert veertigh oncen nat hiel. Ten tijde van *Makrobius* was defe wijs van meften onbekent.

Plin: H: N: l. 22. c. 22.

Theop: [...] 7. c. 14.

Plin: l. 9. c. 56.

Makrob: Satur: l. [...] c. 13.

Afkeer. Datfe vyandfchap mette Haagdiffen voeren, lefen wy by *Plinius*; mette vogel Larus oft Meeu by *Ælianus*. *Maffarius* feit datter nocht zwijn nocht velthoen is, daar Slekken zijn; dat de Slekken met zout beftrooit verfmelten, en tot een waterigh flijm veranderen, fchrijft *Albertus*.

Plin: H: N: l. 8. c. 39.

Van

Teeling. Van haar teelingh zijn de schrijvers niet eens: datse alleen uitte schulpachtige langh an malkander hangen, en in de lente en herfst zwanger schijnen, hebben wy uit *Aristoteles*. *Gesnerus* schrijft ook gehoort te hebben dat de Slekken versamelen, witte eyren voort-brengen, so groot als de ooghen van de Snoek, en daar op inde May-maand ghevonden werden te broeyen. *Albertus* en *Porta* seit datse uit slijk, en uitte verrotte waters en dau voort-komen, en daarom een kort leven hebben: Datse alleenlijk inde Winter voortkomen, so *Plinius* meent, is nauwlijks waarschijnlijk, wijl hy self seit datse inde Salade voortkomen, en wy ook weten datse in de Vitsen groeyen. Datse van schulp ontblood traag werden, en metter tijd in tonnetjes oft een aurelia veranderen als de Rups, en onbeweeglijk leven, doen wy'er op het geloof van *Massarius* by: Maar wat gevleugelde beesjes dat daar uit voortkomen, is noch niet bevonden. De Land-hoornslekken, worden door t'samentrekkingh, en voortstuwing van haar lijf beweeght.

Arist: de Generat. l. 3. c. 11.

Plin: H. N: l. 9. c 51.

Gebruik. Van haar ghebruik in Spijs by de Romeinen, blijkt uit het boven-verhaalde: maar of sy goet oft quaat van sap zijn; is onder de Schrijvers in verschil. *Celsus* seit datse van goet sap zijn, en innerlijk niet bedorven werden; *Galenus* (hoewel haar de Grieken veel op tafel setten) datse hard te verduwen, en dik van sap zijn, langh in de maag blijven, en vast voedsel geven, maar traag, en langsaam verteert werden. *Archigenes* steltse onder de haastigh-voedende, en 'tgeen men de beswijmende behoort voor te setten; maar ik oordeel met *Merkurialis* dat'er een gebrek schuilt, om dat *Ætius*, die hem van woort tot woort heeft overgeset, de hoornslekken heeft overgeslagen.

Galen: l. 3. de Alimenr. Facult: c. 2.

Merkurial: Varia: Lect. l. 1. c. 5.

Plinius heeft nagelaten dat nocht de varse, nogt de verouderde de maag angenaam zijn. Dat de witte Rivier en Bosch-slekken een quaadaartigheit hebben; En daarom is de Elefants-siekte van Alexandrie te gemeender, om datse veel gesoute spijs, en slekken, en sommige veel Esels-vlees eten, indien wy *Cælius*, *Rhodiginus* en *Galenus* geloven. By *Matthiolus* worden die in opene plaatsen met welruikende kruiden leven beter ghehouden, als die in donkere en poelachtighe plaatsen verkeeren. *Dioskorides* schrijft dat de Land-slekken de maag nut zijn, en niet lichtlijk verrotten; dat de beste van Sardegne, Afrika, en Astypaleia zijn, en die in Sicilie, Chios, en in de Alpen van Ligurie Pomatia ghenoemt werden; dat de Zee-slekken lichtlijk afschieten; die van de Rivieren een quaden reuk hebben, en doet'er by dat die an de thuinhagen en heesters hangen, en sitters genoemt werden, den buik en maag beroeren.

Dioskorid: M: M: l. 2. c. 8.

Marcellus misprijst haar gebruik in't geheel. By *Apilcius* sult ghy haar met melk en pap gevoed vinden. Inde Genees-konst is haar gebruik veelerley: Tegen de hooftpijn wort hy de kop afgesneden, en om den hals gehangen, met haar vet worden de hayren vermenigvuldight; Geheel om den hals gehangen worden sy voor de koorts gebruikt; tegen de donkerheid der ooghen prijst *Marcellus* de Afrikaanse gestoten en gebrand; Tegen de pijn der oiren met Nardus en Rosen-oly gekookt *Asklepiades*, met Garst gekookt, *Villanovanus*; Dat haar kraakbeen en vlees de wonden heelen, schrijft *Hollerius*: De zenuwen *Dioskorides Tangautius* gebruiktze inde plaaster om de waterighe geswellen te ghenesen; ghestampt stoppen sy 't bloeden uitte neus, met Honig en Osse-gal rypen sy de kool-geswellen; met haar schulp ghestoten, suigen sy het water van de watersugtige na haar.

Het water uitte hoornslekken overgehaalt, en ses oncen daar van ingenomen, geneest de uitdrogende koorts: metten drek vande haagdis, rood koral, en suiker overgehaalt, geneest het de vlekken van de ogen. Inde May-maand oft October, inde afgesneden wratten oft exterogen ghedrukt, ghenesen sy de selve: Het poeijer van de ledige slek-huisjes, geneest de kloven van handen en voeten, en z: Besie meer by *Aldrovandus*.

Nu moetmen van 't onderscheid spreken, Haar onderscheid is veelerlei: Indien wy haar grootte, gestalte, verw, landschap, voedsel, leven, en anders besien: Sy zijn swart, wit, rosch, verscheiden geverwt, naakt en gedekt. Sy hangen ande Vygboom, de Affodillen, Distels, en Bladeren met hopen. *Ælianus* seit datter in de rode Zee een heel grote, met een purpure schulp, met een bocht in't midden, en wonderlijk verscheiden geverwde oogen gevonden werd. Sy gelijken (seit hy) een krans, heel konstig met allerley groene, geele, en rode bloemen, op seekere orde verciert. *Gillius* seit dat hy een soo groot gesien heeft, die soo veel Wijns hiel als een Visser op een middagmaal kon verswelgen. In den Nijl seitmen dat heel grote zijn, die een stem als een ghehuil hebben. In't land van Rome zijn'er enige wat groter als Lupinen. Die in den Herft met hopen an de steelen van de distels hangen, indien wy *Matthiolus* geloven, dat zijn mogelijk de Minutæ oft kleine van *Plinius*. Daar zijn ook langwerpige, welke de Trompetters voor een Trompet gebruiken. De Pomatiæ zijn, die selden grooter als de kleine Krabben, die in de schulpen kruipen, gevonden werden, en in de Winter op de Tridentinse bergen uitte aarde en heesters, met kromme haken, omtrent de wortels van de heesters ghegraven, en voor de beste ghehouden werden.

Onderscheidt.

De Sessili oft zitters, die in de bossen an de struiken en bramen hangen, en van welke sommige uitte natuur gemarmelt zijn. De Kavaticæ in de Balearise Eylanden, die niet uitte kuilen der aarde komen nocht met kruiden leven, maar als een druivetros t'samen hangen. Ten lesten de min gemeene die met een byhangendt deksel van de selve schulp haar bedekken, en altijd onder d'aarde leggen: Sy wierden eertijts omtrent de Alpen ande zee gelegen uitgegraven, mogelijk ook als nog. Van haar lantschap sijnse Illyrise, die voornamentlijk groot zijn; De Afrikaanse die vrucht-

Plin: H: N. l. 9. c. 59.

baar, de Solitanse die edel zijn, de Siciliaanse, die matelijk zijn, want de grootte maaktse hard, en sonder zap; De Astypalaise die heel loflijk zijn; De Linuzise van 't land Lina genoemt, 't welk omtrent Pytiuntes, midden tussen de Pariaanse bevolking en Priapus gelegen is. De Germanæ oft Hoogduitse, welke *Vegetius* de paarden in geeft om de gezontheid te bewaren. De Aceratise die breed, en veelerlei zijn, de Sarmatise, de Cælata oft gesnedene, de Olearia oft Oly-slek, de platte, de rompelige, de genavelde, de Egelvormige, en de Cylindroeides oft Pylaar-ronde met een glatte stompen top. Hier konnen de Umbilici ook by gevoecht werden.

De Sarmatise, word in de Sarmatise Zee gevonden. Hy is met de grootte van sijn lijf een ton ghelijk, en met sijn ghetakte hoorns een Hert. Het uitterste van de hoorns is in ronde bollen gedrayt, en glinsteren als de Parlen. Hy is dik van nek, met oogen als een brandende kaars, met een rondachtige neus, daar een lap vlees onder afhangt, en schriklijk van ansien; Hy steunt op vier benẽ en even so veel handẽ.

Aldro:l.3. cap. 31. Datse *Thevetus* in Denemarken ghesien heeft liegt hy wel lichtlijk. De Cælata oft gesnedene, by de Spanjarts Karogolo de mat oft Scaragolo genoemt, is een topswijs-gedrayde schulp, langhachtigh, oneffen en ruw, en van binnen glat; Hy geeft ziltig vogt en verwekt geilheid. De schulp in azijn geweekt, scheid als van haar opperhuid af, en word so wit als Parlemoer, en even so geverwt. Desen is de hoornslek van *Aldrovandus* mette groene plekken gelijk, en ook die, welke tussen de gesneden hoornslek en de Turbo oft topswijse middelbaar is. Die hier uitgedrukt werd, is rood van deksel met roode knobbeltjes, onder met een paarsen top, opwaarts ysergrau. De Cavatica oft holle is onder de topswijse groen geverwt.

De Olearia oft oly hoorn-slek is van *Plinius* soo ghenoemt om datmen de Oly daar mede placht over te gieten, oft daar daghelijk met schepten. Hy is rond, gedrayt, en so groot dat hy vier pinten water houd. De sodanige maken de Goudsmids met een voet en handvat tot drink-koppen.

De Platte, is an d'een zyde plat, en d'ander met draijingen uitgeholt, welke in 't beginsel klein zynde, allenghsjes tot de openheid toe angroeijen. De rompelige heeft so verheven dwarse rompels, dat hy ook wel ghegroefde kan ghenoemt werden. Aldro:l.3. c. 34. &c. Hy is binnen wit en buiten geelachtig. De navelachtige rijsen in 't midden tot een merkelijken bult op. Enighe zijn swartachtigh, andere hoornverwigh, en sommige gevlekt. Sy komen naast by de land hoornslekken die t'samen gerolt an de diktste stelen van de venkel hangen. An de Egelvormige hebben de angels, daar hy mede versien is, den naam gegeven. In deksel, zap, en selfstandigheid is hy van de kleine Buccinum oft kink-hoorn niet onderscheiden. De Cylindroides oft Pylaar-ronde, is als een peer ghedrayt, so groot als een vuist, en met verscheide kastanie bruine stippen getekent. De glatte metten stompen top maakt *Rondeletius* heel effen. Hy is dikachtig van schulp, minder hard van visch; Hy word veel omtrent het Eyland Levinus gevangen. Doe hier by de ongemene gedaante van de zee-slek, en de bultighe zee hoorn-slek, welkers afbeeldsels wy hier vertonen. De Umbilikus oft zeenavel zeit *Bellonius* dat met een rompelighe ruwe schulp bedekt is, ghelijk als roo aarde, en dat hy alleen onder de tops-wijse van de France zee glat word; hy is ronder van openheid, en eetbaar: De krul word op de selve wys van de kruiden die haar om de bomen winden van de rechter, na de linker zyd gedrayd. De Papaver leid in de krul van de schulp. Sy worden by *Rondeletius* navels genoemt, om datse behalven dat gat, waar mede de hoorn-slekken an de klippen hangen, een ander hebben een navel seer gelijk, 't welk als een diep middelpunt van de draijingen is, oft om 't welke de bogten van de hoornslek gedrayt werden, als om een kring.

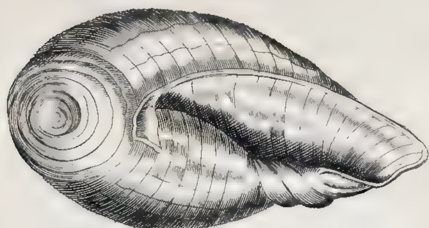
Wy hebben by *Rondeletius* twee voornaamste, van welke de eerste an sijn boven deel breder is, en daar na in een top aflatende, word hy met swarte, roode, en witte knobbelen van verw en aart als koral onderscheiden: De ander is so groot als een erweet, wort in de sponcijen gevonden, en is met korlen als rood koral besproeit. Tussen den navel en het gat daar 't lijf uitsteekt, heeft hy de schulp doorsneden, en de sneden zijn in plaats van een deksel.

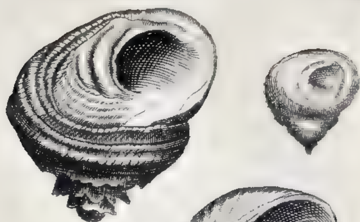
IV. LID.

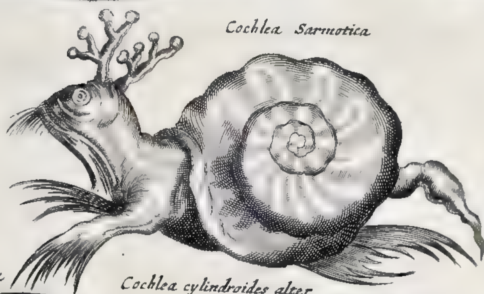
Van de Echinus oft Egel.

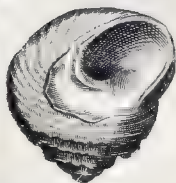
DE Echinus welken sommige mette visch Echineis, maar qualijk t'samen-smelten, Aldro:l.3. cap. 40. wort by de Grieken Echinos genoemt, om dat hy als een Egel, om sijn scherpe angels niet kan angetast werden. Sommige noemen hem Zee-distel, en Erinaceus. Het is een stekelige visch. Het is wonderlijk 't geen *Aristoteles* van hem geschreven heeft: namentlijk dat haar afgesnede delen weder t'samengroeijen; dat selve sult ghy by *Ælianus* en *Philes* vinden. Beschrijvingh. Haar pinnen zijn haar in plaats van voeten; op dese gaan sy, en wenden haar in 't rond. Hierom sult gy haar dikmaal met afgheschuirde steekels sien, dat *Aristoteles* en *Plinius* verhalen. Dat die tot spijs bequaam zijn, wakkerder en snelder beweegt werden, kond ghy daar uit oordelen, om datse altijt wat wier tussen haar pinnen hebben. Datse haar by anstaande onweder onder 't sant begraven, om van de baren niet afghedreven te werden, en dat de Schippers daar uit een voorduiding nemen, is van *Oppianus*, *Plutarchus* en *Plinius* gelooft: maar *Bellonius* seit vergeefs, om datse met veel snuiten versien zijnde, van de baren niet konnen omgewentelt werden.

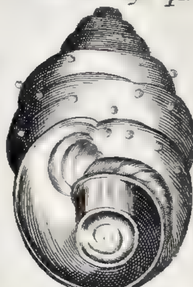
Sommige van haar zijn totte spijs onnut, en Gebruik. nochtans andere eetbaar. Sy zijn nimmer sonder kuit, gelijk *Aristoteles* seit, maar meest met de volle Maan, en in warme daghen, uitgenomen die, welke de Pijrrhæse Euripus voortbrengt, die in de Winter-maanden voor beter gehou-

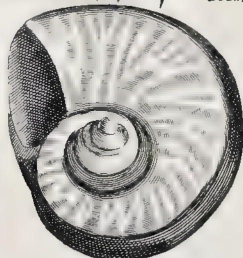

Cochlea rugoſa et umbilicata

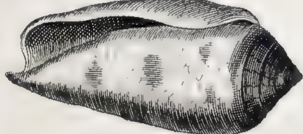

Cochlea cælata

Cochlea Sarmotica

Cochlea cælata cum ſuo operculo

Cochlea olearia

Cochlea cylindroides alter
Cochlea cylindroides prior

Cochlea Echinosphera Rond

Limax Marinus
Cochleæ oper-
culum
Cochleæ operculum
Cochlea depreſſa

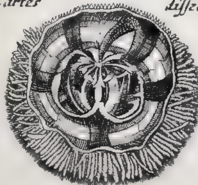

Echinus Spatagus et Briſſus

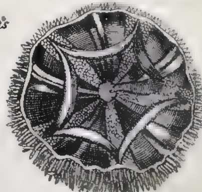

Echinus ſpoliatus a ſuis ſpinis

Echinus integer

Echinus idem in duas
Partes diſſectus

gehouden werden. Sy geven weinig, en vogtig voedsel, so *Mnesitheus* schrijft, 't welk *Galenus* goed voor de maag oordeelt. Dat het den buik lost, hebben alle schrijvers angemerkt, en voornamentlijk, die omtrent Kephalenia, Ikaria, en Hadria voortkomen, om datse bitterachtigh zijn, maar minder de roode, de geele, dikke, en die als sy ghe schrapt werden een melkachtige vocht geven. *Plinius* de tweede prijst haar zap met veel woorden, met welk woord *Gesnerus* haar innerlijk water wil verstaan hebben. *Lako* by *Atheneus* heeft'er een in de mond geworpen en de schulp met sijn tanden gekauwt: De onse zeit *Dalechamp* breken de schulp met een steen, en eten het geelachtige deel oft de eyren, van welke *Perottus* aldus oordeelt. De Echinus word met een lichte slag gebroken, en de ruwe schors splyt in twe stukken: De een wordt wegh gheworpen, en d'ander lichtjes met water gewassen: dan valter de vuiligheid uit, die haar tot inghewand strekte: en daar blijven vijf verdeelde eyren over, die rosch en als een star ghevormt zijn. Die worden rauw gegeten, en zijn niet onanghenaam van smaak, hoewel sy ik weet niet wat bitters hebben. Datse eertijds in December ingeleit wierden schrijft *Palladius*.

Galen: de Atte-nuant: Victu.

Wat angaat haar gebruik in de geneeskonst, sommige hebben haar vergiftig genoemt: en dat *Arcesilaus* de soon van *Battus Eudemon* an een doodlijke siekte legghende, en een Zee Echinus van *Learchus* innemende gestorven is, lesen wy by *Plutarchus*. De asch van de ghebrande schulp suivert, na 't seggen van *Dioskorides*, de vuile sweringen. De selve gestampt, en met water opgestreken beletten het welige vlees, en wederstaan het geswel panus. Datse totte lopende sweren van 't hooft goed zyn schrijft *Rondeletius*, teghen het misvallen der vrouwen *Ætius*. Datse tegen de droppel pis gebruikt werden *Paulus Iovius*; Want die, seit hy, zijn door de koude van de diepte der Zee daar sy in leven (want sy groeijen wel tsestigh schreden onder 't water) selfs wel klein, maar hebben groote en harde pinnen. De oorsaak van die grootte is, dat den anwass van 't lijf in de pinnen verandert; Want wijl sy weinigh warmte hebben, en niet veel verduwen konnen, daarom hebben sy veel uitwerpsel: en de pinnen, en andere dierghelijke groeijen van het uitwerpsel. Datse soo hard by na als steen zijn is van de koude. Om de na geboorte af te dryven geeft *Hippokrates* dry gestampte met wel ruikende wijn in: de asch met beer oft verkẽs vet gemengt geneest het gebrek Alopecia.

Plutarch: de Virtut: Mulier. Dioskorid. l. 2. c. 1.

Hipp: l. de Morb: Mulier.

Onderscheidt.

Het onderscheid van de Echinus is veelerlei. Daar zijn Toronensers, die omtrent Torone voortkomen. Daar zijn witte van angels, schulp, en mond, en worden wat langer als de andere, maar klein, niet bars, en zachter van angel. De Euphratensers, welke *Eratosthenes*, ghelijk by *Strabo* blijkt, verhaalt, datse in de Eylanden omtrent den Euphrates wonderlijk groot werden, enige grooter als een hoed, andere die anderhalf pint nats houden. In de Indise Zee konnen sy lichtlijk dry Parysce pinten nats houden, indien men *Ælianus* geloven magh. De Balthise die als een grooten appel zijn, en in de Oost-zee ghevonden werden. Dat dese hard, by na roodverwig, en uitgenomen de pinnen gevlekt zijn verhaalt *Gesnerus*. Omtrent Denemarken en Norwegen worden sy ook gevonden. Daar zyn'er ook in de Rivieren, gelijk *Hermolaus*, en *Massarius* uit *Paulus Ægineta* verhalen. Purpurachtige met groen vermengt, hoedanige an enige klippen van de middellandse Zee, met water bedekt, omtrent de overblijfselen van Antium en omtrent de Bajen gevonden werden, so *Perottus* schrijft, en van so angenamen onderscheid, dat'er, in dien de verw duerde, de parlen niet souden by te vergelijken zijn: Maar als de visch sterft verwelkt ook de verw. De wakkere, die haar snel beweghen en niet eetbaar zijn, worden daarom Abroti genoemt. Sy zyn wel warmer, maar om datse vratig zijn, en om d'overvloed veel rauwheid vergaderen, komen sy niet in de spijse; sy hebben, so wy *Bellonius* geloven, groter angels, maar dunder, en zijn self nauwlijk grooter als een hoender ey, en verscheiden geverwt: sy zijn swart, wit, glasich, rosch, geel en blauw. Eenighe blinken als purpur, hier en daar met blinkende stippelen als vuur vonken tussen de pinnen besproeit. De Ovarius ghelijk hem *Hermolaus* noemt, en welken *Rondeletius* aldus beschrijft: Sijn vorm is in 't ronde t'saamgerolt, behalven een deel dat een weinigh plat is, daar een ronde mont in staat, met vijf kromme, van binnen holle, en even hoog uitstekende tanden beset: Sy zijn an vijf innerlijke kaaksbenen vastgehecht, welke van den mont binnewaarts opgeheven, van scherp breed aflatende, an den omringenden hoorn niet verknocht zijn; Tussen de tanden is een kliertje, dat in plaats van een tongh, en daar de keeldarm terstont angevoegt is, die in een langen darm eindight, en door de schulp starwijs geschikt, en sijn veselen opgehangen, ten lesten in een kleine opening eindigt: Dese opening tot ontlasting van de darmen geschikt, leid tegen de mont over, so dat de mont na de aarde helt, en de opening van den drek opwaart verheven is: den drek is rond als kleine bolletjes: Hoedanig de orde vande darmen is, sodanig is ook die vande kuit: want tussen het swarte dat in plaats van visch is en den darm, leggen gele eyren, die alleen rauw gegeten werden. De gehele schulp is binnen vol kleine gaatjes, waar door de senuwen, de bewegende kraght an de pinnen mede deelen; uitterlijk is sy in kleine kobbels verheven, die de holletjes van de pinnen ontvanghen, die met een bandt oft vliesje vastgehegt zijn, so datse in 't ronde konnen beweegt werden; sodanig is de geleding van de kleine armpijp mette grote: het hooft dan van de pinnen is hol, en de kobbeltjes eindigen in een punt, hier mede wort hy in 't ront beweegt.

Strabo: Geogr. l. 16.

De Spartagus oft Brissus, so hy van *Rondeletius* beschreven werd, wijkt naulijk van de gestalte van een hart, met kleine, maar weinigh pinnetjes beset: de mont is sonder tanden, maar de onderlip meer uitpuilend als de bovenste, om water en sant te scheppen; want hier mede, en met slijk, leven sy: de darm is in de binnenste

schulp

schulp omgedrayt, en vol water en sant, en sy heeft nocht eyren, nocht dat swarte, dat in plaats van vleesch is. Sy zijn selden.

De Echinometra oft Moeder-Echinus, welken *Gillius* met *Plinius* gemeent heeft, dat heel lange angels, en een heel kleine schulp hadde, daar van hebben *Rondeletius* en *Bellonius*, met *Aristoteles* gelooft, dat hy andere in grootte van schulp overtrefte: die vertoont hy soo groot, dat hy met twe uitgespanne handen nauwlijk kan omvat werden. Dese heeft gesien datse in de eylanden van de Ægeise zee so groot wierden, datse twee vuisten te boven gingen. De overige zijn zee hoornslekken, met heel kleine angeltjes versien met korte stompe knobbeltjes tussen beide, an't einde witachtig, ande wortel blauwachtigh, en uitten Purpur blinkend, voor zijn sy plat, boven op rond.

Aldrovandus vertoont'er vier. De eerste is niet heel lang van angels, en geheel ysergrauw. De tweede sonder angels is buiten ruw, en van de selve verw. De derde met lange grote pinnen beset is geheel van verw als een Amathist. De vierde de grootste van al die in de Adriatise en Thyrrenise zee voortkomen, is so groot dat hy vijf pinten nats houd, an 't boven deel is hy rond en bultig, onder plat. De omkring was twemaal negenduim, en een hand-breed. De schulp was an't voorste deel merkelijk wit, en als in vijf hollen, gelijk in de Pompoenen verdeelt, van welke yder dry strepen hadden, welkers middelste als een naad had die de delen scheide, en licht geopent wierd, geopent zynde heeftze de gestalte van een zaag. Die twe andere strepen zijn als kastanje bruin, met veel gaatjes doorboort, die nochtans niet als tegen 't licht gehouden ghesien werden, en vijfmaal grooter als die naad zijn; Hy had vijf, holle, drykantighe tanden.

Ten lesten is de alderkleinste zee-Echinus, met groote, lange, harde pinnen by na als steen versien, en word veeltijds van de Italianen un Iudeo oft Iood ghenoemt, om dat hy altijdt swart en vuil is; syn schulp is grooter als een Okkernoot, maar leeft langer als alle andere; Want so gy hem op den rug legt drukt hy terstond sijn pinnen neder, en wend sich op sijn voorste deel; Hy word in de diepten geteelt. *Bellonius* heeft dit gheslaght aldus beschreven: Hy heeft meer voorsnuiten als andere, daarom kruipt hy snelder en hanght vaster an. Hy draagt geen eyren, maar yet bloedigh swart, het etterigh bloed gelijk, daar hy de handen mede besoedelt. Hy heeft vyf tanden als een wervel in 't ronde geschikt, daar hy wier, stenen, en de schelpen van de Konchylia mede doorknaagt. In sijn binnenste deel sult gy veel t'saam-ghehechte zenuwen sien: Waarom de inwoonders die t'samenvoegingh van tanden met haar zenuwen laten drogen, en gebruiken die als een ring oft merk om haar brood te tekenen; Want het gelijkt heel wel een vyfblat oft yet sodanigs. Den buik heeft hy in vijf delen ghescheiden, welke van de rondte van de mond en schulp vast hanghende, omtrent de openingh van den drek t'samen lopen: Maar sy zijn verdeelt, en als door een tussen komst, van scheidpalen onderscheiden. De Echini hebben so veel snuiten, als sich in de doorboorde gaatjes van de schulp vertonen: Maar die zijn in yder boven de ses duisend.

Hier toe kan betrokken werden die an de strand van de Rode zee een halve voet breed, voor plat, boven op bultig, met minder pinnetjes bezet, en van *Bellonius* gesien is. En ook die van de rode zee met heel lange ysergrauwe angels na't rood hellende, welkers afbeeltsel wy an *Kastelletus* van Genoa schuldig zijn.

Dien *Rondeletius* in 't vijfde geslacht gestelt heeft, en an de klippen hangt, is ook klein van schulp met angels ten ansien van 't lijf langh, welken hy ghelukkelijk tegen de droppelpis ghebruikt heeft, en is de selve mette Echinus van *Aristoteles* die hy in de beschrijvingh der dieren gedenkt. Arist: H. A. l. 4. c. 5

V. LID.

Van de Conchilium met twee schulpen.

I. STIP.

Van de Koncha.

TOt hier toe van de Echinus, nu volgen de Konchylia, die oft dobbelschulpigh oft enkelschulpigh zijn. Tot die behoren de Koncha, de Chama, de Oester, de Pecten, de Musculus, de Mytulis, de Tellina, de Balanus, de Pholades, de Solenes, de Pinna, en de Koncha Anatifera. Daar zijn veel geslagten van de Koncha, die tot ruwe of gegroefde, en gerompelde, en tot glatte konnen herstelt werden. Aldro: l. 3 cap. 41.

Uitte ruwe is de Parldrager, die ook Indise om dat hy by de Indianen, by welke hy berber genoemt werd, veel voortkomt, en die gemeenlijk Parlemoer genoemt werd. *Androsthenes* by *Atheneus*, schrijft in sijn schipvaart van Indie aldus: dese oester is in't ansien de Pecten oft kam-oester gelijk, met een schulp niet gegroeft, maar vlak, dik (*Plinius* zet qualijk over dat hy ruw op de wijs vande Echinus is) weerzyds niet geoirt, op de wijs van de Pecten, maar alleenlijk an d'een zyde. In sijn visch wast als in de swijnen een dobbele knobbel: somtijds in verw het goud so gelijk, datse met het selve vergeleken niet licht onderkent werd, somtijds weder silver-verwig, dan weder gheheel wit, als een visch oog.

Plinius verhaalt veel van haar geslagten; hoedanige zijn de Pentedactylus oft vijfhoekige, de Meliceinbatis, de Echinophora oft egelvormighe, en z. Sy worden dikmaal in Indie soo groot gevonden, datmen seit dat'er in de Zee van't Eylant Borneo een gevonden is, welkers vis seven-en-veertig pont woeg. Sommige zijn geheel silver-wit: andere van een rode vlammige verw. Haar visch wort van de Indianen rauw, en ook gebraden gegeten; Uitte schulpen worden verscheide dinghen, als kastjes, kroesen, lepels, wandelstokjes voor de vrouwen, en verkeerberden gemaakt. De Indiaanse vrouwen makender armringhen en hals-cieraadt van. Onderscheid. Plin. H. N. l. 32. c. 11

Van de Parlen sullen wy inde natuurlijke Beschrijving van de Bergstoffen handelen.

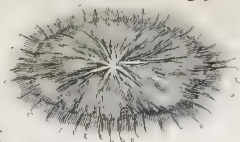
De Imbricata oft baar-wijs-gevlamde also genoemt, Aldro: l. cap. 43.

Tab XIII

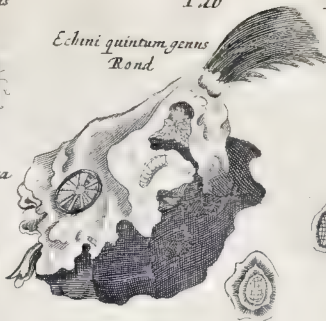
Echinometra amethestini coloris

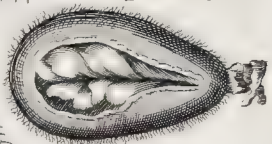
Echinus marinus ferrugigeus

Echini quintum genus Rond

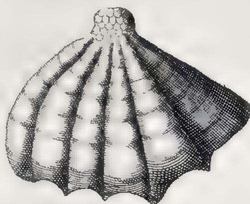
Echini species oblonga aperta

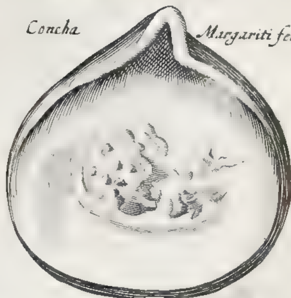
Echinometra Aldrou

Concha umbricata Rond

Concha Margariti fera

Concha Echinata

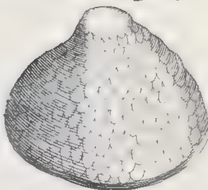
Pina Magna

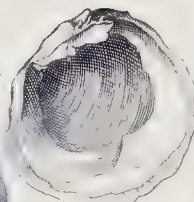
Concha Tridachnes

Concha squamosa

Concha Pictorum

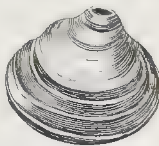
Concha rugata

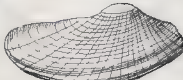
Concha corallina

Concha Faselata

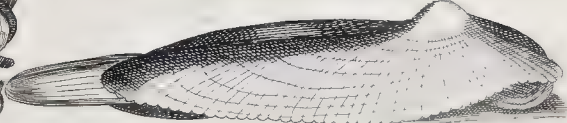
Concha Longa

Concha tenuis lesta

Concha vera cum animali

genoemt,om dat de schulp na de gelijkenis van de verheffende zee-baren gevormt is. Het gemeen in Griekenland noemt haar Aganon: De Kajoleri van Arabie noemen haar Tridaknen. Hy is hard van visch, en swaar om te verteren: Die by *Plinius* Tridakna genoemt werd, is een voet lang beide schulpen woegen vijf ponden van twaalf oncen; op die plaats daar sy t'saamgevoegt werden, was ider twe dwarze vingers dik, Hy was an *Aldrovandus* uitte rode zee gebragt,en wort Tridakna ghenoemt, om dat hy niet als in drymaal kan door geslokt werden.

De gegroefde is, welkẽ de overlopende groeven den naam ghegeven hebben: daar zijn van hem verscheide geslagten; witte, swartachtige, geelachtige, en word door een onderlinge ontfanging t'saamgevoegt; daar is een langwerpige als een ey, met heel diepe schelpen; hy is kamvormig, geheel uitten asgrau geelagtig, met dry geele strepen verciert; uitterlijk yzergrau, binnen uitten witte en purpurpaars onderscheidẽ.

Hy is heel blinkend van start, in't midden met een kastanje-bruine streep, welkers midden met een bruinder streek overlopen is.

De Echinata oft Egelvormige, die de pecten of kamoester gelijkt, heeft heel diepe gegroefde, en in't rond gekartelde schulpen, in de groeven staan veel kromme angels, op zekere ruimte van malkander; dat'er parlen in hem gevonden werden, getuigt *Plinius*, want *Iuba* verhaalt ook dat by de Arabers een Koncha de gekerfde pecten gelijk, en ruw als een egel is, en dat de parl inde visch zelf leit als een hagel. [margin: Aldo: l. 3. cap. 45. Plin: H: N: l. 9. c. 53.]

De schobagtige die met half kringronde groevẽ oft strepẽ op de wijs van schobbẽ verciert is.

De lange, van welke *Rondeletius* twe gedaanten stelt; een verscheiden geverwt, en in't midden witagtig, en binnen met een witte glatheid verciert; de ander is met een witte ruwe schulp met veel stippen onderscheiden, welken hy meent de lange van *Plinius* te zijn, maar *Aldrovandus* gelooft dat hy de opregte lange van *Plinius* vertoont, welke buiten uitten witte donkeragtig, maar binnen roosverwig geschildert, en met sijn jong bevrugtis; deselve vertoont ook een ander, die op dat deel, 't welk omgevouwẽ is, veel gaatjes op haar orde geschikt heeft, die mogelyk van de natuur gemaakt zyn, op datter de lugt inschieten zoude. Die van de schilders, welke also genoemt is om dat sijn schulpen tot verw geschrapt wierden; hy is heel dik, en heeft buiten sijn bloem of verw, hy wort veel omtrent Karia gevonden. *Aldrovandus* vertoont een uit *Rondelet:* van verw als Cinnabar oft Sandaracha, van vorm als de Spondylis oft de kleine oesters. [margin: Aldro: l 3. cap. 47.] [margin: Aldro: l. 3. cap. 48.]

De Korallina alzo ghenoemt, om dat hy de Koral in verw ghelijkt; is an sijn uitterste de pecten oft kam-oester ghelijk, maar met ruwe strepen, en rode knobbeltjes beset, binnen heel glat, en van verw als witte marmer; hy heeft harde vis, swaar van reuk, en ziltig van smaak. Na langhe zuide wind, en het opkomen van den hond, wort hy op den oever geworpen. [margin: Aldro: l. 3. cap. 49.]

De rompelige, die met veel verheven strepen over dwars beset is, heeft heel dikke schulpen, binnen zilver-wit, welke door onderlinghe ontfanging gevoegt werden; Daar uit werden Paapse bede-kralen, en tantstekers gemaakt.

Hier toe behoort de rompelige Koncha van *Rondeletius*; die van d'een zyd tot d'ander met veel rompelen hier en daar zonder orde besproeit is. Sijn schulpen zijn plat, en verscheiden geverwt, de lippen van de schulpen zijn dik, en so nauw t' saam-gevoegt, dat sy sonder gewelt niet konnen geopent werden. *Diphilus* seit datse veel vleesch, en goet sap maken.

De romboides oft ronde, die ande oude onbekent schijnt, heeft *Rondel:* gegroefde muskulus genoemt, om dat hy een schulp heeft die van de zee-muskulus gelijk, de gehele schulp is swartagtig. Hy is ongemeen om dat hy sig in't diepst vande zee houd, en heeft harde visch. *Bellonius* meent dat hy van de Grieken Balanus genoemt is, maar qualyk, gelyk by *Rondeletius* te sien is.

Uitte glatte is de Koncha, Gaiades, de swarte, de gestreepte, de dikschulpige, en de dunne. De Gaiades zijn de grootste en glatste, en binnen heel wit, maar niet heel diep: haar vis is wit, hard, en swaar om verteren, en maakt dik sap: sy worden heel selden gevangen. De swarte is dese gelijk, behalven dat hy binnen en buiten swartagtig is. De gestreepte is heel glat văn schulp, en so hard als Marmer: hy heeft desen naam, om dat hy vijf brede strepen van d'een na d'ander zyd getrokken heeft. Van dese vertoont'er *Aldrovandus* veel: de dikschulpige verschelen van de Gaiaden en ruwe Chama niet alleenlijk in dikte vande schulpen, maar in wijs van strepen, welke in die minder en breder, in dese meerder zijn, en uit een streep alleen bestaan. *Aldrovandus* vertoont eenige af beeldsels van die, en onder die de grote en kleine tralyvormige. *Rondeletius* schrijft dat'er uitte gebrande, en gepoeijerde een treflijk Antispodium, oft yet het gebrant yvoir gelijk, gemaakt wert. De dunschulpige zijn buiten van lelyke verw, uitten slijkerig asgrauw, maar binnen silver schoon. [margin: Aldro: l. 3. cap. 53. 54. 55. 56. &c.]

II. STIP.

Van de Chama oft Gaper.

De naam van Chama wort, gelijk *Gesnerus* wil van't woort Choö afgeleit, en is an dit geslaght vande Oesters gegeven, oft om dat sy altijt gapen, oft van haar ruimte. Cheme is by *Varinus* so veel als Chasma, dat is gaping, waarom *Plin.* seit dat de Parloesters haar met een gaping openen. De Francen noemen haar flamme en flammate: de Italianen Peverazas, niet so seer om datse peperagtig smaken, als om datse met peper gegeten werden. Als *Spartianus*, in *Heliogabalus*, Oesters oft Lithostreas, dat is Klip-oesters noemt, meent *Hermolaus* dat hy de ruwe Chama, en deze Chama verstaan heeft: Sommige hebbense ook Hiatulas oft gapers genoemt; maar *Galenus* heeft het woordt Concha voor Chama gebruikt. So ghy haar in't algemeen anmerkt, daar is in so grooten verandering nauwlijk iet zekers, op wat wijs oft door wat tekens zy van de Koncha onderscheiden werden, dit alleen uitghenomen: Dat de Chama dit sonderlingh heeft, datse dikmaal gapende op den oever ghevonden werden, waarom *Ion: Chius* haar naam van Kechenenai afleidt; Voorts schrijft *Ælianus* van haar aldus: De zee-gapers [margin: Aldro: l. 3. cap. 18.]

zijn

zijn verscheiden en veelerley, sommige ruw, andere glat: sommighe werden mette vinger vermorselt, andere nau lijk met een steen. Sommige van die zijn heel swart, andere silver-wit, andere uit beide vermenght: en gelijk haar geslagt verscheiden en veelerley is, also hebben sy veel en verscheide plaatsen; want sommighe leggen op den oever in 't zand, en de modder verstroit, eenige leggen onder de wier, en andere hangen vast an de klippen.

Plaats. In de Somer als den ooghst begint, swemmen sy veel met scholen in de Zee van Istria, en schieten dan licht voort, daar sy voor die tijdt door haar eigen swaarte niet konnen verheven werden; Maar sy scheppen groot vermaak in een stille Zee, en zijn gaarn van de Weste winden bewayt, daarom als sy in haar schuilhoeken verborgen, en in haar schulp ghekropen zijnde, gevoelen dat de Zee begint te bedaren, en de Weste wint te waijen, dan verlaten sy haar schuilhoeken, swemmen na boven, vertoonen haar met een gapende schulp, en verwagten een angename en sachte wind: indien haar die gheburt, ghebruiken sy den eenen schulp onderspreidende, den ander opregtende, desen voor een seil en de voorgaande tot een schip, so dat ghy haar van verre siende, meent een geheele vloot schepen door de stille zee te sien zeilen. Indien sy voelen dat haar een schip nadert, en datse door een grooter oft sterker visch beroert en verschrikt werden, sinken sy met toegetrokke schulpen na beneden. Dat haar vis den buik

Aldro: l. 3. cap. 65. en 't water lost, schrijft *Atheneus*, maar *Dioskorides* gewaagt van't water-lozen niet. Sy worden in glatte, en ruwe verdeelt De ruwe wort Chama trachea by de Grieken genoemt, van sijn uiterlijk deel van de schulp, daar sy veel schuinze holle strepen met mos vervult hebben; *Bellonius* zeit datze gegroefde en rond-gedrayde deuren hebben, en schulpen zo hard datze niet als met een grote slag konnen gebroken werden; dat de kanten niet in't ronde getand, maar op de wijs van de Mutylus glat zijn. Hy beweegt sig als de Slek, en wijl hy uit een sterke wervel bestaat, kruipt hy, mette zelve de schulp beweghende, als de wormen over 't zand. Sy worden op de oevers in't zant gevonden. *Hisecius* noemt haar visch hardagtig, van quaat zap, weinig voedsel, dat ligt afschiet, en de siltigheit van de Zee gelijk. *Diphilus* doet'er by dat het de maagh angenaam is.

Aldro: l. 3. cap. 6?. De glatte Chama, by de Grieken Chameleia ghenoemt, bestaan uit een dobbele schulp, die nochtans mette vinger light gebroken wert. Sy zijn de glatte Koncha, Gaiades genoemt, ghelijk. Sy worden in den Ocean zo groot, datze meer als vier vingers breet, en meer als tien lang werden. Sy zijn buiten en binnen heel wit. De visch is ook wit, en daar in zijn twee gaten, een voor een mond, en d'ander tot een doorgangh voor den drek, beide zijn sy bochtigh, zo datze rekken en inkrimpen konnen, dit om water in te zuigen, dat om den drek uit te werpen. Sy hebben ook haar papaver oft swart sap als de overige schulpvissen. Als sy schuilen gapen sy met een wyder mont. Sy worden ligt vande warmte geraakt, waarom sy terstont beginnen te gapen, en ligt sterven als sy wat ver van de zee leggen; Sy worden in 't zand mette Tellina gevangen; datze van haar zelf beweeght werden, en haar plaats inde zee veranderen, sal hy bevinden die haar in een tobbe met water werpt: 't welk de Venetianen doen om haar langer levend te bewaren; ongewassen worden sy om het zand verworpen: gewassen, versch en noch levend, zijn sy niet minder als de Tellina te achten. *Aldrovandus* heeft verscheiden van de zelve vertoont, wiens afbeeldsels ghy kond nasien.

Onder de glatte worden begrepen de Piperata, de swartachtige van *Bellonius*, de swarte van *Rond:* de Glycymeris van de selve, en de Peloris.

De Piperata van *Bellonius* word by sommige Italianen Biverone genoemt, niet so om dat hy om sijn peper dorst verwekt, als om dat hy gedurigh drinkt, en niet langh zonder water kan gehouden werden, en om dat hy te markt gebragt, en in 't water geworpen, een dobbel langachtige tongetje uitsteekt, so dat hy als de dorstige Kochlea gevoelt werd, sich geduerigh te bewegen: Hy leeft in 't slijk, en heeft so dunne schulpen, datse doorschijnigh zijn, sy worden als de oesters met een zenuw t'saam-gehecht; Sy hebben glatte lippen, en meer in den omkring gerond als de Tellina.

De swarte van *Bellonius* kan in sterkheid van schulp lichtlijk mette ruwe dinghen, en heeft sodanige diepe kerven an de randen niet: Hy is grooter als de Peloris, en ook zoeter, daarom meent hy dat het de Glycymeris is. Aldro: l. cap. 61.

De swarte van *Rondeletius* heeft langwerpige schulpen, die dik, hard en als Marmer zijn; De Glycymeris heeft haar naam van haar zoete visch bekomen, van welke *Makrobius* ook gewaaght: Sy zijn grooter als de Pelorides, langwerpigh van schulp, op de wijs van de Rivier Mytulus, maar harder, dikker, en rompelig, dog evenwel daarom niet ruw uitten witte rosch, in vis en goedheid van zap de Peloris gelijk; Daar zijn'er die haar Glycyamarides noemen: *Aldrovandus* meent dat het de grote Peloris van *Atheneus* is. Gy sult de Karycia van *Plinius* te vergeefs tot de Chama Glycymerida betrekken: De Macedoniers na 't getuigenis van *Ægesandrus* noemen de ruwe Koncha Korijkous, ghelijk de Atheniensers haar Krejous, dat is Ramachtige noemen. *Makrobius* seid datse ook op de maaltijd van *Lentulus* geweest zijn. Aldro: l. cap. 63.

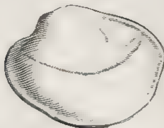
De Pelorides hebben haar naam niet so seer van 't slijk (daar soud moeten Peloorides gheschreven werden) als van haar grootte, want Peloorion en Pelooron betekent iet groot oft wonderlijk, oft van Pelorus, het uitstekend hooft van Sicilie bekomen, daar de beste gevangen werden, *Atheneus* schijnt haar op een plaats na 't gevoelen mogelijk van *Philistus* van 't geslaght van de Chama oft gaper afgescheiden te hebben; Sy bestaan uit twe schulpen, gelijk *Rondel:* nagelaten heeft, die noit so dicht gesloten werden oft sy gapen, 't zy levend oft doot, ook sonder gevoel van eenige warmte; de schulpen zijn glat en langwerpig, uitten witte purpuragtig, in't midden t'saamgevoegt: De vis is binnen wit, die ook t'saamgetrokken, nauwlijk van de gehele schulp kan bevat werdē; uitgestrekt is sy veel

Tab. XIIII

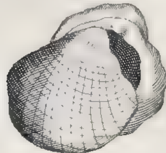
Chama nigra Rond

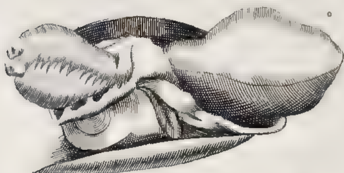
Chama Lævis Rond

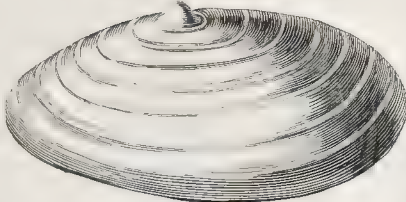
Chama aspera Bellon

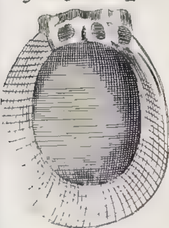
Chama Peloris

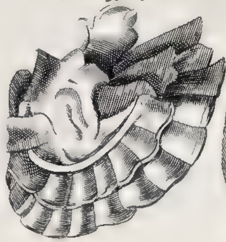
Chama Glycÿ meridis

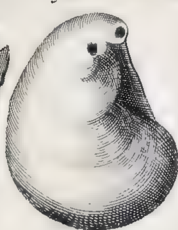
Ostrea gaidero poda

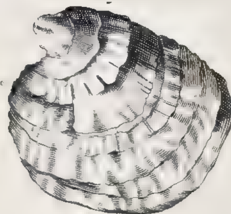
Ostrea sylvestris Rond

Ostrea marina Rond

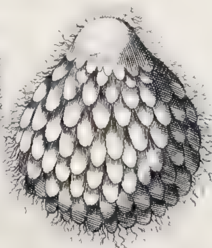

Ostrea marina

Spondylis Aldrou

Spondylus Aldro

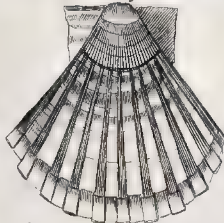

Pecten minor caitanzus cum anurali

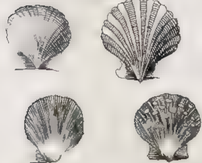
Pecten Versuotor

Pecten

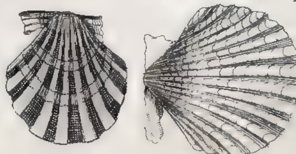
Pectunculi

Pectines ali Aldrou

Pecten asper

veel langer, rond, dik als een middelste vinger, en een manlijk teellid niet ongelijk: An beide einden vertonen haar twee gaten, het een rondachtig voor een mont, het ander voor den drek. *Bellonius* schrijft datse van de kleine krabben verschelen, om datze tops-wijser en grooter van lijf zijn; want, seit hy de kleine krabben zijn van platter vorm, met een doorschijnighe schulp, en veel dunder als de glatte Chama, maar hy is middelbaar tussen ruw en glat, en daar-en-boven met geelachtigh beeldwerk onderscheiden.

Sijn visch is harder als van de Tellina. *Diphilus* seit dat hy veel en goed voedzel geeft: haar lippen, doet'er de selve by, zyn dikker, en so nauw t'saam-gevoegt, datse niet als met gewelt opgebroken, en dikmaal gebrijselt werden, eer sy gapen. Tot hier toe *Bellonius.*

III. STIP. *Van de Oesters.*

Naam. DIe schulpvis welken de Latynen Ostreum en Ostrea noemen, hebben de oude Grieken Ostreon en Ostreion oft van Ostraku, oft als van Osteon, om dat hy als met een beenachtige schulp bedekt werd: De huidendaagse Astridion, *Psellus* Ostridion, en *Hesychius* Urtakon genoemt; nochtans sult ghy vinden dat het woort Ostreum voor 't gheheele gheslacht van de schulpvissen genomen werd: Waar van *Suidas* het woort Echinus Talattionto Ostreum oft Zee-oester overset.

Beschrijvingh. Aldr:l.3. cap. 66. Wat angaat haar vorm, daar van schijft *Aldrovandus* dit: Wat de vorm van de Oesters angaat, *Bellonius* seit, dat onder 't geslaght van de dobbelschulpige dit, de oester en kamvis oft de pecten eigen is, datse een onder en boven-deel hebben, van welke het een verhevener en topswijs, het ander plat is. *Plinius* seit elders dat den oorsprong en teeling van de Concha oft schulp die parlen draaght, niet veel van de schulp van de oesters verscheelt.

Op een ander plaats schrijft hy ook dat de Thethija de Oesters gelijk zijn; en *Hegesander* by *Atheneus* dat de visch Hepatus twee stenen in 't hooft heeft, in verw en glans de Oesters gelijk. Dat het geslaght van de Oesters geen hoofden heeft, blijkt by den selven *Plinius. Galenus* ontkent datse hayren hebben; maar beter heeft *Plinius* geseit datse alle geen oogen hebben; daar-en-boven zijn de voornaamste deelen van de Oesters kort van wervel oft spondilis (dat is de innerlijke visch) en niet veselagtig, en de gehele visch inde holte gheleghen. *Perottus* seit, dat de Spondylum inde Oesters, dat ront, en wit, en eeltachtigh deel is, dat hy binnen in 't midden heeft, van de gelijkenis vande wervel genoemt, diemen ande spillen doet, om in 't spinnen beter te draijen; want de overighe omlopende visch wort lacinia oft den baart genoemt. 't Geen de kuit oft het ey genoemt werd, seit *Wottonus*, dat de Oesters niet altijt, maar inde Lente hebben, 't welk daar na vermindert, en ten lesten geheel vergaat.

Aristoteles heeft ghewilt, dat sulks maar ten deel geschiede, en heeft erghens geseit dat het dat selve was 't geen de Echinus heeft. Na 't segghen van de selve hebben de Oesters een doorgangh voor den drek in haar boven-deel. De selve *Aristoteles* eigent haar ook ruwe schulpen toe, elders ook dikke lippen; En *Plinius* seit dat sommige met een kayachtige hardheit gedekt werden, als de Oester en de Koncha.

Wat angaat haar teeling, daar is in haar geen onderscheit in kunne, gelijk *Plinius* en *Oppianus* verhalen, daarom groeijen sy in verrottendt slijk, oft het schuim dat lang om de schepen oft palen hanght: want sy worden in holle klippige plaatsen door by-komst van de soete wateren geteelt. Datse nochtans uit de voortgebraghte verrotting iet vrugtbaars hebben angenomen, hoewel sy niet versamelen, hebben wy uit *Aristoteles.* Hierom seit ook *Plinius*: Daar is onlangs bevonden dat'er inde oestergronden een vrugtbare vogtigheid als melk uitte Oesters vloeyt: En *Petrus Gillius* seit van geloofwaardighe ghehoort te hebben, dat de Bizantiners Oesters, Fokken, en haar melk gelijk als zayen. Sy worden ten ansien van 't gestarnte heel groot, maar voornamentlijk omtrent het begin van de Somer zijn sy vol melk, en wanneer de Son in de ondiepten schijnt: dat ghestarnte is de Maan, welke vol zijnde, de lichamen vochtig maakt, soo dat de voorsichtighe heelmeesters als dan de Trepan oft boor niet ghebruiken, om dat de hersiene meer vloeit, en 't geheel begrijp van de hersenpan vervult wert: Dat sy geen sinnen hebben, lesen wy by *Plinius*, datse hooren is niet waarschijnlijk, zeit de zelve, maar nogtans duiken sy op het gerucht onder, daarom moetmen stil zijn als men haar inde zee wil vangen. datse nochtans geen ghevoel oft beweghen hebben, verhaalt *Aristoteles*: Sy leven met zeewater en slijk, en ook met dau, waarom haar *Oppianus* Ersenta, ostrea oft dauagtige oester genoemt heeft.

Teeling. Arist: de Generat: l. 3. c. 11. Plin: H: N. l. 2. c. 41.

Van haar plaats zullen wy in 't onderscheid spreken: Dit zullen wy nochtans hier by voegen, datze niet alleenlijk inde zee en zoete wateren, daar de rivieren veel invloeyen gevonden werden, maar ook inde klipachtige, die de bykomst van 't soet water niet hebben. gelijk omtrent Grynium en Myrina, dat wy by *Plinius* lezen, maar het is wonderlijk 't geen by *Atheneus* staat: Datter na dat Apamea een stadt in Phrygie ten tijde van den oorlogh van *Mithridates*, door aardbevingh verzonken was, Meren die van te voren nergens gesien waren voortgekomen, en rivieren en bronnen uit de selve plaatsen door die aartbeving ontstaan zijn, veel oude verdroogt, en veel soet en zout water, hoewel de zee daar ver af lagh uitte ingewanden der aarde voortgevloeit is, welke die geheele streek met Oesters en Zeevisch vervulden.

De Oesters hebben de Zee-krabben en Starren tot vyanden; Van die spreekt de schryver van de natuur der dinghen aldus: Als de Oester sijn schulp opent, om sich inde zachte loght te vermaken, leidt hem de Krabbe gheswinde laghen, en werpt een steentje tussen sijn schulpen, soo dat hy die niet kan toesluiten, en die eet also de visch van de Oester op. Vyandschap.

Datse haar gebruik inde spijs hebbē is niemāt on-

onbekent. *Bellonius* zeit datse rauw, gezoden en gebraden, de edelste van alle schulpvissen zijn: Nochtans lesen wy by *Galenus*, dat haar visch vochtig, tay, en van grof sap is, en dat het ook, dikke, rauwe, koude vogtigheid voortbrengt. De rauwe geven een ziltige voghtigheid van haar, daarom beroeren sy den buik en maken een spannende geilheid. Gezoden, en van haar vocht berooft, verwekken sy rommeling, volgens *Iovius*; volgens *Iulius Alexandrinus* zijn sy om haar sachtheid van visch beter om te verteren, en brengen meer een slijmerighe als rauwe vogtigheit voort. Gebraden (namentlijk op den rooster, met zout en peper oft andere drooghe kruiden toebereid, en niet van de schulp los gemaakt) zijn sy niet schadelijk. *Plinius* zeit dat sy alleen rauw zynde de maag verfrisschen, de walging benemen, en den buik zachtjes ontlasten, sy wierden na 't getuigenis van *Makrobius*, op de Priesterlijke maaltijden mette Echinus in't beginsel rauw opgedischt. Die haar nu eten wil moet de bewegingh van de maan waarnemen: sy moetē mette wassende gegeten werden, om datse in 't afnemen van de selve arger zijn.

Makrob: Baturn: l. 9. c. 6.

Sy hebben ook haar plaats in de geneeskonst. Sy worden met honigh, wijn en peper gekookt tegen de perssingh gebruikt. *Garyoponius* heeft haer an de waterzugtige voorgeschreven. Datse ghebrandt totte sweringen van de lippen bequaam zijn hebben wy by *Myrepzus*. De asch maakt de tanden wit. Gestoten en gepoeijert verdrogen sy de quaadaartige sweren, dat wy an *Galenus* schuldig zijn. Dat de asch met oude pis gemengt de lopende sweren en 't schorft geneest, heeft *Plinius* nagelaten. *Marcellus* zeit dat de selve asch voor een zout met brood gebakken en gegheten terstond de verstoptheid oft de snuf van de neus verdrijft. Ten lesten heeft *Rondeletius* door ondervinding, dat de loog uit de asch van de Oesterschulpen veel vermag tegen de koude slymerige geswellen van de voeten en knien; Want zeit hy, sy verdroogt, ontdoet, en verwarmt, indien de asch na haar brandig niet gewassen werd.

Onderscheid.

Het onderscheid is veelerlei, 't welk van de verw, en plaats genomen werd. Indien ghy de plaats besiet, zijn sy eerst limnostrea gelijk haar *Aristoteles* noemt, die in de Zee poelen voortkomen. *Rondeletius* zeit dat die uit twe middelbare holle, en een weinigh verheven schulpen bestaan, maar dat die buiten ruw, en oneffen zijn, en licht in dunne schelferen konnen ghedeelt werden, en binnen glat, en wit zijn. Dat die schulpen klein, haar visch sacht, soet, en licht te verteren is.

De tweede zijn strand-oesters, die op de stranden en an de klippen sonder slijk oft soet water bezet ghevonden werden, welke klein, hard, en scherp zijn.

De derde zijn zee-oesters die in de zee voortkomen; ook klein en ongemeen: Sy nemen ten ansien van de Maan vry veel toe, maar zijn voornamentlijk omtrent het begin van de zomer, als de Son inde ondiepten schijnt vol zap: Dit schijnt de oorsaak te zijn, waarom sy op zommige plaatsen kleinder gevonden werden; want de donkerheid belet haar anwas, en bedroeft zynde genieten sy minder voedsel. Sy zijn zomtijds inde middellandse zee veel t'samen op malkander gegroeit. Hier tussen kruipt de Scolopendra, en in haar gaten leven ook zommighe wormen; de schulpen zijn buiten vuil en besllijkt, uit veel korsten oft schelferen bestaande, binnen glat en wit; haar visch is zacht, en rondom die zyn veel veselen als een baard, daar somtijds eenige rode hayren omlopen, 't welk een teken van haar waardigheit is, so *Plinius* getuight, die haar Kalliblephara genoemt heeft.

Plin. H. N: l. 32. c. 6.

4. De Brittannise oft Engelse, die boven alle voor de beste gehouden werden, welke *Massarius* meent na de Lukrinse gevonden, en by *Iuvenalis* Ruputinse genoemt te zyn. Iuvenal: Sat: 4.

5. Die van Xantoingne die zouter en scherper zyn.

6. De Bourdeauxse, onder welke de Medokinse, van de naast gelegen stad Medoe alsso genoemt, die een swart hooft hebben, de voornaamste zyn.

7. De Circæse die van *Horatius* ghepresen werden. Horat: Sat: 4.

8. De Abydeense, die eertijds by de Bordeelbrokken geroemt wierden, so *Klemens Alexandrinus* verhaalt.

9. De Lukrinse van 't meer Lukrinus, in Kampanie, inde bocht van de Bajas, omtrent Pussolo gelegen, alsso genoemt, van welke, ghelyk als van de Engelse, *Plinius* aldus spreekt: De Brittanise stranden waren noch niet dienstbaar, als de Lukrinse Orata oft Goutvisch onse stranden verheerlijkte; Daar na heeft men gesien dat *Brundisium* in't uitterste Italie so seer de Oesters zocht; en op dat'er tussen beide smaken geen verschil zoude vallen, is'er onlangs bedacht, de begeerte van het lange overvoeren van *Brundisium*, met de Lukrinse te voeden.

10. Die van *Brundisium* van welke de selve aldus spreekt: Sy willen wel in andere landen vervoert werden; alzo meentmen dat die van *Brundisium* inde Avernus gevoed, haar eigen sap behouden, en ook van de Rivier Lukrinus angenomen werden.

11. De Kumanse, die *Strabo* voor de beste houd; ondertussen zullen wy van die omtrent de Stadt Venetie, en inde Adriatise zee voortkomen, welke *Bembus* na 't seggen van *Kalkagninus* voor de beste gekeurt heeft, niet spreken. *Plinius* heeft haar met weinig woorden gedagt, als hy zeit: Wy zullen ook van de inboorlingen spreken, om de stranden van haar eer niet te beroven; maar wy sullen dat in een ander taal seggen, die de ervarenste van dese toets by onse tyden is: Het zijn de woorden van *Mutianus* die ik hier sal byvoegen. Die van Cyricena zijn grooter als de Lukrinse, zoeter als de Brittannise, engenamer als die van Getulia, scherper als die van Leprium, volder als die van Luka, droger als die van Korijphasium, lekkerder als die van Istria, en witter als de Circensers.

Wat angaat haar verw, in Spanje zijn sy rosch, in Illyrie donker, by de Circensers swart van visch en schulp, die nochtans lang de grootste eer op tafel gehad hebben. In de rode zee zijn sy met vurige strepen getekent, die ghy zoud seg-

seggen door haar verscheidenheid een regenboog gelijk te zyn, so zyn sy met even gelyke strepen van malkander staande onderscheiden. De beste heeft *Plinius* aldus beschreven: De voornaamste van alle zyn de dikke, die niet slymerigh oft glat zyn, maar wel gevoed, meer dik als breed, en die in geen slyk gevangen zyn, (hoewel de Venetianen menen dat die best van alle zyn) ook die niet in 't zand, maar inde ondiepten ghegroeyt zijn, die kort van wervel, en niet al te vleesigh, oft met veel veselen ghebaard, en geheel in de schulp gelegen zijn. De ervarentste doen'er noch een teken by, namentlijk de vezelen met omringend purpur hayr, en die bewijsreden keuren sy voor de beste, en noemense Kalliblephara. *Iovius* zeit dat de beste zijn die ande kielen van de groote schepen hangen, en van de duikers mette hand geplukt werden. Behalven dese zyner noch wilde oft boschoesters en Gaideropoda oft Esels-voeten. Die noemt het gemeen in Provence Scandebek, om dat sy scherp van smaak zijn en daarom de tere lippen verhitten en byten. Sy zijn doorschynig van schulp, met eenige geelachtige deelen anders ook Purpurachtig, buiten hayrig en krullig, binnen glat blinkend, en heel wit: sy hebben weinig visch, en die zout, bitterachtig, en onangenaam.

Athen: Dipnos: l. 7. Van dese ghewaaght *Atheneus*, en seit datse veel voedsel gheven, maar onanghenaam van smaak, en van quaden reuk zijn. Sy worden inde middellantse zee gevonden. De schulp kan tot smeringh van het angesicht der Vrouwen ghebruikt, en onder de verdrogende poeijers ghemengt werden. De Gaideropoda wort also by de huidendaagse Grieken genoemt, (gelijk of men Esels-voet seide) die nu den Esel Gaideron noemen. Hy heeft (na 't schrijven van *Bellonius*) een schulp die door een wonderlijke konst van de natuur in malkander, namentlijk de bovenste in de onderste sluit, so datse als met henghsels t'saam-gevoeght, en in't midden met een fenuw tussen de knobbelen, en groeven ingeplant, schijnt t'saam-gebonden te zijn. De bovenste twe knobbelē passen net op de onderste holletjes, ghelijk ook de onderste op de bovenste. Daarom indien ymant dese Oester, geopent zijnde, wel beschout, sal hy hier kuwen, ('twelk belacchelijk is, want geen van alle schulpvissen heeft die) een maagh, en de overige voedende deelen sien: ja ook eenighe oirtjes, een gekrulde kampernoeilje gelijk, van grootte als een groot holletje van een Polypus, welke uitgebreid, en t'saam-getrokken werden. Het gemeen meent dat het de navel is. *Rondeletius* keurtse voor de wervels, welke by *Atheneus* van haar ruwheidt Tracheloi genoemt werden. Van dese gewaagt ook *Plinius* en *Galenus*, en rekent haar onder de Ostrakoderma: ook *Makrobius*, die haar onder de voornaamste lekkerny van de Priesterlijke maaltijt telt: als mede *Kolumella*, die haar onder de schulpvissen rekent. De Wervel oft Spondylus bestaat, volgens *Rondeletius*, uit een dobbele schulp, binnen hol en glat, buiten ruw, en als een Esels-klau gerond; an sijn breetste deel, dat het onderste kan ghenoemt werden is hy dunder, minder hol, met een vast en sterken bant, oft geleding t'saam-gehecht: want an beide schulpen zijn twee uitsteeksels oft knobbelen, die met twee holletjes ontfangen, en weder ontvangen werden; in't midden hangen sy met een sterken swarten bant t'samen. De visch is binnen hard, en van quaden reuk. Sy groeijen an de klippen, en hangen so vast, datse niet als met een hamer, oft afgebroken stuk van de klippen ghevangen werden. Deselve *Rondeletius* heeft an de klippen van Freskonie inde bogt van Agatha kleine gevonden, daar kleine krabben in zijn. *Aldrovandus* vertoont eenige geslagten van de Wervels oft Spondilus, en onder die een heel schoon, buiten met veel stompe knobbelen versien, die an d'een zyd rootagtig, en an d'ander tussen groen en grau twijffelbaar zijn, daar nogtans ook rode knobbelen onder-gemenght werden; Het opperhooft oft den top is witagtigh, binnen omringt de geheele schulp omtrent het einde een sigtbare kring van groene verw: daar na volgt een kastanje-bruine, dan een witte en groenagtighe: in 't midden is de navel met eenigh geel vermenght.

IV. STIP.

Van de Pecten oft Kam-oesters.

DE Pectines, so wy *Gillius* volghen, worden also van haar rompelen daar sy mede getekent zijn, ghenoemt. *Plinius* onderscheit haar somtijts van de Pectunculus, somtijts noemt hy haar door malkander. De Grieken noemen haar ktenes, om de gelijkheit van handen en voeten, gelijk het den uitlegger van *Nikander* behaagt. Naam.

De naukeurige beschrijvingen sullen wy in't onderscheit geven. Hier sal genoeg zijn, dat wy seggen datse dobbel-schulpig zijn, gelijk wy by *Aristoteles* lesen, datse haar met toesluiten beschermen, dat haar schulpen kamswijs gescheiden zijn, en daarom by *Atheneus* Trachoustrakon genoemt werden, en datse weerzyds oiren hebben die konnen gheopent werden, want sy worden an d'een zyde met een knoop t'saam gehecht, en an d'ander zyde groeyt dat, 't welk het ey ghenoemt werd. *Atheneus* heeftse by de Oesters vergeleken die Parlen in hebben. Sy komen van self voort in zandige en slykerighe plaatsen. Sy worden in de bocht van Gaskongie en Normandie veel ghevangen: En worden in een jaar volle groot, sy groeijen veel in de regen tyden, dat andere schulpvissen ook gebeurt; Want in droogh weer krijgen de kam-oesters een rossche verw. En eertijds was de Euripus sonder Oesters, niet alleenlijk door het ysferwerktuigh waar mede haar de vissers afschrapten en vingen, maar ook om de droogte: 'tgeen in haar de kuit oft de eyren genoemt wert, hoewel sy dat inder daad hebben, dat wordt nochtans metter tijd minder, en ook geheel tot niet, en het doet niet totte voortteelingh, maar het is een teken van beter voetsel gelijk in de bloetrijke het vet is. Sy hebben geen oogen gelijk de Oesters, en zijn twijffelbaar als de Concha; Want so ymand na de geopende Kam-Oesters sijn vinger uitsteekt, fluiten sy haar toe als of sy sagen. Datse als een pijl voortvliegen heeft *Plinius* verhaalt, indien dit anders niet totte Loligo behoort: Men hoort ook datse piepen wanneer

Beschrijvingh. Arist: H: A. l. 4. c. 7.

Athen: Dipnos: l. 3. Plin: H: N: l. 9. c. 57.

Plin: H N: l. 9. c. 39.

neer sy boven op het water swemmen. *Massarius* ontkent datse door de locht vlieghen; Want, zeit hy, wijl beide schulpen an het binnen eelt vast gehecht zijn, so datse nauwlijk konnen van malkander getrokken werden, konnen sy so los niet geopent werden om door de lot te vliegen en z: Nochtans openen sy haar met sulken snelheid, datse door de hevige weder-stuit op springen, en als schynen te vliegen.

Gebruik. Wat angaat haar gebruik in de spijs. Sy zijn eertijds by de oude vermaart geweest, nocht in de bruiloft van *Kotys* achtergelaten. *Celsus*, en *Acchigenes* oordelen haar goed voor de maagh. *Galenus* zeit dat haar zap den buik los maakt even als de wey van de melk. By *Xenokrates* zijn sy soet, en lichter als de Oesters om te verteren. Gebraden hebben sy volgens den selven minder zap, en schieten beswaarlijker af: Als sy in haar schulpen ghebraden werden, hebben sy minder van dit ongemak, voeden ligter, en zijn beter; sy houden haar angeboorne soetheit ook in de pekel, en doen water losen: maar de witte, en brede zijn zoeter, en de bleke harder. De rossche zijn quaadaartig, en doen water losen. De verscheiden geverwde zijn middelbaar: als mede die de Fucus gelijk zijn, welke alleen gegeten swaarlijk verteert werden, en nogtans het water losen. By *Diphilus* zijn de witte zachter.

Klemens: Pædago: l. 2. Varro: in Satyr. De verscheidenheid van plaats heeft het onderscheid van goedheid inghevoert. *Klemens Alexandrinus* getuigt dat die van Methymna by sijn tijd van de lekker-bekken gesocht wierden. *Varro* heeft de Pectunculus van Chios onder de kreeften, en keurige lekkernijen begrepen. *Horatius Tarentinus* prijst haar, daarom komen die op haar penningen dikmaal voor. Van het overige spreekt *Xenokrates* aldus: De kam-oesters zeit hy die haar volkomen grootte hebben, hol, en swart geverwt zijn, houdmen voor de beste: maar zijn in de lente en somer noch beter, want op die tijdt nemen sy met het wassen van de Maan seer toe: Maar boven alle overtreffen die van *Mytilene* in grootte, aart en goedheid van 't zap. Diergelyke brengt de Ionise zee, omtrent Illyrie, Hetrurie, Salonæ, en Latium, ook voort. Nu ook Chios met de bygelegen eylanden, en Alexandrie. De Pontus van gelijken maar kleine, en die niet licht groot werden.

So ghy haar gebruik in de genees konst besiet. *Trallianus* belast haar tegen de kronkeldarm pijn te gebruiken. Plin: H. N. l. 32. c. 9. *Plinius* zeit datse water losen en de blaas matelijk suiveren: totte geilheit zijn sy niet minder bequaam als de gemene oesters.

Onderscheidt. Haar onderscheid is veelerlei: sy zijn grote, welkers eene schulp breder zijnde, als een dak boven gestelt is: sy zijn ook rossche, witte, verscheiden geverwde, en brede: sy hebben weerzyds oiren. Geen an d'een zyd alleen, indien wy *Bellonius* geloven. Uit de geoirde hebben sommige die beide even groot, andere kleinder als het hooft van de schulp. Enige so groot, dat een lijn van 't een oir tot het ander getrokken, het hooft van de schulp niet raakt, maar de oiren daar boven uitsteken. Andere hebben het een oir kleinder, *Rondeletius* heeft'er twee beschreven. De eerste heeft de schulp daar sy geoirt is enger, daar na breder werdende, breid sy haar in de rondte uit; de eene schulp is matelijk hol, en met een verheven rugh, en d'ander als een deksel van dese. Binnen heeft hy veel vis, welke ook an sijn vleesig midden dat lang, en teer is gehegt schijnt. In sijn vis is ook een deeltje een doijer van een ey in verw gelijk. Daar na volgt de Papaver, en een mondt als een trompet, en een dunne darm met dat geel vervult; de gehele vis heeft in den omkringh een verscheiden geverwt vlies als een boortsel, daar veel dunne draden anhangen. Diergelijke vertoont ook *Aldrov:* met een schulp van licht yzergrauwe verw en met yzergrauwe strepē belopē: de ander is met het geheele lijf langer, en smalder als de voorgaande, met breeder oiren, en beide schulpen zijn op de wijs van de bourdeauxse pectunculus hol. *Aldro:* heeft veel gestalten van de selve in oiren en verw verscheiden vertoont, en onder die een verscheidē geverwde, een kastanie bruine, yvoir witte, en saffraanachtige, die een breed oir heeft, na evenbedeling van het dier, een begin sel van een ander; De yvoire is op den top met een rode plek verciert, daar een andere gele boven staat. Daar is noch een ruw en donker geverwt welkers afbeeldsel wy hier by werpen.

V. STIP.

Van de Musculus oft Mossel.

Aldrov: l. 3. cap. 70. DE Schulpvissen die in 't gemeen Musculi oft Mossels genoemt werden, heeft *Plinius* somtijts Myas, en dan weder Myiskas, somtijds Mijskos, en dikmaal Musculos, *Atheneus* Myas, *Aristoteles* Elattous Myas genoemt. De huidendaaghse Grieken noemen haar Mydion, dat is een kleine Mossel, wy noemen haar enkelijk kleine Muskulus. *Rondeletius* beschrijft haar aldus: Sy zijn uit het geslagt van de schulpvissen, die met een dunne dobbele schulp gedekt werden. Sy groeijen an de klippen oft palen met hayr oft wol vastgehecht. Haar schulp is buiten swart, by na altijt met eenige ruigte oft wol bedekt: binnen is sy glat en blinkend, en uitten witte blau geverwt an sijn spitse deel is hy dikker, en voort in den omkringh dunder. Haar visch is binnen bleek als die rau is, gekookt geel als een doijer van een ey, an den omkringh gebaard, daar in is een merkelijk gat, om water in te suipen, want hy trekt door geen veselen; in't midden van de visch is een vischachtig deeltje een tong gelijk: daar in is ook een tay slijm, dat an het witte eelt hanght. Sy worden in de Zee, soete en stille waters ghevonden, maar by na nimmer in de lopende Rivieren.

Sy strekken by na overal tot spijs: maar de beste zijn die van Ephesen. De Zee-mossels geven bequaam voedsel: die van de soete waters zyn hard van visch, swaar om te verteeren, en van quaat zap. De loflykste zyn die in Nederlant uit de Noort-zee gevangen werden. So gy de Genees-konst ansiet: *Atheneus* wil datse groot vermogen hebben om water te doen losen, 't welk *Celsus* ook toestaat. Dat de Zee-mossel met oude oly gestampt en opgeleit de ghezwellen en pijn van de hielen geneest, heeft *Marcellus Empirikus* naghelaten. Dat die van de stille waters de donkerheid der ogen in de lastdragende dieren genesen, getuigt *Gesnerus*. Sy wor-

worden op de kolen gebraden, en haar uitterlijke huid tot het midden afgetrokken dat sich het wit vertoont: dan wordter gengber, en kalkanthum van elk even veel ondergemengt, en het poeijer in de ogen van de paarden geblasen.

VI. STIP.
Van de Mytulus.

Aldro: l. 3. cap. 71. Dioskor: l. 2. c. 7. DE naam van de Mytulus hebben de Latijnen van de Grieken ontleent: die haar Mytulous noemen. *Dioskorides* noemt de schulp self Myaka. *Oribasius* noemt het dier Myaka: *Atheneus* noemt haar Myas scillodeis, om dat sommige van haar na de zee ajuin smaken. *Aristoteles* Myas Pyelodes oft non Foliatos ghelijk dat *Gasa* vertaalt, en niet breed van schulp gelijk *Niphus* uitleit, maar die in de diepte van de zee voortkomen gelijk *Rondeletius* zeit: Indien sy anders mogelijk niet peloodes moeten ghenoemt werden, om dat sy in't slijk voortkomen, ghelijk *Gesnerus* te kennen geeft. *Iovius* meent datse de zelve mette Tellina zijn, maar qualijk, gelijk in 't volgende blijken sal. *Dioskorides*, *Galenus*, en *Ægineta* hebben haar onderscheiden, en verscheidentlijk van haar gehandelt.

Beschrijvingh. Teelingh. Arist: de Generat: l. 3. c. 11. Syn beschrijving zoek die in 't onderscheid: sy komen van self uitte zandige plaatsen voort, dat voor *Plinius Aristoteles* gheschreven heeft. Datse nochtans uit eenigh vermoghen uit haar voortgekomen (gelijk de Buccinum en purpura, die gezeit werden raten te maken, dat is eenige slymerige vochtigheden van een zadelijke natuur uitschieten) oft liever uit eenige vrugt geboren werden, om dat de kleine omtrent dat beginsel angroeijen, heeft *Massarius*, uit *Aristoteles* gheoordeelt.

Gebruik. Sy hebben ook plaats in de spijs soo gebraden als gezoden, rauw smaken sy quaadaartigh en na de zee ajuin. Ghekookt en met scherpe kruiden als mostert, en karszaat toebereid leggen sy die hoedanigheid af. Gebraden verwekken sy veel dorst: sy zijn arger die in de zandige plaatsen tussen aarde potscherven, als in de wier voortkomen. In den herfst en als'er veel soet water in zee valt behouden sy haar deugt, maar met'er tijdt worden sy bitter, en rosch van verw: Of sy zijn alderbest wanneer sy haar genoemde eyren hebben. Dat haar zap het lijf wel voet heeft *Plinius* naghelaten: Met het zelve worden volgens *Lemnius* de Varkens vet.

Plin: H: N: l. 32. c. 9. Lem: de Natur: Miracul: l. 3. c. 7. De grote zijn hart en zwaar om te verteren: sy maken grofbloed, en geen goed zap. Nochtans voeden sy veel en losen het water en den buik.

In de genees konst hebben sy de zelve kraggten met de mosselen. Dat haar vis tegen de beten der dulle honden goed is schrijft *Dioskorides*: Maar *Galenus* streeft'er tegen. *Plinius* schrijft het zap veel toe; Men zeit, schrijft hy, dat het zap van de Mytulus, den buik en de blaas lost, het inghewant zuivert, alles opent, de nieren ontlast, en het bloed en vet vermindert. Derhalven zijn sy goed voor de waterzuchtige, tot zuivering van de vrouwen, tegen de geelzucht, de leden pijn, en opblasingen en z: De schulp wort in plaats van eē lepel gebruikt om oly te scheppē.

Plin: l. c.

Onderscheid. Gy zult by de schrijvers eenige onderscheyden vinden; Want sy zijn ten ansien van plaats, zee, en Rivier-Mytulen. Deze zijn die van de zee gelijk, maar daar in verscheiden datze minder zijn en haar opgerecht vertonen, en als een pin in de aard steken; sy veranderen niet van plaats: sy gapen heel wijdt, en konnen haar schulpen openen en sluiten, die dun, binnen glat, en bequaam tot verw voor de schilders zijn, sy zijn onangenaam van smaak. Die van de zee hebben so *Bellonius* seit, uitterlijk vlekken op de wijs van de pinna, an dat deel van de schulp, waar mede sy an de Rotsen hangen, haar voedsel zuigen, en zand, en 't uitwerpsel van de Zee tot haar trekken: Hy voedt op de wijs van de pinna, in sijn schulp een ronde kleine krabbe, in al sijn deelen soo volmaakt, dat hy daar in kruipt, gevoed werd, en eyren veel grooter als een grote linse voorteelt: sy leggen op de aarde, hoewel nochtans de mosseltjes erghens an vast hangen. Die verschelen in groote, rondheid en smaak. In de groote groeijen kleine krabben gelijk gezeit is: zommige smaken siltig en quaadaartig. Hier in verschelen sy van andere schulpvissen, datse, na 't seggen van *Aristoteles* dunne lippen hebben; van haar grote van anderhalf oft twe pinten nat, gelijk *Plinius* zeit, spreek ik niet; Want dat schijnt meer de zee haas, oft de Phoca toe te behoren, oft de schulpvissen in't algemeen te moeten toegeschreven werden.

Aldrovandus heeft veel afbeeldsels van de selve vertoont, onder welke de kastanje bruine, de swarte met sijn angewassen knobbel, en de ander mette gele groeven is. Van de Rivier Mytulus heeft hy een grote met een kleine gegeven.

VII. STIP.
Van de Tellina.

DE naam Tellina heeft *Atheneus* an de Mytulus van de Latynen gegeven; en *Plinius* heeft de Pectunculus toege-eigent, 'tgeen *Dioskorides* de Tellina toegeschreven heeft: Wy verstaan hier die geene, welke de huidendaaghse Grieken Xiphidria, de inwoonders van Lesbos Chinades, de Francen in Narbonne en de Romeinen Tellinas noemen, om dat sy heel snel volmaakt zijn. De Venetianen noemen haar Kapparazole, oft Kapparole, van de gelijkenis van de Kappers. Aldro: l. 3. cap. 72. Naam.

De beschrijvingh kan onder de onderscheiden gesocht werden. Sy leven niet alleen inde Zee, en Havens die van de Zee bespoelt werden, maar ook in de Rivieren, doch voornamentlijk in zandige plaatsen. Beschrijvingh.

Inde spijs hebben sy den lof boven alle andere schulpachtige. Haar visch heeft veel meer zap, en is sachter als van alle andere. De varse zijn volgens *Dioskorides* de maag goet, en voornamentlijk haar zap. Datze ghesoden soet zijn, en dat haar sap den buik lost heeft *Oribasius* verhaalt. Te Venetie, Genoa, en Rome draghen haar de Boeren in sakken te koop, en meeten haar mette maat uit: want wijl sy klein van lijf zijn, ('t zijn de woorden van *Bellonius*) en niet ligt geopent werden, en anghenaam van smaak zijn, worden sy wonderlijk veel voor lekkerny gegeten, voornamentlijk als sy wel gewassen en van haar sand gesuivert zijn; voornamentlijk de Zee-Tellina, en onder dees de sachte, worden Gebruik

Durantes: in Thesaur: Sanitat. den van *Atheneus* Koninglijke genoemt,en seer gepresen. Dat *Kastor Durantes* schrijft, datse de maag schadelijk zijn is mogelijk van de Rivier Tellina te verstaan; Want die verwekken dorst en doen steen groeijen: Nochtans zeit *Oribasius* datse groter zijn en meer saps hebben, voornamentlijk die van Ægipten, sy worden gestooten met zout besproeit, en trekken die vochtigheidt door de schulp.

Galen: de simpl: Medicament: l. 11.38. In de Genees-konst laten de ghebrande een brandige asch na, die met de gom Cedria vermengt de hayren mette wortel uitte oogschellen getrokken, het hergroeijen belet. *Aretæus* belast haar zap tegen de dunne darm-pijn voor te schrijven. *Atheneus* zeit datze goed voor de kinders zijn om 't gheluydt van de trompet na te bootzen. *Sopater* in sijn blij-ende spel Eubelotheombrotus ghenoemt schrijft ook: Sta stil, daar is schierlijk een zoet geluid uitte Tellina in mijn oiren geschoten. Athen: Dipnos: l. 3.

Onderscheid. Wat angaat het onderscheidt en gheslaght; *Atheneus* heeft haar in die van de Rivieren en van de Zee verdeelt, oft die in de Rivieren gevonden werden, en doet'er by datse in de mond van de kanopus, en het opkomen van de nijl veel zijn. Die van de zee noemt hy dunschulpighe, en zeit datse den buik ontlasten, en wel voeden. Dese om datse groot zijn voeren met recht den naam van Koninklijke, ten waar de uitgedrukte woorden van *Atheneus* daar tegen streden. *Bellonius* beschrijft de Koninklijke aldus: De schulp van de Tellina is glat, wit, niet gegroeft, en met kleine tandjes gekartelt, langhwerpig rond, matelijk smal, en sterk. *Rondeletius* stelt ook twe gedaanten, van welke de eene een dobbele schulp heeft, beide effen en glat, sterk, en dik, an den omkring zaagswijs getand, waarom sy heel dicht t'saamgevoegt zijn, en binnen matelijk hol. De ander word in de mond van de rivier Araris gevangen in de bocht van Agatha, de voorgaande gelijk, behalven dat hy groter van schulp, minder dik en uitten rode ten deel geelachtig is daar de schulpen t'saam ghevoecht zijn, en in een scherpen hoek eindight. Hy doet'er de derde by, die wit van verw, helder van schulp, uit veel stukken t'saam-geset, en binnen heel glat is: Hy is heel dun en ronder in den omloop; *Aldrovandus* heeft'er meer bygevoegt, onder welke sommige de dentalis gelijk zijn, en ook een met een breukzame doorschijnende schulp, en noch een aschgrauw met dwarse rode strepen belopen.

VIII. STIP.
Van de Balanus oft Eykel en Pholades.

Aldrov: l. 3. c. 73. De Balani oft glandes hebben haar naam van de ghelijkenis der Eykels bekomen. *Bellonius* noemt haar Pollicipedes, om datse in't gemeen Poulsepiedo genoemt werden, en de grooten toon van de voet gelijk zijn.

Rondeletius heeft haar aldus beschreven. Wy oordelen dat dit geslagt de eykel is, om dat het mette eykels groote gelijkheid heeft; Want gelijk het voorste van den eykel glat is, en spits aflaat, en het achterste ruw is. Alsoo ook dese, die wy an de rots gehecht vertonen, zijn, daar sy an de rots hangen, ruw, en de kopjes van de eykels, daar het achterste van de eykel in besloten is zeer gelijk: sy hanghen veel an een wortel t'samen die uitte reten van de rotsen afhangen: sy zijn uit het geslagt van de schulpvissen; Want haar voorste, lange, ronde deel bestaat uit twee schulpen, van verw en glatheid de nagels ghelijk; In 't midden is een reet uit welke eenighe hayrtjes als roodagtige pluimtjes voortkomen. De schulp bestaat als uit veel scherpe nagheltjes, en wast geheel totte lengte van vijf vingers, In Spanje zijn sy een duim dik. In Bretaigne kleinder. Het achterdeel dat an de rots vast is, bestaat meer uit een harde ruiwe huid als uit een schulp, en is uitten swarte geelachtigh: Besie meer in 't onderscheidt.

Van de plaats sullen wy niet veel seggen. In dat deel van Spanje dat an de Zee leit. In Normandie en Bretaigne zijn sy overvloedigh, en worden in de naaste steden en dorpen verkogt, en hangen met risten an de zee-klippen. Plaats.

Sy worden in de spijs gepresen van *Epicharmus*, en goet van smaak ghehouden, hy seit ook datse wonderlijk de walgingh benemen, en de vremde lusten van de Vrouwen tegenstaan. Op de maaltijt daar *Lentulus* tot Priester van Mars gewijt wiert, waren witte en swarte opgedischt, so *Makrobius* schrijft. In sout water ghesoden, hebben sy harde visch, welke uitghetrokken wert, als men mette linker hant de wortel houd, daar sy an vast zijn, en mette rechter het hooft grijpt, 't welk een weinig gedrayt zijnde, word de visch uit haar koker ghetrokken, die als een schacht ledig blijft: maar 't geen daar uitgetogen word is langwerpig als een worm, rood, en rond, en wordt ingeleit, en gegeten. *Archigenes* schrijft ook by *Galenus* datse goet teghen een quade maag zijn.

Het onderscheid en 't geslagt zijn dese: Eerst zijn sy groot, die wy boven uit *Rondeletius* beschreven hebben. 2 Klein, die an de klippen en inde reten vande schepen groeijen, die lang onbeweeglijk op een plaats blijven; Sy wassen ook an de Mytulus. Sy zijn gegroeft, en hebben een gat daar sy gelijk als een baart uitsteken, en wassen veel t'samen-gevoeght. Sy hebben binnen weinig vis, en blijven altijt klein. 3 De Ægiptse die an de mont vande Nijl gevangen werden, en zijn volghens *Atheneus* soet, lekker, en de mont angenaam, van veel voedsel, en overvloedig water-dryvend, en buiklosend sap. *Aldrovandus* heeft ook enige vertoont en onder dese veel matelijk rode, en t'saam-ghegroeide, die hem van *Gigas* angewesen, en gegroeft waren. 4 Een seker schulpvisch, die met regt Polyceps oft veelhooft kan genoemt werden, want hy is uit veel eykels t'saamgeset, roodachtig, en glat. Ten lesten de zit-eikel die an sijn onder-deel daar hy op sit een heel groot gat heeft. Onderscheidt.

De Pholades hebben haar naam van Pholein, en Pholeuein, om datse in de holen en schuilgaten verborgen zijn; Want sy zijn ook an alle zyden in de gaten van de klippen bedekt, en worden door een nauwlijk kenbaar gaatje met water gevoed. My is, zeit *Rondeletius*, van een anderen oever een klipsteen toegesonden, daar gansch geen reten, of holen maar alleenlijk sulke kleine gaatjes haar vertoonden datse nauwlijk Aldrov: l. 3. c. 34.

lyk sienbaar waren. Dese steen met veel slagen gemorsselt zijnde, waren'er binnen veel holen, van verscheide stant en grootte, daar ik die schulpen in gevonden heb. Sy bestaan uit twee lange schulpen, niet in de breette uitghestrekt als inde Mytulus, maar uit ronde: binnen is by na de selve visch als inde Mutylus. Sy groeijen inde holen van die klipstenen, welke daar oft door kragt, oft door de natuur in gemaakt zyn; en worden in een schulpvisch verandert, die de ghestalte van die holligheid behoud. Sy worden veel inde haven van Venus gevonden.

IX. STIP.

Van de Solen.

Naam. DE Solen van *Eustathius* wordt by de Grieken Aulos ghenoemt, van de ghelijkheid van een goot oft buize. Donax van de gelijkheid van een dik riet, 't welk Cypers-riet by *Dioskorides* genoemt is. Dactylus van de gelijkheid van een Menschen vinger: En ten lesten word hy Onijx oft Nagel ghenoemt, van sijn uitterste randen die in dunheid, en gestalte, de nagels gelijk zyn, oft van de verw en selfstandigheid van de schulp onse nagels niet onghelyk. De Venetianen noemen hem Kappa longa: die van Bononie Pesche kanelle. Sy worden van de arme luiden gegeten. *Galenus* seidt datse hard van visch zijn, en daarom swaarlijk verteert werden, en dit, seit hy, is haar en de Purpura eigen. *Hisecius* seit dat sy 't zap daar sy in gekookt werden, dik maken. Datse inde mont van die haar kauwen glinsteren, schrijft *Plinius*. Dese, seit hy, hebben een natuur om in den donker te luchten, en so veel te meer, hoe sy meer vochtigheidt hebben; Sy luchten in de mond van die haar eeten, ook in de handen, en mette druppen die van haar op de klederen, en op de aarde vallen, so dat het openbaar is, dat den aart van dat zap sodanigh is, daar wy ons ook, in 't lichaam zijnde, over verwonderen. *Rondeletius* schrijft de oorsaak van die glans het taije slijm van die visch toe: want al wat tay is, en als uit een lijm t'saam-gheset wordt, is glat, effen en net, en daarom ook glimmende. Sy worden verdeelt in Man en Wijfje: die noemt *Plinius* Solenes Aulas, en Donakas: dese Onyches, oft nagels. Het Mannetje is volgens *Rondeletius* uit het geslacht van de langhe Koncha, uit twee dunne glatte schulpen bestaande, an d'een zyde met een swarten band t'saam-ghevoegt, hoewel *Aristoteles* anders schrijft: want wijl eenighe dobbel-schulpighe an d'een zyde vast-gehecht, en an d'ander los zijn, datse konnen gheopent en ghesloten werden, andere an weerzyden t'saam-gevoegt zijn, telt hy de Solenes onder de laatste, daar sy nochtans altijt an dees zyde los gesien werden. Sy zijn negen vingers lang, een duim dik, hol als een riet, met beide uitterste randen altijt geopent, an 't voorste deel steekt hy sijn hooft uit als een Schildpad, en trekt het daar ook weder in. Syn visch is inde lenghte door de schulp uitgestrekt: De schulp is blauw gheverwt, met openbare dwarse strepen belopen; daar hy t'saam-gehecht word, is hy dikker, op andere plaatsen is hy heel dun

Arist: H: A: l. 4. c. 44.

als de Mytulus: Hy leeft met water en sant. Dat sijn visch het water doet losen, staat by *Plinius*: maar wijl hy van lijmig zap is, vrees ik dat hy dwaalt: Van die is het Mannetje van *Rondeletius* verscheiden; want hy is met rode dwarse strepen belopen, en op beide de uitterste delen vertoont sich een geel. Van 't Wijfje spreekt de selve *Rondeletius* aldus: *Plinius* noemt de Wyfjes van de Solenes Onychas, die in verw, smaak, en grootte van de Mannetjes verschelen, maar met het overighe die gelijk zijn. De schulp is met geen blauwe strepen onderscheiden, daarom worden sy by *Plinius* eenverwig genoemt.

Haar visch is soeter, maar kan naulijk, als van haar zand gezuivert, gegeten werden; sy werden gezoden en gebraden gegeten, en zijn best op de kolen gebraden tot datse gapen; *Rondeletius* acht die arger, om datse droogh, hard, en sonder zap zijn: Datse in't zand over-end staan schrijft *Bellonius*, maar datse 's nachts uit haar diepe gaten kruipen, en sich daar na weder verbergen, daar sy niet als met een yzere schop diep en over dwars in d'aard ghesteken, konnen uitgegraven werden; Dat *Plinius*, en voor hem ook *Aristoteles* gesien heeft.

X. STIP.

Van de Pinna oft Pin.

DE Pin is by de Grieken Pinne oft Pinna ('t welk vuiligheid betekent) genoemt, om dat hy altijd met vuiligheid bedekt word. *Hermolaus* schrijft dat de Pinna van *Demokritus*, Ægiptse Concha mette bynaam van Paralius genoemt is: Van sommighe word hy Agnus Kastus ghenoemt. De Neapolitanen noemen hem Perna, de Venetianen Astura. Besie sijn beschrijvingh in het onderscheit: Sy worden uit twee schulpen t'saam-gezet, en zijn van de gestalte van de Mytulus niet verscheiden; daar wonen ook Krabben binnen hem. *Rondeletius* zeit dat hy te Rome een gesien heeft die byna een elleboog lang was.

Indien gy haar plaats besiet, de Pinna groeit in Akarnania, en teelt ook parlen, soo *Plinius* getuight. Of sy inde zee zijn, twijfelt *Bellonius*, en *Rondeletius* seit datse op plaatsen daar de zee of en an loopt, naulijk ghevonden werden: Te Venetie wort hy niet gesien, maar inde Propontis, ter zyden die bocht, welke na Nikomedie strekt, is hy overvloedigh; datse onder de verwoeste plaatsen van de stadt Nikomedie ghevonden werden, getuight *Bellonius*.

Aart. Sy hebben in 't soeken van haar spijs, altijd de Cancellus oft de Squilla by haar: Sy worden niet van haar plaats ghevoert oft sterven, ten waar sy weder in de zelve stand in d'aarde ghesteken wierden; want wyl sy die natuur hebben, dat haar noodigh is opgherecht te staan, om door haar veselen het zand tot haar te trekken, konnen sy legghende niet leven. *Philes* heeft haar natuur heel treflijk met Rymen beschreven, in welkers schulp hy zeit dat parlen en fijn linnen gevonden werd.

Wat angaat haar ghebruik inde spijs: *Athenæus* zeit datse water drijven, swaarlijk verteert en verdeelt werden: De kuyt die sy

 volgens

volgens *Aristoteles* hebben, is ten ansien van de kracht van de maan zomtijds minder, en doet niet totte teelingh, maar is een teken van beter voedsel.

Van de visch schrijft *Wottonus* aldus: de tedere pinnen, zeit hy, die vol en vischachtigh zijn, worden voor best ghehouden, en die inde slijkerighe stille plaatsen daar de zee met zoet water gemenght werd, voortgeteelt werden; want hier komen sy beter voort als daar sy van de baren beweeght werden. De kleine die inde lente en zomer gevangen werden, zijn beter als de groote, want sy zijn angenamer en volder: Die middelbaar zijn, hebben wel zachte, zoete, witte visch, maar een hard eelt, swaar om te verteren, en dat de bederving tegenstaat; want het overige lijf rot eerder als het eelt: De ghebrade zijn harder als de gezode, voornamentlijk met wijn besproeit: De visch van die in wijn gheweekt zijn, is zachter, maar verwekt winden.

Onderscheid. Wat angaat het onderscheidt, *Rondeletius* heeft'er dry gekent; *Bellonius* twee, *Aldrovandus* stelt'er vier.

De eerste van *Rondeletius* is de alderkleinste, de Mytulus ghelijk, behalven dat hy sijn smalle deel veel scherper en langer heeft: De schulp is buiten ruw, donkerverwigh, binnen groen en zilver-blinkend indien hy in't zand gegroeit is, indien hy in't slijk geleeft heeft, is hy geelder, en minder blinkend: Van sijn onder en smalle deel breid hy sig in een ruime breedte uit; daar zijn de schulpen vast t'saam-ghevoegt, hier worden sy lichtlijk geopent; binnen is'er veel visch, welkers deelen alle ongescheiden gedeelt zijn de ander zeit hy dat by *Plinius* Perna ghenoemt werd; Die Pernæ, zeit hy, uit het gheslacht van de koncha, staan al gapende omtrent het eyland Pontia overvloedigh, als een Varkens-poot diep in d'aarde, en omtrent een voet van malkander.

Sy soeken haar spijs, in den omkring van haar randen hebben sy tanden kamswijs; binnen hebben sy een wervel, 't welk de harde innerlijke visch van de Oesters is: Dat deze een van die gene is, daar de krabben in groeyen, verhaalt *Atheneus* uit *Theophrastus*.

Dat sy inde France zee, en binnen haar parlen gevonden werden, schrijft *Rondeletius*. De derde is kleinder, en daar in verscheiden, dat hy eer hy van sijn smalle deel breeder werd, uitgeholt is. Hy leeft in slijkerige en zandige plaatsen daar hy vast in steekt; hy heeft binnen harde visch, die een quade smaak heeft.

De een van *Bellonius* is groot, d'ander klein; dese is buiten meer wit, en helt binnen na't blauw, hy is in't ronde met veel zachte angeltjes ruw; sijn schulpen, die doorgaans an de gheele zyde t'zamen-gevoegt zijn, opent en sluit hy toe, an welk deel hy platter is, maar daar hy sich uitbreid, daar is een fijn hayr, hardagtig, en swart, daar hy mede an de steentjes vast-gehegt werd, en van daar het slijk en vuiligheid na sijn maag trekt: Die hy Perna noemt, en van de zee is, heeft geen diepe rimpels, is met een harde schulp gedekt, en dikmaal twee voeten langh: Hy voed ook gelijk de kleine Pinnophijlax: hy groeit in slijkerighe en poelachtighe plaatsen. Hy loopt diep in Zee, en heeft een onangename smaak.

Uit de pinnen van *Aldrovandus* is de eerste geangelt, en rood geverwt. De ander is de kleine Pinna van *Rondeletius* ghelijk: De derde is een geslagt van de Perna. De vierde die uit en innerlyk afgebeeld word, is buiten donkerverwig, en rood gesprenkelt, en binnen bloet-rood en blauw. Daar is noch een vyfde, met een wratachtige knobbel binnen angewassen.

Voeg by de pinnen ook de Koncha anatifera, oft Ende-schulp. Sy zijn verscheiden van geslagt. De eerste bestaat uit dry deelen, met een angehechten navel. d'Ander uit vyf, met den navel. De derde is geopent, en daar is de navel inghehecht. De vierde gaapt, daar de pluimtjes eerst uitbarsten. De vyfde vertoont haar vrught binnen de schulpen. De seste vertoont haar onvolmaakte vrugt uit de schulp genomen. De sevende vertoont de Vogel Bernikla die volwassen, en uit de schulp geboren is.

VI. LID.

Van de Conchilium met eene schulp.

I. STIP.

Van de Lepas oft Patella.

Tot hier toe is van de dobbelschulpagtige gesproken. De enkel-schulpachtige zijn de Lepas, de Koncha venereä, de Koncha persica, en de Penicillus. Tot de eerste behoort de Auris marina oft Zee-oir. De Lepades zijn by *Plautus*, so het geen gebrek is, Lopades: By sommighe Grieken Pomatiæ, by de Huidendaaghse Petaglides ghenoemt, om datse in de Zee als lepides oft schobben van de klippen zijn, oft om datse als de klippen van haar berooft werden, lepestai e lepizestai, schijnen ontschobt te werden. *Gaza* leid dat Patella uit, na de ghelijkenis van een Spys-vat, ghelijk *Rondeletius* seit. Datse onder de enkel-schulpachtige behoren, is ongetwijffelt. Sy hangen mette schulp, die an den rug gegeven is, an de klippen; daar seit *Aristoteles*, dat het eene ondekte deel de visch vertoont. De mont helt na de aarde, en de uitgang van den drek staat opwaarts verheven: sy hebben ook de papaver in't onderste van de schulp. *Bellonius* seit datse so groot zijn als het boven-af-ghesneden deel van een eyer-schaal. Dat de verw van de schulpen blauwachtigh oft asgrauw is: datse twee hoorns als een Slek uitsteken, en een hooft en mond desen gelijk hebben.

Indien ghy haar plaats ondersoekt: Sy worden an de klippen van den oever van Gaskongie, Bretaigne, Marseilje, en an de rotsen van de bocht van Agatha gevonden. Omtrent de Eylanden Lepadusæ so overvloedig, datse de selve den naam gegeven hebben so wy *Atheneus* geloven; Datse van de steenen vallen om haar kost te soeken, schrijft *Aristoteles*, welken *Bellonius*, als hy seit datse als de hoornslekken kruipen, ook toestemt, maar *Rondeletius* ontkent dat; Want, zeit hy, sy zijn met geen deelen om te swemmen versien, ten waar hy

Aldrov. l. 3. c. 19

Naam.

Beschrijvingh.

Plaats.

Tab. XV

Muſculi Aldron

3

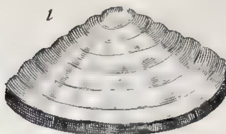
Muſculi Rondel

2

Muſculus Muſchel

1

Mytuli oblongi

5

4

Mytulus niger cum ſtrijs flavis

6

Tellina

7

Tellina 8

Tellinæ cum dentalibus

Tellinæ Congerentes

10

9

Tellinæ congeneres

11

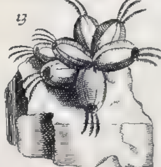
Balanus marina Meer Eychlen

12

Balanus alius

13

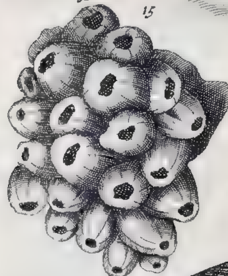
Balani rubei

14

Balani Gygantis

15

Balani ſiue Polycipedes

16

17

Pholas

Pholas Aldron

19

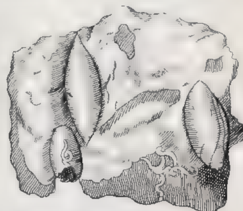

Pholas concha alia

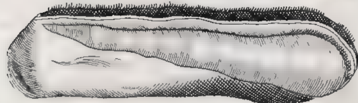
22

18

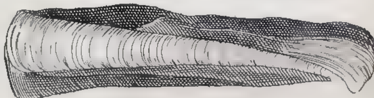

Solen fœmina Rond 21

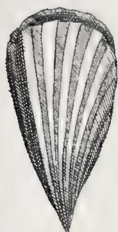
Solen maſcul Rond

20

Pinna alia

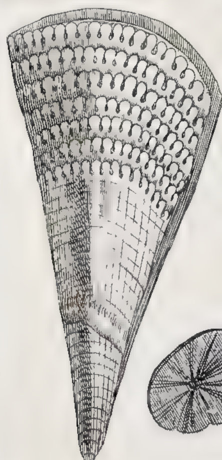
Pinna Perna minor

Pinna Magna Rond

Pinna alia

Pinna aculeata Aldron

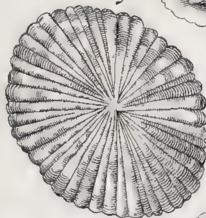
Pinna s. Perna Major

Pinna parna Rond

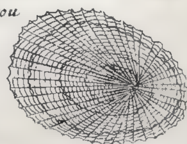

Pinna alia cum tubere adnato

Patellæ diuersæ

Patellæ Aldrou

gins en herwaarts by geval van de baren gedreven wiert. Hy behoeft ook de kost niet te soeken, want sy leven met schuim en zee-water, dat genoeg an de klippen spoelt: en indien het water tot daar toe niet anvloeit, is't nootsaaklijk dat hy 't geen inde schulp overig was, verteert zijnde, vermagert, en ten lesten sterft. Angetast zijnde, voegen sy haar so digt an de stenen datse mette vingers van Milo niet konnen afghetrokken werden, maar men heeft daar toe een mes oft scherp yser van node, om tussen haar en de stenen in te boren; gelyk na 't seggen van *Bellonius*, de Kinderen an de stranden van de Bretaignise-zee doen.

Ælian: H: A: l. 6. cap. 55.

Gebruik. Inde spijs worden sy rauw van de Vissers en Inwoonders van de stranden, ghebruikt. Gekookt werden sy lichtlijker verteert, als sy niet al te veel gekookt werden. Sy lossen den buik. Datze ook om vissen te vangen gebruikt werden, blijkt uit dit van *Tarentinus*. De toebereiding van de spys stolatus genoemt, geschiet aldus in Zee; door welkers kraght alle Vissen op een plaats by malkander komen.

Neemt de Patella uitte Zee, namentlijk van die gheene die an de klippen wassen, welkers visch ghy stoten en uitdrukken sult, en schrijft het navolgende in een schulp, en ghy sult terstont met grote verwondering sien dat de Vissen op een plaats overvloedigh by malkander komen; Maar de woorden self zijn dese: Tao Sobaooth, welke de Ichtiophagi oft Vischeeters gebruiken.

Onderscheid. Hy wort in een groote van de Rode Zee, en in een kleine, en wilde verdeelt. De grote van *Rondeletius* heeft de schulp niet nauwkeurigh rond, maar oneffen, binnen glat, buiten een weinig ruw, daar somtijts wat mosch angroeit. De bultigheid in den omkring blauwachtig, en ghegroeft, maar binnen hol. Als hy los is trekt hy ook den vischachtigen baart in, die hy in de rontte uitbreid als hy vast-hangt. Binnen is'er harde visch in, daar sy vast mede an de klippen hanghen, en die de vorm van een gheschildert schilt heeft. De mont is in't boven-deel openbaar, onder daar recht tegen over den uitgang van den drek, maar niet inde schulp, ghelijk in die, welke agria oft wilde ghenoemt is: Na de mont volgt de maag, en daar in de papaver, en in 't onderste van de maagh ook een deel dat de kuit ghenoemt wert. De Lepas van de Rodezee van *Bellonius*, is met acht dwarse hoornighe platen op den rug, op de wijs van een borstwapen gedekt, en overal met kraakbeen beset, met veel angels ruw, die ghelijk, welke in de Zeestarren gesien werden. Hy is anderhalve vinger breet, en dry lang. De visch heeft de verw en aart van een rode slek, en wort ghekookt gegeten. De schulp van de kleine van *Rondeletius* heeft in 't midden de gestalte van een Pijn-karl, maar is effen; Hy bestaat uit kleine platen. Sy hebben binnen visch, maar de deelen worden om haar kleinheid naulijk onderscheiden.

De wilde oft Lepas agria, en de Auris marina oft Zee-oir, om de groote ghelijkheidt van ons oir, soo ghenoemt, heeft een ronde schulp silver oft parl-schoon; buiten bultigh, met veel streepen belopen; An d'een zyde op de wijs van hoorn-slekken kruis-wijs ghedrayt, daar gaten beginnen, die eerst klein zijn, en daar na meer en meer verwijderen: Hy verscheelt van de groote in doorgangh van den drek, om dat hy ghelijk *Aristoteles* anghetee-kent heeft, sijn drek an 't onderste van sijn schulp uitwerpt, daar het gat staat. *Bellonius* noemt hem de groote, om dat hy glat en doorschijning van schulp is, daarom wort hy van de Goudsmids in dunne platen geklooft, om daar mede de koppen en schalen in te leggen. De Cyperse van *Aldrovandus* die gegroeft, en niet gegroeft is kan totte groote van *Rondeletius* betrokken werden.

II. STIP.

Van de Concha Venerea oft Venus-schulp.

De Concha Venerea, heeft moghelijk die naam om datse niet alleenlijk Venus angenaam is, maar om de gemeene oorsprong uitte zee haar schijnt verwant te zijn, en om dat het beeld van die Goddin heel vermaart was, die dees mette voet drukte, en ik weet niet, op dat ik de woorden van *Gelenius* ghebruike, of die van haar oft van dit geslagt is. *Martialis* noemtse enkelijk Concha. *Hyle* de Rijmerin noemtse Concha Erijthrea, sonder twijfel om datse an de rode zee overvloedig is. *Bellonius* seit dat hy in een Dorp Torviginti ghenoemt, Kamelen gesien heeft, die met deze ronde schulpen gheladen waren, en dat de Inwoonders van Kairo die gebruiken om papier en andere gheverwde stoffen glat te maken; daarom wortze by hem levigatoria, oft glatmakende schulp genoemt. Of het de Umbelliculi marini oft Zee-navels van *Myrepsus* zyn, oft ghelyk yemand overzet, dat sy met recht Umbilici Marini van de Kruitmenghers ghenoemt werden, laat ik in twijffel.

Aldro: l. 3. cap. 82. Martial: l. 14.

Want die Uitleggher meent dat'er kleine witte steentjes door verstaan werden die an den oever van de zee gevonden, den navel van de mensch ghelijk, en met een vermogen van afvegen, versien zijn, die andere zee-boontjes noemen.

Kordus heeftse Dentalium ghenoemt; *Ennius*, moghelijk soo *Apuleius* zeit, heeftze Matriculos ghenoemt: *Mutianus* zeit by *Plinius* Murex, nocht de Chorinæ vande Grieken willen yet anders beduiden, hoewel *Aristoteles* die heeft overgheslaghen; Want de uitlegger van *Aristophanes* noemt die uitdruklijk Conchas Marinas oft Zee-schulpen, die men te Athenen plaght te ghebruiken, op dat ik niet zegghe dat *Pollux* 't zelve ook ghetuight. De Francen noemen haar Porcellainas, 't zy oft van de ghedaante van een Varkens-snuit, gelijk *Gesnerus* meent, welken sy met haar getande gapende deel, oft vertonen liever met het een eind van haar schulp, dat scherp en uitsteekent, een Varkens-snuit ghelijkt.

Plin: H: N: l. 9. c. 35.

Voorwaar de Voester-minnen by *Varro* noemen de natuur, voor soo veel sy Vrouwen zijn, Porcus oft Varken, en de Grieken in de zelve beteekeningh Chæron oft Delphaca. De Hooghduitzen noemen haar ook moe-

moeder stenen, welke kleinder als dese zijn; De kleinste Concha noemen sommige Corvina oft Corviola.

Beschrijvingh. So men sijn beschrijving insiet, Hy is volgens *Mutianus* breder als de Purpura, niet rond oft ruw van mond, nocht met een hoekachtighe snuit, maar die sich eenvoudig an beide zyden t'samen trekt; dat sy alle een harde schulp hebben blijkt daar uit, om datse nimmer uitghe-knaagt zijn; Hy is binnen heel wit, van buiten verscheiden gheverwt, en in verscheide schulpen, heel effen en glat: sijn mond is in den omkringh getandt, en heeft ter zyden korte goten daar hy sijn tong door uitsteekt. Hier van meer in 't onderscheid.

De Concha heeft alleen in sommige dingen haar gebruik ghevonden. Sy word in de pillen van de bdellium ghemenght om den buik te stoppen: Hoewel de Monnikken die *Mezues* uitgheleidt hebben, belasten het Parlemoer in plaats te zetten; Hoe haar de Turken, en die van Kairo gebruiken is boven gezeit. De Fransen gebruikense tot sleutelriemen, en om lepels van te maken by de Æthiopiers worden sy voor gelt gebruikt, en zijn daarom by haar in sulken waarde datse daar gout en haar kinderen tegen verhandelen. *Gesnerus* getuigt dat hy in de groote een angesigt heel aartig uitgedrukt gesien heeft.

Onderscheidt. By *Rondeletius Gesnerus* en *Aldrovandus* zult ghy verscheiden onderscheid vinden. *Rondeletius* heeft'er vier.

De eerste van gestalte als een ey, heeft in beide uitter sten van de schulp een gat, het een om voedsel te trekken een weinig uitstekend, het ander om den drek uit te werpen, en hy meent dat het de Remora van *Mutianus* is.

De tweede is dunder van schulp, en meer doorschijnig, heel verscheiden, en die in plaats van plekken strepen heeft, met een enkele schulp sich weerzyds intrekkende.

De derde is op sijn platte zyd meer gedrukt, met ronde plekken getekent, harder als de twede, en wit van verw.

De vierde is an d'een zydt bultigh, daar een goud geele kring omloopt, maar is anders buiten geheel wit, binnen blauw.

De grote, en kleine rossche van *Gesnerus* verschelen niet veel van die van *Rondeletius*, die kan nergens op steunen dan op sijn platte zyde daar hy wit, gelijk ook van binnen bultigh en half bolrond, rosch en met swarte plekken onderscheiden is. Hy glimt so van glatheid dat hy een beelt vertoont, maar wat donkeragtig. Den rugh van de kleine is in 't opperste, met witte, bleke, en grauw-groene plekken onderscheiden: binnen is hy wit.

Aldrovandus stelt derthien gedaanten, indien niet meer, van welke de een geheel uitten rossche witachtig, en over den geheelen rugh met lange ysergrauwe plekken gesprengt is: De ander was geelachtig met roode plekken onderscheiden. In de voghtigheid gehouden zynde wierd hy bleker na dat hy de opperhuid van de bovenste schors afgeleid hadde. De derde was op den rug met swarte ronde ongelijke plekken getekent. De vierde met roodachtige purpure en blauwe: Besie de andere by den selven schrijver. Wy hebben'er hier dry doen af-beelden; Die welken de Portugesen en Moren Busios noemen, is over al wit behalven dat hy op den rug twee geelachtige strepen heeft die by na als een ey tot malkander lopen. De rug is ook meer oneffen als in andere, en gebult, so dat daar ook de schulp, maar schuin op kan leggen: binnen is hy uitten roosverwig na 't blauw hellende.

Hier toe betrek ik de Persise Concha, en de Penicillus, die heeft sijn naam van de plaats bekomen; Hy is merendeel roodachtig het overige wit, en word gezeit Parlen in te hebben. De kleine is geheel asgrauw. De schulpachtige buizen, hebben sommige jonge schrijvers Penicillos oft Pincelen ghenoemt: sy worden met een zachte en losse selfstandigheidt an de klippen gehegt, so datse van de baren gins en herwaarts beweegt werden. Als zich dat vischagtige dat binnen is uitsteekt, breidt hy sijn baarden uit. Daar syn'er ook daar wormen in schuilen, van welke wy hier ses af-beeldsels geven. Aldrov. l. 3. 84.

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER BLOEDLOSE WATERDIEREN.

HET IV. BOEK.

Van de Zoophita, oft Plant dieren.

I. HOOFT-STUK.

Van de Urtica oft Zee-brandnetel.

Aldrov: l. 4. c. 1.

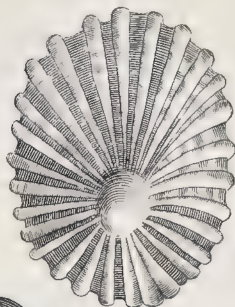

HEt vierde geslagt van de waterige Bloedlosen zijn de Plant-dieren, die *Aristoteles* tussen plant en dier twijffelbaar noemt, ghelijk *Budeus* en *Gaza* dat uitleggen.

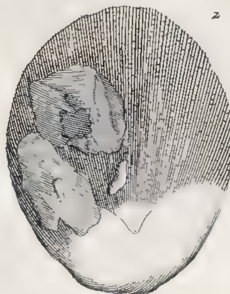
Sodanighe zijn de Urtica, de Pulmo marinus oft Zee-long, de Holothuria, Tethyia, de Granaat-appel, de Kampernoilie, de Peer, de Zee-schamelheid, de Zee-pen, de Druif, de Dulle appel, en Zee-hand.

De Zee-brandnetels worden in 't Latijn van urendo, dat is van branden Urticæ genoemt, om datse de handen schijnen te branden; By de Grieken Akalephai, gelijk als die 't gevoel bederven, oft van apalei te aphe, dat saght en teer in 't

Patella Cypria Major ſtriata n. 1

Patella Cypria Major non ſtriata n. 2

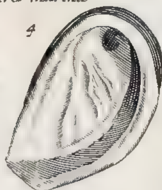

Lepas ſiue Patella Bellon 3

Patellæ feræ ſiue Aures marinæ 5 4

Concha Venerea Zoographi

Concha Venerea

Concharume venerear um Speciebus

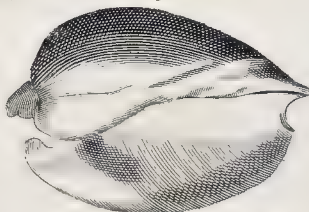
Concha ven Rond

Tubuli in quibus Vermes 1

Concha Perſica minor

Concha Perſica Major

2

Penicillus Meer benſel

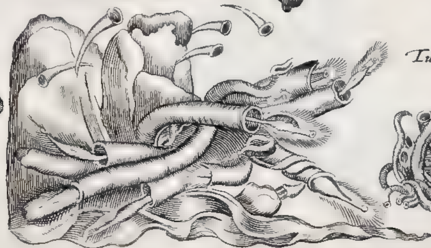
Penicillus alius

3

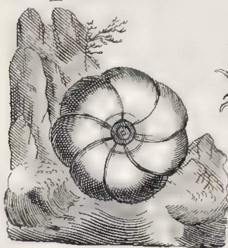
Vermes in Tubulus

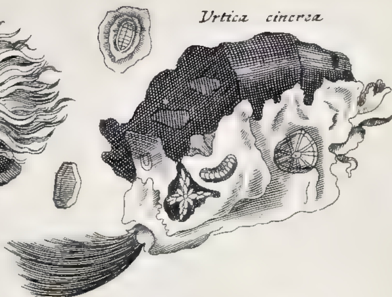
Tubuli alij parui

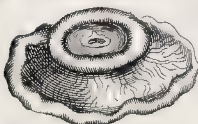

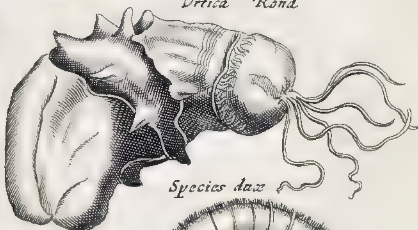
Tab. XVIII

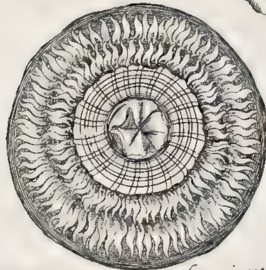

Vrtica parina Rond

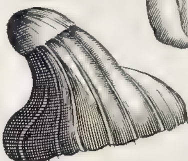

Vrtica Major

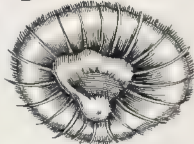

Vrtica cinerea

Vrtica menor

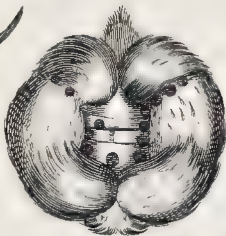

Vrtica Rond

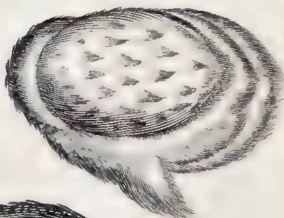

Vrtica rubra Rond

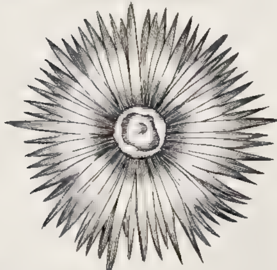

Vrticarum

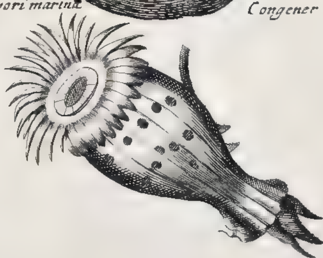

Species duæ

Vrtica marina
ſaxo iurataq

Vrtica marina alia triplici ſpecies

Vrtica rubræ Rond

Lepori marina
Congener

Vrtica Contracta Aldrou

in 't antaften betekent, genoemt, maar door een wijs van teghen-fpreken, vermits fy fcherp en fchadelijk zijn; Sy worden ook Knidæ ghenoemt, om datfe een bijtingh oft jeukte an de handen verwekken, ook worden fy Metrida genoemt, van de gelykenis die fy mette Vroulijkheid hebben; Colyfenæ van de huidendaagfe Grieken, om datfe met haar fteeltjes als de Polypus vaft-hangen. In Italie worden fy Zee-vlam, en by *Trottula* Zee-vlees genoemt: By *Iovius* is de Urtica en Vertibulus een felve.

Befchrijvingh. Arift: H: A: l. 8. c. 2. Indien gy haar algemeene befchrijving anfiet, *Ariftoteles* feit datfe de mond in 't midden hebben, dat inde groote klaarder blijkt: Daar wort geen drek in gevonden, en zijn hier in de planten ghelijk; datze boven door een kleine buife ontlaft werden, lezen wy by *Plinius*.

Plin: l. 9. c. 45. Plaats. Sy beminnen verfcheide plaatzen, en komen ook in verfcheiden voort: Eenige worden nimmer ontloft, maar blijven altijdt an de ftenen hangen; de overige die lopen, zoeken de ftranden en vlakke plaatfen: Sy leven van de ftenen als van haar fchulp, en vanghen de voorby fwemmende kleine vifchjes; *Plinius* fchrijft datze vifch eten.

De felve wijs van teelen is ook in deze, als in die gene welke inde fchulpen befloten blijven; want fy groeyen door de enge holen en gaten van de ftenen, foo de Wijfgeer verhaalt.

Plin: H: N. l. 9. c. 45. Van haar natuur fchrijft *Plinius* dit: Hy trekt fich heel bars in malkander, en als 'er een vifchje voorby fwemt, breid hy fich uit, vat hem, en flokt hem in: Anderfins fich als flau veinzende, en of hy van de zee-baren kon gins en herwaarts gedreven werden, valt hy die gene, welke haar om de jeukte an de klippen komen fchueren op 't lijf: Als hy voelt dat hy van een hand gheraakt wert, verandert hy fijn verw, en trekt fich t'famen; geraakt zijnde verwekt hy jeukfel, en foo der een weinigh ruimte tuffen beide komt, verbergt hy fich.

Gebruik. Sy wierden eertijds gegeten gelijk als nu, hoewel *Pijthagoras* fijn leerlingen gebood haar daar van t'onthouden, om datmen feit datfe de geilheit verwekken, oft om datfe an Hekate waren toegeheiligt: Sy worden van *Ariftoteles* na het evenaren van dag en nacht zeer geprezen: Op dees tijd worden fy veel an een houte fpit gebraden, en eerft met zout en water ghekookt, daar na met meel geftroit, en met oly oft boter inde pan gefnerkt. Volgens *Xenokrates* zijn fy de mont angenaam, maar niet an de maag (*Diphilus* noemtze nochtans goet voor de maag) maar fy zijn beter gebraden als gezoden; fy loffen den buik, en noch meer het water: Met zoete Wijn worden fy lichter verteert en geloft; Indien ghy de genees-konft befchouwt, men zeit datfe met Wijn ghedronken goet tegen de fteen zijn, fo *Galenus* fchrijft; met Afijn van zee-ajuin maken fy een hayr-middel om dat te doen uitvallen.

Arift: H: A: l. 4. c. 6.

Onderfcheidt. Arift: H: A: l. 5. c. 10 Gy fult by de fchrijvers verfcheiden onderfcheid vinden: By *Ariftoteles* zijn fommige klein, die bequamer om te eten zijn, andere groot die harder zijn: Eenige hangen an de bogtige klippen die nimmer afvallen, andere beminnen de vlakke ftranden, die hier en daar van haar plaatfen afdwalen; 't felve ftaat ook by *Athe-*

Athen: l. 3.

neus. Volgens *Rondeletius* hangen fommighe an de klippen, andere gantfch niet; en weder van die an de klippen oft an iet anders hangen, blijven zommige daar altijd an hangen, hoedanig de kleine zee-brandnetel is, die in de reten van de ftenen verborgen leit, en die an de Purpurvifch en kinkhoorn groeyen, gelijk ook de afgrauwe die heel langhe krullen heeft: Andere veranderen van plaats, en fwemmen los en vry door de zee, gelijk de purpur Urtica. Die altijd los zijn noemtmen in 't gemeen Potes: De kleine is naulijk grooter als een Okkernoot; hy is geheel vifchfigh, met korte krullen: t'faamghetrokken lijkt hy het uitterfte van den aarsdarm, en is verfcheiden gheverwt, want zommige zijn blauw, andere groen, eenige fwartagtig, met rode, blauwe oft geele plekken ghetekent, en word by de Grieken Kolekæna ghenoemt. De afchgrauwe heeft de naam van fijn verw, hy is heel dun, om dat hy een groten baart oft veel krullen en weinig vifch heeft: Hy leeft inde kloven van de klippen, en heeft fijn baarden altijd uitgebreid, en nimmer ingetroken.

Beide hangen fy an de ftrand-klippen en omtrent die ftreken van de zee, welke minder op de wind legghen, en dat fo vaft, datfe in 't eerft niet afgerukt zijnde, daar na naulijk als in ftukken gemorffelt konnen afgefcheurt werden, zo nauw trekt hy fijn krullen t'famen. De purpure oft rode, is by fommige roos, by andere pofterol genoemt, om dat hy t'faamgetrokken, een aars gelijk is, behalven dat hy een langer oft overvloediger baard heeft.

Die an de purpurvifch oft kinkhoorn groeit, heeft het buitendeel hard en bars, en dikker als in andere, maar korte krullen in den omkring: Over fijn buitendeel loopt een ftreep met fo anghenaam en vloeyend purpur verciert, dat het met de koftelijke verw van de purpura wel dingen kan; daarom gelooft *Rondeletius* dat deze van den hond van Herkules gebeten is: daar is ook een die inde Lepas voortkomt, van welke *Ferrantes Imperatus* aldus fchryft: Datter op den rugh fes kloven de ftarren gelijk zijn; in 't midden van den rug een heel klein hol is, met een geftalte de ronde Koncha gelijk, daar in befloten, en dat van de zyde van de Lepas door middel van een doorgaande vlies onderftut werdt, welke holligheidt geen ander tuffen midden in dit dier heeft als dat vlies, maar in 't voorfte deel word de vrucht van de Lepas gefien, die als een fchilders quafje t'faamgerolt is.

Totte voorgaande konnen ook die van *Bellonius* betrokken werden, van welke een met rode verw belopen is; de ander meer blau, met korltjes in 't ronde bezet: beide gelyken fy t'faamghetrokken zijnde, een zeebuil, uitghebreid eenig hayr, dat het gehele lijf omringt, want fy beftaan uit veel pinnen, de fprieten vande kappellen, oft van de paars-worm in dikte gelijk.

Hier toe behoort die van *Aldrovandus*, die t'faam-getrokken, en de afgrauwe van *Rondeletius* ghelijk is, an de klippen waft, en met dunne krullen verfien is. Hy is van vorm by na als een hoed, en gheheel rood, uitghenomen het opperfte dat groen is, en met een fwarte plek getekent: en die, welke uit het geflaght van de

Zee-haas ten deel purper en ten deel wit is.

De losse Urtica oft in 't ghemeen Zee-potta genoemt, omdatse een gedaante van de vrouwlijkheit heeft, wort by de Grieken ook met een oneerlijk woort Mongi genoemt, om datse, gelijk *Bellonius* schrijft, an de schamelheit gedaan, jeukte en geilheidt en bleinen verwekt. Als sy leit is sy een pensch gelijk: opgeheven, gelijkt sy een long, en is so klaar als een glas, so dat men sonder openen alle de ingewanden daar in sien kan; opgehangen, heeft sy de gedaante van de Polypus, behalven dat dese heel dikke, en die heel dunne armen hebben. *Gillius* heeft op die plaatsen daar de voeten uitspruiten enige doorgangen vol sand gesien. *Massarius* seit datse boven rond, en onder hol gevormt zijn, (so datse de Koncha konnen ghelijk zijn, en van onder haar krullen uitschieten als de Polypus.

Onderscheid. Daar zijn twe geslagten van dese by *Rondeletius*. Het eerste beschrijft hy aldus: Het een deel is als een vose klomp, hol, en in't midden doorgaat, en als met een purpure streep omringt, en geheel een hoed gelijk: an d'ander zyd is sy gelijk de voeten vande Polypus: want sy heeft agt dikagtige voeten, an't einde vierkant, en spits aflopende, en heeft geen voorste deelen onderscheiden. Sy is so helder en doorschijnig van lyf, datse de ooghen doet scheemeren. Sy worden soo groot datze de mutzen die de Reizers gebruiken, overtreffen. De ander heeft maar vier voeten, die met de bladeren van de Haagdoorn konnen vergeleeken werden; an d'ander zyd is sy met streepen star-wijs beset. Van dit geslaght schijnt ook die, welken *Bellonius* aldus beschrijft: Sy is sagt, wit en kraakbenigh, en glinstert als Kristal, dat light in slym verandert: Sy heeft een bult als een halve hemel-kring, glat, en een duim dik, welkers innerlyke deel met regte zenuwen van't midden beginnende, als met streepen van geel-blinkende verw glinstert, met welke sy haar t'samen-trekt en uitbreid, en met welke beweging sy het water slaat, en haar nu voor, dan agter over wend; in plaats van vinnen heeft sy kleine pinnen, en naulyk sichtbaar, daar sy in 't rond mede bezet is, als de Zee haas: Sy heeft ook vier kruis-wyse gegroefde, dikke, en als een star-blinkende krullen an haar binnen-deel, bequaam tot swemmen. Om dit wel te sien, moet sy in een ketel met schoon water geworpen werden, en so sy op den rugh gekeert wert, sal sy veel reten an de wortels van haar krullen vertoonen. Sy heeft de mond ook voorwaarts over, daar sy alles, wat sy jaagt, mede verslint, waar toe sy vier krullen ter zyden heeft, gelijk als tot kuwen oft darmen. Hierom is het dat als ymand de zeelong door de zee siet weiden, hy een groot stuk slyms schijnt te sien, 'twelk maar eenerlei verw soude hebben, indien het niet met die vier rode krullen gevlekt, en met dat kruis daar het binnen deel mede gegroeft is onderscheiden was.

Tot het eerste geslagt is de losse Urtica van *Mathiolus* te betrekken, welken wy hier vertonen. In stukken gesneden, en in zee geworpen leeft en beweegt sy haar noch, maar buiten water schijnt sy dood. In zee ghestorven, en op 't land geworpen zijnde is sy doorschynig als ys: sy verwekken alle jeuksel an de schamelheidt en brandt an de handen, en wekken met haar scherpheid de lome en uitgedoofde wellust op.

II. HOOFT-STUK.

Van de Pulmo Marinus oft Zee-longh.

Onder de schulpachtige schijnt *Aristoteles* ook de zee-long gestelt te hebben: Maar *Plinius* rekent die onder de plant-dieren, dien wy volgen: Hy word zee-long genoemt oft na de gelijkheid van onse longh, oft van sijn losse, sachte en doortochtige selfstandigheid. De uitlegger van *Kiranides* noemt hem met een oneerlijken naam, en schijnt hem alsoo voor de losse Urtica, maar qualijk, te oordelen. Aldro: l. 4. cap. 3. Arist: H: A: l. 5. c. 15.

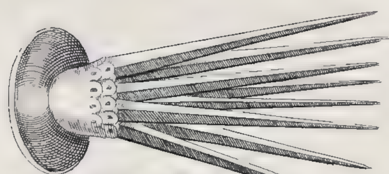
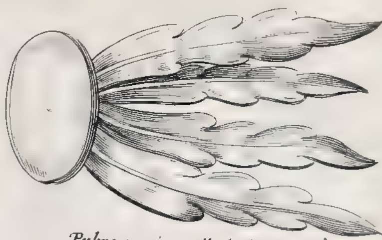
De Genees-meesters prijsen het afsiedtsel van de Zee-longh: Maar de Urtica oft Zee-brandnetel is al te sacht en een t'saam-gegroeyt slym ghelijk, dat in water verdwijnt, en sy kan nocht gekookt, noch tot asch gebrand werden, om yets van 't lijf over te behouden.

Syn beschrijving sult gy naulijk uitte oude bekomen. *Plinius* schrijft dat hy door Zee dwaalt als'er onweder voor handen is, en zeidt dat hy sulk veel dagen voorduid. *Ephesius* zeit dat hy niet vast hanght maar los drijft. Sy worden gebruikt om't hayr te doen uitvallen: sijn visch in azyn geweekt, en die op de kin gestreken, doet sy den baard uitvallen. De asch angebonden belet de uitvloeijngen; In water ghekookt is hy goedt teghen de steen; Het hout dat'er mede bestreken werd schijnt te branden, en met sijn licht een brandtoorts te overtreffen. *Rondeletius* heeft yet an de rotsen sien hangen, dat met een swarte en harde huid bedekt was, en van binnen zacht, voos en doorgaat was: oft, zeit hy, de zeelong kan genoemt werden, een ront lichaam op de wijs van een zee-bal gevormt, groen ghe-verwt, van buiten als een vilt, en van binnen doorgaat als de Spons Aplysia. In de zee is het vol water en swaar: buiten water sakt het neder en word slap. Het verberght sich in de kloven van de stenen en onder de wier. Beschrijvingh. Plin: H: N: l. 8. c. 35. Plin. l. 32. cap. 10.

Van waar den naam van Holuthurium komt weten wy niet. De oude schrijven'er ook weinigh van: te weten datse niet an de rotsen hangen, maar onbeweeglijk, en met een ruwe huid bedekt zijn. Aldro: l. 4. cap. 4.

Rondeletius heeft ons twee afbeeldsels vertoont, met dese beschrijvingen. Dit geslagt, zeit hy, dat wy hier voorstellen, is an 't een einde stomp en plat, daar gy zout seggen een roos ingesneden te zijn, omtrent daar sijn krullen staan, van daar hanght een klein zacht byhangsel af; Hy ruikt vischachtig, en is niet minder onangenaam als de zee-haas: An 't ander einde is hy dunder, binnen zijn alle delen onverdeelt: an het ander schijnt hy een hooft te hebben, dat rond en rompelig, sich somtijts uitbreit, en t'samen trekt. Daar volgt een dikker lichaam met veel anghels bars. Hy schijnt tot een start af te laten; Uit welkers uitterste twee byhangsels in plaats van voeten oft vinnen, maar verscheiden voortkomen; Het bovenste is smalder, an den omkringh gekartelt, en in een spits eindigende, tot welke een streep van den nek af, uitgestrekt is; de ander is over al breder. Door dese schijnt

Vrticæ alia species Rond

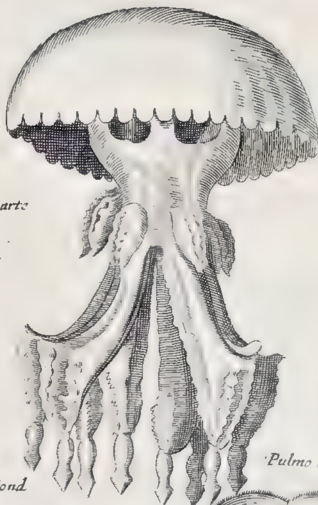

Pulmo mariñ Mathioli

Potta mari
Vulgo por

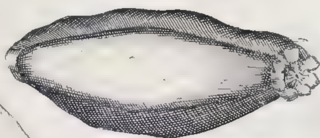

et supina parte

Pulmo marinus Rond

Holothunius Rond
1

Holothunius Rond
2

3

Thetyorum

4

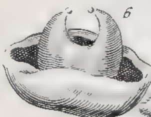

Species

5

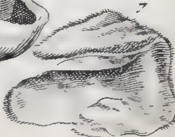

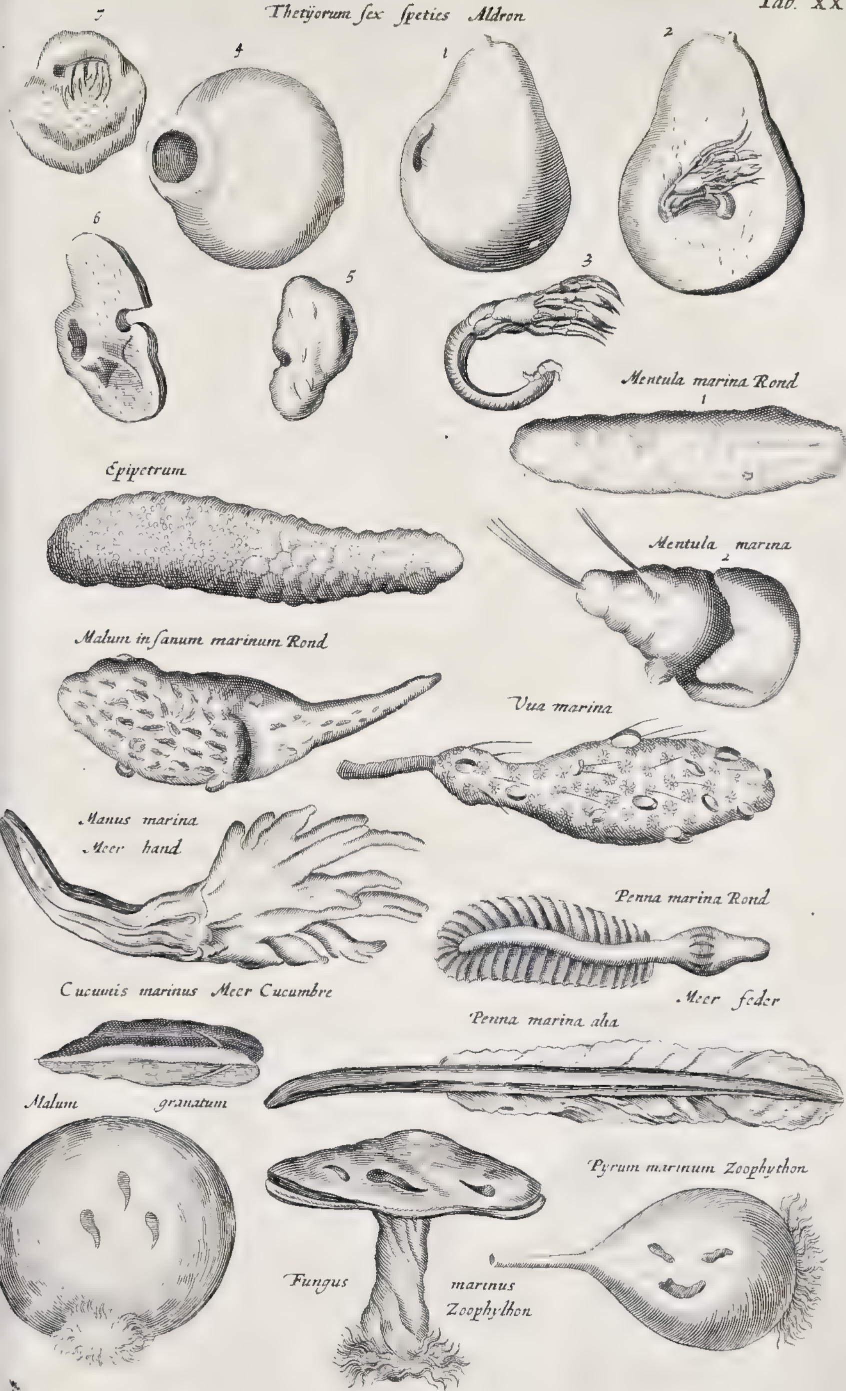
6

Variæ

7

Thetÿorum ſex ſpeties Aldron
7
4
1
2
6
5
3
Mentula marina Rond
1
Epipetrum
Mentula marina
2
Malum inſanum marinum Rond
Vua marina
Manus marina
Meer hand
Penna marina Rond
Cucumis marinus Meer Cucumbre
Meer feder
Penna marina alia
Malum granatum
Pyrum marinum Zoophython
Fungus marinus
Zoophython

hy sijn beweginght te hebben, welke het eerste gheslaght gantsch niet heeft. En hy zeit dat hy somtyds an de klippen hangt, maar los werd.

III. HOOFT-STUK.

Van de Tethyum.

Naam. DE Tethyia oft so *Plinius* wil de Tethea, by de oude Grieken Tedea, en Tethya, worden van de huidendaagse Spherdokles, sonder twijffel van het woord sphera oft Hemel-kring genoemt, en by de inwoonders van de Adriatise-zee spongia, om dat sy gedrukt als de sponcie, water uit haar gaatjes gheven; by die van Tarentum om sijn vorm en eenige kleine draijingen, wervel: by andere van de verw en bult, oft om datse geen vezelen hebben ghelijk de land-kampernoelje, Tubera: by zommige, om datse met een eeltachtige stof gedekt zijn, Callus, by andere, maar qualijk, 't geen uitte vergelijking kan blijken, Urtica genoemt. *Gaza* vermengtze mette Holothurium; *Eustathius* en de uitlegghér van *Homerus*, onderscheidt haar niet van de Oesters. *Nikander* leit ta Tethe wilde Patella uit.

Arist. H. A. l. 4. cap 2. *Aristoteles* heeft hem aldus beschreven. Die wy Tethyia oft Callos noemen met een sonderlinge naam van haar deksels, hebben gelijk bekent is, onder dese geslachten van de schulpachtige een zonderlingen aart; Want in die alleen word het lijf in 't geheele deksel besloten, die een hardigheidt tussen een huidt en schulp hebben: waarom sy ook op de wijs van een harde ossen-huid doorsneden werd. Dat geslaght hanght met sijn schulp an de klippen; sy hebben twe gaten die van malkander afgescheiden staan, heel klein en nauwlijk sichtbaar, daar hy water door intrekt, en uitwerpt. Daar word geen vuiligheid in gevonden, gelijk in de andere Oesters, oft Echinus, nocht ook dat Papaver genoemt is. Indien gy haar door-snyt, sal u eerst een senuwagtig vlies, over het vischsig lichaam getoghen, voorkomen. Hier onder is de visch van de Tethyium verborgen, welk van alle andere verscheiden, maar in haar geslaght in alle even gelijk is. Dit hangt op twee plaatsen an het vlies, en ter zyden an de huyt vast. Daar het vast hangt is het weerzyds platter, met welke delen het na die doorgangen loopt, welke voort door de schulp uitwaarts schieten: en hier door werpt hy sijn spijs en water uit en in, als of dese de mont was en die den aars: de een van dese is dikker, d'ander dunder: Maar binnen an weerzyden van die verdeelde groef is een klein dingetje. In beide is sijn vochtigheid: maar van andere delen, die onder den naam van werk-tuig, of het ampt der finnen behoren oft drek, gelijk in andere gevonden werd, heeft hy niets. Dus ver *Aristoteles*. Hier doet *Rondeletius* by dat sy niet alleen an de klippen maar ook an de oester-schulpen vast-hangen, en daar in als harde knobbels ghesien werden; sy zijn, zeid hy, wat langer als ey-rond. De schulp is buiten donker, oneffen, bars, binnen silver-wit en glat. Haar visch met een ander vlies overtoghen, heeft de langhwerpig ronde gestalte van een maag: sijn dikke en wyder doorgangh ghelijkt een keel-darm; De andere is in plaats van den aars. Beide zijn sy rosch oft blinkend van verw, het gehele lijf saffraanachtigh.

In Ægipten worden geen ghevonden, in Smyrna heel schone. In de Ocean an den Fransen oever overvloedigh. Te Parys op de vischmarkt worden sy dikmaal an de Oester-schulpen vast-hangende gesien. Sy houden haar ook in de holen van de klippen: meest in de modder en an de stranden die vol mosch en wier zijn; sy worden ook in andere kruiden en bladeren van de zee gevonden; Waar van *Plinius* zeit de Tethea word zuighende an de zee-bladeren oft liever an de klippen gevonden. Hier uit gist *Eustathius* dat de Tethe van 't woordt tho, 't welk voor zuigende gebruikt werd, genoemt is. Sy zijn meer een geslagt van de Fungus als van visch, om datse geen ingewant hebben, maar een onghevormde visch-klomp. Hy schijnt niets van een dierlijken aart te hebben. Plaats.

Dat de beweging en 't gevoelen, dat in haar is, van binnen voortkomt (wijl veel schulp-vissen dat binnen haar hebben, van 't welk haar beweging voortkomt) schrijft *Plinius*. Beweging.

De rode zijn tot spijs bequaam: Maar de bleke en geelachtige zijn bitter, soo *Massarius* zeit. *Xenokrates* zeit datse veel voedsel geven, maar dat haar huit niet licht verteert werd. Gebruik.

So wy de Genees-konst ansien: Wy lesen by *Plinius* datse de buik-pyn en opblasingh, de perssingh, en gebreeken der nieren te hulp komen, en in spys genomen, de zyde-pyn versagten; Sy zijn ook goet tegen de heup-pyn, met rute ghebruikt, ook voor de uitteerende met Wynruit en Honig.

Wat angaat haar onderscheid, en gedaanten. *Aldrovandus* stelt'er vier. De eerste is in en uiterlijk van vorm als een peer, en aschgrauw geverwt: Het velletje wech-ghenomen zijnde, schijnt haar selfstandigheid dicht, met weinigh tochtgaatjes, en naulyk sienbaar, begaaft, waar door hy water intrekt, en dat door 't heele lyf verdeelt: Hy heeft ook twee groter gaten, een langhwerpigh, het ander rond, dit schijnt de mond, en 't ander den aars te zijn. In dese worden dikmaal de Scillarus, de Cancellus en andere schulpachtige, als de Trochus, en Turbo, gevonden. Onderscheidt. Aldrov: l. 4. c. 5.

De ander is van ghestalte als een appel, met twee gaten, een rond dat grooter, en een langwerpigh dat kleinder is: in dat was een Scyllarus, die by na dat geheele hol vervulde. Hy had een omgerolde start.

De derde is ongelijk van gestalte, en knobbelachtig, met een langwerpigh groot gat, en een ander kleinder daar teghen over: in die was een Purpur-visch, na evenbedeelingh van de Tethium, groot, soo dat hy ook buiten de huit stak.

De vierde is van ronde gestalte, maar onder plat: Hy heeft een gat soo klein dat het naulijk kan gesien werden: binnen wort'er een schorsachtigh dier, gelyk in 't gat van 't voorgaande deel gelyk, gesien.

IV. HOOFT-

IV. HOOFT-STUK.
Van de Mentula Marina oft Zee-schamelheid.

DE Mentula Marina, is by *Numenius* peiris ghenoemt, by andere Holothurium van thorneuestai, dat is wellust plegen; want thoras betekent teel-zaad. Hier van heeft de een gedaante van de Holothurium van *Rondeletius* ook de ghestalte van een manlijk teel-lidt. By zommighe wordt hy Helosuriou gelijk als alos ura oft zee-start genoemt. *Apuleius* noemt hem veretillum; *Albertus* gedenkt een Oester, welkers eene gedaante een teel-lid, en d'ander een vrouwlijkheid vertoonde. De huidendaaghse Grieken zeggen Psoli.

Beschrijvingh. Van *Bellonius* word hy dus beschreven. Het is een bloedloos uitwerpsel van de zee, en dwaalt los door de selve: Maar is van sulken aart, dat hy van andere vissen niet angetast, oft ook van ymand gegeten werd. Het is een strant vrught, en word elders niet gevonden, als daar de Patella, de Ricinus en Vertibula verkeren. Hy word daarom een schamelheidt ghenoemt, om dat hy langwerpig rond, een voet langh, en so dik als een middelbare arm is: Hy rekt sich uit en trekt sich in op de wijs van de bloedzuighers, daarom hy ook den naam van hirudo heeft. Hy is rosch van verw, en traagh, 'gaat kruipende voort, en is bol en ront van ansien, op de wijs van de wortel van de plompen. Hy sakt altijdt onderwaarts, swemt nimmer, en geraakt zynde, trekt hy sich t'samen; hy is soo hard als hoorn, en kan nauwlijk met een scherp spits door-boord werden: Hy is anders heel zacht als hy van self beweegt werd: syn snuiten haalt hy uit en in na sijn wil, dat hy van een voet nauwlijk zes vingers lang schijnt, mette holletjes oft krullen van sijn snuiten hanght hy an de stenen, daar ghy dikmaal dry oft vier duisend by malkander vindt. Uit het voorste van sijn hooft steekt hy een bos hayren uit vol krullen, met welke hy wat hy voelt, na de mond brengt, die hy so wijd opent dat hy eẽ matelijke schulp inslokt, want hy eet allerlei geslagt van de Conchilium; sijn drek is wit, tay, slijmig, en veel, die soo hardt werd als pezen. De mond is in 't ronde met pinnetjes getand, maar anders nergens met been oft graten begaaft; De keeldarm loopt van de mond totte maag, gelijk in de zee-Egel. Het overige als de darmen, is in 't rond verdeelt, welke darmen nauwlijk konnen ghesien werden.

Onderscheid. *Rondeletius* geeft twee gedaanten; De een is met een harde huid gedekt. Als hy leeft swelt hy en rekt sich uit. Na sijn dood word hy geelachtig. De innerlijke deelen zijn niet gescheiden. De ander bestaat uit een dikke, harde, kraakbenige, rompelighe, en doorschijnende huit.

Gesnerus heeft'er ook twee van Sittardus bekomen. De een was een ongevormde klomp. Achterwaarts daar hy dikker en hoger was, was hy als een kleine rompelige hoorn uitgestrekt. Het ander deel was lager, en vertoont in't hooft een rond gat. De ander gedaante Epipetrum ghenoemt, was ook onghevormt, onessen en knobbeligh, met veel krullen versien, Hy was ten deel swartachtig, roodachtigh, en hier en daar witachtigh.

V. HOOFT-STUK.
Van de Zee Granaat-appel, de Fungus, de Peer, de Druif, de Komkommer, de Dulappel, en Zee-hand.

DE Granaat-appel, de Fungus, en Peer hebben haar naam van die gestalte bekomen. Die is van de selve verw als de Granaat-appel. De tweede blauw, en de derde by na van de selve verw. De zee-pluim is die geene heel gelijk die men op den hoed draagt. De Italiaanse vissers noemen hem om de gelijkheid van 't een eind een gevleugelt teel-lid: met het ander is hy een pluim gelijk. Dat dikke deel, 't welk het teel-lid gelijkt, heeft eenige kloven gelijk de kloven in de kuwen van de Galeus oft Hay. Dat deel 't welk de pluim ghelijkt, bestaat uit dunne veselen, het pluim Aluin ghelijk; Hy glinstert heel helder als een star om sijn wit en glatheid.

De ander zee-pluim is rood, met een witte streep over 't midden van de steel, by na van de selve vezelen, maar an 't ander eindt daar hy sonder vezelen is, langer, en eenvoudig.

Plinius gewaagt ook van de zee-druif, als hy schrijft, datter niet alleen van de dieren, maar van alle dingen beeldsels oft gelijkenissen in de zee ghevonden werden. Men kander, zeit hy, ook een druif, een swaard en zaag vinden. Het is een langhwerpige ongevormde klomp, van een steeltje afhangende. De innerlijke deelen zijn niet gescheiden, daar somtijds eenige kleine knobbeltjes tussen gevonden werden. In de wijn gheleit zijnde, verwekt sy een af keer van wijn, gelijk *Plinius* verhaalt.

De Zee-Dulappel, en Zee-hand, hebben ook haar naam van de gelijkheid.

De Komkommer is een vinger dik en langh, met eenighe knobbeltjes als de kleine Landt-Komkommer, en de innerlijke delen zijn niet gescheiden.

T' AMSTERDAM,

Bij I. I. SCHIPPER op de Keysers gracht. 1660.

B L A T W Y S E R

over de natuurlijke beschryvingh van de

GEKERFDE DIEREN.

VOOR-REDEN

op de Boeken van de

GEKERFDE DIEREN.

Naam. Plin: H: N: l. 11. cap. 1.

Nder-den naam van de ghekerfde Dieren verstaan wy die bloetlose, welke in haar boven oft onder-deel, oft in beide kerven hebben, en uit een lichaam, binnen en buitewaarts hard, bestaan. *Aristoteles* noemtse Entoma, van de kerven, welke nu in de plaats van de nek, dan van de borst, en van den buik, de lidmaten, die met een dun pijpje t'samenhanghen, afscheiden. *Albertus* heeftse gheringde genoemt, om datse lichamen hebben als met ringen onderscheiden. Indien ghy haar mette bloetrijke vergelijkt, konnen sy onvolmaakte genoemt werden, want sy werden niet met so groten toebereiding t'saamgeset: Indien sy in sich selfs angemerkt werden, wijl sy van geen ding, tot haar aart behorende, ontbloot zijn, moogt ghy haar met recht volmaakt noemen: Indien wy haar deelen anmerken, eenige dragen sprieten op 't hooft, welke van *Lucanus* beeter hoorns en tangen, om haar hardheit genoemt werden; andere hebben'er geen: de ogen zijn in alle geopent, en die zijn hard, so datse gelijk als door een vliesch sien, dat op de wijs van een glas doorluchtig is, de selve zijn ook beweeglijk, op dat wijl sy om de hardigheid donkerder zijn, klaarder door de ontfangene glans sien souden. Sy hebben nocht kaakbeenders, nocht oogschellen; sommige hebben een sagte tongh, en onsterk, maar alle een harde en sterke, die in de stuit geen angel hebben. Die vochtighe spijs eeten, hebben geen tanden, van welke, en ook van andere die tot spijs bequaam zijn, handelt *Aristoteles* aldus: *De deelen welke de spijs bedienen, zijn in allen niet even ghelijk gegeven, maar heel verscheiden; sommige hebben in de mondt, dat een angel genoemt wert, dat gelijk als t' saam-geset, te gelijk de kracht van een tong en lippen heeft: maar die den angel in't voorste deel niet hebben, die hebben sodanigen gevoel-tuig tussen de tanden.* De selve heeft angemerkt dat sommige een maag hebben, van welke de overige darm oft eenvoudigh oft gevouwen voortkomt. Sy hebben geen ingewandt, nocht vet, nocht beenders, nocht graten, maar een natuur midden tussen vleesch en zenuw. Sy worden alle met een huit omkleet, maar is seer dun. *Plinius* verhaalt kortlijk dit. *De gekerfde, so 't verstaan kan werden, schijnen geen zenuwen te hebben, nocht beenders, nocht graten, nocht kraakbeen, nocht vet, nocht vleesch, nocht een breukbare korst, gelijk eenige Zee-dieren, en welk met recht een huit genoemt wert: maar hebben een lichaam van een middel-aart onder alle dese, dat droog is, sachter als een zenuw, in sommige deelen meer droger als harder.* Dat sommige pennen, andere geen hebben, sullen wy in den inhoud seggen, en van de verscheidenheid in de onderscheiden; de korst die over de pennen groeyt wort Elijtron genoemt, en verbergt de pennen als in een schede. De Scorpioen, indien wy *Aristoteles* geloven, heeft alleen een start: haar huit te verleggen is dien ghewoonlijk, welkers pennen in een schede verborghen werden; die voeten hebben, worden schuins beweeght: de uitterste voeten, die langer zijn van sommige, worden buitenwaarts gekromt: maar die springen, en de achterste schenkels langher hebben, steunen op de selve als op een roer-tuig totte sprong bequaam, en zijn achterwaarts gekromt. De oorsaak sult ghy by *Aristoteles* vinden. *Sommige (seit hy) uit dese hebben de voor-voeten lang, op dat wijl sy om de hardigheid der ogen niet scherp sien, met die lange schenkels, alle overvallende moeylijkheidt afvegen en beletten.* Van't ghetal is te weten, dat'er die geene meer hebben, welke ten ansien van haar lichaams lengte kout zijn, minder die vliegen konnen. 't Gebrek van de voeten werd door't behulp der pennen geboet. Sy worden ten deel van selfs, ten deel door versameling geteelt. *Aristoteles* seit dat de Muggen, en Wormtjes nocht versamelen, nocht uitte dieren voortkomen. Dat het Mannetje in de versameling sich in't Wijfje voegt, is van weinige ghesien, en niet wel ondervonden: De Wijfjes hebben een wonderlijk langh teel-lid, waar door sy de teelighe geest der Mannetjes ontfangen. Van die geene welke een Worm teelen, heeft *Aristoteles* aldus gesproken. *De gekerfde dieren, welke de kraght om te telen hebben, telen ook een worm: En die niet door versamelingh, maar van selfs voortkomen, bestaan uit sodanigen oorspronk; want men moet oordelen dat de Rupsen een gheslacht van een Worm is, en ook de vrught der Spinnekoppen: Hoewel om de ronde gedaante der gestalte, sommige van haar, en veel andere oorsprongen het ey schijnen gelijk te zijn; maar een ey moet niet met sijn gestalte, sacht oft hardheid bepaalt werden, want de ontfangene vrught van sommige is hard, hoewel in 't ey verscheiden, maar dat 't welk geheel verandert, en dat niet in 't gedeelte als een dier voortkomt, dat is een Worm: maar het gebeele geslacht van dit Wormtje, als het ten einde van sijn grootte gekomen is, word als een ey: want haar schel word hard, en sy blijven so langh onbeweeghlijk, 't welk in de wormtjes van de Byen, Wespen, en Rupsen openbaar is, van't welke de oorsaak is, dat de natuur volghens haar onvolmaaktheid als rijp werdende, het ey baart eer het tijdig is, gelijk of dese vorm totten anwas van dit ey noch voortging: Dat ghebeschiet in alle andere op de selve wijs, die niet door versamelingh geteelt werden, maar oft in de wol, oft iet diergelijks, oft in de wateren; want alles laat van beweeginh af na de natuur van de Worm, en wordt met een schel overdroogt: daar na de schel gebroken zijnde, komt het dier voort als uit een ey, door een derde teelingh volmaakt zijnde, en dat ghevleughelt, 't welk veele met recht verwonderen, want de Rupsen nemen eerst spijse, daar na niet,*

Margin notes: Deelen. Aristot: H: A: l. 4. c. 7. Plin: H: N: l. 11. c. 27. 33. — Arist: de Partib. Animal l. 4. c. 5. Arist: de Generat: l. 4. Idem H: A: l. 4. c. 7. Plin: H: N: l. 11. c. 4. — Arist: H. A: l. 8. cap. 7. Arist: l. de Partib. 4. cap. 6. Plin: H. N. l. 11. c. 48. — Teeling. Arist: de Generat: l. 1. c. 16.

niet, en laten af van beweging, welke op die tijdt van ſommige Aureliæ (oft Tonnetjes) ghenoemt werden. In
de Wormtjes van de Weſpen, en Byen gebeurt dat ſelfde: daar na komen voort die Nijmphæ, oft jonge bruits ge-
noemt werden, die niet diergelijks hebben; want de natuur der eyren haar einde bekomen hebbende, groeit niet
meerder an, doch wort van te voor vermeerdert en gevoed, tot dat ſy onderſcheiden, en een volmaakt ey wert: maar
ſommige wormen hebben in ſich, van waar het overſchot om haar te voeden, ankomt, gelijk de wormen der Weſpen,
en Byen: Andere krijgen het van buiten, gelijk de Rupſen, en ſommige van de andere Wormen. Haar verſame-
ling duurt lang, en worden door een tragen afgang geſcheiden: en meeſtendeel baren ſy kortlijk.
Oft ſy ſaat uitſchieten, is onſeker. In hoe veel dagen haar teeling volmaakt wert, hebben wy by
Ariſt: A. H. l. 5. c. 20. *Ariſtoteles.* Van het grootſte deel wort de teeling in dry oft vier weken gelijk in de eyerleggende,
bepaalt. Van't begin der verſamelingh totte running en voltoying van het ey, eigenen ſy ſich de
eerſte ſeven daghen toe: in de overighe dry ſeven broeijen en kippen ſy, te weten die geene die
Beweginghː haar vrugt voort-teelen, gelijk de Spinnekop. Wat angaat haar bewegingh, merk, datſe kruipen,
gaan, vliegen, en z. Datſe alle met meerderley beweging geroert werden als de bloetrijke dieren,
Aſemhalingh: om dat die in ſtukken verdeelt zijn, en met haar geknotte lichamen heel lang konnen leven. Of ſy
aſem halen oft niet, is onder de Schrijvers niet ſeker. *Ariſtoteles* ontkent het, en wil datſe alleen ver-
Ariſto. l. de ſomne. & Vigil: Plin: H: N: l. 11. c. 3. koelt werden; Maar *Plinius* ſeit: *Ik ſie niet waarom ſodanige niet minder een ziel met haar voeren en leven,*
als ſonder ingewanden haar aſem halen, 't geen wy ook (doet hy daar by) in de Zee-dieren geleert hebben, hoewel
de dichtheit en diepte van't water de geeſt belet. Datſe ſonder long zijn, en geen verkoeling, wijl ſy kout
zijn, nodig hebben, is ſeker: Waar toe dan nodig de aſem-haling? 't Gehommel dat de Byen en
Vliegen maken, geſchiet door beweging van de innerlijke geeſt: die ſchijnen te ſingen; rommelen
met een vlieſch onder't midden-rif gelegen, tegen welke de ingeſtoten geeſt anſtoot. Vele ſterven
onder't water, in de aſſche worden ſy weder levendig: niet om datſe niet konden aſem halen, maar
om dat de innerlijke geeſt van de vogtigheit verſmoort is, welk vogt door de warmte uitgejaagt
Reuk. zijnde, worden ſy weder herſtelt. Alle reuk die in haar is, wort door de angeboorne geeſt van haar
lichaam volmaakt; en men moet niet gheloven dat haar het gevoel-tuigh ontbreekt, indien ſy de
Geluit. ſin hebben. Datſe geluit geven, wie ſal dat ſeggen? Het komt uitte wrijving van een binnen vlieſ-
je. De Springhanen maken geluit met het wrijven van haar poten. Nochtans is 't geluit verſchei-
den; de Byen maken gehommel, de Huppelkoorn met wrijven en gekrijſel: En om dat dit geſlagt
een geluit binnen haar ſchijnt te hebben, hier om beweſen de Letterkundige dattet een geſlagt
van een gekerft dier van de Encelades is. Ghy ſoutſe algemeenlijk van 't gehommel, hommelaars
Leven. mogen noemen. Daar is niet an te twijffelen datſe tayer leven als de bloetrijke bekomen hebben;
voornamentlijk die een lang lijf en veel benen hebben, gelijk in de hondert-voet te ſien is. Het is
Auguſt: de quant. Animal c. 31. ſonderling 't geen *Auguſtinus* in't lant van Liguria heeft angemerkt: dat de deelen van een dwars
doorſneden worm met ſulken ſnelheit van malkander af haar beweegden, of ſy twee verſcheide
dieren geweeſt waren. *Ariſtoteles* ſchijnt de oorſaak tot het veelderley gedeelte van haar beginſel
Ariſt: de Part. l. 4. c. 5. te betrekken. Sy raken ſchierlijk om den hals, alleenlijk door het beſproeijen van oly, om dat door
de vetheit van den oly, de enge toghtgaatjes verſtopt zijnde, de geeſt uitgebluſt werdt.

Ariſt: H: A. l. 4. c. 5. De onderſcheiden ſijn ontelbaar: Voornamentlijk van de plaats daar ſy gheboren werden, en
haar houden, van de hoegrootheid, hoedanigheid, delen, ſpijs, telingh, verſameling, en voort-
gang genomen. Sy leven in verſcheide plaatſen; In't vuur de vuur-vlieg, gelijk *Plinius* ſeit: In de
Ariſt: H: A: l. 5. c. 10. Sneuw de rode ruighe wormen. In de Zee de Scolopendra, de vloy en andere: In de ſoete wa-
teren, de bloed ſuigers, en een geſlagt van paards-vliegen breed en plat van lijf, dat op de grond
kruipt. Op de aarde groeijen wormen, mieren, kapellen en z. Ghy ſultſe ook dikmaal onder de
metallen vinden. Voornamentlijk brenghen de planten verſcheiden gheſlaghten van ghekerfde
voort. In de ſtammen van de bomen ſult ghy de koſſus en miters vinden. In de vygh-bomen de
Ceraſtes; In den Olyfboom geplant daar een Eykenboom uitgegraven is, de worm Rana oft Rau-
ca, In de Kork-boom rode hayrachtige wormen; in de wijngaarden de butyrus gelijkſe *Tullius*
noemt, en de Ipes die in de lente metten Zuiden wind geboren, de botten van de wijngaarden
uitknaghen; en de Involvulus die in de ghekrulde wijngard bladeren ſich inwind. Ik ſpreek niet
van de Volucella die in de wijn groeyt. De Cypres en Eſkulus word van de Galba gequelt: Van
waar 't geſlagt van de Sulpity haar naam hebben. Daar is een geſlaght van rupſen de Evonymus
genaamt, 't welk naar 't af eten van de bladeren ſterft. De Coccus is een beesje de Conopus ge-
lijk, dat voortkomt als de vrugten rypen. Het gras eten de Crotones; De vrugt van de kaarden-
diſtel beſchadigt een worm die, gedragen, geſeit werd de vierdendaagſe Koorts te geneſen: De
bladeren van nachtſchade, een worm rood en groenverwig, die een hoorn in 't voorhooft heeft, en
een vinger langh is: De look beſchadigen de Praſſocurides: De kool de Krambides: Den Aſpho-
delus wormen die in vogeltjes veranderen gelijk als vlokken. De Maluwe de land-weechluiſen.
De Rute ander ſchadelijke wormen. In de vrughten groeijen ook ſonderlinghe wormen; In de
tarw de Kalander: In't meel wormen als de miter, met welke in waſch gemengt, en in de holle
tanden geſteken, de vervuilde tanden geſeit werden uit te vallen. In de bonen de mida: in de er-
weten en andere ook andere wormen. Nocht de dieren ſijn vry van de wormen. De neten en luiſen
quellen 't hooft der menſchen: In de handen en an de huid groeijen de platluiſen. De wormen
van Egipten en Indien beſchadigen de ſpieren van armen en benen. In de ſchapen zijn de Ricini:
In de koeijen, en honden de Cynomiæ, onder de tongh de Litta. De viſch barbeel quelt de Scoli-
chia. De karper in 't eerſte jaar een ſwarte worm omtrent de kuwen. In de baarſen groeijen twaalf
parlen ſo groot als een erweet, die vleeſachtig, en wit zijn, in welke alle in 't byſonder een dunne

 lange

lange ronde worm is. De Grundeling word door wormen die hy in den buik heeft bedorven. De Leuciſcus door witte brede wormen die haar in de darmen en 't ingewand omroeren. In ſommige groeijen eenige kleine wormtjes die de vrugt uitdryven. Het oude geſoute vleeſch teelt motten voort; Ik verſwijg noch de gekerfde uit welke ſelf andere groeijen. In de by-korven word de Clerus gevonden, by andere Pyranijas genoemt. Ia an dit quaad zijn ook gemaakte dingen onderhavig. Datter miters in de klederen groeijen beveſtight *Plinius*. De motten komen in de wol voort, gelijk ook in de boeken, Blatta genoemt, daar ghy ook een beesje als een ſchorpioen, met poten en ſcheren verſien ſult vinden. Onder de hoedanighedē komt voornamentlijk de verw voor: Sommige zijn maar eenerlei geverwt, ander veelerlei, gelijk in de geſlagten voornamentlijk van de Kapellen, en Rupſen. Indien ghy haar hoe-grootheid, en gheſlaghte anmerkt, ſy zijn klein, groot, rond, lang, eyrond, hoekig, ruig, en glat en z: Van de deelen word veel onderſcheid ghenomen, voornamentlijk van de vleugels, voeten, tong, tanden, en angels. Sommige zijn gevleugelt, andere niet. Sommige worden door 't veranderen van de vorm gevleugelt, gelijk het geſlaght van de Rupſen, 't welk daar na in gevleugelde Kapellen verandert. Onder die zijn eenige Celeoptera,
Plin. H. die de vleugels als in een ſchede verbergen: *Plinius* heeftſe Schegevleugelde ghenoemt, gelijk de
N. l. 11. Paards-vliegen, en Spaanſe-vliegen. Andere dragenſe altijd open en uitgebreid gelijk de vliegen,
c. 28. en bijen. Elijtron word by de wijſgeer een korſt geſeit, welke over de pennen groeyt. Sommige hebben twee, ſommige vier vleugels. Van welke *Plinius* heerlijk aldus: *Van de gekerfde Dieren hebben ſommige twe vleugels, gelijk de Vliegen, andere vier als de Byen. De Huppelkoorns vliegen ook met vlieſen: die met een angel in de ſtuit gewapent zijn, hebben' er vier. Geen die den angel inde mont hebben, vliegen met vier vleugels: An die zijnſe gegeven tot wraak, an deſe tot yverheit: An geen van al groeijen de uitgetrokke pennen weder: geen met een angel inde ſtuit hebben twe vleugels. In ſommige groeit een korſt op de pennen tot veiligheid, gelijk inde Paarts-vliegen, welkers vleugels dun en breukſaam zijn; An deſe is de angel ook geweigert.* Ghy ſult de ſelve heel gevleugelde oft al vleugels vinden, die de vleugels niet geſcheiden hebben, gelijk de Byen en Weſpen; De Kappellen hebben meelachtige: Ten anſien der voeten, hebben de Wormen geen, maar andere zijn veel hondert en duiſend-benen; de meeſte hebben'er niet minder als ſes: de tong hebben ſommige ſagt en ſwak, andere hard en ſterk, gelijk de Thabanen en Aſyli, en z: en an allen gegeven die een angel inde ſtiet hebben; Niet weinige hebben tanden. Die vogtige ſpijs genieten hebben geen. Sommige hebben den angel inde mont, die de kraght van tong en lippen heeft: Sommige hebben die inde ſtiet; Wy hebben haar alle in Water en Land-dieren verdeelt, en beide in voeten en geen voeten hebbende, gelijk inde beſchrijvingh te ſien is: En dit is 't geen ik van de gekerfde in 't algemeen te ſeggen hadde; Haar gebruik ſullen wy onder yder gedaante vervolgen. De beſchrijvingh der dieren ſal de beſchrijvingh der planten met kopere platen volgen, waar van ik over vijf jaren de ſmaak ghegeven hadde. Ghy goedgunſtighe Leſer, zijt ons gunſtigh, en wenſcht ons een gelukkigh vervolgh met voorſpoedige geſondheid, op dat wy dit werk ten goede van de leerſughtige jeught begonnen, mogen volbrengen. Gegeven binnen Leſna uit mijn Oeffenkamer, den 10 Juny desjaars M. DC. LII.

Vermaning op wat plaats yeder Plaat moet ingevoeght werden.

Die inde eerste plaat, welke de grootste van allen is, eerst afgeset is, met geslote vleugels, en weder geopent, maakt van 't hooft tot het uitterste van den aars ghemeten ses vingers, maar met uitgestrekte voeten thien: Hy word somtijds op onse heuvels onder de kruiden, by na in onbebouwde plaatsen gevonden. Gevangen zijnde byt hy scherp, geen kleine pijn anbrengende: Hy heeft my ontelbare eyren gebaart, die ik niet mene dat alle gesielt werden, want was dat so, haar ghetal soud altijd onuitbluſſelijk zijn, en jaarlijks al 't ghezaide af-eten. Hy vlieght meer dan hy springht, waarom de natuur hem voor-voeten gegeven heeft, ik weet niet tot wat ghebruik, als om daar hy op-vlieght, te vaster an te hangen, wijl de achterste de andere in dikte ver te boven gaan, op datse op de selve steunende, als sy springen sullen, lichtlijker van de aarde opgelicht werden. Over 't geheele lijf is hy grasgroen, maar de buik is hier en daar eenighsins roodachtigh, voornamentlijk boven: Hy verschilt van de andere niet alleen in grootte, en dikte van buik, (want hy is een duim dik) maar in stand, en gestalte van eenige deelen: Het hooft gelijkt beter een ghemeenlijk ghenoemde Parl, als dat het de Sprinkhanen, die eenigsins een Paards-hooft hebben, uitdrukt: De rugh is bultigh, van 't gedeelte der voorvoeten langer als de andere; De voor-voeten die wy geseit hebben dikker als de achterste te zijn, hebben haar oorsprongh by na uit het begin van de borst; in 't uitterste zijn sy als de Krabben met geelachtighe scharen versien, maar niet getant, maar sy zijn tussen het eerste en tweede lid seer ghetant, so dat wy naar 't voorbeeld van dese, ons minder over *Plinius* verwonderen, die verhaalt datter van de Indiaanse sagen gemaakt werden. De middelste spruiten onder de vleugels, zijn korter als de voorste, an welke de achterste en langhste by na vast zijn; de vleugels blinken binnen als silver, met wit én aschgrauw onderscheiden; an 't uitterste zijnse groen, en worden met een groene schede en dekſel overtrokken: Uit het voorhooft steekt hy kleine korte geelachtige sprieten.

Onder de kleinste is op de derde plaats de Sprinkhaan afgebeeld, met een roden rug en schede, een swarten buik, met geele strepen onderscheiden, en is met het hooft een Paard gelijk: Hy heeft korte sprieten, en heel kleine voor en middel-poten, maar de achterste geelachtigh, en heel langh.

Onder de middelmatige is de vierde te beschrijven, gheheel geelachtigh van lijf, met eenighe dwarse donkere strepen: De voeten, en voornamentlijk de achterste, zijn met wit en swart vermenght; de buik is licht-kastanie-bruin, met veel kleine donkere plekken besait; de vleugels inde schede besloten, zijn uitten licht-blauwe heel schoon groen.

Die op de vijfde, en seste plaats ghestelt, is van de grootste, en soo dik als een middelste vinger, by na een hand-breed langh, met een groen hooft, en met een lid an 't geheele hooft vast, 't welk neerwaarts totten rugh lopende, met een dryhoekige punt, en schobachtighe randen de ghedaante van een kap vertoont, in 't midden opwaarts gaande, met een spits opklimmende winkbrauw, van 't voorhooft tot het begin van de vleugels, welke sy dekt, in welkers zyden weerzyds eenighe holletjes inde lenghte uitgegraven, hier van daan van 't midden selfs bultachtigh, en daar van daan met een klein knobbeltje ghelijk tussen alle deelen is, met een swarte verw onderscheiden gesien werden: De ogen zijn als inde Kreeften onbeweeghlijk en swart, niet bol-ront, maar langer als breet, tussen beide staan twee niet heel langhe sprieten, te weten een vingher van het overige lijf, te weten de borst, is breet, plat, en gelijk, den aars is met negen sneden t'saamgehegt, welke gelijk de platē van een yser wapen, malkander uitterlijk ontfangen; de pootjes zijn vier, te weten de voorste en milddelste, van een asgrauwe verw, maar de agterstedie heel langh zijn, en op welke hy als op slagpennen steunende, en sich bewegende, voortspringt, zijn verscheiden geverwt: de lieschen zijn met swarte plekken getekent, maar de dybenen met groen en wit gesprenkelt: de schenkels en pootjes zijn als een saag getant, en ligtroot. Sijn vier vleugels worden van sijn middel over het uitterste vanden aars in lengte uitgestrekt: van dese zijn de twee bovenste met een donkere verw gevlekt: de benedenste blinken uitten donker als silver, en wanneer het dier van vliegen aflaat, zijn sy geensins enkel, maar met thien ploijen t'saam-ghevouwen, ghelijk men de hant-doeken, en de papiere lanternen met veel ploijen op malkander leggende, toevouwt, welke als hy inde vlugt uitbreit, schijnt hy wel dry vingers breet.

De twede plaat heeft twaalf gedaanten van Springhanen. De eerste, uit het geslagt der grote, heeft een rugh geel geverwt, en met kleine swarte stippelen oft druppen gesprenkelt: het dekſel van de vleugels is groenagtig, en is van de selve verw en grootte: het hooft, de borst en buik, als ook de voeten, zijn met groen en geel vermengt; den aars eindigt in een krommen angel, geel geverwt: met het hooft is hy een parl gelijk: hy heeft sprieten van wonderlijke lengte en dunnigheit, maar blinkent root.

2. Dese ghelijkt met het hooft en sprieten de slek, oft huis-drager: hy schijnt geen hooft te hebben, ten waar de ogen dat ontdekten; de sprieten zijn dik, en ook de dybeenen van de achterste schenkels: hy heeft vleugels langer als sijn lijf, overal is hy eenverwig, en uitten asgrauw geelachtigh.

3. Is een Springhaan uit het geslagt van de gemene, eenverwig groen, behalven de sprieten die geel zijn.

De vierde dryverwig, kan een Springhaan genoemt werden, en wort gemeenlijk Frater, dat is Monnik genoemt, niet om de verscheidentheidt van verw, maar om dat hy een kap heeft: het hooft en den hals is gekapt: de borst en dybeenen van de achterste schenkels zijn groen, maar de onder-schenkels van de selve

zijn

zijn bloet-root,het overige is aſchgrauw, de ſprieten zijn klein, en recht-op-ſtaande.

De vijfde uit het geſlagt van de geangelde, oft ſtart hebbende, is overal eenverwig groen. De ſeſte uitten ſwarte aſgrauw,en overal eenverwigh.

De ſevende ſonder vleugels,kan Kever genoemt werden, en ik meen dat hy een vrught is van die grootte, welke inde eerſte plaat geſien werd; want hy is ook gebult, en brenght de voorſte voeten uitte borſt an 't begin van de bult voort, en is geheel groen.

De achtſte ſchijnt die te zijn, welkers beſchrijvingh wy boven gegeven hebben, uit de beſchrijver van de natuur der dinghen; want hy heeft een angel voor een ſtart, ghelijk hy ſeit, en is geheel groen, en 't hooft een Paartshooft gelijk: De ſodanige gelijk ik hoor, noemen de Hollanders Korenmeſen; de ſodanighe meen ik de wettige Springhanen te zijn, deſen ſoud ik mette Cyperſe vertonen, welken ſy Bruchus oft Kever noemen, 't welk ik niet toeſtem.

De negende migh uit het geſlaght van de Attelabus geſeit werden, om de kortheid der vleugels; deſe met haar buik vergeleken, welk heel dik is, konnen onnut genoemt werden, wijl ſy onmagtigh zijn, die van de aarde op te heffen; Hy heeft ook een groene kap, over 't gheheele lijf is hy uitten groene, witte, geele en ſwart onderſcheiden.

De thiende met een groote groene merkelijke angel opwaarts gebogen, verſien, is uit het gemeen geſlaght, maar ſeer in verw verſcheiden: Over den geheelen buik en rugh is hy rood en blauw, met een groene bek, het voorhooft, de kap, de ſprieten die langh, en dun zijn, zijn geel, met groene achter-voeten; hy is ſonder vleugels, het is noch een Bruchus oft onvolmaakte Springhaan.

De elfde en laatſte Springhaan oft Attacus is aſchgrauw, met een yſergrauwe ſtreep, op den hooft top, en rugh; de buiten-vleugels zijn ſwart en aſgrauw, mette achterſte poten binnen an de dybenen,en onder-ſchenkels uitten blauwe roodagtig, met ſwarte plekken in de rode verw,en onder de knie onderſcheiden.

De derde plaat heeft derthien Springhanen. De eerſt is noch een Bruchus,van dat geſlaght van Springhanen dat wy als het grootſte gheſtelt hebben; want hy heeft ſcharen an de voorſte voeten, de geſtalte van 't lijf, is als de plaat vertoont, overal eenverwigh, uitten aſgrauwe geel.

De tweede is een Springhaan uit het ghe ſlaght der kleine, 't zy oft de Attacus, oft de Attabalus, met een hooft, rug, borſt, vleugels en voeten uit den groene geelachtigh,met een roden buik met ſwarte ringen verdeelt.

De derde Bruchus is uitten groen en ſwarte verſcheiden, en heeft het achterſte van den aars in tween verdeelt.

De vierde Bruchus de kleinſte van allen, is gheheel groen, uitgenomen de pootjes die geel zijn

De vijfde is een afbeeldſel van een Kappel, die wy boven onder de Kappellen gheſtelt hebben.

De ſeſte is een Bruchus dun van lijf, en geheel groen.

De ſevende uit de grootſte gemeene, heeft een ſeer langen angel is gheheel groen, maar over den rugh, en ringhen van den buik purperachtigh.

De achtſte uit het ſelve geſlagt,maar kleinder is ſonder vleugels, noch een Bruchus, boven an den buik geel, an de borſt wit, en het overige groen.

De negende Bruchus is van onghemene vorm met een buik byna bolront, bertswijs t'ſaam-gevouwen en gheheel uitten aſgrauw geelachtigh.

De thiende de Attacus oft Attelabus, is ſonder twijfel de grootſte Springhaan van allen, met een hooft, voeten, en rug die geel is, en het dekſel van de vleugels naar het yſergrauw hellende.

De elfde geheel aſgrauw, is uit de groote.

De twaalfde Bruchus is geheel groen.

De derthienſte is uitten groene, witte en ſwart verſcheiden.

De veerthiende is groen, geel en ſwart vermenght

De eerſte inde vierde plaat is de kleinſte van allen, en helt gheheel uitten geele naar 't yſergrauw.

De tweede,en derde Bruchus van ongemene vorm, heeft *F. Gregorius Regtenus* Kapucijn, beſigh zijnde met onghemene Heeſters op te ſoeken, in de velden van onſe heuvelen ghevonden en tot my ghebraght, om die de leergierighe en nauwkeurighe Leſers gemeen te maken. Als hy ruſt ſit hy gelijk het eerſte afbeeldſel uitdrukt, maar hy gaat voort gelijk in 't tweede vertoont werdt: Met het hooft gelijkt hy een Hert, oft gekuyft Paard. Onder de leden van de achtervoeten heeft hy bolronde knobbelen, over 't gheheele lijf is hy met een donkere, geele, en witte verw onderſcheiden: Het is een onghemeen ghekerft dier, en by andere noyt gheſien oft anghemerkt

De vierde afgeſette Springhaan is een onvolmaakte Bruchus, geheel donkerverwigh, met een klein lijf.

De dry, die affſcheidelijk gedrukt zijn, mits haar de voorgaande plaaten niet vatten konden, zijn van de kleinſte: De eerſte is op de vleugels 't gheheele lijf, en voorſte voeten aſgrauw, op den rug groen,en an de achtervoeten rood. De ander is boven groen, het overighe aſchgrauw.

De leſte is geheel purperverwig.

B E-

Tab. I

Apes *Bienen* *immen*

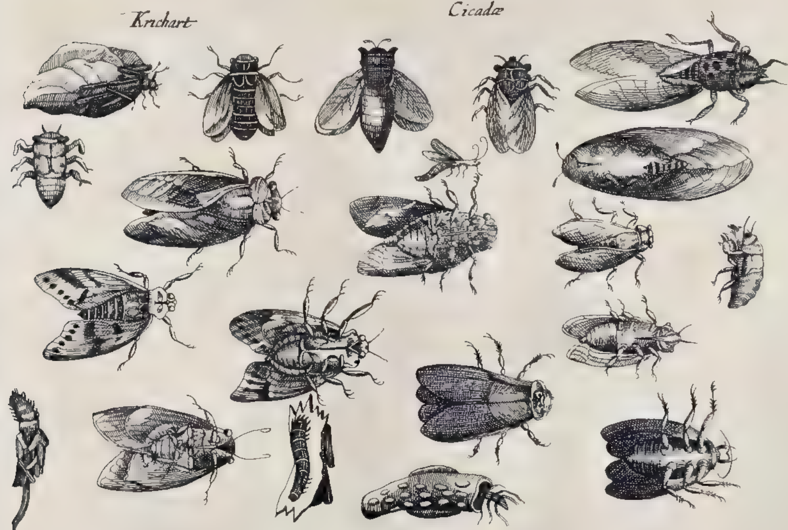
Fuci *Bomby* *Humeln*

Vespæ *Wesper* *et* *Crabrones* *Hornausen*

Krichart *Cicadæ*

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER GEKERFDE DIEREN.

HET I. BOEK.

Van de Land-gekerfde dieren die vleugels en voeten hebben.

I. OPSCHRIFT.

Van de gekerfde met ontdekte vleugels.

I. HOOFT-STUK.

Van de gekerfde met vier ontdekte vleugels.

I. LID.

Van de gekerfde met vier vliesachtige ontdekte vleugels.

I. STIP.

Van de Byen.

WY hebben in de Voorreden de gekerfde dieren verdeelt: Nu sullen wy volghens die voorgetonde reeks van deselve handelen, en eerst van de gekerfde met vier vliesachtighe ontdekte vleugels spreeken; van welke sommige wasch maken, gelijk de Bye, de Hommel, de Wesp, de Dief, de Horsel: Andere maken geen wasch, gelijk de Cicada oft Krekel, de Orsodacna, de Parl, en de wilde Wandluis.

Orde. Plin: H: N: l. 11. cap. 5. Wy beginnen van de Byen, die onder alle gekerfde de voornaamste, met recht wonderlijk, en alleen uit dat gheslaght om den mensch gheboren zijn. Sy vergaderen den Honigh, een soet en seer ghesond sap. Sy maken honigraat, en wasch. Dese lijden tot gebruik van't leven: Sy doen haar werk, hebben haar gemeente, haar bysondere raadslagen en Oversten: maar dat het wonderlijkste is, haar wijsen van leven. Daar-en-boven wijlse niet van een tam, nocht van een wilt geslaght zijn: so is nochtans de natuur der dingen so groot, datse by na uitte schaduw van het kleinste dier iets onvergelijkelijks heeft voortgebragt. Wat senuwen wat kragten sullen wy met so groten werkelijkheid, en snedigheid vergelijken? oft wat Mannen met so groten reden. Sy zijn voorwaar daar in te heerlijker, om datse niet kennen als dat gemeen is. *Virgilius* heeft haar een gedeelte van een godlijk verstand en geest toegevoegt. Van haar hebben geschreven, behalven *Aristomachus Solensis*, die acht-en-vijftigh jaren lang niet anders gedaan heeft: En *Philescus Thasius*, die om dat hy inde woeste plaatsen de Byen fokte, *Agrius* toe-ghenaamt is. *Hyginus* en die heel neerstighlijk. *Virgilius* heel cierlijk, en *Celsus* treflijk: op dat ik van *Menus*, onder de Samniten ghebooren, swijghe. *Aristodemus* welken *Augustinus* ghedenkt, meen ik dat de selve is met *Aristomachus* van *Plinius*. Virgil: Georg. l. Plin: H: N: l. 11. c. 9.

Naam. Dese ghekerfde worden by de Latynen Apis, en Apes ghenoemt: 't zy oft om datse schijnen sonder voeten geboren te werden, oft om dat haar hopen mette voeten t'samenhangen, en met malkander als an een klit vasthouden. By de Grieken Melissa en Melitta genoemt, oft van Meli, dat is van den Honig, welkers Werk-meester hy is; oft van de maaght *Melissa*, welke als sy de Honigraten vol Honigh in Peloponnesus gevonden hadde, alle jonge maaghden totte proef node: oft van Melete, dat is overdenkingh, en oeffeningh, om dat hy altijd in 't werk is. By *Hesiodus* word Melia Parameja, en Anthrene gelesen: maar van desen maken *Suidas*, *Aristoteles* en andere liever den Horsel. By *Rulandus* word Apus Chadoon geseit, by *Hesychius* Phorios. *Stephanus* schrijft ook datse Simblidæ ghenoemt werden, waar van komt Sijmblodo, dat is ik set Byen in de korf: Daar komen veel bynamen voor, want sy worden ook van't versieren Plasteis, van't verwoesten der bloemen Anthedones, van de verw Xanthai, van haar geboort-plaats Bugeneis; van haar stompe angels Simai, van haar gehommel Bombulai en Bombuloi, van haar gemene plaats Aeridones, van andere Egemones, Ergophoroi, en Plastides, om datse mette Son opstaan, en rusten, Solisequæ oft Sonvolgers. *Theocritus* heeftse van de ruigheid van 't lijf Lagias genoemt. *Ausonius* en andere Cecropias, om dat men meent datse in 't land van Athenen eerst ghesien zijn: *Virgilius* en *Martialis* noemen haar van den Bergh Hybla in Sicilien Hybleas. *Callimacchus*, om datse alle toppen van de bloemen door-vlieghen Panacrides. *Varro* om datse Ruland: in Synonim.

honigh

honingh maken, Moeder van den honigh. *Aristoteles* heeft geschreven datse meerder als de Horsels en Wespen eenverwigh zijn: *Cardanus* meent datse in 't gemeen swart zijn; dat haar dunne selfstandigheid lichtlijk gekookt werd, en de gekookte vogtigheid als swart werd. Sy hebben, gelijk alle vliegende gekerfde vier droge doorschijnende vleugels an de schouders vast-gehecht, en van welke de achterste korter zijn om de vlught niet te verhinderen: Een lange tongh die sy buiten den mond dragen: een angel in den buik, tanden en ogen hoornachtig, en inwaarts verborgen, een maagh uit een vliesch, dat het dunste van allen is, t'saamgeset, waar in sy de vergaderden honing niet alleen behouden, maar ook kooken en suiveren; *Plinius* noemtse Utriculus, an de onderste pootjes ontstaan gelijk als twee klauwtjes, mette welke sy in onweder een steentje opvatten om haar lijf in gewigt te houden, om van 't gewelt der winden niet verrukt te werden: Haar uitworpsel is rood, 't welk de Grieken Ethmian noemen; van den angel des Konings is geen eenstemmingh. *Laat nu imand gelijk als onwaardig, seid* Plinius *ondersoeken of 'er geen* Hercules *geweest is, en wat het graf van* Bacchus *is, en waar andere dingen door den ouderdom bedolven te vinden zijn, en z. Sie daar in een klein dingh dat an onse woningen vast-gehecht, en overvloedigh is, is geen over-een-stemmingh onder de schryvers: Of de Koningh der Byen alleen geen angel heeft, en alleenlijk met groot-moghentheid ghewapent is: Of dat hem de natuur die wel ghegheven, maar 't ghebruik ghewei̇gert heeft?* *Aristoteles* seidt dat hyse heeft, maar niet ghebruikt. *Ælianus* twijfelt, maar *Columella* die meest uit ondervindingh ghegeschreven heeft, seidt dat hy sonder angel is, *ten waar yemand*, seit hy, *mogelijk yets als een dik hayr dat hy in den buik heeft een angel noemde.* Het zy soo het zy, men meent datse terstond sterven als sy, die hem ghebruiken daar mede steken: Andere niet, ten zy soo diep inghesteken zijnde, datter iet van 't inghewand volght, maar datse daar na Hommels zijn en als gelubde geen Honigh maken, en te ghelijk aflaten voordeeligh, en nadeeligh te zijn. Sommighe schryven dat'er geen in nieuw Spanjen ghevonden werden; ook geen in Schotland *Solinus*, andere in Yrland, maar valschlijk. Van dit hebben wy 't getuigenis van *Polydorus Virgilius*: In Schotland hebben wy haar self ghesien, en inden thuin van onsen weerd te Adrianopolis hebben wy haar dikmaal met groot vermaak gehandelt. In Africa sult ghy haar weinigh vinden, sonder twijfel om de al te groote hitte, die de bloemen verteert, en de Revieren verdrooght. *Ælianus* schrijft datse in Mycon niet voortkomen, en daar gebraght zijnde sterven. Sy sijn overvloediger in Italien omtrent Padua in 't land van Nola, in Arcadie, Thracie, Corsica, Sicilie, Attica, Iucatana, en Goa het Dorp Hostilia, leit an de Po. De Inwoonders aldaar, als haar voedsel ontbreekt, setten de korven in schuiten, en voeren de selve by nacht vijf-duisend treden teghen de Revier op; en de Byen met den dach uitvliegende, en haar gevoed hebbende keeren dagelijks weder tot haar korven, en veranderen haar plaats, tot dat uit het sakken van de schuiten verstaan word dat de korven vol zijn en haar ghewight hebben, en wederom gevoert zijnde neemt men den Honigh daar uit. Datse in 't land van Nola overvloedigh zijn wijst de ghematigheid en goedaartigheid van de plaats an; Daar is een groote kraght van Wijn, nerghens beter Oly. Allerley gheslaght van Appelen sonder weerga: 's Somers koele wind, en 's Winters warme Son. *Aristeus Arcas* heeft aldereerst in Arcadia 't ghebruik van Honigh ghevonden; In Peloponnesus de Maaght *Melissa*. *Atheneus* seidt dat de Inwoonders van Corsica langh leven om datse gheduerigh Honigh eeten. *Ovidius* houdse om de overvloet van den Ypenboom voor vergiftigh. In Sicilie houden sy haar op den bergh Hyble, die rijk van Wilghebomen en Thym overvloeit. *Ovidius* heeft haar vergelijkingh uitghedruikt. In Attica op den bergh Hymettus, die ook Cecropius ghenoemt werd, houden sy haar om 't voedsel, 't welk alleen voor de Halyzones wijkt. Hier van seidt men Honigh van Hymet, en Hyble; Maar haar grootste overvloet is in de Noordse landen. In Podolie, en Littauw schrijft *Olaus*, dat de gaten van de droghe landen vol honingh steken, in welke groote berghen gevallen, en versmoort zijn. Wy hebben ook by de schryvers dat in Moscovie de ledighe pijnbomen mette selve vol zijn: De ghelschiedenis sult ghy in de beschryvingh van den Beer hebben. De overvloet van weiden maakt lichtlijk die menighte, als mede de soete reuk, de overvloet van bloemen, en de anghename smaak. Dit is ook by ondervindingh ghesien dat in de hoghe plaatsen die an de Zee legghen, om de ghewoonlijke uitdompinghen van de Zee, de bloemen so overvloedigh voortkomen, dat de dwalenden Bye swermen, die an de schorsen sitten, in de byghesette korven lichtlijk ghevangen worden, als maar de korven met sout oft pekel bestreken zijn. So groot is haar begeerte tot voortteelingh, welken sy weten dat door de kraght van 't sout geweldigh angeprikkelt werd. Sie na *Colummella* van 't uitkiesen der plaatsen.

Ik soude met *Danæus* en *Dubravius* seggen datse in den beginne ghechapen waren: datse uit de verrottingh van andere lichamen groeyen, is sonder twijfel: datse uit de verrotte Stieren, Ossen, Koeyen en 't Kalf voortkomen is seker: De wijs toont de schryver der aarde. Hier van word in de beschryvingh van *Philonius*, de honig, 't sap van de dochters der stieren ghenoemt. Sy schryven dat uit de herssenen de Koningen, en overste voortkomen

Margin notes: beschrijvingh. — Card. de Rer: Variet. l. 7. c. 28. — Maufett. l. 1. de Insect. c. 1. — Arist: H: A: l. 1. c. 40. — Plin: H: N. l. 11. c. 26. — Arist: H: A: l. 5. c. 21. Ælia: H: A: l. 1. c. 60. Columel. R. R. l. 9. cap. 10. — Plin: H: N: l. 11. c. 17. Arist: H: A: l. 3. c. 12. — Plaats. Polydor: Virgil: l. 1. H: A.: — Leo: Nola: P. bl: 180 — Æl: H: A: l. 5. c. 42. — Plin: H: N: l. 21. c. 12. — Ovid: Trist: l. 5. Rieg: 7. — Martial Epigr: l. 6 — Olaus Magn: l. 22. c. 29 — Columel. de R: R: l. 9. c. 5. Teelingh

men, de gemeene uit het vleesch; die komen ook uit het rugge-mergh voort; maar die 't brein heeft uitgebraght, gaan in schoonheid, grootte, sterkte, en voorsightigheid d'andere te boven. Het teken van haar eerste hervormingh is datse klein en wit van gedaante, onbeweeghlijk en onvolmaakt op 't doode lichaam sitten: Daar na worden sy allenghskens groter, en de vleugels volwassen zijnde, en haar eigen verw bekomen hebbende vliegen sy om de Koningh, en ghebruiken korte en trillende beweginghen om de swakheid van haar vliesen, en onghewoonheid van de vlught. Hoe dat sy jonghen voort-teelen, is onder de gheleerde een scherpsinnige vraag: Haar versamelingh is noit ghesien, andere ontkennen datse versamelen, en voortteelen; Sommige seggen datse 't zaat op de bloemen gelaten naar de korven brenghen, en aldaar met saghte broeyingh volmaken. *Plinius* meent dattet van de bloem van de Cerinthus vergadert werd, *Aristoteles* van de Calander, *Atheneus* van de Rietbloemen, sommige van den Olijfboom, en dattet metten bek in de korven gedraghen werd: dat daarom in de vrughtbare jaren van die bloemen meer swermen voortkomen, en in magere jaren de selve ook minder ghesien werden; Andere seggen datse uitten Honig, oft sijn beste gedeelte voortkomen. *Taxites* meent datse mette mond versamelen, en maakt de Mannetjes tot ghemeene, en de Wijfjes tot Koningen. Dat dese op gesette tijd, de Wormtjes met hopen, ghelijk de vlieghen uitkippen, maar dat de Hommels, oft onvrughtbare, ghelijk de slangen broeyen, en een tijd langh de Wormtjes met broeyen stoven; dat hierom de Wormen Schadones genoemt, de suiverste honig eten, tot datse in jonge Byen veranderen: Datse gelijk als in tonnetjes besloten in de huisjes blijven, niet eten nocht drek uitwerpen; Datse ten lesten de schorssen gebroken zijnde, Byen werden, en de vleugels nauwlijk volmaakt zijnde, haar tot het werk begeven. *Aristoteles* meent datse nocht van ghehaalt zaat, nocht door versamelingh geteelt werden; nocht dat de Byen Mannetjes, nocht de onvrughtbare Hommels Wijfjes zijn. Dat de oversten haar selfs teelen, en het ander gheslaght der Byen: dat van de Byen de Hommels voortkomen, en dese niet voortbrenghen. Hierom wordt'er een even-bedeelingh, en onderscheid bewaart. De oversten zijn in grootte de Hommel ghelijk, in angel de Byen, en so over en weder. Het is niet wonder dat van soo weinigh Koninghen soo veel andere voortkomen: Want ook de Leeuwen als sy eerst vijf jongen geteelt hebben, teelen daar na weiniger, dan een, en ten laatsten geen. Eerst word de menighte van de Koninghen geteelt, daar na teelen sy haar selfs, en de vrught van die is kleinder, en van haar grooter. *Plinius* spreekt van die aldus: *Vele menen datse behoren gemaakt te werden uit t'saamgesette bloemen, en dat nuttelijk, (lees uit* Aristoteles, *gemaakt werden uit de bygebrachte bloemen van de Cerinthus, en andere van de Wilghen, andere van den Olijfboom.) Andere door de versamelingh van een: In yder Swerm word een Koningh ghenoemt, dese alleen is een Mannetje van voorname grootte, op dat hy niet lightlijk beswijke: Daarom brenght hy sonder die geen vrught voort; en de andere Byen volghen hem als de Wijfjes het Mannetje, niet als een Koningh, welk ghevoelen de voortkomingh van de onvrugtbare anwijst, goed te zijn: Want wat reden isser dat een selve teelingh sommighe volmaakt, andere onvolmaakt soude voort-teelen?*

Plin: H: A: l. 11. c. 16.

Arist: H: A: l. 5. cap. 21.

Kard: de Subtil: l. 9. Mouffelt Theatr: Insect: l. 1. cap. 3.

Arist. de Generat: Animal: l. 3. c. 10.

Plin: H: N: l. 11. cap. 16.

Van de broeyingh spreekt *Plinius*, uit *Aristoteles* aldus: Het is seker datse op de wijs van de hinnen te broey sitten; het geen uitgekipt word, schijnt eerst een wit Wormtje over dwars leggende, en soo anhangende, dat het schijnt voedsel te nemen (lees, en word daar na so gevoed, dat het schijnt an te hangen.) De Koningh is terstond geverwt als Honing, als uitte uitgekosen bloem van alle de menighte ghemaakt zijnde, en hy is geen Wormtje, maar terstond ghevleugelt; De overighe hoop als sy haar vorm bekomen hebben, worden sy Nymphen oft jonghe bruids ghenoemt, ghelijk de Fuci oft Hommels, de Sirenen, en Cephenes. Indien men haar 't hooft aftrekt eer sy vleugels hebben, zijn sy an de Moeders voor een anghenaam voedsel, daar na storten sy haar spijse in, en sitten te broey met een groot gehommel, tot vermeerderingh, somen meent, van warmte, welke totte uitkippingh van de vrught heel noodigh is, tot dat de vliesen gebroken zijnde die yeder omringht hebben, het geheele rot, gelijk als uit eyren voortkomt, 't welk te Rome op de wooningh van seker Raadsheer gesien is in korven, die doorschijnende en van hoorn als de Lanteernen gemaakt waren. De vrught word binnen den XLV. dach volmaakt. In sommighe raten worter een ghemaakt die Clerus oft liever Scleros, dat is harde, ghenoemt werd; (het is een Wormtje dat op den bodem van de korf voortkomt) als sy daar uit, door siekte, oft achteloosheid, oft een natuurlijke onvrugtbaarheid geen vrught voortgebraght hebben. Dit is de misgheboorte der Byen: De korf word geheel met zand begraven, en de raat verrot. *Aristoteles* doet'er by, dat de Koningen onder an de raat hangende voortkomen met haar ses oft seven bysonder: De Hommels oft onvrugtbare ook bysonder, indien'er geen Koningh gebreekt, maar indien hy doot is, datse in de holletjes van de Byen voortkomen, en de overige in de onderste hollen van de raten. De Wormen der Byen, worden wijl sy noch versch zijn, gevoed, en werpen drek uit; tot datse de gestalte gekregen hebben, onder welke sy nieuwe Bruids genoemt werden. Alsdan angeraakt zijnde, houden sy haar stil, en laten haar geensins bewegen, tot datse haar bestemde ghedaante bekomen hebben. Sy brenghen minder vrught voort in 't laatste der Lente, en alsser dikke vuile

Arist: H: A: l. 5. cap. 21.

Arist: H: A. l. 6. cap. 40.

Arist: H: A: l. 5. cap. 19.

mist, oft roest valt. De Schadones zijn alderbest, alsser Honigh gemaakt werd. *Scaliger* meent datse eenigh teelsaat in de holletjes laten, uit welk de jonghe Bytjes voortkomen; Dat uit den dauw op de bladeren Wormtjes groeyen; datter Kinkvorschen regenen: dat veel lichter die dauw door de teellige warmte van de oude gestooft, in de Schadones kan veranderen. Hy seit ook bevonden te hebben, dat de Cicindula, oft vuurvliegh, met haar Mannetje versamelt was, dat op den middagh quam te sterven. Datter tegen den avond van 't Wijfje eyren geleit waren, die in vier-en-twintigh uuren levend wierden; datter ook een grootte vlieg gesien is, welk in een holle hand een weinig tijd ghestooft zijnde veel witte Wormtjes voortbragt, die haar yder bysonder beweegden: Waarom souden dan de Byen in weinig uuren niet konnen versamelen, en daar na terstond baren. Ten lesten schrijft *Vossius* uit het gevoelen der Hollandse Bye-voeders, van de voortteeling der Byen aldus: De Koning der Byen schiet in yder holletje sijn saat uit, dat is een wit blaasje, waar uit een wormtje van de selve verw, en 't saat van de Mankop bol ghelijk voortkomt: Om dat blaasje word van de Byen, en slymerige vogtigheid, uit den dauw, die ook wit is, geleit, en dit wit komt mettet wit van een ey, en 't Koninglijk saat metten doijer over een. Het blaasje met dese slymerige dauw omset zijnde, set sich de Bye, gelijk een Hin, daar op te broeyen, en stooft dat met haar warmte: Alsoo swelt dat blaasje meer en meer op, tot datter soodanigen Wormtje voortkomt, als wy in de vette Kasen sien. Doch somtijds langsamer, nochtans by schoon weder komt de Bye op den 10 oft 12. dach, als dat vliesje van de Worm doorboort is, volmaakt uit, te weten met thien poten, vier vleugels, maar wat bleekaghtigh, en daar na de volwassener ghelijk. Tot hier toe *Vossius*.

Scaliger: Exercit. 191. 2.

Vossius de Idololat: l. 4. c. 66. p: 15. 11.

Voedsel. Van haar voedsel, van 't welk wy naar de Wet van ons beleed, hadden behoren voor de teelingh te handelen, segh ik datse niets jagen, maar an den Winter gedenkende, arbeiden sy Somers, en 't geen sy overgaderen leggen sy wegh. So eten sy dan Honig, maar so haar die te veel ontrokken werd, Wasch, de Cerinthus, Erytaches, en Sandaraca. De slimste van dese ghelijkt in soetheidt den Honigh: Als alle dese ontbreken, legghen de Bye-voeders voor de gaten Vygen, Suiker, Rasynen, gestampte Hommels, en de hoofden van de Schadones, oft Wol in soete Wijn oft ander nat ghedoopt. *Plinius* belast haar rauw en varsch vlees voor te leggen; ook vermaken sy haar met welriekende bloemen, en met die van de Appelboom, Cytisus, Amandelboom, Tamariscus, Casia. Ziziphus, Peerboom, Persikboom, Terpertynboom, de Lentiscus, Cederboom, Lindeboom, den Ilex, en Rhamnus, ook die van de kruiden, de witte en rode Thijm, de Klokjes, de Myrten, Kuisboom, Brem, Bonen, Serpillum, Violen, Myrrhis, Rosmaryn, de Coniza Serinthea, Meliloten, Narcissen, Assodillen, Consilie de Grein, Veil, Slangwortel, Orego, Saturey, wilde Violen, Majolyn, Hyacinth, Ireas, Saffraan, Rosen, Lely, Artichokken, Mostert, Spondylium, en Hanevoet, en z: Van alle welke *Columella* onderscheidentlijk handelt, dien ghy kond nasien. Het is seker datse drinken, en smaak in suiver Bron, oft Revier-water hebben, daar men hout en steentjes in moet werpen, daar sy gemakkelijk op sitten, en haar op wasschen konnen; Hier van ontbloot zijnde, laven sy haar dorst met andere vogtigheid, en brengen daar van iets tot haar Koning, en de andere arbeiders.

Arist: H: A: l. 5. c. 40. l: 4. c. 9

Columel. de R: R: l. 9. c. 4. Arist: H: A: l. 9. cap. 40. Varro. d R: R:

Ouderom. Haar leven word tot ses, seven, en ten hoogsten tot thien jaren uitgerekt: oft gelijk *Plinius* seit; Haar leven is heel lang, naar dat het gheval haar voorspoedigh, oft ongelukkiglijk voortkomt, en in 't gemeen seven jaren. Daar word verhaalt dat haar korven noit thien jaren duren: Daar zijn sommige die menen, dat de doode, indien sy onder dak bewaart werden, en in de Lente-Son verwarmt, en een geheelen dach mette asch van een Vygboom ghestooft werden, weder levend werden, en in 't geheel verloren zijnde, weder herstelt werden mette Ossen-magen wanneerse versch onder de mest begraven werden. *Virgilius* meent dat het lichaam van een dode jonge Koe, en dat van de Paarden, Wespen, en Horssels, gelijk dat van een Esel Paards-vliegen door 't veranderen van de natuur, die het een uit het ander doet groeyen, haar voortbrengt. *Cardanus* heeft geschreven dat de sterke tot haar twaalf jaren komen.

Arist: H: A: l. 5. cap. 22. Plin: Hist. N: l. 11. cap. 20.

Cardan: de Varietat: Rer: l. 7. cap. 22.

Vlught. Als sy vliegen sullen, verheffen en trekken sy sich in: Sy vliegen niet recht, om datse geen start hebben, en daarom zijnse ook in 't vliegen niet langdurig, nocht houden haar langh in de lucht, maar de schegevleugelde zijn de beste, en om datse kleine vleugels hebben, konnen sy niet recht, nocht langh vliegen.

Stem. Sy hebben geen stem, maar maken een geluit, 't welk de Grieken Bombein, de Latynen Bombilare, en Bombissare, en wy Hommelen noemen. Imand heeft het singen ghenoemt, maar belacchelijk; enige beuselen datse in de nacht, in welke Jesus geboren is, groter geluit maken. Datse scherp van reuk zijn, kont gy daar uit oordelen, datse den Honig van verre ruiken. Men heeft gesien dat sommige in de kruid-verkopers winkels, en daar men Honigh verkocht invlogen, en geladen weder keerden. *Klutius* verhaalt datse door een hoge schoorsteen daar men Honig kookte van boven inquamen, en niet anders om de ketel, als de motten om de kaars vlogen, en veel daar in vallende, versopen. Van haar werktuigh behoeven wy niet bekommert te zijn, dat is het middelrif, en d'inghebooren warmte waar door sy beweeght werden.

Reuk. Arist: H: A: l. 4. c. 8.

Vossi: de Idol. l. 4. c. 71.

Arist: de Partib. Animal l. 2. cap. 16.

'Tgehoor. *Aquinas* heeft gemeent datse geen gehoor hadde, en datse door groot geluit, om de grote beweeging die een dier kan ombrengen, en het hout doorkloven, verschrikt en verjaaght werden.

Plin: H: A: l. 11. cap. 20.

werden. Maar ſy vermaken haar met het geluit van een koperbekken, en worden met een gemurmel totten arbeid opghewekt, en gelijk hier na ſal geſeit werden, met een geluit tot ruſt gebragt. Datſe geheugenis hebben, ſtaat by *Rhodiginus*. Haar geſigt, wijl de ogen hart zijn, is ſwak. Daarom wordenſe lichtlijk van de Hoppe en Swaluw gevanghen.

Ariſt: H: A:l.9. cap. 40. Ariſt: H: A:l.4. cap. 10.

Afkeer. Plin: H: N: l.11. c. 18. Theophr: C. P. l. 6. cap. 4.

Sy haten vuile ſtank, en vlugten ver van de ſelve, gelijk ook van beſmette dingen. Derhalven vallen ſy op die welriekende ſalven, en zijn ſelf het ongelijk van veel dieren onderhavigh. Haar bevechten ook die van haar natuur vervallen zijn, gelijk de Weſpen, en Horſſels, en die uit het gheſlaght der muggen Muliones genoemt werden, en by *Ariſtoteles* Empides, die de gelade muil-eſels in de Somer quellen: Haar verwoeſten de Swaluwen en andere Vogels, en als ſy an de water-kant komen, ook de Kinkvorſchen, dat haar grootſte werk is, als ſy haar vrught teelen. En niet alleenlijk deſe die de poelen en wateren beſitten, maar ook de Padden, welke voor de gaten kruipende, haar opblaſen: daar ſy na toe vlieghen, en alſo terſtont weg-geroofd werden; (andere leſen, opgeblaſen werden, en roven de toevliegende terſtont wegh) ook werden de Kinkvorſchen geſeit het ſteeken van de Byen niet te voelen. De ſchapen zijn ook haar vyanden, wijl ſy haar beſwaarlijk, uit de wol konnen ontwarren. Indien yemand omtrent haar Kreeften kookt, ſterven ſy van den reuk. Sy vreeſen ook voor de Spinnekoppen, Hagediſſen, Krokodillen, Hoppe, Nachtuil, en andere verwoeſters van haar korven: ook voor de weergalm, blixem, donder, en allerley geruis.

Ariſt: H: A: l. 5. c. 19.

Ælian: H: A: l.8. c. 6. & l. 1. cap. 51.

Siekten.

Hier toe behoren ook de ſiekten, te weeten te grote vervullingh oft gebrek, droogte, vogt, koude, en hitte boven natuur. De vervulling brengt de al te grote ſatheid by, wanneer de korven niet ghelubt werden, en dan zijnſe ſchorft, rappigh, en met kropſweeren gequelt. Het gebrek komt uit ſchaarſheid van ſpijs, en die verwekt haar, buikloop, teering, en bedorven eetens-luſt: In die bedorven luſt zijn ſy ſo korſel datſe licht weghvliegen, indien ſy niet met klinken en bellen, oft den rook van anghename dinghen weerhouden werden. Den buikloop krijgen ſy uit de bloemen van Wolfs-melk, Nieskruit, Vlier en Hadijk. Als ſy van de teering gevat zijn, wordenſe doorſchijnig. Van haar genees-middelen, en 't geen hier toe behoort, ſie dat by de Schrijvers. Hier van ſpreekt *Plinius* aldus. Daar zijn ook ſiekten van haar werk, als ſy de raten niet vervullen, dat noemt men Scleron oft droogte, ook ſchadelijke teeling, wanneer ſy geen vrught volteelen. De weergalm, die de vreeſachtige, met ſijn weer-klank ſtoot, is haar vyand; als mede de miſt, en voornamentlijk de Spinnekop, want als die haar met ſijn net kan beſetten, doot hy de heele korf. De vuile mot die om de kaars vlieght, is haar op veelerley wijſen ſoo ſchadelijk als de peſt: want hy eet het waſch op, en laat ſijn drek in plaats, daar de Miter uit groeit. Daar worden ook Miters in 't hout voortgebraght, die het was opeeten. Ook is haar de groote begeerte van voedſel, door de groote overvloet der bloemen ſchadelijk, voornamentlijk in de lente, waar van ſy den buik-loop krijgen. Door den Oly worden niet alleenlijk de Byen, maar alle gekerfde dieren om 't leven ghebragt. Sy zijn anders heel ſpaarſaam, en die te vratig en quiſtig zijn, ſtoten ſy niet anders, als de leuije en trage uit. Ook is haar de eigen honig ſchadelijk, want op den rug daar mede beſtreeken zijnde, ſterven ſy. So veel vyanden, ſo veel ongeval, (en wat gedeelte is noch maar van dien verhaalt?) is dat weldadig dier onderhavig.

Plin: H: A: l. 11. c. 19.

Verſtant.

De wijs van haar regeeringh en werk betoont haar ſonderling verſtant, daar ghy een voorſightigheid, trouwe, gehoorſaamheid, kloekmoedigheid, en een voorbeeldt van naukeurighe Burgher-heerſchingh in kond ſpeuren. *Plinius* ſpreekt treflijk van haar. De wijs, ſeit hy, van haar werk is deſe: By dag hebben ſy haar wacht an de Poorten als in een velt-leeger: 's Nachts ruſten ſy totte morgen, tot dat haar een met een dobbel, oft dry dobbel gehommel als met een trompet opwekt; dan vliegen ſy alle uit, indien het ſaght weder zijn ſal: want ſy konnen de wind en ſlagregen voorduiden, en dat gevoelende blijven ſy onder dak. Derhalven in een gematigde locht, (want dat weten ſy ook te voor) als het rot in den arbeid beſigh is, brengen ſommighe de bloemen by met haar pootjes, andere water met de mond, en dragen de druppels an de wolligheid van haar lijf: Die onder haar van bequame ouderdom zijn, begeven haar tot het boven-ghenoemde werk, de oude arbeiden binnen: Die bloemen by-brengen laden haar lieſſchen mette voorſte poten, welke lieſſchen daarom rouw zijn, en metten bek laden ſy haar voor-poten, en alſo volladen zijnde, keeren ſy weder met dien ballaſt. Haar ontfangen dry oft vier andere, die haar ontladen; want binnen zijn de ampten ook verdeelt. Sommige bouwen, andere maken ſchoon, en cieren, andere brengen weder de ſtof by, eenige bereiden ſpijſe uittet 't geen dat'er t'huis gebragt is: want ſy eeten niet in't byſonder, op dat'er geen onghelijkheid in werk, ſpijs, en tijd zy. Sy bouwen haar begonnen werk met het verwulfſel van de korf, en ſtapelen haar werkſtof tot het boven-dak toe, met twee ſcheidpalen omtrent yeder boogh, ſo datſe door de een uitgaan, en door d'ander inkomen. De raten die boven angehecht zijn, hangen ook eenighſins an de zyden t' ſamen. Sy raken de korf niet, wijl ſy nu rond, dan ſchuins zijn, na dat de korf vereiſcht: Somtijds zijnſe van tweederley geſlagt, als twee ſwermen, met over-een-ſtemming van haar onderſaten, verſcheiden wijſen van doen gebruiken.

Plin: H: N: l. 11. c. 10.

bruiken. Haar vallende wasch onderstutten sy met tusschen-komende pylaars van de gront op ghewulft, op dat'er geen toegangh ontbreeke om te herstellen. De eerste dry worden na de ledige plaats toe gebouwt, op dat'er niet voor de dieven gereet sta, om haar daar toe te nodigen. Op 't laatste wordense seer met honigh vervult, en daarom worden de raten van onder uit de korf genomen. Die dragen, kiesen altijd de voorwind. Indien'er onweer opstaat, houden sy haar met een klein steentje in gewight: Eenighe seggen datse dat op de schouders leggen. In tegen-wind vliegen sy langs de aarde, daar de wind van de struiken gebroken werd. De anmerking van haar werk is wonderlijk. De luiheid van de trage teekenen sy an, daar na bestraffen sy die, en brengen haar ter dood. Wonderlijk is haar puntigheid. Sy doen alles an een kant, en daar is geen vuiligheid onder 't werken inde weg: Ja den drek van de binnen-werkende, op een plaats vergadert zijnde, op datse niet te overvloedigh soude worden, doen sy by onstuimigh weder als sy niet arbeiden uitte wegh. Als het avond werd maken sy min oft meer geluit, tot dat'er een rondsom vliegt met het selve gehommel daar mede hyse opgewekt heeft, gelijk of hy haar gebood te rusten: en dat op de wijs van de legers, en dan swijgen sy alle heel schielijk stil.

Plin: H: N: l. 11. c. 7. Arist: H: A: l. 1. cap. 59.

Haar eerste gront noemen de ervaarne Kommosis oft Gommaking, (andere lesen Konesis, oft Koniasis) als sy de korf met het eerste plaksel besmeeren: De tweede Pissoceron, de derde Propolis, 't welk in groot gebruik is tot genees-middelen. Kommosis is de eerste korst, bitter van smaak. Pissoceros komt over die, op de manier van't peken, als wat weeker zijnde: het begin van't wasch, is veeltijds uit een beter gom. Propolis die nu dikker van stof is (dese maken sy uit een drup die sy in de bladeren draghen) met bloemen vermengt, maar noch het rechte was niet, is noch maar tot versterking van de raten, waar door alle toegangen van koude oft ongemak gestopt werden, en die noch swaar van reuk is, dat sommighe haar voor Galbanum ghebruiken. *Dioskorides* meent datse naar den styrax helt. Van haar heersching schrijft de selve aldus.

Plin: H: N: l. 24. c. cap. 8.

Ælian: H: A: l. 5. c. 11. & 13.

De gehoorsaamheid der ondersaten omtrent haar Koning (daar van sullen wy in 't onderscheid spreeken) is wonderlijk. Als hy voortgaat is het heele rot op de been, en omcingelt hem, dekt hem, en lijd niet dat hy gesien werd. Op andere tijden, als 't gemeen in 't werk is gaat hy rondsom, gelijk als om haar an te manen, doch hy self is vry. Omtrent hem zijn eenige schiltwachten, die ghedurigh op sijn grootmogentheid passen. Hy gaat niet uit dan als de swerm verhuisen wil: Dat verstaat men lang te voor, door 't gehommel dat men eenighe daghen binnen hoort tot een teiken van toerustingh, en dat sy een schonen en tijdighen dach verkiesen willen. Indien yemand sijn vleugel quest, die sal de swarm niet ontvlugten. Als sy voortgaan traght yeder na by hem te zijn, en sijn ampt te bewijsen. (dat heeft *Homerus* Botrudon Petastai genoemt) Als hy moede is dragen sy hem op de schouders, noch meer vermoeit zijnde dragen sy hem metten geheelen hoop. Indien'er yemand door vermoeitheit beswijkt, oft by gheval afdwaalt, dien vervolgt hy op den reuk. Alwaar hy sich neerslaat, daar set sich 't geheele leger. Hy ghevanghen zijnde, is al den hoop behouden, verloren zijnde, vliegt het naar andere, want sy konnen sonder Koningh niet zijn; maar als syder meer als een hebben doden sy die, doch met weerwil, en verwoesten liever de huisjes daarse in gheboren worden, indien haar voortkomst op handen is, en dan jagen sy de onvrugtbare ook uit. Als de Koningh door de Pest gestorven is, sit het gemeen van droefheid stil, sy vergaderen geen spijs, nocht vliegen voort, maar vergaderen haar met een droevigh gemurmel omtrent sijn lijf. Derhalven word hy sijn verleide gemeente onttrokken, anders so langh sy hem dood sien, verminderen sy haar droefheid niet. Indien sy dan ook niet te hulp gekomen werden, sterven sy van honger. Hier toe behoort ook haar verschuiling, en puntigheid.

Plin: H: N: l. 11. cap 15.

Sy rusten van 't ondergaan der Sevenstarren totte Lente, en worden 's Winters verborghen. Andere seggen, datse na den opgang noch verschuilen, na dat sich de wijs der landstreek oft het weder toedraaght. Voor 't bloejen van de bonen gaan sy niet totten arbeid uit.

Arist: H: A: l. 8. c. 14. Plin. l. 11. c. 6.

Het is een wonderlijk voorbeeld 't geen *Vossius* uit *Klutius* verhaalt, van puntigheid en liefde. Hy hadde in sijn thuin een Bye ghevonden, die in een pot met honigh verdronken was: Ook noch een ander van den regen so overvallen, dat hy gelijk als doot in 't gras lag. Beide heeft hyse inde hand geleit, door welkers warmte also ghestooft zijnde, sy weder geheel levend wierden. Als sy malkander kenden, begonden sy elkander te kussen, en als vrinden te omhelsen: Maar die was nog de puntigste, welke den regen so verslagen hadde, en begonde den andere die van den honig besmeurt was van lid tot lid te suiveren, daar hy by na een uur langh mede besig was: Doe voegde die gene welke die weldaat ontfangen hadde sijn bek an den andere, en trok tot teken van dankbaarheid wat honig uit sijn borst, welke de ander inslokte, en is also versadigt naar sijn korf vervlogen. Ik salder yets van haar voorduiding by doen.

Klutius de Apib. l. 1. c. 3. Voss. de Idol. l. 4. c. 72.

Hy is geen vrughten schadelijk seit *Plinius*. Sy sitten op geen dode bloemen. Sy arbeiden binnen de ruimte van tsestig treeden, en als metter tijd de bloemen daar omtrent uitgemergelt zijn, senden sy verspieders naar verder plaatsen uit. Als sy 's nachts uit-blijven leggen sy haar op den rug, om haar vleugels voor den dauw te beschermen. De voorduidingen worden van de swermen daar sy neer-

Plinius H: N: l. 11. c. 1. Ælian: H A: l. 5. c. 49.

neer-sitten genomen: Dan makense seit de selve wonderlijke voorduidingen, so bysondere, als gemeene; alsser een swerm inde huisen oft kerken sit, hebben sy dikmaal treffelijke uitkomsten te kennen gegeven. Het sitten in de mont van *Plato* als hy noch een jong kind was, heeft de soetigheid, van sijn anghename welspreekentheid voorseit. Sy saten in't leger van den Veld-Overste *Drusus*, als hy gelukkiglijk omtrent Arbalon gevogten hadde, met geen seekere gissingh van de Vogel-bedieders, die altijd meenden dat dat wonder vreeslijk was. Anders wort'er by *Dion Obsequens* gelesen: Die schrijft dat, die door de swerm van de Byen afgeschrikt was, om niet verder naar Visurgis op te trekken, hier ook ongelukkig heeft gevochten.

Plin: H: N: l. 11. cap. 16.

Dion: H. 4. Obsequen. l. de Prodig. c. 12. 14.

Gebruik.

De Byen dienen tot velerley gebruik. In de spijse, inde genees-konst, oorlogh, voorduiding, en de straffingen. De inwoonders van Kuma atense. Gestoten, en met waterdrijvende-Wijn gedronken, setten sy kragtig de watersucht af, en breeken de steen. Doot met honig geslikt, genesen sy 't geswel Vomica: Versachten de sweeringen der lippen, en genesen de rode loop. Die inde raten gestorven en metten honig gestampt zijn, herstellen het hayr op de kale plaatsen. Sy worden dikmaal van de belegerde tegen de vyanden uitgesonden: En door haar hulpe is *Lupus Barriga* Portugees in't jaar duisent vijfhondert en twaalf, van de beleegeringh der Stad Xiamatica opghejaaght. By de oude plaghten sy die an de bedriegery schuldigh waren met honigh te bestrijken, en inde Son de byen voor te werpen. Van haar voorduiding is boven gesproken. Doe hier by dat als *Pompejus* tegen *Cesar* naar Dyrrachium om slagh te leveren trok, hem so veel swermen Byen te gemoed quamen, datse de veldteekenen bedekten. Hy is ook overwonnen. Als *Severus* heerschte, hebben de Byen an de Vendels der Soldaten, en meest in't leger van *Niger* haar raten gemaakt. Daarom was de slagh tusschen die van *Severus*, en *Niger* twijffelachtigh: Maar die hebbense gewonnen. In't Burgermeester-ampt van *L. Paulus*, en *C. Metellus* hebbense den anval der vyanden voor-beduit. Als *Leopoldus* van Oostenrijk met het leeger naar Sempach trok, isser een swerm Byen inde Stad gevlogen, gelijk de Switserlantse geschicht-boeken verhalen. Als de Palts-Graaf in't Hof te Praagh trok, satense op het dak, 't welk de Graaf van Anhalt voor een quaat teken hield. Het andere ga ik voor by.

Onderscheid. Arist: H: A: l. 9. cap. 40.

Het onderscheit der Byen is veelerley. *Aristoteles* heeftse in tamme en wilde verdeelt, en op de selve plaats in die met hopen wonen, gelijk de Byen, de Koningen, de onvrugtbare, de jaarlijkse Wespen, de Horsels, en Miters, en in andere eensame, ghelijk de kleine Sirenen, en ook de grote, mette Syworm. *Albertus* desen navolghende, maakt negen geslagten, die ghy by *Aldrovandus* sien kond. By *Plinius* zijnse Boeren-byen, en Bosch-byen, die vreeslijk van gesigt, en veel boser zijn, maar treflijk in den arbeid, en 't werk. Hy doet'er twee geslagten van de tamme By. De korte en gesprinkelde, en die rond in een gedrongen zijn, houd men voor de beste: De lange die de Wespen gelijk zijn, voor slimmer, maar de hayrachtighe zijn de slimste. Sy worden alderbest in werkende, en niet werkende verdeelt. Onder dese zijn de Koning, de Fucus oft onvrughtbare, en de Fur oft dief. Van de Koning hebben wy boven genoeg gesproken. Daar zijn volgens *Aristoteles*, en *Plinius* twee gheslaghten van haar. De rossche is beter als de hayrighe swarte, en gesprenkelde. Sy hebben alle een fraye gedaante, en zijn tweemaal so groot als andere, de vleughels zijn korter, de poten recht, met een opgerechte gang, en in't voorhooft is een witte plek, met een kroon, en verscheelen veel van 't gemeen. *Varro* maakt geen gewagh van de rossche. Van de Fucus oft onvrugtbare sal in't volgende gesproken werden. De dief is swart met een breeden buik. Het onderscheid der werkende word van de gestalte, ouderdom, wijs van leven, werkingh, verw, en den angel genomen. In gestalte zijn andere kloek, maar rondachtig, en de selve, hayrigh en swart: Andere wat kleinder, maar even rond, en donker-verwig, met steile hayren; de vleugels zijn meer kort, nochtans zijn sy niet so ront, maar dik en breed, van geelachtige verw: Andere zijn heel klein en teer, en spits van aars, uitten gout-geele licht ghesprenkelt. Alsoo heeftse uit *Aristoteles*, *Kolumella* en *Virgilius* verdeelt: De beste zijn de kleine, langhachtige, ligte, suivere, en uitten gout-geel, en die 't lijf met ghelijke druppen gheteekent hebben, en van sachte wijs zijn. In ouderdom zijn sommige oud, andere jongh. 't Geslagt van dese is gewoon alle jaren te vervliegen, en sy steeken so seer niet, indien sy geen jaar out zijn zijnse helder, en hebben een gedaante als Oly. Die worden bars, en rimpelachtig, maar zijn gauw in't honig maken: Sy gevoelen de koude, en reghen van te voren: daarom sullen sy als dese dreigen niet ver van de korf vliegen. In de werkingh zijn onnut, de Bombilius, en Plasteis oft versierde. Daar zijn ook onbequame die nocht de raten breeken, nocht naar den honigh haken: nochtans maken sy self ook geen: sommige omringen de Koningh: andere brengen de doden uitte korf: eenige houden 's nachts de wacht. Die honig maken, doen sulx oft in korven, oft holle bomen, steen-klippen, an de solders, oft in de aarde. Omtrent de Rivier Thermodoon (in Themyscira) zijn tweederley geslagten: waar van sommige inde bomen, andere onder d'aarde honig maken, met een dry dobbel getal van raten, en die overvloedigh vol, gelijk *Plinius* seit. Maar *Aristoteles* heeft an die alleenlijk ghedacht, dese stelt hy elders. Hy doet'er by, de raat is self licht, en effen, dien sy niet altijd, maar inde Winter maken. In die landstreek is veel veil, waar van de honigh

Plin: H: A: l. 11. cap. 26.

Arist: H: A: l. 1. cap. 40. Plin: H: N: l. 11. c. 16.

Arist H: A: l. 9. c. 40.

Columel. de R: R:

Ælian: H: A: l. 1. c. 11.

Ælian: H: A: l. 1. c. 59.

Plin: H: N: l. 11. cap. 7. Arist: H: A: l. 5. cap. 22.

nigh ghemaakt werd. Inde verw. Want in Pontus zijn eenige wit, die tweemaal in een maandt honigh maken. In wijs van leven. Want in Ethiopien, indien wy *Alvarezius* geloven, zijnſe ſo tam, datſe haar ſwerm in ſlaapkamers van de menſchen maken. By de Halyzones, naar 't ſchrijven van *Pauſanias* gaanſe gemeenſaam mette menſchen om, en maken haar werk ſo t' ſaam-gedrongen, dat de honig van 't waſch niet kan onderſcheiden werden. Sommighe hebben ook geen anghel.

Pauſanias in Atticis

Nieremb: H: Exotic: l. 138. c: 1.

Van de Byen der nieuwe Wereld, ſpreekt *Nierembergius* aldus: Het veelvoudigh getal der Byen is inde nieuwe Werelt altijd wonderlijk, hoewel het in't honigh-maken verſcheiden is. Sommighe maken in de holen van de bomen, eerſt een waſſche ſchors, maar ſonder raat, gelijk een ey, 't welk ſy geheel met vogtig en ſoet ſap doorvogtigen. Deſe eyren als in een tros t' ſaam-gevoeght, vind men omtrent twintig of dertig in getal. De Indianen hakken den boom om, en brengen hem vol honig-bollen tot haar gebruik, en met veel waſch verſien, in haar hutten. Sommige makenſe ſo klein als Nooten, andere niet groter als Haaſnooten. Dit geſlagt van Byen is heel tam, en klein. Andere arbeiden onder de aarde, ſommige 2 a 3 ellen diep, andere omtrent maar negen duim, na dat haar goet dunkt. Van deſe maken ſommige honig in lange waſſche pijpen: Sommige in ronde bollen. Uit deſe zijn ſommige tam, en onſchadelijk; andere groot en wreed, die haar werk ſeer beſchermen: Andere zijn ook wild, van een verſcheiden werk, die maken een ronde raat als een Citroen-appel, en hangen die an de bladeren van de bomen, en leggen d' eene raat op d' ander, ſo dat een tak ſodanigen tros van drymaal negen duim langh vaſt-houd. De kleinder Byen maken ook kleinder troſſen, en hangen die an dunder takken, de groter ook an dikker takken, (deſe noemen d' Indianen Mateceas) welkers beet ſo ſlim als van een Slang is, en vier-en-twintigh uren duert. Daar is een ander tam geſlagt van Byen in 't lant van de Haimenſers, welke de ſneegheidt der Chriſtenen inde korven geſloten heeft, daarſe de korf geopent zijnde, nocht ſteeken, nocht gram, nocht onruſtig werden: En dat wonder is, ſy laten niet af van haar werk, ſo beeſich zijnſe. Hier ſoud' de nauwkeurigheid nocht glaſen, nocht doorſchijnende vaten nodig hebben, om een voorbeeld van haar naarſtigheid te ſien. De Koningin oft Meeſterſſe verſchilt veel van de gemeene. Daar is ook een ſwart en klein geſlaght van Byen, dat inde boſſchen honig ſonder waſch maakt. Het waſch van de onderaardſe Byen is ſeer bequaam in ſalven tot alle pijn en gheſwellen uit koude voortkomende: Het ontbind de geſwellen, en is ook tot andere Genees-middelen bequaam. Daar zijn witte Byen in Quatimale, die witten honingh, en waſch maken, en niet al te ſchadelijk zijn.

Nu ſal ik eenige uit ſommighe ſchryvers voortbrengen. In de holen van den grooten boom Ceyba, en van meer andere maken de Byen ſomtijds honigh niet minder in deugde als die van Spanjen, naar de getuigenis van *Ciaka*, van welke dry geſlachten zijn: het een niet veel groter als een Mugh; an de mond van de raat die ſy wel voorſien, maken ſy een pijp van een halve vinger lang uit een ſtof het waſch gelijk, door 't welk de Byen met geladen vleugels, met het geen ſy vande bloemen vergadert hebben, tot haar werk inkruipen: Haar Honig is een weinigh rinſachtigh, van welken yder Bye-neſt meer als een pond voorbrenght. Daar is noch en ander geſlaght een weinigh grooter, ſwart, maar nochtans boven witachtig. Sy maken de mond daar ſy door in den boom kruipen uit waſch met een andere ſtof vermenght, ſo hard als een ſteen. De honigh van deſe gaat dien van de voorgaande ver te boven, en daar van word ſomtijds wel dry pinten uit een Bye-neſt ghetrokken. Het derde geſlaght gaat de Spaanſe in grootte ook te boven, maar heeft geen angel, nochtans vliegen ſy met ghewelt die gene an, welke haar raten willen roven, en warren haar wonderlijk in 't hayr van den baard en 't hooft. Deſer neſten houden dikmaal twaalf oft meer ponden Honighs, en veel heerlijker als d'andere.

De Amerikaanſe Byen ſeit *Lerius* zijn de onſe ongelijk, en hellen meer na die kleine vliegen die 's Somers, voornamentlijk als de Druiven rijp zijn ons quellen; Sy maken haar honigh en waſch in de holle bomen, daar de ſelve de inwoonderen wel weten uit te halen: De raat daar de honigh noch niet uitgenomen is, noemen ſy Yra-Yetic: want Yra is by haar honig, en Yetic waſch: Sy eeten honig op onſe wijs, doch het waſch dat ſo ſwart als pek is, rollen ſy in klompen ſo dik als een arm, doch ſy maken daar ook geen kaarſen af (want ſy gebruiken 's nachts geen ander licht, als de ſtukjes van ſeker hout, die een lichte vlam van haar geven, maar ſy ſtoppen daar mede de mond van heel grote rieten, in welke ſy haar vederen bewaren, om niet van een ſeeker geſlaght van muggen, die ſy Travers noemen, beſchadigt te werden.

Antonius Herera ſchrijft, dat'er in de landſtreek van Vetræpacis Byen gevonden werden ſonder angel, die ſuiveren honig maken; van welke ſommige gewapent en ſchadelijk zijn, gelijk de onſe: andere zijn klein als vliegen, die nochtans ſeer goeden honigh maken, andere van heel quaad ſap, 't welk die geene die van de ſelve eeten uitſinnig maakt. Geen van alle maken raten maar verbergen haar honig onder d'aarde, oft heel dunnen honig inde holle bomen, welk een weinig rinſch is. *Vlricus Faber* ſchrijft van 't land van de Marchkaſiers. Indien ymand in de Boſſchen gaande, en een gat in de bomen maakt, dat die uit yder boom vijf oft ſes pinten honing kan trekken, 't welk als een ſap van kleine Byen, die voor niemand wijken, ghemaakt werd.

wert. Die Honigh is de beste om te eten, en daar wort een soeten Wijn van gemaakt.

Hier sal ik by doen die van *Aldrovandus* angemerkt zijn, en die met sijn eigen woorden beschryven; Die (seit hy) eerst wort voorgestelt Is de Koning der Byen omtrent tweemaal langer, maar magerder als de onvrugtbare: hy is ook meer blinkende en heeft den aars an 't einde scherp, sijn vleugels zijn lang, en wit, met gele stippelen gesprenkelt, het hooft is van de selve verw als den buik. Sijn sprieten zijn kort, maar niet wel van de Plaat-snijder uitgedrukt; het is een gemene Bye die op de tweede plaats ghestelt wert, sijn verw helt meer naar het aschgrauw, hy is by na heel ruig, van een stompen aars, heel kort, en steekt een angel uit. De vleugels zijn wit, met tusschenlopende strepen kort, ja korter als het lijf; het hooft is groot, de sprieten zijn als in de Koningh. De onvrughtbare die op de derde plaats ghestelt word, is middelmatigh tussen de Koningh en ghemeene Bye, helt nochtans meer naar de Koningh, en is tweemaal groter als de Bye, hy is lyviger als de Koning, maar korter en donkerder van verw: De vleugels zijn by na als van de Koningh, de voeten korter, en 't hooft groter; Het uitterste van den aars, laat gelijk als in twee byhangsels af.

Onder de wilde Byen van welke veel ghe-slaghten zijn, konnen de twee eerste met haar raten uitgedrukt, mette tamme eenigsins vergeleken werden; want den Honig die sy maken is niet te verachten om sijn soetheit, en het Wasch is ook niet quaad, maar de ghedaante van de Byen self is veel schoonder, en angenamer als van onse tamme: Doch sy verschelen onder sich in grootte, en verw; Dese die *Gregorius, Regiensis Capuciner*, een neerstigh kruit-kenner t'saam met sijn Byen gevonden hadde, als hy in ons lant omtrent den Bergh Padern gingh kruiden soeken, heeft hy de selve tot my gebraght, so om my te behagen, als om so schonen gheheim van de natuur an de nakomelinghen bekent te maken, sommige van de holletjes waren ledig, andere vol, van de volle hadden sommighe honigh, andere een witte vrught, ghelijk de Plaat-snijder ter zijden van de raat heeft uitgedrukt. Ik meen dat de Byen in de ledighe rusten: De gestalte van alle was niet seshoekigh als in de ghemeene, maar rouw en rontachtigh, ende niet alle even groot: De Bye is self angenaam van gesicht, over 't geheele hooft ruigh, met swarte sprieten en poten, en met een swarte ronde plek op den rugh getekent: De vleugels ysergrauw, en het overige was nu met een rode, nu met een swarte verw ghetekent. De ander die meerder, en kleinder raten maakt, is kleinder gelijk ik geseit heb, en verscheiden geverwt, want in dese is het hooft en de geheele buik swart; De rugh rootachtigh, de vleugels zijn langh, smal en swartachtigh: beide dekken sy haar raten met ruighte, met Kaf en Mosch, om niet lichtlijk ghevonden te werden. 't Was niet vremt dat wy seiden dat den H. *Iohannes* den Doper met dese in de Woestyne geleeft hadde.

De twee die daar na uitgedrukt werden, worden by onse Boeren Avons genoemt, en zijn elkander by na gelijk. De eerste is zwart van hooft, sprieten en voeten, over 't heele lijf meer als de voorgaande ruigh en geel, minder op den rugh, meer an den buik: Maar die geele verw maakt de ruigheit van 't lijf, niet het lijf zelf: De ander zoude geheel de zelve schijnen, ten waar hy witter en een weinigh kleinder was. In dit geslaght worden ook groene, en swarte, en van andere verw gevonden. De Hollanders so ik hoor, ik weet niet waarom, noemen haar alle Keysers, ten zy om den angel daarse scherp mede steken, en daar in sy de Koningen overwinnen, die oft de zelve niet hebben, oft niet gebruiken.

Ik heb hier ook het afbeeltsel van twee zwarte ghegheven, de eerste is de grootste, nochtans met korter vleugels, en beide zijnze heel lyvigh. De eerste is overal zwart, behalven in den nek, en het opperdeel van den buik, daar een geele plek is, en in 't uitterste daar hy witachtigh is. d'Ander heeft de zelve plekken, maar groter, en de verw is hoger. Den eersten zijn de poten ruiger en dikker, beide zijnze zwart; de sprieten zijn in de tweede korter en kleinder; die daar na uitgedrukt staat, is van dat geslaght die omtrent de kakhuisen, en vuile goten haar houden. Hy is van ansien schoon, met een dikken buik uitten zwart en geel onderscheiden, an 't uitterste scherp, an 't hooft, en op den rugh aschgrauw, met groote uitpuilende zwarte ooghen, korte aschgrauwe poten, langhe en smalle vleugels, en van de zelve verw met den rugh.

Daar is noch een ander wilde Bye, dien sy Water-Bye noemen, maar is eerder twyfelbaar, want hy houd het op het land, en op 't water: maar wort zeldener gesien. Desen heb ik eerttijds om my te oeffenen aldus beschreven. Het is een twijfelbare gekerfde, en de ghemeene Bye zeer ghelijk, hy vlieght uit het water, en swemt in 't zelve, en heeft vier vleugels, twee lange poten, te weten de voorste, welke hy beide uitsteekende als een Disselboom, tot twee riemen om te swemmen gebruikt: de andere zijn kort, dicht an den buik ingetrokken; Het hooft is plat, met swarte groote klare ogen versien: het lijf is mette vleugels bedekt, en heel swart, de boven en ondervleugels zijn t'zamen hart, en korstachtig, en hebben an 't meeste-deel, en dat voornamentlijk boven, van de vleugels een geele verw met zwart gemengt, maar an 't einde oft daar omtrent dun en doorschijnende, gelijk de ondervleugels, die sy bedekkẽ. sy hebben twe byhangsels die selden gesien werden ja in geen gekerft dier oit van mijn gesien, waar van d'een op d'ander leggende de selve dekt, welke maken datse an 't binnenste deel geploit, en met een dryhoek versien schijnen.

Maar in't uitterste hebben sy ook een lichte scheur, de bek is scherpachtigh, gelijk in de Muggen: de voorvoeten mette welke hy swemt, in dry leden gedeelt; De Boeren noemense Bonon Guardalose, mogelijk om datse met het opgaan van de Son boven op't water swemmen gelijk of sy haar wilden verwarmen, want in donker weder werden sy niet ghesien. Somtijds sien sy met een opgeheven hooft naar den Hemel, somtijds weder neerwaarts, en soo haast sy eenigh gerught hooren, oft de schaduw vernemen, schieten sy met een wonderlijke sneegheid als een pijl naar de grond, so datse quaad te vangen zijn.

I. Byhanghsel.
Tot het HOOFT-STUK,

Vande Byen.

Van den Honigh.

Naam. DE naam van Mel dat is honig schijnt van Meli getrokken te zijn, maar dit van Melei, dat is van de sorghe, om dat de honigh met sorghe vergadert werd, oft van Melea een Appelboom, om datse uit die vrughten voortgekomen schijnt. *Atheneus* heeftse Alkman, de vrugt van 't Wasch ghenoemt, en *Epicharmus* de uchtent zee, om datse metten den dag uitte lucht valt. Het woort Favus dat is Honigraat, trekt *Isidorus* van Phagein dat is eten, *Perottus* van Fovendo, dat is stoven, om dat de Byen haar jongen in de raten stoven oft broeyen. *Martinius* van Uphos, dat is een gheweve werk; het is een seshoekigh huisje daar de Byen haar in houden, en de grond van haar werk. (Athen: Dipnos: l. 14.)

Beschryvingh. Wat de Honig is, heeft uitte oude, *Plinius*, seer fray uitgeleit; Sy komt seit hy, uitte locht, en meest met het opgaan der Starren (en so *Aristoteles* seit) voornamentlijk als den Hond begint te lichten (hierom meent *Mercurialis* seer wel, dat in *Aristoteles* voor E Iris Ceirios moet ghelesen werden) nocht ook voor den opgangh der Seven-sterren, (die verschijnen in April, in't achtstedeel van den Ram, ghelijk'er staat by *Columella*) en dat in de Morghen-stondt. Derhalven worden in de uchtent de bladeren van de bomen met honigh bedauwt ghevonden: en die's Morgens in de lught zijn geweest, voelen dat haar klederen en haar t'saam-geklitte hayr eenighe vettigheid bekomen hebben. 't Zy dat het selve een sweet van den Hemel, oft een quijl der Starren is, oft een sap van de lucht die haar suivert. Och! of wy de selve suiver, klaar, en volghens de natuur so als sy eerst valt konden hebben, maar nu, wijlse van so hoogh uitten Hemel sakt, wordse op den wegh seer vervuilt, en van de dampen der aarde besmet, daar-en-boven noch van de bladeren ghelekt, en in de maagh van de Byen vergadert (want sy brakense te monde uit) en dan noch door de geur van de bloemen bedorven, en in de korven vermagert, en soo dikmaal verandert zijnde, behoudse niet te min een angenaamheid van haar Hemelschen aart. Ghy sult niet sien dat andere verscheiden van gevoelen zijn: want *Aristoteles* bewijst dat et een dauw van den Hemel ghevallen is, daar uit, om dat de Bye-voeders in een oft twee dagen de raten vol honighs vinden, en in den Herfst na datse getrokken is, niet meer ghevonden werd, hoewel als dan de bloemen noch in geur zijn. (Plinius H: N: l. 11. cap. 12. Arist: H A: l. 6.: c. 21. Mercurial: Variar. Lect: l. 2. cap: 24 Columel. R: R: l. 9. c. 14.)

Galenus heeft gheschreven datse op de bladeren van de kruiden groeit, en van't selve geslaght metten dauw is, en dat hem gedenkt dat hyse in de Somer overvloedigh op de selve gevonden heeft, als naar een heeten en drogen dach, een koude nacht volghde, wijl de dampen uitte aard en 't water opgeheven, en nauwkeurigh verdunt en gekookt door de koude van de volgende nacht t'samen-runnen: Dat seit hy dat jaarlijks op den bergh Libanon dikmaal geschiet, waarom sy eenigh leder uitspreiden, en den honig daar op van de bomen schudden. *Ælianus* seit ook dat in Medie de honig van de bomen druipt, en dat de selve in't lantschap Prassie in Indie regent. Die op de toppen van de kruiden en 't riet ghevallen is, word van de Schapen en Koeyen als een anghename spijs gehouden, so datse daar van heel soete Melk voortbrengen. *Seneca* twijfelt of de Byen, die self op de kruiden vinden, oft maar eenigh sap, datse door een eigenschap van haar geest, gelijk hy spreekt, tot een honighachtighe selfstandigheid doen t'samen-runnen, en dit is 't ghevoelen van de oude, en uit de jonghen stemt *Erasmus* met *Seneca* in sijn *Cicero* over een. (Galen: d Aliment: Facult: l. 3 cap: 29. Ælian: H A: l. 5. cap. 7. Seneca Epist: 84.)

Sy suighen seit hy met de mont, en haar inghewand een sap, 't welk sy in de selve verandert hebbende, weder uit sich teelen. *Moufetus* noemt de Honigh een gyl in de maagh der Byen volmaakt, en dat de selve door de mont wort uitgebraakt, 't welk wy niet wel goet keuren. 't Geen daar wy mede ghevoet werden, kan geen uitworpsel zijn: En daar is van nauwkeurighe waarghenomen, datse wel mette mont, een Honighachtige sap van de bloemen vergaderen, maar niet datse den buik vullen. Datse maar alleenlijk haar dybenen en heupen beladen, an de welke enige uitsteeksels als hayrtjes zijn, die den honig voor't vallen beschutten, en dat sy totte korven weder komende, de benen en heupen met honig beladen hebben, van welke sy door andere daar toe bestemde Byen ontlast werden. Dat het een gevalle vogtigheit, oft dauw uit dampen is, daar an twijfel ik, want de Byen gaderen niet smorgens vroeg, als de bloemen bedauwt zijn, maar in de hitte van den dach: nocht sy sitten op de bloemen die na den Hemel gapen maar die naar de aarde hellen. Gy sult sien dat sy'er haar diep indringen, waar den dauw, die alleen 't opperst der bladeren bevogtigt, niet inkomen kan. Dat de honigagtige soetigheit binnewaars hangt betonen sy, want indien gy soetjes an de bloemen suigt sult gy't proeven, en indien den honigh neervalt, waarom hangt

die

die ook niet ande ſtoppelen en andere veſelingen? Waarom ſy maar uit ſekere bloemen vergadert wert. Seer wel ſeit dan *Cabeus* dat de honigh een ſap van ſekere bloemen is, en dat een innerlijk, en als het Mergh der ſelver, van de Byen door een angeboren verſtand met een lochtachtige voghtigheid uitgelokt, en welke meer yet groeiſaam en aardſch is: want daar door komt het dat na de verſcheidenheid der landen, de honig ook verſcheiden is: deſe geven een verſcheiden ſout an de bloemen. Hier van komt het datſe het water overweegt, en ſich tot het ſelve als 10. tot 1. heeft, en datſe door de konſt ontbonden meeſt tot aarde overgaat. Hier van is het datſe wel een ſoete ſmaak heeft, maar die kraghtig is, en naar 't ſout en d'aardagtigheid trekt.

[Cabeus. Meteor: 3. text. Quæſt:]

Van de verkieſing ſal in de onderſcheiden ghehandelt werden: de beſte is uit *Galenus*, ſuiver, van alle vuiligheid vry, doorſchijnende, geel, van goeden reuk, een weinigh ſcherp in ſmaak, maar heel ſoet, en t'ſamenhangende, en die opgeheven gedurig vloeyt. *Plinius* ſeit datſe mette volle Maan meeſt vergadert werd, en op heldere dagen vetter: hy doet'er by, alle honig Acæton genoemt, welke als moſt en oly door ſich ſelf vloeit, is meeſt prijſelijk. De bequaamſte word geacht, die uitten thijm getrokken is van geele verw, anghename ſmaak (om te betonen dat het Thijm-honig was, wierden'er Thijm-bladen onder ghemenght) die opentlijk an de tonnen vet word; van de Roſmarijn wordſe dik, maar die t'ſamen runt word minder geacht, de Thijm honigh runt niet, en angheraakt geeftſe dunne draden van ſich, 't welk haar eerſte bewijs van ſwaarte is. Wat Acæton zy, is onder de Schryvers niet eens, ſommighe ſeggen Acæton, Kratiſton, die van ſich ſelfs vloeit: andere leſen Acoiton, 't welk is dat ſtrak gevloeit ſoude hebben, oft niet langhe op de Moer, oft in de raten ſoude blijven liggen. Ghy ſoud moghen geſuivert en vry van overſchot ſeggen; Sommige gelijk *Dalechamp* ſeggen Akedeſton, dat met geen nauwkeurigen arbeid gemaakt is.

[Verkieſingh.]
[Plin: H: N: 11. c. 15.]
[Dalech: ad Plin: H: N: l. 11. cap. 15.]

De ouden was ſy in de plaats van ſuiker, hier mede maaktemen ſoet dat ſcherp was. Daar waren eenighe dieſe graagh aten, en meenden datſe haar leven ſo verlenght hadden, *Zeno* gebruikte haar matelijk met broot, ſommighe ſegghen dat *Phytagoras* alleen met de raten, oft met brood daar mede beſmeert te vreden was. Men gelooft dat *Democritus* ſijn leven tot hondert neghen jaren uitgerekt heeft, om dat hy graagh honigh at; De ſelve meentmen dat door den reuk van honigh ſijn leven verlenght heeft: Maar *Ficinus* meent dat hy die met witte wijn gemenght op warm brood gegoten heeft. Van *Pollio* ſchrijft *Plinius* aldus: Sy vermeerdert de lichamen; vele hebben een hooghen ouderdom verdraghen, alleen door 't voedſel van de Mede, ſonder eenighe andere ſpijſe, door het vermaarde voorbeeld van *Pollio*. Als hem *Auguſtus* vraaghde doe hy hondert jaren oud was, op wat wijs hy die geur van ghemoed, en lichaam ſo langh bewaart hadde? antwoorde hy van binnen met mede, en buiten met oly. By de Lacedemoniers was ſy 't begin van 't Avondmaal, en wierd ook voor een tweede ghericht op tafel ghebraght: De koeken die mette ſelve ghebakken wierden, noemde men honig-koeken, Pyramuntes, en Itria. Die koſten op het Avondmaal dat *Nero* an ſijn vrienden gaf veertig Seſtertium: de Pyramuntes beſtonden uit tarw en honig, de Itria wierden uit honig en meel gemaakt: *Apuleius* noemdeſe Mellita Scitamenta, oft lekker bekjes. Hoe veel voedſel de honigh het lichaam geeft is onder de Schryvers niet eens. *Hippocrates* ſeit datſe door ſich meer verdunt, en boven maat door het water maken aſſuivert, maar met andere ſpijs ghenomen datſe voed en een goede verw maakt. *Celſus* ſtelt haar onder de heel ſterke: Het is waarſchynlijk dat de deelen door de zoetheid angelokt, meer voedſel tot haar trekken, behouden, en in haars ghelijke ſelfſtandigheid veranderen. Sy word de oude luiden ſeer angepreſen. De bejaarde Genees-meeſter *Antiochus*, en *Telephus* de Letterkundighe, aten dikmaal Attiſe-honigh met gebakken brood oft ſpelt. Sy verlieſt haar ſcherppigheid als ſy met water gemenght, en ghekookt werd, tot datſe het ſchuim gedurigh afgenomen zijnde, niet meer ſchuimt. Alſoo bereidt ſetſe water af, en verdunt de dikke ſpog. Die ſlagh van ſpijs welk *Feſtus* Cocetum noemt, beſtond uit Honigh en Mankopbollen.

[Gebruik.]
[Laërt: in Zeno.]
[Atheneus Dipnoſ: 2.]
[Plin: H: N: l. 23. cap. 24.]
[Varro de R: R: l. 3. cap. 16.]
[Tzetzes Chiliad: 13: l. 478.]
[Apul: Mileſ: l. 10.]
[Hipp: l. de Affect.]

Uit de ſelve word ook Honig-wijn, en Mede gemaakt. Van den Honig-wijn word by de oude veel gewagh gemaekt, Mulſum à Mulcendo genoemt, om dat de wrangheid van de Wijn door haar ſoetheid verſaght werd. *Plinius* verhaalt datſe *Ariſteus Thracier* aldereerſt ghevonden heeft. Sommige menen dat het de Honigh-wijn is: Maar *Ulpianus* geeft die naam ook an den ſoetſten Wijn. De beſte word met ouden Wijn gemaakt, en om datſe licht metten honigh vermenght werd, uit wrange, voornamentlijk uit Maſſiliſe, welken de bergh Gauranus in Puſſoli, en in 't geſight van de Bajen geeft. Datſe eertijds dik en gheroert gheweeſt is, oordeelt *Mercurialis* uit *Horatius*: Daar worden twee deelen tot een deel Honigh ghedaan. Sommige omſe eerder te gebruiken kokenſe t'ſamen en gietenſe door: Andere om de nuttigheids wil, doen tot ſes deelen moſt, een deel honigh, en na datſe koud geworden zijn, ſetten ſyſe wegh. Men doet'er ook droge kruiden by, gelijk Malabathrum, Myrrhe, Caſia, Coſtus, Nardus, waar van gy de Schryvers kond naſien: de Mede is een dronk van de Noordſe landen, en is dikmaal ſo treffelijk datſe niet als op lekkere tafels komt: de beſte is die van Coven, het is ook de wijs haar met kruiden te vermengen. Sy word by na door heel Chriſtenrijk vervoert: ik ſoude ſeggen dat te Melitton de ſelve met

[Geoponic: l. c. 2. Plin: H: N: l. 22. cap. 24.]
[Martial: l. 2.]
[Mercuria. Varran: l. 2. c: 17.]

de mede is (want daar word by de Etymologicus qualijk Meligeon geset, in de gheméne woordboeken word Meligmon gelesen: Met de selve komt over een welke *Atheneus* Meli Cuceos noemt, en die uit Wijn Honigh, en verscheide kruiden gemaakt werd. Te Cambrits Metheglin, en by de Yren Usbebache genoemt. Het was eertijds den Il-

Aristot: in Mirabil: Auscult.

lyriers die men Taulantinen noemde, ghewoonlijk de Wijn met Honig te mengen. De raten wierden met overgegoten water uitgeparst, en in de ketel tot op de helft gekookt, en dan in aarde potten gegoten, en daar na in houte vaten langh bewaard. In Grieken-landt scheeldese weinigh van de Wijn die

Plin: H: N. l. 14. cap 17.

aldaar wast. *Plinius* spreekter aldus van: Hy belast die hier toe vijf jaar te bewaren; Andere voorsigtiger koken die terstond tot op een derdendeel, en doen daar een derdendeel honig by. Daar na mettet opgaan van de star den Hond, setten sy die veertigh dagen in de Son. Andere op die wijs bereid, besluitense op den thienden dach. Dit word Hydromel, oft water-honigh ghenoemt, welke oud zijnde een Wijnige smaak krijgt, en nergens loflijker als in Phrygien is. *Dioscorides* bereitse uit twee deelen ghekookt water, in de Hondsdagen in de Son ghesetmet een deel die met Que-

Plutarch: Sympos. l. 4 Quæst. 5.

peeren bereit is, vermenght. *Plutarchus* seit datse voor 't vinden van de Wijn gedronken is: Hoe de Melomeli die met Queperen bereit is, gemaakt werd, hebben wy by de schryver *Geoponicor*: die de selve Hydromel oft water-honigh noemt, hoe uit Honigh Wijn by Porta. Daar is Wijn Melilites genaamt, welk uit vijf deelen wrange most, een deel Honigh, en met sout ghemaakt werd. By

Plin: H: N: l. 22. cap. 24. Auson: Epigr. 83.

onse tijden seidt *Plinius* meen ik niet dat dit ghellaght, 't welk veel winden voortbrenght, ghemaakt werd. Den dronk by *Ausonius* ghenoemt Dodra van de maat van neghen oncen, wierd met Honigh, Sap, Water, Wijn, Brood, Peper, Kruid, Oly en Sout gemaakt.

Die so hard als steen gekookt is, word gepoeijert uit rood-wit, indiense door over en weder gieten vermenght werd. De Mel-

Plaut. Pseudol. act. 2. sc 4. Moufetus de Insect. l. 1 c. 5.

lina van *Plautus* is de Hydromel: De beschryvingen en bereidingen van *Galenus*, *Ægineta*, *Plinius*, *Dioscorides*, de Engelsen, en Moscoviten sie die by *Moufetus*: Van de Moren by *Aldrovandus*.

Gebruik.

Sy heeft ook de Genees-middelen tegen de siekten vermeerdert; en niet alleen den Honigh, maar wy hebben ook, de Mulsum, Hydromel oft Melicratum, Apomeli, Ox-

Plin: l. 22. cap. 24. Columel. R. R. l. 12. c. 46. Stat: Papin: in Sylvis. Xenoph: de Reb: Grecor l. 5. Sicul. l. 55.

oglukes, Clionomeli, Thalassomeli, Omphacomeli, en Oxymeli met Helleborus vermenght, in gebruik gebraght. Doe hier by de geest, den oly, oft vijfde wesentheid: De natuur van den honigh is sodanigh, datse de lichamen niet laat verrotten met haar anghename, en niet rouwe smaak, van een ander natuur als het sout; Daarom heeft sich *Democrites* belast met Honigh in te leggen: en dat alsoo de lichamen van *Alexander*, en *Agesipolis* als mede van *Agesilaus* bewaart zijn, is van *Statius Papinius*, *Xenophon*, en *Diodorus* verhaalt; Hy seit, die met honigh van Hyble bedroopt is, duurt altijd. *Plinius* heeft

Plinius H: N: l. cap. 3.

den *Hippocentaurus*, die in Thessalie op eenen dach geboren en gestorven is, onder de heerschingh van de Keyser *Klaudius* gesien, die in Honigh gheleit over-ghebraght was. Sy is goed voor de keel, de amandelen, het keel geswel, en alle gebreken van de mond, als mede in de koorts, voor een droge tong:

Plin: l. 2 cap. 24.

Van ghelijken voor de longhsughtighe en zijde-pijn ghekookt, en voor de beten der slangen, en teghen 't vergif van de Camper-noelien. Sy word in de ruisschende oiren

Plin: l. 30 cap. ult.

gegoten met Rosen-oly; sy doot de neten en luisen van 't hooft: sy gheneest de rode en grauwe loop alsser de dode Byen ingekookt zijn: Die selve is ook voor de ooghen heel

Plin: l 29 cap. ult.

nut; 't gebruik der gheschuimde is altijd bequamer, nochtans blaastse de maagh op, vermeert de gal, en baart walgingh: Andere raden de hoeken van de ogen met honigh te bestrijken; Al 't selve sult ghy by *Dioscorides* vin-

Dioscor. l. 2. c. 102

den. *Hippocrates* schrijft in de twede gedaante van de zyde-pijn de honighraat voor in water ghewassen; voor yemand die van een hooghte gevallen heeft sijn gekookte room, en in de buik-pijn is sy goet om te likken, en uitte Byen die op sijn heuvel honig maakten vergadert zijnde, mette selve genas hy de sweren in de mond van de jonghe kinderen. Sy word ook met voordeel an de kevels van de kinderen die tanden krijgen met boter gestreken, in swak gesight wordse met de eerste kinder-drek gemenght op de ogen geleit, in de keel-pijn wordse met mankop oft bolsaat gebruikt, in de milt pijn mette doode Byen opgheleit, in de rode oft grauwe buikloop, mette Byen, oft varse Kaas gekookt, op de verkoude kloten met hars gemenght; met Salpeter en Koeye-melk geneestse de sweren van 't angesicht, mette asch van Koeye-leder de voort-etende sweren: het schuim met Oly van Okkernoten geneest de verbrande huid, *Hollerius* heeftse onder de Sweetdryvende middelen betrokken, met Ende-kroos ghekookt en gewreven, oft de groene bladeren van Myrtus oft Galnoten, geneestse de Vyt. Dat wort by *Oribasius*, dit by *Priscianus* gelesen:

Oribas: Synop: l. 7. cap. 18. Priscian: Kuporist: l. 2. c. 34.

Van *Nicander* wordse tegen het opium gepresen: Van *Ovidius* met eyren en pijnkorlen om de minlust te verwekken. *Celsus* teltse onder de buik-stoppende Genees-middelen, om dat door 't koken de scherpigheid die den buik prikkelt uitgetrokken werd. Ghy konter by doen dat de kraght van voedsel ook vermindert werd.

Daar zijn twee geslagten van Honigwater, het een is versch, en 't ander oud, dat eigentlijk Honigh water ghenoemt werd; Het varsche, seit *Plinius*, als de honigh geschuimt is,

Plin: H: N: l. 22. c. 24.

heeft sijn heerlijke nuttigheid, in de lichte spijs van de sieken, dat is van ghewasschen spelte, in 't versterken der kraghten in 't versaghten van de mond en maagh, in 't verkoelen

len van den brand, doch ik vinde by de schryvers dat het beter is hem koud te geven om den buik week te maken. Dese drank moeten de koutvorstige drinken, en die swak van gemoed zijn, die men Mycropsychos noemt, (door Diaphorumenos, en Microsphyatos verstaat hy die door veel sweet weg-vloeyen, en swak zijn) daar is een wijs van grote spitssinnigheid van *Pluto* afgedaalt: In de lichte lichaamtjes der dingen, dat de ruwe, de hoekige, de ronde, d'een meer d'ander min, tot dees oft die aart getrokken werden, daarom is niet aan alle 't selfde bitter oft soet: Alſo zijnse in vermoeitheid, en in dorst meer genegen tot toorn; Derhalven moet die ruwigheid van't gemoet, oft liever van de ziel met soeter sap versacht werden. Het versaght den doorgangh van de geest, en maakt de doorgangen weker, datse de over en weder-gaande niet doorsnijden. De ondervinding heeft yeder in sich self. Yeders gramschap, rouw, en droefheid, en alle hartstochten worden door de spijse versagt: En daarom moet men anmerken, welke dingen niet alleen een Genees-middel van 't lichaam, maar ook van de ziel zijn. Men seid dat het honigh-water ook de hoestende goet is. Warm gemaakt verwekt het brakingh. Tegen 't vergif van de Psimmythius is het ghesond met Oly ghemenght: Ook teghen de Hyoschiamus oft Bingel-kruid, voornamentlijk met Eselsmelk, en tegen de Halicacabus oft krieken over Zee genoemt. Het word ook inde oiren en de lopende sweeren van de teel-leden gegoten. Het word ook met kruim van brood op de vroulijkheid geleit, op schierlijke geswellen, op verstuikte leden, en om alle pijn te versagten. De nakomelingen hebben 't gebruik van het verouderde verworpen, 't welk minder schadelijk als water, en minder kragtig als Wijn is: Nochtans door grote ouderdom verandert het in Wijn, so dat het onder alle vast-staat, dat het de maag heel nut, maar de senuwen schadelijk is. Het Mulsum oft Honig-water is altijd uit oude Wijn best, en word licht metten honig vermengt, dat inde soete Wijn niet geschiet. Uit wranghe vervult het de maagh niet, ook niet uit gekookte honig, en blaast minder op, 't welk by na altijd geschiet. Het weer-roept ook de begeerte tot spijs, koud lost het den buik, in veele verstopt het die warm ghedronken. Al 't selve staat by *Dioskorides*. 't Selve doet ook het scherpe oft Oxyglijkes.

Varro noemt de geelsucht Arquatus, om datse met honig-water genesen werd. De Apomeli 't welk uit honigh uitte raten die snee wit zijn met bronwater, ghelijk van *Ætius* verhaalt werd, gekookt wierd, veeght af, en ontbind, het drijft het water af, en is de heete naturen vyand. Het is goed om de geest uit te halen. De Chiomeli wierd met sneeu en honig gemaakt, en inde koortsen te drinken gegeven. Van het Omphacomeli 't welk uit sap van onrijpe druiven met honig gemaakt is, komt niet sonderlings voor. De Thalassomeli word uit even veel zee en regen-water met honig in een gepekt vat in de hondsdagen in de Son geset, bereid, is angenaam van reuk en smaak, en suivert saghtlijk af. Van het Oxymel zijn verscheide beschrijvingen by *Aldrovandus* te sien. Inghenomen verdunt het de dikke vogtigheden, is goed tegen de heup en andere leden pijn, en inde keel-pijn word'er nutlijk mede ghespoelt. Van het Oxymel met Squil ghemengt, besie de Genees-Meesters. Dat met nieskruid ghemenght is zijn wy an *Gesnerus* schuldigh, welkers lof hy in den Brief an *Okko* vervolght.

De geest die door de Retort oft verdraayde pijp uitgaat, en oft wit oft geel is, (dien sy ook water noemen) geneest de star, en witte vlekken der ogen, en word om 't hayr te doen wassen, ghebruikt. De Oly die als Brandewijn vlamt, als sy met de geest van de Wijn overghehaalt werd, word anghenaam van smaak, en is niet alleenlijk voor de geschote wonden en voorts-eetende sweeren goed, maar versagt ook geweldigh het voetevel, en verdrijft met Oly van Kampher de vlekken van 't angesight; Het word ook bereid met gebrand koper-rood. Uit de gekookte met regen-water en saat van Raket, dat alleen in de steenrots wast word Asijn overghehaalt: Sy breekt de Keysteenen en andere: Gy hoeft ook haar stof-brandingh niet voor-by te gaan. De vijfde wesentheid oft Quintessentie, welke door 't sout uitte eighen drek tot asch ghebrand, verscherpt werd, word gheloofdt in de Kronkel-darm-pijn, en 't Graveel een gereed Genees-middel te zijn. Van 't Elixir 't welk de Gheleerde *Schroder* beschrijft, swijgh ik. Hartman in Croll. Agricola in Popp. l. 2 p. 973. Schroder. Pharm. l. 3. p. 316.

Dat de honig niet toelaat dat de lichamen rotten, is boven uit *Plinius* geseit: En men hadt behoren te seggen dat de Babiloniers haar dode lichamen inde honig bewaarden. Herodot. in Thalia.

Nu dunkt ons goed iet van de Purperen, Tegengiften, en takken van bomen hier by te werpen. De Hermonize purperen hondert en 't negentig jaren te voor gemaakt, en haar nieuwe geur noch hebbende, schrijft *Plutarchus*, dat, als *Alexander* de Stadt Susæ hadde ingenomen, aldaar ghevonden, en op vijfduisend talenten geschat wierden: Versta dat van de purperen met sap tot een klont gebragt zijnde, oft van de bloem van *Vitruvius* Ostium genoemt, met de schede alleen. Het talent is ook meer voor 't gewigt, als de waarde te nemen. De oorsaak van de langduerigheid is den honigh, daar de klompen inghesonken wierden. By den Theriaak wordse niet vergeefs gemengt: Sy ontfangt, en bewaart die. Haar bestendigheid is sulks an de tayheid schuldigh, dat haar de omringende lucht niet uit put. Plutarchus in Mæandr.

Dat jonge scheutjes van bomen in de honig bewaart werden, dat'er niets an de voortgroey ontbreekt, hebben wy by *Cardanus*: *Scaliger* doet'er weder by, dat met de selve veel dingen bewaart en verdorven werden: Card. Sut til. l. 8. Scaliger Exercit. 179.

Die schrijft sulks de vogtigheid van den honig toe, welk dun, soet, gematight, niet vet, nocht de verrottingh onderhavigh is. Dese bevestight dat de Okker-nooten om haar olyachtigheid daar in bewaert werden, maar dat de Vygen, Peeren, en Persiken daar waterig in werden. Van brood geraakt zijnde bederftse, en verandert in Mieren en diergelijke dieren. Ten lesten, sy geeft an de slappe aflopende Wijn weder nieuw leven, een gewoonlijke opsmukking van de Wijnkoopers.

Onderscheid. De onderscheiden van den honigh zijn velerley. Indien ghy haar selfstandigheid ansiet, sy is lochtachtig, aardsch, rosmarijnachtig, oft helt na de galbanum, oft thijmachtigh, oft waschachtig, oft vervalscht. Lochtachtigh; Want inde maanden May, Junius, en Julius valt'er, so men gelooft, een voghte suivere soete hemels dauw, op de bladeren van de planten. Die opgegaard en inghesogen hebbende, brengen de Byen naar haar korven. In 't begin isse dun als water, werkt inde eerste dagen als de most, en suivert haar: Op den twintighsten dach wordse dik, en daar na met een dun vlies overtrokken, welk uit het schuim t' samen runt. De aardachtige word met het verdwijnen van den dauw, uit het sweet van d' aarde, en het soetste deel van de planten uitgesogen. Die is van vaster selfstandigheid, en daar zijn so veel onderscheiden, als planten, daarse uitgetrokken word. Van de Rosmarijnachtige sullen wy beneden spreeken. Die van de Galbanum heeft *Aphrodisiensis* de naam gegeven, van 't voedsel der Byen, 't welk de Galbanum verderft. Sy is goet totte klaarheidt van de oogen. De Thymachtige runt niet, en geraakt zijnde, geeftse dunne draden van haar, dat voor eerst een teeken van haar swaarte is. Indiense geheel na den Thijm riekt, segh dan niet datse volmaakt is, hoewel de verkoopers om de ingeworpen thijm haar lof willen vermeerderen. De Waschachtige is dikker, en daar een drabbigheid in drijft. Doe hier by dobbel-thijmachtige, welke, uitte rode en swarte gemaakt word, en totte ogen en sweeren seer bequaam is.

Alexand: Aphrod: 2. Problem: 74.

Plin: l. 11. c. 16.

Ten ansien van de plaats, isse wild, tam, Attise, Cycladise, Sicilise, Cappodocise, Schytise, Samogitise, Cephalonise, Cretise, Cnidise, Mysise, Halyzonise, Thracise, Lijdise, Ægyptse, Medise, Hyrcanise, op dat ik ander Landschappen verswijge. Van de wilde sal hier na gehandelt werden. De Attise die de Hymetse is, en die voornamentlijk in de silver-minen gemaakt word, is de voornaamste onder de beste: Want daar is de beste aart van Byen, en 't land van thijm en andere bloemen overvloedig. *Bauhinus* heeftse te Verona in een Winkel gesien, en die in een blaas van een Oliphant die heel dik, XXI. pont swaar, twee ellebogen lang, en anderhalf breed was. Het is waarschijnlijk dat die honigh uit Afrika gebraght is. *Dioscorides* geeft an de Cykladise de tweede plaats. De Sicilise en van Hyble komt de derde toe. In Cappadocia wordse sonder raten gemaakt, en is gelijk dikken Oly. In Schytia en Samogitia isse ook loflijk: 'tzy oft om dat de bloemen mette Noordse wind doorwaait, beeter zijn: oft om datse daar sterker zijn, en den honig beeter bearbeiden. *Cardanus* schrijft datse uit Cephalonia heel goed is, en soeter als suiker, ghelijk *Aphrodisseus* meent datse inde Eylanden, en Stranden alderbest is. Van de Cretise spreekt *Plinius* aldus: Het ander wonder in Creta is de honig. Daar is een Berg Carina genoemt, IX. duisend treeden in den omring, in welke ruimte geen vlieghen ghevonden werden, die de gemaakte honigh geensins anraken: Dese word door sonderlinge ondervinding tot de Genees-middelen uitgekosen. Die uit Cnidie gebragt word is die van Thrasis en de Hymetse aldernaast. Van de Mysise komt van *Galenus* voor. In ons Asie seit hy, strekt sich een heuvel, tussen Pergamus en de Stadt Elea an de Zee gelegen, die overvloeit van thijm, daar de Byen seer goeden honigh maken, 't welk daar geheel verbeesigt werd. In Mysia ook an dat deel 't welk onse landstreek naast is, is een streek diese Britus noemen, in welke ik honig de Attise geheel gelijk, met grote verwondering gesien heb, hoewel daar ook slimmer voortkomt. Aldaar was ook een klein Bergje, geheel steenachtig, vol van Thijm, en Orego, maar an welkers onderste voet het land vol van de Cythisus was: Daar uit vergaderde de Meester van dat heuveltje so veel soeten honig, datse daar in de Attise ook te boven gingh: sy was nochtans niet scherp als de Attise: daarom verwekte sy terstont walgingh als men haar smaakte. By de Halyzones isse so geronnen dat mense van 't wasch niet scheiden kan. De Thracise was zandigh. In Lijdien wordse uit bomen vergadert: De Inwoonders maken'er sonder was koekjes af so hard, dat men'er sonder geweldig te wrijven niet uit kan krijgen. De Ægyptse is dun, om dat de bloemen van die streek door de al te grote voghtmakingh van den Nijl saght worden. In Hyrcanie worden de bladeren mette selve veel bedropen; Maar verloopt, indien de vergaarders het opkomen van de Son niet verhaasten, indien wy *Curtius* gheloven. In Medien druipt hy van de bomen. An de Amisus, naar 't seggen van *Aristoteles* wordse van de hoger plaatsen heel wit en dik gehaalt, om datse de Byen in de bomen sonder raten maken, 't geen in *Pontus* ook bekent is te geschieden. *Plinius* heeft dat kortelijk t'saamgevat. Sy is seer goedt op verscheide wijsen. Op sommige plaatsen worden raten schoon van wasch gevonden, gelijk in Peligna, en Sicilie, elders in overvloet van honig, gelijk in Creta, Cyprus, Afrika, elders weer in grootte als in de Noordse landen. Daar is in Hooghduitsland een raat ghesien van acht voeten, die in sijn holle deel swart was.

Ælian: H: A: l. 5. c. 42.

Card: de Varriet: Rer: l. 6. c. 25.

Plin: H: N: l. 21. c. 14.

Galen: l. 1. de Antidot. c. 4.

Pausan. in Attic.

Aphrodis. 2 Problem. 74.

Mela de situ Orbis

Plin: H: N: l. 11. c. 14

De onderscheiden van de tijd om te vergaderen

deren, heeft *Plinius* deftigh beſchreven. In alle Landſtreeken zijn dryerley gheſlaghten van honig. Die van de lente als de raat uit bloemen gemaakt is, en daarom bloem-honig genoemt werd: Die verbieden ſommige uit te neemen, op dat door het overvloedig voedſel, de vrugt des te ſterker worden ſoude. Andere laten van ghene minder an de Byen, als van deſe, want daar volght een grote overvloet uitten opgang van de grote ſtarren, den Hond, en de Noordſtar; daaren-boven omtrent der Sonne-ſtant, als de thijm en druiven beginnen te bloejen, krijgen de raten haar meeſten honig. Het ander geſlagt is Somer-honig, welke daarom tijdig van de voorname bequaamheid des tijds genoemt werd, als den Hondt begint te ſchijnen, XXX. dagen na de Sonne-ſtant. Omtrent deſe is de ſpitſinnigheid van de natuur an de menſchen geopenbaart; ten waar het bedrogh der menſchen alles bedorf: Want van den opgang der voornaamſte ſtarren, en den Hemels-boog, (ſie hier van *Marſilius Cagnatus*) indien'er geen regen valt, maar de dauw lauw wert door de Sonne-ſtralen, worden'er genees-middelen, en geen honig geteelt, en hemelſe gaven voor de ogen, Plin: II: N: l. 11 cap. 15 ſweeringen, en de binnenſte ingewanden. Indien deſe bewaart wert, als den Hont opkomt, en het by geval geſchiet, gelijk het dikmaal gebeurt, dat op den ſelven dach Venus, oft Jupiter, oft Mercurius ook opkomt, wort'er geen groter angenaamheid, en kraght, om de Menſchen van ſiekten en de dood te verloſſen, voorghebraght, als van deſen Hemels-dauw. Alle de ſodanige is blinkent root, als die op droge dagen gemaakt is. *Thaſius Dioniſius* wil dat een thiende deel van de Somer-honig de Byen gelaten werde, indien de korven vol zijn: ſo niet naar evenbedeling: ſalmen oft ſo ſy leedig zijn, niet uitnemen. An deſe vrugt hebben de Attiſe een teeken gegeven, Plin: II: N: l. 11. 16. te weeten dien dach, welken *Vulcanus* toegeheiligt is. (deſe viel op den 7. July welke *Caprotina*, en de vlught van't ghemeen ghenoemt wierd) Het derde gheſlaght van honigh, die wilde en heydachtighe ghenoemt word, is niet heel prijſelijk: Die word na de eerſten regen van den Herfſt vergadert, als de heide in de boſſchen bloeit, en daarom de zandighe ghelijk is. De Athenienſers noemdenſe Tetralix, die van Eubea Siſara, dien men meent dat de Byen heel anghenaam is, mogelijk om dat'er dan anders geen is. Deſe honigh-makingh word met het leſt van den Herfſt en het ondergaan der Sevenſtarren beſloten. De reden raad twee deelen van dien te laten voor de Byen, en altijt die deelen van de raten die heide hebben.

Daar zijn ook onderſcheiden van de hoedanigheid. De loffelijkſte word geacht uit thijm, die geel van verw, anghenaam van ſmaak, vet en dik is. Sodanige komt voort daar Thijm, Orego, en Violen waſſen, gelijk inde bergen van Achaja, Hyble, Himet, en andere. Sodanige is van goeden reuk, uitten ſoeten ſcherp, lijmachtig, klaar, en die weinig ſchuim geeft. Sodanige wort van de Kretenſers Acramaumorion, van die van *Cyprus* Chytrium, en die van Kos Kalaminum genoemt. Sodanige indien wy *Mouſetus* volgen, is vet, Moufet: de Inſect. c. 1? p. 26. lijmig, ſwaar, (en daarom op de gront beſt) en den klaren Terpentijn gelijk, ſuiver, met geen vuiligheid vermengt, door een ſoete warmte geſmolten, en door een lichte koude als in Strab: Geogr: l. 29? ſteentjes geronnen. Sodanighe is die *Strabo* ſeit dat in Attica, omtrent de Silver-mijnen gevonden, en Akapeſton genoemt wert. Die is quaat welke te dik, oft te dun, oft van verſcheide deelen, en niet eenparigh is, die geheel naar den thijm ruikt, en veel ſchuims geeft. Sodanighe om datſe door 't bewaren bedorven is, ruiktſe qualijk, om datſe van ſcherling beſmet is, ſwaar, om datſe ſcherp is, is ſy de neus laſtigh, wanneerſe verſchaalt is ruiktſe niet. De vergiftige ſeit *Dioſcorides* wort in Pontus van de Argelethrus, *Plinius* ſeit van de Rhododendrus, *Ætius* ſeit van de Aconitum vergadert. In Carina, Perſie, Morenlant, en Getulia wort ſy vergiftig van de dompen der aarde, oft van eenig vergiftigh ſap, en wort blauwachtig bevonden. By de Macrons naar 't ſeggen van *Xenophon* wortſe voor dul Xenop. de Cyri. Exped. l. 4. gehouden, ſo dat die haar eeten niet ſtaan konnen. Datſe in de Stad Heptacometa beſmettelijk is, en dom maakt heeft *Strabo* naargelaten, en in Corſica uitte Scherlingh Strab: l. 12. *Ovidius*: *Ælianus* ſeit datſe in Trapezunte van *Pontus* uit de bloemen van de Palmboom ſwaar van reuk is, maar de dulheit geneeſt.

Sy wort ghekent indienſe niet heel dik wert, root-blinkent is, van een vremde reuk, en naar het ſwart helt. Wy hebben by *Galenus* datter twee die ſodanigen honigh geproeft hadden, op de Markt van Romen geſtorven zijn. In een gedeelte der Troglodyten Belgada genoemt, is ſy ſo wit als ſneeu, ſo hart Scaliger: Exercit. 132. als een ſteen, en ook ſo vaſt datſe in korven gedragen wert. *Ariſtoteles* gedenkt ook van ſodanige, en ontkent datſe uit ſuivere thijm is. *Mouſetus* ſteltſe in Tigremahon en Tagodaſt. De heydachtige is blinkent-root. De ſwarte, bruine, en blauwe valt bedenkelijk. By *Galenus* wort van een Wynige geleſen. Gal: de Antidot. l. c. 2. Bitter iſſe omtrent Phaſis, en Pontus: Sodanig wortſe ook door outheit. Datſe in Myſia alderſoetſt is, hebben wy boven geſeit. Strab. Geogr: 11. Door bewaren wortſe ſtinkent. Met meel van geers wortſe verbaſtert. De nagebootſte wort uitte Indiſe noten en de gemeene Siliqua, by de Grieken Keratia genoemt, bereit. Die het Troglodytiſe Arabie bewonen, bewaren haar verſe Gember-wortels met dien honig. Het is wonder 't geen *Eudoxus Cnidius* by *Apollonius* verhaalt, dat de Gyzanteres van Afrika, een volk boven Syrtis en Carthago gelegen, op de wijs van de Byen bloemen vergaderen, en honigh maken met gelijk geluk. *Diodorus Siculus* ſchrijft dat de Kuretes alderéerſt de wijs van honig maken geleert hebben.

II. BY-

II. BYHANGSEL.
Van het VVasch.

De naam van Cera, welk by de Latijnen wasch beteekent, is van de Grieken genomen, die het Keros noemen; 't zy oft van keranein, dat is besorgen, gelijk het *Isidorus* behaaght; oft van Kajestai radioos, om dat het van de raten door 't vier gesmolten, gemaakt wert; oft van't Arabise woort קר dat by de Arabiers wasch, en by de Hebreen een muer beduit: En voorwaar de raten van't wasch zijn als mueren, binnen welke de honigh gesloten is. Het wort na 't gevoel van *Galenus* Malthe ghenoemt, welk woort eigentlijk het gesmolte alleenlijk toege-eigent wert, maar 't kan nochtans het harde mede gedeelt werden. Arist: H: A:l.3. cap. 21. *Aristoteles* heeft geseit dat het van de Byen uitten traan van de bomen gemaakt wert. Plin: H: N.l.11.c.8. *Plinius* dattet uit bloemen van alle bomen, planten en kruiden gehaalt wert, Plin: H: N:l.21. cap.12. uitgenomen de Rumex oft scherpe Klaver, en de Equinopus oft Paarts-voet. (andere verstaan de distels, oft een geslagt van doorn) Hy doet'er by datte braam mede qualijk van sommige uitgenomen wert, (de brem op de selve plaatsen wassende, van de onvrugtbare bies) om dat in Spanjen veel honigh, na de bramen smaakt. Ik meen ook de Olijfboom qualijk uitgenomen wert, (op andere plaatsen bevestigt hy dat) want het is seeker dat in 't groeijen van de Olyven veel honigh gemaakt wert. Van de Lampsana hebben wy by *Kolumella*. Kolumel. R. R. l.9. c. 16. De wijs van 't bearbeiden staat by *Aristoteles*. Sy bekruipen de bloemen eerst met haar voorste pootjes, diese lichtjes bereiden; dan wrijven en vegen sy haar midden af: ten lesten leggen sy het sap van de bloemen 't geen sy met haar spog bereid hebben op de dyen van haar achterste pootjes, en de grootte van een ert bekomen hebbende, keeren sy so beladen weder naar haar woning, gelijk *Moufetus* verhaalt.

Op wat wijs het weder uitgeparst werdt, heeft *Columella* beschreven. Het overblijfsel seit hy, van de raten, na datse keurlijk met soet water bevoghtight zijn, word in een koper vat geworpen, en daar water by-ghedaan zijnde wordense met vuur gesmolten, dat ghedaan zijnde, wort het wasch door stroye horden oft matten gegoten, en so wederom geheel gekookt, en het water eerst weg gedaan zijnde, tot sodanige vormen gegoten als men begeert. Plin: H: N:l.21. cap 16. *Plinius* seit kortlijk aldus: Het wasch wort gemaakt van de uitgeparste raten, die eerst met water gesuivert, en dry dagen in den donker gedroogt zijn, den vierden dach met vuur in een nieuwe aarde pot met water bedekt gesmolten zijnde, wort het door korven ghegoten; daar na wort het weder in de selve pot en water gekookt, en daar na in kout water gegoten, in vaten die met honigh rondom bestreeken zijn.

Plaats. Van de plaats valt niet veel te seggen. Daar Byen zijn daar is wasch. In Korsika was het eertijts so overvloedig datse voor een bede an de Romeinen, hondert-duisent ponden (*Livius* stelt twee-hondert) betaalden. Uit Rusland, en Moscovie wort het by na door gansch Kristenrijk vervoert. Omtrent de Stad Mombazza is het overvloedigh. Van *Krantzius* wort verhaalt dat de Lijflanders het voor vuiligheit weg-wierpen. Krantzius Vand.l. 16.c 9. De Inwoonders van de Rivier Senega kennen ook noch sijn gebruik niet.

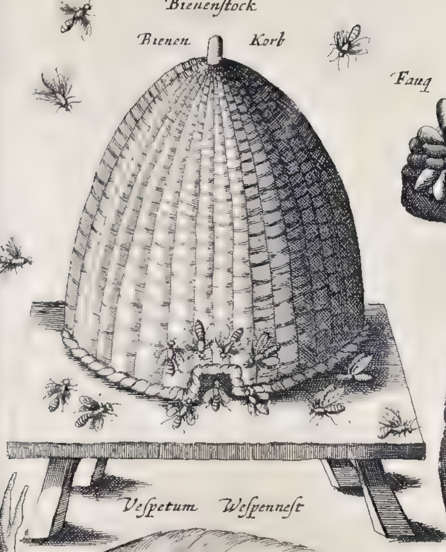
Tot sijn aart behoort, dat het door de warmte van de Son wit wert, daar het vleesch swart af werd, dat het geronnen donker, en gesmolten klaar is, en dat het lichtlijk door de warmte smelt; en ten lesten dat het lichtlijk met Oly, met Wijn en water beswaarlijk gemengt wert. De oorsaken sie die by *Aldrovandus*.

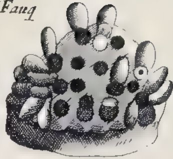
Het geeft ons een groot ghebruik inde Genees-konst, in 't schrijven, bootsen, segelen, tot beeld-werk, en t'samen lijmen, in 't lichten, en andere. Het is enigsins in 't midden van de verwarmende, verkoelende, verdrogende, en vogtmakende. Het heeft gelijk *Galenus* schrijft iet papachtighs, en van Gal. de Simpl. l.7. dikke deelen. Daarom is het als de stof van andere genees-middelen, en wort totte t'samen-settingh van plaasters, en salven ghebruikt: Het wort inde rode-loop met een gebraden appel ingegeven, en op de blote senuwen, en pesen gheleit. Een doek met wasch bestreeken en heel warm opgheleit, beneemt de pijn van de verkoude leden. In de geelsugt met wit van een ey hart gekookt, en eenige greinen saffraan, en zyroop van alssen worden daar van heel goede pillen ghemaakt, en ghebruikt. Sy verwekken veel dorst. Het geeft ook Oly, die in't versagten der geswellen, en in pijnlijk water-maken seer goet is, besie sijn bereidingh by de Stofscheiders. Van sijn verbasteringh, en verwing sal op een ander gesproken werden, als ook van ander gebruik.

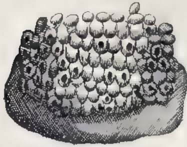
Daar zijn eenighe gheslaghten van wasch: Onderscheid. Daar is natuurlijk, en geboortst. *Aldrovandus* heeft Indiaans gehad, dat geel, groen, root, en swart was, so hard als steen, 't welk wy by *A. Kosta* lesen van de Lakka gemaakt te werden. Het loffelijkste is vers, vetachtig, suiver, ruikend als den honigh. Dat van Pontus oft Kreta. Het Pontise so wy *Galenus* geloven is om de bloemen van den alssem bitter. By *Plinius* is het Punise 't beste. (*Dalechamp* maakt dat het alderbeste) Plin:H:N: l.1.c.14. Het naaste dat heel geel, en van honigachtige reuk is: Hier van seit *Cicero* dat de salven angenamer zijn die na wasch, als die na saffraan ruiken: (want so moet men lesen, en niet, na aarde) zuiver en uit Pontus, 't welk, seit hy, wonder is dat het bestaat onder den vergiftitighen honig. Daar na het Kretize, want dat heeft veel propolis. Na dese dat van Korsika, dat uit de Palm-boom gemaakt, en ghemeent wert de kraght van een genees-middel te hebben.

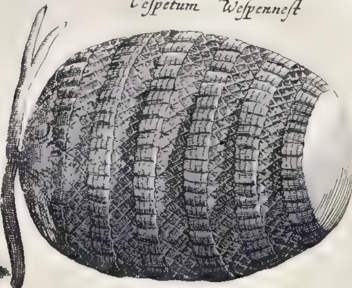
Het

Tab. II

Apiarium
Bienenſtock
Bienen Korb

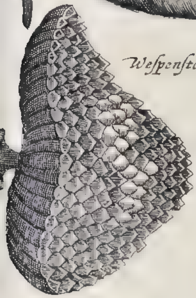

Fauq

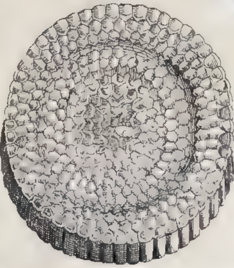

Cera Seu fauus Honigſtock

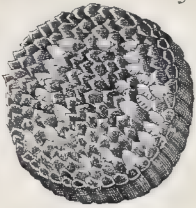

Veſpetum Weſpenneſt

Veſpetum Weſpenneſt

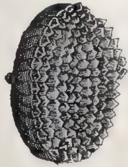

Hornuſneſt

Weſpenſtock

Weſpenſtock

Hornußtock

Hummelstock

Het witte,'t welk sommige maagde-wasch noemen. Hoe dat gemaakt werd, beschrijven *Dioskorides* en *Plinius*. Het geel wasch, seit hy, word inde locht gehangen, daar na in Zee-water gekookt met Salpeter, dan scheppen sy al het schuim af, daar na wort het in een vat met kout-water gegoten, en weder met Zee-water bysonder gekookt, en sy laten de keetel kout werden, dit drymaal gedaan zijnde, leggen sy het op een mat inde Son en Maan te drogen, want dese maakt wit, en op dat het niet gesmolte wert, dekken sy het met dunne doeken; het wort ook sonder koken door in de Son te leggen heel wit: Want alſo wort den honig van 't wasch genomen, en die deelen wasemen uit, door welkers dunnigheid de verw voortkomt. Te Venetien wort het heel wit bevonden. Sodanigh is ook het Tarentijnse geweest. Het wort verbastert met Terpentijn; het wort ook door 't handelen wit, waar van *Ætius* seit dattet wasch door 't handelen wit wert. Het is de Genees-Meesters heel nut, en wort van *Paulus Ægineta* totte schorft seer gepreesen: Het wort ook met poejers vermenght tot quyl-middelen, en voornamentlijk het nageboottste, hoedanigh het Thyrrenise is. Het is goet voor de onsteeken nieren. Het geele om sijn lochtigen aart van den honig versaft meer, lost, en ontbind de pijn. Dikmaal gesmolten neemt het een aardachtigheid an, daarom moet men het varsch, en nieuw gebruiken. *Hollerius* noemt maagde-wasch, dat van jonge byen gemaakt is: *Actuarius* noemt dat Propolis, en 't word van de selve in salven gepreesen. Het groen van Egipten reekent *Hollerius* onder de assuiverende ghenees-middelen, en 't wordt met Oly vermenght opgheleit. Het word swart door 't by-doen van papier-asch, en roodt door de Anchusa; Nochtans word het inde Molukse Eylanden en Amerika uitte natuur swart vergadert. 't Is wonder dat *Aristoteles* schrijft dat de warmgemaakte hoornen der jonghe Koe-beesten in wasch gebogen werden, en datse geen pijn der voeten gevoelen, als sy daar mede bestreeken werden.

Holler: ...t: Chir. ... c.7. ...n: H: ...l.21. ...p.14. ...ist: H: ...l.8.c.7.

Het dunkt ons goet hier wat van de Propolis, en Erythace by te doen; Dat wordt als bywonende alſo ghenoemt, om dat het voor de gaten der korven van de Byen ghemaakt werd. By de Grieken anders Smenion, Samylis en Aigeros genoemt. *Scribonius* heeft het voor Maaghde-wasch ghenomen: *Sylvatikus* voor drek van de korven: *Bellunensis* voor het vuil van de wanden, en seit dattet voor Bdellium gebruikt werd. Sommighe drijven dattet van de bomen druipt, andere dat het de eerste raat is: Ik soud' segghen dat het een dikachtige stof was tussen Kommosis (by *Aristoteles* Mitys ghenoemt) oft Pissoceron, en wasch, 't welk geel, en ruikent na de Styrax helt, en als de Mastix kan ghetrokken werden. *Kordus* schrijft by *Moufetus* dat het een traan van bomen is, en in de eerste knoppen groeit. Dattet vergadert van de Byen voor de gaten van de korven gehecht word tot een schutsel voor de koude. Hy maakt'er dry ghedaanten af. Het eerste wordt alleen uit de swarte Populier vergadert, en Ægyrina ghenoemt. Het is sagt te handelen als lijm, geel van verw, anghenaam van reuk; slaapmakend, en even als de Styrax, in smaak als de knoppen van de Populier. De tweede is de andere ghelijk, en uitte Berken-boom, van verw tussen geel, aschgrauw, en groen, en uit-trekkelijk. De derde word uitte Alpise Populier vergadert, en is selden. De vierde is uit alle dese vermenght, maar is nu niet in ghebruik. De Bye-Fokkers menghense onder malkander, en het wasch dat van *Avicenna* swarte Mum ghenoemt werd, is niet anders, als eenigh overschot dat naar 't ghekookte wasch op de gront sakt. Het word met Oly week ghemaakt als wasch, maar het weeght over en sinkt op de gront. Het suiver en ruikent is 't beste, het word in water ghegoten lichtlijk van het wasch ghescheiden. Het Kretise en Passidise, dat het meeste deel van de vettigheidt van de Styrax en Ladanum vergadert werd. Indien ghy sijn ghebruik insiet: Het trekt de vuiligheid diep uittet lijf: Het wordt van *Celsus* onder de opенende genees-middelen ghereekent. *Ætius* seid dattet verwarmt, ondoet, rijpt, en afveeght. *Varro* seit dattet om sijn veelerley ghebruik op de heilighe wech veel dierder verkocht wierd als den Honigh. Daar van is moghelijk by *Largus* de naam van 't gheheilighde wasch. Gerookt is het goet voor den verouderden hoeft: Met water ghemenght gheneest het de Roos. Opgestreeken de krauwagie, en is tot veel dingen nut.

Moufet. ...heatr: ...sect. l.1. ...6.

Varro de R:R: l. 3. cap. 16.

De Erythace noemt *Aristoteles* Sandaracha, Smerion, en andere Cerinthus. By de Gheleerde is het Vernilago, oft na de tijdt Vernix, dat schijnt Lente-wasch te zijn; En by de Lombardse-Boeren, volghens *Niphus* Carbina genoemt. Wy hebben daar van boven uit *Plinius* ghesprooken. *Varro* wil dattet een Lijm is, daar mede de Byen de kanten der raten t' samen-voeghen. Daar is een groote kraght in om de swermen uit-te-lokken. Die willen dat de swermen neder sitten, bestrijken een tak mette Erythace en Apiastrum, oft Mellisse kruid gemenght: *Virgilius* noemt het Gluten, oft Lijm.

Arist: de Plant. l. 1.

II. HOOFT-STUK.

Van de Fucus oft onvrugtbare Byen, oft Hommels.

DE Fucus oft onvrugtbare bye, is alſo van Fuco dat is bedrog genoemt, oft om dat het geen rechte Bye is, maar bedrog anrecht, en onder schijn van de korven te verwarmen den honig op eet. Die den naam van Phagumai, dat is eeten trekken, zijn al te stout: gelijk ook diese van furando dat is steelen trekken, alhoewel sy waarlijk steelen. By de Grieken

Naam: Aldro: H: Insect. l. 1. cap. 5.

Grieken worden ſy Kephen, en Thronax genoemt. Kothuros is een bywoord, om dat hy als de andere Byen geen angel uitſteekt.

[illegible] Kol. [illegible] R. R. l. 9. c. 15. Plin: H: N: l. 11. c. 11. *Kolumella* noemt haar een geſlagt van groter anwaſch, de Byen heel gelijk; en ſtelſe onder de t ſamenrottende dieren. *Plinius* ſeit datſe ſonder angel zijn, en als onvolmaakte Byen, die van vermoeide en verouderde geteelt zijn, een late vrugt, en die als ſlaven van de rechte zijn. Ariſt: H A: l. 5. c. 22. *Ariſtoteles* maakt haar een vierde geſlaght van Byen, maar vergeefs, want ſy maken geen honig. Hy is by na tweemaal ſo groot als een gemeene Bye, ja hy is de Koning in dikte en lijvigheid gelijk. Sy ſouden Koningen zijn, indien ſy een angel hadden. Haar grootte is om het gebruik van haar leven gegeven. Door haar arbeid wort niet van 't overſchot verquiſt, maar vullen haar nacht en dach met honig. Sy zijn ſwarter met een blinkende verw, als de Byen. Die, welke Ariſt: H: A: l. 9. c. 40. Plinius H: N: l. 11. cap. 17. Fur oft de dief en by *Ariſtoteles* Phor, by *Heſychius* Phorios genoemt wert, is kleinder. *Plinius* noemtſe onder de grootſte byen die ſwart zijn en breed van aars, en zijn ſo genoemt om datſe dieflijk den honig opeeten.

Teelingh. Van de teeling zijn verſcheide gevoelens. *Iſidorus* heeft verhaalt datſe uitte verrotte muil eſels voortkomen. *Kardanus* uitte Eſels, *Plutarchus* en *Servius* uitte Paarden. Andere meenen datſe uit de bloemen van de Cerinthus, van den Olijf-boom, oft van't riet voortkomen: Enige meenen datſe uitte byen door veraarting geteelt werden naar datſe haar angel verloren hebben: Andere beuſelen dat deſe uitte Fucus voortkomen. Ten laatſten wordenſe in mannetjes en wijfjes verdeelt, en datſe door verſameling voortſetten. Ariſt: de Generat. l. 3. c. 10. *Ariſtoteles* beveſtight datſe uitte lange, en uitgerekte Byen, ſo de Fucus als de Fur haar oorſprong hebben, en dat in vrugtbare jaren, als de honigh overvloedigh verhoopt wert, uit een overvloedige vogtigheid, dat wy boven uit *Plinius* ook bygebraght hebben: Hy ſeid datſe byſonder voortgeteelt werden, indien de Koningh leeft: Indien hy dood is, inde holletjes van de Byen, en deſe zijn moediger. Sy maken kleinder hollen als ſy ſelver zijn, en die niet overal door de korf maar op de uitterſte hoeken. Alſo ſchijnt hy ten anſien der teeling 't geheel geſlagt der byen in dry gedeelt te hebben. De Koningen teelen, en haar ſelven, en het ander geſlaght: De Byen weder den Fucus: Maar de Fucus is van de teelende kragt ontbloot. De vrugt is ten anſien der Byen wit, daar uit ontſtaan wormtjes kleinder als die van de Byen.

Virgil: Georg: l. 4. By ſommighe Grieken word de Fucus, Aſinteles, Ateles, Aleiturgetus, en Aſijmbolus genoemt, daarom ſeit *Virgilius* dat hy vry ſit om andere de koſt t'ontroven. Maar by ſommige ſchijnt hy van een groot gebruik te zijn. Sy leven wel ten anſien van't honigmaken leedigh: Ja ſy ſitten een heelen dach inde honig-raten verborgen. 's Nachts, als alle Ælian: H: A: l. 1. c. 10. de byen ſlapen beginnen ſy te arbeiden, en verwoeſten de korven, gelijk *Ælianus* verhaalt; maar indien *Bartholomeus Anglicus* ons niet bedriegt, ſo maken ſy de Koninklijke ſitplaats, en die ſeer heerlijk boven inden top van de raten met een cierlijk dekſels overtrokken. *Tzetzes* maaktſe water-dragers: *Kolumella* ſeit datſe op de ſaden ſitten daar de byen uit gemaakt werden, datſe ghebruikt werden om nieuwe affetſels te broeijen en op te voeden, en als de jongen gekipt zijn datſe dan uitgeworpen werden: welk alles *Plinius* heerlijk verhaalt. Sy, ſeit hy, bouwen eerſt huiſen voor 't gemeen, daar na voor de Koningen. Indien men een overvloedige voortkomſt verwagt, wort den Fucus ook een raat toegeleit: dog de kleinſte raten an deſe, hoe wel ſy groter, als de byen zijn. Maar de Fucus is ſonder angel, gelijk onvolmaakte byen oft nieuwelingen, van de vermoeide en afgeleefde voortgebragt, een late vrught, en gelijk als ſlaven van de rechte byen: waarom dees over haar gebieden aldereerſt haar uitwerpen: en die vertragen ſtraffen ſy ſonder genade, en ſy helpen haar niet alleenlijk in't werk, maar ook inde vrught, wijl den hoop veel doet totte warmte, en hoe der meer hoops is, hoe ook de voortkoming der ſwermen groter is. Als den honigh begint te rijpen, ſtoten de byen haar uit, en veel op een vallende, doden ſy haar, en dat geſlagt word niet als inde lente gheſien: De Fucus als hy ſonder vleugels weder inde korf geworpen werd beneemt deſelve ook de andere haar vleughels: Oft liever indien wy *Ariſtoteles* volghen, eeten de andere byen de vleughels van de binnen-geblevene hommels af, ſo dat *Plinius* qualijk outos voor autai, deſe, voor ſelfs geleſen heeft. Daar zijnder die uit *Ariſtoteles* ſegghen datſe raten in een ſelve korf maken, want ſy blijven de meeſte tijd binnen, en als ſy uitgaan heffen ſy haar heen en weder inde hooghte, vliegen in't rond, als of ſy haar wilden oeffenen; dat gedaan zijnde keeren ſy weder na huis, en neemen haar ſpijs. 't Geen van haar afkeer voorkomt kan uit het gheſeide gheoordeelt werden. Van de Dieven ſal ik dit noch by-voeghen: Datſe haar ſomtijdts ſo opvullen datſe nauwlijks gaan oft ſtaan konnen; Datſe dikmaal in de hollen der Byen jonghen krijghen, en geen honigh vergaderen nocht huisjes oprechten: Datſe inkomende gheſlagen werden, en half doot voor de gaten gelaten, en dikmaal heel gedoodt werden. Ariſt: H: A: l. 9. c. 10.

III. HOOFT-STUK.

Van de VVeſpen.

De naam Veſpa is van de Latijnen an de weſp gegeven, niet om dat hy t'ſavonds vliegen vanght, oft haar met gewelt anvalt, maar om dat hy veſca, dat is dun van poten is. Aldrov. l. ſect. 1. c. 6. Naam. By de Grieken wort hy Sphex en Sphecio oft van Sphinggo, dat is inbinden oft mager maken, oft van Diaſphage, om dat hy in't midden ſo gekerft is dat hy geſeit werd te gapen. De uitlegghers van *Nikander* noemtſe Leu-

se Leucospades. *Suidas* Dellides, *Hesychius* Auletai en Passaleres, *Gaza* door misbruik Authrenai. Want dese mochten eer Horssels genoemt werden.

Beschrijvingh. Het is een gesellig dier, geringt, langagtig, met vier vliesige vleugels (waar van de eerste grootst zijn) versien, sonder bloet, binnewaarts geangelt, met ses voeten van goutgele verw, met swarte plekken, dryhoeks-wijs boven, en over 't heele lijf over dwars geciert, waarom hy mogelijk van *Pollio* de gulden genoemt wert. Het lijf hanght in 't midden der borst als met een draad t'samen, so datse by na verlamt, en gapende schijnen. *Moufetus* meent datse alle een anghel hebben. *Varro* meent datse daar in van de Byen verscheelen, dat de Byen korter, gedrongen'er, an de borst en rug hayragtig, met een langer hooft, en scherper bek, minder an den buik gheverwt, met roschverwighe en swarte ringen onderscheiden zijn, en de sprieten onder de ogen hebben. Maar de Wesp is langer, en gelijk als met een fluit an't midden van den buik, en borst t'samen-hangende, geel, glat, hoger geverwt, met een korter, en ronder kop, die de sprieten boven de ogen draagt.

Moufet. Insect. l.1 c. 8. Varro R: R: l.3. c.16.

Plaats. Sy zijn graag op ruwe plaatsen, daar wordense meest vermeerdert. Nochtans worden enige geslagten op sommige plaatsen niet gevonden gelijk wy hier na seggen sullen. In't Eyland Nicesis so *Ortelius* schrijft, brengen sy met haar steek de doot an. Inde uitterste streek van d'Aspunt seit *Olaus* datse overvloedigh zijn. Sy maken wesp-hollen vol kleine holletjes daarse in nestelen en wonen. Gy sult die somtijds om-hoog vinden inde stammen van de bomen, op de bergen inde eyken. Somtijds inde aarde en losse mueren, holen en gaten. *Aldrovandus* heeftse onder de pluk-vrugten, en kleine boomtjes gevonden. De selve heeft'er ons dry gegeven: Een ey-ront onder een Okkernote-boom, daar de aard een voet diep uitgegraven was: Het ander ook onder aardsch, maar ront: Het derde beker-vormig. De gesteltenis van't eerste was dese. Het hol oft 't gat seit *Aldrovandus* was eng: namentlijk so groot dat'er een tsevens door konde, boven de aarde, van waar een wegh was van deselve breette, naar 't wespen-hol, niet regt oft waterpas neergaande, maar zydelinghs door loopgraven omtrent twee hand-breet, van't eerste gat, dat boven d'aarde was: hier was de aarde ruimer uitgeholt, en ten deele rond, en dat mettet wespenhol inde eyrondte naar eevenbedeeling over een quam, so dat'er tussen het wespen-hol, en de holle zyden der aarde so veel ruimte was, als'er voor de inkomende wespen genoeg is, die engen mont van't gehele hol was een, en ter zyden geset; die kuil opghegraven zijnde vertoonde sich de woonplaats van de wespen die ey-ront van gestalte omtrent neghen duim diep, en twee dwarse handen breet was, en rondom met een korstig vlies als een ey met sijn schel bekleet, 't welk wit en zandachtigh was, gelijk de Zee-lichen van de selve selfstandigheid met de raten, en niet waschagtig gelijk van de byen, maar meer houtachtigh, de dunne peulen van de plukvrugten, de Lunaria, Bulbonaca, oft Scabiosa in stof gelijk. Het opperste deel van dit was in plaats van een dak, 't welk de hutjes met een spits opgaande top voor den regen, als die by gheval daar op druipt, beschermde, en an de mueren al den vyandlijken anval uitsloot. Het onderste bekleede de plaats van de grond, en hiel alles van vuiligheid en verrottingh vry. De korst afgetrokken zijnde vertoonden haar ses schokken van raten, die op malkander als kamers geset waren, en met een behoorlijke ruimte van malkander stonden. Maar om dat de solderingen niet souden neersakken en de jongen drukken, worden sy yeder met pylers onderstut, die niet sonder orde gevormt zijn; maar van een breeden voet beginnen, en boven na de holle rondte met een breeden opgerechte bol, weerzyds als een hoofdige spijker, een duim-breed inde lenghte uitgestrekt werden, so datse gewulffels, en kelders schijnen. De onderste en bovenste rondten zijn klein en eng, de middelste breed, de overige middelmatig. Yeder zijn sy met veel seskantighe holletjes versien, in welkers sommighe de volwassene wespen, in andere jonger, maar niettemin volmaakte en ghevleugelde, en in de derde enige wormtjes besloten waren, die al t'saam met het achterste opwaarts, en met het hooft neerwaarts lagen.

Olaus M.

Van de andere komt niet sonderlinghs voor. Het beeker-vormige was dun van hals, en dik van buik, daar een breed byhanghsel an hingh. Het nest, uit een dunne vliessighe stof, daar hy rondom mede overtrokken was, met een schaar inde lenghte doorghesneden, vertoonde dry vliessen met een ledighe plaats onderscheiden, waar door sy rondom konden loopen. Het eerste vlies was kleinder als het uitterlijke, het tweede grooter, het derde aldergrootst. In't midden van het binnenste waren seven seshoekighe hollen.

By *Apollonius* wordense Omoboroi, by *Aristoteles* Meloboroi ghenoemt, om datse rauw vleis en rijpe appelen eeten, maar sy sparen ook de Peeren, Pruimen, Druiven, Bloemen, en andere vrugten niet, nocht het sap van de Olmbomen oft Suiker, en Honig: sy jagen ook groote vliegen, en haar 't hooft afbreekende voeren sy 't overige lijf mede, nocht sy sparen self de Byen. Datse graag slangen eeten lesen wy by *Plinius*, en datse door dat voetsel doodlijke steeken geven. Voedsel.

Plin: H: N: l. 11. c. 21. Arist: H: A: l.9. c.41 Plin: H: N. l. 11. c. 53: Arist: H: A: l.9. c.41

Aristoteles bekent haar kunne. De grootste en sterkste mannetjes worden met een anghel versien: de kleine en swakke wijfjes hebben'er geen. Sy konden moeders genoemt werden, ten waar die *Aristoteles* breeder, swaarder, dikker, en groter als de wespen stelde. Dat'er een kunne is, daar van is by sommige een kenteken; want indien ghy een Wesp by de poten neemt, en hem laat rommelē sullen sy die geen angel hebben naar hem toevliegen. Deselve schrijft dat mense heeft sien versamelē, andere

C 2 stellen

ſtellen dat twijffelachtig. *Vincentius* ſeit dat de wilde mette tamme te doen hebben. Van haar teeling ſpreekt *Ariſtoteles* op twee plaatſen aldus. Eerſt bouwen de Horſſels en Weſpen hutjes voor haar jongen. Indien ſy geen Koning hebben, en den ſelven al dwalende ſoeken: en de Horſſels om hoog, en de Weſpen inde gaten, die haar Koning onder d'aarde hellen. Ook zijn de raten van deſe ſeskantig, gelijk van de Byen, en die niet uit waſch, maar uit een korſtige en zandige ſtof. Sy leggen haar jongen an de zyden van de holletjes ſo groot als een drup, die an de wanden hangt. Nochtans is in alle de holletjes die vrugt niet gelijk: maar in ſommige ſo groot, datſe ook konnen vliegen. In andere nieuw gekipt, en in ſommige maar wormen, daar alleen drek onder is gelijk in de byen: maar ſo lang ſy nieuwlingen zijn wordenſe niet beweegt, en met een blaasje overtrokken. Ten twede, wanneer de Koninghen een anſienlijke plaats bekomen hebben, maken ſy in't begin van de Somer raten, en kleine weſpen hollen, met vier openinghen oft daar omtrent: in welke de Weſpen voortkomen, en niet de moeders. Welke groot ghewordenzijnde, maken ſy behalven de voorgaande meer andere groter, en deſe weder oud geworden zijnde weer andere: ſo dat ten einde van den herfſt de weſpen-holen heel veel en groot zijn, in welke de Koningen die wy moeders genoemt hebben, niet meer weſpen maar moeders telen. Deſe worden in gedaante geboren als grote wormen, inde vier opperſte kanten van de tſaam-gevoegde bovenſte hollen. *Plinius* doet'er by dat haar vrugt ongelijk is, dat de een uitvlieght, de tweede noch een nieuwboorlingh, is en d'ander noch een worm, en dat dit in den herfſt en niet inde lente geſchiet. De moeders groeijen in groot getal, indien'er 's jaars te voor veel weſpen en regen gevallen zijn. De wormtjes eerſe nieuboorlingen werden zijn langagtig, die wormtjes, die in't vleeſch (die *Hippokrates* Eulas noemt) en die inde haaſnoten groeijen niet ongelijk, wit, met kerven geteekent, an't uiterſte van t lijf dikagtig, met een ſwartagtige ſtreep over den rug, ſonder voeten, niet kruipende, maar haar an alle zyde roerende. Als de vrught geleit is dekken ſy het holletje met een dun vlies, welk als ſy volmaakt zijn gebroken zijnde, komen ſy uit, en twee dagen gekipt zijnde, vliegenſe rondom. Datſe ook uit verrotting groeijen is ſeeker. Datſe uitte herſſenen van een Paart groeijen, verhaalt *Pachymerius*. Uit het vleeſch *Plinius*, *Plutarchus*, en *Antigonus*. Datſe uit de huid van den Eeſel groeijen leſen wy by *Iſidorus*: uit het bloet van de Krokodil oft uit het lijf by *Horus*: uitte verrotting van bomen en vrugten by *Albertus*. Datſe uit het doorgeboort been onder 't oog van't hooft van een oud hart gegroeyt zijn, verhaalt *Vincentius Belluacenſis* uit een ſeeker oud Schrijver.

Arist: H A: l. 9. c 65. Scaliger: Edit.

Plin. H: N: l. 11. cap. 21.

Plutarch: in Kleomene. Antigon: in Mirabilib. Plin: H: N: l 11. cap. 20.

Ouderdom.

Wat angaat haar leven. De Moeders leven niet langer als twee jaren. De andere eindigen haar leven metten herfſt. Ja ſeit *Moufetus* of of de Moeders oft Koningen van't voorleden jaar, als de nieuwe Koningen nu geboren zijn ſterven mette nieuwe Weſpen; en of dat altijd op gelijke wijs geſchiet, oft datſe langer leven konnen, trekken veele in twijffel. De wilde worden langer levende gehouden, en de kortheid van haar leven vergoed haar tayheid. Want indien ghy het hooft van den buik, oft van de borſt ſcheid, ſullen ſy nochtans ſteeken, en dat niet minder als van te voren. Sy vliegen in't rond om datſe geen ſtart hebben. Sy ſtrekken de Klinkhavik, de Swaluwen, de Nachtuilen, en Vos tot ſpijſe. De Vos ſteekt ſijn ſtart in't Weſpen-hol, en ſlaat die beladen teghen een boom, en eet de doden op. De baſtart-weſp, die men de eenſame noemt inde linker hand ghevat (die eerſt van dat jaar ghevanghen word heeft veel kraght) prijſt *Plinius* tegen de vierdendaaghſe koorts. *Mizaldus* ghedenkt ſeeker water uit Weſpen overghehaalt, dat gheſwellen ſonder pijn verwekt; Het moet nootſaaklijk opblaſende zijn. Het geneeſt opgeleid de ſteeken, oft een plaaſter uit aarde met aſijn en vliegen-hoofden gemenght. Andere prijſen het ſap van Citrullen, de dunſte bladeren van de Siliqua van *Plinius*, Saly met Aſijn, gepoedert krijt, Conſilie de Grein met Oly gemengt, Aſpergjes met Honig geſtoten, en ten laatſten Koedrek. Van binnen het ſap van Marjolijn met Bolus armenus, en de kleine bladeren van de wilde Laurier met Wijn inghenomen. De Althea met waterighen Aſijn het ſap van Rute oft Conſilie de Grein, de bladeren van de ſelve ghekaauwt, worden ook ſeer ghepreeſen. Indien de ſteek van de vergiftighe is, 't welk de ongevoeligheid, als ook de dulheid anwijſen, moet de plaats eerſt met het mes geopent werden, en geopent geſogen, en deſe volgende pap, uit het ſchrapſel van de aard daar de Weſpen in neſtelen, met Aſijn opgeleit werden. Onder de verhoedende middelen, zijn de Maluw, en Althea de alderbeſte. Hoe ſy ghevanghen werden ſie dat by *Moufetus*. Sy zijn ook dienſtigh totte voorduidingh. Sy voorduiden een langhe Winter, indien ſy haar voor 't einde van Octo-ber vertoonen: Een nat en koude Winter, indien ſy op veel plaatſen voor den opgang der Seven-ſtarren met hoopen onder d'aarde kruipen: Groote ſlaghregens, indien ſy veel in den Herfſt voortkomen. Want wijl ſy koude dieren zijn, kruipen ſy na de warmte onder d'aarde, en om datſe niet als uit een natte dompige aarde voortkomen, beteekenen ſy de alte groote vogtigheid, als ſy veel verſchijnen. Te Capua voorduide haar grote menigte die inde Kerk van Mars neergeſeten was, de ankomſt der vyanden en de brand van de Stadt.

Plin: H: N: l. 30. cap. 11

Stephan: de Agricul. l. 1. c. 8.

Theo. phr: de Signis Tempor. Aratus in Phænom: Theon. in Comment.

Onderſcheid. Ariſt: H: A: l. 9. c. 41 Plin: H: N: L 11. c. 21.

De onderſcheiden van de weſpen zijn ſeer veel. *Ariſtoteles* gedenkt van wilde, tamme, moeders oft koningen, en gemene werkende. By *Plinius* zijn Ichneumones en baſtart-weſpen. By andere komen Parnopes, Pemphridones,

nes, Benbikes, kleine, groote, geele, Indise, Bastaarten, vergiftige, eensame, Laërtæ, geangelde, en ongeangelde. *Aldrovandus* heeft twee gedaanten, die hy angemerkt heeft, beschreven, welkers afbeeldsels wy geven. *Moufetus* heeft'er twee uit Hongarien gekregen, die hier ook vertoont werden.

Dat wilde geslaght is selden, het komt op de bergen en in de bosschen voort: en nestelt niet onder d'aarde, maar in de Eykebomen: Het is grooter, langer, swarter, uitgerekter, verscheiden geverwt, sterker, geangelt, en scherper in 't steken. De Schryvers segghen dat hy met drymaal negen steken een mensch ombrenght. Hy leeft het gheheele jaar, en 's Winters, als de boom afgehouwen werd vliegt hy uit: de winter brengt hy inde schuilhoeken door. *Moufetus* heeftse eenmaal in 't Bosch van Essex met ghevaar van sijn leven waargenomen. Hy soude van een gheheele Swerm overvallen zijn geweest, ten waar hy sich met de takken van de Brem beschermt hadde. *Varro* maaktse hayrachtiger: De tamme die vreedsaam, oft sagtsinnige zijn, zijn ook kleinder; Sy werden verdeelt in arbeiders en Moeders, van welke dese groter zijn en twee jaar leven. *Plinius* maaktse saghtmoedige: Haar breeder geslaght, doet hy der by, staat in twijfel, oft sy angels hebben, om datse niet uitgaan. De Arbeiders zijn met haar werk beesigh, en voeden de Moeders: De Ichneumones zijn kleinder als de andere: en doden een geslaght van Spinne-koppen, Phalanx ghenoemt, en brenghense in haar nesten, daar na besmeren sy die, broejense, en daar uit brenghen sy haar geslaght voort. Sy worden so genoemt van 't woord Ichnai, om datse klein en teer zijn; de Bastaart-wesp heeft een donker hooft, twee korte dunne hoornen an 't voorhooft, groote ogen, swart en uitpuilende, daar weerzyds twee poten an vast zijn, vaste en bultige schouders, een langhachtigh lijf, teer, en met ghelederen, donkere vleugels, hayrachtige poten, van verw als de twee vleugels.

De Parnopes suigen de Druiven, so rijpe als onrijpe uit, waarom sy so genoemt zijn, beken ik niet te weten: Sy zijn een roof der Nacht-Uilen en Steen-kryters: De Pemphredon is by de uitlegger van *Nicander* een beesje Wespachtigh, kleinder als een Bye, grooter als een vliegh, met vleugels, en uitten witte en swart gesprinkelt. Het bewoont de bergen en dalen, en suight uit de bloemen der vrughten een honigachtigh sap, en woont in de holle Eykebomen. Ik kan niet wel segghen dattet de selfde mette Tenthrene en Tenthredon is. De Bembix is by *Nicander*, ook een gekerfde uit het geslaght van Wespen, swart van verw, en een angel ghebruikende: Hy word ook, so ik niet bedrogen ben, Bemdix ghenoemt. *Nicander* maaktse Bosch, en Berghachtige: Van de kleine komt niet sonderlings voor; Van de groote hebben eenige swarte hoofden, en veel angels. De geele, by *Ardoynus* Citroenverwige genoemt, zijn in twee deelen verdeelt, in 't midden hanghense met een dun draadje an malkander. De Indise zijn ook tamme, welke onschadelijk, en wilde die quaadaartigh zijn. Die *Oviedus* beschreven heeft zijn groot van lijf, geel van verw, naar het wit hellende, met swart gevlekte vleugels, an 't einde een weinigh wit, De bastaarten hebben de ghestalte van de Byen oft vliegen: Van de vergiftige is in de wilde en Indise gesproken; Hier toe behoren de Laërtæ, om datse een doodlijke wond ghelijk de Adder Laërta an de vliegh toebrengen. De eensame nestelen in de Mueren en opgeworpen Dyken: Voor de mond van 't gat staat een slijkachtighe wandelgangh. Sijn lenghte is omtrent twee vingers breed, van binnen met glatte slijk bestreken. *Aristoteles* heeftse in gheangelde en ongeangelde verdeelt.

[Margin notes: Moufet: de Insect: 45. — Varro de R: l. 3. p. 16. — Nicander: Theriaca: — Ardoin: l. de Venen: — Moufet. l. c. — Aldro: de Insect: l. 6. p. 202. Edit: Bononienf:]

Van de fijne spreekt *Aldrovandus* aldus: De Wespen die van my angemerkt zijn.

De eerste is de grootste van alle die ik oit gesien heb, over 't geheele lijf heel swart, behalven an den opperbuik, daar vier geele plekken zijn, te weten die, welke het afbeeldsel wit uitdrukt Het hooft word minder als in de andere van den nek afgescheiden, in welke eenigsins geele oogen zijn. De sprieten zijn swart, groot, en breeder als in andere, met swarte ruige poten: de vleugels zijn met een silvere donker-goudgeel, naar 't Kastanie-bruin hellende verw verciert.

Het tweede gheslaght is van de kleinste Wespen, met vleugels naar evenbedeelingh breed, en langhachtigh, van geele verw: 't Geheele lijf helt uitten swarte naar t Kastanie-bruin, maar an den buik met geele ringen naar 't saffraangeel hellende onderscheiden: Het hooft was heel klein, opwaarts met twee geele stippelen getekent; de ogen en sprieten waren heel swart, an uitterste stomp, de voeten geel en klein.

De derde was in grootte de gemene Wesp ghelijk, oft weinigh grooter, maar gheheel swart, met heel langhe voeten en sprieten, een Ey-rond hooft, een korter buik, met kleine dwarse geele strepen onderscheiden, en met een dunnen draad an de borst ghehecht. De vleugels waren silver-schoon, met doorlopende roodachtige adertjes versien.

Uit het geslaght der kleinste zijn de vierde en vijfde; van welke de eerste gheheel swart is, te weten an 't hooft, de borst en buik, welke deelen by na even groot zijn, dat ghy in andere niet sien sult: De voeten zijn ook swart en licht: de sprieten ook swart en klein, de vleugels donker: d'Ander is ook swart en rond van kop. Desen zijn de sprieten korter, maar ik weet niet wat hy gelijk als een drypunt uitsteekt: Hy is eng van borst, daar hy an 't hooft vast is breeder, en geelachtigh, an den aars enger en swart, by na met een ronden buik, eerst geel, daar na nu geel, dan swart onderscheiden: de vleugels hellen naar 't goutgeel.

Die op de feſte plaats afgebeeld en my geſonden is, heb ik om de wonderlijke vorm van 't hooft, het anſien van een Aap gelijk, den Aap ghenoemt. Hy is dik en rood van rugh: als ook van nek, met groote ſwarte ogen, neerwaarts is een halve Maan-wijſe ſtreep die gelijk een mond maakt. De buik is ook dik, maar hanght met een dun velletje an den rugh; voor is hy ſwartachtigh, an't uitterſte wit, met ſwarte dwarſe ſtreepen: de vleugels zijn ſwart, maar de ſchilder heeft-'er qualijk alleenlijk twee afgebeeld.

De ſevende is tuſſchen groot en klein, geheel ſwart, maar overal met goutgeele plekken onderſcheiden, te weten die in 't uitgedrukte afbeeldſel haar wit vertonen. De poten zijn niet als in andere Weſpen dun, maar ten anſien van 't lijf, welk ghedrongener is, dik, en geelverwigh: De ſprieten heel ſwart, klein en kort; de vleugels uitten aſchgrauwe geel.

Het afbeeldſel van de achtſte is van een onvolmaakter Weſp die niet vliegen kan, een halve nieuwboorlingh, ghelijk als uit een nieuwboorlingh varſch geboren: Het lijf begint uitten witte na 't geel te hellen, en is noch niet met plekken onderſcheiden. Hy is van dat geſlaght 't welk daar na op de thiende plaats ſal afgebeeld werden, te weten in de raat ſittende.

De negende is heel langh van borſt, de buik van middelbare lenghte. Sy hangen ſo an een, als of ſy twee verſcheide Weſpen waren: Hy beſtaat geheel uit geel en ſwarte verw door malkander; de voeten en ſprieten zijn langh, maar heel dun, en yſergrauw, hy heeft vier yſergrauwe vleugels, hoewel dat-'er maar dry geſchildert zijn: het hooft is ook met een geele en ſwarte verw onderſcheiden.

De thiende is mette laaſt-beſchrevene van de ſelve verw, maar korter van borſt; hy maakt by na ſodanigh Weſpenhol, als daar hy in ſit, en dat omtrent de venſters, oft an de takken van de bomen, oft ook elders.

Het elfde is een ſchoon geſlaght van wilde Weſpen, met een ſchoon roden buik beſet met ſwarte ringen, en 't achterſte van den aars ſwart, hy heeft vier langhachtige, maar ſmalle vleugels, by na aſgrauw; De borſt en rug zijn ſwart, en hellen nae het yſergrauw. Het hooft is van de ſelve verw, rond en klein, maar de ſprieten langhachtigh, ſwart en an 't einde ſcherp.

De twaalfde is geheel donkerverwigh na't ſwart hellende, met langhachtighe benen, langhe ſprieten, mettet hooft, en vleugels eenigſins na 't yſergrauw hellende.

De derthienſte en laaſt-afgebeelde is de Weſpen ghelijkſlagtigh, hoewel ik mette waarheid niet ſeggen kan of hy raten maakt. Hy is langh, dun, ſwart en uitten geele onderſcheiden; de ſchilder heeft twee vleugels uitgedrukt, maar ik weet inder daat niet of hy twee oft vier vleugels heeft: Met het hooft gelijkt hy meer een Weſp als een vliegh. De ſprieten zijn an 't uitterſte ſtomp, de voeten geelachtigh; de Ongerſe van *Mouſetus* die hy van Wenen ghekregen hadde, waren op den rugh uitten geel en ſwarte verſcheiden geverwt; deſe waren de hoornen ruig, d'ander glat, by na een derde grooter als de gheмeene Weſpen.

IV. HOOFT-STUK.
Vande Horſels.

Het geſlaght van de Horſſels ſtel ik verſcheiden van de Weſpen, om dat 'er in't lichaam ſo veel onderſcheids ſchijnt te zijn; en 't en behaaght ons niet van *Ariſtoteles*, en andere afte wijken, die van de ſelve in verſcheide Hooft-ſtukken gheſproken hebben. De naam hebben ſy by de Latynen van Krabra, in 't Tuſculaanſe land daarſe overvloedigh zijn; oft van Kabo, oft Kaballo, dat is een Paard oft Henghſt, waar uit ſy voortkomen. gelijk het *Iſidorus* dunkt. *Scaliger* trektſe van Craceo, waar van komt Kraber en Krabro: Andere van Kreas, dat is vleeſch, en Bora, dat is ſpijs, om datſe vleeſch eten. By de Grieken is hy Anthrene genoemt, mogelijk om dat hy een Anthrax dat is een vierigh geſwel verwekt.

Naam.

Iſidor: l. 12.

Sy zijn tweemaal grooter als de Weſpen, en komen in vorm na by de ſelve; ſy zijn met twee vleugels verſien, van welke de uitterlijke tweemaal kleinder als de innerlijke zijn, die an haar donker-bruine ſchouders ghehecht zijn; Sy hebben ſes poten van de ſelve verw mette borſt en ſchouders, een ſaffraangeel hooft, en langhachtigh: de oogen uitpuilende, tuſſchen welke twee ſprieten voortkomen krom als een Seyſen, van de ſelve verw als de poten; de buik word als met een dunnen draad an de ſchouders ghehecht, welkers voorſte middendeel met een donker verw, en geele kringh ghetekent is. Het achterſte ſchijnt geheel geel, met acht donkere ſtippelen ghetekent, met een kleinen dryhoek, en eenige kerven an weerzyden, met welke ſy haar na haar welgevallen konnen uitrekken en inkrimpen. Omtrent den buik heeft hy weerzyds vier ſwarte vlekken, en is in de ſtart met een langhen ſterken en heel vergiftigen angel gewapent. Dit onderſcheid iſſer tuſſen de Horſels en Weſpen, datſe grooter als de Weſpen zijn, den buik minder dun hebben, en dat deel, 't welk met en dunnen band an de borſt ghehecht word, veel breeder is, en de borſt ghedrongener.

Beſchryvingh. Mouſet: Inſect. l. c. 9.

Haar raten (welke *Suidas* Anthrenia noemt) maken ſy onder de aarde, welke ſy ghelijk de Mieren uitgraven. Wanneer de opperſte van de gaten afdwaalt, ſoeken ſy de hooghten en bomen: Daarom heeft *Plinius* geſchreven datſe in de holle bomen wonen. Sy maken alle haar neſten juiſt ſeskantigh; Het uitterlijke is met witte en yſergrauwe ſneden onderſcheiden: De ſtof is vlieſachtigh, en de ſchors van de Berken-boom, die

Plaats. Plin: H: N: l. 11. cap. 21: Ariſt: H: A: l. 5. c.

die door droghte splijt seer gelijk, en worden met een tay quyl, en lymige bladeren, met veel solderingen versien, opgepronkt. *Aldrovandus* heeft'er twee ghesien, van welke hy aldus schrijft: Sy zijn in vijf oft ses orden, en meest uit ses bestaande gevonden, en met solderingen onderscheiden, hoedanigh was, welke mijn Landman in 't doorsagen van een Eykenboom ghevonden heeft, welkers top in 't opperste deel van den hollen boom gelegen in plaats van een dak was, van selfstandigheid vliesachtigh, de middel-schors van den Berken boom gelijk, welk men seit datse uit het vermolmde hout van de swarte Populier en Wilgeboom met een sonderlingh lymigh sap t'samen plakken: en deselve is niet vast an een als uit een eenigh vliesch bestaande, maar uit vele, so dattet veel t'samen-hangende vliesen schijnen, en in die ruimte, welke tusschen de selve was hadden sy eenige ronde doorganghen als goten gemaakt, die totte gront en onderste omloop neerstrekten, door welke sy dat boven was konden onder brengen. Maar op de grond, was de korst, daar het geheele nest mede omkleet was, een weinigh gapende, door welke sy het binninste van 't nest doorkruipende tot yder bysonder solderingh weder opklimmen: want in yder solderingh waren gaten, door welke sy haar in de bysondere holletjes begaven. Wy hebben ook gesien dat haar nest so voorsightiglijk gemaakt was, als van eenige andere Byen, oft Wespen: want an d'eene zyde in 't bovenste deel van den hollen boom, naar welke hy boven een weinigh helde, was het in die stand opgehangen, dat de openinghen der holletjes neerwaarts hangende, de grond van den hollen boom ansagen, en dat de Horssels, en haar nieuwboorlinghen, en Wormtjes met het hooft, als of sy vallen souden gekeert waren, en dat om geen ander oorsaak, dan datse van alle ongeval van de locht, en 't geen van boven inden boom vallen konde gelijk regen, en meer andere dinghen, die daar in konden kruipen, veiliger zijn souden; want indien de holletjes met het opene naar den Hemel strekten, souden sy voorwaar veel ongemakken onderhavigh zijn; yder solderingh was van de selve stof, welkers buitenste korst met verscheiden gheverwde witte en ysergrauwe strepen als met sneden onderscheiden was. Daar worden ook eenighe nesten van de Horssels veel grooter ghevonden als de geseide, met seven solderingen voorsien; Sodanige heb ik op mijn Landwonigh ghesien die veilighlijk an de trap hingen, in den omkringh twee negen duim hoogh, met de selve witte en ysergrauwe, oft mette bovenste uitstekende strepen, ronde solderinghen als kringen vol kleine holletjes, een dwarse vinger hoogh, die twee vingers breed van malkander stonden tot een bequame ingang; Dese waren fray met pylers versien. In 't opperste deel van dit nest waren groter gaten, in welke de oude haar hielden, in 't onderste kleinder, in welke de jonghe waren.

Wat angaat haar spijs, sy bergen 's Winters niet in de raten, en daarom zijn sy sonder eten, en sterven veel; Sy eten groote vliegen, die sy ghevangen zijnde, 't hooft afsnijden: Datse de Druiven knaghen, blijkt daar uit datse in den Herfst overvloedigh om de Wijngarden vliegen. Om datse na 't seggen van *Aristoteles* veel by vleesch leven, daarom verkeren sy dikmaal in den drek. Als sy vogels gevangen hebben, wonden sy haar eerst het hooft en snijden dat af, op de wijs der Havikken. *Pennius* heeft gesien dat sulkx in een openbare straat van de stadt aan een Musch geschiede. In Indie vallense den Oly, de Boter, en andere kost heel schadelijk, so datse niets ongequelt laten. Voedsel. Arist: H. A: l. 5. c. 42. Moufet: de Insect l. c.

Vele ghevoelen met *Ovidius* datse uit de doode Paarden voort-komen: *Landus* uitte herssenen van den Esel. Wat angaat de teelingh ('t zijn de woorden van *Aristoteles*) van haar verwante, (te weten) de Byen. Haar wijs is by na ghelijk van de Horssels en Wespen, maar dese heeft met recht de gave van de natuur ontbroken, want dat geslaght der Byen heeft niet Godlijkx; want sy teelen de ghenoemde Moeders, en maken de eerste raten; In de teelingh worden sy door onderlinge versamelingh gemaakt; want haar versamelingh is menighmaal gesien; maar de vrughtbaarheid van de Byen storten sy an de zyden der holletjes, en hechten 't an de wanden. Doch gelijk de vrught der Wespen alsois ook die van de Horssels niet even ghelijk: want in sommige holletjes zijn groote, die vlieghen konnen, in andere nieuwboorlinghen, en in andere noch Wormtjes. De Wormtjes hebben soo veel uitwerpsels, als in 't geslaght der Byen, want gelijk *Aristoteles* spreekt: De Wormen van de Byen, Horssels en Wespen so langh sy varsch zijn, schijnen sy maar drek uit te werpen: Maar als sy streken van haar vorm bekomen hebben, onder welke ghedaante sy nieuwboorlinghen ghenoemt werden, dan verteeren sy geen spijs, nocht werpen drek uit, maar t'zaam en in een gedrongen rusten sy, en lijden niet datze op eenige wijze beweeght werden, tot dat haar bestemde ghedaante volmaakt werd, wanneer hy het blaasje daar hy inzat doorbrekende uitvlieght: Maar dat de vrught ongelijk is, word van *Plinius* gheschreven. De vrught (hy spreekt zo wel van de Horssels, als van de Wespen) is ongelijk, de een vliegt uit, de ander is in sijn nieuwgeboorte, en de derde is een Worm: en dit gheschiet alles, niet in de Lente, maar in den Herfst; en sy groeyen meest mette volle Maan. *Aristoteles* schrijft ook dat'er in de holletjes van de Horssels een weinigh honigh zo groot als een drup bereid werd, en dat de Schadones van dit gheslaght niet in de Lente, maar in den Herfst gemaakt werden, en meest mette volle Maan groeyen. Teelingh. Ovid: Metamorph: l. 5. Landus de Num: Veterib: Aristot: de Generat: l. 3. c. 10

Sy zijn vrinden mette Wespen, waarom die van een Scorpioen ghesteken zijn, worden Afkeer.

den

Plin: E. R. l. 8. c. 7. den nocht van de Wespen, nocht van de Horssels ghesteken: Datse de vliegen vyand zijn, is van 't voedsel gezeit. Tusschen den opgank van den Hond, en Noordstar, als de Byen voor de korven komen, worden sy veeltijds belegert. De jonghe Runder-beesten zijnse ook schadelijk: De Melis kruipt in haar holen, en verwoest het heel gesin.

Aart. Van haar aart en wijs van leven komt weinigh voor: Sy hebben een Koningh die groter van lijf is, dien beminnen sy zeer; Die groeit in yders bysonder nest, en is teghen de buiten vyanden heel strijdbaar en heel sagtmoedigh t'huis omtrent sijn onderdanen. By haar valt geen uitsendingh van zwerm gelijk onder de Byen. Het nieuw geslagt wort in de schoot van d'oude gekoestert, en tot bewaringh der selver worden veel solderingen boven malkander ghemaakt, Sy verbreden zeit *Moufetus* op allerley wijs haar raten, uit den starksten hoop, hoedanige wy nu dry oft vier hebben uitgenomen. In de holletjes word een weinigh honig recht over het jongh bereid: Sy maken in 't vlieghen grooter gheluit, als de Wespen. Sy worden noit tam, en zijn van so grooten boosaartigheid, datze voornamentlijk met het opkomen van de Honsdagen met drymaal negen steken een mensch, oft paard ombrengen. Niet te vergeefs heeft *Plinius* gheseit datze sonder koorts zijn. De Genees-middelen hebben wy in de beschryvingh der Wespen verhaalt: Alleenlijk moetense hier in meerder grootte gegeven werden; Indien sy in de schemertijd dikmaal in haar nesten lopen, als of sy haar wilden verberghen, soo verwacht vry regen en wind: Des anderdaaghs moy weder indien sy tsavonts overvloedigh omvliegen. Datse 's winters sonder eten zijn, hebben wy boven ghefeit

(Marginalia: Arist: H: A: l. 9. cap. 42. — Aviend: in Carmin:)

Gebruik. Van 't gebruik weet ik niet te seggen, dan dat *Myzaldus* seit, dat haar overgehaalt water de huid tot een bobbel opblaast, en dat also de Vryers van de Hoertjes wijs gemaakt werd datse bevrught zijn.

Onderscheid. Vande onderscheiden komt mede niet voor: 't geen *Moufetus* hier van de Tenthredo, Tenthrene, en Pemphredo by brenght, is in 't Hooft-stuk van de Wespen verhaalt.

V. HOOFT-STUK.

Vande Huppelkoorn, oft Korenmees.

Aldrovan: de Insect: l. 2. c. 13. Tot hier toe van de ongedekte vliesighe vier gevleugelde die raten maken. Nu zullen wy handelen van die gene die geen raten maken, en eerstlijk van de Cicada, oft Huppelkoorn. De naam is hem by de Latynen gegeven, 't zy oft om dat hy haastig neervalt, en verdwijnt; oft van Kikos adoon. By de Grieken heeft hy ten ansien van de landstreken, kunne, ouderdom, en grootte, verscheide namen gekregen; alghemeenlijk word hy Tettix, by die van Elea Babakos, by de Sideten Seigar, in Pontus Batrachos, by de Kretensers Sijmphyggon, by de Landsluiden van *Suidas* Erse genoemt, om dat hy met het uitsuigen van den dauw leeft. Het Wijfje zeit *Ælianus* is stemloos, en by hem Kerkope, en Kalamaja genoemt. Nochtans gelooft *Atheneus* dattet een dier de Huppelkoorn gelijk is. *Novella* noemtse Kikkos en Killos, *Parva* Kalamaja, Kalamidas en Kernneters seggen andere. Tettigonia betekenen ook de Cicadastræ, ghelijk wy by *Cælius* lesen. Ghy sult veel bywoorden onder de Schrijvers vinden, sy worden ook Pelalides van 't vliegen genoemt.

(Marginalia: Atheneus Dipnosf: l. 4. Hesych: in lex.)

Tetraptelyrides, om datse met vier vleugels door de locht roeyen: Ametroi, om datze groot vermaak in haar sangh hebben: Phelombroi, om datse in regen-tijden veel groeyen: Eliomanes, om datze veel van de Son houden: Aitaliones, om datse van de Son verbrand werden: Cyanopteroi, om datze blauwachtighe vleugels hebben. *Virgilius* heeftse Querulas oft klagers, en Argutas genoemt; *Nemesianus* Æstivas, oft Somervogeltjes. Sommige noemen haar Graciles dat is tedere: *Pontanus* heeftse Choralistria genoemt, om datse met beurten ghelijk an een dans singen.

(Marginalia: Virgil. in Culic. — Nemes: in Eclog.)

Beschrijvingh. De gemeene heeft *Moufetus* aldus beschreven: Het hooft van de gemeene schijnt voor groot, en is een vyf hoek gelijk, met oneffene zijden bepaalt; Hy is uitten groene swartachtig (*Aldrovandus* stelt het bovendeel van 't lijf swart, het onder naar 't swart hellende: waarom hem *Martialis* ook swart noemt) wederzyds met twee heuveltjes van de selve verw, maar ey-rond van gestalte, en met een donkere rand belopen; ook znyt een donkere streep de heuveltjes midden door, en het midden hooft verdeelt een rechte swarte lyn: hy heeft ogen uitten donker niet zeer groenachtigh, uitpuilende, en groot nae evenbedeelingh van 't lijf, (doe daar by, datze onbeweeghlijk en helder zijn, so dat ik over *Nigidius* verwondert ben, die de Huppelkoorns ogen weigert, dat hy die niet ghesien heeft) het opperhooft is uitten bleeke groenachtigh: dese alleen onder de gekerfde dieren van dit gheslaght heeft geen mond, maar nochtans yets uitstekende, gedrongen, onghescheiden en veeltijds binnewaarts verborghen, dat als een snuit, het gebruik van de mond, en tongh vervult; met thien dwarze groeven aartigh uitghegraven. (*Plinius* heeft het mogelijk een tongh ghenoemt) het is drykantigh, en Kastanie-bruin. Het lijf is an het hooft met een heel korten, oft liever geen hals vast ghehecht: de schouders sijn uitten groen, en swarte gevlekt; de groene borst is meer witachtigh (die is hard, en daarom seit *Martialis* dat de oude wijven een Huppelkoorns borst hebben) daar an weerzyden voeten en schenkels uitbreken van een donkere verw (*Aldrovandus* doet'er by, datse dun, en in 't einde scherp oft ruw zijn, om op de bomen te konnen klimmen:) de buik in de groote is twee dwarse vingers langh, en een breed: het innerlijke deel van den buik, gelijkt

(Marginalia: Mart. l. 1. Epigr. 116. — Martial: Epigr. l. 3. ep. 93.)

gelijkt een klein schild dat spits eindight, en wort met een boort uit twaalf oft derthien leden bestaande omcingelt, binnewaarts vertonen sich enige kerven, van gelijke verw met den buik, en het uitterste van de start hebben de mannetjes, dat is de kleine gespleten, maar de wijfjes geheel; de rug is swartachtig, met seven, oft acht groene kerven over dwars verciert; de vleugels zijn schoon als silver, met donkere plekken; de buitenste twe langer als de binnenste, en meer gesprinkelt. Om datse vliesagtig zijn, daarom wordense Hymeropteroi genoemt. De vleugels zijn van aart, als van de Byen, maar ten ansien van't lijf langer, seit *Plinius*.

Sy worden inde noordse landen niet ghesien om datse de koude haten, en omtrent Cyrene zijnder geen op de velden, wijl'er nochtans omtrent de Stadt veel voortkomen. In schaduwachtige bosschen sult ghy haar vergeefs soeken: daarom beminnen sy de Olyfgaarden om datse min donker zijn. Men seid dat'er geen op den berg Gekala in 't land van Nola, nocht enige te Napels gevonden werden: 't Zy sulks door de Tover-konst van *Maro* geschiet is, ghelijk *Niphus* ghelooft, oft door de sneegheit der Inwoonders, diese weten te verdrijven, oft door een eigen aart van't land. Ik weet wat de teekenen, gheschriften, en gissingen werd toegheschreven. Italien, Narbonne in Vrankrijk, en Ægypten hebbense overvloedig. Maar het is wonder datse in Milesie op weinig plaatsen zijn; en dat een seker Rivier in Cephalenien haar menigte verdeelt. 't Selve is in Dulichium een Eyland inde Jonise-Zee angemerkt, dat de Vesuvius die 't land van Nola an't Zuiden besluit, die niet en kent. Dat Abella met welke, 't selve van't Noorden besloten werd, veele voortbrenght. Van de stomme en singende sullen wy inde onderscheiden spreeken.

Datse den dauw eeten, hebben behalven *Aristoteles*, *Theokritus* en *Virgilius* naargelaten. Als sy gestoort zijnde opvliegen, seid *Plinius*, geven sy vogtigheid van haar, 't welk alleen een bewijs is datse metten dauw gevoed werden. Maar om datse geen mond hebben, hebbense iets angelachtighs de tongen gelijk, en dat inde borst, daarse den dauw met lekken. *Antonius* ab *Altomari* seit datse voornamentlijk den dauw van de takken der esschen, en wilde esschen-bomen suigen. Datse dat uit oft van de kruiden doen, op de wijs der Kapellen is waarschijnlijk; so om datse altijd ledig gevonden werden, oft om datmen niet siet datse iets uitwerpen, ten zy datse mogelijk, als sy te veel dauws inghenomen hebben, den overvloet, gelijk de Boeren angeteekent hebben, weder uitbraken; Nochtans schijnt *Aristoteles* te menen dat het voedsel vande Springhanen oft Huppelkoorns inde vogtigheid self van't lijf gelegen is, en seit een gat gesien te hebben, waar door sy de waterige voghtigheid die in den buik besloten is, uitwerpen.

Isidorus beuselt datse uit het quyl der Koekoeken geboren werden. Datse uit verrotting vootkomen, is waarschijnlijk. De Engelse *Baldus* heeft gesien onder de eyken bomen eenige onvolmaakte van de gewone vorm, die wit en sonder vleugels uitgegraven waren, als de ongebouwde aarde tegen 't Oosten an opgegraven wierd. Wy weten ook dat de Palingen uit het slijk groejen, die daar na op de wijs van andere dieren telen: En *Basilius* heeft verhaalt dat omtrent Thebe in Egypten na grote somer-vlagen al de landen met ratten vervult wierden; maar dat het slijk, als het niet op behoorlijke tijd doorploegt werd, Springhanen en Huppelkoorns voortbrengt, getuight *Paraselsus*, en voor hem *Hesychius*. Gemeenlijk telen sy door versameling. Haar versameling is achter over, en het mannetje schiet in't wijfje, welk sijn teel-lit af knippende, behoud sy 't geen van 't mannetje ingeschoten wert. Met de scherpigheit diese op den rug hebben, graven sy een kuil in de aard tot een plaats voor haar vrugt, waarom een groote menigte van Springhanen in't land van Syrene is. Sy baren ook inde steelen van de Squil; en in de rieten met welke de wyngarden onderstut werden, hollen sy een nest voor haar vrugt. Sy leggen witte eyrē: daar komt eerst een worm uit. daar na komt daar uit de Tittigometra, oft moeder van dese genoemt, (het is iets gelijk de tonnetjes van Kapellen) welkers schors ghebroken zijnde, vliegen sy omtrent de Sonne-stant uit: altijd by nacht, eerst zijnse hard en swart. De Tettigometra verscheelt daar in van de Chrysalis, dat in dese geen onderscheid van delen is: In die het hooft, de ogen, voeten, en d'andere delen uitghenomen de vleugels, opentlijk gesien werden. Sijn verw is witagtig, maar die met veel ysergrauwachtighe streepen besprenkelt is. Op wat wijs hy uitkomt, dunkt my goet mette woorden van *Aldrovandus* te beschrijven. Als hy uitte Tettigometra (seit hy) wil uitkomen, klimt hy eerst op een boom, en blijft schierlijk an een tak hanghen, (hoewel *Aristoteles* schrijft, dat als dese springhanen uitkomen, sy op de olijf bomen en in't riet sitten) daar na komt hy door het bovenste deel uit, daar sich eerst een spleet vertoont; het deksel doorbroken zijnde, gelijk de *Wijsgeer* wel beschreven heeft, laten sy daar een weinigh vogtigheid in; want als ik dat deksel met handen betaste, heeft het my de vingeren met eenigh voght bedropen. So haast nu dese springhaan uitgekropen is, is hy by na over 't gehele lijf groen, daar na helt hy an't opperdeel een weinig na't kastanie bruin, en wort in de tijt van eenen dag swart. Hy sit so lang op desen uitgeschudden rok, tot dat hy begint te vliegen, want sijn vleugels en voeten zijn in 't eerst swak, soo dat hy beswaarlijk voort kan. *Hesychius* heeft nagelaten dat die rok Trapis genoemt wert: by andere Lebyris en Geras. *Lukretius* noemt hem nu een rok dan een blaas. Datse s Somers afgeleid werd doet hy der by.

Datse 's Winters, ja inden Herfst sterven, staat by *Aristoteles* en *Plinius*. Datse haar in de holen van de bergen, oft onder d'aarde verschuilen, tragten sommige uit *Aristophanes* te bewij-

Marginal notes (left column): in: H: l.16. p.16.18. — Plaats. rist: H: l.5.c.3. — in: H: l.21. p.13. — ldrov: Insect. c.13. Nola l.1. — Voedsel. rist: H: l.5. 30. Virgil. cl.5. — Altomar: de Man. — rist: H l.4. 7. — Arist: de Partib: Animal. 4.c.5. — Teelingh. Isidor: in Orig.

Marginal notes (right column): Basil: in He xam — Plin: H: N: l.11. cap. 26. — Lucret l. 4. & 5. — Oude. dom.

bewijsen. De oorsaak is haar gematigheid die veel kouder als van andere gekerfde is.

Sangh.

Datse de Koekoek hatelijk zijn, en den selven mette sangh als sy sijn stem horen anvallen, word by sommige geloost. Daarom laat hy ook omtrent de hondsdagen af van roepen.

Om datse een klinkende stem hebben wordense onder de gekerfde Encelada getelt. De Grieken noemen dat Tittizein, de Latijnen Fritinnire, wy seggen singen. By *Theokritus* wordense van haar sangh Tittiges Lalageontes genoemt. *Ambrosius* seit dat'er een soet lied in de kleine gorgel vande Huppelkoorn was. *Simon Sillographus* heeft de welspreekentheit van *Plato* met de sang der Huppelkoorns vergheleeken. De oude noemden 't geluit van de Cythar en van dese onder de naam Tou Tetrismatos.

Ambros. Hexam: c. 22.

Sy beginnen 's Somers te singen, en de kleine eerder, om datse eerder uit haar tonnetje kruipen wy hebben by *Hesychius* dat de Achetæ in de hondsdagen beginnen te singen, als de Geiten en de Wijn best zijn. *Plinius* seid datse van scherpe sang zijn op die tijd als de Scolymus bloeit, maar die bloeit laat, lang, en inde Somer. Elders set hy des Somers Sonne-stant. Dat enige sommige uren na den uchtentstont als de Son heet schijnt singen, kanmen ook uit de Dichters oordelen. Hier van seit *Virgilius*.

Virgil. Ecl. 2.

De Huppelkoren singht
Wanneer de Son meest dringht.

Hoe lang sy singen weetmen niet. Datse inden Herfst swijgen is bekent.

Van de wijs is men niet eens. De Ægyptenaars hebben gemeent dat hy metten angel geluit maakte gelijk een pin daar men mede op de Chytar slaat. *Basilius* meende dat sulks door een asemhalingh van locht gheschiede: maar wijl sy geen longen hebben, nocht hooft daar die fluit in hangt, en evenwel singen, is daar niets van. Veel minder ist waar datse dat doen met het knarselen van haar tanden, diese inde t'samenvoeging der schouderen hebben souden, oft mettet wrijven van haar vleugels, (dit is't gevoelen van *Proklus Diadochus*) 't welk de gemene Springhanen gewoonlijk is. Het is het weerstuiten van het vliesje onder de waijertjes (so noemense die twee deksels die na de achterste schenkels an den buik vast hangen) toe te schrijven; Want gelijk *Aristoteles* kortelijk verhaalt, sy maken geluit, door het anstoten van de geest tegen het vliesch, dat onder t middelrif leit: want wijl dat so gespannen en verslapt, en op en nederwaarts gedreven wert, breekt'er een krijsselent geluit voort, niet anders als inde Kinder-rietpijpjes die uit een dun vliesje bestaan, welk vliesje gedrukt, gespannen, oft ghedrilt zijnde, moet'er nootsaaklijk een geluit op volgen. *Pierius Valerianus* seid dattet geschiet door de gestoten, gewreven, en beweegde holligheit. Maar om dat dese delen onder de vleugels zijn, hebben de oude Digters oneigentlijk gesëit dat de Cicadæ oft Huppelkoorns onder haar vleughels songhen.

Basilius Hexamer: Hom. 8. Kardan: de Variet. l. 7. c. 28.

Arist: H: A: l. 4. c. 9.

Arist: H: A: l 1. cap. 20.

Sy houden so veel van't geselschap der menschen, dat als sy de velden sonder Mayers sien veel lager en selden 'er singen, ja so sy de ander daar tegen horen singen, datse met de grootste beweging der zyden met veel en helder singen daar tegen an krijsselen. Sy voorseggen de Somer, nocht men heeft oit ghesien dat na de ankomst van de Huppelkoorns de koude wedergekeert is. Indien sy buiten gewoonte op den dach rasser singhen, so verwacht grooter hitte. Ongestadig weder indiense van 't zuiden komen: Een ongesont en pestig jaar, indien sy overvloedigh zijn. Nochtans zijnse in't jaar M D. L X X V. als de Pest in Italien was, weinigh gesien, om dat haar den douw ontbrak.

Moufet: l. 1. c. 1;.

Mercurial: de Pest. c. 6.

De Atheniënsers atense gebraden. Hoedanige *Atheneus* beschrijft op de Maaltijdt van *Kotze* opgedischt te zijn. De Parthers achten de Mannetjes voor de versameling best, na de versameling de Wijfjes. Haar eyren die wit zijn eer de korst afvalt zijn lekker, indien wy *Aristoteles* geloven. De Karibers een geslaght van Amerika omtrent de boght Dariene setten die droogh oft ghezouten op. Dat sy die voor andere Koopmanschap verruilen, heeft *Oviedus* verhaalt. Sy dienen ook voor de honden tot spijse, door 't voorbeeld van den hond van *Aldrovandus*.

Gebruik. Aristoph. in Horis Atheneus Dipnos: l. 4. c. 2. Plin: H: N: l. 11. cap. 26. Arist: l. 5. c. 30.

Sy hebben ook plaats inde Genees-konst. *Tralhanus* belastse ghedroogt en ghepoeyert, de vleugels en hoofden uitgenomen, in't bad met honig-wijn tegen de steen te gebruiken. *Galenus* seid datse van sommige, dry, vijf, oft seven met soo veel greinen Peper tegen de kronkeldarm-pijn gepresen werden. By *Ægineta* komt ons de bereidingh Diatettigon voor, dat is van de Huppelkoorns, welken gy ook by *Myrepsus* vinden sult. Sommighe gevense in plaats van de Spaanse vlieghen in, om 't water te lossen. *Ætius* geeft'er dry met Wijn in. Sy zijn by *Areteus* een nut ghenees-middel teghen de losheid van de blaas. Sy worden ghedrooght en ghestoten met water, en een weinigh van de Nardus-wortel ghesoden: daar in word de sieke belast in plaats van in een bad te sitten, tot versterkingh van een losse blaas. *Lanfrankus* acht seer groot, om de steen te breeken het ghebrande poeyer met water van Radijsen, oft het afsiedsel van de Cicers oft wikken in te gheven. Of de Wijn suiver oft ghewatert is, word door dese Cicada oft Huppelkoorn bekent. Hy swemt indiense zuiver, en verdrinkt indiense onsuiver is, so men *Gaudentius Merula* geloven mag.

Onderscheid.

Daar zijn veel ghestaghten van Huppelkoorns. Van welke sommige, om datse alleen mette naam voortgebraght zijn, by de oude, van ons swaarlijk bekent werden.

Ælianus gedenkt de Membracis, Lacheta, Cercops, Acheto en de Acanthia. Wat hy door de voorste segghen wil, weet ik niet. De Cercopæ zijn by *Dalechamp*, wijfjes, stomme, kleine, en langachtighe. Acanthia is meer een bywoordt als een naam van

gheslaght, 't zy oft van de Acanthus, 't welk een doorn-boom is, daarse haar in ophouden; oft van Acanthus een Stad der Athamanten in Etolie, gelijk *Stephanus* beschrijft, van welke om datse by na heel swijgen, een spreekwoord is, en die weinigh spreeken met die naam genoemt werden. De Acheta is grooter als de Cicada. By *Aristoteles* en *Plinius* is ook ghewach van de Acheta, Tettigonia, van de kleine, grote, van de Surcularia, Frumentaria en Avenaria, 't welk van een spruit, koorn, en haver af komt. De Achetæ gelijk ik segge zijn groter, welkers lijf onder 't middelrif afgescheiden verdeelt werd, en zijn meer luitbaar, komen later voort, en sterven aldereerst. Uit dese schijnt de Kobax van *Hesychius*, die hy Megalen tettiga uitleit te zijn. De Tettigoniæ zijn kleinder, en om datse minder luitbaar zijn, heeftse *Aristoteles* stomme ghenoemt. Sy komen eerst uit, en sterven lest. *Gaza* heeftse Cicadastras ghenoemt. De Surculariæ zijn groter en groen. De Frumentary hebben den naam om datse met het Frumentum, dat is het rijpe Koorn voortkomen. De Avenariæ van de Haver om de selve oorsaak. Daar is by de Schrijvers ook ghewag van Mannetjes, Wijfjes, Locrise, Rheginensers, Seriphers, Guineënsers, en Virginise. De Mannetjes zijn luitbaar, ten waar den aart van 't land dat belette. De Wijfjes zijn stom, om datse dat middelrif, welkers gestalte de vrugt van de kleine Thlaspi met de bladeren van het Haviks-kruid van Lobel afghebeeld, ghelijk is, niet hebben, sy worden so wel inde groote als in de kleine gedaante gevonden. De Rheginensers swijgen; maar naar Lokris vervoert zijnde, singen sy, beide die landen zijn geleegen an de Rivier Alexe die door een diepe laagte loopt, en van *Pausanias* Kaicinus, by *Ptolomeus* Lokanus, en by de Nieuwelingen Alesso ghenoemt werd. 't Selfde komt by *Plinius* voor van het Eyland Seriphus daar zijnse stom, en op een ander gevoert zijnde, singen sy. De selve heeft geseit datse in 't land van Rheginum alle swijgen, en over de Rivier in Lokris singen, 't geen *Pausanias* ook anneemt. Daar is, het donker en schaduwachtig landschap de oorsaak van, so dat de vliesjes aldaar vervoghtight zijnde niet strak staan. Maar in't opene land van Lokris wordense weder droogh en als hoornachtigh, waarom sy geluit geven. *Plinius* en *Ælianus* seggen datse de oorsaak niet weeten. Die uit Guinea gebraght is was donker, die had *Pennius* van *Ludovikus Armaro* ontfangen. Die van Virginia was heel aschgrauw, met ongevlekte silver-witte vleugels. *Aldrovandus* heeft behalven de gemeene noch ses andere ghedaanten gesien, van welke hy aldus spreekt, 2. 5. Een Huppelkoorn met rossche streepen an den buik, met dessels Tettigometra. Desen heeft de natuur an de voorste poten met twee harde scharen versien: met welke hy inde Lente allengskens de aarde uitgraaft, als hy eerst uit d'aarde voortkomt De vier achterste poten zijn an 't uitterste rouw, met welke hy op klimt, en sich onderstut, om niet af te vallen: dese zijn ook een weinig ruigh. De scharen van de voorste voeten verlaat hy, als hy de Tettigometra oft sijn rok uitschud, en krijght in 't einde heel dunne poten gelijk de andere ghekerfde. De Tettigometra heeft ook middelmatige sprieten, en is na de tijd veelvoudigh gheverwt; want als hy eerst uit de worm voortkomt is hy meer witachtigh, en hoe nader de tijd om de Tettigometra af te legghen, soo veel vertoont hy sich bruinder. Wy hebben ook bevonden dat de Tettigometra uit een witte stof bestaat. De kleine Tettigonion is met gout-geele strepen versien, die het voorste deel van 't lijf overlopen. De Huppelkoorn niet langh uit sijn rok voortghekomen, word met groene streepen, die de voorste deelen schilderen, verciert. De Acheta oft groote voor en boven.

Plin: H: N: l. 11. c. 26.

Arist: H: l. A. l. 5. c. 30. Ælian: H: A: l. 1. c. 20.

Plin: H: N: l. 11. c. 27. Pausan: in Eliac.

Moufet: de Insect. l. 1. c. 17.

VI. HOOFT-STUK.

Van de Orsodakna en wilde VVandluisen.

DE Orsodakna by *Gaza* Mordella ge noemt, gelijk oft sy tot bijten anghehitst werde, bestaat uit vier pennen, een ruimen mond, en by na getand, en tracht na de puisten der Kinderen. Hy is na 't ghevoel van *Aristoteles* uit veranderde wormen geboren, die inde kool voortkomen. Uit de gevleughelde zijn ook de wilde Wandluisen met vier vliesige vleugels. Sy zijn ses-maal grooter als die haar inde bedden houden, en even seer stinkende. Sy worden veel in de Maluwe, in andere planten en bomen die kruiden dragen, en somtijds in den olm, en wilgeboom gevonden. *Kardanus* schrijft ook datse in't landschap Dariene gevonden worden. Sy versamelen inde May, mette starten tegen malkander, en maken nauwlijks een eind van dat spel in een geheelen dach. Het Mannetje is kleinder, het Wijfje groter, en breeder. Inde heete Son vliegen sy heel snel, maar niet lang nocht ver.

Arist: H: A: l. 5. c. 19. Plin: H: N: l. 27. c. 4.

Moufet: de Insect. l. 1. c. 29. Kardan: de Rer. Variet: l. 7. c. 28.

Daar zijn verscheide geslagten. *Moufetus* vertoont'er dry voor, en agter over, die hy onder de sche-gevleugelde stelt. De eerste seid hy is op den rug, an den hals, de sprieten, en de dekkende vleugels als Parey: de andere vleugels zijn langer, en uitten groene geelagtig, gelijk ook de ogen en voeten. De tweede is overal donkerverwig. De derde is uitten swart en roode verscheiden geverwt; de sprieten en voeten zijn kool-swart; alle glinsteren sy hier en daar uitten gout-geele. *Quikkelberg* had twee andere gedaanten an *Pennius* gesonden, die uitten geele en swarte gesprenkelt waren. Van de sijne spreekt *Aldrovandus* aldus: Die, welke ik op verscheide tijden gesien hebbe, verschillen onder sich in grootte, verw, en breette: maar de schilder door de ge-

lijkheid van de naam bedroghen; heeft een kleine Silex met een menschen anghesicht verciert voor de Wandluys op de eerste en tweede plaats gestelt: op het 3. getal eer een Spaanse vlieg als een Wandluys, want hy is langer van beenen als de Wandluys. Hy is over al rood, maar met eenige swarte plekken geteekent. In't 4 getal is de bed-Wandluys, die yeder een bekent is. In't 5. de wilde niet stinkende Wandluys, over al geel, met donkere streepen. In't 6. is de geheel geele. In't 7. 8. 9. zijnse ook geelagtig, maar hebben gelijk als een menschen angesigt op haar vleugels uitgedrukt. In't 10. is hy by na Kastanie-bruin, en by na van een ander geslagt, oft van de Spaanse vlieg oft Paards-vliegh. In't 11. is de kleine wilde Wandluys overal aschgrauw. In't 12. schijnt hy uit de Paards-vliegen te zijn, oft de Ricinus oft Honds-luys gelijkslagtig, indien hy gevleugelt was 't welk ik noch niet gesien heb: Hy helt uit den asgrauw naar t Kastanie bruin. In't 13. is hy geheel kastanie-bruin, met swarte streepen inde lengte doorsneeden. In't 14. is de Wandluys uitte swarte blauwachtigh, omtrent de start met dry witte stippelen besproeit. In't 15. is hy Kastanie-bruin, met een asgrauwe plek op de uitterste vleugels. In't 17. asgrauw, met een silvere plek. In't 18. is de kool-Wandluys uitten swarte rood, met een asgrauwe plek omtrent den aars, bygemeenlijk Mordella genoemt. In't 19. is de andere Mordella oft lange Orsodakne. In't 20. een gekerft dier, de Wandluys en Ramtrenus ghelijk. In't 21. de rode kruisdraghende Wandluys. In't 22. de groene. In't 23. de niet-stinkende uitten swarten groen, met veel witte stippelen gheciert. In't 24. een gekerfde Wandluys gelijk, asgrauw en by na sonder ongedekte vleugels. In't 25. een ander de Wandluys gelijk, ongedekt, met lange poten als de Springhanen. In't 26. de roode met swarte streepen inde lengte geteekent.

Indien ghy van haar ghebruik vraaght, *Matthiolus* beneemt haar alle kraghten. *Plinius* prijst de Hof-Wandluisen tot poeyer gebraght, en met Rosen-oly gemenght, tegen de pijn der oiren. *Palladius* bestrijkt de wonden van de quaadaartighe bloedsuigers met een salf uit Wandluisen droesem van Oly, Osse-gal, en bladeren van veil met Oly vermenght. *Arnoldus Villanovanus* ghebied teghen het pijnlijk water-maken het hooft van de roede in warme Kamil-oly daar Wandluisen in ghesoden zijn te steeken, en terstont met ghestoten look te bestrijken. Villanovan. Breviar. c. 6. Strang.

VII. HOOFT-STUK.

Vande gemeenlijk genoemde Perlen oft Rombouten.

Aldrovan: de Insect. l. 2. c. 10.

De naam van Perl is dit gekerfde dier, dat wy nu beschrijven sullen, by de Italianen gegeven, oft van de rontheid van 't hooft, dat een Parl gelijkt, oft van de glans. Sy hebben alle vier lange vleugels, sterk en kraakbeenig; een heel langen buik, die inde vlught niet gekromt werd. *Moufetus* diese Libellen noemt, beschrijftse aldus. In vorm van lijf verschillen sy niet, maar in verw; want sommighe hebben lichamen rond, en twee duim langh, welke voornamentlijk in dry deelen gesplist werden, in 't hooft, borst, en de start, welk het overige bekleet: Het is met groote uitpuilende ooghen, van de selve verw, met het geheele lijf versien, en an een korten hals gehecht, daar de twee voorste voeten an vast zijn, en de andere an de borst; ook zijn de achter-voeten heel langh, om haar te beeter op te rechten en te onderstutten: Sy hebben alle een gespleeten start, met welke sy tegen malkander versamelen, en blijven lang t' samen-hangen. Het meeste deel der Boeren meent datse uitte verrotte wormen van de groote water-biesen voortkomen: Alhoewel ik toestonde dat waar te zijn, so neemt dat nochtans haar versamelingh niet weg oft de aflegging van die wormen uit haar selver; om op dese wijs en door dit middel altijd haar vrugt voort te-setten. De kleine vliegen heel traagh: De groote heel snel, en worden alleen in de warme Somer gesien. Sy versamelen op de wijs der vliegen: Het mannetje sit op't wijfje, en sy ontfangt van boven sijn ingeschoten lid: Sy hangen heel tay an malkander, en vliegen so t'samen-hangende over de velden. Sy werden 's Somers, en in den Herfst gesien, 's winters verschuilen sy. Sy vliegen dikmaal alleen heel snel, veeltijds met scholen, selden hoog op de middagh rusten sy op staken; Waar van het spreekwoort komt datse het middagmaal anwijsen. *La Perla va a stecchi.* Moufet. de Insect. l. 1. c. 11. p. 6.

Sy zijn verscheidentlijk onderscheiden. Sommige hebben sprieten, andere niet: Sommige een gespleeten start, andere een stompe. Die haar omtrent de wateren houden, zijn by na blauw. *Aldrovandus* heeft'er meer als twintig beschreven. Onderscheidt.

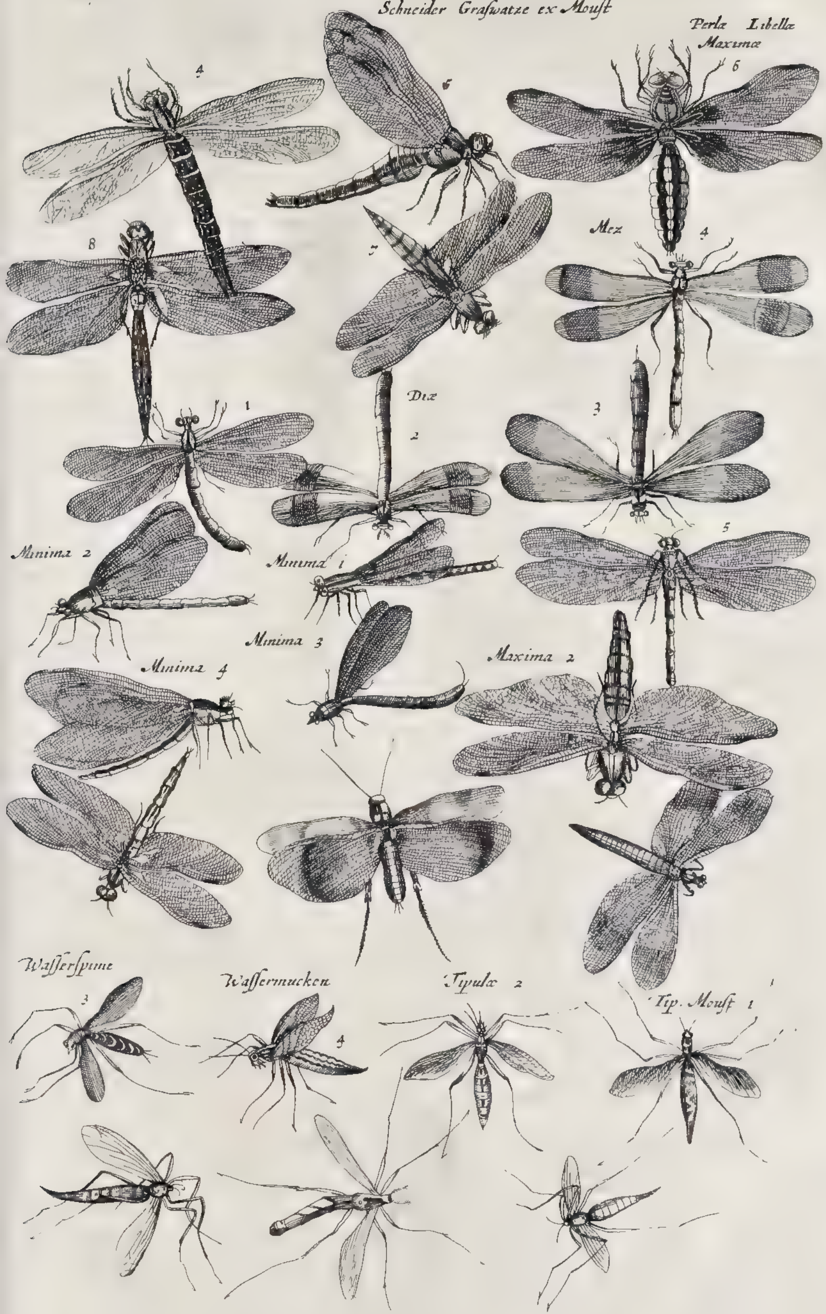
De eerst is uitte middelmatige op 't hooft en 't geheele lijf rosch, met witte vleugels, an 't einde met een swarte plek, en swarte voeten.

De tweede ghelijkt met het hooft geensins de Parl, want het is niet rondt maar scherp; hy heeft blauwe ooghen, van wanschikkelijke grootte; een heel dikke borst: een langen buik, dun, en geheel geelachtig, en ghelijk het afbeeldsel uitdrukt, met swart ghevlekt; de vleughels zijn blauwachtigh.

De derde heeft korte vleughels, naar 't blauwachtig hellende; een langen buik, en so dun, dattet wonder is hoe hy die beheerschen kan; de ogen als inde voorgaande heel groot, maar 't hooft is ront, onder is hy witachtig, over den rug, boven en an de zyden geelagtig, in't midden yser-grauw; de sprieten heeft hy heel kort, en geelachtig.

De

Tab. III.

Schneider Graſwatze ex Mouſt
Perlæ Libellæ Maximæ
Mez
Diæ
Minima 2
Minima 1
Minima 3
Minima 4
Maxima 2
Waſſerſpine
Waſſermucken
Tipulæ 2
Tip. Mouſt 1

De vierde is uit het gheslacht der middelmatige geheel purperverwigh, met goudgeele ringhen overal onderscheiden, met silverwitte vleugels en swart gespikkelt.

De vijfde heeft ook silver-vleugels, maar niet so glinsterende; yder heeft an't einde een swarte plek. 't Geheele lijf is by na goutgeel, met swartachtighe ringhen onderscheiden; de voeten zijn swart.

De seste is uit de grootste, een schoonen treflijke Perlkop met een groen hooft, borst en rugh, an den buik gheheel blauw, over welke een heel zwarte streep loopt van den rugh totte start; De voeten zijn swart, de vleugels asgrauw.

De sevende heeft groene ogen, is gheheel geel met swart gevlekt.

De achtste is van't kleinste geslaght, heeft silver-witte vleughels, en een groenachtigh lijf.

De negende is uit de grootste, met een groene kop en rug, een light-geelen buik, eerst dik, daar na dun, met vleugels sonder plekken.

De thiende is geheel geel, met swart onderscheiden, met geele poten, en blinkend aschgrauwe vleugels.

De elfde heeft geelachtighe vleugels, en is over't gheheele lijf geel, uitgesondert de ringen die ysergrauw zijn.

De twaalfde is geheel groen met vier witte plekken op 't einde van de vleugels.

De derthiende heeft korte breede vleugels, eerst groen, daar na blauw, hoedanigh ook 't geheele lijf geverwt is, van 't hooft tot den aars, uitghenomen de ogen en voeten, die swart zijn; Maar de ogen zijn wanschikkelijk groot en uitpuilende: De buik eindigt in een dun spits als een naalde.

De veerthiende vervolgt ook de wateren, is geheel groen, met kleine swarte ringen beset; de oogen puilen uit, De vleugels daarse an 't lijf vast hanghen, zijn silver-wit en glinsterende, daar na blauw met silvere aderen vervult.

De vijfthiende van 't kleinste gheslaght, heeft heel langhe poten, die van de Spinnekop niet onghelijk, maar seer dun, van lijf en vleugels is hy uit den geele witachtigh, met een enkele start.

De sesthiende is uitte kleinste, by na gheheel groen, maar an de zyden van den rugh geel; de ooghen zijn witachtigh, de poten swart.

De seventhiende is de veerthiende seer gelijk, hy soekt ook de wateren, is blauw van buik, groen van borst, met vleugels eerst wit, daar na blauw.

De achthiende is uitte grootste, met een groene kop en borst, de zyden van den rugh, daar de vleugels uitspruiten swart, met een langhen blauwen buik, welken een breede swarte streep midden doorsnijt, de voeten zijn swart.

De negenthiende uit het gheslaght van de middelbare is gheheel groen, met geel door blinkende, op den rugh is hy swartachtigh: De vleugels zijn uitten silver-witte asgrauw blinkkende.

De twintighste heeft een stompen aars, en niet gespleten, is over 't geheele lijf ysergrauw, met witte vleugels, en ter zyden ysergrauw.

De een-en-twintighste en laatste is dik van aars, kort en geel, met swarte ringhen omcingelt, het hooft, voeten, rugh, en de beginsels der vleugels zijn ysergrauw, het overige van de vleugels is witachtigh.

Moufetus heeftse in groote, middelbare, en kleine verdeelt, van welke de selve aldus spreekt: De grootste Libellen, oft Rombouten noemen sommige Engelse Brieses, van welk geslaght wy maar acht sien. Moufet de Insect: p: 65.

De eerste groenachtigh, met plekken an den hals op de boven-zyden uitten donker groen: De vleugels zijn silver-wit, sy zijn snel en maken met haar beweging een groote kraght. Hy was met seven swarte strepen overdwars op den rugh betrokken: Hy vangt kleine vlieghjes in de vlught, op de wijs der Swaluwen.

De tweede is desen gelijk, maar donkerder van verw.

De derde heeft oogen als parlen, silverwitte vleugels, welkers uitterste rand een donker plek bevlekt: Het lijf is uitten geel en swarten onderscheiden, met een swarte gescheiden start gelijk als met twee pluimen verciert,

De vierde is geel, hebbende de zyden gelijk als in ses deelen ghescheiden. Omtrent het begin van sijn silver-witte vleugels is een swarte breede plek, in 't midden met geele strepen verdeelt; in 't einde van de start openbaren haar vier oft vijf scherpe pinnen.

De vijfde is van hooft en lijf blauwachtig, met een swarte mond, de witte vleugels zijn met een vlek ghetekent: In't einde van den start is een vork, bestaande uit dry pennen.

De seste heeft silver-witte vleugels, in't midden met een swarte plek getekent: 't geheele lijf is swart, an den buik, en op den rug geel; de borst en schouderblaan zijn uit den swarte, en geel gemenght: onder de start heeft hy twee kromme pinnen, maar heel klein.

De sevende is an het hooft, de schouders, en hals donkerverwigh; het overighe lijf is rood: Hy is in de Oeffenkamer van *Pennius* voortgheteelt, uit een Wormtje hem en my onbekent.

De achtste is noch korter met gelijke parlachtige oogen, over 't geheele lijf geel, behalven daar hy met dwarse ringen getekent is: De start is hem als afgesneden, in 't einde breedachtigh en stomp; het opperste van sijn silver-witte vleugels word met een swarte vlek beschaduwt. Sy worden veeltijd in de Koornlanden gevonden.

De middelbare Rombouten vertoonen een groote schoonheid van de natuur, die

die alle konſt te boven gaat.

De eerſte is heel ſchoon geverwt, blauw van lijf, met vleugels uitten bruin violet; tuſſchen de ſchouders word hy met vier gulde ſtarren, gelijk als in een ſwarte paal ghehecht, verciert.

De tweede is van lijf en hooft paarſch, de vleugels zijn witachtigh, en met paarſe ſtrepen in de lengte verciert, doch die in de midden purperverwigh zijn.

Den derden is het hooft en 't lijf groenachtigh; De lenghte der vleugels is als met ſtramen van bloed getekent, naar haar uitterſte het donker-purper gelijk.

De vierde ſchijnt overal van de ſelve verw, te weten donker, met een bleke groenheid vermenght te zijn.

De vijfde heeft de ogen blauw, met een groen hooft; 't Geheele lijf is uitten groenblauwe vermenght, uitghenomen de vleugels, nauwkeurlijk met ghebruineert ſilver doorwroght an 't einde met donker-purper beſchaduwt.

De ſeſte is geheel groen: ja de vleugels van gelijken maar licht.

Wy hebben vier van de kleinſte Rombouten geſien.

De eerſte geheel blauw van lijf.

De tweede rood, de vleugels weerzyds van een ſilver-witte verw.

De derde was gheheel ſaffraangeel, maar langer van ſtart, en de einden van de vleugels, ghelijk ook alle de veſelen waren met een rode plek geciert.

De vierde, en kleinſte van allen, heeft een langhen ſtart, een groot hooft, blauwe uitpuilende oogen, met twee ſprietjes verſien: het lijf was langhachtigh en dun, onder groen, boven ſwartachtigh: Op den rugh had hy twee groene ſtrepen van 't hooft tot het begin van de vleugels ghetrokken, de ſtart met vijf t'ſamenvoeginghen verſamelt, in welkers uitterſte een blauwachtighe ringh was.

Een iſſer uit dit getal, die ſommighe van de groote haaſtigh ombrenght, dun en grijs van lijf, met aartighe vleugels, want daar is niet eenigh teken van holte, door welke ſy inſchieten. Hy leeft met appelen en zaad: Deſe heeft *Wilhelmus Bruerus* een geleert man, en nauwkeurigh onderſoeker van natuurlijke dingen, an *Pennius* geſonden.

II. LID.

Van de ondekte meelachtighe vier gevleugelde.

I. STIP.

Van de gemeene Kapellen oft Papilioenes in 't algemeen.

SO veel van de ondekte vlieſige vier ghevleugelde. Nu volghen de meelachtighe oft Kapellen, die oft ghemeen, oft van de Zywormen zijn; ſy ſchijnen den naam Papiliones van Pappa, oft ſugo, dat is ſuigen, om datſe het Waſch en Oly uitſuighen, en eten ghekregen te hebben; ten waar ghy liever wilde, datſe Papyriones genoemt wierden, om datſe een ghelijkheid met 'et Papier hebben. De Grieken noemenſe in 't alghemeen Pſuchen, Oxytones, oft Paroxytones, buiten twijfel van Pſuches oft de wind. Sy worden ook ghenoemt Setodokides, Pemhides, Pomphaloghes Knenes Pſalughes. Ghy ſult ook vinden datſe Paphos genoemt werden; In de uitlegginghen van den Abt *Benedictus Floriacenſis* word het woord Eſpinie, uitgeleit Papilio oft een Kapel.

Sy hebben ſes voeten, twee uitpuilende ogen, voor welke twee onnutte hoorntjes, gelijkſe *Plinius* noemt, uitkomen. De bek is geſpleten als een vork, en een klein bekje is binnen de vork beſloten, waar mede ſommighe den dauw by dagh, andere by nacht ſuigen. Sy behouden de verw der Rupſen, uit welke ſy geſproten zijn. Beſchrijvingh.

Sy houden veel van vermakelijke, en opene plaatſen, die met een lichte vlught ghedreven werden: Die ſwaarder van lijf zijn hangen an de ſtammen van de bomen, mueren en venſters. Sy ſuigen een ſap uit de bloemen van de Maluwe; daarom zijnſe overvloedigh als die bloeit: maar indien dat van de wilde Maluwe te verſtaan is, moetmen dat ook van de Nacht-Kappellen verſtaan; 't welk *Iſidorus* ook anwijſt. Plaats. Voedſel Kolumel. R:R: l.9. c. 21. Iſidor: Orig: l. 15.

Sy verſamelen in de maanden May, Juny en July, mette ſtarten tegen malkander, dieſe ſomtijds omdrayen, en hangen langh an malkander: De Schryver van de natuur der dingen heeft geſchreven datſe na Auguſtus verſamelen. Teelingh.

Datſe Wormen legghen, heeft *Ariſtoteles* valſchlijk gelooft: Sy leggen eyren, ſo boven als onder, en die groot, klein, ſwartachtige, witte, groene, blauwe, en geele: Sommighe zijn kleinder als Geers, ander tweemaal ſo groot, eenige even-gelijk. Sy worden dikmaal geleit in de holen van de ſchorſen der bomen. *Aldrovandus* heeftſe in de Chameficus geſien: De Boeren ſeggen datſe hollen vol eyren van Kappellen als ſy het Land ploegden gevonden hebben: datſe in de Kool groeyen ſult ghy by *Ariſtoteles* leſen; ſy vouwen die ſo by een, datſe de eyren als onder een dak beſluiten, om geen ſchade van den regen te lijden. Die *Alarovandus* geſien heeft, waren in een fijne wolligheit beſloten. Uit de eyren in een warme plaats geleit, oft in de Sonne-ſtralen gebroeit, worden ſomtijds na vier dagen, ſomtijds in veerthien Rupſen gekipt: daarom heeft *Albertus* qualijk geſchreven, datter uit die andere Kapellen, met langhe gekromde ſnuiten voorſien, in de Winter voortkomen: Uit de Rupſen komen Chryſalides; oft Tonnetjes, die daar na in Kapellen veranderen. Het is angemerkt dat de Rups eerſt geele eyren leit met een fijne wolligheid omwonden, en als die Ariſt: H A: l. 5. c. 19. Aldro, de Inſect. l.2. c. 1. Ariſt: H: A: l.5. c. 19.

die geleit zijn, dat hy dan in een Tonnetje verandert van geele, groene, en swarte verw: En dat uit de eyren sulke kleine vier gevleugelde Kappellen voortgekomen zijn, datmense nauwlijks sien konde, ghelijk in de blaasjes van de Olmbomen gesien werden. So dwaalt dan *Plinius* in sommighe, als hy schrijft: Veel ghekerfde dieren worden anders gheboren, en voornamentlijk uitten dauw. Dese sit op de bladeren van de Radijs in 't eerst van de Lente, en word door de Son tot de grootte van een Geersje gheronnen: daar van komt een klein Wormtje, en in dry dagen een Rups, dis allenghskens angroeit, die onbeweeglijk met een harde schors is, en alleen op 't anroeren van een Spinnekop haar beweeght. De Rups diese een Tonnetje oft Pop noemen, vlieght naar 't verbreken van die schors als een Kappel. De Wormen en Rupsen quellen dikmaal de Kool gelijkelijk: en het woord Raphanus betekent by *Aristoteles* geen Radijs, maer Kool; nochtans soud ik niet ontkennen datter eenighe uit Wormen voortkomen. Het voghtige koorn brenght Wormen voort; dese Tonnetjes, uit welke de Kappel komen. *Aldrovandus* seit, ik heb ghesien, dat de Kappellen uitte hollen van de bomen, en voornamentlijk van de Willigen voortquamen: Hy doet'er by dat de Kapellen van de selve dikte mette gaten waren, waar in niemand sal seggen dat eyren geweest zijn; Want uit yder hol komt een Kapel, daar die haar zaat in seker plaats leggen, dat niet als in groot ghetal baren; daar nochtans die Kappelen, die heel dik van lijf zijn, de vleugels met veel wolligheid beset, en na 't Kastanje-bruin hellende hadden. Daar is ook een Rups gesien, van welken alsmen een Kappel verwaghte, veertigh eyren uitquamen, so groot als tarw granen, geel van verw, met een fijne wolligheid overtrokken, uit welke yder bysonder een Wormtje voortquam. Men magh ook geloven datse uit verrottingh voortkomen. Het heeft te Bononie, twee oft drymaal Rupsen gheregent, die in Tonnetjes en Kappellen veranderden. Waarom *Plinius* naghelaten heeft dat in Miletus, by voghtige tijden dat quaad geboren wierd.

Plinius H:N:l.11. cap.32.

Aldrovan: l. c.

Plin:H:N: l.27.c.24.

Aart,

Na de versamelingh allengskens uitterende leven sy totte Winter, sommige tot des Winters Sonnestand. Sy worden dikmaal in de huisen als verstijft zijnde gesien, sy sterven veeltijds by harde vorst: Daar zijn sommige die menen dat het voortkomen van de Kapellen het sekerste teken van de Lente is, om de swakheid van dat dier. In dat jaar als wy dit schreven ('t zijn de woorden van *Plinius*) isser anghetekent, dat haar opkomst, door de drymaals wederkerende koude, is verstorven, en dat de overkomende vogelen op den festen van Februarius ons de hoop van de Lente braghten, die niet te min daar na, door de groote koude beschadight wierden; *Pennius* gedenkt dat sy tweemaal in den Herfst in Engeland op nieuws voortquamen.

Het is ook anghemerkt datse de Pest voorduid hebben, 't geen wy by *Gemma* lesen. Sy vloghen in 't jaar M. D. L X I I. omtrent den 15 Augustus met sulken menighte omtrent de wateren datse de loop der Rivier verdonkerden: en omtrent den avond vloghen sy met heele scholen door de straten. In 't jaar M. C. I V. beletten sy 't ghesight, mits sy 't light van de Son afschutten. In 't jaar M. D. X L I I I. hebben sy al het honigsap uitgesoghen, en 't gras self is door haar droghen drek over al gheschrookt. In 't jaar M. D. L I I. hebben sy in Hooghduisland de kruiden, de klederen der menschen, en de huisen met bloedighe druppelen besproeit, doe waren sy ook in groote menighte

Gebruik.

Men gelooft datse het water afdrijven, met weinigh ghevaar; Sy strekken den Klink-Havik en andere vogeltjes tot spijse, ook worden sy tot aas om Visschen te vanghen gebruikt.

De sonderlinge onderscheiden sullen wy met veel stippen anwijsen. Nu sullen wy haar in nacht en dach-Kappellen verdeelen. De nacht-Kappellen worden Phalenæ ghenoemt, om datse na de kaars vliegen: By *Lycophron* en *Nicolaus* zijnse Kandylosbestai, om datse de kaarsen dikmaal met haar vleugels uitblusschen. By andere Psorai ghenoemt, om datse met vuiligheid, en schobben ghequelt zijn.

Maar om datse haar dikmaal door liefde van 't licht in de vlam werpen, wordense by *Zenodotus* en *Æschylus* Pyraustæ genoemt.

Aristoteles heeft se Epialon ghenoemt, eenige Pyrastumyron: en sy moeten onderscheiden werden van de Kapellen die de Byen in de korven quellen. *Aldrovandus* heeft de eyren van dese op het dak van de korf in een klont t'saam-gherolt, en met een dunne wolligheid bekleet bedorven gevonden. Sy waren swartachtig blinkende en veel: Hy doet'er ook by eenighe kleine witte Rupsen, die my in de volgende nacht eenige poppen gemaakt hadden, hoedanige ik ook in de korf gevonden hadde, so groot als een Pistachie, in groot ghetal t'samen hanghende, en yder in sijn Tonnetje, welke opghesneden Kappellen voortbraghten, hoedanige ik ook in de korven gesien hadde; de Kapellen die in de Tarw groeyen niet ongelijk.

Aldro: de Insect. l.1. cap.2.

Sy zijn ruig van lijf, met vleugels die ghelijk met asch bestroyt zijn.

Sy vlieghen selden oft nimmer als met opgerechte vleugels over den rugh. By dach schuilen sy onder de bladeren, oft in een donkere plaats: Sy hebben meest brede en ruighe sprieten, oft heel klein en kort. Sy komen uitte poppen van de Rupsen onder d'aarde begraven voort.

En om datse meelachtigh zijn, komen sy by dagh, omtrent den avond, op dat haar meel door de kraght der Son verdroogt, niet soude afvallen, te voorschijn. De dach-Kapellen hebben langher sprieten die an 't einde bultiger zijn.

Moufet: de Insect. l.2. c.14. p.8

Sy

Sy vliegen altijd op zyd met uitgespanne vleugels, en komen uitte hangende poppen, die an de bomen gehecht zijn, voort. Sy zijn plat, glat en hard: 's nachts konnen sy niet vliegen, om dat den dauw haar merg soude vervoghtighen. Besie haar bysondere onderscheiden in 't volgende.

Nieremb: H: Exot: l. 13. c. 29. *Nieremb.* gedenkt de Indise Hoitzitzil Papalotl, oft de Kappel die de Hoitzitzil ghelijk is: Hy is, seit hy, langhachtigh van lijf, heel dun aflatende, met eenige dwarse goutgeele strepen onderscheiden, en met swarte plekken gesprinkelt: Het bovenste van de vleugels is mette selve verw verciert, maar het onderste is root, met strepen d'andere niet ongelijk belopen: De overighe Kappellen zijn het overighe geslaght gelijk. Daar zijn in nieuw Spanje noch andere ontelbare geslaghten, met wonder schoone verwen onderscheiden. Dit sal ik hier in't voor-bygaan anroeren, dat in sommige groote Kapellen van de nieuwe wereld in plaats van een tong een langhachtige bloedrode draad is, langer als het geheele lijf, welken hy t'samen-wind om in den muil die hy heeft ghemaklijker te besluiten. Hy is ghekerft van den hoofttop tot onder toe, so dat sijn gheheele hooft gekloofts chijnt.

II. STIP.

Vande Kappellen in 't bysonder, en eerst van de Kappellen van Aldrovandus *in de eerste Plaat.*

DE Kappellen hebben wy in 't bysonder ten deel van *Aldrovandus*, ten deel van *Moufetus* beschreven. Dat'er sommighe van dees, en van die over-een-komen kan licht toegestaan werden: Nochtans hebben wy liever gewilt in so grote verscheidenheid die alle voor te stellen, op dat'er niet ontbreke. *Aldrovandus* heeft de sijne in thien platen verdeelt, van welke de eerste vijf heeft die

Aldrovan: de Infect. l. 2. c. 1. van ons mette woorden van *Aldrovandus* selfs sullen beschreven werden.

De eerste, seit hy, word niet wanschikklijk Hippopsuche, dat is Paards-Kappel ghenoemt, want hy is de grootste van allen. Hy word 's avonds meest ghesien, by dach schuilt hy: Hy is een hand breed, en meer; yder vleugel heeft een ronde anmerkelijke plek ghelijk een swart oogh, maar eerst met een rode, daar na met een witte ringh omcingelt, het overighe is swart, donker, sagt, wolachtigh, meeligh, en in 't uitterste is hy wit; het lijf helt voor na 't Kastanje-bruin, opwaarts eenighsins wit; de sprieten zijn zaght als vederen, en lang: de dybenen sagt, maar de schenkels hard, de oogen swartachtigh.

De vierde van dese rye is de voorgaande gelijk, maar met breeder sprieten, in gestalte als de takken van de Varen, maar geel ghe-verwt. Het lijf is ook meer geelachtigh, met veel schoonder ooghen: Want de roode kringh is in dese grooter, en de swarte minder, die als een oogappel maakt.

De tweede was geheel groen, met witte ringen; De vleugels hadden roosachtige strepen neerwaarts hellende, met witte dwarse vlekken; de bek was langh en dryhoekigh, de ogen groot en swart, het lichaam uitgherekt, dik en in 't einde spits; de vleugels naar evenbedeelingh waren klein. Uit dit gheslaght heeft my Broeder *Gregorius Regiensis* Kapuciner een ander te beschryven en af te beelden, door sijn onghewoone vorm en verw angedreven; in welke geele ringhen waren, en de vleugels met geelachtighe Kastanie-Bruine, blauwachtige en swartachtighe vlekken onderscheiden. Dese Kapel is een hand breed: Indien sy in kunne verdeelt werden, heb ik bevonden dat de eerste het Wijfje was uit de geleide eyren.

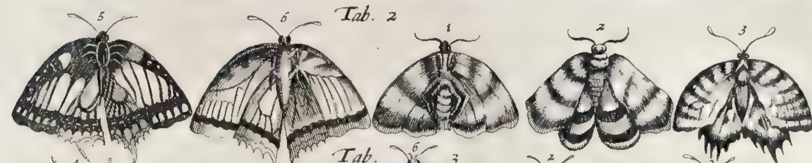
De derde heb ik bevonden uit een Rups voort te komen, in't lest van Augusti in 't verleden jaar, die gestart was, en van overtollige grootte, die daar na op sijn plaats sal afgebeelt werden: Hy heeft geen blaasje gemaakt, maar is in een Tonnetje verandert, en heeft dese Kapel by na in de tijd van thien daghen gheteelt, dik van lijf, en van de selve verw van de vleugels, wonderlijk uitten geele en swarte gesprenkelt: op den rugh is een merkelijke witte vlek, by na het voorste van een menschen hooft uitdrukkende. 't Geheele hooft is swartachtigh, mette sprieten en voeten die breedachtigh zijn: de binnen-vleugels zijn by na heel geel.

De laatste op dese rye afgebeeld, met sijn voor en achterdeel heb ik gesien, dat in 't jaar 1592. op den ses-en-twintighsten dach van Julius gheteelt wierd uit een kleine ruighe Rups, uitten rode, witte en swarte geverwt: Want als ik dese omtrent de middach in een Tamariskus gevonden hadde, was hy in de volgende nacht in een groen Tonnetje verandert, dat sich an den draad van 't huisje daar hy in ghesloten was, welken draad, uit het uitterste van den aers ghesprooten was, had opgehangen: en so vyfthien dagen hangende, bleef hy van de selve verw, daar na die veranderende, is hy ten deel geel, en ten deel swart geworden, waar uit ik raamde dat hy metten eerste in een Kapel soude veranderen, welkers verwen door den rok, die sy in 't veranderen aflegghen, doorschenen, 't welk dese Kapellen mette Adder-slanghen ghemeen is: Want *Aristoteles* seit datse van boven in 't ey gesien werden. Als derhalven de Kapel was uitgebroken, vertoonden hy sich met die vleugels geverwt voor en achter, gelijk wy gheseit hebben, de swarte, en geele, was in de eerste vleugels hoger, in de opperste flauwer. De binnevleugels die anders kleinder zijn, waren in dit dier langer, onder getand, met tanden van de selve verw, uit welke in 't midden gelijk een start uithingh. Het geheele lyf is voor swart, opwaarts en an de zyden geel, en ten ansien van de vleugels heel klein; de ogen zijn groot, en heel swart, als ook de sprieten die an 't einde stomp,

Tab. IV

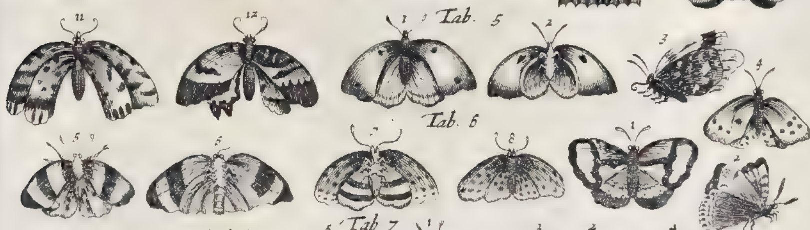
Papiliones Aldrovandi

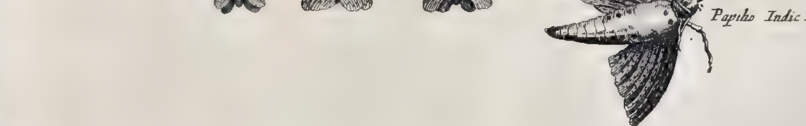

ſtomp, doch heel aartig zijn, an de uitterſte kanten van de binnenſte vleugels, is een rode plek, binnewaarts bol-rondt, buitenwaarts kringrond. In 't kort het is een ſchone Kappel, en word over al op de velden en inde thuinen geſien.

III. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *inde tweede Plaat.*

Aldrov: c. IN de tweede Plaat heeft *Aldrovandus* ſes Kappellen gheſet, en de ſelve aldus beſchreven.

De Kappel die op de eerſte en tweede Plaats voor, en achter over gheſchildert is, word met uitgheſtrekte vleughels door vier verwen onderſcheiden, rood, ſwart, wit, en aſgrauw, een weinigh naar 't blauw hellende; en de verwen zijn inde buitenſte vleugels hoger, en in de binnenſte flauwer; het hooft, de rug, en buik is aſgrauw, met ſmalle witte ſtrepen recht neerwaarts hellende; de aſgrauwe verw is heel ſchoon; het lijf heeft hy dik, en breed, opwaarts witachtig, met kaſtanie-bruine ringhen; de oogen van de ſelve verw zijn groot en uitpuilende, de vleugels zijn van gelijken breed, van welke de uitterſte meeſt aſgrauw zijn, maar die ontvouwen, ſo met die vier geſcheide verwen onderſcheiden zijn, datſe ſwaarlijk zijn te beſchrijven. Sy zijn gelijk als met ſeven rode aderen belopen, tuſſchen welke in 't einde, even ſoo veel ſwarte ſtrepen, zijn met witte ringen getekent, en boven deſe ook ſeven ſwarte plekken, de letter V naukeurlijk uitdrukkende, maar alleenlijk inde rechter, want inde linker heeft hy nocht ſtrepen, nocht letters, waar in het wonderlijk ſpel van de natuur geſien werd, en alle de verwen zijn in deſe flauwer, en bleker: de rechter was ook met kleine ſwarte ſtippelen gheteekent, die inde linkker ook niet zijn, als daar hy an't lijf vaſt is; want ſy worden daar na in langachtige ſtrepen verandert; ten laatſten is de rechter an 't uitterſte witachtigh, en met ſwarte neerhellende ſtrepen getekent, wijl de linkker op die plaats ſwartachtig is, en geen blijk van ſtrepen heeft; maar de binnen-vleugels zijn geheel rood, behalven daar die twee banden haar vertoonen, want die zijn heel ſwart; de omghekeerde buitenſte vleugels hebben nu witachtige, en dan ſwartachtige groeven; de binnenſte hebben in plaats van witheid een rode, maar bleker verw dan de buitenſte; de ſprieten waren ſwartachtigh, lang, licht, en an't uitterſte ſtomp.

De derde in deſe orde heb ik vaal-ſwart ghenoemt, om dat hy behalven de witte verw van de vleughels, een weinigh naar 't geelachtigh hellende, het gheheele lijf over den rugh ſwart en klein heeft; de binnenſte vleughels, zijn in't einde ghetandt en hebben langhe byhanghſels, ghelijk het afbeeldtſel vertoont; boven de tanden, die een halve kringh maken, zijn ook eenighe witte half-kringighe vlekken, en in deſe eenighe ronde plekken, by na blauw, die alle t'ſamen een anghename ſchoonheid an deſe Kappel geven; het overige, gelijk ik geſeit heb, is vaal-ſwart, uitgenomen de buik; die wit is, en de ſprieten zijn an 't einde ſtomper als in andere.

Duſdanig is de geen die inde vierde rye gheſet is: de geheele vleugels zijn ſwart, en heeft op de ſelve vier ronde heel ſwarte oogen, gelijk met een blauwen appel verciert; de binnenſte vleugels zijn langer als de buitenſte ghetandt, maar anders als inde voorgaande; want de tanden van deſe zijn ront en ſtomp.

De vyfde is uit het gheſlaght van de aldergrootſte, maar van die gheene die by dagh door de thuinen vlieghen, hy is langh van lijf en middelbare dikte, donkker-verwigh, met geelachtighe ringhen over den buik, en vleughels in 't midden van de ſelve verw, onder witachtig, en een weinigh ghetandt, daar na ſwart, en die inde ſwartheidt witte plekken hebben an de zyden, maar die onder naar 't blauw hellen; de ſprieten zijn heel lang, ſtomp, en ſwart.

De ſeſte word van ſijn veelerley vlekken, die op de binnen-vleugels ſo buiten als binnen worden gheſien Poluophtalmus, dat is Veel-oogh ghenoemt, de ooghen zijn ſwart, met een witten appel, en een omringhende geele kringh, en ſy zijn ghelijk gheſeit is alleen op de binnen-vleughels, want die op de buitenſte haar vertoonen zijn gheheel witte ronde plekken; nochtans hebben deſe ook een oogh, van de ſelve verw an de buiten-zyden, ghelijk de binnenſte: Voorts hellen de gheheele vleughels, uit den geele naar 't Kaſtanie-bruin; op het bovenſte van 't lijf is hy ſwart, an den boven-buik helt hy uitten aſchgrauw naar 't donker; de binnen vleughels, en ook de borſt worden met eenighe blinkende lange groene wolachtigheid bekleed.

IV. STIP.

Vande Kappellen van Aldrovandus *in de derde Plaat.*

IN de derde Plaat worden 'er negen gevonden. De eerſte ſeit *Aldrovandus*, is geſproten uitte middelbare van een rups, die te Bonie ghereeghent is: hy is op de kop, rug, en buik gout geel, an de zyden ſwart; de binnen-vleughels zijn ghetand, gheheel uitten gout-geel roodachtig, en met ſwarte ſtippelen beſproeit, en an 't einde ſwart; de buiten-vleughels beloopen eenighe neerwaarts hellende aderen, die ſwart zijn, in een gout-geel, oft liever roodachtigh veld, als mede eenighe dwarſe groote plekken van de ſelve verw, de vleugels ſelfs zijn an de einden overal ſwart, en hebben daar witte plekken; de voeten en ſprieten zijn geelachtig, en gelijk de voeten van de Polypus met krullen verſien, om an 't gene daar ſy anſpringen, te vaſter an te hangen.

De tweede die op het derde, en vierde getal, voor en achterwaarts over afgebeeld is, is van 't selve gheslaght, want hy heeft een middelbaar swartachtigh lijf, de buik by na goutverwigh, met swarte ringhen onderscheiden; de oghen zijn witachtigh, de buiten-vleugels zijn an 't einde swart, met witte plekken verciert; het overighe is goutgeel, met swarte aderen, en andere dry swarte plekken van onseekere ghestalte gheteekent; de binnenste hebben in het veld van de selve verw, een dobbele rye van groote swarte plekken, ghelijk oogen, in 't afbeeldsel uitghedrukt. De verwen zijn alle in 't opperdeel verscheiden, als ook op de binnen-vleughels, (so noem ik die welke naast an 't lijf staan) en die uitwaarts gout-geel vvas, is nu by na roodachtigh, naar het aschgrauw hellende, soo dat hy schijnt geel te zijn, en daar is maar een rye van swarte groote oogen, vvelke een vvitte kringh omringt; het boven-lijf is ook gheheel geelachtigh, de voeten aschgrauvv, de buiten-vleughels omtrent het hooft aschgrauw, met swarte langhe druppelen gheteekent, daar na zijnse meerendeels roodverwigh, en hebben groote swarte vlekken, ten lesten zijnse in 't uitterste meer aschgrauw.

De derde die op de vierde plaats afghebeeld is, is voor over 't gheheele lijf by na heel swart, ook zijn de buiten-vleughels heel swart, maar met een dvvarse streep van roode verw verciert, en met het begin van een andere witte, en eenighe ronde witte stippelen; de binnenste zijn by na geheel roodachtigh, met heel kleine swarte stippelen geteekent.

De vierde in 't afbeeldsel de vijfde, is de selve met dese, maar met het onderste boven ghesch ildert: de buiten-vleughels hebben hier meer uitten roode en vvitte, als an 't onderste lijf, en de swarte verw is flauwer; de binne-vleugels zijn an 't einde roodagtig, het overige is asgrauw, met donkere plekken besproeit, en ter zyde met een vvitte vlek versien, voorts helt hy mettet geheele lijf naar het asgrauw.

De vijfde in 't afbeeldsel de seste, is geheel roodtvervvigh, met verscheide stippelen, en swarte streepen, hoekige vleugels, en een weinig getant; hy heeft een langagtige snuit, en die hy als hy wil kromt, met voeten van de selve verw, te vveeten uitten asgrauvv naar 't geel hellende.

Van dit geslagt is de seste, in 't afbeeldsel de sevende, ook met een lange snuit ghewapent, en met hoekkighe vleughels versien; boven de kop, heeft hy ook behalven de sprieten tvvee hoorns, die ghy inde andere niet siet, met ysergrauwe, witte, blauwe, en groene vleughels verscheiden; daar boven heeft hy inde opper-vleugels eenighe groene stippelen in een vvit veld, op den rugh is hy ook groenachtig.

De sevende in 't afbeeldsel de achtste, is geheel geel, nochtans naar 't hooft hellen de vleugels naar 't ysergrauw, te weten daar hy geen plekken heeft, en dese zijn veel van onseekere orde, en alle heel svvart.

De achtste, inde plaat de negende, is mede op den rugh gheschildert, om dat hy sijn verw verandert, want binnewaarts zijn de vleughels ten deel groenachtigh, ten deel wit, en die swarte vlekken worden hier nauwlijks gesien, de buitenste zijn geelverwig, en in dese die plekken openbaarder: het lijf is ook geelachtigh, en de voeten zijn geel, de sprieten Kastanie-bruin, en beide de vleugels hoekig.

De laatste in dese rye is van lijf en hooft svvart en ruig, met een heel lange snuit, met vleugels binnen wit, en rode strepen verciert, buiten met swarte, en die smal, gheploit, en langachtigh.

V. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *inde vierde Plaat.*

INde vierde Plaat zijn de Kappellen middelbaar, en worden met twaalf afbeeldsels vertoont.

De eerste met gevouvven vleugels, drukt eenighsins de Griekse letter uit; hy is voor donker van lijf, met ruighe voeten, heel kleine sprieten, de buiten-vleugels zijn met svvarte, en wit-blinkkende vervven onderscheiden; de binnenste zijn geheel roodachtigh.

De selve worden op den rug vertoont inde derde rye, in vvelke die rode verw bleker is, en de buiten-vleugels geheel wit zijn, met rode aderen en groote swarte plekken verciert, en 't geheele lijf is uitten witte geelachtig; de buik met swarte plekken oft druppen gesprenkelt.

De twede is ruig en dik, met vleugels boven asgrauw, onder rood, en over dwars met swarte strepen doorsneden.

De vierde is klein en svvart van lijf, met gele kringen onderscheiden, met grote gele oogen, en sprieten van de selve verw; de vleugels heeft hy so de binnen als buitenste geel, an de einden swart, omtrent het lyf hellen sy na 't kastanie-bruin, maar naar de omringende swarte streep is de verw heel geel; de buitenste hebben omtrent de uitterste zyden een ronde swarte plek.

De vijfde is geheel ysergrauvv, oft kastanie-bruin, hooger op het lijf, flauwer op de vleughels; de buitenste vleughels vvorden maar met een, de binnenste met veel svvarte, en binnen met witte ooghen verciert; beide hebben sy svvarte dwarse kromme streepen, die smal, en rechte, die breed en de uitterste zijn.

De seste heeft een geel hooft, de ogen geel, als ook de voeten en sprieten, het lijf is swartagtig, beide vleugels zijn gout-geel, an 't uitterste, ghelijk het afbeeldsel anvvijst, heel svvart; de buitenste hebben an de buiten-zyden een ronde kleine swarte plek.

De

De ſevende helt geheel uitten geele na het groen, minder op de buitenſte, meerder op de binnenſte, dat is de binnenſte zyn meer groen als de buitenſte; de buitenſte hebben een ſwarte ronde plek, de binnenſte een witte; het hooft is ook met een ſwarte plek getekent.

De achtſte heeft lange ſprieten, an't einde ſtomp; een klein hooft, en grote ogen; hy is van lyf uitten geel en ſwarte onderſcheiden; de vleugels zyn ook geel, maar hellen meer na 't kaſtanie-bruin; de buitenſte zijn met ſwarte ſtippelen geſprenkelt, die de binnenſte niet hebben; beide zynſe getand.

De negende is van 't geſlagt der gene die lange ſnuiten hebben; hy is omtrent het hooft geel, van vleugels, nu met ſwarte ſtippen, dan met plekken, rond en langh gevlekt, daar na met blauwe, in't einde met ſwarte geteekent, en getand.

De thiende om ſyn onghemeen gheſicht, waar meede hy een Satyr ghelykt, konde ook alſoo ghenoemt werden; hy is gheheel geel van lijf, met rood onderſcheiden, met een geſpleeten aars, ſwarte vleugels en gelyk als met ſchone blinkende ſtarretjes verciert.

De elfde is ſwart van lijf, de buik met witte ringhen beſet; de vleughels hellen uit den witte na 't geel, maar eenighe hier en daar verſpreide yſergrauwe en ſwarte plekken verdoven by na die geelheid met haar menigte.

De laatſte is ook ſwart van lijf, maar dunder; hy heeft de binne-vleugels getand, en langer als de buitenſte, beide zynſe met een ſwarte, en geelachtige verw onderſcheiden, maar nochtans in't einde met yet wits.

VI. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *in de vijfde Plaat.*

DE vijfde plaat heeft ook middelbare, van welke de Schrijver ſes afbeeldſels ſtelt.

De eerſte is ſwartachtigh van lijf, het uiterſte van den buik en de rugh zijn aſgrauw; de buitenſte vleughels ſmalder als de binnenſte hellen een weinigh uitten ſwarte na 't groen, maar de binnenſte zijn meer groen, beide wordenſe rondom ghelijk met een kringh van een rode verw belopen, de uitterſte zijn omtrent het einde ſwart, en hebben in't midden een ſwarte plek; de ſprieten zijn purper-verwigh, an't einde wit en ſtomp.

De ſelve word in de tweede plaats op den rug vertoont, in welke, 't geen op de buitenvleugels omtrent het einde was ſwart is: deſe is groen, maar behoud nochtans door een ſwarte plek zijn ſwarte verw; de binnenſte, omtrent het lyf zijn heel groen, in't einde hellenſe na 't geel, en worden mette ſelve rode kring omringt; en dit is anmerkens waardig inde binnenſte, datſe een witte plek hebben, met een yſergrauwe kring, die uitterlijk niet geſien werd.

De volgende is voor en achterwaarts over geſchildert, en kan van ſijn voornaamſte verwen geſprenkelt genoemt werden, om dat hy ſeer ghevlekt is. Voor over leggende is hy vaal van lijf, met een ſwart hooft, Saphyr groene ogen, ſwarte ſprieten, met byhanghſels an't opperſte witachtig; een ruige borſt, witte vleugels, boven omtrent de kop na 't blauw hellende, neerwaarts met ſwarter plekken beſproeyt; ik ſegh neerwaarts, want daarſe blauw zijn, kan men geen plek ſien; op den rugh legghende is hy meer wit, de buitenſte vleughels zijn wit, en met ſwart onderſcheiden; de binnenſte ſchoon, uitten groen en witte verciert.

De vyfde Kappel heb ik Kruiſdrager genoemt, om dat hy op de buitenſte t'ſaamgevouwen vleugels, mette witte ſtreepen, daar hy mede verciert werd, een kruis oft liever de letter X. uitdrukt, hoewel de Schilder dat in 't afbeeldſel niet heeft vertoont; derhalven zyn die vleughels ſwart, met witte ſtreepen gheteekent, en met roodachtige neerhellende aderen; de binnenſte zyn geheel rood, met ſwarte ronde plekken verciert. De ſeſte is de ſelve, met het opperdeel afghebeeld, in welke buitenſte vleughels ghy die ſwarte plekken niet ſiet, en de ſtreepen die an de binne-vleughels an 't onderdeel wit waren, zijn hier gout-geel. Die Kappel is an 't gheheele onder-lyf geel, an 't opper-lyf wit, met dry ryen van ſwarte ſtippelen beſproeit; de ooghen zyn ſwart en klein, de ſprieten dun en teer.

De ſevende en laatſte heeft de binnen en buiten-vleugels uitwaarts roodachtigh, naar 't Kaſtanie-bruin hellende, met ſwarte druppen beſproeit; an't opperdeel zijn de binnen-vleughels wit, de buitenſte hebben by na de ſelve verw, welke haar onderſte deel heeft: Het onder-lijf is ſwart, het bovenlijf aſgrauw, de voeten zijn ook aſgrauw, de ſprieten ſwart, de ooghen uitpuilende en geel.

VII. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *in de ſeſte Plaat.*

DE Kappel die inde ſeſte Plaat op de eerſte orde gheſchildert word, heb ik veel-oogh genoemt, om dat hy op de binnevleugels, binnen en buitewaarts met veel oogen getekent wiert, welke nochtans hoewel maar twe, op de buiten-vleugels binne en buitenwaarts ſchoonder zijn; want in deſe is een heel ſwarte ſtraal, met een witte appel; de vleugels zijn boven uitten geele en Kaſtaniebruin onderſcheiden; de binnenſte binnewaarts omtrent het lijf zijn eerſt blauw, daar na byna rootagtig, in welke verw twe dwarſe kromme ſtreepen van Kaſtanie-bruine verw te ſien waren, onder welkers laatſte een

geele verw volght, daar na weder een rode, welke enige ſtrepen van kaſtanje-bruine verw doorlopen, en tuſſchen deſe zijn die ogen geleeghen, die ik ghenoemt hebbe, en met een blauwachtige kring omcingelt zijn. Het lijf van het dier is ſwartagtig, de voeten en ſprieten zijn geel, de ogen ſwart.

De ander heeft getande vleugels, rood en naar het yſergrauw hellende, en met ſwarte vlekken beſproeit, die in't midden rond, en an de zyden lang en groot zijn; de vleugels zyn boven ſwartachtig, en hebben een witte ſtreep die de vloeyende ſtromen van de Rivieren gelijkt; het lijf is boven aſgrauw, en onder ſwartachtigh.

Die in den druk van Bononie byſonder is afgeſet, was uit die gene, welke inde ſtammen vande bomen voortkomen, met een heel kleine witte kop, yſergrauwe ſprieten, die breed en eenighſins yſerachtigh zijn, met een yſergrauwe en witte rugh, geele vleughels, en buik, met Kaſtanie-bruine ringhen verciert.

VIII. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *in de ſevende Plaat.*

Die inde ſevende Plaat vertoont werden, zijn uit de middelbare, van welke derthien geſtalten gegeven werden.

De eerſte is over 't geheele lijf ſwart, maar heeft geele ringhen; de vleughels zijn alle witachtigh, en met ſwarte aderen onderſcheiden.

De derde en tweede zijn Bombyly oft Bommelaars, uit Rupſen die zyde geven, geboren, gemeenlijk bekent, en overal heel wit, uitgenomen de ſprieten die ſwart en ruig zijn. Sy verſamelen met malkander, het mannetje is dunder van lijf en op de tweede plaats afgebeeld. Tuſſchen beide hebben wy kleine eyertjes afgeſchildert, omtrent ſaffraan-geel. Sy hebben korte vleugels, en gelijk als onbequaam om te vliegen.

De vierde in deſe ry is ook geheel witachtig over de vleugels, over de welke hy blauwachtige aderen heeft neerwaarts hellende, en een drydobbele rye van roode ſtippelen die dwars zijn. De buitenſte als met twe ſwartachtige ogen verciert; an't uitterſte hellen de ogen naar het geel, en zijn neerwaarts geelachtigh.

De vijfde dik van lijf, kaſtanie-bruin, met geele ringhen, heeft yſergrauwe ſprieten, en die breed, ruigh, oft vlokachtigh, op 't hooft, en inden nek is hy witachtigh; de vleughels zijn ook wit met yſer-grauwe aderen, en daarſe an't lijf vaſt zijn, beginſelen van ſwarte ſtreepen.

De ſeſte is geheel wit, te weten van lijf en vleugels, die ſwarte aderen, ſwarte voeten, en ſprieten hebben.

De ſevende mach Molychlorus om de verſcheidenheid van ſijn verwen genoemt werden; hy is over 't gehele lijf ſwartagtig, nochtans helt hy enighſins na 't yſergrauw, gelijk ook de voeten, ſnuit, en ſprieten, die heel dun en ſtomp zijn; de binne-vleugels zijn geheel rood, maar met ſwarte kromme ſtreepen onderſcheiden; de buitenſte die an 't lijf vaſt zijn, ſwart, daar na rood, dan weer ſwart, daar na wit, ten laatſten weer ſwart, nochtans beſlaat de witte verw de grootſte plaats; welke witte met yſer-grauwe roodachtighe aderen door-loopen is, en is an te merken dat die witte verw neerwaarts naar 't lichaam in geel verandert, en nu met kleine ronde, dan met lange ſtippen onderſcheiden werd.

De achtſte kleinder als alle de bovenſte, is eerſt ſwartachtig van lijf, met vleugels uit den geele, met yſergrauwe ſwarte plekken vervult.

De negende is de ſelve, maar met het lijf achter over geſchildert, 't welk wit is; de buitenſte vleughels houden haar verw, de binnenſte veranderen die, welke met een ſilverachtighe, en yſergrauwe helderheid onderſcheiden zijn.

De thiende heeft de binnen en buitenſte vleughels heel ſwart, de vleughels zijn ghevelkt, gelijk het affetſel uitdrukt, 't lijf is ook ſwart.

De elfde helt met het lijf uitten geele na het yſergrauw, met ſwart onderſcheiden; de buitenſte vleughels zijn uitten witte en ſwarte gheverwt; de binnenſte geel, met vier ſwarte plekken gheteekent; de buitenſte met het lichaam achter over geteekent, ghelijk het twaalfde af-beeldtſel an-wijſt, zijn ook wel uit den wit en ſwart verſcheiden, maar zijn an de zyden yſergrauw; de binnenſte houden haar verw, maar die ſwarte plekken hebben zijn kleinder, in 't uitterſte ſo hier als daar ſwart.

De derthiende en de laatſte in deſe plaat, is gheheel yſergrauw, de buitenſte vleughels hebben in 't midden een ſwart oogh, welkers appel wit is; de binnenſte zijn getant, en beide an't einde ſwartachtig.

IX. STIP.

Van de Kappellen van Aldrovandus *in de achtſte plaat.*

'T Zijn de kleinſte die inde achtſte plaat afgebeeld werden, onder welke, die inde derde plaats geſtelt werd niet onangenaam is, te weeten met dryerley verw, wit, roſch, en geel, over de vleughels verſcheiden; want de ſtreepen die in deſe gheſien werden, ſo de dwarſe, als de neerdalende, zijn roſch, de overige oft wit, oft geel, met roſſe ſtippelen onderſcheiden, met een ſmal klein ſwart lijf, met een geſcheiden aars, en kleine lange voeten.

Deſen is de tweede eenighſins ghelyk, ook ſwartachtigh van lijf, maar dikker, en met een dikker kop; de buitenſte vleughels zyn geel, boven meer onder minder, beide met een dwarſe ſwarte ſtreep onder-

derscheiden, en gheheel met kleine swarte stippelen oft vlekken verciert; de binnenste zijn swartagtig, en hebben an't einde smalle geele streepen.

De eerst is over 't gheheele lijf swart met den aars an't einde scherp, en ronde witte vleugels.

De vierde is geheel swart van lijf, heeft geele ooghen, de vleughels uitten geele ysergrauw, overal met heel swarte stippelen geciert.

De vijfde is geelachtigh, met asgrauwe stippelen getekent, die by na de gehele vleugels beslaan; op de buitenste vleugels word een swarte plek gesien, anders is in dese niet antekenens waardig, gelyk in de voorgaande. Sy hebben asgrauwe vlekken in een geel veld.

De sevende is van lijf en vleugels witachtigh, met swarte sprieten en voeten. In 't midden van de buitenste is een swarte vlek.

De achtste is rood van buik, met swarte stippelen ghetekent, met de borst en buitenste vleugels wel swart, maar ik weet niet wat blauw sy daar ook onder vertoonen; de binnenste vleugels zijn ook geel, vol swarte strepen neerwaarts hellende.

De negende is heel kort van lijf, teer en witachtigh, met witte vleugels, an de zyden geelachtigh, en overal met swarte druppen vervult: In 't midden zijn twee strepen van goutgeele verw, gedrayt, en in yder bocht een swarte stippel hebbende.

De thiende is over 't geheele lijf wit, en met swarte stippelen onderscheiden, maar heeft heel schone vleugels, in 't meeste deel ysergrauw, in welke de natuur wonderlijk gespeelt heeft: want sy heeft daar eerst een streep in gemaakt uit ronde plekken, de letter O ghelijk, daar na heeft sy daar stippelen van de selve verw by ghedaan, daar na twee andere ghedrayde strepen, en ten laatsten een witte, binnewaarts met swarte stippelen.

De elfde is swart, maar heeft vleugels uit den ysergrauw naar 't geel hellende, geheel met swarte plekken ghelijk het afzetsel anwijst, onderscheiden.

De twaalfde heeft een gheheel dikken buik, by na blauwverwigh, met een geele kringh getekent; de rugh is swartaghtigh, ghelijk het hooft, en de ooghen, de voeten en sprieten, die heel langh zijn; de vleugels zijn na 't lichaam toe blauw, daar na swartachtigh, boven met twee ronde geele, onder met dry witte plekken, ansienlijk.

De derthiende is swart van lijf, behalven op den rugh, daar hy asgrauw is; de vleugels zijn geel blinkende als goud, met ontelbare swarte ooghen, welke een witte kringh omringht, verciert.

De veerthiende is ruigh, de vleugels op het buitendeel zijn blauw, binnewaarts aschgrauw, met witte plekken (in welkers midden een swarte stippel is) op haar orde ghesschildert, an de uitterste randen met langhe roodachtige plekken, de oogen van de Pauwen gelijk, met wit en swart besloten en met een swarte streep, over de breedte van de vleugels lopende, bepaalt. 't Geheele lijf is heel swart, ook de voeten, ooghen en sprieten; de vleugels zijn an 't einde wit, het overige, gelijk ik geseit hebbe, buitenwaarts blauw.

X. STIP.

Vande Kappellen van Aldrovandus *in de negende Plaat.*

De negende Plaat heeft vier-en-twintigh kleine Kappellen, van welke een oneindelijk getal en onderscheid is.

De eerste in dese rye is voor over swart, de voeten en sprieten zijn asgrauw, de vleugels hellen eerst eenighsins na 't ysergrauw, daar na zijnse witachtigh over al met swarte stippen en strepen ansienlijk.

De tweede is in lijvigheid nauwlijks groter als een Mug, en indien hy geen Kappelvleugels hadde, soud hy geheel een Mug zijn, sijn buik is asgrauw, sijn borst heeft yets uit den blauwe, de vleugels zijn wit, nochtans sodanig datse eenighsins donkerachtigh zijn, en heel kleine swarte stippelen hebben, met heel witte kringhen die de selve omcingelen.

De derde en de kleinste kan veelverwigh genoemt werden, om sijn vleugels; die met wit, swart, rood en blauw geverwt zijn; de buitenste eindighen in een merkelijk spits, sijn geheele lijf is swartachtigh, de snuit en sprieten zijn geelachtigh.

De vierde heeft goudgeele vleugels, an de randen zijnze by na Kastanie-bruin; omtrent het einde is een ysergrauwe vlek, den aars is silver-wit, de borst boven swartachtigh, op 't hooft zijn twee silver-witte stippelen.

De vijfde is van die gene, welke om de vlam van de Kaars vlieghen, aschgrauwachtigh van lijf, met de vleughels gheheel wit, met strepen naar het ysergrauw hellende.

De seste heeft de vleugels onder swart, het overige vlammig-rood, het lijf met de sprieten en voeten is swart.

De sevende is ook swart, maar met twee geele kringen oft ringen over de buik belopen, de ogen zijn ook geel, de vleugels zijn boven meer swart, onder minder, en zijn over al met witte vlekken getekent.

De achtste is ook van die geen, welke om de Kaars vlieghen geel van buik, met swarte stippen, ghelijk in 't afzetsel blykt, recht neerwaarts gaande getekent, en over 't overighe lyf met heel witte, maar die met heel kleine ysergrauwe stippeltjes ghesprenkelt werden, en in 't einde swart zijn.

De negende is de sevende ghelijk, maar grooter van lyf, en in tegendeel kleinder van

vleugels, waar in grooter witte vlekken zyn, die als ſilver blinken.

De thiende heeft de vleugels naar evenbedeelingh heel kort en ſmal, een langhen aars, ſwartachtigh en met witte ringhen onderſcheiden: de vleugels zyn bleek-geelachtigh.

De elfde heeft een groot en ſwart hooft: het lyf en de binnenſte vleugels roodverwigh met dwarſe ſwarte vlekken in 't uitterſte getekent; de buitenſte zijn geheel Kaſtanjebruin, de voeten heel kort.

De twaalfde is geelachtigh, en langh van lijf, met een dikken rugh, waar op de geele verw een weinigh hoger is, met een klein en rond hooft, korter poten, witte vleugels, uitten bleke geelachtigh.

De derthiende, is die heel ghemeene die om de Kaars vlieght; hy is heel klein en ſwartachtigh van lijf, met geele vleugels en ſprieten.

De veerthiende heeft de binnenſte vleugels geheel rood, en de bovenſte van de ſelve verw, maar an de buite kanten aſgrauw, het geheele lijf ſwart, behalven an den nek, daar een gulde kring is: de voeten zijn rood, de ſprieten ſwart, an 't einde ſtomp.

De vijfthiende is de ſelve, met het lijf achter over gheſchildert, om dat de dikte van den buik ſich meer ſoude vertoonen, want anders is hy niet, oft weinigh verſcheiden: Het was een Wijfje, en leide my roodachtige eyren.

De ſeſthiende is langh van lijf, en is onderwaarts donkerachtigh, opwaarts ſilverwit: de vleugels zijn van de ſelve donkere verw, uitten ſilver en gout blinkende.

De ſeventhiende is over 't gheheele lijf ſwartachtigh, hy heeft yſergrauwe vleugels, maar ſchoon uitten goutgeel blinkende.

De ſelfde word achter over op de achthiende plaats vertoont: om dat hy heel verſcheiden is, want hy is over 't gheheele lijf wit, en de vleugels zijn minder yſergrauw, en blinken minder uitten goutgeele, maar worden in tegendeel met veel ſwarte ſtippen gevlekt, die eenige witte kringen omcingelen, maar ſy hebben de ſelve goutgeele ſtreep omtrent de uitterſte kant.

De negenthiende is heel langh van aars, geheel geel, met een ſwarten hals, de voeten, ſprieten en het opper-hooft heel wit, de vleugels van ghelijken, maar worden met ſwarte ſtrepen onderſcheiden, en zijn ſo kort, datſe tot de vlught onbequaam ſchijnen: want ik heb dit in haar angemerkt, datſe gedurigh an de bladeren gelijk de plant-dieren hangen.

De twintighſte, ten waar hy de vleugels breeder hadde, ſoud' eer uit het geſlaght der vliegen als Kappellen ſchijnen; want hy is heel ghedrongen en ſwartachtigh van lijf, met vleugels uitten aſgrauw naar 't Kaſtanie-bruin hellende, en uitten goutgeel blinkende.

De een-en-twintighſte, kan ſo van de binnen als buiten-vleugels die als ſilver blinken, de ſilvere genoemt werden; Daar-en-boven is hy geheel wit van lijf, behalven de oogen die ſwart, en de ſprieten die geel zijn.

De twee-en-twintighſte, is over 't geheele lijf heel ſwart, hy heeft ſwarte vleugels met heel rode verw onderſcheiden, de voeten en ſprieten langhachtigh en ſwart.

De dry-en-twintighſte heeft heel breede ſprieten, ruigh, en als vlokachtigh van geele verw, het hooft en de vleugels heel wit, maar die nochtans, belopen eenige kleine donkere ſtrepen; de geheele buik is dik en ſwaar, van geele verw, hy vlieght niet oft weinigh, en hanght altijd an de bladeren.

De laatſte en kleinſte van allen, is nochtans met korter en breeder vleugels gheſchildert als 't behoort, want ſy zyn ſmalder, langer, en geheel wit. Hy mach na den Tarw ghenoemt werden, om dat hy de ſelve ſchadelijk is, wyl hy daar uit voortkomt.

XI. STIP.

Vande Kappellen van Aldrovandus *in de thiende Plaat.*

VAn die ſpreekt *Aldrovandus* ook aldus: De Kappel in de eerſte orde van deſe thiende Plaat afgeſet, is in geſtalte van lyf heel onghemeen: Want hy heeft an de buik een rye als geheel kleine pluimtjes, nauwkeurlijk het pinceel van de ſchilders gelijk, van verw ten deel wit, en ten deel ſwart; 't Geheele lyf is ſeer dik, met den rugh en hooft-top heel aſgrauvv, een geelen buik, met ſwarte ringen onderſcheiden. Tuſſen de vijfde en ſeſte ring van beide kanten van den buik is een heel witte plek, maar tuſſen de ſeſte en ſevende een heel ſwarte: de vleugels zijn buitenvvaarts uitten aſgrauvve donker, binnevvaarts roodachtigh, voorvvaarts over is hy gelijk die op de tvveede plaats afgeſet, vvitachtigh; de ſprieten zyn breed, en uit den aſchgrauvve donker: de buik is boven ſvvart, in 't midden vvit; Hy ſoude totte middelbare behoren, vvas hy ſoo dik van buik niet.

De derde is uitte kleinſte, hy heeft een geelen buik met ſwarte kringen getekent: de vleugels zijn ook geelachtigh, de rugh yſergrauvv, de ſprieten van de ſelve verw, die breed en rugh zyn, an den boven-buik is hy witachtigh.

De vierde is ook geel van buik, maar ſtrekt meer na 't ſaffraanachtigh, en is in 't midden met heel ſwarte ſtippen neervvaarts hellende ghetekent: De binnevleugels zyn van de ſelve verw metten buik, en met diergelijke ſtippelen beſproeit; de buitenſte zyn bleekgeelverwigh, de rugh en ſprieten zyn yſergrauvv, en de voeten ſaffraangeel. Ghy hebt de ſelve met ſaamghevouwe vleugels, gelijk hy uit ſijn tonnetje gekropen is.

De ſeſte is heel klein, met het boven-lyf by na yſergrauvv, het onderſte goutgeel: Hy heeft

Tab V — Papiliones seu Phalænæ aliæ

heeft geele vleugels naar 't saffraan hellende, maar heel klein.

De sevende is swart van lijf, heeft geele vleugels, wat nae't ysergrauw hellende, en met ysergrauvve aderen onderscheiden, op de buitenste is een plek swart, en rond; met een vvitte stip daar binnen.

Het is de selve die op de achtste Plaat geschildert is met opgerechte vleugels, die de selve verw houden, behalven daarse an 't lyf gevoeght werden, en na 't blauvv hellende, en een witte streep hebben die daar midden over loopt.

Uit het geslaght der kleinste is, die op de neghende plaats vertoont werdt, van lijf uitten aschgrauwe swartachtigh, met heel donker aschgrauwe vleughels binnenwaarts geel. Op de buitenste is een witte plek de letter V. nauwkeurlijk uitdrukkende, en een ander ghestalte, van een halve kringh.

De thiende heeft langhe smalle vleugels van geele verw, met dry swarte strepen verciert: de voeten en sprieten zijn geelachtigh, de ogen heel klein en svvart.

De laatste is de kleinste van alle Kappellen, en de rechte Tarw-Kappel, beeter als die in de voorgaande Plaat uitgedrukt, t'samen met sijn Tonnetje en 't Wormtje van sijn geboorte; hy heeft vier vleugels gelijk de andere, is heel witachtigh oft asgrauvv, met een licht lyf, en een buik spits eindighende, en silver-blinkende van verw: dat Wormtje Kurkulio genoemt.

XII. STIP.

Vande Kappellen van Aldrovandus *in de elfde Plaat.*

SY zijn selden'er, en van ongemene vorm die in de elfde Plaat afgeset werden, uit welke de eerste heel dik van buik is, opwaarts vvit, onderwaarts swartachtigh, oft liever na 't blauw hellende, met swartachtige stippen en ringhen onderscheiden; de rugh en 't hooft zijn witachtigh, en heel ruigh: de sprieten heel breed en vlokachtigh, by nae roodverwigh; De vleugels zijn half rood, half blauvv, en hebben eerst rode, daar na swarte aderen. An 't uitterste zijnse wit, daarse met swarte stippen ghevlekt werden: De voeten zijn kloek, van de selve verw met de sprieten: In den buik is anmerkens vvaardig, dat hy an 't einde veel dikker is, dan daar hy an 't lijf gehecht werd.

De tweede is uit een selve, oft dierghelijk gheslaght, hoevvel kleinder, hy is donker van lijf, met een scherp hooft, uitpuilende ooghen, op den rugh en hooft-top asgrauvv, met korte vleughels, van ghelijken binnewaarts asgrauw, omtrent de buik roodachtig: de sprieten steekt hy niet recht op gelijk de andere, maar na de zyden.

De derde is ook uit het selve geslaght, en ook met een spits hooft, en schiet sijn sprieten ter zyden: Hy is lijvigh, nochtans dikker van borst als buik, die met swarte ringen is uitgerekt: Over 't geheele opperlijf is hy vaal, onder witachtigh. De vleugels zijn gheheel donker, de binnenste daarse den buik ansien een weinigh roodachtigh.

De vierde is gheheel uitten aschgrauwe donker, heeft langhachtige smalle vleugels; Hy is dik en gespleten van aars: Dese word met ringhen, de vleugels met ysergrauvve aderen ghetekent: de kop is heel kort, de sprieten heel klein, die haar nauwlijks vertoonen.

De vijfde heeft een hooft van onghewone vorm, an welkers zijden twee ronde knobbelen zijn, swart, en met veel swarte hayrtjes ruigh, en an 't uitterste twee andere, maar van de selve verw mettet hooft, te weten heel rood, welke den rugh ook gemeen is, an welkers zyden ook twee andere swarte knobbelen gelijk de voorste zijn: de vleugels spruiten uit het onderst van den rugh, daar hy by na svvartachtigh is, met gout-geele stippelen en strepen vervult; den aars is gedeelt, gheheel geel met rode ringhen onderscheiden: de voeten en sprieten zijn svvartachtigh.

De seste is an den geheelen buik rood, omtrent het einde met goutgeele strepen getekent, daar rode stippelen onder lopen: de vleugels zijn eerst geel, daar na geheel swart, met vvitte stippen, en goutgeele strepen onderscheiden: Het hooft is vlokachtigh en swart, met dry sprieten versien sose de schilder af-beeld.

De sevende is van 't geslaght der kleinste, met geele getande vleughels, swarte strepen en rode stippen ghetekent: de buik is wit en gedeelt, met swarte kringhen verciert, de voeten zijn svvart.

De achtste heeft de buik ook gedeelt, maar dikker, geheel van de selve verw mette voorgaande, gelijk ook de vleughels, maar die in plaats van de stippen an de onderste einden roodachtigh waren.

De negende heeft een heel dikken buik opwaarts met geel onderscheiden, smalle vleugels die aschgrauw met svvarte strepen vervult zijn: De rugh is witachtigh.

De laatste is dikachtigh van buik, op de vleugels, en 't geheele lijf asgrauvv met swarte voeten.

XIII. STIP.

Vande Kappellen van Moufetus, *en eerst van de groote Phalene, oft Nacht-Kappel.*

MOufetus wijkt voor *Aldrovandus* niet: Want hy heeft veel so van de Nacht-Kappellen die vvy ghesеit hebben Phalænæ genoemt te werden, als van de Dach-Kappellen, en de selve in groote, middelbare, en kleine onderscheiden, gegeven, welke wy goed gevonden hebben hier ook te vertoonen: hy heeft achthien ghedaanten van de groote.

De buik van de grootste Nacht-Kappel

is heel zandigh van verw, ghelijk ook het binnenste deel der vleugels: De oogen schijnen blauw, maar het hooft bleek-blauw, tussen de oogen spruiten twee donkere sprieten: den Arend in verw, met swarte dwarse strepen een ghedrayt touw ghelijk. An de schouderblaan hanght ghelijk een zandagtige lap, van welke een swarte plek kruis-wijs ghetroken, de schouderblaan eindight: Het overighe lijf neerwaarts angesien is blauw, indien ghy den buik besiet van zandige verw; de twee buitenste vleugels zijn groot, den Arend in verw gelijk, met witte plekken en randen verscheidentlijk onderscheiden. De binnenste zijn veel kleinder, en binnewaarts met veel bruine strepen en eenighe vlekken getekent: Hy heeft sterke kloeke schenkels van donkere verw, en an 't einde met twee swarte klauwen ghespleten; Hy vlieght met groot ghedruis, en geeft 's nachts een licht als van verrot hout, Visch-schobben, oft yet diergelijks van sich. Ghelijk de groote Dwingelanden de kleine Edellieden inslokken, also slaan en doden dese Nacht-Kappellen de Dach-Kappellen die haar onder de bladeren verbergen.

De tweede is van grootte als de eerste, gelijk hy in lijvigheid een weinigh word overwonnen, alsoo verwint hy den eersten in verscheidenheid van verwen; als of de natuur in 't vercieren van dese haar gheheele schilder-winkel had uitgeput, en den eersten de Koningh der Kappellen, dat is sterk ghestrengh, swartachtigh, en gespikkelt, maar dese een safte, tedere, ghesmukte, en met Parlen en Diamanten vercierde, ja een ghestikte, en ghepluimde Koningin ghemaakt hadde: Het lijf is als met Ganse veertjes eenigsins glat en ruigh, en lijkt veel beter het vel van een Marter, oft Zabel, sy is klein van hooft, met groote uitpuilende oogen, en pluimverwighe sprieten, van palmgeele verw: Sy heeft vier groote vleugels, yder met een veelverwigh oogh verciert, welkers appel swart, de straal veelverwigh is, met honigachtighe vlammighe, witte en swarte, heele en halve kringen schoon onderscheiden: De buiten-vleugels zijn van haar begin totte randen toe wit, met eenige swarte aderen en stippen getekent. Den rand self verciert een boord in 't begin heel donker, oft geelachtigh; de binnenste vleugels schijnen donker, mede met een oogh, de bovenste gelijk-vormigh begaaft, en met een drydobbelen boord verciert: De eerst van dese is plat, de middelste is ghetand (beide van een vurige verw) maar de uitterste is wit, en gelijk als van een Bontwerker angheset. Sy gaat op kloeke, sterke, ruige benen van de selve verw met het geheele lichaam Desen heeft *Karolus Klusius* van Vienne, om sijn merkelijke schoone vorm overghesonden, so dat men die beter met verwonderingh kan ansien, als met woorden beschryven.

De derde is groot van lijf, ruigh en swartachtigh; yder vleugel is met een oogh getekent, welkers appel swart, de kringh, en halve kringh donker is. Daar worden ghelijk verscheide lappen op de vleugels ghesien, uitten bleek-rood, maar de uitterste randen van de vleugels zijn asgrauw, en daar na de Arends verw ghelijk. Het hooft is heel kort en klein, en schiet weerzyds een swart oogh uit, met een heel witten appel. Tussen dese breken twee korte kleine sprieten uit, van donkere verw. Sy groeit uit een hayrige, en niet glatte Rups.

De vierde heeft een groot hooft van donkere verw, waar uit twee rechte swartachtige sprieten opstaan: de hals is met een rode vlek verciert, de borst is ruigh, vierkant en donker; Het deel van de schouders is swart, de buik rood, en in vijf oft ses ringhen gheleelt: de voeten schijnen pekswart, de vleugels redelijk donker, in de lengte met swartachtige adertjes besproeit.

De vijfde heeft een wit hooft, de ooghen swart, de hoorntjes zijn eenighsins geelachtigh, de buite-vleugels zijn langh, en uitten donker en witte bruin: De binnenste zijn eenighsins roodachtigh, de schouderblaan zijn heel swart, het overighe lijf is roosverwigh, met seven swarte kringen en een witachtige streep, over de geheele middenbuik lopende gehecht, verciert.

De seste heeft het hooft, de schouders en buiten-vleugels met bloedrode aderen versien, uit den donker-witachtigh; de oogen van 't hooft zijn puilende, schijnen rood, oft liever blauw, de binne-vleugels eenighsins vlees-verwigh, vertoonen op haar midden een oogh, met een swarte appel, en een roodachtighe kringh: Het lijf is ghelijk ghedrooght oft matelijk gerookt vlees, met ses swarte ringen verciert.

De sevende heeft de buite-vleugels wit, met eenige donkere plekken, als baren versien, den hals omringht yets gelijk een rood vel, daar na totte geheele schouders gelijk een kap overlopende: Het hooft is rood, de oogen parlachtigh, de sprieten schijnen vlammigh, de binnevleugels zijn vuur rood, met dry swarte plekken gesprenkelt; de voeten zijn rood, de geheele buik eenverwigh, met seven kerven volder rood, en dwars strekkende verciert.

De achtste is by na geheel bruin, behalven dat de einden van alle de vleugels geelachtigh schijnen, als mede het middendeel van de sprieten.

De negende is dien by na gelijk, maar het uitterste van de vleugels ghelijkt swart sand: Hy heeft breede hoorntjes, en achterwaarts gekromt, uitten donker witachtigh, het midden van de buitenvleugels verciert een ronde witte vlek.

De thiende vertoont een ghelijke grootte, is uitten witte geheel donker behalven dat het middendeel van de buitenvleugels, met een heel witte stip, en het oogh met een heel swarten appel gesien werd.

De elfde heeft een knobbelachtigh hooft, kleine

Tab. V. *Papiliones alij*

Papiliones seu Phalænæ ex Moufeto nocturnæ. Tab. V

kleine hoorntjes; het lijf en het uitterste van de vleugels gelijken donker-geel anders souden de geheele vleugels donker silververwig geweest zijn.

De twaalfde schijnt asgrauwachtigh, met swarte gevlekte vleugels; hy heeft swarte oogen met een wit-blinkenden appel.

De derthiende vertoont nauwlijks sijn kleine sprietjes, is over 't gheheele lijf geelachtigh, behalven de ooghen (die klein en swart zijn) en de vleughels, die witachtigh schijnen.

De veerthiende schijnt van verscheide verw; hy heeft swarte knobbelagtige hoorntjes, gelijk ook de ogen en voeten; de schouders zijn als met vijf witte veertjes versien, welkers beider midden dry swarte plekken beslaan; sijn swarte vleughels worden hier en daar met swarte, geele, en blauwe plekken geschildert; sijn lijf is uitten swarte blauw, geleed, en omtrent de zyden witachtig; de start toont, en verbergt hy naar sijn wil, welke spits, geelachtigh, en gheleed is: 't gheheele lijf is als met stof bestroit, anders soud' hy ook om sijn uitsteekende hoornen onder 't schok der Kappellen gekomen hebben. Hy leit veel eyers, en onder 't leggen steekt hy sijn kleine start uit, en trekt hem daar na tot sijn welgevallen in.

De vijfthiende heeft twee kleine swarte hoorntjes, het hooft en de schouders ruig, van donkere verw; de hals is met een rode kring verciert, de dybeenen zijn roodachtig, de buitenste vleughels zijn uitten donker en witte schildvormig oft baar-wijs geteekent; de binnenste zijn keurigh rood, met swarte plekken gevlekt; het lijf redelijk roodachtig, is met ses swarte boorden omloopen.

De sestiende schijnt heel wonderlijk, indien ghy hem achter over leggende besiet: indien voorwaarts over uitten groene geelachtigh, maar de schouders zijn voorwaarts met vijf heel rode strepen verciert, gelijk ook het overighe lijf met seven stippen op den middenrugh; de vleugels zijn ook met vlekken van verw als droge wijnrankken gesprenkelt, welkers begin van't hooft totte borst toe met een witte streep eindigt.

De seventhiende, indien ghy hem met t'saamgevouwen vleughels besiet, is hy donker; indien vliegende met uitgestrekte vleugels, heeft hy de binnen-vleugels vleeschverwig, maar met een swartachtigen zoom omtrent de randen onderscheiden; hy is met twe hoorntjes begaaft, en als met een toegewonde snuit: de grijse schouders worden met een ronde zandighe plek gheteekent; de zyden ook, en al de leeden van 't lijf zijn als met grijse hayren beset, en ghelijk als ghesoomt.

De achtiende. Dese schone heeft *Klusius* ghesonden; Hy heeft sprieten uitten witte swart, het hooft pekswart, een kromme neus, de kring van 't hooft witagtig, den hals roodachtig, de schouders rugh, gelijk als met een swarte mantel bedekt; de buiten-vleugels zijn met swarte, en witte boorden verciert; de binnenste zijn root, hier en daar met swarte plekken geschildert: het lijf heeft hy pekswart, als ook de voeten, maar de zyden van't lijf zijn weerzyds met seven bloet-rode plekken verciert.

Desen is ghelijk die, welke swarte sprieten heeft, op de midden-schouders met een heel witte boort, als met een streep parlen verciert.

XIV. STIP.

Van de middelbare Nacht-Kappellen van Moufetus.

DAar zijn seventien gedaanten van middelbare Nacht-Kappellen.

De eerste is by na heel geel, behalven dat de buiten-vleugels met enige swart gesprenkelde plekken, maar de binnenste, gelijk als met pokken en maselen heel rood, en in't midden witagtig besmet zijn; hy heeft ook heel swarte ogen, en geelagtige sprieten: in plaats van de neus, een ruigh hayr, gelijk als in een krul dikmaal omgerolt.

De twede heeft het heele lijf ruig en bruin, gelijk ook de buiten-vleugels; (sy soude sonder plekken en boorden, maar met een geel oog geweest zijn) de geele sprieten zijn met swarte stippen verciert: de binnenste vleugels hebben de verw als gouts-bloemen, maar zijn met ooghjes en boorden, gelijk de buitenste geschildert.

De derde heeft vier witte vleugels, maar de buitenste zijn met enige blauwe, overvloedig gesprenkelde aderen besmet, en met twe ronde swarte plekken in't midden verciert; rondom de vleugels is een honighverwige streep ghetrokken, hoedanigh ook de verw van de sprieten is: het hooft, en 't lijf is swartachtig; hy heeft heel witte ooghen, en de zyden van de schouders zijn wederzyds met heel witte schuynse strepen verciert.

De vierde heeft agterwaarts geboge hoorns van swarte verw, de zyden van sijn swarte lijf zijn grijs: sijn geelagtige vleugels worden met swarte vlekken als het kruid Serpentaria besmet: boven met breede onder met ronde, de boord is op de wijs van de vleugels der vleermuisen getant, geheel swart, en als doornachtig, welken binnewaarts weerzyds ses parlen vercieren.

De vijfde is geheel swart, behalven dat eenige plekken uitten witte roodachtigh 't gesicht der vleugelen verheerlijkt.

De seste is van lijf en sprieten heel swart, en heeft witte ooghen; de vleugels zijn onder swart, boven met gout-geele vlokken en vlekken ansienlijk, an welke wederom breede knoppen van swarte verw, en als met een silveren draad door-boord hanghen: de buitenste vleughels omringht een heel swarte kring, omtrent gout-geel, en als met een naalde verciert.

De sevende is breed van hoorns: het lijf is grijsachtigh swart, ik weet niet of het lelijk oft moy staat: het beginsel van de

vleu-

vleugels is rood, het overige deel is geelachtigh, maar beide deelen bevlekken eenighe ſwarte dobbelſtenen ſchobswijs op malkander leggende, welkers uitterſte met een goutgeele ſtreep glinſtert.

De achtſte heeft vier getakte hoorntjes, en aſgrauwachtig, maar twee heel langh, en an't einde breed: Het lijf is de ſevende gelijk, en heeft aſgrauwachtige vleugels met ſwart gedobbelſteent, en omtrent de uitterſte rant, met druppen van de ſelve verw eenparig geſchildert.

De negende heeft een hooft, ogen, ſprieten, lijf, en binne-vleugels, die het vergulde zand verbeelden; de ſchouders, en buiten-vleugels zijn ſwartachtig, behalven datſe met een heel ſwarten boord weerſyds, met aſgrauwe ſtreepen verciert zijn.

De thiende heeft een geel lijf, met eenige ſwarte druppen van den hals totte ſtart toe, an de zyden, en op den rug geteekent; de ogen, ſprieten, en voeten zijn heel ſwart; de buitenſte vleugels zijn wit, met gele zomen, ſmalle ſwarte knopen, en met ſwarte plekken onderſcheiden.

Indien ghy de vleugels van de elfde beſiet, ſult ghy ſeggen dat hy ſneeuw en melk-wit is, behalven dat hem hier en daar kleine ſwarte plekken beſmetten oft liever vercieren: de ſchouders zijn ook vlokachtig en wit, de rug en 't lijf geel en geleed, zijn met een ſwarte ſtip geciert: de ogen zijn uitpuilend en groot, tuſſen welke ſwarte ruige ſprieten uitryſen. Sy vliegen 's nachts over velden en weiden.

De twaalfde heeft de vleugels ſo lang, dat hy niet wel kan vlieghen, en korte ſprieten, kleine ſwarte oogen, anders is 't gheheele lijf witachtig, met enige geelachtige adertjes, en vlokjes hier en daar beſproeit.

De derthiende heeft het geheele lijf (uitghenomen heel ſwarte ooghen) kraan-ſwart: lange ſprieten, een ruig lijf, de vleugels met het lijf gelijk geverwt, maar omtrent de randen met een groenachtighe en glaſige verw ſchitterende.

De veerthiende is wel ſchoon, hoewel hy by na geheel zandigh is: hy heeft hoorns ten anſien van 't lijf ſwart, en als de Stieren krom; de ooghen zijn ſwart, en groot, het hooft kort, den hals dik; de buiten-vleugels maken eenighe ſwarter knobbeltjes veel angenamer; den opperſten rug-graat teekenen eenige ſwarte hoofjes, dry puntigh gelijk een Kruidnagel.

De vijfthiende heeft by na de gehele vleugels aſgrauw, alleen onder alle ſonder ſprieten; hy heeft ſwartagtige ogen, den rug geelachtig, en met vijf donkere ſtippeltjes onderſcheiden.

De ſesthiende ſchijnt by-na van de ſelve verw, behalven dat haar buiten-vleugels met een ſwarte plek over dwars ghecierṭ werden, maar deſe is overal eenverwig; (uitgenomen de ſwarte ogen) hy heeft een lang geleed lijf, vier langhe ſmalle vleughels, ſes beenen, welkers achterſte tweemaal langer als de voorſte zijn; hy heeft ook dunne ſprieten, maar lang uitgewaſſen.

De ſeventiende heeft ſijn oorſpronk uit een Zyworm, is heel witagtig, behalven de ſwarte ogen en enige geelachtige adertjes, die recht over de vleugels, en dwars over 't gehele lijf lopen, en word van ons Zyworms nacht-kappel genoemt.

XV. STIP.

Van de kleinſte Nacht-Kappellen van Moufetus

VAn de ſelve ſpreekt *Mouſetus* aldus: onder 't ſchok van de kleinſte ſullen wy eerſt een wonderlijke ſtellen, met vier ſwarte voeten voortgaande; de buitenſte vleugels heeft hy ook blauw, de binnenſte geel, en (teghen de wijs) kleinder als de buitenſte: maar ſijn geele lijf is ſo groot, dat het nauwlijks van de vleughels kan beheerſcht werden: de hoorntjes vol ſtippen, en de oogen (uitgenomen de witte appel) zijn ſwartachtigh; het hooft en de ſnuit langh, ſmal, omgewonden, zijn geelachtigh. Moufet c. p.97.

De ander ſchijnt uitten blauwe groen; hy heeft een klein lijf, de voeten en ſprieten ſwartachtigh.

De derde heeft de ſchouders en vleugels pareyverwig, het lijf ſchijnt uitten geelagtige donker; de buitenſte vleugels ciert een boord met witte en donkere plekken geteekent; hy heeft het hooft heel klein, de voeten en ſprieten aſverwig. Ook vliegen'er inde huiſen enige kleine nacht-kappellen, met ſilver-witte plekken getekent, naar de kaars, die de laken en linne kleederen opeeten en eyren leggen, daar uit de motten, en weder uit die motten deſe nacht-kappellen voortkomen: Men ſeit datſe eerſt uitte roſe-bladeren, en andere vertotte kruiden haar oorſprong hebben.

Dry andere kleine heb ik op de velden en weiden gevonden, welkers eerſte de buitenſte vleugels ſwart heeft, yeder met vijf bloetrode plekken getekent: de binnenſte vleugels zijn geheel rood, het lijf is donker, het hooft en de ſprieten zijn kortachtigh, en de voeten ſwart.

De tweede ſchijnt diergelijk, behalven dat hy maar vier bloetrode plekken op de buiten vleugels heeft, en uit een teder lijf beſtaat.

De derde is by na van eenparige vorm; hy ſoude ſonder lange ſprieten, en met bloet-rode plekken op een andere wijs beſproeit zijn, want omtrent het uitterſte van de vleugels verſchijnen maar twee bloed-rode plekken, maar an 't begin worden twee langer getrokke plekken geſien.

XVI. STIP.

Van de groote Dach-Kappellen van Moufetus.

DE dach-kappellen worden ook in groote, middelbare, en kleine verdeelt. Van de groote zijn'er ſeſthien gedaanten. Moufet: c. 2. p. 98. ad p. 10[illegible]

De eerste d'aldergrootste, is meerendeels geelachtigh, die plaatsen, en deelen uitgenomen, die hier met inkt worden swart gemaakt. ook die uitterste knobbelen van de binne-vleugels zijn hemels-blauw, so datse met wettelijke Sapphyren besait schijnen; de oogen zijn als de Chrysolytus oft goutverwig; de grootte en vorm hebben wy hier so afgebeeld gestelt; dattet onnodig is daar van meer hier an te weven.

De tweede scheelt behalven de grootte weinig van de eerste, niet te min heeft hy de ooghen swart, en meer uitpuilende sprieten, daar ghy een witte verw siet, doet daar een geele by, uitgenomen die groote vlekken als oogen, omtrent het einde van de binne-vleugels gestelt, welkers vlammige appel een halve kringh als drooge wijnranken moet weerstralen.

De derde is niet veel in verw verscheiden, behalven dat het uitterste van de binnenvleugels en haar geheele buitenste boord als meet geverwt is, gelijk ook die dry ringen, die ghy onder haar holle gedeelte geschildert siet.

De vierde magh de Koningin van alle genoemt werden, want in haar uitterste vleugels vertoonen vier diamanten, als in een roode ringkas blinkende, haar wonderlijken rykdom: Ja sy steken by na den Diamant en Hyacint de ooghen uit, want sy lichten heel schoon, (als starren) en werpen rondom van haar schitterende vonken als een reghenboog; uit dese tekenen wort hy onderkent, so dattet onnodig is het overige lijf (hoewel met veel verwen geschildert) te beschrijven.

De vijfde heeft het hooft, de voeten en hoorns geverwt als gedroogde wijnranken, maar purperverwige ogen, de rugh is uitten swarte blauw, de buik geelachtig, de vleugels zijn omtrent haar grondvest licht-geel, daar na met droever geciert: maar de uitterste delen die roestig, en met een onangename donkerheid swartachtigh zijn, worden met dry geele plekken geverwt; de binnenste roestagtig, zijn eerst met twee geele, daar na met dry bleek-geele vlekken beset, maar so ghy haar achterwaarts over leggende besiet, zijn de boven-vleugels uitten gele donker-groen, met acht oft thien plekken geteekent; de binnenste redelijk groen, worden gelijk als met twee witte sprinkelen ghevlekt; de buik en 't gesigt is geheel geelachtig. Hy komt uit een witagtig tonnetje voort, met donkere tantjes geteekent.

Den sesten zijn de boven-vleugels buiten swartagtig, met een donker rode zoom over't midden lopende, en haar einden met een lap en sneewitte sprinkelen verciert, en in den omringh met donkere kerfjes gescherpt, maar binnewaarts drukt die zoom, een suiverder en volder verw uit, en sy zijn omtrent de wortel blauwachtig; de onderste vleugels vertoonen een ander ansien binnen, en een ander uitwaarts. buiten zijnse geheel donker, uitgenomen de getande boord, met een roodachtighe zoom, met vier heel kleine swarte stippeltjes, en twee donkere t'saam-gheteekent, doch binnewaarts vertoonen sy niet sodanighs, maar eindigen uitten swart purperroot in een droevige rosagtige verw; sijn lijf is swart, de ogen, sprieten en voeten zijn eenverwig donker.

De sevende is geheel pekswart, maar heeft in yeder kerf van den rugh, twee heel witte stippelen; de vleugels uitten geele roodachtig, worden met swarte en witte vlekken geverwt: Maar de goetdadige Moeder de natuur heeft haar uitterste rand van de vleugels op't heerlijkste verciert, welke met eenighe even wijd van een staande tantjes haar begaaft heeft, in welkers boord twintig blauwe knopen met een swarten draad door-boord een wonderlijke glans geven.

De achtste heeft de natuur met een ghemengt kleed als de Zeebaren, voortgebragt, maar ontbloot van heldere verwen: want de vleugels bestaan uit een swarte, rode, geele, en bruin donkere verw, en is weder met een sagt als blinkende vel begaaft.

De negende is meerendeels asgrauw: maar indien ghy het binnenste der binne-vleugels ansiet, drukt hy nauwlijks yet meer uit als de vleugels van een Indiaanse Haan: want sijn slagvleugels dekken andere haar bekledende, die schobachtige zijn; sijn oog is swart, gelijk ook sijn knobbelachtige sprieten.

De thiende is pekswart van lijf, de schouders zijn met een geele wolligheit, gelijk ook 't geheele hooft bekleed, de sprieten zijn ook geelachtig totte kop toe, welk een vlek uit den bloed-roode swart tegen loopt; den uitterlijken boort van alle de vleugels, maken enige eyronde parlen even verre van malkander staande veel anghenamer, doch binnewaarts worden sy met heel swarte vlekken van ghedaante als de linsen bemorst: maar gelijk het uitterlijke deel niet heel ansienlijk is, alsoo is het innerlijke deel van de binnevleugels uitten witte en groene blinkende, en daar op met silver schone stippen verciert, en de eyronde parlen die soo buiten ghesien werden, als binnen, zijn het suiver en heldere silver gelijk.

De elfde heeft een ansienlijken boord van Parlen, op een blauwe grond flikkerende; de boven-vleugels uitten vlammende geel blinken als vuur, met ses swarte lappen besmet; de wortel van de binnenste is swart, daar na hellen sy uitten geele na 't vuur-rood: het lijf is met donkere hayrtjes ruigh, welke verw de hoorntjes mette voeten ook navolghen.

De twaalfde is van uitnemende schoonheid; de vleughels redelijk bloed-rood, en met swarte plekken gheverwt, en blinken met gout-geele straaltjes, draads-wijs totten omringh van den boord toe verspreid: maar dese rosachtig en getant eindigende, worden binnen met gout-geele streepen half-Maanswyse verciert: het lyf is uitten swarte purperachtig; de oogen gout-geel, de voeten en hoorns zijn swartachtigh.

De derthiende heeft het lijf en de vleugels ſwartachtigh, maar an de ſwarte vleugels, en in den omringh ghetand, worden eerſt gout-geele hayrtjes, daar na lappen, en ten leſten knobbelen in 't midden ſwart zijnde, gehecht; de oogen die klein zijn, worden ook in een pekſwart hooft met goutgeel geverwt; de ſprieten waſſen met ſtippelen uitten ſwarte wit lang uit, en eindigen in een heel ſwarte knoop.

De veerthiende lacht met ſijn cierlijk gebouw wonderlijk toe: Hy heeft een ruigh lijf uitten witte ſwartachtig; ſijn oog is ſwart met een witachtigen appel, omtrent ſijn glatte oog ſiet ghy een kring by na ſnee-wit, de ſprieten mette voorgaande ghelijk; het uitterlijk geſicht van de grooter vleugel word uitten vlammende met lange gout-geele ſtrepen onderſcheiden, welken vier ſwarte zomen tands-wijſe bemorſſen; omtrent het einde vercieren hem dry ſilvere plekken, by na dryhoekigh gheſtelt, maar het innerlijk geſicht is heel ſchoon, met verſcheiden gout-geele ſchobben, en knoopen over malkander ſchietende geteekent; het uitterſte deel van de vleugels is ook met een gout-geele ſtreep verciert: hy lijkt mette vleugels enigſins de Pauw, en ſijn lijf is op die wijs trots en ſchoon, maar de voeten en ſchenkkels heeft hy eenigſins ſwartachtigh, op dat de vorm hem niet al te hovaardigh ſoude maken; de ſnuit heeft een ghedrayde ſtreep, als in doolwegen ghekronkelt.

De vijftiende heeft ook een hayrachtighe ſnuit, die ſich als een wijngaards-krul drayt; hy is binnewaarts aſgrauw, buiten ligt-blauw, hy heeft doornagtige vleugels, op de wys der vleermuiſen gekerft, deſe worden buiten met enige donkere ſtrepen doorſneden, en binnen met ſes ſwarte knopen veel verciert.

De ſeſthiende is an de boven-vleughels buitewaarts donker-groen, welke enige plekken en lappen uitten witte geelagtig vercieren, de binnenſte keurlijk root, zijn met thien heel ſwarte plekken begaaft; de buik glinſtert met acht geele ſchobben, de rug uitten rode na 't geel hellende vertoont een knoopje van de ſtart gelijk als blauwachtig; de ruige ſchouders zijn met een geel half-Maantje neerwaarts hellende verſien; de ſilvere oogappel maakt de roodblinkende ogen veel heerlijker.

XVII. STIP.

Van de dach-Kappellen, en de middelbare van Moufetus.

Moufet. l. c. p. 103 ad p. 105.

VAn de middelbare dach-Kappellen komen derthien gedaanten voor.

De ogen van d'eerſte ſchijnen geelachtig, de hoornen heel vaal ſwart, en de vleugels en 't overige lijf zijn uitten bleeke geelachtigh; de binne vleugels worden buiten maar met eene heel geele plek geteekent, doch binnen vaal-groen, wordenſe met een donkere plek beſmet; de rug is uitten blauwe ſwartachtig, de buik geelachtig. Hy komt voort uit een tonnetje met gout-geel geverwt.

De tweede ſchijnt minder anghenaam van verw: de binne-vleughels hellen uitten droefblauwe naar het donker, en eindighen in een lootverw: de buitenſte heeft hy ſwarter, hier en daar met donkere plekken, ſodanig ſchijnt ook het lijf, met gekerfde vleugels an den uitterſten rant, en vliegt als of hy getant was: en hy gaat noit als droevig, met een rouw kleed, gelijk een lijk-klager van ſijn geſlagt.

De derde hebben wy bars beſchreven, en ſich met opghereghte vleughels verheffende, want hy is met doornige kerven verſien: maar de buiten-vleughel is uitten bleek-geel, met dry ſwarte lappen ghevlekt, en het naaſte deel an de wortel van de binnenſte is donkerachtig, het midden is bleekachtig, het uitterſte is met regte, en dwarſe veſelen verſcheurt, en witagtig; het lijf ſchijnt donker, het hooft pek-ſwart, de ſprieten ook ſwart.

De vierde is op twederley wijs onderſcheiden; als hy ſich met uitgeſpreide vleugels in 't gewigt hanght, vertoont hy een ſwart lijf, en vier donkere vleugels, met een ſwarte vlek getekent, in een roeſtig blinkende verw aflatende; maar als hy op de bladeren ſittende de vleugels opheft, ſchijnt de eerſte vleugel met een ſchoon ſchild verciert, welkers middelpunt bleek, de rondte pekſwart, en de kring geel is: de buik, borſt, en 't geheel geſicht is witachtigh, de ſprieten ſwart na het geel hellende.

De vijfde is binnen en buiten ſich ſelven even ghelijk, het hooft en vleugels vertonen een bleekheid, het lijf is blauwachtig, gelijk ook de ſprieten; de ooghen zijn uitten vlammende vuurig, en de ſchouders met een bleke wolligheid ruig.

De ſeſte als hy ſijn vleugels tegen u uitſpant, vertoont hy een zant-blinkende verw met ſwartachtige plekken op de wijs van de Draken wortel verſcheiden, met het lijf ſchijnt hy ook van Arends ſwartheid, de buik is wat donkerder, het oogh is ſwart, met een heldere witten appel; de ſprieten zijn ſwart, de omgekeerde vleugels van een onangename bruine verw.

De ſevende van het gekerfde geſlagt, wiens vleugels de vuurſteen gelijken, met koperige aderen glinſterende, en met een ſwarten boord en plekken beſproeit, heeft het gehele lijf ſwart-blinkende, behalven dat de ſprieten met witte ſtippelen doorſneeden zyn, en dat hy in een pekſwart voorhooft en enighſins goutverwige oogen heeft.

De achtſte heeft het ſelve lyf, maar de ſprieten zyn uitten geele roodachtigh; de vleugels van velerley gedaante, met verſcheide vouwen, kreuken, zomen, boorden, en veelerley geverwt, verſien: alle die verwen zyn droevig, met een flauwe glans alleen met haar vermenging, geſtel, en getal angenaam, op d'een plaats vertonen ſy een rookerighe vlam, elders een onanghename donkere, en flauw-roode verw, en de rubinen in den uitter-

uitterften boord met halve kringen befloten, vertoonen niet levends.

De negende heeft de buiten-vleugels met vuil-geele plekken bemorft, omtrent het uitterfte deel (welke in 't midden een Elpenbeene witte plek verciert) wordenfe met een fwart fchild geverwt, maar de binnenfte dragen vier foodanighe fchilden, en boven met een geelachtige kringh vermeerdert, van welke twee van behoorlijke grootte, maar de zydelingen heel klein fchijnen: Sijn lyf is uit den donker witachtigh, en fijn uitpuilende oogen zyn fwart, maar indien ghy het binnenfte deel van de binnevleugels infiet, fullen fy rookerigh fchijnen, en hebben haar fchoonheid uit fes fchoone platen heel aartig by een gevoeght.

De thiende is van een fuivere witheid op 't hooft, en de Melk-witte vleugels zijn met eenighe donkere, en fwarte plekken verciert, de rugh en zyden zijn uitten geele roodachtig, met negen oft thien fwarte plekken in de kerven gevlekt.

De elfde, ghelijkt by na in verw en vorm den roofvoghel Nifus: Hy heeft vleughels fmalder als andere Kappellen, een langhen en gelijk als gepluimde ftart; de binnevleughels zijn niet als 't gheheele lijf den Arend gelijk, maar uitten geele roodachtigh, en by na vlammigh; de neus is hem op de wijs der Arenden krom, de buik ghelijk als ledigh; de fprieten kloek en groot, van de felve verw met de vleughels, de ooghen uitpuilende en fwart, met een Sneewitten appel.

De twaalfde is van de felve vorm, verfchilt alleenlijk in verw, het lijf is afgrauw, de ftart fwartachtigh, en de rugh helt wat na 't filver-fchoon: fijn langhachtige vleugels worden met fwarte vlekken bemorft; de binnenfte zijn geelachtigh, en doof: defe beide fchijnen van wondere fnelheid, en den Nifus in gefwintheid te trotfen.

De derthiende de fnelfte van allen heeft geelachtige fchouders, Melk-witte vleugels, an de einden met vijf oft fes donkere pennen getekent: De midden-rugh is geelachtigh, met een heel fwarte vlek verciert: An de zyde fteken twee vlokachtige knobbeltjes uit: De ftiet is met eenige fwarte wolligheid bepaalt. In de vlught vreeft hy de Swaluw niet, en verwint mette felve alle andere Kappellen.

XVIII. STIP.

Van de kleinfte Dach-Kappellen van Moufetus

Moufet: l. . p.105. & 106. VAn defe vertoont hy thien; de binnevleugels van de eerfte zijn met een volle fuivere roode verw ghefchildert, maar de buitenfte vertoonen een angename purper verw uitten rode en fwarte vermenght, en met eenige witte ftrepen belopen, het overighe lijf is fwartachtigh, de fprieten zijn ook takachtigh.

De tweede is omtrent de grondveft der vleughels filver-fchoon, die daar nae in een blauw purperachtighe verw eindighen: De bovenfte zijn met twee knopen uitten witte fwart verciert; het lijf is vol donkere ftippelen, en fteekt weerzyds dry purperverwighe poten uit: Hy heeft een krommen bek, vier fprieten op het hooft, behalven twee andere lange.

De derde, indien ghy hem in de vlught fiet, fult ghy feggen datte vleugels van purper verw na 't blauw hellen, en met verfcheide kreuken begaaft zijn, maar van binnen met ooghachtige ringhen befet; fy lyken beter blauw en Spaanfgroenachtigh: de kop is uit den groene blauw, het lijf is met donkere en witte boorden verfien; de ogen fwart, en de appels geel wit.

De vierde is blyder van anfien, met gheooghde vleugels die een hemelfch-blauwe, en ongemeene verw hebben. Dien heeft de veelwerkende natuur heel vol ooghen ghemaakt, fo dat ghy dien veeloogh Argus niet fult denken in de ftart van de Pauw gefet te zijn, maar in de vleugels van defen te woonen: welke defe niet minder in de Son uitfpreit als die vogel van Juno, welken hy (om fijn fchone Hemel-verw) by na befchaamt maakt.

De vijfde is het lijf kraanverwigh, de boven-vleugels in de fteel uitten witte groen, in midden uitten geel afgrauw, de onderfte zijn uitten fwart-groen: Het overige is wit, binnewaarts met plekken, met een anghename groenigheid gefprinkelt, de ooghen zijn fwartachtigh, gelijk ook de hoofden van de fprieten.

De fefte is van ronde en bultige fchouders die den inkt met afch ghemenght ghelijken: Het lyf is afchgrauwachtigh, en vol kerven; hy heeft ook fmalle vleughels, bruin van verw, en de buitenfte met bloedige druppen heel vuurrood gefprinkelt: De voeten, het hooft, en fprieten zijn met het lijf eenverwigh.

De fevende fult ghy feggen ghelijk te zijn dien, welke uit de Water-peper groeit, en verfchilt, behalven de kleinheid van 't lijf, de meerder fwartheid, en de verfilveringh van de eerfte vleugels, nauwlijks van de andere.

De achtfte heeft de vleugels flauw-geel, oft liever uitten bleek-geel blinkende, met eenige donkere ftippen, en andere het veroude Spaans-groen ghelijk. De oogen heeft hy heel fwart, maar anders is hy geheel geel.

De negende fchijnen alle de vleugels met Zee-fchulpen uitten witte donker gefchildert: an de einden geront, en in 't midden met eenige witte ftrepen kerfs-wijs verciert.

De thiende is ook met fchulpachtige vleugels begaaft, en is uitten witte en donkerrood verfcheiden gemengt, en vertoont ons meer de onuitfprekelijke macht Gods, als fijn uitfprekelijke verwen metten naam.

XIX. STIP.

Vande Kapel der Zywormen.

Arist: Hi: A l.5.c 19. Aldrovan. Hist: Insect: l. 2. cap. 3.

DE kappel der zywormen wort ook Bombylius ghenoemt, hy komt uit de ſpinnende Zyworm voort. *Ariſtoteles* gedenkt ook de ſelve, indien wy *Aldrovandus* toevallen, met wiens woorden ons daarom goed dunkt de beſchrijvingh te maken, om datſe met geen korter woorden klaar kan gedaan werden: Hy ſeit dan, de teelingh van deſe Kappel, beſchrijft *Ariſtoteles* een weinigh anders, als die nu by ons gheſchiet, met deſe woorden: Uit een groote Worm, die hoorns heeft, en van andere verſchilt, groeit eerſt, als die verandert is een Rups, daar na een Bombylius, en daar uit de Necydalus, in de tijdt van ſes maanden verandert hy in al deſe vormen. Alſoo ghelijk ik gheſeit heb, een weinigh anders als wy nu ſien van de geboorte der Bombylius handelende: Want onſe Zywormen komen niet uit een Worm, maar uitte eyren van de Bombylius: En is daar boven an te tekenen dat den inhoud van de *Wyſgeer* daar bedorven en verkeert is, en datter moet ghelesen werden: Daar word een Rups gheboren, daar na de Necydalus, en uit deſe de Bombilius: Hoewel *Plinius* die bedorven plaats gevolght heeft, ten zy ook by den ſelve alles bedorven geleſen word; dat ik voor ſeker dorf beveſtigen; de bedorven inhoud heeft aldus: Daar is een ander oorſprongh (hy ſprak van de Zywormen uit het geſlaght van de Weſpen en wilde Byjen) der Zywormen uit een groote Worm, die twee hoorns van ſijn gheſlaght voor uit ſteekt. Deſe ſijn Rupſen, daar na wordter geboren dat de Bombylius is, uit die de Necydalus, uit deſe in ſes maanden de rechte Zyworm, maar ik lees aldus: Daar is een ander oorſprongh van de rechte Zywormen, uit een groote Worm twee hoorns van ſijn gheſlaght voor uit ſtekende: Hier uit komt de Rups die Zyworm genoemt werd, uit die de Necydalus, uit deſe de Bombilius, alles in ſes maanden. De plaats van *Ariſtoteles* word licht verſtaan uit ſijn ſelfs voorgaande woorden van dat Hooft-ſtuk, 't welk wy te voorgedaght hebben, daar hy met klare woorden ſchrijft, dat uit de Rups een Tonnetje werd, en daar uit de Kappel oft Uil: 't ſelve hebben wy uit *Plinius* geſeit. 't Selve ſeit *Theophraſtus* op twe plaatſen, te weten van de oorſaak der planten, en in 't tweede van de beſchrijvingh der ſelver, in welke leſte plaats hy ſchrijft dat ſommighe teelingen door veel dieren geſchieden gelijk als uit de Rups een Tonnetje, uit het Tonnetje de Kappel oft Uil voortkomt, maar *Theodorus* heeft daar qualijk dat ſo uit de Mot een Rups, als uit die een Kappel geteelt werd: want *Theopraſtus* gedenkt geen Mot, maar ſeit dat uit de Rups een Tonnetje groeit. Nu dat de Necydalus de ſelve is, 't welke Chryſalis oft een Tonnetje is, betekent de naam ſelfs, wijl het ſoo veel als yets dood oft ſlapende beduit; waarom het *Gaza* heel wel Invalida, dat is onbequame oft onſterke heeft overgeſet dat het Tonnetje ſoodanigh is, betuight, behalven dattet yder bekent is, de *Wyſgeer* ſelf; welkers kraght van ſpreken *Iacob Dalechamp* niet verſtaande, is hy in een groote dwalingh vervallen, en worgt ſich met ſijn eighen Mes: Want als hy eerſt de plaats van *Ariſtoteles* in de ſelve ſin als ik, herſtelt hadde, ja mette ſelve woorden, ſeit hy in 't volgende Hooftſtuk van *Plinius*, heel verandert van gevoelen, ſoo langh de Rups ſijn draad ſpint, en ſich die ſchuilhoek bouwt. De Bombilius de naam van Zyworm verlatende, word alſoo ghenoemt, niet van ſijn geluit 't welk *Feſtus* Bombyzatio noemt, maar van Bombycio, dat is het vel datter gemaakt werd, waar van Bombycina veſtis, dat is een zyde kleed, de naam heeft. Na den veertighſten dach dat ſich de Rups verberght, en in een Bombilius verandert, ſuight de groeyende Kappel, oft gehoornde Worm met 4. vleugels verſien, het ſap uit, 't geen de ſachtheid an de zyde geeft, en het Tonnetje door-etende om uit te komen, ſnyd hy den draad van het buiten opleggende vlies door, ſoo dat het ſijn trekkingh niet verdraghen kan, maar gheheel gheſcheurt werd. *Ariſtoteles* heeft de Kappellen Necydalus ghenoemt; Allatomenus Necyoon ſoo ik meene, om datſe gelijk herlevende, van de dood verloſt, en in dit leven door de veranderde vorm herſteld zijn; oft Necyotatus, dat is om datſe Neotatus Kai Proſphotatus Exallomenus, de leſte, en en laaſt gheboorne zijn: So ſeit hy. Waar in dit noch is an te merken, dat het vlies der Zywormen, en Veſtis Bombycina niet gheſeit worden van Bombilio, maar van Bombyce, want Bombyx is de Rups, die weeft, en niet de Bombilius; gelijk 't blijkt uit *Plinius* 23. Hooft-ſtuk 11. Boek, welkers opſchrift van de Zyworm van Kos is en in 't einde van 't Hooft-ſtuk ſprekende van de zyde klederen, ſeit hy in de Aſſyriſe Zyworm wijken wy noch de vrouwen; maar wijl wy tot dit Hooft-ſtuk vervallen zijn, is hier ook een knoop te loſſen, en een ander plaats te verbeteren, maar niet op die wijs als *Dalechamp*. De woorden van *Plinius* zijn: Sy ſeggen datter ook Zywormen in 't eylant Kos gevonden werden, als de damp der aarde de bloem van de Cypres, Terpentyn, en Eſſenboom door den regen afgevallen, het leven geeft, maar datter eerſt kleine Kappellen voortkomen, die naakt ſonder vlokken door de koude bevende, teghen de ſelve haar dichte rokken maken, en met de ruwigheid van haar pootjes, de wolligheid van de bladeren in haar vlieſen ſchrabben. *Dalechamp* leeſt maar datter eerſt kleine Wormen voortkomen, daar na datte naakte Rupſen, door de koude, en z: ik lees aldus: Datter eerſt naekte Rupſen, daar na door de koude; want de Rupſen zijn eerſt geen Wormen. Op dat wy nu totte teelingh van onſe Bombilius wederkeren, die heeft

heeft sich, ghelijk ik segghe geheel op dese wijs, te weten uit de Rups in haar vlies beslo-ten, groeit de Chrysalis, en daar uit de Kap-pel die het tonnetje oft 't vlies doorbreekt.

Maar die Kappellen zijn heel kort van le-ven en heel swak, soo datse uitkomende, niet langh daar na, dry daghen versamelen, 't welk gedaan zijnde, sterft het Mannetje, maar 't Wijfje baart op een gestelde orde on-telbare eyren, heel klein, en het zaat van Bilsenkruid niet ongelijk, oft van de Tabak, en dat op een rood oft witte lap, en daar na sterftse: dan word die lap opghenomen en weg geleit daar haar de koude niet kan quel-len.

Aristoteles schrijft datter een geslaght van Kappellen is, dat yet hards ghelijk het zaat van de wilde saffraan voortbrenght, en bin-nen vloeyende is. De Geleerde konnen over-wegen of dit onse Bombylius voegt oft niet. Ik dorf dat niet ontkennen, oft seker be-vestighen, want die wijs van teelen is ander Kappellen ook gemeen; en *Aristoteles* han-delt daar na in 't selve Hooft-stuk van de Bombylius. Wederom als hy seit dat de Bombylius uit een groote gehoornde Worm voortkomt, en dat onse Rupsen uit eyren voortkomen, heb ik eertijds ghelooft dat *Aristoteles* beyde wijsen der teelingh beschre-ven heeft, na dat hy van verscheide gehoort hadde, want hy schijnt dat uit een suivere vertellingh van andere geschreven te hebben, daarom indien ghy uit beide eene en waarag-tige maakt, te weten de ghehoornde Worm verwerpende, en in Plaat stellende: twee het wilde saffraan zaat gelijk, kan dat totte Bombylius betrokken werden, want ik wil met *Dalechamp* niet hoorn setten, want soo sal die vervolgingh van vorm in ses maan-den niet vervult werden gelijk *Aristoteles* wil, en *Plinius* herhaalt; alhoewel de ondervin-dingh bevestight dat dit alles in twee maan-den gheschiet, maar het zaat van dese Kap-pellen kan by het zaat van de wilde saffraan vergeleken werden, niet om datse even groot zijn, maar om datse beide binnen voghtigh zijn; tot hier toe *Aldrovandus*.

II. HOOFT-STUK.

Vande ongedekte met twee vleugels.

I. LID.

Vande Vliegen in 't algemeen.

NA de ongedekte met vier vleugels, vol-gen die, gelijk *Plinius* schrijft, met twee vleugels vliegen. De Vliegh de groote Koe-vliegh, de Mugh, en de Ephemerus: de eer-ste plaats geven wy an de Vliegh, om dat in haar lof te verbreiden, uit de oude *Homerus* en *Lucianus*, uit de jonge *Leo Baptista*, *Alber-tus*, *Henricus*, *Kunradinus*, *Andreas Dactius*, en *Franciscus Scribanus* seer hebben ghear-beidt.

Naam. De naam Musca heeft hy van Musculus, dat is Spier, by de Latynen gekregen, want de vleugels afghetrokken zijnde, vertoont sich het hooft zenuwachtigh, het lichaam saght, en de start peesachtigh; Hier van komt de naam Muscula by *Boëtius*. By de Grieken word hy Mya van Myo ghenoemt, van de naam Canina sullen wy onder spreken.

Dat hy een twee gevleughde gekerfde is, en voor een angel oft snuit draaght, hebben wy ook by *Aristoteles*. *Plinius* schrijft datse ses voeten hebben, en de voorste van die lan-ger, om haar ooghen die sy hard en stomp hebben te moghen afveghen, datse met ver-scheide verw op de wijs van een tralye, ghe-lijk een Pauw gheschildert zijn, hebben wy door een klein vergroot glas by die vermaar-den Konst-meester *Drebellius* te Londen an-ghemerkt: het overighe dat hier ontbreekt, sullen wy in de beschryvingh van de Huis-vliegh uit *Lucianus* by werpen. Beschrij-vingh. Arist: H: A. l. 4. c. 7. Plin: H: N: l. 11. c. 48.

Sy vermaken haar in warme en voghtighe plaatsen, zijn soo overvloedigh in Apulia, datse voor een spreek-woord strekken: En waren eertijds in Spanjen soo veel, datm'er jagers oft vanghers toe huirde. By de Graf-spitsen van Ægipten mede soo overvloedig, dat de lucht door 't gehommel dreunde: Die oorsaak is licht op de menighte der graven te legghen. Datse soo veel met swermen in Astrakan, omtrent het Kaspise Meer swer-ven, datse nauwlijks konnen verdragen wer-den, hebben wy van de Engelse Scheeps-vaart. An glatte en effen dinghen blijven sy niet langh hangen: Op den bergh Karina in Kreta, wordense negen duisend treden in 't rond niet ghevonden. De Mijnen vlieden sy om de schadelijke dampen. Te Rome qua-mense niet inde Kerk van Herkules op de Ossenmarkt: nocht in Paphos in de Kerk van Venus, soo wy *Apollonius* geloven. *Crant-zius* heeft dat het veld van Emma an de Bre-mers geschonken, haar niet dulden wil, en datter te Venetie geen in eenigh huis komen, hebben wy van *Kardanus*. De oorsaak sult ghy te vergeefs op de hooghte leggen, wijl de heele stadt in de laaghte leit, oft op de marmere mueren, wijl op de glatste Wapen-rustingen, en glinsterende Kerken vliegen, drek ghevonden werd; oft op eenigh tegen-gif, 't welk al te twijfelachtigh is. *Scaliger* heeft een gemaakte Plaat gesien, om de Vlie-gen te weren, an de welke so haast die in de venster ghezet was, een Vliegh sijn drek uit-schoot. Plaats. Mercurial: Varia: Lect: l. 3. cap. 14. Plin: H: N: l. 21 c. 14. l. 34. c. ult. Kardan: Subtilit: l. 10. p. 609 Scalig er: Exercit: 246. f. 4.

Sy traghten byna naar alle eetbare spijs, maar voornamentlijk melk, doode lichamen, honigh (uitghenomen de Attise honigh om den Thijm, en die van den bergh Karinus) en het kruid Spondylium, daarom stelt *Pli-nius* voor een seker teken dat de Smouten met honig vermenght zijn, indien'er de vlie-gen op vallen. *Varro* heeft geseit dat het lik-ken haar eighen is, daarom heeftse *Lykophron* Daptas genoemt. Spijs.

De teelingh der Vliegen schijnt dryerley, de een uit versamelingh, welke in de Somer, sachte Winter, en by Zuide winden ghe-schiet. Teelingh.

schiet. Sommige versamelen langh, andere niet: Het Mannetje, na dat het opgeseten is, vervult het teel-lid van't Wijfje dat tussen sijn holten ontfangen hebbende, met een vrugtbare stof en kraght. Sy zijn van *Pennius* omtrent Heydelbergh gesien van een vermengden aart; want sy saten met beurten op, van hoedanige *Lucianus* ook gedenkt. Na de versamelingh komen Wormtjes voort die in Vlieghen veranderen: Dese zijn wit, an de zyden uitpuilende ogen hebbende, van welke een ghedaante naar ghelijkenis van een Druif, Myiocephalus ghenoemt werd. De andere uit verrottingh, want veel worden uit drek voortgebraght, in welke sy onvolmaakt verschuilen, en uit welke sy volmaakt voortkomen, als ook uit andere voghtigheden, voornamentlijk in de Zomer.

Aristoteles gedenktse beide: De oorsprong van de Vliegen geschiet uitten drek, welken de Boeren van't stro ghescheiden hebben: Waarom die geen, welke in dit werk zijn, de overige drek trachten af te scheiden, welke niet suiver en oprecht is, en men seit dat aldaar de Vlieg gemaakt werd; maar de beginselen van de vliegen zijn heel klein, want eerst krijghen sy eenighe kracht, en worden van onbeweeglijke tot de bewegingh overgebracht, ghelijk als in haar geboorte hangende: daar na word het Wormtje onbeweeghlijk, daar na beweeght zijnde, laat het weer af sich te beweghen: daar uit word de Vliegh volmaakt; en beweeght sich door het overkomen van de wind oft zon; Maar hy schijnt nochtans te spreken uit anmerkingh van andere. Geen Wormtjes die door versamelingh gheteelt werden, oft die uit verrottingh komen hebben so veel veranderingen. Sy groeyen eerst tot behoorlijke grootte, daar na tot nieuwboorlingen verandert zijnde, legghen sy onbeweeghlijk, daar na komt de nieuw-boorlingh op sijn ghestelde tijd voort. *Scaliger* schrijft datse niet soo uit verrottingh, als uit eenighe veranderde beginselen, te weten uit een driftigh slijm, gheboren werden, oft moghelijk uit een andere stof van de natuur tot dit einde gekookt. De derde wijs van teelingh heeft *Knivetus* Engelsman ontdekt, het bedorven lichaam van de Vliegh ('t zijn de woorden van *Moufet.*) oft een weinigh ghekneust, verkeert in een onvolmaakt popje, dan komt daar uit geen Kappel, maar dry langhwerpige eyren, uit welke de gemeene Vliegen oft andere haars gelijk voortkomen. Somtijds het popje bedorven zijnde, komter nocht Kappel nocht Ey uit, maar witte Wormtjes door een gat, (somtijds een, somtijds meer) waar uit dan daar na kleine Vlieghjes voortkomen. *Petrus* Matijr: d: 3. l. 9. *Martyr* heeft ghesien in Dariene, datse uit de sweet-druppen die van de vingers der sieke vielen voortquamen. Ten tijde dat *Rivellus* Overste over de saken van Brittannie was, Afkeer en toeneigingh. groeydense uit een bloedighen reghen. Sy schijnen mette Rhododaphne vrindschap te hebben, om datse an de selve ook in kuilen geset zijnde vlieghen. Datse oorlogh mette Spin hebben is bekent; Van de Horssels hebben wy boven gesproken: Sy werden mogelijk van die om de kost gevangen.

Sy leven gemeenlijk niet langh, de groote en sterke wat langer: Sy sterven in den Oly, om dat dese met sijn lymige vettigheid haar enge togtgaatjes verstopt. Gy kond dat haar koude gematigheid toeschryven: Verwarmt zijnde, verdragen sy niet lichtlijk een strijdige veranderingh; Verkoud zijnde, worden sy haast nocht kouder, en sterven; Dood oft versmoort zijnde, wordense door de zon, oft onder de asch weer levend, daarom hebben eenige gemeent datse een onsterffelijke ziel hadden, maar schrijft dat de warmte toe. Haar levendighe warmte word verstikt, als de doorgangen van haar klein lichaamtje, van overvloedighe vogtigheid vervult werd, die weder door de uitterlijke warmte weg-genomen zijnde, word hy weer in vryheid herstelt: Datse sonder hooft lopen, springen, en haar veel met het overige lijf bewegen is bekent. Ouderdom. Galen: de Med: Simpl: l. 2. cap. 20. Ælian: H: A: l. 2. cap. 29. Plin: H: N: l. 11. c. 36.

Van haar vlught spreekt *Lucianus* aldus: Vlught. Sijn vlught is niet met geduerigh beweghen van de vleughels ghelijk in de Vleermuis, nocht met springen gelijk in de Springhanen, nocht met ghekrysel als in de Wespen en Horssels, maar buighsaam naar wat gedeelte der locht hy sich wend; doe hier by dat hy niet vlieght met rust en stilswijgen, maar met sangh en ghequeel: ook niet onangenaam en straf ghelijk de Mugghen, nocht met groot ghehommel als de Byen en Wespen, een afschrikkelijk en driegend gheluid makende, maar de Vlieg vlieght so veel sachter als dese, so veel de fluiten soeter zijn als de Cymbal oft Trompet.

En als sy vliegen so vry als gevangen, maken sy ook met afgherukte vleugels gheluid, maar dese anders als die: Somtijds de geest door de mond uitgaande, ghelijk *Albertus* spreekt, maken sy geen gheluid. De locht tussen haar vleugels vallende word geslagen, en de ingesloten geest, neemt ook in de niet-vliegende sijn uitgangh. Haar geluid is in de vlught grooter, om dat de grooter menighte van de anghetrokke lught kraghtigher tegen't middelrif anbotst. Stil sittende worden sy naulijks gehoort, om datse haar dan niet intrekken oft verheffen. De geest word ook soo niet inghetrokken, welkers bewegingh het geluid werd toegeschreven.

Haar verstand ontdekken haar stoutheid, onbeschaamheid, en onleersaamheid: Op alle dingen setten sy sich neder, sy bemorssen alles, en duisendmaal verjaaght zijnde komense weder. Datse onleersaam zijn, maar minder als de bloedsuigers, om datse gevangen schrikken, en dese door haar natuur de mensch haten, hebben wy by *Plutarchus*, 't welk de ondervindingh toestemt. Sy letten op de Spinnen die haar lagen leggen, en tragten haar netten te schuwen. Die den Olyfant antasten, indiense in de kreuken van sijn huid geperst werden, sterven; Sie meer in *Leo Baptista*, Verstant. Plin: H: N: l. 29. c. 6.

tista, Albertus, Lucianus en andere. Sy geven smertelijke beten, en hangen langh an 't lijf: waarom haar *Homerus* by de pijlschoten vergeleken heeft. Scherper zijnse, indien sy yet van een slang oft vergif geproeft hebben. Op de witte klederen vallende, maken sy die so vuil, datse qualijk schoon te krijgen zijn. Het vleesch vervuilen sy met een drek van wormen uitten aars geschoten. By anstaande onweder bytense strenger: 't zy oft om dat de lucht kouder geworden zijnde; de natuurlyke warmte den eetens-lust opwekt, oft om dat sy de uitgesoghe deeltjes t'samen metten domp van de selfstandige vochtigheid, die sy weinig hebben, op alle wijs soeken te herstellen; Dan sakkense ook van boven naar beneden, en vertonen haar dan op de gedroogde kruiden. Daar worden veel middelen tegen haar gegeven. Sommige verdrijven haar met een stuk ajuin an't vleesch gehangen: Andere hangen een Wolfs-kop binnen 's huis, sommige roken met het kruid Lysimachia, ander besprengen de huisen met het kooksel van de kleine Vlier, oft Kauwoerde, en witte Nieswortel in Melk gestampt, eenige weder met sap van Orego met Melk en Swijne-gal, en sap van Granaat-schellen, andere hangen weder bosjes van Myrth en diergelijke op, en an de selve 's nachts vergaart zijnde, smeten sy die in een sak: men gelooft dat de Laurier met swart Nieskruid in melk ghestampt, de reuk van Nipt, en het kooksel van de bladeren de Runder-beesten voor de vlieghen beschermt. Als een salf uitte Bakelaar met Oly vermengt, en de Rhododaphnes in een kuil geworpen werden, meent men dat al de vliegen daar na toe komen.

Ælian: H: A: l. 9. c. 15.

Plin: H: N: l. 24. c. 8. & 25. c. 8.

Beret Vit: Med: l. 2.

Sy hebben ook haar gebruik inde Genees-konst. Sy worden van sommige met de wortel van Lapathum op de vlekken in 't angesicht gestreken. Van andere wordense met een oneven getal, en mette middelste vinger op de kleine hete geswellen geleid. Als de hoofden met een vygenblad gewreven zijn, zijn sy goet tegen het gebrek Alopecia, waar tegen na 't gevoelen van andere de asch, met asch van noten gestampt, vorderlijk is. Daar zijn sommige die haar met honigh oft melk willen vermengen tegen de kaalheid van't hooft. *Plinius* schrijft de rosse ingegeven tegen de vallende siekte voor. Hy doet'er by, *M. Servil Nonian.* de Vorst van de Stad, heeft onlangs uit vreese van leep gesicht, eer hy selfs sulks noemde oft yemand hem voorseide, een briefje met twee Griekse letters P en A beschreven, en met vlasch omwonden an den hals ghehangen. *Mutianus* die drymaal Borgermeester geweest is, uit die selve anmerking, een levende vlieg in een witten doek, seggende datse door dese middelen van leepogen bevrijdt bleven. *Galenus* prijstse met de doyer van een ey gestampt tegen de omgekeerde oogschellen, en tegen hayren die de ooghschellen steken *Dionisius Milesius*. *Plinius* om de selve te doen groeyen, vermenght de asch van de vliegen en muisen drek van elk even veel, met noch eenige andere dingen. Haar water overgehaalt geneest, gelijk seeker Jood by *Gesnerus* verhaalt, de vlekken en schellen van de ogen indien sy t' savonds daar mede gewassen werden: Indien de hayren daar dik mede gestreken werden, wassen sy heel lang, en met twee druppels gheneestmen de doofheid. Het vat moet in den Herfst begraven, en de stof in de Winter overgehaalt werden. Ik heb gehoort seit *Gesnerus* dat iemant gewoon was, dry oft vier vlieghen in te geven, en dat daar door de buik fray ontlast wierd: Neem 5. grein bloemen van de brem, set die in een aarde pot met boter tussen beide geleit, daar ghy de pot mede vullen sult, en laat die dicht gesloten onder Paarden drek een jaar tegen de Son begraven werden: na een jaar sult gy sien dat de vliegen tot een salf geworden zijn, die de pijn van alle leden kan stillen. Sy strekken ook sommige dieren tot spijse. De Spinnen leggen haar lagen. De Swaluwen eeten haar. Van de Chameleon, de Quikstarten, de vlieg-Endvogel, en van de Zygena wordense gevangen en opgeslokt. Sy smaken ook an de visschen, en worden ook tot straffen gebruikt. By de Persianen wierd die, welke de wetten veracht hadden, twintig dagen op't Raadhuis gebonden, en met honig en melk bestreeken, naakt de vliegen voorgheworpen. Dat God ook door haar sijn oordelen heeft geoeffent, getuigen de geschigt-boeken. Sy hebben de Megarensers uit haar plaatsen verdreven, en 't leger van den afvalligen *Iuliaan* beschadigt. Inde beet van *Karolus* de Koning van Vrankrijk, hebben sy in't jaar M. CC. L X V. grote schade gedaan. In't jaar M. CCC. X L V I I I. is uit haar doden in Oosten sodanigen pest gheresen, dat nauwlijks de thiende mensch over bleef. *Brigtman* schrijft dat'er in't gemeen alle jaar omtrent Augustus een grote swerm an den top van de Kerk van Brombie sit.

Plin: H: N: l. 33. c. 16.

Galen: de Compos. Medicament. s. l. c. 25. l. 4.

Moufet: de Insect. l 1. c. 13.

Suidas in Epicuro.

Marin: Sicul. l. 2. de Hispan: Regib.

Daar komen veel geslaghten van vliegen voor, die wy daar na in't bysonder sullen verhalen. Sy verschelen in grootte, gedeelten, verw, plaats, en z. Inde grootte, zijnse groot, die *Lucianus* Krijgs-luiden noemt, andere honden, scherp van geluid, snel inde vlught, lang van leven, want sy duren de gehele winter over: daar zijn ook middelbare en heel kleine. In gedeelten. Sommige zijn groot van hooft, andere klein, enige dik van buik, klein, kort, lang: daar zijn ruige, en met sprieten, dog niet veel. In Syrene zijn breedhoofdige als de wesel, andere de slangen gelijk. In plaats, zijn sommige huis en bosch-vliegen, welkers Oly *Kardanus* seit in grote waarde geweest te zijn. Inde Rivier Astre van Macedonie, die so haast sy door de handt van een mensch angheraakt werden, met het verdwynen van haar vleugels haar verw verliesen. Daar zijn ook Molukse, Sumatrensers, en Amerikanen. In verw: want 't Eylant Spanjola voed groene, en geschilderde, groter als de Wesp, die haar nesten onder de aarde maken. *Kasper Balby* heeft witte met scherpe anghels op sijn reis ghesien: Die is ook om sijn groote witheidt anmerkelijk die

Onderscheid.

Arist: H: A: l. 15. c. 2

te Toledo in de gemene Vleesch-hal, alleen een geheel jaar door verschijnt; Daar zijn ook asgrauwe, geele, en blauwe. Hier toe behoren ook die, welke de honden, de koeijen, en paarden quellen. De Napellen, en Wijn-vliegen. Dien is de naam gegeven van de Napellus, die in de Alpen van Rhetia in de maand Junius, en Julius, bloeit: Sy zijn by na alle eenverwig, groter als de gemeene, op de vleugels en 't hooft uitten licht-groen en blauwe, oft zeegroen, gelijk de Cicendula, oft de Kantharides oft Spaanse vliegen, so *Pena*, en *Lobel* schrijven. *Guainerus* heeft uit haar een tegengift gemaakt tot veel dingen nut, 't welk ghy by *Aldrovandus* sien kont. Van de Wijn-vliegh spreekt *Aldrovandus* aldus. *Ælianus* seit de Ephemera leeft maar een dach: Sy trekken haar oorsprongh uit de Moer van suere Wyn; het vat gheopent zijnde, sterven sy so haast sy in het light gebraght zijn. Maar *Aristoteles* schrijft dat de Mugghen uit wormtjes groeyen, die uitte Moer van den Asijn geteelt werden; In welke plaats *Gaza* voor Konopes overgeset heeft Wijn-Muggen, maar hoe suiver, sal van de Mugh gheseit werden. Daar groeit wel in de druiven een klein geslagt van vliegen, die men gemeenlijk Moschinos noemt: maar die zijn myns oordeels die muggen van *Aristoteles* niet, want sy groeyen uitte moer van den asijn niet. Tot bewijs om datse inde wyn-tijt als de nieuwe wynen ghemaakt worden alleenlijk verschijnen: Ik geloof ook niet dat het de Ephemera van *Ælianus* is: want men souder dagelijks veel omtrent de Wyn-vaten dood vinden, dat niet ghechiet: maar onse Moschini zijn kleine beesjes, met een dik lijf, donker asgrauw van verw en kort, met een rond hooft, heel korte sprieten, en korte voeten, die alle inde mug strijdig zijn; want dese hebben lange spriete, een lang lijf, lange voeten. De Moschini zijn graag na de wyn, so datse haar daar in verdrinken, waar van men seit dat de dronkers, op de wys van de Moschini inde wyn sterven, om haar onuitbluffelyken dorst te lesschen. *Scaliger* noemtse vinulas, dat is wyntjes.

Rhodig. Antiq. l. 17. c. 11.

Aldrovan: H: Insect. l. 3. c. 8.

II. LID.
Van de Vliegen in 't bysonder.

I. STIP.
Van de Vliegen van Aldrovandus *in de eerste Tafel.*

Aldrov: de Insectis l. 2. c. 1.

Aldrovandus en *Moufetus* hebben ons verscheide onderscheiden van vlieghen voorgheftelt; dese in sekere schokken, en die in Tafels oft Platen verdeelt. De eerste heeft 25. gedaanten.

De eerste magh niet qualijk Megalocephale ghenoemt werden, want hy is naar evenbedeelingh van 't lichaam groot van hooft, daar hy niet grooter van lijf als de ghemeene is: an't voorhooft is hy wit, de ooghen zyn root; de buik omtrent de borst is geelachtigh, het overighe donker, de vleughels zijn uitten geel en swarte vermenght.

De twede is tottet geslagt vande koey-vliegen te betrekken: hy is by na twe vingers lang, een dwarse duim breet, over 't gehele lyf geel, met een dryhoekig hooft, in 't midden geel en ruig, met ogen kastanie-bruin, en ey-ront, met een breet uitstekende borst, bultig, en an beide zyden inghevallen, een langen buik, smal, gheringht, neerwaarts ghebogen, in 't einde scherp, geelagtig en klaar van verw in 't einde swartachtig; sijn geelachtige vleugels zijn so lang als 't gehele lijf, welke hy als hy rust t' samen vouwt, en over de boven-deelen so uitstrekt, dat hyse by na geheel bedekt; de voeten zyn geelachtigh, an 't einde getandt en in twee gespleeten; voor schijnt hy uitten geele naar het bruin te hellen.

De derde is wat kleinder als de ghemeene vliegen, en uit het geslagt van de koe-vliegen; hy is dik, en rond van lijf, heel swart, en lichtblinkend; op 't hooft zijn twe goutgeele plekken, langagtig, en de schuinse letter C. gelijk: de vleugels daarse an de borst hanghen, zyn schoon geel, de voeten heel swart, maar geensins blinkende.

De vierde kan om sijn vale verw onder de honts vliegen getelt werden; hy is wat groter als de gemene, schoon en levend van gestalte, van asgrauwe verw: maar de vleugels hellen na 't geel: 't hooft is rond, de buik langachtig en ruig, de voeten zyn rosch.

De vijfde is ook schoon van vorm, heeft een rond, en roodachtig hooft, met twe witte strepen geteekent; de borst die vaal is, word met twe swartagtige plekken verciert: sijn asgrauwe vleugels worden met swarte plekken schoon onderscheiden; de buik is langachtig, rond, en in 't einde als een naald aflatende; het boven-deel doorsnyen twe witte strepen over dwars; het voorste deel is aschgrauw, en de borst blauw.

De seste is koperachtig en blinkkende van borst, met een ronden buik groen gheverwt: maar met dry dwarse swarte streepen onderscheiden, voor is hy geheel groen.

De sevende is de groote Vlieg gelijk, op 't midden-hooft silver-schoon, met korte sprieten, een vale borst, an de boven-buik rood, die nochtans tegen de Son gekeert, een blinkkende asgrauwe verw schijnt te hebben; voor is hy ook geheel roodachtig, en over 't gehele lyf rugh.

De achtste is de lestbeschrevene heel verwant en gelyk, en ook wit van hooft, heeft de selve hoorntjes in 't voorhooft en is over 't gehele lyf hayrig, maar is eenigsins in verw verscheiden, want de borst, en buik hellen uitten asgrauw na 't blauw, en als hy tegen de Son gekeert wert, siet men yet rootachtighs, an den buik, en is daar en boven een weinig kleinder.

De negenste schijnt van de geslaghten der gemene vliegen om de dunheid van den buik te veraarden, en na de muggen te hellen; sijn hooft is rond, de borst swartachtigh, daar na geel, welke met twe swarte strepen kruis-wys getekent is, het overige is swart.

De

Tab. VIII

Alldrovandi figuræ numeris notatæ sunt

Muscarum Aldrov. Tab. 1

Tab. 2

Tab. 3

Vide Muscas Muscas Moufetr Table 4. x. Culices Mucken *Tancken*

De thiendeis geheel geel. Als hy ruſt voegt hy de vleugels boven den buik, en breidſe uit: hy is breedachtig van borſt, ſmal van buik, en teer: hy heeft heel dunne vleugels, met veel ſtippelen onderſcheiden; het hooft is onder witachtig, boven geelachtigh, en uit het midden barſten twee teere hoorntjes.

De elfde is meer ingetrokken en korter, aſgrauw van borſt, donker ſwart van buik, maar enigſins na 't blauw hellende, en geheel hayrigh.

De twaalfde is geheel klein, met een roſachtig hooft, een witachtige borſt, maar met veel ſwarte ſtippelen fray onderſcheiden; de buik is ook witachtig, oft ligt aſgrauw, met veel dwarſe ſwarte ſtreepen doorſneden, een alleenlijk inde lengte uitgeſtrekt.

De derthiende vint men (voornamentlijk) op de ſtammen van appel en peer-bomen ſitten; ſijn verw is over 't geheele lijf koperachtig, oft groen, doch heel donker, maar de boven-buik tegen de Son gehouden is uitten aſgrauw, blinkkend en ſwart verſcheiden; de onder-buik is donker groen; de opper-borſt is met enige rechte ſtrepen verciert.

De veerthiende helt na de groote vliegen; zijn borſt is donker-geel, de buik heel teer en ſmal, en an't einde ſcherp, uitten geel en ſwarte fray verſcheiden, want hy word met vier ſwarte ſtrepen omcingelt, welkers twee voorſte een andere door 't midden t' ſamen voegt, en by na verenigt, maar onder de andere worden eenighe ſwarte ſtippeltjes gheſait: de vleugels zijn in lenghte met het lijf gelijk.

De vijfthiende is de gemene in grootte gelijk, met een tedere buik, donker-geel gheverwt, een rond hooft, in't midden ſchoonroot, ſwarte ogen, een brede borſt, uitpuilent, en weerſyds ingevallen, een tere ſchrale buik, en neerwaarts gebogen; de vleugels en voeten zijn lichter geel als het overige lijf.

De ſeſthiende gaat de gemene wat te boven, met de boven-borſt is hy ſwart, en met enige geelachtige hayrtjes verſien; de buik is inghevallen, en heeft na de borſt twee geele vlekken; het overige is geheel ſwart, behalven het uitterſte, dat donker witachtigh is: op de vleugels daarſe an de borſt ghevoeght werden, wort weerzyds een gele plek geſien.

De ſeventhiende, uit het geſlaght van de groote honds-vliegen is aſgrauw, maar met enige ſwarte ſtippelen verſien.

De achtiende is gheheel groen, en ſeer blinkkende van verw, met de voeten en 't hooft ſwartachtigh.

De negenthiende moet tot die gene getelt werden, die het vleeſch in de Somer beſmetten; want hy is de ſelve in geſtalte, maar meer donker-verwig, blinkende, en na't blauw hellende: daar-en-boven ruig over 't gehele lijf, met geelachtige vleugels omtrent haar oorſpronk.

De twintigſte is van grootte als de gemeene, maar lyvigher; de borſt is heel donkergeel; de vleugels zijn met twee ſwarte als ook met dry donkere verſien: de ſelve zijn in't begin geelachtig; de buik is geheel uitten blauwe ſwartachtig, en heel plat.

De een-en-twintigſte is rood van lijf, kaſtanie bruin van ogen, ruig van borſt met een ſwarten buik, met dry dwarſe geelachtighe ſtreepen getekent.

De twe-en-twintigſte uit het getal van de groote honds-vliegen, maar wat groter, heeft de borſt ſwart, en daar in witachtige ſtreepen inde lenghte getrokken, de buik aſgrauw, en ſeer blinkkende, met veel plekken ten deel ſwart, ten deel rood beſprenkelt; de voeten zijn heel ſwart.

De dry-en-twintigſte is ſilver ſchoon van vleugels, na 't gout-geel hellende; hy heeft een angel inde mond; het hooft is grootachtigh, en de borſt t' ſamen geelachtigh; de buik geheel geel is boven met een langhe ſtreep in twee deelen doorſneeden; hy is in grootte de Hommel by na ghelijk, als ook in't overige.

De vier-en-twintigſte, die om de verſcheide verwen heel ſchoon is, heeft een wit hooft, brede bruine ogen, een ſwarte borſt, maar met twe witachtige regte ſtrepen verciert: de buik is langachtig en ſwart, en met andere verwen anſienlijk: want daar hy an de borſt vaſt is heeft hy vier geele plekken, die wederzyds met twe tuſſenlopende ſwarte plekken doorſneden zijn; in't overige is hy met wit, ſwart, en geel ſchoon onderſcheiden; het voorſte deel is heel geel, behalven an 't uitterſte dat ſwartachtig is.

De vijf-en-twintigſte is de gemeene vliegen in grootte ghelijk; hy heeft een ſwarte borſt, met enige witachtige ſtrepen verſcheiden; den buik heel ſchoon blinkend koperverwig.

II. STIP.

Van de Vliegen van Aldrovandus *in de tweede Plaat.*

EVen ſoo veel gedaanten heeft de twede Plaat.

Die op de eerſt en tweede plaats gheſtelt worden zijn malkander by na gelijk, hoewel de eerſte de ſtart opwaarts, en d'ander neerwaarts buigt: beide vertonen ſy voor heel wel de gemeene vliegen, te weten met de geſtalte van 't hooft, en de borſt: ſy zijn verheven van borſt, bultig en hayrachtig; de vleugels lang, en ſmal, by na tot het einde van de ſtart uitgerekt: de buik is ſwart en ſmal, in 8. ringen verdeelt, ten leſten ſo ſcherp, en gebogen, dat hy een Scorpioens ſtart gelijkt; de voeten zijn langachtig, ruw en an't einde als in twee geſpleten.

De derde heel klein, heeft ſilverwitte vleughels, met dry ſwarte ſtreepjes over dwars doorſneden, korter van buik, die in't begin dikker, maar daar na meer en meer gheſcherpt allenghskens in een ſpits aflaat: al wat van den buik buiten de vleugels ſteekt is

heel swart, de pootjes zijn ysergrauw na't geel hellende: in de buik, oft sijn spits, siet men niet eene kerf, welke *Albertus* ringhen noemt; het hooft en de rug zijn boven een weinig rosçhachtig, an den rug daarse an den aars ghevoeght is, heeft hy een klein wit byhanghsel.

De vierde is langachtigh en teer, met een donker groot hooft na evenbedeelingh van't lijf, en een donkere borst, die bultig is. de buik is teer, in't midden roodachtigh, het overige swart; de voeten zijn swart, van welke de achterste heel lang zijn.

De vijfde die heel asgrauw is, heeft daar boven niet anmerkens waardig.

De seste is de Mugh gelijk, het hooft en de rugh zijn donker, het hooft als van de Mugh klein, maar met een pijp; de vleughels zijn langh, en smal, tottet uitterste ghestrekt, oft ook verder, maar uitten donker blinkende; de buik is gheringht, smal, langachtigh; de rugh boven geel, met swarte plekken onderscheiden.

De sevende heeft midden an't voor-hooft tussen sijn swarte oogjes een stip uitsteken als de Jujubæ: hy is met een grote snuit versien: 't geheele lijf, de voeten en vleugels zijn ysergrauw. De gesteltenis der leden, drukt het afbeeldsel uit.

De achtste is uit het geslaght van de kleinste, en geheel swartachtigh; de vleugels zijn in haar begin swart, het overighe is silverwit.

De negende is van gelijken uit de kleinste, heel schoon groen gheverwt, die teghen de Son ghekeert, gout-geel schijnt; de aars is smal en kort, en an't einde een weinigh spits: de vleughels zijn over den aars uitghestrekt. Hy is van 't selve gheslaght, ja kleinder.

De thiende is ook groen, met een dunder buik, en meer gespitst: hy heeft de aars ook spits, maar niet so seer.

De elfde is swart, maar met witte plekken, op't hooft, den rugh, en midden-buik onderscheiden; zijn silver-witte vleughels teghen de Son ghekeert, vertoonen eenigh purper.

De twaalfde is van de kleine groene niet verscheiden, dan dat hy ronder en dikker van buik is.

De derthiende helt na de groote, is geheel swart, behalven an den buik (die dik en gedrongen is) daar hy met dry oft vier streepen oft asgrauwe ringen dwars doorsneden wert: de vleugels zijn breed, en by na twemaal langer als 't geheele lijf, an't einde witachtig, het overige swart.

De veerthiende heeft de gedaante van een gemeene Vlieg, maar de borst en buik zijn uit den asgrauwe groen; de vleugels en voeten zijn geelachtigh.

De vijftiende ghelijkt den Hommel, en Wesp, dien in dikte van lijf, desen in verw, voornamentlyk van een buik, want dese is geel, met vier dwarse swarte streepen getekent, door welkers midden een rechte streep van de selve verw door-loopt; de borst is ook geelachtig, en weerzyds met twe swarte strepen verciert: over 't midden van 't hooft loopt ook een swarte streep: de ogen zijn donker, de sprieten ook klein, de voeten geel, en an 't einde swart.

De sestiende is uit de grote honts-vliegen, sijn rode grote uitpuilende ogen zijn met een witte streep onderscheiden; de borst is aschgrauw, maar met dry witte streepen gescheiden, de buik is met donkere en witte vierhoeken onder malkander gemengt versien, welke het spel der landlopers vertoont; voor is hy geheel uitten asgrauwe donker.

De seventiende is klein en swart, en mogelijk een gemeene niet volwasse Vliegh.

De achtiende gelijkt by na een bye, hy heeft een gelen buik, hayrachtig, en met een swarte streep van de borst tot het einde recht door getrokken, versien: hy is swart van borst, wit van hooft, met donkere uitpuilende oogen; midden uit het voorhooft schiet hy korte, swarte hoorntjes, met ronde spitsen versien: hy heeft donker-geel blinkkende vleughels: den aars is swart en ruigh, het overige is geelachtig, behalven de swarte voeten, en het uitterste daarse witachtig zijn.

De negentiende is mettet geheele lijf de gemene gelijk, maar is in grootte middelbaar.

De twintigste is van de selve grootte, by na geheel swart, de vleughels zijn met donkere plekken geverwt.

Nocht van dese verschilt in grootte.

De een-en-twintighste die hayrigh, swart van borst, rosch van buik, maar boven met swarte stippelen totten aars toe onderssprenkelt is; de vleugels zijn met een donkere verw gevlekt.

De twe-en-twintighste is de groote gelijkslagtig, en by na geheel blauw.

De dry-en-twintigste is de gemeene huisvlieg, van yeder bekent.

De vier-en-twintighste is bruin-rood, als gloeyend goudt.

De vijf-en-twintigste, en laatste in dese orde is by na geel vergult, doch met silver-witte vleugels.

III. STIP.

Van de Vliegen van Aldrovandus *in de derde Plaat.*

IN de derde Plaat worden'er twe-en-twintig gegeven.

Die eerst ghestelt wordt, is klein van lijf, hooft, en buik en met lange sprieten, swart van borst, en rood van buik.

Wat groter als dese zijn de twe volgende, heel schoon, en malkander gelijk; De eerst is blauw van hooft, borst, en voeten met lange hoorntjes, geele vleugels, en de buik tussen rood en geel.

Die na dese in de selve orde de vierde en vijfde plaats hebben, ghelijken by na de Wesp, hoewel sy kleinder zijn, met sprieten, een

een donker hooft, en borſt, met een geelachtighen buik, en vleugels, deſe volder, die flauwer, verſien.

De ſeſte heeft ſo kleine hoorntjes, dat hy byna geen ſchijnt te hebben: 't Geheele lijf is met goutgeele ringen, en ſwarte onder een gemenght, verciert, de vleugels blinkken van gout en ſilver.

De ſevende is die het ghemeen in Italie Tavanelli noemt, met een langhe ſnuit, en korte hoorntjes begaaft, met een donker geele borſt, maar lichter buik, en ſilver-ſchone vleugels.

De achtſte is uit het geſlaght der grootte, en by na geheel donker-groen, maar 't hooft is rood, en de vleugels wit.

De negende ſoud de ſelfde ſchijnen, ten waar hy veel teerder en kleinder was.

De thiende heb ik ook van 't Vliegen geſlaght geoordeelt: In de mond heeft hy een langen geſpleten angel, hy is roſch en hayrig van hooft, met kleine ſprieten, met een heel plat, en ingevallen lijf, heel ſwart, en als zyde blinkkende geverwt, met langachtige vleugels, die buiten op ſwartachtigh zijn, en binnen ſilver-wit, het geheele boven-lijf is heel ruigh en hayrigh, in 't midden zwartachtigh, met geelachtige ruige voeten, de vleugels, hoewelſe geel zijn, indien ſy teghen de Son geſet worden, blinken als ſilver.

Het Vlieghvormige ghekerfde dier, dat op de elfde plaats geſet word, heeft ons goed gedacht alſoo te noemen, om dat het mette ſnuit de vorming van 't hooft, en de borſt geheel een Vliegh gelijkt: Het hooft is ſwart, als mede de borſt, en op den rugh een lange groene plek, de aars is heel langh, neergheboghen en ſpits, yſergrauw, en boven met ſwarte plekken in de lenghte ghevlekt; de beenen zijn ook yſergrauw.

Het Vlieghvormige dier op de twaalfde plaats geſtelt, kan ook alſo genoemt werden: Het is dik en yſergrauw van hooft, langh van borſt en buik, ſmal en groen gheverwt, met witte vleugels, tuſſen beide lopende ſwarte veſelen, en donker-geele voeten.

Het derthiende gekerfde dier is ook lang van buik, nu met een ſwarte, dan met ſaffraangeele verw onderſcheiden, dun en an 't uiterſte ſtomp; De vleugels zijn breedachtigh, kort en ſilver-ſchoon: Over ſijn geele rugh loopt een donkere ſtreep neerwaarts; de kop is ſwart, den hals geel, de ſprieten zijn heel kort, met heel korte voeten, en die aſchgrauw.

De veerthiende in deſe rye is een ſchoone Vliegh, hy heeft heel ſilver-ſchoone vleugels, een ſwart hooft, ook ſwarte en dunne ſprieten, geele oogen, het overighe groen, behalven an den boven buik, daar hy met een overſchoone rode verw geſchildert is.

De vijfthiende is klein, met vleugels naar evenbedeelingh langh en donker: Hy is ſelfs heel wit, het hooft rond en klein, de buik ruigh

De ſeſtiende is het kleinſte Vliegje van al, geheel ſwart, met lange witte vleugels, ten anſien van 't kleine lijf.

De ſeventhiende is ook met langhe vleugels, die hem geheel bedekken verſien, met een ſwart en donker lijf, opwaarts verſcheiden: de achterſte voeten heeft hy heel lang, ook lange ſprieten en die knoopachtigh en buighſaam.

De achthiende is heel donkerverwigh, klein van lijf, en heel korte ſprieten.

De negenthiende is op de vleugels en buik blinkkend goutgeel, langhachtigh, donker van borſt, op 't hooft heeft hy twee geele plekken, ſwarte ſprieten, an 't einde ſtomp.

De twintighſte is ſwart van hooft, met korte ſwarte ſprieten, ſilverwitte vleugels, en het overige is uitten blauwe groen,

Die alderleſt op een na geſtelt is, ghelijkt dien, die inde tweede plaat op de ſeſte rye geſchildert is, maar is dikker en ſchoonder, ſwart en met geeleringen; met lange vleughels, uitten geele na 't Kaſtanie-bruin hellende, met een ſwart en rood hooft, een ſwarte git gelijk, met korte ſprieten, daarſe in 't hooft ghehecht werden heel dun, an 't uitterſte dik en ſtomp, met langhe donkergeele voeten.

De laatſte is uit het geſlaght van de Tavanelli, maar ongemeen van anſien, waar mede hy ſomtijds een Kinkvorſch, oft Padde gelijkt. Hy is langh en dik van lijf, met een ſwart en geele verw vermenght, breede ſwarte oogen, en met ſijn ſtompe opſparringh een Kinkvorſch oft Padde gelijk; Hy is ſonder ſprieten: Sijn voeten zijn heel kort, de vleugels langer en breder als het lijf, en heel ſwart van verw.

IV. STIP.

Vande VVatervliegen van Moufetus.

M*oufetus* heeft twederley Vliegen, namentlijk Water en Landvliegen, van welke die Phryganides, Macedoniſe, Tiguriſe Æſchnæ, geele, donkere, en Tipulæ, oft Watermuggen zijn. By de Grieken Elioi om datſe eten 't geen op 't water drijft, en haar voornamentlijk op 't water houden, genoemt.

De Phryganides, ſeit *Moufetus*, komen uit de Worm Phryganius (welken de Engelſe Kados noemen) die in 't water leeft, en in de maand Auguſtus boven op 't water komt, met vier vleugels donkerverwigh, een langh lijf, en korte ſprieten: De ſtart is geſpleten, oft met twee borſtels uit de ſtart voortkomende verſien: De vorm van deſe Vliegh is verſcheiden, om dat de verſcheidenheid van de Worm Phryganius ſo veelvoudigh is.

By de Macedoniers omtrent de Rivier Aſtre, die midden tuſſchen Beroka, en Theſſalie doorvloeit, is een gheſlaght van Vlieghen dat niet over al bevonden werd, en de andere Vlieghen geenſins ghelijk is, nocht de ghedaante van de Bye, Weſp oft Horſſel heeft; maar van alle deſe wat:

Want in grootte zijnse de Horſſels, in verw de Weſpen, in 't hommelen de Byen, in ſtoutheid de overige Vliegen gelijk: De Inwooders noemenſe Hippures; de Latynen Equiſeles. Sy vliegen boven op 't water, en ſtrekken de Viſſchen tot roof.

De groote Zomer Water-vlieg word veel omtrent Zurigh in de maand May gheſien, ('t gemeen noemtſe tes glafft) die wy horen dat van ſijn geſtrengheid ſo genoemt is: en wenſchen dat hy van die van Zurig beſchreven wierde.

Æſchnæ zijn Watervliegen aſgrauw van verw, met vier vleugels, ſes benen, omtrent de ſtart die veel langhe vlokachtige hayrtjes hebben.

De geele Watervliegh is uitten donker geelachtigh, heeft lange vleugels, altijd onder 't vlieghen op de ſchouders opgerecht: Sijn ooghen zijn uitpuilende groot, met een langhe geleede ſtart, uit welkers einde twee lange hayren komen. Hy verkeert omtrent de Rivieren en Poelen, ſelden elders, voornamentlijk na den regen.

De ander donkere heeft vier vleugels, met lange benen en een geleed lichaam, en twee langhe ſprieten in 't voorhooft: de kop is klein, de ooghen zijn uitpuilende zwart, de vleugels donker, maar bleker als het overige lijf: Hy word gemeenlijk in de Boſſchen omtrent de ſtaande wateren gevonden.

Ten leſten ſal ik onder de ongemeene, die van *Kardanus* betrekken, die van hem ſelfs met deſe woorden beſchreven is: Ik heb ſeit hy een dier de Paardſvliegh ghelijk, dat niet ſtinkt, ſaght, en 't ſnelſte van alle dieren is die gekorven zijn: Het is donker-geel gheverwt, maar niet ſwart, met ſes benen, twee heele korte dunne vleugels, die de ſtart niet bedekken; de ſtart is van de ſelve vorm en geſtalte als het hooft, ſo dat ghy ſoud oordeelen dat hy tweehoofdigh was: Want ghelijk hy an 't bovenſte deel van 't hooft een mond heeft, en aldaar twee korte hoorntjes onder de kin, ſoo heeft hy ook twee an 't onderſte deel, langer als 't gheheele dier, en even ſo veel in de ſtart, maar korter als de twee in 't hooft die heel langh zijn. Uit deſe nochtans zijn de bovenſte langer en dikker als de onderſte. Ik wenſche dat ik met *Kardanus* dat beesje 't geen ſoo ongemeen is, geſien hadde, om alhier by de beſchryvingh zijn afbeeldſel te voegen.

So veel van de Watervliegen van *Moufet.* ik ſoude de vier-gevleugelde liever totte Zygæna, oft Kappellen betrekken.

V. STIP.

Van de Landtvlieghen van Moufet. *en dier-eeters.*

DE Landvliegen, tot welke ook die kleine die ſeer ſnel lopen en in de nieuwe bladeren van de Venkel gevonden werden, behoren, zijn oft Allelophagoi die andere eten, oft Heterophagoi die malkander eten, die zijn groot, en eten voornamentlijk Vliegen; deſe zijn Zoophagoi, Dier-eters, en die vlees-eters, Hondſvlieghen en Paards-ſuigers, Damalephagoi, oft Kalf-vreters, en Schaaps-ſuigers, Ophioboroi, Slanghe-vreters, Scatophagoi, Drek-eters, Bombylohagoi; Zyworm-eters, oft Azoophagoi geen Dier-eters. De vleeſch-eter is by na, ſo ghy het lijf beſiet, de grootſte van al, met een roode kop, en een lijf met ſtippelen uitten donker witachtigh gheverwt, met een dikken buik, die blauw-blinkkend is, met ſwarte vleugels, ruigh van hayr, en hy eet graagh vleeſch. Hy vlieght veeltijds eenſaam, zelden zijn'er veel by malkander, als by gheval in de Vlees-hallen, daar de Vleeſhouwers met een Vliegh-lap, de ſelve gedurigh dooden en verjagen, op datſe met haar Wormen (*Hippokrates* noemtſe Eulas) het overighe vlees niet beſchadigen. Daar word verhaalt (ſo als *Cælius Rhodiginus* ſchrijft) dat ſich te Toledo inde openbare hal een Sneewitte Vliegh een heel jaar door vertoonde: Of die van dit gheſlaght gheweeſt is dorf ik niet beveſtigen, wijl hy ſo langh in de hal geſien is.

Kynomyia, de Hondſvliegh, by de Engelſe a dogge flije, by de Hooghduitſen Hundſmucken, by de Polen Pſia Mucha, is na 't gevoelen van *Iſid. Euthym* en *Philon.* De Boſchvliegh die de oiren van de jonghe Honden beſchadight, welke hoewel ſy die dikmaal ſchudden, komt hy nochtans onbeſchaamt weer an, en als hy daar langh op blijft, maakt hy met byten een open wond. Van deſe ſpreekt *Homerus Iliad. Atheneus* verhaalt ook in ſijn 4 Boek, dat een ſekere ſchone Hoer, om haar ſonderlinge onbeſchaamtheid, beten, en moeylijkheid de naam van Hondſvliegh ghegeven is, want Kynomyia (ik gebruik de woorden van *Philon*) is Entomonlian dectikon anaides, kai Epibulon. Mijn dunkt dat het in de heilige Schriftuur (namentlijk Exod. 8: Pſal. 77. en 104.) een algemeene naam van ſchadelijke ghekerfde dieren is, gelijk uit de Chaldeſe uitbreidingh blijkt. 't Geen ſonderlingh yets beduit, komt geen ander gheſlaght van Vliegen toe, maar die groote, ſwarte, breede, en gemeene gedrongene, die onbeſchaamdelijk op de Beeſten vliegen, en niet alleen de waterige vogtigheid, gelijk de andere, maar met de grootſte ſmert het bloed uit de aderen lekken en ſuigen. Sy hebben geen ſnuit, maar in plaats twee tanden, gelijk de Weſpen die ſy diep in de huyd drukken, en voornamentlijk quellen ſy de hangende oiren van de honden, dieſe by de Duitſen (na 't getuigenis van *Kamerarius*) dikmaal 't vel af byten. Deſe ſeit een ſeker Edel Engelſman in Italie gheſien te hebben, die uitgenomen de vleugels de Ricinus, oft Palma Kriſti ghelijk waren, welk ſy met gheſlote vleugels ſoo nauwkeurigh afbeelden, datſe die geleerden Heiden beide t'ſaam vermenght. *Niphus*, ghelijk hy hem de grootſte ſnelheid van lyf toeſchryft,

als

Tab. IX

Muscæ referendæ ad Tab. 1 Aldro

Ad Tab. 2 Aldro

Ad Tab. 3 Aldro

Culices Mucken

M. Buclaria Asilus Muscæ M. Aquatica Moufeti M. Carnivora Muscus Lupes

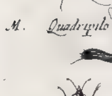

M. Bip. 3 M. Bipolis Mouf. 2 M. Scorpiuros M. Tabanides Asiltq Apiarq Wumseta

M. Quadripilo M. Mirabilis M. Bip. 5 M. Tripilis M. Bip. 4

Alsoo ook de grootste rondtheidt.

De Schaaps suigher komt naast an de Hondsvliegh; als hy vlieght maakt hy een lelijk gekrysel, en vlieght swaarder en trager als de Asilo. Daar zyn tweederley ghedaanten die alleen in grootte verschelen. De grote houd sich in de Bosschen, de kleine in de Thuinen.

De Paardsvliegen, by de Hooghduitsen Rossmucken, zijn Vlieghen in grootte de gemeene gelijk, met een gedrongen, hard en plat lyf, en so tay van stof, dat het nauwlijk tussen de vingers kan gebroken werden: Sy zyn swarter als de gemeene; Sy vliegen noit recht, maar schuins, en als springende, en konnen niet langh oft ver vliegen. Sy quellen voornamentlijk in Engeland de Paarden, diese gedurigh omtrent de oiren, neusgaten, kloten, en de ontlastende klieren steken, met welkers sweet, 't welk vande huid langs de hayren afloopt sy leven. De Engelse noemense a Side flijn, oft a Horse flije, gelijk haar ook de Grieken Pleuropotetus, sommighe andere Grieken noemense Kynorastas, en seggen ook dat de selve in warme landen de Honden groote quellingh anbrenghen. Sy seggen dattet een gedaante van de gevleugelde en vliegende Kroto is, maar ik meen dat dese een ander ghedaante is, en de Paarden alleen hatelijk is.

Van de Kalfsvliegen sullen wy in't Hooftstuk van de Oestrum oft mede geseide Paardsvliegh spreken.

Hier komt naast by een ander Vliegh, die de Koeyen en Paarden by heete Zonneschijn seer quelt, welken *Pennius* Scloriuron oft kromstart met recht noemt, want an de benen, oft den buik der beesten sittende, houd hy de start altijd krom, en den angel uitghetrokken, op dat de start om te steken altijd soude gereet zijn: Dese noemen de Engelsen a Whame and a Burrel flije, en word niet lightlijk elders als in Engeland ghevonden. De vliegh is van vorm en verw de Bye seer gelijk, maar dikker van lijf, hy hanght niet an, nocht suight geen bloed, maar steekt alleen mette angel in de start, en om de Paarden te quellen volght hy die door lange wegen na; De Paarden vresen dese Vliegh uit de natuur, en schrikken op sijn anraken, en trachten mette voeten, start en lippen dien vyand af te weren. Daar zijn sommighe die menen dat dese Vlieg met geen angel steekt, maat dat hy mette start sijn drek an de Paardshayren wrijft, waar van daar na seer moeylijke Neten groeyen: dat magh hy door ondervindingh seggen, want de reden swijght en is stom in een saak die so qualijk te bewijsen is.

De Slangh-vreter oft Ophioborus, seit *Ætius* dat sijn schuilkoeken in de schobben van de Dryinus heeft, die de slanghen ten lesten ombrenght; dese met koperverwighe vleugels begaaft zijnde, word Chalke Myia van *Hesychius* genoemt, dat is Kopervliegh: Als hy Spaanse Vliegen eet, brenght hy met sijn beet de slanghen groote pijn an, daar na een onlydelijken dorst, en de dood: Die met de doode lichamen van dese ghevoed zijn, gheven daar na den mensch, indien sy hem byten, een ongeneeslijke, en doodlijke wond.

De Drekvlieghen zijn veelerley, de een is de Kreophago oft vlees-eter ghelijk, maar grooter, met donker roode ooghen, swarte schouderen, in welke een langachtige kring is, een weinigh witachtigh; de rugh is swart, met dwarse strepen verciert: De vleugels zijn silver-wit, en langer als het lijf; sy verkeeren veel omtrent de menschen-drek, anders wordense selden gesien.

Daar is ook een Vliegh, groen over 't ghehele lijf, met een glans als een Lantern doorschijnend, met een donker hooft, silverschone vleugels, overvloedigh in de Bosschen, hy verkeert ook omtrent den drek, de ghemeene vlieghen in grootte ghelijk. Of het de Guiakukul van *Sylvatikus* is, weet ik niet.

Wy vinden noch een ander Drek-eter, kleinder als de groene vliegh, met een donker lijf, een heel rood hooft, en een streep die midden over 't hooft loopt.

Noch hebben wy een ander ghesien met een ruigh lijf, en donker geel, met swarte uitpuilende ooghen, de schouders en rugh schoon met swart ghevlekt, en een donker geele start.

Noch een ander, welkers schouders bleekrood zijn, na 't saffraangeel hellende: Hy heeft twee sprieten langer als de andere, silverwitte vleugels, die 't gheheele lijf bedekken: een swart hooft, vierkant en klein, en hy sit veel op de Paarden drek.

Ten lesten verschijnen eenige saffraanverwighe Vlieghen op de drekhopen (daarse schijnbaarlijk uitgroeyen) en die zijn langer en bultiger van lijf als de andere.

Ik heb ook een onghemeene, en weinigh voorkomende vliegh gesien, die de wanden van drek en rotachtighe stof opgeworpen afaten, hy was heel zwart, indien hy sonder vier silverwitte vleugels geweest hadde: Op de schouders waren ook vier witte stippen, in't overige lijf acht, dat is weerzyds vier, de ooghen wit, het voorhooft was met een wit starretje ghetekent, daar twee langhe swarte sprieten uitsproten: Hy heeft ook in't opperdybeen een wit stippeltje ghesprenkelt; dese Vliegh bewaar ik noch dood in een doosje om sijn verscheidenheid.

De Zyworm-eter is een Berghvliegh, groot, heel swart met een ruigh lijf, langhachtighe oogen, een bruid-rood hooft, om den buid vecht hy sneegh mette Bombylius, en dien in de vlught overherende, valt hy hem op 't lijf, en daar op sittende, byt hem so dapper dat hy sijn vyand ter aard werpt, en hem eenigen Honigh ontrokken hebbende gaat hy als overwinner door. Op de hooghe berghen van Karmel seit, *Pennius*, dat hy desen strijd tot het einde toe ghesien heeft, maar

maar dat het geluk de Vliegen gonstig zijnde, de Bombily van het leven berooft zijn.

VI. STIP.

Vande Landvliegen van Moufet. *die geen Dieren eten.*

DE Azoophagoi leven met dinghen die van den aart der dieren verscheiden zijn, en zijn suigers oft Kruid-eters, welke my ook goed dunkt mette woorden van *Moufetus* te beschryven.

De Aardsuiger is donker van lijf, op 't hooft met een witachtige plek versien: De buik en voeten zijn swart. Omtrent het begin van de vleugels heeft hy weerzyds een witte plek, de rugh is grijs; op de schouders heeft hy in de lengte donker witte strepen, silver-witte vleugels, die (in 't water geleid zijnde) by nacht lichten. Sy worden an de wegen, en in de Mols-hopen gevonden, want hy bemint de aarde die met voeten getreden en glat gemaakt is, waer van hy by de Engelse Thegraypath flije ghenoemt is: Hy sit selden op bloemen, voornamentlijk op die tijd als de Mollen haar heuvels opwerpen, met welkers vogt sy haar onderhouden.

De gedaenten van de Kruid-eters zijn verscheiden, van welke dry de Byen gelijk zijn. By *Lucianus* Stratiotides, dat is Kryghs-luiden genoemt, want sy zijn grooter als andere Vliegen, stouter en meer strijdbaar, schoon van ansien, met twee silverschoone vleugels verciert.

De grootste van dese heeft een swartachtigh hooft, den rugh midden tussen twee strepen gelijk als ghekruist, het einde van de start is swart, anders voort geel van lijf.

De tweede is dese niet veel ongelijk, met een swartachtigh hooft, de schouders zijn met vier geele strepen, en dry swarte in de lenghte getrokken verciert: Het overige lijf is by na op de selve wijs, en mette selve verwen onderscheiden.

De schouders van de derde en kleinste van dese zijn geel en ruigh, het hooft is rood; het overige lijf is met vier swarte, en so veel geele strepen over dwars onderscheiden: Sy zijn alle blinkende van lijf, en ook doorschijnende. Sy verkeeren in de Thuinen, en suighen 't sap uit de bloemen.

Lucianus beschrijft de Vlieghen die hy Krijghs-luy noemt aldus: Daar worden ook, seit hy, eenige heel groote Vliegen geboren, die veele Krijghs-luy noemen, sommige ook Honden, scherp van geluid, en heel snel ter vlught; dese zijn ook heel langh van leven en leven een heele Winter sonder eten, insonderheid die t' saam-getrokken, en an de daken en solders vast gehecht zijn, in welke dit ook te verwonderen is, datse beide Man ende Wijf zijn, als de zoon van *Mercurius* en *Venus*, die van een ghemenghden aart, en dobbele vorm geweest is; desen is moghelijk gelijkslaghtigh een andere, Bye-vliegh genoemt, die blinkend zwart, met vleugels, en een Waschgaarder is, en die de vergaderde sappen der bloemen an sijn achterste beenen hegt op de wijs der byen. Hy verschijnt in den herfst, heel selden op andere tyden. Soud' dit de Sirenis van *Aristoteles* zyn? Voorwaar hy verscheelt alleenlijk in 't ghetal der vleugels, want hy geeft dien vier vleughels, en dese heeft'er maar twee van de natuur ontfangen.

Van dese zijn sommighe Strutiopteroi, andere Erinopteroi, en ook Chelidonioi.

De Strutiopteros heeft dry ghedaanten: de eerste is teer en saght, ses-beenigh, met twee vleugels, een langhachtigen buik, met twee pennen boven de ooghen ghelijk in de Struissen uitstekende, oft hoornen van een vlokachtighe saghtigheid, de vederen niet wijkende; Hy heeft bultighe schouders, is over 't geheele lijf wit, 't welk langer als sijn swarte vleugels is.

De tweede is van 't selfde geslaght, witagtigh van verw, met een doncker hooft, anders weinigh verscheelende.

De derde is geheel desen gelijk, maar heeft sulke sachte en vederachtige sprieten niet, de start is witachtigh, met een langh lyf, en is met vier lange witte strepen getekent: de voeten zyn langachtig, met witte en swarte verw onderscheiden: Als hy voortgaat, heft hy de start een weinigh op, en schud beide sijn doorschijnende wieken als uit een trotsheid. Dese dry ghedaanten verschijnen voornamentlijk in de Lente, in de Thuinen, Heggen, en schaduwachtige plaatsen, overvloedigh voor, en na den regen.

De Erinopteros is een heel witte Vliegh, oft liever silver-schoon, klein en over al ruig, sodanigh dat ghy, als hy op de bladeren sit, en hem niet nauwkeurigh besiet, sult menen een pluim te sien: Syn vleugels zijn als doorgesneden, met afgesonderde pennen by na als de vogels afghescheiden. *Pennius* heeft hem van *Edmond Knivetus* afgeset gekregen, daar na heeft hy hem in de Hagen, en in het groen werk van Ligustrum, oft Keelkruid gesien.

De Vliegh Chelidon ghenoemt, laat in de vlught alle andere achter sich: Hy is an de zyden, start en 't hooft donkerverwigh en ruigh, hy heeft swarte uitpuilende oogen, een bek oft liever neus, met een spits, van welkers punt twee sprieten uitbreken: De schouders als ook de rugh zyn zwart, sijn twee vleughels silver-wit; welkers voorste deelen op de swartheit van de voeten passen. Somtijds houd hy sich op een plaats ghelijk als onbeweeghlijk, maar als ghy na by hem komt, bedrieght hy u met sijn ongelooflijke snelheid, en hy wil self de Swaluw de overwinning van snelheid (waar van hy Swaluw, oft Hirundo genoemt werd) niet overgeven.

Die *Pennius* van *Klusius* gekregen heeft was swart, met twee silver-witte vleughels, en twee witte ooghen, ansienlijk: Op den rugh waren seven geele plekken met een swarte stip in 't midden.

VII. STIP.

Van de Vliegen van Moufetus met hayrstarten.

BEhalven dese gedaante van vliegen heeft *Moufetus* andere angemerkt, te weten de Trichemous oft Hayrstarten en ongemeene. Van die hebben sommige een, andere twee, eenige dry oft vier hayren.

De Henothrix oft Eenhayr ('t zijn de woorden van *Moufetus*) is een gestarte vlieg, over 't geheele lijf swart, (uitgenomen den midden-rug, en buik roodachtigh) met twee silver-witte vleughels voorsien, en dikke schouders met twee swarte sprietjes: Dese heeft deselve *Ioachimus* an *Pennius* afgeset gesonden, bevestigende dat dese niet als op de beste Ameos sat, en geen andere kruiden anraakte.

De Dittotriches zijn vliegen met twee hayren inde start, van welke sommige spits, andere bultig van lijf zijn. Van 't eerste geslaght hebben wy twee gesien, met vier silver-witte vleughels sonder vlekken, de hoofden en schouders heel swart, en het overige lijf was donker, met swarte dwarse strepen onderscheiden. Beide hadden sy langhe en dunne sprieten, en diergelijke twe hayren inde start, maar wat langer, met een bultigh lijf.

Wy hebben vijf tweehayrige. De eerste de eenhayrige by na in alles gelijk, dan dat in dese meer als het midden-deel van 't lijf geelachtig is: hy heeft twee lange hayren inde start, welkers eene uitgerekt, de start van een lopende haas-hond, en de ander inwaarts opgerolt een krul gelijkt.

De tweede gedaante van de lange vliegen is die vier silver-witte vleugels heeft, de voeten lang en matig geel, het geheele lijf swart, dikke schouders, twee lange dunne sprieten; de buik na de start toe bultig, uit welken twe korte hayren opwaarts gekeert voortkomen. Hy houd sich inde hagen.

De derde heeft *Karolus Klusius* van Vienna gesonden, met een lijf uitten donker swartachtigh, twee lange vleughels, uitten silverwitte blauw, met een spits lijf, uit 't welk twee hayren (gelijk *Pennius* anteekent) oft liever twee vederen van verw als de Patrijs groeyden, met swarte en donkere plekken vermengt.

De vierde is rond van lijf, dat een duim langh is: het hooft, de schouders, en borst zijn heel swart, de sprieten kort, an sijn dikke borst ses swarte voeten, welke voorste kortst van alle zijn, en de achterste langst. In 't vliegen laat hy sijn beenen t'saam-gevoegt, neerhangen. Hy heeft vier donkere vleughels, silver-schoon; de ooghen blinkkend swart, het uitterste van de start swart, waar uit sich twee kleine hayrtjes vertonen; van de schouders tottet midden van de start is hy donker saffraan-verwig, en word met een dunne start als met een langen draad an de schouders vast gehecht.

De vijfde is veel kleinder als dese, van de selve gestalte, maar toont recht silver-schone vleugels, en 't geheele lijf, totte donkere start toe is roodachtig.

Van de dryhayrige vliegen, hebben wy alleenlijk vijf angemerkt.

De eerst is langachtigh van lijf, en swart, welkers midden heel bruin-roodt is: Hy heeft ook twee swarte sprieten, silver-witte vleughels, welkers opperste rand een swartachtige vlek verciert, de beenen zijn rood; de start schiet dry langhe hayren uit, en hy vliegt snel.

De ander dierghelijk is kleinder, en over 't gheheele lijf swart, veel langer als de eerste, dunder en teerder: de vleughels zijn silver-wit; de sprieten de voorste ghelijk, met een start die dry hayren uitsteekt, en hy word van de eerste ver inde vlught overwonnen.

Daar is ook een dryhayrighe vliegh over 't geheele lijf wit, dan dat de vleugels met vier swarte plekken onderscheiden schijnen, welkers grootste de buitenste zijn, maar de kortste de binnenste, dese heeft hy altijd als hy rust opgeheven. Hy heeft ses beenen, de vier kleinste an 't lijf ghehecht: de twee voorste groter, swart, en van den hals ghesproten; tussen zijn twee swarte uitpuilende ooghen spruiten twee swarte en korte sprieten uit: het lijf is dun, een dwarse vinger langh: in de start zijn dry hayren so langh als het lijf, welke hy in 't vlieghen in een rechten dryhoek uitbreid. In de maand May en Juny verschijnt hy voornamentlijk voor en na den reghen, en vlieght met weinigh geselschap omtrent de Rivieren, met welke hy op de wegh dikmaal speelt. Hy ghebruikt sijn voorste voeten somtijds om te tasten, of 'er iet inde wegh is, want die steekt hy als hoorns uit. Sodanigen heeft *Pennius* in 't Jaar 73. angemerkt.

Volgt de vierde van wonderlijk gebouw, hy heeft twee silver-witte vleugels, 't geheele lijf is swart, de bek is haakachtigh als een Arend, an 't voorhooft breeken twee hoorntjes uit. Hy heeft maar vier voeten, onder de borst twee korte en teedere, een weinigh lager, twee kloeker: Uit sijn lange start schieten eerst twee korte hayren, maar onder die, een darde veel langer, en an sijn einde knobbelachtigh. *Pennius* seit dat hy maar eenmaal dese vlieg, omtrent Hinigha, eertijds het Slot van de Graaf van Oxfort ghesien heeft.

De leste is over 't geheele lijf en de start swart; hy heeft een langhachtigh lijf, twee vleughels wat korter als het lijf, de voeten saffraan-geel, de start in lenghte het geheele lijf gelijk. Hy word geseid maar eens gesien te zijn van *Pennius* in Kent omtrent Greenhive.

De vierhayrige vlieg verbeelt mettet lijf de eerste dryhayrighe, maar is na de start

 toe

toe bolder; de voeten zijn ook ſwart gelijk de ſprieten, de vleugels langh, welkers buitenſte drymaal langher als de binnenſte zijn: Omtrent het midden met een ſwarte plek onderſcheiden; hy ſchiet vier hayren uitte ſtart.

Van de ongemene gedaanten der Vliegen, van welke ſommige totte Kappellen behooren, ſpreekt de ſelve aldus:

De eerſte is een Vliegh de kleine Kappel ghelijk met vier ſilvere vleughels, en ſwartachtige plekken: Het lijf is met witte ſtreepen over dwars verciert: De ſtart is uit den donker roodaghtigh, het hooft zwart, de ſchouders zijn van de ſelve verw mette ſtart, de ſprieten zijn dun, zwart en kort, de voeten klein en ſwart, hy verkeert meeſt in de Hagen in de Morgenſtond.

De tweede is weinigh van de eerſte verſcheiden, dan dat hy mettet lijf, ſprieten, voeten en beenen donker is.

De derde heeft ook vier vleugels, maar ſijn vleugels zijn langher, met ſwarte vlekken onderſcheiden: Het hooft is grootachtigh, ſwart en met weinigh geele ſtippelen ghetekent; De ſprieten zijn dun, ſwart, en ſes witte voeten an de borſt vaſt ghehecht; de ſchouders zijn met ſtreepen uitten witte geelachtigh belopen; de rugh met vijf geele dwarſe verciert, en tuſſen twee ſtrepen een geele ſtip geſprenkelt, in de ſtart zijn vijf roode wervelen, welkers uitterſte in twee geſpleten is.

De vierde is deſe niet ongelijk, maar heeft ſilverwitte vleugels ſonder vlekken, de ſprieten ſwart en langer, het lijf is met ſeven dwarſe witachtige ſtrepen getekent.

Wy hebben ook twee Scorpioen-vliegen geſien.

De eerſte heeft ſilver-witte vleugels als de voorgaande, waar een weinigh kleinder, en an haar einde met dry dwarſe ſwarte ſtrepen getekent: Het hooft is ſwart, de borſt, gelijk de ſchouders en voeten witachtigh; Het overighe lijf is ſwart: De ſtart heeft vijft ſamenvoeginghen, welkers dry bleek-rood zijn, de twee ſwart, en op de wijs der Scorpionen opwaarts gekrult.

De tweede is deſen by na gelijk, maar het uitterſte van de ſtart is dik, de vork ſtomp, het hooft geel, de mond langh, en yder vleugel met ſes ſwarte plekken verciert.

Daar is noch een ander Vliegh met vier vleugels, een groen lijf, en de vleugels langer als 't lichaam, gelijk als uit geſmolten ſilver gemaakt, welkers zenuwen groenachtig zijn. Hy heeft ſwarte en dunne ſprieten, goutgeele ogen (waar om hy met recht goudvliegh genoemt is). Syn vlugt is traagh ſijn reuk heel ſtinkend, welken hy als de Motten mettet leven verlieſt. Hy leeft in de Thuinen, en houd ſich op de Vlierbomen. Of hy uit een Rups gelijk de Kappellen, oft uit een Worm vande bomen groeit weet ik niet; die geleerde en beleefde *Kamerarius* heeft hem aldereerſt an *Pennius* getoont.

III. LID.

Van de Tabanus oft Koevliegh.

HOewel *Iſidorus*, en *Iunius* de Koevlieg de ſelve metten Oeſtrum oft Paardsvlieg oft Aſilus maken, de beſchrijvingh ſelf nochtans wijſt haar onderſcheidt an. De Grieken noemen hem Myopa, moghelijk van prikkelen, want myops hebben ſy een ſpoor genoemt daar de Paarden mede angedreven werden. By de Latijnen heeft hy de naam van tabes oft tering, om dat hy ſchraal van lijf is, gekregen. Naam.

't Geheele lijf is langachtig, in dry voorname deelen geſcheiden, namentlijk in hooft, ſchouders en buik, met vijf oft ſes kerven geſneden; hy is uitten bleeke ſwartachtigh, in de mond heeft hy een lange ronde ſnuit, hy is met ſes, niet acht ſwarte voeten, gelijk *Aranius* ſeit, verſien: In 't overighe gelijkt hy de grootſte Hondſvlieg; de ſtart is ſonder enige prikkel. Beſchrijvingh. Plin: H: N: l. 11. c. 28.

Sy zijn veel omtrent de boſſchen en koninghlijke wegen met hagen en bomen bepland. Sy komen uit hout voort: (ſo *Plinius* ſeit) 't ſelve ſchrijft ook *Ariſtoteles*. In de maand Julius en Auguſtus, woeden ſy meeſt om de grote hitte, en vallen dan op de Menſchen, Paarden, en Slangen. *Mouſetus* heeft van een geloofwaardig Vrind verſtaan, datſe inde tijd van ſes uuren een paard dat in een boſch an een boom gebonden was, ghedoodt hebben: wijl ſy niet ver ſien konnen, vervolgen ſy de beeſten op den reuk van't ſweet. Sy voeren omtrent den Helleſpont oorlog, met een ſlang van ongemene ſtank. Datſe de Kamelen ook beſchadigen, en met vet van viſch verdreven werden, ſchrijft *Plinius*. Plin. H: N: l. 11. c. 33. Nikan: in Theriac. Plin: H: N: l. 31. c. 2.

Oviedus heeft verſcheide geſlagten van de Tabanus in Ooſt-Indie angemerkt, maar niet beſchreven. Wy hebben'er twee by *Aldrovandus*. Het een is klein van lijf, met een ſwart hooft, korte ſprieten, die nauwlijk verſchijnen, met een ſwarte borſt, en voeten, donkergeele vleughels, met eenverwighe kringhen die den buik omringhen. Het ander noch kleinder, met een ſwart hooft, en twee witte ſtippelen op den hooft-top gheteekent, met de borſt uitten ſwarte na 't donker aſgrauw hellende, de buik en vleugels ook donker aſgrauw. Onderſcheid. Aldrov: de Inſectis 3. c. 4.

Naaſt an de Tabanus komt die vlieg, welke Scoliuros oft kromſtart genoemt word, hy is de bye by na gelijk: het lijf is alleenlijk dikker. Hy ſteekt met een anghel inde ſtart, die hy op de beeſten ſittende na ſijn lijf ghekromt houd. Hy word niet ligt in Engeland gevonden. Daar zijn ſommige die geloven datſe haar drek an 't hayr der Peerden ſmeeren, en haar alſo ſteken, en dat'er daar na heel moeylijke neten uit voortkomen. Mouſet: p. 62. Mouſet: Inſect. 1. c. 11 p. 61.

Hier toe kan betrokken werden die, welke

by

by *Moufetus* Tabanides Musca genoemt, en groen van hooft en lijf is: Sijn schouders blinken van groenheid; hy heeft twee vleugels an de einden en midden-delen witachtigh; de overige delen zijn uitten donker swartagtig. *Pennius* heeft eenmaal soodanighen te Hanworth gesien.

IV. LID.

Van de Oestrum oft Asilus.

Naam. DE Asilus wordt van *Kalepinus*, en andere met de Tabanus t' saam-ghesmolten, maar vergeefs, als boven geseit is. Of hy van de Rivier Silarus, daar hy overvloedigh is, den naam heeft, staat in twijfel: Het dunkt my waarschijnlijker datse van Assiliendo, dat is anspringen komt, oft om dat hy de Asellos, dat is de jonge Esels beschadight. By de Grieken word hy Oistros (by de Latijnen Oestrus en Oestrum) genoemt, van oistrein, dat is woeden, om dat hy de beesten een dulligheid anjaagt. *Eustathius* noemt hem uit *Homerus* Aiolon, oft om dat hy koperverwigh van vorm is, oft om dat hy als een dray-wind beweegt werd. *Oppianus* heeft hem van sijn woedenden aart Agrion ghenoemt.

Beschryvingh. Hy is geel van hooft, en koperverwig van lijf, groter als de Tabanus van snuit, en word van de selve in 't geluit en ghehommel overtreft. Hy draaght voorwaarts, een harden, sterken, en wel t' saam-ghedronghen anghel, waar mede hy den rug der Koebeesten lightlijk doorstoot. Suidas. *Eustathius* maakt hem in alles de Vliegh ghelijk maar grooter. Andere de Springhaan ghelijk, (vergeefs) verscheiden van verw, beweeghlijk, en koperverwig.

Aart. Hy verkeert omtrent de poelen en rivieren, meest omtrent de Silarus, een Rivier van Lukania. Dat hy uit enige breede beesjes die over de Rivieren vlieghen voortkomt, hebben wy uit *Aristoteles*, die hy mogelijk elders water-mugghen noemt. Arist: H: A: 5. c. 19. De uitleggher van *Nikander* noemtse Hirudines oft bloetsuigers, als of hy bloed soog, en van een bloedsuigende moeder voortquam. Dat hy uit verrotting groeit, sal light niemand ontkennen. Homer: in Odyss. Sy quellen alleen de Koeyen, diese dikmaal dul maken, voornamentlijk in brandende hitte. Datse haar niet beschadigen sal mogelijk het vet van visch, gelijk wy by *Plinius* lesen, beletten. Plin: H: N. l. c. 2. Sy vliegen snel en schigtig.

Onderscheid. Plin: H: N: l. c. 16. *Moufetus* gedenkt an Oculary, Apiary, en Indise: van de eerste hebben wy ghesproken. De Apiarius groeit in de uitterste deelen van de raten der byen; het hooft is bruin root, met een witte streep van't voor tot het agter-hooft belopen; de schoften en rug zijn donkerachtigh. Sy leven niet alleen mettet sap van de bloemen en met honig, maar ook met bloed. *Virginia* brengt de Indise voort, so groot als de grote vlieg, met het donker-rode hooft, en hy heeft een swarte kop: van sijn schoften tot de mond loopt een witte streep: hy is uitten donker swartachtig, en heeft twee silverwitte vleugels: de start is met ses oft seven witachtige kerven getekent, het overige lijf is swartagtig; de buik is uitten aschgrauw geel, bleek groen. Hy vliegt heel snel. *Elmerus* de Heelmeester heeft an *Moufet*. een Moskovitse gesonden: Dese heeft silver-witte vleugels, langer als 't geheele lijf: groote lange ogen, die 't meeste deel van't hooft vervullen, een swarten bek, hardachtig, en in dry ghedeelt, waar mede hy lichtlijk door koussen van drydobbel laken boord, en inde huid steekt.

V. LID.

Van de Ephemerus en eenige andere.

ARistoteles noemt die vlieg Ephemerus, welke by *Ælianus* Ephemeros, by *Hesychius* Monimeros, by andere Emerobios, en by de Latynen Diara oft Een-daghs-vlieg genoemt werd. *Cicero* ghedenkt ook de selve: Hy word met vier vleugels en vier poten beweegt, gelijk wy by *Aristoteles* lesen: *Scaliger* doet'er by een hooft als een vlieg, groote oogen, een opgerolde snuit, een heel lange start, Scalig: Exercit. 194. f. 5. uit ses leden t'saam-gebraght, in't uitterste twee oft drypuntigh; inde groote van goutgeele, inde kleine van donkere verw, en is dik van buik. In Piemont word hy Monjetta oft Monnikje ghenoemt. Die van de Golf van Venetie, omtrent Marano en Tergesta noemen hem Kuzotulko, andere Stivola oft Pijltje. Hy word mette opgangh der Son geboren, groeit, bloeit, verswakt, en sterft met des Sons ondergangh. *Scaliger* heeft'er omtrent Zarka en Benako 's morghens geen ghesien, maar alle teghen den avond, en een ghevanghen een nacht over bewaart. Omtrent des Somers Sonne-standt, groeit hy uitte blaasjes van verrotte Druiven. *Plinius* noemtse dunne vliesen. Sy worden veel omtrent de Rivier Hippanis ghevonden, ghelijk *Aristoteles* schrijft: Maar of die blaasjes, Chrysalides, oft Popjes van eenighe Rupsen voortghekomen zijn, is swaarlijk te segghen. Arist: H: A: 5. c. 19. & de part: Animal. 4. c. l. Sy leven met sap, nocht zijn an de lucht oft aarde niet schuldigh. *Miechovius* ghedenkt datse an de Borijsthenes ook zijn. Miechov: Sarmat: Europ: l. 2. Daar zijn seidt hy Wormen, en ghevleughelde beesjes, met vier, somtijds met ses vleughels: Sy oeffenen haar 's morghens met loopen op het water, op de middach met vlieghen omtrent den oever, met de ondergangh der Son sterven sy alle, welke op die dach geboren zijn. Hier toe behoren de Dry-daaghse vlieghen van *Pennius*, de Ephemeros van *Ælianus*, en de Volucella van *Scaliger*. De Dry-daaghse is langh van lijf, en Kappelachtigh, met een klein donker geel hooft, groote swarte uitpuilende oogen, een opgherolde snuit van geele verw, waar mede hy den dauw van de bloemen suigt; hy heeft twe swarte lange hoorntjes, een weinig boven de ogen vast gehecht; Moufet: Theatr: Insect: l. c 12. een blauwachtighen rugh en buik, en het uitter-

uitterste van de start by na geel. So veel voeten als vleughels, van welke de buitenste blauw, mette uitterste randjes donker geel, en de binnenste ook donker geelachtig zijn; de buiten-vleugels zijn, als sy t'saam-gevoeght werden om het lijf te dekken, sodanigh vast, dat ghy haar anrakingh nauwlijks kond bemerken. Hy is een traaghvlieger, en volhard niet lang. Hy leeft op de Maluwe, en brandnetels niet langer als dry dagen. Die *Scaliger* Volucella noemt, is de Muscilio van *Kardanus*, by *Moufetus* Bibio, en mogelijk de Ephemerus van *Ælianus*, en by *Grapaldus* Muscilla, Muscula, en Muscio ghenoemt. *Ælianus* schrijft dat de sijne uitte droesem van de suere Wijn groeit: *Grapaldus* de sijne in den Herfst onder de Druiven: en hoewel hy geen bek schijnt te hebben, nochtans siet men dat de vaten van een duim dik van haar doorboord werden, dat'er al de Wijn uitvloeit. Hy is overvloedigh in de Kelders, en soekt niet als de Wijn.

Ælian: H: A: 2. cap. 4.

Moufet: l. c. p. 77.

Tot een besluit sal ik hier noch twee gedaanten van Vlieghen byvoeghen. De eene verberght hem inde bloemen van't kruidt Behen Album ghenoemt, en eet Bloemen, ghelijk *Pennius* van *Brunus* verstaan heeft.

De ander word in een Veld van een Stadt van West-Engeland (Tanton genoemt) in de vrught van een Appelboom, diese Veli noemen, gevonden; Hy is inde Somer totte navel toe doodt, en blinkkendt groen van verw.

Als de Appel doorsneden werd, vliegt het beesje uit, en schijnt uit een Wormtje aldaar gegroeit, geteelt te werden.

VI. LID.
Van de Mugghen.

Naam.

DE Mug word in't Latijn Kulex van aculeus, dat is een angel genoemt, om dat hy mette selve het vleesch door-boord, en 't bloed uitsuigt, gelijk het *Isidorus* behaagt: oft gelijk als Cutilex, om dat hy het cutis, dat is de huid doorsteekt. Hy word in't Vrouw en Mannelijk geslagt gebruikt. *Moufetus* wil hem liever Cutex noemen. De Grieken hebben geen algemenen naam waar mede sy de muggen noemen. De Konops is heel breet, 't welk de Pornops van *Pausanias* is. Hier van is by die van Oeta Herkules Konopius die de muggen verdrijft. By die van Beotia Parnopius Apollo. By *Rulandus* zijn Empis, Kinapetos, Konops, Sabettos, Serphos, Sknips, en Knips alle eennamige. Het is ook niet seker dat de Empida van *Gaza* de Mugh by *Aristoteles* is: Maar de uitlegger van *Aristophanus*, leid hem aldus uit: Oft een dier omtrent de wateren geteelt de Konopus ghelijk, maar grooter in den omloop, en omtrent het midden met een witte streep omringht, elders nochtans seit hy dat'er Konopa kan gestelt werden, Kinopeta zijn by *Hesychius* Knodalateria; kruipende dieren. By *Nicander* schijnt Knips een naam van sonderling geslaght te wesen, 't welk *Plinius* mogelijk onder den naam van de Muileesel-Mugghen ghetrokken heeft. *Hesychius* leit dat uit, een vliegend beesje de Mugh gelijk. De Sabentoi de selve zijn Konopes. Ten laatsten Serphos, schijnt by *Varinus* een beesje de Mier gelijk te zijn; Het schijnt ook Sijrphos ghenoemt te werden. *Konstantinus* leit dat uit een beesje de Mugh gelijk.

Isidor: Orig: 12. c. 8.

Moufet: de Insect: 1. c. 15.

Aristoph. in Avib.

In Nebulis.

Beschrijvingh. Plin: H: N: l. 11. c. 2.

Plinius verwondert sich over dit gheslaght van de gekerfde. Waar heeft hy (seit hy) so veel sinnen gheplaatst? waar het gesicht in hem voorgeset? waar de smaak toegepast? waar de reuk ingehecht? waar die schrikkelijke en groote stem inghteelt? met wat scherpsinnigheid die vleugels anghehecht? de schenkels uitgerekt? die legen rop als een buik geschikt? die begeerlijken dorst, voornamentlijk van Mensche-bloed ontsteeken? met wat verstand dien angel om de huid te door-boren gespitst? en als in een groot begrip, wijl sijn kleinheid niet ghesien werd, met een weerzydige konst verdubbelt, dat die angel spits om te door-boren, en tegelijk ook om te suighen hol soude zijn? Sy hebben een langagtig lijf: de snuit die sy alle inde mond voeren, welke uit de twe-gevleugelde zijn, is drymaal langer als die van de Vliegen. Uit sijn bultige schoften groeyen twee vleughels. Uit de uit-puilende en vierkante borst, schieten vier langhe uitwaarts ghekromde schenkels: so om beter te gaan, als om sich te lichter van de aard te heffen.

Plaats.

Sy vermaken haar meest in waterighe en broekachtige landen. Mesopotamia brenght groote voort, en die de Leeuwen schadelijk zijn. In Egipten zijn sy in overvloet. Sy hebben *Bellonius* met sijn Reis-Broeders omtrent Kairo soo onthaalt, datse scheenen de Kinder-pokken te hebben. *Martialis* maakt met haar zangh de oever van de Adriatise Zee vermaart. In West-Indien zijnder die de kleederen door-boren. *Tzetzes* beschrijft dat *Apollonius Thyaneus* ghemaakt heeft, datse in Antiochie en Byzantium niet konden komen.

Bellon: Observat. 2. c. 35. Martial: Epigr: 3. 92.

Martyr Rer: Ocean: Decad: 3. l. 4. & l. 9. Decad. 7. Tzetzes Chiliad. 20.

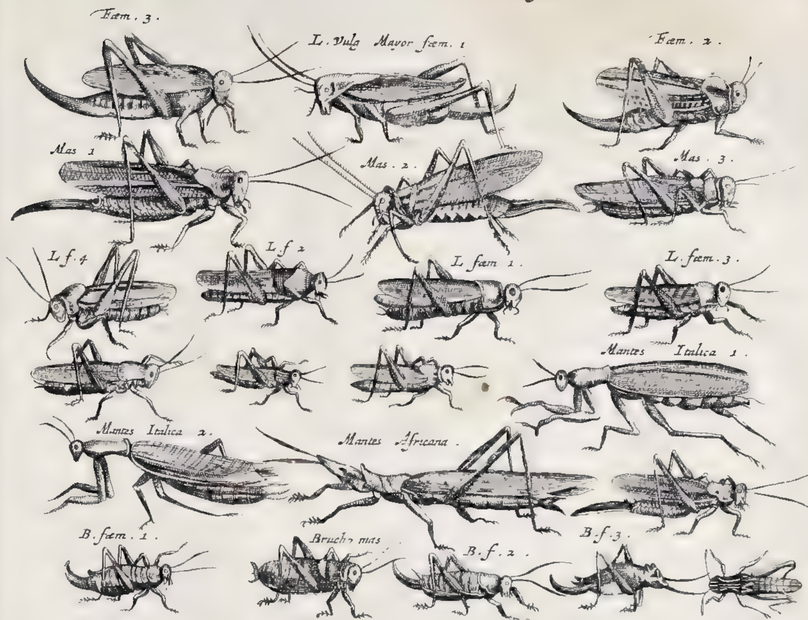
Datse haar vermaak in suere dingen hebben, heeft *Aristoteles*, en na hem *Plinius* gheschreven: nocht datse het soete verwerpen is seker, want sy suighen Menschen-bloed, 't welk soet is: Sy suighen ook Wijn; en *Martialis* seidt datse sterven als de Wilgen verdorren.

Arist: H: A. l. 4. c. 7. Plin: H: N: 10. c. 70.

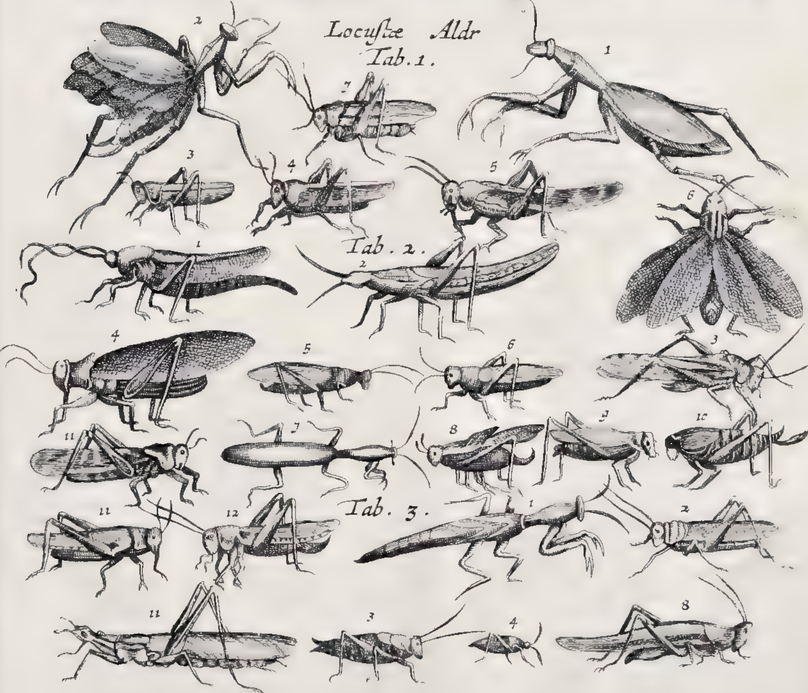
Teelingh.

Wijl sy niet versamelen is het nootsakelijk datse uit verrottingh oft van elders groeyen. *Albertus* seit datse uit waterige dampen voortkomen. Datse uitte Kossus oft Houtworm groeyen, heeft aldereerst *Pierius*, maar valschlijk beschreven, met een woord. Sommige komen uitte verrotte dode krenghen, andere uit een verrotte stof inde moerassige wateren: eenighe ook uit kruiden en bomen, ghelijk de Lentiscus oft Mastijx, de Vygh, Terpentijn, Palm, en Olm-boom. Datse uit Wormtjes (seit *Moufetus*) in de knollen,

Locustæ . Hewschrecken . Moufeti.

Locustæ Aldr

Moufet: Theatr: Insect. l.1. c.13. p.84.

len, het Keelkruid, het kruid Mastyx Terpentijn, Vygboom en andere, als uit een geworpen zaat, en niet door een verrottende, maar zielgevende natuur gheboren, voortkomen, is yder een bekent; maar *Brujerus* heeft een gekerft dier met langhe beenen dat ghy een groote Mugh soud genoemt hebben, uit een vuil gat van een ledere koker sien kruipen, en meende dat het uit een Worm de Rups gelijk, die daar mocht ingesloten geweest zijn, sijn oorspronk hadde, om dat'er een hol binnen was, in hoedanighen de Rupsen sich plachten te vervormen. Hier van meer in 't onderscheid.

Aart.

Sy zijn heel scherp van reuk, in 't vlieghen beweghen sy de lught niet om de sachtheid van haar vleugels, en de dunheid van den buik. Sy scheppen sulken vermaak in 't light datse dikmaal in de Kaars vlieghen: Het is gelooflijk datse haar gheluit maken met het gedurigh wrijven van haar vleugels. *Chærephon* by *Aristophanes* vraaght al boertende van Sokrates oft sy door de mond, oft door den aars geluit geven. Om datse scherp in 't byten zyn, daarom is 't geen wonder datse de Stadt Myuntes, welke de Rivier Maander de mond met slijk toegestopt zijnde, uit een Poel had opgeworpen, verwoest hebben; en dat sy de Inwoonders van een Stad van Akarnania, die omtrent Pergamum in Asie heel volkrijk is, verjaaght hebben, ghelijk wy by *Pausanias* lesen.

Pausanias in Achicis.

Dat sulks ook gewoonlijk an de Leeuwen in Mesopotamia, en by de Rizophagi oft Wortel-eters, die de Rivieren Astaboran, en Astapan, omtrent Meroe bewoonen, in de Hondsdagen eertijds pleeght te geschieden, schryven *Diodorus*, *Siculus* en *Strabo*. Men kan uit de selve ook een voorteken nemen: Indien sy met het ondergaan der Son in de open lucht t'samen omswieren en spelen, betekenen sy hitte, indien in de schaduw, warme en soete regen, indien sy de voorby gaande steken, koude en buyeghe winden. Men gheloofde als sy eertijds tussen de Kloosters van Shena, en Sion in Engeland t'samen streden (welk gevecht vier uren langh duurde) de verbanningh van de Monnikken te kennen gaven, en van gelijken in 't Wester-deel oorlog voorbeduiden, als sy in 't jaar M. D. L X X X. vier uuren langh uit Italie naar 't Westen vlogen. *Mizaldus* meent indien omtrent Michiels dach een Mugh uitten Appel van een Eyken-boom voortkomt, dat sulks een vyandlijken oorlogh betekent. *Paxamis* meent dat daar water onder die plaats is, waar sy sich met het opgaan van de Zon gelijk een balk omdrayen.

Middelen.

Het menschelijk vernuft heeft veel tot haar verderf oft om haar te verjagen, oft om te weren, bedacht: Die van Alexandrie ghebruikten eertijds behanghsels om haar bedden; Nu wonense boven op de daken onder den blauwen Hemel. De Indianen verberghen haar onder 't zand, en bedekken haar anghesight tussen de takken mette bladeren: Sommighe van haar bidden de Muggen an, om datse haar verschoonen souden. De Noordse volkeren sluiten haar binnen Linne, oft Ledere Tenten. *Merula* raad natte Kennip an 't bed te hangen: De Enselse hanghen haar Fenkanapy oft wilde Konopæus, en Koeyen drek, die plat en half droogh is, met een draad beneden an haar bedden: door desen reuk verlokt zijnde, blijven sy daar den heelen nacht anhangen; Sy worden verjaaght met Konyza, en metten rook van de vrught en toppen van de Sypres, Alsen, Melanthium, Lupinen, Jenever Rute, Koper-rood en z: van welke by *Dioscorides*, *Plinius*, *Galenus* en andere te lesen is. *Rhases* prijst het Paards-hayr midden door 't huis ghespannen: *Pedemontanus* het poeijer van Kumyn-zaat klein ghewreven, en met wijn ghemenght, waar mede eenighe Wijngaardranken, oft takken van andere bomen moeten besprenght, en de deuren en vensters besproeit werden. Men ghebruikt Origanum met Asijn ghekookt. *Olaus Magnus* raad met Serpentaria te roken, om datse de beesten niet quellen souden. *Palladius* raad in de Thuinen Droesem van Oly, en Roet uit de Schoorsteen te werpen, om die te beschermen. *Plinius* prijst den rook van Granaatschellen oft Galbanum. Sy sterven, indien ghy Wijnruit met het affiedsel van Konyza nat gemaakt, in de hoeken van 't huis leght

Plin: H: N. 17. 2. l. 19. c 10. l. 23. c. 6. l. 27. cap. 5.

Gebruik.

Hoewel het een sleght en veracht beesje is, nochtans geeft het sijn gebruik an andere dieren: de Visch Thymalus die sich in de Rivier de Po ophoud, werd alleen met dese Mugh ghevanghen: mette selve leeft ook de Krokodil. Wy hebben ghesеit dat'er vogels Knipologæ en Knipophagæ oft Muggen-eters genoemt wierden. Hier van meer in 't onderscheid.

Onderscheid.

Sy verscheelen voornamentlijk in grootte en wijs van teelingh: eenighe zijn groot, andere klein, sommige heel klein: De groote worden Eleioi ghenoemt, om datse in waterige plaatse groeyen en leven. Sy zijn langh van lijf, met twee vleugels versien, welke sy heel effen en glat boven de schouders uitsteken; Sy booren dikmaal door Laarsen en drydobbele Koussen, en verwekken met haar vergiftige beet, nu harde blauwe bobbels, dan blaasjes, en puistjes vol jeukte. In Spanjola en heete landen zijnse heel slim, souden sy de Styges van *Theophrastus* zijn? *Strabo* noemtse Megalous Konopas. De kleine zijn sachter in 't byten, die zomers in de schaduwachtighe, en 's winters in sneeuwachtighe plaatsen woonen. Sy trekken maar alleenlijk met haar beet het soute voedsel van 't sweet uit, waar van dat jeukerige puisje groeit: Sy spelen met malkander omtrent de Hagen en Bosschen, met een onderlinghe loop: de heel kleine vlieghen in 't Noorder deel van Engeland, altijd in een spitse ghestalte voort, en niemand treet de palen van haar orde over. Sy worden opwaarts en neerwaarts ('t zyn de woorden van *Moufetus*)

Theoph: d C. P. 2: c. 4.

Moufet: l. c. *fetus*) beweeght in een oogenblik, en voeren haar slag-orde buiten ooghmerk na d'een en d'ander zyde, en verdeelen haar gheheelen hoop ter zyden, en hoewel ghy die, 't zy oft met water, zand, oft wind soekt te breken, soo schoolen sy nochtans ghefwind weer by malkander, en vergaderen haar weder schierlijk in haar spitse vorm. Ik gheloof datse uit een verrotte voghtigheid groeyen, en met een waterigen damp gevoed werden: Want sy hebben een heel dunnen darm, wit, by na onsienlijk, met een schuimige, witte, dunne, vogtigheid, sonder eenighe tayheid vervult. Sy vliegen somtijds ver van 't water, en beminnen de plaatsen die vry van de winden zijn. *Pierius Valerianus* gedenkt een seker geslaght van de kleinste, welk soo klein is, dat het de ogen in 't vliegen bedrieght, ten zy ghy nauwkeurigh toesiet, maar is van soo scherpen angel, dat het de huid doorboort. Pier: Hieroglyph: 26. c. 24.

Van de wijs van teelingh hebben wy het onderscheid by de Grieken. De Empis, Pseen, Knips zijn de voornaamste, van de Empis, wat hy zy is boven gesеit, hy is met een witte kring verciert, waar van hem de uitlegger van *Aristophanes* Eidos, Konopos, Parapotamion, Zoæn, Eschontos genoemt heeft. Sommighe hebbense Muliones ghenoemt, maar qualijk, want dese worden geseit maar eenen dach te leven, en zijn soo veel als Meliones, om datse alleen met Honig leven: Sy hebben een bek gelijk de Boomspecht, lang, en scherp; vol gedronken zijnde, barsten sy en sterven. *Aristoteles* seit dat de Euripidæ (*Theodorus* set qualijk Tipulæ over) uit de Mayen groeyen: Maar de Mayen in 't slijk van de putten, daar de wateren, de aardse t'samengroeyingh neer-sinkende by een vloeyen, die slijk in 't beginsel verrottende, neemt een witte verw an, daar na een swarte, ten lesten een bloedighe: dan groeyen daar uit eenighe heel kleine rode dieren, in ghedaante als een kleine Alga: die worden eenigen tijd hangende beweeght; daar na afbrekende, wordense van 't water vervoert, en worden Ascarides oft Mayen genoemt; weinigh daghen daar na heffen sy haar recht uit het water, worden niet beweeght, en zijn hard: ten lesten de schel brekende sitter een Mugh op, tot dat hy door de zon oft wind bewoghen werd en weg-vlieght. De Psenes zijn Vyghboom-Muggen, sy worden gheteelt uitte Kaprificus, en sijn verrotte grein, daarom als de Muggen uitvliegen, worden de greinen niet gevonden, welke in dese verkeert zijn. Haar gebruik is in 't rypen van de Vygen, want in de Moeder van voedsel ontbloot zijnde, vlieghen sy mette verrotte besmettingh na de verwante, dan brenghen sy met haar veelvoudighe beet van de Vyghen, de zon met haar self daar binnen; daar na suigen sy de melkachtige vogtigheid, oft de jeught van de Vyg uit, dat ook van selfs geschiet; daarom word voor de tamme Vyghbomen de wilde Vygboom ghestelt, na den eisch van de wind, op dat die de Mugghen na de tamme Vyghboom overjaghe, welke so haast sy inghekropen zijn, swellen de Vyghen, worden haast rijp, en heel bol. Hier toe behooren die de Grieken Knipes Kentrikas, de Latinen Culices Herkuleos noemen. Sy leven onachtsaam, en voeden haar niet als mette doode Muggen van haar geslaght, diese vol sap en bloed vinden. Sy worden Knipes, oft Sknipes, Apotou, Knibein genoemt, om datse met byten prikkelen en een jeukte verwekken. *Theophrastus* heeftse ook Psenes ghenoemt: Sy schijnen na de meningh van *Plinius* uit een soete voghtigheid onder de schorssen van de Eykebomen te groeyen, 't welk uit *Theophrastus* genomen is. *Velarandus Insulanus* den kruidmenger heeft angemerkt, datse uitte noten van de Eyken en Galnoten die gatigh zijn, voort-komen: sy groeyen ook in den Olm, Rapen, Mastyx Terpentijn en andere bomen, met, oft sonder verrotting. *Symphor.* schrijft dat de voghtigheid die in de blaasjes van den Olm in 't eerste uitspruiten besloten is, opgedrooght zijnde in Muggen verandert. Sy houden haar meest in de vogtige Thuinen; sy hangen in de lugt, voornamentlijk tsavonds als een Grasnaald: wy hadden by na de Wijn-muggen vergeten, die *Aristoteles* mogelijk Konopas ghenoemt heeft; sy trekken haar oorsprong uitte wormtjes van den droessem van den Asijn: Sy worden drymaal in leven daghen geteelt. *Wottonus* schrijft datse ook in 't vier gheboren werden; 't welk swaarlijk geloofft wert. In Amerika omtrent de onbekẽde streek, en de Bay Nikolaus zijnse van wonderlijke grootte; de inwooners noemen haar Yetin. *Lerius* noemt haar by *Nierembergh* Vloyen, indien'er geen drukfout onder loopt. In Brasilie is een geslaght, een weinigh minder als de ghemeene finger, van heel schoone verw, hy heeft ses kleine bruine pootjes met weinigh hayrtjes beset, een rond hooft, en als in twee gespleten, en opwaarts uitten schoon groen blinkende, an de zyden purpurachtigh; het achter-lijf eindight in een langhen start, opwaarts uitten groene goudverwigh met eenige hayrtjes beset, en heeft vijf t'samenledingen, twee lange vleugels geverwt als een Regenboogh, ja veel schoonder; op den kop twee hoorntjes en z: maar dit moet alles door een vergroot glas gesien werden. In Spanjola zijn eenighe onsienlijk, maar brandigh van steek: Sy houden haar an de stranden, en worden binnewaarts niet ghevonden in de takken van de bomen vindmen voor haar sijn bescherming: Hier mede besetmen de huisen. Hier toe soude mogelijk de Muggen-vormige Vliegh behoren, indien *Moufetus* niet beschreef dat hy versamelt, 't welk wy de Muggen geweigert hebben. *Aldrovandus*, op dat hy ons daar omtrent ook niet soud verlegen laten, heeft ons twee Platen van verscheide afbeeldsels ghegeven, en heeft tot de selve twee andere gedaanten gevoeght Die haar met de Vlieghen van *Moufetus* verghelijkt, sal bekennen datter veel andere ghevonden werden; want in de

Aristot: H: A: c. 18. Edit: Scaliger.

Plin: H: N: 15 c. 19. Arist: H: A: 2. c. 32.

Theophr: H: P 2. cap. ult. Idem 2. cap. 17.

Arist: H: A. 5. c. 19.

Arist: H: A: 5. c. 20.

Markg: H: N: Brasil 7. c. 7.

Nieremb: H: E: 13. c 10.

Aldrov: de Insect: . 5. in de eerste plaat word de 1. gemeene mugh ghenoemt. Besie p. 386. van den Bononisen druk.

II. OPSCHRIFT.

Van de Schegevleugelde gekerfde Dieren

I. HOOFT-STUK.

Van de Springhanen.

I. LID.

Van de Springhanen in't algemeen.

SO veel van de ontdekte vier en twee gevleugelde dieren. Nu volgen de Schegevleugelde, te weeten de Springhanen, Kriekels, de Scarabeus, tot welken ook de Proscarabeus behoort, de Spaanse vliegh, de Ips, Buprestis, Kokkojus, Cicendula, en Mot: Datse geen schadelijken angel hebben, beswaarlijk vliegen, datse breuksame vleugels in een schede besloten hebben, en meer sittende als vliegende schijnen, is haar alle ghemeen. Van de Springhanen sullen wy als van de meest-bekende eerst handelen.

Sy schijnen by de Latynen den naam gekreghen te hebben, oft om datse langh van beenen zijn instar hastæ, gelijk een pijk, oft quasi loca usta, van verbrande plaatsen, om datse het koorn, en wat sy anraken verbranden. By de Grieken wordense gemeenlijk Akridæ genoemt, om datse de toppen van't gesaide en der planten af-eeten. 't Geen vorder by *Dioscorides* gelesen word, schijnen na- Dioscorides 2.c.57 men van eenige gedaanten te zijn. De Kretensers noemen haar Acheron: By sommige wordense Brettana, en Phobara, en by de selve Akris genoemt. Besie van de Hebreeuse namen *Aldrovandus*. By *Dioscorides* word hy Megalokolos ghenoemt, om dat hy de twee achterste beenen langer heeft.

Beschryingh. *Klaudianus* heeftse kort en fray afghemaalt.

Het hooft is vreeslijk bars, en gloeyend sijne oogen,
De rugh is met een schors als yser overtogen,
De huid is uitter aart gewapent en bedekt
Van scherpe pijlen, met een bloedigh rood bevlekt.

Albertus heeft geschreven dat hy een hooft als een Paard heeft, en voor de mond twee byhangsels in plaats van de mond en tanden, sijn angel is hem voor een start: Hy heeft ses beenen, de achterste langer en na haar toegebogen, (*Plinius* seit datse buitenwaarts gekromt werden) om beter van de aard op te konnen rijsen, en eenen darm met etter en vuiligheid ('t welk sap van planten is) vol. Arist: de part. anim: 4. c. 6. H. A. 4. c. 6. Plin: H: N: 11. c. 37. *Nigidius* weigert haar oogen: maar *Plinius* schijntse toe te staan, 't welk *Klaudianus* ook doet. De oogen seit hy van alle gekerfde dieren die geschede vleugels hebben, worden beweegt gelijk de oiren van de viervoetige, van de andere is het niet altijdt so.

Sommighe vliegen met enkele, andere met meer vleugels, eenige huppelen. De verw, 't welk de Schrijver van de natuur der dingen gemeent heeft, is niet eenerley. Daar zijn groene, swarte, blauwe, en ghesprenkelde. *Aristoteles* ghetuight datse gelijk de Slangen haar huid verlegghen, wanneer haar schede barst. Arist: H: A. 8. c. 17.

Sy zijn by na in alle landen, maar dit quaad is in sommige overvloedigh: Sy zijn onlangs in Rusland gesien, als de slaven totte wapenen liepen en een legher maakten, eertijds wierdense door Krijghs-orde omgebracht: Die uit Africa ghesproten zijn, seit *Plinius*, quellen Italie heel seer, en 't volk word dikmaal door gebrek gedrongen tot het geneesmiddel van de Sybillen te lopen. In Syrenen is een wet om haar drymaal 's jaars te verdelgen, eerst door 't breken van de eyren dan door 't dooden van de jonghen, en ten lesten van de volwassene, met een straf van versuim die sulks nalaat. In 't Eyland Lemnos is een seker getal geset, 't welk yder voor de overigheid moet brengen. *M. Varro* schrijft datter in Afrika een stadt door verwoest is. By de Moren beschaduwen sy alle dry jaar een ruimte van twaalf mijlen soo wy *Kadamustus* gelooven. Omtrent Brundisium vreten sy jaarlijks de velden af: By de Inwoonders van den bergh Kassinus zijnse soo veel, datse de vogels Seleucidæ van Jupiter te hulp roepen. Sy vermaken haar op vlakke en gekloofde velden, hoewel ghy haar ook op de bergen daar de Kotinus voortkomt, vinden sult. Plaats. Plin: H: N. 11. c. 29.

Sy leven met kruiden en Koorn-ghewas, Daarom noemt haar *Nikander* Zitophagon: Sy worden vet mette bloemen van Amandelbomen, indien wy de schryver van de natuur der dinghen volgen: Sy eten ook de bladers van de Laurier en Wijngaard; daarom seit *Plinius* niet sonder oorsaak: Sy weten haar voedsel te soeken, sy worden voor Gods gramschap ghehouden, want sy worden veel grooter gesien, en vliegen met sulken geruis, datse schijnen andere vogels te zijn, en de zon beschaduwen, met een bekommerlijke toesight der menschen, datse haar landen lightlijk moghten bedekken, want sy hebben genoeghsame kraghten, en gelijk of het weinigh was de Zee overgevlogen te zijn, stuiven sy voort door verre landen, en bedekken het gewas als met een donkere Wolk, alles met haar anraken verdervende, want sy byten alles an stukken, ja ook de deuren van de huisen Voedsel. Plin: H: N. 11. c. 23.

De gedenkschriften zijn van dierghelijke dingen vol, onder welke eenige gedenkwaardigh voorkomen. In't jaar 591. hebben sy sodanighen Pest in Italie ghebraght, die uit Afrika dood an den Oever bleven ligghen, dat'er D. CCC. M. menschen ghestorven zijn, gelijk *Iulius Obsequens* beschrijft; die in't jaar 874. Vrankrijk verwoesten, waren met ses benen, en twee heel harde tanden versien, en haar voor-afghesondene Oversten wisten Sigebertus. Iul: Obseq: de Prodigys.

wisten daaghs te voor haar leger-plaatsen af te meten. Sy vloghen op eene dachreis vier oft vijf duisend treden, en in de Brittannise Zee versopen, en daar na an den Oever ghe-worpen zijnde, hebben sy een groote Pest-siekte veroorsaakt. In 't jaar 1542. waren sy eerst sonder vleugels, daar na kregen sij'er twee, en ten lesten vier. In 't jaar 1543. quamen sy in 't land van Lukania in sulken overvloet, datse meer als een elleboogh hoogh op malkander lagen. Over twee jaar omtrent de beroeringhen van de Tartaren en Kosakken, zijn sy op de selfde plaats gesien daar de slagh gevallen is. Haar menighte was soo groot, dat sy, na datse geseten waren, op de weghen de hoeven der Paarden bedekten: Het is wonder dat die verwoede Boeren niet verder zijn voortgetoghen als daar dese ghekomen waren. Sy hadden Lublin noch niet bereikt, oft sy zijn, van waar sy gekomen waren weder gekeert.

Moufet: de Insect: 1. c. 16. ex Ekerlio.

Teelingh. Sy groeyen uit verrottingh, en versamelingh: Datse uitte Spin Phalanx voortgheteelt werden, staat, so ik meen by *Aristoteles*: By andere datse met droogh weder uit verrotte lichamen voortkomen. In Sicilie omtrent den burgelijken oorlogh, is een groote menighte van kleine sonder vleugels opgestaan, indien wy *Plutarchus* geloven. In de Lente wordense van de Weste, en Zuidweste winden, indien wy *Diodorus Siculus* geloven uitte Woestyne, na de Moren, die haar eten, over ghevoert: Datse met een Zuide en heete wind ghedreven werden, leert ons de H. Schrift; In Lybie wordense so *Strabo* seit, om dattet daar noit oft selden regent en de Poelen slykerigh sijn in groote menighte voortgebragt: dat de wijfjes uit haar selfs ontfangen heeft *Vincentius*, uit die, welken hy op gevoet, en swanger bevonden heeft, geleert.

Plutarch: in Vita Kleonid. Diodor: Sicul. 3. c. 3 Strabo: Geogr: 17. Vincent. in Speculo. Arist: H: A. 5. c. 28.

Haar versamelingh gheschiet op de wijs van alle andere ghekerfde dieren, so dat het Wijfje het Mannetje dat kleinder is, draaght. Het Mannetje send sijn twee angels die an 't uitterste van den rugh uitsteken, door het buighen van sijn start in 't lijf van 't Wijfje. Het Wijfje alsо angehitst, roert niet weinig haar lijf, en voeght haar met het onderste deel an 't Mannetje, en houd hem so langh in, nu met het openen van haar lijf, dan met het toenypen die lust angenamer makende: Want daar worden in 't onderlijf van 't Wijfje twee holen ghesien, met een middel-schot gescheiden ('t zijn de woorden van *Moufet.*) en met een dikachtig dekselbekleet: 't welk uitwaarts swartachtigh, hart en kraakbenigh is, maar binnen wat ruigh, en 't schijnt met eenige plooyen wat ruw te zijn. Omtrent de grond van dit deksel is de Lijfmoer witachtigh, en het vrouwlijk deel ghelijk; om datse so t'samenhangen; datse nocht met springen, nocht beweghen, en nauwlijks met handen konnen afgetrokken werden heeft *Plinius* geseit, datse langduerigh in 't versamelen waren. Datse met het steeltje, dat an de start vast is, in d'aard gesteken baren, en haar vrught ghelijkelijk op de selve plaats, en niet verspreit neerleggen, die by na een Byeraat ghelijkt, hebben wy by *Aristoteles*: Hierom seit hy daar by, datter Wormtjes als eyren groeyen die met een dun aards vliesje bekleet zijn; 't welk doorgesneden zijnde vlieghen de Springhanen uit, maar de ondervindingh leert datse inden Herfst de eyren tseffens en over hoop baren; Dese vrught is so saght, datse met anraken breekt. Sy blyven 's Winter onder de aarde, in welkers ingewand sy bewaart werden. In 't volgende jaar met het uitgaan der Lente (de broeying dan als volmaakt zynde) werpen sy kleine swarte en sonder vleugels kruipende jongen uit. Dat de Moeders stervenals sy ghebaart hebben, door het groeyen van een Worm omtrent de krop die haar verstikt, is seker. Op de selve tijd sterven de Mannetjes, haar warmte door de hitsige versameling, vervlogen zijnde. Andere stellen haar vrught en uitgangh dobbel; datse met het opgaan der seven-starren baren, en met het ankomen der Hondsdagen sterven; en dat'er weer andere gheboren werden, maar daar is noch een andere stervingh onder haar, want met et windt opgenomen wordense inde Zee oft Poelen geworpen: Dat geschiet mogelijk by gheval, en niet (gelijk de oude ghemeent hebben) om dat haar vleugels van de vogtigheid der nacht nat gemaakt zijn.

Plin: H: N. 11. c. 29. Arist: l. c. Plin: H. N. 11. c. 29. Plin: l. c. Theoph: de Animal: Que colorum Mutant.

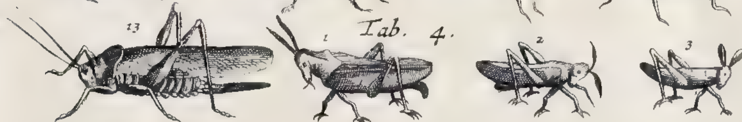
Sy zijn swak van gesicht, om datse sonder ooghschellen heel hard van oogen zijn. Haar stem schijnt van die plaats van 't achter-hooft voort te komen, daar de t'samenvoegingh van haar schoften is, gelijk *Dalechamp* inden inhoud leest. Men meent datse op die plaats in de t'samenvoegingh der schoften ghelijk als tanden hebben; en datse die tegen malkander wryvende geluit maken, voornamentlijk omtrent beide het evenaren van dach en nacht, ghelijk de Cicada oft Huppel-koorn omtrent der Sonne stilstand, *Aristoteles* schrijft Pedalioista Psophon, waar door hy de vleugels en dybenen verstaat. Dat hy mette vleugels geluit maakt, heeft *Kasseius* anghemerkt: de vleugels worden op malkander beweeght, welkers opperste binnewaarts een swartachtigh, hard, en dwars lichaam heeft, en de onderste een lichaamtje van de selve selfstandigheid, an 't uitterlijke einde van de bovenste rand, daar een heel fray Trommeltje by staat. De oude hebben nagelaten datse 's nachts om de koude niet vlieghen, niet wetende datse ook de groote Zee overvliegen, met een gheduerigh vasten, dat ook te verwonderen is, maar dese vlught is meer een teken van Gods bevel. Anders vlieghen sy niet wel so veel als sy springen, en als haar de vleugels begeven, vallen sy meermaals weder neer: Wanneer sy tragten te vliegen, verheffen sy haar eerst op de agterschenkels, daar na vliegense met uitghebreide vleugels, en vlieghen hooger by heete Sonneschijn, en dat in Krijgs-orde gelijk met eenighe voorbeelden is bevestight. Dese soo light stervende beesjes, dooden nochtans

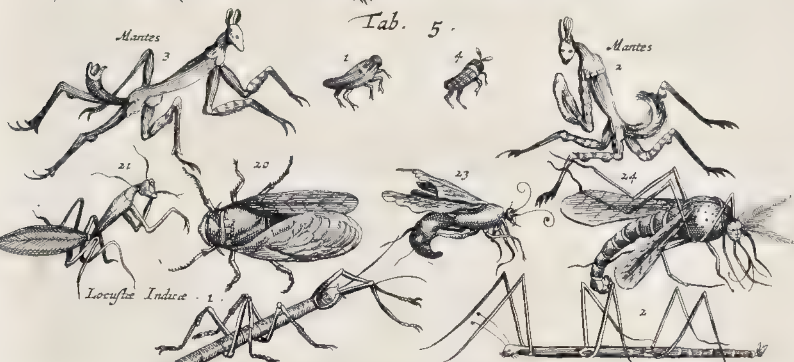
Dierlijke bedrijvingen. Arist: H. A. 2. c. 9. Plin: l. c.

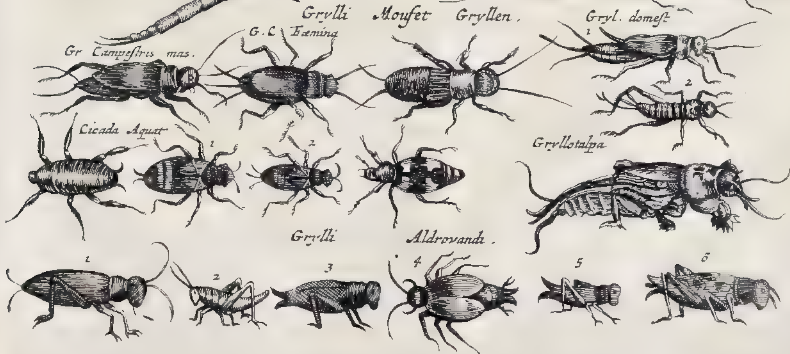
Locustæ . Hewschrecken Aldr. Tab. XI.

Plin: l. c. Majol. Colloq. 10. Plin: l. c. nochtans yeder als ſy willen de Slangen met een beet inde krop; dat heeft de Thuinman van Majolus geſien. De Kauwen ſtaan haar verderf tegen met een tegen-vlught, daarom wierdenſe van de Inwoonders van Lemnos ge-eert. 't Selve doen de Lewerken, en den Ibis. In 't Eyland Argus vechten ſy mette Scorpioenen, waar van ſy Scorpiomachi genoemt werden, en hem van ſijn angel berovende, doden en eeten ſy hem. Ariſt: in Mirabil. Auſcultat

Sy beteekenen peſt, honger, en oorlogh. Die om dat de lucht van de doode en verrotte beſmet wordt. Deſe om datſe het gheſaide en alle boom-vruchten op-eeten. Oorlog om datſe in Krijgs-orde voorttrekken. Als ſy in 't jaar 1543. met ſchrikkelijke hopen door Illyrien na Italien vloghen, heeft de Turk Reggio verovert, Oſtia verſterkt, Nicea gewonnen, en veel duiſendt Chriſtenen, met een roof van ſes-hondert duiſend ducaten wegh-gevoert. 't Selve is nu onlanghs in Polen geſchiet, als de Koſakſe Boeren in oproer waren; en dat wonderlijk is, ghy ſult bevinden dat dien dullen ſchelmſen hoop niet verder gekomen is, als deſe Springhanen gevlogen waren.

Het menſchelijk vernuft heeft door verſcheide middelen dit quaat getracht te weeren. Eenige beſproeiden haar met het affiedſel van wilde Komkommers, en bittere Lupinen in pekel ghekookt. Andere hinghen Vleermuiſen an de bomen: Sommighe verbrandenſe als ſy gevanghen zijn. Door den reuk van die drek wordenſe met hooft-draijingh gequelt. In Chuerch een Stadt van de Kataiſe Schyten verhindert haar een ſeeker Meer. De Overſte van Milan in 't jaar 1542. een prijs voor de opghegaarde ſtellende, heeft in't kort twaalf-duiſend ſakken vol gekregen.

Sy moeten 's morgens als ſy loom zijn gevangen, en gevangen met aarde bedekt werden, op dat'er uitte eyren van de doode geen nieuwe opſtaan. Sy ſullen de Wijngaarden niet ſchaden, ſo ghy omtrent de wortel dry Moſtart-ſaatjes inſait, indien wy de Schrijver *Geopon.* gheloven. *Ariſtoteles* prijſt den reuk van Harts-hoorn, Swavel, oft Styrax. *Arnoldus* den rook van Koe-drek, oft van de linker hoorn. *Palladius* de Rivier oft Ze-Kreeften met water in een aarde vat ghegoten, en thien dagen in de Son gedekt, om uit te waſemen gheſet: al wat met dat water begoten werd blijft onbeſchadigt. De Genees-middelen der Wyſen zijn by *Plinius* te ſien: en meer hier van by *Mouſetus* in Theatr. Inſect. p. 125.

Ariſt: H: A: 5. c. 8.

Pallad: R: R: 1. tot 35.

Plin: H: N. 37. c. 9.

Sy waren eertijds de Silleſe Moren geſouten tot een ſpijſe, als mede de Afrikanen, Syriers, Perſen, Arabiers, de Mandi, en die de landen van Lybie bewonen. Sy worden in Ooſt en Weſt-Indie noch gegeten; maar die haar eeten zijn kort van leven; niemand gaat de veertig jaren te boven. Ook groeyen haar metter tijdt draakjes oft wormen in de beenen, 't welk *Mercurialis* deſe ſpijs toe-ſchrijft.

Merkurial. Varia. Lect. 2. c. 20.

Sy zijn ook de ſpijs van *Iohannes* den Doper gheweeſt. Sy worden ook in de Geneeskonſt gebruikt. Haar rook geneeſt de ſcherpe water-makingh der Vrouwen: Haar drek is goet tegen 't gebrek Panus en Morpheus ghenoemt, en haar pootjes ontwortelen de wratten.

II. LID.

Van het onderſcheid der Springhanen van Mouſetus.

SO veel van de Springhanen in 't algemeen, nu dunkt ons goet het onderſcheidt uit *Aldrovandus* en *Mouſetus* voor te ſtellen. Deſe verdeeltſe in ongevleugelde en gevleugelde; die in gemene en ongemene. Mouſet: Theatr. Inſect. 1. c. 16.

Van de gemene gevleugelde Springhanen zijn'er ſes grote die alle groen, ſo wel de Wijfjes als de Mannetjes zijn, vijf kleinder en veelverwigh.

De eerſt der groote heeft als met een groene kap het hooft, den hals; en by na het midden-lijf bedekt; de vleugels ſpruiten onder van den hals, die groen, met kleine, weinige ſwarte plekken geteekent zijn; de rugh is groen, de buik onder donker, met een ſtart in 't uitterſte ſwartachtigh; hy heeft een groote mont, met breede kloeke tanden, bequaam om de vrughten af te ſcheeren. De tweede is deſen ghelijk, maar met de voeten an den hals ghehecht; de neus en mond is meer roodachtigh, en heeft grooter ſtippen op de vleugels. De derde is heel groen van anſien, de beenen zijn witachtig, de ſtart is ſwartachtig; hy heeft gevlekter vleugels, en omtrent het einde uit den witte roodachtigh.

Maar deſe zijn Wijfjes, van welke dry Mannetjes wat verſchelen, om datſe oft an't uitterſte van de ſtart, oft boven die dry oft vier angels hebben, en op 't midden van de kap meer rood zijn. De eerſte van de kleine wordt by die van Zurich Holt-Specht ghenoemt, met een ſwart lijf, de buitenſte vleugels gevlekt, en de binnenſte rood geverwt; de beenen zijn heel donker en met heel ſwarte ſtreepen onder en boven keurigh verciert. De tweede heeft de ſprieten, oogen, en beenen angenaam rood, de beenen zijn ook met ſwarte ſtreepen geſprenkelt; de vleugels geſtippelt, de buik is uitten geele doofachtigh rood, dat een bekent en ſchoon beesje is. De derde ſchijnt uitten ſwarte aſgrauw; hy heeft korte ſprieten, en de vleugels teghen de wijs langher als het lijf. De vierde is overal heel groen, behalven dat de kop met twee ſwarte ſtrepen verciert werd, en de achterſte beenen blinkend rood zijn. De vijfde is wat langer als de andere, maar in ſtant en verſcheidenheidt van verw anghenamer: het lijf en angheſicht mette voeten is roſch, met groene vleugels verciert, en een kap met een blinkende boort door 't midden getrokken verſien. Alle die kleine hebben de vleugels in lengte met het

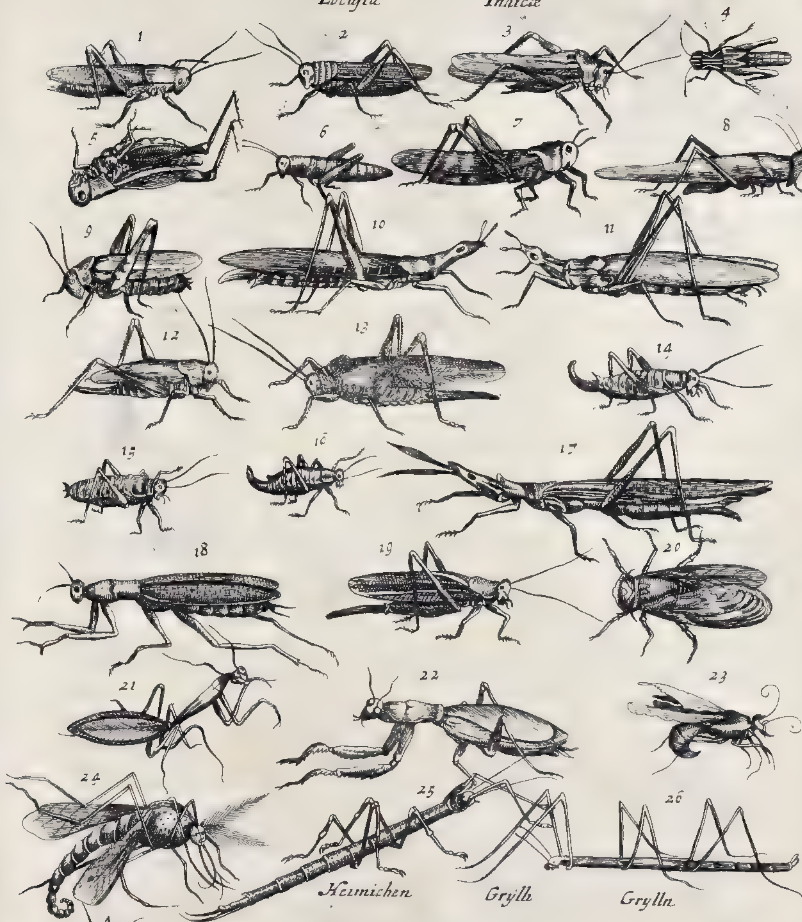
lijf gelijk, oft langer, maar geen steel, ook geen angel in de start. Sy zijn overvloedigh in de velden en weiden, selden in de Koornlanden gevonden, gelijk wy in Vrankrijk, en ons Vaderland Brittannie menigmaal gesien hebben.

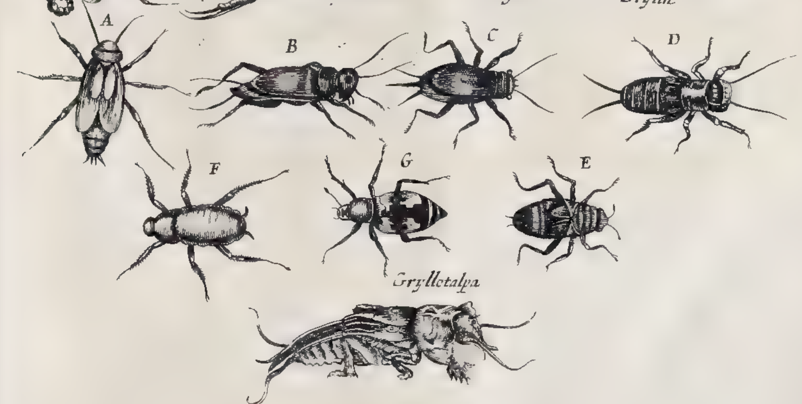
Wy hebben maar dry ongemeene gedaanten gesien, de Italiaanse, Griekse, en Afrikaanse. Die worden Mantes ghenoemt, oft om datse met haar ankomst (want sy verschijnen eerst van al) de Lente voorbeteekenen, gelijk *Anakreon* gesongen heeft, oft dieren tijt voorseggen, (gelijk *Celius*, en de uitlegger van *Theokritus* hebben angeteekent) oft om datse haar voorste voeten altijdt ootmoedigh als handen opgeheven houden, op de wijs der Priesteren, welke met dat gebaar haar gebeden tot de Goden plagten uit te storten. Van de Italiaanse Mantis (welkers affetsel ik hier vertoone) maakt *Rondeletius* gewach in sijn boek van de Visschen, by na met dese woorden: Hy heeft een lange dunne borst, met een kap gedekt, een effen hooft, rode oogen, en redelijk groot, korte sprieten, ses beenen, op de wijs der Springhanen, maar de voorste veel dikker en langer als de andere, en om dat hy die veeltijds gevouwen opheft (op de wijs van de smeekende) wordt hy van onse Inghesetenen Preque Dieu ghenoemt; Het gheheele lijf is mager. Het is so goddelijken beesje, dattet de Kinderen die na de wegh vraghen, mette eene uitghestrekte poot dien anwijst, 't welk noit oft selden mist: De start is in twee gedeelt, met twee hayrighe angels versien: en gelijk hy met het opheffen der poten de Priesters nabootst, alsо ook mette ghelijkheid van bewegingh, want hy speelt niet als andere, nocht danst, nocht springht, maar houd met een traghe gangh sijn zedige statigheid, en wijst een rijpe hooghwaardigheid an. Hoewel *Pennius* seidt desen in't land van Mompelliers gesien te hebben; nochtans verhaalt hy dat hem het afbeeldsel, van dien treffelijken *Antonius Saracenus*, Genees-Meester van Geneve is toeghesonden. *Karolus Klusius* heeft een ander ghedaante van de Mantis van Vienne ghesonden, de voorste in grootte en vorm ghelijk, maar is nochtans met een andere verw van de natuur, oft sijn plaats begiftight; want hy heeft heel geele hoorntjes, een blauwachtigh oogh, vleugels uitten geele doofachtigh, het vordere lijf roodt, behalven dat de voorste poten hayrigher en witachtigh, en de omghekromde scharen swartachtigh zijn. De Afrikaanse hebben wy op onse kosten uit Barbarie ontboden, hy is dun, vijf duimen langh, ghekapt, en met een spits hooft, (ghy soud' meenen dat hy de groot-hooft was) uit welkers top twee breede hoorntjes, omtrent een duim langh uitsteeken, en die Turkse spits met twee pluimen (welke de Janitsers ghebruiken) vertoont; een weinigh onder sijn top komt weerzyds een oogh uitpuilen, dat groot en donker root is: Sijn lijf is langh, uitten purpur roodt, met een Swaluw start in twee ghespleeten, vier donker aschgrauwe vleugels, met enige donkere plekken verciert: de voorste vier voeten en beenen zijn teer, de achterste kloek en sterk, langh, en met dwarse plekken over de dybeenen getrokken, swartachtig.

Tot hier toe van de gemeene Springhanen met vleugels. Ook isser van de ongemene genoech geseit: Ten zy ghy met my oordeelt nodig te zijn enige andere onderscheiden meer by te werpen; want het gesicht der gemeene is bars, langachtig, rompelig, en als met schobben bedekt, die by na de mont bedekken; de tanden zijn boven anghehecht, breedt, swart, en hardt, met welke sy de eyren lichtlijk doorbyten, en met een groot gekrijsel an stukken wrijven; Maar de Griekse en Afrikaanse is korter van muil, en so swak van tanden, dat hy alleenlijk de sachte toppen van gras en kruiden eet. De gemene hebben heel lange sprieten, maar de Manti heel korte: Die hebben een harde borst, sterk, kraakbeenigh: Dese by na geen, ledig, en slap: die hebben ook een sagten buik, lang en spits, maar dese harder, vollyvig, en bol: Beide hebbense vier vliesige vleugels, gelijk als uit draden van zenuwen gemaakt, want hoewel de binnenste toegevouwen dobbel schijnt, nochtans is die uitgespannen maar enkel, 't welk *Iodokus Willichius* bedrogen heeft, als hy mis-siende, de Springhanen ses vleugels toeëigent. Het is voorwaar vermakelijk in, sommige van beider gheslaght, haar seshoekige dybeenen te beschouwen, die heel net in haar groeven, glat, en als met een netje overtrokken zijn. De ghemeene Springhanen hebben groote uitpuilende oogen; waar van *Ebulus* seit dat haar de naam van Attelabophthalmus van *Atheneus* in't 10. Boek het leste Hooft-stuk gegeven is.

De ongevleugelde Springhanen zijn de Bruchus, Attelabus, en Asellius. De Bruchus apo tou brukein van byten, oft slokken also genoemt, word in vier gedaanten verdeelt. De eerste is een Mannetje, de overige Wijfjes. Het Mannetje draagt een roden hals-kring, onder welke een dubbele kap hangt, uitten geele redelijk groen, de rug is totte start met ses Pareyverwige schobben ter zyden over dwars bedekt; de dry kleine angeltjes van den buik (die redelijk groot is) en start gelijken de verw van nieuw uitspruitend gras, uitten geele groen, gelijk ook de dybeenen, met het angesigt en de sprieten, maar de beenen zijn roodachtig. De eerste van de wijfjes is Spaansgroenachtig, sonder streep soud' sy van de kap totte start roschachtig zijn; sy heeft ook geen angel in de start, en schijnt met kreuken oft liever als met 10. groene ringhen omcingelt. De tweede is by na heel bruin-rood, en donker, an den buik nochtans een weinigh geel, en heeft een dobbelen angel in 't beginsel van de start gehecht. De derde ghelijkt met het hooft een Varken oft Zekalf, en heeft in plaats van sprieten gelijk als een baardje

weer-

Locustæ
Indicæ
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
Heumichen
Grylli
Grylli

A
B
C
D
F
G
E
Gryllotalpa

weerzyds an de neus; twee knobbelen op het voorhooft, de oiren van een Beer gelijk, en heeft twee angels inde ftart, donker (gelijk het gheheele lijf) van verw, en niet weinigh fcherp.

Attelabus, para to attein, om dat hy foo kleine vleughels heeft dat hy by na fchijnt geen te hebben, alfo genoemt, noemt *Hefychius* kleine Springhaan. *Plinius* heeft hem uit het gheflaght van de kleine ghenoemt. Hy wrijft alles fo klein als meel. Hy baard in de braaklanden, en na dat hy ghebaardt heeft fterft hy. Sijn eyren worden door het Herfft-water dat te veel anwaft, bedorven, en komen in een droghen Herfft overvloediger voort.

De Afellus by *Diofcorides* Onos, heeft de naam van fijn traagheid. Hy is fonder vleugels, maar teghen de wijs van andere, met korte dikke beenen, en hanghenden buik verfien: Het is mogelijk de Attakes van de H. Schrift, de Maftax en Sitoboros van *Nikander*, hoewelfe in de fpraak van de Ambraciaten alle Maftaces genoemt werden, om datfe het Koren met een geknars op eeten.

Die de Joden geoorlooft waren te eeten, waren vier, de Arbeth, Salaam, Chargol, en Chogab. De Arbeth noemen de Chaldeen Gebah, de Grieken Akrida. Hy heeft zijn naam van de vrughtbaarheid. De Salaam word by de Chaldeen Chargol ghenoemt, by de LXX Attakos, by *Hieronymus* Scarabeus, by *Kimchis* een gedaante van Springhaan Rafchon genoemt, by *Abenefra* Salaam, om dat hy op de fteenen fit. Hy gaat op vier voeten, en fpringht op twee achterfte die langer zijn. Chargol hebben de LXX Ophiomachon genoemt, want hy vecht met de Slanghen, dat *Niphus* niet ghelooft. De Hagab oft Chagab noemt *Hieronymus* Attaken. Hy groeit in vrugtbaar land, uit de eyren die de Moeder ghebaart heeft. Hy eet ook felf de kool. Daar worden in de H.
Joël. 1. Amos 4. Schrift noch andere gevonden, te weten de Gazain van't pikken, Jelak van lekken, Chazil van't verderven, Telatfal van de roeft, en Chenamal van't verblijven, om dat hy fijn leger-plaats niet verlaat alfo genoemt: maar van wat vorm de Meluris van *Suidas* gheweeft is, de Mulakris van *Celius*, de Malakris van *Nikander*, de Brettana, Acheros, Petalis, Arpas, en de Tholakotrox van *Hefychius*, de Parnops van *Ariftophanes*, de Maftax van *Euftathius*, de Aligos en Pyalis van *Phavorinus*, en de Ludolochra van *Ifidorus*, is onbekent.

III. LID.

Van de Springhanen van Aldrovandus.

Aldrovandus heeft in vier verfcheide platen verfcheide gedaanten van Springhanen vertoont, onder welke ghy eenighe Kappellen boven angewefen vinden fult. In de eerfte plaat is de aldergrootfte, die eerft word afgebeeld en z. tot, daar zijnder in de breedte uitgerekt te fien.

De tweede plaat heeft twaalf Springhanen verfcheiden van gedaante en z. tot met onderfcheide beenen.

De derde plaat heeft derthien Springhanen, de eerfte en z. tot met fwart onderfcheiden.

In de vierde plaat, is de eerfte een Bruchus en z. tot de laatfte geheel purpur.

Daar is ook een geflagt van Springhanen by de Indianen, die den naam Tenamaznanapaloa heeft gekregen van de fteentjes die hy tuffen de klauwen vat, 't welk fijn aart is: hy heeft dunne lange hoorns, drymaal langer als hy felver is: Het is een fchorfachtig dier, weerzyds met dry lange beenen, maar die allenghskens na de ftart korter werden. Hy is niet fchadelijk.

II. HOOFT-STUK.

Van de Gryllus oft Kriekel, en de Gryllo Talpa oft Mol-Kriekel van Moufetus.

Onder de Springhaan voeghen wy de Kriekel, om dat dees met die in veele over een komt. Sommige meenen datfe van haar fnege geluit die naam gekregen hebben, 't welk by de Latynen Gryllifmus genoemt werd. Andere feggen datfe by de Grieken Gryllon genoemt werden, maar wyfen niemand an. By *Iunius* is hy Achete genoemt, maar qualijk. By *Freigius* Tryxalis, dat een diertje fonder vleugels is, 't geen de Kriekel niet is.

Daar zijn veld en huis-Kriekels. Defe die by nacht fingen graven de droge aarde tuffen de haarden en bakovens uit. Sy zijn ten deel Mannetjes ten deel Wijfjes. Sijn gheheele lijf is by na donker en langachtigh; de rugh is uitten donker meer fwart, 't welk omtrent het begin van de middelfte poten met twee fneuw-witte ftreepen verciert is: Het hooft is rondt, de ooghen zijn fwart, de fprieten an alle zyden beweeghlijk, de ftart is ghefpleeten. Sy fchijnen geen mondt te hebben, indien wy *Albertus* geloven: Maar in fijn hooft ('t zijn woorden van *Albertus*) word een langh lidt ghelijk een tongh ghevonden, en dat groeit boven het buitenfte deel van fijn hooft, en dat deel is niet ghefpleeten ghelijk de monden van de dieren ghefpleeten werden. In de maandt Julius en Auguftus vlieghenfe als de baren, nu met uitghefpanne vleughels opklimmende, dan weder met ghefloten neerfakkende.

Het Wijfje is groter met een langer buik, vier vleugels, welkers buitenfte korter, en binnenfte langer en fmalder zijn. Sy fpringhen ghefwind. Sy nutten het fap en 't waterighe vocht van't vleefch, ook flikken fy het fchuim van eenigh fap oft bier graagh

binnen, evenwel isser in haar buik geen overschot. Sy vermaken de Menschen met haar sangh, daarom wordense te Fes in Afrika in ysere koyen gesloten, en duur verkocht. *Scaliger* bewaardese ook in een doos om de slaap te verwekken: welken indien hy met meer gaten als een sift door-boord hadde, soud' hy die op den derden dach niet dood' maar levend' gevonden hebben. *Moufetus* bewaarde een Mannetje en Wijfje door gegeven voedsel: Hy bevond dat het Mannetje de zyde van 't Wijfje op den achtsten dach doorknaaght hadde, 't welk ook daar na op den tweeden dach gestorven is. Sy konnen nauwlijks buiten de lucht leven, om dat sy behalven de stem en lucht niets in hebben. Indien ghy water met koper-rood gemenght, in een glas giet, sult ghy haar verdrijven. So ghy haar een emmer met water voor set en rondom met haver-meel bestroit sullense daar in springen. Sy hebben ook de genees-konst vermeerdert. Met sijn aarde uitghegraven, is hy goet voor de lopende oiren. Mette hant gewreven, geneest hy de roos: en deselve geneest de hete geswellen achter de oiren. Tot poeyer gemaakt de vuile sweeringen; Met water ghemengt de steen en droppel pis: angebonden de keel-pijn, indien wy *Marcellus* gheloven; Om den hals gehanghen de vierdendaaghse koorts. Van sijn gekrijsel sullen wy hier na spreeken.

Scalig: in Arist. de Plantis.

Van de wilde zijn ook sommige Mannetjes, andere Wijfjes. Het Mannetje is groter van lijf als een Huppelkoorn, swart van verw, groot van hooft, met uitpuilende oogen, het voorhooft heeft sprieten, maar de sprieten hebben geen leden; de ses achterste voeten zijn heel langh tot de heftigher sprongh; de kromme en ingesnede vleugels dekken 't geheele lijf, de start is gespleeten. Het Wijfje is kleinder, dik-buikig, groen, met groene ogen, roodachtige sprieten, en een start als een drytand. 's Somers houden sy haar in de holle aarde: In sachte Winters schuilense, in strenge stervense. Haar is alle gemeen voor en achterwaarts te springen. *Plinius* heeft gelooft datse met wrijven van haar vleugels geluid maken: Door twee klinkkende lichamen, welke, door beweging en roering geslagen wierden *Kassorius*: *Scaliger* met het hol van den buik: Met het knarssen der tanden heeftze *Sabinus Garretus* een Kruidmenger, haar sangh nabootsende, ghevangen. *Albertus* seid datse midden door-ghebroken noch langh leven. Sy eeten geers, rijp koorn en appelen. Sy verachten de bosschen en kiesen de velden. Van verre singen sy harder, na by zijnde swijgen sy. Sy worden met een Mier an een draadt gebonden en in 't hol gheworpen ghevanghen, als eerst het stof wegh-gheblasen is, om haar niet te verbergen. Als men met een takje eenige reisen in 't hol steekt en weder uit trekt komense ook uit, als of sy sien wilden wie haar van buiten sochte te beschadighen.

Scalig Exercit. 273.

Albert. 4. c. 7. apud Moufet:

Moufetus betrektse totte Kriekel een beesje dat gevleugelt, en de Tryxalis en water-Cicada van *Rondeletius* is. Van deselve schrijft hy aldus: Daar is noch een gevleugelt beesje overigh, 't welk ik niet weet of ik tot het schok van de Cicada, oft Springhaan sal betrekken; Want voor so veel hy met scholen vliegt en 't gesaide eet schijnt het een Springhaan, nochtans ghelijkt het in vorm de Cicada oft Huppelkoorn. Dit beesje heeft een wonderlijk angesicht als een Kind, het hooft is met een drykantighe muts gedekt, in welkers opperdeel vier swarte plekken zijn, twee langachtigh, en twee andere rondachtige, tussen welke ghy ook twee swarte heel kleine stippelen sien sult. Het heeft vier vleugels, welkers binnenste gevouwen werden, en als het stil sit schijnt het geen vleughels te hebben; En dit zijn mogelijk die Springhanen van de welke *Kuspinianus* uit *Zigebertus* aldus gheschreven heeft. In de maand Augustus van 'tjaar 874. vloogh een groote meenighte van Springhanen uit het Oosten met ses voeten, van welke heel Vrankrijk verwoest is: Ghy soud' in 't eerst geseit hebben datse een kap oft muts boven haar schoften hadden; Maar haar naarder besiende zijn de deelen van de bovenvleugels als met een halve kringh besloten; 't Geheele lijf is heel dik, swart en donker van verw: de deelen van de achter-vleughels zijn met swarte stippen gheteekent: Dese heeft *Petrus Quikkelbergh* van Antwerpen, uit Afrika ghebraght zijnde, an *Pennius* overghesonden, welken wy ook als noch doot in onse Schat-kamer van gekerfde Dieren bewaren, en den naam van Cicadastra geven.

Van de Tryxalis heeft hy dit. Wy zijn niet minder mette Tryxalis verleghen. Hy heeft mogelijk zijn naam van 't knagen bekomen: Maar ik kan my niet begeven om te oordeelen dat de Tryxalis een Bruchus, oft een Springhaan van de Moeskruiden, oft een Huppelkoorn oft Kriekel is: Niet alleen om dat *Atheneus*, *Plinius*, en andere Wijsgeren daar in niet eens zijn, maar ook om datse in vorm en aart veel verscheelen; En waarom wordt het woordt Tryxallis van tryxo, dat gekrysel beteekent, niet wel afgheleid? Indien dat waarachtigh is, sal het de Kriekels heel wel voeghen, welke *Peucerus* soo om 't ghekrysel, als anders met recht van de Motten affondert: 't welk onse *Ioachimus Kamerarius* (de Soon van die groote, en rechte Erfghenaam van sijn deughden) eerst heeft angheteekent. *Plinius* belast twintigh van dese te branden, en met Honigh-water teghen de enghborstigheid, en longh-siekte te drinken. De asch met honigh op de harde kanten van de sweeringen gheftreeken vereffent de selve, en helpt treflijk het afdryven der opgestopte maantstonden.

Moufet: l. c.

Het hooft van de Water-Huppelkoorn van *Rondeletius* gelijkt een vijfhoek. Sijn uitpuilende ronde ooghen zijn swart, en niet groot:

Rondelet. de Pisc. Aquat. c. 38.

groot, uit de mond schieten heel korte sprieten: Hy heeft weerzyds dry poten, en de achterste langh, op den rugh heeft hy vleugels, oft yet diergelijks. De start is gespleten, de buik als dikmaal doorsneden: De verw van't lijf is donker oft liever uitten witte swartachtigh. Ik heb hem in modderighe staande Poelen ghevonden; maar den aart noch niet gevat. Hier in verschilt hy van de Land-huppelkoorn, dat hy van een langher hooft en hals schijnt te zijn, en onbequame vleugels om te vliegen heeft. Dese word gezeit in de kruike bladeren en andere waterkruiden sittende vermakelijk (als de Land-Huppelkoorn) te singhen: maar dat is van ons tot noch toe niet gehoort.

Van sijn Molkriekel heeft *Moufetus* dit: Het beesje dat wy uitghedrukt hebben, is de Spondylis van Cordus, de rechte Buprestis van *Dodoneus*; maar sy hebben hem beide qualijk en sonder recht alsoo genoemt, want de Spondylis heeft geen vleugels, en dit gekerfde dier is met vleugels versien. De Buprestis word by alle geseit de Spaanse Vliegh gelijk te zijn: maar dit dier gelijkt hem nocht in verw, nocht in grootte, nocht ghestalte, op dat ik noch het afwesen van schevleugels hier verswijge, die niemand sal seggen in de Spaanse Vliegen te ontbreken. Wy noemen hem een Kriekel, om dat hy 's nachts als de Kriekel gheluid maakt; een Mol, om dat hy de aarde gheduirigh uitgraaft. Het is een vreeslijk en wanschapen dier, viermaal grooter als een Spaanse Vliegh, voornamentlijk indien hy oud is. De vorm hebt ghy voor ooghen, ik sal der de verwen by doen. Het Wijfje is flauwer, het Mannetje volder donkerverwigh; Sy heeft behalven twee langhe sprieten, vier haken, die haar uitten neus en lippen hanghen, groote ooghen, en de wortel der vleugels met een roode plek geciert. Het Mannetje heeft die haken niet, maar heeft in die plaats twee hayren, tweemaal langer; hy is over al eenverwigh, en sonder vlekken: Beider nagels zijn swart; beide graven sy met haar voorste poten die heel sterk zijn; op de middelste sittense, en mette achterste vliegen sy; de start is gespleten, de vleugels vliesachtigh zijn langer als het lijf, het lijf is met verscheide sneden ghetekent. De jonge zijn by na heel swart, de volwassener schijnen als gheveedert. Sy leven meest onder natte aarde, maar komen 's nachts uit. Het is een heel traagh dier, en sijn vlugt gelijkt wel springen: waarom hy van sommige onder 't geslaght der Springhanen gestelt werd: Hy komt met het ondergaan der zon uit, op de wijs der Kriekels, en vermaakt sich met een heldere sangh, die wel duisend treden ver ghehoort werd; en als de Boeren dat horen, worden sy heel verblijd, als of sy wisten dat door haar ankomst de aarde voghtigh ghenoegh, en door de warmte der zon vrugtbaar gemaakt was. Hy vergaart Tarw, Garst en Haver, en brenght die in sijn hol mogelijk om in de Winter daar van te leven. Sommighe bevestighen dat hy Paarden drek eet.

III. HOOFT-STUK.

Vande Scarabeus oft Paards-vliegh.

I. LID.

Vande Scarabeus in 't algemeen.

Waar van dit dier de naam van Scarabeus gegeven is, dorf ik nauwlijks seghen, dat hy van Cabus oft Caballus, dat een henghst betekent alsoo ghenoemt soud werden, om dat hy uit haar drek voortkomt, weet ik al te beuselachtigh te zijn: De Grieken noemen hem Kantharon, de Thyrreniers Byrron. *Moufet: Insect. 1. cap. 24. Naam. Aldrovan: de Insect: 4. c. 3.*

In haar beschryvingh komt niets in 't algemeen voor. Sy hebben twee vleugels, heel teer en breuksaam, en tot meerder veylicheidt met een overloopende schors besloten, om van geen harde lichamen beschadigt te werden. Dats'er vier souden hebben, heeft *Albertus* qualijk gheseit. Sy hebben geen angel, en verleggen alle haar huid. *Beschrijvingh. Gebruik. Plin: H: N: l. 11: c. 25.*

Sy houden haar by na over al in Asia, Afrika, Europa en Amerika. Op den bergh Ætna komen sy heel overvloedigh voort. In Trachie omtrent Olynthus is een klein plaatsje, daar alle andere dieren onbeschadight leven, maar sy omkomen; en word daarom Kantharoletrus ghenoemt: de ghehoornde worden in de maand Julius, en Augustus veel gesien in 't land van Napels. *Plaats.*

Sy soeken na haar verscheidenheid ook verscheide spijs; daar zijn'er die verdrooght hout, en die koorn en brood eten. Sommige leven ook metten drek der beesten, daarom set de kneght by *Aristophanes* de Kantharus oft Paards-Worm menschen drek voor. De oude hebben nagelaten, dat een seker kruid Eriphia genoemt, een Paards-Worm in sijn halm heeft, welke op en neerwaarts lopende, het gheluit van een bok maakt, waar van hy ook den naam heeft. *Voedsel.*

Van sijn oorsprongh zijn onder de schryvers verscheiden gevoelingen; *Isidorus* meent datse uit het verrotte Paards-vleesch groeijen. *Plinius* uit Esels-vleesch, en andere van de Muil-esel. *Aristoteles* wil datse in de Winter in drek begraven werden, Wormen baren, en daar uit voortgeteelt werden. Sommige menen datse vande vrouws kunne ontbloot zijn, en niet versamelen, 't welk *Aldrovandus* nochtans, inde Paards-worm heeft bevonden valsch te zijn. Ik soud menen dat haar oorsprongh na de verscheidenheid van haar gedaanten verandert, en dat sal in 't onderscheid blijken. *Teelingh. Aldrovan: de Insect. 4. c. 3.*

Sy vlieghen met so grooten gheluid, dat *Laertius* gemeent heeft dat door haar, de t'samenspraak der Goden mette menschen geschiede. Sy haten de Roos, en met ruikende dingen bestreken zijnde sterven sy. De Hemerokallis van *Dioscorides* wort ook van sommige

nige Antikantharus ghenoemt. Angeraakt zijnde, wordenſe onbeweeghlijk, en hard: Sy geven ook de vereenigingh van Zon en Maan te kennen, gelijk wy hier na zullen ſeggen, waar ook van de weerwraak ſal geſproken werden die ſy van den Arend nemen.

Gebruik. Van haar gebruik in 't algemeen komt niet voor.

Onderſcheid. Het onderſcheid ſullen wy uit *Mouſetus* en *Aldrovandus* halen.

II. LID.

Van het onderſcheid der Paards-Wormen by Mouſetus, en eerſt van de groote ghehoornde.

Mouſet: de Inſect. 1. cap. 21. MOuſetus verdeelt de Paards-Wormen aartigh in haar geſlaghten: Sommighe zijn groot, die oft gehoornde zijn, gelijk de Platykeros, Aigokeros, Bukeros, Rinoceros, Kriokeros oft ongehoornde.

De eerſte en voornaamſte van de ghehoornde is de Platykeros, die de Hertshoornen gelijkt: Hy word van *Nigidius* by Plin: H: N. l. 11. c. 28. *Plinius* Lukanus genoemt; By andere Taurus oft Stier; van ſommige het vliegende Hart. By *Heſychius* Akanthus, om dat hy met ſijn doornachtige hoorn 't geen hem ontmoet anvat. By den Dichter, en *Euſtathius* om ſijn grootte Hippokantharos. By *Kardanus* Scarobelaphus, by *Gaza* Karabus; daar komen vier geſlaghten van hem voor. De eerſt is het Wijfje, Lonicerus maakter het Mannetje van, maar onder de ghekerfde dieren zijn de Mannetjes de kleinſte; ſy is van verw ('t zijn de woorden van *Mouſetus*) uitten donker bruin-rood, voornamentlijk omtrent de ſchorſſen van de vleugels en de borſt: Sy heeft twee geheele hoorns ſonder leden, getakt als van een Hert, een kleine vinger lang in volwaſſene, in jonger kleinder en korter, (oft gelijk *Plinius* ſpreekt, ſy heeft lange beweeglijke hoorns, met twee ſcharen getand, die na haar wil om te byten oft nijpen vereenigen, want ſy nijpt heel wonderlijk; en ghebruikt haar hoorns tot dien einde, waar toe de Krabben en Kreeften haar ſcharen gebruiken: Haar oogen zijn hard, uitpuilende en witachtigh, omtrent welke ſy weerzyds twee ſprieten heeft, en een ander wortel tuſſen de hoorns en oogen takachtigh, welkers lid by na een rechten hoek maakt, de andere by na in 't midden van 't voorhooft uitbrekende, recht, plat, en in een kleine knobbel eindigende. Sy gaat op ſes voeten, van welke de voorſte langer en grooter als de andere zijn.

De ander is het Mannetje, haar, uitgenomen de grootte, in lijf en hoorns gelijk: welke hoewelze niet getakt zijn, nochtans toegenepen ſtekenſe veel ſcherper als het beſchreven Wijfje.

De derde twee oft drymaal kleinder als de voorgaande is pekſwart; de hoorns zijn heel klein en in twee gheklooft, omtrent welke twee ſprieten met veel leden onderſcheiden voortkomen; hy heeft uitpuilende ooghen en ten anſien van 't lijf groot; de ſchoften eindigen weerzyds in een ſcherpen hoek. Hy leeft meerendeels met een vet en tay ſap, dat uitte Eykeboom druipt, en word niet lichtlijk buiten de Eyke boſſchen geſien.

De overige deelen van 't lijf leven noch langh met een afgeſneden hooft, en 't hooft langher als het overige lijf. Hy word gelooft de Maan toegheheilight te zijn; de hoorns voornamentlijk die heel langh zijn, geneſen an den hals gehangen de kinder ſiekten, op gheleit geneſen ſy ook de kropſweren en 't voetevel; in oly gekookt en op de ſlaghaar van den arm gheſtreken, geeneſen ſy by *Mizaldus* de koorts. Sy groeyen uitte Wormen in 't verrotte hout geboren, mogelijk ook uit drek.

De Ægokeros word ook Tragokeros, Kerambyx, en Kerambelus, by de Grieken genoemt, by de Latynen Kaprikornus, oft Geitenhoorn: Hy is in grootte en verw de Platykeros gelijk; daar komen derthien geſlaghten van hem voor. De eerſte heeft een breedachtigh hooft, Koeje-ooghen en die groot, by na dry dwarſe vingers langh, de mond is met ſcharen verſien, gapende, en met twee kromme harde tanden vreeſlijk, met welke als hy het houdt knaaght, geeft hy een geluid (wy ſchrijven als ondervindingh hebbende) gelijk het geknor van jonge Varkens. Dit is mogelijk d'oorſaak, waarom *Heſychius* geſeit heeft datſe an een boom gebonden, de Muggen van de Vygbomen jagen: Sijn ſchoften zijn nauwkeurigh van de natuur geſneden; ſy vertoonen genoeghſaam een gewreven hecht van Ebbenhout ghemaakt. Sy hebben ſes voeten, met dry knopen onderſcheiden, maar heel ſwak en loom, en om ſoo een laſt te dragen niet kloek genoegh. Deſe komen twee hoornen te baat, die boven de oogen uitgroeyen, langer als het geheele lijf, met negen oft thien buighſame leden, niet naukeurigh rond, maar de rouwigheid van de Geit gelijk, en hoewel hy deſe an alle zyden bewegen kan, nochtans ſteekt hy die in de vlught maar recht uit, en van de vlught vermoeit zijnde, gebruikt hy die voor voeten; want overtuight zijnde van haar ſwakheid, krult hy ſijn hoorns om een tak van een boom, en blijft ſo in ruſt hangen gelijk onſe Bruerus in 't land van Heidelberg geſien heeft. De Paradijs-vogel daar in gelijk, die ontbloot van voeten, met ſijn peſen ſich an de bomen hanght; en alſo, ſat van arbeid, ſijn ruſt geniet.

De overige beſchrijft *Mouſetus* aldus: Wy hebben verſcheide Kerambyces behalven deſe genoemde geſien, een deſen gelijk, maar in grootte en verw verſcheiden, want hy was een weinigh kleinder en by na aſchgrauw, de buik, de benen en hoorns bleek-blauw: De ſchoften, de ſtart en ſchorſſen met eenige ſwarte plekken onderſcheiden; de leden der

hoorns

Tab XIII.

Scarabæi. Schroter. Aldrovandi. Tab 1
Tab. 2
Tab. 3 et. 4
Tab 5
Tab. 6
Tab 7

hoorns waren ook swartachtigh, de achterste beenen langer als de andere. Dese hebben wy van *Quikkelbergh* van Antwerpen overghesonden, bekomen: Wy hebben noch een ander buiten groen, boven op donker; de schouders, 't hooft en de schorssen donkergroen, en blinkende als gout: Hy is een weinigh langer van lijf, den anderen gelijk, maar kleinder, hy heeft purpure hoorns, de benen en voeten roodachtigh. De derde dese in verw gelijk, heb ik eerst an *Pennius* gegeven; en ruikt waarlijk na de Kanneel en Noten Muschaat: Maar die zoete geur (daar tegen de voghtige Myrh niet duur is) vervlieght terstond mettet leven, en het doode lichaam verlatende, dringht die geheel in de Doos over daar hy in bewaart werdt. *Kardanus* maakt ook gewagh van dese: Maar ik weet niemand die hem voor my gevonden heeft. Daar is ook noch een ander zwart-blinkende, dikbuikigh, van lijf en hoorns korter als de andere. De t'samenvoegingen der hoorns zijn niet als in andere knoopachtigh, maar weerzyds wat getant. Dese bekent *Pennius* dat hy an *Karolius Klusius* schuldigh is. De vijfde is van hooft, mond en tanden de eerste heel gelijk, met zwarte oogen, over 't gheheele lijf donkerverwigh, met een opgespalkte en getande mond, op 't hooft, den hals, en vleugels met kleine swarte stippeltjes besait, in grootte is hy by na de tweede Kerambyx gelijk, hy word selden gesien, houd sich in de huisen, in verolmt hout. De seste is asgrauw met een klein hooft, witte oogen, langhachtige geleede hoorns, met witachtighe plekken onderscheiden, van schorssen en over 't geheele lijf is hy verscheiden; Hy verkeert ook in de huisen, maar of hy ook in 't hout leeft weet ik niet. De sevende heb ik gesien dat uit Rusland van *Eduard Elmer* gebraght was, over 't geheele lijf donker, met seven oft acht geknoopte leden in de hoorns, en is ligt uit sijn vorm te kennen. Van dese verscheelt de achtste weinigh in grootte en vorm, behalven dat hy van hooft schouders en vleugels donker-blauw schijnt. De negende heeft *Iohannes Kamerarius* (die voornamentlijk an de letteren veel dienst gedaan heeft) an *Pennius* gesonden, welkers vleugels en voeten zandachtigh waren, het hooft, de hoorns en buik zwartachtigh, de hoorns achterwaarts over gebogen, en uit veel wervelen en knopen t'saam-geset, die hy weerzyds rasscher als in een oogenblik verdrayde. Hy kruipt in de planten, en voornamentlijk in de Cithysus. Van dit geslaght meen ik dat de Paards-Worm is, welken *Iohan* de *Choul* (Lib de Variar. Querc. Histor. c. 26.) aldus beschrijft. Daar houd sich in de Eykenboom een gheslaght van Paards-Wormen (so veel wy vernemen konnen) dat zwart, met lange beenen is, en twee kromme angels op het hooft draaght, met welke hy heftigh nypt 't geen hem voorkomt. Dit beesjes hebben de Timmerluy die de Eyken bewerken levend in de ingewanden van den boom gevonden. De Boeren van Lyons noemense Thurro, in de balken leeft hy langh en gelukkiger, en sich dikmaal an die geen welke in de stoven wonen ontdekkende, geeft hy sich in 't oogh: De selve, oft sijns gelijk, heeft *Gesnerus* van zaliger geheugenis in sijn 3. Brief getuight van een oude Vrouw, welk een zyde-pijn gehad hadde, uitgeworpen te zijn: Van sekere oude Vrouw (seid hy) die een zyde-pijn gehad hadde, is een Paards-Worm swart met lange voeten, en lange buigsame hoorns, vol etters, levend en so langh als twee vinger-leden van onderen gelooft, door een drank van Honig-Asijn met Fenugriek gekookt. De thiende is geheel uitten swarte purpuragtig, en heeft een mond met tangen versien. De elfde is overal swart: De twaalfde heeft de hoorns minder geleed, het hooft en de schoften blauw, en 't overige lijf schijnt bruin-rood. Van alle dese siet ghy in de afbeeldsels de hoorns sommige recht, sommige krom, (om die te beter uit te drukken) maar meest hebbense die niet als (op de manier der steenbokken) na de schouders gebogen gelijk de eerste Kerambyx.

Tot de Kerambyx oft Paards-Worm, behoort ook de Quici van de Brasilianen. Het is een gekerft dier, eyrond van lijf ghelijk een Paards-Worm, sijn lenghte is een vinger en een derdendeel, hy heeft ses voeten, yder bestaande uit dry knopen, en 't uitterste is getand, en met twee nageltjes versien; 't hooft en de oogen zijn klein, en sijn twee hoorns omtrent de oogen voortkomende, achterwaarts gebogen, twee en een halve vinger lang, en vry meer als het geheele lijf, en hebben yder thien knopen, en zijn mette elfde in 't hooft gehecht, soo dik als een dikken draad, het hooft en de voorste sne is donker en bruin van verw, met blinkend swart gemenght, maar op 't midden van de vleugels oft rugh loopt over dwars een breede bleek-geele streep: de benen zijn geel, en omtrent de knokkels met donker-bruin gevlekt, de hoorns zijn uitten geel en swarte verscheiden geverwt, te weten an de knokkels swart, en het overige geel.

De Bukeros oft Taurokeros heeft twee hoorns, op de wijs der Stieren recht uitgestrekt: Hy is rondsom uitten bruin-rode swartachtigh, en schijnt by na sonder hooft. Het is klein en in sijn korte dikke schoften neergesonken; uit het midden-voor-hooft schiet een scherpen doorn, welke van de natuur tot sijn bescherming geschikt is.

Van de Hoorn-neusen heeft *Moufetus* vier gedaanten gesien: de eerst de grootste en ongemeenste leeft by de Indianen, swart van verw, en heeft een neus gehoornt als de snuit van een Schip, buiten krom, omtrent welk een ander hoorn binnewaarts gebogen, uit een knobbel groeit, hoedanigh een ook uit den heuvel der schoften voortkomt: 't Geheele lijf van 't uitterste der hoorns totte start heeft de lenghte van vier duimen, de breedte omtrent van twee: Hy heeft na de wet

wet van de Kantharus geen Wijfje, maar is ſelf de maker van ſijn eigen vorm; Hy brenght een vrugt voort die hem alleen geteelt is. De tweede gedaante der Hoornneuſen die ongemeen ſchoon, en Merkurius toegeheilight is, heeft *Karolus Kluſius*, te Vienne afgeſet, overgeſonden, van vorm gelijk ghy ſiet: Hy ſoude ſonder de buik die heel rood is pekſwart geweeſt hebben. Sijn kromme neuſ hoorn is ſo ſcherp dat ghy ſoud menen datſe hem (gelijk verhaalt is van de Olyphant als hy vechten ſal) ſchijnt an de Steenrotſen geſlepen te zijn. De derde, en de vierde hoornneus ſchijnen gelijkvormigh, behalven dat dien de vleugels langer als de ſchorſſen uitwaſſen, en in deſe korter ſchijnen, ghy ſoud ſeggen datſe met blinkende Inkt begoten waren; ſoo eenparigh ſwart zijnſe.

De Kriokeros oft de Ram, heeft knobbelige hoorns blauwachtigh geverwt, met een hooft uitte goutheele groen, roodachtige ſchoften, een purpure buik, met vleugels en ſchorſſen geverwt als het hooft, en gaat op bruin-rode voeten, maar de vleugels in de ſchede beſloten, drukken heel wel het witte vliesje van 't ried uit.

III. LID.

Vande groote ongehoornde Paards-Wormen, en van alle de kleine.

DE groote ongehoornde Paards-Wormen zijn veelerley, te weten de Pillularius, Melolonthes de Purpure, de ſwarte, de Arboreus, en Fullo: De Pillularius word alſo genoemt, om dat hy groote Pilæ, dat zijn ballen met ſijn voeten voortrolt: hy word ook Stercorarius en Fimarius genoemt, ſo om dat hy ex fimo dat is uitten drek groeit, en ſich daar na in vermaakt. By de Grieken Koprinus, Eliokantharus en van ſijn vorm Æluromorphus, dat is galvormige genoemt. Hy heeft ſulken vermaak in Koedrek, dat hy daar meeſt na toe vlieght. Van ſijn teeling
Theopr. heeftmen dit, dat hy een Hemelvormigh balletje maakt, en dat ſo langh van 't Ooſt na 't Weſt rolt, tot dat hy 't ſelve tot een
Ælian: H: A: l. 4. c. 11. &, l. 10. c. 15. werelds geſtalte gemaakt heeft: daar na leit hy dat onder den drek daar hy neſtelt, een maand langh; die verleden zijnde, werpt hy yder byſonder uit, en ſmeltſe met water: Alſo komt de Paards-Worm voort ſonder vleugels, maar die een weinigh dagen volmaakt in een vliegend beesje verandert. So
Plutarch: Sympos: Praxan: in Geopon: Plin: H: N: l. 30. c. 11. is dan haar ziel in 't algemeen niet. *Porphyrius* ſeit dat hy ſijn teelſaat in de lucht uitſchiet, en daar na met ſijn achterſte poten groote ballen maakt: Daarom hebben de Egiptenaars gewilt dat hy Apollo toege-eigent was. Ja *Plinius* ſeit uitdruklijk; om deſe eert het meeſte deel der Egiptenaren de Paards-wormen onder de Goden, door nauwkeurige uitlegginghe van *Apion*, waar door hy verſtaat dat in dit dier een gelijkenis van de werken der zon is, om die gewoonlijke wijſen van ſijn volk te ontſchuldigen. *Aldrovanaus* heeft ook angemerkt datſe door teelingh voortgheſet werden, want hy heeft in de maand May witte Wormtjes geſien, die in een uur 42. in getal, van geſtalte als een kalander voortquamen. Hy meent dattet kleine Rupſen zijn, die op de wijs der Zywormen voortkruipen, welke binnen 5. oft 6. uren eenige witte blaasjes van heel dunne draadjes ſo groot als het zaat van een Meloen ſonder ſchors begonnen te ſpinnen. Hy doet'er by, dat de rood-blinkende, en heel groote de aarde uitgraven, en raten van een kleine pijps wijſe ſpongie met ſuivere honig maken. Deſe heeft neſten uit ſlijkerige en heel breukſame ſtof, die anden ſelven van *Gregorius* Kapuciner zijn bekent ghemaakt, in welkers eene hy een doode Kantharus oft Paards-Worm heeft gevonden. De geſtalte van het teel-lid is uit een gootje beſtaande. An 't onderſte deel waren als twee klootjes angehangen, yder had ſijn doorgangh met die eene goot gemeen: Deſe klootjes zijn ſomtijts meer in deſe Paards-Wormen, en van een langhachtige geſtalte. Sy haten de Roſen, vermaken haar in de ſchaduw van de veil: De Winter konnenſe qualijk oft niet verdragen; Sommige ſeggen datſe van de Son verblind zijnde, ſterven: Sy worden veeltijds van de luiſen verſtikt, daarſe over al vol van zijn: Sy worden inde Smaragden geſneden tegen 't vergif. Met Rooſen-oly en Pierwormen gekookt, geneſen ſy de pijn van de oiren. *Lanfrankus* prijſt ook het poeijer van de ſelve tegen de pijn van 't graveel: De ſalf uit Populjoen ſalf met Rooſen-oly, in welke de Paards-worm en Piſſebedden, met ſaffraan gekookt zijn, is goet tegen het Speen. *Villanovanus* heeft ook de ſijne tegen de kramp. Ghy ſulter de ſlaapſughtige mede opwekken, indien ghy twee oft dry onder de middelſchors van een Okkernoot beſloten op het geſchrapte achterhooft, de voorſte ſpieren van de armen, en onder de voeten bind. Dat onderſoek is *M. Iohann: de Florentin* wel ghelukt: Hy gheneeſt de vierdendaaghſe koorts, indien hy levend in een goutgeele lap om den hals gehangen werd, dat ſeit *Trallianus* bevonden te hebben. 't Geen van de ſteen Chelonites die met gout-blinkende druppen verciert, geſeit word mette Paards-worm in heet water geworpen onweder te verwekken, is dullemans werk. Deſen is de Melocyaneus gelijk, van een heerlijke glans, en van angeſight als een Kat. Hy word in de maand Auguſtus van de luiſen die hem an de benen hangen gequelt, en ten leſten gedood. Hy komt over al voor.

Marcell. de Med. — Plin: H: N: l. 33. c. 11. Trallian: l. 12. c. 8. Plin: l. 37. cap. 10.

De Melolonthes noemen die van Atheen Melonthes, en ſommighe Chryſali, andere Chryſomelonthes, en Chryſokantharos, by eenige ook Cantharus genoemt. By *Ariſtophanes* Zoiphion, by *Euſtathius* Veſpa Major, oft groote Weſp: By *Pollux* Animal culum Volucre oft vliegend beesje; By de Lombardiſe

Tab. XIV.
Scarabæi ex Moufeto
Capricorni
Quercy
3
Scar Xριοxepos
2
Scarab. Buceros Nasicornis 1
Sc Melanocyaneq
Sc. Pilularius
4
Sc Atratq 1
Thelasii
Mel Clusy
Fæmina
Sc Melolonthes Mas.
Sc Fullo
Sc Ar affinis
Sc Arboreq
Sc. Atratq 2
Scarabæi Minores
Prosc wiori supine
Proscarabæi Meywurm Meykefer
Prosc Knivetti
Fæmina
Prosc. Mas.
Prone

Plin: H: N: l. 30. c. 20. & 29. c. 9.

se Boeren en *Gaza* Galenica, en by andere boom-paards-worm. *Hesychius* maakt hem gout-geel. De uitlegger van *Aristophanes* geel. De jonge Schrijvers groen, maar uitten gout-geel blinkende: 't Selve gevoelt *Plinius* ook. Het Mannetje is over al groen, uitghenomen sijn roodagtige ogen; de scheden van de vleugels zijn in't Wijfje kastanie-bruin, met een heldere glans; de borst is in beide spits. Sy geven een knarssend geluid. Sy worden geteelt uitte wormen van Koeye oft Paarden drek, Indien wy *Aristoteles* geloven; indien *Stephanus* uit *Theophrastus*, uitte bloemen van de appel-bomen. Daar zijn noch twee andere gedaanten. De eerste van *Klusius* zijn het hooft, de schoften en voeten swart, doch uitten blauwe geverwt; de sprieten zijn hoornachtig, de scheden met groeven, maar an den omkring een weinig rood. De twede van *Thilesius* is geheel, behalven sijn swarte ogen, groen; de buik uitten gout geel een weinigh rood; de midden-rug is met een vlek als de Maan, van de selve verw als de scheden, verciert, daarom word hy Mane-Paard genoemt.

De purpere van Konstantinopolen gebragt, was geheel sodanig en ook blauwachtig, behalven dat de ogen, buik en voeten pekswart waren.

De swarte is geheel sodanig, de mond met tangen versien: de schouders zijn by na vierkant, de benen en sprieten kort. Hy houd sich in't verolmde hout. Hy loopt meer als hy vliegt, en rommelt onder 't lopen.

De Arboreus oft boom-paards-worm komt overal voor, voornamentlijk in de maanden Junius en Augustus: de scheden der vleugels zijn root, met een dunne meligheit besproeit, en wat blinkende; de kring van de oogen, en sijn kleine sprietjes zijn geelachtig, en de voegen van den buik witachtig. In Normandie worden sy alle dry jaar overvloediger gevonden. In't jaar 1574. op den 24 Februarius is'er so veel in Engelandt inde Sevarne gevallen, datse de raders van de Molens stutten; desen is gelijk die uitten donker witachtig, met een groen-grauwe buik, een weinigh grysachtig is. Hy dient totte jaght van de Endvogels. De Kranen worden ook met de selve gevangen, gelijk *Gesnerus* verhaalt.

De Paards-worm die *Plinius* Fullo noemt, meent *Gaza* dat de Kantharus van *Aristoteles* is, *Plinius* de roode Paardts-worm, *Iunius* een beesje met een gesplete start, groter als de Arboreus, en kleinder als het Wijfje van't vliegende Hert; hy heeft een hoornachtig hooft met twe sprietjes versien: de oogen en borst ruig, en uitten witte geel, met swarte voeten; de buik en start zijn de Krane vederen gelijk: de schouders en scheden zijn met witte, en swarte plekken onderscheiden, so schoon als een damaste kleed, en gy soud sweeren dattet

Plin: H: N: l. 30. c. 11. Moufet: de Insect: c. 12.

mette naald gestikt was. Hy komt overal niet voor. De Wijsen prijsen hem om den hals gehangen, tegen de vierdendaagse koorts.

Dit zy genoech van de grote gehoornde, en ongehoornde. De kleine zijn oft gevlekt oft ongevlekt van lijf. die noemen de Grieken Allochrous, en dese Monochrous: de vlekken van sommige zijn uitten swarte witachtig, eenige geel, andere roodachtig. Van die uitten swart witte zijn'er seven, van de gele dertien, van de roode twaalf, die wy hier yeder haar schok gegeven hebben; de verw der ongevlekte zijn van een selve verw, en onder die ses swartachtig, twe bruin-rood, een rond uit den blauwe swart, de andere is geel. Onlanghs seit *Moufetus* is'er van ons een ghesien uitten donker-rood, en een ander scharlaken rood. Wy hebbender vijf goudt-geel, doch wel klein, maar overal met blinkendt goudt besprengt, welke wy, op dat wy onse nakomelingen niets schijnen te benijden, hebben laten affetten en hier by affchilderen.

III. LID.

Van de Paards-vvormen van Aldrovandus.

ALdrovandus heeft de selve in gehoornde, en ongehoornde verdeelt. Sommige van die hebben een, andere twee, en eenige dry hoorns, en worden selden gesien. De Dikeratoi zijn oft Lukani oft Tauri, welkers hoornen getant, op de wijs van scharen geopent, en gesloten werden: oft Karabi, welkers hoorns knoopachtig, en gemaakt zijn om de weg af te peilen. Daar zijn vijf-en-dertig gedaanten van beide, die hy in ses verscheide platen voorstelt. Ik stelse ook alle voor ogen, op dat indien'er onder de opgetelde iet uitghelaten zy, 't selve bygedaan werde, en een beter vergelijking van beide kan gemaakt werden.

De eerste plaat heeft'er seven, welkers eerste uit het geslaght van de Karabus is, voor so veel de gestalte van't lijf angaat, welke hy met de andere gemeen heeft, hoewel ik geensins uitghevonden heb op wat plaats die voortkomt; 't gehele lijf is swart, met langachtige sprietjes, bestaande uit kleine knoopjes, met twe lange hoorns in't achter-deel van 't hooft, oft liever twee byhangsels, knopig omtrent de mond, en ook dikker als de sprieten, maar wel de helft korter; de voeten zijn in't einde gespleten en ruw: de start maken twee byhangsels van de scheden als sy t'saam-ghevoeght werden.

De twede is een water-paards-worm voor en achter over. Ik noem hem na 't water, om dat hy tegen de wijs van andere, in't water leeft. Hy is mede onder de groote te tellen, ook over 't geheele lijf onder en boven swart, uitgenomen de hayrtjes die an't uitterste van de voeten gesien werden, als ook de sprieten die rood zijn.

De vierde uit het geslagt der kleinste, want hy is een duim-breedt langh, en ook gheheel swart, met een klein drykantigh hooft, kleine sprietjes, welkers uitterste stomp als met een ront balletje versien is: de voeten zijn in't uitterste gespleten; hy had een weinig na't lijf toe enige ruwigheit oft byhangsels, met welke hy inde voortgank geholpen wierd, gelijk de Polypus met sijn krullen. In dat deel daar de

fcheden op de vleugels malkander raken was een openbare fpleet, welke verbreed en geopent zijnde, vertoonden fich groene vederen, eenigfins na 't kaftanie-bruin hellende, en als hy die om te vliegen uitfpreit, fchijnt hy over 't gheheele lijf blinkende, met een kloeken buik.

De vijfde is de Scarabeus Pillularius, en de Kantharus, met een breed fwart gedrongen lijf, uitten blauw blinkende, het hooft is onder plat, boven eenigfins gebogen, en breed als een Kauwoerde, met veel anfienlijke uitpuilingen, uit welk weerzyds twee korte fprieten uitfteeken, die an 't einde in veel dunne draden aflaten; de voeten zijn voor an 't uitterfte getand, van de natuur alfo gemaakt, om mette felve, wijl hy geduerig in den drek leeft, de voorfte deelen van 't hooft te beeter te konnen afvegen; de borft is groot en dik, an welkers midden weerzydts de voorfte voeten gehecht zijn.

De fefte is de groene Paards-Worm, die men meent dat onder 't vliegen geluit maakt; hy is boven op 't lijf en den buik heel donker groen, daar hy den naam van heeft, met een klein hooft by na fwart, an weerzyden van de mond met twee knobbelige hoornen verfien, en met tanden daar hy fterk mede nijpt, langhe ghelijke fprieten an 't einde allengskens fpits aflatende, maar met een ronde borft, en een dunder band an den breden aars gehecht.

De laatfte van de felve plaat is fwart van lijf met groene plekken, die eenig geel vermenght hebben; lange hoorns mette felfde plekken befproeit, die achterwaarts gebogen werden, mette felve plekken zijn ook de voeten, voornamentlijk de dybeenen befait, en een langen aars, die de fcheden niet geheel bedekken.

In de twede plaat is de *Lukanus* Nigidy, de Cervus Volaus van *Leonicerus*, de Scharabelaphus van *Kardanus*, de Taurus van *Scaliger*. Sommige noemen hem twehoornige Paards-Worm. *Antonius Liberalis* feit dat hy by de Theffaliers Kerambyka, en hout-eetende Koe genoemt is: By de Francen word hy Cerf volant, by de Lyonfe Boeren Turro, mogelijk van 't woord Taurus afgeleit, by de Italianen Cervo volante, bukarone del korno, by de Spanjarts Gufano kon kuernos, by *Fernantus Imperatus* Cervi volanti, by de Neerlanders een vliegendt Hert, en by de Hoogduitfen ein Schroter genoemt: Hy is geheel fwart van lijf en groot, en daar uit fteeken twee getakte oft ghetande hoorns, met welke hy heftigh nijpt: An weerzyden van defe ftaan de oogen, maar binnen de hoorns twee andere kleine, ghelijk fprieten: hy is breeder van kop als borft, maar niet fo lang; fijn hooft en lijf van een gefcheiden zy, leven veel langer.

Maar die defe volght is de voorgaande in alles ghelijk, en fchijnt alleenlijk in grootte te verfcheelen, mits hy de helft kleinder is.

Daar volgen nu twee andere eenhoornige, die wy boven gefeit hebben van de Egiptenaars Merkurius toegewijt te zijn, met een fwart lijf, daar een weinig rood onder loopt, en een grote dikken kop. De lefte van defe is voor hayrig, en *Fernantes Imperatus* noemtfe Rhinoceroten, om de ghelijkheidt van de hoorns metten Rhinoceros. Sy vliegen traag, waarom fy by na van felfs inde hand vliegen.

Op de vijfde plaats is de Lukanus die de Kappel gelijk is, want hy is over 't geheele lijf verfcheiden geverwt, twee dwarfe vingers langh, met getande hoorns als een hert, voor welke weerzyds achterwaarts voor de oogen twee lange dunne fprieten uitfteeken, om ter zyden de wegh te doorfnuffelen, het hooft is met witte plekken geteekent, en met een weinig rood vermengt, met een fmaller borft, in 't midden met dry witte plekken getekent, een dikken langen buik als in fommighe Kappellen, met fwarte ringen, en vleugels, die den gehelen aars niet bedekken, maar veel korter, en fo ik meene meelagtig; want om de waarheid te belijden, het is my vergeeten, wijl dit dier felden gevonden wert, en ik zijn befchrijvingh, die ik eertijdts van het felve gemaakt heb nu niet kan vinden; fijn vleugels worden met verfcheide verwen verciert, want boven daarfe an den opper-buik raken, en de borft na by zijn, hebben fy een groote rode plek als een Hart, 't welk de Schilders gemeenlijk, een neergedrukt fpits oft kegel ghelijk afmalen; het overige gevleugelde lijf is fwart, eerft met enige witte plekken, daar na met breder rootagtige ftrepen, die beide door malkander lopen, foo dat de natuur in 't vercieren van dit diers vleughels de Schilders en haar konft fchijnt te befpotten.

De derde plaat is geheel vande Karabus, en heeft veel gedaanten, uitgefondert de eerfte, die meer na 't geflagt van de Lukanus helt, met een klein lijf, fwart en met kleine kromme hoorntjes fonder tanden tot het felve gebruik als vande andere. In defe worden ook fprieten weerzyds agter yeder hoorn geftelt; hy is matelijk, dog dikker van borft als hooft, met een tweemaal langer buik, van de felve dikte en breette, en word ghemeenlijk Cervettino genoemt.

Op de twede plaats ftaat de Karabus van 't aller-kleinfte geflagt, welkers hooft klein, als ook de borft mette fprieten en voeten fwart zijn: maar de fprieten zijn lang en knobbelig, de fcheden weerzyds rood, in 't midden met een grote fwarte plek. Hy word by de Italianen gemeenlijk Portaterra genoemt.

Na defen volgt op de twede plaats, de Karabus, die ik meen de rechte van *Ariftoteles* te zijn, wijl hy dikmaal in 't hout ghevonden wert, waar hy daar na uitgevlogen is.

De derde Karabus groeit ook in 't verolmde hout, gelijk wy gefien hebbẽ, met lange knobbelighe hoorns, beftaande eerft omtrent het hooft uit 9. oft 10 grote knopen, daar na uit kleinder, in welke ider by fõder de dunne einden vande bovenfte fo ingehegt werdẽ, datfe

knopige

knopighe geleedingen souden konnen ghenoemt werden: maar de laatste geleeding is ten deele knobbelig, en sonder knobbelen, so dat 't geen sonder knobbelen is, an 't einde spits in een geknoopt deel schiet, gelijk in de laatste gheleedingen der vingheren te sien is: Maar dese hoorns die met recht sprieten van *Aristoteles* genoemt werden, (want sy hebben ook dat gebruik) zijn dikmaal veel korter als het lijf, somtijts langer: Ik hebber ook gesien die tweemaal langer als het lijf waren, maar gelijk het lijf geheel swart, met een weinigh kleinder hooft als borst, de buik breed en langst van al, voor uit vier oft vijf ringen bestaande. An 't einde van den aars was hy ruig, en het uitterste der voeten getand en ruw, uit veel ruige deeltjes bestaande, welkers laatste in twee gespleeten en krom als een haak zijn, met welke hy heel vast an 't geen hem voorkomt, gelijk steen, hout, oft ander tuig blijft hangen, daar hy nauwlijks kan afgetrokken werden, waarom hy in Insubria Portapeso genoemt is: Want hoewel het een klein dier is, so draagt het nochtans somtijds een gewigt ses-maal langer als hy self is: hy hangt an sijn hoorn en voert sich daar mede om-hoog. Ik heb desen altemet in een doosje enige maanden inde Winter levend bewaart, en met verolmt hout gevoed; maar niet konnen anmerken of hy in de Winter-maanden verolmt hout eet, 't welk nochtans waarschijnlijk is, wijl hy met twee kromme tanden versien is, gelijk het ander geslaght van de Paards-Wormen; Want met dese twee op malkander slaande, brengt hy 't afgeknaagde voedsel in de mond: Het gheheele lijf, uitghenomen de hoorns, is twee vingers lang, en een breedt.

De volgende is van 't selve geslaght, maar verschilt in verw van 't geheele lijf, die donker kastanie-bruin is, de hoorns zijn dunder, met langer en dunder tusschen-knopen; Het hooft is veel kleinder als de borst, met groote ogen in 't achterdeel, en niet so ver van malkander staande als inde voorgaande, met een kleinder borst, langher buik, en swarte start versien.

Daar volgen twee andere, die onder 't selve geslagt van de Karabus te betrekken zijn, met een heel swart lijf, groter hooft als borst, 't welk met een witte streep van de borst gescheiden wert, met een buik by na ey-ront, die geheel met twee scheden bedekt wert, anders als in de voorgaande; het uitterste der poten is niet so ruw, dat hy over al kan anhangen.

De laatste is de twijffelbare Karabus: want de sprieten welke in andere knobbelig waren zijn in dese als in sommighe Kappellen gevedert, met een gheheel swart lijf; de grootte van 't hooft en borst is by na de selve, maar weerzyds an de borst worden twee byhanghsels gesien, bestaande uit enige knopen, welke wijl de borst van twee voeten ontbloot is, anders als in vele andere, de plaats van voeten bekleden; want de ghesteltenis der voeten is van merklijk onderscheid; en haar twede en derde geleding is mette selve ruig en hayrigheid beset als de sprieten, en de beschrevene byhangsels van de borst, met sodanigen kleinen lijf als in de beeldtenis gesien werd.

De vierde plaat heeft'er maar twe, welkers eerste ook onder 't geslagt van de Karabus te betrekken is, en die, welke in de voorgaande plaat op de vierde beschreven is, gelijkslachtig, op den rug met veel uitpuilende stippelen, en een gestarten aars begaaft.

De tweede is geheel swart, met een getand hooft sonder knobbelige hoorns; in welkers plaats twee swarte gelijke, en matelijk lange sprieten zijn.

De eerste van de vijfde tafel eet Druiven, is over 't geheele lijf swart, uitgenomen de voeten, de scheden en sprieten die kastanie-bruin zijn, de sprieten in't uitterste als een besem in veel deelen gescheiden; de scheden reiken niet tot het einde van den aars.

De ander by na van't selve geslagt is gestart, mette borst en 't hooft swart, uitten groen blinkende, met kastanie-bruine scheden, die den gehelen aars niet omringen, de voeten an't uitterste meer root, met sprieten van de selve verw, welke wijlse an't einde dik schijnen, worden sy gelijk een teere langagtige vrugt, met een heel klein steeltje an't hooft gehecht.

De dry gekerfde die volgen, worden totte Spaanse vliegen betrokken, welkers eerste geheel swart van lijf is, uitgenomen de scheden die root zijn; want in't begin groeit een breetagtige swarte streep, van't midden der beide vleugels, daarse malkander raken, en rekt sich na den aars uit, daar hy eindigt, en de sprieten zijn lang. De twede is van hooft, borst, sprietē en de twe voorste poten ysergrauw; d andere leden zijn swart, uitten blauw oft lootverwig blinkende. De derde en leste, heeft swarte voeten en sprieten, de andere leden zijn rootachtigh.

Op de seste plaats word de Scarabeus gestelt, die een worm van ansien gelijkt, is over 't geheele lijf swart, met dikke byhangsels an den aars, en lange sprieten.

De sevende heeft een start, is over 't gehele lijf asgrauw, na't kastanie-bruin hellende, met een borst en de scheden gout-geel heel dunne sprieten, en ansienlyke oogen ter zyden van't hooft.

Inde seste plaats wort de stinkent genoemde Scarabeus, om dat hy lelijk ruikt, geset, hy wort inde velden ghevonden, en is de Scarabeus pillularius, meer als enige andere gelijk, met swarte gheknoopte sprieten, in welkers uitterste twe bolletjes zijn, met een ysergrauwe plek dicht by deselve, de andere delen zijn heel swart, uitgenomen de scheden in welkers opperdeel vier ysergrauwe plekken zijn; de voeten waren an 't einde heel getant en ruw, met een geringde start, die hy kan uitstekē, en inhalen. Als hy gevat wort krijselt hy en loopt heel snel. In dit selve beesje is an te tekenen dat'er an't onder-deel omtrent de mondt een wormtje oft klein beesje was, 't welk oft in hem natuurlijk oft door toeval ghebeurde,

weet ik noch niet: maar ik heb gesien dattet sich so lang vertoonde, als ik hem by my hiel.

De tweede is ook een stinkkert gheheel swart en klein, met getande sprieten sonder bolletjes, en an't einde der voeten ruw.

De derde is de Serpentarius, alsso van ons genoemt, niet om sijn gestalte van een slangh, maar om dat hy in 't lijf van de dode slangen, wiens vleesch hy eet, gevonden werd. Hy is kleinder als de Pillularius, en dunder van lijf, met een plat swart hooft, en swarte kleine sprieten, welkers toppen geelachtig zijn, met een twee-hoornigen bek, uitpuilende ogen, een swarte schiltvormighe borst, korte vierhoekige scheden, (want sy bedekken den gehelen aars niet) welke beide in't midden twee breede geele en een weinig getande streepen hebben; den buik is vol ringen, en omtrent het einde heel hayrig: alle de voeten zijn getand, welkers voorste nochtans in't uitterste lidt breder waren als d'andere, so datse by na een hant geleken, en onder geelachtig; tussen de voorste en middel-voeten is hy geel, en met dat deel na de Son gekeert, schieter een glans uit; dese gout-gele verw schenen enige rootachtige hayrtjes te maken. In 't opperste van de borst was hy met een kruis geteekent, tussen de sprieten met een donker gele drykantige plek: en sijn onderste met veel voeten versien.

De vierde is mogelijk uit het geslagt van de Pillularius, want ik heb gesien dat hy omtrent den drek verkeert: hy is kort en dik, swart, en met een ront blinkend hooft, gevormt als een schildt, uit welkers midden hy twee korte hoorntjes, met toppē uitschiet, met twe andere byhangsels, veel kleinder als dese: de borst was ook schildtvormig, welk nochtans voor een uitgerekt en spits byhangsel heeft, 't welk by na een derde hoorn gelijkt, met gestreepte scheden, en voeten an 't einde scherp en ruw, doch de voorste minder ruw als de achterste, en an de zyden met rosachtige hayren beset; de gestalte van den aars gelijkt een half schilt.

De vijfde is swart, met een klein hooft, langer sprieten, en geen ruwe voeten. De seste de kleine waterige genoemt, om dat hy in 't water leeft, is swart, helder en wat na 't groen hellende, met een brede borst en buik, scheden groter als de buik, en heeft in 't midden van den buik, tussen 't begin der voeten een byhangsel, waar mede de voeten schijnen ghescheiden te werden.

De laatste twe kleinste zijn beide gesprenkelt van rugh. De eerst is schiltvormigh van borst, met een rondachtig hooft, en twe kleine sprieten beset: maar de rugh is swart, met veel stippelen besait. De laatste is ronder, en gedrongen van lijf, met een klein hooft, lange sprieten, een ghesprenkelden rugh, en meer swart geverwt.

De eerste van de leste plaat uit het geslacht van de kleinste, is over 't gehele lijf heel swart en ghedrongen, met kleine sprieten, en scheden die den heelen aars bedekken.

Die desen in orde volght, is groter en ook swart van lijf maar langer, met langer sprieten, an't einde der voeten niet ruw, maar effen en glat, so dat hy niet al te bequaam tot klimmen schijnt, oft ten zy dat sijn kleinheidt de selve ruwheid niet sienlijk maakt.

De derde is ook van ons onder de Paards-Wormen gebragt, om dat hy meer met hem in de natuur en ghesteltenis van lijf, als met andere over-een-komt; hy heeft een klein hooft, welkers leden metten rugh gout-geel zijn, de andere deelen heel swart

De vierde is over 't geheele lijf swart, met een klein rond hooft, matelijke vleugels, een borst drymaal grooter, en met scheden die 't geheele lijf bedekken.

De vijfde uit het geslagt der kleinste, is by na heel swart, behalven op de scheden, daar hy goutverwig maar donker is, met een rond hooft, en heel kleine sprieten, die niet wel gesien werden.

De seste is geheel swart met een groot ghetant hooft, ruwe getande voeten, an de einden gespleten, met korte scheden die den aars niet geheel bedekken.

Die op de sevende plaats ghestelt is, lijkt beeter een Kriekel met een langh lijf, geel gheverwt, maar omtrent de zyden, insonderheid van de scheden, met eenighe swarte vlekken ghesprenkelt, rechte sprieten, die lang, en met een geele verw onderscheiden zijn.

De achtste het onderst boven geschildert, is rond, swart en klein van hooft, met kleine dunne sprieten, een borst groter als het hooft, swarte voeten, en onder an den buik roodachtigh.

De negende is geheel swart en lang, met een heel klein hooft, middelbare sprieten, een grote borst, welke ver van den buik is afgescheiden, en met een dunne tand vereenigt; de uitterste leden van de voeten zijn ruw en getandt.

De thiende is ook swart, uitgenomen den rug die met een silvere glans flikkert, daar enig swart onder gemenght is: hy heeft een klein hooft, dunne sprieten, en een buik na het eind' een weinig smal aflopende, en de einden der voeten in twee geklooft.

De laatste is ook heel dun van sprieten, en geheel swart, met een minder smallen buik, dese is ook onder de kleinste te rekenen.

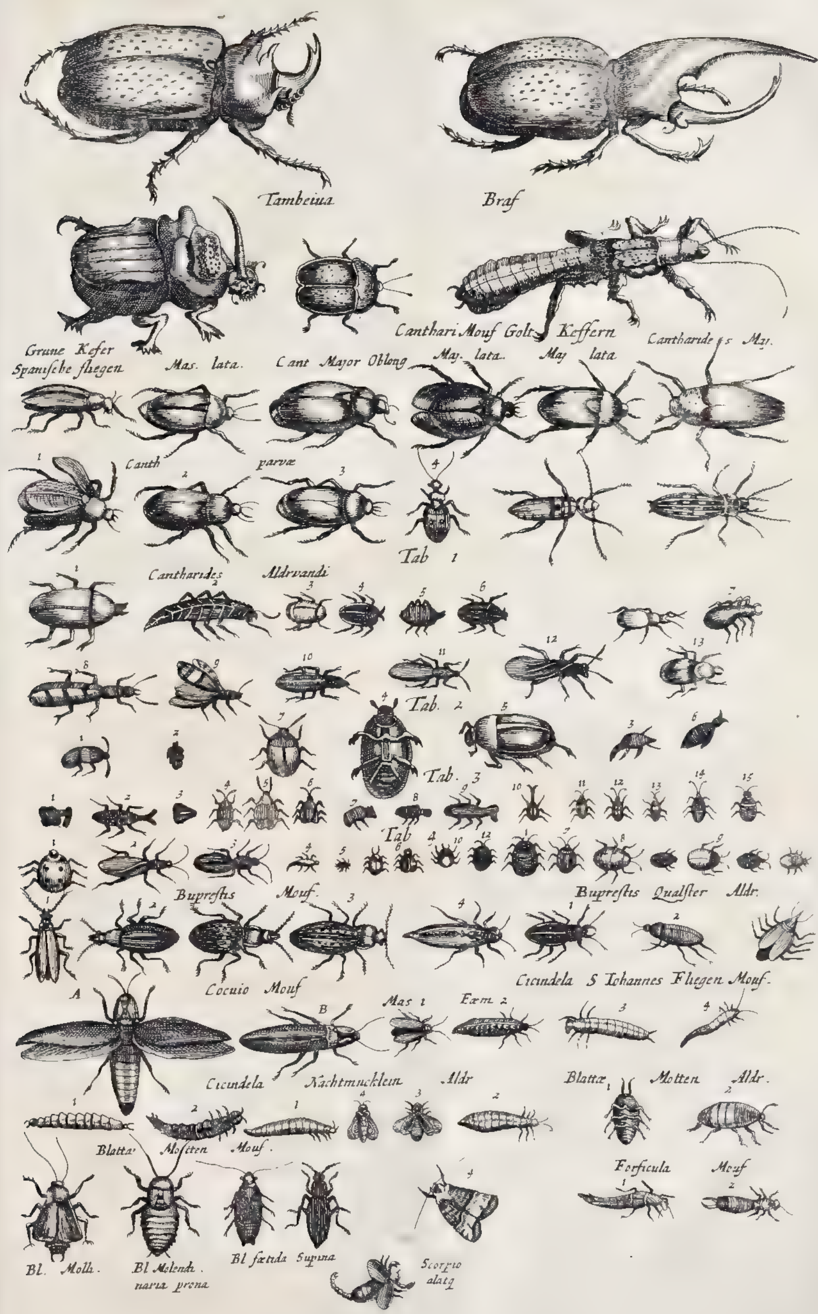
IV. HOOFT-STUK.

Van de Proscarabeus en de water-Paards-Wormen.

Die de Latynen Proscarabeus noemen, hebben *Paracelsus* Meloe, *Agrikola* Pinguiculus, de Grieken Antikantharus, en Laiokantharus genoemt. De Hoogduitsen noemen hem May Paards-worm: hy is sagt van lijf uitten versleten blauw, met een glimmende swartheit; an sijn schouders zijn twe vleugels oft liever beginsels van die ghehecht, die hem Moufet. de Insect. l. c. 23.

Tab. XV.

Congener Tauri Volantis Bras

hem dienen tot een raffer voortgangh: De ringen en ftrepen van den rugh en buik zijn groenachtigh, in de jonge en in de volwaffene blauw. *Agrikola* noemt hem valfchlijk viervoetigh, want hy heefter fes. *Wierus* befchrijft hem by *Klutius* alfoo: De Worm is op 't hooft en den omringh van den hals hoogh purpurverwigh, een weinigh blinkende, en de vleugels zijn met een donker groen gheverwt; Onder de vleugels, en den omringh van den rugh zijn de ringen verfcheiden geverwt, nu blinkend-groen, daar na donker-geel; de buik en de voeten even als het hooft en den hals: weerzyds an den buik zijn dry benen, met fijn krommen bek is hy d'andere fijn gelijkflaghtige niet onghelijk. In fijn jonkheid zijnfe met blauw vermenght; fy waffen tot de lenghte van twee vinger-leden, en totte dikte van een. Geftampt geeft hy een lieflijke geur: Hy eet Viole-bladeren en jongh gras: Hy word felden na de Maymaand gefien; De overige tijd blijft hy oft verholen, oft fijn zaat in balletjes befloten hebbende, fterft hy. Hy word onder de Heide gevonden, en ook uit de begroeide floten getrokken. Sy verfamelen ftart tegen ftart, en 't Wijfje 't welk grooter is, en een ghetanghde mond heeft, en die door de minfte anrakingh oly van haar geeft, trekt het Mannetje dat kleinder, en mager is voort, foo dat hy gedwongen wert achterwaarts te kruipen.

Die van *Wierus* (welken hy Majalis noemt) ghelijkt het angeficht van een menfch: Hy heeft langer vleugels als andere, en word met veel ringen over 't lijf verciert. Die, welken *Edmund Knievetus* gefien heeft, was klein en fchraal. Sy hebben haar gebruik in de genees-konft. In Ditmarfen wordenfe met een draad om den hals ghehangen: op de felve plaats wordenfe gedrooght, en dry in getal tot poeijer gebracht, met bier tegen de algemeene hooft-pijn, negen dagen langh om te fweten ingegeven; maar haar gebruik is gemeen in de vliegende jight; het is niet goet haar met handen an te raken als fy gevangen werden. Haar getal word altijd oneven gebruikt, eerft een, daar na dry, en ten hoogften vijf met warm bier gedronken: hier van komt eerft een grote ontroering van den buik, daar na een groote pijn omtrent de Watergangen, datfe met de doodt fchijnen te vechten, hier na volgen brakingh, herte-pijn, fcherpe waterlofingh, en diergelijke, ten leften trekken fy overvloedigh de weiachtige voghtigheid uit, en de fieken worden daar na weder herftelt. *Paracelfus* geeft in de waterfught het water uit 10. vierendeel loots van de Meloe, oft Profcarabeus, en een once zaat van Radijs getrokken van twee oncen tot dry. De overgehaalde ghenefen de gefwellen der oogen: Haar vet geneeft de kloven van de handen. *Keglerus* prijft die in foeten oly ghefmoort zijn tegen de klier en kool-gefwellen. Wat *Marcellus* van de Scarabeus Kulio fchrijft, fie dat by *Moufetus.*

[Margin: ...it. de ...hem. ...74.]
[Margin: Klutius l. ...p.82.]

De Water-Paards-wormen befchrijft *Moufetus* aldus: De Water-Paards-worm noemen de Grieken Hydrokantharus; de buik van defe is bruin-rood, de rugh kool-fwart, behalven de Engelfe, in welkers afbeeldfel, indien ghy den rand die om de fchoften en 't gheheele eyronde lijf loopt, een weinigh donker maakt, ghy niet meer tot fijn befchryvingh noodigh hebt. Sy hebben yder fes voeten, van welke de achterfte in lenghte en breedte de andere overwinnen, welke fy in plaats van riemen om te fwemmen ghebruiken, maar haar fcheden zijn heel fwart, daar haar filver vliefachtige vleugels onderfchuilen, met welke fy 's nachts uit het water ryfende gefwind door de locht vliegen, welken fy by dach felden oft niet beploegen, maar de kleinfte van alle zijn, die gedurigh gins en herwaarts en veel fonder orde boven op't water lopen en fpelen, en als het water gheroert werd, oft na de grond fchieten, oft haar in de gaten van de kanten der Rivieren verbergen: en daar na by ftil water wederom beginnen te fpelen. *Kriftoforus Leufner* fchrijft een Paards-worm ghevonden te hebben by *Gefnerus*, met een fchors (ghelijk fy gemeenlijk zijn) bedekt die een geel hooft als een Mier, en veel vleugels hadde, onder over den buik waren eenighe pinnen ghefaait, de ftarten van de Krabben gelijk, daar mede fy in't water als met riemen roeiden. Hy had tot fijn befchermingen een kleine ftart, maar in lange hairen verdeelt. Uit het flootwater in bronwater gheworpen zijnde, is hy in weinigh dagen geftorven.

V. HOOFT-STUK.

Vande Brafiliaanfe vliegende Taurus oft Stier, en fijn gelijkflaghtige.

VAn de vliegende Stier oft plathoornige Paards-Wormen zijn'er vier ghedaanten by de Brafilianen, by haar Enena ghenoemt. [Margin: Markgr: Hiftor: Brafi: l. 7. cap: 2]

De lenghte van 't lijf in de eerfte is meer als twee Rynlandfe duimen, maar de dikte by na vier; Het heele lijf is blinkend fwart, maar met geele hayren ghedekt, fo dat hy geel fchijnt, hy heeft fes voeten, twee voorwaarts, twee ter zyden, en twee achterwaarts geftrekt, die alle blinkend fwart, en opwaarts met eenige hayren verfien zijn; An yder voet heeft hy dry nagels met een kleine punt die als een derde nagel is, en de benen zijn met verfcheide tandtjes ghewapent, en omtrent een vinger breed (dat het minfte is) van 't hooft is een kerf van 't lijf; hy heeft een grooten hoorn op 't hooft blinkend fwart, en in 't uitterfte gefneden, omtrent een vinger lang, fwarte uitpuilende ooghen, en omtrent de felve twee uitgeftrekte krullen, yder met dry punten, die an de einden donker zijn: De eerfte dryhoornighe fne van 't lijf heeft een uitgeftrekten, en een weinigh om laagh ghebogen hoorn, fo langh als een menfche tand,

en weerzyds eenen van de selve lenghte; De vleugels zijn van de selve verw met het geheele lijf, doch ruigh en hard; de achterste sne van 't lijf heeft onderwaarts veel kerven: De eerste sne is opwaarts meer rosachtigh van hayr, maar de achterste meer geel.

De tweede is van de eerste een weinigh verscheiden, in't opperlijf van Kastanie-bruine verw uitten swart blinkend, in't onderste geel Kastanie-bruin blinkend: De lenghte is by na van twee vingers en een half, de dikte van omtrent vier; de voorste sne van 't lijf is eén vinger langh, het hooft klein, de oogen zijn swart-blinkend, maar niet uitpuilende als in de voorgaande; Hy heeft omtrent de ooghen twee krullen als de eerste: dicht an 't hooft een rechten en een weinigh achterwaarts gebogen hoorn een halve vinger langh, en ter zyden in de voorste sne opwaarts een dikken na beide hoorns opgerecht, doch een weinig korter en stomper als die eerste; de vleugels en 't lijf zijn gevormt als in de andere, hy heeft ses benen met dry voegingen, en dry klauwtjes, en een heel klein voor een vierde, het middelste van de beenen tussen de tweede en derde voegingh is met spitse angels versien, maar de geheele benen zijn ruigh met hayren van Kastanie-bruine verw gelijk ook omtrent de mont en in de sne van 't lijf.

De derde is van onghemeene vormingh; van de selve grootte mette voorgaande, met een dikken ronden buik, ses benen yder uit twee voegingen bestaande, maar de voorste hebben voor vijf uitsteeksels gelijk vingers, met welke sy de aard geswind uitgraven, en sich daar in dringen; hy heeft twee gestreepte vleugels, en in de eerste sne van 't lijf, een uitbultingh als een zaal, en voor die een rondachtigh hol, so groot als een Sinknoot, in welke een groot getal van levendige vrugt gesien werd van bruine verw, met eenighe draden in 't hol vast gehecht, welke vrught so groot als 't zaat van de slaapbollen was, maar door een vergroot glas schenen sy so groot als een boon, en was in alle deelen volmaakt, en ghehoornd als de Moeder; het hooft is half-maan-wijs van gestalte en plat, daar een hoorn opstaat, dik, recht en meer als een vinger langh, maar in 't opperste een weinigh achterwaarts gebogen; achter 't begin van dese hoorn was weerzyds een rond swart blinkend oogh, so groot als een grein van de geers, maar 't gheheele lijf, de benen en vleugels zijn van een glinsterende verw uitten swarte groen, en goudverwigh vermenght, en gheheel met kleine hayrtjes bekleed: Hy is heel sterk, want van my opgesloten zijnde, wist hy sich altijd uit te helpen, so datmen hem met een touw most binden. Hy stinkt by na als een Bok.

De vierde heeft ses benen, vier achter, en twee in de voorste snee: De voeten eindigen in twee half-maan ronde hoorns, en yder heeft een dunne tangh; de voorste sne een vinger langh eindight in een hoorn twee en een halve vinger langh, die rond, en een weinigh neerwaarts gekromt is, en achterwaarts gelijk als twee tanden heeft; neerwaarts an 't voorste deel, omtrent het begin van desen hoorn word het hooft ghevoeght, dat wel klein is, maar ook een hoorn opwaarts gebogen heeft, omtrent twee vingers langh, met een drytandige uitpuilingh in het spits: Hy heeft ronde swart-blinkende oogen, so groot als Kennipzaat, maar achter de ogen gedrayde kegelvormige scheuten, de achterste sne is twee vingers langh, en met dikke vleugels bedekt, wijl de voorste sne glat en met een vaste schors bedekt is, die tot een hoorn uitgerekt werd.

Het geheele voorste deel met de hoorns, 't hooft, benen en onderbuik is swart-blinkende van verw, en opwaarts als een langen hoorn, neerwaarts met vlokachtige hayrtjes uitten donker geel bekleed, en in 't anraken so sacht als zyde. De voegingh an 't hooft is ook vlokkigh, maar de benen, en benedenbuik zijn met korter en donker-geele hayrtjes bekleed; de buiten-vleugels bestaan uit een schors van verw als Olyven, met een weinigh donker geel vermenght, en donkere stippelen besaeit: die twee groote hoorns kan hy t'samen voeghen, en daar mede yets vast houden.

De ghelijkslaghtighe van de Brasiliaanse Taurus oft Stier, heeft een gekloofde kop, welkers voorste deel het derdendeel van een vingher lang is, het achterste een weinigh meer als twee: Hy heeft een hooft gelijk als vierkantigh, en twee uitstekende tanghen voor tanden, groote uitpuilende lang-ronde oogen, twee krullen voor de oogen, in 't beginsel breed, daar na smalder, meer als twee vingers langh, bestaande uit neghen voegingen; ses benen, twee in de voorste sne, vier in de achterste, yder twee vingers langh, uit dry geleedingen bestaande; breede voeten, en an 't uitterste twee kromme nagels: De voorste sne eindight ter zyden in vier angels, en word met een korst bedekt; de achterste heeft vier dunne vleugels, met twee schorsachtighe bedekt. Het geheele boven-lijf is donker geelachtigh, oft houtverwigh: Het hooft, de ooghen, krullen, tangen, benen en het onder-lijf zijn blinkend swart, en de buik met een grijse wolligheid bedekt.

An dese sal de Tambeiva het besluit maken, het is een gekerft dier niet qualijk een Land-Schilpad gelijk, so groot als een middelbare Sinknoot; de twee buiten-vleugels zijn schorsachtigh, in gestalte als het schild van een Schildpadde. De voorste sne van 't lijf is met een blinkende schors uitten goutgeel met groen vermenght ghedekt, in den omloop van de schors is hy van verw uitten rood-blinkkende; an weerzyden heeft hy twee hoorns schuins uitsteken, ses blinkende benen als goud, met heel schoon rood doorflikkert: Het onder-lijf is van de selve verw. Hy gaat traagh voort, en vlieght niet licht wech. Markgr: Hist: Brasil l. 7. c. 8.

Ten

Nieremb: H: N: Exotic. 13. cap. 20. Ten lesten maakt *Nierembergh* ook gewag van eenighe Indiaanse Paards-Wormen, welkers hoorns afgeraspt, en met water ghedronken, wonderlijk de minlust souden verwekken.

VI. HOOFT-STUK.

Vande Kantharis oft Spaanse vliegh.

Naam. DEn naam die dit gekerfde dier by de Grieken heeft, houd het ook by de Latynen: De gesprenkelde word Ketonias genoemt, om dat het op de manier der Schildpad gestippelt en gevlekt is. *Plinius* noemtse alle kleine Scarabei oft Paards-Wormen.

De beschryvingh sullen wy in 't onderscheid by-brengen; Sommige maken haar de Wesp gelijk, maar langer van lijf, andere een groenverwighe aardworm als goutblinkende, ander een klein ghekerft dier, langhachtigh een goutverwigh, en een klein diertje met geele strepen dwars over de vleugels gesprenkelt, met een langh lijf, en vet gelijk de Mot.

Plaats. Sy komen in Italie en andere Landschappen voor, daarse in 't Koorn, de Rose, Esse en Olybomen sitten; nochtans zijn de gheslaghten over al niet eenerley; Want *Aldrovandus* onkent dat die in 't Koorn voortkomen inde Neerlanden, en vorder Noordwaarts gevonden werden. Aldrov: de Insect: 4. c. 4.

Voedsel. Sy leven met de bladeren van de bomen, en bloemen van sommige heesters, en met Koorn; waarom *Nikander* Spaanse vlieghen ghedenkt die Koorn eten. Sy vergaderen 's nachts teghen den dach, en worden door onderlinge hulp, gelijk de Mieren bewaart. *Vincentius* seit datse by daagh door de geheele plaats vliegen. Sy groeyen uit een verrotte vogtigheid en droghte, oft uit een voght 't welk op de bladeren van de Esschebomen, Peer, Pyn, Populbomen en Cynacantha leid. *Aristoteles* heeft ook naargelaten datse uitte Rupsen van die bomen voortkomen: En *Plinius* seit uitdruklijk; de Spaanse vliegen groeyen uit een Wormtje inde Spongie, voornamentlijk van de Honds-rose, welke an de steel groeit, maar overvloedigh in de Esschenboom, en de overighe in de witte Roos, nochtans versamelen sy, maar met een traghe bewegingh, en teelen een Wormtje: De Vygboom versterft als sy daar in voortkomen. Sy hebben een reuk als Tar, een smaak als de Ceder, so *Nikander* verhaalt. Sy zijn heel heet en droogh, daarom branden, knagen en doorsweren sy de huid. Theophr. de Caus: Plantar: 5. cap. 13.

Schadelijkheid. Sy worden onder 't vergif gerekent, en daar word geseit dat die haar ingenomen hadden, ghelijk *Cajus Carbo*, *Pyrrhus* de derde na die geen, welke mette Romeinen oorloghde, als ook *Kossinus* bekent door de vrindschap van *Nero*, ghestorven zijn. Doe hier by dien Abt. welken van een Hoertje om hem in liefde te houden een papje met het poeijer van Spaanse vlieghen bestroit voorgeset is, ghelijk by *Paré* te sien is. *Kato Uticensis* zijnse voorgeworpen, als vergif verkocht te hebben in de Koninghlijke verkoopdagh, om dat hy die op LX. sestertien hield. Indien sy te veel gedronken worden, oft van buiten te langh opleggen, verwekken sy pijn inde ingewanden die van de mond totte schamelheid reiken. Sy doen de blaas versweren, en ontsteken de schamelheid en andere deelen. Sy verwekken bloedige pis, dikmaal buikloop, rode-loop, beswijmingh, en ook dulheid: Inde mond word een smaak ghevoelt als pek; eenige oordeelen dattet vergif in 't hooft en voeten gelegen is; ander ontkennen dat. Dit quaad word met verscheide middelen bevoghten: Menschen sogh uitte borst getrokken, Geite, en Koeyemelk alle uuren ghebruikt, inspuitinghen van vet sop, met versaghtende oly, en daar na Salpeter met Mede ghebruikt. Oly van Lelyen, van Amandelen, vers met een slurp ey genoten, oly van Sesanium en Oenanthus, en de Porselein, welke *Lykus* de Neapolitaan, voor tegengif hiel, worden seer ghepresen, maar de Oly van Queappelen is het sekerste tegengif van dese siekte; ook moeten van haar lof niet berooft werden de Squil Asijn: De aarde van Samos, de Bolus Armenus, om datse door haar t'samenplakkende kraght de knagingh beletten. Hier by doen sommige de Theriaak en Methridaat welke nochtans met verkoelende en de knagingh tegenstaande middelen, en die de pijn versachten moeten ghematight worden. ook moet men het braken niet vergeten, Waar toe van *Dioscorides* middelen worden angewesen. Cicero: ad Pætum: 9. Epist: Plin: H: N. 29. c. 4. Plin: H: N: 29. c. 4. Galen: l. 1. de Theriaca: ad Pison: de Temperat: l. 3. c. 3. Nikand: In Alexiphorm. Plin: H: N: l. 20. c. 13: Plin: H: N. l. 23. c. 2. & 4. l. 28. cap. 10.

Gebruik. Het is noodigh datse inde Genees-konst omsightelijk werden gebruikt, want sy zijn de blaas so schadelijk dat sommighe menen datse alleenlijk in de hand gehouden, bloedigh water voortlokken. *Montagnana* schrijft datse op een knie geleit zijnde, vijf ponden bloed door 't water aftrokken. Daar word voorsightigh in ghehandelt, als men op de maat, het middel self, en op den sieke acht slaat. Laat dry oft vier asen ingegeven werden: buiten op is meer hoops nodigh; de heete lichamen lyden haar niet wel, de krachteloose, oft die met harde geswellen der ingewanden ghequelt zijn, gheheel niet. De Spaanse vlieghen selfs sonder hoofden vleugels en start worden van sommighe ingegeven, 't welk *Hippocrates* in ghebruik hadde. Het is een stout Genees-meester die dese delen het lijf verwerpende ingeeft, dat is de oorsaak van de doodt van twee watersugtige geweest. Sommige ghebruikense gheheel, 't welk *Galenus* ook doet: de vleugels zijn het tegengif van de andere deelen, waar van *Plinius* seit, de vleugels ghenesen, maar dese wegh-genomen, zijnse doodlijk; ten sy moghelijk de plaats verminkt is. Voorts wordense tot het waterlosen, het schorft van 't angesicht, het voetevel, het opstoppen der maandstonden, de onvrughtbaarheid der Vrouwen, het opstijgen van de lijfmoer, en vierdendaaghse koorts inghegeven. An de Galen: l. de Vict: Rat: in Acutis. Gal: l. 11. de Med. Simp: Plin: H: A: l. 11. c. 35.

schou-

schouders oft armen gebonden, verwekken sy sterk het waterlosen. Het genees-middel van *Pamphilus*, 't welk hy te Rome gebruikte, als daar 't schorft in 't angesicht de overhand hadde, begreep ook dese Vliegen. In de vierdendaaghse koorts wordense in Spinnekops Ragh gewonden en om den hals gehangen. Besie het overige in *Aldrovandus*: Dat sy de minlust opwekken is kenlijk, maar diese onmatelijk ghebruikt hadden, zijn in sware toevallen, en uitspanningh der schamelheid vervallen. Haar voorschriften zijn over al by de Genees-meesters te vinden. Indien ghy Adderslangen in een glas wilt opvoeden, so geeft haar Spaanse vliegen te eten. Sy worden metten rook van Koedrek en Galbanum van de vrughten afgedreven.

Moufetus heeftse in groote en kleine verdeelt: Van de groote (op dat ik sijn woorden ghebruike) zijn sommige langhagtigh van lijf, dik, uit de Tarw versamelt, en op de wijs der Motten vet, met goude strepen ghesprenkelt, diese over de vleugels dwars hebben (en dese worden inde genees-konst de best geacht) andere zijn kleinder, mager, breed, hayrigh en inwendige genoemt, en tot het gebruik der genees-konst onbequamer. De grootte zijn ook niet alle uitten groen blinkkende, maar eenige rosaghtig, alle zijnse van ongemeene glans, en met een verw de oogen angenaam, versien. Het klein geslaght der Spaanse vliegen, heeft my alder eerst *Thomas Dekateus* gemeen ghemaakt: Sy schijnen in lyvigheid en vorm een weinigh onghelijk, maar in kraght en oorsprongh komen sy over een. De eerst van dese (te weten kleine) zijn van lijf en hooft langhachtigh met tangen, en swarte uitpuilende ooghen, langhe swarte sprieten, en vleugels omtrent de midden-lendenen uitstekende, die met twee silvere stippen, en eenighe weinighe witte plekken getekent zijn: Hy word inde zomer veel in 't kruid Cicutaria ghevonden; Hy heeft de voeten en benen heel langh en dun, met een purper-rode verw verciert. De tweede is van de selve verw mette eerste, behalven dat de ooghen en sprieten groen schijnen. Hy heeft een klein hooft, bolle schoften en gebult.

Den derden worden 't hooft en de schouders t'saam gesmolten, sy zijn van een Spaansgroene verw, maar de oogen heel pekswart; De vleugels met het hooft eenverwigh, maar met eenighe goude strepen vergult; de voeten zijn ook pekswart en kort. De vierde is de derde gelijk, maar is meer gras als Spaansgroenagtigh, anders is hy behalven de groote (want die is de allerkleinste) niet verscheiden.

Aldrovandus vertoont de selve in vijf Platen.

Op de eerste plaats van de eerste Plaat word een Spaanse vlieg uit het grootste geslaght afgeset, groen van verw als goud in een open blinkende roos.

De tweede is langer van lijf, met geele strepen op 't hooft, de borst en rugh, langhe geele en knobbelige sprieten als ook de voeten, uit een Rusp inde Roosen ghegroit, in welken ook de derde met een rond swart hayrigh lijf voortkomt, die ik meen een gedaante van de Viola te zijn.

Op de vierde en vijfde plaats is de ronde Spaanse vliegh oft Viola, boven en onder swart, met witte doch weinighe plekken op sijn donkere vleugels, maar an den buik met vier kleine witte strepen. Van 't selve gheslaght is de volgende, behalven dat die witte stippelen die in de ander weiniger waren overvloediger en ansienlijk zijn.

Op de sevende plaats is de Araneus die wy op zijn plaats nauwkeuriger sullen beschryven,

De naast an dese is de langhachtige Spaanse vliegh, swart van hooft en borst; met twee ansienlijke sprieten, die an 't einde een knoop hebben, met zwarte voeten, en scheden die met rood, en swart overdwars gheverwt zijn.

De selve word inde volgende Plaat met uitghespanne vleughels vertoont, daar den buik die heel rood is, keurigh kan gesien werden.

Op de thiende plaats is de andere Spaanse vliegh donker, oft liever donker-asgrauw, na 't donker hellende met lange sprieten.

Op de elfde plaats is hy veel swarter, met sprieten een weinigh knobligh en an 't einde stomp.

De twaalfde plaats heeft de Mug ingenomen, met langhe vleugels en sprieten, en rode voeten.

Op de laatste is de geheel groene Spaanse vliegh op de vleugels met een gemenghde goutverw, en rode voeten getekent.

De eerste van de tweede plaat is groen, met langachtige sprieten uit het geslaght der middelbare, met een langhachtigh lichaam. De tweede is onder de kleinste te rekenen, en geheel blauw. De derde onder de Bonen ghevonden, is een weinigh grooter als de voorgenoemde, met dunne sprieten en swarte dwarse strepen op de scheden, en over 't vordere lijf swart.

In 't vierde en vijfde ghetal werd die gestelt, welke groen op den rugh is, en tegen de zon ghehouden een goutverwighe glans heeft, gelijk andere Spaanse vliegen, maar is nochtans onder de Paards-wormen te betrekken, en is moghelijk de groene Paardsworm van *Plinius*, die hy seit met sijn angenaam gesight de ooghen der toesienders te verblinden. Voor is hy gheheel swart, met kleine sprieten.

De seste is de kleine Spaanse vliegh met een swarte borst, kleine sprieten, vergulde scheden, en hy kan om sijn kleinheid niet wel beschreven werden.

De leste uit het geslaght van de Viola oft ronde met een zwart hooft en borst, langhachtige sprieten, rode scheden, de voeten an 't einde wat ghespleten en rood, heb ik Melanchephalus genoemt.

Inde

In de derde plaat op de vierde plaats, wort de blauwe alderkleinste Spaanse vliegh ghetoont.

Op de tweede de langh-hals, een weinigh kleinder als een Wesp, over 't gheheele lijf swart, met een langen hals oft bek, an weerzyden met twee sprieten.

De derde de kleinste, is gout-verwigh groen.

Op de vierde plaats is'er een met een swart hooft, sprieten, en voeten; geele scheden, daar ses swarte ronde stippelen op zijn, twee an't opperdeel, daarse het hooft naast zijn, de andere na den aars in orde over dwars gestelt. An desen volght een ander met een breder swart lijf, hooft en voeten, donker-gele scheden, en langachtige sprieten.

Op de seste plaats is de groene vlieg, met lange sprieten, die onder 't geslacht der vliegen betrokken word.

Op de sevende en achtste twee kleine, de eerste heel blauw, en d'ander asgrauw.

De achtste is langh van lijf, met een swart hooft, borst, sprieten en voeten, en rode scheden.

Het neghende ghetal beteekent een Convolvulus, by de Grieken Ipe, by de Italianen ghemeenlijk Tagliadizzo ghenoemt, met een blauw lijf en donker geele voeten, hy is in de Wijngardt ghevonden, en eet de bladeren; Hier groeit hy uitte eyren van de Zywormen, uit eyren van dierghelijke grootte, en rood ghevervt. Als dese baren wil, vergaart en rolt hy veel bladeren by een (waar van hy moghelijk by de Latijnen de naam heeft) en leidt sijn eyren daar in.

Het volgende getal heeft een ander blauwe gedaante van dese.

De twaalfde is een swarte Kantharis oft Spaanse vliegh met donkere en swarte plekken op de vleugels gesprenkelt; de kleinste uitten groene goutverwig, is de derthiende. Na dese volght een swarte met rode halve ringhen op de scheden gheteekent, en swart gesprenkelt, met een swart hooft, voeten en sprieten.

Die inde vierde plaat voorghestelt werden, zijn by na alle ronde Spaanse vliegen, van ons en in 't Italiaans Viola ghenoemt, uit welkers gheslaght de eerste breedt van lijf is, met swarte voeten, en sprieten van de selve verw, langh, en an't einde stomp, rode scheden, met vier ronde swarte plekken even wijd van malkander, op de wijs van een vierhoek.

Op de tweede plaats is de selve Mugh, die wy op de eerste plaat op het thiende ghetal vertoont hebben; Dese hebben wy niet willen wegh-nemen, om de teekens van de ghetallen, en de orde niet te beroeren, gelijk ook die welke dees in orde volgt, op het elfde getal van de eerste plaat afgebeeld en beschreven.

Hier volghen twee Koleoptera genoemt, welkers eerste donker van lijf, en d'ander groen en so klein is, dat hy niet wel tot eenigh geslaght kan betrokken werden, wy hebben hem onder de Spaanse vlieghen gerekent.

Op de seste plaats staat de Viola roodt gheverwt, en met swarte plekken gheteekent.

Op de sevende en achtste de selve, maar beide swart, welkers eerste met een roode streep omcingelt is.

De negende is uit het geslagt van de voorseide, met rood en swarte verw onderscheiden.

De ander op de thiende plaats is rood, met twee swarte plekken besproeit.

De vijfde en leste plaat heeft vier Violen, welkers eerste de kleinste, en met witte stippen verciert is: De tweede is groot, met swart en gout-geel onderscheiden, op den rug met een doorsneden dryhoek door zijn swarte streepen schoon gheschildert. De derde is swart, met vijf goude stippen verciert. De laatste is klein, met schoon roodt gheverwt.

Daar is in Indie een gheslaght van kleine Kantharides oft Spaanse vlieghen Teokuilin ghenoemt, met een rode kop, groene borst, en 't overighe lijf blinkend geel. Sy segghen datse op de Lasery gestreeken, de selve genesen. Sy leven by de Hokitalpensers: Maar de Teokuilin is een vurige worm, en de naam is hem van vuur, oft een brandende natuur gegeven. Nieremb: l. 13. c. 17.

VII. HOOFT-STUK.

Van de Buprestis en Ipe oft Koe-vlieg.

Die, welken *Aldrovandus* Buprestis noemt, wordt by *Vegetius* Vulprestis en Bulprestis, by *Sylvatikus* Bustasaris, Bublistes, en Bubestis genoemt, by de Grieken Buprestis, en by *Nikander* Budake en Bubrostis: hoewel mogelijk dese voor een kleine roode Spinnekop, die de koeyen bijt, kan ghenomen werden, welke opghegeten, de selve toevallen als de Buprestis toebrengt. De Buprestis heeft haar naam van het scheuren oft ontsteeken der Koe-beesten; want eerst worden door de groote scherpigheid de darmen ontsteeken, daar na volghen swelling, koorts en het trommel-water, ten lesten de vliessen scheurende, barsten de beesten midden door. Naam. Veget: Veter l. 3. cap. 15.

Hy kan swaarlijk beschreven werden; want by de oude is van haar heel stil gheswegen. *Plinius* heeft alleen gheschreven dat hy de langbeenige Paarts-worm gelijkt, en in Italie onghemeen; maar *Lucianus* dat hy in Lybie overvloedigh is: daarom seit *Aldrovandus* dat hy noch geen rechte Buprestis ghevonden heeft: Maar *Pennius* roemt een in 't landt van Heidelbergh gevonden te hebben. Hy seit datse uittet geslaght van de Spaanse vlieghen zijn, 't welk wy ook by *Galenus*, *Ætius*, *Ægineta*, *Phavorinus*, en *Avicenna* hebben, maar is langher van lijf: Sijn Beschryvingh. Aldrov: Insect: 4. cap. 6. Moufet: Theat: Insect: 1. c. 19.

 buiten-

buitenste korst oft schede is gout-verwigh, het hooft klein, de mond wijdt, hard, sterk, met tangen en getand; de oogen zijn rond en uitstekend: uit het voor-hooft spruiten twee hoorns, de buik is lang; Het is by *Bellonius* inde beschryving van den bergh Atho een ghevleughelt beesje de Spaanse vliegh gelijk, maar groter en geel geverwt. Daar is noch een ander rechte Buprestis gesien, een weinig korter van lijf, en omtrent de buik breder, met een scherper start, een klein hooft, uitpuilende oogen, een opgesparde mondt met tangen; de scheden zijn in de lengte gestreept, en uitten gras-groen gout-verwigh, gelijk *Moufetus* schrijft: De selve doet'er by dat hy maar ses beenen, en die na evenbedeelingh langh (*Grevinus* en *Matthiolus* seggen qualijk acht) en swart heeft, met hoorns tweemaal kleinder en dunder als de voorgaande en z.

Moufet: l. c. p. 142.

Grevin: de Venen: l. 2. c 11.

Plaats.

Plinius seit datse selden in Italie gevonden werden: Maar nochtans nu overvloediger.

Voedsel.

Hy eet Vliegen, Rupsen, Haagdissen, Wormen en andere ghekerfde dieren: Hy doodt ook de Spinnekop: Hy raakt geen doode krengen. Als hy met het geen hy gedood heeft, versaat is, sleept hy het overighe na sijn hol. Hy is Salpeterachtigh van smaak, en onverdraghelijk van stank. Van so scherpen vergif, dat indien de beesten van sijn besmette kruiden eeten, sterven: Als hy self opghegheten word, volghen swellingh, winderigheidt tussen vel en vleesch, blauwe lippen, en een quaadaartige smaak in de mond, op dat ik van't opstoppen des waters en de pijn van maag en darmen niet spreke: hierom wordense te recht strafbaar gehouden die haar in-geven.

Genees-middel.

Ælian: H: A: 6. c. 35.

Haar genees-middel is, de Aphronitrum met water ghedronken, sogh uit de Vrouwe borsten gesogen, Vrouwe-pis gedronken, en weer uitgebraakt, allerley geslagt van wilde peren, die nochtans in een geswollen lichaam niet moeten ingegeven werden; ook de voeten, vleugels van de Spaanse vlieghen, so wy sommighe gheloven. Het overighe sie dat by *Dioskorides*. Indien een Paart oft Koe-beest de selve eet wordense opgeblasen: Sy losen dikmaal dunnen drek, en walgen van eten. Haar genees-middel is lopen en het snijden van een ader in 't gehemel van de mont; Sommighe gieten oly in de neusgaten. Meer hier van by *Aldrovandus*.

Sy hebben niet-te-min haar ghebruik in de Genees-konst. Indiense als de Spaanse vliegen bereidt werden. *Dioskorides* brandse op een seef met heete asch, *Galenus* weektse in asijn, *Hippokrates* verwerpt de hoofden, vleugels en voeten; Met Bokken-vet, genesen sy door haar rottende kraght het kin-seer, gelijk *Plinius* verhaalt. In opgestopte maandstonden wordense met tweemaal soo veel morgh van Vygen van *Hippokrates* tot een pil ghebruikt, op dat ik van de verharde oft opghesteghe Lijfmoer, en het affetten van de vleesch-klomp niet spreeke.

Galen: l. 1. f. l. c. 1.

Onderscheidt.

Wat angaat haar onderscheid, *Moufetus* beschrijft'er twee van vorm als de Scarabeus oft Paards-worm: de een uitten gout-groen, en d'ander uitten geele swartachtig; die is groter als de voorgaande; de buite-vleugels zijn met gout-geel streeps-wijs geverwt, en met een weinig groen ('t zijn sijn woorden) overschaduwt: tussen de strepen rijsen enige ronde hollligheden schoon gevormt. Den anderen heeft hy van *Iacob Quikkelbergh* uit het lant van Vienne gekregen. *Leonicerus*, *Kornarius*, en *Kordus* hebben om de grootte van de stank, de Bosch-Weeghluis voor de Koe-vliegh genomen. *Aldrovandus* stelt'er dry voor. De eerste is in't land gevonden, met een groote mond, van witte verw, in 't binnenste deel ghetand, boven welkers twee hoorns, een ander diergelijk witachtig lichaam op-staat: in de opspalkking van de mond zijn die vier korte en hayrige byhangsels, met welke hy de spijs schijnt te proeven, eer hy die in de mond neemt; hy is donker groen van hooft, rug en scheden, welke beide een ronde witte plek hebben, met langhe sprieten, en een streep, welke beide de scheden als sy an den buik gevoegt werden uitmaken, van een kopere verw; onder de vleugels is hy groen, so dat men nauwlijks schoonder vinden soude: hy heeft langachtige ruige voeten, en niet altijd eenverwig, maar na datse tegen de Son gekeert werden, zijnse nu groen, dan koperverwig, maar meer na 't koper hellende; de verw die boven op 't lijf is, spreit geen glans van sich, voor schijnt alles helder te blinken.

De tweede is de voorgaande gelijk, nochtans in verw verscheiden, welke (uitgenomen de geele voeten) swart is, en dese word ook in't veldt ghevonden. De derde is van *Iacob Grevinus*, die hy weerzyds met vier voeten afbeeld, groen geverwt. Diergelijke heeft ook *Matthiolus* in sijn uitlegginghen over *Dioskorides*: Maar wijl hy hem daar niet beschrijft, twijffel ik of hy wil segghen dat het een Spaanse vliegh is die men in de Genees-konst sal gebruiken oft de Koe-vlieg.

De Ips word by *Plautus* Involvulus ghenoemt, by de Italiaanse Boeren Tagliadizzo. Haar is eigen in de Wijngaarden te verkeeren, en die gelijk ook de hoorns te knagen; Hierom hebben sy van Iptoo, dat is blaptoo oft ik schade, haar naam bekomen. Die meenen dat het een gheslaght van Slanghen is, worden van *Hermolaus* teghen-ghesproken.

VIII. HOOFT-STUK.

Van de Kukujus.

DE Kukujus is een ghekerft dier den Indianen gemeen, hy wort ook Kokkojus genoemt, en schijnt uittet geslagt der Paards-vlieghen; Hy is ses-maal grooter als onse vliegende Cicindula, soo dik als een pink, en twee duim langh. Veele verghelijken haar

haar mettet vliegend Hert. Sy zijn een weinigh kleinder als de Vledermuisen, so *Nieremberg* uit *Petrus Martyr* verhaalt; Het lijf is met twaalf kerven verciert, uitten asgrauw een weinig swart; het hooft is lang, op welkers voorste deel opwaarts in 't midden een dryhoekige plek staat, met korte sprieten; de ooghen zijn groot, omtrent de hoornen uitpuilende en swart, en dicht by de mondt geplaatst; het overige van 't hooft is by na bruin-rood, uitgenomen twee vergulde knopen omtrent den hals, van welke eenige blinkende stralen, insonderheid onder 't vliegen, en met uitgestrekte vleugels, afglinsteren; de scheden waar mede de vleugels ghedekt zijn, schijnen kastanie-bruin. De afbeeldsels heb ik uit *Moufetus* hier by-geset: Dese heeft hy van een oprecht ervaren Schilder, diese in Spanjola en Virginia angemerkt heeft, bekomen.

eremb: N: c.3. oufet: eɑ̃. 1. 5.

Datse by nacht lichten twijffelt niemand, met wat deel is in twijffel: Sommighe hebben geseit datse alleen mette ogen flikkeren, waar van hy by *Moufetus* Kephalolampis genoemt werd. *Nieremberg* seit datse vier Spieghels hebben, twee op de plaats der ooghen, en twee onder de scheden in de heupen verborgen, welke sy dan tonen, als sy op de wijs der Paards-vliegen met ondekte vleugels de locht kiesen. De Schippers schrijven 't selve de ogen en billen toe: Andere de ingewanden en het doorschijnende vel van den buik. De Indianen gebruiken nocht binnen nocht buiten eenigh ander licht. By nacht gaanse met twee van de selve an de grote tee gebonden, en dragen eene in de hand. Wanneerse jagen om een seker geslaght van Konynen by haar Uti genoemt, en so groot als ratten te vangen. Het licht is so groot, dat yeder in een Kamer kan sien te leesen, schrijven, en alle nootsaaklijkheid bedrijven. Als sy beginnen te verswakken mindert het licht, en 't gaat uit na haar dood: waarom het nauwlijks te geloven is, dat daar van yet gemaakt werd dat het angesicht en de borst doet glinsteren. *Moufetus* beschrijft datse *Kandis*, en *Dudlei* bedrogen hebben, als sy an de Indien te landt quamen.

Vanghst. Hoe sy gevangen werden, en sy de Muggen vangen, en waar sy gesocht werden, heeft *Nieremberg* uit *Martyr* verhaalt. Die haar hebben wil, gaat inde schemer-avond met een brand-hout inde hand, en klimt op een by-gelegen heuvel, daar hy van de Kukujus kan gesien werden, roept met een verheve stem Kukuju, en swayt het brant-hout om, al roepende Kukuju, Kukuju, so dat hy de lucht bedwelmt: en so menen sommige dat de flegte Kukujus door dat geroep vermaakt zijnde, komt anvlieghen, want sy komen met een schierlijk en haastig gedruis ansetten: Maar ik meen datse na 't licht van't brant-hout komen, om dat alle geslagten van Muggen naar het ligt vliegen, met welke muggen de Kukujus leeft, ghelijk de Cipsellus en de Swaluw. Als dan de Jager haar getal siet, verwerpt hy hy het brand-hout. Altemet volgt de Kukujus het brand-hout, valt op d'aarde, en word dan licht gevangen, ghelijk men de Paardswormen doet, als sy met gheslote scheden sitten: Andere ontkennen dat de Kukujus so gevangen wert, en seggen datte Jagers groene takkẽ vol bladeren, oft een brede linne doek hebben, met welke sy de vliegende Kukujus ter neer slaan, daar hy, gevallen zijnde, loom blijft leggen en gevangen word, oft gelijk andere seggen, de Jagers vervolgen den neergeslagen Kukujus, en overstolpen hem metten tak oft doek, en also word hy gevangen. Hoe het is, als de eene Jager den andere jagende Kukujus gevangen heeft, keert hy weder na huis, en de deur toesluitende, maakt hy sijn gevangen los: Dan vliegt hy door 't geheele huis, om Muggen te soeken, onder de hanghende bedden, en om het angesicht der slapende, die hy weet dat de Mugghen ghewoon zijn te besetten; Hy schijnt also het ampt der nacht-wakers te bedienen, op dat die binnen zy, te beeter mogten rusten.

Nieremb: 3.c.3.

Daar zijn ook noch andere beesjes, die 's nachts vlieghende, lichten, maar veel grooter als onse, en gheven ook meer lichts: Want sy schijnen soo klaar, dat die, welke de weghen afpalen, dese beesjes mette hoofden en voeten heel konstigh ophanghen; En soo wordense light van verre ghesien, en maken de onbekende verbaast. De Vrouwen ghebruiken geen ander light om by nacht in huis haar werk te doen. Moufe. l. c.

IX. HOOFT-STUK.

Van de Cicindela.

DIt Dier heeft by de Grieken en Latynen veel namen ghekregen; Want by de Grieken word het Lampyris, by *Aristoteles* Bostrychus, by *Suidas* Pyrolampis, by *Hesychius* Pyrgolampis, oft liever Pigolampis vuuraars oft luchtaars, by andere Spijnter door leenspreuk, by *Aristophanes* Myketas, by andere Cicindela, en word qualijk Phalæna genoemt, en den naam van Kantharis komt de groote toe. By de Latynen sult ghy vinden Cincindela en Cicindela, om dat hy een glinsteringh verwekt; ook Noctiluca, dat is Nacht-luchter, en Venus (ghelijk *Livinus* een oudt Schrijver hem noemt) en Incendula en meer andere, ghelijk uit *Cicero*, *Plinius*, *Scopa*, *Agrikola*, *Varro*, *Festus*, *Plautus*, *Scaliger*, *Turnebus*, en z. te sien is. Naam Aldrov: H: de Insect. 4. c. 8.

Siet van sijn beschrijvingh in 't onderscheidt. Nerghens worden sy 's Winters ghevonden. In de Maanden April, May, Juny, en in den Herfst, wanneer sy weinig vliegen, worden sy in de Velden 's avondts gesien; Daarom heeft *Plinius* geseidt datse voor den ooghst, en weinig daar na gesien werden. Plaats.

Van haar teelingh verschillen de Schrijvers: *Baptista Porta* meent datse uit den dauw groeyen: Teelingh. Porta Phytogn. 6. c. 3.

groeyen: By *Hesychius* wordt iets van het Phrigiaanse werk gelesen. Ik meen dat'er de plaats van teeling mede beteekent werd. *Aristoteles* schrijft dat de niet-vlieghende uit de kleine vaste swarte ruige Rupsen voortkomen, en dat uit dese de gevleugelde groeijen. Of die Bostrychus genoemt, en of uit dese de gevleugelde gheboren werden, kan ik niet wel segghen. De Griekse *Ephesius* seit dat de Bostrychus van de Cicindela komt, en datse van de Boeren Ciccæ en Platæ (*Niphus* set over Ricini) genoemt werden. *Kardanus* wil datse uit het geslaght van de Krabrones voortkomen. *Scaliger* heeft aldereerst het Wijfje met het Mannetje versamelt gevonden. Het Mannetje hoewel angetast, liet evenwel niet af, maar is 's anderdaaghs omtrent de middach los geworden en gestorven. Van die uur af tot omtrent den avond, baarde 't wijfje veel eyren, die in vier-en-twintigh uuren levendigh geworden, voortginghen: 't Selve heeft den Engelsen *Wilhelmus Bruerius* angemerkt, gelijk dat by *Moufetus* staat. Hier in is van *Scaliger* ghemist, dat hy de eyren niet wel heeft anghemerkt. *Merula* houd het met *Aristoteles*. Hy heeft hayrige Wormen die by nacht luchten anghemerkt, so wel op de Markt van Libetie in groen bewasse slooten sonder water, als inde grachten omtrent Viglevano, 't welk de Oude Vergenum genoemt hebben. *Aristoteles* seit datse lang in 't versamelen t'samen-hangen, en los zijnde, haastig baren.

Arist: H: A: 5. c. 19. Moufet: Insect. 1. c. 15. Scaliger Ex. 191. Merula Observ. 3. c. 61. Arist: l. de Generat. c. ult.

Tot haar aart behoort datse 's nachts luchten, 't geen haar nochtans niet alle toe-komt; Want de Mannetjes na 't getuigenis van *Scaliger* luchten in Gaskongie niet, maar de Wijfjes die wormen zijn. In Italie en in 't lant van Heidelbergh zijn al de Wijfjes sonder licht, maar de Mannetjes met licht begaaft. Het licht schittert weerzyds van de billen, indien sy gapen en verheven werden, maar toeghedrukt zijnde, worden sy verdonkert. *Plinius* heeft gheseit dat haar glans het vuur ghelijk, door 't vouwen van de vleugels gedekt wort, en datse de nacht en dach in haar besloten hebben. Datse voor de schemer-avond niet gesien, en daarom by *Plinius* vliegende Starren en land-Starren genoemt werden, hebben wy by *Politianus*. Sy zijn onschadelijk, en vallen nocht met bijten nocht steken yemant an. Sommige verhalen datse graag naar de kaars vliegen.

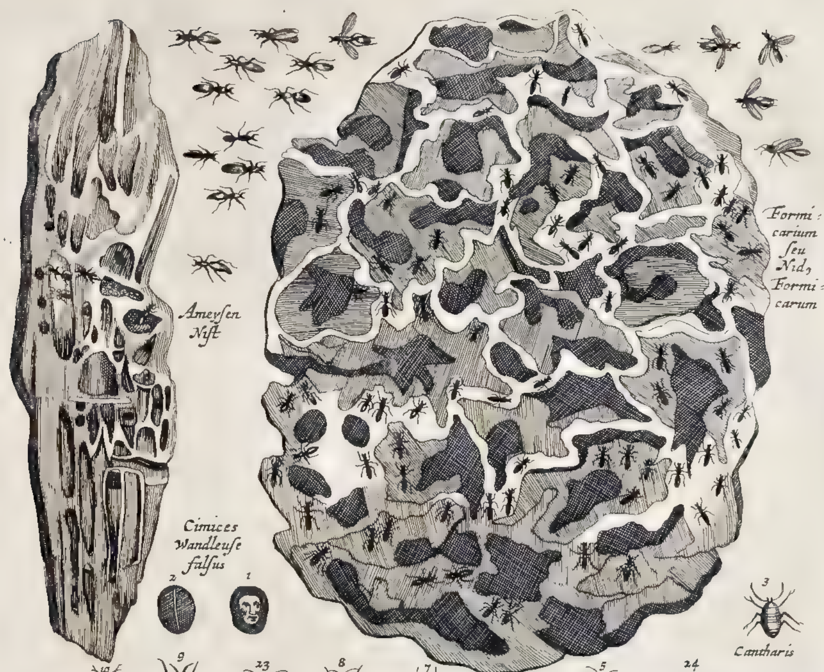
Scalig. Exercit. 194. Moufet. l. 5. Plin: H: N: 18. c. 28.

Gebruik. Dat'er een traan uitte Cicindela kan gemaakt werden, 't zy uit haar van selfs verrotte lichamen, oft met verolmt wilgen hout, honde-gal en eyer-wit gemengt, die 's nachts lucht geeft, heeft *Vitalis Kardanus* geleert: Hoe die moet overghehaalt werden *Wekkerus* en *Myzaldus*. Hierom lacht *Scaliger*, en seidt so aartigh als waarachtigh, dat dese het licht van den Hemel getrokken willen schijnen in de stof te stellen, gelijk of men een gevanghen Slaaf op eén Roey-Schip sette. Als het beesje doot is, verliest dat witte en in den donker blinkkende deel zijn licht. *Moufetus* schijnt toe te staan datse onghevleughelt in een helder glas met gras besloten, twaalf daghen langh luchten, indien daar ghestadigh versch gras by gheleit werdt, en sy de vrye locht ghenieten: Maar hy doet'er by datse verswakkende donkerder werden, en doot zijnde haar gheheele licht verliesen. Wat den Engelsen *Ardenus* gedaan heeft, besie dat by den selven.

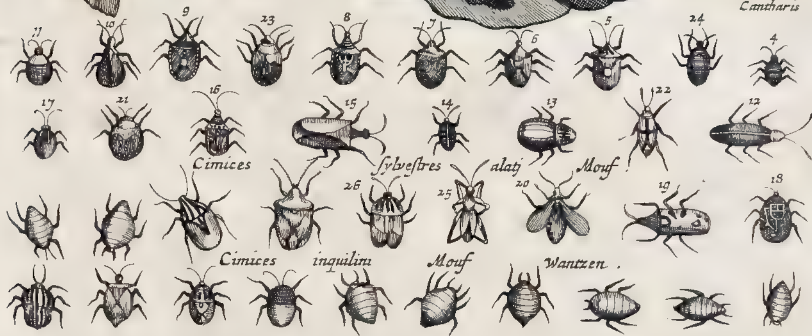
Onderscheid. Sy zijn tweederley, ghevleughelt en onghevleughelt, van welke die so helderen licht 's nachts van haar gheven, dat men groote letteren by de selve lesen kan. *Moufetus* heeftse beide in Mannetjes en Wijfjes verdeelt. Het Mannetje ('t zijn sijn woorden) is een klein diertje met vier vleughels, welkers buitenste leerachtigh, en binnenste vliesich, silver-wit, en doorschijnende zijn; hy is langh en een weinigh plat van lijf, met vijf kerven begaaft, die hy naar sijn wil kan uit-rekken en inhalen; sijn uitgherekte lijf schijnt langher als de vleughels, maar ingetrokken korter: het hooft is breed, donker, plat, en als een muts ghevormt: uit het midden van sijn voor-hooft schieten twe hoorns uit een selve middel-punt, omtrent welke het hooft voorwaarts een weinigh uit puilt: Niet ver van 't beginsel der sprieten rijst weerzyds een klein swart knoopje so helder als Agaat, 't welk in plaats van 't oogh is.

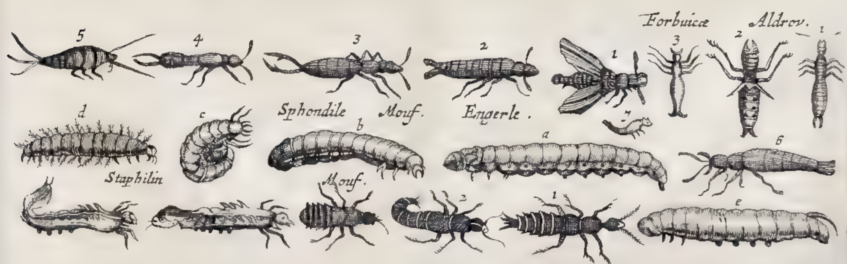
Het hooft is an den hals, en zijn heel kort lijf van verw uitten donker swart, vast-ghehecht: An de borst omtrent het hooft zijn ses voeten, welkers achterste met de beenen omtrent donker geel, en de overighe deelen van de voeten swart zijn. Hy gaat langhsaam en als pronkkende voort: de borst puilt een weinigh uit: het lijf is omtrent de kerven witachtigh, omtrent de start heeft hy twee vlekken, weerzyds een, op de vorm van een wassende Maan, waar 's nachts een heldere glans uitschittert, by na het brandende swavel ghelijk, dat men meent dat'er vurighe vonken door de locht vlieghen: Dese wordt noit in Engelandt ghesien, oft indien hy daar is, so lucht hy nochtans niet. Het Wijfje van de Cicindela in Christenrijk, is een traag voortgaande dier sonder vleugels, omtrent twee dwarse vingers lang; (hoewel *Ioseph. Scalig:* in Gaskongie veel groter en langer, aldaar Luctarta genoemt, heeft gesien) sy is van middelbare grootte als een Rups, dien sy by na gelijk is: sy heeft een klein hooft, plat hart, langh en swart, en na de mond spits, van welkers uitterste twee korte swarte sprieten af-komen: sy heeft ses voeten, klein, swart en met dry geledingen omtrent de kop onderscheiden, op de wijs by na van de Rupsen: haar lang en dikachtig lijf is als een lint plat, met twaalf diepe kerven ghesneden, behalven den hals, welken sy na haar wil uit-rekt, en weder inhaalt en verbergt; de deelen tussen beide gelijkenen de gedaant van enige onderlingh op

malkan-

Formicarium seu Nidus Formicarum
Ameysen Nist
Cimices Wandleuse falsus
2
1

3
Cantharis

11 10 9 23 8 7 6 5 24 4
17 21 16 15 14 13 22 12
Cimices sylvestres alatj Mouf.
26 25 20 19 18
Cimices inquilini Mouf Wantzen.

Forbuicæ Aldrov.
5 4 3 2 1 3 2 1
d c Sphondile Mouf. b Engerle. a 6
Staphilin
Mouf.
2 1 e

malkander gevoeghde platen; over den rugh loopt een heel smalle en weinig witte streep, van 't hooft totte start toe: De zyden zijn uit den rossenaartig rood, de start, en buik omtrent de start zijn witachtigh, maar de stiet is self swart, door welkers toedoen en stut sy sich opheffende voortkruipt, en mette klauwen die daar van afschieten sich hangende vast hecht. Onder dese stiet onlast sy een taye dradige vuiligheid, als honigh, 't welk sy mette klauwtjes van haar start daar na weder opslurpt, en schijnt daar uit achterwaarts kruipende, eenige draden te maken die heel lymigh zijn, en welke sy ten tweedemaal inslokt, en onderhoud haar also met die uitbrakingh en weder opslurpingh: Haar witte deelen glinsteren wonderlijk in den duister, en verbeelden eenige Landstarren, so datse de kaars en maan in 't lichten schijnen te tarten. Dat is merkens waardigh, dat die heldere glans mette levendige geest geheel verdwijnt: Waar is dan dat licht, van welk eenige bastart natuurkundige so onbeschaamdelijk reutelen? De vlieghende sietmen dikmaal door de velden, somtijds ook inde steden door de straten vliegen.

Aldrov: Insect: 4. cap. 8. *Aldrovandus* heeft ons ook eenige gedaanten opgedischt, van welke hy aldus spreekt: Dat gekerfde dier 't welk inde eerste Plaat de Rups by na gelijkt, en in de hagen gevonden is, oordeel ik de onghevleugelde Lampyris te zijn, wijl hy door sijn eigen selfs licht, in de groef daar hy verborgen was 's nachts ontdekt is. Hy is plat als een Mot, by na een duim langh, voor met ses voeten versien, maar geen achter; Sijn hooft is swart met vier krullen als hoorntjes van een Slek, en een witten hals, die hy na sijn wil intrekt en uitsteekt onder een schobbetje van de eerste kerf, als onder een hooft bedekkende Helm, want die is uit twaalf stukken t'saam gheset, die onderlingh malkander ontfangen, en die swart yder met een purpure stip weerzyds ghetekent zijn; hy heeft ses langhachtighe voeten met dry gheleedingen, staande en sijn start slepende, heeft hy de gedaante van een Draak, maar als hy met dese voorste voeten voortgaat, en sijn start onder sijn buik buight, en voorwaart slingert, kruipt hy met het lijf booghs-wijs, want haar start is in plaats van de voeten, die in 't achterste deel van de rechte Rupsen zijn: De start is witachtigh en drypuntigh, daar hy sijn achterdeel in 't kruipen mede onderstut, en an yder dingh als an een spelt blijft hangen. De eerste en voorste stukken zijn langer, maar korter na de start toe, en 't lijf dat in 't midden breedst is laat allenghskens in een spits af; uit den aars lost hy sijn drek, die lymigh en geel als Wasch is, welk somtijds mette start na den bek ghekeert, in een kringh ghedraeit werd, en dat brenght hy na de mond, daar hy ook diergelijken vogt schijnt uit te braken, en dat gelijk een draad gemaakt hebbende, kruipt hy achterwaarts, en rekt die uit, welke door haar lymigheid lichtlijk volght, en hy slurpt die ten lesten weder in. Onder is hy matelijk swart met rood vermenght, als de bloem van Persiken. De verw der plekken die in dese purpure is, glinstert in sommighe meerder. *Iulius Scaliger* seit datter in Gaskongie Cicindelæ sonder vleugels zijn soo groot als groote Rupsen, dikker en lyviger, en datse daar Lukramba ghenoemt werden, die sal mogelijk uit dien hoop zijn, welke ik in de tweede plaat voor en achter over mette ghevleude Lampyris vertoon.

X. HOOFT-STUK.
Vande Blatta oft Mot.

ONder de naam van Motten komen niet alleenlijk de Wormen die inde oiren, en Byekorven groeyen, en Phalæne ghenoemt werden, maar die wormen, welke in de lage Eykel-heesters voortkomen, en ook Meelwormen: met dese worden verstaan die de Grieken Silpha en Tilpha, de Italianen Platella oft Bukkaroni noemen; en *Hermolaus* moet niet gehoort werden, die Karobus Blatta, oft Mot overgeset heeft. Aldrov: Insect: 4. cap. 9.

Het is een lichtschuwend ghekerfde, de Paards-vliegh ghelijk, maar sonder schors: Daar van sal meer in 't onderscheid voorkomen. Van sijn oorspronk is men niet eens, sommige menen datse uit Wormen en Rupsen voortkomen, eenighe uit hout, als *Kardanus*, *Aristoteles* en *Plinius* getuigen, en datse alle haar huid verlegghen. De Mannetjes worden ghelooft alle grooter en gevleugelt te zijn: De Wijfjes buikigh en sonder vleugels. Kardan: l. de Venen: cap. 7. Arist: H: A: 8. c. 17. Plin: H: N: l. 11. c. 28.

Gebruik. Sy zijn goet tegen de doofheid en pijn in de oiren, indien'er twaalf, de vleugels weghgeworpen, in anderhalf once Wijn en Honigh met een Granaat-appel en dry oncen nat van den appel ghekookt werden, daar na gestoten, en daar by wat van de Syrise salf, tar, en het uitgeparste sap van vier Ajuns gedaan werden. Sy werden verjaaght met het kruid Blattaria genoemt, met de maagh van een versch geslaghte Weer, na 't seggen van *Diophanes*, als die op de plaats daarse verkeren geleit werd, en ten lesten met Lavendeloly, welk het beste is. Galen: Med. f. l. l. 3.

Onderscheid. Moufet: Insect. 1. cap. 18. Daar zijn dry ghedaanten van de Mot, de sagte, de melighe en stinkende, daar wy die van *Peru* konnen byvoeghen: Van de saghte zijn de Mannetjes alle gevleugelt, en kleinder; de Wijfjes buikiger en sonder vleugels. Sy hebben een klein hooft, daar uit twee lange en an alle zyden beweeghlijke hoorntjes voortkomen: De borst is mette schouders rond en met seven kerven; de vleugels zijn gelijkverwigh mettet lijf, de start is gesplеten met tangen, en hy heeft ses voeten: Daar isser een in Peters-stadt ghesien, ses-maal grooter als de ghemeene, die sijn jagers het bloed uitlokt. Sy zijn in een schip van *Draak* verovert ghesien, veel grooter en donkerder als onse: Sy zijn alle snel ter loop, en lopen meer, gelijk de Struis, dan sy vliegen. Het zijn Arist: H: A: 8. c. 17.

zijn Inwoonders van Kakhuisen en stoven. De ondervindigh leert datse in Oly gesoden en op de wratten ghesmeert de selve verdryvan. Sommige hebbense Koorn-eeters ghenoemt, om datse meel eten: De Molen-Dinaria oft Meel-eter word aldus van *Moufetus* beschreven: Ik heb een Wijfje ghesien, (soo ik meen,) want sy had geen vleugels, langer en dikker als die ghemeene sachte, en met meerder glans swartachtgh, met een mond met tangen, klein en als onder den buik gestelt. Sy heeft sprieten de eerste gelijk, kleine holle oogen, oft liever maar tekenen van oogen: An de borst by na vierkant, worden de vier eerste voeten gehecht, de achterste an den buik: Boven de schouders sietmen eenige beginsels van vleugels, maar konnen nochtans geen vleugels ghenoemt werden. Het overige lijf is dikachtigh, met verscheide ringen doorsneden, die van ter zyden angesien, een saagh ghelijken, het spits van de start en de vork an weerzyden ghelijken een drytand; Die Motten houden haar in warme plaatsen, in bakkeryen en keukens. In grooten honger konnense nauwlijks 't light verdragen, en so sy om de kost te soeken moeten voor den dach komen, lopen sy doch snel weer na den duister, en met stof haar toedekkende, bedriegen sy die, welke haar vangen willen.

De Mylokeris is by Pollux een dier soo groot als een Cicada oft Huppelkoorn, witachtigh geverwt, om datse meel inde Molens eten. *Stephanus* doet'er by dat hy Silpha genoemt is.

De stinkende word by de Griken Silpha Bdea ghenoemt. *Plinius* maakt hem scherp van aars: Hy vertoont heel wel sonder start de jonghe Scarabeus Pillularius hy is heel swart en sonder vleugels, hoewel ghy soud menen dat hy ghevleugelt en met een schors gedekt was: Hy heeft een mond met tangen, langhe en dunne benen. By nacht kruipt hy heel langhsaam, en woont in diepe holen, schuwt het licht, en vervult met sijn stank de naast gelegen plaats. Ghy sult in dit geslaght nauwlijks een Mannetje gevleugelt vinden: Hy word van sommige onder de Weeghluis gerekent. Daar is noch een ander ghedaante in Hungarie de Kriekel ghelijk: Sy worden in de Dyken en open plaatsen gevonden; hy maakt in't vliegen een lelijk geluid. 's Winters houd hy 't by 't licht, 't welk hy 's Somers schuwt: In tijden van pest word hy als een geheim genees-middel gedragen, ja van sommighe ingheslokt. Ghy sultse meest vinden daar de treffelijkste Wijnen wassen. *Galenus* schrijft dat sijn vet, als 't hooft af is, met Roossalf gestampt, wonder goet voor de oiren is, maar de wol een weinigh daar na uitgetrokken, word gelooft met Tar de vuile sweren te genesen. De Peruanse Aranet ghenoemt, zijn soo groot als Kriekels, en vlieghen 's nachts met scholen, en eten by na alle sagte dingen. Ghy soudse mogelijk beter onder de Kriekels reekenen. *Aldrovandus* geeft'er een voor en achter over afgebeeld van donkere verw, maar met voeten en sprieten een weinigh roder als 't geheele lijf.

XI. HOOFT-STUK.

Vande Forficula oft Oirveutel

DE Forficula van *Arnoldus*, by de jonger Latynen Auricularia, word by de oude Mordella genoemt. *Niphus* noemt hem Vellicula van Vellicando dat is scheuren oft rukken. By de Francen is hy Anreilez, oft Perceaureille, by de Hooghduitsen Ohrenwurm, by de Neerduitsen Oirveutel, by d'Engelse Earewig genoemt. *Hadrianus Iunius* meent dat het de Fullo is, wijl hy nochtans veel van de vorm van de Scarabeus oft Paards-worm verscheelt. Is dit niet de Orsodacne van de Grieken? Voorwaar sijn oorsprongh en beet stemmen daar toe over een; want hy groeit ook in de holle stelen van de kruiden (ghelijk van de wilde Pastinaca, Angelica en Ferula) en hy word veel in de Kool gevonden. De Noordse Engelse noemen hem met een schandelijken naam Tuuichballok, want waar hy een ghekronkelde huid vind, daar verwekt hy, oft met byten, oft met steken van sijn gesplete start over groote pijn, dat my, seit *Pennius*, eens in mijn kindsheid geschiet is. Moufet: Insect: 1 cap. 27.

Wy hebben twee gedaanten van Oirveutels ghesien, welke beide tegen 't ghevoelen van veele ghevleugelt waren, want indien ghy haar ergens inghesloten met een stokje gins en herwaarts schud, 't welk die treffelijke *Knevetus* an *Pennius* geleert heeft, vliegt hy terstond met sijn vleughels die onder de scheeden verborgen zijn, maar men moet wel toesien dat hy niet te hard ghedrukt oft ghewond werd, want dan soud hy, schoon hy wilde, niet konnen vliegen. De ghemeenste is bruin-rood, de sprieten, voeten en start met tangen zijn geel. De andere die in Engeland onghemeener, en van ons maar eenmaal ghesien is, is grooter als de ghemeene, met een swarter lijf, en den hals met een witte kringh verciert: De uitterste scheden zijn donker rood, en de mond is geel en met tangen versien; op den rugh worden an beide zyden vijf donker-geele plekken ghesien: De vork van de start is kort en swart, met welken hy na de kop verheven door de locht vlieght als hy gram is.

Sy worden veel inde Kool, Ferula en inde knobbelen der bladeren van den Olmboom gevonden: Sy komen voort van de Wormen die inde Kool groeyen; sy verleggen jaarlijks haar huid, en dan zijnse snewit, maar met den ouderdom herwascht die oude verw weder. De Engelse vrouwen haten haar seer, om datse de bloemen van de Angelieren afeten, en leggen haar lagen op dese wijs: Sy steken an de kanten van de bloembedden een stokje in d'aarde, daar onder leggen sy Koeye oft Varkens klauwen, ligtjes met doeken oft stro bedekt: Als nu de Oirwormen

's nacht (om den regen te schuwen en haar te dekken) daar in kruipen, wordter 's morgens als die oude lappen wegh genomen en uitghefchud werden, een groote menighte mette voeten vertreden en gedoodt. *Arnoldus* raad, datmenfe in gemeenen oly, oft die van de Flammula ghemaakt is, fal koken, en daar mede de flagaderen van de krampfughtighe, op de hooft-flapen en voor-arm ftryken, om daar door de koorts tot ghenefingh van de kramp te verwekken. *Iofephus Michaëlis Halus* een beroemt Genees-meefter, plagt een groote menighte van Oirwormen te vergaderen, en in een dicht ghefloten glas, door het bad tot poeijer te maken: Dan deden fy daar fo veel Hafen-pis by, dattet 's avonds en 's morgens inde oiren kan ghegoten werden. Dit feit hy met betuigingh dikmaals een geheim te zijn om de doofheid te genefen. Andere menghen het poeijer met oly van nagelen, en gebruiken dat als boven. De kleine Gallinago (van de Engelfe Suite genoemt) en de hoenderen eten defe Oirwormen, en my ghedenkt dat ik een groote menighte in haar magen gevonden heb.

XII. HOOFT-STUK.

Van de Scorpioen, Mier, en gevleugelde Luis

Moufet: Infect: 1. cap. 28. Paufa: in Beot. Ælian: l. 16. c. 42. en 43. Strab: l. 5. Nikand: de Thena.

ARiftoteles heeft ontkent datter ghevleugelde Scorpionen zijn. *Apollodorus* na het getuigenis van *Plinius*, *Paufanias*, *Nikander*, *Ælianus* en *Strabo* hebben dat beveftight. Een feker Phrygiaan heeftfe gevleugelt in Jonia overgebraght. De Pfijlly hebbenfe mede getraght in Italien over te brengen: Sy fouden by de Latynen Nepales ghelijk als ghevleughelde Nepæ oft Scorpioenen moghen genoemt werden: Sy zijn gheverwt als Honigh, waar van fy Melichloroi ghenoemt werden. *Ælianus* maaktfe vlammigh; in 't opperfte van de ftart is een knoop met een dobbele angel verfien. *Strabo* maakt hem fevenknopigh: De vleughels zijn de Sprinkhaan gelijk; de grootte is gemeen. Sy

Plin: H: N: l. 11. cap. 15. Ælian: 8. cap. 13.

worden in Italie by de Prafi ghevonden, in Ægipten, te Palymbrota en z Binnen 't rijk van Sicilie leven fy niet, in Italie zijnfe niet onfchadelijk: Datfe in Jonia vleugels hebben is gefeit. De teelingh van defe is mette ongevleugelde gemeen. Haar vergift is heet; Sy dooden de Haagdiffen, Spinnen en allerley Slangen. Op haar gegevene wonden geleit, genefen fy de felve, en indien den reuk van de verbrande by andere geroken word, drijftfe de felve uitten huis.

Van de vliegende Mieren, die by *Ariftoteles*, fo *Moufetus* wil, Hippomyrmeces ghenoemt werden, fullen wy dit weinighe bybrengen, te weten, datfe Nymphæ en Serphi by fommige genoemt werden; datfe van lijf en leden groter zijn als de gemene, en tuffen fwart en donker geverwt. Datfe vier filverwitte vleugels, en de buitenfte grooter als het gheheele lijf, en de binnenfte tweemaal kleinder hebben. 't Geen *Onefikrietus* van de Indife Voffen niet kleinder als de getrouwe goud-bewaarders, en welkers vellen ghelijk als van de Panther zyn, fchrijft, en dat van *Plinius* verhaalt werd, dat de hoorns by de Erythri inde Kerk van Herkules voor een wonder zijn ghehouden, is een logen. Sie hier meer van in 't Hooft-ftuk van de Mieren. Arift: de Partib: Animal l. 2

Van de vliegende luifen heeft *Moufetus* dit: *Agatharfides* fchrijft dat de Springhaaneters niet ver van de rode Zee wonen, welk volk korter van geftalte is als andere, mager van anfien, en bovenmaten fwart: Omtrent het evenaren van de Lente, wanneer by de Italianen de Weft en Zuid-wefte winden wayen, wordter een onuitfprekelijk menighte van groote Springhanen met die winden tot haar overgedreven, die inde vlught weinigh, maar in lijfs gheftalte veel van de vogels verfchillen. Met dit gheflaght van dieren wordenfe den geheelen tijd ghevoed, en eten die oft gefouten, oft anders bereidt, maar fy vangenfe, met rook haar uitte locht op d'aarde werpende, en worden gefeit heel fnel ter loop te zyn, maar wyl fy fodanighe drooge koft eten, leven fy niet over de veertigh jaren, en fterven een doot ellendiger als haar leven, want met het ankomen van den ouderdom, groeyen in haar lichaam eenige vliegende Luifen; in geftalte wel de Honsvliegen ghelijk, maar kleinder: Sy beginnen van de borft en buik, en eten in korte 't geheele vel van 't anghefight; en van defe worden eenige als met Lafery geplaaght, daar na fcheuren fy haar felfs, en ten laatften de fiekte in ftaat zijnde, en haar dunfte vogtigheid met de groey van die beesjes uitghedrooght zijnde, worden die ellendige ghedwonghen de onverdragelijkfte fmerten te lijden, en fterven alfo door gebrek, oft van voedfel, oft fap, oft door de quaadaartigheid van de locht.

BESCHRYVINGH
VAN DE NATUUR DER
GEKERFDE DIEREN.
HET II. BOEK.
Van de Land-gekerfde dieren met voeten ſonder vleugels.

I. OPSCHRIFT.
Vande vveinigh-voetige.

I. HOOFT-STUK.
Vande gekerfde met ſes voeten.

I. LID.
Van de Mier.

TOt hier toe ghenoeg vande Land-ghekerfde dieren met vleugels, nu volgen de ongheveugelde, en die oft weinigh, oft veelvoetige. Die eerſte hebben ſes, agt en twaalf voeten: De ſeſvoetige zijn de Mier, Wandluis, Luis, Ricinus, Vloy, Neet, de Forbicina, Talpa, Spondijle, Staphylinus, de Aſellus Arvenſis, en Anthrenus.

Ik begin van de Mier, een ghekerfde van wonderlijken aart, en daar ſich 't menſchelijk geſlaght in verwondert en verbaaſt. *Iſidorus* meent dat hy by de Latynen a Ferendis Farris Micis, dat is van 't dragen der Meel-kruimelen alſoo ghenoemt is. By de Grieken word hy Myrmus, Myrmex, en by de *Dorienſers* Myrmax, by welke *Heſychius* ook ſeit datſe Myrmedonæ genoemt werden.

Beſchryvingh. Plin: H: N: 11. 37. Wotton: de Different: Animal. cap. 210.

So een bekent beesje te beſchryven is overvloet. Hy heeft een ſnuit inde mond: *Plinius* ſchrijft haar een tongh toe; *Wottonus* tanden, en doet'er by dat hy een angel in den aars heeft, maar geen ooghen om ſijn kleinheid in 't hooft: Opwaarts zijn twee byvoegſels die als twee hayren uit het hooft voortkomen. Als ſy oud en dicht an haar ſterfdagh komen ſchieten ſy vleugels uit.

Plaats.

In wat plaatſen ſy leven is niemand onbekent. Datſe al 't geen ſy vergaderen op een hoop dragen, is yder een bekend.

Sy eten 't grein der Koornvrugten, waar van ſy Koornleſers en Koorndragers ghenoemt werden. Datſe graagh na 't ſaat van Cypres en Slaapbollen zijn, hebben wy by *Plinius* en *Plautus*. Sy ſuigen de vrughten uit, en onthouden haar ook niet van doode Slangen. *Ælianus* heeft verhaalt datſe de doode lichamen van menſchen ſparen; andere ſeggen ook van vrughten die met bloed der Maanſtonden beſmet zijn.

Plin: H: N: 17. c. 10. Plaut: in Triumn.

Teelingh. Ariſt: H: A: 5. c. 9. Plin: 13. cap. 30.

Ariſtoteles heeft ook verhaalt, datſe in de winter verſamelen en in heldere Zuidelijke dagen geboren werden: *Plinius* datſe Wormtjes ghelijk een ey in de Lente teelen. Die lange en pylaarſvormige krijgen haar anwas in warme broeyighe plaatſen buiten het lichaam, indien wy *Albertus* gheloven; de Wormtjes die uitkomen zijn wit en met vlieſen bedekt. Sy worden gheſeit in Amerika uitte lichamen van haar doode ouders voort te komen: Sy leven op een wonderlijke wijs, tot datſe uit de onderaardſe holen gevleugelt weghvliegen.

Plin: H: N. 11. c. 30. Aart. Verſtand. Ariſt: H: A: 9. c. 38.

Van haar verſtant ſpreekt *Plinius* heel aartigh aldus: Indien ymand haar laſt met haar lijf vergelijkt, ſal hy bekennen dat geen dier naar evenbedeelingh grooter kraghten heeft. Sy dragen met het gebit, en de groote ſtukken ſtuwen ſy met haar achterſte voeten en ſchouders voort. Sy hebben ook een borgerheerſchingh, geheugenis en ſorge: Het zaat datſe verbergen knagen ſy om dat het niet weder uit d'aarde ſchieten ſoude: De grootſte ſaden verdeelen ſy na den ingangh; die door den regen nat geworden zijn, brengenſe buiten om te drogen. Sy arbeiden by nacht, en volle Maan, en ruſten tuſſen beide, maar hoe arbeiden ſy in dat werk? En wijl ſy van verſcheide weghen haar voer t' ſamen brengen, ſonder dat d'een van d'ander weet, daarom hebbenſe ſekere dagen tot haar Kermis gheſchikt om malkander te leeren kennen. Wat iſſer dan een ſpel? Hoe naarſtigh onderſoeken en vragen ſy malkander in die ontmoetingh? Wy ſien dat de Kayſtenen, daarſe haar wegh hebben, verſlijten, en datſe een wegh banen, om dat men niet twijffelen ſoude wat naarſtigheid in alle dingen doen kan. Sy worden van alle dieren die onderlingh met malkander leven, behalven de menſch alleen begraven, en dragen haar doden inde baſten van de vrughten ter aarde. *Hieronymus* heeft geſien dat ſommige de zaden der kruiden mette tangen van haar mond voorttrokken, dat eenige de aarde uitgraafden, en het water met dykken de wegh afſneden.

Hieron: in Vita: Malach.

sneden. Dat andere an den winter ghedenkende, haar bekomen saat door-braken, om niet door de vogtige aarde weder op te schieten: En dat meer te verwonderen is, in den gehelen hoop was niet een uitgaande den inkomende in de wegh hinderlijk: En als sy sagen dat yemand te seer belast was, setten sy haar schouders te werk om haar te helpen. *Ælianus* seit, dat de outste als sy om voedtsel uitgaan den hoop anvoeren, op koornhalmen klimmen, de afgebrokene ayren neder-werpen, en de vrugt uit de basten schellen. Datse den tijd tussen oude en nieuwe Maan voorkennen hebben wy by *Plinius*, en datse haar vuiligheid van den buik, de pis gelijk, niet in haar holen leggen. Van andere is angemerkt datse door slijkerighe wegen gekropen hebbende, haar voor den ingang tegen yets ruws wrijven, haar versche eyren in den arm draghen, en als sy so verre ghekomen zijn daar sy haar van den arbeid konnen onthouden, datse die dan in een diep hol neerlegghen. Als de eyren gekipt zijn onderwijsen sy haar vrugt totten arbeid. An de trage wort de kost geweigert. Hierom is haar gewoonte, dat de sterkste, met haar klauwtjes, mont en snuit de aard uitgraven, de uitgegravene ophopen, en de opgehoopte met stoppelen bedekken. Dat de wijste bouwen, de kleine in de kromme holen verkeren, en de ervarenste kromme wegen en verheven solderinghen maken. De luije wort ten huise uitgedreven, en buiten gebragt zijnde, vergaderen sy in een ronde orde, en straffen hem mette dood. Datse binnen haar Minlust plegen is haar sedigheit toe te schrijven. Hier komt noch by datse konnen voorduiden, want men seit als sy haar koorn te drogen leggen dat'er dan noit regen valt. Als *Demokritus* merkte datse sulks by heldere loght deden, vermaande hy sijn broeder den oogst in de schuer te brengen, waar op een grooten vloet volgde. *Theophrastus* meent ook datse reghen voorduiden, als sy met groote hopen door malkander lopende haar roof t' samenbrengen; oft als sy haar eyren uitte lage plaatsen naar hoger voeren. 't Geen van *Nero* by *Suetonius*, en van *Simon* by *Plutarchus* gheseidt wort gaat wat te hoogh. Het soude schande zijn haar woonplaatsen, daar in sy een sonderlinge konst gebruiken, te vergeeten. Sy zijn heel krom en ontoeganglijk, oft ten deel beswaarlijk. Sy hopen de aarde voor de gaten als tot mueren en vestingen, om door den vallenden regē met geen watervloet gequelt te werden. Haar ruimte is dryerley: De Mannetjes en Wijfjes wonen bysonder. In't Vrouwen-getimmer baren de Wijfjes, en het derde deel wort voor de Koorn-schuer ghehouden. *Plutarchus* schrijft datse in 't ene leven en eten, in het twede haar voetsel leggen, en in het derde haar dooden begraven. Het onderste van haar opgheworpen heuvel is haar begraafplaats. *Majolus* heeft een woning die hy self gesien heeft, beschreven. *Aldrovandus* heeft het afbeeltsel van een oft twe die in een verrotte Eyken-boom, en in een half-verrotte stam gevonden zijn. Daar vertoonde sich seit hy, in een kleiagtige gront een vierkantige Stad omtrent vier voeten lang, meer als een breedt, in welke sy door straten over en weder als Borgers, om haar handelingh te drijven, wandelden. De regte streken van haar gangen waren wonderlijk, die gy soud geseit hebben met een Konstenaars passer ghetrokken te zijn, mits altijd de ghelijkheidt van lenghte en breette nauwkeurig waargenomen wierd. De lengte der Stadt was een heel rechten wegh, een vinger langh, diep en breed, welken wederom dry andere wegen van even-gelijke ruimte, en van de selve diepte doorsneden, soo dat'er dry uitgangen en weghen ghesien werden. In de uitterste hoeken van de weghen saghen wy dat haar eyren op hopen bewaart wierden, waar uit de vrught der Mieren gheteelt wert. In't ander deel der Stadt saghen wy de hoeken so vol koorns, dat het over de wegen rolde. De nettigheid van alle wegen was ook wonderlijk, daar nocht steentjes, nocht kaf, nocht vesel, nocht eenige vogtigheit gesien wiert: So dat die Stad so van haar Borgers gheschikt was, dat daar de sught tot haar jongen, de sorg van leeftogt, en cierlijkheit van haar gebouwen konde ghesien werden, welke Borgery met een gemene sucht na 't voordeel van haar heersching trachtende, wijl andere t'huis alles wel overleiden, en sommige buiten haar werk drevē, ons leerden dat men de Burger-heersching, met vrede en eendragt moet bestieren: ook bleek het dat yeder Borger het gemene voordeel van allen sochte: want daar was in't midden der lengte van de Stad een Poort tegen 't Westen geset, om datse door haar Wijsgeerte gheleert hadden, dat een Stad van de Noorde, Ooste, en Zuide winden moet bevrijt zijn.

Ælian: H: A: 2. c. 25. l. 4. c. 43.

Plin H: N: 2. c. 4.

Ælian: H: A: 6. c. 43.

Aldrov: Insect: 4. cap. 1. p. 509. Edit: Bonon.

Majolus Dier: Canic: Collo: 7.

Diergelijken woning in een eykenboom gevondē, heeft een seker boer by *Aldrovandus* gebragt, welk op de twede plaats afghebeelt is. Het is ook een wonderlijk schouspel dat *Kleanthes* is voorgekomen: dat de mieren uit haar hol gekomen zijn by een ander hoop van mieren, wijl sy een dode droegen ('t zijn de woorden van den uitlegger van *Plutarchus*) en dat enige mierē opwaarts klommen, als om de andere te spreken, en weder af klommen, 't welk twe oft drymaal al so gedaan wiert, en dat ten lesten dese een worm om-hoog staken als een los-ghelt voor den ghestorven, en dat die de worm ontfangen, en het lijk der Mier weder gegeven hebbende, doorgegaan zijn.

Die van de Oliphanten en Beren gequetst zijn, quetsen haar weder: de slangen en draken makē sy dul, 'tzy oft om dat die de werkende, de wegen toestoppen, oft om datse een vergiftigen damp in de holen blasen. De Huppelkoorns en ratten hatē sy seer: die om datse met singen de Somer doorbrengen, dese om datse die met slapen verslyten. Datse onder malkander vegten heeft *Æneas Sylvius*, daar na Paus ook angemerkt. In't lant van Bononie seit hy beklommen eenige hongerige kleine Mieren een verdroogde peerboom om haar te voedē. Afkeer.

Sijl: l. de Europ: cap. 40. Moufet: Insect.: cap. 1. p. 242.

Daar over quamen enige grote in geen klein getal, die haar de kost uitten bek rukkende, ten deel doden en ten deel af-wierpen. De afghe worpene na haar Miere-nest kerende, vertellen op den wegh an de te ghemoet-komende, haar ongeval, en brengen so het geheel getal van haar makkers te veldt: Na twee uuren is so groten menigte van honderden kleine voortgekomen, dat het gheheel lant daar swart van was. Sy alle omcingelden de stam van den boom, en begosten allenghskens op te klimmen. De grootste siende dat de vyand naderde schoolden t'samen, en wachten den slagh van boven. Na dat de slaghorden t'saem-ghekomen waren, hebben de grootste veel van de kleinste omghebraght, en alle die op-quamen inde eerste neerlaag afgeworpen, so dat den hoop der kleine dode omtrent de gront van de Peer-boom niet weinig was. Het overige deel der kleine, en de middelste slagorde gaven daarom de moet niet verloren oft wilden niet wijken, maar met een heviger rot daar op insettende en andringende, zijn sy met een groter getal als te voor op den boom geklommen, en haar vyanden an alle zyden stekende, hebben sy haar gedrongen vrede te maken en de vrugt over te geven. De grootste souden meer in kragt totte overwinningh hebben konnen toebrengen, ten waar de kleine haar in ghetal overmeestert, en twintigh kleine een grote anghevallen hadden. Dese slag is gevallen als *Eugenius* de IV. op de Pauselijke stoel klom, in't ansien van *Nikolaus Pistorius* de grote Rechtgeleerde, die desen slagh mette waarheit verhaalt heeft. *Olaus Magnus* verhaalt yet diergelijks te Upsal en Holm geschiet te zijn, eer dien wreden dwingelant *Kristiernus* de twede van de Sweedse volkeren uittet gebied der Gotthen en Sweden verdreven wierdt: In welke slagh dit niet is voor by te gaan; Dat de kleine na den slagh haar doden begraven hebben, en de vyanden voor de Ravens lieten; en hadden totten veldslagh een hoghe klok uitghekosen, gelijk of sy het voorspook der dwinghelanden en sijn lijf-knechten, tot de beschouwingh van haar nootlot, en anstaande straf met luide stemmen hadden willen beroepen.

Gebruik. Datse in Indie voor spijs met Peper bestroit gebruikt werden, sullen wy onder seggen. In de Genees-konst hebbense een groot gebruik. Haar overgehaalde water doet braken, en geneest de koorts, by *Gesnerus*. Gy sult alle aflatende koortsen genesen, indien ghy den sieken al het afkortsel sijn'er nagelen voor de gaten der Mier-nesten laat werpen, en hy den eersten diese halen wil, vat, en dien om den hals hangt, indienmen geloven mach die dat seggen. De gestampte eyren inde oiren gesteken, genesen alle doofheit, indien wy *Marcellus* geloven. *Arnoldus* telt de selve onder de hayr-middelen, en prijstse tegen de ineetende sweringen. Sommige stotense en druippen de waterighe vochtigheit in de oiren. Met een Mieren-bad wort het Graveel afghefet: Metten oly en het overghehaalde water, wort de Minlust opgewekt. *Gesnerus* neemt een pot binnen met Honig bestreken en die half vol Mieren, daar by doende Pyrethrum, Notemuschaat, Kardamom, lange Peper, Boter, en laat dat in mest staan broeijen: Van dit water wort nuchteren een weinigh ingenomen. *Brunfelsius* schrijft dat vier Mieren inghedronken alle lust om te versamelen wegh-neemen: Met gemeen sout, eyren en vet tussen een doek opgeleit, genesen sy de heup-pijn, so de selve Schrijver verhaalt. *Marcellus* seit datse een haastigh ghenees-middel zijn teghen de krauwagie. Met een weinigh souts opgheleit prijstse *Serenus* tegen de jeukte en schorft. *Albertus* seit datse winden, *Nonnius* datse de wratten en exterogen verdrijven. Uit *Plutarchus* hebben wy datse de walgingh in de satheit van de Beren weg-nemen, en haar genesen als sy dolle Besien gegeten hebben. Uit *Plinius* hebben wy datse met vliegen gestoten het hayr swart maken, en met sout ghemenght de lasery, en sproeten genesen, en dat vijf ingenomen de beten van de Phalanx genesen. De selve schrijft dat sommighe de Mieren uitte aart ghegraven op de harde kropsweeren strijken.

(Plin:H:N: 28. c. 7. — Plin:H:N. 27. c. ult. — Plutarch: de Solert: Animal: — Plin: H: 3. c. 3.)

Van 't gebruik hebben wy gesproken, de Schrijvers melden ook van haar schadelijkheit. *Albertus* seit datse met haar beet vergif stroyen en puisten verwekken. By die van Kuma worden de hoofden ghebruikt om de pijlen te vergiftigen. De eyren ingedronken verwekken opblasing en buik-pijn. Datse de landen, thuinen, koren-schueren, kruit-bedden, bomen, wijngaarden, vrughten en spijse schadelijk zijn is niet dan al te bekent. De genees-middelen komen overal by de Schrijvers voor. Sy worden met rode aard en pek van de bomen verdreven, als die daar mede gesmeert werden. Sommige bestrijken de bomen met Cyrenise gom en asijn ghemenght, oft beklede[n]se met veil. Indien ghy onder de wijngarden met bitumen in oly ghekookt besmeert sullen sy die niet anraken. Sy worden uit haar gaten gedreven, indien ghy haar met Tithymallus in water ghekookt, oft met Slekkenhuisjes en gebrande Stijrax, oft met het poeijer van Orego oft Swavel bestroit. *Sabinus Tyro* by *Plinius* meent datse met de Sonneblom gedoot werden. (Arist: H: A: 4. c. 8. Plin. H: N: 19. c. 10.)

Onderscheidt. Het onderscheit der Mieren word van de gesteltenis des lichaams, plaats, hoe-grootheid, verw, en gewrogten genomen. Indien ghy de ghesteltenis besiet, zijn sommighe ghevleughelt, andere half-Mieren. De gevleughelde van de welke boven gesproken is, zijn by ons veroude onnutte, en van't selve gheslaght zijn de Nijmphen oft nieuwboorlinghen. In Oost-Indie makense de Lakka, en in Brasil, ghelijk sal gesei[t] werden, zijnse rood geverwt. Daar zijn in't noorden ook gevleugelde. De half-Mieren die ook half-Wormen zijn, sult gy in West Indie vinden, van de Indianen Komixen ghenoemt.

Oved: Indi:Occid: c. 52.

Sy kruipen voort met een witte ſtart, en boren 't hout met knaghen door. Als ſy op de bomen oft mueren klimmen ſullen, voeren ſy aarde dekſels een vinger dik met haar, en die tot vier oft meer handen breed uitbreidende, neſtelẽ ſy inde ſelve. Angaande de plaats, zijn ſe Indiſe, Braſilſe, Philippijnſe, en Noortſe.

Plin: N: H: 11. cap. 30.

Vande Indiſe ſpreekt *Plinius* aldus: De hoorns van de Indiſe Mier zijn by die van Erythre in de Kerk van Herkules voor een wonder opgehangen. Sy hebben het gout uitte aarde gegraven, in't noorder-deel der Indianen, welke Dardæ genoemt zijn. Haar verw is als van de Katten, en haar grootte van de Egiptiſe Wolven. 't Geen by haar in de Winter uitgegraven wordt, ſteelen de Indianen in de Somer, als de Mieren om de hitte in de holen verſchuilen, die nochtans door den reuk opgewekt voortkomen, en ſcheuren de Rovers niet weinigh, hoewel ſy met geſwinde Kamelen ontvlugten; ſo groot is haar ſnel en wreedheit door liefde tot het gout: *Nearchus* ſchrijft dat hy een vel gheſien heeft, het Panthers vel gelijk. *Solinus* eighent haar Leeuws-voeten toe. *Ælianus* ſchrijft datſe de Rivier Kampilis noit overvlieghen, en doet'er by datſe kromme ſchuinſe woningen maken, in heel hooghe plaatſen om de overvloet van de Rivieren te ſchuwen, en verſterken die meerder met opghehoopte dyken; Eerſt maken ſy uit ſtof metten morghen-douw vermenght een dunne bekleedingh, en onderwaarts een lijmige korſt uit het Rivierſlijk daarom waſſende, die den dijk verſeekert: 't Geloof zy by de Schrijvers. *Strabo* lacht met die welke dat ſegghen. *Arrianus* verwerptſe. De huidendaaghſe Schippers ſwijgen, die niet ſouden nalaten te ſpreken, indien het de waarheid gelijk was. Ik ſwijg ook van de Mier van Rhaſes, die in Perſie openbaar opghevoedt wierdt, en daghelijks een pondt vleeſch at: Ik verſwijg die, welke by de Slangh-eeters ſo groot als een kleine hondt zijn. Datſe in de Ooſt-Indie de Lakka maken is ſeeker. Als in't rijk van Pegu het land van den reghen oft anders door nat wert, klimmen ſy op dunne ſtokjes van de Inwoonders beſtelt: Daar van druipt een ſeeker gom, die ſy uitſuighen, en verdeelen haar honigh en waſch, gelijk de Byen omtrent de takken. *Dalechamp* die meent dat het haar drek is. *A. Koſta* noemt een boom by de Portugeſen Mankanos de la India genoemt, die altijdt in de Somer met vliegende Mieren beladen is. De Braſilſe hebben tangen in de mond, met welke ſy het geſaide en de vrughten afſnijden. Door haar beet verdort alle ding. Sy worden in de Haven van Salvador gevonden. Van de rode ſullen wy in 't volghende ſpreeken. By de ſelve en elders verwoeſten ſommige de landen, andere die verwoeſters verdrijvende bewaren de landen. Van de Philippinen ſpreekt *Nieremberg* aldus. Daar worden in de Philippinen twee geſlagten van Mieren gevonden Sulum genoemt, van welke ſommighe ſes vingeren lang, en een breed zijn, van ſwart blinkkende verw, met harde kaakbeenders, en een opſpalking van een halve vinger, van de ſelve verw mettet gheheele lijf, daar dry dunne ſterke tanden in hanghen, en ſy leven op de bomen van 't gheberghte. Andere zijn de gevleugelde Mieren ghelijk, en ſomtijdts grooter. Sy leven in de velden, en teghen 't ongeval van de Winter vergaderen ſy ongelooflijke groote hopen van Haver, daar ſy haar neſten in makẽ, om vry en veilig te leven.

Strab: Geogr: l. 15.

Ælian: H: A: 3. c. 4.

Kardan: Subti. l. 9.

Dalechamp: H: Pl: 18. c. 2.

Nieremb: Exotic. l. 13. c. 13. p. 28.

Daar is een gedaante van de Noordſe, die uitte bladeren van de pijn en denne-boom op een hoghen heuvel van 't veldt haar neſten maken. De lagen leggende Beeren valt hy ſo verſtandiglijk an, dat hy haar uit-drijft: Oft indien'er een in haar hayren verwart, en in de Beer-hollen ghebraght werdt, ſtinkt hy ſo dapper, dat'er de Beeren uitghedreven werden.

Van hoe grootheid, zijn ſommighe groot gelijk de Indiſe, andere heel klein gelijk in de nieuwe Wereldt. Sy maken een neſt ſo groot als een half ſchepel, en het ſlijk word ſo hard als plaaſter, en kan met geen Zabel doorhouwen werden, en omtrent den ingang is een verborghen gat. By de Brachmannen zijnſe een hant-breet langh: In nieuw Spanje ſo groot als de Paardts-wormen. *Ariſtoteles* heeftſe ook de groote Paarts-Mieren ghenoemt, 't welk *Gaza* Ruiters-Mieren overſet. *Plinius* Herkules-Mieren: die ſeit datſe in Sicilie ghevonden werden. *Abenſina* ontkent datſe in Lycia zijn. Totte kleine behoren ook die van de nieuwe Werelt, die ſlijkerige neſten ſo groot als een hooft maken, daarſe door een langen wech als door een pijp in-kruipen, en aldaar haar voeder by een brengen.

Scalig: Exercit: 56. 7.

Van de verw zijn ſommighe witte, andere rode: Die ſult ghy in Moren-land, Senega, en in 't klein Eyland Pephno, oft liever in Phene van Lakonie vinden. In Senega makenſe laghe neſten, dieſe ſonder Kalk vaſtmaken, ghy ſoud menen dat het ovens (op haar orde ſtaande) geleken. Somtijts ſtaat'er wel een hondert oft anderhalf op een rije. Van de witte ſchrijft *Nieremberg* aldus: Omtrent Siërra Liona, oft Leeuwen-Berghen, is een geſlagt van witte Mieren in beelden beſloten: die beelden hebben de vorm van een konſtige Graf-naalt, in welke die witte Mieren die niet uitkomen, in verſcheide hollen hier en daar kruipende, gheſien werden, ſo dat men niet en weet met wat ſpijs datſe leven. Deſe beelden vreſen en eeren die Heidenen. So dikmaal als ſy een Slaaf kopen offeren ſy eerſt an deſe Graf-naalt Wijn en andere dingen, en ſtellen de Slaaf daar voor, en offeren hem enigſins an die Graf-naalt op, met gebeden, dat dien Slaaf, indien hy wegloopt, van de Slangen, Hagediſſen, en Tijgers moght verſcheurt werden, welke dreygingen de Slaven ſo ontſien, dat ſchoon ſy van haar Meeſters dapper geſlagen worden, noit dorven ontvluchten.

Scalig: Exercit: 367. Pauſan: in Lakan.

De rode zijn in't landschap Mangi, die sy met Peper eeten, en worden ook in Brasil gevonden. Dese zijn groot, en als sy gestoten werden, rieken sy als Ceder. Van die schrijft *Aldrovandus* aldus. In de Lente van die landen, dat is in de maant September, brenghen sy meenigte van jonghen voor den dach, en voornamentlijk op dien dach die na den regen volght, te weeten als de Son heet schijnt. De oude gaan voor, geleiden de jonge, en lopen gins en herwaarts met een open bek, vervullen alle wegen, en bijten veel strenger als op andere tijden, ja tot bloetstortingh toe. Daar na volgen de sterkste jongen, en soeken mette vlught nieuwe woninghen, en dat met sulke hoopen, datse de locht verduisteren. Daar sy neersitten graven sy de aarde, en yeder bouwt sich een huis. Haar leven is kort, so dat uit de buik van een, een groot ghetal jonghen voort-komt. Als sy uit haar holen kruipen, lopen de Indianen en volgen haar na: Want de Indianen wachten met groote begeerte na dese tijdt, die dese Mieren als een nieuwe vrught tot haar spijs vergaderen. Als sy omtrent den ingangh van de holen komen, omcinghelen sy die met water-lopen, en weeren haar dapper teghen de bijtende en verwondende Mieren. Die nieuwe versche Mieren bewaren sy langh, en eetense ghebraden. Hoe soet en anghename spijs sy gheven ghetuighen de Jesuiten, die de selve ook eeten. Van haar gewroghten worden sommighe vergiftighe ghenoemt. Sodanighe noemt *Telephus* de Kretenser Laërte. In Brasilie makense nesten in de bomen op de wijs der Swaluwen. In de enghte van Sur del Nort makense sulke harde nesten datse nauwlijks met bijlen konnen doorgehouwen werden. De Indianen vergiftigen daar mede haar pijlen, daar de ghewonde noodsaaklijk van sterven.

Aldrov: Insect. 4. c.1.p. 516.

Arist: H: A.10.c.42.

II. LID.

Van de VVandluis

Aldrov: Insect. 4. c. 2. Naam.

DE Wandluis by de Latijnen Cimex genoemt, schijnt den naam van cheimai oft cubo ik ligge, ghekregen te hebben, om datse in cubilibus, dat is de bedsteden groeijen, oft mogelijk van cama, dat een kort bed beteekent. De Grieken noemen hem Koris van het kruid Koris, dat de Latijnen Cimicaria noemen.

Beschrijvingh Moufet: Insect. 2. c.25.

Het is een dier uitten aart verfoeylijk, ghelijk *Plinius* spreekt, en by na de Ricinus ghelijk. Hy is langhwerpigh, scheef van lijf, van verw roodachtigh, met dry voeten, en omtrent den hals kort; de rugh en buik is met sneden gheteekent, heel teer van huid, die lichtlijk komt te barsten, en een verfoeylijken stank geeft.

Plaats. Scalig. Exercit. 242. 5. Vives in Dialog.

Sy worden voornamentlijk in de Dennenhoute bedsteden gevonden, en daar de lakens en 't stroy selden verandert werden; ook in de naaste mueren van de bedsteden die gewit werden, in de Quakkels koyen, boeken, en papieren.

Eenige seggen datse in't Eyland St. Thome niet gevonden werden. By daagh schuilen sy in de reeten van de mueren. Uit een seekere vrouws gheopende herssen-pan is een meenighte van Wandluisen ghelopen. Sy leven met mensche-bloedt: na de beet latense purpere bobbels na, met een jeukerighe pijn. Datse ook met andere dinghen leven, kondt ghy daar uit oordeelen datse ook in bedden ghevonden werden daar niemandt op slaapt. By *Aristoteles* lesen wy datse uit de vochtigheidt, die uit de huidt van de menschen sweet, voort-komen. Datse ook uit eenghe andere vochtigheid omtrent de bedden rottende, en uit verrot houdt groeyen is sonder twijffel. *Aldrovandus* heeft ghesien datte bedden van sommighe die van huis waren van de Wandtluisen ghequelt wierden, die als sy beslapen wierden niet verscheenen. *Scaliger* geeft ook te kennen datse in de Papieren groeyen. In de Quakkel-koyen komen sy in korte overvloedigh voort. Datse door versamelingh voortgheset werden, heeft *Pennius* in 't landt van Orleans ghesien, en in een ghebroken schede volwassen en jonghen, met een groot ghetal heel witte neeten ghevonden. 't Is belachlijk dat *Kardanus* ghelooft dat de Karthuser Monnikken daar niet van ghequelt werden om datse geen vleesch eeten. De bedden van Tholouse seght *Scaliger* eeten geen vleesch, en nochtans zijnse vol van die pest. Men seidt in 't ghemeen dat'er uitte ghedoode weer andere komen. Datse met vermeenighvuldighende Pest voorduiden, lesen wy by *Alexander Benedictus*.

Arist: H: A:5. c.31.

Scalig: l.c.

Sy worden gheweert door water van de Komkommers in seeker plaats gestelt, met Osse-gal onder Asijn ghemenght an de bedstede ghesmeert, met Paardts-hayr voor an de bedstede ghehanghen, ook metten rook van Nigella en Cicuta: Sy worden verdreven door Kennip in de bedden gheleidt, door den rook van Stieren-drek, door de hauwen van de Genista die vol saat zijn onder de oir-kussens geleit, metten reuk van rode vellen, by de Hoogduitsen Reuschleder ghenoemt, met tar, en sap van wilde Komkommers in de bedsteden gesprenkelt, met Herts-hoorn oft Hase-voeten an de bedstede gehangen, met het overschot van ghesmolte boter, met een penning onder 't bedt geleit en z: Sy worden gedoodt met swavel, met bladeren van de Veil met thien Swaluwen ghestampt, met de vochtigheidt van de Lupinen, mette bladers van de Varen, met den rook van Kalkanthum en Spaans-groen, met Kalk ghemenght, onder heete Loogh, Luis-kruid, Quiksilver, Swavel, en Laurier-Oly, en ten lesten met die dinghen welke by *Aldrovandus* gevonden werden.

Varro R: R: L.1.c.3.

Plin: H: N: 27. c.9.

Sy zijn goet tegen de beten der slangen, met Schildpadden bloet ingenomen. Teghen de vallende siekte vande lijfmoer, de sieken daar mede

Gebruik.

Tab XVII.

Wanthuyzen
Wantzen
Cimices
Grafwatzen
Schreider
Aldrow
Perlee
Libellæ

mede gerookt zijnde, tegen de derdendaaghse koorts, indiense dry dagen met Look en Wijn, oft met een ey werden inghenomen. *Gesnerus* getuight het; in de vierdendaaghse indien'er seven in een holle boon ghesloten, voor de ankomst vande koorts ingeslokt werden: in't opstoppen van 't water, als sy in de water-wegh ghesteken werden. *Plinius* prijstse tegen de beten van den Aspis; *Vegetius* tegen de droppel-pis der Paarden, indien'er een in't oir, een ander in de koker ghesteken werdt; *Galenus* in de losheid van de waterblaas, *Valerandus* tegen de steen, tegen de selve prijsen seer de jonge de asch van de Wandluisen, door een klysteer gheset, in 't kolijk *Gesnerus* vier 's morgens met Wijn gedronken, so veel dagen langh, tot dat'er twaalf genoten zijn, en seit dat alsoo *Fonctius* sijn Neef inde stadt Zurich genesen is en z:

Plin: l. c. 28. c. 4.

Galen: Euporist:

Moufet. l. c.

Onderscheid.

Sommighe zijn Huis-Wandluisen, van welke wy hier, andere zijn wilde, van welke wy onder de gevleugelde gesproken hebben.

Nieremb: 13.c.15.

Tot die behoort de Hocitexca oft ghehoornde Worm: De Hocitexca is so groot als een stuiver, vuil van reuk, en door sijn bloedsuigen quelligh: hy verwekt met sijn beet rode bobbels. De ghehoornde Worm word by *Mecha* Ytzuaqua, en Sipantipe genoemt. Hy is uit swart en donker verscheiden, en met twee rode hoorntjes peilt hy de wegh.

Nieremb: 13.c.16.

III. LID.

Vande Luysen en Sijren.

DE Luis by de Latynen Pediculus, heeft sijn naam a Pede van de voet, en word van *Plinius* Pedunculus genoemt, by andere der oude Pedes en Pes, en dat in't Vrouwlijk geslaght: By sommighe Sesvoet-worm, en Serpent oft kruipend genoemt. By de Grieken wordse ghemeenlijk Phtheir, en by de huidendaaghse Psijra genoemt.

Van de beschryvingh en plaats behoeven wy ons niet te bekommeren.

Arist: H: A: 5. c. 31. Theophr. de Caus. Plantar: l. 2. c. 22.

Datse uit het vleesch groeyen, datter eenige puisjes oprijsen als sy sullen voortkomen, en datse, die doorgesteken zijnde, uitlopen, heeft *Aristoteles* gemeent, en *Theophrastus* datse uit bedorven bloed komen, *Mercurialis* uit een warm en vogte verrotte stof die inde huid overvloeit.

Ik soud seggen dat hier voornamentlijk het slijmerighe bloed plaats heeft, wijl het gallighe en swaarmoedige de selve doet sterven, en sy met gal bestreken verdwijnen. Indien ghy de plaats besiet, *Galenus* schijnt haar tusschen vel en vleesch te stellen: Datse in 't geheele lijf; wijl de huid over al vol sweetgaatjes is, groeyen, sal niemand ontkennen.

Nochtans moetmen segghen datse meest op't hooft en omtrent de ontlasters van de oxels en liesschen uitbreken; daar word het meeste overschot vergadert, en de vuiligheid met de hayren bedekt, komt door de gheweigerde uitwasemingh te lighter te verrotten; ook is den hals hoewel glat en ontbloot niet uit te schuiven, wijl daar ook een ontlaster met groote vaten is, die de vogtigheden na 't hooft voeren, en het sweet daar veel en dikmaal uitbarst. Van de uitwerkende oorsaak zijn soo veel gevoelens, als er van de van self voortkomende oorspronk der levendige zijn. Het is noodsaaklijk dat haar begin daar verborgen en gezielt zy, maar 't welk van een ander tot het bedrijf moet gebraght werden ghelijk wy elders sullen seggen. De ondervindingh heeft geleert dat sommighe dingen ghelegentheid tot haar groey geven: Dat lesen wy by *Plinius* van het Heidenkoorn, van de Kastanien en Vijghen by *Galenus*: 't selve word van de Radys, de Xyloaloe, de hof Apium, d'adels en z: By *Dioskorides* gelesen; dat de wol van een Schaap, dat van een Wolf ghebeten is, indien het kleet datter van ghemaakt is besweet werd, Luisen doet groeyen, staat by *Aristoteles* en *Plutarchus*, ja dat het Laken met Paarde-vet bestreken sulks ook doet by *Moufetus*. Hier by komt de gematigheid, 't landschap en puntigheid. *Oviedus* verhaalt datse in West-Indie de Christenen in 't minste op't hooft niet groeyen, maar den Inwoonderen over al In't Eylandt S^t. Thome zijnse vol swarte Luisen, elders hebbense gans geen, indien wy *Vespuccius* gheloven. Die de Indise Zee bevaren hebben, seggen dat de Luisen, so haast sy de Eylanden Azores op den rugh hebben, schierlijk verdwynen, en schierlijk weerkomen, als sy die weder sien. *Oviedus* verstaat dat van 't doorzeylen der middellinie. Sy worden geseit door heel Yrland om haar vuiligheid overvloedigh te zijn, ik spreek niet van de gevangen huisen.

Merkurial de Morb: Curand. l. c. 6.

Plin H: N: 20 c. 2. Galen: l. 2 de Alim: Facult.

Plutarch Sympos: 2. q. 49. Moufet: Insect. 2. cap. 22. Ovid: cap. 82.

Luisiekte.

Hier van komt somtijds de Luis-siekte waar van veele gestorven zijn. De Geschight schryvers verhalen, voornamentlijk die, welke door wreedheid een roem oft godlijkheid hebben willen verkrijghen Van *Antiochus Epiphanes* lesen wy in de boeken der Machabeen, van *Herodes Askalonites* by *Iosephus*; van *Herodes Antipas* inde Handelingen der Apostelen, van *Pheretima* Koningin van Cyrenen, na datse haar op de Barcei, om haar ghedooden zoon, heel wredelijk ghewroken hadde, by *Herodotus*. Van de selve siekte worden gheseit ghestorven te zijn *Pherecides Sijrus* de Leermeester van *Pijthagoras*; *Kassander*, de zoon van *Antipater*, die de Moeder van *Alexander* en sijn zonen gedoodt heeft: *Sijlla*, welken *Plinius* seit, sich self opetende, en sijn eygen straf barende, gestorven te zijn, en dat *Sammonikus* ghesien heeft dat hy van die wreden hoop overwonnen wierd. 't Selve is van *Eunius* een slaaf in Sicilie, *Galerius*, *Maximinus Speusippus*, de zoon van *Eurijmedon*, *Iulianus Iuliani* den Gods versaker, die te Antiochie de heilige Tafel bepist hadde, en andere verhaalt.

Mach: 2. cap. 1. Ioseph. Antiq. 18. c. 1.

Herod: l. 4.

Plin: H: N: l. 11 c. 15.

Genees-middel.

De Genees-middelen tegen dese worden velerley by de Schryvers gevonden. *Dioscorides* prijst Look met Orego ghekookt, oft Koriander met het selve gestampt. *Plinius* het zaat van Luis-kruid sonder basten gestoten: Mostart en Look met Asijn en Salpeter, ook Oly van Radys die worden buiten: De afgeleide huid van de Slangen; het zaat van Myrica, het water uitte bladeren van de Radys worden binnen ingenomen gepresen. *Oribasius* neemt sijn toevlugt tot het sap van Helxines: *Rhases* totte bladeren van de Berberis, *Abensina* tot Quiksilver met Rosen-oly gemenght, en dat is niet quaad. *Fallopius* strijkt met een salf uit Oly, Quiksilver en Wasch ghemaakt. Sommighe menen datse daadlijk sterven, indien ghy een laken-riem met het selfde bestreken om den naakten buik bind: De selfde is ook de vinder van de smeringh die uit het morgh van gekookte Appelen met Quiksilver ghemaakt werd. Seker Gasthuis-Vader by *Moufetus* maakten sijn sieken met Berke rysen een nieuwe huid, welke vol blauwe strepen gheschildert, de Luisen daar na niet meer herberghde. Besie meer by *Aldrovandus* en *Moufetus*.

Gebruik.

Die van Kuma, Indien men de Schippers geloven magh, etense rauw en gekookt, dat de Luis-eters eertijds ook deden: Indien ghy den geelsughtighen twaalf Luisen met Wijn, oft met Boter ingeeft, wordense seekerlijk geholpen Sommige stekense voor de droppel-pis levend en van de grootste in de schacht: Indiense op 't hooft groeyen, van die in langhduerige siekte gelegen hebben, betekenen sy ontlossingh van siekte.

Arist: H: A: l. 5. c. 31

Het onderscheid word van 't onderwerp genomen, sommighe zijn van de menschen, andere van de beesten, tot welke *Moufetus* voeght die inde planten ghevonden werden. Die de menschen quellen zijn oft tamme, oft wilde, oft Syren die de kleinste zijn. De tamme light tussen de vingers ghewreven schijnen vierkant, en harder als de vloyen: die op 't hooft groeyen zijn grooter en swarter, om dat het voght daar vetter is, ook zijnse langer en radder; in 't overige lijf zijnse meer dikachtigh, buikigh, traagh donkerwit, met swarte plekken. *Aldrovandus* seit datse langher als andere, achter dikker, en na 't hooft spits eindighen. Sy groeyen ook inde wolle, en voornamentlijk de vale klederen: De kinderen hebbense meerder op 't hooft, de volwassene minder, en dan is 't hooft niet qualijk gestelt.

De Wilde noemen sommighe Liesch-luisen, en Gier-luisen, de Italianen Piatole en Piatones, en wy in 't gemeen Platluisen; Dese besetten ghemeenlijk de winkbrauwen, de Lieschen en de Oxels. Sy zijn platter van lijf, scherper van bek, daarse soo diep mede inde huid boren, datse nauwlijk sonder quetsen van de huid konnen afgetrokken werden. Sy lopen selden over en weder, maar de plaats diese uitgeholt hebben houdense in. *Aristoteles* seit datse harder als de tamme zijn, om datse minder bol zijn, en een droge en half verbrande stoffe ghenieten. Sy worden ook Motes en Immotes ghenoemt: Sy beschadigen dikmaal so seer de winkbrauwen, datse de ogen beserende, het gesight verdonkeren; Sy moeten in 't eest neerstigh uitgerukt werden, daar na de plaats met scherpe swarte seep wel bestreken werden, en indien het lichaam heet is, met Quiksilver in het morg van een soeten appel gemengt. De geneesmeesters achten seer hoogh de Loogh van Senebladeren, Wijn-moer, en 't sap van Genista. *Varignana* prijst seer het afsiedsel van twee oncen Luis-kruid, ses oncen Wijn, twee oncen Varkens-borstels, en een once Quiksilver. Moufet: Insect: l. 1. cap. 24.

Thomas a Veiga is van mening dat de Sijren by de oude onbekent geweest zijn. *Moufetus* meent datse de Akarides van *Aristoteles* zijn; sy schijnen van Sijrden Erpein also genoemt, om datse onder de huid kruipen. De Latynen noemense Pedicellos, de Savojarts Sciro, de Gaskongs Brigantes, de Italianen Cirones. *Langius* betrektse onder de Luisen, *Moufetus* niet: Sy hebben geen andere vorm als van een bol; haar kleinheid word nauwlijks met ooghen ghesien, so datse een van de veselen van Epikurus schijnen te zijn; sy zijn wit behalven 't hooft: Van na by zijnse swart, oft een weinigh uitten swarte roodachtigh; Sy houden haar sodanigh onder de huid van handen, benen en voeten, datse hoewel sonder voeten holen graven, en daar omtrent puisjes vol water bytende, een onlydelijk jeuksel verwekken. Mette naald uitgegraven, roeren sy haar, indiense van de warme zon geholpen werden: Met de nagel ghedrukt, barsten sy niet sonder knappen, en gheven een waterighe vuiligheid; Het is seker datse tussen de oogen en 't geheele lijf groeyen, dat verhaalt de Heelmeester *Le Ieune* by *Moufetus*: Dit is in een Edele Engelse Juffer van 't festigh jaar geschiet, die by nacht en by dach an lippen, tand-vleesch, zolen der voeten, hooft, neus en andere leden ghepijnight, ten lesten, als het vleesch opgegeten was gestorven is, en hoe datter meer van de omstanders mette naald wierden uitghegraven, hoe datter meerder andere op volgden. Het grootste en spoedighste geneesmiddel is ghesouten Asijn met een ghedeelte Wijn van Sublimaat: *Abenzoar* strijkt het lijf met morgh van Meloenen, oft 't sap van Persik-bladeren: sie meerder in *Moufetus*. Hier toe behoort de Tinea die dikmaal op 't hooft groeit, en de wortels der hayren afknaaght; hy word met sap van Limoenen met Brandewijn en ghebrand Sout gemenght verdreven. Andere prijsen de kruim van Roggen brood dikmaal opgeleit; het zaat dat op de hooge Denne-bomen wascht, tot asch ghebrant en opgestroit, is ook niet schadelijk. *Oviedus* ghedenkt een beesje by de Oost-Indianen Nigua genoemt, waar van onder de Vloyen. Ook moeten wy het beesje Dermestes niet vergeten, hoewel het totte menschen niet behoort,

Lang: Epist: L. 2. ep: 42. Scalig: Exercit: 192. 7.

behoort, het eet de vellen op, en verandert volghens die sijn verw. Het is soo groot als een Vloy, met ses voeten, en een bek met tangen.

Wat angaat de beesten, de Leeuw word so seer van de Luisen an sijn winkbrauwen gequelt, dat hy dikmaal dul werd. De Paarden hebben Luisen met rode hoofden, en die over 't geheele lijf wit zijn. Van de Koebeesten en Kalveren zijnse zwart, van de Varkens zijnse so groot en hard datse nauwlijks konnen mette vingeren ghedoodt werden: Die van de Honden zijn klein als Neten, met witte hoofden, en 't gheheele lijf blauw-swartachtigh, inde Schapen zijnse heel klein, met rode hoofden en een wit lijf; die van de Herten zijn gheverwt ghelijk het hooft. Die van de Geiten scheelen weinigh van die van de Schapen; van de Vogels zijnse heel klein. *Kolumella* ghetuight datse meest op 't hooft en inde vleugels groeyen: Van de Phasanten, Veldhoenderen, Quakkels, Hoenderen en z: swijgh ik; Sy sparen den Ezel om dat hy traagh voortgaat en niet en sweet. *Plinius* heeft ghesien dat de magere Salmen in de kaken vol Luisen waren. *Moufetus* schrijft datse inde Averute, Alssen, de bloemen van de Kruikebladeren, en voornamentlijk van de Akoleyen inde maand van Junius om haar zonderlinge zoetheid gevonden werden.

IV. LID.

Van de Ricinus en Reduvius.

DE Ricinus heeft de naam van 't zaat van 't kruid Ricinus, daarse seer na gelijken; by de Latynen ghekreghen: Sy worden ghemeenlijk by de Grieken Krotoon genoemt, by *Hesychius* Askotonus, by *Suidas* Kootus, by de Ferlinis, gelijk wy uit *Didymus Zelonotes*, en *Hermolaus Barbarus* lesen Raistes: *Gaza* noemtse Reduvius, *Albertus* Taka, *Guillerinus* van de schulpen Eugala, *Sypontinus* Kunomia maar qualijk, *Scaliger* Cica, oft Cecca. Het is een klein beesje heel plat van lijf, tay van huid, ruitwijs van ghestalte, swartglinsterend van verw, oft uitten donkerswartachtigh, het heeft vijf voeten an den hals, een scherp bekje, maar kort, geen uitgangh van drek. Het groeit in 't begin van de Somer, inde Weiden tussen het gras, en in de Bosschen tussen de bladeren uit een verrotte vogtigheit: Het groeit somtijds in 't vleesch. Ik heb het, seit *Aldrovandus*, dikmaal inde Honden ghesien, die uitten huis gaande, gheheel sonder de Ricinus waren, en weder van 't velt, daar het gras dik en hoogh stont t'huis komende, met dese beset waren. Hy leeft mette kop geduerigh in 't bloed stekende, en word so dik, om dat hy ghelijk ik gheseit heb, geen uitgangh van 't overschot heeft, dat hy door satheid barst, en van veel voedsel sterft. Sijn dorst is wonderlijk na bloet, even ghelijk van de Bloetsuigers die inde Poelen leven, nochtans kan hy seven daghen vasten: Sijn bloed is goed voor 't springend vuer, op der Vrouwen lendenen gestreken, beneemt het de minlust: Uit het linker oir van een Hond ghetrokken en angebonden, stilt hy allerley pijn, ghelijk *Plinius* uit *Nigidius* verhaalt. De Honden worden voor de selve beschermt, so haar oiren met oly van Sinknoten en bitter Amandelen gestreken, oft met Wijn, Asijn, Kumyn en Sout water gewasschen werden. Plin. H. N. l. 2. c. 18.

De Reduvius is de Ricinus so gelijk, datse dikmaal onder een ghesmolten werden: De bek is wat langher, de voeten zijn donkerrood, de rugh is asgrauw, met dry heel kleine swarte stippen onderscheiden, op de wijs van een Hart; het lijf is hem noit so gespannen, of hy lijkt altijd plat en nimmer bol. Hy steekt sijn hooft selden inde huid, en suigt het bloet by beurten, en schiet het overschot door den aars uit, 't welk de wol met so groenen verw besprenght, datse nauwlijk mette heetste Loogh kan afghewasschen werden. Hy leeft in een geschoren vel een geheel jaar en beschadight de Koe-beesten, Schapen, en Geiten, ook den baard en Liesschen van de menschen. Moufet. l. c.

Sy worden wegh-ghenomen mette wortel van Mandragora, mette Gom Cedria, Tar, en Schapen-vet, met suiveren Oly-droesem, mette moer van sterke Wijn, en het assiedsel van Lupinen, indien 'er de geschoren Schapen mede bestreken werden. Anderhalf-vierendeel-loots van de ghepoeijerde Reduvius ingenomen, gheneest de geelsucht seker en haastlijk, indien men sommige Engelse geloven magh.

V. LID.

Van de Vloy.

DE Vloy is van de Latynen Pulex, om dat hy Expulvere dat is stof gheteelt werd, genoemt. By de Grieken Psylla en Psyllas, by de Æoliers Spylla, hy heeft een klein hooft, een bultigen bek, een korten hals, en een snuit welkers spits sonder twijfel hol is om 't bloed uit te suigen en binnen te brengen: Hy heeft an 't voorhooft twee heel kleine sprietjes, daar hy de wegh mede afspeilt, en van den aart der voorvallende dinghen oordeelt; dat hy oogen heeft kondghy daar uit besluiten datse haar van 't licht ontrekken: de achterste pootjes worden achterwaarts na den buik ghebogen, de voorste na de borst, de uitterste schenkeltjes zijn ghespleten, krom, scherp, en hoornachtigh, 't zy oft om te beter op te klimmen, oft hechter an de glatte huid te blijven hangen; Hy heeft eenen ghevouwen darm, die na de veelheid der spijs oft verslapt oft inghetrokken werd. Sy worden niet alleenlijk inde Honden, Vossen en Menschen gevonden, maar springhen ook over d'aarde. Dese stadt is om de menighte der Geiten, vol van haar; in 't gebied van Sigeluk blijven self die daar inghebraght werden niet in 't leven. Sy beminnen plaat-

Aldrov: Insect. 5. cap. 5. Moufet: Insect. 2. c. 28.

Arist: de Partib Animal 4. c. 6.

Voedsel. Plaats.

plaatsen die warm, en van de zon beschenen zijn. Sy zijn heel graagh na bloed; Sy groeijen uit stof, voornamentlijk met pis van menschen oft Geiten besproeit, maar ook in 't hayr van de Honden, uit een verrottende vogtigheid. In 't landschap Perienna uit de druppen sweet van de slaven, welke so haast sy afvallen, in Vloyen veranderen. Als sy versamelen klimt het Mannetje op 't Wijfje, en blijven langh 't samen hangen: Na 't versamelen lijkt het swangere Wijfje dikker, en vol eyren, die in haar langhachtigen buik heel klein, veel en wit ghesien werden; ghekipt zijnde wordense schierlijk swart, en veranderen tot kleine Vloyen. Datse eyren en geen Neten voortbrengen, hebben wy by *Philoponus*, 't welk *Niphus* ook verhaalt. Van

Aart. den aart hebt ghy dit, datse op geen verrot oft doodt vleesch sitten: Datse nocht die de geelsucht hebben, om de bitterheid van 't bloed, nocht de stervende om de stank anraken: Datse 's nachts meest quellen; datze sat zijnde haar inde dekens, oft in 't stof verberghen, een roden plek na den beet nalaten; Als het regenen sal heftiger byten, en door de koude swak werden en sterven.

Sy worden met verscheide dingen verdreven, voornamentlijk met Merry-pis en drek, met Zee-water, het afziedsel van Rattekruid oft Sublimaat, levende Kalk met het sap van witte Nieswortel ghemenght en z: Daar toe is ook bequaam de Kool, de bladeren van den Hadijk, de Varen, de wortel van Anchusa, de bloemen van Poley, Rute, Kolocynthis, de Braam, Oleander, Munthe, Hoppe, Raap-zaat, Kumijn, Luis-kruid, Persikaria, Mostart, en andere by de Schryvers te sien. Te Alkair word de Persikaria gepoeijert, en de Vloyen worden door den reuk van 't poeijer omtrent het bed gestroit so slaperigh, datse niet en byten. De slaven van Numidiæ zijn, om datse sonder schoenen lopen, het ongeval van dit dier seer onderhavigh, en soeken die met vuur en yser te weren, waarom veel door de selve de tenen van de voeten, ja de gheheele voeten verliesen.

Onderscheid. Daar zijn ghemeene, en ongemeene, die zijn so groot als Luisen, maar sagter van lijf, met een bultigen rugh, by na als een Varken; de borst en buik is uitten swarte geelachtigh, in de witte Hondtjes zijnse bleker, inde rode roscher, inde swarte ook swarter. In Spanjola zijnse groot, en byten heel strengh: De onghemeene zijn die Indie, omtrent de Rivier Nigua voortbrenght: Het is, seit *Scaliger*, een Vloytje met een heel scherpen bek: (Scaliger Exercit. 44. l. 18.) Hy neemt gemeenlijk de voeten in, (selden andere deelen) niet alleen van de gaande, maar ook van de leggende, (daarom slapen de Indianen om-hoogh) en meest het deel onder de nagelen, op den vierden dach beginnen sy te swellen, en worden so groot als een Vits Dat geswel is vol witte Neten: welke uitghetrokken zijnde, stroyen de Indianen daar heete asch in, 't geen wy boven van de slaven in Numidia geseit hebben; siet op de selve.

VI. LID.

Vande Neten de Forbicini oft Oirvvormen de Talpa oft Mol van Fernantes Imperatus.

Dese dry beesjes sullen wy mette woorden van *Moufetus* en *Aldrovandus* beschryven. (Moufet: Insect. l. 2. cap. 35.) De Neten seit die, noemen de Grieken Dorka, de Italianen Lendine. De Spanjarts Liende, de Hooghduitsen Nusse, de Engelse Nits, die van Illyrien Guida. Het zijn kleine beesjes, wit en de Sieren (indien sy voeten hadden) seer gelijk, maar by na tweemaal kleinder, met een langhachtigh lijf, uit welk *Aristoteles* getuight niet anders te konnen voortkomen. Tussen de nagels gekraakt, sterven sy met een geluid; sy groeyen niet alleen inde hooft-hayren van den mensch, maar ook inde hayren van de magere Koe-beesten en Paarden, en hoewel sy sonder voeten zijn, hanghense nochtans zo vast an, datmen haar mette hayren zelfs uittrekt: Dese heeft *Trotula* niet onbequamelijk Trichobrotas ghenoemt, want ghelijk de Slekken met het sap der kruiden, also leven dese met het zap der hayren, en eten de zelve op.

De *Wysgeer* bevestight datze uitte versamelingh der Luisen voortkomen, welkers eyren sy daarom ghenoemt werden: Sy zijn de bloemen van de Jasminus ghelijk, want gelijk die bloemen voortbrenght sonder zaat, also baren de Luisen onvrughtbare eyren. Sy sterven oft door gebrek van voedzel, oft door een dichte kam, oft door ghenees-middelen, hoedanige de oude en jonge Geneesmeesters veel voorschryven. *Plinius* zeit van Asijn met Aluyn, oft Asijn met Kalfs-gal vermenght, en van Geite-melk: Hy prijst ook Salpeter met de aarde van Samos, en het schrapzel van Herts-hoorn met Wijn ghedronken. *Abenzoar* seit dat *Alkitrus* de hayren met kleine Santorie bestrijkt. Swavel met Asijn, gelijk mede Oly met Loogh opgestreken, verdrijft de Neten. *Marcellus* prijst Verkens-drek met Wijn en 't sap van Rosen gemenght, ook Honigh met Sal Armoniak, en voornamentlijk Oly van Raphanus, met sterke Loogh vermenght. *Hildegardis* maakt een Loogh uitte steentjes van de Dadels met welke hy onder Oly van Radys ghemenght, de Neten doot: *Ardenus* menght een weinigh Sublimaat met Brande-wijn, en hy seit ook, indien het hooft eerst met een Hoender-ey, daar na met 't zap van Cyclamen, oft Zeewater besproeit werd, dat de Neten nimmer sullen weder komen: *Gilbertus Anglicus* verheft de gal van alle dieren, ghelijk ook alle bittere en suiverende dinghen met sap van Gouds-bloemen vermenght.

Diergelijke beesjes worden ook Forbicinæ genoemt, om datze de start gespleten hebben als een Scheer. Ik hoor datze by de Neerlanders Oirwormen genoemt werden, want

syt

Aldro: In sect. l. 5. c. 8. sy meenen datse in de oiren kruipen, en de hersenen ontroeren. Sy verkeeren veel in de Druiven, in holle Bomen, in de gaten van de mueren, onder de steenen en aarde. Haar verw is by na Kastanie-bruin, met ses voeten en een langachtigh lijf. Die eerst voorgestelt wort is de gemeenste, maar heeft noch sijn volle grootte niet. De tweede is selden en ongemeen, met een gespleeten hooft, een dik lijf, heel donker en geelachtig. De derde is de tweede in gedaante gelijk, klein en wit: maar de eerste in de tweede plaat weet ik niet of hy uit het gheslacht der oor-wormen is, want hy is ghevleugelt, vaalachtigh swart, met uitghespanne vleughels. In 't tweede ghetal heeft de selve met gheslote vleughels een start uitten swart kastanie-bruin, ghespleten en getandt. In 't 4. ghetal is die alderghemeenste van allen. De vijfde en kleinste van al heeft een drytandighe start: ghelijk ook de seste met een heel dik lijf, grote dikke voeten, en is geheel swart. Het laatste beesje is mogelijk eer uittet gheslaght van de Kriekels als van de oor-wormen, vaal van verw, met een drytandighe start.

Den neerstighen *Neapolitaan* en Kruidtmengher *Fernantes Imperatus*, heeft in sijn natuurlijke beschrijvingh een ghekerft dier als 't geen wy hier beschrijven, Talpa oft Mol ghenoemt, om dat het op de wijs der Mollen met sijn voorste pootjes de aarde uit-graaft: want de voeten van beide die dieren zijn malkander heel ghelijk. Het wort van de Napelse Boeren Guffulo ghenoemt, maar hy seidt niet waarom. Onse Boeren noemen 't Zukkara, welke ik volghende, heb het Kauwoerdts-worm ghenoemt, om dat het de Kauwoerden, die sy Zukka noemen beschadicht. *Imperatus* seit dat dit dier by de Thuin-lieden heel hatelijk is, om de schade die het an de Kruiden doet, met het af-eeten der wortelen. Het is vier vinghers langh, maar een breedt, van gestalte en lijvigheid by na als een Springhaan. Het word voornamentlijk in dry sneden gedeelt: want het hooft wort mette eerste snee van dat deel dat men de borst mach noemen, en boven den buik staat afghescheiden: dat ghelijkt de mondt van de Springhaan, als ook by na het voorste anghesicht: maar in 't midden van de ooghen staat iet uitpuilens, dat de plaats van een neus bekleet: weerzydts staan twee heel swarte en als Achaat blinkende ooghjes: hier onder ghelijk als twee dunne langachtighe hoorntjes, moghelijk om de wegh te peilen: An 't einde van de opspalkingh staan noch andere uitsteekende hoorntjes oft byhanghsels in vier oft vijf leden tot bequamer buigingh, doch kleinder als de bovenste en binnen de opspalkingh self, en an de zyden van de mondt weerzydts twee andere byhanghsels, en ten laatsten onder de kin wederzydts een, met welke hy so ik gheloof als met vinghers het voedtsel in de mondt houdt, en moghelijk ook verbrijselt, soo datse by na het ampt van tanden bekleeden: An weerzyden heeft het dry voeten, de voorste breedt, uit dry leden, van welke de einden als in vingertjes ghesneeden veel scherpe tandtjes ghelijken, ghy soudt segghen dattet een Hane-kam oft Ruiters spoor was: De midden en achterste voeten hebben ook dry leden, maar dese grooter, an de dybeenen dikker, en boven den rugh verheven, langher als de voorste, maar smalder, grooter als de middelste, onder met een ruighte beset: de buik is wolachtigh, met acht ringhen t' saam-ghedronghen; de rugh is met vier vleughels bekleet, waar van de bovenste kort en breet op de andere die langher en smalder, en totten start toe uitgherekt zijn, haar verspreiden: uit de start schiet een dobbele langhe spitse angel. Het schijnt eenige gemeenschap mette Kriekel te hebben, en het is by na geheel Kastanie-bruin.

VII. LID.

Van de Spondylis, Verticillus oft Wervel.

VAn de Spondylis oft Verticillus, oft Wervel (om dat hy sich als een Wervel om de wortels drayt, also ghenoemt) vallen verscheide ghevoelens: *Plinius* maakt'er een Slangh van. *Aristoteles* en *Absyrtus* ghedenken van een Huis-Spondylis: Die uit *Aristophanes* by *Hesychius*, en *Kamertes* de Selphius ghelijk is: En sy versamelen achterwaarts. Indien ghyse anraakt vlughten sy, en gheven van vrees een stank van haar; De selve zijn ook klein en swart. Arist: H: A: 5. c. 8.
Van de wilde Spondylis wordt by *Theophrastus* ghewagh ghemaakt. Sijn aart is geen wortels, ook de alderscherpste onbeschadight te laten. *Agrikola* seidt dat hy een kleine vingher dik en langh is, met een roodt hooft, en het overige lijf wit, behalven dat hy van satheidt geswollen, een weinig bruinder is: Hy doet'er by dat hy ses voeten heeft: Hy knaagt de wortels van Esels-komkommers, van de swarte Chameleon, Santorie, Peucedanum, Aristolochie, en de wilde Wijngardt, en z. *Malleolus* schrijft dat hy op sijn derde jaar als een Mier voort-komt, en datse het gebiedt van Ments eens overrompelt hebben: Datse een jaar na haar geboorte in May Paardswormen veranderen, seit *Kordus*. Sy worden van de Hoogduitsen Enger genoemt. In Engeland zijnse in April en May meest schadelijk. Theoph. H. P. 9. c. 4. Agrikola de Animal Subter. Melleol. in Exorcism.

Van 't onderscheidt spreekt *Moufetus* in sijn anmerkkingh, en uit *Kamerarius* aldus: Ik heb een kruis-vormige Spondylis by my, van verw uitten afgrauw wit, met een swart hooft. Geraakt zijnde, rolt hy sig in een kring, en vertoont heel wel een Wervel van de spinnende Wijven, waar van Moufet: Insect: 2. cap. 6.

van hy den naam heeft. Buiten de aarde is hy loom, en kan de lucht niet lijden. Gewond zijnde, geeft hy een swarte vochtigheit van sich, daar men als met inkt mede schrijven soude. Ik heb ook een rode Wervel, die twee voeten diep onder de aarde leeft, met een heel swart hooft, en een mont met tanghen; de hals is uitten geele roodachtigh; de rugh is roodt, met ses roode voor-voeten; de buik en het overighe lijf geel, behalven dat hy an weerzyden an den buik met acht roode stippelen verciert is: Hy is so langh als een middelste vinger, en verandert tegen de Somer in een Vlieg. Wy hebben ook een blinkkende gesien, met een dikker lijf, en van den rugh totte start toe blauwachtigh: van den hals af scheen hy meer bleek-blauw: het hooft en de voeten zijn geelachtigh, de mont heeft tangen, en is roodachtig. Jong is hy wit over 't geheele lijf: in den ouderdom volgt het blauw, en dat begint van de start. Het is wonder hoe dat hy sijn lijf in 't breet en langh met een baar-wijse bewegingh sonder veranderingh van plaats beweeght, en onder 't beweghen sijn verw dikmaal verandert: Want wijl hy op de aarde rust, is hy heel wit, maar als hy beweegt, wort hy als door gramschap blauw. Hy is de grote kossus oft Hout-worm heel ghelijk, soo veel de vorm van 't lijf angaat, maar die konnen haar in geen Wervel drayen. Wy hebben gesien dat uit die worm een groot geslaght van een Vliegh met vier vleugels voort-quam. Wy hebben noch een ander by na van de selve grootte omtrent de wortel van Ayun gevonden, met een hooft uit verscheiden verwen groen, wit en rosch bestaande. Wy noemen hem na den Ayun, welkers af-beeldtsels wy hier alle vertonen. Nu lust my 't ghevoelen van *Ioach: Kamerarius*, over de Wervels hier by te voeghen, wiens oordeel my altijdt regtmatigh dunkt. De Wervels (seidt hy) zijn moghelijk die wormen die in 't begin der Lente in de aard gevonden werden, en geheel wit, oft liever wat blauw zijn, die in den Herfst donker-groen werden, en klaar van huit, met een donkere voghtigheit overlopen: Het hooft is bruin-roodt, swart en hardt, om de wortels lighter te door-knaghen. De Rupsen rollen terstont in malkander, sterven, en nemen andere vormen van Vliegen oft Rupsen an.

Sy zijn een vingher dik, en anderhalven duim lang. sy hebben acht voeten in 't midden van 't lijf na de kop toe. De onse noemense Aard-wormen. *Guilandinus* seit dat de Wervels so ghenoemt zijn, om datse als een Wervel om de wortels slingeren. Daar worden ook andere wormen uitten swarte root, met een korstige huid veel voeten, gelijk de Scolopendra (dien sy ook gelijk zijn, behalven datse ronder en niet so breedt zijn) in 't eerst van de Somer in de aarde gevonden, op de selve wijse, (gelijk ghesei is) indien haar yemand raakt, t' samen-gherolt. De Hoogduitsen noemen ook eenige onderaardse wormen Engerlin, die geel, met een swart hooft, en daar omtrent met dunne beenen versien zijn; Die rollen haar, uitgegraven zijnde, t'samen, en in de Son geleit worden sy terstont flauw. Sy leven ook maar binnen de aarde, en knagen de wortels der planten. Wie sal alle dese sich-t'samen-rollende wormen niet totte wervels betrekken?

VIII. LID.

Van de Staphylinus.

DE Staphylinus is by *Absyrtus* de Huis-Wervel gelijk, maar wijl die ons onbekent is, is het ook niet wonder dat de kennis van de Staphylinus niet seer groot is. *Moufetus* stelt twee gekerfde met haar afbeeldtsels. Absyrtus in Hippiatr: Moufet: Insect 2. cap. 7.

De eerste is geheel blinkend swart, en de Mot niet onghelijk, maar dunder en langher van lijf: 't Geheele lijf is twee dwarse vinghers oft wat minder langh, met een ghespleete start, welken als hy voort-kruipt (want hy kruipt en loopt heel snel) hy tot sijn bescherming op-steekt, en toont twee heel witte korte anghels, maar wy sien niet dat hy steekt, ook zijn de anghels te klein, en saght om door te dringhen. Als hy dese uit gramschap opsteekt, schiet hy een witte dikke vogtigheid veel sachter als een voghtighe salf uit. Hy leeft meest boven de aarde, en wort dikmaal in de Koorn-landen boven de aard gesien.

De ander dien hy van *Knivetus* afgheset bekomen heeft, en die overvloedigh in Nortfolk is, heeft een klein hooft, uitten donker-roodt, by na bol-rondt, een kleine mondt, en met tanghen dicht an 't hooft, weerzydts dry voeten, van welke de twee voorste de kortste zijn; (op de wijs van de Rupsen) de andere zijn by na bloedt-roodt en viermaal langher: in 't midden van den buik heeft hy acht voeten, ook ghelijk de Rupsen stomp, met een knobbelighen start, met twee hayren versien: Wy hebben den vergiftigen aart van beide daar uit geleert, om dat'er twee Paarden die haar met het hoy opgegeten hadden, van opghe-swollen en gestorven zijn.

Kordus ghedenkt ook de Staphylo by de Francen Kourtilles genoemt. Sy worden in de Thuinen ghevonden omtrent een vinger lang, en werpen heuvelen op. gelijk de Mollen, daarse in slapen. Sy beschadighen meest de Thijm en Vlier, doch de andere Kruiden mede.

IX. LID.

Van de Anthrenus en de Asellus Arvensis.

HEt dunkt ons gheraden de Anthrenus, en Asellus Arvensis van *Moufetus* hier by

by te voeghen: Sommighe noemen hem de kruipende Krabo oft Horsel, andere een gedaante van de Phalanx: *Plinius* seit, dat hy alleen in de vleugels van de Horsels verscheelt. *Moufetus* seit dat hy een krommen bek met tanghen, en een opgherecht anghesicht heeft. Hy ghelijkt heel wel die ghehoornde Nachtuil, die wy in Nederlandt ghesien hebben: Hy heeft swarte ooghen, de borst heel ruigh, en blinkkend, de voeten an 't begin geel, daar na donker: het overighe lijf bestaat uit acht rode, met geel vermenghde kerven, welke de swarte plekken op den rugh seer vercieren: Van 't bovenste van den bek rijsen geele sprieten oft hoorns, die dun, buighsaam, en in 't anraken nochtans hard zijn. Hy geeft by na een ongheneeselijke beet, maar niet doodelijk ghelijk van de Phalanx, nocht ook so sacht, oft hy overtreft de quaadaartigheit van de Horsels.

De Asellus Arvensis wort om de gelijkheit alsо genoemt: Hy wort in de Velden en Koorn-landen ghevonden, en verschilt alleenlijk in 't ghetal der voeten van de andere, want hy heeft maar ses kleine, en swarte: Sijn hals is heel kort, het lijf breedtachtigh en plat, de start een weinigh scherp. *Pennius* heeft hem in Julius, in de landen van Kolchester ghesien, en anders nerghens ghevonden. Wat ghebruik hy in de Genees-konst heeft, is ons noch onbekent.

II. HOOFT-STUK.

Van de gekerfde sonder vleugels met acht voeten.

I. LID.

Van de Scorpioen.

Naam. Aldrov: Insect: 5. c. 11. Moufet: Insect: 2. c. 10.

DE ghekerfde dieren met acht voeten zijn de Scorpioen en Spin. De naam Scorpius wort by de Grieken genomen van Scorpizein ton ion, om dat hy vergif schiet, oft van Scajoös erpein, om dat hy gekromt voort-kruipt. By *Plinius* wort hy ook Scorpio, by *Cicero* en andere Hepá, en Satocollos genoemt.

Beschryvingh.

Het is een beesje swart van verw, eyrondt van lijf, met een kort hooft boven de borst, met ooghen soo klein datse nauwlijks ghesien werden. Hy heeft acht voeten, en twee armen, met sterke tanghen en scharen ghespleeten, grooter als de andere, en de Rivier-Kreeften ghelijk. *Aristoteles* seit dat hy'er vijf heeft, met ghespleete tanghen versien: Uit het einde van 't lijf spruit een start, veeltijtds met seven, somtijdts ses en neghen knopen, welkers laatste langher als de andere, alleen met een enkele oft dobbele anghel; en een weinigh na het einde gheboghen, ghewapent wert. *Plinius* noemt hem een tandt. Van de tongh weet ik niet wat al by *Gordonius* te lesen is. Sy seggen dat hy daar mede de huit lekt: oft den anghel met een gaatje, ghelijk *Plinius*, *Ælianus*, en *Nikander* seggen, door-boort is, waar door hy sijn vergif schiet moghen sy selver weeten. *Galenus* ontkent dat. Het kan mogelijk toegestaan werden, wijl in 't snijden van de Adder-slangh een blaasje onder de tanden verborghen is, waar uit hy in 't bijten sijn vergif spouwt.

Arist: H: A: 4. c. 7.

Plin: H: A: 11. c. 37.

Nikand. in Theriaca. Plin. H: N: l. c. Ælian: H A: 9. c 4. Galen: de l. Affect: 6. c. 5.

De koude landen voeden geen. Die in Hooghduits en Switserlandt ghevonden werden, zijn niet schadelijk. In Italie, voornamentlijk te Rome, Amerika, Persie, voornamentlijk tussen Susa en Media, de Kanarise Eylanden, Schijtia, Peskara, Barbaria, Ethiopie en in Oost-Indien, omtrent de Rivier Estamenus zijnse soo overvloedigh, dat de Inwoonders genootsaakt zijn geweest het landt te verlaten. In 't onderscheid sal meer hier van voorkomen. Sy verbergen haar gemeenlijk onder de steenen en in de mueren.

Plaats. Strab. Geogr: 16. 17. Plin: H: N: 5. c. 7. Ælian: H: A: l. 10. c. 23. en z.

Sy leven met aarde, en op sommighe plaatsen eetense Kruiden, Haagdissen, Aspis Slangen, Werwels en Motten. Datse niet versamelen, maar door de grote hitte der Son gheteelt werden, schrijft *Ælianus*. Datse door verrottingh, uitte doode Krokodil, de Sysimbrium en Ocymus, en indien wy *Albertus* gheloven, uit verrot hout voort-komen, is sonder twijffel. Datse door teeling voort-komen in de Lente en Herfst, en dikmaal neghen in ghetal, schrijft *Moufetus*. Sy baren so hy seidt witte wormtjes, (dat wy ghesien hebben) in ghedaante als eyren, en broeijen die daar na. Als de vrught volmaakt is, wordense van de selve verdreven, en in groot ghetal om 't leven gebragt. *Antigonus* meent dat de vrugt van haar wort verslonden, en dat alleen de gauwste overghelaten wert, die sich op den aars van de Moer settende, sich alsoo van den beet en steek bevrijt, en dat dese de wreker van allen, sijn ouders van boven weder doodt.

Voedsel. Ælian: H: A: 6. c. 22. Plin: H: N: l. 11. c. 15. Antig: Hist: Mirab c. 24.

Sy raken niet als hayrighe deelen an. Als sy voort-gaan lopense op zyde: want om de lenghte van de achterste poten die haar ruimte nodigh hebben, wordt haar rechte loop belet. Sy worden noit tam, so *Galenus* seidt. *Albertus* schrijft dat'er een twintigh daghen in oly gheleeft, en onder in 't glas omghewandelt heeft. Watse haar jonghen doen, en weder van die lijden, is nu geseit. Sy schuwen de Son, en soeken de schaduw: Sy halen den anghel niet uit, oft steeken niet dan alsse ghetrapt werden. Sy vleijen mette kop, en steeken mette start. Datse de Priesters van Isis omtrent de Stadt Kopto niet quetsen, nocht ook de Psylli, sult ghy by *Ælianus* vinden. De swarte Varkens ghesteeken zijnde, sterven, en men seit dat de niet-swarte vrygaan. Die in Ethiopie op haar drek treden, krijghen sodanige sweringen an de voeten,

Arr. Plin. H: N: 29. c. 4. Scalig. Exercit: 245. l. 3.

Ælian: H: A: 8. c. 13.

datſe naulijk ghenesen. *Plinius* heeft nagelaten datſe geen Dieren ſchaden die ſonder bloet zijn; Maar *Wolphius* heeft geſien dat'er een met een Adder opgeſloten, door onderlingh ghevecht en wonden ghedoodt wierd. Ælian: l.c. *Ælianus* ſchrijft datſe met allerley vergiftigh geſlagt van gekerfde dieren om de koſt vechten.

Vergiſ Geneling. Het is vuil vergif, en dat met meerder ſtraf, langhſaam, ſy doden in dry dagen, an de Maaghden gheven ſy altijd een dodelijke ſteek, en by na an alle Vrouwen; maar an de Mannen 's morgens uit haar gaten voortkomende, eerſe yets by gheval gheſteken hebben. Het is bekent dat die ſeven oft neghen knopen hebben wreder zijn: want ſy hebben Plin: H: N: l. 10. c. 25. veel thien knopen. Sy ſteken met een ſchuinſe en gebogen ſtreek. Haar vergif verſcherpt altijt op de middach, en in de heete Somer, als ſy door den brant der Son gheraakt, oft heel dorſtigh zijn. Sy zijn heel doodlijk als ſy haar gheſlacht aan-vallen eer ſy beſchadighen. Het is een ongheneeſlijk vergif, indien de gequetſte op die dach Ocymum gegeten heeft. De gequetſten voelen de ſteek niet indien ſy wilde ſaffraan in de hant hebben. De toevallen zijn veelerley. De gequetſte plaats ontſteekt, wort hardt, roodt, met pijn gedrukt, nu heet, en dan kout. De gequetſte ſweet en ſchud, de uitterſte leden worden kout, de lieſſchen ſwellen, de winden vlieghen onder af, de hayren rijſen op, het angheſicht wort ghetrokken, en z: De Knecht van *Dodoneus* was met ſo kouden ſweet behanghen, dat hy klaaghde als met ſneeuw bedekt te zijn, en z: Daar zijn oneindighe ghenees-middelen teghen: Uit de kruiden, den Alſem, Averu met Wijn ghedronken, Amomum, Ammi, Annijs, Look, Ariſtolochie, Aſphodelus, Aſſa fætida, Attractilis, de Melde, Blitum, Kaltha, Kalamenthe, de Ayun, Santorie, Veldcypres, Colycynthis, Cyperus, Galbanum, Garſt, en Ireas en z: Uit de Heeſters, Balſem, Myrtus, Paliuzus, de Roos, de Braam, Laurier, Moerbeſie, Wierook, en de Wijngart; uit de Dieren, het ſpogh en water van de Menſch, de Mummie, Kinkvorſchen, de Viſch Coracinus in de Nijl, en ten leſten de geſtampte Scorpioen ſelf met Sout, Lijnſaat, en Hemſtwortel opgeleit. Ik verſwijgh de t'ſaamgeſette die by *Dioskorides, Plinius, Rhaſes, Albukaſis, Oribaſius, Serapio, Sylvatikus* en andere te vinden, en van *Mouſetus* en *Aldrovandus* by een vergadert zijn. *Villanovanus* prijſt het kruit Trinitatis, met ſap van Hadijk en Wijn voor een eenigh ghenees-middel. *Iohan Ardenus* Engels Heel-Meeſter ſeit een ghereet middel te zijn, indien dry oft vier druppen bloet omtrent de wonde uitghetrokken werden, en de wond daar terſtont mede beſtreeken wert. Sy worden Plin H. N. [illegible] verdreven metten rook van Swavel, Galbanum, en een Eeſels-klauw, indien ghy de doorgheſneden Radijs op haar hol leght ſullen ſy niet uit-komen. *Rhaſes* prijſt de wortel van Enula om den hals ghehanghen, en z: Sy worden ſlaperigh indien men haar 't kruit Delphinium onder ſtroit. Sy ſterven als men haar ghekauwde Radijs, de Baſilicum mette brede bladeren die in 't water waſt, de Aconitum, ſwart Nies-kruit, de Ocymum met rode bloemen, en de aarde van het Eylandt Galata op 't lijf leit. Plin: H: N: 35. c. 15.

Dit hebt ghy van haar afkeer: Dat de Scorpioen en Krokodil wanneerſe malkander ſien, beide haar ſelven de doodt op den hals halen, en dit is van de Egiptenaars naghelaten. Dat de Stellio mede met ſijn gheſicht hem een ſchrik en een kout ſweet verwekt. Dat hy als de Son in de Kreeft is, de Slanghen veel ſteekt: Dat hy van de Adder ghegheten wert: Dat van de Weſpen, Byen, en Horſels niet anghetaſt worden, die van een Scorpioen gheſteeken zijn; Men ſeidt dat hy doodt zijnde weder levend wert, ſo hem yemandt met wit Nieskruit beſtrijkt. Van den haat tuſſchen hem en de Akonitum ſpreekt *Plinius* aldus: Sy hebben dat ook tot het ghebruik van 's Menſchen gheſontheit ghebracht. Dat het teghen de ſteeken der Scorpioenen goet is met heete Wijn inghegheven, is ondervonden. Sijn aart is den Menſch te dooden, indien'er niet tuſſchen beide komt dat den Menſch dodelijk is: daar met worſtelt het dan alleen, als of het ſijns ghelijk binnen ghevonden hadde. De ſtrijt gheſchiet alleenlijk als het vergif inde inghewanden vint: En het is wonderlijk wijl het beide doodtlijk is, dat die twee vergiftighe dinghen in den Menſch haar kracht verlieſen oft ſterven, en de Menſch alleenlijk overblijft: Ja de Oude hebben ook gheſeit dat het een genees-middel voor de wilde Dieren is, met anwijſingh hoe ook de vergiftighe ſelf konnen geneſen werden. De Scorpioenen worden ſlaperigh, door het raken van den Aconitum, ſy worden vadzigh, en bekennen datſe overwonnen werden. Wederom gheneeſt haar het Nieskruit, met anraken door een ontloſſende kracht, en de Aconitum wijkt voor twee quaden, voor 't ſijne, en dat van alle andere, en z. Afkeer. Plin: H: N: 29. c. 4. Ariſt: H: A: 8. c. 29. Plin. H: N: 27. c. 2.

Gebruik. Galen: l. de Theri: ad Piſo. c. 9. Sijn ghebruik is groot in 't uitdruiven en brijſelen van de Steen. Hy wordt van ſommighe ghebrandt, en ſijn aſch werdt gelukkigh met broot ingegheven: Andere maken Oly, waar onder die prijs en wonderlijk is, die wy an *Matthiolus* ſchuldigh zijn; Ook is'er by *Ianus Damaſcenus* een t'ſaam-geſet middel.

Onderſcheidt. Het onderſcheidt der Scorpioenen, wort van de vorm, kunne, plaats, hoe-grootheidt, verw, en krachten ghenomen. Indien ghy de vorm beſiet: De eerſte is bultigh, en de ſtart ten anſien van ſijn kleine lijf groot, die hy ghekrult, achter na ſich trekt. Hy ſchijnt bleek: maar ſijn heel langhen anghel is wit: De Arabiers ſeggen dat hy alder-gheſwindtſt; en alleen een heet vergif uitſchiet. Na de ſteek verandert

dert de warmte van 't lijf by na yeder uur, en het word uitten groen geel, wit en rood, de koorts verheft, de tongh swelt, de pis word bloedigh, en z: Besie de Genees-middelen by *Moufetus*. Ten tweeden zijn sy met start, oft sonder start, en hebben oft een oft twee angels. Sommige zijn blinkkende van verw, en verwekken de selve toevallen van de andere. Ten derden zijn sy gevleugelt, als in Morenland oft Lybie, so *Lucianus* zeit. Haar vleugels zijn dun als van de Huppelkoorn. Ten vierde de onghevleugelde, die *Strabo* zeit daar ook gevonden te werden. Ten vyfde de Kreeften ghelijk, die blinkende van verw zijn, en de selve toevallen als andere anbrenghen. Ten seste met seven oft acht knopen die de quaatste zyn, en met ses die de beste zyn. Ten sevende die een start hebben met een oft twee angels, en de ongestarte.

Van haar kunne zijn sommige Mannetjes, andere Wijfjes, de Mannetjes zijn dunder en langher, an den buik, de scharen en angel somtijds meer geplekt, die een schadelijker vergif hebben: De Wijfjes zijn grooter, vetter, buikiger en vreedsamer.

Van de plaats zyn sommige 1. uit Pescara in Afrika, welke dodelijke steken gheven, daarom leven de Ingesetenen aldaar Somers buiten de stadt op 't land tot de maand van November, indien wy *Leo Afrikanus* gheloven. Ten 2. zijn de Egiptise die groot zijn, en terstond dooden. Ten 3. de Lybise, die Land-Scorpioenen met veel wervel-beenderen versien, oft vlieghende zyn, van welke wy hier voor ghesproken hebben. Ten 4. de Amerikaanse de kleinste van allen, maar heel vergiftigh, uitgenomen de Afrikaanse. Ten 5. de Kastiliaanse, die de Boeren als sy 't land ploegen op de wijs van de Mieren vergadert vinden, daarze inde Winter haar verbergen.

Van de hoe-grootheid, zyn zommighe 1. klein als de Amerikaanse. Ten 2. heel groot als de Afrikaanze en die van Oost-Indie.

Van de verw zyn by *Nikander* zeven gheslaghten. Het 1. is witachtigh, niet dodelijk: Het ander met een roschen bek; na de steek volght groote hitte, koorts, en onlydelijken dorst: De derde is zwartachtigh blauw, welkers steek een ongheſtadighe beweginghder leden maakt, met een Sardonise lach. De vierde helt na 't groen; na de steek volghen koude en bevingh: Hy heeft seven oft neghen knoopen. De vyfde is blauw oft bleek, met een dik ghespannen buik. Hy eet kruid en byt ook mette tanden. *Nikander* noemt sijn vergif Bubrostin, om dat inde mensch die ghebeten is, de Bubo oft Klier inde liesschen opswelt. De seste en sevende behoort tot het onderscheid mitte vorm ghenomen: Die is de strand-zee-krabben gelijk, groot en rond van lyf. *Matthiolus* heeft swarte, groene, en ysergrauwe in 't Graafschap Arcinone gesien: Dese helt na de vorm van de Pagurus uit welke hy als sy op 't lande inde holen lopen en stervende, verrotten, voortkomt. *Ælianus* noemt hem vlammigh, om dat hy gekookt de Pangurus in verw gelijkt.

In haar kraghten zijn sommige schadelijk, van welke hier voor gesproken is: de andere niet; Hoedanighe in Beyren, in Pharo, in 't land van Avignon, in Switserland en Duitsland gevonden werden.

II. LID.
Van de Spin.

I. LID.

Vande Spinnekoppen in 't algemeen.

ISidorus wil dat de Spinnekop in 't Latyn Araneus oft Aranea ghenoemt werd, om datse ab aëre, dat is van de lucht gevoed wert, en voortkomt, maar qualijk. Wy weten datse met vlijt vliegen vangen, datse teelen, eyren en jongen voortbrengen. Beter was hy met *Bekman* tot het Hebreuse woord ארג, 't welk weven beduit te betrekken. By de Grieken werd hy Arachne genoemt: Andere noemen hem vliegen-vanger, *Karanides* Theraphus, *Hesychius* Stibe. De Phalanx en Phalangion word van sommige ook voor een Spinnekop genomen. *Iuvenalis* heeft hem Lydia en Arida genoemt: Lydia om de Maaght Arachne die van Pallas in sodanighen dier geseit wort, verandert te zijn: Arida om dat hy Aridam Telam, dat is een drogen draad spint. Hy is by *Klaudianus* Audax dat is stout genoemt, om dat sy met *Pallas* dorst een wedspel anvangen.

Naam. Aldrov: Insect: 5. cap. 11. Moufet: Insect: l. 2 cap. 11.

Sy hebben alle een heel klein hooft, uitghenomen een, welk *Plinius* seit heel groot van hooft te zijn. Sy hebben alle dry knopen an de benen: Sommighe hebben twee langhe benen meer, want datse niet alle even lange benen hebben geeft de verscheidenheid van haar werk te kennen. Met sommighe verdunnen sy de draden die sy gesponnen hebben, en rekken die ook langh uit, met andere legghen sy de draden over, en voeghen die t'samen, en met eenighe lopen sy over en weder door het net, en als sy willen laten sy haar an de selve onbeweeghlijk afhangen.

Beschryvingh. 1 lin: H: N: 11. cap. 27.

Daar is by na gheen Landtschap sonder Spinnekoppen: nochtans schrijft *Gaudentius Merula*, dat in een oude Toren omtrent Habre de Grace in Vrankrijk geen ghevonden werden, en de ingebraghte daar in sterven. Vande Phalanx sal in 't onderscheid gesproken werden.

Plaats.

Sy leven met Vliegen, Wespen en dikmaal ook met kleine Haaghdissen. *Aristoteles* seit datse niet maken, oft verberghen, en al wat sy vanghen uitsuighen: Andere menen datse dat an een draad ophangen

Voedsel.

Datse uitte locht die verrot en bedorven is geteelt werden, word daar uit afgemeten, dat de nieuwe huisen op den eersten dach als sy ghewit werden, van haar lijf en rach

Teelingh.

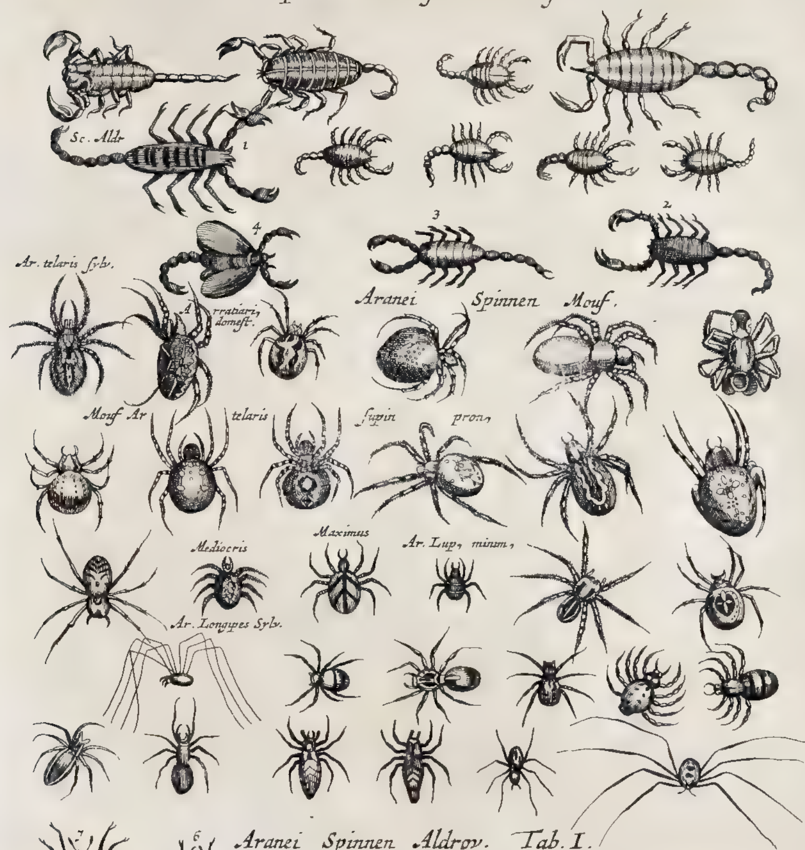
Arist: H: A l. 5. c. 8. besmet werden. Haar voortsettingh geschiet ook door versamelingh, welke lust en bedrijf by na de gheheele lente duurt, dan ontsteken sy die lust door het onderlingh over en weder lopen, en 't weven van haar netten, en komen onder dat werk geduerigh nader by een, en ten lesten metten aars tegen malkander, om dat die wijs van versamelen (vermits sijn ronde vorm van 't lijf) heel gevoeghlijk was. Van haar baringh spreekt *Aristoteles* aldus: Hy baart eerst kleine Wormtjes, want sy worden in 't gheheel, en niet ten deel verandert: Sy zijn in 't eerst Arist: H: A: . c. 22. Edit: Scalig: rondachtigh; Als hy ghebaart heeft broeit hy dry daghen. Hy baartse alle in sijn net, maar ten deel in dun en korte, en ten deel in dikke, eenighe worden ook eenighsins van 't net omwonden. Alle de Spinnen worden niet ghelijkelijk gheteelt, en soo haast sy gheboren zijn springhense en spinnen: De voghtigheidt in de ghewreve Wormtjes en inde jonghe Spinnekoppen is de selve, namentlijk dik en wit, sy worden omtrent in seven dagen volmaakt. Plin: H: N: 11. c. 48. Daar zijn veel eyren gesien, die middelbaar blauw, met kleine plekken besproeit, saght en lymigh waren; Van gelijken datter uit een ey veel Spinnekoppen voortquamen, maar so klein datse nauwlijks konden ghesien werden: Men heeft ook onder den aars van een Spinnekop een grooten hoop eyren, Aldro: l. c. so klein, datse by de onsienlijke veselen konden vergheleken werden, ghesien, die wit waren, en met de vinger gedrukt, een gheluid gaven.

Afkeer. Plin: H. N: 11. c. 24. Sy hebben vyandschap mette Stellio, Haaghdissen en Slanghen: Sy jaghen na de jonghe Haaghdissen, die sy eerst met haar rach omwinden, en daar na beide lippen met een beet angrijpende om den hals brengen. De selve ('t zijn woorden van *Plinius*) zackt langhs sijn draad op 't hooft der slangh, die onder sijn boom leit, neder, en byt hem met sulken gewelt inde hersene, dat hy krytende en swijmelende geen macht heeft, den draad van den anderen te breken, oft te ontvlughten, en 't leven mette doodt eindight. Van Plin: H: N: 8. cap. 24. 11. c. 24. sijn voorduidingen hebt ghy dit: Datse eerst met haar net afvallen, wanneer eenighe verwoestingh van mueren dreight. Datse tot teken van aller dinghen anwas haar netten hoogh verheffen: Datse voortekenen van reghen gheven, als sy by donkere en niet by heldere locht spinnen. Omtrent de tijd van de slagh van *Leuctris*, haddense witte netten Pausan: in Beotic: omtrent de poorten van de Kerk gesponnen en als de Macedoniers die palen andeden, hadden sy alles met swart werk beset.

Verstand. Arist: H: A: 9. c. 39. Plin H: N: 11. c. 24. Haar verstand wijst alleen haar konstigh weven an, 't welk *Plinius* na *Aristoteles* in 't derde gheslaght aartigh beschrijft. Hy spint (seit hy) netten, waar toe de buik de stof verschaft, 't zy door een bedorven vogtigheit, op een gesette tijd bedorven, gelijk het *Demokritus* behaaght, oft 't zy datter binnen eenige woldragende vrughtbaarheid is. Hy weeft sijn netten met een gematighden nagel en ghelijken ronden draad, waar toe hy sich selfs tot een ghewight ghebruikt. Hy begint van 't midden, daar hy rondsom sijn andere kringen anweeft, met gelijke verdeelinghen even verre van malkander, die hy metter tijd angroeyende van enger wyder maakende, op een onlossellijke wijs onder een breid; Met wat een konst maakt hy sijn strikken die door sijn schildvormighe net lopen? daar by komt het scheersel van sijn gatigh net, en de wijs van sijn inslagh, van sich selfs met een sekere konst van vercieringh, tay en vasthoudende; den aart der draden is vlok en wolachtigh; Hoe doortoghtigh zijn de gaten tegen de wind, en niet om te verwerpen watter invalt? Het hol daar sijn gebouw an vast is maakt hy tegen de koude meer vlokachtig. Hoe ver is hy verschoven van het midden als of hy yet anders dede? En hoe verborgen is hy datmen niet sien kan of 'er yets in is oft niet? En wat een vastigheid isser in sijn aderen? De breedte van sijn net is dikmaal tusschen twee bomen gestelt, als hy sijn konst oeffent, en het weven leert. De lengte van sijn draad bestaat in 't over en weder swieren van boven na beneden, en weder van de aard na boven toe, hy rekt sijn draad, en schiet met eenen binnewaarts in, maar als 'er wat te vangen is, hoe wakker en gereed is hy om te lopen? en of het schoon an 't einde van het net hingh, so loopt hy altijd na 't midden, om dat hy also best door het geheel te schudden sijn vangst inwikkelt: Dat gescheurt is hermaakt, en verciert hy terstond weder. Sy vanghen ook de jonge Haaghdissen, die sy eerst met haar draad omwinden, en daar na met een beet beide lippen vattende, om den hals helpen. Men meent dat het Wijfje weeft, en het Mannetje jaaght, en dat yder also sijn werk doet; Maar *Aristoteles* heeft geschreven dat het Wijfje en weeft en jaagt: Daarom seit *Scaliger* datse de Vlaminghen ghelijk zijn die ledigh lopen, en de Wyven laten arbeiden. Scalig: ad Arist: H: A: 9. c. 62. f. 203. Hy spint 's morgens en 's avonds sijn nieuwe net, en dat soo vast, dat hy sich van boven met een draad neerlatende, aan een muer oft boom hecht, en nocht door wind oft regen afgeworpen werd. Arist: l. c. De groote hanght sich laagh, om aldaar de beesjes te vangen; de kleine houd de wacht om hoogh, en verberght hem in een klein gat van sijn net. Datse heel scherp van ghevoel zijn, is daar uit te oordeelen, datse in 't midden van haar net sittende, gevoelen datter in 't aller uitterste van 't selve een Vliegh gevallen is.

Van haar schadelijkheid, en genees-middelen sal in 't onderscheid gesproken werden: Schade en Genees-middelen. Sy zijn de Wijn-gaarden en Oly-bomen vyand, en vervuilen de huisen; Die van haar ghebeten zijn, rijst de Mannelijke roede: Indien yemand haar by geval doorslikt, moet hy daar Wijn van Melissa op drinken; ook is de hars van de Dennen-boom goed. Op den beet word gelukighlijk Look met Wijnrute in Oly gestoten gheleit: Hier toe dient ook

Scorpiones Terrestres Mouf. Tab. XVIII.

Aranei Spinnen Aldrov. Tab. I.

ook de plaatster van Vliegen, het mensche vet, 't bloed van de Schildpad, de asch van een Rams-klauw, de Geiten-drek, en het brein van een Kapoen met peper en soete wijn gedronken.

Plin: H: N. 32. c 4.

Gebruik.

Het is niet sonder verwonderingh datse by sommighe voor spijs strekken: Men leest van een Hoer ten tijde van *Alexander*, die van kinds-been met Spinnekoppen gevoed was. *Albertus* verhaalt sulks van een dochter van Keulen; En na 't getuigenis van *Moufetus* heeft sich seker groote Mevrouw in Enghe-land daar niet van onthouden. *Kardanus* verhaalt van een Meisje van dry jaren. Inde Genees-konst zijn so de Spinnekoppen als ook haar rach niet te verwerpen. De Spinnekoppen zijn goed tegen de vierendaaghse koorts indien sy in rood leer, oft een noteschelp an den arm oft hals gehangen werden, dat *Pennius* seit ondervonden te zijn: Sy worden tegen de pijn der oiren gepresen, indien den oly daar dry Spinnekoppen in ghekookt zijn, oft het sap in 't oir gegoten werd. *Plinius* seit datse in Asijn geweekt, gestoten en met saffraan gemengt moeten gebruikt werden. Tegen de opstijgingh der Lijfmoer, indien een smeringh van haar gemaakt op de navel gestreken werd. Tegen een verharden buik, indien hy langs sijn draad afsakkende, mette linker-hand ghevat en gestampt op de navel geleit werd: Men seit dat hy den buik opstopt indien hy opwaarts klimmende alfo gebruikt werd. Tegen de geswellen van den aars indien hy sonder hooft en voeten daar op gewreven werd: Het rach stopt, verkoelt verdrooght, en lijmt t'samen, en lijd niet datter eenige verrottingh langh onder verborghen blijft: daarom stopt dat het bloeden uitten neus, de grauwe en rode loop Het word ook in de koorts-verdryvende plaaster by *Strotelbergh* gedaan: met oly op gleit, geneest het de wonden der geleden: Het word inde salf teghen 't springend vuur gedaan; opgebonden geneest het de swellen van den aars, en ook de wratten, indien het in een bolletje gerolt, op de wrat geleit, angesteken, en tot asch gebrand werd. By de Egiptenaars word een Genees-middel uit veel Spinnekoppen en rach met oly als een smeringh gemaakt: oft sy koken de spinnekoppen in den oly, daar sy de plaats van de pols op de beide handen mede bestrijken.

Moufet: Insect. 5. cap. 15. Kard: de Variet. 8. c. 40.

Schrod: Pharm. 2. c. 53.

Prosper. Alpin. l 4. de Medicam. Ægypt.

II. STIP.

Van het onderscheid der Spinnekoppen en eerst van de niet schadelijke.

IN 't beschrijven van de Spinnekoppen komt ons *Moufetus* voor, want dese heeft de selve in schadelijke oft de Phalangia, en in niet schadelijke, die haar oft in huis, oft inde locht houden; en dese wederom in nette-makers, webbe-wevers en andere verdeelt. Sy krygen alle metten ouderdom meerder ondervindingh, en hy doet'er by datse in de wol besloten, de teelingh der Motten vermeerderen, en meer als eenmaal op een jaar haar huid veranderen. By *Aristoteles* is dryerley geslaght: Het eerst is Byachtigh, het ander Wolfachtigh, en het derde ansienlijk in sijn wonderlijke werkingh: Van welkers web wy boven gesproken hebben. *Aristoteles* heeft hem heel wijs en schoon genoemt: *Aldrovandus* heeft die, welke hy anghemerkt heeft in twee Platen afghefet; Wy sullense beide t'samen voegen om niets over te slaan.

Onder de niet-schadelijke dan, is nu van de Huis-Spinnekop ten deel gehandelt: Die haar buiten houden, en de grootste van al zijn, worden van haar roof-gierigheid Wolven ghenoemt; de kleinste van dese weven niet, maar die grooter is maakt een klein onghelijk net, by de aarde, oft in de doorn-haghen. Hy sulks ook voor sijn holen makende, en het beginsel van binnen anhechtende, loert hy of'er niet in 't net valt, en sulks vernemende, schiet hy toe en rooft dat.

Van de nette-makers heeft *Moufetus* een heel groote gesien: Sijn lijf was schuimigh en eyrond, de kop onder den buik klein en met tangen, en de rugh met verscheide plekken verciert: Hy wast in korte van een erweet groote, tot sijn volkomen dikte. Inden Herfst spant hy sijn net tusschen de takken der Rosen, en verstrikt door het anhalen van sijn draad de Vlieghen en Muggen met een wonderlijke list.

De webbe-makers weven, oft een dun oft middelbaar webbe, oft een sleght, dik, ruw en onbeschoft.

De eerste sijn Huis-Spinnekoppen, van welke een donker gheverwt, en indien hy tegen de Zon gehouden werd doorschijnigh is. Uit die gene die middelbare netten maken, is een Land oft Bosch-Spinnekop die inde Doorn-haghen sijn net spant: Sijn lijf is donkerwerwig en wat ruigh, sijn voeten zijn verscheiden gesprenkelt, en met swarte en witte plekken verciert. De bek is met tangen versien; Hy heeft op 't hooft boven de mond twee witte stippelen, mogelijk in plaats van de mond, en sijn web is so hecht, datter geen regen door-dringht. Dese Veld-spinnekop spint een draad en rolt die als een klouwen in malkander. *Pennius* heeft hem in Kolchester onder de Orego gevonden, daar hy Vliegen jaaghde: Het lijf is by na bol-rond, de rugh met vijfthien plekken ghetekent; den aars is vierkant en swart, en de voeten zijn de naast beschrevene gelijk.

Hier toe behooren die gedaanten, welke haar inde locht houden. Sy leven in de reten van de mueren, en maken een klein en slordigh net, en begeven haar ver buiten haar hol om de kost te soeken, en vindende slepen sy dien binnen: De grootste seit *Moufetus* is donker gheverwt, sijn hooft is ey-rond, en 't lijf by na bol rond, beide de zijden worden met twee kleine korte strepen verciert, omtrent den midden-rugh is hy meer wit, en heeft voeten met swarte en donker plekken gesprenkelt. De middelbare is kleinder

en grijs, de rugh is als met dry parlen verciert, van welke die naaſt den hals ſtaat de grootſte is. De derde Spin is ſwarter, met een kruis op den rugh getekent, en daarom van ſommighe heiligh ghenoemt. Ik gis dat deſe uit het geſlaght der Wolven is, om datſe met een ſprongh voortlopen, en een ſeker gulſigheid te kennen geven, want ſy bewaren niet tot den anſtaanden morghen, maar verſlinden al wat ſy vangen op den ſelven dach. *Geſnerus* heeft een afgrauwe van dit geſlaght geſien.

Uit de verſcheiden geverwde zijn ſommighe langhbeenigh en ſwart, ook wit, uitten ſwarte roſchachtigh, en rode, van welke de ſelve *Moufetus* aldus ſpreekt: Daar zijn behalven deſe noch langh-beenen die een ongeſchikt en ruw webbe maken. De Veld-Spinnekop met ſijn by na bol-rond lijf, die ſich in 't gras houd, en de Schapen volght; by de Engelſen Shepherd oft Schaap-herder genoemt, oft om dat hy ſich in 't geſelſchap van de Schapen vermaakt, oft om dat de Herders menen dat de plaatſe daar ſy veel zijn, ſonder vergif en ſchadelijkheid zijn, want het is ſelfs een dier, ſo buiten als binnen inghenomen, onſchadelijk. Daar zijn noch meer ghedaanten van Spinnen, want daar iſſer een met korte poten, die met ſich een ſneeuw-wit ey onder den buik draaght, heel raſch voort-loopt, en als het ey breekt veel kleine Spinnekoppen voortbrenght, die t'ſaam met haar moer terſtont om de koſt uitlopen, en 's avond ſich op den rugh van de moer te ruſt ſetten. Deſe meende *Pennius* dat met wratten oft knobbelen beſet was, tot dat hy door het anraken met een ſtokje bevonde datter de kleine alle afliepen. In de verrotte en holle bomen houden haar ook eenige heel ſwarte, met een groot lijf en heel korte beenen: Wy hebben (ſeit *Geſnerus*) ook eenighe heel witte gheſien, met een plat en breed lijf, in de Roſen en in 't Gras, heel dun en met langhe beenen, die an de mond met een plek, en an de zyden met een roodachtige ſtreep getekent waren. Hy meent dat die vergiftigh is, om dat hy geſien heeft, dat een Meerkat, door het eten van de ſelve by na geſtorven was, en nauwlijks door inghegoten Oly by 't leven bleef. Wy hebben ook langh-lyvighe Spinnen gheſien, met een ſcherpen ſtart, uitten ſwarte roſchachtigh, en ghelijk als groen: Daar zijn ook rode van tweederley geſlaght: Het een groot dat ſich in de aarde houd, met een rode borſt, en voeten uitten rode geelachtigh, met een ſtart en buik uitten donker wat na 't geel hellende; En een ander geſlaght heel klein, ja kleinder als de Schaap Reduvius oft Neet, uitten hoogh-geele rood; Hy heeft maar ſes voeten, ſo dat hy een wanſchepzel der Spinkoppen ſchijnt: Hy heeft een hooft de Spinnen gelijk, maar heel klein; Hy houd ſich in de aarde, en maakt een ruw en ongeſchikt net, ſomtyts dwaalt hy van ſijn woning af en toont een wonderlijke behendigheid in 't roven.

Aldrovandus, gelijk ik geſeit heb, heeft de ſijne in twee platen uitgedrukt. In de eerſte beeld hy'er een-en-twintigh af: De eerſte is uit het gheſlaght der kleine, met een dik, en langhachtigh lijf, acht voeten en geheel asgrauw, hy maakt een fijn net, en word de ſchoone genoemt. De tweede geſchilderde, uit het gheſlaght van de kleinſte is gheheel groen, en word Veld-Spinnekop ghenoemt. Die van het 8. getal, is kort van voeten, donker kaſtanie bruin, hy loopt al ſpringende, en ik meene dat hy die geen is, welken *Ariſtoteles* de Vloy genoemt heeft. Van het ſelfde geſlaght en verw is die, welke in 't vierde getal ſtaat. De ſeſte en Veld-Spinnekop is uit de kleinſte, met een ronden witten aars, en kaſtanie-bruine borſt, met dry witte ſtippen getekent, en de buik met ſo veel ſwarte en heel dunne langhachtighe pootjes: Hy maakt een langhwerpigh net, en in 't midden daar hy ſit rond. De ſevende is geheel groen, en ook een Veld-ſpinnekop, met een langhwerpigh lijf en ſpitſen aars, met vijf heel witte ſtrepen verciert. De achtſte is ook van de kleine, met een heel kort lijf en ronden aars, en ten anſien van 't lijf heel dik, met voeten van een middelbare lenghte, en voort geheel ſwart. De negende is heel groot, maar kort en gedrongen van lijf, ſo dat ſijn borſt nauwlijks gheſien werd, in geſtalte een tas gelijk, en geheel rood. De thiende noemenſe ook ſchoon, hy heeft een dobbelen aars, van de andere verſcheiden, maar de voeten ruigh, en van die lenghte gelijk ſy afgebeeld zijn: De verw is aſchgrauw, doch meeſt an de voeten, want het lijf helt wat na 't kaſtanie-bruin, en is over al met witte ſtippen gevlekt. De elfde is geelachtigh, met een dryhoekigen aars, gelijk de twaalfde deſen gelijkſlachtigh geheel witachtigh is. De derthiende uitten aſchgrauwe en donker gemenght, maakt een klein net, rond en dun, en is uit het geſlaght van de middelbare. De veerthiende is heel klein, rond, geel geverwt, heeft lange dunne beenen, en houd ſich op 't Veld. De vijfthiende heeft een rond lijf, en ſchijnt geen borſt te hebben, is uitten groene geelachtigh, met gekronkelde plekken op de wijs van de Slangen De ſeſthiende is lichtlijk de ſelve, maar een weinigh minder. De ſeventhiende ook een Veld-Spinnekop, is langh van lijf, met een witte borſt, geelen aars, dikke voeten, welkers achterſte by na korter als andere zijn, ſonder knobbels, en hy heeft geen ſprieten. De achthiende heeft maar ſes voeten, hy maakt een witte pop, gelijk gy hier op dit uitgebeelde Moerbeſie blad kond ſien: waarom ik niet wel gelove dat hy van het Spinnekops geſlagt is. Het is een dier de Spin van lijf gelijk, en afgrauw geverwt. Die in 't 20. getal ſtaat, is uit de kleinſte, kaſtanie-bruin, en met twee geele ſtrepen over den buik getekent. De laatſte in deſe orde heeft een heel ſwart hooft, borſt en voeten met een buik uitten witte afgrauw, word onder de groote

Onderſcheidt. Aldrov: de Inſect: 5. cap. 12.

getelt,

getelt, en schijnt uit het geslaght van de Phalanx.

In de twede plaat zijn negen Spinnekoppen. De eerste kan een Aard-Spinnekop genoemt werden, om dat hy inde aarde woont, hy is uit het geslagt van de Vloyen, want hy springt; hy heeft een kort lijf en voeten, en is geheel uitten asgrauw donker. De tweede is swart van lijf, met een verscheiden buik, een groot wit hooft, korte sprieten en asgrauwe voeten. De derde is heel klein, donker-witachtig na 't geel hellende, met swarte plekken ghesprenkelt. De vierde is een Wijfje, haar jongen op den rug dragende, maar nochtans van de selve berooft, met een lang lijf, dikke voeten, en een heel dikke borst. Op de vijfde plaats wort haar vrugt afgebeeldt. De seste is lichtlijk de selve mette vijfde, en met so veel jongen belast, datse by na vlokachtig ruig schijnt. Sy kan Vrugt-drager genoemt werden, haar verw helt uitten vale na 't swart. Die op de sevende, en achtste plaats voor en achter over afgebeeld is kan swart-geel genoemt werden. De negende uit het geslaght van de kleinste is geheel geel, met een drykantigen buik.

Laat ons hier de Indise by-voegen. In Kumana maken sy sulke sterke netten datse beswaarlijk gebroken werden. Elders zijnse so groen datse mette zyde van sodanige verw konnen vergheleeken werden. In Spanjola zijnse by na so groot als kaats-ballen, indien wy *Oviedus* geloven. *Mark-Graaf* heeft in Brasil ses gedaanten angemerkt, te weeten de Nhamdui, de Schoonste, de schoonste gelijk, een so groot als een boon, een so groot als een vlieg, en een so groot als een vits, welke hy ook aldus beschrijft.

Markgr: Histor: Brasil. 7. c. 3.

De Nhamdui van de Brasilianen is een Spinnekop so groot als de Cicindela, met een dryhoekigh schild op den rugh, helder blinkend, en in den omringh van de zyden met ses scherpe punten versien, daar bruine plekken onder-gemenght zijn; hy heeft an de mont twe tanden, krom en blinkend van verw.

De Schoonste is groter als de Cicindela het lijf is nauwlijks een halve vingher langh, zijn voorste en kleinste snee heeft acht benen uit twee knopen bestaande, omtrent een vinger lang, uitten geel en bruine vermengt; de leste snee is groter: de eerste is geheel silver-wit en blinkende: de achterste snee is tot het midden ook gheheel silver-wit, en in dese als men het achterste deel neerwaarts stelt vertoont sich by na een Menschen anghesicht, 't welk ghesneden en versilvert schijnt; het overighe midden-deel is uitten witte en bruin verglaast: soodanige vermenghde verw is ook an het onder-lijf. Daar worden ook tweemaal grooter ghevonden.

Die de Schoonste gelijk is, is grooter, de voorste snee van 't lijf klein, en so groot als een Kennip-zaat, maar wat langer; de achterste snee is so groot als een Zinknoot, en de voorste en achterste snee is tot het midden toe silver-schoon, het uitterste midden van het achterste is geel, en met twee silver-witte plekken geteekent, an weerzyden een, maar op de geele verw met smalle donkere streepjes ghesprenkelt. Hy heeft acht beenen, an de voorste snee uitten bleek-geel donker geverwt, omtrent de mont twee tangen van de selve verw. Hy maakt een net op de gemene wijs van andere.

Van de Spinnekop die so groot als een boon is, heeft hy dit. De ander Spinnekop soo groot als een boon, is overvloedigh in de huisen: de voorste snee van 't lijf is rondachtigh, soo groot als een erweet: de ander is langher en als een boon; hy heeft acht beenen, an weerzyden vier, anderhalve vinger lang, bestaande uit dry knopen, en de vierde schiet in 't lijf: voor heeft hy ook twee voor-voeten, nauwlijks het vierde-deel van de benen langh, met welke hy vat, en ook twee tanden, gelijk de grootste: hy is geheel uitten geel, wit, en heel roodt gelijk versleten donker Fulp: het lijf is hayrigh, gelijk de beenen: op 't bovenste lijf heeft hy groote swarte plekken: en de beenen tussen beide met swarte stippen geteekent. Dese Spinnekoppen verlegghen ook haar huit ghelijk de grote. Sy telen haar vrugt onder den buik in een ront blaasje. Sy spinnen by nacht. Daar worden ook sommige van dit geslagt gevonden van middelbare grootte.

De Spinnekop die wat groter als de ghemeene vliegen is, is asgrauw, en ruig als zyde pluis, en an de zyden met een swarte ruigte bekleet: hy heeft ses benen, en twee armen om te grijpen; hy is geheel aschgrauw, met swarte stippen.

De Spinnekop so groot als een erweet, is met een schorsachtig schild, ses-kantig, silverwit, en met swarte plekken gedekt: het hooft en de beenen zijn swart.

Het dunkt ons gheraden de Spinnekoppen van *Hernandus* ook voort te brenghen, die elf gheslaghten hebben. De eerste wort Teacoltocatl oft Drek-Spin genoemt, hy is middelbaar van lijf, en tussen swart en donker gheverwt. De tweede is grooter, van de selve verw, en Tokomaxakualli genoemt. De derde Tokati Zintlatlauhqui genoemt, is kleinder als de ghenoemde, swart gheverwt, en heel vergiftigh, en die gheleidt werdt ghestoten en opgheleit de zyde-pijn te ghenesen. De vierde wordt Zintlatlauqui ghenoemt, om dat hy, hoewel gheheel swart zijnde, met een roode plek gheteekent is. De vijfde wordt Tokamaxakual ghenoemt; hy heeft een groot geelachtigh ruigh lijf, en geeft swaarlijk ghenees-bare wonden, welke (indiense al eens gheneesen zijn) op andere plaatsen weder opbreken, en hy wondt niet alleen metten beet, maar met sijn gang, wrijving, en zijn drek. De seste de grootste van al Tlalhochetl, is bleek-swartachtigh en aschgrauw. De

Nieremb. 11. l. 13. c. 28.

sevende is Okolotokatl genoemt, om dat hy in verscheidenheid van verw een Tygers vel gelijkt. De achtste is Hoitztokatl oft Doorn-spin ghenoemt. Hy verwekt met sijn beet dolligheid, op het bovenste en 't midden van sijn lijf is hy swart, het overige geel, van vorm geangelt als een distel, waar van hy zijn naam heeft, want hoitzli beteekent een doorn oft distel. De negende Atokatl oft Spinnekop die in't water verkeert, en een net maakt, meer-endeels uitten rode, gout-geel en swart ge-sprenkelt, en sich omtrent het kruid van de Inwoonders Metl genoemt, onderhoud, is van een onschadelijke beet, en het is te ver-wonderen met wat een behendigheid hy sijn werk volbrenght, en sijn draden hier en daar onderscheid, die hy in't ronde weet te sche-ren, en met een wonderlijken inslagh t' sa-men te voegen. De thiende Ahoachtokatl, is grooter als een Duiven-ey: Andere noe-men hem Quitlalhochakatl, in sodanighen grootte en schuilt geen vergif: Eenige an-dere by de Karibes zijn so groot als een hal-ve Citroen, maar met kleine beenen, en groote langhe tanden. Sy maken een heel sterk net, dat de Vrouwen voor een kap soud' konnen dienen: Het kan gewasschen en wit gemaakt werden. In sommighe net-ten kan een gheheele Musch oft dierghe-like Voghel blijven hanghen. De elfde La-valava ghenoemt, is een kleine Spinnekop, gout-geel, en met roode stippen onder-scheiden. Sijn wondt is heel schadelijk, sijn steek verwekt dulheidt, en maakt de leeden slaperigh, niet sonder pijn en be-nauwtheid. Sijn genees-middel is een half-vierendeel-loots van de voorgaande roode Tambalaguisa en Polipok te stoten, en met Wijn de Palm ghemenght, in te drinken; oft den Oly, welkers vermenging *Hernandes* onder de planten van Nieuw-Spanje ver-haalt, op de wond te strijken: maar men moet sich de dry eerste dagen van drank wachten, oft Wijn de Palm, oft van de onse die heel sterk is, drinken; daar-en-boven ook van de locht, en son. Sy leven in de velden van de Philippijnse Eylanden.

Idem l. c. c. 25. 26.

Idem c. 15.

III. STIP.

Van de Phalanx en Tarantula.

TOt hier toe van de niet-schadelijke Spinnekoppen. De schadelijke wor-den Phalangia ghenoemt, en hebben haar naam van de dry knopen diese an de beenen hebben, want Phalanx beduit eigentlijk een knokkel van de vinghers. *Plinius* seit datse in Italie onbekent is: maar nu is het geheele Zuider-deel van de selve vol. Sy baren ye-der bysonder in haar net, en broeijen een groot getal uit, en als de vrucht groot word, om-helst sy de moeder, doodt de selve en werptse uit, en spaart ook de Vader niet indien sy hem krijght; want hy helpt het Wijfje in't uitbroeijen, en die baren wel dry-hondert eyren gelijk. *Moufetus* seit, dat *Alexander* ab *Alexandro* verhaalt datse niet als 's Somers vergiftigh zijn: 't welk noch-tans alleenlijk van de Tarantula te ver-staan is.

Plin: H: N: 29. c. 4.

Alexand: ab Alexand: Genial: Dier. 2. c. 16.

Daar is geen klein onderscheidt by de Schrijvers omtrent het getal der gedaanten. *Plinius* maakt ghewagh van een die de Vlieg ghelijk is, van een Wolf, van een Rhagio, Asterio, en Tethragnatium. *Ætius* telt ses geslaghten, de Rhagium, de Lupus oft Wolf, de Mier-Spin, de Kranakolapte, de Scle-rocephalus, en Scolecium. *Nikander* voegt by die geen welke *Plinius* ghenoemt heeft, de Rhogo, de Cyaneus, de Agrostis, de Dysderus, oft Specium, en de Mier-Spin. *Basilius* telt thien ghedaanten van de Pha-lanx, maar beschrijftse niet. *Avicenna* ver-deeltse in een Ægyptise, swarte, roode, de Raches ghenoemde, een witte, geele, en die de Druif, de Vliegh, de Kantharus, en de Wesp ghelijkt, en in die welke Oro-bates genoemt is. Wy tellen festhien ghe-slaghten, namentlijk de Formicarius oft Mier-Spin, de Venator oft Jagher, de Rhagius, de Stellatus, de Ceruleus oft blauwe, de Spechius, Tethragnatius, Kan-tharideus, Erveste, Kranokalapte, Sclero-cephalus, Solecius, Lanuginosus, de Ap-pulus oft Lentiginosus, de Kretise en Bra-siliaanse, en daar sullen wy, die *Moufetus* kleine Phalanx noemt, met haars ghelijke by-voegen.

De eerste Formicarius, oft Mier-Spinne-kop is de Mier gelijk, maar veel groter, met een rosch hooft, en het overige lijf is swart, met tussen-lopende witte stippen gespren-kelt. *Ætius* maakt den nek asgrauw, en den rug als met starretjes getekent. Van sijn beet worden de gequetste so slaperig, datse ten le-sten in den eeuwigen slaap raken.

Plin: H: A. 29. c. 9.

De Venator oft Jager, noemt *Nikander* Agrostis, *Ætius* Lykus, 't welk *Aldrovandus*, die gelooft dat hy de selve mette Vloy-Spin van *Aristoteles* is, niet an-neemt. Hy jaagt Vliegen, Wespen, Muggen, Byen en diergelijke, en daar van heeft hy de naam. Hy is breet en ront van lijf: omtrent de mond heeft hy dry tan-gen; de delen omtrent den hals zijn gekor-ven, en hy geeft een wond sonder pijn.

De Rhagius oft Druif-Spin, so hem *Ætius* noemt, by *Nikander* Roöx, by *Ælianus* Rax, van de Besie van een swarte Druif alsso ghe-noemt, is ront van gestalte, swart en een bol-blinkend lijf, met heel korte voeten, en als on-volmaakt, met een mont onder den buik ge-tant; Hy beweegt sich met radde voeten en loopt heel snel, en verscheelt niet veel van die, welken *Aristoteles* Mordax noemt. Hy maakt met sijn beet wel een kleine wond, maar waar van de kaken, en onderste deelen der ogen rood werden: 't gehele lijf trilt, en 't water en 't zaat loopt van self af. Het is by *Ælianus* alleenlijk een Lybisch oft Moren-lands dier.

De Stellatus oft gestarnde soud' de selve mette Rhagius oft Druif-Spin zijn, indien hy

hy niet met ſtarren en witte ſtreepen, die glat en helder zijn, onderſcheiden was. *Plinius* alleen ghedenkt hem by *Nikander*. Die van hem ghequetſt zijn, worden traagh en loom.

De Ceruleus oft blauwe, ſeit *Plinius* met een ſwarte vlokachtigheidt ruigh te zijn, maar qualik. *Nikander* noemt hem Pedeorus, om dat hy weerzydts met lange en verheven voeten voort gaat. Sijn ſteek verwekt braken, beſwijming, ſlaap-ſugt, en de doodt.

De Sphecius, oft de Weſp-gelijke, by *Nikander* Dyſderi, verſchilt van de rode Horſel gheheel in de vleughels, en is heel roſch. Hy ſet ſijn vergif alleen met anraken over, en heeft, na 't getuigenis van *Scaliger*, een kryſtaline ſpiegel gebroken, met ligt daar over te lopen. Hy brengt met een traag vergif de teering an.

Ælian: H: A 17. c.40. De Tethragnatius is breder van lijf, donker-witachtig, met ruwe voeten; op 't hooft heeft hy twee knobbeltjes, het een breet, en het ander recht, ſo dat hy ſchijnt twee monden, en vier kaaks-beenen te hebben. Sy zijn overvloedig in Indie, omtrent Arrhata, en de Inwoonders tot een bederf, als *Ælianus* verhaalt. Het een geſlaght is aſchgrauw, en an 't achterſte deel witachtigh, 't welk ſijn net omtrent de mueren breedt uit-ſpant om Vlieghen te vanghen. Het ander is, welkers hooft midden met een witte ſtreep, en met een ander over dwars gheſcheiden werdt. De plaats die hy ſteekt werdt witachtig, en het lid word omtrent ſijn geleding mager. *Nikander* ontkent dat het aſchgrauw geſlagt ſijn vergif met bijten over-ſet.

De Kantharideus is klein, en de Spaanſe Vliegh ghelijk, van vlammige roode verw. Hy wordt in den Ooghſt onder de Peulvrughten ghevonden. Hy verwekt blaren, onſtelt de ſinnen, en doet de tongh labberen.

De Erveſtre, ſo genoemt om dat hy in de wikken voort-komt, doet het ſelve van de voorgaande, en men meent dat hy de Paarden die hem eeten, van dorſt doet verdrogen, en midden door barſten.

De Kranokalaptes by *Dioskorides* Kephalokroſtis genoemt, om dat hy de hoofden der voor-by-gaande beſchadight, als hy ſich oft langs ſijn draad laat af-ſakken, oft los van boven neder werpt. Hy is een ghedaante van de Nacht-Kappel, met een knikkend hooft, een dikken buik, een langwerpig lijf, en groen geverwt. Hy draagt ſijn angel om hoog, waarom ſeker Uitlegger ons wil wijs maken dat hy gevleugelt is. Sommige menen dat hy de Tarantula is. *Plinius* ſeid dat ſijn wond al te doodtlijk is: *Nikander* en *Ætius* datſe nimmer geneſen werd.

De Sclerocephalus heeft een hooft ſteenhard: en al de trekken van ſijn lijf die beesjes gelijk die om de kaars vliegen.

De Scolecius is langwerpig, en met enige plekken, voornamentlijk omtrent de kop onderſcheiden. Hy is van de ſelve kragten mette Kranokalaptes en Sclerocephalus.

De Lanuginoſus oft vlokachtige heeft een heel groot hooft, in 't welk opgeſneden, ſoo men ſeid, twee wormtjes gevonden werden, welke in een Ravens huid de Vrouwen voor haar ontfangenis angebonden het ontfangen belet, en deſe kragt duurt by haar een jaar, gelijk *Cecilius* in ſijn uitleggingen heeft nagelaten. Of hy vergiftig is, heeft niemant beſchreven.

Die *Mouſetus* de Lentiginoſus noemt, is de Apulus oft Tarantula van het landt Tarentum, oft van de Rivier Thara, ſo andere meenen alſo genoemt. Hy word ook in Kalabria, Sicilia, en de Roomſe velden in de Somer-maanden ghevonden, maar ſonder eenig vergif, 't welk het danſſen ſoude verwekken. *Aldrovandus* maakt hem de ſelve mette Solifuga oft Son-vlieder. Hy is veelerlei van gheſlaght. Het een is aſchgrauw, met wit en ſwarte plekken: Het ander heeft een aſchgrauwen rugh, met roode oft groene plekken; Noch een ander is grooter van lijf, met ſwarte veſelen uitten aſchgrauw roodt blinkkende, oft ook met ſtreepen baar-wijs over 't lijf gheteekent. *Mouſetus* ghedenkt ook een donkerachtige, welkers afbeeldſels, ghelijk het an *Pennius* van een Italiaans Koopman gheſchonken is, wy hier vertoonen, en hy ſchrijft dat hy van een heldere roode verw ghelijk de Ægiptiſe is. De beeldteniſſen van *Kircherus* voorgheſtelt, is hy an *Franciskus Korvius* een Roomſch Kruidtmengher ſchuldigh. Het dunkt ons ook gheraden die van *Imperatus* hier mede by te voeghen. Sijn vergif door ſijn ſteek toe-ghebraght, verwekt wonderlijke toevallen: Eenighe lopen ghedurigh, andere lacchen, ſommighe ſchreijen, deſe roepen, die ſlapen, andere waken, braken, ſpringhen, ſweeten en trillen: eenighe hebben ſoo grooten vermaak in verſcheiden verwen datſe in ſwijm vallen, ſoo ſy die niet verkrijghen: Daar van heeft *Kircherus* een voorbeeldt: Andere ('t zijn de woorden van *Kircherus*, die alles nauwkeurig uit-leit) door Maatſang angehitſt, beginnen te danſſen, en haar vermaak in 't ſchermen met een bloten degen, oft eenig ander blinkend wapentuigh te nemen, door welkers glinſteringh ſy ſeer beweeght werden, en handelen dat ſelve geweer met wonderlijk hand-gebaar, nu dat mette rechter, dan mette linker-hand, oft mette mond vattende, oft op de wijs der ſchermers om-hoogh werpende, vanghen ſy dat weder met een groote behendigheit, daar na weder ter aarde werpende als oft ſy een gevegt ſouden anvangen, handelen ſy dat ſo verſtandigh, als oft ſy in een vechtſchool, en in de regulen van dien waren opgevoed, en nu met enige woorden het ſelve beſweerende, en dan ſich weder voor en achterwaarts daar over uitſtrekkende, en alſoo eenighe tijdt uitgheſtrekt blijvende, beginnen ſy daar na weder als uit een ſlaap

Kircheri Art: Magnet. 3. Part 8. c. 2.

geschoten, op nieuw als dulle menschen, haar tot danssen en schermen te begheven. Sommige, dat heel wonderlijk is, rusten nimmermeer, dan als sy een glas vol water in de hant hebben, met welk sy het selve hant-gebaar gelijk de Schermers doen, vertonen: Andere sien geweldig graag een tobbe vol water in 't midden van de plaats die tot den dans geschikt is, voornamentlijk met groene kruiden oft riet bekranst, daar sy so wel als in 't water, haar vermaak in scheppen, waar in sy ook mette handen plompen, en 't geheele hooft niet anders als de Duikers oft Endtvogel dompelen, en mette handen als met vleugels flakkeren: Andere siet ghy, niet sonder lach, haar als Soldaten in slagorde setten, en als dronke luiden rasen, en snorken: Andere op de Spaansse wijs, met gemaakte woorden haar grootsheidt betoonen, en d' een oft d' ander Veldt-Overste te verbeelden. Daar zijnder gesien die mette beenen an bomen haar ophingen, en daar in groot vermaak schepten. Met dese genegentheidt zijn die geene voornamentlijk beset die van de Tarantula, welke langs zijn draadt uitte bomen sakt, gesteken zijn. Ten laatsten andere, na datse lang gedanst hebben, slaan al sittende so heftig op haar knien, datse schijnen eenige groote droefheidt met sugten, en een erbarmelijk gekerm te kennen te geven: Andere op de aarde uitghestrekt, slaan de selve met handen en voeten sodanig, datse weinig van die, welke de vallende siekte hebben, verschelen.

't Vergif wordt in 't eerst weinig gevoelt, maar na een jaar dwingt het den Mensch tot die geweldige sprongen, na twee jaar volgen onlust om te eeten, heete koortien, pijn der leden, quade gesteltenis des lichaams, pijn en geelsugt, en z: Het eenigste geneesmiddel is de musijk oft maatsang, die na de verscheidenheit van 't vergif verandert wert. Eenige seit *Kircherus* worden beweegt door een gemene trommel, oft een houte klap, die an beide zyden geslagen wert, daarse een gemene Hardes-fluit (la Zampogna rustica die pastori genoemt) by-voegen, en dat geluit is veel deelachtig van dat boven-genoemde Turkse, en is om de vermenging van hoog en lage stemmen de oiren heel angenaam: Andere hebben meer vermaak in sang, daar men met de fluit onder speelt. Voor andere van sachter aart is de Luid de Chitar, en de Lier mette Klavecimbal vermengt; nochtans is het wonder datse niet door alle, maar door seekere toonen beweegt werden; Want indien 't geluidt met de over een stemming van 't vergif niet gelijkmatig is, so is 't so ver daar van, dat in plaats de sieke eenige ver lichting soude krijgen, hy niet dan te swaarder gepijnigt werdt: dat hy genoech met sijn ongemeen gebaar, het trekken van sijn mondt en oogen, met het klappen van sijn handen en armen, en het drayen van sijn geheele lijf, nu gins nu herwaarts te kennen geeft, hoe seer hem dat gelijk-strijdig is, welke nochtans als hy tot een angenaam geluit gekeert wert met een ligte beweging tot sijn oude sprongen, daar hy sijn oogen en oiren na drayt, met blijdtschap uit-barst, en dat sal so lang dueren tot dat het vergif door het veelvoudig springen voor dat jaar eenighsins is uitghewasemt: en alsoo wort'er voor een jaar met die siekte stilstandt ghemaakt

Besie by den selven de over een stemmingen. Dat de een, ten ansien van de maatsang, de ander tegen is, heeft seeker Spanjart te Trente met sijn eigen schade geleert: want met enige beeten van verscheiden verw en hoedanigheidt gequetst zijnde, en geneesing van de Maatsang soekende, gevoelde hy dat hy van de eene toon tot het danssen verwekt wierdt, maar die van het strijdig belet wiert. Daar is binnen Andria in 't Hof van den Hartog dit angemerkt, dat het beesje op het gelijkmatig geluidt van de vogtigheidt danste. En indien de Speelders verscheidene voor hebben, bevinden sy dat nu dese, dan die, na de verscheidenheidt der geluiden danssen. De oorsaken hier van sie die by *Kircherus*.

De Kretise beschrijft *Bellonius* aldus: Daar zijn kleine heel schadelijke gekerfde Dieren, een weinig grooter als de Spinne-kop, met acht voeten, an weerzyden vier: Yeder been bestaat uit vier leden, en hebben twee kromme nagels: Sy hebben voor twee voorbeenen om voorwaarts, en twee achter-beenen om achterwaarts te gaan. Sy woonen in de aard omtrent twee voeten diep, daarse achterwaarts in-kruipen, en trekken soo de kost na haar toe. Den ingang versterken sy met stroy, om niet in te vallen, maar open te blijven. Sy zijn boven asgrauw van lijf, en op 't voorste van den rug met twee rode plekken geteekent: maar omgekeert zijnse met swarte gesprenkelt, op die plaats daar yeder been an 't lijf vast is: de buik is geelachtig: Maar indien yemandt weeten wil met wat deel sy schadelijk zijn, laat die de mond besien, en hy sal twee kleine swarte anghels vinden, dien ghelijk die de Scolopendra heeft, waar mede sy vatten en bijten. Sy maken netten op de wijs van de Spinnekoppen, en eeten Vlieghen en Kappellen. Sy legghen omtrent tsestigh eyren, die sy an haar borst hanghende, broeijen, en draghen haar ghekipte jonghen soo langh an den buik tot datse groot ghenoech zijn; Sy zijn ruigh van lijf. En wijl sy verscheiden van grootte zijn, makense haar gaten na de grootte van haar lijf: Wy hebben ook onder-vonden datse na de verscheidenheidt der Eylanden onder sich verscheelen. Daar is een onsterffelijken haat tussen dit dier en een geslacht van Wespen, van de Latijnen Ichneumon genoemt.

Bellon: Observat. 1. c. 12.

De Brasiliaanse heeft Mark-Graaf beschreven. De Inwoonders noemen hem Nhamdu, Guasu oft groote Spinnekop: Het geheele lijf

lijf is dry en een halve vinger met twee sesten-deelen langh. Het voorste deel is het grootste, en by na twee vingers langh, anderhalf breed, rond, en plat. Het achterste is meer rond in grootte en gestalte een groote Muschaat-noot gelijk, anderhalve vinger langh: Midden op den rugh na achter toe, heeft hy een gat als een navel; Hy heeft sonderlingh geen hooft, maar voor boven de mond kleine glinsterende ogen als stippen, en an weerzyden van de mond, een nagelvormigh uitsteeksel half-maans-wijs, en ander-halve vinger langh, met twee tanden, die men in goud beslagen voor tand-stekers gebruikt. Hy heeft thien beenen, weerzyds vijf; de voorste twee omtrent de tanden, twee vingers langh, en die, behalven de dobbele geleedingh, daarse mede an 't lijf gehecht werden, vier tussen-knopen hebben, en an 't einde een krom swart blinkkend nageltje achterwaarts gebogen, yder been van het tweede paar omtrent vier vingers langh, en behalven sijn dobbele geleedingh omtrent het lijf heeft noch vier andere geleedingen. Het derde paar dry en een halve vinger langh, heeft even so veel geleedingen. Het vierde paar dry vingers, oft een weinigh langer, is voorts als de voorgaande, maar alle de benen hebben in 't uitterste twee kleine hoorntjes, swart en in twee gespleten als de Kreeften. Omtrent den aars heeft hy twee uitsteeksels nevens malkander, een halve vinger langh, omtrent so dik als een groven draad, met welke hy spint. De geheele Spin is met een hayrige huid bekleed, doch kort en in 't ansien swart, maar in 't ghevoel so zacht van hayr als zyde. Over de geheele beenen van het achterdeel, der zyden en uitsteekzels, daar de tanden instaan, zijn de hayren overvloedigh uitten wit en grijse roodverwigh: Het geheele achter-lijf is inde volwassene veeltijds naakt, en de huid uitten witte vleesverwigh. Sy eten Vliegen en andere gekerfde dieren: Sy leven langh, want ik hebber een twee jaaren bewaart, die op sekere tijd sijn huid afleide, mette twee anhangende tanden, daar weder een nieuwe huid onder groeide.

Totte kleine, en die beesjes, die de Phalanx gelijk zijn, betrek ik de Vloyen, de kleine Phalanx van *Bellonius*, en de Tunga der Brasilianen. De Vloyen by *Ælianus* Psyllæ genoemt, zijn dertel, geil, en gaan al huppelende voort. Sy worden ook Apen genoemt; Van sommige ook Oribates, om datse voornamentlijk inde bomen op de bergen gevonden werden: Ook Hypodromi, om datse haar onder de bladeren houden; het zijn hayrige dieren, met een licht gekerfden buik, als met een draad gesneden. De kleine Phalangia, oft liever beesjes, de Phalanx gelijk, heeft *Bellonius* op den wegh nae Kairo langs de rode Zee gesien; sy waren met acht voeten begaaft, dat is weerzyds vier, en wijl sy langhs de beenen der Paarden opklommen, quelden sy die niet weinigh. De

Ælian: H: A: 6. c. 26.

Bellon: Observat: 2. c. 68.

Tunga van de Brasilianen, by de Floridanen Nigua, by andere Ton, en by de Spanjarts Bicho genoemt, is de selve met het Vloytje van *Oviedus* en *Scaliger* boven by-gebraght. Het is een klein beesje zeit *Markgraaf*, in gedaante als een Vloy, swart van verw, met twee krullen op de kop voor een baard: Het word in 't stof als de Vloy geteelt, en kruipt meest inde voeten, en voornamentlijk onder de nagels, jae ik heb haar ook inde handen gesien: So haast sy ingekropen zijn, verwekken sy jeukte, dat een seker teken is, daarom moet dat beesje datelijk met een spelt uitgetrokken werden, want anders teelt het in twee oft dry dagen een ontelbare menighte van Neten, welke in een rond blinkend blaasje, soo groot als een Erweet besloten zyn. Hier sit het beesje in, en dit blaasje moet met een naald uitgegraven werden, waar van dan een rond gat in 't vleesch blijft, van de selve grootte, 't welk van selfs toeloopt, oft men stroyter wat bus-kruid in. Sy kraken onder de nagels als Neten. Het is een heel gemeen quaad, maar dat meer door versuim angroeit als door sich self.

Markgr. l. c. d. Laat Indiæ Occident. l. 1. c. 4. & 15. c. 1.

III. HOOFT-STUK.

Vande gekerfde sonder vleugels, met twaalf en veerthien voeten.

I. LID.

Vande Rupsen in 't algemeen.

De gekerfde sonder vleugels, met twaalf oft veerthien voeten, zyn de Rupzen, van welke wy in 't algemeen en 't bysonder sullen handelen.

Aldrov: Insect: l. cap. 4.

Den naam Eruca, hebben sy in 't Latyn van Erodendo, dat is knagen gekregen, als of men seide Erodæ, om datse de bladeren, voornamentlijk van de Moes-kruiden eten, oft van Hærendo, dat is anhangen, om dat sy vast over al anhangen. By *Plinius* na 't gevoelen van *Turnebus* wordense Urucæ ghenoemt, om datse de Bomen en Velden als verdrogen. *Kolumella* noemtse hayrige, en *Oviedus* Veld-Motten. By de Grieken wordense Kampæ van haar baarwijse, en gekronkelde gangh ghenoemt, waar mede sy haar krommen en verheffen. Het is een groen beesje dat inde Thuinen de Moes-kruiden eet.

Naam.

Turneb: ad Versar: l. 18. c. 16.

Sy zijn alle groote vraten van bomen en kruiden; hier van seide den brok-volger *Philips* dat hy een Rups was die de Thijm en Moes-kruiden at. Eenighe eten de toppen van de kruiden, andere de bloemen. Als sy eten maken sy een gheluid, 't welk Trismus ghenoemt werd, gelijk *Scaliger* anghetekent heeft.

Voedsel.

Scaliger: Supra: Theop: l. 5. de Plant: cap 19.

In sijn geboorte verschillen de Schryvers: *Aristoteles* heeft geschreven datse uit groene Kool-bladeren oft Radys voortkomen, namentlijk uit zaat de Geers ghelijk, dat daar inden Herfst overghebleven is, waar uit

Teelingh. Arist: H: A: 5. c. 19. Moufet: Insect. 2. cap. 24.

Wormtjes groeyen, en uit dese in dry dagen Rupsen, omtrent het afgaan der Lente, welke Rupsen groot en genoegh gevoet zijnde, van bewegingh aflaten, maar in 't begin van de Herfst met een pop haar vorm en leven veranderen. *Plinius* seit dat'er dauw door de warmte der zon ghedikt zijnde, in de blaasjes over blijft, daar hy al het geslaght, en de gedaanten van Rupsen van afleid, welken *Arnoldus* ook toestemt. Andere schryven haar geboorte de Kappellen toe, welke soo haast sy uit haar Tonnetjes gekropen zijn, boven oft onder de bladeren, eenige eyren, die sommige drek noemen, baren, klein oft groot, na evenbedeelingh van haar grootte: eenighe van dese blauw, andere geel, wit, swart, groen en rood, en veerthien dagen in de zon gekoestert zijnde, kippen sy met het barsten van de schors kleine Rupsen, de kleine Wormtjes gelijk, maar geverwt; die in 't eerst heel hongerigh haar best doen in 't af-eten van bladeren en bloemen, voornamentlijk van die kruiden en bomen, daar de eyren op geleit zijn.

Ik twijfel niet datse op alle dese wijsen konnen voortkomen, voornamentlijk in vogtige tijden, als de vogtigheid neersakt, en de zon daar na brandigh steekt.

Aldr. Mouf. l. 2. Als de tijd van af-eten voor by is, dwalen sy hier en daar sonder eten, en allenghskens vermagerende, soeken zommige binnen, andere boven de aarde een bequame plaats, daarse haar an een draad ophangende, in een tonnetje oft pop met een vlies overtrokken, oft in een naakte schede vervormen. Indien dit midden in de zomer geschiet, soo breekt de schors in vier en twintigh dagen, en daar vlieght een Uil oft Kapel uit: Indien later in den Herfst so duurt de pop oft tonnetje de geheele Winter over, en daar komt niet voor de warme Lente uit. Nochtans veranderen sy niet alle in tonnetjes, maar eenige verrotten, uit welke somtijs dry eyren voortkomen, en uit dese de Spaanse oft gemeene Vlieghen. Als de Kappellen laat versamelt hebben, leggen sy haar eyren tot de naaste Lente wegh, gelijk inde Zywormen geschiet, welkers eyren by de Spanjaarts met oncen en ponden verkocht werden, ghelijk kennelijk is.

Gebruik. Sy hebben haar ghebruik inde Genees-konst: Die in de Moes-kruiden ghevonden werden, met oly opgestreken, seit *Ægineta* dat de menschen voor de vergiftige steken veiligh houden. Haar web en omwindsel gedronken, stopt de vloed der Vrouwen. Die met Ligustrum gevoed zijn, lokken niet alleenlijk an een Visch-angel gedaan de Karper, maar ook haar drek inde neus gesteken, geneest de vallende siekte, die uit de lijfmoer ontstaat, indien men een heel gauwe Vroed-vrouw, daar dit *Moufetus* van heeft, geloven mach. Schadelijkheid. Gebrand en inde neus gesteken, stoppen sy het bloeden, sy verwekken alle blaasjes, en schellen het vel af: Indien haar de Paarden eten, swellen sy, de huid word haar droogh en hard, en de ooghen hol: Sy zijn alle de vrughten, bloemen en kruiden schadelijk.

Haar Genees-middelen sult ghy by die gene vinden, welke van den Lantbouw geschreven hebben: Sy worden met Stiere-gal verjaaght, als de bomen daar mede bestreken werden, met een weinigh zwavel en stroy onder an den boom inde brand ghesteken, met aarde onder de kleine Eyke-bomen opgegraven en inde Thuinen ghestroyt, met Zee Ajun inde Thuinen gezait oft opgehangen. Andere zaeyen munte, wikken, en alsem in den omkringh van de Thuinen, oft maken een rook uitten drek der Vleermuisen, oft uit de Padde-stoel onder een Noteboom gewassen. Vele weken haar zaat in Loogh van Vygbomen hout: Ook is niet quaad na den regen's morgens de bomen en heesters te schudden, want dan vallense licht af, vermits sy door de koude van de nacht noch loom zijn. Genees-middel.

II. LID.

Vande Rupsen in 't bysonder, en eerst van de Rupsen van Moufetus.

I. STIP.

Van de gladde Rupsen.

HEt onderscheid der Rupsen is by na oneindelijk, 't zy ghy de hoe-grootheid, hoe-danigheit, en de deelen des lichaams, oft ook de werkingen en andere insiet. Sy zijn glat, ruigh, groot, klein, middelbaar, groen, swart, gesprenkelt, hard, zacht, gehoornt, en sonder hoornen: Veele veranderen in Poppen oft Tonnetjes, en dese in Kappellen; eenige niet, maar als sy alles opgegeten hebben, vervallen en sterven sy selfs ook. Die Poppen worden, veranderen sommige sonder middel tot de selve, en dese spinnen niet; eenige leggen eerst eyren: De Tonnetjes van sommige zijn glat en gelijk, van andere ruw, gekronkelt, spits en scherp, van andere weder als van de harde naakt, van andere met hayr oft mosch overtrokken. De meeste komen uitte eyren van de Kappellen voort: eenige op de bladeren van de bomen uit eigen zaat, dat aldaar in haar web den Herfst overgebleven is, oft uit den dauw oft locht die daar in besloten was, en verrot is. Sommighe eten bladeren, andere bloemen, eenige vrughten; sommighe kruipen snel en baarwijs voort, andere traagh en vreedsaam; eenige veranderen jaarlijks haar huid, andere niet, eenige weven, andere niet: Die maken oft op de wijs der Spinnekoppen webben, oft sulke dichte poppen oft blasen, datse met geen scherpe punt gescheurt werden.

Het dunkt ons gheraden de onderscheiden soo van *Moufetus* als *Aldrovandus* hier by te voegen: Die zijn oft anderslaghtighe, uit de Kappellen oft Tonnetjes voort-ghekomen, oft gelijkslaghtige en bloedverwante, uit

Tab xix

Vermes arboreæ Xylophthori Aldro
Muscæ
Eruca Viridis ligustrina
Phalangium
Chrysalis s. Teredoatra
Chrysalis
ERV. CÆ GLABRÆ
Folliculi
Er Vir Mespilana
Moufeti Er Vir Sambucina
Er Flavescens
Er Vir quercina
Er. F Minor
Er Fusca Major
Er Vnula
Er Varia
Ambulo
ERVCÆ HIRSVTÆ
Moufeti

uit haar eigen stam gesproten. Beide zijnse oft glat, oft ruigh. De gladde worden in groene, geele, donkere en gesprenkelde onderscheiden.

De groene zijn vijfderley: De eerste die op de Ligustrum sit, en daar na ghenoemt werd, welke een kringh die het anghesicht omringht, en de voeten met een achterwaarts ghekromden hoorn in de start heeft, uitten roode swartachtigh: De vlekken die dwers over de zijden lopen, zijn in 't midden uitten purpur witachtigh en met roode stippelen ghesprenkelt: Voorts schijnt het gheheele lijf rood. De andere de Vlierrups ghenoemt, scheelt niet veel van dese behalven dat hy over al groen is, uitghenomen die heel witte dwarse plekken en eenige Melkachtige stippen: Hy eet gemeenlijk de bloem van de Vlierboom. De derde de Latouw-rups, is over al groen, en verandert sich omtrent den Herfst in een donkerverwighe pop oft tonnetje: Hy eet de sachte Moeskruiden, en voornamentlijk de Latouw. De vierde de Mespel-rups is kleinder, over al groen, en verandert sich in een asgrauwe pop, met heel swarte plekken gesprenkelt. De vijfde de Eyken-rups, de kleinste van alle, maakt sijn draad inde bomen (insonderheid de Eyken) langhs welken draad hy op de hoofden van de voorby-gaande nedersakt, en haar klederen en hoeden verstrikt. Het is een beesje inde zomer heel gemeen en over al gevonden; omtrent den Herfst in een rood groenachtige pop besloten zijnde, sterft het inde winter, en heeft maar thien voeten, gelijk alle de voorgaande. Geele worden genoemt die meerendeels geel zijn: sodanighe verbeelden dese afbeeldsels, voor welke behouden word al wat vry van swartheid is, en indien ghy dat met bleek-geel over strijkt, hebt ghy de rechte beeldtenissen afghemaalt. Sy leven met sachte bladeren, insonderheid van de Lindeboom. De Wijn-rups is een schoone, en boven maten cierlijk; die hebben wy inde Wilgen, die hy graagh eet ghevonden: Sijn lippen en mond zijn geel, de ogen swart, het voorhooft purper. De voeten en het achterlijf groen, met een dobbele start, uitten bruin swart, het geheele lijf is als rode dikke Wijn geverwt, welke verw van den hals over de schoften kruis-wijs neersakkende, de start, met een heel witte streep heel schoon verciert. De donkere de Varkens-rups genoemt, is uitten donker swart, insonderheid de groote, inde kleine zijn de ronde plekken wit, sy sitten veel op de water klaver, en eten die haastigh af.

De ghesprenkelde zijn thienderley: De eerste is blauw, met heel swarte ooghen, een bleek-blauwe huid, met swarte en geele stippen besproeit: Hy verandert in een blinkend rood tonnetje, met een witte huid bekleet: Hy eet de Kool, en al de geslaghten van Rapen. De tweede heeft het hooft, de voeten en de start heel swart, en is met vierkante geele traly-wijse plekken versien, en voort met swarte en groen-grauwe strepen onderscheiden: Hy eet Venkel, Anys, en Kumyn. De derde uitten witte groen, kruipt bultigh voort, want hy is weerzyds maar met ses voeten versien. Hy verandert in een stekelachtigh tonnetje zwart van verw: Hy eet de bladeren van Olijfbomen. De vierde eet Draken-wortel, en gelijkt een gevlekte Adderslangh: Hy kruipt altijd met een opgeheven hooft, en stut sich op zijn borst, Hy bemint biesen en alle water planten die vlokken voortbrenghen. Indien ghy de neerdalende ribben van de vijfde met een dove rode verw overhaalt, sal hy weinigh van sijn afbeeldsel verscheelen. In de seste moet 't geen wit is, met geel vervult werden. Sy beminnen beide de swarte populier, en eten die graagh. De strepen van de sevende moeten uitten geele wit zijn; het geheele overige lijf is donkerverwigh, en hy verandert in een blinkend rood tonnetje. De achtste schijnt asgrauw, met swartachtige baren: Hy maakt een tonnetje uitten swarte roodachtigh, waar uit de melige Nacht-kappel voortkomt. De negende is wel gesprenkelt, maar de ringen van de kerven zijn groen: De hoorn van sijn start is krom en blauw, waar onder een rode plek tot cieraad is: Het middel-deel van de kerven is aschgrauw; Hy besluit sich in een rosachtigh tonnetje, en dese hebben wy by de wegh gevonden: Hy bemint de waterhanevoet. De thiende is uitten groen-grauwe swart, want dat hier wit is, 't selve met groen-grauw overtoghen zijnde, drukt het beesje self uit: Hy verandert in een bleekblauw gedrayt tonnetje, met rode drayingen, in vorm als een Kinkhoorn. Inde wilde Nacht-schade (welke de Italianen Belladonna noemen) komt een glatte Rups voort van geel en groene verw; hy heeft in 't voorhooft een hoorn van een vingher langh, welken *Kardanus* seit dikmaal ghesien te hebben.

II. STIP.

Vande ruige Rupsen en dicht gehayrde van Moufetus.

De ruige zijn alle heel quaadaartigh, sy zijn oft dicht, oft yl van hayr: Van dat gheslaght zijn de Pityokampe, de Ambulones, Coriariæ, Polymidæ, Neustriæ, Urticariæ, Tuberculosæ, Mesoleacæ, Brassicariæ, Sepiariæ.

De Pityocampe dat is de Pijn oft Pekbooms Rups, is een kleine vingher dik, en dry dwarse langh; sy hebben elf kerven tussen 't hooft en de start, en festhien voeten op de wijs van andere, te weten weerzyds an 't hooft dry, an 't midden-lijf weerzyds vier, en an 't einde van de start weerzyds een. De voorste zijn krom en heel dun, waar mede sy de wegh afpeilen. De overige zijn breder en met veel kerfjes getand, om te vaster op de kruiden te sitten; Het hooft is als van een Mier, en het overige lijf met andere

dere Rupsen gemeen; sy zijn ruigh, en over al met rechte hayren bekleed. De hayren zijn an de zyden witachtigh, op den rugh blinkend geel, welkers midden-deel met plekken als ogen verciert is: De hayren weggenomen, is de huid swartachtigh; de hayren zijn heel dun, nochtans steken sy scherper als Brandnetels, en brenghen groote pijn, brand, koorts, jeukte en onrust voort, wijl het vergif schierlijk sonder ghevoelen van de wonde inschiet, en totte naaste deelen der ingewanden doordringht; Sy maken dunne draden als de Spinnekoppen, en weven mette voorste voeten. Hier onder verberghen sy haar 's nachts als onder een hut, als ook om de koude, en het ongemak van onweder te schuwen: De stof van dese hut is soo tay, datse van geen wind gescheurt, oft regen door nat werd, en so ruim, datse eenige duisenden van rupsen kan bevatten. Sy nestelen voornamentlijk inde hooghste toppen van de Pijn en Pek bomen, daarse niet eensaam als andere, maar met hopen by een leven, en waar sy gaan, derwaarts spinnen sy ook haar draad, en metten dach (indien het moy weer is) komen sy jongh en oud voort, en de bomen afgegeten hebbende (want sy ver teren alles) begheven sy haar sneegh totte wevery. Sy zijn alleen een pest voor de Pijn en Pek-bomen, en begheven haar tot geen ander vrughtdragende bomen; Sy zijn overvloedigh op den bergh Athos, in de bosschen van Tarentum, en inde velden van de Alpen, (daar overvloed van voedsel is) na 't seggen van *Matthiolus*. Het zijn voorwaar heel vergiftige beesten, 't zy datse uitterlijk met de hand gevat, oft binnen ingenomen werden Sy wierden eertijd so vergiftigh ghehouden, dat *Ulpianus* de wet *Kornelia* van de doodtslaghers uitleggende, onder de selve, die, welke de Pityocampe ingaven begrepen heeft. ff ad Legem Korn de Sicarys. Naar de ingenomen Pityocampe, volght groote pijn van de mond en ghehemelte, de tongh, buik en maagh worden van 't in-etende vergif ontsteken, en na een overvloedige jeukte volght groote pijn, brand, etens-onlust, en een gedurigh, doch vergeefs braken, en begeerte van afgangh; ten lesten indien'er geen hulp toe-ghebraght werdt, verwekken sy grooten brand en korsten inde maagh, by na op de wijs van 't Ratte-kruid, gelijk *Dioskorides*, *Ætius*, *Celsus*, *Plinius*, *Galenus* en *Avicenna* schryven.

Daarom seit *Ætius* en *Ægineta* dattet schadelijk is onder de Pijnbomen tafel te houden, op dat door den reuk van de spijs, en den damp van de soppen, oft door 't gheraas van de menschen, de Pityocampe niet beweeght mochten werden, en inde spijse vallen, oft ten minsten haar zaat, dat even doodlijk is, afwerpen. Die van dese gewond zijn, mogen wel op het tegengif der Spaanse Vliegen omsien, want sy zullen mette selve Genees-middelen genesen werden, maar eigentlijk moetmen het Oleum Melinum ('t welk uit oly met Queperen ghemaakt werd, twee oft drymaal om te braken indrinken, naar het voorschrift van *Dioskorides* en *Ætius*. Sy worden gheteelt, oft liever herteelt (op de wijs van de Wervels) uit zaat dat in den Herfst in sekere blaasjes overgelaten is, oft uit de bedorven Rupsen Volvaces genoemt.

De Ambulones oft wandelaars, zijn die een onseker woonplaats en spijs gebruiken: Waarom sy altijds omdwalen, en gelijk de Muisen altijds vremde kost soeken, daarom haar de Engelse ook Palmer-wormes noemen ten ansien van haar dwaal leven, (want sy blyven nergens) hoewel sy ten ansien van haar ruigheit Beare wormes genoemt werden. Sy laten haar an geen sekere bladeren oft kruiden binden, maar doorlopen en smaken stoutelijk alle: Daar worden elf geslaghten gestelt. Die ghy eerst siet met witte plekken ter zyden, moeten in der daad sodanigh zijn: Het gheheele lijf is swartachtig, maar de bovenste hayren moeten saffraanachtigh zijn, en de onderste op den rugh grijsachtigh, uitgenoemen die dry ryen die omtrent het hooft an den hals voortkomen, want die hebben de selve verw mette hayren van den buik, uit welkers tonnetje, dese Kappel die ghy hier ziet, voortkomt, en welkers afbeeldsel, verw en aart wy boven hebben beschreven. Indien ghy den hals, buik, en de daar an groeyende hayren van de tweede geel maakt, ontbreekter niets meer an, sijn tonnetje schijnt donkerverwigh, sijn eyren bleek. De Kappel daar uit voortkomende is boven beschreven. De derde is over 't gheheele lijf en van hayr uitten donker geel, behalven datter zydelinghs in yder kerf eenighe schuinse plekken schuilen, het hooft is rood met een sneeuw-witte vork verciert. De vierde heeft de onderste hayren, en den buik donkerachtigh, den rugh en bovenste hayren uitten donker geel, met een dubbele streep in 't angesicht, wey oft melkachtigh van verw. De vijfde heeft het angesicht blinkkend rood, de zyden van den buik grijsachtigh, een ghesprenkelt lijf, met kleine geelachtige stippen, en boven dese swarte. De hayren als stralen zijn geel, heel smal, en in 't midden spitser uitwassende. Hy beschadight de naast gelegene Velden, en Koorn-akkers. De seste is vaal, behalven dat sijn kerven met swarte en witte plekken hier en daar gesprenkelt zijn. Sijn hayren die onder en boven als getant staan, zijn heel bars, en van verw als het lijf. De zevende met een swarte huid, maar met eenighsins swarte hayren versien, noem ik ghemeenlijk Quispel, om dat hy weerzyds an 't voorhooft en op de stiet een swarte zaghte Quispel heeft, maar die beytelvormige uitsteeksels, welke ghy op den rugh siet, hebben een witte wortel, en het overige is swart. De achtste heeft een Muis-vale verw, welkers beytels op den rugh die van de sevende ghelijk zijn. De negende is van een vremde en ongemeene

Tab. XX

Erucæ Raupen Mouf

ne verw: want yder kerf is met een verscheide verw, maar onder malkander vermenght, geschildert, welke met een silver-wit knoopje aartigh verciert werden. De thiende is onder 't speelen van de dartele natuur te stellen, en niet minder schoon, als onghemeen, met swarte, blauwe, groene, en geele streepen, en ruwe peesjes gekerft, welke eenighe goudt-geele stippen wonderlijk verheerlijken; hy heeft heel sachte hayrtjes, van een anghename groene verw, en een purper tonnetje, met een vlies overtoghen; de kerven van de elfde zijn uitten witte groenachtig, de huid en hayren middelbaar groen.

De Corylaria oft Hazelaar is bleek-groen, uitghenomen dry swarte plekken tusschen sijn beyteltjes, en sijn hoorn in't einde van den rugh, welke als een uitwassende stiet is, met een blij-roode verw verciert. Hy houd sich meest op de Haselaar, waar van hy de naam heeft. Wy hebben twederley gedaante gesien, de een hoog, en d'ander bleek-groen.

In de veelverwighe blinkt een veelerley cierlijkheidt van de natuur: En hoewel sy an dese een angesicht als van een Moor ghegheven heeft, nochtans is sijn kleedt veelverwigh, blinkende in verscheidenheidt van werk en konst: De hayren van 't voor-hooft als tot een kuif ghekronkelt, ghelijken sprieten, hoedanighe ook in't einde van den rugh zijn; de huid is de Regen-boog gelijk, met roode blinkende ringhen verciert, welke de natuur als breede knoppen an de ribben ghehecht heeft: de hayren van de huit glinsteren als de Son, en doen de oghen by heldere Sonneschijn schemeren.

De Neustria, daar van hebben wy twee uit Normandie ghekreghen; De grootste was blauw van anghesicht, en het lijf met witte, roode, en blauwe streepen verciert: de hayren waren goudt-blinkend-geel. De kleinste vertoont t'samen-gerolt een Egel: Sijn hooft is heel swart, en sijn lijf met eenighe stippen ghesprenkelt; de hayren zijn geel. Hy bederft de eerste uitspruitsels van de Peer-bomen, en heeft een swart hooft, en 't lijf is met roode en witte streepen verciert, op 't midden van de schouders en an't einde van den rugh rijsen eenighe kleine blauwe heuveltjes, met witte stippelen besait: De eyren daarse uit-komen zijn roodblinkend, hoedanigh ook haar tonnetje en hayren geverwt zijn. Wy hebben noch een ander gelijkslagtige gesien, maar alleen met een bult versien.

De Mesoleuca oft wit vermengde is van 't hooft tot het midden van den rug donkergeel, en daar na Lely-verwigh: de buik is uitten geel aschgrauw, en in't midden met knobbeltjes verciert.

Het afbeeldsel van de Urticaria oft brandnetilige sal weinigh van de natuurlijke verschelen, indien gy de voeten ligt met donker-geel over-haalt: hy heeft rechte en barse hayren, die doorn-wijs uitwassen. Sy beschadigen met een ligt anraken, sy maken eerst een angenaam, daar na een vergiftigh jeuksel, en dan een onlijdelijke pijn. Sommige menen dat hy de quaadaartigheid van de Pityocampe te boven gaat.

De Brassicaria oft Kool-Rups is blauw van hooft, en 't lijf met twe gele strepen weerzyds verciert, tussen welke een blauwachtige vlek, met swarte korlen bezait, staat: de hayren zijn het tonnetje ('t welk asgrauwachtig is) in verw gelijk.

De Sepiaria oft Haag-Rups is twederley: De grootste soud' saffraanachtig van angesigt zijn, ten waar de plaats die ghy in plaats van de neus dryhoekig siet, lelyverwig was: het lijf is met witte, geele, roode en swarte plekken, welke wy uit-gedrukt hebben, sonder orde onderscheiden, en heeft geel barse hayren. Hy verteert de Thuin-hagen, en onbloot die van haar loof, wanneer hy nochtans sich in een roodblinkend tonnetje, een klont van ruw zyde werk achterlatende, als in een graf verandert. De kleinste soud' blaauwachtig van angesigt, gelijk ook 't geheele lijf zijn, indien hy geen vlekken uitten witte swart hadde: de hayren heeft hy mette eerste eenverwig.

III. STIP.

Van de Rupsen met ongemeen hayr van Moufetus.

VAn ongemeen hayr zijn de Granivora, Jocobeca, Antemula, Echinus, Rubicula, en dat ghehoornde beesje 't welk de Hoogduitsen Hoorn-worm noemen. Wy hebben hier de rechte grootte en vorm van de Granivora oft Koorn-eter gegeven en heel wel verklaart, men moet hem witte plekken, en sijn swarte ringen ysergrauw maken, en sijn buik en voeten mette witte plek tussen de ringen met groen vercieren. Desen heeft *Kamerarius* an *Pennius* gesonden, met dit onderschrift: Een groote Rups, die alleen in de Thuinen leeft, en voornamentlijk de Water-Kranebek schadelijk is.

Het lijf van de Antennulata oft Spriet-rups is verscheiden geverwt: Gy soud seggen dat hy van't hooft totte derde kerf toe met krijt bestreken was, en dat de andere vijf uitten swarte asgrauw, en de dry agterste weder met loot-wit geverwt waren; de sprieten bestaan als uit t'saam-gekronkelde hayren, die haar op 't einde van den rug gelijk een kuif verheffen, en die vier krullen van den rug bestaan ook uit hayren tands-wijs opwassende.

De Jacobea is een Rups die de kruis-wortel eet, met een hooft en voeten donker-purpurachtig en een bleek-groene buik, en 't lijf is onangenaam groen, met swarte, gele vlammige plekken verciert: het hayr is den buik in verw gelijk.

Ik hebbe twee gedaanten van de Echinus oft Egel-Rups ghesien, een uitten blauwe

 groen,

groen, en de ander vaalachtig. De eerſte van de Eghel-Rupſen is het lijf met dobbelſteentjes getekent, en uitten ſwart en geel geſprenkelt; de hayren ſchijnen geel, en hy verandert omtrent den Herfſt in een aſgrauw tonnetje. De tweede ghelijkt waarlijk een Egel: het halve deel van den rug, te weten het voorſte is ſwartachtigh-geel, en het achterſte witachtigh-geel: Hy heeft aartighe, maar heel dikke en ſwarte hayren.

De Rubicola heeft de natuur uitten ſwarte aſgrauw, weerzyds met dry bleek-geele ſtrepen geſchildert; hy heeft ongemene ſwarte hayren.

Daar is ook een Ceraſtes, die verſcheidentlijk uitten geel-groen geverwt is: de hayren midden op den rugh zijn grijs, met een ghe-ſtreepten roodachtigen hoorn.

Daar worden ook verſcheide Rupſen in 't Wolle-kruit, in de Hop, Scrophularia, Glycypicra, de Nachtſchade, Elſe-bomen, Olmbomen, de Ocynius en Tithymallus geboren: ja yder kruit heeft by na een ſonderlinge verwoeſtende Rups, welke ik om niet oneindelijk te ſchijnen voor by ga.

De Stinkende van *Geſnerus*, is de ghehoornde Rups ſeer ghelijk, maar met de hoorns en in verw eenighſins verſchillende. Ik heb hem op een muer kruipende ghevanghen, in 't begin van Auguſtus, in 't jaar 1550. Hy heeft een beſwaarlijken reuk, die by na vergiftigh is. Als hy gram is gaat hy voort met een opgherecht hooft, en de twee voorſte voeten; Ik meen dat hy blind is: Hy is een vinger dik en langh, en de rugh is ſwart, met eenighe verdeelde barſe hayren beſet: de verw van den buik is uitten geel roſachtigh: en 't gheheele lijf is met veerthien kerven verdeelt: yder kerf heeft over den rugh een groef oft rimpel: het hooft is ſwart en hardachtigh, de mondt heeft tanghen, en is als een ſaagh ghetand: met deſe tanghen bijt hy al wat hy vat: hy gaat op ſeſtien beenen, en is buiten twijffel ghelijk het grootſte deel der Rupſen, vergiftigh. *Vergerus* heeft ghemeent dat het de Pityocampe, andere de Scolopendra is: maar het ghetal der voeten lijdt niet hem een Scolopendra te noemen; Ik konde naulijks ſijn reuk verdraghen, wijl ik hem levendigh beſchreef: Hy heeft twee Stoven met ſijn verfoeilijken ſtank ſoo beſmet, dat ik daar niet in konde duren. Dit ſchrijft *Geſnerus.*

III. LID.

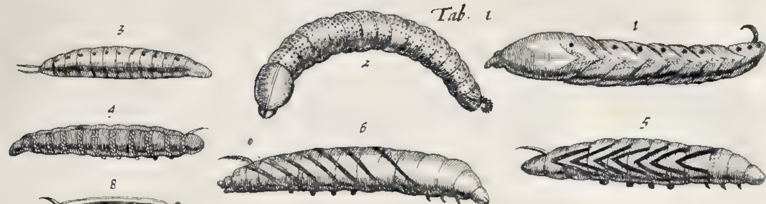
Van de Rupſen van Aldrovandus.

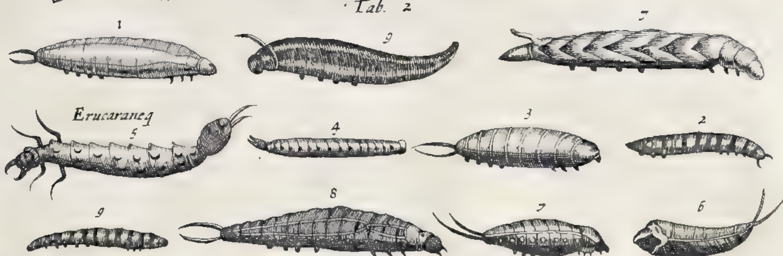
I. STIP.

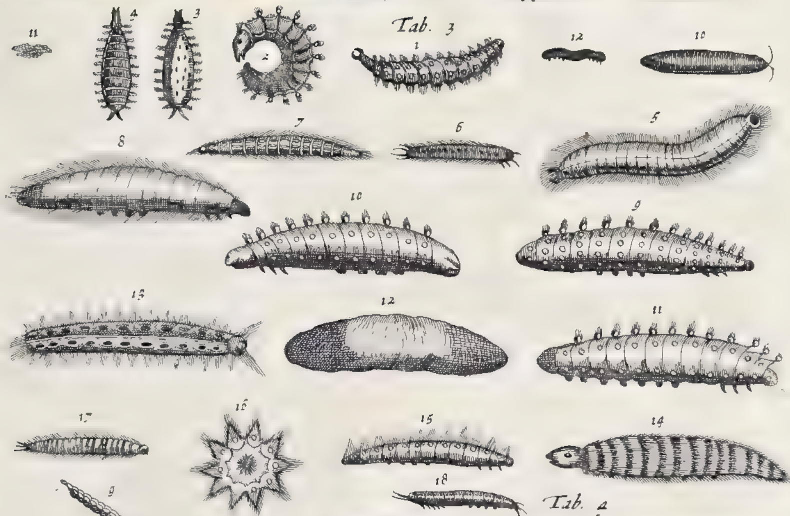
Van de Rupſen in de eerſte plaat.

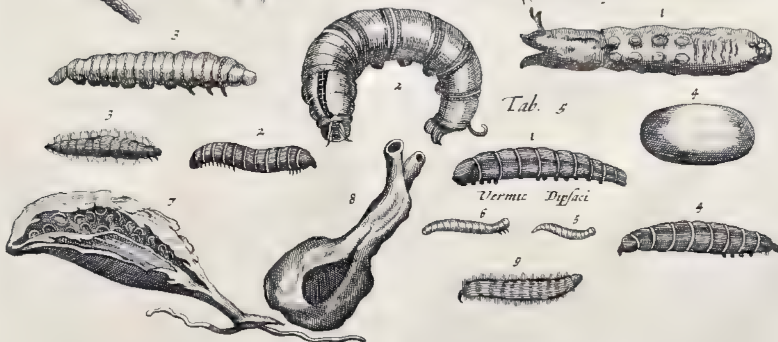
A*Ldrovandus* heeft ons in ſes verſcheide platen, verſcheide geſlagten van Rupſen vertoont. In de eerſte geeft hy'er negen. De eerſte van de eerſte plaat is van de grootſte en geſtart, te weten met een ſtart die opwaarts gebogen is: Hy is geheel geel, met blauwe ringen en die drykantig, tuſſen welke weerzyds ſo veel ſwarte ſtippen zijn; de mondt is ook ſwartachtig. Als ik hem eenigen tijdt in mijn huis opgevoed hadde heeft hy geen pop oft webbe gheweven, maar tot een tonnetje verandert zijnde, een geele Kappel voort-geteelt, te weten die, welke wy in de eerſte plaat van de Kappellen, op de derde plaats gegeven hebben. De tweede van de ſelve grootte, en mede geſtart, is wat geelachtigh, en geheel donkerachtigh, met ſwarte ſtippen en ringhen verſien. De derde uit het geſlagt van de middelbare is ook gheſtart, ande zyden donker-geel, en over den rugh met kromme ſtrepen van een ſchoon-roode verw verciert, en ſwarte ringen, die met witte ſtippen getekent werden. De vierde heeft een ſtart in 't einde heel ſpits is geheel groen, met ſwarte ringen, en veerthien voeten; Hy eet kool en ander moeskruiden; Uit dit geſlagt worden voornamentlijk die Kappellen voort-geteelt, welke klein van lijf, en uitten groene wit zijn; want de Kappellen houden by na alle de verw van ſijn Rupſen, gelijk *Ariſtoteles* mede getuigt. De vijfde is van de grootſte, geel en groen geverwt, met dryhoekige groene ſtrepen op den rugh, en rode ſtippen ghevlekt. Hy draaght ſijn ſtart en hooft altijdt verheven; de ſtart is met eenighe ruighe vlekken verſien, en heeft onder een merkelijke ſwarte plek. Hy eet graagh bladeren van Liguſtrum oft Rijnwilghe, en heeft veerthien voeten. De ſeſte is grooter van lijf, met een kleinder bek en voeten, geheel van een ſelve verw, maar bleker, en met kromme ſtreepen, meer na 't blauw als 't groen hellende: tuſſchen yder ringh wordt hy met een byſondere ſwarte ſtip gheteekent; want de andere ſtippen die over het vordere lijf zijn hellen naar het rood: opwaarts over den rugh is de verw meer geel, onderwaarts na de voeten meer groen. Hy houd ſich veel in de wilde Wijngard, en is in ſtart de bovenſte ghelijk. De ſevende is geheel neerwaarts na 't ſaffraan hellende, opwaarts met dryhoekighe ſtreepen onderſcheiden, als in de vijfde, maar die blauw zijn, met ſwarte ſtippen gheſprenkelt: de voeten en bek zijn ſwartachtigh. De achtſte is heel klein, nochtans geſtart, en merendeels ſwartachtigh; op den rugh heeft hy twee heel kleine gele ſtrepen, tuſſen welke een andere brede en groene loopt; hy heeft een rond hooft, veertien voeten, an 't uitterſte van den aars een byhangſel, dat hy langs de aard ſleept: de ſtart is ten anſien van 't lijf grootachtig. De laatſte heeft de Schilder een weinig te rouw geſchildert: want de witte ſtippen, met welke hy nu met grooter, dan met kleinder over 't gehele lijf bezait is, vertonen haar heel donker: Hy is by na gheheel yſer-grauw, an 't uitterſte van den aars, de ſtart, de voeten en 't hooft rood, en ook met een brede roode ſtreep

van

Tab. 1
3
2
1
4
6
5
8

Tab. 2
1
9
7
Erucaraneq
5
4
3
2
9
8
7
6

Tab. 3
11
4
3
2
1
12
10
8
7
6
5
10
9
13
12
11
17
16
15
14

9
18
Tab. 4
1
3
2
Tab. 5
4
3
2
1
Vermic Dipsaci
7
8
6
5
4
9

van 't hooft over den rug totten aars toe uitgerekt, versien: Voorwaarts is het lijf dunder als achter, en het achterste dunder als het midden, ghy soud seggen dattet een bloedtsuiger was.

II. STIP.

Van de Rupsen in de tweede plaat.

DE Rupsen van de tweede plaat hebben by na alle een dobbele start: in welke dit an te teekenen is, datse de start achter in den aars hebben, daar de voorgaande van de eerste plaat dien in 't uitterste van den rugh opwaarts ghewassen hebben. De eerste is gheheel roodt, behalven tussen de eerste en tweede kerf, daar hy groen is: hy heeft ook twee streepen, op die wijs, als van de Schilder uitghebeelt, van 't hooft totten aars toe uitgherekt, beide starten zijn swartachtig; hy heeft veerthien voeten. De tweede met twee kleine starten versien, is geheel swart, maar met geele ringhen onderscheiden. De derde is dik van lijf, en gedrongen uitten geele groen, met groene ringen, en een hooft dat heel klein is, in de eerste kerf van een goudt-blinkkende verw; hy heeft veerthien swarte voeten, met twee dunne lange starten. De vierde is kort van kerven, langachtig, maar dun, en geheel yser-grauw, uitgenomen de half-kring-wijse ringen, die an 't onder-deel geel, en boven swart zijn. De vijfde van een wanschapen gestalte, om dat hy ten deel uit een Rups en Spinnekop schijnt te bestaan, hebbe ik Spin-Rups ghenoemt; uit de eerste bochten van sijn lijf van 't hooft neerwaarts, heeft hy ses voeten, die van de Spinnekop heel ghelijk, daar na eenige kerven, achterwaarts heeft hy andere acht op de wijs der Rupsen; hy heft geheel uitten aschgrauw na 't geel, maar de ringen zijn geheel kastanie-bruin, ghelijk ook de voeten en vleugels: hy is ook van een ongemeene vorm. Die de seste van dese rije is, te weeten met een plat hooft, als hy dat intrekt, van anghesicht als een Muis, oft Kat, maar swart: want boven die ronde swartheit is een witte streep, onder welke twee stippen, te weten an weerzyden een, en swart, ghelijk als oiren maken, maar in 't midden van die swartheid zijn twee andere langhe stippen, die een neus, welke in die dieren heel gedrongen is, en ten lesten onder dese met noch dry andere heel kleine, op een rouwe wijs vertoonen; hy is gheheel groen, over 't lijf bleeker, en over de ringhen hoogher: van 't hooft totte starten strekt sich een lange witte streep over 't midden-lijf: de starten zijn verheven, en met swarte stippen bezait: hy heeft veerthien swarte voeten, van welke de achterste heel dik zijn. De sevende is de selfde in sijn natuurlijke stant. De achtste op de eerste plaats ghesschildert verscheelt alleenlijk daar in, dat hy in de eerste kerf achter 't hooft geel, en met twee swarte stippen onderscheiden is, ook dat die streepen die over 't boven lijf loopen, tussen de vijfde en seste kerf met malkander t' saam-gevoeght werden, en ten lesten dat'er in dese onder de benedenste streep tussen yeder bocht een witte stip is. De neghende is de selve mette tweede, door dwalingh tweemaal ghesschildert: dit ghesslaght is de kool heel schadelijk. Op de thiende plaats hebt ghy een kleine Land-Scolopendra, maar van dese hier na op sijn plaats. Op de elfde plaats worden geele eyren van Rupsen, klein en in malkander gherolt, vertoont. De laatste en kleinste der Rupsen is in 't koorn gevonden; dese is so klein en dun van lijf, dat hy eer een gedeelte van een draadje als een beesje ghelijkt: hy is een dwarse vinger lang; ik heb in dat kleine lijf grote sterkte bevonden. Hy word heel snel, en by na sonder ophouden beweeght: hy heeft op de wijs van alle Rupsen veertien voeten, met een swart hooft, en is voorts over al aschgrauw; Hy at niet in ses gheheele daghen.

III. STIP.

Van de Rupsen in de derde plaat.

DE derde plaat geeft ons neghenthien Rupsen. De eerste schijnt de Eghel-Rups van *Hippokrates*, met geele ringen, swart en witte stippen gesprenkelt, welken ik, oft ten minsten een de voorgaande heel gelijk die by my gebracht is, in de Somer beschreven heb. Het is een worm anderhalve vinger lang, achter omtrent de start breder als voor, bestaande uit thien ringen oft kerven, die boven uitten swarte geverwt zijn, met een kastanie-bruine streep over den rug belopen; de ruimte tussen de ringen is bleek: het hooft is met twee byhanghsels als met hoorntjes gewapent, en hy is met ses voeten, an weerzyden dry, versien; an 't achterdeel daar hy breeder is, word hy als een Rups gekromt; hy heeft vier rijen vlokken, op de vorm van een Quispel, op yeder ringh, en weerzyds twee: de een en bovenste omtrent den rand van den rug, de ander onder nader den buik, die verciert de acht leste ringen met uitpuilende Quispeltjes, dese neghen; Inde laatste die de start gelijkt staan'er twee, en zijn alle yser-grauw. Hy rolt in een klouwen als de Wervel, gelijk mede die, welke nu volgt: Die t'samen-gerolt word afghebeeld, is met den ander heel gelijk, behalven dat in dese tussen yder tussen-ruimte die witte stippen niet zijn, welke daar een anghenaamheid maken. In 't teghendeel zijn in dese op de selve plaatsen de stippen swart, en met half-kringh-ronde plekken uitten witte geelachtigh omringht. De derde is geheel swart, alleenlijk met kastanie-bruine ringen en stippen onderscheiden. Die op de vierde plaats word afghesetet, was boven minder swart. De vijfde is gheheel met heel langhe donkere en dichte vlokken bekleed, ghelijk mede de ghe-

geheele Rups ter zyden donkerverwigh is, maar boven op geelachtig, met veel ſwarte ringen begaaft, van 't hooft tot den aars loopt een witte ſtreep, die den aars midden doorſnijt. Die van de ſeſte plaats is uittet geſlaght van de kleinſte, en noch een weinigh kleinder, als hem de Schilder heeft afghebeeldt. Ghy ſoud zijn buik nauwlijks van ſijn hooft onderſcheiden, ten waar als hy ſich beweegt. Hy heeft ontelbare voeten; hy is over 't geheele lijf roodt, ſwart, geel en uitten witte gheſprenkelt; het hooft is gheheel ſwart, mette voeten en 't hayr: de rugh gheheel roodt: de ringhen zijn heel ſwart, tuſſchen welke boven een witte, en onder een geele ſtip is. De ſevende een weinigh grooter, is by na mette ſelve verwen onderſcheiden, en heeft maar veerthien voeten; 't gheheele lijf is met vierkante ſtippen beſet, eerſt (van den rugh neerwaarts gaande met ſwarte, daar na geele, ten derde met roode, die breeder zijn; ten vierde weder met ſwarte, ten vijfde met geele, ten ſeſten met ſwarte, en ten ſevende weder met geele, en ten leſten met ſwarte: het hooft als inde voorgaande is geheel ſwart, mette voeten, maar de hayren zijn yſer-grauw. De achtſte is de Bergh-Muis, by ons ghemeenlijk Marmota genoemt, van angeſicht ghelijk: hy is gheheel kaſtanie-bruin, heel ruigh en een hantbreedt langh; de verw is omtrent de ringhen bleeker. Als hy ſich om-keert vertoont ſich tuſſchen de ringhen een ſwartblinkende verw als zyde, en als hy voortgaat ſchijnen de hayren ter zyden na het aſchgrauw te hellen: het hooft is gheheel ſwart.

De negende is uit het gheſlaght der middelbare, maar lijviger, en geheel groen, uitgenomen enige knobbelen, welke hy tuſſen yeder ring dry in getal heeft, en de vierde op den rug, uit welke hayren waſſen gelijk Quiſpels, van gout-geele verw: de mond is ſwart, de voor-voeten zijn geelachtig, de achterſte groen, en alle veerthien in getal. De elfde heeft van gelijken over den rug ronde knobbelen met quiſpels, en ook tuſſen yder kerf eenighe blauwe, met een blauwen bek, de voeten behalven de dry voorſte, die kleinder zijn, kaſtanie-bruin geverwt, gelijk ook het geheele lijf: Hy heeft my een harde pop oft blaas voort-gebragt, het getal der voeten komt mette kerven van 't lijf over een De thiende is ook geheel groen, met groene knobbelen en vlekken; de bek en voorvoeten zijn blauw, de overige ſwart, en heeft an den buik een yſer-grauwe plek. Ghy hebt op de twaalfde plaats, een afgebeelde pop oft blaas van deſe thiende, die heel dicht, hardt, en van yſer-grauwe verw is. Die op de derthiende plaats ſtaat is gheheel ruigh, met een witte ſtreep van 't hooft tottet einde van de ſtart belopen; hy heeft op den rug als twaalf ſtippen, oft liever rode knobbelen, an weerzyden ſes van roode verw, en noch an weerzyden andere vier, uitten ſwarte na 't kaſtanie-bruin hellende, uit welkers midden veerthien hayren voort-komen, van welke acht groot en ſes klein zijn; de overige op den rug zijn blauw, het bovendeel en de voeten geel. De veerthiende is yſer-grauw, opwaarts heel bleek en na 't geel hellende, onderwaarts heel hoogh gheverwt: hy heeft ſwarte ringhen, en is ter zyden met kleine witte ſtippen gevlekt. De vijfthiende is de grootſte onder de kleine, gheheel geel, onder na 't gout en boven na 't kaſtanie bruin hellende: het hooft en den aars zijn ſwart; op den rugh heeft hy ook ſwarte ſtippen, maar binnewaarts wit: de hayren worden onder malkander als Quiſpels verdeelt: hy heeft dunne yſergrauwe voeten. De ſeſthiende is de ſelve, en daarom afgheſet om dat hy angheraakt ſich inde rondte t' ſamen-rolt, en een ghekroonde Star uit-drukt. De ſeventhiende is roodt, met ſwarte en witte ringhen, over al met plekken onderſcheiden, en met dunne roode hayrtjes verſien. De achthiende is gout-geel van hooft, maar blauw over 't gheheele lijf, en met een gout-geele ſtreep, met ſwarte en ronde ſtippen beſprenkelt, van 't hooft totten aars belopen; weerzyds van die ſtreep, zijn weer andere plekken oft liever kleine ſwarte ſtippen, ſo dat twee ſtreepen hier en daar maar een ſchijnen uit te maken; het uitterſte van den buik is ſcherp en ſwart, met veerthien ſwarte voeten, hoewel de Schilder in 't voorſte deel vier an weerzyden ſtelt: hy heeft heel dunne gout-geele hayren: Hy heeft my witte eyren gebaart, die op de laatſte plaats hier by geſchildert zijn.

IV. STIP.

Van de Rupſen inde vierde plaat.

In de vierde plaat zijn'er maar vier. De eerſt en tweede is uit het geſlaght van de grootſte: hy heeft een dobbelen aars, en een uitſteekende rechte ſtart in 't einde van den rugh; hy is over 't gheheele lijf by na eenverwigh, uitten geele donker: van 't opper-hooft tot de vierde ſnee loopt een ſwarte brede ſtreep, met veel andere kleine, een recht, en de overighe dwars en wit verciert: op den opper-hooft-top is hy ſwart, voor is hy geel, en heeft voeten van een wanſchapen grootte, boven op helt hy na het aſchgrauw. De ander en derde in deſe rije, beſtaat uit dry verwen, ſwart, groen, en gout-geel: te weeten het lijf overal uitten groen, met ſwarte ringen, met gout-geele ſtippen geſprenkelt, tuſſen yeder ring is een geele ring-wijſe ſtreep: hy heeft veerthien groene voeten. Die op de vierde plaats geſchildert is weet ik niet of een boom-vrugt, oft liever een pop van eenigh ghekerft dier mach genoemt werden: Deſen heeft Broeder *Gregorius* Kappuciner in de maand Julius van 't jaar 1597. in een denne-boom gevonden. Ik

meen dattet een pop is, want hy was binnen met Spinnekops rach, en eyren vervult. Daarom wijl ik bevonden heb dat eenighe Rupsen eyren leggen, oordeel ik dat het een pop van een Rups is, die sich dit deksel maakt, om sijn eyren van het uitterlijk ongemak te beschermen. Hy is van verw en ghestalte een rype Olijf ghelijk. Het buitenste was kraakbenigh, en met verscheide knobbeltjes oft stippen versien.

V. STIP.

Van de Rupsen inde vijfde Plaat.

IN de vijfde zijn'er negen. De eerst is twee dwarse vingers langh, donkerverwigh, en met vier ryen van swarte plekken onderscheiden, met een geel hooft, en over 't geheele lijf glat, en an weerzyden omtrent den buik met een geele streep verciert, maar onder was hy witachtigh: De Boeren zeiden dat hy inde kool groeide. De twede is de voorgaande eenighsins in vorm en glatheid gelijk, maar kleinder, en bleeker, kastaniebruin, en 't hooft is met twee swarte plekken getekent. Van daar totten aars toe is hy met twee ryen van plekken ten deel swart, en ten deel geel verciert. An weerzyden loopt een roodachtige streep inde lengte, daar op yder ringh in 't midden eenighe witte stippen die inden omringh swart zijn, ghetekent staan: Boven op is hy bleek-geel. De derde schiet twee dunne korte hoorntjes ter zyden van 't voorhooft uit, en heeft ook een klein swart hooft; Het geheele lijf is ruigh en ysergrauw, met swarte ringen; de hayren zijn alle behalven an den nek, en 't begin van den rugh, daarse heel weinigh en dun zijn, de Quispels gelijk; de start heeft ook Quispels 't welk ik in andere niet ghesien heb. De vierde is van de selfde grootte mette tweede, en is van de selve verw als de aarde van de Schilders schaduw ghenoemt. Tussen yder ringh heeft hy dry knobbeltjes, daar hayrtjes als Quispels uitgroeyen kastanie-bruin: Van 't hooft tot de start loopt over den rugh een witte streep; de voorste voeten zijn swarter als de achterste; tussen yder buigingh staan ter zyden eenige witte stippen. De vijfde van dese Plaat is van een onghelijke vrught: Hy is by *Plinius* en andere geroemde Schryvers beroemt teghen de vierdendaaghse koorts, elders daar hy van de Genees-middelen tegen de tandpijn spreekt, verhaalt hy ook van dit dier aldus: Dat Wormtje 't welk in 't kruid Labrum Veneris genoemt, gevonden werd, in de holle tanden gesteken, is heel voordeligh: De Kool-rupsen vallen door sijn anraken af: De selve heeft my de Kardinaal *Paleottus* over veel jaren met eygen handen getoont, maar ik heb het daar na niet meer gesien, hoewel ik veel vrughten op verscheide tijden geopent hadde, tot dat ik ten lesten in September des jaars 1592. als ik overleide of hy niet liever inde rype als onrype vrughten voortquam, het selve inde rype vrughten vond; de lengte is van een dwarse pink, maar als ik dat nu nauwkeuriger om te beschryven besagh, bevond ik dattet uit het geslaght der Rupsen was, want het heeft veerthien voeten; het hooft is swart, en by na het zaat van de Amuranthus ghelijk, en voort wit. *Dioscorides* gedenkt ook het selve, maar niemand van de oude heeft geweten dattet een Rups was. De seste is ter zyden wat geelachtigh, onder en boven kastanie-bruin, met ringen van de selve verw, met een swart hooft en kleine geele voeten. De sevende is een afbeeldsel van een nest heel aartigh uit een blad van een boom, met zyde stof omwonden: dat blad was uitterlijk met veel zyde schelpen van witte verw bewonden, innerlijk op de selve wijs, maar met meer platen in malkander gekronkelt. In 't midden waren veel kleine swarte eyren het zaat van bingelkruid oft Tabak gelijk, daar een deel levendighe jongen onderscholen, waar uit wy gheleert werden datter Rupsen zijn die eyren, en op dat selve jaar ook jonghen voortbrenghen. Op de achtste plaats word een ander nest vertoont van vorm als een menschen schamelheid, want onder gheleek dat het zakje, boven de schacht, en so veel te meer wijl die met twee doorgangen versien was. Gheopent zijnde, sagen wy daar binnen een stuk van een takje, en een steeltje van een blad, welke de vorm van de schaght maakten, want dese had de t'samen gevouwen Rups met draden overweven, gelijk ook dat blad welk het zakje geleek: Binnen waren als in 't voorgaande eyren, en jongen verborgen. Die beide nesten, waar over al so besloten, datter niets van de locht, veel minder van den reghen konde inkomen: Maar yemand sal vraghen, wijl sy over al so besloten zijn, hoe de Rups daar eyren ingeleit heeft, die nochtans daar niet in ghevonden werd. Ik soud antwoorden datse wel eerst dese pop maakt maar niet volmaakt, en de eyren inde ghemaakte plaats leit, en daar na de pop toesluit en doorgaat, maar of sy daar na sterft, of in een tonnetje verandert, heb ik noch niet bevonden: De laatste Rups was geheel groen met swarte stippen bezait, en had een rood hooft.

VI. STIP.

Van de Rupsen inde seste Plaat.

IN de leste plaat wordter vijfthien afgebeeld. De eerst is heel groen, met dwarse strepen yder met dry goudgeele stippen verciert, hoedanige ik in veele hebbe angemerkt, met geele ringen yder onder met een swarte stip ghetekent, de bek is swart, met swarte voorvoeten, en de achterste groen. De tweede is ook groen, maar in dese zyn de swatte strepen die 't lijf omringen breder, en alleenlijk met twee goutgeele plekken verciert: daar-en-boven heeft hy geele en swarte ringen, en op 't hooft breede sprieten. Die van de derde plaats heeft de gestalte van een

een Hout-worm, waar van wy op sijn plaats zullen handelen, en is daarom hier gestelt, om dat indien hy achter-voeten hadde, gelijk een Rups zijn soude. De vierde is een glatte Rups, uit het geslaght van de kleine, is over 't geheele lijf uitten groen geel, met swarte ringen, die yder tussen beide dry lange swarte stippen hebben: Het hooft is rood, 't welk met twee ryen van heel kleine swarte stippen besproeit is, hy heeft veerthien swarte voeten. Op de seste plaats hebt ghy een tonnetje van een Rups, met een rode pop omwonden. Hy is maar alleenlijk beweeghlijk in 't antasten, en heel groen, met een swarte stip, boven witachtigh tussen yder ringh. Ghy hebt hier ook eenige afbeeldsels van Landmeters, die hier by gevoeght zijn, om met een gesight te sien waar in sy van de Rupsen verschelen, (ik noem haar Landmeters, om datse als een mensch in 't voortkruipen het land afmeten) want de voeten van dese dieren hebben een recht-strijdighe stant als inde Rupsen, in welke namentlijk voor weiniger, en achter meerder voeten zijn. (maar ik spreek van die, welke veerthien voeten hebben) en dese Landmeters hebben'er voor ses, en achter even so veel, an den midden-buik geen, waar door sy op die wijs voortgaan, welke het eerste afbeeldsel vertoont. *Aristoteles* heeft dit geslaght van Rupsen geen naam ghegeven, maar noemt haar Rupsen die baarwijs voortkruipen: want, seit hy, op het voorste deel haar stuttende, trekken sy sich in, en halen het achterste na sich, en kruipen also gekromt voort, en hier uit schrijft hy dat geboren werden die gene, welke *Gaza* Acia en Supera genoemt heeft. De eerste is boven gheheel geelachtigh, onder ysergrauw: Ter zyden tussen yder buigingh met swarte stippen geplekt. De volgende is de selve met een uitgestrekt lijf af-gebeeld, het hooft is wit, de voeten zijn swartachtigh. De negende van dese rye is de kleinste van alle de Landmeters, geheel groen, uitgenomen 't hooft dat roodachtigh is. Het thiende af-beeldsel is van de selve in een gerolt, want als men haar anraakt, trekken sy haar op de selve wijs in, en verbergen haar hooft voor alle ongemak. De elfde is uit het gheslaght van de kleinste, by na ysergrauw van lijf, maar ter zyden geel: Het hooft, de voeten en het uitterste van de start zijn swart. De twaalfde is weder een van de alder-gemeenste, die de Kool beschadigen, geheel groen, uitgenomen de ringen die geel zijn. De derthiende is van de selve groene verw, met heel swarte ringen als zyde blinkkende, en heeft tussen yder ringh ronde geele oogen, en in 't midden van die heel swarte stippen: het hooft is geel met kleine swarte stippen gheplekt. Die op de derthiende plaats afgeset is, ghelijkt eenighsins met het lijf de gladde Rupsen, maar heeft weerzyds dry voeten, van welke maar twee van de Schilder afgemaalt zijn: Hy is over 't geheele lijf heel swart; Desen uit Epidaurus over gebraght, heeft my *Antonius*, *Maria Alberghinus*, geleert Genees-meester en *Wijsgeer* vereert, zeggende dat sijn poeijer een ongemeen genees-middel was tegen de kropsweren. De laatste is een Rupsje uit het kleinste gheslaght, by na geheel aschgrauw, met donker-geele ringhen.

III. LID.

Van de Zydeworm.

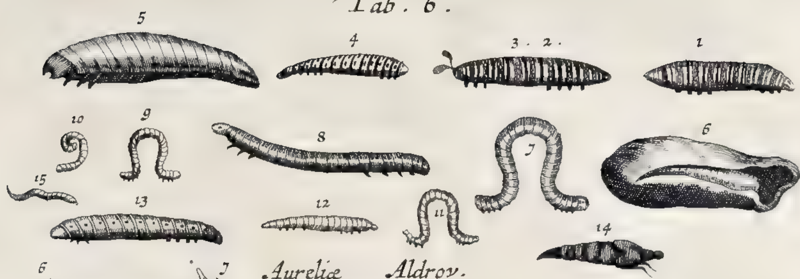
Wy hebben boven geseit dat wy een bysondere beschryvingh van de Zydworm geven souden. Hier houden wy onse beloften, daar wy yets van haar tonnetje sullen by-voegen: De Rups is de Bombyx van *Aristoteles*, by *Hesychius* Ylometra, oft soo andere menen Ylesmeter, by *Ambrosius* en *Basilius* Indise-Worm, by *Albertus* Wolmakende Worm, by *Baptista* Piëra Eruca Bombicevora, by *Scaliger* Ser, by *Ausonius* Ser vestifluus, en by *Pausanias* Seres genoemt. Sy hebben alle ses ringhen, en veerthien voeten, voor ses die kleinder zijn, achter acht, die na de derde ringh beginnen, en de beste twee zijn de grootste van allen, boven welke een rechte en scherpe start is: Tussen yder ringh is een fienlijke swarte plek, op den rug tussen de selve ringen zijn vier halve kringen die een groote G uit-maken, van welke de voorste fienlijker zijn als de achterste, die soo klein zijn datse het gesicht ontschuilen; Van 't hooft over den rugh tot den aars toe loopt een donkere streep: De opspalkingh van den bek is in alle even de selve, en by na die van de Varkens ghelijk; de oogen zijn swart en rond, en de stiet in gedaante als een Visch-start. Naam Aldro. Insect. 2. cap. 4.

Van de teelingh en andere, dese hebben wy geseit onder de wonderen van de natuur te zijn: Het is eerst een worm, en in een blaas oft pop besloten zijnde, sterft hy als ongevormt: Uit die pop oft blaas komt daar na een Kappel. Dit gekerfde kruipende dier word tot een vliegend door een plantdierigh middel beweeght, en sonder gevoelen zijnde met een wonderlijke hervormingh verandert, want de Worm eerst gekipt zijnde, soekt overvloedigh voedsel, welk opgegeten zijnde, valt hy met een veelvoudigh oprechten van 't hooft, als met de sluimersught worstelende, twee oft dry daghen langh in slaap, en ondertussen van huid verandert zijnde, loopt hy tot sijn gewoonlijk voedsel. Als hy viermaal gevoed en geslapen heeft en vervelt is, veracht hy alle voedsel, en tracht na de hooghte, en op de teere takken ghe-klommen, en den buik wel ontlast zijnde, begint hy sijn wevery eerst met ruwe strepen over de takken, en sich daar na in een heldere pop besluitende, breid hy van 't midden naar den omkringh zijn witten, groenen, oft geelen draad, tot een eyronde gestalte uit, daar hy negen dagen met alle neerstigheid mede bezigh is, en sijn werk voltoyt hebbende sterft hy; uit die pop in een plaats onder d'aarde geset zijnde, komt na thien daghen Teelingh.

Tab. XXII.

Erucarum Aldrov.

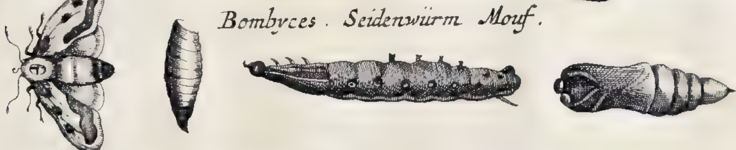
Tab. 6.

Aureliæ Aldrov.

Bombyces. Seidenwürm Mouf.

B. serico exempto.

Bomb. supine sect.

Bomb. Mouf.

Follicul. Bomb.

Papil. Erupturus

P. Erupt.

Papilio Eruptur.

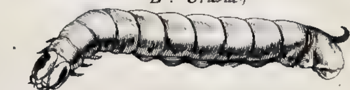
Follic. inclusio Papil.

Papilio Bombyc.

B. Gravid.

een ghehoornde Kappel, maar dese eet oft vlieght niet, en gereed zijnde om 't verlies van sijn kort leven met vrughtbaarheidt te boeten, word hy op een zacht vel neder geset, en dry, selden vier geheele dagen met het Wijfje versamelt blijvende, sterft hy. Niet langh daar na volcht sijn Weduw, achter-latende omtrent hondert eyren als Geerskorlen, die van 't Mannetje geteelt waren; maar hier van, en van andere dingen die omtrent de Zydwormen voorkomen, heeft *Andries Libaut* nauwkeurigh geschreven, in sijn anmerkingh, welke ik om de doorsnuffelaars van de natuur hier by voege.

Wijl het beswaarlijk is het gevoelen, en de ondervindingh van yder schryver nauwkeurigh, en wat sy op verscheide tijden hebben angemerkt te verklaren, en tot een beschryvingh te brengen, en na het gheloof van dese te verwerpen oft an te nemen, 't geen een yder door ondervindingh en antekening der dingen heeft waargenomen: waar in ook nocht *Plinius*, nocht *Pausanias* nocht andere, die anders als onbekent is, schijnen geschreven te hebben, te verwerpen zijn: So sal ik een bysondere beschryvingh van de Huis-Zydwormen, welke ik in 't jaar 1599. te Rotenburgh selfs met neerstigh ondersoek en arbeid na de natuur hebbe ontworpen, en als in een dachboek angetekent. Indien'er yets in Indie, Griekenland, Italie en elders op andere tijden, door dienst, opvoedingh en gewoonte oft anders is doorsnuffelt, (hoe wel de natuur geseit word altijd op eene wijs te werken, en niet als inde toevallen te veranderen) dat sullen die mede toebrenghen, welke sulks hebben angetekent, op dat alsso uitte ondervindingh van veele, de beschryvingh der natuur haar wasdom krijge, en volmaakt werde. Omtrent den 25 April leide ik de eyren der Zywormen, op een slecht papier, 't jaar te vooren voort-geteelt, en in een warme stoof 's winters bewaart zijnde, inde stralen van de zon die door de ronde glasen scheen, welke eyren swart, oft lootverwigh, doch niet alle, op eenen dach in een Rups veranderden, maar de meeste voor het einde van die maand. Dese Wormtjes quamen omtrent den uchtent-stond uit, na dat elk sijn volmaaktheid bekomen hadde, verlatende haar legen dop, die wit was, het ronde bolletje ter zyden uitgeknaaght zijnde, in welk deel de kanten een weinig swartachtigh waren door de ontfangen knagingh. De rode, en geele oft die met een swart stipje onderscheiden waren, aten niets, oft om datse van 't Mannelijk zaat niet geraakt waren, oft het beginsel in haar verstikt was. De kleine Rupsen krijghen haar volmaaktheid in 't ey, en leggen in een kringh t'saam-gerolt, maar de dop uitgegeten zijnde, sy eerst een een swart blinkkende hoofje uitsteken, daar na komense trekkens-wijs met haar bekje de voeten op de vloer steunende, en haar alsso met kraght helpende, voort; dan heb ik angemerkt dat haar terstond eenighe draden uitte mond hinghen, die soo fijn waren datse nauwlijks als tegen den dach konden gesien werden: Hier mede maken sy haar hangende an de bladeren vast, oft klimmen langhs de selve weder op, als sy van een hooge plaats gevallen zijn, krullen haar in veel bochten, en trachten so weder na de hooghte op de wijs vande gemeene Rupsen die de bladeren der bomen af-eten: Het Wormtje is swart en hayrigh, met een witte kringh tussen het hooft en de borst, en met een ander op die plaats daar de buik an 't borsje raakt en vast hanght, versien, welke nochtans om sijn hayrigheid in 't eerst niet wel sienbaar is; in 't eind van den rugh daar den aars eindight, steekt een klein puntje uit, en de overighe vorm is geheel mette gedaante der Zywormen gelijk, behalven dat de ruigh en swartheid, door het dikmaal vervellen in een blinkende glat en witheid verandert, en uit een klein beesje een worm voortkomt, een middelste vinger van een man langh, met dry t'samen-gevoeghde geleden, en een pink dik, hoewel sy alle niet van de selve grootte zijn: Ghy sult ook eenige kleine Rupsen vinden, met een start bestaande uit twee, oft dry booghjes, van welke de grootste uit de laatste ringh van den rugh oprijst, de kleine terstond uit de onder-gelegen schors van de start. Ik heb een groote gesien die hier en daar met twee kleine beset was, in welkers plaats andersins eenige uitpuilende stippen zijn.

De voortgangh van de Rupsen is als van Zywormen, want sy hechten haar start op de vloer, en beweghen haar daar na trekkenswijs met kringen; eerst de achterste deelen tussen de start en voeten verheffende; en daar na dese vast-hechtende, het ruim tussen de voeten en borst, tot dat sulks totte borst en de voeten self komt, welke nu hangende, word de start ook beurtigh opgeheven, en de voortgangh gevest, want de bewegingh der dieren geschiet op yets rustende, en dat steunsel geeft. De nieuw gheboorne heb ik terstond Moerbesie bladeren gegeven, daar ik haar met een klein mesje in overbraght, oft selfs liet inkruipen, met welke bladeren ik haar in een houte doosje sloot, maar sy klimmen op de bladeren van de randen opwaarts, en neerwaarts, want de byhandsels van den bek beletten haar niet: Alsso wierden sy gevoed van den lesten April, oft daar omtrent, totten achtsten May, op welken ik bevond datse eens vervelt hadden: maar sy plegen gemeenlijk van te vooren een weinigh te vertoeven, en den vernieuwende slaap te slapen, indien dat anders een slaap magh genoemt werden. Haar huid verleit hebbende vertonen sy haar terstond grooter, lichter en minder swart, want het hoornigh deksel van 't hooft dat onder het oude groeit, is na evenbedeelingh grooter; Het vel afghetrokken zijnde, swelt ook het gheheele lijf, als of de engte van de huid eerst haar anwas had belet; Dat selve deksel van 't hooft is als het noch versch

versch is, wit, daar na verstijvende, word het ook swart, tot datter meer vervellingen na volgen; maar gelijk sy voor het afleggen van de huid, haar van spijs onthouden, alsso schijnen sy ook een weinigh tijds daar na te vertraghen, vermits haar werk-tuig te teer is, om de bladeren te knaghen Als sy de bladeren overlopen, loopen sy ook dikmael over malkander, en dat lydense geduldigh, so sy niet te veel gevergt werden; Haar word dan eens oft tweemaal spijs gegheven, en die menigte houd haer in een enge plaats. Als sy genoeg gegeten hebben, vallen sy in slaap. Dan siet gy haar als dood, en de sluimer-zugtighe gelijk, met een opgheheven borst en mond op de blaaders als verstijst leggen. Maar in dien gy haar nieuwe spijs geeft, waken sy terstond op, en eten weder. Sy schijnen de nieuwe bladeren metten reuk te vinden, want eerse die noch raken, haken sy na de selve met een opgherecht lijf. Doch men soude menen of dat niet door een veranderingh van de gevoelende hoedanigheid geschiede: Haar drek is dan klein en swart als Buskruid; den 16 May veranderden sommighe weder haar huid, doch andere rusten en veranderden eenighe dagen daar na: De huid barst an 't einde van 't hooft, en blijft an de bladeren hangen, wijl de Wormtjes met orde in een kringh beweeght haar ontlasten; het bekje en valt ook niet terstond af, maar blijft een weinigh tijds an de nieuwen bek hangen.

Dan verandert de swarte verw in een gryze, en de Rupsen worden grooter; de borst nochtans is wit, en so vol saps, datse schijnt doorluchtigh te zijn: maar wijl sy niet op eenen dach haar huid verleggen so kond gy soo ghy wilt de ghelijke van de ongelijke afscheiden, maar ik hebse by een gelaten, en de nieuwe alleen spijs gegeven, wijl de andere noch in haar oude huid staken, en haar hervormingh verwachten, want ghy kond dan de stal niet suiveren, maar moet verbeiden tot datse ontwaakt zijn, en op de nieuwe bladeren gedreven werden. De derde veranderingh begint op den 22sten May, op welke veel sliepen, eenige hadden ook haar vellen afgeleit; die waren doe niet meer swart, maar vertoonden een witheid ook met haar bekje, en uit haar quamen witte Wormtjes, en de huid verlaten hebbende, waren die meer gerimpelt, welke met geen draden an de bladeren hingen, maar die minder, welke daar an vast hingen; dese waren in de lenghte uitgestrekt in gedaante van een dryhoek, ten ansien van de hooghte, want de rugh rijst in 't miden scherp op, 't welk ik geloof te geschieden door de punt van de start, daar na toe getrokken en de huid opheffende; Het uiterste van dese huid is als een Visch-start in twee ghespleten: Dese vervelde Rupsen wierden weder gevoed tot den 25 dach, op welke ik bevonde datse haar slaap weer vernieuwden, en dat ook eenige op die tijd vervelt waren, maar de meeste sliepen op den 26 dach, eenige doch weinige ook op den 27. 28. en 29. so datter nu meerder onderscheid was, maar die op den 27 sliepen, veranderden op den volgenden dach, en keerden na een weinigh vertoevens tot de Spijs.

Door dese vierde veranderingh zijnse uit Rupsen, glatte en witte Zywormen geworden nochtans met eenige lootverwige plekken, en een bekje als wit hoorn. Dit is de eerste maand van haar leven, en haar eerste ouderdom, maar wijl sy in de derde en vierde veranderingh van de huid beter zijn an te tekenen, en haar klaarder vertoonen, sal ik haar beschryven, gelijk ik haar heb anghemerkt. De Rupsen naast an de derde en vierde veranderingh hebben een bezoedelde huid van ansien en barser als de anwas van de Worm verdragen kan: Derhalven een sacht velletje daar onder groeyende, scheitse allenghskens, en om datse an eenige zenuachtige banden an weerzyden vast-hanght, daar eenighe tekenen van stippen zijn, en dese niet lightlijk gebroken werden, isser meer arbeid in 't vervellen en een rust van twee dagen noodigh.

Wijl sy dan trachten uit te komen, scheit het oude bekje van het onder-ghegroeide nieuwe, en de Worm self, vermits de huid an het blad vast is, rukt sijn voeten en beentjes, die nu inhalende, dan uitstekende, tot dat hy die uit de oude schoenen krijght; Ondertussen word de huid an de zyden rompeligh, wijl het lichaam in schobben verdeelt, in sich t'saam ghetrokken, en weder uit-gerekt werd: Alsoo word de geheele rok van 't lijf geschud; daar na beweeght zich de worm voorwaarts, en trekt de zyds banden allengskens na sich, sijn schobben op haar orde voortsettende, en dan weder inhalende, dat men in 't begin by na twijfelt of de Worm voorwaarts oft achterwaarts sal uit-komen; maar nochtans worden op die wijs de banden gescheurt. De eerste beweginghe word gesien omtrent de borst, want daar scheiden de stippen, van welke twee inde Worm, en twee inde huid gesien werden; doch wijl de schobben getrokken werden, vertoont sich een blauwe streep in beide zyden van de afgeworpen huid, soo om de stippen, als banden binnen an de zyden ghehecht: Ondertussen rimpelt de start, de voeten worden ontledight, en de Worm komt in een half-vierendeel-uurs uit, het oude bekje noch voor an de mond hebbende als een muilband. Ghy zult ook sien datter in 't einde van de start een witte pees gesleept werd, waar mede de huid an den rugh vast ghehangen heeft. Sy krommen haar op allerley wijs; op den rugh, op de zyden en op den buik, tot datse ten lesten los werden, maar die niet vast zijn komen gemakkelijker uit, en de huid van dese is by na in een klont gedrongen, maar van die is sy uit-gespannen. Indien ghy beide einden mette nagels vat en uitbreid, sult ghy de rechte lenghte vinden, mette overblijfselen van de voeten en schobben; want daar ontbreekt niet als het bekje, maar de

huid

huid van de vierde verandering is veel witter als van de derde, als ook het hooftdeksel. Die wormen self zijn nu Zywormen, so sy anders wel waarghenomen, en opghevoedt zijn, en zijn vet en wit, hoewel sommighe min als andere, so dat eenighe geelachtigh, en andere wat lootverwigh schijnen; de voeten en bekjes zijn in't eerst sacht: derhalven onthouden sy haar een weinigh van't anraken der bladeren, en van eeten; Sy hanghen heel vast mette voeten, en konnen door hulp van de start inghetrokken en uitgherekt werden; maar de voorste voeten zijn stomper en dikker, uit dry geleden bestaande, en hebben in't midden een swarte stip, welk ik gheloof dat het werktuigh om te grijpen is, dat hy na sijn wil, ghelijk de Katten, kan voortsteken, en verberghen; De voorste zijn niet alleenlijk bequaam om voort te gaan, maar om de bladeren te vatten, het lijf voort te stuwen, sijn draden te verdelen, en tot ander gebruik: Sijn delen in de lenghte van 't hooft totte start, zijn het hooft, een gerompelde bult an de borst, acht half-kringh-ronde schobben, en een drydobbele start; de bult van de borst is an 't hooft in eenige witachtig, in andere met twee blauwe plekken onderscheiden, welke met een geele streep doorsneden, en op verscheide wijsen in verscheidene ghestelt zijn; want in sommighe is de verw flauwer, en bleeker, en by na niet, in andere heel hoogh: maar daar sich die bult verheft worden vier knopen ghesien, an welke de huidt gehecht zijnde, rimpeligh werd: daar na volgen de halve kringhen; dese worden met een heel dun vlies, als met een streep uitten groene blauw, t'samen-ghevoeght; de schobben self zijn wit, hoewel dat'er in eenighe yet lootverwighs onder loopt, en als de Zywormen tot het spinnen bequaam zijn, worden dese geel: Sy worden ook yder ter zyden met een stip gheteekent, die met een kleine kringh belopen is. Ik heb geseit dat'er banden zijn, 't welk ook in de tonnetjes blijkt; daar na is hy mette achtste schobbe, oft twee blauwe stippen onderscheiden, oft met halve kringen, als oft hy met twee halve Manen, die mette hoorns malkander ansaghen, gheteekent was: maar sy zijn in alle niet even ghelijk, en op d'een plaats meer sienbaar, elders weder dunder en kleinder, en meer oft minder lootverwigh oft wit: Hier na volghen twee lichte ringhen, en een die na de selve komt heeft twee knopen, tot die gheene toe, welke totten aars strekt, en een punt oft spits op-steekt: In de grooter worden eenighe uitpuilingen angemerkt op yder schobbe, maar dese zijn uitsteeckender in de derde. Het hooft-deksel self is hoornachtigh, maar ghelijk als in dry deelen ghescheiden, in een recht en linker, die ghy meent dat teekens van de ooghen zijn, en in de t'samen-voegingh van de mond, welke weder in haar byhanghsels en kaken met tanden versien, onderscheiden werden; De maghen-hals loopt langhs den gheheelen rugh tottet ondersteunsel van de start, boven welke tussen de laatste schobbe den uitgangh van den aars is: daar worden ook omtrent de boogh van de start eenighe senuwen ghesien, die gheduerigh op en neder beweghen, gelijk een hart oft slagh-ader; de senuwen zijn uit den witte geel, en als sy afgetrokken werden ontdekken sy een groene keeldarm: Sy hanghen an den boogh, als of daar de plaats der adem-haling was, hoewel sy geen adem halen, maar daar is sonder twijffel de plaats des levens, hoewel ik in de nieuwboorlingen een rood deeltje gevonden heb, 't welk van sich self als een hart beweegde, gelijk ik hier na verhalen sal. Als die boog doorsneden werd, loopt'er een geelachtigh vocht uit, en de wormen sterven wel niet, maar bewegen haar veel heftiger, krommen en buigen haar so, dat ghy oordeelt, datse groote pijn hebben, vermits dat senuwachtig beginsel beschadigt werd. Haar drek is de spijs gelijk, droogh en ses-kantig, lang en als ghestarnt, waar uit men de ghesteltenis van haar gedarmte kan oordeelen. Sy is wel groen van weghen haar ghenote spijs, maar om datse dicht op malkander ghepakt werd en droogh is, gelijktse swart, gelijk alle vogtighe dingen groender schijnen. Hier kond ghy nu, indien ghy wel toesiet, het Mannetje van 't Wijfje onderscheiden, want in haar gheschiet 't geen de *Wijsgeer* seit in andere Wijfjes te gebeuren, te weten datse grooter en lijvigher, voghtigher, saghter en witter als de Mannetjes zijn, welke dunder, smalder en grauwer zijn. Indien ghy haar anraakt, sult ghy haar alle koud oordeelen. Sy lichten haar dikmaal mette achterste benen op: en blijven so stijf staan. Als sy eten willen, vatten sy eerst de kanten, en uit-stekende ribbetjes an, heel anders als de Rupsen: Ik meen dat haar de by-hanghsels van de mond beletten, nochtans helpen de voorste benen wat tot het angrijpen der spijse. Sy eten de bladeren in't rond af, so datse een ronde holte over laten. Gegeten hebbende wijken sy af, en nemen veel op een hoop t'samen haar rust: Ik geloof datse haar met malkander trachten te verwarmen. Om de slapende van de geen die vervellen willen te onderscheiden, moet men de op en neder beweging van de senuwē op den rug waarnemen; want in de slapende is de bewegingh mette wakende even-ghelijk, maar in die vervellen sullen trager en minder, so datmen kan oordelen datse siek schijnen; ook hebben de slapende een enkele bek, doch die vervellen sullen hebben yets voor uit steken, en dat heeft niet in de eigentlijke Zywormen, maar in de Rupsen plaats. Eenige nu viermaal vervelt, worden an 't hooft donkeragtig, maar gaan evenwel voort met eten, eenige groeyen niet seer an, maar blijven klein.

Boven is gefeid dat van den 25. May tot den 29. de vierde veranderingh in verfcheiden gedaan is: Van dees tijd dan totten fevenden Juny, en voorts op den achtften, negenden, thienden en elfden trachten fy heel begeerigh na voedfel: derhalven als fy vet en groot geworden zijn, moet haar drymaal daaghs, en op de lefte dagen vier en meermaal eeten gegeven werden; want als fy bequaam worden om te fpinnen eetenfe grager, en flokken de bladeren ook mette ribben in: Maar ghy moet anteekenen dat'er omtrent derthien daghen verlopen tuffen haar vierde vervelling, en de onthoudingh van fpijs, oft het beginfel van haar gefpin; want de tijden flaan op malkander, van den 25. May totten 7. Juny, van den 26. tot den 8. van den 27. totten 9. van den 28. tot den 10. van den 29. totten 11. op welke ik de lefte heb opghefloten, uitghenomen een klein Mannetje, dat langher volharde in't eeten. De meefte beginnen omtrent de lefte daghen een geele verw te krijghen, die van achteren begint, en van daar totten bult van de borft fich verfpreit, hoewel eenighe meer en by na geheel geel werden, en andere uitten wit en geel vermenght blijven. Als haar tijdt ghekomen is, fcheiden fy haar na de zyden van de doos, noch raken de bladeren mette mondt meer an, hoewel fy daar over kruipen: Eenighe hechten haar draden an de hoeken, gelijk of fy wilden beginnen, andere kruipen langhs de kanten, en fnuffelen over al om een fchuilplaats te vinden. Ik heb de meefte in papiere huisjes befloten, die ik hier en daar neerfette, waar in fy mettet knagen van de kanten eenigh geluid maken; maar daar na den droghen en vochtighen drek van den buik (want dan lofen fy tweederley drek) uitgeworpen hebbende, hechten fy die an de achterfte wanden van het papiere huisje met fodanighen tayheit oft'er an ghelijmt was: daar na dry geduerige dagen befich zijnde, maken fy haar pop, en die volmaakt zijnde, verleggen fy ten vijfde-maal de huidt, met het hooft en de ftart, en worden in een nieuw-boorling verandert: Andere in geen papier gefloten zijnde, maar eenige takjes in de houte dofen leggende, heb ik haar felf een plaats tot een neft laten uit-foeken; daar ghy moet anmerken datfe meeft de kanten foeken, en maken meeft haar fpinfel, foo het moghelijk is, in een felve plaats: eenighe dat in de rechte, en andere ter zyden wijdt en breedt uitfpannende: Indien de plaats engh is, wordt de pop ter zyden wat ghedrukt, en houdt haar ey-ronde gheftalte niet geheel. De een is veel langer, breeder en dichter, na de grootte en fterkte van de Zyworm. Sy verfcheelen ook in verw; want fy zijn oft goudt-geel, filver-wit, en citroen-geel, die tweederley zijn; want eenighe fchijnen groenachtigh, en andere meer Citroen-verwig, hoewel defe alle van fommige groen genoemt werden. De vooloper van alle, fo veel ik heb konnen anmerken, is wit, behalven eenige weinige, die een Citroen-verwig fpinfel maken; Eenige goutgeele hebben de binnenfte rok wit, en de Citroen-verw is niet ftantvaftigh: want als de poppen in water uitgefpreit werden wort de draad wit, en in loog geelachtig, en z: Maar het is nodig de ftof der zijde te befchouwen, en wat dat geen is, 't welk de draadt fodanigen t'famen-hangende lengte geeft.

Derhalven als ik een groote hier en daar dwalende worm fach, heb ik hem een draad om den hals geworpen, en om op te fnijden na my getrokken; en hoewel hem de keel geworgt was, leefde hy niet-te-min hartnekkig, en was nauwkeurig in't gevoel: want op yder fnee van den rugh, nauwlijks van't mes geraakt zijnde, kromden hy fich geweldig, als of hy fich metten bek en voorfte voeten wilde te hulp komen. De huidt doorfneden zijnde, heb ik een langen darm gefien, als van een Snoek, an't voorfte deel hol en wijt, maar achter nauwer: op die darm lagen de fenuwen oft flagaderen, die fich geduerig op en neer beweeghden, en an den boog van de ftart eindigden. Defe boog doorfneden zijnde, lieper niet alleenlijk een fienbaar geel vogt uit, maar de einden van de fenuwen liggen haar in't bewegen op, en de beweging verflauwde: defe darm heeft een dobbele rok, een uitterlijke dik, de andere innerlijke dun; de dikke is feer gevoelig, en omtrent de ftrot met veel flijmerigheidt befet, welke daar na in de Nycedalus oft Kappel ftof tot vleugels en 't hayr verfchaft, ghelijk de uitterlijke vogtigheid tot een fchel oft tonnetje t'famen-runt; de dikke rok doorfneeden zijnde, komt de darm noch met de dunne rok bekleedt, uit, welke noch veel van de fpijs daags te voor uitte groene bladeren getrokken, in fich behoudt: Men fiet ook uitten doorghefneden dikken rok van den darm veel doorfchijnende vogtigheid vloeijen, welke ik meen in plaats van bloedt te zijn, en door kokingh in de ftof der zijde, en de leden van het beesje te veranderen. Het hooft afgefneden zijnde, puilt het begin van de ftrot uit, en vertoont feer wel het hooft van een Nijmph oft Nieuwboorling; De darm metten ingefloten drek uitgenomen zijnde, vertonen haar in den buik eenige t'famenrunningen, in gedaante als Wormen, van welke eenige tay en lymigh, andere geel, andere wit zijn, en onder die twee groote, de andere klein, de Wormen fo gelijk, datter niet ontbreekt als de huid en 't leven; fy eindigen an beide toppẽ in een fpits, maar haar ftant inden buik is dufdanig, dat yder fpits na de ftart gekeert is, en het lijf dobbel gewouwen leit: Gy foud feggen dat het een t'faam-gevouwen draad was; indien het begin van den draad te makẽ van het fpits af begint, is noodfaaklijk datfe van de ftart na de mont omgekeert wert: ik meen dat de kleine witte deeltjes een fwakker, en de grote een ftijver draad gevẽ; Ik heb defe Wormtjes uitgenomen, en gefien datfe

op

op papier geset terstont verdrooghden, en een breuksame hardigheid an-namen, even gelijk het lijm der Koe-beesten, oft de pesen en darmen van andere Dieren ; Dese stof is doorschijnende, en van eenderley aart, die geen mensch tot sodanighe dunne draden kan uit-rekken, maar dit is een werk voor de Zywormen, gelijk het rach voor de Spinnekoppen, 't welk haar alleen moet bevolen blijven: Het buitenste vlies is uitterlijk wit, met een lootverw vermengt, maar binnen met een velletje, ten deel blauw, ten deel gout-geel blinkende als in den Haringh, versien: omtrent den buik daar de stof van de zyde geschikt is, was een dikachtige selfstandigheid, bestaande uit senuwachtige draden, en eenig spinsel dat een witte vetheid, met senuwachtige vliesjes om-wonden, in sich bevatte: Sodanige word ook daar na in de Nijmph en Necydalus oft Nieuwboorlingh, ghevonden, en hier in is een Vrouws teel-lidt verborgen; onder die selfstandigheid zijn eenige lootverwige spruiten na de voeten gesonden als koorde oft pesen: dese huidt wordt, het Vrouwe-lidt overblijvende, binnen de Zyworm uitgeschut, met alle de uitpuilende leden, soo dat de Kappel uit de Zyworm niets mede neemt, als den buik metten darm en de senuwachtighe deelen: maar in den darm en de teelleden is de vochtigheidt, waar uit daar na de stof van 't saat, en den drek van den buik voort-komt; nochtans de rauwe vochtigheid, die noch in den darm, en ten deel groen ten deel geel lijkt, is eenighsins dik, en ook eenighsins waterachtigh. Indien yemandt het vet uitte senuwachtige rokken der teelleden afscheit, en op 't papier smeert, sal hy het selve verdroogt zijnde, roetachtigh en breuksaam bevinden; ghy sult menen dat het mette hom van Visch kan vergheleeken werden. Het is dan openbaar, dat in de Zijworm dese deelen uitterlijk gevonden werden, te weeten dryerley voeten, een ghe-schobde geledingh van den buik, een borst, hooft, mondt, aars, darm, levendige slagh-aderen, oft liever senuwen, wit vleesch an de borst, en de teel-leden, tussen welke en den darm de stof van de zij beslotenis, en daar boven de rokken en senuwachtighe vliesen, daar de leeden mede bewonden zijn.

Of sy een hart oft geen hebben, mogen andere ondersoeken; Het is nochtans nodig dat'er sodanig een beginsel zy, en dat niet in 't hooft, oft elders, maar in de borst, van waar de levendighe kraght door 't geheele lijf verspreit werd: maar die beweging der senuwen oft slagh-aderen (soo als ghy die soud noemen willen) vertoont sich meest op den rugge van den borst, en niet van de buik, totte boogh van de start toe. Van de Nijmphen, Necydalus oft Nieuw-boorling sal ik hier na spreeken, en nu hier by-voegen 't geen ik van de oeffening van 't zij-spinnen heb angemerkt.

Als sy op-houden van eeten gelijk geseit is, soeken sy een plaats om haar pop te maken, en hebben omtrent den uitgang van den aars een groen oft blauwe plek, en zijn over 't geheele lijf wit, met eenige groen, blauw oft geelheid. Ik heb ook ghesien datse in 't omdwalen dan dikmaal stil staan, en metten mond als gapen, ghelijk de herkauwende Koeyen, als sy haar spijs uitten rop weder ophalen. Het schijnt ghevoeghlijk dat de Zywormen dan trachten de stof van de zij na de mond te trekken. Indien ghy haar in een papier-huisje sluit, sult ghy het geluidt van haar knagingh den geheelen dach door horen, en dan wordt in de punt van 't papiere-huisje den drogen drek neder-geleit, welk in vorm ronde bolletjes, swart, groen, oft geel geverwt zijn. Het laatste bolletje op een na is veeltijdts groen, het alderlaatste geel. Het ghetal is na de overvloedigheidt van den drek: want ik heb in de huisjes nu twee, dan meer, tot twaalf toe, sulke bolletjes van verscheide verw, te weeten swart, groen, en geel ghevonden, en die niet Star-wijs, maar bol-rondt; Met het leste geele bolletje schoot ook een veelverwighe vochtigheidt, en van onghelijke selfstandigheidt uit. Op de een plaats is die dikker, op de ander dunder, en een weinigh roodt, geel, en groen geverwt.

Gy soud seggen dat het waterigh bloedt was, hoedanigh het sich op suiver papier vertoont, daar ghy nochtans somtijts eenig groen met geel vermengt, somtijts ook yet krijtachtighs sult onder-vinden. In een glas toont het sich als looch: Maar om niet te twijffelen of het door de mondt oft den aars uitgheworpen werdt, soo weet dat'er niet door de mondt als zij uitghetoghen werdt, en den drek door den aars. Hoewel sy ook siekelijk, geworgt, oft geparst zijnde, eenigh voght door de mond uitgeven; maar ik heb ook bevonden dat een vrye Zyworm door de achterste deelen, beide vuiligheden uitschoot. Van eenighe word veel, van andere weinigh vogtigheid uitgeworpen: Die veel uitwerpen schijnen swakker, en minder zyde vergadert te hebben, want de meeste maken kleine zijde poppen, maar niet alle; wat verw de zyde hebben sal is twyfelachtig, want in 't beschouwen van 't hooft, den rugh, de buik, en voeten ben ik dikmaal naar mijn gissing bedrogen. Want daar word geen zy van enerley verw by alle gesponnen. Het uitterlijke is dikmaal wit, het middelste is goud-geel; Ik meende dat de geele wormen, geele, de witte ook witte zyde gheven souden, maar 't was valsch.

Want van beide quam witte voort. Ik ben eens, oft tweemaal, tot mijn oogh-wit gheraakt, dat ik het gheraden hadde, dat een geel Wijfje, soodanighe zyde soude voortbrengen; hoedanigh nochtans ook getrokken is van een Zyworm, welkers buik uitten

uitten witte lootverwigh was, met een geele plek voor 't hooft: ik heb ook ghesien dat een gheheel wit wijfje witte zij spon, in kleine enghe papier huisjes, nochtans na evenbedeling van de worm, zijn de poppen kleinder en de knotjes vaster en dichter, nochtans heb ik in ruimer huisjes ook kleine poppen angemerkt: Die niet opgesloten, en vry haar eigen plaats verkiesen, verquisten veel draden tot een vergeesse knot, waar uit verlies van zijde volght, want de knotten zijn veeltijdts kleinder en minder dicht ghepakt. Indien ghy de wijs van weven wilt navorschen, in dese kond ghy die leeren kennen; want na datse een weinigh tijdts gedwaalt hebben, en nu hier dan daar ghetracht hebben haar werk te beginnen, rekken sy ten lesten haar scheer-draadt, en de vastigheidt van haar wooningh uit, en die enkel oft veel-dobbel, na dat de grontslagh dient hecht te zijn; dit doen sy met kraght van haar lichaam, wijl sy an haar achterste voeten hanghende, het hooft en de geheele borst, nu op, dan neer, achter, voorwaarts, en ter zyden beweghen, om te soeken of sich erghens een bequame plaats om haar knot an te hechten, op-doet, en dit doense niet by 't ghesicht maar by 't ghevoel, want sy zijn donker van ghesicht. Indien sy omtrent de gront besich zijn, steunen sy met het achterdeel op de selve, indien in de hooghte, hanghen sy met het selve achterste, 't zy oft an takken oft yet anders: maar de borst en 't hooft drayen sy vrijlijk om, en so het nodigh is veranderen sy ook haar achterste stant, alsoo wordt haar eerst begin oft voorzaal ghemaakt: en nu is de buik van de droghe vuiligheidt ontlast, en de voor-plaats volmaakt, so dat nu de worm veiligh is van alle uitterlijk onghemak. Den lesten drek lost hy mette vochtigheid, waar van voor gesproken is.

En hier mede wordt de knot dikmael bevlekt, langs welke die nochtans totte gront neer-vloeit. De buik ontlast zijnde, sit dese Wever een weinigh stil, en ontset sijn aars als of hy de parssingh hadde, dan haalt hy de stof op van de rechte zyde, en daar in volhardt hy gheduerigh, totten lesten adem toe, en tot dat sijn zije knot voltrokken is: dan pakt hy sijn zij allenghskens nauwer op malkander, tot datse ey-rondt wordt, en waar in hy sich kan omdrayen: sijn mondt, borst, en voor-voeten zijn in gheduerighe bewegingh, en het achterdeel hanght, nochtans versetten sy haar op een ander plaats, als sy haar schikken om de grontslagh oft top te vormen. Die in de laaghte omtrent de gront haar poppen weven schijnen op de blote gront neer te sitten, maar spinnen allengskens draden onder sich, en maken haar pop overal even vast, behalven in den top, tot welke sy om de engte niet reiken konnen; derhalven word der selver bouwsel meer in 't begin ghemaakt, en dat van de grontslagh meer in 't leste, hoewel dees ook in 't begin niet vergeeten werdt.

Waarom als de draden afgehaspelt werden, de top eerst ontbloot, en de binnenste rok in vorm als een vinger-hoed overghelaten wordt: Sy spinnen soo tot den derden dach, en ghy kondse noch sien spinnen op den tweede, indien ghy de pop teghen de son oft lucht hout. In de papiere huisjes, is de grontslag opwaarts, en de top neerwaarts gekeert, en die schijnt op de twee dagen ylder, en word eerst op den derden dichter: dan leidt de worm sijn huid af, en word een nijmph oft nieuw-boorling, 't geen licht kan begrepen werden; want als sy noch spinnen hangen sy vast, en men verneemt geen lompe val, maar als het een Nijmph geworden is, so valt hy door 't bewegen van de pop off'er een steen in besloten was, en dese lompe val duurt tot dat hy in een Necydalus verandert is: want dan word de holligheid weder vervult, en de Necydalus hangt an de pop om uitgang te soeken; maar eene worm heeft onder mijn voor-sorge een pop gemaakt, welkers begin in de ingeslotene een hechten rok is, maar in de vrye bestaat het in draden die op verscheide wijsen over en weder getrokken zijn; Ander hebben anghemerkt dat'er in een pop twee, en ook dry ghesloten waren; maar nochtans als de plaats te engh wierdt, is die ghemeene pop door-ghesneden, en de Zywormen wierden ghevonden t' saamghedronghen te zijn; soo datse de ghedaante van dry t' saam-ghevoeghde vinghers gheleeken; bevrijt zijnde, hebbense yder wat, maar weinigh zijde voort-gebraght.

Het is te merken dat'er bevonden is, dat eenige Zywormen in 't papier geen zyde gemaakt hadden, maar terstont in Nijmphen veranderden; dat ik meen die geene te gebeuren welke Latouw eeten, hoewel niet alle, en welke niet eetens ghenoech gegeven is, oft die siekelijk zijnde, niet stofs ghenoech vergadert hebben, welke stof ik meen dat, ghelijk het vet van 't overvloedig bloed, afgescheiden werd.

Daar gebeuren noch andere wanschepsels, van welke wy hier na spreeken sullen.

De vorm van alle poppen is ey-rondt, maar ik heb een witte ghesien die recht bol-rondt was, soo dat hy weerzydts een kringh ronde grondt hadde sonder spits: Hy was klein met sijn voor-looper, nochtans van rechtmatighe spitsheidt; maar de Zyworm veranderde daar in niet tot een Nijmph oft volmaakte Necydalus, ghelijk ik terstont sal uitleggen.

Het schijnt twijffelachtigh oft sy de zijde uitten aars, oft uitte mondt voort-halen, hoewel sy de selve altijdt mette mont en voor-voeten verdeelen. Het is geen slegte bewijs-reeden, dat omtrent het onderstutsel van de start in 't onderste van den buik, een teeken van een spleet ghesien werd,

werd, en dat beide uitterste van de stof der zy in den buik derwaarts ansien: Hier toe stemt ook de ontlossingh van de vuiligheid in 't begin van 't werk.

Want gelijk in een swangere Vrouw die haar kind sal baren, eerst de blaas en buik geruimt werd, alſo kan ook inde Zyworm geoordeelt werden, te geschieden van de zyde die tracht om uit te komen; Alſo begint ook metten arbeid de buik te swellen. De rypigheid begint van den buik door de geelheid angewesen: Sie daar, dat gaat eerst uit 't welk eerder rijp geworden is; daar-en-boven worden de Zywormen met dradige hayrigheid omtrent de voeten an de grond gehecht; eenige sietmen onder 't spinnen met den rugh drukken, om de zy te lichter uitten buik te trekken, en mette mond, en voeten te verdeelen: Dit soud voor het eerst gevoelen konnen bygebraght werden, maar het word door andere bondiger wederleid, want het gesight betuigt self, dat de buik rust, en de draden uitten mond getrokken werden, en datse met haar lymigheid en t'samen-hangingh van den bewoghen hals allenskens voortgehaalt werden. Derhalven trekken de Zywormen den draad alsoo niet alleenlijk op den rugh, maar voor-over op den buik leggende, en de worm keert sich vrylijk an alle zyden. Ten lesten so kan de zyde uit den aars oft de spleet onder de start niet voortkomen, want daar is geen wegh van de plaats der zy na den darm; en de spleet van de start, die de teel-leden van de toekomende Necydalus betekent, is met een vlies overtogen: Daar-en-boven eer de zyde uitkomt janken de Zywormen dikmaal, als of sy als brakende de stof na de keel lokten, en sy swellen niet omtrent de start, maar in 't midden van den buik. Ook inde Papiere-Huisjes, als noch geen draad omtrent de voeten sich vertoonde, heb ik gesien datse alleen mette mond voortgehaalt en anghehecht wierd. Van gelijken op den tweeden Juny als ik sach dat hy heel neerstigh besich was om sich een knot te maken, heb ik het end van een draad uit de Worms mond vattende, en die noch vochtigh zijnde, tot een recht-matige lengte getrokken, wijl de voeten en buik geheel van zyde ontbloot waren: Alſo hangen de jonge Rupsen ook an de draad die uit de mond getrokken werd. Niet anders maken ook de Spinnekoppen en de Boom-rupsen haar webben, en dit zy genoech van dese vraagh.

Als de pop volmaakt, en de Zyworm in een Nijmph verandert is, worden de vellen gerooft, na datmen eerst eenige Mannetjes en Wijfjes die men wil tot voortplantingh van 't geslaght heeft uitgekosen: Sommighe willen datmen de kunne der Zywormen uit de verw sal oordeelen, andere uitte grootte, en daar is ook eenige bewijs-reden in, want om dat de Wijfjes in 't gemeen grooter zijn, makense ook grooter poppen, maar nochtans worden wy hier in bedrogen, om dattet kan geschieden dat het Mannetje sterk zijnde, een groter pop maakt als een swak Wijfje, en ik heb'er gesien van gelijke hoe-grootheid, en ook poppen van Wijfjes, elders opgevoed, veel kleinder als van mijn Mannetjes: Derhalven moeten de tekenen die by de Zywormen self getekent zijn t'samen stemmen, waar van boven gesproken is; laat de overige poppen in heet water geworpen werden, en de Nijmphen sterven, oft in een warmen oven verstikt werden, na datter 't brood uitgenomen is, met die voorsichtigheid datse niet verbranden: dan de knot los gemaakt zijnde, laat u dienaars oft makkers gereed staan, om het begin van de draden te soeken, welke gevonden zijnde, moeten'er veel in een bekken koud oft lauw water geworpen werden, en laat een ander daar by sittende, geduerigh met een haspel de draden dertigh, veertigh oft meer t'samen-gevoegt, afwinden. Indien'er een breekt, moet een ander het end soeken, en an den afwinder overgeven, en dat geduerigh tot datmen tot de binnenste rok komt, welke wyl sy heel beswaarlijk ontwonden werd, wordse ghedrooght, en de knot gehekelt.

Wijl de draden so afgewonden werden, werpen sy veel stof in de locht, ghelijk men ook op de grond van 't bekken eenige schyven siet die afgevallen zijn. Ik heb alle vlyt angewent om een pop als de knot los ghemaakt was, sonder breken geheel af te winden, welke om haar verscheiden inwikkelingh, onsterkheid, en verscheide beginsels niet gesamentlijk kan afgewonden werden. Ik heb mijn wil bekomen, alleenlijk in 't midden van de zy, want de voorloper, welk de naaste is, breekt ook heel licht, maar het midden is taijer. De leste rok is ook met eenigh gewight (want dan valt'er de Nijmph uit) door my heel voorsightelijk ontwonden tot het magere vlies toe, 't welk nauwlijk so dik als de nagel van een duim was. Die poppen die met haar gront tottet midden toe de top gelijk zijn, worden lichter afgewonden; beswaarlijker de gekromde en bultige, en welkers top een schelfer heeft; want hier an hangt en verwart den draad, so datse nauwlijks sonder breken kan afgewonden werden. De top word eerst ontbloot en geheel afgewonden, tot het midden van de pop.

Eene t'samen-hangende draad van eene pop, heeft de lenghte van de voorgeschreven streep, seven-duisent-maal in andere acht en meermaal uit gemaakt: Nochtans zijnse niet alle even dicht en groot, 't geen ook blijkt, wanneerse in vliesen van malkander ghescheurt werden; want ik heb sommighe in twaalf, andere in acht, meer oft minder verdeelt: De wilde Zyworm heeft een voorloper, bestaande uit een enkele rok, en de pop uit een weinigh dikker. Derhalven wyken de dunne ook lichtlijk voor de drukkende vinger, maar de dichte zijn weerstrevigh. Als de top omtrent tot het midden toe gaapt, waar door het gat wyt genoegh is

voor de uit te vallen Nymph, rolt hy daar mette leste rok, daar alle de voeten en 't hooft ingewonden waren, uit. Het hooft van dese rok is dikmaal na den top van de pop gekeert, waar uit wy verstaan datse uit geschud is, wijl sich de Worm, als de pop volmaakt is, self stroopt, en opwaarts keert.

De top van de Nymph siet na de grond, de start na den top; en hoewel de Worm meer als tweemaal so groot geweest is, nochtans word de Nymph tot een kleine gestalte t'saam-ghetrokken, so datse nauwlijk de lenghte van een knokkel van een Mans middelste vinger behoud: Sy leeft, en geeft openbare teikens van leven met het roeren en krommen van den top oft start, als sy angeraakt werd. Indien ghy haar uitterlijke vorm besiet, sult ghy seggen dattet een gheschobde Worm is, die haar hooft met een deksel verborgen heeft. De schobben zijn donker, als met rook bezoedelt, en acht in getal, tot het begin van den hooft-top: In yders beide zijden zijn twee stippen als navels, uit welke de pezen en banden totte Necydalus toe reiken; op den hooft-top is een witte plek, als of daar de mond van de Necydalus door-blonk, met dry kleine swarte stippen; Van daar, en van 't voorste deel zijn de beginzels der voeten en hoorns, achterwaarts na de zyden tekenen van de vleugels. Indien u ook lust de inwendige te besien, kont ghy hem op den vierden dach van sijn verschuilen, eer hy tot een Necydalus verandert, openen; ghy sult niet anders sien als een gemeen hol, en daar in dry verscheide vogtigheden, de een van waterige vloeyende selfstandigheid en geel: dese is door de geheele ruimte gelijkelijk verdeelt; de ander is bloedtachtigh rood: die hanght in 't opperdeel, daar het hooft en de borst sal groeyen. Het schijnt een ontwerp van 't hart te zijn, om dat ik daar na in een Necydalus sodanigen klomp gesien heb, die sich op de wijs van een hart beweeghde, indien anders an dit beesje een hart kan toe-geëigent werden. De derde voghtigheid is uitten witte geel, en gelijkt een gebroken Hoender-ey op heet water gedopt, oft geronnen melk met wat geels vermenght. Buiten daar de tekens van de vleugels, en voeten gesien word, schuilt een slijmerige vogtigheid, bequaam om de vliesen te maken.

Men siet'er geen leden onderscheiden, ik gheloof datter leven in is, door toe-doen van een senuwachtighen rok die naast om de uitterlijke schors hangt; Want de Zy worm vertoonde op die plaats een scherp gevoel, en een beweginghe van een hart en slagh-ader; Ghy soud het recht een sak vol voltigheden konnen noemen: welke nochtans vergheleken mette Chrijsalis, na dat de Necydalus uit ghekomen is, veel dikker, en een schors schijnt, die van binnen met rokken en een taije voghtigheid bekleed is: Daar na volght de wolligheid vande Necydalus, de vleugels, en voeten, de huid, en andere innerlijke delen. Alsoo verandert de Zyworm in een keeldarm en buik, met welkers sorgh alleen hy sich te voren bekommerde; nochtans vertoont sich daer niet groens, 'twelk nochtans veel in de darm van de worm was, korts eer sy begon te spinnen.

Het is dan ten deel uitgeworpen voor 't beginsel van de pop, en ten deel in een ander sap verandert: in de top vande start was ook iet lijmigs, gelijk het wit van een ey: ik oordeelde dat het een beginsel van de teel leden was, want daar heen is de lijf-moer geschoven mette zaat vaten, welkers begin ook inde buik vande Zyworm gesien werd: De voghtigheden op een papier ontfangẽ en gedroogt waren swart, als met inkt vermenght: Maar de roetachtige selfstandigheid was noch wit, en hier en daar vertoonde sich een roodachtige en saffraanachtige plek, met een witte stip van een krijtachtige selfstandigheid: Derhalven kost men oordeelen, dat de swartheid alleenlijk van geele en waterige vogtigheit was: die ook op't papier, daarse dichter t'saamgeronnen was blonk als swarte inkt: De overige Nijmphen ten deel van al haar zyde ontbloot, ten deel noch binnen haar knot in geheel, heb ik niet anders besorght als dat ik haar in de doos geleit, voor de vensters sette: Maar ik hadse in verscheide plaatse verdeelt, die ik oft mannetjes, oft wijfjes oordeelde, daar ik ook niet in bedrogen was, uitghenomen een: Also zijn vande opsluiting tot haar ontsluitingh ses oft seven-en-twintig dagen verlopen in mijn kamer, die op de na-middag-Son staat, in de somer-tijd vande maand Juny, in't jaar negen-en-tnegentig: Want een wijfje op den elfden Juny opgesloten zijnde, is de Necydalus op den achtsten July uit ghekomen. Het mannetje dat op den negenden Juny begon te spinnen, was op den vijfden July een Kappel.

Op den selven dach quamen ook twe wijfjes voort, uit witte grootachtige poppen, en een mannetje uit een geele kleinder pop: op den sesten July inden uchtent stond (want sy komen alle 's morgens uit) quam een donkerverwig en ruig mannetje, uit een middelbare witte pop voort: Maar een wit teer buikigh wijfje, met grote vleugels uit een groene geelachtighe pop: Also ook te vooren quam een mannetje voort, uit een gout-geele, en een wijfje uit een witte pop: dese hadden op den thienden Juny begonnen te spinnen. Als de Necydalus uit de ghehele pop sal uitkomen, voeltmen in't bewegẽ die lompe swaarte niet meer, en dan breekt het tonnetje omtrent den rug van de borst, daar na loopter veel klare witte voghtigheit uitte mont, en die plaats daar sy sullen uit-breken, wort natagtig: Door dese trachten sy met arbeid en moeite uit te komen; ik heb ghesien dat een wijfje op den achtsten July voort-quam, welke so veel vogtigheid voor uit zond, dat'er een merkelijke drup inde doos lagh: Doe openbaarde sich het hooft, en sy steunde noch op de voeten, en dese trokse weinig tijds na 't hooft uit, en

sich

ſich terſtond op de grond ſtuttende, trok ſy de ringen van den buik allengskens voort, ſo datſe de eerſte uit ghehaalt zijnde, wijl ſy de tweede ook trachte uit te krijgen, haar met'et voorſte deel geheel t'ſamen-trok, als of ſy op die wijs de volgende kringh mede wilde uittrekken; Maar het is gevoeglijk dat door die t'ſamen-trekkingh het gat verwijdert is, op dat daar na den aars met minder arbeid ſoud voort-komen.

Hier toe helpt ook de draijing na de zijde: Ondertuſſen drukt de dikke Necydalus, die veel voghts in den buik heeft, daar van, door dit worſtelen wat uit, en bemorſt het doorgate popje, ſoo binnewaarts, als omtrent het gat, mette vuiligheid van den buik; Die dunder zijn en minder arbeiden laten alles ſuiver: Dan ghy ſult ſien dat haar ruigheid een weinig nat is van de vogtigheid die uitten mond gelopen is, om gemakkelijker te door-boren.

Sy ruſten ook ſomtijds, blaſen den buik op, en trekken hem weder in, als of ſy de ontlede delen weder herſtelden: Maar ſy ſpannen de ringen ſoo geweldigh uit, dat de t'ſamen-voeginghen met een geel voght vervult ſchijnen, als of ſy opgeblaſen waren. De ontblote Nijmphen ſult ghy, als de Kappel volmaekt is, twee oft dry dagen te voor ſien bewegen, als of ſy de banden wilde ſcheuren, met welke de Necydalus an het tonnetje vaſt is: Van die ghene, heb ik doen met een mesje, en mijn naghelen gheopent, op dat ik ſelf ſien ſoude de over-een-komſt van de uitterſte trekken, mette ondergeſtelde vlieſen. Dat geſchiede op den vierden July, als nu omtrent twintigh daghen van het ſpinnen voor by waren. De eerſte ſchob afgenomen zijnde, quam omtrent het begin van de borſt, op den rug, de bovenſte kring van den buik in 't geſicht, welke kringh teer, velachtig, en met een natte ruigheid bedekt was, maar nochtans ſoo kort en plat, dat die ruigheid nauwlijk geſien wierd; Ter zyden onder de vleughels, welke in de Aurelia, oft tonnetje mette ſchoften vergheleken worden, waren twee t'ſaam-gevoegde waarachtige vleugels van de Necydalus, d'een op d'ander leggende, verborgen.

Sy waren alle kort en dun en noch niet geheel voltoyt, achter tuſſen de vleugels van de borſt, vertoonde ſich een knoop, over al met lang hayr beſet, maar niet geheel bedekt.

De vleugels, en die rodigheid weg-gedaan zijnde, quam ik tot de bovenſte, doch neerwaerts gheboghe ſtrepen; hier onder waren hoorns, maar onder de volgende, op de borſt lagen de voeten ſchuins na den aars gekeert: Onder een witte plek op den hooft-top van de Nijmph leit de ruige top van de Necydalus, daar naaſt an het beginſel van de angels, in vorm als twee ſwarte ſtippen; Hier na volgt een teken van de mond, 't welk in 't begin om zijn vogtigheid genoegh uitpuilt, en heeft de ghedaante van twee witte Spongyachtige ſtippen, die met een ſpleet, als in een Leeuwen-lip ghesche. den werden; Den aars is geheel als een witte onechte Bije.

De hayren worden in die vogtigheid als onder gedrukt, en ſchijnen heel glat; Sy beſtaan uit kringhen, ghelijk de Zyworm en Nijmph; Ik maakte de geheele Necydalus niet los, maar hy trok ſich ſelf door ſijn eigen kragt uit het overige tonnetje: ik ſag met wat moeite hy ſich ontloſte van de banden van den buik, welke als witte ſnaren van de ſtippen der kringen afhangen, en in 't leedige tonnetje overgelaten werden: De aars hanght heel vaſt; derhalven wordt de top van't tonnetje, inwaarts na de borſt ghetrokken. Het was een Mannetje met onvolmaakte vleugels en vlokken, hem liet ik in ſijn huisje, en hy ruſte totten volgenden dach; doe wierd hy allenghſkens wit, en de ruigheid quam meer in 't geſight; de vleugels groeiden ook, en nu wat bekomen zijnde, en op den derden dach totte verſamelingh toe-gelaten, deed' hy ſijn werk heel wel.

Wat de gedaante van de Necydalus is, blijkt uit het voor-gheſeide, en is ook boven genoechſaam verklaart: Dit moet'er by gedaan werden, dat den aars in de Aurelia meer t'ſaam-getrokken is, en buiten door het dikmaal opblaſen en uitſpannen, het derdendeel langer en grooter werd. In de Aurelia oft tonnetje is een dry-dobbele ſpleet van den top door den rugh van de borſt, en daar uit komt de Nycedalus, de overige deelen zijn geheel.

Alle de overige Nycedali geboren zijnde voor den veerthienden July, bleven noch twee poppen in 't geheel, als onvrughtbaar, hoewel ſy heel dicht waren: De een was een Mannetje rond en klein, de ander een Wijfje tweemaal langer en heel wit; de Worm was omtrent den rugh in een bult verheven; de knotten van beide waren wit, maar van zyde uitten groene geel, hoewel in 't Mannetje de verw bleker was: Als ik de ronde mette punt van 't mes opende, quam het doodelijk te voorſchijn, 't welk half een Zyworm, en half een Nijmph was. Het voorſte deel was gheheel een Worm, het achterſte een Nijmph, want hy had de geheele huid niet afgheleid, maar alleen het achterſte, dat nevens hem in de pop lagh.

Het geſtel van 't dodelijk was krom, ſoo dat de voorſte voeten an de borſt by na het eerſte paar van de achterſte raakten, want hier was de huid tuſſen de eerſte en tweede voeging van de achterſte gebroken, ſoo dat de Nijmph met het oude vervelſel noch bedekt was, daar het hooft, de borſt, met ſes voeten, en een gedeelte van den buik noch in ſtaken. De huid en het tonnetje weg-genomen zijnde, was binnen een volmaakte Necydalus verborghen, die voorſeker gheleeft had, om dat hy twee dagen te voor, als ik de pop doorſne, de ſelve nat ghemaakt hadde, en nu op den 19 den July als ik hem gheheel opende, eenighe merkelijke tekenen van beweging in den buik en voeten vertoonde: De oorſaak waarom hy ſich niet konde ontloſſen,

lossen, is bevonden in de hardnekkige anhangingh van 't bekkeneel der Zyworm, ghelijk mede in de sterke huid van de voorste voeten.

Derhalven, hoe-wel hy op den rug van de borst een spleet, so wel in de Aurelia oft tonnetje, als in de huid gemaakt hadde, kond' hy nochtans het hooft en de voeten niet uitrukken, en is alsso allengskens versswakt: Hier heb ik de kennis van de natuur anghemerkt; want als in 't vervellen de voorste voeten ontwapent, en de achterste ook geheel afgescheiden werden, so laatse nochtans aldaar tekenen, onder welke daar na andere groeyen; maar inde holletjes van de oude Zyworm waren de pennen van de vleugels ingevoeght, en 't geheele hooft van de Necydalus mette hoorns was onder 't deksel van 't bekkeneel besloten: Sodanigh was het Mannetje; het Wijfje van alle leven berooft, was noch wanschapen'er; Haar Zy-werk volmaakt zijnde, (dat een groter knot was, omtrent twee knokkels van een pink langh, maar veel dunder als in 't Mannetje, binnen wit, effen en blinkend, buiten rugh en Citroenverwigh) had de Worm getraçht haar vel te verleggen, en daarom hadse haar geheele rugh voort-getrokken die seer uitpuilde, wijl de voorste deelen in een kringh t'saam-getrokken waren, maar had sich van 't bekje niet konnen ontlossen om de hardnekkighe t'samen-voegingh: Daarom saghmen daar het hooft van de afgeleide huid, de top der Nijmph, en Necydalus t'samen-gevoegt; welke t'samen-voegingh de huid in den buik ophiel, so datse niet geheel kondegestroopt werden; daarom hinghse ook mette punt van den aars vast, niet anders dan of'er een in een sak gesloten, en om den hals toegebonden was; Wijl daar een gat in den rugh gemaakt was, soudse den rugh wel uitgehaalt hebben, maar sy hingh noch met het hooft en den aars vast, en lagh alsso gekromt en doodt: Aldus had sigh de afgestroopte huid. Hier uit puilde de Aurelia, so veel het opperdeel raakt, uitte Aurelia oft het tonnetje was de Necydalus by na ook geheel voortgekropen, mits de schel op den rugge gebroken was, maar de hoofden hinghen ongescheiden an malkander, ghelijk mede het achterste van den aars.

In den buik vertoonde sich een groote menighte van geele eyren, want het Wijfje volmaakt ook terstond binnen het tonnetje de vorm van de eyren in haar lijf-moer; Daarom heb ik ook gesien datse eyren voortbragten die met geen Mannetje gepaart hadden: Hier uit blijkt hoe de natuur het oude vel van de Zyworm eerst met haar vorm uitschut, die daar na een Nijmph word welkers tonnetje ook afgeleid zijnde, komt de Necydalus uit. Dit wanschepsel was dryvormigh, en waard om te beschouwen; Ghy kond daar in ook ten deel de Aurelia oft het tonnetje sien, 't welk, daar de vleugels getekent waren, donker-swart, en als met rood bezoedelt was: Daar na hoe het Wijfje ghearbeit hadde uit te komen, bleek uit de voortpuilende eyren en uit de tussen-ruimte van de schobachtige kringen.

In andere hangen de kringen van den buik door tussen-komen van een dun velletje t'samen, maar in dese warense so ghescheiden, dat de zoom van de voegingh breder als de kringh was: De top van den aars, de afgeleide huid, en van de Aurelia of het tonnetje was tegen 't light so door-schijnende, datmen haar t' samen-voegingh ghemakkelijk sien konde. Tot het midden van de Aurelia strekte sich het uitterste van de Necydalus, die omtrent den rugh hayrigh, hoewel onvolmaakt was, ghelijk ook de onvolwasse vleugels. Tot hier toe van de wanschepzels.

In een sterke Necydalus is het leven tay, insonderheid in de borst, want het hooft en den aars afghesneden zijnde, roert hy noch sterk sijn vleughels, en loopt op sijn voeten, en dat noch totten volgenden dach oft langher. Het op-ghesneden Wijfje, heeft de lijf-moer vol eyren: so dat na veertigh voort-ghebraghte, noch meer over blijven; Sy scheen met een heel dun vel bekleet te zijn. Daar vertoonden sich ook eenige senuwachtige wegen, als door-gangen van ghedarmte. In 't midden van den buik was een blaasje, 't welk een aardachtigh sap van geele verw in sich hadde: Dit blaasje beweeghde sich gedurigh op, en neder, ik oordeelde dat daar het beginsel van 't leven; als in een hart besloten was. Omtrent den hals der lijf-moer, was een dobbele witte senuwachtighe knoop, hard en blinckende ghelijk een blaas van andere dieren, en dat binnen den buik. Want van de uit-steeksels der mammen sullen wy hier na spreken: De eene knoop was grooter als d'ander. Den hals van de lijf-moer is als een trompet, an de welke buiten weer-zijds twee geele knobbelen staan, gelijk mammen. Omtrent den hals in een om-kring, met hoornachtige houvastjes, die boven stomper waren, met welke sy het mannelid omvanght: De borst is vleesig, het hooft vlies hoornachtigh; De hoorns zijn drykantig, met een wit uitstekende rugh, met neerhangende pennen, om een dry-hoek te maken: indien ghy de selve in de levende doorsnijd, vertoont sich een doorschijnend sap, uit den rug, oft uitte schacht van de geveerde hoorn, en van binnen een door-gang. Aldus hadt sich het Wijfje, dat ik levendt opende. Dood zijnde vertoonde sich niet in den buik, behalven een merkelijk hol van den buik omtrent de borst, en daar na die levendighe vogtigheid in de blaas, hoe wel nu niet meer levendigh, en ten lesten het overschot van de ontledighde lijf-moer; De bovenste deelen van 't Mannetje, komen met die van 't Wijfje over een: Indien ghy de buik doorsnijt, sult ghy veel rode vogtigheid daar binnen vinden, en daar-en-boven eenig ghesmolten vet vol senuwen, daar de doorgangh van 't teellid angehecht word.

Hy

Hy heeft een ſonderling teel-lid, en niet van 't overige dat het wijfje eygen is. Sijn beſchrijving is duſdanigh: Onder de ſtart met lange vlokken beſet, is een merkelijk gat, met een vlieſachtigen om-loop ſo hard als hoorn, en gelijk als in twee tanden geſcheiden; In 't midden van deſen omloop, is den hals van 't teel-lid dryvoudig geſpleten, met hoornige einden; Omtrent de ſelve ſtaan roodachtige anghels, (de hoornighe uitſteekſels zijn alle rood, na 't ſwart hellende) de bovenſte met haken, oft ghelijk de Geyten-hoorns neerwaarts ghekromt, de onderſte alleen is recht. Deſe angels zijn naaſt an den hals van 't lid, een weinig verder in 't midden van den omloop zijn dry andere kleine punten; Met ſo veel haken trekt hy de gevatte lijf-moer van 't Wijfje na ſich, en voeght ſich daar mede ſo vaſt, dat indien ghy haar verſamelt zijnde wilt lostrekken, eer haar ſult in ſtukken ſcheuren, 't welk ik dikmaal beſocht hebbe: Maar hier uit kond ghy ook de vaſtigheit van haar t'ſamen-voegingh oordeelen, om dat ik gheſien heb datſe geheele Somerſe dagen verſamelt bleven, en 's nachts oft omtrent den uchtentſtont geſcheiden waren, wanneer ſy elk byſonder ruſten, en ik veel ey-ronde wormtjes gevonden heb. Al werpt men haar in kout water, ſy blijven niet te min t'ſamen-hangen, en met ſout beſtroyt zijnde van ghelijken, daar by doende water van Chalchantum noch al: ja het water met inkt en ſout vermengt zijnde, bleef hy in 't leven, en vaſt-hangen; Ten leſten heb ik haar ſo de nacht over in 't water gelaten, en 's morgens lagen enige hondert eyren op de bodem van het vat.

De Necydali ſwommen ſelf daar levend in. Een ander Mannetje heb ik in 't verſamelen de kop afgheſneden, maar hy is niet afghevallen.

Ik heb de borſt van den buik geſcheiden, maar hy bleef niet te min vaſt-hanghen, tot dat ik hem met ghewelt af-trok. Het hooft en borſt, als van een doorgeſneden Vliegh, leefden heel lang, maar de borſt langer. Dit Mannetje alſo doorgheſneden zijnde, had ook in den buik een vochtigheidt, die modderigh, en bruin-roodt was, met een darmachtighe ſelfſtandigheidt, geel en vlieſachtigh.

Het Mannetje op den 4. July geboren, is om ſijn ſwakheid op den vijfden gheſtorven, doorgeſneden zijnde had hy niet in den buik: Maar anders is het leven van de Necydalus veeltijds ſeven oft acht dagen; want gelijk ik geſeit heb, het is tay, ſo dat hy, als ik hem met vier ſneden het begin van de vleugels, en de borſt, en daar na eenige reiſen den buik doorſnee, noch als onbeſeert leefde, hoewel die ſo ghehandelt zijn, meeſt 's ander-daaghs, de geeſt vervlogen zijnde, ſterven. Het Mannetje is heet om te verſamelen, en wacht weinig tijds na ſijn uitkomſt, en dat eerſt dikmaal den buik ontlaſt zijnde, ſomtijds ook geen vochtigheit uitſchietende, 't welk ook alſo in de Wijfjes geſchiet. Die ſterk is hervat na den eerſten dach van de verſamelingh, een nacht tuſſen beide ruſtende, 's anderdaags het ſelve Wijfje, oft dat hem eerſt voor-komt, ſo datſe ſomtijds dry oft viermaal verſamelen. Het Wijfje laat ook het Mannetje ſo dikmaal toe, hoewel ſy niet altijd eyren voort brengt; want ſy teelt niet, dan als ſy eyren by ſich heeft, ſchoon ſy van het Mannetje bedauwt werdt.

Terſtont na datſe los worden, leggenſe eyren op orde d'een na d'ander, die men ſiet met een dringingh van den aars uitgedreven te werden buiten den uitſtekenden hals van de lijfmoer, ſo datſe op de gront raakt. Ik heb meer als vier-hondert van een Wijfje ghetelt, uit andere omtrent vier hondert, die nochtans opgeſneden meer in de lijfmoer hadden. 't Geen dan *Vidas* van hondert ſchrijft, is van de maghere en kleine te verſtaan, hoedanighe ik gheſien heb datſe werden uit verſuim van goet voedſel. Sommige Mannetjes werpen eens voor de verſameling haar vuiligheidt uit, en daar na weder na de tweede verſameling. Somtijts de Mannetjes los zijnde, doch niet verſadight, beletten het Wijfje dat alrede begint eyren te legghen, en verſamelen weder mettet ſelve, hoewel tegen wil van 't Wijfje, 't welk met het trekken van den buik, en het wrijven van haar achterſte voeten ſich tracht los te maken. Alſo leide een Wijfje voor de verſamelingh 17 eyren, na de eerſte verſamelingh los zijnde hondert vier-en-tnegentig, en doe weder verſamelende, en na vier uren ontloſt zijnde 245. daar na het Mannetje wederom haar anvallende, ſchootſe eenige vogtigheid uit als door een pijp, en verſamelt en weder los geworden zijnde, leide ſy noch meer als twintigh eyren. De eyren die op den vierden July gheleit, en geel waren, wierden op den ſevenden rood, en daar na loot-verwigh. Sy wierden in een huisje voor de venſters in de na middagh Son geſet. Maar de onvrugtbare veranderden haar verw niet, doch wierden alleenlijk plat. Ghy ſult in de ontloſte ſomtijdts een bevende bewegingh anmerken, als het trillen van de Koorſige: nochtans wil ik niet ſegghen datſe de Koorts hebben, maar ik meen dat die trillingh uit de beweging van de ſadelijke ſtof voort komt, door een damp die daar uit rijſt, en de ſenuwachtighe deelen prikkelt. De leſte Necydalus dat een Naantje was, heeft op den vier-en-twintighſten Juny tuſſen twee bladeren ſpinnende een klein popje voortghebraght op den derthienden July, in welk behalven dat hy de kleinſte van alle is, dit ſonderlingh voortkomt, dat hy niet an de grondt van de pop, maar omtrent den top uitquam, teghen de wijs van alle andere. Het was een Mannetje, en ontſagh ſich niet met een Wijfje, dat al drymaal verſamelt, en nauwlijks leven over hadde, te voeghen; Maar tweemaal het ſpel volbraght hebbende, is hy daar na afgeworpen; De vleughels waren ook anders getekent als in de andere: Want

daar de overige in de lenghte en breette gestreept zijn als met boorden, so had dese vier lootverwige strepen in de breette: maar tussen de twede en derde, na de uitterste hoeken vande vleugels, was een kleine blauwe kring, met een witte stip in 't midden. De natuur is in dit dier so vernuftig, dat'er altijds, hoe veel ghy van haar schrijft, noch wat aumerkens waardig voor-komt.

So veel haar onderscheidt angaat: Dat word genomen van de plaats en verw. Sy zijn Indise, Spaanse, en Kalabrise: die zijn groter als een Menschen duim, en haar huisjes als een hooft. De Spaanse zijn kleinder als de Italiaanse, maar maken grooter en beeter poppen. De Kalabrise geven groter poppen en beeter zijde. Die elders ghevonden werden zijn kleinder als die. Ten ansien van de verw zijnse wit, geel, en citroen-geel. *Aldrovandus* heeft die in dry platen afghebeelt. In de eerste plaat op de eerste plaats is een Wijfje, en gheheel wit, uitghenomen de achterste voeten die geel zijn. De twee de is gheheel uitten witte blauwachtigh, en een Mannetje. De derde uitten witte geel, heeft alle de voeten wit: dese maakt een witte pop. De leste is gheschildert, ghelijkse haar somtijds door vrees oft koude t'samen-trekken. De eerste pop was gheheel wit, en van een witte worm ghemaakt. De tweede ook gheheel wit, en 't werk van een Wijfje. De derde by na heel groen, en 't werk van een Mannetje: De leste van de selve verw, en van een Wijfje. De vierde van de tweede plaat, is een tweelingh van een Mannetje en Wijfje t' samen geweven. In 't ghemeen worden dese poppen Doppions ghenoemt. De derde hadt by na het hooft van een Haagdisch oft ander dier gelijk, langachtigh, en een weinigh spits aflopende.

De eerste zijn gout-geel, beide wanschepsels, en niet ey-rond, van welke de een een Amandel ghelijkt, die noch mette schulp bedekt is, en d'ander een Persik: de sodanige worden gemeenlijk by ons Venturins ghenoemt. In de derde plaat hebt ghy op de eerste plaats een afbeeldtsel van een Zyworm die vol zijde is, op de tweede plaats boven doorghesneden, daar sy haar zijde als eenighe darmen vertoont, op de derde plaats de zijde daar uitghenomen; op de vierde, vijfde, en seste, verscheide ghedaanten van Chrijsalides, na datse oft meer oft minder volmaakt zijn; op de sevende, achtste en neghende verscheide af gheleide vellen; op de thiende twee t'samen-hanghende poppen; op de elfde een platte pop; op de twaalfde een ander langachtigh, daar de Kappel nu tracht uit te breeken; op de derthiende een Chrijsalis, daar de uitkomende Kappel noch midden in-hangt: op de veerthiende een pop so groot als een Karse-steen; op de leste een halve Chrijsalis, die uit een peervormighe pop voort-komt.

Sy hebben ook haar gebruik in de spijse gevonden. Een Geleert Man schrijft dat de Hoogduitse Soldaten haar gefruit gegeeten hebben. Sy worden de Vogelen om te mesten voorgestelt, en zijn voor der selver siekten bequaam, ja ook als men daar an wanhoopt. Van haar opvoeding besie *Aldrovandus*. De zijde, waar van elders, gebrand, geneest de vervuilde wonden. Met sout vermenght zijnde, suivert sy de tanden, en sterkt het hart, daarom wordt sy ook in 't gemengde genees-middel van Alkermes gedaan; Indien met haar draad een Adder geworgt werd, gebruiken de Genees-Meesters die in de keelpijn.

De naam van Chrijsalis en Aurelia heeft *Aristoteles* an het ey ge-eygent: want alle Rupsen die poppen maken, veranderen haar gestalte als sy opgesloten werden; want eerst sacht zijnde, en eetende, en haar mette voeten beweghende wordense daar na hardt, de voeten vertoonen haar niet meer, en worden niet beweeght als door anraken, en krijghen de ghedaante van een ey: Maar het is wonder datse van de *Wijsgeer* Chrijsalides ghenoemt werden; wijl datter ook veel groen, en niet weinigh witte zijn: Datse Necydalæ genoemt werden, hebben wy anders elders geseit, maar als die Rups in een Aurelia oft tonnetje verandert, gelijkt hy een jongh kint dat inde luyers gewonden is, by na met een menschen angesicht, met een kap en hoorns.

Aldrovandus heeft vier af-beeldsels in eene plaat gegeven. De eerste is van ongemene, en mogelijk een wanschapen gestalte, so om sijn onghemene grootte, als meest om dat hy een snuit an de kop heeft. Hy is geheel blinkend geel, met swarte ringhen. Van de selve verw zijn de Chrijsalides, oft de Necydali van de Zy-wormen, van welke wy ook eene hebben afgeschildert, te weten die op de twede plaats gestelt is. De derde is groen, wat na 't blaauw hellende, over 't gheheele lijf met swarte stippen gevlekt. De Rupsen van dit geslagt maken geen poppen, maar veranderen in Chrijsalides, en strekken haar op de wijs, hier afgebeeld over een hout, blad oft steen, en veranderen daar na door de Son in Kappellen, die uitten witte groen zijn. De vierde is ook groen, maar blinkt als goud, hy is voor en achter over, en ook van ter zyden afgeschildert.

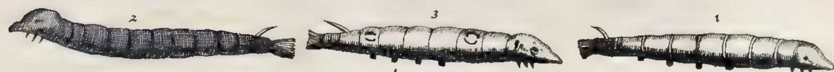
De Nieuwe-wereld heeft ook een Worm, de Zyworm gelijk, Temictli genoemt. Die, als hy sijn volle grootte heeft sich in een dood-kist sluit, welken hy met draden onweven heeft, en daar na, als of het niet te beduiden hadde, sich self in de ghevankenis te sluiten, en de Ziel uit te blasen, hangt hy sich met sijn dood-kist an een takje, om metter tijdt in een Kappel te veranderen, en een ongehoopte hervormingh te bekomen.

IV. LID.

Tab XXIII

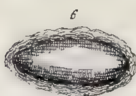
Bombÿces Aldrov. Seidenwürm

Tab. 1

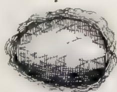
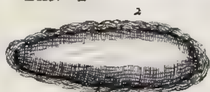
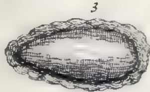
Folliculi

B. sese Contrahens

Tab. 2

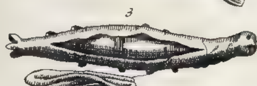
Tab. 3

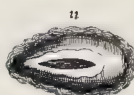

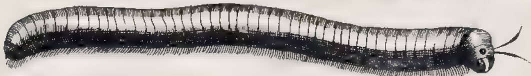

Asellus Mouf.

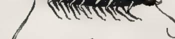
Scolopendræ Mouf.
Scol Maxima Terrestr

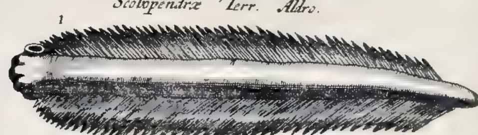
Scolopendræ Terr. Aldro.

Iuli Glabri Mouf.

I Hirsuti

IV. LID.

Van de Curculio oft Kalander.

DE Kalander, die in een Kappel verandert, wordt onder de Rupsen gestelt, hy heeft die naam ghekregen na de ghetuigenis van *Varro*, om dat'er by na in hem niet anders als een rop gheyonden werd. Daar komen veele van haar voort als het Koorn eerst gemayt zijnde nat, eer het hardt genoech gedroogt is, word opgeleit, oft dat de vensters van de Koorn-solders tegen de Zuide windt staan.

Kolumella R·R: 2. c. 10. Sy worden so wel in de Bonen als in de Tarw gevonden. Het enigste genees-middel tegen haar opkomst is, dat men het Koorn behoorlijk op-leit, en de Bonen als sy op 't veld gedroogt zijn, met'er haast eer de Maan vol werd, dorst en binnen haalt. *Kato* ghebiedt de dorsch-vloer met droesem van oly te onderleggen; Kolumella 12. c. 2. *Kolumella* met de selve de mueren te bestrijken, en z: Sy worden gedoodt met pekel daar look in gekookt is, indien de grondt en mueren daar mede bespoeit werden. Sy vluchten voor de Sabina, de Veil, de bloemen van de Hop, de bladeren van de Note-boom, de Alsem, Averu, de Nigella en z: Het is by de Oude en ons angemerkt dat het saat van de Rapen een wonderlijke kracht tegen haar heeft, om dat het soet en olyachtig is zijn sy daar seer graagh na, en vervult zijnde, barsten sy daar af. Besie hier meer van in de Koorn-Wormen.

II. OPSCHRIFT.

Van de aart-gekerfde Dieren sonder vleugels met veelvoeten.

I. HOOFT-STUK.

Van de Asellus oft Pissebedde.

DE veelvoetige gekerfde sonder vleughels zijn de Asellus, de aard-Scolopendra, en Julus. De naam van Asellus hebben de Latijnen an dit dier gegeven, niet om dat het den Eesel gelijkt, maar na die verw helt. Eenighe noemen 't Cutio, en Porcellio, *Plinius* hondert-voet, by *Aristoteles* Onos genoemt, by de Griekse Genees-Meesters Oniskos, by *Dioskorides* Kubaris, by *Absyrtus* Onikos, by de Asianers na 't seggen van *Galenus* Kyamos, 't zy oft vande vorm der Galen: 3. de l. Affect. 1. 11. de Simpl. Medica. Facult. Bonen, die hy gelijkt als hy sich in malkander rolt, oft om dat hy uitte halmen, en hauwen van de Bonen voort-komt. *Plinius* noemt hem Tylon van de hardigheidt van sijn huidt: andere Julon, maar qualijk.

Het is seit *Moufetus* een klein dier, nauwlijks een dwarse vinger langh, een halve vinger breedt, uitten blauwe swartachtigh; Hy heeft veerthien voeten, weerzyds seven, an yeder voet een gelid, dat nauwlijks sienbaar is: twee korte sprieten, daar hy de weg mede afpeilt: de zyden omtrent de voeten zijn getand; Angeraakt zijnde, rolt hy sich tot een rond bolletje.

Onder de tegels en water-kruiken, heeft hy geheel de verw van een Esel. Hy groeit van het uitgeknaagde pit der bomen, 't welk tussen de stam en schors verrot, gelijk ook onder de steenen, water-kruiken en z: Daar na versamelen sy, en legghen witte eyren, de blinkende Parlen ghelijck, en die veel op een plaats, ghelijck wy in 't jaar 1583 hebben anghemerkt. Sy leven met een lauwe voghtigheid, en verschuilen Swinters in de reten van de muiren. Uit de eyren komen eerst hardachtige wormtjes, die enigsins onbeweeglijk en wit zijn; Daar na suigen sy den dauw en vogtigheid op de wijs van de oude. Sy worden in warme en droge landen ook gevonden, maar daar boeten sy metten damp en dauw van den nacht al wat door de hitte van den dach uytgewasemt was. Dat hy an *Aristoteles* niet is bekent geweest, word hier mede bewesen, om dat hy uitgenomen de start, hem mette Zeeluys vergelijkt.

Sijn gebruik is inde Genees-konst veelerlei: sy openen, verdunnē, en verdrijven; sy helpen totte water-losingh, indien sy met Wijn gestampt gedronken werden. Sy drijven het Dioscorid: 2. c. 37. graveel af, indien twe gestampt met een half-vierendeels loods Muisen oft Duiven drek ingegeven werden. *Galenus* ghebruiktse met Honig-Wijn in de Geel-sugt In de eng-borstigheid wordense met Honig gelekt van *Asklepiades* gepresen, *Hollerius* en *Agrikola* bevestigen het selve: Sy genesen by na alle siekten der oogen, uitghenomen de Staar, in dien sy versch en wel gestampt, uytterlijk oft innerlijk, met een bequame vogtigheid werden gebruikt. Ik sal niet van de pijn der oiren, van de hete gheswellen achter de selve oft van de Kropsweren spreken. Levend op-geleit genesense de vijt, sy ghenesen met het derdendeel terpentijn gebruikt de geswellen van de liesschen. Een salf uit een onsse populioen salf, een onsse oly van rosen, daar ook een onsse pissebedden in gekookt, en met vier asen saffraan gemenght is, word tegen de speenaderen seer gepresen. Andere kookense met vet en boter, en vermengense met een doyer van een ey. Dry onssen oly van Violen, daar vier pissebedden in gekookt zijn tot dat een derdendeel versoden is, houden van buiten opgesmeert de soute sinkkingen tegen.

't Geen ik van de rijsende steen geseit heb, Hartm: Praxis Chymiatr: pag. 160. houd *Laurembergius* voor seker, 't welk *Hartmannus* ook toestemt. Na het ingenomen genees-middel volgt een hitte over 't gehele lijf, en een moeylijken dorst, met pijn omtrent de voeten. Besie haar bereiding by *Lauremberg* in een bysondere handelingh. Hy word van de Kinkvorschen gegeten, als ook van de Lant-Kinkvorschen en Slangen. Totte pissebedden Nieremb: l. 13. c. 18. behoren de Pollin en Koyayahoal. De Pollin heeft een wonderlijke kraght om splinters

uit te trekken. Het is een klein dier, met hondert voeten, 't welk buiten op-geleit de pijlen en ſplinters haaſtigh uit-trekt. De Koyayahoal, by andere Tzinchoillin, en by ſommige Ichcathon genoemt, is opwaarts blinkend-geel, en met veel rode voeten. Gedroogt, geſtoten, en met water gemengt, en tweemaal 's daaghs op de kaken gheſmeert, verſacht de pijn der tanden.

II. HOOFT-STUK.

Van de Landt-Scolopendra.

Aldrov: inſect. 2. c. 25.

DE Scolopendra wort alſo genoemt om dat hy ſijn angel opwaarts heeft: Sommige noemen hem Hondert-voet, Duiſent-voet, Slijk-varken, en veel-voet. By *Ariſtoteles* word hy Scolopendra genoemt, by *Theophraſtus* Scolopia, by *Varinus* en *Heſychius* Amphideſphaganon, by andere Seps, en by de gemeene Grieken Scolopetra, by *Nikander* word hy daarom twee-hoofdig genoemt, om dat hy met een ghelijke luchtigheid, voorwaarts en achterwaarts kruipt. Dat hy veel voeten en geen pinnen heeft ſchrijft *Agrikola*, dat de Julus beter toe-komt, en doet er by, dat hy koperverwig, dun van lijf, breet, en ten hooghſten dry vingers langh is. *Aldrovandus* maakt hem het blat van de ſteen-varen ghelijk. *Moufetus* wil dat hy ſo veel van de Julus verſcheelt, als de Zee-kreeft van de Krabbe. *Robertus Konſtantinus* ſeit dat hy in de ſtart een hoorn draagt.

Moufet: 5. c. 8. Dioskorid: 6. c. 43.

Agrikola de Animal: Subter:

Hy word geteelt, en leeft in de ſtammen van de bomen oft in de palen die in de aarde ſtaan; als die uitgegraven werden, komt hy voort, anders verberght hy ſich ghemeenlijk. Datſe omtrent de wortel van het ſwaart kruit gevonden werden, hebben wy by *Theophraſtus*. Sy hebben eertijds de Rhytiënſers en Obterietes uit haar plaatſen verdreven, indien wy *Plinius* en *Ælianus* geloven. Als ſy veel uitkomen, voorſeggen de Boeren ſchoon weder. De plaats van haar beet wordt overal blauw, ſwelt, en verrot, en word de moer van rode Wijn ghelijk. Teghen de ſelve wordt ſout met aſijn gemengt ingenomen zijnde, ſeer ghepreſen. *Ægineta* prijſt de Klaver met Aſphaltites en Wijn. *Dioskorides* de wilde Rute, en de geſtote wortel van Drakenkruit, met de takken en bladeren van de wilde Thijm, *Ætius* de Munte met Alſem en Wijn. Sommige meenen dat die ſiekte alle genees-middelen veracht. Uitterlijk moet de plaats gheſcherft, daar na diep ingheſneden, en 't vergif door koppen uitghetrokken werden, dan moet'er 't ſap van kleine Santoria met een derden-deel ſoete Wijn, tot de dikte van Honig gekookt, opgeleit werden, en met een leer acht oft veerthien dagen verbonden blijven, daar na moet de plaats met een ſpongie in warme Wijn genat gheſtooft werden, en alſo ſal de beet ſekerlijk geneſen. Beſie het overige by *Dioskorides* en *Plinius*.

Theophraſt: p. 7. c. 11. & l. 8. c. 9.

Nochtans hebben ſy in de Genees-konſt ook haar gebruik. In Oly gekookt, nemen ſy 't hayr wegh met een kleine jeukte: en met haar rookſel doden ſy de Wantluiſen. Ætius: l. 7.

Aldrovandus meent dat de Ophioctones van de gemeene verſcheiden is. Van andere heeft hy enige gedaanten angemerkt: De eerſt is van een verw als een Amethijſt, met rode en witte ſtippen geplekt. De ander is geel, met donkere plekken getekent. De derde kleinder, rood van verw, en op den rug ſwart. De vierde is ghemeen, van gout-geele verw, na 't Kaſtanie-bruin hellende. De leſte heeft twintigh voeten, met langhe ſprieten uitten yſer-grauw geverwt.

Onderſchied.

Moufetus heeft dry gedaanten; De eerſte is de grootſte, en een Lant-Scolopendra, van die dikte en lengte, die ghy ſiet: de verw is uitten donker ſwart blinkkendt; An yder kerf hangt een geel voetje, dat is weerzydts tſeſtigh. Hy beweeght ſich voor en achterwaarts mette ſelve gheſwintheidt; want hy kruipt na 't hooft, en ook na de ſtart toe, en wordt daarom van *Nikander* en *Rhodiginus* Tweehoofdigh ghenoemt; Het deel tuſſen de ſtart en 't hooft heeft hy niet eenvoudigh, maar veelvoudigh gekerft: waarom dit gheſlaght doorgheſneden zijnde, ook langh kan leven. Dit dier gheterght zijnde, bijt ſo vinnigh, dat *Ludovikus Atmarus* (die hem ons uit Lijbie overghebraght en gheſchonken heeft) hoewel hy met Handtſchoenen en een dobbelen doek verſien was, de ſelve nauwlijks in de handt konde lijden: want hy had ſijn gheanghelden bek al diep door den doek gheboort, daar hy langh in bleef hanghen, en beſwaarlijk kon afgheſchudt werden. Een ander van deſe uit Nieuw-Spanje over-ghebraght, is met een vlammighe ſtreep op den rugh gheteekent, en ter zyden met een kopere verw; ghelijk ook ſijn hayren, verciert: hy heeft ook hayrighe voeten, en ſich met kraght verheffende, ſchiet hy ſnel voort. Dit is ſeer te verwonderen, dat de natuur dit dier een heel klein hooft gegeven heeft, en nochtans een geheugenis, en by na een redenkavelende kraght, niet met kleine mate, maar overvloedigh heeft toegepaſt; want hoewel hy ontelbare voeten heeft die ver van 't hooft afgeſcheiden zijn, nochtans weet yder ſijn ampt waar te nemen, volgens 't gebied van dat kleine hooft, en ſich oft gins oft herwaarrs te bewegen.

Moufet: l. c.

III. HOOFT-STUK.

Van de Iulus.

DAt de Julus by de Grieken, ſeit *Moufetus* niet à lanugine, dat is vlokachtigheid, maar van de bloeyſel der Okkernoot-bomen alſo genoemt werd, is waarſchijnlijk. Ik weet, ſeidt hy, ook datſe in 't Latyn Julus ghenoemt werden, maar ik ſoud haar ook dorven Triremis oft Galeyworm noemen; want *Lijkophron* noemt de Roeyſchuiten van Paris, die weerzyds met veel

met veel riemen verſien zijn, na den naam van dit dier, de ſelve gelijkenis paſt *Nikander* de Scolopendra ook toe, waar uit blijkt dat de Julus, en Scolopendra gelijkvormigh zijn. De Spanjaarts noemen deſe Centopeas, dat is hondertvoet, de Italianen Centogambi, de Engelſe (mogelijk uit my) ſullen hem Gally-worme noemen. *Numenius* heeft nae het getuigenis van *Atheneus* l. 7. de ſwarte aard-wormen ook Julus genoemt: Niet te min indien ſy niet veel voetigh zijn, konnen ſy onder 't ghetal, en de naam van de Julus niet betrokken werden. De Julus dan is een korte Scolopendra, ghelijk gheſeit is, in 't getal der voeten, niet alleenlijk de Piſſebedde en Rupſen, maar alle ghekerfde dieren te boven gaande. Van de Julus zijn ſommige glat andere ruigh; Ik heb een glatte in de Krop-ſalade gevonden, ſo dik als een kleine water-bies, en ſo groot als ghy hier ſiet: ſijn hooft was heel ſwart, en de rugh goud-geel: De buik uitten blauwe Silver-ſchoon, en ſijn voeten en hayren ſo veel in getal datſe de geheugenis en de ogen ontlopen. De tweede was heel ſwart, uitgenomen een witte ſtreep, die van 't hooft recht over den rugh na de ſtart liep. De derde was geelachtigh, en ſijn hooft roodachtigh gelijk ook de voeten; maar de ſprieten, en hayren omtrent de ſtart waren blauwachtigh. Indien ghy de vierde ſwart-roodachtigh van lijf maakt, en de voeten mette ſprieten wat flauwer, ſult ghy lichtlijk ſijn gedaante volmaken: Van deſe hebben wy ſommige gevangen die uitte Moſch van de bomen tuſſen de ſchors verrottende voort-quamen, en andere die onder de water potten, oft verrotte bomen verborgen lagen. Ik heb niet meer als twee gehayrde gevonden: De eerſte kroop in deſe vorm en geſtalte over een muer; hy was wit met korte ſwarte hayren. De tweede was blauw van buik, en op den rugh angenaam geel, de mond rood, ſwart van ooghen, en grijs van hayr: Hy verberght ſich in de oude verolmde bomen, tuſſen de ſtam en ſchors, en ook tuſſen de ſtenen die met dichte Moſch bekleet zijn: Alle de Juli krullen haar ſelven angeraakt zijnde, tot een ronde bol.

Of ſy vergiftigh zijn, weet ik niet; maar ſo dat waar is, ſo is voorwaar *Pennius* heel ghelukkigh, die haar onbeſchadight verſcheide reiſen mette bloote hand geterght en ghequetſt heeft: *Georgius Agrikola*, beſchrijft een Julus van kopere verw (maar hy noemt hem Scolopendra) met deſe woorden: De heel kleine Scolopendra word geteelt, en leeft inde ſtammen van de bomen, oft onder de palen die inde aarde ſtaan, waar van hy de naam heeft, welke beweeght oft uit-gheroeit zijnde, komt hy voor den dach, die anders ſoude verborghen blijven. Hy heeft geen pennen maar veel voeten, als hy kruipt, verheft hy 't midden lijf als een boogh, indien hy met een ſtokje oft yet anders gheraakt werd, trekt hy ſich t'ſamen: Hy is Koperachtigh van verw, dun van lijf nocht breed, en dry dwarſe vingers lang, oft ten hooghſte vier. Daer word noch een ander gedaante by na op de ſelve plaats gevonden, die rond en klein van lijf is, omtrent ſo dik als een draad, en bleek rood geverwt, en met ſo veel kleine voeten verſien, dat het onmogelijk is haar te tellen; hy is mede vier dwarſe vinghers langh. De Scolopendra van *Avicenna*, heeft maar 44 voeten, is een hand breed langh, ſoo dun en klein dat hy in de oiren kan kruipen, l. 4. fen. 6. tract: 5. c. 19. Het vergift van deſe ſeit hy is oft niet oft heel ſwak, en maakt geen groote pijn, welke mette bloemen van Affodillen, oft met Azijn en Sout terſtond gheſtilt werd. In dien, ſeit *Geſnerus* onſe Juli in de huiſen komen, vergaderen ſy haar by de beſte Suiker, ghelijk de Muiſen by de beſte Kaas. Onſe *Bruerus*, een heel gaauw en ervaren onderſoeker van de natuur, ſeit dat hy in Engheland Scolopendræ, die 's nachts luchten, en geheel blinkende van lijf zijn, op de heide ghevonden heeft; Welk ik, hoe-wel hy niet ghewend is te liegen, ten overvloed geloven ſal: Doch daar om ſo veel te meer, om dat *Oviedus* ſeit het ſelve in Nieuw-Spanje op de velden, en *Kordus* in Hoogduitſlant in de voghtige Kelders angemerkt te hebben. Het is wonderlijk 't geen *Plutarchus* verhaalt, datter een ruw beeſje met veel voeten ſnel voortlopende, en met veel zaats verſien, van een jongen van veerthien jaren binnen Athene is uitgeworpen l. 8. Sympoſ. probl. 9. De Kelder Julus gebrand, en het poeyer ingegeven, verwekt wonderlijk het water maken. *Merula* ſeit, het ſap van de Julus, met het bloed van de Piſſebedden uitgheparſt, is een Goddelijk Genees-middel om de witte vlekken van de ooghen te geneſen. *Arnold. Breviar.* l. c. 18. Tot hier toe van de Julus, van welkers aart ik het ghevoelen van *Heſychius*, *Ariſtoteles*, *Nikander*, *Lijkophren* en *Ardoynus* voorbyga, om dat het verſcheiden, en onwaarachtigh is.

BESCHRYVINGH VAN DE NATUUR DER GEKERFDE DIEREN.

HET III. BOEK.

Van de gekerfde dieren sonder voeten.

I. HOOFT-STUK.

Van de VVormen in 't alghemeen.

It hebben wy van de Land-gekerfde dieren met voetē willen seggen; sonder voeten zijn de Wormen, de Teredo, de Aardwormen, de Tinea en de Slek.

Naam. De worm heeft den naam Vermis by de Latynen gekregen van Vertendo, dat is van wenden oft keren, om dat hy sich an alle zyden wend en keert, gelijk het *Isidorus* behaaght; ten waar men dat van Serpo, dat is kruipen, wilde afleiden.

Teelingh. De oorspronk van alle is niet so seer de verrottingh uit overvloed van vogtigheid ghesproten, als wel eenigh zaad, oft zadelijk beginsel, 't welk een bequame stof bekomende, en van de omringende warme locht opgewekt, sijn kragt vertoont, en sijn levendlijke werkingh begint te oeffenen, waar door ghebeurt, datse ook in dinghen die niet rotten konnen gevonden werden: En de Molenaars wanneer sy haar stenen bikken en scherpen, vinden wormen die daar in gheboren zijn. *Plinius* schrijft dat geen van alle oogen heeft.

Ar t: Plin. H: A: 11. c. 37. *Galenus* datse een klein teken van oogen hebben, maar 't gevoel, en de smaak is haar niet geweigert; Sy verbergen haar ook voor 't geluid, en vlughten van bittere dingen, maar soeken en suigen de zoete; Sy kruipen de deelen van haar lijf booghs-wijs in-trekkende, en het achterste na haar trekkende. *Galenus* zeit datse als de baren beweeght werden: Sy hebben nocht verstand nocht gheheugenis, waarom haar sommighe vergeetachtig genoemt hebben. Midden doorsneden zijnde, leven beide stukken, en worden gevoet met dat gene waar uit sy ontstaan zijn.

Galen: de different. pulf. l 1.

Gebruik. Sy strekken de Vogelen en andere dieren tot spijse, maar men seit dat allerley geslagt van de Indianen ghegeten werd: *Lopez* seit datse die rauw inslokken. 't Geen van de worm Schamir, van welke de Joden schryven dat hy in 't opbouwen van den Tempel van Salomon gebruikt wierd om de steen te kloven, zijn beuzelingen.

Haar onderscheid is veelerley, ten ansien van groote, plaats, verw en anders; sy zijn groot, klein, middelbaar, en so langh datse haar tot een elle-booghs lenghte uitstrekken, sy zijn swart, rood en brandigh: Sommige hebben een rode kringh om 't hooft, andere hebben een start, eenige geen: In 't jaar M. C. C. LXXXV. dwaalden sy door Pruissen met starten als de Scorpionen. Die van haar ghesteken wierden storven binnen den derden dach. De schryver van het boek der natuur seit dat eenige goutgeel zijn, welke so haast sy geboren zijn van de oude gevoed werden, en daar na sonder spijs levende, en als onbeweeghlijk blyven: Hy doet'er by datse op gezette tijden weder levend werden; sommige zijn ruigh, andere niet. Onderscheid.

By de Mexikaners, is een worm Itzuaqua, en ook Sipantipe ghenoemt, die met twee hoorntjes de wegh afspeilt, en uitten swarte en donker geverwt is. De worm Tlaxquipillin (oft Aardbeurs van de Mexikaners genoemt) is een swarte worm, welkers poeijer opgestroyt de Lazery geneest. De Kayayahoal, by andere Tzinchoillin en Ichaton genoemt, is een hardachtige vorm, opwaarts geel-blinkend, met rode voeten; gedrooght en gestoten en met water vermenght, en tweemaal daaghs an de kaken gesmeert, geneest de tandpijn.

In 't jaar M. C. IV. was in Italie een geslaght van vurige wormen die door de locht vliegende met haar schaduw het licht van de Son benevelden. Wy sullen haar volgens d'onderwerpen, in welke sy groeyen verdeelen.

II. HOOFT-STUK.

Vande VVormen in 't bysonder.

I. LID.

Vande Wormen die in de planten groeyen.

I. STIP.

Van de Boom-wormen.

DE Wormen groejen, oft in de planten, oft in de beesten, oft in de menschen.

De

Tab. XXIV

Vermer Arborej Holtzwurm Mouf.

Vermes Fructuum fleguminum Mouf.

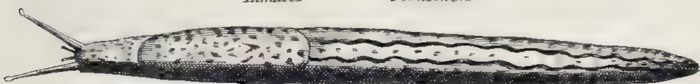
Vermes Hominum Menſchen wurm Aldr. g

Spulwurm
i

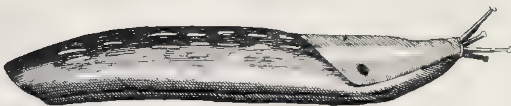

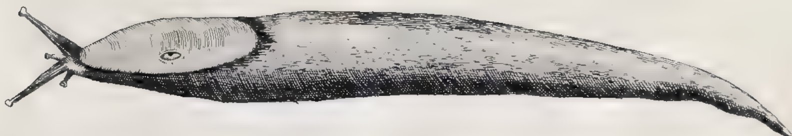

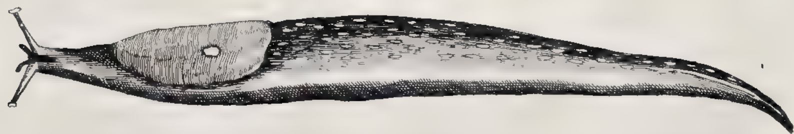
Limaces Schnecken

De plant-wormen zijn oft boom, oft heester, oft peul, oft Koorn, oft Kruid-wormen.

De boom-wormen eten oft het hout, oft de schors, oft de bladeren, bloemen, oft vrughten.

Moufet: Insect: 2. cap. 19. Die het hout eten, worden twederlei onderscheiden, oft van de boomen self; oft van 't hout. Sommige beschadigen de vijgh, andere de kork, eyken, kaneel-boom enz: Die in de vijgh-boom ghevonden werden. Daar van komen sommighe uitte bomen self voort, oft worden daar in gebaart, welke Cerastes ghenoemt werden. Want wijl het meeste deel der Wormen in ghedaante en vorm verscheiden is, nochtans is het voornaamste onderscheid in dese, datse in d'een boom oft vrugt geboren werden, en in andere overgebraght zijnde, niet konnen leeven Nochtans seitmen dat de Cerastes in de olijfboom groeit; en in de vijgh boom jonghen baart. Derhalven heeft de vijgh-boom ook sijn eigen Wormen, en broeit de vremde die hy gekregen heeft, ook uit, maar sy veranderen alle in de Cerastes, die enig klein geluid, als een gekrijsel van haar geven. *Sipontinus* eigentse twee hoornen toe. Als hy met knaghen so grooten gat ghemaakt heeft, dat hy sich daar in kan omdrayen, teelt hy een ander diertje voort, en verandert, op de wijs der Rupsen, de een gedaant in d'ander.

De kork-boom word gequelt met eenighe rosche hayrighe wormtjes, en daar van sterft hy, en verdort. De Mispel-boom teelt ook in sijn ouderdom sodanige Wormen, maar so *Theoprastus* verhaalt, grooter als in andere bomen. De Alburnus brenght een worm voort van vorm als de Hout-worm Thrips genoemt, waar uit daar na de Muggen, oft een gedaante van Nacht-kappellen voortkomen. By *Hesychius* Xylophagi genoemt, om datse de wilde Peer-bomen beschadigen: Het wormtje van de Eskulus oft Eyken-Heesters (van *Suetonius* Galbus ghenoemt) is van een wondere kleinheid, waarom die, welke alder-eerst de by-naam van Galba onder de Sulpity gekregen heeft, also van sijn kleinheid is ghenoemt. De Platanus brenght de Karabus voort (na 't seggen van *Aristoteles* en *Hesychius*) een worm de Zeekreeften gelijk, met ses voeten versien. De Kasioborus Scolex van *Hesychius* word aldus geboren (na 't ghevoelen van *Theophrastus*) sy snijen takken van de Kanneel-boom, en nayen die versch in Osse-huiden, uit dat rottende hout seitmen dat dese Wormen groeyen die het hout knagen, maar de schors om sijn scherpigheid niet anroeren: Dat hout is ten huise van *Pennius* gesien, 't welk van een Wormtje uitgegeten, en aschgrauw van verw was, niet heel hard, geheel onsmakelijk, en sonder reuk, recht anders als sommighe Portugese Koopluiden, en eenighe Bastart genees-meesters onkundigh van de enkele genees-middelen, bevestigen.

De Worm Rauka groeit inde wortel van de Eyke-boom, en beschadightse; men set, seit *Plinius* qualijk den Olijf-boom daar Eyken uit-gegraven zijn; want de worm Rauka die in de wortel overgebleven zijn kruipen inde wortel van de Olijf-boom over, en beschadigen dien.

De Schors-wormen worden weinigh van de oude genoemt; de thienvoet, die Klopt ghenoemt werd, hebben wy boven beschreven.

De Syrones eten de bladeren en bloemen van de bomen, welkers dikte hoe groot die zy, kan daar uit geoordeelt werden, dat hy tussen de vliesen van de bladeren door-borende, inkruipt, sonder de selve vliesen te scheuren: Behalven de Asijn-worm (seit *Iohannes Kamerarius*, heb ik geen worm so plat gesien: De holten die hy maakt, gelijken dikmaal heel dunne veeseltjes; Sy beschadigen meest de bladeren van de Kars en Appel boom, daar sy zat zijnde, uitvallen, en schijnen als uit veel Pompoen-zaat, inde breedte t'saam-gegroeit, gevormt te zijn, behalven dat sy veel kleinder zijn: Van dese dood zijnde, groeit een ander diertje, ghelijk ook dese van andere.

De Sijrones zijn de Akari oft Maijen heel ghelijk, welke de Engelse, die soo in 't hout, schors, bladeren, bloemen, en vruchten der bomen, als ook die in de kaas en het wasch voortkomen, Mites, dat is kleine, noemen. Sy verschillen van de Sijrones daar in, datse schijnen uit veel Akari te bestaan. Maar de Akarus is self een rond wit dierte met ses voeten, en so klein dat het heel hard tussen den duim en vingers gedrukt, om sijn kleinheid niet kan beschadight worden. *Antigonus* en *Aristoteles* hebben hem Dinos Tamion, dat is Jupiters-Schafmeester ghenoemt, mogelijk daarom, om dat hy de dikste Wijn-vaten door-boort. En voorwaar indien 'er niet godlijks in dat dier was, hoe soud in so kleinen beesje so veel kragts zijn. Op de bladeren van de beuke-boom worden ook eenighe kleine knobbeltjes gevonden, daar kleine Wormtjes in zijn.

Die in de vrugt der bomen groeit, word, (so *Theophrastus* spreekt) Scolekobrotos ghenoemt, welke wy ook als sy noch onrijp is in de kork, peer, en mispel-bomen sien. De Olijven hebben een Worm so in de schel als in de pit, die Karpa, en by *Theophrastus* een pest ghenoemt werd, die niet behoort verwaarloost te werden; mits sy niet alleen het sap en den oly verteert, maar ook de harde schel van de karn op eet. In de door-boorde galnoten, word ook een Wormtje gevonden, dat midden in het mergh groeit, waar uit daar na een geslagt van muggen en vliegen voortkomt: ghelijk *Valerandus Doures* een Kruidmenger van Lyons, beschrijft. Daar groeijen ook somtijds Wormen in de eijke-bomen, en zijn vose appelen: Waar uit de starkundige schaarsheid van leeftoght voor dat jaar voorsegghen. Dat'er Wormen in de fink-nooten zijn, is bekender, dan datmen dat behoeft te bewijsen: voornamentlijk in voghtighe Somers,

mers, en by Zuide-Winden. Het is wonder 't geen *Ringelbergh* door ondervindingh beschrijft; Dat dese Wormen met Schape-Melk gevoed, so groot als slanghen werden. *Kardanus* nochtans bevestight dat selve, en toont de wijs van voeden an in 't 7 boek de Rer: Variet. Daar zijn Wormtjes in de dorre vijgh-bomen, die gelijk welke in de sinknoten voortkomen, met een swart hooft, het overige lijf uitten gele wit, maar kleinder. Ik heb bevonden (seit *Bellonius*) dat de vrugt der Cederbomen, gelijk ook de Pijn appel, de wormen onderhavigh zijn: Sy zijn in dikte de Cecindela gelijk, en een dwarse vinger langh, met een hooft als van een Vliegh, maar platter, met twaalf kerven, en weerzyds an 't hooft dry voeten, twee ronde sprieten, een dikken buik, en een spitse start: inde harde en houtachtighe Opalus is een breedachtigh zaat, dat dikmaal van de wormen uit-gegeten is, welkers poppen oft tonnetjes ghy daar ook vinden zult. Daar kan geen vrught genoemt werden, die niet van de Worm oft Mot besmet werd: Ja self somtijds de Manna, de spijs, (gelijk de Rymers versieren der Goden) ja gelijk de H. Schrift bevestight, de spijs der kinderen Gods, heeft ook haar Wormen ghehad, als het boven 't gebodt Godts tot 's ander-daaghs bewaart werde.

Betrek hier ook toe de Nopal Ocuillin, oft de worm van Tunæ, en de Axocuillin, oft Cuchipulutl van de Indianen: Van die spreekt *Nierembergh* aldus: In Hukxutle een landschap van Panikon, is een geslaght van een boom, welke lange en smalle bladeren draaght, binnen welke wormtjes groeyen met witte en blauwe strepen onderscheiden, die wonderlijke kraght hebben om de dulligheid te genesen, indien'er twee gestoten, met water ghemenght, ingegeven werden, oft so de siekte veroudert is, twee oft drymalen: Want daar volght terstond slaap op, en de sieke gerust hebbende, word hy daar na weder met volkomen verstand opgewekt. Dese wormen zijn onschadelijk, en brengen niemant eenigh ongeval an als sy ingenomen werden; waarom sy ook vrylijk mogen gebruikt werden: Sy doen'er ook by datse de vallende siekte, en lammigheid genesen. (Nieremb: H: E: 13. c. 30.)

Van de Axacouilin spreekt de selve aldus: wy sullen hier een groot gebruik ook van de alderslegtste natuur sien. *Franciskus Hernandus* seit datter in den boom Guampatli, oft andere welke de onse om de ghelijkheid Pruim-boom noemen (hoewelse nochtans tot een geslaght van de Arabise Myrobalanen schijnt te behoren) wormen groeyen, Axocuillin ghenoemt, die ruigh en bleek zijn, twee breede vingers langh, en een Ganseschacht dik. Die van de bomen gheschud zijnde, latenze de inboorlingen in water opsieden, tot datse van een vallen, en datter 't vet van de selve vorm axis genoemt, boven op drijft. Dit vet vergaderen de inwoonders tot veelerley gebruik, makender stukken van, ghelijk men van de Boter maakt, den oly in reuk en tayheid gelijk, en tot al 't geen waar toe den oly goed is bequaam, maar sy zijn noch niet in gebruik van de spijse gekomen. Sy verzaghten de pijn van alle leden; maken de ghespanne zenuwen swak, verzaghten en ontdoen alle geswellen, en indien de natuur so genegen is, doen sy die rijpen. Sy zijn goed voor afgaande roos, en helpen de sweringen, de krampsughtighe, en de darm-breuken met hars en pek ghemengt, en verteren en verminderen in korte alle t'samen-vloejingen oft vergaderingen. (H. E: 13. c.p. 11.)

De Cuchipilutl, beschrijft *Nierembergh* aldus; Daar is een geslaght van Wormen, 't welk omtrent de Moerbesie en wilge bomen verkeert, so groot als een Zy-worm, en by na van die vorm welke sich ook, gelijk die, in de maand October in een sterk vlies besluit, en in den April tot een Kappel verandert zijnde voortkomt. Dese hanghen de Indianen an de Kinder-wieghen, menende datse daar door slaperigh werden; waar van sy ook den naam hebben. De selve ghepoeijert, en met haar eighen Wijn, welke de Indianen Pulque noemen, gedronken, verwekt hy de min-lust; Hy vertoont sich in 't land van Mexiko, en leeft van die bomen die wy genoemt hebben. (H: E: 31 cap. 13.)

In dien ghy het onderscheid van 't hout daar sy in groeyen anmerkt, so groeyen sy oft in de groene stammen welke dekes, oft in de droge en dorre welke Egxijla, oft in de vaste en droghe, welke Thripes, oft in heter hout, welke Teranites, oft weer andere in vast en droogh hout, welke Kossi ghenoemt werden, oft in de planken van de schepen, die den naam van Teredines hebben.

De Dekes hebben mogelijk den naam van Daknein ghekregen, so datter dikmaal omtrent haar wortel veel stofs leit, sy knagen de groene boomen, waar van sy een stof als saaghmul overlaten. Sijn hooft is wanschapen, en met verscheidentlijk deksel overtoghen dat hy na sijn wil kan uitspannen, en t'samen trekken. De voeten heeft hy achterwaarts na de start, ghelijk de Kossus an de borst. Het overighe lijf is met een sandighe schors bedekt, waar van ontbloot zijnde, sterft hy gelijk de slekken, berooft zijnde van haar schelpen. Op haar gesette tijdt veranderen sy in een pop, een tonnetje ghelijk; maar wat voor een gevleugelt beesje daar uit komt, hebben wy tot noch toe niet ondervonden, hy is veel grooter als de Kossus om sijn groote vratigheid, en niet so lekker. De Specht, en andere hout-pikkende vogels, die de bomen door-boren, en mettet geluid de holligheid onder-soeken, pikken en stoten so langh op die plaats, tot datse tot dese wormen toe komen, en de selve opslokken, want sy eten dese kost heel graagh, en brengen eenighe gheheele daghen over in 't doorboren van eenen boom, om dese te genieten.

De Egxylus word in voos hout gevonden dat ook met een stok geslagen geen gheluid

geeft

geeft. Hy is de Cerastes, en de Pityokampe der Genees-Meesters seer ghelijk, behalven dat hy weerzijds maar dry voeten heeft. *Gesnerus* schrijft hem een sterken vuilen reuk, met een verrottende kracht toe.

De Thripes schijnen also van Terendo, dat is van verslijten, ghenoemt te zijn; Het zijn heel ghemeene wormtjes, klein en wit van lijf, met swarte hoofden, oft uit den rode donker, met ses kleine dunne voeten omtrent den hals, en met een weinigh roodts swartachtigh, en de wormen van de Zinknoot in gebouw van lijf heel gelijk, maar de helft kleinder en korter. Sy beminnen geen bruin maar wit hout, (hoedanigh is de Alburnus, de Haselaar, de Berken-boom, de Kanneel-boom en Platanus, oft Andoornboom) welke sy, vast en droog zijnde, doorboren, en de vochtigheid voorts uitsuigende, doen verolmen.

De Termites komt uit hout voort dat te seer door de Son verhit is, welke (na 't schrijven van *Servius*) uit het pit voortgeteelt, sijn eigen moeder alleen verteert, maar de stam en schors niet anraakt. Het is een onangenaam beesje, en so veel te arger, om dat het alleenlijk het hart, en de levendige bron der bomen schadelijk is: want sy leven ook dikmaal sonder huid oft schors, en het merg verteert zijnde sterven sy, want de natuur kan sodanigen wond niet weder heelen. In gedaante van lijf zijn sy de Kossus gelijk, maar veel kleinder, en niet weinig sachter.

De Kossus is heel rompelig van lijf, waarom ook eenighe Borgermeesters van Rome Kossi genoemt wierden. De grootste Kossus schijnt omtrent een vinger dik, en dry dwarse vingers lang, wit van verw, en by na de grote Rupsen ghelijk, waarom sy van *Plinius* heel grote Kossus ghenoemt werden; Sy hebben weerzyds dry voeten, niet ver van 't hooft afhangen, doch kort, klein en swart: Het lijf bestaat uit twaalf ringen, die na de start kleinder, en doorschijnigher werden; het hooft is dikachtig en swart, met twee lappen op 't voorhooft, omtrent de mond zijn twee geangelde sprieten, en yder ringh is met een rode stip matelijk hol geteekent. Het is een traag voortgaande beesje, welkers beweging nauwlijks ghesien werdt, waarom haar *Festus* dikbuikige en leuyaarts noemt. Sy hebben heel kleine ogen, een dikken rug, den buik een weinigh hol, met een bleek-witte verw: Sy zijn vetachtig en heel sacht, en groeijen in versch en ontijdig gekapt hout; want indien het lang gekapt is, en veel vochtigheids verloren heeft, groeijender kleinder Kossi in, die alleen in grootte van de andere verscheelen. De Oude in Pontus en Phrygia (gelijk *Plinius* en *Hieronymus* verhaalt) plegen de selve voor lekkere spijs te eeten, waar toe sy die ook met Meel mesten, om te voedtsamer te werden. Sy komen in 't ghebruik van de Genees-konst, so *Plinius* seidt, want sy ghenesen de sweeringhen, vermeerderen de Melk, en stuiten ook de voorts-lopende sweeringhen, 't welk *Albertus* ook seidt

De Teredo heeft een groot hooft, hy knaagt met tanden, en door-boort de eyken, 't welk het geluid self te kennen geeft. Dese worden alleenlijk (na 't gevoel van *Theophrastus*) in de Zee gevonden, want anders meentmen datter geen Teredo eigentlijk mach genoemt werden. Ons heugt datter sommighe van dese so groot, in de Veneetse schepen, die wat te lang in de Haven van Alexandria gelegen hadden, geworden waren datse een elle-boog in de lengte, en een duim dik waren. Hoedanighe ook *Franciskus Draak*, als een twede Zee-god met sijn werelds dwaal-schip (dat by na opgegheten was) thuis ghebraght heeft. Wy hebben ook andere Teredines gesien die een duim lang, en de Meel vorm gelijk waren. Dese hebben een rond lijf, en een hooft uitten geel blinkkent, een weinig roodachtig een mond met tangen, van welkers lippen gelijk als kleine splinters af hangen: Met dry voeten an weer-zijden, en elf kerven, over 't lijf, mede een weinigh roodachtig, het overighe lijf is bleek blauwachtigh met een glans, en hoe sy grooter worden hoe sy meer uitten donker roodachtig blinken. De Italianen noemense Bijssa, de Spanjarts van haar spijs Broma; Want hy door-eet en doorboord de schepen. Waarom *Aristophanes* in sijn Ruiters, een Roey-schip, over de Teredo klaghende, invoert. Also seidt ook *Ovidius:*

> *De worm heeft ons Schip in 't heimlijk doorgeboort.*

Dat de Teredines niet alleen de Schepen maar de balkken van de huisen op-eeten, sal ik (met verlof van *Pennius*) verhalen uitten Uitlegger van *Homerus*, (Odiss. λ.) Dit zijn sijn woorden: Melanpus, oft de Swart-voet, welken de Draak de oiren gesuivert hadde, om de reden der onredelijke dieren te konnen verstaan, is om dat hy de Koe-beesten van Iphiklus wegh-ghedreven hadde, in de ghevankkenis gheworpen. Als hy daar verstont uitte t'samen-spraak mette Teredines oft dese wormen, dat 'er weinig vastigheid van de balkken oft solder meer over was, heeft hy sich geboden uit te dragen, om daar van niet overstolpt te werden, en 't leven te verliesen: En doe hy van een Man en Vrouw gheschort en uitghedraghen was, zijn die beide, wederkerende, van het vallende huis overrompelt. Dit blijkt ook uit de voornaamste van al de Latijnse Rijmers, als hy den jongelingh *Philolaches* aldus spreekende, invoert.

> *'t Beurt dikmaal dat de storm winden,*
> *En vuilen Hout-worm 't huis verslinden:*
> *Een stort vlaag kan de Muir doen sakken,*
> *En vuile locht 't gebucht verswakken.*

Dese beschadigen insonderheid de groote bomen, namentlijk de Peer, Appel, Kastanie, Okkernoot, de Beuk, Mespel, Olm, de brede willighe en eyke-boom; In welke ontijdig

oft ghekapt, oft gheplant, een quade fachte vettigheid groeit, (by de Bosch-planters Alburne ghenoemt) welke de eenighste stof van dese wormen is: Maar hoe de bomen drogher, bitterder, olyachtigher en harder zijn, hoe sy ghelooft werden meer van de Teredo bevrijd te zijn. Somtijds beschadighen sy ook de Sypres, de Okker-noot, de Pok-hout en Linde-boom. De wijs van haar voortteeling in't hout is diergelijk: De meeste groeijender in, maar komen niet van buiten in, en verteeren al het mergh, so dat sy haar voortgangh nemen uit het geen waar uit sy bestaan. De stoffelijke en bygevoegde oorsaak, is de soete en voedtsame vochtigheid van 't hout met verrottingh besmet, ghelijk uit de slijmerighe vochtigheidt de wormen in't ghedarmte groeijen. Die soete vochtigheit verrot uit twee oorsaken, te weeten door onghematigheid en scheidingh van 't gheheel: Door de onghematigheidt wort de hoedanigheit bedorven. Door wonden vloeit niet alleen het ingheboren vocht uit, maar de vremde, die door reghen en mist daar in valt, doet de selve verrotten. In de oude vose en verdorde bomen, zijn de wormen meest, so om dat het wortel-vocht daar meer vermindert, als om dat de onghematigheit, warmte, en vremde vochtigheid meerder angroeijen, gelijk dikmaal de oude Menschen van een vuil schorft, luisen en ghewormte ghequelt werden. Het hout dat in de Maan leit krijght haastigher wormen, om de al te grote vochtigheit van de locht, en in de Son om de al te grote hitte, maar die van binnen groeijen komen op alle tijden voort: die van buiten komen, groeijen uit het saat van de Mugghen en Vlieghen, en dat ghemeenlijk in de Lente en Somer, maar 's Winters vriesen sy doodt. De locht en de aardt hebben hier ook groote kraght: Want het Yerlantse hout rot heel selden, uit de kraght der aarde, ghelijk ook dat van Arabia door de kraght der locht.

II. STIP.

Van de Heester-wormen.

Moufet: l. c.

DE Heester-wormen quellen de Wilghe, de Eyken-Heesters, de Jenever-boom, een gheslaght van Bramen, en andere dierghelijke. In de lage Wilge-bomen (insonderheid als de botten uitlopen) worden somtijts eenige rosen gevonden die vol wormen steken, gelijk ook in de bladeren van de Mastix-boom.

Van de Ilex oft Eerds-velds-heesters (seit *Quinqueranus*) zijn twederley geslachten, het een boomachtig, het ander een kleine Heester, anderhalve voet hoog: Het is heel blijgroen, met glat-blinkkende bladeren, rondom met tandtjes beset, en rijst met een spier op als een Rose-boom, en heeft by de onse de naam van Fagus oft Beuke-boom bekomen, hoewel het geen gelijkenis na de selve heeft. Het komt wel op vlakke plaatsen voort, maar die evenwel opghehoocht zijn, en op kleine droge onvruchtbare heuveltjes. Dese Heesters in't midden van de Lente met den regen bedauwt, brengen haar grein op dusdanighe wijs an den dach. Daar sich de onderste steel in twee takken verdeelt, komt in 't midden van beide yet rondts voort, so groot, en geverwt als een Erweet, en dat noemt men de Moeder, om dat de andere greinen daar voorts uitkomen; doch yder heuvel heeft meest vijf Moeders, welke in 't begin van de Somer en hitte, een menigte van heel kleine wormen voort-brengen, en in den top verswakken. Dese nieuwe vrugt die wit is kruipen alle na de hooghte: maar als dese wormtjes omtrent de bogten van dese groeijende spruit komen, vallen sy af, en opwassende, worden sy so groot als geers: daar na meer angroeijende, verandert haar witte verw in aschgrauw, en nu ghelijkenen sy niet meer een dier, maar een erweet. Dan worden die greinen welke nu rijp, en vol gheverwde Wormtjes zijn by een vergadert: En als sy tot de Koopluiden ghebraght werden, word haar vel door sijn tengerheid gescheurt: Dese Wormtjes, die sonder dop zijn, gelden een Rosenobel het pond, maar die noch ten deel ande dop vast zijn, niet meer als een vierdedeel van een Nobel: Ondertussen legghen dese Wormtjes onbeweeghlijk en als dood: Maar so haast de rechte tijdt an-komt, wordense op een linnen laken in de Son gheleit, dan beginnen sy door de warmte weder levend te werden, en tragten weg te lopen, maar worden van de toesienders die daar ghedueriig by zijn, weer midden in 't laken geschud, so lang tot datse sterven, met so groten angenaamheid van reuk, gehele dry dagen langh terwijl dit ghefchiet, dat sy den reuk van Civet, Amber, Muskus, en de bloem van de Citroen boom, niet wijken. Maar die greinen welke de snedigheid van de vergaderende ontsnappen, veranderen terstondt in een groot getal ghevleugelde dieren, en kiesen de locht. Daar is angemerkt dat op een jaar in 't stene veld van *Arrelate*, dese Wormen op elf duisend goude Kronen ghewaardeert zijn. Dit seit *Quinqueranus*.

De selve wijs van Scharlaken-grein te bereiden, wort noch by mijn tijdt (seit *Karolus Klusius*) in Narbonne, en Spanje ghesien: want sy hebben haar plaatsen onder den blauwen hemel, maar een weinigh verheven gemaakt, die sy met linne laken bespreijen, en daar die greinen op uitstorten, daar de toesienders met stokjes in 't heetste van de Somer gheduerigh bysitten, en de hoeken van de Lakens schudden, om de uitkruipende wormtjes naar het midden te verdrijven: Maar *Petrus*, *Bellonius* L. 1. Observat: Cap. 17. verhaalt een andere wijs om het Scharlaken-grein te bereiden: Het Scharlaken-grein (seit hy) komt in Kreta overvloedig voort, so dat de herders en kinderen dat vergaderen. Sy vinden dat in de maant

Junius

Junius an een kleine heester, uit het geslaght van de Eerds-vel, welke een eykel draaght, an welkers stam de greinen sonder steeltje vast-hangen, die uitten witte aschgrauw geverwt zijn; maar wijl de bladeren van die heester vol doorntjes zijn, ghelijk van de stekende Palm, dragen de Herders een stok in de linker-handt, daar sy de bladers mede neer-drukken, en in de rechter een krom hakmes, daar mede sy de takken af-hakken, en dan de ronde blaasjes soo groot als een kleine Erweet af-nemen, welke an de zijden daar mede sy vast-hinghen, open zijn en gapen, en met veel kleine wormtjes groter als neten, die uit dat open gaatje kruipen, en haar blaasje verlaten, vervult zijn. De Kinderen dese greinen achterlatende, gheven sulks den Rentmeester an, diese haar mette maat af-koopt. Dese scheit de beesjes met een Zeef van haar blaasjes af, en die daar na met sijn voorste vingher lichtjes anvattende, maakt hy daar een bol af so groot als een ey: Want indien hy haar hard drukte, soudense gheheel tot sap werden, en de verw vergaan; Derhalven is de verw tweederley, d'een van de blaasjes, en d'ander van het pit, en om dat het pit oft beesje veel bequamer is, is sijn waarde ook viermaal so veel als van de blaasjes.

Gesnerus heeft in de toppen van de Jenever-boom kleine wormtjes uitten saffraangeel roodachtig gesien. In de swammen van de Bramen oft van de wilde Bosch-roos, groeijen kleine witte wormtjes, uit welke *Aristoteles* seit de Spaanse vliegen voort te komen. Na twee maanden (seit *Gesnerus*) heeft een Spons oft Swam, in een warme Stoof bewaart zijnde, een groot getal levende wormtjes uitgebracht: Van gelijken de Doorn, en Braam, de Roos, de Heide, de Brem, de Kolutea, Rubus Idæus, Mijrtillus, de Kapper, de Kruis-besye-boom, de Oxyacantha, de Rhijnwilghe, de Kuisch-boom, het Soethout, en ten lesten alle Heesters, worden van de Worm uitgegeten; en ook de Ricinus (die den Man Gods *Ionas* voor de heete Son bedekte) was, ghelijk men leest, van dit quaat niet bevrijt.

III. STIP.

Van de Peul en Koorn-vruchten.

DE Peul-vruchten hebben ook haar wormen, maar hoe dat geschiet is onseker, oft om dat de vochtigheid door de hitte en droogthe niet kan verspreit werden, ghelijk *Theophrastus* schijnt te kennen te geven, oft sal men liever seggen dat van het droge de vochtigheid begeert werd, maar dat de vogtigheit daar voor wijkt als voor sijn vyand; so siet men dat de druppelen an een droghe muer blijven hangen, oft dat de al te groote hitte de natuurlijke warmte en vochtigheidt bederft. Voorwaar dat op die wijs de verrottingh ingevoert werd, getuigt dat veel siekt-broeijend Ethiopie. De Bonen worden van een wormtje gegeten, by *Theophrastus* Midas, by *Hesychius* Kojelus, en Peulworm genoemt, maar dat meer in de Erweten verkeert, en van sijn knaging de naam bekomen heeft, hoedanigh ook in de Cicers gevonden werd, wanneer haar siltigheit van den regen afghewassen is, gelijk behalven de uitlegger van *Heziodus*, *Phavorinus* en *Theophrastus* menen. Sy groeijen veel in de soete Peul-vruchten, so om de bequaamheid van voedsel, als de worm-makende natuur van de stof: want de soete dingen teelen haast wormen, en geteelt zijnde, voeden sy die lichtlijk.

De Koorn-wormen worden in't algemeen Psoömikes genoemt, die mette wortels, halmen, baarden en ayren van de tarw, rogge, haver, garst, rijs en geers leven. Eenige van de selve leven met stijffel ghelijk de meelwormen, andere met gheheel en onghemalen koorn, ghelijk de Kurkulio. De meelwormen noemen de Engelse Meale-wormen, die de Teredo gelijk zijn, en hebben ses voeten, met een klein bruin-rood hooft, een gheringht lijf, en na de veranderingh van 't meel verscheiden gheverwt. Heel goedt en wit meel geeft ook witte wormen, het ouwe geele, het schrale en met semelen vermenghde, rossche. *Kardanus* noemt de selve Meel-Motten, maar (ghelijk hy dikmaal doet) onbedachtelijk. Met semelen ghevoed zijnde, wassen sy tot een wonderlijke grootte, en ghy sult'er in't korte uit thien hondert vinden. By de Laken-wevers worden ook altijd eenighe ghevonden: want dese maken een pap van semelen, asijn en smeer, waar uit sy overvloedig voort-komen. Van het geheel koorn oft het gedroogde, dat van de Engelse Mault, en de Moeder van't bier ghenoemt wert, oft ook van het rauw koorn is de Kurkulio een verderflijk dier: Want also spreekt mijn Rijmer wel te recht, hoewel *Virgilius* en *Varro* Gurgulio schrijven. Koorn-wormen.

Kis by de Grieken ghenoemt is een beesje met dry bekken, 't welk voornamentlijk de Tarw, maar ook al ander Koorn beschadigt, en niet dan de lege bast overlaat. Want ghelijk *Virgilius* spreekt. De Gurgulio verwoest een hele Koorn schuir. Het ghelijkt na de vorm van de Scarabeus, en heeft een sonderlijke bek, met dry tangen, het lijf is van sommige swart, van andere rosch, van eenige die grooter zijn groen, welkers midden-enghte t'saam gedrongen is. Het is sulken droghen beesje, dat het met het minste anvatten tot stof verdwijnt. In de lente groeyt het in weinigh daghen, eer dat de byen beginnen te swermen: Sy worden (seit *Theophrastus*) uit het een deel gheboren, en met het ander deel van 't Koorn ghevoedt: Onse Boeren seggen dat dese Koorn-eeters, in de reten van de muiren, en onder de pannen haar eyren legghen, daar sy haar gheslaght, door voorttelingh uitbreiden. Sy verhalen dry wonderen van dese beesjes. Eerstelijk dat hoe-

hoewel sy van 't begin weinig geweeſt zijn, nu in't korte tot een oneindigh ghetal voortſetten. Ten tweeden datſe tuſſen de pannen en in de reten van de mueren dry jaar en langer ſonder ſpijs konnen leven. Ten derden, indien ſy mer Garſt en Tarw dry dagen gheweekt werden, daar na uitghenomen, weder levend werden. Onſen *Syliardus* (een naarſtig onderſoeker van de natuur) beſchrijft de voortſettingh van de Kurkulio aldus: Als de Mieren de toppen van de ayren afgegeten hebben, ſo klimt de Kurkulio daar op, en leit in dat kleine gaatje een oft twee (heel ſelden dry) eyren, omtrent ſo groot als een Geers, langachtig en blinkkend, vol geelachtig vloeijend ſap, waar uit daar na een levende Kurkulio voort-komt. Onder dit dier is tweederley kunne: want ſy verſamelen eer ſy dit ongemak toe-brengen. *Petrus Komestor* ſeit datſe uit verrotting der Bonen groeijen, welken niemandt behalven *Guillermus* van de Schulpen toeſtemt, om de Kurkulio niet qualijk mette Midas te vermengen. Behalven deſe ghemeenlijk bekende Kurkulio, heeft *Iohan: Kamerarius* twee uitte Hooghduiſe Koorn-Schueren aan *Pennius* gheſonden, die veel dikker buik hadden, van welke de eene aſchgrauwachtigh, en d'ander groen gheverwt was. Daar is ook (ſeit *Scaliger*) een Kurkulio in de Tarw ſonder bek, welken mogelijk *Plinius* onder den naam van de Scarabeus Frumentarius verſtaan heeft

Omtrent Lentzburg een Stadt in Hooghduitſlant, wort een gekerft dier op 't lant gevonden, 't welk ſommige Veput, eenige Korne-worme, andere Kornevele noemen. Het word geſeit ſo vergiftig te zijn, dat de Boeren van de ploeg aflopen om dat te doden. Het is uitten rode ſwartachtig, en houd ſich onder 't Koorn en eet de greinen. De wormen die in de Wijngaard groeijen zijn die van de grein enigſins gelijk, hoedanige in de wortels van de Pimpinel ghevonden werden daar *Braſſavolus* hard opdringt.

IV. STIP.

Van de Kruit-wormen.

De Kruit-wormen groeijen in de Violen, Artichokken, Ocymus, Zuiker, Hop, Affodillen, Pimpinel, Dijpſacus, en Karlina. De Viool-wormen zijn heel klein, ſwart, en rad in't voortkruipen, gelijk *Iakobus Garetus* een neerſtigh Kruitmenger, en in de kennis van enkele Genees-kruiden ſeer beroemt, heeft anghemerkt. Uit de wortel van de Artichiok komt een worm met ſes voeten, van vorm als een Rups, witachtig, met een hooft uitten rode ſwart, en maakt de wortels van de Artichiokken die hy knaaght, ſwart, en doetſe verſterven: Sodanighen brengt ook de Rhaphanus voort. Men ſeit (verhaalt *Kardanus*) dat'er een worm in de bladeren van de Rute ghevonden werd, welke niet minder als die van de Zinknoot met Schape-melk tot heel groot kan opghevoedt werden. Het wormtje van den dauw geboren, en een inwoonder van de Ocymus hanght an ſijn achterſte voeten by na met een opgherecht lijf, terwijl hy mette voorſte de plaats in-neemt. Uit het Zuiker-riet wordt de Zuiker ghemaakt, het ſoetſte van alle dinghen, en (ghelijk de Genees-Meeſters in 't ghemeen oordeelen) gheheel geen verrotting onderhavig: Nochtans ſteunende op het ſeggen van *Scaliger*, ſegghen wy dat'er een klein wormtje, langh, een Vloy in verw, en uitghenomen den bek, de Kurkulio heel ghelijk, geboren werd, dien wy daarom met recht Zuikerworm noemen. Van deſe maakt *Bellonius* ook gewag.

De teeling van dat Dier, 't welk de Hoogduitſen (ik ghebruik de woorden van *Kamerarius*) Mayen-wormlein noemen, is heel ongemeen want als in de May veel ongeſonden dauws valt, word die, indien ſy op de Hop neerſakt, in dieren verandert die Hoppen genoemt werden. Gy ſult van deſe maar eenige onder duiſenden vinden die groter als de andere zijn, (hoewel hy ſelfs niet groter als een vette luis is) met geele ringen om den buik, een geſtreepten rug, een lange ſtart, en by na over 't gehele lijf ſwart. Als deſen, den dauw tot voedſel ontbreekt, eet hy ſijn eighen gheſlagt een voor een op, en begint van de naaſte af. Hy verleit ſijn huid gelijk de Zywormen, ten leſten als hy heel klaar is, en ſijn leſten rok afgeleit heeft, hecht hy ſich door enigh lijm mettet hooft, en de voeten an een blad, en ſterft; Wat verhindert ons deſe worm na de Hop te noemen.

In de ſteel van de Affodillen groeyt een Worm als het kruid begint te bloeijen, uit deſe ſchoften groeijen allenghſkens vleughels, en in een vlieghend dier verandert zijnde, verlaat hy ſijn woonplaats. In de Perſikaria Siliquoſa, en in de uitbultende knopen van de wilde diſtelen, worden eenige witte Wormtjes geboren, gelijk inde purpere bloemen van de Pſeudokakalia geelachtighe: in de wortel van de Pimpinella rode: In de Apium hebben wy dikmaal ruighe, inde Padde-ſtoel, en Kool heel magere en ſwarte, inde wortel van de Akorus oft ruikent Liſch witte ghevonden; inde Alands-wortel groeit een worm, beſtaande uit thien oft elf leden, ſo dik als een ganſe ſchaght, met een klein ſwart hooft, ſes heel korte voeten, ſwart geverwt. De Indiſe Konigen (ſo *Ælianus* ſeit) gebruiken ſeker Worm, in een kruid ghevonden, die ſy ghebraden voor een tweede gerecht op tafel ſetten, en voor de alderlekkerſte koſt houden. In 't hooft van de Kaarden-diſtel, hebben wy een wormtje gheſien met een klein hooft, ſes ſwarte voeten, en thien oft elf kerven: Hy verteert eerſt het Sponcyachtigh mergh van de ſteel, en dat ontbrekende, ſterft hy door gebrek van voedzel. Hy word in 't begin van October lichtlijk gevonden, hoewel

Marcel-

Marcellus, over *Dioscorides*, dat met een groote stoutigheid ontkent: Dese is die, geloof ik, welke de oude Tatinus noemen. *Xenokrates* noemt een plant Galedrakon, de Leukanthemum gelijk, (so *Plinius* seit) met een hoger steel als de Ferula, en een stekelachtigh en eyrond hooft; Hier in seitmen dat metten ouderdom Wormtjes groeyen seer nut tegen de tand-pijn. In de wortel van de Karlina) welke op de hooge bergen van Savoyen overvloedigh is) word een wormtje gevonden, welk in sommige geboren, en in d'andere groot werd, en in de meeste gevleugelt, en bequaam om te vliegen is; Het is wit, in eenighe leden verdeelt, en met swarte ogen versien. Het ghebruik van dit beesje in so een kraghtigh kruid gheboren, is mogelijk niet klein in de Genees-konst, welkers ondersoek de nauwkeurighe doorsnuffelaars van de gheheimenissen der natuur bevolen werd.

II. LID.

Van de VVormen die inde dieren groeijen.

DE Wormen, welke in de dieren groejen, hebben wy boven als wy van de Luisen handelden ook angeroert, nu sullen wy hier by voeghen 't geen overgeslaghen is en alleenlijk van eenighe, die in sommighe Visschen en viervoetighe dieren bevonden werden handelen; Wat de Visschen belangt, de Barbeel is daarom onvrugtbaar, om dat in sijn buik, na dat hy drymaal gebaart heeft Wormen ghevonden werden, die het zaat verteren, indien wy *Atheneus* geloven. De kleine Cyprinus oft Brasem, heeft dikmaal een kleine swarte worm onder de kuwen, die haar de teringh anbrenght. Ik heb seit *Bellonius* in sommige Visschen twaalf vleesige knobbelen als parlen, wit, hard en vereelt, so groot als een wikke (te weten inde Cernui, hoedanigh *Gesnerus* de Rivier baarsen noemt) gesien; van welke yder een magere lange ronde worm in hadde, die an de darmscheil-aderen tussen de dunne en kronkeldarm hingen, omtrent die drayingen, daar het buik-klierbedde is. Omtrent Bazel groeyen sy in al de Visschen van de soete wateren, voornamentlijk in de Leucif kus diemen aldaar Schwalen noemt; sy zijn langh, wit en gekronkelt.

Sy besmetten meest inde Somer, en worden uit de hardigheid, grootte, en witheid van den buik bekent. *Gesnerus* heeft vier wormen inde tweede gedaante van de Leuciscus van Rondeletius gevonden, die levendig, wit, breed, en heel dun waren. De grootste was omtrent thien vingers langh, en een half breed: De selve heeft omtrent het lest van May in een Brasem eenige gevonden van een vinger langh, en een wit; ook heeft de Gobius wormen in den buik.

Uit de viervoetighe dieren, zijn mette Wormen ook gequelt, de Paarden, Schapen, Wolven, Geyten, Koebeesten, Herten, Honden enz: De Paarden krijgen haar by na in alle delen van 't lijf. *Paschalius* maaktse dik en wit van buik: en kort van rop, rond en dik, die ook dikmaal na den rechten darm kruipen. Tussen de ribben, worden langhe en dunne als hayren gevonden. *Ruinus* seit datter vier geslaghten van Wormen in haar darmen ghevonden werden. Dikke en korte op de wijs van een Pistachie en bloed-rood. Langhe ronde en witte, die mette rondte van 't menschen lichaam over een komen. Kleine en dunne, by de Italianen Tarme ghenoemt, die somtijds metten drek uit komen, en sijn moghelijk Askarides oft mayen. Want sy wringen haar overvloedigh in 't gat van den rechten darm. Ten lesten korte en dikke als een boon, en ruigh, die sich an 't benedenste van den rechten darm voeghen. *Brassavolus* heeft in de maag van de Veulens, een groote menighte van rode, en half swarte Wormen, in vorm, het saad van Kauwoerden ghelijk, binnen Ferrarie gevonden; *Ruinus*, omtrent de krop van de maagh in dode paarden, meer als hondert soo groot als een Pistachie en bloed-rood, en die het eerste vlies door gheknaeght hebbende, tot het tweede gekomen waren. Datse in de lever van de Schapen gevonden werden is onghetwijfelt, sy hanghen ook an haar ghekloofde klauwen. *Ko.t.rus* heeftse in de honds-daghen in de holle ader gevonden; In de wonden der Wolven, groijen sy heel lichtelijk, daarom hoeden sy haar mogelijk voor de stenen, om niet gequetst te werden. *Trallianus*, schrijft dat het hooft van de geyten omtrent de grond van de hersene uitten aart met veel Wormen besmet werd. De Koe-beesten, krijghen haar veel onder de tong, en ook tussen vel, en vleesch: In de hersenen van de Herten zijnse het saad van de Kauwoerde ghelijk; in 't water schijnense dood, in de Wijn wordense weder levendigh. Die omtrent de wervel beenders groeijen, zijn de verrotte vlees-wormen ghelijk. De honden krijgense onder de tongh: andere seggen dat het een senuwachtige vergaderingh is, welke in de honds-daghen ontstekende, haar dul maakt.

Ruin: de Morb: Equor: 4. cap. 1.

Tral: l. 3. tr: 2. c. 3.

Hier toe behoren de Wormen muiai, die in 't vleesch groeijen, Tarnia die in 't spek, Meldera in de kaas, en Kleri in de raten van de Bijen, ghenoemt. De Springh-hanen hebbense ook omtrent de strot, na datse ghebaart hebben, welke haar verstikken. Daar sijner ook twee in de Spinnekop Phalangium gevonden: Die in de dode lichamen, oft in de sweren, somtijds door versuim der wondhelers gevonden werden zijn by *Hipokrates* en *Plutarchus* Dulai, by *Lukretius* wrede wormen, by *Suidas* Kakatheria genoemt; sy zijn oft gestart, oft sonder start. De hoenderen, etense alle beide. *Demokritus* is door haar gebruik, volgens de raad van de Godspraak, en door beleid van *Theognostus Demokratius*, van de vallende siekte verlost: Van haar verdrijvingh, en hoe sy gedood worden, besie daar van de Paarde-meesters.

III. LID.

Vande VVormen inde mensch.

Hier sal gehandelt werden van de Wormen inde levende mensch, want datse uit de dode voortkomen, is seker, en *Kamerarius* beschrijft datter uit het ruggen-mergh een slangh ghegroeit is. Sy worden in verscheide deelen van 't lijf gevonden: Datse in de Hersenen geboren werden, getuigen *Hollerius*, *Thomas à Viega*. *Kornelius Gemma*, en andere: Dat was eertijds in Hungarie en Hooghduitsland gemeen, en die daar mede gequelt waren, vervielen tot Raserny en dulheid. Haar eenigste Genees middel bestaat in Look met Brandewijn vermenght. Een sterk man, so *Benivenius* zeit, heefter een, een hand breed langh uit sijn rechter neusgat gheworpen. In pest zijnse sommige uit de oiren gekropen, die dik maar niet heel langh waren: Hier van by *Dioskorides* wormige oiren genoemt.

Holler: l. 1. cap. 1. Vega: in c. 5. de l. Affect: Galen: Gemma in Append: Operis Kesmokrit. Beniven: Exempel. c. 100.

Valeskus de *Taranta* heeft ook twee oft dry diergelijke gesien, so groot als een pijnkarl, maar dikker: Datse onder de tongh groeyen, schrijft *Montuus*; Inde tanden wordense van sommige Sinones genoemt; Datse in *Batteus* de Monnik van Syrie uit grooten honger gegroeit zijn, getuight *Sozomenus*. *Amatus Lusitanus* schrijft datter uit het binnenste deel van een oogh van een dry-jarigh Meisje een getrokken is, die wit, en een halve hand-breed langh was. Datse somtijds inde locht-ader verborgen zijn, getuight *Avenzoar*; in de longh *Aloysius Mundella*, inde Blaas en nieren *Dodoneus*, *Rondeletius*, *Fernelius* en *Iakotius*; inde lijf-moer *Priscianus* en *Garzias Lopius*. Daar isser een door den hoeft, en ook door de mannelijke schaght gelost: Een van Perusie heeft eenige kleine brede uitgepist. Een Italiaan rode en levendige, so dik als 't lemmet van een kaars; Besie meer voorbeelden by *Moufetus*. Ook isser een groote menighte uit den hals der lijf-moer gekropen; daar isser een uitten neus die met het geswel polypus, oft vlees-gewas bezet was, getrokken door het zap van Tabak. Besie van die uitgepist zijn, de anmerkinghen van *Tulpius*: Datse inde armen en benen, inde kuiten en de huid ghevonden werden, bewijsen de draakjes van de kinderen; de Nigua oft Tonus van de Amerikanen, en Oost-Indianen; en mogelijk is het hart daar niet van bevrijt.

Montuus Tomo: 4: cap. 19. Zozom: H: Eccl: cap: 34. Lusitan: Cent: 7. Curat: 63: Mundella Dialog: 4 Dodon: ad Beniven: cap. 78. Rondelet. de Dignot: Morbor: cap. 17. Moufet: Insect: 2. cap. 30.

Datter ook diertjes, de Wormen gelijk in 't bloed gevonden werden, om 't lichaam op te eten, staat by *Plinius*; Datse met saat uitgeschoten sijn by *Plutarchus*. En wat Wormen worden daar niet geboren, daar slangen met gesplete starten, gelijk in 't by-hanghsel van slangen geseit is, gevonden werden.

Plin: H: Nt 26. c. 13.

Die gemeenlijk in de darmen hangen, sijn brede, ronde, en Mayen. De eerste vindmen in alle ouderdommen, eighentlijk breede, oft Lint-wormen ghenoemt. Want sy zijn somtijds door 't gehele gedarmte versspreit, ghelijk een t'saam-gevouwen krans, *Plinius* heeft angetekent datse dertigh voeten langh zijn. *Platerus* heeftse gesien van veertig. Haar delen gelijken niet heel naukeurig, het saad van Kauwoerden: Maar als sy ghebroken worden, en nu half dood een wijl achter blijven, verrot dat deel dat ande kanten dunst is, maar dat in 't midden als een knoop is, gelijkt het saad van de Kauwoerden oft Komkommers. Sie hier van 4 geschiedenissen, by *Fabritius Hildanus*. Hier toe behooren, die Kauwoerds-wormen genoemt werden, en daarom is het by sommige een ander geslaght van de brede Wormen: sy bestaan uit veel stukjes het saad der Kauwoerde gelijk. Uit dese meen ik die gheweest te zijn welke *Lusitanus* beschrijft wit te zijn vier elle-bogen lang, met een wratachtig hooft, daar 't ghehele lijf van affsproot, die een Illijrise vrouw met hoesten levend uit wierp. De ronde sijn somtijdts ander halve voet lang, dikmaal vijf voet, somtijds geen hand-breed; in dien ghy haar verw besiet zijnse rood, geel, swart, ten deel wit, geelachtigh en groen: In dien ghy haar ghesteltenis besiet, daar isser een ghesien met een rood hooft, so groot als een erweet die righ was, en een start als een halve Maan had, noch een met een ruigen rugh, met rode hayren besait. *Platerus* heefter een gedroogt gehadt van achtien ellen, die *Moufetus* gesien heeft, *Plinius* schrijft van een van dryhondert voeten.

Plin: H: N: 11. c. 33.

Observat: Centur: 2. 72.

Amat: Lusitan: Cent: 6. Curat: 74.

De Mayen in 't griekx Askarides, om datse een byting en jeukte verwekken, oft van *Askariso* alsso ghenoemt, noemden de oude Jumentarios oft Vee-wormen, om datse dikmaal in de Paarden en de Koebeesten gevonden werden: sy zijn de Aard-wormen gelijk, maar selden langher als een duim, en worden in de uitterste verswakking gevonden.

Behalven dese sijn'er ook wanschepsels. *Benivenius* heeft'er een met vier voeten, met een start als een halve Maan, en twe vingeren langh, angemerkt: *Gabucinus* een swarte ruige. *Kapriana* een met twee buigsame hoorns, en hondert voeten an weersijden, groenachtigh, en die heel snel voortliep. *Rondeletius*, een ander, als een Scolopendra, sonder ogen, De soon van *Schenkius* heefter een gelost, die verscheiden gheverwt was, met een klein scherp rood bekje. Een Boer een ander van acht voeten, die mette kop en d'opspalkingh van de mond een End-voghel en een aal gheleek. Ghy sulter meer by *Aldrovandus* en *Moufetus* vinden.

Aldrov: Insect: 6. cap. 2.

III. HOOFT-STUK.

Vande Teredo en Aardvvorm.

Van de Teredo met voeten hebben wy boven, als wy van de Plant-wormen handelden, gesproken. Van die sonder voeten gedenkt *Agrikola*, welken hy van sijn koper-verw Kupfferwurm noemt: Hy kruipt, seit hy, om dat hy nocht vleugels nocht voeten heeft;

Agrikol: de Animal: Subter:

heeft; Hy is so dik als een kleine Gansescahght, so langh als de Scolopendra, rond en onder 't verrotte hout geboren, en veeltijds by de Scolopendra gevonden.

Plin: H: N: 16. cap 41. *Aldrovandus* stelt vier gheslaghten van de Teredo; een van *Plinius* en *Theophrastus*, welk tanden heeft, en alleen in Zee ghevonden werd: Het ander eigentlijk Worm genoemt; Het derde Tris; Het vierde Kossus, daar sommige een Hout-worm met veel voeten af maken: Hy heeft selfs een worm so langh als een hayr, die wit in 't hout gegroeit, en de Bosch-Rups gelijk was, angemerkt, hy had een streep van 't hooft over den rugh totte start, en kroop als een Rups, an weerzyden waren elf kastanie-bruine stippen, hy had een swarten bek, uit twee innewaarts gekromde tanden bestaande, die seer nauw op malkander sloten, met veel voeten omtrent de mond versien, en uitte mond liep een tay en lymige vogtigheid. Dese Worm meende hy dat de witte Kossus oft Hout-worm is. (Aldrov: Insect: 6. cap. 5.)

Nochtans zijn'er veel bomen die geen Tedero in hebben, gelijk de Linde-boom, om den reuk, hoewel het zap van de schors en bladeren zoet is. De Palmboom om sijn hardigheid, en de Denneboom omtrent sijn uitspruitsels afghekapt zijnde. *Theophrastus* heeft nagelaten dat de stof van de Moerbesie-boom eeuwigh duurt: De metghesellen van *Alexander* de Groote, hebben verhaalt datter in Tyrus, een Eyland van de Rode-zee bomen zijn, uit welke eenighe C. C. jaren duerden, en als sy in 't water geworpen wierden, onverderfelijk bleven, en dat op het selve een heester is, alleenlijk so dik als een leunstok, heel swart van hout en als een Tygers vel gevlekt, en als die op dikker geslagen werd gelijk een glas verbryzelt. (Plin: l. c.) (Theophr: H. Plantar: l. 5. cap. 5.)

De Aard-wormen worden by de Sicilianen Geophagai, om datse aard eten, by de Latynen Intestina Terræ, en by *Monardus* Oniculi en Nisculi genoemt. (Aldrov: Insect: 6. cap. 6:)

Twee gheslaghten van de selve zijn de darm-wormen gelijk: De andere zijn Askarides oft Mayen, die zijn somtijds witachtigh, somtijds bloedt-roodachtigh; en komen met het vallen van den regen schierlijk uit de aarde: Dese die klein zijn, zeit *Agrikola* niet van eenderley verw te zijn: Sy zijn wit en geelachtigh, en worden dikmaal mette ploegh opgeworpen. Sy verwoesten het gezayde door het af-eten vande wortels: Tot die behoren de Zukkarolæ by de Italianen ghenoemt, die dik, en een weinigh minder als een vinger langh zijn: Sy komen by heete Zonne-schijn uit d'aarde, en worden van vette aarde ghevoet, en met het soete zap van de wortels: Datse ook uit het selve voort-komen, heeft *Gaudentius Merula* geschreven. *Aldrovandus* heeft anghemerkt datse uit de aardt voort-komende ook versamelen. Sy raken malkander seit hy meer als met het halve lijf, en hanghen so vast an malkander, datse niet als met een hart treden van de voet konnen ghescheiden werden. Maar als sy beide versamelen, schijnt d'eene Worm in 't midden van 't lijf een weinig dikker. Als sy de aard ghelijk met een boor door borende, haastigh voor den dach komen, beduiden sy reghen. Want de Aarde van de zuide Wind, en de vogtighe lucht geopent zijnde, maakt haar een lichten doorgang. Sy verstrekken de visschen en vogelelen voornamentlijk de sneppen, en krayen tot spijs. Maar de hoenderen eten haar mede: Sy zijn ook van een goed gebruik in de Gheneeskonst; Sy genesen de geelsught, in dien sy ghepoeyert met Wijn oft ander doordringend nat ingegeven werden. De wonden der senuwen, in dien sy gestampt opgheleit werden. De steen, met soete Wijn ghebruikt. De vliegende leden-pijn, van de scheurbuikige met Seven-boom en Oosterlusie inghenomen. *Merkurialis* geeftse de Minnen, in gebrek van sogh in, mette karlen van Pijn-appels en Amandels, en de saden van Pietersely Venkel, en Rapen. Uit de selve word den Oly van Pier-wormen gemaakt. Met Loog, en bitter water wordense gedoot, maar met water daar Kennip-saad in ghekookt is, worden sy uitte aarde gelokt.

IV. HOOFT-STUK.

Van de Slek.

De naam van Limax oft Slek, heeft *Albertus* qualijk an de Land-schilpad gegeven. *Plinius* onderscheid hem ook van de Cochlea, dat ook een Slek is, en wanneer hy de Cochlea noemt, doet hy daar 't woord naakte by De naam heeft haar de plaats gegeven. Want sy worden in Limo, dat is in 't slijk geboren, en hy heeft by de grieken ook geen bysondere naam. (Aldrov: Insect: l. 6. cap. 10.)

Van haar vorm, gheslagt, en onderscheid, schrijft *Aldrovandus* aldus: Sommighe van de Slekken oft naakte Cochlea, sijn groot, andere klein: De groote worden by de Hoogduitsen rosche ghenoemt (hoewel onder dat geslaght ook swarte zijn) welke enige geleerde schrijvers oordelen, ghemeent te werden, wanneer in de Genees-konst, de naakte Cochlea werd vereyscht: De kleine soeken met scholen de bladeren, en beschadigen de thuinen: sy zijn asgrauw oft donker geverwt, en dese soo veel ik weet zijn altijdt naakt. *Plinius* schrijft dat de Echinus de groote Slek, gelijk is; maar het onderscheid der delen in dese beesjes zijn, gelijk *Scaliger* antekent, heel donker. Die hier op de eerste plaats uit gedrukt worden, zijn uitten aschgrauw swartachtigh, met witte plekken op den rugh, en vier uitstekende hoorns, daar sy de weg mede afpeilen. De tweede is geheel swart. De leste aschgrauw met langge witte plekken op den rugh gesprenkelt. *Albertus* seit dat sy de ogen op 't uitterste van 't lijf hebben. *Plinius* heeft verhaalt dat dese naakte Cochlea oft Slekken, maar nochtans niet alle een steen in 't hooft hebben, 't welk de ondervindingh waarachtigh oordeelt: Somtijds noemt *Plinius*

nius ook een beentje, ghelijk hier na sal blijken. *Kardanus* noemt de Sleksteen met dese woorden: De Sleksteen groeit gemeenlijk in't hooft van de Slek, die met een Schors bedekt is: dese kan ik bewijsen dat wit van verw, en ruw behoort te zijn, om datse uit een waterige selfstandigheid t'saamgeset is, en daarom ook klein, om datse in een klein dier is. De steen die ik met eygen hand uit-'et hooft van de naakte Slek genomen heb, na dat ik die in veele vergeefs gesocht hadde, was wit, so groot als een boon, nochtans veel platter, een weinigh doorluchtigh, ongheliјk, heel glat, an d'een zijd platter an d'ander als een oog-bol uitpuilende, en die mette tanden kon gebrijzelt en tot zand gewreven werden: Daar worden andere veel grooter steentjes verkocht, die meer uitpuilende, minder wit, donker zijn, en binnen een hol hebben, maar ik meen niet dat dese uitte naakte Slekken genomen werden; dese dieren zoeken meer by nacht haar spijs als by dach: Sy houden haar niet alleen inde Thuinen en Velden, maar inde Wijnkelders, Kakhuisen, Goten, en andere vogtige plaatsen van de huisen:

Van sijn ghebruik hebt ghy dit, datter in Afrika eenighe gegeten werden, indien wy *Brassavolus* geloven, datter uit de selve inde Genees-konst met het Sal Gemmeum, en Limoen-water tot een salfje gheweekt, een smeersel om 't anghesicht glat te maken, van getrokken word, 't welk daar na met Bonewater afgewasschen werd. Sy zijn goed totte sweren van de voeten, indien sy levendigh gebrant, en de asch met Wierook en wit van eyren opgestreken werd: Tot het scheursel voornamentlijk de rosse onder de pleisters gemenght; om de harde knobbelen en wratten te verdrijven, indien het zap van de gesoute vergadert en opghesmeert werdt. De rossche brengen in het Vee hayren voort met de salf uitte gesuiverde en gesoute gemaakt. Sy stoppen ook inde selve met suere Wey inghegheven, het uitstorten van bloed uitte blaas oft het gedarmte.

De steen die in't hooft gevonden werd, kan de vierden-daaghse koorts verdrijven. Het beentje, dat in den rug gevonden werd, is goed om den hals gehangen, tegen de pijn van de kinder-tanden; Met yvoir door de oiren gesteken, oft met een Honde-vel om den hals ghehanghen, geneest het de hooft-pijn. *Mizaldus* seit dat het tot de droppel-pis voordeeligh is, als ook de barende vrouwen, vermits het de leden los maakt.

BESCHRYVINGH
VAN DE NATUUR DER
GEKERFDE DIEREN.
HET IV. BOEK.
Van de Water-ghekerfde Dieren.

I. OPSCHRIFT.
Vande water-gekerfde dieren met voeten.

I. HOOFT-STUK.
Vande water-gekerfde met weinigh voeten.

I. LID.
Vande Squilla, Locusta, Scorpio, Notonecta, Cicada, Anthrenus, Forficula, Lacerta en Corculus.

DE water gekerfde dieren worden in gekerfde met, oft sonder voeten onder-schieden. Die hebben oft weinigh oft veel-voeten. Die zijn de Squilla, de water Spring-haan, de Scorpioen, de Notonekta, de Krekel de Anthrenus, Forficula, Lacerta, Corculus, de water-vlieg, Cantharis en Scarabeus oft Paards-worm, de Tipula, de Attelabus de Arachnoides, de Ligniperda oft de Phrijganium van *Bellonius*.

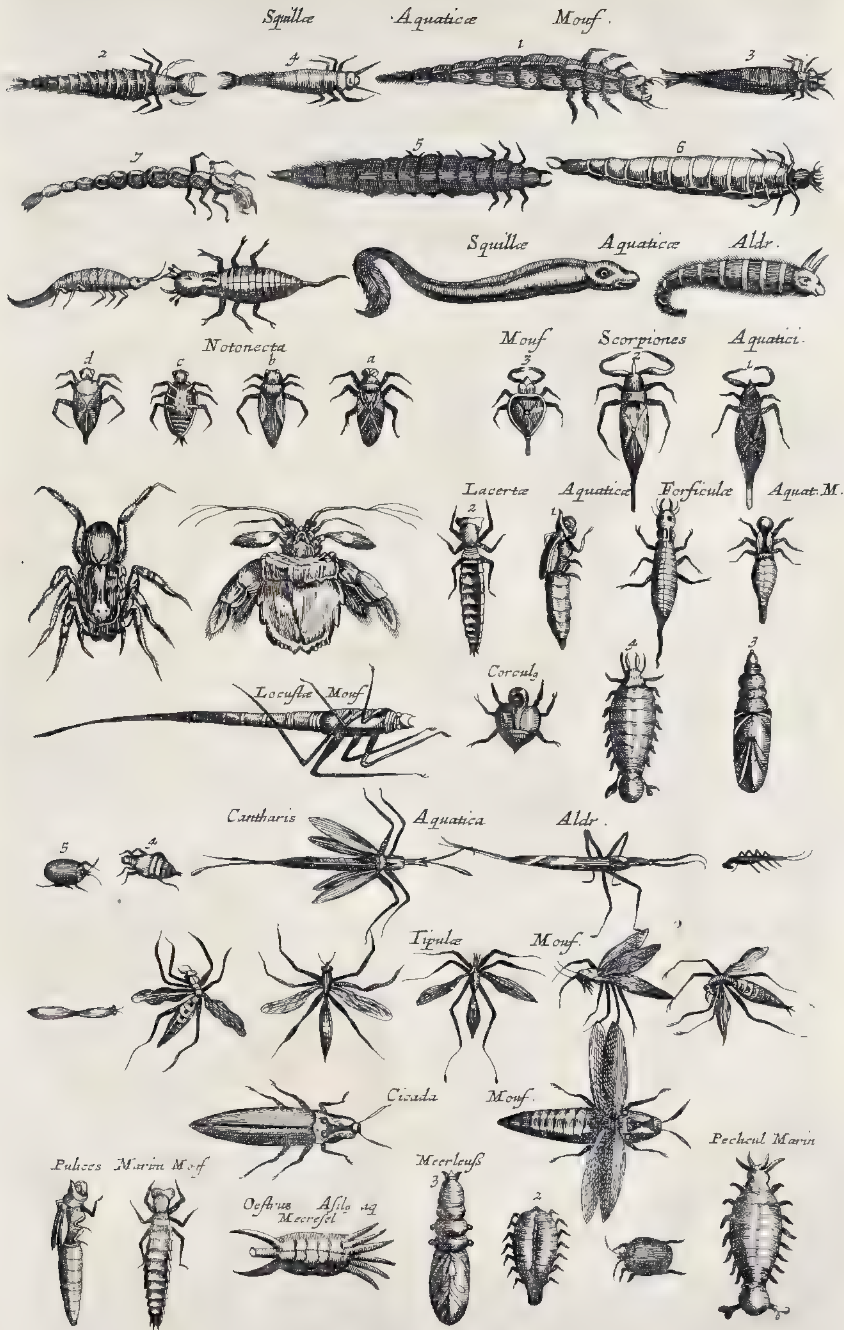
Van de Squilla heeft aldereerst dat ik weet *Rondeletius* ghescheven, maar alleenlijk van de Schors-achtige. Hy heeft weer-zyds dry voeten: De start eindigt in twee dunne lange draden, het hooft is rond en plat, met vier hoorntjes versien. Maar *Moufetus* heeft meer geslagten angemerkt, en de beeldtenissen uitghedrukt; De ghekerfde Squilla seit hy verscheelt weinig van de visch-Squilla, behalven dat hy korter sprieten, en de verw meer bruin-rood oft aardachtig heeft; Sommighe van dese zijn met een breuksame schulp bekleet, andere zijn naakt en plat: De schulp-achtighe, houden haar meest in de riviertjes, en hangen ande Wortels van het swaart lisch oft riet; Sy zijn van gele verw, somtijds witachtig en aschgrauw: Sy gaan op ses voeten, de overighe by-hanghsels bedienen het ampt van pinnen. De naakte zijn, oft sagt oft korstachtig. De sagte zijn door dese gestalte ghenoeg afgebeeld, laat ons maar inbeelden dat het overighe lijf met een dove aschgrauwe

Rondelet: de fluviatil: c. 37.

Moufet: Infect: 2. cap. 37.

verw

Tab. XXV.

Squillæ Aquaticæ Mouf.
Squillæ Aquaticæ Aldr.
Notonecta
Mouf Scorpiones Aquatici.
Lacertæ Aquaticæ
Forficulæ Aquat. M.
Locustæ Mouf
Cantharis Aquatica Aldr.
Tipulæ Mouf.
Cicada Mouf.
Pulices Marini Mouf
Meerleuß
Pecheul Marin

verw bestreken is. De geslagten van de korstachtighe zijn alle met leden, maar die zijn in sommige ronder, in andere niet. De gedaante van de ronde, word hier heel wel afgebeeld, in dien ghy hem met een licht bruin-rood sachjes over gaat, soodanigh is de verw van de eerst en tweede niet ronde: Maar de derde is op den rug swart, an den buik donker, en sy hebben alle een mond met tanghen, en vast-houdende. De vierde beweeght sich met sijn vier voorste voeten, en gebruikt de andere byhanghsels voor riemen; Sijn hals, sprieten en tangen zijn bleek roodt, het lijf is donker oft meer asgrauw. De vijfde heeft een heel swart hooft, en 't lijf de schel van de Granaat-appel gelijk. De seste schijnt sonder hooft, is van die vorm die ghy siet en asgrauw geverwt: dese hebben alle harde ogen, swart, en met een doorschijnent vlies als glas bekleet, die niet minder geduerigh beweegt werden als de oiren van de viervoetige dieren. Sy springhen terstont op ghelijk de visch Quilla, in 't versamelen, en als sy stouter werden, beswangeren sy de Wijfjes: die tijt betekent hy met een ligten beet. Sy brenght al om 't leven wat sy met haar ghesloten mond ghevat heeft, en deelt haar makker dat mede: want sy versamelen mette mond op de wijs van de kreeften en krabben. Maar wat gebruik sy in de Genees-konst hebben, kan ik uit geen Schrijvers oft Ondersoekers, die de Squilla oft niet en kennen oft niet achten, verstaan. Dit is nochtans seeker dat'er in de maant April en May niet bequamer is als dese om de Visschen te vangen.

De Locusta oft Water-Springhaan gelijkt de Visch: Hy heeft een bleeke verw uitten groene. *Moufetus* heeft dry gheslachten van Poel-Scorpioenen oft Kreeften ghehadt. De eerste was swartachtigh, d'andere geleek wit sant. Moufet: Insect: 2. c. 34.

De Motonecta swemt niet als andere op den buik, maar op den rug. Sommige van dese hebben swarte ogen, schoften en 't lijf, andere zijn groen, andere vuur-root, eenige zijn pekswart: ghy sult selden twee van eene verw sien. De Cicade oft Rivier-Krekels swemmen mette breedte van den buik en mette voeten. Sy hebben'er weer-zijds dry, en de achterste zijn de langhste; Hier in verschelen sy van de Land-Krekels, datse een langher hooft hebben, en eenighsins een nek.

De Anthrenus is over al donker van lijf uitgenomen sijn pekswarte oogen.

De Forficula is by na van de selve verw, maar vol der, en hy schijnt geen ogen te hebben. Maar sy zijn inwaarts verborgen daar hy mede siet.

De Lacerta is verscheiden gheverwt, en vermaakt sich in 't gesight der visschers. Omtrent de klippen van Brittannie is hy overvloedigh, daar hy de visschen lagen leit.

De Corculus drukt sonder hooft en voeten de ghedaante van een Hart uit. Hy heeft heel kleine swarte ooghen, ses voeten van de selve verw, met twee klauwtjes gescheiden.

II. LID.

Van de water Vlieg, Cantharis, Scarabeus, Tipula oft Water-Mugghe, Attelabus, Arachnoides oft Water-Spinnekop, en de Ligniperda oft Hout-eeter.

VAn de water-Vlieg spreekt *Rondeletius* aldus: Wy hebben in de Somer dikmaal op het water vliegen gesien, die grote ogen hadden, ten ansien van haar lijf, met een ronden rug, een platten buik, en ses voeten, doch de achterste groter om 't lijf in 't water voort te drijven. In't swemmen breiden sy beide haar vleughels uit, waarom sy ook in de locht vliegen, en in't water swemmen konnen. Sy swemmen metten buik boven, maar vliegen recht strijdig, dat doen sy beide met beurten. De buik is met groen en swarte streepen onderscheiden; Hier mede leggen sy de Visschen lagen. Rondelet: de fluviatil: cap. 40.

Maar siet wat wy daar van onder de Vliegen geseit hebben.

De Canthari des worden in de poelen omtrent het Meer by Bononie gevonden, die geduerig op 't water (wy sullen dit en 't volgende mette woorden van *Aldrovandus* beschrijven) herwaars en ginswaars, by na op de selve plaats blijvende met een wonderlijke geswindtheidt omswieren. En sy swerven niet alleenlijk boven, maar schieten ook na de grondt. Sy zijn in grootte en vorm de Wand-luisen gelijk, en hebben 6 roschachtige pootjes. Haar scheden die de vleugels dekken, sijn uitten swarte groen, voornamentlijk tegen de Son ghehouden, en die bedekken haar glinsterende vleughels doch niet gheheel: Want sy steken omtrent de start uit, welke als hy die ghemeenlijk door 't water sleept, met een wonderlijke wittigheid, en glans het Quiksilver ghelijkt. Daarom in dien haar ymand de naam van lucht-start gaf, soud hy haar een ghevoeghlijke naam gheven. Indien sy haar in de locht op heffen konnen sy ook vlieghen. Dit is haar afbeeldsel. Als wy van de Paards-vliegen handelden, seiden wy ook dat'er waterige waren. Ik hoor dat die grootachtigh, breed en plat van lijf zijn, en van de Hooghduitsen Wassergughen ghenoemt, en in alle wateren ghevonden werden. Maar ik heb haar tot noch toe niet ghesien. Maar heb een beesje uit het gheslaght, oft van de Paards-vliegen oft Spaanse vliegen angemerkt, 't welk de Boeren water Viool noemen, en is kleinder als de Cantharis, langher en smalder an beide einden spits aflatende, heel swart blinkende, en heeft omtrent de mondt twee by-hanghsels oft korte hoorntjes, en ses ysergrauwe voeten. Ik heb noch een ander gheslaght van de Water-Paards-worm anghemerkt. Welk de Drek-Paards-worm in alles ghelijk en heel swart, in gangh en loop heel gheswindt is, op den rugh gheleit zijnde springht, en met groote kraght sich in de locht omwentelt, en al springhende op den buik keert. Het heeft voet... van onghelijke groote: De voorste kort, ... alleenlijk bequaam om voort te gaan. De ... achterste wijl zy moeten dienen om te swemmen, zijn in plaats van riemen en lang... Aldrov: H. Insect. 7. c. 1.

andere gemeene hebben de voeten even groot. De beeldtenis van dese, sal daar na met die van de water-mugge gegeven werden. Ik heb ook een ander gevonden in de watervaten vande gemene thuin, in welke de water-planten bewaart werden. Het was uittet geslagt van de Paards-vliegen, hier in van de voorgaande veel verschillende, dat sijn voorste voetẽ twederley gebruik hadden, namentlijk om te gaan en swemmen; want de snedige natuur had die in't midden heel breet gemaakt, niet anders als de platvoeten van de water-vogels, en de breette ront en hol, om in de gang geen beletsel te geven, heeft sy in't einde weder smal gemaakt, maar nochtans sterk, en met haken om de selve mette twee volghende, die even lang zijn, en niet so breet, tot de gang te konnen ghebruiken; de achterste voeten zijn tweemaal langer, en eindighen als in een langhe sachte punt, sy staan in't midden van den buik, ver van de eerste die in de borst staan. Dese hebben ook tweederley ghebruik, om te swemmen oft liever om sulks te bestueren, als met een pin oft start, en als hy op den rugh leit (want hy bakert sig gaarn, en ik heb hem alſo gevangen) om te springen; want als hy op den rug leit springt hy, en heft sich met die voeten van de aarde op: Als hy op den buik leit, staat hy op alle de voeten, en sleept dese agterste, als onnut totte gang, langhs de aarde. Dit dier is met een harde korst beset, heeft ook een harden buik, en by na been-agtig; Sijn verw helt uitten swarte na 't kastanie-bruin: an de zyden van 't hooft heeft hy sulke kleine bruine sprieten, datse nauwlijks ghesien werden. In't kort, het is een moy beesje.

Aldrovandus heeft twee geslagten van de Tipula oft Water-muggen angemerkt: *Moufetus* vier, die ook groote en lange benen hebben, en daarom Kranebeen genoemt werden. De eerste gedaante van *Moufetus* heeft heel lange beenen, de bosch-spinnekop niet onghelijk, met een lijf by na ey-rond, uitten aſchgrauwe witagtig, met silver-witte vleughels, heel swarte uitpuilende ooghen, en een spitse start. Hy vliegt gelijk de Struisvoghel, al lopende, nochtans heft hy sich somtijds in de logt, maar vliegt niet ver oft lang. Hy is so begerig na 't lucht, dat hy door liefde van de kaars sich verbrant: Hy wordt in den Herfst veel op de velden gesien: maar dit is te verstaan van 't Mannetje. Het Wijfje schijnt hem gelijkvormig, maar is wat swarter, en heeft als een afghebeten start; Dese noemen de Engelse Schepherds, dat is Schaapherders, om datse veel by de Schapen gevonden werden. De tweede Water-mugh heeft het hooft groter, de ogen meer uitpuilende, vier kleine sprieten; het lijf uitten geele en swarte ghesprenkelt, en de vleugels donker. De derde is by na diergelijk, maar het lijf is geheel geel, met swarte plekken verciert: en sy hebben beide het Mannetje en Wijfje de start in dry ghespleeten. De vierde schijnt onghemeen en schoon, met een swart hooft en mond, bolle schoften, korte voeten, en een lijf tweemaal groter als andere, een swarten rug, de zijden en buik zijn saffraan-verwigh, de start swart en spits. 's Somers verkeert hy in de thuinhaghen, selden op de velden. Dese Muggen versamelen mette starten tegen malkander, en vliegen so door de locht, doch sy keren haar somtijds om, als tot de omhelsingh. *Aldrovandus* heeft tweederley gheslacht van dese anghemerkt. Het een in de wate, en daar de Boeren van Bononie haar kennip in weken, welke van dat ghebruik Maceratolo ghenoemt werd, die een hand-breed langh, en donker-verwigh was, de Attelabus, oft de ongheschede Springhaan niet onghelijk, maar hy hadt vier voeten; hy heeft twee sprieten, met leden omtrent het midden, maar an't einde wat neerwaarts ghe-boghen, en met haken, met welkers eene een nagel ghelijk, hy angrijpt wat hem voorkomt: Hy heeft een klein hooft, voor met een klein byhanghsel als een scherp hoorntje gewapent, by na dryhoekigh van ghestalte, met twee heel swarte uitpuilende ooghen, die onbeweeghlijk zijn, en glinsteren, versien: hy heeft vier langhe vleughels, smal en dun; in plaats van een start twee byhanghsels als draden, omtrent den aars in twee ghedeelt: Vier voeten, ieder met dry leden onderscheiden, om haar lenghte, en heel swak, by na ghelijk de Spinnekoppen, die voor an de borst gheplaatst zijn; waarom haar de Neder en Hooghduitsen, als sy in't water leven, Water-Spinnen noemen; hy heeft een langhen hals, daar een weinigh breder buik onder navolght, welken ten lesten ook allenghskens spits aflaat: Sijn rugh was plat, welke met yser-grauwe vleugels bedekt is: de buik is boven met een holte uitghegraven, in 't midden rondt uitbultende, oft als met een steel van seeker kruidt, ghelijk als de knopen van de Poligonum, en met vijf knobbelen diese ringhen noemen, doorsneden; tussen yder van de selve is een swarte stip oft plek: Wijl dan dese Water-Mugh viervoetigh is, verscheelt hy veel van die, welken *Festus* ses voeten toe-schrijft: Maar desen heeft hy ook angemerkt; hy loopt ook met een wonderlijke licht en ghezwindheid over 't water. Hy is langhachtigh en smal, maar veel kleinder als de voorgaande, en in veel deelen verscheiden: Hy heeft ses voeten, en is ghevleugelt, swart over 't gheheele lijf, sonder start, met kleine sprieten voorwaarts als kleine dunne draden, daar hy ook dikmaal op voort-gaat. Daar is noch een ander Middelbare tussen de groote en dese, die in de Lente, en April over 't water swiert, de groote in lijfs gestalte gelijk, maar ook veel kleinder, en heeft dat lange byhangsel van de start niet, oft de plekken op den buik, in welkers plaats hy op sijn swarte vleugels een ronde en witte heeft.

Mouf. t: Insect. 1. c. 11.

De Attelabus Arachnoides noemt *Aldrovandus* seeker ghekerft Dier dat de Spinnekop ghelijk is, maar alleenlijk met ses voeten aſchgrauw gheverwt, begaaft, en de slijkerighe gracht, daar hy sich in verberght, oft boven op sit, en somtijds over kruipt, en swemt so ghelijk, dat men hem nauwlijks, met de scherpsienste ogen kan sien oft vinden; hy is van mont by na als de Springhaan, met twee uitpuilende ooghen, en met het overige lijf niet qualijk de Spin-

Spinnekop gelijk: de buik is geheel met ringen doorsneden, voor plat, en boven wat rontagtig, so dat hy een middelbare vorm ruſſen de Spinnekop en Attelabus oft de Springhaan ſonder vleugels heeft.

De Ligniperda oft water-hout-worm ſchijnt *Ariſtoteles* niet gekent te hebben, want hy ſeit dat hy veſelen en houtjes vergadert, en als hy daar van berooft wert, ſterft: wijl dat dier 'twelk hy water-houtworm genoemt heeft, van ſijn veſelē, die uit verſcheide kruiden beſtaan, berooft zijnde, niet ſterft, maar weder andere vergadert, op welkers top hy een klein ſtukje houts, doch niet allerley, maar dat hy weet door ſijn ligtheit op 't water te drijven, om niet te verſinkken, weet te vermengen, anders verſcheelt hy van de landt-houtworm weinig. *Bellonius* ſchijnt hem Phrijganium te noemen, en ſchrijft van hem aldus: De Rivier Phrijganium, ſo wel als die van de Zee, is een uitwerpſel, welk de Francen Charreè noemen, om dat het de afgrauwe uitwerpſelen gelijk is. Het is een Viſchje oft liever een Wormtje, 't welk de Viſſchers voor een aas gebruiken, alſo ghenoemt, om dat het ſijn veſelen an de zyden van ſijn pop oft huisje, an een draadt van ſijn mont, gelijk de ſpinnekoppen (want hy kan ook ſpinnen) af hangende, vaſt-hecht, uit welke met der tijt vermerende, hy ſijn huis te groter maakt, waar in hy de Pinnoteris ſoude ghelijk zijn, ten waar de Pinnoteris geen kennis hadde, om ſich ſelven een huis te maken. Hy heeft ſes voeten an weer zyden, daar hy mede over de alderſnelſtvloejende waterē loopt, want hy kan niet ſwemmen. Het is een dun beesje, langagtig, een kleine rups gelijk, 'twelk ſommige viſſchen graag eten; want het is veel op de lopende Rivieren. Met het ſelve van haar pop oft huisje ontbloot zijnde, worden de viſſchen ligtlijk gevangen. De Wijſgeer *Chryſippus* (ſeit *Plinius*) verhaalt dat de Phryganium de vierdendaagſe koorts geneeſt: Maar welk dat dier is, heeft nocht hy gheſchreven, nocht wy iemant gevonden die het kende. Wat *Geſnerus* hier van ghevoelt, beſie dat by hem en *Aldrovandus*.

II. HOOFT-STUK.

Van de Water-gekerfde Dieren, met veel voeten.

Aldrov: Inſect. l. 7. c. 2. DE water-gekerfde met veel voeten, zijn de Tinea. de Zee-vloy, de Zee-luis, de Water-Piſſebedt, de Zee-Scolopendra, en de Wormen welke in ſchelpen verborgen zijn.

De Tinea is een heel kleine worm, en ſomtijts om datſe in malkander rollen, noch kleinder, en wit van verw, met veel voeten an den geheelen buik, en een lange ſpitſe ſtart: de ogen zijn twee kleine witte ſtippen, met een heel klein middelpunt. Sy worden in goede en koude bronnen gevonden, inſonderheit in de maant Maart. Sy konnen op de aarde, oft om de veelheit, oft ſagtheit van haar voeten, niet gaan, want ſy hebben ook voeten van de mont af hangen. In 't water lopen ſy met het lijf op een zijd' hellende, en ſo ik niet bedrogen ben, gaan ſy ook agterwaarts. Met het water inghedronken zijnde, blaſen ſy den buik op, en worden met een goedē dronk wijn weder uitgedreven. Mogelijk ſouden ſy ook voor Terpentijn-oly, Boter, Melk en Wey wijken. *Geſnerus* meent datſe by de Francen de ſelve zijn met de Scroffels, welke ſy Agrovelles oft Eſcroelles noemen. Sy maken'er veelvoetige van, met een kort lijf, een kromme ſtart, en ſeggen datſe in de Rivieren, Putten en Bronnen gevonden werden.

De Zee-vloy by *Ariſtoteles* Pſlijllon Thalattion ghenoemt. Het is by *Rondeletius* een beesje met een dunne ſchors, welke met het angeſicht belacchelijke geſchilderde Mannetjes, en met de andere delen de Locuſta oft Springhaan gelijkt, en ſo klein is, dat een deeltje van 't lijf niet als mette ſcherpſte ogen kan geſien werden. Sy worden, ſeit hy, in 't diepe van de Zee met ſo groten menighte geteelt, dat ſy het aas van een Viſch, indien ſy lang onder blijven, geheel opeeten. *Aldrovandus* betrekt deſe onder de ſchorſachtighe. *Niphus* vermenght hem mette Zee-Scolopendra. *Kiramides* ſeidt dat het een heel klein dier is 't welk de Viſſers gebruiken, en op den oever ſpringht. *Moufetus* noemt hem de Zee-Aſellus, en beſchrijft hem aldus: De Aſellus Marinus, ghelijkt de ſachte Squil, behalven dat hy maar vier voeten heeft, dat ik met verlof van *Geſnerus* ſegge, en ſich met veel en verre ſprongen van 't getal der voeten bevrijt. Hy word Aſellus a ſaltu, dat is van de ſprongh ghenoemt: By *Ariſtoteles* Pulex oft Vloy, van ſijn bultighen rugh Scrofula: Hy is uitten blauwe ſwartachtigh. De lenghte van de Rivier-vloy is een dwarſe vinger, de breette niet boven een halve: De Zee-vloy is groter, die met het ebben van de Zee, en dikmaal in de verſche wateren gheſien werd, en geeft an ſijn vanghers en bekijkers een wonderlijk voorbeeldt van beweeghlijkheidt. Ariſt. H. A. 4. c. 10 Rondelet: de Piſc: 18. c. 27.

Deſen met Vloy kruidt gekookt, en om den hals gehangen, ſeit *Kiramides* dat de beweging van de derdendaagſe koorts verjaagt: datſe met Zee-water beſproeit, de vloyen verdrijven, dat dry in de ſteen Pſorites gheſneden, en mette wortel van Vloy-kruit opgeſloten en om den hals gehanghen, een tegen-gif van de vallende ſiekte zijn. *Plinius* ſchijnt ook de ſelve te gedenken, als hy ſeit: So word alle dingh in de Zee voort-geteelt, dat'er ook Somer-Dieren, die met haar radde ſprong ſchadelijk zijn, gevonden werden en welke rondom het aas vergadert zijnde, dikmaal werden uitghehaalt, waarom men ook meent datſe 's nachts de ſlaap der Viſſen inde Zee beletten. Aldrov: Inſect. l. 7. c. 7.

De Luis, welke *Ariſtoteles* Ptheir Thalaſſios noemt, is na 't gevoelen van *Rondeletius* twederley: De een welke in de Zee, die van Cyrene na Egipten loopt, omtrent Delphinus ſich hout, en door overvloet van aas de aldervetſte is, welk aas van de Delphinus verſchaft wert. De ander is welken wy hier beſchreven hebben, ſo groot en breedt als een Boon, de Land-Paards-Vliegh gelijk: Het lijf beſtaat uit eenige platen, ghelijk de ſtart van de Locuſta oft Squilla: Voor de mondt heeft hy twee korte hoorntjes, an weerzyden veel kromme beenen, ſpits aflatende. Hy hanght ſo vaſt aan de Viſſen, dat hy nauwlijks kan afghetrokken werden. Hy ſuight als een Rondelet: de Piſcib: l. 18. c. 21.

bloedt-suigher, en laat niet af voor dat hy de Visch gheheel uitgemergelt heeft. Hy hanght gemeenlijk an den hals van de Snoek en Klipvissen. Hy bewijst ook dat hy de selve van *Aristoteles* is: *Bellonius* noemt hem qualijk Aisilus oft Oestrum. Hy doet'er by dat hy weer-zijds acht voeten heeft, en met acht platen op den rugh gewapent is, dat de nagels van de voorste voeten na't hooft, die van de achterste na de voeten gekeert zijn; dat hy kleine oogen heeft, dat hy de rode Dentalis is, en Sargus eet, dat hy sich inde ronte t'samen trekt, en veeltijds swanger ghevonden werd. Daar is noch een ander Zee-diertje, wiens afbeeldzel ik hier by sette: Hier toe behoort ook de Erpile van *Numenius*, welke een Oever en Mijn-worm is, met lange beenen, die kruipt, en bequaam is om Vis te vangen.

De Aisilus, welke die van Ligurien ook Oestrum Marinum, om de gelijken aart noemen, die hem mette Land-Oestrum ghemeen is, heeft voor de mondt een Goot oft Buise, ten ansien van sijn lichaam heel langh; an weerzyden staan ghelijk als twee handen na den mond ghebogen, daar na volght de buik met kerven, an welke ses voeten vast zijn, en twee die an't eind van den buik hangen, langer en dikker, die weerzyds volgen zijn wat kleinder, de andere twee welke meer ter zyden staan, de alderklenste: Met sijn mondt oft buise gelijkt hy de start van de Land-Scorpioen, met de voeten de scharen van de selve, en metten buik, en in grootte de Spinnekop; gelijk de Polypus oft veel-voet met sijn poten, alsoo hanght dese met sijn mond so vast an't zaghter deel onder de vinnen, dat hy niet onbeschadight kan afgerukt werden. Hy suighter't bloed op de wijs der zuigers uit, tot dat hy van satheid afvalt en sterft. De oorsaak, waarom hy alleen inde grootste hitte, en ten tijde van de Honds-dagen de gezeide Vissen beschadight, meen ik te zijn, dat hy alleenlijk inde Somer voortkomt, en in den Herft sterft; waarom hy onder de vinnen hanght, is om dat het deel daar zaghtst, en de vetheid aldermeest is. De Tonynen zijn wel over't geheele lijf met een glat vel gedekt, maar daar zijn harder schobben onder.

Wat angaat de Scolopendra, *Aristoteles* seit datse van ansien de Land-Scolopendra gelijk is, datse in klipachtige plaatsen groeyt, meer rood is, in veelheid van voeten de ander te boven gaat uitgenomen de dunheid van de schenkels, en doet'er by dat sy op de wijs der Slangen niet in diepe wallen voort-komt.

Rondelet: de Insect: l. 2: *Rondeletius* stelt twee gedaanten voor; de eerste is kleinder, geheel rood, negen duim langh, en leeft in klipachtige gronden: Hy heeft van't hooft totte start veel voeten; Hy wringht en kronkelt sich in bochten, en is nu korter, dan langer, nu dikker, dan dunder; De andere is veel langer als de voorgaande, en by na so langh als een elleboog, maar is dunder en witachtig; van't hooft totte start heeft hy veel voeten als de bovenste. *Aldrovandus* doet'er uit *Gesnerus* de derde by, die rood is; *Gesnerus* schijnt eenighe van dese in twijfel te trekken, als hy de beschrijving van *Aristoteles* over-denkt: Hy schrijft datze *Aristoteles* kleinder maakt als de Landt-Scolopendra. Dat *Brassavolus* eenige an hem gesonden heeft die twee duimen langh waren, en datse by hem nauwlijks twee vingers uit-maken, dat die van *Rondeletius* veel grooter zijn: datze *Marcellus Virgilius* veel langher als de Landt-Scolopendra maakt, en wat angaat de vorm, dat hy die veel anders van start en hooft inde Land-Scolopendra ghesien heeft; Het zy so het wil, *Rondeletius* heeftze dikmaal in de maagh van de Lacerta gevonden, so dat daar uit kan gheoordeelt werden, dat dese Vissen de selve ook eten, en dat het valsch is, wijl sy in de grond der Zee leven, datse op strand, oft klippen gevonden werden, en datse alle sterk-ruikende dingen soeken; Datse de ingeslokte angels met haar gedarmte uitwerpen, en daar na weder inslokken. Sijn aart is de Vissers te beschadigen, indien sy den angel anraken, soo datter niet een Visch by komt; *Moufetus* zeit datze in slykerige Poelen, daar de Oesters groeyen, haar verbergen. *Nonius* prijst een hayr Genees-middel, 't welk uit een onsse Wierook Atramentum Sutorium, en dry onssen van de Scolopendra met poeyer van Kalk gemenght is.

Van de wormen inde Schulpen groeyende spreekt *Rondeletius* aldus: Daar groeyen an de Zeeklippē, en boven op de schorssen van andere Zeehoorns, enige Schulpen oft langhachtige buisen, die rond, ruw, wit, en binnen heel glat zijn, van welke sommige recht, andere krom en gebogen zijn. In dese worden geteelt en leven enige wormen, die haar buitenwaarts om water te drinken, begeven: Dese zijn in verw en selfstandigheit, de rode Scolopendra gelijk, maar in groote en gestalte een weinig onderscheiden, want sy zijn niet meer als een middelste vinger langh; het achterdeel eindight als een Myrteblad in een spits. Sy hebben voor an weerzyden voeten, als de Scolopendra, waar uit een buise voortkomt, aan't einde stomp, gelijk een Trompet en doorboort, hoedanig wy inde Zee-Aisilus vertoont hebben, waar mede hy water intrekt. Onse Kruid-mengers gebruiken de schulp van dese wormen inde vermengingh van haar geele salf voor de Deutalis; een Schulp dese gelijk, noemense ook Dentalis, welk sy inde selve salf ghebruiken, sodanige hebben wy eenighe onder de boven-gestelde afbeeldsels gemengt. Rondelet: de Insect: cap. 5.

II. OPSCHRIFT.

Vande water-gekerfde dieren sonder voeten.

I. HOOFT-STUK.

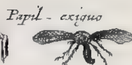
Van de Bloed-suiger.

De beschrijvingh van de Water-gekerfde met voeten voleind zijnde, gaan wy voort tot die, welke sonder voeten zijn; dese bestaan in Bloed-zuigers, Starren, het Water-paard, de Zeedruif, de Oripes, de Zeeworm, de Indise-worm, de Seta en andere.

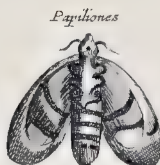
Naam. De bloed-suiger in't Latyn Hirudo ab Hærendo van anhangen, om dat hy an de lichamen hanght,

Insecta Varia ad loca sua referenda

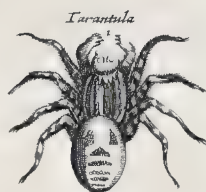

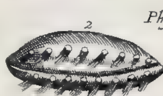

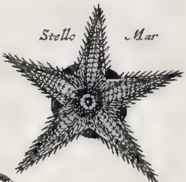

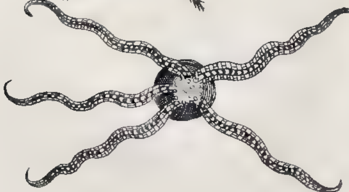
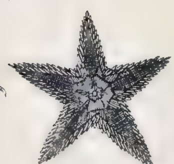

hanght, oft so andere menen ab Hauriendo also ghenoemt, heeft in 't Latyn ook den naam van Sanguisuga oft bloed-suiger. By de Grieken word hy Bdella: En by *Hesychius* demblis, en volgens d' Eliensers drilakis ghenoemt; sy zijn van tweederlei gheslaght, naamentlijk Zee en Poel-bloed-suigher. Die na 't schrijven van *Rondeletius*, is so groot als een vinger, met een dunnen hals, en wat dikker start. De mond en 't uitterste van de start zijn de voeten van de Polijpus ghelijk, om sich met der selver anhangingh an te trekken, Het lijf bestaat op de wijs der ghekerfde dieren uit veel ringhen, maar uit harder huid als de Poel bloed-suiger, waarom hy sich soo niet tot een ronde bol kan t'samen trekken, en sy trekken alleenlijk haar hooft en start uit en in. Alle de inwendige delen blijven uitgerekt en onverscheiden. Hy leeft in 't slijk, heeft een starken reuk, en is onbequaam om te eten, maar de modder en strand vissen, eten haar niette min. In heel oude Oly gesoden versagten sy de pijn der oiren. In Kamil oft Amandel-Oly, de pijn der Speen-aderen. In Wijn genesen sy de wonden en trekkingen der senuwen. Gebrant ghenesen sy, 't gebrek Alopecia genoemt.

Onderscheidt. Rondelet: de Insect. c. 7.

De Poel-suighers bestaan als uit t'saam verknoghte kringhen, door welker maght sy sich somtijdts als een bol in malkander krullen, sy hebben nocht beenders nocht vinnen. Maar een mond als een dry-hoek, 't welk de wonde vertoont. *Villanovus* eigent haar een pijp inde mond toe, als van de Mugh. Sommige hebben in eenige grooter een scherper, in kleinder een ronder, in alle in 't midden een klein gaatje angemerkt. De doorgang is van de mond totten aars verknogt: In de dode is de lengte ontrent van een vinger. Daar sijner die een groot hooft hebben, rosch geverwt met veel vesselen onderscheiden, ruig en vergiftigh zijn. Daar zijn ook kleinder, met een kort hooft een roden buik, die in klare waters leven. *Albertus* gedenkt, swarte en platte, en die op den rugh rode strepen enigsins gerimpelt hebben. By de Switsers zijn de kleine swart, de groote groenachtigh, met geelachtige oft rosche strepen in de lenghte, tussen welke eenighe swarte stippen staan. Te Venetie zijn groene gesien, hier en daar met swarte plekken gesprenkelt. In de Rivieren sult gy kleine witte, met een wijden ronde mond sien, maar in andere twee-maal wijder, hoedanige dikmaal an de vissen gevonden werden. *Strabo* overhaalt dat 'er in een Rivier van Morenland een gevonden wert van seven elleboge̅, die met haar doorgeboorde strot den asem halen. Andere dat 'er in de levers der Koe-beesten een worm de Poel-suiger ghelijk gevonden werd. *Moufetus* heeft haar in door-boorde (die in Kristenrijk niet bekent zijn) en ondoorboorde onderscheiden.

Moufet: Insect. 2. c. 41.

Tot haar aart behoort, dat sy in Poelige en modderige waters veel, in klippige, sandighe, en klare selden ghevonden werden. Dat sy uit verrottingh groeijen, want men weet niet datse versamelen: Datse in den herfst haar verbergen, en inde winter verholen blijven: Datse in de May een weinigh voor, en dat niet als met warme loght haar vertoonen. De selve leven met bloed; Als sy an 't lichaam hanghten, vallen sy niet eer af, dan als sy vervult zijn: want hoe sy meer getrokken werden hoe sy meer en sterker anhouwen tot datse breken. Sy bewegen haar met het steunen op haar mond en start. In een riet ghesloten zijnde, kruypen sy achterwaarts, en om dat sy haar mond heel konnen spitsen, en in de scherpte uit-rekken, kruipen sy door de nauwste gaten.

Sy zijn in de Genees-konst van groot gebruik om bloed af te trekken. De rosche met groote hoofden, de groene, de swarte, en die in al te modderighe sloten leven, moetmen schuwen. Die rosche uit-vloeijende waters, die rond, en leververwigh met kleine hoofden zijn, worden gepresen. Voor de beste worden gehouden die een roden buik en een groenen rugh hebben, voornamentlijk, die in lopende waters ghevangen zijn. In Duitsland worden de grote beter geacht, die uitten swarte groen, met rosche strepen in de lenghte, en met swarte stippen vermengt zijn. Sy worden gebruikt op vergiftige wonden, en in siekten van 't hooft, den hals, lever, milt en teel-leden.

Van haar bereiding, en wijs van gebruiken, sult gy genoech by de Genees-meesters vinden.

Hier toe behoort de Lumates, de moeylijkste gedaante van alle de bloetsuigers, die sich onder de kruiden en bomen der gheberghten onthout, die heel dun en een halve vinger langh is. Sy vallen op de voor by gaande, en kruipen in alle gaten van 's Menschen lijf, ook in de enghste en vuilste, en vallen niet eer af voor datse sadt van bloedt zijn; want dan vallen sy self af, en zijn niet minder schadelijk in d'heeste daghen. Haar Ghenees-middel is haar met een heel scherp Riet af te doen, en sich in 't water, indien 'er eenige omtrent zijn, oft op de klippen te begeven, oft vuur tussen beide te stoken.

Nie-[illegible] Hi[illegible] E 13. c. 19.

II. HOOFT-STUK

Van de Starren.

Dit dier is de naam van star gegeven, om dat het de starren gelijkt, by de Grieken Aster, by *Myrepsus* Asterion, by de huidendaaghse Grieken Scaurus genoemt, gelijk *Gillius* heeft angetekent, oft liever so het *Rondeletius* goed dunkt, Saurus, om dat het pinnen heeft als een ingheheide paal. *Sylvatikus* noemt het Sydus Marinum, dat is Zee-star, *Kremonensis*, Magiarastrum Marinum.

Aldrov: Insect. 9. c. 18.

De mond staat na de start toe, in 't midden van de pinnen, en *Bellonius* schrijft dat hy in 't ronde vijf vingers vertoont. Hy heeft geen uitlosingh van drek, en *Rondeletius* zeit dat de overblijfzels door de mond werden uit-geworpen. Sy zijn alle met een harde huid bedekt; daarom heeftse *Aristoteles* onder de andere schorsachtige begrepen

Rondelet: de Insect: cap. 10.

Wy hebbense dikmaal op de Zee-stranden gesien, sy dwalen door de zee als de Polypus, met het beweghen van haar pinnen, nu voortgaande, dan sich weder t'samen-wringende, en hanghen met het zuigen van haar pinnen op de wijs van de Egel an de klippen: Sy vallen de

Aart.

Zeehoorns an, en verslindense; *Rondeletius* seit datter in den buik van een opghesnedene vijf Slekken gevonden zijn, dry geheele, en twee die met haar schulp verteert waren. So heet is haar natuur, dat al wat sy innemen, hoewel het schierlijk van haar angetrokken werd, gekookt schijnt. *Plinius* verhaalt datter geseit werd, datse sulken hittighe brand in haar hebben, datse alles inde Zee wat sy anraken verbranden, en terstond alle spijs verteeren. *Bellonius* seit dat hy uit het water vertraaght, en onmagtigh word: Datse in 't water op den rugh geleit, meer als vijf duisend sprietjes uitsteken, en op den buik beweeght werden.

Arist: H. A. 5. c. 15.

Plin: H. N. 9. c. 9.

Gebruik: Datter sommige inde spijse gebruikt werden, oordeelen wy uit *Bellonius*. Inde Genees-konst heeft *Hippokrates* de swarte met Kool en welruikende Wijn tegen het opstijgen der lijf-moer ingheghe ven. By *Myrepsus* wordense onder de rookingen teghen de vallende siekte getelt; en *Gesnerus* seit dat in sommige een eetbaar vleeschstukje is, en dat het overige van 't lijf, het hayr doet uitvallen: Hy meent dat de glatte gelukkelijk met het kruid Ononis vermenght op de gescheurde pensak geleit werd.

Onderscheid: Indien wy het onderscheid, en de geslachten besien, die zijn veelerley. Sy zijn groot en klein, geelachtige, swartachtige en asgrauwe, geangelde, glatte, lange en korte: Sy worden ook wel verdeelt in die, welke vijf pinnen oft meer hebbẽ. Die zijn kraakbenige, schulpagtige, glatte, getande, Egelachtige, boom, en Son-starren.

De kraak-benighe word voor en achter over vertoont. Het boven-deel is met rode kanten, het overige binnenste deel, en dat binnen de randen besloten is, word met bloed-rode, en witte plekken, als een geslaght van Marmel gesprenkelt; Maar de randen van 't onderste deel zijn heel bloed-rood; In 't midden zijn vijf reten, die yder na haar deel lopen, maar dat deel 't welk rondom de randen raakt, is met blauwe plekken getekent: Dese volgen eenige andere plekken by na rood, omtrent het midden.

De schulp-achtige word alsoghenoemt, niet om dat hy eigentlijk sodanig is (want gedroogt kan hy mette hand hoe wel swaarlijk in stukken ghewreven werden) maar om dat hy in hardigheid van huid meer als andere die ik gesien heb na de schulpachtige helt. Dese is wit van schors, een span lang over al gemeten: te weten van de eene, tot d'ander recht over staande pin.

Maar de uitterste einden van yder pin staan een halve span oft wat meerder van malkander. Hy soud met recht knobbelig, oft wratachtigh konnen ghenoemt werden, om dat hy boven op de pinnen knobbelen oft wratten heeft.

De glatte is twederlei: te weten die van *Rondeletius*, is geheel sonder angels en scherpigheid. De pinnen zijn langh, rond, buigh-saam, en de Muise starten gelijk, en haar huid is het vel van de slanghen ghelijk, en om het onderscheid van haar swarte, en witte plekken, anghenaam van gesicht. In 't midden van 't lijf word een kringh gesien, met vijf ronde plekken binnen den omringh, en tussen dese met starretjes onderscheiden, van welkers omringh vijf pinnen spruiten. In maaksel van mond, scheelt hy niet van de andere, nocht ook in wijs van voedsel: Hy swemt gefwind met sijn lange armen, en veranderlijke buiging. De eerste van *Aldrovandus*, die'er twe stelt, is onder an den buik als Lazuir geverwt: in 't midden met swarte stippen, en goud-geele ringen van negen stralen, en 't geheele lijf is van die grootte als ghy siet. Het voorste onderdeel is met verscheide verwen getekent, en in gestalte, het vijf-vinger-kruid gelijk.

De twede veel kleinder als de voorgaende, is overal yser-grauw, met swarte plekken, een halve span oft meer lang.

Van de getande zyn'er vijf ghedaanten. De eerst van *Rondeletus*, is de ander eerste ghelijk, uitgenomen 't gene volgt. De pinnen rondom 't ronde lijf, hebben in haar begin geen scherpen angel, maar een stompe. De angels daar de zyden mede gewapent werden, zijn weinig, recht en tands-wijs ghestelt, waarom hem *Rondeletus* getande noemt.

In 't middel-punt van 't gehele lijf is een starretje uit-gedrukt, van welkers omloop vijf strepen door 't midden van de pinnen tot het einde reiken; De pinnen zijn in 't begin heel breed. Dese gedaante is onghemeen, maar van mond, tanden, wijs van leven, en kragten de andere gelijk. De twede welkers gestalte (in 't 748 blad) met witte randen, tands wijse, niet recht, maar schuin gestelt, wort uit-gedrukt, is binne-waarts niet over al met rode plekken gesprenkelt; In 't middel punt heeft hy een starretje dat heel root, uit pinnen bestaande, en een gehele voet lang is. De derde de schoonste van alle, is van de selve grote met de voorgaande, in verwen doornige knobbeltjes heel verscheiden. want in 't midden is de mond als van een Egel, bestaande uit naulijk sien-bare tandjes; Dese bevat een starretje van seven stralen, welk in 't binnen deel by na swart, maar in 't uitterste blauw is. Dese omvangt weder een witte kring, en dien weder een ander rosche oft vlees-verwige. Desen ten lesten noch een andere kring bestaande uit elf knobbeltjes, an 't bovenste deel scherp zijnde. Maar yder pin oft straal heeft dry ryen van knobbeltjes, die yder weder uit vijf-en-twintig oft dertig knobbeltjes bestaan.

De vierde scheelt niet veel van de ander in grootte, met stralen uitten witte blauw, en ysergrauwe getande randen. In 't midden is een starretje uit ses gestipte stralen bestaande.

De vijfde bestaat uit vijf onghelijke ruighe pinnen.

De Egelvormige is nauw-keurigh, rond van lijf en klein, met vijf korte pinnen, waar om hy kleinder als andere is. Uit een kleine kring, daar een kruis in ghetekent staat, spruiten als uit een middel-punt, enige dunne barse pinnen met veel doorntjes (waarom hy Egelvormigh ghenoemt word van *Rondeletus*) an alle zyden versien. Dese star kruipt, met een gebogen beweging, op de wijs der slangen, en op 't droogh geset zijnde, laat hy niet af die te beweghen, voor datse van malkander splyten, welke nu af-ghescheiden zijnde haar met bochten bewegen, gelijk de afgesnedene delen van de wormen en van de starre

Tab. XXVII.

Scolopendræ Marinæ Aldr

Meersaugegel Aldr *Hirudines Marinæ*

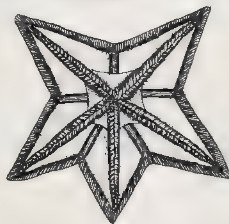

Meer würm *Lumbrici Aquatici seu Marini*

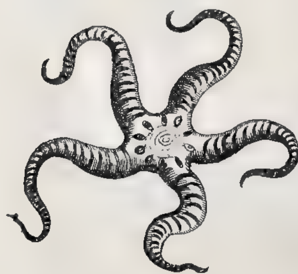

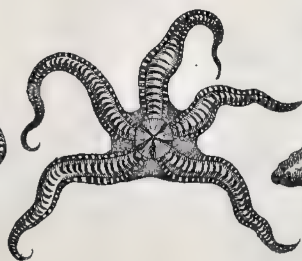
Meerstern Aldr *Marinæ* *Stellæ*

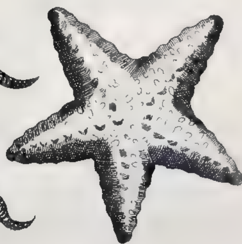

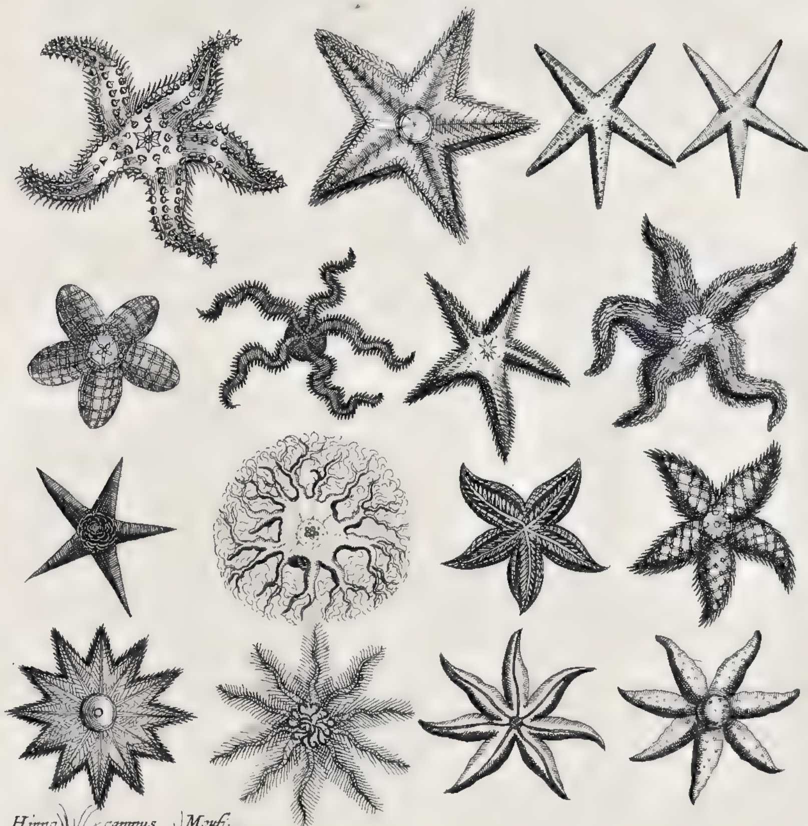

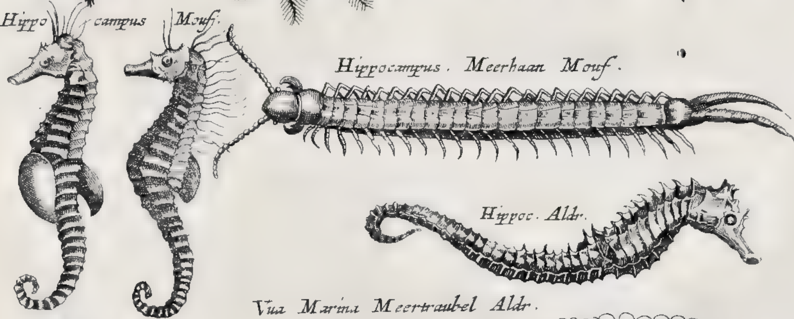

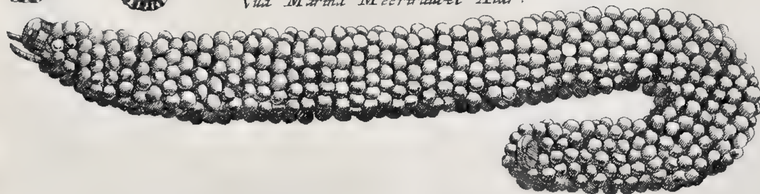

Stellæ s. Asterium Marina. Meerstern Aldr.

Vua Marina Meertraubel Aldr.

der haaghdissen. Hy heeft een ghetande mond.

Rondelet: de Insect: pag. 122. De Reticulata oft Nette-star is tweederlei, van *Rondeletius*, en *Aldrovandus*. Dien hebben wy van de gestalte van een net, alsso genoemt, en om datter tussen de onderscheiden netten gelijk als eenige ronde knobbeltje staan, kan hy ook knobbel-star genoemt werden: Hy is onder de groote starren te rekenen, want sijn armen zijn een voet langh, en dikker als de pinnen van de andere; hy is ook over al met angels versien, en heeft een mond als andere: hy is door die netswijse verdeelingh schoon om an te sien, en waardigh onder de Kerk-vercierselen gehangen te worden: Dese is met ronde blauwe knobbeltjes als een Turkois, en met ruige getande randen an de pinnen versien, yder pin vertoont sich boven op spits, en langer als de gestalte van een pyn-appel: Onder met geele, en blauwe ringen begaaft, yder pin met een dun streepje in 't midden doorlopen zijnde.

De Arborescens oft Boom-star, is alsso van de veelheid der bladeren en takken genoemt: Van dese heeft'er *Rondeletius* twee gesien: een heel groot, by *Guilhelmus Pelicerus* opsiender van Monspelier, omtrent het Eyland Lerinus gevangen, een ander uit Italie tot hem gebraght; Hy verscheelt veel van de andere starren: Hy heeft vijf pinnen oft stammen, in 't midden een mond met vijf byhanghsels, die veel barse kleine tandjes hebben: Dat deel is plat, maar de omloop bultigh, tussen yder pin word een gat oft reet gesien; yder pin word terstond in twee verdeelt, dese weder in twee takken, en so voorts, tot datse tot so kleine verdeelingen als hayren ghekomen zijn. Uit yder hoek van de mond komt een witte streep, die over 't midden van alle de takken verspreit is, anders is de geheele star swartachtigh, en met een dunne, maar heel harde en ruwe huid bedekt. De takjes worden alle binnewaarts gebogen, 't welk een bewijs is dat dese alle ghelijk krullen, om de spijs te vatten, gemaakt zijn, welke overal in 't ronde gezet zijnde, so kan den roof gansch niet ontsnappen; dat schouwspel heeft *Rondeletius* met ernst in Zee angesien: Hy liet een star an een kleinen draad in zee vallen, daar hy met uitgespannen armen in swom, maar voelende datter yets om te roven naderde, omvatten hy dat met t'saam-getrokken armen, op de wijs van de Urtica. Dese ghedaante van star is heel ongemeen, en word daarom onder de Kerk-vercierssels opgehangen.

De Solaris by *Rondeletius* Zee-Son genoemt, om dat hy een geschilderde Son ghelijkt. Hy verscheelt van de starren, om dat in dese uit het midden van 't lijf, gelijk uit een middelpunt de stralen voort-komen, maar in die uitten omloop van 't ronde lichaam eenige korte witte, niet ruwe, op het bovenste deel, maar als uit schobben t'saam-gesette, en an de zyden met kleine barse prikkels versien, en tottet einde toe dunder werdende, stralen uit komen. Dat ronde lijf heeft in 't midden een ghestalte van een geschilderde roos: In mond, spijs en kragt verschilt hy van de starren niet.

De starren met meer pinnen, zijn oft met seven, oft thien, oft twaalf ghewapent.

Die seven pinnen heeft, is op sijn bultige deel donker-ysergrauw, met eenighe doornachtige kleine knobbeltjes scherp en ongelijk, met pinnen an 't einde met een kleine bocht ghekromt: Sijn holle deel is by na bleek-geel, een weinigh na het ysergrauw hellende; de kanten van de zyden met welke sy an 't midden lijf, als mede an de armen na de lenghte doorsneden vast zijn, zijn met eenighe kerfjes oft witte tandtjes gescherpt. De lenghte en breedte is in den omkringh even-gelijk, en ander-halve hand breed, maar yder straal oft pin is omtrent dry vingers langh, ten meesten een hand-breed van malkander staande.

Van die, welke thien armen heeft, spreekt *Kolumna* aldus: De vorm van dese nieuwe star is heel schoon, van alle verschelende, en noch niet beschreven; Hy is an onse stranden overvloedigh, so dat weinigh netten opgetrokken werden daar hy niet in verwart is, so dat hy met andere Visschen te markt gebraght werd; Dese is heel breukssaam, en hout sich met zijn krullen so vast, dat hy sich liever laat in stukken scheuren als levend uit-nemen. Men moet daarom geen geweld om dese star uit te trekken gebruiken, wijl de pinnen vol knobbelen zijn, en het kraakbeen dat de knobbelen t'samen-voeght heel dun is, waarom de voegingen lichtlijk ontbonden werden, en hoewel al sijn pinnen ghebroken zijn, nochtans sterft hy niet als langh daar na. Dese is donker-rood geverwt, maar in vorm van de andere starren verscheiden: Want dese heeft een heel klein lijf, vijf stralen, maar die yder in twee andere verdeelt werden, soo dat'er in 't eerste ansien thien schijnen te zijn van een halve voet langh, en grooter heb ik niet gesien. De middel-lijn van de geheele star is een voet langh: Alle de pinnen oft stralen bestaan uit kleine knopen, en yder knoop is drykantig; de streepen die de delen in regter en linker doorsnijden, worden als een touw t'saamghedrayt, die bultigh tegen malkander gestelde hoeken maken; maar uit de grond van yder dryhoek komen ook eenighe krullen met beurten voort, op de selve wijse knoopachtigh, so langh als een kleine vinger, so dik als een klein touwtje, daar hy sich gheweldigh mede verwart, ook vat en voortgaat: dese bovenste overwinnen een weinigh in de lenghte en dikte de onderste tot het eynde toe: Uit sijn middelpunt komen ook andere dunne krullen so dik als een draad, en op de selve wijs geknoopt, van welke de bovenste kleinder als de onderste zijn, en op een strijdige wijs als de groote gebogen werden, met welke ik mene datse haar aas angrijpen en na den mond brengen, die in haar navel schijnt te staan: Daar tegen over is een rond lichaam zaght en en glat, welkers innerlijke deelen ik om de kleinheid niet heb konnen ondersoeken. Hy word self licht van de star onderscheiden; Hy is geheel glat, maar schijnt ruw van ansien om de menighte van de krullen en knopen: Hy is met een harde korst bedekt, so dat hy uit beenachtige, dog niet al te harde knopen schijnt t'saamgeset. Of hy's nachts licht geeft, heb ik niet

konnen

konnen onderſoeken, wijl ik hem noit levendigh in mijn huis ghehad heb. Dit ſeit *Fabius Kolumna.*

De leſte heeft twaalf pinnen, die yder een blauwe ſteel hebben door 't midden lopende, met veel dwarſe rode ſterpen an weerzyden: in 't midden is ook een kringh van de ſelve verw, en de randen van de pinnen zijn overal getand, en wit van verw. Daar worden ſo veel verſcheide vormen van ſtarren gevonden, dat'er geen eind van ſoeken en beſchouwen gevonden werd.

III. HOOFT-STUK.

Van 't VVater-paard, en de Zee-druif.

Aldrov: nſect. 6.c.16. HEt Water-paard oft Hippokampus is van Hippos en Kampe alſo genoemt, want het is krom en gebogen van lijf, en gelijkt met de ſtart heel wel een Rups, en met het overige lijf een Paard. *Marcellus* heeft gemeent dat met het woord Hippou de grootheidt wierd betekent: ſommige hebben het Zee-haan, andere Zee-Salamander genoemt.

Rondelet: Inſect: cap. 5. Aldus heeft hem *Rondeletius* ons beſchreven: Het Water-paard is over 't geheele lijf gekerft, niet boven neghen duim langh, en dikmaal kleinder, ſo dik als een duim, met een langhen bek op de wijs van een buiſe, hol ſonder reet, en onder met een dekzel op 't gaatje gheleidt om te ſluiten, oft ook om te openen. Het heeft ronde ooghen heel uitpuilend, op den hoofttop eenige opgerechte hayren, en die ſo dun, datſe inde doode en verdrooghde niet, maar alleenlijk inde levende en ſwemmende geſien werden, gelijk ook die van 't geheele lijf. Met de geheele kop, dunnen hals, en ſijn uitſtekende buik is hy het Paard ſeer gelijk.

Achter de oogen daar de andere Viſſen ghemeenlijk kuwen hebben, ſtaan twee pinnen als twee geleden an weerzyden; maar het heeft geen kuwen nocht bedekte nocht onbedekte, doch boven die twee pinnen twee opwaartsſiende gaten. Onder den buik heeft hy twee ſpleten: Uit het een loſt hy den drek, uit het ander brenght hy ſijn eyren oft kuit voort. De ſtart is dunder als het overige lijf, vierkant, en met ſcherpe prikkels, en is ook over 't geheele lijf ſtekelachtigh, en als uit kraakbenige kringen t'ſaam-gheſet, daar eenighe prikkels met tuſſen-lopende vlieſen uitſteken, ſo dat ſich geen vleeſch openbaart: Hy is donker geverwt, met witte ſtippen gheſprenkelt, en wit van buik. Sijn maagh, ten anſien van 't lijf is groot, ſijn lever rood, als ook ſijn eyren, maar het hart klein. Hoedanigen gheſtalte ghy de levende ſtart geeft, oft hoe ghy hem buight, ſodanigen behoud hy dood en gedrooght zijnde.

Ælianus zeit dat hy vergiftigh, maar alleenlijk metten buik is: Die hem in Wyn gezoden drinkt, begint eerſt te nokken, daar na droogh te hoeſten; De opperbuik ſwelt, uitten neus loopt water van een Viſchachtighen reuk, de oogen ſtorten bloed uit en z: die daar van by 't leven blijven, trachten met een dulheidt en groote begeerte na het water; Sijn genees-middel is Aſijn, daar de Viſch Sepia oft Meerſpin in geſtikt is, na 't zeggen van *Ætius*. De Hexen gebruiken hem tot Minnedranken. Ælian H: A. 14. c. 16

Haar ghebruik is zonderling goed voor de beet der dulle Honden, gelijk *Ælianus* zeit, en *Plinius* verhaalt datſe gedronken, 't vergif van de Zeehaas doden, en angebonden de geilheid verwekken; *Galenus* datſe gebrand, het gebrek Alopecia geneſen, *Rondeletius* uit ſeker Grieks ſchrijver datſe gebrand geweldigh de Wormen afdrijven. Gebruik: Plin: H. N. 32. c. 6. 7. Galen: l. Simpl. cap 41. Rondelet

Van de Zeedruif ſpreekt *Aldrovandus* alſoo: Onſe Viſſers, zeit *Rondeletius*, noemen de eyren van de Viſch Sepia, oft Meerſpin, die als een Druivetros an een ſteeltje t'ſamenhanghen, en met der ſelver ſwart bloedt gheſprenkelt zijn, een Zee druif. Daar is ook een Zee-druif dat een plantdier is, van 't voorgaande verſcheiden, 't welk ons *Rondeletius* heeft afgemaalt, welkers afbeeldſels wy ſullen voorſtellen als wy van de plantdieren ſpreken. Van deſe ſpreekt *Plinius* als hy ſchrijft, dat de beeldteniſſen van alle dingen en niet van de dieren alleenlijk inde Zee zijn: Die 't luſt kan daar een Druif, Swaard, en Saagh ſien; maar wy vertoonen dat dier, 't welk ſchoon van anſien, en meer een gekerfde als van ander gheſlaght is, een Druiventros gelijkt, en inde Zee gevonden is, met ſijn eigen grootte na 't leven afgemaalt: Het is overal vol beſijen, van welke ſommighe blauw, andere rood en purperverwigh zijn. Het hooft is met twee hoorntjes verſien, en beweeght ſich met een voortgaande bewegingh. Inſect. c. 25. Aldrov: Inſect. 7. c. 17.

En ſo veel van de gekerfde dieren, indien'er ondertuſſen yet merkens waardigh ghevonden werd, dat kan hier na by-gevoeght werden; En wijl wy alſoo de beſchryvingh der dieren volmaakt hebben,

ZY GOD ALLEEN DE EER.

J. JONSTONS
Beſchryvingh
van de
NATUUR
der
SLANGEN,
IN
TWEE BOEKEN.

BESCHRYVINGH
VAN DE NATUUR DER
SLANGEN.
HET I. BOEK.
Van de gemeene oft kleine Slangen.

I. OPSCHRIFT.
Van de Slangen in't algemeen.

Naam: Ambrof: de Serpent: l. 1. c. 1.

ESlangen worden in't Latijn Serpens a serpendo, dat is kruipẽ genoemt, om datse met verborghen listen, en niet met verborge gangẽ de Mensch anvallen; Oft het komt van Erpeta, soo ons *Festus* niet bedriegt. In't algemeen genomen, begrijpt dat woord al wat sonder voeten kruipt, en so kleine voeten heeft, dattet meer schijnt te kruipen als te gaan. Hy word ook by de oude Serpula genoemt, indien wy *Festus* geloven; by andere Koluber, om dat hy in lubricis, dat is slibberige plaatsen, met kromme bogten voortschiet, oft om dat hy de schaduw lief heeft, gelijk wy by *Virgilius* lesen, hoewel die andere voor een huis-slang houdẽ, andere voor een water-slang gelijk *Theophrastus*, *Gaza*, en *Ponsettus*. Hy word ook Anguis genoemt, om dat hy altijt angulosus, dat is hoekig en gekromt verschijnt: hoewel *Servius* dat alleen de waterslangen toe-eigent, andere ook de lant-slangen. Gy sult ook overal by de Schrijvers vinden dat hy Thyrus, Echydna en Draco genoemt wert. By de oude Grieken word hy Ophis, by de huidendaagse Ophid, sonder twijffel om dat hy scherp siet, oft met open ogen slaapt, genoemt; By *Hesychius* Argus, na de spraak der Argiven, waar van *Pausanias Merkurius* Argiphons ghenoemt heeft, om dat hy Ophioctonus oft een Slangemoorder is.

Virgil: Georg: l. 3.

Beschrijvingh.

Sy zijn de Lacertus seer ghelijk, sommighe hebben een licht, andere een swaar hooft, enige een breed, smal, wit, swart, andere geel gesprenkelt. Daar zijn'er die dat soo gheswind weerzyds omdraijen, datse by na tweehoofdig schijnen. Hoewel sy oiren hebben, nochtans puilen die niet uit: *Plinius* heeftse heel wel kuilen om te horen, genoemt. Sy hebben ook geen neusgaten, oft die platachtig; haar ogen zijn hard: de bovenste oogschellen bewegẽ sy niet, met het onderste pinkken sy maar alleenlijk; sy hebben geen hals, maar de tanden als een kam in malkander gesloten; sy zijn met een schors als met een huit bedekt; haar start daar wy hier na van spreken sullen, is verscheiden

Van haar innerlijke deelen heeft *Ambrosinus* dit: Eerst wort het hooft van de Slang, met een enig been, in gestalte als een stompe punt gedekt na 'tseggen van *Kardanus*: maar in dit been heeft de natuur geen gaten van de oogen gemaakt, op dat sy niet lichtlijk souden beschadigt werden als sy op d'aarde kruipen; sy hebben saagachtige tanden, en scherp, ghelijk een weinig te voren inde beschrijving van dit dier is afgebeelt: maar ghelijk *Edoart Wotton* anteekent; sy zijn in't bovenste linker en regter deel heel lang, met een dun gaatje als den angel van de Scorpioen door-boort, daar sy met ghelegentheit haar vergif uitschieten; haar tong is dun, lang, en swart geverwt, en daarom wortse langer voortgetrokken: maar an 't einde isse gespleten, en na 't gevoelen van sommige hayrig, oft liever als een dun hayr, gelijk in't hooftstuk van de Haagdis sal verklaart werden. *Plinius* heeft de tongh der slangen dryspitsig genoemt, om datse die met sulken geswindheidt bewegen, datse een drydobbele schijnen uit te steken. In sommige wort onder de tongh een blaasje gevonden, 't welk de tanden bedekt, waar in't vergif verholen is, 't welk sy daar na in 't bijten door de holte van de tanden mede deelen: het hart is klein, lang, en in gestalte een nier gelijk, het hangt an de agterste hartaar, en is uitte natuur heel heet. Om dese oorsaak seide *Galenus*, dat de slangen meer als andere dieren vol stoutheidt waren; de lochtaar is heel langh, en heeft zijn oorsprongh omtrent de mont, so datse schijnt onder de tong te leggen; ja sy schijnt eenigsins boven de tong uit te steken, daarse t'saam-getrokken wort, en sy blijft niet op de selve plaats als in andere dieren. Dese aar loopt daar na in de long, welke de slangen tot onderscheidt vande Vissen, hebben: waarom *Plinius* antekent dat de slanghen en vissen in alles gelijk zijn, behalven in de long, die de natuur an de Slanghen, niet an de Vissen gegeven heeft, wijl de Vissen voor de longen haar kuwen gebruiken. Dese long is eenvoudig, veselachtigh, en met pijpen doorsneden, heel lang, sponcyachtigh, en niet dicht by 't hart. Het keel-klapje dat op de luchtaar leit, hebben de slanghen niet, maar openen en sluiten die doorgang na haar wil, en dat doen sy om datter niet in de longhen schieten soude: Haar maagh is als een wijden darm, die

Edoard. Wotton: de Differenr. Animal 2.

Galen. de Anatom. Vivorum. l. 2.

van de honden gelijk, te weten eng, en lang: Maar de darm sonder drayinghen is dun en lang, en rekt sich totten aars toe uit. Want de innerlijke deelen der Slangen, zijn die van de Haagdissen gelijk; Maar de ingewanden zijn om de lengte en enghte van 't lijf soo langh en nauw, datse qualijk van malkander konnen onderscheiden werden. De lever dan is langh en eenvoudig, de milt klein en rond, hoedanige ingewanden ik ook in de Haagdissen heb angemerkt. De gal hangt in alle, behalven de Waterslang, an de darmen, en is met een swart en vogtigh uitwerpsel vervult, ghelijk wy onlanghs in 't Wijfje van een Adder gesien hebben. Dit uitwerpsel is ten ansien van de lijvigheid van 't dier overvloedig. Waarom *Plinius* met recht seide, dat de Slangen en Vissen een groote gal hebben. *Aristoteles* seit dat de Slangen geen blaas oft nieren hebben, gelijk ook niet andere dieren die met pennen, schobben, en schorssen bedekt zijn, behalven de Schildpad. De oorsaak is, gelijk het *Vincentius* in sijn natuurlijke spiegel oordeelt, om dat de vogtigheid der Slangen en vogelen weinigh is, en daarom in de schobben van de Slangen, en in de vederen van de vogels verandert werd. De natuur heeft de telende kragt ruimer an dese dieren, gelijk ook an de vissen uitgedeelt, wijl sy nocht schagt nocht kloten hebben. Want *Aristoteles* schrijft datse geen schaght hebben, vermits sy van schenkels ontbloot zijn, want dese word ghefeid van de dy-benen haar oorsprong te nemen. En om de lenghte van 't lijf hebbense geen kloten, maar een doorgang als de vissen: Want het teel-saad soud in de lange wegh ligtlijk verkouden en onvrugtbaar werden. Gelijk dikmaal ghebeurt in die geene welke een lange schagt hebben, en dien volgens onvrughtbaar zijn, wijl het saadt om de lengte der schagt koud en onvrugtbaar werd. Maar in plaats van dese leden heeft de natuur an dese dieren twee doorganghen gegeven, welke van 't middel rif uitspruitende, den ruggraad weer-zyds overloopen, en boven weerzyds omtrent den rug-graad gevoegt werden, en eindighen alsoo omtrent de mond. Dese doorganghen worden ten tijde van de versameling vol vrugtbare vogtigheid gesien, daar het saad door wrijven ook uit vloeyt, gelijk in de beschrijvingh van de vissen verhaalt is. In de Slangen worden geen mammen gevonden, om datse geen melk hebben, en in 't ey die melkagtige spijs bevat is. De lijf-moer na 't gevoel van *Aristoteles* is in alle Slangen in twe gescheiden en langagtig, en van d'eene onderste doorgang tot beide zyden van den rug graad uitgerekt, in welke de eyren geteelt werdē, en van daar na malkander werden uitgelost. Omtrent de beenderen der Slangen leeraart *Aristoteles* datse van natuur graatachtig zijn, waar om haar rug graat dien van de vissen gelijk is. De wervel-beenders zijn kraagbenig en buigsaam, ghelijk den aart van dit dier vereischte, om sijn bewegingen van 't lijf te beter te oefenen, sy hebben soo veel ribben als 'er dagen in een maand zijn: Waarom *Plinius* in yder Slang dertig ribben telt; Maar tot versterking van 't geen wy tot noch toe van de Slangen gefeit hebben, sullen wy hier by doen 't geen *I. Gregorius Macer* in de beschouwingh van dit dier heeft angemerkt. Dese an *Gesnerus* schrijvende seit aldus: dat hy in een doode slangh eerst tussen vel en vlees een dun en vetachtig vlies gevonden heeft, 't welk met het vel neerwaarts liep. Ten tweden als hy met snijden tot den doorgangh van den drek ghekomen was, heeft hy een vuil stinkenden drek, slimmer als die van de menschen geroken. De huid ondekt hebbende, sach hy dat de leden ten deel die van de voghelen en vissen ghelijk waren; Want de lochtaar vier vingers lang zynde, en met kleine dunne ringetjes versien, sakte tot in de long, daar het hart en de galblaas an vast was. De lever was als die van de snoek in de lengte uitgerekt. De darmen met een wit vet vervult, welke van de keel totten aars op de wijs der vissen voortliep; beneden de lever sakte een senuwachtige ader langs de darmen neder, daar enige eyren mette vliesjes an vast hingen, gelijk in de hoenderen te sien is, maar onderscheiden in plaats om datse met een lange rije voortschoten. Het gheral was weerzyds twee-en-dertig, waarom ten ansien van 't hart, de long, en lochtaar de Slang de Vogelen seer wel gelijkt, en ten ansien van de lever, darmen en buik mette vissen over een komt. Maar daar na ten ansien van de gal blaas en de schikkingh der eyren verschilt de Slangh van beide, soo van de vogelen als de vissen. Tot hier toe *Ambrosinus*.

Vincent: l. 20. c. 3.

Plinius seit dat 'er geen in 't Eyland Ebusus zijn, *Aristoteles*, en *Solinus* in Kreta, *Kardanus* in Brittannie, andere in Lapland. De Engelse hebben beschreven dat 'er geen in Yerlant zijn, dat de daar ingebrachte sterven ja datse mette aard van dat rijk bestroyt zijnde, omkomen. Indien men de Poolse Schrijvers ghel oven mach, vlughten sy met een groot gefluit wegh, die te scheep in de Rivier Bugus gevoert werden; Nochtans heeft *Bellonius* eenige gedaanten in Kreta gevonden; Maar de redenen van *Kardanus* ten ansien van Brittannie, zijn van *Scaliger* wederleit. Sy zijn overvloedigh in Ophiusa, Melite, Thessalie, Apulie, Arabie, Numidie, en Ethiopie, en in de Noortse landen, als Switser, en Engelant. *Plinius* verhaalt dat Ophiuse oft Kolubrarie om de meenigte der Slangen is onbewoonbaar geworden. In Melite daar de Adder den H. *Paulus* an de hand voer, zijnse heel overvloedig; In Thessalie in so groten meenighte, datse, indien sy van de Oyvaars niet verslonden wierden, de Inwoonders souden verdrijven. Op den Berg Garganus van de Stadt S. Vitus in Apulie, hebben sy de Inwoonders doen verhuisen, gelijk wy by *Leander* lesen. In Arabie verkeeren sy omtrent de Wierook-bomen, en vliegen van daar na Egipten. In Numidie sterven jaarlijks veel Menschen van haar beet. In Ethiopie, indien men *Pierio* geloven mag, kruipen sy door malkander op een hoop, so datse an de toesienders een gedaante van een Berg vertonen.

Plaats: Plin: H. N. 35. c. 19.

Plin: H. N. 3. cap. 5.

Horodet: Histor: l. 3

Leo: Afrik:

In

In Afrika trekken de Bouluiden hoge laarſen an, om van de Slangen, die daar overvloedig zijn, niet gebeeten te werden. In Indie zijn de grootſte. In de Noortſe landen dwalen ſy Scalig. Exercit: door Velden en Boſſchen. *Scaliger* ſchrijft dat'er veel gedaanten in Lombardie, en 't land van Ferrarie gevonden werden. *Selſus* ſeidt datſe daar minder vergiftig zijn. Sy beminnen ſeer de ſtallen, de Boere huiſen, de holen, de velden, afgehouwe boſſchen, en de bomen. *Ælianus* verhaalt dat'er an een poel omtrent de Hooft-ſtadt Epheſus, een hol vol Slangen gevonden werd. In de Noortſe landen houden ſy haar in de holle wortels van den berkeboom, en blaſen in de winter omtrent die wortel ſulken hitte uit, dat de bomen haar bladeren niet verlieſen. Sy ſoeken ook haar ſchuilhoeken in de ſteenachtige gronden. Van den Olm-boom tuſſen Brachianum en Rome, daar Kirch: de Magnet: P. 702. Edit: Kolon: de Slangen haar onthouden, ſpreekt *Kircherus* aldus: Van de gaten van deſen Berg, omtrent vijfthien voeten neerwaarts ſtaat een hoghen Olm-boom, daar onder is een kuil, ſoo groot dat'er twee Menſchen in konnen ſtaan, ghemeenlijk Grotta delli ſerpi, oft Slangen-hol genoemt, en is met pijpen als een Zeef overal door-gaat, waar uit jaarlijks in't begin van de Lente, een grote meenighte van verſcheiden gheverwde Slangen, die nochtans met geen ſonderling vergif begaaft zijn, voort-komen; In dit hol ſetmen gemeenlijk naakt, de Lazarige, Lamme, Gightige, en die met diergelijke wanhopige ſiekten beſmet zijn, welke terſtont door de onderaardſe dampen an 't ſweten rakende, en door't gelik en geſuig van de voortkomende Slangen, die haar om het lijf van den ſieken wringen, van alle quaadaartige vochtigheden geſuivert werden, en ten leſten door dit genees-middel, daar weder hervat zijnde, geheel geneſen werden; Als ik van dit hol verſcheide dingẽ van verſcheidene verſtaan hadde, en my over lang een begeerte, om de waarheid van ſo wonderlijken ſaak nauwkeurig, en met eigen ondervinding te doorſnuffelen, bekropen hadde: heeft my ten leſten, als ik in dit jaar 1640. op den 8. December die lantſtreek om ſeekere redenen doorwandelde, goet gedagt, ſo goedẽ gelegentheit, om deſe waarheit t'onderſoeken, niet te verſuimen; Derhalven een kundig Leidſman niet alleen van de wegen, maar ook van den aart des Bergs gehuert hebbende, ben ik door veel omwegen, niet ſonder gevaar tot het hol geraakt, en heb alles wat ik van de gelegentheid van den berg, van de gaten, en uitaſemingen, van het hol, en de ſlangen gehoort hadde, waar bevonden. In het hol gaande, heb ik dat noch warm bevonden, maar geen Slangen geſien, wijl ſy op die tijdt verſchuilen, maar de ghenoemde Olmboom was met de afgeleide huiden ſo behangen, als een Wijngaard vol Druiven, welke de Slangen, van welke de Berg vol is, een goet en oprecht getuigenis gaven; Ja ik weet niet wat voor een geluit en gepiep, als men ſijn oir voor de gaten van 't hol hiel, gehoort wierd, 't welk een ſeeker teeken van verborgene Slangen, (indien het anderſins niet van eenige beſloten dampen was) te kennen gaf, en z: Deſe zijn de Al-eters van *Ariſtoteles*, en leven ook met Ariſt: H. A. 8. cap. 6. kruiden: Datſe ſtof eten beſluiten ſommige uit de H: Schrift; men kan niet wel ontkennen datſe ſmaak in ſoete aarde hebben. In Afrika wordenſe met Rupſen, in Ooſten, na 't getuigenis van *Vitriakus* met witte peper gevoed. Datſe met weinigh te vreden zijn, en den honger licht verdragen, weten ſelver de Quakſalvers wel, die de Slangen in doſen met een weinig zemelen over al omvoeren. 's Winters konnen ſy by 't vuur tot de Lente toe leven. *Ambroſinus* heeft'er een in een tonnetje ſes maanden ſonder ſpijs gehouden; *Ariſtoteles* Ariſt: H. A. 10. c. 4. ſchrijft dat hy van de ingeſchokte dieren alle de voedſame ſelfſtandigheid uitſuigt, en het overſchot uitwerpt. Als ſy yet inſchokken wordenſe van langh kort en van ſmal breed, op dat 't geen ſy ingeſwolgen hebben, te beter ſoude ſakken: Als ſy vogelen ingeſlokt hebben, braken ſy de benen en vederen weder uit. In't Landſchap Senega, belagen ſy de jonge Papegayen: Sy ſijn graagh na Wijn, Ariſt: H. A. 2. c. 4. Melk, en doyren van eyren. Deſe ſeggenze dat van haar ingeſwolgen werden, indien ſy tot inde keel raken, waar die door haar t'ſamen-wringingen gebroken werden, en daar na werpen ſy de ſchellen weder onder uit: De jonghe breken de eyren door haar t'ſamenkrullen, en ſuipen alſoo de voghtigheid uit. Datſe heel graagh na Wijn haken, is van *Ariſtoteles* beſchreven, daarom vangen ſommige de Adderſlangen met wijn omtrent de thuinhagen geſtelt; ſommige oordeelen haar koud, andere warm van gematigheid. Met die ſtemt *Galenus*, met deſe *Aviſenna*.

Van haar teeling komen twee dingen voor, Teling: van waar ſy geſproten zijn, en hoe ſy voortteelen. Van haar oorſprongh zijn verſcheide gevoelens; eenige Rymers beuſelen datſe uit het bloed van de Reuſen, die van Saturnus en Opis ghedood zijn, voort-gekomen waren: Andere uitte bloedige druppelen van 't hooft Ovid: Metamorph: l. 1. van Meduza; andere uit de verrottingh der aarde, waar uit die groote Slangh Phijton is voortgekomen, en dat is niet ongerijmt; want de Nervi, een geſlacht van Tartaren, zijn gedwongen geweeſt, een weinigh tijds voor de optocht van *Darius*, haar land te verlaten, Herodot: l. 4. om de Slangen die uit d'aarde gheboren waren, na 't getuigenis van *Herodotus*; en *Plinius* Plin: H. N. 8. c. 29. beveſtight dat de ſtadt Amyklas in Italie, tuſſen Tarrakona en Gajeta gelegen, van de Slangen die uitte Poelen daar omtrent geboren waren, verwoeſt is. Datſe inde menſchen groeyen, ſullen wy inde beſchryvingh van de menſch verhalen: Dat ſy uit het vermenghde bloed van ſommighe vogelen voort-komen, heeft *Demokritus* nagelaten, ſo *Plinius* getuigt; Andere datſe uitte Saly in een meſt-hoop verrot zijnde, geboren zijn: Datſe in een harde Marmelſteen ten tijde van den Paus *Marten* Pareus: 20. c. 24. de V. gevonden zijn, hebben wy uit *Baptiſta* *Leo* by *Pareus*. *Kardanus* brenght de oorſaak Kardan: de varit: rer: 7. c. 29. by, datſe uit het ruggen-merg van de menſch

voort-komen, hebt ghy by *Kamerarius.* Dat een handwerks-man van sodanigh eene uit een lode doordbaar voortspingende, te Avignon gequetst is, lesen wy by *Pareus.* De wijs van haar teelingh heeft *Plinius* uit *Aristoteles* ontdekt, Sy versamelen, seit hy, so met malkander t'saam-gevloghten, datse maar eene schijnen te zijn, met twee hoofden; Sy begraven haar eyren daar op sy broeyen onder de aarde, en kippen haar jongen een jaar daar na, welke met een reeks an malkander hanghen als een kettingh, Sommige baren ook een levend dier: Datse in 't verzamelen een stank van haar geven, lesen wy by *Ælianus.*

Plin: H: N: 10. c. 62. Ari: H: A: 5 c. 4. l. 6. c. 34.

Ælian: H: A: 9. c. 49.

Stem.

Haar stem is fluiten oft piepen; de Schildpadden hebben een dove, de Slanghen een heldere stem, *Lukanus* noemt het stridere. *Apollonius* in Argonauticis Roixein. Eenige beelden haar in datse voor de val Adams opgerecht voortgingen, maar wie weet niet datse kruipen, en met kromme buigingen voortschieten, en sy drayen haar hooft, als het overighe lijf rust, om dat de wervel-beenders kraakbeenigh zijn; en alsoo konnen sy haar langh en smal lijf, als sy omsien te beter beschermen. Sy steunen op haar schobben als op nagels, en op haar ribben als op schenkels. De Grieken gebruiken om die beweging uit te drukken het woord Eilijspasthai.

Lukan: l. 6.

Aristot: de Incessu: Animal.

Afkeer.

Sy hebben vyandschap mette menschen, planten, en dieren: Wat angaat de menschen die hebben alle een vergif in sich, 't welk de Slanghen beschadight. Men zeit datse met spogh bespogen, niet anders vlughten, dan of sy met heet water begoten waren. *Krates* van Pergamus seit datter in Hellespontus omtrent Parius een geslaght van menschen geweest is, die Slange-gebroedsel genoemt wierden, en met haar anraken de beten der slangen konden genesen, en met een opgeleide hant het vergif uittrekken. Ten tijden van *Varro* waren aldaar ook eenighe die met haar spogh de beten der Slangen genasen. Sodanig is het geslagt van de Psijlly in Asia geweest, ghelijk *Agatarchides* schrijft, also van den Koning Psillus genoemt, welkers graf noch omtrent de groote Syrtes oft klippen is. Dese was een sterke locht ingeboren met welkers reuk zy de Slangen traag maken. Sy hadden een wijs datse haar kinderen, soo haast zy gheboren waren de wreedste Slangen voorwierpen, om op die wijs de kuisheid van haar vrouwen te toetsen, wijl de slangen niet vlugten voor die genewelke uit overspelig bloed geteelt waren. Sodanigh geslagt van de Marsy duurt noch in Italie, die men seit dat van de soon van *Circes* geboren zijn, en datse daarom die natuurlijke kraght hebben 'T selve sult ghy by *Strabo* vinden. Onder de onredelijke dieren, voeren sy vyantschap met de vogelen en viervoetige, en bloedelose: Met de vogels. Want de Arenden leggen de Arendsteen in haar nest, op dat haar jonghen van de Slangen niet souden beschadight werden. De selve eten de Slangen op de bergen van 't Rijk Morsili; Het is bekent wat dankbaarheid den Arend an die boer bewees, die hem van de slang die hem om de klauwen gheslinghert was verloste, By *Ælianus.* Sy schrikken voor 't geroep der Pauwen; De Oyvaars zijn in Thessalie heel bevrijt om datse de Slangen verslinden. Der selver jongen zijn somtijdts dry agter een volgende jaren verslonden. Hier toe behoren de Havikken, de Ibis, de Swaluwen, de Hanen, en Hinnen. Uit de viervoetige zijn de Olyfanten, die de slanghen op de wijs van de Herten, met haar asem uitte holen lokken. De Luparden, welkers reuk sy vlieden: De Herten die of als een Genees-middel, 't welk *Isidorus* meent, oft als een voedzel, gelijk *Belluacensis* zeit, oft om haar ouderdom te verlichten, en om haar hayren te veranderen en hoorns af te leggen, soo andere seggen de Slangen eten. De Varkens eten ook Slangen als sy die vinden. Door de selve is het landt Plombino van de Slangen ghesuivert. In de winter wordense van de ratten ghequelt, om datse dan vry loom zijn. Mette selve vechten de Schildpad, de Ichneumon, de Haagdiss en Chameleon, gelijk op sijn eigentlijke plaats geseit is. Wy hebben ook by *Aristoteles* dat de katten haar vyandt zijn. Uit de bloedelose is een gedaante van springhanen, welk Slangevechter genoemt wert, om dat het met de slangen vecht, en haar de keel toe-drukt. *Albertus* heeft het Slange-moorder genoemt. De kreeften omtrent de hooft-stadt Ephesen vatten de Slanghen met haar scharen, wijl sy de Poelen daar omtrent trachten over te swemmen: De spinnekop maakt haar wervel siek, als hy haar onder de schaduw der bomen bakerende met sijn anghel steekt, dat nochtans beter van de Haaghdissen te verstaan is. Van de planten hebt ghy dit, datse de schaduw van den Esschen-boom niet verdragen konnen, waarom dese door een weldaadt van de natuur bloeyt eer de Slangen voort komen, en dan eerst haar bladeren verleit, als de slanghen weder verscholen zijn. Datse, wanneerse de yben-boom in 't land van Trachinie naderen, omkomen, en op de eyke bladeren geworpen zynde, sterven, en den reuk van de bloeijende wijngaard haten. Datse in een kring van de Veronica besloten, haar selven om datse niet derven uitkruipen te barsten slaan; datse van de reuk van look verschrikken, en van de rute, voornamentlijk de Lijbise in swijm vallen. Ik verswijgh noch een gedaante, van klaver gelijk *Plinius* wil, den Alsem, de Arithimisia, de Averu, Libanotis, oft Rosemarijn, de Nip, de Kuischboom welke de vrouwen onder de oorkussens leiden: De Alants-wortel, van welke *Ælianus* daarom gewag maakt. Als de Therionarca in Kappadocia en Mijsia voortkomt, beuselt *Plinius* dat dan al de wilde dieren traagh werden. Datse van 't vuur schrikken, hebben wy by *Kardanus.*

Arist: H: A. 9. c. 1.

Æl: H: A: 6. c. 37.

Oppian: Halieut: l. 5.

Arist: H: A. 9. c. 1.

Arist: l. c.

Ælian: H: A: 16. cap. 38. Ælian: 1. cap. 38. Plin: Hist: H. 11. c. 24 l. 10. c. 37.

Ælian: l. 9. cap. 27.

Plin: H: N 24. c. 13. l. 21. c. 21. Ælian: H: A: 9. c. 26. Plin: l. 24. cap. 17. Kardan: de Variet: rer. 7. c. 29

Toeneigingh.

Sy houden vrintschap onder malkander, om datse dikmaal inde holen met hopen t'saamgerolt ghevonden werden; Mette Palingen, gelijk *Gesnerus* met een voorbeeld van een kint geleert heeft; Mette Vossen, om datse mette selve een ghemeen leven in de holen voeren;

Plin: in Proem: Arist: H: A 2. c. 1

Mette

Mette Katten, om dat men haar dikmaal met de selve heeft sien speelen. De Veil is an de koude der Slangen heel angenaam, so dattet wonder is, dat'er noit eer an is bewesen. Als sy Venkel gegeten hebben, verleggen sy veel ligter haar oude huit, en verscherpen met het sap haar ghesicht, datse in de schuil-holen by na verloren hadden. Omtrent de Seven-boom verkeeren sy altijd.

Plin: H: N: 20. c. 23.

Aart. Plin: H. N. l. 2. cap. 63.

Haar aart en wijs van leven, drukt het volgende uit. De aarde ontfangt de Slang niet langer, als hy de Mensch ghesteeken heeft: Hy neemt ook straf van de leuije oft traghe. Sy hebben na 't ghevoel van sommighe 't vergif in de start; 't welk tot in het blaasje datse inde mond hebben overgevoert werd, ook als het eerste uitgeschoten is binnen vier-en-twintig uren weder vervult werd. In de vier koudste maanden verschuilense, en eten niets, en zijn dan soo swak datse haar onbeschadight laten handelen. In de honds-dagen zynse so hitsich, datse nauwlijkx rusten, *Plinius* seit datse als de Son in de Kreeft is gepijnight werden. In de Lente als zy uitte holen komen verlegghense haar huid, welken sommighe Sijphar, andere den Ouderdom, Senium oft Geras, en eenige na de mening van *Plinius* Vernatio noemen. Sy beginnen van 't hooft, soo datse van de afvallende huid als geblint werden, sy stropen haar in eenen natuurlijken dag totte start toe, gelijk *Aristoteles* verhaalt, als een kind, dat sich van de nageboorte ontlast. Als sy Venkel gegeten hebben, komense in't gesigt van de menschen. Of dese huid de rechte, oft uit slijm en vuiligheid, door de winter vergadert is, hangt an 't ondersoek der oorsaken; sy zijn van langdurig leven, 't zy, oft om datse haar huid verleggen, oft matig van eten zijn, oft ten ansien van andere beesten. Haar voorsigtigheid wort van sommige daar uit geoordeelt, datse het gehele lijf in gevaar stellen, om 't hooft onbeschadigt te bewaren. Dat gequetst zijnde, wort lichtlijk weder genesen, maar dit geraakt zijnde, stervẽ sy lichtlijk. Als sy met een riet ghequetst zijn, leggen sy als dood: Indien ghy haar met verscheide reisen prikkelt, trachten sy met al haar kragten te bijten. Dat den drek der Slangen wel ruikt, kan lichtlijk toeghestaan werden, in dien het waar is datse tussen Kalikut en Kranganon gevonden werden, welke een soeten reuk als Muskus uitte mond blasen.

Arist: H: A. 28: c. 15. Galen: de Locis Affect: l. 2. Plin: H: N: 32. c. 5. Arist: 5. cap. 17.

Vergif. Plin: H: N: 11. c. 37.

Hier toe behoort het ondersoek van haar vergif: Dat steekt, na 't gevoel van *Plinius*, in de galblaas, na 't ghevoel van *Grevinus* in een blaasje onder de tongh, 't welk gebroken zijnde, een galachtigh voght uitgeeft, en 't lijf besmet. Daar is so veelderley vergif, als geslagten van Slangen, so veel gedaanten, so veel pesten, so veel pijnen als verwen, seit *Isidorus*: Nochtans is haar werkingh verscheiden. De Mannetjes zijn schadelijker als de Wijfjes, de oude als de jonge, de groote als de kleine, de hongerige als de verzade, en Somers meer als inde Winter: Als sy haar huit verleit hebben zijn sy meer te vreeden. Of sy somtijds sonder vergif zijn, word ondersocht; Datse dat verloren hebbende van rouw barsten, gelijk *Vincentius* meent is valsch: Dat de gequetste eer oft later sterft, is ten deel het vergif, ten deel den ghequetste toe te schryven. In Oost-Indie leven de Varkens oft Honden die van sommige gebeten zijn, maar ses uuren daar na, de Menschen vier-en-twintigh: Die door genees-middelen verlost werden, zijn daar na vry, schoon sy ghebeten werden. Elders kan ook haar asem de voorby-gaande doden. *Ponzettus* schrijft dat ymand die sich in water met hout omtrent een slangen hol warm gheworden gewasschen hadde, gestorven is. *Scaliger* verhaalt dat yemand omtrent Dertona die op de jagt een Slang mette pijk gedoot hadde, gestorven is. *Matthiolus* dat een Koe-herder omtrent Tarente in gevaar van de doot was, ten waar hy door Theriakel geholpẽ was geweest. De plaats heeft ook wat: Die van de berghen zijn wreder als die van 't vlakke land. Die van Arabia daar de balsem groeit zijn minder schadelijk; de gequetste word eerst traagh, daar na word de wond pijnlijk, de verw verandert, sy wort ontsteken blauw, swart, en de sieke volbrands. Van de Genees-middelen word veel geschreven. De Priester van Vulkanus in Lemnos, Umbro een van de Marrubij by *Virgilius*, Atijr by *Silius Italikus*, wierden gelooft de kraght te hebben, om de beten der slangen te ghenesen. *Ælianus* vertelt wonder van de Lijbise Psillij, datse de ghequetste die niet heel pijnlijk waren alleenlijk met spogh genasen, en als de pijn heftig was de mont met water spoelden, 'twelk zy als gesondmakend, te drinken gaven Indien dat niet holp datse dan by den sieke ginghen legghen, en't vergif met het anraken van haar lichaam verswakten. Het zijn seekerder Genees-middelen die van elders gebruikt werden, ghelijk de melk van een swarte Geit, en daar mede de mond gewasschen. Een seeker Meisje is met versche Geite-kaas op de wond gestreeken, genesen; de selve wond word ook met Herten-merg bestreken en genesen. *Vegetius* gebruikt in de beeten der Runder-beesten de varsche Varkens-drek. *Dioskorides* prijst seer de Koeijen-drek. Waarom soud' de slang ook niet self die eigen wond ghenesen? Besie de lijst der Kruiden hier toe dienstigh, by *Ambrosinus*. Indien wy *Mapheus* volgen, zijn'er in Indie bomen Kopaiba genoemt, die een balsem geven daar de wonden der slangen mede genesen werden; 't Selve doen eenige Notebomen, indien wy *Plinius* geloven. En in Griekenlant ook een Heester Epipactis genoemt, andere noemen hem Emboline. Uit de vermenghde genees-middelen de Theriaak van Andromach van binnen gebruikt: buiten de Confectie van Hermes, de Pleister Epigonum, de Oly van Scorpioenen, en de Goddelijke plaaster, daar *Ambrosinus* van schrijft.

A[illegible] serpent.

Matthiol. l. 6. in Dioscor.

Wott[illegible] de differ. Animal. l. 6.

Genees-middelen.

Gebruik. Herodot. Hist: l. 4. Ælian: H: A: 9 c 44. Plin. H N. 6. c. 29.

De Trogloditen en Ethiopiers hebben die eertijts gegeten. Indien wy *Herodotus* geloven, indien wy *Plinius* geloven, de Kandæi, die daarom Slang-vreters genoemt zijn. De Arabiers na 't seggen van *Solinus*. In Brasil eet men sommige

mige die so dik als een arm zijn. In Kuba wordense onder de Konighlijke spijse gherekent. Haar ghegheten eyren worden door de visch murena oft negenoog onschadelijk gehoudē.

Gebruik in de Geneeskonst. In de Geneeskonst zijnse van groot gebruik, sy worden sonder hooft, de darmen weg geworpen, gestroopt, en 't vleesch wel gewassen zijnde, met wijn gekookt, en dat sap met droge kruiden vermengt, tegen de Lazary te drinken gegeven. *Plinius* gebruikt de rooking van de oude in de verstopte maand-stonden. Enige kokense met bloemen van 't kruid Parialijsis genoemt, in oly, teghen het voet-evel. De asch van de gebrande, word seer in de lopende sweringen ghepresen. De stok daar de kinkvorsch mede van de slang gejaagt is, helpt de barende vrouwen; Wat haar delen belangt. *Plinius* schrijft ergens dat het rechter oog nuttelijk op de tranende oogen gebonden werd, als men maar de slang weder laat loopen. In 't hart gebeten, oft om den hals gebonden gheneest de tand-pijn, Die van de lever gegeten heeft, sal nimmermeer, in dien men dat geloven mach, van enige slang gesteken werden. M.Paulus Venet. 2. c. 40. De gal van de gebrande geneest by *Paulus Venetus* de dulle honds-beten. Van de barende vrouwen geproeft zijnde, wordense lichtlijk verlost, opgestreken geneestse de speen-aderen. Ambrosinus de Serpent: l.1.c.1. Van haar bloed verhaalt *Ambrosinus* uit een boek sonder naam, datter de bleke lippen root maakt, en op 't angesicht gestreken dat van alle vlekken suivert, an de tanden ghesmeert neemt het de stank wegh. Het vet vermengt *Matthiolus* met andere dingen tegen de Spaanse pokken: 'T selve word ook met May boter op een traagh vuur ghekookt, en door gedaan zijnde tegen de lammigheid en 't voet evel bewaart. *Hippokrates* vermengt het mette stieregal in de steek-pillen, tegen de onvrugtbaarheid. Porta Phytogn. 5.c.2. *Porta* wil ons wijs maken dattet vleesch het mensche vel kan schoon maken. *Abensina* begraaft het tot dat'er de wormen uit loopen, daar na droogt hy dat mette wormen, en geeft de Lazarighe een vierendeel loots van 't ghepoeijerde met Sijroop van honig in. Tagaut. l. 1. Instit. Chirurg. *Tagautius* gheneest mette selve de Krop-sweren, en de Olyphants-siekte. Porta Phytogn: 5.c.12. *Porta*, de wonden van de senuwen, om dat de slangen doorghesneden zijnde haast weder t'samen heelen; De oude hebben de afgeleide huid grote kragten toegeschreven. Galen: Euporist: l. 2. & de Simpl. l. 11. *Galenus* seit datse teghen het uitvallen van 't hayr goed is. *Plinius* tot de klaarheid der oogen mette selve gewreven zijnde. De selve prijsense tegen de tand-pijn in Asijn gekookt, en om de wortels uit te trekken. *Theophrastus*, en *Dioskorides*, tegen de pijn der oiren 't zy in wijn oft oly gekookt; Dioskorid. l. 2. c. 17. Mette hoofden van mankop-bollen, *Archigenes*. De rokingh lost het beswaarlijk kinderbaren, en na 't gevoel van *Plinius* ook om de lendenē vande barende gebonden. *Villanovanus*, trekt mette selve onder Opoponax, Myrh, Galbanum Kastoreum, en Havikx, oft duiven drek tot een roking gemaakt, de dode oft levende vrugt af.

Egnat. Varia. Histor. l. 6. De Egiptenaars gebruiktense eertijds in de straf der Vader-moordenaars, welke de Egiptenaars in een kuil vol slanghen wierpen. De Romeinen naydense in een sak met een haan en een slang, en wierpense so in 't watar. In Indie wordense na 't seggen van *Linschoten*, van de guichelaars omgedraghen, die haar op de maat sang leren danssen. *Annibal* die een grote menighte van slangen in flessen besloten, in de vloot der Romeinen wierp, maakte dat *Antiochus* de overwinnig weg droeg. De Paardemeesters gebruiken het vet tegen de droppelpis der paarden. De vogelaars het vleesch, om de vogels te rasser te doen van vederen ruilen. *Albertus* maakt uitte delen veel beuselinghen, die ghy by *Ambrosinus* vinden sult. Seker Ridder die voor *Klaudius* strijden soude, droeg de eyrē by hem op hoop van overwinning, maar beklapt zijnde, is hy als een vergif-menger gedoot. Sueton: in Hist. l. 6. Enige plachten de huid als een tegengif ande armringen te binden. *Kardanus* gebruiktse, ik weet niet waar toe, in sekere t'samen starringen. *Plinius* geestse met zout en Serpillum de Koe-beesten in, als de druiven rijpen, om 't gehele jaar welvarende te blijven. *Wottonus* leitse in kisten en kassen om de klederen van de mot te bewaren, andere sproeijen haar poejer, om de bijen weder in de korven te lokken.

Het onderscheid der Slangen is veelerley; Onderscheid. Het voornaamste sullen wy tottet volgende hooft-stuk oversetten. Het tweede onderscheid wordt van de hoe-grootheidt, verw, plaats, reuk, schadelijkheid, gesicht, en andere toevallen ghenomen. Merk, van de hoegrootheid, dat het Mannetje altijd kleinder als het Wijfje is. Datter in de Noordse landen in 't begin van de Somer kleine gevonden werden die een gekroonde Koningh hebben, en datse die gedoodt zijnde, verstroyt werden. Datter in Thessalie een kleine en ruige is, in- Belluacensis speculi. l. 20. c. 11. dien wy *Belluacensis* gheloven, welken de Inwoonders heiligh noemen; een ander die alleen met sijn stem de andere dieren doot: Dat- Ælian. l. 17 c. 2. ter in Indie zijn veel kleinder als andere, maar verscheiden gheverwt en als geschildert. Op andere plaatsen zijn heel groote. *Megasthones* schrijft ('t zijn de woorden van *Plinius*) dat in Indie de Slangen so groot werden, datse gheheele Herten en Stieren inslokken. *Metrodorus* datter omtrent de Rivier Rhijndakus in Pontus zijn, die hoog en snel-vliegende vogels opsnappen. De Slang van CXX. voeten Valer: Maxu: l: 1. c. ult. lengte, die in de Punise oorlogh, an de Rivier Bagrada (nu Megerada) van de Konings Veltoverste met gheschut en alle krijghs-ghereetschap, als een Stadt angetast en overwonnen wiert, is by de Schrijvers bekent. Sijn huit, en kaaksbeenderen hebben in de Kerk te Rome Seneca: de Clement: l: 1: c: 25. totten Numantijnsen oorlog geduurt. Hier schijnt Seneca opghesien te hebben, als hy schrijft: Een sachte en bysondere verderving beweegt niet alleen de steden, 't geen ruim en breet begint te woeden, en alles anvaart, wort an alle zyden overvallen. De kleine Slangen bedriegen ons, en worden niet openbaarlijk vervolght; maar als'er een de onghemeene grootte te boven gaat, en tot een wanschepsel opgewassen is, de bronnen vergiftigt, besmet, ver-

verdroogt en bedorven heeft, word hy overal met geschut angetast. Daar zijn'er eertijts omtrent de rode Zee angemerkt die XL. ellebogen lang, en na evenbedeeling dik waren. In seekere plaats Macra genoemt, is'er een gesien die een heel bunder lants in de lengte besloeg, en so dik was, indien men dat geloven mag, dat twee mannen an weerzyden te Paart sittende, malkander niet sien konden, dit verhaalt *Possidonius*. *Porus* Koning van Indie, sont'er een an *Augustus* van thien ellebogen. In Malabar worden zy van agt voeten gevonden, die vermaak inde Kinderen hebben. Als sy leggen hebbense een gedaante van palingen; opstaande spreiden sy haar so wijt uit, datse by na een Menschelijke gedaante vertonen. By *Klusius* sult 'ghy een vel van negen voeten vinden; So groten heeft ook *Ambrosinus* by den Hartogh van Hetrurie gesien: daarom heeft mogelijk *Gellius* niet vremt gheschreven, datse in Kalikut soo groot als Varkens zijn, wijl'er voornamentlijk door een Koninglijk gebod verboden is haar te doden. Omtrent de Rivier Zenega seit men datse de Geiten en Herten inslokken. Indien ghy haar verw besiet: in de Noortse landen zijnse verscheiden. In Indie, so wy *Ælianus* volgen, zijnse van 't hooft totte start met geele, rossche, en witte strepen getekent. *Thevet* geeft sommighe een rode verw, met ghesprenkelde schobben, andere een groene, als een Lauwrierblad: Van dese verw worden'er in Valois ghevonden. *Hesychius* noemtse Sauritas. Ten ansien van haar plaats, zijnse water en lant-slangen, van welke sommige op de bergen, andere in de vlakten, eyken-bosschen, en andere in de schuil-hoeken omtrent de beukebomen en haselaar verkeren, andere zijn twijfelbare. *Bellonius* heeft een geslacht omtrent de haven van Abydos angemerkt dat uitten rode vaal was, en by dach de zee, en 's nachts, om te rusten, het lant koos. Van reuk zijn sommige moschaatachtig, gelijk die van Eskulapius, en de Kusso van Syprus met een groot hooft, en een lijf sonder beenderen. Hy slokt een heel Lam binnen, en dat inghefwolgen hebbende, wrijft hy sich so lang tegen een boom, tot dat hy de beenders weer uitgheworpen heeft. Wat angaat haar schadelijkheid. In Spanjola zijn onschadelijke. Omtrent het Koningrijk Kusko zijn'er door beswering ghebonden, welke, na dat sy by na een heel leger verslonden hadden, geen schade meer doen. Onder dese stelt *Nikander* de Molurus. Van angesigt zijnse verscheiden: sommige hebben grote oogen als de Lybise: andere kleine als Springhanen, enige rode en geelagtige. Totte toevallen behoort, dat sommige scherp, andere wijt van muil zijn; dat eenige met een spits oft kroon op 't hooft verciert zijn; andere hoorns hebben, en weerom sommige vleugels. Hier toe behoren ook de wanschepsels, ghelijk'er een te Bononie met twee hoofden, een ander breed van lijf, met een smallen start te sien is, welkers afbeeldsels wy vertonen.

Strabo Georg: l. 15.

Ælian: l. 17. c. 2.

Arist: H: A: 2. c. 14.

Ambroz: de Serpent. p. 6.

II. OPSCHRIFT.

Vande Slangen in 't bysonder.

I. HOOFT-STUK.

Van de Land-slangen.

I. LID.

Van de Adder-slangh.

HEt voornaamste onderscheit der Slangen is by na voor so veel sy in land, water, en twijfelbare Slanghen verdeelt werden. De Land-slangen zijn de Vipera oft Adderslang, de Ammodites, Cerastes, Hæmorrhus, oft bloedstorter, de Seps, de Aspis, Dipsas, Scijtale, de Amphisbena oft twee-hoofdige, de Cecilia, de Kenchrus, Akontia, Dryinus, de Elaps, en de Slangh van Eskulapius: Doe hier de Indise by. Ambroz: de Serpent. l. 1. c. 2.

De Adder-slangh menen sommighe dat de naam Vipera in 't Latyn gekregen heeft, quia vi pariat, dat is om dat hy met ghewelt baart, als of den buik van de Moeder door het uitkomende jong verscheurt wierd. Andere van Vivipara, dat is levend-barende, en dat met recht, om datse haar eyren binnen den buik ontfangt, en daar na een levend jongh voortbrengt. By de Grieken is sy somtijds door uitnementheid Ophis, dat is Slang genoemt, gelijk in *Oppianus* an te merken is. En gemeenlijk word het Mannetje Echis, het Wijfje Echidna genoemt, om datse totter doot toe haar jongh bewaart, welke beuselingh by de ouden gelooft is, oft om datse een levend dier in den buik heeft, 't welk waar is. De huidendaaghse Grieken noemense Echendra, gelijk *Bellonius* getuigt. De Italianen Marasso, maar oft met regt word elders ondersocht. *Zuessanus* noemtse Scorsiones, *Nikolaus Florentinus* Scorzones, welk woord by de Italianen alle Slanghen ghemeen is. De Arabers noemense Thijri, waar van *Andromachus* de koekjes van Adderslangen Ferinos, dat is wilt oft woeste, van 't Grieks woord Ter, oft Terion genoemt heeft. Dat het de Nepa niet is, is seker.

Naam:

Arist: de Generat: Animal: cap. 10.

Het is een vergiftige slangh, een elleboogh langh, ook dikmaal langer, geel van verw, met veel plekken gesprenkelt. Het Mannetje heeft een smal en scherp hooft, een dikker hals, en dunder lijf: de start vermindert op de wijs van andere Slangen, maar niet overhoop gelijk in 't Wijfje. An 't einde is hy met scherper schobben bedekt, die hy vergramt zijnde oprecht: De doorgang van den drek is den buik nader als de start; hy heeft twee honds-tanden, het wijfje meer: *Galenus* maakt de wijfjes geel, heel beweeghlijk, en seit datse den hals langh uitsteken, met rode onbeschaamde oogen, en van een wreed gesight. *Ætius* seit datse met veel plekken als raderen verciert, een elleboogh langh is, met een start die over-hoop spits werd, en een boghtiger buik, en op haar start steunende voortkruipt. Indien wy *Kardan:* volgen, so hebben de beste

Beschryvingh.

Galen: de Theriaca: ad Pison:

Adderslangen een breed hooft, opgerecht en hol, in ghestalte als een Roch, glinsterende ogen, een heel kort lijf, en snel van beweging. *Amatus Lusitanus* schrijft dat hy een elleboogh langh in Spanje is, met een smal spits hooft, op 't welk een knobbel staat, en dat den rugh als een keten gesprenkelt is.

Ambrosinus de Serpent: l. 1. c. 2. p. 117.

Sijn opsnijding sullen wy met de woorden van *Ambros.* vervolgen; Hy spreekt aldus: In't opsnijden van't hooft der adderslang, wort het brein swart gevonden, en so klein, dat het naulijk 4. Geers-korlen groot is, daarom word dit dier van sommige heet en droogh geoordeelt, om dat de onmatige warmte van't hart, van de koude der hersenen niet gematight wert. De Adderslangen zijn sonder oiren, maar hebben enige holen in plaats: want *Plinius* heeft geseit dat al de levend-barende dieren uitstekende oiren hebben, uitgenomen de kraakbenige, het Zeekalf, den Dolphijn en de Adderslangen, die enige gaatjes voor oiren gebruikẽ. Wat angaat haar tanden, *Gesnerus* seit dat eenige het hooft van een Adder openende, 4. lange tanden in 't opper kaakbeen gevonden hebben, wijl geen andere so in het opper als onder kaakbeen gesien werden, maar dat sy het kaakbeen met een naald wrijvenden, een ruwigheid en geknars vernamen. Dese kleine tanden kan niemand sien nocht inde levende, nogt dode, ten zy het blaasje daar sy onder gedekt leggen weggenomen wert. *Baldus Abbatius* eigent so wel het mannetje als 't wijfje vier honds-tanden toe, nochtans met dit onderscheid datter twee van 't mannetje uitvallen, daarom seit hy, dat het geen wonder is datmen dikmaal maar twee in't mannetje siet: Waarom hy oordeelt dat de schryvers *Nikander* volgende, buiten twijfel dwalen, welke schrijft dat de ghequetste van de mannetjes twee, en van de wijfjes vier wonden meedragen, wijl sy gelooft hebben datter in de mannetjes altijt maar twe, en inde wijfjes vier tanden waren, daar nogtans het mannetje eer het de twee tanden verliest, ook met vier wonden kan quetsen; Dit gevoelen 't zy waar, oft niet, heeft ondersoek van noden, want onse bedriegers die dagelijks de adderslangen handelen, seggen datse maar twee tanden, so in 't mannetje als wijfje gevonden hebben. Wy dan het hooft van een Adder gekookt, en 't vleesch van de benen keurigh gescheiden hebbende, hebben tweederley geslagt van tanden gesien, het een waar mede dit beest sich beschermt en vergiftigt, het ander 't welk het om te eten gebruikt: Die zijn 4. boven de dertig vande oude niet beschreven, wijl sy inde kevels verborgen niet gesien werden, maar de orde van dese is sodanigh. Behalven de boven-genoemde vier Honds-tanden, worden'er twaalf inde opperkaak, te weten weerzyds ses gesien, en zijn na de keel toe als een zaagh, en wat grooter als die, welke de onderkaak wapenen. De onderste tanden zijn twee-en-twintigh, te weten weerzyds elf: Waarom als de schryvers spreken van de wonden met de tanden der Adderslangen gegeven, sy van de Hontstanden moeten verstaan werden, wijl de andere tanden van dese dieren haar onbekent zijn: Want de oude hebben alleenlijk de Hondstanden deser dieren beschrevẽ, welke wy door gaat en met een blaasje vol vergif gewapent sien, 't welk dagelijks met nieu vergif vervult wert, als het eerste doorbyten verloren is, want gelijk in alle dieren dagelijks eenige uitwerpsels voort-komen, die door een bepaalt deel werden uitgeworpen: also werpen de Adders haar vergif door de tanden uit, wijl sy met byten haar verwerende, andere dieren vergiftigẽ, dat doet ook de Scorpioen die in de start een doorgate angel heeft, gelijk de voorste tanden van de Adderslangh, en onder den angel een blaasje vol vergif, 't welk hy de gequetste dieren mede deelt; En het is geen wonder dat de Adders alleenlijk om haar te beschermen de hondstanden van de natuur bekomen hebben, want dat selve gebeurt ook inde Visch Pistrix oft swaartvisch, die een snuit an weerzyden getant heeft, welk hem de natuur niet als om te verweren verleent heeft: maar dat onse slangevangers seggen, datse alleenlijk in't Mannetje twee tanden gesien hebben, geloven wy daar uit ghesproten te zijn, om dat de andere in de Kevels verborghen zijn, en dese ruwe onverstandighe Menschen noit het recht ondersoek met opsnijden gedaan hebben. De longh der Adder-slangen is als een blaas, lang en vliesagtig, vol gaatjes, en wint opgeblasen; het hert is grootagtig, beweeglijk, en in sijn vlies beslotẽ: En dat word hevigher beweeght wanneer het dier met een tegen-gif word omgebraght, dan oft het met een mes ghedoodt wierd, om de tegenstrijdigheit van't geneesmiddel en 't vergif. De lever is langagtig, met een dikke aar door 't midden lopende versien, welke van 't hart afdalende, tot het uitterste van de start uitstrekt: daar worden ook lever, en hart-aderen gesien, die van 't hart, en de lever tot de kevels, en blaasjes der tanden opklimmen; wijl dese vergiftige stof in de gal-blaas, als in sijn eigen hol verborgen is, welke van daar tot de tanden gevoert wert; want wy konnen noot saaklijk getuighen dat dese stof in de gal-blaas sich verhout, wijl nocht de lever, nocht het hart, nocht het bloet van de Adderslang, enig vergif deelagtig is: de maag schuilt onder de lever, daar de keeldarm an vast-hangt, mette logtaar die na de longen schiet: de milt is an de kronkeldarm gehecht; de kronkeldarm is bochtig, en eindigt in de linker zyde: maar de regten darm schijnt van de gront der maag af te sakken.

En so veel heeft *Ambrosinus* van't opensnijden der Adder-slang. *Severinus* heeft in een Adder, van hem geopent, dit volgende angemerkt: Alle de inghewanden en eyren zijn langwerpig; het vel eerst afgetrokken zijnde, loopt de lochtader door den nek na de longen; de selfstandigheid van 't hart is gheheel wit, behalven dat de oirtjes root zijn, van welke de linker grooter is; daar is water in 't harten-vlies, en 't hart drykantigh, plat: de gal-blaas is niet an de lever, maar an de uitwas van de maagh ghehecht: de twee nieren zijn als uit veel kleine t' saam-gheset, en

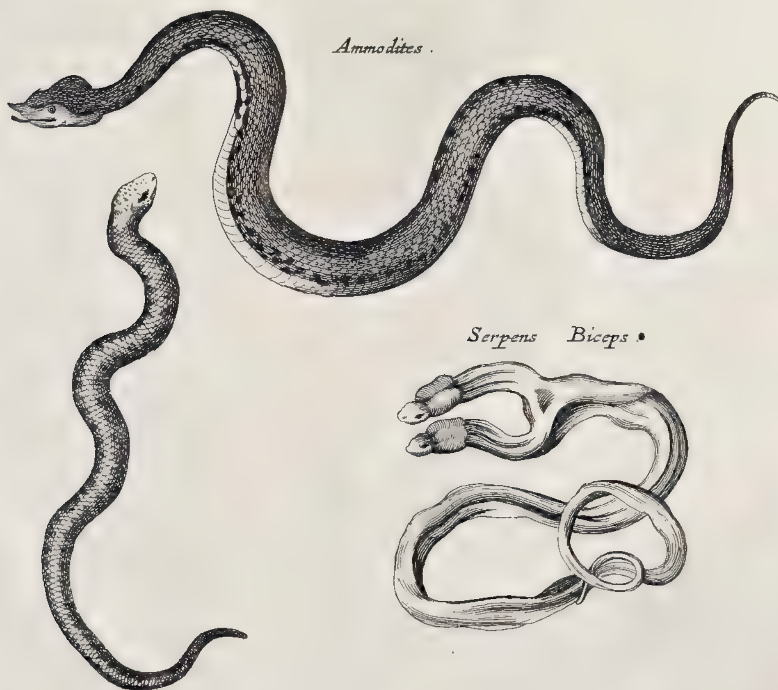
Severinus. Zootom: Part: 4. p. 359.

Tab. I.

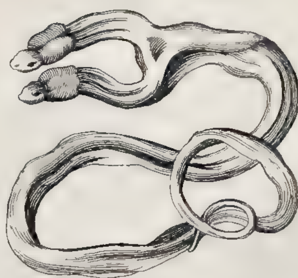
Vipera Mas.

Serpens Biceps.

ſtaan lager als alle de ingewanden en omtrent den aars. De kloten zijn langwerpig van vorm als een pijnkorl; daar zijn dry jongen in de lijf-moer ghevonden, welke twee daghen na de moers doodt aldaar noch leefden, met vinnige ſtarten, daar-en-boven noch veel eyren weerzyds an de zaad-vaten, die van daar regt door 't midden van de nieren ſakken; binnen de ſtart zijn twee blaasjes vol van dit vergif. De darmen rood, voornamentlijk vleeſigh, opwaarts in eenige knopen gerolt: Inde maag en darmen was een kruidachtigh voedſel, de binnenſte rok van de maagh gerimpelt, maar de rimpels recht, welke daar na beide de rokken uitgerekt zijnde, lichtlijk konnen onvouwen werden. Daar is onderſcheid van kunne in dit geſlaght. Het Mannetje is langer van ſtart, het Wijfje korter: Het Mannetje heeft onder de ſtart eenige lange vaten van binnen ſtekelachtigh; an haar teel-leden twijfel ik niet. Sy worden in veel landen gevonden: In Italie, Spanje, Indie, Melite, Cyprus, Chio, en omtrent Amiklas, daar haar beet ongeneeſlijk is, en elders; Nochtans ontkent *Ariſtoteles* datſe in Kreta gevonden werden. *Kordus* heeftſe in Hooghduitſland noit gheſien. In 't Eyland Syagrus, omtrent het uitſtekent hooft van Arabie worden groote gevonden. De Marſijſe volkeren, die de Adderſlangen ongeſchend handelden, benenen datſe elders gheboren werden: Sy houden haar voornamentlijk op de berghen, daarom wordenſe omtrent Halyakmon, een Rivier van Macedonie, en de Paduaanſe gebergthen gevonden. Omtrent de wateren en Populierbomē, welkers vleeſch *Galenus* in het tegengif verwierp, om dat het de ſieken een onverdragelijken dorſt maakt. Inde Winter verſchuilenſe niet alleenlijk onder de Rotſen en ongeroerde meſt-hopen, gelijk *Ariſtoteles* en *Virgilius* verhalen, maar onder ſtene beelden, inde aarde; Voorwaar de Italiaanſe boeren hebben haar in 't omſpitten der aarde dikmaal met hopen by een gevonden.

(Plaats. Solin: Polyhiſt: Ariſt: in Mirabil. — Martial: Epigr: 4. 59. Ariſt: H: A. 10. c. 62 Virgil: Georg: l. 3.)

Voedſel. Datſe in 't berghachtigh deel van Phenicie kruid en eenige wortels eten, heeft *Pauſanias* verhaalt. *Galenus* dat ſy niet alleenlijk kruid, maar Rupſen, Koe-vliegen, Spaanſe-vliegen, Spinnekoppen, de Stellio, Paards-wormen en Padden eten. *Ariſtoteles* ook Scorpioenen, *Albertus* de jongen van de Exters; de omlopers voedenſe met zemelen in doſen: Sommighe vangers gevenſe yder vijfthienden dach drinken, met eenigh kruid. Datſe ſmaak in Wijn hebben ſeggen andere; dat ſy haar langh van drank onthouden *Bellonius*; *Ariſtoteles* ſeit datſe koud zijn, om datſe inde Winter verſchuilen: *Galenus*, *Dioſkorides* en andere makenſe warm; Datſe 's Winters minder ſodanigh zijn, kont ghy oordeelen, om datſe niet byten, en inde Somer en Hondſdagen ſeer hittigh zijn. De oudheid heeft eertijds ghelooft datſe uit het hooft van den Helhond geboren waren; datſe uit aſch oft eenige verrotte ſtof konnen geboren worden, is daar uit te oordelen, om datter na 't ſeggen van *Iulius Obſequens* ten tijde van den oorlogh tuſſen *Auguſtus* en *Antonius*, door het

(Pauſan: in Beotic. Galen: de Theriaca. — Ariſtot: de Generat: Animal: 1. c 9 Galen: de Simpl: l. 11. c. 12. — Teelingh.)

uitſtorten van de Po, een groote menigte van Adderſlangen is voortgekomen: datſe uit verſameling van Mannetje en Wijfje voortgeteelt werden, is ſo ſeker als het valſch is, datſe met de Viſch Murena oft Negenoog verſamelen, oft dat het Wijfje het hooft van 't Mannetje na de paring af byt, 't welk wy by *Plinius* leſen: welken *Herodotus*, *Nikander*, *Plutarchus*, *Solinus* en andere toeſtemmen. Sy ontfanghen eerſt eyren van eenerley verw, en ſacht als kuit van Viſch, die opwaarts na 't middelrif leggen: Ten tijde der baringh, komen de jongen ſonder eenige vlieſen, om datſe die ſomtijds breken, ſomtijds met die overtoghen, uit. Als ſy inde Lente ontfangen, dragen ſy haar jongen tot de Maand Auguſtus: Datſe yder een-en-twintigh jonghen, en maar een tſeffens voortbrengen, hebben wy by *Ariſtoteles*. *Iohannes Savius* een kruidmenger ſchrijft datter van een in een doos opgeſlotē zijnde, dry-en-twintig voortquamen, van welke die van de moer afgeſcheiden wierden, onbequaam wierden.

(Ælian: 9. c. 96. Plin: 10. cap. 62. Ariſt: H: A: 5. c. ult. — Ariſt: H: A: 5. c ult.)

De Adderſlang heeft met vele een verborgen haat; ſo ſy menſchen ſpog in 't lijf krijgen ſtervenſe: Indien ſy een ſwangere Vrouw ontmoeten miſvalt die. Met ſijn ſtem alleenlijk doen ſy de Muiſen haar jongen verleggen. Hy vegt metten Arend Steenbreker en Schildpad: die beſchermt ſig met het kruit Zeugendiſtel. Deſe geneeſt ſig met Orego en Rute; datſe met de Scorpioen veghten en malkander ombrenghen, heeft *Kaſper Wolfius* angemerkt: Datſe den reuk van Scordium, Alliaria en look ſchuwen, ſtaat by *Theophraſtus*. De wortel van Kalfs-voet an de handen geſtreken, belet de beten der Adder-ſlangen, indien wy *Aviſenna* geloven; de ſelve ſeit datſe de Moſtart ſchuwen. Met een takje van de Beuke-boom gheraakt, wordenſe loom, indien wy *Lakuna* geloven. Tuſſen de eſchboom bladeren en brandende kolen geſet zijnde, kieſen ſy het vuur. *Galenus* beſmeerde ſijn handen met ſap van nachtſchade tegen haar vergif. *Rhaſes* ſchrijft dat de oogen van den Adder op een Smaragd-ſteen ſiende, ſmelten, en ten hoofde uitvloeijen.

(Afkeer. Ælian: 2. c. 24.)

Tot haar aart behoort datſe in de Lente, en Herfſt haar huit afleggen: In de lente wrijven ſy haar ogen met Venkel, om de donkerheidt van 't geſicht, datſe in de holen gehaalt hebben, wech te nemen, en om datſe dan een bangen reuk hebben.

(Aart. Ariſt: H: A: 8. c. 17.)

Vergif. Dat het een vergiftig dier is, hebben wy boven geſeit: daar van komen verſcheide tekens voor. Een ſeker Hoveling by *Rhodiginus* wierd ſo groen als een Parey. Datſe ſomtijds een purpere verw verwekken, hebben wy by *Grevinus*. Somtijdts verwekkenſe den nok, als de Maagh door 't vergif gheprikkelt wert. Het lichaam ſwelt by na altijdt: Daar rijſen blaren op offe ghebrandt waren; den dorſt is groot: het tand-vlees is bloedigh, de lever ontſteekt, de gal loopt over, daar na volghen Wervel ſiekte, Slaapſucht, Beving en beſwaarlijk Water-maken, gelijk *Dioskorides* en *Ægineta* hebben nagelaten; Maar als 't vergif 't geheele lijf heeft ingenomen, worden de

nagels door gebrek van warmte blauw, en 't lichaam kout.

Genees-middel Ama: : Cent : I. De genees-middelen zijn veelerley: *Amatus Lusitanus* wil dat men 't gewonde deel sal scherven, en leit daar een plaaster van Look op, en geeft dry-vierendeel-loots Theriaak met sterken wijn in. Uit de Dieren wort het Adder-slangen vleesch van sijn ingewant gesuivert en gekookt, gepresen, 't welk het vergif na buiten drijft: Het teel-lid van een Hert, den buik van de Wesel gesouten, de Rivier en Zee-kreeften; het bloet van de Fulica met Oly gedronken, van de Zee-schiltpad met Asijn, de pis vande ghequetste selfs, de Geiten-drek in Asijn gekookt, oft met Wijn ghestampt, en ten lesten oude Boter. Onder de Plin: H. N. 22, c. 20. planten komt'er ook veel voor: de Anchusa geknauwt, en in de keel geworpen, doot den Adder. *Abensina* prijst de wortel, bladers, en Kroll : de Signatur : schors van de Aristolochij, Krollius, de Akonitum met lauwen Wijn. Andere de Bistorta, die met sijn gedrayde wortel, de bogten van den Adder vertoont; *Mathiolus* de wortel van Bryonie *Rhazes* het zap en Citroenzaad: *Dioscorides* de Ferula en Ienever-besien: De Dioskorides : l. 3. Plin. 20. cap. 17. Keyzer *Klaudius* den Ypenboom, *Ægineta* 't zaat van de Kuisch-boom, *Plinius* de Tragoriganum, *Dorotheus Helius* warmen Asijn ghedronken. Uit de vermenghde zijn'er veel, en voornamentlijk de Theriaak van *Andromach* en *Antiochus Philometor*, het tegengif van *Apollodorus* den boeren genees-meester. Van *Avicenna* en *Gallus*, 't welk hy uit Arabie wederkerende, den Keyzer vereerde. Het Slangen poeijer dat ons de Ghenees-meesters voorschryven, vermach ook seer veel. Uitterlijk worden gebruikt gepoeijerde menschen tanden, warme mensche-pis, het hooft van den Adder afgehouwen en opgeleit, de plaaster Galen : de Simpl : l. 6. c. 10. van Kinkvorschen, Geyten-drek in Asijn gesmolten, en sijn versch-afgetrokken huit. Herba de korso, onlanghs by de Spanjarts gevonden, welke sommige Kantabrika noemen: de wortel van Hadijk met Wijn gekookt, de asch van den Esschenboom, met het sap van de bladeren gemengt, semelen met Rute in Asijn gekookt: het slangen-hout van Malabar, en dat wort daarom van de Inwoonders, an die gene omghedragen die over de velden lopen; ook worden de bladers van Melissa gepresen, met haar sap, de gestampte groene Orego, de wortel van Klissen, Tar met Sout gemengt, het afsietsel van Poley, Serpillum oft Quendel met Asijn gekookt, en z: 't geen ghy in *Ambrosinus* Pare: l. 20. cap. 16. sien kond: *Pareus* gebruikte Theriaak in Brandewijn gesmolten; Sommige stellen het spelen op de Fluit voor een genees-middel. *Amatus Lusitanus* maakt ghewach van een seeker Bron, in welke so de sieken gedoopt wert, ook genesen wert. *Fallopius* heeft angemerkt ('t zijn de woorden van *Ambrosinus*) als hy op 't land was, dat een Boeren Soon van een Adder-slang in de voet gebeeten werde, waar op de Vader door 't roepen na sijn Soon toelopende, de tee van de voet met een stijven band gebonden heeft, en daar na den selven scherven-de, en niet weinig bloets uitlatende, geboodt hy hem de plaats der beet an te wijsen, welke bekent zijnde, belasten hy sijn Soon de ghequetste voet neder te setten, en met een houtje de gestalte vande voet omschrijvende, en met een mes wat krijt in de omschreven ghestalte schrappende, heeft hy dat selve hem met Wijn ingegheven: door welk middel de soon van onder en boven afgang krijgende, ten lesten genesen is. *Gesnerus* schrijft dat ook het vergif uitte blaasjes genomen, en de gal van de selve besmet, welke ook eē meisje dat vleesch met Adders vleesch vermenght gegeten hadde, gesien heeft in een trekkingh van senuwen en andere ongemakken te vervallen. De gal brengt terstond beswijming an. Het Sitroensaadt met Suiker beworpen, de Scordium, Herts-hoorn, Padde-steen, de Hijachijnt, Saffijr en Smaragd, worden onder de verhoedende middelen getelt. Sy hebben eertijds en ook Gebruik in de Spijs. nu de plaats op de tafels gehadt. De Egiptenaars, de Troglodijten, en Arabers sochten die over al op. De Indianen over de Rivier, en Plin : 7. c. 2. die den berg Athos bewonen, de Ethiopiers, de Makrobij, en Seres wierden mette selve gevoet, en leefden daarom hondert vijftig jaren. *Athenæus* heeft se op de wijs van vissen bereit, opgedischt. Nu wordense in Italie van de Athen : Dipnos: l. 8. vrouwen om de schoonheid onderhouden.

In de Geneeskonst is haar gebruik veelderlei, daar worden poeijers, souten, oly, extracten, tincturen en wijnen uit bereit. Het hooft Galen : de Simpl. l. 6. Port: Phijtogn: 6. c. 11. om den hals gehangen, word tegen de gebreken van de keel, en haar geswellen gebruikt. Het brein in een vel ghebonden, vordert het Plin : 29. c. 2. uitkomen van de kinder tanden. De gekookte lever verhoet de vergiftige beten. De beenders in een purperen doek gebonden en ghedroghen verdrijven de wervel, en vallende siekte. De huid word onder de oogmiddelen gemengt, en na't gevoel van *Hippokrates* tegen 't springend vuur gepresen. De huid an't rechter dybeen van de swanghere vrouw ghebonden, verlicht het kinderbaren. Het vet wel bereit zijnde is goed tegen de blindheid der oo- Galen : de Composit: f. l. l. 7. gen; tot de verbrandheid, om 't hayr onder de oxels weg te nemen, tot de uitpuilingen van de huit, en lammigheit. Enige seggen dat haar vleesch het leven verlenght, 't welk *Renodeus* tegenspreekt. Andere versterken met venkel in het sap gekookt het gesight. Met het eten van de selve is de knecht van den geneesmeester *Kratetes* genesen, hoewel hem het vleesch in sijn siekte van de benen gheweken was. In dien wy *Phorphyrius* geloven; Dat het vleesch seer verdroogt, en de vuile vogtigheden na de huit drijft, en daar om de Olyphants-siekte, Oribas: l. 3. de Morb : c. 67. Galen: Simpl: l. 11. c. 1. en ander schorft geneest sult ghy by vele Genees-meesters vinden. *Galenus* verhaalt eenige voorbeelden, van die ghene welke den Wijn daar de Adder in gestikt was gedronken hebbende ghenesen waren. *Kardanus* heeft mette selve de tering genesen; sommige hebben daar hoenderen mede gevoed, tot dat al de vederen uitvielen, die sy dan de sieken te eten gaven. Daar word verhaalt dat *Mattheus* de *Gra-*

dibus

dibus, en *Gattinaria* sulkx gedaan hebben. Andere beloven haar selven met sulken opvoeding hinne eyren bequaem om 't leven te verlengen. Hoe de poeijers, en andere dingen inghegheven werden, besie dat by *Ambrosinus* die sulks uit de schrijvers vergadert heeft. Dat het poeijer dorst verwekt, hebben wy self onder vonden. Datse totte water-sught ingegeven werden sult ghy by *Petreus* vinden. De asch word van *Fallopius* onder de Brand-middelen gerekent. Besie aldaar ook het water van den Kruid-menger *Galesius*. *Baldus Angelus* schrijft datse in een vat wijn geworpen, de bedorvene menschen weder haar oude glans gheven, en dat sulks in de kelder van den Kardinaal *Ursinus* geschiet is. Sy worden op een sonderlinge wijs totte Theriaak bereit. *Andromachus* heeftse aldereerst ghebruikt. De Keiser *Antonius* heeft dat weder by de hand gevat. En *Galenus* heeft dat treffelijk beschreven. Besie hier van *Ambrosinus*: En wy hebben dat weinig jaren geleden in enige antekeningen op den Theriaak van *Andromachus* uitgeleit; Als wy te lesna in Polen over de selve besigh waren.

Galen: de Antid: l. 2. de Theriac ad Pison.

Onderscheid.

Het onderscheid der Adderslangen, sal de grote en verw maken. Ten ansien van de verw seidt *Pausanias*, datter in Lijbie en Ethiopie, swarte zijn. *Porta* datse na de plaats daarse leven, groen, rood, rosch, wit, en swart zijn. *Kardanus* heeft een rode, dikke, en korte; Milort van de Italianen genoemt, gedacht: Maar *Matthiolus* doet'er by dattet een heel onschadelijk dier, en ghemeensaam in de huisen is. Ten ansien van de groote, wordener in Spanje niet grooter als van een elle boog gevonden, indien wy *Amatus Luzitanus* ghelooven. In 't landt der Troghlodijten, zijn sy neghenthien elleboghen langh, in dien wy *Ælianus* ghelooven. In dien *Kardanus*, zijnse in Kastel Doro vijf-en-twintigh voeten langh. De opghevolde vellen van de Egiptise zijn eens so lang als onse, indien wy *Bellonius* geloven. *Alpinus* seit datse alleen in Illijrie met een hoorn versien zijn; het Mannetje met een witte, en het Wijfje met twee als naalden voor op 't hooft, welke ook een breder en korter hooft heeft, en datse weinigh van de Cerastes verschelen. Sommighe maken ook onderscheid uit haar vergif, en brengen ook die Slangh by, welken de Italianen Eskurzo noemen; maar wijl dese uitten asgrauwen swart en geplekt is, anderhalve hant-breet lang, met een dik hooft, een groote gapende mond, een swarte spitse tong, en traagh voortkruipt, kan hy onder 't getal van de Adderslangen niet gerekent werden. Van de Adderslangen van Chiappa, spreekt *Nierembergh* aldus: Chiappa voed een geslagt van groote Adderslangen het verolmde hout gelijk, 't welk een pestighen geest door vier neusgaten uitschiet: Eenige doden de Paarden met haar beet in den tijd van eenen dach, waar door 't bloed in al de leden uitstort; eenige zijn gesprenkelt, andere swart en langh, al wie sy steken dodense: Met het wassen van de Maan zijnse makker, met het afgaan wordense grammer; Andere zijn bleek met swarte streepen, met witte stippen ghesprenkelt: Die van haar ghesteken werden, die valt het vlees van de bennen; eenige zijn so vergiftig, datse met een stok geslagen, haar vergif door den selven totten arm overvoeren. Andere zijn weder sodanigh, dat indien sy 's morgens byten de gebeten al bloedspuwende sterft, en omtrent den avond niet doodlijk zijn: Aldaar is'er een gesien die een-en-dartigh jongen in hadde.

Porta Phytog. 4. c. 28.

Amat: Lusitan. in Dioskorid.

Ælian: H: A: 9. c. 33.

Bellon: Observat: l. 2. c. 30. Alpinus de Med: Ægypt. 4. 4. c. 8.

Nieremb: H: E: 12. c. 5.

II. LID.

Van de Ammodytes.

Naam. Ambrosde Serpent: 1. c. 3.

Dese word ten ansien van sijn gestalte, en baringh totte Adderslangh betrokken: Hy word van de Latynen Ammodytes ghenoemt, met een woordt van de Grieken ontleent, by welke hy ook alsó ghenoemt werd, om dat hy in 't zant kruipt. Hy wordt by *Ætius* Kenchrias, oft liever Kerchnias ghenoemt, van sijn geersachtige korlen, en om dat sijn start hart is als de geers korlen. Of de Ammobatys by de woord-beschryvers, van dese verscheiden, oft de Ammotis van *Suidas* is, valt beswaarlijk te seggen; sommige willen dat de Ammodites, Kentria oft Kentrites om de hardigheid van de start behoort ghenoemt te werden, wijl Kentra eenigh gebrek in 't hout oft steen beduit, gelijk by *Theophrastus* te sien is, en *Plinius* seit datter in eenighe bomen, gelijk in de Marmelsteen eenige Kentra, dat is hardigheid als spijkers oft quasten die de zagen bederven gevonden werden. Ik heb hem gehoornde genoemt, om dat hy een uitpuilingh, een hoorn ghelijk op den neus heeft, en ook Illyrise gehoornde Adder, om dat hy in dat landschap overvloedigh is; ten lesten ook Eenhoorn, om dat hy een knobbel heeft, die hem boven op 't hooft verciert.

Theophr: H: P: l. 5. c. 3.

Beschrijvingh.

Van sijn vorm en beschrijving spreekt *Ambrosinus* alsoo. *Olaus Magnus* heeft geschreven datter Slangen van een zandige verw zijn, een elleboogh lang, met swarte plekken getekent, en op den rugh eenige strepen hebbende Daar na rekent hy onder dese geslaghten van slangen de Ammodijtes; waarom *Lukanus* de zandige verw van dese Slang beschouwende, op dese wijs ghezongen heeft: de Ammodites is van een verbrande zandige verw. Dit dier dan is den Adder seer gelijk, nochtans groter van hooft, breeder van kaakbenen, en heeft boven op den bek een uitpuilingh ghelijk een spitse wrat, daarom heeft hem 't gemeen niet t'onrecht gehoornde Slangh oft Adder genoemt. *Ætius* stelt ook dat de Ammodites van een elleboogs grootte, en een zandige verw is, ja schrijft hem een vel met swarte plekken, en een seer harde start toe, maar dit alles zal de lezer beter uit het afbeeldsel, dat wy vertonen konnen begrijpen.

Plaats.

Hy hout sich veel in Italien en Illyrie, voornamentlijk in 't Graafschap Gorits. *Quadramius* heeft angemerkt datse in de dosen van de Guychelaars haar jongen op de wijs van d'Adder-slangen voortbrengen.

Vergif. Van de tekenen en genees-middelen van 't vergif spreekt de selve *Ambrosinus*. *Olaus* beschrijvende de tekenen van 't vergif deser Slangh, seit datse dese zijn, wanneer 't gebeten deel niet alleenlijk seer zwelt en pijnlijk werd, maar ook al het quaadaartigh voght uit de wonde vloeyt, en daarom, so den lyder op den derden dach niet sterft, dat hy dan somtijds totten sevenden leeft: maar onder andere wijst *Matthiolus* klaarder tekenen van dit vergif an, als hy seit dat de gequetste van dese Slangh met een haastige doodt omkomen, en datter uit de wond der gene die niet sterven, eerst bloed loopt, de lippen swellen, en datter daar na een quaadaartigh voght uitloopt, ten lesten beswaartheid van 't hooft, en beswijmingh na volgt. Hy doet'er by dat kloeke menschen ook op den derden dach van dese beet sterven, en die van 't Wijfje gequetst worden nog haestiger, hoe wel hy angemerkt heeft dat enige gequetste totten sevendē dag leefdē.

Genees-middelen. *Abenzina* prijst voornamentlijk de algemene genees-middelen om dit vergif te betomen, en daar na als een tegengif, de Kastoreum, de Kanneel, de wortel van Sentaurea, met Wijn gedronken, ook de wortel van de langhe Aristolochie, en Gentiana, daar na tot plaasters, gedroogden honig en die gewreven, de wortels van Sentaurea, lijn-zaad, harmel, zaad van latouw, en 't kruit Volubilis. Maar *Matthiolus* vermaant de wond eerst in 't ront met koppen te scherven, en de bovenste delen heel sterk te binden, en daar na als een sonderlingh hulp-middel, Munte met honigh-water te drinken, Kastoreum, Kasia, en 't sap van Arthimizia met water te gebruiken: Daar boven geeft hy Theriaak in, en besmeert met de selve de wonde, en ghebruikt daar na antrekkende plaasters. Ia hy prijst hier seer de plaasters die totte voorts-lopende sweringen goet zijn.

III. LID.

Van de Cerastes Hoorn slangh.

Ambroz: l. 1. cap. 4. DEse Ammodijtes volght nu een ander slang, die sich ook gaarn in sandige plaatsen houd. Hy heeft de naam van twee uitpuilingen, die als slekhoorns boven uitstekē maar harder zijn. *Bellonius* wil dat hy by *Aristoteles* Kolubrum Thebanum genoemt zy; By *Olaus* word hy Kristalis oft gekuifde; By *Albert* de grote Keristalis, Sirtalis, en Triskalis genoemt. (Bellon: Observat. l. 2. cap. 24.)

In de beschrijving is 't gevoel verscheiden, *Plinius* schrijft datter op de Kerastis dikmaal vier hoors staan, met welkers beweging, sy het overige lichaam verbergende, de voghels anlokken. *Solinus* heefter ook soo veel; *Albertus* acht; *Bellonius* twee als garst-korlen, boven de oogen, en kleine hoorntjes gelijk. Hy doeter tanden by, die van de Adder niet verschelen, en dat hy een rugh met roode strepen onderscheiden heeft. *Ætius* heeft nagelaten dat hy anderhalve elleboog, de grootste twee ellebogen lang, van een sandighe verw, omtrent de start ongeschobt, maar an den buik met schobben versien is. (Plin: H: N: 8. cap. 23. — Solin: Polyhist. c. 40. — Bellon: Observat: 2. cap. 54.)

Hy word in Lijbie gevonden, welkers binnen-landen met een swavelachtige gront vervult zijn. Enige seggen dat hy eertijts na Egipten verhuist, en een groot deel van 't land onbewoonbaar ghemaakt heeft, 't welk *Lukanus* ook seit. Als *Bellonius* van Kairo na den bergh Sinai reisde, heeft hy'er veel gesien. Hy houd sich veel op de wegen die met karren bereden werden, en grijpt de voorbyreisende an en doodse. (Lukan: Pharsac: l. 9. — Bellon: Observar: 2. cap. 56.)

Bellonius seit dat haar twe dingen angeboren zijn, te weten datse op de wijs van de Adders levende jonghe baren, en onder alle slanghen langhst den dorst konnen uitstaan. Datse met boghten voort kruipen om datse kort en dik zijn, en datse als boven geseit haar onder 't sant verbergen, en met uitgestekene hoorntjes de vogels anlokken. Datse de Psijlly niet anroeren kan tot het voorgaande gevoegt werden. (Ælian: H: A: 16. cap. 28.)

Het deel dat van haar gebeten werd swelt, en krijgt een hardigheid als een hooft van een spijker met puistjes, daar na loopter een swart en bleek vogt uit, het verstand vervremt: 't gesicht word donker, de liesschen en knien doen wee, en de lijder sterft door trekkingh van senuwen, met een verheven teellid. Onder de Genees-middelen stelt *Dioskorides* het afsetten van 't lid; *Æginetа* en *Areteus* gebieden dat te scherven en te branden. *Selsus* prijst rute met Azijn gekookt, en nip met sout en honigh gemengt *Plinius* gebruikt pek met garstenmeel. Somtijdts Kastoreum met Panax en rute in wijn gekookt. Hoe de Psijlli dat vergif verdoven hebben wy by *Ælianus*. Dat het hoorn inde tegenwoordigheid van de Adderslangh, de Napellus, oft de gal van een Lupart, sweet bevestigen *Grevinus*, en *Petrus* de *Abano*. (Vergif. — Dioskorid: l. 6. — Ælia: l. 19. cap. 28.)

Onderscheid. By *Nikander* is en geknot gheslaght van de Kerastes, oft om dat het sonder hoorns is, en so kan't geen Kerastes genoemt werden, of om dat het die niet so groot heeft: Maar hy heeft veel grooter kaaksbeenderen als de andere, en is daarom Maxillare oft groot-kaak genoemt. Mogelijk is het dat gestagt, dat wy boven uit *Matthiolus* geseit hebben, in Illyrie ghevonden te werden by de Egiptenaars Thair genoemt, en 't welk sy, als *Prosper Alpinus* schrijft onder de Theriaak menghen. *Herodotus* ghedenkt van eenighe hoorn slanghen, omtrent Thebe in Egipten die heiligh ghenoemt werden. Maar wijl zy onschadelijk zijn, konnense niet totte Kerastes betrokken werden. Wy sullen hier twee gedaanten in de afbeeldsels vertoonen. De tweede is an den doorluchtigen Hertog van Hetrurie uit Lybie gebracht, en is mogelijk een uit die geene, van welke *Faukonerius* an *Gesnerus* schrijft: Daar waren twee dry slanghen uit Kairo an een seeker Veneets Edelman gebragt, welke neerstighlijk in een groot glas met sant omtrent het vuur bewaart wierden, van welke de eene by na drymaal langer als de andere, en een Wijfje was, welke doe by gheval vier eyren in dat sant hadde voortghebragt, omtrent so groot als Duiven-eyren; haar lenghte was omtrent dry voeten, en de dikte by na als een arm: het hooft twee vinghers breet

Cerastes Greuini Aldrou. Gehörnichte Schlangh.

Cerastes ex Libÿa Aldrou.

Hæmorrhous Parei.

Seps Parei.

breet en plat, de oogappel ſwart, het overige van de ogen wit, waar an weerzyden twee kleine hoorntjes, niet vleeſich, ghelijk in andere, maar recht hoornachtigh uitſtaken; den hals was ten anſien van 't lijf heel dun en lang; boven op was hy geheel met aſgrauwe ſchobben bedekt, die an haar opper-deel ſwartachtigh waren; de ſtart was an 't einde heel ſpits en donkerverwig. De andere twee waren van de ſelve vorm, behalven datſe noch geen hoorns uitſtaken; Sy ſeiden dattet jonghen van deſe waren.

IV. LID.

Van de Hemorrhous oft Bloetſtorter.

Ambroz: de Serpent: l. 1. c. 5.
Naam.

DE Hemorrhous, is by de Grieken in 't Vroulijk gheſlacht Hemorrhois, en in 't Mannelijk Hemorrous apo tou haimatos en reöo, om dat na ſijn beet, uit alle doortochten van't lijf het bloedt voort-vloeyt. By *Iſidorus* word hy Aſpis Hemorrhois genoemt, By *Arnoldus* Afrodius, by *Sylvatikus* Afudius, by *Aviſenna* ook Sabris, en Alzordius. *Olaus* heeft gemeent dat'er dry verſcheide geſlaghten waren. *Rhodiginus* ſchrijft dat hy van *Nikander* Thonius genoemt is, om dat hy in die plaatſen van Egipten, daar *Thonis* overgheheerſcht heeft, veel gevonden wierd.

Rhodig: Antiq: Lect. 16. cap. 9.

Ælian. l. 15. c. 13.

De beſchrijving vande ſlang, hebben wy by *Ælianus*, *Nikander*, en *Paré*. Hy is klein van lijf, met vlammende oogen, een blinkende huid, den rugh is met witte en ſwarte plekken getekent, den hals is dun, met een langen ſtart, en twee hoorntjes boven de oogen. *Aviſenna* eigent hem gelijke oogen toe.

Nikander ſchrijft aldus:

Hy is maar een voet langh, heel dun, en dikmaal wit,
Oft vlammendrood geverwt, den hals ook dun van lit,
En ſchraal als uitgeteert; de ſtart is ſpits: en boven
Sijn koude oogen ſtaan twee hoornen uitgetogen,
En glinſtren, even als de wilde Kever, die
Het groen der velden eet, oft als de Honig bie;
Sijn hooft is bars, verzien met harden ruwe knobbels,
En als de Hoornſlang Ceraſtes, die vol bobbels
Zijn ſchuinſe gangen doet, ſleept hy zijn trage huid,
Waar uit een heuvel rijſt gelijk een kleine ſchuit.
Hy ſlibbert op ſijn buik en rukt ſijn traghe leden
heel heimlijk door het riet.

Plaats.

In Egipten, en die plaatſen daar *Thonis* geheerſcht heeft, hebben wy boven geſeit dat hy leeft. Dat hy in Indie gevonden werd, kan uit *Diodorus Sikulus* geoordeelt werden. Want die ſchrijft dat'er in die land-ſtreek daar *Alexander Porus* vervolghde, kleine ſlanghen gevonden zijn, maar van welke ſommige kopere roeden gelijk ſchenen, andere een dichte ruige kuif opſtaken, en dat na haar beet over 't gehele lijf een bloedig ſweet volgde. Indien wy haar byſondere plaats beſien; Sy houden haar veel in de ſteen-klippen.

Ælian: H: A: l. 9. cap. 43.
Aart.

Van haar aart komt dit voor, datſe traag en leuy van gangh zijn: Datſe gemeenlijk als een ſchip in Zee voortkruipen, gelijk de baren die op en neder gaan: En dat het Wijfje in gangh van't Mannetje aldus onderſcheiden wert, dat deſe haar omtrent de ſtart veſt, en 't Mannetje alleenlijk op den buik ſteunt, en den hals in 't kruipen uitſteekt. 'T geen van de oorſaak van haar ſchuinſe gang, en van *Kanobus*, de Stuurman van *Menelaus*, by de oude gebeuſelt wert, beſie dat by *Ælianus* en *Nikander*. Niemandt anders heeft an dit verdichtſel gedacht.

Ælian. 15. cap. 13.
Nikanker de Therit: Vergif.
Matthiol: ad Dioſcor 6. c. 50.

Na ſijn beet ('t zijn de woorden van *Matthiolus*) word de gequetſte plaats bloedig, uit welke in 't begin niet als een waterigh voght vloeyt, en de maagh wordt pijnlijk; Daar na vloeyt het bloet niet allenlijk uitten beet, maar ook uitten neus, dan volgter een beſwaarden aſem. En indiener in 't lijf eenige verouderde littekenen zijn breeken ſy weder open. In de beet van 't Wijfje, ſtorten de hoeken der ogen, en de wortels der naghelen bloedt uit, ook vloeyt het uit alle de leden van 't lijf, en ten leſten vallen de tanden verrot zijnde uitte Kevels. 'T ſelve hebben *Nikander, Galenus, Lukanus*, en *Ælianus* na gelaten. Eenige houden haar wonden voor ongeneeſlijk; Andere branden het gheſcherfde deel met een gloeijende yſer, ſommige ſetten het ſelve terſtond af, en ghebruiken daar na ſeer antrekkende pappen. *Dioskorides* leiter om't bloet te ſtelpen een plaaſter uit bladeren van de Kuiſch boom ghekookt en met honigh geſtoten op, daar na eer dat'er bloedig water volgt Porcelein met garſten meel. *Matthiolus* geeft look, en Theriaak met wijn in, waſt de plaats met koud water, en daar na ſtooft hy de plaats der nieren met warme ſponſijen. *Plinius* prijſt de bloemen en vrugt van de bramen.

Galen: de Ther: ad Piſon: Lukan: Pharſ: l 9. Ælian: 9. cap. 43. Nikan: de Ther:

Onderſcheid.

Omtrent het onderſcheidt komt nauwlijks iets voor, behalven 't geen *Nieremberg* van de Indiſe Bloetſtorter, en Kokop ſchrijft, en 't geen *Piſo* van de Kukuruku, en *Markgraaf* van de Ibirakaö hebben. Van de Bloetſtorter ſchrijft *Nieremberg* aldus: De nieuwe Werelt heeft ook haar Bloetſtorter Ahukyatli ghenoemt, de Teutlakatzuchqui gelijk, behalven dat hy geen ratel heeft: hy is groter als die van de oude Werelt, maar van 't ſelve vergif. De gequetſte ſtorten haar bloed door alle deelen uit. Daar is ook noch een ander, die het bloet uitte gewrigten drijft. Van de Kokob ſchrijft de ſelve aldus: In 't landt van Jukatra is een Slang die tot het geſlagt van onſe Bloetſtorter behoort, viermaal negen duim langh, donker geverwt, maar met blauwe en roode plekken geſprenkelt. Sijn beet is ſo vergiftigh, dat hy den Menſch binnen een uur doet bloed loſen, en binnen een dach uit het gheheele lijf doet bloeden, en ſterven. Sijn tegen-gif is, ſeit men, het zap van de Siliquaſter, met zap van Tabak gemengt, daar Look in geſtampt is, en alſo te drinken gegeven wert. Hy houd ſich in gaten van de klippen, en daar voedt hy ſijn jonghen. Uit ſijn hol komende, en eenig gerucht horende, ſet hy daar op an.

Nieremb: H: E: l. 12. cap: 2.
Nieremb: H. E. 12. cap. 49.

Markgraaf noemt dien Kurukuku, welken *Pizo* Kukuruku ſeidt van de Braſilianen ghenoemt te zijn; Hy maakt hem negen voeten langh

Markgr: H: B: 6. cap. 14.

langh, met geelachtige schobben, en op den rug met grote swarte plekken gesprenkelt, te weten in 't geheel geel is eene swarte plek, in 't swarte zijn twee geele, in sommige swarte ook maar een geele, en so voorts. *Piso* onsen vrient en medeleerling, welke die landen enigen tijt doorsnuffelt heeft, schrijft aldus: De Kukuruku is een dikke slangh van asgrauwe verw, binnewaarts geel, uitterlijk met swarte plekken verciert, en mette selve schobben als de Kaskavel bedekt, is negen en somtijdts twaalf voeten lang. Hy is heel vergiftig, en seer te vresen, hoewel sijn vleesch wel toebereit van de woeste Indianen gegeten wert. Sijn voornaamste vergif is in 't hooft, en daarom hakken hem de Brasilianen so haast hy gevangen is 't hooft af en begraven dat onder de aarde. Die van hem ghebeten is, wordt wervel siek, pijnlijk, beeft, beswijmt, en krijgt eē brandende koorts, daar een koudt sweet, en ten lesten de doodt binnen een natuurlijken dagh, en ook wel eerder opvolgt; Behalven de verhaalde hoedanigheden, heeft dese slang bysonder, dat door sijn vergiftigen beet de aderen schijnen doorgeknaagt te werden: en sodanigen ontsteking en brand verwekt, dat het siedende bloed, uit den neus en oiren, ja uit de nagels van handen en voeten barst. Indiener eenig geneesmiddel dienstig is, so ist het hooft van de slang die den beet gegeven heeft, op de wijs van een plaaster op de wond geleit: Als mede de varsche bladeren van de Tabak, die wonderlijk voordeel doen, in plaats van een brand-middel. T'selve doet teghen den beet van dese en andere slangen, het affietsel van de Kaapia. Daar na volgen sweet middelen, die ook in 't eerst konnen ghebruikt worden, ghelijk zijn de wortels van Iusepeba, Urucu, Malvisko, Ioborandi en z.

Piso de Medicc: Brasil: l. 13. c. 41.

Van de Ibirakoa spreekt de selve aldus: De Ibirakoa is by de Brasilianen een slang van verscheiden verw, met witte, swarte, en rode plekken gesprenkelt. Sijn beet is seer vergiftig, en verwekt heel snode toevallen, niet beter als de Kukuruku, ghelijk ik van de Brasilianen verstaan heb. Want het bloed loopt terstont uitte oiren, neus, en ogen, en ten sy terstond middel gebruikt werd, komt de lijder te sterven. Indien het vergif noch niet an 't hart ghekomen is, word hy door het vleesch van de selve slang met de wortel Iusepeba, Iaborandi, Malvaisko, Kaapeba, Kapijpuba, met de toppen van de Nhambi in wijn gekookt, en ghedronken, weder genesen. Laat hier een uitterlijk middel bygevoeght werden, uit het gestampte hooft van de slang selfs met Erva de kobre, en andere diergelijke voor verhaalt, bereid.

Pizo l. c. p. 43.

V. LID.

Van de Seps oft Verrotter.

Ambrozinus de Serpent. l. 1. c 6.

DE Seps by andere niet qualijk Sepes, maar by de Grieken Seps genoemt, om dat het vleesch der gequetste van dese slangh terstond verrot. Daarom hebben hem enige uit Scaliger Putria dat is verrotter genoemt. Hy word ook Sepedon genoemt, hoewel *Nikander* op verscheide plaatsen van de Seps, en Sepedon handelt; En dese heeft selfs geen verscheide beschrijving van de Seps en Sepedon: En de toe-vallen der beten van de Seps, by *Ætius* opgetelt, verschelen niet vande toevallen der beten van de Sepedon welke by *Nikander* gevonden werden. Daarom hebben haar *Gesnerus* en *Grevinus* voor een namige ghenomen. *Avisenna* heeft se Selsir genoemt.

In de beschrijving is verscheiden gevoelen. *Abensina* maakt hem breed van hooft, met een kleinen hals, korte start, ronden buik, en een rugh met strepen van verscheide verw geciert. *Ætius* maakt hem twee ellebogen lang, met een scherpen bek en met witte plekken getekent. *Ælianus* geeft hem vier tanden, welke *Volaterranus* omghebogen maakt, die onder eenighe vliesjes verborgen leggen. *Pauzanias* eyghent hem een asgrauwe verw, een grooten buik, en verscheide plekken toe. *Nikander* schrijft hem de verw van een ruigh tapijt toe, 't welk sijn uitlegger verscheiden gesprenkelt, en *Grevinus* bleek uit leit.

Ælian: 16. cap. 24.

Nikand: de Theric: Grevinus: de Venen: l. 1. c. 13.

Plaats.

Hy word in 't land van Sijrie en Arkadie gevonden. Want wy lesen by *Pausanias* dat *Ægipta* de Koning van Arkadie, en soon van *Elatus*, onvoorsichtelijk van dese slang gedoodt is. Als hy kruipt schijnt hy korter van start te zijn, die hy nochtans grooter zynde schuins na hem trekt. Hy verandert sijn verw na de verw van de dinghen die hy anraakt. Sijn vergif, 't welk door den beet terstond doet uit-teren, schiet hy uit sijn tanden. *Lukanus* schrijft dat hy de beenderen met het lijf losmaakt. Hy word by *Nikander* Dipsios genoemt, oft om sijn droogte oft om dat hy de gewondē dorst verwekt. Van de tekenen van sijn vergif singt *Lukanus* aldus.

Pausan: in Elian.

Ælian l. 16. c. 14.

Lukanus Phars: l: 9.

Sabellus sag de doodt voor oogen en was bang,
Als hy wierd angeraust van de verwoede Slang
Verrotter, die wel vast met sijn gekromde tanden
Hem in de leden hing, maar hy met knods en handen
Wierp hem weer tegen d'aard. Dit is een vinnig dier,
Wel klein, maar geen gelijk in doodlijk gif en vier:
't Verteert de huit en 't vleesch en laat maar naakte schonken,
Het lijf word overal met sijn vergif door dronken;
De dy, de kuit, de knie by van haar spier ontbloot,
De ingewanden selfs versmelt hy als het loot:
Het merg, de borst en buik, de senuwen en banden,
En al wat ov'rig is an armen en an handen,
Het hooft, den nek, den rif verdwijnen als een rook:
Daar is voor dese pest oft dit verrottend spook
Niet vry. De sneeuw smelt met so licht in soele dagen,
Noch 't was voor d'heete Son, als 't vleesch voor dese plagen;
Ia 't been dat in het vuur sijn vastigheid behout,
Blijft van dit vinnig quaat niet ongeschent, maar flout.

Onder de Geneesmiddelen worden van *Dioskorides* de Porselein, en den honig Azijn gepresen. Van *Plinius* de schors, en Laurier greinen; honig Azijn, en soute vis, maar moet t's avonds weder uitgebraakt werden. Van *Ætius*, een sponcie met warmen Azijn op de wonde geleit.

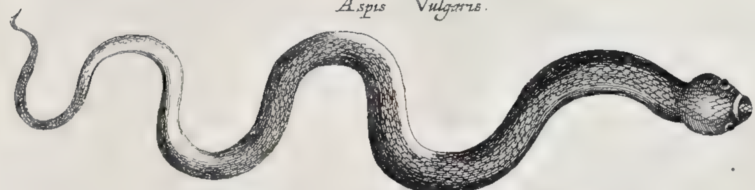
Genees-middelen. Dioscor: Plin: H: N: 29. c. 5. & 6.

Tussen de Seps en Sepedon, is gelijk boven geseit weinig verscheel; hoewel de uitlegger van *Nikander*: de Seps een rode, en de Sepedon een verscheide verw toeschrijft. Nochtans worden

Seps Aetii ex Matthiolo.

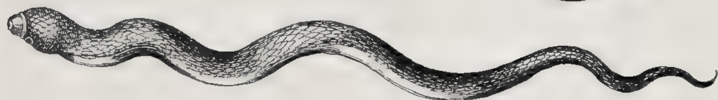

Aspis Vulgaris.

Aspides species Colore ferrugineo.

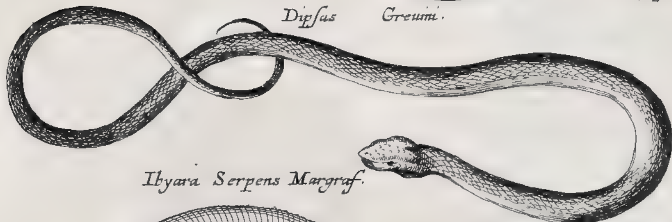

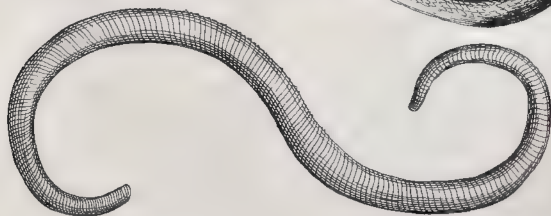
Aspidis species colore ferrugineo. Vipera parua Vulgo dicta.

Dipsas Greuini.

Ibyara Serpens Margraf.

worden Slangen gevonden die totten ſelven konnen betrokken werden. *Ariſtoteles* gedenkt een kleine die ſommige heilig noemen, welke andere grote Slangen ook ſchuwen. Door de beet van deſe verrot alles. Daar word ook by *Ælianus* geleſen, dat een ſeker Man alleenlijk door het anraken van deſe Slang geſtorven, en het kleet van den ſelven daar na verrot is. Hier toe behoort ook de Aguaſen van *Nieremberg*, die aldus ſchrijft: De Slangh Aguaſen is een ſpan lang donker geverwt, met een breet plat hooft: Maar ſijn beet is ſo doodlijk, dat hy in een half uur den gequetſten ombrengt, die ſijn vlees verrot, en van de benen valt. Hy verkeert in droge bergachtige plaatſen. Het tegen-gif van deſe Slang is de Pangaguaſen, welk in de Philippijnſe Eylanden voortkomt.

Ælian: H: A: 8. c. 7.

Nieremb: H: E: 12. cap. 11.

VI. LID.

Van de Aſpis.

Ambroz: de Serpent: 1. c. 7.

DE Slang Aſpis heeft ſijn naam van aſpergendo, dat is beſproeijen, om dat hy ſijn vergif, met ſijn beet, den Menſch anſproeyt, gelijk het *Iſidorus* behaacht, oft ab aſperitate, dat is van de ſcherpigheid van ſijn huit, gelijk *Arnoldus* meent, oft ab aſpiciendo, dat is van anſien, om dat hy ſcherp geſicht ſoude hebben, indien ſijn ogen niet van eenige vleeſchachtige knobbeltjes belet wierden, gelijk *Abenſina* ſchrijft, oft van ſpeizein, dat is op de wijs van de ſlanghen te fluiten, en ſich te wringhen, namentlijk om ſijn fijn gefluit, oft om ſijn lengte van lijf: ſommighe hebben hem Nijlſe en Egiptſe-ſlang genoemt, om dat hy an Egipten eigen is. *Propertius* noemt hem Heilge-ſlang, om dat hy onder de beelden van *Iſis* gebruikt wierd: andere noemen hem Hypnalis, om dat hy ſlaapſucht verwekt. *Quatramius* heeft hem Maraſſus genoemt, om dat hy gelijk de Adderſlangen levendige jongen voortbrengt.

Nikander in Theriac.

Sijn beſchryving hebben wy by *Nikander* aldus:

Beſchryvingh.

Den Aſpis is ſo lang als twee geſtrekte armen,
So als gelijk een ſpies, waar met men ſich beſcharmen
Kan tegen Leeuw en Stier: Sijn verw is dikmaal bleek,
Nu groen en grauw gemengt, dan ofze 't vuur geleek.
Hy houd ſich in de aard van het verbrant Ægipte,
Daar hem de vloed der Nyl in 't ſwarte modder kipte.
Sijn vinnig voorhoof. heeft twee hoorens als een wrat,
Sijn oog is als het vuur, met bloedig roodt beſpat:
Sijn hals ſwelt van 't vergif, en raakt het beeſt an 't branden,
So dreigt hy wis de doodt met ſijn vier ſpitſe tanden;
Waar in hy 't ſlim vergif dat duiſend qualen brout,
Bedektlijk onder 't vlies met liſt verborgen hout.

Belluaſenſis ſchryft hem een blauwe verw, en tanden toe, die hem als de wilde Swynen buiten den mont uitſteken. *Agrikola* ſeit dat hy ſo groot en dik is als een matelyke Paling: *Wottonus* geeft hem ſes voeten; *Plinius* twee langhe tanden an de boven recht en linker zyd, en met een kleine holligheit door-gaat, gelijk de Scorpioenangels, daar 't vergif in ſit. *Ælianus* ſeit dattet in heel dunne blaasjes verborgen is, welke hy omkeert als hy 't vergif uitſchiet, en uitgeſchoten hebbende, weder tot haar oude ſtant verkeert.

Plin. H. N. 11. c. 37. Ælian: H: A. 9. c. 4.

Plaats.

Bellonius ſchryft dat'er in Vrankryk geen zyn; maar veel in de Spaanſe Eylanden, *Kriſtoforus*, *Andreas*. Datſe de warme lucht ſoeken, is ſeker: daarom bewonen ſy Afrika, en d'oever van de Nyl. *Olaus* heeftſe in de Noortſe landen angemerkt die ruw van huit, afgrauw geverwt, met glinſterende oogen, en omtrent dry oft vier ellebogen lang waren.

Afkeer: Nikand. de Theri.

Sy ſoeken ſchaduwachtige plaatſen, daarom ſeit *Seneka* datſe tegen de ſchaduw opſtaan. Sy ſchrikken van de Ichneumon, van de Argoliſe ſlangen, voor de jongen der Kinkvorſchen, de Wandluiſen, het kruit Klaſsvoet en Halikakabus. De Ichneumon vertreet ſijn eyren, en verſcheurtſe met ſijn tanden. Syn ſtryt, 't welk ghy ook by *Ælianus* ſult vinden, heeft *Lukanus* aldus treffelyk beſchreven.

Ælian. l. 3. cap. 22. & l. 6. c. 38. Lukanus Pharſ: l. 4. Ariſt: H. A. 9. c. 5. Suidas. Agrikola de Animal. Suoter: Porta. Phitog. 7. cap. 24.

Wanneer de Vyand van den Aſpis, ſneeg geſtart,
Hem grimmig maakt, en tot d'onſekere ſtrijt uit-tart:
En 't hooft hem willig in de ruime locht doet buigen,
En met een loſſen beet de keel hem toe wil zuigen,
Dan vloeyt 't verwoed vergif ook zonder doodt-ſchrik uit.

De Argoliſe ſlangen doden den Aſpis, daarom zijnſe door 't gebod van *Alexander* de Grote na Alexandrie gebraght: Die lange ſtarten hebben vervolgen de jonge Kinkvorſchen. De hinnen worden op die dag, wanneer ſy Wandluiſen gegeten hebben van den Aſpis niet angeroert: Door den rook van 't kruit Kalfsvoet worden ſy ſoo dronken datſe loom werden. Van de Halikakabus ſpreekt *Plinius* aldus: Ik ſal niet overſlaan dat de Halikakabus (Krieken over zee genoemt) de natuur van den Aſpis ſoo tegen is, dat, als hy de wortels van dit kruid nadert, ſijn dodelijke kragt verflauwt, daarom is 't ſelve met oly geſtoten, goed op de wonden van den Aſpis ghebeten. Van de liefde van een Mannetje van de Aſpis-ſlangen tegen een jongen die de Ganſen wachte, en van den haat van 't Wijfje tegen den ſelven uit yverſught; Beſie daar van *Atheneus*.

Aart.

Tot ſijn natuur behoort dat *Iſidorus* ſchrijft, dat hy voor de ſtem van de beſweerder ſijn oir toeſluit; dat het mannetje noit ſonder wijfje uit ſijn hol voortkomt: Dat een van beide gedood zijnde, d'ander den dootſlager ook onder den hoop ſoekt, 't welk ſommige beveſtigen. Datſe ſwak geſigt hebben om het knobbeltje daar boven van geſproken is, en van het minſte geluid datſe horen als uitten ſlaap haar oprechten, 't welk wy by *Nik.* leſen. In gramſchap ſwelt haar den hals. Van den aart der eyren ſeit *Bartholomeus Anglikus*, datſe klein, ront, blauw ſlijmerig ſtinkend en ſeer vergiftig zijn, welke ſo ſy van een pad of ander vergiftigh dier gebroeit, werden, een worm voort-telen die met ſijn aſem als de Baſiliſkus, eerſt den broedende en daar na alle andere dieren doot. Hy ſeit ook, dat de eyren als met draden an malkander hangẽ. Datſe tam werden leſen wy by *Ælianus*: Sy worden met ſpijs onderhouden; ſy leven mette kinderen, en werden met 't knippen op de vingers uitte holen gelokt ſy

Nikander in Theriac. Anglik. l. 19. c. 88.

Æl: H: A: l. 17. c. 5.

 ſetten

setten haar rondom de tafel, daar haar meel met honig en wijn gemengt, voorgestelt wert, en het overige van 't lijf op de aarde latende, rechten sy haar hooft op, en likken rondom de tafel, en vervullen haar allenskens. Heel treffelijk spreekt *Plinius* van haar: Dit pestige dier (seit hy) heeft een eenigh ghevoel, oft toeneiginghe; Hy gaat altijd gepaart, en leeft niet als met sijns gelijk, derhalven een van beide gedood zijnde, is de ander ongelooflijk besorght om dat te wreken; want hy vervolght den doodslager, en valt dien onder een groten hoop alleen an, als met een seekere kennis, hy loopt alle swarigheden over, en overal voort om hem te soeken, ten zy hem oft de Rivieren sulks beletten, oft de snelheit van den vlugter.

Plin. H: N: l. 8 cap. 23.

Vergif. Nikand: in Theric:

De beet van den Aspis is soo klein dat hy niet ghesien werd; daarom was de doodt van *Kleopatra* beswaarlijk te kennen; daar rijst geen geswel omtrent de wonde: na den beet volgt terstont slaapsucht, de ogen worden bedwelmt, het angesicht bleek, het voorhooft kout: de gequetste geeuwt geduerig, en ten lesten volgt een trekking der zenuwen. *Actuaris* seit dat de verw van den ghewonde groen werdt.

Genees-middel.

Onder de genees-middelen stellen *Aristoteles* en andere, alleenlijk het afsetten van 't lid. Niet weinige hebben gesien, indien de ghewonde Santorie met Wijn gestampt ingenomen hebbende, 't selve weder uitbraakt, dat hy voorseker sal sterven, maar leven, so hy dat in-hout. *Merkurialis* gebied de plaats van de wonde te branden; *Pareus*, om dat hy meent dattet bloet in de aderen runt, gebiet verdunnende genees-middelen te gebruiken, en so de plaats swart is, die af te setten; nochtans kan men enkele, en vermengde middelen gebruiken. Onder dese zijn, groene Orego in Wijn gestoten en gedronken, look met bier, Aristolochie met rosen, Apium met wijn. Van den Asijn schrijft *Plinius* aldus: Als onlangs iemant van een getreden Aspis gewond zijnde, en een fles Asijn dragende, die neersette, voelden hy den beet, maar anders voelden hy die niet; daar uit is het genees middel gevonden, en die ziekte met drinken te gemoet gegaan. Van de Sitroenen kan *Ælianus* gesien werden, Die van desen appel gegeten hebbende, den Aspis wierden voorgeworpen, zijn ongequetst ghebleven. hier toe behoort de maagde-pis der jonghe Kinderen, welke *Plinius* prijst, de gal van de Weseltjes, de maag van den Oyvaar, de pis en bloedt van de Schildpad, de Malaksche steen, en van 't Stekelvarken. Uit de vermengde zijn, de grote Theriaak van *Andromachus*, het tegen-gif van *Antipater*, en andere: Eenige prijsen een gemengt middel uit de bladers van Tapsus Barbatus, Kariophillata, Leucoum rubrum oft rode Violetten, van elks evenveel genomen, welke in scherpen asijn en gesonde mensche-pis gekookt, op de wonde gheleidt werden. *Ætius* gebruikte tot een stoving Zee-water, en somtijts na gescherfde laatkoppen, Santorie met Myrrhe, en een weinig Opium.

Plin: H: N: l. 23. c. 1.

Ælian: A: H: l. 3. c. 5.

Gebruik.

Galenus heeft naghelaten dat de Marsyse volken de hoofden en de start vier vinghers lang afgesneden, en het ingewand uitgetrokken zijnde, de huit afstroopten, het overighe met water waschten, en tot spijse gebruikten. Indien ghy de Genees-konst in-siet: *Plinius* vermengt sijn vlies met het vet van een ander dier, om de ogen te verklaren; *Galenus* ghedenkt de plaaster van *Andromachus*, om de kropsweren en 't voet-evel te genesen, welke Aspis-plaaster genoemt is, om dat'er de asch in gemengt werd.

Galen: ad Glau l. 2. c. 10. de Composit. f. l. 6. c. 14.

Het onderscheidt van den Aspis is by de Schrijvers veelerley: by *Galenus* is de Lant-Aspis, die sich midden in 't land hout: de Swaluw-Aspis, die de Swaluw in verw gelijkt, en sich an den oever der Nijl houd: de Spog-Aspis, die met sijn spog de dieren dood. De eerste is vijf ellebogen lang: de Swaluw-gelijke zijn wit en swart gheplekt: de Spuwer is uit den aschgrauwe gout-geel gheverwt: die arbeiden om den doodt van andere dieren in vier uuren tijds: Dese door een natuurlijke ingeven houden haar dertigh dagen lang als de Nijl sal wassen in t hoge land, en doden andere dieren in een ogenblik. Dese asgrauwe en groene hebben behalven haar beet ook een vergiftig spog, en so dun, dattet de enge togtgaatjes van 't lijf kan doordringen. *Galenus* seit datse met een uitgerekten hals, en haar vergif tot sekere lengte uitspouwen. 't Geen ook by *Porphyrius* werd gevonden Die van dese gebeten zijn, worden onbeweeglijk, en na een geduerigh danssen als verstijft, met verdrayingh van den hals, trekkingh van zenuwen, ongestadige slagaar, en worden sonder pijn van 't leven beroofft. *Bellonius* heeft omtrent de Brutii een Slang gesien, die een wrat als een knobbel op 't voorhooft hadde, welken hy meent dat de Aspis van de oude is; *Dioskorides* beschrijft maar eene Aspis. *Strabo* maakt twee gedaanten van de Ægiptse, van welke de eene een span langh, en mogelijk de Swaluw-Aspis was, d'ander was ses voeten, onder welke de Ptijas oft Spuwer, en de Land-Aspis sonder twijfel bevat werd. By *Ponzettus* zijn'er dry; namentlijk de droge en de langhste, die swart-glimmende ogē als een kool heeft, d'ander die sijn hooft verheft, en met geslote tanden sijn spog uitwerpt, en de Swaluw-Aspis, welkers af-beeldsels wy vertonen. Hier doen wy noch een ander kleine by van ysergrauwe verw, en een derde die groen gevlekt is, welke by de Italianen Aspido Tormento ghenoemt is, om dat hy met sijn beet groote pijn verwekt. In Amerika worden'er ook gevonden die metten angel van de start steken. Omtrent Bononie en omtrent de plaats Malalbergo ghenoemt, zijn'er van verscheiden verw; die mette tanden wonden, en ook met haar lange angel van de start trachten te steken. De gewonde Boeren binden het gheswollen deel, en worden door genees-middelen in dry dagen genesen.

Onderscheid.

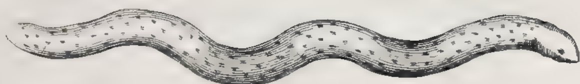
Galen: de Theriaca: ad Pison:

Porphijr: de Abstinentia.

Bellon: Observat: l. 3. c. 51.

VII. LID.

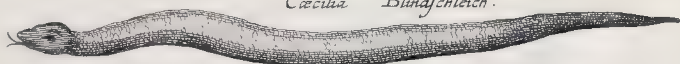
Scÿtale.

Amphisbæna Grewini.

Cæcilia Blindschleich.

Cæcilia Vulgaris

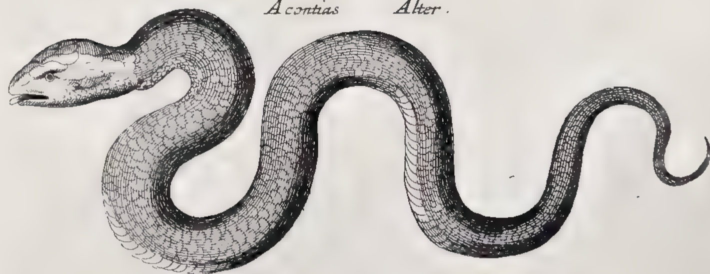
Cenchris Veterum Belloni.

Acontias Iaculus. Angelschlang.

Acontias Alter.

VII. LID.
Van de Dipsas.

Ambrof: l. c.

NA den Aspis volght de Dipsas, welken *Solinus* onder de gedaanten van den Aspis ghetelt heeft. Hy heeft sijn naam van den dorst, die hy verwekt, bekomen, waarom *Isidorus* hem situla, oft dorstige genoemt heeft. Hy wort ook Melanurus van sijn swarte start genoemt: Ammobates, om dat hy door 't sant kruipt: Prester, om dat sijn steek als een vurige vlam brant, en om de selve oorsaak ook Kausus: nochtans schijnt'er tussen de Prester en Dipsas eenigh onderscheidt, ghelijk *Agrikola* schrijft: De Prester maakt de gewonde onbeweeghlijk, als door een geraaktheit, en buiten sinnen, en verteert daar na den lijder, door het uitvallen van sijn hayr, een moeylijk jeuksel, en buik-loop: dat ghy van de Dipsas niet beschreven vint. *Dioskorides* meent dat de oorsaak van de naam, alleen het onderscheid maakt.

Naam. Isidor: Orig. l. 12. Ælian: H: A c. c. 51.

Agrikola de Animal Subterra.

Beschryvingh. Ælian: H. A: 6. c 51.

Isidorus gelooft dat hy so klein is dat hy nauwlijk gesien wert, als hy ghetreden wert: Maar *Ætius* maakt hem een elleboogh langh, welke allenskens dunder wert, met een witagtig lijf, ten deel met rossche, ten deel met swarte plekken onderscheiden. *Sostratus* seit dat hy een start heeft met twee swarte strepen geteekent: *Abensina* een groten hals, en een rug an 't uitterste swart, met een heel dunne start.

Galen: l. 11. de Simpl.

Sy groeijen in Afrika en Arabie gelijk *Ælianus* seit. Datse in Lybie en Syrie verkeren, lesen wy by *Lukanus* en *Abensina*. *Galenus* schrijft datse veeltijts by de Garamanten, nabueren van de Pselly, gevonden werden.

Van haar aart komt dit voor, datse haar onder de Struis-eyren die in't sant begraven zijn, houden, en datse alsoo de Indianen, die de eyren voor koppen en mutsen gebruiken, anvallen. Datse by na met een onuitblusselijken dorst branden, en daarom wort ghesseidt datse een droge mont hebben, en met haar vergif al het vocht van 't lichaam verteeren. *Aulus Tuskus* een Soldaat van *Kato*, konde nocht met water, nocht sijn eigen bloet versadight werden.

Lukanus Pharsal. l. 9.

Van de tekenen van't vergif: Van de onlijdelijken dorst valt niet veel te seggen, om dat daar nu van ghehandelt is. Het water schiet nogt door't sweet nogt door de blaas af: maar opgehouden zijnde, spant het den buik so op, dat het de watersugt gelijkt; de overige toevallen, komen met die vande adderslang overeen: Van welke *Lukanus* aldus treffelijk singt:

So haast Nasidius was van de Slang gebeten,
Die Dipsas wort genoemt, begon hem 't bloet te heten;
't Geen hem 't gesicht ontstak, en na de herssen klom,
Strak was hem 't heele lijf gespannen als een trom;
Sijn heel gestalt verdween, hy scheen geen mensch te lijken,
En swol voort boven maat, en 't hart raakt an 't beswijken,
't Vergif doet voort sijn loop door al sijn droeve leên;
En niemand sach de steek, die door 't geswel verdween:
Sijn rusting wierd te nauw om 't dikke lijf te sluiten,
Men sach noit siedend vat sijn vinnig schuim so spuiten,
Oft een verwoede Zee so borlen van een buy,
Uit 't brullend noorde rak, gedreven na het Zuy,
Als dit vergiftigh quyl. Het lijk bleef onbegraven,
Geen vogel wilder an, geen beest soekt sich te laven,
Met dat besmette bloed, en yder is vervaart,
Om 't lijk op 't brandend hout te helpen onder d'aard.

Dat haar beet ongeneeslijk is, schrijft *Dioskorides*, maar datmen nogtans tot het branden en scherven van't gewonde deel mag komen. *Galenus* prijst seer de Theriaak van Adromachus. *Abensina* verwekt braken, en prijst waterdryvende middelen, en uitterlijk een Plaaster van zout, kalk en oly gemaakt. *Plinius* het afziedsel van Laurier-bladeren, en ghezoute kost, daar sterken wijn opgedronken, en tegen den avond weder uitgebraakt.

Plin: H: N 23. c. 8.

Van't onderscheid komt nauwlijk yets voor: *Solinus* meent dattet een gedaante van den Aspis is, *Dioskorides* datse t'eenemaal verschelen, *Ætius* betrektse tot dat geslagt van de Adders die omtrent de zee-plaatsen verkeren. *Grevinus* onderscheidse met eenige kleine plekken op de start, en datse eerder doen sterven, maar de Marsise volkeren stemmen met *Ætius*, en die in de Poelen leven noemense Adderslangen, die inde zee Dipzas.

Onderscheidt.

Grevin: de Vene. c. 14.

VIII. LID.
Van de Scytale.

DE Slang by de Latynen Scytale genoemt, wort ook by de Grieke, of om haar vorm, oft om dat het woord een stok beduit, oft haar lengte alsoo genoemt, welke een stok oft lange sweep gelijk is. Eenige noemen hem Sesilia, om dat hy in't begin van de winter de Venkel schuwt, om sijn gesicht niet te verklaren.

Ambrof: l. 1. c. 9.

Hy is van vorm so ront en effen, dat men niet kan sien welk het hooft oft de start is, *Nikander* gelijkt sijn grote met een spa oft schop, andere menen dat hy door de veranderlijkheid der plekken werd onderscheiden; waar van hem *Mantuanus*, de geschilderde Slangh genoemt heeft: Van sijn en het onderscheid van de twehoofdige Slang spreekt *Nikander* aldus:

Beschryvingh.

Nikander de Theriaka.

De Pijlslangh zoud by'na de Amphisbena lijken,
Maar d'eerste moet in start, en dees in veiheyd wyken:
Hy is veel dikker als een staf die mette hand
In't rond beslagen werd, en als een spa die 't land
Doorsnijt in sijne lenght, ook wonder rad in't kruipen,
Wanneer den Hemel komt sijn vrugtb're schoot bedruipen.

Lukanus dwaalt in sijn beschrijvingh, en *Solinus* lichtlijk uitten selven mede; van sijn aart hebben wy alleenlijk dit, dat hy blinkend van rugh is, mogelijk, wijl hy traag in't voortkruipen is, om de toesienders an te lokken. Dat hy eerst voor 't scheiden van de winter uitkomt, en sijn huid verleit: Dat hy sich om 't gesight niet te verklaren van de Venkel onthoud; (*Gillius* nochtans schrijft het tegendeel) en dat hy met sijn steek niet dood, maar alleenlijk een ontstekingh bybrengt, gelijk van den angel der Wespen oft Byen voorkomt.

Aart.

Van't onderscheid komt niet voor; *Olaus Magnus* vermengt hem mette tweehoofdige.

IX. LID.
Van de Amphisbena oft tweehoofdige slang.

DE naam Amphisbena komt van Amphi en Bainoo, om dat hy gelijk als twe hoofden

eentweevoudigegang heeft: Anders wort hy ook Amphicephalus genoemt; By *Hesychius* Amphismaina, by den *Etymologus* Amphisthemaina, by *Albertus* Amphizelene,en Armena, by sommige Latijnen utrimq; grada,oft weerzyds-ganger.

Sijn beschrijvingh hebben wy by *Nikander* aldus:

Hier tonen wy een klein en wonderlijke Slang,
Die dobbelhoofdig is, en dobbel in sijn gang;
Wiens ooghen steets bedwelmt zyn met een droevigh duister,
Vermits sijn breede kaak bedekt haar klare luister:
Hy kruipt met bogten voort, sijn huit is swart en digt;
Maar overcierelijk met spikkelen verligt.

Hy noemt hem klein, om dat het een teere en swakke slangh is: *Hesychius* geeft hem een elleboogs lengte,en seit dat hy een afgeknotte start heeft. Van sijn dobbel hooft is een groot
Ælian:l.9. c.23. Plin: l.8. c.23. verschil. *Ælianus, Plinius, Mantuanus*, en *Lukanus* bevestigen dat, *Matthiolus* beneent het, *Hesychius* seit dat'er angetwijffelt werd. Dat'er nochtans tweehoofdighe Slangen zijn, sullen wy in 't onderscheidt seggen. Hy heeft een aardachtige verw, die de Grieken Phaion, de de Latijnen Pullus noemen, en wy donker oft swart. Hy doet'er by datse blint zijn,om datse so breede kaken hebben,datse haar ogen toedrukken; datse met plekken op den rugh ge teekent zijn, heeft niemant van de voornaamste Schrijvers gheschreven; En men moet in den inhoud van *Nikander* niet Peristiges, maar Peristiches lesen, 't welk het selfde met Peristibes is, want hy kruipt met ghekringbde trekken.

Plaats. Hy word in Lemnos gevonden,maar meest in Lijbie, indien wy *Lucianus* geloven. *Agrikola* seit datse an hoogduitsland onbekent zijn.

Aart. Van de aart komt dit voor. Dat een swangere vrouw over een twee hoofdige slang tredende misvalt,en dat hy voor't roepen van de Koekoek uit-komt, en alleen met sijn stem dood. Eenige beuselen dat hy door de mond baard. *Ælianus* schrijft dat hy in plaats van de start het ander hooft gebruikt.

Ætius zeidt datter na sijn beet het selfde volgt, 't geen van de steek der Byen voortgebragt werd. *Dioskorides* zeidt dat van de steek der Adderslang: Dat geschiet mogelijk in't begin, dit by vervolg van tijd. De geneesmiddelen komen uit het hooft-stuck van de Ad-
Rhodigin: Antiq: Lect.26. c.33. derslang gehaalt werden. Dat hy van den wijngaard heel haastigh gedoot werdt, hebben wy by *Rhodiginus*. Andere prijsen het zaat van Mankopbollen en het beverswijn.

Van sijn gebruik heeft *Nikander* deftig geschreven.

Wanneer hy is volgroeit, dan komt de bouman uit,
Die snijt een Olytak, en dekse mette huid
Van dit tweehoofdig dier, en laatse so verdrogen
Eer dat de Krekel singht, dan krygt die stok 't vermogen,
Om, als een killig vogt de senuw heeft door-saapt
En dat het recht gevoel in al de leden slaapt,
Die dove sluimer sugt, en 't swadder te verdrijven,
Door sijn verborgen hit.

'T geen van de senuwen geschreven is wort ook van *Plinius* verhaalt. Maar *Ælianus* verhaalt, dat sijn huid dienstig is om de slangen en andere vergiftige dieren te verjagen. Daar sijn eenige in Westindie, welke de inboorlinghen Maquizocatl en Tezauhcoatl noemen, als of men onghemene slangen seide, want zy worden selden gesien, en zijn anderhalve vinger langh,een pink dik, silver wit, klaar en als door-schijnigh, en kruipen voor, en achterwaarts. In Brasil is ook een slang Ibijara van de Brasialianen, en Bodty van de Tapoujers genoemt. Hy word geseid twee hoofden te hebben maar valschelijk: Maar die dwalingh is daar uit ghesproten om dat hy mette kop en start wond, en vergiftigt, en de start kan niet wel van 't hooft onderscheiden werden, om datse van een selve vorm en grootte zijn. Hy is so dik als een kleine vinger,en een voet en twe vingers lang. Sijn verw is blinkend wit als glas, met ringen en strepen getekent,van een bruine oft koperige verw. Hy heeft heel kleine ogen, en nauwlijkx sienbaar, zy hanghen in de huid met een beet als van een naeld: niet ver van 't uitterste van de start heeft hy den aars als andere slangen. De Portugesen segghen datter geen geneesmiddel teghen sijn vergifis. Hy leeft onder d'aard en graaft die uit, en voedt sich met mieren.

Hier toe behoren dese dry gheslachten van Slangen die wy hier hebben bygestelt: Eerst het Brasilse, dat tweehoofdigh is, en als de Kreeften voortgaat: het een hooft is so breet als 't geheele lijf, en het ander na evenbedeeling van 't lijf. Het ander is by *Ramusius* van Trapobane,en van vierkante gestalte,met vier hoofden versien, van welke het een oost,d'anwest, zuid en noorden staan, yder heeft een oog, en daar hy in't voortgaan het een heenwend,derwaarts draijen sich de andere. Het is een dier met veel voeten, en sijn bloet geneest seer haastigh de wonden. Het derde word in Hungarye ghevonden, is kort, twee palmen langh, sonder start,en overal even dik, ghelijk eertijts *Vitus Hungarius* an *Gesnerus* heeft verhaalt: Deselve verhaalt van een Zee-tweehoofdige slang in de Engelse zee gevangen, die twee hoofden met twee ogen versien hadde, welkers een van't ander naulijk kond ononderscheiden werden; Hy doet'er by dat de selve met vier rode strepen over 't geheele lijf verciert was, welke strepen overal met eenige vlokjes heel schoon als de bloemen van de bastaart Sykomorus, oft Vygh-moerbesyeboom, versien waren.

X. LID.

Van de Sæsilia oft Blinde-slang.

DEn naam van Sæsilia is hem van sijn blindheid gegeven. *Albertus* en *Izidorus* noemen hem Sækula Niphus Særialla. By de Grieken word hy Tijphlops, en by *Hesychius*, Kophias ghelijk als hardthorende, om dat hy van dom gehoor is, genoemt: *Nikander* heeft hem Apemanto ghenoemt, om dat hy geen schade
Ambros: l.1.c.11.

schade toebrengt. By de hoogduitsen word hy blindschleiche, by de huidendaagse Grieken Tephloti Tephliti, en Tephlini, ghelijk *Bellonius* heeft angemerkt, genoemt.

Beschrijvingh. Hy is donker, en bruin ghevlekt, met een weinigh donker rosch. De verw is ter zyden meer verscheiden, en Purpurachtigh met swartachtighe plekken, ghelijk in de donkere Porphijr-steen. De geheele buik is heel swart. (Gesner: de Serpent.) Onder den hals, en daer omtrent is hy groengrauw met enige swarte plekken verscheiden. De tanden zijn heel klein en scherp, en die nauwlijk gesien werden, in 't onderste kaakbeen zijnse meer en sienbaarlijker; De tongh is dobbel; Of hy volmaakte ogen heeft, konde *Gesnerus* inde doode niet ondervinden, nochtans heeft hy angemerkt dat het geheele oogh van de onderste winkbrauw ghedekt wierd, welkers gaatje ten ansien van't geheele lijf seer klein was. *Ælianus* heeft ghechreven dat hy een hooft gelijk de Visch Muræna heeft. Het Wijfje somtijds gevangen zijnde, was uit de beschrijvingh van *Gesnerus* negen duim lang, so dik als de Scytalis, met een heel glat vel: In 't midden van den buik was een doorgang, welke gedrukt zijnde, quamen'er ghelijk als ontijdige eyren uit: beneden omtrent de start was een doorgangh voor den drek: De hollen van de oogen wierden meer gesien als de ooghen selfs; daar na bedekten eenighe groote schobben meer het hooft als het geheele lijf.

Hy kruipt so rat als de Kalcidise Haagdis; sy baard een levende vrught gelijk de Adderslangen; Een van de Huis-vrouw van *Gesnerus* geslagen zijnde, zijn de levende jongen daar door uitgeworpen. *Plinius* en *Aristoteles* hebben geschreven, dat haar somtijds den buik op-barst, om de veelheid van de jongen. Dat haar vergif de Koe-beesten doodlijk is, lesen wy by *Kolumella*. Haar genees-middel is het vleesch van de Oyvaars, die de blinde slangen eten.

Gebruik. (Gesnerus in Epist.) Inde Genees-konst heeftse *Osvaldus* ghebruikt; want hy den Theriaak uitte blinde Slangen met Theriakel-water bereit voor een zweet-drank inde pest.

Bellonius heeftse in Land en Waterslangen, doch sonder reden, onderscheiden: hy kan in een gemeene en dikker verdeelt werden, welkers af-beeldsels wy ook geven. De Portughesen hebben de slangh, die de Brasilianen Ibiara noemen, den naam Sega gegeven, die de Topoujers Bodty noemen; hy is so groot als de kleinste vingher, omtrent een voet en twee vingers langh: Hy is wit, blinkende van verw als glas, en is met ringen en fraye strepen die bruin oft koperachtigh zijn getekent; hy heeft heel kleine en nauwlijk sienbare oogen, sy hangen an de huid met een beet, als de steek van een naald: Niet ver van't einde van de start heeft hy een aars ghelijk de andere Slangen; Het hooft kan niet wel van de start onderscheiden werden, om datse van de selve grote en gestalte zijn: Hy wond soo wel mette start als mette mond. Hy leeft onder d'aarde, en graaft die uit; sijn voedsel zijn Mieren. De Portugesen seggen datter geen genees-middel tegen is. (Markgr: H.B.B. c. 13.)

XI. LID.

Van de Kenkrus.

De naam van Kenkrus hebben de Latynen van de Grieken ontleent: Want hy word by dese Kenkrus Kenkridias Ophis, gelijk by *Dioskorides* gelesen werd, Kenkrines, en Kenkris, gelijk by *Nikander*, Kenkrine by *Varinus*, Kenkrites en Kenkrias, by de woordbeschrijvers genoemt: Maar word also van de Geers genoemt, oft om dat hy met stippelen als Geers verciert is, oft om dat hy ten tijde van de Geers sich vertoont, gelijk de schrijver heeft nagelaten, oft om dat hy met het bloeijen van de Geers schadelijker werd, ghelijk *Ætius* meent, oft om dat hy de warmte van de Geers gelijk is, gelijk *Avisenna* en *Olaus Magnus* gewilt hebben; daarom word hy ook Miliaris, dat is Geers-slangh genoemt: Ons behaaght de eerste afleidingh best. *Nikander* noemt hem Leonta oft Leeuwen-slangh, oft om dat sijn schobben als de Lybise Leeuw met verscheide tekenen zijn onderscheiden; oft om dat hy sigh als de Leeuwen met een opgerechte start tot vechten bereit, oft op de wijs der Leeuwen het menschen bloed suipt. Eenige hebben hem Pijlslangh genoemt, maar qualijk, gelijk in 't volgende sal blijken: Het is de Famuzus Arasis van *Avisenna*, oft verscheide geverwde slangh; by *Albertus* Arachis, Kentris, Miliaris en Falivisus: Of de Serpa Serena, een Sisilise Slangh, die witachtigh in lenghte een menschen lijf, in dikte de voorhand gelijk, en vergiftig is, gelijk *Massarias* an *Gesnerus* schrijft, totte Kenkrus kan betrokken werden, wijl hy daar geen tekenen bygestelt heeft, is swaarlijk te seggen. (Naam. Ambros: de Serpent l. 1. c. 12.) (Nikander in Theri.)

Hy is twee ellebogen langh, van ghestalte, dik, spits aflopende, en groen gheverwt na't geel hellende, welke meest omtrent den aars sich vertoont: *Lukanus* schrijft dat hy de Serpentijn oft Slangsteen, welke van *Thebe* overgebragt werd in veel vlekken gelijk is. *Nikander* besluit niet ten ansien van sijn lenghte oft dikte, oft dat hy grooter oft kleinder werd gevonden, maar hy seit dat hy geheel gevlekt is. (Beschryvingh.) (Lukan: Pharsal: l. 9.)

Sy worden in Lemnos en Samos gevonden, daar den bergh Mosijklus is, hier van seidt *Nikander*. (Nikand in Theria.)

Wanneer de Somer-hit betoont haar volle krachten,
Verschuilt hy sich in 't bosch; daar leit hy op te wachten,
Tot dat het tamme Vee daar om te laven komt,
Oft dat haar Hoeder sich tot rusten neder kromt
In 't koele blader schauw der opgeschote dennen,
Dan valt die Rover uit, tot scheuren en tot schennen.

De toevallen die na den beet van de Kenkrus volgen, zijn die vande Adderslang gelijk: Maar voornamentlijk vergadering van water in den onder-buik, ghelijk *Nikander* heeft angeteekent, oft gelijk *Dioskorides* en *Ægineta*, eerst een verrottende sweeringh, daar na een swelling van het deel, ten lesten de slaapsugt. (Vergif. Genees-middelen.)

Erasistratus geloofde datte lever, de kronkel en dunne darm, met een grote verrotting bevangen wierd. De genees-middelen zijn van dat getal, die tegen de beet der Adder-slangen gebruikt werden; daar boven wort de wilde Satureia, de wortel van de heidense Munte, van
P. in H: N: 2. c. 22. de Gentiana, en Aristolochia, en voornamentlijk 't vleesch van de Oyvaars, en ook de andere leden geprezen.

In 't heetste van de somer verkeert hy op de bergen, en alle braam en doorn mijdende, gaat hy een rechte wech in, verwart de andere dieren met sijn start, en haar de krop-aderen afbytende, suigt hy haar bloed uit.

XII. LID.

Van de Akontia oft Iakulus, anders Pijlslang.

Naam. Ambrosi: de Serpent: 1. c. 13. DEse slang word by de Grieken Akontia om dat hy sich als een pijl beweeght, by *Hezychius* Akantisus, by *Nikander* Akontile, by *Varinus* Akontixus, en by de Latynen Iakulus ghenoemt. De schrijver van de natuur noemt hem om sijn snelle beweging, vliegende slang. *Ætius* Kenkrites, Kenkria, Apis, Akontia: Andere Kersijdrus, *Sylvatikus*, Akora, *Abensina*, Kofesati, en Altararat: De inwoonders van Lemnos Sagittarius oft Schutter.

Beschryvingh. Bellon: Observat: l. 2. c. 16. Die *Bellonius* ghesien heeft was dry handt breed langh, en een vinger dik, asgrauw gheverwt, onder den buik wit, omtrent den rugh gheschobt, omtrent den buik met platen versien. Van den nek liepen twee witte strepen over den rug totte start toe. Daar na wierd hy met swarte plekken als oogen onderscheiden, soo dat hy van sommige Lentikularis oft ghesproeide genoemt is. Van die, welkers beeldtenis, de Raad van Bononie in haar Raadkamer heeft, staat aldus by *Ambrosinus*: Hy is van de dikte als een stok, omtrent dry voet langh. Hy heeft een groot hooft, asgrauw gheverwt, het overighe lijf is donker behalven den buik, die wat minder bruin is.

Plaats. Lusianus in Dialog: de Dipsad. Sy worden in Hooghduitsland niet gevonden gelijk *Agrikola* verhaalt. Datse in Ægipten en Lijbie verkeren hebben *Lusianus* en *Marsellinus* geschreven: sy zijn ook in Noorweghen van *Olaus Magnus* ghesien, van *Bellonius* in Lemnos en Rhodus; of sy in Kalabrie en Sisilie zijn, gelijk van *Matthiolus* verhaalt is, staat in twijfel. Die van daar van de omlopers gebraght werden, worden Boæ en Serperiginæ genoemt: Sy hebben langhe scherpe vleugels, van 't hooft tot op 't midden van 't lijf waar mede sy haar inde hoochte konnen verheffen.

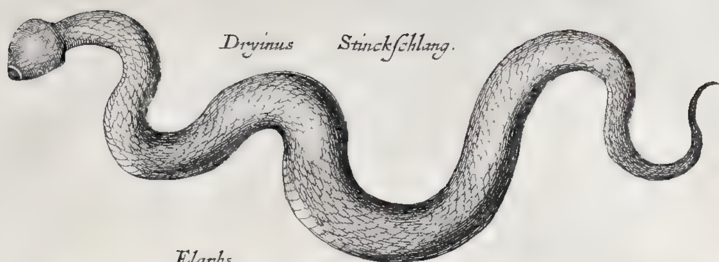
Vergif. Haar beet volghen zwaarder toevallen als die van de Adderslangh; voornamentlijk verrottingh en verteringh van vlees. De geneesmiddelen konnen uit het Hooft-stuk van de Adderslangh genomen werden.

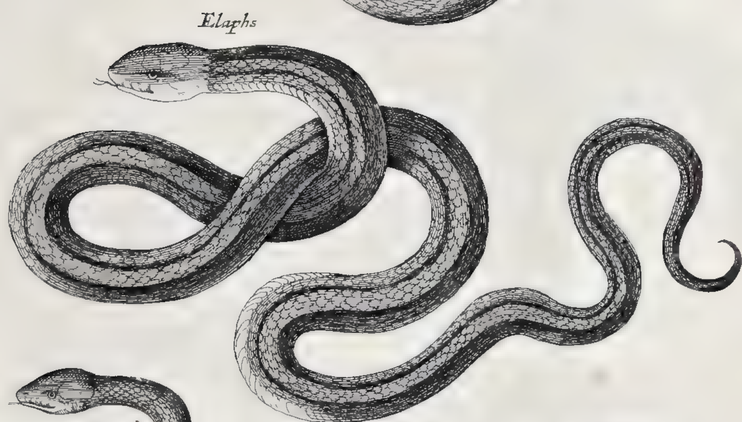
Aart. Van haar aart is dit alleen bekent; datse so inde verborge plaatsen van de openbare wegen als op de bomen met het hooft onder de bladeren verscholen haar verhouden: datse als een pijl in 't kruipen voortschieten, en soo heftigh, datse een ruimte van twintigh elleboghen overspringhen, en dat die op de aarde leit, sich eerst t'samen-wringht eer hy sijn spronghdoet.

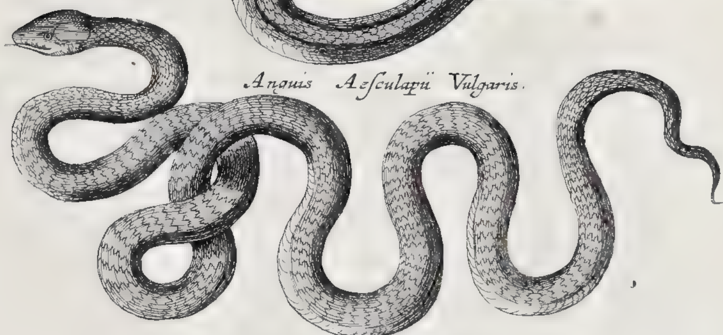
Sijn gal heeft haar ghebruik in de Genees- Gebruik. konst. *Ætius* maakt vā deselve met de schijtise steen een oogmiddel tegē de langduirige star.

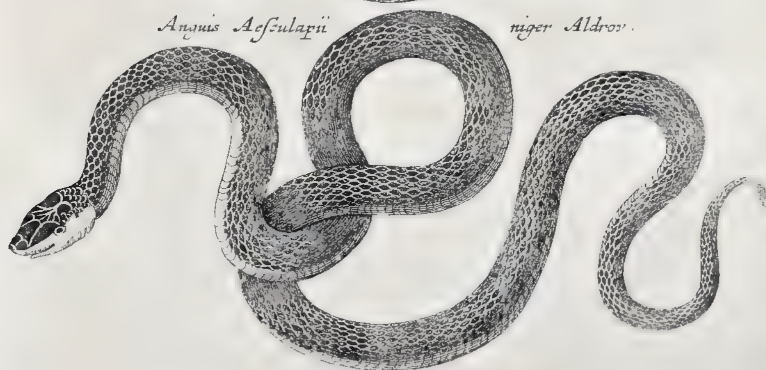
Albertus seit datse van tweederlei ghesłaght Onderscheidt. zijn. Dat eenige den doodt sonder gevoelen anbrengen. Andere met langhduirige pijnen moeylijk vallen: Maar gelijk dat onseker, en met niemands ansienlijkheid bewesen is: Also is het seker datse van geen eenderlei geslaght zijn. Want de Texmineni, dien zy ook Mikoatl noemen, is een slang, by de Quanahuacensers, Nieremb: H: E: 12. c. 29. heel lang en dun, hoedanig ook haar hooft is, met een blauwen buik, en donkeren rug. Hy werpt sich van de bomen op de menschen, en in der menschen ogen. Hy is heel vergiftig, en gaet recht voort, nocht wringht sich in geen bogten. Die ook welke in 't landt van Surich den boer so in den arm gewond had, datse geheel van vleesch ontbloodt wierd, was so dik als een stok, dry oft vier voeten lang, en uit het geslaght van de pijl-slangen. De Akontias van Bononie verschilt ook van de Iakulus oft pijl-slang van *Bellonius*. *Ambrosinus* noemt hem een ander: Die in Hungarije ook kortstarten genoemt werden, van welke boven yets geseit is, schieten ook van verre als een pijl op de menschen. By de Indianen wordener op de velden en onder de aarde enige gevonden, die heel snel voort kruipen, en de menschen voornamentlijk op die tijdt als zy jonghen hebben, anvallen. In Spanjola zijn heel kleine groen gheverwt, die mette start alleen an de takken van de bomen hangen, en met het overige lijf afhangende, de voorbygaande quetsen. By de Ælian: Sabeers zijn rood-verwighe, een hand-breed lang, die op de menschen springen, en niet alleen met haar steek, maar ook met anraken beschadighen; Ten lesten de uitlegghcr van *Nikander* schrijft dat niet alleenlijk, onder de naam van de pijl-slangen dese komen, daar van wy gehandelt hebben, maar die heel snelle en onschadelijke; Hier toe behoort de slang Polpoch van welke *Nieremberg* aldus spreekt. In Nieremb: H: E: 12. 48. de velden van 't landschap Iukatra, is een wanschapen geslagt van slangen, ten meesten dry-maal negen duim lang, so dik als een arm, uitten donker gheverwt: Maar van 't hooft vijf duim lang, uitten swart en witte verscheiden, met een breed plat hooft, groote glinsterende oogen, en een start het overige lijf in dikte niet wijkende, niet ongelijk de Scorpioen, met vreselijke klauwen als een kat. En dit dier is niet op eene wijs schadelijk, maar het steekt mette start, en bijt mette mond. Men seit dat dese slangen veel an de bomen hangen, maar als zy met haar steek, haar vergif willen schieten, volgen sy, indien sy op de aard leggen den mensch van verre. En mette start boven haar hooft gekrult, rollen sy haar na den mensch, dien sy so lichtelijk in halen, maar als sy op de bomen hangen, voegen zy de start sodanig an 't hooft, datse een boog afbeelden, en schieten so sonder eenig gerugt dat men kan gewaer werden,

op

Dryinus Stinckschlang.

Elaphs

Anguis Aesculapii Vulgaris.

Anguis Aesculapii niger Aldrov.

op en om den mensch. Haar wondt is doodlijk, en het vlees rot binnen dry dagen van de wonde af; De benen van vlees ontbloot, en tot een gele verw veranderende, geven sulken vuilen stank van haar dat al het geslaght der Roof-vogels daar toe angelokt werd. De Inboorlingen seggen dat door de steek geen heel groote pijn verwekt werd, maar dat eerder al het gevoel vergaat en verdooft, en de mensch ghelijk als volgedronken sterft: sijn stem oft geluid is dat van de Quakkels niet seer ongelijk, 't welk, behalven dat'et verder ghehoort werd, den naam van de Slang, 't welk wy geseit hebben Polpoch te zijn, uit drukt, niet sonder groote schrik en vlugt van de inwoonders.

XIII. LID.

Van de Drijinus oft Eyke-slang.

Na de Akontia volght de Dryinus; So om dat sijn afbeeldsel heel wel mette pijl-slang van *Bellonius* over een komt, als om dat hem *Scaliger* om de gelijkheid van de pijlslangh niet heeft afgescheiden, hy heeft veel namen ghekreghen. Van *Scaliger* en *Grevinus* wordt hy Querkulus, by de andere Ilicines. Van de Grieken wordt hy Dryinus, Dryines van drijs, dat een eyken-boom beduit, om dat hy oft in de eyken bomen schuilt: oft om dat hy van de horssels gequelt zijnde in de eyken vlught: oft om dat hy met schobben de eyke schorssen gelijk bedekt is: Hy word ook Chelijdrus genoemt, om dat hy met sijn ruwe huid de Schildpad gelijk is. Ook Kijlindrus, en by seker schrijver Alidrat, oft Cherisidal, die daar by doet, dat hy rook uitte aarde verwekt, en niet als in 't binnenste van Afrika gevonden werd: *Andrias* noemt hem Olao, *Abensina* Durissos, *Albertus* Glandosa, en de huidendaaghse Grieken Dendrogali ghelijk *Bellonius* schrijft. Enige willen dat hy ook Brijinus, en Hydrus, oft Chersidrus genoemt is. Brijinus om dat hy dikmaal de moschagtige plaatsen verlatende (want brijin betekent het ruige mosch van de bomen) de weiden en natte landen kiest, daar hy een geslagt van Spring-hanen, en de onvolmaakte jongen Kink-vorschen vangt. Hydrus oft waterslangh, om dat hy in de lage vogtighe landen ook gaarn verkeert.

In sijn beschrijvingh zijn de schrijvers heel
Agricola: de Animal: Subter: verscheiden. *Nikander* voeght hem een hooft toe, dat van de Waterslang gelijk, en een witte rug. *Agrikola* een lengte en dikte van een middelbare paling, een asgrauwen rug; in 't hooft
Wottonus: l. 6. de Differeut: Animal: c. 20. is hy met d'ander een stemmig. *Wottonus* geeft hem de lengte van twee ellebogen, een vet lijf, ruwe schubben, daar kleine vliegen in nestelen, een swarten rug, een hooft de water-slang gelijk, maar breeder en niet so spits. *Bellonius*
Belloni: Observat: l. 3. c. 51. schrijft dat hy somtijds so groot wast, dat hem een Boer in een sak ghesteken, gheen twee mijlen sonder rusten konde dragen. De selve heeft een vel met hoy gevult, dat soo dik als een arm was.

De eigenschap van sijn vergif, heeft *Nikander* aldus naukeurig beschreven.

Sou de Dryinus in hand oft voeten knelt,
Ontset sich 't heele lijf, de wond wort swart en swelt,
't Verstant word overstolpt, het glinsteren van de ogen
Vergaat, het hart begint van droefheid uit te drogen,
En 't heele lijf van smert; ook maakt sijn vuile beet
Den mensch so duiselig en grilligh, dat hy bleet
Gelijk de Schapen doen, oft d'ongetamde Bokken:
Het water dat word bleek, sijn maagh begint te nokken;
Sijn leden worden traagh van quade sluimer-sucht,
Sijn mond die klappert and als in een koude lucht:
Nu braakt hy niet als gal, dat maakt hem droghe lippen,
Dan niet als suiver bloed, dan is het op het hippen
Dat hem de flauwe ziel al bevende ontglijt,
Ten zy een heelsaam kruit hem van de doot bevrijt.

Die toeval van 't bleten hebben *Ætius Ægineta* en andere ook bevestight. *Ælianus* schijnt alle die andoeninghen, den beet van de Dryinus toe te schrijven, welke in de Chelydrus voorkomen. Hy meent dat de wortels van de Eyken sijn vergif tegen staan, want dese gebogen, en van boven tot beneden gedrayt zijnde, ghelijken het lijf van de kruipende Dryinus. *Dioskorides* prijst de Aristolochie met wijn, *Grevinus* de gestampte Orego op de wonde gheleit, en Loogh met Oly, en ook den Thriaak. Ælian: H. A. 2. c. 17. Porta: Phijtog: 2. cap. 2.

XVI. LID.

Vande Elops en Elaps, oft Herte slangh.

De Elops oft Elaps word van *Nikander* onder de onschadelijke Slangen gestelt, eenige menen dat hy so genoemt is om dat hy geen gesicht heeft, en vermengen hem mette Sæsilia oft blinde Slangh; andere trekken dat van Elaphus, dat is een Hert, 't zy oft om datse als Herten vreesachtigh zijn, oft om datse snel in bewegingh zijn. *Bellonius* gedenkt an seker Slangh van 't Eylandt Lemnos die Laphiati ghenoemt werd, en meent dat hy de selfde is die by de oude Elaphis ghenoemt wert: *Fallopius* maakt ook van de selve gewach, welke hy Anguis Cervonis en Anguis Cerveri noemt; maar wijl hy die Kaprimulgus oft Geyten-melker, en dese Anza noemt, met welke naam te Padua de Slangh van Æskulapius genoemt wert, moet men besluiten datse van die verscheiden zijn. Ambrosin: de Serpent: l. 1 c. 15. Bellon: Observat: l. 2. c. 51. Fallop: de Tumore: b. 14 c. 22.

Van sijn beschrijvingh spreekt *Ambrosinus* aldus. De Monnikken die over Mesue uitleggingen gemaakt hebben, schrijven datter eenige Herte-slanghen gevonden werden, die swarte ghelijk, die in veel landschappen en voornamentlijk in Apulie heel bekent zijn, en weinigh vergif hebben, waar sy mogelijk dese door de boas willen verstaan hebben. Wy hebben in de oeffenkamer van de doorlugtige Raad van Bononie, welke eertijds den geleerden *Vlijsses Aldrovandus* toebehoorde, een beeldtenis van een slangh gesien, van omtrent dry voetë lang, welkers buik geel, den rug vaal, met dry swarte strepen, van 't hooft totte start door- Beschrijvingh.

doorlopen, getekent was: Onder dat afbeeldsel staan dese namen gheschreven. De Elope, oft Elape, mogelijk van *Nikander*. De Elaphis van sommige, de Laphiati van de inwoonders van 't Eyland Lemnos by *Bellonius*, ook mogelijk Elephantias en Cervone genoemt. Waarom wy, op dat de lesers de gestalte van dit dier konnen beschouwen, de selve in dese plaats vertonen.

Plin: H: N. 32, c. 5. Na sijn beet volgen krimpingen in den buik. Indien de Elaps van *Ætius*, de selve mette onse is. Tegen die zijn de gemeene geneesmiddelen, en voornamentlijk die het water drijven vorderlijk, als mede gesoute spijs.

XV. LID.

Van de slang van Æskulapius.

Ambr: zinus de Serpent. l. c 16 Ælian: H: A. 8. c 12. De slang van Æskulapius, is den naam van sijn beschermer Askulapius ghegheven. Hy word ook enkelijk slang genoemt, en dat door uitnementheid: Mogelijk om dat hy alleen onder alle Slangen onschadelijk, en weldadig is. Hy wort by *Ælianus* Pareas genoemt, de Grieken schrijven Pareia en Parua, om dat hy de kaaksbeenders enigsins bol heeft, oft om dat hy een sachte en lieflijke stem heeft. *Lukanus* noemt hem Pharia, andere Pagerina. By *Hezychius* en *Varinus* word gelesen Purrias, van sijn verw alsoo genoemt, welken ik twijfel of de selve met dese is.

Beschryvingh. Indien gy sijn vorm besiet, hy is langachtig, donkergeel oft liever groẽ als parey geverwt, maar omtrent den rugh meer swart. Het onderste deel is witachtig uitten donker groen; In sommighe vertoont sich een teken van een kruis, uit sijn schobben, indien wy sommighe geloven, t'saam gheset. Ælian. l. c. Ovid: metamorphos: l. 15. *Ælianus* seidt dat hy breed van muil is. *Ovidius* seit dien welke ten tijde van de pest te Romen was, met een kam verciert te zijn, mogelijk door een Rijmers toelating. Sijn Kaaksbeenders zijn weer-zyds met veel seer scherpe tanden versien. In sijn nek vertonen haar twee kleine uitpuilingen, daar een ledighe plaats tussen beide is. Wy vertonen hier sijn gheraamte; In de selve is het navolgende van *M. Aurelius Severinus* angemerkt. Zootom: Democrit. p. 363. Hy heeft geen strotten hooft, maar 't hooft van de lochtader is rond, en afghesneden als een fluit, al waar de wortel van de tong begint, te weten dicht an het onderste kaakbeen. In den rok van de pensfak zijn veel blaasjes als kleine eyertjes. De lever leit veel hogher als de maag. An 't einde van dese niet, van die, hangt de galblaas, die uitte de holle ader sakt. An d'ander zyde leit een kleine roode milt, een boon gelijk. De grond van de maag scheid by na 't gehele lijf. De nieren die lager leggen, zijn naast an de lijf-moer, an dese sent de holle ader twe grote takkẽ: de darm is by na een, hoe wel *Baldus Angelus Abbatius* de Kronkeldarm verdeelt. De hoorn van de lijf-moer is an de holle ader gehecht. Onder de milt is een klier als een ey, welk an de gront van de maagh vast is, maar an de klier de gal weg, den selven tot den darm toe doorborende.

Hy word op veel plaatsen ghevonden, in Hooghduitsland, Italie, Spanje, Polen, en z: Allat: in l. de Opinionib: græcor: Ook in Asia, Afrika, en Amerika. In Italie leven zy so gemeensaam by de menschen datse ook in de bedden gevonden werden; 't Selve ghes chiet ook dikmaal in 't eyland Lemnos, gelijk by *Leo Allatius* te lesen is.

Van haar aart kan geseit werden, datse wel Aart. sagt en goedaartig zijn, maar datse vergramt en Plin: H. A. l. 29. c. 4. getergt ook stekẽ. *Plinius* seit datse alle maanden door de Maan angehitst werden. *Ambrosinus* brenght een voorbeeld van een Ionghman by, die als hy hem t'samen wilde knopen, soo gebeten is, dat by veel bloeds uitstorte. Sijn uitwerpsels ruiken als Muskus, maar niet van alle, en op alle tijdt. Sy wierden eertijdts te Rome in de huisen onderhouden. Ten waar seit *Plinius*, dat haar saat door den brand ver- Plin: H. N. l. cap. delght wierd, men soud haar vrughtbaarheid niet konnen wederstaan.

Van haar gebruik spreekt *Plinius* aldus: De Plin: l. c. levende ghevat en met water gestamt, is vorderlijk, indien de gewonde daar mede ghestooft werd. Ook gelooft men datter veel goet tot genees-middelen in hem steekt, en word daarom Æskulapius toeghewijt. *Demokritus* maakt uit dese eenighe wanschepzels, om de redenen der vogels te konnen verstaan.

Sy zijn van tweederley geslaght, het een Onderscheid. bleker, en 't ander swarter, welkers beeldtenissen wy vertonen. *Wottonus* maakter ook so veel van de Sijrise: enige zijn koperverwig, andere swart; Na den beet volght een zwelling en kleine ontstekingh. Die haar in Afrika, en op den berg Ziz in Mauritanie verhouden, soeken op den middach de kruimelen van de tafels; zodanige getuight ook *Scaliger*, dat- Scaliger: in Exercitat: ter by de Bigerons inde Pyrineen gevonden werden. In Norwegen wordense met Koeye en Schape-melk gevoed, en leggen dikmaal in kinder-wiegen om haar te bewaren: Maar indien sy somtijds door den brand der huisen verdelght werden, oft de inwoonders van de pest omkomen, verbergen sy haar in holen, en zetten so geweldigh voort, datze de inwoonders beswaarlijk vallen. Van dit ghe-slacht was die gene, welken eenen *Marzus* te Venetie omvoerde, en van *Gesnerus* beschreven is: Hy was schoon en geelachtigh van hooft, swart van lijf, met purpure vlekken getekent. Ter zyden liep een strep in de lengte, die een weinigh boven de start eindighde, en een handt-breedt onder 't hooft begonde. Hy was viermaal negenduim en vier vingers lang, en uit 't oosterdeel overgebragt. Dat hy niet vergiftig was bleek daar uit, mits den omloper sijn hooft in de mond stak; In de dunste Slangh van alle, welken de Neapolitanen om zyn onschadelijkheid Angioleta, en die van Bononie Bisognola noemen, komt dit sonderling voor. Het hart rijst met een blinden hoek Soverinus: Sootom: Demokrit: p. 368. na de grondtvest van 't selve, welke met het gehele lijf, en het angehechte vat, de gedaante van een schoe maakt. De lever is dobbel, soo in de lenghte, als breedte. De hoorns van de lijf-moer zijn als in de Slang, Geitemelker genoemt,

Boicininga.

Boicinininga aliter.

Boiguacu.

Ibiboboca.

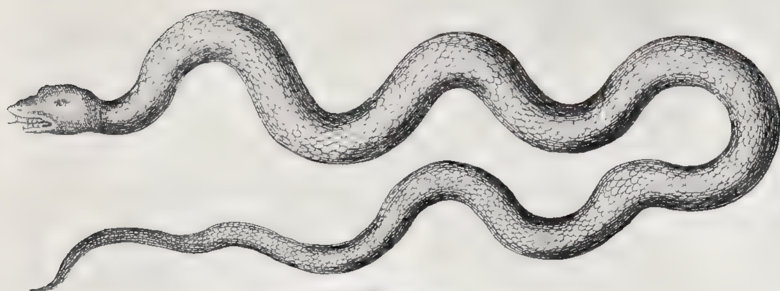
Iararaca.

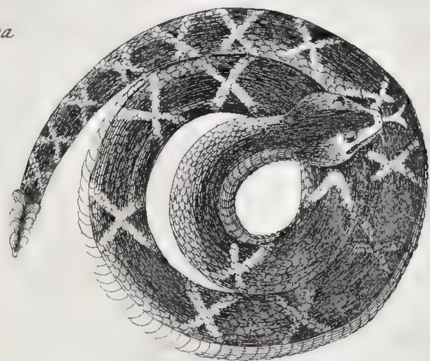

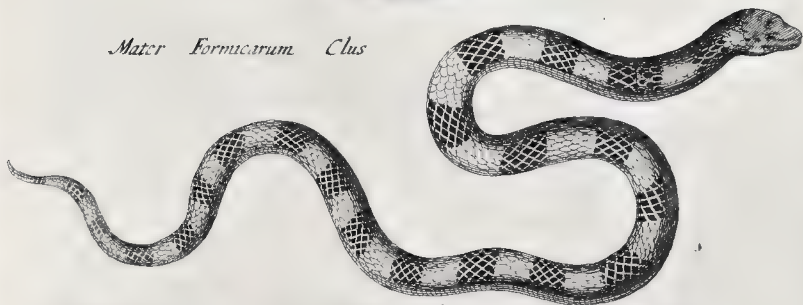
Amore pinima.

Tab vii

Serpens Iudicus Nierem

Domina
Serpentum
Nieremb

Mater Formicarum Clus

Serpens Peregrinus amputato Capite Clus.

noemt; ſodanigh is ook de Lijfmoer, die de twee zaat-blaasjes hier en daar na die vorm verſpreit.

XVI. LID.

Van de uitlandſe Aartſlangen, en voornamentlijk de Indize.

I. STIP.

Vande Boiſininga, oft Teutlakokauhqui.

DE uitlandſe ſlangen zijn veelerley, welke wy hier onder ſes ſtippen ſullen beſchryven. Onder de eerſte ſtellen wy de Boiſininga, welke de Braſilianen Boiſininninga, en Boiquira, de Tapoujers Ayng, de Portugeſen Kaskavel en Tangeder, de Neerlanders Ratelſlang, en de Mixikaners Teutlakokauhqui noemen. Ik ſal van haar dry beſchryvingen geven, om dat de afbeeldſels verſchelen, van *Markgraaf*, *Pizo* en *Nierembergh*. By *Markgraaf* is het een Slang vier voeten en dry vingers lang, met een lijf in't midden dikker, en na beide uitterſten dunder, maar in't midden daar hy dikſt is, ghelijk een Menſchen arm omtrent den elleboog: ſijn buik is plat: ſijn hooft ghedrukt, anderhalve vingher langh en breet: de ogen zijn klein, de tongh is rond en dobbel, onder alle ſijn tanden heeft hy vier groter als andere, krom, wit en ſcherp als een doorn, welke hy achterwaarts kan verbergen, en mettet tant-vleeſch bedekken; op de huit heeft hy ſchobben, maar niet heel hard: de geheele rug is met een bleek geele ſtreep verciert, beſtaande uit Teerlinghs-wijſe haken, met ſwart geſoomt, maar yder tuſſen-ruimte van de haak is donkerachtig; de zyden van't lijf zijn geelachtigh, en met ſwarte teerlingen onderſcheiden; te weten de dobbele rye van de ſwarte teerlingen, an yder zyde, en an yder hoek van den haak der ketting van den rugh, paſt een zydige teerling van de eene rye, en die van d'ander rye paſt weder op de tuſſenruimte der haken van de kettingh der rugh: de buik heeft grooter ſchobben als d'ander, uit den bleek-geel, maar an de ſtart is in't einde een vierhoekigh lichaam ghewaſſen, een weinigh plat, beſtaande ghelijk als uit geſchakelde haken, die op een ſonderlinghe wijs op malkander paſſen, waar mede de Slangh een gheluit als een Sijmbal maakt, 't geen van verre kan ghehoort werden; en ſoo veel jaren als de Slangh heeft, ſoo veel deelen heeft deſe ratel: Een Slangh van thien jaren heeft een ratel twee vinghers langh, oft een weinigh meer, en meer als een halve vingher breedt: Sy beſtaat uit een glatte, effen, droghe doorſchijnende ſtoffe, uitten witte en aſchgrauwe donker-roſch. Het is een ſeer vergiftige Slangh, nocht het tegengif bekent.

Pizo de Med: Braſil: l. 3. Van de ſelve ſlangh ſpreekt *Pizo* aldus: De Slangh Boiſininninga, welken de Spanjarts Kaſkavel en Tangedor noemen, om dat ſijn ſtart als een bel geluid geeft, word overal op de wegen en omwegen gheſien, en kruipt ſo ſnel of hy vloogh. An deſe ſoo ſchadelijke Slangh heeft de natuur als tot een waarſchouwingh, een bel gehangen, op dat yder door dat geluid vermaant zijnde, ſich tijdlijk voor die anſtaande vyand ſoude verhoeden: Hy is ſo dik als een arm, ſomtijds vijf voeten langh, met een dobbele tongh, lange ſcherpe tanden, donker geverwt, na't geel hellende. Alle jaren waſt hem an de ſtart een lid daar hy mede beſchadight, met 't welk hy den menſch, dat in den aars ſtekende, terſtond ombrengt; Maar 't vergif dat hy mette mond oft tanden toebrenght, beneemt het leven langhzamer. Uit de wond loopt terſtond een bloedigh etter, het vleeſch word blauw, en de ſweringh kruipt allengſkens voort. Men moet terſtond antrekkende genees-middelen, die de wond verwijderen, ſcherven en laat-koppen ghebruiken, en indien het gewonde deel kan onderſchept werden, het ſelve met een bant Jakape van de Braſilianen genoemt, binden; op welk genees-middel ſy haar ſeer vertrouwen, oft ook ten leſten brant-middelen gebruiken. Ondertuſſen wijl het vergif na't hart kruipt, moetmen ſorg dragen om dat innerlijk te verſterken met een dronk van Tipioka, en voort met ſweetdranken ſich behelpen. Het gereetſte genees-middel van alle, dat deſe Heidenen tot den beet van deſe oft andere ſlanghen gebruiken, is het hooft van de beſchadigende Slang ſelf, 't welk ſy ſtoten, en alſo plaaſterswijs warm op de wond leggen: Tot welk middel ſy noch in allerley beet, het ſpog van een nuchteren menſch byvoegen, met 't welke ſy het deel gedurig ſtrijken (*Plin.* l. 7. c. 2. *Galen.* l. 10. Simpl. *Scaliger* in Hiſtoria Animal. l. 11. c. 18. bekennen ook de kragt van dit ſpog) en ſy ſteunen ſo ſeer op deſe twee tegengiften, datſe wanhopen, indien ſy hier door niet uitwerken. Ik heb deſe en dierghelijke geneesmiddelen, die haar de lange ondervindingh geleert heeft, als de nood ſulks eyſchte, gaarn nagevolgt. Ondertuſſen niet nalatende 't geen ons van de eerbiedighe oudheid, en andere ſchryvers naghelaten is. Op dat ik niet ſoude ſchijnen al te hardnekkigh an deſe nieuwlingen, oft te zeer an d'oude te hangen.

Nieremberg noemt hem de Koningh van de Slangen, en heeft dit van de zelve: De kruipende dieren zijn niet zonder ghebruik, en ſy vermeerderen niet minder met haar nederigheid de mogentheidt Godts, en niet minder ſijn goedheid door haar ſchadelijkheidt: Godt weet met het alderſlimſte te helpen, en met vergif te geneſen. De genees-konſt heeft een ruim ghebruik uit die ſchadelijke beeſten gevonden. Het begin vanght hier an met een geſlaght van de wreedſte Slanghen, 't welk de Indianen Teuthlakokauhqui, oft Koningh der Slanghen, de Spanjarts Vipera, 't zy oft om de ghelijkheidt van 't hooft met de Adder-ſlangh, oft van 't vergif; Deze Slangh is vier voeten oft meer langh, en als hy middelbaar dik is, een menſchen voet breedt; met een ſcherpen Niere mb: H:E: 12. c. 1.

 rug,

rug, een hooft als een Adder, een buik uitten witte geelachtigh, an de zyden met blinkende schobben bedekt, maar tussen beide met donkere strepen vermenght; den rugh is donkerverwigh, maar met geele strepen die haar op den rug-graad doorsnijden verciert. Daar zijn veel onderscheiden van dese Slangh, die weinigh van malkander verschelen, maar met haar steek doden, indien haar vergif niet geswind te gemoed gegaan werd. Gehandelt of geterght zijnde, kromt hy sijn kop heel ongelijk t'samen, en verhoed sich sodanigh, dat hy sich an alle kanten voor ongeval beschermt. Daar is bedacht de gewonde leden in d'aarde te begraven, en die daar in te laten blijven tot dat de pijn gestilt, oft de siekt genesen is, en dat meesten deel met een goeden uitval: Hy loopt over de klippen seer snel, maar over d'aarde oft vlakte so snel niet, dat wonder is, waarom sommige Mexikaners hem den naam van wind ghegeven, en Hoakoati ghenoemt hebben: Soo veel jaren als hy oud is, so veel schellen groeyender an sijn start, die an 't achterdeel van de start als wervel-benen vast zijn; de ooghen zijn swart, van middelbare grootte: In het bovenste kaaksbeen heeft hy Honds-tanden, daar hy sijn vergif mede uitschiet, want an weerzyden van de mond staan boven inde opperkaak vijf kleine tanden, maar die van een yder inden geopenden mond konnen ghesien werden. Hy gaat met boghten voort: Den gewonden barst de huid over 't geheele lijf met kloven, en word gheseit binnen vier-en-twintig uuren na den beet te moeten sterven. D'Indianen die haar vangen houdense onbeschadight by de start neerwaarts hangende, maar sy wringhen niet te min haar hals, en ratelen met haar schel oft ratel, en krommen haar an alle zyden, en doen alle vlijt om haar vangher te moghen beschadigen. Veele die de selve in haar huis opvoeden en tammen, verhalen datse een jaar langh sonder eeten oft drinken konnen leven, en dat haar afghesneden hooft in thien dagen by de Panusensers (ongheloofilijk) tot de dikte en lengte van een dybeen uit-wast. Datse konnen getamt werden, is veelen bekent, diese in huis tot vermaak opvoeden. Sy schieten haar vergif uitte honts-tanden, die hol zijn. Ook seggen sommige datse een levende vrugt voortbrengen, maar valschelijk, so uit het verhaal van andere blijkt. Als hy gewondt zijnde, gram wort, maakt hy groot gerammel met sijn ratel, en verheft sijn hals met vervaarnis vande toesienders, maar bijt niet ten zy getrapt oft getergt. Mette honts-tanden (tot ghebruik bewaart) prikken de Mexikaanse Genees-meesters den hals en nek, om de hooft-pijn te stillen, en besmeren met het smout van dat vergiftige beest de lendenen tegen de pijn der selver, en andere pijnelijke deelen van 't lijf, en verdrijven ook daar mede de geswellen. De Indianen eeten haar vleesch, en stellen voor seker datse beter en angenamer als Hoender-vleesch zijn. In een doek gewonden zijnde, wordt haar wreetheit so versagt, datse van een Kint, sonder bekommering oft letsel, konnen gedragen werden. Men seit dat het hooft van dese Slangh om den hals ghedragen, gelijk dat van den Adder de siekten van de strot en de koortsige geneest. Sy genesen ook de steek van alle Ratel-slangen, met twee onssen menschen-drek, met eenig bequaam water ingegeven, oft met het kauwen van Pisieti en op de wond geleid, ook met het bloeysel van seker gemene boom van de nieuwe werelt, gestoten en opgeleit. Tot dit quaad is ook seer gevoeglijk de Chiapato, welke in hete landen voortkomt, en in nieuw Spanje by na overal: Daar is noch een ander Slangh Teutlakoutraukqui genoemt, somtijds vijfmaal negenduim lang, en een arm dik, en den ander van de selve naam, soo in vorm als in wreetheit van vergif niet ongelijk, als mede inde Ratel die hy an de start heeft: Maar de verw van dese is swart, na 't geel hellende, met bleke plekken (gelijk ook in de andere) die malkander dwars doorsnijden: Men seit dat de kraght van 't vergif van dese sodanigh is, dat het niet alleenlijk mette steek, maar met anraken beschadight, waar van hy den naam heeft.

II. STIP.

Van de Ibiboboka en Boiguaku.

DE Ibiboboka beschrijft *Markgraaf* en *Pizo* Dese spreekt van de selve aldus: Ibiboboka is by de Brasilianen een schone Slang geseit, en by de Portugesen Kobre de korais ghenoemt, hy is twee voeten langh, maar een duim dik, sneeu-wit, en met swarte en roode plekken onderscheiden. Sijn beet is heel vergiftig, het vergif neemt het leven niet haastig weg, maar 't kruipt langsaam voort: Het wort genesen mette plaaster van 't hooft der selfde Slangh ghemaakt, en opgeleit: ook trekt het poeijer van 't kruit Nhambi, en het zap van de bladeren van de Kaäpeba en Kajatia in de wondt gesproeyt, het vergif uit. (Markgr: H: B. 6. c. 13. Piso Med. Brasil: l. 4.)

Markgraaf heeft de sijne wat naukeuriger beschreven, want dus spreekt hy: De Ibiboboka van de Brasilianen, en Kobre de Korais van de Portugesen, is een Slangh twee voeten langh, een duim omtrent dik, daar hy dikst is; Want achter is hy rond en scherp ghelijk een elssen: De gheheele buik is witblinkkende, de rugh en zyden geverwt: Het hooft heeft vierkante schobben met swarte randen, daar op volght een rode plek, welkers schobben an de randen swart zijn, en soo is'er altijd een rode plek, daar an volght een swarte, dan een witte, weer een swarte, dan een rode, en so voorts. De rode plek is meer als een vinger langh; twee witte, en dry swarte t'saam-ghenomen, zijn ander-halve vinger langh, en met malkander gelijk, maar de swarte plekken zijn gheheel swart, en de randen van de witte swart; het is een vergiftigh beest.

Van de Boiguaku heeft *Markgraaf* eenige ghedaanten, welke wy met sijn eyghen woorden sullen beschrijven: De Boiguaku vande Brasi- (Markgr: H: B. 6. c. 13.)

Brasilianen, by de Portugesen Kobre de veädo genoemt, had een vel seven en een halve Rhijnlantse voeten lang, en was op 't midden van 't lijf elf vingers breet, allenskens achter en voorwaarts smalder aflopende, so dat hy alleenlijk op die plaats daar 't hooft afgesneden was, omtrent vier vinghers breet, en omtrent het einde van de start een weinig minder was. 't Geheele vel was met schobben gedekt en op orde gestelt, an den buik met groter, op den rug met kleinder, ghelijk in alle Slangen; maar het was heel schoon gesprenkelt, te weten midden over den rug met swarte plekken, op de wijs van een ketting: maar an de zyden stonden de swarte ronde plekken een handbreet van malkander, in welkers middel-punt ook een ronde witte plek was: dese plekken waren groter als een Rijksdaalder: maar tussen dese buiten die rye na den buik toe waren wederom an weerzyden twee ryen kleinder swarte plekken. Een groter van deselve verw, en diergelijke plekken, kreegh ik op den sevenden Augustus 1638. de dikte van 't midden-lijf was derthien vingers, maar de lengte boven de acht voeten. Van de selve gedaant kreegh ik een levende op den derden Augustus 1638. mette selfde plekken verciert, vijf voeten en vier vinger langh, en op sijn dikste een halve voet. Hy had wit vleesch als een paling. Het hart uit het lijf genomen sprong nog een vierendeel van een uur langh: In 't achter-deel van 't lijf omtrent seven vingers breet van de start, had hy twee korte klauwen als een Vogel; twee ryen heel scherpe tanden in beide kaaksbeenders, een breed hooft, en boven de ogen in twee knobbels verheven.

Van de selve gedaante heb ik een grote gekregen op den sesten October 1638, die acht voeten en een half lang, en op sijn dikste vijfthien vingers breed, en uitten swarte en witte gesprenkelt was: hy had wit en vet vleesch; ik heb het vleesch begraven, en het gebeente na vier maanden voor een geraamte uitgenomen, en het vel opgevolt: Den rug-graad bestaat uit benen; hy had een dobbele rye tanden in beide kaaksbeenders, welke ook dobbel waren. De tanden zijn heel scherp, een weinigh krom, en de punten van een kam gelijk, heel blinkend wit als het suivre parlemoer. Dese slang wort van de Brasilianen Boguaku, dat is groot genoemt, want ik hebber gesien die een geheele Geit ingeswolgen hadden. Sy zijn niet vergiftig, en haar vleesch wort gegeten.

Van een ander ghedaante is'er my een ghebraght op den vijfthienden November 1639. die vier voeten en een vinger langh, en op sijn dikste vijf vingers was: de buik was met silverwitte schobben gedekt, en 't overige lijf met swart en wit gesprenkelt: de start was als uit ses silvere ringen t'saam-geset, in beide kaaksbeenders had hy ses scherpe tanden.

Ik heb ook een gehad van ysergrauwe verw, en an den buik wit, van dry voet langh, en op sijn dikste van twee vingers. Sy houden haar in de Huisen, en suighen de Hoender-eyren uit. Ik heb ook dikmaal in de huisen gevonden, die buiten heel groen, twee oft dry voeten lang, en so dik als een pink waren; Dese hebben een wijde mond, en swarte tongh, en zijn heel vergiftig. Sy worden van de Brasilianen Borobi genoemt.

Pizo beschrijft ons de selve Slang met weinig woorden aldus: De Boiguaku oft Jiboya, is by na de grootste van alle Slangen, en by na so dik als een menschen borst, by de Portugesen Kobre de veädo genoemt, om dat hy gheheele bokken inslokt, en dat meer al suigende als kauwende. Uit het geslacht van dese worden'er sommighe van achthien ja vier-en-twintigh voeten langh gevonden, en zijn uitten asgrauwe en bruin-roodt verscheiden geverwt. Sy zijn niet so vergiftig als andere. Haar vleesch eeten niet alleen de Inboorlingen en swarte, maar ook onse Neerlanders. Als dese Slangh hongerigh is, oft uitte Bosschen voort-springht, stut hy sich op sijn start, en recht hem vreeslijk om-hoogh, en vecht mette Menschen en wilde Dieren, en maakt groot geluit als hy vergramt is: oft hy springt met een listigheit van de bomen op de voorby gaande, en wringht sich met veel bochten om de selve, en druktse alsо doot: Niet minder sterk en wreet zijn die de andere Arabo, en Kukurasiu genoemt, welke ook op de menschen en bokken vallen; want alle dese heb ik door de opsnijdingh bevonden, met vaste en sterke wervel-benen en ribben begaaft te zijn. Haar steek is nauwlijk vergiftigh, en wordt somtijds van selfs oft door een licht middel genesen, so dat dese onder de niet vergiftige Slangen waar van de schrijvers over al veel handelen, moeten getelt werden, daar ook de Kanipana, Masina en Vosia kan bygevoeght werden, om datse den mensch niets oft weinigh beschadigen.

Dese zijn eenighe Slangen in 't rijk Zenega gelijk, indienmen *Aloysius Kadamustus* mag geloven, want sy zijn langer als twee voeten: Sy hebben nocht vleugels noch voeten gelijk de kruipende dieren, maar zijn anders heel groot, en van sulken dikte, datse geheele Geiten inslokken, en die sonder scheuren in swelgen. De inwoonders seggen dat dese slangen op sekere dagen vergaderen, en haar na enige plaatsen vervoeghen daar veel Mieren van een witte verw zijn, welke uit haar eighen aart eenighe laghe hutten als holen voor de Slanghen opbouwen. Nieremb: H: E: 12. c.43.

Want sy dragen de aarde mette mond, en metselen sonder Kalk: Ghy soud seggen dat het Bak-ovens, oft Boere hutjes op een rye geset waren, want ghy sult hondert en vijftigh van dese hutjes nettens malkanders sien, en op een wonderlijke orde ghestelt, maar de Slangh Thema is ook heel sterk in krachten, Kuilkahuilia is de selve, en vecht met vijf andere. Hy valt op de voorby-gaande, en druktse met sulken gewelt, dat indien hy haar om den hals slinghert, de selve worght en doot, oft indien de mensch dat uitstaat sich self te barsten drukt. Die sijn aart kennen

bedrieghen hem, en stellen hem een boom te ghen, oft iet anders daar hy sich an te barsten drukt, menende dat hy een mensch drukt, en also sterft hy.

III. STIP.

Van de Boitiapo en Iraraka.

Markgr: H B.B. c. 14.

DE Boitiapo van de Brasilianen, van de Portugesen Kobre de Sipo genoemt, is een Slang seven oft acht voeten langh, en een mans arm dik, rond, en in 't endt als een elssen scherp, van verw als een Olijf, en an den buik wit: Hy is met schone drykantighe schobben bedekt. Hy leeft met Kinkvorschen, en is vergiftig. De Iraraka is een korte Slang, en selden meer als een elleboog lang. Hy is op 't hooft met eenige uitsteeksels gelijk de Adderslangh versien en maakt het selve geluid; Aardachtig van verw met rode en swarte plekken. Sijn beet brengt geen minder ongemakken toe als van de andere slangen, uitgesondert die traag en heimlijk 't leven benemen. Het beest self na dat het gebeten heeft, van huid, hooft start, en ingewant gesuivert, en in water van de wortel van Iurepeba, met sout, oly, bieslook, dil, en diergelijk gekookt, word van de gewonde gegeten en brenght haar groote baat by. Boven al is heel bequaem de Knatia, welke met recht Erva de Kobre oft Slanghen kruid ghenoemt werd, om dat het innerlijk en uitterlijk gebruikt de beten van dese, en alle andere slangen licht geneest. 't Selve doen ook de besijen van de boom Suibira, gestoten en op de beten geleit.

IV. STIP.

Van de Kaninana, de tamme Slang, Apochijkoatl, en de Gevleugelde Slangen.

Piso: Med: Brasil: l. 3.

DE Slang Kaninana is geel van buik, maar groen van rug, omtrent acht hand-breed lang, en wort onder de minst vergiftige gehouden. Hy leeft met eyren en vogels: Hy word het hooft en start afgesneden en van de Amerikanen en Moren gegeten; Van sijn sonderling tegengif, kan ik noch niets sekers bevestigen. Indien hy enig quaad toebrengt, dat word mette gemene Genees middelen soo Inlandse als die van Kristenrijk genesen. Maar het gemeen teghengif is het affiedsel van de wortel van Iurepeba met een weinig zouts, 't welk op dese en andere vergiftige beten dikmaal moet geleit werden, als ook de vrugt van de groene Ananas, tot de vorm van een pap gestoten. En so de nood meer dringht, moet het ghewonde deel gescherft, en daar op een jongh hoenderkuiken geleit werden.

Nieremb: H.E. 12. c. 40.

Wy hebben seit *Fransiskus Hernandus* eenige groene Slangen om 't vermaak sien opvoeden. Die omtrent een duim dik, van 't veld gebragt zijnde, soo dik als een dybeen opwiessen. Sy hebben tot een hol een ton met stroy, om de gemaklijkheit vervult, daar zy meest haar rust nemen, behalven als het tijdt om te eten is. Want dan uit haar slaapbedt voortkomende, klimmen sy heel vriendelijk de meester om den hals, die ook die omhelsing van die wrede dieren minnelijk verdraagt, oft haar in 't midde in krullen wringende, en haar een groten hoep gelijk makende, verwachten sy gerust en sonschade het geen haar voorgeworpen werd.

Daar is een Slangh by de Pamereusers vijf ellebogen lang, en vier vingers breet, met heldere schobben, en swarte en witte plekken getekent, Apachykoatl ghenoemt, en niet van een dodelijke beet. Nieremb. l. 12. c. 45.

In Florida zijn ghevleugelde Slangen ghevonden, die met haar vleughels sich van de aarde konden verheffen, en laag langs de selve vliegen. *Amerikus Vespatius* heeft ook Indianen gevonden die een gevleugelde Slangh op een houten rooster braden, en hadden noch meer andere levende in haar hutten, die sy an de beenen en halsen met touwen vastghebonden hadden, om de menschen niet te beschadigen. Nieremb: l. 12. c. 36.

V. STIP.

Van Bojobi, Tetrauchoatl, Tleoa oft Vuurslang, van de Bloet-slangen en Trinhutili.

DE Bojobi van de Brasilianen, by de Portugesen Kobre verde ghenoemt, is een elle langh, en een duim dik, schoon groen blinkkent geverwt. Hy verkeert in de huisen en beschadight niemand als die hem terght; Nochtans is sijn beet vergiftig, en wijkt nau-lijk voor 't beste genees-middel, maar die geknoopte wortel Kaäpia gestoten, en met water ghedronken, is seer vorderlijk, en wel het beste van alle andere genees-middelen. Een gemeen Soldaat dese Slangh in 't Bosch verborgen, mette voet tredende, wierd van de selve in sijn dybeen gebeeten; weinig dagen daar na swol sijn geheele lijf, en wierd overal blauw, en is by gebrek van de wortel Kaäpia, alle andere genees-middelen te vergeefs zijnde, in 't ansien van sijn mede-makkers heel ellendig gestorven. Dese schijnt de selve met die geene, van welke boven uit *Hernandus* gesproken is. Piso: Med: Brasil: l. 3.

De Tetrauchoatl is een Slang drymaal negen duim langh, en een vingher dik, welkers beet vergiftig is: Sijn rug is swart, de buik uit den bleek-wit, de start onder roodachtigh, maar de buik en start is met swarte stippen besproeit: het hooft is swart, met een geele kring. Het genees-middel van den beet, is de gewonde plaats te zuighen, maar men moet eerst Picietl ghekauwt hebben, om niet van 't vergif beschadigt te werden, 't welk ook als een treflijk genees-middel op de wonde mach geleit werden: En het is niet alleen een tegengif van de ontfangen wonde, maar de Slangen self ook schadelijk, en vyandt. Nieremb: H.E. 12. c. 35:

De Tleoa van de Indianen, anders Vuurslang genoemt, is anderhalf-maal negen duim langh, en een vinger dik, met witte, swarte, geele, en donkere schobben onderscheiden; het hooft is dat van onse Adder-slang gelijk, en de start loopt omtrent het einde schielijk

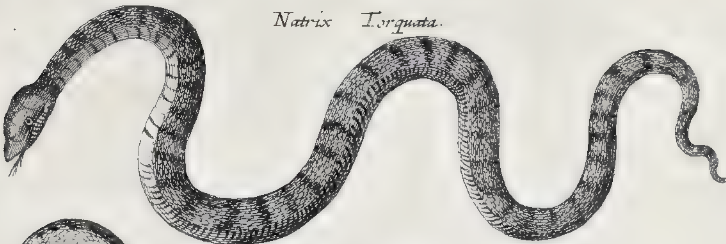
spits,

Tab. VIII

Cherſydrus Greuini Hydrus Natrix.

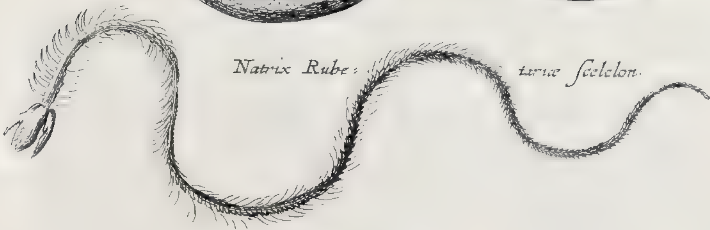
Natrix Torquata.

Natrix Rubetaria.

Natrix Rubetariæ ſceleton.

Serpens Marinus.

spits, alleenlijk maar twee vingers in de leng-
Nieremb: l.12. c.31. te, welke tot een ratel eindigt. Hy geeft een dootlijke en brandende beet, waar van hy sijn naam heeft. Als hy voortkruipt wend hy sich an weerzyden met een traghen voortgangh. Teghen sijn beet seit men dat de ghestampte wortel van 't kruit Ankola seer goet is: 't Selve schrijft den Schryver van de Thekoatl oft Vuur-slangh. Het is een Slangh die ses-maal negen duim lang wert, en dry vingers dik. Hy leeft in 't gheberghte, en geeft een doodlijke beet: Hy is geel geverwt, maar an den buik bleeker, na het asgrauw hellende. Hy kruipt met bochten, en wringht sich an weerzyden. Hy leeft in de Bergen van Teportlan.

Nieremb: H:E:12. c.32. Daar zijn noch andere slangen, die met haar gesicht vuur vertonen; acht voeten langh, bloet-root, die 's nachts vurig schijnen als een vlam, gelijk *Antonius Herrera* verhaalt. *Fransiskus Hernandus* schrijft ook, dat de Slangh Kumkoatl, die in den nacht vurig blinkt, vergiftig van beet, vier elleboghen lang, en een arm dik is.

Nieremb: l.12. c.46. Daar is een Slangh in Panusin, die langh en breet is, met witte en swarte plekken gesprinkelt, Trinhutili genoemt, om dat hy met sijn start, die seer scherp is, een doodlijke wondt geeft.

VI. STIP.
Van eenighe Slangen der Oude.

BEhalven de geslagten van Slangen die wy nu hebben opghetelt, zijn noch eenighe andere by de oude ghenoemt, die beswaarlijk tot dese verhaalde konnen betrokken werden. *Ælianus* maakt ghewagh van eene Hyena ghenoemt, die hy seit van beiderlei kunne, het een jaar mannetje en het ander jaar wijfje te zijn: *Orus* stemt ook dat met hem; *Nikander* heeft eenige lybise slangen onder de onschadelijke ghetelt. (Nikand: in Theri.) *Suidas* schrijft van Abgolise Slangen, welke *Alexander* van Argus Polasgus naar Alexandrie deed versenden, en in de Rivier werpen om de Aspis slanghen te verdelgen. *Gesnerus* noemt ook Mergolen uit Afrika overgebraght, maar welke en hoedanig sy zijn doet hy'er niet by. Van *Hesychius* wordt hy Trissos Oidos Opheos genoemt.

Ælian: H: A: l. 17. cap. 2. *Klitarchius* schrijft ook na, 't segghen van *Ælianus* datter in Indie Slangen van zesthien elleboghen zijn: Ook andere veel kleinder, met plekken gheschildert, en datse strepen van 't hooft totte start hebben die koperververwigh, silver-wit, en eenige rood, andere goutgeel zijn, welke Slanghen met haar beet seer haastigh dooden. Hy gedenkt noch een ander van rode verw, die *Ælianus* mogelijk Porphijrus noemt. *Strabo* zeit datter in Indie zijn die negen-duim langh met een wit hooft, en sonder tanden zijn, welke de Slange-vangers in het zuiderlijk geberghte, uit welke de steen Sardus gegraven werd, opsoeken. Hy byt niet, maar de plaats met sijn slym bespogen, komt schierlijk te verrotten; waarom hy mette start opghehangen, tweederley vergif uitbraakt; het een zwart, een ghedaante van Electrum oft Emmer gelijk, 't welk van de levende word uitgheworpen: Het ander enkel swart, 't welk uitten mond van 't dier voortkomt. Dat, met het zaat van Zezamum ingegeven, suivert de herssene door de neusgaten, maar dit brenght de teeringh by.

II. HOOFT-STUK.
Van de water-slangen.

I. LID.
Van de Hydrus oft Natrix.

DUs ver van de Land-slangen, nu volgen de Water-slangen: te weten de Hydrus en Natrix, de Natrix Torquata, Natrix Rubetaria, Boa, de Zee-Hydrus, de Zee-Scolopendra, en eenige uitlandse. (Ambros: l.1. c.17.) De Hydrus van Hydros, dat is water also genoemt, word by de Kretensers Karorus, by andere Enydros, 't welk een algemene naam van die gene welke in 't water leven is, en by *Nikanders* uitleggher Cherydros, om dat hy op 't land, en in 't water verkeert, genoemt. De Latynen noemen een Mannetje en Wijfje van de selve, welkers naam *Ælianus* an den Dryinus oft Eyk-slangh schijnt ghegeven te hebben, wijl hy seit dat de Hydrus in Sersyra gheteelt, met haar vergiftighe anblasingh de mensch vervolgende ombrengt. (Ælian: H: A: l. 8. c. 13.) Sy noemen hem ook Natrix a natando, dat is van swemmen, daar hy seer in ervaren is; ook Koluber Aquaticus, welken *Plinius* nochtans, als hy de lever van de Koluber Aquaticus, en Hydrus gestampt, seit goet tegen de steen te zijn, van den Hydrus onderscheid. Ten lesten word hy ook Lutrix genoemt, 't welk by *Gaza* ghelesen werd. *Belluasensis*, en de schrijver van de Natuur der dingen gedenkt een Slang van Hooghduitsland Nader genoemt, so dik als een arm, geel van buik, groen van rugh, en van so vergiftigen asem, datter an de bast van een versch gesneden rijs an sijn mond ghehouden, blaren oplopen; jae een blinkend swaard door sijn tong met vergif besmet werd, 't welk totte knoop van 't swaard optrekt. De voet van een mensch gewond zijnde, trekt het vergif terstond door 't geheele lijf, en daarom word de gequetste terstond mette voeten opgehanghen, op dat het vergif niet soude opwaarts vliegen.

(Beschryvingh. Plin: H:N: 29. c.4.) *Plinius* noemtse de schoonste Slanghen van de geheele wereld, maar geen andere ook in vergif wijkende. *Nikander* schrijft haar een vlak en plat hooft toe; en als hy de Landtslangh vuil en bleekverwigh noemt, schijnt hy de Water-slangh de schoonheid toe te schryven: Anders zijnse den Aspis in vorm gelijk, uitgenomen den nek, die niet so breed is. Sy zijn asgrauw geverwt, en met plekken getekent. Datse een dobbele tongh hebben (maar geen twee) is haar met andere slanghen ghemeen.

(Plaats.) Sy houden haar in Sersijra na 't seggen van *Ælianus*. Inde Poel Mykleus, omtrent Ter-

rasina in Italie. In de Poel Agnani tussen Pussolo en Napels, die wy self gesien hebben, inde warme wateren en baden. Daarom maken de pagters van de baden omtrent de Poel Limago ysere platen met veel gaten door-boort voor de baden, om dat de slanghen daar niet soude inkruipen. In stinkkende wateren wordense ook veel gevonden. Tegen de winter kiesen sy de onderaardse holen, en schuilen daar tot de lente. Sy houden haar meest in de waters, en die uitdrogende soeken sy de kost te landt. Datse ook buiten 't water eyren legghen heeft *Aristoteles* geschreven.

Gesner: de Serpent.

Arist: H: An. c. 1.

Voedsel. Van haar voedsel heeft *Virgilius* dit geschreven; datse vraatachtig zijn, en visch en Kinkvorschen eten. Waarom haar *Nikander* Lingnos ghenoemt heeft, de woorden van *Virgilius* zijn dese:

Virgil: Georg: l. 3.

De lose Kalabus die door de Bossen holt,
En sijn geplekte romp in kromme bochten rolt;
Die weet sich inde Lent, wanneer de regen-plassen,
Het water inde poel, en inde beek doen wassen,
Te voegen an de kant oft in haar diepe hol;
Daar vreet hy dan sijn buik met Visch en Kikkers vol:
Maar als de heete zon veel meer begint te hogen,
En dat de Modder-poel en 't Land begint te drogen,
Dan rolt hy langs de paân, geterght van hit en dorst,
Met een vuurvlammig oog en een verstoorde borst.

Arat: in Phenom. Seer wel seit *Aratus* dat de Kinkvorschen de spijs der waterslangen zijn. Hy word nochtans dikmaal van de Egiptise bedrogen, welke de Chersijdrus van verre siende, vat hy een stuk riets over dwars, en houd dat vast om niet ingeswolgen te werden, want sijn bek is niet soo wijt, dat hy haar beide kan inschokken.

Aart. Tot sijn natuur behoren twee dinghen: sijn vergif en de steen die hy in't hooft draagt. Van 't vergif is onder de schrijvers een verscheiden gevoelen. *Kardanus* seit datse niet vergiftigs hebben. Indien *Selius Rhodiginus* door de vipera oft Adder die sich in 't water houd, de Chersydrus verstaan heeft, maakt hy die op 't lant wreder, en in 't water minder. Maar *Ælianus* schrijft uit Apollodorus datse so vergiftig zijn, dat het anraken van haar dood lijf ook besmet. *Plinius* seit datse in dit stuk geen slangen wijken, gelijk boven verhaalt is. *Kolumella* doet'er by dat uit de modderige sloten uitdrogende, daar sich de Natrices inhouden, dikmaal verborgene siekten, welkers oorsaken de geneesmeesters onbekent zijn, voortkomen. Het is soo het is; *Dædalus* en *Euridise* de huisvrouw van *Orpheus*, worden ghesiet door een steek van een Chersijdrus ghestorven te zijn: Men gelooft dat de steen van de ghestroopte uitghebraakt werd. Eenighe roken hem ande start hanghende met Lauwer bladeren, en bidden hem om Godts wil de steen uit te werpen, 't welk niet minder overgelovig als lasterlijk is. *Hollerius* set een vat vol water onder de opgehangene slangh; de steen uitgeworpen zijnde suight al dat water na sich, maar hier van elders.

Rhodigin:

Kolumel. R. R.

Van de vergifs-tekenen spreekt *Nikander* aldus:

Dees droeve tekenen vervolgen na den beet,
De huid verdroogt en rot, 't gesicht daar van is wreed;
Strak rijster pust en blaar, dat doet de sieke beven,
En d'ongemene smart ontrukt ten lest hem 't leven.

Doe hier by het uitwerpen van de stinkende gal, daar na dry uiren oft dry dagen de doot navolgt. De verwydingh en swartheid van de wonde, daar een swarte stinkende etter uitvloeyt, is by *Ætius* en *Abensina* beschreven. Den beet geneest *Dioskorides* met Orego in water gestampt, of mette schors van Aristolochia, oft wortel van de Eyken-boom. *Ægineta* met wilde Kors, oft de vrught van Affodillen, oft Venkel zaad. *Plinius* mette lever van de waterslang self, en met Kruiswortel: *Apuleius* met Verbenaka: *Ætius* met Theriaak, Methridaat, en een vierendeel loots Sijpres noten, met een gelijk deel van bakelaar en mijrth-besijen met honig, oft wijn gemengt. *Selsus* met Panax, Prassinus en Saturtueria: *Abensina* mette plaaster uit Kalk, Kalamintha, montana de schors van Eyke-boom-wortels met Oly gemengt. *Pareus* ghebruykt in seker ghewonde, die de hand an de mond settende en de wonde suigende, een swelling ande tong en arm met groote pijn en beswijming kreegh, den Theriaak om te sweten, en de mond te wassen met groot geluk.

Hy is in de Genees-konst van groot ghebruik, indien wy de oude en jonge gheloven. Met de tanden wordt de tandpijn ghenesen daar mede geschrapt zijnde; Twe van de bovenste om den hals ghebonden ghenesen de pijn van de bovenste tanden, en twee van de onderste, de onderste op gelijke wijs. De inwoonders van de Nyl met sijn vet bestreken zijnde, worden van de Krokodil niet angetast. De lever gheneest de steen; Het vel tot een rooksel ghebruikt, helpt tegen het uitsinken van de lijf-moer en endeldarm, 't welk van *Enselius* beschreven is. De asch in een pot met kley wel toegheslopt, en met het vier van Wijngaard-ranken gebrant zijnde, en met oly gemenght, word van *Sylvius* totte krop-sweren ghepresen: De steen is heel goet tegen de watersucht, indien sy de rechte is, welke *Gesnerus* seit ghekent te werden, wanneer de steen om een kopere bekken vol water gebonden, dagelijks thien onssen water uitsuicht; Datse de vergiftige wormen verjaaght, verhaalt *Kamillus Leonhardus Pisaurensis*. Eenighe beuselen datse inghenomen, de steen van den blaas breekt.

Gebruik.

Plin: H: N: 29. c. 4.

Kamil: Leonhart. l. 3. de Lapid.

Van haar onderscheid komt weinigh voor. Eenige zijn gemene, gelijk omtrent de baden verkeren, en somtijds uitte mond van de bron met het water uitkomen: Oft sy zijn heel onschadelijk, oft indien sy schaden, brengen sy alleenlijk een klein geswel oft ontsteking voort. Andere zijn vergiftig, en in grootte ten ansien van de plaats onderscheiden. Want in de Rivier Argas, omtrent het Persise Sittase gelegen zijn sy overvloedigh, met een wit hooft, het overige swart, en vier ellebogen lang, die somtijds onder 't water schuilen, en den genen die snachts haar in 't water begeven schadelijk. In 't dulle Meer 't welk drymaal op een dach sijn

smaak

ſmaak verandert, want het is eerſt bitter, daar na ſout,en ten leſten ſoet, wordener geſien van twintig ellebogen lang. In 't jaar M. C. C. C. XCIX. op den XXV. May iſſer onder de brugh van de Rivier Urſa een gheſien van twintigh elleboghen, gelijk *Geſnerus* uit de jaar tijd-boeken van Surig mette hand geſchreven, verhaalt. In de maand van Juny werpen ſy haar veel t'ſamen gherolt in de poel Agnano. In de woeſtijne van Lijbie is de waterſlangh, die kort met een dunne ſtart en omtrent den hals heel ſmal is, ſo peſtig, dat men het gewondedeel noodſaaklijk moet afſnijden. *Agrikola* noemt de Boa een huis Natrix oft waterſlang. Agricola: de Animal: Subter:

II. LID.

Van de Natrix Torquata, en Rubetaria.

Ambroſin: DE Natrix torquata oft geringhde waterſlang, heeft den naam van de ringen daar ſijn boven lijf mede verciert is gevonden. De uitleggher van *Nikander* noemt hem Polyſtephea, oft veel gekroonde: Andere Myagrus, oft Myothera om dat hy muiſen eet, en Orophia om dat hy omtrent de daken van de huiſen verkeert. By *Ariſtophanes* wordenſe huisbewaarders genoemt. Nerophis is een woord van de huidendaaghſe Grieken. *Matthiolus* heeft hem ſwarte Slangh ghenoemt, in Italie noemen hem ſommige Karbonario oft Koolſlangh.

Beſchrijvingh. Syn beſchrijvingh ſullen wy uit *Ambroſinus* gheven, welke aldus ſchrijft: *Ætius* ſchijnt de Myagrus van de oude te beſchrijven, als hy ſeit dat deſe Slangh na de ſtart toe dunder als boven werd, met een breed hooft verſien is, en Muiſen eet, niet met ſijn beet dood, maar alleenlijk een ontſteekingh verwekt. Het afbeeldſel van deſe waterſlang, bewaren wy na 't leven afgeſet in de Oeffenkamer van de doorluchtige Raad van Bononie, daar hy dun omtrent den hals en 't hooft lijkt, dikker omtrent den buik, welke daar na in een heel dunne ſtart eindigt. De rug is ſwart; Omtrent den buik is hy tuſſen geel en groen met ſwarte ſtrepen beloopen: maar hy heeft een merkelijk teken an den hals, want daar vertoonen ſich eenighe bleek witte plekken, als een hals-band, maar die geen volle kringh maakt. Tuſſen beide plekken an 't opperſte van den hals is een kleine ruimte als twee ſchobben, daar de plekken weer-zyds in gheſtalte van een dryhoek ſpits eindighen. Daar na wordener ook weer-zyds ſwart blinkende plekken achter dien halsband geſien.

Aart. Van de plaats, aart, en anders komt weinig voor. Sy houden haar gemeenlijk in modderige waters, en drekgaten, leven met muiſen; en daarom worden zy omtrent Lukarnie, en 't Meer Verban niet gedood, om datſe mette ſelve de wijngaarden ſuiveren. De Vlamingen ſeggen datſe de Uijers van de Koeijen ſuigen dat'er 't bloet na volgt. 't Welk de oude de Boa toe-eigenen. Sy broeijen ſomtijts in de meſthopen. *Geſnerus* verhaalt dat'er een in de May veerthien jongen voortgebragt hadde, op een regenachtigh jaar, 't welk tot haar telingh bequaam is. Datſe door de mond van de ſlapende inſlibberen door den damp van de warme melk angelokt zijnde, en weder uitkruipen is een overgift van ſommige. Of het waar is dat de menſch in welkers mond ſy gekropen zijn, lieflijk ſingt, mag de leſer ſelf oordeelen.

Hier toe behoort ook de Natrix rubetaria oft paddeſlang, die een geluid gelijk de padden maakt. Hy is ſeer gheplekt, ſeer ſchoon, en word uit ſijn ſtem van de boeren bekent. De Polen noemen hem Padalika. Het geneesmiddel tegen ſijn beet is, de voet van de ghewonde in een kuil van vogtige aarde, een natuurlijken dach lang te begraven. Wy vertonen ſijn afbeeldſel en geraamte.

III. LID.

Van de Boa oft Koeije-melker.

VAn de Slang Boa komt weinig voor. Hy heeft ſijn naam niet van 't gewrocht, om dat hy een gheheelen Os kan doorſlokken, maar om dat hy de Kudden der runder-beeſten vervolght, en de volle uijers uitſuigt: en alſo met Koeijemelk gevoed werd. *Salmaſius* trekt ſijn naam van 't woord dytes, 't welk by de Æoliers van Beotia Bijes beduit. Maar dytes is een Duiker. Ambroz: l.1. c.19. Agrikola de Animal Subter.

Hy word geheel groot, ſoo datter onder de Keiſer *Klaudius* na 't ſegghen van *Solinus* een gedoodt is, die een heel kind in den buik hadde. Het is waarſchijnlijk datſe in Kalabria ſoo groot konnen op waſſen. Want *M. Antonius Kukſinus*, opſiender van Anglone, ſchrijft an *Thomaſinus* dat'er over ſes-en-veertig jaren in 't lant van de Stad St. Archangel onder 't gebied van Anglone, van een herder een dood gheſchoten is die de kudde en runderen verwoeſte. Welkers kinnebeen by na twee handbreed lang, in de Kerk de H: Maria van Urſel toegewijt, opgehangen vertoont werd. Het gemeen ghevoel is datſe met haar beet maar een ontſteking verwekken. Thomaſin: in Præfat: Adill: Viros Ita.ix.

Hier toe luſt ons ook de Slangh Geitemelker, die ook Cervone ghenoemt werd, te betrekken, van welke *M. Aurelius Severinus* ſo veel de opſnijdingh belanght, twee anmerkingen heeft, welken ik hier met afbeeldſels by-voeg. De eerſte heeft ſich aldus: Het ſtrotten hooft is ſichtbaar, en uitſtekende, ſoo dik het hart ſich opent: Onder het ſtrotten hooft is de tongh door een gat over en weder lopende. Dat hy derhalven een gheſluit maakt, is niet wonder; Want deſe ſchijnt als een fluit in 't midden van 't onder-kaaks-been met een rechten door-gangh gemaakt te zyn. De rije der tanden is boven van vier, onder van twee. De oogen zijn als glas; De lochtader is voor uit kraakbenighe ringhen, achter uit een dun breed vlies t'ſaam-geſet. De keeldarm is ten anſien van 't lijf heel wijd. De maag ook ruim, waar in dry neſtvogeltjes gevonden zijn. Het hart vertoont ſich eerſt, en boven alle andere ingewanden; want de longen leggen lagher, die hol en doortochtig zijn, na de wijs van de door- Severius Soot: Demokrit: p. 36.

doorgangen der lochtader. Van de twee wederkerende takken der grote flagaar, loopt de een na de keeldarm, d'ander na de longen. De holle ader is in't holle deel der lever, de Poortader in 't bultighe. Na dat dese het uitterste van de lever overloopen zijn, worden sy vereenight, en niet eer gescheyden voor dat se tot an de kloten gekomen zijn: daar de saadvaten eerst voortkomen: De gal-blaas is veel onder de lever, sy heeft een dobbele doorgangh, een van de Poortader in't byhansel van de maagh gehecht, door't middel van een klier van vorm en ghestalte als de keel-amandelen van de mensch: an welkers zyde de milt gesien werd, die heel klein, en uitten rode witachtigh is. Maar d'ander tak der gal-blaas, strekt sich van de selve klier, totte grond van 't geseide blaasje, en word door middel van een vlies met het lichaam van de blaas vast gehecht. De kloten zijn in stand ongelijk, want de rechter is hoger tot welke de groote slagaar, de saat en kronkeltak oversent die wit en eensaam is; daar na noch eenighe andere kleine die daar onder schuins in schieten: 't selve geschiet in de linker. Maar de saad tak van de holle ader is van beide kloten maar eenvoudig ontfangen. De nieren leggen gelijk als uit veel kleinen niertjes, onder de kloten.

Van de groote slagaar lopen sichtbare takken schuins na beide kloten. De lijf-moer is van gestalte als een kous: De vorm der hersenen is de selve, die wy hebben anghemerkt. In een ander Geitemelker is dit anghemerkt. De long is binnen hol, langachtig als een sak, en eindigt daar de lever eerst begint, en loopt daar na door de gal-blaas totte nieren. De gal leit onder de krop van de maag in bogten gerolt: An dese hangt de milt (dat geloof ik beter als een klier) uitten witte roodachtigh, klein, rond, gelijk een kleine boon. De blaas langwerpig, en vol wind, onder de natuurlijke inghewanden als in de Visschen, van longhen met een verknochte loop neersakkende eindight an de nieren. De reden waarom braght by B^r^. *Thomas Kampanel*, onsen inboorlingh, om dat, wijl dese slang met eenige sekere bewegingen rijst, hy veel geests noodigh hadde in een lijf andersins langh zynde, voor so veel hy sich moet verheffen en op-waarts onderstutten. Het net liep van 't einde der lever totten aars. Tussen het senuwachtig en vleesigh vlies van de maagh lagen veel klieren als geers. De lijf-moer leit niet op den darm, maar dese leit op die, daar het midden van den hals is. De tak van de ader der nier schiet in 't begin van de lijf-moer, tussen welker vliesen een kleine blaas door wonderlijke konst verscholen leit. Het teken van 't mannetje is een langer, dikker, en starker start; sy hebben twee schachten als de Adderslangen. De lijf-moer is ook puntigh met twee uitstekende hoorns, welkers beider einden spits aflaten, en mette start eindighen in gelijke dunheid. Het einde van de ruwheid geeft het vermaak. Het strottenhooft puilt buiten de keelgaten, met die voorberadingh (geloof ik) van de natuur, op dat het dier door sijn grove inswelging niet soude worgen.

IV. LID.

Van de Zee-Hydrus en Zee-Scolopendra.

VAn de Zee-Hydrus is in de eerste sne van de visschen in 't eerste boek, het eerste opschrift van 't tweede hooftst: op het derde lid ghesproken. Hier sullen alleenlijk het weinige dat overgelaten is bywerpen. Van de plaats kan bygevoeght werden, datse nergens in soete wateren ghevonden werden, en van die verscheiden zijn, welke *Aristoteles* seit daar in te werden gevonden: so om dat hy seit dat die weinig van den Aspis onderscheiden: maar dese in lichaam en verw ghelijk zijn: als om dat die vergiftigh, en dese niet zijn: Ook om dat die longen, en de kuwen hebben. Van den aart komt dit alleenlijk voor; dat hy, indien hy ghevangen zynde werd los ghelaten, terstond metten muil in 't sand boort en onder-kruipt. Wat haar onderscheid belanght, daar zynder die uitte zee te land komen; Hoedanigen *Bellonius* omtrent Abydus, in eenighe kleine siltige holen gevonden heeft. Wy stellen hier het afbeeldsel van die, welke na 't segghen van *Olaus Magnus* van geele verw zynde, in de baltise oft sweedse Zee verkeert. *Plinius* prijst hem mette wortel van de Lely gebruikt tegen het ontlopen van de pis.

Ambroz: H. S. 1. c. 20.

Plin: H. N. 9. c. 27.

De Zee-Scolopendra houd om de ghelijkheid de selve naam mette Land-Scolopendra, om dat hy in 't uitterste dat in plaats van de start is, een hoorn als een ingehechten anghel heeft uitsteken. Hy is de Zee-slang gelijk, en volgens *Aristoteles* kleinder als die van 't land, en ook rooder van verw, indien'er geen misdruk in die plaats is, 't welk *Wottonus* vermoet: want so soud' hy niet een kleinen haak konnen in-swelghen, dat hy nochtans doet. *Gillius* seit dat hyse van een vinghers lenghte ghesien heeft. By *Albertus* word hy vier-en-veertigh Dier ghenoemt, om dat hy zo veel voeten schijnt te hebben. Van sijn aart komt dit alleenlijk voor, dat'er by *Aristoteles* en *Plinius* staat, dat hy den haak ingheslikt hebbende, al sijn ingewand uitbraakt, tot dat hy den haak uitspouwt, en het overighe daar na weder inslorpt. *Gillius* doet'er by dat hy om sijn vuilen stank de Vissers schadelijk is, en dat de Vissen dien haak schuwen die hy angeroert heeft. Hy brant met sijn beet als de brantnetels, gelijk *Ælianus* verhaalt: die daar ook by doet dat hy door 't spogh van de Menschen barst en sterft. Wy geven hier de afbeeldzels van twee die by na een elleboog langh zijn, van welke de eene naakt als een Slangh, de ander met ruighe voeten en rood geverwt is.

Ambroz: H. S. 1. c. 21.

Arist: H. A. 2. c. 14.

Plin: 9. c. 43.

Arist: H: A: 4. c. 22.

Ælian: H. A. l. 7. c. 30. l. 4. c. 22.

V. LID.

Van de uitlandse slangen Akoatl: en Maripet.

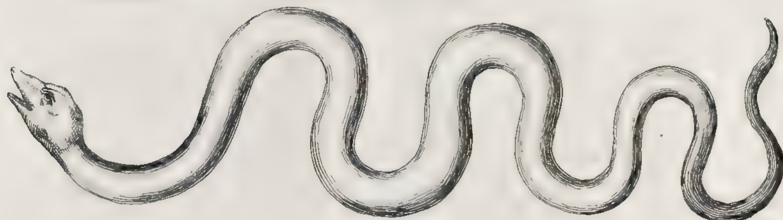
DE Akoatl is een waterslangh, by andere Miokoatl genoemt, om dat hy de spier van

Nieremb: H: E: 12. cap. 7.

Serpens Marinus Mari Noruegico familiaris Aldr.

Serpens Marinus flaui Coloris
Maris Suedici Aldro.

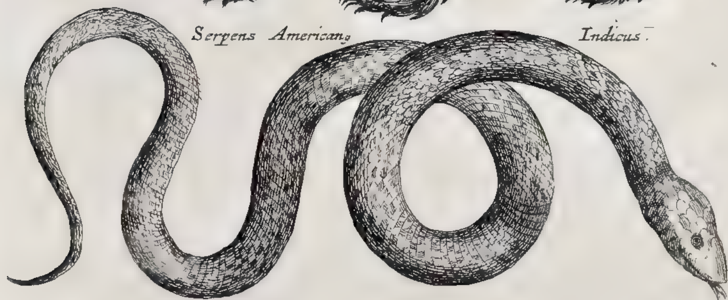
Scolopendra Marina.
Aldro

Scolopendra Marina amethystini Coloris Aldr.

Serpens Americano Indicus.

van de Mays gelijkt, welke ook geseit werd een levend dier te baren; Hy is klein van tanden, en niet schadelijk van beet: vyfmaal negen duim langh, een duim dik, met swarte en blauwe strepen door malkander boven onderscheiden, onder is hy blauw, het bovenste van 't hooft is swart, het onderste geel, de zyden zijn blauw; Hy word inde Poelen van gematighde landen gevonden.

Van de Maripet spreekt de selve aldus: In Oost-Indien kiesen sekere Slangen op sekere tijd de Zee, om haar anstaande ouderdom oft dood te beletten: Alwaar sy de baren mette start slaande, in veel takken als voeten ghescheurt werden; door welke snedigheidt sy door een wonder werk van de natuur in een geslaght van de Polypus oft veel-voet veranderen, die gene, welke de Portugesen Poluos noemen, so gelijk, datse de onwetende bedriegen. *Pieter Kristiaanse Bor*, heeft my vertelt ('t zijn de woorden van *Nierembergh*) dat hy eenighe Portugesen ghesien heeft, die in Oost Indie eenige gevangen hadden, menende dat het Poluos waren, om haar honger daar mede te stillen: Maar dat de Inwoonders haar sulks afrieden, seggende datse vergiftigh, en haar Poluos niet waren, en in getal van voeten verschilden, want die Slangen hebben 'er oneven. Hier sullen wy bystellen, so die anderhalve voet langh, schoon van verw; in 't Eyland Kuba leven, en Boquatrara ghenoemt zijn, als dien, welkers afbeeldsel *Kondeletius* van *Pellicerus* angemerkt, voorstelt: Het is in gedaante een Land-slangh, rood gheverwt, met schuinse sterpen van den rug na den buik hellende, en die de selve streep van 't hooft totte start doorsnijden: De spleet van de mont is niet heel groot, de tanden zijn zaagachtigh en scherp, de kuwen zijn gedekt als een geschobde Visch: Op den rugh van 't hooft, by na totte start hangen eenige dunne hayren gelijk ook an den buik. Laat nu den hoop sluyten die inde Rivier Urquaja in Amerika veerthien stappen langh, en twee ellen breed zijn, en die met het hooft boven 't water swemmen, en de menschen die om te swemmen oft te drinken an de Rivier komen mette start na haar trekken.

Idem 12. 44.

Bemb: Venet: Hist: l. 6.

BESCHRYVINGH
VAN DE NATUUR DER
SLANGEN.
HET II. BOEK.
Van de Draken.

I. OPSCHRIFT.
Van de Draken in 't alghemeen.

Ambroz: H. S. 2. c. 1.

De naam van Draak komt niet Para todranachos, dat is dat hy dē mensch groote moeylijkheid toebrengt, als wel Para to derkein, om dat hy sneeg van gesigt is: De Grieken noemen hem Drakonta. By *Isidorus* is te lesen datse elders Syrenen genoemt werden, en in Arabie hebben de gevleugelde sodanigen naam.

Beschrijving:

Inde beschrijvingh zijn de ghevoelens niet eens *Abensina* en *Ætius* seggen datse met scherpe schobben bekleet, met groote ooghen, en een uitstekend vel in plaats van oogschellen versien zijn: Datse een wijde mond, een lange tong en groote tanden hebben: Maar *Solinus* schrijft datse sulke kleine monden hebben, dat sy niet byten konnen, dat is datse niet opgespalkt zijn om te byten: Het ghetal der tanden is ook in verschil; *Klaudius Minos* stelter sesthien: *Nikander* seit datse in dry orden verdeelt zijn; by den selven is de Draak swart, met een groenachtigen buik, met lellen onder de kin van een rosse verw. Indien wy *Philostratus* volgen, dragen de jonge Berg-Draken een matelijke kam: Die ouder zijn een grooter, en een saffraanachtighen baard, de Poel-Draken zijn sonder kam. *Plinius* seit uitdrukkelijk: Het is wonder waarom *Iuba* haar gekamde genoemt heeft. Omtrent den bergh Atlas zijnse in 't midden dik, na den hals en start dun.

Plin: H: N. l. 8. c 13.

Zy worden voornamentlijk in Afrika en Indie gevonden; want *Plinius* seit datse by de Ethiopiers en Azachei, *Strabo* by de Hespery, *Leo Afrikanus* in de holen van den Atlas, *Solinus* inde brandende bergen van Ethiopien teghen 't zuiden, *Philostratus* omtrent de Rivier Ganges, *Abensina* inde deelen van Nubia, en *Paulus Venetus* datse in 't Landschap Karaja ghevonden werden. Andere schrijven

Plaats. Plin l c. Solin: Polyhi.: c. 33. Philostrat. in Vita. Apoll.

Bellon: Observat. datse in Kalikut heel groot werden; *Bellonius* datse uit seeker gedeelte van Arabie na Egipten vlieghen; *Nikander* dat'er omtrent den Bergh Pelion in Thessalia, in de Polithronise vlakten, sich eertijts een onderhiel. Dat'er een omtrent Krakou gheweest is, lesen wy in de Poolze Geschicht-boeken.

Voedsel. Sy konnen lang honger verdragen; maar eens an't eeten zijnde, wordenze niet lichtlijk zat, so datse meest vergiftige dingen en kruiden eeten, daar haar den buik los van werdt, en daar door walchachtigh zijnde, genesen sy haar met wilde Latou. De eyren van de Slangen eeten sy met wonderlijke konst: want sy slikken die oft geheel in, so haar de keel ruim genoech is, welke sy daar na met haar t'samenwringing binnen brecken, en de schellen weder uitwerpen: oft indien sy te teder en noch jong zijn, krullen sy haar om de selve, en breken haar van buiten allengsjes met gewelt, en alsso een stuk als met een mes af brekende, suigen sy het overighe, datse met haar krul vasthouden, uit: Op gelijke wijs als sy Vogels gegeten hebben, (men seit datse dese met haar overvloedighe geest uit het kot tot haar trekken) werpen sy met kragt de vederen en beenen weder uit. *Aristoteles* seit datse het ey dikmaal omrollen, tot dat het bovenste op waarts staat, en haar dan een weinigh t'samen-trekkende, al haar kracht gebruiken om met een uitgerekt lijf het ingeslokte ey neerwaarts te doen sakken.

Teelingh. Herodot. in Thalia. Van haar teelingh weet ik nauwlijk wat te schrijven, om dat by de Schrijvers by na niet voorvalt. *Herodotus* beuselt dat het Mannetje sijn hooft in de mont van 't Wijfje steekt om te versamelen. Datse met onderlinge omhelsing versamelen, is waarschijnlijk. De Moren beuselen dat uitte versameling van een Wolfin met een Arend een Draak voort-komt, die metten bek en vleugels den Arend, en mette start de moer gelijk, en met een Slangen huit vol verscheide plekken bedekt is. Eenighe leeraren datse een levende vrugt voort-brengen, andere segghen eyren, 't welk *Balthazar Diaz* van die van Ternate geschreven heeft Ik soud beide lichtlijk toe-staan.

Vyandschap. Geopon: l. 9. c. 5. Hy voert vyandtschap metten Arend, en Oliphant; So dat seecker Schrijver seit, dat aldaar geen Draken zijn, waar den drek van Arenden gevonden wert, en dat hy het klappen van de Arends-vleughels horende, in sijn hol kruipt, heeft *Ælianus* verhaalt. Sijn gevegt metten Arend beschrijft *Nikander*.

Plin. H. N. 8. c. 11. Hoe sy metten Oliphant vechten, hebben wy in der selver beschryving verhaalt. 't Geen van de Griffoenen by *Philostratus* ghelesen wert, is een beuseling.

Vergif: Plin: l. 29. cap. 4. Eenighe ontkennen datse vergif hebben, en alleen metten beet doden; Andere seggen datse de locht met haar asem besmetten, waar van een voorbeelt by *Aristoteles* gelesen wert. Ten tijde van *Philips* Konigh van Macedonie, was de wegh van seker bergh in Armenie onvry, welke daar na door 't ombrenghen van de Draken ganghbaar was: Maar *Gesnerus* en *Stumphius* bewijsen dat sy vergiftig zijn. Als sich omtrent de stadt Niderburg, eenighe Draken in een bron ghewasschen hadden, zijn alle die daar na uitte selve dronken, met een opghefwollen buik ghestorven. Hy die Switser-landt van den Draak, die omtrent het Dorp Wilver sich op-hiel, ghesuivert heeft, is met des selfs bloedt besprenght zynde, ghestorven. Na den beet volght pijn en stank in de wonde, en dese geeft weinigh bloedts. *Plinius* prijst hier teghen het gras: *Ætius* schrijft die middelen voor die in de beten van andere Slangen gebruikt werden; *Pontellus* het afghesneden hooft gevilt en opgeleit. Plin: H. N. l. 24. c. 19.

Zeden: Plin: l. 8. c. 27. Merk omtrent haar seden, datse wakker zijn en daar-en-boven niet alleenlijk sneeg van gehoor, maar ook heel scherp van gesicht. Indien zy eenighe korlen van gout vinden, gaan zy daar op sitten soo *Philostratus* seit. Als zy yet sullen beginnen maken zy een groot geluid. De walgingh der lente beletten zy met de wilde latou. In Ethiopie seilen sy met haar vier oft vijf t'saam-gevlochten over de rivieren na Arabien, om beter voedsel te soeken. Sy groeijen daghelijks in krachten en komen tot grooten ouderdom. Als sy de menschen sullen anvallen, eten zy doodlijke wortels; Sy konnen ook getamt werden. De wijsgeer *Heraklides* had een ontwapende die hem in 't sitten en gaan als een hond by bleef. Plin: l. 8. c. 13. Ælian. H. A. l. 6. c. 4.

Gebruik: in spijs. De Ethiopiers eten haar, om dat het vlees glaafachtigh van verw is, en seer verkoelt. *Vesputius* heeft ook gesien, als hy buiten de gelukkighe eylanden gezeilt was, dat sommighe volkeren diergelijke dieren als Draken, uitgenomen de vleugels in spijse, ghebruikten. De Egiptenaars eten slanghen gelijk *Galenus* beschrijft; Wat de Geneeskonst angaat, *Plinius* prijst haar vet om de vergiftige beesten te verjagen; 't selve gebruikt hy ook in haar gheghe-ven wonden: Met honig vermengt geneest het de donkerheid van d'oogen. Hy schrijft indien het hooft om den hals gedragen werd, verhoet het de lopende oogen; Het been uitten rughgraad stilt de tantpijn. Het overig is maar beuselingh. Van de steen sullen wy op een ander spreeken.

Onderscheid. Het onderscheid der Draken kan van de grote, plaats, verw, gestalte, en vergiftige hoedanigheid genomen werden. De grote verandert ten ansien van de geboort plaats. *Markus Paulus Venetus* zeit dat'er in't lantschap Karason van thien ellebogen in de lengte zijn. Ten tijde van *Philadelphus* zijnder twe van veerthien ellebogen uit Ethiopie na Alexandrie gevoert. *Hieronymus* gedenkt van XV. ellebogen. *Ælianus* van XL. *Octavianus Augustus* heefter te Rome een van L. ellebogen gevoet en an het ghemene volk vertoont. Ten tijde van *Alexander* isser in Indie een gesien van LXX. *Aposyfares* heefter een van LXXX. elleboghen ghevoet. *Strabo* schrijft dat'er van hondert ghevonden werden: Ia een die een geheel morgenlandts, Ia Makra omtrent de Iordan besloegh, en soo hoog was, dat twee mannen te paard an weerzyden staande, malkander niet sien konden. Ik ver- Ælian: H. A. 17. c. 1. Alian: 15. c. 21. Strab: Geogr: l. 16.

Tab. xl.

Draco ex Raia effictus
Aldrou.

Draco alter ex Raia exsicata concinnatus
Aldro.

Basiliscus in solitudine Africæ viuens
Aldro.

Basiliscus ex Raia effictus proné et supiné pictus
Aldro

versswijgh *Possidonius*, die van een omtrent Damaskus schrijft, die hondert en veertigh voeten langh was: En ook *Gellius*, by welken staat van die gene, welke ten tijde van *M. Attilius Regulus* een geheel leger anviel: Van ghelijk *Egnatius*, die een darm van hondert twintigh voeten uit een Draak, noemt. Ten ansien van de plaats zijn sommige bergdraken, die grooter en wreder en met kammen versien zijn: Andere zijn Poeldraken, die traagh, het hooft nauwlijk opheffen, en sonder kam zijn. Indien ghy haar verw besiet; *Ætius* noemt swarte, rosse, en asgrauwe; *Nikander* die groene buiken hebben, *Philostratus* die swart op den rugh zijn, *Pauzanias* geele, *Lukanus* vergulde, en *Homerus* rode.

Philost: vit. Apol: l. 3. c. 2. Homer: Iliad: 12. Lukanus Pharsal: l. 9.

De ghestalten zijn veelerley; de schrijver van de natuur der dingen, seit datter Draken zijn met een menschen angesicht, schoon van wesen, en het overige van 't lijf gekromt, onder welke ook die ghetelt werd, welke onse eerste voorouders verleit heeft. Daar zijnder de Varkens gelijk, maar dunder van lijf, met een sterken bek, en zwijne tanden, gelijk wy by *Ætius* lesen. In Kongo zijn'er so groot als een Ram, gevleugelt, geel-blinkend, met een langen bek, en die rauw vlees eten. Daar zijn'er ook omtrent de Ganges, indien wy *Philostratus* geloven, welkers oogen als kostelijke stenen glinsteren: *Plinius* seit datter zijn met Ganse-voeten. By de Thebaners, die met een hoorn versien zijn. In 't landschap Karajan die maar twee voorste voeten hebben; noch andere die in plaats van voeten met twee klauwen gewapent zijn, met een wanschikkelijken buik, en een wijden muil. Datter ghevleugelde zijn, is sonder twijfel, en die met een vlies van voor tot achter versien, 't welk sy in 't vliegen uitbreiden, en als sy rusten an den buik nedervoegen. Sodanige stelt *Aristoteles* in Ethiopie, *Lusianus* in Lijbie, *Iovius* in Georgiana, *Bellonius*, die ook een ghebalsemde doode ghehad heeft, in Egipten: *Kardanus* heeft'er te Parijs twee met twee voeten gesien; *Solinus* omtrent de Poelen van Arabie. Daar isser in Florida met so kleine vleugels, datse haar nauwlijks van d'aarde konnen heffen; van de selve staat ook by *Pomponius Mela*, *Sisero*, en *Herodotus*, die daar by doen datse van den Ibis in Egipten gedoot werden. Van 't onderscheid van 't vergif hebt ghy dit, datse op den bergh Atlas alleen met anraken ombrengen, datse dun van hooft en start zijn, maar so dik van buik, datse nauwlijk bequaam zijn om voort te kruipen. Die op den berg van 't Rijk Narsinga in de bomen verkeren; dooden met haar ansien, waarom haar sommighe in boom en verhevene, oft laagkruipende Draken onderscheiden hebben.

Plin: H. N. 11. c. 47.

Lusian. de Dipsad: Iovius H: l. 18. Bellon: Observat: l. 2. c. 70.

Mela l. 2. c. 4. Sisero de Natura: Deor l. 2. Herod. l 2. Scalig: Exercit. 183.

II. OPSCHRIFT.

Van de Draken in 't bysonder.

I. HOOFT-STUK.

Vande ongevleugelde Draken.

I. LID.

Vande ongevleugelde Draken sonder voeten.

I. STIP.

Van de Basiliskus.

WY sullen met recht de Draken verdeelen in gevleugelde en ongevleugelde, en dese in voetige en niet-voetighe. De niet-voetige zijn de Basiliskus, de Drako Pythius en eenige uitlandse. De Basiliskus by de Latynen Regulus oft Koningh ghenoemt, om dat hy alle andere Draken een schrik anjaagt, oft gelijk *Festus* seit om dat hy een kroon op 't hooft heeft: Dat hy door sijn geluid de andere verschrikt, en haar aas doet verlaten, lesen wy by *Ælianus*. Daar zijn verscheide beschrijvingen; *Galenus* maakt hem geel en met dry spitsen op 't voorhooft versien. *Abensina* seit dat hy na 't geel en swart helt, met een heel spits hooft, en heel rode ogen. *Plinius* dat hy niet grooter als twaalf vinghers langh is, met een witte plek op 't hooft, als met een kroon verciert. *Grevinus* uit *Nikander*, maakt hem dry vingers langh met een geel lijf, en dry uitpuilinghen op 't hooft; eenighe geven hem vleugels, maar klein en sonder gebruik: die, welke in der Mark onder 't ghebied van den Abt van Sinnen omtrent Lukkenwald gedoot is, was spits van hooft, geel gheverwt, dry hand-breed langh en heel dik, met een start an de zyden knobbelachtigh, een buik met witte stippen ghesprenkelt, een grooten mond, en een rugh na 't blauw hellende, gelijk hem *Enselius* beschreven heeft. Een Herder deder by dat hy omtrent de Poelen verkeerde, dat hy Kinkvorschen, Slangen, en andere dieren at, dikmaal de Koeyen doode, en de melk uitsoogh. Sy worden ook uit een Roch gevormt, gelijk uitte beeldtenis gesien werd; Sy worden in de Oeffenkamer te Bononie bewaart: *Plinius* schrijft datse in Sijrenaika voortkomen: *Ælianus* datse an Afrika eygen zijn.

Ælian: H: A: l 2: c 7. Galen de Theri: ad Pizo. Plin: H: N: l. 8. c. 21.

Ensel: de re Metalli: l. 3. c. 54.

Van haar teelingh is nauwlijk yets bevonden, datse uitte eyren van de Ibis voortkomen is by de Egiptenaars gelooft. By *Albertus* datse uit een Hane-ey in 't slijk begraven, geteelt werden, en seit datse een haan, uitghenomen de start, in gestalte gelijk zijn. Het gemeen seit uit het Ey van een heel ouden haan. Uit het Ey van een bos-haan is by *Enselius* verhaalt; wat hier van te gevoelen is, sullen wy elders seggen. Hoe dat hy van den haan in 't ey kan gevormt werden weet ik niet, vermits hy geen lijf-moer heeft. Dat den haan op hinneneyren geseten heeft, beken ik. Hy voert vyandschap mettet weseltje, den haan, de gekerf-

Telingh.

Ælian: 3. cap. 31.

de dieren en andere Slangen. Van 't Weseltje schrijft *Plinius* aldus: Sodanigen wanschepsel (want de Koningen hebben hem dikmaal gewenscht dood te sien) heeft het vergif van het weseltje tot een vyand. Alsoo heeft de natuur ghewilt dat'er niet sonder weerga soude zijn. Sy werpen dese in de holen die door de besmetting van 't land bekent zijn, dese dooden haar metten reuk, en sy sterven, en also werd die strijd van de natuur geeindigt. *Solinus* seit ook dat hy alleenlijk van de weseltjes verwonnen werdt, welke de menschen in de holen werpen daar de Basiliskus verborgen is. Nochtans ontbreekter ook geen vergif an den dode. *Ælianus* seit dat hy de jegenwoordigheid van den haan schrikt, daarom is hy een metgesel van de reisende man door Afrika. Hy doeter by dat de Basiliskus ook sterft als hy hem hoort kraeijen. Van de ghekerfde dieren spreekt *Solinus*. Die van Pergamo hebben het vel van de Basiliskus voor een groote somme geldts ghekocht, op dat de spinne-koppen de Kerk die mette hand van Apelles geschildert was niet souden bespinnen, oft de vogels daar in vlieghen; en hebben syn dood lichaam aldaar an een goude kettingh opgehangen. Van sijn gang heeft *Plinius* dit, dat hy niet met veel bochten, maar met een hoogh verheven lijf voortgaat. *Solinius* schrijft dat hy in 't bewegen met sijn midden lijf kruipt en met opgheheven hoofde voortgaat.

Plin: l. c. — Solin: cap. 27. — Ælian: H. A. 3. c. 31.

Vergif. Plin: H: N: l. 8. cap. 21.

Hy doot de vruchten en bomen niet alleenlijk met anraken maar door anblasingh: Hy verdrooght de kruiden en morselt de stenen. Sulken kraght isser in 't vergif.

Solinus schrijft dat hy niet alleen tot verderf van de mensch en andere dieren ghegheven is, maar ook self van de aarde die hy besmet en verdrooght, alwaar hy sijn doodlijke woonplaats neemt. Hy verdort de kruiden, bederft de locht dat'er niet een vogel onbesmet doorvlieght. Dat hy met het gesicht dood kan ik nauwlijk ghelooven, want wie soud hem dan eerst gesien hebben. De oorsaak van de dood is sijn pestighen asem, die door de locht dringende in den mensch schiet. Daarom seit *Nikander*:

Hy blaast een vuile damp, door 't midden van de locht,
Die door de leden dringt, en smeet het innig vocht.

Lukanus Pharsal: 16.

Dat het vergif ook door een pijl oft spies na de handt kruipt staat by *Lukanus*. Sijn beet word uit ontsteking, de geelheid van de wonde, en het uitvallen van 't hayr gheoordeelt. Dat verhaalt *Dioskorides* uit *Erasistratus*, dit *Ætius*. Sijn genees-middel is het Slangen hout 't welk uit het Eyland Seilan gebraght werd. Dat daar tegen een ghekroonde slangh van de Spanjarts Kobras de Kapolo genoemt, en sonder twijfel de Basiliskus is gebruikt werd, verhaalt *Korolus Klusius*. Het is ook anghemerkt, dat het beesje 't welk aldaar met hem vecht, sich met 't selve hout versterkt.

Diskor: l. 6. c. 55. — Kluzius Exot: l. 1. cap. 44.

Onderscheid.

Sommige stellen drijerlei onderscheid van de Basiliskus: De Goudverwighe, welke al ontsteekt wat hy ansiet; de Guldekop, die al wat hy siet vervaart en doodt: En de bloedverwige, door welkers steek het vlees van de dieren afvalt: Maar dit meen ik dat beuselingen zijn. *Ensolius* heeftse in wilde en tamme onderscheiden. Van 't overige spreekt *Ambrosinus* uit *Kardanus* aldus: *Kardanus* verhaalt dat seker bedrieger oft guichelaar een Slang hadde die hy onder de muiren van een vervallen huis te Milan ghevonden hadde, welke een hooft als een ey, ten ansien van 't lijf heel groot, en in de beide kaakbeenders Adders tanden hadde, voorts in alles de Stellio ghelijk. Hy had twee voeten, met korte schenkels, waar uit bleek dat het dier niet na evenbedelingh van de natuur ghemaakt was, vermits tot de lenghte van 't lijf vier voeten nodig waren. Die voeten waren groot: en met naghels bedekt. De start was so groot als 't gheheele beest, welkers uitterste met een punt, die van de Stellio gelijk, versien was. *Kardanus* geloofde dat hy uit het gheslaght van de Basiliskus was: Want als hy stont scheen hy een haan ghelijk, behalven dat hy met een vel en niet met vederen ghedekt, en sonder vleugels was. Ten lesten in 't boek van de wanschepsels word een afbeeldsel van een Basiliskus anghemerkt, die sich in de woeste plaatsen van Afrika onderhoudt, welke mits hy in ghestalte anmerkens waardigh is, en geseit werd met sijn geluidt en anblasingh alle andere dieren te dooden en de kruiden te verdrogen, heeft het ons goed gedacht den leser sodanighen afbeeldsel voor oogen te stellen.

Ambroz: H. S. 2. c. 2.

II. STIP.

Van de uitlandse, te vveten de Drako Pythius, en de Slangen van Bamba.

VAn de Pythise slang komt weinig voor. Men meent dat hy so genoemt is, om dat hy na de water-vloet van Deukalion uit verrottingh van de aarde soude voort-ghekomen zijn. *Suidas* getuigt dat hy ook dolphijn ghenoemt is, 't welk hy uitte Schipvaart van *Apollonius* heeft. De reden van die naam is van de bewaringh der Godspraak Apollo genomen. Men seit dat sijn mondt met dry rijen tanden ghewapent was, dat hy groote ooghen, een scherp gesicht, groote lellen onder de kin, en een lijf uitten geel-vlammend hadde. Daar zijn nochtans ook groene en blauwe geweest, gelijk by *Statius* te sien is, ook paarsachtighe 't welk *Klaudianus* heeft naghelaten. Hy was met harde blinkende en uitstekende schobben gedekt: Wy vertonen de afbeelding uit *Grevinus*. De Rymers beuselen dat hy na de water-vloet van Deukalion uit de aarde voortgekomen is. Waarom hy ook Deukalioneus genoemt wierd.

Apoll: Argo: l. 1. — Statius Theb: l. c.

Van de Slange van Bamba spreekt *Nierembergh* aldus: Die Slangen zijn van vreeselijke grootte, indien sy met onse Inlandse vergeleken werden, en voornamentlijk de Water-slangen, van welke sommige de lenghte van 25, en de breedte van 5. spannen te boven gaan, met soo dikken buik, datse een geheel Hert,

Niereмb: H: E: 12. 38.

Tab. XII.

Draco bipes apteros captus in Agro Bononiensi.

Draco alatus Apes ex Gesnero Aldro.

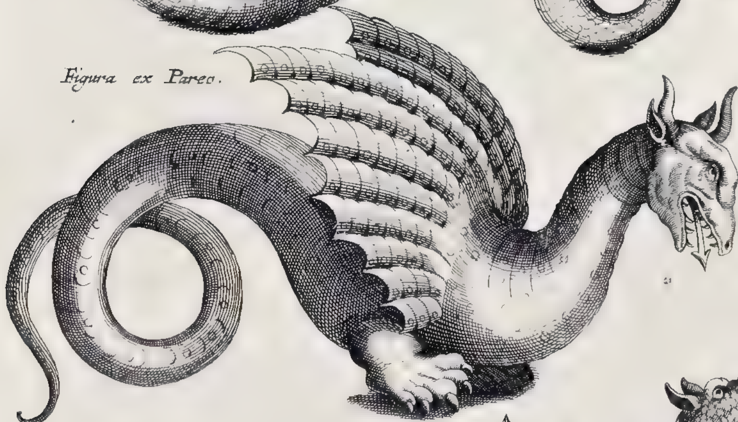

Figura ex Pareo.

Draco Æthiopicus.

Hert, oft een ander dier van sodanigen grootte op eenmaal konnen inslokken. Sy komen uit het water te land, en verzaad zijnde, keren sy weder: Waarom sy van de inwoonders groote Waterslangen ghenoemt werden. Sy klimmen op de alderhooghste bomen, daar sy als van een Zeebaak de dieren bespieden, en als die daar omtrent komen om de kost te soeken, vallen sy met gewelt op de selve neder, en die met byten en haar sware lijf ombrengende, slepen sy die na de eerste eensame plaats, daar sy haar met huit, hayr en beenders inslokken: En 't gebeurt ook dikmaal, datse al te vervult met spijs als dronken werden, en in een diepen slaap vallen, so dat haar een kind dooden kan; Dese zat en slaperigheid duurt vijf oft ses dagen, na welke sy wakker werdende, tot haar gewoonlijke jacht wederkeren. Sy verleggen op sekere tijden haar huid, en als die somtijds door 't uitrekken van te veel spijs rompeligh werd, schudden sy die voor den tijd uit; welke huid gevonden zijnde, den mensch tot verwonderingh is, wijl sy daar uit de grootte van dat dier bekennen. De Ethiopiers houden veel van haar ghebraden vlees, en achten dat beter als van een Hoen, maar sy konnen dat qualijk bekomen, dan als de Bosschen door al te groote hitte an brand raken, en dan worden die gene, welke te ver van haar poelen zijn, half ghebraden ghevonden, en voor lekkere kost ghehouden. Daar worden ook so vergiftighe Adderslangen ghevonden, dat de gewonde in vier-en-twintigh uuren met de aldergrootste pijnen sterven; Derhalven versterken haar de Inwoonders seer neerstigh met een seker kruid dat haar tegen is.

't Selve verhaalt van haar *Iarikus*, maar dat hy daar by doet, datter een geslaght is, welk inde start een ratel heeft, die in 't voortkruipen geluid maakt, die moet tot die gene betrokken werden, welke wy ghesei t hebben Teuhtlakakahuqui genoemt te zijn.

III. STIP.

Van de Bitin en de Slangen van Senega.

TOt de uitlandse behoren de Bitin, en de Slangen van Senega. De Bitin is een inwoonder van de Berghen, het is een slangh vreeslijk van ansien, met swarte, witte en rode stippen, een hooft als een Kalf, een breed voorhooft totte oogen toe, die helder en swart zijn, maar met een groene kring belopen, met een ruime mond, met veel kleine scherpe tanden versterkt, een vinger lang, die malkander weerzyds ontfangen, en is vier ellen langh, en so dik als een mensch. Hy klimt op de bomen, van waar hy sich an de start hangende afwerpt: Hy vanght Ossen en wilde Varkens, en dierghelijke beesten, die hy somtijds geheel inschokt, en leeft by dese jacht: Hy houd sich in 't Eyland Kubu, en is ook in 't Eyland Lutay van de Spaanse Soldaten, als sy haar Schepen wilden lossen, gesien. Van de Slangen van Senega is boven gesproken.

II. LID.

Van de ongevleugelde Draken met voeten.

I. STIP.

Van de Hydra.

DE onghevleugelde Draken met voeten zijn de Hydra, en de tweevoetighe van Bononie. De Hydra heeft sijn naam apo tou hydatos, dat is van 't water. *Virgilius* noemt hem Bellua Lernæ van de Poel Lerna, waar in hy geseit werd van Herkules omgebraght te zijn. *Plautus* Excetra, oft ghelijk *Isidorus* Excedra, om dat hy een hooft afghehouwen zijnde, dry andere in plaats kreegh: *Euripides* heeft hem Kyna genoemt. Naam: Plaut: in Perseo: Eurip: in Herkul: Furente:

De Rijmers beuzelen dat hy veelhoofdigh is; *Alsæus* noemt hem negenhooft, *Simonides* vijftighooft. Dat hy een hooft heeft seidt *Pausanias* 't welk waarschijnlijk is: In grootte verscheelt hy van de andere Waterslangen. Welkers afbeeldsels wy hier vertonen, die zijn haar oorsprongh an de kunst schuldigh. Een isser gesien te Venetie in 't hof van den Hertogh, van ongelooffelijke waarde om sijn seldenheid, en die seven hoofden hadde. Dat de andere van den Ridder van Korneto; in 't jaar van Christus 1530. inde maant Januarius uit Turkyen te Venetie overghebraght, ook soo veel hoofden heeft, en den Koningh van Vrankrijk vereert is, getuight sijn afbeeldsel. Aldaar is over eenighe jaren ook een tweevoetige gesien, met ses nagels gewapent, ghelijk *Ambrosinus* beschrijft: Hy was heel breed van lijf, met seven hoofden door sonderlinge konst versien. Die van *Kardanus*, welke *Meona Pizanus* door konst gesneden gevonden heeft, had het middelste hooft langer en dikker, en alle dat van den Adder gelijk; achter de oyren stont een groot hol van ooghen, hy had Honds-tanden, een breede tongh, en den hals gevlekt; de start was langer als 't geheele halve lijf, en de voeten waren met kleine naghelen beset. Hy was soo groot als een Konyn; An den buik wit, omtrent den rugh geel, oft bleek-groen. Beschrijvingh: Ambroz: H.S 2.c.4. Kardan: de Subtil: l 9.

De Rijmers hebben geseit dat hy sich inde Hel ophiel, voornamentlijk *Virgilius*. *Pauzanias* schrijft dat hy onder een Andoornboom, by de Bron Amymone is opgevoet. 't Ghemeen gevoel is, dat hy inde Poel Lerna omtrent Argus en Mysenen geleeft heeft. Plaats: Virgil: Æneid: l. 6. Pauzan: Korinth: l 2.

Hesiodus maakt hem de dochter van Echidna uit Typhon geteelt. Het is waarschijnlijk dat hy uitte verrotte vuiligheidt, in de Poel Lerna geworpen, voortgekomen is.

Vele hebben ghe schreven dat hy met sijn asem alleenlijk 't verderf anghebraght heeft. Dat de pijlen van Herkules, die hem overwonnen heeft, met bloed besmet zijnde doodlijk waren, vind ghy overal by de Rymers: Of dat het vergif van de oude, dat eenighe Vergif:

Napellus, andere Taxus, eenighe 't Schijtis vergif noemen, geweest is, kan ik niet lichtlijk segghen. Indien ghy daar van besmet werd, ontsteekt het de tongh: Het verwekt een drogen hoest, rasernye, en hartsklopping; de huid als geschrookt, barst gelijk leer dat in de vlam gehouden werd: De sieke huilt en schreeuwt, 't welk hy weder anvanght als hy een blood swaard tegen hem siet uitgetoghen. Syn ghenees-middel word van de Egiptse waterboon, de Panax, Asklepium, het morg van Que-appel, en 't Bokken-bloed gehaalt, gelijk wy by *Dioskorides* lesen.

II. STIP.

Van de twee-voetige Draak van Bononie.

DEse Draak heeft in 't jaar Christi 1572. inde maant Maart aldereerst op de plaats Malavolta geluid gemaakt: Maar na den dach van de Hemelvaart, heeft hy sich omtrent een thuin-haag geopenbaart; en van een Boer, Kar en Ossen verlatende, welke hem siende niet dorfde voort gaan, met een spies ghewond en ghedood.

Ambroz. l. 2. c. 5. Syn beschryving sal ik mette woorden van *Ambrosinus* hier by voegen. Dese wonderlijke slang, seit hy, was van 't hooft tot het einde van de start twe ellebogen lang: van de mond tot het begin van sijn lijfs-breedte, is hy neghenduim tussen sijn lijfs breedte en 't begin van de start, daar na tot het einde van de start is hy een elleboog lang, te weten tweemaal negenduim. Omtrent den hals was hy twee vingers breed, en van 't hooft totte eerste en voorste voet negen-duim langh, en van de eerste voet tot dat deel was hy de Adderslangh gelijk, en 't lijf was in dat deel anderhalve hand-breed, namentlijk ses vingers; het achterste van den hals was met een witte ringh als de geringhde Waterslangh, verciert, welke by de Italianen gemeenlijk Sesone ghenoemt werd, oft als de Alpise merl: welke ghemeenlijk Merla della kollona genoemt werd, Maar in dese Slangh was de kringh niet ghekort, maar van een volmaakte rondte: Op den rug vertoonden sich breede schobben als de schobben van de Karper van *Aristoteles*, die gemeenlijk Raina ghenoemt werd. Het meeste deel van de schobben helden na 't groen: Ia sommighe waren roodachtig, en tussen dese eenige swart. Hier uit is bevonden dat dit dier onder de Draken behoorde betrokken te werden, om dat de Draken gemeenlijk groen afgebeeld werden: Het deel van den buik dat eigentlijk den draak afbeelde, was met groene schobben verciert. Indien wy de voeten beschouwen; is eerst an te merken dat het dybeen an het scheen-been gevoegt, een duim breed was; en de klauwen wierden met haar geledent saam-gevoegt, gelijk die van de Haagdissen: Maar de klauwen waren niet vijf als in de haagdissen, maar alleenlijk vier, met korte nagelen beset, die haar eerste beginsels noch vertoonden: waar uit wy vermoeden dat het noch een jonge Draak was, gelijk ook uitte tanden konde bekent werden: Daar-en-boven quam de hoogte van de benen mette breedte van 't lijf over een: Ia wy waren grootlijkx verwondert, dat de voeten niet recht over malkander stonden, gelijk in andere viervoetige dieren, en andere bloedelose met veel voeten is anghemerkt: Maar de eene voet stond wel ses vingers breed meer voorwaarts als d'ander, en niet in de selve zyde, maar dwars over malkander, om het lijf te lichter te konnen bewegen, om dat het midden-deel van 't lijf met voortgaande beweging anghedreven: maar de andere delen, te weten van den hals en start slibberens-wijse als de kruipende dieren, beweegt wierden: Den aars stont twe hand-breed van 't einde van de start: het opperdeel van de start was de Adderslang gelijk, het onderdeel niet: want de schobben waren ten deel groen ten deel swart, nochtans op dese orde en gestalte, datse yder een halfronde vorm vertoonden, en alleenlijk twe de breedte van de start omvingen: maar het is anders in de Adder, want daar zijn de schobben over 't geheele onderdeel van 't lijf regt: Maar in dese Draak waren de onderste schobben van den aars tot het hooft, so wel van d'overighe start als van den buik, en den gheheelen hals totte mond recht, ghelijk in den Adder, nochtans op dese orde, datse malkander ontfingen; Van verw totten buik toe ten deel wit, ten deel swart, onder den buik wit, en breder by na als een halve vingher; Maar in 't uitterste van de rechte schobben saghmen yet groens: Ten laatsten de start was an 't einde met een harde en by na hoornachtige punt gewapent, welkers eene deel met schobben gedekt was, het uitterste van de punt heel swart, en de angel gelijk de letter C. oft het middelpunt van de Scorpioen ghekromt: Waarom het waarschijnlijk is dat dit dier dese anghel tot sijn beschermingh teghen andere dieren ghebruikt; Maar op dat de vorm van dit dier te beter verstaan werde, sullen wy alle bysondere deelen van een overdenken; Het hooft was dat van den Adder seer gelijk, het opperdeel van 't hooft omtrent het uitterste was swart, met negen swarte schobben gedekt, maar het overighe met grooter vale schobben een dryhoek gelijk: De lengte van de opspalkingh van de mond was twee vingers: de tong dun, lang, en dobbel, op de wijs van andere slangen; beide zyden van de mond waren met gesaaghde dunne tanden gewapent, maar de voorste, die in de Adders zijn angemerkt, ontbraken: Hier uit oordelen wy dat dit dier niet heel vergiftig geweest is: De oogen ten ansien van 't lijf waren groot en gout-verwigh: waarom ik oordeel dat dese Draak van der Sonnen-aart geweest is. Hy had oirgaten op de wijs van de vogels, maar geen oiren; Hoewel in Switserland in 't jaar 99. boven de veerthien hondert, een Draak met heel langhe oiren gevonden is: Daarom meenen wy dat hy tot de wanschepsels van de Slanghen in 't alghemeen moet betrokken werden.

II. HOOFT-

Tab x

Basiliscus. siue regulus Greuini
Aldro

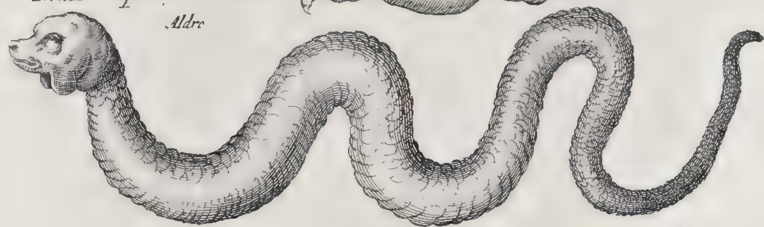
Ouum galli putatum Aldro

Ouum galli natum Regii anno 1628 Aldro

Draco Apicios Greuini
Aldro

Hydra septiceps Ges. Aldro.

Hydra Septiceps
Aldro.

II. HOOFT-STUK.

Van de gevleugelde Draken.

DAt'er gevleugelde Draken zijn beneent *Ammianus*, de ondervindig bewijst het. Datse in Ethiopie zijn is seker. In 't land van Pistonie is een twevoetige met schobben, grote tanden en ruige oiren als een Beer, ghesien, welkers vleugels een elleboog lang en breed, met veel senuwen doorwevē waren: dat'er by de Ethiopier Sirenē zijn, beschrijft *Isidorus. Scaliger* heeft'er ook een beschreven van vier voeten lang, en so dik als een mans arm, die kraakbenige vleugels an de zyden hadde neer hangen. Diergelijke is in 't landt Santon gedood, tot Konink *Francois* gebraght en in Vrankrijk gesien, gelijk *Brodæus* getuigt. *Kardanus* heeftse ook te Parijs so nauwkeurig gedroogt gesien, datse levend schenen. Sy hadden twee voeten, met kleine vleugels, een slangen hooft blauwachtigh geverwt, sonder hayren, en waren soo groot als een konijn: men seide datse uit Indie gebragt waren. *Bellonius* schrijft dat hy haar geheele lichamen gebalsemt gesien heeft, en eigentlijk van dat geslagt waren die uit Arabie na Egipten vliegen: Die zijn dik omtrent den buik, tweevoetigh, met vleugels als van vleermuisen, en met een slanghe-start versien. Op dese slaat het afbeeldsel 't welk *Gabriel Barbarus* an *Aldrovandus* heeft gemeen gemaakt: en de Ethiopise gedroogde Draak welken hy van *Fransiskus Setensis* gekreghen heeft, indien ghy de vijf uitpuilende knobbelen op den rugh overslaat. De schobben waren groen en swartachtigh, de twee voeten met een nagel gewapant, hy hadt twee oiren en vleughels om te vlieghen. De mond was vol scherpe tanden. Hy had twee neusgaten, en het onderdeel van 't hooft na de oiren was plat. De start was lang en gebogen met geele schobben bedekt. Wy vertonen hier vier afbeeldsels, van welke het eerste uit *Grevinus*, het tweede uit *Pareus* is, de andere twe drukken de Ethiopise uit, den een sonder uitpuilingen op den rugh, den anderen met de selve, van welke wy terstont gewagh gemaakt hebben. Sy worden in Arabie ghevonden, en indien men *Herodotus* geloven magh omtrent de wierook bomen, indien *Plinius* omtrent de Kassie bomen. Van daar vliegen sy in Egipten en worden van den Ibis gegeten. *Sicero* seit datse uit Lijbie vertrekken. Sy leven meest in holen: *Plinius* schrijft datse metten Arend en Oliphant vechten. En dus veel van de Slangen en Draken. Indiener ondertussen iets voorkomt, dat sal oft in den naesten druk oft Paralepom, oft in den tweeden druk hier by gevoeght werden indien 't God gelieft. Welken zy alle lof, eer, en heerlijkheit tot in alle eeuwigheid AMEN.

Brd: Micell: 3: 1. Krdan: de ariet: 7 29.

Sicero: de Natur: Deor: l. 1. Plin: H. N. l. 8.

BLATWYSER

van de natuurlijke beschryvingh der

SLANGEN.

Vermaning om yeder Plaat op sijn behoorlijke plaats te zetten.

Plaat	Bladt
I	10
II	14
III	16
IV	19
V	22
VI	25
VII	25
VIII	29
IX	32
X	38
XI	34
XII	36

